BIBLIORVM

PARS QVARTA,

id est,

PROPHETICI LIBRI OMNES, NVMERO XVI. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibúsque Scholiis ad verborum interpretationem rerúmque methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO IUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. LXXIX.

AUTHORES IIII. TOMI.

Jeſchahhja	Jona
Jirmeja	Mica
Jechezkel	Nachum
Danijel	Chabakkuk
Hoſchehha	Tzephanja
Joel	Chaggai
Hhamos	Zecarja
Hhobadja	Maleaci

220.47
B47
1580
v.4-6
Rare Book Room

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, COMITI IN CATZENELBOGEN, DIETZ, ZIGENHEIM, & NIDDA, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino Jesu Christo.

ANNUS *jam sextus agitur*, PRINCEPS *Illustrissime, ex quo in novam Testamenti veteris translationem Deo authore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studiũ probaremus: antè testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur, qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neq; verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaverit C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum præcedentibus aliis comparaverit. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: atetuliße & agnoscunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cœlestium & divinarum amplitudini, sed quantum tenuitas nostra ad rei tantę illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T. C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatißima: ἐμέθεν δ' ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτεροι, ut ait Pindarus. Cùm autẽ bonam elaboratę illius nostræ lucubrationis partẽ princeps Illustrißimus piæ memoriæ* FRIDERICVS PALATINVS *Elector, partemq; Illustrissimus illustrissimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRVS *Comes Palatinus, &c. sibi vindicarint, quæ ipsorum dicatę nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeunt es judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem debere a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplißimum. Te itaq;, Princeps illustrißime, T. C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atq; industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostrę, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T. C. studium officium q; constantißimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T. C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam sine cujusquam præjudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodẽ animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratißimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hîc necesse est de horum librorum authoritate & argumento agere, eáq; apud T. C. apud viros bonos apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, authoritas & majestas piis omnibus, &*

468038

& argumentum quoque T.C. eſt perſpectiſſimum. Noſtram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium noſtrum, & avertit præſtantiſſima illa rerum divinarum humanarúmq; notitia quam T.C. jam diu literarum ſacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta eſt. Formam & præcedentes libri oſtendunt, & T.C. optimè omnia pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria poſſumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum eſſe quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba ſimplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; ſenſum pro eo ac fieri potuit interpretando expreſſimus: deinde verò intellectum ſi quando opus eſſe videbatur, breviter aperuimus: tum ſeriem argumentorum, methodumq; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus eſſe neceſſariam) certis compendiis explicavimus: deniq; omnia a nobis in hac cauſa eadem fide facta ſunt qua nos animas noſtras Deo & patri Domini noſtri Jeſu Chriſti committimus, exertoq; capite jucundiſſimum & optatiſſimum illius Domini & Servatoris noſtri adventum expectamus. Quæ cùm ita ſint, petimus humillimè a T.C. ut noſtrum hoc officium pio humanoq; ſtudio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut authoritate Dei opt.max. exemplo T.C. ſuaq; ipſorum pietate & humanitate adducti ita de officio noſtro ſentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui ſervimus ſpiritu mentis noſtræ) charitatis erga fratres in Chriſto ſingularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipitur.

Illuſtriſſime PRINCEPS, *Deum oramus & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, a quo omnis bona donatio profluit, ut T.C. diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo ſpiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatiſſimè.* AMEN.

T. C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius,
Franciſcus Junius.

IESCHAHHIA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeschahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinæ usum demonstrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehensiones, & consolationes omnimodas; quas voluit spiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipsius, tum ad sequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus est Christus) exponere Ecclesiæ ad ædificationem ipsius. Quamobrem optimè in duo prophetiarũ genera distribuitur; quarum aliæ veteres sive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicæ. Ac veteres quidem hîc illic Evangelicis promissionibus conspersæ sunt, quia omnes prophetiæ quotquot sunt ab orbe condito complementum suum habent in Christo, per Christum, & propter Christum: sed tamen non inconvenienter in tres classes distingui possunt. Prima est earum quæ ipsi Judææ fuerunt indictæ, usque ad caput 13. secunda, earum quæ exteris Judæorum hostibus in gratiam Ecclesiæ denuntiatæ sunt, etiámque ipsi Jisraëlitarum regno usque ad caput 29. tertia, earum quę Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala gravissima prædixerunt, adhibitis suis de regno Christi consolationibus, usque ad caput 40. Nam tria capita historica a capite 37. cur παρέργως fuerint posita, suo loco ostenditur. Evangelicę verò prophetiæ partim liberationem a captivitate Babylonica, velut symbolum spiritualis liberationis nostræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipsam & complementum promissionum venientes, Ecclesiam Christianam informant de electione & consilio Dei, de gratuito fœdere, de perpessionibus & gloria futura Christi, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Ecclesia Christi, ad gloriam Dei & salutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta contestatus cœlos & terram, verbis Dei expostulat de ingrato animo apostasiaq; populi: obdurationem exprobrat adversus multas & gravissimas calamitates quas fuerat perpessus, hypocrisin illius redarguit, exhortatur ad resipiscentiam adjectis promissionibus, scelestam optimatum vitam reprehendit; ac postremò judicium omnibus durum, bonis salutare, improbisq; exitiosum denuntiat.

1 [a] VISIO Jeschahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruschalaimis; [a] temporibus Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

[a] Heb. *diebus*

2 [b] Audite cœli, & auribus percipe terra; nam [c] Jehova loquitur: [d] filios educavi & extuli, ipsi autem [e] defecerunt a me.

3 [f] Agnoscit bos possessorem suum, & asinus præsepe [b] domini sui: Jisraël [g] non agnoscit, populus meus non animadvertit.

4 [h] Ah, gens peccatrix, populus [c] gravissimus iniquitate, semen [d] maleficentissimum, filii corruptores: [e] dereliquerunt Jehovam, spreverunt sanctum Jistaëlis, averterunt se retrorsum.

[b] Heb. *dominorii suorũ.*
[c] Heb. *gravitatis iniquitatis.*
[d] Heb. *maleficorum.*

5 [i] Quamobrem *quo* percutimini amplius, augetis apostasiam? [k] totum [l] caput *confectum est* eadem ægritudine, & totum cor languidum.

6 [m] A planta pedis usque ad caput non est in isto *corpore* integritas; *sed* vulnus, & livor, ac plaga [e] saniosa: *quæ* neque comprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

[e] Heb. *humida.*

7 [n] Regio vestra desolata fuit, [o] civitates vestræ exustæ igne: terram ipsam vestram coram vobis, [p] extranei consumpserunt; [q] quin etiã ita desolata est, ut *solet* subversione extraneorum:

8 [r] Et reliqua facta est filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; [s] ut civitas obsessa.

9 [t] Nisi Jehova exercituum reliquos fecisset nobis superstites, utcunque paucos; ut Sedomum essemus, Hhamoræ similes essemus.

10 [u] Audite verbum Jehovæ, [v] ductores Sedomi: auribus percipite [w] Doctrinam Dei nostri, populo Hhamoræ.

11 [x] Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Jehova? [y] Satur sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguine

juvencorum, agnorumque & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis [a] ut compareatis [a] in conspectu meo; quis quæsivit hoc a manu vestra, ut [a] conculcetis atria mea?

13 Ne pergitote offerre [a] munus vanitatis, suffitus abominationi *est* mihi: novilunio, & sabbatho convocare convocationem ([a] non possum *ferre* iniquitatem) denique [a] interdicti die;

14 [a] Novilunia vestra, & statas ferias vestras [a] odit anima mea: sùt mihi [f] laborioſæ, defessus sum ferendo.

15 Propterea [a] expandentibus vobis manus vestras, occulto oculos meos a vobis; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio: [a] manus vestræ [g] cædibus plenæ sunt.

16 [a] Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum vestrarum [a] ex adverso oculorum meorum; definite malefacere.

17 [a] Discite benefacere, quærite [a] jus; erigite oppressum, jus dicite pupillo, susscipite causam viduæ.

18 [a] Venite [a] jam, & [a] disceptemus, inquit Jehova: [a] si fuerint peccata vestra [a] velut dibapha, [a] tanquam nix exalbescent; si rubra fuerint velut coccineum, similia lanæ erunt.

19 Si acquiescetis ut audiatis, bono hujus terræ [a] fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, [a] gladio consumemini: nam [a] os Jehovæ locutum est.

21 [a] Quomodo effecta est meretrix vrbs fidelis? & plenissima jure, in qua justitia [a] pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena est*?

22 [a] Argentum tuum [h] abiit in scorias, merum tuum inspurcatum est aqua.

23 Principes tui contumaces & [a] socii furum; unusquisque [a] amat munus, & sectatur retributiones: pupillo non dicunt jus, & causa viduæ non pervenit ad eos.

24 [a] Propterea, dictum [a] domini Jehovæ exercituum, robusti *Dei* Jisraëlis: Eheu, [a] consolationem capiam de hostibus meis, & ultionem sumam de inimicis meis.

25 [a] Nam referam manum meam contra te, [a] ut defæcem [i] sua purgatione scorias tuas: & amovebo [k] totum stannum tuum:

26 [a] Restituamque [a] judices tuos sicut primùm, & consiliarios tuos sicut principio; postmodùm [l] [a] vocaberis civitas justa, urbs fidelis:

27 [a] Tzijon [a] judicio redimetur, & [a] reduces ejus [a] justitia.

28 [m] [a] Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter; ac derelinquentium Jehovam, [a] deficient:

29 [a] Nam pudefient propter [a] lucos quos [a] desyderastis, & erubescetis propter hortos quos [a] elegistis,

30 [a] Cùm eritis similes quercui defluenti folio suo; & similes horto, cui nulla est aqua.

31 [a] Eritque fortissimus quisque velut stuppa, & opus ejus velut scintilla; [a] ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus possit extinguere.

[f] Heb. *laboris.*

[g] Heb. *sanguinibus.*

[h] Heb. *est.*

[i] Heb. *secundum suam purgationem.*

[k] Heb. *omnia stanna tua.*

[l] Heb. *vocabitur tibi civitas justitiæ.*

[m] Heb. *fragmentum, zeugmaticè.*

ANNOTATIO.

1 Visio] *Continetur hoc versu libri totius* τιτλος *sive inscriptio generalis: quæ author, genus, & argumentum scripti, tempúsque exponuntur. Author, ac potius scriptor nominatur Jeschahhja; de cujus parentes etsi nihil certi ex scripturis cognoscere possumus, non dubium est tamen quin Jeschahhja propheta fuerit summa authoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chronic. 32. 32. & tota ipsius prophetia constat. Genus scripti demonstratur visionis nomine: est enim visio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuscunque visum est revelare, res ipsas quodammodo videndas & spectandas oculis servorum suorum exhibet ad obsignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphrasticè exponit infrà 2. 1. & describit cap. 6. Argumentum est de consilio, voluntate, & administratione Dei ad populum ipsius pertinente & Ecclesiam totam Christi, de qua luculentissimè Jeschahhja concionatus est. Nam etsi hìc illic prophetiæ de populo regnisque exteris insertæ sunt, Assyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Palestinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus denique impiis Eccle. Dei adversantibus. tamè hæc omnia propterea de Jehuda & Jeruschalaimis dicuntur enuntiari, quia ad historiam Ecclesiæ pertinent; cujus tam interfuit adversarios Dei & suos pessundari potentia regni Dei, quam se ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quam fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum satis indicatur: nam (ut missum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menaschis serra dissectum esse, & vestigiis tantùm scripturæ sacræ insistamus) si ab ultimo Hhuzzijæ regis anno, infrà 6. 1. dicamus prophetasse, usque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum missos fuisse est credibile, 2. Reg. 20. 12. non potuit minus annis quadraginta quinque prophetasse amplius utrum prophetaverit (quod tamen verosimilius est) nihil possumus certo statuere. Duo hìc nobis dicenda restant: unum, de universo ordine prophetiarum; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum est neque prophetas, neque sacerdotes (per quos prophetiæ in sacrarium relatæ sunt) semper habuisse temporum rationem; sed tamen si capitum seriem observabimus usq; ad 40. comperiemus, ferè sua tempora prophetiis attributa esse ex ordine: inde ad finem usque, non illud fortè quo prophetiæ dictæ sunt; sed argumenti ipsius tempus observatum esse: nam primùm de instauratione veteris Ecclesiæ agitur, usque ad caput 49. deinde verò de plena restitutione Ecclesiæ per Christum, ad finem usque. Prima autem hæc capita quinque continent purorum & simplicium documentorum summam, quibus Propheta conatus est Ecclesiam bene instituere antè quàm obsignaretur divinitus illius populi obcæcatio, cap. 6.* 2 Audite cœli] *hujus capitis partes sunt quinque: prima est propositio, qua Deus expostulat de ingratissimo populo erga se, usque ad versum 5. secunda est redargutio, a ver. 5. usq; ad ver. 16. tertia est exhortatio cõjuncta promissionibus & minis, inde usq; ad 21. quarta, reprehẽsio impuræ illorũ vitæ, usq; ad 24. ult. conclusio prænũtians gravitatẽ judiciorum Dei certa misericordia tẽperatam, inde ad finem usq;. Hujus autem propositionis exordiũ est patheticum, ut Deut. 32. 1. quo Prophetæ cœlũ, terramq; contestantur, quasi afficiantur verbo Dei, cùm populus neq; verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorũ quidẽ exẽplo revocaretur ad officiũ suũ, duob. ver. quibus subjicitur gravissima indignãtu exclamatio, ver. 4*

Jehova

Jehova loquitur] *ad cujus vocem ipsa elementa, inanimaq; omnia percelluntur, & obsequuntur voluntati Dei.* Filios] *summa expostulationis: istos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi, educans ornavi & in amplissimam dignitatem evexi.* Defecerunt] *atque etiamnum deficiunt, alienatiq; permanent.* 3 Agnoscit] *amplificatio per comparationem brutorum animantium.* Non agnoscit] *videlicet me, dominumq; suum aversatur.* 4 Ah gens] *exclamatio pathetica, ut diximus in versum 2. continens gradationem elegantissimam ad exaggerandum peccatum Israëlitarum; quòd ita in peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, iis velut patrus & avitus hæreant pertinacissimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent.* Dereliquerunt] *apostrophe, qua justissimā causam istius exclamationis exponit Deus a sceleribus populi; quę similiter gradatim tribus verbis ostenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quæ illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem spreverunt, & oppositerunt cervicem: ut ipse Jechizkija ex Jeschahhjæ verbis docet, 2. Chron. 29. 6.* 5 Quamobrem] *secunda pars, ut diximus in versum 2. qua primùm statuitur summus redargutionis sequentis & reprehensionis locus, hoc versu: deinde verò sigillatim exponitur. Increpationis summa est, non potuisse apud me continere vos beneficius: quid sit ut ne castigationibus quidem asperrimis quas experti estis revocemini ad bonam frugem, sed potius certatim exardescatis in apostasiam? Hæc duo postea ordine explicantur: afflictiones, usque ad versum 10. apostasia verò, ad 16.* Totum caput] ἰργασία, *allegoricè ostendens castigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeschahhjam est frequens.* Caput] *id est, tota administratio politica & Ecclesiastica infirmata est; & quod maximè in populo firmum esse debet, idipsum est tenuissimum.* 6 A planta pedis] *id est, in toto regno nihil est integrum: scatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejusmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque suavibus unguentis mitigari possint.* 7 Regio vestra] *explicatio superioris allegoriæ docens quam miser antè fuerit status procerum & populi in regno Judæorum.* Civitates vestræ] *videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joascho rege Israëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chro. 25.* Extranei] *Chazaël Rex Syriæ, temporibus Joaschi, 2. Reg. 12. 18. & Joasch rex Israëlis temporibus Amatziæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25.* Quin etiam] *id est, neque tantùm externus bellu, sed etiam intestinus motibus ab ipsis domesticis attrita est; idq; tam graviter quam fuissent facturi extranei: hoc enim primùm a Hhathalja cœptum est, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaschum & Amatziam 2. Reg. 12. & seq. & 2 Chronic. 24. & 25.* 8 Et reliqua facta] *id est, totum regnum Judææ ita exhaustum & expilatum est; ut elapso vindemiæ custodiævé tempore tuguriola custodum (ubi instrumenta rustica asservantur) exportari solent: quod fecerunt partim Chazaël, partim stipendiarii Israëlitæ, partim verò Joasch rex Israëlitarum; ut iisdem capitibus, quæ modo dicta sunt, exponitur.* Ut civitas obsessa] *cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculosissimus est. q.d. omnes regni partes, omniaq; itinera diligentissimè fuerunt obsessa; cùm bellus non tantùm externus, sed etiam internus fluctuavit.* 9 Nisi Jehova] *amplificatio peccati Judæorum a misericordia Dei, viam sternens ad exprobrationem apostasiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendum est summę benignitati Dei, quòd non absumpti sumus, ut Lament. 3. 22. nam nisi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata nostra, sui nominis rationem habuisset: jam diu de nobis actum esset, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de suis temporibus dictus est: sed universè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Ecclesia tenetur confiteri indignitatem suam, & misericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9. 29.* 10 Audite] *exprobratio apostasiæ Judæorum, ut dictum est suprà in versum 5. quos propterea gravissimè & sigillatim contestatur, hoc versu.* Ductores Sedomi] *id est, malitia atque sceleribus cum Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò gravissimum excidium importasset Deus, nisi fuisset misertus nostri propter nomen suum.* Doctrinam] *quæ sequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate vestra; officio impostorum, & constantia judiciorum promissionumq; Dei.* 11 Quorsum] *occupatio gravissima, ut Psalmo. 50. qua anticipat prophetæ objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quispiam) apostatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui sacrificia, templum Dei, solennitates omnes, & cultum externum lege institutum tam studiosè observamus? imo verò, inquit Propheta, quid ista ad apostatas pertinent? aut quid istis apud Deum se effecturos putant? Non ista, sed homines ipsos sibi sanctificari jubet Deus, & homines istis (ut vocant) meritis præfidentes aversatur.* Satur sum] *id est, fastidio,* ἀνθρωποπαθῶς. 12 Ut compareatis] *ex formula legis quæ habetur Exodi. 23. 17. & 34. 23.* In conspectu meo] *id est, non tantùm corpore, sed etiam animo integro sistatis vos & exhibeatis mihi.* Conculcetis] *tantùm; non autem animum vestrum sistatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29. 13.* 13 Munus vanitatis] *id est, quod vanum est apud me, imo verò abominationi est, intolerabile est, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quę similiter repetitur sequente versu.* Non possum ferre] *hanc videlicet iniquitatem apostasiæ & animi per hypocrisin cultum Dei simulantis: pathetica parenthesis, evidentissimè exprimens affectum indignabundi & aversantis animi.* Interdicti die] *id est, quocunque die ab omni opere servili cessavistis ex interdicto, sive feriæ essent legitimæ, sive indictivæ, ut Joëlis 1. 14.* 14 Novilunia] *de quibus Num. 28. & 29.* Odit anima] *id est, odi ex animo* ἀνθρωποπαθῶς, *ut sequentia.* 15 Expandentibus vobis] *id est, in vestris difficultatibus inclamantes aversor; ut qui non tantùm indignie stis; sed etiam imparati illotis & cruentis manibus acceditis.* Manus vestræ] *nimirum quas expanditis me versus. q.d vos adhuc madetis sanguine & cædibus, omniq; peccatorũ genere circumfluitis, cùm acceditis me: quamobrem non est cur speretis exauditi a me, nisi vos ipsos ab ista impuritate repurgetis; quod sequentes versus docent: synecdoche.* 16 Lavate vos] *tertia pars, exhortatio, conjuncta suis promissionibus & minis, ver. 18. & duobus sequent. Exhortationis autem summa est, primùm seria resipiscentia abstinens a malo, hoc versu; & se in bono occupans, sequente: deinde blanda provocatio ad æquam disceptationem causæ, versiculo 18. Est autem primum hoc verbum metaphoricum, respiciens ad cruentatas manus, quas modò exprobraverat.* Ex adverso oculorum] *id est, ex animo & corpore vestro, palàm & clàm: quia omnia penitus introspicit Deus.* 17 Discite] *id est, colite disciplinam, & exercitia beneficētiæ.* Jus] *id est, singuli privatim & publicè quicquid est officii vestri recognoscite;*

quod proleptice dictum postea minutatim accommodatur officiis misericordiæ. 18 Venite jam] *secundum exhortationis membrum; ut si Judæi nondum resipiscere a peccatis dedicerunt, saltem ex æquo disceptantem Deum & rationes blandè ineuntem cum ipsis audiant; vicissim si quid causæ habent, proferant ipsi, tantisper dum placet Deo a judicis partibus abstinere.* Jam] *quandoquidē nondū resipiscitis.* Disceptemus] *id est, amicè: & ex æquo inter nos de causa conseramus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter se litigantibus & conferentibus ad transigendam causam: quod genus contestationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & testandam patientiam ac misericordiam suam, ut Firmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *q.d. confirmo fore, si tantùm aurem accommodabitis, ut vero sensu justitiæ meæ & peccati vestri afficiamini; & promitto me abolturum peccata vestra pro misericordia mea.* Velut dibapha] *id est, gravissima & atrocissima: comparatio est a colore sanguinis, cujus dixerat plenas manus esse.* Tanquam nix] *id est, ablutis peccatis fietis albi, & puri: hypallage. Est autem eadem metaphora, Psal. 51.9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & consument extranei: ut suprà ver. 7.* 20 Gladio consumemini] *vos ipsi, ac non tantùm terra vestra exhaurietur: prout actum esse postea temporibus Achazi legimus 2. Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege sua Levit. 26. & Deut 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehensio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad resipiscentiam adducti sunt, neque ad æquam illam disceptationem oblatam a Deo, suprà 18. Est autem tota hæc reprehensio pathetica per comparationem temporum inter se: priùs (inquit) fideliter audiebant, sapiebant, officium & jus colebant, aut denique resipiscebant moniti: nunc autem ut procacissima meretrix, aut sceleratissimus quispiam homicida, resipiscentiam fugiunt perfricta fronte monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joascho & Amatzja legimus, 2. Chronic. 24.20. & 25.15.* Pernoctabat] *id est, dies noctesq; colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens universam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam sequens ver. exponit: sic Fechezkel. 22.18. & 19.* 23 Socii furum] *probatis, & participatis furtis. ut Hoschea 6.9.* Amat munus] *ut Exod. 23. 8. & Deut. 16.19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua deus ostendit se invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hostes conjuratos, verberet, hoc versu: quorum verborum usus & effecta sequentibus exponuntur.* Domini] *qui se priùs non tantùm ut patrem, sed etiam ut æqualem Judæis fuiterat, versu 18. nunc autem judicis partes assumit, quas æterna potentia sua exequatur in contemptores sui fœderis gratuiti; quò spectant omnia hæc Dei epitheta.* Consolationem capiam] *humanitus dictum; ac si Deus ex offensis acceptis contristaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expositio allegorica judicii & ultionis, quam sumpturum se dixit Deus, superiore versu: subduxeram, inquit, ferulas meas, de quibus suprà versu 5. & sequentibus; sed eas, & graviores eis repetam atq; importabo.* Ut defæcem] *id est, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi sunt a probis separem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: sic Firmejæ 9.7. & Maleaci 3.3. atque hîc generalis est afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem usum qui deinceps exponitur.* 26 Restituamq;] *prior usus, instauratio & reformatio totius Respub. atque Ecclesiæ, disparatis improbis, duobus versibus.* Judices tuos] *id est, summatum ordines, ad quos utraque administratio pertinet, & quibus corruptis non potest totus etiam privatorum status non esse corruptissimus.* Vocaberis] *id est, re ipsa eris, & diceris, agnoscerisq; ea quæ antè fuisti, suprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil esse quod sibi propterea Ecclesia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo esse, qui judicio suo bonos disparat a malis, & servat propter justitiam suam.* Judicio] *illo quod denuntiavit versu 25.* Reduces] *id est, quicunque a peccatis suis revertentur ad Deum vivum, abducti judiciorum sensu & exemplis ad resipiscentiam.* Justitia] *qua Deus justissimè præstat bona omnia quæ promisit verbo, ut Psal 51.16.* 28 Fragmenta] *secundus usus contra improbos, qui hoc versu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, sequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta scoriæ, quibuscum improbi comparantur.* Deficient] *id est, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini consumentur.* 29 Nam pudef.] *ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: consumentur, inquit; nam non poterunt dii ipsorum juvare ipsos.* Lucos] *diis illorum consecratos; prout legimus Hhizzijæ & aliorum temporibus excelsa non amota fuisse, 2. Reg. 15.4. & 16.4.* Desyderastis] *apostrophe ad populum gravius exprimens ipsius idolomaniam; cujusmodi Apostrophæ leguntur in prophetis passim.* Elegistis] *non acquiescentes loco quem elegi, Deut. 12.5. & 2. Chron. 6.6.* 30 Cùm eritis] *id est, infelicissimè marcescetis & exarescetis; ut illas ipsas arbores & excelsa vultis marcescere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta his duobus versibus rationē qua Deus improbos perditurus est: primùm, inquit suæ ipsorum infirmitate peribunt, hoc versu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, suo robore se conficient ipsi, sequente versu.* 31 Eritq;] *id est, quisquis robore fretus reluctabitur, suo ipsius labore incendetur & conflagrabit, ut stuppa igne.* Ardebuntq;] *id est, peribit ipse cum opere suo, & suo ipsius gladio jugulabitur.*

CAPUT II.

Propheta perspiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officio, & gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: gravissima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim summos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipsorum: pios verò & resipiscentes consolatur enuntiatis promissionibus de adventu Christi, in quo prædicit gloriosam fore Ecclesiam, percepta sanctitate & vita ejus, remissione peccatorum & defensione singulari.

[a] Heb. *vidit.*

VERBVM quod [a] visione percepit Jeschahhja filius Amotzi, [1] de Jehuda & Jeruschalaimis.

[b] Heb. *in extremitate dierum.*

2 [1] Erit ergo [b] [1] ultimis temporibus, [1] *ubi* con-

constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus supra colles, ut confluant ad eum omnes gentes:
3 'Eantque populi multi dicentes, venite, ut ascendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis & ambulemus in itineribus ejus: 'nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovę Jeruschalaimis:
4 'Qui judicem aget inter gentes, & corripiet populos multos: ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces, non attollat [c] gens una in alteram gladium, 'neque discant amplius bellum.
5 'Domus Jahhakobi [d] agite, ambulemus in luce Jehovæ.
6 'Quandoquidem 'deseris populum tuum domum Jahhakobi: 'quia pleni sunt ab oriente *malis*, & præstigiatores *sunt* ut Philistæi: denique 'natis alienigenarum acquiescunt;
7 'Et repleta est terra illius argento & auro, & [e] infinitis thesauris; repletaque est terra illius equis, & infinitis curribus;
8 'Repleta est etiam terra illius idolis; operi manuum suarum quisque incurvant se, illi quod fecerunt digiti ipsius;
9 'Et se deprimit plebeius homo, seque demittit vir præstans: 'propterea ne parcito istis.
10 'Ingredere in aliquam rupem, & absconde te in ipso pulvere; propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus:
11 'Oculis [f] altis homo demittetur, & deprimetur altitudo hominum edituſque erit Jehova solus 'die illa:
12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem 'superbum & excelsum; & contra omnem elatum, 'ut demittatur,
13 Et 'contra omnes cedros Libani celsissimas & elatissimas, & contra omnia 'robora Baschanis,
14 Et contra omnes montes celsissimos, & contra omnes colles elatissimos,
15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,
16 Et contra omnes 'naves oceani, & contra omnes imagines [g] desyderatissimas:
17 Tunc deprimetur [h] altus homo, & demittetur celsitudo hominum: edituſque erit Jehova solus die illo:
18 'Idolorumque *celsitudo* penitus 'transmeabit;
19 Cùm 'venient in speluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.
20 'Tempore illo abjiciet homo 'idola argentea sua & idola aurea sua; quæ fecerunt quisque sibi ad incurvandum se *illis*, 'talpis & vespertilionibus.
21 Ingrediendo in cavernas rupium & in scopulos petrarum; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

[a] Heb. *gens in gentem.*
[d] Heb. *venite & ambulemus.*
[e] Heb. *non est finis thesauris illius: & non est finis curribus illius.*
[f] Heb. *altitudinis.*
[g] Heb. *desyderii.*
[h] Heb. *altitudinis homo.*

Caput III.

1 'ABSTINETE vos ab ipso homine, 'cui halitus *est* in naso ipsius: nam 'qua in re æstimandus esset?
2 'Nam ecce dominus ille Jehova exercituum amoturus est Jeruschalaimis & a Jehuda 'scipionem & bacillum; omnem scipionem 'panis, & omnem scipionem aquę.
3 'Porentem & bellatorem; judicem & prophetam, 'sagacemque ac 'senem:
4 Prępectum quinquagenis, & [a] honorabilem; consiliariumque ac [b] peritum artificem, & intelligentem eloquentię.
5 'Daturus autem sum (*inquit*) pueros principes eorum, qui facinorosè dominentur in eos.
6 Ita opprimet in populo [c] alter alterum, quisque proximum suum: superbient puer in senem, & vilis in honoratum.
7 'Si prehendat quis 'fratrem suum *e* domo paterna sua, *dicens*, 'vestis est tibi, ductor esto nobis; 'ut ruina ista sub manu tua sit:
8 [d] 'Jurabit die illo dicendo, 'non essem obligaturus, 'etiam domi meæ non *est* panis neque vestis: ne ponatis me ductorem populi:
9 'Cùm corruerint Jeruschalaima & Jehuda ceciderit: 'quia lingua eorum & actiones eorum sunt adversus Jehovam, ad exacerbandum oculos 'gloriæ illius.
10 'Obfirmatio vultus eorum testatur contra ipsos, cum peccatum suum 'sicut Sedom enuntient, non celent: 'væ animo ipsorum, quia afficiunt se ipsos malo.
11 'Dicite justo, bene esse; nam fructu actionum suarum fruituros esse.
12 'Væ, 'improbo malè est: nam retributio manuum ipsius est futura ipsi.
13 'Populum meum opprimentium quisque 'est parvulus, & fœminæ dominium exercent in eum: Populę mi, 'qui ducunt te, seducunt; & viam itinerum tuorum 'tegunt.
14 'Sistit se ad litigandum Jehova, qui cõsistit ad judicandum populos:
15 Jehova ad judicium advenit contra 'seniores populi sui & principes ejus; 'at vos depavistis hanc vineam, rapina pauperis *est* in domibus vestris.
16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum meum, & faciem pauperum commolitis? dictũ domini Jehovæ exercituum.
17 'Prætereaait 'Jehova, eò quòd 'altę sunt filiæ Tzijonis, & ambulant 'extento gutture, & 'nutantes oculis: [f] continenter minutis passibus incedunt, pedibusque suis 'compeditas agunt:
18 Idcirco scabie afficiet dominus 'verticem filiarum Tzijonis, & Jehova 'pudendum earum nudabit.
19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum istud 'perisselidum: 'ocellataque opera, & 'lunulas,
20 Myrothecidia, 'catellasqs, & 'bracteolas.
21 Tiaras, & armillas, redimiculaque, [g] 'buculasque '& amuleta.
22 Annulos, & 'monilia naso impendentia.
23 'Syn-

[a] Heb. *elatũ facie.*
[b] Heb. *scipiẽtem artificum.*
[c] Heb. *vir virum.*
[d] *tollet manum: synecdoche: vide Genes.* 14. 22.
[e] Heb. *extę tæ guttur.*
[f] Heb. *eundo & parvulas agendo incedunt.*
[g] Heb. *domos animę.*
[h] Heb. *monilia nasi.*

23 'Syntheses vestium, & amicula, & ventralia, &' aciaria,
24 Speculaque, & 'sindones, & mitras, & carbasa,
25 Eritque' loco aromatis *ut* existat 'tabes & loco cinguli 'dissolutio, & loco operis [1]pexi 'calvitium, & loco 'segmentatæ cicladis cinctus cilicii; 'ustio loco pulchritudinis.
26 'Homines tui gladio cadent, etiam [k] potentes tui bello.
27 Quamobrem mærentibus & lugentibus 'portis illius; cùm' expurgata' desidebit in terra.
28 'Prehendent septem mulieres virum eundem tempore illo, dicendo; cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus: tantummodo 'l vocemur de nomine tuo, ' aufer probum nostrum.

[1] Heb. *continentis, id est ita pexi ut continens esse videatur.*
[k] Heb. viri *potentia tuę*
[1] Heb. *invocetur nomẽ tuum super nos.*

Caput IIII.

1[a] 'TEMPORE illo erit' germen Jehovæ gloriæ & honori; & 'fructus ipse terræ excellentiæ & ornamento [b] 'superstitibus Jisraëlis.
2 'Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, & residuus Jeruschalaimis, sanctus [c] dicatur; quisquis adscriptus fuerit illi vitæ Jeruschalaimis:
3 'Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & [d] cædes Jeruschalaimorum abluerit e medio ipsorum; 'spiritu judicii & spiritu sublationis.
4 'Creabitque Jehova super unúquodq; habitaculũ montis Tzijonis, id est, super' convocationes ejus, 'nubem interdiu, fumumque, & splendorem ignemque [e] flammantem noctu: nam 'super totam gloriam *erit* ' protectio;
5 'Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æstu, & receptui atq; latibulo ab inundatione & a pluvia.

[a] Heb. *die.*
[b] Heb. *evasioni.*
[c] Heb. *dicatur ei, imperſonaliter: ut ſuprà 1. 26.*
[d] Heb. *ſanguines.*
[e] Heb. *flammæ.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inscriptionem ad tria capita pertinere constat, quibus Jeschahhja secundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, próque erigit promissionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data esse occasio a pervicacia Judæorum, quos superior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allicis, neque malis absterrens a peccando poterant, alieno exemplo provocaret, proponit Jeschahhjæ primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus versibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ provocat, versu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, gravissimam peccatorum enuntiationem adhibet a versu 6. ad 9. tertiò evictu peccati, interminatur judicia Dei severissima in populum, & idola a ver. 9. ad 19. quæ judicia postea exornantur sigillatim usque ad caput 4. postremò concludit suam concionem elegantissima consolatione piorum a promissionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipso limine posita est, propter Judæos fiebat ut hoc pacto, si fieri posset, adducerentur ad resipiscentiam: ut Deut 32. 21. & Rom. 10. 19.* 2 Erit ergo] *quasi dicat, quandoquidem superiore concione nihil effectum est apud vos, sed permanetis in peccato, propterea gentes assumet Deus: paralepsis in scripturis usitatissima.* Ultimis temporibus] *nimirum Christi adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum est & explicatum totum consilium Dei in Christo.* Ubi constitutus] *id est, ubi Ecclesia Dei prædicatione verbi ipsius velut spectanda exhibebitur & cognoscenda in oculis omnium; allegoria, qua comparat Propheta Ecclesiam Dei civitati in monte omnium editissimo positæ; unde sax Evangelii totum orbem & ipsas montium angustias perlustrare possit, ac proinde omnibus innotescere.* 3 Eantque] *id est, accedent fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obsequendum ei in Ecclesia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Ecclesiam tantùm sibi confluendum esse profiteantur: nam (inquiunt) nusquam alibi doctrina verbúmque Dei salutare exaudiri potest: tantùm in Ecclesia est, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa est columna & stabilimentum veritatis 1. Timoth. 3. 15. vide in versum 6.* 4 Qui Judicem] *id est, omnes inter se quamvis alienissimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptismα, unum corpus, & unum Spiritum, id est, Ecclesiam unam, & vocatas in unam spem vocationis suæ: Ephes. 4. 4. quo argumento studebunt servare unitatem Spiritus per vinculum pacis: quo l hîc allegoricè pro temporum ratione Jeschahhja prænuntiat.* Neque discant] *sed studeant paci, Ephes. 4. 3.* 5 Domus Jahhak.] *secunda pars, exhortatio, Judæos revocans a vitiis suis pravis ad bene utendam præsentem lucem, ut Joan. 12. 35. cui ex adverso respondet dehortatio infrà 3. 1.* 6 Quandoquidem] *reprehensio ætiologica, sive causam explicans tum superioris prophetiæ de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos, quæ docet Propheta utriusque causam esse positam in sceleribus illorum & indignatione Dei, ipsos propter scelera reprobante: vide Rom. 9. & 10. & 11. Enuntiatur autem hic locus per apostrophen ad Deum, velut certissimum testem & vindicem scelerum quæ inficiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehensionem.* Deteris] *id est, jam jam præstò es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum, quod flagellis tuis (de quibus suprà capite 1.) ex parte ostendisti.* Quia pleni sunt] *quasi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumstantibus omne genus scelerum hauserunt studiosissimè, & in regione sua accumularunt: nam Syros & Mesopotamienses (quos nefariis artibus abundasse vel una historia Bilhhami docet) ab oriente esse, & Philistæos ab occidente docet propheta infrà 9. 12.* Natis alienigen.] *id est, non acquiescunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ sunt, suprà ver. 3 sed exteræ omnia præferunt simplicitati divinæ legis.* 7 Et repleta] *id est, exterorum studiis abducti non dant operam regno Deo; sed pecuniæ, opibúsque, & humanis viribus.* 8 Repleta est] *id est, exteris studiis abrepti, & locupletati, sua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hosche. 2. 8.* 9 Et se] *id est, omnes sunt idololatræ, tum infimæ tum summa conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta exardescens zelo gloriæ Dei judicium ipsius severissimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakabi, & se ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio gravissimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipsorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una est prolepsis sive propositio summa istorum judiciorum*

orum, uſque ad verſum 20. altera eſt ἐξεργασία ſive exornatio prolepſeos, explicans copioſiùs ſingula ipſius membra, ὕστερον πρότερον: primùm enim judicium idolis denuntiatur, uſque ad finem capitis; deinde hominibus, capite 3. Incipit autem hæc comminatio a vehementiſſima apoſtrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcaſmum, ſuperbum & præſidentem populum exagitat certiſſima fiducia judiciorum Dei. q.d. effuge (ſi potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conſpectum ejus; ſed non ſuccedet: ut oſtendit ſubjectio ſequentis ver. 11 Oculis altis] *ſubjectio ſuperiorem Sarcaſmum explicans, & conatus humani vanitatem: ut infrà 8.10.* Die illa] *id eſt, tempore illo, quod octo ſequentibus verſibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, uſque ad verſum 17. & in idola ipſa, verſ.18.* 12 Superbum] *epitheton eorum qui verbo Dei non acquieſcentes extera ſtudia conquirunt, mundo hærent, & idola anteponunt Deo: quod ſuprà exprobravit Propheta a verſ. 6.* Ut demittatur] *prout confirmatur verſ. 7.* 13 Contra omnes cedros] *id eſt, homines quamvis valentiſſimos, munitiſſimos, &c. quæ allegoricè quatuor verſibus ſubjiciuntur.* Robora] *ut ſuprà 1.30.* 16 Naves oceani] *id eſt, homines opulentiſſimos & ornatiſſimos, allegoricè.* 18 Idolorumque] *altera pars divini judicii, ut dictum eſt in verſum 11.* Tranſmeabit] *id eſt, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falſa hominum opinione evecta ſunt.* 19 Venient] *idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis ſuis, ut ſeq. verſus exponit.* 20 Tempore illo] ἐργασία *ſive exornatio poſterioris membri prolepſeos, de perditione idolorum; ut obſervavimus in verſum* 10. Idola argentea] *quæ viſum hominum ſuperſtitioſorum afficiunt dignitate ſua.* Talpis & veſpert.] *q.d. cæcis & luſcitioſis, nihil aut perparum videntibus: ironia lepida.*

IN CAPUT III.

1 Abſtinete vos] *tranſitio ad ſecundum locum prolepſeos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverſo reſpondentem hortationi quæ propoſita eſt ſuprà 2. 5. q. d. Deo adhærescite, & toti pendete ab ipſo, non ab hominibus.* Cui halitus] *id eſt, qui infirmiſſimus eſt, cujus vita eſt fumus, ac proinde nulla ex parte eſt cum Deo omnipotente comparandus.* Qua in re] *q.d. quid eſt homo? quid eſt homini? aut quid ineſſe poteſt tantum, quod non intereat ex ſe, aut amittatur per voluntatem Dei momento uno? ſic poſita theſi deinceps tranſit Ieſchahhja ad hypotheſin, & Judæis hoc dictum accommodat toto capite.* 2 Nam ecce] *exornatio prioris membri prolepſeos judicium Dei hominibus accommodans, ut dictum eſt ſuprà 2.10. Docet enim propheta judicium Dei longè lateq; Judæam totam pervaſurum, ſummos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem, uſque ad verſum 17. mulieres verò, inde ad finem uſque; poſtquam de bonis & rerum omnium poſſeſſione ac uſu actum eſt, hoc verſu. Hæc autem judicia non uno tantùm certo tempore effecta ſunt, cùm ea jam inde a ſuis temporibus cœpiſſe Propheta docuerit ſuprà 1.5. & ſequentibus; ſed ad tempora omnia conſequentia pertinent, quibus omnia hæc mala mutationeſq; Judæi perpeſſi ſunt, uſque ad plenum rejectionis tempus.* Scipionem] *id eſt, quicquid pertinet ad vitam hominum ſuſtentandam, & magnum, & parvum: metaphora.* Panis] *id eſt, cibi & potus, ſynecdochicè.* 3 Potentem] *denuntiatio continens tum judicium divinum in perſonas; cujus genera ſunt hæc, amotio perſonarum aptarum, duobus verſibus; inſtitutio ineptarum ad adminiſtrationem, & ἀναρχία illius conſequens, verſ. 5. & 6. & ἀναρχία, verſu. 7. & 8. tum confirmationem juſti illius judicii, verſ. 10. & ſequentibus.* Sagacemque] *vide in Proverb.16.10.* Senem] *judicio, ac non ætate tantùm: quomodo pueri poſtea ſunt accipiendi, verſ. 5. & 13.* 5 Daturus] *ineptorum regum & principum inſtitutio, efficiens ἀναρχίαν ſequentis verſ. ut diximus verſu 3.* 7 Si prehend.] ἀναρχία, *tertius maledictionis locus: ut diximus verſ. 3.* Fratrem ſuum] *ad quem ex lege deferendus erat principatus, Deut.17. 15. & qui eodem jure fratres ſuos tenebatur vindicare multò magis in publicis calamitatibus, ſi facultate inſtructus eſſet, quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit.25.* Veſtis] *id eſt, facultate ampliore inſtructus es: ſynecdoche.* Ut ruina iſta] *id eſt, ut manum admoveas ad labens reipublicæ noſtræ curandam & inſtaurandam: metaphora a ſtructoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum.* 8 Jurabit] *id eſt, ejurabit magiſtratu, adducta imbecillitate & tenuitate ſua. q. d. neminem invenient Judæi qui defenſionem ipſorum in ſe velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris preſſi, & a ſe ipſis confecti erunt mutuis inter ſe diſſidiis & ſeditionibus.* Non eſſem obligat.] *id eſt, non poſſem curare aut ſanare vulnera veſtra: metaphora a re medica.* Etiam domi meæ] *id eſt, ne meis quidem difficultatibus domeſticis poſſem conſulere; quanto minus ſuſcipere veſtras?* 9 Cùm corruerint] *.i. cùm ſtatus publicus ſemel labefactatus fuerit: prout factum eſt in primis inde a temporibus Alexandri magni.* Quia lingua] *ætiologia a blaſphemiis Judæorum & peccatis in Deum: qua tranſitus comparatur ad confirmationem denuntiati illius judicii.* Gloriæ] *.i. Dei illius, qui & in ſe ipſo glorioſus eſt, & glorificandus a nobis, atque adeò ſe in improbis glorificaturus.* 10 Obfirmatio] *confirmatio juſti illius judicii Dei quod propheta denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem ſtatam eſſe docet: primùm a naturali judicio & conſenſu omnium, bonis bene eſſe oportere, & malis malè, tribus verſib. deinde a juſtitia Dei jam jam adverſus populum diſceptantis opere & verbo, ver.13. & tribus ſeq.* Sicut Sedom.] *id eſt, palam, pertinaciſſimè & impudentiſſimè, ut de Sedomitis dicitur Geneſ.13. 13. & 19.5.* Væ animo ipſorum] *q.d. non poſſunt iſtis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti ſunt, & ſibi fabricantur mala.* 11 Dicite juſto] *amplificatio proximè præcedentis ſententiæ a cõtrario, qua Ieſchahhja reprehendit ſecuritatem Judæorum ſecunda omnia ſibi pollicentium: ne, dicatis, inquit, vobis bene fore, qui injuſti eſtis; nihil ad vos pertinent promiſſiones juſtis factæ; ſed eas potius juſto concedite: vide Deut.29. 18. & 19.* 12 Væ] *exclamatio pathetica denuntiantis graviſſimas calamitates exitiumq; injuſto populo.* Improbo malè eſt] *utcunque ſibi de rebus præſentibus gratuletur.* 13 Populum meum] *ſecundus confirmationis locus a juſtitia Dei; in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo ſuo indigniſ-*

indignissimam administrationem publicam civilem & Ecclesiasticam, singularemq; depravationem omnium, hoc versu; deinde pertinaces, obfirmatosq; contestantem, tribus versibus seq. Et parvulus] *consilio, judicioq;, ut supra vers. 5. q.d. non magis sapiens, consilio, judicio, & administratione valens, quàm parvulus; aut suarum cupiditatum potens, quàm mulier.* Qui ducunt te] *id est, sacerdotes & Levitæ, quorum officium esset ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut. 17. 9. & 33. 10.* Tegunt] *id est, celant te doctrinam legis, in qua tibi eundum esset, neque recedendum dextrorsum aut sinistrorsum, Deut. 5. 38. sic accipitur hoc verbum Numeror. 4. 20.* 14 Sistit se] *descriptio Dei comparentis ad contestationem Judæorum, sumpta a re forensi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Genes. 18. 25.) Jam præsto est, ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus, nimirum contestationis, ut diximus superiore versu.* 15 Seniores] *officio & dignitate, quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi.* At vos] *Dei contestantis verba per paralepsin. q.d. vestrum erat seniorum, & verorum principum munere perfungi (de quo Exodi 18. & Deut. 1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos, &c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, seq. versu.* 17 Præterea] *secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus supra in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities effœminatissima quæ indicium est infiniti luxus, ut ostenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas amittent, versibus septem seq. quòd malis gravissimis, durissimisq; afficientur, vers. 25. & quòd sui erigendi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis.* Altæ sunt] *id est, elatæ animo, quod sequentibus signis ostenditur.* Extento gutture] *id est, exerto, ut erectis cervicibus ostentent frontem.* Nutantes oculis] *id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palàm.* Minutis pallibus] *i. minutim & numerosè passus conserunt, ut natare potius summa terra quàm ambulare videantur.* Compeditas agunt] *id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus cinædi faciunt: quasi compedes semper obtinerent, quibus ad modificandos asturconum & tolutariorum gressus utuntur veterinarii, donec modulis assuefacti sint: prout hodie videmus fieri, ciùm muli aut equi tolutim incedere docentur.* 18 Verticem] *quem superbè extollunt, & ornant mollissimè.* Pudendum earum] *ac non tantùm pedes, quos suis modulis & sua arte dissimulabant incedentes.* 19 Perisce lidum] *id est, ornamentorum crurulium quibus ad pedes alligatis discebant modificare gressus, ut diximus superiore versu.* Ocellataque] *ut sint reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida; impudicarum ornamenta.* Lunulas] *ut Judic. 8. 21.* 20 Catellásq;] *pendentes de collo, aut pro cingulis impositas.* Bracteolas] *sive roramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quæ vestibus ita appenduntur ut quasi stellæ in oculis micent continuo motu: unde nomen apud Hhebræos habent.* 21 Bucculas] *id est, superba illa aulicarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur.* Et amuleta] *Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est supra 2. 6. quamobrem amuleta visum est reddere.* 22 Monilia naso imp.] *id est, fronti imposita, cujusmodi ferè baccata gestari solent.* 23 Syntheses vestium] *i. multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem.* Aciaria] *sive (ut Græci vocant) περιδρόμιδας, quibus acus & aciculæ infigi aut includi solent.* 24 Sindones] *id est, supparo e lino Aegyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ sindones veteribus poëtis dictæ sunt.* 25 Loco aromatis] *id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt.* Tabes] *tum loco mollis unguenti corpora illarum infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco.* Dissolutio] *nimirum cingili, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes.* Calvitium] *id est, deformitas summa: quia coma mulieri est gloriæ, 1. Corinth. 11. 15. q. d. tam graves erunt ærumnæ & calamitates publicæ privatæq;, ut puellæ comam sibi avellant præ luctu, & ultrò gloriam suam & ornamentum a se abjiciant.* Segmentatæ cycladis] *hanc interpretationem ipsa nominis Hhebraici notatio nobis submistrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde supra femora ita constringuntur in speciem cingili, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circunscribens; quod genus vestimentorum novum non esse ex Græcis authoribus constat.* Ustio] *id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis cœliq; injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæq; soli exponentur atque torrefient.* 26 Homines tui] *secundum judiciorum genus, ut observatum est supra in versum 17. per apostrophen ad Tzijonem.* 27 Portis] *id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè.* Expurgata] *id est, exhausta incolis & bonis, diruta, ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam.* Defidebit in terra] *nimirum Tzijon lugens calamitatem suam; προσωποποιητικῶς: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2. Schemu. 12. 16. Ijobi 1. 20. & 2. 13.* 28 Prehendent] *id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias inveniri possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus iniquissimis: una, quod mulieres ambituræ sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod propriè virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ.* Vocemur] *i. duce nos, maritus esto nobis.* Aufer] *id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.*

IN CAPUT IIII.

1 Tempore illo] *conclusio totius concionis, ut observatum est supra 2. 1. continens duo promissionum genera: unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo,*

usque

usque ad versum 4. alterum, de æternâ fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendum est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver. 3 Germen Jehovæ] *id est, Christus Jehova infrà ver. 4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen e radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Israëlis, hoc sensu: Ecclesia e reliquiis Israëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cùm proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Israël aut reliquiæ Israëlis, hoc versu, & sequen. præterea gratiæ sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosiùs exposuit idem Propheta infrà 11. cujus summam hoc caput continet, interpretationem hanc aliis prætulimus: denique ipsa quoque verborum consecutio simplicius ita construitur, quàm si dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Israëlis, id est, germinabunt a Jehova. dona verò nusquam sic appellantur, sed Christus ipse hanc appellationem & cognatas obtinet infrà 11. 1. Jirmejæ 23. 5. & 33. 15. Zecarjæ. 3. 8. & 6. 12.* Fructus ipse] *epitheton Christi, qui ex radice penè mortua subolescens, cum surculo comparatur qui e terra enascitur, quod infrà cap. 11. copiosiùs exponitur.* Superstitibus] *id est, Ecclesiæ.* 2 Erit enim] *expositio rationum, quibus Christus gloriam collaturus est in Ecclesiam suâ. Sunt autem duæ: Justitia & sanctitas illius quæ efficitur nostra ad vitam æternam, hoc versu, & remissio peccatorum atque abolitio, ver. sequente.* Quisquis adscriptus] *id est, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ut loquitur Lucas Act. 13. 48.* 3 Cùm laverit] *id est, malum ex Ecclesia sustulerit, tum paleam exurendo igne inextinguibili, tum suorũ peccata ventilando atque perpurgando spiritu sancto & igne: ut Johannes prædicabat Math. 3. & alibi.* Spiritu judicii] *id est, spiritu divino suo, qui unus omnia scrutatur. 1. Corinth. 2. 10 ac proinde solus justissimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in scripturis appellatur ab officio suo.* 4 Creabitque] *alterum genus gloriæ, nimirum fides & defensio æterna quâ obtinemus in Christo, ne unquã de vita, cui adscripti sumus, decidamus, sed sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu cunctos dies vitæ nostræ, Lucæ 1. 74.* Convocationes] *id est, singulos cœtus Ecclesiasticos, qui omnes ad Tzijonem spiritualem pertinent.* Nubem interdiu] *allegoria respiciens ad signum illud aspectabile præsentiæ Dei quod præivit Israëlitis proficiscentibus ex Ægypto, Exodi. 13. 21. pro eo quod est, dux erit & defensor Ecclesiarum singularum, quæ undequaque confluent ad cœlestem Jerusalem.* Super totam gloriã] *decoremq́, excellentiam, & ornatum præstitum Ecclesiis, suprà vers. 1. 1. Sensus est, proteget in Ecclesiis suis gloriosum ornatum suum, & dona sua propter nomen suum conservabit.* Protectio] *alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit sequente versu.* 5 Cujus protect.] *id est, quemadmodum tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Ecclesia (prout tabernaculum est & templum sanctum Domino) planè circummunietur adversus omnia mala studio providentiáque Dei.*

Caput V.

Propheta per vineæ parabolam disceptat verbis Dei cum Ecclesia Judæorum, beneficia illius ingratumq́, istorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq́, malitia ab ipsis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem suam singulis denuntiat: præcedentes calamitates iisdem peccatis, tribus gravissimis a Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc [d] dilecto meo canticum dilecti mei, [d] de vinea ipsius: [d] vinea est dilecto meo [a] in clivo uberrimo,

2 [d] Quam circummunivit, & elapidavit, cõsevitque generosis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: sed cùm expectasset ut ederet uvas, edidit labruscas.

3 [d] Nunc autem habitatores Jeruschalaimorum, imò viri Jehudę singuli; [d] judicate quæso inter me [b] & vineam meam,

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meę quod non fecerim in ea. Quamobrem cùm expectassem ut ederet uvas, edidit labruscas.

5 [d] Jam itaque, notum faciam nunc vobis quid facturus sim vineæ meæ; amovebo sepem ejus ut sit depastioni, disrumpam maceriam ejus ut sit conculcationi:

6 Et exponam eam desolationi, non putabitur, neque resarrietur, sed assurget sentis & vepres: insuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 [d] Cùm vinea Jehovæ exercituum sit domus Jisraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit [d] officium, ecce [d] pertinacia: justitiam *expectaverit* ecce autem [d] clamor;

8 [d] Væ conjungentibus domum domui, agrum agro [c] adhibentibus: [d] donec nihil *amplius* sit loci, & efficiamini habitatores vos soli in media [d] hac terra.

9 [d] Me audiente, Jehova exercituum *jurávit*: *nè vivam*, nisi domus multæ desolationi sint, magnæ & præstantes; adeò ut nullus sit futurus habitator.

10 Quin decem jugera vinearum reddent [d] bathum unicum, & sementis [d] cori reddet [d] epham.

11 [d] Væ surgentibus summo mane, *ut* potum in ebriantem sectentur; prorogantibus ad crepusculum usque, *ut* vinum incendat ipsos.

12 In quorum conviviis est cithara ac nablium, tympanum, tibiáque ac vinum: [d] opus autem Jehovę non intuentur & factum manuum ejus non consyderant.

13 [d] Idcirco [d] migrat populus meus, [e] quòd [d] expers sit scientiæ: & [f] honoratissimi ejus homines *sunt* [d] famelici, ac multitudo ejus aret siti;

14 Idcirco [d] dilatat sepulchrum [g] se ipsum, & distendit os suum [b] in immensum: ut descendat [d] decor illius & multitudo illius cum [d] tumultuatione sua, & qui exultat [d] in illa.

15 [d] Ita de primitur homo plebeius, & demittitur vir præstans; oculique celsorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio suo, & Deus fortis sanctissimus sanctificatur justitia:

17 Vt pascant [d] agni pro more suo, & vastitatibus

[a] Heb. *in cornu filio olei, id est oleoso ac pingui: metaphoræ.*

[b] He. *& inter vineam.*

[c] He. *admoventibus.*

[d] Heb. *in auribus meis.*

[e] Heb. *ex nõ scientia.*

[f] Heb. *honoris ejus homines.*

[g] Heb. *animam suam.*

[h] Heb. *ad non modum.*

tatibus pinguium ' advenę fruantur.
18 ' Væ ' trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & Veluti dēso fune plaustri; peccatū,
19 Dicentibus, festinet, acceleret opus suum, ut videamus; & appropinquans adveniat consilium sancti Jisraëlitarum, ut experiamur.
20 Væ dicentibus de malo bonum esse, & de bono malum: statuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; statuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.
21 Væ sapientibus [l] judicio suo, & coram facie sua intelligentibus.
22 Væ valentibus potare vinum, & [k] strenuis ad miscendum potum inebriantem.
23 [l] Absolventibus improbum propter munus, & justitiam justorum [m] abjudicantibus ab unoquoque eorum.
24 ' Idcirco ut absumit stipulam ' lingua ignis, & torridum gramen flammâ deficit; radici istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut pulvisculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem sancti Jisraëlitarum spernunt.
25 ' Propterea accensus est ira Jehova in populum suum, & extendens manum contra eum, percussit eum ' adeò ut commoti fuissent ipsi montes, fuitque ' cadaver istorum succisum in mediis plateis: his omnibus non est aversa ira ejus, sed adhuc ' manus ejus extenta.
26 Nam cùm attollens vexillum ad ' gentes e longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab extremo terræ: ecce citò velox adveniet *exercitus*.
27 ' Nullus *erit* fessus, nullusque impingens in eo, ' non dormitabit neque dormiet; etiam ' non solvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:
28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, & omnes arcus ejus intenti; ungulæ equorum ejus ' simules rupi reputabuntur, & rotæ *curruum* ejus ' similes turbini:
29 ' Rugitus ei ut immanis leonis: rugiénsque ut juvenes leones fremet, & prehendet prędam, salvámque deportabit, & nemo eripiet.
30 Fremet enim ' in ipsum ' tempore illo, quasi ' fremitu maris: ' utut ipse contentissimè intueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id est*, ' angustia simulatque ' illuxerit ' *mox* obtenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

[l] Heb. *in oculis suis: ut Proverb. 3. 7*
[k] Heb. *viris roboris.*
[l] Heb. *Justificantibus.*
[m] Heb. *amoventibus, ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeschahhja carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut. 32.) summæ partes sunt quatuor: prima est propositio, priore parte hujus versus, secunda, narratio, usque ad versus 7. tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde usq; ad ver. 25. quarta singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorúmque ad præsentē causam, inde ad finem usque. Etsi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur; tamen quia summatim argumentum continet duarum concionum præcedentium, seorsim visum est ponere, velut concionem disparatam.* Dilecto meo] *id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.* De vinea ita] *summa totius argumenti allegorica.* Vinea est] *narratio continens expositionem rei, hoc versu, factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus.* In clivo] *q. d. quàm commodissimè, & cōvenientissimè quò etiam spectat prior pars seq. ver.* 2 Quā circummunivit] *narratio factī duplicis: nimirum curæ quam abhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.* 3 Nunc autem] *expositio consilii divini in castigandis Judæis: qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidē usus est 2. Schem 12.) deinde sententiam suā judicisúmque denuntiat, vers. 5. & 6.* Judicate] *q. d. appello conscientiam vestram, vos ipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quo minus fructum dignum condītione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desyderabitur, ego præstabo: sed cùm partibus meis planè perfunctus sim; quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse.* 5 Jam itaque] *expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum 3. pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio, bonis & ornamentis meis, exponámque omnibus injuriis:* 7 Cùm vinea] *transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur, deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei, & peccatis respondentium.* Officium] *id est, ut missa natura sua conditione (quæ sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali, quæ amplificatur demonstrandi particula.* Clamor] *vide Genes. 18. 20.* 8 Væ] *hujus denuntiationis loci sunt tres, quibus singulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio: primus locus est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum 11. secundus, intemperatissimi luxus, inde usque ad versum 18. tertius, malitiæ, & obfirmationis in malo, usque ad versum 25.* Donec] *q. d. quorum avaritia adeò est insatiabilis, ut ne tum quidem satis habituri sint cùm nihil amplius supererit acquirendum, & totam terram soli omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adducti distinctionibus Hhebraicis sic interpretamur.* Hac terra] *cujus possessiones neque vendendæ, neque acquirendæ, erant lege mancipii, Levit. 25. 23. & Numeror. 36. 7. Hoc enim indicium est publici status depravatissimi, ut 1. Reg. 21.* 9 Me audiente] *hactenus peccatum, sequitur conveniens pœna juramēto Dei confirmata, ac proinde inevitabilis: quam se non ex opinione tantùm, aut communibus minis comprehensis lege cognovisse docet propheta: sed ex singulari revelatione Dei, prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis. Sunt autem duo denuntiationis membra, ut in exprobratione; unum in prædia urbana, hoc versu; alterum, in rustica, versu sequente.* 10 Bathum] *id est, amphoram Atticam: vide 1. Reg. 7. 26.* Cori] *vide Levit. 27. 16.* Epham] *vide Exod. 16. 37.* 11 Væ] *secundus locus denuntiationis, ut dictum est in versum 8.* 12 Opus autem] *id est, nihil respiciunt, nihil audiunt, nihil denique sapiunt nisi luxum suum; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensus advertunt: sic Hhamos 6. 6. & sequentibus.* 13 Idcirco] *hîc subjicitur peccatis interminatio*

minatio, ut suprà. Migrat] *id est, pergunt Judæi summi & infimi cum iisdem calamitatibus conflictari, quæ cœperunt Joaschi & Amatziæ temporibus, ut ipse ostenderat supra 1.5. & sequentibus, & repetit infrà ver. 25. Sunt autem calamitates istæ, exilii, mortis, & abjectionis omninodæ, tribus versib.* Expers] *id est, nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei, sed brutus est, ut loquitur Dævid Psal. 92.7.* Famelici] *pro eo quòd cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt.* 14 Dilatat] *prosopopœia, qua insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili.* Decor illius] *id est, summi & infimi, patricii & plebeii, hypallage: sic enim accipiendum esse ostendit præcedens versus.* Tumultuatione] *id est, strepitu illo, qui in comessationibus & perdito luxu personare solet.* In illa] *videlicet urbe & regione tota.* 15 Ita] *id est, hu judiciu domantur improbi quicunque sint, hoc versu: Dei gloria asseritur, versu seq. & piis prospicitur, vers. 17.* 17 Agni] *quibus comparantur pii in scriptura passim.* Advenæ] *pii restituti in possessionē terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant, ut suprà dixit Propheta.* 18 Væ trahent.] *tertius denuntiationis locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hìc genera malitiæ plura: primum est studium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus versibus: secundum, confusio justi & injusti, & communis omnium perversitas, ver. 20. tertium, præsidens sui existimatio, ver. 21. quartum, affectata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver. 22. & 23.* Trahentibus iniquit.] *i. nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegoria.* 19 Festinet] *verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3.3.* 24 Idcirco] *exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationem pœnæ: qua ostendit contumaces istos (qui sibi tam graves visi sint ad exuendam pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, ut nullo negotio judiciis Dei consumantur.* Lingua ignis] *id est, extrema flamma in speciem linguæ se ipsam protendens: metaphora.* Radici istorum] *id est, ab imo ad summum disperdentur, extirpabuntur, consumentur radicitus.* 25 Propterea] *quarta pars, singularis explicatio judiciorum Dei adversus Judæos, tum eorum quæ priùs fuerant perpessi, ut Joaschi & Amatziæ temporibus, de quibus suprà diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterum erant perpessuri ab Assyriis, Chaldæis, finitimisq; omnibus, versibus seq.* Adeò ut commoti] *id est, gravissimè percussit, & tantis malis affecit, ut ipsi montes fuissent sursum deorsum abituri, si Deus in eos tantam indignationem deonerare voluisset: sic per comparationem duriores plus quàm saxea populo exprobratur.* Cadaver istorum] *tam bello exteris, quàm civilibus: quia exteris Jeruschalaima bis capta sunt, primùm a Syris, 2. Chronic. 24. 23. deinde a Joascho rege Israëlitarum, 2. Reg. 14. & 2. Chronic. 25. civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores multati.* Manus ejus] *vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens.* 26 Gentes] *Syrorum, Assyriorum, Aegyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipsius, tanquam datis signis militaribus.* 27 Nullus erit fessus] *exaggeratio interminationis per descriptionem exercitus cujusque qui in Judæam erat irrupturus, primùm a constitutione militum, armorum, equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus; deinde ab opere ipsorum effectisq;, duobus reliquis.* Non dormitabit] *id est, non aget segniter: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jir. 6.5.* Non solvetur] *id est, indesinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget.* 28 Similes rupi] *id est, infractæ atque durissimę, quæ nullo itinere atterantur.* Similes turbini] *id est, velocissimæ, ocyores Euro.* 29 Rugitus] *altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet.* 30 In ipsum] *nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est in posteru Joschijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in Aegyptum transfugerent, 2. Reg. tribus ultimis, & 2. Chronic. ultimo, & Jirmejæ 41. & sequentibus.* Tempore illo] *quoties rebellionem molietur.* Fremitu maris] *id est, gravissimo & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè.* Ut ut ipse content.] *allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, littus quàm studiosissimè prospectant, & lucis ipsius aut phari alcujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimus quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustrà.* Angustia] *epexegesis tenebrarum.* Illuxerit] *id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est.* Mox obtenebr.] *id est, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illis subinde & profundo immergentibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novæ Chaldæorum copiis subinde atterentur, recursantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipsos. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus: sic Jirmejæ. 8. 15.*

CAPUT VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiscit, & ipse exterretur; deinde per signum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obsignet, & augeat prædicatione veri, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

ANNO quo mortuus est rex Hhuzzija, tum vidi dominum insidentem solio celso & elato; cujus fimbriæ complebant templum ipsum:

2 Seraphim astantes supernè *erant* ei; [a] senis alis unusquisque, quarum binis regebat faciem suam, & binis regebat pedes suos, ac binis volabat:

3 Et clamans [b] alter ad alterum dicebat, sanctus, sanctus, sanctus *est* Jehova exercituũ: implenda fuerat tota hęc terra gloria ejus.

4 Tum commoti sunt postes liminum a voce

[a] Heb. *sex ad sex alis.*

[b] Heb. *hic ad illum.*

voce inclamante, & domus ipsa impleta est [a]fumo.

5 [a]Quamobrem dixi, [a]Hei mihi, quòd excindor; quia vir [a]pollutus labiis sum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 [a]Sed advolans ad me [a]unus ex istis Seraphim habens in manu sua [a]prunam, *quam* forcipibus sumpserat [a]ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, [a]ecce, [a]attingit hoc labia tua: jam amovetur [a]iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 [a]Deinde audivi vocem Domini, dicentis: [a]quem missurus sum? & quis iturus est [a]nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

9 [a]Tum dixit, i, & dicito populo isti: [a][c] audite continenter, [a]at ne intelligatis; & [d]videte continenter, neque cognoscatis.

10 [a]Fac ut [a]pinguescat cor populi istius, & [a]aures ejus ingravescant, oculique ejus conniveant; [a]ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, [a]convertensque sanet se.

11 [a]Dicenti autem mihi, [a]quousque domine? dixit: [a]usque dum vastatis civitatibus adeò ut nullus sit habitator, & domibus adeò ut nullus sit homo, etiam ipsa regio vastata sit desolatione:

12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, [a]maxima sit ipsa derelictio [e] in ista terra,

13 [a]Nam adhuc in ea *erit* decima *derelictio*, & [f]rursus [a]erit depastioni: [a]sicut quercubus illis & sicut roboribus quæ sunt ad *portam* injectus [a]statumē est, *ita* semine sancto statumē ejus est.

[c] Heb. *audiendo*.
[d] Heb. *videndo*.
[e] Heb. *in medio istius terræ*.
[f] Heb. *revertetur ut sit*.

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum est hoc capite secundum tempus, quo Jeschahhja prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhuzzijæ regis populum ad bonam frugem revocasset promissionibus & minis; nunc demum populi obfirmationem & excæcationem denuntiat, ut observavimus supra 1.1. quo magis admiranda est harum prophetiarum authoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpessuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham sexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quasi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervasuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum est magnifica adumbratio majestatis Dei, quinque versibus: secundum, expositio vocationis a Deo, & authoritatis officii Prophetæ imperati, inde ad versum 11. tertium, prophetia gravissimorum malorum quæ Judæu erant eventura justo judicio Dei, tribus versibus ultimis. Exponitur verò præstantia majestatis Dei primùm a constitutione ipsius, hoc versu; deinde a persona angelorum cœlestium, duobus sequentibus. postremò ab Ecclesia in terris versante, vers. 4. & 5.* Quo mortuus] *id est, quo rex Jotham regnare cæpit: sic autem potius definit quam a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum administraverat, 2. Reg. 15.5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jhesum Christum, sermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12.41.* Insidentem solio] *ut regem judicemq; potentissimum & magnificentissimum effectum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id est, gloriosissimum & sanctissimum. Nam gloria dispansis illis fimbriis, id est, regali ornatu synecdochicè, sanctitas verò habitatione templi designatur: ut postea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc visionis genus.* 2 Seraphim] *id est, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & consumpturi malos: nam visiones quas Deus exhibet, ad rerum suarum argumenta accommodandas esse pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angelósque flammantes cum satellitibus cõparari. Est autem hic secundus locus illustrans majestatem Dei a persona sanctissq; angelorum, hoc versu; & a confessione ac prædicatione ipsorum, versu seq.* Supernè] *id est, in eodem loco, celso, & elato, ubi inspexi solium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc signo publicè testans a sua tenuitate non posse ferri aspectum infiniti splendoris, gloriæ, & majestatis Dei.* Tegebat pedes] *quasi hominum infirmitati consulens, qui ad aspectum emicantis illius scintillæ sive particulæ quam angeli de gloria divina consecuti sunt, planè deficerent.* Volabat] *id est, quàm celerrimè ad jussa Dei omnipotentis capessenda expeditus erat.* 3 Clamans] *id est, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: nimirum postquam decretum Dei acceptum est de iis exequendis quæ deinceps narrantur: paralepsis in scripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iste quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipsius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua sanctitatem Dei infinitam ipsi visique ipsius omnibus & judicii ineese in sempiternum asserunt; quod genus affirmationis triplice ejusdem vocis enuntiatione ostenditur, ut Jechezkel. 21.27. quasi dicas, omnino omnium sanctissimus est Deus, & sanctificandus ab omnibus: alteram, qua justitiam confirmãt illius judicii, quod Prophetæ huic erant indituri, & per ipsum populo denuntiaturi. q.d. oportuerat populum hunc sanctificare gloriam Dei sui, prout receperat Exod. 19. & 24.3.* Hæc terra] *quæ Dei est, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id est, templum ipsum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; postquam evicti sunt Judæi, & percepta severitas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *signo præsentiæ Dei exardescentis in justissimam ultionem Judæorum, ut alibi præsentiam suam testatus est nube ad gratiam & pacem sestificandam populo, 1. Reg. 8.10.* 5 Quamobrem] *conspecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Genes. 16.13.* Pollutus labiis] *id est, qui ne verbo quidem ritè sanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus sum aut aptus ad sanctificandum eam: synecdoche.* 6 Sed advolans] *secunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem suam comparatus atque vocatus sit: deinde quorsum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi sive informandi Prophetæ est duplex: una, quòd assumptæ & amotæ sunt infirmitates ejus, duobus versibus: altera, quòd functio nominatim fuit ipsi imposita, vers. 8.* Unus ex istis] *administer voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut sequentia ostendunt: nam non ampliùs hic verbo & sacramento in Prophetæ efficit per se ipsum, quàm ministri Dei in Ecclesia: sed unus est spiritus qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id est, ignea illa virtutis donorumq; spiritus Dei, ad repurgandum, illustrandum,*

strandum & confirmandum me. Ab altari] *figura Christi, ex cujus plenitudine hauriamus omnes per spiritum ipsius.* 7 Ecce] *demonstratio, qua angelus ad sacramentum adhibita ostendit tam certum esse donum Dei intrinsecus, quàm extrinsecus est signum.* Attingit hoc] *sic Firmejæ 1.9. & Daniel. 10.16.* Iniquitas tua] *id est, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conquestus es, ut fortissimus sis in posterum in tua hac functione contra Israëlitas: non enim hîc primùm Jeschahhja vocatur ad prophetandi munus; sed denuò confirmatur propter gravitatem sequentis prophetiæ, ne perspectis difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkeli persæpè factum est.* 8 Deinde] *postquàm me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia visum est Deo hos thesauros suos in testaceis vasculis collocare, ut ejus virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4.7.* Nobis] *nam consilium est Dei Patris, filii, & spiritus sancti: ut Genes. 1.26.* 9 Tum dixit] *usus Prophetiæ quam Jeschahhjæ imperavit Deus & sequentibus omnibus, usque in adventum Christi; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipsis fiat odor mortis ad mortem suo ipsorum vitio: quamobrem eadem ratione a Christo atque Apostolis duo hi versus permultis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum sanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonstrat. quasi dicat, audite ô scelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præsentissimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obstupescat: prout in Judæis factum est, donec plenè se ipsos rescinderunt a Christo.* At ne intelligatis] *quasi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis vestræ verbum Dei non emendavit vos, sed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perstatis in ista depravatione voluntatis vestræ: stat sententia Dei judicis severissimi, ut quisquis non habet, aut cui non est datum nosse mysteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis respiscatis aut percipiatis verbum ejus quam desperati fontes, qui nullis judicum documentis, promissionibus, minis, evictionibusque ad officium suum adducuntur, sed potius vos ipsos adversus omnia obfirmetis, versu seq. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quasi Deus sceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, sed ipsi se adversus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio, q. d. effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum ut non tantùm contineat se in eodem statu malitiæ, non intelligendo; sed ut omnibus modis augescat malitia ipsius irritata verbo, omnibusque modis obfirmetur: ut de Parhhone legimus, & idem Propheta repetit infrà 29.* Pingue scat] *id est, obesum reddatur, occalescat, & obduretur magis ac magis: metaphoræ a rebus corporeis, in quibus omne pingue sensus expers esse consentiunt Physici.* Aures ejus] *id est, quemadmodum qui tonitru gravissimè percelluntur, eorum auditus & visus hebetatur; ita indies isti obstupefiant intonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis singulis superioris obnuntiationis partibus ex adverso respondet ordine præpostero.* Convertensque] *id est, conversione sua recipiat sanitatem corporis & animi, & a peccatis supplicioque peccatorum suorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de gravissimis malis in Judæos eventuris, quæ Deus occasione sumpta a quæstione Prophetæ deinceps explicat.* Quousque] *nimirum ego & Propheta omnes tui continenter clamabimus sine fructu, & refractarios rebellesque obfirmabimus verbo? Usque dum] id est, usque ad excidium totius regni, & desolationem terræ, Babyloniorum operâ.* 12 Maxima sit] *id est, desolatio eveniat qualis antea non fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumque, & apud Jirmejam multa.* 13 Nam adhuc] *exegesis verborum præcedentium, (maxima sit derelictio, &c.) qua ostendit Propheta se plurimas adhuc desolationes immissurum esse, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hostes exteros populum hunc flagellaturus sum: decima verò oppressione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæsi & oppressi primùm a Syris, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde sub Chizkija bis, 2. Reg. 18. sub Menasche semel, 2. Chronic. 33. sub Joschija semel, 2. Chron. 35. sub Joachazo semel, sub Jehojakimo bis, sub Jehojacine semel, sub Tsidkija semel, 2. Reg. ultimo, & 2. Chronic. ultimo: qua postrema clade accepta missus est Nebuzar-Adan præfectus satellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25. 11. & regio per multos annos desolata.* Erit depastioni] *id est, absumetur, metaphoricè: ut Numer. 24.22.* Sicut quercubus] *ætiologia cur Deus non sit populum celerster, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Christi & corporis electorum ipsi coalescentium per fidem in populo, qui cuncti & singuli dicuntur sanctitatis semen. Explicatur autem hoc familiari similitudine & ob oculos omnium posita: videtis, inquit, aggestum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum esse, & arbores terram quæ alioqui ruitura esset continere firmitate sua: idem vobis statuendum est de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam justo Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, nisi suorum rationem haberet Deus: ut suprà 1.9. De hoc autem aggestu tenere vide 1. Reg. 10. 5. & 2. Reg. 12. 21. & 1. Chronic. 26. 16.* Statumen est] *nimirum terræ injectæ sive aggeri, quem statuminant & continent utrinque urbures depactæ in aggeris latribus.*

CAPUT VII.

Prophetæ regi Achazo de conspiratione Syrorum & Israëlitarum consternato liberationem ipsius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem signi, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratâque abjectionem fœderis Dei in Christo cum Ecclesia initi: signum liberationis extitiâque illius quod denuntiaverat, in puero suo statuit; ac postremò Achazo familiæ, & regno severissima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

2. Reg. 16. 5. 1 FUIT autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, ascendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Israëlis Jerusche-

laima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur domui Davidis, dicendo, acquiescit Syria cum Ephrajimo; &

commoveretur [a] animus illius, animusque populi illius, sicut commoventur arbores sylvæ propter ventum.

3 Quapropter edixit Jehova Jeschahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & [1] Schear-jaschub filius tuus; [b] [2] in extremum aquæ ductum piscinæ [1] superioris, ad aggerem agri fullonici.

4 [1] Ubi indices ei, cave tibi ut fis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molliscat, propter duas [1] caudas titionum fumigantium istas; propter [c] accensam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

5 [1] Propterea quòd init consilium contra te Syrus malum; [1] Ephrajim & [1] filius Remaljæ, dicendo;

6 Ascendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] dissectam adjungamus eam nobis: aut præficiamus Regem in ea [1] filium Tabeelis.

7 Ita ait Jehova Deus, non existet, neque extabit *illud*.

8 [1] Nam [1] caput Syriæ Damascus, & caput Damasci Retzin; deinde [1] intra sexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, [f] [1] ut non sit populus,

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis [1] filio Remaljæ, [1] An non creditis? quòd [1] non confirmamini.

10 [1] Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi [1] signum a Jehova Deo tuo; [g] [2] e profundis pete, aut ex rebus altissimis.

12 Dicente autem Achazo, [1] non petam, neque tentabo Jehovam:

13 [1] Dixit *Propheta*, Audite jam [1] domus Davidis: [1] an parva res *est* præ vobis, fatigare homines, quòd etiam fatigatis Deum [1] meum?

14 [1] Idcirco [1] dat dominus ipse vobis [1] signum: [1] Ecce [1] virgo illa concipiet & pariet filium: [1] & vocabis, *ô virgo*, nomen ejus [1] Hhimmanuelem.

15 [1] Butyrum & mel [1] comedet, [1] ut sciat hic *puer* spernere malum & eligere bonum:

16 Quinetiam cùm nondum noverit hic puer spernere malum & eligere bonum; [1] relinquetur [1] illa terra, cujus causa tædet te, [h] a duobus regibus suis.

17 [1] Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum [i] paternam tuam tempora qualia non venerunt, ex qua die recessit Ephrajim a Iehuda; per [1] Regem Assyriæ.

18 [1] Erit enim [1] die illa, sibilante Jehova ad [1] muscas quæ sunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad [1] apes quæ sunt in regione Assyriæ:

19 [1] Ut venientes conquiescant omnes in vallibus desertorum locorum, & in projecturis petrarum; & in omnibus [1] virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo [1] abradet Dominus novacula ista [1] mercenaria, [k] [2] trans fluviali, Rege Assyriæ, [l] [1] pilum capitis & pedum; etiamque barbam ipsam consumet.

21 [1] Eritque tempore illo, *ut* qui asservaverit buculam [m] armentariam & duas pecudes;

22 Erit, inquam, [1] *ut* præ copia [n] præbiti lactis comedat butyrum: [1] nam butyrum & mel comedere poterit quisquis reliquus fuerit in media hac terra.

23 [1] Erit etiam tempore illo, *ut* sit omnis locus [1] ubi sunt mille vites, millenûm *siclorum* argenti, sit *inquam* in senticetum & in vepretum:

24 [1] Sagittis & arcu *instructus* venturus sit eò, cum [o] sentibus & vepribus obsita erit tota hæc terra.

25 In omnes verò illos montes [1] qui sarculo sarriendi fuissent, [1] non adveniet eò timor sentium & veprium: sed erit *locus* [p] [1] quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb *in extremitatem aquæ ductus*

[c] Heb. *accessionem iræ.*

[d] Heb. *tædio afficiamus.*

[e] Heb. *dissecemus eam ad nos.*

[f] Heb. *a populo.*

[g] Heb. *profundum fac petendo, aut exalta sursum: vide Genes. 12. 8.*

[h] Heb. *a facie duorum regum ipsius*

[i] Heb. *patris tui dies, quales non, &c. sic deinceps.*

[k] Heb. *in regionibus trâs fluvii.*

[l] Heb. *caput & pilû pedum: hypallage.*

[m] Heb. *armenti.*

[n] Heb. *faciendi lac.*

[o] Heb. *sentis & vepres erit.*

[p] Heb. *ad immissionem bovis, & ad conculcationem parvæ pecudis.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeschahhjæ prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promissiones annuntiatas, signumq; oblatum Dei; deinde summam sententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipsum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per ὑστέρωσιν explicantur.* 2 Domus Davidis] *id est, Regi, proceribusq; regni.* Aquiescit] *id est, Retzini regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Israëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id est, Israëlitis, quorum potentissima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephraæus: synecdoche.* 3 Schear-jaschub] *hoc nomen etsi proprium est, non est tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; sed certo consilio, ad significandum misericordiam Dei reducendis & servandis rediquiis. Est enim Schear-jaschub (si verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione signum dedit Jeschahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ salvæ factæ sunt, suprà 1. 9. & 4. 2. & infrà 10. 21. tum liberationum singularium, quas resipiscentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undequaque cæderentur & in captivitatem raperentur, ut historia docet 2. Chronic. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaschubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promissiones Dei eò certius ac vehementius definirentur ad confirmandum Regem, infrà vers. 15. & sequentibus.* In extremum aquæ] *id est, extra urbem ex adverso regiæ, ubi spatiatur Achaz: vide 2. Regum 18. 17.* Superioris] *id est, quæ a superiore Gichone murum supremum urbis ambiente efficitur: sic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà 22. 9.* 4 Ubi indices] *prioris hujus sermonis quem Jeschahhja cum Achazo habuit primus locus est hortationis, hoc versu: secundus, denuntiationis, qua Deus suis liberationem, hostibus excidium prædicit, usque ad ver. 9. tertius, reprehensionis propter diffidentiam Achazi, vers. 9.* Caudas titionum] *id est, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exusti sint, ac nihil amplius nisi fumigare possint: & qui propediem omnino exurentur, ut sequentibus propheta explicat. Respicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Israëlis attrita fuerant; Syriæ quidem,*

dem,a Joascho filio Joachazi.2.Reg.13.25.Israëlis verò,intestinis conspirationibus,& bellis,2.Re.15.& utrunque adventu Pulis Regis Assyriæ,2.Reg.15.19.& 1.Chronic.5.26. 5 Propterea quòd] sequendus locus, quo Deus primùm causam judiciorum exponit, nimirum nefaria consilia Syrorum cum Israëlitis, duobus versibus,deinde sententiam pronunciat,tribus. Ephrajim] id est, Israëlitæ, ut suprà versu 2. Filius Remaljæ]Pekach,cujus nomen ad indignitatem reticetur. 6 Filium Tabeelis] id est,certum aliquem Syrum hoc nomine ductum: nam Tabeel sive Tabrimmon Syrorum est appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo. 8 Nam] hanc prophetiam suis terminis a Jeschahhja circunscribi pro more certum est; sed in accommodatione temporis variant sententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In summa quidem consentiunt omnes exitium regno utrique denunciari; sed tempus plerique ex antecedente Hhamosi prophetia petunt in fine capitis septimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarjæ 14.5. temporibus Hhuzzïjæ contigisse docet, Judæi eodem anno putant quo rex Hhuzzïja sacrificandi munere sibi arrogato percussus est lepra, (fuit autem is annus vigesimus quartus regni Hhuzzïjæ)itaque hoc modo supputant:a vigesimo secundo Hhuzzïjæ ad ultimum sunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ sex: ita conficiuntur anni sexaginta quinque,intra quos regnum Syriæ primùm,deinde regnum Israëlitarum deletum est. Nos autem alteram hanc magis probamus,ut in hac prophetia non antecedentium temporum, sed sequentium ratio ex prophetarum usu habeatur. Nam Jeschahhja his verbis ostendit primùm regnum Syriæ mox excisum iri,& regem morituram, quod ad summum quarto pòst anno necesse est evenisse: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipsò Achazi anno: deinde a Syrorum clade usque ad plenam Israëlitarum deportationem, aut ab ipso tempore hujus prophetiæ fore ut effluant sexaginta quinque anni. Quamvis enim sexto anno Chizkijæ regnum Israëlis fuerit abolitum; tamen non statim Israël desitit esse populus,cùm pars tantùm aliqua illius deportata esset:verùm omnino populus ese tum demum desitit,cùm per Esar-chaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ sunt,& Israëlitæ omnes in servitutem rapti: quod ipsi Samaritani exponunt, Hhezyæ 4. 2. Quamobrem seriem temporum ita statuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit,ad finem sunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaschis regnantis vigesimo quinto fuerit ultima illa Israëlitarum translatio: sin autem a Prophetiæ tempore inceperis,dicitur res incidisse in annum vigesimum primum aut vigesimum secundum Menaschis,quo fortè tempore Menasche captivus in Babyloniam abductus est. Caput Syriæ]id est,civitas mater sive metropolis, nimirum atteretur: vide 2.Reg. 16.9.sic sequente versu. Intra sexaginta] id est, temporibus Menaschis,quibus Esar-chaddon deportavit totas reliquias Israëlis: sive is sexagesimus quintus annus fuerit ab hac prophetia,sive ab exitio Syriæ, quod quarto pòst anno ad summum gestum est. Ut non sit populus] id est, totus ita atteretur; ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ sunt: non autem cùm a Schalman-esere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum est pòst annos quasi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore usque ad deportationem ab Esar-Chaddone factam interceßerunt anni fermè quadraginta sex, quibus adhuc suæ fuerunt Israëlitis Reßpublicæ, utcunque tenues. 9 Filio Remaljæ] quem quarto pòst anno ad summum interfecit Hoscheahh, 2.Reg.15.30. An non creditis ?] reprehensio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeschahhja objicit, quod Achazum animadverteret perßtare in sua illa trepidatione, cujus facta est mentio suprà versu 2. Non confirmamini] nimirum hac promissione Dei,sed potius in vestra trepidatione pergitis. Sic visum est hunc locum potius accipere quàm ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum significationem, tum etiam propter antecedentia & consequentia, quibus interpretationem hanc meliùs cohærere omnes vident. 10 Quamobrem] cùm nudo verbo non confirmaretur rex,tum placuit Deo adhibere signum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 Signum] quo confirmeris de hac liberatione & salute quam Deus se promittit effecturum,siquidem non confirmaris verbo. E profundis] quasi dicat,optio tibi datur ut e cœlo,aut e terrâ, aut undevis petas: nam hoc quoque Deus offert,& præstiturum pollicetur. 12 Non petam] indignantis verba,quibus Achaz primùm consilium Prophetæ de petendo signo recusat accipere,deinde promissionem superiorem totam ludificatur,hoc modo: putasne me adeò desigere ut istius Jehovæ,quem prædicas, periculum faciam,committendo ipsi exitum istius belli gravissimi,& in ista opinione fidei,quam a me postulas, vecordia tabescendo? non faciam (inquit)oportet me alia via mihi prospicere. Hunc locum sic interpretamur propter sequentia,& summam illam impietatem Achazi inde a principio regni,quæ exponitur 2.Chronicorum 28.19.& sequentibus. 13 Dixit Propheta]hujus sermonis partes sunt tres: prima est reprehensio,hoc versu,& sequente:secunda, promissionis erga pios confirmatio,duobus sequentibus:tertia,castigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, versu 17. & sequent. Domus Davidis] exaggeratio impietatis Achazi quasi dicat,o ingratissimi,degeneres a Davide patre,in Deum impii, & immemores promissionum beneficiorumque maximorum ejus. An parva] ut Numer.16.9. Homines] id est,facitis ne tam parvi hoc malum,quòd omnibus per scelera & improbitatem vestram estis molestissimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipsum invehi arrogantissimè,quasi aut nolit, aut non amplius possit promissa efficere? Meum]cui hæreo & servio,ac non amplius tuum: ut suprà dixerat versu 11. 14 Idcirco] aetiologia superioris reprehensionis, amplificans indignissimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Ecclesia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: qui potestis (inquit Propheta) tam impiè Deo obsistere, cùm ipse benignissimè jam olim semen mulieris, Abrahami filium Davidisque promiserit,ut in eo promissiones omnes etiam singulares ratæ sint? 2.Corinth .1.19. Atqui idcirco signum hoc toti Ecclesiæ, ac nominatim familiæ vestræ dedit,ut credatis omnibus universalibus & singularibus, publicis privatisque promissionibus ejus, ac non infidelitate ipsum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit,sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom.8.32. Dat] id est, ut Ecclesiæ suæ jam olim exhibuit verbo,ita etiamnum vobis & regno vestro,in quo est Ecclesia ipsius,gratioßè offert:sic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13.1.& alibi. Signum]id est,miraculosum documentum, ac fundamentum fœderis omnium promissionum ejus. Ecce] demonstrandi particula tum rei certitudinem ostendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omissis.

Virgo illa] *cujus semen conterit caput serpentis, jam olim a Deo promissa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth.1.22.* Et vocabis]*id est, vocare poteris, & re ipsa agnosces atque testaberis: apostrophe ad matrem.* Hhimmanuelem]*id est, nobiscum Deum fortem: nam sermo caro factus est, &c. Joan.1.14.* 15 Butyrum & mel] *confirmatio promissionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeschahhja prædicaverat suprà vers. 7. & 8. a præsente signo Schear-jaschubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat vers.3. quasi dicat Propheta, etsi infidelitate sua depellit a se domus Davidis beneficentiam Dei, non est tamen cur ego aut piorum quisquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo spondere ausim, & prout imperavit Deus puerum in signum liberationis nostræ & excidii istorum statuere, ut ipse meminit infrà 8.18. Est itaque sententia hujus versus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab istu regibus; sed vivet inviti illis, educabitur, & grandescet: ac proinde hoc signo regnū Judæ de conservatione sua confirmatum esto. deinde subjungitur amplificatio, seq. ver. imò, verò inquit, jam reges isti perierint, anteq̄ hic puer incipiat sapere. Quamobrem evidentiæ causa nominativum, qui in sequen. vers. expressus est ὑποζυγματικῶς, in hoc versu repetivimus, pro certo habentes hoc simplicissimum esse consilium Jeschahhjæ.* Comedet] *id est, non destituetur commodis hujus vitæ per istos Reges, sed ut parvulus molliter nutrietur.* Ut sciat]*id est, ut educatus adolescat, qua ætate discriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphrasis, ut seq. vers.* 16 Relinquetur] *id est, tollentur morte e regnis suis, 2.Reg.15.30. & 16.9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit.* Illa terra]*Syriæ, & Israëlis.* 17 Faciet Jehova] *tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus sumpturus erat de infidelibus, ut diximus in versum* 13. *quæ hic per prolepsin dictæ sequentibus exponuntur.* Ex qua die]*id est, a defectione Israëlitarum, de qua* 1.Reg.12. Regem Assyriæ] *cui tu, non Jehovæ confidis; ut suprà dixerat Achaz vers.*12. 18 Erit enim]*expositio singularis prolepseos primùm a factis hostium, usque ad vers.*21. *deinde ab eventis, ad finem usque cap.* Die illa] *qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus est, nimirum temporibus tuis, filiique tui.* Muscas] *id est, hostes numerosissimos & velocissimos Ægypti accolas, tum Pelischtæos sub Achazo, Edomæósque, 2.Chronic.28.17. & 18. tum Æthiopas sub Chizkja, 2.Reg.19.9.* Apes] *id est, confertissimos, potentissimos, velocissimos, & militari disciplina instructos Assyrios: allegoriæ.* 19 Ut venientes] *id est, oppida & agros occupabunt.* Virgultis] *vocem Hhebræam sic interpretamur hoc loco & infrà 55.13. propter ipsius etymon.* 20 Abradet]*id est, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria.* Mercenaria]*id est, quam mercede conduxisti, obstringens te & regnum tuum fide data Assyrio, & pensitationem exhibens, 2. Reg.16.7. & 8.* Transfluviali]*id est, quæ trans Euphratem est.* Pilum capitis] *id est, omnia a summo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur.* 21 Eritque] *amplificatio calamitatis Judæorum ab eventis superiorum calamitatum, ut diximus in versum* 18. *sunt autem hæc summatim duo; hominum infrequentia, his duobus versibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis.* 22 Vt præ copia] *id est, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideóque solus laboret de butyro comedendo, & occupando lacte.* Nam butyrum]*i. tanta erit penuria habitatorū, ut ad eos alendos ea tantùm futura sint plus satis, quæ ultrò provenient in horrente incultaq̄ terra.* 23 Erit etiam]*alter effectus, ut diximus in versum* 21. Vbi sunt mille]*id est, locus uberrimus, cultissimus, & pretiosissimus horrescet.* 24 Sagittis] *id est, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè sit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum sit ingredi nisi armata manu. Respicit enim ad interminationem legis Levit.26.22.* 25 Qui sarculo]*id est, incultos: periphrasis.* Non adveniet eò] *id est, non defugietur locus ullus qui nunc planè videtur horridus: sed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœnissimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura est Dei in regionem hanc maledictio.* Quò emittatur]*id est, totius regionis pascuosissimus & feracissimus habebitur.*

Caput VIII.

Propheta aspectabili symbolo docet judicia Dei in Syros, Israëlitásque, & Judæos quoque infidelitatis, obfirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò consolatur pios, ostendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea persæpè fecerant, sed ipsos Assyrios (quorum facta & consilia reprehenduntur gravissimè) vindictam a Deo severissimam certa ratione, loco, & tempore perpessuros: imprimis verò fundamentum consolationum proponit in Christo, cujus gentem, dona, officia, effectáque in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum suum exponit: ac postremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Ecclesiam Christi docet laudem ejus de malis depulsis & perceptis bonis.

1 ᵃ EDIXIT autem Jehova mihi, sume tibi ᵃ volumen magnum; ᵃ cum Maher-schalal-chasch-bazo, & scribe in eo ᵃ stylo ᵃ humano.

2 ᵃ Quamobrem ᵇ adhibui mihi ᵃ testes ᵃ fidos, Urijam sacerdotem & Zecarjam filium Jeberecjæ:

3 (ᵃ Cùm enim accessissem ad ᵃ prophetissam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus ᵃ Maher-Schalal-Chasch-bazum:

4 Nam ᵃ cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: ᵃ asportabit opulentiam Damasci, & prædam Schomronis ᶜ servus Regis Assyriæ.

5 ᵃ Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo:

6 ᵃ Propterea quòd sprevit ᵃ populus iste ᵃ aquas Schiloachi ᵃ euntes sensim; ᵃ & gaudium *est* apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut ascendant ᵃ contra istos aquæ ᵃ illius fluminis fortissimæ & ampliſſimæ, Rex Assyriæ, & omnis ᵃ gloria ejus: qui ᵃ ascendens supra omnes alveos suos, iensq̄; super omnes ripas suas,

8 ᵃ Permeabit Jehudam, inundabit, ac transibit, ᵃ usque ad collum pertinget: ᵈ ᵃ implebuntque passæ alæ illius latitudinem ᵃ terræ tuæ, ᵃ ô Hhimmanuel.

9 ᵃ Consociamini, ô ᵃ populi, & ᵃ conterimini; ᵃ auremque præbete quotquot *estis in* locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite consilium, & irritum fiet: loquimini

ᵃ Heb. *moralis.*
ᵇ Heb. *contestatus sum mihi.*
ᶜ Heb *qui est coram rege: periphrasis servorum, militum, atque satellitum.*
ᵈ Heb. *& erit expansionibus alarū illius plenitudo latitudinis, &c.*

mini verbũ, & nõ exiſtet; ſed Hhimmanuelis.
11 Nam ita edixit Jehova mihi adhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi iſtius, dicendo:
12 Ne dicatis, conjuratio, in quibuſcunque dicit populus iſte cõjuratio: & timore iſtius ne timeatis, neque expaveſcendum dicatis.
13 Jehovam exercituum ipſum ſanctificate, & ipſe ſit timori vobis, idemque ſit pavori vobis;
14 Et erit ſanctificationi *vobis*: in lapidem autem alliſionis & in rupem offenſionis ambabus domibus Jiſraëlis, in laqueum & in tẽdiculam habitatori Jeruſchalaimorum:
15 In quæ offendant multi; & cadentes confringantur, aut irretiti capiantur.
16 Liga conteſtationem: conſigna legem inter diſcipulos meos.
17 Nam præſtolans Jehovam, qui abſcondit faciem ſuam a domo Jahhakobi; & expectans eum:
18 Ecce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in ſigna & in oſtenta apud Jiſraëlitas *ſumus*, a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.
19 Cùm enim edicunt vobis, conſulite Pythones aut ariolos, qui pipiunt & qui muſſitant: nónne populus Deum ſuum conſulit, pro viventibus mortuos *conſulendo?*
20 Adverſus legem & adverſus conteſtationem, an non obloquuntur [f] in ſentẽtiam iſtam cuicunque nulla eſt [g] lucis ſcintilla?
21 Quapropter peragrabit illam difficultatibus pretius atque famelicus: eritque cùm eſurierit & efferbuerit, ut maledicat Regi ſuo & Deo ſuo, ſive ſuſpiciat ſurſum;
22 Sive in terram intueatur: quia ecce oppreſſio & tenebræ, obſcurato anguſtia & caligine impulſo *aderunt.*

[a] Heb. *ipſe ſit timor veſter, & faciens ut expaveſcatis.*

[f] Heb. *ſeculum verbũ iſtud.*
[g] Heb. *aurora.*

CAPUT IX.

1 SED [a] non obſcurabitur quæ affecta fuerit anguſtia, cùm tempus hoc prius levius affecerit terram Zebulunis & terram Naphtali, & poſterius illud affecerit graviùs: via maris, ſecundum Jardenem, Galiæa [b] populoſa,
2 Populus ejus qui ambulant in tenebris, videbunt lucem magnam: ſuper conſidentes in terra umbræ lethalis lux ſplendebit.
3 Amplificans hanc gentem, non magnificaſti lætitiam: lætati ſunt coram te quaſi lætitia *quæ agitatur* in meſſe, cùm exultarunt partientes prædam;
4 Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, ſceptrum opprimentis illum contriviſti; ut die Midjanitarum,
5 Quando tota conflictatio, *id eſt*, confligens *quiſque* in concuſſu, etiam veſtimentum volutatum in [c] cædibus; quaſi [d] abiit in exuſtionem, pabulum ignis.
6 Sed puer naſciturus eſt nobis, filius dabitur nobis, cujus humero adſit principatus ipſe: cujus nomen vocat *Jehova*, admirabilem, cõſiliarium, Deum fortem robuſtiſſimum, Patrem ęternitatis, Principem pacis.
7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in ſolio Davidis & in regno ejus: ſtabiliendo illud & fulciendo illud jure & juſtitia: ab iſto tempore in ſeculum uſque, zelus Jehovæ exercituum facturus eſt iſtud.
8 Verbum miſit Dominus Jahhakobo, & accidit Jiſraëli;
9 Ut cognoſcerent populus iſte totus, Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & [e] inſolentia animi dicunt,
10 [f] Lateritia opera ceciderunt, ſed lapide cæſo extruemus; ſycomori exciſæ ſunt, ſed cedros ſufficiemus.
11 Sed cùm in editum ſuſtulerit Jehova hoſtes Retzinis contra ipſum, etiam inimicos hujus commiſcebit;
12 Syros [g] ab oriente, & Peliſchtæos ab occidente, ut devorent Jiſraëlem toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus *erit* extenta:
13 Quia hic populus non fuerit reverſus uſque ad ipſum percuſſorem ſuum, & Jehovam exercituum non requiſierint.
14 Excindet enim Jehova ex Jiſraële caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:
15 (Senex & [h] honorabilis is *eſt* caput: propheta verò docens falſitatem eſt cauda)
16 Quòd fuerint ductores populi hujus ſeductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.
17 Idcirco de juvenibus ejus non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miſerebitur, quia totus eſt hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.
18 Nam exardeſcet improbitas velut ignis *qui* ſentes ac vepres abſumit, & incendet perplexa *ligna* ſylvæ, adeò ut in minutiſſimum pulverem abeant elato fumo.
19 Præ excandeſcentia Jehovę exercituum obſcurabitur *populus* terræ: eritque iſte populus quaſi pabulum ignis, nemo in fratrem ſuum clementia utetur.
20 Nam ut ſcindat ad dextram, tamen eſuriet; & comedat ad ſiniſtram, tamen non ſaturabuntur: ſinguli carnem brachii ſui comedent;
21 Menaſche Ephrajimum, & Ephrajim Menaſchem, ſimul iſti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.

[a] Heb. *non erit obſcuratu cui fuerit anguſtatum, impersonaliter.*
[b] Heb. *gentium.*

Judic. 7. & 8.

[c] Heb. *ſanguinibus.*
[d] Heb. *fuit.*

Lucæ 1. 32. & 33.

[e] Heb. *magnitudine cordis: ut infrà 10. 12.*
[f] Heb. *lateres.*

[g] Heb. *ab anteriore, & Peliſchtæos a poſteriore: vide Deut. 11. 24.*
[h] Heb. *elatus facie, ut ſuprà 3. 4.*
[i] Heb. *elatione fumi.*

CAPUT X.

1 VÆ decernentibus decreta iniqua, & ſcribentibus moleſtiam *quam illi* præſcripſerint:
2 Ad evertendum de cauſa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei, ut ſint viduæ prędę ipſis, & pupillos diripiant.
3 Ecquid facturi eſſetis die viſitationis & vaſtationis e longinquo advẽturæ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut ubi relinquertis gloriam veſtram?

4 'Absque me incurvaretur 'infra vinctum, & infra interfectos caderent: 'omnibus illis non averteretur ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta esset.

5 "Væ Assyrio 'virgæ iræ meæ; 'quamvis 'baculus sit in manu ipsorum indignationis meæ,

6 Et 'in gentem hypocritam immittens ipsum, contra populum [a] in quem excandui dem mandata ipsi; ut 'prædetur prædam, & ut diripiat rapinam, denique ut disponat illum cōculcationi, tanquam lutum platearum.

7 'Nam ipse non ita [b] sibi proponit, & [c] animus ejus non ita cogitat; sed perdere [d] ex sententia animi sui, & excindere gentes [e] non paucas:

8 Nam dicit, nónne 'principes mei pariter reges *sunt*?

9 'Nónne ut 'Carcemisch *est* 'Calno? nónne ut 'Arpad, 'Chamath? an non ut Damascus, Schomron?

10 Quemadmodum assecuta est manus mea regna [f] idolorum suorum, quorum sculptilia 'præstabant *diis* Jeruschalaimorum & Schomronis:

11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus, ita facturus essem Jeruschalaimis & 'terriculis eorum?

12 'Atqui futurum est, 'cùm perfecerit Dominus totum opus suum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis; animadvertam in 'fructum [g] insolentis animi regis Assyriæ, & in ornatum elationem̃ oculorum ejus.

13 'Quia dixerit, virtute manus meę feci, & sapientia mea, quòd prudentia instructus sim; ideò amovi terminos populorum, etiam 'instructissimos eorum deprædatus sum & dejeci, ut potentissimus, habitatores:

14 'Imò assecuta est tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quasi reciperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque est qui 'agitet alam, aut 'aperiat os, aut 'pipiat.

15 'An gloriabitur securis 'contra cædentem ipsa? an se magnificabit serra contra agitatorem suum? cùm agitant virgam, *an magnificabit se* contra eos qui tollunt ipsam? cùm attollunt baculum, *'an* non lignum *est*?

16 'Idcirco 'immittet Dominus ipse Jehova exercituum, in 'pingues ejus 'maciem: & in 'loco gloriæ ejus ardebit 'ardor similis ardori ignis.

17 Erit enim 'lux Jisraëlis pro igne, & sanctus illius pro flamma; quæ incendet & consumet 'vepres ejus & sentes ejus 'eodem die;

18 'Gloriamque sylvæ ejus, & arvorum ejus, & [h] spiritu & carne absumet: eritque 'cùm dissolvetur profugus:

19 Denique 'reliqua ligna sylvę illius [i] pauca erunt, adeò ut puer scribere possit ea.

20 'Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jisraëlis, & qui evadet in domo Jahhakobi, inniti 'percussore suo; sed innitetur 'Jehova sancto Jisraëlis [k] fideliter.

21 'Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robustissimum,

22 ('Nam si fuerit populus tuus Jisraël *numero*, sicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) 'consummationem præcisam 'inundaturum justitiâ:

23 Nam consummationem & quidem 'præcisam, Dominus Jehova exercituum facturus est in medio totius terræ hujus.

24 'Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum, ne timeto, populę mi habitator Tzijonis, ab Assyrio: 'virga sua percutiet te, sed 'baculum suũ efferet pro te [l] ratione Ægypti:

25 Nam adhuc paulisper, minus pusillo *tempore*, 'consummata indignatione, 'cum ira mea incumbet consumptioni istorum.

26 'Excitabit enim contra istum Jehova exercituum flagellum, percussionem similem Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & similem 'baculo suo prope mare, & tollet istum ratione Ægypti.

27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo, & jugũ ejus a collo tuo: imò destruetur jugum 'propter oleum.

28 "*Cùm* pervenerit 'Hhajanam regionem versus, transierit 'Migrone, 'Micmaschi deposuerit [m] impedimenta sua:

29 Trajecerint 'transitum, 'Gebahhi in diversorium diverterint: trepidaverit Rama, Gibhha Schaülis fugerit:

30 'Claram ede vocem tuam filia 'Gallimorum, fac ut audiatur 'Lajischum usque, ô paupercula Hhanathoth:

31 Cùm migraverit Madmena: habitatores Gebimorum se confirmaverint *ad migrandum*:

32 'Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit: 'agitaverit manum suam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruschalaimorum:

33 'Ecce, Dominus Jehova exercituum collucaturus est 'ramum violenter; adeò ut proceri statura excindantur, & alti deprimantur:

34 Et circumputabit perplexa sylvæ ferro suo: denique 'Libanus ipse 'per magnificum casurus est.

[a] Heb. *excandescentiæ meæ.*
[b] Heb. *imaginatur: ut Judic.* 20. 5.
[c] Heb. *cor: sic deinceps.*
[d] Heb. *ex corde suo.*
[e] *vel non parvas.*
[f] Heb. *quodque idoli sui*
[g] Heb. *magnitudinis cordis: ut supra* 9. 9.
[h] Heb. *ab anima usque ad carnem.*
[i] Heb. *numeri, id est, facile numerabilia: ut Gen.* 34. 30.
[k] *Heb. in fide.*
[l] Heb. *via: sic ver.* 26.
[m] Heb. *instrumenta.*

Caput XI.

1 'NAM prodibit 'virgula e 'trunco succiso Jischai, & surculus e radicibus ejus efflorescet,

2 Super quo quiescet 'spiritus Jehovæ, spirit" sapientiæ & intelligētię, spiritus cōsilii & potentiæ, spiritus scientię & reverētiæ Jehovæ:

3 'Cujus [a] odoratus erit conjunctus 'reverentia Jehovæ: non autem 'ad aspectum ōculorū suorum Judicabit, neque ad auditum aurium suarum corripiet.

4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex æquo mansuetos terræ: percutiet verò terram 'virga oris sui, & spiritu labiorum suorum morte afficiet improbum.

5 Erit enim justitia, cingulum lumborum ipsius; & fides ipsa, cingulum feminum ipsius.

6 'Quapropter 'commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit; vitulusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul erunt, & puer parvulus ducet ea.

7 Et vacca vrsaque compascentibus, simul recubabunt catuli earum: & leo sicut bos 'comedet stramen:

8 Et oblectabit lactentem super foramen aspis, & super specum viperæ depulsus a lacte manum suam injiciet.

9 Non

[a] Heb. *odorari.*

Psal. 45. 4. & 5.

9 Non afficient malo, neque corrumpent [a] in toto monte sanctitatis meæ : quia plena erit terra hæc scientiâ Jehovæ, [a] velut aquis [b] alveum maris operientibus.

[b] Heb. *mare*: *metonymia*.

10 [a] Erit tempore illo ut ad eũ qui e radice Jischai stabit in signum populorum, gentes [c] consulturæ veniant ; & sit [a] requies ejus [d] gloriosa.

[c] Heb. *consulant*.
[d] Heb. *gloria*.

11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus [a] secundò manum suam ut acquirat reliquum populum suum ; qui reliquus fuerit ab Assyria, & ab Ægypto, & a [a] Patroso, & ab Æthiopia, & a [a] Hhelamo, & a [a] Schinhhare, & a [a] Chamatha, & a regionibus [e] maritimis :

[e] Heb. *maris*

12 Et sublato signo gentibus recipiat [a] depulsos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [f] oris terræ :

[f] Heb. *alis*.

13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibúsque Jehudæ excisis ; Ephrajim non invideat Jehudæ, & Jehuda non agat hostiliter contra Ephrajimum :

14 Sed [a] involent in humerum Pelischtæorum [g] ad occidentem, unà diripiant [h] populos orientis : in [i] Edomæos & Moabitas immittant manum suam, & Hhammonitę obediant eis :

[g] Heb. *ad mare*.
[h] Heb. *filios Orientis*.
[i] Heb. *Edomæi & Moabitæ immissio manus ipsorum, & filii Hhammonis obedientia ipsorũ*.

15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] sinum maris Ægypti, & agitabit manum suam contra [a] ipsum flumen, [a] ea inflante vento ipsius : percutiénsque ipsum flumen per [a] septem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* calceis *populus suus*.

[k] Heb. *linguam*.

16 Erit enim agger reliquo populo suo, qui reliquus fuerit [a] ex Assyria ; quemadmodum fuit Jisraëli, quo tempore ascendit e terra Ægypti.

Caput XII.

1 [a] ITAQUE dices tempore illo, celebrabo te Jehova, quia iratus fuisti mihi ; sed aversa ira tua [a] consolaris me.

2 [a] Ecce Deus fortis salus mea *est*; confidam ac non expavescam : nam robur meum & carmen *est* Jah Jehova, qui fuit mihi saluti.

Exod. 15. 2.

3 [a] Cúmque hauseritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus salutis;

4 Dicetis tempore illo ; [a] Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus : commemorate editum esse nomen ejus :

Psal. 105. 1.

5 Psallite Jehovæ, quoniam [a] excellenter fecit : notum fiat istud in tota terra.

[a] Heb. *excellentiam*.

6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone : magnum esse in medio tui sanctum Jisraëlis.

In caput viii.

1 Edixit] *Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata est, optimè concio hæc ad populum subjicitur : quæ etsi longa est, commodè tamen in quatuor partes distribui potest. Prima est prolepsis sive propositio summa totius concionis, quatuor primis versibus : secunda est denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, usque ad finem capitis : tertia est consolatio piorum uberrima, tribus seq. capitibus : ultima est conclusio* εὐχαριστικὴ, *duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepsi partes duæ prudenter distinguendæ : una est signi aspectabilis quod Jeschahhja statuit in filio suo ; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam testibus adhibitis conscribit, ut sit Judæis testimonio.* Volumen magnum] *tum quia permagna est prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda ; ut apud omnes testimonio esset.* Cum Maher] *id est, cum filiolo tuo recèns edito, quem in signum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaschubũ, suprà cap. 7. Est autẽ in his verbis* μάλουν *a nobis ad evidentiam commutata, qua nõ perspecta hic locus fuit adhuc multis quæstionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id est, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudissimus possit cognoscere, & prophetiam legendo percurrere ; ut Chabakuk 2. 2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Ecclesia, & hoc signo adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarúmque monumentis obsignandam.* Testes] *id est, viros nominatim advocatos, ut testarentur nomen illud filio meo impositum in Ecclesia, cùm circumcideretur : nam eo tempore indita fuisse olim a parentibus nomina constat ex Gene. 21. 3. & 4, & Lucæ 1. 59. & 2. 21. Atque ex hoc ritu profectum esse illum nostrum constat, quo certi homines speciatim, maximè verò calamitosis temporibus (ut ista futura erant) adhibentur testes accessus ad Christum & ad Ecclesiam per baptismum, & nominis baptismo inditi : ex quo ritu Propheta occasionem sumpsit, ut testes filii sui ad alterum hoc singulare testimonium adhiberet.* Fidos] *id est, fide dignos atque idoneos, quorum authoritas & testimonium permagni futurum erat in populo : nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non spectat Propheta, cùm Uriję persidia satis nota sit ex historia Achazi, quæ postea evenit, 2. Reg. 16. 10. & sequentib.* 3 Cùm enim] *hæc historicè (ut narrantur) accipimus.* Prophetissam] *id est, uxorem meam.* Mahar-schalal] *id est, accelerando prædam festinat diripiens, nimirum Assyriorum exercitus : ut sequens versus explicat. Est autem hoc ipsum nomen per anticipationem positum, suprà vers. 1. quo Deus promissionem domui Davidis factam nunc demum volunt in filio Prophetæ coram Ecclesia obsignare. Quamobrem etiam* μύσημα *verba in hoc quidem nomine sunt ad celeritatem summam melius exprimendam. vide Gene. 41. 32.* 4 Cùm nondum] *id est, ante annum, aut breve aliquod tempus simile : periphrasis maximè familiaris.* Asportabit] *id est, deprædabitur Syros & Jisraëlitas : quod gestum est quarto Achazi anno, 2. Reg. 16. 9.* 5 Deinde] *transitio ad secundam hujus cõcionis partem ; qua Jeschahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jisraëlitas, & Judæos ; quæ infixis nomine fuerant præsignificata.* 6 Propterea quòd] *hujus denuntiationis partes sunt duæ ; exprobratio scelerum quibus populi isti tenebantur, hoc versu ; altera, judiciorum quibus illos erat visitaturus Deus, duob. seq. quod utrunq; caput deinceps exornatur, usq; ad finem hujus capitis.* Populus iste] *Judæus.* Aquas Schiloachi] *i. istis defensionibus suis non fuit contentus, neque acquievit promissioni Dei ultrò pollicentis sẽ daturum salutem ipsi unica virtute sua ; sed copias exteras & arma strepentia coëgit ad depellendũ hostẽ : synecdoche in scripturis frequẽs, ut Psal. 46.* Euntes sen.] *i. nihil crepantes, aut præ se ferentes magnũ, quod infideles æstimant : lentum enim & quasi serpentem fuisse Schiloachi fluxum ostendimus Nechemiæ 2. 13.*

Et gaudium est] *id est, Syri & Israëlitæ ultrò delectanter malo vestro, ac petulanter vos infestant ipsi minimè lacessiti, ut expressit supra 7.6.* 7 Contra istos] *Syros & Israëlitas, quo consilio Achaz illius operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Assyrio exercitu: quod sequentium verborum exegesis docet.* Gloria ejus] *id est, copiæ de quibus gloriatur, infrà cap. 10.* Ascendens] *id est, transiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè.* 8 Irrumpet] *tum superstite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16. 18. & 2. Chronic. 28. 20. tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.* Usque ad collum] *id est, usque ad Jeruschalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infrà 30. 28. vide Deut. 33. 12. ut 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32. ostenditur.* Implebuntque] *id est, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *q. d. quæ neque illius est, neque istorum; sed quam tu tibi vindicasti, & planè absque te perituram ab illo vindicaturus es.* ô Hhimmanuel] *id est, Christe fili Davidis, rex Judæorum, supra 7. 14.* 9 Consociamini] *superiori denuntiationi suæ exornatio subjicitur: qua primùm, ut antè, populi peccata exponit, usque ad versum 21. deinde ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apostrophen sarcasticam his duobus versibus objiciuntur populo q. d. agite quid libet, confirmate vos fœderibus, consiliis, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantùm efficietur quod placebit Deo.* Populi] *Syri cum Israëlitis, & Assyrii cum Judæis.* Conterimini] *ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo.* Aurem quę prębete] *ita ut cognito judicio ipsius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkiæ offerantur: quod legimus factum 2. Chro. 32. 23.* 10 Sed Hhimmanuelis] *id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Hhimmanuelis Christi administrum.* 11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judiciaq; proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle, 1. Chronic. 10. 13. primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum 16. secundum, obfirmatio pertinacissima versu 16. & duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, versu 19. & 20.* Adhibita confirmat.] *id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem suam & virtutem suam, quemadmodum ostenditur sequente versu, sic 1. Schem. 23. 16.* 12 Ne dicatis] *id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hîc enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, nimirùm infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed alienæ auxilia fœderaq; Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eò magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà vers. 16. & seq.) sed tantùm Prophetam cum piis & electis e populo, ad quos sermonem habet.* Dicit populus iste] *i. statuit fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.* Timore istius] *i. infideli timore qualis timor ita percellit istum, ut promissa Dei repudiet, conciletq; in fœdus conjuratos.* 13 Sanctificate] *credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo: ut Numer. 20. 12.* 14 Vobis] *eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur.* Ambabus domibus] *Israëlitarum Pekacho, & Judæorum Achazo parentium. Est autem hîc explicatio veri effectus Christi contra infideles, ut infrà 28. 16.* 15 In quæ] *exegesis superiorum similitudinum, lapidis, & laquei.* 16 Liga] *secundus exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus suprà in versum 11. quem similiter enuntiat Deus Prophetæ & pios coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm* θεοδίδακτους. Contestationem] *id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo suprà vers. 1.) involve, ne amplius sit in oculis istorum, quandoquidem ut infideles ludificantur eam.* Consigna legem] *id est, eam annuntia, committe, & crede illis quos nosti doctos a Deo esse, ut infrà 54. 13.* 17 Nam prestolans] *confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur.* Qui abscondit faciem] *id est, se verbumq; suum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.* 18 Ecce ego] *id est, propterea quòd populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istorum oculis signa exhiberem judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite 7. quo signo denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeo ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chaschbazo, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes consignatione demonstravi populo huic ipsam a Deo derelictum esse. Quod judicium Deicùm a Prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per anagogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb. 2. 13.* 19 Cùm enim] *transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deum; sed diabolo operam dat, & pios in idem scelus sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone verso ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono.* Pythones] *id est, magos aut divinos quoslibet, synecdochicè.* Qui pipiunt] *amplificatio indigni facinoris populi a vanitate istarum divinationum, quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate præditi, ut aut ore aperto claraq; voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos prophetæ judicia Dei palàm voce quàm maxima planisq; verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum excluſi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut Sibylla ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà 29. 4. & historici passim.* Nónne populus] *dehortationis suæ causas duas Propheta affert: unam ex absurdo, non esse hominum communicationem ullam cum Deo, qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetis aberrandi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut. 18. 9. & seq.* Mortuos] *id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur.* 20 Cuicunque] *id est, quisquis planè ignorat Deum.* 21 Quapropter] *conclusio secundæ hujus partis a summa descriptione judiciorum Dei. ut dictum est in vers. 9. tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neq; in cœlo neq; in terra ipsis ostendatur salus ulla. spes salutis, aut cõsolatio.*

Illam]

Illam] *terram Israëlis.* Difficultatibus pressus] *impius quisque Judæus, & Israëlita.* Efferbuerit] *præ indignatione & desperatione.* Regi suo] *cujus operâ videlicet fuisset servandus ab hostibus & difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.* Deo suo] *cui confidebat, sentiens se frustra confisum esse.* Sursum] *ad Deum suum.* 22 In terram] *ad Regem suum:* ὑς ἡμοῖς. Oppressio] *gradatio; pro eo quod est, erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut spe ex calamitatibus evadendi.* Obscurato] *id est, versante in densissimis & confertissimis miseris, atque exagitato ab illis magis ac magis; quod compleri cœptum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.*

IN CAPUT IX

1 Sed non obscurab.] *tertia pars concionis, consolatio; qua pii ex Jehuda & Israële confirmantur adversus futuras calamitates. Sunt autem hujus consolationis universè argumenta tria: primum est ab instabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defetiscantur piorum animi, toto hoc capite, & versib. quatuor primis sequentis capitis; secundum est, a misero casu excidioq; ipsorum hostium, qui populum Dei malis affecerint, sequente capite inde a ver. 5. tertium & summum est a promissione regni Christi, in quo finis inest liberationum omnium singularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc consolationis locum, observandum est proponi in genere consolationem totam, duobus primis versibus, non fore nimirum perpetuas illas oppressiones quibus erat populus Dei castigandus: deinde confirmatur huc consolationis locus a benevolentia Dei erga populum suum propter venturum Christum, usque ad versum quintum.* Non obscurabitur] *id est, postquam multa incommoda fuerit perpessa terra promissa tota, non semper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur; sed liberabitur tandem Ecclesia per adventum Christi.* Tempus hoc] *nimirum quo mox Tilgath Pileser rex Assyriæ ab Achazo conductus Israëlitas erat invasurus, 2. Reg. 15.29.* Levius affecerit] *quàm sequens tempus affecturum est: nam pars tantùm Israëlis deportata, & terræ occupata est, ibidem.* Terram Zebulunis] *id est, Israëlitas per synecdochen: sed horum potissimùm fit mentio, quia ab his cœpit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem evangelii Christi, seq. ver.* Posterius illud] *quo Schalmanasar totum Israëlem invasurus erat, occupaturus, & deportaturus 2. Reg. 17.* Via maris] *sequitur definitio certissima liberationis per Christum: qua Propheta exponit ex ortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cœpturam esse nominatim, ubi cœperat calamitas; & locum verbis apertissimis circunscribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem superior, ut plerique existimant: quæ secundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis sive lacum Genezareth adjacet, & feracissima regio est, teste Mosche Deut. 33.23. ac proinde populosissima.* Galilæa populosa] *quod plerique appellationem hanc tribuunt superiori Galilææ, quia gentibus est contermina, habet quidem speciem; sed locutio exemplo caret: præterea a circunstantiis abest quæ modò posite sunt: ac postremò discedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circunstantias nobis quidem constat non ad superiorem, sed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: sed nos amphibologiam interpretatione nostra sustulimus.* 2 Populus] *id est, Zebulunitæ & Naphtalitæ.* Ambulant in tenebris] *id est, non tantùm corporalibus, sed etiam spiritualibus malis, velut densis tenebris, obruuntur.* Videbunt] *id est, incipient videre atque percipere lucem liberationis suæ, unde cæteris etiam Israëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Christus, lucem suam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula.* 3 Amplificans] *promissionis præcedentis de liberatione & salute populi causa nunc demum exponitur* κατὰ σύγκρισιν, *ut diximus in versum 1. Est autem hæc σύγκρισις sive comparatio instituta inter superiorem administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: tota, inquit, superior administratio varia fuit secundis, adversis, lætis, tristibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus instabilibus; adeo ut ne magnificentissimæ quidem victoriæ suo luctu vacaverint: sed regni hujus quod suscepturus est Christus, eóque Ecclesiam suam illustraturus, in eo pax futura est sempiterna: hujus comparationis prius membrum tribus versibus continetur, posterius ver. 6. & 7.* Hanc gentem] *q.d. cùm populum tuum insigni aliquo bono, victoria, aut honore auxisti, lætitiam tamen stabilem minimè præstitisti.* Lætati sunt] *id est, nullam lætitiam consecuti sunt* ἀνενδεῶς ἢ ἀναιματι, *sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores lætitiam brevem anteierunt, ut sudores messem; & pugnæ graves spolia, hoc versu: quod duobus sequentibus exornatur.* 4 Cùm jugum] *id est, quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur.* Ut die Midjanit.] *quo divina victoria a Israëlitis reportata est; quam etiam propter nobilitatem in exemplum Propheta iterum adducit infrà 10.26.* 5 Quando tota] *id est, quo die tota Midjanitarum castra, divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt: etiam huic victoriæ, inquit, suæ fuerunt difficultates; & lætitia quam inde percepit populus, non longo intervallo mutata est.* In concussu] *id est, repentino motu, quem inter ipsos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum.* 6 Sed] *altera pars* συγκρίσεως, *ut dictum est in versum 3.* Puer] *Jesus Christus, is de quo propheta verat suprà 7.14. Etsi puerum fortasse altera etiam de causa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in speciem futura erat ostenderet, ut Zecariæ 9.9. qua ratione ampliùs hæc comparatio illustratur.* Filius] *Deo videlicet, qui solus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet.* Cujus humero] *id est, cui nullum jugum unquàm imponi possit; sed qui obtineat amplissimum & constantissimum imperium: ut accipitur infrà 22.22. Hoc enim membrum est ἀντίθετον jugi illius & virgæ, quæ humero populi incubuisse dicitur suprà vers. 4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat, primùm a vocatione Dei, hoc versu; deinde ab effectu, versu sequente.* Jehova] *æternus pater æterni filii: nam Deus solus hæc nomina magnifica potest & dare & accipere; ut ipse dicit infrà 42.8. & 48.11.* Admirabilem] *tum natura ipsius, tum operibus universis, atque inprimis erga Ecclesiam explicatis: est enim Deus qui facit mirabilia solus, Psal. 72.18. & 136.4.* Consiliarium] *ut Proverb. 8.14.* Patrem æternitatis] *qui ipse sempiternus est, & idem in omnibus æternitatis author.* Principem pacis] *id est, authorem & effectorem pacis nostræ omnes in uno corpore*

reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes.2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] *id est, hæc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum.* 8 Verbum] *exornatio præcedentis consolationis a circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei sunt perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus; sumpta occasione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria: primum est, narratio misericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus versib. secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versib. quatuor sequentis capitis.* Jahhakobo] *id est, toti populo, Judæis & Israëlitis.* 9 Populus iste] *Judæorum.* Ephrajim] *i. Israëlitæ, per synecdochen.* 10 Lateritia opera] *proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q.d. utcunque nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentiùs instaurabimus, & superabimus judicia ejus, resarciemúsque virtute nostra: sic Maleachi 1.4.* 11 Sed cùm] *transitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaque in hac continuatione sermonis paralepsis. q.d. sed quandoquidem frustrà Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta statuuntur: primus, adventu Tiglath Pileseris, tribus his versib. secundus, adventu Schalman-eseris utroque, a ver.14. ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonis in Chizkijam & Menaschem; a ver.18. ad finem capitis.* In editum] *id est, superiores effecerit Assyrios, 2.Reg.16.9.* Hujus] *Israëlis.* Commiscebit] *id est, faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus seq. ostendit.* 12 Toto ore] *id est, ferarum more inhumanissimè consumendo, & nulla ratione parcendo.* 14 Excindet enim] *per Schalman-eserem, 2. Reg.17. atque hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver.11.* Caput & caudam] *id est, a summo ad imum, a præstantissimo ad abjectissimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat.* 16 Quòd fuerint] *ætiologia a communi corruptione omnium, ut suprà 3.3.* 17 Non lætabitur] *sed velut in vitus supplicium sumet de omnibus.* 18 Nam exard.] *tertius gradus judiciorum, quod populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versu allegoricè enuntiatum sequentibus exponitur.* In minutissimum] *id est, suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant.* 19 Obscurabitur] *id est, opprimetur adversitatibus, ut suprà ver.1.* 20 Ut scindat] *id est, licèt populus undequaque studeat adipisci victum, & hìc illìc conquirat, erit semper egentissimus.* Carnem brachii] *id est propinquos & necessarios suos: anxesis.* 21 Simul isti] *ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Esar-Chaddon Menaschè deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1. Schem. 14.22.*

IN CAPUT X

1 Væ decernentib.] *tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas scelerum, quibus Israëlitæ tenebantur & maledictionem Dei sibi accersebant (quod spectat ad amplificandam Dei misericordiam) duobus versibus; deinde misericordia Dei succurrentis inopibus ad gloriam suam, duobus alteris.* Decernentibus] *i. tum authoribus maleficiorũ, tum etiam administris.* 3 Ecquid] *nimirum sine me, seq. versu. q.d. nónne peccatis vestris ipsi concideretis, destituti omni ope, & tota gloria vestra spoliati, nisi misereret me vestri? elegans contestatio ad amplificandam Dei misericordiam erga electos.* Ubi relinqueretis] *i. cujus fidei committeretis? ubi deponeretis asservandam?* 4 Absque me] *i. nisi ratione ducerer nominis & veritatis meæ.* Infrà vinctum] *i. fieret omnium longè miserrimus, mancipio abjectissimo aut cadaveri putri minimè comparandus.* Omnibus illis] *i. nec dum conquiesceret ira ejus morte, sed præcipitaret in damnationem æternam.* 5 Væ Assyrio] *secundus locus consolationis, a miseroexitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus suprà 9.1. Sunt autem hujus denuntiationis contra Assyrios tres partes: prima est propositio summa judicii & maledictionis Dei contra Assyrium, duobus versibus: secunda narratio consiliorum & factorum Assyrii quibus sibi creabit malum, a ver.7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhibiturus est Deus pro liberatione populi, usque ad ver.28. tum expeditionis totius, itineris, loci & temporis, quo suum illud judicium effecturus est Deus, inde ad finem capitis.* Virgæ iræ] *id est, quo tanquam virga, iram meam sum in Israëlitas profusurus.* Quamvis] *occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui si virga tua sunt, quo jure illis maledici potest? respondet Deus, quamvis utar ipsius operâ, & per injustos administros justissimè & sapientissimè consilium meum exequar; tamen non continuo immunes a maledictione putandi sunt. Nam bene foret illis si quo consilio utitur Deus in administrandis judiciis suis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm aliud est planè eorum animus: sic paratur transitus ad narrationem versus 7.* Baculus sit] *id est, ipsi, velut baculo vel fuste cædentes Israëlem, exerceant indignationem meam.* 6 In gentem] *Israëlis, & Judæ.* Prædetur prædam] *quod prophetia significaverat suprà 8.3.* 7 Nam ipse] *narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm gloriosum consilium invadentis, quinque versibus, deinde superbissimam gloriationem ex victoria, ver.12. & duobus seq. ac postremò contestationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus versu 15.* 8 Principes] *id est, duces servientes mihi: ut 2. Reg.18.24. exponit Rabschake.* 9 Nónne] *hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens?* Carsemisch] *de quo 2. Chron.35.20.* Calno] *sive Calne, de qua Gen.10.10.* Arpad] *de quo 2.Reg 18.34.* Chamath] *vide Gen.10.18.* 10 Præstabant] *dignitate, facultate, numero, & si quid est ejusmodi quod censent idololatræ.* 11 Terriculis] *vide 1. Schem. 31.9.* 12 Atqui] *repetitio denuntiationis, μετάβασις ad narrationem superbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver.7.* Cùm perfecerit] *id est, castigationem institutam absolverit, tempore Chizkiæ obsessis Jeruschalaimis.* Fructum inf.] *i. insolentissimã jactationem, quam ostendunt proximè seq. ver.* 13 Quia dix.] *confer hos versus cum 2. Reg.18. & 19. & infrà 36.* Instructiss.] *terminos videlicet, id est, regiones potentissimas & munitissimas. Est autem in tota hac verborum serie gradatio elegantissima.*

14 Imò]

14 Imò] *thrasonica allegoria, qua Assyrius omnia sibi arrogat, & hostes cõparat cũ aviculis abjectissimis.* Agitet alam] *ad evolandũ aut involandũ.* Aperiat os] *ad impetendã me.* Pipiat] *ad imploranda opem, aut expostulationem faciendam.* 15 An gloriabitur] *contestatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Assyrium contrà evincit imbecillitatis ipsius; se cum artifice, illum cum instrumento comparans.* Contra cædentẽ] *ut Assyrius contra Deum extulit vocem suam, sicut idem Propheta loquitur 2. Reg. 19. 22.* An non lig.] *i. nulla facultate præditum ad movendum se, aut efficiendum quicquam.* 16 Idcirco] *tertia pars, narratio Prophetica bimembris, ut dictum est suprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Assyrios, quatuor versi. & usus ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. usque ad 28.* Immittet Dominus] *qua nocte percussit angelus Jehovæ in castris Assyriorũ centũ octoginta millia. 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21.* Pingues] *i. potentes. sic Judic. 3. 29. & Psal. 78. 31.* Maciem] *i. luem repentè ipsos consumentem macie.* Loco gloriæ] *i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jerusalaimorũ.* Ardor] *i. lues ardentissima confestim Assyrios tabefaciens.* 17 Lux Israëlis] *Deus Israëlitas illustrans & sanctificans.* Vepres ejus] *Assyrios, quibus ut sentibus vepribúsque cohorrebat terra.* Eodem die] *eadem nocte, quæ pars est diei: synecdoche.* 18 Gloriam] *i. omnes valentes robore, de quibus gloriatur. 2. Chro. 32.* Cùm dissolvetur] *cùm rex ipse profugus, & quidem contentissimè se propitiens fuga quasi per sequente igne consumetur a filiis cæsus: ut factum esse legimus in libris Regum, & Chronic. ibidem.* 19 Reliqua ligna] *i. superstites Assyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio usus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fidei & resipiscentiæ.* Percussore suo] *i. Assyrio; virga percutiente ipsum, baculo indignationis Dei, suprà ver. 5.* Jehova] *qui verus est percussionis author, virgam suam in percussionibus occupans, ut suprà 5. 13.* 21 Reliquum revertetur] *expositio nominis Schear-Jaschub, quo suprà usus est 7. 3.* 22 Nam si fuerit] *ætiologia promissionis Deiergа reliquias, ab æterno consilio & potentia ejus, ut accommodat Apostolus Rom. 9.* 27. Consummationem præcisam] *qui solus Deus fortis potentissimus per justitiam suam & propter veritatẽ suam id præcisè consummaturus est quod ab æterno definiverit, ut sequens versus explicat.* Inundaturum] *i. plenè effecturum, ita ut nullo consilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, sisti aut impediri possit; etsi primùm in speciem aquula ieiuna sensim videbatur, suprà 8. 6.* 23 Præcisam] *i. præcisè ut decrevit beneplacito voluntatis suæ.* 24 Idcirco] *apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continens ad confirmandum ipsum, quatuor versibus.* Virga sua] *i. ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculũ suũ efferet] *Jehova ad defensionẽ & liberationẽ tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare. Exod. 14. 16* 25 Consummata indig.] *mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit suprà ver. 5. & 6.* Tum ira mea] *ut effectum est die illo cujus meminit suprà ver. 17.* 26 Excitabit enim] *i. momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & Ægyptios olim.* Baculo suo] *quem protendi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exodi 14. 26.* 27 Propter oleum] *i. propter Christum liberaberis, in quo quievit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61. 1. est autem hoc propterea positum, ut transitio compareatur ad tertium consolationis locum, cap. 11. quod totum hujus promissionis est exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis membrũ, quo Propheta expeditionem totam Assyrii iter, tempúsque, & locum circunscribit, quo judicium hoc effectuarus est Deus, ad finem usque.* Hhajanam] *i. agrum Hhaij, quod antè eversum fuerat, Jehoschu. 8.* Migrone] *de quo 1. Schemu. 14. 3.* Micmaschi] *de quo 1. Schem. 13. 2.* 29 Transitum] *de quo 1. Schemu. 14. 1.* Gebahhi] *erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulum, ex adverso Micmaschi, 1. Schem. 14. 6.* 30 Claram ede] *apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describens miserabilem & altissimum ejulatum.* Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajischum, usque ad ver. 32.* Laischum usque] *i. ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic. 18.* 32 Adhuc ipso d.] *i. cum vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit.* Agitaverit] *i. cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellũ Jeruschalaimis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2. Reg. 19. 32.* 33 Ecce] *i. tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur.* Ramum] *i. procerem quemque.* 34 Libanus] *i. quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria.* Per magnificum] *Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur, Psal. 78. 25. itẽque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiáque, Ephes. 1. 21. & Coloss. 1. 16*

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus consolationis, ut dictum est suprà 9. 1. a promissione regni Christi, qui fons & causa est liberationum omnium generalium singularíumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorũq; Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regiæ ex qua nasciturus erat, ut illustrior sic comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum.* Virgula] *id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9. 6.* Trunco succiso] *i. regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeóque Christus describitur, dona in Christum colata, versu seq. regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, virtus & dona infinita spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.* 3 Cujus odorat.] *id est, qui non infirmè, tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis spiritus quæ modò dicta sunt, synecdochice: sic enim Hhebræi solent ab ultimo per ὑστέρησιν incipere.* Ad aspectum] *sine notitia &*

cate-

cæteris donis. 4 virga oris] *id est, verbo potente suo.* 6 Quapropter] *altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos perveniunt regno ipsius. Sunt autem hæc effectorum genera, primum, pacis in universitate conservatio, usq; ad ver.* 10 *secundũ, electorũ convocatio, & adunatio, usq; ad ver.* 14. *tertiũ, adversariorũ edomatio ad comoditatem & usum suorũ, inde ad finem. Primũ hoc porro effectorum genus totũ est hyperbolicũ: ut infra* 65. 25. Comorabitur lup.]. *i. potentissimi, ferocissimi, & damnosissimi quisq; ad Ecclesiã adducentur domiti potentia Christi; ac ne trepidi quidem pueruli sibi ab illis amplius metuent.* 7 Comedit stramen] *i. non amplius in homines grassabitur, sed comuni pabulo utetur creatione instituto, ut Gen.* 1 30. *pro eo quod est, instaurabuntur omnia.* 9 In toto monte sanctit.] *i. in ecclesia nihil erit damnosum, sed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom.* 8. 28. Velut aquis] *q.d. erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infrà* 54. 13. *& Jer.* 31. 34. 10 Erit etiam] *secundum genus effectorum, ut diximus in vers.* 6. *sumptum ex prophetia Jahhakobi Gene.* 49. 10. Requies ejus] *i. Ecclesia, domus Dei, in qua requiescit Christus, ut Psal.* 132. 14. 11 Secundò] *ut primo fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patroso] *vide Genes.* 10. 14. Hhelamo] *Gen.* 10. 22. Schinhhare] *Gen.* 10. 10. Chamatha] *Gen.* 10. 18. 12 Depulsos Jisraëlit] *ex promissione, Deut.* 30. 4. 14 Involent] *id est, mutuas operas præstent, & communes vires uno consensu adhibeant ad subjugandos & domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in adipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum Judic.* 1. 15 Ipsum flumen] *Nilum Ægypti.* Ea inflante] *nimirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare. q.d. ita accumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exod.* 14. *& Jehosch.* 3. 3 Septem fluenta] *ostia suis septem irrumpentia in mare.* 16 Ex Assyria] *& Babylone quia regnum utrumque coaluit postea in eandem Monarchiam. quod genus synecdoches receptum in scriptura est, ut Hhezræ* 6. 22. *hæc autem allegoricè dicuntur ad figurandam liberationem spiritualem per Christum, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Conclusio laudativa totius concionis (ut dictum est suprà* 8. 1.) *continet duo laudationis genera pro duabus partibus salutis acceptæ a Deo per Christum: unum est, liberationis a malo, duobus versibus: alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Christo percipiunt credentes, versibus quatuor reliquis.* Consolaris me.] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propositio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiamque Dei, & experientiam anteactam ejus.* 3 Cumque hauserit] *transitio ad alterum laudationis genus, ex profusis in Ecclesiã beneficiis Christi salutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majestate operibúsque ejus, & singularibus in Ecclesiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm classicum canit, deindè luctum Babyloniis imperat: formam funestissimi judicii sui & personas administras explicat, vastationem Babyloniæ, & liberationem populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo possit, Propheta canticum præscribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipsius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemplisq; confirmat atque omnipotentia ejus.

[a] Heb. *onus Babeli.*

1 [a]ONEROSA prophetia in Babylonios, quam vidit Jeschahhja filius Amotzi.
2 [a]Super montem eminentem attollite vexillum, [a]efferte vocem ad illos: agitate manum, ut [a]ingrediantur portas ingenuorũ.
3 [a]Eg o præcepi [a]sanctificatis meis, etiam [a]vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.
4 [a]Vox multitudinis in istis montibus *auditur ad* similitudinem populi ampli: vox [b]tumultuosa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum lustrat exercitum [c]bellicum.
5 Veniunt e terra longinqua, [a]ab extremitate cœlorum, Jehova & [d]instrumenta indignationis suæ, ad corrumpendum [a]totam istam terram.
6 [a]Ejulate, nam propinquus *est* dies Jehovæ; cũ vastatio ab omnipotẽte advenerit.
7 Idcirco [a]omnes manus remissæ erunt, & omne cor humanum colliquescet,
8 Et conturbabuntur, tormina & dolores corripient *eos*, sicut parturiens indolescent; quisque de proximo suo [a]admiratione rapientur, *quod sit* [c][a]facies inflammatissima facies eorum.
9 [a]Ecce, dies Jehovæ advenit, [a]sævus & excandescentia & accensa irâ; ad [a]disponendum istam terrã in desolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.
10 [a]Nam [a]stellæ cælorum & sydera eorum non facient ut luceat lux sua; tenebrosus erit sol ab exortu suo, & luna splendidam non edet lucem suam.
11 Et animadvertam in orbis habitabilis maliciam & [f]in improborum iniquitatem: faciamque ut cesset fastus superborum, elationẽque violentorum dejiciam.
12 [a]Faciam ut pretiosior, sit mortalis auro purgatissimo, & homo insigni auro Ophirino:
13 (Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco suo; in excandescentia Jehovæ exercituũ, [g]& quo die accenditur ira ejus.
14 [a]Nam erit ut caprea depulsa, & ut pecus, [a]nullo colligente: quisque ad populum suum spectabunt, & quisque in terram suam fugient:
15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet isto gladio:
16 Et [a]parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminę eorum vitiabuntur.
17 [a]Ecce ego excito contra istos [a]Medum; qui argentum non æstimabunt, & ipso auro non delectabuntur:

[b] Heb. *tumultus.*
[c] Heb. *belli.*
[d] Heb. *vasa.*
[e] Heb. *facies flammarum.*
[f] Heb. *in improbos iniquitatem ipsorum.*
[g] Heb. *& in die accensionis iræ ejus.*

18 Sed

18 Sed *ipsorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miserebũtur, filiolis non parcet oculus eorum.
19 Eritq́; Babylon, ornamentum regnorum, ornatus excellentiæ Chaldęorum; similis subversioni, qua Deus subvertit Sedomum & Hhamoram.
20 Non considebit in æternum, neq; habitabit in generationem quamque: neque figet tentorium ibi Arabs; & pastores non facient ut recubent ibi *greges*:
21 Sed recubabunt illic fera, & implebunt domos eorum noxia animalia: habitabunt q́; illic ululæ, & scopes saltabunt illic:
22 Clamabitq́; terrificum animal in viduatis palatiis ipsius, & serpens in templis voluptariis; propinquum autem est ut adveniat tempus ejus, & dies ejus non protrahentur.

[h] Heb. *subversioni Dei Sedomum, ut nomina apud Hebræos verborum suorum cõstructionem obtinent. Genes. 19.*
[i] Heb. *generationẽ & generationẽ.*
[k] Heb. *deserta, id est, desertum colũbia.*
[l] Heb. *faciũtia ah, id est, dolorem & malum hominibus afferentia: est enim participium ductum ex interjectione dolentis.*
[m] Heb. *filiæ ululæ, ut Levit. 11. 16.*
[n] Heb. *draco, id est omnis serpentis genus: vide Exod. 7. 12.*
[o] Heb. *voluptatis.*

Caput XIIII.

1 NAm miserebitur Jehova Jahhakobi, & eliget rursus Jisraëlitas quos reponat in terra ipsorum; adjungetq́; se advena ipsis, & associabunt se domui Jahhakobi.
2 Nam accipient ipsos populos, adducentque eos in locum suum, & constituent se possessores eorum [a] Jisraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut servi sint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abusi fuerint ipsis, dominabunturq́; in exactores suos.
3 Et erit, quo die requiem præstiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a servitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;
4 Ut proferas parabolam hanc de rege Babyloniæ, ac dicas; quomodo cessavit exactor, cessavit aurea?
5 Fregit Jehova baculum improborum, sceptrum dominantium.
6 Percutientis populos excandescentia plaga est [d] immota: dominans [e] iracundè gentibus agitatur persecutione, *quam* non cohibebit.
7 Quiescit, tranquilla est tota terra: fragorem edunt cantu.
8 Etiam abietes lætantur de te, cedri Libani, *dicentes*; ex quo occubuisti, non ascendit ullus cæsor contra nos.
9 Sepulchrum infernè commotum est tua causa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut surgant e soliis suis omnes Reges gentium:
10 Qui omnes alloquentes te dicant; etiam tu infirmatus es sicut nos? nobis similis factus es?
11 Deducitur in sepulchrum fastus tuus, strepitus nabliorum tuorum; substernitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis,
12 Quomodo decidisti de cœlis Lucifer, nate Aurora? succisus es usque in terram? debilis es supra gentes?
13 At tu dicebas [f] cum animo tuo, in cœlos ascendam supra stellas Dei fortis, exaltabo solium meum: & sedebo in monte conventus, in lateribus Aquilonis:
14 Ascendam supra excelsa nubis densæ, me æquabo excelso.
15 veruntamen in sepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,
16 Videntes te consyderabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille est qui commovebat terram, qui concutiebat regna?
17 Disponebat orbem habitabilem sicut desertum, & civitates ejus destruebat; vinctos suos non solvebat *reversuros* domum?
18 Omnes Reges gentium, quotquot sunt; occubuerunt [g] gloriosè quisque domi suæ:
19 Tu verò abjiceris e sepulchro tuo, ut surculus abominandus, *ut* vestimentum interfectorum, [h] onustorum crebris ictibus gladii: *ut* descendentes ad lapides foveæ, vt cadaver proculcatum.
20 Non adunaris illis in sepultura, quia terram tuam corrupisti, populum tuum interfecisti; non prædicabitur in seculum semen maleficorum.
21 Parate filiis ejus mactationem propter iniquitatem majorum ipsorum; ne surgentes hæreditariò possideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.
22 Nam insurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; excisurus sum Babyloniæ nomen, & residuum, filiumq́; ac nepotem, dictũ Jehovæ:
23 Et disponam eam [i] ut sit hæreditaria possessio anatariæ, & stagna aquarum; evertamq́; eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.
24 Juravit Jehova exercituum dicendo; *mentiar*, nisi quemadmodum [k] proposui mihi ita fuerit, & quemadmodum consilium inivi, illud extiterit:
25 Cùm frangendo Assyrium in terra mea, super montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab istis jugum ejus, & onus ejus ab humero istius amoveatur.
26 Hoc illud consilium est, quod initum fuit contra totam illam terram; & hæc illa manus extensa contra omnes istas gentes.
27 Nam Jehova exercituum ineunte consilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

[p] Heb. *subversionem.*
[q] Heb. *in ira sua.*
[r] Heb. *in corde tuo.*
[s] Heb. *in hæreditariam possessionem.*
[t] Heb. *imaginatus sum.*

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Cùm propheta suprà capite 5 & 6. sub finem, non obscurè maximam cladem Judæis, eversionemq́; regni per Chaldęos futuram prænuntiasset, populum, tempus, expeditionemq́; futuram ita circumscribens, ut non posset de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei consolatur duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus est, hoc capite; & narratione restitutionis populi, in qua sit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, sequente capite. In narratione autẽ hujus capitis (ut nihil de inscriptione dicamus versu 1.) tria ex ordine rerum gestarum exponuntur: primùm est proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, usq; ad ver. 9. secundum est narratio malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpessuri sunt, inde*

inde ad ver.19. tertium,eventus ex illa clade a Medis accepta consecuturus,ad finem usque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejusdem argumenti optimè attributa est oneris sive onerosæ prophetiæ appellatio. 2 Super montem] tota hæc proclamatio per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset, primùm ex authoritate Dei Medos armat, qui disertè nominantur infrà v er.17.& belli̇cam rationem apparatumq; describit elegantissimè,versib. quatuor: deinde maximam consternationem Babyloniis imperat, ver.6. & duob. seq. Montem eminentem] nam inde solent dari bellorum tumultuúmve significationes in montosis regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio,in qua prædicit fore ut arma conclamentur: sic infrà 18.3. Efferte vocem] id est,propinquos voce,& longinquos significatione ad arma convocate. Ingrediantur portas] id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum,qui ex aliena præda erant locupletissimi. 3 Ego præcepi] ætiologia superioris proclamationis,a decreto & arcano instinctu Dei. Sanctificatis] id est, Medis & Persis, quos ego destinavi atq; comparavi ad exequendum judicium meum. Vocavi po.] id est,potentia instruxi,& excellentia,atque exultabunda alacritate,quæ milites fortes deset. 4 Vox multitud.] id est, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat. 5 Ab extremitate] i. locis quàm longinquissimis: emphatica hyperbole. Totam istam] Babyloniam. 6 Ejulate] altera pars proclamationis ad Babylonios,ut diximus in ver.2. 7 Omnes manus] id est,infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis. 5. 8 Admiratione rapientur] cogitantes se prius ingenuos strenuosq; fuisse, & Medis aliisque gentibus imperasse; jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosè. Facies inflam.] id est perfusa rubore & confusione maxima. 9 Ecce] secunda pars narrationis,ut diximus in versum secundum, similiter per hypotyposin calamitates Babyloniorum explicans. Sævus & excan.] id est, quo Deus excandescens & accensus ira sæviet in Babylonios. Disponendum istam ter.] hoc enim maximè factiũ est cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes distraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentiùs exponitur infrà.14.23. 10 Nam stellæ] explicatio singularis interminationis quæ posita est superiore versu: cœli (inquit) & terra omnibus adversabuntur,usque ad ver.14. & Medi non parcent cuiquam,inde ad ver.19. Stellæ] quæ aliquoi in Chaldæa sunt evidentissimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib.1. de divinatione) & nubium raritatem. Est autẽ allegoria,ad significandum gravissimas calamitates,in prophetu frequens. Stellã porrò a sydere hoc loco distinguit propheta,ut Græci astera & astrum: nimirum ut stella sive aster sit singulare aliquid,sydus verò vel astrum sit quiddam ex pluribus stellis coagmentatũ,cujusmodi sunt signa astronomiæ. 12 Faciem] id est, Medorum Persarumq; animos Babyloniam invadentium ita inflammabo,ut omnibus modis superbos istos & violentos persequantur, neque ullo pretio hũc adduci possint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver.17. quod non dubium est tum demum evenisse, cùm occupata est Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Daniel.5. 13 Idcirco] brevis ætiologia,qua Deus hypothesin judicii sui venturi in Babylonios confirmat thesi: idcircò (inquit) id est, propter malitiam,iniquitatem,fastum,& violentiam,non possum non excandescere & accendi, quam cœlum & terra ipsa perhorrescunt, & (cùm opus est) commoventur ad testificanda & præstanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc versum parenthesi inclusimus. 14 Nam erit] ἐργασία comminationis quæ posita est ver.12. nullo (inquit) pretio superbi isti redimentur: nam fugientes illos persequentur Medi, hoc versu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrocissimas facient vivis illis atque videntibus,versibus duobus seq. Nullo colligente] id est, neq; ullus vel ex gentilibus & necessariis ipsorum (ut sequentia verba explicant) audebit istorũ quenquam in domũ suam recipere. 16 Parvuli eorum] vide Psa.137.9. 17 Ecce ego] conclusio superioris interminationis, in qua judicium gravissimum & gentem nominatim definit; quam suprà obscurè indicaverat ver.2.& tribus sequentibus. Medum] id est, Darium Medum cum copiis suis,& auxiliaribus generi Cyri Persarum regis. 19 Eritq;] tertia pars narrationis,ut diximus suprà in ver.1 exponens miserabilem desolationem, vastitatemq; Babyloniæ: quæ non tota uno tempore exhausta est; sed tamen eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Vespasiani temporibus: vide Plin.lib.6.nat.hist. cap. 26. Ornamentum] hæc per appositionem legenda sunt. q.d. quæ nunc caput est Chaldaicarum gentium,& summam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem. 20 Non considebit] id est,ita vastabitur,ut neque suis incolis futura sit commoda ad habitationem vel commorationẽ, neque exteris egentissimis; ac ne pecudibus quidem,cùm planè diruta fuerit, ad pascuum. Primùm enim bellis varius attrita est,deinde oppressa regulorum post Alexandri magni mortem tyrannide,ac postremò exhausta vicinitate Seleuciæ,quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonagesimum. Arabs] id est, Nomades scenitæ,& Attali latrones,Babyloniæ contermini. 21 Scopes] aves deformes motu satyrico olim inauspicatæ,voce inconcita,quarum meminit Homerus Odyss.5. Latini etiam asiones vocant,Galli sua appellatione dominas quæ avis est imitatrix, ac parasita, & quodam genere saltatrix,ut loquitur Plinius lib.10.natur.hist.cap.23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri,& huic adjuncti verbi malumus sic interpretari; quàm ad satyros, faunos, tragopanades, aut ejusmodi portenta accommodare. 22 Terrificum animal] id est, draco: nam Propheta primùm de quadrupedibus,tum de volucribus egit,superiore versu; nunc de reptilium genere. Tempus ejus] i. quo incipient hæc mala invadere Babyloniã; cœperunt autem illa post ducentos fermè annos quàm hæc a Prophetis fuerunt prænuntiata. Dies ejus] quibus florebit regnum Babyloniæ,& in Judæos deportatos tyrannidem exercebit.q.d.non durabit diu illorum gloria,aut vestra calamitas: qui finis est μεταβατικὸς, ad narrationem sequentem.

In Caput XIIII.

1 Nam miserebitur] altera pars narrationis,in qua exponitur primùm causa & forma instaurationis & amplificationis Ecclesiæ, duobus versibus,deinde usus promissionis Dei perceptæ in Ecclesia,a ver. 3. ad finem usque. Eliget rursus] id est gentem,quæ in speciem fuerat rejecta & alieno dominatui exposita,perinde recipiet quasi de integro electa foret: humanitus dictum. Adjungetq;] promissio vocationis gentiũ per Christũ,in quo demum consummata est instauratio in plenitudine Judæorũ & gentium,ut totus Israël servetur,Ro.11. 2 Nam accip.] allegorica figuratio regni spiritualis Christi,in quo fideles servi & ancillæ comparantur Domino ministerio verbi, ut prædixit Joël 2.29. infideles verò velut mancipia abjectissima corpo-

coguntur in ordinem, & subjiciuntur potentiæ Christi & Ecclesiæ ejus. 3 Et erit] secundus locus de usu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Ecclesia fuerint percepta, ut diximus in ver. 1. Est autem hic usus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præscribit Ecclesiæ propheta ad finem usque capitis. 4 Parabolam] id est, cantionem quæ in ore sit omnium; ut Numer. 21. 27. Sunt autem hujus cantionis sive prædicationis quæ imperatur Ecclesiæ, partes quinque: prima est propositio summa ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus versibus; secunda, narratio sarcastica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a ver. 7. usque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus amplius in Babyloniam exerciturus est, usque ad vers. 24. quarta confirmatio a promissione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, vers. 24. & sequen. ultima, conclusio duobus reliquis. Quomodo] propositio μεταλογικὴ qua per admirationem videntur omnes quærere, quis potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret. Exactor] tyrannus sævus. Aurea] Chaldaica vox ad perstringendam Chaldaicæ monarchiæ superbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quo spectat descriptio illa Danielis 2. & 3. 5 Fregit] ὑποφορὰ sive subjectio ad præcedentem admirationem, duobus versibus, exponens quis, quo, quantôque malo affecerit Babylonios, & quâ obrem Baculum] id est, durum imperium, quasi exerceretur in belluas: allegoria. 6 Percutientis] id est, Babylonis, qui percutiebat & vexabat populos indignissimè, ut exempla multa apud Danielem ostendunt. Est immota] id est, plagam istam neque amoturus est Deus (qui influxit) unquam, neque ullus effecturus potentia sua ut amoveatur a Babyloniis. Iracundè] id est, ista intoleranda iracundia, quæ etiam ἀδύνατα hominibus imperabat, & de omnium vita conscientiâque tyrannicè statuebat, ut apud Danielem videre est. Cohibebit] ipse aut alius quispiam. 7 Quievit] altera pars cantionis, ut diximus in ver. 4. qua per prosopopœiam res omnes & viventes & sensus vitæque expertes inducit Propheta letitiam agitantes de funesto casu Babyloniæ; primùm quidem totam terram, hoc versu; deinde arbores, sequen. versu; postremò verò mortuos, inde adversum 18. Tota terra] id est, habitatores terræ, metonymicè. 8 Etiam] amplificatio a rebus sensu carentibus, quibus hyperbolicos exultatio & sermo tribuitur ex tranquillitatis sensu. Abietes] ex quibus terra & mari magnifica opera construebantur ad Regum Babyloniorum libidinem. Libani] cui reges Babyloniæ ac deinde Persidis præficiebant saltuarios, ut Nechemiæ 2. 8. 9 Sepulchrum] ultimus prosopopœiæ locus (ut observatum est vers. 7.) quo sepulchrum, velut dux mortuorum, suas omnes copias excitat, ut Babylonium collapsum alloquantur, & velut indignum qui sepeliatur secum, repudient a consortio suo. 10 Dicant] hujus sermonis ficti partes sunt duæ: una est qua fastum immanissimum Babylonii per contentionem exagitant, usque ad versum 15. altera, qua etiam honore & beneficio sepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a se versibus reliquis. Etiam tu] ironicus sermo per admirationem, tribus versibus, qui deinde amplificatur per comparationem præsidentis animi & gloriationis qua fuerant usi Reges Babylonii, ver. 13. & 14. 11 Deducitur] id est, cares omni honore sepulturæ, justâque ipsa (quæ tibi ut potentissimo Regi fuerant solvenda) velut sepulta jacent, neque adhibentur tibi. Hoc enim non dubium est evenisse, ex historia quæ habetur Danielis 5. Substernitur tibi] id est, cares omni pollinctura, conduraque aromatica quæ Regibus adhiberi solet, vermibus & putredini omni ex parte expositus 12 De cœlis] id est, e summa illa velut cœlesti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem summam figurans commodissimè Lucifer] stella præveniens solem & ante matutinum exoriens magnitudine alia sydera exsuperans, & claritatis tantæ ut unius hujus stellæ radiis (præter solem & lunam) umbræ reddantur: quam alii Veneris, alii Isidis, alii Junonis, alii matris Deum appellavêre: ut ostendit Plinius lib. 2. cap. 8. natur. histo. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonii hæc appellatio ipsi attributa est. Nate aurora] id est, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes lateribus matrum apud Hhebræos nominantur, quemadmodum observatum est Genes. 18. 7. Succisus es] altera allegoria, a similitudine arboris cujus nulla extent vestigia: quæ allegoria similiter de Nebucad-netzare dicitur Danijel. 3. Debilis] id est, magis dejectus justo judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, postquam eversa sunt, sua superfuerunt vestigia: hujus verò ne ipsum quidem nomen aut tenuissima imperii particula mansit. Ita his verbis inest gradatio, cujus causa verbum Hhebræum accipimus ἐμφαδάτως, ut Ijobi 14. 11. 13 At tu dicebas] alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonio q.d. ubi nunc est illa gloriatio tua qua tu dicebas, cœlestem quandam dignitatem obtinebo? quod sequentibus verbis proponit thrasonica illa regis gloriatio. In cœlos ascend.] id est, sedem, dignitatem, imperium, potestatémque divinam mihi vindicabo: quod finis sequentis versus explicat. Sedebo in monte] id est, Dei ipsius sedem occupabo, & eundem mihi assumam honorem qui attributus est Deo in monte Tzijonis a Judæa gente. In lateribus Aquil.] ad quæ spectat mons Tzijon, si cum situ Jeruschalaimorum comparatur. 15 Veruntamen] altera pars sermonis, ut ostendimus in versum 10. qua exponunt mortui ne volentibus quidem Medis & Persis sepelire Babylonium, passuros esse mortuos; sed eum recognitum consensu uno e numero suo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem. 18 Omnes reges] tertia pars, prophetica narratio gravissimorum judiciorum Dei, tum veluti præsentium quæ Judæi erant visuri in regem Babyloniæ, tribus versibus: tum deinceps amplius eventurorum, ver. 21. & sequentibus. Gloriosè] id est, non ita turpiter ut tu. 19 E sepulchro tuo] id est, in quo alioqui fuisses sepeliendus. Ut surculus] triplex similitudo evidentissimè hoc loco describit abjectissimum statum Babylonii: prima est putris surculi; secunda vestimenti undequaque proscissi & fœdati sanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur liberè proculcetur omnium pedibus, & ne tum quidem sepeliatur cùm fovea præsto est: sed jacens ad cippum aut monumentum foveæ deferatur. 20 Semen maleficorum] id est, tuum: sic transitur ad sequentem narrationis partem. 21 Parate] alter locus narrationis, quo ostendit Propheta non semel tantùm perditum iri Babyloniam, sed sæpius etiam inposterùm, donec tota deserta sit: quamobrem ad majorem emphasim primùm certi velut milites administri judiciorum Dei accersuntur, & mandatum accipiunt: ut suprà 13. 2. & sequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipse effecturus est

duobus

duobus sequen. Fuerunt autem isti administri judiciorum Dei tum Medi & Persæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alii de quibus sparsim in historiis habetur mentio. Iniquitatem major.] *id est, simulem omnino ei quam fecerant majores, ut solent accumulare iniquitates quoscunque abducavit Deus: sic 2. Reg. 24. 5. Hanc interpretationem comprobant verba proximè sequentia. q. d. æquè atque majores sui viribus suis abuterentur suâque amplitudine, nisi hoc facto caveretur.* 22 Excisurus] *istarum copiarum, quas modò accersivi, operâ.* 23 Disponam eam] *id est, desertissimam efficiam & palustrem totam: quod factum esse magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus est Cyri & Orchoëorum operâ, ipse Ptolemæus testis est.* Anatariæ] *Aquilæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alii Plancum, de qua Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, similiúmque locorum comparatione confirmatur, infrà 34. 11. & Tzephanjæ 2. 14.* 24 Juravit] *confirmatio superiorum interminationum in Babyloniam, primùm a juramento Dei, hoc versu: deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Assyrios, sequen. versu.* Mentiar] *eclipsis in juramentis frequens, ut Numer. 14. 35.* 25 Cùm frang.] *prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia sua exercuturus est Deus; nimirum postquàm perfecerit interminationem quam prius Assyrio denuntiaverat, cap. 10. 26. & 27. sic priorem illam eversionem Assyriorum monarchiæ tanquam signum proponit hujus longo post intervallo eventuræ, at apud Jirmejam exempla leguntur quàm plurima.* Istius] *populi mei.* 26 Hoc illud conf.] *conclusio, ut dictum est suprà in versum 4.* Illam terram] *Babyloniam.* Jstas gentes] *Babylonas, & parentes imperio Babylonico.* 27 Nam Jehova] *ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentiæ quali utitur Persa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantissimis.*

Caput XV.

Propheta Pelischtæis bonam partem Judææ iniquè possidentibus excidium luctuosum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & instituit Regem.

1 ' QUO anno mortuus est rex Achaz, fuit ' a onerosa prophetia hæc.

a Heb. onus.

2 ' Ne lætator, tu Palæstina tota, ' quòd confracta fuerit virga ' percutientis te: nam ' e radice serpentis prodit ' vipera, etiam fructus illius prester volans.

3 Deinceps pascent ' primogeniti tenuium, & egentes securè cubabunt: cùm ' enecavero fame radicem tuam & residuum tuum ' interfecerit.

4 ' Ejula porta, exclama civitas, diffluere te Palæstinam totam: nam ' ab Aquilone ' ut fumus advenit, ' neque ullus se subducturus est in cœtibus ejus.

5 ' Quid ergo responsurus est legatus ' gentis? ' Jehovam fundasse Tzijonem ut in eam se recipiant pauperes populi sui.

ANNOTATIO.

1 Quo anno] *id est, cùm Chizkija solus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeschahhjæ, nimirum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cum præcedente jungatur, neque temporum ratio ferre potest, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes istæ, inscriptio ver. 1. denuntiatio instantis mali in Pelischtæos, tribus versibus, & conclusio ab explicatione causæ, ver ultimo.* Onerosa prophet.] *ut suprà 13. 1.* 2 Ne lætator] *etsi hæc denuntiatio ad emphasim compellat Pelischtæos, non dubium est tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorúmque fiduciam hoc modo fuerit enuntiata. q. d. non est quod vos, ô Judæi, animũ porrò abjiciatis & cedatis potentiæ Pelischtæorum: quin potius bono animo estote: nam hoc ego confidenter Pelischtæa denuntio, non esse cur lætentur amplius de victoria sua, de præda, de oppidis captis. 2. Chronic. 28. 18.* Quòd confracta] *id est, quòd inde a temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia sine ullo impedimento.* Percutientis te] *id est, Hhuzzijæ, qui Pelischtæos affecit malis gravissimis. 2. Chronic. 26. 6.* E radice serp.] *i. est e stirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut serpens: allegoria.* Vipera] *id est, rex Chizkija, qui vos admorsurus est gravius, imò gravissimis & immedicabilibus malis summa alacritate affecturus: quod sequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Pelischtæos per se tentasse quidquam non meminimus legere.* 3 Primogeniti] *i. tenuissimi Judæi & summè attenuati attritique calamitatibus, in hoc suo Rege velut pastore conquiescent, & fruentur bono: vide Ijobi 18. 13.* Enecavero fame] *id est, fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos consumpsero, & cùm turres ipsas custodum, tum civitates munitas evertero: quod factum est operâ Chizkijæ. 2. Reg. 18. 8.* Interfecerit] *Chizkija.* 4 Ejula] *explicatio summi illius excidii quod modò attigerat. per prosopopœiam.* Ab Aquilone] *id est, ex Judæa, quæ ratione Pelischtæa ad Aquilonem sita est.* Ut fumus] *id est, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obsistere Pelischtæi possint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentissimè: & quem ignis iræ meæ accensus excitabit & impellet in vos.* Neque ullus] *id est, non mollescent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ ministrantium in exequendis Dei judiciis, sed procedent cuncti alacerrimè.* 5 Quid ergo] *conclusio; qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia sit Pelischtæorum legatis responsurus.* Gentis] *Pelischtææ.* Jehovam fundasse] *id est, ostendet Rex nihil ad se pertinere quid Peliscteæi obtendant, quid possint, quidve possideant in Judæa, sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulò, ut miseri sui populi sedes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.*

CAPUT XVI

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctumq; maximum prænuntiat: æquas conditiones a Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præfinit tempus illius.

1 ' ONERO-

1 ONEROSA prophetia Moabi. Cùm noctu vastata fuerit Hhar-Moabitarum, excisa fuerit; cũ noctu vastata fuerit Kir-Moabitatum, excisa fuerit:
2 Ascendet Bajithum, & Dibonem, Bamothas cum fletu: super Nebunte & super Medeba Moab ejulabit; in omnibus capitibus ejus calvitium erit, omnis barba excisa.
3 In compitis ejus accingentur cilicio: super tecta ejus & in plateis ejus quisq; ejulabit, descensurus cum fletu suo.
a Heb. anima sua malæ videbitur ipsi. b Heb. cor meum. c Heb. vectes ejus. d Heb fractionis, vel fragoris. e Heb. repositum eorum.
4 Et exclamabit Cheschbon, Elhhaléque; Jahatzum usque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; a vitæ suæ tædebit ipsum, dicendo:
5 b Animus meus Moabũ inclamat, c clausuras ejus, Tzohharem usque, quasi vitula trima: quoniam per clivum Luchithæ cum fletu ascendit, quoniam via Choronajimorum clamore d fragoso boant.
6 Nam aquæ Nimrimorum desolatæ erũt: exarescet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.
7 Idcirco residuum fecerit: at e quæcunque recondiderint, in vallem Arabum exportabunt ea.
8 Nam circuibit exclamatio illa terminũ Moabi, ad confluentes usque ejulatus ejus, etiam Beer-Elima ejulatus ejus;
f Heb. evasioni Moabitarum.
9 Quòd aquæ Dimonis plenæ sanguine futuræ sint, cùm disponam in Dimone additamenta: f evadentibus verò Moabitis leonem, & residuo terræ.
10 Mittite agnum Dominatoris terræ, a Petra ad desertum usque; ad Montem filiæ Tzijonis.
g Heb. filia Moabi.
11 Alioqui erit Moab quemadmodum avis vaga, nidus dimissus: erunt g Moabitides ad vada Arnonis.
12 Ini consilium, fac judicium, dispone tanquam noctis, umbram tuam ipso meridie: absconde propulsos, vagantem ne prodito.
13 Commorentur apud te propulsi mei; ô Moab, esto latibulum ipsis a conspectu vastatoris: nam definet qui premat, deficiet vastator, consumentur calcatores singuli e terra:
h Heb. in veritate.
14 Et stabilietur benignitate solium, cui h insideat constanter in tentorio Davidis: judex & procurans jus & promptus ad justitiam,
15 Verùm audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum: ut fastus ejus & superbia ejus, & excandescentia ejus, Non ita hent mendacia ejus.
16 Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unusquisque ejulabit, de fundamentis Kircharesethę effabimini, veruntamen contrita sunt.
17 Quinetiam vites Cheschbonis elanguent, vitis Sibmæ; Domini gentium retundunt lectissimas plantas ejus, Jahhzerem usq; attingunt, errant per desertum: propagines ejus evelluntur, trajiciunt mare,
18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitę Sibmæ; irrigo te lachryma mea ô Cheschbõ & Elhhale: quoniam de æstivis fructibus tuis, & de messe tua celeusma concidit,
19 Et intercepta est lętitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, celeusma facio ut cesset.
20 Idcirco viscera mea propter Moabum, tanquam cithara perstrepunt; & interanea mea propter Kir-Heresum.
21 Itaque erit ut perspicuum sit fatigari Moabum in excelso suo, cùm veniens ad sanctuarium suum deprecatum, nihil tamen potuerit,
22 Illud est verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum inde ab illo tempore.
23 Nũc verò loquitur Jehova dicendo, intra tres annos, ut sunt anni mercenarii, vilis redditur gloria Moabi cum tota sua multitudine maxima: ita ut residuum sit parvum, minus pusillo, invalidum.

ANNOTATIO.

1 Onerosa prophet.] *Vide suprà* 13.1. *Hujus prophetiæ partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio calamitatum luctuosissimarum quæ Moabitis erant eventuræ, usque ad versum* 10. *secunda est contestatio exprobrãs beneficia a Deo oblata, ingratumq; Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates sibi accersiverunt, inde ad versum* 22. *tertia, conclusio circunscribens tempus quo Deus suam illam sententiam erat executurus, duobus versibus ultimis. In hac autem propositione describuntur cladis initia, duabus sumis civitatibus per Schalman-eserem excisis, vers.* 1. *luctus gravissimus totam regionem pervadens, usque ad versum* 6. *& causæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compellentur: nimirum horriditas regionis totius, versu* 6. *commeatus qui supererat repentina consumptio, versu* 7. *miserabilis incolarum fuga, versu* 8. *& horrenda strages, versu* 9. Hhar] *ut Numer.* 21.28. *metropolis Moabitarum in agro ejusdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id est, kir-cheres sive kir-chareseth, ut nominatur infrà vers.* 16. *& 20. quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro cujus fit mentio* 2. *Reg.* 16.9. *planè absurdum est; cùm illud Medorum sit, hoc verò distinctionis causâ kir-Moabitarum appelletur, aut kircheres, id est solus, qui fortasse ibi colebatur.*
2 Ascendet] *id est, hûc illûc circuncursabit incertus, Deos & homines implorans frustra.* Bajithum] *oppidum ab insigni idololatria dictum κατ' ἐξοχὴν, quod alibi dicitur Behhõ, Bahhal-Mehhõ, & Behh bahhal Mehhõ Numer.* 32.3. *& 38. & Jehosch.* 13.17. *in finibus Rẽubenitarũ,* 1. *Chronic.* 5.8. Dibonẽ] *Rẽubenitis attributũ, Jehosch.* 13.17. Bamothas] *sive Bamoth-bahhalẽ, id est, excelsa Bahhalis, ut Jehoschu. ibidem* Nebunte] *similiter Rẽubenitarum, Numer.* 32 38. Medeba] *Medava Ptolemæo, termino Rẽubenitarum, Numer.* 21.30. *& Jehoschu.* 13.16. In omnibus capitibus] *id est, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuisse infidelibus ostendit Mosche Levit.* 19.27, *&* 21.5. *& Deut.* 14.1. 4 Cheschbon] *hæc oppida similiter fuerant Reubenitis attributa, Numer* 32.37. *& Jehoschu.* 13.17. Jahatzum] *id est, usque ad ultimos fines: locus est insignis clade Sichonis. Numer.* 21.23.

& Meæritarum habitatione: Jehoschu. 21. 36. 5 Animus meus] *prosopopœia emphatica strenuorũ Moabitarum, tentantium populares suos profugientes confirmare. quasi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce possum, ut fugientes revocẽ sed frustrà.* Clausuras ejus] *id est, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrẽ Hhebræi vectes vocant, græci* φραγὰς *quasi* πρόσους, *latini clausuras sive clusuras; unde Suidas* κλῖσουρας *appellationem sumpsit, & transformavit in græcam vocem quæ significat clavem termini.* Tzohharem] *de qua Genes. 19. 22. sensus est, tam magna voce contendo (inquit strenuus Moabita) ut mea vox ipsos Moabitarum terminos & lacum Asphaltitem prætervolans Judæam quoque personet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionemq; vocis. quasi dicat, non clamo, sed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium meorum luctum frangam, & animos confirmem. nam certum est juvencam insuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde feociorem, graviores boatus & valentiores edere: cujusmodi ferè est triennis.* Quoniam] *ætiologia contentionis inclamando, quæ modò dicta est: planè (inquit) mihi summa vi boandum est, cùm hîc omnia summo luctu personent; proinde vix nisi adhibito clamore summo, ac ne vix quidem exaudiri possim.* Per clivum] *id est, montes & valles ejulatibus ipsorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam ascensus Luchith Judæam spectabat, descensus vero Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ 48. 5.) in altera parte ex adverso erat.* Boant] *hîc Propheta verbo ficto utitur & κακοφάτνῳ, ad representandam inconditam tumultuantium vocem.* 6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram sive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer. 32. 3. & 36. Hi autem propterea hîc nominantur, quod vallem Moabitarum rigant, ubi sita est Nimra attributa Gaditis, Jehoschu. 13. 27.* Desolatæ erunt] *id est, exhaurientur, arescent.* Exarescet enim] *id est, ipsa convallis, ut ut sit irrigua, tota erit sterilis: quod elegantissima gradatione describit Propheta.* 7 Residuum fecerit] *concessio ironica. quasi dicat Propheta, comportent illi commeatum arbitratu suo, & de cibario sibi prospiciant per me licet: non effugient tamen hæc judicia Dei.* In vallem] *id est, invadentes agrum & occupantes Assyrii, omnia promptuaria vestra exhaurient, & ad finitimos Arabas Assyrio regi fœderatos spolia asservanda devehent: nam propter hoc officium aliaq; hujusmodi immunes fuisse Arabas antè meminimus ex Herodoto lib. 3. Vallem autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam desertam ibatur per descensum Choronajimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alsadamos.* 8 Circuibit] *id est, pervadet agrum totum in oras usque extimas.* Ad confluentes] *fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus.* Beer-Elima] *id est, puteum potentum, a principibus Israelitarum effossum: sic appellatur locus de quo Numer. 21. 16. & sequentibus, communi Moabitarũ appellatione, qui principes Elim, id est, potentes vocant, ut Exodi 15. 15.* 9 Aquæ Dimonis] *his verbis alludit Jeschahhja ad historiam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quasi dicat, quemadmodum temporibus Jehoschaphati rivus ille, qui a via Edomæa influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm sanguinis specie rubuit, qua Moabitæ decepti sunt; verùm etiam ipsorum sanguine auctus est; ita quoque deinceps facturus sum, & eò amplius. Videtur enim Dimon nomen esse illius rivi, de quo ternis castris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impositum ex eo quòd totus rivus eodem die sanguine Moabitarum infectus est, & sanguineus Moabitis visus. Est enim Dimon, si interpreteris, sanguineus: quò spectat allusio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis assequi non possumus.* Disponam] *id est, pergã sanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc designant Hhebræi, addendi sive pergendi verbo.* Evadentibus] *id est, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos suos, aut in iis remanserint, sint unguibus dentibusq; ferarum expositi: ut de Israëlitis dicitur 2. Reg 17. 25.* Leonem] *id est, fera animantia, synecdochicè.* 10 Mittite agnum] *altera pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1. qua Propheta contestatur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conservatæ, & in fidem clientelámque receptæ, ut verbo uno attingitur 2. Schem. 8. 2. deinde indomitam ipsorum superbiam exprobrat, vers. 15. ac postremò sententiam dicit severissimam probata justitia Dei, usque ad versum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præstando canone imperato, hoc ver. secunda, de officiis omnibus Regi populoq; Dei præstandis versu 12. & 13 tertia, de fide in promissiones Dei, & reciproca Dei regisque in ipsos beneficentia, usque ad versum 15.* Agnum] *id est, agnorum numerum imperatum, syllepticè: qui primùm Davidi & Schelomoni pensitatus est, deinde lacerato regno cessit Israëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 1. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatoris terræ, id est, regis Judæ, qui ex jure & authoritate Dei supremus erat illorũ Dominus.* A petra] *id est universi mittite, ex omnibus finibus vestris, qui a meridie agro Edomæorum, a septentrione deserto Jardenis terminantur. Fuit enim Petra sive Jokteel Edomeorum metropolis, 2. Reg. 14. 7.* Ad montem] *Jeruschalaima ad Regem.* 11 Alioqui] *nisi pareant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funesta omnia patientur.* Erunt Moabit.] *id est, extra suos terminos deportabuntur.* 12 Ini consilium] *id est, vide ne amplius Israëlitis & populo Dei afflicto desis; sed consilio & modis quibuscunq; poteris adjuves, & desistas ab antiqua inhumanitate tua, ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur.* Tanquam noctis] *id est, esto illis securum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æstui* 13 Propulsi mei] *id est, e populo meo.* Nam] *tertius locus exponens promissiones Dei accipiendas fide; quarum partes sunt hæ liberatio a malo, hoc versu; & præstatio omnis boni in regno Davidis per Christum, sequente versu.* Desinet] *id est, cessabit hostis affligens populum meum.* 14 Benignitate] *qua Deus prosequitur domum Davidis in Christo.* Judex] *cùm Chizkija typus, tum Christus absolutissima typorum veritas.* 15 Verùm] *secunda pars contestationis, ut diximus in versum 10.* Fastus ejus] *id est, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione sua decidet.* 16 Idcirco] *tertia pars contestationis, sententiæ dictæ.* De fundamentis] *quæ sola ex omnibus Moabitarum oppidis vetusta erant, nec fuerant eversa trium regum expeditione, 2. Regum 3.* Veruntamen] *paralepsis in pathetico sermone frequens: cogitabamus (inquiunt Moabitæ) tam bene hoc tempore constitutum esse Kir nostrum atque olim stetit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: sed mendax fuit fiducia nostra: nam & oppidum corruit, hoc versu; & totus ager exhau-*

stus

ſtus eſt. quod per proſopopœiam lugentium deinceps proponitur, uſque ad verſum viceſimum primum. 17 Sibmę] *Rëubenitis attributæ, Numer* 32.38. Domini gentium] *id eſt, gentes exteræ imperium occupantes.* Retundunt] *id eſt, identidem calcant & aiterunt.* Jahhzerem] *oppidum Merariticum aſſignatum ex tribu Gadi, Jehoſchu.* 21.39. Trajiciunt mare] *id eſt, ſelectæ in alias regiones deportantur. Hac autem ſpecie vinearum ſynecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & poſſeſſionum genera, quia vitibus maximè præſtabat Moabi regio.* 18 Celeuſma] *id eſt vox clamantium, & agitantium hilaria ex meſſe & fructibus perceptis.* 19 Celeuſma fac &c.] *id eſt, non poſſum ferre: luctũ potiùs quàm lætitiam impero.* 20 Viſcera mea] *id eſt, ego ex intimis viſceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulſata, ſonitum luctus mei ad populares meos effero.* 21 Itaque erit] *id eſt, deſolatio Moabitarum omnibus expoſita erit, non tantùm de hominibus, ſed etiam de diis ſuis deſperantium.* Ad ſanctuarium] *id eſt, templum idolorum ſuorum.* 22 Illud eſt verbum] *concluſio, continens primùm definitionem temporis ex quo facta eſt cũ Moabitis conteſtatio, quæ præceſſit inde a verſu* 10. *deinde illius tẽporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effectturus eſt, ſequente verſu.* Inde ab illo temp.] *ex quo Moabitæ venerant in poteſtatem Davidis,* 2. *Schemu.* 8. 23 Intra tres annos] *ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam eſſe judicamus ex initio præcedentis capitis: nam quod alii tres hoſce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obſideri, id eſt, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem ſcripturarum eſt. Fefellit autem eos, quòd exiſtimabant Schalman-Eſerem tum demum in Moabitas involaſſe, cum Samariam expugnaſſet, nos autem potius in hac ſententia ſumus agrum Moabitarum ab illo occupatum eſſe cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod ſibi damnoſum eſſet aut copiis ſuis.* Vt ſunt anni merc.] *id eſt, præciſè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: ſic infrà* 21.16.

CAPUT XVII.

Propheta Syris & Iiſraëlitis exitium denuntians graviſſimum, efficium ipſorum exponit in perpeſſionibus obſtinationem narrat, & propterea omnia ipſorum bona Aſſyriis adjudicat ex authoritate Dei ipſos verò exitio & infinitis calamitatibus.

1 PROPHETIA [a] oneroſa [a] Damaſci. Ecce Damaſcus amovebitur [b] ne ſit civitas; eritque [a] acervus ruinæ.

2 Derelictę [a] civitates Hharohheris; pro gregibus erunt, ubi recubantes nemo [a] exterreat:

3 Deſinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnũ a Damaſco, ac reſidua Syria: [a] ſicut gloria [c] Iiſraëlitarum erunt, dictum Jehovæ exercituum.

4 [a] Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 [a] Erit inquam, perinde ac ſi colligeret [d] meſſor ſegetem, & brachium ejus ſpicas demeteret: denique erit ut qui legit ſpicas [a] in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo [a] racematio, ut cùm [e] ſtringitur olea, duæ trésve baccę in vertice ſummi rami, quatuor *aut* quinque in ramis ipſius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Iiſraëlis.

7 [a] Tempore illo oportet reſpicere hominẽ ad opificem ſuum, & oculos ejus ad ſanctum Iiſraëlis ſpectare.

8 Non autem reſpicere ad iſta altaria, ad opus manuum ipſius; & quod fecerunt digiti ipſius, non ſpectare, aut lucos, aut ſubdiales ſtatuas.

9 [a] Sed [a] tempore illo erunt civitates [g] robuſtæ ejus ſimiles [a] derelicto virgulto ſummoq; ramo, quas dereliquerint *Aſſyrii*, [a] propter filios Iiſraëlis: denique erit deſolatio:

10 [a] Quia oblita es Dei [a] ſalutis tuæ, & rupis munitionis tuę non es recordata: idcirco [a] *ut ut* plantaveris plantas [h] amœniſſimas, etiam palmite [i] extraneo conſeveris ipſum;

11 Quo die plantaſti curaveris ut adoleſcat, etiam mane ipſo feceris ut ſemen tuum efflorefcat: [a] acervus meſſis erit [a] die [k] ægritudinis & doloris mortiferi.

[a] Heb. *onus: ut ſuprà* 13. 1.
[b] Heb. *a civitate.*
[c] Heb. *filiorum Iiſraëlis.*
[d] Heb. *virmeſſis.*
[e] Heb. *ſtrictura oleę.*
[g] Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.*
[h] Heb. *amœnorum* fructuum.
[i] Heb. *extranei.*
[k] Heb. *ægræ* plagæ,

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etſi Propheta hoc capite non Damaſcenis tantùm, ſed Iiſraëlitis etiam (quibuſcum fœdere juncti erant) Dei judicium denuntiat; non dubium eſt tamen quin ad Damaſcenos plurimum pertineat: quia Prophetæ conſilium fuit Damaſci ruinam per comparationem Iiſraëlis confirmare: quaſi dicat non eſſe cur Damaſceni meliora ſperent cùm ne ſuis quidem Iiſraëlitis amplius ſit parciturus Deus. Continenturitaq; hoc caput primùm propoſitio ſumma eventuri judicii in utroſq; tribus verſibus: deinde enarratio illius judicii tribus ſequent. poſteà confirmatio a peccatis illorũ, tribus aliis; denique concluſio ſummatim ſuperiora complectens, duob. ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia cõpleta eſt, non obſcurũ eſt ex verbis Prophetæ verſu* 4. *nam Iiſraëlitæ priores expugnati ſunt* 2. *Reg.* 17. *deinde verò Syri (qui conſilia cũ Iiſraëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cũ illis deportati; quod per ſynecdochen ex* 2. *Reg.* 17. *intelligendum eſt. Capta quidem fuerat Damaſcus a Tiglath-Pileſere ante annos aliquot, & Syria occupata* 2. *Reg.* 16. 9. *ſed tum demũ diruta eſt per Schalman-Eſerem, & incolę deportati in Kirũ cùm Iiſraëlis regnum everſum eſt: quod ſexto fermè quinto ve anno poſt hanc prophetiam accidit.* Damaſci] *& Iiſraëlis ſyllepticè: ſed nominatim Damaſci prophetia appellatur tũ propter eam cauſam quam ſuprà attigimus: tum quia Damaſci ruina poſterior fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id eſt, rudetum.*

2 Civitates Hharohh] *id eſt, totus tractus trans Jardenem (qui ſuis incolis Rëubenitis, Gaditis, & Menaſchitis per Tiglath-Peleſerem exhauſtus eſt,* 2. *Reg.* 15.29. *&* 1. *Chron.* 5.26.) *propter defectiones quidem Damaſci & Iiſraëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Aſſyriis copiis, &*

ut miseris incolis non sit integrum in agro suo pascere: sed adveniens Schalman-Asar sibi consulet dispendio vestro, ne amplius copiæ transmittendæ sint, nam munitiones evertet & rebelles deportabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia est) liberata milite liberè depascatur, ut est alioqui pascuosissima, Numer. 32. Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id est, ut regnum & munitiones Israëlitis, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipsis, idem quoque Damasco accidet.*

4 Erit autem] *ἐφαπλία propositionis (ut suprà diximus) per similitudines evidentissimas.* 5 Erit inquam] *id est, accuratissimè Israëlitas & Syros metet ac colliget Assyrius, quos deportet in regionem suam.* In convalle] *prope Jeruschalaima, Jehosch. 15. 8. nam similitudine populari Propheta utitur.* 6 Racematio] *id est, perexiguus incolarum numerus; quem tamen ipsum deportavit postea Esar-chaddon, ut jam antè observavimus in caput 9.* 7 Tempore illo] *confirmatio denuntiati istius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adventante hoste non respicient ad Deum, sed potius ad idola sua, quæ tum Syris & Israëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id est, relsquiæ Syrorum & Israëlitarum erunt abjectissimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremiaq, brevissima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *his verbis utitur Propheta, respiciens ad consilium Dei; qui totum Israëlem noluerat Assyrio tradere, sed partem conservaverat, ut tempus ipsis ad resipiscendum concederet.* 10 Quia] *conclusio per apostrophen ad Israëlitas, quibus suum peccatum exprobratur, & pœna indicitur.* Salutis tuæ] *id est, qui te semper atque adeò a recente illo periculo cujus modò memini, servavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id est, regionem tuam coluerit & studiosissimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id est, exquisitissimo; ut exotica ferè non nisi pretiosa afferuntur.* 11 Acervus messis] *id est, quicquid, quocunque studio, & quantacunque copia præparaveris, adventu Assyriorum momento uno consumetur; tanquam si numerosa castra nanciscerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam.* Die ægritudinis] *id est obsidionis, vastationis, & ruinæ tuæ per Assyrium.*

CAPUT XVIII.

Propheta gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obsidione Jeruschalaimorum, excidiū prædicit, similiterq, Æthiopum: & studium Dei erga Judæos explicans, maximam hostium cladem figurat, gratiarum ipsi a populo agendarum argumentum.

1 'VÆ 'multitudini populorum amplorū, *qui* sicut perstrepere solent maria, perstrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis est aquarū validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum secundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam 'increpabit ipsam ita ut fugiat [a] quàm longissimè: & agitabitur 'ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore vespertino, 'ecce terror; cùm mondum *illuxerit* manè 'nemo aderit: 'Hęc *est* pars proculcantium nos, & sors diripientium nos.

4 'Væ terræ [b] 'umbrosæ oris, [c] quæ *est* 'secundum flumina Æthiopiæ:

5 'Mittenti 'per mare legatos, & 'instrumentis scirpeis per superficiem aquarum, *dicendo*: 'ite nuntii 'leves ad gentem 'distractam & 'depilatam, ad populum 'formidabilem ex eo loco atque ulteriùs: gentem 'omnibus [d] delineantem & conculcantem, 'inquientes' flumina

6 'Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: 'cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, 'quiesco, sed 'intueor in locum meum: 'ut æstum serenum super olus, ut densum rorem in æstu messis, *hunc esse*.

8 'Nam ante messem cùm perfecta gemma & omphacio educato existit flos; ut excindit flagella suis falcibus, & 'sarmenta amovet amputatque *vinitor*;

9 'Ita derelinquentur 'pariter volucribus montium & bestiis terræ; 'ut æstatem transigant cum hoc volucres, & omnes bestiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo 'adducetur munus Jehovæ exercituum *de* populo distracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulteriùs; gente omnibus delineante & conculcante, cujus spreverant flumina terram ad locum nominis Jehovæ exercituum, *ad* montem Tzijonis.

[a] Heb'. *ultrà longinquum, & persecutionem patietur.*

[b] Heb. *umbræ alarum.*

[c] Heb. *a transitu.*

[d] Heb. *lineæ lineæ & conculcationis: sic versu 10.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etsi huic capiti nulla apposita est inscriptio, tamen non dubitamus quin de Assyriis & Æthiopibus sit accipiendum; cùm ita planè postulet gentium, factorum, judiciorumq, descriptio, qua propheta utitur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima est prophetia contra populos Sancheribo militantes tribus ver. secunda prophetia contra Æthiopas; quam certo consilio Deus per anticipationem inseri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Assyrio liberarentur, duobus ver. tertia est narratio, qua Deus sibi uni vendicat liberationem populi sui, ultionemq, de hostibus, & sibi accepta hoc ferri postulat, unde ad finem usque.* Multitudini] *id est, multus illis populus qui in Assyriorum castra convenerant, ut Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figuræ eadem similitudine quam adhibuerat supra 8. 7.* 2 Increpabit] *i. cohibebit subitò ut verbo cohiberi vetat. quod increpatione Scriptura designare solet: ut Psal. 106. 9.* Ut gluma] *vide Psal. 83. 14.* 3 Ecce terror] *missio vel angelo Jehovæ, 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21. & infra 37.* Nemo aderit] *cæsis centū octoginta quinq, millib' & aliis fuga dilapsis, ibidē.* Hæc est pars] *epiphonema ad postulata Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars, prophetia*

in

in Æthiopas, ut diximus in vers. 1. Umbrosæ oris]*i.cujus oræ montibus maximis & opacissimis circunclusæ sunt,quales undiq; ad mare rubrum esse testatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina]*i.Æthiopiæ sub Ægypto,quæ duobus fluminibus maximis alluitur,& profundit Nilum:vide Strabonem lib.*17.*& Plinium natur.histo.lib.*5.*cap.*9. *Æthiopiam autem sub Ægypto in scripturis quoties nominamus,Meroën quoque intelligimus ubi regnabat Candace,prout ab Elephantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam seorsim Meroën collocent.* 5 Mittenti]*nimirum regi Tirhakæ,qui absente Sancheribo indixit bellum Assyriæ per legatos & acie instructa tentavit invadere,*2.*Reg.*19.9. Per mare]*rubrum videlicet,sinumq; Avalitem,& Persicum.* Instrumentis scirpeis]*i.naviculis e scirpo, junco,aut papyro contextis;qualibus Ægyptii, Æthiopesq; propter Catadupos,Cataractas,& periculosa vada utebantur,tum quòd leviores essent, tum quòd adversis fluctibus scopulisq; (quibus Nilus abundat) cederent,ac non dissilirent aut frangerentur sicut lignum: vide Plinium lib.*6.*capite* 22. Ite]*verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Assyriam ut eam bello lacesseret,quibus exponit singulas causas cōsilii & instituti sui.* Leves]*id est,legatione vestrā obite quàm velocissimè ut repetè involem imparata regione,& absente rege.* Distractam]*id est,dispersam hùc illùc,& multis locis occupatam.* Depilatam]*id est,exhaustam suo milite.* Formidabilem]*id est,quæ omnibus nationibus terrori est cu & trans regionem suam.*Omnibus delineant.]*id est,quæ omnibus aliis jus dare arrogat,imperare illis arbitratu suo & pedibus illas iniquissimè terere.* Inquientes]*summa legationis,Æthiopem nihil morari neque curare minas Assyrii,& quam parvi faciat omnes illius vires re ipsa ostensurum esse.* Flumina]*id est,Æthiopas accolas fluminum, de quibus superiore versu.* 6 Omnes incolę]*tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primùm revocat omnes ab inanibus istis judiciis,ut solum opus ipsius expectent, hoc versu:deinde sibi asserit defensionem, securitatemq; populi sui,& adversariorum excidium, tribus sequent.ac postremò gratias sibi agendas prenuntiat, vers.ultimo.* Cùm attollam]*id est,cùm bellum Assyriis suo tempore inferam: humanitus dictum synecdochicè: nam signum pro re signata de more ponitur.* 7 Quiesco]*id est,in præsentia supersedeo ab efficiendo judicio,tanquam otiosus spectator.* Intueor]*id est,populo meo & sedi meæ prospicio tamen.* Ut æstum]*id est,animadverto Assyrium hunc planè adversum esse populo & sedi meæ; atque ita dānosum ut torrens æstus oleribus, aut densæ nubes irrorantes messem, cùm æstus tempestivus esset.* 8 Nam]*expositio promissionis quamodò usus est Deus, se intueri in sedem suam,per similitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cædentis, ut commodiùs maturetur vitis,& pascatur alimento suo. sunt autem hujus similitudinis membra* ἀνακεφαλαιώδη, *quorum prius supplet ea quæ desyderantur in posteriore, ut contrà posterius ea quæ priori desunt.* Sarmenta]*quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem,ex sequenti versu.* 9 Ita]*nimirū excisi Assyrii & amoti per angelum Dei,*2.*Regum* 19.35. Pariter]*æquè ac Æthiops,de quo versu* 4. *&* 5. Ut æstatem]*id est,ut annum integrum pascantur illis præ occisorum copia.* 10 Adducetur]*id est,munera de spoliis Assyriorum,qui tam magnifici fuerunt, magnifica offerentur Deo: ut factum olim fuisse post insignes victorias legimus,Numer.*31.*&* 2.*Schem.*8.12.

Caput XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulo pòst Ægyptios oppressuram denuntiat:Regem & consiliarios compellat ac ludificatur:graviora etiam in futurum prædicit,donec Ægyptus edometur; ac postremò vocationem illorum, omniumq; aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Ecclesia ipsius in regno Christi.

[a] Heb. *onus: ut suprà* 13. 1.

1 PROPHETIA [a] onerosa Ægypti. [a] Ecce Jehova [a] insidens densę nubi levi invasurus est Ægyptum, [a] adeò ut commoveantur idola Ægypti a conspectu ejus, & cor Ægyptiorum colliquescat in medio ipsorum.

[b] Heb. *Ægyptios cum Ægyptiis.*

2 [a] Nam commiscebo,*inquit*,[b] Ægyptios inter se,ut pugnent quisque contra fratrem suum,& quisque contra amicum suum; civitas contra civitatem,regnum contra regnum.

3 Et [a] exhausto spiritu Ægypti in medio ipsius,ubi [a] consilium ejus absorpsero; consulent [a] sua idola,& præstigiatores,pythonesque, & ariolos:

[c] Heb. *duri* cujusque.

4 [a] Et concludam Ægyptios in manum [a] dominorum [c] durè dominantium; donec [a] Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.

[d] Heb. *amari.*

5 [a] Nam deperdent aquas [d] ne influant in mare,adeò ut [a] fluvius siccetur & arescat.

[e] He. *obsessionis, id est, quos obsidēt aggeres: chomata Ulpianus vocat.*

6 [a] Et rete abjicientes flumina,exhaurient & siccabunt rivos [e] ductos aggeribus: [a] arundo & alga languebunt:

[f] Heb. *ore.*

7 [a] Papyri juxta rivos,in [f] ora rivorum: & omnis sementis rivorum [a] arescet, depelletur nec erit amplius:

8 [a] Et mœrebunt [a] piscatores, lugebuntque omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt [a] retejaculum in superficie aquarū languebunt:

[g] Heb. *lineorum.*

9 Et [a] erubescent opifices [g] lineorum, generosorumq; & textores [a] alborum *operum.*

[h] Heb. *desyderii.*

10 [a] Deniq; erunt [a] propositis ipsius contriti; [a] omnes facientes [a] excipulum,stagna [h] voluptaria.

[i] Heb. *antiquitatis.*

11 [a] Enimverò stulti sunt Principes [a] Tzohhanis; sapientū & consiliariorū Parhhonis, consiliū obbrutescet: [a] quomodo dictatis [a] Parhhoni, [a] filius sapientum sum, filius [a] regum [i] antiquissimorum.

12 Ubi sunt [a] illi? ubi nam sapientes tui [a] qui indicent jam tibi? [a] cognoscant igitur quid consilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.

[k] Heb. *angulum: ut Judic.*20.2.

13 [a] Stultè agent [a] Principes Tzohhanis, decipientur Principes [a] Nophi: seducent Ægyptum [a] *usque ad* [k] extremitatem tribuum illius.

[l] Heb. *perversitatum.*

14 [a] Jehova miscente in medio ejus spiritum [l] perturbatissimum; [a] facient ut erret Ægyptus in omni opere suo,sicut oberrat ebrius in vomitu

mitu suo:
15 'Neque existet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat 'caput aut cauda, ramus aut juncus.
16 Tempore illo erit Ægyptus similis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipsam.
17 'Eritque terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunque mentionem fecerit ejus apud se, pavebit: propter consilium Jehovæ exercituum, quod capturus est contra eam.
18 'Tempore illo erunt 'quinque civitates in terra Ægypti loquentes [m] sermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituū: 'civitas destructionis dicetur unaquæque.
19 Tempore illo' erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & 'statua juxta terminum ejus Jehovæ:
20 'Eritque in signum & testimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppressores, immittere eis servatorem & magnatem qui eripiat eos.
21 Ita innotescet Jehova Ægyptiis, agnoscentque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent sacrificio & munere, & vovente votum Jehovæ pendent.
22 'Si plaga afficiet Jehova Ægyptū, [n] plagis afficit & sanat: cùm conversi fuerunt usq; ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, sanabit eos.
23 Tempore illo erit' agger ' ex Ægypto in Assyriam, qua commeent Assyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Assyriam: ut colant Ægyptii cum Assyriis.
24 Tempore illo erit [o] Jisraëlitarū gens tertia Ægyptiæ & Assyriæ; 'denique benedictio in medio *populo* terræ.
25 Cui benedicturus est Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Assyrius, & possessio mea Jisraëlticus.

[m] Heb. *labio: ut Genes.* 11 1.
[n] Heb. *plaga afficiendo & sanando.*
[o] Heb. *Jisrati.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei consolatur a judiciis ipsius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Christi, duæ sunt partes summæ: prior est judiciorum, usq; ad versum 18. posterior promissionum, ad finē usque. Judiciorū autē descriptio tribus membris constat: primum est de civilibus motibus quibus paulo pòst quassanda erat Ægyptus, usque ad versum 11 secundum reprehensionem sarcasticam continet totius administrationis, duobus versibus tertium denuntiationem gravioruin adhuc judiciorum Dei in posterum, donec se ad Deum converterint, inde ad versum 18.* Ecce Jehova] *particula demonstrandi emphasim habet, qua Propheta res paulo pòst futuras, velut præsentes digito commonstrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon sacerdos Vulcani vir stolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo sequentia omnia prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic versus prolepsin, id est, propositionem summā totius hujus prophetiæ.* Insidens] *synecdoche anthropopathica, quasi Deus quàm velocissimè in nubibus accurreret, ut Psal.* 18.10. *& sequent. Hoc autem nominatim Ægypto denuntiat Propheta, quia illi nubes hujusmodi habebant pro inauspicatissimis; cùm Ægyptus nubibus minimè infesta sit.* Adeò ut commoveantur] *finis judiciorum Dei, pertinens ad secundam partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animus, ut ad Deum vivum convertantur.* 2 Nam commiscebō] *id est, civiles motus & gravissimos excitabo quod factum est: cùm Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miserum populum opprimendo. Psammetichum unum de suo numero expulerunt, & ab eo postea vicissim expulsi sunt, donec solus regnum obtineret, quo tyrannicè abusus est, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus.* Exhausto spiritu] *id est, Ægypto veluti exanimatæ tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis.* Consilium ejus] *id est, ita exagitavero, ut nesciant quo se vertant, aut quid consilii capiant.* Sua idola] *id est, dæmonia quæ ipsis responsum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra ostium Nili Sebennyticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varios istorum regulorum consultationes.* 4 Et concludam] *id est, constrictos tenebo Ægyptios & obsessos bellis civilibus, regulorúmque suorum tyrannide, ut illi suos pisces in vivariis tenent: elegantissima descriptio tyrannidis.* Dominorum] *numerum duodecim tyrannorum, qui Sethoni successerunt.* Rex rigidus] *Psammetichus, qui tandem solus obtinuit tyrannidem.* 5 Nam deperdent] *id est, omnia opera naturæ, miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad siccitatem usque, ut stagnum Mœrios cum suis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, adducti sola libidine animi sui: vide Herodotum ibidem.* Fluvius] *Nilus, divortio facto in stagnum Mœrios.* 6 Et retrò abjicientes] *id est, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; sed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant suis voluptatibus.* Arundo] *palustres herbæ & frutices in ripa Nili nascentes: synecdoche. His autē verbis & tribus versibus sequētibus exponuntur damna perventura ad Ægyptios ex derivatione Nili in stagnū Mœrios, & alia voluptaria.* 7 Papyri] *hanc vocē plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accōmodatione loci alterius: sed nos cū notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus vers. posito adducimur ut intepretemur βύβλον sive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo significatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes sive coria & plagas (ut artifices vocant) desiccabatur arte: vox verò antitheta ostendit hoc loco agi de rebus inanimis quas producit Nilus, cujusmodi esse papyrum (ut carentem semine) testatur Plinius lib.* 13. *naturalis historiæ, cap.* 11. *Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægyptiis, quarum detrimenta commemorantem Prophetam non est credibile papyri oblitum fuisse, qui algam & juncum non naverit.* Arescit] *gradatio elegantissima, qua ex ordine ostenditur ut perrecturum sit judicium Dei in Ægyptiorū damna.* 8 Et mœrebunt] *exhaustis videlicet rivis, vivariis, & piscibus suis.* Piscatores] *simi opifices Ægypti, & apprimè necessaria artē exercētes; quia Ægyptus prupinium piscibus vescebatur superstitiosè a multis carnibus abstinēs, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur, ut docent historici.*

Re-

Retejaculum]*sic vertimus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφιβληστρον. Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut everriculo; sed pro minoribus illis plagis, quas piscator in superficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se peridromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demonstrat Herodotus, quòd eos qui in paludibus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiendis, per noctem verò circundandis cubilibus adversus culices conopeorum loco, atque ex hoc usu probabile est hæc retia apud Hhebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istis insidentium.* 9 Erubescent]*id est, inopia materiæ, quam inopiam isti effecerint derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab istis suis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur, teste Plin. lib. 18. cap. 1.* Alborum]*ex lino, byssо, xylino, aliisq; rebus pretiosis quas profert Ægyptus, ut Esteræ 1. 6.* 10 Denique]*conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Ægyptios perventura, de quibus inde a vers. 5. actum est. Miser (inquit) populus (ut paucis absolvam, non ab exteris, sed a suis hominibus indignè occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Israëlitas antè occupaverant.* Propositis ipsius]*id est, consilius, quæ Ægyptus ipsa, sive ipsi Principes Ægypti sibi proposuerint. quasi dicat, suis cædentur virgis.* Omnes facientes]*id est Ægyptii, quibus reges tanquam mancipus & abjectis operis durissimè abutentur.* Excipulum]*id est canalem, & instrumenta omnia ea pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Mœrios duceretur, & deduceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, quinquaginta passuum justorum altitudine.*

11 Enimverò]*secundus locus, σαρκασμὸς, ut diximus in vers. 1.* Tzohhanis]*vide Numero. 13. 22.* Quomodo dictatis]*apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendacii adulationis nomine, hoc versu; tum ignorationis, versu sequente.* Parhhom]*Sethoni (ut diximus in versum 1.) Regi contempto & stolido.* Filius sapient.]*id est, quidam velut alumnus sapientiæ, quæ permansit apud majores meos.* Regum antiq.]*nam sacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, duraße regnum decies mille trecentos quadraginta annos.* 12 Illi]*nimirum Reges majores tui; apostrophe ad Regem.* Qui indicent]*id est, consilia bona proponant tibi & prospiciant regno, ut fidos consiliarios & veros bonos decet.* Cognoscant igitur]*transitio ad sequentem locum. quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ amplius sum denuntiaturus.* 13 Stultè agent]*tertius locus, ut diximus in versum 1. quo exponit Propheta primùm conturbationem summatim, populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde consternationem & metum ab aliis opinione præceptis, vers. 16. & 17.* Principes]*quorum divulsis consiliis distractum fuit regnum, ut suprà diximus.* Nophi]*id est Mempheos, quod oppidum fuit summum Æthiopiam versus, impositum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph, Hosch. 9. 6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto distribuit, eò quod hi duo simul conventus in Ægypto essent; unus, mare mediterrancum; alter, Æthiopiam versus.* Usque ad extremit.]*id est, universam conturbabunt, nullus erit nomos liber ab istorum insania.* 14 Jehova miscente]*id est, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut medicatum poculum exhauriant, ut summatum animi, judicia, consiliaq; pervertantur: metaphora.* Facient]*id est, insania sua miserum populum in tantas angustias conjicent, ut neque bono animo in opus incumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Psammeticho regnum Ægypti continenter infestum fuit maximis calamitatibus.* 15 Neque existet]*id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeo erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum esse vel ex eo liquet, quòd Psammetichum in obsidenda Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.* Caput aut cauda]*vide suprà 9. 14.* 17 Erit q;]*id est, non tantùm a Deo, verùm etiam a populo ejus sibi metuent, & sola recordatione afficientur graviter: sic alludit Propheta ad sermonem Ægyptiorum, Exod. 14. 25.* 18 Tempore illo]*secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum 23. posterior, de communicatione cum Ecclesia qua delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio metu Dei perculsæ committent se illi, illum alloquentur ut populus ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochicè Ægypti nomine designatur, quemadmodum Ægypti & Assyriæ, infrà vers. 23.* Quinque]*id est certæ, quæ certò definitæ sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.* Civitas destructionis]*id est servata, educta ex destructione, ereptaq; devinitur: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nomina vit suprà 1. 9. & 10. 21. simile genus constructionis vide infrà 25. 6.* 19 Erit Jehovæ altare]*id est, coletur Deus: synecdoche.* Statua]*id est, monimentum & professio publica quam Ægyptii statuent ad testandam fidem, & communionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servantis reliquias ex beneplacito voluntatis suæ. quibus nominibus Israëlitæ olim posuerant monimenta Jehosch. 4. & 22. sic accipiendum esse versus sequentes docent.* 20 Erítque]*id est, his modis ostendent se natura, officio & operibus Dei ita confirmatos esse de salute sua, ut in maximis angustiis glorientur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent.* 22 Si plaga]*id est, communicabit cum eis promissiones factas Davidi, 2. Schem. 7. 14.* Plagis afficit]*id est, hoc ipsius est officium atque authoritas: ut 1. Schem. 2. 6. ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent.* 23 Agger]*id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur.* Ex Ægypto]*id est, communio hæc erit posterorum Chami cum Japheti posteris, & utrorumque cum Israëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Genes. 9. 27.* 24 Denique benedictio]*id est, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Christo.*

Caput XX.

Propheta signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua ostendit fore ut Philistæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit Tarthan Aschdodum, mittente eum Sargone Rege Assyriæ; quo oppugnavit Aschdodum, & cepit ipsum:

2 Tempore illo locutus est Jehova per Jeschahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & solve istud cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuū extrahe de pede tuo: cùm fecisset ita, incedens nudus & discalceatus,

3 Elocutus, inquam, est Jehova; quemadmodum incedit servus meus Jeschahhja nudus & discalceatus; tertii anni signum & ostentum contra Ægyptios & contra Æthiopas;

4 Ita abducet rex Assyriæ captivam multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbā Æthiopum puerorum & senum, nudam & discalceatam; etiam denudatos nate, in probrum Ægyptiorum.

5 Ita perterrefacti erubescent; ab Æthiopibus expectatione sua, & ab Ægyptiis gloriatione sua.

6 Et dicet incola regionis istius tempore illo; Ecce, ita habet expectatio nostra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conspectu regis Assyriæ: & quomodo evaderemus nos?

a Heb. per manum Jeschahhjæ filii.

b Heb. trium vel tertii annorum: nam receptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hhebræis accipi.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus capitis (quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est) tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, vers. 1. signum a Prophetæ ex Dei mandato exhibitum, ver. 2. & prophetica signi explicatio, cæteris versibus. Summa est, fore ut Ægyptiorum Æthiopumq; copiæ intra triennium fusæ veniant in potestatem Assyriorum; ac proinde frustra Philistæos auxilium & liberationē ab illis expectaturos. Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni Chizkiæ; quo Sancherib rex Assyriæ, qui hic nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus tū erat Aschdod; tam propter jus quod Jehudæ attribuitur Jehoschu. 15.47. quàm propterea quod Chizkija priùs illud cum Palæstina reliqua occupaverat, 2. Reg. 18.8. & suprà 15.* Tarthan] *unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Reg. 18.17.* Aschdodum] *Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis, 1. Schem. 5.2. Satrapia Philistæorum, Jehosch. 13.3. & urbis amplitudine præstantiaq;, quam celebrat Herodotus lib. 2.* 2 Cilicium] *id est, villosum vestimentum tuum, quo ferè utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zecarja 13.4.* Nudus *id est, nudatus veste sua prophetica, synecdochicè: ut 1. Schem. 19.24. nam hæc ita gesta esse adeò apertè ipsa verba docent & signum flagitat, ut planè sit alienum visionem tantùm hoc quidem loco statuere. Quamobrem hoc ita factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta toga induviatum fuisse; denique ad eum modum compositum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur; ut res cum signo conveniat.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua continentur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & historia desperationis Philistæorum, postquam viderunt captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis versibus.* Tertii anni] *id est, signū est tertio anno post hāc prophetiam fore ut fundantur cædantur & captivæ fiant Ægyptiorū & Æthiopum copiæ, quas daturus est Tirhaka: ut per occasionem attigerat suprà 18.4. Nam etsi Ægyptiorum in castris nulla fit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter se fœderati essent, & Schon rex Ægyptiorum esset ignavissimus (quæ Herodotus in Euterpe docet) nihil mirum est si copiæ omnes Æthiopi credite sunt.* 4 Puerorum] *nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem processerant extra fines suos: pueros enim pro administris & gregario milite, senes verò pro hominibus consilio & authoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] Æthiopumq;, synecdochicè. 5 Perterrefacti] *Aschdodæi & Philistæi reliqui, ut seq. versu.* 6 Regionis istius] *Philistææ: nam quod alii ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab ista expectatione Chizkija erat alienissimus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judææ accommodari nusquam meminimus.* Nos] *nimirum soli sine aliorū auxilio: fuerant enim Philistæi omnino debilitati a Chizkija, suprà 15. & amplius exhausti hac sua recente clade, invadentibus Assyriis & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur, deinde Edomæus ruinam, nisi respipiscant; ac postremò incolis Arabiæ Petrææ miserrimam fugam & cladem prænuntiat.

1 ONEROSA prophetia deserti maris; sicut turbo vehementissimus in Austrum permeando, a deserto evēnit, e regione formidabili:

2 Visio dura nuntiatur mihi: Perfidus iste perfidè agit, & vastator iste vastat; Ascende Hhelam, obside Madai; totus gemitus hujus faciam ut cesset, *dicentis*:

3 Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quasi tormina parturientis: contorqueor ex auditu, contumbor ex visu.

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; crepusculum desyderatissimum mihi disponit mihi in trepidationem.

5 Instrue mensam, speculetur speculator, comede, bibe, surgite ô Principes ungite scutum.

6 Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, cōstitue speculatorem, quod viderit indicet.

7 Cum itaque vidisset currus, duplices equites, currus asinorum, & currus camelorum: & attendisset attentè, attentissimè:

8 Clamavit, *ut* leo; In specula, Domine, ego cōsistam jugiter interdiu, & in observatione mea ego perstabo totis noctibus,

9 Interea ecce jam ingressi erant currus virorum, duplices equites: tunc elocutus est dicens, cecidit, cecidit Babylon, & omnes sculptiles Deos ejus perfringens *dejecit* in terram.

10 O tritura mea & sedite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jisraelis, annun-

a Heb. onus: ut suprà 13.1. & infrà 11. & 13.

b Heb. turbines.

c Heb. desyderii mei.

d Heb. speculatio.

e Heb. currum, par equitum. syllepsis: ut 2. Reg. 6.17. & infrà vers. 9.

f Heb. attentione, multitudine attentionis.

g Heb. filii aræ meæ.

annuntio vobis.
11 'Prophetia onerosa Dumæ: Ad me 'clamat 'e Sehhire; 'vigil quid' de nocte, vigil quid loquitur?
12 Dicit vigil; 'advenerat mane, 'sed etiam nox *advenit*: 'si quæsituri estis, quærite, revertimini, venite.
13 'Prophetia onerosa 'in Arabiam: 'Per sylvas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus commeantes 'Dedanæorum.
14 'Obviam sitienti venientes 'afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo suo præveniant 'evagantem:
15 Cùm propter 'gladios evagabuntur; propter gladium 'extensum, & propter arcum tensum, denique propter gravitatem belli.
16 'Sic enim ait Dominus ad me: intra annum, 'ut sunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloria 'Kedaris:
17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Jisraëlis locutus est.

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Etsi hoc caput secundum varias prophetias fuit dividendum; tamen tum propter duarum posteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hic prophetiæ tres: prima in Babyloniam, 10 versibus; secunda in Edomæam, vers. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem usque. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt, una, qua hostes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, usque ad versum 6. altera, qua eventus & finesius Babyloniæ casus exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit apostrophe ad populum elegantissima, versu 10.* Deserti maris] *id est, Babyloniæ: sic enim appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Otrin permeans, consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. tum etiam propter statum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam mare ingens sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem opera Nitocris reginæ septentrionem versus effecta fuerat & regio quoque supra Babylonem versus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate deserta facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma prophetice his verbis præfigurata est.* Sicut turbo] *id est, impetu & celeritate summa quam sinuosus & tortuosus Euphrates minimè sit impeditura.* In Austrum] *id est, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere septentrionis adorsi sunt.* A deserto] *id est, ab ea parte quam Nitocris sinuato Euphrate & mari effosso desertam effecerat.* Regione formid.] *videlicet Media, abs qua jam antè Nitocris illa sibi metuès curaverat fieri maxima illa opera, quæ modo diximus.* 2 Visio dura] *quam onus sive onerosam prophetiam nominavit, præcedente versu.* Perfidus iste] *hinc usque ad vers. 6. populo subministrat Propheta Dei verba, quibus in captivitate Babylonica confirmaretur de ruina Babylonis & liberatione sua. ac propterea advocat Deus illos quorū operā erat utrumque effecturus. Causæ hic ponuntur duæ: una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per ὑστεροπρότερον sequentibus explicantur. Perfidus enim & vastatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidia sua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodum apud Danielem exemplis Nebucad-Netzaris & Belschatzaris ostenditur, a primo capite ad 6.* Ascende Hhelam] *id est, Persa synecdochicè. est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Genes. 10. 22.* Madai] *ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, quibus administris post annos amplius centum septuaginta erat usurus Deus, Dario Medo & Cyro Persa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum.* Hujus] *nimirum Ecclesiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem istius, quam postea compellat versu. 10. quasi ducat, non possum amplius ferre istorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus est hanc liberandi, & istum perdendi.* 3 Idcirco] *propter istorum perfidiam, inhumanitatem, & ærumnas meas: verba Ecclesiæ gemitus suos exponentis allegoriis gravissimis.* 4 Crepusculum] *id est, ne ipsam quidem noctem, humanæ quieti attributam & mihi optatissimam, sinit quietam esse; sed noctes æquè ac dies abutitur me, ut durissimus dominus mancipio abjectissimo: cujus sola recordatio ita animum meū afficit, ut totas etiam noctes cohorrescam.* 5 Instrue mensam] *hic Deus ad denuntiationem revertens Babylonios primùm per concessionem vocat ad diem festum celebrandum, de quo Daniel. 5. deinde altera parte versus obsessores excitat & classicum canit, ut Babylonem irrumpant.* Speculetur] *id est, genio tantùm indulgeta; ne laborato de custodia Babylonis; qui volet solicitus esto. Nam ista indefinita imperandi genera sunt negligentiū, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon* Κύρ. παιδ. *a.* Surgite] *apostrophe ad Darium & Cyrum: Medorū & Persarum duces.* Ungite scutum] *id est, arma vestra cōparate ad irruptionē: synecdoche.* 6 Nam ita] *altera pars hujus prophetiæ, qua Deus superiorem denuntiationem visione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod supra obscurius fecerat, capite 13. & 14.* Constitue speculatorem] *id est, ut amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare possis; adhibe testem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex discipulis tuis, qui res visas ad te referat. Hic autem propterea speculator dicitur, quod officium esset populi, velut e specula ventorum in Babylonem judicium certa fiducia præsipere: quod studium opponitur Babyloniorum ostitantiæ, de qua præcedente versu.* 7 Vidisset] *in visione a Deo exhibita.* Currus] *signa hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ sunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonii (ut docent historiæ prophanæ, & nominatim recenset Herodotus liber. 1.) equitatu valerent plurimùm, visum est Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equis illorum camelos tantùm & mulos Persicos objicerent; quorum illi equos aspectu & odore deterrent, hi viribus sunt valentiores & velociores: quod stratagema Cyrus jam antea experientia didicerat, in prælio ad Sardeis commisso contra Crœsum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale esse odium inter camelos & equos docent Aristot. de historia animalium, & Plin. lib. 8. cap. 18. Mulos vero orientales viribus & celeritate præstare, vel ex Abschalomi historia constat, & ex Persarum angariis. Etsi haud scimus an commodiùs mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportādo*

occuparetur : quia deserta erat regio supra Babylonem , totus ager operâ Babyloniorum exhaustus , & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Ctesia, & Diodoro Siculo. Duplices equites] *id est, duos ordines equitum, horum supernè, illorum infernè ingredientium Babylonem.* 8 Clamavit] *id est , quàm maxima voce potuit testatus est hanc attentionem suam , & studium amplius attendendi in posterum ad ea quæ dicturus, facturus, aut demonstraturus esset Dominus.* 9 Interea ecce] *id est eodem momento , cùm nondum absolvisset speculator ostendere studium suum , jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte.* Elocutus est]*speculator.* Cecidit cecidit] *repetitio, summæ lætitiæ & celeritatis signum : cujus lætitiæ rationes subjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Ecclesiæ.* Deos] *quos laudabat Belschatzar, cùm sacris vasis convivans abuteretur in contemptum Dei, Daniel 5.4.* Perfringens] *nimirum Deus per Medos & Persas.* 10 O tritura] *apostrophe ad Ecclesiam: cujus Propheta se membrum esse agnoscens, docet Ecclesiam quantum sit beneficium Dei revelantis consilia sua , & quantum ipsius studium in informanda de illis Ecclesia : triturам autem & editum in area vocat populum Dei, quia in Babylonia quasi in area fuerat tritturatus atque ventilatus, ut cùm triturando e gluma, & follibus suis utriculisq; tritticum educitur : quæ similitudo in scripturis est frequentissima : ut infrà 28.27.* 11 Prophetia oner.] *secunda hæc prophetia, quò brevior, eò est obscurior. Nos sententiam nostram (ut simplicissima videtur) afferemus . Dumam plerique accipiunt synecdochicè pro Ischmahhelitis, ab illo Duma cujus fit mentio Genes 25.14. Sed hoc improbamus duabus de causis maximè : una est, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus est ; altera, quod Duma illa æquè ac Kedar sequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per aphæresin, ut cùm Ram pro Aram , Pasdammim pro Ephesdammim, & similia ducuntur : ac propterea duos hosce versus accommodamus Edomæis, hoc argumento : priore versu Edomæi ludificantur studium & attentionem pervigilem piorum , & minas Dei contemnunt ; posteriore verò Propheta easdem minas repetens docet judicia Dei instare, nisi mox resipuerint; quæ deinde absolutè & sine ulla conditione denuntiantur infrà 34.5.* Clamat] *Edomæus ridens.* E Sehhire]*monte Edomæ, Genes.36.& Deut.2.* Vigil]*id est Propheta , qui se custodem esse gloriatur, & excubare pro salute populi, judiciáq; Dei explorare.* De nocte] *id est de calamitatibus, quas alii toties cantarunt nobis eventuras esse.* 12 Advenerat mane]*id est, excusso jugo Israëlitarum e collo tuo (ut dicitur Genes.27.42.) libertate, copia bonorum, ac prosperitate usus es.* Sed etiam nox] *id est, altera tibi instat ab Assyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obscuraberis.* Si quæsituri] *Deum videlicet resipiscentiâ . quasi dicat , si est vobis in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & statim redite ab institiuta via vestra : quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphasin habet , positis verbis pluribus asyndetis.* 13 Prophetia onerosa]*tertia hæc prophetia similiter ostendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus sit, postquam Pelischtæos & alios circumjacentes debellasset , justo Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem describit, tribus versibus ; deinde præfinit tempus , duobus ultimis.* In Arabiam] *Petræam videlicet, Judææ Ægyptoq; conterminam ; quæ proinde sæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam suam commodaverat contra populum Dei, ac fortasse etiam Tirhakæ contra Sancheribum.* Per sylvas]*id est, latebris metu Sancheribi.* Dedanæorum] *posterorum Abrahami ex Ketura, Genes.25.3.* 14 Obviam] *ἐφυσία ab historia incolarum Arabiæ desertæ, ubi sita est Tema Ischmahhelitarum, Genes.25.15. qua summam penuriam Petræis Arabibus fore ostendit, cùm ab iis ipsis mendicaturi sint victum, qui ex suo agro non possunt se ipsos alere.* Evagantem] *incolam Arabiæ Petrææ.* 15 Gladios]*id est, armatas Sancheribi copias.* Extensum]*id est, pervadentem totam Arabiam.* 16 Sic enim]*confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut sunt]*vide supra 16.23.* Kedaris] *id est, Arabiæ Petrææ synecdochicè: vide Psalm.120.5.*

Caput XXII.

Propheta Judæam ab Assyrio vastandam alloquens luctum venturum illius describit : Judæos reprehendit quod medius humanis, non Deo confidant : severissimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem det rebandum de authoritate sua, & alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

[a] Heb. *onus*: *ut supra 13.1.*

1 [a]PROPHETIA [a]onerosa [a]vallis visionis. [a]Quid tibi jam est, [a]quòd ascendis tota in tecta tua?

2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas strepera es, ô urbs *antè* exultabunda ? [a]confossi tui non sunt confossi gladio, neque mortui bello ?

[b] Heb. *vincti sunt ab arcu*

3 [a]*Quòd* omnes ductores tui [a]evagantes pariter, [b][a]ita vincti sunt ut non utantur arcu: quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pariter, [a]a longinquo fugiunt?

4 [a]Propterea dico [a]respicite *aliorsum* a me, *ad* maritudine afficiam *me* in isto fletu, ne urgeatis ut consolemini me, [a]*nimirum* propter vastationem [a]filiæ populi mei:

5 [a]Quia dies est [a] vexationis, conculcationisque, & perplexitatis Domino Jehovæ exercituum, in valle visionis, [a]*dies* destructionis muri, & [a]vociferationis ad montana.

6 Et [a]Hhelamita gestat pharetram, cum curribus hominum & equitibus: & [a]Kir expromit clypeum.

7 [a]Eveniet enim [a]lectissimis convallibus tuis, ut impleantur curribus, cum equitibus suis [c]continenter ponant *castra* [a]ad portam:

[c] Heb. *penitùs ponant.*

8 Quia [a]retegente *hoste* [a]operimentum Jehudæ [a]intueris quidem eo tempore in arma [a]domus saltus,

9 [a]Et rimas civitatis Davidis [a]consyderatis multas esse, & colligitis aquas [a]piscinæ [a]inferioris,

10 Domósque Jerusalaimorum [a]recensentes, diruitis [a]domos quasdam ad munitendum murum.

11 Insuper [a] conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis [a]piscinæ veteris; sed non

non intuemini in opificem illius,& formatorem ejus e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 Cumque vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, & ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lætitiam & gaudium,occidendo boves,& jugulando pecudes,comedendo carnes, & bibendo vinum,*dicentium*; edamus & bibamus,cras enim morituri sumus.

d Heb.*in auribus meis. ut suprà* 5.9

14 Atqui revelavit se,d me audiente,Jehova exercituum; *ne vivam*,si expietur ista iniquitas vobis,donec moriamini, inquit Dominus Jehova exercituum.

15 Ita ait Dominus Jehova exercituum;age, accede adjutorem istum,Schebnam,qui præest domui.

16 Quid tibi hîc? & quis tibi hîc *est*? quòd excidisti tibi hic sepulchrum: ô cædens in edito sepulchrum suum,ô statuens in petra habitaculum sibi.

e Heb. *amiciendo.*

17 Ecce Jehova,qui contegit te integumẽto *quantum potest esse* viri;& qui amicit te bellè,

f Heb. *volutando volutabit te.*

18 Egregiè volutabit te volutatione,*ut* pilam in regionem amplam spatiis: ibi morieris, ibique *desinent* curricula gloriæ tuæ; ô ignominia domus domini tui.

19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de statione tua destruet te.

20 Erit autem die illa, ut vocem servum meum Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum,dominationem tuam tradam in manum ejus; ut sit loco patris habitatoribus Jeruschalaimorum, & domui Jehudæ:

22 Et imponam clavem domus Davidis humero ejus: eo aperiente nemo claudet,& claudente nemo aperiet:

23 Et infigam eum velut paxillum in loco firmo,eritque solio honori, & domui paternæ suæ.

24 Et appendent ei totam gloriam domus paternæ ipsius,prognati & editæ illa, omnia instrumenta *etiam* minimi;g tum instrumenta cratêrum, tum omnia instrumenta utrium.

g Heb.*ab instrumentis craterũ usque ad omnia,&c.*

25 Die illa,dictum Jehovæ exercituum, discedet paxillus iste infixus in loco firmo: & amputatus decidet, excinderturque onus illud quod erat impositum ei; nam Jehova locutus est.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis prophetia est duplex: una adrempublicam totã pertinens, usque ad versũ* 15. *altera,ad Schebna præfectũ prætorio,inde ad finem usque. Prioris autem prophetiæ partes sunt tres: prima est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæis omnibus eventuri; usque ad versum* 7. *secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem istam importandam adducitur Deus, usque ad versum* 14. *tertia est conclusio qua sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus,ver.*14. Vallis] *id est Judææ; quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò & quia Deus præsentiam suam quodammodo aspectabilem videndámque populo suo exhibebat, & quia sedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers.*5. *Cæterùm quod interpretibus visum est priorem hanc prophetiam referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos amplius centum,nobis minimè placet: quia singula quæ hîc dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere,& secunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi] *dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa vero responsionem subjicit, tribus alteris.* Quòd ascendis *i.comparas te ut publicè in oculis omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in rectis & plateis agitabatur luctus in malo publico,ut Jirmejæ* 48.38. 2 Confossi tui] *i.quod homines tui non expectato adventu hostis, velut transfossi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.] *i.quòd homines in fugam se dant, abjectis armis.* Evagantes] *i.vagi hûc illûc discurrunt, & alii concurrunt Jeruschalaima,* 2.Chronic.32.3. Ita vincti sunc] *i. oppressi metu ac velut constricti,ita ut arma capiendi non sit illis animus.* A longinquo] *i.cùm adhuc procul abest hostis.* 4 Propterea] *responsio hæc Judææ primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde causam, quæ paucis verbis exposita in fine versûs, duobus sequentibus explicatur.* Respicite alior.] *id est,sinite me,aliis rebus incumbite quam ut me consolemini.* Ne mirum propter] ἀπὸ κοινοῦ *particulæ* propterea, *positæ in principio versus: quæ ut evidentior fieret, vocem* nimirum *interjecimus.* Filiæ populi] *id est,unius cujusque oppidi in Judæa, quod Jeruschalaimis velut matri paret.* 5 Quia dies] *exornatio sive explicatio præcedentis causæ a duobus locis: nimirum a persona Dei,hoc versu; & a persona inimicorum,versu seq.* Vexationis] *id est, quo Judæa, vallis visionis dicta,a Domino vexatur,conculcatur,&c.* Dies destructionis] *id est quo oppidæ Judææ tormentis bellicis destruuntur: hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis distinctionibus.* Vociferationis] *id est,quo singuli cedentes hosti perfugium vociferando in montanis quærunt.* 6 Hhelamita] *id est, Persa synecdochicè, ut suprà* 21.2. Kir] *id est Medus,synecdochicè: vide* 2.*Reg.*16.9. 7 Eveniet enim] *secunda pars prophetica causarum propositio quibus Deus severum hoc judicium exequitur.* Lectissimis] *id est agro tuo, quem prius depopulatus est, deinde eo ordine peragravit Sancherib,de quo suprà* 10.28. *in secunda expeditione, cùm veniret ad obsidendum Jeruschalaima.* Ad portam] *i.munitas quasque civitates Jehudæ obsideat diligentissimè,*2.*Reg.*18.13. 8 Retegente] *id est cùm fines tui, aut civitates præsidiariæ & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur.* Operimentum] *id est, præmunitiones & propugnacula,metaphoricè.* Intueris quidem] *id est, animum appellis ad rationes humanas, quibus prospicias defensioni tuæ; quod non est simpliciter ex sua ipsius natura damnandum: vide* 2.*Chronic.*32. Domus saltus] *id est armamentario regio,ubi ex saltibus & sylvis missilia omnia,tormẽta,& machinæ omnes bellicæ cõparãtur. Sic malumus hãc appellationẽ metonymicè accipere, quàm referre ad domum saltus Libani a Schlomone extructam.* 1.*Reg.*7.2.& 10.17.& 21. *quia hæc jam longo intervallo Judæorum esse desierat.* 9 Et rimas] *vide* 2.*Chronic.*32.5.

Piscinæ]

Piscinæ] *id est, piscinam novam facitis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem. 3. 16. quia ex aquis fontium extra civitatem erat effecta, 2. Chron. 32. 3. & 4.* Inferioris] *vide supra 7. 3.* 10 Recensentes] *id est, lustrantes numerum civium, & singulos ad munus suum bellicum comparantes.* Domos quasdam] *meptas videlicet & incommodas ad defensionem muri, quæ stantes fuissent impedituræ.* 11 Conceptaculum] *quò deduceretur aqua Gichonis ex superiore alveo infernè ad occidentem civitati Davidis, 2. Chronic. 32. 30. & 2. Reg. 20. 20.* Piscinæ veteris] *id est superioris, ut supra 7. 3. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens.* In opificem] *id est, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver. 5.* E longinquo] *id est, qui jam pridem consilio suo admirabili præstituit vobis & informavit illud malum.* 12 Cumque] *confirmatio præcedentis exprobrationis a signo: ad Deum (inquit) vos non respicere sic probo; nam non respicitis ad opera ejus: luctuosa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuosa sunt; vos autem ruditis, comessamini, &c.* Vocaverit] *judicium suum in vos, & in Israëlitas fratres vestros.* Ad calvitium] *id est, neque tantùm habendum dolorem in animo vestro; sed etiam signis publicis & externis testando resipiscentiam vestram. Nam etsi calvitium induci pro mortuo interdictum est lege (Levit. 19. 27. & 28. & Deut. 14. 1.) tamen certum est in sancta resipiscentia, cui nihil cum desperatione commune est, calvitium probari atq; imperari: ut Micæ 1. 16.* 13 Cras enim] *id est, postmodum desinemus esse: propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus: sic 1. Corinth. 15. 32. atheorum & perditorum hominum sermo.* 14 Atqui] *conclusio hujus interminationis, ut diximus in versum 1.* Donec moriamini] *id est, unquam: nam in hac vita locus est remissionis peccatorum & veræ resipiscentiæ; deinde verò mors sola manet immorigeros, ut Chaldæus ipse interpres observavit.* 15 Ita ait] *secunda hæc prophetia (quæ cum superioris argumento planè conjuncta est, ut ostendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, usque ad versum 20. alteram, prophetiam de sufficiendo in locum illius Eljakimo, vers. sequentibus.* Adjutorem] *id est, fautorem & magistrum impiorum istorum, quibus modò judicium denuntiatum est.* Qui præest domui] *id est, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18. fuisse vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis consenescens ita invaluit authoritate, ut non potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipsius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmasse, & reformationem publicam & privatã, ecclesiasticã & politicam toto conatu impedivisse: propterea cùm percepta fuit ipsius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hic nominatur) scriba honorarius effectus esse, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18. 18.* 16 Quid tibi hic] *id est, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruschalaimis, ut hic tibi instituas sepulchri locum? non meministi te hæreditatem planè nullam a parentibus habuisse? inopem, egentem fuisse, & terræ filium? hic primus locus est istius partis, numinum reprehensio gravissima; cui subjicitur denuntiatio, tribus versibus.* Hic] *in hac civitate, Jeruschalaimis.* O cædens] *id est, tu qui summa amplitudine & dignitate sepulchrum tibi hic curasti excidendum.* 17 Ecce] *hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice similitudine: una, pilæ quæ in longinquissimum projicitur, duobus versibus; altera ædificii, ver. 19.* Qui contegit te] *id est, qui unus te in hoc fastigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab insignibus vestimentis cognoscitur, ita synecdochicè in scriptura designatur vestimentorum appellatione, ut Gen. 41. 41. & sequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione sequentis membri ita reddidimus, servata significatione simplicis verbi quod legitur Nechem. 3. 15.* Quantum potest] *id est, amplissimo: erat enim Schebna secundus a Rege.* 18 Egregiè] *id est, procul arcebit & divexabit te: sive in exilium fuerit actus a rege, sive ab Assyriis interceptus, sive ultro ipse e Judæa profectus, postquam & dignitate sua & honoribus excidisset: nam horum nihil meminimus in scriptura definiri.* O ignominia] *id est, qui par pari non retulisti, serviens Domino tuo regi; sed omne genus ignominiæ domui illius inussisti, qui te omni genere honoris coluerat.* 20 Erit autem] *altera pars, ut dictum est in versum 15.* Die illa] *qua Deus sententiam hanc contra Schebnam cœperit exequi.* Eljakimum] *de quo 2. Reg. 18. 18. & 26. & 37.* 21 Induens eum] *vide supra ver. 17.* Loco patris] *ut Gen. 45. 8.* 22 Et imponam] *id est, plenam administrationem regni secundo loco a rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, denique efficiat quicquid justum fuerit, & cohibeat injustum: allegoria in scripturis frequens.* Humero] *vide supra 9. 6.* 23 Infigam eum] *id est, confirmabo eum in dignitate ipsius, & stabiliam vehementissimè, ut erga omnes fungatur officio suo, & vicissim omnes ab ipso pendeant: vera descriptio pii magistratus hærentis promissionibus Dei, duobus versibus.* Solio] *id est, Regi synecdochicè.* Domui pater.] *id est, Jehudæ, hic & sequen. versu, ut nominaverat supra ver. 21.* 24 Et appendent] *officium bonorum popularium erga magistratũ pium, figuratè eadem allegoria quæ cœpta est superiore versu.* Prognati] *i. omnes viri & mulieres e Judæorum gente, sine discrimine ætatis, sexus, &c. aut personarum acceptione.* Omnia instrumenta] *i. non tantùm homines curæ futuri sunt ipsi, & quidem homines tenuissimi; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, ne quam jacturam faciant ipsi, aut ab aliis damnum patiantur.* Tum instrumenta] *i. omnia instrumentorum genera sustentabit, & parva, cujusmodi sunt crateres; & magna, cujusmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent: species pro genere, synecdochicè.* 25 Die illa] *ἀνάβασις sive regressio ἀντίθετος ad sermonẽ de Schebna, concludens prophetiam hanc descriptione allegorica judicii quod perpessurus erat Schebna, contrariis planè verbis quapr. Eljakimo promisit Deus, versibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conquieverunt.*

Caput XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; fastum illorum, consilium Dei in dejiciendo fastu, & sententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circunscribit per Nebucadnetzarem & Alexandrum Magnum: & postremò illis promittit vocationem ad regnum Christi per gratuitam Dei misericordiam.

1 PRO-

1 PROPHETIA oneroſa Tyri: 'Tjulate 'naves Oceani; 'vaſtatam eſſe 'a domeſticis, 'ab advenis, a 'regione Cittæorum, revelatur in illam.

2 'Silete habitatores 'inſulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, impleant:

3 'Cujus proventus aquis multis *eſt* 'ſemen Schichoris, 'meſſis rivi *Aegyptiaci*: & quæ es mercatus gentium.

4 'Erubeſce Tzidon; quia loquitur 'mari 'munitio maris, dicendo: 'non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum 'rumore de Ægypto, 'intremant ęquè rumore Tyri.

6 'Tranſite per Oceanum, ejulate habitatores 'inſulæ.

7 'Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente ſtatu ipſius ducunt eam ad 'peregrinandum procul?

8 'Quis cepit conſiliũ hoc contra Tyrum illã 'coronariã; cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratiſſimi terræ?

9 Jehova exercituum conſilium illud cepit; ad [c] fœdandum faſtũ omnis gloriæ, ad elevandum omnes honoratiſſimos terræ.

10 'Remea in terram tuam, 'ſimilis rivo: [d] navis Oceani, 'nulla eſt zona amplius.

11 'Manum ſuam extendit ſuper mare, commovet regna. Jehova præcipit 'contra Cenahhanem perdere munitiones iſtius,

12 Dicens, non perges amplius exultare: ô oppreſſa 'virgo filia Tzidonis, ad 'Cittæos ſurge, tranſi, etiam illic non erit quies tibi.

13 'En terram Chaldæorum; 'ipſe populus illius non eſt, Aſſyrius 'fundavit eam pro barbaris: 'erexerant exploratorias ſpeculas ſuas, excitaverant palatia illius; *Aſſyrius* diſpoſuit illam 'in ruinam.

14 'Ejulate naves Oceani, quia vaſtatur munitio veſtra.

15 'Erit autem tempore illo, cùm 'oblivioni tradita fuerit Tyrus ſeptuaginta annis, ſecundum dies' [e] regni unius: *ut* 'exactis ſeptuaginta annis 'ſit Tyro ſimile canticum meretricio.

16 'Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita: [f] optimè pulſa, utere quàmplurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

17 'Sed erit ut exactis 'ſeptuaginta annis 'reviſat Iehova Tyrum, quæ reverſa fuerit ad quæſtum ſuum: 'deinde ſcortabitur cum omnibus regnis regionis, in ſuperficie terræ.

18 'Tandem erit merx ejus, & quæſtus ejus [g] ſanctificatus Iehovæ; 'non reponetur in theſaurum neque recondetur: 'ſed pro habitatoribus [h] expoſita Iehovæ erit merx ejus, 'ad comedendum in ſaturitatem & ad tegumentum validum.

[a] Heb. *a domus ab adventus* viris.
[b] Heb. *antiquitatis.*
[c] Heb. *profanandum.*
[d] Heb. *filia.*
[e] Heb. *regis: ut apud Danielem ſæpè*
[f] Heb. *benefac pulſando multiplica canticum.*
[g] Heb. *ſanctitas.*
[h] Heb. *coram Jehova: ut Gen. 13. 9*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hæc prophetia ad conſolationem populi, contra Tyrios præmuntiatæ fuit iis temporibus, quibus ſtare Tyrus & inexpugnabilis eſſe videbatur: nam præter naturam loci munitiſſimam celeberrima victoria acceſſerat contra Schalman-Eſeris & Phœnicum claſſem, ut ex Menandro Tyrio Joſephus narrat ſub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii naturæ loci, induſtriæ, opibuſq; ſuis conſiderent, & omnibus eo nomine invicti eſſe putarentur, in propinquos Iſraëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent ſibi; declara: hoc capite Propheta non eſſe cur alii habitationem Tyri expetant, aut ipſi de ea ſibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor: primum eſt, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum agitabatur, uſque ad verſum 8. ſecundum, explicatio cauſæ ex qua hic luctus Tyrio importatus eſt, inde ad verſum 15. tertium, prophetia ſingularu temporu ex ordine circumſcribens quibus erat affligenda Tyrus, uſque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & ſui ſanctificationem, verſu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepſin, quo ad luctum provocantur omnes Tyrii, & alii victum quærentes Tyriæ navigatione; & cauſæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat.* Naves] *id eſt navicularii, & mercatores ex navigatione facientes quæſtum, metonymicè: ut infrà ver. 10. & 14.* Vaſtatum eſſe] *i. vaſtandam, ut ſequentia omnia prophetice. Hîc autem proponuntur tria vaſtationis tempora per congeriem, quæ ſingula ex antiqua hiſtoria conſtant evidentiſſimè.* A domeſticis] *i. ſervis Tyriorũ, qui cùm astritas dominorum vires animadverterent, conſpiratione facta omnem liberum populum cum dominis interfecerunt, Rempublicam invaſerunt, & Stratonem fecerunt regem, ut ſcribit Juſtinus lib. 18.* Ab advenis] *Chaldæis ſive Babyloniis authore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obſeſſam expugnarunt: vide Jirmejæ 47. Jechezkel. 26. & ſeq. & Joſephũ lib. 1. contra Apionẽ Alexandrinũ.* Regione Cittæor.] *i. Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gen. 10. 4.* 2 Silete] *i. miſſam facite iſtam exultationem veſtram (de qua verſu 7.) & a commerciis veſtris, præpediti luctu quieſcite. Hîc enim promulgatur luctus (ut antè diximus) Tyrus, duobus verſibus; & commeantibus Tyrum omnibus, in ſeq.* Inſulæ] *Tyri, quæ inſula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta eſt.* 3 Cujus proventus] *id eſt, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus.* Semen Schichor.] *id eſt linum Ægypti, quæ ſynecdochicè a termino ſuo appellatur: vide Joſchu. 13. 3.* Meſſis] *id eſt, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis: ut dictum eſt ſuprà 19.* 4 Erubeſce Tzidon] *apoſtrophe ad Tzidonem, quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonis a rege Aſcaloniorum expugnati, (ut Juſtinus ibidem ait) navibus appulſi Tyrum urbem condiderant q. d. antehac quidem gloriata es de iſto felice partu; jam verò alia ſunt tempora, quibus Tyrus erba & ἀτεκνος futura eſt.* Mari] *id eſt, omnibus e mari appellentibus ad ſynecdochicè.* Munitio mari] *id eſt Tyrus, periphraſis.* Non parturio] *id eſt, jam meus orbata ſum, & inepta aliis in poſterum comparandis, ac velut cignendis: allegorica expoſitulatio.* 5 Rumore de Ægypt.] *cùm audiente populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti ſunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruent: ſuper ipſos pavore magno, ut narrat Moſche Exodi 15. 14. & ſeq.* Intremant] *populi perculſi judicio Dei contra Tyrum.* 6 Tranſite] *hypotypoſis, elegantiſſima præcedentis luctus, qua Propheta*

gri-

primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis sedibus (nam etiam hujusmodi occasionibus Tyrii novas sedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt) deinde sermonem ad alias gentes converso Tyrum per ludibrium traducit, seq. versu. Insulæ] *Tyri: ut suprà vers. 2.* 7 Hæccine vobis] *sarcasmus, ex comparatione præsentis abjectionis cum antecedente fastu & gloria.* Peregrinandum procul] *id est, quærendas peregrinas sedes, de quibus modò diximus.* 8 Quis] *secunda pars, de authore & causa luctus Tyriorum.* Coronariam] *id est, quæ non tantùm ipsa regina erat, sed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores suos opibus coronabat; ut sequentia verba explicant.* 10 Remea] *apostrophe ad mercatores exteros, illustrans gravitatem mali Tyrii eventuri.* Similis rivo] *id est indesinenter & citò, ut rivus a natura fertur secundo alveo.* Nulla est zona] *id est, planè infirmata est Tyrus, nullæ sunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut se ipsam confirmet: ut Ijobi 12.21.* 11 Manum suam] *explicatio consilii quod Jehova cepisse contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyrii Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu suo, & omnia regna vicina commovent victo Schalman-esere atque Phœnicibus; & his victoriis partis omnes sibi cessuros existimant: sed aliud visum est Jehovæ.* Contra Cenahh.] *id est Cenahhanæos, qui adhuc supersunt Tyri, Tzidone, & cæteris locis.* 12 Virgo filia] *id est, Tyre a Tzidoniis condita, ut meminimus in versum 4.* Cittæos] *Cilicas: versu 1.* 13 En] *confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant; ut apparet ex 2. Reg. 17.24. & 30. & 19.12. cui argumento inest comparatio a majore.* Ipse populus] *id est, jam nulla est ipsorum respublica, sed devenit in potestatem alterius.* Fundavit] *id est, statuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos.* Erexerant] *Babylonii sese omnibus modis confirmantes.* In ruinam] *id est, everti totam regionem.* 14 Ejulate] *diro dicto præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi versus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda est; qua transit Propheta ad singularem temporum descriptionem, quam suprà diximus.* 15 Erit autem] *tertia pars exponens statum Tyri, qui fuit primùm septuaginta annis a vastatione effecta per Babylonios, hoc versu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum usque Macedonem; quæ spacia definiuntur ipsis temporibus historiæ Judæorum (ut ex scriptura commonstrabimus) usque ad versum ultimum.* Oblivioni tradita] *id est, neglecta & nullo pretio habita.* Septuaginta annis] *deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum usque.* Regni unius] *nimirum Babylonici.* Exactis] *id est, ineunte regno Persico; cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo prosequebatur Tyrum Babylonii propter obsidionem diuturnam, cujus antè ex Josepho meminimus.* Sit Tyro] *id est, resplendescens Tyrus opibus, ad se pelliciat iterum mercatores suos, ut ex parte cognoscitur ex Hhezræ 3.7.* 16 Sume citharam] *apostrophe ad Tyrum, qua propheta oculis subjicit florentem statum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit assurgere ineunte regno Persico: nimirum per annos centum viginti fermè, quibus stetit regnum Persarum.* 17 Sed erit] *explicatio secundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno.* Septuaginta annis] *ab instauratione videlicet Jeruschalaimorum, ut indicatur in Chronico libri Nechemiæ. Cur autem hu annis spatia Tyrii definiat, hæ rationes adduci possunt; quòd hæc Judæis scripta sunt; & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorum ad regnum Christi, de quo ver. ultimo.* Revisat] *id est, secundò rescindet per Alexandrum.* Deinde] *id est, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: scribit enim Justinus Tyros Alexandri auspiciis conditos parsimonia & labore quærendi citò convaluisse.* 18 Tandem] *ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in versum 1. cui simile est suprà 19.18. & seq.* Non reponetur] *id est, tam seria erit Tyriorum resipiscentia, ut non amplius studeant coacervandis opibus; sed omnia liberali animo sanctificent & conferant in usum quem præscribit Deus, & exponit Propheta sequente membro.* Sed pro habitat.] *id est, omnes possessiones ac facultates suas consecrantes Deo dispertient Ecclesiæ, prout cuique opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor. 2.44. & sequent. & 4.34. & sequent.* Ad comedendum] *id est, ad justum alimentum & amictum, quibus contenti sunt pii, 1. Timoth. 6.8.*

Caput XXIIII.

Propheta summam contrahens judiciorum omnium quæ suprà denuntiaverat, residui servati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & salute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adversarios perditurus & suos traducturus est in admirationem Deus: tum præscripta laudatione qua Ecclesia suam firmitatem in Deo, & fidem in illum operáq; illius prædicat, Propheta informat tandem populum de officio ipsius in mediis calamitatibus; adversariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei asserit, & de futura liberatione confirmat.

1 'ECCE Jehova 'exhausturus est 'terram, & exinaniturus eam, & 'pervertens superficiem ejus dispersurus est habitatores ejus.

2 'Eritque perinde populo ac 'præsidi, perinde servo ac domino suo, perinde ancillæ ac heræ suæ, perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipsi.

3 aPlanè 'exhaurietur terra, & planè 'diripietur; quia Jehova elocutus est sermonem hunc.

4 'Lugebit 'concidet terra; 'languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt b' celsi populorum terræ.

5 'Etiam hæc terra contaminata est sub habitatoribus suis; quia transgrediuntur 'leges, mutant 'decretum, irritum faciunt 'fœdus cperpetuum.

6 Idcirco 'execratio consumet terram, & desolabuntur habitantes in ea: 'idcirco 'exardescent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

7 'Lu-

a He. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*

b Heb. *celsitudo populi terræ.*

c Heb. *seculi*

d Heb. *corde*

7 'Lugebit mustum, 'languebit vitis; suspirabunt omnes læti[d] animo.
8 Cessabit gaudium' tympanorum, desinet strepitus exultantium, cessabit gaudium citharæ:
9 Cum cantico' non bibent vinum, 'amarescet potus inebrians bibentibus ipsum:
10 'Confringetur urbs[e] inanis futura, claudetur omnis domus, [f] ne *quisquam* ingrediatur.
11 'Querela erit super ipso vino in 'plateis; 'advesperascet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:
12 'Reliquum factum in civitate, desolatione; & vastitate atteretur porta.
13 'Quando' ita fuerit in medio terræ inter populos istos, 'similes [g] olivis destrictæ oleæ, similes racemis cùm finita est vindemia,
14 Hi efferentes vocem suam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent' inde a mari, *dicentes*,
15 'Idcirco' in ipsis ignibus glorificate Jehovam:' in insulis maris, nomen Jehovæ Dei Jisraëlis.
16 'Ab ora terræ' psalmos audiveramus, decorem *fuisse*' justo;' jam autem dico, 'macies est mihi, macies est mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem [h] perfidissima perfidè agunt.
17 Pavor, & fovea, & laqueus [i] imminent tibi; ô habitator terræ.
18 Erit enim *ut* fugiens [k] ab audito pavore incidat in ipsam foveam & qui ascendet e medio ipsius foveæ, capiatur laqueo: 'nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.
19 [l] 'Omnino confringet se terra, omnino disrumpet se terra; omnino nutabit terra.
20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingravescente super eam defectione' ipsius ita cadet ut non surgat amplius.
21 Et erit tempore illo, 'animadvertente Jehova in exercitum excelsi cujusque cum ipso excelso, & in omnes Reges terræ cum terra ipsorum:
22 'Ut colligantur [m] collecti, vincti in foveâ, & occludantur in claustro; & 'post[n] multos dies desyderentur.
23 'Denique pudebit ipsam lunam, & erubescet sol ipse: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis, & coram senioribus suis' *erit* [o] glorioſus, *dicentibus*.

e Heb. *inanitatis*.
f Heb *ab ingrediendo*.
g Heb. *strigmēto oleæ*.
h Heb. *perfidorum*.
i Heb. *super te*.
k Heb. *a voce pavoris*.
l Heb. *confringendo confringet disrumpendo disrumpet, & sic sequentia: ut suprà ver. 3*.
m Heb. *collectio, vinctus: per syllepsin*.
n Heb. *multitudinem dierum*.
o Heb. *gloria*

Caput XXV.

1' JEHOVA Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum quia fecisti mirum: 'consilia a longinquo *tempore prædicta* fides *sunt*, veritas.
2 'Nam disposuisti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: 'palatium extraneorum ex civitate, in seculum non ædificabitur.
3 'Idcirco honorabunt te populus fortis urbs gentium formidabilium reverebuntur te:
4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliquâ angustia esset ei; 'receptus ab inundatione, umbra ab æstu, 'cùm spiritus violentorum similis esset [a] inundationi labefacturæ murum:
5 'Sicut æstum in siccitate, tumultuationem extraneorum depresseris; æstum, *inquam*, umbrâ densa, 'qui propagini violentorum respondebat.
6 'Faciet autem Jehova exercituum omnibus populis' in monte hoc' convivium *rerum* pinguium convivium[b] *vini* defæcati; pinguium *inquam* saginariorum, *vini* fæcibus expurgatis:
7 Et' absorbebit in monte hoc [c] speciem istius veli obvelantis omnes populos, & istius operimenti obducti super omnes gentes:
8 Absorbebit ipsam mortem' in victoriam, & absterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi sui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus est)
9 Ut dicat tempore illo, 'ecce Deus noster hic *est*, expectamus eum & servat nos: hic *est* Jehova quem expectamus exultabimus, & lætabimur de salute ejus.
10 'Nam quiescet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò 'Moab' in loco suo, ut trituratur palea 'ad stercorationem.
11 'Expandet enim manus suas in medio ejus, sicut expandere solet nator ad natandū; & demittet 'superbiam ejus, 'd cataractis manuum suarum:
12 'Ita munitionem editum[ą] locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, usque in pulverem.

a Heb. *inundationi muri*.
b He. *fęciū: quod genus locutionis explicāt sequentia: simile vide suprà 19.18*
c Heb. *faciē*.
d Heb. *eum cataractis*.

Caput XXVI.

1' TEMPORE illo cantabitur canticum hoc in regione Jehudæ: 'civitas [a] fortis est nobis, 'salutem disponit muris & præmunitioni *Deus, dicendo*,
2 'Aperite portas, & ingrediatur gens' justa conservans[b] omnem fidem.
3 'c Cogitationi innitenti custodis [d] continuam pacem, cùm tibi confidit.
4 'Confidite Jehovæ usque in sempiternū: nam in JahJehova' rupes seculorum *est*:
5 Sed deprimit 'habitatores *loci* alti, urbem editam: 'dejicit eam, dejicit eam usque in terram, deturbat eam usque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes; pedes pauperis, vestigia tenuium.
7 'Iter' justo' rebus æquissimis, recto orbitam justi libras.
8 'Etiam' *in* itinere judiciorum tuorum Jehova, expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui *fertur* desyderium animæ:
9 Animo meo desydero te per noctem; etiam spiritu meo *qui est* in me, tempestivè quæro te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, justitiam' discunt incolæ orbis habitabilis:
10 'Cùm gratia sit improbo, non discit justitiam;

a Heb. *roboris*.
b Heb. *fides*.
c Heb. *figmento*.
d He. *pacem pacem*.
e Heb. *rectitudinibus*.

f Heb. *æquitatum.*

stitiã: f in terra æquissima iniquè agit, & non consyderat celsitudinem Jehovæ.

g Heb. *Zelũ populi.*

11 Jehova, cùm exaltatur manus tua, non vident; videbunt erubescentes g zelum erga populum: quin etiam ignis ipsos hostes tuos consumet.

h Heb. *facta nostra, passivè, pro eo quod est, quæ facta sunt nobis.*

12 Jehova, dispones pacem nobis: nam etiam omnes h res nostras confecisti nobis.

13 Jehova Deus noster, imperabant nobis domini præter te: tantùm per te recordamur nominis tui.

14 *Hi* mortui non reviviscent; expertes vitę non resurgent: propterea visitans perdidisti eos, & profligasti omnem memoriam eorum.

15 Adjecisti huic genti Jehova, *vitam;* adjiciens huic genti glorificas te: *genti quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.

16 Jehova, in ipsa angustia visitaverunt te: fuderunt submissam orationem, castigatione tua *premente* ipsos.

i Heb. *appropinquans ad parturiendum.*

17 Ut prægnans propinqua partui, dolet, exclamat in doloribus suis; ita fuimus a conspectu tuo, Jehova:

k Heb. *salutes.*

18 Gravidi fuimus, doluimus, quasi pareremus ventum: k salutem ullam non fuissemus effecturi terræ, neq; casuri fuissent incolæ orbis habitabilis.

l Heb. *cadaver meum.*

19 Reviviscunt mortui tui, l cadavera quæque mea resurgunt: expergiscimini, *inquis,* & cantate qui inhabitatis pulverem; nam ros olerum ros tuus est, postquam in terram expertes vitæ dejecisti.

Caput XXVII.

1 AGE populi mi intra in conclavia tua, & occlude fores tuas tibi. latita quasi exiguo momento, donec præterierit indignatio.

a Heb. *sanguines.*

2 Nam ecce Jehova proditurus est e loco suo, ad animadvertendũ iniquitatem habitatoris terrę in eum; & reteget terra a cædes suas, neque obteget ultrà interfectos suos.

3 Tempore illo animadvertet Jehova gladio suo durissimo, maximóque & validissimo, in balænam b serpentem oblongum, & in balænam serpentem tortuosum; & interficiet draconem qui *est* in mari.

b Heb. *vectĕ: ut Ijobi 26. 13.*

4 Die illa, vineam rubentis meri, acclamate ei.

5 Ego Jehova sum custoditurus eam, momentis irrigaturus eam; ne quis invisat eam, noctes dies q; custoditurus sum eam.

c Heb. *dederit me in prælium.*

6 Æstus non est mihi: qui c induxerit me sente & vepre ad prælium, *hunc* cautè ingrediens eam succendam *ex* ea simul:

7 Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum; pacem fecerit mecum.

d Heb. *an secundũ percussionem percussoris, &c. an secũdum interfectionem interfectorum.*

8 Ut advenientes Jahhakobi posteri radicentur faciet, efflorescet, & germinabit Jisraël; denique implebunt superficiem orbis habitabilis proventu.

9 d An ut percussit percussorem ejus, percutit eum? an ut interfecti sunt interfecti illius, interficiuntur?

e Heb. *in medio: metaphora.*

10 e Moderatè emittendo eum contendis cum eo: *illum* auferet spiritu suo duro, *quasi* tempore Euri.

11 Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi & hic est totus fructus ut amoveat peccatum ejus; cùm disponet omnes lapides altaris ut lapides calcis dissipatos, nec consistent luci aut subdiales statuæ:

12 Sed *illius* civitas munita erit solitaria, caula disjecta, & derelicta velut desertum; ubi pascebat vitulus, & ubi recubabat, etiam absumet ramos ejus.

13 A refacto ramo ejus, frangentur *ramusculi,* mulieres venientes incĕdĕt illũ: quia non est f populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miseretur ejus, qui fecit eũ; & qui formavit eum, non facit gratiam ei.

f Heb. *populus intelligentiarum.*

14 Erit autem tempore illo, excutiente Jehova inde a fluxu illius fluminis usq; ad torrentem Ægypti; ut vos colligamini g figillatim, ô Jisraëlitæ:

g Heb. *ad unum unum.*

15 Eritque tempore illo, quando clangetur buccina magna, ut veniant qui perierãt in terra Assyriæ, & qui depulsi fuerant in terram Ægypti; & incurvent se Jehovæ in monte sancto Jeruschalaimis.

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] *Quatuor hęc capita propterea unà cõjunximus, quòd vnius sunt concionis; ut narratio & series argumentationum ostendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hæc concio velut colophon fuit imposita) usque ad versum 6. capitis 25. secunda pars est, narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequĕdis ad Ecclesiæ bonum & consolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei, quæ exponũtur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores, duodecim versibus, & gratiæ ejus erga Ecclesiam, usque ad versum 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primis versibus capitis vigesimi quinti.* Exhausturus] *tum habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tum rebus omnibus, sex aliis versiculis quæ duo his verbis proleptice continentur.* Terram] *i. singulas illãs regiones finis verberibus castigaturus quamque.* Pervertens] *i. ferens, agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia: ut sequens versus demonstrat.* 2 Eritque] *id est, omnes personarũ omniũ ordines confundentur calamitatib. æquè summos atque infimos opprimentibus.* Præsidi] *vide Gen. 41. 45. Nos enim hoc quidĕ loco hanc significationĕ malumus, quàm vulgarĕ illã sacerdotis, propter antitheton.* 3 Exhaurietur] *ut dixerat de Ægypto sup. 19. 3.* Diripietur] *ut sup. 8. 3. & 10. 6 & 11. 14. & 18. 3* 4 Lugeb.] *ut sup. 3. 27. 19. 8.* Cocidet] *ut prædixerat sup. 1. 30.* Langueb.] *ut sup. 16 17 & 19. 8.* Celsi populor] *ut interminatus fuerat*

fuerat suprà 2.11.& sequentibus,& 3.1.& 9.14. 5 Etiam hæc terra]*ætiologia,a peccatis hominum asserens justitiam Dei; quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, seq. versu; ut ad alterum judiciorum genus transeatur. Simile vide Numer. 35.33.* Leges] *naturales & politicas,ad publica & privata hominum officia pertinentes.* Decretum]*positum in cæremoniis & externo Dei cultu.* Fœdus perpetuum] *cum Abrahamo initum circuncisione, Gen.17. & redintegratum in traditione legis,Exod. 24.* 6 Execratio]*videlicet cui se Israëlitæ ipsi devoverunt si transgrederentur leges,mutavent decretum, irritumq; facerent fœdus perpetuum: Exod.24.& Deut.29.10.& sequentib. nam hoc prius membrum ad Israëlitas respicit,de quibus nominatim dixerat posteriore loco.* Idcirco]*nimirum propterea quòd gentes transgrediuntur legem,cujus opus scriptum gestant in cordibus suis, unà testimonium reddente ipsorum conscientia,&c. Rom.2.15. Nam hoc posterius membrum per ὑστέρησιν. de aliis gentibus est accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco.* Exardescent] *id est,incendio iræ Dei conflagrabunt,ut suprà 9.18.& 10.16.* 7 Lugebit mustum]*altera pars prolepseos,de qua versu 1.expressa prosopopœia vehementissimi.* Languebit vitis]*ut suprà 16.17.* 8 Tympanorum]*de quibus suprà 5.12.* 9 Non bibent]*i.non convivabuntur pergræcando.* Amarescet]*i.ingratus erit,adeò obruentur calamitatibus: metaphora,* 10 Confringetur]*ut de Babylone & Tyro dictum est suprà 13.& 23.* 11 Querela erit]*ut suprà 16.16.* Advesperascet]*i.occidet,ut sol ineunte vespera,& terminabitur luctu: metaphora.* 12 Reliquum factum]*i,denique nihil omnino integrum relinquetur.* 13 Quando]*secundus locus narrationis de gratia Dei erga Ecclesiam,ut monuimus versu 1.quo continentur primùm explicatio salutis percipiendæ a Deo,hoc versu; deinde professio illius,& gentium omniũ provocatio ad percipiendam & agnoscendã illã.duobus seq.* Ita fuerit]*i.judicia Dei perfecta fuerint.* Similes olivis]*i.illi qui secundũ electionẽ gratiæ residui facti fuerint,& servati a Deo:ut suprà 17.6.& 9.* 14 Inde a mari]*i.ubicunq; fuerint in omnibus finibus terræ.* 15 Idcirco]*genus sive formula professionis, qua boni a Deo servati hortantur alii alios,propter probationem sive experimentũ mirificæ liberationis suæ;qua spem in se ipsis confirmant,& in aliis exemplo doctrinâque excitant: spes autem nõ pudefacit,Rom.5.5.* In ipsis ignibus] *i.vos qui adhuc versamini in medijs tribulationibus,exemplo nostro securi de liberatione vestra, gaudete spe, in afflictione tolerantes, Rom.12.12.* In insulis maris]*i.quicunque,quocunque loco,& inter quascunque sitis.* 16 Ab ora]*confirmatio judiciorum quæ modò prædicta sunt,primùm a peccatis præsentibus perfidiâque populi,in quam non potest ira Dei non revelari e cœlo,tribus versib. deinde a fide cæterarum rerum in cœlo & terra, in exequendis & testificandis Dei judiciis,ad finem usque capitis. Sunt autẽ prima hæc verba emphatica,quibus Propheta amplificat indignitatem præsentẽ a comparatione priscæ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat;ut Psal.44.* Psalmos]*i.beneficia Dei quæ Psalmorum sunt argumenta,& prædicationis illorum:synecdoche.* Justo]*i.populo Dei alieno a præsente perfidia, & amplectenti justitiã Dei per fidem Christi.* Jam autem]*expostulatio gravissima abundans anaphoris,homœoteleutis,antonomasiis, metaphoris,gradationibus,& comparationibus patheticis;quibus exaggerat Propheta tum peccata,hoc versu,tum peccatorum pœnas,sequentibus,usque ad versum ult.* Macies est]*id est,mœrore a rebus istis indesinenter contabesco.* 18 Nam cataractæ]*idest,communis erit cœli & terræ conspiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba desumpta ex Moscbe Gen.7.11.per allegoriam;& ex Davide Psal.18.8.* 19 Omnino confringet] *i.pessundabuntur & ruent omnia: quod hîc exaggeratur congerie verborum.* 20 Ipsius]*i,habitatorum,metonymicè,vt seq.versu.* 21 Animadvertente Jehova]*i.Reges & subditos,summos & infimos puniente,ut dixerat suprà ver.2.* 22 Ut colligantur] *i.captivi teneantur potentia Dei quicunque adversantur ipsi: metaphora a regno humano ad regnum spirituale Dei.* Post multos dies]*i. longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque exeant inimici ejus. Hoc autem propriè significari visitandi verbo in hac conjugatione cùm absolutè ponitur,exempla omnia confirmant.* 23 Denique]*i.nulla planè lux sive gloria lunæ aut solis ipsius futura est,si cum Dei,regnantis in Ecclesia luce comparabitur;puderet ipsos,si cum Deo committendi essent: prosopopœia hypothetica.* Erit gloriosus]*tum gloria suæ operúmque suorũ maximè,tum sanctiorũ prædicatione:ad quam hæc verba sunt μεταφορικῶς.*

In Caput XXV.

1 Jehova]*Tertius locus propositionis præcedentis,de usu judiciorum Dei. Est autẽ usus illorum in Ecclesia, prædicatio gloriæ Dei,qualis habetur his quinque versibus:in quibus primùm gloria Dei prædicatur,& causæ illius prolepticè ponuntur hoc versu;deinde causæ proponuntur duæ: una est, judiciorum in hostes Ecclesiæ,ver.2.altera,beneficiorum in Ecclesiam,versibus sequentibus.* Consilia]*promissiones & minæ, quas ab æterno decretas in consilio tuo prædixisti suo tempore,nunc demum fidelissimè atque verissimè completæ sunt.* 2 Nam]*exornatio præcedentis ætiologiæ.qua docet Propheta complementum minarum,hoc versu; & promissionum,ver.4.& 5.ut antè diximus.* Palatium]*i.ita evertisti & subruisti oppidum,ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari possit.* 3 Idcirco] ἀναφορὰ *sive repetitio laudationis,transitum comparans ad sequentem causam.* 4 Receptus] *exornatio beneficentiæ Dei fideiq; erga pios duabus comparationibus;quæ postea his duob. versib.ordine exponuntur.* Cùm spiritus]ἐμφασία *prioris comparationis,qua hostes Ecclesiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptus & perfugii loco comparatur.* 5 Sicut æstum]ἐμφασία *secundæ comparationis, qua tumultuatio extraneorũ cum æstu siccissimo,& Dei protectio erga suos cum densissima umbra comparatur.* Qui propagini] *i.qui æstum improbum erat optatissimum atque gratissimum:quia illi,dum torrentur pii calamitatibus, se valde augeri judicant,& tanquam luxuriare suas propagines: pergit enim Propheta in allegoria.* 6 Faciet autem] *secunda hæc prophetia formã exponit tum judiciorum quibus propter Christum usurus est Deus, hoc capite: tum laudum quibus Ecclesia prædicatura est beneficentiã illã Dei,cap.sequente. Forma autem judiciorum est duplex.una,ut inimicæ gentes amicè ad sacrũ Christi epulũ & communionem provocentur verbo, usque ad ver.10.altera,ut contumaces qui extolluntur adversus cognitionẽ Dei prosligentur,ver.10.& seq.* In mõte hoc]*cujus meminit suprà 24.23.ut etiã prædixerat suprà 2.2.* Conviviũ rerũ]*i.opimũ & munificentissimũ,quod exhibetur sanctis prædicatione Evangelii & virtute spiritus Christi : allegoria res spirituales*

figuram corporeis: ut Matth. 22. & Luc. 14. 7 Absorbebit] *narratio beneficiorum quæ populi in convivio Christi percepturi sunt: primum est, vindicari illos ab exæcatione, & quasi sublato velamine donari cognitione Dei, hoc versu; ut ostendit Paulus 2. Corinth. 3. secundum est, domita pestilentia mortis donari vita æterna, 1. Corinth. 15. 54. tertium, donari gaudio & pace per spiritum sanctum, Rom. 14. 17. & Apocalyp. 21. 4. ex quibus consequitur effectus, ver. 9. nimirum constantissima beneficii divini prædicatio.*
8 In victoriam] *id est, ita ut in sempiternum devicta & prostrata jaceat, neque amplius in beatos illos convivas Christi dominetur.* 9 Ecce Deus noster] *elegantissima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per spiritum sanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quiescet] *ætiologia superioris prophetiæ a præsentia Dei benigna in Ecclesia; qua transitio comparatur ad alteram speciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in versum 6.* Moab] *id est, contumax quisque & perversus hostis Dei & Ecclesiæ, synecdochicè, ut infrà 31. 8.* In loco suo] *i. ubicunque fuerit.* Ad stercorationem] *i. abjectissima palea, quæ nullum alium usum præstat quàm ut ea stercorentur agri.* 11 Expandet enim] *altera comparatio venustissima ad explicandum judicium Dei contra inimicos suos; pro eo quod est, omnia subiciet sibi.* Superbiam ejus] *de qua suprà 16. 15.* Cataractis] *i. amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ita compressurus est ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apostrophe ad Moabum & omnes homines adversantes Deo, quos docet ad ferulam ipsius ita diffluxuros ut aqua diffluit; sicut dicitur Exodi 15. 15.*

In Caput XXVI.

1 Tempore illo] *expositâ prophetia de beneficiis Dei erga Ecclesiam, subjicitur pars altera de prædicatione Ecclesiæ; cujusmodi ordinem jam antè observavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima est, exordium prædicans firmitatem Ecclesiæ in Deo, versibus 2. 3. secunda, propositio Ecclesiæ omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem, usque ad versum 7. tertia confirmatio ab operibus Dei, inde ad versum 19. postrema verò, conclusio versu 19.*
In regione Jehudæ] *id est, in Ecclesia, quæ olim ea regione circunscripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id est Ecclesia, in qua nos versamur, est potentissima; quippe quæ munita est præsentia & præsidio Dei.* Salutem disponit] *id est, in salute quam dedit servat, adeò ut ne ipsæ quidem inferorum portæ prævaleant adversus eam: Matthæi 16. 18.* 2 Aperite] *amplificatio superioris prædicationis, a forma gratiosissima quam observat Deus; tum servos suos & administros Ecclesiæ informando, ut patefiant januæ Evangelii ministerio ipsorum, tum justos & pios in Ecclesiam intromittendo.*
Justa] *nimirum ex fide in Christum qui justificat impium, ut sequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *transitio ad secundam partem, videlicet propositionem; qua Ecclesia omnes ad Deum provocat in Christo, sumpta occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad versum 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christum, ut fine versus explicatur.* 4 Confidite] *propositio Ecclesiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promissione, & operibus Dei, ut modo diximus.* Rupes] *ut Deut. 32. 4. id est, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illustratur antithesi sequentis versus.* 5 Habitatores loci] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2. Corinth. 10. 5.* Dejicit eam] *id est, certissimè & indesinenter dejicit: nam hic est usus ἀναδιπλώσεως, ut suprà ver. 3.* 7 Iter justo] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum asseritur primùm justitia & æquitas summa, usque ad versum 11. deinde veritas, usque ad 19.* Justo] *illi qui definitus est suprà ver. 2. & 3.* Rebus æquissimis] *id est, facis ut omnia fidelibus tuis succedant æquissimè, & utramque lancem secundarum & adversarum rerum justiùs quàm ulla auripicis statêra moderaris: quod dictum similiter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam] *accommodatio, qua Ecclesia superiorem thesin de administratione Dei confidit ad se pertinere, & eam a se expeti docet, ut Dei justitiam magis, ac magis agnoscat ex ipsius operibus.* In itinere] *id est, tantisper dum in hac vita versamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam] *ætiologia precedentis propositionis & optati a depravatione carnis nostræ; quæ adeò fera & indomita est etiam in filis Dei, ut retundi non possit & justitiam illius discere, nisi crebris gravibusq; ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior est cùm neque gratiosis verbis, neque verberibus corrigatur, sed tantùm evincatur, velit nolit ut fiat inexcusabilis.* Discunt] *pios quidem ad salutè docentibus calamitatibus justitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud. 3. 2.* 10 Cùm gratia] *ἰρμηνεία superioris dicti ex antithesi diversæ administrationis: verè, inquit, judicia tua opus est adhiberi, si voles ut adea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eo amplius oblviscitur tui & præsidit sibi.* In terra æquiss.] *id est, quo æquiorem te in ipsum, lenioremq; & mitiorem exhibes, eò fit sceleratior.* 11 Jehova] *altera pars narrationis, qua Ecclesia asserit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc versu, tum erga pios, sequente: quæ postea pluribus exponuntur elegantissimè, usque ad versum 19.* Cùm exaltatur] *id est, non considerant celsitudinem tuam (quod dixit superiore versu) sed experientur tandem suo magno malo: sic asseritur cum veritate justitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *secundum membrum prolepsos, quo Ecclesia docet improbis velut stipula conflagrantibus, Ecclesiam utcunque fervente adversis rebus, tanquam in olla, manu Dei conservatâ esse; & porro statuit conservatâ iri ex anteactâ Dei administratione.* Omnes res] *id est, quæcunque adhuc nobis evenerunt, sive cùm alii insolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus versibus proximè sequentibus) sive cùm servasti & liberasti nos misericorditer.* 13 Jehova Deus.] *exornatio superioris dicti, Deum confecisse res omnes Ecclesiæ: quæ per antithesin hîc confitetur se ita pressam fuisse mundi tyrannide, ut neque per illum licuerit facere mentionem Dei, neque ipsa per se potueris; ac proinde per Deum solum effectum esse, ut Ecclesiæ sua facultas restitueretur ad laudandum illum.*
præter te] *qui tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur ac si Deus*

non immisisset ipsos, denique nihil minus quàm de consilio ipsius cogitabant, ut dictum est suprà 10. 5. & seq. Recordamur] i. superstites sumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, versu sequente. 14 Hi mortui] id est, domini isti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te: alludit enim his verbis & sequentibus ad genus illud liberationis quo usus est Deus cùm educeret populum ex Ægypto, Exodi. 14. & 15. 15 Adjecisti] amplificatio superioris narrationis de veritate judiciorum Dei in Ecclesiam admirabilium, a circunstantiis: primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas, hoc versu; deinde summis angustiis & doloribus pressi, duobus sequen. tertiò planè perditi & mortui, nisi majestas tua succurrisset, versu 18. & 19. & tamen (ait Ecclesia) eadem opera gloriæ tuæ consuluisti, & saluti meæ. 16 Submissam orat.] ut solent qui demissi sunt & dejecti castigationibus cum lachrymis submissè deprecari. 18 Pareremus ventum] id est, nihil unquam possemus parere; sed perpetuis torminum ventorúmque inter se in utero colluctantium cruciatibus constringeremur. Salutem ullam] exegesis verborum proximè precedentium q.d. Ecclesia, non fuisset mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præstandi quicquam ad servandum meos, aut deturbandum adversarios: sed utrumque penes Deum est, qui præstat utrumque verbo, sequente versu. 19 Reviviscunt] id est, instaurantur, & ex calamitatibus, tanquam ex morte, rediviva membra Ecclesiæ servantur verbo illo potente tuo. Est autem hic conclusio cantici, qua Ecclesia singulare Dei beneficium predicans sibi de mirifica hac salute gratulatur. Expergiscimini] prosopopœia, qua Deus inducitur populum suum ex angustiis, velut e sepulchro, excitans ad gloriam suam. Nam ros olerum] ætiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Ecclesia) cum cœlesti rore, fideles dejecti malis cum semine in terram projecto, corrupto, & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto semine excitat herbam, ita verbum Dei restituit pios cum putri semine comparatos.

In Caput XXVII.

1 Age popule] ultima pars prophetiæ per apostrophen ad populum Dei; qua instituitur populus de officio suo, & promissionibus Dei erga se: quorum illud, hoc versu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem partim positæ sunt in profligandis adversariis, versu. 2 & 3. partim in ornandis, curandis, educandis, purgandis, & colligendis Israëlitis, inde ad finem. Intra] id est, recipe te ad Dei protectionem fide, & in statione in qua ipse te collocaverit firma patientia in spe & silentio conquiescè, neque istis calamitatibus quæ terras pervasuræ sunt dimovetor. Respicit autem propheta his verbis ad formam liberationis ex Ægypto, qua interduxerat Deus ne exiret ullus e porta domus suæ, qua nocte processurus erat ad percutiendum Ægyptum, Exod. 12. 22. 2 Nam ecce] prior promissionum locus, ultio de adversariis, ut Exod. 12. 23. E loco suo] id est, e cœlis, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injustitiam hominum Rom. 1. 18. 3 Gladio suo] id est, infinita potentia sua & potente verbo: humanitus dictum. In balænâ] i. in sublimitatem omnem spirituale & corporalem, quæ extulerit se adversus Deum vi, fraude, vel utroque simul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur. In mari] id est, influctuante hujus seculi æstuario. 4 Die illa] secundus promissionum locus, propositio summa beati status in quo Ecclesia futura est, & sibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur suis gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut qui solus est author & effector beatitudinis. Rubentis meri] id est, feracem vini generosissimi, quod in scripturis ferè a rubore commendari solet: ut Gene. 49. 12. & Proverb. 23. 31. allegoria contraria illi qua Propheta usus est suprà 5. 2. 5 Ego Jehova] pergit in eadem allegoria vineæ, ut suprà 5. ubi contrariæ minæ similibus verbis exponuntur. 6 Æstus non est] occupatio illius objectionis quæ poterant Jehudæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quispiam, nihil nisi gravissimas & severissimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incursiones, depopulationes, cædes ab Assyriis, Ægyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus istius promissionis quam modò significas futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum esse, morosum, atque difficilem: non est in me, sed in vobis culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non est quod dubitetis de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in judicio, sin autem pacem quæratis, jam exposita est omnibus quærentibus eam: hæc est complexio duorum versuum. Sente & vepre] id est, obfirmata malitia & peccatis suis, allegoricè: ut suprà. 5 Eam] vineam videlicet, id est, Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces se extulerint adversus Deum. Simul] videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis suis facinoribus provocaverint. 7 Sin prehendet] altera pars dilemmatis, promissio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus. Pacem fecerit] id est, illico facta fuerit, cùm fidem & resipiscentiam suam exponet: sic regreditur Propheta ad promissionem captam. 8 Advenientes] regressio ad promissionem, quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ. 9 An ut percussit] amplificatio beneficentiæ Dei, quam promissionibus significaverat; a fine castigationum quibus in Ecclesiam utitur, quæ illustrantur per comparationem earum quas in suos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antithesis hoc versu posita per interrogationem explicatur subjectione elegantissima, quatuor versibus sequen. Percussorem ejus] id est, inimicum a quo populus Dei infestatur de quibus castigationibus dictum est inde a capite 13. suprà. Interfecti illius] id est, homines percussoribus & inimicis populi, quos Deus juravit interfici. 10 Moderatè] subjectio ad quæstionem præcedentem: qua Propheta primùm modum castigationum explicat in populum & in adversarios Dei proleptice, hoc versu; deinde usu proposito exornat, tribus sequen. Emittendo eum] e terra promissa in miseram servitutem, sub Assyrus, Babyloniis. Illum] hostem suum percussorem populi sui. Quasi tempore] id est, abripit & convellit radicitus. 11 Idcirco] amplificatio gratiæ Dei in castigationibus populi sui, a fine aut usu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis suis. Cùm dispsonet] i. ex animo tollet, abolebitq; omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur lege. Nec consistent] i. evertentur & cadentur. 12 Sed illis] altera membra prolepseos de castigationibus Dei in adversarios, quæ dicuntur forte gravissimæ, & humanis rebus describuntur. Ubi pascebat] id est, omnia sursum & deorsum perdet ab humili herba ad summas arbores. 13 Mulieres]

id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur, adeò dejectæ futuræ sunt. 14 Erit autem] *summa promissionum de restitutione populi; quæ est veluti quædam conclusio totius prophetiæ, & signum primum adtúsque ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt.* Tempore illo] *quo Deus inimicos ita consumpserit, ut Babylone factum est.* A fluxu] *id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Ægypti terminum, de quo Jehosch.13.3.* Colligamini] *id est, eruamini & educamini è media illa veluti area, in qua populos per Cyrum est triturâturus Deus.* Sigillatim] *ut etiam prophetat Jirmeja 3. 14. & Jechezk.39.28.* 15 Quando clangetur] *id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius, 2. Chronic.36.22. & Hhezrâ 1.1.*

Caput XXVIII.

Propheta regno Jisraëlis propter fastuosum & præsidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentem Deo increpat, & extrium perstantibus in ea severissimum prædicit: ac postremò credentes & resipiscentes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 'Væ' coronæ fastus, ebriosis Ephrajimi, 'cujus ornatus decor est flos caducæ *plantæ*; 'eis[a] qui præsunt 'valli [b] pinguissimæ, obtusis vino.

2 'Ecce 'robustus & fortis Domino, similis inundationi grandinis turbini [c] exitiali; similis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram 'manu.

3 Pedibus conculcabuntur: corona fastus, ebriosi Ephrajimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, decor ornatus illius quisquis præest valli pinguissimæ; 'ut fructus præcox cùm nondum est æstas, quem ubi videt [d] quispiam dum adhuc est in manu, sua deglutit.

5 'Tempore illo erit Jehova exercituum 'pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo suo:

6 'Et pro spiritu judicii; 'ei qui præsidet judicio, '& [e] potentibus regerentibus bellum in portam.

7 'Veruntamen etiam isti vino errant, & potu inebriante oberrant: 'præses ac Propheta errant potu inebriante, absorbentur a vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes mensæ plenæ sunt vomitu & excremento, 'non *superest* locus.

9 'Quem doceret scientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulsis a lacte, a vulsis ab uberibus?

10 'Cùm 'præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi: pauculum hic, pauculum illic *fuerit additum.*

11 'Cùm [f] peregrino sermone & lingua exotica allocutus sit populum istum:

12 'Cùm dixerit eis, hæc *est* ipsa requies, 'quietem tribuite lasso, & hæc est respiratio; & noluerint auscultare:

13 'Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hic pauculum illic; ut pergerent, & corruentes retrorsum confringerentur & irretiti caperentur;

14 'Idcirco audite verbum Jehovæ, viri [g] irrisores; dominatores populi hujus qui *est* Jeruschalaimis.

15 Quoniam dicitis; 'pepigimus fœdus cum morte, & cum sepulchro 'egimus cautum: 'flagellum inundantis cùm transibit, non obveniet nobis: quia 'disponimus fallaciam receptũ nostrũ, & in mendacio abscondimus nos.

16 'Idcirco ita ait Dominus Jehova; 'ecce ego [h] fundamentum posui in Tzijone lapidẽ: 'lapidem 'probationis, 'angularem, pretiosũ, 'fundationem [i] fundatissimam; qui credit, 'nõ præcipitabit.

17 'Disponam enim judicium ad lineam, & justitiam ad perpendiculum; 'ut excernat grando receptum fallaciẽ, & [k] latibulo *suo* aquæ inundent.

18 Tum abolebitur fœdus vestrum cum morte, & cautio vestra cum sepulchro non stabit; flagellum inundantis cùm pertransibit, tum eritis ei conculcationi.

19 'Ex quo transiverit intercipiet vos, nam [l] quolibet mane pertransibit interdiu & noctu: 'eritque tantummodo commotioni, [m] cùm proponet intelligendum documentum,

20 Nam 'brevius erit stratum quàm ut protendat se; & stragula angusta, cùm 'colliget *se cubans.*

21 Nam 'sicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; sicut *in* valle 'ad Gibhhonem irascetur: ad faciendum factum suum, extraneum factum suum, ad operandum opus suum, 'alienum opus suum.

22 'Nunc itaque ne pergatis ludificari, 'ut non confirmentur vincula vestra: nam 'consũmationem & quidem 'præcisam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite & audite sermonem meum.

24 'An totum diem arat arator ad seminandum? sulcat & occat terram suam?

25 An non cùm æquavit superficiem ejus, & sparsit melanthium, cyminumque disperlit; aut disposuit triticum præstans, vel hordeum insigne, vel speltam *in* termino suos:

26 Deinde 'colligat illud 'ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 'Nam non tribula trituratur melanthium, aut rota plaustri super cyminum versatur, sed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

28 'Panis verò 'comminuitur: 'non tamen in perpetuum [n] pergit triturare ipsum, aut quatit rota plaustri sui, neque equitibus suis comminuit ipsum.

29 'Etiam hoc a Jehova exercituum prodit, *qui* mirificus est consilio, magnificus re ipsa.

ANNO-

[a] Heb *qui sunt in capite vallis, ut infrà ver. 4.*
[b] Heb. *pinguedinum.*
[c] Heb. *exitii.*
[d] Heb. *vidēs.*
[e] Heb. *viris potentiæ.*
[f] Heb. *ridiculis labio. i. peregrinis: quia vulgò peregrinus sermo non intellectus ludibrio est.*
[g] Heb. *irrisionis.*
[h] Heb. *fundator lapidis.*
[i] Heb. *fundationis.*
[k] Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen.9.6.*
[l] Heb. *in mane mane.*
[m] Heb. *proponendo.*
[n] Heb. *tritturando tritura.*

ANNOTATIO.

1 Væ coronæ] *Hujus capitis duæ sunt præcipuę partes: una, de regno Israëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur versibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usq;. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas, & comparationem singulorum judicorum Dei cum peccatis Israëlitarum, quæ proleptice exposita sunt hoc versu.* Coronæ fastus] *id est, superbissimo regno Israëlitarum; ut Hosch. 5. 5. & 7. 10. & infra ver. 3.* Cujus ornatus] *id est, qui momento defluxurus sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalman-eserem anno sexto Chizkiæ, 2. Reg. 18. 10.* Eis quæ præsunt] *id est, principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis.* Valli pinguissimæ] *id est, agro Israëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estq; uberrimus: ut ostendunt Jahhakob & Mosche Gen. 49. & Deut. 33.* 2 Ecce robustus] *singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Israëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri.* Robustus] *nimirum Schalman-eser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Israëlitas.* Manu] *videlicet una. quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est.* 4 Ut fructus] *id est, velocissimè decerpetur, & avidissimè consumetur: ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Israëlitarum deletum est; non autem sæpius restitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii.* 5 Tempore illo] *secundus locus prophetiæ de regno Jehudæ, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Israël, duobus versibus: secunda, querela de peccatis Judæorum, & contestatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Israëlitæ profligati, & Judæi servati incolumes.* Pro corona] *id est, erit gloria, decus & ornamentum Judæorum.* 6 Et pro spiritu] *id est, author erit effectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus.* Et qui præsid.] *id est Regi, & omnibus militiam forensem exercentibus.* Et potentibus] *i. ducibus, militibusq; hostem non tantùm propulsantibus, sed etiam invadentibus terminos illius ut 2. Reg. 18. 8.* 7 Veruntamen] *secunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde contestationem, usq; ad ver. 14.* Præses] *ut Gen. 41. 45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem versus, quam huc pertinere non dubitamus.* 8 Non supereſt] *videlicet purus a sordibus & immunditie ipsorum.* 9 Quem doceret] *contestatio contra Jehudæos per occupationem: dicetis fortasse (inquit propheta) vos non ita absorberi a vino, & in peccatis sepultos esse, quin adhuc possitis percipere spiritum judicii a Domino; imò vos spiritum illum obtinere; sed frustra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis sensu ad percipienda documenta judiciorum Dei quam pueruli, sensu infantes estis, hoc versu; deinde verò non estis infantes malitia, sed scurræ, derisores, & contemptores Dei, versu decimoquarto.* 10 Cùm præceptum] *ἰρμηνεία proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inscientia illorum, quatuor versibus: sic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domesticorum, & minutissimę accuratissimæq; præceptiones & institutiones a Deo propositæ, neque extraneorum durities profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus versibus: sed his omnibus tanquam pueruli abusi estis in perniciem vestram versiculo 13. ecquis vestrùm ergo est quem doceat Deus?* Præceptum præc.] *alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones subinde dantur & inculcantur, & manus ad scriptionem ducitur, denique documenta singularum rerum singulis propè momentis quàm facillimè fieri potest traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum esse constat, ut 2. Chron. 36. 15.* 11 Cùm] *quasi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obviis domesticorum suorum documentis non credentes, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & castigaverit; quod sæpius factum fuisse commonstrant sacræ historiæ: secundùm ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14.* 12 Cùm dixerit] *tertium argumentum ad evincendam infidelitatem. quasi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitati audierint Deum sibi redintegrantem promissiones suas, nisi per ipsos staret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9.* Quietem tribuite] *id est, siquidem lassi estis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea.* 13 Sed fuerit] *id est, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hîc synecdochicè intelligenda sunt) Judæorum improbitate in ruinam ipsorum conversa sint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per se salutaria, odori sint mortis ad mortem per ipsorum vitium: 2. Corin. 2. 16.* 14 Idcirco] *tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excusationis speciem admit, exprobrans impietatem summam & ludificationem Dei, duobus ver. postea judicium severissimum prædicit.* 15 Pepigimus fœdus] *id est, nos ab omni malo simus securissimi: thrasonicæ hyperbolę.* Egimus cautum] *id est, tantum nobis prospeximus, quantum viri cauti & prudentis est prospicere.* Flagellum inundantis] *id est, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes solent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta usus est ad servandam antonomasiam.* Dispenimus] *id est, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adversus ista mala quæ interminaris nobis, sagacissimè prospeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallaci nomine & mendacii appelles licèt, nos tamen illis freti in securitate vivimus.* 16 Idcirco] *jam sequitur denuntiatio judicii, ut in versum 14. dictum est: qua exponitur primùm quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum & exitii infidelium effector est, hoc versu; deinde quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, versibus seq.* Ecce ego] *emphatica exprobratio adversus incredulos inest particulæ demonstrandi & toti huic orationi. quasi dicat, ego ab æterno posui fundamentũ Ecclesiæ Christum, eundem vobis expositi & Ecclesiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda studia & judicia carnis vestræ; sed fide in ipsum (quæ est demonstratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus Dei: jam verò cùm omisso Christo, abjectaq; fide festinetis ad res præsentes, quę amantes sui omnino confusuræ sunt; propterea disponam, &c. ut versu sequente.* Lapidem] *Christum ut Psal. 118. 22.*

Probationis] *id est, electum, veluti probatissimum; quomodo interpretatur* 1.Petri 2.6. Angularem] *ut* Psal.118. *ibidem.* Fundationem] *id est, cui omnes qui superstructi fuerint, non poterunt concuti, neque vel ab ipsis inferorum portis superari,* Matth.7.24.& 16.18. Non præfestinabit] *id est, ex impatientia & infidelitate ad res præsentes non confugiet, ut fecit Achaz suprà 7. & vos quoque, ô irrisores, favitis, qui mavultis cum morte & sepulchro pacisci quàm pendere ex promissionibus Dei: quod vobis in confusionem exitiumq; cessurum est. Quamobrem hoc verbum per metalepsin a Græcis redditum est* καταισχυνθῆναι *vel* καταισχυθήσεται, Rom.9.33. & 1.Petr.2.6. 17 Disponam] *descriptio judiciorum Dei, illustrata per antithesin peccatorum, quibus sua comparantur pœnæ a justitia Dei sapientissima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id est, ut quicquid struxistis (velut straminea casa arenæ imposita) repentino Dei judicio ut grandine corruat, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth.7. ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum est de illis quasi ramentis populi sui; quæ non tantùm eversurum scopis, ut antea, sed etiam palàm minatur ejecturum e medio suorum: quod Hhebræum verbum significat.* 19 Ex quo] *id est, ubi cœperit in vos irrumpere, non desinet donec pereatis e via.* Eritq; tantummodo] *id est, neq; tantùm gravitate operum Dei commovebimini in exitium vestrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique consternabimini omnibus testimoniis præsentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice severissimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver.9.* 20 Nam brevis erit] ἐπαγωγία *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertransiturum interdiu & noctu, Judæosq; gravitatem judiciorum experturos, quod per* ὑπόστασιν *exponitur: primùm enim nocturnæ angustiæ, hoc versu; postea diurnæ versu seq. ab exemplo demonstrantur.* Brevius erit] *id est, infernè, supernè, nulla denique ex parte poterit se a Dei flagellis tegere.* Colliget se] *id est, corpus suum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id est, ita vos ex improviso opprimet citra humanam artem, ut olim Pelischtæos, 2.Schem.5.22. & seq. & 1.Chron.14.13.* Ad Gibhhonem] *percussit enim Pelischtæos Deus inde a Gibhhone Gezerum usque.2.Schem.5.25.& 1.Chron.14 16.* Alienum] *id est, insolens & summè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, conclusio, ut diximus in ver.5. cujus in universum loci sunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad resipiscentiam, ut sibi præcaveant a malo, duobus vers. posterior, quo Dei administrationem & veritatem asserit ut tempestivè resipiscant, ver.24.& sequentibus.* Ut non con.] *id est, non constringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vincti non permanseritis, donec ex ardescente igne iræ Dei consumamini. q.d. peccatis vincula hominum confirmantur, solvuntur resipiscentia, videte ergo ut resipiscatis maturè.* Consummationem] *ut suprà* 10.22.& 23. Præcisam] *nisi resipiscatis, ut modò dictum est: nam hæ promissiones & minæ hypotheticæ sunt ex lege.* 24 An totum diem] *secundus conclusionis locus, quo propheta administrationem & veritatem Dei asserit per comparationem agricolæ; ut illusores humano exemplo evincat suo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: sua sunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, æquandi, serendi, metendi, colligandi, & excernendi grani, & suæ rationes singulis quæ omnia agricolarum prudentia discernit a Deo indita: quî ergo posset Deus author prudentiæ vacare prudentia in administratione sua? populum suum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivi tempus messis impendere, quod vocatur consummatio præcisa, ver.22. ne itaque ampliùs ludificemini.* 26 Colligat] *id est, ex eis demessis manipulos efficit, circumpositis vinculis, de quibus diximus in ver.22.* Ad eam rationem] *id est, ut manipulis illis suis faciat quod Deus lege naturæ faciendum docuit; videlicet excutiendo granum suis modis, acusq; & stipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ consumantur.* 27 Nam non] *hi duo versus velut per parenthesin insertì sunt, exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolis, ut leviora & teneriora semina leviùs, graviora fortioraq; graviùs excutiantur.* 28 Panis] *id est, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè: ut Ecclesiast.51.1.* Comminuitur] *nimirum tribula, rota plaustri, & equitibus, ut sequentia verba ostendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota usitatum esse constat. Vide Varronem lib.1. de re rustica ca.43.* Non tamen] *alterum exemplum prudentissimæ administrationis Dei, consolandis bonis: ut non semper serit beneficia, ita etiam non semper triturat & affligit malis. His autem verbis observandum est reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adversus improbos: quod modestissimum loquendi genus docet quàm sanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad resipiscentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus observandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis suæ, & improbos perdat.*

Caput XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium a Babyloniis denuntiat propter ignorantiam, obfirmationem, & hypocrisin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in subdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios accipit: postea verò in contumaces, quia regnante Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum prophetarumq; monita neglecta sunt: quapropter in utrunque hominum genus venturam severitatem judiciorum Dei per Babylonios prædicit: reliquiæ verò de salute & gloria promissa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hostium profligatione: postremò concio hortatione ad resipiscentiam & promissis concludstur.

1 [a]Væ [a]Arieli. Arieli; in urbem [a]castra metaturus est Davidis: [a]adjicite annum ad annum, [b]sacrificiis festorum capita execent:

2 [a]Attamen angustabo Arielem; eritque [a]mœror & mœstitia, [a]cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 [a]Nam castra metabor [a]pilata acie contra te; & obsidens te statione, erigam contra te obsidionalia munimenta:

4 Adeò ut dejecta, [a]e terra loquaris, & e pulvere mussitet sermo tuus: [a]sitque quasi Pytho-

[b] Heb. *festis* ut Exodi 23. 18.

thonis e terra, vox tua, & e pulvere sermo tuus pipiat.
5 Nam erit 'ut pulviſculus tenuis multitudo extraneorum tuorum; & 'velut gluma tranſiens multitudo violentorum adeò erit in momento repentè.
6 A Jehova exercituum 'viſitabitur 'tonitru, & terræ motu, ſonoque magno, turbine, & procella, flammaque ignis conſumentis.
7 'Erit enim tanquam ſomniaret viſo nocturno multitudo omnium iſtarum gentium, quæ militaturæ ſunt contra Arielem, & ſinguli militaturi contra eam munitionemq; ejus, & anguſtaturi eam:
8 Erit inquam, 'ac ſi ſomniaret famelicus quòd ecce comedit, cùm autem expergiſcitur, vacua eſt anima ejus; aut quaſi ſomniaret ſitiens quòd ecce bibit, expergefactus autem ecce laſſus eſt, & anima ejus appetit: ita erit multitudo omnium iſtarum gentium quæ militaturæ ſunt contra montem Tzijonis.
9 'Cunctantur, quin 'admiramini, 'delicias agunt, quin 'vociferamini: 'inebriantur, at non vino, vacillant, non autem inebriante potu.
10 Sed 'perfudit vos Jehova ſpiritu ſoporis alti, & obſtipavit oculos veſtros; cum prophetis etiam primorum veſtrorum prudentiſſimorum *oculos* obtexit.
11 Ideo eſt vobis viſio iſtorum omnium ſimilis verbis literarum obſignatarum, [b] quæ ſi dentur 'ſcienti literas, dicendo, lege quæſo hoc, dicet, non poſſum, quia obſignatum eſt.
12 Sin autem dentur literæ 'ei qui neſcit literas, dicendo, lege quæſo hoc, dicet, neſcio literas.
13 'Dixit enim Dominus, 'propterea quòd appropinquans populus iſte, ore ſuo & labiis ſuis honorant me, cor autem ſuum procul amovet a me: eſtque reverentia eorum erga me [c] quam præcepto hominum edocti ſunt:
14 Idcirco ecce ego perrecturus ſum res mirificas agere cum populo iſto [d] continenter, & admirabiles: & peribit ſapientia ſapientum ejus, prudentiaque prudentum ejus 'ſeſe abdet.
15 'Væ 'abdentibus in profundum a Jehova conſilium: qui exiſtente 'in tenebris opere ſuo quoque dicunt, 'quis videt nos? & quis animadvertit nos?
16 [f] 'Res inverti a vobis an ſicut lutum figuli reputandum eſt? 'cùm 'dicet opificium de opifice ſuo non fecit me, etiam figmentum 'dicet de fictore ſuo, non intelligit.
17 'An non adhuc pauliſper, *tempore* perpuſillo, etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum, pro ſylva reputabitur?
18 'Et audient die illa ſurdi iſti 'verba literarum, & 'ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:
19 'Et cumulabunt manſueti in Jehova lætitiam, egentiſſimique hominum in ſancto Jiſraëlis exultabunt:
20 Quòd defierit violentus, defecerit que deriſor; & exciſi fuerint quicunque ſedulò obſervant vanitatem,
21 Peccati reum peragentes hominem 'propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculam; denique pervertentes ſua inanitate juſtum.
22 'Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi, 'qui redemit Abrahamum: 'non jam erubeſcet 'Jahhakob, neque jam facies ejus expalleſcet:
23 Sed cùm videbit natos ſuos, 'opificium 'manuum mearum in medio ſui, ſanctificãtes nomen meum, tum 'ſanctificabunt ſanctum Jahhakobi, & Deum Jiſraëlis expaveſcendum prædicabunt:
24 Vt cognoſcant 'errabundi ſpiritu prudentiam, & 'ſuſurrones diſcant doctrinam.

[b] Heb. *quasi dent: imperſonaliter dictum.*

[c] Heb. *præcepto hominum edocta.*
[d] Heb. *res mirificas faciendo, & mirum.*
[e] Heb. *profundantibus abdere.*
[f] Heb. *vertere vos.*

Caput XXX.

1 'Væ 'filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum 'conſilium, at non ex me, & ad 'a obducendum tegumentum, at non ſpiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato;
2 'Proficiſcentibus ut deſcendant in Ægyptum, cùm os meum 'non conſuluerunt; ut roborentur robore Parhhonis, & recipiant ſe in 'umbram Ægypti.
3 'Nam erit vobis robur Parhhonis pudori, & receptus iſte in umbram Ægypti ignominiæ.
4 Cùm fuerint 'Tzohhane principes 'iſtius & legati iſtius 'Chaneſum pervenerint:
5 'Omnes pudefaciet 'per populum, non profuturos illis; non adjumento, neque emolumento, ſed pudori, etiamque probro *futuri ſunt.*
6 'Onus 'jumentis Auſtralibus, 'in terrã 'oppreſſionis & anguſtiæ, *ad eos* ex quibus immanis leo, juveniſq; leo, vipera, & preſter volãs *proditurus eſt*, deportabunt humero aſinorum opes ſuas, & gibbo camelorum theſauros ſuos, 'ad populum *qui* non proderunt.
7 'Nam Aegyptii in vanum & inaniter adjuvabunt: idcirco proclamo 'de hoc, 'fortitudinem ipſis fore ut maneant.
8 'Nunc veni, inſcribe hoc tabulæ apud eos, & in libro exara ipſum; 'ut ſit [b] temporibus ſequentibus in ſempiternum, uſque in ſeculum.
9 Nam populus [c] rebellis eſt, filii mendaces, filii qui nolunt audire legem Jehovæ;
10 Qui edicunt videntibus, ne videatis, & prudentibus, ne provideatis nobis recta: loquimini nobis blanda, providete illuſiones:
11 Recedite a via, deducite ab itinere, facite 'ut ceſſet a facie noſtra ſanctus Jiſraëlis.
12 Idcirco ita ait ſanctus Jiſraëlis, quandoquidem ſpernitis verbum hoc: confiditis autem fraudi & [d] præfractæ vitæ ac innitimini ea:
13 Idcirco erit vobis iniquitas iſta, ſimilis rupturæ cadentis *muri* [e] *quæ* ventrem faciebat in muro edito: cujus repentè in momento advenit fractura.
14 'Franget autem eam quaſi fractura utris figulorum contuſi, non parcet: adeò ut non inveniatur in contuſione ejus teſta ad capi-

[a] Heb. *tegendum tegumento.*

[b] Heb. *die pòſt vẽturo.*
[c] Heb. *rebellionis.*
[d] Heb. *præfracto.*
[e] Heb. *tumẽtis.*

endum ignem e foco, aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 'Ita enim dicit Dominus Jehova ſanctus Iſraëlis, 'reverſione & deſcenſu ſervabimini, in tranquillitate, & fiducia erit potentia veſtra: ſed non acquieſcetis,

16 Dicentes, 'nequaquam, ſed 'inſidentes equo fugiemus, idcirco fugietis: at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui perſequentur vos.

17 f'Mille hominum ab increpatione vnius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec 'reliqui fiatis ſimiles cippo 'in vertice hujus montis, & ſimiles vexillo in hoc colle.

18 'Idcirco autem' expectabit Jehova gratiam facere vobis, & idcirco elaturus eſt ſe ad miſerendum veſtri; 'quia Deus juris *eſt* Jehova 'beati omnes qui expectant eum.

19 'Nam populus Tzijone habitabit, Jeruſchalaimis: g porro non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui, ſimul ac audierit, exaudiet te.

20 'Dabit quidem vobis Dominus panem anguſtiæ, & aquas oppreſſionis: ſed non includetur angulo amplius ullus docentium te, quin oculi tui videbunt doctores tuos:

21 Et aures tuæ audient verbum a tergo tuo, dicentium: hæc illa *eſt* via, incedite per eam, 'cùm dexteram aut cùm ſiniſtram petetis:

22 'Et polluetis tectorium ſculptilium argenti tui, & amictum fuſilis ex auro tuo: 'ſeparabis ea ut laborantem ex menſibus: apage, dices eorum cuique:

23 'Tum dabit pluviam ſementis tuæ qua conſeveris terram, adeò ut panis, proventus terræ ſit uber & pinguis: depaſcent pecora tua die illa paſcuum latum.

24 'Boves etiam, & aſelli colentes tellurem farraginem meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.

25 'Eruntque ſuper omnem montem altum & ſuper omnem collem elatum, rivi, proceſſus aquarum; 'tempore cædis magnæ, cùm ceciderint 'turres.

26 'Et erit lux ipſa lunæ ſicut lux ſolis, lux autem ſolis erit ſeptupla, ut lux ſeptem dierum; 'quo die obligaverit Jehova fracturâ populi ſui, & fractionem plagæ illius curaverit.

27 'Ecce' nomen Jehovæ venit 'e longinquo, 'ardens ira ſua & gravitate incendii: cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis conſumens:

28 Et ſpiritus ejus tanquam torrens inundans 'eum *qui* ad collū dividebat; agitādo 'gentes agitatione 'vanitatis, 'fecit ut errent 'fræno impoſito maxillis populorum.

29 'Illud canticum eſt vobis, 'ut noctis qua ſanctificatur feſtum: & 'lętitia h animi, qualis eſt euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovæ ad rupem Iſraëlis:

30 'Feciſſe Jehovam ut exaudiatur decor vocis ſuæ, & 'deſcenſum brachii ſui demonſtraſſe, indignatione iræ, '& flamma ignis conſumentis; diſperſione & inundatione aquis lapide grandinis:

31 Cùm voce Jehovæ contritus eſt Aſſyrius, 'qui virga 'ſolitus erat percutere.

32 'Sic erit i omnis locus qua tranſibit 'virga fundatiſſima, cui impoſuerit 'Jehova eam, 'cum tympanis & cum citharis, quando 'k bellorum agitationem ipſam expugnaverit.

33 'Etenim paratus eſt l jam antè 'exitii locus, hic etiam ipſi regi conſtitutus eſt, 'profundiſſimum latiſſimum fecit *Jehova*: 'pyræ ejus, ignis & lignorum, multum *eſt*, flatus Jehovæ quaſi torrente ſulphuris incendit eam.

f Heb. *mille unum.*

g Heb. *flendo non flebis, gratiam faciēdo gratiam faciet tibi.*

h Heb. *cordis*

i Heb. *omnis tranſitus. virgæ fundationis.*

k Heb. *bella agitationis: hypallage.*

l Heb. *ab heſterno die: ſynecdoche. ut Geneſis 31. 2.*

Caput XXXI.

Suprà 30. 1. & ſeq.

1 'Væ deſcendentibus in Ægyptum ad auxilium, & *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi ſunt, & equitibus cùm ſunt numeroſi valde; neque reſpiciunt ad ſanctum Iſraëlis, & Jehovam non requirunt.

2 'Atqui ipſe etiam ſapiens eſt, qui cùm infert malum, verba ſua non finit amoveri: ſed inſurgit in domum' maleficorum, & 'in auxilium operantium iniquitatem.

3 Ægyptius verò homo *eſt*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem ſpiritus: quare Jehova extendente manum ſuam corruet adjutor, & cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.

4 'Sed ita ait Jehova ad me; 'quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam ſuam, cùm vocatur contra eum multitudo paſtorum, a voce eorum non terretur, & a ſtrepitu eorum non demittit ſe: ita deſcenſurus eſt Jehova exercituum ad militandum 'pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.

5 'Sicut aves volucres, ſic proteget Jehova exercituum Jeruſchalaima, protegendo etiam eripiet, 'tranſeundo etiam liberabit.

6 'Revertimini ad eum, a quem ſumma apoſtaſia provocant filii Iſraëlis.

7 'Cùm die illa ſpernent quiſque idola argentea ſua, & idola aurea ſua; quod faciunt vobis manus veſtræ peccatum *denique*.

8 'Tum cadet 'Aſſyrius gladio' non virili, & gladius non humanus conſumet eum'; & fugâ cōſulet ſibi b metu gladii, juveneſque ejus & lectiſſimi eius c 'tributarii erunt.

9 Nam' petra ejus præ formidine d evaneſcet, & conterentur 'præ ſigno principes ejus, dictum Jehovæ,' cui 'ignis *eſt* Tzijone, & 'furnus Jeruſchalaimis.

a Heb. *in quē profundant apoſtaſiam, ſive profundam faciunt. ſuprà 30. 22*

b Heb. *a facie.*

c Heb. *tributo.*

d Heb. *tranſibit.*

ANNOTATIO. IN CAPUT XXIX.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hiſce capitibus contineri judicamus, quatuor ſunt in univerſum partes: prima eſt denuntiatio ſumma judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios*

lonios erat effecturus Deus, usque ad versum 15. secunda & tertia sunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud universè pronuntiatum duobus modis accommodat pro personarum ratione: secunda enim pars est denuntiatio contra hypocritas, a versu 15. hujus capitis ad finem usque: tertia verò, contra desertores Dei manifestos, capite 30. quarta est conclusio, populum ad bonam frugem revocans, capite 31. Primæ autem denuntiationis partes sunt duæ: propositio, usque ad versum 9. & narratio causarum ex quibus hoc judicium eventurum est, usque ad versum 15. Hoc enim væ, non est imprecantis, sed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipsius templi, tum civitatis ostendit.

Arieli] *id est, altari, ac proinde templo synecdochicè: est autem Ariel vox composita, significans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur ἰσχάρα sive focus ingentis illius altaris ærei, de quo 2. Chronic. 4. 1. quia velut immanis leo holocausta allata consumebat igne perpetuo, cujus mentio est in fine hujus prophetiæ infrà 31. 9. sic etiam accipitur Jechezk. 43. 15. & 16. Est autem in priore hujus versus membro prolepsis sive propositio summa utriusque calamitatis, quam sequentia verba ex ordine interpretantur.* Castra metat.] *Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ, 2. Reg. & 2. Chronic. ultimis cap.* Adjicite] *apostrophe ad obsessos, qua Propheta ostendit diuturnam fore obsidionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeo irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam obsidio illa duravit triennio, 2. Reg. 25. 4. & Jirmejæ 52.* 2 Attamen] *id est, neque viribus vestris, quas ad propulsandos Chaldæos occupabitis, neque sacrificiis quibus vos iram meam amolituros præsumetis, impediar quo minus in summas angustias templum meum, urbemq; vestram, & vos ipsos redigam.*

Mœror &] *id est, summa & incredibilis anxietas.* Cùm erit] *id est, cùm urbem æquè atque templum perdam.* 3 Nam castra] *ἐργασία superioris denuntiationis, usque ad versum 9.* Pilata acie] *ut Jiobi 15. 24. harum autem minarum complementum vide, 2. Reg. 25. 4.* 4 Et terra loquar.] *id est, humillimè, & submississimè, ut ii faciunt qui corpore & animo abjecti sunt.* Sitque quasi] *vide supra 8. 19.* 5 Ut pulviculus] *id est, erit multitudo numerosissima: nam omnes copias Nebucadnetzar adduxit.* Velut gluma] *id est, promptissima erit & velocissima ad exequenda sine mora judicia mea.* 6 Visitabitur] *urbs Davidis videlicet.* Tonitru &] *id est, fragosis, repentinis, vehementibus, immedicabilibusq; plagis: quæ hac verborum congerie allegoricè designantur.* 7 Erit enim] *ætiologia proximè præcedentis congeriei, qua gravissimas calamitates Propheta designavit: non est mirum, inquit, si Chaldæi in vos intonaturi sunt, &c. nam rapientur odio contra vos insaturabili, neque satis habebunt unquam vos crudelissimè & inhumanissimè contumelis, plagis, cædibus, incendiisq; confecisse: quod genus odii sævissimi & inexplebilis duabus somniantium figuris illustratur.* 8 Ac si somniaret] *id est, semper ardentissimè esuriet (ut ita loquamur) & sitiet malis afficere te, neque adhuc allatis gravissimis malis acquiescet: quam rabiem optimè describit Jirmeja in Lamentationibus.* 9 Cunctantur] *narratio, ut diximus in vers. 1. qua exponuntur excidii prædicti causæ duæ: una est stupor & cæcitas populi Judæorum, versibus quatuor; altera, obdurationis a Deo sententia, vers. 13. & 14. In his autem verbis (quorum allusiones sunt elegantissimæ, est contestatio, qua Propheta primùm omnibus palam facit stuporem populi, deinde per apostrophen ad populum ipsius officium ostendit, quod si saperet factum esset. Hæc ita accipienda esse distinctiones docent, quæ extant in manuscriptis exemplaribus nostris.* Cunctantur, *inquit, nimirum resipiscere & credere monitis servorum Dei.* Admiramini] *id est, rapti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipsum.* Delicias agunt] *id est, genio indulgent & cupiditatibus.* Vociferamini] *ad Deum videlicet, missis deliciis & omni luxu implorantes misericordiam ejus, & tempestivè judicia prævertentes.* Inebriantur] *Judæorum animi studiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ.* 10 Perfudit vos] *id est, Deus obstruxit animum & oculos vestros justo judicio suo: allegoria.* Cum Prophetis] *id est, neque tantùm plebeios, sed etiam utriusque ordinis, civilis & Ecclesiastici, curatores soporavit: quod sequente similitudine illustratur.* 11 Scienti literas] *periphrasis peritorum, ut prophetæ atque primores sunt.* 12 Ei qui nescit] *periphrasis imperiti & illiterati vulgi.* 13 Dixit enim] *altera pars narrationis, nimirum sententia obdurationis a Deo; exponens causam & judicium ejus.* Propterea quòd] *duæ judiciorum causæ; una hypocrisis, altera superbia non acquiescens præceptis Dei, sed humana anteponens.* 14 Sese abdet] *id est, non amplius extabit, peribit, ut modò dixit: metaphora.* 15 Vę abdent.] *secundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus causa in populum judicium denuntiatum est, nimirum hypocrisin, ut diximus in versum 1. Sunt autem tres hujus loci partes: prima est propositio summa judicii in hypocritas, hoc versu: secunda, confirmatio per redargutionem, a versu 16. ad 22. tertia, priorum consolatio, inde ad finem capitis.* Abdentibus in] *id est, iis qui omnem industriam consumunt in consiliis capiendis, quæ etiam Deum ipsum fugere videantur; adeo sua hypocrisi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus posse subterfugere; ut sequentia verba explicant.* In tenebris] *id est, in abditissimo occultè instituto, & sententia ipsorum impervestigabilibus consiliis.* Quis videt nos] *quasi dicat, ne Deus quidem ipse videt.* 16 Res inverti] *confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a persona ipsorum, & persona Dei: prius enim argumentum est; putatisne vobis esse tam facile factu ut evertatis consilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitratu vestro, quàm facile est figulo tractare lutum atque transformare? hoc versu: posterius autem, imò verò hoc unius Dei est, atque ita se habere facto experiemini, vers. seq.* Cùm dicet] *hypothesis ironica sive concessio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum est, inquit, vos ita desipere, ut ne ipsa quidem naturæ principia cognoscatis. prius enim opus negabit opificem suum, aut factum infectum erit, quàm consilia & cogitationes vestræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum consiliorum partem labefactent.* Dicet]. *i. dicere poterit: nam potentialis est (ut vocant) significatio.* 17 An non] *altera pars antitheseos, qua Deus, contrà quàm putabant hypocritæ, potentiam suam asserit. quasi dicat, meum est momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc versu dictum, in sequentibus ab effectu illustratur.* 18 Et audient] *effectus interminationis de cædendo Libano, quo ferè elati & insolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & sentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant surdos, &*

cæcutiebant ad signa. Verba liter.] de quibus supra vers. 11. & 12. Ex caligine] in quam se putaverant profundissimè abditos esse a Jehova supra vers. 15. 19 Et cumulabunt] effectus promissionis de arvo in sylvam attollendo, vers. 17. 21 Propter verbum] id est, suscepta offensione etiam levissima de causa, aut planè nulla. 22 Idcirco] tertia pars, consolatio reliquiarum, a promissionibus Dei malum arcentis ab Ecclesia, eamq; servantis & informantis. Qui redemit] id est, adductus sola sua & gratuita misericordia, qua Abrahamum servavit, ex idololatria liberans, & posterorum salutem spopondit ei. Non jam] id est, cùm prædictum opus effecero. Jahhakob] id est, Ecclesiæ, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, ac propterea probris affecta est atque deformata. 23 Opificium manuum] id est, regenitos spiritu meo, quomodo accipit Paulus Ephes. 2. 10. Sanctificabunt] Ecclesia cum filiis suis. 24 Errabundi] id est, miseri homines seducti a via veritatis, ac proinde hùc illùc impulsi variis doctrinarum ventis. Susurrones] qui priùs prophetis obstrepuerant, eorumq; monita tulerunt indignissimè, discant conticescere & placidè accipere sermonem Dei.

IN CAPUT XXX.

1 Væ] tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in se accersivit judicia Dei, nimirum defectionem. Constat autem ex quatuor partibus; prima est propositio & denuntiatio summa contra defectores, usque ad versum 8. secunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denuntiandum populo, inde usque ad vers. 15. tertia, contestatio gravissima cum populo, usque ad versum 27. postrema, confirmatio ab exemplo Assyriorum, ad finem usque capitis. Filiis contumacibus] id est, Judæis, qui regnante Tzidkija contumaciam majorum sua cumularunt, obdurantes cervicem suam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36. 13. cujus contumaciæ insigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & consociato cum Ægyptiis, de qua hic agitur, & Jirmejæ 37. & Jechezk. 17. Consilium] de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Aegyptio. Non ex me] cujus videlicet dicuntur filii: sic amplificatur criminis atrocitas. Obducendum tegumentum] id est, ascisendam sibi protectionem defensionemq; aliam, quàm spiritus Dei nimirum eam quæ sequentibus 6. versibus exponitur; idq; tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quàm copias in Judæam immisisset: ac propterea recipere eas coactus est inopinato adventu Aegyptii, Jirmejæ 37. 11. 2 Proficiscentibus] id est, euntibus in Aegyptum, ut fœdus jungant & consequantur auxiliares copias. Non consuluerunt] quin potius nuntios meos subsannarunt & spreverunt verba mea, 2. Chron. 36. 16. μίασις, Umbram Ægypti] ad fruendum protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk. 17. 7. 3 Nam erit] ἐργασία sive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque versibus. 4 Tzohhane] vide Numeror. 13. 22. hæc autem historia habetur Jechezk. 17. ut antè diximus. Istius] regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ. Chanesum] id est, Daphnas Pelusias (ut Herodotus vocat lib. 2.) quæ cæterus scripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur 1. Reg. 11. 19. aut etiam Tachpanches Jirmejæ 43. 7. Obiter tamen observandum est corruptum esse Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum est, ἐπὶ ψαμμιτίχου βασιλέως φυλακὴ κατέστασαν ἔν τε Ελεφαντίνῃ πόλι πρὸς Αἰθίοπων, καὶ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πηλουσίῃσι ἄλλη πρὸς Ἀραβίων καὶ Ασσυρίων, καὶ τὰ λοιπά. Hujus interpretationis nostræ authorem secuti sumus Jonathanem Chaldæum. 5 Omnes pudef.] nempe rex Judæorum: id est, hac defectione sua & Aegyptiorum societate ruinam pudendam omnibus suis popularibus afferet. Per populum] id est, Aegyptios, qui ipsis potius confusioni & damno futuri erant. ut sequentia ostendunt, & docet Jirmeja 2. 36. 6 Onus] amplificatio, per antithesin sive comparationem studii & munerum ad Aegyptios transmissorum, cum malis quibus Judæos ipsos afficturi sunt & beneficia illorum compensaturi. Hæc autem verba non facere initium novæ alicujus prophetiæ tam perspicuè verborum series commonstrat & interpretatio nostra, ut pluribus non sit opus. Jumentis Austr.] id est, camelis Arabicis & asinis, quemadmodum sequentia docent. In terram] id est Aegyptum, ad cujus nomen alludit Hhebræum oppressionis vocabulum. Oppressionis &] id est, qua tantùm opprimi & in angustias cogi ex more, non adjuvari Judæi possunt. Ad eos] id est, Aegyptios, Judæis tam mortiferos quàm sunt leones, viperæ &c. Ad populum] ut supra vers. 5. 7 Nam Ægypt.] vide Jirmejæ 37. 7. De hoc] consilio & instituto Judæorum ad legationem mittendam. Fortitudinem ipsis] id est, si fortes & salvi esse volunt, ne legationem in Aegyptum mittant. 8 Nunc] secunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in vers. 1. cujus membra sunt duo: unum, obsignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor versibus: cujus generis obsignationē adhibuerat Moscheex præcepto Dei, Deut. 31. 19. & seq. alterum, summa Prophetiæ de exitio populi, usque ad vers. 15. Ut sit] ut Deut. 31. 19. 11 Ut cesset] id est, desinat nos per prophetas obtundere. 13 Similis rupt.] id est, perinde facitis hac iniquitate vestra, ac si vectibus aut malleis jam inclinantem murum vestræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices vestras: sic Psal. 62. 4. 14 Franget] id est, & quidem franget minutissimè, ut Jirmejæ 19. 11. amplificatio. 15 Ita enim] tertia pars hujus loci, contestatio: qua Propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc versu, & sequentis parte; deinde gravissimas calamitates præmittit, tribus sequentibus, ac postremo piorum animos consolatur erigitq; amplissimis promissionibus, usque ad versum 27. Reversione] id est, si tranquillis & sedatis animis certa fide conquiescentes in Deo, non autem Aegyptios implorantes (ut supra versu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque descendatis: ut Jirmejæ 38. 17. & seq. 16 Nequaquam] id est, nolumus reverti; sed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidem. Insidentes equo] vide historiam 2. Reg. & 2. Chron. ultimis cap. & Jirmejæ 39. & 52. 17 Mille hominum] confer cum Jirmejæ 37. 10. ex decreto Dei Levit. 26. 8. & Deut. 32. 30. Reliqui fiatis], i. reliquiæ ex vobis servatæ per electionem gratuitā parvo numero, spectandæ proponantur in oculis omnium gētium, ad colligendā Ecclesiā Dei, ut sup. 2. 2. In vertice] i. in Ecclesia versantes, quæ Tzijone monte figuratur. 18 Idcirco] tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis servet. Expectabit] i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus.

Quia

Quia Deus] *id est, propter se utrumque effecturus est.* Beati omnes] *epiphonema μεταβατικὸν ad alterum locum de consolatione piorum.* 19 Nam populus] *consolatio a promissionibus Dei, primùm de restitutione Ecclesiæ, hoc versu; tum de incorrupto Dei cultu, tribus sequentibus; postremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, vers. 23. & sequent.* 20 Dabit quidem] *occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum sensu quæ inciderunt post restitutionem: docet enim Deus se quidem castigaturum esse virga hominum, sed nunquam suos relicturum esse orphanos, quin a doctoribus & ministris Dei assiduè corrigantur, informentur, &c.* 21 Cùm dexteram aut] *id est, cùm aberrabitis a recta via; aut aliquantum deflectetis.* 22 Et polluetis] *id est, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adversantur.* Separabis ea] *id est, abjicies & abstinebis studiosissimè, velut a re turpissima & impurissima.* 23 Tum dabit] *id est, Deus tibi se hoc modo colenti benedicet.* 24 Boves etiam] *id est, adeò abundabitis proventu terræ, ut etiam optimus & purgatissimus cibo jumentis esse possit: hyperbole.* 25 Erunt que] *id est, irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint aridissima.* Tempore cædis] *id est, cùm Deus Ecclesiam suam repurgaverit cæsis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus est.* Turres] *ut suprà 2.15.* 26 Et erit] *i. illustrissima erunt & gloriosissima omnia in restitutione Ecclesiæ: hyperbole.* Quo die] *i. cùm Ecclesiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanq; chirurgus, curaverit: metaphora.* 27 Ecce] *postrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Assyriorum quod exponitur versibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo autem proponuntur duo: primum est mirificum judicium Dei contra Assyrios, duobus versibus: alterum fructus inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipsum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur.* Nomen Jehovæ] *id est, majestas Dei nominatissima.* E longinquo] *id est, quando judicio non tantùm Assyriorum, sed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæis abesse videbatur, ut hos liberaret illósque perderet: concessio.* Ardens ira] *id est, zelotypus pro defensione & liberatione Ecclesiæ suæ, ac proinde armis potentissimis instructus ad præstanda judicia sua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo.* 28 Eum qui] *id est, Assyrium, qui jámque rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruschalaimam: vide suprà 8.8.* Gentes] *ex quibus conflatus erat Assyriorum exercitus.* Vanitatis] *id est, tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant.* Fecit ut errent] *id est, ita propulsabit ut palantes reliquiæ reverterentur in regionem suam.* Fræno] *vide 2.Reg.19.28. & infrà 37.* 29 Illud canticum] *id est, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum.* Ut nocte] *id est, tam celebre & lætum, quàm est principium festorum solennium, quæ a nocte incipiebant ex lege.* Lætitia] *vide Psal. 42.5. & 84.5. & sequent. lætitiæ istius exempla.* 30 Feciſſe] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Ecclesiam suam, duobus versibus.* Descensum brachii] *id est, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virtutum suarum documentum insigne contra Assyrios edidisse.* Et flamma] *his quatuor comparationibus effecta iræ Dei qua profligati sunt Assyrii, optimè describuntur, perinde ac si igne fuissent consumpti, in minutissima frusta (quod suprà dixit versu 14.) dissiluissent, torrentibus abrepti & mersi, aut grandine attriti essent: etsi utrum angelus Dei his armis adversus Assyrios usus fuerit, an verò hæc dicantur διὰ παραβολῆς, non possumus confirmare.* 31 Qui virga] *ut suprà 10.5. & 24.* Solitus erat] *nam multoties Israëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileser, Schalman-eser & Sancherib, de quib. 2.Reg.15. & seq.* 32 Sic erit] *ἀποδοσις sive accommodatio exempli ad argumentum hujus prophetiæ; qua docet Propheta populum quidem Dei ab hostibus mala perpessurum, ut castigetur paterna dispensatione; sed tamen semper illis fore exitum lætum a Deo, hostibus verò ingratissimum.* Virga fundatiſſ.] *id est, certissima ex Dei decreto immutabili, super quo fundata est; ac proinde immotâ, & nulla arte evitabili.* Cum tympanis] *id est, redderetur lætissima & exhilarabitur liberatione Dei: synecdoche ab usu veterum, cujus exempla sunt Exod. 15.20. & 1.Schem. 18.5. & Psal. 68. 26.* Bellorum] *id est, hostes, quorum suos agitat opera, profligaverit.* 33 Etenim] *exornatio proximè præcedentis membri de adversariorum expugnatione, cujus forma allegoricè describitur.* Exitii] *hîc singularem vocem adhibet ad notandum singulare judicium quo in regem Babyloniæ erat usurus Deus: nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatris celebratus, ut ex Jermejæ 7. & 19. constat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuisse exustos legimus 2.Chron. 28.3. Cùm itaque impurissima illa sacrificia palam fierent ad portam Jeruschalaimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illustrissimum Babyloniis regis exitium magnificentissimè efficiendum in oculis Ecclesiæ ipsius nominat conjugata & affini voce; quò etiam spectant singula illa descriptionis verba sequentia.* Profundiſſimum latiſſ.] *exegesis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut ostendat convenientia fore Dei judicia cum personis: vide suprà 14. nam quod illic Propheta prædicit fore ut Babylonius sepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione ostendit.* Pyræ ejus] *sic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicuntur ad incendium, & conflagrationem illorum.*

In caput xxxi.

1 Væ] *Ultima pars concionis, conclusio, hoc capite continetur; cujus partes sunt duæ: una est, prophetiæ præcedentis repetitio summa, usque ad versum 6. altera, exhortatio ad resipiscentiam promissionibus conjuncta, ad finem usque. Repetitionis porrò duo sunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus versibus; & promissiones erga Ecclesiam, vers. 4. & 5.* 2 Atqui] *ἀντιπαράκλησις, qua refringit Propheta vanam Judæorum, Ægyptiorumq; confidentiam per comparationem sapientiæ & potentiæ Dei: esto sanè, inquit, sint sapientes, sint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipsorum sapientiam & potentiam deludat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & sequen. Quamobrem non dubium est quin idem porrò sit facturus ad vindicandum gloriam suam.* Maleficorum] *quos filios contumaces & populum rebellem nominavit, suprà 30.1. & 9.* In auxilium] *id est, in Ægyptios opitulantes Judæis.* 4 Sed] *Occupatio, qua temperat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (inquit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ: sed reliquias servabo & liberabo e manibus illorum; ut copiosè promisit suprà 30.19. & sequentibus.* Quemadmodum rugiens] *id*

est

est planè imperterritus a numero potentiáque hostium Ecclesiam infestantium. Pro monte Tzijonis] *id est, Ecclesia, synecdochicè.* 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum suum, ita Deus Ecclesiam suam perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Est autem hîc eclipsis relati nominis, ut Levit. 21.4.* Tranleundo] *quasi dicat, nocte una, sicut in Ægypto factum est, Exodi 12.29. nam nocte una similiter dejectum est Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Daniel. 5.30.* 6 Revertimini] *alter conclusionis locus, reliquias populi exhortans ad resipiscentiam, hoc versu; tum promissiones subnectens.* 7 Cùm die illa] *expositio promissionum in resipiscentes, quorum resipiscentia describitur hoc versu* περιεργαστικῶς. 8 Tum cadet] *id est, quando reconciliatus fuerit Deus cum resipiscente Ecclesia, omnia succedent optimè: Deus enim ipse Ecclesiam suam protegens victoriam tribuet ab omnibus hostibus, eorum spoliis locupletabit Ecclesiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promissio synecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Assyrium (quo uno potentissimo hoste fuerat tunc infestata Ecclesia) describitur.* Assyrius] *id est, quisquis, ut Assyrius fuerit hostis Ecclesiæ: synecdoche, ut suprà 25.10.* Non virili] *sed divino, id est, spiritu Dei, ut Zecarjæ 4.6.* Tributarii erunt] *id est, Ecclesiæ ministrabunt & servient: ut psal. 72.8. & sequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Assyriorum regnante Chizkija (quia tunc temporis minimè effectum est, ut ulli Assyriorum fierent tributarii) sed victoriam Ecclesiæ in regno Christi cum illa victoria comparatam, numerus omnibus illi anteferri. quasi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id est, receptus ejus, cui confidit tanquam firmissimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine.* Præsigno] *id est, metu signi aut vexilli, quod contra ipsos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis est] *his attributis Dei summas causas attingit Propheta prædictæ administrationis: Deus (inquit) in Ecclesia sua habitat, & in ea deposuit quicquid tum ad cultum suum, tum ad ultionem de hostibus sumendam pertinet: ac proinde quicunque in Ecclesiam invehuntur & Dei cultum labefactare volunt, se ipsos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum est suprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum sacrificia.* Furnus] *ad consumendos adversarios Dei & Ecclesiæ.*

Caput XXXII.

Propheta administrationem regni Christi a doctrina, veritate, & simplicitate commendans, piósque ad certam illius expectationem erigens, desolationem totius Judææ antegressuram prænuntiat, ut populares resipiscerent: deinde fructus & effecta regni Christi in Ecclesia prædicans concludit sermonem æternæ beatitudinis promissione.

1 'En justè regnaturus est 'Rex, & 'principes jure principatum gerent:
2 Et erit 'vir tanquam absconsio a vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in 'terra fessa *ex-siti.*
3 'Neque connivebunt oculi videntium, sed aures audientium auscultabunt:
4 [a] Animúsque inconsyderatorum intelliget scientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.
5 'Neque flagitioso amplius indetur nomẽ ingenui, & tenax non dicetur liberalis:
6 Sed flagitiosus *dicetur* flagitium eloquens, 'cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocrisin, & proloquendo in Deum 'errorem, exhauriendo animam famelici, & potum sitiẽtis subtrahendo.
7 Et tenacis 'instrumenta mala *dicentur*; 'qui scelerata consilia init ad perdendum humiles sermonibus falsitatis, etiam cùm egens eloquitur jus.
8 Ingenuus verò, qui ingenua consilia init; & qui rebus ingenuis insistit.
9 'Fœminæ 'tranquillæ 'surgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite sermonem meum.
10 'c Annis multis continentibus commovebimi, ô confidentes: quia 'defecerit vindemia, collectio non provenerit.
11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; 'exuite atque nudate vos, deniq; accingimini lumbis.
12 'Propter ubera plangant; propter agros [d] desyderatissimos, propter vitem fructiferam.
13 In terrâ populi mei spina sentica assurget: 'ustio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.
14 Nam 'palatium deseretur, 'strepitus civitatis derelinquetur: 'clivus & exploratoria specula erit pro speluncis 'usque in seculum, gaudio onagris, pascuo gregibus:
15 'Donec infundatur super nos 'spiritus de excelso; & 'redigatur desertum in arvum, et 'arvum pro sylva reputetur:
16 'Habitetque in deserto illo judicium, & justitia in arvo resideat.
17 Tunc erit opus justitiæ pax; effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & securitas usque in seculum:
18 Nam residebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis [e] securissimis, atque in locis ad quietem tranquillissimis;
19 'Ut ut petat grandinis casus sylvam, & depressione deprimatur civitas.
20 'O vos beatos, qui severitis 'secundum omnes aquas; 'qui immiseritis *eò* pedem bovis & asini.

[a] Heb. *cor præcipitum: sic deinceps.*
[b] Heb. *festinabit loqui nitida.*
[c] Heb. *annis dierũ super annũ: de anno & mense dierum, vide Gen. 29. 14.*
[d] Heb. *desyderii.*
[e] Heb. *securitatum.*

Annotatio.

1 En justè] *Hujus prophetiæ, quam Propheta scripsit ad consolationem Ecclesiæ per regnum Christi, partes præcipuæ sunt quatuor. prima est hypotyposis sive propositio, oculis piorum subjiciens constitutionem illius regni, usque ad versum 9 secunda est hortatio populi ad prævertendas resipiscentia calamitates eventuras ante illius regni constitutionem, usque ad versum 15 tertia, descriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt pii ex regno Christi, usque ad versum 20. ubi est conclusio epiphonematica. Sunt autem in hypotyposi illius regni observanda duo: unum est salutaris administratio, duobus versibus: alterum, vera institutio & simplicitas in publica*

publica & privata administratione omnium, versibus sequentibus. Rex] *Christus: nam de Chizkija aut alio ullo accipere alienum esse a vero tum sequentes promissiones ostendunt, tum verò antecedentium calamitatum descriptio: quam Propheta in hoc capite posuit de industria, ut superiorum esset corollarium.* Principes] *id est, administri regis & Ecclesiæ sanctè ministrabunt: allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Christus, spes & perfugium nostrum, mala depellit a suis, & bona conferet; quæ figurantur suis comparationibus, hoc versu.* Terra fessa] *ut Psal.63.2.* 3 Neque connivebunt] *expositio veræ institutionis in Ecclesia per Christum, hoc versu quidem allegorica, sequente verò plana. quasi dicat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, infrà 54.13. Est autem hoc versu oppositio ἀναπαιστικὸς oros sive eclipsis contrariorum, hoc modo; neque connivebant oculi, neque obsurdescent aures, sed videbunt oculi, & aures, &c.* 5 Neque flagit.] *expositio simplicitatis ex certissima veri notitia profectæ, verè, inquit discernent spiritus, & verè ac sine hypocrisi agent quoscunque Christus instituerit, ac pronde malum malum, & bonum bonum appellabunt.* 6 Cujus animus] *exegesis flagitiosi, qui designatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines.* Errorem] *id est, quicquid aberrat a veritate ejus.* 7 Instrumenta] *id est, non tantùm ipse malus judex abitur, sed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & fastidiosa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac allusione emphatica Propheta usus est, cujus lepos in vertendo perit.* Qui scelerata] *exegesis tenacis, quod falsitate corradit omnia, & ne egentissimo quidem ulli parcit in causa justissima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *secunda pars, qua regnum Judæorum singulæque civitates ejus provocantur ad resipiscentiam, ut antevertant judicia severissima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hic summatim complectitur.* Tranquillę] *id est, civitates diffluentes luxu, & nihil mali jam sentientes, aut in posterum præcaventes animo, sed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatis reverenter: vide in Genes.49.33.* 10 Annis multis] *septuaginta deportationis, & alias etiam consequentibus: ut ostendat præfinitio temporis vers.14.& 15.* Defecerit vind.] *id est, terra exolverit sabbatha sua, ut prædixerat Deus Levit.26.34.& 43.* 11 Exuite] *nimirum ordinariis vestibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1.13.* 12 Propter ubera] *id est, estote in luctu gravissimo, ac ne infantes quidem sugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3.5.& seq.* 13 Ustio] *sic accipimus hanc vocem, ut suprà 3.25. adducti fide historiæ 2.Reg.25.12.& 2.Chron.36.19.& Nechemiæ 1.3.& 2.3.* 14 Palatium] *domus regis succensa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament.1.1.* Clivus] *de quo 2.Chron.27.3.& Nechem.3.26. ubi erat turris magna & prominentissima (quam ab usu vocabant speculatoriam) testę Nechemja ibidem: Josephus a situ Ophlam vocat propter Hhebræam clivi appellationem, lib.6. de bello Judaico, cap.6.* Usque in seculum] *id est, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur seq.versu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua describuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera prolepticè hoc versu posita: unum, est communicatio spiritus & virtutis Dei in Christo; alterum, effectus sanctæ hujus communicationis, bonis salutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter effecta proximè sequentia appellatur spiritus judicii & spiritus sublationis, sup.4.3.* Redigatur desert.] *i.pius, qui priùs horridus esse videbatur, sit tanquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *i.impius elatus, qui prius videbatur esse cultissimus, horrescat; quod nudè dixerat versu 5.& seq. sic sup.29.17.* 16 Habitetq;] ἐργασία, *sive exornatio effectorum spiritus Dei in sanctis: erunt, inquit, fructus spiritus in arvo, id est, Ecclesia Dei, justitia, pax, & gaudium: ut Rom.14.17.* 19 Ut ut petat] *i. quamvis totus mundus alioqui inhorrescat malis, hi tamen ab omnibus immunes conservabuntur. Describitur autem mundus κατὰ μερισμὸν, cùm sylvam & civitatem Propheta nominat. q.d. ut ut perdantur omnia in urbe & rure: sic etiam piorum securitatem cõmendat Propheta Psal.46.* 20 O vos beatos] *conclusio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatissimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam messem.* Secundum omnes] *i.locis tam irriguis ut est Ecclesia Dei, vide in Ecclesiast.11.1.* Qui immiseritis] *i. colueritis immisso bove, &c. periphrasis culturæ.*

Caput XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Christi, primùm universè adversariis Dei exitium & piis salutem prænuntiat: deinde argumentis a natura gratiæ Dei, & Assyriorum exemplo petitis confirmat justos de fide & defensione Dei, de stabilitate regni Christi, & amplitudine Ecclesiæ ejus: postea gentibus adversis excidium, earumq; regionibus horrendam vastitatem prædicit: quorum judiciorum nomine postremò res omnes docet recreatum iri, itaq; ad instaurationem Ecclesiæ conspiraturas, ut regnum Christi ex omnibus gentibus ad ipsum conversis constituatur per redemptionem ejus.

1 [a]Væ tibi vastator, [b]qui ipse non vastaris; & tibi perfide, [a]contra quem non agitur perfidè: [c]cùm defieris *esse* vastator, vastaberis; cùm absolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 [d]Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: esto brachium [e]horum singulis matutinis, etiam salus nostra tempore angustiæ:

3 [f][b] A [g]sonoro strepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua disperguntur gentes:

4 [h]Et colligitur præda vestra, [c]collecta bruchi; [c]discursione qualis est [h]prasocuridum discursantium in eam.

5 [i]Editus est Jehova, nam habitat altum, [k]implet Tzijonem judicio & justitia.

6 [l]Est itaque firmitas temporis tui, robur [m]omnis salutis, [n]sapere te & nosse: reverentia Jehovæ est thesaurus ejus.

7 [o]En [p] [q]valentissimi horum clamaverant foris; [r]legati pacis amarè fleverant:

8 [s]Desolati erant aggeres, cessaverat [t] viator; [u]irritum fecerat fœdus, [x]spreverat civitates, non habebat rationem [y]ullius mortalis:

9 [z]Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat [a]Scharon quasi solitudo, rudebatque [b]Baschan & arvum:

10 [c]Nunc surgam, dixit Jehova; nunc [d]exaltabor, nunc extollam me.

11 [e]Concipitis torridum gramen, parietis stipulã: spiritus vester, est ignis cõsumpturus vos.

12 [f]Ita

[a] Heb. *cùm perfidè non egerint contra te: tertia pluralis impersonaliter: sic in fine versus.*
[b] Heb. *a sono strepitus: hypallage.*
[c] Heb. *secũdum discursionem locustarum.*
[d] Heb. *salutem.*
[e] Heb. *sapientia tua & scientia.*
[f] Heb. *Ereel, quod dicitur Ariel.2. Schem.23.20.*
[g] Heb. *transiens itinere.*

12 'Ita fuerunt populi *velut inditi* [h] fornacibus calcariis: *ut* spinæ succisæ, igne exusti sunt,
13 'Audite 'longinqui quod feci, & agnoscite propinqui potentiam meam.
14 'Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diversabitur, *aiebant*, ex nobis 'cum igne consumente? quis diversabitur ex nobis cũ ardoribus [i] perpetuis?
15 'Qui ambulat [k] justissimè, & qui loquitur [l] rectissimè: qui spernit lucrum *ex* fraudibus, qui excutit manus suas ne teneat munus, qui occludit aurem suam ne audiat [m] cædes, & obstipat oculos suos ne videant malum.
16 'Hic *velut* altissima loca habitabit, *ut* propugnacula 'petrarum, 'locum editum ejus; 'panis ejus dabitur, aquæ ejus stataæ *erunt*:
17 'Regem in pulchritudine sua videbunt oculi tui, spectabũt terram [n] longinquissimam:
18 'º Animus tuus 'meditabitur terrorem; *dicens*, 'ubi est 'legisperitus? ubi 'pensator? ubi 'censor turrium?
19 Populum robore præditum 'non videbis; populum [p] profundioris sermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinę linguæ, ac [r] non intellectæ.
20 'Aspice Tzijonem, urbem conventuum nostrorum: oculi tui videant Jerusalaima, 'caulam tranquillam, tentorium *quod* non dissipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in æternum, neque ulli funes ejus disrumpentur:
21 'Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumque amplorum spatiis: 'non itura est in eo [s] classis impulsa remis, neque navis magnifica pervasura eum:
22 Nam Jehova vindex noster, Jehova legislator noster; Jehova Rex noster, ipse servabit nos.
23 'Deserent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum malum suum, non expanderint velum, tunc dividetur præda spolii permulti, 'claudi diripient prædam.
24 'Neque dicet habitator, ægrotus sum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

[h] Heb. *combustionibus calcis: vide simile Jehoschubhæ* . 11. 8. & 13. 6.
[i] Heb. *seculi.*
[k] Heb. *justitiis.*
[l] Heb. *rectitudinibus.*
[m] Heb. *sanguines.*
[n] Heb. *longinquitatum*
[º] Heb. *cor tuum.*
[p] Heb. *profunditatem labii præ audire.*
[q] Heb. *ridiculum linguæ, ut suprà* 28. 11.
[r] Heb. *cujus non est intelligentia.*
[s] Heb. *classis remi.*

Caput XXXIIII.

1 'Accedite gentes ad audiendum, & nationes attendite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.
2 'Nam fervens ira *est* Jehovæ contra omnes gentes, & æstuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:
3 Et confossi earum projiciẽntur, cadaverumque earum ascendet fœtor: & 'colliquescent montes ex sanguine eorum:
4 'Etiam contabescet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli: & totus exercitus eorum decidet ut decidit folium e vite, & ut deciduus fructus e ficu.
5 'Nam inebriatus est in cœlis gladius meus: ecce 'super Edomæos descendet in judicium, & 'super [a] populum quem devovi internecioni.
6 'Gladius Jehovæ implebitur 'sanguine, pinguefiet adipe, sanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm sacrificium erit Jehovæ 'Botzræ, & mactatio magna in terra Edomęorum,
7 Descendent quoque 'unicornes cum eis, & juvenci cum robustis *tauris*; 'adeò ut inebrietur terra eorum sanguine, & pulvis eorum adipe pinguefiat:
8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum 'ob causam Tzijonis *erit*.
9 'Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in sulphur; eritque terra ejus pro pice ardente.
10 Noctu & interdiu non extinguetur, in seculum ascendet fumus ejus: a generatione in generationem vastata manebit, [b] in sempitẽrnum nemo transibit per eam:
11 Sed hæreditariò possidebunt eam 'platea, & 'anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: '& extendet super eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:
12 'Clarissimos ejus ad regnum vocabunt, sed nemo erit ibi; & omnes principes ejus futuri sunt nihil.
13 Et assurget in palatiis ejus spinarum multitudo, chamęleon, & spina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:
14 Et concurrent 'fera animalia cum terrifico, & scops proximo suo acclamabit: tantùm ibi residet strix, invenietque sibi quietis locum:
15 Ibi nidificabit 'merula, & 'ponet; cumq; 'erumperit, colliget ad umbram suam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.
16 'Quærite ex 'libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum est, unum alterum non desyderabũt: nam 'os meum est quod pręcipit, & spiritu suo idem congregabit ea:
17 'Nam cùm projecerit illis sortem, & manu sua distribuerit illis ad amussim; usque in seculum hæreditariò possidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

[a] Heb. *populum anathematis mei.*
[b] Heb. *in æternitatem æternitatũ.*
[c] Heb. *mulier ad sociam suam: sic versu sequente.*
[d] Heb. *generationem & generationẽ.*

Caput XXXV.

1 'Lætabuntur 'de his 'desertum & solitarius locus; & exultabit solitudo, ac florebit tanquam rosa:
2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *sua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor 'arvi & Scharonis; ista videbũt gloriã Jehovæ, decorẽ Dei nostri, *& decent*,
3 'Confirmate manus remissas, & genua labantia fortificate:
4 Dicite [b] inconsyderatis animo; confirmamini, ne timeatis: ecce Deus vester, ultio advenit, retributio Dei, ipse advenit servaturus vos.
5 'Tunc aperient se oculi 'cæcorum, & aures 'surdorum patefient:
6 Tunc 'saliet claudus velut cervus, & cantabit lingua 'muti: 'erupisse in deserto aquas, & torrentes in solitudine:
7 Abiisse torridum locum in stagnum, & siticulosum in scaturigines aquarum; in caula draconum, 'cubili cujusque, 'gramen esse cum arundine & junco.

[a] Heb. *florẽdo florebit.*
[b] Heb. *præcipitibus corde: ut suprà.* 32. 4.

8 'Et

8 'Et erit illic 'agger & via, quæ via ſanctitatis vocabitur, qua non tranſibit 'pollutus, ſed erit 'iſtorum: 'viator, ne ſtulti quidem poterunt deerrare.

9 Non erit ibi 'leo, & 'violenta ulla fera non conſcendet eam, non invenietur ibi: ſed ambulabunt *ea* vindicati:

10 Et redempti Jehovæ revertentur, 'pervenientque Tzijonem 'cum cantu, & lætitia e'perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lætitiã aſſequentur, 'fugientq; mæror & gemit'.

e Heb. *incedens via.*
d Heb. *violẽta ferarum.*
e Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Hæc concio comprehenſa tribus capitibus, a Propheta de induſtria fuit ſubjecta ſuperioribus omnibus; quia nunc demum ſingularia judicia omnia omittuntur, ut tranſeatur ad juſtam conſtitutionem regni Chriſti, quod poſt judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione ſummatim quatuor partes: prima eſt prolepſis, ſive propoſitio, univerſè malis malum, & bonis bonum denuntians, verſibus quatuor: ſecunda eſt propoſitio ſive explicatio ſecundæ partis prolepſeos per ὑστέρωσιν Hhebræis familiarem, toto hoc capite: tertia eſt explicatio prioris partis prolepſeos, toto capite 34 poſtrema eſt concluſio, exponens gloriam regni Chriſti, piorũmque gloriationem ex conſtitutione ejus, capite 35. Hac autem prolepſi primùm mala improbis prædicuntur, verſ.1. deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus ſequentibus: nam quæ hoc loco dicuntur, non ad certam aliquam & ſingularem gentem referimus; ſed ad omnes reluctantes Deo, & Eccleſiam ejus vi ac fraudibus infeſtantes.* Qui ipſe] *id eſt, qui præſentibus commodis, & divitiis benignitatis ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non laceſſitus circunvenias.* Cùm deſieris] *id eſt, cùm menſuram ſcelerum tuorum ad ſaturitatem impleveris, & cumula veris.* 2 Jehova] *alterum membrum prolepſeos exponens fidelium preces, hoc verſu; & conſecutura bona, duobus ſeq.* Horum] *id eſt, tuorum defenſio te expectantium: ſic Eccleſia pro ſingulis precatur, & ſinguli pro Eccleſia tota.* 3 A ſonoro] *explicatio bonorum quæ in ſalute percipiunt pii: unum eſt, liberatio a malis, hoc verſu; alterum, omnis boni perceptio, verſu ſeq.* Sonoro ſtrepitu] *id eſt, vel ſolo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba elegantiſſimè opponit Propheta præcedentibus, eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus, &c.* 4 Et colligitur] *i. & vos, ô pii, de hoſtibus triumphatis, eorũmque ſpoliis locupletamini: apoſtrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & obſervatione omnium judiciorum Dei inde a temporibus Abrahami, prout in ſcriptura leguntur.* Collecta bruchi] *id eſt, prædæ vobis erit quicquid ſibi comparavit hoſtis, qui tanquam bruchus & locuſta depopulatur omnia.* Praſocuridum] *id eſt, locuſtarum viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: ſic Hhamos 7.1.* 5 Editus eſt Jehova] *ſecundus hic locus expoſitionem continens ſecundæ partis prolepſeos, ut antè diximus, explicat primùm argumenta propoſitionis, uſque ad verſum 13. deinde documenta fidei & ſanctimoniæ ad obtinendas promiſſiones, uſque ad verſum 20. poſtremò per hypotypoſin oſtendit promiſſionum fructum, ad finem uſque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc verſu; a fide noſtra & pietate in Deum, verſ. ſequente; poſtremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei geſtæ contra Aſſyrios, verſibus ſeq.* Implet Tzijonem] *id eſt, præſens eſt ex fœdere cum Eccleſia inito, ut judicet improbos, & juſtitiam in ſuis exerceat.* 6 Eſt itaque] *ſenſus eſt, neque vita ſtabilis, neque firma ſalus poteſt cuiquam contingere, niſi per fidem quæ in ſapientia ſcientiáque certa verſatur; & niſi theſaurum pietatis reconditum poſſideat in bona conſcientia, qua repulſa non poteſt non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1. 19.* 7 En valentiſſimi] *tertium argumentum, ut diximus verſ. 5. exponens hiſtoriam calamitatis Judæorum, verſ. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus ſeq. quo exemplo voluit Propheta Judæos ita confirmare, qui ſi in rem præſentem adduxiſſet manu.* Valentiſſimi horum] *id eſt, præfecti Judæorum, miſſi a rege Chizkĩa ut audirent legationem Rab-ſchakis. 2. Reg. 18. 37.* Legati pacis] *id eſt, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Aſſyrio ſervari & coli poſtulabant.* 8 Deſolati erant] *id eſt, averſa omnis commeandi ratio, obſeſſis per Aſſyrium itineribus: quod genus calamitatis ſimiliter narrat Debora Judic. 5. 6.* Irritum fecerat] *Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18. 17.* Spreverat civitates] *tum deſtruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18. 33. & 19. 12.* 9 Lugebat] *id eſt, miſerrima erant omnia atque miſeranda: metaphora proſopopœetica.* Scharon] *vide 1. Chron. 5. 16.* Baſchan &] *id eſt, paſcua & arva, ſynecdochicè, ut infra 35. 2.* 10 Nunc ſurgam] *altera pars narrationis, ut dictum eſt verſ. 7. qua conſilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus verſibus.* Exaltabor] *opere mirifico: humanitus dicta.* 11 Concipitis] *diſcrepatio allegorica, qua Deus Aſſyriorum conſilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà conſumi ſolent.* 12 Ita fuerunt] *eventus Aſſyriorum deſcriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19.* 13 Audite] *ex ſuperioribus argumentis profluunt duo illi propoſitionum rivi de quibus in verſum 1. prior, vocans pios ad fidem & ſanctimoniam, hoc capite; poſterior, judicium improbis denuntians, capite ſeq. Hujus autem propoſitionis exordium hoc verſu continetur: documenta, ſex verſibus ſeq. ac poſtremo hypotypoſis, ut diximus in verſum 5.* Longinqui prop.] *id eſt, omnes, ex Judæis & gentibus.* 14 Expaverant] *propoſitio de fide & ſanctimonia piorum, occaſione ſumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui inſtruente obſidionem Sancheribo diffidebant promiſſionibus Dei, & perfidiam ſuam obvelabant ſpecie quadam reverentiæ; quaſi tenuitatem ſuam ex animo cognoviſſent indignam eſſe quæ accederet infinitam majeſtatem Dei: cujuſmodi exemplum in Achazo vidimus ſuprà 7. 12.* Cum igne conſumente] *ſic abutitur hypocriſis apertis Dei verbis; Deut. 4. 24. quaſi diceret, fruſtra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita eſt Judæa fœderis Jehovæ, & fecit ſibi ſculptile: quamobrẽ nihil amplius a Deo expectandum eſt quàm ut conſumat nos, quia ignis conſumens Deus zelotes eſt; ac proinde ſtat ſententia ejus de ulciſcendis peccatis, non autem de inſtaurando fœdere & continuando nobiſcum.* Ardoribus perp.] *i. quis ſubſiſtat ad conſtantiſſima judicia ejus? quæ non poſſunt ab hominibus expugnari: vide ſup. 10. 16. hæc enim verba ſunt deſperantiũ de ſalute, quam Deus per ſervos ſuos promiſerat.* 15 Qui ambulat] *ſubjectio adverſans ſuperiori hypocritarũ deſperationi; qua Deus pios & juſtos (quorum definitio hoc verſu continetur) confirmat in expectatione promiſſorũ Dei.*

16 Hic]

16 Hic] *promissa quæ justo fiunt his quatuor versibus, continent liberationem a malis & malorum metu, bonorúmque omnium communicationem, quam privatè & publicè in Ecclesia pii percepturi sunt.* Locum editum] *Tzijonem, Ecclesiam Dei.* Panis ejus] *id est, omnibus vitæ ejus commodis a Deo consuletur: synecdoche.* 17 Regem] *id est, non amplius squalentem & luctuosum videbis Regem, aut regionem occupatam; sed gloria magnificentissima abundabit Rex, & inimicos superabit, quorum sedes quamvis longinquas te vidente adjunget sibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum est, 2. Chron. 32. 23. sed perfectum & consummatum in Christo.* 18 Animus tuus] *id est, nihil metues amplius; sed habebit delectationem secura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia consilia, rationes, conatus, & turbas hostium infensorum tibi: atque huc spectavit Paulus 1. Cor. 1. 20.* Meditabitur] *non sollicitus, sed exultabundus.* Ubi est] *hic sermo est piorum, qui ad Ecclesiam se recipientes & freti præsidio Dei securè hostibus insultant: quod his interrogationibus Propheta facit, quasi dicat, si quid est in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò sunt; consilia a peritis, pecuniæ a pensatoribus sive quæstoribus, munitiones a censoribus & tribunis militaribus, robur denique & copia militum: sed ubi sunt ista omnia? si fortè possint Deo obsistere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi a conspectu Dei, Psal. 68. 3.* Legisperitus] *videlicet castrensis sive militaris.* Pensator] *quæstor præfectus erario militari.* Censor turrium] *id est, tribunus præfectus censendis & curandis machinis, tormentis, munitionibúsque bellicis, synecdochicè.* 19 Non videbis] *id est, nullo pacto experieris, ac ne videbis quidem.* 20 Aspice] *hypotyposis confirmans promissiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præstantia Ecclesiæ propter Deum habitantem & insidentem in ea, tribus versibus & fructus ad singulos perventuri, duobus ultimis.* Caulam tranq.] *allegoria duplex, Ecclesiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponens, sed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia.* 21 Sed ibi] *hoc est, quemadmodum Mesopotamia fluviis circumquaque firmata est, Euphrate & Tigri, & sicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; sic Deus, imò valentiùs multò Ecclesiam firmaturus est, & futurus pro muro amplissimo, ut sit Ecclesia extra omnem telis jactum: similiter alibi Deus igneum murum se fore prædicit Ecclesiæ suæ, Zacarjæ 2. 8. & 9.* Non itura] *id est, non perferet rem ullam adversantem nobis; sed potius judicio suo perdet & immerget, sicut olim Ægyptios: μείωσις.* 23 Deserent] *apostrophe gloriosa ad classem inimicorum, quis Ecclesiam cogitant invadere: illi, in quis Propheta, primo impetu a Deo consternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Ecclesiæ.* Claudi] *id est, etiam tenuissimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendent imparatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2. Schem. 5. 6.* 24 Neque dicet] *id est, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remissionem peccatorum, justificati fide in Christum Jesum Regem & servatorem nostrum.*

In caput xxxiiii.

1 Accedite] *Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepseos, de qua diximus suprà 33. 1. nimirum ad propositionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propositionis tres partes: prima est exordium hoc versu, quemadmodum in superiore quoque propositione fuisse ostendimus, suprà 33. 13. secunda est narratio judiciorum futurorum a Deo, usque ad versum 16. tertia est confirmatio, duobus ultimis. Est autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat suprà 1. 2.* 2 Nam fervens] *narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judiciis Dei contra homines improbos, usque ad versum 9. alteram, de effectis judiciorum in terram ipsam & res creatas omnes, inde ad versum 16.* 3 Colliquescent montes] *hyperbole elegantissima optimè exprimens severitatem judiciorum Dei, ut sequente versu, quasi dicat, cælum & terra exhorrescent tam atroces pœnas quas Deus sumpturus est de inimicis suis, ut suprà 13. 10.* 4 Etiam contabescet] *similem planè hyperbolen, atque hinc desumptam vide Apoca. 6. 12. & seq.* 5 Nam inebriatus est] *ætiologia a decreto Dei, pro eo quod est, res jamque in cælis conclusa atque confecta est: fixum est decretum, & immutabile. Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, id est, rubere & circumfluere sanguine, ut Jirmejæ 46. 10.* Super Edomæos] *hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notissimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hostes fuerant infensissimi, ut Psal. 137. 7. Hhamos 1. 11. Hhobadjæ 10. & seq. Lament. 4. 21. Jechezk. 25. 12. & sup. 21. 11.* Super populum] *id est, super alios omnes excidio destinatos.* 6 Gladius Jehovæ] *altera descriptio judiciorum Dei: qua ostendit quàm gratum sibi futurum est cùm inimicos Ecclesiæ profligabit; a similitudine sacrificiorum, quæ ipsi odora fuerunt olim in Ecclesia per Christum.* Sanguine] *quasi dicat, cõsumam eos planè: nam sanguis & adeps in sacrificiis (quibuscum improbi comparantur) solebant consumi Jehovæ, Levit. 3. 16. & 17.* Botziræ] *quam Ptolemæus Bostram vocat, in Edomæa.* 7 Unicornes] *id est, etiam indomiti & potentissimi quique potentia Dei mittentur sub jugum: nam unicornium natura indomita esse dicitur, ut Ijobi 39. 12. & seq.* Adeò ut] *hyperbole, ut suprà 3. & 4. id est, copiosè perfundatur.* 8 Ob causam Tzijo.] *id est, propter Ecclesiam.* 9 Itaque] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. de effectis Dei terrificis; quorum duo in universum ponuntur capita: unum, fore terras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, desertas, & solitarias tantùm bestiis habitabiles.* 11 Platea] *vide Levit. 11. 18.* Anataria] *vide suprà 14. 23.* Et extendet] *id est, quisquis instaurare conabitur, frustra consumet operam: ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas destruet, Maleaci 1. 4.* 12 Clarissimos ejus] *id est, non poterunt instaurare regnum amissis regibus, neque domos suas de integro extruere. Verborum autem ἐμπλοκήν, quæ versu hoc inest, ad evidentiam transposuimus.* 14 Fera animalia] *vide suprà 13. 21.* 15 Merula] *avis solitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) assultim incedens, qui saltandi usus apud Hhebræos avi nomen dedit.* Ponet] *ova sua.* Eruperit] *id est, exclusa fuerit pullities, quæ per eclipsin hoc loco intelligitur.* 16 Quærite] *confirmatio superiorum denuntiationum ab eventu, quo veritatem sermonis sui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter. 18. 22.* Libro Jehovæ] *id est, libro prophetiarum, quas Jehova edit per prophetas suos actos ipsius*

sius spiritu. Os meum est] *id est dixi, & præstabo dictum verbo potentissimo.* 17 Nam cum] *id est, ex quo semel regiones istas feris habitandas assignaverit, nunquam desinet maledictio eis regionibus pronuntiata: assignationem autem Propheta figurat duobus modis, sorte & funibus, qui modi tunc in usu erant: ut terra tribubus sorte, & agri funibus in familias distributi sunt, Numer. 26. 54. & Jehosch. 18.*

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] *Conclusio totius concionis, ut dictum est suprà 33. 1. qua Propheta partim hyperbolicis orationibus, partim puris atque simplicibus præstantiam illius regni explicat quod consummatur in Christo. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius est de rebus creatis rationis expertibus; posteriæ, de hominibus. Cæteris rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum est sensûs cum effectu suo, alterum est sermo ad homines habitus, quatur versibus primis. quasi dicat, gestient quodammod omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Christo.* De his] *tum liberatione bonorum, capite 33. tum judiciis in hostes Ecclesiæ, capite 34.* Desertum] *id est, etiam loca quæ videntur omnium ineptissima.* 2 Arvi] *ut suprà 33. 9.* 3 Confirmate] *id est, alti altos docete, jubete bono animo esse, & salutaribus monitis adjuvate: metaphora; ut Ijobi 4. 3. quæ versu sequente exponuntur.* 5 Tunc aperient se] *alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties visum est, in corporibus præstabat Christus, & in animis suorum quotidie præstat.* Cæcorum] *ut Matth. 9. 27. & 11. 5. & 12. 22. & 20. 30. & 21. 14. & Joann. 9.* Surdorum] *ut Matth. 11. 5. & Marci 7. 32.* 6 Saliet] *ut Matth. 11. 5. & 15. 30. & 21. 14. Joan. 5. & Actor. 3. 2. & 8. 7. & 14. 8.* Muti] *ut Matth. 9. 32. & 12. 22. & 15. 30.* Erupisse] *argumenta cantus fidelium, omnia instaurata & restituta esse in Christo: quod figuratè hoc & sequente versu exponitur.* 7 Cubili cujusque] *id est, in locu etiam abditissimis & incultissimis: sic accipiendum esse hunc locum Hhebraicæ distinctiones docent.* Gramen esse] *id est, locum qui fuerat aridissimus (qualem dracones expetunt) uliginosum effectum esse.* 8 Et erit illic] *secunda pars conclusionis, qua tum Ecclesiæ accessus, duobus versibus; tum fructus, versu ultimo exponuntur: sumpta allegoria a constitutione priscæ illius Ecclesiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id est, aggesta & excelsa via. hypallage, sive potius ἓν διὰ δύο, ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id est, infidelis, aut sceleratus ullus.* Istorum] *nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguæ explicatæ fuerint beneficio Christi ad prædicandum Deum, id est, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut sequentia docent.* 9 Leo] *id est, inimicus ullus Dei, aut Ecclesiæ damnosus.* 10 Pervenient] *id est, recipientur in Ecclesiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut solebant qui festis anniversariis proficiscebantur Jeruschalaima, ut annotavimus suprà 30. 29.* Perpetua] *ac proinde illam priscæ Ecclesiæ lætitiam numeris omnibus superante.* Fugientque mœr.] *id est, & quidem constantissimum assequentur gaudium, nullo pacto mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eodem est argumento, & propè iisdem verbis cum 2. Reg. 18.

2.Reg.18.13 1 FUERAT enim decimoquarto anno regis Chizkijæ, ut ascendens Sancherib rex Assyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2.Re.18.17 2 Misit autem rex Assyriæ Rab-schaken Lacischo Jeruschalaima, ad regẽ Chizkijam, cũ copiis numerosis: qui substitit ad aquæ ductum piscinæ superioris, *qui est* in aggere agri fullonis.

3 Et egressus est ad eum Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui; cum Schebna scriba, & Joacho filio Asaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-schake, dicite jam ad Chizkijam; sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ *est* fiducia ista qua confidis?

5 Dixero (veruntamen verba futilia) *adesse* consilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in scipione arundinis istius quassatę isto, in Ægyptio; quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.

7 Quòd si dixeris ad me, in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruschalaimis, coram altari hoc incurvate vos?

8 Sed nunc misceto quæso bellum cum Domino meo Rege Assyriæ: & dabo tibi bis millę equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc an absque Jehova ascendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, ascende in regionem istam, & perde eam.

11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-schaken, alloquere quęso servos tuos Syrè; intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui est super murum.

12 Sed dixit Rab-schake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus, ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui desidẽt super murum, ut comedant excrementa sua, & bibant lotium suum vobiscum?

13 Itaque substitens Rab-schake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Assyriæ.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hęc in manum Regis Assyriæ.

16 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ, transigite mecum munere, & prodite ad me; sic comedite quisque *fructum* vitis

ſuæ, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bibite quiſque aquas ciſternæ ſuæ:
17 Uſquedum veniens aſſumam vos *deducendos* in terram ſimilem terræ veſtræ; terram frumenti & muſti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:
18 Ne fortè ſeducat vos Chizkija, dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quiſque terram ſuam e manu Regis Aſſyriæ?
19 Ubi *ſunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerunt *ne* Schomronem e manu mea?
20 Qui ſunt inter omnes deos regionum iſtarum, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaima e manu mea?
21 Obticuerunt autem, neque reſponderunt ei quicquam: præceptum enim Regis fuerat edicentis; ne reſpondeatis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque ſcriba, & Joach filius Aſaphi a memoria, ad Chizkijam laceris veſtibus: & indicaverunt ei verba Rabſchakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria ſequentia in hunc locum inſerta ſunt, non tantùm ad lucem ſuperioribus prophetiis afferendam, ut a Jeſchahhja conſcripta ſunt; verùm etiam quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac hiſtoria geſta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occaſio Prophetæ data eſt prophetandi de regno Chriſti; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Chriſti & Eccleſiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *conceſſio ironica. quaſi dicat, ut dem te virum eſſe valentem conſilio & fortitudine; certum eſt tamen te unum nihil præſtare contra Regem tam potentem poſſe. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an Aegyptio? an Deo? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem eſt argumento cum 2. Reg. 19.

1 FUIT autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret veſtimenta ſua; & tegens ſe cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam ſcribam, ac ſeniores ſacerdotum, tectos ciliciis; ad Jeſchahhjam filium Amotzi prophetam.
3 Qui dixerunt ad eum, ſic ait Chizkija, dies anguſtiæ, & increpationis, irritationiſque eſt dies hic; cùm venerint filii uſque ad os matricis, & vis non adſit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabſchakis, quem miſit Rex Aſſyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujuſmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem pro hoc reſiduo quod præſens eſt.
5 Cùm itaque veniſſent ſervi Regis Chizkijæ ad Jeſchahhjam,
6 Dixit ad eos Jeſchahhja, ſic dicitote ad dominum veſtrum: ſic ait Jehova, ne timeto propter verba iſta quæ audiviſti, quibus blaſphemarunt pueri Regis Aſſyriæ me.
7 Ecce ego indam ei ſpiritum, ut audito rumore revertatur in terram ſuam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reverſus Rabſchake invenit Regem Aſſyriæ oppugnantem Libnam: audiverat enim eum profectum eſſe Laciſcho.
9 Audiens autem de Thirhaka Rege Cuſchi, dicens, procedit ut pugnet contra te: audiens, inquam, miſit nuntios ad Chizkijam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in quo tu fiduciam habes, dicendo; non tradentur Jeruſchalaima in manum Regis Aſſyriæ.
11 Ecce tu audiviſti quid fecerint Reges Aſſyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum: & tu eripereris?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas perdiderunt majores mei? Gozanem, & Haranē? & Retzephum, & Hhedenitas qui ſunt Telaſſari?
13 Ubi eſt Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ?
14 Cumque accepiſſet Chizkija literas e manu nuntiorum, & legiſſet illud; aſcendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus eſt Chizkija Jehovam, dicendo:
16 Jehova exercituum, Deus Jiſraëlis, inſidens Cerubinis, tu es Deus ille ſolus, omnibus regnis terræ; tu feciſti cœlum & terram.
17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi Jehova oculos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui miſit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum eſt, Jehova: vaſtaverunt reges Aſſyriæ omnes [a] gentes illas, & regionē illarum:
19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, ſed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noſter, ſerva nos e manu illius; ut cognoſcant omnia regna terræ, te Jehovam ſolum eſſe.
21 Tum miſit Jeſchahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Aſſyriæ:
22 Hoc eſt verbum quo edicit Jehova *reſponderi* ei: contemnit te, ſubſannat te virgo filia Tzijonis, poſt te caput movet filia Jeruſchalaimorum.
23 Quem probro affeciſti ac blaſphemaſti? & contra quem extuliſti vocem? utique attollis *in* ſublime oculos tuos contra ſanctum Jiſraëlis.
24 Per ſervos tuos probro affeciſti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum

[a] Heb. *terras, meis nymicè.*

meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam proceras cedros ejus, lectissimas abietes ejus; ingrediar etiam
[b] celsissimam extremitatem ejus, sylvas, arva ejus.
25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obsessorum.
26 An non audivisti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.
27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum assurgat.
28 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.
29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua ascendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.
30 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum, comedere vos anno uno sponte natum, & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructum earum:
31 Nam residuum domus Jehudæ, quod relictũ fuerit, rursus radicabitur inferne; & proferet fructum supernè;
32 Cùm Jerusalaimis prodibit reliquum; & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.
33 Propterea sic ait Jehova de Rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neq; jaculaturus huc sagittam, neque oppositurus ei scutum; neque diffundet contra eam missilia catapultaria.
34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.
35 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam, propter me & propter Davidem servum meum.
36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: cumque surrexissent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.
37 Quare profectus abivit, & reversus est Sancherib Rex Assyriæ; consedítq; Nineves.
38 Ubi fuit, ipso se incurvante *in* æde Nisroci Dei sui, ut Adramelech, & Schareetzar filii ejus percuterent eum gladio, ipsi verò proriperent se in terram Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

[b] Heb. *celsitudinem extremitatis ejus.*

CAPUT XXXVIII.

Eodem est argumento cum principio 2. Reg. 20. Inseritur autem ode Chizkijæ, quæ ægritudinem & perturbationem animi sui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales spondet.

2. Reg. 20.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeschahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, sic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.
2 Quapropter advertens Chizkija faciem suam ad parietem, oravit Jehovam.
3 Et dixit; obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis feci: & flevit; Chizkija fletu magno.
4 Tum fuit sermo Jehovæ ad Jeschahhjam, edicendo:
5 Abi, & dicito ad Chizkijam; sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:
6 Et e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.
7 Atque hoc tibi esto signum a Jehova, facturum esse Jehovam rem istam quam locutus est.
8 Ecce ego reducturus sum umbram graduum illorum, quæ descendit [a] gradibus Achazi, cum sole retrorsum decem gradibus: & reversus est sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.
9 [a] Scriptum Chizkijæ regis Jeuhdæ; cùm ægrotasset, & [a] revaluisset ex agritudine sua.
10 [a] Ego dicebam, [b] rescissis diebus meis [a] aditurus sum portas sepulchri; privor [a] residuo annorum meorum.
11 Dicebam, [a] non sum visurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.
12 [c] [a] Habitatio mea transfertur, & transportatur a me, tanquam tentorium pastorale: [a] ad excidium perduxi, ut textor *stamen*, vitam meam; [a] a peniculis resecturus est me; [a] a die usq; ad noctem [d] perempturus es me.
13 Proponebam, [a] dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum esse *Deum* omnia ossa mea; a die usq; ad noctem te perempturum esse me.
14 [a] Vt grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens*: attolluntur oculi mei in sublime, ô Domine, [a] oppressio *sit* mihi, pertexe me.
15 [a] Quod eloquebar, [a] statim prædixit mihi, idemq; fecit: [a] progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.
16 [a] Domine, per [a] hæc [e] vivitur: etiam his [a] singulis inest vita spiritus mei, his facis ut revalescam, & vivum [f] conservas me.
17 Ecce [a] ad pacem *advênit* amara mihi amaritudo; sed tu propensus amore *eduxisti* animam meam a fovea [g] exedente, quia [a] abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.
18 [a] Non enim sepulchrum celebrat te, *aut* mors laudat te: non habent expectationem in fide tua [a] qui descendunt in [h] sepulchrum.
19 Vivens, vivens, ipse celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.
20 [a] Jehova *præstò est* ad servandum me; ideo odas lyricas meas pulsabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Jehovæ.

21 Edix-

[a] Heb. *vivi-ret: ut Numer.* 21. 8.
[b] Heb. *in rescissione dierum meorũ*
[c] Heb. *habitare meum.*
[d] Heb. *absoluturus.*
[e] Heb. *vivũt impersonale.*
[f] Heb. *conservando.*
[g] Heb. *consumptionis.*
[h] Heb. *cisternam.*

Heb. ſumãt & appingãt aut ſuprà ver.16.

21 Edixerat enim Jeſchahhja: ſumatur palatha ficuũ, & appingatur ulceri, & revaleſcet.

22 Et dixerat Chizkija; quod eſt ſignum, me aſcenſurum eſſe in domum Jehovæ? 2.Reg.20.7.

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id eſt, qui gradus deſcripti ſunt in ſolario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inſcriptio argumentum ſequentis cantici exponit: primùm enim docet Chizkija quid ſecum Deus egerit, & ipſe cum Deo quo tempore decumbebat, uſque ad verſ.15. deinde ſanitatem a Deo receptam narrat, fidemq; in ipſum & immortales gratias profitetur, ad finem uſque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hæc narrationis pars exponit tum expoſtulationem Chizkijæ cum animo ſuo, quia intempeſtivam eſſe mortem ſentiebat apud ſe, & habendæ prolis deſyderio ex promiſſione Dei tenebatur, quatuor verſibus; deinde poſtulatum a Deo, ver.14.* Aditurus ſum] *i. ſi res ita ſe habet ut Propheta denuntiavit, præpropere me oportet mori: periphraſis mortis.* Reſiduo annor.] *id eſt, annis qui mihi ſupererant agendis ex naturæ lege.* 11 Non ſum viſurus] *quaſi dicat, ergo tum a fructu præſentiæ Dei aſpectabilis in populo ſuo, tum a communione Eccleſiæ viventium ſubtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda ſit.* 12 Habitatio mea] *id eſt, vita mihi adimitur: quod duplici comparatione figuratur, hoc verſu, tugurii & telæ.* Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor eouſque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminu præcidendi, quod involutum eſt jugo; ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in textoris ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculo ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtamina quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti ſimili loco Cantic. 6.15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox advenerit: ut verſu ſequent. apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet proloqui, ac proinde ſupplicaſſe paucis.* Oppreſſio ſit] *i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequàm decurrerim ſtadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpacium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur fide jubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit.13.50. & ſeq.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio mediano præmittens ad me, 2.Reg.20.4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illi amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem univerſalem de virtute verbi operúmq; Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quæ dicis & facis.* Singulis illis] *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut.8.3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humanitus dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal.6.6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2.Reg.20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atque oleum præſtantiſſimum, totamq; domũ vaſorũ ſuorũ, deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderunt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt.*

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum

alterum Apostolorum & servorum Christi resipiscentiam & fidem in Christum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbatur Ecclesia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei homines & Deos omnes superante, tum a singularibus in Abrahamum & Ecclesiam totam beneficiis: itaque promissiones amplissimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda esse docet, eam sibi arrogat, & in Christo promittit explicatum iri.

1 'Consolamini, consolamini populum meum; dicit Deus vester:
2 Loquimini [a] quę sunt cordi Jeruschalaimis, & prædicate eis, completum esse tempus præfinitum eorum, exsolutam esse iniquitatem eorum; ea accepisse e manu Jehovæ [b] 'duplum pro omnibus peccatis suis.
3 'Voce clamantis, 'in deserto parate viam Jehovæ; adequate in solitudine aggerem Deo nostro,
4 'Omnis vallis attolletur, & omnis mons collisque deprimentur, & [c] abibit quod curvum est in planum, & salebrosa in convallem.
5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caro pariter os Jehovæ locutum esse.
6 'Vox dicens, prædica, etiam dicit quid prędicaturus sim, omnem carnem esse gramẽ, etiam omnem 'benignitatem ejus similem esse flori agri.
7 Exarescit gramen, decidit flos, cùm spiritus Jehovæ perflat ipsum; utique gramen est populus.
8 Exarescit gramen, decidit flos; 'at verbum Dei nostri permanet in seculum.
9 'Montem altum [d] conscende, ô quę evangelizas Tzijoni, attolle [e] potenter vocem tuam quę evangelizas Jeruschalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudæ: ecce 'Deus vester.
10 'Ecce Dominus Jehova contra robustum venturus est, & brachium ejus dominaturum est in illum: ecce 'merces illius apud ipsum est, & opus illius coram ipso.
11 Velut pastor gregem suum pascet, in brachium suum congregabit agnellos, & in sinu suo portabit, fœtas ducet commodè.
12 'Quis mensus est 'pugillo suo aquas, & cœlos spithama expendit, aut complexus est trientali pulverem terrę: & ponderavit staterâ montes, & colles lancibus?
13 Quis expendit spiritum Jehovæ? ut vir a consiliis ei docuit eum?
14 Cum quo communicavit consilium ut instrueret se, doceretque se iter judicii: doceret, inquam, se scientiam, & viam [f] summę prudentię notam faceret sibi?
15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tanquam 'flos pulviculi *in* lancibus reputantur: en, insulas ut rem minutissimam 'dispositurus esset.
16 Etiam Libanus 'non sufficeret ad comburendum, & animalia ejus non sufficerent holocausto.
17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.
18 'Cui ergo assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei?
19 Sculptile 'tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & 'catenas argenteas conflat.
20 [g] 'Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, lignum non putrescens eligit: artificem peritum quærit sibi ad parandũ sculptile, *quod* non dimoveatur.
21 'An non cognoscitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *inde* a fundamentis terræ,
22 'Eum qui insidet ambitui terræ, cui habitatores ejus sunt velut locustæ: qui extendit velut conopæum cœlos, & distendit eos sicut tentorium ad habitationem,
23 Qui disponit dominatores in nihilum, judices terræ sicut rem inanem efficit?
24 'Neque plantantur, neque seruntur, neque radicatur in terra succisus truncus eorum: quia vel insufflante eo in illos exiccantur: ac turbo quasi stipulam tollit eos.
25 'Cui ergo assimilaretis me, aut æqualis essem? ait sanctus.
26 'Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum: omnibus istis 'indiderit nomen prę amplitudine virium, prout fortis est robore, *adeò ut* quidquam 'non desit.
27 'Quare diceres Jahhakob & loquereris Jisraël: 'abscondita est via mea a Jehova, & a Deo meo causa mea prętorit?
28 An non novisti? nónne audivisti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatum terræ 'non defetisci, neque defatigari? nulla *est* pervestigatio prudentiæ ejus.
29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus robur copiosè suppeditat.
30 'Defetiscuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes [h] prorsus impingunt:
31 At expectans Jehovam 'mutant vires, 'ascendunt [i] pennis velut aquilę: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiscuntur.

[a] Heb. *ad cor Jeruschalaimorum: ut Genes. 34. 3.*
[b] Heb. *duplicia.*
[c] Heb. *erit.*
[d] Heb. *ascende tibi: vide Genes. 11. 33*
[e] Heb: *in potentia.*
[f] Heb. *prudentiarum.*
[g] Heb. *indigus oblationis: constructâ formâ, ut in libris nostris manu scriptis legitur.*
[h] Heb. *impingendo impingunt.*
[i] Heb. *penna.*

Caput XLI.

1 'Silentes accedite me insulæ, & nationes 'mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.
2 'Quem excitaverat ab oriente *Deus*, 'justè vocans eum [c] ad vestigia sua: exposuit [d] ei 'gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.
3 Persecutus illos pervasit [e] incolumis, 'itinere *quò* pedibus suis non venerat.
4 Quis operatus est & fecit *illud*? 'quis vocat generationes inde a principio? 'ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*
5 'Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: 'appropinquant & conveniunt.
6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.
7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, [f] malleator eum qui tundit incudem: dicit de ferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.
8 'At tu, Jisraël serve mi, tu Jahhakob quem elegi:

[a] Heb. *silete ad me.*
[b] Heb. *justitia.*
[c] Heb. *ad pedem suum.*
[d] Heb. *coram eo: ut Gen. 13. 9.*
[e] Heb. *pace.*
[f] Heb. *lævãs, vel lævigãs malleo.*

elegi; semen Abrahami, amici mei:
9 Tu quem prehendi [a] ab extremitatibus terræ, & [a] a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque sperno te:
10 [a] Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiã auxilior tibi, etiã sustento te dextera [g] justa mea.
11 En, erubescent, & ignominia perfundẽtur quicunque exardescunt contra te; erunt tanquam nihil, & peribunt [h] adversarii tui.
12 Quærens eos non invenies eos: [i] qui concertant tecum, erunt tãquam nihil, & tanquam nihilum homines [k] oppugnantes te.
13 [a] Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.
14 Ne timeto, [a] vermicule Jahhakobi, [l] Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.
15 [a] Ecce disposituras sum te in tribulam stylis recentibus [m] bipennẽ: triturabis [a] montes, comminuesque, & colles tanquam glumam dispones:
16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo dispergetet eos: [a] tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.
17 Ipsos pauperes egenteſq; ipsos, qui quærunt aquas & nullæ adsunt, quorum lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non derelicturus sum eos.
18 [a] Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fontes: disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.
19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrũ, myrtumq; & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, tædam, [a] arboresque opacas pariter:
20 Ut videant & cognoscant, & [n] adhibeant se ut intelligant pariter, manum Jehovæ fecere istud, & sanctum Jisraëlis creare ipsum.
21 [a] Producite causam vestrã, ait Jehova; admovete firmamenta vestra, ait Rex Jahhakobi.
22 [a] Proponant & indicẽt nobis ea quæ obventura sunt: [a] priora quænã sunt indicate, ut apponamus [o] animũ nostrum, & cognoscamus [a] finẽ eorum, aut eventura pronuntiate nobis.
23 [a] Indicate istorũ signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; [a] etiã benefacite aut malefacite, ut obstupescamus videtes pariter.
24 En vos minus quã nihil estis, & opus vestrũ minus nihilo: [p] abominabilis *qui* eligit vos.
25 [a] Excitaturus sum [a] ab Aquilone qui veniat, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens [a] proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.
26 [a] Quis indicavit inde a principio, ut cognosceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, [a] justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.
27 [a] Primarium Tzijoni, *in quo* ecce, ecce ista; & Jerusalaimis evangelizantem dabo.
28 [a] Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cum interrogo eos, respondeant [q] quidquam.
29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

[g] Heb. *justitiæ meæ.*
[h] Heb. *homines contentionis tuæ.*
[i] Heb. *homines concertationis tuæ.*
[k] Heb. *belli tui.*
[l] Heb. *hominum Jsraelis.*
[m] Heb. *dominã quatuor ut Psal.* 149. 6.
[n] Heb. *apponant: ut Jud.* 19. 30.
[o] Heb. *cor.*
[p] Heb. *abominationis vir.*
[q] Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Consolamini] *Horum capitum quæ cõjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad vers. 12. secunda est confirmatio promissionum evangelicarum luculentissima, usque ad ver. 10. sequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundẽ promissionum inde ad ver. 21. tertia est confutatio idololatrarũ & eorũ omnũ qui nõ acquiescunt in Deo, ver. 21. & quatuor seq. postrema est conclusio de integro asserens promissiones Dei, a ver. 26. ad finẽ usq;. Propositionis verò pars est proleptica, universè evangelii beneficia prænũtians, duob. primis versib. pars verò distinctè prædicationẽ evangelii accõmodat primũ Joanni Baptistæ præcursori Christi, ver. 3. & duob. seq. deinde apostolis omnibus & ministris Evangelii, a ver. 6. ad 12. quæ omnia cũ ad cõsolationẽ Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentissimè a Deo uno impetu præter expectationẽ omnũ fuerint præstita; propterea Deus vehementiã & celeritatẽ facti ex abrupto indicat per repetitionẽ: cujus repetitionis in scriptura usũ vide Gen. 41. 32.*
2 Duplũ] *i. plus satis pœnas luisse ad Dei judiciũ, ut infrà 61. 7. & Jirm. 16. 18. Deũ nẽ ampliùs meritas ab illa pœnas reposcere, atq; ita cõtentũ esse ut quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ pertulit, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorũ, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo sunt officia promissionũ Evangelii, remissio peccatorũ, & recõciliatio in Christo, quæ seq. versib. circunscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequẽtiũ servorũ Dei.* 3 Voce cla.] *hæc verba authore Christo & Evangelistis omnib. de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus exponitur primũ prædicationis summa, hoc versu; deinde effecta, ver. seq. ac postremò finis summus, ver. 5. nam quod alii placet ad reversionẽ ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tũ propter authoritatẽ eorũ quos modo diximus, tũ etiã propter verborum proprietatẽ, quæ nõ nisi coactè ad reditũ populi possunt accomodari, cùm potiùs respiciant advẽtantẽ Deũ.*
In deserto] *hoc ita distinguẽdũ esse ostendit Hhebræa distinctio, & cõparatio sequentis membri: neq; dubitamus quin eadẽ distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autẽ hæc allegoricè dicta de fide in adventantẽ Christũ, & de resipiscentia.* 4 Omnis vall.] *i. ex omni hominũ genere multos convertet ad Dominũ Deũ ipsorũ, &c. ut paret Domino populũ instructũ; qui cũ agro aut itinere coparari soleat: vide Luc. 1. 16. & 17. & 76. & 3, 3. & seq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictũ est in ver. 1. quæ exponuntur primũ vocatio apostolorũ ministrorũq; Dei ab ipso, secundo donũ quod nunquã a vocatione divellit Deus, tertiò summa prædicationis, ut de Joane Baptista dictũ est. Cõtinet autẽ prædicatio Evãgelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, trib. versib. deinde doctrinã fidei in Christũ & promissiones ejus, trib. versib. alteris.* Benignitatem] *i. quicquid benignissimè in eam contulit Deus ad naturæ ornamentũ & bonum. Nam hæc verba hominẽ animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitũ spiritu sanctificationis in Christo.* 8 At verbum] *q. d. hoc unũ semen incorruptũ est & immortale, quod potest servare animas hominũ, ut dicitur 1. Pe. 1. 23. & Jac. 1. 21. sic cõparatur trãsitus ad seq. locum de fide in Christũ & in verbũ ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Ecclesiam, ut palã, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventũ Christi, doctrinamq; fidei.* Deus vest.] *Christus advenens, qui postea dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promissionum in adventu Christi, quas pu amplectantur fide, partes exponuntur duæ: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissima*

piorum

plorum ductus, cura & administratio, ver. seq. Merces] *i. proculdubiò rependet peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *cõfirmatio promissionũ proximè præcedentiũ, ut dictũ est in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a coparatione rerum creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usq; ad ver. 18. unde eruuntur certæ doctrinæ loci, usq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operũ singularium Dei in Abrahamum & ecclesiã totã, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundẽ promissionum & amplificatio, usq; ad ver. 21. Sunt autem cõparationis argumenta tria: primum est, ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omniũ demonstrata, hoc versu; secundũ ab omnimoda sapientia, duob. seq. tertiũ a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & seq. aliis exponit Propheta quàm sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcũq; promisit nullo negotio & reb. omnib. sibi ministrantibus exequatur. q. d. quemadmodũ res minimas his exiguis modis & instrumẽtis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tã facile, adeóq; faciluis esse hanc universitatẽ rerum & singulas ejus partes minimo negotio regere arbitratu suo.* 15 Flos pul.] *i. minutissimũ illum quod lancibus hærere solet præ tenuitate sua, adeo leve est natura sua.* Dispositurus] *nimirum si placeret, tanta est majestas ipsius: quod duo seq. versus amplificant.* 16 Non suf.] *vx. si litandum esset ipsi pro amplitudine majestatis ipsius.* 18 Cui ergo] *præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12. subjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma postulat: prius documentum pertinet ad idololatras; positũ partim in reprehensione studii quo Deum idolis suis conantur effingere frustra, trib. ver. partim in redargutione inscientiæ ipsorum, quinq; versib. partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. posterius verò documentũ ad Ecclesiã pertinet; in quo partim reprehenditur diffidentiæ suæ, ver. 27. partim ad certã fiduciã revocatur, ad finẽ usque capitis.* 19 Tegit] *pingendo suis coloribus, vestiendo, &c. ut materia incerta sit, & superstitione magis afficiat animos.* Catenas] *quibus vinctũ idolũ stare possit.* 20 Qui ita] *amplificatio vanissimi illius studii ab exẽplo egentium; qui cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola sua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis est; cùm hic superiorũ (utcunque cõpta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores sunt damnent tenuitatẽ hujus, & suorũ idolorũ inanitatem pigmentis suis testatã faciant.* 21 An non] *redargutio elegantissima, ut diximus in ver. 18.* 22 Eum qui] *i. Deum persphrasticós: sed propterea circũlocutio adhibetur, & hanc congerẽ operũ mirabiliũ Dei necesse fuit exponere, ut plana essent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria administratione, hoc ver. tum a singulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duob. seq.* 24 Neq; plant.] *ἐργασία allegorica a plantarũ & seminũ similitudine, exponẽs id quod modò Propheta dixerat, Deũ disponere in nihilum, & sicut inanitatẽ efficere dominatores.* 25 Cui ergo] *conclusio redargutionis, ut sup. ver. 18.* 26 Attollite] *hortatio ad scalica, ut diximus in ver. 18. de agnoscendo Deo cùm ex creatione hujus universitatis, tum ex imperio summo.* Indiderit] *i. nominatim imperet: ut Psal. 147. 4.* Non defit] *quin sistat se corã vocante, & ipsi pareat.* 27 Quare] *alter documentorũ locus spectans Eccl. ut ver. 18. ostendimus.* Abscondita] *i. Deus nullam ampliùs habet rationem mei, nec porrò curat me: sic anticipat Propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapsi sunt ante adventũ Christi propter diuturnas & graves calamitates suas; quarũ nomine dixerat supra, cõsolamini, &c.* 28 Non def.] *i. quemadmodũ non desinit gubernare extremitates terræ, ita non desinere ipsum, aut cessare a curatione Eccl. suæ.* 30 Defetisc.] *ἐργασία superioris dicti per antithesin luculentissimã: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunq; aut imprudentia tanq; pueri non respiciunt ad Deum, aut præsidentia tanq; juvenes feroces ipsum negligunt: sed bene est illis qui expectant Deum.* 31 Mutant] *videlicet in melius, i. augescunt & confirmãtur.* Ascendunt] *i. quàm celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cælum volatu superant omnes alites, ita omnia transcendunt freti benignitate Dei: sic Ijobi 11. 17.*

In caput xli.

1 Silentes] *secundus cõfirmationis locus, ut diximus sup. in 40. 12. a singularib. Dei beneficiis in Abrahamũ & Ecclesiam totam, nunc demum a Propheta demonstratur, & præmunitur suo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos contestatur, qui suo malo sæpiùs Dei fidem in Ecclesiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat sua beneficia in Abrahamũ, usq; ad ver. 4. itemq; in Eccl. ver. 4. & seq. ita expositis promissionum evangelicarũ argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & seq.* Mutent vi.] *i. se cõfirmẽt quibuscunq; modis poterunt, ut fiat inter nos contestatio.* 2 Quẽ excit.] *i. Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Hoseæ 12. 3.* Justè vo.] *i. justissimè & efficacissimè regens pro vocatione sua, cujus lex habetur: Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & esto integer.* Gentes] *de quibus Gen. 14.* 3 Itinere] *vx. Damascum usq; & Chobam, Gen. 14. 15.* 4 Quis vo.] *i. quis non dico Abrahamo tantũ, sed omnibus in universum imperat? sic enim accipitur vocandi verbũ, ut sup. 40. 26.* Ego Je.] *q. d. totum est a me: nihil planè a principio ad finẽ usq; geritur sine me. qui sensus ut planior sit, ecliptica verba ex hoc ipso versu expressimus.* 5 Videntes] *exornatio beneficentissimæ administrationis Dei in Ecclesiam per antithesin: quæ docet Propheta idololatras operibus Dei consternari, indurariq;, nec ab idolis tamen juvari posse, trib. ver. Ecclesiam verò operibus illius & sermone Dei confirmari, ver. 8. & 9.* Appropinquant] *i. magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idolia sua, hoc ver: se obfirmãt, seq. ver. & studiosissimè in dies superstitiones novas excogitãt, ut a terroribus quos Deus injicit liberẽtur tericulorũ suorũ operã.* 8 Attu] *ἀπόδοσις antitheti, de quo diximus in ver. 5. transitiũ comparans ad sequentem narrationem promissionum Dei.* 9 Ab ext.] *id est, ab extrema usq; Ægypto, ut narratur in lib. Exo.* A selectis] *i. e potestate Regũ potentissimorũ qui tum in Ægypto fuerunt.* 10 Ne timeto] *hortatio ad fidem constantẽ a promissionibus Dei, quarũ partes sunt duæ: prior est præsentiæ & virtutis Dei ad servãdũ populũ, hoc ver. posterior, omnipotentiæ ad perdẽdos adversarios, duob. ver quæ duo plectice posita deinde per ὑστεραιν explicãtur.* Justa mea] *i. quæ justitiæ tuæ vindex futura est, & ultrix illorum injustitiæ.* 13 Cũ ego] *ἐπεξεργασία præcedentis hortationis & promissionũ Dei: hortationis quidẽ, duob. ver. promissionum verò, seq.* 14 Vermicule] *i. qui in pulvere prostratus jaces afflictionum gravitate ut Psa. 22. 7.* 15 Ecce] *exornatio allegorica posterioris membri prolepseos, de excidio adversariorum Dei & Ecclesiæ, duobus versibus, ut suprà vers. 11. & 12.* Bipennem] *id est, stylorum pinnas utrinq; habentem, ut quamcunque in partem vtilitatis adversarios teras.* Montes] *i. hostes quamvis elatissimos & potentissimos perdes, utcunque vermiculus esse videaris.*

16 Tu verò] *transitio ad primum membrum prolepseos, de quo versu 10. exponens singularem Dei beneficentiam erga Ecclesiam, usque ad vers. 21. elegantissimis allegoriis rerum omnium ad præsentis vitæ cõmoda pertinentium.* 18 Aperiam] *id est, irrigabo & fœcundabo terram siccaneam, idque etiam permutato (si opus erit) naturæ ordine.* 19 Arbore[que] *Hhebræam vocem quæ nusquam alibi legitur sic interpretamur, propter etymon conjugatæ vocis, qua significatur lucus.* 21 Producite] *tertia concionis pars, confutatio primùm adversarios provocat sarcasmo, hoc versu; deinde tum ipsorum hominum, tum idolorum quibus confidunt vanitatem arguit, tribus vers. ac postremò majestatem Dei asserit, versu 25.* 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras, certo possint prædicere.* Priora] *id est, quam primùm eventura.* Finem eorum] *id est, ultimum eventum ex prioribus illis consequentem.* 23 Indicate] *secundum argumentum, quòd ne præsignificare quidem illi res venturas possint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quòd nihil plane boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus.* 25 Excitaturus sum] *antithesis potentiæ Dei, qua prædicit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab Aquilone] *& meridie; similiter ab ortu & occasu. est enim eclipsis contrariorum in hac loquendi forma, ut Genes. 18. 19.* Proculcet] *Hhebraicam verborum* ἐμπλοκὴν *hoc loco perspicuitatis ergò mutavimus.* 26 Quis indicavit] *conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin his duobus versibus repetens sibi omnem gloriam asßumit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde* ἀπολογικῶς *totam gloriam omnibus idolis hominibúsque adimit, duobus ultimis. Quis ergo, nimirum ex istis diis, aut hominibus.* Justus est] *id est non injustè, sed meritò sibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antitheseos, quo demonstrat Deus se omnia ea præstare in exhibitione Christi quæ modò dicta sunt, quia idem est sapientia Dei & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed is demum unus effecturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præsentissima hausturi sunt omnes, & in quo ecce istarum prophetiarum omnium invenitur complementum: hunc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem ductis & factis, ut efficiat res prophetis prænuntiatas, & prophetias evãgelicas committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizaturus per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ut ita accipiamus coguntˢ distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ætiologia præcedentis promissionis de Christo, qua confirmat Deus se gratiosè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare possit per se; nedum salutem sibi comparare, aut præstare alteri.*

CAPUT XLII.

Deus personam, administrationem, vocationémque Christi præfigurat, & Ecclesiæ catholicæ gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem, populum inobsequentem reprehendit, & ex acceptis plagis evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans, promissiones singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmat authoritate sua, & Christi Ecclesiæq; testimonio.

1 'EN 'servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: 'indam spiritum meum ipsi, 'judicium gentibus proferet.

2 'Non vociferabitur, neque attollet se; neque faciet ut audiatur foris vox sua.

[a] Heb. *linũ, ιστωνομικῶς ut infrà 43. 4.*

3 'Arundinem quassatam non franget, & [a] ellychnium ipsum fumigans non extinguet: ad veritatem proferet judicium.

4 'Non faciet ut fumiget, neque quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus 'regiones expectationem habebunt.

5 'Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terram & res prognatas ex ea; qui indit animã populo agenti in ea, & spiritũ ambulantib' in ea:

[b] Heb. *injustitia.*

6 Ego Jehova vocavi te [b] justè, 'ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te 'in fœdus populi, in 'lucem gentium:

[c] Heb. *domo coercitionis: ut 1. Regum 22. 27. & infrà ver. 22.*

7 'Ad aperiendum oculos cæcos; 'ad educendum claustro vinctum, e [c] carcere sedentes in tenebris.

8 'Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 'Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, 'pronuntio vobis.

10 'Cantate Jehovæ 'canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ; qui descenditis in mare, & in *flumina* [d] implentia illud, insulæ & habitatores earum:

[d] Heb. *plenitudinem ejus.*

11 Attollant *vocem* desertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat 'Kedar: canant 'habitatores petræ, e vertice montiũ vociferẽtur:

[e] Heb. *ponãt.*

12 [e] Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 'Jehova velut robustus prodibit, ut vir [f] bellicosissimus evigilans 'zelo: clanget, etiã barriet, contra hostes suos potenter se geret.

[f] Heb. *bellorum.*

14 *Dicens:* 'silui [g] jam olim, surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

[g] Heb. *a seculo: ut Genes. 6. 4.*

15 'Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agam eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæ sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili; qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 'O surdi, audite; & cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi 'servus meus? & surdus sicut 'nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut 'donatus

donatus pace, cæcus inquam, ut servus Jehovæ?
20 Videndo multa tamen non observas, aperiendo aures tamen non audit.
21 Jehova delectabatur *ipso* propter justitiam suam; magnificabat doctrinâ, & reddebat magnificum.
22 At ipse est populus direptus & proculcatus; illaqueant juvenes quotquot sunt, & in carceribus abduntur: sunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, nemine dicente, restitue.
23 Quis inter vos auribus percipit hoc? attendit, ut auscultet in posterum?
24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum, & Jisraëlem diripientibus? nonne Jehova? hic est cui peccavimus; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auscultaverunt legi ejus.
25 Quapropter effudit super illum æstu iram suam, & robur belli: sed etsi inflammat eum circumquaque, non animadvertit; & si incendit eum, tamen non reponit in animo.
26 Nunc verò sic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob, & formator tuus ô Jisrael: ne time; nam vendicavi te; vocavi te nomine tuo: meus es.
27 Cùm transis per aquas, tibi adsum, & per flumina, ne inundent te; cùm ambulas per ignem; non ureris, & flamma non incendit te.
28 Nam ego Jehova Deus tuus sanctus Jisraëlis servator tuus sum: dedi in redemptionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam loco tui.
29 Ex quo pretiosus visus es in oculis meis, honoratus fuisti, quia ego dilexi te: & subjeci homines tibi, & nationes desyderio tuo.
30 Ne timeto; nam tibi adsum: ab oriente reducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.
31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne cohibeto: reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ:
32 Omnem qui vocatur de nomine meo, quem ad gloriam meam creavi; quem formavi, etiamque feci:
33 Produc populum cæcum cui sunt oculi, & surdos quibus sunt aures.
34 Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes; quis in illis indicaret istud? vel priora pronuntient nobis: edant testes suos ut justificentur, aut audiant & dicant verum est.
35 Vos testes mei estis, dictum Jehovæ, & servus meus quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, intelligatisque me ipsum esse: ante me non esse formatum a Deo forti, & post me nõ futurum *quicquam*.
36 Ego, ego sum Jehova; & nullus est præter me servator.
34 Ego indico, & servò, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos testes mei *estis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem esse.
38 Etiam antequam esset dies, ego ille sum; & nemo e manu mea eripit: cùm operor, quis avertat illam?

h Heb. *illaqueando.*
i Heb. *corde.*
k Heb. *animæ tuæ: ut psal.* 27.12.
l Heb. *producere.*
m Heb. *formatum Dei fortis.*
n Heb. *ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En servus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam esse ex eo apparet, quòd exponit præcedentis conclusionis argumentum de Christo capite Ecclesiæ & authore prophetiarum omnium, ut proximè nominatus est versu 27. Continet autem hæc concio primùm propositionem officiorum Christi ex vocatione Dei patris erga Ecclesiam, & vicissim Ecclesiæ in ipsum, usq; ad ver. 13. deinde narrationem prosopopœeticam operum quæ Deus effecturus est in Christo, usque ad ver. 18. tertiò reprehensionem populi, usq; ad versum 26. posteà consolationem a promissionibus misericordis Dei, inde ad versum 34. postremo confirmationem, ad finem usque. Quamobrem ut hæc concionis forma & series argumentorum evidentior esset, partem illam quæ vulgò in caput sequens relata est a versu 26. cum superioribus conjunximus. Sunt autem in propositione membra tria: primum, quo exponitur gratiosa Christi administratio atque salutaris, versibus quatuor; secundum, quo exponitur vocatio a Deo ad illam administrationem, versibus quinque sequentibus; tertium, de mutuo Ecclesiæ officio erga ipsum, tribus reliquis.* Servus meus] *Christus, qui se exinanivit ipse forma servi accepta similis hominibus factus, &c. Philip. 2. 7. sic 1. Chron. 17. 19.* Indam spiritum] *ut suprà 11. 2. & Joan. 3. 34.* Judicium gent.] *id est, spiritu instructus sine mensura Prophetam aget, sacerdotem, & Regem: sed ea forma & efficacitate quæ deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id est, spiritu lenitatis administrabit, in humilitate & misericordia: ut Zecariæ 9. 9.* 3 Arundinem quass.] *id est, infirmis misericorditer consulet, nutantes in pietate confirmans, & præditos scintilla pietatis aliqua veluti moribunda fovens & excitans; quam in sententiam hic locus adducitur Matth. 12. 17. allegoriæ.* Ad veritatem] *id est, non falsò odorabitur, cognoscet, atque judicabit ad aspectum oculorum suorum, vel auditum aurium; sed ex veritate administrabit omnia, ut suprà 11. 3.* 4 Non faciet] *id est, nemini erit offensioni: nam quibus est offendiculo, eos non offendit ipse, sed ipsi offendunt vitiositate sua: ut suprà 8. 15.* Regiones] *id est, gentes vocatæ ad Evangelium adventu Christi ut suprà 2. 2. & seq.* 5 Sic ait] *secundum membrum de vocatione Christi, ut antè dictum est: quam præmunit Deus argumentis a mirifica creatione, conservatione, & administratione rerum omnium, hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id est, tibi adsim in tota administratione tua, ut Joan. 5. 19. & sequentibus.* In fœdus pop.] *id est, ut sis angelus fœderis, Malachi 3. 1. & electos omnes in uno corpore reconcilies Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniens, evangelizes pacem omnibus, Ephes. 2. 16. sic distinguuntur officia Christi, sacerdotium, atque Prophetia, quorum effecta per ὑστέρησιν seq. versu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà 49. 6. & Luc. 2. 32.* 7 Ad aperiendum] *ut suprà 35. 5.* Ad educendum] *ut suprà 9. 2. & infrà. 61. 1.* 8 Ego sum Jehova] *confirmatio præcedentis instituti de Christo, primùm a natura vocantis & mandantis Dei, gloriam suam sibi soli asserentis in Christo, ut qui Deus est unicus cum Patre & Spiritu sancto, hoc versu; deinde a veritate antegressorum operum quæ denuntiaverat Deus; quo argumento se effecturum confirmat quicquid prænuntiavit; versu sequente.* 9 Priora] *i. prophetata prius in nomine meo.* Pronuntio vobis] *ac proinde tam certò eventura sunt quàm eveneruntpriora: oratio ἀναστρόφου.*

10 Cantate]

10 Cantate] *hortatio Ecclesiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei.* Canticum novum] *ut Psal.* 33.3. 11 Kedar] *vide Psal.* 120.5. Habitatores petræ] *id est, etiam ferissimi homines omnium, maximè barbari, a pietate ac humanitate alieni, ad quos perventurum est beneficium Christi.* 13 Jehova] *secunda pars, nimirum narratio prosopopœtica operum Dei in Christo (ut suprà diximus) tum erga suos, tum in adversarios: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinde ὑστερον πρότερον præpostero ordine explicantur.* Zelo] *id est, studio zelotypiæ, quo afficitur Deus propter Ecclesiam suam.* Barriet] *id est, horrenda voce inclamabit, ut olim feciſſe Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hostes consternandos.* 14 Silui] *humanitus dicta per gradationem: quibus ostendit Deus & patientiæ suæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fracta patientia; quæ judicia non tantùm homines, sed res ipsorum omnes ducuntur pervasura, ad testandam indignationem ejus & zelum erga Ecclesiam, seq. versu.* 15 Vastabo] *id est, potius ordinem naturæ evertam, & cœlum miscebo terræ, quàm Ecclesiam deseram. Sunt autem hæ omnes minæ promissiones q; allegoricæ ex prophetarum usu.* 18 Surdi] *tertia pars, nimirum reprehensio populi cæcutientis & obsurdescentis ad opera monita q; Dei, ad quam transitus paratur exclamatione, hoc versu. Sunt autem in hac reprehensione primùm exprobratio cæcitatis, versu 19. & seq. deinde confirmatio a justissima administratione Dei, usque ad ver.* 26. 19 Servus meus] *nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & e manu hostium suorum, ut serviret Deo, ut suprà* 41.8. Nuntius meus] *id est, sicut Sacerdotes & Levitæ mei, instituti ut docerent Israëlem judicia & legem Dei, Deut.* 33.10. *& Maleac.* 2.7. Donatus pace] *id est populus, quicum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat.* 20 Videndo] *hæ frequentes apostrophæ augent pathos.* 21 Jehova] *confirmatio cæcitatis surditatis q; Judæorum a præsentibus Dei, judicis justi, castigationibus; cujus peccati indignitas ab antegressa Dei benignitate amplificatur, hoc versu.* Reddebat] *opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloquii, & operis.* 22 Illaqueant] *id est, hostes, quibuscunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortissimos illorum quosque captivos ducunt.* 23 Quis inter vos] *apostrophe ad populum pathetica. q.d. quis vestrûm tam gravia monita accipit, aut his verberibus resipiscit? cæci ergo, & surdi estis, ac sensus expertes.* 25 Effudit] *elegans significatio misericordiæ divinæ in ipsa judiciorum executione. Æstu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata nostra; sed tamen æstum illum suum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aspergat, quæ ira dicitur: itaque non consumit nos æstu, sed ire demonstratione revocat: hostes verò contrà, ut infrà* 66.15. Robur belli] *id est bella vehementissima: hypallage.* 26 Nunc verò] *quarta pars concionis, nimirum consolatio a promissionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a singularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum ascitum q; populum: quæ omnia prolepticè hoc versu posita sequentibus exponuntur.* Vocavi te] *id est, illis vindicis singulare dominium mihi in te comparavi (ut suprà* 40.26.) *ac proinde peculiari ratione meus es: ut Exod* 19.5. 28 Dedi in redemp.] *his verbis Deus se servatorem esse populi confirmat, primùm a recente exemplo de quo suprà cap.* 18. *deinde generalis liberationum omnium commemoratione, seq. versu. Est autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infestante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita deveniens in Judæorum locum (ut loquitur sapiens Proverb.* 11.8.) *ipse fusus est, & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæis redemptionis fuit.* 29 Ex quo] *quasi dicat, denique ex quo mihi fuisti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuisti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.] *gradatio elegans, qua Deus ordinem suæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione instituit illos ad gloriam suam ex proposito æterno bonæ voluntatis suæ, deinde eos vocat & justificat, reformat q; spiritu regenerationis, ac postremò ornat & glorificat, ut ait Apostolus Rom.* 8.29, *hoc autem significari faciendi verbo sæpius ostendimus: ut Deut.* 32.6. 33 Cæcum cui sunt] *id est populum Dei, qui ex cæco & surdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus est.* 34 Omnes gentes] *ultima pars, confirmatio superiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc versu; deinde a sanctissimo testimonio Christi & Ecclesiæ, seq. versu: ex quibus asseritur categoricè majestas & veritas Dei ad præstandum ea quæ dixit, tribus versibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per concessionem sive provocationem ironicam; cujusmodi leguntur in scripturis passim.* Vel priora] *ut suprà* 41.22. Ut justificentur] *ut suprà* 41.26. Et dicant] *id est, cedant veritati Dei.* 35 Vos testes] *apostrophe ad pios, qui adunati Christo membra sunt Ecclesiæ.* Servus meus] *Christus ut suprà versu* 1. Ante me] *id est, omnia per me fieri & sine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum esse unquam.* 38 Quis avertat] *vide suprà* 14.27.

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam suam: peccata populo exprobrat, ut omni præsidentia spoliet ipsum, & sibi arroget liberationis laudem: ac postremò instaurationem Ecclesiæ catholicæ promittit in Christo.

1 SIC ait Jehova vindex vester, sanctus Jisraëlis: [a] propter vos missurus sum in Babyloniâ, & dejecturus [b] vectes omnes, Chaldæosque cum navibus [c] celeberrimis ipsorum.

2 [d] Ego Jehova sum sanctus vester, creator Jisraëlis Rex vester.

3 [e] Sic ait Jehova [f] qui edit in mari viam, & in aquis validis semitam,

4 [g] Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebunt, non resurgent, expirabunt, ut [h] ellychnium extinguentur.

5 [i] Ne recordemini priorum, & antiqua ne consyderetis:

6 Ecce ego facturus sum rem novam, jam exorietur, an non noscetis illam? [k] etiam disponã in deserto viam, in solitudine flumina.

7 [l] Honorabit me bestia agri, dracones, & [m] ululæ; cùm posuero in deserto aquas, flumina in solitudine, ad præbendum potum popu-

[a] Heb. *cantus ipsorum.*

[b] Heb. *linũ ut suprà.* 24 3.

[c] Heb. *filia ululæ: ut Lev.* vii. 11. 16.

pulo meo, electo meo,
8 Populus quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.
9 'Nam me non 'invocas Jahhakob, cùm laboras 'apud me Jisraël:
10 'Non offers mihi parvam pecudem holocaustorum tuorũ, & sacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut servias munere, neque fatigo te thure.
11 Non comparas mihi pecuniã calamum odoratũ, & adipe sacrificiorũ tuorũ non irrigas me: quin 'servitute premis me propter peccata tua, fagitas me iniquitatibus tuis.
12 Ego, ego ipse deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.
13 'Revoca in memoriam mihi, disceptemus unà; enarra tu, ut justificeris:
14 'Pater tuus primus peccaverit, & 'interventores tui defecerint a me.
15 Proinde essem prophanaturus principes dsacros: & expositurus anathemati Jahhakobum, & Jisraëlem contumeliis. e Heb. sanctitatis.
16 'Jam verò audi Jahhakob serve mi, & Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto mi Jahhakob, & 'Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam 'aquas super sitientem, & fluenta super aridam, effundam spiritum meum super 'semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *inquam* secundum processus aquarum.
20 'Hic dicet, Jehovæ sum, & iste vocabit *se* de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *sum* Jehovæ, & de nomine Jisraëlis cognominabit se.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componandam esse ut fecimus, res ipsa loquitur: Estque tota quoddam veluti argumentum breve sequentium capitum. Duo enim summatim continet, quæ copiosiùs deinceps exponuntur; casum regni Babylonici duobus primis versibus; & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos] *id est, ut vos gratiosè liberem & instaurem.* Vectes] *id est, munimenta omnia, synecdochicè ut 1. Schem. 23. 7.* Celeberrimis] *id est, quas ipsi celebrant viribus earum præsidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tigri, Basilio, Naharsarisè Narraga, & fluviis multis aliis, canalibúsque irrigua erat, quibus maxima erant navigandi per Babyloniam commoditas, tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarúmque navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis ut demonstratum est suprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura Dei, officio & beneficiis.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatis Chaldæis ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocriseos nomine reprehendit ut quisquis gloriatur glorietur in domino, usque ad versum 16. ac postremò plenam restitutionem prædicit in Christo ad finem usque capitis.* Qui edit] *id est, qui invia loca mirificè reddit pervia, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mare rubro, & in Jardene. Exodi 14. & Jehoschu 3.) sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1.* 4 Qui educit] *id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expositio usus justi & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed* κατά τι *accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut de liberatione in Ægypto præcipitur Exodi. 12, & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis sit incumbendum: ut Jirmejæ 16. 14. & 15.* 6 Etiam] *id est, quemadmodum olim populo viam paravi per avias solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis, ita etiam facturus sum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo. quasi dicat, nullo damno afficiet meos, sed reverentia prosequentes eum ut cedent ei, aut servient: respicit enim ad historiã exitus ex Ægypto, qua noxia animalia populo cesserunt, Deut. 8. 15. alia verò fuerunt cibo, ut Exodi. 16. 14.* 8 Quem formavi mihi] *id est, qui sunt opus meum, conditi in Christo Jesu ad opera bona quæ præparavi ut versentur in eis, Ephes. 2. 10.* 9 Nam me] *ætiologia honoris quem sibi attribui Deus præcipit, ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, tribus versibus 3. & a natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remissionem peccatorum versu 12. quæ duo posteà per contestationem confirmantur, usque ad versum 16.* Invocas] *id est colis, synecdochicè: ut Genes. 4. 26 similem exprobrationem vide suprà 1. 11. & sequentibus.* Apud me] *id est, ante faciem meam, ut dicitur ibidem versu 12.* 10 Non offers mihi] *sed dæmonibus: quia sacrificium improbi est abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. vide Deut. 32. 17.* 11 Servitute premis] *id est, me ipsum angis, mihique molestus es: dictum* ἀνθρωποπαθῶς: *ut suprà 1. 14.* 13 Revoca in memoriam] *contestatio* συγχωρητική *ad confirmandum superius documentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, proferjustitiam tuam si qua fortè est, & si obliviscor ejus.* 14 Pater tuus] *subjectio ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) causæ veniatur, invenieris non tantùm peccasse in me, sed etiam inde a conceptu peccator esse. ut patres tui: neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa possit: adeò omnes ordines tui, omnesque ætates corruptæ sunt.* Interven.] *i. Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo, Num. 3. Nam distribuuntur Jisraëlitæ. hoc versu, in ordinem popularem & sacrum, & suæ pœnæ utrique ordini* ὕστερον πρότερον *denuntiatur seq. versu, quæ fuissent eventuræ nisi ad gloriam suam respexisset Deus.* 16 Jam verò] *postremus locus exponens promissiones restitutionis in Christo ex fœdere æternoque decreto Dei.* 17 Jeschurun] *vide Deut. 32. 15.* 18 Aquas] *id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè largiar, quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur.* Semen tuum] *id est, Ecclesiæ filios ex Judæis & gentibus adunatos & genitos in Christo ut apparet ex versu 20.* 20 Hic dicet] *id est, profitebuntur singuli se filios esse Dei & Ecclesiæ, ut Psalm. 87.*

CAPUT

CAPUT XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantiaque operum & sermonis sui supra Deos, & res creatas omnes partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis. deinde ad promissiones veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quæ per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi viderit pertinere, nominatim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade suos confirmat de curatione sua, officii admonet, atque redarguit: & similer Babylonis ruinam prænuntiat propter ipsorum inhumanitatem erga populum Dei blasphemam & magicam præsidentiam, luxúmque perditissimum: quorum omnium factorum gloriam Deus sibi arrogans, populum suum perversitatis increpat, promissiones suas confirmat, & concludit ab explicatione studii sui erga populum, brevique promissorum repetitione.

1 SIC ait Jehova Rex Jisraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum, [a]ego *sum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *est* Deus.

2 [a]Quis ergo ut ego prædicat, & indicat istud, aut ordinat istud mihi ex quo dispositui [a]populum [a]æternum: ut [a] signa & quæ eventura sunt [b] indicentur illis?

3 Ne paveatis, neque timeatis: an non inde [a] ab eo tempore pronuntiavi tibi, ac indicavi, & vos testes mei estis? an est Deus præter me? utique nulla est [a] rupes, nullam novi.

4 [a]Formatores sculptilis omnes sunt rei inanis *formatores*, & desyderabilia eorum non possunt prodesse: [a]ac testes istorum sunt ipsa, non vident, neque cognoscunt, ut erubescant,

5 Qui format Deum fortem, & sculptile fundit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

6 En omnes [a] se consociantes ei erubescent, & fabri ipsi [a] magis quàm homines *ulli*: [a]congregent se omnes, consistant, pavebunt, erubescent unà.

7 [a]Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: [a]cùm operatur illud brachio [e] robusto suo, etiam esurit & nullis *est* viribus; non bibens aquam defetiscitur.

8 Faber [f] lignarius, extendit regulam, delineat ipsum amussi, aptat illud in angulos suos, aut circino format illud: denique facit illud ad structuram viri, secundum ornatum humanum, ut desideat domi.

9 Cædendo sibi cedros cùm sumpsit cupressum & robur, [a]aut quæ fortificat se inter arbores sylvæ; *aut cujus* plantaverit surculum, & pluvia educaverit.

10 Tum est homini ad comburendum, qui sumit ex eis ut calefiat, etiam accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat se aptat ipsam in sculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exussit igni, ad partem ejus carnes comedit, assat assum, & satiatur, etiam calefit, dicitque, euge, concalui, vidi ignem:

12 Residuum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatque se, & deprecatur ipsum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 [a]Non norunt, neque animadvertunt; [a]illud obducere oculos ipsorum, [g] ne videant, & corda ipsorum, ne intelligant.

14 Neque revocat ad [h] animum suum, neque scientia neque prudentia *inest* ut dicat, partem istius exussi igne, etiamque coxi ad prunas istius panem, assavi carnem quam comedo: & reliquum istius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

15 [a]Pascens cinere animum [a] illusum [a] avertit, adeò [a] ut non eripiat [k] se ipsum, neque dicat, an non falsitas [a] *est* ad dexteram meam?

16 [a]Recordare horum Jahhakob, & Jisraël, cùm servus meus sis: formavi te, servus meus es, Jisraël [a] non tradêris oblivioni [l] a me.

17 Deleo [a] ut densa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua, revertere ad me, [a] nam vendico te.

18 [a]Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, sylva, & quæcunque orbor est in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jisraële gloriari.

19 [a]Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos solus, expando terram per me ipsum:

20 [a]*Is sum* qui irrita facturus est [a] signa mêdacium, & ex divinis stultos effecturus: reducturus sapientes retrorsum, & scientiam eorum infatuaturus:

21 Præstiturus verbum [a] servi sui, & consilium [a] nuntiorum ejus absoluturus: qui dico de Jerusalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *qui* vastitates istius erecturus sum:

22 [a]Qui edicturus sum ipsi profundo, exsiccare; & flumina tua arefacturus:

23 Edicturus [a] [m] Cyro [a] pastori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; [a] utque edicat Jerusalaimis, rædificantor, & templo fundator.

[a] Heb. *seculi*
[b] Heb. *indicent, sumptū impersonaliter: ut Ijobi. 7.3.*
[c] Heb. *ad nō prodesse.*
[d] Heb. *ferri.*
[e] Heb. *roboris sui.*
[f] Heb. *lignorum.*
[g] Heb. *a videndo, ab intelligendo.*
[h] Heb. *cor: sic deinceps.*
[i] Heb. *provētum arboris.*
[k] Heb. *animam suam.*
[l] Heb. *mihi.*
[m] Heb. *Coreschō: sic deinceps.*

CAPUT XLV.

1 SIC ait Jehova [a] unctο suo Cyro, cujus cō firmaturus sum dexteram ad sternendū coram eo gentes, ut lumbos regum dissolvam, ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus sum, & [a] inæqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos succisurus:

3 Daturusque tibi thesauros [a] abstrusissimos, & repositas opes [b] abditissimas: [a] ut cognoscas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jisraëlis esse.

4 Pro-

[a] Heb. *tenebrarum.*
[b] Heb. *latebrarum.*
[c] Heb. *qui voco nomine tuo.*

4 Propter ſervum meum Jahhakobum, & Iſraëlem electum meum; propterea me vocaſſe te de nomine tuo, 'cognominaſſe te, quamvis ignores me.
5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus accingo te, quamvis ignores me:
6 Ut cognoſcant ab ortu Solis & ab occaſu ejus, nullum eſſe præter me; me Jehovam eſſe, & nullum præterea:
7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem 'pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia iſta.
8 'Deſtillate cœli ſupernè, & ſuperiores nubes fluant juſtitiâ: aperiat ſe terra, & *terreſtria* edant fructum ſalutis, juſtitiaq; efflorescat ſimul, me Jehova patrante illud.
9 'Væ litiganti cum fictore ſuo, 'teſtę cum *aliis* teſtis [d] terreis: 'an dicturum eſt lutum fictori ſuo, 'quid facturus eſſes, 'cùm [e] ad opus iſtud tuum nullæ ſint manus?
10 Væ illi qui dicit patri, 'quid geniturus eſſes? & fœminæ, quid paritura eſſes?
11 'Sic ait Jehova ſanctus Iſraëlis, & formator ejus: 'iſtorum ſigna petite a me, 'de filiis meis & de 'opere manuum mearum interdicite mihi.
12 'Ego feci terram, & hominem ſuper eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.
13 Ego excitaturus ſum 'illum 'juſtè, & omnes vias ejus æquaturus: ipſe 'reædificaturus eſt civitatem meam, & deportatos meos remiſſurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.
14 'Sic ait Jehova, 'labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; [f] 'procerorum ad te tranſibunt & tua erunt, 'te ſequentur, [g] compediti tranſibunt: tibiq́ue incurvabunt ſe, te deprecabuntur *dicêtes*; tantùm in te *eſt*, Deus fortis, & nullus *eſt* præterea, nuſquam præterea Deus.
15 Utique tu Deus fortis 'abdens te, Deus Iſraëlis ſervator es.
16 'Erubuerunt, etiamque ignominia affecti ſunt omnes iſti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.
17 Iſraël ſervatur per Jehovam ſalute [h] æterna: non erubeſcetis, neque ignominioſi reddemini [i] in ſempiterna ſecula.
18 'Nam ſic ait Jehova creator cœlorum, ille ipſe Deus formator terræ & opifex ejus, idem ſtabiliens eam, 'qui non ad inanitatem creavit eam, *ſed* ad inhabitandum formavit eam: ego *ſum* Jehova, & nullus præterea.
19 'Non clam loquor, *non* in loco terræ [k] tenebroſę, 'non edico ſemini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor juſtitiam, indico recta.
20 'Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evaſiſtis ex gentibus; 'qui ignari erant geſtantes lignum ſculptilis ſui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem ſervare:
21 'Indicate & admovete, etiam conſilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priſcis diebus, ab eo tempore indicavit iſtud? an non ego Jehova, nulluſq; amplius Deus præter me, Deus fortis, juſtus & ſervator? nullus præterquam ego.
22 Reſpicite ad me, ut ſervemini omnes fines terræ: nam ego *ſum* Deus fortis, & nullus præterea.
23 'Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] iuſtè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.
24 'Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis juſtitia & robur *eſt*: 'ad ipſum veniat congreſſurus, at erubeſcent; quicunque exardeſcunt contra eum, *erubeſcent*.
25 In Jehova juſtificabuntur, & gloriabuntur totum 'ſemen Iſraëlis.

[d] Heb. *terræ.*
[e] Heb. *opus tuũ non ſint manus ad iſtuc.* μετλογὴ verborũ Hhebræis recepta in concurſu relativi cũ antecedente.
[f] Heb. *hominum menſuræ ut Numer* 13. 32.
[g] Heb. *in cõpedibus.*
[h] Heb. *ſeculorum.*
[i] Heb. *uſque in ſecula æternitatis.*
[k] Heb. *tenebrarum.*
[l] Heb. *Deum fortem.*
[m] Heb. *ineãt, impersonaliter.*
[n] Heb. *ab antiquitate, ex tunc.*
[o] Heb. *juſtitiâ.*
[p] Heb. *juſtitia.*

CAPUT XLVI.

1 'PROCUBUIT 'Bel, 'reflexus eſt 'Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *impoſita* 'beſtiæ & jumento, geſtamina veſtra onerata, oneri ſunt 'defeſſæ.
2 Reflexi ſunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: ſed [a] ipſimet in captivitatem abiverunt.
3 'Auſcultate mihi domus Jahhakobi, totumq; reſiduum domus Iſraëlis; 'qui bajulamini inde ab utero, qui geſtamini inde a vulva:
4 Et uſque ad ſenium ego ipſe, & uſque ad canitiem ego portaturus ſum: ego feci & ego geſtabo, ego inquam, portaturus ſum & erepturus.
5 'Cui aſſimularetis me & æquaretis; aut compararetis me ut ſimiles eſſemus?
6 'Qui prodigunt aurum e marſupio, & argentum 'ſcapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui 'faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent ſeſe:
7 Geſtant eum humero, portant eum, deinde collocant eum in ſede ſua, ubi ſtat, e loco ſuo non recedit; etiam ſi *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab anguſtia ipſius non ſervat ipſũ
8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in [b] animum,
9 Recordamini priorum inde a ſeculo; me eſſe Deum fortem, & nullum præterea *Deum eſſe*, & neminem parem mihi:
10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta ſunt: dicente *me*, conſilium meum ſtare, & omnem delectationẽ meam facere me.
11 Voco 'ab oriente 'volucrem, e terra longinqua [c] effectorem conſilii mei: & locutus ſum, & adducam iſtud; formavi, & faciam iſtud.
12 'Auſcultate mihi robuſti animo, qui longinqui eſtis a juſtitia.
13 'Admoveo juſtitiam meam, non longinqua eſt; ſed ſalutem meam 'non retardabit: nam diſponam in Tzijone ſalutem, Iſraëli 'ornatum meum.

[a] Heb. *anima ipſorum in captivitatem abivit.*
[b] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[c] Heb. *virũ cõſilii mei.*

CAPUT XLVII

1 'DESCENDE, ac ſede in pulvere, 'virgo filia Babylonis; ſede humi, [a] defecta ſolio filia Chaldæorum: nam 'non perges [b] vocari tenera & delicata.

[a] Heb. *nullo ſolio.*
[b] Heb. *vocabunt te: ſic verſu* 5.

2 Ac-

2 'Accipe molas, & mole farinam; 'retege crines tuos, 'denuda vestigium, retege crus, transi flumina.
3 'Retegetur nuditas tua, etiam videbitur turpitudo tua: ultionem sumam, neque [c] feram obstare quenquam mihi,
4 'Inquit vindex noster Jehova exercituum nomine suo, sanctus Israëlis:
5 Sede silens, & ingredere in 'tenebras filia Chaldæorum: nam non perges vocari domina regnorum.
6 'Efferbueram 'contra populum meum, prophanaveram possessionem meam, & tradideram eos in manum tuam: non exhibuisti eis misericordiam, super senem aggravasti jugum tuum valde.
7 Et dixisti, in seculum ero domina: unquam non reposuisti hęc in [d] animo tuo, non recordata es 'finem illius.
8 Nunc itaque audi hoc voluptaria desidens securè, dicens cum animo suo, 'Ego *sum*, & nulla præter me amplius: 'non sedebo 'vidua, neque experiar 'orbitatem.
9 'Imò evenient tibi duo ista momento die eodem, orbitas & viduitas: [e] planè supervenient tibi cum multitudine præstigiarum tuarum, 'cum fortitudine incantationum tuarum [f] maxima.
10 'Quia confisa es malitiæ tuæ dicens, 'nullus videt me: 'sapientia tua & scientia tua ipsa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *sum*, & nulla præter me amplius:
11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras [g] ortum, & obruet te ærumna quam non poteris 'expiare; denique superveniet tibi repentè vastitas quam ignoras.
12 'Sta jam cum 'incantationibus tuis & cum multitudine præstigiarum tuarum in quibus laborasti a pueritia tua; si fortè possis proficere, si fortè præbebis te fortem.
13 'Defetisceris multitudine consiliorum tuorum: stent jam [h] astrologi, qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses *prædictiones* suas; '& servent te ab iis quę superventura sunt tibi.
14 'Ecce sunt tanquam stipula, ignis comburit eos, non eripiunt [i] se ipsos e flamma: 'nullus superest carbo ad calescendum; *nedum* ignis ad sedendum ex adverso ejus.
15 'Ita sunt tibi quibus *cum* laborasti: negotiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes suas aberrant, nemo servat te.

[a] Heb. occurram bonum: hypallage, pro eo quod est, occurret mihi homo.
[d] He. corde: sic deinceps.
[e] Heb. secundum integritatem suam.
[f] Heb. valde
[g] Heb. auroram: sic lucificatur astrologos.
[h] Heb. observatores cœlorum.
[i] Heb. animam suam e manu flammæ.
[k] Heb. transitum suum: id est, quocunque permeare possunt ut vitæ suæ cōsulāt.

Caput XLVIII.

1 AUDITE hoc domus Jahhakobi, qui vocant se 'de nomine Israëlis, & 'ex aquis Jehudæ prodierunt; 'qui jurant per nomen Jehovę, & Dei Israëlis mentionem faciunt, non [a] fideliter neque justè:
2 Quamvis a civitate sancta se vocent, & Deo Israëlis 'innitantur; cujus nomen est Jehova exercituum.
3 'Quę priora 'inde ab eo tempore indicaveram, & uxore meo prodeuntia pronuntiaveram; 'repentè effeci, atque evenerunt.
4 'Ex præscientia mea erat te durum esse; & nervum ferreum esse cervicem tuam, frontemque tuam chalybæam:
5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi; 'ne diceres terriculum meum fecit ista, & sculptile meum aut fusile meum præcepit ista.
6 Audiveras, 'respice totum hoc; & vos 'an non indicabitis? 'pronuntio tibi 'nova [b] ex hoc tempore & recondita, quę ignorasti,
7 Quę 'nunc creantur, non autem ab eo tempore; & quæ ante diem *hunc* non audivisti, ut non dicas, ecce noveram ea,
8 *Quorum* nihil audivisti, neqs novisti, neqs ab illo tempore 'aperuit aurem tuam. 'Quamvis noverim te [c] omnino acturum esse perfidè, & defectorem ex utero vocari te:
9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contra te, ut non excindam te.
10 Ecce conflabo te, 'non autem cum argento; selectum efficiam te catino afflictionis.
11 Propter me, propter me faciam: nam quomodo prophanaretur 'illud? & gloriam meam 'alteri non dabo.
12 'Auscultа mihi Jahhakob, & Israël 'vocate a me: Ego ipse sum primus, etiam sum ultimus.
13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dexteræ meę palmus expendit cœlos: me vocante ea, 'consistunt pariter.
14 Congregamini vos omnes, & audite: quis 'ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc facturus est delectationem suam in Babylonem, & brachium ejus in Chaldęos?
15 Ego, ego locutus sum, etiam 'vocavi eum; adducturus sum eum, & secundabit viam suam.
16 'Accedite ad me, audite istud, 'non a principio in occulto locutus sum; ex quo tempore fuit hoc, 'ibi sum: nunc enim Dominus Jehova mittit me, & 'spiritus ejus.
17 'Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Israëlis; 'ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *quæ* ambules.
18 'O si attendisses ad præcepta mea: ita 'fuisset tanquam flumen pax tua, & justitia tua 'ut fluctus maris:
19 Et fuisset velut arena semen tuum, & prognati e viscеribus tuis ut scrupi illius; 'non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conspectu meo.
20 'Exite a Babylonia, 'fugite a Chaldęis, 'voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc usque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova servum suum Jahhakobum:
21 'Neque sitiunt, *cùm* per vastitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quasi findat rupem ut fluant aquę.
22 'Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

[a] Heb. in fide, neque in justitia.
[b] Heb. a nūc
[c] Heb. perfidè agendo perfide acturum.
[d] Heb. prolōgabo iram meam.
[e] Heb. dexteram mea palmavit, ut ita dicamus.
[f] Heb. cantum.

Gen. 22. 17.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum: nam cum in præcedente concione duæ summarum partes essent expositæ de reversione*

reversione populi e Babylonia. & de instauratione regni per Christum, jam Prophetæ priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) summæ partes quatuor: prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12. capitis 48. tertia confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est, ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectu ejus, inde ad finem usq; capitis. Prius autem argumentum propositum summatim versu 1. illustratur sequentibus per συγκρισιν sive comparationem veri Dei cum falsis. Ego sum primus] id est, natura sempiternus, ac proinde dictis & factis constantissimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens. 2 Quis ergo] antithesis, qua Deus ex antegressa propositione sibi uni asserit facultatem & officium prophetandi in Ecclesia alisque omnibus adjudicat. Populum æter.] id est Ecclesiam, quam ab æterno elegit Deus, suoque tempore vocavit, ut in æternum sanctificet. Signa] vide suprà 41.22. & 23. 3 Ab eo tempore] nimirum ex quo disposui populum æternum. Rupes] ut Deuteron. 32. 4. hæc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adversus Babyloniorum idola firmo esset securoque animo quemadmodum etiam facit Jirmeja. 10. 4 Formatores] ἐργασία proximè præcedentis antitheseos, qua confirmavit Deus nullum esse Deum & nullam rupem præter se: nam cætera, inquit, idola sunt, quæ nullam utilitatem, sed confusionem justam cultoribus afferunt, hoc versu: cujus utrumque membrum singulis versibus deinde exponitur. Ac testes] ideſt, idola ipsa testantur & clamant in ipsorum idololatrarum animis se nihil esse, cùm nullo sensu aut intellectu sint prædita: quod unum satis esset ad perfundendos pudore idololatras. 6 Se consociantes] id est, qui adhærent illis, & quasi spirituali conjugio cum illis copulantur: ut Numer 25.3. Magis quàm homi.] ex interminatione Dei Exod. 20. 5. Congregent se] concessio idololatras graviter provocans infaustumque exitum omnibus prænuntians. 7 Faber ferrar.] confirmatio præcedentium propositionum; quarum una est, idola ad nullam utilitatem esse, & probatur usque ad versum 13. altera, confusionem afferri ab illis in cultores ipsorum, quæ probatur versu 13. & duobus sequent. Inutilia autem esse probantur, ab operariis, instrumentis, materia & usu illius, ipsorumque impotentia. Cùm operatur] id est, etiam in isto opere sentit lassitudinem; neque a Deo quem cudit sublevatur, neque reficitur, nisi sumptis alimentis quæ Deus verus subministrat. 9 Aut quæ fort.] id est, sive arborem voluntariam cædat quæ sponte nascitur, sive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem sit, in varios & planè differentes usus consumitur; ac proinde nihil divinum habet, nisi quantum affingit hominis voluntas & superstitio. 13 Non norunt] confirmatio alterius propositionis, ut diximus in versum 7. nimirum idola confusioni esse suis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis suis ipsorum oculi & corda, duobus versibus, deinde etiam in dies obfirmantur ad suam ipsorum perditionem, versu 15. Illud obducere] id est, idolum in animis hominum quoddam veluti tectorium & velum esse ad obcæcandos idololatras, non autem speculum ad cernendum Deum. 15 Pascens cinere] i. luctificus Deus, nihil nisi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphrasis idoli. Nam cinerem pro luctu & miseriis luctuosis accipi omnibus notum est: ut Psalmo 102.10. & infrà 61. 3. Illusum] id est, qui jam idolorum velo captus & excæcatus est. Avertit] id est, magis ac magis seducit & transversum rapit: alter gradus confusionis, ut diximus in versum 13. Non eripiat] i. præceps ruat in perditionem suam, ac ne cogitare quidem de salute velit, aut falsitatem cui adhæret agnoscere [illegible]ſt ad.] i. in falsitate incumbo, cùm do operã idololatriæ: Ecclesi. 9. 22. 16 Recor.] transitio ad alterũ hujus exordii argumentum, ut in quo Deus Judæos proposito idololatrarum exemplo ad fœdus suum revocat, quod a se integrum perstare ostendit. Primùm itaque fœdus suum proponit populo, & res omnes creatas contestatur de veritate ejus, tribus versibus; deinde fœderis effecta futura, a versu 19. ad finem usque. Non traderis] etsi oblitus me peccavisti in me: quamobrem sequitur proximè prædicatio remissionis peccatorum gratuitæ: sic infrà. 49.15 17 Ut densa nubes] nimirum delet & abluit sordes quæ in terra sunt, cùm pluviam profundit in terram: eclipsis relati, ut Levit. 21.4. & Proverb. 5.19. Nam vendico] quasi dicat melius agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus, quibus nulla utilitas nullæ vindiciæ, nulla salus, sed totus luctus est ab idolis suis. 18 Cantate] contestatio, ut diximus in versum 16. 19 Sic ait Jehova] transitio ad effecta fœderis, ut diximus in versum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & administrationis rerum omnium, hoc versu, confirmat se promissiones efficturum, quæ summatim proponuntur quatuor versibus sequentibus. 20 Is sum] propositio summa totius sequentis narrationis, primùm de sapientissimis Babyloniorum consiliis admonendis, & verbo Dei unius præstando, duobus versibus; posteà de modo & instrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia sua duobus versibus ultimis: quæ duo per ὑπόφασιν exponuntur, instrumenti quidem ratio capite 45. judicia verò, sequentibus. Signa mendacium] de quibus infrà 45 10. & sequentibus. 21 Servi sui] id est, Christi cujus spiritu acti Prophetæ locuti sunt. 2. Petri. 1. 21. Nuntiorum ejus] id est, Prophetarum, quorum opera Christus utitur ad nuntiandam voluntatẽ suam. 22 Qui edicturus sum] id est, Babyloniam palustrem, in qua Judæi demersi quodammodo & sepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipsi hostes in eam perrumpant: nam Judæos commodissimè ex Babylonia reversos esse historiæ Hhezyæ & Nechemjæ docent, Cyrum verò siccato Euphrate Babylonem irrupisse ex Prophetis & historiis antè confirmavimus. 23 Cyro] primo Persarum Regi, cujus nomen de industria exprimi voluit Deus, ut hoc signo Ecclesia amplius confirmaretur de veritate sermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joschija 1. Reg. 13. 3. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata est, usque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno numeremus) fuerunt minimum anni 170. Pastori meo] id est, pastoris officium facturo erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præstando quæ fuerint opus.

Utque

Utque edicat] *quemadmodum narratur 2. Chronic. 36. 22. & 23. & Hhezræ 1. Est autem totus hic versus ad narrationem μιλαβαλιxις.*

In Caput XLV.

1 Sic ait] *Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem esse diximus suprà in caput 44. nunc demum incipit: in qua Deus mirificam suam administrationem prædicit in perdendis Babyloniis, & servandis suis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una est prolepsis sive propositio & narratio brevis rerum gerendarum, causarum, & cõsiliorum Dei, hoc capite: altera est ἐργασία, id est, exornatio sive explicatio fusior hujus narrationis in sequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria sunt membra: primum de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus versibus; secundum de causis istius administrationis inde ad versum 14. tertium, de consilio promovendi his rationibus & suo tempore instaurandi regni per Christum, inde ad finem usque: e quibus primum membrum fusiùs explicatur capite 46. & 47. secundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium est permultis vicibus prophetatam esse.* Uncto suo] *id est, vocato & instituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox subjicitur; metonymia est signi pro re significata, ex Judæorum usu: ut 1. Reg. 19. 15.* Cujus confirmat.] *id est, cui non solùm vocatio, sed etiam donum a Deo ventorum est ut præstet hæc mandata Dei. quasi dicat cui assuturus sum, ut Reges & regiones subjuget; quemadmodum fuisse factum docent historici: synecdoche.* 2 Inæqualia] *id est, difficultates omnes ita sublaturus, ut nullo negotio etiam potentissimas regiones perdomes.* 3 Ut cognoscas] *transitio ad explicationem causarum, ex quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una est, ut agnoscatur Deus, & fides ipsius studiúmque in populum suum, tum a Cyro, hoc & sequen. versu, tum a gentibus, versibus 3. sequentibus; tum a rebus creatis omnibus, ver 8. altera, ut Babyloniorum blasphema & scelerata vita castigetur, a vers. 9. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36. 23. & Hhezræ 1. 2. nimirum qualis in viro ignorante Dei esse potest, non autem salutaris: ut sine duorum sequentium versuum confirmatur* 4 Cognominasse] *nam proprium illi nomen, teste Herodoto & Justino, fuit Spaco, id est, canis, Medorum lingua, a cane quæ expositum infantem lactaverat: Coresch verò cognomen fuit honorificum a Persis inditum, quod sonat Dominum.* 7 Pacem] *id est, omne bonum & prosperitatem: cujus contrarium est malum, quod proximo membro nominatur.* 8 Destillate] *provocatio rerum creatarum omnium ad testificandum & prædicandum salutare justúmq; Dei opus, & quibuscunque modis poterunt ministrandum ei: quæ omnia enuntiantur allegoricè.* 9 Væ litiganti] *transitio ad alteram causam judiciorum Dei, nimirum nequitiam Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjuncta maledictione, his duobus versibus exponitur, perinde esse ac si figmentum in figulum, aut semen genitale in parentes efferrentur: deinde potentia Dei assertur adversus illorum blasphemias, usque ad versum 14.* Testæ] *id est, qui utcunque alat ingentes animos, tamen æquè testa est fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc fastu vide Danijel. 5.* An dicturum est] *simile argumentum contra Assyrium vide suprà 10. 15.* Quid facturus esses] *id est, non poteris facere quod dicis: te invito permanebimus, neque Judæi isti eripientur nobis.* Cùm ad opus] *i. cùm vires te deficiant, & sis imbecillior quàm ut præstes ea quę prænuntiavisti de nostra eversione, istarúmque liberatione.* 10 Quid geniturus] *quasi dicat, laboras frustra: penes me est potestas rerum conficiendarum, non autem penes te.* 11 Sic ait Jehova] *assertio potentiæ Dei: ut diximus in versum 9.* Istorum signa] *objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate ista si quidem vultis, aut si potestis impedite: sed tamen signa præsentia jam satis evincunt dictorum meorum veritatem, sequen. versu: opus autem meum, cui obsistitis, vobis invitis suo tempore consummabo, versu 13.* De filiis meis] *Judæis liberandis.* Opere manuum] *id est, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum esse.* 12 Ego feci] *dicta confirmat Deus a signis & elementis rerum naturalium inanimarumque.* 13 Illum] *Cyrum, cujus antè memini vers. 1.* Justè] *id est, prout justitia mea denuntiat peccatis vestris, & justè effectura est ad meorum liberationem.* Reædificaturus] *ut suprà 44. 23.* Non pretio] *id est, gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, sed ipse ultrò offerens liberationem & munera, Hhezræ 1. vide infrà 52. 3.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in versum 1. quo Deus ostendit consilium suum: se non alium ad finem ista effecturum esse, quàm ut promoveat hoc pacto & instauret regnum suum tempore suo per Christum, qui fundamentum est & finis prophetiarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes his principiis adductum iri ad colendum & prædicandum Deum, quatuor versibus; secundum, Deum illas ultrò vocaturum, auctarum esse, & confirmaturum in notitia & fide in Christum, a versu 18. ad finem usque.* Labor Ægypti] *de quo 1. Reg. 10. 28.* Procerorum] *id est, potentissimorum agro & mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces clarissimi, ad utraque maria porrectu gentibus, Persicum & Rubrum, teste Plinio libro 6. natur. histor. capite 28.* Te sequentur] *id est, adjungent se, & submittent Christo in Ecclesia.* 15 Abdens te] *id est, qui a temporibus æternis reticuisti apud gentes mysterium tuum, nunc verò fecisti manifestum, & per scripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declarasti, ut ait Apostolus Roman. 16. 25. & qui præterea non adumbras te imaginibus, aut speciem essentiæ tuæ communicas, sed invisilis permanes. Hæc duo interpretationis membra conjungenda esse ex seq. verbis colligimus.* 16 Erubuerunt] *exornatio præcedentis dicti a spectato judicio ejus, per antithesin ultionis in idololatras & Babylonios ipsos, salutisque communicatæ cum populo.* 18 Nam sic ait] *alterum membrum promissionis ex consilio Dei, ut suprà diximus versu 14. quo Deus confirmat se gentes ad ipsum confluentes æterna benedictione & salute donaturum esse, quam in fine superioris versus penes Israëlem esse confitebantur.* Qui non ad] *id est, qui non vult profligatis hostibus & idolis terram desertam esse, sed habitari a suis; ac proinde statuet gentes cum Judæis in Ecclesiam coaptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione sumpta a rebus bellicis.* 19 Non

clam]

Clam] *id est, nunc demum me. sermonem & beneficia mea expono palàm, contrà quàm suprà dixerant gentes versu* 15. Non edico] *id est, non frustra voco Ecclesiam meam, sed ad justitiam & vitam æternam; ut sequentia docent.* 20 Congregamini] *prænuntiatio luculentissima vocationis gentium ad Evangelium Christi, tribus versibus: cui subjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Christo filio suo, tribus versibus ultimis.* Qui ignari erant] *id est qui prius alieni erant a Deo & promissionibus ejus, Ephes.* 2.12. 21 Indicate] *id est, nunciate, & vocate alii alios; convenite, & consilia inite fidei & resipiscentiæ; quæ duo ponuntur hoc & sequen. versu.* 23 Per me juravi] *confirmatio a juramento, ut dictum est versu* 20. *qua Christus primùm asserit authoritatem suam, hoc versu deinde totam ab Ecclesia sibi attributum & delatum iri docet, duobus sequentibus: quo sensu accipiendum esse locum hunc docet Apostolus Roman.* 14.11, *& Philip.* 2.10. 24 Tantummodo] *prædicatio Ecclesiæ gloriantis in Christo, quam Christus de se futuram dicit.* Adipsum veniat] *provocatio gloriosa in hostes: quasi dicat Ecclesia, agedum, veniant, si qui pugna experiri cum Christo volent.* 25 Semen Jisraëlis] *id est, Ecclesia Dei ex omnibus gentibus adunata.*

In Caput XLVI.

1 Procubuit] ἐγκάθια, *id est, exornatio narrationis, quæ præcedente capite facta est, nunc demum incipit, ut diximus suprà* 45.1. *ac primùm quidem exornantur res gestæ, duobus capitibus; deinde verò causa istarum, capite* 48. *Res autem gestæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipsos idololatras, capite sequen. & singulis istis narrationis partibus suus usus suaq; doctrina subnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est narratio: (ut modò diximus) duobus versibus comprehensa; altera est doctrina ad populum Dei, eruta ex narratione præcedente, toto capite.* Bel] *nomen est idoli, quod unum in pretio fuit apud Assyrios, Persas, & Babylonios: alii Saturnum esse volunt filium Oceani; alii Jovem (unde Juppiter Belus appellatur Plinio libro* 6. *natur. histor. capite* 26.) *alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Assyriis, Persis, & Babyloniis pro Deo summo habitum esse, & igni tanquam illius particulæ cultum exhibitum omnes historiæ testantur: unde factum est ut temporibus Joschijæ equi, currus, & cultus Solis essent dicati Jeruschalaimis, superstitione invecta per Assyrios,* 2. *Reg.* 23.11. *Dicitur autem Bel ullarum gentium sermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahhal.* Reflexus est] *hac loquendi forma non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit, quæ religionis specie edebantur: nam stabant proceræ statuæ, sacerdotes verò ex tripode aut alio instrumento, veluti Deum a tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, ademptaq; facultas ampliùs edendi oracula.* Deus vaticinus] *vocem qua Propheta utitur appellativè accipimus pro idolis omnibus quæ superstitiosi consulebant, a verbo æquè Babyloniis atque Hhebræis usitato, quod significat prophetare.* Bestiæ & jumento] *nimirum deportanda in Persidem veluti captiva, ut prædæ essent, post expugnatam Babylonem: enallage numeri, ut in fine versus.* Defessæ] *nimirum bestiæ & jumento in Persidem exportanti. Erant enim aurea, pretiosaq; & gravia multa; ut constat ex Danijele.* 3.

3 Auscultate] *secunda hæc pars didascalica, sumpta occasione ex præcedente historia Judæos instituit, primùm fideles & pios, usque ad versum* 8. *deinde infirmos Judæorum, itemq; impios, & hypocritas, ad finem usque. Est autem utriusq; loci commune exordium his duobus versibus, in quibus Deus per antithesin singularia sua officia in populum suum explicat, ostendens, quàm procul ab idolorum conditione absit, quæ nisi a suis ferantur & eripiantur pereunt.* Qui bajulamini] *id est, quos ego bajulo, quemadmodum portat quis filium suum. Deuteronom.* 1.31. *& tanquam Aquila assumens porto vos super alas meas, Exodi* 19.4. *& Deuteronom.* 32.11. 5 Cui assimilaretis] *primus doctrinæ locus, quo præmonentur pii ut sibi prudenter & sanctè a falsis Babyloniorum commentis & superstitionibus caveant, observantes naturam Dei optimi maximi atque in ipsos beneficentissimi. Simile vide suprà* 40.18. *&* 25. 6 Qui prodigunt] *amplificatio a comparatione idolorum cum majestate Dei (ut suprà ibidem) & officiorum quæ idololatræ coguntur dis suis inutilibus exhibere, cum illis officiis quę cultoribus suis facit Deus, hoc & sequen. versu.* Scapo] *id est, trutina, synecdochicè: est enim scapus trutinæ pars ex qua dependent lances.* 8 Recordamini] *secundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut consimiliter imbuti vera notitia Dei, si quæ infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiserint, saltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, versu* 9. *&* 10. *deinde præsentissima liberatione quam per Cyrum promisit Deus, & justo tempore effecit, versu* 11. 11 Ab oriente] *id est Perside.* Volucrem] *id est Cyrum, ducem expeditissimum, qui tam leviter difficultates omnes superaturus est quàm si prætervolet.* 12 Auscultate] *tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus se propter nomen suum effecturum promissiones suas, & justitiam adhibiturum ad salutem Ecclesiæ suæ & ipsorum confusionem.* 13 Admoveo] *id est, vos inviti & fugientes, experiemini tamen justitiam meam.* Non retardabit] *id est, præcisè complebit suo tempore justitiam meam; neque impedietur nequitiâ vestrâ, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur ut gratiæ salutaris opus avertat.* Ornatum meum] *ut suprà* 44.18.

In Caput XLVII.

1 Descende] *Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus suprà* 46.) *hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una quæ, judicia Dei gravissima in Babylonios exponuntur, versibus quinque; altera, qua cum Babyloniis contestatur de suorum judiciorum causis, reliquo capite.* Virgo] *id est, Babylonia tota sive Chaldæa, cujus monarchia corpori*

pori virginis comparatur, quia videbatur sibi indomita, & erat in summo luxu deliciisque perdita. Non perges] *sed mancipium eris abjectissimum, duobus versibus sequent.* 2 Accipe molas] *id est, abi in pistrinum & mole, ut mancipium turpissimum & abjectissimum: vide Exodi 11.5.* Retege crines] *id est luge, capillis passis: synecdoche.* Denuda vestigium] *id est, omissis soccis & mollibus calceamentis, ad tristissimum iter te compara: quò etiam spectant verba sequentia: vide suprà 20.2.* 3 Retegetur] *id est, pro eo quòd mollissimè & lautissimè indutus te, in miseriam tantam detruderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo possis contegere.* 4 Inquit] *eclipsis, ut 1. Reg. 20. 34.* 5 Tenebras] *id est, summas angustias, ignominiámque maximam; cujus nomine desyderatura es ipsa in tenebris delitescere.* 6 Efferbueram] *altera pars capitis, contestatio, qua Propheta suorum judiciorum causas evincit fuisse in Babyloniis ipsis, primùm propter arrogantissimam inhumanitatem ipsorum usque ad versum 10. deinde propter blasphemam præsidentiam suæ magiæ & incantationum, inde ad versum 15. postremò propter intollerabilem fastum animo conceptum ex infinitis opibus, versu ultimo: quibus singulis peccatis sua munera judiciáque attexuntur.* Contra popul.] *idem argumentum vide Zecarjæ 1.15.* 7 Finem illius] *nimirum possessionis meæ, de qua versu 6. q.d. non observasti quem finem calamitatum Deus præstare soleat & præstiturus sit Ecclesiæ suæ: ut Deuteron. 8.16.* 8 Ego sum] *q.d. cætera præ me nihil sunt: sic versu 10.* Non sedebo] *id est, Regem & regnum florentissimum perpetuò habitura sum.* Vidua] *Rege, tanquam marito.* Orbitatem] *a civibus & popularibus, aut subjectis regno, veluti filiis.* 9 Imò evenient] *prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. vers. ultimo.* Cum fortitudine] *id est, neque te defendent ista: transitio ad secundam causam.* 10 Quia confisa] *secunda causa, ut diximus in versum 6. nimirum blasphema & contumeliosa in Deum persuasio de magicis incantationibus & scientia tota Babyloniorum, cujus crimen, hoc versu, pœna, versu sequente exponitur: deinde amplificatur utrumque sarcasmo elegantissimo, tribus versibus..* Nullus videt] *q.d. ne Deus quidem novit rationes meas.* Sapientia] *ea nimirum quæ exagitatur versu 12. & sequent.* 11 Expiare] *id est, avertere incantationibus tuis: sic ludificatur magos.* 12 Sta jam] *sarcasmus gravis in Babylonios, ut diximus in versum 10.* Incantationibus] *vide Psal. 58.6.* 13 Defetisceris] *ironica oratio, q.d. frustra laboras ut te ipsam confirmes tuâ industriâ, nisi sapientissimos quosque doctorum tuorum adhibueris, ut consulant tibi: agedum, experiantur illi.* Et servent te] ἐμπλοκὴν *verborum, quæ in contextu Hhebræo implicata sunt transtulimus ad evidentiam.* 14 Ecce] *emphatica demonstratio vanitatis quæ est in omnibus Chaldæis & mathematicis, quibus eventurum Propheta ostendit ut ab igne ipso, quem pro Deo habebant, consumantur.* Nullus supererit carbo] *id est, planè absumuntur ipsi, & Deus ipsorum cum ipsis extinguitur.* 15 Ita sunt] *tertia causa, ut diximus in versum 6. ad quam transitur ejusdem pœnæ accommodatione ad summas opes Babyloniorum, & luxum profusissimum.*

In Caput XLVIII.

1 Audite] *Hoc capite (quemadmodum diximus suprà 45.1) continentur tria: primum est expositio alterius membri quod in narratione positum est suprà 45.4. de causa istorum judiciorum Dei, usque ad vers. 12. secundum est confirmatio narrationis, a vers. 12. ad 16. tertium, conclusio ad finem usque, ut suprà diximus in principium capitis 44. Summa autem causa judiciorum Dei per contestationem explicatur; qua Deus populum evincens improbitatis, duobus primis versibus, per comparationem exemplorum antecedentium, usque ad versum 6. ostendit se nulla dignitate populi, vers. 7. & 8. sed sua unius gloria adductum esse ut populum affligat, & ex afflictione liberet justitiâ suâ, usque ad versum 12.* De nomine Jisrael.] *idem argumentum ad exprobrationem populi vide copiosè explicatum Hosch. 12. & 13.* Ex aquis] *id est, qui ex Jahhakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33.28. & Psalm. 68.27.* Qui jurant] *id est, qui non estis integri erga Deum vestrum: sic Firmejæ 5.2.* 2 Innitantur] *id est, se niti glorientur.* 3 Quæ priora] *comparatio rerum antegestarum prædictarumq; qua Deus utitur his quatuor versibus, tota eò spectat ut demonstret sibi fuisse quidem perspectam improbitatem populi, sed gratis propter gloriam suam immeritis etiam & aversantibus beneficia sua prædixisse, & suo tempore contulisse: deinde verò sequitur accommodatio, qua confirmat Deus se nunc eandem rationem sequi ob eandem causam.* Inde ab eo temp.] *ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jisraëlis.* Repentè] *id est, simul atque visum est, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adversantibus.* 4 Ex prescientia] *ut testatur Exodi 32.9. & Deuteronom. 31.27. & 32. toto capite.* 5 Ne diceres] *id est, ne res jam olim prædictas & suo tempore præstitas attribueres diis novis, qui e propinquo adveniunt & rècens sunt facti, ut Deuteronom. 32.17.* 6 Respice] *id est, animadverte ut re ipsa effecta sint quæcunque audiveras ex me, & nihil prædictorum meorum exciderit: ut Jehosch. 22, 3. & 1. Schem. 3.19.* An non indicabitis] *id est, an dissimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos testimonium oportuit perhibere ab anteacta experientia? ut suprà 42.35.* Pronuntio] *transitio ad accommodationem exemplorum, de qua in versum 3.* Nova] *nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cyrum.* 7 Nunc creantur] *id est, nunc primùm in lucem eduntur, patefiunt; admirabiliter; ut exponunt verba sequentia.* 8 Apperuit aurem] *id est, perveniens ad aures tuas penetravit.* Quamvis] *prophetiæ summam incipit Jeschahhja ab occupatione. quasi dicat non est quod metuas ut non præstem ea quæ antè dicta sunt propter duritiem tuam; nam propter me effecturus sum, sequente versu.* 10 Non autem cum arg.] *id est, non agam summo jure tecum; quia si ab omni scoria, ut argentum, expurgandus esses, totus disperires.* 11 Illud] *nomen meum, de quo versu 9.* Alteri non dabo] *id est, non sinam eripi mihi; aut aliò a me transferri.* 12 Ausculta] *tertia concionis pars, confirmatio; qua primùm Deus a personæ suæ operumq; amplitudine prophetiam obsignat, quatuor versibus; deinde Propheta fidem suam in sua vocatione & administratione testatam facit, versu 16.* Vocate a me] *id est, qui vocaris populus meus, ut suprà vers. 1. & 2.*

13 Con-

13 Consistunt pariter]*id est, se sistunt ad exequenda judicia mea, ut Psal.* 119.91. 14 Ex illis] *illis videlicet, de quibus versu* 5. 15 Vocavi eum]*Cyrum, de quo suprà* 45.1. 16 Accedite]*prophetæ verba, confirmantis fidem suam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat.* Non a principio]*id est, ex quo fuit verbum Dei ad me, non dissimulavi, sed palam concionatus sum.* Ibi sum]*nimirum in ea tanquam specula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipso audiam, & ad vos referam, ut suprà* 21.8.& 10. Spiritus ejus]*Dei Patris & Filii, cum Patre & filio unus æternus Deus; quo uno acti olim homines sancti locuti sunt,* 2.*Petri* 1.21. 17 Sic ait Jehova]*ultima concionis parte, id est conclusione, Deus primùm officia sua universè in Israëlitas commemorans, hoc versu, per hypothesin summas benedictiones exponit eventuras Judæis si paruissent ipsi, vers.*18.& 19.*deinde summatim repetit res antè promissas propter nomen suum, de beneficentia erga suos, & hostium statu miserrimo, tribus versibus ultimis.* Ego Jehova]*q.d. præsto quod mearũ est partiũ.* 18 O si attend.]*simile vide Deuteron.* 32.29. Fuisset tanquam]*id est, nunquam desiissent fluere, sed omnia bona se ultrò dedissent tibi.* Ut fluctus maris]*id est, continenter perrexisset, ut fluctus excipiunt alii alios.* 19 Non tamen]*transitio ad summam promissionum, simili argumento atque usus est suprà vers.*8.& 9. 20 Exite]*prophetica hortatio, quasi in rem præsentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura.* Fugite]*ne communi cum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini ira Dei, quæ denuntiatur illis vers. ultimo: ut Jirmejæ* 51.6.& 45.*similis causa adducitur Genes.*19.15. Voce canora]*q.d. fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate.* 21 Neque sitiunt] *id est, æquè admirabiliter illis de viatico prospicit, atque olim prospexit majoribus ex Ægypto exeuntibus: vide Hhexyæ* 1. 22 Nulla est pax]*ac proinde ne copulemini cum illis, aut consortium habetote; sed fugite, ut suprà: vide infrà* 57.21.

CAPUT XLIX.

Christus ad Iudæos missus, postquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conquestus est, mittitur ad Gentes, & narrat promissiones Evangelicas primùm sibi factas de reconciliatione, justitia, vita, & gloria per ipsum comparanda: deinde factas Ecclesiæ de benevolentia, beneficiisq; Dei in ipsam, & propagatione ipsius in gentibus, invito Satana & omnibus adversariis, per Evangelium.

1 AUSCULTATE insulæ mihi, & attendite nationes e longinquo: Jehova inde ab utero vocaverat me, e visceribus matris meæ memoriam constituerat nominis mei.

2 Et disposuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus suæ abscondens me: & disposuit me in sagittam nitidam, in pharetra sua abscondens me.

3 Dixerat mihi, servus meus es; Jisraël *est* de quo per te gloriaturus sum:

4 Ego verò dixi, [a] frustra laboro, inaniter & vanè vires meas consumo: veruntamen officium meum penes Jehovam *est*, & opus meum penes Deum meum.

5 Nunc autem dicit Jehova, qui formaverat me inde ab utero, [b] ut serviam ipsi; [c] ut reducam Jahhakobum ad ipsum, cùm Jisraël non reciperet se: quia gloriosus sum in oculis Jehovæ, & Deus meus est robur meum.

6 Dicit inquam; levior *videris* quàm ut sis mihi servus ad erigendum tribus Jahhakobi, & custoditos [d] Jisraëlitas reducendum? atqui constitui te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremitatem terræ.

7 Sic ait Jehova vindex Jisraëlis, sanctus ejus; ei quem contemnit [e] quisque, *quem* abominatur gens, servo dominantium Reges videntes assurgent, principésque incurvabunt sese: propter Jehovam qui fidelis *est*, sanctum Jisraëlis qui elegit te.

8 Sic ait Jehova, tempore [f] accepto exaudiam te, & in die salutis auxiliabor tibi; & custodiens te disponam te in fœdus populi, ad confirmandum terram, ad efficiendum ut possideas possessiones desolatas:

9 Dicendo vinctis, exite; iis qui sunt in tenebris, revelamini: per vias pascent, & in omnibus clivis pascuum eorum erit.

10 Non esurient neque sitient, neque feriet eos æstus aut sol, nam qui miseretur eorum ducet eos, & secundum scaturigines aquarum deducet eos.

11 Et disponam omnes montes meos [g] ut sint pervii, & *in* aggeribus meis emineant.

12 Ecce isti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & [h] ab occasu, denique isti a terra Sinorum.

13 Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia consolatus est Jehova populum suum, & pauperum suorum misertus.

14 Quòd si dicat Tzijon, dereliquit me Jehova; & Dominus oblitus est mei:

15 An oblivisci potest mulier fœtus sui, ut non misereatur filii uteri sui? etiam hæ oblivisci possint; tamen ego non obliviscar tui.

16 En in manibus sculpsi te: muri tui e regione mei *versantur* jugiter.

17 Festinabunt filii tui: destructores tui & vastatores tui *ex* te exibunt.

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, isti omnes congregantes se accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ istis, omnibus tanquam ornamento vestieris, circumligabis eos *tibi* tanquam sponsa.

19 Cùm vastitates *erunt* tuæ, & desolationes tuæ, & terra [i] destructa tua; qua jam angustaberis præ habitatoribus, procul profectis eis qui absorbebant te:

20 Adhuc dicent [k] te audiente filii orbitatis tuæ; angustus est mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare possim:

21 Adeò ut dicas cum [l] animo tuo, quis genuit mihi istos, cùm fuerim orba & solitaria? hûc illûc migrans ac [m] fugitiva *fui*, & istos quis educavit? en ego relicta fui sola,

[a] Heb. *in vacuum laboro, ad inanitatẽ & vanitatem.*
[b] Heb. *in servum sibi.*
[c] Heb. *ad reducendum.*
[d] Heb. *Jisraëlis.*
[e] Heb. *animæ.*
[f] Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*
[g] Heb. *in viam.*
[h] Heb. *a mari.*
[i] Heb. *destructionis tuæ.*
[k] Heb. *in auribus tuis.*
[l] Heb. *corde.*
[m] Heb. *recedens.*
infrà 60.4.

isti ubinam fuerunt?

22 'Sic ait Dominus Jehova, ecce sustollam ad gentes 'manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ super humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum [n] nutrices tuæ vultu in terram *demisso* 'incurvabunt se tibi. 'pulveremq; pedum tuorum lingent: ut experiaris me esse Jehovam, non erubescere eos qui expectant me.

[n] Heb. *lactantes te.*

24 'An auferretur a robusto captura? an etiam captiva turba 'justi eriperetur?

25 Quin sic ait 'Jehova, imò turba captiva robusti auferetur, & captura 'violenti eripietur: nam adversus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego servabo:

26 'Efficiamque ut comedant oppressores tui suam ipsorum carnem, & velut musto sanguine suo inebrientur; ut agnoscant 'omnis caro, me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum, robustum *Deum* Jahhakobi.

ANNOTATIO.

1 Auscultate] *Cùm Propheta inde a capite 40. duos consolationis locos sibi proposuerit explicandos, unum de reversione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de instauratione Ecclesiæ per Christum, nunc demum incipit Propheta speciatim hunc secundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem usque prophetiæ. Hoc autem caput quædam est veluti præfatio, ac potius summum argumentum eorum quæ sequuntur omnium: nam primùm Christus per Prophetam omnes nationes vocans, sibi conciliat authoritatem a narratione vocationis suæ, 6. versibus; deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, proponit ad finem usq; capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consumitur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi a Deo Patre ad sanctam illam functionem Mediatoris inter Deum & Ecclesiam ipsius, duobus versibus, deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christum, versibus quatuor.* E longinquo] *id est, quamvis longè absitis usque ad extremas terras.* Vocaverat me] *id est, vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperet. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constitit Ecclesiæ, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3. 16. id q. ex vocatione Dei patris, Hebr. 5. 4. & 5.* Memoriam constit.] *ut Genes. 3. 15.* 2 Et disposuit] *id est, armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima comparatur, adjunctis promissionibus de defensione mei & ministeriis vide Ephes. 6. 17. Hebr. 4. 12. & Apocalyps. 1. 16.* Sagittam] *ut Psalm. 45. 6.* 3 Servus meus es] *ut suprà 42. 1.* Jisraël est] *id est, jubeo te primùm Jisraëli proponere verbum glorioſum meum, & in Jehudæis primùm gloriam meam explicare: ut Matthæi 10. 6. & 15. 24. Actor 13. 46. & 28. 25. & sequent.* 4 Frustrà laboro] *id est, non audit, neque accipit verbum Jisraël.* Veruntamen] *amplificatio indignitatis a testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, totas vires meas consumpsi in Judæis informandis; Deus Pater testis est, & testificatur conscientiæ meæ, qui solus officium & opus meum optimè cognovit.* 5 Nunc autem] *videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos consumptis expertus est illorum contumaciam Deus.* Formaverat me] *id est æterno decreto suo comparaverat, ut suprà ver. 1.* Non reciperet se] *ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi.* Quia glorioſus] *id est, quia Pater amat Filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut ministerium filii sui inutile sit atque inglorium: sicut parabola ostenditur Matth. 22.* 6 Levior videris] *Judæis videlicet, ut explicat sequens versus.* Custoditos] *id est, quos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti peculium præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuteronom. 32. 10.* In lucem gentium] *id est, ut perfundas omnes gentes illustratione tui Evangelii, ut suprà 42. 6. vide Actor. 13. 46.* 7 Sic ait Jehova] *altera pars capitis, propositio nimirum evangelicarum promissionum, primùm erga Christum, usque ad versum 14. deinde erga Ecclesiam in Christo, 'ad finem usque: 'quæ duo 'membra proleptice hoc versu continentur.* Jisraëlis] *id est, electorum Dei.* Ei quem] *id est Christo, quem quisque ex Judæorum gente spernit, abominatur ac velut in durissimam servitutem cogit.* Dominantium] *Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam in servitute gravissima, & libertatem sibi asserebant, ut Joan 8. 33.* Qui fidelis est] *id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Corinth. 1. 9.* 8 Sic ait Jehova] *explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequenti versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11, mirifica electorum ad ipsum concursatio, ver. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13.* Tempore accepto] *quo benevolentia & favus Dei promulgata est per Evangelium 2. Corinth. 6. 2.* Fœdus populi] *id est, ut sis reconciliationi ex fœdere: sic Danijel 9. vers. ultimo.* Terram] *id est Ecclesiam, & illius habitationem, synecdochicè.* 9 Vinctis] *ut suprà 42. 7.* Per vias pascent] *id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hîc & versibus duobus sequentibus: quæ benedictiones allegoricè figurantur, sumptis similibus a tempore liberationis Ægyptiacæ.* 11 Eminent] *nimirum quos Christus e vinculis satanæ & potestate tenebrarum extraxerit.* 12 A terra Sinæor.] *id est, meridiem versus, quam in partem Sinæi terminum Judææ constituebant, Genes. 10. 17. desertúmque Sinus, & mons Sinai spectabant, Exodi 16. 2.* 13 Cantate cœli] *id est, vos res omnes creatæ gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem gloriæ, Roman. 8. 19. & sequentibus.* 14 Quòd si dicat] *transitio ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, usque ad finem. Transitur autem per occupationem.* 15 An oblivisci] *responsio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris.* Etiam hæ] *hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia.* 16 In manibus] *id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare te; ut Psalm. 121. 4. humanitus dictum.* 17 Filii tui] *id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur*

transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotyposin, seq. versu: deinde exornatur, tribus. 19 Cùm] *id est, quando terra tota quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tãta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole.* Qui absorbebant] *id est, vastatoribus tuis, ut suprà ver. 17. vide Psal. 124. 2.* 20 Filii orbitatis tuæ] *id est gentiles, qui tibi agnascentur cùm Judæis orbata fueris.* 22 Sic ait] *ὑποφορά sive subjectio, qua Deus respondet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c.* Manum meam] *cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom. 1. 16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent.* 23 Incurvabunt se tibi] *id est, honorem exhibebunt Christo in te habitanti velut capiti tuo (ut Psal 72) & te in Christo honorabunt.* Pulverem q;] *ut Psal. 72. 9.* 24 An auferretur] *inquient Gentes & prædones omnes expilantes Ecclesiam, quorum sermonem anticipat Deus. q d. ludificantur hostes Ecclesiæ promissiones meas duobus argumẽtis tum quòd sibi numerus omnibus videntur valentiores esse, tum quod justo bello Ecclesiam sibi subjectam & mancipatam putant, ut suprà 45. 9. & sequent. sed ad hæc argumenta respondetur versibus seq.* Iusti] *mancipis & possessoris: nam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen hoc semper sibi arrogant adversarii, ut justi sint illorum domini: sic duobus argumentis utuntur, potentiæ suæ, & juris.* 25 Jehova] *Deus æternus, ac proinde infinitè omnes hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis argumento.* Violenti] *ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: responsio ad posterius argumentum. Hæc autem responsionis membra deinceps exornantur, hoc & seq. versu.* 26 Efficiamque] *id est, committam ipsos inter se, ut talionis pœnas inferam ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem tuum exhauserunt; sic etiam alii ab aliis consumantur.* Omnis caro] *id est, omnes homines etiam impii & adversarii.*

Caput L.

Christus Judæorum Ecclesiam sibi adversantem objurgans ostendit Deum nihilominus fœdus suum erga ipsam integrum conservasse potentia sua, ac proinde se a Patre vocatum atque missum esse ut eam constanter vocet ad resipiscentiam, itaque contumacibus denuntiato gravi judicio, resipiscentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Ecclesiam fessam afflictionibus & invocantem se confirmat Deus, & consolatur promissionibus perficiendis in adventu suo.

1 [a] SIC ait Jehova, [b] ubi *est* libellus [a] repudii matris vestræ quo dimiserim eam? aut quis *est* ex creditoribus meis [c] cui vendiderim vos? en [d] iniquitatibus vestris venditis vos, & defectionibus vestris dimittitur [e] mater vestra.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adest? cùm voco, nemo respondet? [f] [b] an ullo modo brevior est manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullæ sunt in me vires ad eripiendum? [g] en increpatione mea [g] exsicco mare, [h] dispono flumina *in* desertum, fœtet multitudine piscium eorum [i] mortua siti, eò quòd desit aqua:

3 [k] Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 [l] Dominus Jehova dedit mihi linguam [d] eruditissimam, ut sciam [e] tempestivè eloqui [m] defesso verbum: [m] excitat [f] unoquoque manè, excitat mihi aurem ad audiendum [n] ut *audiuntur* eruditissimi.

5 Dominus Jehova [o] aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorsum non averto me.

6 [p] Corpus meum expono [q] percussoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abscondo a contumeliis & sputo.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo [r] non afficit me ignominia: idcirco [s] compono faciem meam tanquam silicem, quia novi fore ut non pudefiam.

8 Propinquus est qui justificat me, [t] quis cõtendat mecum? consistamus unà, quis [g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

9 En, Dominus Jehova auxiliaturus est mihi, quis est condemnaturus me? en, omnes isti ut pannus veterascent, tinea consumet eos.

10 [u] Quis est inter vos timens Jehovæ, auscultans voci [x] servi ejus? qui ambulat [y] in tenebris cui nullus est splendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur deo suo.

11 [z] En vos omnes accedentes ignem, circuncingentes malleolis: [z] ite in focum ignis vestri, & in malleolos quos succendistis; e manu mea est [z] hoc vobis, in dolore jacebitis.

[a] Heb. *abscissionis: ut Deut. 24. 1.*
[b] Heb. *abbreviando abbreviata est.*
[c] Heb. *ad redemptione.*
[d] Heb. *eruditorum.*
[e] Heb. *tẽpestivare, ut ita dicamus.*
[f] Heb. *singulo manè singulo manè.*
[g] Heb *Dominus causæ meæ.*

Caput LI.

1 [a] AUSCULTATE mihi sectatores justitiæ, quærentes Jehovam intuemini in [a] rupem *unde* excisi estis, & in cavum [b] foveæ *unde* effossi estis.

2 Intuemini in Abrahamum patrem vestrũ, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 [c] Nam consolabitur Jehova Tzijonem, cõsolabitur omnes vastitates ejus, & disponet desertum ejus tanquam [c] Hhedenem, & solitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, [d] gratiarum actio & vox [b] psalmodica.

4 [e] Attendite ad me popule mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucẽ populorum [c] collocabo.

5 [f] Propinqua *est* justitia mea, prodibit [f] salus mea, & brachia mea populos judicabũt: in me insulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 [g] Attollite in cœlum oculos vestros, & intuemini in terram deorsum; cœlos velut fumum

[a] Heb. *cisterna. Genes. 11. & seq.*
[b] Heb. *psalmodiæ.*
[c] Heb. *faciã ut quiescat.*

fumum evanituros esse, & terram ut pannum veteraturam, habitatoresq; ejus similiter morituros: salus verò mea in seculum erit, & justitia mea non atteretur.

7 'Auscultate mihi qui agnoscitis justitiam, populo in quorum [d] animo doctrina mea est; ne timete probrum mortalis, & præ contumeliis istorum ne consternamini.

8 Nam quasi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exedet eos blatta: justitia autem mea in seculum erit, & salus mea [e] in omnes generationes.

9 'Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] priscis, *in* generationes æternas: an non tu illud es quod conscridit [g] Ægyptum, *quod* dolore affecit [h] balænam?

10 An non tu illud es quod exiccavit mare, aquas abyssi magnæ: quod disposuit profunditates maris *ut essent* via qua transirent vindicati?

11 'Ita redempti Jehovæ revertantur & in grediantur Tzijonem cū cantu, lætitiaq; [h] perpetua super caput suum: gaudium & lætitiam assequantur, fugiant mœror & gemitus.

12 'Ego ego ipse sum consolator vester: 'quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviscaris Jehovæ opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveasque jugiter quotidie propter æstum ejus qui angustia afficit, 'quasi comparet se ad perdendum? & 'ubi *est* æstus ejus qui afficit angustia?

14 [i] Festinanter educet peregrè vinctum, *qui* solvendus est: non morietur in ista fovea, neq; deficietur pane suo.

15 'Atqui ego sum Jehova Deus tuus, qui 'disrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercituum nomen *est* ipsi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; 'me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 'Expergiscere, expergiscere, surge *urbs* Jeruschalaimorum; 'quæ bibisti a manu Jehovæ poculum æstus ejus, 'crassamentum, 'poculum [k] horrificentissimum bibisti, exsuxisti.

18 'Nemo deducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

19 'Duo ista obvenerunt tibi; 'quis condoleret tibi? vastatio & contritio, fameque & gladius, 'per quem consolarer te?

20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus [l] irretitus; pleni æstu Jehovæ, increpatione Dei tui.

21 'Idcirco audi jam hoc, ô afflicta; & ebria, non autem ex vino.

22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, causam acturus populi sui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentissimum, crassamentum, poculum æstus mei; non perges bibere illud amplius:

23 Sed ponam illud in manu affligentium te, 'qui dicebant animæ tuæ, abjice te, ut transeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam transeuntibus.

[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in generationem generationum.*
[f] Heb. *antiquitatis, generationes seculorum.*
[g] Heb. *Rahab: ut Psal. 87.4. Exodi. 7. & seq.*
[h] Heb. *seculi*
[i] Heb. *festinabit: ut 1. Reg. 22,9.*
[k] Heb. *horroris: sic ver. 22.*
[l] Heb. *retis.*

ANNOTATIO IN CAPUT L.

1 Sic ait Jehova] *tota hæc concio (quemadmodum superiore capite diximus de sequentibus prophetiis omnibus) ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Christus versu 4. Sunt autē partes illius quatuor: prima est contestatio, qua Christus in Judæos utitur usque ad versum 10. secunda, propositio reliquias Judæorum vocans ad resipiscentiam ut salvæ fiant, inde ad versum 9 sequentis capitis: tertia, oratio reliquarum quæ solicitè expectaverant adventum Christi, usque ad versum 12. postrema, responsio Dei accipientis orationem Ecclesiæ, & promissa sua de integro confirmantis, inde ad finem usque. In hac porrò cōtestatione Christus Judæos evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum est ut te dimitterem, aut per me: per me autē minimè factum est; cùm neque officiū meū, neque potentiā, neque voluntatē meritò desyderare possis: sequitur ergo hoc per te effectū esse propter peccata tua. quod posterius complexionis mēbrū sive dilemmatis, versu primo & parte secunda; prius verò sequentibus reliquis exponitur.* Ubi est libellus] *ut evidentior sit hæc argumentatio, ita conjungenda est cum sequente versu. miror me, ait Christus, cùm ad meos venio, a meis non recipi. Quid verò causæ est cur neque venientem admittatis me, neque respondeatis advocanti? an ego unquam dimisi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: sed quod ita discessionem facitis a me, id planè acceptum ferendum est improbitati vestræ. Neutrum probaturos esse Judæos confirmat Deus ex ritu usitato legis: alienantur, inquit, ex lege liberia patria potestate, cum aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino semine, ut Hoscine. 2. aut venduntur propter paupertatem liberi, ut Exodi 21. 7. horum autem neutrum factum, &c.* Iniquitatibus vestris] *id est iniquè facitis, estisq; in me & in vos ipsos injurii in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc servavi integrum; in vos autem, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis miser filius familias nulla necessitate pressus & omnibus bonis a patre abundans, se ipsum certa malitia venderet.* Mater vestra] *id est Ecclesia Judæorum: sic enim totum corpus in scriptura solere appellari ostendimus Cantic. 7. 6.* 2 An ullo modo] *quasi dicat, sensistisne ullo pacto minuitam esse aut potentiam meam; aut voluntatem erga vos? potentiam confirmat duobus versibus; de voluntate deinceps agit.* En increp.] *confirmatio potentiæ a priscis quibusdam exemplis; ad quæ iterum præstanda, cùm opus fuerit, tam potentem se esse confirmat Deus quàm olim fuit.* Exicco] *ut Exodi 14.* Dispono] *ut Jehoseph. 3.* Mortua] ἐμπλοκὴν *verborum evidentiæ causa transponimus.* 3 Induo] *ut Exodi 10.* Velut ciliciu n] *comparatio cœli atri & luguhris cum atratis & lugentibus, quomodo fiunt cœlum Ægyptius luctu sicum, cùm nubes prorederet inter castra Ægyptiorum & Israëlitarum, Exodi 14. 20.* 4 Dominus Jehova] *confirmatio alterius partis nimirum bene volentiæ Dei erga Ecclesiam Judæorum, ut diximus in versum 2. Deus, inquit Christus, antopere vos amat ut jam mittat filium suum instructum rebus omnibus ad salutem vestram pertinentibus, scientia & verbo, quod Pater suppeditat Filio, & Filius ab ipso accipit, hoc versu, obsequio, &c. [illegible] patientia, versu 6. & constantia fidei, versu 7. qua armatus Christus*

stius audaciter lacessit omnes adversarios, versu 8. & 9. Defesso] *ut Matth.*11. 28. Excitat unoquoque] *id est, indesinenter me informat spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios.* Ut audiuntur] *id est, ad studiosissimè & diligentissimè audiendum.* 5 Aperit mihi aurem] *id est, ad obsequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan.*8.26. *& exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiamq; opus ipsius, Joan.*4.34. 6 Corpus meum] *id est, in obsequio ejus qui misit me perito patientissimè, exinanio me, & submitto in omnia mala etiam iniquissima, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip.*2.7. & 8. Percussoribus] *ut Joan.*19. 7 Non afficit] *id est, totam, quanta quanta est, nihili facio.* Compono faciem] *id est, obfirmo me adversus omnes injurias: simile est Jirmejæ* 1.18. *& Jechezk.*3.8. 8 Quis contendat] *ut Joan.*8.46. *Hoc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & imitator Christi, utitur & utendum docet, Rom.*8.33. *& sequent.* 10 Quis est] *altera parte concionis, id est, propositione, Christus primùm universè Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & resipiscentiam, hoc versu. deinde seorsim quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum resipiscentes consolatur, principio capitis sequentis.* Servi ejus] *id est vocis meæ, qui sum servus Dei, ut suprà* 42.1. In tenebris] *tum Pharisaicæ ignorantiæ in qua perierant oves Jisraëlis, tum calamitatum omnium, ut suprà* 9.2. 11 Ecce vos] *prius membrum propositionis: quo Christus primùm superbos illos Pharisæorum spiritus totamq; penè Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quod in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam offerebat Christus; deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan.*9.41. Ite in focum] *quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed perituri tamen, ut filii Aharonis, Levit.* 10.2. *sic obsignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem.* Hoc] *nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth.*13.14.

In Caput LI.

1 Auscultate] *Posterius membrum propositionis, quo Christus resipiscentes Judæorum reliquias consolatur & confirmat, propositis argumentis primùm spei, fideiq; certæ in gratiam Dei, usque ad versum* 7. *deinde patientiæ, vers.* 7. & 8. *Ad spem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promissionum fœderis ad ipsos natura pertinentium, tribus versibus; partim exempla gentium, quo Judæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, usque ad versum* 6. *partim a præstantia beneficiorum suorum, vers.*6. Rupem] *id est, Abrahamum & Saram, ut sequente versu exegesis ostendit. Est autem hoc dictum allegoricè, sumptum a latomia sive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodum Propheta allegoriam fontis adhibuit suprà* 48.1. *Hæc autem allegoria hîc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam sic argumentatur Christus, promitto me consolaturum & instauraturum Ecclesiam, utcunque vastata sit ac penè nulla, versu* 3. *hoc autem ut facilius credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos esse qui nunquam genuissent liberos, nisi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidisset; ac proinde vos, qui in eodem fœdere estis, eandem virtutem Dei ejusdem experturos.* 3 Nam] *ætiologia, cur debeant pii respicere ad promissiones factas Abrahamo & ad historiam ejus: nam, inquit, si eò respicietis, eandem salutem consequemini, quæ allegoricè figuratur, hoc versu.* Hhedenem] *de quo Genes.*2.8. 4 Attendite] *secundum argumentum, quo Christus Judæorum Ecclesiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom.* 32.21. 5 Propinqua est] *id est, jam propè est, cum justitiâ meâ salutarem doctrinam meam, id est Evangelium, communicabo cum gentibus, & illæ accepturæ sunt.* 6 Attollite] *tertium argumentum ad conciliandam fidem, a præstantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.* 7 Auscultate mihi] *secundum documentum, ad patientiam adversus momentaneas afflictiones & scandalum Evangelii Christi, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.* 9 Evigila] *tertia pars, oratio reliquiarum Ecclesiæ exoptantium adventum Christi & declarationem Evangelii ad salutem suam: quod optatum Ecclesia ab exemplis antegressis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & sequente versu.* Balænam] *vide Psalm.*74.13. *&* 14. *ubi habetur idem orationis genus.* 11 Ita redempti] *finis petitionis, Ecclesiæ salus, quæ iisdem verbis fuerat promissa, suprà* 35.10. 12 Ego ego] *ultima pars, nimirum Dei responsio ad querimonias sanctarum reliquiarum Jisraëlis adventum Messiæ expectantium; qua Deus eas consolatur, primùm confirmando a præsente metu per comparationem imbecillitatis hostium cum Ecclesiæ dignitate, & omnipotentia sua, versu* 12. & 13. *deinde a promissionibus restitutionis, versu decimoquarto: quibus postremò subjicitur sua exornatio, usque ad finem capitis.* Quæ es tu] *objurgatio lenis, qua Ecclesiam quasi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc versu, tum ad recordationem majestatis Dei, versu sequente: quorum neutrum ostendit Deus ab adversariis labefactari posse. quasi dicat, quid times? quin potius cogitas conditionem tuam, hostiumque tuorum, & recordatione Dei consolaris te?* 13 Quasi comparet se] *id est, quasi jam gladium strictum momentis singulis vibraturus esset in cervices tuas.* Ubi est æstus] *id est, etsi gladius strictius est in manibus ejus; quando percepisti adversarium agere omnia pro furore suo, neque potentia mea cohiberi?* 15 Atqui] *exornatio superioris reprehensionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia sua, & dignitate Ecclesiæ, ex fœdere & promissionibus ejus, versu* 15. & 16. *excitat Ecclesiam ad spem præsentissimam liberationis suæ, & ultionis de adversariis, versu* 17. *& sequent.* Disrumpo mare] *id est, nihil non possum ad liberandam Ecclesiam & profligandos hostes: alludit ad liberationes Ægypti.* 16 Me plantaturum] *id est, me instauraturum esse omnia per Christum pro Ecclesia mea, ut copiosius promittitur infrà* 65.17. & 66.22. 17 Expergiscere] *hypotyposis promissionum Dei de salute Ecclesiæ & hostium internecione, amplificata per*

antithesin præcedentium Ecclesiæ calamitatum. Quæ bibisti]*id est, afflictiones gravissimas perpessa es: allegoria, ut Psal.75.9.& 80.6.& alibi passim.* Crassamentum]*sic interpretamur vocem Hebræam; quia ipsa notatio vocis ostendit id tantùm significari, quod crassum & fæculentum est, atque ex liquidis potionibus excerni solet, colari aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius.* 18 Nemo deducebat]*id est, ab omnibus deserta erat, cùm ebria esset calamitoso poculo.* 19 Duo ista]*numerum vastatio ex gladio,& contritio ex fame, quæ duo per ὑστεροτν inter se componuntur.* Quis condoleret]*numerum hominum, præterquam ego? ait Christus, quandoquidem ab extera afflicta, a tuis deserta es.* Per quem]*alium præter me: respicit enim ad illud quod antè dixerat, ego ego ipse sum consolator vester, versu 12.* 20 Irretitus]*ac proinde omnino impos sui.* 21 Idcirco]*alterum membrum antethesios, cujus meminimus in versum 17.* 23 Qui dicebant]*id est, qui insolenter & thrasonicè conculcabant te.*

CAPUT LII.

Deus Ecclesiam Judæorum excitat ut se componat in adventum Christi, per quem ostendit sibi esse animo eam liberare: liberationis causas exponit, gloriam suam, & jus in Ecclesiam, gratuitamq; benevolentiam: tum rationem salutis suæ explicans proponit summam doctrinæ Evangelicæ de fide & resipiscentia, quã doctrinam percipientes ostendit servatum iri perpessionibus & gloria consequente Christi.

1 EVIGILA, evigila, indue robur tuum, ô Tzijon: indue vestes ornatus tui Jeruschalaimorum civitas [a] sancta. nã non [b] perget invadere te amplius præputiatus & immundus.

[a] Heb. *sanctitatis.*
[b] Heb. *invadet.*

2 Excute te ipsam e pulvere, surge, sede *urbs* Jeruschalaimorum: [c] explicate e vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

[c] Heb. *solve te.*

3 Nam sic ait Jehova, gratis vendidistis vos: & [d] sine pecunia vendicabimini.

[d] Heb. *non argento.*

4 Nam sic ait Dominus Jehova, in Ægyptum descenderat populus meus [e] olim ad peregrinandum illic: Assyrius quoque pro nihilo oppressit eum.

[e] Heb. *in principio.*

5 Nunc autem, quid mihi hic *est*? dictum Jehovæ. nam captus est populus meus gratis; dominatores ipsius ejulant, dictum Jehovæ; & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus nomen meum: idcirco, *inquam*, illo ipso die me illum qui loquitur, ecce adesse.

7 Quàm decentes sunt super istos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!

8 Vocem speculatores tui, attollunt [f] vocem pariter cantant: se oculis suis videre coràm, cùm reducit Jehova Tzijonem.

[f] Heb. *vocem speculatorũ tuorum, ut docent distinctiones.*

9 Fragorem edite, cantate pariter vastitates Jeruschalaimorũ: quia consolatur Jehova populum suum, vendicat Jeruschalaima:

10 Nudat Jehova brachium sanctitatis suæ ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ salutem Dei nostri.

[g] Heb. *oculo ad oculum videre, id est cominus, evidentissimè ut Numer. 14.14.*

11 Discedite, discedite, exite illinc, immũdũ ne attingitote, exite e medio isti; purgate vos portantes vasa Jehovæ.

12 Nam non festinatione exibitis, neque fuga proficiscemini: quia præcedens vobis Jehova, & [h] extrema acies vestra erit Deus Jisraëlis.

[h] Heb. *colligens vos: vide Numer. 10.25.*

13 Ecce prosperabitur servus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde,

14 Cùm obstupuerint de te multi, dicentes: adeò corruptum esse præ ullo aspectum istius, & formam istius præ filiis hominum.

15 Ita perspergat *stupore* gẽtes multas, propter eum obdẽt Reges os suum: quando quod non narratum fuerat eis, videbunt, & quod non audierant animadvertent.

ANNOTATIO.

1 Evigila]*Postquã Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam veluti in rem præsentem adducit, hoc capite, & Ecclesiam ad præsentem Christum Evangeliumq; ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesiæ qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio.* Indue robur]*id est confirma animum, quem abjecisse videbaris, suprà 51.9.* Indue vestes]*id est depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.* Non perget]*id est, jam tibi affertur salus sempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &]*id est, quisquis adversatur sanctitati aut saluti tuæ. synecdochicè a ritibus legis.* 2 Pulvere]*id est luctu, qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi 1.20.& 2.8.& 12.* Vinculis colli]*id est, servitute spirituali: ut Lucæ 1.74.* 3 Nam sic ait]*ætiologia lætitiæ, a consilio Dei quod mox efficiendum prædicatur.* Gratis]*id est, ego, qui sum Dominus vester nullum pretium accepi cùm venderemini, ut Psal.44.13.& suprà 50.1. ac proinde rem venditam meo jure recepturus sum.* 4 Nam sic ait]*explicatio consilii, quod Deus paucis proposuit, præcedente versu.* In Ægyptum]*oratio ἀναστροφος, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu.* Ad peregrinandum]*ut Genes. 47.4.* Assyrius]*id est Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ.* Pro nihilo]*id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est.* 5 Nunc autem]*accommodatio exemplorũ antecedentiũ ad conditionẽ Judæorum miserè servientium satanæ*

tanæ & peccato cum adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judæorum alienatione, quam ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos esse confirmo, & pro meis vendicaturus sum, hoc & sequen. versu. Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias patior in servis meis; atque adeò blasphemias in me ipsum, quod est omnium indignissimum.* Dominatores] *id est, illi ipsi in quos authoritatem contuleram ut præesent populo meo imperio doctrinaq, ii gravissimè afflictuntur, & servitutem cum cæteris serviunt.* 6 Nomen meum] *in Christo æterno æterni Patris filio, ut Exodi 23.21.* Me illum] *id est Christum, sermonem Dei Patris, qui Deus est patefactus in carne.* 7 Quàm decentes] *secunda pars capitis, qua propheta rationem describit mirificæ liberationis quam consecutura est Ecclesia in Christo. Sunt autem istius rationis duæ partes summæ, quæ prolepticè hoc versu continentur: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quæ deinde exponitur usque ad versum 13. altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quæ annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur verò ad sermonem hunc ex abrupto, perinde atque si pris considentibus in summis tenebris lux repentè exoriretur, & conspicui fierent ministri Evangelii ist suprà 9.2.* Super istos montes] *id est Judæa montosa, ut Exodi 15.17.* 8 Reducit] *id est, Christus instaurat Ecclesiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in ipso adventu Christi: cujus duo sunt capita: unum est gloriatio fidei amplectentis beneficium Christi & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus versibus: alterum est seria resipiscentia & sanctificatio nostri ipsorum secura in Domino, versu 11. & 12.* Vastitates] *id est, o Ecclesia Dei, quæ priùs vastata miserè & labefactata fuisti.* 10 Nudat] *id est, tanquam explicato brachio opus suum erga Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid serio incumbentibus.* 11 Illinc] *nimirum e vastitatibus, de quibus suprà versu 9. quasi dicat, eripite vos resipiscentia e tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbite.* Portantes vasa] *id est, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, qui sunt domus spiritualis, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum, 1. Petr. 2.5. & Apocalypseos 1.6.* 12 Non festinatione] *id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorum Dei:* μέτωσις. Præiturus] *id est ducturus, & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.* 13 Ecce] *altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi; qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, sed præituras perpessiones & abjectionem maximam, 1. Petr. 1.11. sequente versu; ex quibus sequetur maxima piorum omnium admiratio, versu ultimo.* Servus meus] *Christus, ut suprà 42. 1.* 14 De te] *apostrophe ad Christum.* 15 Ita] *nimirum ex comparatione tantæ abjectionis & gloriæ Christi, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione.* Obdent] *id est non obloquentur: sed silentium præstabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Ijobi 29.9.* Quod non narrat.] *id est Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16.25.* Videbunt] *id est, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Ecclesiæ Judæorum objicit quòd præcedenti Evangelicæ prædicationi fidem non habeat: ac propterea historiam Christi elegantissimè explicans agnoscit duo quidem esse in Christo quorum nomine offensa est vetus Ecclesia, nimirum infirmitatem Christi, & scandalum crucis; sed adversus has offensionis causas Ecclesiam præmunit, docens Christum & infirmitates & crucem ipsam subivisse propter nos, ac proinde vitam æternam ingressurum esse, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

[a] Heb. *auditioni.*

1 QVIS credit [a] prædicationi nostræ: & [a] brachium Jehovæ in quo revelatur?

[b] Heb. *ascendit.*

2 [b] Assurgit quidem [a] ut tenera planta coram illo, & tanquam radix e terra solitaria: non est forma ei neque decor; & quando [a] intuemur eum, non *inest* aspectus cur desyderemus eum.

[c] Heb. *desitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*

3 Contemptus & [c] abjectissimus virorum, doloribus affectus, & [a] familiaris morbo; & quasi [a] abscondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æstimemus illum.

[d] Heb. *Dei.*

4 [a] Veruntamen [a] morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros bajulavit: quàvis nos estimemus [a] eum plaga affectum, percussum [d] a Deo, & afflictum.

5 [a] Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris: castigatio [a] pacis nostræ imponitur ei, & livore ejus fit curatio nobis.

[e] Heb. *iniquitatis.*

6 Omnes nos, ut ovis erravimus, quisque in viam suam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium nostrûm.

7 [a] Exigitur *pœna*, & ipse affligitur, neque aperit os suum; ut parva pecus ad mactationẽ ducitur, & velut ovis coram tonsoribus suis obmutescit: neque aperit os suum.

8 [a] Per coarctationem & per judicium tollitur; at [a] generationem ejus quis enarraturus est? [a] nam excinditur *quidem* e terra viventium, [a] ex defectione populi mei plaga est ipsi:

9 Qui *populus* exposuit [a] improbis [a] sepulchrum ipsius, & [a] diviti in [f] mortem suam: [a] eò quòd non fecit violentiam, neque est dolus in ore ipsius:

[f] Heb. *mortes suas.*

10 [a] At Jehova delectatus conterere ipsum, morbo affecit *dicens*; quandoquidem [a] exponit [g] se ipse [a] sacrificium pro reatu, [a] videbit semen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ [h] per eum prosperabitur.

[g] Heb. *se reatum animæ ipsius: metonymia.*

[h] Heb. *per manum ejus*

11 [a] Exemptum molestia [i] seipsum videns satiabitur, cognitione sui [a] justificabit justus servus meus multos: quorum iniquitates ipse bajulaverit.

[i] Heb. *animam suam: ut superiore ver. & se q.*

12 [a] Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum justis partiatur prædam: pro eo quòd profudit in mortem se ipsum, & cum defectoribus annumeratus est, & ipse peccatum multorum perferens pro defectoribus intercessit.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Quis credit] *Postquam Propheta summam Evangelicæ prædicationis de regno Christi advenientis explicavit, nunc ostendit quomodo Evangelium Christi Judæis fuit scandalo, & scandalum illud anticipat, exponens historiâ perpessionum Christi & consecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est anticipatio, qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præcessit abdicantium, versu 1. altera, qua incredulitatis causas & remedia explicat per narrationem historiæ Christi, & consilii quod Deus inivit de Christo & Ecclesia ejus.* Brachium Jehovæ] *id est Evangelium, potentia Dei ad salutem credentibus, quod tectum est iis qui pereunt; ut ait Apostolus 2. Corinth. 4.3.* 2 Assurgit] *superiori anticipationi subjicit responsionem Propheta; ut Judæos præmoneret totamq; Ecclesiam, ne unquam de Christo ex specie judicium facerent, sed partim causas perpessionum, partim eventa observarent. Sunt ergo hujus responsionis præcipui loci duo: unus, quo opponit scandalo infirmitatis Christi facta potentiæ ejus miraculosissima, vers. 3. & 4. & scandalo perpessionum Christi, vitiositatem nostram, cujus nomine Christus spondebat in judicio Dei, usque ad versum 8 alter, quo comparat cum aspectabili infirmitate & ignominia Christi certissimam justissimamq; liberationem & gloriam ejus ex consilio Dei ad commune bonum totius Ecclesiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Christi exponitur, duobus versibus: causa verò, in versis 4. & sequentibus. quasi dicat, verum quidem est omnia ista quorum aspectu offendimini in Christo magna esse humanitus; sed quicquid infirmum est in ipso, a nobis est, a nobis suscepit: & nostra causa perlaturus est: quamobrem iniquum est nos de eo offendi qui jubet pro offensis nostris, easq; præstat.* Ut tenera planta] *ut suprà 11.1.* Illo] *numerum qui non credit prædicationi, sed Christi speciem ita observat ut offendat in eum, tanquam lapidem allisionis & rupem offensionis, ut suprà 8.14.* Intuemur eum] *secundum carnem.* 3 Familiaris morbo] *id est, continenter versans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato.* Abscondens faciem] *id est quasi leprosus, ab hominum consortio separatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13.45.* 4 Veruntamen] *remedium scandali quod percipitur ex infirmitate Christi, hîc exponitur, ut diximus in versum 2. quòd in ea tamen infirmitate ederit palam mirifica majestatis divinæ documenta curandis hominibus.* Morbos nostros] *id est, omnes infirmitates nostras; ut exponitur Matth. 8.17.* Eum] *non autem nos in ipso.* 5 Nam ipse] ἐν ᾧ *præcedentis dicti, propter nos Christum affici, duobus modis; primùm quòd peccata nostra tollit, deinde quòd pax nostra est, & nos reconciliat Deo per crucem ipsius, Ephes. 2.14.* Pacis nostræ] *id est, pacem nobis conciliatura cum Deo, & prosperitatem omnem comparatura, quas alioqui amiseramus, ut sequen. versu exponitur.* 7 Exigitur pœna] *videlicet iniquitatum nostrarum omnium, ut proximè dictum est.* 8 Per coarctationem] *alterum membrum responsionis, quod per prolepsin hoc versu positum, sequentibus ordine exponitur: quasi dicat Propheta, verum quidem est vos non tantùm infirmitate illa offendi quæ videtur in Christo, verùm etiam maximè ignominioso judicio & morte ipsius: sed non satis est ad præsentem istius constitutionem respicere; quin potius introspiciendus est eventus ille gloriosus ex consilio Dei, qui exponitur inde a vers. 10. Nam coarctationis nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda sunt, quæ tum a Judæis, tum a gentibus perpessus est.* Generationem] *id est æternitatem, sive tempus quo perduraturus est Christus: nam his verbis inest antitheseis. Est quidem sublatus, inquit Propheta; sed ab hac mortali vita in immortalem transmissus, nec jam mori potest, aut mors ultra ei dominabitur.* Nam excind.] *exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum, hoc & sequen. versu; posterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id est, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito consilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Christum in conspectu Pilati; ut loquitur Petrus Act. 2. 23. & 3.13. hæc ut ita accipiamus efficit sequentis vers. comparatio.* 9 Improbis] *id est gentibus, quæ olim improborum nomine solebant designari, ut Act. 2. 23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat. 2.15.* Sepulchrum] *id est crucifigendum, trucidandum, & sepeliendum ipsum, synecdochicè.* Diviti] *id est, Pontio Pilato præsidi Judææ, idque in mortem suam, id est, ea lege ut sanguis ipsius super populum & super filios ejus recideret & reposceretur a Deo, siquid ea in re peccatum esset; ut Matth. 27.25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero.* Eò quòd] *id est, quia non poterant ferre justitiam, integritatem, & simplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Christus ipse Judæis objicit Joan. 10.32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepseos, de qua vers. 8.* Exponit] *ut Galat. 2.20.* Sacrificium] *ut 2. Corinth. 5.21. & 1. Petr. 2.24.* Videbit semen] *id est filios Dei, quos genituras est in Ecclesia semine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id est, cùm declaratus filius Dei per resurrectionem ex mortuis ascendet in cœlos, tum ipse perfectissima gloria & bonis cumulabitur sedens ad dextram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona sua, ut ostendit Paulus Ephes. 4.7. & sequen. sic Psal. 16.* Justificabit] *ut Rom. 3.26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam salutem Ecclesiæ comparare possit, delendo peccata in cruce, & justitiam cum suis communicando. Est autem hîc alterum argumentum amplificans gloriam Christi; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta sunt, Deus Pater illum omnibus donis instructurus est quę fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta exposita Christi historia orationem convertit ad Ecclesiam ejus, docens fructus quos ab eo percepturæ est: itaque promissiones Evangelicas propheticis figuris explicat, de propagatione & universitate Ecclesiæ, peccatorum remissione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & salute æterna in Christo.

Galat. 4. 27. 1 CANTA [a] sterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu, & claram ede vocē *quæ* non dolet: nam plures *futuri sunt* filii [a] desolatæ quàm filii [a] conjugatæ, ait Jehova.

2 [a] Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum, [a] extendantur, ne cohibeto: prolonga funes tuos, & clavos tuos cōfirma.

[a] Heb. *extēdant: impersonaliter.*

3 Nam dextrorsum [a] & sinistrorsum prorūpes: & semen tuum gentes hereditariò possidebit, ac civitates [a] desolatas efficient habitabiles.

4 [a] Ne timeto, quia non erubescès; & ne ignominia confuta esto, quia non pudebit te: sed verecundiæ adolescentiæ tuæ oblivisceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

[b] Heb. *conjuges tui factores tui: de sancta trinitate dictum.*

5 Nam [b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus sanctus Jisraëlis, [a] Deus totius terræ, vocabitur.

[c] Heb. *spiritu.*

6 Nam ut [a] uxorem derelictam & dolentem [c] animo revocat te Jehova: & uxorem adolescentię, quamvis [a] ipreta sis, ait Deus tuus.

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, sed miserationibus [a] magnis congregabo te.

[d] Heb. *seculi Genes. 8. 21. & 9. 9. & sequent.*

8 Pauculo fervore [a] absconderam faciem meam momento a te: sed benignitate [d] sempiterna misereor tui, ait vindex tuus Jehova.

9 Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *est*, qui juravi non transituras aquas Noachi amplius [a] super terram: sic juro, fore ut non efferveſcā contra te, & non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent, & hi colles dimoverentur: attamen benignitas mea a te non recedet, & fœdus pacis meę non dimovebitur, ait miserator tuus Jehova.

11 [a] O afflicta, procellis agitata, consolatione destituta: ecce ego collocaturus sum cum [c] ornamēto lapides tuos, & fundaturus te sapphiris.

[c] Heb. *fuco: ut 1. Chron. 29. 2.*

12 Et disponam [a] pyropo specularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totum terminum tuum lapidibus [f] delectantibus.

[f] Heb. *delectationis.*

13 [a] Et omnes filii tui [g] edocti erūt a Jehova, amplaque pax filiorum tuorum.

[g] Heb. *edocti Jehovæ: Joan. 6. 45.*

14 Justitia stabilieris: procul esto [a] ab oppressione, quia non timebis; & a terrore, quia non appropinquabit ad te.

[h] Heb. *en habitando habitabit nullus.*

15 [h] En, [a] nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te, in te irruat.

16 [a] En ego creavi fabrum sufflantē in ignem prunarum, & proferentem instrumentū ad opus suum; similiter ego creavi interfectorē ad perdendum.

17 [a] Nullum instrumentum formatum contra te prosperabitur, & omnem linguam insurgentem contra te in jus condemnabis: [a] hæc est possessio servorum Jehovæ, quorum justitia est ex me; dictum Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpessionibus & gloria consequente Christi: nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam sermonem habet; ut quæ filios Dei in Christo esset genitura, quia Christus Ecclesiæ veteris sive Judæorum synagogæ erat scandalo, ut superiore capite dictum est, ac proinde hęc filios ex carne tantùm, non ex promissione gignebat Deo. Sunt autē in hoc capite tres promissiones Evangelicæ, quæ fiunt Ecclesiæ: prima est, de multiplicatione & propagatione Ecclesiæ per totum orbem terrarum, tribus versibus, secunda est de redintegrando Dei fœdere in remissionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, usque ad versum 11. tertia est de tradenda gloria & salute cum hostium excidio conjuncta, ad finē usque.* Sterilis] *id est sublimis Jerusalem, Ecclesia libera, mater omnium nostrūm, quæ non secundum carnem gignit, sed secundum spiritum ex fœdere & promissionibus in Christo. Sic autem appellatur Ecclesia Christiana respectu Ecclesiæ veteris, quæ usque ad tempora Christi fuerat conjugata Deo, & filios secundum carnem genuerat.* Desolatæ] *id est, Ecclesiæ illius sterilis, quę in adventu Christi desolata erat & destituta liberis ut suprà dixerat 51. 18.* Conjugata] *id est veteris Ecclesiæ, cui se Deus sacro connubio junxerat, ut indicatur infrà versu 5. & 6.* 2 Dilata] *id est, ex Ecclesia singulari Judææ sies catholica sive universalis: allegoria, quam sequens versus explicat.* 4 Ne timeto] *secundus promissionum Evangelicarum locus, de peccatorum remissione, hoc vers. reconciliatione, duobus seq. & gratia æterna, a versu 7. ad 11.* 5 Deus totius terræ] *ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur a synagoga, ut vers. 1.* Spreta sis] *ex sterilitate, quæ olim probrosa habebatur.* 7 Magnis] *id est, æternis, ut exponitur seq. versu.* 8 Absconderam faciem] *id est, sterilem & desolatam reliqueram te. humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdēdum omnia.* 11 O afflicta] *tertius promissionum locus de gloria & salute Ecclesiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hhebræam vocem addūcti notatione ipsius sic interpretamur hoc loco, & Ezech. 27. 16.* 13 Et omnes] *vide suprà 1. 9.* 14 Ab oppressione] *id est, ab omni oppressionis metu abesto animus tuus.* 15 Nullus omnino] *id est, neque ego ipse angustia sum affecturus te neque alios perpessurus, sed impediturus potentiâ meâ, quæ deinceps confirmatur. simili argumento se ipsum confirmat Christus in sua functione, suprà 51. 7. & seq.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promissionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & administrationis jure.* 17 Nullum instr.] *id est, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi, sed in omnibus plus quàm victrix futura es per Christum qui diligit te, Rom. 8. 37.* Hæc est possessio] *epiphonema prophetiam claudens, & promissiones omnes asserens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Christus per Prophetam gentes omnes affectas suæ vanitatis conscientia vocat ad fidem in Deum & veram resipiscentiam: hortatur ut doctrinam Evangelii religiosè imbibant: & amplis promissionibus allicit.

1 Heus

1 'HEUS 'quisquis sitit, venite ad istas aquas, '& cui nulla est pecunia 'venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate absque pecunia & absq; pretio vinum & lac.

2 'Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem vestrum [a] pro re minimè satiatura? [b] auscultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet se hac pinguedine anima vestra.

3 Inclinate aurem vestram, & venite ad me, audite ut vivat anima vestra; & pangam vobiscum fœdus [c] perpetuum, benignitates 'Davidis 'certissimas.

4 'En testem nationum constituo eum; 'antecessorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverant te 'ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter sanctum Jisraëlis, cùm 'ornaverit te.

6 'Requirite Jehovam, [d] 'cùm præsto est; invocate eum, cùm est propinquus.

7 Derelinquat improbus viam suam, & vir iniquus cogitationes suas: revertatur q; ad Jehovam ut misereatur ipsius, & ad Deum nostrum, quia [e] plurimùm condonat.

8 'Non enim cogitationes meæ *sunt ut* cogitationes vestræ, neque *ut* viæ vestræ viæ meæ, dictum Jehovæ:

9 Sed *ut* alti sunt cœli supra terram; ita altæ sunt viæ meæ supra vias vestras, & cogitationes meæ supra cogitationes vestras.

10 'Nam cùm descendit pluvia aut nix de cœlo, rursus illùc non revertitur, sed inebriat terram ipsam, facitque ut pariat ipsa & producat; ut edat semen satori, & panem comedenti.

11 'Sic esto verbum meum quod egressum fuerit ex ore meo, non revertatur ad me vacuum; sed faciat 'id quo delector, & prosperetur 'id quod emisero.

12 'Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini: ipsi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu, & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco 'virgulti assurget abies, loco 'paliuri assurget myrtus: 'ut sit Jehovæ in nomen, in signum perpetuum *quod* non excindetur.

[a] Heb. *pro non ad saturitatem.*
[b] Heb. *auscultate auscultando.*
[c] Heb. *seculi: sic ver. 13.*
[d] Heb. *cùm invenitur ipse.*
[e] Heb. *multiplicat condonando: vide Genes. 12. 8.*

ANNOTATIO.

1 Heus] *Post generales promissiones factas Ecclesiæ catholicæ per Christum, superiore capite; nunc demum Christus sigillatim regenerandos quosque Ecclesiæ filios provocat primùm ad fidem, usque ad versum 6. deinde ad resipiscentiam, usque ad vers. 10. ac postremò commendans prædicationem Evangelii, promissiones amplissimas facit singulis ipsum adituris fide & resipiscentia, ad finem usque.* Quisquis sitit] *id est, quisquis suæ ariditatis conscientia pressus expetit beneficia Dei ad spiritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, saturitatis, & pinguedinis nomine designantur, hoc & sequen. versu: sic Matth. 5. 6. & Joan. 7. 37.* Et cui] *id est, qui non tantùm vitæ cœlesti, cujus nunc sitientes estis, a natura destituimini; sed etiam omnibus rationibus omnino careris quibus cœlestis vita comparari possit: nam gratuita sunt pis omnibus donum & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, cui gratis confertur donum Dei.* 2 Cur expend.] *reprehensio causam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Ecclesiam Dei operam consumant in rebus infructuosis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur.* 3 Davidis] *id est, ea ipsa beneficia quæ olim fœdere meo Davidi promiseram in Christo, 2. Schem. 7.* Certissimas] *id est, firmissimas & constantissimas, prout fuerunt excitato Christo a mortuis, qui non amplius reversurus est in sepulchrum, sed in seculum benignitatem suam Ecclesiæ præstiturus. Actor. 13. 34.* 4 En] παράβασις *sive digressio duobus versibus, qua Deus Pater filios suos cooptans in Ecclesiam Evangelio Christi, confirmat primùm vocationem Christi in animis eorum omnium qui ab ipso vocantur, hoc vers. deinde verò functionem, qua Christus Ecclesiam ex gentibus promiscuè dicitur collecturus efficacitate spiritus sequen. vers.* Antecessorem] *id est, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut suprà 2. 2. & sequen.* Ornaverit te] *id est, declaraverit te filium suum per resurrectionem a mortuis, assumpserit in cœlos, & glorificaverit; ut cœptum est compleri die Pentecostes, Actor. 2.* 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad resipiscentiam, ut dictum est in vers. 1.* Cùm præstò est] *id est, se vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.* 8 Non enim] *ætiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipsorum, hoc & sequen. versu, explicans duo verba proximè præcedentia, quòd plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etsi facta & cogitationes vestræ videntur in infinitum peccati affines esse, tamen angustiora sunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus sum condonaturus peccata vestra: ego statui, & præstabo efficiamq; ut infinitas peccatorum vestrorum, si resipiscetis, infinitis modis a misericordia mea superetur: non est infinitas peccati vestri comparanda cum infinitate misericordiæ & condonationis meæ: sic Psalm. 103. 10. & 11..* 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentissimis Dei promissionibus in Ecclesiam, quas Deus explicat similitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc versu: deinde verò Ecclesiæ accommodat, sequentibus. De hac autem similitudine vide Matth. 13. 3. & sequent. & Hebr. 6. 7. & sequen.* 11 Sic esto] *id est, vos videtote ut sitis bona terra: experimini vos ipsos, & augescite in sensu benedictionum Evangelii.* Id quo delector] *id est, fructum acceptum Deo, qui fructus est spiritus & vitæ, Rom. 8. 13. & 14.* Id quod emisero] *id est verbum meum: periphrasis.* 12 Nam] *promissiones allegoricæ lætitiæ & pacis in spiritu, quæ exornantur elegantissimis hyperbolis, ut Psal. 72. & 96. & sequen.* 13 Virgulti] *ut suprà 7. 19.* Paliuri] *Hebræam vocem ex etymo sic placuit reddere, quia composita est ex duabus vocibus, quarum una spinam, altera oppressionem & exitium significat, quasi dicas spinam exitialem. Est enim spinis paliurus acutis, ut ait Virgil. Eclog. 5.* Ut sic Jehovæ] *id est, ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud consequentibus celebretur & sanctificetur nomen Dei magis ac magis.*

Caput LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & resipiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse, sine distinctione personarum: deinde Judæus gravissimum judicium pronuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium ofcitantiam, omnium ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquàm objecit gravissimè, tandem promittit se ne his quidem causis adductum iri ut summo jure cum ipsis agat, sed lugentium prædicit se miserturum, & improbos dejecturum ad stabiliendum regnum suum.

1 SIC ait Jehova, [a] observate jus, & exercete justitiam: nam [a] proximè salus mea, ventura est, & justitia mea revelanda.

2 Beatus [a] mortalis *qui* fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; [a] observans sabbathum ne prophanet illud, & observans manum suam ne faciat ullum malum.

3 [a] Neque loquatur alienigena qui se adjúngit Jehovæ, dicendo, [b] omnino discrevit me Jehova a populo suo: neque dicat eunuchus, en ego sum [a] lignum aridum.

4 [a] Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui [a] observaverint sabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam daturus sum eis in domo mea & intra muros meos spatium & nomen [a] melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum daturus sum eorum cuique, quod non excindetur.

6 [a] Alienigenas verò qui adjunxerint se Jehovæ ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit sabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipsos quoque ad [a] montem sanctitatis meæ, & lætificabo eos in domo orationis meæ; [a] holocausta eorum & sacrificia eorũ [d] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur [a] omnibus populis.

8 Dictum Domini Jehovæ [a] congregantis depulsos Jisraëlis; *illos* [a] amplius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus.

[a] Heb. *propinqua est salus mea ad veniendum, & justitia mea ad revelandum: ut Genes. 12, 8.*
[b] Heb. *discernendo discrevit.*
[c] Heb. *seculi.*
[d] Heb. *in benevolentiam erunt. Matthæi 21 13.*

CAPUT LVII.

1 OMNES [a] bestiæ [a] agrestes venite ad comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.

2 [a] Speculatores istius cæci, quotquot sunt non agnoscunt, quotquot sunt canes *sunt* muti, non possunt latrare; indormiscunt, jacent, amant dormitationem,

3 Et isti canes [c] avidissimi non norunt [a] saturitatem; propterea ipsi pascunt se, nesciunt [a] docere: quotquot sunt, ad viam suam se convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate illius *una ad alteram.*

4 [a] *Aut dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante: eritque similis huic dies crastinus, *imò* major, excellẽtior valde.

5 [a] Justus perit, & nemo homo reponit in [d] animo: homines inquam [e] benigni recipiuntur nemine advertente, [f] ante adventum [a] ipsius mali recipi justum;

6 Ingredi [a] pacem, requiescere [a] *in* cubilibus suis; quisquis ambulat in æquitate sua.

7 [a] At vos [a] appropinquate huc, filii præstigiatricis; semen adulteri, quod scortaris.

8 [a] Contra quem oblectatis vos? contra quẽ [a] dilatatis os, [a] protrahitis linguam? an non estis nati [a] defectione, semen [g] falsum,

9 *Eorum* [a] qui incaluerunt in lucis, sub [a] omni arbore virente; jugulantes natos ipsos in torrentibus, sub scopulis petrarum?

10 [a] Inter læves lapillos torrentis pars tua *est*, illi ipsi sors tua sunt: [a] etiam in illis fundis libamen, offers munus; [a] an super istis consolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc ascendis ad [h] faciendum sacrificium:

12 Etiam [a] post ostium postemque ponis monimentum tuum: cùm a me retectura te ascendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm [a] illorum sit, amas concubitum illorum, spatium *amplius* prospicis:

13 Et contemplata *mittis* [a] ad regem [a] cũ unguentis, & auges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum usque, & [a] demittis te usque in sepulchrum.

14 [a] Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti, animum abjicio: [a] catervam manus tuę invenisti, idcirco non ægrotas.

15 [a] Et a quo sollicita timuisses ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in [k] animo tuo? [a] an non me tacente, quemadmodũ [l] olim, etiam me non metueres?

16 Ego indicabo [a] justitiam tuam, & facta tua quæ [a] non profutura sunt tibi.

17 [a] Cùm clamaveris, eripiant te [a] congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: [a] qui verò recipit se ad me, [a] possidebit terram, & hæreditariò obtinebit montem sanctitatis meæ.

18 Et dicet, [a] aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 [a] Nam sic ait sublimis, & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, [a] *qui in* sublimi & sancto habito: etiam [a] cum eo qui attritus est demissusque spiritu *habito*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem [m] animum contritorum.

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo [a] obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem [a] quæstus ejus efferbui & percussi eum; [a] abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 [a] Vias ejus video, sed curabo eum: & deducam eum, reddamque consolationes ei, id est, [a] lugentibus ejus;

23 [a] Cre-

[a] Heb. *agri.*
[b] Heb. *in sylva.*
[c] Heb. *robusti anima, id est, desyderio ut Psal. 27. 12.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *benignitatis.*
[f] Heb. *ante faciem: ut Genes. 36, 6.*
[g] Heb. *falsitatis.*
[h] Heb. *sacrificandum sacrificium.*
[i] Heb. *oleo.*
[k] Heb. *corde.*
[l] Heb. *a seculo.*
[m] Heb. *cor: sic ver. 21.*

23 [b]Creans proventum labiorum; [a] [b] summam pacem, longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.
24 [b]Improbi verò erunt [b] ut mare [b] propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt [b]cœnum & lutum:
25 Ita nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

[a] Heb. *pacē pacem.*

Supra 48. 22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (quæ continetur summa doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio doctrinæ Evangelii de fide & resipiscentia, ad omnes homines sine discrimine pertinentis, toto hoc capite; secunda est contestatio sive reprehensio adversus Judæos qui inde a temporibus Jeschahhjæ usque ad tempora adventus Christi contumaces Deo fuisse evincuntur, a versu. 1. capitis 57. usque ad versum 17. postrema est narratio tum promissionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem usque.* Observate jus] *id est, resipiscite: nam propinquum est regnum cœlorum: ut Matth. 3. 2. & 4. 17.* 2 Mortalis] *id est, quisquis sit, sive Judæus, sive alienigena, ut deinceps exponitur.* Observans sabbathum] *id est, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius observabantur in sabbatho) & officium in proximos: ac proinde doctrina & vita se conformans voluntati Dei: sic versu. 4.* 3 Neque loquatur] *occupatio qua ostendit Propheta non esse cur ex legali ritu (Deut. 23.) sibi metuant ulli ut cooptari possint in populum Dei, quia ritus illi in regno Christi dicuntur perituri.* Lignum aridum] *id est, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Psal. 92. 13. & seq.* 4 Nam ita ait] *explicatio promissionum Dei, quæ superioris occupationis partibus respondet per ὑστεροτεν.* Observaverint] *id est, sanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut versu 2.* 5 Melius quàm] *id est perpetuum, quod non excindetur in seculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumq; excindi possit. sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 6 Alienigenas] *alterum membrum responsionis ad occupationem versus tertii.* 7 Montem] *id est Ecclesiam, ut suprà 2. 2.* Holocausta eorum] *id est, spirituales hostiæ, de quibus Rom. 12. 1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus.* Omnibus populis] *id est, omnibus promiscuè patebit, & cunctis genti, ut in eam recipiantur omnes sine acceptione personarum; ut Marci 11. 17.* 8 Congregantis depulsos] *ex promissione Deuteronom. 30. 4.* Amplius aggreg.] *id est, alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10. 16. & Ephes. 2. 13. & sequent.*

In Caput LVII.

1 Omnes bestiæ] *Secunda pars concionis, quæ exponit Propheta cur depulsos Israëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus justo judicio suo gentes inimicissimas & ferocissimas contra populum erat accersiturus, Assyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infestarent atque consumerent, hoc vers. deinde causas horrendi istius judicii per contestationem proponit, usque ad versum 17.* Bestiæ] *id est, gentes quas modò nominavimus, sumpta allegoria a grege & feris gregem infestantibus, ut alibi a vite, Psal. 80. 9. & suprà 5.* 2 Speculatores] *hæc contestatio (quæ est superioris interminationis αἴτιον) exponit primùm oscitantiam & perfidiam ministrorum Ecclesiæ, tribus versibus; deinde populi totius negligentis justos, ver. 5. & 6. postrimò his nominibus Deus utrumque ordinem Ecclesiasticum & popularem objurgat, inde a ver. 7.* 3 Saturitatem] *nimirum quæstus & avaritiæ suæ, ut finis versus indicat. q. d. quærunt avidissimè quæ sua sunt, non autem quæ sunt Christi: ut Jechezk. 34. & Jirmejæ 23.* Docere] *id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei.* 4 Aut dicunt] *id est, alii avaritia æstuant, alii perduntur luxu.* 5 Justus perit] *altera pars αἴτιου de oscitantia populi, ut diximus ver. 2.* Ipsius mali] *quale denuntiavit Deus suprà ver. 1. sic de Chanoco dicitur, Sapient. 4. 10. & de Abrahamo, Genes. 15. 15. & de Chizkija, 2. Reg. 20. 18. & 19. & de Joschija, 2 Reg. 22. 20.* 6 Pacem] *apud Deum, relictis quacunque ratione agitationibus mundi.* In cubilibus suis] *id est, in sepulchris, quæ sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionis diem.* 7 At vos] *objurgatio, ut diximus ver. 2. qua Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobrat, cùm matrem prælligiatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque scortatorem vocat.* Appropinquate] *nimirum ad contestationem causæ & judicium, ut suprà 41. 1.* 8 Contra quem] *contestatio confirmans duo crimina objecta præcedente versu, primùm quidem parentum, hoc & seq. versu; deinde verò ipsorum, ver. 10. & sequen. q. d. nónne contra me spectant hæc omnia, & in me sunt contumeliosa?* Dilatatis os] *ut Psal. 22. 14. & 35. 21.* Protrahitis linguam] *ad ludibrium & contumeliam.* Defectione] *id est, matre impura quæ defecit a me.* Falsum] *id est, patre adultero: ut superiore versu.* 9 Qui incaluer.] *nimirum in sua scortatione spirituali, servientes dæmonibus, ac non Deo.* Omni arbore] *prout factum fuisse a temporibus Achazi legimus, 2. Reg. 16. 3. & 4.* 10 Inter læves] *altera pars contestationis, ut dictum est ver. 8. q. d. & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; ista est hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc vers. & in excelsis palàm, vers. sequente; etiam in domo mea, vers. 12. nec dum tibi satis est, vers. 13. & 14.* Etiam] *videlicet ut majores tui.* An super istis] *indignantis exclamatio pathetica. q. d. an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illatas ulciscerer?* 12 Post ostium] *ubi verba suæ legis inscribis mandaverat Deus, Deut. 6. 9. & 11. 20.* Illorum] *videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine.* 13 Ad regem] *Assyriæ Tiglath-peleserum, 2. Reg. 16. 7.* Cum unguentis] *id est omnibus modis te comparans ut impurissimum scortum, & alliciens exteros qui scortentur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Jechezk. 16. 33.* Demittis te] *ut cùm dixit Achaz, servus tuus & filius tuus sim, 2. Reg. ibidem: elegantissima hyperbole.* 14 Amplitudine] *id est, pertinacissima fuisti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos* Catervam manus tuæ] *id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad*

manum

manum judicio tuo. 15 Et a quo]*conclusio præcedentis contestationis.q.d.quid plura? scortum es impudentissimum,quod neminem vereris, a nemine tibi metuis,sed palàm pervicacissimè gloriaris in scortatione tua,ut supra* 3.10. An non]*q.d.nónne etiam porrò pergeres, si dissimularem amplius & reticerem impuritatem tuam? vide Eccles.*8.10. 16 Justitiam tuam]*antiphrasis ironica.* Quę non profut.] *id est,non poterunt servare te,ut exponitur principio sequent.versus.* 17 Cùm clamaveris]*concessio ironica,transitum comparans ad postremam concionis partem,de funesto improborum casu & bonorum salute:quæ duæ partes κατα αρχλας enuntiatæ his duobus versibus exornantur posteà & copiosius exponuntur per ὐποφορὰν, ad finem usque capitis.* Congregationes tuæ]*de quibus suprà vers.*14. Qui verò]*non autem tu cum omnibus catervis & congregationibus tuis.* Possidebit terram] *id est, tum ipse benedictiones meas (quarum symbola sunt terra & mons Tsijonis)obtinebit,hoc vers.tum etiam ut alii cómodè obtineant procurabit.* 18 Aggerate]*id est,adhibete quæcunque commoda sunt ad promovendam Ecclesiam,& removete incommoda: allegoria,ut suprà* 40.3.& 4. 19 Nam sic ait]*exornatio antecedentis prolepseos,qua Deus confirmat se utrumque effecturum potentia sua,ut serventur electi, usque ad versum* 24.*& improbi malè pereant duobus ultimis.* Qui in sublimi]*id est, qui e cœlis revelo, & suo tempore revelaturus sum amplius sanctitatem & potentiam meam,tum super humilitatem piorum de quibus proximè;tum super infidelitatẽ & injustitiam impiorum, Rom.*1.18. Cum eo]*id est,ei adsum,humanitus dictum.* 20 Obrueretur]*ut Psal.*61.3.& 102.1. 21 Quęstus ejus]*de quo suprà ver.*3. Abscondendo me]*humanitus dictum ut Psal.*10.1. 22 Vias ejus]*q.d. novi quidem totam vitam eorum impuram esse,sed tamen propter me ciraturus sum.* Lugentibus]*ut Matth.*5.4.

23 Creans prov.]*id est,efficiens magnificentissimè & potentissimè,ut consolationem* (*quæ περιφραστικῶς proventus labiorum,id est sermonum Dei appellantur)locum in piis habeant.* Summam pacem] *id est, perpetuam & constantissimam quietem ab antecedentibus malis,facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est justitia & pax & gaudium per spiritum sanctum, Roman.*14.17. Longinquo &] *id est,æquè alienigenis ac Judæis ipsis: ut suprà* 56.3.*Actor.*2.39.*& Ephes.*2.17. 24 Improbi verò] *alterum membrum prolepseos,ut diximus in versum* 19. Ut mare propul.] *id est, nullam habebunt pacem,ut seq.versu exponitur.* Propulsum]*videlicet ventis,flatibúsque exteris, & fluxu ac refluxu suo,tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum pertinent,quia tum ipsi per se, tum adventitio impulsu agitantur.* Cœnum &]*id est,impurissima omnia & ingrata Deo improbi egerunt,ut cœnum ejicitur exagitato mari, quo magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamitatum procellis.*

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimumq; jejuniorum usum explicat,& promissiones adducit ipsis eventuras si pietatem in Deum & officia in proximum coluissent: deinde quòd non obvenerint promissiones,in causa fuisse ostendit non imbecillitatẽ Dei, sed Judæorum scelera: quæ postquam Propheta suo & popularium nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo propter nomen suum adversarios suos profliget,salutem Ecclesiæ conferat, eamq; regat spiritu & verbo.

1 EXCLAMA gutture, ne cohibeto, tanquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo defectionẽ ipsorum, & domui Jahhakobi peccata ipsorum:

2 Ut ut me quotidie requirant & scientia viarum mearum delectentur: velut gens quę justitiam facit, & jus Dei sui non derelinquit;rogent me jura justitiæ, accessu Dei delectentur.

3 Quare dum jejunamus,*dicitis*, non respicis? dum affligimus animam nostram, non agnoscis: en,quo die jejunatis, b præstatis id quod delectat,ut omnes labores vestros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis,& ad percutiendum pugno c improbissimo; non jejunatis, d(prout sunt hæc tempora) ut efferatis in excelsum vocem vestram.

5 An hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an incurvare ut juncum caput suum? an *ut quis* cilicium ac cinerem *sibi* sternat? an hujusmodi vocabis jejunium, & diem e acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis nexus improbitatis,dissolvatis fasces f loris *vinctos*: ac dimittatis conquassatos *ut sint* liberi,& omne Iorum disrumpatis?

7 Nónne ut partiaris, esurienti panem tuum, & pauperes g ejectos introducas domum? cùm videris nudum,ut tegas eum; & a carne tua non abscondas te?

8 Tunc erumpet velut aurora lux tua, & sanitas tua protinus efflorescet, & anteibit te justitia tua, gloria Jehovæ h extremum agmẽ tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet,vociferanti dicet, ecce me: si amoveris i ab animo tuo Iorum, k porrectionem digiti,& elocutionem vanitatis;

10 Exprompseris verò famelico animum tuum,& animam afflictam satiaveris: tum exorietur in tenebris lux tua, & in caligine tua tanquam meridiana *lux*;

11 Nam ducet te Jehova jugiter,& exatiabit in l summa ariditate animum tuum,ossaq; tua expedita reddet: eris q; tanquam hortus irriguus,& velut scatebra aquarũ, cujus non fallunt aquæ:

12 Ædificabũtque ex te *geniti* desolationes m antiquas,fundamẽta n per multas generationes *jacẽtia* eriges: deniq; o vocaberis instaurator ruinæ, restitutor semitarum in habitationem.

13 Si averteris a sabbatho pedem tuum, ne facias id quo delectaris die? sancto meo;& vocaveris sabbathum delicias,sanctũ Jehovæ,honoratum,honoraverisque ipsum non exercendo vias tuas, non præstando id quo de-

a Heb. *die dic.*

b Heb. *invenitis delectationem: sic ver.*13.

c Heb. *improbitatis.*

d Heb. *ut* est *hæc dies, ut audire faciatis.*

e Heb. *benevolentiæ.*

f Heb. *lori.*

g Heb. *rebellatos, id est, expulsos ac si rebelles essent.*

h Heb. *colliget te: ut Numer.* 10. 25.*& suprà* 52.12.

i Heb. *e medio tui.*

k Heb. *porrigere digitũ & loqui vanitatem.*

l Heb. *siccitatibus.*

m Heb. *seculi.*

n Heb. *generationis & generationis*

o Heb. *vocabitur tibi sepiens.*

p Heb. *sanctitatis meæ*

delectaris, aut loquendo verbum:
14 Tunc oblectantem te in Jehova, 'veham te
q Heb. *ut comedas.* supra excelsa terræ; & faciam q ut fruaris pos-
sessione Jahhakobi patris tui, 'quia os Jehovæ loquitur.

Caput LIX.

suprà 52. 1 'En non est brevior manus Jehovæ quàm ut servet, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:
2 Sed iniquitates vestræ 'disterminant inter
a Heb. *& inter Deum.* vos a & Deum vestrum; & peccata vestra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.
3 Nam 'manus vestræ contaminatæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra loquuntur falsum, lingua vestra perversitatem loquitur.
4 Nemo est' qui clamet pro justitia, & nemo qui disceptet pro fide: *quisque* b confidit rei
b Heb. *confidere super inanitate, & loqui vanum, concipere laborẽ, & parere, infinitus pro finito modo.* inani, & loquitur vanum, 'concipit laborem, & parit mendacium.
5 'Ova aspidis excludunt, & 'telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aspergitur, 'quasi irrumpat vipera.
6 'Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient se factis suis: facta illorum sunt
c Heb. *iniquitatis sic seq. versu.* facta c iniqua, & opus violentiæ *est* in manibus eorum.
7 'Pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad fundendum sanguinem innoxiũ: cogitationes eorum sunt cogitationes iniquæ, vastitas & contritio in' aggeribus illorum *est*.
8 'Viam pacis ignorant, & nullum *est* jus in orbitis illorum: semitas suas depravant 'istis,
d Heb. *per eam.* cuique incedenti d per aliquam earum; *hic* 'expers est pacis.
9 'Idcirco procul existente jure a nobis, & 'non assequente nos justitia, dum expectamus
e Heb. *splendores in caligimibus.* lucem ecce' tenebræ, e summum splendorem *expectantes* in summa caligine ambulamus.
10 'Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipso meridie tanquam intempesta nocte, in rebus pinguissimis similes mortuis *sumus*.
11 Fremimus sicut ursi quotquot sumus, '&
f Heb. *gemendo.* velut columbæ f continenter gemimus: expectamus 'jus, sed nullum adest; salutem, sed procul abest a nobis.
12 Nam multiplicatę sunt defectiones nostrę coram te, & peccatorum nostrorum quodque testatur contra nos: defectiones enim nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostræ; agnoscimus ista:
13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehovã, & avertere nos g a sequendo Deo nostro; loqui oppressionem & apostasiam, concipere & meditari ex h animo verba i falsa.
g Heb. *a post Deũ nostrũ.* h Heb. *corde.* i Heb. *falsitatis.*
14 Sic aversum est retrorsum jus, & justitia e longinquo consistit: quia corruit in platea veritas, & æquitas 'non potest incedere.
15 Imò est ipsa veritas sublata, & qui recedit a malo' facit ut insanus habeatur: 'quod videt Jehova, & malum videtur in oculis ejus, nullum esse jus.
16 'Cùm itaque vidit nullum esse virum, & obstupuit nullum esse 'interventorem; salutem attulit 'ei 'brachium ipsius; & 'justitia ipsius, hæc fulcivit eum:
17 Nam 'induit ||justitiam' 'quasi loricam, & 'galeam salutis capiti suo; induit inquam, vestium ultionis indumentum, & amicivit se zelo quasi pallio.
18 Planè secundum facta, planè secundum ea rependet, æstum hostibus suis, retributionem inimicis suis; 'insulis ipsis retributionem rependet:
19 Ut revereantur inde ab occasu nomen Jehovæ, & inde ab ortu solis gloriam ejus: cùm invadentem' tanquam fluvium hostem, spiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;
20 Et adveneritˢ Tzijoni vindex; & k conver-
k Heb. *conversis defectionis.* sis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.
21 'De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum istis, ait Jehova; spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo: non recedẽt ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, aic Jehova, l ex hoc tempo-
l Heb. *ex nunc.* re usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Exclama] *Hujus concionis (qua Propheta pergit explicare indignissima Judæorum facta & comparare cum infinita Dei misericordia) summæ partes sunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus versibus; propositio gravissimæ contestationis inter Deum & populum, reliquo capite; confirmatio juncta confutatione, capite 59. usque ad versum 21. & conclusio a promissione magnificentissima, versu ultimo. Est autem exordium sumptum a mandato Dei, quo Propheta instructum se & armatum esse, adeoq; impulsum ostendit, ut cum malitia Judæorum certet.* Gutture] *videlicet toto, pro eo quod est, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud, (ne cohibeto) quod proximè sequitur ostendit.* Tanquam bucc.] *id est, supra modum: quibus verbis melius significatur tum servorum Dei audacia, tum populi surditas obfirmata.* Defectionem] *quæ describitur inde a versu 3.* 2 Ut ut me] *id est quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externa specie.* Requirant] *in speciem videlicet: sic reliqua hoc vers.* Accessu Dei] *id est templi, in quo sedem collocaverat Deus.* 3 Quare] *propositio summi argumenti a populo objecti per expostulationem, cujus nomine deinceps cum eo contestatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18. 9. & sequent.* En quo die] *responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primùm redargutionem hypocriseos populari, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga ἀνυποκρίτους, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonstrantur, primùm quod jejuniorum dies consumunt in maleficiis, deinde quod ne jejunia quidem ipsa ad suum usum conferunt, hoc & sequente versu.* Quod delectat] *id est, rerum vestrarum eo commodiùs & diligentiùs satagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus*

alius

aut potus; tanta flagratis avaritia, ut suprà 57.3. Labores vestros] *ut Proverb.* 5.10. 4 Ut efferatis] *quæ germana est causa cur jejunium Deus instituerat, Levitici* 16.29. *&* 23.27. 5 An hujusmodi] *exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus versibus.* Cilicium accin.] *simulato luctu, ut Jobi* 2.8. *&* 12. 6 Nexus improb.] *id est, fratres vestros vobis improbissimè nexui deditos, & in servitutem tractos contra legem, Levit.* 25.39. *& Deut.* 15. *sic Nechem.* 5.2. Fasces loris] *id est, sarcinas gravissimas, quibus supra modum oneratis fratres vestros. Nam quo graviores sunt sarcinæ, eo validiùs comprimuntur loris; sic interdicitur inhumanitate per synecdochen, ut contrà sequente versu imperatur humanitas.* 7 A carne tua] *id est, fratre tuo: sic Nechem.* 5.5. 8 Tunc erumpet] *altera pars, nimirum confirmatio promissionum Dei (ut diximus in versum* 3.) *hypothetica sive conditionalis, si populus integrè proximis benefaceret, usque ad versum* 13. *& Deum coleret, ver.* 13. *&* 14. Lux tua] *id est, pax & prosperitas gloriosa, ut Ester.* 8.16. Justitia tua] *id est, Christus justitia nostra, Jermiæ* 23.6. *&* 33.15. *vide suprà* 52.12. 9 Si amoveris] *id est, si animo, opere, & sermone aversaberis inhumanitatem, & ab ea abstinebis.* Digiti] *id est, manus ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti* ἰμφατικῶς. 10 Expromseris] *id est, ex animo liberaliter, hilariterq; communicaveris cum difficultatibus illius.* In tenebris] *id est, nulla tanta adversitatum caligo futura est, quin tu pace & lætitiam Domino veluti luce perfruaris, quam duo sequentes versus exponunt.* 12 Ædificabunt q;] *id est, omnia per te & tuos quasi recreabuntur, utcunq; fuerint conturbata.* 14 Veham te] *ut Deuter.* 32.13. Quia os Jehovæ] *ætiologia promissionum omnium a persona Dei, transitionem comparans ad confutationem sequentem.*

IN CAPUT LIX.

1 En non est] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promissionumq; precedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem asserens, ver.* 1. *peccata, ut calamitatum causas populo exprobrat, usque ad versum* 9. *deinde cùm suo ipsius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, usque ad versum* 16. *postremò confirmat Deum potentia sua propter se promissiones suas nihilominus effecturum in Christo, usque ad versum ultimum.* 2 Disterminant] *velut interjectus paries, ut Jechezkel.* 43.8. 4 Qui clamet pro] *id est, causam justam agendam suscipiat, aut propugnet fidem.* Concipit] *ut Psal.* 7.15. 5 Ova aspidis] *allegoriæ vehementissimæ, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque pernitiem.* Telas aranei] *ut Jobi* 8.14. *&* 15. Quasi irrumpat] *gradatio elegantissima. q.d. etiam cui asperguntur guttæ istorum venenatorum operum, is perinde afficitur ac si repentè in ipsum vipera irrueret: tanta inest vis malo.* 6 Telæ illorum] *id est, utcunque aliis damnosi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipsos perventurum est.* 7 Pedibus suis] *hæc verba non tantùm ad Judæos istius temporis pertinuisse ostendit Apostolus, Rom.* 3.15. *& sequen. sed etiam ad omnes homines quatenus deficiuntur gloria Dei & considerantur extra Christum. Quapropter etiam Propheta ipse cum populo suo communiter peccata sua confitetur, ver.* 9. *& sequentibus.* Aggeribus] *id est, viis aggestis ipsorum studio.* 8 Viam pacis] *id est, neque apud se, neque cum aliis sciunt pacem colere, ut suprà* 57.24. Istis] *nimirum singulis obviam incedentibus, ut sequentium verborum exegesis docet.* Expers est pacis] *id est, per istorum importunitatem nemo degit in pace & prosperitate, ut sequens confessio peccatorum ostendit.* 9 Idcirco] *secunda confirmationis pars; qua propheta & populus confitentur justitiam castigantis Dei, & peccata sua ut dictum est in versum* 1. Non assequente] *nimirum quamvis nos ea sit persecutus misericors Deus.* Tenebræ] *id est, omnis adversitas, ut contrà lucis nomine prosperitatem significari diximus, suprà* 58.8. 10 Palpamus] *id est, ita conturbati sumus justo Dei judicio, ut ne præsentibus quidem commodis iisq; amplissimis sciamus uti.* 11 Jus] *nimirum a Domino, qui populi sui salutem curæ sibi futuram promisit.* 14 Non potest inced.] *nimirum per plateam, id est, quia ne in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut sequens versus confirmat.* 15 Facit ut insanus] *id est, propinat se deridendum omnibus cum suo justitiæ & æquitatis studio; adeò corrupta sunt tempora: ut* 2. *Reg.* 9.11. *& Sapient.* 5.4. Quod videt] *conclusio confessionis* ἀναγκαῖος. *q.d. ac proinde nos ita severè castigat Deus.* 16 Cùm itaque] *tertium confirmationis membrum, quo Deus misero populo & peccata sua confitenti (ut antè vidimus) asserit se nihilominus præstiturum promissiones suas, ut dictum est in versum* 1. *Itaque primùm Dei potentiam velut armatam figurat humanitus, duob. versibus; deinde effecta, nimirum publica ipsius judicia in adversarios, & conservationē Ecclesiæ, tribus sequentibus.* Interventorem] *id est, hominem ullum pium, qui posset intercedere ad servandum Ecclesiam, nisi idem fuisset Deus.* Ei] *nimirum viro qui neq; se ipsum poterat sistere coram Deo, neq; pro altero intercedere; sed jam erat in peccatu mortuus, Ephes.* 2.1. Brachium] *i. Christus, potentia Dei & sapientia Dei* 1. *Cor.* 1.24. Justitia ipsius] *idem Christus, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia q; & sanctificatio, & redemptio, 1. Cor.* 1.30. 17 Induit] *videlicet Christus interventor noster, regnum satanæ potestatemq; tenebrarum debellaturus.* Quasi loricam] *ut Ephes.* 6.14. Galeam salutis] *ut Ephes.* 6.17. *&* 1. *Thessa.* 5.8. 18 Insulis ipsis] *id est, omnibus ad unum rependet, etiam longinquissimis.* 19 Tanquam fluvium] *id est, exundantem summo impetu contra Ecclesiam ipsius non tantùm sisterit suo Spiritu: sed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hostibus Ecclesiæ; ut Psal.* 124. 20 Tzijoni] *id est Ecclesiæ, ut sequentia sonant.* 21 De me autem] *conclusio ab elegantissima promissione Spiritus Dei & Christi, mansuri in æternum cum Ecclesia ejus, & docturi omnia quæ dixit Christus, Joan.* 14.16. *&* 26. *& capitibus seq.*

CAPUT LX

Propheta Ecclesiam (ad cujus salutem Christus gratuita misericordia a patre missus est) primùm excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum; deinde ostendit quàm numerosa potensq; futura

sit accessione gentium: & postremò promissiones explicat e salute, prosperitate, & gloria æterna quam Deus collaturus est in Ecclesiam per Christum.

1 SURGE, [a] luce, quandoquidem advênit [b] lux tua: & [c] gloria Jehovæ super te orta est.

2 (Nam ecce [d] tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut super te [e] oriatur Jehova, & gloria ejus super te conspicua sit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad splendorem [a] exortum tibi.

4 [f] Attolle circumquaque oculos tuos & aspice; omnes isti congregantes se accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuæ ad latus [b] [g] tanquam [h] a nutriciis apportantur.

5 [i] Tunc timebis, [k] deinde confluës; expavescet quidem, sed [l] dilatabitur cor tuum: quando [m] mutabitur erga te fremitus maris, copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum [n] operiet te, dromades Midjanis & [o] Hhephæ, omnes [p] e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudesque Jehovæ prædicabunt:

7 Omnes greges [q] Kedaris congregabuntur ad te, arietes [r] Nebajothi ministrabunt tibi: [c] ascendentes altare meum accepti erunt, i.a domum ornatus mei ornabo.

8 ([s] Cujus *essent* isti qui [t] ut densa nubes cõvolant, & velut columbę ad [u] fenestras suas?)

9 [v] Nam me insulæ expectabunt, & classes Oceani [w] inprimis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum suum & aurum suum secum; ad nomen Jehovę Dei tui, & ad sanctum Jisraëlis, quando [x] ornabit te.

10 Et ędificabunt alienigenæ muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi: [y] cum fervore meo percussero te, & benevolentia mea miserebor tui.

11 Nam [d] [z] apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earum adductis.

12 [a] Nam gens ipsa & regnum quæ non servient tibi peribunt; & hæ gentes [e] penitus desolabuntur.

13 [b] Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda, arboresque opacę pariter; ad ornandum [c] locum sanctuarii mei, ut locum pedum meorum cohonestem.

14 Et adibunt te [f] demissè filii affligentium te, & incurvabunt se ad plantas pedum tuorum quicunque spernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem sancti Jisraëlis.

15 [d] Pro eo quòd fuisti derelicta & exosa, adeò ut nullus transiret; contra [g] disponam tibi excellentiam perpetuam, gaudium [h] cujusque generationis.

16 Nam suges lac gentium, & mammas Regum suges; ut experiaris me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robustum Jahhakobi.

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam [i] tibi præfectos pacis, exactoresque justitiæ tibi.

18 Non audietur amplius violentia in terra tua, vastatio aut contritio in terminis tuis; sed prædicabis salutem *in* muris tuis, & *in* portis tuis laudem.

19 Non erit tibi amplius sol in lucem diurnam; & quod ad splendorem lunæ, non illustrabit te: sed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

20 Non occidet amplius [e] sol tuus, & luna tua non recipiet se: nam Jehova tibi erit luci perpetuę; itaque completi erunt dies luctus tui:

21 Et populares tui quotquot erunt justi, in seculum hæreditariò possidebunt terram; [f] ut surculus [g] plantarum mearum, opere manuum mearum, glorietur.

22 [h] Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numerosam: ego Jehova tempore suo [i] accelerabo istud.

[a] Heb. *ortus tui.* *Suprà* 49.18

[b] Heb. *nutricantur.*

[c] Heb. *ascẽdent in benevolentia altare meũ.*

[d] Heb. *aperient.*

[e] Heb. *desolando desolabuntur.*

[f] Heb. *demittendo.*

[g] Heb. *disponam te excellentiæ seculi: hypallage.*

[h] Heb. *generationis & generationis*

[i] Heb. *in præfecturam tuam pacis, & exactores tuos justitię.*

[k] Heb. *seculi: ut suprà ver.* 15. *Apocal.* 21. 23.

ANNOTATIO.

1 Surge] *Postquam Deus se unum authorem salutis Ecclesiæ fore confirmavit propter gloriam suam, præcedente capite; nunc demum Ecclesiam comparata hac salute excitat, ut Dei beneficia erga se agnoscat, & iis in sempiternum perfruatur. Sunt itaque hujus capitis tres partes in universum: prima, qua Deus Ecclesiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribus versibus; secunda, qua narrat vocationem efficacem ministerium, & officia gentium ad Ecclesiam confluentium, a ver. 4. ad 15, tertia, qua narrantur beneficia quæ Deus ipse in Ecclesiam ex Judæis & gentibus adunatã collaturus est, inde ad finem usq;.* Luce] *id est, lucernam sive faciem Evangelii qua tu illustrata es, gentibus præfer.* Lux tua] *Christus, qui idem lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan.* 1.9. Gloria Jehovæ] *id est, gloriosum ministerium Evangelii per Christum, ut ostendit Apostolus* 2. *Cor.* 3.7. *& sequent. &* 4. 4. 2 Tenebræ operiunt] *id est, adhuc gentes sedent in tenebris ignorationis Dei.* Oriatur] *id est, hic exortus perlustret gentes alias illustratione Evangelii Christi, ut suprà* 2.2. *& sequen.* 4 Attolle] *secunda pars ut diximus in versum* 1. *qua Deus per hypotyposin demonstrat quantus repentè futurus sit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concursurę sunt gentes infinito numero, ver.* 4 *&* 5. *Deum in Ecclesia culturæ & ei ministraturæ, inde ad versum* 15. Tanquam a nutr.] *ut suprà* 49.22. 5 Tunc timebis] *amplificatio elegantissima ad figurandam maximam concursationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, si quis repentè maximas turbas concursantes viderit, primùm cõmovetur animus illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurũ est, ut cõmoveare præ multitudine hominũ se adunantiũ tibi, & obstupescat animus tuus admiratione, ut Actor.* 10.45. Deinde] *3. depositio tandem timore vicissim populis concursantibus occurres, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Actor.* 10.45. *&* 11.1. *& seq.* Dilatabitur] *lætitia & charitate erga illos, ut* 2. *Cor.* 6.11. *&* 7.3. Mutabitur] *4. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut sequentia verba explicant.* 6 Operiet te] *id est, terram tuam: sunt autem hæc omnia allegoricè dicta ratione*

ratione Judææ, ubitũ ſtabat Eccleſia. Hhephæ] *populi inter Midjanitas ducti a primo Midjanis filio, Gen.* 25.4. E Scheba] *vide Gene.*10.7. 7 Kedaris] *vide Pſal.*120.5. Nebajothi] *qui Nabathæis in Arabia petræa nomen dedit, primogeniti Iſchmahhelis, Geneſ.*25.1. 8 Cujus eſſent] *nimirum alterius præter me? ſic enim antecedentium & conſequentium ratio poſtulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promiſſiones ſuas de multiplicatione Eccleſiæ.* Ut denſa nubes] *id eſt, confertis agminibus, atque leviſſimè: nam levitas nubium eſt propria; ut ſuprà* 19.1. Feneſtras ſuas] *id eſt, columbarii ſui: nam columbæ quæ natura ſociales ſunt, cum piis, & columbarium cum Eccleſia comparatur.*

9 Nam me inſ.] *exornatio præcedentis promiſſionis, ver.* 7. *qua allegoricè demonſtrat Deus primùm pios omnes operam conſumpturos in ornanda Eccleſia, duobus verſibus; deinde Eccleſiam viciſſim omnibus apertam fore, verſ.*11. *poſtremò hoſtium alios judicio Dei perituros, ver.*12. *alios verò Deo ſe tandem & Eccleſiæ ipſius ſubmiſſuros, utcunque fuerint magnifici, ver.*13. *&* 14. Inprimis] *id eſt, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Eccleſia mea laborabunt, & quidem ornanda perſonis, ac rebus ſuis omnibus pro facultate ſua.* Ornabit te] *præſentia ſua, & ſanctificatione ſpiritus per verbum.* 10 Cum fervore] *ut ſuprà* 54.8. *&* 57.20. 11 Apertas tenebunt] *nimirum miniſtri Eccleſiæ, quorum opera Deus utitur ut ſingulis horis animæ lucrifiant Chriſto, & introducantur in Eccleſiam.* 12 Nam gens ipſa] *anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente verſu: at periculum eſt (dixerit quiſpiam) ne hoſtes Eccleſiæ eo facilius in ipſam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut ſub jugum miſſi miniſtrabunt tibi.* 13 Gloria Libani] *id eſt, per iſtos, tanquàm mancipia & ſerviles operas, præſtabuntur tibi miniſteria omnia quæ opus erunt ad excolendam te, allegoria ſumpta a Nethinæis, ſervis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro* 1. *Reg. & in libris Hhezræ & Nechemiæ.* Locum ſanctuarii] *id eſt, templum meum, quod eſt Eccleſia.* 15 Pro eo quòd] *tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipſe Catholicam Eccleſiam ſuam proſecuturus eſt, ut diximus in verſum* 1. *quæ beneficia generatim promiſſa, hoc ver. ſequentibus exornantur.* 20 Sol tuus] *id eſt, proſperitas tua illuſtrior luce ipſa Solis & Lunæ quam allatura eſt tibi perpetua præſentia Domini; ut altera pars verſus indicat.* 21 Ut ſurculus] *id eſt Chriſtus, cui tanquam ſurculo e ſtirpe Davidis, ſuprà* 11.1. *inſita ſunt Eccleſiæ membra a Domino.* Plantarum] *id eſt, piorum Eccleſiæ membrorum, qui tanquam malleoli aut taleę inoculantur aut emplaſtrantur in Chriſto per ſpiritum, ut ſit Eccleſia una gloriosa in ipſo: ſic infrà* 61.3. 22 Parvus] *explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, ſic piorum etiam minimus in infinitum propagetur.* Accelerabo] *id eſt, efficiam ut quàm celerrimè Chriſtiana Eccleſia propagetur.*

CAPUT LXI.

Chriſtus prædicans plenitudinem ſpiritus a Patre acceptam & vocationem ſuam, exponit beneficentiſſimas ſuas operationes in Eccleſiam, fore ut omnia ſerviant Eccleſiæ, & Eccleſia Deo ex novo fœdere: quapropter de adminiſtratione ſua gratulans Deo & Patri, oſtendit ſe ornaturum eſſe Eccleſiam ſponſam ſuam juſtitia, vita, & gloria æterna; eandémque ſalutem ab adminiſtris ſuis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

*Lucæ.*4.18. 1 [a] SPIRITVS Domini Jehovæ *eſt* ſuper me: eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum manſuetis, miſit me [a] ad obligandum fractos [a] Heb. *corde.* animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergaſtuli,

[b] Heb. *benevolentiæ.* 2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei noſtri; ad conſolandum omnes lugentes:

3 Ad *conſolationem* adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco [c] cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco: ſpiritus [c] contracti: ut vocentur illi [c] quercus juſtitiæ, [d] ut planta Jehovæ glorietur:

[c] Heb. *ſeculi: ſic ver.*7. *&* 8. [d] Heb. *deſolationis.*

4 [d] Vt ædificent deſolationes [e] antiquas, ſolitudines priſcas reſtituant; renovéntque civitates [d] deſolatas, ſolitudines [e] multarum generationum.

[e] Heb. *generationis & generationis.*

5 [e] Nam adſtantes extranei paſcent greges veſtros; & alienigenæ agricolæ *erunt* veſtri, & vinitores veſtri:

6 Vos verò ſacerdotes Jehovæ vocabimini miniſtri Dei noſtri [f] dicemini; [e] opibus gentiũ fruemini, & gloria earum ſummè efferetis vos.

[f] Heb. *dicetur vobis.*

7 Loco pudoris veſtri [e] dupli, & ignominiæ *quam* cantabant [e] horum portionem *eſſe*; idcirco in terra illarum [e] duplum hæreditariò poſſidebunt, lętitia perpetua his futura eſt.

8 [e] Quia ego Jehova [e] amo jus, odi rapinam conjunctam [e] holocauſto, ideo [e] diſponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuũ pangam eis.

9 [e] Et innoteſcet in gentibus ſemen eorum, & prognati eorum [g] inter populos: omnes videntes eos agnoſcent eos, eſſe ſemen *cui* benedicit Jehova.

[g] He. *in medio populorũ*

CAPUT LXII.

[a] Heb. *gaudiendo gaudeo.* 1 [a] OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo; quia induit me veſtibus ſalutis, pallio juſtitiæ amicivit me: tanquam ſponſum *qui* adminiſtrat [e] ornatum, & veluti ſponſam ornantem ſe inſtrumentis ſuis.

2 [e] Nam ut terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſata ſua producit; ita [e] Dominus Jehova producturus eſt juſtitiam, & laudem coram omnibus gentibus.

3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruſchalaima non quieſcam: [e] donec prodeat ut ſplendor juſtitiæ ejus, & ſalus ejus ut lam-

pas ardeat.
4 Videbunt enim gentes justitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam, & indetur tibi [a] nomen novum, quod os Jehovæ præfixerit;
5 [a] Cùm eris [b] coronata ornatu manu Jehovæ, & cidari [c] regia manu Dei tui.
6 [d] Non diceris amplius derelicta; & terra tua non dicetur amplius desolata: sed [e] tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata: quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur:
7 *Vt* cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, sponsi cum sponsa gaudebit tecum Deus tuus.
8 [a] Super muros tuos, *urbs* Jeruschalaimorum, præficio [a] custodes, toto die & tota nocte jugiter non tacituros: qui commemoratis Jehovam, ne *esto* silentium vobis;
9 Et ne permittatis silentium esse [a] de illo donec stabiliat, & donec disponat [f] Jeruschalaimis laudem in terra:
10 [a] *Sed dicite*, juravit Jehova per dexteram suam, & per brachium roboris sui, non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ mustum tuum, in quo laboraveris:
11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam, & congregantes hoc bibent ipsum [a] in atriis sanctitatis meæ,
12 Transite, transite [a] in portas, [a] parate viam populi, aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides attollite vexillum ad populos.
13 [a] Ecce Jehova pronuntiat ad extremum usque terræ, dicite [a] filiæ Tzijonis, ecce [a] salus tua advenit: ecce [a] merces hujus penes ipsum, & operæ pretium hujus ante ipsum est.
14 Ut vocent [a] hos populum, sanctum, vindicatos Jehovæ; & tu voceris requisita, civitas non derelicta.

[b] Heb. *cum corona ornatus.*
[c] Heb. *regni.*
[d] Heb. *non dicetur tibi, &c.*
[e] Heb. *tibi vocabitur chephezibah id est oblectatio mea in ipsa.*
[f] Heb. *Jeruschalaima.*

ANNOTATIO.

1 Spiritus Domini] *Hac concione, quam Christus per Prophetam habuit exponuntur triæ: primum est, quæ fuerint dona & quæ vocatio Christi, versibus quatuor primis hujus capitis; secundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio sive administratio ad præstandum operationes suas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem spiritu præstari docet Apostolus 1. Corinth. 12. 4. & sequent. in Christo quidem absolutissimè, ut qui spiritum sine mensura acceperit, in alios verò pro demenso donationis Dei. Hæc autem de Christi persona esse, non de alio Propheta ullo, res ipsæ commonstrant meridie clariùs. Nam his verbis,* spiritus Domini est super me, *plenitudinem spiritus sibi asserit, ex qua accipiunt omnes, Joan 1. 16. illa verò,* eò quòd unxit, &c. *vocationem plenam similiter arrogat sibi, qua singulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipse Christus docuit Math. 28. 18.* Eò quòd unxit] *quasi dicat, non me inermem aut imparatum a rebus necessariis mittit Deus, sed ut mitteret, priùs instruxit spiritus plenitudine. Est enim ungendi verbum hîc sumptum metonymicè, ut Psal. 45. 8. & alibi sæpe.* Ad obligandum] *id est, ad curandum mortales, liberandum & reconciliandum Deo: quò spectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox sequuntur.* 3 Cineris] *id est luctus, metonymicè a signo: ut suprà 58. 5.* Contracti] *id est, qui præ conscientia malorum suorum angustus atque abjectus est; ut contrà cùm liberatur ex angustiis animus, dicitur dilatari: vide Psal. 119. 32.* Quercus justitiæ] *id est, tanquam arbores, in Christo insiti firmè radicentur per fidem; & in justitia ac sanctificatione spiritus ambulantes per Christum, in Ecclesia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut 1. Timoth. 3. 7.* Ut planta] *quæ in Christo, tanquam in truncum educatum ex surculo, fuerit insita a Deo ut suprà 60. 21.* 4 Vt ædificent] *i. instaurent Ecclesiam Dei, allegoricè.* 5 Nã adstantes] *secunda pars capitis de operatione Christi in Ecclesia, nimirũ fore ut hostes ipsi ministrent Ecclesiæ & Ecclesia ministret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei consequatur: sic 1. Cor. 3. 22.* 6 Opibus gentium] *primum benedictionis genus, nimirum jus, & authoritas Ecclesiæ vindicata per Christum in res omnes creatas; quæ per antithesin miseri, & ignominiosi status præcedentis illustratur sequente versu.* 7 Dupli] *id est, quo plus satis perfusi estis: sic blandè parcit Deus Ecclesiæ suæ, & honorificè loquitur; ut suprà 40. 2.* Horum portionem] *id est, Judæorum, qui tum erant Ecclesia Dei: apostrophe a secunda persona ad tertiam.* Duplum] *id est, abundè plus satis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *secundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Christo ineat cum Ecclesia, & omissis cæremoniis legis cultum spiritualem & verũ instituat in Ecclesia sua, adeóque inscribat utrumque, fœdus inquam & cultum spiritualem, in cordibus populi sui: ut Hhebr. 8. ex Jirmejæ loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non possum amare Ecclesiam injustam, servientem Deo non novitate spiritus sed vetustate literæ.* Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, synecdochicè, & toti ministerioli terræ, quod ministerium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth 3. 7. & seq.* Dispona.] *i. renovabo spiritum mentis eorum, & induam eis novum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiã & sanctimoniã verã, Ephes. 4. 23. ut me colant in spiritu & veritate, Joan 4. 23.* 9 Et inno.] *tertiũ benedictionis genus, nimirum gloria Ecclesiæ per sanctificationem Spiritus: etsi intergerini paruetis septum solutum erit, & lex cæremonialis per carnem Christi abolita, ut ait Paulus Ephes. 2. 14.*

In Caput LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de administratione (ut antè diximus) in qua Christus velut exultabundus gratulatur Deo de beneficio in se & in Ecclesiam suam sponsam collato per prolepsin, hoc versu: deinde speciatim administrationem explicat, primùm suam ipsius erga Ecclesiam, usque ad versum 8. deinde ministrorum Ecclesiæ, quibus dat mandata sua, inde ad finem usque.* Me] *Christum videlicet mysticum, hoc est, primùm Prophetam illum nostrum, Sacerdotem, & Regem plenissimè, deinde Ecclesiam totam per ipsum: ut sequentia verba explicant.* Ornatum] *justitiæ & vitæ, quam Christus sponsus exhibet Ecclesiæ.* 2 Nam ut] *prior pars administrationis, qua Christus erga Ecclesiam utitur, duabus partibus conti-*

continetur; nimirum quòd Deus per Christum justitiam daturus est Ecclesiæ, deinde quòd laudem & gloriam amplissimam; quæ duo prolepticè hoc versu posita, sequentibus exornantur. Dominus Jehova] *id est Christus, æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per spiritum suum intus secundum divinam naturam operans, & per verbum suum, quod secundum naturam humanam prædicavit sequente versu.* 3 Donec] *i. donec totum opus salutis fuerit consummatum.* 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur versu 6.* 5 Cùm eris] *id est, quando Christus Deus & servator tuus te adjunget sibi, & coronam atque ornamentū suum tibi imposuerit: ut suprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars administrationis Christi per servos suos in Ecclesiam: qua primùm jubentur usque ad consummationem seculi prædicare promissiones Dei juramento confirmatas, quatuor versibus; deinde Ecclesiam totam ex Judæis & gentibus tum disciplina sancta, tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28. 18. & sequen.* Custodes] *id est, pastores & doctores: allegoricè.* Qui commemoratis] *a apostrophe ad servos Christi, continens mandatum administrationis ipsorum.* 9 De illo] *Christo, Jehova, quem commemoratis.* 10 Sed dicite] *eclipsis contrarii, ut Gen. 18. 19. Est autem hîc summa Evangelii, salus ab omnibus inimicis, & vita, gloriâq; æterna.* 11 In atriis] *id est, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut suprà 61. 6. alludit ad legalem ritum Levit. 6.* 12 In portas] *id est, per totam ditionem, quàm latè patet Ecclesia.* Parate viam] *id est, singulis membris Christi & Ecclesiæ prospicite pro facultate vestra, venientes adjuvando, dormientes excitando, nihil cogitantes & ignorantes accersendo, & si quæ sunt hujusmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova] *confirmatio præcedentis propositionis, a continuis documentis quę Christus Ecclesiæ suæ ubique locorum tradit per spiritum suum, qui operatur omnia in omnibus.* Filiæ Tzijon.] *id est Ecclesię genitæ per doctrinam quæ Tzijone profecta est, ut suprà 2. 3.* Salus tua] *id est Christus salutis author.* Merces hujus] *id est, jam re ipsa obtinet mercedem suam pro operibus & perpessionibus suis, nimirum salutem Ecclesiæ quam redemit sanguine suo.* 14 Hos] *id est, filios tuos, ô Ecclesia: nam verba sunt doctorum Ecclesiam compellantium, & servatos quasi digito commonstrantium.* Requisita] *tum a Christo redimente, tum ab electis omnibus, a quibus relicta videbatur, ut suprà 49. & 60.*

Caput LXIII.

Ecclesia Judæorum sermonem instituens cum adveniente Christo, cognoscit ex ipso quis sit, & quàm magnificè de hostibus triumphet & suos conservet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Christum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blasphemam & inhumanam impietatem hostium Ecclesiæ, placeat misericordiam de ea capere, & gratis salutem afferre & quamvis peccati conscia, Deo se exhibet, profitetur respiscentiam, salutemq; suorum, postulat: quapropter Christus a se Ecclesiam ex gentibus collectum iri respondet, se ultionem de Judæis sumpturum esse, & reliquias servaturum: Judęosq; contestatus fert sententiam condemnationis adversus impios, & pios promissionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, prosperitatu, & omnimodæ benedictionis consolatur.

1 'QUIS hic *est* veniens 'ex Edomæa, [a] 'madefactus vestibus 'Botzræ, iste 'decorus veste sua, 'peregrè agens amplitudine virium suarum? 'ego qui loquor justè sufficiens ad servandum.

[a] Heb. *fermentatus: metaphora a massa conspersa.*

2 'Quare rubidus es vestibus tuis, & vestimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 'Torcular calcavi solus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; sed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æstu meo: ita inspersus est *sanguis* [b] cujusque robustissimi illorum vestimentis meis, & omnes vestes meas contaminavi;

[b] Heb. *robur illorum: ut vers. 6.*

4 'Quando dies ultionis ex [c] animo meo, & 'annus vendicandorum meorum venit.

[c] Heb. *corde.*

5 Cùm autem intuerer 'nullum esse adjutorem, & obstupescerem quòd nemo fulciret; 'salutem attulit mihi 'brachium meum, & æstus meus ipse fulcivit me:

6 Ita calcavi populos ira mea, & 'inebriavi eos æstu meo; denique dejeci in terram robustissimum quemque eorum.

7 'Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Jisraëlis, quam contulit eis secundum misericordiam suam & secundum amplitudinem benignitatum suarum.

8 'Nam 'dixit; utique populus meus sunt, filii 'non mendaciter acturi: ideo fuit illis servator.

9 In omni 'angustia eorum 'non affecit *eos* angustia: sed 'Angelus faciei ejus servavit eos; dilectione sua & clementia sua ipse vindicavit eos; & 'imponens eos sibi bajulavit eos omnibus diebus seculi.

10 Nam ipsis rebellantibus, & 'dolore afficientibus 'spiritum sanctitatis ejus, 'mutabatur quidem ipsis in inimicum, ipse repugnabat eis:

11 Sed recordabatur dierum [d] priscorū Moschis, populi sui, *dicens*: 'ubi *esset* qui eduxit istos e mari cum 'pastore gregis sui? ubi *esset* qui posuit in medio istius 'spiritum sanctitatis suæ?

[d] Heb. *seculi* Exod. 14.

12 Qui deduxit *istos*, 'ad dexteram Moschis *existens*, brachio ornatus sui? qui diffidit aquas propter istos, ut compararet sibi nomen [e] perpetuum?

[e] Heb. *seculi*

13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equū per desertum, *adeò ut* non impegerint?

14 'Ut jumentum in convalle descendens, spiritus Jehovæ quietè egit eum: 'ita duxisti populū tuū, ad comparandū tibi nomen ornatus.

CAPUT LXIIII.

1 'INTUERE e cœlis, & vide 'ex habitaculo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est 'zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? 'fremitúsne viscerum tuorum & misericordiæ tuę erga me continerent sese?

[a] Heb. *& potentiæ tuæ*

2 'Tu en im pater noster es; 'quamvis Abraham nesciret nos, & Jisraël non agniturus esset nos: tu Jehova pater noster es, vindici nostro a seculo nomen est tibi.

3 Quare sineres aberrare nos, Jehova, 'a viis

[b] Heb. cor. tuis? [a] torrefaciens obdurares [b] animum nostrum a reverentia tui? [a] revertere propter [a] servos tuos, tribus possessionis tuæ.
4 [a] Ad minimum usque hæreditariò possident populum sanctitatis tuæ, hostes nostri conculcant sanctuarium tuum.
[c] Heb. a seculo non dominatus es. 5 [a] Sumus *illi*; [c] nunquã dominatus es in istos, neque invocatum est nomen tuum super istos: [a] utinam [a] lacerans cœlos descenderes, a facie tua [a] montes diffluerent,
[d] Heb. aquas bullat. 6 [a] Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis; a facie tua gentes contremiscant.
7 Faciens terribilia [a] *quæ* non expectassemus; *utinam* descendas, a facie tua montes diffluant.
[e] Heb. non audiverunt, non percepерunt auribus. 8 [a] Et inde a seculo [e] inaudita, auribus minimè percepta *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparat præstolanti ipsum.
[f] Heb. seculo 9 [a] Occurris [a] gaudenti, & exercenti justitiam, *qui* in viis tuis memores sunt tui: en tu effervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò [a] in illis *stetissemus*, servati fuissemus.
10 Sed sumus [a] ut immundus omnes nos, & sicut panniculus [g] abjectissimus omnes justitiæ nostræ; diffluimusque velut folium omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus auferunt nos:
[g] Heb. remotionum. 11 [a] Nec ullus est qui invocet nomen tuũ, excitans se ad [a] prehendendum te; cùm abscondisti faciem tuam a nobis, & dissolvis nos [h] per iniquitates nostras.
[h] Heb. manu iniquitatum nostrarum. 12 [a] Jam verò Jehova, pater noster es: nos *quidem* lutum sumus, tu verò fictor noster es, & opus manus tuæ sumus omnes.
[i] Heb. usque valde: sic vers. ultimo. 13 Ne effervescas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæso, nos omnes sumus populus tuus.
14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum: Tzijon est desertũ, est Jeruschalaimis desolatio
15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus nostri, *in* qua laudarunt te majores nostri: est *exposita* conflagrationi ignis; & una quęq; rerum desyderatarum nostrarum est vastationi.
16 An [a] propter illas contineres te Jehova? sileres, & affligeres nos quamplurimum?

Caput LXV.

[a] Heb. quæsitus: ut Psa. 111.2. Rom. 10.20. 1 [a] [a] EXPOSITUS sum eis qui non interrogabant, inventus sum ab eis qui non quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, [a] ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.
2 [a] Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona, [b] sequendo cogitationes suas:
[b] Heb. post. [c] Heb. in faciem meam: ut Ijobi. 1.11 3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; sacrificantes in hortis, & adolescentes in [d] [a] lateritiis:
[d] Heb. lateribus. 4 Qui sedent ad sepulchra, & apud [a] custodita pernoctant; [a] qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum *ex* instrumentis suis:
[e] Heb. porci. [f] Heb. ad te. 5 [a] Qui dicunt appropinqua [f] ad tuos, ne attingito me, quia sanctior sum te: [a] istis fumus *est* in naso meo, ignis ardens toto die.
6 [a] Ecce scriptum est coram me: non tacebo, nisi rependero, atq; rependero [a] in sinum eorum,
7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in istis montibus, & in istis collibus probro affecerunt me; quapropter remetiens opus eorum [a] primùm *rogeram* in sinum eorum.
[g] Heb. in venitur. 8 [a] Sic ait Jehova; ut cui [g] prẽstò est mustum in botro, is dicit, ne perdito istum quia benedictio est in eo: ita facturus sum propter servos meos; ne perdam istos omnes.
9 Nam excipiã e Jahhakobo semẽ, & e Jehuda hæredẽ montiũ meorũ: & possidebunt hæreditatẽ istã electi mei, & servi mei habitabunt istic,
10 Eritq; [a] Scharonitis regio caula gregum, & [a] convallis Hhacoris cubile armenti; pro populo meo, qui requisierint me.
[h] Heb. numero illi sed numeri pluraliter tantũ hac significatione dicuntur. 11 [a] Vos verò desertores Jehovę, [a] qui oblivisciminì montis sanctitatis meæ; [a] qui instruitis, turmæ illi mensã, qui q; impletis [h] [a] numeris illis libamen:
[i] Heb. dinumerabo vos paronomasia. 12 [i] Tradam quo q; numeros vestros gladio, omnes vos mactationi succumbetis, eò quòd clamanti mihi non respondistis, & loquentem non audivistis: sed fecistis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegistis.
13 [a] Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce servi mei comedent, vos autem esurietis; ecce servi mei bibent, vos autem sitietis: ecce servi mei lætabuntur, vos autem erubescetis.
[k] Heb. bonitate cordis. [l] Heb. cordis: sic infr. vers. 17. 14 Ecce servi mei cavent præ [k] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [l] animi, & præ contritione spiritus ejulabitis:
15 Et dimittetis nomen vestrũ *ut sit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus Jehova; servis verò suis indet nomẽ aliud:
16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, benedicat sibi per Deum firmi, & juraturus in terra juret per Deum firmi: cùm oblivioni tradita fuerint hæ angustię priores, & cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.
17 Nam ecce [a] ego creaturus sum cœlos novos, & terram novam; neque commemorabuntur hęc priora, neque venient in animum.
18 [a] Sed gaudete & exultate in sempiternum, quos ego recreo: nam ecce ego recreo *urbem* Jeruschalaimorum exultatione, & populum ejus gaudio.
19 Et exultante me Jeruschalaimis, & [a] gaudente de populo meo; non audietur de ea amplius vox fletus, aut vox clamoris.
[m] Heb. dies. 20 Non existet illinc amplius infantulus [m] ætate, aut senex, cujus non impleat dies *Deus*: nam puer, [a] natus centum annos morietur; peccator autem, *etiam* natus centum annos [a] maledictus erit.
21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas; & plantantes vineas, comedent fructum earum
22 [a] Non ædificabunt & alius inhabitabit, non plantabunt & alius comedet: sed [a] ut sunt dies arboris, dies erunt populi mei, & op[y] manuum suarum deterent electi mei.
23 [a] Non laborabunt inaniter, neque gignent [a] ad conturbationem: nam semen benedictorum Jehovæ erunt, & prognati eorũ cum ipsis.
24 Eritq; [a] non clamantibus ut ego respondeam: adhuc ipsis loquentibus, ut ego exaudiam.

25 Lupus

25 Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut bos comedet stramen, serpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrũpent in toto monte sanctitatis meæ, ait Jehova.

ANNOTATIO IN CAPUT LXIII.

1 Quis hic est] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda esse putavimus) est* διαλογιστικὴ, *ac proinde tribus quæstionibus responsisque continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia Christum tanquam ex improviso advenientem & hostes suos ulcisscentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, vers. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè addicta partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite: partimque in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequente, cui respondet Christus, capite 65.* Ix Edomæa] *id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quam alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hæreditariæ hostilitatis nomine: ut Psalm. 137. & Lament. 4. 21.* Madefactus] *non tam sudore suo quam hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropolis, ut suprà 34. 6.* Decorus] *id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam cognoscimus.* Peregrè agens] *id est, peragrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua.* Ego qui loquor] *responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus] *secunda quæstio.* 3 Torcular] *responsum Christi ad quæstionem accommodatum, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus; deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepticè his primis tribus verbis exposuit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4 4.* Annus vendicandorum] *id est, verus ille jubilæus, quem legalis ritus figuraverat, Levit 25. & 27.* 5 Nullum esse] *id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse.* Salutem attulit mihi] *id est, Ecclesiæ meæ, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1. 23.* Brachium] *id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ; suprà 8.* 6 Inebriavi] *id est, magna pocula atq; insolita afflictionũ & iræ meæ epotanda præbui: ut Psa. 75. 9 & sup. 5. 22.* 7 Benignitates] *hac tertia parte, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usque ad caput 65. Hujus autem orationis partes sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite. secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, à versu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliquis exornantur.* Dixit] *id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens benè sperans de liberorum fide atque obsequio.* Non mendaciter] *quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me humanitus dictum.* 9 Angustia] *id est, qua si Deum indignissimè affecerunt: humanitus dictum, ut seq. versu.* Non affecit eos] *id est, non malum, sed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exodi 23. 20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò est in sinu patris, Joan. 1. 18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Colos. 1. 15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan 14. 9.* Imponens eos sibi] *ut Exodi 19. 4. & Deut. 32. 11. & suprà 46. 4.* 10 Dolore afficient] *ut Psalm. 78. 40.* Spiritum sanctit.] *quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & Spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is Spiritum dicitur extinguere. 1. Thess. 5. 19. Spiritus mentiri, Actor. 5. 3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio imprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis.* Mutabatur] *id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psal. 18. 27.* 11 Ubiesset] *prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus disceptans cum animo suo, & se ad misericordiam revocans propter gloriam suam: quo argumento utebatur Mosche, Exod. 32. 11. q. d. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret sublato populo ipsius?* Pastore] *i. Mosche.* Spiritũ sanctit.] *Deum ipsum, Patrẽ & filiũ præsentẽ in spiritu sancto, quẽ illi quodammodo extinguebant, ut dictum est versu 10. 12* Ad dexteram] *i. Moschem quasi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus suum.* 14 Ut jumẽtum] *id est, leniter & commodè duxit, ut solet jumentum duci in descensu montis ardui.* Ita duxisti] *apostrophe ad Deum* μεταβατικὴ *ad secundam orationis partẽ.*

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] *Altera pars orationis, nimirum propositio postulati, ut diximus suprà in versum 7. præcedentis capitis: qua Ecclesia salutem a Christo petit primùm propter fœdus cum ipsa initum, officiáque jam olim promissa & præstita Ecclesiæ, tribus versibus. deinde propter intolerantiam hostium Deo & Ecclesiæ adversantium, versu 4. & 5. quibus causis expositis, postulatum quod fuerat cœptum vers. 1. copiosè explicatur usq; ad versum 9.* Ex habitaculo] *id est, e cœlis, periphrasticè.* Zelus tuus] *majoribus nostris opere demonstratus ad servandum ipsos. quasi dicat, jam non extat, nusquam apparet amplius: humanitus dictũ.* Fremitúsne] *id est, nunquámne velut pœnitentia adductus misereberis mei? metonymicè sic Cantic. 5. 3.*

2 Tu enim] *prior causa postulati, ut diximus versu præcedente, a fœdere Dei constantissimo.* Quamvis] *occupatio brevis: atqui (dixerit quispiam) Deus pater est Abrahami & Israëlis ambulantium coram se; vos autem planè a fœdere discessistis, & majorum vestigia in fide reverentiáque Dei ambulantium ita omisistis, ut ne ipse quidem Abraham aut Israël (si in vivis essent) vos pro filiis agnoscerent, Deut. 32.5. respondent; fatemur quidem nos ita depravatos esse vitiositate nostra ut indigni scimus qui Dei, Abrahami, vel Israëlis filii appellemur, sed nitimur solo Dei fœdere gratuito, quod simus esse constantissimũ ut Deus ipse est, sic perstringitur brevi argumentum illud quod postea adjicitur versu 9. & duobus sequentibus.* 3 A viis tuis] *id est obsequio, fide, & cultu tuo, quem observari vetant adversarii, & tua gloria flagitat.* Torrefaciens] *misera servitute, qua servitur Satanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum consuetudine ferè exuitur pietas, & industur obduratio.* Revertere] *id est, tanquam reversus, tuos a suis erroribus revoca: humanitus dictum.* Servos tuos] *id est, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi servos gratuitò comparasti.* 4 Ad minimum] *secunda causa ut diximus in versum 1.* 5 Sumus illi] *videlicet in quos dominaris, & super quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda sunt ex sequente membro.* Utinam] *regressio ad postulatum ex positis argumentis ejus, quod elegantissimis comparationibus illustratur. Sunt autem hujus postulati duo capita: unum adversus hostes Dei & Ecclesiæ. usque ad versum 8. alterum pro Ecclesia, ut doctrina Evangelii afferretur per Christum vers. 8.* Lacerans] *humanitus dicta.* Montes] *ut Judic. 5.5.* 6 Quemadmodum] *elegans comparatio montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem: quæ allegoria in fine versus exponitur.* 7 Quæ non expect.] *id est, omnem hominum cogitationem superantia, quæ ne in mentem quidem hominis ascenderunt, ut 1. Corinth. 2.9.* 8 Et inde a seculo] *id est, mysteria Evangelii revelata per Spiritum, in quæ desyderant angeli introspicere; ut interpretantur Apostoli. 1. Corinth. 2.9. & 1. Petri 1.12.* 9 Occurris] *tertia pars orationis, nimirum confirmatio postulati, ut dictum est in vers. 7. capitis præcedentis, qua Ecclesia primùm misericordiam Dei erga resipiscentes & justitiæ studiosos explicat: deinde peccata sua confitetur; qua in confessione syncera posita sunt initia resipiscentiæ, ut ostendit David Psalm. 32.5. quæ duo prolepticè hoc versu ponuntur; postea verò exornatur peccatorum confessio vers. 10. & 11. ex qua postremò cõcluso efficitur implorans misericordiam Dei erga resipiscentem Ecclesiam, ad finem usq;. Est autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo.* Gaudenti &] *id est, ei qui cum gaudio incumbit justitiæ.* In illis] *nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Est autem in his verbis elegans hypothesis cui adversativa confessio subjicitur.* 10 Ut immundus] *id est, peccatis nostris tanquam lepræ sordibus, ab ipsius Dei hominumque consortio separati: vide Leviticí 13. 45.* 11 Nec ullus est] *id est, ac ne tuis quidem flexilis cæsi respuimus: ex aggeratio.* Prehendendum] *id est consequendum, ut loquitur Apostolus Philip. 3.12.* 12 Jam verò] *conclusio ex antecedentibus confecta: ut dictum est in vers. 9.* 16 Propter illas] *nimirum iniquitates nostras, de quibus suprà. quasi dicat, indignum esset te magis ad peccata nostra respicere, quàm ad gloriam tuam in liberatione Ecclesiæ positam.*

IN CAPVT. LXV.

1 Expositus] *Ad antecedentem Ecclesiæ postulationem hoc capite respondet Christus: ut diximus suprà in 63.1. Sunt autem hujus responsi tres summatim partes: prima est narratio vocationis Ecclesiæ ex gentibus & Judæorum castigatorum reliquiis, usque ad versum 11. secunda contestatio Judæorum, inde ad ver. 18, tertia, conclusio magnificis Dei promissionibus in filios suos, ad finem usque capitis.* Ad gentem] *id est, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Israëlis, extraneæ a pactis promissionis, &c. Ephe. 2.12.* 2 Expanderam] *secundus narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum vers. quatuor, & ultiones suas, vers. 6. & 7. deinde vocationem reliquiarum secundum electionem gratiæ, tribus seq. Est autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod est invitare & vocare ad se.* 3 In hortis] *id est pomariis & lucis, quos idolis consecraverant: ut suprà 1. 29.* Lateritiis] *id est, altaribus suis structilibus, omisso altari Dei.* 4 Sedent ad sepulch.] *id est, necromantiat de quibus Deut. 18.11. & sup. 8.19.* Custodita] *nempe idola: quæ ita per contemptum vocantur propterea quòd ipsa non custodiunt cultores suos, sed custodibus habent opus: ut suprà 46. contrà quàm se facere Deus prædicat Deut. 32.10.* Qui comedunt] *contra legem Levit. 11. & Deut 14.* 5 Qui dicunt] *id est, arrogantes & fastuosos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germanæ Ecclesiæ membra præ ipsis sordent.* Istis] *id est, contra istos exarsit iramea.* 6 Ecce scriptum est] *id est, mihi est compertissimum, neque unquam excidet e memoria mea: ut Deut 32.34.* In sinum] *vide Psal. 79 12.* 7 Primum] *id est, in quo inde a principio tum ipsi, tum majores ipsorum sese occuparunt; quo modo Petrus vanam conservationem vocat* πατροπαράδοτον, *1 Petr. 1.18.* 8 Sic ait Jehova] *jam transit Christus ad exceptionem reliquiarum, tribus vers.* 9 Montium meorum] *ut Exod. 15.17.* 10 Scharonitis] *vide 1. Chro. 5.16. & 27.29.* Convallis Hhacoris] *id est Jerichuntina, per Synecdochen, de qua Jehosch. 7.26. & Hosch. 2.15. hæc in regno Judæ, illa verò in regno Israëlis: ut significetur illa futurã regnorum conglutinatio de qua Hosche 1.11. Jecheźk 37.24. & alibi.* 11 Vos verò] *secunda pars responsi, nimirum contestatio & sententia condemnationis adversus Judæos degeneres, hoc & seq. ver. quæ deinde exornantur elegantissima antitheśi promissionum erga bonas reliquias, & denuntiationum in istos, usque ad ver. 18.* Qui oblivisciminj] *i. tanquam obliti negligitis, neq; accedetis.* Qui instruitis] *sic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonstrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cœlum, terra & aqua instructa sunt, ut Genes. 2.1. nam illis servitur contra præceptum Dei, Exodi. 20.4.* 13 Idcirco] *exornatio antecedentis sententiæ ut diximus in versum. 11.* 15 Nomen aliud] *quàm nunc dicuntur, videlicet quod exprimitur seq. versu: sic suprà 62.4. & seq.* 16 Firmi] *i. populi sancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia instauraturus sum in Christo: ut suprà 25. 8.* 18 Sed Gaudete] *conclusio responsionis Christi a promissis amplissimis, per apostrophen ad pios: quibus regeneratis, prædicuntur lætitia, hoc & seq. versu, vita, versu 20. pax & prosperitas, tribus seq. idq; per efficacitatẽ provi-*

providentiæ Dei, vers. 24. quæ omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo. 19 Gaudente] *ut Deut. 28. 63. & suprà 62. 6. & 7.* 20 Natus] *id est, justum vitæ spatium decurret sine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contrà quàm impiis denuntiat Deus, Deut. 28. 30. & seq.* Ut sunt dies arb.] *id est, robusti atque diuturni, ut Psal. 52. 10. & 92. 13.* 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit. 26. 16. & Deut. ibidem.* Ad conturbationem] *id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28. 32. & 41.* 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cœlestis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth. 6. 32.* 25 Lupus & agnus] *vide suprà 11. 6. id est, nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hosch. 2. 18, & Marci 16. 18.*

CAPUT LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judæorum confirmans adversus hypocritarum fastū, multiplicationē perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultus sui vocaturū, denique æternum triumphū de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1. Reg. 8. 27. Actorum 7. 49.

1 'SIC ait Jehova, cœlum ipsum solium meum est, & terra scabellum pedū meorum, 'ubinam esset domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?
2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per eam* existunt omnia ista, dictū Jehovæ: sed 'in hunc intueor, in pauperem & contritum spiritu, ac trepidantem ad verba mea.
3 'Qui jugulat bovem, *ac si* 'percuteret virum; qui mactat parvam pecudem, *ac si* decollaret 'canem; qui offert munus, *ac si* 'sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si* [a] muneraretur idolum: etiam isti 'eligunt vias suas, & abominationibus suis anima eorum delectatur.
4 Etiam ego 'eligam propter facinora eorum, & inducam [b] quæ formidant eis; eò quòd mihi vocanti nemo responderit, loquenti non auscultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.
5 'Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt 'fratres vestri, osores vestri, 'procul arcentes vos, 'propter nomen meum, honoratur Jehova: sed 'ubi conspicuus erit in lætitia vestra, isti 'erubescent,
6 'Voce tumultuosa e civitate, voce e templo; voce Jehovæ, rependente retributionem inimicis suis.
7 'Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nōdū invadet dolor eam, jam 'posuerit marem.
8 'Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat 'terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturit, simulq; parit 'Tzijon filios suos.
9 'An ego aperirem os matricis, & non gignerem? ait Jehova: an ego qui gigno, 'amplius occluderem? ait Deus tuus.
10 'Lætamini cum *urbe* Jeruschalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio 'quicunque lugebatis de ea:
11 Ut sugatis & saturemini ubere consolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e splendore gloriæ ejus.
12 Nam ita ait Jehova, ecce ego extensurus sum ad eam 'tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad latus portabimini, & super genua oblectabimini.

Suprà. 49. 22. & 60. 4

13 Ut quispiam quem mater sua consolatur; sic ego consolaturus sum vos, & Jeruschalaimis consolatione perfundemini.
14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus vester, & 'ossa vestra ut herba tenera reflorescent; '& agnoscetur manus Jehovæ erga servos suos, & indignatio contra inimicos suos.
15 'Nam ecce Jehova 'cum igne venturus est, & curribus suis similibus turbini; ad reddendum cum 'æstu iram suam, & increpationem suam cum flammis [d] ardentibus.
16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gladio suo contra omnem carnem: & 'multiplicabuntur confossi Jehovæ.
17 'Qui sanctificant se, & qui mundant se 'in hortis, [e] sequentes *alter* alterum palam; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, murisque: pariter consumentur, dictū Jehovæ.
18 'De me autem, 'cùm [f] factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet, cōgregando omnes gentes & linguas: quæ venientes visuræ sunt gloriam meam;
19 'Ponam in his signum, & mittam ex his qui 'evaserint ad gentes 'in Oceanum, 'Pulem, & 'Ludum 'jaculantes arcu, 'Tubalem & Javanem: regiones longinquissimas, quæ non audiverant [g] famam meam, neque viderant gloriam meā, ut indicēt gloriā meam in gētibus.
20 Et adducent omnes 'fratres vestros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, mulisque, ac veredariis, ad montem sanctitatis meæ Jeruschalaima, ait Jehova: quemadmodū offerunt [h] Jisraëlitæ munus instrumento mundo in domum Jehovæ.
21 Atque etiam 'ex istis assumam in sacerdotes & Levitas, ait Jehova.
22 Nam quemadmodum 'cœli illi novi & terra ipsa nova quam ego facturus sum, 'constitura sunt coram me, dictum Jehovæ: ita constiturum est semen vestrum & nomen vestrum.
23 'Eritque de novilunio [i] in novilunium alterum, & de sabbatho in sabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum se coram me, ait Jehova.
24 Et egressi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauseæ omni carni.

a Heb. *benedictionem offerret vanitati.*
b Heb. *formidines.*
c Heb. *cor.*
d Heb. *ignis.*
e Heb. *post unum in medio ipso.*
f Heb. *factorum horum & cogitationum horum*
g Heb. *auditionem.*
h Heb. *filii Jisraëlis.*
i Heb. *in novilunii sum, & sic sequentia.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (quæ Propheta exitium veterū synagogæ & Christianæ Ecclesiæ constitutionem explicat) quatuor sunt capita: primum est contestatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipso-*

rum scelus & supplicium, tum humilium reliquiarum salus prænuntiatur, vers. quatuor: secundum est propositio ad sanctas Judæorum reliquias, qua de hypocritarum casu & liberorum in Ecclesia gignendorum promissionibus confirmantur, inde ad vers. 10. tertium est hortatio ad amicos Ecclesiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipsius, usque ad versum 15. postremum est narratio benedictionum quas effecturum se Deus promiserat, inde ad finem usque. Ubinam est] *quasi dicat, putaret ista, ô hypocritæ, me excelsissimum in manufactis templis habitare? Actor 7.48. & 17.24. ac proinde isto templo capi & includi infinitam majestatem meam? non est illa mea habitatio justa; sed in animo pauperum & contritorum spiritu, ibi unaniniter habitaturus & ambulaturus sum, 2. Corinth. 6.16.* 2 In hunc intueor] *id est, hi demum sunt vera templa mea: nam alioqui structura illa templi aspectabilis destituta veris servis Dei templisque illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut sint oculi tui aperti erga domum hanc, auscultando orationi quæ oravit servus tuus, &c. 1. Reg. 8.29. & seq.* 3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; sed non abjecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut suprà 1. & 58.* Percuteret virum] *id est, homicidium perpetraret. quasi dicat, non magis mihi acceptus est, quàm qui sceleratè cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id est, animal ineptum sacrificiis, synecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, sanguine, & sue: cùm munera e simila, oleo, & vino, non autem ex sanguine fierent, Levit. 2. sus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato usu permissa esset, Levit. 11.7.* Eligunt] *non autem iis insistunt quas ego elegi.* 4 Eligam] *id est, delectum habebo, & exquisitas pœnas immittam eis.* 5 Audite] *secunda pars, propositio ad reliquias Judæorum sanctas, ut observavimus in vers. 1.* Fratres vestri] *qui in propatulo Judæi sunt secundum literam & carnem, sed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut suprà 65.5.* Propter nomen meum] *fastuosorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, nisi ab ipsis coleretur, aliorum cultum præ suo nihil facitunt, & Deum perinde sibi obstructum putant ac si in ære ipsorum esset. Hæc autem ita fuisse accipienda clarè distinctiones docent.* Ubi conspicuus] *id est, cùm gloriam suam explicaverit illustratione Evangelii ad lætitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infrà vers. 10.* 6 Voce tumultuosa] *id est Evangelio ad cujus auditionẽ, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Math. 2.3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt est odor mortis ad mortem; postquam Deus hujus seculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Christi, 2. Corinth. 2.16. & 4.4.* 7 Cùm nondum] *secundus locus propositionis, de gignendis mirificè Ecclesiæ liberis: ut suprà 49. 18. & seq. & 60. 4. Erit, inquit Deus, hic Ecclesiæ partus longè gloriosior & admirabilior quàm Hhebræarum in Ægypto, Exod. 1.19.* Posuerit] *id est ediderit: ut de merula dictũ est suprà 34.15.* 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Ecclesiæ, per comparationem.* Terra] *id est populus, metonymicè.* Tzijon] *id est Ecclesia.* 9 An ego] *subjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Ecclesia sibi arrogat, & porro facturum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis. ego, inquit, qui alius sum gignendi author, an non ipse gignerem nunc & in seculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id est, deinceps non propagarem Ecclesiam, committendo ei semen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Ecclesiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in versum 1. continens hortationem, duobus vers. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id est, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Ecclesiæ: nam ex his duobus coagulata est Ecclesia Christi: ac propterea seorsim sui fines proponuntur ὑστεροπρότερον, seq. versu.* 12 Nam] *ætiologia ab amplissimis Dei promissionibus erga Ecclesiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide suprà 48.18.* 14 Ossa vestra] *id est vos qui tam miserè, prostratâ & sepultâ malis Ecclesia, jacetis velut arida putridaque ossa per terram, divinitus instaurabimini: ut Jechezk. 37.* Et agnoscetur] *transitio ad narrationem sequentẽ, propositis duabus illius partibus, quæ deinde per ὑποτύπωσιν explicãtur.* 15 Nam ecce] *ultima pars concionis, narratio operum Dei in Ecclesia: quorum unum est indignatio Dei contra hypocritas, tribus versibus: alterum, Ecclesiæ multiplicatio & dignitas, in sequent.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth. 3.12. sic perstringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & seq. vers.* Æstu] *vide suprà 42.25.* 16 Multiplicabuntur] *id est infiniti erunt, quos Deus conficiet suo potente verbo, & spiritu oris sui.* 17 Qui sanctificant se] *explicatio hostium, quos confossurus est Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam instituunt contra legem.* In hortis] *de quibus suprà 1.29. & 65.3.* 18 De me autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei erga servos suos; ut diximus vers. 14. & 15. in quibus numerantur ista, vocatio gẽtium in Ecclesiam ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus vers. communis & æqua illorum dignitas in ministerio Dei, tribus alteris; & Ecclesiæ totius de hostibus triumphus, vers. ultimo.* Cùm factorum] *id est, cùm plenitudo temporum advenerit, qua effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocaturus gentes in Ecclesiam.* 19 Ponam in his] *id est signabo servos meos intus virtute spiritus, & administrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci 16.17. & 20.* Qui evaserint] *id est Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id est, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib. 22.* Ludum] *vide Genes. 10. 22.* Jaculantes] *ut Jirmejæ 46.9.* Tubalem] *vide Genes. 10.2.* 20 Fratres vestros] *non quidem genitos secundum carnem (ut suprà vers. 5.) sed a Deo genitos spiritu per fidem.* 21 Ex istis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblatæ fuerint Jehovæ.* 22 Cœli illi novi] *de quibus suprà. 65.17.* Constitura sunt] *ac proinde ministratura mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ.* 23 Eritq; de] *id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anniversariis ritibus ex veteri lege: vide in Hhamos 8.5.*

IIRMEIA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jirmejæ Prophetæ duo genera documentorum complectitur, prophetica atque historica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum iſtud commune eſt) verum legis divinæ uſum demonſtrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò verſantur in acerbiſſimis & graviſſimis reprèhenſionibus ſuorum temporum, & denuntiationibus iudiciorum Dei quæ paulò pòſt effecta ſunt: deinde verò in conſolationibus Eccleſiæ afflictiſſimę, tum adductis promiſſionibus ampliſſimis de regno Chriſti: tum etiam prędictionibus ſingularium aliquot iudiciorum quæ in hoſtes Eccleſię erant eventura, capite 46. & ſequentibus. Hiſtorica verò quę in hunc librum paſſim inſerta ſunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Iudæis omnibus, inde a decimo tertio anno Ioſchijæ, minimùm annos quadraginta tres; ut demus primo ipſo anno quo in Aegyptum tranſlatus eſt, ipſum deſiviſſe. Nam Ioſchijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Iehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzaradan in Iudæa manſit in ſequentem annum: quo profecto, cœperunt civiles illi motus quos Iirmeja ipſe perſcripſit, capite 40. & ſequentibus. poſtmodum verò in Aegyptum deportatus eſt, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quæ quidem omnia unius anni geſta dici non poſſunt.

CAPUT I.

Jirmeja vocationem ſuam ex conſilio æterno Dei, excuſationèſq; ſuas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promiſſionibus & ſignis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac poſtremò ſummam prophetiarum de Judæorum everſione, & ſui confirmationem in officio ſuo adverſus Judæos obſtinatos explicat.

1 [a] VERBA Jirmejæ filii [a] Chilkijæ; ex ſacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 [a] Ad quem fuit verbũ Jehovæ [b] temporibus Joſchijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ regis Jehudç, donec abſolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joſchiæ regis Jehudæ: donec deportarentur [c] Jeruſchalaimani menſe quinto.

4 [a] Fuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formaviſſem te in utero, [a] agnovi te; & cùm nondum prodiiſſes ex vulva, ſanctificavi te: Prophetam ipſis gentibus conſtitui te.

6 Me autem dicente, [a] ahah Domine Jehova, ecce neſcio loqui; [a] ſed puer ſum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer ſum: ſed ad quæcunque miſero te, ito; & quæcunque præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab iſtis; nam adſum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum ſuam [a] tetigit os meum; dixitque Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, [a] præficio te hodierno die [a] gentibus ipſis & regnis, [a] ad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad deſtruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tum dixit Jehova ad me, [c] bene vides: [a] [d] ut citò amygdalus floret, incubiturus ſum in verbum meum ut efficiam ipſum.

13 Poſtea fuit verbum Jehovæ ad me ſecundo, dicendo, quid vides? cui dixi, [a] ollam ferventem video, cujus [a] facies [e] verſus Aquilonem eſt.

14 [a] Tum dixit Jehova ad me, [a] ab Aquilone [f] erumpet [a] iſtud malum ſuper omnes habitatores hujus terræ:

15 Nam ecce ego evocaturus ſum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes [a] ponant quiſque ſolium ſuum ad oſtium portarum Jeruſchalaimorum, & contra omnes muros iſtius *urbis* circumquaque & cõtra omnes civitates Jehudæ.

16 [a] Quamobrem [a] elocuturus ſum jura mea contra iſtos propter totam malitiam eorum; qua dereliquerũt me, & adoleverũt diis alienis, & incurvaverunt ſe operi manuum ſuarum.

17 Tu itaque [a] accinge lumbos tuos, & ſurgens

[a] Heb. *diebus*.

2. Reg. 25. 11 [b] Heb. *Jeruſchalaima*, metonymicè.

[c] Heb. *beneſecisti vidẽdo: vide* Geneſ. 12. 8.

[d] Heb. *amygdalaturus ſum, ut ita dicamus.*

[e] Heb. *a facie Aquilonis.*

[f] Heb. *aperiet ſe.*

surgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi : ℣ ne consternator attritus conspectu istorum, ut non conteram te in conspectu ipsorum.

18 Ego enim [a] ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murośque aheneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, sacerdotibus ejus, & populo hujus terræ :

19 Qui oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi : nam adsum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

℣ Heb. *ne aterritor a facie eorum.*

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inscriptio, tribus versibus; & singularis narratio vocationis quæ Jirmejam in functione prophetica constituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in universum appellavit verba sive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiã historicæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conscriptæ sunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schallumi & sacerdotis summi qui legem reperit, 2.Reg.22.8. nam ille Jeruschalaimis, ut summus sacerdos, habitabat; sed alterius cujuspiam ex aliis sacerdotibus qui Hhanathothis habitavit : quò relegatum fuisse Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur sacerdotio, legimus 1.Reg.2.26. Quamobrem non dicit Jirmeja, sacerdotis summi, sed ex sacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id est, quem Deus prophetare jussit annos quadraginta unum, & amplius : nam a decimo tertio anno Joschijæ ad undecimum Tzidkijæ anni sunt 41. deinde verò in Ægypto aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primùm vocationem Jirmejæ a Deo, usque ad vers.8. deinde promissionem quæ cum vocatione semper conjuncta est, vers.8. tertiò donum, vers. 9. postremò administrationem & operationem ex dono, vers.10. quæ omnia deinde adhibitis signis confirmata, vers.11. & 13. amplius explicantur, reliquo capite.* 5 Agnovi te] *id est, certo consilio destinavi & sanctificavi ad hoc munus, ut de se loquitur Apostolus Galat. 1.15.* 6 Ahah] *excusatio qualis fuit illa Moschis Exod.6.11. & 7.3.* Sed puer sum] *id est, ad verba tua proloquenda infantissimus, & præstanda infirmissimus ut explicat sequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc sacramento & verbo Prophetam institueret & confirmaret : sic Jeschahh.6.6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut suprà vers.5.* Gentibus ipsis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extrip.] *i.ut aliis ruinã aliis incolumitatem prædicatione verbi a me testatam facias : sic enim administri Dei in scripturis passim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipsorum prædicit & præstat : quemadmodum Moschem Deus alloquitur singulis fere mandatis contra Parhhonem, & Ægyptum, Exodi 7. & seq. & Jeschahh.6.10.* 12 Vt citò amygd.] *id est, maturè admodum : nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium mense Januario, Martio verò pomum maturat : ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes ferverent calamitatibus; ut Jechezk.11.* Facies] *id est, pars anterior obversa igni.* 14 Tum dixit] *hac exornatione Deus primùm Prophetiarum summam exponit, duobus versibus; deinde vocationem Jirmejæ & consilium suum, duobus alteris : ac postremò Prophetam in vocatione confirmat, ut suprà ver.8.* Ab Aquilone] *id est, a Babylonis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem spectant : ut sequens vers. explicat.* Istud malum] *vehemente igne figuratum, quod sigillatim deinceps a Propheta prænuntiatum atque conscriptum est.* 15 Ponant quisque] *vide complementum 2.Reg.24.4. & 12. & 25.4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium : quemadmodum etiam publico ordine ex authoritate Regis Joschijæ effectum est, ac proinde malitia Judæorum amplius obsignata, ut narratur 2.Chronic. 36.14. & sequent.* Eloquturus sum] *per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas servos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id est, compara te ad perfungendum officium tuum : metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id est, confirmo te in hac functione tua, ut stes firmus contra obfirmationem istorum, & infractus atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi sibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis sui contestatur Judæos, docens a se nihil mali, sed omnia bona in ipsos profecta esse; ipsos verò contrà & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ : quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum attestatione, antegressis suppliciis, & infami illorum defectione a Deo, transfugioq; ad exteros homines & Deos : quapropter pœnas indicit justas pervicaciæ ipsorum injustissimæ, post oblatam denuò misericordiam.

1 [a] ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 [a] Abi & proclama [b] audientibus Jeruschalaimanis dicendo ; sic ait Jehovа, [a] recordor tibi benignitatis [a] adolescẽtię tuæ, amoris sponsalium tuorum : [b] te prosecuta me per desertum per terram non satam.

3 [a] Sanctitatem fuisse Jisraëlem Jehovæ, [a] primitias proventus ejus : [a] quotquot comedebant illum, reos fuisse, malum evenisse eis, dictum Jehovæ.

4 Audite verbum Jehovę, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jisraëlis.

5 Sic ait Jehova, [a] quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quòd longè abscesserunt a me, & secutè vanitatem [a] evanuerunt,

6 Adeò ut [a] ne dicerent quidem, ubi est Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti ; qui fecit ut incederemus per desertum, per terram campestrem & [c] [a] sepulchralem, per terram siccam & umbrę lethalis, per terram quam non pertrãsibat quisq̃, & ubi nullus habitabat homo ?

7 Quòd postquam introduxi vos in [a] terram arvorum, ad fruendum fructu ej[y] & bono ejus; ingressi polluistis terrãm meam, & possessionẽ meam exposuistis abominationi ?

8 Quòd

℣ Heb. *in auribus Jeruschalaimorũ.*
b Heb. *eunte te post me: sic deinceps :*
c Heb. *fossa.*
Judic.2.10. & seq.

8 *Quòd* ſacerdotes non dixerunt, ubi eſt Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac paſtores defecerunt a me: denique Prophetę ipſi prophetarũt per Bahhalem, & [d] inutilia ſecuti ſunt?

[d] Heb. quæ *non proſunt*: *ſic verſ.* 11.

9 Idcirco [a]adhuc contendo vobiſcum, dictum Jehovæ; etiam [a]cum [e]nepotibus veſtris contendam.

[e] Heb. *filiis filiorum veſtrorum.*

10 [a]Nam peragrate regiones [a]Cittæorum, & videte; aut ad [a]Kedarem mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujuſmodi;

11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *ſint* dii: at populus meus mutavit [a]gloriam ſuam in *idolum* inutile,

12 [a]Obſtupeſcite cœli de hac re; & horreſcite, deſolemini valde, dictum Jehovę.

13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt ſcaturiginem aquarum [f] perennium, ut effoderent ſibi ciſternas, ciſternas fractas, quæ non capiunt aquas.

[f] Heb. *vivẽtium.*

[g] Heb. *nãtus domi.*

14 [a]An ſervus Iiſraël, an [g] verna eſt? quamobrem eſt prędę?

15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem ſuam: & exponunt terram ejus deſolationi, civitates ejus ſuccẽduntur, ut nullus inhabitet?

16 [a]Etiam Nophæi & Daphnęi [a]depaſcunt te vertice?

17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit te [a]via ſua?

18 [a]Nunc enim, [a]quid tibi eſt in via Ægypti, bibendo aquas [a]Schichoris? aut quid tibi in via Aſſyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratis*?

19 [a]Erudiat te malitia tua, & averſiones tuæ corripiant te; agnoſce inquam & vide [a]malum & *quidem* amarum eſſe quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei inceſſit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.

[h] Heb. *à ſeculo.*

20 [a]Quamvis [h] jam olim fregerim jugum tuum, diſruperim vincula tua, ideoque dixeris, [a]non ſervitura ſum; tamen [a]ſuper omnem collem altum, & ſuper omnem arborem virentem tu peragras [a]ſcortans.

[i] Heb. *firmitatis, ſive veritatis.*

21 [a]Atqui ego te plantaveram vitem generoſam, totum ſemen [i] fidele: quomodo ergo [a]mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?

[k] Heb. *multiplices tibi ſmegma.*

22 [a]Nam ut abluas te nitro, & [k] plurimum adhibeas tibi ſmegmatis; obducat ſe auro inſigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovæ:

23 Quomodo dicturа eſſes, non pollui me, Bahhalimos ſęcuta non ſum? vide viam tuam [a]in iſta valle, agnoſce quid feceris, ô [a]dromas velox, [a]ô [l] quæ corrigia notat vias ſuas.

[l] Heb. *corrigians, ut ita dicamus.*

24 [a]Onager fœmina *eſt*, aſſueta [a]deſerto, quæ pro deſyderio animę ſuæ [a]haurit ventum, [a]cujus occaſionem quis revocet? omnes quęrentes iſtam non fatigantur, menſibus ejus invenient eam.

25 *Dicenti* enim, [a]cohibe pedem tuum ne ſcalceetur, & guttur tuum a ſiti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos ſecutura ſum.

26 [a]Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita [a]pudefacient domum Iiſraëlis; ipſos, Reges ipſorum, Principes ipſorum, Sacerdoteſq; ipſorum, & Prophetas ipſorum:

27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperiſti me; quia obverterunt mihi cervicem, non autem faciem: [a]tempore verò mali ſui dicunt, ſurge & ſerva nos.

28 At ubi ſunt dii tui quos feciſti tibi? [a]ſurgant, ſi ſunt ſervaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum ſunt dii tui, Jehuda.

29 [a]Quare contenditis mecum? vos omnes defeciſtis a me, dictum Jehovæ.

30 In vanum percuſſi filios veſtros, eruditionem non acceperunt, [a]conſumpſit gladius veſter Prophetas veſtros, tanquam leo interfector.

31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovę, [a]an [a]*ut* deſertum fui Iiſraëli? an terra caliginoſiſſima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non ſumus venturi amplius ad te?

32 An obliviſcitur virgo ornatus ſui? ſponſa eorum quæ alligat ſibi? at populus meus obliti ſunt mei diebus [m] innumeris.

[m] Heb. *nullo numero.*

33 [a]Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo [n] quod amas? [a]idcircò etiam malas ipſas docuiſti vias tuas.

[n] Heb. *amorem.*

34 [a]Etiam in alis veſtium tuarum inveniuntur ſanguis animarum egentium, *ſanguis* innocentium; [a]non effoſſione, invenio hæc, ſed ſuper omnes iſtas *alas*.

35 Attamen dicis; quia innocens ſum, utiq; averſa eſt ira ejus a me: ecce ego diſceptaturus ſum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.

36 [a]Quid curſitas adeò, mutando viam tuam? etiam [a]ab Ægyptio erubeſces, quemadmodum erubuiſti [a]ab Aſſyrio.

37 Etiam ab illo prodibis [a]manibus impoſitis capiti tuo: nam ſpernit Jehova fiducias tuas, [a]ut non ſecunderis in eis,

38 [a]Dicendo, [a]ſi dimiſerit quis uxorem ſuã, & illa profecta ab eo [o] nupſerit viro alteri, [a]an reverteretur ad eam rurſus? nonne [p] omnino contaminaretur terra illa? tu verò quamvis ſcortata ſis cum amicis multis, tamen [a]reverteris ad me, dictum Jehovæ.

Deut. 24. 1.

[o] Heb. *fuerit viri alterius.*

[p] Heb. *contaminando contaminaretur.*

39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuiſti vitiata; iuxta vias [a]ſediſti illis, [a]tanquam Arabs in deſerto: & contaminaſti terram ſcortatione tua & malitia tua:

40 Et quamvis cohiberentur imbres, ſerotinaque pluvia non eſſet: frons mulieris ſcortantis fuit tibi, renuiſti pudore ſuffundi.

41 An non [a]ſaltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi; tu dux adoleſcentiæ meę?

42 An [a]aſſervaturus eſt *Deus* iram in ſeculum? an obſervaturus in æternum? [a]ecce loqueris & perficis iſta mala quantum potes.

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joſchijæ videtur fuiſſe habita) partes præcipuæ ſunt tres: prima eſt exordium, verſ. 2. & duobus ſeq. ſecunda eſt conteſtatio, uſque ad ver. 36. tertia, ſententiæ dictio, ad finem uſque.* 2 Abi] *his verbis, ut in ſeq. omnibus prophetiis, authoritatem ſibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione*

recordatione præteritorum ſuorum beneficiorum, & conſtantis ſuæ miſericordiæ ex fœdere: quibus nominibus ſe adhuc eò adduci oſtendit, ut populum ſuum per adminiſtros verbi ſollicitet, ut diximus ſup. 1. 16. Adoleſcentiæ tuæ] *id eſt, qua te adoleſcentem amplexus ſim, cùm ex Ægypto educerem te: ſic ſequentia.* ὑπαλλαγικῶς. 3 Sanctitatem] *ut Exodi 19. 6.* Primitias] *id eſt, qui ſancti fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri ſunt ſanctæ; prout interpretatur Deus Exodi 19. 5.* Quotquot comedebant] *id eſt, quemadmodum qui ſacrum proventum intervertit, reus fit & pœnas luit ex lege, Levit. 5. 21. ita reos peractos eſſe & pœnas pependiſſe inimicos ejus, ut Ægyptios, Hhamalekitas, Suchonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *conteſtatio hæc, qua graviſſimè in populum ſuum totum Deus invehitur, duas partes in univerſum continet: unam, qua Deus conteſtatur, verſib. 4. ſe planè innocentem eſſe, neque ullam cauſam præbuiſſe maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, uſque ad verſum 29. alteram, qua conteſtatur ſe è contrario omni benignitate Judæos proſecutum eſſe, inde ad verſum 36.* Evanuerunt] *ut Rom. 1. 21.* 6 Ne dicerent quidem] *id eſt, omnem Dei beneficiorumque ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id eſt, in qua humanitus non potuiſſetis vivere. ut Deut. 8. 15.* 7 Terram arvor.] *Cenahhanæam promiſſam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas ſervos meos.* Cum nepot.] *poſtremo videlicet: nam Joſchuæ nepotes & filij poſt conteſtationes multas cum ipſis & toto populo tandem deportati ſunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potiſſimùm argumentis petitur: primum eſt ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor verſib. ſecundum a ſupplicijs quæ immittit Deus judex juſtiſſimus, verſibus quatuor alteris: tertiũ, a demonſtratione præſentis mali & ſubjectione ante oculos, quòd Judæi etiam tum auxilia hominum deorúmque alienorum omiſſo Jehova procurarent, a verſ. 18. ad 25. poſtremum, ab inanitate idolorum cũ Deo comparata, uſque ad verſum 29. Eſt autem hujus argumenti ſumma, gentes non ita dijs ſuis inſidas eſſe, ut Judæi vero Deo: quod tum ipſorum conſcientiæ cognoſcendum & videndum committit, duob. verſib. tum auget communi rerum creatarum teſtificatione per emphaticam exclamationem, verſ. 12. & 13. ut Deut. 32. 1. & Jeſchahh. 1. 2.* Cittæorum] *vide Num. 24. 24.* Kedarem] *vide Pſal. 120. 5.* 11 Gloriam ſuam] *ut Pſal. 106. 20.* 12 Obſtupeſcite] *exclamatio pathetica, ut diximus in verſ. 10.* 14 An ſervus] *ſecundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in verſ. 10. ad quod tranſitur per admirationem. Eſtne hic populus ſervus? inquit Propheta; qui tractatur ſervorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipſi conjugata.* Eſt prædæ] *id eſt, non amplius a Deo Patre in libertatem aſſeritur; ſed duræ ſervituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaſchis, 2. Reg. 21. & 2. Chron. 33.* 16 Etiam Noph.] *id eſt, non tantùm Aſſyrijs & Babylonijs, ſed Ægyptijs quoque ſunt expoſiti: ſunt enim Noph & Daphne Ægypti oppida, de quibus vide Jeſchahh. 19. 13 & 30. 4. hoc autem ad ampliſicationem ponitur, quia tunc Ægyptij adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bellis exteris ab Aſſyrio & Babylonio, partim civilibus, ut dictum eſt Jeſchahh. 19.* Depaſcunt te vert.] *id eſt, utcunque infirmi ſunt, tamen ſummam partem liberè infeſtãt, id eſt, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus totus corpori comparatur: ut Deut. 33. 12.* 17 Via ſua] *id eſt, in qua mandavit ut ſequaris ipſum: ſic comparatur tranſitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antitheſin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præſentibus; quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus verſib. partim in idolis, verſu 20. & ſeq.* Quid tibi eſt] *nempe commodi ex adjunctione iſtorum.* Schichoris] *vide Jehoſchuhh. 13. 3.* 19 Erudiat te] *id eſt, ex ipſis malitiæ tuæ fructibus ſaltẽ diſce ſapere: ut Judic. 3. 1. & 2.* Malum &] *id eſt, hoc malum tuum eſſe graviſſimum, ac proinde tibi eſſe iſtius amoris cauſam ex te ipſo: ut Ijobi 20. 11. & ſeq.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & ſponſionum factarum Deo, ad idola perfidè deſcivisſe: quæ duo deinceps exornantur ab aſſiduitate & obſtirmatione illorum, uſque ad verſum 26.* Non ſervitura ſum] *domino alteri, idolis Exod. 19. 15. & 24. 3. & Jehoſch. 24. 21.* Super omnem collem] *ut Jeſch. 57. 9.* Scortans] *ſcortatione ſpirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20. 5.* 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica poſſeſſionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod. 15. 17. Pſal. 44. 3. & 80. 9. & Jeſch. 5. 2.* Fidele] *id eſt, quod non facilè poſſet amoveri, ſed fide perſtaret immotum ex promiſſione: cujus reſpectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32. 4. & Judæi contra eſſe dicuntur filij in quibus non eſt fides, ibidem verſu 20.* Mutata es] *ut Deut. 32. 20. & 32.* 22 Nam] *amplificatio criminis ſuperioris per ὑποθεσιν a conparatione adulteræ. quaſi dicat, lava, munda, orna, compara te utcunque voles, hoc verſ. non poteſt tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perſpecta eſt, ſeq. verſu, ſed etiam omnibus adeò manifeſta, ut ne ulli quidem imperti ſſimo ſit magnoperè laborandum in ea videnda atque evincenda, verſ. 24.* 23 In iſta valle] *tum valle Himnomi, de qua Jehoſch. 15. 8. & infrà 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes ſacrificabatur, Jeſchahh. 57. 9. & 10.* Dromas velox] *id eſt, quæ veloci ſſimè ad idolatriam abriperis præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id eſt, ſcortum adeo effœtum præ aſſiduitate ſceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & reſtibus tuarum ſordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementiſſimum ſtudium ſcortationis, & libidinem impotentiſſimam, obſtirmationémque denotans.* Deſerto] *cui comparantur loca idololatriæ deſtinata.* Haurit ventum] *id eſt, libero cœlo fruitur; non quieſcit uno loco, ſed hũc illũc diſcurſat liberè: ut Ijobi 39. 8.* Cuius occaſ.] *id eſt, quam nemo oblata veneris occaſione ab ea impedire poteſt: ita fervet & liberè ſe ipſam ad libidinem projicit; ut Jechez. 16. 24.* Omnes quærentes iſtam] *id eſt, ſi quis adulteram iſtam quærere inſtitueret, nullo negotio inventurus eſſet; quia extant ſingulis paſſibus veſtigia ſordium illius, tanquam mulieris ex menſium profluvio laborantis: ſic accipitur vocabulum menſium Hoſche. 5. 7.* 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemiſmum ſceleſta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda ſignificari ſolent; ut Jechez. 16. 25. quaſi dicat, ne amplius te ipſam ita proſtituito; ſed animum tuum ſiſientem nefariæ iſtius libidinis ab inſaturabili iſta veneris ſiti cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente verſu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores ſuos: ut Jeſchahh. 44. 6. & 15.* 27 Tẽpore verò] *ut Judi. 10. 10.* 28 Surgãt] *ſarcaſmus, ut Deu. 32. 37. Judic. 10. 14.*

& Hoſch.

& Hoſch.13.10. 29 Quare contenditis] *altera pars conteſtationis, ut dictum eſt ſuprà verſ.5. qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus verſibus beneficentiam ſuam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, uſque ad verſum 36.* 30 Conſumpſit glad.] *id eſt, homicidæ fuſtis Prophetarum: ut Aſæ, Joaſchi, & Menaſchis temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Chriſtus, Matth.23.24.& ſequen.* 31 An ut deſertum] *id eſt, cùm ego deduxi te ex Ægypto per deſertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipſa terra qua tu ambulabas? imò verò nónne te ut ſponſam modis omnibus exornavi etiam in deſerto ipſo? jam verò cùm in poſſeſſionem terræ feracis perveniſti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias?* 33 Quid bonam præd.] *i.cur adeo es impudens ut te juſtifices? cùm tamen vitâ tuam conſumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine?* Idcirco] *id eſt, hac tua impudentia qua omnes ſuperas, etiam improbiſſimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonſtratur, verſ.34.& 35.* 34 Etiam in] *id eſt, nihil eſt in te aut circa te non commaculatum ſanguine: omnia teſtificantur adverſus te.* Non effoſſione] *id eſt, non ſunt clam peccata tua, ut perveſtigatione ſit opus; palam ſunt, omnium oculis expoſita.* 36 Quid curſitas adeò] *id eſt, quid cauſæ eſt cur te cõjungas Ægyptio, & deſicias a Babylonio (in cujus manus Menaſche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces, ut Achaz antea collocaverat in Aſſyrio? 2. Reg.16.7. Nam etſi hoc diſertè in ſcripturis legi non meminimus; non dubium eſt tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaſchem poſtliminio reverſum, aut per improbum Amonem fuerit initum: ac propterea Neco exponit Joſchijæ ſe non adventare ut bellum gerat adverſus ipſum, 2.Chron.35.21. Hinc autem incipit ultima pars, nimirum ſententiæ dictio: qua continetur expoſitio pœnarum quas Judæi erant luituri, his duobus verſibus; & earum cauſa, ſequentibus.* Ab Ægyptio] *qui Joſchijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Aſſyrio] *ut exponitur 2.Chron.28.20.& ſequen.* 37 Manibus impoſ.] *id eſt, in luctu graviſſimo; ut ferè lugebant mulieres, 2.Schem.13.19.* Ut non fecunderis] *ſed contrà propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium excindaris: liptote.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli eſt iniquiſſimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit Propheta, reſpuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti cauſam deinceps explicat. Eſt autem ea ab oblata Dei miſericordia hypotheticè, hoc modo: ſi poſt tot ſcelera jam reſipiſceres & revertereris ad me, adhuc mihi accepta eſſes hoc verſ. ſed perrexiſti in peccatis tuis, ſeq.ver.neq; ullis ferulis ad me revocari potuiſti, ver.40. deniq; ne nunc quidem reſipiſcis, ſed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiſerit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An reverteretur] *id eſt, an revertentem illam reciperet?* Revertereris] *id eſt, reciperem te.* 39 Sediſti illis] *id eſt, ſedens præſtolata es meretricum more: ut Gen.38.14.* Tanquam Arabs] *id eſt prædo, ex graſſationibus vivens, & vias obſervans: ut Jeſch.13.20.* 41 Saltem ab] *id eſt, nunc demum ſaltem reſipiſcens coles me, & adhæreſces mihi.* 42 Aſſervaturus eſt] *nimirum ſi reſipueris, nónne condonaturus eſſet? ut Pſal.103.9.& infrà 3.7.* Ecce] *demonſtratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis eſſe arguit, & ſe omni officio erga ipſos perfunctum eſſe confirmat.*

Caput III.

Propheta per ſimilitudinem ſororum, Iſraëlis improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & reſipiſcentiam hortatur, tum propter fœdus & promiſſiones Dei ampliſſimas, ſi invocabunt ipſum & vitam corrigent, tum propter ventura mala niſi reſipiſcant: quæ mala poſtquam Propheta vehementiſſimè figuravit, confirmat eventura eſſe propter peccata totius populi; cujus conſcientiam appellat, & judicem conſtituit juſtitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant: ipſos & res creatas omnes provocat in teſtimonium malignæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriſeos, quas non poſſe non caſtigari a Deo oſtendit: poſtremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & Propheta functionem accipiens judicium Dei ſeveriſſimum proponit, de populi reprobatione.

1 'DIXIT autem Jehova ad me 'temporibus Joſchijæ regis, vidiſtíne quid fecerit 'averſa Jiſraël? 'profecta eſt illa ſuper omnem montem altum, & ſub omnem arborem virentem, ubi ſcortata es.

2 Cumque dicerem poſtquã feciſſet omnia hęc, ad me revertatur, non eſt reverſa; videnteque 'hoc perfida ſorore ejus Jehuda.

3 Itaque [a] viſum eſt mihi omnibus de cauſis quibus adulterata eſt averſa Jiſraël, 'dimittere eam, & dare libellum [b] repudii ei: nec tamen timuit perfida Jehuda ſoror ejus, ſed abiens ipſa ſcortata eſt quoque.

4 Fuitque præ [c] famoſa ſcortatione ſua ut 'contaminaret terram: nam adulterabatur cum 'lapide & cum ligno.

5 'Nec tamen 'toto hoc reverſa eſt ad me perfida ſoror illius Jehuda ex toto [d] animo ſuo; ſed [e] falsò, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, 'juſtificat [f] ſe ipſam averſa Jiſraël; magis quàm perfida Jehuda.

7 'Abi & proclama verba hæc 'verſus Aquilonem, dicens, revertere averſa Jiſraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus ſum, dictum Jehovæ, non aſſervo *iram* in ſeculum.

8 Tantummodo agnoſce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defeciſſe: nam [g] 'ſparſim iniviſti vias tuas ad exteros ſub omni arbore virente, & voci meę vos non auſcultaſtis, dictum Jehovæ.

9 'Revertimini filii averſantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus ſum vobis: & 'recipiam vos, vnum ex civitate, & binos ex familia, ut 'adducam vos Tzijonem,

10 'Ubi daturus ſum vobis paſtores [h] ex ſententia animi mei, qui paſcent vos ſcientia & intelligentia.

11 Eritque cùm augeſcetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut 'non dicant ampliùs, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recenſebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

12 Tempore illo vocabunt 'urbem Jeruſchalaim

[a] Heb. *vidi: ut Deut.* 12 13.
[b] Heb. *abſciſſionis ejus. ut Deuter.*24.1.
[c] Heb. *voce ſcortationis ſuæ.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in falſitate.*
[f] Heb. *animam ſuam.*
[g] Heb. *ſparſiſti.*
[h] Heb. *ſecũdũ cor meũ.*
[i] Heb. *aſcẽdat ſuper cor.*
[k] Heb. *fiat ut Deut.*32.6

ſchalaimorum *urbem* ſoli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruſchalaima: neque [1] ſequentur ampliùs ſententiam animi ſui mali.

[1] Heb. *ibunt ampliùs poſt aſpectum cordis ſui.*

13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jiſraëlis ; venient pariter [f] e terra Aquilonis in terram , quam poſſidendam tradidit majoribus veſtris.

14 [f] Nam ego indicens quomodo repoſiturus eſſem te inter filios, & daturus tibi terram [m] deſyderatam, poſſeſſionem [n] decoram, exercituum gentium ; [f] dico , [f] pater mi invocato me,& [o] a me ſequendo ne avertas te.

[m] Heb. *deſyderii.*
[n] Heb. *decoris.*
[o] Heb. *a poſt me.*

15 [f] Utique perfidè deſcivit [f] uxor ab amico ſuo ; utique perfidè egiſtis in me domus Jiſraëlis, dictum Jehovæ.

16 Vox [f] in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jiſraëlitarum ; quia perverterunt viam ſuam, obliti ſunt Jehovæ Dei ſui, *dicentis*,

[p] Heb. *filiorum Jiſraëlis.*

17 Revertimini filii averſantes, curabo averſiones veſtras : *vox inquam audiatur,* [f] ecce nos accedimus te quia tu *es* Jehova Deus noſter.

18 Utique falsò [f] a collibus , multitudine montium *expectatur* : utique in Jehova Deo noſtro *eſt* ſalus Jiſraëlis.

19 Nam [f] pudendum iſtud conſumpſit laborē patrum noſtrorum [f] a pueritia noſtra ; greges eorum,& armenta eorum, filios eorum,& filias earum.

20 Jacemus in pudore noſtro , & operit nos ignominia noſtra : quia Jehovæ Deo noſtro peccavimus nos & patres noſtri a pueritia noſtra uſque in hodiernum diem, neque auſcultavimus voci Jehovę Dei noſtri.

Caput IIII.

1 [f] SI reverſurus es Jiſraël, dictum Jehovæ, ad me revertere : nam ſi amovebis abominationes tuas a facie mea, & [f] non vagaberis,

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & juſtè ; etiam [f] benedicent ſibi in ipſo *Jiſraële* gētes, & in ipſo laudabunt ſeſe.

[a] Heb. *in veritate, in juſtitia, & in juſtitia.*

3 [f] Nam ſic ait Jehova viris Jehudę, & Jeruſchalaimanis ; novellate vobis novale, & ne ſeratis in ſpinis :

4 [f] Circuncidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi veſtri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum : ne prodiens tanquā ignis æſtus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum veſtrarum.

[b] Heb. *cordis: ſic deinceps.*

5 [f] Indicate in Jehuda, & Jeruſchalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra : convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, [f] congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas :

[c] Heb. *implete.*
[d] Heb. *munitionis.*

6 [f] Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne conſiſtite : nam malum ego adducturus ſum [f] ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 [f] Aſcendit leo ex [f] perplexo vepreto ſuo, & interfector gentium proficiſcitur , prodit e loco ſuo ; ut exponat terram tuam deſolationi, & civitates tuæ deſtruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 [f] Propterea accingite cilicia , plangite & ejulate : quia non eſt averſus æſtus iræ Jehovæ a nobis.

9 [f] Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis , & animus Principum ; obſtupeſcantq́ ; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur ;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] planè dicēris ſeduxiſſe populum hunc , & Jeruſchalaima, [f] dicendo pax erit vobis : [f] cùm pertigerit gladius uſque ad animam.

[e] Heb. *ſeducendo ſeduxeris.*

11 [f] Tempore illo (dicendum eſt populo huic & Jeruſchalaimis) [f] ventus nitidus [f] locorum eminentium in deſerto , [f] viâ ad filiam populi mei : [f] non ad ventilandum neque ad purgandum,

[f] Heb. *via filiæ.*

12 Plenus ventus , [f] fortior iſtis adveniet [f] mihi : [f] nunc etiam ego eloquor [f] jura eis.

13 Ecce tanquam nubes aſcendit, & [f] tanquam turbo currus ejus, leviores ſunt aquilis equi ejus : [f] væ nobis quia vaſtati ſumus.

14 [f] Ablue a malo cor tuum, Jeruſchalaima, ut ſerveris : quouſque pernoctabit *illud* [g] in animo tuo, cogitationes vanitatis tuæ ?

[g] Heb. *in medio tui.*

15 [f] Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 [f] Commemorate [f] iſtis gentibus, ecce pronuntiate Jeruſchalaimis ; [f] cuſtodes adveniunt e terra longinqua, [f] eduntque contra civitates Jehudæ vocem ſuam.

17 Ut qui obſervant [f] agros, ſunt contra eam circumquaque ; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 [f] Via tua & actiones tuæ faciunt iſta tibi : hoc mali tui eſt, quòd amarus ſit, quòd pertingat in cor tuum.

19 [f] Viſcera mea, viſcera mea, doleo, [h] præcordia mea, fremit mihi cor meum, non poſſum ſilere : nam [f] ſonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

[h] Heb. *parietes cordis mei.*

20 [f] Contritionem ſuper contritionem proclamari, quia vaſtanda eſt tota hæc terra : repentè vaſtabuntur tentoria [f] mea, momento aulæa mea.

21 [f] Quouſque viſurus ſum vexillum ? auditurus ſonum buccinæ ?

22 [f] Quoad ſtultus erit populus meus, *quoad* me non agnoſcent, *quoad* filii ſtolidi erunt, neque intelligentes erunt : *quoad* ſapientes erunt ad malefaciendum, & benefaciendi ignorantes.

23 [f] Cùm reſpicio terram, ecce [f] res inanis eſt & vacua : ſin autem cœlos, [f] nulla eſt lux eorū.

24 Si reſpicio iſtos montes, ecce [f] commoventur : & omnes iſti colles leviſſimè movent ſe.

25 Si aſpicio, ecce nullus eſt homo : etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aſpicio, ecce arva ipſa ſunt deſertum : & omnes civitates iſtius dejectæ ſunt propter Jehovam, propter æſtum iræ ejus.

27 [f] Nam ſic ait Jehova, deſolata futura eſt tota hęc terra: [f] ſed conſummationem non dum fecero.

28 Ad hęc [f] lugebit terra, & [f] atrati erunt cœli ſupernè ; eò quòd locutus ſum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

29 A ſono equitum & jaculantium arcu [i] fugient omnes oppidani: [f] venient in ipſas nubes, & in

[i] Heb. *fugiet tota civitas: per ironymiæ*

& in petras ascendent, omnis civitas derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.
30 'Tu autem *regio populi* vastandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo, quòd laceras 'fuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: respuunt te amasii, 'animam tuam quærunt.
31 Nam vocem quasi parturientis audio, angustiam similem 'primiparæ, vocem filiæ Tzijonis subinde anhelantis, pandentis manus suas, dicendo; væ jam mihi, 'quòd fessa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

Caput V.

1 'PERCURRITE plateas urbis Jeruschalaimorum, & videte jam atque cognoscite & disquirite in plateis ejus; an inveniatis virum, an sit qui exerceat jus, requirat fidem, & condonabo 'illi.
2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, [a] hoc pacto falsò jurant.
3 'O Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fidem? 'percutis eos, sed non dolent; consumis eos, renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem suam obfirmatiorem petra, renuunt converti.
4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *sunt* 'isti: stultè agunt, quia 'ignorant viam Jehovæ, jus Dei sui.
5 [b] Ibo ad magnates ipsos, ut alloquar eos; nam ipsi norunt viam Jehovæ, jus Dei sui: at ipsi pariter fregerunt 'jugum, diruperunt vincula.
6 'Idcirco percutiet eos 'leo e sylva, 'lupus [c] vespertinus vastabit eos, 'pardus observabit ad civitates eorum, quisquis egredietur ex eis, discerpetur: quia plurimæ sunt defectiones eorum, numerosæ aversiones eorum.
7 'Ubi est huic *urbi unde* condonem tibi? 'filii tui derelinquunt me, & jurant per [d] eos qui non sunt dii: simulac satiavi eos adulterātur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.
8 Ut equi pasti sunt cùm mane surgunt: quisque ad uxorem proximi sui adhinniunt.
9 An propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: & an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?
10 'Dicens, Ascendite in muros ejus, ac perdite, & 'consummationem ne facitote: 'amovete pinnas ejus, quia isti non *sunt* Jehovæ.
11 Nam [e] omnino perfidè egerunt contra me; domus Jisraëlis, & domus Jehudæ, dictum Jehovæ.
12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, 'non *ita* est: neque eventurum est nobis malum, & gladium & famem non [f] experturi sumus:
13 Et isti Prophetæ [g] abibunt in ventum, & verbum nullum est in eis: 'ita fiet ipsis.
14 'Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum istud, ecce ego redditurus sum verba mea in ore 'tuo velut ignem; populum autem hunc *velut* ligna quæ ille consumat.
15 Ecce ego adducturus sum contra vos 'gentem e longinquo, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robusta est, gens [h] 'antiquissima est, gens cujus ignorabis linguam, neque intelliges quid loquetur:
16 Cujus pharetra 'velut sepulchrum apertum, omnes erunt potentes.
17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum, *quem* comedissent filii tui & filiæ tuæ, comedet greges tuos & armenta tua, comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio, quibus tu confidis.
18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum Jehovæ; fecero vobiscum 'consummationem.
19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquistis me, & servivistis diis alienigenarum in terra vestra, ita servituri estis exteris in terra non vestra.
20 'Indicate hoc in domo Jahhakobi; & pronuntiate ipsum in Jehuda, dicendo,
21 Audite jam hoc, populo stolide & excors; 'quibus oculi sunt & non vident, quibus aures sunt & non audiunt:
22 'An me non reverebimini? dictum Jehovæ, an a facie mea non contremiscetis? qui disposui arenam terminum mari, statuto [i] perpetuo, quod non transgredietur: quamvis incutiant se, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen transgrediuntur illud.
23 At populo isti *est* [k] animus contumax & rebellis: 'ut recesserunt, pergunt:
24 'Neque dicunt cum animo suo, revereamur jam Jehovam Deum nostrum, qui dat pluviam tempestivam & serotinam tempore suo: 'septimanas, 'statuta messis servat nobis.
25 Iniquitates vestræ avertunt ista, & peccata vestra cohibent bonum hoc a vobis.
26 'Nam [l] præstò sunt in populo meo improbi: *quisque* 'contemplatur [m] ut tendentes aucupes, statuunt perditionis instrumenta, homines capiunt.
27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ sunt 'dolo: 'propterea magni & divites sunt,
28 Pingues, nitidi sunt; etiam 'transcendunt [n] res malas, causam non judicant, causam pupilli, tamen prosperantur: & jus egentium non judicant.
29 'An propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?
30 'Res stupenda & horrēda fit in terra hac:
31 Prophetæ ipsi prophetant [o] falsò, & sacerdotes 'dominatum exercent [p] horum operâ, & populus meus ita amant: quid autem 'facturi essetis [q] tandem?

[a] *sic.* 1. *Schem.* 27. 6. & 28. 2.
[b] Heb. *ibo mihi*: *ut Genes.* 11. 33.
[c] Heb. *vespertinus.*
[d] Heb. *non deos.*
[e] Heb. *perfidè agendo.*
[f] Heb. *visuri sunt Psal.* 34. 13.
[g] Heb. *erunt venti.*
[h] Heb. *a seculo.*
[i] Heb. *seculi*
[k] Heb. *cor: sic ver. seq.*
[l] Heb. *inveniuntur.*
[m] Heb. *secundum tendere.*
[n] Heb. *res malas,*
[o] Heb. *in falsitate.*
[p] Heb. *per manus horum.*
[q] Heb. *in extremitate hujus.*

Caput VI.

1 'CONGREGATE vos 'Binjaminitæ 'medio Jeruschalaimorum, & 'Tekohhi clangite buccina, & 'Bethceremum versus extollite 'incendium: quia malum prospectatur ab 'Aquilone, & contritio magna.
2 'Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis.
3 Ad eam venturi sunt 'pastores cum gregi-

bus ſuis, fixuri adverſus eam tentoria circumquaque: depaſturi quique ſpatium ſuum.

[a] Heb. *ſanctificate.*

4 [a] 'Comparate contra eam bellum, ſurgite & aſcendamus 'ipſo meridie. 'væ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ veſpertinæ.

5 'Surgite & aſcendamus ipſa nocte; & perdamus palatia ejus.

[b] Heb. *catapultam: metonymia: ut 2. Reg. 19. 32.*

[c] Heb. *rota ipſa.*

6 'Nam ſic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jeruſchalaim [b] miſſilia catapultaria; hæc ipſa civitas viſitãda eſt, [c] quanta quanta eſt oppreſſio eſt in medio ejus.

7 Sicut manat puteus aquas ſuas, ita manat illa malitiam ſuam; violentia & vaſtatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percuſſio.

8 Erudire, ô urbs Jeruſchalaimorum, ut non 'luxetur anima mea a te; ut non reddam te deſolatam, terram non inhabitatam.

[d] Heb. *racemando.*

9 Sic ait Jehova exercituum, [d] prorſus racemabunt tanquam vitis reliquias Iſraëlis: 'dicentes, refer manum tuam, ut vindemiator cum qualis.

10 'Quos alloquar & conteſtabor ut audiant? ecce 'præputiata eſt auris eorum, adeò ut non poſſint attendere: ecce verbum Jehovæ eſt eis

[e] Heb. *probro.*

[e] probroſum, non delectantur eo.

11 Quamobrem 'æſtu Jehovæ plenus ſum, defeſſus ſum continendo, effundendus eſt ſuper parvulum foris, & ſuper cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, ſenex cum [f] decrepito.

[f] Heb. *pleno dierum.*

12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cum extendam manum meam ſuper habitatores iſtius terræ, dictum Jehovæ.

infrà 8. 10.

[g] Heb. *quæſtuoſus eſt quæſtus.*

13 Nam a minimo eorum uſque ad maximum eorum quiſquis eſt [g] deditus eſt quæſtui; etiam a Propheta uſque ad Sacerdotem, quiſquis eſt agit falsò.

[h] Heb. *ſecundũ leviculũ.*

14 Nam curant contritionem filiæ populi mei [h] 'ſecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etſi nulla eſt pax.

[i] Heb. *erubeſcendo.*

15 'Fecerúntne ut erubeſcerent cùm abominationem fecerunt? neque 'illi [i] prorſus erubeſcunt, neque ignominia afficere ſciunt 'iſti: idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo viſitabo illos corruent, ait Jehova.

[k] Heb. *ſeculi*

16 'Sic dicente Jehova, 'ſtate ſecundum vias & aſpicite, ac interrogate de ſemitis [k] antiquis; quę nam ſit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animę veſtrę: dixerunt, non ambulabimus.

17 Me conſtituente etiam ſuper vos 'ſpeculatores, dicendo, 'attendite ad ſonum tubæ: dixerunt, non attendemus.

18 'Idcirco audite ô gentes, & agnoſce ô cœtus, 'quę inſint iſtis.

19 Audi ô terra, ecce ego adducturus ſum malum in populum iſtum, 'fructum cogitationum ipſorum; quia ad verba mea non attenderunt, & ipſam quoq; legem meam ſpreverunt.

Jeſchahh. 1. 11.

[l] Heb. *benevolentiæ.*

20 Quorſum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, præſtantiſſimus e terra longinqua? holocauſta veſtra non ſunt [l] accepta, & ſacrificia veſtra non ſunt ſuavia mihi.

21 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego diſpoſiturus ſum populo huic 'offendicula, in quæ offendant 'patres & filii pariter, vicinus, & amicus ejus, pereant q;.

22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus eſt 'e terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ:

23 Arcum & haſtam vexillarem tenebunt, crudelis erit quiſque, neque miſerebuntur: vox eorum quaſi mare fremet, & equis vehentur, gens inſtructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.

24 'Audientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus 'noſtræ; anguſtia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.

25 Ne exitote in agrum, & via ipſa ne pergitote; quia gladius inimico eſt, formido circumquaque.

26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti [m] age, planctum [n] amariſſimum; nam repentè venturus eſt vaſtator contra nos.

[m] Heb. *age tibi: pleonaſmus.*

[n] Heb. *amaritudinum.*

27 'In exploratoria ſpecula conſtitui te apud populum meum, *in* munitione; ut cognoſcas & explores viam eorum.

[o] Heb. *contumaces cõtumacium: vide Geneſ. 9. 25.*

28 Omnes ſunt [o] contumacium contumaciſſimi, ambulantes *cum* detractione, [p] chalybei & ferrei: omnes corruptores ſunt:

[p] Heb. *æs & ferrum.*

29 'Exareſcit follis, igne conſumitur plumbum: in vanum [q] pergit conflare 'conflator, nam mala avelli non poſſunt.

[q] Heb. *conflat conflando.*

30 'Argentum reprobum [r] vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

[r] Heb. *vocabunt illos, impersonaliter: ut Ijobi 7. 3.*

ANNOTATIO. IN CAP. III.

1 Dixit] *Hujus concionis (quæ Deus in univerſum peccata contumaciſſima Judæis exprobrat, ſuppliciáque denuntiat per Babylonios adventura) partes ſunt quinque: prima eſt narratio peccati, cujus Iſraëlitæ & Judæi rei erant coram Deo, uſque ad verſum 7. ſecunda eſt hortatio ad reſipiſcentiam & fidem ſuis argumentis confirmata, inde uſque ad caput 5. tertia, eſt confirmatio peccati & ſuppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde uſque ad verſum 10. capitis 6. quarta eſt confutatio eorum qui negabant ita præcisè deſperandum eſſe de populo & denuntianda judicia Dei, uſque ad verſum 27. poſtrema eſt concluſio ſummatim continens Prophetæ confirmationem in functione ſua, ad finem uſque. Narratio autem quam primo loco ſtatuimus, per antitheſin Iſraëlitarum Judæ contumaciam & obſtinationem oſtendit, quinque verſib. ac propterea Iſraëlitas Judæis anteponit, verſu 6. & minus injuſtos pronuntiat.* Temporibus Joſch.] *id eſt, iis ipſis temporibus quibus Judæi recuperata lege, inſtaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, ſecum optimè actum hac externa ſpecie judicabant. Nam etſi ad mandatum Joſchiæ Eccleſia inſtaurata eſt, tamen non dubium eſt quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictáque, ut verſu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipſo tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id eſt, ab anno 13 Joſchiæ, peccatum Judæorum incipit Jechezkel 4. 6.* Averſa] *videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio ſpirituali juncta fuerat, infrà verſu 9. allegoria in ſcripturis frequens.* Profecta] *numerum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg. 11. 4. inde ab eo tempore ſcortata eſt cum idolis ſuis, ut tu Jehuda hactenus ſcortata es.* 2 Hoc] *nimirum averſionem ſcortationémque Iſraëlitarum, & revocationem meam.* 3 Dimittere eam] *id eſt, abjicere a me, exteriſque tradere, ut factum legimus 2. Reg. 17. & 18.* 4 Contaminaret] *ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron. 24. 4.* Lapide] *id eſt, idolis lapideis & ligneis, metonymicè.*

5 Nec

5 Nec tamen] *id est, totæ hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joschijam effecta, meræ fuit hypocrisis in Judæorum populo.* Toto hoc] *exemplo videlicet aversionis Israëlitarum, & severissimi supplicii quod de aversa Israële sumpsit Deus.* 6 Justificat] *hoc est, justior est, aut potius minus injusta, ut exposuimus suprà in versum 1. sic Jechezk. 16. 51. & 23. 11 dictum κατὰ τι.* 7 Abi] *secunda pars concionis Judæos & Israëlitas hortatur ad resipiscentiam & fidem, hoc & seq. versu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promissionibus restituendæ & ampliandæ Ecclesiæ, usque ad versum 14. quibus subnectitur sua resipiscentiæ forma, usque ad versum 5. capitis 4. deinde a prophetica venturorum malorum denuntiatione nisi resipiscant, usque ad caput 5.* Versus Aquilonem] *q. d. hoc signo demonstra a te non tantùm Judæos revocari, sed etiam Israëlitas; qui in Mediam & Assyriam fuerant deportati Aquilonem versus. 2. Reg. 17. 6.* 8 Sparsim inivisti] *id est, non uni tantùm idolo adjunxisti te, sed omnes vias & semitas pervestigasti, ut cum singulis adulterari posses.* 9 Revertimini] *prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promissionibus Dei, ut diximus in versum 7.* Recipiam vos] *id est, residuum vestri conservabo secundum electionem gratiæ, & intromittam in Ecclesiam meam, tum ex Judæis & Israëlitis, tribus versibus; tum ex gentibus omnibus ad Ecclesiam agglutinatis per fidem & resipiscentiam cum Judæorum reliquiis, versu 12. & 13.* 10 Ubi daturus] *ut copiosiùs promittitur infrà 23. & Jechezk. 34. Sunt autem hæ promissiones accipiendæ de regno spirituali Christi, ut sequens versus ostendit.* 11 Non dicant ampl.] *id est, non ampliùs glorientur de externis symbolis, aut nitantur cæremoniis; sed veri adoratores adorent Deum spiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipsum adorent, Joan. 4. 23. Est autem in his verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborum epexegesis sequente membro continetur.* 12 Urbem Jerusch.] *id est Ecclesiam, quam tum figurabant Jerusalaima.* 13 E terra Aquilonis] *id est, e loco suæ captivitatis, qua figurata est spiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Christum, & vindicantur in libertatem suam, atque in Ecclesia collocantur, quam terra promissa adumbrabat.* 14 Nam ego] *etiologia superiorum promissionum erga resipiscentes, a decreto Dei gratioso & immutabili erga filios: quorum resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis versibus seq. capitis: quæ duo prolepticè hoc versu propanuntur.* Dico] *id est, non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam.* Pater mi] *q. d. etsi indigna es quæ voceris filia, tamen freta veritate & constantia meæ me agnoscito tibi patrem in æternum esse.* 15 Utique] *exornatio prioris membri prolepseos; ut Israël evictus perfidiæ suæ, hoc versu, inclamet Deum revocantem se, versib. seq.* Vxor ab amico suo] *id est, dominus Israëlis a Deo, ut sequentia explicant.* 16 In locis eminentibus] *id est, palàm vox illa audiatur confessionis vestræ, quæ exponitur a secunda parte versus 17. ad finem usque capitis.* 17 Ecce nos] *hujus confessionis & orationis quæ Israëlitæ sistunt se Domino, partes sunt duæ: una, qua ad Deum convertuntur, his primis vocibus; altera, qua causas enarrant quibus se committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioso Dei, hoc versu: deinde ab effectu ejus, quæ per antithesin idololatriæ amplificantur, duobus seq. postremò ab impotentia priorum, qui se in peccatis jacére & sepultos esse agnoscunt, ac proinde se minimè posse erigere sentiunt nisi Deus ipsorum misereatur, versu ultimo.* 18 A collibus] *id est, idolis quæ in montibus colebantur: metonymia.* 19 Pudendum] *id est idolum, ut infrà 11. 13. & Hosche. 9. 10.* A pueritia nostra] *id est, nunquam destitit nobis obesse, atque rebus nostris.*

In caput IIII.

1 Si reversurus] *Altera pars resipiscentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus suprà 3. 14. Est autem hæc concessio vehementissima ad flectendos animos; pro eo quod est, si unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut si unquam futurum est ut convertaris, quæso jam convertaris ad me.* Non vagaberis] *ideſt, vias quàm plurimas sparsim non inieris, ut dixit suprà 3. 8. sed in meum acquieveris.* 2 Benedicent] *ex promissione Genes. 22. 18.* 3 Nam hæc ait] *etiologia præcedentis hortationis ad resipiscentiam & emendationem vitæ (quæ primùm allegoriæ hoc versu: deinde typo circumcisionis figuratur, seq. vers.) propter mala gravissima impendentia ei divinitus qui abnuerint resipiscere: ita comparatur transitus ad secundum hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & spinis horrente, resipiscentia verò cum novatione & runcatione spinarum, ut Hosch. 10. 12.* 4 Circumcidite] *ut Deut. 10. 16.* 5 Indicate] *secundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obfirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, usque ad versum 14. deinde hortatio hypothetica, si volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad versum 19. postremò pathetica exornatio per hypotyposin, usque ad cap. 5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hostis violentia, tribus versibus; stuporem, ver. 9. & 10. & hostium violentiam, vers. 11. & duobus seq.* Congregamini] *verba Judæorum inter se, in munita loca metu hostis se recipientium.* 6 Attollite] *id est, conclamate arma, synecdochicè.* Ab Aquilone] *ut suprà 1. 14.* 7 Ascendit leo] *id est, Chaldæus potentissimus & ferocissimus: ut Jescha. 5. 29.* Perplexo vepr.] *id est, e densolatibulo perrumpit, etsi jam minimè cernitur.* 8 Propterea] *brevis repetitio hortationis ad resipiscentiam & tempestivum luctum (quem cilicis scriptura depingit synecdochicè) propter iram Dei & stuporem omnibus obventurum ab hostium violentia.* 9 Erit enim] *quemadmodum fuisse gestum sacra historia narrat 2. Regum, & 2. Chronic. ultimis capitibus, & copiosè infrà 39. & 52. Sunt autem hujus stuporis duo genera: unus est infidelium proprius, ut stupeant attoniti & confundantur judicijs Dei, hoc versu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re sint tantoperè solliciti quàm de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari solet ac si Deus ipse Ecclesiam suam fefellisset; atque hoc suo ipsius exemplo demonstrat Propheta, versu sequente.* 10 Dicendo] *per pseudoprophetas videlicet; qui cùm Satanæ ministrarent, perverse tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6. 14. & 7. 4. & 10. & 23. 1.* Cùm pertigerit] *id est, cùm Deus exequens severum judicium suum vos morti tradet.* 11 Tempore illo] *narratio prophetica violentiæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; qua Propheta per antithesin evertit præcedentia pseudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo asserit, quòd deserè ventura mala prænuntiat Deus; quod genus argumentationis sæpius usurpatur apud Jeschajahum capite 40. & sequentib. octo.*

Ventus nitidus] *id est Babylonius, qui tanquam ventus vehementissimus tollet evertétque omnia; allegoria.* Locorum eminent.] *id est, qualis loca eminentia in patentibus latisque campis exposita solet percellere: sic ostendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.* Non ad ventilandum] *sed ad perdendum videlicet: eclipsis contrarii, ut Genes. 18. 19.* 12 Fortior illis] *id est, qui abripiet istos omnes, quorum meminerat suprà vers. 9. & 11.* Mihi] *id est, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nabucadnetzer servus Dei appellatur, infrà 25. 9. & 27. 6.* Nunc etiam ego] *verba Prophetæ, quibus ostendit se fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus.* Jura] *quæ Deus dixit superioribus verbis, & Propheta exponit seq. versu, pergens in eadem allegoria.* 13 Tanquam turbo] *ut Jeschabb. 5. 28.* Væ nobis] *Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.* 14 Ablue] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus suprà in versum 5. conjuncta primùm contestatione, hoc & seq. versu; tum denuntiatione infesti adventus Babyloniorum, duobus seq. ac postremò malitiæ Judæorum incusatione, vers. 18.* 15 Nam vox] *exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipsorum plusquam Israëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajimo terminabantur, ubi idola sua collocaverant, 1. Reg. 12. 29. simile est suprà 3. 6.* 16 Commemorate] *denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obsirmatam ut diximus suprà vers. 14.* Istis gentibus] *id est, Judæis, ut sequens membrum ostendit.* Custodes] *qui videlicet observant agros seq. versu, ne quid effugiat aut eripiatur sibi.* Edúntque] *id est, invadunt cum barritu militari, synecdochicè. Dicuntur autem hi duo versus allegoricè a similitudine venatorum, qui concæde facta in ambitum sylvæ omnes transitus observant, ne feræ vociferatione facta consternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos.* 17 Agros] *id est, agrorum aditus, ne erumpant e sylvis feræ.* 18 Via tua] *incusatio Judæorum, ut diximus in versum 14. qua docet Propheta quòd hostis tam infestus est, & quòd morte ipsos mulctaturus est, id suis ipsorum peccatis acceptis ferendum esse, propter quæ Deus Chaldæus ipsos, ut feras venatoribus, exposuerit.* 19 Viscera mea] *exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotyposin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus vers. & maleficia calamitatum causas, usque ad ver. 27. deinde judicium Dei ad luctus sui confirmationem repetentis, ad finem usque capitis. Quamobrem ad exprimendam hujus σχετλιασμὸν vehementiam initium fit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes faciunt.* Sonum buccinæ] *i. denuntiationem belli spiritu Dei afflatum intelligis.* 20 Contritionem super] *i. novas subinde clades alias aliis succedere usque ad delectionem regni: prout factum esse inde a temporibus Joschijæ legimus, 2. Reg. 24. & 25.* Mea] *i. populi mei habitationes, synecdochicè: sic infrà 6. 24.* 21 Quousque] *interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotyposin.* 22 Quoad] *subjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata suppliciaque populi, quæ enumeratione singulari demonstrantur quatuor versibus seq.* 23 Cùm respicio] *id est, omnia horrent peccatu ubique; ac proinde tam severa Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judæis futura sint luctuosissima: quod hyperbolis elegantissimis Propheta narrat versibus quatuor.* Res inanis est] *cùm priùs afflueret lacte & melle, dum ambularent coram Deo: Exod. 3. 8.* Nulla est lux] *id est, velut atri ac lugubres erunt: ut Jesch. 50. 3.* 24 Commovemur] *abhorrentis a peccatis, & severis Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores suos, ut sequens versus indicat.* 27 Nam sic ait] *confirmatio præcedentis hypotyposeos decreto Dei irrevocabili, quem admodum Deus jam antè per Chuldam prophetissam dixerat, 2 Reg. 22. 14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ. una, qua Deus gravissimum judicium enuntiat, trib. vers. ib. altera, qua per apostrophen Judæorum fiduciam manem excutit, duobus ultimis.* Sed consum.] *i. non dum consummavero iram & judicium meum, cùm terram desolavero; sed desolatam perdiu continebo, ut permaneat in luctu longissimo, seq. versu; secundum legis interminationem, Levit. 26. 34. & 43.* 28 Lugebit] *id est, desolata manebit, allegoricè.* Atrati] *ut suprà ver. 23. nam priùs insignis erat & illustris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut. 11. 12.* 29 Venient in ipsas nubes] *i. in loca præalta & ardua, ut censulant vitæ suæ: hyperbolæ.* 30 Tu autem] *apostrophe ad Judæam, quæ cum scorto impudentissimo comparatur, mangonio suo & lenocinio pelliciente amatores suos.* Fuco] *ut de Isebela dictum 2. Reg. 9. 30.* Animam tuam] *id est, vitam, ut alibi passim.* 31 Primiparæ] *nam a naturæ difficiliores esse primos usque partus inter medicos convenit.* Quòd fessa fuerit] *id est, quòd ad lassitudinem usque maximam discursaverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores comparaverim. Nam ita allegoricè Judæi confitentur se perniciem sibi justo Dei judicio accersivisse ab iis, quorum operam sibi jucundam fore speraverant: ut de Assyrio narrat Jeschabhia 8. 7.*

In caput V.

1 Percurrite] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobrat, versib. quinq; tum supplicii denuntiati, ver. 6. quæ duo primùm exornantur per contestationem, usq; ad ver. 20. deinde amplificatur, usq; ad ver. 10. seq. capitis. Exprobratur autem peccatu Judæorum primùm ex eo quod nemo justus in illis inveniri possit, etsi unius causa Deus se urbis totius miserturum esse pollicetur, duob. ver. deinde ex eo quod feralia non corriguntur, sed obdurantur magis, ver. 3. postremò quod ne ipsi quidem præfecti & administratores populi resipiscerent, sed januam omnis licentiæ sibi totiq; populo aperirent.* Illi] *nimirum urbis propter justum illum, ut Gen. 18. 23. & seq.* 3 O Jehova] *apostrophe ad Deum, velut testem, cognitorem, & judicem obsirmationis populi.* Percutis eos] *i. & infideles sunt; & quò magis verberas, eò magis in perfidia obsirmantur.* 4 Isti] *nimirum qui renuunt accipere eruditionem, & obsirmant sese. Tenues enim hîc accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2. Reg. 24. 16. & 25. 15. & infrà 40. 7.* Ignorant] *i. imperiti sunt: periphrasis: sic Joan. 7. 49.* 5 Jugum] *Dei legis, & omnis disciplinæ.* 6 Idcirco] *brevis pæne instantis denuntiatio, scatens allegoriis.* Leo] *ut suprà 4. 7.* Lupus vesp.] *i. hostis veteratorius, qui similis est lupo jam diu exercitato in præda vespere cò aranda, ut fera solent, Psal. 104. 20. sic Chabakuk. 1. 8. & Tzephan. 3. 3.* Pardus] *cujus proprium est insidere condensis arborum, occultari earum ramis, & in prætereuntia desilire, ut narrat Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 73. sic Hosch. 13. 17.* 7 Ubi est] *exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus vers. 1. confirmatum Judæorum peccata per contestationem,*

ſtationem,uſque ad verſum 14.*tum ſupplicia divinitus infligenda, uſque ad verſum* 20. *quibus duabus partibus deinde ſua ſigillatim amplificatio ſubjungitur. Incipit autem hæc conteſtatio ab eodem argumento quod propoſuerat Deus, verſu.* 1.*condonarem(inquit)ſi quiſquam aut quicquam eſſet quare ad condonandum adducerer: ſed ubi eſt?q.d.nuſquam eſt in tota civitate ſancta.* Filii tui] *id eſt,omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in ſpirituali atque corporali ſcortatione volutantur.* 10 Dicens] *brevis deſcriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur* 2.*Reg.*24.*&* 25. Conſummationem]*id eſt, ſed ne his quidem rebus geſtis exiſtimate vos conſummaviſſe judicia mea: adhuc plura vobis & mihi reſtabunt facienda,ut ſuprà* 4.27.*& infrà ver.*18. Amovete pinnas] *id eſt,diruite muros,ut* 2.*Reg.*25. 13.*& Nechem.*1.3.*&* 2.3. 12 Non ita eſt] *ut Jehova per Prophetas dicit: vide* 2.*Chron.*36.15. 13 Ita fiet] *id eſt, potiùs hæc mala in ipſos recident, & nos malè mulctabimus ipſos: prout denuntiant nobis, ipſos gladio perdemus & fame:ſic tentatum fuiſſe in Jirmejam legimus,infrà* 11.*&* 18.*&* 20 *&* 26. *&* 37.*& ſeq.* 14 Idcirco] *exornatio ſuppliciorum,ut diximus in verſum* 7.*qua Deus primùm Prophetam inſtruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc verſu; deinde judicia illa explicat, quinque ſequentib.* Tuo] *apoſtrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præſtat opere,verſibus ſeq. ſic Jechezk.*24.5.*&* 9. *vide ſuprà* 1.10. 15 Gentem e longinquo] *ut Jeſch.*5.26.*ex lege Deut.*28. 49. Antiquiſſima] *id eſt, cujus monarchia & Reſpublica tam olim fuit rerumpublicarum princeps:vide Geneſ.*10.10. 16 Velut ſepulchrum apert.]*id eſt, multos conficiet & conſumet ſagittis e pharetra, metonymicè.* 18 Conſummationem] *ut ſuprà ver.* 10. 20 Indicate] *jam ſequitur amplificatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus ver.*7.*primùm enim conteſtatio peccati Judæorum illuſtratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio,verſibus novem capitis ſeq.* 21 Quibus oculi ſunt] *ut Jeſchahh.* 42.18.*&* 33. 22 An me] *primum conteſtationis argumentum, increpans obſtirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei,qui arena coërcet immanes fluctus maris.* 23 Ut receſſerunt] *id eſt, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenâ coërceat fluctus maris ingentiſſimos.* 24 Neque dicunt] *ſecundum conteſtationis argumentum:neque revocantur (inquit Deus) ſingularibus erga ipſos beneficiis.* Septimanas] *id eſt,annos illos intermiſſionis terræ, quibus ſingularem benedictionem Deus promiſerat, Levit.* 25. 20.*& ſeq.* Statuta] *quæ ipſe promiſit in meſſem, Levit.*26.4.*&* 10. 26 Nam præſtò ſunt]*deſcriptio iniquitatis Judæorum,quàm neque exemplis omnipotentiæ,neque beneficentia Dei corrigi Propheta demonſtravit,tribus verſibus.* Contemplatur] *deſcriptio allegorica obſtirmatæ & accuratiſſimæ malitiæ populi, hoc & ſeq.verſu,cui ſimilis eſt Proverb.*1.17. 27 Dolo] *id eſt,rebus dolo partis.* Propterea] *id eſt, neque tantùm non afficiuntur conſcientia mali,ſed etiam ex illis augeſcunt, in illis gloriantur, ditantur, pingueſcunt,&c.* 28 Tranſcendunt] *id eſt,expertes ſunt omnis mali:non ſunt nexus eis uſque ad mortem eorum,&c.ut Pſal.*73.4.*&* ſequen. 29 An propter iſta] *regreſſio ad conteſtationis verba, ſuprà ver.* 9. 30 Res ſtupenda] *videlicet quæ exponitur ſeq.verſu.* 31 Dominatum exerc.] *id eſt, dominos agunt in hæreditatem Domini,ut dicitur* 1.*Petr.*5.3. *idque miniſterio pſeudoprophetarum, quos ſacerdotes ad conciliandam ſibi auctoritatem ſubmittebant.* Facturi] *videlicet niſi reprimeremini ſupplicijs,quæ mox denuntiantur.*

In Caput VI.

1 Congregate vos] *Amplificatio alterius partis in confirmatione poſitæ:qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæis prænuntiat,uſque ad verſum* 10. Binjaminitæ] *id eſt, Judæi omnes ſynecdochicè:ſed Binjaminitæ probrosè videntur appellari propter ſcelus Gibhhæ,de quo Judic.* 19.*& ſeq. ut Hoſch.*9.9.*&* 10.9. *q.d.ſcelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ, Jeſchahh.*1.10. E medio] *id eſt,excurrite in fines veſtros ad repentinam hoſtilis adventus ſignificationem.* Tekohhi]*quod oppidum erat Jehudæ,ut apparet ex* 1.*Chron.*2.24.*&* 4.5.*&* 11.28. Beth-ceremum] *in Binjamine,ut colligitur ex Nechem.*3.14. Incendium] *id eſt, ignis ſignificationem, ut Plinius nominat:Græci appellãt* φρυκτοὺς,*& ſpeculatorias turres* φρυκτώρια. Aquilone] *ut ſuprà* 1.14.*vide ſuprà* 4.6.*&* 20. 2 Decoræ] *id eſt pace,& bonis omnibus, gloriáque Judæam exornaveram, & ſaturaveram:ut ſuprà* 5.7.*&* 24.*ſedea ipſa ornamenta hoſtes adverſus Judæam provocatura ſunt, ut prædixerat Jeſchahhja Chizkijæ,*2.*Reg.*20.17. 3 Paſtores] *id eſt Reges, Principes, & duces cum copiis: ſic infrà* 12.10. 4 Comparate] *ethopœia,qua Propheta verba Regum & ducum exprimit ſtudio & celeritate inter ſe contendentium, ut certatim invadant Jeruſchalaima.* Ipſo meridie] *id eſt, quàm primam, antequam inclinet dies.* Væ nobis] *indignantium verba, quòd non maturè ſatis ex ſententia animi ſui impreſſionem fecerint.* 5 Surgite] *q.d.noctes potius inſomnes ducamus, quàm ut obſidionem & everſionem Jeruſchalaimorum differamus:ut Jeſchahh.*5.27. 6 Nam ſic ait] *confirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei,quo primùm hoſtes provocantur,deinde cauſa juſtitiam Dei aſſerens exponitur,hoc & ſeq. verſu:tum patheticè Judæa ad reſipiſcentiam revocatur, ver.* 8. *ac poſtremo judicium deſtinatum pronuntiatur,ver.*9. 8 Luxetur] *id eſt,tanquam luxatum aut eliſum membrum diſcedat abs te, & tu abſcindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans:ut Jechezk.*23.17. 9 Dicentes refer.] *id eſt, ſubinde revertentes ad ſpoliæ Judææ exportandæ,donec tota fuerit exhauſta. Nam ſæpius & per partes Judæa expilata eſt:ut narratur infrà* 52.28.*&* ſequentibus. 10 Quos alloquar] *quarta pars concionis,nimiũ confutatio vanæ Judæorum præſidentiæ(qui negabant ita præcisè deſperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a malitia & obſtirmatione illorum adverſus verbum ejus,uſque ad verſum* 18.*deinde ab hypocriſi & ſimulatione externa cultus, verſu* 20. *quibus malis ſuæ pœnæ denuntiantur, verſib. ſeq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium:duæ ſunt(inquit) Judæorum partes populares & Eccleſiaſtica:ut ſuprà* 5.31. *populares obſtinatio deplorata eſt,hoc verſu; ac proinde maledicta, duobus ſequen. eccleſiaſtica verò eo deterior eſt,quòd non tantùm Prophetæ & Sacerdotes ipſi obſtirmantur, ſed alios etiam obdurant falſis promiſſionibus,tribus ſeq. Quamobrem rebellio utriuſque ordinis tandem concluditur,ver.*16.*&* 17 Præputiata eſt] *id eſt,occluſa & obſtructa,veluti obducta cute aut adipe, atq; obſtipata, ne accipiat verbũ Dei:nã præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putanda reſecandáque; ut Levit.*19 23. 11 Æſtu Jehovæ]

id eſt, verbis propheticis graviſſimam Dei indignationem teſtificantibus; ut ſuprà 4.19. 14 Secundum] *id eſt, ut curantur afflatu vel palpatione leviculi puerorum caſus, cùm tamen graviſſima ſint & mortifera mala populi.* 15 Fecerúntne] *id eſt, an unquam Prophetæ iſti populum reprehenderunt maleficiorum nomine?* Illi] *populares.* Iſti] *Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici 10. ſic infrà 8.9.* 16 Sic dicente] *ſumma præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc verſu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, verſu ſeq.* State ſecundum vias] *id eſt, non tantùm ex privata, ſed etiam ex publica majorum adminiſtratione & vitæ genere obſervate, atque cognoſcite quod vitæ genus ſit vobis amplectendum, ut ſecuram porrò agatis vitam: allegoria.* 17 Speculatores] *Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: ſic Jeſchahh. 57.2.* Attendite] *videlicet quem ſignificetis & pronuntietis populo. ut Jechezk. 3.2. & 33.7.* 18 Idcirco] *altera pars confutationis, qua Deus præfractos Judæos omiſſos faciens, gentes omnes & terram ipſam conteſtatur, duobus ver. hypocriſin redarguit, ver. 20 & ſententiam fert exitii, ver. 21. quam ſequentib. explicat.* Quæ inſint] *id eſt, peccata quorum iſti peragantur rei, & ſententiam meam.* 19 Fructum] *ut Proverb. 1.31.* 21 Offendicula] *id eſt, inſtrumenta exitialis ruinæ, quæ exponuntur duobus ver. ſeq.* Patres &] *ut ſuprà ver. 11. id eſt, omnes promiſcuè, ſynecdochicè.* 22 Et terra Aquil.] *ut ſuprà 1.14.* 24 Audientibus nobis] *exornatio præcedentis interminationis a conſternatione, vaſtatione, & luctu Judæorum graviſſimo, tribus verſibus.* Noſtræ] *id eſt Judæorum: in quorum numero modeſtè ſe ipſum comprehendit Propheta per ſynecdochen.* 27 In exploratoria] *concluſio totius concionis: qua primùm Deus Prophetam confirmat in functione ſua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, ſummam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi. ſimilem allegoriam vide Jeſchahh. 21.6. & ſeq.* 29 Exareſcit] *ἐργασία præcedentis dicti, Judæos in ſe ipſis ferreos & chalybeos eſſe, & adjuncta ſibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) ſunt ferrum & chalybs, non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abeſt ut mala, tanquam ſcoriæ, ab ipſis diſparentur, ut contrà non magis fundi & conflari poſſint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exiccantur Æoli pylæ, contrahuntur & exuruntur folles, plumbúmque totum (quod ad commoditatem fuſuræ adhiberi ſolet) omnino evaneſcit, quàm ut liquari poſſint ad purgationem ſui.* Conflator] *ſive Deus opifex ſummus, ſive adminiſtri ipſius.* 30 Argentum reprob.] *appellatio συγχωρητικὴ ſive per conceſſionem dicta: argentum, inquit, dici volunt: dicantur ſanè; ſed reprobos tamen eſſe, & reprobatos a Deo artifice ſapientiſſimo cognoſcent omnes.*

Caput VII.

PROPHETA Judæos a prava converſatione revocans, ad reſipiſcentiam & veram in Deum unum fidem hortatur promiſſionum ab ipſo acceptarum nomine: illorum peccata conteſtatur, & certiſſimas pœnas denuntiat: ſtuporem, obfirmationem & præſumptionem arguit, judiciáq; Dei ventura explicat: propter quæ ſeſe ad luctum convertēs, populum ſuum deflet: abeſſe abillo deſyderat, ne peccata illorum horrendáq; judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem, & Prophetarum delinimenta evincit a rebellione ipſorum: luctum vehementiſſimum omnibus indicit: ac poſtremò conſolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta 'in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbum Jehovę omnes Jehudęi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, 'bonas efficite vias veſtras & actiones veſtras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 'Ne habetote fiduciam veſtram in rebus [a] falſis, dicendo: 'templi Jehovæ, templi Jehovę, templi Jehovæ iſta *ſunt*:

5 Sed omnino bonas efficitote vias veſtras & actiones veſtras; ſed omnino exercetote jus inter virum unum [b] & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & ſanguinem innoxium ne effunditote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne proſequimini malo veſtro.

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus veſtris; inde a ſeculo uſque in ſeculum.

8 'Ecce vos habetis fiduciam veſtram in verbis falſis, [d] minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurandóque falſò, & adolendo Bahhali; denique ſequendo deos alienos quos non noviſtis,

10 Etiam venietis & ſtabitis coram me in domo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, 'eripimur; 'ut perficiatis omnes abominationes iſtas.

11 An ſpelunca effractorum eſſe videtur domus hæc in oculis veſtris, quæ vocatur de nomine meo? 'etiam ego ecce proſpexi, dictum Jehovæ.

12 'Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Jiſraëlis. 1. *Schem.* 4.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera iſta, dictum Jehovę; & dum alloquor vos 'inde a diluculo continenter non auditis, & inclamanti vos non reſpondetis: f Heb. *manè ſurgendo & loquendo.*

14 Ideò facturus ſum huic domui quę vocatur de nomine meo, in qua vos confiditis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus veſtris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; 'quemadmodum abjeci omnes fratres veſtros, 'totum ſemen Ephrajimi.

16 'Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè eſſem exauditurus te.

17 'An minimè vides quid iſti faciāt in civitatib[g] Jehudę, etiā in plateis Jeruſchalaimorū?

18 'Iſti filii colligunt ligna, eorumq; patres accendunt ignē, ac fœminæ depſunt maſſam; ad faciendum 'lucunculos g 'rebus cœleſtibus, & libādum libamina diis alienis, ut irritēt me. g Heb. *operi cœlorum. ſic opus pro re uſurpatur. Geneſ. 33.*

19 'An cōtra me *eſt, quod* iſti irritant? dictum Jehovæ; an non contra ipſos, propter pudorem faciei ipſorum?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æſtus meus effundetur in locum hunc, ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper arbores agri, ac ſuper fructum terræ; ardebitque ita ut non extinguatur. 14. *ſic infrà* 44.17.

21 'Sic

[a] Heb. *falſitatis: ſic infrà ver. 8.*

[b] Heb. *& inter amicum ipſius.*

[c] Heb. *ne ite poſt Deos alienos in malū vobis: ſic ver. 9.*

[d] Heb. *ad nō prodeſſe: ut Jeſchahh: 44.5.*

[e] Heb. *ſuper qua vocatur nomen meū: ſic deinceps.*

21 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: 'holocauſta veſtra adjicite ad ſacrificia veſtra, & comedite carnem *eorum*.
22 Nam 'non ſum locutus cum majoribus veſtris, neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocauſti & ſacrificii:
Exod. 19. 5. & 24. 3. 23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, auſcultate voci meæ, ut ſim vobis Deus, & vos ſitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis, ut bene ſit vobis.
24 Non tamen auſcultarunt neque inclinarunt aurem ſuam, ſed ambularunt in conſiliis, in [h] ſententia animi ſui peſſimi; denique 'hæc *fuerunt* ipſis a tergo, non autem a fronte.
[h] Heb, *aſpectu cordis: ut* Deut. 29. 19.
25 Inde a tempore quo exiverunt majores veſtri e terra Ægypti uſque ad diem hunc; cùm miſerim ad vos omnes ſervos meos Prophetas quotidie [i] diluculo & continenter:
[i] Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut* 2. Chronic. 36. 15.
26 Non tamen auſcultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, pejus fecerunt quàm majores ipſorum.
27 'Cùm loqueris ad iſtos omnia verba iſta, ſimiliter non auſcultant tibi, & cùm inclamas eos non reſpondent tibi.
28 'Quamobrem dicito ad eos, hæc *eſt* gens 'qui non auſcultant voci Jehovæ Dei ſui, neque accipiunt eruditionem: periit fides & exciſa eſt ex ore ipſorum.
29 'Tonde comam tuam, & abjice, & extolle 'in locis eminentibus lamentationem; quia ſpernit Jehova & deſerit generationem [k] in quam excandeſcit.
[k] Heb. *exeã-deſcedentiæ ſuę.*
30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis, dictum Jehovæ; 'poſuerunt abominationes ſuas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam,
31 Et ædificaverunt excelſa 'Tophethi, quod *eſt* in 'valle filii Hinnomi, ad comburendum filios ſuos & filias ſuas igne; quod non præceperam, neque [l] ſubierat in animum meum:
[l] Heb. *aſcenderat in cor.*
32 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur ampliùs 'Topheth & vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis: nam etſi ſepelient Tophethi, tamen nullus *ſupererit* locus:
33 Sed erunt cadavera populi iſtius eſcæ volatilibus cœli & beſtiis terræ; nemine deterrente.
34 Ita faciam ut ceſſet ex civitatibus Jehudæ, & ex plateis Jeruſchalaimorum vox gaudii & vox lætitiæ, 'vox ſponſi & vox ſponſæ: nam vaſtationi erit hæc terra.

Caput VIII.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovæ, 'depromentes oſſa regum Jehudæ & oſſa principum ejus, oſſaque Sacerdotum, & oſſa Prophetarum; denique oſſa habitantiũ Jeruſchalaimis, e ſepulchris ipſorum,
2 Expandent ea ſoli, & lunæ, totique exercitui cœlorum, 'quæ diligunt, & quæ colunt & [a] quæ ſequuntur, & quæ 'conſulunt, denique quibus incurvant ſe: non colligentur, neque ſepelientur, pro fimo in ſuperficie terræ erũt:
[a] Heb. *poſt quæ ambulant.*
3 Et optatior erit mors quàm vita toti reſiduo, iis qui reſidui erunt ex 'familia peſſima hac; in omnibus locis reſiduis quò depulero illos, dictum Jehovæ exercituum.
4 'Præterea dices ad eos, ſic ait Jehova, 'an ita cadunt ut non poſſint reſurgere? ſi converteretur, an non reverteretur *Deus*?
5 Cur averſus eſt populus hic, *urbs* Jeruſchalaimorum, averſione [b] pervicaciſſima? retinent dolum, renuunt converti.
[b] Heb. *ęterna, ſive pervincente.*
6 Attendi & audivi, [c] prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ ſuæ ut dicat, quid feci? quiſque eorum converſus eſt in curſu ſuo, ut equus [d] præceps ruens in prœlium.
[c] Heb. *non rectum.* [d] Heb. *inundans.*
7 'Etiam ciconia in cœlo novit ſtata tempora ſua, & turtur, grúſque, & hirundo obſervant tempus adventus ſui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.
8 'Quomodo dicitis, ſapientes ſumus, & lex Jehovæ penes nos eſt? utique ecce ad falſitatem operatur ſtylus, *ad* falſitatem *operantur* legiſperiti.
ſupra. 6. 15. 9 'Fecerúntne ſapientes ut 'erubeſcerent, 'conſternatine ſunt & capti? ecce verbum Jehovæ ſpernũt, eccujus rei ſapientia ineſſet ei?
ſupra 6. 13. & ſeq. 10 'Idcirco tradam uxores eorum aliis, agros eorum poſſeſſuris hæreditariò: nam a minimo uſque ad maximum quiſquis eſt, [e] deditus eſt quæſtui, etiam a Propheta uſque ad Sacerdotẽ quiſquis eſt, agit [f] falſò.
[e] Heb. *quę-ſtuoſus quę-ſtuę.* [f] Heb. *falſitatem.*
11 Nam curant contritionem filiæ populi mei [g] ſecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax, pax: etſi nulla *eſt* pax.
[g] Heb. *ſecũdum leviculum: ut ſuprà* 6. 14.
12 Fecerúntne ut erubeſcerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* [h] prorſus erubeſcunt, neque ignominia ſciunt affici: idcirco cadent cum illis cadentibus, [i] quo tempore viſitabo illos corruent, ait Jehova.
[h] Heb. *erubeſcendo.* [i] Heb. *tempore viſitationis illorum.*
13 [k] 'Omnino extirpabo eos, dictum Jehovę; nullæ ſunt uvæ in iſta vite, nullíque fici in iſta ficu, etiam ipſa folia deciderunt, & 'quæcunque [l] adhibeo eis prætereunt,
[k] Heb. *recipiendo recipiam eos.* [l] Heb, *addo. ſuprà.* 4. 5.
14 Dicentes: quorſum nos 'deſidemus? congregamini, & ingrediamur civitates [m] munitas ut quieſcamus ibi: 'at Jehova Deus noſter quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis [n] 'ſuccum cicutæ, quia peccavimus Jehovæ.
[m] Heb. *munitionis.* [n] Heb *aquas*
15 'Expecta pacem, ſed nihil *erit* boni; tempus curationis, ſed ecce *aderit* terror.
16 Inde 'a Dane auditur ronchus equorum illius, a ſono hinnituum robuſtorum ejus contremiſcit tota terra; qui veniunt ut conſumant terram & [o] quę implent eam civitatem & qui habitant in ea.
[o] Heb. *p'enitudinẽ ejus.*
17 'Nam ecce ego immiſſurus ſum in vos ſerpentes aſpides; contra quos nulla prodeſt muſſitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovæ.
18 [p] 'Quod me recreaturum eſſet eſt in mœrore, in me [q] animus meus languidus eſt.
[p] Heb. *recreans me.* [q] Heb. *cor meum.*
19 'Ecce ſonus vociferationis filiæ populi mei propter *advenas* terræ [r] longinquiſſimę, *dicentis*, an Jehova minimè *eſt* Tzijone? an rex ejus minimè *eſt* in ea? cur irritaverunt me, *ait ille*, ſculptilibus ſuis, vanitatibus alienigenarum?
[r] Heb. *lõginquitatum.*
20 'Præteriit meſſis, finita eſt æſtas: & nos non ſervamur.
21 Propter contritionem filiæ populi mei conteror; atratus incedo, ſtupor corripit me.
22 'An 'opobalſami nihil *eſt* in Gilhhade? an medicus nullus *eſt* ibi? nam cur non [f] convaluit filia populi mei?
[f] Heb. *aſcẽdit ſanitas filiæ: ut* 2. Chronic. 24. 13. & Nechem. 4. 7.

Caput IX.

1 OSI quis daret caput meum esse aquas, & oculum meum scaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu confossos filiæ populi mei.

2 O si quis poneret me in deserto, in diversorio viatorum, ut derelinquerem populum meum, & abirem ab eis: 'nam omnes sunt adulteri,' interdicti *die* perfidè agunt:

3 Et intendunt lingua sua arcum suum [a] falsum, neque in fide invalescunt in terra; sed de malo in malum procedunt, neque agnoscunt me, dictum Jehovæ.

4 'Quisque ab amico suo cavete, & ulli fratri ne confiditote: nam omnis frater [b] omnino supplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:

5 Et quisque amico suo illudunt, ac veritatem non loquuntur, docent linguam suam loqui falsum, perversè agendo defetiscuntur.

6 Tua habitatio *est* in medio [c] dolo; 'pro dolo renuunt cognoscere me, dictum Jehovæ.

7 'Idcirco sic ait Jehova exercituum, ecce 'ego conflans eos probavi eos: 'sed quomodo facturus sum propter filiam populi mei?

8 Culter jugulans lingua eorum *est*, dolum loquitur: ore suo cum amico suo pacem eloquitur, at [d] in animo suo disponit insidias suas.

9 'An propter ista non visitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

10 'Propter hos montes 'extollam fletum & lamentum, & propter caulas 'deserti lamentationem: nam 'accendentur adeò ut nullus transeat, neque audiatur vox pecoris; [e] tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibūt:

11 Et disponam Jeruschalaima in acervos, lustrum draconum; & civitates Jehudę disponam *in* desolationē, adeò ut nullus inhabitet.

12 'Quis est vir ille sapiens qui doceat istud, & id quod edixerit os Jehovæ sibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquam desertum, adeò ut nullus pertranseat?

13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legem meam quam exposueram eis; neque auscultant voci meæ, neque ambulant in illa;

14 Sed [f] sequuntur sententiam animi sui; & Bahhalimos, quod docuerunt ipsos majores ipsorum:

15 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: ecce ego cibaturus sum istos, populum hunc 'absinthio, & bibendum daturus eis 'succum cicutæ:

16 Nam dispergam eos in gentes quas non noverunt ipsi aut patres ipsorum, mittamque post eos gladium donec consumpsero eos.

17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite; & vocate lamentatrices ut adveniant; & ad [h] præficas mittite ut adveniant,

18 Et [i] festinanter extollant de nobis lamentum; descendentibus lachrymis ex oculis nostris, & ex palpebris nostris fluentibus aquis.

19 Nam [k] sonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vastamur? erubescimus valde, quia derelinquimus terram, quia dejiciunt *hostes* tabernacula nostra.

20 'Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris vestra verbum oris ejus; ut doceatis filias vestras lamentum, & [l] altera alteram *doceat* lamentationem.

21 Nam ascendit mors ad fenestras nostras, ingressa est in palatia nostra; ad excindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,

22 ('Eloquere, sic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in superficie agri; & 'ut manipulus a tergo messoris, quæ nullus colliget.

23 'Sic ait Jehova, ne gloriator sapiens in sapientia sua, neque gloriator potens in potentia sua; neq; gloriator dives in divitiis suis:

24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, se intelligere & cognoscere me, me esse Jehovam exercentem 'benignitatem, jus, & justitiam in terra: quia istis delector, dictum Jehovæ.

25 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus animadvertam; in omnem 'circumcisum cum præputiato,

26 'In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, denique in omnes 'amputatos latere, qui habitant in deserto: nam omnes istæ gentes 'præputiatæ sunt, etiam tota domus Jisraëlis præputiati sunt corde.

[a] Heb. *falsitatis.*

[b] Heb. *supplantando.*

[c] Heb. *doli.*

[d] Heb. *in medio. Suprà 5, 9. & 29.*

[e] Heb. *ab ave cœli & usque ad jumentum.*

[f] Heb. *eunt post assectū cordis sui: & post Bahhal.*

[g] Heb. *aquas ut suprà 8, 14.*

[h] Heb. *peritas.*

[i] Heb. *festinent ut extollant.*

[k] Heb. *sonus lamenti.*

[l] Heb. *fœmina amicam suam.*

1. *Corinth.* 1. 31. & 2. *Corinth.* 10, 17.

In caput VII.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè est argumento quo superiores duæ) partes sunt quinque: prima est exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus versibus; secunda est propositio hortans ad resipiscentiam & fidem, promissione & minas denuntians, usque ad versum 17. tertia est confirmatio singularum propositionis partium, usque ad versum 12. capitis 9. quarta est confutatio inanium defensionum quibus Judæi se purgare conabantur, inde a versu 23. postrema est conclusio bonis consolationem afferens, & impiis omnibus promiscuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atrii maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *secunda hæc pars, propositio, continet hortationem ad resipiscentiam & fidem veram, usque ad versum 7. idque propter certissimas Dei promissiones, ver. 7. deinde a contrario conteslatur peccata Judæorum, pœnasq; denuntiat irrevocabiles, inde ad 17.* Bonas efficite] *propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur.* 4 Ne hab.] *i. ne arrogetis promissiones vobis, tanquam si perpetuò hærerent vobis & sine cōditione fuissent datæ: quod est falsissimū.* Templi Jehovæ] *id est, quid reprehendis, ó Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ tu adducis sumus adeò confirmati, ut nihil suprà. Nam opera hæc nostra nōnne sunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo cōjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt erga nos, quàm firmum est templum? hoc templum requies est Dei usque in sempiternum, Psal. 132. 14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos.* 8 Ecce]

altera

altera propoſitionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocryſin Judæorum, uſque ad verſum 11. deinde pœnas denuntiat graviſſimas, ſequentibus. 10 Eripimur] *id eſt, tuti ſumus ab omni periculo, nihil poteſt damno eſſe nobis, quia ſervat nos Deus quem colimus in templo ſuo.* Ut perficiatis] *id eſt, ut porro ad maleficia veſtra revertamini.* 11 Etiam] *id eſt, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm ſpeluncam latronum, jam proſpexi quid mihi ſit faciundum: ut ſequentibus per prophetam explicat. Hîc enim tranſitio eſt ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè geſtis illuſtrantur.* 12 Nam ite] *prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Pſal. 78. 60. & 132. 6.* 15 Quemadmodum abjeci] *ſecundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17.* Totum ſemen] *id eſt, regnum Iſraëlitarum, ſynecdochicè: ut Jeſch. 7. 8.* 16 Tu ergo] *id eſt, fixum & certum eſt decretum, quod neminis cauſa revocaturus ſum.* 17 An minimè] *tertia pars concionis, nimirum confirmatio ſingularum antecedentium in propoſitione partium: qua primùm evincit Judæorũ peccata, ver. 17. & 18. deinde juſtiſſimas pœnas ſtatuit, duobus ſequentibus: quarum partium ſequitur ἐργασία, ad confutationem uſque. Confirmatur autem peccatum, non amplius ab ipſa populi conſcientia (ut altera concione factum eſt ſuprà 5. 1.) ſed a prophetæ ipſius teſtimonio.* 18 Ipſi filii] *id eſt, omnes a ſummo ad infimum certatim exercent idololatriam.* Lucunculos] *vox Hhebræa peculiaris eſt hujus Prophetæ, qua ſignificantur liba quædam ἔκτυπα, id eſt, certas formas expreſſas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus liborum Romani appellabant lucuntes ſive per diminutionem Lucunculos a lucumonibus Hetruſcis maximis ſuperſtitionum artificibus.* Rebus] *de quibus copiosè infrà 8. 2.* 19 An cont.] *hoc eſt, non mihi, ſed ſibi ſuo facto maleficiunt ipſi, ut declarat ſeq. ver.* 21 Sic ait Jehova] ἐργασία *hæc confirmationis (ut diximus in verſum 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq́, uſque ad verſum 4. capitis 8. deinde amplificatione, uſque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad verſum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum, tum majorum, uſque ad verſum 26. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, ver. 27. & 28. deinde ſubjiciuntur pœnæ quas ſe ſumpturum interminatur Deus.*

Holocauſta veſtra] *id eſt, abite cum ſacrificiis & holocauſtis veſtris, & ea omnia ad uſus veſtros & comeſſationes traducite: ingrata ſunt mihi; ut Jeſchahh. 1. 13. & Hhamos 5.* 22 Non ſum locutus] *videlicet ſolùm aut ſimpliciter: eclipſis; ut Gen. 32. 28. nam præceperat quidem Deus per Moſchen, ſed alio reſpectu; ac proinde alia magis obſervari voluerat.* 24 Hæc] *nimirum auſcultare mihi, & inclinare aurem ſuam ad verba mea, &c. q. d oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua ſunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Chriſtus Matth. 23. 23.* 27 Cùm loqueris] *alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores ſui.*

28 Quamobrem] *cùm neque majores, neque iſti auſcultent.* Qui non auſcultant] *id eſt, gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera.* 29 Tonde] *altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; qua Deus Judæis luctum imperat, primùm quia deſerturus eſt ipſos peccatorum cauſa, tribus verſibus; deinde quia eſt omneis hoſtibus expoſiturus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad verſum 4. ſequen. capitis. Luctus autem ſynecdochicè tonſura & miſerabilibus lamentis ſignificatur; ut Ijobi 1. 20.* In locis] *ut ſuprà 3. 16.* 30 Poſuerunt] *ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chron. 33. 4.* 31 Tophethi] *vide Jeſchahh. 30. 33.* Valle] *de qua Jehoſch. 15. 8.* 32 Topheth] *id eſt, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum ſequens antitheſis oſtendit. Nam (inquit propheta) non erit ſpatioſus ſatis ut omnes ſepeliendos capiat: propterea non ampliùs obtinebit antiquam ſuam appellationem.* 34 Vox ſponſi &] *i. feſtivum nullum epithalamium: ſic infrà 16. 9.*

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] *videlicet everſis omnium ſepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chron. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia inſtrumenta deſyderabilia perdidiſſe, & Nechem. 2. 3.* 2 Quæ diligunt] *id eſt, quibuscum ſcortantur, ſynecdochicè.* Conſulunt] *ſive res cœleſtes obſervando, ſive petendo oracula.* 3 Familia] *vide Levit. 20. 5.* 4 Præterea] *ſecundus ἐργασίας locus, ut diximus ſuprà 7. 21. nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, uſque ad verſum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autè peccatum per comparationem miſericordiæ Dei præſentiſſimæ, hoc verſu, cum ſtupore & obſtirmatione Judæorum, tribus ſequen. & cum faſtuoſa præſumptione, ver. 8. & 9.* Anita cad.] *i. præcipitantur quidem Judæi in ruinam ſuam graviſſimè: ſed quantus quantus ſit caſus, omnino major eſt Dei miſercordia, qua erigerentur ſi reſipiſcentes ad ipſum ſeſe converterent.* 7 Etiam ciconia] *argumentum amplificationis per comparationẽ volucrium reneantium & commeantium ſuis temporibus, cui ſimilis eſt Jeſchahh. 1. 3.* 8 Quomodo dicitis] *redargutio falſæ præſumptionis & confidentiæ ab effectis contrariis, ut Rom. 2. 17. & Jacob. 2. 16. & ſeq. Eſt autem hîc apoſtrophe ad ſacerdotes, Prophetas, & doctores legis.* 9 Fecerúntne] *id eſt, an ullum ſpecimen fructúmve ſapientiæ ſuæ in docendo & reducendo populo ediderunt?* Erubeſcerent] *populares, quos doctrina ipſorum mandaverat Deus vocari ad fidem & reſipiſcentiã.* Conſternati] *authoritate Dei & legis videlicet, ut renuntient malo ſuo: nam hic primus eſt aditus, quo captivæ ducuntur omnes cogitationes ad obediendum Chriſto, ut oſtendit Apoſtolus 2. Cor. 10. 5.* 10 Idcirco] *altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in verſum 4.) qua in parte exponuntur duo: primùm quæ & quàm græves pœnæ ipſos maneant pro peccatis ſuis, uſque ad verſum 16. deinde quomodo & per quos, ver. 16. & 17.* 13 Omnino extirpabo] *exornatio præcedentis interminationis per ſimilitudinem plantæ inutilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denuntiat: ut Jeſchahh. 5.* Quæcunque] *id eſt, nullam culturam a me admittunt; ſed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut ſuprà 5. 12.* 14 Defidemus] *videlicet expectantes Deum, & hærentes iſtis Prophetarum verbis.* At Jehova] *ironica reſponſio Prophetæ, qua ludificatur inanem Judæorum præfidentiam, hoc modo: certè quieſcetis; ſed longè aliter quàm exiſtimatis; nam peribit animus Regis, animuſq́ Principum: ut ſuprà 4. 9.*

Succum

Sueccum cicutæ] *soporiferum videlicet, atque lethiferum. q.d. soporabit exponendos morti.* 15 Expecta] *ironiâ traducens Judæorum præsidentiam, neque pacem illis fore, neque spem recuperandæ pacis cùm adempta fuerit; sed fore cùm liberationem sperabunt, ut eò magis ingraveſcant mala: ut Jeschahh. 5. 30.* 16 A Dane] *id est, ab extremis finibus: hyperbole.* 17 Nam ecce] *comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentiſſimum accommoda. De hac autem comparatione vide Psal. 58. 6.* 18 Quod me] *tertius ἰψγαϊας locus, pathetica Prophetæ lamentatio: quæ primùm luctum ſuum & cauſas exponit præpropere, quatuor verſibus; deinde optatum, tribus; poſtremò cauſas luctus ſui copioſè explicat, uſque ad verſum 12. capitis ſequen. Eſt autem periphraſis animi in his verbis,* quod me recreaturum eſſet: *nam animus lætus bene medecinam facit Proverb. 17. 22.* 19 Ecce ſonus] *cauſæ luctus ponuntur duæ: una quædam veluti diſceſſio & ſeparatio Dei a populo ſuo, de qua Eccleſia conqueritur; altera eſt peccatorum gravitas, quam Deus Judæu exprobrat per dialogiſmum, hoc verſu: unde conſequuntur publicæ calamitates, ver. 20. & prophetę luctus, ver. 21.* 20 Præteriit meſſis] *videlicet a nobis. q. d. Judæorum Eccleſia, omnia commoda omneſq; eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter perivimus. Nam lætitia in ſcripturis tempore meſſis & vindemiæ (quę in deſinentem æſtatem incidit) figurari ſolet: ut Pſal. 4. 8. & Jeſchahh. 9, 3.* 22 An opob.] *ſecundus lamentationis locus, continens optata tria: unum ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè ſignificatur rebus corporeis, hoc verſu: alterum, ut propheta condignè pro atrocitate ſupplicii miſerias popularium deſcire poſſit, verſu 1. ſeq. capitis; tertium, ut jam jam ſibi liceret abeſſe per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum ſpectator eſſet, malorumq; præſentium, quæ deinde enarrantur a ver. 2.* Opobalſami] *vide Gen. 37. 25.*

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes] *Ætiologia optatorum præcedentium a duabus cauſis; una eſt, indigniſſima & impuriſſima vita populi, uſque ad verſum 7. altera, pœna graviſſima divinitus infligenda, inde ad verſum 12.* Interdicti die] *exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipſis quidem diebus qui feſti erant Domino, integram fidem conſervaſſe.* 4 Quiſque] *apoſtrophe ad populum ſuum πρὸς ἄνθρωπον: ut ver. 6.* 6 Pro dolo] *id eſt, malunt adhærere ſuo dolo, quàm eo omiſſo mihi ſe adjungere.* 7 Idcirco] *altera cauſa luctus; ut oſtendimus ver. 2.* Ego conflans] *ut ſuprà 6. 29.* Sed] *id eſt, cùm videam me in vanum conflare, & ab iſtis mala avelli non poſſe (ut ſuprà ibidem) quid porro faciendum eſt? hæc autem conſultationis ſpecies ſummè eſt emphatica: ut Jeſchahh. 5. 3.* 10 Propter hos montes] *id eſt, Judæam, quæ montoſa eſt, Exod. 15. 17. & Deut. 11. 11.* Extollam] *id eſt, faciam ut extollantur lamenta.* Deſerti] *id eſt, plantiei paſcuæ inter montes ſitæ: ut Jeboſchuhh. 15. 61.* Accendentur] *id eſt, planè deſolabuntur, tanquam pervadente igne.* 12 Quis eſt] *quarta pars concionis, confutatio: atqui habemus (dicebant Judæi) legem & prophetas: non eſt peritura lex ex ore noſtro: ut ſuprà 8. 8. & infrà 18. 18. habetis quidē, aut propheta: ſed neq; Propheta eſt ullus qui eloquatur, hoc verſu, neq; ullus in populo qui auſcultet legi, duob. ſeq ac proinde duo vobis reſtant: unum, ut pœnas pendatis Deo, ver. 15. & 16. alterum, ut præficas deſlentes mala veſtra conducatis, quia ne vobis quidem lugendi tempus dabitur; uſque ad verſum 23. ſic Jechezk. 24. 16. & ſequentibus.* 15 Abſinthio] *id eſt, rebus amariſſimis tractabo; nam amaritudinem abſinthio comparat ſcriptura, ut Proverb. 5. 4. infrà 23. 15. Lament. 3. 15, & 19. & Apocalyps. 8, 11.* 20 Quin] *amplificatio. q. d. non vacat diu aut longiùs excurrere ad conducendas præficas: agite, ô mulieres, ad planctum alias alias & puellas veſtras informate, qui deſcribitur duobus verſibus proximis.* 22 Eloquere] *exaggeratio lamenti, cujus gravitatem ſibi neceſſario fuiſſe enuntiandam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos propterea parentheſi incluſimus. Sic autem præſcribitur lamentum iſtud, ut olim a Moſche canticum juſſu Dei, Deut. 31. 19. & ſequentibus.* Ut manipul.] *id eſt confertum, per ſtrues cadaverum quàm plurimas.* 23 Sic ait] *concluſio binembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipſos conſolaturam in maximis anguſtiis, duobus verſibus; deinde impiis judicium denuntiat, duobus ultimis.* 24 Benignitatem] *erga pios, & jus in impios: ut Pſal. 101. 1. ex juſtitia quæ regula eſt utriuſque.* 25 Circunciſum] *id eſt, Judæos promiſcuè cum alienigenis: prout per Regem Babyloniæ factum eſt, ut idem prophetat infrà 27. 6. & ſequentibus.* 26 In Ægypt.] *quibus omnibus ſigillatim ſuas calamitates prænuntiat, infrà 46. & ſequentibus.* Amputatos lat.] *id eſt, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà 25. 23. & 49. 32. de qua conſuetudine ita ait Herodotus in Thalia: dicunt Arabes tonderi ſui capillamenti comam, ut ipſe Dionyſius tonſus eſt: tondentur autem in ſubrotundam formam, circumradentes tempora.* Præputiatæ] *ut Deut. 10, 16. & ſuprà 4. 4.*

CAPUT X.

Propheta Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei: ſtuporem illorum & dementiam in ſequendis idolis Deo neglecto redarguit; & palam gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei: contumacibus clades a Babyloniis eventuras prænuntiat: poſtremò pios ſiſtentes Deo judicia ipſius æquo animo ſubeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & ſalutem ſuam.

1 AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Iſraëlis:
2 Sic ait Jehova, ſecundum viam gentium iſtarum ne diſcitote, & a ſignis cœlorum ne conſternemini, quia conſternantur gentes ab illis:

3 Nam

3 'Nam ſtatuta ipſorum populorum *ſunt*,' vanitas *eſt*:' cùm lignum ipſum ex ſylva cecîdit, 'opus manuum artificis ad normam,

4 'Argento & auro pulchrum reddit ipſum; clavis & malleis confirmant iſta,' ut non [a] amittat.

5 'Tanquam palma 'opere continente ſunt; ne loquuntur quidem,' [b] omnino portandi ſunt quia non poſſunt incedere: ne timetote ab iſtis quia non affectura ſunt malo, etiamque benefacere non *eſt* penes ipſa.

6 'Ex eo quòd nullus eſt par tibi, ô Jehova; *quòd* maximus es, & maximum nomen tuum potentia,

7 Quis non revereatur te, 'Rex ipſarum Gentium? cùm in te conquieſcat' *illa*, cùm *maximus ſis* in omnibus ſapientibus Gentium & omni regno ipſarum, ex eo quòd nullus *eſt* par tibi.

8 'At [c] unà obbruteſcunt & ſtolidi fiunt: eruditio 'vanitatum *eruditio* 'ligni eſt.

9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex 'Uphazo, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum veſtimentum eorum, opus peritorum ſunt omnia.

10 Jehova verò Deus '[d] verus *eſt* Deus '[e] vivens, & Rex [f] 'ſempiternus: a 'cujus fervore commovetur terra, neque ſuſtinere poſſunt gentes indignationem ejus.

11 (Sic dicitote illis, dii iſti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri ſunt e terra, & e *regionibus* ſub cœlo ipſi)

12 'Qui fecit terram virtute ſua, ſtabiliit orbem habitabilem ſapientia ſua; & prudentia ſua extendit cœlos,

13 Quo vocem ſuam edente fremitus aquarum eſt in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipſa pluvia facit, & producit ventum e theſauris ſuis.

14 'Magis obbruteſcit omnis homo; quàm ut animadvertat 'pudefacere omnem conflatorem ſculptili: nam falſum eſt fuſile ejus, nec ſpiritus eſt in *ullo* eorum.

15 Vanitas ſunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h] 'quo tempore viſitabuntur illi, peribunt *ipſa*.

16 'Non ſicut iſtarum *eſt*, ſed formator omnium eſt Jahhakobi portio; viciſſim Jiſraël tribus poſſeſſionis ipſius: Jehova exercituum nomen eſt ei.

17 'Recipe e terra 'mercem tuam, quæ habitas 'in munitione hac.

18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus ſum habitatores hujus terræ hac ipſa vice, & anguſtia affecturus ſum eos, ut' deprehendant *iſta & dicant*,

19 'Hei mihi propter contritionem meam, [i] ægerrima eſt plaga mea: 'ego autem dicebam, utrique hic morbus eſt quem perferam.

20 Tentorium meum vaſtatum eſt & omnes funes mei dirupti; filii mei exeunt a me adeò ut non extent ulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea.

21 'Nam obbrutuerunt ipſi paſtores & Jehovam non conſuluerunt: idcircò non ſecundabuntur, & totus grex paſcalis eorum diſpergetur.

22 [k] 'Sonorus rumor ecce advenit, & commotio magna e 'terra Aquilonis; ad diſponendū civitates Jehudæ *in* deſolationem, luſtrum draconum.

23 'Novi Jehova, non eſſe penes hominem viam ipſius; non eſſe penes virum ambulantem vel dirigere greſſum ſuum.

24 Caſtiga me Jehova, veruntamen [l] modicè; ne *caſtiges* in ira tua, ut non comminuas me.

25 Effunde æſtum tuum in eas gentes quæ nō agnoſcunt te, & ſuper familias quæ nomen tuū non invocant; ſed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut abſumant eum, & caulam ejus deſolant.

[a] Heb. *ſinat exire*.

[b] Heb. *portando*.

[c] Heb. *in uno*.

[d] Heb. *veritatis*.

[e] Heb. *vivētes: ut Jehoſeb.* 24.19

[f] Heb. *ſeculi*.

[g] Heb. *aberrationis, ſive ſeductionis*.

[h] Heb. *tēpore viſitationis illorum*.

[i] Heb. *ægritudo*.

[k] Heb. *ſonus auditionis*. *ſuprà*. 9. 11.

[l] Heb. *in modo*. *Pſal.* 79. 6. & 7.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipuæ ſunt quinque: primum eſt exordium ſimpliciſſimum, audientiam faciens ab authoritate Dei, & auditorum officio, ver* 1. *ſecundum, propoſitio doctrinæ de contemnendis idolis, & reverendo Deo, a ver.* 2. *ad* 8. *tertium eſt redargutio Judæorum qui ſe implicaverant gentili idololatriæ, uſque ad verſum* 17. *quartum, prophetica venturæ cladis denuntiatio, uſque ad verſum* 23 *quintum, concluſio ab oratione quam Propheta habet coram Deo æquè bonorum omnium ac ſuo nomine, tribus verſibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propoſitionis capita ſunt duo: unum de idolis minimè curandis, verſibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver.* 6. & 7. *Neglectus autem idolorū duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & ſuperſtitio religionem idolorum ſolet efficere, hoc ver. cauſæ verò exponuntur ſequentibus.* Viam] *id eſt, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad ſtudia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant ſtudioſius, quò propriùs a luce Judæorum aberant.* A ſignis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis; ut ſuprà Judæis fuit exprobratum* 7. 18. *Senſus eſt, duo ſunt gentibus Deorum genera: unus ſunt ficti nuda cogitatione, alteri ſunt quidem in rebus creatis, ſed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illis quidem debetis metuere quiin maxima authoritate & exiſtimatione ſunt apud gentes, ut ſint corpora cœleſtia.* Quia con.] *i. ne propterea timeatis ab illū ſi iſtæ gentes ab illis ſtolidè ſibi metuant.* 3 Nam ſtatuta] *ætiologia ſuperioris documenti, continens cauſas ex quibus contemnenda ſunt idola. Eſt autem hæc prima ab efficiente cauſa: quid enim ex illis effecit deos, niſi ſtulta opinatio & inſtitutum populorum?* Vanitas eſt] *ſecunda cauſa a natura idolorum & fine, quę copioſiùs exponuntur infrà ver.* 14. & 15. *ut Jeſchahh* 44. 4. Cùm lignum] *tertia cauſa a materia, ut Jeſchahh.* 40. 20. & 44. 9. Opus manuum] *quarta cauſa ab inſtrumentis, ut Jeſchahh. ibi. ver.* 7. & 8. 4 Argento &] *quinta cauſa a forma, quam ipſe artifex adeò conſcius eſt cum animo ſuo inanem & caducam eſſe, ut operam conſumat plurimam ad idolum ſuum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum; ut Jeſchahh.* 40. 19. & 44. 7. Ut non amittat] *ut factus ille Deus non ſinat ſuum aurum & argentum emungi ſibi.* 5 Tanquam palma] *ſexta cauſa ab inutilitate ipſorum: nam rigidi ſunt ut tranci, neque ſibi utiles, neq; aliis: ut Jeſchahh.* 44. 5.

Opere

Opere continente] *id est ut stipites rigent.* Omnino] *ut Jeschahh. 46. 1 & 7.* 6 Ex eo quòd] *alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum 2.* 7 Rex ipsarum] *id est qui regnum & imperium summum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te eóque uteris ex sententia tua.* Illa] *potentia cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbis per ὑστέρησιν verborũ ex usu Hhebræorum easdem causas reverentiæ Dei repetit quæ positæ sunt præcedente versu.* 8 At unà] *tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum: quæ hoc versu generatim proposita, deinde per antithesin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. tandem amplificatur antitheſi effectorum erga cultores, vers. 14. & duobus sequen.* Unà] *id est, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam.* Vanitatem] *id est, in omnem vanitatem homines seducens, vt ver. 15. & suprà 2. 5.* Ligni] *id est, idoli e ligno, metonymicè ad contẽptum: etsi per synecdochen comprehenduntur idola omnia.* 9 Uphazo] *id est, Ophiro, de quo 1. Reg. 9. 28. ut Danielis 10. 5.* 10 Verus] *non autem eruditionem tradens vanitatis, ut idola.* Vivens] *non mortuus & rigens, ut stipes.* Sempiternus] *non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens.* Cujus fervore] *id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.* 11 Sic dicitote] *ἐργασία præcedentis antitheseos per apostrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiam gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sanctæ: ut fecerunt tres illi, Daniel, 3. Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est.* 12 Qui fecit terram] *regressio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu: deinde administrationis, versu sequente.* 14 Magis obbrutescit] *amplificatio præcedentis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti ampliùs dementantur, & ipso sensu communi carent: ut exponitur Jeschahh. 44. 13.* Pudefacere] *id est, sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatus in animo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu.* 15 Quo tempore] *id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschahh. 46.* 16 Non sicut] *epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ qua Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo sese obstrinxerat. Longè præstantius, inquit, est ius Jisraëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usu cum illis obtinent, ut Deut. 4. 19. & 28. & 29. 26. sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident.* 17 Recipe] *quarta pars, nimirum denũtiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perstrinxerat ver. 15 Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi consarcinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk. 12, deinde planam, & apertam denuntiationem illius Judicii, versibus seq.* Marcem tuam] *id est pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver. 9. ironicè.* In munitione hac] *id est, Jeruschalaimis.* 18 Deprehendant] *id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere.* 19 Hei mihi] *formula luctus quo usuros Judæos Propheta narrat, duobus versibus.* Ego autem] *amplificatio luctus ab antegressa confidentia quasi dicat, me miseram, quòd prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunculam febriculæ, unde illico liberarer.* 21 Nam obbrut.] *ætiologia præcedentis denuntiationis, cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus.* 22 Sonorus rumor] *hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ.* Terra Aquil.] *ut suprà 1. 14.* 23 Novi] *conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæam exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut suprà 8. 14. nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuã: ecce sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, ver. 24. Quòd si æstus iræ tuæ profundendus est, ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, ver ultimo: hæc illa materia æstui iræ tuæ commodissima.*

Caput XI.

Deus Jirmejæ & Sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Firmeja solus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus suis accommodans primùm conteſtatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumque verò confirmat partim Dei ipsius testificatione, partimq; sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illis clade se ipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurandæ Ecclesiæ consolatur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Audite verba fœderis hujus; quæ eloquamini viris Jehudę & habitatoribus Jeruschalaimorum.

3 Dicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; maledictus vir ille qui non auscultaverit verbis fœderis hujus, *Deu. 27. 26*

4 Quod

4 Quod præcepi majoribus veſtris, quo [a] tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino ferri, edicendo; auſcultate voci meæ, ut facia-
[a] Heb. *die: ſynecdoche. Deut. 4. 20.*
tis iſta omnino prout præcipio vobis: eritiſq; mihi in populum, & ego ero vobis Deus:
5 Ut præſtem juramentum quod juravi majoribus veſtris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout eſt hodie: ' cui reſpondens dixi, Amen, Jehova.
6 ' Deinde edixit Jehova mihi, proclama omnia verba iſta in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, dicendo; auſcultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.
7 ' Nam [b] omnino conteſtatus ſum majores veſtros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti uſq; in diem hunc, [c] inde a diluculo continenter dicendo; auſcultate voci meę:
[b] Heb. *conteſtando.* [c] Heb. *manè ſurgendo & conteſtando.*
8 Non tamen auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed ambulaverunt quiſque [d] ex ſententia animi ſui peſſimi: ideo adduxi ſuper eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere, ac non fecerunt.
[d] Heb. *aſpectu cordis ſui: ut Deut. 29. 19.*
9 Dixit itaq; Jehova ad me, ' præſtò eſt conjuratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruſchalaimorum:
10 Averſi ſunt ſupra iniquitates majorum ſuorum priſcorum, qui renuerant auſcultare verbis meis, & ipſi ſequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Jiſraëlis & domus Jehudæ fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipſorum.
11 ' Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego adducturus ſum contra eos malum ex quo non poterunt exire: ' etiamſi inclamarent me, non exaudirem eos.
12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum inclamabunt ipſos Deos quibus ſuffitum faciunt: ſed [e] omnino non ſervabunt ipſos tempore mali ipſorũ:
[e] Heb. *ſervando non ſervabunt.*
13 Quamvis pro numero civitatum tuarum ſint dii tui, ô Jehuda: & pro numero platearum Jeruſchalaimorum diſpoſueritis altaria ' pudendo, altaria ad ſuffitum faciendum Bahhali.
14 ' Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem: nam minimè eſſem exauditurus quo tempore inclamarent ipſi propter malum ipſorum.
15 ' Quid eſſet [f] amabile mihi domi meę? ' an facere iſtam ſuum graviſſimum ſcelus? *quouſque* ampliſſimos? ' nam [g] carnes ſanctę perierunt abs te: cùm *adeſt* malum tuum, tum demum exultas.
[f] Heb. *pro amato mihi.* [g] Heb. *caro ſanctitatis tranſiverũt.*
16 ' Olivam virentem, ' pulchram fructus ſpecie vocaverat *te* Jehova nomine tuo: ' ad ſonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerit propagines ejus
17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, elocutus eſt contra te malum; propter malitiam domus Jiſraëlis & domus Jehudæ quam exercuerunt inter ſe, ad provocandum me adolendo Bahhali.
18 ' Ac Jehova quidem oſtendit mihi ita ut agnoſcerem: ' tum demonſtraviſti mihi actiones eorum,
19 Cùm eſſem ' velut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo;* ' perdamus ligno pro cibo ejus, aut excindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.
20 At ô Jehova exercituum judex [h] juſtiſſime, probator renum & cordis; viſurus ſum ultionem tuam de eis: nam tibi ' revelavi cauſam meam.
Pſal. 7. 10.
[h] Heb. *juſtitiæ.*
21 ' Idcircò ſic ait Jehova [i] de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovæ, & non morieris manibus noſtris:
[i] Heb. *hominibus Hhanathothæorum. ſic ver. 23.*
22 Idcirco *inquam* ſic ait Jehova exercituum, ecce ego animadverſurus ſum in iſtos: ipſi juvenes morientur gladio: filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:
23 Et reſiduum non erit ipſis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno viſitationis eorum.

CAPUT XII.

1 ' IUSTUS es Jehova, ' ſi contendere velim tecum: ' veruntamen judicia eloquar
[a] Heb. *penes te.*
[a] tua, cur via improborum ſuccedat? cur tranquilli ſint [b] quicunque agunt perfidè.
[b] Heb. *omnes agentes perfidè perfidiam.*
2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, ſed longinquus a renibus ipſorum?
3 ' Nempe tu Jehova agnoſcis me, pervides me; ideo probas animum meum, [c] ut adhæreat tibi: ' avellendo iſtos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,
[c] Heb. *ut ſit tecum.*
4 ' Quouſque *ait*, lugeret terra; & herba totius agri exareſceret? præ malitia habitantium in illa, deficerent ſingula jumenta & volatilia? ' quia dicunt, non videt finem noſtri.
5 ' Quando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo miſceres te cum equis? ' etiam in terra [d] proſpera ' *cui* confidis, *defatigant te;* ecqui faceres in elatione Jardenis?
[d] Heb. *pacis.*
6 Quandoquidem etiam fratres tui & domeſtici patris tui, etiam ipſi perfidè agunt in te, ipſi quoque convocant poſt te multitudinem; ne credito iſtis, quamvis alloquantur te bonis *verbis*.
7 ' Derelicturus ſum domum meam, deſerturus poſſeſſionem meam: traditurus [e] eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipſius.
[e] Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia*
8 ' Eſt mihi poſſeſſio mea ſimilis leoni in ſylva, edit contra me vocem ſuam; idcirco odi eam.
9 Avis ' digitata eſt mea poſſeſſio mihi, ' ô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes beſtias agri, facite ut veniant ad comedendum.
10 ' Paſtores multi corrupturi ſunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi [f] deſyderatiſſimam in deſertum deſolatiſſimum.
[f] Heb. *deſyderii mei in deſertum deſolationis.*
11 Diſpoſiturus eſt eam *quiſque* in deſolationem, lugebit per me deſolata; deſolabitur tota hæc terra, quia nemo eſt qui reponat in [g] animo.
[g] Heb. *corde. Jeſchabb. 57. 5.*
12 In omnes clivos per deſertum venturi ſunt vaſtatores: nam gladius Jehovę conſumpturus eſt ad extremitate terræ [h] una ab alteram, nulla pax erit ulli carni.
[h] Heb. *uſque ad extremitatem terrę.*
13 ' Cùm

13 [a] Cùm seminaverint triticum, spinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubescetis ex proventibus vestris præ æstu iræ Jehovæ.

14 [a] Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis, [a] qui attingunt possessionem quam possidendam tradidi populo meo Jisraëli: ecce ego convulsurus sum eos e terra sua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

[i] Heb. *revertar ut miserear.*

15 Eritq; postquam convulsero illos, ut [i] rursus misereat me istorum; & reducam ipsorum quemque [a] in possessionem suam, & quemque in terram suam.

16 Erit etiam si [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut [a] ædificentur in medio populi mei:

[k] Heb. *discendo didicerint*

17 Quòd si non auscultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam: dictum Jehovæ.

[l] Heb. *convellendo, & perdendo.*

In Caput XI.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento est cum superioribus) capita sunt quinque: primum est exordium, versibus quinque; secundum, propositio, usque ad versum 15. tertium, confirmatio rerum in propositione enarratarum, ad finem usque capitis 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. usque ad ver. 14. quintum, conclusio prophetica, inde ad finem usque.* Exordium autem facit audientiam primùm ab authoritate imperantis Dei, ver. 1, deinde a recordatione fœderis jam olim icti, ver. 2. postremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus sui fœderis sumpturus est Deus, & contrariarum promissionum erga obsequentes tribus reliquis versibus. Edicendo] *tum ipsi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gentilibus ipsius; qui sacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui sacerdotes estis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jisraëlem legem ejus: Deut. 33.10.* 3 Dicito ergo] *tu & sacerdotes ipsi, synecdochicè. Continet autem hoc mandatum thesin sive propositionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promissiones obsequentibus.* 5 Cui respondens] *id est, ego solus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod sacerdotes præstare tenebantur: sic accipiendum esse commonstrant ea quæ sequuntur, versu 18. & sequentibus. Sacerdotes non tantùm recusasse promulgationem fœderis, sed periculum etiam Jirmejæ intendisse.* 6 Deinde] *secunda hæc pars, quam propositionem appellavimus, continet primùm summam theseos præcedentis, sive universæ doctrinæ fœderis ex lege, hoc versu; deinde contestationem Judæorum, usque ad versum 11 tertiò sententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor versibus.* 7 Nam omnino] *contestatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem respicit, primùm majores ipsos, hoc & sequente versu; deinde illud ipsum seculum in quo propheta conversabatur, duobus alteris.* 9 Præstò est conjur.] *id est, hæc generatio certissimè cum majoribus suis & inter se conjurata est quodammodo, ut se adversus me obfirmarent: quod exponitur sequente versu.* 11 Idcirco] *tertius locus propositionis, sententiæ dictio.* Etiamsi clamar.] *id est, decretum hoc meum futurum est irrevocabile, neque ipsorum causa mutabitur, neque tua, infrà ver 14.* 13 Pudendo] *ut suprà 3.19.* 14 Tu ergo] *vide suprà 7. 16.* 15 Quid esset] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in contestatione partium, tum objurgationis acerbissimæ de peccatis ipsorum, tum sententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quæ falli non potest, usque ad versum 18. deinde ab ipsius prophetæ testimonio contra Judæos omnes, & suos ipsius cives, inde a ver. 18.* An facere istam] *id est, an incesta & impurissima ista scortatio cum idolis mihi allubesceret? cui ego semper fui infensissimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuisse, & omnes etiam amplissimos ruisse in idololatriam præcipites, constat ex historia Joschijæ, item suprà 5. 4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id est, nullum sacrificium justum (quod synecdochicè carnis appellatione designatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impura es ipsa, ac proinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22.25. & tua impuritate pertinacissimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegressam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantissimè.* Pulchram] *id est, pulcherrimè efflorescentem, quæ faciebat spem maximam sui.* Ad sonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concurrentes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id est, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipsum tanquam arboris truncum consument igne: quæ quidem gesta esse ostendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a testimonio Prophetæ: qui modestissimè ostendit se non curiosè quidem pervestigasse peccata populi sui, tanquam si odio studióve aliquo abduceretur, sed cùm nihil ejusmodi cogitaret, a Deo adductum esse ad notitiam improbitatis suorum popularium.* Tum demonstravisti] *apostrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares suos se nihil dicere de suo, Deum ipsi authorem & testem esse.* 19 Velut agnus] *id est simplicissimo animo obirem functionem meam (ut Christus Apostolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut sequentia explicant.* Perdamus] *id est, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonstrat antithesis pœnarum versu 22. Est autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quasi dicant, includamus eum loco angusto aut abstruso; ubi si volet comedere, ligna ipsa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id est, revelatam committo.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ singularis in Hhanathothanos, tribus versibus: quæ singulis improbi illorum consilii partibus respondet.*

In Caput XII.

1 Justus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quid ita vaticinaris inquient cum illis bene sit adhuc, & tibi malè? respondet Propheta, neque hoc quod in præsentia est, neque illud quod prædico, alienum est a justitia Dei: & res præsentes & futuras illa administrat, neque ab eo abjudicari potest justitia, ullius hominis quam-*

quantumvis justi operâ: sed ipse sibi invitis omnibus eam vindicaturus est, ut Psalm. 51.6. Si contendere] *id est, si prosperitatem improborum, & meam bonorumque calamitatem ægrè ferens tecum disceptare audebit quisquam: ut Ijobi. 8. 3. & 9. 2. & sequentibus.* Veruntamen] *propositia confessione de justitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus versibus, quæ a Propheta solvitur vers. 3. deinde exornatur sequentibus. Est autem objectio* ἀναπεπόδοτος *cur improbi & hypocritæ prosperentur, inquit: reticetur enim contrarium membrum, cur justi utantur rebus adversis, ut ostendit responsum vers. 3.* 3 Nempe] *subjectio ad præcedentem objectionem, e qua primùm usum adversitatum in bonis explicat, deinde prosperitatis in improbis: nam (inquit) bonis rebus adversis agnoscuntur & respiciuntur, id est, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi verò prosperè interea agentes saginantur, ut pecudes ad mactationem: sic Psal. 94.13.* Avellendo] *id est, cum interea improbos alios momento abripis tanquam in lanienam e saginario, alios ad futura judicia comparas justissimè, prout illi afficere bonos cogitant, suprà 11. vers. 19.* 4 Quousque] *ethopœia, qua propheta Dei consilium explicat humanitus quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus consilii partes duæ: una, de causis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Causæ sunt totius regionis & omnium animantium horriditas propter atrocitatem relerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ sunt defatigatio vers. 5. & 6.* Quia dicunt] *i. quia præfractè negant providentiam Dei, omni potentem illius administrationem nihil ad se pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam si non essent sibi eventura mala.* 5 Quando] *secunda causa, ut modò diximus: cujus hic est sensus, Judæi omnes nunc ita se habent, ac si castra adversus Deum facerent & adversus bonos. Quemadmodum autem in castris alii sunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis sunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii sunt omnium obfirmatissimi & velocissimi ad maleficia, ut suprà 8. 6. alii nondùm tantoperè obdurati aut apti ad ea perpetranda: sed tamen tanta est illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calonem sistere possis, aut superare & revocare a malitia ad Deum. Quid ergo cum Jerosolymitanis facias, qui maleficiorum authores sunt obstinatissimi, si apud tuos nihil efficis? qui tyrunculi sunt si cum illis comparentur.* Etiam in terra] *sensus est, Judæa quodammodo in duo hominum genera divisa est: quorum uni non ita exundant peccatis, sed equiore (ut ita dicam) conditione sunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & augescunt, ut cum Jarden fluvius diffinditur præter ripas suas: vide Jehosch. 3. 15.* Cui confidis] *id est, de qua bene speras; ut cum Hhanathothanis fecit: nam sequens versus est hujus exegeticus.* 7 Derelicturus] *altera pars consilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in versum 4. quæ comprehenditur versibus septem.* 8 Est mihi possessio] *exornatio justitiæ Dei duabus comparationibus, leonis, hoc vers. & avis rapacis, sequente.* 9 Digitata] *id est, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: sic vocat Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 47.* O aves] *provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per ὑστέρωσιν: nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servatis comparationibus.* 10 Pastores] *ut sup. 6. 3.* 13 Cum seminaver.] *ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28. 38.* 14 Sic ait Jehova] *conclusio, qua Deus primùm in summa judicium se effecturum esse de Judæis & gentibus promiscuè denuntiat, hoc vers. ut suprà 9. 25. deinde bonos consolatur promissa instauratione Ecclesiæ ex Judæis & gentibus conversis ad ipsum, tribus ultimis.* Qui attingunt] *id est, sunt finitimi Judææ.* 15 In possess.] *spiritualem videlicet, id est, Ecclesiam.* 16 Ædificentur] *id est, cooptentur in Ecclesiam per fidem.*

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli proposito sua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia eventumque illi perditionem præfigurat: judicium a se gravissimum in omnes pronuntiat populares, Regem, Reginamque ipsam ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam revocat ut prævertant casum obnuntiatum: postremò peccata & pertinaciam eorum contestatus fert sententiam de publico Judæorum casu.

1 Sic ait Jehova ad me, abi, & compara tibi cingulum [a] lineum, & imponito illud lumbis tuis; in aquas autem ne inferto ipsum.

[a] Heb. *linorum.*

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ imposui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b] iterum, edicendo,

[b] Heb. *secundò.*

4 Accipe illud cingulum quod comparasti, quod impositum est lumbis tuis: & surge, abi ad Euphratem, & absconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abscondi ipsum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

[c] Heb. *a fine dierum multorum.*

6 Fuit autem [c] exactis diebus multis, ut ediceret Jehova mihi, surge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut absconderes illic.

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodissem recepi cingulum illud e loco ipso ubi absconderam ipsum: sed ecce corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam fastum Jehudæ & fastum Jerusalaimorum maximum,

10 Populi istius pessimi, qui renuunt auscultare verbis meis, qui ambulant [d] ex sententia animi sui, & sequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando se eis: eritque similis cingulo isti quod non est aptum ad rem ullam.

[d] Heb. *in aspectu cordis sui. & ambulât post Deos.*

11 Nam quemadmodũ adhæret cingulũ lũbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Jisraëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut essent mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: sed non auscultarunt.

12 Qua propter dicito ad eos verbum hoc, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, omnis uter implendus est vino; quibus dicentibus ad te, [e] an verò ignoramus utrem implendum esse vino?

[e] Heb *an noscendo non novimus.*

13 Dicito ad eos, sic ait Jehova, ecce ego repleturus

pleturus ſum omnes habitatores terræ hujus etiam ipſos reges, qui inſident pro Davide in ſolio illius,& ſacerdotes, & prophetas, deniq; omnes habitatores Jeruſchalaimorum [a] ebrietate:

[f] Heb. *virũ ad fratrem ſuum.*

14 Et diſſipabo eos [f] unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovę:non utar clementia, neque parcam, neque miſerebor quin perdam eos.

15 [a] Audite & auribus percipite, ne exaltetis vos: nam Jehova loquitur.

16 Cedite Jehovæ Deo veſtro gloriam, [a] cùm nondum tenebras effecerit,& cùm nondum offenduntur pedes veſtri in [g] montibus cæcioribus intempeſta nocte:cùm expectantibus vobis lucem diſpoſuerit eam in umbram lethalem, redegeritin caliginem.

[g] Heb. *montibus intempeſtæ noctis.*

17 [a] Quòd ſi non auſcultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter ſuperbiam: & [h] valde lachrymabitur, deſcendent inquam ex oculo meo lachrymæ,quia captivus abducendus eſt grex Jehovæ.

[h] Heb. *lacrymando lachrymabitur.*

18 [a] Dic Regi & [i] Auguſtæ, [k] abjectiſſimè conſidete: nam deſcenſurus eſt principatus utriuſque veſtrûm, corona ornatus veſtri.

[i] Heb. *Dominæ.*

[k] He. *abjicite & ſedete.*

19 [a] Civitates [l] Auſtrales occludentur ita ut nullus apperire poſſit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur [a] *civitas* pacatorum.

[l] Græc. *Auſtri.*

20 [a] Suſtollite oculos veſtros, & reſpicite iſtos venientes ab Aquilone: ubi eſt [a] grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes [a] ornatus tui?

21 [a] Quid dictura es, cùm animadverteret in te? nam [a] tu docuiſti iſtos ſupra te, duces in capite eſſe:an non dolores corripient te,quales mulieris [m] parturientis?

[m] Heb. *partus.*

22 Quòd ſi dicas cum [n] animo tuo, cur obventura ſunt mihi iſta? propter amplitudinem iniquitatis tuæ [a] retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur [o] ſoleæ tuæ.

[n] Heb. *corde.*

[o] Heb. *veſtigia, metonymice.*

23 An mutare poteſt Æthiops cutem ſuam, aut [a] pardus liventes maculas ſuas? etiam vos poſſetis bene facere.ò edocti malefacere.

24 [a] Ideo diſpargam eos velut ſtipulam [a] prætereuntem, ad ventum [a] deſerti.

25 Hæc ſors tua,portio [p] demenſa tibi a me, dictum Jehovæ; [a] quę oblita es mei,& fiduciam habes in falſo.

[p] Heb. *mensurarum tuarum.*

26 Nam [a] etiam ego denudaturus ſum *te*,ſimbriis tuis obductis faciei tuæ;ut videatur ignominia tua.

27 Ad ulteria tua, & hinnitus tuos, [q] ſceleſtam ſcortationem tuam ſupra colles in agro, vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruſchalaimorum; num mundabis te? [a] poſt quantum adhuc temporis?

[q] Heb. *ſcelus ſcortationis] tuæ.*

[r] Heb. *pòſt quando adhuc.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, exitium Judæis ſimiliter denuntiantis, ſummæ partes ſunt tres: prima eſt propoſitio judicii, uſque ad verſum* 15. *ſecunda eſt hortatio ad omnes ordines ut auſcultent Deo, uſque ad verſum* 21. *tertia eſt confirmatio judicii propoſiti per conteſtationem, ad finem uſque. Propoſitionis autem membra ſunt duo: unum eſt typus cum ſuo exegemate.* 11. *primis verſibus: ſecundum eſt allegoria conſimiliter explicata, ver.* 12. *& duobus ſeq.* Abi &] *in hoc typo repræſentat Prophetæ Deum, cingulum verò populum quem ſibi adjunxit Deus; ut exponitur verſ.* 9. *& ſeq.* In aquas] *id eſt, hoc cingulum tibi ſemper adhæreto, & ab omni humore qui ipſum corrupturus eſſet conſervato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hîc jam Propheta typus eſſe populi ex parte incipit,ut oſtendat fâcto Judæorum accidiſſe ut corrumperentur ipſi; quia ad Euphratem profecti ſunt, ut Aſſyriorum copias ſibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver.*21. Abſconde] *typus Judæorum exiſtimantium ſe in umbra Aſſyriorum ſecurè delitescere.* 7 Corruptum erat] *ut Judæi corrupti fuerant Aſſyriorum contagio,*2.Reg. 16. *& ſe corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei,verſ.*9. 12 Quapropter] *altera pars propoſitionis allegoria: ut diximus in verſum.*1. Uter] *id eſt,lagena figulina per κατάχρησιν: ut Jeſchahh.* 30. 14. 13 Ebrietate] *id eſt,vehementiſſimis calamitatibus,quibus ita obruentur, ut non amplius ſciant quò ſe vertant quàm ebrii ſepulti vino: ſic Jeſchahh.* 51.17. *& ſequen.* 15 Audite] *ſecunda pars hortatio ad humilitatem,fidem, & reſipiſcentiam, ut antevertatur ſeveriſſimum judicium illud Dei: qua primùm populares admonentur, tribus verſibus deinde Rex, Regináque,tribus alteris.* 16 Cùm nondum] *id eſt, antequàm teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in ſcriptura comparantur; ut contrà cum luce proſperitas.* 17 Quòd ſi] *modeſtiſſima explicatio in felicitatis inobſequentibus eventuræ.quaſi dicat,vos omnino peribitis, & ego lugebo caſum veſtrum propter peccata veſtra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis,ut diximus verſ.*15. 19 Civitates Auſtr.] *id eſt, oppida Ægypti, in quæ vos effugituros confiditis, non recipient vos; ſed occluſa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator] *id eſt, Jeruſalem, in qua pace perpetua & proſperitate uſuri vobis videmini: eſt autem alluſio ad nomen Jeruſchalaimorum.* 20 Suſtollite] *hypotypoſis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ(ut ſupra verſ.*17.) *cui tu paſtor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi eſt decor Regis,Proverb.*14.28. 21 Quid dictura es] *ultima pars,conteſtatio confirmans judicia modò denuntiata primùm ab explicatione cauſarum, tribus verſibus deinde ſententiæ dictione,quatuor ultimis. Sunt autem cauſæ tres: infidelium conſociatio & honor atque imperium illis atributum, hoc verſu: maleficiorum ab illis hauſtorum perpetratio,verſuſeq. & obfirmatus atque impenitens animus, ver.*23. Tu docuiſti] *advocante videlicet Achazo.*2.Reg.16.7. 22 Retegentur] *id eſt, in captivitatem traheris miſerrimè: nã hoc ſignificant hæ locutiones duæ per ſynecdochen, ut Jeſchahh.*20. 23 Pardus] *epicœnè: nam mares non dicuntur varii, ſed fœminæ variæ, ut teſtis eſt Plinius lib.*8 *natur. hiſt.cap.*17. *parcæ.* 24 Ideò diſper.] *ſententiæ dictio: ut annotavimus in ver.* 21. Prætereuntem] *id eſt, leviſſimam, quæ non poteſt loco uno conſiſtere; ſed minimo vento hûc illûc impellitur.* Deſerti] *id eſt, pleniſſimè, & ſine impedimento perflantem, ut ſuprà* 4.11. 25 Quæ oblita es] *id eſt, me negligens retexiſti, & proſtituiſti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudaviſti te.* 27 Poſt quantum] *quaſi dicat, quod ſpacium amplius tibi concedi velles ut reſipiſceres a malefitiis tuis, cùm ſis pervicaciſſima? fruſtrà prorogaretur tempus: emphatica conteſtatio.*

CAPUT

Caput XIIII.

Deus per Prophetam famem gravissimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia esse implorat Dei fidem & misericordiam; cui respondet Deus se nulla causa decretum suum revocaturum esse; & transferente Jirmeja crimen in Pseudoprophetas, tum hos, tum populariibus ruinam denuntiat: tertio deprecante Jirmeja, ampliùs decretum suum confirmat. Itaque Jirmeja solicitus de salute Ecclesiæ & ad flebile lamentum conversus consolationem a Deo accipit, & exposita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem suam, in functione porro adversus omnia mala confirmatur.

1 [a]VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, super [a]verbis cohibitionum.
2 [a]Lugebit Jehuda & [a]portæ ejus elanguescent, ærati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruschalaimorum [a]ascendet.
3 Etiam magnifici eorum emittent [a]minimos suos ad aquas: venientes ad fossas non invenient aquas, revertentur suis vasis vacuis, erubescent & pudore suffusi [a]operient caput suum.
4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubescentes agricolæ operient caput suum,
5 Quin etiam cerva in agro, quod peperit derelinquet; quia non erit tenera herba.
6 Et onagri stantes in clivis, [a]haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.
7 [a]Quandoquidem iniquitates nostræ testantur contra nos, ô Jehova, fac propter nomẽ tuum: nam multæ sunt aversiones nostræ: tibi peccavimus.
8 O spes Jisraëlis, servator ejus tempore angustiæ: [a]quare esses ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?
9 Quare esses [a]ut vir fatiscens; tanquam robustus non valens servare? atqui tu [a]in medio nostri *es* Jehova, & [b]de nomine tuo vocamur, ne relinquas nos.
10 [a]Sic ait Jehova de populo hoc, [a]ita diligunt evagari, pedes suos non cohibent: ideo Jehova non accipit eos benevolè; nunc recordatur iniquitatis eorum, & visitat peccata eorum.
11 Deinde edixit Jehova mihi, [a]ne orato pro populo isto in bono.
12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocaustum & munus, non sum benevolè accepturus ea; sed gladio, & fame ac peste, sum consumpturus eos.
13 [a]Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce isti Prophetæ dicunt eis, non cstis [b]experturi gladium, & fames non erit vobis: sed pacem [c]firmam daturus sum vobis in loco hoc:
14 [a]Dixit Jehova ad me, falsum Prophetæ isti prophetant in nomine meo, non misi eos, neque præcepi eis, neque allocutus sum eos: vissone [d]falsa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e]animi sui isti prophetas agunt vobis.
15 Idcirco sic ait Jehova, quod ad Prophetas istos qui prophetant in nomine meo cùm ego non miserim eos: ii ipsi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ii ipsi Prophetæ.
16 Populus autem iste, quibus ipsi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruschalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit sepeliens eis ipsos, uxores ipsorum, filiosque ipsorum, ac filias ipsorum, adeò effundam super ipsos [a]malitiam ipsorum.
17 Dicito itaque ad ipsos verbum hoc, [a]descendant ex oculis meis lachrymæ noctu & interdiu, & ne desistant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percussione ægra valde.
18 Si exeam in agrum, ibi ecce confossi gladio, sin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Propheta, tum Sacerdos [a]nundinantur contra terram, [a]& non agnoscunt.
19 [a]An [g]omnino spernis Jehudam? an Tzijonem [a]fastidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla supersit nobis curatio? quare [a]expectando pacem nullum adest bonum, & *expectando* tempus curationis, tantùm ecce terror?
20 Agnoscimus Jehova improbitatem nostram, iniquitatem patrum nostrorũ, nos peccasse tibi.
21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito [a]solium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiscum.
22 An sunt inter [a]vanitates gentium qui pluviam edant? & an [b]cœlestes *dii* edunt imbres? [a]nónne tu is es Jehova Deus noster? ideo expectamus te, quia tu facis omnia ista.

[a] Heb. *nomẽ tuum super nos vocatur.*
[b] Heb. *visuri*
[c] Heb. *firmitatis.*
[d] Heb. *falsitatis.*
[e] Heb. *cordis sui.*
[f] Heb. *descendant oculi mei lachryma: hypallage emphatica.*
[g] Heb. *spernendo.*
[h] Heb. *cœli.*

Caput XV.

1 [a]SED dixit Jehova ad me: [a]si instaret Mosche & Schemuel coram me, minimè esset animus meus erga populum istum: [a]emitte a facie mea, & exeant.
2 Esto verò, si dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, sic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus est*, ad mortem *exito*: & qui ad gladium, ad gladiũ, & qui ad famem, ad famem, & qui ad captivitatem, ad captivitatem.
3 [a]Præficiam enim istis quatuor [a]genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum, & volatilia cœlorum, ac bestias terræ ad comedendum & ad perdendum:
4 Et [a]tradam eos in commotionem omnibus regnis terræ propter Menaschem filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea [a]quæ fecit Jeruschalaimis.
5 Nam quis uteretur clementia erga te, urbs Jeruschalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet [a]ad interrogandum de [b]prosperitate tua?
6 Tu deseruisti me, dictum Jehovæ, retrorsum abivisti: ideo extendo manum meam

[a] Heb. *familiæ.*
[b] Heb. *pace.*

contra te ut perdam te; defessus sũ pœnitendo.
7 Itaq; ventilabo eos ventilabro in portis hujus terrę, orbabo, perdam populum meum: cum a viis suis non revertantur.
8 Numerosiores mihi erunt viduæ ejus quàm arenæ marina: adducam contra eos, cõtra matres & juvenes vastatorẽ ipso meridie; faciam ut irruat in eam repentè civitatem inquam terroribus.
9 Elanguescet quæ pariebat septenos, efflabit animam suam, occidet sol ejus dum adhuc futurus esset dies ipsorum: erubescet & pudebit eam, denique residuum istorum gladio exponam coram inimicis ipsorum, dictum Jehovæ.
10 Hei mihi mater mea, quòd peperisti me in quem intendatur lis, & in quem intendatur contentio a tota hac terra: non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.
11 Ait Jehova, an non residuo tuo esset bene? an non intervenirem pro te tempore mali & tempore angustiæ apud inimicum?
12 An ferrum fracturum esset ferrum Aquilonare, & chalybem?
13 Opes tuas & thesauros tuos direptioni exponam absque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.
14 Faciamq; ut transeas penes inimicos tuos in terram *quam* ignoras: cum ignis accensus ira mea in vos inflammatus fuerit.
15 Tu nosti Jehova, recordare mei, & visita me, ac ultionem sume pro me de persequentibus me; pro longanimitate tua ne intercipito me: agnosce me ferre propter te opprobrium.
16 Cùm adfuerunt verba tua, & admisi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lætitiæ animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.
17 Non sedi in concilio irrisorum, aut exultavi ex adverso manus tuæ; solitarius sedi: quia indignatione replevisti me.
18 Quare esset dolor meus æternus? & plaga & percussio mea mortifera? si renueret curari, to nimio esses mihi similis fallaci, aquis instabilibus.
19 Idcirco sic ait Jehova, quandoquidem converteris prout converto te, coram me stas; quandoquidem inquam educis rem pretiosam a vili, tanquam os meum es: reverti debuerant isti ad te, non autem tu reverti ad eos.
20 Ideo oppono te populo isti pro muro æneo munitissimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum sum ad servandũ te, & ad eripiendum te, dictum Jehovę.
21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

c Heb. *marium.*
d Heb. *virũ litis & virũ contentionis toti, &c.*
e Heb *residuum tuum esset in bonum.*
f Heb. *ab Aquilone.*
Infrà. 17. 3.
g Heb. *comedi, metaphorice: ut Ezechez. 2. 11.*
h Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum super me.*
i Heb. *a facie.*
k Heb. *æternitatis.*
l Heb. *existendo esses.*
ut suprà. 1. 18. & 19.

ANNOTATIO IN CAPUT XIIII.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipsa inscriptione quæ habetur ver. 1. facilè cognosci potest: nam tota est διαλογισικὴ continens ex parte deprecationes Prophetę & piorum omnium, partimque denuntiationes & responsa Dei. Sunt itaque hujus concionis (si ἐπιγραφὴν sive inscriptionẽ exceperis) partes sex: prima est prophetica propositio eventuræ famis, usque ad versum 7. secunda est deprecatio Ecclesię, vers. 7. 8. & 9. cui respondet Deus ac Prophetę nominatim, sibi decretum esse irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, vers. 10. & duobus seq. tertia est deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excusandum, ver. 13. cui respondet Deus ipsos æquè perstruros, & luctum inducit Prophetæ ad significandum populo decretum Dei, inde ad vers. 19. quarta est deprecatio similiter confitens peccata publica & misericordiam implorans, ad finem usque capitis; cui respondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti sui primis versibus 9. capitis 15. quinta est lugubris expostulatio Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus administrationis suę, vers. 10. & eum confirmat Deus quatuor sequentibus. ultima est oratio Prophetę pro salute suâ omisso populo, vers. 15. & tribus seq. cui omnia spondet Dominus, tribus versibus ultimis. Ἐμπλοκὴν autem verborum, quam inscriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id est, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementissimæ: quam denuntiationem factam esse temporibus Joschię, ut præcedentes conciones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joschię tempus 2. Reg. 23. 26. & sequentib.* Portæ ejus] *id est, incolę totius Judææ, metonymicè.* Ascendet] *id est, quàm maxima voce edetur passim.* 3 Minimos suos] *id est, etiam eos ipsos qui ministerio ineptii sunt: propter ætatem imbecillam, pressi aquarum inopia: ut de Achabo legimus, 1. Reg. 18. 5. & sequentibus.* Operient] *ut 2. Schem. 15. 30.* 6 Haurient ventum] *id est, nihil habebunt unde famem aut sitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, serpentes & venenata pleraque ferunt sine graviore incommodo, modò libero cœlo perfruantur: ut narrant Aristotel. lib. 8. de historia animalium, cap. 4. & Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 72.* 7 Quandoquidem] *secunda pars, ut diximus in versum 1. continens deprecationem, tribus versibus & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes sunt duę, confessio, hoc vers. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promissionib. fœderis, duob. seq.* 8 Quare esses] *id est, quare negligeres administrationẽ nostrã, neq; magis te immiscere reb. nostris quàm peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumeliosũ, ac si tantùm diversaturus fuisses ad tempus non autẽ permansurus in seculũ cũ populo tuo ex promissione tua, fide nostra, & antegressa experientia.* 9 Ut vii fariscr.] *id est, defessus præ anteactis laboribus, quasi non possès amplius servare tuos, diminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegesis seq. continetur.* In medio nostri] *id est, Deus es constantissimus & semper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colimus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compensantis errores spirituales populi supplicijs paribus, hoc versu, & decreti immutabilitatem ostendens, duobus seq.* Ita diligunt] *quasi dicat, ipsi sunt in causa, amant errare huc illuc & discurrere ad idola sua: itaque faciã ut errent.* 11 Ne orato] *ut suprà 7. 16. & 11. 14. quasi dicat, frustrà tu & ipsi operã consumitis: stat sententia.* 13 Quamobrẽ] *tertia pars continẽs deprecationẽ per translationem criminis in Pseudoprophetas,*

hoc

hoc vers. & ampliorem explicationem decreti, quinque seq. 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falsitas Prophetarum, hoc versu; deinde tum ipsorum exitium, vers. sequente; tum populi adhærentis ipsis, vers.* 16. *postremò luctus prophetæ imperatur ut certissimam calamitatem præsiguret, vers.* 17. & 18. *Complementum autem istorum habetur in fine* 2. *Reg.* & 2. *Chron.* & *Jirmejæ.* 16 Malitiã] *id est, pœnas malitiæ ipsorum debitas.* 17 Descendam] *id est, jam verò me lugere oportet palàm, & deflere miserias vestras.* 18 Nundinantur] *ut suprà* 5. 31. Et non agnoscunt] *id est, populares terræ non vident exerceri nundinationem sui, atque ita amant. ut suprà ibidem & hìc vers.* 10. 19 An omnino] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro salute Ecclesiæ ad Dei gloriam, quatuor versib. deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis versib.* 9 *sequentis capitis. Sunt autem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati vers.* 20. *ut sup. vers.* 7. *postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duobus ultimis.* Fastidit] *ex lege Levit.* 26. 11. Expectando pacem] *ut suprà* 8. 15. 21 Solium gloriæ tuæ] *id est, Judæam, qua regnum Dei tum continebatur; synecdochicè.* 22 Vanitates] *id est, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus suprà* 10. 2. *ut Deut.* 32. 21. Nónne tu] *ut Psal.* 147. 8. & *Hosche.* 2. 21. & *Zecarjæ* 10. 1.

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc responsum confirmat sententiam antè latam per concessionem, vers.* 1. & *categoricam denũtiationem, vers.* 2. *quæ sequentib. exornatur.* Si instaret Mosche] *hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem. quasi dicat, si duo isti viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk.* 14. 14. Emitte] *id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti duobus versibus; quod deinde amplificatur per contestationem, vers.* 5 & 6. & *denuntiationem summæ calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deut.* 28. 25. Quæ fecit] *id est, quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa author fuit Menasche.* 5 Ad interrogandum te] *id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.* 6 Pœnitendo] *ut Genes.* 6. 6. 7 Ventilabo] *ut Levit.* 26. 33. In portis] *id est, in omnibus terminis, synecdochicè.* 8 Matres &] *ut Genes.* 32. 11. Terroribus] *id est, terrificentissimè.* 9 Quæ pariebat] *id est. fœcunda mulier & valentissima, multorũ futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet sol] *id est, momẽto mutabitur clarissima quæq; & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quinta pars, lugubris expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc vers. de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq.* Non dedi mutuum] *id est, hæsi quàm simplicissimè functioni meæ, nihil præterea egi cũ istis hominibus, ab omni occasione litis quæ humanitus moveri potuisset, superstedi prudens: quod synecdochicè designatur hìc mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & seq. vers. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus alteris.* An non] *id est, isti qui residuum a se superstites fore putant, te verò extinctum irritum interminantur, peribunt ipsi a Chaldæis, tu autem residuus eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà* 40. *nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quòd metuas ut frangaris ab istis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id est, chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti a quibus chalybs appellationem habet teste Virgilio lib.* 2. *Georg. & Strabone lib.* 12. *Geographic.* 13 Absque pretio] *ut Psal.* 44. 13. 15 Tu nosti] *ultima pars, oratio: qua Propheta Deo se, suam fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus: cui Deus spondet vicissim omnia salutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *sed servato in functione mea: eclipsis contrarii; ut Genes.* 18. 19. 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propositionis, quã Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo dixerat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versib. deinde curari & servari petit suo & piorum nomine vers.* 18. 17 Indignatione] *adversus populum hunc in peccatis obstirmatum & rejectum a te: quamobrem se solitarium sedisse ait, ut Moschem fecisse legimus Exod.* 33. 7. & *ipse optavit suprà* 9. 2. 18 Similis fallaci] *cùm salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno.* Aquis instab.] *id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Ijobi* 6. 15. & *sequentib. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ. Jeschahh.* 12. 3. 19 Idcirco] *responsũ Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vers. & confirmantis ab omnibus adversis, duobus seq.* Converteris prout] *id est, adhibes te ad ea quæ impero tibi, synecdochicè.* Coram me stas] *id est, ministras mihi, ut interpretatur Mosche Deut.* 10. 8. Educis] *id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & incorrupte ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer.* Reverti] *nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obstirmatione sua.* Non autem tu] *Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertuntur aversi a me; & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà* 14. 14. & *Micæ* 2. 11. 20 Ideo] *nempe quia non revertuntur ad te, sed opponunt se ipsos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, convivijs interdicit: deinde Judæorum peccata contestatus & sententia lata pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, scientiã, infinita, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Propheta orationem ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri. ac postremò accepto Dei mandato summatim fœdus cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

[a] Heb *accipito.*

2 [a]Ne ducito tibi uxorem, neque sunto tibi filii aut filiæ in loco isto.

3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco isto, & de matribus ipsorum quę pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui genuerint ipsos in terra ista:

[b] Heb. *ægritudinum.*

4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non plangentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terrę erunt: & gladio ac fame deficient, eritque cadaver eorum cibo volatilibus cœli & bestiis terræ.

5 'Quin sic ait Jehova, ne ingreditor in domum designatoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis: nam 'recepi pacem meã a populo isto, dictum Jehovæ, benignitatem & miserationes.

6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra ista, 'non sepelientur, neque plangent eos; [c] neque cæsuram sibi, neque calvitium inducet sibi pro illis *quisquam*:

[c] Heb. *neq; cędetur, neque calvabitur ipsis: impersonaliter.*

7 'Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad consolandum ullum de mortuo; neque bibendum dabunt eis ex poculo consolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.

8 Denique in domum 'convivii ne ingreditor, ut assideas eis ad comedendum & ad bibẽdum:

9 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego facturus sum ut cesset a loco isto ante oculos vestros & diebus vestris, 'vox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ.

Suprà. 5. 19.

10 'Esto autem cùm indicaveris populo isti omnia verba hæc; si dixerint ad te, propter quid elocutus est Jehova contra nos totum malum maximum istud? & quæ est iniquitas nostra, aut quod peccatũ nostrum quo peccavimus Jehovæ Deo nostro?

11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt majores vestri me, dictum Jehovę, & [d] secuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt se eis:

[d] Heb. *abeuntes post.*

me autem dereliquerunt, & legem meam non observarunt:

12 Vos verò [e] pejus feciſtis quàm majores vestri; nam ecce [f] sequimini quisq; sententiã animi sui pessimi non auscultando mihi:

[e] Heb. *malè egistis faciendo præ majoribus.*

13 Propterea ejiciam vos e terra ista in terram quam ignoratis vos & majores vestri, & coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu: 'quandiu non dedero vobis gratiam.

[f] Heb. *itis post aspectum cordis vestri.*

14 'Idcirco ecce dies venturi sunt dictum Jehovæ: quibus 'non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Ægypti:

Infrà. 23. 7. & 8.

15 Sed, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: postquam reduxero eos in terram suam quam dederam majoribus ipsorum.

16 'Ecce ego missurus sum ad 'piscatores multos, dictum Jehovæ, ut piscentur eos; & postmodum missurus sum ad multos 'venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:

17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum, non sunt absconditæ a facie mea, neque est abdita iniquitas eorum ex adverso oculorum meorum.

18 Et rependam 'priùs 'duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam 'cadaveribus rerum detestabilium suarum, & 'abominationibus suis impleverint possessionem meam.

19 'Jehova robur 'meum & munitio mea, perfugium mq; meum in die angustiæ: ad te gentes 'venient e finibus terrę ac dicent, utique 'falsum possidebant majores nostri, vanitatem & [g] inutilia.

[g] Heb. *in quibus nihil utile.*

20 An facturus esset sibi homo deos? atquĩ isti 'non *sunt* dii.

21 'Idcirco ecce ego faciens ut experiantur 'illi vice hac, demonstrabo 'his manum meam & potentiam meam; ut cognoscant nomen meum esse Jehovam.

CAPUT XVII.

[a] Heb. *ungula sive ungue.*

1 'PECCATUM Jehudę scriptum est 'stylo ferri, & [a] scalpro 'lapidis perduturni, 'exaratum in tabula cordis eorum, ad cornua 'altarium vestrorum:

2 'Cùm recordentur filii illorum altarium suorum, & lucorum suorum, ad arbores virentes, ad colles altissimos.

Sup. 15. 13.

3 'Montem meum cum 'ipso agro, copias tuas, omnes thesauros tuos direptioni exponam, *propter* excelsa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:

4 Ita 'intermissionem facies tu, & *qui sunt* apud te possessione tua quam dederam tibi, faciamque ut servies inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendistis in ira mea, *qui* usque 'in seculum inflammabitur.

5 'Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, & statuit 'carnem brachium suum; a Jehova autem recedit [b] animus ejus.

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *videt: sic vers.* 8.

[d] Heb. *habitat.*

6 Erit enim similis 'nudatissimæ *arbori* in loco campestri, quæ non sentit cùm advenit 'bonum; quæ [d] sita est *in* siccissimis *locis* in deserto, terra 'salsuginosa & inhabitabili.

7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, & cujus confidentia *est* Jehova:

Psal. 1.

8 Nam erit similis arbori plantatæ secundum aquas, & secundum processum aquarum mittenti radices suas, quæ non sentit cùm advenit æstus, sed sunt folia ejus virentia: & anno 'cohibitionis non est 'solicita, neq; desinit quin faciat fructum.

9 'Fraudulentum 'cor ipsum supra omnia, & mortiferum est; quis cognoscat ipsum?

10 Ego Jehova 'scrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; secundum vias suas, secundum fructum actionum suarum.

Psal. 7. 10.

11 'Ut perdix colligit ova sed non, [e] excludit, ita comparans divitias sed injuria; 'medio diebus suis derelinquet eas, [f] & tandem erit stultus.

[e] Heb. *parit.*

[f] Heb. *& in fine suo.*

12 'Solium gloriæ, *soliũ* excelsi inde a principio; *est* locus sanctuarii 'nostri.

13 'O expectatio Jisraëlis Jehova, omnes derelinquẽtes te erubescant: 'castigationes meę in hac terra 'conscribantur, quia dereliquerũt 'scaturiginem aquarum perennium Jehovam.

14 'Sana

14 Sana me Jehova & sanabor, ſerva me & ſervabor; quia laus mea es.
15 Ecce iſti dicunt ad me, ubi *eſt* verbũ Jehovæ? eveniat jam:
16 Atqui ego non urſi ne *eſſem* paſtor g obſequens tibi, & diem mortiferum non concupivi, tu noſti: quod prodiit ex labiis meis, coram facie tua eſt.
17 Ne ſis mihi terrori, receptus meus es in die mali.
18 Erubeſcant qui perſequuntur me, ne autem erubeſcam ego; terreantur ipſi, ne autem terream ego: adduc contra eos diem mali, & h dupla contritione frange eos.
19 Sic edixit Jehova mihi, abi ut conſiſtas in porta i popularium iſtorum, per quam ingrediuntur reges Jehudę & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruſchalaimorum:
20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ Reges Jehudæ, omnesq; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruſchalaimorum, qui ingredimini per portas iſtas.
20 Sic ait Jehova, cavete k vobis ipſis: & ne portetis onera die ſabbathi, aut inferatis *ea* in portas Jeruſchalaimorum:
21 Neque educatis onera e domibus veſtris die ſabbathi, neque ullum opus faciatis: ſed ſanctificate diem ſabbathi quemadmodum præceperam majoribus veſtris.
23 Qui non auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam; non auſcultando neque accipiendo eruditionem.
24 Erit enim ſi l omnino auſcultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die ſabbathi: & ſanctificando diem ſabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;
25 Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes ſedentes ſuper ſolium Davidis, vecti curribus & equis, ipſi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: m conſiſtatq; civitas hæc in ſeculum:
26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruſchalaima, tum e terra Binjaminis, tum ex loco humili, & ex ipſo monte, atque ex Auſtrali plaga afferentes holocauſtum & ſacrificium munuſque cum thure: & adducentes n euchariſtica in domum Jehovæ.
27 Quòd ſi non auſcultaveritis mihi ut ſanctificetis diem ſabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruſchalaimorum die ſabbathi; utique accendam ignem o in portis ipſius, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum, & non extinguetur.

g Heb. *poſt te.*
h Heb. *dup'o contritionis.*
i Heb. *filiorum populi.*
k Heb. *animabus veſtris.*
Exod. 20. 8. & 23. 12. & 31. 13.
l Heb. *auſcultando.*
m Heb. *conſideat.*
n Heb. *gratiarum actionem: ſyncedochice.*

ANNOTATIO IN CAPUT XVI.

1 Et fuit] *Hujus concionis, quæ eodem argumento eſt cum præcedentibus ſummæ partes ſunt quatuor præter inſcriptionem verſ. 1. prima eſt propoſitio judiciorum Dei cum typo triplice, uſque ad verſ. 10. ſecunda eſt conteſtatio Judæorum de peccatis ipſorum, inſerta piorum conſolatione de inſtauranda Eccleſia, & judicii denuntiatione, uſque ad verſ. 5. capitis 17. tertia eſt confirmatio propoſitionum præcedentium, uſq; ad verſum 19. poſtrema eſt concluſio a brevi repetitione fœderis, promiſſionumq; , & minarum comprehenſarum fœdere.* 2 Ne ducito] *hujus propoſitionis typi & partes ſunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus verſibus; ſecundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore conſolationis locum, a verſ. 5. ad 8. & nullam planè lætitiam, verſ. 8. & 9.* 5 Quin] *alter typus & pars propoſitionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine perſequitur: prima eſt, ut qui in luctu ſunt, antequam efferatur funus, a deſignatoribus ſive magiſtris funebrium cæremoniarũ informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compoſitum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca deſignatores vocant; ſecunda eſt proſecutio funeris: tertia eſt lugentium conſolatio elato funere: quas partes Propheta perſequitur, verſibus ſeq.* Recepi] *id eſt, ſubtraxi & ademi.* 6 Non ſepelient.] *id eſt, nulla adhibebuntur deſignatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæſur.] *quam a gentibus acceptam Judæi obſervabant, contra legem, Levit. 19. & Deut. 14.* 7 Neque impart.] *id eſt, comites qui funus proſecuti fuerint, non conficient ſilicernium, id eſt, cœnam qua veteres funus executi utebantur ad conſolandos proximos & neceſſarios mortui: ſic Jecheẓk. 24. 17. & ſeq.* 8 Convivii] *videlicet ullius quod celebretur hilariter & feſtivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut ſuprà 7. 34.* 10 Eſto autem] *ſecunda pars concionis (ut diximus in verſum 1) qua Deus per prophetam primùm Judæos conteſtatur & ſententiam fert exilii, quatuor verſibus, deinde bonos promiſſionibus inſtaurandæ Eccleſiæ erigit, verſ. 14. & 15. ac poſtremò ſingulas hujus conteſtationis & promiſſionis partes exornat, ſequentibus.* 13 Quamdiu] *id eſt, toto tempore quo vos decrevi exulare, nequi vobis conciliare gratiam apud dominos veſtros, ut factum eſt temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba μετάβατικα ad ſequentem promiſſionem.* 14 Idcirco] *nimirum quia tempus ſimiliter conſtitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id eſt, majus erit poſterius beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obſcurabit. Nam beneficium hoc non ſimpliciter ad tempus reverſionis Cyro regnante pertinet; ſed ad totum illud tempus quod reverſionem eſt conſecutum, uſque in adventum Chriſti: ut perſtringit verſus ſequens, & copioſiùs explicant tres verſus ultimi, hoc capite.* 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in verſum 10. primùm judicis efficiendi in Judæis quod verſ. 13. Deus denuntiaverat, comprehenſa tribus verſibus: deinde promiſſæ inſtaurationis, tribus alteris; ac poſtremò conteſtationis qua Deus ad ſeveram ſententiam ferendam adducitur, verſibus quatuor cap. ſequentis.* Piſcatores] *id eſt, Ægyptios verſantes in aquis & piſcationi deditos: ut narrat Jeſchahhja 19. nam Parhho Neco interfecit Joſchijam, Joachazum vinctum abduxit, & regioni impoſuit mulctam preficiens Jehojakimam 2. Reg. 23. 29. & ſeq.* Venatores] *Chaldæos ſive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab iſto venationis genere, id eſt, latrones maximos, vide Geneſ. 10. 8. & 9. complementum verò 2. Reg. 24. & 25. & infrà ultimo.* 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promiſſi, verſ. 14. & 15.* Duplum iniquit.] *id eſt, pœnarum abundè: ut Jeſchahh. 40. 2.* Cadaveribus] *id eſt, humanis ſacrificiis, quibus ſe litare abominandis ſuis idolis exiſtimabant: ut infrà 19. & Jecheẓk. 16.*

Abominationibus] *id est, idolis abominandis.* 19 Jehova] *apostrophe ad Deum, qua transit Propheta ad secundum exornationis locum de promissionibus magnificis restituendæ Ecclesiæ, tum ex pris Judæorum reliquis, de quibus suprà vers.* 15. *tum ex Gentibus ad Deum conversis per illustrationem Evangelii gloriæ Christi.* Meum] *& sanctarum videlicet reliquiarum, quas ad salutem prædestinaveris ex populo meo.* Veniunt] *fide & resipiscentia.* Falsum] *confessio Gentium, quam confirmant seq. vers. de vanitate idololatriæ.* 20 Non sunt dii] *re ipsa videlicet, etsi opinione sunt: suprà* 10. 3. 21 Idcirco] *nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei.* Illi] *Judæi, executione sententiæ meæ.* His] *gentibus convocandis ad fidem Evangelii.*

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] *Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus versibus; & sententia contra eos lata, duobus alteris, ut fuerant proposita suprà* 16. 11. *& sequentibus: sensus est, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impressum esse, & ipsos adeò obduratos, ut desperetur de ipsorum resipiscentia.* Stylo ferri] *id est, fortissimo, qualem esse oportet quo ferrum inciditur.* Lapidis p.] *id est, scalpro valentissimo, quali opus est ad scalpendos lapides firmissimos, qui in æternitatem servantur, neque gelicidiorum tempestate, neque tactu ignis, neque asperginibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Stationenses lapides esse narrant Vitruvius lib.* 2. *de architectura cap.* 7. *& Plinius lib.* 36. *natur. hist. cap.* 22. *Nam ab hac firma & solida natura istius lapidis orta est Hhebræa appellatio, quasi lapidem servabilem dicas: quod plerosq; interpretes adduxit ut exponerent adamas.* Exaratum] *id est, ita impressum ut intimè hæreat, & foris sit expositum, privatè & palam.* Altarium vestror.] *apostrophe ad Judæos, idololatriam indignissimam exprobrans.* Cùm record.] *confirmatio præcedentis dicti de obfirmatione Judæorum, ab ipsa puerorum testificatione; qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, sed idolorum semper recordantur: ut suprà* 7. 18. 3 Montem meum] *Tzijonem ubi erat templum, de quo suprà* 7. Ipso agro] *id est, Judæa tota.* 4 Intermissionem f.] *id est, ad tempus exulabis, & terra habebit intermissionem a te tuisq; omnibus: alludo ad legem Exod.* 23. 11. *Deuteronom.* 16. *ex interminatione quæ est Levit.* 26. 34. *& sequent.* In seculum] *id est, longum tempus, ut Exod.* 21. 6. *fuit enim spatium annorum septuaginta, infrà* 25. 11. *& 29.* 10. 5 Sic ait] *tertia pars, confirmatio præcedentium propositionum de improborum casu & bonorum salute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primum est propositio justitiæ Dei in omnes, versibus quatuor, secundum, exornatio, quatuor alteris; tertium est optatum Prophetæ pro salute Ecclesiæ & sua, vers.* 13. *& 5. sequentibus, justitiæ autem divinæ argumenta sunt duo; unum contra improbos, hoc & sequente versu; alterum erga bonos, vers.* 7. *& 8. prout superiore capite posita fuerant in contestatione.* Carnem] *vide Jeschahh* 31. 1. *& sequent.* 6 Nudatissimæ] *vide Psal.* 102. 18. *Hoc autem de arbore accipiendum esse tum adjuncta ostendunt, tum antithesis vers.* 8. Bonum] *id est, imbrem, aut aliud aliquid tempestivum plantis & commodum.* Salsuginosa] *id est, infructuosa: ut ostendit antithesis Psal.* 107. 34. 8 Cohibitionis] *id est, quo cohibentur tempestates fructibus accommodæ, sive imbres, sive æstus, sive aliud impedimentum, tanquam vindemians intempestivè proventuros fructus.* Solicita] *metaphoricè, ad significandam fidei in viro bono* πληροφοριαν. 9 Fraudulentum] *secundum membrum, ut diximus in versum* 5 *quo tacitè occupatur objectio: atque unde futura esset ista administratio, ut bonis bene sit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita sit multiplex, ut a nemine pervestigari possit; bonorum verò expectatio nusquam appareat: respondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuosos novit & corrigit Deus, tribus vers. & bonu certissimè prospicit, vers.* 12. *unde sequitur precatio Prophetæ ad Deum,* 6. *vers.* Cor ipsum] *videlicet hominis; cùm neq; alius notum esse possit, neque ipsum sibi: adeo malitia, infirmitatibusq; abundat, & ignoratione: perstringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deũ & Prophetas ejus a se ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem.* 11 Ut perdix] *sensus est, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectum ponere, ut ea foveat & excludat simul; persæpe tamen accidere ut aut ipsa intercipiatur ab aucupe, aut ova frangantur a mare pruriente, aut a cuculio, deniq; aliqua ratione impediatur ne collecta ova per justum tempus fovere possit ut excludantur pulli: sic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congestis suis thesauris spolientur tempestivè, & rebus partis abuti non possint pro expectatione sua.* Medius d.] *ut Psalm.* 102. 25. 12 Solium gloriæ] *altera pars responsionis, unde sit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioso, excelso, sempiterno, & semper in Ecclesia versante, bonisq; adstante.* Nostri] *id est, piorum, ex quibus constituitur Ecclesia.* 13 O expectatio] *oratio brevis Prophetæ sumpta occasione ex præcedente versu, qua Deum precatur ut inimicos suos perdendo gloriæ suæ consulat, & Prophetæ suo; quæ duo proleptice hoc vers. posita in sequentibus copiosius exponuntur.* Castigationes meæ] *id est, conciones quascunque habui ad castigandum & reducendum populum hunc.* Conscribantur] *id est, hic te præsente, & coram aliis a te velut judice in acta referantur.* Scaturiginem] *ut suprà* 2. 13. 14 Sana me] *prior postulati locus spectans ad secundum membrum prolepseos præcedentis vers. per* ἐπιφωνιν *Hhebræis frequentissimam. Petit enim Propheta sibi a Deo prospici, versibus quatuor; deinde retundi adversarios, vers.* 18. *Petitionis autem quam facit pro se ipso, membra sunt duo: unum, ut Deus ipsum magis ac magis sanctificet, & conservet ad gloriam suam, hoc versu; alterum, ut Deus testimonium perhibeat functioni ipsius adversus refractarios & illusores Dei, tribus sequent.* Sanabor] *videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita versantur, laborant ex suis infirmitatibus, & Dei beneficio ab eis exoptant liberari, quod figuratur Joan.* 13. 10. Laus mea] *id est, certa fiducia glorior de te apud omnes adversarios, ac proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum esset tibi inglorium.* 15 Dicunt] *ut apud Jeschahh.* 5. 18. *& 19.* 16 Non ursi] *defensio Prophetæ adversus ludificationes contumaciun, a vocatione Dei & functione sua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primùm vocatio mea est a te, cui ego malui obsequi quam subterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberã; quæquidẽ vita mihi futura fuisset mortifera, ut tu fueras interminatus suprà* 1. 17. *& antea Jonæ*

exemplo

exemplo oſtenderas: deinde functio mea, fidéſque & diligentia quam ad functionem adhibui, tibi ſunt perſpectiſſimæ: denique tum in vocatione, tum in functione explorata eſt tibi conſcientia mea. 17 Terrori] *quem interminatus fueras ſubterfugienti vocationem tuam, ſuprà ibidem.* Receptus meus] *ex promiſſione, ſuprà* 1.8. & 19. & 15.20. 18 Dupla contr.] *ut ſuprà.* 16.18. 19 Sic edixit] *ultima pars, concluſio a ſumma repetitione fœderis uſq; ad verſum* 24. *deinde conjunctarum promiſſionum, minarumq; inde ad finem.* 21 Ne portetis] *id eſt, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur ſabbathis, ſynecdoche: ut Feſchahh.* 56.2. *Nam eo die commodiùs ſibi ſuis rebus incumbere videbantur: ut Nechem.* 13.15. & *ſeq.* 25 Ut ingrediantur] *id eſt, ut regnum totum permaneat florentiſſimum.* 26 Tum ex loco] *id eſt, ex ſingulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus: nam ita diſtribuitur ſors Jehudæ, Jehoſch.* 15. 27 In portis] *id eſt, in toto termino, ſynecdochicè.*

Caput XVIII.

Deus typo & ſermone per Iirmejam Judæis ſuam jus & facultatem in ipſos exponit; & ad reſipiſcentiam hortatus conteſtatur ipſos impietatis nomine, judicúmque venturum denuntiat: poſtremo Propheta impium contra ſe conſilium exponens, Dei fidem implorat ad defenſionem ſui, & pœnam adverſariorum.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Surge, & deſcendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.

3 Deſcendi itaq; in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in ſuis ſellis.

4 Cumq; corrumperetur vas illud quod ipſe faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum viſum eſt in oculis ipſius figuli facere.

[a] Heb. *revertit ſe eſt & fecit.*

5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

6 'An ſicut figulus iſte non poſſem facere vobis, ô domus Jiſraëlis? dictum Jehovæ: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos eſtis in manu mea, ô domus Jiſraëlis.

7 'Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulſurum & demoliturum & perditurum momento:

8 Converſa gente illa a malo ſuo contrà quàm locutus fuero, 'pœnitebit quoq; me ejus mali quod cogitaverã facere ei.

9 E contrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:

10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auſcultando voci meæ; viciſſim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.

11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum, dicendo; ſic ait Jehova, ecce ego 'fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quiſque a via ſua peſſima, & bonas efficite vias veſtras, actioneſq; veſtras.

Suprà 7.3.

12 'Dicunt autem, animum abjicimus *revertendi*; ſed [b] cogitationes noſtras ſequamur, & quiſque ex ſententia animi, ſui peſſimi faciamus.

[b] Heb *poſt cogitationes noſtras eamus, & quiſque aſpectũ cordis ſui, &c.*

13 'Idcirco ſic ait Jehova, interrogate jam inter gentes 'quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jiſraëlis.

14 'An deliciturus eſſet *viator* præ rupe agrum? *præ* [c] nivoſo Libano? an deſererentur aquę *præ* [d] inſolenter frigidis fluentes?

[c] Heb. *nive Libani*: by-*pallage.*

15 Nam obliti ſunt 'mei populus meus, vanitati adolent: & 'faciunt ut impingant inter ſe in viis ſuis, a ſemitis [e] perpetuis, 'eundo itineribus *multis*, via non aggeſta:

[d] Heb. *extraneis frigidis*: *ſic accipitur vox ex* Iranei Jeſchah. 28.21.

16 Ut exponam terram eorum deſolationi, ſibilis perpetuis: quiſquis tranſiturus eſt per eam obſtupeſcat, & 'agitet caput ſuum,

[e] Heb. *ſeculi*: *ſic verſ. ſeq. Infrà* 19. & 25.9.

17 *Velut* [f] Euro diſpergam illos coram inimico; 'cervice, non autem facie *obverſa* reſpiciam eos tempore calamitatis ipſorum.

[f] Heb. *vento Orientali*: *ut* Exod. 14.21.

18 'Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes, 'nam non eſt peritura lex a Sacerdote, & conſilium a ſapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum 'propter iſtam linguam, & 'ne attendamus ad ulla verba ejus.

[g] Heb. *venite, bis hoc verſ.*

19 'Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.

20 'An rependendũ eſt pro bono malũ, quòd fodiunt foſſam [h] mihi? recordare me ſtetiſſe coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum æſtum tuum ab eis.

[h] Heb. *animæ meæ.*

21 'Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, ſintque uxores eorum orbæ ac viduę, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prelio.

[i] Heb. *per manus gladii*: κατ' ἐξοχήν.

22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repentè; quia foderunt foſſam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.

[k] Heb. *ſint interfecti mortis.*

23 Nam tu Jehova noſti totum conſilium eorum contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conſpectu tuo ne deleto: ſed propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

[l] Heb. *ſint propulſi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis præter inſcriptionem verſus* 1. *tres ſunt in univerſum partes: prima eſt propoſitio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & juſto judicio perdituræ, uſque ad verſum* 12. *ſecunda eſt conteſtatio ipſorum contumaciæ, uſque ad verſum* 18. *tertia eſt Prophetæ oratio propter nefariam illorum contra ipſum conſpirationem, & Dei gloriam. Propoſitionis partes ſunt, typus, uſque ad verſ.* 5. & *anagoge typi, uſq; ad* 12. 3 Sellis] *ſigularibus.* 6 An ſicut] *anagoge, ſive ſumma accomodatio typi quæ deinde exornatur per theſin, verſib. quatuor; & accommodatur hypotheſi, verſ.* 11. 7 Cũ eloquar] μεταλοχὴν *verborũ perſpicuitatis cauſa, hic & ver.* 9. *mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Ge.* 6.6.

De hoc autem argumento vid. Jechezk. 3. & 33. 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter se animos contumaces confirmantium.* 13 Idcirco] *contestatio similis ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu: & duabus similitudinibus, vers. 14 & 15. deinde judicium eventurum confirmat, vers. 16. & 17.* Quis audierit] *nedum fecerit, emphasis. ut 1. Cor. 5. 1.* 14 An delicturus] *sensus est, nullus est viator tam demens, qui asperis iter aut saxosum nivosumq; anteponat plano & facili: neq; est homo qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimio gelu aut nimia frigiditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀντιθεσις, sequentis vers. similia hæc duo per ὑστέρον explicans.* 15 Mei] *qui sum sciaturigo aquarum perennium, suprà 2. 13. & 17. 13.* Faciunt ut imp.] *ut suprà ostendit vers. 12.* A semitis] *id est, stineræ planæ & tritæ, quæ Deus proponit, deserentes.* Eundo itin.] *id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.* 16 Agitet caput] *id est, ludificetur & subsannet, ut 2. Reg. 19. 21.* 17 Cervice non] *id est, non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent aspicere; sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Proverb. 1. 26.* 18 Præterea] *transitio ad tertiam partem, per narrationem improbi & præfracti Judæorum consilii adversus Jirmejam: quæ occasio fuit ut eo amplius se ipsum Deo committeret oratione sequente.* Nam non est] *id est, Pseudopropheta est, non possunt quæ iste prophetat evenire omnibus ordinibus quos constituit Deus: Ecclesia penes nos est, non potest Deus Ecclesiam suam & ordines quos in Ecclesia constituit perdere: ut suprà 5. 12.* Propter istam lin.] *id est, quia audacter res importunas falsas, & odiosas lingua sua effutit, & impudens Pseudopropheta est.* Ne attend.] *id est, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quecunque ad probationem sui adducturus esset, nam indignus est qui audiatur jam plus satis auditus est, qui non assentitur nostris ordinibus; sed ab illis condemnatus est. Quamobrem hoc ipso verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt isti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de adversariorum supplicio: quæ duo prolepticè notata hoc vers. sequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expositio prioris membri prolepsios, qua ostendit Propheta se indignissimè mala ab eis perpeti quibus bene cupiverat feceratq;.* 21 Idcirco] *expositio posteriori membri: cujus postulata non ex studio carnis, sed ex testificatione spiritus Dei profecta sunt, qui Prophetam tum de obfirmatissima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem.*

Caput XIX.

Deus per Prophetam typo & sermone Judææ toti cladem & eversionem summam prænunciat: quæ audita Paschhur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & postridie injuriæ factæ nomine sententiam de captivitate sua ignominiosa & suorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum conversus adducit vocationem suam, expostulat de suis perpessionibus, fidem Dei vocantis implorat in adversarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum suorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 SIC ait Jehova, abi & compara [a] lagenam figuli testaceam; [a] adhibens [a] de senioribus populi, & de senioribus sacerdotum.

2 Deinde [a] progressus in [a] vallem filii Hinnomi, quæ *est* ad ostium [a] portæ [b] orientalis; proclamato [a] ibi verba illa quæ edixero tibi.

3 [a] Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum malum contra locum hunc, quod quisquis audiverit, [a] tinnient aures ejus.

4 [a] Eò quòd dereliquerunt me, & [a] alienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipsi, majoresque eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc sanguine [a] innocentum:

5 Et ædificaverunt excelsa Bahhalis ad comburendum filios suos igne, holocaustis Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:

6 Idcirco, ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius [a] Topheth, aut vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectionis.

7 Nam exhauriam consilium Jehudæ & Jeruschalaimorum in [a] loco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis suis, & manu quærentium animam ipsorum: tradamq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & bestiis terræ:

8 Et exponam civitatem hanc desolationi & sibilo: quisquis transibit prope eam, stupebit, & sibilabit propter omnes plagas ejus. *Sup. 18. 16.*

9 Faciamque ut comedant carnem filiorum suorum, & carnem filiarum suarum, & quisq; carnem amici sui comedant; [a] præ oppressione & præ angustia qua angent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 [a] Deinde frangito ipsam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri sunt tecum.

11 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, [a] quod non potest curari amplius: & Tophethi [d] sepelientur, eò quòd nullus supererit locus ad sepeliendum.

12 Ita facturus sum loco isti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem istam similem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruschalaimorum, domusque Regum Jehudæ ut locus Tophethi, immundissimæ: omnes domus illæ super quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reversus Jirmeja Tophetho, quò miserat ipsum Jehova ad prophetandum; substitit in atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum contra civitatem hanc

[a] Heb. *& de senioribus*

[b] Heb. *solaris.*

[c] Heb. *ascenderat in cor meum. Suprà. 7. 32*

[d] Heb. *sepelient; impersonaliter.*

hanc & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus sum contra eā: quia obdurarunt cervicem suam, ut non auscultarent verbis meis.

CAPUT XX.

1 AUDIENS autem Paschchur filius Immeris Sacerdos, qui erat præfectus anteceſſor in domo Jehovæ; Jirmejam prophetantem verba ista,

2 Percussit Paschchur Prophetam Jirmejam: posuitque eum in cippo qui *erat* in porta Binjaminis summa, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem postridie cùm eduxisset Paschchur Jirmejam e cippo; ut diceret ad eum Jirmeja, non Paschchurem vocat Jehova nomen tuum, sed Magor-missabibum.

a Heb. *daturus sum te formidini*: *hypallage.*

4 Nam sic ait Jehova, ecce ego[a] inditurus sum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum suorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniæ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robur civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus est pretiosum; denique omnes thesauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipsorum, ut diripiant eos, & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

b Heb. *habitatores domus tuæ.*

6 Tu quoq; Paschchur & omnes[b] domestici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi sepelêris, tu & omnes amantes tui quibus prophetasti falsò.

7 Pellexisti me Jehova, quando pellectus sum, fortior fuisti me, & prævaluisti: sum derisioni toto die, totus iste *populus* subsannat me.

8 Nam ex quo proloquor, exclamo, violentiam & vastationem clamo: quia est verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.

9 Si dicam, non commemorabo eum, neq; loquar amplius nomine ejus: atqui est in[c] animo meo quasi ignis ardens inclusus ossibus meis, & defetiscor sustinendo, nec possum amplius:

c Heb. *corde*

10 Quamvis audiam infamem sermonem multorum Magor-missabibi, *dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis[d] qui pacem colere debebat mecum, observantium claudicationem meam: fortassis pellicietur & prævalebimus, aut sumemus ultionem nostrā de eo.

d Heb. *pacis meę.*

11 Atqui Jehova adest mihi similis potenti formidabili: idcirco qui persequuntur me impingent, neque prævalebūt, erubescent valde cùm non secundabuntur, cùm ignominia[e] perpetua non poterit tradi oblivioni.

e Heb. *seculi*

12 Itaque ô Jehova exercituum probans justum inspiciens renes & cor, videam ultionem tuam de istis, quia tibi revelavi causam meam.

Infrà. 23. 40

Sup. 11. 20.

13 Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu maleficorum, *dicentis*,

14 Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne sit benedictus.

15 Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus est tibi filius mas; [f] valde lætificavit eum;

f Heb. *lætificando.*

16 Sitq; vir ille similis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum, cùm audivisset clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:

17 Quòd non affecerit me morte, *egressum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea sepulchrū meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò:

18 Ecquare e vulva egressus sum ut viderem molestiam ac mœrorem, & consumerentur pudore dies mei?

ANNOTATIO IN CAPUT XIX.

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potissimùm: primum est de prophetia quam ex mandato Dei typo & sermone Judæus præsignificavit Jirmeja, toto hoc capite; secundū est de certamine quod servo Dei prophetanti fuit oblatum, & singulari denuntiatione Prophetæ in adversarios. 6. primis versib. capitis 20. tertium est precatio inde ad finem usq.* Lagenam] *ad typum qui exponitur infrà vers.* 12. De senioribus] *id est, certos homines authoritate prælatos ex utroque ordine civili & Ecclesiastico tibi adjungito; ut in illa sistas quodammodo totum Judææ corpus.* 2 Progressus] *nimirum a suburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Jehosch.* 15. 8. Portę Orient.] *de qua Nechem.* 3. 29. *nam eandem esse demonstratur infrà ver.* 14. Ibi] *videlicet utrobique in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut feciſſe postea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes sunt duæ: prophetia ipsa, usque ad versum* 10. *& typus, versibus quatuor; Prophetię autem summa est hoc versus; exornatio, sequent.* Tinnient aur.] *vide* 1. *Schem.* 3. 11. 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm causas duobus versibus; deinde judicium & pœnas, vers.* 6. *& seq.* Alienum reddid.] *id est, effecerunt peccatis suis ut non amplius agnoscam pro meo.* Innocentum] *quos sacrificarunt Moleco, suprà* 7. 31. *& proximè seq. versu.* 6 Topheth] *vide Jeschahh.* 30. 33. 7 Loco hoc] *id est, urbe Jeruschalaimorum & toto agro, synecdochicè.* 9 Prę oppress.] *ex comminatione, Deut.* 28. 53. 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in versum* 3. *cujus explicatio sequentib. continetur.* 11 Quod non pot.] *id est, restitui in statum pristinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & pristinæ dignitati ac amplitudini restitutum.* 14 In atrio d.] *ad ostium portæ Orientalis, de qua vers.* 2.

In Caput XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit ſubeundum Prophetæ, duobus verſibus & ſingulari denuntiatione publicorum privatorumq́ judiciorum Dei, quatuor ſeq.* Immeris] *ex decima-ſexta Sacerdotum ſorte, 1. Chron. 24. 14.* Præfectus antec.] *id eſt, ſecundus a Sacerdote ſummo, ut erat Elbhazar vivo Aharone patre, Num. 4.* 2 Cippo] *vide 2. Chron. 16. 10.* In porta] *de qua 2. Chron. 23. 20.* 3 Diceret] *ſingularis denuntiatio judicii divini in Paſchchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliorum circunſtantiarum, ac cauſæ.* Paſchchurem] *id eſt, qui extendit pallorem; ſive efficit authoritate & violentia ut palleſcant homines undique & ab ipſo metuant: ſicut in Jirmeja opere demonſtraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antitheſi. Vox enim compoſita eſt ex duobus verbis, quorum prius diffundere eſt, ut Levit. 13. poſterius palleſcere, Jeſchahh. 29. 22.* Magor-miſſ.] *id eſt, formidinem circumquaque, pro eo quod eſt, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.* 7 Pellexiſti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur; oratione, uſque ad verſum 13. & laudatione, inde ad finem uſque. In oratione verò primùm Propheta narrat neceſſitatem functionis ſuæ & adverſantium certamina, quatuor verſibus; deinde opem Dei præſentiſſimam, verſ. 11. ac poſtremò optatum, verſ. 12.* Pellectus] *ad ſuſcipiendam & obeundam functionem meam. quaſi dicat, tu unus mihi author es vocationis meæ, & recuſanti vim quodammodo attuliſti, ſuprà 1. 17. & 17. 16.*
8 Ex quo proloq.] *id eſt, cœpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id eſt, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor, quæ mihi clamores miſerabiles extorquent, faciuntq́ ut expoſtulem tecum de violentia & vaſtatione quam moliuntur adverſum me: metalepſis.* 9 Si dicam] *id eſt, atque nunc etiam ſi impedimentis illis deterritus ſtatuerem ſupersidere a functione hac, non poſſem: tanta eſt vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in ſermonem propheticum erumpere: ſic Ijobi 32. 18. & ſeq.* Eſt in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente verſ.* Nec poſſum] *videlicet ſuſtinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *qui ſequentibus verbis ſpeciatim exponuntur, numerum Paſchchuris, Pſeudoprophetarum, amicorum, & inimicorum.* Dicentium indic.] *periphraſis Pſeudoprophetarum, qui nundinantur cum populo dicentes, quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Micæ 2. 11.* Claudicat.] *tũ a functione, tum a vita mea, ut ſequentia verba docent. eandẽ metaphoram vide Pſal. 35. 15. & 38. 18.* 11 Non ſecundabuntur] *id eſt, non ſuccedet quod optant adverſum me; ſed ipſi perpetua confuſione a Deo afficientur.* 12 Itaque] *oratio, ut antè diximus, ultionem petens de adverſariis non ex carnali & privato ſtudio, ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei, conſcientiæ decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ deſyderio in defendenda præſtandáq́ veritate.*
13 Canite] *altera pars, laudatio Dei, ut diximus in verſum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione ſua & piorum omnium, quos graviſſimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates ſequentibus verſibus amplificantur per ethopœiam, tanquam ſi quis pius obſeſſus malis conturbaretur ne acquieſceret Deo, & ſermone inveheretur in diem nativitatis ſuæ. quaſi dicat, eum meritò celebrandum eſſe, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntes calamitatum, ſed de exitu propè deſperantes liberat providentia omnipotente, paternáq́ benevolentia.* 14 Maledictus] *ethopœia pii circumventi malis graviſſima, cui ſimilis eſt Ijobi 3.* 16 Similis civitatibus] *id eſt, malè perierit, ut civitates illæ, Geneſ. 19. 24. & ſequentibus.* Cùm audiviſſet] *id eſt, cùm noctu & interdiu, clàm & palàm, privatè publicèq́, impudentiſſimam & projectiſſimam ad omnia peccata audaciam libidinemq́, cruium percepiſſet Deus: ut Deus ipſe teſtatur, & facta comprobant Geneſ. 18. & 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Geneſ. 18. 20. & 19. 13.*

CAPUT XXI.

Tzidkija obſeſſis Jeruſchalaimis Prophetam conſulit; qui ad poſtulatum Regis reſpondens peſtem, famem, & gladium prænuntiat, expugnationemq́ oppidi: quamobrem populo dat conſilium ut vitæ ſuæ proſpiciat deditione, & domui Regis nominatim ut ſibi conſulat reſipiſcentia.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm miſiſſet ad ipſum Rex Tzidkija Paſchchurem 'filium Malcijæ, & Tzephanjam 'filium Mahhaſejæ Sacerdotem, ut dicerent,
2 Conſule quæſo pro nobis Jehovam, quia Nebucad-netzar Rex Babyloniæ bellum gerit contra nos: fortè facturus eſt Jehova nobiſcum pro omnibus mirabilibus ſuis, ut aſcendat ille a nobis.
3 'Dixit autem Jirmeja ad eos: ſic dicitote ad Tzidkijam:
4 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ecce ego 'averſurus ſum inſtrumenta bellica quæ ſunt in manu veſtra, quibus pugnatis adverſus Regẽ Babyloniæ, & adverſus Chaldæos qui obſident vos extra murum; & recepturus illos 'intra civitatem hanc.
5 'Nam præliaturus ſum ego vobiſcũ manu extenta & brachio forti; idque ira & æſtu ac fervore magno,
6 Et percuſſurus habitatores civitatis hujus, tum homines, tum jumenta: peſte magna morientur.
7 'Poſtea autẽ, dictum Jehovæ, tradã Tzidkijam Regem Jehudæ, ſervoſque ejus, & populum ipſum, id eſt, qui reſidui fuerint in civitate hac a peſte, a gladio, & a fame, in manũ Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum inimicorum ipſorum, ac in manum quærentium animam ipſorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis, neque clementia utetur, neque miſerebitur.
8 'Ad populum verò hunc dicito, ſic ait Jehova: ecce ego propono vobis 'viam vitæ, & viam mortis.
9 Qui deſidebit in civitate hac, morietur gladio, aut fame, aut peſte: qui autem egreſſus defecerit ad Chaldæos qui obſidẽt vos, utiq́ vivet, eritq́; ipſi anima ſua 'loco ſpolii.

10 Nam

'Heb. *in medium civitatis hujus.*

10 Nam[a] opposui iratam faciem meam civitati huic in malum, ac non in bonum, dictum Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ tradetur ut exurat eam igne.

11 [a]Quod autem ad domum Regis Jehudæ, audite verbum Jehovæ.

[b] Heb. *Judicate.*

12 O domus Davidis, sic ait Jehova, [b]exercete quolibet manè jus, & eripite eum qui[c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

[c] Heb. *raptũ.*

13 Ecce me contra te, [a]ô quæ insides [a]isti cõvalli, rupes istius planitiei, dictum Jehovæ: [a]qui dicitis, quis descendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula nostra?

14 Nam animadvertam in vos secundum fructum actionum vestrarum, dictum Jehovæ, & succendam ignem [a]in sylva illius, qui consumet omnia quæ circunstant illam.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis duæ sunt partes: narratio occasionis ex qua Prophetam Rex voluit cõsuli, duob. ver. & prophetia, reliquis.* Filium Malciję] *e quinta sacerdotum sorte, 1. Chronic. 24. 9.* Filiũ Mahhalî.] *e vigesimaquarta sacerdotũ sorte, 1. Chro. 24. 18.* 3 Dixit autem] *hujus prophetiæ partes in universũ duæ sunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, usque ad versum 8. altera, qua consilium datur, & domus regia populusq; totus ad bonam frugem revocatur, propositis intermunationibus, inde ad finem usque. Calamitates autem prolepticè seq. versu, in duo tempora distribuuntur: unum est, quàm magna & multa incommoda Judæi perpessuri sint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum est, quæ mala oppido capto consecutura sint, ut exponuntur vers. 7.* 4 Aversurus sum] *id est, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defensionem, multis gladio cadentibus, aliis peste & inedia deficientibus: ut indicatur vers. 6. & 7.* 5 Nam præliaturus] *nimirum peste, fame & gladio: prius membrum prolepseos.* 7 Postea autem] *secundum membrum prolepseos, ut supra diximus in vers. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad popul.] *altera pars, continens duo consiliorum genera: unum, deditionis, tribus vers. alterum, justitiæ colendæ, vers. 11. & sequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur sequent. ver.* 9 Loco spolii] *id est, saltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: sic infra 39. 18. & 45. 5.* 10 Opposui] *ut Levit. 17. 10. & 20. 5.* 11 Quod autem] *altera pars consilii; quia regnum ampliùs stare non potest judicio Dei, ut stirps regia saltem vitæ suæ cõsulat resipiscentia.* 13 O quæ insides] *periphrasis propugnaculi Tzijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2. Schem. 5. 9. Nam Tzijonem ab omnibus partibus circunstabant convalles, eratq; ab ortu planicies, quam rupes sive propugnaculum illud defendebat.* Isti convalli] *quę dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes sint, Jehosch. 15. 8.* Qui dicitis] *videlicet præsidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebusæi fecerant, 2. Schem. 5. 6.* 14 In sylva] *id est, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibusque magnatum, quæ ex pretiosa materia a sylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeschahh. 22. 8. sic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2. Reg. 25. 12. & 2. Chron. 36. 19. & infrà 22. 7. & 52. 13.*

Caput XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad resipiscentiam hortatur promissionibus & minis: deinde observata omnium ordinum malitia, primùm Regibus singulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconjæ suas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magistratibus, adhibita tamen consolatione de futura Ecclesiæ restitutione & amplificatione per Christum: ac postremò tum pseudoprophetas falsitatis redarguit, decipientes populum visionum somniorumq; divinorum specie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & severissimum Dei judicium utrisque prænuntiat.

1 [a]SIC ait Jehova, descende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbũ hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudę qui sedes in solio Davidis: [a]tu, serviq́ue tui, & populus tuus, qui intratis per portas istas.

[a] Heb. *facite Sup. 21. 12.*

3 [a]Sic ait Jehova; [a]exercete jus & justitiam, & eripite[b] eum qui rapinam patitur e manu oppressoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto.

[b] Heb. *raptu.*

[c] Heb. *faciẽdo. Sup. 17. 25.*

4 Nam si[c] omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges sedentes pro Davide in solio ejus, vecti curribus aut equis, ipse *Rex* cum servis suis & populo suo;

[d] Heb. *futuram.*

5 Sed si non auscultaveritis verbis istis; per me juro, dictum Jehovæ, in vastitatem[d] abituram esse domum hanc.

6 [a]Nam sic ait Jehova [a]de domo Regis Jehudę, [a]*velut* Gilhhad tu mihi *fueras*, *ut* caput Libani; *mentiar*, nisi disposuero te *ut* desertum ut civitates non habitabiles,

7 Et præparavero contra te perditores, quemque cum instrumentis suis: qui cædent lectissimas cedros tuas, ac dejicient in ignẽ.

8 Itaque transeũtibus gentibus multis prope civitatem hanc; si dixerint[e] alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ isti?

[e] Heb. *vir ad amicum suum.*

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei sui; & incurvantes se diis alienis coluerunt eos.

10 [a]Ne fleatis [a]pro mortuo, neque condoleatis ei; [f]omnino flete pro [a]abeunte, quia non revertetur amplius ut videat solũ [g] natale suum.

[f] Heb. *flendo.*

[g] Heb. *nativitatis suæ.*

11 Nam sic ait Jehova de [a]Schallumo filio Joschijæ Regis Jehudæ, qui regnabat loco Joschijæ patris sui, qui egressus est e loco hoc: non est reversurus eodem ampliùs:

12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic moriturus est; ita terram hanc non videbit ampliùs.

13 [a]Væ

13 'Væ 'ędificanti domum ſuam [h]injuſtitiâ,& cœnacula ſua [i]injuriâ;amici ſui ' ſervitutem exigenti gratis,'& [k]mercedem operis ejus non danti ei:
14 Qui dicit,ædificabo mihi domum [l]ampliſſimam,& cœnacula ſpatioſiſſima; & 'lacerat ſibi feneſtras meas & tectum [m] cedrinum,' deinde pingit Indico.
15 'An regnaturus es,quia tu 'miſces te cum iſta cedro? pater tuus an non' comedit ac bibit? cùm exercuit jus & juſtitiam,tum bene fuit ei.
16 Cùm judicavit cauſam pauperis & egentis,tum bene fuit: 'an non illud eſt? hujus rei ſcientia eſt apud me,dictum Jehovæ,
17 Minimè ſpectare oculos tuos & [n] animum tuum,niſi ad quæſtum tuum;& ad ſanguinem innocentem quem effundas , & ad fraudem, & ad concuſſionem quam perficias.
18 'Idcirco ſic ait Jehova de Jehojakimo filio Joſchijæ Regis Jehudæ,non' plangent eum heu frater mi,aut heu ſoror: 'non plangent eũ heu domine,aut heu decus ejus:
19 'Sepultura aſini ſepelietur,tractus & projectus ultra 'portas Jeruſchalaimorum.
20 'Aſcende Libanum & clama,ac in Baſchane ede vocem tuam: clama etiam trans' vada, cùm 'fracti fuerint omnes amatores tui.
21 Allocutus ſum te in ſumma tranquillitate tua, dixiſti, non auſcultabo: hæc via tua *eſt* a pueritia tua;nam non auſcultaſti voci meæ.
22 Omnes' paſtores tuos 'depaſcet ventus, &' amatores tui in captivitatem abibunt: tunc certè erubeſces,& rubore ſuffunderis propter omnem malitiam tuam.
23 'O quæ deſides in Libano, quæ nidificas in ipſis cedris;quàm [o] gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina,dolor tanquam parturientis.
24 Ut vivo ego,dictum Jehovę,etiamſi eſſet 'Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ' ſigillum in manu dextera mea; tamen inde' evellam te:
25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam,& in manum eorum [p] a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babylonię,& in manum Chaldæorum.
26 Et ejiciam te,ac matrem tuam quæ peperit te,in terram alienam,ubi non fuiſtis nati: & ibi moriemini.
27 *De* terra verò ad quam iſti elaturi ſunt [q] deſyderium ſuum ut revertantur illûc; illûc non ſunt reverſuri.
28 'An ſimulachrum contemptum, quod diſpergitur,eſſet vir iſte Conja? an inſtrumentũ in quo nulla *eſt* delectatio? cur ejecti eſſent ipſe &' ſemen ipſius,& projecti in terram quam non norunt?
29 O terra,terra, terra, audi verbum Jehovæ.
30 Sic ait Jehova,'ſcribite virum iſtum liberis carentem *fore* , virum non proſperaturum [r] unquam: imo non proſperabitur ' de ſemine ejus quiſquam ſeſſurus in ſolio Davidis,& dominaturus ampliùs in Jehudam.

[h] Heb. *in non juſtitia.*
[i] Heb *in non jure.*
[k] Heb. *opus.*
[l] Heb. *menſurarum: ut Nume.* 13. 32.
[m] Heb. *e cedro.*
[n] Heb. *cor.*
[o] Heb. *grata eris tibi.*
[p] Heb. *a quorum facie.*
[q] Heb. *animâ: ut Pſal.* 27.12.
[r] Heb. *diebus ſuis.*

CAPUT XXIII.

1 'VÆ paſtoribus qui perdunt & diſpergunt gregem paſcui mei, dictum Jehovæ.
2 Idcirco ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis cõtra iſtos paſtores' qui paſcunt populum meũ; vos diſpergitis oves meas & diſpellitis eas non autem viſitatis eas: ecce ego animadverſurus ſum in vos malignitatem actionum veſtrarum,dictum Jehovæ.
3 'Deinde ego congregabo reſiduum ' oviũ mearũ ex omnibus regionibus quò diſpuleram eas,& reducam eas ad caulam ſuam , ubi 'fœtificabunt & augeſcent:
4 Conſtituamque ſuper eas paſtores , qui paſcent eas,ita ut non timeant ampliùs,neque conſternentur,neque' deſyderentur , dictum Jehovæ.
5 Ecce dies venturi ſunt , dictum Jehovæ, quibus excitabo' Davidi' germen juſtum: qui regnabit rex,ſecundabiturque , ac exercebit jus & juſtitiam in terra.
6 Diebus ejus ſervabitur Jehuda, & Jiſraël habitabit ſecurè : atque ' hoc nomen ejus eſt quo vocabit eũ Jehova juſtitia noſtra.
7 Idcirco ecce dies venturi ſunt dictum Jehovæ, quibus non dicetur amplius, vivit Jehova,qui evexit [a] Jiſraëlitas e terra Ægypti:
8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit ſemen domus Jiſraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos,cùm reſidebunt in terra ſua.
9 'Quod ad Prophetas ipſos,'frangitur cor meum [b] in me,eliduntur omnia oſſa mea,' ſum ut vir ebrius,& ſimilis viro quem ſuperat vinum: propter Jehovam,& propter verba ſanctitatis ejus.
10 'Nam adulteris plena eſt hæc terra, nam propter execrationem luget hęc terra, areſcũt caulæ deſertiſque concuſſio iſtorum peſſima,& potentia iſtorum [c] iniquiſſima:
11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam:* 'etiam domi meæ invenio malitiam eorum,dictum Jehovæ.
12 Idcirco erit via ſua ipſis [d] quaſi 'lubriciſſima cum caligine,in qua impellantur & cadant: cùm adduxero contra eos malum, anno viſitationis ipſorum,dictum Jehovę.
13 'In Prophetis quidem Schomronis videram inſulſitatem,prophetabant' per Bahhalē, & ſeducebant populum meum Jiſraëlem:
14 At in Prophetis Jeruſchalaimorum video rem horrendam,adulterãdo & ambulando in falſitate,'quòd confirmant etiam manus maleficorum,ut non revertantur ullus a malitia ſua: ſunt mihi omnes iſti ut ' Sedomi, & habitatores iſtius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.
15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum de iſtis Prophetis, ecce ego ' facturus ſum ut comedant iſti abſinthium, & facturus ut bibant iſti ſuccum cicutę: quia a Prophetis Jeruſchalaimorum prodiit contaminatio in totam hãc terram.
16 Sic ait Jehova exercituum, ne auſcultetis verbis iſtorum Prophetarum qui prophetant vobis,vanos efficiunt iſti vos, viſionem [e] animi ſui eloquuntur,non ex ore Jehovæ.
17 Dicunt [f] continenter iis qui ſpernunt me, loquutus eſt Jehova,pax erit vobis: & cuique ambu-

*Sup.*16.14.
[a] Heb. *filios Jiſraëlis.*
[b] Heb. *in me dio mei.*
[c] Heb. *nõ recta: pluraris.*
[d] Heb. *lubricitatum.*
[e] Heb. *cordis: ſic deinceps.*
[f] Heb. *dicendo.*

ambulanti [g] ex ſententia animi ſui dicunt, non ſuperveniet vobis malum.

18 Nam [a] quis ſtetit in conſilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

Infrà.30. 25. 19 Ecce [a] turbo Jehovæ æſtu proditurus eſt, ac turbo permanens: ſuper caput improborũ permanebit.

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præſtiterit cogitationes animi ſui: [h] tandem animadvertetis hoc [a] animadverſione,

21 Me non mittente Prophetas iſtos, ipſos cucurriſſe; me non alloquente ipſos, prophetaſſe ipſos:

22 Quòd ſi [a] ſtetiſſent in conſilio meo; utiq; pronuntiaturos fuiſſe verba mea populo meo, & revocaturos eos a via ſua mala, & a malignitate actionum ſuarum.

23 [a] An Deus e propinquo ſum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

Pſal.139. 24 An deliteſcere poteſt quiſquam in latebris, ut ego non videam ipſum? dictum Jehovæ: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ.

25 [a] Audio quid dicant iſti Prophetæ qui prophetant nomine meo falſũ, dicendo; ſomniavi, ſomniavi.

26 [a] Quouſque tandem? an eſt *ſomnium* in animo iſtorum prophetarum qui prophetant falſum? imò ſunt Prophetæ doli animi ſui:

27 Qui putant ſe facturos ut obliviſcatur populus meus nominis mei per ſomnia ſua, quæ enarrant quiſque amico ſuo: quemadmodum obliti fuerant patres eorum nominis mei [a] per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem ſomnium eſt, enarret ſomnium; & penes quem eſt verbum meum, eloquatur verbum meum [i] verè: [a] quid iſti paleæ cum tritico? dictum Jehovæ.

29 [a] An non ita verbum meum eſt ut ignis? dictum Jehovæ; & ſicut malleus efficiens ut diſſiliat petra?

30 [a] Idcirco ecce me contra iſtos Prophetas, dictum Jehovæ, qui [a] ſuffurantur verba mea quiſque ab amico ſuo.

31 Ecce me contra Prophetas iſtos, dictum Jehovæ; qui [k] adhibent linguam ſuam [a] ut dicant dictum.

32 Ecce me contra prophetantes ſomnia falſa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea ſeducunt populum meum falſitatibus ſuis, & [a] rapiditate ſua: cùm ego non miſerim eos, neque præceperim eis, & omnino [a] non profint populo huic, dictum Jehovæ.

33 [a] Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut ſacerdos, dicendo; [a] quæ eſt [l] onerosa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod *eſt* onerosæ prophetiæ; nempe deſerturus ſum vos, dictum Jehovæ:

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdotem illum, & in ipſum populũ [a] qui dixerit, onerosam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illũ & in domũ illius.

35 [a] Sic dicturi eſtis quiſque ad amicũ ſuũ, & quiſque ad fratrem ſuum, quid reſpondit Jehova? aut quid locutus eſt Jehova?

36 Onus autem Jehovę ne commemorate amplius: nam ipſum onus futurum eſt cuiq; [a] verbum ſuum, ſi perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei noſtri.

37 Sic dicturus es ad Prophetam ipſum, quid reſpondit tibi Jehova: aut, quid loquitur Jehova?

38 Sed quandoquidem oneroſam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco ſic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum iſtud oneroſa prophetia Jehovæ; quamvis miſerim ad vos qui dicant, ne dicatis, oneroſa prophetia Jehovæ;

39 Idcirco ecce me, qui [a] obliturus ſum veſtri [m] continenter: nam deſeram vos, & civitatem quam dederam vobis & majoribus veſtris, *abjectos* a conſpectu meo:

40 Et imponam vobis [n] opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam, quę non poterit tradi oblivioni.

[g] Heb. *in aſpectu cordis ſui.*

[h] Heb. *in extremitate horum dierũ*

[i] Heb. *veritate.*

[k] Heb. *accipiunt.*

[l] Heb. *onus: ſic deinceps: ut Jeſchabh 13.1.*

[m] Heb. *obliviſcendo.*

[n] Heb. *opprobrium ſeculi, & ignominiam ſeculi. Suprà.20.11*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem uſque prophetiarum Firmejæ non eſt obſervata temporum ratio in illis conſcribendis, tum quia liber qui primùm a Firmeja conſcriptus fuerat, bona ex parte conſciſſus & exuſtus eſt, infrà 36. tum quia veriſimile eſt ſequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Firmejæ fuiſſe compoſitas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidiſſe, cùm cœpiſſet ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in univerſum partes: prima eſt exordium, duobus verſibus: ſecunda eſt theſis ſive propoſitio generalis petita ex lege, tribus ſequen. tertia eſt hypotheſis ſive prophetia ſingularis præcedentem theſin ad omnes ordines accommodans, ad finem uſque ſequen. capitis.* 2 Tu ſerviqué] *prolepſis, ſive diſtributio ſumma ordinum regni, ad quos deinde Propheta in ſua hypotheſi ſigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *theſis ſummatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta ſynecdochicè hoc verſu: promiſſiones, verſ. 4. & minas, verſ. 5.* 6 Nam ſic ait] *prophetica hæc hypotheſis (ut ſuprà attigimus) ſingularia Dei judicia prædicit ordinibus ſingulis eventura: ac primùm quidem univerſè toti regno, his quatuor verſibus deinde verò minutatim regibus ipſis, toto hoc capite; tum principibus & toti ſtirpi regiæ, 8. primis verſibus: ſequen. capitis; poſtremò verò popularibus, ad finem uſque.* De domo] *id eſt, de regno toto, ut ſequentia oſtendunt.* Velut Gilhhad] *ſumma hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei ſeveriſſimum, duobus verſ. deinde cauſas, duobus alteris. Exponitur autem judicium, & ampliſicatur allegoricè per comparationem præcedentis ſtatus, hoc modo: fuiſti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populoſum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus ſuis emporiis celebre, oppidis frequentiſſimum, ac munitiſſimum; Gen. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contrà exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea inſtruxeram te & locupletaveram rebus optimis atq; ampliſſimis, quarum præſtantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè ſuperabat: jam verò immiſſurus ſum quoſdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus ſine ſpe ulla reſtitutionis.* 10 Ne fleatis] *ſingularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima eſt de judicio in Joachazum ſive Jochananem, uſque ad verſ. 13. ſecunda, in*

Joho-

Jehojakimũ fratrẽ illius, uſq; ad ver. 24. tertia, in Jeconjam filiũ Jehojakimi, uſque ad finem capitis. Pro mortuo] *id eſt, pro Joſchija qui in bello occubuerat. quaſi dicat, non eſt cur Joſchijam defunctum lugeatis: bene conſultum eſt ipſi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura ſunt, 2. Reg. 22. 20. Præterea ne illum quidem deſſere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachaz ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus ſit, & celebrandus luctus ipſius.* Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem 2. Reg. 23. 33.* 11 Schallumo] *id eſt. Joachazo (vide in 1. Chron. 3. 15.) cui ſortè boni ominis cauſa hoc nomen a populo cùm ungeretur inditum eſt: etſi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quaſi dicat, hunc alterum fuiſſe Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeſchi præfuit Jiſraëlitis 2. Re. 15. 13.* 13 Væ ædif.] *ſecunda pars exponens copioſiùs judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus verſ. 10. qua primùm exponuntur cauſæ judicii, uſque ad verſum 18. deinde judicium ipſum deſcribitur, ad verſum 24. uſque. Cauſæ autem exponuntur primùm per theſin, quam ne ipſe quidem Jehojakim fuiſſet oppugnaturus. duobus verſibus, deinde per conteſtationem ſingularem Jehojakimi, verſ. 15. & ſequent.* Æditicanti] *ut Jeſchahh. 5. 8. Eſt autem gradatio in hac theſi: quia primùm objicitur injuſta rei alienæ occupatio, deinde alieni laboris abuſus ingratiſſimus, ac poſtremo rerum ſacrarum uſurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet.* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuſcum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis deficeret.* Et mercedem] *contra legem Levit. 10. 19. 13. & Deuronom. 24. 14. & 15.* 14 Lacerat ſibi] *id eſt, ad uſum ſuum.* Deinde pingit] *id eſt, rerum e domo mea amotarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifeſta ſit. Eſt enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocant Schaſchar, hîc & Jechezk. 23. 14. a Saſuris (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hiſt. cap. 19.) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes compoſita voce appellant Sarcin. quaſi dicas, Sar-canne, quia in cannis naſcitur, ut teſtis eſt Dieſcorides lib. 5. cap. 67.* 15 An regnaturus] *conteſtatio ſingularis præcedentem theſin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joſchijæ, duobus verſibus. quaſi dicat, an his artibus regnum tuum ſtabilitum iri exiſtimas? quòd in Deum contumelioſus es, hoc verſ. & in homines injuſtiſſimus, verſ. 17. non ita ſe geſſit pater.* Miſces te] *id eſt, res ſacras admiſces tuis: hypallage.* Comedit ac] *id eſt, proſperè poſitus eſt regno, ſynecdochicè.* 16 An non illud] *id eſt, nónne tu illa facis quæ antè dicta ſunt? nónne illorum criminum reus es? ut neges pertinaciſſimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi.* 18 Idcirco] *deſcriptio judicii, ut dictum eſt in verſ. 13.* Plangent] *qui ſunt e ſtirpe regia, Regem aut Reginam deflebunt.* Non plangent] *populares.* 19 Sepultura aſini] *id eſt, inſepulta ſepultura, ut Cicero in Philip. 1. vocat: quæ ſequentibus verbis explicatur.* Portas] *id eſt, terminos Judææ, ſynecdochicè.* 20 Aſcende] *ſarcaſmus ad familiam Jehojakimi; quo oſtendit Propheta ſive Libanum & Baſchanem verſus Aſſyrios inclamet ut ſuppetias ferant. ſive vada tranſmeet ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut narratur 2 Reg. 24. 9.* Vada] *Schichoris fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Ægyptum pertinentia.* Fracti] *id eſt, Aſſyrii quidem domiti & ſub jugum Babyloniorum miſſi, Ægyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam hi fuerunt amatores Judææ: ſicut meminit ſuprà 2. 36.* 22 Paſtores] *id eſt, Principes regni.* Depaſcet] *id eſt, abibunt illi in ventum.* Amatores tui] *id eſt, ſacerdotes & Prophetæ quibuſcum ſcortaris: ut exprobratur infrà 23. 9. & 10.* 23 O quæ deſides] *ironia, hanc partem judicii concludens ab infauſti exitii comparatione cum præſente gloria.* 24 Ut vivo ego] *tertia pars, exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus verſ. 10. qua primùm ipſius, domuſq; totius calamitas prædicitur, verſibus quatuor: deinde ne ex ipſis quidem in poſterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus verſibus ultimis.* Conja] *id eſt, Jeconja per aphæreſin, qui etiam Jehojakin dictus eſt.* Sigillum] *id eſt, annulus ſignatorius; pro eo quod eſt, etiamſi fuiſſet Jeconja mihi chariſſimus, quem ſemper in oculis ferrem.* Evellam te] *ut narratur 2. Reg. 24. 14. & ſequent.* 28 An ſimulachrum] *interrogatio pathetica, tranſitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ ſtirpe: perinde ac ſi Judæi in admirationem adducti dicerent, non eſſe credibile fore ut ita perderetur totum genus regum: cui admirationi reſpondet Propheta per exclamationem, & terram teſtem adhibet fore ut tota hæc gens pereat. Nam poſt deportationem dominatus ad poſteros Davidy ex Nathane recidit, ut diximus 1. Chron. 3. 17.* Semen ipſius] *id eſt, gens ipſius tota ex ſemine Joſchijæ profecta.* 30 Scribite] *id eſt, referte in actis ſententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile.* De ſemine] *id eſt, de hac gente, ut verſ. 28. diximus, ex qua regnavit quidem Tzidkija. ſed minimè proſperatus eſt.*

In Caput XXIII.

1 Væ paſtor.] *Secunda prædicatio judiciorum ſingularium (ut diximus in ver. 6 capitis præcedentis) adverſus regiam ſtirpem, Principes, & magiſtratus, duobus verſibus; cui graviſſimæ interminationi (quia non poterat compleri niſi cum integra everſione regni) Propheta conſolationem ſubjicit, promiſſa inſtauratione abſolutiſſima per Chriſtum, 6. verſibus ſeq.* 2 Qui paſcunt] *id eſt, quorum eſt paſcere, quemadmodum Græci vocant ποιμένας λαῶν.* 3 Deinde] *promiſſio inſtaurationis Eccleſiæ, hoc verſ. per Evangelium ſeq. verſ. ſub Epiſcopo ſummo & paſtore animarum noſtrarum Chriſto, verſ. 5. ad juſtitiam & ſalutem noſtram, ver. 5. & ad Dei gloriam, ver. 7. & 8.* Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, ſed etiam Jiſraëlis, ver. 6. ex quo manifeſtum eſt non eſſe hæc verba reſtringenda ad reverſionem e Babylonia, ſed liberationem ſpiritualem per Chriſtum hîc agi.* Fœtificabunt] *gignendo gentes in Chriſto prædicatione Evangelii.* 4 Deſyderentur] *id eſt, deſit ulla ovis tradita in manum Chriſti, Joan. 10. 28. & 29.* 5 Davidi] *q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; ſed ex Davide per Nathanis genus. Confer ſingula hujus promiſſionis membra cum Jeſchahh. 11.* Germen] *id eſt Chriſtum, qui tanquam ſurculus ex trunco intermortuo repullulaſcens germinavit juſtitiam ad ſalutem Eccleſiæ ſuæ: ſic infrà 33. 14. & Zecariæ. 3. & 6. 12.* 6 Hoc nomen] *id eſt, Chriſtus Jehova qui juſtitia noſtra eſt, Eccleſiam ſuam vocabit ſalutis & ſecuritatis populum, ac reipſa ornabit his tantis beneficiis. ſic accipiendum eſſe oſtendit comparatio ſimilis loci infrà 33. 14. Eſt autem hic locus evidentiſſimus ad confirmandum naturam divinam,*

nam & beneficium Christi, ſicut humanam demonſtraverunt præcedentia verba. 9 Quod ad] *tertia prædicatio ſingularium judiciorum Dei, ut diximus in verſum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes ſubditos: qui diſtribuuntur in duos ordines, unum Eccleſiaſticum Prophetarum Sacerdotumq; alterum popularem, Eccleſiaſtico ſua ſit denunciatio, uſque ad verſum 33. populari, ad finem uſque. In hac autem denunciatione contra Eccleſiaſticos proponitur primùm ſumma totius argumenti, verſibus quatuor: deinde exornatio, ſequentibus.* Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vinolentus *id eſt, totus perturbatus ſum.* Propter Jehovam] *id eſt, ita afficior zelo Dei graviter, & ſtudio vindicandæ veritatis illius.* 10 Nam] *ætiologia: indigniſſimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluat maleficiis per Prophetas & Sacerdotes ipſos.* 11 Etiam domi meæ] *id eſt, ne in æde quidem mea a ſceleribus ſuis abſtinent, ubi ſaltem eos oportuit affici mei præſentis reverentia: ut Jechezk. 8.* 12 Lubricisſima] *ut Pſal. 35. 6. elegans allegoria, ad ſignificandum malum inexpugnabile.* 13 In prophetis] *exornatio hæc ſententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum diſtributione: prior eſt, de Prophetis jactantibus viſiones & oracula a Deo, uſque ad verſum 25. poſterior eſt de Prophetis revelationes per ſomnia ſibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuiſſe olim in Eccleſia oſtendit Deus, Numeror. 12. 6. In hoc autem membro primùm indignitas ſceleris per comparationem exponitur, duobus verſibus, & denunciatur pœna, verſu 15. deinde populus de falſitate & judicio in ipſos venturo præmonetur, uſque ad verſum 23. ac poſtremò confirmatur ab omnipræſentia & omniſcientia Dei, ut ita loquamur, verſ. 23. & 24.* Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm ſi prophetaſſent in nomine meo, quod iſti impiè perfideq; faciunt.* 14 Quòd confirmant] *id eſt, quòd etſi Dei jura cognoſcunt, eos qui talia faciunt dignos eſſe morte, non ſolùm ea faciunt ipſi, ſed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefarius documentis.* Sedomi] *ut Jeſchahh. 1. 9. & 10.* 15 Facturus ſum] *id eſt, enecabo eos amarulentiſſimis & graviſſimis mortis generibus, quorum amaror abſinthio, pernicies vero cicutæ ſucco figuratur: ut ſuprà 8. 14 & 9. 15.* 18 Quis ſtetit] *nimirum alius præter nos? eclipſis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb. 30. 4. Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea fuerunt eodem tempore, ſuam ordinariam dignitatem & authoritatem objecerunt: ut ſuprà 7. & 8. & 18. 18. quod confirmat comparatio verſus 22.* 19 Turbo] *deſcriptio judicii, per comparationem illius de quo Geneſ. 19. 24.* 20 Animadverſione] *id eſt, certiſſimè & evidentiſſimè:* 22 Stetiſſent] *id eſt, ſi me conſuluiſſent, & ex ore meo acceptas prophetias voluiſſent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuiſſe facturos.* 23 An Deus] *confirmatio præcedentis denunciationis a natura Dei (ut diximus in verſum 13.) qua Pſeudoprophetarum conſcientias tranſverberat: putatiſne (inquit Deus) humani aliquid de majeſtate mea? ſi exiſtimatis me velut longinquum & reſidentem in cœlo res veſtras ignorare; at Deum me e longinquo eſſe veſter ipſorum animus teſtis eſt: ſin autem propinquum putatis certis latebris deludi poſſe, at ſcitis nullas eſſe adverſum me latebras, cùm cœlos & terram impleam majeſtate mea: dilemma graviſſimum per comparationem humani ſtatus cum natura Dei.* 25 Audio quid dicant] *poſterior pars ſententiæ de Prophetis ſomnia venditantibus, ut diximus in verſum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor verſibus ſeq. deinde fert ſententiam trib.* 26 Quouſque tandem] *redargutio hæc primùm negat ſomnia divina pſeudoprophetis obvenire, hoc verſ. deinde conſilium ipſorum doloſum reprehendit, ſequente verſu; ac poſtremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei eſſe, verſ. 28. & 29.* 27 Per Bahhalem] *id eſt, nomine Bahhalis; ut factum fuerat Achazi Menaſchæ, Ammonis, aliorúmque temporibus.* 28 Quid iſti paleæ] *id eſt, quid commune eſt iſtis pſeudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrináque Dei proverbiale dictum.* 29 An non] *amplificatio præcedentis argumenti a duplici comparatione: quid dico (ait Deus) nihil iſtorum paleæ cum tritico commune eſſe; imò verò hæc ſunt certiſſima verorum falſorúmque Prophetarum, ac veri falſiq; verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, docendiſque & informandis in omni opere bono: cùm alii contrà nundinentur docentes, indicate quod indicensus vobis, ſuprà 20. 10. Præterea Propheta bonus non cedit perverſorum & ſaxeorum hominum pertinaciæ; ſed verbo Dei tanquam malleo perfringit: iſti contrà obdurationem confirmant blandimentis ſuis.* 30 Idcirco] *ſententiæ latio, ut diximus in verſum 26. ἀναφορικὴ ad vehementiam.* Suffurantur] *id eſt, verbum meum ſibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti, ſacrilegè diſſimulant: primus gradus ſceleratæ prophetiæ.* 31 Ut dicant] *id eſt, ut commenta ſua pro dictis Jehovæ in populum diſſeminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: ſecundus gradus.* 32 Rapiditate ſua] *id eſt, volubilitate ſermonis & ſapientia humana verborum qua ferè enituntur præſtare qui rei veritate carent, ut ficum faciant imprudentibus: tertius gradus.* Non profint] *ſed obſint: μείωσις, ut ſuprà verſ. 10.* 33 Cùm itaque] *ſecundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in verſum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut dicitur 2. Chron. 36. 16) graviſſimum judicium denunciat ſummatim, duobus verſ. deinde admonet, tribus ſequent. ac poſtremò ſententiam fert, tribus ultimis.* Quæ eſt onerosa] *ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.* 34 Qui dixerit] *nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonſtravimus.* 35 Sic dicturi] *videlicet conſulentes ſeriò, ac ſine ludibrio.* 36 Verbum ſuum] *id eſt, ſermo iſte ironicus, quo Jehovam & verbum ipſius ludificabitur, ipſi conſtabit magno.* 39 Oblituros ſum] *humanitus dictum, cujus exegeſin ſequentia verba continent.*

Caput XXIIII.

Deus typis & ſermone inſtaurationem venturam Eccleſiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænunciat.

1 VISIONEM

2.Reg.24. 14.& seqũ

1 VISIONEM oſtendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compoſiti a ante templũ Jehovæ: poſtquam deportaſſet Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudę, Principesq; Jehudæ, & fabros ipſos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruſchalaimis, & abduxiſſet eos in Babyloniam.

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales ſunt a præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non poſſent comedi præ pravitate.

a Heb. *ficus præcocium*: *hypallage.*

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quę non poſſent comedi præ pravitate.

4 a Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ut ficus bonas iſtas; ita a agnoſcam b deportatos Jehudæos, quos emiſi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

b Heb. *deportationẽ Jehudæ*: *metonymia.*

6 Et c adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ędificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.

c Heb. *apponens.*

7 Nam a inditurus ſum illis cor ad cognoſcendum me, me eſſe Jehovam; eruntq; mihi d populus, & ego ero illis Deus: cùm reverſi fuerint ad me ex toto corde ſuo.

d Heb. *in populum, & ergo ero illis in Deum.*

8 a Quemadmodum verò ficus iſtas malas quæ non poſſunt comedi præ pravitate: (a nam ſic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac reſiduum Jeruſchalaimorm qui reſidui ſunt in terra hac, a etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos:

Deu.28.37 ſuprà 15.4.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac peſtem; donec conſumpti fuerint e terra quam dederam ipſis & majoribus ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Viſionem] *Hujus prophetiæ tempus manifeſtum eſt ex verſ.1. partes verò duæ ſunt: una typica, tribus primis verſib. altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Prophetæ explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conſpectu domini juſti & judicis, qui poſtea ſententiam pro jure ſuo de illis laturus eſt.* 4 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) ſunt duæ: una, promiſſionis erga pios deportatos, & universè totã Eccleſiam Chriſti: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis verſibus.* 5 Agnoſcam] *ex electione videlicet: atque hic primus gradus eſt beneficiorum Dei, quæ allegoricè ſeq. verſu; deinde ſimpliciter & nudè verſ.7. proponuntur.* 7 Inditurus] *promiſſio evangelica ut infrà 31.33.* 8 Quemadmodum] *id eſt, ut ſolent abjici acerbæ ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi.* Nam ſic ait] *parentheſis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis eſſe videbatur, conſtituto per Nebucad-retzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id eſt, qui occiſo Gedalja in Ægyptum ſeſe receperint: ut narratur infrà 43. & 44.*

CAPUT XXV.

Prophetæ Dei verbis Regem & Judæos conteſtatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipſius ac propterea captivitatem annorum ſeptuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas communiter ventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: poſtremo ſententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funeſtiſſimo divinitus obventuro.

1 a VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra a totum populum Jehudę anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ (a qui annus *eſt* primus Nebucadretzaris Regis Babylonię)

2 Quod elocutus eſt Jirmeja Propheta apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruſchalaimorum, dicendo,

3 a A decimotertio anno Joſchiję filii Amonis Regis Jehudæ uſque in diem hunc (hic viceſimus tertius annus eſt) fuit verbum Jehovę ad me; quod eloquutus ſum vobis a inde a diluculo continenter, nec tamen auſcultaſtis.

a Heb. *manè ſurgendo & loquendo: ut ſuprà 7.13.*

4 Miſit etiam Jehova ad vos omnes ſervos ſuos Prophetas b inde a diluculo continenter, quibus non auſcultaſtis (ac ne inclinaſtis *quidẽ* aurem veſtram ut audireti)

b Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut ſuprà 7.25.*

5 Qui dicerent, revertimini jam quiſque a via ſua mala, & a pravitate actionum veſtrarũ; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus veſtris; a ſeculo uſque in ſeculum:

6 Et ne c proſequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neque provocetis me opere manuum veſtrarum, ut non malefaciam vobis.

c Heb. *eatis poſt.*

7 Sed non auſcultaſtis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum veſtrarum malo d veſtro.

d Heb, *vobis.*

8 a Idcirco ſic ait Jehova exercituũ, eò quòd non auſcultaſtis verbis meis:

9 Ecce ego a miſſurus ſum ut aſſumam omnes e nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *miſſurus* inquam ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ a ſervum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes iſtas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas deſolationi, & ſibilo, ac vaſtitatibus f perpetuis:

e Heb. *familias.*

ſuprà 18.16.

f Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*

10 a Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox ſponſi & vox ſponſæ, a ſonus molarum, & lux lucernæ:

ſuprà 17.34. & 16.9.

11 Eritque tota terra iſta vaſtationi, & deſolationi: ac ſervient a gentes iſtæ Regi Babyloniæ ſeptuaginta annis.

12 Deinde erit completis ſeptuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babylonię & in gentem illam, dictum Jehovę, iniquitatem ipſorum, id eſt in terram Chaldæorum, a exponamq;

namque *gentem* illam desolationibus perpetuis:
13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra illam; quicquid scriptum est in libro isto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.
14 Cùm [g] servitutem exegerint ab his ipsis quoque gentibus amplis,& Regibus magnis, tum rependam eis secundum opus eorum, & secundum factum manuum eorum.
15 [f] Nam sic edixit Jehova Deus Jisraëlis mihi, sume [f] poculum istud vini, istud *poculum* æstus e manu mea: & [f] bibendum dato istud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,
16 Ut bibant & concutiantur atque insaniant; propter gladium quem ego missurus sum inter eas.
17 Itaque sumpsi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus istis gentibus ad quas mittebat me Jehova;
18 Jeruschalaimis,& civitatibus Judæę, regibusque ejus & principibus ejus; [f] tradendo eos vastitati, desolationi, sibilo,& maledictioni ipso hodierno die:
19 [f] Parhhoni Regi Ægypti & servis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:
20 Et toti isti [f] miscellaneæ turbæ; id est, omnibus Regibus terræ [f] Hhutzi; & [f] omnibus regibus terræ Pelischtæorum,& Aschkeloni, & Hhazzæ, Hhekronique, & [f] residuo Aschdodi:
21 [f] Edomæis,& [f] Moabitis, & [f] Hhammonitis:
22 Et omnibus Regibus [f] Tyri, omnibusque Regibus Tzidonis;& omnibus Regibus [f] regionis illius quæ est [h] secundum mare:
23 Item [f] Dedani,& Temæ, Buzoq; , & omnibus [f] amputatis latere;
24 Id est,omnibus Regibus [f] Arabiæ; & omnibus Regibus [f] miscellaneæ turbæ, habitantibus in deserto:
25 Item omnibus regibus [f] Zimrei , omnibusq; Regibus [f] Hhelami,& omnibus Regibus Mediæ:
26 Et omnibus Regibus Aquilonis , propinquis & remotis [i] uni cum altero, ac omnibus regnis cujusque regionis [f] quæ est ex adverso hujus terræ; denique Rex [f] Scheschaci [f] bibet post istos.
27 Et dices ad eos, sic ait Jehova exercituũ, Deus Jisraëlis, bibite & inebriamini, [f] etiam vomite,ac cadite ita ut non surgatis: propter gladium quem ego immissurus sum inter vos.
28 Esto autem, si renuant accipere poculum e manu tua bibendum; ut dicas ad eos; sic ait Jehova exercituum, [k] omnino bibituri estis.
29 [f] Nam ecce in ea civitate quæ [l] de nomine meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis; & vos [m] omnino impunes essetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores istius terræ, dictum Jehovæ exercituum.
30 [f] Tu itaque prophetato ad illos omnia verba ista: & dicito ad illos, Jehova ex alto [f] rugiet,& [f] ex habitatione sanctitatis suæ edet vocem suam, [n] omnino rugiet in habitaculo suo, [f] celeusma quale est calcantium efferet contra omnes habitatores istius terræ:
31 Pervadet strepitus usque ad extremitatem terræ, quia contentio est Jehovæ cum gentibus istis, disceptat ipse contra omnem carnem: improbos istos expositurus est gladio, dictum Jehovæ:
32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio processura est de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:
33 Eruntq; confossi Jehovæ tempore illo [o] ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur,neq; recipientur,neq; sepelientur, pro limo in superficie terræ futuri sunt.
34 Ejulate pastores,& clamate, & volutate vos magnifici [p] pecuarii; quia completi sunt dies vestri [q] ut macteminí: *dies* inquam dispersionum vestrarum,quibus cadetis, [r] ut ut litis vasa desyderabilia:
35 Peribitque perfugiũ a pastoribus, & [s] ratio evadendi a magnificis pecuariis.
36 Vox [t] clamosa pastorum, ejulatus q; magnificorum pecuariorum *audietur*, quia vastaturus est Jehova pascuum eorum:
37 Et succidentur caulę [u] utentes pace, propter æstum iræ Jehovæ.
38 *Æstuantes*, ut juvenis leo [f] derelinquens tugurium suum: nam erit terra istorum desolationi propter æstum [f] *gladii* opprimentis, & propter æstum iræ ipsius.

[g] Heb. *servierint* sibi *per hos: ut Exod.1.14.*
[h] Heb. *in transitu maris.*
[i] Heb. *viro cum fratre suo.*
[k] Heb. *bibendo.*
[l] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*
[m] Heb. *innocentes existendo innocentes existeretis: vide Exodi.20.7.*
[n] Heb. *rugiendo rugiet.*
[o] He. *ab extremitate terræ usque ad extremitatem terræ.*
[p] Heb. *gregis: sic duobus ver. seq.*
[q] Heb. *ad mactandum.*
[r] Heb. *ut vas desyderii.*
[s] Heb. *evasio.*
[t] Heb. *clamoris.*
[u] Heb. *pacis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis summæ partes sunt quatuor, præter inscriptionem contentam duobus versibus: contestatio, inde ad versum 8. interminatio venturi mali, inde ad versum 15. typus, inde ad versum 30. ac postremo sententiæ latio, inde ad finem usque.* Totum pop.] *& alios similiter, per synecd. chen, qui posteà in hoc capite recensentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex 2.Reg.24.14.& 25.11. incidit autem hic primus Nebucadnetzaris annus in desinentem annum tertium Jehojakimi,& ineuntem quartum, ut constat ex Daniele 1.1.* 3 A decimo tertio] *contestatio, qua suum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide suprà 1.2.* 8 Idcirco] *secunda pars, interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut suprà 9.25.) usque ad ver. 12. deinde verò in Chaldæos ipsos ad consolationem Ecclesiæ, ver.12.& duobus seq.* 9 Missurus] *id est spiritu, velut nuntio transmisso, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id est, effecturum voluntatem meam velut administrum, ut Cyrus appellatur illius pastor, Jeschahh.44.23.* 10 Sonus molar.] *id est, omnis commoditas victus, & velminima prosperitas, quæ lucis nomine in scripturis figuratur.* 11 Gentes istæ] *id est, Judæa cum aliis Gentibus, synecdochicè: ut copiosiùs explicatur infrà 29.10.& sequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeschahhja 13.& 14.& 21.& 47. narraturq; gestum, Daniel.5.* 15 Nam sic edixit] *transitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui æthiologicus est eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius servitutem exigat non tantùm a Judæis, sed etiam a gentibus Regibusq; magnis.* Poculum] *ut Jeschahh. 51.17.* Bibendum dato] *nempe Prophetia; id est, bibituras illas prophetato; vide suprà 1.10. sic deinde illi Deus tradere quod propheter.*

& ipſe viciſſim ſumere, ac bibendum dare dicitur; ver. ſequentibus. 18 Tradendo] *id eſt, pronuntiando ſententiam excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.* 19 Parhhoni] *ut copioſiùs exponitur infrà 46.* 20 Miſcellaneæ] *id eſt, variis populis, quorum nomina ſequentibus exponuntur, fines autem inter ipſos non tantùm conjunctis, ſed etiam confuſi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Geneſ. 10. 23.* Omnibus regibus] *id eſt, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Peliſchtæa erant: vide infrà 47.* Reſiduo] *nam Aſchdodum ſive Azoton Pſammeticus pater Parhhonis Neconis annis viginti novem obſederat, itaque bona ex parte everterat Rempublicam, teſte Herodoto in Euterpe.* 21 Edomęis] *de quibus infrà 49. 7. & ſequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà 48.* Hhammonitis] *de quibus infrà 49. 1.* 22 Tyri] *de quibus infrà 47. 4.* Regionis] *id eſt, Syriæ ſuperioris, Peliſchtæis fœderatæ, infrà 49. 23.* 23 Dedani & Ji. *gentibus Arabiæ petrææ, de quibus infrà 49. 28. Hoc autem Dedane & ſequentibus ſynecdochicè continentur poſteri plures Keturæ, Nachoris, & Fiſchmahhelu. Nam Dedan filius eſt Keturæ, Gen. 25. 3. Tema Fiſchmahhelis, Gen. 25. 15. & Buz Nachoris, Gen. 22. 21.* Amputatis latere] *vide ſuprà 9. 26.* 24 Arabię] *petrææ videlicet, ut docet ſequentium comparatio.* Miſcellaneæ] *id eſt, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; ſine clauſtris & civitatibus in Arabia deſerta degentium, ut ſcribitur infrà 49. 31. & ſeq.* 25 Zimręi] *id eſt, incolarum felicis Arabiæ ſynecdochicè. Sunt enim Zimræi ſive Zimranæi populi felicis Arabiæ, dicti a Zimrane; cujus mentio eſt Geneſ. 25. 2. Zamarenos vocat Plinius lib. 6. natur. hiſtor. capite 28.* Hhelami] *vide Gen. 10. 22. & infrà 49. 34.* 26 Uni cum altero] *id eſt promiſcuè, ut dictum eſt ſuprà 9. 25.* Quæ eſt ex adverſo] *periphraſis circunjacentium & finitimarum regionum.* Scheſchaci] *id eſt, Babyloniæ feſta agentis, ut ſcribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Eſt enim Scheſchac lingua Babylonica feſtum diem celebrans, & Schace feſti dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroſo & Cteſia: Eſt autem hæc nominis mutatio referenda ad σεμνότητα orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione idcirco Propheta uſus eſt, quòd hac una appellatione vellet diem ipſum caſus Babylonici velut digito commonſtrare, hic & infrà 51. 41. confer cum Feſchahh. 21. 5.* Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel 5.* 27 Etiam vomite] *id eſt, ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantùm conturbemini, ſed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipſam amittatis. Pergit enim Prophetæ in typicæ ſuæ allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans ætiologia, de qua vide 1. Petri 4. 17. & ſeq. ſic Fechezk. 9. 6.* 30 Tu itaque] *ultima pars, ſententiæ latio, concludens præcedentem conteſtationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus verſibus: deinde horrendæ ſtrages, luctuſq; funeſtiſſimus, verſibus ſeq.* Rugiet] *id eſt, ut leo in prædam viſam incurſurus, horrendum intonabit: nam tota hæc ſententia eſt allegorica, Deum cum leone, Reges & Principes cum paſtoribus, populos cum gregibus, regiones cum paſcuis & caulis comparans.* Ex habitatione] *id eſt e cœlo.* Celeuſma] *vide Feſchahh. 16. 18.* 38 Derelinquens] *numerum ut in prædam involet.* Gladii] *ut infrà 46. 16. & 50. 16.*

Caput XXVI.

Jirmejæ ineunte Jehojakimi regno omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & recuſantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehenſus a Sacerdotibus & Prophetis accuſatur, publico judicio purgatur, & authoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

1 In principio regni Jehojakimi filii Joſchiję Regis Jehudę, fuit verbum hoc a Jehova, edicendo,

2 Sic ait Jehova, ſta in atrio domus Jehovæ, ut eloquaris apud omnes civitates Jehudæ venientes ad incurvandum ſe *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui eis: ne ſubtrahito verbum:

3 Si fortè auſcultantes revertantur quiſque a via ſua mala; ut pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, ſic ait Jehova: niſi auſcultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam propoſui vobis,

5 Auſcultando verbis ſervorum meorum Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut a inde a diluculo mittenti nondum auſcultaſtis;

a Heb. *manè ſurgendo & mittendo.*

6 Utique reddam domum hanc ſimilē Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 Audiebant autem Sacerdotes, ac Prophetę, totuſq; populus; Jirmejam proloquentem verba iſta in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm abſolviſſet Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totúſque populus ille, dicendo, b omnino moriturus es.

b Heb. *morte morieris.*

9 Cur prophetaſti nomine Jehovæ, dicendo, ſimilis Schilunti futura eſt domus hæc, & civitas hæc ita vaſtabitur, ut nullus ſit habitator? congregabaturq; totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 Audientes autem principes Jehudæ res iſtas, aſcenderunt e domo Regis *in* domū Jehovæ: & conſederunt ad oſtium portę Jehovæ recentioris.

11 Tum alloquuti ſunt Sacerdotes, & Prophetę Principes illos, & omnes *ſeniores* populi, dicendo; c crimen capitale *eſt* in viro iſto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audiviſtis auribus veſtris.

c Heb. *jus mortis viro iſti: ſic infrà ver. 16.*

12 Tum alloquutus eſt Jirmeja omnes illos Principes totumq; populum, dicendo: Jehova miſit me ad prophetandum contra domū hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audiviſtis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias veſtras, & actiones veſtras, & auſcultate voci Jehovæ Dei veſtri: & pœnitebit Jehovam iſtius mali quod eloquutus eſt contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu veſtra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis veſtris.

15 Veruntamen d omnino ſcitote, ſi morte afficitis me, ſanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam e verè miſit me Jehova ad vos, ad proloquendum f vobis audientibus omnia verba iſta.

d Heb. *ſciendo.*
e Heb. *in veritate.*
f Heb. *in auribus veſtris.*

16 Tunc

16 'Tunc dixerunt Principes illi, omnésque *seniores* populi ad Sacerdotes & ad Prophetas; nullum est in viro hoc crimen capitale, cùm nomine Jehovæ Dei nostri sit alloquutus nos.

g Heb. *viri: sic infrà ver.* 23.

17 Et surgentes gquidam e senioribus terræ: alloquuti sunt totam congregationem populi, dicendo:

h Heb. *erat prophetans: ut ver.* 20.

18 'Mica Morashtites hprophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; sic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jerushalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelsa i sylvosa.

Micæ. 3. 12.

i Heb. *sylvæ.*

k Heb. *morte afficiendo.*

19 An k omnino morte affecerunt illū 'Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehudah? an non reveritus est Jehovam, & deprecatus est faciem Jehovæ, atque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra l nos ipsos.

l Heb. *animas nostras.*

20 'Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino secundum verba Jirmeję.

21 Cumq; audivisset Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omnésque Principes verba ejus, '& quæsivisset Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugiénsque venit in Ægyptum:

22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, & m alios cum eo in Ægyptum,

m Heb. *viros*

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimū) & percussisset eum gladio, abjecisset q; cadaver ejus in sepulchra 'n popularium:

n Heb. *filiorum populi.*

24 Veruntamen 'manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmeję, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipsum.

ANNOTATIO.

1 Principio] *Totum hoc caput est διηγηματικὸν, id est, narrativum: nam post observatam temporis circunstantiam ver.* 1. *narrantur quatuor: primum est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usque ad versum* 7. *secundum, criminatio, tribus versibus; tertium, litis contestatio, usq; ad versum* 16. *quartum, sententia Prophetam absolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates] *id est cives, metonymicè.* 3 Pœniteat] *vide Genes.* 6. 6. 4 Sic ait Jehova] *summa Prophetiæ, nimirū hypothetica interminatio; ut suprà* 7. *cui ex adverso respōdens promissio (quę hìc reticetur) ponitur infrà ver.* 13. 7 Audiebant] *secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totus q; pop.] *quintum videlicet in atrio erat: sic seq. versu.* 9 Totus populus] *reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes] *tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver.* 11. *& Prophetа se ipsum defendit, versib. quatuor seq.* Recentioris] *id est supremæ, quam Rex Jotham curaverat ædificari,* 2. *Chronic.* 27. 3. 11 Principes illos] *id est, totum consilium justè constitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver.* 17. 12 Tum alloquutus] *defensio Jirmejæ juridicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum asserens: quapropter promissionē hypothetică proponit, vers.* 13. *& hypothetică interminationē, duobus seq.* 15 Sanguinē innocent.] *i. vos vestra ipsorum culpa reos peragi injustissimæ & crudelissimæ cædis meæ.* 16 Tunc dixerūt] *sententia, cujus αἴτιον exponitur tribus vers. seq. & exequutio, reliquis.* 18 Mica] *confirmatio sententiæ a præjudicato simili exempli.* 19 Chizkija &c.] *id est, justum legitimúmque consilium ex regiis & popularibus: ut suprà ver.* 11. 20 Et quamvis] *narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum his quatuor versibus continetur.* 21 Et quæsivisset] *sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.* 23 Popularium] *id est, contemptissima, & abjectissima cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib.* 4. *de lingua Lat.* 24 Manus] *id est, authoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jam diu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurumùm authoritate poterat.*

Caput XXVII.

Deus per Prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzaris dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarum Babylonii obsequium provocat adductis minis & promissionibus.

1 'IN 'principio regni Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudę; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 'Sic edixit Jehova mihi, 'compara tibi vincula & lora quæ 'indas collo tuo.

3 Deinde mittito 'illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad Regem a Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; b per legatos qui 'venturi sunt Jerushalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

a Heb. *filiorum Hhammonis.*

b Heb. *per manum legatorum.*

4 Et mandato illis ut dominis suis indicant: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic indicitote dominis vestris:

5 'Ego feci terram, homines, & jumēta quę sunt in superficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

6 'Nunc itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebucad-netzaris 'Regis Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias agri trado ei ut serviant ei.

Daniel. 2. c Heb. *filio filii ejus.*

7 Servient autē ei omnes istæ gentes, 'filiósq; ejus, & c 'nepoti ejus; donec adveniat 'tempus terræ ipsius ea; m illud, cùm d servitutem exigent ab eo 'gentes amplę & Reges magni.

d Heb. *servient sibi per eum: ut Exodi.* 1. 14. *& suprà.* 25. 14

8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non servient ipsi Nebucad-

netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet collum ſuum jugo Regis Babylonię; gladio & fame, ac peſte animadvertam in gentem iſtam, dictum Jehovæ, donec conſumpſero eas manu illius.

9 'Vos ergo ne auſcultetis Prophetis veſtris, aut divinis veſtris, aut ſomniis veſtris, aut planetariis veſtris, aut præſtigiatoribus veſtris; qui alloquuntur vos dicendo, non eſtis ſerviturí Regi Babyloniæ.

10 Nam falſũ iſti prophetant vobis; ut lõgè abducam vos a terra veſtra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum ſuum in jugum Regis Babyloniæ, & ſerviet ei, ipſam utique relinquam in terra ſua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 'Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus ſum ſecundum omnia verba iſta, dicendo, inducite colla veſtra in jugum Regis Babylonię, & ſervite ei, populóque ejus, ita vivite.

13 'Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peſte, quemadmodum' eloquutus eſt Jehova de gente quæ non ſervierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auſcultetis verbis iſtorũ prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo, non eſtis ſerviturí Regi Babyloniæ: nam falſum iſti prophetant vobis,

15 (Non enim miſi eos, dictum Jehovæ, ſed ipſi prophetant nomine meo falsò) ut depellam vos, & pereatis vos & ipſi Prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam Sacerdotes, & totum populum ipſum alloquutus ſum, dicendo, ſic ait Jehova, ne auſcultetis verbis Prophetarum veſtrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce 'inſtrumẽta domus Jehovæ reducentur ex Babylonia jam [e]mox: nam falſum iſti prophetant vobis.

17 Ne auſcultetis eis, ſervite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare eſtet civitas hæc [f]deſolationi?

18 'Quòd ſi Prophetæ ſunt, & 'ſi eſt verbum Jehovæ cum ipſis, intercedant, quæſo, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hæc inſtrumenta quæ reliqua ſunt in domo Jehovæ, domóque Regis Jehudæ, ac Jeruſchalaimis in Babyloniam.

19 Nam ſic ait Jehova exercituum, de iſtis 'columnis, & de iſto lacu, ac de baſibus, denique de [g] reliquis inſtrumentis quę reliqua ſũt in civitate hac,

20 Quæ non accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ, cùm deportaret Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruſchalaimis in Babyloniam, & omnes clariſſimos Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

21 Nam, *inquam*, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, de iſtis inſtrumentis quæ reliqua ſunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruſchalaimis:

22 In Babyloniam deferentur & illic erunt, uſque' in diem quo viſitaturus ſum hos, dictũ Jehovæ, quo faciam ut aſcendant hi, & reducam illa in locum hunc.

[e] Heb. *celeritate.*

[f] Heb. *deſolatio.*

[g] Heb. *reliquo inſtrumentorum.*

2. *Reg.* 24. 14. *& ſeq.*

2. *Reg.* 25. 16. 2. *Chron.* 36. 18. *& infrà* 52.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ quæ inſcriptionem ſuam habet verſ.* 1.) *ſummæ partes ſunt duæ: una eſt denuntiatio prophetica ſervitutis, quam ſervitura erant finitimæ regna omnia Regi Babyloniæ uſque ad verſ.* 12. *altera eſt prophetia dudaſcalica ad populum Dei, inde ad finem uſque.* Principio] *id eſt, ante annos undecim quam Tzidkija cœpiſſet regnare, revelata eſt divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obſignata; cùm nondum magnus ille* Nebucad-netzar *in Babylonia regnaret: ut oſtenditur ſupra* 25.1. 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem ſequentibus* 6. Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo cœptus erat Tzidkija regnare: ſic enim authoritas conciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta ſuſpicandi occaſio tollitur.* Indas] *videlicet illorum unum, ad figurãdum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex ſeq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad Reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conſpirationem junctò fœdere inituri, de qua* 2. *Chronic.* 36.13. 5 Ego feci ter.] *Theſis ſive propoſitio generalis, exponens cauſam & fundamentum hypotheſeos, quæ ſequentibus verſibus continetur. Eſt autem cauſa ſumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypotheſis continens primùm explicationem typi, tribus verſib. deinde conſilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri poſt quadriennium, ut ſupra* 25.1. 7 Filióque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio eſt* 2. *Reg.* 25. 30. *& infrà* 52.31. Nepoti] *Bel-ſchatzari, de quo Daniel.* 5.1. Tempus terræ] *id eſt, quo viſitaturus ſum terram, ut infrà verſ. ultimo: nimirum poſt annos ſeptuaginta, ſupra* 25.12. *& infrà* 29. 10. Gentes amplæ] *Perſæ & Medi, de quibus Jeſaiahh,* 21. 9 Vos ergo] *propoſitio conſilii, ut diximus in verſ.* 6. '12 Etiam Tzidkijam] *ſecunda pars Prophetiæ, qua datur conſilium primùm Regi Judeorum,* 4. *verſib. deinde ſacerdotib. & populo toti,* 3. *verſib. ac poſtremò ultima deportatio prænuntiatur, reliquis verſ.* 13 Quare moreremini] *ἀπὸ τοῦ præcedentis conſilii, ad quod regreditur Propheta ſequent. verſ.* Eloquutus] *ſupra verſ.* 8. 16 Inſtrumenta] *quæ deportata fuerant 'in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconjæ,* 2. *Chron.* 36.7. *&* 10. 18 Quòd ſi] *ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, ſi ſunt ſervi Dei, non debere illius iram mendaciis ſuis cumulare: ſed certiſſimè eventuram amoliri atque deprecari eorum Deo: ſic comparatur tranſitus ad propheticam denuntiationem ſequentem.* Si eſt verbum] *id eſt, ſi Deo ſunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus* 1. *Reg.* 7. 22 In diem] *de quo* 2. *Chron.* 36.22. *& Hhezræ* 1.

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & ſermone Iudeis ſignificans, a Chananja reprehenditur: quem bona Iudæus, ſinitimis gentibus, & imò ipſa Chaldæus omnia cantem Jirmeja redarguit, & propterea in ſe irruenti ac ſuum fracturo cedere donec a Deo remiſſus prophetiam ſuam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventus comprobavit.

1 Cùm

1 Cùm autem [1]fuisset *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkijæ regis Jehudæ, ad annum usque *illius* quartum mense quinto, alloquutus est me Chananja filius Hhazzoris [1]Propheta qui erat e Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotum & totius populi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; [1]fregi jugum Regis Babyloniæ.

[a] Heb. *dierũ: ut Gen. 41.1. sic infrà ver. 11.*

3 Intra biennium [a] justum ego reducturus sum in locum hunc omnia instrumenta domus Jehovæ, quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam.

[b] Heb. *omnẽ deportationẽ: sic ver. 6.*

4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & [b] omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus sum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.

5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illum, [1]ante oculos sacerdotum, & ante oculos totius populi, qui astabant in domo Jehovę:

6 [1]Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: pręstet Jehova verba tua quæ prophetasti, reducendo instrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.

[c] Heb. *in auribus tuis, in auribus &c.*

7 Veruntamen audi quæso verbum hoc quod ego loquor; [c] te audiente, & audiente toto hoc populo.

8 [1]Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a seculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem *famis*, & pestem:

9 Propheta ille qui prophetat pacẽ; cùm evenit verbum ipsius Prophetæ, cognoscitur ille Propheta esse quem misit Jehova [d] verè.

[d] Heb. *in veritate.*

10 Tum capiens Chananja Propheta [1]lorum illud a collo Jirmejæ Prophetæ, fregit illud:

11 Et loquutus est Chananja ante oculos totius populi, dicendo; sic ait Jehova, ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium justum e collo omnium [1]istarum gentium: tum [1]abibat Jirmeja Propheta itinere suo.

12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam; postquam fregisset Chananja Propheta lorũ illud e collo Jirmejæ Prophetæ, edicendo,

13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed compara loco illorum lora ferrea.

14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, jugum ferreum impositurus sum collo omnium gentium istarum, ut serviant Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & servituræ sunt ei: quin etiam bestias agri traditurus sum ei.

15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam poneret populus hic in falso.

16 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego emissurus sum te a superficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia [1]apostasiam suasisti contra Jehovam.

17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno illo mense septimo.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, versibus 4. & redargutionem suam, versibus 5. sequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum sua interpretatione, vers. 10. & 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq; a Deo, inde ad finem usque.* Fuisset illud] *id est, cùm typo & sermone, quem Deus imperaverat suprà 27.3. voluntatem Dei judiciúmque significare per exissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco significationem accipit prępositionis usque: quo etiam modo interpretati sumus 1. Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipsa falsus esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibhhon, Jehosch. 21.17.*

2 Fregi] *id est, in consilio meo constitutum est frangere.* 5 Ante oculos] *id est, publicè prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1. Timoth. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionis duæ sunt partes: exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & seq. versu; deinde confutatio, seq.* 8 Prophetæ] *confutationis duo sunt argumenta: prius, quod populo improbissimo pacem & prosperitatem prædicat, id a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimonis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: quas duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Mosche Deuteronom. 13. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum; ut diximus suprà 27.2.* 11 Istarum gent.] *contra quas antè prophetasti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & consulens ædificationi (quæ inter vixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandum, ut factum fuisse narratur seq. versu.* 16 Apostasiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

Caput XXIX.

Prophetæ Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissæ in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendacia: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitum singulis prænuntiat.

[a] Heb. *reliquum seniorum deportationis.*

1 Hæc autem sunt verba Epistolæ quam misit Jirmeja Propheta Jeruschalaimis; ad [a] reliquos seniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum, quem deportaverat Nebucad-netzar Jeruschalaimis in Babyloniam:

2 Postquam egressus esset Jeconja Rex & Augusta, ac aulici Principes Jehudæ ac Jeruscha-

2 Reg. 24. 14. & seq.

ruſchalaimorum;fabriq; lignarii, & fabri ferrarii Jeruſchalaimis:

3 'Per El-hhatam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkiję (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam)dicendo:

4 'Sic ait Jehova exercituũ Deus Jiſraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruſchalaimis in Babyloniam:

5 'Ædificate domos,& inhabitate: ac [c] cõſerite hortos,& veſcimini fructu eorum.

6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis veſtris uxores,& filias veſtras tradite viris ut pariant filiõs filiaſque:& augeſcite iſtic,ac ne minuamini:

7 Denique quærite [d] proſperitatem illius civitatis quò deportavi vos,& orate pro ea Jehovam;nam cum proſperitate ejus futura eſt vobis proſperitas.

8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis,'ne decipiant vos' prophetæ veſtri qui ſunt inter vos,& divini veſtri; neq; auſcultetis ſomniis veſtris,'quæ vos ipſi curatis ſomniari:

9 Quia falſò iſti prophetant vobis nomine meo: non miſi eos,dictum Jehovæ.

10 'Sic enim ait Jehova;nam ubi implebuntur Babylonię ſeptuaginta anni,viſitabo vos: & præſtabo erga vos verbum meum illud optimum,reducendo vos in locum hunc:

11 'Cùm ego agnovero *dandas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictum Jehovę, cogitationes [e] proſperitatis,non autem adverſitatis;dandum vobis finem,[f] eumq; expectatiſſimum.

12 'Cùm invocaveritis me ut abeatis,& oraveritis me,tum exaudiam vos:

13 Et quæretis me invenietis, cùm requiſiveritis me ex toto [g] animo veſtro,

14 Præſtò enim futurus ſum vobis, dictum Jehovæ,& reducturus [h] captivos veſtros, congregaturuſque vos ex omnibus gentibus,& ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovæ: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:

15 'Cùm dixeritis,excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes* 'eundum in Babyloniam.

16 Nam ſic ait Jehova de Rege qui ſedet in ſolio Davidis,& de toto populo qui reſidet in civitate hac, fratribus veſtris qui non egreſſi ſunt vobiſcum,'in illa deportatione:

17 Sic ait,*inquam*,Jehova exercituum, ecce ego immiſſurus ſum in hos gladium,famem,ac peſtem:& expoſiturus ſum eos tanquam ficus horrendas,quæ non poſſunt comedi præ pravitate.

18 Nam perſequar eos gladio,fame,ac peſte, & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & deſolationi, ſubiloque, & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:

19 Eò quòd non auſcultant verbis meis,dictum Jehovæ,cum mitto ad eos ſervos meos Prophetas [i] inde a diluculo continenter, ut nõ auſcultaveritis,dictum Jehovæ.

20 'Vos itaque audite verbum Jehovę,omnes deportati quos miſi Jeruſchalaimis in Babyloniam.

21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis de [k] Achabo filio Kolajæ,& de Tzidkija filio Mahhaſejæ,qui prophetãt vobis nomine meo falſum: ecce ego trademturus ſum eos in manũ Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ,ut percutiat eos ante oculos veſtros:

22 Et ſumetur ab ipſis [l] maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui ſũt in Babylonia,dicendo,diſponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:

23 Eò quòd commiſerunt flagitium in Jiſraële,adulterantes cum uxoribus amicorum ſuorum, & loquentes verbum nomine meo [m] falſum quod non præceperam eis:' ego verò ſum iſtorum cognitor ac teſtis, dictum Jehovæ.

24 'Schemahhjam verò 'Nechelamæum alloquitor dicendo,

25 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis,dicendo,eò quòd tu miſiſti nomine tuo literas ad totum populum qui eſt Jeruſchalaimis,& ad Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem,atque ad omnes Sacerdotes,'dicendo,

26 'Jehova diſpoſuit te Sacerdotem in loco Jehojadhhi Sacerdotis cùm ſitis præfecti' *in* domo Jehovæ contra omnem virum 'amentem & Prophetam agentem, ut ponas eum in cippo aut in [n] ſcapha:

27 Nunc ergo quare non increpaſti *ſaltem* Jirmejam Hhanathotanum,qui Prophetam agit vobis?

28 Quandoquidem miſit ad nos in Babyloniam,dicendo, longa eſt *captivitas*: ędificate domos,& inhabitate, ac conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum.

29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas iſtas,[o] audiente Jirmeja Propheta)

30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,

31 Mitte ad omnes deportatos dicendo, ſic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miſerim ipſum,facitque ut inducias ponatis in falſo:

32 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego animadverſurus ſum in Schemahhjam Nechelamæũ, & in ſemen ejus,non erit ei quiſquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego factaturus ſum populo meo, dictum Jehovæ:quia apoſtaſiam ſuaſit contra Jehovam.

[b] Heb. *tori deportationi quam, &c. ſic deinceps.*
[c] Heb. *plantate ſic infrà 28.*
[d] Heb. *pacẽ: ſic deinceps.*
2. *Chron.* 32. 26.
[e] Heb. *pacis, non autem mali.*
[f] Heb. *& expectationis.*
[g] Heb. *corde.*
[h] Heb. *captivitatem veſtram.*
Suprà. 24.
[i] Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut* 2. *Chron.* 36 15.
[k] *qui idem dicitur Echab, ſeq. ver*
[l] Heb. *maledictio: metonymia.*
[m] Heb. *falſitatis.*
[n] Heb. *ſugentis navsculis.*
Suprà, ver. 5.
[o] Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

ANNOTATIO.

1 Hęc autem] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt: inſcriptio, tribus verſib. & epiſtola prophetica ad finem uſque.* 4 Sic ait] *hæc epiſtola (cujus inſcriptionẽ hic verſus continet) duo habet prophetarum genera: unum commune & ad Judæos omnes ſpectans, uſque ad verſ.* 20. *alterum ſingulare contra Pſeudoprophetas & adverſarios Jirmeæ, ad finem uſque. Communis autem prophetiæ tres ſunt partes, [illegible] ad verſum* 10. *ſecunda, quæ*

liberationem in ſuum tempus pollicetur reſipiſcentibus, uſque ad verſ.16. tertia, qua reliquis in Judæa conſiſtentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, verſ.16 & tribus ſequent. 5 Ædificate]*id eſt, ita inite rationes veſtras & vitam inſtituite, ut diu manſuri in Babylonia: ſynecdoche.* 7 Civitatis]*id eſt, totius regni Babylonici. ſynecdochicè.* 8 Ne decipiat] *videlicet prædicando mox futuram eſſe liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & juſtis actionibus quas indixi vobis avertendo.* Prophetę] *falſi quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum ſunt, Numer. 12. nam Prophetæ boni ex viſionibus & ſomniis agunt, mali vero divinationibus & commentis ex animo ſomnia abiiuntur.* Quæ vos ipſi] *exegeſis præcedentis dicti: verè, inquit, veſtra ſunt ſomnia: nam vos illa pretio redimitis, ut ſuprà 20.10.* 10 Sic enim] *ſecunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de ſede Babylonica colenda, & averſandis Pſeudoprophetis, a definito promiſſionis tempore, de quo ſuprà 25.12.* 11 Cùm ego cogn.]*id eſt, quando mihi viſum fuerit præſtare promiſſiones meas.* 12 Cùm invocav.]*ex promiſſione Levit.26.40.& ſeq.& Deuter.30.1.& ſequent. cujus rei complementum extat Danielis 9.& in libris Hieræ & Nechemiæ.* 15 Cum dixeritis]*id eſt, cùm longis perpeſſionibus edocti: ſuaritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Daniel.9.6.& 12.* Fundum in Bab.]*id eſt, ſubeundam eſſe captivitatem iis qui ſibi conſultum voluerint: ſic tranſitur ad ſequentem locum de graviſſimis eorum calamitatibus, qui ſpernentes Prophetarum monita dedere ſe recuſa verint, & ultrò ſibimet captivitatem.* 16 In illa dep.]*de qua ſuprà ver.2. Eſt autem hic pars tertia communis prophetiæ, non eſſe expectandum ut qui in Babylonia ſunt in Judæam revertantur, quod pſeudoprophetæ narrabant: nam peſſimè cum illis actum iri.* 20 Vos itaque]*ſecunda pars epiſtolæ, cujus exordium, hoc verſu, reſpicit ad monitum quo utebatur ſuprà ver.8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pſeudoprophetas, tribus verſib. ſeq. altera, contra quendam prophetam ex proceribus adverſantem Jirmejæ, ver.24.& ſeq.* 23 Ego verò] *confirmatio judicii prænuntiati, a certiſſima notitia teſtimonióque Dei.* 24 Schemahhjam] *altera prophetia, ut diximus ver.20.* Nechelamæum] *hanc vocem patronymicam eſſe demonſtrat terminatio: ſed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum eſt. Nos ſuſpicamur hic ineſſe paronomaſian, & Schemahhjam fuiſſe Nachamæon, a Nachamo progenitore cujus mentio eſt 1.Chronic.4.19. alluſiſſe verò Jirmejam per epentheſin unius literæ, ut perſtringeret illius ſtudium erga pſeudoprophetarum ſomnia.* 25 Sic ait Jehova] *hæc prophetia duo continet: narrationem cauſæ, quamque verſib. & dictionem ſententiæ, tribus ultimis.* Dicendo]*id eſt, in hæc verba, aut in hanc ſententiam, quam tres verſus ſequentes exponunt.* 26 Jehova]*ſumma epiſtolæ, quæ Schemahhja ſacerdotibus primùm exponit officium ipſorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus ſequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh ſacerdos vindex olim fuit Reipublicæ, 2.Reg.11.& 2.Chron.23. ita vos vindices ſanæ doctrinæ in Eccleſia conſtituit Deus. Erat enim Tzephanja Sacerdos ſecundarius, ut habetur 2.Reg.25.21.* Amentem] *ut 2.Reg 9.11. ſic a viris prophanis appellantur ſervi Dei.* Sciphi] *Hhebraicam vocem, quæ nuſquam alibi legitur, penuria Latinitatis ita ſumus coacti reddere, ut ne farina iſte zelus gradatione aliquatenus explicetur. Eſt enim vox Hebræa compoſita ſignificans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artaxerxe: compingebantur duæ ſcaphæ pari commenſu inter ſe reſpondentes, ita ut corpus hominis inditi quaſi in vagina eſſet. Quod genus cruciatus ſive ad cuſtodiam atrociſſimam, ſive ad quæſtionē, ſive ad necem offerretur vinctis, prębebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quę ibi Plutarchus copioſè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas ſugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto indutus alebatur ſuctu, & hac appellatione anguſtiſſimum quemque carcerem duriſſimúmque deſignaruni: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant caligam.*

Caput XXX.

Propheta juſſus promiſſiones de inſtauranda Eccleſia conſcribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat ampletudinem: deinde expoſita promiſſione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præſentem eſſe, tum fore magnificum in perdendis adverſariis, & liberandis ſervandúſq; ſuis: quamobrem promiſſiones magnificas de regno Chriſti prædicat a Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum ſit ut Eccleſia in hoc ſeculo tum externis mundi incurſionibus, tum ſuis ipſius infirmitatibus infeſtetur, fideles tamen conſolatur a benedictionibus, ſtudioq; & fœdere Dei efficaciſſimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, edicēdo ſcribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 [a]Quòd ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm reducā captivā multitudinē populi mei Jiſraëlis & Jehudæ, ait Jehova, & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipſorum, poſſidebunt eam.

4 Hæc ergo ſunt verba quæ eloquutus eſt Jehova, [b] de Jiſraële & de Jehuda.

5 [a]Nam ſic ait Jehova, vocem trepidationis [c] audimus; pavoris nullíus pacis.

6 [a]Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *ſtare* manibus ſuis *appoſitis* ad lumbos ſuos, velut puerperam, & [c] converſos eſſe omnes vultus [a] in ſpeciem morbi regii? *dicendo,*

7 Heu, quia magnus eſt dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: [c] ut ut tempus anguſtię *eſt* Jahhakobo, tamen ex eo ſervabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum [a] illius a collo tuo, & vincula tua diſrumpam; neque [b] ſervitutem exigent ab ipſo amplius extranei:

9 Sed ſervient Jehovæ Deo ſuo, & [c] Davidi Regi ſuo quem excitabo ipſis.

10 [a]Tu ergo ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque conſternatus Jiſraël: nam ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ, ut

a Heb. *in morbum regum, ſive auruginem.*

b Heb *ſervient* ſibi *per eum: ut Exodi.1.14.*

reversus Jahhakob quiescat ac tranquillus sit, nemine perterrefaciente.
11 Tibi enim adsum, dictum Jehovæ, ad servandum te: cùm faciam consummationem in omnibus gentibus quò dispersero te, veruntamen in te non facturus sum consummationem; sed castigaturus sum te [c] modicè, non autem [d] prorsus impunem relicturus te.
12 'Nam sic ait Jehova;' mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percussio tua.
13 'Nemo adjudicabit causam tuam' compressioni; curationes, emplastrum nullum proderit tibi.
14 Omnes amantes tui obliviscentur tui, te non requirent: cùm 'plaga inimici percusserò te, castigatione *inimici* sævi; propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa peccata tua.
15 'Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum esse dolorem tuum? propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa sunt peccata tua, 'facio ista tibi.
16 'Idcirco quicũq; 'consumunt te consumẽtur, & omnes prementes te quotquot [e] sunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:
17 Cùm faciam ut ad justam constitutionem [f] assurgas, & a percussionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia 'depulsam vocaverint te, *dicentes*, ' Tzijon ista est, nemo requirit eam.
18 'Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miserebor: ædificabitur q; civitas 'in aggere suo, & palatium pro ratione suaf consistet.
19 Et 'prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & nõ minuentur, amplificabo q; eos, & non exigui fient:
20 Eruntq; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me stabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum:
21 Et erit 'magnificus ejus ex ipso, & dominator ejus e medio ipsius prodibit, 'quem' jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam 'quis ille est qui spondeat cum [g] animo suo se appropinquaturum ad me? dictum Jehovę;
22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.
23 'Ecce turbo, Jehovæ æstu proditurus est, turbo' indesinenter hospitans; super caput improborum permanebit.
24 Non avertetur [h] æstuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præstiterit cogitationes animi sui; [i] tandem animadvertetis illud.

[c] Heb. *ad modum.*
[d] Heb. *innocentem declarando non declarabo te innocentem: vide Exod. 20. 7.*
[e] Heb. *ascendat sanitas tibi: ut 2. Chron. 24. 13.*
[f] Heb. *sedebit.*
[g] Heb. *corde sic ver. 24.*
suprà. 23. 19
[h] Heb. *æstus iræ.*
[i] Heb. *in extremitate dierum.*

Caput XXXI.

1 'TEMPORE illo, dictum Jehovæ; ero Deus omnibus familiis Jisraëlis, & ipsi erunt mihi populus.
2 Sic ait Jehova, invenit gratiam in deserto populus 'eorum qui supersunt a gladio; Jisraël, me eunte ad collocandum eum.
3 'A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; 'imò dilectione [a] perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te ' benignitatem.
4 'Adhuc ædificaturus sum te, ut ædificeris, virgo Jisraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes cum choro ludentium.
5 Adhuc conseres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, & [b] solutis sacris vescentur.
6 Nam dies est futurus, quo clamabunt 'custodes in monte Ephrajimi; 'surgite, & ascendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum nostrum.
7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palam ante ipsas gẽtes: pronuntiate, laudate ac dicite, Serva Jehova populum tuum residuum Jisraëlis.
8 Ecce ego adducã 'eos e terra Aquilonis, & congregabo eos e lateribus terrę, inter ipsos 'cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.
9 'Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant 'secundum torrentes aquarum via recta, in qua non impingant: quia sum Jisraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus est.
10 'Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *sitis*; ac dicite, qui sparserat Jisraëlem congregat eum, & servat eum ut pastor gregem suum:
11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vẽdicat eum e manu fortioris eo.
12 Tum ' venientes cantabunt in excelso Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ 'cum frumento, & cum musto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritq; anima eorum similis horto irriguo, neque pergent mœrere amplius.
13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac senes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & consolatus fuero eos, ac lætificavero eos a mœstitia ipsorum:
14 Et irrigabo animam Sacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea saturabũtur, dictum Jehovę.
15 'Sic ait Jehova, 'vox in Rama audita est, lamentum & fletus [d] multus amarissimus, 'Rachel deflet filios suos: renuit consolationem admittere de filiis suis, quia nullus superest.
16 'Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fletu, & oculos tuos a lachrymis, quia 'est merces operi tuo, dictum Jehovę, quòd reversuri sunt e terra inimici:
17 Est, inquam, expectatio [e] tandem tibi, dictum Jehovę, fore ut revertantur filii' ad terminum suum.
18 [f] Omnino audio' Ephrajimum condolentem sibi, *dicendo*, ' castigasti me ut castigarer tanquam vitulus non assuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.
19 Nam postquam conversus fuero, pœnitebit

[a] Heb. *seculi*
[b] Heb. *profanabit: ut Deuter. 20. 6.*
[c] Heb. *in capite ipsarũ gentium.*
[d] Heb. *amaritudinum.*
[e] Heb. *ad extremum tuum.*
[f] Heb. *audiendo audivi.*

bit me; & postquam ostensum fuerit mihi, 'applaudam femori: erubesco, etiamque suffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 'An filius charus mihi est Ephrajim? an
g Heb. *oblectationum*. natus g summæ oblectationis? *est*, nam ex quo 'loquutus sum contra eum, h omnino recordor
h Heb. *recordando recordor*. ejus adhuc: idcirco 'perstrepunt viscera mea propter eum, i omnino miserebor ejus, dictum
i Heb. *miserendo misereb.* Jehovæ.

21 'Statue tibi 'hermas, dispone tibi 'pyramidas, adhibe animum tuum ad istum 'aggerem qua via iviisti: revertere, virgo Jisraëlis, revertere ad civitates tuas istas.

22 'Quousque pergeres subducere te, ô filia 'aversa? 'nam patrat Jehova *rem* novam in terra, fœmina ambit virum.

23 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc dicturi sunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam earum: benedicat tibi Jehova, ô 'habitaculum justitiæ, mons sanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipsa, Judea, & omni-
k He. *& qui proficiscuntur cum grege.* bus civitatibus ejus pariter; 'agricolæ, & k pecuarii:

25 Cùm satiavero animam defessam, & omnem animam mœstam explevero:

26 'In hoc invigilo & inspicio; etiam somnus meus suavis est mihi.

27 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus 'conseram domum Jisraëlis & domũ Jehudæ semine hominum & semine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum 'sedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & destruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita sedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 'Temporibus illis 'non dicent ampliùs, 'patres comederunt omphacen & dentes filiorum obstupescunt:

Jechezk.18. 30 Sed quisque propter iniquitatem suam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obstupescent dentes ipsius.

Hebr.8.8. 31 Ecce dies veturi sunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Jisraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

32 'Non secundum illud 'fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipsi irritum fecerunt fœdus meum, '& ego conjugio junctus mansissem eis? dictũ Jehovæ.

33 Nam hoc illud est fœdus quod pangam cum domo Jisraëlis post dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam l menti eorum & l Heb. *medio eorum*.
'cordi eorum inscribam eam, & ero eis Deus & ipsi erunt mihi populus.

34 'Non autem *solùm* docebunt ampliùs quisque amicum suum & quisque fratrem suum, dicendo, cognoscite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipsorum, & peccati ipsorum non recordari ampliùs.

35 'Sic ait Jehova, qui disponit solem ad *Genes.1.14. Jeschabh. 5.15.* lucem interdiu, statuta lunæ & stellarum ad lucem noctu; qui disrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *est* Jehova exercituum:

36 *Si* amovebuntur statuta ista a conspectu meo, dictum Jehovæ; etiam semen Jisraëlis cessabunt esse gens in conspectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, si poterunt mensurari cœli supernè, aut pervestigari fundamenta terræ infernè: etiam ego spernã totum semen Jisraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 'Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm ædificabitur Jehovæ civitas 'hæc 'a turri Chananeëlis usque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea mensoria e regione illius versus 'collem scabiosi, ac 'deflectet Gohham versus:

40 Et tota 'convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque 'portæ equorum Orientem versus, *erit* m sancta Jehovæ: non extirpabitur, neque destruetur ampliùs n unquam.

m Heb. *sanctitas.*
n Heb. *in seculum.*

ANNOTATIO IN CAP. XXX.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ captivitas duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat suprà 23. 3. & sequentibus) partes sunt in universum quinque: prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum 12. tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum 35. sequent. capitis: quarta est confirmatio, tribus versibus: postrema, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras tribus versibus ultimis. Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum prophetiæ authorem esse, hoc vers. mandare ut literis obsignetur, sequente versu, & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, vers. 3. ut summatim concluditur vers. 4.* 3 Quod] *summum argumentum totius prophetiæ, ut modò diximus.* 4 De Jisraële &] *id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.* 5 Nam sic ait] *propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miserias populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus versibus; altera, liberationem mirificam salutem, & gloriam a Deo obventuram, in fine versus 7. & duobus sequent. ac tum demum hortatione concluditur vers. 11. & 12.* Audimus] *hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicare cum afflictionibus illius paternè ostendentis, quasi dicat verum quidem est omnia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu, & lugere omnes, vers. 7 sed longè alia ratio postea futura est.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotyposis doloris acerbissimi, a forma parturientium.* Conversos esse] *id est, expallescere, ac potius exhausto sanguine livescere tanquam mortui sint.* 7 Ut ut tempus] *transitio ad alterum propositionis locum, ut diximus in versum 5. de promissione salutis: cujus ratio, sequente*

versu, & usus, versu 9. explicatur. 8 Isti 15] *videlicet qui te premit jugo.* 9 Davidi] *Christo, filio dilectionis Dei, ex semine Davidis: ut dixerat suprà 23. 5. sic Jechezk. 34. 23. & 37. 24.* 10 Tu ergo] *hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per ὑστέρησιν, nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu: & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur, & castigantur boni, sequente versu.* 12 Nam sic ait] *tertia hæc pars propositionem explicat, primùm enarratione singularium illius partium, usque ad versum 23. deinde exornatione, sequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miseriæ & calamitates præsentes in Ecclesiam immittendæ justitia Dei, usque ad versum 16. deinde liberatio Ecclesiæ, & gloriosa instauratio per unicam Dei misericordiam in Christo, inde ad versum 23.* Mortifera erit] *nimirum humanitus, quasi dicat, gravissimè quidem assi gens, atque ita ut omnes desperent de restitutione tua, tribus versibus; sed ne exclames, quia ictus salutares, non lethales futuri sunt, vers. 15.* 13 Nemo] *allegoria ab arte chirurgica, quasi dicat tam desperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque solamen adhibere quisquam possit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorrescant. Nam etiam captivi cum mortuorum ossibus comparantur, Jechezk. 37.* Compressioni] *id est, ut comprimatur ad supputationem, sicut fit in vomicis.* 14 Plaga inimici] *id est, per inimicum Chaldæum, & tibi infensissimum, ac supra modum sævientem illata; quam tamen Deus potentia sua moderaturus est, ut castigationis author; ex promissione versus undecimi.* 15 Quid exclamares] *respiciens ad sævitiem durissimam hostium, & miserias tuas; non autem ad justam administrationem meam.* Feci ista] *nempe ut ab illis te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro sive cauterio.* 16 Idcirco] *ut experiaris me ista facere ad purgationem tui, inquit, tum adversarios aliud spectantes perdam, propter blasphemias & scelera ipsorum, duobus ver. tum etiam liberabo te, sequentibus.* Consumunt te] *id est, student consumere, non autem curare, ut est consilii mei.* 17 Depulsam] *videlicet per ludibrium & blasphemam contumeliam.* Tzijon] *alludio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hostes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quasi significet arentem & desertum locum: quam ironiam sequentes voces confirmant.* 18 Sic ait Jehova] *promissio liberationis & instaurationis allegorica: nam etsi particula ejus aliqua exactis septuaginta annis fuit præstita, fuit tamen illud quædam veluti prolusio perfectæ liberationis in Christo; ad quam Prophetam respexisse sequentes versus docent manifestissimè.* Inaggere suo] *qui definitur infrà tribus versibus ultimis sequentis capitis.* 19 Prodibit] *id est, offerentur sacrificia laudis, fructus labiorum per Christum, Hebr. 13. 15.* 21 Magnificus] *id est, Rex & dominator Christus, idemq; Sacerdos in æternum sistens nos Deo & Patri.* Jubebo accedere] *id est, vocabo in sacerdotum: sic accipiendum esse docetur Psalm. 110. & infrà 33. sub finem.* Quis ille est] *id est, quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5. 4. & sequentibus.* 23 Ecce turbo] *exornatio, ut diximus in versum 12. illustrans præcedentia propositionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum statum elegante allegoria, duobus versibus; deinde piorum ad Ecclesiam Dei pertinentium, versibus 35. sequentis capitis.* Indesinenter horsp.] *id est, inimicos Dei & Ecclesiæ pervadens, & quasi hospitium ex hospitio quærens, donec singulos consumpserit.*

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] *secundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, usque ad versum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur aliàqui cum regno Christi consentire, inde ad versum 23. ac postremò benedictiones Dei in Ecclesiam copiosiùs exponuntur, versibus 13. sequentibus. In prima autem propositione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus versibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver. 4. & 5. quas Deus opera piorum testatas facit tum inter ipsos in Ecclesia Judæorum, usque ad versum 12. tum etiam palàm & universè spectantibus audentibusq; gentibus, & ad Ecclesiam convocatis, inde ad versum 15. quæ omnia evincunt tempus illud de regno Christi accipiendum esse.* 2 Invenit gratiam] *argumentum promissionis præcedentis quo Deus ad liberandum Ecclesiam adducitur, a beneplacito æterno & anteacta beneficentia: de cujus fide & constantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογισικῶς, sequente versu.* Eorum] *id est, Judæorum & Israëlitarum, quia una voce dicuntur Israël sequente membro per epexegesin.* 3 A longinquo] *quasi dicant nutantes pii, olim quidem exercuit, sed jam refrixisse & obsoleta videtur Dei beneficentia.* Imo] *correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem statuminat.* Benignitatem] *quæ sequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Ecclesia & gentibus omnibus.* 4 Adhuc ædificaturus] *promissiones allegoricæ (ut antè diximus) de instauratione a Deo, & gratiarum actione solenni ab Ecclesia, hoc versu, ac postremò de usu commoditatum omnium legitimo, ver. sequente.* 6 Custodes] *id est, præcones Evangelii, Episcopi gregis, & administri Christi.* Surgite] *Summa præconii Evangelici, quo primùm Judæorum populus vocatur ad Deum & Ecclesiam, hoc vers. & in fide salutis suæ instituitur, tribus sequentibus; deinde gentes ipsæ, ver. 10. & seq.* 8 Eos] *videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me.* Cæcum & claudum] *id est, ne minimum quidem, aut infirmissimum perire sinam de manu mea.* 9 Cum fletu] *id est, solicitos de salute sua, ut dixerat ver. 7.* Secundum torrentes] *ut Psal. 23. 2.* 10 Audite] *altera pars præconii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver. 6.* 12 Venientes] *electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum status allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promissionibus.* Cum frumento &c.] *id est, omnia grati animi testimonia perhibentes, ut olim fiebat eucharisticis.* 15 Sic ait Jehova] *exposita præstantia regni Christi, ne quis ex stimet omnia in hoc seculo corpore & animo fore absolutissima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Christi hîc experiuntur, Propheta diluit, ut diximus in ver. 1. prior est, externas tamen perpessiones in regno Christi non esse hîc destitutas, sed fore ut statim a Christo nato furorem suum satanas exerceat, tribus versibus: posterior est, etiam remanserum in pios suæ in-*

fir-

firmitatis internæ conſcientiam, quæ exponitur ſequentibus. Prioris occupatio habetur hoc ver. ſolvitur duobus ſeq. poſterioris verò occupatio continetur ver.18.& 19.ſolutio trib.ſeq. Vox in Rama] *id eſt, in agro Ramæ, & toto Bethlechemi tractu: ut exponitur Matth.2. 17.* Rachel] *elegans proſopopœia, quaſi dicatur ſepulchrum aut Rachel ipſa in ſepulchro ſuo luxiſſe, & deflevisſe ſtragem illam miſerabilem quæ ab Herode fuit edita. Erat enim ſepulchrum Rachelis Bethlechemum verſus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen.35.19.& 1.Schem.10.2.* 16 Sic ait Jehova] *ſolutio præcedentis occupationis, utcunq; furat Satanas & ſanctorum vitam appetat, Eccleſiam tamen liberos novos indies habituram eſſe tum ex Iſraëlitis, tum ex cooptatis gentibus: qui in terra inimici latent, id eſt, in regno Satanæ & in poteſtate tenebrarum, donec revertantur ad Eccleſiam, vocati a Chriſto.* Eſt merces] *id eſt, non erit irritum tuum hoc ſtudium erga liberos, ſed ampliore beneficio a Deo compenſabitur, quod alii comparabuntur & ſe adjungent tibi.* 17 Ad terminum] *id eſt, in Eccleſiam: ſervatur enim priſcus terræ promiſſæ typus qui adumbrabat Eccleſiam.* 18 Omnino audio] *ſecunda occupatio, ut diximus in verſum 15. qua Deus primùm Eccleſiam perculſam ſuæ infirmitatis præſentis & malorum conſcientia, & ſe ipſi committentem & orantem pro fide ac ſalute ſua inducit per ethopœiam, duobus verſibus; neque propterea a ſe abjici teſtatur, ſed potius ſe animo eſſe benevolo in eam, ver.20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentiſſimo ſuo opere amplificare, ver.22.* Ephrajimum] *id eſt, Eccleſiam Chriſti ex Iſraëlitis collectam, ſynecdochicè.* Caſtigaſti me] *hæc orationis formula tres partes continet: prima eſt confeſſio peccatorii & juſtitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus, ſecunda eſt petitio, ut Deus miſericordia ſua ex gratuito fœdere plenum uſum fructumq; afflictionum præbeat Eccleſiæ, id eſt, veram fidem, reſipiſcentiam, & fructus dignos reſipiſcentiæ in ſuis ingeneret, hoc ver. tertia eſt profeſſio tum efferendorum in poſterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præſentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, ſequente verſu.* 19 Applaudam fem.] *ex animo dolens graviſſimè: ſynecdoche a ſigno, ut Jechezk.21.17.* 20 An filius] *reſponſio ad præcedentem occupationem, quis putaret, inquit Dominus, Eccleſiam cum ſuperioribus his malis conflictatam mihi charam eſſe? ſed tamen omnino chara eſt, &c. ut ſuprà ver.18.expoſuimus.* Loquutus ſum] *id eſt, his malis afflixi eum immiſſis verbo meo. quaſi dicat in acerbiſſimis malis ſemper capio de eo miſericordiam, ut Chabakkuk 3.2.* Perſtrepunt] *humanitus dictum, a comparatione terreſtrium progenitorum.* 21 Statue tibi] *allegorica docendi ratio, qua Deus Eccleſiam veluti a ſe peregrinantem monet ut indicia & documenta ipſius animo obſervans ipſum ſequatur liberationem præſtiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis poſitis.* Hermas] *id eſt, ſtatuas & ſigna iter commonſtrantia.* Pyramidas] *id eſt, obelos & columnas mucronatas ſive faſtigiatas, ut ſummi arborum rami, unde nomen habent.* Aggerem] *videlicet quo itum eſt ex Judæa in Aſſyriam: ſed allegoricè accipiendus eſt pro via totius Eccleſiæ, ut Jeſchahh.15.23.* 22 Quouſque perg.] *quaſi dicat, procede in medium, neque pudor e aut metu a ſequenda vocatione mea deterretor: nam ſi pudet te tui ipſius, ſum honori tibi: ſi metuis, ſum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad ſalutem tuam.* Averſa] *id eſt, quæ a me abieras in perditionem tuam.* Nam patrat.] *quaſi dicat, vide ut confeſtim arripias occaſionem oblatam: nam ſi Eccleſiæ Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judæis proprius ſuis liberis caruerit propter averſionem veſtram, non poteſt illa profectò orba permanere, ſed tanquam vidua & (quemadmodum appellatur Jeſchahh. 54.1.) ſterilis virum ambiet, & filios aliunde ſibi comparabit filiaſq.* 23 Sic ait] *expoſitio benedictionum Dei, ut diximus ſuprà in verſ.1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittit Deus, tribus verſibus: deinde cauſa benedictionum, amor Dei efficaciſſimus, tribus alteris, tertio inſtrumenta, nimirum juſtiſſima Dei adminiſtratio, ver.29.& 30. & fœderis novi communicatio verbo & ſpiritu ſuo, ver.31. & quatuor ſeq.* Habitaculum] *id eſt Eccleſia, allegoricè.* 24 Agricolæ &] *id eſt, optimi quique populares, ſimpliciſſimi, & utiliſſimi, ut probat Ariſtot. libro 6.Politic.cap 4.* 26 In hoc invig.] *id eſt, oculis ſero (quod aiunt) Eccleſiam: ut Jeſchahh.15. & 16.vigili & dormienti mihi ſemper obverſatur recordatio & ſtudium illius: humanitus dictum. Eſt autem hic ſecundus promiſſionum locus, ut diximus in verſum 23.* 27 Conſeram] *i. Eccleſiam, quæ priùs inculta videbatur deſertaq;, multiplicabo veluti ſementem: metaphora.* 28 Sedulus fui] *ut figuraverat Deus ſuprà 24.* 29 Temporibus illis] *tertius promiſſionum locus, de forma & ratione qua Eccleſiam adminiſtraturus eſt Deus, ut diximus ſuprà 23.* Non dicent] *id eſt, opere demonſtrabo juſtitiam meam, & a blaſphemis iſtorum contumeliis vindicabo: ſic Jechezk.18.2.* Patres comederunt] *proverbiale dictum, pro eo quod eſt, majorum delicta luum immerentes filii. ſic Judæi Deum injuſtitiæ criminabantur, ut ſibi juſtitiæ gloriam aſſererent.* 32 Non ſecundum] *ſed præſtantioribus promiſſis ſancitum in Chriſto, ut ſequentes verſus tres exponunt: quod pluribus oſtenditur 2.Corinth.3.& Hebr.7. & tribus ſeq.* Fœdus] *ſcriptum in tabulis lapideis, ut docet promiſſionum ſeq. antitheſis.* Et ego] *indignantis Dei verba, quæ ad evidentiam negatione categorica exprimit Apoſtolus Heb.8.9.* 33 Cordi eorum] *id eſt, non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè ſeq. capitibus, Jechezk.36.& 2.Corinth.3.3.* 34 Non autem ſolùm] *vide Jeſchahh.11.9. id eſt, in priore fœdere docuerunt Moſches & Prophetæ litera tantùmmodò: in poſteriore verò erunt omnes docti a Deo, venient ad Chriſtum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a ſancto illius ſpiritu cognoſcent omnia, Joan 6.44.1.Corinth.1.7.& 2.10.& ſeq.& 1.Joan.2.20. Eſt autem in his verbis ecthyſis apud Hhebræos frequens, ut obſervavimus Gen.32.28.& 1.Schem.8.7.* 35 Sic ait Jehova] *confirmatio, ut diximus in verſum 1. a comparatione rerum creatarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promiſſionum ſuarum excidat.* 38 Ecce] *concluſio a repetitione promiſſorum typica.* A turri Chan.] *id eſt, tota ab extremitate una ad alteram. Perſequitur autem his & ſequentibus verbis juſtum ambitum Jeruſchalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regiæ conjungebantur alteris Jeruſchalaimis, ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta duntaxat communis erat terminus, ab Oriente & Septentrione: vide Nechem.3.1.& 2.Reg.14.15.* 39 Collem ſcabioſi] *deeſt, collem in quo impuri aut immundi quacunque ſcabie, extra oppidum relegati ex lege habebant ſuas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte,*

in loco

in loco qui dictus est Gulgolta, sive calvariæ locus: ut est in Evangelio. Terminat autem hic collis Jeruschalaima ab Aquilone occasum versus. Deflectet] *videlicet ab Aquilone Meridiem versus, ubi terminus Occidentalis Jeruschalaimorum est, habens a Septentrione collem scabiosi & a Meridie Gohham. Est autem Gohha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occasu & Meridie finiens: fortasse ita dictus quòd ascensum haberet laboriosissimum.* 40 Convallis cadaverum] *id est, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi sacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus suprà 7.31. & alibi sæpè. A Gohha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem.* Portæ equor.] *de quæ vide Nechemiæ 3.28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrsum reflectebatur a Meridie Aquilonem versus.*

Caput XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promissione restitutionis accepta cum Deo expostulat quòd non videretur præsens obsidio & propinqua occupatio captivitasq; promissioni respondere: quamobrem Deus utrumque in se recipiens judicium mox futurum exponit, & promissiones affirmat consequuturas suo loco.

1 [a] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudę: [a] is est annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copię Regis Babyloniæ obsidebāt Jeruschalaima, & Jirmeja Propheta erat inclusus atrio custodię quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam inclusérat illum Tzidkija Rex Jehudę, dicendo: cur prophetas dicendo? sic ait Jehova ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam,

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudę non eripiet se e manu Chaldæorum, sed[a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius[b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Denique in Babyloniam abducet Tzidkijam, ubi futurus est donec visitem ipsum, dictū Jehovæ: quòd pugnatis contra Chaldęos, non prosperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 [a] Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te dicturus, compara tibi agrum meum qui est ad Hhanathotas; nam tuum *est* jus redempturę ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei secundum verbum Jehovæ, ad atrium custodiæ, indixísset mihi, compara, quæso agrum meum qui *est* ad Hhanathotas, qui *est* in terra Binjaminis, nam tuum est jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi & agnovíssem verbum Jehovæ id esse:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *est* ad Hhanathotas, & appendi ei pecuniam, [c] septendecim siclos argenti:

10 Et scribens in literis obsignavi, & [d] adhibui testes: cum appendissem pecuniam trutina.

11 Deinde sumens literas emptionis, *tum* obsignatas[e] præcepti & statutorum, tum[e] publicas,

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Neriję filii Machsejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos testium qui subscripserant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui residebant in atrio custodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sume literas has, literas emptionis has, tum obsignatas, tum literas publicas hasce, & repone eas in vase testaceo, ut permaneant dies multos.

15 [a] Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæ que in terra hac.

16 [a] Itaque oravi Jehovam, postquam dedissem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 [a] Eheu Domine Jehova, ecce tu fecisti cœlos & terram virtute tua maxima, & brachio tuo extēto: [g] non potest ocultari tibi ulla res:

18 Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem patrum[a] in sinum filiorum ipsorum post ipsos; Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen *est* Jehova exercituum,

19 Magnus consilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti spectent in omnes vias hominum, ut des cuique secundum vias ipsius & secundum fructum actionum ipsius;

20 Qui disponens signa & ostenta in terra Ægypti, usque in diem hunc; tum in Jisraële, tum in reliquis hominibus [h] comparasti tibi nomen, quale est hodierno die,

21 Nam eduxisti populum tuum Jisraëlem e terra Ægypti, signis, & ostentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dedisti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingressi & hæreditariò possidentes eam non auscultarunt voci tuæ, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: fecisti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce missilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peste: denique quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum istum pecunia, & adhibe testes: cùm civitas ipsa traditur in manum Chaldæorum.

26 [a] Fuit verò verbū Jehovę ad Jirmejam, dicendo,

27 Ecce

[a] Heb. *tradendo tradetur.*
[b] Heb. *cum ore hujus.*
[c] Heb. *septē siclos & decem argenti.*
[d] Heb. *conteſtatus sū: ut Jeſcha. 8.2. ſic deinceps.*
[e] Heb. *patētes.*
[f] Heb. *patrui*
Gen. 18.14.
[g] Heb. *a te: ſic infrà. ver. 27.*
[h] Heb. *fecisti: ut Gen. 12.2.*

Num,16.22 27 Ecce ego ſum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari poſſet ulla res?
28 Idcirco ſic ait Jehova, [a] ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut capiat eam,
29 Et ingreſſi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc ſuccendant civitatem hanc igne, & comburant eam: adeoque domos ipſas, [a] ſuper quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:
30 Quia fuerunt filii Jiſraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia ſua: quia filii Jiſraëlis tantummodo provocant me opere manuum ſuarum, dictum Jehovæ:
[i]Heb. *incũbit mihi: pleonaſmus.* 31 Quia in iram meam & in æſtum meum [i]incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam uſque in diem hunc; ut amoveam ipſam a facie mea:
32 Propter omnem malitiam filiorum Jiſraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipſi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetæ eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruſchalaimorum:
[k]Heb. *manè ſurgendo & docendo.* 33 Qua [a] obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos [k] inde a diluculo continenter, minimè auſcultant ad percipiendum eruditionem;
[l]Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.* 34 Sed poſuerunt abominationes ſuas [a] in domo [l] quæ vocatur de nomine meo, ad polluendum eam,
35 Et ædificaverunt excelſa Bahhali, quæ *ſunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios ſuos & filias ſuas [a] Moleco; etſi non præceperam eis, neque [m] venerat in animum meũ ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandum inducerent Jehudam.
[m]Heb. *aſcẽderat in cor.* 36 [a] Nunc, inquam, idcirco ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peſte.
37 Ecce ego congregaturus ſum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipſos ira mea, & æſtu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus ſum, ut habitent ſecurè:
38 Denique erunt mihi populus, & ego ero ipſis Deus. *ſuprà.24.7.*
39 Indam enim illis cor unum & viam unam ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipſorum & filiorum ipſorum poſt ipſos. *ſuprà.31.33*
40 Et pangam ipſis fœdus [n] perpetuum, fore ut non avertam me a proſequendis ipſis, benefaciendo ipſis: & reverentiam mei indam [o] animo ipſorum, ut non recedant a me. [n] Heb. *ſeculi* [o] Heb. *cordi.*
41 Ita gaudebo de ipſis benefaciendo ipſis; cùm plantavero ipſos in terra hac [p] firmè, ex toto corde meo & ex tota anima mea. [p] Heb. *in firmitate.*
42 Nam ſic ait Jehova, quemadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum iſtud; ita ego adducturus ſum ſuper eos totum hoc bonum quod ego [q] promitto ipſis. [q] Heb. *loquor erga ipſos: ut Geneſ.18.19.*
43 [a] Tum comparabitur ager in terra hac; quam vos dicitis deſolatam eſſe, adeò ut nullus inſit homo aut jumentum, traditam eſſe in manum Chaldæorum:
44 Agros pecunia comparabunt, & inſcribendo literis, & obſignando, atque adhibendo teſtes [a] in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruſchalaima, ac in civitatibus Jehudę, tum in civitatibus [r] montanis, tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Auſtralis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ. [r] Heb. *montis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes ſunt quatuor: prima eſt inſcriptio, narrationem continens temporis & occaſionis hujus prophetiæ, quinque verſibus: ſecunda eſt propoſitio ſumma narrationis typicæ & promiſſionis Dei, uſque ad verſum 15. tertia eſt expoſtulatio Prophetę cum Deo, uſque ad verſum 26. poſtrema confirmatio, inde ad finem uſque.* Is eſt annus] *vide ſuprà 25.1.* 3 Ecce ego] *vide complementũ 2.Reg. & 2.Chronic. ultimus capitibus, & infrà 39. & 52.* 7 Ecce] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet narrationem typi de vinitus imperati, uſque ad ver.15. deinde uſum illius, ver.15.* Tuum eſt jus] *ex lege Levit.25.32. & ſeq. Eſt autem in hoc ver. apoſiopeſis, qua reticet Propheta mandatum Dei, ne idem bis repetendum eſſet.* 11 Præcepti] *id eſt, quibus literis obſignatis continebatur tum diſerta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata deſcriptio ſingularum cautionum ad jura privati iſtius contractus pertinentium.* Publicas] *id eſt, fide publica confirmatas a magiſtratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam ſic ait] *q.d. poſt tempus a Deo conſtitutum mihi futura ſunt uſui: eſt autem hîc anagoge typi.* 16 Itaq;] *trãſitio ad tertiã partẽ, expoſtulationẽ, ut diximus in ver.1.* 17 Eheu] *expoſtulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga ſuos, uſque ad verſum 23. & expoſitionem præſentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur Propheta non ſatis cum typo imperato convenire, ver.23. & duobus ſeq.* Non poteſt occul.] *q.d. fateor quidem (prout omnium ſcientiam obtines) te videre iſtud; ſed ego planè non video quo pacto hæc ſe habitura ſint.* 18 In ſinum] *vide in Pſal. 79.12.* 26 Fuit verò] *tranſitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primùm jus & ſcientiam totius adminiſtrationis ſibi arrogat, ſeq.verſu; deinde judicium ſuum juſtiſſimum in Judæam aſſerit, uſque ad ver.36. ac poſtremò promiſſiones confirmat a ſe nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *ſecunda hæc confirmationis pars eſt hyperbatica. nam cœpit Deus dicere, idcircò, id eſt, ut cognoſcas me effectũrum eſſe promiſſiones meas: quamobrem in regreſſione eadem particula, idcircò, repetitur ſinito hyperbato, infrà ver.36.* 29 Super quarum tect.] *vide 2.Reg. 23.12. & ſuprà 19.13.* 33 Obverterunt] *ut ſuprà 2.27.* 34 In domo] *ut ſuprà 23.11. vide 2.Reg. 23.4.* 35 Moleco] *vide Levit 18.21.* 36 Nunc inquam] *regreſſio ad promiſſionem cœptam ſuprà ver. 28. cujus promiſſionis duæ ſunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Eccleſiam Chriſti, uſque ad verſum 43. altera ſingularis de reverſione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id eſt, cùm incipiam præſtare has promiſſiones meas.* 44 In terra] *id eſt, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autem diſtributione Jehudæ vide Jehoſch.15.*

CAPUT

Caput XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornandaq; pace & stabilitate æterna ad gloriam suã in Christo: & promissis suis confirmatis aliorum sententias, judiciaq; contraria confutat naturæ documentis.

1 Fuit autem verbum Jehovę ad Jirmejam secundò, cùm ipse adhuc detineretur in atrio custodiæ, dicendo;

2 'Sic ait Jehova facturus' istud, Jehova 'formãs istud ad stabiliendum ipsum; Jehova nomine.

3 'Invoca me, & respondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abstrusa,' quæ non agnoscis.

4 'Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis, de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudę, demoliendis, *exponendis* in [a] missilia catapultaria & in gladium,

5 'Venientibus ad pugnandũ contra Chaldæos, 'imò ad explendum ipsas cadaveribus hominũ quos percussero ira mea & ęstu meo; & 'propter quorum omnem malitiam abscondi faciem meam a civitate hac,

6 'Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam constitutionem & sanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundãtiam pacis, [c] & quidem stabilissimæ.

7 'Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jisraëlis, & ędificabo eos ut antea:

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipsorum, qua peccaverint mihi; & codonabo omnes iniquitates ipsorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terrę; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus sum illis, & expavescentes commovebuntur ad totum illud bonum & ad totam illam pacẽ qua ego affecturus sum illam.

10 'Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus insit homo, nullumq; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaim orum desolatis adeò ut nullus insit homo, nullusq; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, & vox sponsę, vox dicentium celebrate Jehovã exercituum, quia bonus *est* Jehova, quia in seculum *est* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinẽ hujus terræ ut antea, ait Jehova.

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula pastorum facientium ut accubent greges.

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Australis plagę & in terra Binjaminis, ac in locis circunjacẽtibus Jeruschalaima, deniq; in civitatibus 'Jehudæ; adhuc transibunt greges [g] & opera 'numerantis, ait Jehova.

14 'Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm præstabo verbum istud optimum quod proloquutus sum erga domum Jisraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum; qui exercebit jus & justitiam in terra.

16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jeruschalaimani habitabunt securè; atque hoc est quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia nostra.

17 'Nam sic ait Jehova, non excindetur Davidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:

18 Etiam sacerdotibus Leviticis non excindetur vir a conspectu meo; 'offerens holocaustum, & adolens munus, ac faciens sacrificium omnibus diebus.

19 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova, si irritum facere potestis fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; idque ut non sit diurnum tempus & nocturnũ tempore suo:

21 Etiam fœdus meum cum Davide servo meo irritum fiet; ne sit ei filius regnans in solio ejus, & cum Levitis sacerdotibus ministris meis.

22 Ut non potest numerari exercitus cœlorum, nec potest mensurari arena maris; ita augebo 'semen Davidis servi mei, & Levitarum ministrantium mihi.

23 'Rursus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejã, dicendo,

24 An non animadvertis quid 'populus iste loquantur? dicendo, duas istas familias quas elegerat Jehova jam spernit ipsas: & populum meum 'contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur esse* ampliùs gens in conspectu illorum.

25 Sic ait Jehova, 'si non fœdus meum interdiu, & nocte; *si* statuta cœli & terræ non disponam:

26 Etiam semen Jahhakobi & Davidis servi mei spernam, ne sumam de semine ejus qui dominẽtur in semen Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi; cùm reduxero multitudinem captivã eorum, misertus ipsorum.

[a] Heb. *catapultas: ut 2. Reg. 19. 32.*

[b] Heb. *faciens ei ascẽdere curationem: ut 2. Chron. 24. 13.*

[c] Heb. *& veritatis, vel fidei.*

[d] Heb. *nomini gaudii: hypallage, pro gaudio nominatissimo.*

supra 7. 34.

Psal. 136.

[e] Heb. *usque ad jumentũ.*

[f] Heb. *montis.*

[g] Heb. *per manus.*

Suprà 23. 5.

Sup. 31. 35.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etsi eodem argumento cum superiore est, diversa tamen est tempore, ut inscriptio docet vers. 1. Sunt autem partes illius quatuor: prima est exordium vers. 2. & 3. secunda, propositio prophetiæ, inde ad vers. 19. tertia, confirmatio, ad versum 23. usque; postrema, confutatio, reliquis.* 2 Sic ait] *hujus exordii (quo Deus propositionis sequentis fundamenta proponit) duo sunt loci: unus, a persona Dei promissiones præstituri ex natura & fœdere suo, hoc vers. alter a persona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam sanctè liberationem suam, versu sequen.* Istud] *quod deinceps promissurus est.*

Formans] *ut Jeschahh. 46. 11.* 3 Invoca me] *secundus locus exordii per hortationem expressus.*

ſus. Quæ non agn.]*id eſt, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præſentia mala, & illis velut caligine quadam excæcatus: ut ipſe Jirmeja confeſſus fuerat ſuprà* 32.17. 4 Nam ſic ait]*hujus propoſitionis primùm ſubjectiũ (ut ita dicamus) exponitur duobus verſibus; deinde promiſſio per prolepſin ver.* 6 *quæ poſtea exornatur ſeq.* 5 Venientibus] *videlicet conſilio ſuo.* Imò ad expl.] *correctio, qua Deus conſilio Judæorum opponit ſuum.* Propter quorum] ἀπὸ κοινοῦ *Hhebraici ſermonis ad evidentiam tranſtulimus.* 6 Ecce] *prolepſis ſive propoſitio ſumma promiſſionum ſequentium, quæ allegoricè hoc verſ. poſtea ſeq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ, reſtitutionis, quæ exponitur tribus verſibus; & fructuum ex reſtitutione eventurorum, uſque ad verſ.* 9. *qui fructus hîc ſignificantur pacis & ſtabilitatis nomine.* 7 Nam reduc.] *reſtitutionis promiſſæ partes ponuntur liberatio a peccatis & ſalus, duobus verſibus, & finis ſive uſus illius, gloria Dei, verſ.* 9. 10 Sic ait]*prior liberationis fructus, ut diximus in verſ.* 6. *hîc primùm exornatur, quatuor verſibus & author effectorq; illius Chriſtus promittitur, verſ.* 14. *&* 15. *deinde poſterior fructus, nimirum ſtabilitatis æternæ exponitur, verſibus ſeq.* 13 Jehudæ]*id eſt, totius regni.* Numerantis] *propter rationem illam quam expoſuimus Levit.* 27.32. 14 Ecce] *promiſſio de Chriſto effectore bonorum præcedentium, in quo omnes promiſſiones Dei ſunt etiam & amen ad Dei gloriam,* 2. *Corinth.* 1.20. 17 Nam ſic ait] *altera pars promiſſionis de ſtabilitate regni, hoc verſ. & ſacerdotii, ſeq. verſu: quæ duo in uno Chriſto concurrere demonſtravimus ſuprà* 30.21. 18 Offerens] *id eſt, fungens ſacerdotio, & perficiens miniſterium totum a Levitarum gente figuratum.* 19 Deinde] *confirmatio præcedentis ſtabilitatis a documentis naturalibus, uſque ad verſ.* 23. *tum in perſona Chriſti, verſ.* 20. *&* 21. *tum in omnibus Eccleſiæ membris, verſ.* 22. 22 Semen Davidis]*id eſt, pios inſitos in Chriſtum Davidis filium qui fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri ſuo,* 1. *Petri* 2.5. *& Apocalyp.* 1.6. *&* 5.10. 23 Rurſus] *confutatio ludificationum quibus utuntur hoſtes Eccleſiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.* 24 Populus iſte] *infirmus videlicet, & abjiciens ſpem promiſſionum ex præſentibus malis.* Contemnunt illi] *hoſtes Eccleſiæ.* 25 Si non]*id eſt, potiùs aliquis fœdus meum de naturæ conſervatione initum præſtari a me impediverit, quàm ut ſempiternam Eccleſiæ adminiſtrationem ex promiſſo mihi extorqueat.*

Caput XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & ſingulare fœdus ſuum veniſſent, quo ſervos ſuos manu miſerant, reprehendit illos graviſſimè impii & inhumani facti, & compenſationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1 Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova (cùm Nebucad-retzar Rex Babyloniæ & omnes copiæ ejus omniaque regna terræ [a] in dominio ejus, omnes denique populi oppugnarent Jeruſchalaima & omnes civitates eorum) dicendo,

[a] Heb. *dominii manus ejus.* 2. *Reg.* 25.

2 Sic ait Iehova Deus Jiſraëlis, abi, & alloquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito ei, ſic ait Jehova, ecce ego traditurus ſum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut comburat eam igne:

3 Tu autem non eripies te e manu ejus, ſed omnino prehendêris, & in manum ejus tradêris: ita oculi tui oculos Regis Babyloniæ videbunt, & os ejus [b] in os te alloquetur, ac in Babyloniam pervenies.

[b] He. *os ſuũ alloquetur.* *Suprà.* 32.4.

4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzidkija Rex Jehudæ: ſic ait Jehova de te, non es moriturus gladio:

5 [c] Cum pace moriturus es, & [d] uſtionibus majorum tuorum, Regum præcedentium qui fuerunt ante te, ſimiliter *uſtiones odorum* comburent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plangent te: nam verbum *hoc* ego loquutus ſum, dictum Jehovæ.

6 Itaque eloquutus eſt Jirmeja Propheta apud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba iſta Jeruſchalaimis,

7 Cum iis Regis Babyloniæ oppugnantibus Jeruſchalaima, & omnes civitates Jehudæ reliquas, Lachiſchum & Hhazekam: nam hæ reliquæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates [e] munitæ.

[e] Heb. *munitionis.*

8 [f] Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, poſtquam pepigiſſet Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruſchalaimis, de promulganda ipſis libertate;

Exod. 21. 2.

9 Ut dimitteret quiſque ſervum ſuum & quiſque ancillam ſuam Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non [d] exigeret ſervitutem ab ipſis, a Jehudæo fratre ſuo, quiſquam.

[d] Heb. *ſerviret ſibi per ipſos: ut Exo.* 1.14. *ſic verſu ſeq.*

10 Et auſcultantes omnes Principes, totusque populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam liberos, ut non exigeret ſervitutem ab ipſis ampliùs, auſcultantes, inquam, dimiſiſſent:

11 [e] Iterum verò poſtea recepiſſent ſervos illos & ancillas, quos dimiſerant liberos; & ſubigerent eos in ſervos & in ancillas.

[e] Heb. *& reverterẽtur poſtea & reducerent.*

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo;

13 [f] Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus veſtris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervorum, dicendo,

14 A fine ſeptem annorum dimittitote quiſque fratrem ſuum Hhebræum qui ſe vendiderit tibi; poſtquam ſerviverit tibi ſex annis, dimittito eum liberũ abs te: ſed non auſcultarunt majores veſtri mihi, neque inclinarũt aurem ſuam,

Exo. 21. 2. *Deut.* 15.12

15 Reverſi quidem vos hodie feciſtis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quiſque amico ſuo; cùm pepegiſtis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur de nomine meo:

[f] Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.*

16 Sed [g] rurſus prophanaſtis nomen meum recipientes quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam, quos dimiſeratis liberos ad [h] deſyderium ſuum, quos ſubigitis ut ſint vobis ſervi & ancillæ.

[g] Heb. *reverſi eſtis & prophanaſtis*

[h] Heb. *animam, ut. Pſa* 27.12.

17 Idcirco ſic ait Jehova, vos non auſcultaſtis mihi, promulgando libertatem quiſque fratri ſuo & quiſque amico ſuo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictũ Jehovæ, gladio,

gladio,peſti,& fami;& tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.
18 Tradam enim homines iſtos qui tranſgreſſi ſunt fœdus meum, qui non præſtiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me;[f]cùm tranſiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quem diſſecuerant in duo:
19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruſchalaimorum,aulicos, & ſacerdotes,totumq; populum hujus terræ; qui tranſiverunt inter dimidiatas partes vituli illius:
20 Tradam,inquam,eos in manum inimicorum ipſorum,& in manum quærentium animã ipſorum;& erit cadaver ipſorum, cibo volucribus cœlorum,& beſtiis terræ.
21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudę,& Principes ejus tradam in manum inimicorum ipſorum,& in manum quærentium animam ipſorum: in manum,inquam, copiarum Regis Babyloniæ,[g]quæ [i] abiverunt a vobis.
22 Ecce ego præcepturus ſum, dictum Jehovæ,& revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam deſolationi ut nullus inſit habitator.

[i] Heb. *aſcẽderunt.*

ANNOTATIO.

1 Verbum]*Hoc caput duas prophetias continet : unam de Rege,uſque ad verſ.8.alteram de regno toto, cæteris.In priore prophetia præter inſcriptionem verſ.1.narrantur mandatũ de pronũtiando eventu Tzidkijæ, verſib.quatuor,& obſequium Prophetæ verſ.6.& 7.* 5 Cum pace]*id eſt,naturali,non violenta morte.* Uſtionibus]*vide 2.Chron.16.14.* 8 Verbum]*in ſecunda hac prophetia narrantur primùm occaſio,verſibus 4.deinde verò denuntiatio ipſa reliquis.Occaſio autem fuit hujuſmodi : obſidentibus Babylonis Jeruſchalaima,viſum eſt Judæis,ad deprecandum Deum & præſentem iram ipſius avertendam,promulgare libertatem ſervorum ex lege: cùm autem Babylonii adventante Ægyptio obſidionem ad tempus ſolviſſent, ut narratur infrà 37.5.tum Judæi ad priſtinam ſuam nequitiam revertentes in ſervitutem iterum eos vindicarunt,quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium ſuum comparat elegantiſſimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait]*hujus denuntiationis partes ſunt duæ: prior eſt conteſtatio,verſib.quatuor:poſterior,ſententiæ dictio,poſtquam Judæorum populus reus peractus eſt, ad finem uſque.* 18 Cùm tranſiver.]*ex antiqua fœdus jungentium formula : de qua Geneſ.15.17.* 21 Quæ abiverunt]*ſolvẽtes obſidionem(ut diximus in verſ.8.)ad obſiſtendũ Ægyptio.*

Caput XXXV.

Deus propoſito Recabæorum exemplo Judæos conteſtatur,inobſequentem ipſorum animum redarguit,& Judæis mala quàm plurima,Recabæis bona prænuntiat.

1 [f] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ,edicendo,
2 Abi ad [f]familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito [f]eos *ad* domum Jehovæ in unum cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.
3 Itaque aſſumens Jaazanjam filium Jirmeję filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omneſque filios ejus; deniq; totam familiam Recabæorum,
4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdalję [f] viri Dei: quod *eſt* prope cubiculum [f] Principum, quod *eſt* ſupra cubiculum Mahhaſejæ filii Schallumi obſervantis limen.
5 Cumq; propoſuiſſem coram filiis familię Recabæorum ſcyphos plenos vini,& pocula; dixi ad eos,bibite vinum:
6 Qui dixerunt, non ſumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi pater noſter [f]interdixit nobis,dicendo,ne bibitote vinum, vos, aut filii veſtri[a] unquam:
7 Et domum ne ædificatote, & ſemen ne ſeritote,vineamque ne [b] conſeritote,neq; eſto vobis: ſed [f] in tentoriis habitetis omnibus diebus veſtris,ut vivatis diebus multis in ſuperficie terræ,ubi inquilini eſtis.
8 Itaq; auſcultantes voci Jehonadabi filii Recabi patris noſtri in omnibus quæ præcepit nobis ut non bibamus vinum omnibus diebus noſtris nos,uxores noſtrę,filii noſtri,& filiæ noſtræ,
9 Utq;non ędificemus domos ad habitationem noſtram,& vinea,aut ager, aut ſementis non ſit nobis,
10 Sed habitemus in tentoriis: auſcultantes inquam,facimus omnino prout præcepit nobis Jonadab pater noſter.
11 [f]Fuit autem cùm aſcenderet Nebucadretzar Rex Babyloniæ in terram hanc,ut diceremus,[c]agite,ingrediamur Jeruſchalaima[d]metu copiarum Chaldęorum, & metu copiarum Syrię: ita conſidemus Jeruſchalaimis.
12 [f]Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,
13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, abi,& dicito viris Jehudę, & habitatoribus Jeruſchalaimorum: [f]annon percepturi eſtis eruditionem,ut auſcultetis verbis meis[g]dictum Jehovæ.
14 Præſtatur *unumquodque* verborum Jehonadabi filii Recabi,qui interdixerat filiis ſuis ne biberent vinum; non enim biberunt uſque in diem hunc,quia auſcultant præcepto patris ſui: ego autem alloquor vos [e] inde a diluculo continenter,nec tamen auſcultatis mihi.
15 Cumque mitto ad vos omnes ſervos meos Prophetas[f]inde a diluculo continenter,dicendo,revertimini jam quiſq; a via ſua peſſima,& bonas efficite actiones veſtras,neq; [g] ſequamini deos alienos colendo eos,ita manete in hac terra quam tradidi vobis & majoribus veſtris: non tamen inclinatis aurem veſtrã,neque auſcultatis mihi.
16 [f]Quandoquidem præſtant filii Jehonadabi filii Recabi præceptũ patris ſui quod præcepit ipſis:populus verò iſte non auſcultant mihi,
17 [f]Idcirco ſic ait Jehova Deus exercituum,

[a] Heb. *uſque in ſeculum.*
[b] Heb. *plantate.*
[c] Heb. *venite & ingrediamur.*
[d] Heb. *a facie.*
[e] Heb. *manè ſurgendo & loquendo.*
[f] Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut 2.Chron.36.15.*
[g] Heb. *eatis poſt.*

Deus

Deus Iiſraëlis, ecce ego adducturus ſum contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruſchalaim omnes malorum totũ illud malum quod proloquutus ſum contra eos: eò quòd mihi alloquenti ipſos non auſcultarũt, & revocanti ipſos non reſponderunt.

18 'Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; ſic ait Jehova exercituum Deus Iiſraëlis, eò quòd auſcultatis præcepto Jehonadabi patris veſtri: & obſervantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;

19 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Iiſraëlis; ' non excindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui ſtet coram me omnibus temporibus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inſcriptio continetur verſ. 1.) duas habet partes; typum, uſq; ad ver. 12. & anagogen ſive accommodationem propheticam reliquis.* 2 Familiam Recab.] *qui orti erant ex Kinæorum gente, ac proinde nullam poſſeſſionem ſibi attributam lege obtinebant; ſed victum comparabant ex publicis miniſteriis, vide 1. Chron. 2, 55.* 4 Viri Dei] *ut Deut. 33. 1. ſic commendatur pietas & functio hujus ſacerdotis.* Principum] *id eſt, præfectorum templo.* 6 Pater noſter] *id eſt, celebris ille progenitor familiæ noſtræ timens Dei, cujus mentio eſt 2. Reg. 10. 15.* Interdixit] *ductus non humano conſilio tantùm, quo inquilinus modeſtia, ſobrietas, humilitaſq; inter cæteros maximè commendatur, ſed ſpiritu prophetico, quo eventurat Iiſraëlitis omnibus calamitates præſignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic. 4. 17.* 11 Fuit autem] *occupatio: cur ergo, dixerit quiſpiam, in tentoriis modò non habitatis? reſpondent hoc a ſe non de induſtria, ſed ex neceſſitate fieri.* 12 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen, ut diximus verſ. 1. Sunt autem illius partes duæ; conteſtatio, tribus verſibus ſeq. & ſententia dictio, 4. ultimis.* 13 An non] *propoſitio conteſtationis; quæ illuſtratur per comparationem minoris, id eſt, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.* 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis conteſtationis continens membra duo comparationis; de quibus deinceps ſententia fertur a Deo, ὕστερον πρότερον.* 17 Idcirco] *prior ſententiæ pars in Judæos, hoc ver.* 18 Familiæ verò] *poſterior ſententiæ pars de Recabæis, duobus verſibus.* 19 Non excind.] *id eſt, perpetua erit gens iſta coram me, ex prædictione Jehonadabi ſupra ver. 7. nam illos ex captivitate fuiſſe reduces oſtendit Hhezra 1. Chron. 2.*

CAPUT XXXVI.

Prophetæ ex mandato Dei volumen prophetiarum ſuarum per Baruchum ſcribi, & ſolenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Baruchum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipſe deliteſcant: Rex verò audita parte voluminis, illud comburi jubet, Jirmejam & Baruchum capi: quamobrem Jirmeja a Deo ſervatus, Regi regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conſcribi curat.

1 'FUIT autem ' anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudę; fuit verbũ hoc ad Jirmejam a Jehova dicendo,

2 Sume tibi volumen libri, & ſcribito in eo omnia verba quę proloquutus ſum tibi de Iiſraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus ſum te, a diebus Joſchijæ uſque in diem hunc:

3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipſis: ut revertantur quiſque a via ſua peſſima, & condonem iniquitatem ipſorum & peccatum ipſorum.

4 Quamobrem vocavit Jirmeja Barucum filium Nerijæ: ſcripſitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovę, quę eloquebatur ipſi *Jirmejæ,* ' in volumine libri.

5 'Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; ' ego detentus, non poſſum venire ad domum Jehovæ:

6 Quare ito tu & legito in hoc volumine, quod ſcripſiſti ex ore meo: verba Jehovæ, [a] audiente populo, in domo Jehovæ, ' die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus ſuis, legito illa;

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipſi coram Jehova, & revertantur quiſq; a via ſua peſſima: nam magna eſt illa ira & æſtus quo eloquutus eſt Jehova contra populum hunc.

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipſi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joſchiję Regis Jehudæ, menſe nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruſchalaimis, cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ eſſent Jeruſchalaimis,

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovę; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis ſcribæ, in atrio ſuperiore, ad oſtium portæ domus Jehovæ ' recentioris, audiente toto populo.

11 'Cùm autem audiviſſet Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovæ ex illo libro:

12 Deſcendit in domum Regis ad cubiculum [d] ' juriſperiti, ubi ecce omnes principes conſidebant: Eliſchamahh juriſperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & ' Elnathan filius Hhacboris, & Jemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique Principes:

13 Indicavitque ipſis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miſerunt omnes Principes ad Barucum ' Jehudin filium Nethanję filii Schelemję filii Cuſchi, qui ediceret, volumen illud in quo legiſti audiente populo, ipſũ accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum ſuam venit ad illos:

15 Qui dixerunt ad eum, ſede jam & lege illud nobis audientibus: legitq; Baruc audientibus illis.

16 Fuit autem cùm audiviſſent omnia verba illa, ut [e] ' expaveſcentes alloquerentur alter

[a] Heb. *in auribus populi: ſic deinceps.*

[b] Heb. *procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.*

[c] Heb. *cùm indixiſſent jejunium, impersonaliter.*

[d] Heb. *ſcribę: ſic deinceps.*

[e] Heb. *expaveſcerent vir ad amicum ſuum.*

alterum; & dicerent ad Barucum, [f]omino indicabimus Regi omnia verba ista.

17 Barucum autem interrogaverunt, dicendo; indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba ista ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista: & ego scribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, absconde tu & Jirmeja, & ullus nesciat ubi sitis:

20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud di posuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba ista.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendum volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.

22 Rex autē sedebat in domo hyberna, mense nono; idque cum foco ante ipsum accenso.

23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

24 [e]Non autem expaverunt, neque lacerarunt vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

25 Quin etiam Elnathane, Delajaq;, & Gemarja intercedentibus apud regem ne combureret volumen; non tamen auscultavit eis:

26 Imò præcepit Rex Jerachmeeli [e] filio Regis, & Serajæ filio Hhazriēlis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scribam, & Jirmejam Prophetam; sed abscondit eos Jehova.

27 [e]Fuit autem verbum Jehovę ad Jirmejam (postquam exussisset Rex volumen illud, & verba quæ scripserat Baruc ex ore Jirmejæ) edicendo,

28 [i] Iterum accipe tibi volumen alterum; & scribe in eo omnia verba priora, quę erant in volumine illo priori quod exussit Jehojakim Rex Jehudæ.

29 [e]De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen illud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo, [k] omnino venturus est Rex Babyloniæ, & perditurus terram hanc, facturusq; ut cessent ex ea homines & jumenta?

30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davidis: & cadaver ejus erit projectum æstui [l] diurno, & gelu nocturno.

31 Nam animadvertam in eum, & in semen ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum: & adducam contra eos, & contra habitatores Jerusalaimorum, ac contra viros Jehudæ totū illud malum quod [e] proloquebar eis, ac non auscultarunt.

32 Itaque Jirmeja accipiens volumen alterum tradidit ipsum Baruco filio Neriję scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exusserat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis verba multa ejusmodi.

[f] Heb. *indicando.*

[g] Heb. *valvas.*

[h] Heb. *novacula scribæ.*

[i] Heb. *revertere accipe.*

[k] Heb. *veniendo.*

[l] Heb. *in die, & gelu in nocte.*

[m] Heb. *additum est, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Totum hoc caput narrativum est, cujus historia triæ maximè capita continet: primum est fidei quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad testandum voluntatem Dei, 10. primus versibus: secundum, contradictionum quæ a summatibus obvenerunt & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium sententiæ dictio in contraveniente:, ad finem usque.* Anno quarto] *videlicet sub finem illius, habitis duabus illis concionibus quæ posite sunt suprà 25. & 35. quod confirmatur infrà ver. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *i. libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40. 8.* 5 Deinde] *perscripto volumine: quod fuit anno quinto mense nono, ut ostendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionu causas etsi prescriptis verbis in scriptura legi non meminimus, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse: prima est interdictū Regis, qui principio Regni ediderat insignia impietatu & crudelitatis suæ documenta. suprà 26. secunda fuit abstentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, qua putamus principes Sacerdotum Regi assentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto. suprà 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetę suo, & absentiæ silentioq; illius (quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum.* 6 Die jejunii] *non imperati lege, sed conceptivi: ut apparet ex ver. 9.* 10 Recentioris] *vide suprà 26. 10.* 11 Cùm autem] *secunda pars narrationis, ut diximus in ver. 1.* 12 Jurisperiti] *nimirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem veluti rector & moderator in consilio Regis & principum.* Elnathan] *de quo suprà 26. 22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex sequentibus constat.* 16 Expavescentes] *id est, capta conferrent, affecti quodammodo & perculsi prophetiæ gravitate: ut demonstrant consilio suo, ver. 19.* 24 Non autem] *id est, ne paulùm quidem perculsi sunt, ut illi ver. 16.* 26 Filio Regis] *id est suo: quamobrem toti Jojakimi familiæ deinde maledicitur, infrà ver. 30.* 27 Fuit autem] *tertia pars ut diximus in ver. 1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versu, & sententiæ latio, duobus sequentibus.* 31 Proloquebar] *eo volumine quod ab illo exustum est.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jeruschalaimæ, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a propheta pro communi salute orari jubet, Propheta verò sententiam judicii a Chaldæis venturi pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & cesus in carcerem durum a Principibus detruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum per cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

2.Reg.25.

1 'POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi, quem constituit Regē Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ.
2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, & populus terræ; verbis Jehovæ quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.
3 'Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Mahhasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quæso, pro nobis Jehovam Deum nostrum:
4 Cùm Jirmeja liberè [a] versaretur in medio populi, nec dum posuissent eum in [b] carcere,
5 'Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto('nam audientes Chaldæi qui obsidebant Jerusalaima famam de illis abiverunt a Jerusalaimis)
6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejā Prophetam: ut diceret:
7 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, sic dicitote ad Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad cōsulendum me: 'ecce copiæ Parhhonis quæ egressuræ sunt vobis in auxilium, revertentur in terram suam, in Ægyptum:
8 Et reversi Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.
9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipsos dicendo; [d] omnino abituri sunt a nobis isti Chaldæi nam 'non sunt abituri.
10 'Quin si percutueretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui essent, ex eis homines transfixi quisque in tentorio suo exurgerent & comburerent civitatem hanc igne.
11 Fuit autem cùm abducerentur copiæ Chaldæorum a Jerusalaimis, propter copias Parhhonis,
12 Ut exiret Jirmeja Jerusalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, 'in medio populi:
13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi erat magister præfecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, 'dicendo ad Chaldæos tu deficis.
14 Cui dixit Jirmeja, falsum *est*, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei, sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eū ad Principes.
15 Tum efferveſcentes Principes contra Jirmejam percusserunt eum; & posuerunt eum [e] in vinculis in domo Jehonathanis scribę; nam eam aptaverant pro carcere.
16 Cumque venisset Jirmeja [f] in foveam illam '& in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja diebus multis.
17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum, & interrogavit eum Rex domi suę [g] clam, dicens: estne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, est, ampliùs dixit in manum Regis Babyloniæ tradēris.
18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut populo isti, quod posuistis me in carcere isto?
19 'Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophetant vobis, dicendo; non est venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?
20 Nunc ergo audi quæso, Domine mi Rex, [h] procido jam eeprecans te; me quæso jubeas me redire in domum Jehonathanis scribæ, ut non moriar ibi.
21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut [i] committerent Jirmejam in atrio custodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico pistorum, donec consumptus est omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio custodiæ.

[a] Heb. *ingrederetur & egrederetur, vide Num 27. 21.*
[b] Heb. *domo coercitionis, sic inf. vers. 15. & 18.*
[c] Heb. *animas vestras.*
[d] Heb. *abeundo.*
[e] Heb. *in loco vinculi.*
[f] Heb. *in locum foveæ.*
[g] Heb. *in abdito.*
[h] Heb. *procidat jam deprecatio mea coram te: ut supra 36. 7.*
[i] Heb. *deponerent.*

CAPUT XXXVIII.

1 AVDIENS verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paschchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paschchur filius Malciję; verba quibus Jirmeja alloquebatur 'totum populum dicendo,
2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac morietur gladio, fame, aut peste; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi anima sua loco spolii; & vivet.
3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quę capient eam.
4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæsumus vir iste, quandoquidem iste remissas reddit manus [a] bellatorum qui reliqui sunt in civitate hac, & manus totius populi, alloquendo eos [b] in hanc sententiam: nam vir iste 'minimè quærit pacem populo huic, sed malum.
5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce est in manu vestra: nam minimè *is est* Rex *qui* possit contra vos quicquam.
6 Accipientes itaque Jirmejam 'qui erat in atrio custodię, conjecerunt eum in illam foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejā funibus: in fovea autem illa nulla erat aqua; sed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.
7 Sed cùm audivisset 'Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, positum esse Jirmejam in illa fovea; 'Rege sedente in porta Binjaminis,
8 Egressus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus est Regem, dicendo,
6 Domine mi Rex, malè fecerunt homines isti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetę, eò quòd conjecerunt eum in istam foveam: 'qui moriturus fuerat 'in loco suo propter famem, quia nihil est panis ampliùs in hac civitate.
10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-melec Aethiopi, dicendo, sume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex ista fovea, cùm nondum moritur.
11 Tum sumens Hhebed-melec homines illos ad manum suam, venit 'in domum Regis, in locum subjacentem ærario unde sumpsit veteramenta [c] abjecta veteramenta inquam evanida: quæ demisit ad Jirmejam in foveam illā funibus:
12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta ista abjecta evanidaque [d] sub axillis tuis, subtus cum funibus; & fecit Jirmeja ita.

[a] Heb. *viro-um belli.*
[b] Heb. *secūdum verba hæc.*
[c] Heb. *abjectorum, evanidorum: sic deinceps.*
[d] Heb. *manuum tuarum*

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & manſit Jirmejá in atrio cuſtodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad ſe, ad ingreſſum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, ſi indicem tibi, an non certè morte afficies me? & ſi conſulam tibi, an non auſcultabis mihi?

16 Juravit Rex Tizidkija Jirmejæ clam, dicendo, vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimat eam*, ſi morte affecero te, aut ſi tradidero te in manum hominum iſtorũ qui quærant animam tuam.

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Iiſraëlis; ſi omnino egreſſus fueris ad Principes Reges Babyloniæ, utiq; vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniç utique tradetur civitas hæc in manum Chaldęorũ qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejã, ego ſolicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non ſunt tradituri: auſculta quæſo voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene ſit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd ſi tu renuas exire, hoc eſt verbum illud quod oſtendit mihi Jehova.

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ ſunt in domo Regis Jehudæ, deducentur ad principes Regis Babyloniæ; quæ vis dicant illæ incitaviſſe te & prævaluiſſe tibi viros pacem colentes tecum, demerſos eſſe in cœno pedes tuos, averſos retrorſum;

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filioſq́ue tuos deducent ad Chaldæos tu quoque non eripies te: ſed manu Regis Babyloniæ prehendêris, & civitatem hanc cõburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejç, quiſquam neſciat verba iſta, ita non morieris.

25 Quòd ſi audientes Principes me loquutum eſſe tecum, venerint ad te, edixerintq́ue tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non afficiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum dicito ad eos, procidens ego deprecatus ſum coram Rege, ut non fineret me redire in domũ Jehonathanis ad moriendũ ibi.

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino ſecundum verba iſta quæ præceperat Rex: ſic ſilentes abſtinuerunt ab eo, cùm nõ fuiſſet auditum verbum illud.

28 Manſitq́ue Jirmeja in atrio cuſtodiæ uſque in diem quo capta ſunt Jeruſchalaima: ubi erat, cùm caperentur Jeruſchalaima.

e Heb. *morte afficiendo.*

f Heb. *in abdito: ut ſup.* 37.17.

g Heb. *egrediendo.*

h Heb. *pacis tuę.*

i Heb. *procidit deprecatio mea: ut ſuprà* 36.7 & 37.20.

k Heb. *ſiluerunt ab eo.*

ANNOTATIO IN CAPUT XXXVII.

1 Poſtea] *Duo hæc capita perpetuam hiſtoriam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruſchalaimis toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miſerat quidem] *id eſt, Rex quidem ipſe primùm facilis eſſe viſus eſt, & Deum ſerò accedere, uſque ad ver.* 11. *ſed evanuit totũ illud ſpecioſum ſtudium præterito metu & aulicis improbè in Iirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus eſt, verſu* 11. *&* 5. *ſequentibus; cujus facilitatis ac potiùs ſocordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & ſequen. capite.*

5 Neque] *hanc negationem ἀπὸ κοινῆς ex precedente, ver. repetendã fuiſſe docet argumentum: quod genus ζευγματος Hhebræis eſt uſitatiſſimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ ſuo loco habetur poſtea verſu* 11.7 Ecce copiæ] *hîc Jirmeja pro deprecatione quam poſtulabat Rex ſententiam pronuntiat, & cauſam apertè oſtendit: nam (inquit Propheta) Rex fucum Deo ſe facturum putat: ita acceditis me quaſi reſipiſceret ſerò, & certa fiducia in Deum unum recumberet; interea verba facitis: Rex enim de Aegyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem ſententia duobus membris continetur: unum eſt inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infectâ abituras; alterum, Regem, populumq́, & regnum Judæorum per Chaldæos everſum iri.* 9 Non ſunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitis: nam abiverunt quidem, infrà verſ.* 11. *ſed paulò poſt redintegrarunt obſidionem cœptam.* 10 Quin ſi] *amplificatio per hypotheſin hyperbolicam, qua oſtendit etiamſi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis facturum ſe Tzidkija præſidebat) nihil tamen ex eo effectum iri.* 12 In medio populi] *id eſt, Binjaminitarum & tribulium ſuorum, in agros ſuos & poſſeſſiones obſidione ſoluta redeuntium.* 13 Ad Chaldæos] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: ſic impius iſte perfidè diſſimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut ſolent qui honeſtè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id eſt, de alia in aliam circunducentes recluſiſſent eum in penitiſſima, ubi vix ſontes niſi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi ſunt.] *quaſi dicat, age, ſi placet, compareant illi, ut prophetiarum comparatione apud æquos judices audita innoteſcat veritas: nam ſpiritus Prophetarum ſunt Prophetis ſubditi,* 1. Cor. 14. 32. *Ad hoc autem poſtulatum reticente Rege, Jirmeja ſaltem ſibi petit de aquiore loco proſpici, ſi negligitur cauſa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII

1 Totum popul.] *Id eſt, Judeos omnes qui adibant ipſum in atrium cuſtodiæ.* 4 Minimè quærit] *i. animo perduellis eſt; ut fuerant criminati ſuperiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de induſtria tranſpoſuimus: ut ἱστορικὸν Hhebraici contexus illuſtris eſſet: hîc autem ars nefaria aulicorum obſervanda eſt, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad cuſtodiam, non ad ſupplicium conſtitutus eſt) pro ſupplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà* 39. 16. Rege ſedente] *id eſt, in publico judicio, ubi Principes alii non audebant cum Propheta experiri*

jure

jure. 9 Qui moriturus] *id est, debebat illis fuisse satis quòd Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco suo] *id est, atrio custodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija constituerat, suprà 37.21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua vers.6.* 14 Ingressum princip.] *id est, ascensum illum versus repagulis munitum, de quo 1.Reg.10.5.& 12. Est autem Hhebræa vox ambigua, quæ modo significat tertium ordine, modo ducalem (ut ita dicamus) sive ad duces pertinentem: quos Hebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *his verbis annuit quidem Jirmeja se verbum Dei prolaturum esse; priùs tamen stipulatur duo: unum, vitam sibi servari, quod Rex spondet sequente versu; alterum, consilium suum accipi, cui rex non respondet: nam hæ interrogationes non semper affirmant apud Hhebræos, sed etiam de re ipsa quærunt.* 19 Dicente verò] *id est, excusanti se quod consilium deditionis non acceperet: quam excusationem diluit propheta, sequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm Chaldæi irruperint Jerusalaima, & Tzidkija se in fugam vertet; nam illæ continuò ablatæ sunt principibus ut quæstio de consilius & factis Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id est, crimen totum defectionis a Chaldæis in consiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excusandum te.* Demersos esse] *id est, per illos efficium esse, ut in hanc malorum abyssum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc consilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja sequitur falso: nam in ipso principio sermonis ultrò citroq; habiti caveri sibi Jirmeja postulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adversariis traderetur; & Rex vicissim spoponderat, suprà ver.15.& 16. jam verò partem sermonis explicat, partemq; reticet, quam exponi principibus futurum fuisset inutile & damnosum.* Non sineret] *id est, non ferret me trudi in molestiorem carcerem quàm sit atrium custodiæ; sive domum Jehonathanis, de qua 37.15. sive Malcijæ, de qua suprà, ver. 6. synecdoche.* 27 Silentes abstinuer.] *id est, acquieverunt ut Jirmeja consisteret in atrio custodiæ, observantes fortasse dum novam criminandi occasionem possent arripere.* Verbum illud] *reliquū, quod fuerat habitum cum Rege.*

Caput XXXIX.

Jirmeja priùs malè a suis exceptus, occupatis Jerusalaimis liberatur ab exteris, & honestè accipitur similiterq; pio illi aulico per quem fuerat sublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

2.Reg.25.4. 1 Anno nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, mense decimo, venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus suis copiis ad Jerusalaima, & obsederunt ea.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, mense quarto, nono *die* mensis; perrupta est civitas:

3 Et ingressi omnes Principes Regis Babyloniæ consederunt [a] in porta mediana; Nergal-schareetzar [a] præfectus ærario sacro, Sarsecim præfectus aulicus, Nergal-schareetzer præfectus metationi castrorum, [2] & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

[a] Heb. *& totum reliquum principum.*

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *sitam* inter duplicem murum; exivitq; via campestrium.

5 Sed persequentes copiæ Chaldæorum eos assequutæ sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt eum ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ Riblam in terram Chamathæ: qui [b] tulit in eum sententiam.

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

6 Nã jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes [c] claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ;

7 Tum oculos Tzidkiję excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

[c] Heb. *domum, enallage.*

8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cõbusserunt Chaldæi igne; muroſq; Jerusalaimorum demoliti sunt.

9 Deniq; reſiduum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipsum, ac reſiduum populi qui reliqui erant: deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuissimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præfectus satellitum in terra Jehudæ: quibus dedit vineas & agros die illo.

[d] Heb. *in manum Nebuzar-adanis præfecti.*

11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani præfecto satellitum, edicendo,

12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque afficito eum ullo malo: sed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

[e] Heb. *pone oculos tuos super eum.*

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus satellitum, & [f] Nebu-schazzeb an præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi castrorum; denique omnes præfecti Regis Babyloniæ,

[f] *qui suprà Sarsecim vers.3.*

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio custodiæ, [e] tradideruntq; eum [e] Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita mansit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cùm esset detentus in atrio custodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor [e] Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego effecturus sum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conspectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque tradêris in manum [e] istorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [g] omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq; tibi [h] vita tua spolii loco, quia fiduciam habuisti in me, dictum Jehovæ.

[g] Heb. *liberando.*
[h] Heb. *anima tua.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio gravissimi judicii contra Judæos, & servati ex eo Jirmejæ, usque ad ver.15. & prophetia de Hhebed-meleco servando, inde ad finem.* 3 In porta] *id est*

jam uno ex oppidis occupato, propè esset ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro. Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria esse putant, falluntur sententia nostra, ut Hhebraicæ distinctiones confirmant: adduntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica: quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quòd fuerunt strenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruschalaima.* 6 Claros] *qui Tzidkijæ authores fuisse rebellionis putabantur, suprà 38.22.* 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà 40.* Gedaljæ] *quem præfecit Judæu Rex Babyloniæ, 2.Reg.25.25.& deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo suprà 38.7. & sequentibus.* 17 Istorum hominum] *id est, aulicorum principum Tzidkijæ, a quibus odium gravissimum sibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab istis infensis tibi, tum ab externis hostibus.*

Caput XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectum adveniunt, & Jischmaahhelis conspirationem adversus ipsum indicant: cujus conspirationis indicium cùm Gedalja neglexisset, perfidissimè a Jischmahhele occiditur ipse & omnes quos stare a partibus ipsius Jischmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obsistens Jischmahhelem fundit & fugat, profectionemq; in Ægyptum instituit cum reliquis Judæorum: cujus profectionis consilium volentes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accedunt callidè, prohibentem & interminantem Dei verbis malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq; reliquiis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 'VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova postquam dimisit eum Nebuzar-adan præfectus satellitum 'Rama: recipiendo eum, cùm *jam* esset vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruschalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus satellitum Jirmejam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum istud contra locũ hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci ejus, ideo [a] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, solvo te hodie a catenis istis quæ sunt super manus tuas; si bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in te; sin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, desiste: vide, tota hæc terra exposita est [c] tibi; quò bonum rectumque *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut [d] quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filiũ Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: deditq; ei præfectus satellitum viaticum & munus ac dimisit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami 'Mitzpam; & mansit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipsi & homines ipsorum, Regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam filium Achikami regioni ipsi; & commisisse ei viros ac mulieres, parvulosq; idq; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam,

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jischmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mahhacatitæ, ipsi cum hominibus suis.

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorũ, dicendo, ne timete quin serviatis Chaldæis: manete in ista terra, & servite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce consisto Mitzpæ, ad [e] ministrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [f] æstivosque fructus, & oleum, ac reponite in vasis vestris, & manete in civitatibus vestris quas occupastis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dedisse Regem Babyloniæ reliquias Jehudæis; & præfecisse eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

12 Reversi sunt omnes Iehudæi ex omnibus locis quò depulsi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam; & collegerunt vini & æstivorũ fructuum multũ valde.

13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,

14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino nosti Bahhalisum Regem Hhammonitarum mittere Jischmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter? sed non credidit eis Gedalja filius Achikami.

15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæso, ut percutiam Jischmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoscet: quare percuteret te lethaliter, & dispergerentur omnes Jehudæi qui congregati sunt ad te, perirentq; reliquiæ Jehudæ?

16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falsum loqueris contra Jischmahhelem.

[a] Heb. *fuit*: *ut Gen. 24. 15.*

[b] Heb. *ponã oculum meũ super te: ut sup. 39. 12.*

[c] Heb. *coram te: ut Genes. 33.9.*

[d] *qui etiam Joazanja 2. Reg. 25. 26. de quo infrà 42.1.*

[e] Heb. *Standum coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Mosche. Deut. 10. 8.*

[f] Heb. *æstatem, metonymice: sic vers. 12.*

[g] Heb. *filios Hhammonis: sic vers. 14.*

[h] Heb. *nescendo.*

[i] Heb. *anima: ut Gen. 37.21. & seq. ver.*

[k] Heb. *in abdito.*

Caput XLI.

1 FUIT ergo mense septimo, ut veniens Jischmahhel filius Nethanjæ filii Elischmahhi 'e semine Regio, & præfecti regii, id est decem viri, cum ipso ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederent ibi cibum una Mitzpæ.

2 Deinde surgens Jischmahhel filius Nethanjæ, & decẽ illi viri qui erant cum ipso, percusserunt

2.Reg.25. 23.

runt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.

3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipsos Chaldæos qui præsentes erant illic; [a] bellatores percussit Jischmahhel.

[a] Heb. *viros belli: sic infrà ver. 16.*

4 Fuit autem die secundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognosceret,

5 Ut venirent homines [a] Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri [a] rasi barba, & laceri vestibus, ac incidentes se se; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent [a] in domum Jehovæ.

6 Et Egressus est Jischmahhel filius Nethanję obviam eis Mitzpa, [b] continenter procedens & [a] flens: fuitque cùm occurrisset eis, [a] ut diceret ad eos venite ad Gedaljam filium Achikami.

[b] Heb. *iens eundo.*

7 Sed fuit cùm pervenissent in medium civitatis; ut jugulans eos Jischmahhel filius Nethanjæ *projiceret* in medium foveæ, ipse & viri qui erant cum ipso.

8 Decem autem homines inventi sunt inter illos, qui dixerunt ad Jischmahhelem, ne morte afficias nos, nam sunt nobis abditi thesauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique; & mellis: ita destitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipsorum.

[c] Heb. *in medio fratrum.*

9 Fovea autem quò projiecit Jischmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percusserat [d] ad latus Gedaljæ, ea est quam fecerat [a] Rex Asa [e] metu Bahhaschæ Regis Jisraëlis: eam replevit Jischmahhel filius Nethanjæ confossis.

[d] Heb. *ad manum.*

[e] Heb. *a facie Babbaschæ.*

10 Et captivas fecit Jischmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, [a] filias Regis, totumq; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus satellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jischmahhel filius Nethanję abibat transiturus ad [f] Hhammonitas,

[f] Heb. *filios Hhammonis: sic infrà vers. 15.*

11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jischmahhel filius Nethanjæ,

12 Acceptis omnibus suis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jischmahhelem filium Nethanjæ: quē invenerunt ad [a] aquas amplas quę *sunt* in Gibhhone.

13 Quare fuit cū vidisset totus populus qui erat cum Jischmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, ut afficerentur lætitia:

14 Et divertentes totus ille populus quem captivū abducebat Jischmahhel Mitzpâ, [g] rursus venirent ad Jochananem filium Karechi:

[g] Heb. *revertentur & redirent.*

15 Jischmahhel verò filius Nethanjæ eripiens se cum octo hominibus a conspectu Jochananis, abiret ad Hhammonitas,

16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi & omnes Principes copiarum qui erāt cum eo totas reliquias populi quē recuperavit a Jischmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, postquam percussisset Gedaljam filium Achikami; deducensque viros bellatores, fœminasque ac parvulos, & eunuchos, quos recuperavit, e Gibhhone;

17 Abiverunt, & consederunt [a] in hospitio Cimhami quod est juxta Bethlechemum; ut proficiscentes abirent in Ægyptum.

18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percussisset Jischmahhel filius Nethājæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

[h] Heb. *a facie Chaldęorum, quia timebant a facie eorum.*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanan filius Karechi, & Jezanja filius [a] Hoschahajæ, totusque populus a minimo usque ad maximū,

2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæso deprecare nomine nostro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti sumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *esse*;

[a] Heb. *procidat quæso deprecatio nostra a conspectu tuo.*

3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi sumus.

4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, auscultо, ecce oraturus sum Jehovam Deum vestrum secundum verba vestra; eritque ut quodcunque verbum responderit Jehova vobis, indicem vobis, [a] non cohibebo a vobis verbum.

5 Vicissim illi dixerunt ad Jirmejam, sit Jehova inter nos [b] testis verus & fidus; nisi prorsus secundum verbum cujus *causa* miserit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.

[b] Heb. *in testem veritatis & fidelē.*

6 *Sive* bonum sive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei nostri cujus *causa* mittimus te ad eum auscultabimus: ut bene sit nobis cùm auscultaverimus voci Jehovæ Dei nostri.

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuisset verbum Jehovæ ad Jirmejam,

8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo usque ad maximum,

9 Et diceret ad eos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ad quem misistis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine vestro:

[c] Heb. *ut projicerem deprecationem vestram coram eo.*

10 Si [d] [a] reversi manseritis in terra hac, utiq; ædificabo vos ac non destruam, & plantabo vos ac non evellam: quia [a] pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.

[d] Heb. *revertendo.*

11 Ne timeatis [e] a Rege Babylonię, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiscum sum ut servem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.

[e] Heb. *a facie Regis: sic deinceps.*

12 Nam præstabo vobis misericordiā, ut misereatur vestri & restituat vos in terra vestra.

13 Sed si dixeritis, non sumus mansuri in terra hac: non auscultando voci Jehovæ Dei vestri;

14 *Et* dicendo, nequaquam, sed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & sonum buccinæ non audiamus, [g] & cibi famē non patiamur, deinde illic [h] habitemus.

[f] Heb. *videamus.*

[g] Heb. *& ad cibum non esuriamus.*

15 Nunc ergo idcirco audite verbum [i] Jehovæ reliquiæ Jehudæ, sic ait Jehova exercituū Deus Jisraëlis: si vos [h] omnino disposueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, & ingressi fueritis ad commorandum ibi:

[h] Heb. *disponendo.*

16 Utique futurū est ut gladius a quo timetis illic assequatur vos in terra Ægypti, & fames illa de qua solliciti estis illic [i] persequatur vos

[i] Heb. *adhærescat post vos: sic 1. Chron. 10. 2.*

in Ægypto, & ibi moriamini.
17 Ita erunt omnes homines qui disposuerint faciem suam ut ingrediantur Ægyptum ad commorandum illic, morientur gladio, fame, ac peste: neque erit eis superstes, aut qui evadat propter malum illud quod ego adducam contra eos.
18 'Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, quemadmodum effusa est ira mea & æstus meus super habitatores Jeruschalaimorum, ita effundetur æstus meus super vos cùm ingressi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & desolationi, maledictioniq́ue & opprobrio, neque videbitis ampliùs locum hunc.
19 'Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino scitote (nam contestor vos hodie)
20 'Quandoquidem' fefellistis animis vestris, quòd misistis me ad Jehovam Deum vestrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum nostrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noster ita indica nobis, & facturi sumus.
21 Cùm autem indico vobis hodie; non auscultatis voci Jehovæ Dei vestri, & omnibus quorum causa mittit me ad vos:
22 Nunc inquam omnino scitote vos gladio, fame, & peste morituros; in loco quò placet vobis ire ad commorandum ibi.

[k] Heb. *sciendo: sic vers.* 22.

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm absolvisset Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *causa* miserat ipsum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:
2 Ut loqueretur 'Hhazarja filius Hoschahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesq́ue homines illi superbi; dicentes ad Jirmejam, falsum loqueris, non misit te Jehova Deus noster ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:
3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.
4 Itaque non auscultans Jochanan filius Karechi, omnesq́ue Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudæ,
5 Assumpsit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reversæ erant ab omnibus gentibus quò depulsæ fuerant ut commorarentur in terra Jehudę:
6 Viros, & fœminas, parvulosq́ue, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan prefectus satellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucũ filium Neriję.
7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auscultarunt voci Jehovę pervenerunt [a] Daphnas usque.
8 'Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo.
9 Accipe in manum tuam lapides magnos & abde eos in argilla [b] lateraric illius quæ *est* ad protam domus Parhhonis Daphnis, ante oculos hominum Jehudæorum:
10 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego mittens assumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum & ponam solium ejus supra lapides istos quos abdidi, tendetque augustale suum super eos.
11 Nam progressus percutiet terram Ægypti; *eum* 'qui morti *addictus est* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:
12 Et succendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amicietˈterram Ægypti quemadmodum amicit pastor vestimentum suum, & exibit inde cum pace:
13 Postquam fregerit statuas [c] 'Heliopoleos quæ est in terra Ægypti, & domos deorum Ægypti combusserit igne.

[a] Heb. *Tachpanchesum: vide Jescha.* 30. 4.
[b] Heb. *in lateraria illa.*
[c] Heb. *domus solis.*

ANNOTATIO IN CAPUT XL.

1 Verbum] *Hæc inscriptio universè ad quatuor sequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inscriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res gestas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata est provincia a Rege Babyloniæ, ut quicquid superesset conficiendum in Judæa conficeret authoritate Regis ut narratur 2. Reg. 25. 11. & sequent. & sup. 39. 9. Dicitur verò tota hæc narratio esse* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc ipsa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut sup. 24. 8. & alibi dicitur, & ipse Nebuzar-adan agnoscit versibus sequentibus, quasi dicat Propheta, his capitibus explicari complementum illius verbi, quod longo tempore antea significaverat Deus, & Jirmija prænuntiaverat.* Rama] *quousque Nebuzar-adan imprudens Jirmejam sciverat a suis trahi cum deportandi multitudine.* 5 Quia ille] *videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Sensus est, si non placet mecum esse, præmisi Gedaljam Mitzpam; qui in legatione sua occupatus, ad me nondum revertitur: si itaque videbitur, poteris te ad ipsum recipere.* 6 Mitzpam] *illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoschuhh. 18. 26. ut ex sequentibus historia colligitur.*

IN CAPUT XLI.

1 E semine regio] *Sic paucis odii & conspirationis causa ostenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno sibi asserebant, indignumq́ue putabant novum hominem in administratione anteponi sibi. Quamobrem non hos solos venisse putandum est, sed cum suo comitatu singulos, ut ex sequente historia liquet.* 5 Schecemo] *i. e tribu Ephrajimi, unde proficiscentibus in locum sanctum iter erat per Mitzpã Binjaminitarum.* Rasi barba] *id est, externo cultu testificantes luctum suum de calamitate publica mor e a-*

gentibus

*gentibus accepto,contra legem Levit.*19.27. In domum Jehovæ] *id eſt, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum,Deut.*12.11. 6 Plens] *id eſt,perfidiſſimè eundem luctum ſimulans.* Ut diceret] *probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Sinon expiſcans quo animo in Gedaljam eſſent.* 9 Rex Aſa] *qui ex lapidibus & ligno Ramæ ædificaviſſe Mitzpam legitur,*1.*Reg.*15.22. 10 Filias Regis] *de quibus infrà* 43.6. 12 Aquas amplas] *id eſt, piſcinam magnam, de qua* 2 *Schem.*2.13. 17 In hoſpitio Cim.] *locus videtur fuiſſe Cimhamo filio (ut putatur) Barzillai a Davide attributus de patrimonio ipſius,in tribu Jehudæ:vide* 2 *Schem.*19.38. *& ſequentibus.*

IN CAP. XLII.

1 Hoſchahhjæ] *Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ,poſteris Calebi,ſup.*40.8. 4 Non cohibebo] *id eſt,non reticebo,aut diſſimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi ſignificaverit.* 10 Reverſi] *videlicet ab inſtituta profectione in Ægyptum, quam falso diſſimulaverant coram Propheta:vide ſup.* 41. 17. *& infrà verſ.*20. Pœnituerit] *humanitus dictum,ut Gen.*6.6. *Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ:prior dilemmatica,qua hypothetice Propheta conſilio Dei expoſito declarat, tum quid Deus manentibus promittat,hus trib.verſib.tum quid interminetur proficiſcentibus in Ægyptum, uſque ad verſ.*19. *poſterior verò categorica,qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & conſilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbis judicium ſeveriſſimum, ad finem uſque capitis.* 14 Habitemus] *non autem in diem commoremur,aut vagemur incertis ſedibus,ut hîc nobis propter Chaldæos faciundum eſſet.* 18 Nam ſic ait] *confirmatio minarum præcedentium a recente & domeſtico exemplo.* 19 Alloquitur Jehova] *alterum membrum Prophetiæ,ut diximus in verſ.*10. *non a me, inquit,iſta profectio, ſed a Deo interdicitur: quamobrem proteſtor hodie rem vobis malè ceſſuram eſſe, me autem ab omni culpa liberari hac proteſtatione mea.* 20 Quandoquidem] *hyperbatica cauſarum explicatio ex quibus ſententiam fert Dominus in reliquias Judæorum,duob.verſib. Quamobrem illud,* omnino ſcitote,*quod habetur præcedente verſu. finito hyperbato repetitur verſ.ult.* Fefelliſtis] *me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri poteſt,Galat* 6.7. *quaſi dicat,certo conſilio & deliberata malitia, cùm jamque proficiſcendi conſilium cepiſſetis,me ludificati eſtis; cùm interventorem adhibuiſtis apud Deum,omnia promiſiſtis; & nihil demum præſtatis,poſtquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipſos defunctus ſum.*

IN CAP. XLIII.

2 Hhazarja] *Qui primus videtur palàm Jirmejæ obſtitiſſe, & alios hærentes in priſtino conſilio ſuo confirmaſſe.* 8 Fuit autem] *hoc verbum duo continet:ſignum,ſeq. verſ. & prophetiam ſignificatam de occupatione Ægypti per Babylonium,verſib.reliquis.* 11 Qui morti addict.] *judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius,ut ſup.*15.2. 12 Terram Æg.] *id eſt,ſpolia terræ,metonymicòs.* 13 Heliopoleos] *oppidi in quo erat inſignis idololatria,teſte Herodoto lib.*2. *ex quo præfectura Heliopolitana dicta eſt,quam Hhebræi appellant On:vide Geneſ.*41.45.

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentibus experientiaq; deterret ne porrò ſint idololatræ, & pergentibus ſeveriſſimum judicium pronuntiat:deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat,a ſua ipſorum experientia illos redarguit; Dei juſtitiam aſſerit, ſententiam repetit,pios ſi qui ſunt revocat,prophetiamq; totam confirmat ſigno ab exitio regis Ægypti.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam cõtra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti; qui habitabant 'Migdoli, & 'Daphnis, & 'Nophi,atq; in terra 'Pathroſi, dicendo,

2 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, vos vidiſtis totum illud malum quod adduxi contra Jeruſchalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce ſunt vaſtitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum,ad colendum deos alienos,quos non noverunt ipſi,vos,aut majores veſtri:

4 Quòd cùm mitterem ad 'vos omnes ſervos meos prophetas [a] inde a diluculo continencer, edicendo; ne jam faciatis [b] rem abominabilem iſtam quam odi,

5 Non tamen auſcultarunt,neq; inclinarunt aurem ſuam ut reverterentur a malitia ſua; ne adolerent diis alienis.

6 Quapropter effuſus eſt æſtus meus & ira mea,exarſitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum; adeò ut fuerint vaſtationi,& deſolationi, ut *ſunt* hodierno die.

7 'Nunc autem ſic ait Jehova Deus exercituum Deus Jiſraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [c] vos ipſos, 'ut excindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,

8 Provocando me operibus manuum veſtrarum,adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò veniſtis ad commorandum; ut excindatis vobis *reliquias*, & ut ſitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?

9 An obliti eſtis mala majorum veſtrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujuſque illorum, malaque veſtra, & mala uxorum veſtrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum?

10 'Non attriti fuerant uſque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in ſtatutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus veſtris.

11 'Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis,ecce ego diſpono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut excindam omnes Jehudæos.

12 Tollam enim reliquias Jehudæ, quæ

[a] Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut* 2.*Chron.*36.15.

[b] Heb. *rem abominationis iſtius.*

[c] Heb. *animas veſtras.*

[d] Heb. *ipſius ſylleſſis.*

disposuerunt faciem suam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, consumenturq; omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame consumentur a minimo usq; ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & desolationi, maledictioniq;, & opprobrio:

13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruschalaima, gladio, fame, & peste;

14 Adeò ut non sit futurus qui evadat, & residuus reliquiis Jehudæorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui [a] attollunt animam suam vt revertantur in terram Jehudæ, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non sunt reversuri [a] nisi qui evaserint.

15 [a] Responderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui sciebant uxores suas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipsæ quæ astabant congregatione magna; totus deniq; populus habitãtiũ in terra Ægypti, in Pathroso, dicẽdo

16 *In* verbo quod indixisti nobis nomine Jehovæ, minimè sumus auscultaturi tibi.

[e] Heb. *faciendo.*

17 Sed [e] omnino facturi [a] quodcunque verbum prodierit ex ore nostro, adolendo [f] rebus cœlestibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoresq; nostri, Reges nostri, ac Principes nostri in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum: nam satiabamur cibo, & eramus [g] hilares, ac malum non [h] experiebamur.

[f] Heb. *operi cœlorum: ut suprà 7. 18. sic deinceps.*
[g] Heb. *boni.*
[h] Heb. *videbamus.*

18 Ex quo verò desiimus adolere rebus cœlestibus, & libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio, ac fame consumpti sumus.

19 Cùm autem nos adolemus rebus cœlestibus, & libamus eis libamina; an absq; præstantibus viris nostris facimus illis [a] lucunculos, [a] terriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina?

20 Alloquutus verò est Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumque populum qui respõderant ei verbum, dicendo,

21 [a] An non illius suffitus quem adoleviſtis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum, vos, & majores vestri, Reges vestri, Principesq; vestri, & populus terræ; illorum

[b] Heb. *ascendit super cor.*

suffitum recordatus est Jehova, & *hoc* [b] venit in ejus animum?

22 Cumq; non posset Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionum vestrarum, propter abominationes quas feciſtis; fuit terra vestra vastitati, & desolationi, ac maledictioni, absq; ullo habitatore, ut est hodierno die.

23 Propterea quòd adoleviſtis & quòd peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci Jehovæ, ac in lege ejus, statutisque ejus & testimoniis ejus non ambulastis: propterea evenit vobis malum hoc, ut *est* hodierno die.

24 [a] Dixit prætereà Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudæi qui estis in terra Ægypti:

25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo, [a] ô vos cum fœminis vestris, [a] & loquuntur istę ore vestro, & manibus vestris impletis, dicendo, [k] omnino perfecturæ sumus vota nostra quæ vovimus, adolendo rebus cœlestibus, & libando eis libamina: [l] omnino præstant illæ vota vestra, & omnino illę perficiunt vota vestra.

[k] Heb. *perficiendo perfecturæ: sic paulò infrà.*
[l] Heb. *præstiando.*

26 Idcirco audite verbum Jehovę, omnes Jehudæi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro per nomen meum maximum, ait Jehova, [a] *pereat*, si fuerit amplius nomen meum prædicatum ore ullius viri Jehudę qui dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra Ægypti.

27 Ecce ego [m] citò incubiturus sum eis in malum, non autem in bonum: ut consumantur omnes viri Jehudę qui sunt in terra Ægypti gladio, ac fame, donec deficiant.

[m] Heb. *amygdalaturus: ut sup.* 1. 12.

28 [a] Qui itaq; evasuri sunt gladio, revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, [a] homines [n] pauci: nam experientur omnes reliquię Jehudęorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum prętstabitur, meum an ipsorum.

[n] Heb. *numeri: sic Geneſ.* 34. 30.

29 [a] Hoc autem vobis esto signum, dictum Jehovæ, me animadversurum esse in vos in loco hoc; ut sciatis [o] omnino præstitum iri verba mea contra vos in malum:

[o] Heb. *stando stabunt verba mea.*

30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parrhonem [a] Chophrahhum Regem Ægypti in manum [a] inimicorum ipsius, & in manum quærentium animam ipsius: quemadmodum tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babylonię inimici ejus, & quærentis animam ejus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes omnino sunt quatuor: inscriptio vers.* 1. *prophetia adversus Judæos, versib.* 13. *Judæorum responsum pertinax, usque ad vers.* 20. *& prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad finem usque.* Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio est Exod.* 14. 2. Daphnis] *vide Jeschahh.* 30. 4. Nophi] *vide Jeschahh.* 19. 13. Pathrosi] *vide Geneſ.* 10. 14. 2 Sic ait] *hujus prophetiæ tria sunt membra: primum est thesis sive propositio generalis judiciorum Dei adversus impietatem, ab antecedentibus exemplis, usque ad vers.* 7. *secundum est libera in Judæos contestatio coram a Propheta facta præsentis impietatis nomine, versib.* 4. *ultimum est sententiæ denuntiatio nisi resipuerint, versi.* 4. 4 Vos] *id est, gentem vestram.* 7 Nunc autem] *secundum membrum syllogismi prophetici; ut diximus in ver.* 2. Ut excindatis] *id est, impietate vestra sceleribúsque excidii causam vobis comparetis ipsi. sic versu seq.* 10 Non attriti] *id est, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.* 11 Idcirco] *tertiũ membrum prophetiæ, conclusio syllogistica pœnam immorigeris denuntians.* 14 Attollunt anim.] *vide Deut.* 24. 15. *Est autem in his verbis* ἐμφασις, *quam perspicuitatis causa mutavimus ex comparatione versus.* 28. Nisi qui evas.] *id est, qui affecti studio revisendi terram suam, ab istis hominibus, qui obnitentes Deo venerunt in Ægyptum, sese explicaverint maturè.* 15 Responderunt] *transitio ad pertinax Judæorum respõsum, exemplum quod Propheta adduxerat suo ipsorum exemplo & antecedente experientia deludentium.* 17 Quodcunque verb.] *id est, quicquid voverimus, ut exponit Propheta infra vers.* 25. *Sunt enim hîc duo defensionis loci. unus est a religione: jam enim (inquiunt) religiosa hæc officia vovimus, si incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc vers. alter est ab authoritate hominum; nam*

Princi-

Principes nostri(inquiunt)hanc religionem demandarunt nobis,ver.19. 19 Lucunculos] *vide suprà 7.18.* Terriculorum cult.] *id est,tribuendo corporibus illis cœlestibus cultum,quem imperiti idololatræ ex gentibus tribuunt suis somniis & diis excogitatis,qui non sunt in natura rerum : vide suprà 10.2.* 21 An non] *confutatio præcedentis defensionis : dissimulavit quidem aliquantisper Deus tempus ignorationis & impietatis vestræ; sed cùm non resiperetis,neque ille amplius ferre potuit,neque vos impunè abire. Quamobrem tolerantiam & misericordiam Dei,quæ vos ad resipiscentiam invitabat, iniquè ad probationem scelerum vestrorum pertrahitis,tribus versibus.post hanc autem confutationem Propheta sententiam Dei judiciumque repetit,usque ad ver.29.ac postremo confirmat signo,duobus ultimis.* 24 Dixit] *repetitio sententiæ,ut modo diximus.* 25 Ovos] *reprehensio Judæorum, ostendens sententiæ quæ statim fertur argumentum : quandoquidem (inquit) in vobis manus manum fricat,& eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorumque conspiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præstatis alacerrimè, idcirco,&c,* Et loquuntur] *id est, vos muliebres perturbationes interpretamini coram Deo & me,eariique comprobatores estis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota nisi a vobis confirmarentur futura essent irrita ex lege,Num.30.quamobrem Propheta conscios illos nominaverat suprà ver.15.* Omnino præst.] *id est,jam non sunt amplius mulierum vota duntaxat; sed vestra ipsorum sunt;& vos planè rei illorum estis ratihabitione & dissimulatione vestra.* 26 Pereat] *aposiopesis in juramentis frequens. quasi dicat,mallem memoriam nominis mei planè intercidere,quàm sordido istorum ore prædicari,hoc ver.ac proinde eos perditurus sum qui in maleficio perstiterint, duob.seq.* 28 Qui itaque] *conclusio sententiæ,pios utcunque parvo sint numero in officio confirmans,ut attigerat suprà ver.14.* Homines pauci] *id est,utcunque pauci sint numero,ne dubitent in iter se dare,& reverti Deo authore & duce.* 29 Hoc autem] *confirmatio a præituro signo.* 30 Chophrahhum] *qui Eusebio Vaphres, & Apries Herodoto lib.2.dicitur.* Inimicorum] *id est, Amasis, & Ægyptiorum qui cum Amasi adversus Regem suum conspiraverant : nam ab illo captivus asservatus,& ab his tandem strangulatus est : vide Herodotum lib.2.*

Caput XLV.

Deus Baruchum auditis severissimis minis & scriptis consternatum reprehendit infirmitatis ipsius, & confirmat promissione vitæ.

1 Verbum quo alloquutus est Jirmeja Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm scriberet verba ista in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ,dicendo,

Suprà.36.1

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis de te, ô Baruc;

3 [a]Dixisti,eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem [b] dolori meo : laboro in gemitu meo,& quietem non invenio.

4 Sic indicturus es ei,sic ait Jehova, [a] ecce quod ædificaveram ego destruo, & quod plantaveram ego evello; id est, totam hanc terram.

5 Et tu [a]quæreres tibi res magnas?[a]ne quærito : nam ecce ego adducturus sum malum super omnem carnem, dictum Jehovæ; sed dabo tibi animam tuam pro spolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc Prophetia(cujus inscriptio continetur ver.1.)* παρακλητικὴ *est sive consolatoria,propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exscribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de se ipso erat plus æquo solicitus infirma quadam diffidentia : vide suprà 36.* 3 Dixisti] *in hac consolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver. stabilitas Dei in exequendis suis judiciis contra populum suum,quamvis summè sit misericors, ver. sequente; & Baruci consolatio a promissione, ver. ultimo.* Dolori meo] *percepto ex Joschiæ morte, Joachazi captivitate,regni oppressione,& omnium depravatione.* 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris : hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, fundaveram,colueram,ornaveram,& si quid est hujusmodi; ac proinde non possum non affici misericordiæ erga Rempub.téque ipsum propter me : sed cùm tanta sit communis improbitas,ut invitus cogar omnia pessundare; ne putes unquam te aut majore essem misericordia erga res omnes quàm ego sim, aut majore studio tibi ipsi prospicere quàm ego facturus sum; sed ex hoc communi incendio satis esto quòd liberabo te.* 5 Quæreres tibi] *id est,magnificè tibi prospectum velles,& in communibus procellis ac tempestatibus tanquàm e portu naufragium publicum prospectare?* Ne quærito] *id est,satis esto quòd te e mediis procellis ereptum sim,& vitam conservaturum tibi, ut Deus Hhebedmeleco promiserat suprà 39.16.& seq.*

Caput XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventuram ad Euphratem prænuntiat : deinde Ægyptum post annos aliquot, utcunque tum floreret,prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vastatione quæ non poterit nisi post annos quadraginta resarciri : denique hoc argumento populum suum consolatur.

1 Verbum Jehovæ, quòd fuit ad Jirmejam Prophetam, contra gentes ipsas.

2 [a] De Ægyptiis, [b] Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, [c] quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad [d] Carcemischum; quas percussit Nebucad-retzar rex Babyloniæ, [e] anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ.

3 [a] Instruite vos clypeo & scuto, & appropinquate ad prælium:

4 [a] Jungite equos & ascendite,ô equites,ac sistite vos cum galeis; tergite spicula,induite loricas.

[a] Heb. *ligate.*

5 [a] Cur video istos consternatos, actos retrorsum,& potentes eorum contusos, atq; ita fuga

fuga fugientes ut ' non obvertant faciem? formido *est* circumquaque, dictum Jehovæ:
6 Ne effugiat qui levis est, neque eripiat se qui potens est: versus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.
7 ' Quis hic *est qui* ' ut rivus ascendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?
8 Ægyptius *est qui* ut rivus ascendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, ascendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea:
9 ' Ascendite ô equi, & [b] insano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes; Æthiopes, & ' Putæi [c] tractantes clypeum, & ' Ludæi tractantes & tendentes arcum.
10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultionem sumet de hostibus suis, consumetque gladius, & satiabitur, etiam inebriabitur sanguine istorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.
11 ' Ascende ' Gilhhadem, & accipe opobalsamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplastrum nullum *prodest* tibi.
12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena est terra: [d] ' potentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.
13 ' Verbum quod eloquutus est Jehova Jirmejæ Prophetæ; ' de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.
14 ' Indicate in Ægypto, & promulgate ' Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, consiste & compara [e] te; sed consumpturus est gladius [f] tè circunquaque.
15 Cur everritur *quisque* robustorum tuorum? non consistit, quia Jehova impellit eum.
16 ' Plurimi erunt impingentes; etiam concidet [g] alter cum altero, & ' dicent, surge ut revertamur ad populum nostrum, & ad [h] solum natale nostrum, metu gladii istius opprimentis;
17 Clamantes illic; Parrho Rex Ægypti [i] ' streperus *est*, prætermittit constitutũ temp⁹.
18 ' Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *est* Jehova exercituum: ' quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura sunt*.
19 Instrumenta deportationis para tibi, ô ' de ses filia Ægypti; Noph enim desolationi erit, & succendetur ita ut nemo habiter.
20 Ut ' vitula speciosissima *est* Ægyptus: *sed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum est.
21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli saginati; sed etiam ipsi obvertent faciem, fugient pariter, non consistent: cùm dies calamitatis eorum superveneriteis, tempus visitationis eorum.
22 Vox illius ' quasi serpens ibit: quando copiis procedent, & cum securibus venient ad eam, tanquam putatores arborum:
23 Cædent sylvam ejus, dictũ Jehovæ, ' q̃vis non possit pervestigari; quamvis plures sint *arbores* locustis, & nullus sit eis numerus.
24 Erubescet filia Ægypti; tradetur in manum populi Aquilonis.
25 ' Ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego animadversurus sum in ' nutricium No, id est, in Parhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos qui confidunt ei:
26 Et tradam eos in manum quærentium animam ipsorum, nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ & in manum servorum ejus: ' postmodum autem [l] habitabitur ut diebus [m] priscis, dictum Jehovæ.
27 ' Tu autem ne timeto, serve mi Jahhakob, neque consternator, ô Jisraël; nam ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ: reversusque Jahhakob quiescet, ac tranquillus erit nemine deterrente.
28 Tu *inquam* ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adsum: nam faciam consummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non sum facturus consummationem; sed castigaturus te modicè, non autem prorsus relicturus impunem.

[b] Heb. *insanite, o currus.*
[c] Heb. *prehendentes ut Genes. 4. 21.*
[d] Heb. *potẽtẽ in potentem.*
[e] Heb. *tibi.*
[f] Heb. *ambitus tuos.*
[g] Heb. *vir ciũ amico suo*
[h] Heb. *terrã nativitatis nostræ.*
[i] Heb. Rex *strepitus.*
[k] Heb. *venturum venturum est.*
[l] Heb. *habitabit.*
[m] Heb. *antiquitatis.*

suprà. 30.11

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hic versus generalem inscriptionem continet hujus capitis & sequentium quinque, quibus Deus sigillatim gentibus Judæam circunstantibus judicia sua prænuntiat. Totum verò hoc caput reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, usque ad ver. 13. alteram, in totam Ægyptum ipsam, inde ad ver. 27. ac postremò populum Dei consolatur, duobus versibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *hæc hujus capitis inscriptio est, quo duas clades Ægyptiis prænuntiat, ut modò diximus.* Contra copias] *inscriptio prioris Prophetiæ de priore clade, cujus circunstantiæ hoc versu accuratè observantur.* Quæ fuerunt] *hæc per anticipationem dicta sunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quam Ægyptiis accideret.* Carcemithum] *vide 2. Chron. 35. 20.* Anno quarto] *qui primus est Nebucad retzaris magni, suprà 25. 1. nam sex ista capita sunt illius exegetica. Hoc autem anno quo primùm regnare cœpit Nebucad-retzar, hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonstratæ sunt.* 3 Instruite] *hujus prophetiæ (quæ tota ferè per hypotyposin ironicam describitur) occasio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joschija, comparata Judæa & Syria, superatoq; Nebucad-netzare priore plus æquo insolesceret: itaque hîc proponuntur duo adversus Neconem inflatum victoriis suis; unum est, quòd revocatur ad arma capienda ineunte regnum Nebucad-retzare filio, hoc & seq. versu; alterũ, quòd clades ipsius prædicitur, ver. 5. & 6. quæ duæ partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotyposis cladis (ut modò diximus) per interrogationem, cujus hypophora est sub finem versus; nimirum in causa esse pavorem illũ, cujus mandatã Dei verbis enuntiatur, seq. ver.* Non obver.] *videlicet ad resistendũ hosti.* 7 Quis hic] *exornatio præcedentis cladis, primùm ab insolentia suscipientis expeditionem Ægyptii ciũ auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominiosissimæ, tribus alteris.* Ut rivus] *id est, assurgit & exundat potentia summa, ut in Ægypto Nilus.* 9 Ascendite] *sarcasmus.* Putæi] *vide Gen. 10. 6.* Ludæi] *de quibus Gen. 10. 13.* 11 Ascende] *sarcasmus alter.* Gilhhadem] *ut sup. 8. 22. vide Gen. 37. 25.* 12 Potentes] *i. Ægyptios, qui se priùs in victos prædicabant, alios ab aliis elidi, dejici,*

deijci, & perdi fuga præcipite, qua sibi volunt consulere. 13 Verbum] *inscriptio secundæ prophetiæ, de qua diximus supra in ver.* 1. De venturo] *ut prædixerat suprà* 43.8. *& seq. &* 44. 30. 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, propositio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc versu; altera, propositio causæ, seq. versu: quæ duæ propositiones sequentibus explicantur.* Migdoli] *id est, in singulis finibus: nam Migdol erat ab Oriente in termino Ægypti, Noph a Meridie, Daphnæ a Septentrione. terminum Occidentis propterea missum facit, quod illac non esset venturus Babylonius. De istis autem oppidis vide suprà* 44.1. 16 Plurimi erunt] *exornatio prioris propositionis, de clade Ægyptia a Babylonio occupandæ, quam Propheta (ut viso oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat prophetice, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & stipendiarii milites, de quibus infrà ver.* 21. 17 Streperus est] *id est, dat verba, res magnas pollicendo strepit, & promissis personat; sed justo tempore nihil efficit: sic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defensionis deserturi figurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænuntiatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id est, quamvis Ægyptus situ & natura loci videatur esse munitissima, & circumvallata montibus ac mari, non secus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare projectus est; ac proinde sibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver.* 25. *tamen has minas meas effecturus sum, & jamque impero ut se ipsam ad perpessiones earum comparet, versib seq.* 19 Deses] *id est, quæ jam tibi regina sedere videris, comparatis a Necone tam amplis victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præsentis gloriæ, hoc & seq. versu, cum ventura ignominia & ruina, tribus sequentibus.* 22 Quasi serpens] *id est, non amplius mugiet aut boabit immani strepitu, ut faciebat antea; sed humi serpet, nec magis audietur quàm serpentis incessus auduri solet: sic Jeschahh.* 29. 4. *Summa est; hactenus ferocivisti, & immanes boatus edidisti insolentia tua, ut de voce vitulæ trimæ legimus Jeschahh.* 16. 5. *& infrà* 48. 34 *sed advenientibus meis lanionibus e Chaldæa non audebis hiscere, ac vix spirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per densas sylvas discurrit, sic etiam tu recipies te in paludes tuas, sed frustrà: ut sequent. versib. exponitur.* 23 Quamvis] *id est, utcunque freqaens sit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut sylva arboribus. Nam ipso Amasis tempore urbes in Ægypto fuisse mille & viginti legimus apud Herodotum sub finem lib.* 2. 25 Ait Jeh.] *conclusio summa præcedentis interminationis.* Nutricium No] *id est, Alexandriam matrem & quasi nutrictam totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: sic Nachum.* 3. 8. 26 Postmodum autem] *id est, post annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk.* 29. 11. *& seq.* Habitabitur] *id est, pristinam dignitatem recipiet, ut factum esse temporibus Amasis narrant historici. Etsi obster hoc dicendum est, deceptum fuisse Herodotum & alios astu Ægyptiorum sacerdotum suas plagas gloriosè dissimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amasis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit, sed post illos* 40. *annos, ut ratio ipsa temporum ostendit: cùm idem Amasis regnante Cyro, & Cambyse proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto lib.* 3. 27 Tu autem] *consolatio ad populum Dei, ut diximus in ver.* 1. *a judicio Dei in adversarios, & paterna administratione in populum suum.*

Caput XLVII.

PROPHETA Philischtæis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem luctuosissimam a Chaldæis prænuntiat obventuram justo judicio Dei.

1 Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Philischtæos, cùm nòdum Parhho percussisset Hhazzam.

2 Sic ait Jehovah, ecce [1] aquę ascendunt [1] ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quisquis habitat in ea terra.

[a] Heb. *sunt.*

3 [b] A sonoro plausu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, strepitu rotarum ejus; [1] non advertent faciem patres ad filios, præ remissione manuum:

[b] Heb. *a sono plausus.*

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vastaturus est omnes Philischtæos, [d] excisurus Tyrum, & Tzidonem, totumque residuum auxiliare: cùm vastaturus est Jehova Philischtæos, reliquias regionis Caphtoris.

[c] Heb. *ad vastandum.*

[d] Heb. *ad excindendum.*

5 Obveniet [1] calvitium Hhazzæ, excindetur Aschkelon, & reliquiæ [1] convallis eorum: [1] quousque induces tibi cæsuras?

6 *Dicens:* Eheu [1] gladie Jehovæ, usque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quiesce & subsiste.

7 Quomodo requiesceres? atqui Jehova præcepit ei: contra Aschkelonem, denique [1] contra portus maris, ibi constituit illum.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inscriptio ver.* 1. *argumentum ejus, & tempus continet. Ac argumentum quidem est de clade lugubri Philischtæorum; tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hìc dicitur de percussa Hhazza, post mortem Joschijæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum* 4. *Jehojakim, quo expeditionem suscepit contra novum Regem Nebucad-retzarem magnum; alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Neco temporibus Joschijæ Syriam totam occupasset, ac postea infestante Babylonio liberè in agrum Carcemischi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joschijæ extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Ægypti reliquisse, dum conterminos Philischtæos haberet hostes. Quamobrem cùm Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschijæ usque ad magni Nebucad-retzaris regnum Neco totâque Ægyptus quietè de importatis exterorum spoliis triumphaverit (ut dictum est præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa*

Neconis

Neconis expeditione, superstite adhuc & florente Joschijæ fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschijæ prophetatam. Nec obstat quòd caput præcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporum seriem non observari liquet, ut annotavimus suprà 22.1. & aliis locis: deinde vero has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem propheticam luctuose cladis quæ Philischtæis totique Syriæ maritimæ erat obventura, usque ad versum 6. deinde causam ostendit διελογιστικῶς, *duobus ver. ultimis.* 2 Aquæ] *id est, copiæ Babyloniorum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeschahh. 8. 7. & Jechezk. 26. De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & seq.* Ab Aquilone] *ut suprà 1.14.* 3 Non advertent] *id est, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis solliciti sint, sed tantùm cogitent de vita sua: simile est Matth. 24.17. & seq.* 4 Tyrum] *vide suprà 25.22.* Regionis Capht.] *vide Genes. 10.14.* 5 Calvitium] *id est luctus, synecdochicè: ut Jeschahh. 3.25.* Convallis] *id est, regionis maritimæ in convalle sitæ.* Quousque] *apostrophe sarcastica Prophetæ ad Palæstinam, luctum gentium ludificantis, de quo Levit. 19. 28.* 6 Gladie Jehovæ] *id est, qui a Jehova immissus es: Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apostrophen respondet seq. versu, primùm ad gladium, deinde ad Philischtæos ipsos.* 7 Contra portus] *id est, regiones totas quæ sunt secundum mare, suprà 25.22.*

Caput XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænuntiat propter ipsorum fastum, intolerantiam, & idololatriam, propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum infensissimum: ac eos postremo evangelica promissione consolatur.

1 [a]CONTRA Moabum. Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: væ [b]Nebunti, nam vastabitur; erubescent, capientur [c]Kirjathaima: erubescet [d]*civitas* [a]sita edito loco, & consternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi [e]de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, excindamus eam [f]ne sit gens: etiam Madmen excinderis, [g]te persequetur gladius.

3 Vox [h]clamosa inde a Choronajimis, [i]ô vastitatem & contritionem magnam:

4 Confractus est Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Nam olivum Luchithæ [k]continuus ascendet [l]fletus: nam in descensu Choronajimorum [m]hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,

6 *Dicentium*; fugite, eripite [n]vos ipsos; & [o]estote ut nuda tissima arbor in deserto.

7 [p]Nam eò quòd fiduciam habes [q]in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit [r]Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vastator contra [s]unamquamque civitatem, non eripietur te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:

9 [t]Date, inquit, [u]pennatam alam Moabo, ut [x]ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 [y]Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 [z]Tranquillus est Moab inde a pueritia sua, & desidet super fæces suas, neque transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea [aa]mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.

12 Idcircò ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei [bb]peregrinantes, qui peregrè agant eum; & [cc]vasa ejus [dd]depleant, ac utres eorum dissipent.

13 Tum erubescet Moab [ee]a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.

14 [ff]Quomodo dicitis, potentes sumus, & viri [gg]strenui in bello?

15 Vastabitur Moab, & e civitatibus suis ascendet, & [hh]lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen *est* Jehova exercituum.

16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.

17 Condolete ei omnes circumstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est [ii]baculus [kk]robustissimus; virga [ll]ornatissima?

18 Descende de gloria & sede [mm]in sicco, ô deses filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix [nn]Haharohheris: interroga fugientem *virum*, & fœminam eripientem se; dic, quid factum est?

20 Erubescit Moab, *inquient*, quia contritus est; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.

21 Nam judicium adveniet in [oo]terram planitiei; in Cholonem, & in Iahatzam, & in [pp]Mephahhatam,

22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in [qq]Bethdiblathajima,

23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum, & in [rr]Beth-mehhonem,

24 Et in [ss]Kerijothas, & in [tt]Botzram; denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.

25 Succidetur [uu]cornu Moabi; & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.

26 [xx]Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: [yy]ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.

27 [zz]Nam an non risui tibi fuit Jisraël? [aaa]an inter fures inventus est? quòd cùm verba tua *facis* de eo, [bbb]commoves te.

28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti [ccc]in lateribus hiatus cavi.

29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinem ejus, & superbiam ejus, fastumq; ejus, & elationem [ddd]animi ejus.

30 Ego novi, dictum Jehovæ; [eee]excandescentia ejus tamen non ita *efficiet*: mendacia ejus non ita efficient.

31 [fff]Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter

[a] Heb. *editi loci: ut verbi genus ostendit.*
[b] Heb. *post te ibit.*
[c] Heb. *clamoris: ut suprà. 25.36*
[d] Heb. *cum fletu ascendet fletus.*
[e] Heb. *hostes fragoris, clamorem fragoris.*
[f] Heb. *animas vestras.*
[g] Heb. *in operibus, id est, rebus a te comparatis.*
[h] Heb. *omnẽ civitatem & civitatem.*
[i] Heb. *pennam.*
[k] Heb. *penna utendo.*
[l] Heb. *evacuent.*
[m] Heb. *roboris.*
[n] Heb. *dilectus juvenũ.*
[o] Heb. *roboris.*
[p] Heb. *ornatus.*
[q] Heb. *in loco sitis.*
[r] Heb. *in transitibus oris fossæ. Jeschahh. 16.15.*
[s] Heb. *cordis sic deinceps.*

propter Moabum totum clamo ; propter homines Kir-chereſi gemit *animus meus*.

32 [a] Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, uſque ad mare Jahhezeris pertingent ; ſuper æſtivos fructus tuos & ſuper vindemiam tuam vaſtator irruet :

33 Et intercipietur lętitia & exultatio ex arvis e terra Moabi : & vinum e lacubus faciam ut ceſſet, non calcabit celeuſtes, celeuſtę non erit celeuſma.

34 Præ clamore Cheſchbonis Elhhalen uſque, Jahatzum uſque edent vocem ſuam, a Tzohhare Choronajima uſque, quaſi vitula trima : nam etiam aquæ Nimrimorum [t] deſolatiſſimę erunt.

35 [a] Ita faciam ut ceſſet Moabo, dictum Jehovæ ; qui offerat *in* excelſo, & adoleat diis ipſius.

36 [a] Idcirco animus meus propter Moabum ut tibiæ perſtrepet, & animus meus propter homines Kir-chereſi ut tibię perſtrepet : *idcirco* [a] *quamvis* reſiduum fecerit, peribunt *tamen*.

37 Nam [a] omni capiti calvitium erit, & omnis barba execta ; in omnibus manibus cæſuræ, & ſuper lumbos cilicium :

38 Super omnia [a] tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus ; cùm fregero Moabum ut [a] inſtrumentum in quo nulla *eſt* delectatio, dictum Jehovæ.

39 Ejulabunt *dicentes*, quomodo contrita eſt ? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè ? eſtq́ ; Moab riſui & cõſternationi apud omnes circunſtantes ipſum ?

40 [a] Nam ſic ait Jehova, ecce [a] ſimilis aquilæ involabit *hoſtis* ; pandet alas ſuas in Moabum.

41 Capientur Kerijothæ, & unaquæque munitionum occupabitur : & erit animus potentum Moabi die illo, ut animus mulieris perpetientis tormina :

42 Et excindetur Moab ne ſit populus, quia contra Jehovam magnificavit *ſe*.

43 [a] Pavor, & foſſa, ac laqueus imminet tibi ; ô incola Moabi, dictum Jehovæ.

44 Qui effugerit [u] a pavore incidet in foſſam, & qui aſcenderit ex foſſa capietur laqueo : cùm inveham in ipſum, in Moabum, annum viſitationis ipſorum, dictum Jehovæ.

45 In umbra Cheſchbonis ſtabant qui fugiebant a viribus : ſed ignis egredietur Cheſchbone, & flamma e medio Sichonis, qui conſumet latus Moabi, & verticē [x] eorũ qui nihil niſi ſtrepunt.

46 Væ tibi Moab, periturus eſt populus Cemoſchi : nam rapientur filii tui in captivitatē, & filiæ tuæ in captivitatem.

47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Jehovæ : hactenus judicium Moabi.

[t] Heb. *deſolationes*.

[u] Heb. *a facie pavoris*.

Numer. 21. 28.

[x] Heb. *a filiorum ſtrepitus*.

[y] Heb. *in extremitate dierum*.

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetiæ (qua Moabitis exitium a Babylonio eventurum prædicitur) partes univerſè ſunt tres : prima eſt propoſitio, uſque ad ver. 11. ſecunda, exornatio propoſitionis, ad ver. 43. uſque : poſtrema, concluſio, reliquis verſibus. In propoſitione autem continentur duo ; denuntiatio cladis 6. verſib. & cauſæ quinque ſequentibus.* Nebunti] *de hac civitate Moabitarum, & permultis ſequentibus vide Jeſchahh. 16. Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeſchahhjam non inveniuntur.* Kirjathajima] *civitas attributa Rẽubenitis, deinde verò a Moabitis occupata, Jehoſch. 13. 19.* Civitas ſita] *id eſt Bamothæ, ſive Bamoth-bahhalis, quæ nominantur Jeſchahhjæ 16. 2.* 2 De Cheſchbone] *alludit ferè Propheta ad ſingularum civitatum nomina, quod non ſatis commodè aliis linguis oſtendi poteſt : ut verbi gratia, Cheſchbon rationes ſignificat : ait verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus ; ſed futurum eſſe ut hoſtes longè diverſas rationes ineant contra illum : ſic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne ſit gens] *ut infrà ver. 42.* 3 O vaſtitatem] *ethopœiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino uno ad alterum, ut Jeſchahh. 16. 5. qui verſus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id eſt, Moabitæ effugiendo flentes : ſynecdoche.* Hoſtes fragoſi] *id eſt, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hoſtium ipſorum (qui ferè victoria inſoleſcunt & tumultuantur in præda) ſtrepitum fragorémque maximum ſuperent.* 6 Eſtote ut nudatiſſima] *i. abjecti & contempti deliteſcite : vide de hac voce Pſal. 102. 18.* 7 Nam eò quòd] *altera pars propoſitionis, cauſas exponens accommodatas judicio. Sunt autem eæ tres : prima eſt præſidentia Moabitarum in ipſis & in idolis ſuis, hoc ver. ſecunda eſt ira Dei juſtiſſimum judicium denuntians, duob. ſeq. tertia eſt ſtudium inimicorũ acerbiſſimum accenſum divinitus, ver. 10.* Cemoſch] *vide Numer. 21. 29.* 9 Date] *proſopopœia, qua deus inevitabile judicium ſuum Moabitis denuntiat hyperbolica conceſſione. q. d. ſi alas habuerint ad volandum, evolent ; ſed nullo pacto effugient : nam velut aquilæ futuri ſunt ii qui perſequentur eum.* 10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hoſtes ad ultionem acerbiſſimam ſumendam de Moabitis, & animo adeò infenſo ut ipſi inter ſe cohortentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus eſt] *ſecunda pars prophetiæ, exornatio, qua ſingulæ propoſitionis cauſæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur : ac primùm quidem præſidentia inſolentiſſima, uſque ad ver. 26, deinde ira Dei uſque ad ver. 40. ac poſtremò hoſtium acerbitas, ad ver. 43. Præſidentiæ autem, quæ hoc ver. demonſtratur comparatione elegantiſſimæ, argumenta ponuntur duo : ab ipſorum perſona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipſorum, ver. 13. quæ argumenta confutat Propheta ver. 14. & ſeq.* Manſit ſapor] *id eſt, ſibi conſtat in facultatibus : malitiáque ſua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vaſa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *conteſtatio, qua præſidentiam Moabitarum Propheta exagitat adductis judiciis, quæ deinceps narrantur uſque ad ver. 26.* 17 Baculus] *i. regnum & potentia ampliſſima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut. 2. 35. & 3. 12.* 21 Terrãplan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum ſita ſeq. nominantur.* Mephahhatam] *attributam Rẽubenitis in jure Levitarum, Jehoſch. 13. 18. & 21. 37.* 22 Bethdiblathajima] *ſive Diblathajima tantùm, de quibus Numeror. 33. 47.* 23 Bethmehhonem] *Bajithum vocat Jeſchahh. 16. 2.* 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos. 1. 17.* Botzram] *ſive Betzerum Rẽubenitarum, attributum Meraritis, Jehoſc. 21. 36. deinde verò a Moabitis occupatũ : aliis verò locus, Botzra Edomæorum eſt.* 25 Cornu] *ut 1. Schem. 2. 1.* 26 Inebriate] *ſecundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo : unũ, eſt inſolentia ipſorũ contra Deũ & populũ ejus*

quam

quam Deus prædicit se judiciù retusurum esse, usque ad ver. 35. alterum est idololatria, usque ad ver. 40. Dicit autem inebriate, ut dixerat suprà 25.21. Vtplaudat] *id est, plausis totius corporis volutet se in suo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apostrophe ad Moabitas, exprobrans insolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quod pudore suris populum meum afficis? ut Ijobi 30.5. & suprà 2.26.* Commoves te] *id est, prorumpis in risum, & impotentissimè cachinnaris.* 30 Excandescentia ejus] *id est furat & rumpatur licèt, ac mendaciter glorietur; plurimùm tamen aberit a suis rationibus.* 31 Idcirco] *amplificatio indictæ calamitatis a persona Prophetæ: tanta, inquit, & tam insperata calamitas Moabitis eventura est, ut perhorrescam totus ad cogitationem illius, & me misereat ipsorum: sic etiam in altero membro infrà ver. 36.* 32 Supra fletum] *id est, amplius desleo quàm olim deflevit Jeschabhja 16.18. Ac propterea in sequentibus Jeschabhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum iræ divinæ argumentum, ut diximus in ver. 26.* 36 Idcirco] *id est, propter idololatriam quæ modo dicta est.* Quamvis] *vide Jeschabh. 16.7.* 37 Omni capiti] *id est, omnes prementur luctu acerbissimo: synecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola coluerant, in propatulo.* Instrumentum] *ut suprà 22. 28.* 40 Nam sic ait] *tertia pars exornationis, a persona hostium, ut diximus suprà in ver. 11.* Similis aquilæ] *ut suprà 4.13.* 43 Pavor] *conclusio, continens primùm summam judiciorum præcedentium, quatuor versibus, deinde promissionem Evangelicam de vocatione ad regnum Christi, versu ultimo. Similem autem huic versum vide Jeschabh. 24.16.*

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syris, Arabibusque a Nebucad-nezare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

[a] Heb. *filios. Hhammonis: sic deinceps.*

1 [a] CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, [a] an filii nulli sunt Jisraëli? an hæres nullus est ei? cur hæreditariò possidet Rex istorum [a] Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce [a] dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra [a] Rabbam Hhammonitarum clangor belli, sitque tumulus vastitatis, & [b] pagi ejus igne succendantur: ita hæres erit Jisraël hæredum suorum, ait Jehova.

[b] Heb. *filiæ. sic deinceps.*

3 Ejula [a] Cheschbon, cùm vastata fuerit [a] Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos ciliciis, plangite, & cursitate per septa: nam Rex istorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia aversa? quæ confidit in [a] thesauris suis, *dicens*; quis invaderet me?

5 Ecce ego immissurus sum in te pavorem, dictum Domini Jehovæ exercituum, ex omnibus locis circunstantibus te; a cujus præsentia dispellemini quisq; , & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen postea reducã captivam multitudinem Hhãmonitarum, dictum Jehovæ.

7 [a] Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, an nulla *est* amplius [a] sapientia in [a] Temane? periitne consilium [c] a prudentibus, exolevit sapientia eorum?

[c] Heb. *ab intelligentibus*

[d] Heb. *profundabunt habitare: sic infrà ver. 30 Hhobadjæ. 5.*

8 Fugite (fiet ut avertentes se [d] petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hhesavi adducturus sum in eum, quo tempore visitabo eum.

9 [a] Si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos? si fures noctu, perderent [a] quod satis esset ipsis.

10 Atqui ego denudaturus sum Hhesavum, retecturus abdita ejus, adeò ut sese abscondere nõ possit: vastabitur semen ejus, fratresq; ej^us & vicini ejus, adeò ut nullus supersit, *qui dicat*,

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conservabo; & viduas tuas, mihi confidito te.

supra. 25.29

[e] Heb. *bibendo sic paulò post.*

[f] Heb. *impunis existendo.*

12 [a] Nam sic ait Jehova, ecce, quorum [a] nullum erat jus bibendi hoc poculum, *ii* [e] omnino bibunt; tu autem ipse [f] omnino esses impunis? non eris impunis, sed omnino bibes.

13 [a] Nam per me juro, dictum Jehovæ, desolationi, opprobrio, vastitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vastitates [h] perpetuas.

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *seculi Hhobadjæ vers. 1.*

14 [i] Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes missum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac surgite ad prælium.

[i] Heb. *auditionem: sic vers. 23.*

15 Nam ecce parvum dispositurus sum te inter gentes, contemptum inter homines.

[k] Heb. *prehendit.*

16 [a] Horror tuus decipit te, superbia animi tui, ô qui habitas in fissuris petræ, qui [k] capis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquilæ nidum tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ:

17 Eritque Edomæa desolationi: quisquis transibit juxta eam, [a] obstupescet & sibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* sicut subversio Sedomi & Hhamoræ ac [a] vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 [a] Ecce quasi leo ascendit [a] supra altitudinem Jardenis, contra habitaculum [a] robustissimi; sed [l] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: [a] nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? denique quisnam est [a] pastor qui obsistat mihi?

[l] Heb. *momento agam faciam ut excurrat.*

20 [a] Idcirco audite consilium Jehovæ, quod [m] iniit contra Edomæos, & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; *mentiar* nisi abjiciant eos [a] minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitacula illorum.

[m] Heb. *consuluit: sic infrà ver. 30.*

21 Præ sono casus illorum commovebitur ipsa terra: [a] præ clamore ad mare algosum audietur vox illorum.

22 [a] Ecce velut aquila ascendens *hostis* involabit, & pandet alas suas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo sicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 [a] Contra Damascum erubescet [a] Chamath & Arpad, cùm rumorem malum audierint, diffluent: [a] in ipso mari solicitudo erit, quiescere non poterit.

24 Remissa erit Damascus, fiet ut convertat se ad fugiendum, & [a] horrorem febrilem prehendet: angustia cum doloribus corripiet eam, tanquam parturientem.

25 [a] Quomodo non relinqueretur civitas

[n] lauda-

[a] Heb. *laudis.*

[a] laudatissima? urbs gaudii mei? *dicebat illa:*
26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [o] bellatores ejus excindentur die illo, dictum Jehovę exercituum:
27 Et succendam ignem in muro Damasci, qui consumet palatia [p] Benhadadi.
28 [p] Contra Kedarem, & contra regna Chatzoris, quę percussurus est Nebucad-retzar Rex Babyloniç, sic ait Jehova: surgite, ascendite contra Kedarem, & vastate [p] Orientales.
29 Tentoria eorum & greges eorum [p] capient, aulæa eorum cum omnibus instrumentis ipsorum, & camelos eorum sument sibi; & proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.
30 [p] Fugite, emigrate valde, petite profundas habitationes, habitatores Chatzoris, dictum Jehovæ: nam init contra vos Nebucad-retzar Rex Babyloniæ consilium, & cogitat contra vos cogitationem.
31 Surgite, ascendite ad gentem tranquillam habitantem securè, dictum Jehovæ; cui non sunt valvæ, neque vectis, soli habitant.
32 Et erunt cameli eorum prædę, & multitudo pecorum ipsorum spolio, spergamque eos in omnem ventum qui sunt [p] amputati latere: & ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum, dictum Jehovę.
33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, [q] desolatissima usque in seculum, non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.
34 [r] Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra [r] Hhelamum; in principio regni Tzidkijæ Regis Jehudæ, dicendo:
35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus sum [r] arcum Hhelamitarum; præcipuum potentiæ ipsorum.
36 Adducam enim contra Hhelamitas [s] quatuor ventos a quatuor extremitatib[s] cœlorũ, spargamq́; eos in omnes ventos istos; adeò ut non sit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulsorum [r] e Hhelamo:
37 Et [r] consternatos reddam Hhelamitas coram inimicis suis & coram quærentibus animam ipsorum, adducens contra ipsos malũ, cum æstu iræ meæ, dictum Jehovæ: & mittam post eos gladium donec consumam eos.
38 Deinde reponam [r] solium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde [r] Regem ac Principes, dictum Jehovæ.
39 [r] Erit tandem ultimis temporibus; ut reducam multitudinem captivam Hhelami, dictum Jehovę.

[o] Heb. *viri belli.*

[p] Heb. *filios Orientis: ut* 1. *Reg.* 4. 29.

[q] Heb. *desolatio.*

[r] Heb. *Hhelami.*

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ suis inscriptionibus distinctæ, pro ratione populorum adversus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primũ de injuria populo suo facta cum Hhammonitis contestatur Deus, ver. 1. & supplicium denuntiat, duobus seq. deinde contestatur insolentis fiduciæ nomine, & pœnam indicit peccato parem, ver. 4. & 5. postremò promissionem Evangelicam adhibet, ver. 6. ut suprà 48. 47.* An filii] *id est, an nullis sunt amplius posteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis suis succedant ex lege; quòd Gadis sortem obtines? aut etiam nónne est Jehuda legitimus hæres sortis suæ, quòd tu infestas eum? 2. Reg. 24. 4.* Gadem] *id est, sortem attributam Gadi, quam sibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic. 11. deinde verò deportatis in Assyriam Rëubentis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileesere convenerunt de ea possidenda, magna tum aliorum Israëlitarum, tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet post eversum Judæorum regnum: vide Jechezk. 21. 33. & seq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum, de qua Jehoschuhh. 13. 25. & 2. Schem. 11. 1.* 3 Cheschbon] *civitas Gaditarum, de qua Jehoschuhh. 21. 39.* Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem situm, ac proinde distinguendum ab eo cujus historia habetur Jehosch. 7.* 4 Thesauris] *id est, opibus & commeatu abundantissimo.* 7 Contra Edom.] *secunda hæc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim sapientiam carnalem Edomæis Deus objicit, & interminatur de judicio gravissimo ignominiáque importanda, usque ad versum 16. deinde objicit præsidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, usque ad versum 19. postremò injurias populo suo factas exprobrat, quarum nomine Deus se par pari relaturum dicit, inde ad ver. 23. Confer cum Jechezk. 25.* Sapientia] *cujus nomine Temanæi olim erant commendati, Hhobadjæ ver. 8.* Temane] *gente Edomæorum, de nominata a Temane nepote Hhesavi ex Eliphazo. Genes. 36. 15. Etsi hac voce synecdochicè comprehenduntur omnes posteri Hhesavi, ut voce Dedanis posteri Abrahami ex Ketura, proximè seq. versu: sic suprà 25. 23.* 8 Petant habit.] *id est, effugiant e montibus suis in latibula: ut Jeschahh. 9. 19. & 21.* 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamtiatis prænuntiatæ per comparationem minoris, hoc & seq. versibus duobus.* Quod satis esset] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam sic ait] *confirmatio a comparatione minoris, adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui; dictum κατὰ π.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento, hoc ver. & decreto lato, duobus sequentibus.* 16 Horror tuus] *secundus locus, ut diximus suprà in vers. 7. intelligit autem horrentem Edomæorum regionem, præasperitate montium Choræorum: unde etiam montes Sehhiris, id est horrentis regionis, videntur dicti.* 17 Obstupescet &] *vide 1. Reg. 9. 8.* 18 Vicinorum] *qui nominantur Deut. 29. 23.* 19 Ecce] *tertius locus, ut diximus in ver. 7. quo ostendit Deus quanto furore Edomæi indesinenter Judæos infestaverint, & ipse eos propulsans quanta potentia electos suos sit restituturus, quod sequentibus versibus exornatur.* Supra altitudinem] *id est, amplius exundat quàm soleat Jarden: vide Jehoschuhh. 3. 15. nam Edomæi semper Judæos atrocissimè infestarunt.* Robustissimi] *id est Dei: periphrasis Judææ.* Nam quis est] *confirmatio a potentia Dei infinita & incomparabili.* Pastor] *id est, Rex populus regens, ac velut pascens authoritate sua: ut suprà 23. 1.* 20 Idcirco] *exornatio comminationis, quæ præcessit vers. proximo.* Minimi ex] *id est, infirmissimi & abjectissimi quique. quasi dicat. ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus: ut dixerat David Psal. 60. 10.* 21 Præ clamore] *id est, tanta erit vociferatio ut inde ad mare rubrum usque, quamvis sit remotum, audiatur.* 22 Ecce] *ut dixerat in Moabum suprà 48. 40. & 41.* 23 Contra Damascum] *tertia hæc prophetia regno Damasceno exitium prænuntiat paulò post a Nebucad-retzare eventurum; duob. ver. deinde causam adducens a præsidentia & luxu illius, ver. 25.*

amplius confirmat, duobus reliquis. Chamath] *de qua Gen.10.18. Num.13.21. & alibi passim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem supra regnum Chamathæ: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano substernitur: quod nobis observandum fuerat in 2. Reg. 18. 34.* In ipso mari] *id est Antaradus, & omnes maris insulæ percellentur.* 24 Horrorem febr.] *id est, veluti ex febre horrens trepidabit.* 25 Quomodo non] *id est, quis vellet, aut posset tam celebre oppidum pervertere?* 27 Benhadadi] *Regis Syriæ potentissimi, cujus mentio est 1.Reg. 15.18. & seq. capitibus: sic Hhamos 1.4.* 28 Contra Kedar.] *quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & desertæ eventura, qui synecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligendi sunt. Sunt autem illius duæ partes: propositio summa hostium adventantium, & cladis, duobus ver. & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Psal. 120. 5. Chatzor verò in Arabia deserta fuit, quò Chatzoritani a Jehoschuhha fusi sese contulerunt: vide Jehosch. 11.11. & Judic. 4.2.* 29 Capient] *Chaldæi, duce Nebucad-retzare.* 30 Fugite] *exornatio, ut diximus ver. 28. continens primùm hypotyposin fugæ Arabum. & Chaldæorum irruptionis, duobus versibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris.* 32 Amputati latere] *vide suprà 9. 26.* 34 Verbum Jehovæ] *postrema hæc prophetia (cujus inscripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladē Hhelamitarum, id est, totius Medorum regni, synecdochicè, versibus tribus: deinde exponit promissiones, duobus ultimis.* Hhelamum] *hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen. 10.22. antè ostendimus sitam esse in confinio Medorum, Persarúmque: Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arioci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Persidem totam regno suo adjunxisset; non est dubium quin synecdochicè (ut modò dicebamus) totum regnum Mediæ intelligendum sit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam historiam quæ a Scythis gesta est contra Medos, quo tempore Nebucad-retzar in Judæa & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totam Mediæ regnum leguntur occupasse, expilasse, & annis 28. egisse atque rapuisse omnia arbitratu suo; ut refert Herodo. lib. 1. Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia superioribus adjecta, est tanquam sigillum, quo Ecclesia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ frequentissimum est, ut prophetias confirmet prophetis, & res propinquiores adhibeat ad confirmandas eas quæ postea longiore intervallo eventuræ sunt: cujusmodi exempla vidimus suprà 20. & 28. & 44. Ac propterea nominatim designatum est tempus quo hæc prophetia dicta est, quia paulo pòst, & ante capta Jeruschalaima (ut ratio temporum confirmat) hanc cladē acceperunt Medi.* 35 Arcum] *id est potentiam; ut sequentia exponunt.* 36 Quatuor ventos] *id est, infinitos hostes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confusè solebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione designare, ut ex ipsis Geographus constat.* 37 Consternatos red.] *id est, perculsos metu, & primo impetu fusos ita frangam animis, ut ab hostibus Scythis agantur pro libidine, & premantur servitute rigidissima.* 38 Solium meum] *id est, regnum Cyri servi mei, quem etiam unctum Dei Jeschahhja nominat: vide Jeschahh. 44. & 45. atque hæc prima promissio.* Regem] *Cyaxarem patrem Astyagis: nam illo extincto regnavit Astyages qui venit in Cyri manus. q. d. post Regem hunc, atque ætatem hanc.* 39 Erit tandem] *altera promissio, videlicet Evangelica, qualem habuimus suprà ver. 6. & 48. 47.*

Caput L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium severissimum denuntiat, & populum suum instituit confirmátque promissionibus. Ac judicium quidem exponens copiosissimè, ostendit Babylonios, ipsamq; Babylonem pessundatum iri per Medos & Persas; itinera, adventum, obsidionem, occupationem, & damna Babyloniis futura præscribit: populo verò spem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans a potentia sua & solenni juramento, præsidentiam Babyloniorum confutat, suorúmque diffidentiam; ac postremò prophetiam anacephalæosi & typo concludit.

1 Verbum quod loquutus est Jehovâ contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.

[a] Heb. *per manum Jirmejæ.*

2 [*] Indicate [*] in gentibus, & pronuntiantes [*] tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis, dicite, capietur Babylon, erubescet [*] Bel, conteretur [*] Merodac; erubescent terricula illius, cōterentur stercorei dii illius.

3 Nam ascendet contra illam gens [*] ab Aquilone, quæ rediget terram illius in desolationem, adeò ut non sit habitator in ea: [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

[b] Heb. *ab homine usque ad jumentum.*

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, veniant filii Jisraëlis, ipsi cum filiis Jehudæ unà: [c] [*] continenter flendo eant, & Jehovā Deum suum quærant:

[c] Heb. *eundo & flendo ibunt.*

5 De Tzijone interrogent, in via, [*] illùc facies eorum *spectent*: agedum *dicant*, & adjungant se Jehovæ fœdere [d] perpetuo *quod* non tradatur oblivioni.

[d] Heb *seculi*

6 [*] Grex *ovium* pereuntium sunt populus meus, [*] pastores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt eos: de monte in collem abeunt obliti cubilis sui.

7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, & hostes eorum dicunt, [*] non erimus rei: eò quòd peccant Jehovæ [*] *in* caula justitiæ, [*] ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.

8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldęorum exite; [*] ut sitis velut hirci ante gregē.

9 [*] Nam ecce ego excitaturus sum & adducturus contra Babylonem congregationem [*] gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ disponent *acies* contra illam, [*] inde capietur: cujus sagittarum, ut potentis [e] [*] interficientis, nulla [f] resiliet frustra:

[e] Heb. *orbā-tis.*

[f] Heb. *revertetur.*

10 Et erit *regio* Chaldęorum prædæ: omnes prædatores ejus satiabuntur, dictum Jehovæ.

11 [*] Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores possessionis meæ; cùm abundaveritis ut vitula herbilis, & claram vocem ediderit is ut robusti *juvenci*:

12 Erubescet [*] mater vestra valde, pudebit genitricem vestram; *dicendo*, ecce [*] postremum gentium, desertum, siticulosum & campestrem locum.

13 Præ fervore Jehovæ [*] non habitabitur, sed erit [g] desolatissima tota: quisquis transibit juxta Babylonē, obstupescet, sibilabitq; [*] propter omnes

[g] Heb. *desolatio.*

omnes plagas ejus.
14 'Disponite contra Babylonem circumquaque, omnes tendentes arcum, jaculamini contra eam, ne parcatis sagittæ; nam Jehovæ peccavit illa:
15 'Vociferamini contra eam circumquaque, 'h junxit manum suam, cadant fundamenta ejus, destruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ sit, ultionem sumite de ea; quemadmodum fecit facite ei:
16 'Excidite satorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore messis: metu gladii opprimentis quisque ad populum suum revertant, & quisque ad terram suam fugiant.
17 "Parva pecus dispersa fuit Israël, quam leones depulerunt: prior comedit eam 'Rex Assyriæ, hic autem posterior 'ossa ejus comminuit, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ.
18 Idcirco sic ait Jehova exercituũ Deus Israëlis; ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Assyriæ:
19 Et faciam ut revertatur Israël ad caulam suam, & 'depascat Carmelum & Baschanem; & in monte Ephrajimi atque Gilhhhade satietur anima ejus.
20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, si quæratur iniquitas Israëlis, nulla extabit, & peccata Jehudę nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.
21 'Contra terram hanc ipsam 'Meratajimis ascende, & per 'habitatores Pekodi: devasta & internecioni devove 'post eos, dictum Jehovæ; denique effice omnino prout præcipio tibi.
22 Sonum belli in ista terra, & contritionem magnam.
23 'Quomodo succideretur & confringeretur malleus totius terræ? quomodo esset stupori Babylonia in gentibus?
24 'Laqueum tetendi tibi, & etiam capiêris, ô Babylon, [i] te imprudente invenieris, etiamque deprehenderis, quia cum Jehova miscuisti *bellum*.
[k] Heb. *thesaurum.*
25 Aperuit Jehova [k] repositorium suum, & deprompsit instrumẽta indignationis suæ: quia opus hoc est Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldęorum.
26 Convenite in eam 'ab extremo, aperite granaria ejus contumulate eam quasi acervos, & anathemati devovete eam; ne supersint ei reliquiæ.
27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, descendant ad mactationem: vę illis, cùm advenerit dies illorum, tempus visitationis eorum;
28 'Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ; 'ut indicet Tzijone ultionem Jehovæ Dei nostri, „ultionem 'templi ejus.
29 Promulgate convenire in Babyloniam amplissimos, omnes qui tendunt arcum: ponite castra contra eam circumquaque, ne sit ei effugium, rependite ei secundum opus ejus, omnino prout fecit facite ei: nam contra Jehovam superbivit, contra sanctum Israëlis.
30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [l] bellatores ejus excindantur die illo, dictum Jehovę.
[l] Heb. *viri belli.*
31 'Ecce me adversum te, ô [m] superbissime, dictum Domini Jehovæ exercituum: quia advenit dies tuus, tempus quo visitem te,
[m] Heb. *superbia: sic ver. seq.*
32 Quo impingat superbissimus, & corruat ita ut nemo ipsum erigat; & succendam ignem in civitatibus ejus qui consumet omnes ambitus ejus.
33 'Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Israëlis & filiæ Jehudæ pariter: & quicunque captivos fecerunt eos detinent eos, renuunt eos dimittere.
34 Vindex eorum fortis, Jehova exercituum nomine, [n] omnino aget causam eorum: 'ut quietam reddat hanc terram, & commoveat habitatores Babyloniæ.
[n] Heb. *causã agendo aget.*
35 'Gladius *irruet* in Chaldęos, dictum Jehovæ, & in habitatores Babylonis; & in Principes ejus & in sapientes ejus:
36 Gladius in 'mendaces ejus, ut defetiscantur; gladius in potentes ejus, ut conterantur:
37 Gladius 'in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miscellaneam turbam quę *est* in medio ejus, 'ut sint velut fœminę: gladius in 'thesauros ejus, ut diripiantur.
38 'Siccitas in aquas ejus, ut are fiant: 'quia terra sculptilium est, & apud 'terricula 'insanè agunt.
39 'Idcirco habitabunt 'feracum terrificis, & manebunt in ea [o] ululæ, non considebit ampliùs usque in ęternum, neque habitabit usque [p] in generationem quamque.
[o] Heb. *filiæ ululæ.*
[p] Heb. *in generationem & generationem. Jeschabh.* 34. 10.
40 Simili subversione, qua Deus subvertit Sedomum & Hhamoram, & vicinos ejus, dictum Jehovę: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.
41 'Ecce populus venturus est 'ab Aquilone: & gens magna ac 'Reges ampli excitabuntur e laterribus terræ:
42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles erunt quisque, neque utentur misericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: instructus *quisque* ut vir præstans ad bellum contra te, ô filia Babyloniç.
43 Audientis Regis Babyloniæ [q] rumorem de eis illico, remittent se manus; angustia apprehendet eum, dolor tanquam parturientis,
[q] Heb. *auditionem eorum. suprà. 49. 19 & 20. & 21.*
44 Ecce quasi leo ascendit supra altitudinem Jardenis, contra habitaculum robustissimi: sed [r] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? denique quisnam est pastor qui obsistat mihi?
[r] Heb. *momento agam faciam ut excurrat.*
45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod [f] iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorũ: *mentiar*, nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitaculum.
[f] Heb *consuluit.*
46 Prę sono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipsa terra, & præ clamore in gentibus 'audietur.

Caput LI.

1 'Sic ait Jehova, ecce ego excitaturus sum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant 'a meditullium insurgentiũ in me: 'ventum corrumpentem:
[a] Heb. *cor.*
2 Et immissurus sum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaque die mali.

3 'Contra 'eum qui tendit tendat [b] ſagittarius areum ſuum, & contra *eum qui* extollit ſe lorica ſua, neque clementia utamini erga electos juvenes ejus, internecioni devovete totum exercitum ejus:

4 Ut cadant confoſſi in terra Chaldæorum, & transfixi in plateis ejus.

5 'Quia 'non viduatus eſt Iſraël & Jehuda Deo ſuo, Jehova exercituum; quia terra iſtorum 'plena eſt reatu a ſancto Iſraëlis:

6 'Fugite e medio Babyloniæ & eripite quiſque [c] ſeipſum, 'ne excindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, retributionem ipſe rependet ei,

7 'Poculum aureum Babyloniæ 'manu Jehovæ inebriavit totam terram; de vino ejus biberunt gentes, propterea inſaniunt gentes.

8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur: 'ejulate apud eam, [d] ſumentes adhibete 'opobalſamum contra dolorem ejus, ſi fortè poſſet curari.

9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non eſſet curata; derelinquite eam, & abeamus quiſque in terram ſuam: nam 'pertingit ad cœlos judicium ejus, & elatum eſt uſque ad ſuperiores nubes.

10 Protulit Jehova totam juſtitiam noſtram, agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei noſtri.

11 'Purgate ſagittas, cogite utentes umbonibus excitat Jehova ſpiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus eſt ut perdat eum: nam ultio Jehovę *eſt*, 'ultio templi ejus.

12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate cuſtodiam, ſtatuite vigiles, comparate inſidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus eſt quod dixit contra habitatores Babylonis.

13 'O quæ habitas ſecundum aquas multas; ô ampla theſauris; advenit finis tuus, *pro* [e] mẽſura quæſtus tui.

14 'Jurat Jehova exercituum per ſe ipſum: *mentiar* niſi te implebam 'hominibus quaſi melolonthis, qui canant de te 'celeuſma:

15 *Jurat* qui fecit terram virtute ſua; ſtabiliit orbem habitabilem ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos:

16 Quo vocem ſuam edente fremitus aquarum eſt in cœlis, & qui effert vapores ab extremitate terrę; fulgura cum ipſa pluvia facit, & profert ventum e theſauris ſuis.

17 Magis obbruteſcit omnis homo quàm ut animadvertat, pudefacere omnem conflatorem ſculptilia: nam falſum eſt fuſile ejus, nec ſpiritus eſt in *ullo* eorum.

18 Vanitas ſunt opus maximæ aberrationis; quo tempore viſitabuntur illi, peribunt *ipſa*.

19 Non ſicut iſtarum eſt, ſed formator omnium eſt Jahhakobi portio; viciſſim ille eſt tribus poſſeſſionis ejus, Jehova exercituum nomen eſt ei.

20 'Ceſtra fuiſti mihi, inſtrumenta bellica: ut diſſiparem per te gentes, & perderem per te regna:

21 Ut diſſiparem per te equum cum ſeſſore ſuo, & diſſiparem per te currum cum ſeſſore ſuo:

22 Vt diſſiparem per te virum & mulierem; & diſſiparem per te ſenem & puerum, diſſiparemq; per te juvenem & virginem:

23 Vt diſſiparem per te paſtorem cum grege ſuo, & diſſiparem per te agricolam cum [f] jumentis ſuis conjugatis; diſſiparemq; per te Principes & antiſtites.

24 Jam rependam Babyloni, & omnibus habitatoribus *terræ* Chaldęorum, totum malum ipſorum quo affecerunt Tzijonem, ante oculos veſtros: dictum Jehovæ.

25 'Ecce me contra te, ô 'mons perditor, dictum Jehovæ, qui perdis totam terram: ut extendens manũ meam contra te devolvam te ex ipſis petris, & diſponam te in [g] montem ruderum ex incendio.

26 'Neque accipient ex te lapidem ad angulum, aut lapidem ad fundamenta: nam [h] deſolatiſſimus in ſeculum eris, dictum Jehovę.

27 'Attollite vexillum in terra, clangite buccina in gentibus, comparate contra iſtam gentes, promulgantes convocate contra iſtam regna 'Ararati, 'Minni, & 'Aſchenazi: prę ficite contra iſtam 'imperatorem, adducite equos 'pares melolonthis hiſpidis.

28 Comparate contra iſtam gentes, 'reges Mediæ, & Principes ejus, omnesq; antiſtites ejus; denique totam terram dominatus ejus.

29 'Et commota terra indoleſcet, cùm prę ſtabitur contra Babyloniam *unaquęque* cogitationum Jehovæ; ut redigat terram Babyloniç in deſolationem, quam nemo inhabitet.

30 'Deſinent potentes Babyloniæ pugnare, deſidebunt in munitionibus, peribit 'potentia eorum, erunt velut fœminæ: 'accendent *hoſtes* habitacula ejus, confringentur 'vectes ejus.

31 Curſor obviam curſori curret, & index obviam indici; ad indicandum Regi Babyloniæ: captam eſſe civitatem ejus 'ab extremitate:

32 'Et ipſos [i] anguſtos aditus occupatos eſſe, etiam 'ſtagna *hoſtes* combuſſiſſe igne: viros autem [k] bellatores perturbatos eſſe.

33 'Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, *qui* filiam ipſam Babyloniæ ſicut aream [l] tempeſtivè ſolidat: adhuc paululum, tum adveniet 'tempus meſſis ei.

34 Exedit me, quatit me Nẽbucad-retzar Rex Babyloniæ, ſtatuit me 'ut vas [m] inutile, deglutit me ut draco, implet ingluviem ſuam deliciis meis diſpellit me:

35 'Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis; & ſanguis meus in habitatores *terrę* Chaldæorum dicunt Jeruſchalaima.

36 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego confecturus ſum cauſam tuam, & 'ultum ultionem tuam; ideo exſiccabo 'mare illius, tanquam ſi arefeciſſem ſcaturiginem illius.

37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; ſtuporem & ſibilum, adeò ut nemo inhabitet.

38 Pariter ut juvenes leones 'rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,

39 Cùm in caleſcentibus illis 'diſponam potiones eorum, & inebriabo eos ut exultent; ſed dormient 'ſomno [q] perpetuo, neque expergiſcentur, dictum Jehovę.

40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.

41 'Quomodo caperetur 'Scheſchac, & occupa-

[b] Heb. *tendens arcum.*
[c] Heb. *animam ſuam: ſic deinceps.*
[d] Heb. *ſumite: ut Exod. 25. 2.*
[e] Heb. *cubito.*
ſuprà. 10. 12
[f] Heb. *jugo ſuo.*
[g] Heb. *mõtẽ incendii.*
[h] Heb. *deſolationes ſeculi: ſic ver. 62.*
[i] Heb. *tranſitus: ut 1. Schem. 14. 1.*
[k] Heb. *belli.*
[l] Heb. *tempere calcat*
[m] Heb. *vacuum.*
[n] Heb. *injuria mei, & carnis meę, ſuper Babylonem: ut Gen. 16. 5.*
[o] Heb. *contendam contentionem.*
[p] Heb. *erit.*
[q] Heb. *ſeculi*

cuparetur laus totius terræ? quomodo eſſet deſolationi Babylon inter gentes?
42 [a] *Quaſi* aſcendat contra Babylonem [a] ipſum mare, fremitu fluctuum ejus operiatur,
43 Erunt civitates ejus deſolationi, terra ſiticuloſa, & campeſtris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque trãſibit per eas filius hominis.
44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [r] extraham [a] quod deglutit ex ore ejus, neque confluent ad eum amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.
45 [a] Exite e medio ejus, populemi, & eripite quiſque animam ſuam; ab æſtu iræ Jehovæ:
46 Et [a] *videte* ne molleſcat [f] animus veſter, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit [a] anno uno rumor ille, & poſtea [a] anno altero idem rumor violentiáq; in terram, denique dominator ſupra [a] dominatorem.
47 Idcirco ecce dies venturi ſunt, cùm animadvertam in ſculptilia Babylonis; & tota terra ejus pudefiet, omneſq; confoſſi ejus cadent in medio ejus:
48 Et [a] cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quæcunque ſunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam iſtorum vaſtatorum quiſque, dictum Jehovæ.
49 Et Babyloni cadendum eſt, ô confoſſi Iſraëlis: & cum Babylone caſuri ſunt confoſſi totius terræ illius.
50 [a] O qui evaſiſtis a gladio, abite, ne conſiſtatis: recordamini e longinquo Jehovæ, & Jeruſchalaima veniant in animum veſtrum, *dicendo*,
51 [a] Erubeſcimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem noſtram; quòd ingrediantur extranei in ſanctuaria domus Jehovæ.
52 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm animadvertam in ſculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confoſſus.
53 Etiamſi aſcenderet Babylon in cœlum, etiamſi muniret [t] altiſſimum robur ſuum; a me venturi ſunt vaſtatores in eam, dictum Jehovæ;
54 Vox [u] clamoſa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum.
55 Nam vaſtaturus eſt Jehova Babylonem, & perditurus ex ea *robur* cum voce magna; etiamſi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur ſtrepitus vocis illorum:
56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vaſtator, capientur potentes ejus, conteretur quiſque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [x] omnino rependet.
57 Inebriabo, *inquit*, principes ejus & ſapientes ejus, duces ejus, antiſtiteſque ejus, & potentes ejus; ut dormiant ſomno perpetuo ac non expergiſcantur; dictum Regis cui nomen eſt Jehova exercituum.
58 Sic ait Jehova exercituum, [y] murus utrque Babylonis [a] latiſſimus [z] planè nudabitur, & portæ ejus [a] altiſſimæ igne ſuccendentur, ita [a] laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne, ac defatigatę fuerint.
59 [a] Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Nerijæ, filii Machaſejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps [a] Menuchæ:
60 Poſtquam deſcripſiſſet Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hæc quæ ſunt ſcripta contra Babyloniam.
61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris ad Babylonem, tum aſpiciens legito omnia verba hæc,
62 Ac [a] dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te exciſurum eum, adeò ut non ſit in eo habitator [aa] tam ex hominibus quàm ex jumentis; ſed deſolatiſſimum in ſeculum fore.
63 Deinde eſto cùm abſolveris legere libellum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:
64 Et dicas, ita ſubmergetur Babylon, & non exurget [bb] a malo quod ego inducturus ſum contra eam, [a] quamvis defatigentur: hactenus [a] verba Jirmejæ.

[r] Heb. *deglutitum ipſius.*
Supra 6.
[f] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[t] Heb. *altitudinem roboris: hypallage.*
[u] Heb. *clamoris.*
[x] Heb *repẽdendo rependet. ſupra ver. 39.*
[y] Heb. *muri.*
[z] Heb. *nudando.*
[aa] Heb. *ab homine uſque ad jumentum.*
[bb] Heb. *a præſentia mali.*

ANNOTATIO IN CAPUT L.

1 Verbum] *Inſcriptio hæc duorum capitum communis eſt; ac propterea ut commune eſt illorũ argumentum, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inſcriptione dempta hoc verſu, ſex in univerſum partes: prima eſt propoſitio ſimma ver. 4. ſecunda eſt propoſitionis enarratio, uſque ad ver. 33. tertia eſt confirmatio narrationem illuſtrans, inde uſque ad ver. 41. capitis 51. quarta eſt confutatio, inde ad ver. 50. quinta, concluſio, uſque ad ver. 59. poſtrema verò, typus a Deo adhibitus ad prophetiam illuſtrandam, ad finem uſque.* 2 Indicate] *prima hæc pars, prolepſis ſive propoſitio generalis totius argumenti, duobus membris continetur; unum eſt de ruina Babyloniorum, duobus verſib. alterum, de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii, duobus alteris. Utrumque autem propoſitionis membrum Propheta conſultò enuntiat Judæis (qui jam tum ex parte deportati fuerant, ut apparet ex ver. 59. cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis ſuæ, & in graviſſimis malis conſolandum; in quibus illos ſtantes & erectos fide jubet glorioſe Babyloniorum exitium & ſuam ſalutem prædicare, & inter ſe informare: tum etiam ad bene utendum commoditate divinitus oblata hortatur.* In gentibus] *id eſt, fratribus noſtris, qui jam per varias gentes huc illuc diſperſi ſunt, ac proinde coram nequeunt in cœtu noſtro inſtitui de his promiſſionibus Dei.* Tollite vexillum] *id eſt, fratres veſtros in cœtus & congregationes ſanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipſis promiſſiones Dei vobis expoſitas: ſic enim pios clàm temporibus anguſtiæ convenire teſtatur hiſtoriæ ſacræ: ut annotavimus 2. Chron. 35. 3. Mordecaii exemplum docet Eſter 4. & jubet Apoſtolus Heb. 10. 24. & ſeq.* Bel] *vide Jeſch. 46. 1.* Merodac.] *id eſt, ad verbum, σωτὴρ ſive ſceptriſer, Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipſorum Beli, & Regum omnium, inde a Beli Regis ipſorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducuntur, & maximè ſequentis membri comparatione: quaſi dicat Propheta, ut ſummus illorum Deus erubeſcet*

beſcet conteretur q, ſic etiam minorum gentium dii exemplo illius : metaphoræ. 3 Ab Aquilone] id eſt, e Media, quæ magis Aquilonem ſpectat reſpectu Babyloniæ ; & ex Aſſyria, quâ iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà ver. 21. 4 Continenter] id eſt, flagrent tanto deſyderio reviſendi Eccleſiam Dei, ut neque ſtendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatiſſimum pervenerint, ut amplificatur ſeq. verſu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem propheticam dici ſtatuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus tribuit, & re ipſa mandavit ut Eccleſiam repeterent, Hbez. 1. 3. ſed quàm pauci juſtiſſimam conditionem oblatam amplexi ſint etiam ex optimatibus Jehudæ, hiſtoriæ omnes teſtantur ; & ipſe Hbezra tum in libro ſuo, tum etiam 1. Chronic. 4. 21. & ſeq. manifeſtò docet. 5 Illuc facies] id eſt, nihil loquantur, ad nihil adverſant aliud ; ſed toti ferantur animo & corpore Tzijonem verſus : ſimiles loquutiones ſunt Gen. 19. 17. & 2. Reg. 4. 29. & Lucæ 10. 4. 6 Grex ovium] ſecunda pars, enarratio propoſitionis, ut antè diximus : cujus prius membrum per ὑστέρωσιν Hhebræis familiarem poſteriore loco inde a verſu 9. poſterius verò priore loco illuſtratur. his tribus verſibus : quorum duo allegoricè figurant miſerum ſtatum populi a dominis ſuis fraudibus, hoc ver. exterorúmque oppreſſionibus & proprijs peccatis, ſeq. verſu : ultimus ad diem illum prænuntiatum liberationis venturæ revocat. Paſtores] id eſt, principes & præfecti omnes ordinis utriuſque, Eccleſiaſtici atque politici. 7 Non erimus rei] id eſt, impunè facturi ſumus : vide ſuprà 2. 3. In cauſa juſti.] id eſt, in Eccleſia Dei, cujus ſymbolum erat Judæa. Ii quorum majo.] id eſt, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut. 32. 8 Ut fitis velut] id eſt, exemplo veſtro præeatis etiam gentibus, eáſque ad Eccleſiam invitetis. 9 Nam ecce] ætiologia μάλα καπνὸν ad priorem propoſitionis locum de judicio in Babylonios ; quod duobus verſibus expoſitum, deinde exornatur primùm per apoſtrophen ad Babylonios, tribus verſibus : tum ad hoſtes Babyloniorum, tribus alteris ; ac poſtremò amplificatur a cauſis, quibus ſuæ judicii venturi narrationes adhibentur, uſque ad ver. 33. Gentium ma.] id eſt Medorum, Perſarúmque, ut Jeſchahh. 21. 2. In de capietur] id eſt, a copijs inde ab Aquilone venientibus : nam ex Aſſyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21. Interficientis] id eſt, ut ſagittarii peritiſſimi, quis valentiſſimè transfigat vitales adverſarii partes prout optaverit. 11 Cùm lætati] apoſtrophe ad Babylonios, ut diximus in verſum 9. delicias illorum & perditum luxum hilariorum denotans, in quibus capta eſt Babylon, ut notavimus ſuprà 25. 26. 12 Mater veſtra] id eſt, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater. Poſtremum gentium] quaſi dicat. hui, tam citò me, quæ primas obtinebam & regina ſedebam in gentibus, poſtremam omnium effectam eſſe, & horrere totam ? proſopopœia. 13 Non habitabitur] id eſt, ex quo ſemel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. Cœpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrúmque primò, deinde per Darium Perſam promotum eſt, tum per Alexandrum Macedonem : ac poſtremò in ſolitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra nonageſimum lapidem a Seleuco Nicatore, teſte Plin. lib. 6. natur. hiſt. cap. 26. 14 Diſponite] apoſtrophe ad Medos & Perſas, ut diximus in verſum 9. 15 Vociferamini] elegantiſſima deſcriptio cauſæ propter quam Medi & Perſæ fuerunt infenſiſſimi Babyloni, & alii alios provocarunt ad ſumendam ultionem de ea. Junxit man.] id eſt, fœderati fuerunt cum hoſte, & ſe ad Cræſum Lydorum Regem juvandum comparaverunt : vide Levitici 5. 21. Nam Belſehatzarem regem (quem Beroſus Nebo-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuiſſe fœdere junctum Cræſo teſtatur Herodotus lib. 1. ſic Jechezk. 17. 18. cui non abſimile eſt loquendi genus Ijobi 17. 2. 16 Excidite] id eſt, ne agricolis quidem (qui minimi ac ferè inermes & ſuramè in republica ſunt neceſſarii) parcite : ſic figuratur excidium graviſſimum. Nam Babyloniam ipſam ne herbas quidem, ſed tantùm ſegetem copioſiſſimam habere teſtantur Herodotus ibidem, & Plinius lib. 18. natur. hiſt. cap. 17. 17 Parva pecus] amplificatio præcedentis propoſitionis, a cauſa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque cauſa ab inſolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc ver. deinde promiſſio fit reſtitutionis populo, tribus ver. ac poſtremò prophetice narratur excidium Babylonis, inde ad ver. 33. Rex Aſſyriæ] id eſt, Regis ſyllepticè qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2. Reg. 16. & 17. & 1. Chron. 5. Oſſa ejus] id eſt, abſumpſit quicquid erat reliquum : elegans allegoria. 19 Depaſcat] i. fruatur ſuo. 21 Contra ter.] narratio prophetica, ut diximus in verſum 17. qua res gerende ex ordine exponuntur mandato Dei. Meratajimis] i. ex Aſſyria : nam in Aſſyria ſuperiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrim, & cis Tigrim in Armenia Mardi ex adverſo Mardorũ Aſſyriæ (ut oſtendit Ptolemæus lib. 5. Geographiæ cap. 13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mantyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, ſupra utroſque Mardos. Habitatores Pekodi] i. partis Aſſyriæ inferioris, quã Cyrus transvexit in Babyloniã : ſic autem videtur dicta hæc Aſſyriæ pars, hîc & Jechezk. 23. 23. eo quod ſumma illic præfectura fuiſſet regni Aßyriorum, & in ea Nineve everſa jam eo tempore. Poſt eos] i. poſtquam iſtos Aſſyriæ tractus occuparunt, tum omnia ferro & flamma conſumito : ſimiles loquutiones vide Deut. 24. 20. & 1. Schem. 21. 10. 23 Quomodo] occupatio, qua populum Cyrúmque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis ſequentibus ; tum ad Babyloniam ipſam, ver. 24. tum ad Medos & Perſas, ſequentibus. 24 Laqueum terendi] allegoria venuſtiſſima qua Deus potentiſſimum illum malleum oſtendit ſibi non amplius fore quàm bubalum, ex ver. 27. aut feram venaticam ; ad quam capiendam omnia jam ſibi comparata eſſe docet. ſeq. verſu. 26 Ab extremo] i. etiam gentes longinquiſſimæ. 28 Vox fugientium] q. d non ſupererunt alii, quàm ii quos Deus miſericordia ſua ſervaverit ad celebrandum in Eccleſia nomen ſuum : ut Jeſchahh. 45. 24. & ſeq. Templi] i. quam ultionem ſumpſerit pro ſalute Eccleſiæ ſuæ. 31 Ecce me] apoſtrophe ad Babylonium, ut cœperat ſuprà ver. 24. 33 Sic ait] tertia pars prophetiæ, ut diximus in ver. 1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei ; cujus cauſæ, inſtrumenta, operatu, adminiſtrig, judiciorum, atque effecta deſcribuntur uſque ad ver. 14. ſeq. capitis ; deinde a juramento, ver. 14. & ſequentibus. 34 Vt quietam] cauſæ ſive rationes judicii ponuntur duo : unus, liberatio & tranquillitas Eccleſiæ ; alter, Babyloniorum ſupplicium : quæ per ὑστέρωσιν deinceps explicantur. 35 Gladius] ἐμφατικὸν ſinus qui poſteriore loco dictus eſt, uſque ad ver. 5. cap. ſeq. 36 Mendaces] i. aſtrologos & magos, quorũ triplex quidẽ diſciplina erat, ut ait Plinius, ſed numerus infinitus. 37 In equos ejus] i. multitudẽ apparatum

paratum totum, de quo Herodotus lib. 1. Ut sint velut fœm.] *prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commisissent: ex quo tempore deliuerunt Babylone, donec occupata est.* Thesauros] *non auri & argenti tantùm, sed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant.* 38 Siccitas] *ut infrà 51.32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot. lib. 1.* Quia terra] *id est, quia deos colunt hujusmodi qui se ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos.* Terricula] *vide 1 Schem. 31.9.* Insanè agunt] *ironia gravissima, per antithesin sapientum cum factis & ritibus ac cæremoniis ipsorum.* 39 Idcirco] *enarratio effectorum, ut diximus in versum 33.* Fera cum ter.] *vide Jeschahh. 13.21.* 41 Ecce] *enarratio instrumentorum & operariorum Dei, ad finem usque capitis, quæ deinde illustratur similitudine, 4. primis versibus capitis sequentis* Ab Aquilone] *ut suprà ver. 3.* Reges] *Darius Medus, & Cyrus Persa.* 46 Audietur] *videlicet sonus.*

In Caput LI.

1 Sic ait] *exornatio præcedentis dicti per similitudinem venti & ventilatorum, ut diximus suprà in ver. 41.* Meditullium] *periphrasis Babylonis, tanquam Reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium.* Ventum corrump.] *elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones adurunt segetes; ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & enervaturus sum, prout dixerat futuros velut fœminas. suprà 50.37. Ex quo alterum judicium consequitur, quòd ventilatores ipsos perduturi sint, sequente versu.* 3 Contra eum] *expositio præcedentis allegoriæ, qua Deus apertè mandat fieri judicatum suum, ut pronunciaverat suprà 50.9.* Eum qui tendit] *periphrasis Babylonii omnibus gentibus infesti.* 5 Quia non] ἐρημία *finis prioris qui positus est suprà 50.34. ex qua conficitur hortatio sequentis ver.* Non viduatus est] *id est, non desertus est planè; sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere; qua occasione isti criminum multorum rei effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei, ac proinde in ipsum peccantes gravissimè. Est autem hæc* ἐρημία *prioris membri,* ὕστερον πρότερον. *quod diximus suprà 50.34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad ver. 11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus sequentibus.* Plena est reatu] *contrà quàm dixerat supra 5.7.* 6 Fugite] *propositio consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & sibi caveat, ne particeps sit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoscat vindicias sui, & prædicet beneficium Dei, ver. 9. & 10.* Ne excindamini] *prohibentis verba, pro eo quod est, ne committatis ut excindamini.* 7 Poculum] *vide suprà 25.15.* Manu] *id est, œconomia & dispensatione ejus.* 8 Ejulate] *elegans concessio ad quoscunque homines per hypothesin ad* ὡς ὕτου, *ut demonstratur seq. versu.* Opobalsamum] *vide genes. 37.25. & suprà 46.11.* 9 Pertingit] *id est, sunutum est: metaphora.* 11 Purgate] *apostrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver. 6.* Ultio templi] *ut suprà 50.28.* 13 O quæ habitas] *id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem perlur Euphrate, & fossis amplissimis circunductam fuisse testantur veteres.* 14 Jurat Jehova] *secundus locus confirmationis, ut diximus suprà in ver. 33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica descriptione majestatis Dei, usque ad ver. 20. deinde narrationis argumentum (quod hic juramento sancitur) amplificatur pluribus, usque ad ver. 41.* Hominibus] *hostium Medorum, Persarumq; copiis.* Celeusma] *id est, epinicium de victis & proculcatis Babyloniis, ut suprà 25.30.*

20 Cestra] *amplificatio hæc primùm universè exponit quid sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat suprà ver. 7. & quid Babylonio effecturus sit docet, ver. 24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem* Cestra *apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & resobvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hiebraæ vocis significationem sequentia commonstrant, & ipsum etymon. quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm* κέστρον *cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciunt artifices, tesseraſq;, & alia id genus, unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit.* 25 Ecce me] *hypotopesis, qua Deus venit ad amplificationem prænuntiati judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat duobus alteris; formamq; explicat accuratissimè, ver. 29 & tribus sequentibus. ac postremò dialogisticè Ecclesiam expostulantem consolatur sever: ssimi judicii hujus prophetia, usque ad ver. 41.* Mons perditor] *id est, Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in crassitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: testes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus.* 26 Neque accipient ex te] *id est, nunquam reparaberis ex opere redivivo, ut sequentia verba docent.* 27 Attollite] *apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei.* Ararati] *id est, Armeniæ majoris: ut Gen. 8.4.* Minni] *Armeniæ minoris; quæ nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib. 5. natur. hist. cap. 12.* Aschenazi] *vide Gen. 10.3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utranque & minorem Asiam, synecdochicè notatam Aschenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, testantur omnes historiæ.* Imperatorem] *videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, instillationis & interpretationis Principem: sic Nahum 3.17.* Pares] *videlicet numero: ut suprà versiculo 14.* 28 Reges Medæ] *id est, eos qui parent Medo.* 29 Et commota] *enarratio formæ quæ judicia sua præstiturus est Deus ut diximus in ver. 25.* 30 Desinent] *postquàm primo prælio fuit superata: ut annotavimus suprà 50.37.* Potentia] *quam nunc plenis buccis jactant.* Accendent hostes] *videlicet cùm intra oppidum perruperint.* Vectes ejus] *id est, tum singularium habitaculorum quæ modo nominavit vectes, tum portarum minorū, quibus macenia aggeri ad Euphratē intus conjuncta de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonē docet Herodotus lib. 1. & ita postulat narrationis series.* 31 Ab extre.] *utraque videlicet, quà in oppidum influit, & quà effluit Euphrates in utrunq; oppidū.* 32 Et ipsos] *id est, accessus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum.*

Stagna] *id est, non tantùm ipsum Euphratis alveum tanquam igne arefactum esse, sed etiam stagnantes rivos ex eo ductos intra oppidum: quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Persæ intrò venerunt.* 33 Nam sic ait] *transitio ætiologica ad dialogismum, de quo suprà 25. Hæc (inquit propheta) quæ modò dixi effatus est Deus, & jamq; res omnes ad hæc præstanda comparat, ut peritus agricola tempestivè aream solidat ad triturationem.* Tempus messis] *id est, quo messis quæ intrò comportata est per administros Dei triturabitur.* 34 Ut vas inutile] *id est, ut testam, ex qua marmoratum structores faciunt ad incrustandum & solidandum aream solum. Hic autem versus & sequens continent expostulationem Ecclesiæ: cujus exempla apud Danijelem & Zecarjam extant.* 36 Idcirco] *responsum Dei ad antegressam expostulationem.* Mare] *id est, maximas aquas, ut Gen. 1. 10. vide suprà ver. 31. & 32.* 38 Rugient] *videlicet Babylonii, celebrantes festum insolentissimè quo die capti sunt, Danijel 5. ut etiam annotat Herodotus.* 39 Disponam] *vide hæc apud Danijelem ibidem.* Somno perpetuo] *id est, dormitione mortis, ut Psaltes nominat Psal. 13. 4.* 41 Quomodo caperetur] *quarta pars, confutatio, ut diximus suprà 50. 1. cujus loci sunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babyloniorum, versibus quatuor; alter, quo refellit metum & dissidentiam piorum, eosq; confirmat promissionibus, usque ad ver. 50.* Scheschac] *vide suprà 25. 26.* 42 Quasi ascendat] *responsio ad objectionem præcedentis versus.* Ipsum mare] *id est, Euphrates ipse inde a mari Persico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut suprà ver. 36.* 44 Quod deglutit] *id est, innumeras illas immanesq; oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipsius: vide in historia Beli, & Herodotum lib. 1.* 45 Exite] *alter locus confutationis, per apostrophen ad populum Dei.* 46 Videte] *ellipsis, de qua Gen. 3. 22.* Anno uno] *nimirum quo nuntius allatus est de instituta & suscepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Assyria moratus est importunitate vadorum, maximè ad Gyndem fluvium.* Anno altero] *nimirum cùm alterum ver illuxit, quo ineunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem.* Dominatorē] *Belschatzarē, qui eadem nocte trucidatus est qua fuit occupata Babylon, Danijel. 5.* 48 Cantabunt] *hyperbole.* 50 O qui evasistis] *conclusio prophetiæ, qua Deus primùm suos hortatur ad fidem & obsequium, duobus versibus; deinde judicium in Babylonios eventurum summatim repetit, usque ad ver. 59.* 51 Erubescimus] *q. d. pudeat vos Ecclesiam Dei inculcam & desertam esse, a vobis adeò negligi, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde resipiscentiam vestram coram Deo & Ecclesia hus verbis testatam facite, Ecclesiamq; sanctitate doctrinæ & vitæ a maledictu & malefactis adversariorum vindicate.* 53 Altissimum] *id est, muros & munitiones suas amplius confirmaret: vide suprà 25.* 58 Latissimus] *vide suprà 25.* Altissimæ] *videlicet proportioni latitudinis & altitudinis murorum respondentes. Hoc autem quando effectum sit, attigimus suprà 50. 13.* Laboraverint] *videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint.* 59 Verbum] *jam sequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetiæ, ut diximus suprà 50. 1.* Menuchæ] *qui tractus est in confinio Jehudæ & Danis, alibi Manachathæus, aut etiam (quia tractus divisus erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menuchothæ: vide 1. Chro. 2. 52.* 62 Dicito] *oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè sacramentalis est.* 64 Quamvis defatigentur] *id est, quantumcunque laborem ad recolligendum se instaurandumq; consumpserint.* Verba] *præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minimè fuisse scriptum vel ex eo colligimus, quòd perrexit historiam usque ad regnum Evilmerodaci, totumq; tempus quo Rex Jehojacin supervixit: ac proinde statuimus ab aliquo viro Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse aditum ad Jirmejæ scripta: ut scriptis Moschis factum est, Deut. 34.*

Caput LII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 25.

2. Reg. 25.

1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna:

2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cumque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie sua; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mēse decimo, decimo die mensis, ut adveniens Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ ipsius cōtra Jeruschalaima, castra facerent juxta ea; extruentes contra ea propugnacula circumquaque.

5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.

6 Mense quarto, nono *die* mensis, cùm invaluisset fames in civitate; adeò ut non esset panis populo regionis:

7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egressi sunt e civitate nocte, via portæ inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obsidentibus circumquaque, & abiverunt via campestrium.

8 Sed persequentes copiæ Chaldæorum regem, assequuti sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis; cùm omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Chamathę: ubi [b] tulit de eo sententias.

10 Ex quibus jugulavit rex Babylonię filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamque omnes Principes Jehudę jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excęcavit, & cùm vinxisset eum numellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam, & posuit eum [c] in loco aliquo præfecturarum usque ad diem mortis ejus.

12 Deinde mense quinto, decimo die mensis, ipso decimo nono anno Regis Nebucad-retzaris Regis Babylonię: [d] postquam venisset Nebuzar-adan præfectus satellitum, qui [e] ministrabat Regi Babylonię, Jeruschalaima,

13 Com-

[a] Heb. *viri belli: sic deinceps.*

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

[c] Heb. *stabat coram facie: vide interpretationem Deut. 10. & 2. Reg. 25. 11.*

13 Combuſſit domum Jehovę, & domum Regis, omnéſque domos Jeruſchalaimorum; id eſt, omnes domos magnatũ combuſſit igne:
14 Et omnes muros Jeruſchalaimorũ circumquaq; deſtruxerunt omnes copiæ Chaldæorum quæ *erant* cum præfecto ſatellitum.
15 E tenuibus populi, id eſt, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum.
16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, [d] qui eſſent vinitores & qui agricolæ.
17 Præterea columnas æreas quæ *erant* domui Jehovæ, baſeſque, & lacum æneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldęi: deferentes totum æs eorum in Babyloniam:
18 Item ollas, & hamas, & inſtrumenta muſica, crateraſque & acerras, omniáque inſtrumenta ærea quibus miniſtraverant acceperunt:
19 Etiamque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac ſcopulis; [e] quęcunque aurea, & quæcunque argentea accepit præfectus ſatellitum:
20 Columnas duas, lacum unum, boveſque duodecim æreos qui *erant* ſub baſibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri eorum, omnium inſtrumentorum iſtorum.
21 Columnis autem iſtis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filũ duodecim cubitorum circundabat eam: denſitas ejus quatuor digitorum, cava erat:
22 Cui impoſita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius [f] quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronã circumquaque omnia ærea; & ſimilia erant columnæ ſecundæ, cum malogranatis:
23 Erántque malogranata [g] nonaginta ſex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.
24 Item cepit præfectus ſatellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephan jam Sacerdotem ſecundanum; ac tres cuſtodes liminis.
25 E civitate verò cepit aulicum unũ qui fuerat præfectus bellatoribus, [h] cum ſeptem viris ex [i] intimis Regis qui inventi ſunt in civitate, & ſcribam primarium exercitus qui exercitum conſcribebat e populo terræ: ac ſexaginta viros e populo terræ qui inventi ſunt in civitate,
26 Hos ipſos captos Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, deduxit ad Regẽ Babyloniæ Riblã:
27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblę in terra Chamathæ; ſic migravit Jehuda a terra ſua.
28 Hic eſt populus quem deportavit Nebucad-retzar; [k] anno ſeptimo, Jehudæi ter mille viginti tres:
29 [l] Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jeruſchalaimis animas octingentas triginta duas:
30 Anno [m] viceſimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Jehudæos, animas ſeptingentas quadraginta quinque, omnes animæ quater mille ſexcentæ *ſunt*.
31 Poſtea fuit trigeſimo ſeptimo anno a deportatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duodecimo menſe, vigeſimo quinto dei menſis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojacinis regis Jehudæ educens eum e carcere:
32 Cum quo locutus eſt bonis *verbis*; & poſuit ſolium eius ſupra ſolium regum qui erant ſecum Babylone.
33 Et mutatis veſtimentis carceris ſui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ ſuæ:
34 Nam cibarium ejus cibarium juge diſpoſitum fuit ei a rege Babyloniæ, [n] demenſum diei cujuſque in diem quemque; uſque ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[d] Heb *in vinitores & in agricolas.*
[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*
[f] Heb. *videntibus faciem Regis: ut 2. Reg. 25. 22.*
[g] Heb. *rem die die ſuo.*

1. *Reg* 6. & 7.
1. *Reg.* 7. 15.
2. *Reg.* 25. 30.

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domeſticis ejus, per ſynecdochen quam ſequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *id eſt, in certa aliqua cuſtodia: nam certis præfectis pro ratione criminum cuſtodię committi ſolent, ut apparet ex ipſa Jirmejæ hiſtoria ſuprà 37. & 38.* 12 Poſtquam veniſſ.] *nam ingreſſus eſt die ſeptimo Jeruſchalaima, 2. Reg. 25. 11. deinde verò comparatis per biduum rebus, decimo die incepit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide 1. Reg. 7. 16.* 23 Nonaginta ſex] *exceptis angularibus quatuor: quæ ſi comprehenderis, efficientur centena ſingulis ordinibus, 1. Reg. 7. 20. & 2. Chron. 4. 13. ut verbis ſequentibus oſtenditur.* 25 Cùm ſeptem] *id eſt, quis aulicus imperium in copias habens (quemadmodum etiam ſcribæ cujus poſtea habetur mentio) comprehenditur numero horum ſeptem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti, 2. Reg. 25. 22. ita hoc incluſi vè (ut vulgò loquuntur) accipiendum eſt illud verò excluſivè.* 28 Anno ſeptimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus eſt Jehojacin ſive Jeconja: vide 2. Reg. 24. 16.* 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata ſunt Jeruſchalaima, & captus Tzidkija.* 30 Viceſimo tertio] *id eſt, quinto poſt anno quàm urbs capta fuerat: nam occaſionem novam Judęi attulerunt ſuis illis motibus quos Jirmeja enarravit ſuprà 40. & ſequentibus.*

LAMEN-

LAMENTATIONES Iirmejæ.

Argumentum.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Iudæorum statu inde a morte Ioschijæ Regis, quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeja adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regniq; totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privataq; confitetur, omnes ad resipiscentiam fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

Caput I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & regno Judææ tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus suis conqueritur, quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua; deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsarum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro salute sua earumq; excidio ad gloriam ipsius.

א 1 QUOMODO desidet [a] solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ? ampliſſima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est [a] tributaria?

[a] Heb. *in tributum.*

ב 2 *Quomodo* [b] planè flet nocte, & lachrymæ ejus deſcendunt in maxillas ejus, nullo eam consolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, [c] effecti in eam inimici?

[b] Heb. *flendo flet.*

[c] Heb. *sunt illi in inimicos.*

ג 3 *Quomodo* [a] migrat Jehuda præ afflictione & præ amplitudine servitutis, & ipsa residens in gentibus non invenit quietis locum? [a] quicunque persequebantur eam, assequuntur eam [a] inter angustias?

ד 4 *Quomodo* [a] viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad solennitatem, omnes portæ ejus sūt desolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est sibi?

ה 5 [a] Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici ejus [a] tranquillè agunt, quia Jehova mœstitia afflicit eam propter amplitudinem defectionum ejus: [a] parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: sunt principes ejus velut cervi non invenientes pascuum, abeuntes asque virtute coram persequente,

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum diebus afflictionis suæ & ploratūs suorum, omnes res suas desyderabiles, quæ adfuerant a diebus [d] priscis; cadente populo suo manu hostis, & nemine auxilium ferente sibi, cùm vidētes eam hostes irrident [a] cessationes ejus.

[d] Heb. *antiquitatis.*

ח 8 Peccatum [c] perpetravit urbs Jeruchalaimorum, propterea [f] [a] tanquam ex immunditia separata est: omnes qui honore afficiebant eā, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatē ejus: etiam ipsa gemit postquam [a] aversa est retrorsum.

[c] Heb. *peccavit.*

[f] Heb. *est in separatam propter immunditiam.*

ט 9 [a] Immunditiæ suę in fimbriis suis [g] mercedem *esse* nondum recordata, [a] descendit [h] mirabiliter, nemine consolante ipsam: respice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet se inimicus.

[g] Heb. *finem.*

[h] Heb. *miraculis.*

י 10 Manum suam pandat hostis ad omnes res desyderabiles ipsius: quòd videat gentes ingredi [a] sanctuarium suum ipsa cui præcepisti, ne adveniunto in congregationem tibi:

כ 11 Totus populus suus gemant quærentes panem, exponant res suas desyderabiles pro cibo ad [i] reficiendum se: respice Jehova & intuēre, me [k] vilipendi.

[i] Heb. *restituendum animam: sic ver. 16. & 19.*

ל 12 [a] Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte [a] an sit dolor par dolori meo, qui factus est mihi: quam afflicit Jehova mœrore die æstus iræ suæ.

[k] Heb. *esse vilem.*

מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea, [a] cui dominatur: pandit rete pedibus meis; [a] avertit me retrorsum, reddit me desolatam, toto die languidam.

נ 14 [a] Compactum est jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & ascendentibus super collum meum labefactat virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorū a quibus* non possum exurgere.

ס 15 Conculcat omnes robustos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum

ventum ad frangendum juvenes meos: torcûlar calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

16 Propter hæc ego fleo; [m] ex oculo meo, ex oculo meo descendit aqua; quia longè abest a me consolator qui reficiat me: sunt filii mei desolati, quia invaluit inimicus.

17 Quamvis pandat Tzijon manus suas, nemo consolatur eam, [n] præcepit Jehova de Jahhakobo qui circumstant ipsum hostes ipsius: [o] effecta est urbs Jerusalaimorum ut separata propter immunditiam inter illos.

18 Justus est Jehova, eò quòd contra [p] præstitutum ejus rebellavi: audite quæso omnes populi, & aspicite dolorem meum, virginum mearum, & juvenum meorum abeuntium in captivitatem.

19 Me inclamantem [q] amantes meos ipsi [r] fefellerunt, [s] Sacerdotes mei & seniores mei in ipsa civitate expirant: cùm quærerent escam sibi qua reficerent seipsos.

20 [t] Aspice Jehova, nam angustia est mihi, viscera mea [u] lutulenta facta sunt, versat se cor meum in medio mei, quia [x] omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus *est* planè mors.

21 Audientium me in gemitu esse nemo consolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te *id* facere: adduces [y] diem *quem* promulgasti, ut sint pares mihi.

22 Veniat tota malitia eorum in conspectum tuum, & confice eis quemadmodum confecisti mihi propter omnes defectiones meas: nam amplissimi sunt gemitus mei, & cor meum languidissimum.

[m] Heb. *oculus meus, oculus meus descendit aquis*: hypallage emphatica.

[n] Heb. *ore.*

[o] Heb. *rebellando.*

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etsi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; sed multiplices quæ inde a Joschijæ temporibus coortæ sunt subinde usque ad excidium totius regni, ac fermè populi: non dubium est tamen (ut author est Hhezra 2. Chron. 35. 25.) quin occasione mortis Joschijæ a Propheta fuerit conscriptus, & Ecclesiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui priùs prophetias de excidio regni audiverat, & ipse prophetaverat per revelationes Dei) Joschijam a Necone occisum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut historia sacra ostendit; ex istis malorum gravissimorum primordiis lamentum conscripsit, quo tum res præsentes, tum etiam successuras alias comprehendit: ut præmonita Ecclesia tunc respiscceret, aut saltem futuræ Ecclesiæ Dei reliquiæ post ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterentur, sibi renuntiarent, Deum castè accederent, justitiam ejus prædicarent, & implorarent misericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conscriptum est, ut sequentia tria, iis de causis quas proposuimus in Psalmum 111.) summæ partes duæ: una est propositio malorum quibus Ecclesia obruta est, versib 11. altera est contestatio adversus hostes Ecclesiæ, usque ad finem. Propositionis autem loci sunt tres: primus est quæstio ex præsentibus & impendentibus Ecclesiæ Judæorum calamitatibus, versib. quatuor: secundus est hypophora sive responsio, qua Ecclesia confitetur & statuit malorum suorum causam in peccatis suis, quatuor alteru; tertius est precatio, tribus.* Solitaria] *exhausta plurimùm civibus, amisso Rege optimo, qui regni quasi maritus est & populorum quasi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus est, mulcta imperata, canon indictus, & Jojakim Rex fiduciarius sive beneficiarius institutus, 2. Reg. 23. & 24. & 2. Chron. 36.* 2 Planè flet] *id est, tam acerba est calamitas, ut ne ipsum quidem tempus quietis in quiete possit transigere. Est autem pathetica gradatio, hoc versu. tum hic, tum etiam in sequentibus plurimis observanda.* 3 Migrat] *id est, cives & incolæ regni sponte diffugiunt, pertæsi calamitatum & servitutis durissimæ, qua regnum totum opprimitur.* Quicunque persequ.] *id est, finitimi, qui semper fuerunt Judæis hostes infensissimi.* Inter angustias] *videlicet quasi domesticas in regno, & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *id est, cultus Dei desertus est & omnia luctifica: prosopopœia.* 5 Effecti sunt] *responsio ad præcedentem quæstionem lugubrem, ut diximus in vers. 1. De hoc autem loquendi genere vide Deut. 28. 13. & 44.* Tranquillè agunt] *id est, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *id est, nemini parcitur planè aut ætatis causa, aut sexus.* 7 Cessationes ejus] *cessare totum decorem illum qui nominatus est antè, nempe Principes, & omnes res desyderabiles.* 8 Tanquam ex immund.] *id est, quia peccavit in Deum spiritualem suum conjugē, Deus abjecit illam & separavit a se ex cæremonia legis, Levit. 12. & 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Aversa est retr.] *id est, repulsam passa & separata a Deo.* 9 Immunditiæ suæ] *tertius locus propositionis, quo Ecclesia piorum primùm agnoscit justitiam Dei perstantis in judiciis suis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam suam; deinde precatur tum ab afflictione sua, tum ab insolentia hostium, tum denique a gloria Dei, tribus versibus.* Descendit] *id est, decrescit, & tanquam dejicitur de arce decoris sui: nam viginti duob. annis a morte Joschijæ regnum Jehudæ totum labefactatum est.* 10 Sanctuarium] *id est, terram sanctam suam: ut Exod. 15. 17 sensus est, videt eos potiri rerum omnium, quibus vel minimam administrationē in populo tuo non permiseras lege, Deut. 23. 3. & seq.* 12 Nihil ad vos] *secunda hæc pars capitis, qua Ecclesia gentes contestata se committit Deo, duos locos summatim continet: unus est contestationis & παθος ad permovendum gentes, flectendumq; ad misericordiam, octo versibus; alter est precationis, ut Deus gentes immisericordes Ecclesiæ misertus vicissim puniat, tribus ultimis. Prioris autem loci summa argumenta sunt duo: unus est, non esse a gentibus, sed a Deo ipso calamitates Judæorum; ac proinde non posse illas jure sibi in hac causa quidquam assumere, versibus quatuor: alterum, potius debuisse gentes misereri afflictorum, conscientia judiciorū Dei æquè sibi impendentium, quàm miserias accumulare implorantibus misericordiam, quatuor alteris: quæ duo summatim in principio hujus versus proponuntur. quasi dicat, statuitis quidem cum animo vestro hæc nihil vos attinere; sed tamen si sapitis, attendite penitius, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm existimatis.* An sit dolor] *quasi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus esse, sed flagellum Dei; ut exponit tres sequentes versus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id est, cujus Dominus est & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipsi tribuitis.* Avertit me] *id est, depellit me & dejecit a se in terram: ut dicitur infrà 2. 1.* 14 Compactum est] *secunda allegoria a comparatione jumenti subjugi: defectiones meæ (inquit) sunt tanquam lora & vimina; hanc materiam assumit Deus, compingit, contorquet tanquam vincta vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut infirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui similis est Jeschahh. 63. 3.* 17 Præcepit Jehova] *quasi dicat, idque*

juste

justo judicio Dei, qui solus bene utitur malis. Effecta est] *id est, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta est, suprà versu.8.* 19 Amantes meos] *id est, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commissa: atque hi deinde per epexegesin nominantur.* Fefellerunt] *id est, non præstiterunt expectationem meam: nam tantum abfuit ut mihi possent prospicere, ut ne sibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id est, curatores rei Ecclesiasticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum consilius oportet stare rempublicam.* 20 Aspice] *oratio bimembris, ut diximus in vers. 12. pro salute Ecclesiæ, & adversariorum excidio.* Lutulenta] *id est, ut mare procellosum æstuant, fluctuantiq; tanquam si vehementissimis fluctibus lutum excitarent: synecdoche allegorica elegantissima, cui similem, etsi vario sensu, vide Jeschahh. 57.24. Hoc enim amplius est quàm si diceretur, fluctuant, aut strepunt, ut alibi in scriptura legitur: sic infrà. 2.11.* 21 Diem quem prom.] *nimirum prædictionibus Prophetarum adversus gentes: cujusmodi apud Jeschahhjam & Jirmejam habentur multæ.*

Caput II.

PROPHETA lamentum facit de everso populo, regno, cultu Dei, & regione tota: ac propterea commiserationem suam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat: Judæosq; tandem instituit quomodo sint imploraturi Dei misericordiam.

א 1 [a] QUOMODO [a] densa obtegit nube iræ suæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit e cœlis in terram ornatum Jisraëlis? ac non recordatur scabelli pedum suorum die iræ suæ?

[a] Heb. *obnubilat in ira sua.*

ב 2 *Quomodo* [a] absorbet Dominus non utens clementia omnia habitacula Jahhakobi, destruit excandescentia sua munitiones filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram: [c] ut prophanum abjicit regnum cum principibus ipsius?

[b] Heb. *facit ut pertingat*

ג 3 *Quomodo* succidit æstu iræ totum [a] cornu Jisraëlis, adducens retrorsum dexteram suam [d] ne obsistat inimico; & exardescens in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus consumens circumquaque?

[c] Heb. *prophanat.*
[d] Heb. *a facie inimici.*

ד 4 *Quomodo* tendit arcum suum velut inimicus, constitutus dextera sua velut hostis, ut interficiat omnes desyderabiles oculo in tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem, æstum suum?

[e] Heb. *flammæ.*

ה 5 *Quomodo* est Dominus similis inimico, absorbet Jisraëlem, absorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus: & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœstitiæ;

ו 6 Et [a] vi abripit ut horti sepem suam, perdit locum conventus sui; prorsus oblivisci tur Jehova [a] *habendi* Tzijone conventus, & sabbathi, ac spernit indignatione iræ suæ Regem & Sacerdotem?

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare suum, detestatur sanctuarium suum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, [a] ut die conventus?

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filiæ Tzijonis, [a] extendit regulam, non retrahit manum suam quin absorbeat; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter [a] languescentibus?

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus. Rex ejus & Principes ejus sunt inter gentes [a] sine lege, etiam Prophetæ ejus [f] non habent præsentem visionem a Jehova?

[f] Heb. *nõ inveniunt: sic inf. ver. 16.*

י 10 *Quomodo* sedentes humi conticescunt seniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti suo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput suum virgines Jeruschalaimorum?

כ 11 [a] Deficiunt lachrymis oculi mei, [a] lutulenta fiunt viscera mea, effunditur in terram [a] jecur meum propter contritionem filiæ populi mei; dum obruitur [a] infans & lactens in plateis urbis,

ל 12 Matribus suis dicentes, ubi est frumentum & vinum? dum obruunt sese similes confosso in plateis civitatis, dum effundit sese anima eorum in sinum matrum suarum.

מ 13 [a] Quod testimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruschalaimorum? quid æquarem tibi ut consolerte, ô virgo filia Tzijonis? nam magna est velut maris contritio tua, quis curaturus esset te?

נ 14 [a] Prophetæ tui vident tibi vanum & insulsum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: sed vident tibi onerosas prophetias [g] rerum vanarum & ad depulsionem spectantium.

[g] Heb. *vani & depulsionum.*

ס 15 [a] Plaudunt super te manus suas omnes [h] viatores, [a] sibilant & [a] movent caput suum contra filiam Jeruschalaimorum: hæccine, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant [a] perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

[h] Heb. *trãseuntes viam: ut suprà. 1. 12.*

ע 16 [a] Dilatant contra te os suum omnes inimici tui, sibilant & [a] frendunt dentibus suis dicentes, absorbuimus: utique hic dies ille est quem expectabamus, præsentem habemus, [i] fruimur.

[i] Heb. *videmus.*

פ 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit sermonem suum quem præceperat a diebus [k] priscis, destruit non utens clementia: & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hostium tuorum.

[k] Heb. *antiquitatis: ut suprà 1.7.*

צ 18 [a] Clamat cor istorum [a] contra Dominum: ô mure filiæ Tzijonis, fac ut descendãt tãquam torrens lachrymæ interdiu ac noctu, ne permittas intermissionem tibi, ne desistat pupilla oculi tui.

ק 19 Surge, vociferare [a] de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

ר 20 [a] Respice Jehova & intuère [a] quibus opereris ita: comederéne mulieres fructum suum, parvulos palmares? interficine in sanctuario Domini Sacerdotem & Prophetam?

ש 21 Jacent humi in vicis puer ut senex, virgines meæ ut juvenes mei cadũt gladio: interficis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

ת 22 Convocas quasi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque est die iræ Jehovæ qui evadat aut superstes *maneat*: quos palmis gestabam & educabam, hos inimicus meus consumit.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis duæ sunt in universum partes: prior est expostulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem versibus; altera est documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem usque. Expostulationis autem membra sunt tria: primùm enim conqueruntur Judæi de calamitatibus totius regni a Deo importatis, versibus quatuor seq. secundò de cultu ipsius dejecto, versibus duobus; ac postremò de ipsa metropoli in qua stabant regnum Davidis & cultus Dei, tribus versibus; quæ omnia proleptice hoc ver. continentur, & per ὑστέρησιν deinceps exornantur.* Densa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antitheſin nubis gloriæ, quæ priùs apparuit Jeruschalaimis in dedicatione templi, 1. Reg. 8. 10. & præsentium calamitatum, quæ cum densa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Absorbet] *id est, tollit momento funditus, tanquam absorberet: nam hæc omnia figuratè tribuuntur Deo.* 3 Cornu] *vide 1. Schem 2. 1.* 6 Vi abripit] *sic Psalm. 80. 13. & 89. 41. & Jeschahh. 5. 5.* Habendi Tzji] *ex promissione & lege ipsius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7. Ut die con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniversariæ solennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut evertatur funditus & æquetur solo: sic 2. Reg. 21. 13. & Jeschahh. 24. 11. quod confirmat sequentia.* Languescentibus] *ac proinde ad ruinam luctuosam, veluti mortem, spectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id est, legibus gentium constricti, & publico ordine Ecclesiæ legis & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publicè in Judæa personaverant.* 11 Deficiunt] *secunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Ecclesiæ laboranti) tria membra continet: primum est quoddam veluti exordium a commiseratione, duobus versibus; secundum est exaggeratio mali, usque ad ver. 18. tertium est consilium conversionis ad Deum & orationis, quinque versibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide supra 1. 20.* Jecur meum] *id est, sanguis e jecore diffugit velut profusus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circunstantius. quasi ducat, dum omnes pereunt miserrimè, ac ne parvulis quidem (quorum miserabilior conditio est) consulitur.* 13 Quod testimonium] *transitio ad secundum membrum, commiserationem δι' ἀπορίας, id est, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus est vehementissima. Continet autem hæc commiseratio duplicem exaggerationem: primùm quòd nullum malum cum hoc comparari potest, hoc ver. deinde quod nusquam appareat spes boni tanquam media tempestate in alto versantibus, neque ab ipsis sequen. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id est, qui modò prophetant tibi: nam hoc crimen suis temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23. 9. & sequentibus; ubi habetur plenissima hujus versus interpretatio.* 15 Plaudunt] *sic Ijobi 27. 23.* Sibilant] *sic 1. Reg. 9. 8.* Movent caput] *sic 2. Reg. 19. 21.* Perfectam pulchr.] *ut Psal. 20. 2.* 16 Dilatant] *ut Psal. 22. 14.* Frendunt] *ut Ijobi 16. 9.* 18 Clamat] *consilium Prophetæ, ut diximus in vers. 11. hujus partes sunt duæ: una qua Propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat ac cedere, duobus versibus, deinde formulam orationis præscribit tribus. Argumenta autem sunt hæc, blasphemia adversariorum, principio hujus vers. & respiscentia Judæorii, cujus forma duobus his versibus ostenditur per prosopopœiam.* Contra Dominum] *id est, non contra te, sed contra Dominum sunt istorum blasphemiæ: ut 2. Reg. 19. 22.* 19 De nocte.] *id est, indesinenter, palam, ex animo toto, omnibus signis & modis miseriam tuam expone Domino.* 20 Respice Jehova] *propositio precationis, cujus ἐργασία habetur versibus duobus sequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio est ad captandam misericordiam a natura, ætate, & ordine personarum: nam a natura est alienissimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palpitare sunt, misericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus causa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num. 16. & 26.*

CAPUT III.

Ecclesia Judæorum de malis gravissimis a Deo immissis expostulat, & certamina spiritualia sua exponens, declarat se fide certa in Deum ex rebus ipsis præsentibus, antecedentibus exemplis, natura & promissis Dei in spe salutis vivere: ac postremò confitens peccata sua, & pœnas præsentes amplificans, Deum supplicat pro salute sua & adversariorum exitio.

א 1 EGO vir ille sum *qui* [a]experitur afflictionem, virga excandescentiæ illius.
[a] Heb. *videt*
2 Me ducit & agit [b] tenebris, non autem luce:
3 Tantùm mihi adversans, [b] obvertit manum suam toto die:
ב 4 Terit carnem meam & cutem meam; confringit ossa mea:
5 [b] Extruit contra me, & cingit cicuta & molestia.
ג 6 In tenebrosis locis collocat me, ut mortuos [b] olim.
[b] Heb. *seculi*
7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.
8 Etiam cùm clamo & vociferor, obstruit orationi meæ:
9 Sepit vias meas [b] cæso lapide, semitas meas pervertit.
ד 10 Ursus insidians est, mihi leo in latibulis.
11 Vias meas vagas efficit & [b] discerpit me, reddit me desolatum.
12 Tendens arcum suum statuit me sagittæ suæ ut scopum.
ה 13 Immittit in renes meos [c] filias pharetræ suæ.
[c] Heb. *filios, id est, prodeuntes e pharetra.*
14 Sum risui cum toto populo meo, modulatio [b] istorum toto die.
15 Satiat me [d] summa amaritudine, inebriat me absinthio:
[d] Heb. *amaritudinibus.*
ו 16 [b] Et comminuit in scrupis dentes meos, deprimit me in cinere.
17 [b] Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus sim boni,
18 [b] Et

18 'Et dixerim, periit robur meum, & ſpes mea a Jehova.
19 'Recordando afflictionis meæ & ploratus mei, 'abſinthii & cicutæ.
20 [e] Planè *inquam* recordando, meditatur apud me anima mea.
21 Hoc revoco in [f] animum meum, *ac* propterea ſpero;
22 [g] 'Summæ benignitatis eſt Jehovæ quòd non ſumus abſumpti, 'quòd non finiuntur miſerationes ejus,
23 Novæ ſunt ſingulis matutinis, ampliſſima 'fides tua.
24 Pars mea Jehova eſt, inquit anima mea; propterea ſpero in eo.
25 'Bonus eſt Jehova expectantibus ipſum, animæ requirenti ipſum.
26 Bene eſt & ſperanti & acquieſcenti in ſalute Jehovæ.
27 Bene eſt viro huic, cùm tulerit 'jugum in pueritia ſua:
28 Qui ſedens ſolitarius acquieſcit, quòd impoſuerit ipſi *Deus*:
29 *Qui* indit pulveri os ſuum *dicens*, 'fortè eſt expectatio,
30 Præbet percutienti ſe genam, ſatiatur opprobrio.
31 'Nam non rejicit in ſeculum Dominus;
32 Sed cùm affecit mœſtitia, etiam miſeretur pro amplitudine benignitatum ſuarum:
33 Non enim affligit 'ex animo ſuo mœſtitiaque afficit filios viri.
34 Conterere ſub pedibus ſuis omnes vinctos terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie ſuperioris,
36 Pervertere hominem in cauſa ſua, Dominus non [h] probat.
37 'Ecquo dicente exiſtit aliquid *ſi* Dominus non præceperit?
38 Ex ore Excelſi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?
39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter [b] pœnas peccatorum ſuorum?
40 'Perſcrutemur vias noſtras, & perveſtigemus, atque revertamur uſque ad Jehovam.
41 Attollamus animum noſtrum cum manibus ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,
42 'Nos defecimus & rebellavimus, 'tu non condonas.
43 Obtegis ira & perſequeris nos, interficis, non uteris clementia:
44 'Obtegis nube te, ne pertranſeat oratio:
45 'Purgamentum & rejectamentum ſtatuis nos in medio iſtorum populorum:
46 Dilatant contra nos oſ ſuum omnes inimici noſtri:
47 Pavor & fovea adeſt nobis, vaſtatio, & contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus, propter contritionem filiæ populi mei:
49 Oculus meus defluit nec deſiſtit, ex eo quòd nullæ ſint intermiſſiones.
50 Donec 'proſpiciat & videat Jehova e cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meæ.
52 [m] Omnino venantur me tanquam aviculam, inimici mei immeritò.
53 Excindentes *dejiciunt* in foveâ vitam meam, & projiciunt lapides in me.
54 'Exundantibus aquis ſupra caput meum dico, ſuccifus ſum,
55 'Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea infima.
56 Vocem meam exaudiviſti, ne occultes aurem tuam, ad reſpirationem meam, in vociferatione mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te, dicebas ne timeto:
58 Agens, Domine, cauſas animæ meæ vindicabas vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perverſitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.
60 Vides totam ultionem iſtorum, omnes cogitationes iſtorum contra me:
61 Audis probrum iſtorum, ô Jehova, omnes cogitationes iſtorum adverſus me,
62 Sermones inſurgentium in me, & meditationem iſtorum adverſus me toto die.
63 Sedere iſtorum & ſurgere iſtorum intuêre, me eſſe 'modulationem iſtorum.
64 'Redde eis retributionem, Jehova, ſecundum opus manuum ipſorum.
65 Adhibe his 'protectionem animi *tui*, iſtis execrationem tuam:
66 Perſequere ira & perde eos, ne ſint ſub 'cœlis Jehovæ.

[e] Heb. *recordando recordatur.*
[f] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[g] Heb. *benignitatum.*
[h] Heb. *videt: ut Deut. 12. 13.*
[i] Heb. *mali.*
[k] Heb. *peccata.: noëma, ut Geneſ. 4. 13.*
[l] Heb. *deſcendit.*
[m] Heb. *venando.*
[n] Heb. *ciſterna infimorũ locorum: ut Pſal. 88. 7.*
[o] Heb. *meã.*

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in univerſum partes præcipuæ ſunt tres: expoſtulatio de perpeſſionibus graviſſimis quæ Iudæis obvenerũt ver. 18. deinde narratio ſpiritualiũ certaminũ & felicis victoriæ quã reportat pius animus ex certaminibus per fidem, uſque ad verſ. 42. poſtremò oratio piorum ex certaminibus ſuis ſi de emergentium, ad finem uſque. Eſt autem tota expoſtulatio figurata, ſcatens allegoriis: in qua totus populus Iudæorum ſpecie unius hominis narrat perpeſſiones ſuas.* Illius] *videlicet Dei ut docent ſequentia.* 2 Tenebras] *nempe denſiſſimarum afflictionum, ac omni proſperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id eſt hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id eſt obſidet me circumquaque, & circumvenit moleſtiis amariſſimis, tanquam militibus oppugnantibus me.* 9 Cæſo lapide] *id eſt, infractis & inexſuperabilibus impedimentis.* 11 Diſcerpit] *ut ovem vagam urſus ut leo, cujus meminit ſuperiore verſu.* 14 Iſtorum] *hoſtium.* 16 Et comminuit] *id eſt, tanta vi deturbat me ac proſternit in terram, ut eliſi dentes comminuantur ſcrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apoſtrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expoſtulationem, & tranſitum comparans ad ſecundam partem.* 18 Et dixerim] *id eſt, propè in abyſſum deſperationis corruerim.* 19 Recor.] *ſecunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorũ, tribus ver. de inde victoriam, uſq; ad ver. 40. ac poſtremò hortatione concluditur, ver. 40. &* 41 Abſinthii &] *ut ſup. ver. 5. & 15.* 22 Summę beni.] *nobiliſſima hæc victoriæ prædicatio exponitur per ethopœiã, cujus argumenta omnino ſunt quatuor: primũ eſt conſcientia benignitatis Dei ab experientia ipſa in mediis malis his trib. verſibus; ſecundum eſt exemplorum gratiæ Dei erga omnes humiles fide perferentes mala, uſque ad verſ. 31. tertium eſt naturæ Dei & gratioſæ erga ſuos, verſ. 31. & duob. ſeq. & alienæ ab in-*

ab injustitia adversariorum tyrannica, inde ad vers. 37. quartum est omnipotentiæ Dei, quæ alterum est fulcrum fidei nostræ, sine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis sit mali justè fit propter peccata nostra, usque ad vers. 40. Conscientia porrò benignitatis Dei ex re præsente confirmatur, hoc modo: tanta est peccatorum nostrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut si summo jure ageretur, jam millies actum esset de nobis infirmissimis homuncionibus: atqui servamur à peccatis & in mediis pœnis nostris: hoc ergo non virtutis nostræ est, sed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Jeschahh. 1.9. Quòd non fin.] *id est, perstant erga nos.* 23 Fides tua] *id est, promissorum tuorum ex fœdere constantia & veritas.* 25 Bonus est] *secundum argumentum, ut diximus in versum. 22.* 27 Jugum] *videlicet crucis a Deo impositæ, ut dicitur seq. versu.* 29 Indit pulveri] *id est, habens reverentiam Deo & prostratus in terram conticescit, ut loquitur Apostolus 1. Corinth. 14.25.* Fortè] *sic excludi solet in scripturis diffidentia, ut Jehoschua. 14.12.* 31 Nam non] *tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in vers. 22.* 33 Ex animo] *quasi dicat, contra animum suum, & quodammodo invitus facit Pater miserationum ut affligat suos.* 37 Ecquo] *quartum ethopœiæ argumentum, ut vers. 22. observavimus.* 40 Perscrutemur] *hortatio, ut diximus vers. 22. ad tertiam capitis partem μεταβατικὸν.* 42 Nos defecimus] *tertia hæc pars, oratio Ecclesiæ, continet primùm confessionem peccati, hoc vers. cum amplissima expostulatione malorum ex peccatis advenientium, usq; ad vers. 55. deinde verò postulata salutis ad populum Dei perventuræ, & judiciorum in adversarios, ad finem usq.* Tu non condon.] *id est, ac proinde jam nos flagellas defectionum nostrarum & rebellionum nomine.* 44 Obtegis nube] *ut sup. vers. 8.* 45 Purgamentum] *id est, quod veteres Latini dicebant excerras: sic 1. Corinth. 4.13.* 50 Prospiciat] *id est, opere demonstret se prospicere: humanitus dictum.* 54 Exundantibus aquis] *ut Psal. 124.4. & 5.* 55 Invoco] *secundum orationis membrum comprehendit postulata duo suis causis conjuncta: unum est, salus piorum tum propter fidem & antegressam beneficiorum Dei experientiam, hoc vers. & trib. seq. tum propter inimicorum perversitatem, vers. 59. alterum est excidium & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, sermonum, & factorum, cujus illi sunt rei coram Deo, usque ad vers. 65. quæ duo summatim repetuntur, duob. reliquis versibus.* 63 Modulationem] *ut sup. vers. 14.* 64 Redde eis] *ut Psal. 28.4. & 94.2.* 65 Protectionem] *id est, defensionem illam, quam tu ex animo soles adhibere ad servandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, sup. ver. 33.* 66 Cœlis Jehovæ] *amplificatio per antithesin insolentissimæ hostium arrogantiæ; qui non modò terram, sed ipsum quoque cœlum (cujus aërem vivis omnibus communem esse natura docet) sui juris esse confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ constituit Dominus.*

Caput IIII.

PROPHETA Ecclesiæ & populi mala deplorans verbis amplissimis, causam eorum narrat positam esse in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipsorum præterita & præsentem vanitatem obfirmationémque exarserit: ac postremò adversariis exitium, pius liberationem suo tempore venturam prænuntiat.

א 1 'QUOMODO 'obscuratur aurum, mutatur insigne aurum præstantissimum: 'diffunduntur lapides sanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretiosissimi, qui taxandi essent auro purgatissimo; quomodo reputantur pro utribus testaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactãt catulos suos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* est similis ululis in deserto?

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato ipsius præ siti, parvulis ipsis petentibus panem qui partiatur nemo est?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* desolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino 'amplexantur stercora?

ו 6 Et 'major est [b] pœna filiæ populi mei 'supplicio Sedomi: quo everso quasi momento non manserunt in eo 'manus?

ז 7 'Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorũ:

ח 8 *Quomodo* obscurior est nigredine forma eorum, non agnoscuntur in vicis: concreta est cutis eorum cum osse ipsorum, aret, est similis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confossi gladio, quàm confossi fame: *melius* 'qui perfluunt trãsfixi, [d] cuàm destituti proventibus agri?

י 10 *Quomodo* manus mulierum 'misericordium coquunt natos ipsarum; sunt alimento ipsis in contritione filiæ populi mei?

כ 11 'Consummat Jehova æstum suum, effundit æstuantem iram suam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non credidissent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingressurum esse hostem & inimicum in portas *urbis* Jeruschalaimorum.

מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus sanguinem justorum:

נ 14 'Quia evagantur 'cæci per vicos, contaminantur sanguine; 'quem non possunt quin tangant vestimentis suis:

ס 15 Recedite impurus *quisque*, proclamant 'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia penna utuntur etiam evagantes: dicunt 'in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

ע 16 'Quos irata facies Jehovæ dispertita est, quos non est intuitura amplius; *quorum hostes* [d] rationem Sacerdotum non habent, senibus non faciunt gratiam.

ף 17 'Et adhuc nos, oculi nostri consumuntur [e] desyderio auxilii nostri [f] vanissimi: speculatione nostra speculamur versus Gentem non servaturam.

צ 18 'Venantur gressus nostros, ne eamus per plateas nostras: appropinquat finis noster, implentur dies nostri, imò advenit finis noster.

ק 19 Leviores sunt qui persequuntur nos aquilis cœli: 'in ipsis montibus insectantur nos, in ipso deserto insidiantur nobis.

ר 20 'Spiramentum narium nostrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis istorum: de quo dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ habitas in terra 'Hhutzi: etiam ad te transitus ũ est 'poculum, inebriabis te, & 'nudabis te.

22 'Con-

[a] Heb. *exunt: transfertur a mulieribus lactantibus.*

[b] Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut sup. 3.39.*

[c] Heb. *melioris sunt.*

[d] Heb. *a proventibus: elliptica locutio.*

[e] Heb. *ad auxiliũ, ut Psa 119.81. 82.*

[f] Heb. *vanitatem.*

ת 22 Consumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, 'deportabit propter peccata tua.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis summæ partes sunt tres: prima est eroteratica expostulatio de rebus omnibus divinis & humanis eversis, sævientegladio & fame, usq; ad vers. 11. secunda est ὑποφορὰ, causas & rationes calamitatum illarum explicans, usq; ad vers. 21. tertia est denuntiatio judicii hostibus eventuri, & salutis Ecclesiæ, duobus ultimis.* Obscuratur] *id est, res pretiosæ ministrantes sacris exolescunt, tanquam si res claræ nitorem suum amitterent.* Diffunduntur] *id est, abrepti e loco sacro ab impurissimis hostibus, & profusè usurpantur, & nefariè disjiciuntur, perinde ac si res nihili essent: sic in sequentibus.* 3 Etiam phocæ] *amplificatio calamitatis gravissimæ a comparatione animantium: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad littus accedentes fœtus suos educant mammis, & locum receptus habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus vero populi mulieres tantum abest ut liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contrà omnibus odio sint (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoq; parvuli, ab omnibus infestentur, & ipsæ alendi partus suos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cùm non omnium reptilium sint mammæ: neque aquaticorum sint ii quos Propheta vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plini. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Nam draconibus accommodari non potest, cùm volucrium solus vespertilio mammas habeat: serpentum terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc ad marinum istud genus referri debent.* 5 Amplexantur sterc.] *id est, in simetis victum quæritant præinopia.* 6 Major est] *hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur.* Supplicio Sed.] *de quo Genes. 19.* Manus] *videlicet quæ diutiùs afflugerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris.* 7 Purjores] *amplificatio calamitatis a constitutione Neziræorum, per antitheses hyperbolicas.* 9 Qui pei fluunt] *id est, quorum sanguis effunditur.* 10 Misericordium] *id est, quæ a naturæ ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2. Reg. 6. 26.* 11 Consummat] ὑποφορὰ, *ut diximus in vers. 1. qua Propheta respondet ærumnas istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnant atque ulciscuntur, usque ad vers. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versib.* 13 Prophetarum] *ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14.* 14 Quia evagan.] *exegesis præcedentis dicti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiusque populi, duobus versibus.* Cæci] *ut Jeschahh. 42. 18. & seq.* Quem non poss.] *prout narratur de temporibus Menaschis. 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum est quod scribitur 2. Reg. 24. 2, & 5. & 11. & 25. 2.* 15 Eis] *id est justis, quorum sanguis effundebatur, ut meminit vers. 13.* Quia penna utun.] *id est, quia non ambulant, non currunt, sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos.* In gentibus] *id est, Judæis, qui iam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi affuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28. 2. & seq.* 16 Quos irata fac.] *exaggeratio falsæ illorum prophetiæ quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum. certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturum; hostes verò nulla authoritas, aut reverentia deterrere potest a captivis detinendis, quos sibi Deus tradidit.* 17 Et adhuc] *secundus peccatorum gradus, obstinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenso & potientibus rerum hostibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorúmque copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regi suo, quasi non potuisset sibi regnum illud Davidis temporarium eripi, versib. 4.* 18 Venantur] *nimirum extructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis observabantur: 2. Reg. 25. 4.* 19 In ipsis mõtibus] *id est, omnib. ex partib. sunt deprehensuri nos: vide 2. Reg. 25. 8.* 20 Spiramentum] *id est, Rex noster e posteritate Davidis, quo freti saltem nobis datur aliqua interspirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam præsidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam si purè & per se ipsum fuisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas.* In umbra ejus] *id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne defetiscamur aut exarescamus, velut æstu, malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujusmodi est Danjel. 4. 12.* 21 Gaude] *tertia pars, ut diximus in vers. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam.* Filia Edomi] *id est, inimici omnes, synecdochicè: qui duabus gentibus hic exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæa & Syria sitis: vide Jirmejæ. 49. 7.* Hhutzi] *vide Genes. 10. 23.* Poculum] *vide Jirmejæ 25. 15. & seq.* Nudabis te] *nimirum dementata potu quem præbiturus est Dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Noacho, Genes. 9. 21.* 22 Consumpta] *id est, exactis annis septuaginta, quibus statuit Deus non intueri te, supra vers. 16.* Deportabit] *ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut passivum illius Nachum. 2. 7.*

Caput V.

ECCLESIA Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de supplicis, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & implorat misericordiam.

1 'RECORDARE Jehova quid sit nobis, intuere & aspice opprobrium nostrum.

2 Possessio nostra aversa est ad extraneos, domus nostræ ad alienigenas.

3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ tanquam viduæ.

4 Aquas nostras 'pecunia bibimus, ligna nostra pretio obveniunt.

5 Ab 'incumbentibus collo nostro persequutio-

quotionem pâtimur; laboramus, non permittitur quies nobis.
6 Ægyptio 'porrigimus manum, Assyrio ut satiemur pane.
7 'Patres nostri peccaverunt & non sunt: nos vero [a] pœnas eorum ferimus.
8 'Servi dominantur in nos, asserente nemine a manu illorum.
9 [b] Periculo vitæ nostræ afferimus panem nostrum, propter 'gladium deserti.
10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, propter 'pestiferes famis.
11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in civitatibus Jehudæ.
12 Principes manu istorum suspenduntur, facies senum non afficiuntur honore.
13 Juvenes 'ad molendum portant, & 'pueri ad ligna corruunt.
14 Senes 'e porta cessant, juvenes a modulatione sua.
15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster.
16 Cadit 'corona capitis nostris; væ jam nobis quòd peccaverimus.
17 'Propter hoc est languidum cor nostrum, propter hæc 'obtenebrati sunt oculi nostri:
18 Propter montem Tzijonis qui desolatus est, per quem 'vulpes eunt liberè.
19 'Tu Jehova, 'in seculum manes, solium tuum in [c] unamquamque generationem.
20 Quare 'in æternum oblivisceréris nostri, derelinqueres nos [d] quàm diu longa erunt tempora?
21 'Restitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies nostros, ut [e] prisci *diebus.*
22 'Nam an omnino sperneres nos, effervescerès contra nos 'admodum?

[a] Heb. *peccata, ut sup.* 3.39.
[b] Heb. *pro anima nostra: ut* 2. *Schem.* 23.17. & 1. *Chro.*11. 19.
*Psal.*102.13.
[c] Heb. *generationem & generationē,*
[d] Heb. *in lōgitudinem dierum: ut Psal.* 23.6.
[e] Heb. *antiquitatis ut suprà.* 1.7. & 2.17.

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Postremum hoc caput libellum oratione terminat, cujus membra sunt tria: primum pathetica expostulatio, usque ad vers.* 16 *secundum, confessio peccatorum & promeritæ pœnæ, usque ad* 19. *tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Dicuntur autem hæc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpe dictum est.* 4 Pecunia bib.] *id est, utcunque juris nostri sint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id est, inimicis insolentibus, quibus non satis est quòd insident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nisi etiam indesinenter exagitent; quod ne suis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hoschæ.*11.4. 6 Porrigimus man.] *id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentum pro officio nostro consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alienos, & miserrimè victum quærere.* 7 Patres nostri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut sup.* 4.6. & 9. *Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris, quàm agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos vero eo sumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius semel emori quàm vitam invitam vivere.* 8 Servi] *id est, non tantùm imperia a Domino, sed etiam a conservis sordidissimis ferre cogimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium.* 9 Gladium deserti] *id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche.* 10 Pestiferes famis] *id est, famem vehementissimam: qua tanquam pestifere exagitamur omnes atque consumimur.* 13 Ad molendum] *id est, ad officium quodque abjectissimum: vide Exod.*11.5. & 12.29. Pueri] *id est, a minimis & infirmissimis exiguntur ministeria suprà ipsorum vires: adeò sæva est barbaries in hostibus nostris.* 14 E porta] *id est, a judicis & consessu forensi: vide Genes.*34. 20. 16 Corona capitis] *id est, omnis gloria nostra; tantumodo sumus probro. Hinc autem principium ducitur secundi membri, quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod suprà dictum est, videlicet peccatum & peccati pœnam: sensus est, infirmantur & afficiuntur gravissimè animi & corpora nostra, tum nostra ipsorum causa, hoc versu: tum verò maximè totius Ecclesiæ, seq. versu.* Obtenebrati] *id est, vires nos deficiunt. vide* 1. *Schem.*14.28. 18 Vulpes] *quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cantic.*2.15. 19 Tu Jehova] *tertium membrum continens deprecationem, duobus versib. & postulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.* In seculum] *id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate es constantissimus, quam olim nobis explicasti fœdere: ut Galat.*3.20. 20 In æternum] *contrà quàm promisisti fœdere. vide* 2. *Schem.*7.14. 21 Restitue nos] *ut Psal.*80.4. *Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus.* 22 Nam] *etiologia pathetica, qua permovetur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hhebraica distinctio docet.* Admodum] *id est, suprà modulum nostrum, pro infinita potentia tua.*

IECHEZKEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Iechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documẽtorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto prophetiarum suarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Iudæorum redarguit, judiciáque divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Iudæorum hostibus paulò pòst superventuras per Nebucad-rezarem prædicat, usque ad caput 33. tum deportatos omnes reprehendens & increpãs gravissimè, ad resipiscentiam hortatur, certamq; fiduciam restitutionis eventuræ. Cumq; restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia, alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta, postquàm priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desituras esse calamitates Ecclesiæ Iudæorum, sed eam gravissimè, indesinenter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suum concludit elegantissimo typo perfectæ illius restitutionis & instaurationis Ecclesiæ, quæ nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.

CAPUT I.

PROPHETA divinitus viso admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi gubernatione per spiritum Dei & Angelos administros ipsius, & de gloria ac authoritate Christi in Angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem suam: deinde hoc viso perculsus, postquam Dei verbo ac spiritu confirmatus est, mandatum & typum vocationis suæ contra Iudæos deportatos exequendæ accipit: quod ille acerbè ferens subterfugit functionem suam, & inter populares conatur delitescere.

1 [a]CUM fuisset [a] trigesimo anno, quarti mensis *die* quinto, me versante inter deportatam multitudinem ad [a]fluvium Cebaris; [a]apertis cœlis ut viderem [a]visiones Dei:

2 Quinto eodem *die* illius mensis, ejus anni [a]qui quint[o] erat deportationis Regis Jojacinis

3 [a]Omnino fuit [a]verbum Jehovæ ad Jechezkelem filium Buzi Sacerdotem in [a]terra Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuitq; super eum ibi [a]manus Jehovæ.

4 [a]Vidi ergo, cùm ecce [a]ventus turbineus veniret ab Aquilone, [a]nubem magnam & [a]ignem [b]sese accendentem, [a]quem splendor circunstabat. & [a]e medio ejus tanquam [c]colorem [d][a]vividissimum, nempe e medio illius ignis.

5 [a]Nam e medio ejus similitudo *extabat* [a]quatuor [a]animalium: quorum hic [a]aspectus; [a]similitudo hominis erat eis,

6 [a]Et [a]quaterni vultus unicuique, quaternq; [a]alæ unicuique ipsis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quisque* [a]rectus; sed planta pedum ipsorum [a]simus erat plantæ pedis vitulini, [a]quibus scintillabant in speciem chalybis tersi:

8 Et [a]manus humanæ suberant alis eorum in quaternis [e] partes ipsorum: [a]facies[q;] eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

9 Conjunctæ [f]unius ad *alam* alterius alæ eorum: [a]non divertebant eundo, unumquodq; [g]in tractum faciei suę *objectum* ibant.

10 [a]Cum similitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram ipsis quatuor, & facies bovis a sinistra illius ipsis quatuor: item q; facies aquilæ ipsis quatuor *erat*.

11 [a]Et facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant sursum; unius binæ conjunctæ *binæ* alterius, [a]binis tegentibus corpora ipsorum:

12 [a]Ita quæque in tractum faciei suę objectum ibant; quocunque [h] docebat [a] spiritus ipse eundum ibant, [a]non divertentes eundo.

13 Cum similitudine autem istorum animalium aspectus [a]quorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aspectus [a]tædarum *erant*, qui *ignis* [a]continenter ibat inter ipsa animalia: & splẽdor erat huic igni, atque ex ipso igne prodibat fulgur.

14 Denique hęc animalia [a]excurrebant, & [a]revertebantur, velut aspectus [i] fulguris vehementissimi.

15 [a]Cùm autem respicerem animalia hæc; ecce [a]rota una erat in terra [a]prope singula animalia ad quaternas facies cujusq;.

16 [a]Aspectus rotarum & [a]opera earum, secundum colorem [a]berylli thalassii, & similitudo eadem ipsis quatuor *erat*: erant q; aspectus earum & opera earum, [a]ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*.

17 *Ita ut* in quatuor partes suas cùm erat eundum

---

[a] Heb. *existendo extitit*.

[b] Heb. *qui se accipiebat*: *est* Exo. 9. 24

[c] Heb. *oculũ vide* Levit. 13. 5.

[d] Heb. *vividissimi*: *sic inf. ver.* 27.

[e] Heb. *quadraturas*: *sic vers.* 17.

[f] Heb. *fœminæ ad sorores suæ*: *vid.* Levi. 18. 18.

[g] Heb. *translatum faciei*: *sic ver.* 12.

[h] Heb. *erat spiritus ipse ad eundum*: *sic vers.* 20.

[i] Heb. *fulguris dispergentis*.

eundum ipſis irent, non diverterent eundo.
18 'Et aſſidibus earum tanta altitudo erat ipſis, ut[k] timorem injicerent: & canthi earum pleni erant' oculis circumquaque in ipſis quatuor.
19 'Euntibus autem illis animalibus, ibant rotæ ipſæ ſecundum illa, & cùm attollerent ſe animalia ſurſum a terra, 'attollebant ſe rotæ.
20 Quocunque docebat ſpiritus eundum ibant, quò docebat *inquam* ſpiritus eundum: & rotæ attollebant ſe e regione illorum, nam ſpiritus idem' animalium aderat rotis.
21 'Euntibus illis ibant, & illis conſiſtentibus conſiſtebant: & attollentibus ſe ſurſum a terra attollebant ſe rotæ e regione illarū, nā ſpiritus idem animalium aderat rotis.
22 'Similitudo autem expanſi erat ſupra capita animalium, quaſi' aſpectus[l] cryſtalli, extēſi ſuper capita eorum ſupernè:
23 'Ita ut ſub iſto expanſo alæ illorum *binæ* erectæ eſſent una ad alteram: cuiq; [m] binis tegentibus ipſa, nempe corpora ipſorum.
24 Et audiebam ſonum alarum ipſorum quaſi ſonum' aquarum multarum, quaſi' ſonum omnipotentis euntibus illis, ſonum' conflictus procellarum; quaſi ſonum exercitus: deinde conſiſtentia' remiſerunt alas ſuas.
25 'Fuit q; ſonus ſupra expanſum illud quod incūbebat capiti illorum, quando conſiſtentia remiſerunt alas ſuas.
26 ('Supernè autem in expanſo quod imminebat capiti illorum,' ſimilis aſpectui lapidis Sapphiri ſimilitudo ſolii erat; & ſuper ſimilitudinem ſolii ſimilitudo' quaſi aſpectus hominis in eo ſupernè.
27 Et vidi quaſi ſpeciem vividiſſimam, 'quaſi aſpectum ignis, intimi in eo circūquaq;, ab aſpectu lumborum illius ſurſum verſus: ab aſpectu verò lumborum illius deorſum verſus, videbam quaſi aſpectum ignis, & ſplendorem illi circumquaque.
28 'Qualis eſt aſpectus arcus qui exiſtit in nube tempore pluviæ, talis aſpectus illius ſplendoris erat circūquaq;: hæc fuit viſio ſimilitudinis gloriæ Jehovæ (hæc videns cùm' procidiſſem in faciem meam audivi vocem loquentis:

[k] Heb. *timor illis* ineſſet.
[l] Heb. *gelu formidabilis, id eſt, vehementiſſimi, periphraſis cryſtalli. vide Pli. lib. 37. cap 2. & Gellium.*
[m] Heb. *duabus tegentibus ipſa, & cuiq; duab. tegentibus ipſa.*

Caput II.

1 'QUI edixit mihi; fili hominis, conſiſte in pedes tuos, ut alloquar te.
2 Et ingreſſus eſt in me ſpiritus cùm alloqueretur me, qui ſtatuit me ſuper pedes meos; ut audirem eum qui ſermocinaturus erat mecum.
3 'Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego te ad filios Iſraëlis, ad gentes rebelles quę rebellarunt contra me; qui ut majores ipſorum defecerunt a me uſque ad hunc ipſum diem:
4 Ad iſtos, inquam, filios obduratos vultu, & [a] obfirmatos animo ego mitto te: ut' indicas eis, ſic ait Dominus Jehova,
5 Jam ipſos, ſive audiant ſive deſiſtant, ipſos *inquam* domum [b] rebellem eſſe: & ' ſciant Prophetam eſſe in medio ipſorum.
6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab iſtis & a verbis iſtorum ne timeto, quòd refractarii & ' ſpinei ſint in te, & apud ſcorpiones habites: a verbis eorum ne timeto, & a facie eorum ne conſternator, quòd domus rebellis ſint:
7 Sed eloquere verba mea ipſis, ſive audiāt, ſive deſiſtant, eos rebelles eſſe.
8 'Tu verò, fili hominis, auſculta quod ego edico tibi, ne eſto [c] rebellis ut domus rebellis iſta: dilata os tuum, & comede quod ego daturus ſum tibi.
9 Tum aſpexi quòd ecce manus emiſſa eſt ad me, ecce autem in ea' volumen libri:
10 Quod explicavit coram me, erat q; ' ſcriptū a fronte & a tergo: & ſcriptura in eo erat lamentationum, lugubriſque carminis, & væ.
11 Edixit igitur mihi, fili hominis, [d] quod preſens eſt comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Iſraëlis.
12 Itaque' aperui os meum, cùm daret mihi comedendum volumen illud,
13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum cibato, & viſcera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.
14 'Deinde edixit mihi, fili hominis, age, ſecede domum Iſraëlis, ut alloquaris verbis meis ipſos.
15 Non enim ad populum, [e] ignoti ſermonis & ' impeditæ linguæ mitteris, *ſed* ad domum Iſraëlis.
16 Non ad populos multos ignoti ſermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nónne ſi ad eos mitterem te, ipſi ' auſcultarent tibi?
17 Attamen domus Iſraëlis non volent auſcultare tibi, cùm nolint auſcultare mihi; nam tota domus Iſraëlis [f] obfirmata fronte & duro corde ſunt.
18 Ecce' reddo faciem tuam obfirmatam adverſus faciem eorum, & frontem tuam obfirmatam adverſus frontem eorum:
19 'Similem lapidi perdiuturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto iſtos, neque conſternator a facie eorum, quòd domus rebellis ſint.
20 'Cùm itaq; edixiſſet mihi, fili hominis, omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo, & auribus tuis audi,
21 Et abi, proficiſcere ad multitudinem iſtam deportatam, ad [g] populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, ſic ait Dominus Jehova, ſive audiant ſive deſiſtant:
22 'Tum ſuſtulit me ſpiritus, & audivi poſt me ſonum concuſſionis magnæ, ' Benedictæ gloriæ Jehovæ, e loco ipſius:
23 'Et ſonum alarum illorum' animalium [h] contingentium alterius alteram, ſonumque 'rotarum e regione illorum, id q; ſonum concuſſionis magnæ.
24 Cum q; ſpiritus tollens me aſſumpſiſſet me; abibam' amarulētus eſtu ſpiritus mei, quāvis' manus Jehovæ ſuper me prævaleret.
25 Itaque veni ad multitudinem deportatam 'ad Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut 'deſiderem ubi habitabant illi: & deſedi illic ſeptem dies 'obſtupeſcens [i] inter illos.

[a] Heb. *duros faciei, & fortes cordis.*
[b] Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*
[c] Heb. *rebellionis.*
[d] Heb. *quod invenis.*
[e] Heb. *profundorū labii, & graviū linguæ: ut verſ. ſeq.*
[f] Heb. *fortes frontis, & duri cordis.*
[g] Heb. *filios populi tui.*
[h] Heb. *oſculantium mulieris ſororē ſuam.*
[i] Heb. *in medio illorum.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Cùm fuisset] *Hæc duo capita simul conjungenda esse & secundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam in inscriptione communi conjunguntur, his trib. versib. deinde verò visio exponitur, toto hoc capite: & vocatio ad functionem propheticam, capite seq. è quib. visio memoratur in inscriptione vers. 1. verbum verò vocationis eventúsque, vers. 2. & 3. Hac inscriptione porrò proponuntur tempus, loci forma, argumentum, persona, denique circumstantiæ ad perspicuam rei narrationem necessariæ, quas quia lectores periti facilè observare possunt, eas tantùm immorabimur quæ obscuritatis speciem habent.* Trigesimo anno] *nimirum à tricesimo octavo anno Joschijæ, quo lex inventa fuit fœdus renovatum cum Deo, & cultus instauratus: quorum beneficiorum solennis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis suppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promissione factâ Abrahamo, a Jitzchako nato, ab exitu ex Ægypto, a regno Israëlitarum diviso, & similibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquius, quam ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilæi annum fuisse minimè probamus omnium, quia Jubilæi anni computandi sunt ab eo anno quo populus missus est in possessionem terræ, Levit. 25. Annus verò ab hoc trigesimus, id est, decimus octavus Joschijæ plurimum a justo & legitimo Jubilæi tempore abfuit: ut videre est, si rationem temporum justam subduxeris.* Fluvium Cebar.] *sive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejusdem nominis.* Apertis cœlis] *vide in vers. 4. humanitus dictum.* Visiones Dei] *id est, a Deo oblatas hoc capite.* 2 Qui quintus] *his autem quinq; si undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Joschijæ: assurget numerus triginta annorum, positis præcedente vers.* 3 Verbum] *quod habetur capite 2. usq; ad vers. 20.* Terra Chald.] *Mesopotamia Chaldææ parte.* Manus Jehovæ] *id est, spiritus, a quo sublatus est, & invitus quodammodo raptus ad functionem suam, inf. 2. 22. & seq.* 4 Vidi ergo] *primæ partis hujus prophetiæ, id est, visionis comprehensæ toto hoc capite (ut diximus in vers. 1.) finis est, adumbratio gloriæ Dei in Christo, ut ipse Propheta interpretatur vers. 28. ad confirmationem Prophetæ, & fidem prophetiarum sequentium. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jesum Christum spiritu æterno suo cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt administrare, adeoq; ministerium Angelorum spiritu suo & potente verbo adhibere ad res hasce inferiores regendas arbitratu suo. Sunt itaque in visione hac membra tria: primum est descriptio administrorum Dei, id est, angelorum, usque ad ver. 15. secundũ, descriptio administrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei usq; ad ver. 22. tertiũ est gloriæ Christi in cœlis figuratio, ad finem usq;.* Vētus turb.] *tanquã præcursor gloriæ & majestatis Dei: vide Ijobi 38. 1. Est autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaq; Propheta per voluntatem Dei hoc vento impellente dissiluisse & diffugisse nubes, ut cœlum nitens & res e cœlo aperto ostensas liberè prospectaret.* Nubē magnam] *aspectabile signũ præsentiæ Dei, qui sine nube & obscuritate ab infirmis hominibus videri non potest.* Ignem se se] *id est, indesinenter coruscantem tanquam fulgetrũ, qua specie Deus ferè exhibet majestatis suæ documenta: Exod. 19. Chabakkuk 3. 4. & alibi.* Quem splendor circ.] *id est, splendẽtem circumquaq; & radiantem, velut sol; non autem subinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt.* E medio ejus] *id est, quæ intra illud splendentis ignis spatium continebantur, nimirum animalia sive angeli, de quibus posteà; micabant supra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardentissimæ, ut exponitur vers. 13. Hæc autem propterea in hunc vers. inserunt Propheta, quia una opera totum colorem explicare visum est rerum cœlestium, tanquam accensarum ad obsequium promptissimum & studiosissimum majestatis Dei.* Vividissimum] *Hebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penes doctos judicium esto. Nos ex vers. 27. hujus capitis, & 8. 2. statuimus vocem esse compositam e duob. Hebraicis vocabulis, quibus significantur prunæ ardentissimæ & quasi festinantissimæ ad consumendam aut inflammandam materiam objectam, cujusmodi prunæ aliis longè sunt rubicundiores. Atque hoc etiam respectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeschahh. 6. 2. & 6.* 5 Nā e medio] *exegesis proximè præcedentis dicti de angelis, quorum colorem modo perstrinxerat.* Quatuor] *ut qui administratione in quatuor orbis partes, id est, in universum orbem ex Dei mandato perfungantur.* Animalium] *id est, angelorum, qui adumbrabantur animalium specie, inf. 10. 15. & 20.* Aspectus] *quod ad corporis staturam attinet: videlicet exceptis reb. illis singularibus, quæ aut adjectæ, aut variæ ab hominis forma dicuntur fuisse, quinq; versibus sequent.* Similitudo, homin.] *id est, erecta, rationem & intelligentiam præ se ferens; atq; ad rationis usum & officium accommoda: quod in reb. aspectabilibus solius hominis est proprium.* 6 Quaterni vultus] *quib. figurabatur omnimoda aptitudo ad jussa Dei nullo negotio capessenda in omnes partes: ut vers. 5.* Alæ] *celeritatis indices.* 7 Pedes] *ut erat est hominis: sup. ver. 5. nam Hebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt, sæpe dochicè.* Similis erat plantæ] *id est, rotundi, ut in omnes partes sine conversatione ire possent (quod pes humanus non potest) & solida firmáq;, ut est ungula vitulina: nam cætera ferè calceari solent vitulo veteri no genere.* Quibus scin.] *id est, tanta agilitate conficiebant iter & ol sequebantur Deo ut scintillare ipsorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas scrides in administratione sua contraherent, sed purè agentes manerent purissimi, & puritate præ lucerent rebus creatis omnib.* 8 Manus] *quibus ministrant voluntati Dei in omnes partes, ut vers. 5.* Faciesq;] *id est, in omnes partes sine conversatione sui respiciebant, ibant, & operabantur omnia.* 9 Cōjunctæ] *id est, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnib. locis spectabant, præstabantque, & ad ea præstanda proficiscebantur.* Non divertebant] *id est, ad omnes partes videndas, obeundasq; omnib. numeris parati erant: nihil adversum erat ab ipsis, sed omnia exposita cùm in omneis partes vultus corũ vertisscerent, essentq; illis anteriora omnia.* 10 Cum similitudine] *ut missas faciamus tàm multas multorum interpretationes, sententia nostra est hæc: hoc vers. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus: itaq; angelos ex hoc vers. definiri posse hoc modo: spiritus esse intelligentes ut homo est, potentes ut leo, ministratorios ut bos, & celeres ut aquila, atq; adeò res alias creatas suis proprietatibus istis longo intervallo superare: sic Apocalyp. 4. 7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus satis constat. &*

nos diximus ſup. in verſ.5. leonis vim paſſim ſcriptura prædicat, bovis miniſterium laudant Moſche & Schelomo, Deut.33.17. & Proverb.14.4. pernicitatem denique aquilæ Phyſici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in ſuis fabulis appellantes. Hunc genuinum eſſe hujus loci ſenſum animadverſuros eſſe confidimus qui propiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam ſequitur ἰδέα ipſorum, trib. verſib. & actionum forma, verſ.14. 11 Et facies] *id eſt, ora ipſorum & alæ converſæ erant ad Deum: ut ſignificetur angelos tanquam erectis capitib. obſervare nutum Dei, & alas ſuas volatúmque, id eſt, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide inf. in verſu.24.* Binis tegentib.] *vide cauſam Jeſchahh.6.2. Hoc autem loco nō additur tertius alarū ordo qui habetur Jeſchahh.6.2. & Apocalyp.4. quia angeli in hac viſione non dicuntur circunſtare Deum, ut illic; ſed eſſe ſub expanſo, inf. verſ.22. ac proinde in rerum inferiorum adminiſtratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelis præſtitit in illis locis, hic facit expanſum interjectum angelis & ſolio Dei.* 12 Ita] *id eſt, ea diſpoſitione, erectis ad Deum capitib. aliiſque, & obvelato corpore; ut inciperent, pergerent, & deſiſterent omnino ex nutu Dei.* Spiritus ipſe] *numinum Dei, quo authore & duce angeli exequuntur omnia: ſic infrà verſ.20.* Non divertentes] *id eſt, hoc ipſum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento averſi quin mandata Dei conficerent expeditiſſimè.* 13 Quorundam] *vide ſup. in verſ.4.* Tædarum] *quarum non tantùm materia ardet, ſed flamma diffunditur: ſic dicuntur angeli non tantùm ardere ipſi, ſed etiam res proximas luce ſua perluſtrare [ſplendidiſſimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruſcare: his etenim modis & ipſi inter ſe accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in ſe ſcintillis gloriæ Dei, quas habent ad miniſterium documentúmque bonorum, ac improborum exitium.* Continenter ibat] *id eſt, nunquam quieſcebat, erat in perpetuo motu.* 14 Excurrebant] *id eſt, obibant functiones ſuas expeditiſſimè.* Revertebantur] *etſi minimè divertebant, cùm facies ipſorum in omnes partes ſpectarent, ſup. verſ.9.* 15 Cùm autem reſp.] *ſecundum membrum viſionis, ut dictum eſt in verſ.4. in quo primum rotarum conſtitutio, verſib.4. deinde converſatio & agitatio exponitur, tribus.* Rota] *figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum converſionibus & mutationibus infeſtarum.* Prope ſingula] *id eſt, expoſitæ angelorum adminiſtrationi, tanquam ad pedes ipſorum.* 16 Aſpectus] *id eſt, color & forma.* Opera earum] *id eſt, operoſum artificium, quod deinceps exponitur.* Berylli thal.] *id eſt, marini, cærulei: quo ſignificatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maris, fluxáque conſtitutio.* Ac ſi eſſet] *id eſt, quaſi ſphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur ſine alia converſione, quæ moram fuiſſet allatura: quod ſequens verſ. apertè docet.* 18 Et aſpidibus] *id eſt, rotæ erant ampliſſimæ, adeò ut mihi reſpicienti eſſet mirifica & formidabilis earum converſatio.* Oculis] *id eſt, infinita Dei providentia, qui totus ubique eſt oculus, ut Auguſtinus loquitur: ſic Zecarjæ 3.9. & 4.10.* 19 Euntibus] *id eſt, agebantur omnino cœleſti nutu. Nam cùm angeli adventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis, ſequebantur illæ; cùm ſuperſedebant, ſtabant illæ; cùm quaſi relato gradu efferebantur ad Deum ut mandata nova acciperent, ſimiliter rotæ ſiſtebantur Deo per angelorum miniſterium: ita ſignificatur nihil fieri, nihilque omitti niſi ex authoritate Dei, & angelorum ipſius adminiſtratione.* Attollebant ſe] *id eſt, angelos velut ſequebantur deſinentes a converſatione ſua, donec præcepiſſet Deus angelis, & ipſis per ſpiritum ſuum, ſeq. verſu.* 20 Animalium] *id eſt, quò agebantur animalia: unus enim ſpiritus Dei operatur omnia in omnibus.* 21 Euntibus illis] *anacephalæoſis duorum præcedentium verſuum, Iechezkeli frequens: ut Joan.1.2.* 22 Similitudo autem] *tertia pars viſionis de gloria Chriſti, quæ oſtenditur primùm a loco, hoc verſ. deinde ab affectis, trib. ſequentibus, tertiò ab officio & authoritate, verſ.26. poſtremò a perſonæ ipſius gloria, duob. ultimis.* Aſpectus cry.] *id eſt, pellucidus erat, ſive διαφανὴς & nitens: unde tum ipſe omnia inferiora proſpectabat, tum Angeli & res omnes creatæ ſuo modulo majeſtatem ejus gloriámque poterant contemplari.* 23 Ita ut] *vide ſup. verſ.11.* 24 Aquarum multar.] *id eſt, vehementiſſimum: congeries ſimilium faciens ad amplificationem.* Sonum omnipot.] *id eſt, tonitru: ſic inf.10.5.* Conflictus proc.] *vide Jirm.11.16. de hac voce.* Remiſerunt] *id eſt, erectas quidem tenuerunt cœlum verſus, ſup.11. & 23 ſed non paſſas & ad volandum compoſitas.* 25 Fuitq; ſonus] *prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam, ut diligenter intenderet, fideliter acciperet, ſanctéque obſequeretur mandato Dei, quod ipſi datum eſt per Chriſtum.* 26 Supernè autem] *deſcriptio perſonæ Chriſti, ut diximus in verſ.22. ad cujus obſervationem Propheta excitatus eſt ſono illo cujus meminit præcedente verſ. & repentino angelorum ſilentio.* Similis aſpect.] *id eſt, coloris cœleſtis thronus glorioſiſſimus.* Quaſi aſpectus hom.] *id eſt, Chriſti Dei & hominis redemptoris noſtri.* 27 Quaſi aſpectum] *exegeſis vocis proximè præcedentis: vivid ſſimus color, inquit, non tantùm is intelligendus eſt qui videtur in communi igne; ſed is qui in intimis fornacibus eſt ardentiſſimus: non quidem flavescens, ut ignis ille ſplendens cujus meminit ſequente membro: ſed rubens & rutilus. vide ſup. verſ.4. Itaque Chriſtus totus quidem ignis eſſe dicitur, ſed qua parte ad res creatas vergit & ſe cum illis communicat, quaſi deferveſcere: quia ſic ipſi viſum eſt infirmitati & tenuitati rerum creatarum omnium conſulere, quas alioqui tantus ignis momento conſumeret. Lucem enim habitat inacceſſum, ac proinde ejus majeſtatem nemo videt hominum, neque videre poteſt, 1.Timoth.6.16.* 28 Qualis eſt aſpect.] *id eſt, non tantùm ignis eſt & ſplendet circumquaq; igne ſuo; ſed ſplendorem illum ſuum floridis & jucundis velut coloribus aſpergit ad afficiendum res creatas amplius reverentia ſui: ſic Apocalyp.4.3.* Procidi] *non modò humiliter adorans, ut Levit.9.24. & alibi paſſim, ſed etiā perculſus præſente gloria & majeſtate Dei: ut Daniel.8.17 ſic comparatur tranſitus ad narrationem ſequentē.*

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] *Hoc capite (quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus ſup.1.1.) docentur duo: vocatio Prophetæ ad functionem propheticam, uſque ad verſ.20. & narratio eventus ad finem uſque capitis. Vocationi autem præcedit quedam confirmatio Prophetæ duob. primis verſib. verbo & ſpiritus, eò quod viſione perculſus & proſtratus eſſet, ut dictum eſt proximè præcedente verſu.* 3 Dixit igitur] *hujus vocationis ad functionē prophetica membra ſunt tria: primum eſt propoſitio nuda vocationis, uſque ad verſ.8. ſecundum, typus, uſque ad verſ.14. tertium, confirmatio vocationis & typi, inde ad 20. Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione: ne fortè ob, iceret Propheta duritiem Iſraëlitarum, ac propterea ſe a functione mandata excuſaret.* 4 Indicas eis] *id eſt, prolo quare verbis meis.* 5 Sciant] *ac proinde eventantur*

cantur rebellionis & pervicaciæ ſuæ: quod alterum eſt opus prophetiæ, ut Evãgelii, 2. Corinth. 2. 16. 6 Spinei] *id eſt, non tantùm refragantur bono, verùm etiam tanquam ſpinus ſunt accedentibus noxii, tum apertè, quod hæc ſimilitudo oſtendit; tum etiam doloſè & clàm, quod ſequẽte ſimilitudine deſignatur.* 8 Tu verò] *typus, ut diximus in verſ. 3.* 9 Volumen libri] *quo ſignificatur donum prophetiæ Iechezkeli infundendum, & quaſi vorandum avidè ab ipſo, poſtpoſitis rationibus & conſiliis omnibus carnis & ſanguinis, ut Apoſtolus loquitur Galat. 1. 16.* 10 Scriptum a fronte] *id eſt, omnibus ex partibus confertum maledictionum & lugubrium malorum contra Iſraëlitas & alios argumentis: hæc enim eſt ferè ſumma prophetiæ uſque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id eſt, accepi argumentum, & hauſi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene ſe geſſit Iechezkel, ſed accepto dono per infirmitatem poſtea vocationem indignatur, ſub finem capitis.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in verſ. 3.* 15 Impeditæ linguæ] *id eſt, in qua intelligẽda impeditus ſis, & illi in intelligẽda tua: ut exegeſis docet ſeq. verſ.* 16 Auſcultarent] *videlicet potiùs quàm Iſraëlitæ: dictum κατὰ τι, ad exaggerandum obſtirmationem Judæorum.* 18 Reddo] *id eſt, confirmo te ipſum ad perfungendum, velint nolint, functione tua: ſynecdoche.* 19 Similem lapidi] ἐμφασία promiſſionis per comparationem vehementiſſimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm. 17. 1. 20 Cùm itaq;] *tranſitio ad narrationem, de qua diximus in verſ. 1. per ſummam antegreſſe vocationis repetitionẽ, duob. verſibus.* 22 Tum ſuſtulit] *narratio hæc exponit duo: quid fecerit ſpiritus Dei, videndumq; & audiendum exhibuerit Prophetæ ad confirmandum eum de vocatione ipſius, duob. verſib. & quid viciſſim Propheta, duob. ultimis.* Benedictæ] *id eſt, Chriſti ſedentis in gloria, quam deſcripſit ſup. 1. 22. & ſequentib.* 23 Et ſonum] *id eſt, acclamationem & applauſum rerum omnium cæleſtium & terreſtrium ad vocem Chriſti, qui Deus eſt benedictus in ſempiterna ſecula.* Animalium] *de quibus ſup. 1. 5. & ſeq.* 24 Amarulentus] *id eſt, acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ.* Manus Jehovæ] *id eſt, vis divina ſpiritus: ut ſup. 1. 3. & inf. 3. 7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita diſtinguimus adducti locorum geographicorum comparatione. Eſt enim Abib judicio noſtro tractus Meſopotamiæ a monte Maſio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem ſive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis ſuperior tractus compoſitè Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene; quaſi ἀκραι ἐξ ὕδων dixeris. Regionem verò quæ ad fluviorum ripam eſt, propter aggeſtas moles appellari Tel Hhebræis, id eſt, Choma ſive aggeſtum tractum, nemo Grammaticus dubitaverit.* Deſiderem] *otioſus & ceſſans ab imperata functione, donúmque acceptum diſſimulans.* Obſtupeſcens] *id eſt, abreptus in ſtuporem & admirationem tam inſperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in populares meos.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officúmque explicat adhibitis promiſſionibus & minis: deinde ſigno eodem repetito confirmans Prophetam, verbo ſuo metum ipſius amovet, & mandato novo ejus vocationem ſancit.

1 'FUIT autem [a] exactis ſeptem diebus; ut eſſet verbum Jehovæ ad me, dicendo:

2 Fili hominis, 'ſpeculatorem diſpoſui te domui Iiſraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; moriturus es; ſi non admonueris eum, neq; alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbiſſima ſerves eum: ipſe improbus propter iniquitatem ſuam morietur, ſed ſanguinem ejus e manu tua 'repoſcam.

4 Tu verò cùm admonueris improbum, ſi non reverſus fuerit ab improbitate ſua, & a via ſua peſſima; ipſe propter iniquitatem ſuam morietur, & tu animam tuam 'eripueris.

5 Sin autem averſus juſtus a juſtitia ſua fecerit iniquitatem, 'me diſponẽte offendiculum coram eo ipſe morietur: cùm non admoneris eum, propter peccatum ſuum morietur, neque [c] commemorabitur tota juſtitia ejus quam fecerit, ſed ſanguinẽ ejus e manu tua repoſcam.

6 Tu verò cùm admoneris juſtum ut non peccet juſtus, ſi ipſe non peccet; [d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.

7 'Deinde fuit ſuper me ibi 'manus Jehovæ, & edixit mihi; ſurge egredere in iſtam convallem, & ibi alloquar te.

8 Itaque ſurgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ ſtabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam. *Suprà 1.*

9 Sed ingreſſus in me ſpiritus fecit ut conſiſterem in pedes meos; & alloquutus me 'edixit mihi, ingredere, includ te intra domum tuam.

10 'Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut 'non prodeas in medium eorum.

11 Scilicet ſinerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmuteſcas ita [e] ut te non præſtes illis virum corripientem; quia domus rebellis ſunt:

12 Imò alloquendo te 'aperiam os tuum 'ut indicas eis, ſic ait Dominus Jehova: ('qui auditurus eſt audiat, & qui deſtiturus deſiſtat) 'ipſos domum rebellem eſſe.

[a] Heb. *a fine ſeptem dierum.*

[b] Heb. *moriendo.*

[c] Heb. *commemorabũtur juſtitiæ.*

[d] Heb. *vivendo.*

[e] Heb. *ut nõ ſis illis in virum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita diſtinguimus, quia viſum eſt ſeptemdiale intervallũ hac ratione denotare, etſi alioqui cũ præcedente ſimili eſt argumẽto: a ſequẽte verò capite (quod tamen continuatum fuiſſe eodẽ tempore minimè dubitamus): ideò diſtinguimus, quòd argumẽto diverſum eſt. Hîc enim vocatio quã Propheta refugerat, deintegro mandatur atq; confirmatur; ſequens verò materiã prophetiarum ingreditur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unum, repetitio vocationis præcedentis adjunctis minis & promiſſionibus. 6. primis verſib. alterum, confirmatio & confutatio, 6 alterus.* 2 Speculatorem] *id eſt, Prophetam, ut Jeſchaiah 52. 8. & 57. 2. & Jirm. 6. 17. Continet autem hæc repetitio, primùm propoſitionẽ mandati, hoc*

verſ.

vers. deinde explicationem officii tum erga improbos ut resipiscere, tum erga justos ut perstare doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Propheta desinat subterfugere. 3 Repoſcam] *ut Gen. 9. 5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Timoth. 4. 16.* 5 Me disponente] *id est, justissima & providentissima administratione mea efficiente, ut convertatur contra ipsum iniquitas sua, & ea ipsa velut offendiculo posito corruat: sic Psal. 94. 23.* 7 Deinde] *altera pars, ut diximus in vers. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato signo, duobus versibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut suprà 2. 24.* 9 Edixit mihi] *per ironiam: quo etiam modo accipiendi sunt duo seq. vers. Etsi hæc verba per ἀποσιώπησιν hoc quoque modo exponi possent, tène ingredi & includere te ipsum domi tuæ, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi?* 10 Tibi ergo] *id est, siquidem ita se res habet, planè oportet te popularium tuorum miserrimum mancipium esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id est, non audeas hiscere & pronuntiare coram illis verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id est, quamvis refugientem comparabo te ad proloquendum sermonem meum.* Ut indicas] *vide suprà 2. 4.* Qui auditurus est] *id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facito officium tuum: penes me verò esto electio judiciumq; eorum qui audituri & qui non audituri sunt: ut suprà 2. 5. & 21.* Ipsos domum] *propositio summa μεταβατικὴ ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

Caput IIII.

Deus Prophetam typis & sermonibus instruit quibus totum populum de obsidione arctissima Jerusalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame sævissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Israëlem.

1 'TU ergo fili hominis, accipe tibi [a] tabulam quam [b] proponas tibi; & sculpito in ea civitatem, Jerusalaima:
2 [c] Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.
3 Deinde tu accipe tibi [d] sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te [e] & civitatem ipsam: & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum [f] domui Israëlis.
4 [g] Tu autem [h] incumbe lateri tuo sinistro, & apponito iniquitatem domus Israëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei ferens iniquitatem illorum.
5 Ego autem [i] do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, trecentos nonaginta dies; quibus [k] feres iniquitatem domus Israëlis.
6 [l] Cumque absolveris [m] eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatẽ domus Jehudæ (quadraginta dies [n] diem unumquemq; pro anno do tibi)
7 Ad obsidionem Jerusalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & [o] prophetans contra ea.
8 [p] Ecce autem impono tibi funes, [q] ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuæ.
9 [r] Tu itaque accipe tibi [s] triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illũ.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti [t] siclorum in diem quemque esto; [u] de tempore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas mensura bibito, [x] sextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem [y] hordei quam comedes, ipsam [z] stercoribus excrementi humani [aa] parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Israëlitæ cibum suum immundum; [bb] propter gentes quò depellam ipsos.
14 Cum autem dicerem, [cc] Aha Domine Jehova, ecce [dd] anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro [ee] abominanda:
15 [ff] Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum [gg] baculum panis Jerusalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum solicitudine; & aquas mensura ac cũ stupore bibent:
17 Vt defecti pane & aqua, obstupescant [hh] singuli atque contabescant in iniquitate sua.

[a] Heb. *laterem, id est, tabulam planam instar lateris & æqua superficie: sic* Exod. 24. 10
[b] Heb. *& inter civitatem.*
[e] Heb. *placẽtato: ut ita dicamus.*
[f] Heb. *abominationis.*
[g] Heb. *eos: syllepsis.*
[h] Heb. *diem pro anno, diem pro anno.*
[hh] Heb. *vir & frater ejus.*

Caput V.

1 'POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *simulem* novaculæ tonsoriæ accipe illum tibi, & [a] traducito super caput tuum & per barbam tuam: [b] sumensq; tibi stateram *justi* ponderis, divide ista.
2 Tertiam partem [c] igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alterum tertiam percutito gladio [d] circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam [e] gladio exerto persequar istos.
3 Attamen excipito inde [f] paucos numero, & [g] ligato eos in alis tuis:
4 Et quibus adhuc accipiens [h] projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde [i] prodibit ignis in totam domum Israëlis.
5 [k] Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jerusalaimorum quam [l] in medio Gentium posueram; & cui circundederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipsæ, & statuta mea plus quàm regiones quæ circumstant eam: nam jura mea

[a] Heb. *gladiũ exeram post istos: sic vers. 12.*

ſpreverunt, & in ipſis ſtatutis meis, non ambulaverunt,

7 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circunſtant vos in ſtatutis meis non ambulatis, & jura mea non facitis; ac ne quidem ſecundum' jura gentium quæ circunſtãt vos facitis:

8 Idcirco ſic ait Dominus Jehova ecce me, invaſurus ſum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipſarum Gentium:

9 Facturus enim ſum in te id quod non feci, & cujuſmodi non ſum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.

10 Idcirco 'patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres ſuos; & exercens in te judicia diſpergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.

11 'Idcirco *ne* vivam ego, dictum domini Jehovæ, niſi eò quòd ſanctuarium meum impuraſti omnibus deteſtationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam 'ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.

12 'Tertia tui peſte morientur & fame conſumentur in medio tui; tertia autẽ altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventũ diſpergam, & exerto gladio perſequar eos.

13 Ita conſummabitur ira mea, & collocans æſtum meum in eis ' conſolabor me: experienturq; me Jehovã eloquutum eſſe zelo meo, quando conſummabo æſtum meum in ipſis,

14 Et diſponam te in vaſtitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circunſtant te in oculis omnis tranſeuntis:

15 'Et erit opprobrium convitiumq; eruditioni & ſtupori Gentibus quæ circunſtant te; cùm exercuero in te judicia ira, æſtuq;, & correptionibus [b] æſtuantibus; ego Jehova eloquutus ſum:

16 Cùm immiſero ſagittas famis peſſimas in eos & [c] exitiales, quas immittam ad perdendũ vos: & famem colligens contra vos fregero vobis' baculum panis:

17 Cùm immiſero contra vos famem, 'beſtiamq; malam, quæ orbabunt te: peſtiſq; & [d] cædes pervaſerit te, deniq; 'gladium immiſero in te; ego Jehova eloquutus ſum.

[b] Heb. *æſtuã.*

[c] Heb. *quæ ſint ea ſitio.*

[d] Heb. *ſanguis.*

ANNOTATIO IN CAP. IIII.

1 Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifeſtò docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5.5. & ſeq. Quamobrem cùm prophetia una ſit, ea inter ſe viſum eſt adunare. Docentur autem hac prophetia ſummatim tria: obſidio & fames Jeruſchalaimorum, hoc capite; & plenum excidium totius populi, capite ſeq. In deſcriptione autem famis & obſidionis, quæ ſit propheticis typis, duplex figura eſt: una, validiſſimæ obſidionis quam Jeruſchalaimis prænuntiat Deus, oſtẽ verſib. altera, famis graviſſimæ atq; ſæviſſimæ, verſib. reliquis: in quarum priore Propheta agit perſonam Dei tum obſidentis per Chaldæos & affligentis Jeruſchalaima, verſib. 3. tum peccatorum rationem juſtam cum populo ſuo ineuntis ad aſſerendam juſtitiam ſuam, 4. ſequentib. in poſteriore verò repræſentat populum ex illa fame laborantem. Summa eſt, Deum toti ſuo populo Iſraëli, & Jehudæ propter diuturnas offenſiones iratum acerbiſſimè exponere eum hoſtibus, fami, gladioq;, & ipſam Metropolim ſedem cultus Dei & regni (cujus ſpe captivi ipſi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem ſibi fore cogitabant receptus locum) a ſe abjicere, ne Iſraëlitis aut Judæis perfugium eſſe poſſit.* Tabulam] *figuram totius regni Davidis: in cujus medio regia Jeruſchalaimorum ſita erit; ac proinde jubetur inſculpere in ea tum ipſa civitas, hoc verſ. tum obſidionis ratio, 2. verſibus ſequent.* Proponas] *ſicut exponitur infrà verſ. 3.* 2 Et diſponens] *id eſt, inſculpens tabulæ, ut modò diximus, & figuram obſidionis arctiſſimæ ſtatuens in ambitu Jeruſchalaimorum: nam totus hic verſ. pertinet ad ſcalpturam tabulæ.* 3 Sartaginem] *ponendam videlicet ex adverſo tabulæ, ut eo ſigno teſtaretur Deus tanquam muro ferreo odium ſuum ferreum & obſidionem duriſſimam urbis, qua everſa omnem fiduciam & gloriationem toti Iſraëli præcidit Deus.* Domui Iſraëlis] *id eſt, ut hoc ſigno teſtatum facias non tantùm iis qui ſuperſunt in Judæa, ſed etiam his apud quos verſaris Judæis & Iſraëlitis omnibus deportatis, utcunq; ipſos Pſeudoprophetæ inani ſpe alant, me ipſis eſſe infenſiſſimum, inexorabilemq;, & reſtitutionis ſpem quam ſibi proponunt adimere.* 4 Tu autem] *ætiologia typica obſidionis nunc demum oſtenditur, nimirum peccatorum antè cõmiſſorũ ratio; qua ſubducta Deus ſe Iſraëlitarum reliquias e terra perditurum eſſe denũtiat: itaq; dies typicos imperatos Prophetæ numerat de numero annorum quib. Iſraëlitas & Judæos expectavit patienter Deus, ferens & obſervans peccata ipſorum, quaſi ad deditionem & reſipiſcentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq; præſentiſſimam obfirmata illa obſidione interminatus eſt Deus præcedente verſ. Sunt autem (ut in univerſum dicamus) hi numeri incipiendi a defectione poſtrema utriuſque populi, & terminandi poſtrema deportatione quæ per Nebuzar-adanem effecta eſt, Firme. 52.30. Nam etſi præcedentibus peccatis multis graviſſimè fuerat & ſapiſſimè provocatus Deus; tamen eo illuſtrius explicat fidem & veritatem ſuam, quòd ſuperiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino retinet, eorumq; duntaxat rationem init quæ a tempore poſtremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps ſuis locis commonſtrabimus.* Incumbe] *id eſt, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me ſignificato adhibita tabula, ſartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipſos propter peccata ipſorum, quæ obſervavit & penes ſe numerata habuit, ſed iniquitatem ipſorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & ſpem ſalutis liberationiſque præriperet.* 5 Do tibi] *id eſt, indico, & indicare jubeo ſignis a me datis.* Trecentos nonaginta] *hi numeri (ut antè diximus) a poſtrema Iſraëlitarum defectione incipit, poſtremaq; deportatione populi terminatur. Poſtremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum eſt quàm ex poſtremi fœderis tempore, cùm primùm illud Iſraëlitarum culpa fuit irritum. Quòd ſi poſtremum fœdus ex ſcriptura recordabimur, inveniemus illud fuiſſe poſtremò a Iſraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone conſecratum eſt & Dei majeſtate præſente confirmatum. Atque hoc quidem in fœdere annis aliquot Iſraëlitæ conſliterunt, nimirum uſque dum ſeneſcens Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11.4. quo exemplo Iſraëlitæ traducti primùm a*

Deo

Deo defecerunt in idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidis abjecerunt. Fuit autem annus istius defectionis primus, fermè vigesimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo si ex ordine tempora computes invenies ad postremæ deportationis tempus usq; intervenire an. 390. nimirū ann. 13. Schelomonis, tum ann. 78. regum quatuor sequentium, qui relati sunt in argumentum 1. Reg. item ann. 294. usque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relati sunt Reges in argumentum 2. Reg. ac postremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapsis reliquiæ totæ deportatæ sunt & Judæa planè desolata, ut diximus ex Jirm. 52. 30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipse Iechezkel nobis est interpretationis author infrà. 5. 4. ut ex loci illius interpretatione constabit evidentissimè.

Feres] *ut typus Dei misericordis, benignitate ad resipiscentiam populum revocantis, Rom. 2. 4.* 6 Cumque absolveris] *altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanserant, aut reversionis proximæ spe sustentabantur. q. d. dixerint fortasse Judæi se nihil cum his rationibus habere commune, se fretos esse redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joschijæ, ac proinde minimè metuere sibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad justum numerum perveneris illius anni quo fœdus redintegratum est, invito rationem novam, & ostendito Judæos inde ab ipso anno redintegrati fœderis defeciisse, ac potiùs in defectione sceleratissimè perstitisse: adhuc quidem expectari a me, sed idem judicium in dies sibi accersere & accumulare obstinatione sua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, tum cap. 25. evidentissimè, & confirmatur 2. Chron. 34. 33.* Eorum partem] *id est, ann. 350. quibus exactis 40. cæteri novam rationem hanc desyderabant: sic accipiendum esse ver. 9. indicat.* 7 Prophetans] *cùm hoc typo, tum verbo, in sequentibus capitibus.* 8 Ecce autem] *id est, authoritate verbi mei constringo, & virtute spiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto desistas ab institutæ obsidionis typo: sed palam signo aspectabili testatam facias firmitatem decreti mei. Inest autem his verbis præclara antithesis, respiciens ad ea quæ dicta sunt suprà. 3. 10.* Ut non vertas] *nimirum dum publicè typum hunc propheticum demonstrabis, ut diximus in ver. 4.* 9 Tu itaq;] *posterior typus repræsentans famem quam Judæi in obsidione Jerusalaimorum perpessi sunt, ut diximus in ver. 1.* Triticum] *id est, promiscuam farraginem, ut solent obsessi.* 10 Siclorum] *communium (ut opinio nostra est) pro eo quod est, esto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes sicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum est Exod. 21. 32.* De tempore in temp.] *id est, in stata tempora comparcito, ut ver. seq.* 11 Sextam] *vide Exod. 29. 40. id est, quantum ova duodecim capiunt.* 12 Hordei] *id est, farraginis illius, synecdoche.* Stercoribus excr.] *ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obsidione diuturna.* 13 Propter gentes] *id est, Chaldæos urbem obsidentes.* 14 Aha Domine] *excusatio Prophetæ a studio sanctificationis: ego, inquit, ut sacerdos tuus cavi semper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam susciperem (quod sequentibus exemplis per synecdochen ostenditur) Est autem excrementum hominis, id est oletum, impurum ex lege, Deut. 23. 9 & sequentibus. Quamobrem peto ut me hac in re excusatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari vescens impuro cibo.* Anima mea] *vide Levit. 21. & 22. de singulorum Sacerdotum puritate.* 15 Indixit mihi] *responsio Dei, qua ostendit se personæ quidem privilegium hoc irrogare; sed tamen stare sententiam ut Judæi cibum cum solicitudine maxima comedant, & oleo cogantur coquere.* 16 Baculum panis] *ut Levit. 26. 26.*

IN CAPUT V.

1 Postea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus suprà 4. 1.) hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, versib. 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem usq;.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumensq; tibi] *ut figura sit perfectissimæ exequutionis decreti Dei in singulos, & in rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirmejæ 15. 2. prout sequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id est, fame, peste, & aliis modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaserunt & maxima ex parte consumpserunt.* Circa illam] *id est, diffugientes ex illa omnes obsidionis & occupationis tempore, 2. Reg. 25. Sunt autem hæc gesta temporibus Tzidkijæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalja, & tenues illi e populo quos reliquit Neburzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ, 2. Reg. 25. 12.* Ligato eos] *id est, adhuc in terra Judææ retinendos esse docet.* 4 Projicito] *id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factum est Gedalja per Jischmahhelem occiso, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus.* Prodibit ignis] *id est, ultimo exitio consumebantur, & per Nebuzar-adanem deportati prorsus in Babyloniam; & alius in locis penitus absumpti.* 5 Sic ait] *secunda hæc pars κατὰ τοὺς typorum præcedentium, duo complectitur: præparaseveu narrativam ad sequuturam sententiam, his duobus versibus; deinde sententiæ dictionem, quasi Deus coram Judæos omnis impietatis reos condemnaret, a ver. 7. ad finem usque.* In medio] *id est, proposueram in exemplum eam gentibus omnibus, ut præluceret eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut. 4. 6.* 7 Idcirco] *sententia quam fert Dominus primùm causas per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimè generatim pronuntiat, tribus seq. quod postea specialim persequitur. ad finem usque.* Jura] *id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observant: nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum post fidem datam deficientium, 2. Reg. 24. & 25.* 10 Patres] *explicatio typi, de quo suprà 4. 9. & sequentibus. vide Deut. 28. 53, & sequent. & Lament. 4. 10.* 11 Idcirco] *ἐργασία hæc sententiæ quæ modo summatim dicta est, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver. 15. deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judæi priùs fuerant admirationi, ver. tribus ultimis.* Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali, de quo habetur lex Exod. 21. 10.* 12 Tertia tui] *explicatio typi, qui habetur principio capitis.* 13 Consolabor me] *ut Jeschahh. 1. 24. 1. 15.* Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut. 28. 37.* 16 Baculum pan.] *ut suprà 4. 16.* 17 Bestiamq; mal.] *ex lege Levit. 26. 22.*

CAPUT

Caput VI.

Propheta Dei jussu exitium terræ, idolis, & idololatris prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & pios luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 ' Et fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, ' dispone faciem tuam adversus ' montes Jisraëlis; & prophetam age adversus eos,
3 Dicens, ô montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: ' sic ait Dominus Jehova montibus, & collibus, alveis aquarum, & vallibus; ecce me, ego adducturus sum contra vos gladium, & perditurus excelsa vestra.
4 Nam desolabuntur altaria vestra, & confringentur subdiales statuæ vestræ; prosternamq; confossos vestros coram diis stercoreis vestris.
5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum ' coram diis stercoreis ipsorum; & dispergam ossa vestra circum altaria vestra:
6 In omnibus habitationibus vestris ' ipsæ civitates vastabuntur, & excelsa desolabuntur; ut vastentur & desolentur altaria vestra, confringanturque & aboleantur stercorei dii vestri, & succidantur subdiales statuæ vestræ, ac deleantur opera vestra.
7 Et cadent confossi in medio vestri, ut experiamini me esse Jehovam.
8 ' Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaserint gladio, in Gentibus; cùm dispersi fueritis in regiones,
9 Qui ex vobis evaserint ' recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: ' me fractum fuisse ab [a] animo ipsorum scortante qui recesserant a me, & ab oculis ipsorum qui scortantes [b] sequebantur stercoreos deos ipsorum, & ' fastidio erunt [c] sibi ipsis propter illa mala quæ fecerunt omnibus ' abominationibus suis:
10 Et agnoscent me esse Jehovam; non frustra eloquutum fuisse me affecturum ipsos hoc malo.
11 ' Sic ait Dominus Jehova, ' percute manu tua, & [d] plaude pede tuo, & dic eheu, ' propter omnes abominationes pessimas domus Jisraëlis: quòd gladio, fame, & peste casuri sint.
12 Longinquus peste morietur, & propinquus gladio cadet, reliquus autem & obsessus fame morietur: denique consummabo æstum meum in eos.
13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm erunt confossi eorum inter deos stercoreos ipsorum, circa altaria illorum; in omni colle excelso, in omnibus cacuminibus montium, & sub omni arbore virente, ac sub omni quercu densa, ubicunq; loci posuerint odorem gratum omnibus stercoreis diis ipsorum.
14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [e] desolatissimam, magis desolatam quàm ' desertum Diblathę in omnibus habitationibus ipsorum, ita *inquam*, agnoscent me esse Jehovam.

[a] Heb. *corde: sic deinceps.*
[b] Heb. *post stercoreos.*
[c] Heb. *faciei suæ.*
[d] Heb. *pavi.*
[e] Heb. *desolationem.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod post superiores typos concionem q. Propheta divinitus promulgavit ad ampliorem illorum interpretationem) partes in universum tres sunt: prima qua Deus toti Jisraëlis habitationi exitium denuntiat idololatriæ nomine, usq; ad versum 8. secunda, qua pios ad Dei flagella resipiscentes aliquos fore prænuntiat, usq; ad ver. 11. tertia, qua jam q. luctum imperat istius ruinæ indictę nomine, ad finem usque.* 2 Dispone faciem] *id est, hoc signo externo ostende quò spectet tua prophetia.* Montes Jisr.] *id est, montosam Jisraëlitarum regionem, Exod. 15. 17. & Deut. 11. 11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes sunt hæ, in sedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem propheta per prosopopœiam ad montes, colles, &c. ubi idola colebantur orationem habet: vide Jesch ahh. 57. 9. & sequen.* 5 Coram diis] *quia non servabunt eos e manu mea.* 6 Ipsæ civitates] *q. d. fundum ipsum & solum everram, ut superstantia corruant: pro eo quod est, omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promissio; ut diximus in vers. 1.* 9 Me fractum fuisse] *id est, me qui in promissis sum constantissimus, invitum planè adductum esse ipsorum perfidia ut refringeretur cursus misericordiæ meæ.* Fastidio erunt] *detestantes ex animo vitam anteactam suam, & tristitia affecti secundum Deum ad resipiscentiam & salutem: ut loquitur Apostolus, 2. Corinth. 7. 9. & sequent.* Abominationibus] *id est, abominandis & damnatis idolis suis.* 11 Sic ait] *tertia pars, qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæis impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1.* Percute manu tua] *præ dolore, cujus signum est hic complosio manuum: ut Num. 24. 10. quemadmodum etiam alibi lætitię, Psal. 98. 8. & infrà 25. 6. Nam duo hæc signa, alias, hujusmodi, media sunt quodammodo, & modò ad lætitiam, modò ad dolorem spectantia.* Propter] *id est, duabus de causis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Desertum Dibl.] *situm in regione Moabitarum, horriditate notabile, quò Jisraël. e transiverunt cùm Cenahhanæā primùm essent ingressuri. unde dictū est oppidū Diblathajima Num. 33. 46. & Jerem. 48. 22. ad fines immanis illius deserti, quod innuit Mosche Deu. 8. 15.*

Caput VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, pestem, sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium, neq; in Deo gratiam inventuri sint: ac propterea typo finis adhibito ipsos partim mactandos velut fontes, partimq; in miserrimam servitutem rapiendos dicit.

1 ' Deinde fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,
2 Heus tu fili hominis, sic indicit Dominus Jehova terræ Jisraëlis finem: advenit ipse

ipſe finis quatuor [a] oris iſtius terræ.
3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te ſecundum vias tuas, & reponam ſuper te omnes abominationes tuas.
4 Neque parcet oculus meus tibi, neque utar clementia: ſed ['] vias tuas ſuper te reponam, & abominationes tuæ ['] in medio tui erunt, ut experiamini me eſſe Jehovam.
5 ['] Sic ait Dominus Jehova; malum, ['] unicum malum ecce advenit.
6 ['] Finis advenit, advenit ille finis, ['] evigilat ſuper te; ecce advenit *illud*.
7 Supervenit ['] matutinum illud tibi, ['] ô habitator iſtius terræ: advenit tempus illud, propinquus eſt dies ille, vexationis, ['] non autem echus montium.
8 Jam [b] cominus *ſum*, effundam æſtum meum ſuper te, & conſummans iram meam in te judicabo te ſecundum vias tuas: & reponam ſuper te omnes abominationes tuas.
9 Neque parcet oculus meus, neq; utar clementia; ſecundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam eſſe percuſſorem.
10 ['] Ecce ['] diem illum, ecce adveniens *matutinum*: prodit matutinum illud, ['] efflorescens tribus iſta germinavit ſuperbiam:
11 Ipſa violentia aſſurrexit tribui [c] improbiſſimæ: nemo ['] ex eis, neque ex multitudine ipſorum, neque ex Thraſonibus ipſorum, neq; lamentum de ipſis *erit*.
12 ['] Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne ['] lætetur, & venditor ne continenter ['] lugeat: quia æſtus *meus* impendet toti multitudini ejus.
13 Nam venditor ad rem venditam ['] non eſſet reverſurus, quamvis adhuc in vivis eſſet vita eorum: viſio enim impendet toti multitudini ejus, ['] non reverſuram eſſe; & unumquemq; *quia verſatur* vita ipſius in iniquitate ſua, non eſſe confirmaturos ſe.
14 ['] Clangent claſſico ut comparent omneis, ſed nullus prodibit ad bellum; quia æſtus meus invadet totam multitudinem ejus.
15 Gladius ipſe foris, peſtis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & peſtis conſumet:
16 [d] Qui autem ex eis evaſerint, hi erunt ['] in ipſis montibus velut columbæ vallium, ipſi omnes ['] *ut* gementes *columbæ*; quiſque propter iniquitatem ſuam.
17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [e] diffluent *ut* aqua:
18 Et accingent cilicia, tegente ipſos horrore; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipſorum calvitium.
19 ['] Argentum ſuum per plateas abjicient, & aurum ipſorum ['] ſeparationi erit, argentum ipſorum & aurum ipſorum non poterit eripere ipſos die excandeſcentiæ Jehovæ, [f] ſe ipſos non ſatiabunt, & viſcera ſua non explebunt: cùm ['] offendiculum iniquitatis ipſorum aderit.
20 ['] Et quia in ['] decore illo ornatus ſui, *quod* ad excellentiam *Deus* poſuerat, imagines abominationum ſuarum, & deteſtabilium ſuorũ fecerunt, idcirco illud quod dederam eis ['] ſeparationi *erit*.
21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni, & improbis terræ prædæ, qui ['] prophanabunt illud:
22 Et avertente me faciem meam ab ipſis, prophanabunt [g] adytum meum, & ingreſſi *domum* ipſam effractores prophanabunt ipſam.
23 ['] Para funem: quia terra iſta plena eſt [h] cauſis capitalibus, & ipſa civitas plena eſt violentia.
24 Ideo adducam ['] peſſimos gentium ut hæreditariò poſſideant domos iſtorum: faciamque ut ceſſet excellentia ['] fortium, & prophanentur ['] ii qui ſanctificant ipſos.
25 Excidium advenit, & quærentibus pacem nulla erit.
26 Ærumna ſuperveniet ærumnæ, & rumor ad rumorem erit, nam [i] deſyderabunt viſionem a Propheta, & lex peribit a Sacerdote, conſilium que a ſenibus.
27 Rex ipſe continenter lugebit, & Princeps induet [k] veſtem deſolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipſorum agam cum eis, & [l] prout jus ipſorum eſt judicabo ipſos, ut experiantur me eſſe Jehovam.

[a] Heb. *alis*.
Suprà. 5. 11.
[b] Heb. *e propinquo ſum. ſup.* 3. & 4.
[c] Heb. *improbitatis.*
[d] Heb. *qui evaſerint evadentes eorum.*
[e] Heb. *abibunt.*
[f] Heb. *animã ſuam.*
[g] Heb. *abſconditum.*
[h] Heb. *judicio ſanguinum.*
[i] Heb. *quærent.*
[k] Heb. *deſolationẽ, metonymicè.*
[l] Heb. *jurib. ipſorum.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodum proximè præcedens, non dubium eſt quin Propheta ſit concionatus poſt dies illos trecentos nonaginta de quibus ſuprà* 4. 5. *ad exponendum ampliùs & obſignandum eandem prophetiam de everſione Judæorum: ac propterea etiam vehementioribus quàm ſuperiore capite verbis atq; ſententiis exitium idem prænuntiat. Sunt autem hujus capitis partes in univerſum duæ: prima eſt propoſitio ſumma, uſque ad verſ.* 5. *ſecunda, exornatio propoſitionis, inde ad finem uſque.* 4 Vias tuas] *id eſt, pœnas vitæ ſceleratæ tuæ; metonymicè, ut ſequentia.* In medio tui] *id eſt, non poterunt a te propulſari ſupplicia tua, ſed te indeſinenter oppriment; ut in exornatione oſtenditur.* 5 Sic ait Dominus] *exornatio hæc tres omnino partes complectitur: prima eſt quædam hypotypoſis velut præſentiſſimæ calamitatis ex juſto judicio Dei, uſque ad verſ.* 12. *ſecunda eſt deſcriptio effectorum quæ ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo uſque ad verſ.* 20. *tum ſacrario Dei, uſque ad verſ.* 23. *tertia eſt captivitatis & tyrannicæ dominationis in reliquias Judæorum omnes deſcriptio, ad finem uſq.* Unicum malum] *id eſt, ſemel eventurum, idq; tam grave ut non ſit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus ſup.* 5. 9. 6 Finis adven.] *hæ frequentes anaphoræ trib. de cauſis adhibentur, nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen.* 41. 32. *tum ad permovendos afficiendosq; audit orum animos.* Evigilat] *id eſt, hactenus in conſilio Dei tanquam dormitavit, ſed jamjam exurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio poſt anno incepta eſt a Chaldæis obſidio Jeruſchalaimorium.* 7 Matutinum] *vide infrà in verſ.* 10. O habitator] *id eſt, qui adhuc in Judæa habitatis, propè eſt tempus cùm deſinetis iſthic habitare: gravis apoſtrophe.* Non autem echus] *id eſt, non panici terroris aut inanis conſternationis, qualis ferè oritur ex confragoſis montib. remugientib. quem Græci vocant* ὀρυμαγδὸν. 8 Cominus ſum] *id eſt,*

id est, hactenus ita abstinui a vobis ut visus sim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum cœlorum circumbulare (ut dicitur Ijobi 22.12. & sequent.) sed jam longè aliter experiemini. His autem versibus mutatur genus, quia Deus per prosopopœiam terram alloquitur; & non tantùm populo, sed terræ ipsi sequentia mala denuntiat. 10 Ecce] hypotyposeos quæ habetur suprà vers. 5. & 6. brevis repetitio, qua illustratur judicium Dei allegoricè; nam primùm judicium Dei velut oculis subjicitur, deinde crimine Judæorũ exposito per gravissimum asyndeton amplius exponitur, his duobus versibus. Diem ilium] videlicet constituti & denuntiati judicii: sic etiam in atutinum illud. Efflorescens] ætiologia denuntiati judicii a Judæorum sceleribus per allegoriam: cujus τὸ δ' ἔτυον (ut Hermogenes vocat) est elegantissimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum surculo depacto comparatur, qui germina superbiæ & ramos violentiæ dicitur protulisse, ac proinde iram Dei conciliasse: ut Jeschabh. 5. 11 Ex eis] prolepticè; nam sequentia populum distribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates glorioſos perstrepentes de virtutibus suis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos. Neque lament.] id est, ne ex illis quidem supererunt qui lamentum faciant de mortuis: vide Jirmejæ 16. 12 Advenit illud tempus] secunda pars exornationis, ut diximus in ver. 5. cujus summa est: neque mercium, duobus versibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus alteris, neque fugæ & roboris, ver. 16. & duobus seq. neque facultatum omnium, vers. 19. fructum ullum Judæos percepturos esse, sed omnia in ventos esse abitura. Lætetur] velut re commodè empta. Lugeat] velut re incommodè vendita. 13 Non esset reversi.] id est, non est cur sit solicitus de re alienata: nam si recuperet eam, aut etiam non vendidisset, nihil ex eo habiturus esset commodi, cùm ne suam quidem ipsius vitam, nedum possessionem, ab hostibus intactam servare possit. Non reversuram] id est, omnes omnino esse perituros propter peccata sua. 14 Clangent] videlicet classici sive tubicines. Æstus] cujus documenta exponuntur seq. ver. 16 In ipsis montibus] id est, etiam tum cùm erunt in speculis & locis abditissimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm securæ sunt columbæ in locis planis & apertissimis vallibus: sunt enim imbelles columbæ a natura trepidissimæ. Ut gementes columbæ] id est, consternatæ & efferatę irruptione accipitris, quod sequentes vers. exponunt. 19 Argentum] vide in vers. 12. Separationi erit] id est, æquè ab ipsis abjicietur atque res propter immunditiam separandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confisi fuerant. Offendiculum] id est, quod ipsorum iniquitas ipsis excitaverit: ut suprà vers. 10. & 11. 20 Et quia] amplificatio ab excidio sacrarii, ut diximus in vers. 5. qua ostendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia signa præsentiæ suæ submoverit propter peccata ipsorum. Decore illo orn.] id est, in domo Dei: vide capite seq. Separationi erit] id est, illud ipsum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quam res immundæ repudiari solent: vide Jirmeiæ 7. 21 Prophanabunt] id est, tanquam rem prophanam & abjectissimam conturbabunt, miscentes in eo omnia. 23 Para funem] tertia pars exornationis, ut diximus in vers. 5. typum imperans, his verbis, & exponens, seq. Funis enim typus est tum reorum capitalium qui ducuntur vincti, hoc vers. tum captivorum qui in servitutem pertrahuntur, vers. sequentibus. 24 Pessimos gent.] velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona. Fortium] id est, thrasonum illorum de quibus vers. 11. in reipub. administrationem incumbentium. Ii qui sanct.] id est, Sacerdotes, Prophetæ, & cæteri illi impuri Ecclesiæ administri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum sequentium adducimur: hæc enim est prolepsis, quæ in sequentibus. ὕστερον πρότερον exponitur. 26 A senib.] utriusq; ordinis, Ecclesiastici, & politici, ad quem transitur seq. versu.

Caput VIII.

Deus per visionem indicat Prophetæ primùm sceleratissimam & confertissimam Judæorum idololatriã; deinde supplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili strage contra oppidanos edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo authore in oppidum obsidionis & expugnationis tempore erat exarsurus, tum promiscuè per Judæam totam cædibus, tum deniq; (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jerusalaima: qui tamen e diverso pios in Babyloniam deportatos præsentiæ suæ sanctificatione, & Evangelicis in futurum promissionibus consolatur, omniaq; confirmat unius Principis morte.

1 'Fuit autem 'anno sexto, mensis sexti die quinto, me sedente 'domi meę, 'senioribusque Jehudæ sedentibus coram me; ut accideret mihi illic 'manus Domini Jehovæ.

2 'Me enim aspiciente, 'ecce similitudo quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum ejus deorsum versus erat ignis: a lumbis autem ejus sursum versus quasi aspectus solis lutili, similis colori [a] vividissimo.

3 Extendens itaq; formam manus, assumpsit me cincinno capitis mei: & attollens me spiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jeruschalaima visionibus Dei, 'ad ostium portæ interioris spectantis ad Aquilonem; ubi erat sedes 'idoli zeli quod ad zelum provocat.

4 Ecce autem illic gloria Dei Jisraëlis, secundum aspectum quem videram 'in ipsa convalle:

5 'Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos *ad* viam Aquilonem versus; cúmque sustulissem oculos meos *ad* viam Aquilonem versus, ecce ab Aquilone ad 'portam ipsius altaris idolum illud zeli in ipso ingressu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidésne quid isti faciant? abominationes *sunt* maximæ quas domus Jisraëlis faciunt hic, 'ut longè recedam a sanctuario meo, sed adhuc [c] divertens videbis abominationes maximas.

7 'Ita deduxit me ad portam 'atrii alterius; ubi aspexi, cùm ecce 'foramen unum in ipso pariete esset.

8 ('Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in isto pariete: cumq; fodissem in ipso pariete adeò ut ecce porta una esset,

9 Tum edixit mihi veni & aspice abominationes pessimas quas isti faciunt hic)

10 Veniens itaque aspexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, detestando-

[a] Heb. *vividissimi.*

[b] Heb. *& inter cœlum.*

Suprà. 1.

[c] Heb. *reverteris videbis: sic deinceps.*

ſtandorum, omniumq; ſtercoreorum deorum domus Iſraëlis, [f] expreſſas in pariete ipso circumquaque:

11 Et ſeptuaginta viros e ſenioribus domus Iſraëlis, cum Jaazanja filio Schaphanis ſtante in medio ipſorum, ſtantes coram illis, & quemque thuribulum ſuum *habentem* in manu ſua: ita ut [d] abundans nubes ſuffitus aſcenderet.

12 Tum dixit ad me, vidéſne, fili hominis, quæ ſeniores domus Iſraëlis faciant [f] in tenebris, quiſq; in conclavibus [e] figuratis ſuis? quia dicunt, [f] minimè Jehova reſpicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

13 [f] Deinde dixit ad me, adhuc converſus videbis abominationes maximas quas iſti faciunt:

14 Et deduxit me [f] ad oſtium portæ domus Jehovæ quę eſt ad Aquilonem; ubi ecce [f] mulieres ſedebant, [f] deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, vidéſne fili hominis? adhuc converſus videbis abominationes [f] majores iſtis.

16 [f] Et deduxit me in atrium Domus Jehovę [f] interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter [f] porticum & ipſum altare [f] quaſi viginti quinque viros: quorum poſteriora *ſpectabant* verſus templum Jehovę, facies autem eorum Orientem verſus, quorum incurvatio *erat* Orientem verſus [f] coram [f] Sole.

17 Tum dixit ad me, vidiſtine, fili hominis? an levius eſt quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes iſtas quas faciunt hic? [f] quia impleverunt terram hanc violentia, & averſi ſunt ad provocandum me, adeoq; ecce iſti [f] admittunt palmitem ante faciem ſuam:

18 Propterea etiam ego [f] facturus ſum *factum* æſtu *iræ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

[d] Heb. *abundantia nubis.*

[e] Heb. *picturæ ſuę.*

[f] Heb. *Soli.*

CAPUT IX.

1 [f] DEINDE inclamavit [a] me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô [f] præfecturę iſtius civitatis; & inſtrumentum quiſque ſuum [b] lethiferum in manu ſua,

2 Tum ecce [f] ſex homines venientes a via [f] portę ſuperioris, quæ eſt obverſa [f] ad Aquilonem, quiſque cum inſtrumento diſſipationis ſuo in manu ſua, & [f] vir unus [c] inter eos indutus [f] *veſtibus* lineis [f] cum atramentario ſcribæ ad lumbos ſuos: qui venientes conſtiterunt [f] juxta altare æneum.

3 Gloria autē Dei Iſraëlis extulit ſe [f] a Cerubinis quibus inſidebat, ad limen ipſius Domus; & inclamavit virum illum indutum *veſtibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium ſcribę:

4 Edixitq; Jehova ei, tranſi per medium iſtius civitatis, per medium Jeruſchalaimorum; & inſignito [f] ſigno frontes illorum hominum [f] qui ſuſpirant & qui exclamant propter omnes abominationes iſtas quæ fiunt in medio illius.

5 *Reliquis* autem illis edixit me audiente, tranſite per hanc civitatem poſt eum, & percutite; ne parcito oculus veſter, neque utamini clementia:

6 [f] Senem, juvenem, & virginem, parvuloſque & fœminas interficitote ad internecionem; ſed ad ullum virum cui inerit hujus ſignū ne acceditote & [f] a ſanctuario meo incipitote: itaque inceperunt ab [f] hominibus illis ſenioribus qui erant ante ipſam domum:

7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipſam, & implete atria ipſa conſoſſis, exite) exeunteſq; percuſſerunt in civitate ipſa.

8 [f] Fuit autem percutientibus ipſis, cùm reliquus eſſem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova, an perditurus es omnes reliquias Iſraëlis, effundendo æſtum *iræ tuæ* ſuper Jeruſchalaima?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Iſraëlis & Jehudæ magna eſt [f] ſupra modum & repleta eſt iſta terra [g] cædibus, ipſaq; civitas plena [h] perverſione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova reſpicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia) viam eorum in capite ipſorum reponam.

11 Tum ecce [f] vir ille indutus veſtibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit [i] rem dicendo; feci quemadmodum præceperas mihi.

[a] Heb. *in auribus meis: ſic ver. 5.*

[b] Heb. *corrumpens.*

[c] Heb. *in medio eorū.*

ſuprà 8. 17.

[f] Heb. *in valde valde.*

[g] Heb. *ſanguinibus.*

[h] Heb. *perverſo.*

ſuprà 8. 12.

[i] Heb. *verbum.*

CAPUT X.

1 [f] CUmq; aſpicerem quòd ecce [f] in illo expanſo quod erat ſupra caput Cerubinorum *eſſet* [f] quaſi lapis ſapphirinus, quaſi aſpectus ſimilitudinis ſolii, apparuit [f] ſuper ipſos *gloria Jehovæ*:

2 Qui alloquutus virum illum indutum veſtibus lineis, dixit, ingredere intervallum [f] orbium ſub Cerubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, & ſparge contra iſtam civitatem: qui ingreſſus eſt ante oculos meos.

3 Cerubini autem ſtabant [f] a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & [f] nubes implebat atrium interius.

4 (Nam [f] cùm extulit ſe gloria Jehovæ a Cerubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum ſplendore gloriæ Jehovæ)

5 Et ſonus alarum [f] Cerubinorum audiebatur uſque ad atrium exterius; [f] quaſi ſonus Dei fortis omnipotentis, [f] quando edicebat ipſe.

6 [f] Fuit autem cùm præcepiſſet viro illi indutо *veſtibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cerubinorum; & ingreſſus ille conſiſteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cerub unus manum ſuam ex intervallo Cerubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cerubinorum, [f] ſumeret inderetq; pugnis illius induti *veſtibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 [f] Apparebat enim in Cerubinis forma manus hominis, ſub alis ipſorum.

9 [f] Cumque aſpicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ

ſuprà. 1. 15

[a] Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unu.*

rotæ juxta ipsos Cerubinos,[a] rota una quæque juxta Cerubinum unumquemque; quarum rotarum aspectus erat similis colori lapidis beryllı thalassii:

10 Et aspectus illarum quatuor erant similitudine una, ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius:*

11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas partes ipsarum ibant, non divertebant eundo; nã ad locum quò spectabat [a] ipsum caput sequebantur ipsum, non divertebant eundo.

[b] Heb. *caro.*

12 Sed [a] totum [b] corpus illorum, dorsaque illorum, ac manus illorum alæq; illorum, etiam rotæ ipsæ plenæ oculis erant circumquaq; ipsis quatuor suæ rotæ erant.

[c] Heb. *ipsis vocatum est orbis in auribus meis.*

13 Hæ autem rotæ,[c] ipsæ vocatæ sunt [a] orbis me audiente.

14 Quatuor verò facies *erant animali* unicuique: facies unius facies erat [a] Cerubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

suprà 1.5. *& seq.*

15 [a] Cum autem extulissent sese Cerubini, hoc est animal quod videram ad flumen Cebaris:

16 ([a] Euntibus Cerubinis autem [a] iverunt rotæ ipsæ juxta illos; & attollentibus Cerubinis alas suas ad efferendum se e terra, non diverterunt rotæ ipsę quoque [d] ab illis:

[d] Heb. *de juxta illos.*

17 Consistentibus illis constiterunt, & efferentibus se illis extulerunt se cum illis; quia spiritus idem animalium aderat ipsis)

18 [a] Egressa igitur gloria Jehovę e limine domus, & stante super Cerubinos;

19 Cùm extulissent Cerubini alas suas, efferentes se e terra ante oculos meos processuri, & rotæ e regione illorum: substitit ad [a] ostium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Jisraëlis imminens illis supernè.

20 Ipsum est animal illud quod videram subjectum Deo Jisraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cerubinos eos esse. *suprà. 5.*

[e] Heb. *quatuor quatuor, &c.*

21 [e] Quaternę facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; similitudoque manuum hominis sub alis illorum *erat.*

22 [a] De similitudine denique speciei ipsorũ, eadem specie quam videram ad flumen Cebaris, erant aspectus ipsorum, illarumq;: quisque in tractum faciei suæ *objectum* ibant.

CAPUT XI.

1 [a] TUM attollens me spiritus adduxit me ad [a] portam domus Jehovæ primam, quæ spectat Orientem versus; ubi ecce in ostio illius portæ [a] viginticuinque viros, [a] inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazuris, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

[a] Heb. *in quorum medio.*

2 Dixitq; ad me, [a] fili hominis, hi sunt viri isti qui cogitant vanitatem & qui [b] ineunt cõsilium malum in hac ipsa civitate:

[b] Heb. *consulunt.*

3 [a] Qui dicunt, non in propinquo ædificandę sunt domus; hæc *urbs futura esset* olla, & nos caro [a] illa.

4 [a] Idcirco propheta contra istos; propheta; ô fili hominis.

5 Et accidente mihi spiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, sic ait Jehova, [a] ita dicitis ô domus Jisraëlis; nam [c] eorum quæ veniunt in spiritũ vestrum unumquodque ego novi.

[c] Heb. *ascẽsiones spiritus vestri.*

6 Multiplicatis confossos vestros in civitate hac, & impletis vicos ejus confossis.

7 [a] Idcirco sic ait Dominus Jehova, confossi vestri quos disponitis in medio ejus, hi sunt illa caro, & hęc *urbs* olla ipsa est: [a] vos autem educam e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam super vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.

10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judicabo vos: ut experiamini me esse Jehovam.

11 Hæc non est futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jisraëlis judicabo vos:

12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus statutis non ambulatis, & cujus jura non facitis; sed secundum jura Gentium quæ circunstant vos facitis.

13 [a] Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova, [a] consummationem facis cum reliquiis Jisraëlis.

14 Sed fuit [a] verbum Jehovæ ad me, dicendo;

15 Fili hominis, [a] *sunt* fratres tui, fratres tui, [d] necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota *inquam* illa; quibus dicunt habitatores Jeruschalaimorũ, [a] longè abeste a Jehova, nostra est, *nobis* data est hæc terra in hęreditatem.

[d] Heb. *viri vindiciarum tuarum.*

16 Idcirco dic, sic ait Dominus Jehova, quãvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis disperserim eos in regiones: attamen [a] sum eis sanctuarium [a] pauci *temporis* in ipsis regionibus quò venerunt.

17 [a] Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex istis populis, & recipiam vos e regionibus in quas dispersi estis, & dabo vobis terram Jisraëlis.

18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia detestabilia ejus omnesq; abominationes ejus ab ea.

19 Nam indam ipsis [a] cor unum, & [a] spiritum novum ponam in medio vestri: amovens, inquam, [a] cor lapideum a carne eorum indam eis cor carneum: *infrà. 36.26*

20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea observantes faciant illa: sintq; mihi populus & ego illis sim Deus.

[e] Heb. *cor.*

21 At illis quorum [e] animus accedet ad [f] animum istorum sequentem detestabilia & abominationes; viam suam in capite ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ,

[f] Heb. *cor detestabilium istorum & abominationum istorũ.*

22 [a] Deinde cùm extulissent Cerubini alas suas cum rotis e regione ipsorum: quibus imminebat gloria Dei Jisraëlis supernè: *suprà 9. 10.*

23 [a] Ascendit gloria Jehovæ e medio civitatis ipsius, substititq; super [a] montem qui est ab Oriente civitati.

24 Et spiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei; cùm [a] ascendisset a me visio hęc quam videbam:

25 Et eloquutus sum apud [a] multitudinem deportatam omnia verba Jehovę, quę ostenderat mihi.

AN-

ANNOTATIO IN CAPUT VIII.

1 Fuit autem] *Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis inscriptio summa, hoc vers. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalaimis supererant impietas variis modis ostenditur, capite 8. Secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, iis tantùm exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertiò ignis, qua flagrans & indignatus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremò reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum insensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11.* Anno sexto] *id est, absoluto illo superiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum suprà 4. 5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus.* Domi meæ] *nempe in Mesopotamia, quò fueram deportatus.* Senioribus que] *nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiáq; videtur effectum esse, ut tum interfuerint cùm Propheta extra se raptus est; quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipso momento & consilium improbum duorum principum quod Jeruschalaimis inibatur palàm enuntiat, in principio capitis 11. & unius mortem indicat, infrà 11. 13.* Manus] *ut suprà 1. 3.* 2 Me enim] *in prima hac visionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ, usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera velut sequentium judiciorum causæ gradatim & ordine Prophetæ demonstrantur, reliquo capite.* Ecce similitudo] *vide suprà 1. 27.* 3 Ad ostium] *id est, ad ingressum ipsum atrii maximi sive popularis.* Idolizeli] *id est, Bahhalis illius, cui Achaz altare Damasceno simile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhibuerat suo Aquilonem versus, denique totum cultum Dei a Sacerdote in illo exhiberi mandaverat, 2. Reg. 16. 10. & sequentibus quæ postea per Chizkijam eversa omnia, per Menaschem fuerunt restituta, 2. Reg. 21. 3. & sequentibus, iterumq; post Joschijam instaurata per Joachazum & fratres, 2. Reg. 23. 31. & sequentibus capitibus.* 4 In ipsa conv.] *id est, in Mesopotamia ad fluvium Chabarem: nam Mesopotamia monte Tauro & Masio a Septentrione, & Chaldaicis montibus a meridie terminatur.* 5 Qui edixit mihi] *expositio primi sceleris & impietatis in Deum, quam gradatim describi diximus suprà ver. 2. nimirum Bahhalis cultus.* Portam ipsius altar.] *id est, ante quam stare debebat altare æneum holocausti, ex lege.* 6 Ut longè recedam] *id est, quo scelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non statuam ampliùs in sanctuario hoc consistere; sed tum sanctuarium hoc aspectabile, tum hanc terram & populum relinquere, ut postea fecisse docuit, infrà 22. & 23.* 7 Ita deduxit] *secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam impurissimis & abjectissimis, ex Ægyptiorum usu, quibuscum juncta erant recentia fœdera.* Atrii alterius] *i. Levitarum, ex quo amplificatur Judæorum scelus, quòd extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, & propius Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter observandum est in hoc exemplo, & duobus sequentibus.* Foramen unum] *i. apertura effracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, seq. versu. Quamobrem illic portam vocat velut ad ingressum commodam, hìc verò eandem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius labes quàm porta.* 8 Edixerat] *hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus in ipso contextu: prior est quòd occlusæ erant fores, & illi in tenebris mysteria impietatis suæ exercebant, ver. 12. posterior quòd Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs sancta habebantur, sibi prophana esse & paulò post tempore eversu iri.*
10 Expressus] *sive cœlo sive pictura.* 11 Septuaginta viros] *id est, publicum populi Judaici summumque consilium, quod institutum fuisse a Deo legimus Numer. 11. 16. & sequentibus.* Jaazanja] *fortè qui consilio septuaginta præerat.* Stantes coram] *id est, ministrantes coram illis, synecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut. 10. 8.* 12 In tenebris] *id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleusiniæ, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) opertanea; & cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Osiridis sacra Pamylia, quæ a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo: ex quibus hic cultus & sequentes tanquam ex fœderatis ad Judæos manaverant.* Minimè Jehova] *quasi dicat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò est æquissimum nos & terram nostram fidei aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento utebatur Achaz 2. Chron. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44. 15. & seq.* 13 Deinde] *narratio tertii sceleris, nimirum Isiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudicissimus, quem describunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iside & Osiride, & Eusebius tribus primis libris de præparatione Evangelica.* 14 Ad ostium] *id est, proximè portam atrii Sacerdotum.* Mulieres] *id est, Sacerdotes Isidis impudicissimas, quæ phallos & ithyphallos gestabant, (quemadmodum ἐν φαλλοφόροις, id est, Pamylis viri Sacerdotes Osiridis) indutæ vestibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meritoriis Osiridis administris, de quibus 2. Reg. 23. 7.* Deflentes] *id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Ægyptii narrabant; quem amissum in Ægypto quotannis deflere Isis mandaverat. Hæc enim præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi viróque suo authoritatem apud Ægyptios comparavit, ut pro diis summis haberentur, & mense quarto (qui mensis est ad messem in eo tractu ordinarius) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus Ægyptius Ammuz unde (inquit ille) Jovis Armenis nomen corruptè est derivatum. Vocem verò Ammuz, quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex corrupto Tammuz derivatam esse, cujus vocis duplex est significatio: primùm enim Ægyptiis abstrusum & occultum significat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur, quamobrem sacra illius quoque dicti sunt opertanea: deinde verò mensem quartum significat, a solenni festo Tammuzi sive Osiridis requisiti per*

Sacer-

Sacerdotes administræ Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plurima volet de his cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præparatione Evangelica. 15 Majores istis] *re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ evidentissimè ostenduntur sequente versu.* 16 Et deduxit] *narratio quarti sceleris & impietatis in Deum, quod Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus constituti de industria aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo.* Interius] *id est, penitissimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei.* Porticum] *de qua* 1. *Reg.* 6. 3. Quasi viginti quinque] *videlicet Principes populi, ut nominantur infrà* 11.1. *id est, præfectos tribuum, & quasi tribulium suorum magistros in Jehuda & Binjamine: ex instituto Moschus Exodi* 18.25. *Ita ostendit Propheta generalem omnium depravationem.* Sole] *& rebus cœlestibus, synecdochicè. Solem autem Persæ Mithram, Assyrii Osiridem (nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, filiumq; Isidis esse prædicabant, magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide* 2. *Reg.* 23.11. *Sic Judæi hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimarumq;, terrestrium & cœlestium, hominum & bestiarum discuntur colere.* 17 Quia implever.] *transitio ad argumentum sequentium capitum, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipsorum; quod prolepticè enuntiatur hoc & seq. versu. Peccata autem ponuntur duo inhumanitas, atque impietas: & sententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos. qua comparatione utitur Apostolus Rom.* 11.17. *& sequentibus.* Admittunt] *id est, ipsi in causa idololatriæ tantopere æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut vel ineptissimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs quàm ut idolo careant: est enim sarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodissimum ineptissimumq;: vide infrà* 15.2. 18 Factus sum] *ellipsis conjugati, ut Genes.* 18.21.

IN CAPUT IX.

1 Deinde] *Secunda pars visionis hoc capite comprehensa stragem Jeruschalaimorum figurat, ut diximus supra* 8.1. *itaque primùm præceptum Dei datur administris de interficiendis oppidanis, præterquam electis & signatis a Deo, usque ad vers.* 8. *deinde expostulatio Prophetæ narratur, vers.* 8. *& responsum Dei, sequentibus:* Præfecturę] *id est, angeli ques ad judicium hoc exequendum præfecit Deus.* 2 Sex homines] *id est, Angeli humana specie: sex autem propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jeruschalaimorum oppida. & in singulis binæ primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajimi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehudæ, porta sterquilinii & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant vici maximi quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldaicarum copiarum veluti principes; ut Daniel.* 10. Portæ superioris] *de qua* 2. *Chron.* 27.3. Ad Aquilonem] *ac si Chaldæam prospectaret unde clades erat Iudæis eventura.* Vir unus] *videlicet Christus Mediator & servator noster qui unus author est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ; quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi existimant unum Christii non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul; certum est Deum pro misericordia infinita sua cùm in visionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinariis legis cæremoniis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis repræsentavisse: ut exempli gratia idem est altare, idem sacrificium pro peccato, idem holocaustum, idemque munus, &c. quæ omnia universè & absolutissimè in Christo posita particulatim adumbrari necesse fuit propter infirmitatem nostram. Hoc igitur modo Christus (qui est imago Dei inconspicui) idem cum Patre & spiritu sancto insidet solio, ut supra* 1. 27. *idemque homo secundum eam conditionem qua minor est Patre, mandata accipit, exequitur, & sistit se patri.* Vestibus lineis] *tanquam Sacerdos noster expiationem facturus coram Deo, ut figuratus est ordinario Sacerdotio, Exod.* 28.43. *& Levit.* 16.4. Cum atramentario] *ad obsignandum electos, & salutem in illis imprimendam sanguine suo: prout Propheta noster est, & interpres voluntatis paternæ erga nos.* Juxta altare] *ubi erant accepturi mandatum Dei.* 3 A Cerubinis] *qui tegebant operculum propitiatorium super arcam in sancto sanctorum: Nam illis hactenus Deus insederat, & inde responsa dederat,* 1. *Schem.* 4.4. *Sic incipit Deus discedere a pristina statione sua: vide infrà* 10.1. *&* 4. *Quo in argumento misericordia Dei gradatim demonstratur, quòd non deserit Judæam momento uno; sed pedetentim & gradu lentissimo primùm a sanctuario limen templi petit, hoc ver. deinde Cerubinos adit qui ad dexteram atrii constiterant, infrà* 10.3. *tum ostium Orientale & primum atriorum aditum, infrà* 10.19. *ut oppidum ad resipiscentiam provocaret, discessumq; palam testatum faceret: ac postremò extra civitatem in montem evolat, infrà* 11.23. 4 Signo] *salutari, quale fuerat in Ægypto factum,* Exod. 12. Qui suspirant] *id est piorum, ab istis malis abhorrentium: periphrasis.* 6 Senem] *vide complementum* 2. *Chron.* 36.17. A sanctuario] *id est, pergentes rectà inde a loco ubi consistitis, obvium quemque per oppidum totum trucidate: sic manserunt illi viginti quinque, de quibus supra* 8.16. *& infrà* 11.1. *quia Angeli non processerunt trans altare, sed in civitatem perrexerunt; illi autem viginti quinque & Propheta ipse erant in atrio interiore domus, supra ibidem.* Hominibus illis] *septuaginta, de quibus supra* 8.11. 8 Fuit autem] *expostulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus supra ver.* 1. *cui respondetur duobus sequent.* 11 Vir ille] *vide supra in ver.* 2.

IN CAP. X.

1 Cumque aspicerem] *Tertia hæc visionis pars gloriam Dei figurat e sanctuario discedentis, & ignem furoris sui contra civitatem immittentis: ut diximus supra* 8.1. *Ac primùm quidem mandatum ignis injiciendi & ratio ostenditur, usque ad vers.* 8. *deinde gloria Dei e domo sua ad portam atrii in publicam civitatis conspectum discedentis figuratur, reliquo capite.* In illo expanso] *de quo supra* 1,22.

Quasi

Quasi lapis] *ut supra 1.26.* Super ipsos] *id est, in solio ipso videndam se exhibuit gloria illa Jehovæ quæ priùs insidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus sese receperat, supra 9.3. atque hoc secundum est Dei proficiscentis documentum.* 2 Orbium] *id est, rotarum versatilium, ut Propheta exponit infra ver. 13.* 3 A dextera] *id est, longissimè ab ea parte ubi exercita fuerat idolatria, ut vidimus supra cap. 8.* Nubes] *obscura videlicet ac horrenda, cùm ex sanctuario profecta esset gloria Jehovæ cum splendore suo, ut exponitur seq. versu.* 4 Cùm extulit] *supra 9.3.* 5 Cerubinorum] *gloriam Dei recipientium, & quasi applaudentium Deo ipsos accedenti.* Quasi sonus] *ut supra 1.24.* Quando edicebat] *id est simulac jubebat eos pergere.* 6 Fuit autem] *regressio ad sermonem institutum supra vers. 2.* 7 Sumeret] *id est, ministraret Christo, ut Christus ministrat Deo Patri.* 8 Apparebat] *ut supra 1.8.* 9 Cumque aspicer.] *descriptio visionis repetitæ; qua ostendit Propheta primùm quid simile fuerit cum visione capitis primi, tribus versibus; deinde quid dissimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum.* 11 Ipsum caput] *id est, spiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur supra 1.20. & infra 17. translatio a re militari, quia spiritus Dei dux & princeps harum copiarum est.* 12 Totum corpus] *id est, omnia in omnes partes illustrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæco impetu ageretur. Hac autem in parte visio hæc est gloriosior superiore: vide supra 1.18.* 13 Orbis] *videlicet ut orbem nostrum in quo versamur figurarent; ut supra 1.15. Sic docet Propheta se ex Dei ipsius verbo, supra ver. 2. rotarum significationem percepisse.* 14 Cerubi] *id est, humana quidem, sed splendidissima: quia in re hæc quoque visio a superiore differt, supra 1.10.* 15 Cùm autem] *tertium Dei proficiscentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cerubini steterant, supra vers. 3. progreditur ad ostium orientale, infra ver. 19. vide supra 9.3.* 16 Euntibus] *ut supra 1.19. & seq.* Iverunt] *videlicet ad ostium orientale domus: ut narratur infra ver. 19.* 18 Egressa itaque] *ut narratum est supra ver. 1. & seq.* 19 Ostium portæ] *id est, portam atrii Sacerdotum, quæ exeunti e templo prima est obvia: sic accipiendum esse docet Propheta supra 8.16. & infra 11.1.* 22 De similitudine] *his verbis summatim concludit Propheta narrationem suam: quasi dicat, omnino ita erant in speciem constituti Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus supra 1. si ea tantùm exceperis quæ dicta sunt ver. 12. & sequentibus.*

In Caput XI.

1 Tum attollens] *Hujus capitis (quo postremæ pars visionis exponitur de persequutione ruinaq; infensissimæ reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præcipuæ sunt tres: prima est, contestatio & sententia adversus improborum reliquias, duodecim versibus, adjuncto sigillo vers. 13. secunda est consolatio bonorum, usque ad vers. 22. tertia, narratio profectionis Dei derelinquentis Jeruschalaima, & confectæ visionis, quatuor ver. ultimis.* Portam] *de qua supra 10.19.* Viginti quinque] *de quibus supra 8.16.* 2 Fili hominis] *propositio infidorum consiliorum quæ isti subministrabant Regi Tzidkiæ, totiq; populo: quâ via sternitur ad contestationem Prophetæ imperatam, ver. 4. & sequentibus.* 3 Qui dicunt] *hunc ver. planè aliter quàm vulgus interpretum coacti sumus reddere, tum quia hæc nativa est significatio vocum & consequutio, tum quia illorum interpretatio nititur fundamento quod omnino adversatur Prophetæ verbis, ver. 8. Nam hæc verba putant ex nimia securitate & præsidentia proficisci, cùm Propheta ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Sensus igitur est, istos Principes populi perculsos metu a Chaldæorum potentia, & diffidentia a Deo, omnem lapidem movisse ut sese adversus Chaldæos confirmarent, & populum ab auscultando Jirmeja averterent. Quapropter statuunt (quemadmodum fit in obsidionum metu) suburbana in propinquo ædificia diruenda esse, neque porrò ædificanda, ut Chaldæus obsessuris nullus sit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis speciem prophetiam Jirmejæ 1.13. confirmant ita futurum esse si sarta tecta manerent suburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos fervefacturos esse populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & coctiros atque absumpturos intra mœnia Jeruschalaimorum.* Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in ver. 2. qua Propheta primùm Judæos contestatur. ver. 5. & 6. deinde sententiam a Deo latam pronuntiat, sex sequentibus.* 5 Ita dicitis] *contestatio duo Judæis exprobrat, consilia nefariæ diffidentiæ, hoc ver. & maleficia, sequente.* 7 Idcirco] *sententia hæc blasphemias Judæorum retorquet in ipsos, & ostendit istis principibus non illud ipsum quod metuunt, sed aliquid gravius eventurum esse. Est quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & durissima tyrannide vestra confoditis, velut caro quæ in olla ferventissima percoquitur: sed tam multi sunt confossi vestri, ut iniquum sit vos capi eadem olla: ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jisraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut sequens exegesis docet versibus quatuor.* 13 Fuit autem] *sigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in ver. 1. quo via sternitur ad sequentem piorum consolationem.* Consummationem] *id est, video te jamque manum admovere ad consummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *secunda hæc pars consolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra substiterant piis fratribus suis deportatis, ver. 15. deinde promissionibus Dei tum de restitutione fidelium & beneficio Evangelii, usque ad versum 21. tum de justo illius judicio adversus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati sunt in Babyloniam. hi sunt (inquit Deus) quibus isti injuriam maximam faciunt: tum quia ex præsente sua habitatione statuunt se viros bonos esse, Deo acceptos, eáq; re in possessione terræ ab ipso conservatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam si exosi essetis Deo; a cultu illius vos præsidenter abdicant, & omnia sibi ipsis velut re optimè gesta adjudicant.* Longè abeste] *ut qui ultrò proderitis cum Jeconja, & commiseritis vos in manum Babylonii ex consilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei cesseritis: hæc verba hominum insolentissimorum, & de calamitosis fratribus ex re præsente judicantium.* 16 Sum eis] *id est, etsi deportati mei carent sanctuario vestro aspectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui sum veritas ipsa sanctuarii) sum præsens ipsis & ipsi*

me præsentem colunt spiritu : quod ipsius Iechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent. Pauci temporis] *id est, ad breve illud tempus quo in deportatione mansuri sunt extra promissam terram.* 17 Idcirco dic] *exegesis promissionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat mansurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promissiones Evangelicæ, ut tribus versibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id est, integrum ipsum, atque in veritate solidè, & adunatum Deo & toti corpori Ecclesiæ : est enim cor studiorum & voluntatum sedes.* Spiritum novum] *id est, renovationem Christianam spiritu mentis vestræ, ut loquitur Paulus Ephes.* 4.23. Cor lapideum] *id est, durum atque indocile, vide* 2. *Corinth.* 3.3. *ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *conclusio visionis de discessu Dei ab urbe, duobus versibus, & de reversione Prophetæ ad suos in spiritu, duobus alteris.* 23 Ascendit] *vide suprà in* 9.3. Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur* 2. *Schem.* 15.30. *&* *Zecariæ* 14.4. 24 Ascendisset] *id est, ascendens disparuisset : ut Genes.* 17. 22. 25 Multitudinem] *id est, tum seniores populi (de quibus suprà* 8.1.) *velut testes divinitus adhibitos, tum verò populum ipsum deportatum in Babyloniam.*

Caput XII.

Deus typis & verbis apertissimis Tzidkijæ regis comitumq́, nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit, & calamitates gravissimas ipsis ante deportationem eventuras, ac postremò Judæorũ insolentiam impunitatem sibi pollicentium retundit authoritate verbi & juramenti sui.

1 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo.
2 Fili hominis, in medio domus [a] rebellis cõsides, quibus sunt oculi ad videndum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis sunt.
3 Tu itaque, fili hominis, para tibi instrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum : si fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, visuri sint; nam domus rebellis sunt.
4 Cùm autem extuleris instrumenta tua similia instrumentis migrationis de die ante oculos eorum : tu egreditor vesperi ante oculos illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod educas *illos* :
6 Ante oculos illorum super humerũ portans, cæca nocte educito, faciem tuam operito, ut non aspicias terram hanc : nam ostentum propono te domui Jisraëlis.
7 Ita igitur faciens quemadmodum jussus fueram, instrumenta mea extuli similia instrumentis migrationis de die, ac vesperi perfodi mihi in muro *foramen* manu : cæca nocte educens *illos*, super humerum portavi ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me mane, dicendo,
9 Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Jisraëlis, domus ista rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, sic ait Dominus Jehova : ipsius principis [c] onerosa hæc prophetia est Jeruschalaimis, & totius domus Jisraëlis, qui sunt inter illos.
11 Dic, ego sum ostentum vestrum : quemadmodum feci sic fiet illis; migratione in captivitatem abibunt.
12 Nam princeps ipse qui est in medio illorum, super humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad educendum eo : faciem ejus operiet, ut non aspiciat ipse oculo suo terram hanc.
13 Expandam enim rete meum contra ipsum, & capietur sagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldæorum, quam non videbit, & ibi morietur.
14 Et omnes circumstantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus dispergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto persequar eos :
15 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm sparsero eos in gentes, & dispersero eos per regiones.
16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peste : ut enarrent omnes abominationes eorum in gẽtibus quò devenerint, denique ut cognoscant me esse Jehovam.
17 Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & cum solicitudine bibito :
19 Et indicito populo hujus terræ, sic ait Dominus Jehova in habitatores *urbis* Jeruschalaimorum, in terram Jisraëlis, panem suũ cum solicitudine comedent; & aquas suas cũ desolatione bibent : ut [h] desolata terra illius destituatur iis quibus plena est, præ violentia omnium qui habitant in ea:
20 Et ipsæ civitates habitatæ devastentur, ac terra ipsa desolata sit, ita experiamini me esse Jehovam.
21 Deinde fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,
22 Fili hominis, quid *sibi vult* proverbiũ istud apud vos de terra Jisraëlis, dicentium, producentur dies, aut peribit omnis visio?
23 Idcirco dic ad illos, sic ait Dominus Jehova, facturus sum ut cesset proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Jisraële : quin potius eloquere eis, propè sunt dies ipsi, & res cujusque visionis:
24 Non enim erit amplius ulla visio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Jisraëlis.
25 Nam *ut* ego sum Jehova, eloquar quodcunque verbum eloquuturus sum & fiet, non protrahetur *tempus* amplius : cum diebus vestris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.
26 Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
27 Fili hominis, ecce domus Jisraëlis dicunt, visio ista quam iste videt, ad dies multos protrahitur, & in tempora longiùqua prophetat iste.
28 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova,

[a] Heb. *rebellionis : sic deinceps.*
[b] Heb. *secũdum processus migrationis.*
[c] Heb. *onus.*
[d] Heb. *auxilium ejus.*
[e] Heb. *omnes alas.*
[f] Heb. *gladiũ exeram post eos.*
[g] Heb. *numerijut Genes.* 34.30.
[h] Heb. *desoletur terra illius a plenitudine sua*

hova,non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod [e] eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria sunt membra: quibus primum deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, usque ad ver. 17. secundum ostendit mala huic ultimæ cladi præitura ex judicio Dei, usque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem usque. In hoc autem primo duæ sunt omnino partes: typus, usque ad vers. 8. & anagoge sive accommodatio typi, versib. sequen.* 2 Fili hominis] *hoc versu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi constantiáque adversus obduratas Judæorum mentes, ut audacter exhibeat typum qui imperatur versib. sequentibus.* Quibus sunt oculi] *vide Jeschahh. 6. 9. & 42. 18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & speciatim enarratur, quatuor sequent. bus.* Instrumenta] *id est, supellectilem & sarcinas tuas, ut solent migrantes.* Si forte] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut spe aliqua sibi facta contra spem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *q. d quia nonnulli ante ipsorum meis verbis, oculive antegressis exemplis affecti sunt; sed in sua rebellione perstant; hac etiam tentandum est via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati sint testes prophetiæ tuæ.* Vesperi] *ut figures nocturnũ Tzidkijæ aliorúmque effigium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 52.* Illorum] *videlicet quos testes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem. sic ver. sequente.* 5 Educas illos] *nimirum testes advocatos, quibus repræsentatur comitatus ille qui prosequutus est fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id est sarcinulam, qualem Rex dissimulato habitu gestaturus est ut consulat vitæ suæ.* Faciem tuam] *id est, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua versaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; sed non vidit eam.* Oltentum] *vide Psal. 71. 7.* 8 Mane] *dici posteri: jam sequitur anagoge typi, ut diximus in ver. 1.* 9 An non] *q. d. nónne vides quantopere obstupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad consulendum te, & cognoscendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quàm affirmare: quia deportati Judæi falsis pseudoprophetarum prædictionibus fascinabantur, ut apparet ex Jirmejæ. 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Onerosa proph.] *vide Jeschahh. 13. 1. & Jirmejæ 23. 33. & sequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Vestrum] *id est, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reversionem, quam prædicant pseudoprophetæ vestri.* Abibunt] *tum Rex ipse Tzidkija, duobus versib. seq. tum comitatus ejus, ver. 14. tum populares omnes, ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatũ suum secum: ut suprà ver. 5. & 6.* Operiet] *id est, excæcabit Babylonius: sic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *id est, circumveniam cum copus Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32. 4. & 34. 3. & seq.* 15 Ut experiantur] *fines judiciorũ Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum separatio ad gloriam Dei prædicandam, & amplificandum Ecclesiam ejus, versu seq.* 16 Cognoscant] *tum ipsi agnoscentes Deum, tum Gentes ab illis edoctæ.* 17 Iterum] *secundum membrum prophetiæ, ut diximus in vers. 1. de malis captivitatem prædictam antegressuris, quorum typus ponitur, ver. 18 & anagoge, duobus seq.* 18 Cũ solicitud.] *vide suprà 4. 16.* 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Israëlitarum dictum adversus Prophetas, ver. 22. & confutatur, sequentibus.* 22 Producentur] *quasi dicant, nihil ad nos istæ prophetiæ: nam aut longo pòst intervallo, aut nunquam eventuræ sunt; quæ duo rejicit Propheta ver. sequente.* 23 Facturus sum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei asserit contrà Judæorum ludibria, duobus ver. deinde confirmat juramento, vers. 25. ac postremò amplificat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà 13. 23.* 25 Eloquuturus sum] *id est, statuero eloqui: ut Exodi 33. 19.*

Caput XIII.

Deus pseudoprophetas & pseudoprophetissas increpans impudentissimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & prosperitatem Judæis constantissimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipsorum, & ipsis omnibus, ipsorumq; operi exitium denuntiat.

1 [d] DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Jisraëlis istos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo suo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ istis prophetis stultissimis; [e] qui [a] sequuntur [f] spiritum suum, & [e] quæ non viderunt.

4 [e] Similes vulpibus [e] per vastitates; prophetæ tui sunt, ô Jisraël.

5 [e] Non [e] ascenditis ad irruptiones, aut [b] obducitis sepem pro domo Jisraëlis; [e] ut consistat in bello die Jehovę.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non miserit ipsos; & spem faciunt fore ut præstet [e] verbum.

7 An non visionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovę, cùm ego non loquutus sum?

8 [e] Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra Prophetas istos, qui vident vanitatem & qui divinant mẽdacium; [e] in consilio populi mei non erunt, & in descriptione domus Jisraëlis non conscribentur, neque in terram Jisraëlis venient: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

10 [c] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *esse* ubi nulla esset pax: [e] cumq; hic extruit [e] luteum parietem, ecce illi obducunt ipsum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui [e] casurus est: [e] erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis casuri estis, & ventus

[a] Heb. *ambulant pòst.*

[b] Heb. *sepitis.*

[c] He. *eò quòd & eò quòd: ut Levit. 26. 43.*

[d] Heb. *insulsæ: ita de mortario.*

ventus [c] procelloſiſſimus diffindet *eum.*

12 Cùm ecce ceciderit paries iſte; annon dicetur ad vos, ubi eſt tectorium illud quod obduxiſtis?

13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, & diffindam vento procelloſiſſimo in æſtu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus eſt, lapidéſque immanis grandinis in æſtu iræ ad conſumptionem:

14 Nam deſtruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & [f] proſternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: [g] eóque irruente conſumemini in medio ejus, ut experiamini me eſſe Jehovam.

15 Sic ubi conſummavero æſtum iræ meæ in parietem iſtum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *eſt* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 *Nempe* Prophetæ Iſraëlis qui prophetant pro urbe Jeruſchalaim orũ, & qui vidĕt ei viſionem pacis; cùm nulla ſit pax, dictum Domini Jehovæ.

17 [g] Tu quoque, fili hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quæ prophetiſſas agunt ex [g] animo ſuo; & propheta contra eas,

18 Dicens, ſic ait Dominus Jehova, væ [g] conſuentibus pulvillos pro omnibus axillis [h] brachiorum *populi* mei, & parantibus [g] conſibulas pro capite cujuſque ſtaturæ ad venandum animas: [g] an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conſervetis?

19 Nam prophanatis me apud populum meum [g] pro pugillis hordei, & fruſtulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur, & [i] victuras prædicando animas quæ non ſunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auſcultant mendacio.

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos veſtros quibus vos [g] illic venamini animas, ut [g] avolent cùm laceravero illos a brachiis veſtris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

21 Et lacerabo conſibulas veſtras ut eripiam populum meum e manu veſtra, neque ſint amplius in manu veſtra [k] prædæ: ita experiemini me eſſe Jehovam.

22 [g] Eò quòd atterunt animum juſti [l] falſò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via ſua peſſima ut in vita conſervem eum:

23 Idcirco [g] vanitatem non eſtis viſuræ, & divinationem non divinaturæ ampliùs; ſed eripiam populum meum e manu veſtra, & experiemini me eſſe Jehovam.

[c] Heb. *procellarum ſic ver.* 13.

[f] Heb. *faciam ut pertingat.*

[g] Heb. *corde: ſic verſu.* 22.

[h] Heb. *manuum mei.*

[i] Heb. *vivificando.*

[k] Heb. *venationi.*

[l] Heb. *falſitate.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis partes ſunt duæ: quarum unâ Deus reprehendit & interminatur pſeudoprophetis, uſque ad ver.* 17. *altera, prophetiſſis populum Dei fallĕtibus, ad finem uſque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per prolepſin propter mendacia ipſorum, ver.* 3. *deinde ſigillatim conteſtatur ipſos de improbiſſimis ipſorum mendaciis, uſque ad ver.* 8. *tum judicia ex eo malo conſequuntura pronuntiat, ſententiam ferens & in prophetas ipſos, ver.* 8. & 9. *& in totum eorum cœtum qui ipſis auſcultaverint uſque ad ver.* 15. *ubi demum prophetia hæc concluditur ver.* 15. & 16. 3 Qui ſequuntur] *vide Jirmejæ* 14.14. & 23.9. & *ſequentib.* Quæ non vid.] *id eſt, quorum viſio non eſt a Deo oblata ipſis.* 4 Similis vulp.] *vide Cantic.*2.15. Per vaſtit.] *id eſt, famelicis vulpibus, quæ in deſertis regionibus verſantur, ac proinde inedia preſſæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuiſſimam: ut de prophetiſſis dicitur infrà ver.* 19. 5 Non] *conteſtatio exornans ſuperius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc verſu; ſed contrà mendacia colitis, verſu ſeq. ut teſtis eſt veſtra ipſorum conſcientia, ver* 7. Aſcenditis] *id eſt, neque obſiſtitis ſatanæ & malo irrumpenti in Eccleſiam vos ipſi, neque obſtacula alia adhibetis, denique ſalutem populi negligentes cauſa perditionis ipſorum eſtis: venuſtiſſima allegoria a re caſtrenſi, ut Pſal.*106.23. & 30. Ut conſiſtat] *id eſt, ut Eccleſia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipſam probare, & piis ſanctiſque certaminibus exercere.* 6 Verbum] *quod ipſi videlicet commiſcuntur & dicunt.* 8 Idcirco] *propoſita litis conteſtatione ſequitur bimembris ſententia, ut diximus in verſu.* 1. 9 In conſilio] *id eſt, neque in Eccleſia, neque in libro vitæ comprehendentur, neque reſtitutionem conſequĕtur; ſed a Deo, Eccleſia, & teſſeris Eccleſiæ aſpectabilibus abalienati permanebunt.* 10 Cumq; hic] *elegans allegoria, qua tranſitus comparatur ad alterum ſententiæ membrum: ita ſunt (inquit Deus) pſeudoprophetæ iſti ut ſtructores nequam inter ſe colludentes, quorum ſi quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam conſtruxerit; omnes uno conſenſu advolant, & operam ſuam conſumunt in colendo & ornando falſo pariete: ita extruunt illi, ac potiùs deſtruunt Eccleſiam Dei, quorum fuerat aſcendere ad irruptiones, & firmam ſepem obducere. ſupra ver.* 5. Luteum pariet.] *Hhebræam vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiáque per plateas jacente effornatur.* 11 Caſurus eſt] *id eſt, ruiturus omnibus modis: qui ſequentibus verbis ſimiliter per allegoriam exprimuntur coniunctam ironiæ.* Erit imber] *id eſt, inundabit imbre, grandine, vento, & modis omnibus Deus in opus veſtrum, & labefactabit totum.* 14 Eoq;] *videlicet æſtu iræ meæ, qui nominatus eſt ver.* 13. *nam eò referri commonſtrat mutatio generis.* 17 Tu quoque] *hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes ſunt totidem, quot in ſuperiore diximus: prolepſis ſive propoſitio ſumma, ver.* 18. *conteſtatio, ver.* 19. & *ſententiæ dictio, ſequentibus.* 18 Conſuentibus] *pſeudoprophetiſſas his verbis Propheta figurat a ritu ipſarum duplice: nam cùm vellent ipſæ quietem, eámque firmiſſimam & immotam Judæis ſignificare, pulvillos aſſuebant, velut quietis conſtantiſſimæ typos: & capitia pro omni ſexu ac ætate confingebant certis loris, fibulis, aut conſimilibus adſtrictia; ut figurarent populum certiſſimè protegi & conſtantiſſimè divina ope, nunquam fore ut defenſio hæc ab ipſis ceſſaret. Atque his modis populum fallebant, vitæ ſuæ falſis antibus conſulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis ſuis, atque impiè blaſphemabant.* Conſibulas] *Hhebræa vox universè (ut ipſius etymon oſtendit) ſignificat ea quibus res conſtringuntur atque adhæreſcunt: ut ſunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jure conſulti vocant, offendices, & ſi quæ ſunt hujuſmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus.* An animas] *conteſtatio, id eſt, an diſpendio vitæ animarúmque populi mei oportet vos victum quærere ſceleratiſſimè? allegoria.* 19 Pro pugillis] *id eſt, pro re tenuiſſima, adeóque nihilo: ut Micæ* 3.5. 20 Illic] *videlicet in Judæa, ubi prophetiſſæ tenues*

tenueis Judæos explebant spe, & exhaurichant domos. Avolent] *id est, ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo.* 22 Eò quòd] *conclusio summa prophetiæ.* 23 Vanitatem non] *id est, perituræ estis; noëma, ut suprà 12.24. pro eo quod est, non eritis amplius, nedum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.*

CAPUT XIIII.

Deus seniores Israëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit, docet neque illis, neq; Judæis omnibus ampliùs responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium, ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captivitate durissima.

1 'DEINDE cùm venientes ad me quidam 'e senioribus Israëlis, sederent coram me:

2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

3 'Fili hominis, 'viri isti induxerunt stercoreos deos suos in [a] animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habent e regione faciei suæ: an [b] ullo pacto consulor ab eis?

4 'Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Israëlis induxerit stercoreos deos suos in animum suum, offendiculum iniquitatis suæ positum habens e regione faciei suæ, & venerit ad Prophetam: 'ut sum Jehova, respondebo ei venienti 'de multitudine stercoreorum deorum ipsius:

5 Ut reprehendam domum Israëlis 'in animo ipsorum, quòd avertentes se a me adhæreant stercoreis diis suis omnes.

6 'Idcircò dic ad domum Israëlis, sic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a stercoreis diis vestris, avertite, inquam, ab omnibus abominationibus vestris faciem vestram.

7 Nam quisquis e domo Israëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Israële, averterit se [d] a sequendo me inductis stercoreis diis suis in animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habuerit e regione faciei suæ; cùm venerit ad Prophetam ut consulat per eum me: ut sum Jehova, respondebo ei per me,

8 Me oppositurum iratam faciem meam viro isti, & positurum eum in 'signum & in 'parabolas, denique excisurum eum e medio populi mei; ut experiamini me esse Jehovam.

9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur 'verbum; *ut* sum Jehova, 'pelliciam Prophetam ipsum: sed cùm extendero manum meam contra ipsum, perdam ipsum e medio populi mei Israëlis.

10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit.

11 Ut non aberrent ampliùs domus Israëlis a sequendo me, & non polluant se ampliùs omnibus defectionibus suis, sed sint mihi populus, & ego sim eis Deus, dictum Domini Jehovæ.

12 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi scipionem cibi; id est, ita immisero in eam famem ut excindam ex ea homines & jumenta:

14 'Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia sua eriperent [f] 'se ipsos, dictū Domini Jehovæ.

15 Si bestias malas transmisero in terrā orbaturas eam, adeò ut fit [g] desolatissima absq; transeunte propter illas bestias:

16 Tres viri isti in medio ejus, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias eriperent: ipsi se solos eriperent, terra autem esset desolatissima.

17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam; edixeroq;, gladius pertranseat terrā, quo excindam ex ea homines & jumenta:

18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovę, non eriperent filios aut filias, sed ipsi se solos eriperent.

19 Aut *si* pestem immisero in terram illam effundens æstum iræ meæ super illam [h] 'ad cædem, ad excindendum ex illa homines & jumenta:

20 Etiamsi Noach, Danijel, & Ijob essent in medio illius, *ne* vivam ego dictum Domini Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi cum justitia sua eriperent se ipsos.

21 'Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc pessima, gladium, ac famem, bestiasque malas, & pestem immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum, ad excindēdum ex ea homines & jumenta:

22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filiæ: ecce ipsi 'procedent ad vos, & videbitis 'viam eorum, & actiones eorum: ut 'consolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruschalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.

23 Ita consolationi erunt vobis, cum videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoscetis me non immeritò fecisse quæcunque fecero in eam, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *eor: sic deinceps.* [b] Heb. *consulendo.*

[c] Heb. *vir vir e domo Israëlis, qui ind. &c. sic vers. 7.*

[d] Heb. *a post me: sic ver. 11*

[e] Heb. *iniquitatem: sic sequentia: ut Gen. 4. 13.*

[f] Heb. *animam suam sic deinceps.* [g] Heb. *desolatio: sic ver. seq.*

[h] Heb. *pro sanguine: ut suprà 5. 17.*

[i] Heb. *reliqua fiet in ea evasio.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) propheticæ partes sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque.* E senioribus] *plerique omnes ex deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valde: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babylonian: ut solent legatis seniores, consiliarii,*

& viri authoritate, ingenio, scientiáque præstantes adhiberi. Legationem autem ante hæc tempora fuisse a Tzidkija missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmejæ 51.59. 3 Fili hominis] *prior hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius propheticæ, hoc verbis deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coram erant sermonem Dei accommodans.* Viri isti] *id est totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparere in conspectu meo ad consulendum me? indignissimum est me ab illis vel momento uno appellari, qui me non consulunt ex animo: sed suis studiis, dum consultores agunt coram te, indesinenter traducuntur. vide infrà 20.4.* 4 Idcirco] *thesis ut diximus in præcedente versum: cujus argumentum summum ponitur duob. versibus: deinde verò ἐργασία sive exornatio illius, usque ad ver.12.* Ut sum Jeh.] *jurantis verba ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id est, non de illis rebus quas rogaturus est, sed de hoc uno argumento, quod exponitur sequente versu.*

5 [In animo ipsor.] *id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ.* 6 Idcirco] *ἐργασίας membra sunt hæc: revocatio ad resipiscentiam, hoc ver. interminatio contra obnitentes tũ populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentib. & judiciorum finis, vers. 11.* 8 Signum] *id est, tum anteacti judicii monimentum, tum demonstrationem justorum judiciorum Dei eventurorum immorigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1.5.* Parabolas] *ex interminatione Deut. 28.37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetans ipsis.* Pelliciam] *id est, quemadmodum avis imprudens pellicitur esca, ita pelliciam eum ipsis muneribus donariisq; consulentium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens aut piscator retium peridromidas, ita inclinans manum meam intercipiam ipsum.* 12 Iterum] *secunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recusantibus Judæis pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.* 14 Etiamsi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmejæ 15.1. quasi dicat Propheta, si intercederent homines mihi acceptissimi, & in quibus edidi hactenus documenta spectatissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In his enim tribus fuerunt illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex gravissimis post omnem hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus atque evectus sit.* Se ipsos] *silùm, ut sequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *i. pestis certissimam & præsentissimam mortem afferens.* 21 Quin] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessura ad superiores plagas ut diximus in versum 12.* 22 Procedent] *id est, adducentur in deportationem vobiscum: sed longè aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum] *id est, justam mercedem anteactæ vitæ eorum, qua tam protervè abutuntur ad blasphemandum nomen meum, & ludificandum: ut dicitur suprà 11.15.* Consolationem] *id est, tum eò quòd justam Dei vindictam spectabitis coràm, tum quòd nihil futura est vestra calamitas ad calamitatem istorum (adeò agetur cum istis duriter) lenitor feretis conditionem vestram.*

Caput XV.

Deus typo & sermone Judææ toti ab exardescente ira sua exitium denuntiat, propter peccata ipsius & contumaciam indignissimam.

1 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, quid *est* lignum vitis præ omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod est in lignis sylvæ?

3 An sumitur ex illo lignum ad aptandum operi? an assumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum instrumentum?

4 Ecce igni traditur in escam; cùm duas extremitates ejus consumpserit ignis, & medium ejus ustulatum fuerit, an proderit ad opus?

5 Ecce cùm esset integer, non aptabatur operi; quantò igitur minus cùm ignis consumpsit ipsum & ustulatus est, aptaretur adhuc operi?

6 Idcirco sic ait Dominus Jehova, quemadmodum *est* lignũ vitis inter ligna sylvæ, quod trado igni in escam: ita traditurus sum habitatores Jeruschalaimorum.

7 Nam opponam faciem meam iratam eis; cùm ab uno igne exiverint, alter ignis consumet eos: ut cognoscatis me esse Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:

8 Exponamq; terram ipsam desolationi, eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

Heb. assumunt, impersonaliter.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium est, continens typum, versib. quatuor sequentib. & anagogen illius propheticam, tribus ultimis.* 2 Quid est lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc cõmorantium. q.d qui desit in istis hominibus cur se ipsi faciant tanti, aut ego ad parcendum ipsis amplius adducar? imò verò (inquit sequent.) ut modo se habent, sunt isti omnium hominum indignissimi.* 4 Ecce igni] *id est, sarmentum exectum non potest, ut ut sit integrum, ad ullum opus accommodari: sed cogitur & in ignem abjectum uritur, ut Joan. 15.6. posteà verò sequitur comparatio minoris expositi ver. 5.* 6 Idcirca] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in versũ 1.* 7 Cùm ab uno] *id est, ignis prodiens ab ira Deo indesinenter ardebit; & qui ab uno evaserit, deprehendetur & consumetur altero; quemadmodum superioribus prophetiis omnibus indicatum est, inde a capite 5.*

Caput

CAPUT XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius historiam specie puellæ expositæ & in morte versantis, donec ipse misertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratissimi animi crimina exprobrat, scortationis cum idolis gentibúsque exteris, ac inhumanissimæ liberorum cædis: propterea sententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæ, æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sedomitarum atque Israëlis: & postremò reliquiis exponit promissiones Evangelicas.

1 [a]ET fuit verbum Jehovę ad me, edicẽdo,
2 Fili hominis, notas fac [a]*urbi* Jeruschalaimorum, abominationes ipsius,
3 Dicens, [a]sic ait Dominus Jehova *urbi* Jeruschalaimorum, [a]commercia tua, adeóque [a]genituræ tuæ *sunt* e terra Cenahhanæorum; *quasi* [a]pater tuus *sit* Emoræus ipse, & mater tua Chittęa.
4 [a]Nam quod ad genituras tuas, [a]quo die genita fuisti [a]non fuerat prępcisus [a]umbilicus tuus, & [a]aquis non eras lota [a][1] cùm aspexi te: neque sale fueras condita, nec fasciis eras fasciata.
5 [a]Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex istis, clementia utendo erga te: sed projecta fueras in superficiem agri cum fastidio [b]tui, quo die genita fuisti.
6 [a]Transiens autem juxta te, cùm viderem te [a]prębentem conculcandam te [c] in sanguine tuo; [a]dixi tibi, [a]in sanguine tuo vive, [a]iterúmque dixi tibi, in sanguine tuo vive.
7 [a]Copiosam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris pervenerisque [a][d] ad summum ornatum ([a]ubera *tua* [e] sororiaverant, & pilus tuus germinaverat ([a]quamvis esses [f]nudissima & retectissima.
8 [a]Quapropter transiens iuxta te, cùm viderem te, quod ecce tempus tuum [a]tempus amorum esset, [a]expandens alam *vestis* meæ super te, operui nuditatem tuam: cúmque jurans tibi [a]convenissem tecum in fœdus, dictum Domini Jehovæ, & [a]nupsisti mihi.
9 [a]Itaque [a]lavi te aqua, ut inundans *eluerem* sanguinem tuum a te; & [a]unxi te unguento:
10 [a]Vestiensq; te versicoloribus calceavi te [h]melinis, & accingẽs te xylino operui te serico:
11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:
12 Apposui etiam monile supra nasum tuum, & inaures auribus tuis; coronámque ornatus capiti tuo.
13 Cumq; ornasses te auro & argento, vestimentumq; tuum esset xylinum & sericum, ac versicolor, similam & mel oleúmque comederes; denique pulchra esses [i]supra modum, & prosperata in regno:
14 Adeò ut prodiret de te [a][k] fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, [l] propterea quòd majestatem meam imposuissem tibi, dictum Domini Jehovæ;
15 Tum confisa pulchritudini tuæ scortata es [a]pro nomine tuo; & profudisti scortationes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritudo tua*:
16 Etiam sumens de vestibus tuis, parasti excelsa tibi [a]latis maculis interstincta, ut scortareris [a]cum istis; [a]*illis* non succedẽtibus, cùm non adesset *viator*:
17 Et sumens instrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; fecisti tibi imagines masculi, ut scortareris cum eis.
18 [a]Capiens enim vestes versicolores tuas operuisti illas, & unguentum meum suffitúmque meum proposuisti illis;
19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, similam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc proposuisti illis, in odorem [n] gratum ut esset; dictum Domini Jehovæ.
20 [a]Prætera ea sumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactasti illis [a]consumendos; [a]an minus *hoc esset* fornicationibus tuis,
21 Quòd jugulaveris [a]filios meos & exposueris eos, traducendo eos illis?
22 [a]Et cum omnibus abominationibus tuis, & scortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; [a]cùm esses nudissima & retectissima, præbuisse te conculcandam in sanguine tuo:
23 Sed fuit post totam malitiam tuam ([a]væ væ tibi) dictum Domini Jehovæ,
24 Ut [a]extrueres tibi fornicem, & faceres tibi suggestum in omni platea,
25 Et in omni capite viæ extructo suggesto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique [o] plurimùm scortata es.
26 Scortata enim es [a]cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] [a]torosis, & quidem plurimùm scortata es ad provocandum me.
27 [a]Cúmque ecce extendens manum meam contra te [a]diminuerem demensum tuum; & traderem te [r] desyderio odio habentium te [s] Pelischtæarum, [a]quæ confusæ erant propter viam tuam [t] sceleratam:
28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non satiareris: sed scortata cum eis ne sic quidem satiata fuisti.
29 Quapropter plurimùm scortata es in Cenahhança [a]cum Chaldęis; sed ne hoc quidem satiaris.
30 [a]Quàm languidus est [u] animus tuus, dictum Domini Jehovæ: faciendo omnia ista, opus mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?
31 Extruendo fornicem tuam in capite cujusque viæ, cùm suggestum tuum facis in omni platea; nec dum es ut [a] scortum ludificando mercedem,
32 Ut mulier adultera, loco viri sui recipiens extraneos:
33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò dedisti [a]pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro scortationibus tuis.
34 Itaque fuit in te [y] contrà quàm in istis fœminis scortationibus tuis, cùm [z] prosequeretur te nemo ad scortandum: nam quòd das mercedem, ac merces non datur tibi, hoc contrarium est.
35 [a]Idcirco, ô scortum, audi verbũ Jehovæ;
36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profusum est [a] [a]virus tuum retecta nuditate tua, in scortationibus tuis cum tuis amatoribus; etiam

[a] Heb. *ad affectũ meum: similem loquutionem vide Genes.* 30.30.
[b] Heb. *animæ tuæ.*
[c] Heb. *in sanguinibus tuis: sic in sequentibus.*
[d] Heb. *ad ornatum ornamentorum.*
[e] Heb. *constituta fuerant.*
[f] Heb. *nuditas & retectio: sic ver.* 22. & 39.
[g] Heb. *fuisti mihi* uxor.
[h] Heb. *melis, id est, pellibus melium: ut Exod.* 25.5.
[i] Heb. *ad valde valde.*
[k] Heb. *nomen.*
[l] Heb. *propter majestatem meã quam imp. trajectio.*
[m] Heb. *trãseuntis: sic ver.* 25.
[n] Heb. *quietis: ut Genes.* 8.21. 2. *Reg.* 16.3 & 17.17. & 21.6.
suprà. 6. & 7.
[o] Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.*
[p] Heb. *filiis Ægypti.*
[q] Heb. *magnis carnis: euphemismus, ut Levit.* 15.3.
[r] Heb. *animæ: ut Psal.* 27.12.
[s] Heb. *filiarũ Pelischtæorum.*
[t] Heb. *sceleris.*
[u] Heb. *cor.*
[x] Heb. *dominantis.*
[y] Heb. *cõtrarium ab istis.*
[z] Heb. *post te non ageretur scortatio.*
[a] Heb. *æruginosa: sic infrà* 24.11.

[b] Heb. *abominationū tuarum.*

ſuper omnibus ſtercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos expoſuiſti eis:

37 'Idcirco ecce ego congregaturus ſum 'omnes amatores tuos quibus ſuaviter uſa es, & quoſcunque amas, cum omnibus quos odiſti: & ubi congregavero illos contra te circumquaque, retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam:

[c] Heb. *ſanguini æſtus, & zelotypiæ.*

38 Et judicabo te judiciis 'adulterarum & 'effundentium ſanguinem: exponens te [c] cædi proficiſcenti ex 'æſtu iræ & zelotypia.

39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur 'fornicem tuam, & dirruent ſuggeſta tua, & exuentes te veſtibus tuis ſument 'inſtrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudiſſimam & retectiſſimam:

40 Deinde adducentes contra te congregationem 'obruent te lapidibus, & transfigent te gladiis ſuis:

41 Poſtea 'comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia 'ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut deſinas eſſe meretrix, etiamq; mercedem non poteris dare amplius.

42 Denique faciam ut requieſcat æſtus iræ meæ in te, 'donec recedat zelotypia mea a te; donec quieſcens non indigner amplius.

ſuprà 22.

43 Eò quòd non es recordata 'dierum pueritiæ tuæ, & commoviſti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias iſtud ſcelus cum omnibus abominationibus tuis.

44 Ecce 'quiſquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.

45 'Filia matris tuæ es 'faſtidientis virum ſuum & filios ſuos: & ſoror *utriuſque* ſororis tuæ es, quæ faſtidiverunt viros ſuos, & filios ſuos; 'mater veſtra Chittæa, & pater veſter Emoræus.

46 Soror autem tua 'major Schomron, ipſa cum filiabus ſuis ſedet 'ad ſiniſtram tuam; ſoror tua verò minor te, ſedens 'a dextera tua, eſt Sedom cum filiabus ſuis.

47 'Neque verò in viis earum ambulaſti, & ſecundum abominationes earum feciſti: tanquam parvum faſtidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuiſti majorem eis in omnibus viis tuis.

48 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi fecit Sedom ſoror tua ipſa & filiæ ejus; quemadmodum feciſti tu & filiæ tuę.

49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi ſororis tuæ; cùm 'excellentia, ſaturitas cibi, & 'tranquillitas quieta eſſet ipſi & filiabus ejus, 'manum pauperis & egentis non confirmavit:

[d] Heb. *vidi.*

50 Cùm itaque exaltantes ſe facerent abominationem 'coram me; amovi eas, prout [d] viſum eſt.

51 'Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificaſti enim abominationes tuas præ ipſis, & 'juſtificaſti ſorores tuas omnibus abominationibus tuis quas feciſti.

52 'Tu etiam fer ignominiam tuam, 'quam adjudicas *utrique* ſorori tuę, propter peccata tua quibus abominabilius egiſti quàm illę; juſtiores erant te: tu, inquam, etiam erubeſce & fer ignominiā tuā, cùm juſtifices ſorores tuas.

53 'Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus, ac reducem turbam Schomronis & filiarum ejus; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducam* [e] inter illas:

[e] Heb. *in medio illarum.*

54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ feciſti; 'conſolationi exiſtendo illis.

55 Si ſorores tuæ Sedom & filię ejus revertentur ad priſtinum ſtatum ſuum; & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad priſtinum ſtatum ſuum; tu quoque & filiæ tuæ revertemini ad priſtinum ſtatum veſtrum.

[f] Heb. *in auditione.*

[g] Heb. *excellentiæ tuarum.*

56 'Cùm non fuerit Sedom ſoror tua [f] 'in auribus, in ore tuo, tempore [g] ſummæ excellentiæ tuę;

[h] Heb. *filiarum, &c.*

57 'Nec dum revelata fuerit malitia tua, 'cùm eſſet tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circunſtantibus eam, filiabus Peliſchtæorum; 'quæ depopulaturę fuiſſent te circumquaque:

58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam ſic ait Dominus Jehova, viciſſim faciam tibi quemadmodum feciſti; quæ ſpreviſti 'execrationem irritum faciendo fœdus.

[i] Heb. *ſeculi.*

60 'Veruntamen 'recordatus ego fœderis mei tecum *inuti* temporibus pueritiæ tuę, præſtabo tibi fœdus [i] perpetuum.

61 Nam recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis, 'aſſumendo ſorores tuas majores te cum minoribus te: & 'dabo tibi eas in filias; 'non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præſtabo ego fœdus meum erga te; & agnoſces me eſſe Jehovam:

63 'Ut recorderis & erubeſcas, 'nec ſit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei adminiſtrationem erga Judæos & Jeruſchalaima) præter inſcriptionem duobus primis verſib. comprehenſam, partes omnino ſunt tres: prima eſt narratio (ut diximus) allegorica ex comparatione ſpiritualis conjugii inter Deum & Eccleſiam Judæorum, uſque ad ver. 35. ſecunda eſt ſententia Dei Eccleſiam veterem, velut perfidiſſimam conjugem, repudiantis & flagellantis graviſſimè, uſque ad ver. 60. poſtrema, eſt promiſſio redintegrandi fœderis & connubii ſacri cum electis reliquis, quatuor verſib. ultimis.* 2 Urbi Jeruſch.] *i. Judææ ſynecdochicè: nam Jeruſchalaimis ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepſis ſive propoſitio ſummæ hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hîc ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, genituræ quæ exponitur a ver. 4 ad 13 alterum verò commercii & converſationis, uſque ad ver. 35. quæ duo hoc verſu poſita ὕστερον πρότερον deinceps explicātur.* Cōmercia tua] *id eſt, converſatio tota, ſynecdochicè.* Genituræ] *id eſt ortus, curatio, educatio, & inſtitutio prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Geneſ. 3. 16. & 1. Timo. 2. 15.* Pater tuus] *id eſt, ſi ex patre Abrahamo eſſetis, faceretis opera Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiā Cenahhanæā malitioſè trāſiviſtis: quin imo ita obſirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre Emoræo & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infrà ver. 45. nō aſcita eſt, ſed hereditaria & nativa*

& nativa malitia vestra. 4 Nam]*prius hoc narrationis membrum per antithesin exponit duo; nimirum statum calamitosum miserúmque Gentis ex Abrahamo ortæ donec educeretur ex Ægypto, usq; ad ver. 6. & beneficia ornamentáque a Deo in gentem collata, versiò. seq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico cõparatur, & status ejus cũ infantis recèns in lucem prodeuntis statu, ac paulatim per sua incrementa provehentis.* Quo die]*id est, cùm in hanc lucem venisset, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis vestræ, ex quo velut trunco gens propagata est. Nam ut ad hæc tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipsius narratione, tum verbis Jehoschuhhæ 24.2. & sequentib. tum historiæ fide: maximè cùm iniquum sit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratissimè Propheta ubique observat) confundere.* Non fuerat præcisus]*id est a natura in morte, in sordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate eras: quæ omnia allegoricè significantur verbis sequentibus.* Umbilicus]*id est, longum illud intestinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo dum in utero est vivit fœtus: synecdoche. Nam hoc intestinum in fœtu continet omnia vitæ instrumenta, venam umbilicalẽ ad alimonia, arterias duas ad respirationem, & οὐραχὸν ad exudanda fœtus excrementa. Hoc autem intestinum nisi præciditur, matri & infanti lethale est, nisi resectum curatur, est exitiosum partu, quia totum profundit sanguinem & exhalat spiritũ meatu illo.* Aquis non erat]*id est, ut cui non sunt ablutæ sordes recèns in lucem edito; ita jacebas in sordibus peccati, ut ostenditur Jehosch. 24.* Cùm aspexi]*quantopere se torqueant interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, sed Hhebræorum vocem esse confirmamus, pro certo habentes Deum his verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & sequentibus.* Sale]*quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici: tum ad callum obducendum umbilico, totíque cuti, tum ad interiores partes confirmandas, & decoquendos absumendósque humores pravos: quibus omnibus utilem esse hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat]*id est, a nemine curata fueras, ac potuit non potueras curari sine me, sed in peccatis tuis fuisses mortua: tanta est naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda sunt veritati: non enim propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari posse; sed ita sentit incurabilem fuisse prorsus à natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis fastidio esset, nedum aballa earum rerum curaretur.*

6 Transiens]*jam sequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in versum 4. qua gradatim exponũtur rationes fœderis a Deo cum Ecclesia initi & suo ordine præstiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Ecclesiæ promanasse dicuntur, versu seq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium sacrum, ver. 8. & sequentibus.* Præbentem]*i. expositam morti, malísque omnibus ad mortem: nam ea conditione exisse Abrahamum cum cæteris usque dum a Deo vocatus esset, Genes. 11. suprà ostendimus.* Dixi tibi]*id est, virtute verbi promissionúmque mearum te a morte præsentissima laberavi, in qua æquè versabaris ac infans cujus profluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In sanguine]*id est, utcunque in peccatis tuis demersus sis & a natura mortuus, tanquam infans exhausto sanguine.* Iterumque]*i. non semel, sed sæpius repetitis promissionibus confirmavi: ut Genes. 12. & 13. & 15. & 17. & sequentibus.* 7 Copiosam]*q.d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium dans Abrahamo & Saræ e mortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore sterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata est in Ægypto, quamvis obnitentibus Ægyptiis.* Ad summum]*id est, pulchritudinem & speciem omnium elegantissimam, cujus causam vide Deut. 7.7. & 8.* Ubera]*id est, quasi pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hic duobus signis exprimitur.* Quamvis esses]*id est, non propter ullam elegantiam aut bonum quod ineset in te visa es mihi ad summum ornatum pervenisse, & perplacuisti mihi; sed propter unicum amorem meum ex consilio & electione gratuita: ut Deut. 7.* 8 Quapropter]*jam venitur ad conjugium sacrum initum cum Ecclesia Israëlitarum, quo tempore liberata fuit a servitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver. 6.* Tempus amorum]*id est, tempus justum quo conjugareris mihi, ut prædictum fuerat Abrahamo Genes. 15.13.* Expandens]*id est, te uxorem ducens, & agens virum ac servatorem tuum vide Ruth 3.9. quamobrem sequentia verba sunt exegetica hoc ver.* Convenissem]*vide Exod. 19. & 24.* Nupsisti]*id est, vicissim in fœdus convenisti mecum, ibidem.* 9 Itaque]*expositio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo quorum partes sunt duæ, sanctificatio a sordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponantur usque ad ver. 13.* Lavi te]*alludit auritum legis Levit. 15. 28. pro eo quod est, plenissimè mundavi & purificavi te.* Unxi te]*id est, ornavi unctione spiritus, per cujus regenerationem restituta es elegantiæ tuæ.* 10 Vestiens que]*id est, instruxi te in rebus omnibus tũ ad necessitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriámque summam indidi: denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis usque.* 13 Cumque ornatus es]*altera pars narrationis, de commercio sive conversatione indignissima Ecclesiæ veteris; ut diximus in versum 3. cujus prolepsis sive propositio summa est versib. quinque; deinde exornatio, usque ad ver. 35. ac in prolepsi quidem ad amplificationem pertinent duo versus, quibus Deus summatim commemorat amplitudinem beneficentiæ suæ in Ecclesiam, deinde verò duplicem abusum beneficiorum exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris scortata sit, ver. 15. alterum quòd cum diis alienigenarũ vers. 16. & 17. quæ duo membra postea ὕστερον πρότερον explicantur.* 14 Fama]*de qua 2. Schem. 8.13. & 1. Reg. 4.30.* 15 Pro nomine]*id est, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam late effecisti ut diffunderentur scelera tua, adeóque latiùs conata es & promiscuè te prostituere: quod totum inde a tẽporibus Schelomonis per trecẽtos nonaginta annos fuisse factum historiæ sacræ testantur, & Deus per Prophetam exprobravit suprà 4.5.* 16 Latis maculis]*id est pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis insignita essent (nam hæc non ita evidẽter e longinquo discernuntur) sed latis plagis & tesseris colorata, quæ meliùs e longinquo spectantur, & velut signa sunt ad provocandos amatores.* Cum istis]*idolis sive imaginibus quæ nominantur sequente vers.* Illis]*id est, cùm illa non succederent ex sententia animi tui quæ diximus ver. 15. Itaque verba sequentia horum interpretationem habent.* 18 Capiens]*exornatio proximè præcedentis membri in prolepsi, de insano Israëlitarum studio in idololatriam, per ὕστερον, quam diximus suprà ver. 13. qua continẽtur duo crimina, unũ,*

de rebus omnibus ad idola translatis,duobus ver.alterum,de filiis oblatis **inhumanitate** *& impietate summa, duobus alterus.* 20 Præterea]*alterum crimen, ut modò diximus : de quo si quis multa volet cognoscere, legat Eusebium sub finem lib.2.de præparatione Evangelica.Interdictum autem disertè habetur Levit.18. 21.& 22.& sequentibus.* Consumendos]*igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum est,2.Reg.3. 27.* An minus]*q.d.hoc verò facinus altero est longè indignius, & me adhuc amplius afficit,quod exposuisti eos idolo qui fœdere erant mei.* 21 Filios meos]*id est,ipsos quoque primogenitos:vide infrà 20.26.* 22 Et cum]*exornatio prioris membri prolepseos,de fœderibus procuratis & junctis cum his & illis gentibus promiscuè,omissa fide & veritate promissionum Dei,& totius conjugalis fœderis ratione.* Cum esses]*id est,jam olim futurum fuisse ut nulla esses,nisi cepissem de te misericordiam,& quòd nunc superstes sis,id a me uno gratioso profectum esse.* 23 Væ væ]*exclamatio pathetica.* 24 Extructes]*id est, omnia comparares,quæ ad commoditatem tuæ scortationis putabas pertinere, ut palam faceres te prostibuli esse impurissimum,& te oculis omnium obtruderes:quod generatim exprobratum hoc & seq.versu,deinde minutatim explanatur,tum nominatis gentibus quæ ad scortationem hanc fuerant adductæ,vers.sequentibus; tum expresso hippomane quo inscortationem istam exarserunt Israëlitæ,ver.30.& quatuor seq. vide similia Jirmejæ 2.& seq.* 26 Cum Ægypt.]*ut factum est temporibus Chizkijæ, Jeschahh.30.& 31.deinde Jehojakimi & Tzidkijæ,2.Reg.24.& 25.contra mandatum Dei,Deut.17.16.* Torosis]*sic pergit in allegoria, & designat accuratissimam Israëlitarum libidinem,ut infrà 23.20.* 27 Cumque ecce]*transitio ad secundos amatores,videlicet Assyrios,in quorum fidem Achaz se contulit propter immissas a Deo castigationes: vide 2.Reg.16.7.& 2.Chron.28.* Diminuerem]*ex comminatione Levit.26.20.& Deut.28.23. & 33.*Pelischtæarum]*vide 2.Chron.28.18.& Jeschahh,15.* Quæ confusæ]*id est,quas etiam pudebat maleficiorum tuorum, licèt projectæ essent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia scelera tua : vide Jirmej.2.33.* 29 Cum Chaldæis]*videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam transmiserat,2.Reg.20.12.& Jeschahh.39.* 30 Quàm languid.] *expositio elegantissima hippomanis per admirationem,ut diximus in ver.24.qua gradatim ostenditur insanus Judæorum furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæstuariæ, hoc ver.deinde adulteræ libidinosissimæ,quæ abjecto & contempto omni quæstus studio libidine tantùm perfidiosè abripitur(ut de Messalina Clodii res portentosas scribunt historici)duobus ver.seq.ac postremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem,ut ipsa amatores redimat de suo atque muneretur,qui summus est gradus libidinis.q.d. Propheta, nequeo satis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi scortando nunquam satisfacis; sed adhuc contabescis præ ardore libidinis, eámque nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuisti : cujus hoc documentum est certissimum,quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæstuariæ solent, neque satis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi,sed ultrò exhaurís facultates tuas,& meas ipsius res sacrilegè profundis ad illos redimendos comparandosq.* 31 Scortum] *id est,ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæstum meretorium, sed gratis prostituit se percita studio libidinis : ut exponitur seq.ver.* 33 Pretia]*videlicet plurima & amplissima : quod facit ad amplificationem sceleris.* 35 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ,nempe dictionem sententiæ,ut diximus in ver.1.Continet autem hæc sententia propositionem,& exornationem sive confirmationem ejus. Ac propositionis quidem partes omnino duæ sunt,quarum una summatim causas sententiæ ferendæ explicat, ver.36. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver.45. Exornationis verò partes sunt totidem,ut suo loco dicturi sumus.* 36 Virus tuum]*id est,sordes tuæ profluentes ex te propter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ : confer cum Jirmej.2.23.& seq. Vox autem Hhebræa propriè quidem æs significat; sed metonymicè quoque pro ærugine,id est, virulenta illa & damnosa materia accipitur quam æs made factum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur. Novimus quidem a plerisq; aliter accipi,videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus : sed tota illa interpretatio manavit ex falsa hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente intelligendum, & ex adjuncto verbo.* 37 Idcirco] *sententiæ dictio sive judicium duas partes continet,supplicium,& ignominiam,hoc verse quibus supplicium exponitur deinceps usque ad ver.43. ignominia verò, ver.43.& 44.* Omnes amator.] *ex quibus constabat exercitus Babylonii.* 38 Adulterarum]*de quo judicio vide Levit.20.10.& Deut. 22.22.* Effundentium]*de quo judicio vide Gen 9.6.& Exodi 21.12.* Æstu iræ] *videlicet Dei,qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat,& tanq; justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ.* 39 Fornicem tuam]*de qua suprà 24.& 31.id est,in urbe Jeruschalaimorum sedes adulteriorum tuorum a te comparatas.* Instrumenta]*de quibus suprà ver.10.& sequentib.* 40 Obruent te]*ut jus esse contra adulteras homicidasq; ex lege suprà ostendimus.* 41 Comburent] *vide complementum 2.Reg.25.& 2. Chron.36 & Jirmejæ 52.* Ante oculos] *i. palàm,ita ut sis omnibus exemplo,multis q; ludibrio : prout de Edomæis legitur Psal.137.7.& Lament.1.& 4.de Hhammonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tzidonis, infrà 25.& sequentib.* 42 Donec recedat]*id est,donec consummavero in te ardorem totum meæ zelotypiæ : ut sequentia verba explicant.* 43 Dierum puer.] *id est,primæ conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ,de quibus suprà ver.4.& sequentib.* 44 Quisquis] *id est, ludibrio eris in ore omnium : cujus ludibrii argumentum in fine versus positum,est μαλεπικὸν ad exornationem sententiæ.* 45 Filia]*exornatio sententiæ præcedentis, ut diximus in ver.35.duabus partibus continetur : una est,exornatio causarum ab exemplo Cenahhanæorum,Sedomi,& Schomronis, usque ad ver.52. altera est exornatio & confirmatio judicii,inde ad ver.60.Horum autem verborum sensus est,nullo pacto a parentibus tuis,sororibus tuis, & gente tua degenerasse,duobus versib. imò verò hos omnes omnibus numeris malitia superasse,ver.47.& quatuor seq.* Fastidientis] *notat Propheta his verbis Cenahhanæos tum a Deo & pietate Noachi defecisse, tum filios suos Moleco traduxisse,Levit.18.21.& 24.quo etiam modo sequentia de Sedomitis & Israëlitis sunt accipienda.* Mater]*ut suprà ver.3.* 46 Major]*plures tribus & regiones continens.* Ad sinistrā] *i. Septentrionem.* A dextera]*ad Meridiem : ut Exodi 26.18.* 47 Neque verò]*amplificatio per gradationem de qua in ver.45.* 48 Ne vivam]*confirmatio præcedentis dictis,tum a juramento,hos ver. tum a demonstratione per ἀπὸ σοφίας, tribus seq.* 49 Excellentia]*ex illa abundantia & tranquillitate, quas deinde Propheta nominat : vide Gen.13.10.& seq.* Tranquillitas]*ex quo gentem liberaverat Abraham,*

braham Gen. 14. Manum paup.]*nam etiam duos angelos ſituri erant in platea pernoctare, eoſq; & Lotum ipſum ſumma injuria perſequuti ſunt, Gen.*19. 50 Coram me]*vide Gen.*13.13. 51 Schomron quoque]*id eſt, regnum Iſraëlitarum: quod propterea longè minus peccaſſe dicitur, quia neque tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa eſſent, neque fuerat revocatiũ tam diuturna patientia: ſed Judæa plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atq; exempla judiciorum quibus deterreretur; & tamen malitia ſua obſtirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei aſſiduè concertavit.* Juſtificaſti]*vide Firm.*3.6. 52 Tu etiam]*altera pars exornationis de ſententia lata, ut diximus in ver.*45.*qua primùm affirmatur certiſſimè eventura & conſtantiſſima futura ſententia Dei, verſib. quatuor: deinde universè concluditur, quatuor alteris.* Quam adjudicas]*id eſt, quam juſtiſſimè illis importatam eſſe evincitur, & agnoſcit tua ipſius conſcientia.* 53 Si reduxero]*hypothetica enuntiatio conſtantiæ Dei in exequenda ſententia ſua. q.d. ſi illos reduxero, vos etiam reducturus ſum; at non ſum reducturus illos: igitur neque vos reducam, quicquid pſeudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judæis illius temporis comminatur; ex quorum tamen poſteris reliquias ſervatum iri docet infrà ver.*60. *& ſequentibus. ſimile judicium vide Numer.*14. 54 Conſolationi]*ut ſuprà* 14.22. 56 Cùm non]*concluſio ſententiæ cauſam & judicium breviter complectens, binis verſibus. Cauſa autẽ ponitur unica, nimirum obſtirmatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuiſſet duobus exemplis graviſſimis ſeveritatis Dei; uno in Sedomitas, hoc ver, altero in Iſraëlitas, ver. ſequente.* In auribus]*id eſt, fugeris de induſtria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effeciſſet Deus, Gen.*18.19. 57 Nec dum]*id eſt, nondum evicta fueris apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Iſraëlitæ flagellati & peſſundati ſunt in conſpectu tuo, ut præmonita eorum exemplo reſipiſceres.* Cùm eſſet temp.]*id eſt, cùm probrosè Schomron ſoror tua a Syris, & Peliſchtæis finitimiſq; profligaretur duce Aſſyrio.* Quæ depop.]*id eſt, æquè te ac Schomronem profligaſſent, niſi cuſtos fuiſſem tuus, teq; ab illis vindicaſſem ut promiſerat Deus Jeſchahh.*7.& 8. 59 Execrationem]*id eſt, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut ſuprà ver.*8)*execratione fœderi conjuncta tete obſtrinxiſti: ſynecdoche.* 60 Verumtamen]*ultima pars prophetiæ, promiſſio erga reliquias electas ut diximus in ver.*1. Recordatus]*vide Gen.*8.1. 61 Aſſumendo]*id eſt, cooptando tecum ex Iſraëlitis & gentibus electos in Eccleſiam Chriſti.* Dabo tibi]*id eſt, efficiam ut pariat ſpirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeſchahh.*54.*& ſequentibus.* Non quidem]*id eſt, non ex illo fœdere Legis quod tu fregiſti, ſed ex fœdere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis carneis cordis inſcripto per ſpiritum Dei vivi, ut dicitur verſu ſequente vide Jirmejæ* 31.31.*& ſequentibus, 2. Corinth.*3.3.*& Heb.*8.8. 63 Ut recorderis]*id eſt, ut tu recepta in illud fœdus ducaris pœnitentia anteactæ vitæ, ac proinde ſola fide expiationem a me in Chriſto perfectam complectaris, & gloriam totam ſoli Deo tribuas ſervatori tuo.* Nec ſit tibi]*id eſt. planè obmutescas, tibi confuſionem tuæ faciei tribuens & Deo ſalutem tuam: ut Ijobi.*5.16.*& Pſal.*107.42.

CAPUT XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconiæ, beneficium Nebucad-netzarii in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis fœdus cum Ægyptio: deinde ſeveriſſimum Dei judicium ipſi regnoq; toti denuntiat: promiſſiones denique Evangelii ſubjicit ad conſolandum pios in Eccleſia catholica.

1 Et fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone ænigma, & utere parabola, de domo Iſraëlis.
3 Dicens, ſic ait Dominus Jehova, aquila quædam maxima magna alis [a] alatiſſima, plena plumis, cui ineſt [b] ſpecies artificioſiſſima; veniens ad Libanum deſumpſit [c] calamũ ſummum cedri:
4 Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpſit, & deferens in [d] terrã [e] negotiatoriam, in [f] civitate aromatariorum poſuit illam.
5 Accipiens verò [d] e ſemine illius terræ poſuit ipſum [g] in agro [d] ſativo, acceptum [h] ſecundum aquas multas, [e] circunſpectiſſimè poſuit.
6 Atque hęc quidem germinaſſet, [i] abiiſſet in vitem luxuriantem humilis ſtatura, ſpectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus ſubjectis illi: abiiſſet, inquam, in vitem, edidiſſetq; ramos, & emiſiſſet ramuſculos:
7 Sed fuit [a] aquila [g] quædam magna magna alis, & copioſa plumis; ad quam ecce [a] vitis iſta applicuit [a] radices ſuas, & palmites ſuos emiſit adeam, ut [a] irrigaret ipſam [a] ex areolis plantationis ipſius.
8 [a] Iſta in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.
9 [a] Dic, ſic ait Dominus Jehova, *an* proſperaretur? an non radices ejus [a] diſrumpet, & fructum ejus ſuccidet, & ſiccabit? omnibus frondibus germinis ſui exſiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo [h] extirpatur is eſt eam radicitus?
10 [a] Ut ecce plantata ſit, proſperabitúrne? an non attingente ipſam [i] [a] Euro exſiccabitur prorſus? [a] cum areolis germinationis ſuę exſiccabitur?
11 [a] Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicẽdo,
12 Dic jam domui [j] iſti [k] rebelli, an neſcitis quid *ſibi velint* hæc? dic, ecce venerat rex Babyloniæ *in urbem* Jeruſchalaimorum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad ſe in Babyloniam:
13 Deinde accipiens de ſemine [l] regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad [a] execrationem potentes iſtius regionis acceperat,
14 Ut eſſet regnum humile, ne efferret ſe; ut obſervando fœdus ſuum ſtaret.
15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos ſuos in Ægyptum, ut det ſibi equos populumq; multum: an proſperabitur? an eripiet ſe qui facit iſta? qui irritum fecit fœdus, etiámne eripiet ſe?
16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, niſi [a] in loco illius regis qui regem conſtituerat ipſum, cujus ſpernit execrationem, & cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.
17 Neque copiis magnis aut congregatione multa [a] facturus *quicquam* eſt cum ipſo Parhho

in

[a] Heb. *longæ ala.*
[b] Heb. *phrygionicum opus.*
[c] Heb. *negotiaturis.*
[d] Heb. *ſeminis.*
[e] Heb. *circũſpectione accuratiſſima.*
[f] Heb. *fuiſſet: ſic deinceps.*
[g] Heb. *una.*
[h] Heb. *ſublaturus eam à radicibus ipſius.*
[i] Heb. *vento orientali.*
[k] Heb. *rebellionis.* 2. *Reg.*24. 17.
[l] Heb. *regni.*

in bello; cùm diffundet *ille* missilia catapultaria & cùm extruet propugnacula: ad excindendũ animas multas.

18 Cùm spernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce junxit manum suam, & omnia ista facit, non eripiet se,

19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi execrationem meam quam spernit & fœdus meum quod irritum facit, hoc reponam in caput ipsius.

20 Nam expandam super ipsum rete meum, *Suprà.12.13* & capietur sagena mea; deducamque ipsum in Babyloniam disceptabo cum ipso ibi *de* prævaricatione ipsius qua prævaricatur contra me:

21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent & qui reliqui erunt in omnem ventum dispandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum esse.

22 Sic ait dominus Jehova, attamen accipiens ego e summo calamo illius cedri proceræ reponam: e summitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego super montem altum & aggestum:

23 In monte celsitudinis Jisraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabúntque sub ea omnes aves cujuscunque alæ, in umbra palmitum ejus habitabunt.

24 Ita experientur omnes arbores agri me esse Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor sicca: ego Jehova dixi, & faciam.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ, præter inscriptionem duobus versibus comprehensam, partes omnino sunt duæ: una est, narratio prophetica funestissimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, usque ad ver. 22. altera est promissio Evangelica pro electis reliquis, tribus ver. ultimis.* 2 De domo] *id est de toto Jisraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promissorum: quæ duo sunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, usque ad ver. 11. & enarrationem illius, usque ad 22. Utrobique autem narrationis summa sunt capita duo; numirum causarum explicatio ex quibus judicia consequutura sunt, & prophetia judicatorum quæ in Judæam erant eventura propter antegressas causas.* Aquila quẽd.] *typus magni Nebucad-netzaris regis potentissimi: ut exponitur ver. 12.* Alatissima] *id est, omnium instructissima iis rebus quæ ad volatum pertinent: sic una voce Propheta ostendit quàm Ægyptio præstiterit Babylonius, de quo ver. 7.* Veniens] *id est, invadens regnum Judææ, quod cum præstantissima Libani sylva comparatur.* Calamum] *i. cacumen, & surculum summum sive taleam quæ ad insitionem ex arbore avelli solet; unde vox Hhebræa appellatur. Est autem typus Jeconjæ regis.* 4 Summitatem] *i. principes Judææ; ut dicitur ver. 12.* Terram] *id est, in Babyloniam emporiis celebrem.* Civitate arom.] *id est, mollissima & luxuriosissima, quasi omnes Babylonis cives præmollitie redolerent aromata, aut facerent aromatariam.* 5 E semine] *id est, semine regio, ut ipse interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconjæ.* In agro sat.] *id est, in Judæa ipsa restituit, ubi adhuc futura erat sementis non incommoda (ut sequentia docent) nisi ipsius culpa aliter accidisset.* Secundum aquas] *id est, in loco irriguo: vide Eccle. 11. 1* Circumspectissimè] *id est, omnibus legitimis cautionibus adhibitis quæ ad stabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præstito, obsidibus acceptis, & si qua sunt ejusmodi quibus de stabilitate fœderis provideri potest: ut dicitur ver. 13. & 14.* 6 Atque hęc] *id est, huic Regi Tzidkijæ qui cum vite humili comparatur) optimè cessisset, si in obsequio Nebucad-netzaris permansisset.* 7 Aquila] *typus Ægyptii, ut exponitur ver. 15.* Vitis ista] *id est, Rex Tzidkija fœdus iniit cum Ægyptio, fidem frangens Babylonis, ver. 15.* Radices] *id est, legationes clàm quasi per cuniculos emisit ad Ægyptium: vide Jirmejæ 37. & 38. sic exponitur infrà ver. 15.* Irrigaret ipsam] *id est, currus & equos suppeditaret ad firmandum ipsum.* Ex areolis] *id est, copiis Ægypti, quæ tota interluitur Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: sic alludit propheta ad rationem Ægyptiorum.* 8 Ista] *amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ justa occasio adsciscendi Ægyptium, ut ver. 6.* 9 Dic] *secundum caput typi, ut diximus in ver. 3. judiciorum denuntiatio.* Disrumpet] *nimirum Babylonius, ut exponitur ver. 16. & 20.* 10 Ut ecce] *occupatio, quasi dicat, esto sanè, sit bene plantata & loco optimo: peribit tamen.* Euro] *noxio ventibus, teste Columella lib. 5. cap. 5. Est autem hic typus divini judicii per Babylonium.* Cum areolis] *id est, quoscunque aquæ ductus ad se ab Ægypto derivaverit.* 11 Deinde] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in ver. 3.* 13 Execrationem] *ut suprà 16. 59. vide 2. Chron. 36. 13.* 16 In loco] *id est, Babylone, regia Nebucad-netzaris: sic. Jirmeje 32. 5. & 34. 3. & sequentibus.* 17 Facturus] *id est, adjumento futurus est: nam priùs fractus est quàm copias Judæis conjungeret.* Diffundet] *nempe Babylonius, obsidens Jeruschalaima pertinacissimè.* 18 Junxit manum] *vide Jirmejæ 50. 15.* 19 Idcirco] *confirmatio judicii per juramentum.* Meam] *id est, juratam in nomine meo, & authore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait] *altera pars prophetiæ, continens promissionem restitutionis & amplificationis Ecclesiæ in Christo.* E summo calam.] *id est, de reliquiis stirpis regiæ, ex qua fuit Zerubbabel, & ex eo Christus.* Montem altum] *id est, in Ecclesia, ut Jeschahh. 2. 2.* 23 In monte] *triplex promissio his verbis continetur per Christum ad Ecclesiam pertinens: prima est amplitudo Christi secunda, beneficia ad Ecclesiam in Christo pertinentia: tertia denique, Ecclesiæ per totum orbem propagatio, hoc versu; quorum omnium finis est illustratio gloriæ Dei, versiculo ultimo.*

CAPUT XVIII.

Deus Jisraëlitas inter se expostulantes quòd patriorum scelerum pœnas darent reprehendens gravissimè, administrationem justitiæ suæ erga justos & peccatores explicat: adducentes exemplum suum arguit improbitatis, & justitiam suam omnino a calumniis illorum vindicat: ac postremò hortatione clementissima spem veniæ facit resipiscentibus.

1 FUIT

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Quid vobis eſt, quòd utimini parabola hac de' terra Jiſraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & 'dentes filiorum obſtupeſcunt?
3 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; 'ſi erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Jiſraële.
4 'En omnes animæ meæ ſunt, ç què anima patris atque anima filii meæ ſunt: anima' quæ peccat ipſa morietur.
a Heb. *'faciet: ſic deinceps.* 5 'Nam cùm quis erit juſtus, a exercebitque 'jus ac juſtitiam,
6 In' iſtis montibus' non comedens, & ' oculos ſuos non attollens ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis; uxorémque' proximi ſui nõ polluens, & ad uxorem ex immunditia ſeparatam non appropinquans;
7 'Neminemq; opprimens, 'pignus ſuũ debitori reddẽs, 'rapinam non rapiens; 'panẽ ſuum eſurienti dans & nudum operiens veſte,
8 'In uſuram non dans, & fœnus non accipiens, ab iniquitate retrahens manum ſuam; jus
b Heb. *veritatis.* b verum exercens inter
c Heb *virum cum viro* c unum & alterũ,
d Heb. *faciendo.* 9 In ſtatutis meis fideliter ambulans, juraque mea obſervans d colendo veritatem; juſtus
e Heb. *vivendo: ſic deinceps.* hic e omnino vivet, dictum Domini Jehovæ.
10 'Quòd ſi genuerit filium effractorem, effuſorem ſanguinis; qui faciat fratri præter' ullũ iſtorum:
11 Qui iſta omnia non faciat; quin etiam in iſtis montibus comedat, & uxorem proximi ſui polluat,
12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat, pignus non reddat; & ad ſtercoreos deos attollat oculos ſuos abominationẽ faciens,
13 In uſuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non vivet; omnes abominationes iſtas fecit, f omnino afficietur morte; g cædis ipſius cauſa in ipſo erit.
f Heb. *moriendo.* g Heb. *ſanguines ipſius in ipſo erit: ut Levit.* 20. 9.
14 Quòd ſi ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris ſui quæ facit, & animadvertens non faciat ſecundum illa,
15 In iſtis montibus non comedat, & oculos ſuos non attollat ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis; uxorem proximi ſui non polluat,
h Heb. *pignoretur.* 16 Et neminem opprimat, pignus non h accipiat, & rapinam non rapiat; panem ſuum eſurienti det, & nudum operiat veſte.
17 'A paupere non retrahat manũ ſuam, uſuram aut fœnus non accipiat, jura mea faciat, in ſtatutis meis ambulet; hic non morietur propter iniquitatem patris ſui, omnino vivet:
i Heb. *in medio populorũ ſuorum.* 18 Pater *verò* ipſius quia oppreſſit oppreſſione, rapuit rapinam fratris, & quod non eſt bonum fecit i inter populares ſuos, ideo ecce morietur propter iniquitatem ſuam.
19 'Sed dicitis,' cur? nónne fert filius ipſe propter iniquitatem patris?' cùm filius jus & juſtitiam exercet, omnia ſtatuta mea obſervat & facit ea, omnino vivet.
20 Anima quæ peccat, ipſa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatẽ filii: ' juſtitia juſti cum ipſo erit, & improbitas improbi cum ipſo erit.
21 Cùm autem improbus converſus ab omnibus peccatis ſuis quæ fecit, obſervabit omnia ſtatuta mea, & exercebit jus & juſtitiam; omnino vivet, non morietur:
22 Omnes defectiones ejus quas commiſit non commemorabuntur ei; in ſua juſtitia quã exercet vivet.
k Heb. *delectando.* 23 'An k ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovç: an non cùm revertitur a viis ſuis, ut vivat?
24 Sed cùm avertens ſe juſtus a juſtitia ſua facit iniquitatem, ſecundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine viveret? l omnia juſtè facta ejus quæ fecerit nõ commemorabuntur; propter prævaricationem ipſius qua prævaricatur, & propter peccatum ipſius quo peccat, propter hæc morietur.
l Heb. *omnes juſtitiæ.* m Heb. *diſpoſitio: ſic deinceps.* 25 'Quòd autem dicitis, non eſt m ç qua via Domini: 'audite jam, ô domus Jiſraëlis, an via mea non eſſet æqua? annon viç veſtrç nõ ſunt æquæ?
26 Cùm avertit ſe juſtus a juſtitia ſua, & faciens iniquitatẽ, moritur' in illis, propter iniquitatem ſuam quam facit moritur.
27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate ſua quam faciebat exercet jus & juſtitiam, hic animam ſuam vivam conſervat:
28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus ſuis quas commiſit; omnino vivet, non morietur.
29 'Attamen dicunt domus Jiſraëlis, non eſt æqua via Domini: an viæ meæ non eſſẽt ç quç? ô domus Jiſraëlis; annon viæ veſtræ non ſunt æquæ?
30 'Idcirco quemque ſecũdum vias ſuas judicabo vos, ô domus Jiſraëlis, dictum Domini Jehovæ, revertimini, & avertite *vos* ab omnib⁹ defectionibus veſtris, 'ut non ſit vobis offendiculo iniquitas.
31 Abjicite a vobis omnes defectiones veſtras quibus defeciſtis, & ' facite vobis cor novum & ſpiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Jiſraëlis?
32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovç: avertite itaque vos, & vivite.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota eſt* ἐπιτιμητικὴ, *partes omnino ſunt tres, prima eſt reprehenſio acerrima impii Jiſraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, uſque ad verſũ* 19. *ſecunda eſt confutatio firmamẽtorum quibus Jiſraëlitæ ſuas blaſphemias adverſus Deum enitebantur ſtabilire, uſque ad ver.* 30. *tertia eſt concluſio aſſerens juſtitiã Dei, & omnes revocans ad reſipiſcentiã certiſſimámque ſalutis expectationem.* 2 Quid vobis] *propoſitio blaſphemi dicti quod etiam habetur Jirmejæ.* 31. 29. *& 30. cujus* ἀνασκευὴ *habetur ſequentibus.* Terra Jiſ.] *id eſt, Jiſraëlitis, metonymicè.* Dentes hlior.] *id eſt, filii luunt injuſtè ſcelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blaſphemiæ* ἀνασκευὴ *primùm univerſè ſit per enuntiationem juſtitiæ Dei juramento confirmatam, duobus ver. deinde per accommodationem promiſſorum & minarum ejus ad tria perſonarum genera: nempe ad juſtum, ver.* 5. *& quatuor ſequentibus: ad injuſtum*

justum justi filium versib.quatuor; & ad justum injusti filium, ad versum 19.usque. Si erit] *id est, nisi manifesto & illicò, ac præsentissima edam judicia mea in singulos vestrum cùm peccaveritis; quandoquidē tam studiosi estis cavillandi ea.* 4 En omnes] *etiologia proximè præcedentis dicti a natura studioque Dei in res creatas suas: quod dicitis, inquit, vos injustè culpam alienā luere, estis in me contumeliosi: nam ego ut omnium creator sum, ita paterno studio erga omnes ducor: non possum a me temerè abalienare quemquam; sed si quis abalienatur, id ipsi sua injustitia evenit, non injuria mea: ac propterea statu non amplius ita dissimulare justitiam meam sicut antè feci, ut me a calumnijs improborum vindicem. Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur.* Quæ peccat] *ac proindè peccato suo se ipsam alienat a me, qui sum vitæ, & salutis author.* 5 Nam cum] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver.3.* Jus ac just.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conscientia: ut sequentia exempla commonstrant.* 6 Istis mont.] *id est, in excelsis ubi idola colebantur, ut Deut.12.2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Psal.106.28.& 1.Cor.8.& 10.* Oculos] *id est, non implorans idola, synecdochicè a signo, ut Psal.123.1.* Proximi sui] *id est, ullius: vide Levit.18.19.& 27.* 7 Neminem] *ex lege Exod.22.21.& Levit.25.14.& 17.* Pignus suum] *ex lege Exod.22.26.& Deut.24.12.* Rapinam] *ex lege Levit.19.13.* Panē] *ex lege Deut.15.7.& sequent. ut Jeschahh.58.7.* 8 In usuram] *ex lege Exod.22.25. Levit.25.35.& sequent.* 10 Quòd si] *secundum gradationis membrū, de quo in ver.3.* Ullum istor.] *nempe statutorum & judiciorum Dei, de quibus ver.9.* 14 Quòd si] *tertium gradationis membrum, de quo ver.3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *secunda pars prophetiæ, confutans verba Israëlitarum respondantium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Israëlitarum: quorū prior objectio fuit exemplum suum satis documento esse ut filii dent pœnas paternorū scelerum, hoc ver.huic respondetur usque ad ver.25.posterior fuit hominum præfractorum, qui quāvis evicti obganniebant tamen, utcunque se res haberet non satis æquam esse administrationem Dei, cui respondetur ad ver.30.usque.* Cur] *q.d.quamobrem hoc negas tuē aut nos non ausimus confirmare ab exemplo nostro, qui inculpati luimus parentū criminosorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedētem blasphemiam eadē gradatione quæ antè dicta est, justi videlicet, duob.ver. injusti resipiscentis, ver.21.& duob.seq. ac justi sese avertentis, ver.24.* 20 Justitia] *id est, præmium justitiæ synecdochicè, ut in membro antithesi improbitatis pœna est intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perstrinximus in ver.4. ut infrà duob. ver. ultimis, accipiendum κατὰ τι. q.d. nónne majorem delectationem capturus esse ex resipiscentia improbi ad salutem quàm ex ipsius morte, si sese daret in resipiscentiam?* 25 Quod autem] *secundus confutationis locus, ut diximus in ver.19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem suæ administrationis asserit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc ver. deinde sigillatim gradationi sermonē accōmodat, ut suprà: nisi quod ejus qui sibi in justitia sua constat mentio omittitur, quia extra controversiam est.* 26 In illis] *videlicet vijs suis iniquis, a quibus minimè resipiscit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quib.ad conclusionē trānsitur a cōfutatione.* 30 Idcirco] *conclusio prophetiæ, qua primùm Deus se omnia justè administraturum esse confirmat: deinde Israëlitas ad justitiam & regenerationem provocat, hoc & seq.versu; ac postrēmò causam hortationis adducit a studio paterno suo in homines, & ipsorum bono versu ultimo.* Ut non sit] *id est, ne corruatis iniquitate vestra, ut Jirm.5.25.* 31 Facite vobis] *id est, deposito vetere homine, qui secundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novū hominē qui secundū Deū conditus est in justitia & sanctimonia veritatis, ut nihil sapiatis corde, nihil spiretis aut velitis spiritu, nisi novitatē purā: quæ quidē omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesū Christū, Ephes.4.22.& 2 Corinth.5.17.& sequentibus.*

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis sit collapsurum usque in adventum Christi.

1 TU autem profer lamentationem de
[a] principibus Israëlis,
2 Dicens, [a] quid *erat* mater tua? Læna inter leones recubans, [a] inter juvenes leones educans [a] catulos suos.
3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm juvenis leo factus esset, & cùm didicisset prædari prædam, [a] homines comedisset.
4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est, & deduxerunt eū [b] uncis in terram Ægypti.
5 Videns autem illa, cùm [a] spe aluisset se se, periisse expectationem suam; accepit [a] unum e catulis suis quem effecit juvenem leonem.
6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus, didicit prædari prædam, homines comedit:
7 [a] Etiam cognovit de [c] viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vastavit, adeò ut desolaretur terra & [d] quæ implent eam, a voce rugitus ejus.
8 Quapropter disposuerunt contra eum [a] gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in fovea captus est.
9 Tum ponentes eum in claustro [e] uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ [a] deducturi eum [a] in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Israëlis.
10 [a] In quiete tua mater tua similis erat viti plantatæ secundum aquas; fructifera & frondosa erat ab aquis multis:
11 [a] Erantque ei scipiones [f] robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura [a] ejus, supra [a] intercurrentes ramos densos, ita ut conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.
12 Sed [a] avulsa æstu iræ in terram dejecta est, & [g] Eurus arefecit fructum ejus, defregerunt sese, & aruerunt, scipionem robustum ejus ignis consumpsit.
13 Nunc enim [a] plantata est in deserto, in terra sicca & siticulosa:
14 Et

[a] Heb. *in medio juvenū leonum.*
[b] Heb. *hamis.*
[c] Heb. *viduis*
[d] Heb. *plenitudo ejus.*
[e] Heb. *cum uncis.*
[f] Heb. *roboris: sic. ver. 12.& ultimo.*
[g] Heb. *vēto orientalis.*

14 Et exiens ignis [a] e scipione ramorum ejus, fructum ejus consumit, [a] adeò ut non sit in ea scipio robustus, virga dominatura: [a] hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur ver. 1. & ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Joschiæ: qui status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usq; ad ver. 10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.* Principibus] *id est, regulis: qui jam non poterant meritò dici reges, cum omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *privore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum leæna comparatur, Reges verò cum illius catulis. Ac leænæ quidem conditio describitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jochananis, ver. 3. & 4. alter Jehojakimi; ver. 5. & sequentibus. In conditione autem leænæ duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, finitimos feros & crudeles, securè prius habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris cõmemoratio exaggerat lamentationis argumentũ, ut in secunda allegoria, ver. 10. & 11.* Catulos] *ex prophetia Jahhakobi, Gen. 49. 9.* 3 Homines] *i. abusus esset authoritate sua ad inhumanitatẽ ferã, 2. Reg. 23. 32.* 4 Uncis] *i. captivum, ibidem ver. 33. & Jirm. 22. 11. & seq.* 5 Spe alluisset] *vt. redhibendi & recuperandi Regis sui precario ab Ægyptio,* Unũ] *Jehojakimũ Joachazi fratrẽ datũ ab Ægyptio. 2. Reg. 23. 34.* 7 Etiam] *id est, non tantùm in homiens feritatem exercuit; sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autem verbum hoc modo accipi cùm aliis locis monuimus, tum Ijobi 38. sepiùs.* 8 Gentes] *de quibus 2. Reg. 24. 4.* 9 Deducturi eum] *id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut propheraverat Jirmeja 22. 18. & 19.* In munitiones] *id est, Babylonem munitissimam: vide Jirm. 51. 25. & 53.* 10 In quiete tua] *secunda allegoria, ut diximus in versum 1. qua primùm præstantia antiqua regni Judæorũ & regum adumbratur, duobus ver. deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autẽ vertimus, in quiete tua, adductã tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum seq. antithesi: nam quod alii vertunt similitudinẽ, sine exemplo est; quod alii sanguinem, difficile est accõmodatu, atq; violentũ. Quamobrem nos Hhebræum vocabulum ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce prisca Judææ tranquillitas.* 11 Erant q;] *i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes regni, eminebatq; regnum Judææ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumq; frequentia.* Ejus] *videlicet Regis cujusq; qui cum scipione robusto comparatus est.* Intercurrentes] *id est, inter principes eminens.* 12 Avulsa] *videlicet iis rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria.* 13 Plantata] *id est, deportata in locum servitutis miserrime, tam contrarium regno quàm desertum siccum infestum est viti.* 14 E scipione] *id est, ab ipso Jehojakimo rege, ipsius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2. Reg. 24. 3.* Adeò ut non] *id est, ut neque jam adsit rex ullus firmus, neque sit ullus in posterum extiturus, donec adveniet Christus. vide Jirmeja 22. 30.* Hæc lamentatio] *conclusio, verbis Dei mandantis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocryseos: ac propterea in totum populum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monitaq; & indignissima populi maleficia, ab exitu Ægypti ad sua usque tempora, deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras & promissiones erga bonos, e quibus disparatis Deum illos perditurum hos liberaturum docit ad gloriam ipsius.

[a] Heb. *quinto* mense *decimo mensis.*

1 [a] FUIT autem anno septimo, [a] quinti mensis die decimo, venientes quidam e senioribus Jisraëlis [a] ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,
2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,
3 Fili hominis, alloquere seniores Jisraëlis, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [a] an ad consulendum me venitis? *ne* vivam ego, si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.
4 An [a] causam ageres istorum? an causam ageres, fili hominis? [a] abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.
5 [a] Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die [a] eligens Jisraëlem sublata manu mea semini domus Jehhakobi *juraveram* [a] notúmque feceram me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)
6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraveram* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle, decus ipsum omnium regionum.
7 [a] Edixeram eis, quisque [b] res detestandas oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus vester:
8 Rebellantes contra me [a] noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis [a] dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad consummandum iram meam in eis in media terra Ægypti.
9 Attamen [a] feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium [c] inter quas erant, quia notum feceram me ipsis ante oculos illarum) educendo ipsos e terra Ægypti,
10 Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & abduxi ipsos in desertum:
11 Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:
12 Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut esset signo inter me & ipsos; [d] ut sciretur me Jehovam sanctificare ipsos.
13 Sed rebellarunt contra me domus Jisraëlis in

Exod. 38.

[b] Heb. *detestationes oculorum suorum: sic deinceps.*

[c] Heb. *in quarum medio. Exod. 14. Exod. 15. 25 & 20. & sequentibus. Levit. 18. 5. & Deu. 30 15. Exod. 16. 24. & 31. 13.*

[d] Heb. *ad scientam: sic infrà ver. 20.*

Exod. 20. 5. & 23. 21. in ipso deserto, in statutis meis non ambulantes, & jura mea spernentes quæ qui fecisset homo vixisset per ea, & sabbatha mea prophanantes valde: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos in ipso deserto ad consumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

Numeror. 14. 28. & *sequentib.* 15 Veruntamen etiam ego sublata manu mea *juravi* eis in deserto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluentem lacte & melle; pecus ipsum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statutis meis non ambularẽt, ac sabbatha mea prophanarent: quòd [d] stercoreos deos suos cor illorum sequeretur.

[d] Heb. *post stercoreos deos suos cor illorum iret.*

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis consummationẽ in deserto:

Numer. 15. & 18. 18 Edixi enim filiis illorum in deserto, in statutis patrum vestrorum ne ambuletis, & jura illorum ne observetis, neque stercoreis diis illorum vos polluatis:

19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis meis ambulate; & jura mea observate, ac facite ipsa:

20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo inter me & vos; ut sciatur me Jehovam esse Deum vestrum.

21 'Rebellarunt autem contra me 'ipsi filii in statutis meis non ambulantes, & jura mea non observantes ut facerent ea, quę qui faceret homo viveret per ea, sabbatha mea prophanantes: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, consummando iram meam contra eos in deserto.

22 Sed reducens 'manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam 'etiam ego sublata manu mea *juraveram* eis in diserto; me dispersurum eos in gentes, & sparsurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta mea spernerent, ac sabbatha mea prophanarent; denique [e] stercoreos deos patrum suorum sequerentur oculi ipsorum.

[e] Heb. *post stercoreos deos patrum suorum esſent.*

25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta 'non bona, & jura 'per quæ non viverent,

26 'Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò quòd traducerent 'omnem aperientem vulvam; ut desolarem eos, ut experirentur me esse Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Jisraëlis, fili hominis, & indicito eis: sic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blasphemaverunt me patres vestri prævaricando contra me prçvaricatione.

28 Quòd cùm introduxissem eos in terram quam sublata manu *juraveram* me daturum ipsis; 'aspexerunt omnem collem excelsum, & omnem arborẽ densis ramis, ubi sacrificarunt sacrificia sua, & ubi dederunt irritamentũ oblationis suæ, & ubi disposuerunt [f] odores gratos suos, denique ubi libarunt libamina sua:

[f] Heb. *odorem quietũ suarum.*

29 'Et quamvis dicerem ad eos ipsos qui veniebant 'eôdem quò vos, 'quid sit ipsum excelsum; tamen 'vocatum est nomen illius excelsum usque in diem hunc.

30 'Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; an in via patrum vestrorum vos ipsos impuraveritis, & [g] detestationes eorum sequendo vos scortati fueritis,

[g] Heb. *post detestationes ipsorum.*

31 Et offerendo dona vestra traducendo filios vestros per ignem, vos ipsos impuraveritis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc usq; diem; & ego consulam a vobis, ô domus Jisraël ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, 'si consulam a vobis.

32 Ideoq; 'quod ascendit in spiritum vestrũ [h] minimè omnium futurum est; quod vos dicitis, 'erimus ut istæ gentes, ut nationes istarum regionum, ministrando ligno & lapidi.

[h] Heb. *existendo.*

33 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ; nisi manu robusta, & brachio extento, ac æstu iræ effuso 'regnabo super vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas dispersi fueritis; manu robusta, brachioq; extento, & æstu iræ effuso,

35 Nam 'deducam vos in desertum populorum, ubi disceptabo vobiscum [i] in os:

[i] Heb. *facie ad faciem.*

36 Quemadmodum disceptavi cum majoribus vestris in deserto terræ Ægypti; sic disceptabo vobiscum, dictum Domini Jehovæ:

37 'Et transmittam vos sub virgam, ut inducam 'vos in vinculum fœderis:

38 Seligensq; ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, 'e terra peregrinationum ipsorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jisraëlis redibit: ita experiemini me esse Jehovam.

39 'Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, quisque stercoreos deos suos agedum colite, 'etiam postea, siquidem non auscultatis mihi: 'nomen verò sanctitatis meæ ne prophanate amplius donis vestris, & stercoreis diis vestris.

40 'Sed in 'monte sanctitatis meæ, in monte celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ: ibi colent me 'tota Domus Jisraëlis, [k] quanta quanta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi 'requiram oblationes vestras & primitias munerum vestrorum cum omnibus rebus sanctis vestris:

[k] Heb. *tota ipsa.*

41 Cum odore [l] grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis & congregavero vos ex regionibus in quas dispersi fueritis: & sanctificabo me in vobis ante oculos ipsarum gentium.

[l] Heb. *quietis.*

42 Et experiemini me esse Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jisraëlis, in terram illã quam sublata manu mea *juraveram* me daturũ majoribus vestris:

43 Ubi recordaci viarũ vestrarum omniumque actionum vestrarum quibus vos ipsos impuraſtis, fastidio eritis vobis ipsis propter omnia mala vestra quæ feceritis. *Suprà.* 6. 9.

44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum; non secundum vias vestras pessimas, & secundum actiones vestras corruptissimas, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inscriptio ostendit tum ipsum tempus & occasionem illius, ver.* 1. *tum man-*

mandatum Dei secundo versu: tempus verò manifestum est, nempe quinto anno prophetatam esse ante expugnata & eversa Jeruschalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ: una hypothesis qua Deus specialim seniores Israëlis coràm hypocrisèos scelestæ reprehendit, ver. 3. & 4. altera, thesis qua universè Israëlem redarguit, impios minatur, & pios promissis erigit, inde a ver. 5. Ad consulendum] *similatè, quamvis consilia sua stata afferrent in animis suis, ut dicitur infrà ver. 32.* 3 An ad consulen.] *animo integro, docili, & ad consilium capiendum comparato. q.d. nónne præjudicata affertis domo, & consilia quæ verbo tenus petitis jamdiu cudistis animo?* 4 Causam agere es] *id est, ampliùs intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione ampliùs (ut fingunt) opus est, sed reprehensione acerbissima, & minarum denuntiatione. idem argumentum est Jirmejæ 14. sic suprà 14. 2. & 3.* Abominationes] *transitio ad thesin, de qua in versum 1.* 5 Indic eis] *hujus theseos membra omnino sunt tria: primum est narratio, qua singula Dei beneficia comparantur cum indignissimis Israëlitarum maleficiis & ingrato animo, usque ad ver. 30. secundum est sententiæ dictio adversus ingratos & contumaces Israëlitas, usque ad ver. 40. tertium est piarum sanctarumq; reliquiarum consolatio a promissis Dei, inde ad finem usque. Narrationis autem (quæ, ut diximus, per ἀγώνωσιν sive contentionem tota illustratur comparatis Dei operibus cum maleficiis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in Ægypto gestarum, usque ad ver. 9. secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver 17. tum etiam erga filios, usque ad ver. 27. tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad ver. 30.* Eligens] *id est, declarans me elegisse, misso Mosche & Aharone, Exod. 2. & sequentibus.* Sublata manu] *vide Gen. 14, 22. q.d. juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod. 3. 6.* Notumque] *verbo, signis, & miraculis, Exod. 3. & 4.* 6 Exploraveram] *id est, prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer. 10. 33. humanitus dictum.* Decus ipsum] *epitheton terræ Cenahhanis, ut infrà ver. 15. & Dan. 8. 9.* 7 Edixeram] *etsi verba hæc disertè a Mosche non exprimuntur, non dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Israëlitæ servire Deo, Exod. 3. 12. & Mosche hanc causam non tantùm populo suo, sed ipsi quoque Parhhoni exponere, Exod. 5. 1.* 8 Noluerunt auscultare] *id est, neque fidem habuerunt mihi, ut ipsorum verba & facta demonstrarunt, Exod. 5. 21. & 6. 8. neque ab idolis discesserunt, ut eventus ostendit, Exod. 32.* Dixissem] *videlicet nisi servirent Deo, ut agnovit Mosche Exod. 5. 3 sic in sequentibus.* 9 Feci] *id est in præstanda liberatione perstiti: sic ver. 14. & 22.* 21 Ipsi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deserto: nam his pepercit Dei oculus, suprà ver. 17.* 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fueram, ut dicitur proximè præcedente versu, & quam ex parte feceram ut experirentur ipsi versib. quatuor sequentibus.* 23 Etiam ego] *exegesis præcedentis sermonis, quòd Deus reduxerit manum suam, quam in Israëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hostes, cùm aliquos ex illis captivitati tradaret, ut Numer. 21. & per se ipsum, cùm eos ipse castigaret acerbissimè, ut Numer. 21. & 25. vide in Psal. 106. 26. & sequentibus.* 25 Non bona] *id est, ipsis incommoda noxiaq;, ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num. 16. plaga pestilens, Numer. 17. serpentes, Num. 21. 6. sententiaq; juridica, Num. 25.* Per quæ non] *id est, quæ sententias mortis continerent.* 26 Impurans] *id est, impuros esse ostendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id est, primogenitum, qui ex lege sacer est Domino, Exod. 13. 2. vide suprà 16. 21. & infrà ver. 31. atque hæc quidem a Israëlitis fuisse facta disertis verbis non exponit Mosche; sed tamen non dubium est quin fecerit Israël, quando copulatus est cum idolo Pehhoris Madianitarũ Deo, Numer. 25.* 28 Aspexerunt] *id est, oculos animumq; suum adjecerunt: vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem, sacerdotes pios, Prophetas, & servos Dei admonerem: ut per singulas ætates servos excitavit Deus ad revocandum populum suum a maleficiis: sic infrà 23. 43.* Eodem quò] *id est, ad excelsa, quò vos etiam convenitis, ut scelerati idololatræ.* Quid sit] *id est, quàm invisum & exosum sit Deo, ac proinde pernitiosum suis cultoribus: ut Deut. 12. & 13.* Vocatum] *id est, permansit, & integrum est conservatum: ut Jeschahh. 1. 26.* 30 Idcirco] *secunda pars theseos, ut diximus in versum 5. sententiæ dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm contestatio Israëlitarum propter peccata ipsorum & impudentissimam hypocrisin, duobus versibus; deinde judicium juramento confirmatum, usque ad ver. 39. & conclusum præsentissima abdicatione repudioq; populi, ver. 39.* 31 Si consulat] *id est. si in posterum patiar vos ea hypocrisi perfidiaq; ad me accedere, ut docet mandato ver. 39.* 32 Quod ascendit] *id est, non succedent cogitationes vestræ plurimùm abeuntes a vestris rationibus.* Erimus] *id est, eodem loco habebimur & perstruemur tranquillè in iisdem commodis. si communem cultum cum gentibus illis observabimus: ut illi dicebant Jirmejæ 44.* 33 Regnabo] *id est, Regem me vobis gentibusq; invitis demonstrabo, impios affligendo & perdendo, piosq; secernendo, ut explanatur ver. 35. & tribus sequent.* 35 Deducam vos] *id est, non sinam vos quiescere, ut putatis, ó idololatræ; sed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locis importunissimis.* 37 Et transmittam] *id est, totum populum Israëlis ita probabo & recognoscam ut pastor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos improbosq; abdicandos: de hac autem ratione vide Levit. 27. 32.* Vos] *id est, bonos ex vobis, synecdochicè: de quibus posteà ver. 40. & sequentibus.* 38 Et terra pereg.] *id est, e terra Israëlis, cujus hæredes falsò & justos dominos se gloriabantur esse qui in Judæa cum Rege Tzidkija remanserant: vide suprà 11. 14. & seq.* 39 Vos itaque] *gravissima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver. 30.* Etiam postea] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, sed inquilini ad momentum estis.* Nomen verò] *id est, ne ampliùs abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; siquidem idolis vestris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeschahh 1. & 66.* 40 Sed] *tertium membrum, consolatio, ut diximus in versum 5.* Monte sanct.] *vide suprà 17. 23.* Tota domus] *nimirum selecta, ut dixit antè versu 38.* Requiram] *non autem vetabo & interdicam vobis, ut feci hypocritis, ver. 39.*

CAPUT XXI

Deus exitium Judææ primùm allegoriæ, deinde apertis verbis typoq; prænuntians, ostendit quàm graviter sit per Babylonium affligenda: expeditionis illius consilia effectaq; declarat, ac nominatim prædicit cladem

regū Tsidkijæ, & subversionem regni in Christo demum instaurandi: ac postremò per occasionem Hhammonitas nomine insolentię contra Judæos reprehendens, par illis exitiū per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dispone faciē tuam [a] dexteram versus, & [1] fac ut stillet versus Austrum; ac prophetato in [1] sylvam agrestem meridiem *versus.*
3 Et dicito sylvæ meridianæ, audi verbum Jehovę: sic ait Dominus Jehova, ecce ego [1] accensurus sum in te ignem qui consumat in te [1] omnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [b] inflammatissima, & adurentur ea omnes facies [1] a meridie ad Aquilonem:
4 Et [c] experientur omnis caro [1] me Jehovam incendere illam; non extinguetur.
5 [1] Me autem dicente, aha Domine Jehova; ipsi dicunt de me, nónne [d] artifex est parabolarum iste?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,
7 [1] Fili hominis, dispone faciem tuam versus Jerusalaima, etiam fac ut stillet [1] loca sancta versus & Prophetato contra terram Jisraëlis,
8 Dicens terræ Jisraëlis, sic ait Jehova, ecce me contra te exerturum [1] gladium meum e vagina sua; ut excindam ex te [1] justū & improbū:
9 Ut excindam ex te justum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina sua cōtra omnem carnem a meridie ad Aquilonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina sua; [1] non revertetur ampliùs.
11 [1] Tu ergo fili hominis suspira: [1] cum fractione lumborum & amaritudine suspirato ante oculos istorum.
12 Estóque cùm dicent ad te, quamobrem suspirabundus es? ut dicas, propter [e] rumorem qui advenit, quo liquescet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis spiritus, & omnia genua [f] diffluent *ut* aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.
13 [1] Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus; dic, [1] gladius gladius exacutus, atque etiam extersus est.
15 Ut mactet [g] mactandos exacutus est, ut sit ei [1] coruscatio extersus est: [1] an gauderemus, [1] virga filii mei, *id est, gladio* spernente omne lignum?
16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipse exacutus est gladius, idemque extersus, quem tradat in manum interfectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipse erit contra populum meum, idemq; contra omnes principes Jisraëlis: [1] detrusi in gladium erunt cum populo meo; idcirco [1] applaude femori.
18 [1] Cùm probatio *est*, quid tandem *est*? [1] an etiam virga *gladius* spernens non esset? dictum Domini Jehovæ.
19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [h] [1] cōplode manibus: nam [1] iterabitur gladius [i] tertiò, gladius [1] confossorum, idemq; gladius confossorum magnatum, cubicula permeans illorum.
20 [1] Ah factus est ad coruscationem, [1] acuminatus ad mactationem; ut diffluente [k] animo &
multiplicatis offendiculis, contra omnes portas eorum disponam mucronem gladii.
21 [1] Unis viribus dexteram pete, compositis pete sinistram; quocunque occurrent tibi res comparatę.
22 Nam etiam ego [1] complodam manibus meis, & [1] faciam ut requiescat æstus iræ meæ: ego Jehova eloquutus sum.
23 [1] Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, [1] propone tibi duas vias adveniente gladio regis Babyloniæ, e terra [1] unius procedentes ambas, & [1] latus selige, in [1] capite viam [1] ad [1] civitatem selige.
25 Viam *inquam* proponito, qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jerusalaimorum munita.
26 [1] Nam stabit rex Babyloniæ in [m] bivio, in capite duarum viarum ad divinandum divinationem; [1] terget [n] cultros, consulet imagines, inspiciet jecur.
27 [1] In dextera ipsius erit divinatio, [1] Jerusalaima; [1] disponendos esse primores *exercitus*, os aperturos [1] in occisione, sublaturos vocem cum clangore: [1] disponendos *igitur* primores exercitus contra portas, effundenda [o] missilia catapultraria, extruendas munitiones.
28 [1] Erit quidem *hoc* istis tanquam [p] si divines vanitatem in oculis ipsorum, [1] istis [q] juratis in juramenta multa: [1] sed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi sunt.
29 [1] Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd [1] revocatis in memoriam iniquitatem vestram, dum [1] retegunt se defectiones vestrę, dū apparent peccata vestra in omnibus actionibus vestris: quia versamini in memoria, [1] manu illa capiemini.
30 [1] Tum autem prophane improbe, ô princeps Jisraëlis, cujus advenit dies, *suo* tempore [r] iniquitatis terminus:
31 [1] Sic ait Dominus Jehova, [1] amove [1] cidarim istam, & tolle coronam: [s] [1] hæc futura non est; [1] eum qui in depressum *abiit* exalta, & [1] eum qui altus est deprime.
32 [1] Perversam, perversam, perversam reddā illam: [1] etiam hæc non futura est, donec venerit is cujus est jam ipsum & tradidi illud.
33 [1] Tu autem fili hominis prophetato dicens sic ait Dominus Jehova de [t] Hhammonitis, & de [1] opprobrio illorum: dicito igitur, [1] gladius gladius [u] districtus est, ad mactationem extersus, ad consumendum, *extersus* propter [1] coruscationem;
34 [1] Dum vides tibi vanitatem, dum divinas tibi mendacium; [1] applicando te ad cervices confossorum improborum quorum dies advenit, *suo* tempore iniquitatis terminus.
35 [1] Repone *gladium* in vaginam suam: [1] in loco ubi procreata fuisti, in terra conversationum tuarum judicabo te:
36 Et effundam super te indignationem meam, [1] igne excandescentiæ meæ efflans in te, tradamq; in te malum [1] hominum ardentium, [x] artificum perditionis.
37 Igni eris ad consumendum, sanguis tuus erit in medio terrę: non versaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus sum.

ANNO-

[a] Heb. *via dexteram versum.*
[b] Heb. *flamma.*
[c] Heb. *videbunt. ut Psa. 90. 15. sic deinceps.*
[d] Heb. παραβολῶν παραβολὰς, *ut infrà 24. 3.*
[e] Heb. *auditionem.*
[f] Heb. *abibunt.*
[g] Heb. *mactationem.*
[h] Heb. *percute manum ad manum: sic infrà ver. 22.*
[i] Heb. *ad tertiam* vicē
[k] Heb. *corde.*
[l] Heb. *ad unam te dexteram pete, compone pete sinistram, quò facies tua comparata erunt.*
[m] Heb. *matre viæ.*
[n] Heb. *divisores.*
[o] Heb. *catapultam ut 2 Reg. 19. 32.*
[p] Heb. *divinare.*
[q] Heb. *juratis juramentorum.*
[r] Heb. *iniquitas termini: hypallage, ut infrà ver. 34.*
[s] Heb. *hæc non hæc. Firmę 49.*
[t] Heb. *filiis Hhammonis*
[u] Heb. *apertus.*
[x] Heb. *fabrorum.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ sunt in universum partes: prima est* πρόληψις *sive propositio* κατ' ὀλιγὸν *gravissimorum Dei judiciorum contra Israëlem totum, usque ad vers.* 13. *secunda est enarratio sive exornatio copiosior ejusdem prophetiæ, inde ad finem usque. In prolepsi autem exponenda tres rationes Propheta adhibet: primùm quidem allegoricam, usque ad versum* 5. *deinde verò anagogicam, occasione sumpta ab expostulatione Prophetæ, usque ad ver.* 11. *postremò verò typicam, duobus versibus.* 2 Dexteram ver.] *id est, respice versus situm Jeruschalaimorum, ut exponit anagoge vers.* 7. *nam Prophetæ in Mesopotamia versanti Judæa a meridie erat.* Fac ut stillet] *id est, obversa facie eloquere prophetiam tuam: sic Ijobi* 29.22. *Hhamos* 7.16. *& Micæ* 2.6. Sylvam agreſt.] *id est, terram Israëlis, quæ cum sylvæ horrente & infructuosa comparatur: sic deinceps.* 3 Accenſurus ſum] *id est, crudelissimum hostem immissurus.* Omnem arb.] *id est, justum æquè ac improbum, omnes promiscuè: eadem simulitudine utitur Christus Lucæ* 23.31. A meridie] *id est, ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficientur gravissimè: ut ostenditur seq. versu.* 4 Me Jehovam] *id est, non humanum opus, sed divinum esse, ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem] *transitio ad anagogen ab expostulatione Prophetæ, ut diximus ver.* 1. 7 Fili hominis] *enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca ſancta] *id est, templum ipsum, & singulas illius partes sine exceptione.* 8 Gladium meum] *id est, Chaldæum a me armatum quo velut gladio usurus sum ad perficienda judicia mea.* Juſtum] *videlicet per comparationem, id est, eum qui non usque adeo contumax & adinjustitiam projectus est: nam alioqui cœtus omnium sylva agrestis nominata est, vers.* 2. *& ipse Propheta id ipsum ostendit capite sequente, ver.* 18. *vide Firm.* 3. 6. 10 Non revertetur] *videlicet donec funditus consumpserit: quod dixerat, non extinguetur, suprà ver.* 4. *sic comparat postremam hanc cladem cum superioribus: in quibus castigato aliquanti per populo tanquam recondebat gladium in vaginam suam.* 11 Tu ergo] *tertium membrum, typus, ut notavimus ver.* 1. Cum fract.] *id est, te ipsum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis, quasi de lumbis esses & acerbissimè ex malo tuo ejulares; prout Judæi facturi sunt, quod exponitur sequente ver.* 13 Deinde] *postquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali; nunc demum transit ad secundam partem, id est, enarrationem præcedentis prophetiæ, ut diximus in versum* 1. *per hypotyposin: qua primùm instrumenta judicii divini quasi subjiciuntur oculis, & forma illius, usque ad versum* 23. *deinde consilia, usque ad versum* 28. *ac postremò causæ eventaj, reliquo capite.* 14 Gladius] *id est, jam certissimè & accuratissimè comparata sunt arma præstandis judiciis: sic deinceps.* 15 Coruſcatio] *i. summa aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento esse omnibus notum est: ac propterea gladius coruscus dicitur Ijobi* 20.25 An gauderemus] *epiphonema, qua Propheta suspiriorum suorum causam exponit breviter, & incusat surditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis lascivientium.* Virga filii mei] *id est, cum virga sive flagellum quo Israëlem filium meum solitus eram castigare, jam non sit ejusmodi; sed effecta sit gladius crudelissimus, qui omnes omnino spernat, id est, æquè bonos atque improbos perditurus sit promiscuè, ut antè dixerat: sic infrà ver.* 18. 17 Detruſi] *videlicet principes, quos modo nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hhebræo verbo quod habetur Psal.* 89. 45. Applaude] *ut Firmejæ* 31.19. 18 Cùm probatio eſt] ἐγκαίνια *judicii quod modò denuntiavit Deus, primùm a causa, nempe obfirmato Judæorum animo, nec resipiscente ullis castigationibus, hos ver. deinde ab usu impendentis & instantis judicii, versibus seq. sensus est, cùm tantummodo probe ad ignem afflictionum, ecquid tandem efficio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jeschahh.* 1. 5. *& Firmejæ* 6.28. *& sequentibus.* An etiam virga] *id est, nonne jam pro virga quam adhibui antehac, gladio illo spernente ac omnes promiscuè perdituro uterer? de quo ver.* 15. 19 Complode] *id est, significatione manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra istum contumacem populum. Sic Deus se quoque Chaldæos animaturum esse prænuntiat infrà ver.* 21. Iterabitur] *id est, tribus distinctis vicibus cædentur Judæi, & profligabuntur a Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die mensis quarti irruptio in oppidum facta est, Tzidkija rex captus, & copiæ ipsius fusæ: deinde verò septimo die mensis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzaris ingressus Nebuzar-adan destruxit oppidum populares deportavit, & principes captivos trucidavit: postremo denique anno vigesimo tertio cùm Gedalja præfectus regioni fuisset occisus, & seditiones ortæ, de quibus Firmejæ* 40. *& sequentibus, adveniens Nebuzar-adan reliquias deportavit, terramq; totam desolavit: vide* 2. *Reg.* 25. *& Firm.* 52. Confoſſorum] *id est, confossurus non paucos, aut tenues, aut in publicum venientes tantùm: sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis conclavibus pervestigaturus.* 20 Ah] *exclamatio pathetica ut Jeschahh.* 1. 4. *cujus* ἐμπλοκὴν *indicem affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuitatem musavimus, posteriorem versiculi partem priore loco statuentes.* Acuminatus] *id est, elaboratus & exactus, ut stylus actu solet ad exarandum commodissimè & valentissimè: nam vocem Hhebream exemplo R. Jonæ ab Hhebræa styli appellatione ducimus quæ habetur Firmejæ* 17.1. Omnes portas] *id est, terminum & ditionem totam, synecdochicè: ut Exod.* 20.10. 21 Unis viribus] *apostrophe Dei ad gladium, cui mandat exequutionem sententiæ suæ, per translationem. quasi dicat pervade omnes partes totius Judææ, neque finito quicquam tibi effugere.* 22 Complodam] *ut suprà vers.* 19. Faciam ut] *ut suprà* 16.42. 23 Et fuit] *secundum membrum enarrationis de consultatione Nebucad-netzaris in suscipienda expeditione: ut diximus in ver.* 13. *quam primùm figurat typo, duob. ver. deinde apertis verbis explicatur seq.* 24 Propone tibi] *videlicet in tabula, ut suprà* 4.1. *qua expressus est typus expeditionis Babylonicæ.* Unius] *id est, ipsius Babylonis, qui procedens e regione sua dubitavit in utros priùs irrumperet, Judæósne an Hhammonitas, & quod iter susceptus esset.* Latus] *id est, utram viam sequuturus sis.* Capite] *i. principio bivii, ubi via una in duas bisidata est quo modo capita viarum appellant Jure consulti sic infrà ver.* 26. Ad civitatem] *Jeruschalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabbathã Hhammonitarũ expeditione. Hanc verò interpretationẽ freti distinctionibus libri manuscripti alius præferimus.* 26 Nam ſtabit] *explicatio typi, ut notavimus ver.* 23. Terget cul.] *superstitiosos ritus Propheta exponit,*

quibus Nebucad-netzar deos suos erat consulturus & litaturus eis. Sacrificiz (inquit) faciet quamplurima (quod synecdochicè hoc loquutione terget cultros *denotatur) præterea idola sua conjectis sortibus consulet, & quia ipsa sunt muta neque responsa dare possunt consulentibus, adhibebit extispicia, ut olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judicijs statuebantur equè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere alijs, sed hanc ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam esse judicamus.* 27 In dextera] *id est, omnia divinorum aruspicumque responsa summa consensione ostendent invadenda Jeruschalaima: & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm suscipiendam esse.* Jerulchalaima] *hanc vocem accipimus pro inscriptione calculorum qui sorte accidebant. q.d. omnibus calculis dicentur invadenda esse Jeruschalaima.* Disponendos esse] *id est, facienda esse castra & ordinanda, quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis Jeruschalaimis: huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vociferatio, & clangor insolens: ac propterea victoriam, a signis prædicat Jechezkel* σωεκδοχικῶς. In occis.] *habitatorum urbis expugnatæ.* Disponendos] *id est cùm dii sortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse obsidionem arctissimam.* 28 Erit quidem] *occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obstirmatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicij: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe confirmavit. q.d ludificabuntur te, adeóque te ipsum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas incusabunt: sed ne curato non enim tibi, verùm sibi ipsis nocituri sunt sua ipsorum perfidia.* Istis juratis] *id est, perjurijs istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerant ultro, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè extergeantur.* Sed hoc] *id est, hoc ipsum improbissimum istorum factũ quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jamque coram me & coram hostibus in rationem veniat ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, visitentúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32. 34.* 29 Idcirco] *transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente vers. Sunt autem eventa alia in populares, hoc vers. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribus sequentibus.* Revocatis] *videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente ver.* Retegunt] *id est, contumax vestra in peccatis obduratio palam se ipsam prodit hac ludificatione vestra.* Manu illa] *Babylonii, de quo ver. 24. & sequentibus q.d. non amplius rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu jam comparata est manus mancipatura vos.* 30 Tu autem] *eventus in Regem Tzedkijam per apostrophen, quem Propheta compellat Dei verbis, ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus virus tribuitur ex lege, Exod. 22. 28.) sententiam pro authoritate dicit: ut 1. Schem. 13. 13. & 1. Reg. 18. 18. & 2. Reg. 3. 13.* 31 Sic ait Dom.] *expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse.* Amove] *id est, prophetando indica mox amovendam esse: sic sequentia.* Cidarim] *id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus.* Hæc futura] *id est, non amplius mãsurum est regnum, ut apertè exponitur sequente vers.* Eum qui in] *nempe Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25. 30. & Jirmej. 52. 31.* Eum qui] *Tzidkijam.* 32 Perversam] *id est, funditus eversum & prostratum erit regnum, deletúmque ex judicio meo, iteratis cladibus per Babylonium: ut dictum est supra vers. 19.* Etiam hæc] *id est, regnũ ita eversum nunquam emerget e tanta perditione, nisi adventu Christi, ad quẽ jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea per vẽturũ est. Nã utcũq; cõgregatæ fuerint reliquiæ, restitutæ instituta, & principes dati post edictum Cyri, omnia tamẽ fuerunt tenuissima & cõturbatissima: ut historiæ Hhezræ Nechemjæ, & Machabæorũ, prophetiáque Danielis ostendũt duob. ultimis capitib.* 33 Tu autẽ] παρέκβασις *in hanc prophetiam inserta est prophetia cõtra Hhammonitas, propter illam propositionẽ quæ habetur supra ver. 24. & duobus sequent. tum ut Judæi pu qui supererant consolationem caperent de judicijs Dei contra adversarios ipsorum, tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent se non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs susciperet expeditionem contra Jeruschalaima, sed suas sibi adventuras vices. alioqui singularis horum prophetia continetur infra capite 25.* Opprobrio illor.] *quo meos indesinenter afficerint; vide infra 25. 6. & Tzephan. 2. 8.* Gladius] *hujus denuntiationis capita sunt hæc; propositio venturi in Hhammonitas excidii per hypotyposin illius & antegressarum occasionũ, hoc & sequent. versu, & judicii præfiguratio tribus ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum esse docetur Jirme. 25. 21. ann. (ut probabile est) vigesimo tertio Nebucad-netzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta est, Jirm. 52. 30. postquã Jischmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidisset, & fuga sese ad Hhammonitas recepisset, Jirmej. 41. 15.* Coruscationem] *vide supra in versum 15.* 34 Dum vides] *id est, interea dum confidis visionibus vanis, mendacibúsque divinationibus (quibus Hhammonitas abundasse apparet ex Numer. 24.) eáque fiducia insolentissimè insultas in miseram Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confossi, & infestas inhumanissimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore sint comparandæ præ infirmitate sua: interea inquam non animadvertis tibi quoque exitium instrui, & arma ad manum esse quibus tu ipse pariter conficiaris, adeóque gravius.* Applicando te] *id est, in misera Judæorum corpora involando. ut exprobrat Tzephan. 2. 8.* 35 Repone] *id est, abjice gladium quo infestas istos, neque amplius thrasonem age.* In loco] *id est, in tua ipsius regione: periphrasis.* 36 Igne excand.] *id est, quæ indignatio similis prestero aut adurenti vento futura est: ut interminabatur Judæis supra ver. 3.* Hominum] *Chaldæorum, animo & facto infestissimorum tibi.*

CAPUT XXII.

Deus severissimum judicium Judæis interminatur propter impias & inhumanas omnium facinorum: quib. explicatis ostendit ipsos omnes apud se non majoris esse quam scoriam impurissimam, ac proinde abjectum iri: postremò vero prophetarum, Sacerdotibúque, principum, & popularium peccata uariatis confirmat eandem interminationem.

1 Et

1 ET fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an causam agere-
suprà. 20. 4. [a] Heb. *sanguinum.* ris? an causam ageres civitatis istius [a] sanguinarię? imò notas facipsi omnes abominationes suas,

3 [1] Dicens, sic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis sanguinem in medio sui advenire tempus: quæ facit stercoreos deos [2] præterea ad impurandum se.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & stercoreis diis tuis quos facis impura existens; [3] feciſti ut appropinquent dies tui, & pervenisti ad annos tuos: idcirco [4] exponam te probro apud gentes, & ludificationi apud omnes regiones.

5 Quę propinquæ sunt & longinquę a te
[b] Heb. *impura nomine.* ludificabuntur te; [5] ò [b] infamis, copiosa divexatione.

6 [1] Ecce principes Jisraëlis, [2] pro brachio cujusque sunt in te; ut effundant sanguinem.

7 [1] Patrem ac matrem vilipendunt in te, cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas spernis, & sabbatha mea prophanas.

[c] Heb. *detractionis.* 9 Homines [c] detractores sunt in te ut effundant sanguinem; & [1] per ipsos montes comedunt in te scelus faciunt in medio tui:

10 Nuditatem patris [1] *filius* retegit in te, impuram ex separatione comprimunt in te:

[d] Heb. *vir: sic deinceps.* 11 Et [d] alius cum uxore proximi sui facit abominationem, & alius nurum suam impurat
[e] Heb. *cum scelere.* [e] sceleratè, & alius sororem suam filiam patris sui comprimit in te:

Firm. 5. 8. 12 Munus accipiunt in te ut effundant sanguinem: usuram, & fœnus accipis, & quæstum facis a proximis tuis fraude; me autem oblivisceris, dictum Domini Jehovę.

13 Ideo ecce [1] complodo manū meam propter quæstum tuum quem facis; & propter sanguinem tuum, quæ sunt in medio tui.

[f] Heb. *cor tuum.* 14 [1] An perstabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuę diebus illis quibus ego acturus sum te cum? ego Jehova dixi & faciam.

15 Dispergam enim te in gentes, & spargam te in regiones; faciamq; ut absumatur [1] impuritas tua ex te:

16 [1] Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me esse Jehovam.

17 [1] Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [g] effecti sunt mihi domus Jis-
[g] Heb. *sunt mihi in scoriam: sic deinceps. Jesebabh. 1. 25. & Firm. 6. 30.* raëlis pro scoria: omnes sunt [1] æris *scoriæ*, & stanni, ferriq; ac plumbi in catino, [h] scorię ex argento effecti sunt.

19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti estis vos omnes scoriæ; idcirco ecce ego congregaturus sum vos [1] intra Jeruschalaima.

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumq;, ac plumbum, & stannum [k] in catinum, sufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æstu meo, & collocans *illic* [1] fundam vos:

21 Nam comportabo vos, & sufflabo circa vos ignem excandescentiæ meæ; ut fundamini in medio ipsius *urbis*.

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me esse Jehovam effundentem æstum iræ meæ in vos.

23 [1] Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic isti, [1] tu terra es quæ mundata non est, [1] non perfundêris pluvia die indignationis.

25 [1] Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus est, similes sunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, [1] robur & res pretiosas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus [1] vim faciunt legi meæ, & prophanant res sanctas meas, inter sanctum & prophanum non discernunt, & inter impurum & purum *discrimen* non ostendunt; ac a sabbathis meis occultant oculos suos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus sunt tanquam lupi prædantes prædam: effundendo sanguinē, perdendo animas ut faciant quæstum:

28 Prophetæ verò ejus [1] obducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.

29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [l] injuria.

[l] Heb. *non jure.*

30 Dum autem quæro ex eis aliquem [1] qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam; non invenio.

31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: [1] viam suam in caput ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetię totius argumentū de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usq; ad versum 17. secundum, exornatio per similitudinem elegantissimam, usque ad ver. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.* 3 Dicens] *hæc propositio primùm quidem prolepticè judicium Dei & causas exponit duas, nimirum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas, a ver. 6. ad 13. posteà verò judicia, ad 17. usque.* Prætera] *id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, quæ modò dicta est.*

4 Feciſti] *id est, acceleraſti judicium tuum, & impleviſti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex comminatione Deut. 28. 37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jerusalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.* 6 Ecce] *enarratio prolepseos, ut diximus in ver. 3.* Pro brachio] *id est, omnis injustitię sunt administri, & suam authoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23. 6. & Deut. 16. 19.* 7 Patrem] *congeries scelerum quibus universis est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20.* 9 Per ipsos] *ut suprà 18. 6.* 10 Filius] *ellipsis relati nominis, ut*

Levit.21.4. 13 Complode] *ut ſuprà 21.17.& 22.q.d.excito omnes,& provoco adverſum te.* 14 An perſtabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) præpotens & inſracta fiturus animo viribuſq; ſed quid iſta ad potentiam meam? non poterit animus tuus,ut ut modò inſolescat,neque vires tuę, quantæcunq; eſſe videantur,perferre gravitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua] *id eſt, homines impuri tui: hypallage.* 16 Et prophana] *id eſt, abdicata a Deo ſancto Iſraëlis, prophanisq; gentibus expoſita.* 17 Deinde] *ſecunda pars prophetiæ,exornatio propoſitionis per comparationem Iſraëlis cum metallorum ſcoriis,ut diximus ſuprà in ver.1.* 18 Æris ſcoriæ] *ideſt, ſcoriæ & excrementa omni utilitate & voluptate carentia;idq; eò indignius,quòd antè pro argento lectiſſimo haberentur mihi.* 19 Intra Jeruſch.] *velut catinum fuſorium, ſeq.ver.* 20 Fundam] *fame, peſte, & gladio, obſeſſis expugnatiſq; Jeruſchalaimis: ut minatus erat Deus ſuprà 4.& 5.& aliis capitibus.* 23 Deniq;] *tertia pars,confirmatio,ut diximus in ver.1. quæ prolepſin ſuam habet ver.24. cauſarum vero explicationem,& judicii,ſequentibus.* 24 Tu terra es] *propoſitio cauſæ,impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur poſtea 6.verſibus.* Non perfund.] *id eſt,nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardeſcente judicio meo: metaphora ab incendiis, ad quæ reſtinguenda ſolet aqua comportari; vide ver.ultimo.*

25 Conjuratio] *enarratio hæc impuritatis, ut diximus ſuprà in ver.1. fit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recenſentur tum malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum,duob. verſib.deinde Principum,duobus alteris: poſtremò popularium,ver. 29,tum verò vacatio ab omni bono,cujus boni ratione judicia fuiſſet miſericorditer cohibiturus Deus, ver.30.* Robur] *id eſt,opes & facultates quibus homines ſe ſolent confirmare: ſic accipitur Proverb.15.6. & 27. 24.* 26 Vim faciunt] *id eſt, planè palámq; contrà faciunt quàm ipſis imperavi legeiſic Tzephan.3.4.* 28 Obducunt eis] *ut ſup.13.5.& ſequentibus..* 30 Qui obducat] *ut ſuprà ibidem. vide idem argumentum Jirm. 5.1.* 31 Viam ſuam] *ut ſuprà 16.43.

CAPUT XXIII.

Deus duarum ſororum allegoria impietatem & inhumanitatem Iſraëlitarum Judęorumq; explicat, quòd non tantùm inter ſe,ſed etiam cum diis nationibusq; exteris perpàm ſcortati ſint,ac propterea judicium oſtendit ab amatoribus repudiatis eventurum,quia neque monitis,neq; exemplis reſipuerint: deinde verò ad ipſa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorũ iniquitatem judiciumq; graviſſimũ præ foribus eſſe docet.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ ſcortantes in Ægypto in pueritia ſua ſcortabantur; ibi compreſſa fuerant ubera earum, ac ibi ſubegerant mammas [a] virginales earum.

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba ſororis ipſius *minoris*, quę [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias: nomina inquam earum, Schomronis Ahola, Jeruſchalaimorum autem Aholiba.

5 Sed ſcortata eſt Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitq; amaſiam cum amatoribus ſuis, cum Aſſyriis propinquis

6 Indutis hyacinthino principibus & antiſtitibus, juvenibus [c] deſyderatiſſimis omnibus equitibus, qui vehebantur equis:

7 Et expoſuit ſcortationes ſuas ipſis, lectiſſimis [d] Aſſyriorum omnibus; & quorumcũq; amaſiam egit, ipſorum ſtercoreis diis omnibus impuravit ſe.

8 Denique ſcortationes ſuas *delatas* ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuiſſent in pueritia ejus, & ipſi ſubegiſſent mammas virginales ejus, ſed effuderunt ſcortationem ſuam in ea.

9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipſius, in manum Aſſyriorum quibuscum amaſiam egerat.

10 Ipſi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiaſq; ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [e] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuiſſent in eam.

11 Videns verò ſoror ejus Aholiba, [f] corruptiùs egit amaſiam quàm illa; & ſcortationes ſuas *corrupit* præ ſcortationibus ſororis ſuæ.

12 Cum Aſſyriis amaſiam egit, principibus & antiſtitibus propinquis, indutis perfectiſſimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus deſyderatiſſimis omnibus:

13 Adeò ut viderem ipſam impuraſſe ſe, viam eandem eſſe ambabus ipſis.

14 Sed adjecit ad ſcortationes illius; nam videns homines [g] expreſſos in pariete, imagines Chaldæorum expreſſas Indico,

15 Accinctos cingulo lumbis ſuis, redundantes [h] coloriis ad capita ſua, ſpecie ducum omnes ſimilitudinem [i] Babyloniorum Chaldęorum, *ut in* [k] ſolo natali ſuo *ſunt*:

16 Amaſiam egit cũ eis ad aſpectũ oculorũ ſuorum, miſſis legatis ad ipſos in Chaldæam.

17 Congreſſi itaque cum ea Babylonii concubitu [l] amatorio impurarunt eam ſcortatione ſua: & poſtquam impuravit ſe cum eis, luxata eſt anima ipſius ab eis.

18 Cùm itaque retegat ſcortationes ſuas, retegatq; nuditatem ſuam; luxata eſt anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerant anima mea a ſorore ejus.

19 Multiplicat enim ſcortationes ſuas, recordando dies pueritiæ ſuæ quibus ſcortata fuerat in terra Ægyptiorum.

20 Et amaſiam egit cum concubinis eorum; quòd velut caro aſinorum caro eorum ſit, & *velut* fluxus equorum fluxus eorum.

21 Sic revilis ſcelus pueritiæ tuæ; ſubigendo ab Ægyptiis mammas tuas, propter *ſubacta* ubera pueritię tuę.

22 Idcirco ò Aholiba, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego excitaturus ſum amatores tuos in te, eos a quibus luxata eſt anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,

23 Babylonios, omne q; Chaldęos, Pelodæos, Scholhæoſq;, & Kolhæos, omnes Aſſyrios cum ipſis: juvenes deſyderatiſſimos, principes & antiſtites omnes duces, & [m] celeberrimos, vectos equis omnes;

24 Qui invadentes te plauſtris, curribus, &

[a] Heb. *virginitatis: ſic inf.ver.8.*
[b] Heb. *cùm fuiſſet mihi.*
[c] Heb. *deſyderii: ſic denceps.*
[d] Heb. *filiorũ Aſſyriæ: ſic deinceps.*
[e] Heb. *nominis.*
[f] Heb. *corrupit ſuam (ut ita dicamus) amaſiationẽ præ illa.*
[g] Heb. *rei expreſſæ.*
[h] Heb. *infectis.*
[i] Heb. *filiorũ Babylonis: ſic deinceps.*
[k] Heb. *terræ nativitatis ſuæ.*
[l] Heb. *amorum.*
[m] Heb. *vocatos.*

& chiramaxiis,ac congregatione populorum, clypeum,ac ſcutum,galeamq; diſponeut contra te circumquaque: & [a]proponam illis jus ut judicent te judiciis ſuis.

25 Nam opponam [a] zelum meum tibi ut agant tecum æſtu iræ,[a]naſum tuum & aures tuas amoveant,& tandem gladio concidas; ipſi filios tuos,filias q; tuas capiant, & [n] tu tandē conſumaris igne:

26 Poſtquam nudaverint te veſtibus tuis,& ceperint inſtrumenta ornatus tui.

27 Ita faciam ut [a] ceſſet ſcelus tuum a te, & ſcortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non ſis ſublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.

28 Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum [a] eorum quos odiſti,in manum eorum a quibus luxata eſt anima tua:

29 Ut agant tecum odio,& accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te [o] nudiſſimam & retectiſſimam; retecta nuditate ſcortationum tuarum,& ſcelere tuo cum ſcortationibus tuis.

30 [a]Faciendo iſta tibi, [p] eò quòd ſcortando perſequeris gentes; eò quòd impuras te ſtercoreis diis earum;

31 *Quòd* in via [a] ſororis tuæ ambulas; ideo trado [a] poculum ejus in manum tuam.

32 [a]Sic ait Dominus Jehova,poculum ſororis tuæ bibes profundiſſimum & latiſſimum; erit [q] capaciſſimū, [a]ad *faciendum* riſum & ſubſannationem.

33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo deſolationis [r] & quidem deſolatiſſimæ,poculo ſororis tuæ Schomronis.

34 [a]Bibes enim illud & exuges; [a] & teſtas ejus volens comminuere,potiùs mammas tuas avellas: nam ego eloquutus ſum,dictum Domini Jehovæ.

35 [a]Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & [a]rejeciſti me poſt tergum tuū; ideo etiam tu reporta ſcelus tuum & ſcortationes tuas.

36 [a]Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis,an cauſam ageres Aholę & Aholibæ [s] imo indica eis abominationes ipſarum:

37 [a]Quòd adulterantur, & ſanguisi neſt manibus ipſarum: nam cum ſtercoreis diis ſuis adulterantur: [a] etiamq; filios ſuos quos pepererant mihi traducunt illis conſumendos.

38 Ad hæc iſtud faciunt mihi, [a]polluunt ſanctuarium meum eodem die, & [a]Sabbatha mea prophanant:

39 Nam poſtquam jugularunt filios ſuos ſtercoreis diis ſuis,veniunt ad ſanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipſum:imo ecce ſic faciunt [t] in media domo mea.

40 [a]Quin etiam quòd mittitis ad homines venturos e longinquo, [a]legato miſſo ad ſe ſtatim ecce veniunt,quorum cauſa [a] lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu.

41 [a]Inſides lecto honorato cum menſa inſtructa ante ipſum, cui *lecto* ſuffitum meum ac unguentum meum adhibes,

42 [a]Ad homines quoq; e [t] vulgo *mittitis*,qui adducuntur ebriosi ex deſerto;[a]ac ſi daturi eſſent armillas manibus ipſarum, & coronam ornatus capitibus ipſarum.

43 [a]Et quamvis dicam iſti effœtæ adulteria: modò ſcortari iſtos ſcortationibus hujus, & modò illius.

44 Congreditur quiſque cum ea, ut congreditur quis cum muliere ſcortante:ita congrediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœminis [u] ſceleratiſſimis.

45 [a]Quare homines juſti,ipſi judicabunt iſtas [a]judicio adulterarum, & judicio effundentium ſanguinem: nam adulteræ ſunt, & ſanguis eſt in manibus ipſarum.

46 [a]Nam ſic ait Dominus Jehova; faciendo ut aſcendat ſuper iſtos [a] congregatio,& tradēdo eas commotioni & direptioni,

47 ([a]Obruent enim eas lapidibus congregatio,& præcident eas gladiis ſuis: filios earum & filias earum interficient,& domos earum igne comburent)

48 Faciam ut ceſſet ſcelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant ſecūdum ſcelus veſtrum;

49 Cùm regeſſerint illi ſcelus veſtrum in vos, & peccata ſtercoreorum deorum veſtrorum feretis: ita experiemini me eſſe Dominum Jehovam.

[a] Heb. *fine tuo.*

[o] Heb. *nuditatem & retectionem: ut ſuprà 16. 7.*

[p] Heb. *propter ſcortari te poſt gentes.*

[q] Heb. *amplum ad capiendum.*

[r] Heb. *& deſolationis.*

Sup. 20.4. & 22.2.

[t] Heb. *in medio domus meæ.*

[t] Heb. *multitudine hominum: periphraſis.*

[u] Heb. *ſceleris.*

Suprà. verſ. 37.

Suprà verſ. 27.

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] *Hujus prophetiæ,cui cum ſuperioribus argumento convenit,partes omnino ſunt duæ;una eſt ſententia Dei* καθολικὴ *adverſus Iſraëlem totū propter continuam impietatem & improbitatē ipſius,uſque ad verſum 36.altera eſt ſententia ſingularis adverſus ætatem illam quæ majorū peccatis graviora peccata accumulaverat, inde ad finem uſque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina ſunt membra, videlicet narratio peccatorum præcedentium,& prophetica judicii futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetiæ narratio ſuſa eſt,& protenditur uſque ad verſum 22.prophetia verò judiciorum comprehenditur, verſ. reliquis.* 2 Duæ fœm.] *tota hæc narratio (ut ſuprà 16.& 20.) eſt allegorica, quia conjunctio Eccleſiæ cum Deo & ſpirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus vir eſt in allegoria,reſpublica Iſraëlis mater,ex qua progenita ſunt duo regna, Iſraëlis & Jehudæ, quæ cum filiabus comparantur, & cùm aſcitæ in fœdus nupſiſſent Deo,ſceleratiſſimè dicuntur deſeciſſe ab illo, & turpiſſimæ adulteria frequentaſſe: quod prolepticè dictum,his tribus verſibus, poſtea particulatim narratur tū de Iſraëlis regno,ver.5.& quinque ſequentibus,tum verò de regno Jehudæ,uſque ad verſum 22.* 3 In pueritia] *id eſt,a prima ætate cœperunt defectione a Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis:ut ſuprà 20.8.Hæc autem omnia, ut antè monuimus,dicuntur allegoricè.* 4 Schomronis] *id eſt,regni Iſraëlis,ſynecdochicè:ut Jeruſchalaima quoque deſignant regnum Jehudæ.Sunt autem duæ illæ voces, Ahola & Aholiba,de induſtria fictę ad oſtendendam diviſionem & conſtitutionem utriuſque regni: nam quòd regnum Iſraëlis vocatur Ahola,id eſt,tentorium ſuum,oſtendit Iſraëlitas inde a tempore illius diſceſſionis non ampliùs heſiſſe templo Dei,& domui Davidis: ſed tentorium ſuum ſibi habuiſſe ſeorſim,ut ipſi nominatim proclamaſſe leguntur 1.Reg.12.16.Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba,i. tentorium meum in ea,oſtendit Judæos apud ſe templum Dei,ſacerdotium,regnū, atque adò ipſam majeſtatem*

Dei apud ſe præſentem habuiſſe, prout rex Abija Iſraëlitis explanat, 2.Chron.13.5.& ſequentibus. 5 Sed ſcortat.]*prius membrum prolepſeos, ut diximus in verſ.2.* Amatoribus]*dis, & populis exteris: ut ſup.16.* Propinquis]*id eſt, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Iſraëlis proximam, ex qua propinquitate factum eſt ut Menachem ſibi Aſſyrium adjungeret: vide 2.Reg.15.19.& in Jeſchahh.7.8.* 6 Indutis]*id eſt, opulentiſſimis, ſpecioſiſſimis, & potentiſſimis: vide 2.Reg.18.24.& Jeſchahh.10.8.* 8 Delatas]*id eſt, quas primùm in Ægypto hauſerant, ut ſuprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, inſtauravit Jarobhham, &c. quæ perduravit uſque ad excidium regni. Præterea non dubium eſt quin Jarobhhamu, & ſucceſſorũ opera Ægyptii, Æthiopéſq; Judææ regnum infeſtaverint, 1.Reg.14.25.& 2.Chron.12.& 14.* 9 Quibuscum]*& a quibus poſteà luxata anima ipſius defecerat per ultimum regem ſuum, 2.Reg.17.4.* 11 Videns]*id eſt, quamvis regnum Judææ palam animadverteret malefacta Iſraëlitarum, & pœnas de illis ſumptas. Eſt autem hîc narratio ſecundi membri prolepſeos, ut diximus in verſ.2.* Corruptius egit]*vide comparationem hanc Jirm.3 & ſup.20. hujus autem propoſitionis καθόλα dictæ enarratio ſit deinceps: nam adjunctio primùm Aſſyriorum, verſ.12. & 13. deinde Chaldæorum, uſque ad verſ.18. ac poſtremò Ægyptiorum aliorumq; exponitur.* 12 Cum Aſſyriis]*ut narratur 2.Reg.16.7.& Jeſchahh.7.11.* Propinquis]*ut ſup.verſ.5.* 13 Viam eandem]*id eſt, hoc Judææ regnum æquè teneri impietatis & ſceleratæ vitæ, ac tenebantur Iſraëlitæ.* 14 Sed adjecit]*exaggeratio a ſecundo crimine, ut diximus in verſ.11.* Nam videns]*nam ad ſolam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non ſatis habuit Aſſyrius; ſed exarſit levitate ſumma & furore vehementiſſimo in amorem & ſtudium adjungendi eos ſibi, quos tantũ per umbram & imaginem aſpexerat: elegantiſſima levitatis idololatrarum & infidelium deſcriptio, proſtibulorum ſpecie.* Indico]*vide Jirm. 22.14. His autem verbis ordinaria Chaldæorum conſtitutio deſcribitur, ut exponit Propheta in fine ſequẽtis verſ.* 16 Miſſis legatis]*primùm (ut credibile eſt) per Chizkijam, quando legatio Berodac-baladanis in Babyloniam reverſa eſt; unde graviſſima illa denuntiatio eſt conſequuta quæ legitur 2.Reg.20.& Jeſchahh.39. deinde verò per Menaſchen continuata, & ſequentes Reges.* 17 Luxata]*id eſt, quamvis arctiſſimo fœdere conjuncta eſſet; offenſione tamen aliqua ſuſcepta diſceſſit ab eis, ut ſe ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm.6.8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentiſſimè.* 18 Retegat ſcort.]*id eſt, palàm ſe proſtituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà verſ.40. & ſequentibus.* 19 Recordando]*id eſt, revocando primam ſcortationem ſuam, atque exercendo.* 20 Cum concubinis]*id eſt, ut alii populi Ægyptio adjuncti, ſimiliter fœdera conjungit cum illo, certatimq; omnes inter ſe exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod ampliùs exponitur infrà verſ.42.* Quòd velut caro]*ut ſup.16.26.* Fluxus]*id eſt, proſtibulum genitale, allegoricè: pro eo quod eſt, qui circumfluunt & exundant omni ſcelere & impietate copioſiſſimè.* 21 Reviſis]*id eſt, repetis eandem ſcortationẽ quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus ſuprà verſ.3.* 22 Idcirco]*ſecunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia ſcelera: qua in parte primùm judicia ſua exponit nudis verbis, uſque ad ver.32. deinde figurat, tribus verſib. ac poſtremo ſummam ſententiæ repetit, verſ.35.* 23 Ponodæos]*vide Jirm.50.21.* Schohhæos]*populos in mediæ Aſſyriæ ſitos ſub Meratajimu, in quibus ſitum eſt oppidum Siæ apud Ptolemæum.* Kohhæos]*populos item Aſſyriæ in interiore illius parte poſitos ad Arbelitidem, ubi fuit oppidum olim munitiſſimum Koahh, hiſtoricis Gauga (ut literam hhajin mutari in G. obſervavimus Geneſ.10.& alibi paſſim) ex quo factum eſt ut Strabo vocet Gaugamelam, quaſi Gaugam munitionem dicas, voce compoſita.* 24 Plauſtris]*veterem militiam his verbis deſcribit Propheta evidentiſſimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defenſionẽ comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum eſt plauſtrorum ſive arcerarum (ut vocant veteres) quæ cameratæ erant ad commoditatem & defenſionem vectorum: ſecundum, curruum non cameratorum, qui ferè falcati erant in re militari: ſcriptura ferratos, id eſt ferro armatos, vocat: tertium eſt* χειραμαξίων, *chiramaxiorum, id eſt, arcuniarum (ut veteribus fuiſſe dictas teſtatur Feſtus) leviſſimorum curruum & truſatilium manu, quibus unus tantùm vir capi poterat, & ipſo anguſtiſſimo inſidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum ſolis conſtabat rotis, apud Hebræos rotarum nomen obtinuit ſynecdochicè. Armorum verò ratio tota quæ hîc ponitur, eſt ipſa per ſe evidentiſſima.* Proponam illis]*id eſt, arcana ſpiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.* 25 Zelum]*id eſt, zelotypiam maritalem meam.* Natum tuum]*id eſt. truncent & deforment te, velut adulteram quæ forma ſua indigniſſimè abuſa fuerit; allegoria, ut ſuprà.* 27 Ceſſet ſcelus]*id eſt, tu ipſa, ô ſcelerata, eſſe deſinas: hypallage.* 28 Eorum]*de quibus ſuprà verſ.22.& 23.* 30 Faciendo]*repetitio brevis præcedentis judicii,* μεταβατικὴ *ad figurationem illius, verſ.32. & ſequentibus.* 31 Sororis tuæ]*Aholæ, de qua verſ.4.& ſequentibus.* Poculum]*ut Jeſchahh.51.17.& Jirm.25.15.* 32 Sic ait]*figuratio elegans antegreſſi judicii, ut diximus in verſ.22. per allegoriam poculi quod miſcet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum periturum, & ludibrio apud gentes futurum erat.* Ad faciendum]*id eſt, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod ſubitura es gravitate: vide 2.Reg.21.13.* 34 Bibes]*vide Jeſchahh.51.17.* Et teſtas ejus]*id eſt, quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumpẽris quàm ut efficias: quod avulſu mammarum allegoricè deſignatur propter appellationem ſcorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeſchahhja, in fine capitis quinti.* 35 Idcirco]*ſumma ſententiæ, ut diximus in verſ.22.* Rejeciſti me]*ut 1.Reg.14.9.& Nechem.9.26.* 36 Deinde]*ſecundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver. 1.) ſimiliter membra ſunt duo: unum eſt narratio ſive conteſtatio, exponens illius ſeculi malefacta, uſque ad verſ.45. alterum, judicii pronuntiatio ſententiaque, ad finem capitis.* 37 Quod adulter.]*narratio hæc duo crimina ſummatim continet unum, eſt inteſtinorum ſcelerum, tribus verſibus: alterum verò ſcelerum perpetratorum cum exteris, verſ.40. & ſequentibus: qua in re gradatio eſt vehementiſſima, quòd ne inteſtinis quidem ſuis ſceleribus & graviſſimis habentes ſatis, exotica omnia conquiſiverint ſtudioſiſſimè; quæ omnia hîc per prolepſin universè dicta, deinceps minutatim exponuntur.* Etiamq;]*vide ſup.16.20. hæc omnia gradatim, ut diximus.* 38 Polluunt]*id eſt, ut polluti ſunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religioſi habeantur: ſic Jeſchahh.66.3.* 39 In media]

vide

videlicet exemplo Menaschis, quem imitati sunt posteri, 2. Reg. 21. & sequentibus. 40 Quin etiam] *secundus locus criminum, ut diximus in vers. 37. de consociatis exteris; quis per apostrophen ad Judæos enunciatur emphaticè, tanquam ad scorta mœchos invitantia: ut suprà 16. 31. & sequentibus.* Qui legato] *id est, qui ad minimam significationem tuam advolant.* Lavas te] *id est, omnino te comparas ut Thais impudentissima, ad pelliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & sequente vers. quo figurat sapiens Proverb. 7.* 41 Insides] *id est, accumbis & convivas accipis lautissimè.* 42 Ad homines] *amplificatio a sordibus istius meretricis quòd non tantùm honoratos amatores, sed etiam turpissimos accipiat & provocet in amplexum suum: ut suprà 16. 24. & sequentibus. quasi dicat, non satu fuit quòd Assyrios, Babylonios, Ægyptiósque nobiles populos tibi adjunxeris, sed infimos quoque & abjectissimos, de quibus Jirm. 27. 3.* Acsi daturi] *id est, essent muneraturi eam amplissimis muneribus.* 43 Et quamvis] *id est, doceam, reprehendam, & comminer gravissimè adulteriorum nomine per Prophetas meos, ut suprà 20. 29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perfidè agere Judæam erga Deum suum; posterius, ne illos quidem quorum consortium expetit fideles fore, sed fide instabili modò ipsis, modò aliis adhæsuros, prout dabunt tempora: ut monuit Propheta de Hhammonitis suprà 21. 33. & sequentibus.* 45 Quare] *transitio ad pronuntiationem sententiæ atque judicii, ut notavimus in vers. 36.* Judicio adult.] *ut suprà 16. 38.* 46 Nam sic ait] *explicatio singularis judicii, quod universè fuerat denuntiatum, præcedente vers.* Congregatio] *id est, Chaldæorum copiæ.* 47 Obruent enim] *explicatio commotionis & direptionis quæ modò dicta est per intercurrentem parenthesin, quam propterea perspicuitatis gratia notavimus.*

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipsamque metropolim typicè impietatis summæ & inhumanitatis accusans, ostendit se perditurum & consumpturum ipsos & ipsorum sedes funditus, per similitudinem pereuntis ollæ cum suis carnibus: deinde in Prophetæ ipso alterum typum exhibet excidii generalis atque gravissimi; in quo typo illum perstare jubet usque ad minarum suarum complementum.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno 'nono, mense decimo, *die* decimo mensis, e dicendo,

2. Reg. 25. 4 & Jir. 52. 4

2 Fili hominis, scribe tibi nomen hujus diei, hunc eundem diem: 'incumbit Rex Babyloniæ in Jeruschalaima hoc ipso die.

[a] Heb. παρεκολεῖ: *ut sup.* 17. 2. & 18. 2. & 3.

3 'Et [a] utere contra domum istam [b] rebellem parabola, indicens eis, 'sic ait Dominus Jehova; 'dispone istam ollam, dispone; & etiam infunde in eam 'aquas.

[b] Heb. *rebellionis.*

4 'Colligendo membra 'ejus in ipsam, omne membrum bonum, femur & [c] armum; 'delectu ossium implendo.

[c] Heb. *humerum.*

5 'Delectum gregis accipiendo, & etiam 'pyram ossium sub ipsa; 'fervefac [d] eam quamplurimùm, 'elixãt etiam ossa ejus in medio ipsius.

[d] Heb. *fervefactiones ejus.*

6 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti [e] 'sanguinariæ, ollæ in qua est 'spuma sua, & ex qua non exivit spuma ipsius; [f] 'membratim, membratim extrahe illam, 'non accidat in eam sors.

[e] Heb. *sanguinum: sic vers. 9.*

[f] Heb. *per membra ipsius, per membra ipsius.*

7 'Quia sanguis ejus in medio ejus est, 'in loco arduo petræ posuit eum; non effudit eum super terram ad tegendum eum pulvere:

8 [g] Accendendo æstum iræ ad sumendum ultionem, 'disponam sanguinem istius in arduo petræ; ut non tegatur.

[g] Heb. *faciendo ut ascendat: vide Exod 25. 37*

9 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti sanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,

10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, consumendo carnem; ut [h] conditura condimenti ossáque ipsa adurantur,

[h] Heb. *condire condimentum: infinitivus pro nomine.*

11 Et statuendo eam super prunas suas 'vacuam; ut incalescat & aduratur 'ærugo ipsius, fundatúrque in medio ejus immunditia ipsius, consumatur spuma ipsius.

12 'Mendaciis fatigavit *me*; ideo non exibit ab ea copiosa spuma ejus, indetur igni spuma ejus.

13 'Pro immunditia tua est scelus; eò quòd 'mundavi te, sed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis amplius, donec 'fecero ut quiescat æstus iræ meæ in te.

14 'Ego Jehova dixi, eventurum est & faciam, 'non abstraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: secundum vias tuas & secundum actiones tuas 'judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.

15 'Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, ecce ego tollo a te 'desyderium oculorum tuorum plaga: sed 'ne plangito, neque fleto, neque prodeũto lachrymæ tuę:

17 Clamare [i] desiste, mortuorum luctum ne facito, 'tiaram tuam alliga tibi, & 'calceos tuos opponito pedibus tuis: neque 'obvelato mystacem, & 'cibum [k] ullorum ne comedito.

[i] Heb. *sile.*

[k] Heb, *hominum.*

18 Quæ cùm eloquutus essem apud populũ manè, mortua est uxor mea vespere: itaque feci postero mane quemadmodum jussus fueram.

19 Dicentibus autem ad me [l] popularibus; an non indicaturus es nobis, quid ista ad nos *pertineant* quæ tu facis?

[l] Heb. *populo.*

20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,

21 Dic Domui Jisraẽlis, sic ait Dominus Jehova, 'ecce ego 'prophanaturus sum 'sanctuarium meum, 'excellentiam roboris vestri, 'desyderium oculorum vestrorum, & [m] 'cui indulget anima vestra; etiam filii vestri & filiæ vestræ 'quas reliquistis, gladio concident.

[m] He. *indulgentiam animę vestrę.*

22 Tum facietis quemadmodum facio: mystacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,

23 Et tiaris vestris inditis ad capita vestra, calceísque vestris ad pedes vestros non plangetis, neque flebitis; 'sed tabescetis in iniquitatibus vestris & gemetis [n] alter cum altero.

[n] Heb. *vir cũ fratre suo.*

24 Est enim Jechezkel vobis 'ostento, omnino prout facit facturi estis: cùm advenerit istud, utique experiemini me esse Dominum Jehovam.

25 'Tu autem fili hominis, an non 'qua die 'tollam ab eis 'robur eorum, 'gaudium ornatus eorum; desyderium oculorum ipsorum, & [o] id ad quod attollunt animam suam, filios

[o] Heb. *elationem animæ sue.*

ipſorum & filias ipſorum?
26 Ea ipſa die veniet qui evaſerit ad te, ᵖ ad ſignificandum auribus ſuis
27 ᵠ Eo ipſo die aperietur os tuum ad eum qui evaſerit, ut eloquaris, nec obmutescas amplius; interea ʳ eris iſtis oſtento, ut cognoscant me eſſe IEHOVAM.

ᵖ Heb. *ad effectionem auditionis auribus.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus prophetiæ (quæ poſtremò ante excidium regni Judaici miſerabilem ruinam illius Prophetæ prænuntiavit) præter inſcriptionem comprehenſam verſ.1. & 2. ſummæ partes ſunt duæ: una eſt explicatio venturi contra Judæos graviſſimi judicii a Domino, uſque ad verſ.15. altera eſt typorum, quibus velut ſigillo confirmatum eſt argumentum totius prophetiæ, ad finem uſque capitis.* Nono] *a deportatione Jeconiæ, unde ferè numerat Iechezkel: ut notavimus ſup.1.2.* 2 Incumbit] *his verbis exponit Deus cur nominatim diem monimentis literarum inſcribi velit: nempe quòd eo ipſo die quo primùm Nebucadnetzar inſtituebat obſidionem Jeruſchalaimorum, eodem die Propheta verſans in Meſopotamia rem quæ ad Jeruſchalaimæ, id eſt, quam longiſſimè gerebatur, propinquus ſuis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ poſtea ſequitur confirmabat.* 3 Et utere] *prophetia hæc judiciorum duabus potiſſimùm partibus continetur: quarum una eſt allegoria ſive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, uſque ad verſ.6. tum judicia propter impietatem eventura, uſque ad verſ.9. altera eſt exornatio ejuſdem prophetiæ partim verbis propriis, partimque figuratis, ad verſ.15.* Sic ait] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatem Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruſchalaimorum, ut ſup.11. 3. & 7. & ſequentibus: membra gregis, & oſſa, omniáque in ollam indita; typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter ſe alii aliis importaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur poſtea, verſ.6. & ſequentib.* Diſpone] *id eſt, ut hactenus verbo indicaſti Judæis abominationes ipſorum (ut dictum eſt ſup.14. & 20. & 23.) ita jam ipſis exprobra, hoc ſigno aſpectabili figurans ſcelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* Aquas] *quibus alii ferveſecerunt alios: ſic allegoricè notantur inteſtina odia, & peccata quibus planè immerſi erant.* 4 Colligendo] *id eſt, omnes æquè parvos ac magnos hoc ſigno oſtende æſtuare & fervere maleficiis in medio Jeruſchalaimorum: nam ſummates membris pretioſis & electis, infimi & contempti oſſibus figurantur; utrique verò ſua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm dicuntur, tanquam in olla diſpoſita duobus verſibus.* Ejus] *id eſt, eos qui ſunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretioſis, quibus viri principes ſignificantur; tum grege oſſibuſque, quibus ſignificatur vulgus.* Delectu oſſium] *id eſt, optimis & præpinguibus omnibus.* 5 Delectum greg.] *id eſt, populares & plebeios, qui in duas ſimiliter claſſes diſtribuuntur, ut nobiliores diſtributi ſunt, præcedente verſu. quaſi dicat, aſſiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam ſuam degentes; deinde alios abjectiſſimos & exeſos aliorum injuriis.* Pyram oſſ.] *id eſt, tenuiſſimos, qui velut oſſa coacervata negliguntur & a potentioribus conſumuntur.* Ferve fac] *id eſt, hac tua olla ferventiſſima demonſtra quantopere ferveant omnia ſcelera Jeruſchalaimis, & ferveſiant omnes mutuis maleficiis; prout exponit Deus verbis ſequentibus.* Elixant etiam] *id eſt, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipſos ſpoliant, ut vulgò dici ſolet.* 6 Idcirco] *propoſitio allegorica judicii, propter mala quæ figurata ſunt ſuperioribus verſibus.* Sanguinariæ] *id eſt, confertæ cædibus: ut 2. Reg.21.16. quod exponitur ſequente verſu per allegoriam.* Spuma] *id eſt, ſordes publicæ, & magis magiſque ebullientes ex indigniſſimis ſceleribus.* Membratim] *id eſt, exinaniendo hanc ollam tuam, prout ſingula membra ad manum venerint, donec totam exhauſeris; oſtende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruſchalaimorum diſpereant, donec deſertum ſit oppidũ: ut dictum eſt ſup.21.19. & ſequentibus.* Non accidat] *id eſt, nihil refert quod primùm extrahas: tantùm ut obvenerint membra & oſſa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia ſanguis] *ætiologia allegorica ejus quod dixerat, civitatem ſanguinariam eſſe & plenam ſordibus, a figura legis. Nam, inquit Deus, ſimiles ſunt carni cujus non eſt depuratus ſanguis; & ſi quem ſanguinem depurarunt, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur ſanguis; deinde ut qui ſanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit.17.12. & 13.* In loco arduo] *id eſt, in propatulo peccat, & peccati ſui monimenta ponit.* 8 Diſponam] *id eſt, vicissim illam ulciſcar palàm, & in publico documenta ſtatuam æterna ſeveriſſimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *ſecundus locus, exornatio: qua primùm cauſas judiciiſque proponit Deus allegoria; deinde apertiſſimis verbis explicat, ternis verſib. judicii verò effecta ponuntur duo; prius, contra perſonas & facultates omnium, verſ.10. poſterius, contra urbem ipſam figuratam olla, verſ.11.* 11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut ſuprà 16.36.* 12 Mendaciis] *alterũ exornationis membrum, ut diximus verſ.9.* 13 Pro immunditia] *apoſtrophe ad Judæam & metropolim: ſcelera tua (inquit Deus) ſunt mihi tanquam immunditia, ſpuma, ærugo, & ſi quid eſt ejuſmodi quod in ollis ſoleat improbari.* Mundavi te] *id eſt, verbo præcepi te mundari, & toties ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron.36.15. & apud Jirmejam paſſim.* Fecero ut quieſc.] *ut ſuprà 16.42.* 14 Ego Jehova] *confirmatio a perſona Dei loquentis.* Non abſtraham] *id eſt, non ſinam me ulla ratione aut interventore abſtrahi; ſtat decretum meum irrevocabile: ſic Jeſchahh.47.3.* Judicabunt te] *id eſt, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *ſecunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, verſ.16. & 17. ab ipſo exhibentur, verſ.18. & quærenti populo exponuntur verſib. ſequentibus, uſque ad verſ.25. denique prædictione ſingulari omnia concluduntur, tribus verſib. ultimis. Eſt autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur verſ.21. poſterior verò eſt vacatio a luctu, quæ exponitur verſ.22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite 9. & 16.* 16 Deſyderium oc.] *id eſt, uxorẽ chariſſimã tuã, ex verſ.18.* Ne plangito] *id eſt, luctũ ne facito, neq; ullũ ejus ſignũ populo exhibeto de ſublata uxore tua: quod per cõgeriẽ pluribus exponitur, hoc & ſequente verſu.* 17 Tiaram] *id eſt, uſitatũ tuũ capitis tegumentum: nam lugentes retegebant caput, & inſpergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes ſoliti erant ponere. ut 2. Schem. 15.30.* Obvelato] *prout faciebant luzẽtes ex aliqua gravi cauſa: ut Levit.19.45. & Micæ 3.7.* Cibũ ullor.] *id eſt, cõviviũ ab amicis exhibitũ ad levandum luctum: vide Jirm.16.7.* 21 Ecce ego] *expoſitio*

prioris

prioris typi,ut diximus in ver.15. Prophanaturus] *id est,gentibus prophanis expositurus,ut sit documentum subductæ a vobis præsentiæ meæ.* Sanctuarium] *id est,locum sanctum & omnia ad cultum sacrum pertinentia,synecdochicè.* Excellentiam robor.] *id est, regnum & principatum, ut suprà 7.24.& sequentibus.* Desyderium] *id est,uxorem cujusque : ut supra ver.16.* Cui indulget] *id est,res omnes vobis charissimas.* Quas reliquistis] *id est, qui supersunt in Judæa,ex quo cum Jeconja rege fuistis deportati.* 23 Sed tabescetis] *id est,priùs consumemini quàm vacet vobis agitare luctum : ut copiosiùs exponit Jirmeja 9.& 16.* 24 Ostento] *vide in Psalmum 71.7.* 25 Tu autem] *conclusio hujus prophetiæ per prædictionem singularem quandam, cujus complementum habetur infrà 33.21.& sequentibus.* Qua die] *id est,quo tempore sive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-retzaris Jirmejæ 52.12.postquam anno 18.Tzidkijam regem cepisset,& ipsa Jeruschalaima,ibidem.* Tollam] *ia est, planè auferam : nam anno demum illo eversa sunt Jeruschalaima,& confecta omnia quæ commemorantur hoc ver.2.Reg.25.11.& sequentibus.* Robur] *ut suprà ver.21.* Gaudium ornatus] *id est,sacra omnia,de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme.7.4.* 27 Eo ipso die] *quo ille nuntium ad te pertulerit.Sensus est, Prophetam hactenus satis prænuntiasse cladem Jeruschalaimæ, regnoq; toti eventuram: imposterum debere ipsum supersedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit : tum demum fore ut nuntio de rebus illis confecto accepto prophetia nova instruatur,quemadmodum narratur infrà 33.Quamobrem ab hoc loco ad illud usque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris istis] *id est,ita perges ut tibi imperatum est suprà,ver.16.& 17.*

CAPUT XXV.

Propheta Hhammonitis,Moabitis,Edomæis,& Pelischtæis propter impias ipsorum blasphemias in Deum, crudelissimáque malefactain Judæos profugos, vastationem terræ & exitium æternum gentibus ipsis a Deo prænuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

Jirme.49.1 & sequetib. & sup.21. 33.

2 'Fili hominis,' dispone faciem tuam versus [a] Hhammonitas ; ut prophetes contra eos.

[a] Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.*

3 Dicito ergo Hhammonitis,audite verbum Domini Jehovæ ; sic ait Dominus Jehova,' eò quòd dicis,euge, de sanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Iisraëlis cùm desolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem :

[b] Heb. *filiis orientis : sic ver.10.*

4 Idcirco ecce ego traditurus sum te [b] orientalibus in hæreditatem , ut collocent arces suas in te,& ponant in te tabernacula sua: ipsi comedent fructus tuos, & ipsi bibent lac tuum.

5 Redigam & 'Rabbam in habitaculum camelorum,&Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me esse Jehovam.

6 'Nam sic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum,& plaudis pede;& lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jisraëlis:

7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te,traditurus sum te in prædam gentibus, & excisurus te ex populis,ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me esse Jehovam.

Firm. 48.

8 'Sic ait Dominus Jehova : eò quòd dicit Moab & Sehhir,ecce 'ut omnes aliæ gentes est domus Jehudæ:

9 Idcirco ecce ego ' aperturus sum latus Moabitarum inde ab ipsis 'Hharis, a civitatibus ejus *quæ sunt* ab extremitate ejus ; 'decus, terram 'Beth-jeschimotarum,' Bahhal-behhonis,& ' Kirjathajimorum :

10 Per Orientales , ' cum Hhammonitarum *regione* quam ' dedi in hæreditatem ; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,

11 Etiam in Moabum exercebo judicia , ut experiantur me esse Jehovam.

12 'Sic ait Dominus Jehova,' eò quòd Edomæi [c] sumendo ultionem faciunt contra domũ Jehudæ ; & reos se statuunt [d] continenter sumentes ultionem de eis,

Firm. 49.7.

[c] Heb. *ulciscendo ultionem: sic inf. ver.15.*

[d] Heb. *reos se statuẽdo.*

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta: exponamque eam vastationi 'a Temane , ut 'Dedanem usque gladio concidant :

14 Edamque ultionem 'meam in Edomæos 'manu populi mei Jisraëlis: agentque contra Edomæos secundum iram meam & secundum æstum meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.

15 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd agunt Pelischtæi per ultionem ; & sumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [e] perpetua ;

Firm.47.

[e] Heb. *seculi.*

16 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego extendens manum meam contra Pelischtæos ; excisurus sum 'Cerethæos, & perditurus 'residuum portus maris :

17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] summa increpatione æstus iræ ; experienturque me esse Jehovam, cùm edidero ultionem meam in eos.

[f] Heb. *increpationibus.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ quatuor sunt capita,quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrocissimè infestantibus ultionem prædicit severissimam.Sunt enim hæ gentes quatuor : primi pronuntiur Hhammonitæ, usque ad ver.8.secundi Moabitæ, usque ad ver.12.tertii Edomæi, usque ad ver.15. ultimi Pelischtæi,ad finem usq.* 2 Fili hominis] *hac prophetia primùm occupatio regionis per Babylonii, usq; ad ver.6.deinde populi excidium Hhammonitis præmittitur,ver.6.& 7.utriq; autem judicio sua causa præmittitur,impietas in Deum,& inhumanitas in populum ejus.* Dispone] *ut sup.6.2.* 3 Eò quòd dicis] *id est, quod cultum meum, regionem,& populum prophanis exponi videns tibi gratularis & exultas.* 24 Orientalibus] *id est, Babylonia, Jirm.25.26.sic infrà vers.10.* 5 Rabbam] *de qua 2.Schem.11.1.*

6 Nam

6 Nam ſic] *alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & cauſam & pœnam. Hîc enim cauſa amplificatur, quòd non tantùm lætati ſunt de populantibus Judæam Babyloniis ; ſed ipſis quoque perditis rebus inſultarunt, Judæóſque perfidè ſunt depopulati : vide ſuprà 21. 34. judicium verò, quod non tantùm ſervituri ſunt & venturi in poteſtatem alienam ; ſed gens tota peritura.* 8 Sic ait] *inſcriptio hæc, ſecundæ & tertiæ prophetiæ communis eſt : nam Sehhuris nomine intelliguntur Edomæi ex Geneſ. 36. & Deut. 2. Moabitarum autem prophetia cauſam unicam exponit, nimirum blaſphemiam ludificationem Judæorum (quæ etiam cauſa eſt cur Edomæi quoque in verſ. hunc relati ſunt) hoc verſ. & judicia, tribus ſequentibus.* Ut omnes alię] *id eſt, non magis ſervatur a Deo ſuo, quàm gentes cæteræ, contra incurſantem Babylonium.* 9 Aperturus] *id eſt, facturus ut regionem Moabitarum pervadat hoſtis, quamvis latera ipſius firma Arnone fluvio & munitis oppidis eſſe videantur : ſimile eſt Num. 24. 17.* Hharis] *hanc vocem propria ſignificatione accipimus ad ſignificandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio impoſita, quorum unum eſt Hhar, Num. 21. 28. & Feſchahh. 16. 1. alterum Hharobher, diſtinctionis cauſa appellatum nomine compoſito : ſic enim appellatur Deut. 2. 35. quamobrem exegeticè Propheta addidit verba ſequentia, exponens ſe de illis civitatibus agere quæ in extremo ſunt Moabitarum agro.* Decus] *id eſt, regionem totam opimam ac præſantiſſimam, ut fuit terra planitiei quam idcirco nominat Firm. 48. 21.* Beth-jeſchim.] *de qua Feboſchubh. 13. 20.* Bahhal-behhonis] *id eſt, Bajithi, de quo vide Feſchahh. 16. 2.* Kirjathajim.] *ut Firm. 48. 1.* 10 Cum Hhamm.] *id eſt, prout Hhammonitas & regionem ipſorum perdidero (ut ſuprà dixi) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo.* Dedi] *id eſt, jam adjudicavi ſententia mea, ſuprà verſ. 4.* 12 Sic ait] *hæc prophetia ſimiliter cauſam quidem eandem comprehendit quæ dicta eſt ſuprà verſ. 8. impiarum videlicèt blaſphemiarum in Deum ; ſed alterum quoque hoc loco exponit, nimirum importuniſſimum Edomæorum odium & pertinaciſſima malefacta in populum Dei : deinde ſententiam excidii contra eos pronuntiat.* Eò quòd] *id eſt, quòd exercent ſimultatem illam a vitam inde a majoribus hauſtam, de qua Gen. 27. 43. & populum meum oppugnant infenſiſſimè.* 13 A Temane] *vide Firm. 49. 7.* Dedanem uſque] *id eſt, per omnes Edomæorum terminos, Firm. ibidem verſ. 8.* 14 Manu populi] *id eſt, ea ipſa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percuſſero : ſic enim accipiendum demonſtrant ſequentia : vide Hhobadjam.* 15 Sic ait] *hæc prophetia ſimili cum præcedentibus argumento, primùm animoſiſſima Peliſchtæorum malefacta, hoc verſ. deinde pœnas quas daturi ſunt explicat, duobus ſequentibus.* 16 Cerethæos] *vide 1. Schem. 30. 14. ſic autem Peliſchtæos Prophetæ nominat, ut alludat ad excindendi verbum.* Reſiduum] *id eſt, regionem Peliſchtæorum maritimam portuoſam ; ſed priùs tum a rege Chizkĵa, Feſchahh. 15. tum a Pſammetticho Ægyptiiſque attritam, ut obſervavimus Jirmejæ 25. 20.*

CAPUT XXVI.

Deus Tyro de everſione Jeruſchalaimorum exultanti græviſſimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aſpicientes & recordantes præteritam illius gloriam ſubitúmque caſum perhorreſcant & luctum agant de Tyro conſternati : deinde exprobrata Tyriorum Regi inſolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipſi, finitimiſque Tzidoniis, ad gloriam Dei & Eccleſiæ bonum : cujus promiſſione prophetia hæc terminatur.

1 FUIT autem [a] undecimo anno, primo die [a] menſis illius ; ut eſſet verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 [a] Fili hominis, eò quòd dicit Tyrus de Jeruſchalaimis, euge, fracta eſt *urbs* [a] portis [b] populoſiſſimis, [a] avertitur ad me ; replebor vaſtata *ea :*

3 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre ; ut deducam contra te [a] gentes multas, ac ſi deducerem mare cum fluctibus ipſius :

4 Quæ perdant muros Tyri, & deſtruant turres ejus ; etiam abradam pulverem ejus ab ea, redigamque eam in [b] arduam petram.

5 [a] Locus [c] expandendis plagis erit in medio mari ; nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ : ideo erit direptioni gentibus.

6 [a] Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur ; ut experiantur me eſſe Jehovam.

7 [a] Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, [a] regem regum ; cum equis, curribuſque, & equitibus, & congregatione, populoque multo.

8 Filias tuas per agrum gladio interficiet ; & diſpoſito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] miſſilia catapultaria, & ſtatuet contra te clypeum :

9 Et [e] [a] helepolin diſponet in muros tuos, & turres tuas demolietur [a] cultris ejus.

10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulviſculus eorum ; præ ſtrepitu equitum, & [a] chiramaxiorum, curruſque commovebunt muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingreſſus civitatis diſruptæ *patebunt.*

11 Ungulis equorum ſuorum calcabit omnes vicos tuos : populum tuum gladio interficiet, & ſtationum [f] robuſtarum tuarum *unaquæque* in terram deſcendet :

12 Et prædabuntur opes tuas, diripientque mercem tuam, ac deſtruent muros tuos, & domos [g] deſyderabiles tuas demolientur ; & lapides tuos, lignaque tua, etiam pulverem tuum [a] in medio aquarum ponent.

13 Ita faciam ut ceſſet ſtrepitus canticorum tuorum, & ſonus citharārum tuarum non audietur ampliùs :

14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis ſagenis eris, [a] non ædificaberis ampliùs ; nam ego Jehova loquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

15 [a] Sic ait Dominus Jehova Tyro ; nónne a ſono caſus tui cùm clamabunt confoſſi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur [a] inſulę ?

16 Nam deſcendent e ſoliis ſuis omnes principes maris amoventes pallia ſua, & veſtibus verſi-

[a] Heb. *populorum.*

[b] Heb. *arduũ petræ : ut ſuprà. 24. 7. & 8. & inf. 14.*

[c] He. *expanſio : ſic ver. 14*

[d] Heb. *catapultam : ut 2. Reg. 19. 32.*

[e] Heb. *delentẽ quod adverſum eſt ſibi : periphraſis.*

[f] Heb. *roboris tui.*

[g] Heb. *deſyderii tui.*

verſicoloribus ſuis nudantes ſeſe: [a]trepidationes induent, in terra ſedebunt, & trepidantes *ſingulis* momentis ſtupebunt de te:
17 Proferentéſque de te lamentationem dicent tibi, quomodo periiſti quæ habitabaris [h] a maritimis? [a]cùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus iſtius civitatis laudatiſſimæ, quę erat firma in mari ipſa cum habitatoribus ſuis, [a]terrorem horum.
18 [a]Nunc trepidabunt reliquæ inſulę die caſus tui, & turbabunturinſulæ quæ ſunt in mari propter exitum tuum.

[h] Heb. *a maribus: metonymia.*

19 [a]Nam ſic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem deſolatam, ſimilem civitatibus quæ non habitātur; [a]adducendo contra te abyſſum, ut operiant te aquæ plurimę:
20 [a]Facienſq; ut deſcendas cū deſcēdentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vaſtitatibus [l] priſcis cum deſcēdentibus in foveam, ut non habiteris; [a]ut reponā decus in terra viventiū:
21 In [m] terrorem ſummum exponam te, quòd [a]nuſquam futura ſis; & quæſita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

[i] Heb. *ciſternæ.*
[k] Heb. *ſeculi*
[l] Heb. *a ſeculo cum deſcendentibus ciſternæ.*
[m] Heb. *terrores.*
[n] Heb. *in ſeculum.*

CAPUT XXVII.

1 [a]ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicēdo,
2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,
3 Et dicito Tyro ſitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populoſiſſimæ apud inſulas multas: ſic ait Dominus Jehova, [a]ô Tyre, tu dicebas ego ſum perfecta pulchritudine.
4 [a]In [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui [a]perfecerant pulchritudinem tuam.
5 [a]Abiegna e [a]Senire ædificabant tibi omnia [a]tabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.
6 [c]Roboreos e Baſchane faciebant remos tuos; tranſtra tua faciebant [a]ex [d] ebore tritiſſimo *artifices* ex inſulis Citræorum.
7 [a]Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbaſus tua, ut eſſet tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex inſulis [a]Eliſchę operiebat te.
8 [a]Habitatores Tzidonis & [a]Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipſi erant [a]gubernatores tui.
9 Seniores [a]Gebalis ac periti ejus erant in te [a]curatores labis tuæ: omnes claſſes maris & nautæ earum erant in te, ut commiſcerent ſe commerico tuo.
10 [a]Perſæ, [a]Ludæiq;, & [a]Putæi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: ſcutum & galeam [a]ſuſpendebant in te, ipſi præſtabāt decorem [f] tibi.
11 Arvadæi cum copiis tuis ſuper muros tuos circumquaq;, & [a]Gammadæi in turribus tuis erant: umbones ſuos ſuſpendentes ad muros tuos circumquaque, ipſi perficiebant pulchritudinem tuam.
12 [a]Tarſchiſch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, ſtanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.
13 [a]Javan, Tubal, & Meſchec erant mercatores tui; [h] [a]nominibus & vaſis æreis negotiabantur *in* commercio tuo.
14 *Qui erant* e domo [a]Togarmæ; equis, equitibuſq;, ac mulis negotiabantur *in* nundinis tuis.
15 [i] [a]Dedanitæ mercatores tui, inſulæ multę *mercatrices* mercium manus tuę; [a]cornibus eboris, [a]hebeno q; reddebant pretium tuum.
16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chryſopraſo, purpura, & phrygiano opere, byſſoq;, & [a]ſandaſtro, ac [a]pyropo negotiabantur in nundinis tuis.
17 *E* Jehudæa & regione Iſraëlitarum, erant mercatores tui: tritico [a] Minnithæ, & [k] Phœniciq, melléque, & oleo, ac [a]opobalſamo negotiabantur *in* commercio tuo.
18 Damaſcus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino [a]Chelbonis, & lana nitida:
19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, caſia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.
20 [a]Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectis* curru.
21 Arabes, & omnes principes [a]Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibuſque, & hircis, his erant negotiatores tui.
22 Mercatores [a]Schebę & Rahhmę ipſi mercabantur tecum; [n] præſtantiſſimo quoque aromate, & omni lapide pretioſo, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.
23 [a]Charan, & [a]Canne, ac [a]Hheden, mercatores [a]Schebæ; Aſſyrius, & [a]Cilmadæus mercans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectiſſimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, [a]gaziſque *gentium* in ſuperioribus *habitantium*; [a]quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *capſis* in mercatu tuo,
25 [a]Claſſes oceani decantabant te commercio tuo; denique plena eras & gravis valde in intima parte marium.
26 [a]In aquas multas adduxerunt te [a]qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:
27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuę, & miſcentes commercium tecum, omneſque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die caſus tui.
28 [a]Ad vocem clamoris [a]gubernatorum tuorum, [a]commoti ſunt fluctus jactati:
29 Deſcendentéſque e claſſibus ſuis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores [r] marini; in terram conſtiterunt:
30 Facientéſque ut audiretur de te vox ipſorum clamaverunt [s] amarè; & [a]impoſito pulvere capitibus ſuis, in cinere volutaverunt ſe.
31 Inductóque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:
32 Ac protulerunt propter te in lamento ſuo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; [a]quæ erat par Tyro, par ſucciſæ in medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus

[a] Heb. *populorum: ut ſupra* 26. 2.
[b] Heb. *corde: ut Exod.* 15. 8 *ſic deinceps.*
[c] Heb. *roboribus.*
[d] Heb. *dente filio greſſuū.*
[e] Heb. *viri belli: ſic ver.* 27.
[f] Heb. *tuum.*
[g] Heb. *dabāt ſynecdochicè: pro eo quod eſt, dabant, accipiebant & negotiationem exercebant: ſic deinceps.*
[h] Heb. *anima hominum.*
[i] Heb. *filii Dedanis.*
[k] Heb. *Pannagi: unde corruptè affluxit Tbæmiciæ nomen.*
[l] Heb. *factus ad ficiſci (ut ita loquamur) id eſt, ut Homerus vocat, πολυπλαγχθεὶς.*
[m] Heb. *libertatis.*
[n] Heb. *capite cujuſque aromatis: ut Exo.* 30. 23.
[o] Heb. *cedrū tur, ut ita dicamus.*
[p] Heb. *vētus Orientalis.*
[q] Heb. *prehēdentes: ſynecdoche.*
[r] Heb. *maris.*
[s] Heb. *maro clamore.*

maribus, ſatiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.

34 Quo tempore confracta es a maribus in profundiſſimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt:

35 Omnes habitatores inſularum obſtupeſcunt de te; & Reges illorum horreſcunt horrore, percelluntur vultu.

36 Negotiatores in populis ſibilant de te: c terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.

c Heb. *terroribus: ut ſupra* 26.21.

CAPUT XXVIII.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicẽdo,

2 Fili hominis, dic anteceſſori Tyri, ſic ait Dominus Jehova, eò quòd elatus eſt a animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis ſum, habitationem b divinam inhabito in c intima parte marium: cúmque ſis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:

a Heb. *cor tuum, ſic deinceps.*
b Heb. *Dei.*
c Heb. *corde: ſic ver.* 8.

3 Ecce ſapientior es Danijele, quicquam occultum non d abſconditur tibi:

d He. *abſcõdit: impersonaliter.*

4 Sapientia tua & prudentia tua comparaſti tibi facultates, & congeſſiſti aurum & argentum in theſauros tuos:

5 Amplitudine ſapientiæ tuæ in mercatura tua amplificaſti facultates tuas, adeò ut elatus ſit animus tuus facultatibus tuis:

6 Idcirco ſic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,

7 Idcirco ecce ego adducturus ſum contra te extraneos violentiſſimos gentium, qui exertis gladiis ſuis contra pulchritudinem ſapientiæ tuæ confodient ſplendorem tuum.

8 In foveam demittent te, morieriſq; mortibus confoſſorum in intima parte marium.

9 An e perges dicere, Deus ſum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientis te.

e Heb. *dicendo dices.*

10 Mortibus præputiatorum morieris manu alienorum: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

11 Et fuit verbum Jehovę ad me, dicendo.

12 Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, ſic ait Dominus Jehova, tu obſignans ſummam, plene ſapientia, & perfecte pulchritudine,

13 In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretioſi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas, beryllus thalaſſius, ſardius, & jaſpis, ſapphirus, chryſopraſus, ſmaragdúſque cum auro: opus tympanorum tuorum & fiſtularum tuarum in te, die quo procreatus fuiſti, parata erant.

14 Tu Cerub *eras* ex quo unxi *te* protectorem; ex quo præpoſui te, in monte f ſancto Dei eras, inter lapides g ignitos continenter ambulabas.

f Heb. *ſanctitatis.*
g Heb. *ignis: ſic ver.* 16.

15 Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuiſti, donec præſtò fuit h iniquitatis pœna in te.

h Heb. *iniquitas.*

16 In amplitudine mercaturæ tuæ pleni erant i in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.

i Heb. *in medio tui.*

17 Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas ſapientiam tuam cum ſplendore tuo; in terram dejeci te, Regibus expoſui te ut aſpiciant te:

18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanaſti ſanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui conſumpſit te, & redegi te in cinerem ſuper terram ante oculos omnium videntium te:

19 Quicunque norant te in populis obſtupuerunt de te; k terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.

k Heb. *terroribus: ut ſup.* 26.21. & 27.36.

20 Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

21 Fili hominis, diſpone faciem tuam Tzidonem verſus, & prophetato contra eam,

22 Dicens, ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut l cognoſcatur me eſſe Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & ſanctificavero me in ea.

l Heb. *cognoſcant: impersonaliter: ut ſup. ver.* 3.

23 Nam immittam peſtem in eam, & ſanguinem in vicos ejus, & judicabuntur confoſſi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque; experientúrque me eſſe Jehovam.

24 Ita non erit ampliùs domui Iſraëlis ſpinus dolorificus, & ſpina dolorem afferens, ex omnibus locis circunſtantibus eos, qui depopulentur eos; experientúrque me eſſe Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Iſraëlis ex populis in quibus diſperſi ſunt, ſanctificans me in eis ante oculos gentium; ut habitent in terra ſua quam dederam ſervo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea ſecurè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes ſecurè; cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circunſtantibus ipſos, ut cognoſcant me Jehovam eſſe Deum ipſorum.

ANNOTATIO IN CAPUT XXVI.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eôdem ſpectare res ipſa loquitur, ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem iſtius prophetiæ tres in univerſum loci: quorum primus eſt de Tyro, uſque ad verſ.* 20. *capitis* 28. *ſecundus de Tzidone, uſque ad verſ.* 25. *tertius verò de populo Dei, cui promiſſiones fiunt ad conſolationem ipſius; ut hac concluſione præcedentium finis & uſus legitimus a bonis cognoſceretur. Ac primi quidem loci, quo mala Tyro denuntiantur, membra ſunt duo: primùm enim toti reipublicæ ſuæ calamitates pronuntiantur, duobus capitibus; deinde verò nominatim ſua denuntiatur Tyriorum Regi, capite* 28. *In utraque porrò prophetia tum ad Rempub. tum ad Regem ipſum pertinente partes ſunt duæ; quarum priore narratur ventura calamitas, poſteriore autem lamentum de caſu illo & calamitate conſcribitur. Quod ad rempub. itaque, ſuæ mala narrantur ipſi, toto hoc capite: lamentum verò capite* 27. *continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima eſt prolepſis*

lepsis, sive narratio summa casus horrendi Tyriorum, usque ad vers. 7. secunda narratio singularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii, usque ad vers. 15. deinde verò horroris & consternationis gentium omnium, ad aspectum & recordationem tam gravis & insperati casus obstupescentium, ad finem usque capitis. Vndecimo anno] *a deportatione Jeconiæ, ut Iechezkel numerare solet; quo anno captæ sunt Jeruschalaima: sic Prophetiam hanc videmus quandam fuisse prægunitionem ad consolandum bonos qui jam fuerant deportati, & qui mox deportandi erant.* Mensis] *etsi quotus hic mensis fuerit, disertis verbis Propheta minimè explicat: tamen ex comparatione sequentis versus planè statuimus mensem quintum intelligendum esse, quo Tyrii accepto nuntio de captis Jeruschalaimis gloriosam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur seq. ver. Nam ut accipiamus de primo mense (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet sermonis Hhebræi ratio cũ Hhebræi nusq̃ hac periphrasi utantur, nisi ubi expressa est in narratione aliorũ tẽporũ comparatio διακριτικῶς: ut Gen. 8. 13. & Exod. 40. 2. & 17. sed simpliciter principium anni nominent: ut infrà 40. 1. Est ergo mensis ille sententia nostra hoc loco dictus, qui sequutus est proximè post captæ Jeruschalaimæ: capta sunt autem mense quarto, Jirm. 52. 6.* 2 Fili hominis] *hæc prolepsis narrat duo in universum, nimirum peccatum ipsorum insolentissimum, hoc vers. deinde peccatorum pœnas, quatuor sequentibus. Est autem peccatum Tyriorum, quòd de alieno malo gavisi sunt, & sibi ex ruinis populi Dei montes aureos emunati.* Portis popul.] *id est, frequentissima tum civibus, tum etiam advenis, proselytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruschalaima longè clarissima urbium Orientis, non Judææ modò; ut ait Plinius lib. 5. natur. hist. cap. 14.* Avertitur ad me] *id est, bona merces commoda, & negotiationes omnes hùc transferentur.* 3 Idcirco] *alterum membrum prolepseos, ut diximus superiore vers. quo exponuntur obsidio maxima, hoc vers. expugnatio, vastatio, & eversio urbis, duobus sequentibus: & totius agri desolatio, vers. 6. De hac autem historia vide annotata in Jeschahh. 23. 1. & Jirm. 47.* Gentes multas] *copias Nebucadretzaris, vers. 7.* 5 Locus expandendis] *id est, abibit in littus desertissimum, ut sunt ea importuna littora ad quæ piscatores solent plagas suas expandere.* 6 Filiæ quoque] *id est, non tantùm urbs infestabitur, sed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem sexum atrocissimè sævietur.* 7 Nam hoc ait] *narrationis singularis pars prior, ut diximus in vers. 1. qua Babyloniorum expeditio & Tyriorũ regni eversio sigillatim exponitur, usque ad vers. 15.* Regem regum] *vide Gen. 6. 25.* 9 Helepolin] *machinam obsidionalem quam describit Ammianus Marcellinus lib. 23. Hhebræis dictam πεπερασμένως ex eò quòd instrumentum fuit expugnandis evertendisq̃ oppidorum muris commodissimum.* Cultris] *id est, ferramentis mucronatis helepoleos, qui in muros impacti subruebant eos.* 10 Chiramaxiorum] *vide supra 23. 24.* 12 In medio aquar.] *id est, proturbabunt in mare cui superstructa es.* 14 Non ædificaberis] *videlicet ea dignitate, elegantia, & celebritate qua fuisti. Nam postea quod instauratum est in eodem loco, dictum est Paletyrus.* 15 Sic ait] *posterior narrationis pars; qua Propheta ostendit fore ut edatur strages tanta Tyriorum omnium, ut nemo supervivat ad faciendum luctum; sed nationes solùm exteræ horrendum illius casum desleant, aspectuq̃ & recordatione illius percellantur.* Insulæ] *id est, regiones aliæ maritimæ.* 16 Trepidationes ind.] *id est, non modò lugebunt eversionem tuam, sed etiam obtegentur ipsi, tanquam veste, metu gravissimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora.* 17 Cùm indiderint] *id est, cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro sumpserint, quæ horum omnium maritimorum animis terrorem summum injectura est. Sunt autem hæc verba a Propheta διὰ μεταλοχῆς dicta, quam perspicuitatis causa sustulimus.* Terrorem] *id est, malum gravissimum quod perterrefaciat alios: ut dicitur infrà vers. 21. synecdoche.* 18 Nunc] *id est, hoc demum tempore, quod modò dictum est.* 19 Nã] *confirmatio a Dei verbis.* Adducendo] *ut supra vers. 3.* 20 Faciensque] *id est, funditus perdidero te: circumloquutiones metaphoricæ.* Ut reponam] *id est, ut restituam populum meum Israëlem hostibus deturbatis: qua in re demonstratur proprius istorum judiciorum finis, videlicet salus Ecclesiæ ad gloriam Dei: ut copiosiùs exponitur infrà 28. 25. & 26.* 21 Nusquam] *ut supra vers. 14.*

In caput XXVII.

1 Et fuit] *Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus supra 26. 1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antithesis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & stuporis ingentis qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antithesi quidem gloria amplissima describitur, usque ad vers. 26. ruina verò vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, vers. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas, usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, vers. 3. & per congeriem similiter repetuntur vers. 27.* 3 O Tyre] *propositio summa gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus.* 4 In intima parte] *id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fabricationibus & molibus impositam.* Perfecerant] *id est, ornaverant te perfectissimè: sic infrà vers. 11. Primus locus, urbis elegantia.* 5 Abiegna] *secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in vers. 1.* Senire] *vide Deut. 3. 9.* Tabulata] *e quibus videlicet compinguntur naves: hìc enim describitur rei navalis gloria: ut diximus in ver. 1.* 6 Ex ebore] *i. re navali non tantùm ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias luxumq̃ profusissimũ; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimũ, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hhebræi hoc genus eboris dentem filium gressum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. cap. 3.* 7 Xylinum] *id est, deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia.* Elische] *vide Genes. 10. 4.* 8 Habitatores] *id est, his gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. versu.* Arvadi] *vide Gen. 10. 18.* Gubernatores] *clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10. 11. & 22.*

9 Gebalis]

9 Gebalis] *de quibus* 1.Reg.5.18.& *Psal.*83.8. Curatores tui] *id est, naupegi tui, ædificatores,& curatores navium.Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi.* 10 Persæ]*tertius locus,potentia & gloria militaris,quòd gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyrio.* Ludæi]*vide Gen.*10.13. Putæi]*vide Gen.*10.6. Suspendebant]*id est, stativa agebant,& præsidio erant tibi:synecdoche,a more militum in præsidiis agentium.* 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretati sumus Judic.*3.16. *Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari,ipsi viderint. Nos Gammadæos quidem existimamus a cubito dictos esse; sed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare,quæ postea devorata est a mari,Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. natural. hist. cap.* 91.*Etsi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.* 12 Tarschisch] *quartus locus Tyriorum gloriæ,de divitiis & emporio celeberrimo,ut diximus in versum* 1. 13 Javan] *vide Gen.*10.2. Hominibus]*id est,mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ]*de qua Gen.*10.3. 15 Dedanitæ]*vide Gen.*10.7. Cornibus eboris] *id est,dentibus ipsis elephantorum prægrandibus formáque incurvis,ut sunt cornua: quomodo Jubam appellasse testis est Plinius lib.*8.*natural.hist.cap.*3. Hebenoque]*ex India & Æthiopia allata; quæ quia duûm est generum,plurali numero ab Hhebræis appellatur: vide Plinium lib.*12.*natural.hist.cap.*4. 16 Sandastro] *vide Ijobi* 28.18. Pyropo] *vide Jeschahh.*54.12. 17 Minnithæ]*vide Judic.*11.33. Opobalsamo]*vide Gen.*37.25. 18 Chelbonis]*id est,Chalybonis(ut Ptolemæus vocat)in Syria,quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan]*ex posteris Keturæ inter Jischmahhelitas habitans,Gen.*25.3. 21 Kedaris] *vide Psal.*120.5. 22 Schebę] *in Arabia felice: vide Gen.*10.7. 23 Charan]*vide Gen.*11.31. Canne]*id est,judicio nostro,Calne,Gen.*10.10. Hheden]*vide Gen.*2.8. Schebę]*Arabam desertam incolentis sub Mesopotamia,de quo Gen,*25.3.*&* *Ijobi* 6.19. Cilmadæus] *id est,Medus ulterior,inter Assyriam & Parthiam,ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: dicitur enim tractus ille Choromitenus, l mutatio in r. quod mutationis genus Hhebræis quoque receptum est.* 24 Gazisque]*id est,denique(ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus illis gentibus quæ supra habitant: puta,Hyrcanis,Margianis,Bactrianis,Sogdianis,Sacis,Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus.* Quę funibus]*id est,quæ optimè,accuratissimè,& pretiosissimè funibus firmis,stegestribus,& capsis incorruptis, & adversus omnem cœli injuriam validis involuntur.* 25 Classes Oceani] *quintus gloriæ locus,celebritas; ut diximus in versum* 1. 26 In aquas multas] *secunda pars antitheseos,de ruina Tyri,quæ cum nave in alto versante comparatur duobus versibus.* Qui remis] *id est,rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipsum capite seq.* 28 Ad vocem] *explanatio luctus exterorum & stuporis horrendi ex Tyriorum clade, ut diximus in versum* 1. Gubernatorum] *de quibus ver.* 26. *Hîc autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti sunt]*hyperbole elegantissima: tantus fuit clamor(inquit) Tyriorum pereuntium,ut mare ipsum quasi perculsum exhorruerit, & fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem,authore R. Jehuda, ex vocis etymo & formæ sic interpretamur,comparato altero loco Jeschahh.*57.24. 30 Impositi] *id est,plurimùm lugebunt, quod exponitur a signis,hoc & seq.versu:ut Jirmej.*6.26. 32 Quę erat]*mimesis lugentium,comprehendens paucis lugubrem illam antitheſin præcedentis gloriæ & præsentis miseriæ, quam observavimus in versum* 1.*ut exponitur sequentibus.* 34 A maribus]*id est,fluctibus maris jactatis Euro,de quo suprà ver.*26. 35 Percelluntur] *id est,perculsi expalluêre,velut exangues & exanimati horrore & nausea: metalepsis.* 36 Sibilant]*vide* 1.*Reg.*9.8.

In caput XXVIII.

1 Et fuit]*Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios(ut diximus suprà* 26.1.)*primùm quidem Regi Tyriorum exitium prænuntiat, usque ad versum* 11.*deinde verò lamentationem describit & luctum,quem de perditione illius agitaturi sunt exteri, usque ad versum* 20.*In prænuntiatione autem judicii continentur causæ,usque ad versum* 6.*deinde judicii explicatio sive sententiæ dictio ex antegressis causis vers.*6.*& quatuor sequentibus.* 2 Eò quòd]*causa judiciorum, nempe infinita animi præsidentia & elatio in rebus omnibus,quàm Rex Tyri oblitus se hominem esse sibi arrogabat.* 3 Sapientior es]*nimirum in oculis tuis.quasi dicat,videris tibi plus sapere quàm ipse Danijel,cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona a Deo accepta sapientissimus habebatur, & in proverbium abierat. vide Danijelis* 1.17.*sic sequentia omnia de præsumpta a Rege Tyriorum sui ipsius opinione accipienda sunt.* 6 Idcirco] *sententiæ dictio,ut observavimus in versum* 1. 7 Exteraneos] *quorum meminit suprà* 26. 7. Splendorem tuum]*id est,te,utcunque splendas & majestate indutus sis: hypallage.* 8 Mortibus conf.]*id est,violenta morte,ut quivis e vulgo; quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges]*contestatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id est,morte præsente & æterna,quæ justa est eorum pœna qui aut deficiunt a Deo,aut sibi arrogant majestatem Dei.* 11 Et fuit] *secundus locus,videlicet descriptio luctus; ut diximus in versum* 1. *nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte)ideò Propheta inducit lugentes alios; ut notavimus suprà* 26.15. 12 Fili hominis]*hujus lamentationis argumentum idem est cum lamentatione capitis* 27. *Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antitheſin præcedentem gloriam exponit & præsens exitium,usque ad versum* 17.*deinde gentium admirationem narrat,tribus sequentibus.* Tu obsig.] *prolepsis, sive propositio summa trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium,quæ minutatim sequentibus exponuntur* ὕστερον πρότερον. Obsignans] *id est, qui imperium habes in merces,eásque præclusis & aperis arbitratu tuo: sic Ijobi* 37.6. 13 In Hhedene]*explicatio tertii in propositione membri,de perfecta Tyri pulchritudine; quæ statuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata,ut infrà* 31.15.*&* 16.*& in ornamentis,in deliciis,& in majestate summa,antiquissima,ac gloriosissima,hoc & seq.ver.* Opus tympan.]*deliciæ tuæ, non tempore & usu comparatæ; sed tecum natæ videntur esse.* 14 Tu Cerub]*elegantissima regiæ illius majestatis*

majestatis descriptio, per comparationem Cherubi illius qui in horto Hhedenis a Deo dispositus est, Gen. 3.24 Quemadmodum (inquit) Angelus præpositus est ei horto ad protegendum eum, & gladio illo versatili armatus omnibus est terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi est traditum, visus es tibi æquare gloriam angelorum Dei. Unxi] *id est, constituti & præposui, ut sequens verbum explicat:* κατάχρησις. In monte] *i. Deus eras judicio tuo.* Inter lapides] *id est, putabas te ut Deum imperium habere in ipsa fulgura: periphrasis.* 15 Integer eras] *explicatio secundi in propositione membri, nimirum sapientiæ, de qua sup. ver. 12.* 16 In amplitudine] *explicatio primi in propositione loci.* Pleni erant] *id est, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id est, e summa illa gloria tua, qua Deus esse videbaris tibi: ut suprà ver. 14.* 17 Elatus fuerat] *repetitio trium præcedentium prolepseos capitum cum judiciorum antithesi, hoc & seq. versu,* μεταβατικὴ *ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in versum 11.* 18 Sanctuarium] *id est, sedem illam majestatis tuæ, quæ tibi divina esse videbatur.* 20 Fuit etiam] *secunda prophetia, contra Tzidonem: ut diximus suprà 26.1. qua primùm per prolepsin judicium Dei & finis illius exponuntur, ver. 22. deinde explicantur, duobus sequentibus.* 21 Dispone] *ut suprà 6.2.* 23 Sanguinem] *id est, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, salus Ecclesiæ, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus suprà 26.1. de pace & tranquillitate Ecclesiæ Dei cœpta per Evangelium, & absoluta futura secundo adventu Christi. Nam promissionem hanc Evangelicam esse, & ad Ecclesiam Christi veterē Ecclesia figuratam propriè pertinere res ipsa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrahho Ægyptiorum Regi propter superbiam ejus inanémque Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenæis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios subversum iri, quod post certum annorum numerum sit restituendum longè melius, ad gloriam ipsius, & Ecclesiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *mense*, duodecimo *die* mensis; fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ' dispone faciem tuam versus ' Parhhonem regem Ægypti; ut prophetes contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ' sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, ' balæna maxima quæ cubat inter rivos suos; qui dicit, ' mihi *est* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 ' Indam enim hamos maxillis tuis, faciamque ut adhæreat multitudo piscium rivorum tuorum squamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piscium rivorum tuorum squamis tuis adhærentem.

5 Postea deseram te abductum in ' desertū, te & totam multitudinem piscium rivorum tuorum, in superficie agri ' cades, non recipieris, neque congregaberis: bestiis terræ & avibus cœlorum exponam te in cibum:

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me esse Jehovam, ' eò quòd sunt ' scipio arundineus domui Israëlis.

7 ' Cùm prehendunt illi te manu, quassaris & findis eis totum humerum: cumque innituntur tibi, confringeris, ' ut ut stabilias eis totos lumbos *tuos*.

Jer. 44.30. & 46.13. & sequentib.

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus sum contra te gladium; & excisurus ex te homines & jumenta.

9 Ut sit terra Ægypti desolationi & vastitati, & experiantur me esse Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *est*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vastitatibus, vastitati [a] desolatissimæ ' a turri Syenes usque ad terminum Cuschi. [a] Heb. *desolationis: sic ver. 12.*

11 ' Non transibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertransibit eam, neque habitabitur quadraginta annis.

12 ' Reddam enim terram Ægypti desolatissimam inter regiones desolatas, & civitates ejus inter civitates devastatas erunt desolatissimæ ' quadraginta annis: cùm dispergam Ægyptios in gentes, & spargam eos in regiones.

13 ' Nam sic ait Dominus Jehova; [b] ' exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò dispersi fuerint: [b] Heb. *a fine quadraginta annorum.*

14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram ' Patrosi, conversationis eorum: ut sint ibi ' regnum humile.

15 Præ reliquis regnis erit humile, neq; se se extollet ampliùs supra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:

16 ' Ut non sit ampliùs domui Israëlis fiducia revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatē, his avertentibus se post illos; sed agnoscant me esse Dominum Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconiæ, ut suprà persæpè diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contra Ægypti regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magis argumenti quàm temporis. Nam temporum seriem minimè observari, sed Iechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quàm ad prophetiarum tempus ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hac prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Ferusch halaima obsidenti & occurrenti cessissent, Jer. 37.7. & ex ea occasione desolationem regni prædicit universè: in sequente verò prophetia minutatim, velut instante jam prioris prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Ægypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exemplo confirmat desolationis illius prænuntiatæ amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctuq; ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæis illatam*

paulò post fugam ignominiosam Ægyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, qua futuram post annos multos eversionem totius Ægypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hîc propositã, Propheta post annos septẽdecim confirmavit, & copiosiùs explicavit cap. 30.

2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Parhhonem] *Chophrahhum, Jirme. 44.30.* 3 Sic ait] *prior hæc prophetia contra Regem Chophrahhum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem propheticam malorum quæ erant ipsi eventura, tribus seq. Causa est maxima & insolentissima Regis præsidentia; qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc vers. exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versus 6. quòd Judæos præsidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit.* Balæna max.] *epitheton regis Ægypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi 41: Posset etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit: sed alterum magis convenit sequentibus.* Mihi est] *quasi dicat, nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi.* 4 Indam] *narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam, seq. versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegoricè autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, ostendens se consilio suo velut adhibitis hamis eductum esse ipsum cum copiis extra terminum Ægypti.* 5 Desertum] *i. in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum.* Cades] *id est, cadet exercitus tuus; sic sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Ægyptum reversus est.* 6 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 3. sed propterea hûc rejecta, ut sit* μεταβατικὴ *ad sequentem locum.* Scipio arund.] *ut 2. Reg. 18.21. quod exponitur planissimè seq. ver.* 7 Cùm prehendunt] *secunda prophetia, ut diximus in versum 1. causam judicii explicat, hoc versu; deinde judicium narrat, quinque sequentibus; ac postremò aliquam restitutionem promittit, indeà ver. 13.* Ut ut stabilias] *id est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis.* 10 A turri Syen.] *id est, a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cusch verò terminum Septentrionalem notat, qua Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus est posterorum (uschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11.* 11 Non transibit] *id est, infrequens erit & deserta plurimùm: ut exponitur seq. versu.* 12 Reddam enim] *videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) deinde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimum, ut hîc & Jirm. 46. prophetatur.* Quadraginta annis] *transitionis argumentum ad promissam restitutionem.* 13 Nam sic ait] *narratio prophetica restitutionis promissæ, ut diximus in versum 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Ægypto per Babyloniũ post interfectum Chophrahhum, & eadem occasione Ægypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantùm fiduciariam priùs obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Ægyptii, ut multis aliis, Herodotum.* Exactis] *ex quo Ægypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq.* 14 Patrosi] *vide Gen. 10.14.* Regnum humile] *id est, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Persis post Chaldæos paruit: vide similem loquutionem suprà 17.14.* 16 Ut non sit] *sinus judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam. quasi dicat, ne in posterum Ægyptius sua amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: simulem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.*

Caput XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua suæ inspiratio: deinde minutatim judicium suum Ægyptiis fœderatisque prænuntians, exponit se hominibus Ægypti cladem, fœderatis consternationem, subversionémque regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 'DEINDE fuit' vigesimo septimo anno, primo *mense*, primo *die* mensis; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ [a], exegit a copiis suis servitutem magnam cõtra Tyrum, 'omne caput decalvatũ est, & omnis humerus [b] nudatus: merces autem non est ipsi & copiis ejus de Tyro, propter illam servitutem quam serviverunt contra eam.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado Nebucad-retzari regi Babyloniæ terrã Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & spolient spolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde sit merces copiis ipsius.

4 [c] Operæ pretium earum cujus nomine serviverint, trado illis terram Ægypti; quia operati sunt mihi, dictum Domini Jehovæ.

5 'Die illa ita [d] efferam 'cornu domui Jisraëlis, ut 'tibi dem aperturam oris inter illos; ut 'cognoscant me esse Jehovam.

6 'Rursus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de 'die ista.

8 Nam propinqua est dies, propinqua est, inquam, dies Jehovæ: dies [e] nubila, tempus 'gentium erit:

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confossis in Ægypto.

10 Æthiopes, 'Putæique; & 'Ludæi, totaque 'miscellanea turba, 'Cubæi quoque, denique [f] juncti fœdere cum illis gladio cadent.

11 'Sic ait Jehova, & cadent sustentãtes Ægyptum, 'descendetque fastus roboris ejus: inde a turri 'Syenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

12 Et

[a] Heb. *servire fecit.*
[b] Heb. *depilatus.*
[c] Heb. *opus: metonymia: ut Levit. 19. 13.*
[d] Heb. *faciã efflorescere.*
[e] Heb. *nubis.*
[f] Heb. *filii terræ fœderis: periphrasis fœderatorum.*

12 Et [a] desolabuntur [f] inter regiones desolatas, & civitates illius inter civitates vastatas erunt:
13 Ut experiantur me esse Jehovam, cùm [a] posuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint omnes auxiliarii ejus.
14 Die illo prodibunt nuntii [a] a conspectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam [h] securam: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.
15 [a] Sic ait Dominus Jehova; & faciam ut cessetmultitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;
16 Ipsum, & populum ejus cum ipso, violentissimos gentium adductos ad perdendum istã terram; qui exerentes gladios suos contra Ægyptum implebunt eam terram confossis:
17 Et [a] redigens rivos *in* siccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique desolabo terram & [i] quæ eam implent manu extraneorum; ego Jehova dixi.
18 [a] Sic ait Dominus Jehova, & perdam deos stercoreos, & faciam ut cessent idola [a] e Nopho, & [a] princeps e terra Ægypti non erit amplius: cùm indidero timorem terræ Ægypti.
19 Nam desolabo [a] Patrosum, & [k] rradam igni [a] Tzohhanem; ac exercebo judicia in [a] No:
20 Et effundam æstum iræ meæ in [a] Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.
21 Cùm ponam ignẽ in Ægypto, [l] valde dolebit Sin, & No [m] disrumpetur; & Noph, hostibus quotidianis.
22 Juvenes [a] Heliopoleos & [n] Bubasti gladio cadent, ipsæ verò *puellæ* in captivitatem abibunt:
23 Et [a] Daphnis obscurabitur dies cùm frangam ibi [a] lora Ægypti, & cessãbit in ea fastus roboris ejus: ipsam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.
24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me esse Dominum Jehovam.

[f] He. *in medio: sic sequens hoc ver.*
[h] Heb *in securitate.*
[i] Heb. *plenitudinẽ ejus.*
[k] Heb. *radã ignem in Tzohhane.*
[l] Heb, *dolendo.*
[m] Heb. *erit ad disrumpendum.*
[n] Heb. *Pibeseth.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetiæ (quæ superiorem post annos septendecim subsequuta est) idem est argumentum; sed quod in ea obscurius fuerat prædictum hic denuntiatur apertis verbis; nimirum subversio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem consilii Dei contra Ægyptum pro Ecclesiæ bono, usque ad versum 6. deinde enarrationem singularem illius subversionis in Ægypto eventuræ, ad finem usque capitis.* Vigesimo septimo] *nempe a deportatione Jeconiæ, ut Iechezkel numerare solet; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzaris. Nam huc referendum esse annorum numerum evincit ipsa hystoriæ series, cùm anno undecimo a deportatione capta sint Jerusalaima; duodecimo & decimotertio occupatæ sint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumq́; deinde Tyrus per annos tredecim obsessa, ut antè observavimus in Jeschahh. 23.1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere ostenditur ver. 2. & sequentibus.*
2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in consilium suum adhibet, & tanquam imperator summus narrat Nebucad-netzarem cum copiis se authore & duce maximis incommodis laboribusq́; contra Tyrum militasse, hoc versu. Ac propterea se Nebucad-netzari & militibus nunc demum totum Ægypti regnum tradere evertendum atque spoliandum, pro mercede laboris diuturni consumpti in expugnatione Tyri, vers. 3. & 4. ac postremò exponit se, qui brutas quodammodo & alienas a fide promissionibusq́; operas muneretur, multò amplius beneficium erga Ecclesiam suam collaturum esse ver. 5.* [f] Omne caput] *id est, diuturna illa obsidione tantopere sunt attriti ut ne capillos quidem integros habere videantur aut vestes unde humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua prostigato Ægyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Est autem hæc præcedentis prophetiæ corolarium, quo ostenditur fore ut eversa Ægypto, & monarchia Nebucad-retzaris constituta, Judæus levetur sua captivitas, & aliqua detur plia prophetis ac servus Dei authoritas consitendi & promulgandi nomen Dei inter ipsos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danielis 2. & sequentibus, & 2. Reg. 25.30.* Cornu] *id est, robur & potentiam Christi in domo Israëlis aliquo pacto promovebo, ne planè sepulta & extincta esse videatur.* Tibi] *& populo Dei; Synecdoche. Nam Danieli, tribus sociis illius, bonisq́; aliis tradita est authoritas promulgandi nomen Dei.*
Cognoscant] *non Judæi modò, sed Nebucad-retzar ipse, Babyloniiq́, & exteri.* 6 Rursus fuit] *secunda hæc pars, enarratio (ut diximus in ver. 1.) complectitur propositionem summam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, usque ad versum 11. deinde* ἐξεργασίαν, *reliquo capite. Propositio autem primùm luctum imperat, ver. 7. tum explanat causam, tribus sequentibus.* 7 Die ista] *quæ sequentib. exponitur.* 8 Gentium] *id est, quo gentes per voluntatem Dei sunt puniendæ; nimirum Ægypti, ver. seq. & fœderati, ver. 10.* 10 Putçiq̃] *vide Gen. 10.6.* Ludæi] *vide Gen. 10.13.* Miscellanea turba] *auxiliarium stipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id est, Libyæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo; Geographicor. lib. 4.* 11 Sic ait] *propositionis* ἐργασία *tribus potissimùm membris concluditur: primum est de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, versu 4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo 18.* Descendetque] *id est, concidet & ruet.*
Syenes] *qui terminus est Ægypti meridiem versus ut suprà 29. 10.* 12 Desolabuntur] *id est, erunt desolatissimæ omnium: sic sequentia.* 13 Posuero ignem] *id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervasero.* 14 A conspectu meo] *id est, me authore evolabunt ad Æthiopas qui nuntium perferant.* 15 Sic ait] *secundus* ἐργασίας *locus, ut versu 11. diximus.* 17 Redigens rivos] *id est, iter tam facile præbens Babylonio, quàm si rivi arefacti essent & complanata terra.* 18 Sic ait] *tertius* ἐργασίας *locus ut diximus in vers. 11.* E Nopho] *vide Jeschahh. 19.13.* Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus.* 19 Patrosum] *vide Gen. 10.14.* Tzohhanem] *vide Num. 13.22.* No] *id est, Alexandriam, ut Jirm. 46.25.* 20 Sinem] *id est, Pelusium clausuram Ægypti ex adverso Arabiæ Petræa, quæ deserto Sinis nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen. 41. 45.* 23 Daphnis] *vide Jeschahh. 30.4.* Lora] *id est, imperium tyrannicum, quod scriptura ferè denotat loris: ut Levit. 26.13.*

CAPUT XXXI.

Deus attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potius pergat Ægyptus ruere in exitium suum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis fastuosæ Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptium non magis posse prænuntiatum illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *mense*, septimo *die* mensis: fuerat inquã verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, 'brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; 'quod ecce nõ alligabitur inditis medicamentis, imposita fascia ad obligandum
[a] Heb. *prehendendum*: *synecdoche, ut Gen.4.21* ipsum, ut confirmetur ad [a] tractandum gladium.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti, ut confringam brachia ejus, 'illud quod firmum est & quod fractum fuit 'ut dejiciam gladium e manu ejus.

Sup.29.12. 4 Et dispergam Ægyptios in gentes, spargamque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniæ, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & 'gemat gemitibus confossorum coram illo.

6 Comfirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis corruent, ut
[b] Heb. *cognoscant*: *sic vers. seq.* [b] cognoscatur me esse Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, & spargam in regiones, ut cognoscatur me esse Jehovam.

8 'Deinde fuit undecimo anno, tertio mense, primo *die* mensis, fuit *inquam* verbum Jehovæ ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus, 'cui similis es in magnitudine tua?

10 'Ecce Assyrius, 'erat cedrus in Libano, pulchra ramis & virgultis umbrosa, altaque statura, cujus calami summi erant inter densos ramos.

11 'Aquæ educaverant eam, abyssus extulerat eam: 'fluentis ejus obibat circumquaque plantarium 'ejus, cùm 'aquæ ductus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ omnibus arboribus agri, & multiplicabantur ramusculi ejus, prolongabanturque rami ejus,
[c] Heb. *emittente ea*, [c] quos emittebat, aquis multis:

13 In ramusculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes bestiæ agri, ac in umbra ejus sedebant omnes gentes amplissimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine sua, & longitudine palmitum suorum, quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 'Cedri 'in horto Dei non abscondebant eam, 'abietes non erant similes ramusculis ejus & castaneæ non erant pares ramis ejus, nulla arbor in horto Dei similis erat ei pulchritudine sua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus, adeò ut inviderent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd te exaltas statura, ut cùm edidisset ille summum calamum suum inter densos ramos suos, elatus est
[d] Heb. *cor.* [d] animus illius in altitudine sua:

18 Quamobrem tradidi eum in manum 'fortissimi gentium, ut
[e] Heb, *agendo ageret.* [e] liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

19 Ita cędentes eum extranei violentissimi gentium deseruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti sunt rami ejus in omnibus alveis terræ, descendentesq; ab umbra ejus omnes populi terræ deseruerunt eam:

20 Super
[f] Heb. *casum.* [f] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt omnes bestiæ agri:

21 'Ut non exaltent se de statura sua ullæ arbores
[g] Heb. *aquarum.* [g] irriguæ, & 'non proferant summum calamum suum inter densos ramos, neque
[h] Heb. *stent.* [h] conquiescant in seipsis altitudine sua,
[i] Heb. *bibentes aquas*: *sic vers. 23.* [i] ullæ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi sunt morti, *dejecti* in terram imam inter filios hominis, ad
[k] Heb. *descendentes cisternæ*: *sic vers. 23.* [k] eos qui descenderunt in foveam.

22 'Sic ait Dominus Jehova, quo die descendit in sepulchrum,
[l] Heb. *lugere feci, obtexi.* [l] luctu quem importavi 'obtexi po eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ: & attratum reddidi pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præsono casus ejus cõmovi gentes, cùm demitterem eum in sepulchrum cum descendentibus in foveam: unde consolationem ceperunt in terra ima 'omnes arbores Hhedenis, delectus & prestantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiã ipsi cum illo descenderunt in sepulchrum ad confossos gladio; qui *domuti* brachio illius residebant in umbra illius inter gentes.

25 'Cui ex arboribus Hhedenis 'ita similis es gloria & magnitudine? similiter dejicieris 'cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio 'præputiatorum cubabis cum confossis gladio; 'ille *est* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum prophetiæ sequentibus potiùs quàm antecedentibus conjungendum esse tum inscriptio ipsa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc propriè ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonstratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis superiorem præcesserit, placuit verbum substantivum plusquam perfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata sunt, quo expugnata Jerusalema; superior verò prophetia eo anno, quo expugnata est Tyrus, id est, post annos quindecim. Hujus autem capitis duæ sunt partes; prior, qua ex inchoata Ægyptiorum ultione Deus ostendit ea tantùm*

initia

initia dolorum esse, & multo graviora Ægyptiis post annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, usque ad vers.8. posterior verò, qua causam & judicium illud illustrat & confirmat exemplo, inde a vers.8. 2 Fili hominis] *priore hac parte exponuntur duo; occasio prophetiæ, hoc vers. & futuri gravioris mali denuntiatio, sequentib. Occasio autem prophetiæ fuit, quod Chophrahh rex Ægypti cedens occurrenti Babylonio, copias suas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Ægypto contra Cyrenæos transtulerat, a quibus accepit plagam gravissimam & ignominiosissimam, ut diximus suprà 29. 1. & ibidem prophetatum est, usque ad vers.7.* Brachium] *id est, roboris partem; ea videlicet clade, quam modò diximus.* Quod ecce] *id est, nunquam acceptum damnum resarciet; neque per exteros, neque per suos populares ab isto malo curabitur. Nam Chophrahhum hac clade accepta ipsis Ægyptiis exosum invisumq; fuisse narrat Herodot. lib. 2. quod malum hic narratur allegoriâ; cujus similis habetur Jeschahh.1.6.* 3 Illud quod firm.] *id est, tum reliquam virium partem quæ adhuc integræ permanserunt adimam, tum eas ipsas quæ fractæ sunt planè comminuam.* Ut dejiciam glad.] *id est, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq; auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur vers.5. finis verò, duobus seq.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrahh per Amasin & Ægyptios deditus, in custodia servatus est, & miserè strangulatus: etsi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falsus est, quòd Amasin jam tum Regem fuisse dicit qui prorex fuit Babylonii.* 8 Deinde fuit] *secunda hæc prophetia (ut suprà diximus in vers.1.) superioris est confirmatio ab exemplo Assyrii, cui comparatur Ægyptius ver. sequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes vers. Assyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus est narratio amplitudinis & fastus illius, usq; ad vers.17. secundus est casus & ruina præceps, usque ad vers.22. tertius est calamitas & luctus aliarum gentium cum ipso, inde ad versum ultimum.* 9 Cui similis es] *hæc interrogatio, qua Deus conscientiam appellat Ægyptii, viam sternit ad propositionem sequentis exempli. quasi dicat, ne putato nunquam fuisse quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine poterit comparari: sunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Assyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut superior tua, versibus seq. & animum adverte ad casum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba κυκλοῦσ᾽ repetuntur vers. ultimo.* 10 Ecce Assyr.] *exemplum Assyrii totum allegoricum, sive expressum per comparationem elegantissimam: cui similis est suprà 17.3. & sequentibus; & Danijel.4.* Erat cedrus] *id est, erat similis arbori procerissimæ, speciosissimæ, opacissimæ, frondosissimæ, vividissimæ, &c. quæ omnia ex sequentibus adjunctis intelligenda sunt; hoc est (uno verbo) omnium erat præstantissimus dum staret.* Cujus calami] *id est, conferta ramusculis in omnibus brachiis sive ramis suis, quod melius Græcè exprimas, παμπληθὴς κλαδίσκοισιν τοῖς ἀκρέμοσιν.* 11 Aquæ educav.] *id est, omnibus modis secundabatur, & provehebatur felicissimè.* Fluentis ejus] *expositio felicitatis Assyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, sed plenis fluentis irrigata reliquas sitientes aut non ita copiosè irrigatas vi sua superat, primùm diffusis undequaque radicibus, hoc vers. & vers.14. deinde trunco brachiis, ramis, & ramusculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, vers.12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Assyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, sed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur, si cum Assyrio compares.* Ejus] *videlicet abyssi. quasi dicat, irrigatum plantarium abyssi aquis.* Aquæ ductus] *videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentis, sed ductionibus tantùm erant irriguæ; quam allegoriam modò interpretati sumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliorum regum & principum omnium qui ea tempestate vixerunt, quòd non æquarent Assyrium, hoc vers. & quòd invideren t, vers. seq.* In horto Dei] *id est, in plantario irriguo atque uberrimo, quod nominaverat suprà ver.11.* Abietes] *id est, maximæ & crassissimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque specie ulla erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *secundus locus de casu Assyrii, ut diximus in vers.8. ad quem transitur brevi apostrophe ad Ægyptium, principio hujus vers.* 18 Fortissimi gent.] *id est, Babylonii, ut jam suprà nominatus est 28.7. & 30.16. & vers. seq. Nam Esar-chaddon Assyrius per Berodac-baladanem Babylonium oppressus est & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq; ad Babylonium transfugerunt, seq. ver. adeò ut jam regio Assyriæ ignominiosissimè tereretur pedibus omnium, & in contemptum venisset, vers.20.* 21 Ut non] *finis præcedentis judicii effecti contra Assyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius discant non exaltare se, non luxuriari, neque in se ipsis conquiescere fiducia sui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant] *videlicet ut fecit Assyrius.* 22 Sic ait] *tertius locus; ut diximus in ver.8. tam horrendum fuisse judicium Dei contra Assyriũ, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ sint, ex quo ad æmulos pervenit consolatio, vers. sequente; & exitium ad eos qui hærebant Assyrio, vers.24.* Obtexi] *id est. feci ut abyssus qua irrigabatur Assyrius quasi lugens sese comprimeret, & fluenta sua subtraheret; quemadmodum lugentes solent in ædibus sese continere: sic sequentia dicta humanitus.* 23 Omnes arbores] *id est, alii reges & principes, de quibus suprà 15. & 16.* 25 Cui ex arb.] *ἀναφορὰ sive repetitio propositionis dictæ vers.9. qua concludit Propheta omnino Ægyptium gloria cum Assyrio comparandum esse; ac proinde supplicio quoque comparatum iri.* Ita] *videlicet ut similis es Assyrio.* Cum arboribus] *id est, cum principibus, quos præter Ægyptium Nebucad-retzar perditurus erat, ut superioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum] *vide suprà 28.10.* Ille est Parhho] *ironia. quasi dicat, ecce Parhhonem illum cum tota ipsius gloria.*

Caput XXXII.

Deus insolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a se captum & laniatum iri per Babylonium tam severo judicio, ut omnes gentes perhorrescant; deinde pro toto lamento illius ostendit alios reges populosq; potentissimos qui tum perierint ipsi de adventu ad sepulchrum gratulaturos esse.

1 'DEINDE fuit 'duodecimo anno, duodecimo mense, primo *die* mensis; fuit, *inquam*, verbũ Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, profer 'lamentationem cõtra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eũ; 'juveni leoni inter gentes similis es: imo es

similis ᵉ balænæ per maria. cùm prodiens ᵇ per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina ᵉ illarum.

3 ᵉ Sic ait Dominus Jehova, ᵉ at expandam contra te rete meum per congregationem ᵉ populorum multorum; qui educent te plagis meis:

4 Et deserens te in terra, in superficie agri dejiciam te; ᵉ faciamque ut habitent super te omnes aves cœli, & saturabo ex te bestias totius terræ,

5 Exponens carnem tuam super montes, & implens valles ᵉ altitudine tua,

6 ᵉ Et irrigans terrā natationis tuæ sanguine tuo usque ad ipsos montes; adeò alvei implebuntur te.

7 ᵉ Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atratasque reddam stellas eorum: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux sua:

[a] Heb. *lucis.* 8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam super te; & disponam tenebras super terram tuam, dictum Domini Jehovæ:

[b] Heb. *cor.* 9 Et ad ᵉ indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non nosti:

10 Faciamque ut obstupescant de te populi multi, & reges eorum horrescant propter te horrore, [c] ᵉ vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident singulis momentis quisque propter [d] seipsum die casus tui.

[c] Heb. *cum faciam ut volet.* [d] Heb. *animam suam.* 11 ᵉ Nam sic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.

12 Gladiis robustorum dejiciam multitudinem tuam, violentissimorum [e] in gentibus omnium, qui vastabunt fastum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.

[e] Heb. *gētiū.* 13 Perdam etiam omnia ᵉ jumenta ejus, ne superveniant aquis multis: ᵉ ut non conturbet eas pes humanus ampliùs, etiam [f] ungulatus jumentorum non conturbet eas.

[f] Heb. *irregularum.* 14 Tunc faciam ᵉ ut fidant aquæ illarum; & flumina illarū ᵉ tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;

[g] Heb. *desolationem & desolatam.* [h] Heb. *plentitudine sua.* 15 Cùm reddidero terram Ægypti [g] desolatissimam, terram destitutam [h] iis quæ implebant eam: cùm percussero omnes habitantes in ea, ut experiantur me esse Jehovam.

16 Lamentatio ᵉ hæc est, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & de tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.

17 ᵉ Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejusdem mensis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

[i] Heb. *facere descendere.* 18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & [i] ᵉ effer eam; ipsam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum descendentibus in foveam,

19 *Dicens,* ᵉ quo amœnior esses? descende, ut prosternaris cum præputiatis;

20 Inter confossos gladio *qui* ceciderint: ᵉ gladius positus est, trahite eum, & omnes copias ejus.

21 ᵉ Alloquantur illum fortissimi potentum e medio sepulchri cum auxiliaribus ejus; qui descenderint, jacuerint ᵉ præputiati apud confossos gladio.

22 ᵉ Ibi *alloquatur* Assyrius cum tota congregatione sua, circunstantibus ᵉ illum sepulchris ᵉ hujus; omnes confossi qui ceciderunt gladio:

23 Cujus sepulchra dispositа sunt in lateribus foveæ, ut ejus congregatio circumstet sepulchrum illius; omnes confossi qui ceciderunt gladio, qui terrorem indiderant terræ viventium.

24 Ibi *alloquatur* Hhelam cum tota multitudine sua circunstans sepulchrum illius, ᵉ omnes confossi qui ceciderūt gladio, qui descenderūt præputiati in imas terræ *partes*; qui indiderant terrorem suum terræ viventium, & reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam:

[k] Heb. *posuerunt.* 25 Cui inter confossos [k] positum est cubile cum tota multitudine ipsius, circunstantibus illam sepulchris ipsius: omnes præputiati cōfossi gladio, qui [l] indito terrore suo in terra viventium, jam reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam, inter confossos positi.

[l] Heb. *cùm inditum est terrorim personali constructione Hhebræis frequentissima: ut infine versus.*

26 Ibi *alloquantur* ᵉ Meschec, Tubal, cum tota multitudine sua circunstantes illum sepulchris suis; omnes præputiati confossi gladio, cùm indiderint terrorem suum terræ viventium.

27 ᵉ Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt *ex* præputiatis: qui ᵉ descendent in sepulchrum cum instrumentis [m] bellicis suis, positis gladiis ipsorum sub capitibus ipsorum, ᵉ cùm incumbat iniquitas eorum ossibus ipsorum; quia terror potentum in terra viventium est.

[m] Heb. *belli ipsorum.*

28 ᵉ Tu quoque inter præputiatos confringēris, & jacebis cum confossis gladio.

29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus, qui collocabuntur potentia ᵉ illorum apud confossos gladio: ipsi cum præputiatis cubabunt, & cum descendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquantur* ᵉ Teparchæ Aquilonis quotquot sunt, & omnes Tzidonii; qui descendent ad confossos cum terrore suo, a potentia illorum erubescentes, cubabuntque præputiati cum confossis gladio, reportantes ignominiam suam apud descendentes in foveam.

31 ᵉ Hos videns Parhho consolationem capiet de tota multitudine sua; confossi gladio, Parhho, & omnes copiæ ejus, dictum Domini Jehovæ:

32 Cùm indidero terrorem meum terræ viventium; & prostratus fuerit inter præputiatos cum confossis gladio, Parhho & tota multitudo ipsius, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Duplex in hoc capite prophetia contra Ægyptium continetur, utraque eodem argumento; prior, ad ver. usque 17. posterior, inde ad finem capitis. Prioris autem membra sunt tria; primum est propositio improbitatis & insolentiæ Ægyptii, quæ causam judicii consequentibus attulit, ver. sequente; secundum, narratio judiciorum, usque ad versum 16. tertium, epilogus, ver. 16.* Duodecimo] *a captivitate Jechoniæ, ut antè diximus; quo anno eversa fuerant Jerusalaima.* 2 Lamentationem] *i. prophetiam lamentabilem*

tabilem & exitialem Ægyptiis. Juveni leoni] *comparatio, ut suprà 19.2. & sequentibus.* Balæna] *ut suprà, 29.3.* Per flumina tua] *id est, commoditate Nili, qui multis ostiis in mare profunditur* Illarum] *videlicet aliarum gentium, q. d. finitimos omnes, qui sub aliena potestate sunt, ad res novas defectionemq; sollicitas & permoves ut Tzidkijam moverat Ægyptius.* 3 Sic ait] *prophetica hæc narratio venturi judicii primùm docet quale judicium futurum sit, usque ad versum 11. deinde per quos & quamobrem, versu undecimo, & quatuor sequentibus.* At expandam] *judicium duo summatim continet; perditionem Ægypti, descriptam allegoricè ab eadem balænæ simultudine, versib. 4. deinde horrorem rerum creatarum omnium inanimarum, animatarumq; in cœlo & terra præ gravitate judicii, quatuor alteris.* Populorum multor.] *qui futuri sunt velut piscatores mei, duce Babylonio: qua piscandi simultudine ferè usurpatur prophete, cùm de Ægypto agitur.* 4 Faciamq;] *id est, exponam te omnibus consumendam.* 5 Altitudine tua] *id est, cadavere tuo, quamvis immanis sis & altissimus videaris tibi.* 6 Et irrigans] *id est, faciens ut terra, in qua tanquam balæna natas, ipsa natet in sanguine tuo: elegantissima hyperbole.* 7 Et operiam] *alterum membrum judicii hyperbolicum, ut diximus in versum 3. de rebus cœlestibus & terrestribus, binis versibus.* 9 Indignationem] *videlicet ex horrore & metu, quem audita Ægyptiorum clade perceperint.* 10 Vibrante] *id est, quàm celerrimè judicium meum contra te exequente illis spectantibus.* 11 Nam sic ait] *altera narrationis pars, ut diximus ver. 3.* 13 Jumenta] *id est equos, quorum multitudine fretus Ægyptius obsistebat Babylonio, & alios ad defectionem provocabat amplissimis promissis: vide Jeschahh. 31.1.* Ut non conturb.] *id est, non amplius abducat populos finitimos ab officio ipsorum: ut suprà ver. 2.* 14 Ut sidant] *id est, ut quietè se contineant gentes, quas priùs balæna infestaverat: allegoria, ut principio capitis.* Tanquam oleum] *id est, faciam ut leniter agant, prout lenis est fluxus & sedatus præpinguis olei.* 16 Hęc est] *epilogus, ut diximus ver. 3.* 17 Deinde] *secunda hæc prophetia sarcastica est tota adversus Ægyptum: qua Propheta Ægyptiorum funus a se efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ interciderant in medium ipsarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes, (præter inscriptionem comprehensam hoc versu) prima, funeris descriptio, tribus seq. secunda prosopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium, usque ad ver. 31. tertia conclusio totam consolationem Ægyptii fore, quòd socios habeat in suis calamitatibus.* 18 Efferl] *videlicet funus ejus in sepulchrum; sive typo aliquo prophetico, sive sermone tantùm fuerit Propheta usus.* 19 Quo amœnior] *id est, cui putares te anteponendum esse & habendum meliore loco?* 20 Gladius positus] *hypotyposis funeris venustissima; qua propheta ostendit quandoquidem tam fortis & strenuus fuit Ægyptius, planè æquum esse ut sepeliatur strenuorum more, quibus in sepultura ad caput substernebatur gladius, indicium militaris fortitudinis: ut infrà ver. 27. ostenditur. Agite (inquit propheta) jam positus est & stratus gladius, trahite cadaver Ægyptii potentissimi, ut ipsius caput pro cervicali incumbat gladio.* 21 Alloquantur] *jam incipit prosopopœia, hoc ver. ut diximus in versum 17. cujus gravitas amplificatur a populorum certorum enumeratione, versibus sequentibus. Similem prosopopœiam vide Jeschahh. 14.8. & seq.* Præputiati] *ut suprà 28.10.* 22 Ibi alloquatur] *ἐμφασὶς prosopopœiæ (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant, quatuor versibus; tum aliorum populorum qui propheticè casuri prædicuntur, versibus quinque. Est autem prior Assyriorum monarchia posterior Hhelamitarum sive Medorum, ver. 24.* Illum] *Ægyptium adventantem recèns in sepulchrum suum.* Hujus] *Assyrii; ut solet corona convenientium ad novos advenas concurrere.* 23 Circumsitet] *id est, medium locum & eminentissimum tribuat Ægyptio: sic deinceps.* 24 Omnes confossi] *jam enim Hhelamitæ regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti sub primum annum Tzidkijæ, ut annotavimus Jirmejæ 49. 34. Quamobrem statim a Hhelamitis ad Meschecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas domuerant transit propheta.* 26 Meschec, Tub.] *vide Gen. 10.2. Sunt enim hi Scytharum sive Sarmatarum primi aditus in Asiam irrumpentium.* 27 Quamvis non] *occupatio ad hos & sequentes populos pertinens: dixerit quispiam, at qui isti non occubuerunt, sed rerum potiuntur in parte Asiæ: quid ergo causæ est cur istos ponas in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? respondet propheta; etsi nondum ceciderunt, cadent tamen antequàm cadat Ægyptius: quamobrem sequentia sunt accipienda propheticè.* Descendent] *id est, efferentur funere magnifico, quale viris strenuis solet fieri: ut diximus suprà ver. 20.* Cùm incumbat] *antithesis vehementissima, qua ostendit propheta etsi strenui illi in morte quasi triumphare videntur sibi, subdito cervicibus ipsorum gladio, eos tamen esse miserrimos; quia jam iniquitas ipsorum (qua ad terrendos & domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipsorum, & post funera ossa quoque ipsorum prosequuturæ est.* 28 Tu quoque] *Meschec, Tubal, & tota multitudo, quæ modo in Hhelamum dominatis.* 29 Illorum] *videlicet Chaldæorum, ut prophetatum est Jirmejæ 49.7. & suprà 25.12. sic versis seq.* 30 Toparchæ] *id est, Tyrii, Damasceni, & Syri alii, de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47. & 49.23. & suprà 26. & ducibus sequentibus.* 31 Hos videns] *epilogus, ostendens omnem justam consolationem Ægyptio defuturam, ut annotavimus in versum 17.*

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo rei militaris confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & prænunciat contra Judæorum calumnias: deinde completo signo quod antè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis verò exprobrare hypocrisin, & se nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1. ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, alloquere [a] populares tuos indicens eis, cùm [b] adducturus sum contra terram aliquam gladium; si acceperint populus illius terræ [c] unum quempiam [b] ab extremitatibus suis, quem imponant sibi speculatorem,

3 Et videns [b] gladium supervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quisque sonum buccinæ non [d] acceperit monitū, & adveniens gladius

[a] Heb. *filios populi tui: sic infrà ver. 12. & 17.*

[b] Heb. *virū unum.*

[c] Heb. *qui audit.*

[d] Heb, *monitus fuerit: sic deinceps.*

e Heb. *sanguis ejus: ut Levit. 20.9.*

f Heb. *animam suam: sic ver. 9.*

g Heb. *animam.*

Suprà 3.2. & sequētib.

h Heb. *moriendo: sic ver. 14.*

suprà. 18.

i Heb. *in improbitate ipsa improbi non corruet.: ut Gene. 9. 6*

k Heb. *vivēdo. sic ver. 15 & 16.*

l Heb. *dispositа sic deinceps. suprà. 18. 25*

sustulerit ipsum: e cædis suę *causa* d in capite ipsius erit:

5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim monitum accepisset, f seipsum eripuisset.

6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium advenientem, si non clanxerit buccina, populúsque non fuerit monitus, & adveniens gladius sustulerit ex eis g aliquem: hic propter iniquitatem suam tolletur, sanguinem verò ejus e manu speculatoris reposcam.

7 d Te autem, ô fili hominis, te *inquam* speculatorem dedi domui Israëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.

8 Cùm dixero improbo, improbe, h omnino moriturus es; si non loquaris monendo improbum *ut desistat* a via sua: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sanguinem verò ejus e manu tua requiram.

9 Tu verò si monueris improbum de via sua, ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a via sua; ipse propter iniquitatem suam morietur, tu autem te ipsum eripueris.

10 d Tu itaque fili hominis, dic ad domum Israëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones nostrę & peccata nostra incumbunt nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecquî viveremus?

11 Dic ad eos, d *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi; sed *delector* cùm revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini; revertimini a viis vestris pessimis; cur enim moreremini, domus Israëlis?

12 d Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, justitia justi non est ereptura ipsum tempore defectionis suæ, & i in sua improbitate improbus non corruet quo tempore reversus fuerit ab improbitate sua: ut justus non poterit vivere illa quo tempore peccabit.

13 Cùm dixero justo, k omnino victurus es, si ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem; omnia justè facta ipsius non memorabuntur, sed in iniquitate illa sua quam facit morietur:

14 Et cùm dixero improbo, omnino moriturus es, si reversus a peccato suo exercuerit judicium & justitiam,

15 Pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in d statutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:

16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & justitiam exercuit, omnino vivet.

17 d Interea dicunt populares tui, non est l æqua via Domini; cùm ipsorum, ipsorum via non sit æqua.

18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit iniquitatem; etiam moritur in d istis:

19 Cùm autem avertit se improbus ab improbitate sua, & exercet judicium & justitiam; in his ipse vivit,

20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini: quemque secundum vias suas judicabo vos; ô domus Israëlis.

21 d Fuit autē duodecimo anno, decimo mense, quinto *die* mensis a deportatione nostra; ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeruschalaimis diceret, percussa est civitas.

22 d Manus autem Jehovæ adfuerat mihi vespere, ante adventum ejus qui evaserat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me manè; aperuerat q; os meum, ut non obmutescerem amplius.

23 d Fuit ergo verbum Jehovę ad me, dicendo,

24 d Fili hominis, qui habitant vastitates istas in terra Israëlis, loquūtur dicendo; d unicus erat Abraham qui hæreditariò possideret hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis tradita est hęc terra in hæreditatem.

25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova; cùm sanguine ipso comeditis, & oculos vestros attollitis ad stercoreos deos vestros, sanguinémque effunditis: & istam terram hęreditariò possidebitis?

26 d Insistitis gladio vestro, facitis abominationem, & quisque uxorem amici sui impuratis: & istam terram hæreditariò possidebitis?

27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi qui in vastitatibus sunt, gladio cadant; & qui est in superficie agri, bestiis eum exponā quem comedant, qui verò in munitionibus & in speluncis, peste moriantur.

m Heb. *desolationem & desolationē: sic ver. seq. suprà 24. 28*

28 Ita reddam istam terram m desolatissimā, & desinet fastus roboris ejus: desolabunturq; montes Israëlis adeò ut nullus transeat:

29 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm reddidero istam terram desolatissimā propter omnes abominationes istorum quas faciunt.

n Heb. *unus unum, vir fratrem suū.*

30 d Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te d juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur n alter alterum, & quisque fratrem suum dicendo; venite jam, & audite quod sit verbum quod prodit a Jehova:

31 Venientes ad te d quasi adventu populi, sedentesque coram te *quasi* populus meus; & audientes verba tua, ipsa non faciunt: d quamvis o suavissima ore suo ipsi faciant, p quæstum suum animus ipsorum persequitur.

o Heb. *amationes: sic ver. sequēte.*

p Heb. *cor ipsorum post quæstum suum it.*

32 Nam ecce tu es eis quasi canticum suavissimū pulchrum sono, & quidē q optimè pulsantis, sed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.

q Heb. *bene facientis pulsando.*

33 Cùm igitur evenerit d illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuisse in medio sui.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad populārium suorum documenta revertitur a quibus abstinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophętę, ut confirmetur ad sequentes prophetias intrepidè hominibus suis provuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus prophetam de integro instituit de vocatione & doctrina ipsius, usque ad versum 21. altera qua prænunit ipsum contra blasphemias & offensiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta sunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum κατὰ θεσιν & comparationem nobilissimam, usq; ad versum 7. tum speciatim de vocatione Iechezkelis & summa doctrinæ populo exponēdæ; καθ' ὑπόθεσιν, ver. 7. & duobus sequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum et adversantium confutatione, ver. 10. & sequentibus. Quam documentorum formā*

Deus

Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primùm suprà cap.3. 2 Fili hominis] *propositio theseos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem minoris. q.d. si qui populus aut respubl. in bellorum suspicione aut metu speculatorem posuerit, ipsius est monere populares suos: quod si tempestivè fecerit, non tenebitur præstare culpam eorum quos hostis interceperit; si non fecerit, luet pœnas suæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla auctoritas, sed ego ipse speculatorem constitui in populo meo, suprà 3 & quamvis per aliquod tempus jusserim te obmutescere apud populares tuos, suprà 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evasit ad te venturus est, infrà vers. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & necessitatem illius perfungendæ tibi impositam explica tuis popularibus.* Adducturus sum] *nam nullum est malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non sit author & effector Deus, Hamos 3.6.* Ab extremitatibus] *id est, e terminis regionis suæ, quia ipsis terminorum incolis magis perspectæ sunt omnes viarum & aditium commoditates, in quibus explorent observentque omnia.* 3 Gladium] *id est, hostem armatum, synecdochicè: sic deinceps.* 4 In capite ipsius] *solùm videlicet, non autem a speculatoris capite repositetur pœna.* 7 Te autem] *accommodatio præcedentis theseos & comparationis militaris, ut indicavimus in versum 2.* 10 Tu itaque] *ἐπαγωγία præcedentis vocationis & functionis propheticæ, a repetitione documentorum legis de misericordia Dei erga respicientes, cujus occasio, nimirum sermo diffidentiæ ex qua laborabant Israëlitæ, ponitur hoc ver. responsio verò, sequentibus. Nam objectio Israëlitarum fuit hujusmodi: tu ipse antè prophetasti nos morituros esse & tabefactum iri in peccatis nostris, suprà 24.23. & res ipsa nunc demum ostendit omnem restitutionis speciem & spem a Deo nobis præcisam esse: quamobrem qui fieri posset ut nos viveremus, aut tu bona fide nobis vitam prædiceres? respondet Propheta, illud ego quidè dixi quod jam a vobis adducitur, sed amplius etiam dixi quod vos reticetis sive oblivione, sive diffidentia, sive malitia vestra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. suprà 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *summa responsionis, quæ amplificatur sequentibus eadem ratione qua usus fuerat Propheta suprà 18.* 12 Tu ergo] *ἐπεξεργασία, sive amplior exornatio responsionis quæ posita est proximè præcedente ver.* 15 Statutis vitæ] *id est, ad salutem vitámque pertinentibus, & quibus promissa est vita.* 17. Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem patheticam, quam exponunt tres sequentes versus.* 18 Istis] *videlicet aversione sua a justo & perpetratione iniquitatis* 21 Fuit autem] *secunda pars capitis, in qua Deus exhibito signo quod ante annos quatuor promiserat, suprà 24. 26. Prophetam deintegro informat ut Prophetet suis popularibus. Ac signi quidem explicatio duobus versibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum est duplex, unum, hominis cujusdam per quem renuntiata est subversio Jeruschalaimorum, de qua 2. Reg. 25.11. & sequentibus, hoc ver. alterum, spiritus Dei præmonentis Prophetam, & tanquam nova vocatione instruentis, versu sequente, ut promissum fuerat suprà 24.* 22 Manus] *vide suprà 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Jechezkel populares suos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quod non resipiscerent antegressu castigationibus: sed jus terræ eodem modo sibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus suprà 11.15. qui locus exponitur usque ad versum 30. deinde vero Judæos deportatos, quòd prophetias sibi Deo authore indictas ludificarentur, ad finem usque.* 24 Fili hominis] *hæc prophetiæ pars continet primùm propositionem superbi dicti Judæorum, hoc ver. reprehensionem ipsorum, duobus sequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quasi dicat. si Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promissionibus, quid faceret nobis? qui plurimi sumus, ac hæredes Abrahami: nostra igitur est terra ex hæreditate. Quod argumentum refellit Propheta sequentibus, dicens, non estis filii aut hæredes Abrahami; nam si filii essetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8.39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Insistitis gladio] *id est, confiditis & nitimini violentiæ vestræ, cujus administer est gladius.* 30 Tu etiam] *altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehensionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipsius popularium offensis frangeretur. Nam superior prophetiæ pars ostendebat duo: quorum unum expressum est, eos qui in Judæa commorabantur profligatum iri, alterum etsi dissimulatum est, ea continetur tamen: non fore ut deportati restituantur brevi, ut pseudoprophetæ promiserant Firmejæ 28. & 29. His itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipsius, & præ se ferat pietatis studium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergò, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipsius accedere; proinde neque concionibus credere, neque obsequi, tribus versibus: sed tamen Prophetæ videndum esse, ut pergat prophetare, fretus Dei promissionibus certissimè eventuris ad convincendum infidelem populum, ver ultimo.* Iuxta parietes] *id est, vicatim & ostiatim, ubique commendantes te.* 31 Quasi adv.] *id est, magna frequentia & diligentia, ac si verè populus meus essent, & membra Ecclesiæ meæ: sic interpretantur verba sequentia.* Quamvis suavis] *id est, utcunque suaves sibi esse ducant conciones tuas, & pro suavissimis sibi præducent: sic interpretamur faciendi verbum ex seq. versu, pro eo quod est, agnoscere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12.33.* 33 Illud] *quod dictum est in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in versum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipubl. & Ecclesiæ administris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipsorum administrationem: deinde premisso Christi regno ostendit Ecclesiam suam malis purgatum iri, & fœdus cum bonis initum, ex quo omnis benedictio, propagatio, & salus sit ad Ecclesiam perventura.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra pastores Jisraëlis: prophetato & dicito ad illos, ad pastores ipsos; sic ait Dominus Jehova, vę pastoribus Jisraëlis 'qui erant pasturi ipsos: 'an non grex *est quem* pascunt pastores?

Jirmej.23.1

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum est mactatis: gregem non pascitis.

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulsam non reducitis, pereuntemque non requiritis: sed vi dominamini in eas, & per sævitiam.

5 Adeò ut 'dispergantur destitutæ pastore, & sint cibo omnibus bestiis agri dispersæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & super omnem collem excelsum; denique in superficie totius terræ dispersæ sint oves gregis mei, 'nemine reposcente & nemine requirente.

7 'Idcirco ô pastores, audite verbum Jehovæ:

8 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovę, nisi ('eò quòd est grex meus direptioni, & sunt *oves* gregis mei cibo omnibus bestiis agri, destitutæ pastore, & non reposcentibus pastoribus meis gregem meum: pascunt enim pastores se ipsos, gregem autem meum non pascunt)

9 'Idcirco, ô pastores, audite verbum Jehovæ:

10 'Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra istos pastores, ut reposcam gregem meum e manu ipsorum, & faciam ut cessent a pascendo grege, ut non pascant ampliùs isti pastores se ipsos: eripiam enim gregem meum ex ore ipsorum, ut non sint *oves* illis cibo.

11 'Nam sic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut reposcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

12 [a]Sicut anquirit pastor gregem suum quo tempore est in medio gregis sui, *ovium* dissipatarum; ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quò dispersę fuerint tempore nubis & caliginis:

[a] Heb. *secũdum inquisitionem, pastoris gregis sui.*

13 Educens eos e populis, congregánsque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram suam; ut pascam eos in montibus Jisraëlis ad alveos, & in omnibus locis [b] habitabilibus hujus terræ.

infrà 36.24

[b] Heb. *habitationibus.*

14 In pascuo bono pascam eos, & in montibus 'excelsi Jisraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & pascuum pingue depascent in montibus Jisraëlis.

15 Ego pascam gregem meum, & ego faciam ut recubent; dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulsam reducam, fractamque obligabo, & ęgrotam confirmabo: 'pinguem verò & firmam perdam, pascam [c]unamquamque jure.

[c] Heb. *eam, vel eas.*

17 'Vos enim, ô mi grex, sic ait Dominus Jehova: ecce ego judicaturus sum [d]inter 'parvas pecudes, arietes, & hircos.

[d] Heb, *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.*

18 An parvum est præ vobis vos pascuum optimum depascere, quod reliquum pascuorum vestrorum conculcatis pedibus vestris? & vos [e]nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus vestris conturbatis?

[e] Heb. *sedimẽti aquas, id est puriſſimas, in quibus omnes ſi dunt ſordes*

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus vestris depascant, & conturbatum pedibus vestris bibant?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova ad illas, ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudẽ 'opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus vestris impetitis omnes morbo affectas: eò usque ut dispersęritis eas foras:

22 Ideo servabo gregem meum ut non sint ampliùs direptioni: & judicabo inter [f] pecudes.

[f] Heb. *pecudem ad pecudem: ut ſuprà ver.17*

23 'Nam excitabo eis pastorem unum qui pascat eas, servum meum 'Davidem: ipse pascet eas, & ipse erit eis pastor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut servus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus sum:

25 Et pangens eis fœdus 'pacis, 'faciam ut cessent bestiæ malæ e terra: ut habitent in deserto securè, & dormiant in sylvis:

26 Reddámque ista & quę sunt circa collem meum, [g] conferta benedictione: ac demittam imbrem tempore suo, imbres benedictionis erunt:

[g] Heb. *benedictionem: εὐξησις.*

27 Ut edat arbor agri fructum suum, & terra det proventum suum, sintque in terra sua securè: agnoscéntque me esse Jehovã, cùm fregero 'lora jugi ipsorum, & eripuero eos e manu [h] exigentium servitutem ab ipsis.

[h] Heb. *sibi servientium ipſis: ut Exod. 1.14.*

28 Ita non erunt ampliùs direptioni gentibus, & bestiæ terræ non comedent eos: sed habitabunt securè, nemine deterrente.

29 'Denique excitabo eis 'plantam 'ad celebritatem: ut non sint ampliùs [i] quos intercipiat fames in terra, neque ferant ampliùs ignominiam gentium:

[i] Heb. *intercepti famis.*

30 Sed [k] cognoscatur me Jehovam Deum ipsorum cum ipsis esse: & ipsos esse populum meum, domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ:

[k] Heb. *cognoſcant: imperſonaliter.*

31 'Cum vos, vos, *inquam*, 'homines grex meus eritis, grex pascui mei: ego Deus vester, dictum Domini Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt, quarum una gubernatores Jisraëlitarũ tam politicos quàm Ecclesiasticos reprehendit gravissimè præteritæ administrationis nomine, usque ad versum 7. altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finẽ usq; : quæ duo κεφάλαια πρόλημψιν summatim enuntiantur vers.2.* 2 Quia erant past.] *exegesis quasi dicat, pastores voco non ex re, quòd ita se re ipsa gerant: sed ex officio, quòd debuerant pascere,* An non grex] *contentio adversus pastores: qua contenditur comparatur q officium ipsorum, ut pascant gregem, hoc ver. cum operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.* 5 Dispergantur] *id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibusq; exteris tanquam feris exponatur.* 6 Nemine] *pastorum videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, cùm hoc ex offi-*

ex officio debuerunt, ut infrà vers.12. 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepsin dicta ver.10. deinde ὑστέρως πρότερον explicantur.* 8 Ne vivam ego] πάθος *gravissimum, ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam cœptam propter hyperbaton ætiologicum, hoc ver. ac deinde sententiam suam repetens novâ constructione: cujusmodi ἀνακολουθίας exempla apud probatos authores extant quamplurima.* Eò quòd] *ætiologia, ut modò diximus, quam Deus dictioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut sit in rebus forensibus.* 9 Idcirco] ἀναφορὰ *propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepsis sive propositio summa, ut diximus in versum 7. continens minas adversus pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei: e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque 17. animæ verò, usque ad versum 23. a quo versu ad finem usque capitis eædem promissiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio posterioris membri prolepseos, ut modò diximus; qua Deus promittit se anquisiturum, eductum, congregaturum, reductum Israëlem, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelli] *id est excellentissimis per hypallagen.* 16 Pinguem verò] *id est, eam quæ saginata confidet robori suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos.* 17 Vos enim] *apostrophe ad pios, quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorumque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per ὑστέρησιν pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id est, pinguem illam, cujus meminit ver. 16. ut exponit seq. versu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infrà 36. quibus primùm fit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionumque ex fœdere in Christo, ver. 25. & tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id est, Christum Davidis semen, ut vocatur Jirmejæ. 23.5. & 33.17. & sequentibus,* 25 Pacis] *id est, quietis & prosperitatis gloriosæ: ut Jeschahh. 11.10.* Faciam ut ceffet] *ut Jeschahh. 11. 6. & Hosche. 2. 18.* 27 Lora] *ut supra 30.23.* 29 Denique] *tertius promissionum locus, ut diximus in versum 23.* Plantam] *id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea surculus plantarum appellatur, Jeschahh. 11.1. & 60.* 21 Ad celebritatem] *id est ut sit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus erit colligenda: ut demonstratur ver. ultimo, & infrà capite 36. copiosius.* 31 Cùm vos] *id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Christo, ut sitis Ecclesia mea.* Homines] *id est, non tantùm Israëlitæ, sed ex toto hominum genere in Christum insiti; per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, & παλιλλογίαν transponendam tum loci natura evincit, tum etiam docet caput 36. comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat: deinde suos severissimi illius judicii nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cœlis typo terræ promissæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationemque promittens per Spiritum, qui desyderabatur in lege, hortatur Ecclesiam ad resipiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

supra 25.12 2 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam contra montem Sehhiris, & prophetato contra eum,

3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manum meam in te, reddam te [a] desolatissimum.

4 Civitates tuas *in* vastitatem redigam, & tu [b] desolatissimus eris; ut experiaris me esse Jehovam.

5 [a] Eò quòd est tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Jisraëlitæ [d] per gladium; tempore calamitatis suæ [a] *quo* tempore iniquitatis *est* terminus:

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, in [c] cædem comparabo te, & cædes persequetur te: quandoquidem non odisti cædem, etiam cædes persequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] summæ desolationi, excidens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in ipsis collibus tuis, vallibusque tuis, & omnibus alveis tuis confossi gladio cadent.

9 Desolationibus perpetuis tradam te, & civitates tuæ non [h] restituentur; ut experiamini me esse Jehovam.

10 [a] Eò quòd dicis, [a] duæ istæ gentes, & duæ regiones istæ meæ erunt; jam possessuri sumus [a] istam hæreditariò ubi Jehova fuit:

11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus sum secundum iram tuam & secundum invidiam tuam quam exercuisti præ odio tuo contra illos; ut agnoscar ab eis cùm judicavero te,

12 Ut experiaris me esse Jehovam, audivisse omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Jisraëlis dicendo, desolati sunt; [a] nobis traduntur ad consumendum:

13 Ut magnificastis vos contra me ore vestro, fecistisque ut abundarent contra me verba vestra; me audivisse.

14 [a] Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota [a] illa terra, desolationem sum effecturus tibi:

15 Secundum lætitiam tuam, de possessione domus Jisraëlis, eò quòd desolaretur, ita faciam tibi: desolatissimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque est, [i] ut cognoscatur me esse Jehovam.

[a] Heb. *desolationem & desolationem*
[b] Heb. *desolatio: sic ver. 15.*
[c] Heb *seculi: sic vers. 9.*
[d] Heb. *per manus gladii*
[e] Heb. *sanguinem: sic deinceps.*
[f] Heb. *desolationi & desolationi.*
[g] Heb. *transeuntem & revertentem.*
[h] Heb. *revertentur.*
[i] Heb. *ut cognoscant: impersonaliter.*

CAPUT

CAPUT XXXVI.

1 'TU quoque, fili hominis, prophetato de montibus Iisraëlis, dicens; 'montes Iisraëlis, audite verbum Iehovæ.

2 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit 'iste inimicus de vobis, euge; & 'excelsa seculi [a] hæreditariò futura sunt nobis:

3 Idcirco prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova, [b] quia multis modis desolaverunt & exhauserunt vos circumquaque, ut essetis hæreditaria possessio reliquiis gentium; & traducti estis [c] in labia nationum, infamiamque populorum:

4 Idcirco montes Iisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova montibus & collibus, alveis vallibúsque, & vastitatibus desolatis, ac civitatibus derelictis, quæ sunt direptioni & subsannationi reliquiis gentium quæ circumquaque sunt:

5 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *mentiar* nisi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam sibi in hæreditatem cum lætitia totius cordis, cum depopulatione [d] animosa, ut [e] sedes expulsorum ejus sit direptioni:

6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Iisraëlis, & dicito ipsis montibus & collibus, alveis ac vallibus; sic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & æstu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.

7 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ego 'sublata manu mea juro; *mentiar*, nisi gentes illæ quæ circunstant vos, ipsæ ignominiam suam reportaturæ sint:

8 Vos verò montes Iisraëlis ramum vestrum edituri sitis, & fructum vestrum laturi populo meo Iisraëli; 'cùm [f] propè advenerint.

9 Nam ecce me apud vos, qui 'respiciam ad vos ut colamini & seramini:

10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Iisraëlis quanta quanta est; ut inhabitentur civitates, & vastitates reædificentur.

11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augescent & fœtificabunt: faciámque ut habitetis sicut prisci temporibus vestris, benefaciens ampliùs quàm primordiis vestris, ut agnoscatis me esse Jehovam.

12 Adducam enim ad vos 'homines cum populo meo Iisraële, qui hæreditariò possideant te, eríque eis in possessionem: 'neque perges ampliùs orbare eos.

13 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te esse; & orbantem gentes tuas esse te:

14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovæ:

15 Neque sinam ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas 'offendere non sines ampliùs, dictum Domini Jehovę.

16 'Deinde fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

17 'Fili hominis, domus Iisraëlis cùm habitarent in terra sua, impurarunt eam via sua & actionibus suis: tanquam impuritas 'separatæ ex immunditia, erat via ipsorum coram me:

18 Idcirco effudi æstum iræ meæ super eos, [g] eò quòd sanguinem effundebant super terram; & stercoreis diis suis impurabant eam:

19 Et dispersi eos in gentes, sparsíque sunt per regiones: secundum viam eorum & secundum actiones eorum judicavi eos.

20 Etiam cùm venissent in gentes quò venerunt, similiter prophanarunt nomen sanctitatis meæ; 'cùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovę ipsos esse, & e terra ejus prodisse:

21 Sed 'clementia usus sum propter nomen sanctitatis meæ, quod prophanant domus Iisraëlis in gentibus quò venerunt.

22 'Idcirco dic domui Iisraëlis, sic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus sum, ô domus Iisraëlis; sed propter nomen sanctitatis meæ quod prophanastis, apud gentes quò venistis:

23 Ut sanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gẽtibus, quod prophanatis in medio earum: ut sciant gentes me esse Jehovam, dictum Domini Jehovæ, cùm sanctificabo me in vobis, 'ante oculos earum.

24 'Recipiens enim vos ex ipsis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus ac reducam vos in terram vestram:

25 Et aspergens vos 'aquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus vestris & ab omnibus stercoreis diis vestris mundabo vos:

26 Et dabo vobis 'cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri; & amovens cor lapideum e carne vestra indam vobis cor carneum:

27 Et spiritum meum ponam in medio vestri; quo faciam ut in statutis meis ambuletis, & jura mea observetis facientes ea.

28 'Ita habitabitis in terra quam dederam majoribus vestris; eritisque mihi populus, & ego ero vobis Deus:

29 Qui servabo vos ab omnibus impuritatibus vestris; & 'advocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.

30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non suscipiatis ampliùs opprobrium famis in gentibus.

31 'Recordamini ergo viarum vestrarum pessimarum, & actionum vestrarum quæ non sunt bonæ; & 'fastidio estote vobis ipsis propter iniquitates vestras, & propter abominationes vestras.

32 Non propter vos ego facturus sum, dictum Domini Jehovæ, notum esto vobis: erubescite, & rubore afficiamini a viis vestris, ô domus Iisraëlis.

33 'Sic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus vestris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vastitates:

34 Et terra desolata colatur, pro eo quòd fuerat [h] desolatissima ante oculos omnis [i] viatoris:

35 Adeò ut dicant, terra hæc ipsa quæ desolata erat est similis 'horto Hhedenis; & civitates quæ vastatæ desolatæque & destructę erant, munitę inhabitantur:

36 Ut cognoscant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam reædificare *civitates* destructas, [k] cõserere desolatum *agrũ*: ego Jehova

[a] Heb. *in hæreditatem futura est.*
[b] Heb. *quia & quia: ut Levit. 26. 43.*
[c] Heb. *in labiũ linguæ, id est, nationum: ut Jesch. 66. 18.*
[d] Heb. *animi.*
[e] Heb. *expulsio ejus.*
[f] Heb. *appropinquaverint venicndo.*
[g] Heb. *propter sanguinem quòd fundebant; trajectio.*
[h] Heb. *desolatio.*
[i] Heb. *transeuntis.*
[k] Heb. *plantare.*

supra 34. 29

Deut. 9. 5.

Jehova dixi & faciam.

l Heb. *quæsitus ut Psal.* 111.2.

37 'Sic ait Dominus Jehova, præterea[l] expositus ero domui Jisraëlis ut hoc faciam eis, multiplicabo eos quasi grege [2] hominibus:

38 'Quasi grege [m] sacrificiorum, quasi grege *urbis* Jeruschalaimorum in solennitatibus ejus, ita erunt civitates quæ vastatæ sunt repletę gregibus hominum, ut[n] cognoscatur me esse Jehovam.

m Heb. *verè sanctarum.*

n Heb. *cognoscant: impersoliter*

ANNOTATIO IN CAPUT XXXV.

1 Deinde] *In hiis duobus captibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio sequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes sunt duæ, una, qua sententia pronuntiatur Edomæis, hoc capite; altera, quæ Jisraëlitis adhibentur consolationes cùm propositis judiciis in adversarios, tum promissionibus Evangelicis erga ipsos. In hoc igitur capite continentur duo; propositio summa sententiæ latæ contra Edomæos, usque ad versum 5. & sententiæ ἐργασία, sequentibus.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* 5 Eò quòd] ἐργασία, *sententiæ præcedentis tribus omnino definitur membris, in quibus singulis causæ cum judiciis, id est, maleficia cum pœnis comparantur ad justitiam Dei illustrandam. Primum igitur est infensissima vexatio & insectatio Judæorum, ver. 5. cui paria judicia sequentibus denuntiantur: secundo loco subjicitur blasphema, sacrilega, & inhumana alienæ possessionis arrogatio, ver. 10. tertium denique est lætitia de alieno malo ver. 14. adjectis utrique suis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut suprà 21.30. & sequentibus.* 10 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 5.* Duæ istæ] *videlicet Jisraëlitarum, qui priùs ab Assyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns Nebucad-retzar subjugum miserat.* Istam] *nempe Judæam, quam blasphemantes designant a domicilio Jehovæ, ac proinde non Judæos tantùm, sed Deum ipsum ludificantur, ut ipse exprobrat vers. 13.* 12 Nobis tradūtur] *ut Psal. 137.7.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in versum 5.* Ista terra] *id est, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

1 Tu quoque] *Secundæ hujus prophetiæ ad Judæorum consolationem pertinentis, ut diximus suprà 35. 1. duo summa sunt capita: unum, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, usque ad versum 7. alterum, de promissionibus Evangelicis, ad finem usque, quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Jisraëlis] *id est, montosa Jisraëlitarum regio quam per prosopopœiam alloquitur Deus, quia ab hominibus deserta erat, ut ostenditur ver. 4.* 2 Sic ait] *hac propositione judicii, quæ summa est præcedentis capitis, similiter continentur causæ eædem, tribus versibus, & sententiæ dictio, vers. 5. & 6.* Iste inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelsa] *vide Deut. 32.13.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ per antithesin præcedentis judicii & futuræ in Ecclesia benedictionis Dei, hoc & sequente versu. Quamobrem nos ab hoc versu promissionem inchoari diximus sup. in ver. 1. Continet autem hic promissionum Evangelicarum locus primùm propositionem summam benedictionum Dei, erga hæreditatem & hæredes ejus, usque ad versum 13. deinde* ἐργασίαν *singularum partium quas definit propositio, inde ad versum 33. ac postremò conclusionem, ad finem usque.* Sublata manu] *ut Genes. 14.22. humanitus dictum.* 8 Cum prope] *i. cùm restituam Jisraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promissio sequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præstantia, ver. 9. deinde hæredum exponitur, tribus sequę omnia allegoricè dicta sunt de hæreditate & hæredibus illis sanctis quorum mentio est 1. Petri 1.4. & sequentibus.* 9 Respiciam] *id est, curabo vos: ut Deut. 11.12.* 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi mei: ut suprà 34.31.* Neque perges] *videlicet aut consumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatus lege fuerat Dominus Levit. 18.28. & 20.22. & 26.20. & 22.* 13 Sic ait] ἐργασία *propositionis, ut diximus in versum 7. duas partes complectitur; primùm enim exornantur promissiones hæreditatis æternæ (ad quas fuerunt μεταβατικὰ verba proximè præcedentia) & confirmantur, hu tribus versibus; deinde verò promissiones hæredum illustrissimæ & amplissimæ enarrantur: confer cum Jeschahh. 33.20. & sequentibus.* 15 Offendere] *vide Jeschahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuscripti fidem sequuti sumus: atque hoc modo concluditur locus promissione universali, fore ut in rebus omnibus terra obsecundet justis suis posseßoribus, ut Hosche. 2.22.* 16 Deinde] *alterum membrum* ἐργασίας, *de promissionibus Dei gratuitis erga hęredes propter nomen suum. Quæ in parte tria membra observanda sunt: primum est narratio peccatorum ex quibus Jisraëlitæ laborabant, & legalis administrationis Dei, usque ad versum 22. secundū, enarratio promissionum Evangelicarum, quæ illustrantur per comparationem occidentis legis, & spiritus efficacis operantis per Evangelium, usque ad versum 31. tertium denique, hortatio ad resipiscentiam filiorum Dei & fidem in promissiones antegressas, ver. 31. & 32.* 17 Fili hominis] *hujus narrationis capita sunt hæc, Jisraëlitas peccasse, hoc ver. castigatos esse, duobus sequentibus; & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem Spiritum vivificantem: ac proinde quod aliquæ supersunt eorum reliquiæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velit efficere promissiones Evangelicas, ver. 21.* Separatæ ex] *de qua Levit. 12. & 15.* 20 Cùm dicerent] *amplificatio peccati Jisraëlitarū a circunstantia, quòd ipsæ gentes observarent illos, & ad vitam sermones illorum atterderent, his nominibus maximè quod populus Dei erant, & prodierant tanquam e schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eò indignius fuit Jisraëlitas non abstinere a malo & mali specie, ad asserendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2.24.* 21 Clementia] *id est, nondum tamen propterea perdidit: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit.* 22 Idcirco] *jam sequitur secundum* ἐργασίας *membrum, de promissionibus Evangelicis: in quibus exponuntur primùm causa, quæ est gloria*

Dei

Dei & ſanctificatio nominis ipſius, duobus verſib. deinde promiſſiones ſpirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus ſeq. ac poſtremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Chriſtum manaturæ, tribus. 23 Ante oculos] *hanc lectionem ſervat Chaldæus paraphraſtes, & habet liber manuſcriptus: etſi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos veſtros, præter ipſum Maſſoritarum teſtimonium.* 24 Recipiens enim] *enarratio liberationis ſpiritualis per vocationem Dei, hoc ver. juſtificationis, ver. ſeq. regenerationis, ver. 26. & ſanctificationis vitæ, ver. 27.* 25 Aquis mundis] *ſanguine Jeſu Chriſti: ut ſingulas has partes paucis complectitur Apoſtolus. 1. Petri 1. 2.* 26 Cor novum] *ut Jirmej. 31. 33. & ſuprà 11. 19.* 28 Ita habitab.] *tertius promiſſionum gradus, ut diximus in verſum 22.* 29 Advocans] *id eſt, efficiens verbo ut compareat velut accerſitum. ut Pſal. 105. 16.* 31 Recordamini] *hortatio ad reſipiſcentiam, ut diximus in verſum 16.* Faſtidio] *vide ſuprà 6. 9.* 33 Sic ait] *concluſio totius prophetiæ per anacephalæoſin promiſſionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor verſibus; tum ad hæredes ipſos, duobus ultimis.* 35 Horto Hhed.] *vide ſuprà 28. 13.* 37 Sic ait] *altera pars concluſionis, ut diximus in verſum 33.* Expoſitus ero] *id eſt, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: mirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Eccleſia.* Hominibus] *ut ſuprà ver. 10. & 11. & 34. 31.* 38 Quaſi grege] *elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus ſacrificiorum comparantur, quemadmodum Chriſtiani omnes Sacerdotes effecti in Chriſto ſe ipſos ſiſtunt hoſtias vivas Domino, Rom. 12. 1.*

CAPUT XXXVII.

Deus per viſionem oblato Jechezkel typo uno, & altero imperato, promittit a ſe & Judæos reſtitutum iri in terram ipſorum, & Eccleſiam catholicam ſive univerſalem ab eodem ſymbolo confirmat liberandam eſſe per Chriſtum, ut adunata in ipſo Eccleſia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipſo inhabitetur regaturq. ad gloriam ipſius ſempiternam.

1 [a]SUPERVENIENTE mihi [a] manu Jehovæ, eduxit me [a] in ſpiritu Jehova, & collocavit me in medio cujuſdam [a] convallis; quæ erat plena oſſibus:

2 Et traduxit me per illa circunquaque; ecce autem erant multa valde in ſuperficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an [a] reviviſcerent oſſa iſta? dixi, Domine Jehova tu noſti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de oſſibus iſtis; & [a] dicito ad ea, ô oſſa arida, audite verbum Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova oſſibus iſtis; ecce ego inducturus ſum in vos ſpiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & ſuperindam vobis cutem, ponamque in vobis ſpiritum, & vivetis; ut cognoſcatis me eſſe Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum juſſus fueram; fuit [a] ſonus me prophetante, & ecce concuſſio, appropinquantibus oſſibus [b] uno ad ſuum alterum.

8 Deinde cum aſpicerem quòd ecce ſuper ea nervi & caro [c] aſſurrexiſſet, & ſuperindita eſſet eis cutis ſuperne; ſpiritus autem nullus ineſſet eis:

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, *ſic* ait Dominus Jehova, a quatuor ventis adveni, ô ſpiritus, & perflato interfectos iſtos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingreſſus eſt in illa ſpiritus & revixerunt, ſteterùntque ſuper pedes ſuos copiæ magnæ [d] quamplurimùm.

11 [a] Deinde dixit ad me, fili hominis, oſſa iſta tota domus Jiſraëlis ſunt; ecce dicunt, [a] aruerunt oſſa noſtra, & periit expectatio noſtra, ſuccíſi ſumus [a] quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, ſic ait Dominus Jehova, ecce [a] ego aperiens ſepulchra veſtra deducam vos e ſepulchris veſtris, populo mi; reducamque vos in terram Jiſraëlis:

13 Ut cognoſcatis me eſſe Jehovam; aperiente me ſepulchra veſtra & deducente vos e ſepulchris veſtris, populo mi.

14 Et indam ſpiritum meum vobis ut reviviſcatis, & collocabo vos in terra veſtra; ut cognoſcatis me Jehovam [a] dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 [a] Fuit etiã verbũ Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi [a] lignum unum, & [a] inſcribe ei, Jehudæ, & [a] filiis Jiſraëlis ſociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inſcribe ei, Joſepho lignum Ephrajimi, cum tota domo Jiſraëlis ſociis ejus.

17 Tum [a] admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut ſint [f] adunata in manu tua.

18 [a] Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid iſta ſignificent tibi?

19 Dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus ſum [a] lignum Joſephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jiſraëlis ſociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiamque eos lignũ unum, ut ſint unum [a] in manu mea.

20 [a] Cumque fuerint ligna iſta quibus inſcripſeris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Dic ad illos, [a] ſic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus ſum filios Jiſraëlis e medio ipſarum gentium quò abiverint, & congregans eos circunquaque reducam eos in terram ſuam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jiſraëlis, & rex unus erit ipſis omnibus Rex: neque erunt ampliùs duæ gentes, neque dividentur ampliùs in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt ſe ampliùs diis ſtercoreis ſuis, & rebus deteſtandis ſuis, aut ullis defectionibus ſuis; ſed ſervabo eos ex omnibus habitationibus ipſorum in quibus peccaverint, & mundabo ipſos, ut ſint mihi populus & ego ſim ipſis Deus.

24 Et [a] ſervus meus David rex erit ſuper ipſos, ac [a] paſtor unicus erit omnibus ipſis; ut in judiciis meis ambulent, ac ſtatuta mea obſervent facientes ea.

25 Et

[a] Heb. *exiſtente ſuper me.*

[b] Heb. *oſſe ad os ſuum.*

[c] Heb. *aſcendiſſet.*

[d] Heb. *valde valde.*

[e] Heb. *unũ: ut ſeq. verſu.*

[f] Heb. *in una*

[g] Heb. *filii populi tui.*

25 Et reſidebunt in ea terra quam dederam ſervo meo Jahhakobo, in qua reſederunt majores veſtri; reſidebunt, inquam, in ea ipſi, filiique ipſorum, ac [b] nepotes ipſorum uſque in ſeculum, & David ſervus meus princeps ipſis erit uſque in ſeculum :

26 Cùm pepigero ipſis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipſis; & diſponens ipſos multiplicabo ipſos, ponámque ſanctuarium meum [a] in medio ipſorum in ſeculum.

27 Ut exiſtente tabernaculo meo apud ipſos, ſim ipſis Deus & ipſi ſint mihi populus :

28 Et cognoſcant gentes me Jehovam ſanctificare Jiſraëlem, cùm erit ſanctuarium meum in medio ipſorum in ſeculum.

[b] Heb. *filii filiorum.*

[i] Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ ſunt: una, qua prædicitur reſtitutio Jiſraëlitarum e captivitate, uſque ad ver. 15. altera, qua prædicitur perfecta Eccleſiæ inſtauratio per Chriſtum, adunatis Judæis & Jiſraëlitis, ut ſit Eccleſia una ſancta Domino. Utraque autem prophetia typũ ſuum habet, & anagogen typi. Ac prioris quidem typus oblato viſo demonſtratus eſt Prophetæ, ut ipſe narrat uſque ad verſum 11. deinde verò accommodatio typi explicatur popularibus, ver. 11. & ſequentibus.* Manu Jehovæ] *vide ſuprà 1. 3.* In ſpiritu] *id eſt, per viſionem, quaſi fuiſſem abreptus ſpiritu, ut loquitur ſuprà 2. 22.* Convallis] *cujuſmodi erat Meſopotamia & Chaldæa tota, Gen. 11. 2.* 3 Reviviſcerent] *id eſt, videtúrne fieri poſſe ut recipiant vitam, & reſtituantur in ſtatum priſtinum præſentis vitæ? Nam reſponſo ſuo non eſt putandum Prophetam dubitare de reſurrectione carnis futura ad vitam æternam; ſed de recuperatione præſentis ſtatus, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id eſt, interpres eſto voluntatis Dei, qui potente verbo ſuo vivificat mortuos, & quæ non ſunt vocat tanquam ſint, Rom. 4. 17.* 7 Sonus] *qui ferè præcurſor eſt aut adventus majeſtatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut ſuprà 1. 4. & 2. 22.* 11 Deinde dixit] *anagoge totius præcedentis typi, qua primùm exponitur miſerabilis & deſperata Jiſraëlitarum conditio; quibus non ampliùs oſtendebatur ſpes reſtitutionis quàm ſpes vitæ oſſibus aridiſſimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & reſtitutio a Deo prædicatur, tribus ſequentibus.* Aruerunt] *id eſt, ne in parte quidem noſtra firmiſſima & ſoliditſima veſtigium eſt ullum vitæ præteritæ, aut ſignum in futurum aliquando unquam: adeo gravis eſt deportationis noſtræ calamitas.* Quod ad nos] *q. d. ſpe alant ſe ipſos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, ſtatuentes actum de nobis eſſe.* 12 Ego aperiens] *id eſt, ſolutis ruptiſque moris & impedimentis omnibus liberabo vos; ſed perſtat Propheta in allegoria, ut Jeſchahh. 26. 19.* 14 Dicere & fac.] *ut ſuprà 17. 24. & 22. 14. vide Jeſchahh. 48.* 15 Fuit etiam] *ſecunda hæc prophetia (ut antè diximus) de inſtauratione Eccleſiæ in Chriſto, comprehendit typum, uſque ad verſ. 18. & accommodationem illius exegeticam, verſibus reliquis.* 16 Lignum] *id eſt, virgam e ligno; ut ſolebant olim virgis adumbrari & ſignificari tribus; ut Numer. 17. 17.* Inſcribe] *id eſt, inſcriptione facta ſpeciatim deſignato qui populus adumbretur virga.* Filius Jiſraëlis] *id eſt, tribui Levi & Binjaminus, quæ regno Jehudæ adhæſerant cùm laceraretur regnum, 2. Chron. 11.* 17 Admove] *id eſt, hoc typo præfigura unitatem futuram per Chriſtum, ut exponitur ver. 22.* 18 Cùm autem] *tranſitio ad interpretationem typi, per occaſionem conſulentium de ea Jiſraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes ſunt duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jiſraële, ver. 19. altera, de populo Dei poſtquàm adunatus fuerit ſervando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Chriſto, verſibus reliquis.* 19 Lignum Joſephi] *id eſt, Joſephum & Jiſraëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id eſt, in poteſtate Chriſti, qui ſermo æternus eſt Patris Deus unus cum Patre & Spiritu ſancto: hic enim David ille eſt de quo infrà ver. 24. in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan. 3. 35 & Matth. 28. 18.* 20 Cumque fuerint] *videlicet adunata, ut dictum eſt ſuprà ver. 17. ſic tranſitur ad explicationem loci alterius de regno Chriſti in Eccleſia ex variis populis adunata, ut notavimus in verſum 18.* 21 Sic ait] *hæc narratio promiſſorum Dei antecedentia omnia complectitur; primùm quidem liberatæ a Deo Eccleſiæ coagmentationem & unionem, duobus verſib. deinde adminiſtrationem Chriſti, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, uſque ad verſum 27. ac poſtremò finem, nimirum gloriam Dei in Eccleſia catholica, verſib. duob. ultimis: quæ omnia typicè a Prophetis dicta de uno populo & terra, ad veritatem Chriſti infinitam eſſe accommodanda ſæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Chriſtus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma ſervi: quamobrem appellatur ſervus, 1. Chron. 17. 19. & Jeſchahh. 42. 1.* Paſtor] *ut Joan. 10. 16.* 26 In medio ipſor.] *id eſt, in ipſorum cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Corinth. 6. 16. & ſequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipſis ex quo reduces fuerunt a deportatione erant eventuræ, operâ regum Aſiæ minoris & Syriæ: graviſſima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum ſua ipſius manu effecturus eſt: gloriam ad Judæos ex hoſtium ſtrage perventuram docet: omniáque tandem concludit Evangelicis promiſſionibus.

1 [a] DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] diſpone faciem tuam verſus [a] Gogum, [a] terram Magogi, [a] principem, primarium [a] Meſcheci & Tubalis; & prophetato contra eam,

3 Dicens, ſic ait Dominus Jehova: [a] ecce me cõtra te, ô [a] Gog, princeps primarie Meſcheci, & Tubalis:

4 [a] Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cùm [a] eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites [a] indutos [a] perfectiſſimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & ſcutatorum, tractantium gladios omnium.

5 [a] Perſas, [a] Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] ſcutatos & galeatos:

6 [a] Gomerum cum omnibus agminibus ſuis, domum [a] Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum omnibus agminibus ſuis; populos multos tecum,

7 Com-

[a] Heb. *perfectionis.*

[b] Heb. *clypei & ſcuti, prehẽdẽtiũ & ſ.*

[c] Heb. *ſcuta & galea.*

7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; 'ut sis illis custodiæ.

d Heb. *visitaberis.* 8 Post dies 'multos d animadvertetur in te, *qui* e consequentibus annis invasurus es terram 'reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invasurus montes Israëlis, qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex populis educta habitabunt securè omnes:

e Heb. *in cõsequentia annorum.*

9 Et ascendens 'quasi fremebunda vastatio invasurus es, similis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populique multi tecum.

10 'Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut f venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,

f Heb. *ascẽdentibus in cor tuum.*

11 Dicens, ascendam contra terram 'pagorum, invadam istos tranquillos habitantes securè; qui omnes habitant 'absque ullo muro, & quibus nullus *est* vectis, aut valvæ:

12 Ad prædandum prędam, & ad diripiendum direptionem; 'reducendo manum tuam contra vastitatẽs inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuriam & g negotiantem, habitantes 'in h editiore loco istius terræ.

g Heb. *facientem negotiationem.*

h Heb. *umbilico: ut Judic. 9. 37.*

13 'Scheba, & Dedan, 'negotiatoréque Oceani, & omnes 'juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prædam 'advenis? an ad diripiendum direptionem congregasti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut præderis prædam magnam?

14 'Idcirco prophetato, fili hominis, dicens 'Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die illa 'habitante populo meo Israële securè, 'experturus esses,

15 Postquàm veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; insidentes equis omnes, congregatio magna, & copię multę,

16 Ascenderis contra populum meum Israëlem, ut nubes ad operiendum terram illam? i consequentibus temporibus 'erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoscant gentes me, cùm 'me sanctificabo in te ante oculos ipsarum, ô Gog.

i Heb. *in cõsequentia dierum ut Genes. 49. 1.*

17 'Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus priscis k per 'servos meos Prophetas Israëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturũ te contra illos?

k Heb. *per manum servorum.*

18 'Atquì erit die illa, qua die invaserit Gog terram Israëlis, dictum Domini Jehovę; (ascendit æstus meus in ira mea,

19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit concussio magna in terra Israëlis:

20 'Adeò ut concutiantur a facie mea pisces maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, & omnia reptilia reptantia super terram, omnesque homines qui erunt in superficie terræ: & diruantur ipsi montes, concidántque 'præcipitia, & omnis murus in terram corruat.

21 'Advocabo enim contra illum pro omnibus 'montibus meis gladiũ, dictum Domini Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem suum erit:

22 Et 'disceptabo cum illo peste, & l cæde; & imbrem inundantem, lapidesque immanis grandinis, ignem, & sulphur depluam super illum, & super agmina illius, ac super populos multos qui erunt cum illo.

l Heb. *sanguine.*

23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, & innotescam in oculis gentium multarum; ut m cognoscatur me esse Jehovam.

m Heb. *cognoscant, imperſonaliter.*

Caput XXXIX.

1 'PRÆTEREA tu, fili hominis, prophetato contra 'Gogum, dicens, sic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Meschech & Tubalis.

2 Ut reducam te 'senario unco trahens te; & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Israëlis.

3 Ubi 'percutiens arcum tuum e manu sinistra tua, sagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.

4 In montibus Israëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erũt tecum; volucribus, avibus a omnibus alitibus, & bestiis agri trado te comedendum.

a Heb. *cujuscunque alæ: sic versu 17.*

5 In superficie agri concides; quia ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

6 Deinde immittam 'ignem in Magogum, & in habitatores insularum b securos; ut experiantur me esse Jehovam:

b Heb. *in securitate.*

7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in medio populi Israëlis, neque sinam prophanari nomen sanctitatis meæ amplius, sed cognoscent gentes me esse Jehovam sanctum in Israële.

8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domini Jehovæ; illo ipso die quem proloquutus sum.

9 'Tunc exibunt habitatores civitatum Israëlis, & incendentes exurent arma, scutaque & clypeos, arcus & sagittas, c jaculâque & spicula: & incendent ea igne 'septem annis.

c Heb. *baculũ manus: periphrasis jaculorum quæ non arcu emittuntur, sed manu.*

10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e sylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores suos diripiéntque direptores suos, dictum Domini Jehovæ.

11 'Et erit die illa ut 'dem Gogo locum sepulchri ibi in Israële 'vallem d viatorum ad Orientem maris, 'ut illa obthuret e ora viatorum; cùm sepeliverint ibi Goguna & totam multitudinem ejus, vocabúntque vallem multitudinis Gogi.

d He. *trãseuntium.*

e Heb. *viatores.*

12 'Nam sepelient eos domus Israëlis; ut 'mundent terram, septem mensibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius terræ, cùm 'fuerit ipsis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ.

14 'Homines autem f assiduos separabunt transituros per regionem, transituros g ut sepeliant eos qui remanserint in superficie terræ, ad mundandum ipsam, h exactis septem mensibus perveſtigaturos.

f Heb. *jugũ.*

g Heb. *sepulturos.*

h Heb. *a fine septem mensium.*

15 Atque hi 'transeuntes transibunt per terram, ut 'despiciat *quisque* ossa hominum, extruátque juxta illorum quodque monimẽtum: donec sepeliverint eorum quodque i vespillones in valle multitudinis Gogi.

i Heb. *sepelientes.*

16 'Quin etiam 'nomini civitati erit multitudo

tudo ipſius, poſtquam mundaverint terram.

17 'Tu autem fili hominis, ſic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus beſtiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego macturus ſum vobis, mactationem magnam in montibus Iſraëlis: ut comedatis carnem & bibatis ſanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & ſanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baſchanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad ſatietatem, & bibetis ſanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam macturus ſum vobis:

20 Et ſatiabimini de menſa mea 'equis & curribus; potentibus, & omnibus k bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

21 'Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & 'manum meam quam impoſuero illis.

22 Et cognoſcant domus Iſraëlis, me Jehovam Deum ipſorum eſſe a die illo & deinceps:

23 Cognoſcant verò gentes propter iniquitatem ipſorum deportatos fuiſſe domum Iſraëlis; eò quòd prævaricati eſſent contra me, & abſcondiſſem faciem meam ab eis, ideo me tradidiſſe eos in manum hoſtium ſuorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & ſecundum defectiones eorum me egiſſe cum eis, cùm 'abſcondiſſem faciem meam ab eis.

25 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, jam reſtituam captivam multitudinem Jahhakobi & miſerebor totius domus Iſraëlis; & zelotypus ero nominis ſanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam ſuam & totam prævaricationem ſuam qua prævaricati ſunt contra me; quando habitabant in terra ſua ſecurè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipſorum; ut ſanctificer in ipſis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoſcant me Jehovam Deum ipſorum eſſe qui deportavi ipſos in gentes, colligam eos in terram ipſorum; neque relinquam ampliùs *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abſcondam ampliùs faciem meam ab eis; 'cùm effudero ſpiritum meum ſuper domum Iſraëlis, dictum Domini Jehovæ.

k Heb. *viris belli.*

ANNOTATIO IN CAP. XXXVIII.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes conſtat: ſed varia eſt illorum accommodatio. Nos omiſſis tam variis interpretationibus ſtatuimus ea per ſpiritum Dei hoc loco eſſe poſita ad anticipationem, quaſi eadem ſit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus ſuperiore capite duo prænuntiaverit, reſtitutionem populi ex captivitate Babylonica, & inſtaurationem per Evangelium Chriſti; ne fortè Judæi præſumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut ſi non veniret, animis deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opinionem illam, docens poſt reverſionem populi ex captivitate, ante adventum Chriſti & juſtam regni Dei inſtaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hoſtes Eccleſiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Daniel 9 capite, 10. & 11. ſimilem anticipationem vide Firmejæ 31. 15. Summa igitur eſt, reverſo in Judæam populo fore ut multa mala ipſi importětur ante adventum Chriſti, & contrà Deus quamplurima edat documenta ſeveriſſimæ juſtitiæ ſuæ in adverſarios Eccleſiæ ad gloriam ſuam & ſalutem ejus. Partes (præter inſcriptionem & mandatum Dei, duobus ver. comprehenſum) omnino ſunt quatuor: prima eſt propoſitio ſumma tum hoſtium & rerum ab eis geſtarum, tum eventorum a Deo, uſque ad verſum 10. ſecunda eſt enarratio propoſitionis, uſque ad ver. 9. capitis 39. tertia, exornatio propoſitionis enarrationiſque præcedentis, uſque ad verſum 25. poſtrema, concluſio.*

2 Diſpone] *ut ſuprà 6. 2.* Gogum] *hanc vocem propriam eſſe conſtat inter omnes: ſed plerique adductis interpretatione hujus & ſequentis capitis, propriam viri eſſe putant, & regis alicujus quo authore futurum erat ut infeſtaretur Dei populus, alii regionis: nos verò comparato loco Apocalypſeos 20. 8. loci quidem & gentis appellationem eſſe ſtatuimus; ſed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus eſt: Gog igitur eſt minor Aſia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Crœſus: a quo fines regni ſui in Syriam propagante inditum nomen eſt cuidam parti Syriæ proximæ Iſraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi ſitum fuiſſe oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod eſt Gog karta, id eſt, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc ita accipimus, Prophetam ex ordine gentes quæ ſuprà Judæam ſunt hoc loco percurrere, ut denotet maximè a regno Aſiæ minoris, Syriæq; Judæam infeſtatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanorèſque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpeſſi ſunt.* Terram Magogi] *id eſt, Scythiæ ſive Sarmatiæ incolas, ſynecdochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirme. 49. 34. & ſuprà 32. 24. Aſiam depopulabantur & vaſtabant omniæ uſque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis cõdita, quæ Syriù dicebatur Magog, teſte Plinio lib 5. capite 23.* Principem] *hoc aſyndeton oſtendit quod modò diximus, Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut ſynecdochicè intelligantur omnes eæ quarum opera uſi ſunt Reges ad graſſandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & ſequentibus.* Meſcheci &] *vide Geneſ. 10. 2.* 3 Ecce me] *hac propoſitione ſumma Deus conſilium ſuum explicat de convocandis & excitandis hoſtibus contra Judæam, uſque ad verſum 8. & 9.* Gog] *id eſt, vos gentes omnes miniſtraturæ regi Syriæ ad evertendum populum meum.* 4 Ut reducam te] *id eſt, non tantùm inhibeam & ſiſtam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piſcator retrahens piſcem, aut bubulcus bubalum.* Eduxero] *videlicet e regionibus ſuis nationes ſingulas in Judæam involaturas, quæ nominantur verſibus ſequentibus.* Indutos perfect.] *ut ſuprà 23. 6.* 5 Perſas] *quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide 1. Macab 3. 31.* Æthiopas] *quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum reſtitutus eſt per Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Pœnis ſive Cyrenæis accipiendum eſſe commonſtrant verba ſequentia.* 6 Gomerum] *vide Geneſ. 10. 2. hujus autem poſteri Seleucis & Antiochis*

paruerunt. Togarmæ] *vide Geneſ.10.3.* 7 Ut ſis iſtis] *id eſt, ut circumvenias multitudine copiarum tuarum montes Iſraelis, qui nominantur ſeq.verſu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumcluſos tenere videaris tibi: ſic enim feciſſe Reges Syriæ omnes hiſtoriæ teſtantur: ſic ver.9.* 8 Multos] *id eſt, annos ampliùs ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus Seleuci Nicanoris murifica cœperunt Dei judicia pro defenſione populi exerceri.* Reducem] *id eſt, cujus incolæ reverſi fuerint & liberati a captivitate, ut promiſſum fuit ſuprà 37.* 9 Quaſi fremebunda] *vide Proverb.1.27.* 10 Sic ait] *ſecunda pars prophetiæ, enarratio antegreſſæ propoſitionis: qua exponit Propheta primùm res hoſtium, id eſt, conſilia ipſorum & facta, uſque ad ver.14 deinde verò ex adverſo comparat conſilia Dei & facta cum illorum conſiliis & factis, inde ad verſum 9. ſequentis capitis.* 11 Pagorum] *id eſt, ex pagis tantummodo conſtantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur verba ſequentia. Nam munitis locis plurimùm Judæam cartuiſſe inde a temporibus Nebucadretzaris ex hiſtoriis eſt evidentiſſimum.* Abſque ullo muro] *id eſt, ſine munitione ulla,* περιφραγικῶς; *ut Deut.3.5.* 12 Reducendo] *id eſt, ſemel atque iterum, ac ſubinde expilando.* In editiore] *id eſt, in Judæa montoſa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant ſecuritatis ergò.* 13 Scheba & Dedan] *id eſt, Arabes viventes latrocinijs, ut notavimus Feſchahh.13.20.* Negotiatoreſque] *Tyrii, Tzidonii, & cæteri navicularium facientes, & lucrum quærentes mari.* Juvenes leones] *id eſt, rapaces mercatores, & ad quæſtum projectiſſimi.* Advenis] *videlicet ſine nobis: quaſi dicant, & nos quoque eodem convolabimus,* 14 Idcirco] *altera pars enarrationis, ut diximus in verſum. 10. qua Propheta primùm per contentionem juſtitiam aſſerit judicij quod poſteà denuntiaturus eſt, uſque ad verſum 17. deinde oſtendit Deum tum cognitione abſolutiſſima, ver.17. tum ſtudio ſanctiſſimo, potentiáque ſumma inſtructum eſſe ad præſtandum judicium ipſius juſtiſſimum (quæ tria in bono judice opus ſunt) ver. 18. & duobus ſeq. ac poſtremò judicium explicat, inde a ver.21.* Gogo] *omnibuſque hoſt.bus ſynecdochicè.* Habitante] *id eſt, nemnem laceſſente, & pacem cum omnibus colente.* Experturus] *videlicet judicium meum, quod poſteà denuntiatur ver.21. & ſequentibus.* 16 Erit] *judicium ſuperventurum tibi, ut modò dictum eſt.* Me ſanctificabo] *efficiendo judicia mea ſanctiſſima; ut Levit.10. 3.* 17 Sic ait] *enarratio cognitionis Dei quæ falli non poteſt, ut neque judicium poteſt ab ullo effugi: non fallit (inquit Deus) cognitionem meam: jam enim ante multa ſecula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quamobrem etiam prædico per ſervos meos; neque tantùm res quas geſturus es, ſed etiam conſilium meum eventáque tibi funeſtiſſima prænuntio: vide Feſchahh.48.de hoc argumentationis genere.* Servos] *videlicet noſtrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecarjam 14.* 18 Atqui erit] *enarratio ſtudii & potentiæ Dei, tribus verſib. armatæ ad exequendum judicium ipſius, de quo ver. 21. & deinceps. Eſt autem mutila oratio ad exprimendum pathos: ut ſuprà 34.8.* 20 Adeò ut] *hyperbolicæ ratnæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturæ ſuæ.* Præcipitia] *id eſt, immanes rupes, ac velut in aëre pendentes. ut Cantic.2.14.* 21 Advocabo enim] *nunc demum judicii contra Judæorum hoſtes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipſa Judæorum, hoc capite; deinde in hoſtium ipſorum ſedibus, capite ſequente. Ac in Iſraëlis quidem agro tria judiciorum genera dicuntur eventura hoſtibus; primùm a Judæis, ut per Machabæos factum eſt; deinde ab ipſis inter ſe, ut factum eſt inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphii & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac poſtremò a Deo ipſo, verſu ſeq. quorum omnium finis ponitur verſu ultimo.* Montibus meis] *id eſt, montoſa regione populi mei, ut ſuprà ver.8.* 22 Diſceptabo] *id eſt, quamplurimis & vehementiſſimis judicijs continenter agitabo & perdam.*

IN CAP. XXXIX.

1 Præterea] *Amplificatio judicij contra reges Aſiæ Syriæq;, & auxiliares copias eventuri, ut diximus ſuprà. 38.21. quòd Deus non tantùm in terra Iſraëlitarum ſit perditurus ipſos, verſibus quinque; verùm etiam quodam veluti igne regiones ipſorum per Romanos inceſſurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio poſtea adhibetur, uſque ad verſum 9.* Gogum] *vide ſuprà 38.2. & 14.* 2 Senario unco] *hunc locum eodem planè ſenſu accipimus quo ſuperiorem 38.4. verbum verò* Hhibræum *(quod perinde ſonat quaſi ſextare dicas, ut Latini decimare, viceſimare, & centeſimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum genere ſive ferrearum manuum quibus ſitulæ e puteis hauriri ſolent, aut naves comprehendi: propter ſenos uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Lavius lib.8. de bello Punico.* 3 Percutiens] *id eſt, exarmabo te, ut factum fuiſſe ſæpenumerò teſtantur hiſtoriæ Hoc autem & ſeq verſu prolepſis eſt ſive propoſitio ſumma trium judiciorum Regibus Syriæ in Judæa evecturorum: primum eſt, quod arma amiſſuri ſint, hoc verſu; ſecundum, quòd ipſi morituri; tertium, quòd inſepulti eſca ferarum futuri ſint. quæ tria deinceps exornantur ver.9. & ſequentibus.* 6 Ignem] *id eſt, perniciem & vaſtitatem maximam, tanquam pervadente igne: prout factum eſt poſtquam Romanis Judæos ex fœdere adjuturis acceſſus in Aſiam minorem patuit per Regem Attalum, qui infenſus Demetrio populum Romanum inſtituit hæredem regni ſui.* 9 Tunc exibunt] *exornatio primi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3.* Septem annis] *id eſt, quàm diutiſſimè atque ſæpiſſimè; numerus finitus pro infinito. ut Geneſ.4.15. ſic infrà verſ.12. & 14.* 11 Et erit] *exornatio ſecundi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. quod membrum habetur in principio verſus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes caſuri ſint, a circunſtantiis ſepulturæ, uſque ad verſum 17.* Dem Gogo] *id eſt, non poſſeſſionem terræ, quam ambiebant ipſis traditurus ſim; ſed contrà morte affecturus ipſos, adeò ut in ea ipſa terra pars ſepeliantur; uſque ad verſum 17. pars inſepulta a beſtiis laceretur, inde ad ver. 21.* Vallem viatorum] *id eſt, Gilhhadidis vallem, qua mercatores Gilhhadis emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cis Jardenem, ubi ſita erant Dothajina, Geneſ.37.17. altera, trans Jardenem ad Orientem maris Genezareth, ſive lacus Tyberiados: quamobrem verba ſequentia* διαχριτικῶς *a Propheta adjecta ſunt.* Ut illa obſtruet] *id eſt, ut documento illius vallis diſcant extranei ſinere Judæos, & ne hiſcere quidem adverſus illos ampliùs audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ alijs locis cæſæ, ut ex hiſtoriis conſtat, ſed hac loquendi forma primùm*

ſynecdo-

Synecdochicè alia pugnarum & victoriarum insignium loca comprehenduntur, quia plurimùm in eo tractu contra Reges Syriæ bellatum est; deindè verò hunc tractum nominatim adducit Deus, ut celebritatem judaicorum suorum denotet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentissimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illis proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac proindè minùs ab extraneis colerentur. 12 Nam sepelient] *exegesis præcedentis versus, qua Prophetæ docet primùm tantam fore exterorum stragem, ut Israëlitæ omnes diu in sepeliendis illorum cadaveribus occupentur; duobus versibus: deinde post diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum instituant, ac ordinarios, ver.14.& 15. postremo extiturum perpetuum istius coacervatæ sepulturæ documentum, ver.16.* Mundent ter.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) superesse insepulta in terra.* 13 Fuerit ipsis] *id est, celebres effecti fuerint victorias.* 14 Homines autem] *secundum exegeseos membrum, ut diximus ver.12. de ordinariis curatoribus sepulturæ, ne impurata sit terra a conspectis cadaveribus.* Exactis septem] *id est, post diuturnam illam occupationem laborémque Israëlitarum omnium, de quo suprà ver.12. Istius autem curationis, quam κατ' εξοχην Græci vocant, ratio exponitur diligentissima sequente versu.* 15 Transeuntes] *publici curatores, ut modo diximus.* Dispiciat] *id est perquirat, & pervestigata ut condantur suis sepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeseos locus, ut diximus in versum 12. quo Propheta ostendit non istius modò multitudinis quæ hic illic victa & cæsa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam: sed in ipso quoque Jeruschalaimorum urbe fore ejusdem gloriæ documenta, atque adeò celebraturos esse Judæos stragem illam & liberationem suam Jeruschalaimis. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum est, expulsis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipsa turri Jeruschalaimorum: unde factum est, ut ab eo tempore in acta publica tabulisque notaretur tempus a summo sacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis: vide 1.Machab.13.& 14.* Nomini civit.] *id est, ex istâ multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipsos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat historicus.* 17 Tu autem] *ornatio tertii membri prolepseos, ut diximus in versum 3. cui simulem vide Jirmejæ 12.9.* 20 Equis & currib.] *id est, viris militaribus, qui vehuntur equis aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *postremus exornationis locus de fine judiciorum præcedentium, nimirum gloria Dei tum in perdendis adversariis, hoc versu; tum in regendis suis apud omnes populos explicata, tribus sequentibus.* Manum] *id est, plagam qua illos affecero: ut Ijobi 23.2.* 24 Abscondiss.] *humanitus dictum: ut Psal.10.1.& 13.2.& alibi passim.* 25 Idcirco] *conclusio, ut diximus suprà 38. 1. a magnificis Dei promissionibus: in quibus tria prolepticè statuuntur, hoc ver. beneficium restitutionis, quod exponitur duobus versibus proximè sequentibus; causa beneficii, unica Dei misericordia ex fœdere; & finis, videlicet gloria Dei, cujus ratio ostenditur duobus versibus ultimis.* 29 Cùm effudero] *id est, cùm evangelicas meas promissiones ipsis exhibuero, de quibus vide Actor.2.17.*

Caput XL.

Deus servo suo visionem exhibet de instauratione Ecclesiæ, regni, & populi per Christum: itaque primùm tribus his capitibus sedem Ecclesiæ suæ Jeruschalaimis statuens, magnificentissimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis templum antecedentibus, templo elegantissimo, septo ad templum adjecto, & atrio a posteriore ipsius parte ipsum terminante: & harum singularum partium membra, structuras, lumina, ornamenta q; describit accuratissimè.

1 'VICESIMO quinto anno a deportatione nostra, in 'principio anni, decimo die mensis, quarto decimo anno postquam 'percussa fuerat civitas; ipso eodē die fuit super me 'manus Jehovæ, ut deduceret me 'illuc.

2 'Visionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jisraëlis; & collocavit me in 'monte alto valde, secundum quem erat quasi 'structura civitatis a meridie.

3 Cumque duxisset me illuc, ecce 'virum cujus aspectus erat 'similis aspectui [a] chalybeo, cum 'funiculo lineo in manu sua, & 'calamo mensuræ; qui stabat in porta.

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aspice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ ſum ostensurus tibi; nam ut ostenderem tibi adductus fuisti huc: indica omnia quæ vides domui Jisraëlis.

5 'Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaq; , & in manu illius viri calamus mensuræ, sex cubitorum, 'ex cubito & 'palmo: quo mensus est latitudinem 'illius structuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 'Veni; q; ad portam [c] quæ spectabat Orientem versus, ascendens 'per gradus ejus; & 'mensus est 'limen portæ 'calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

7 'Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; 'inter procœtonas verò quinque cubitos: 'limen quoque portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus, 'calami unius.

8 'Ita cùm mensus esset 'vestibulum ipsius portæ intrinsecus, calami unius,

9 Mensus est 'vestibulum portæ 'octo cubitorum, 'cum [d] liminibus ejus 'binûm cubitorum; nempe vestibulum portæ intrinsecus.

10 'Procœtones autem portæ [e] versus Orientem tres erant 'hinc, & tres inde, mensura eadem ternis ipsis; etiam mensura eadem 'liminibus hinc & inde.

11 Et mensus est latitudinem 'ostii istius portæ decem cubitorum, 'longitudinem q; ipsius portæ tredecim cubitorum.

12 'Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: '(& quisque procœton sensûm cubitorum hinc, & sensûm cubitorum inde.

13 'Itaque mensus est [f] præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum 'alius latitudinem viginti quinque cubitorum; 'ostium e regione ostii.

[a] Heb. *chalybis.*

infrà 44.5.
[b] Heb. *appone cor: ut Ijobi.1.8.*

[c] Heb. *cujus facies via ad Orientem: sic deinceps.*

[d] Heb. *superliminaria: sic deinceps.*
[e] Heb. *via Orientis.*

[f] Heb. *cum porta.*

14 Ita fecit g subgrundarum supercilia ' sexaginta cubitorum, ' sic versus limen ipsum atrii h circumcinc a portam.

15 ' A fronte autem hujus ingressus usque ad frontem ' vestibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.

16 ' Denique fenestræ ' clausæ erant procœtonibus, & ' superliminaribus eorum ' intrinsecus circumcirca portam, ' ac ipsis etiam pteromatis vestibuli: ' *in* fenestris autem circumquaque intrinsecus, & in *unoquoque* ' limine palmæ.

17 ' POSTEA introduxit me in atrium exterius, ubi ecce *erant* ' cellæ & pavimentum factum isti atrio circumquaque; ' triginta cellæ in ipso pavimento.

18 ' Atque hoc pavimentum ad latus portarum ' e regione longitudinis portarum, pavimentum i depressius erat.

19 ' Mensus etiam est latitudinem inde a fronte ' portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinsecus, centum cubitos; ' Orientem & Aquilonem versus:

20 Cùm ' portæ spectantis versus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.

21 (Cujus ' procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & vestibula ejus erant unumquodque secundum mensuram portæ prioris) ' quinquaginta cubitorum longitudine sua, latitudine verò ' vigintiquinque cubitorum.

22 Etiam fenestræ ejus, & vestibula ejus, & palmæ ejus erant secundum mensuram ' portæ quę spectabat versus Orientem: quò gradibus ' septem ascendebatur, cum vestibulis ejus ante ipsum.

23 Ubi autē porta erat ' atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem versus; mensus est a porta ad portam centum cubitos.

24 Postea deduxit me l versus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem versus: cujus mensus est limina & vestibula secundum mensuras illas.

25 (Cui erant fenestræ, & vestibula sua circumquaque, similes ' fenestris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò vigintiquinque cubitorum:

26 Septem quoque ' gradus ascensuum ejus, ubi ' vestibula ejus ante ipsos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.

27 ' Ad portam autem atrii interioris meridiem versus; mensus est a porta *illa* ad portam hanc versus meridiem centum cubitos.

28 ' TUM perduxit me in atrium alterum interius portâ meridianâ, ubi mensus est portam meridianam secundum mensuras ' illas.

29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, vestibulaque ejus secundum mensuras illas cum fenestris ejus & vestibulis ejus ' circumquaque) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.

30 Nam vestibula erant circumquaque ' longitudine vigintiquinque cubitorum, & latitudine ' quinque *decadum* cubitorum.

31 Cum vestibulis suis ' secundum atrium exterius, & palmis ad limina ipsius; gradibusque octo *in* ascensus suos.

32 Deinde abduxit me in ipso atrio interiore versus Orientem, ubi mensus est portam secundum mensuras illas.

33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, vestibulaque ejus secundum mensuras illas, fenestras etiam ejus, & vestibula ejus circumquaque) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum:

34 Cum vestibulis ejus versus atrium exterius, & palmis ad limina ejus m utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.

35 ' Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, mensus est secundum mensuras illas:

36 Procœtonas ejus, limina ejus, & vestibula ejus, fenestrasque ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;

37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque: & octo gradibus *in* ascensus suos.

38 Ac ' cellæ quidem cum ostiis ipsarum *erant* ad limina singula portarum, ubi ' abluebant holocausta:

39 Sed in vestibulo ' hujus portæ n binæ mēsæ erant utrinque: ad jugulandum in eis holocaustum, & ' peccatum, & reatum:

40 Et ad latus foris ascendenti ad ostium portæ Aquilonalis duæ mensæ: similiter ad latus alterū quod erat vestibulo ejusdem portæ, duæ mensę:

41 ' Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensę inde lateribus istius portæ: in his octo mensis jugulabant.

42 Quatuor autem mensæ pro holocausto erant e cæsis lapidibus longitudine o sesquicubiti, & latitudine sesquicubiti, altitudine autē cubiti unius: in quibus etiam deponebant instrumenta quibus jugulabant holocaustum & sacrificium.

43 Et ' lapides focarii ' palmi unius dispositi erant ' intus circumquaque, & ' in mensis caro P rerum oblatarum.

44 ' POSTEA ' q ab ' exteriore loco portæ ' intimæ *vidi* cellas ' cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portæ Aquilonalis spectantes meridiem versus: r alteras in latere portæ Orientalis versus Aquilonem spectātes.

45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ spectant versus meridiem, sacerdotum sunt ' observantium observationem domus:

46 Cellæ autem istæ quæ spectant versus Aquilonem, sacerdotum observantium ' observationem altaris: hi sunt ' filiorum Tzadoki, qui appropinquant e posteris Levi ad Jehovā, ut ministrent ei.

47 Atque hoc atrium mensus est longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum: quadratum, ' cum altari ante domum.

g He. *superliminaria, id est, ὑπογεισα sive γεισποδας, ut Græci vocāt: metaphora a forma jugimenti quod est in superliminaribus.*

h Heb. *porta circumcirca: anastrophe, ut seq. versu.*

i Heb. *infe-rius.*

l Heb. *via meridei: sic deinceps.*

m Heb. *hinc & inde: sic ver. 37.*

n Heb. *duæ mensæ hinc, & duę mensæ inde.*

o Heb. *cubiti unius & dimidii: sic in sequentibus.*

P Heb. *oblationis.*

q Heb. *foris.*

r Heb. *unam ordinem.*

CAPUT XLI.

1 ' DEINDE adducens me ad ' vestibulum domus, mensus est ' limen vestibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem ' portæ trium cubito-

cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

2 'Longitudo vestibuli viginti cubitorum erat, & latitudo 'undecim cubitorum, idque cum 'gradibus quibus ascendebatur ad ipsum: & 'columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.

3 'Postea adducens me ad ipsum templum; mensus est limina sex cubitorum latitudine hinc, & sex cubitorum inde latitudine, 'pro latitudine tentorii:

4 Latitudinem autem 'ostii decem cubitorum, & 'latera ostii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: mensus etiam est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

5 Et ingressus 'intrinsecus mensus est limen ostii 'duorum cubitorum; & 'ostium sex cubitorum, latitudinem autem ostii septem cubitorum.

6 Tum mensus longitudinem 'ejus viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, in parte interiore templi; dixit ad me, hoc est 'sanctum sanctorum.

7 Item mensus est parietem istius 'domus sex cubitorum, & latitudinem [a] 'substructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.

8 Substructiones autem istæ, substructio [b] una ad alteram, 'ternæ *erant*, 'idque triginta vicibus, pervenieb ántque 'ad parietem qui erat domui, [c] trabes substructionum circumquaq; [d] 'ut hærerẽt; sed 'non hærebant parieti domus.

9 'Nam dilatabatur *paries* 'muri [e] in ambitum supernè 'pro substructionibus, quæ [f] ambitum ipsius domus efficiebant supernè circumcirca domum, idcirco 'latitudo domus erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* [g] excrescebat in summa *sui parte* 'pro mediana.

10 Similiter vidi ad domum *substructionem* [h] supremam circumquaque; 'fundamenta substructionum [i] justi calami, sex cubitorum 'ad alam usque.

11 Latitudo 'parietis qui *erat* substructioni extrinsecus quinque cubitorum *erat*: itemque [k] 'area pura locus substructionum quæ *erant* domui.

12 [l] 'Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* 'viginti cubitorum, circa domum circumquaque.

13 Ostia autem 'substructionum ad aream puram, 'ostia una *spectabant* [m] Aquilonem versus, & ostia altera versus meridiem: erátque latitudo loci areæ illius puræ, quinque cubitorum circumquaque.

14 'Structura verò quæ erat ante 'septum latere versus [a] Occidentem latitudine 'septuaginta cubitorum *erat*: cujus structuræ paries quinque cubitorũ *erat* 'latitudine circumquaque; lõgitudine autẽ sua, 'nonaginta cubitorũ.

15 Deinde mensus est domum illam longitudine centum cubitorum; 'id est, septum, structuramque; & parietes ejus longitudine centum cubitorum:

16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum septo Orientem versus, centum cubitorum.

17 Denique mensus est longitudinem 'structuræ in conspectu illius septi, quæ erat post illud, & 'peristylia ejus hinc & inde, centum cubitorum; comprehenso 'templo ipso interiore, & 'vestibulis atrii.

18 Limina, & fenestræ 'clausæ, & peristylia circumquaque erãt 'cribus istis, e regione liminis cujusque tectorium ligneum circumquaque *a* solo inquam usque ad fenestras, etiam ipsæ fenestrę tectæ erant,

19 Ad superiorem usque partem ostii, & usque ad domum intimam extimámque; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientissimè.

20 Erátque fabrefactum Cerubinis & palmis, palma [P] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,

21 Nempe 'facies humana versus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis versus palmam *alteram* inde: fabrefactum in tota domo circumquaque:

22 A terra usque ad superiorem partem ostii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam *in* pariete templi.

23 Templo erat postis quadratus, & parti interiori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspectus illius.

24 'Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum, cum angulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longitudo & 'parietes lignei erant: 'dixítque ille ad me, illa est mensa quæ est coram Jehova.

25 'Binæ autem fores erant templo, & loco sancto;

26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles valvæ; duæ foribus unis, & duę valvæ alteris.

27 Fabrefactíque erant in illis in foribus templi, Cerubini & palmæ, quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam 'denso ligno in fronte vestibuli extrinsecus.

28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc & inde in lateribus vestibuli; & substructionibus domus, densísque trabibus.

CAPUT XLII.

1 'DEINDE educens me ad 'atrium exterius eâ viâ [a] 'quę spectat Aquilonẽ; adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione septi, & quæ erant e regione 'structuræ ad Aquilonem,

2 'In conspectum longitudinis cubitorum centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.

3 E regione 'viginti illorum qui erant 'atrio interiori, & e regione 'pavimenti quod erat atrio exteriori; *erat* 'peristylium e regione peristylii 'tribus *ordinibus*.

4 Ita ante cellas 'ambulacrum erat denũm cubitorum latitudine introrsum, 'viâ cubiti unius; ostiáque 'eorum ad Aquilonem.

5 Cellæ autem summæ contractiores erant: quia 'superare debuerant peristylia ipsa, ex imis, & medianis 'ædificiũm erat.

6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant eis 'columnæ similes columnis 'atriorũ istorũ: idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a solo ipso.

7 'Maceriæ autem quæ extrinsecus erat ex adverso cellarũ versus atriũ exterius in fronte

[a] Heb. *mare*.

[a] Heb. *costæ*: *metaphora*: *sic deinceps*.
[b] Heb. *ad substructionem*.
[c] Heb. *costæ*. *sive substructiones*, *pro trabibus earum*, *synecdochice*.
[d] Heb, *ut essent comprehensæ*.
[e] Heb. *ut ambiebatur supernè supernè*, *id est*, *in contignationem quamque*: *sic inf. cod. ver.*
[f] Heb. *ambitus domus erant supernè supernè*.
[g] Heb *ascendebat*.
[h] Heb. *altitudinis*.
[i] Heb. *pleni*. *tudinis calami*.
[k] Heb. *quod concessum erat*: *id est*, *spatium puru & vacuũ ante substructiones*: *sic deinceps*.
[l] Heb, *& inter cellas*: *ex ellipsi*, *ut* 1. *Chron.* 2. 7. *& 47. & 3 18. & 20. & 4. 7. & alibi passim*.
[m] Heb. *via Aquilonis*.

[a] Heb *via Aquilonis*: *sic deinceps*.

[o] Heb. *mensuris*.
[P] Heb. *inter Cerubũ & Cerubum*.

cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.

8 Nam longitudo cellarum quæ erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita ut ecce ante templum *cellæ* centum cubitorum essent.

9 'A loco autem cellarum 'istarum; 'is qui deducebat me venturus ad illas 'ab *Oriente* atrii exterioris,

10 'Per latitudinem maceriæ atrii versus Orientem; in frontem septi, & in frontem structuræ cellarúmque:

11 ('Ante ista autem erat 'via secundum aspectum illarum cellarum quæ spectabant Aquilonem, secundum longitudinem illarum similitérque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum secundum rationes illarum, tum secundum ostia illarum erant:

12 Et simile ostiis illarum cellarum quæ spectabant meridiem 'ostium in capite viæ; viæ *inquam* quę erat ante 'maceriam rectam Orientem versus,[b] quà venitur ad illas)

b Heb. *invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæq; meridiei quæ sunt 'in fronte septi sunt cellæ sanctitatis, ubi comedunt sacerdotes qui sunt propinqui Jehovæ res sanctas sanctarum: ibi deposituri sunt res sanctas sanctarum, & munus, & peccatum, & reatum, quia locus ille sanctus est.

14 'Cùm ingressi fuerint sacerdotes, non exibunt ex hoc sancto in atrium exterius, quin ibi reposuerint vestes suas in quibus ministraverint, quia sanctæ sunt; induentur vestibus aliis, cùm appropinquabunt ad ea quæ sunt populi. *Infrà* 44.19

15 'Cùm itaque absolvisset mensuras domus interioris, deduxit me 'viâ illius portæ quæ spectat Orientem versus; & mensus est illam circumquaque.

16 Mensus est plagam Orientalem calamo mensuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

17 Mensus est plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam mensus est, quingentorum calamis, calamo mensurę.

19 Divertens ad plagam [c] occidentalem; mensus est quingentorũ calamis, calamo mensurę. c Heb. *mariꝰ.*

20 In quatuor plagas mensus est illam *structuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*; ad distinguendum inter sanctum & prophanum.

ANNOTATIO IN CAPUT. XL.

1 Vicesimo quinto] *A deportatione Jeconiæ, unde Iechezkelem ferè numerare persæpè diximus. Ab hoc autem loco ad finem usque libri Propheta postquam calamitates Judæis eventuras, tum deportationis, tum reversionis tempore prænuntiavit; nunc demum instaurationem spiritualem Evangelio Christi ad Ecclesiam ipsius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat, & loci; denique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre potest. In hac autem instauratione, perfectissima Christianæ Ecclesiæ constitutio præfiguratur duabus rebus maximis; primùm instauratione templi, tribus capitibus; & totius ministerii cultúsque sacri, cap. 43. & 44. deinde restitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem usque. Quamobrem etsi hæc omnia inter sè conjuncta sunt; tamen quia in certas classes distincta queunt facilius comprehendi, placuit seorsim capita alia ab aliis disponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi structuram pertinent, secundo quæ ad cultum sacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id est, primo mense, sive principe anni: ut accipiendum esse arguunt sequentia.* Percussi] *& captus Tzidkija, 2 Reg. 25.7. qui fuit annus trigesimus secundus Nebucad-rezaris magni.* Manus Jehovæ] *ut sup. 1.3. hoc autem versu & tribus sequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ, & authoritatem fidémque hoc pacto conciliat doctrinæ suæ.* Illuc] *id est, ad civitatem percussam Jeruschalaimorum: sic vers. 3.* 2 Visionibus Dei] *ut supra 8.3.* Monte alto] *ut Jeschahh. 2.2. nominatur Tzijon, typus Ecclesiæ.* Structura civitatis] *quæ describitur postea sub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruschalaima, quæ comparata cum Tzijonis situ magis ad meridiem spectabant.* 3 Virum] *Christum, informatorem & ædificatorem Ecclesiæ, hæredémque omnium a Patre constitutum.* Similis aspect.] *id est, lucid. simus, & splendidissimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis terti designantur, ut supra 1.7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora spatia mensoribus percommodo.* Calamo mens.] *id est, pertica mensoris: quæ in illis regionibus ferè ex canna sive calamo adhiberi solet; quia levitate sua, æquabilitate, & rebus aliis sunt ad metiendum aptissimæ: sic Apocalyp. 11.1. & 21.15. Hujus autem calami magnitudo exponitur vers. 5.* 5 Ecce autem] *tota hæc narratio quinque omnino membra structuræ minutatim explicat: primum est ambitus universus, qui delineatur hoc versu, & infra 42.15. & sequentibus; secundum est atrium extimum, quod atrium primum a situ, sive atrium δεύτερον ab usu ipsius appellatur: tertium, atrium interius sive mediani, quod σκευοθήκην a nobis sive armamentarii appellatur, ubi erant instrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ anteire oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege: quartum, atrium intimum sive pronaum, ubi erat altare holocausti: quintum denique templum cum suo vestibulo, substructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primùm hic agitur, usque ad versum 17. de atrio extimo, inde ad versum 28. de mediano, inde ad versum 44. de intimo atrio, usque ad vers. 2. cap. sequentis, de templo verò capite 41. a ver. 3. usque ad versum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantùm hoc capite sive pars anterior describitur, qua ibatur ad atria) partes ponuntur istæ; murus, hoc vers: porta, versis seq. procœtones ad latera portæ, vers. 7. vestibulum, vers. 8. & 9. & spatia, sequentibus.* Ex cubito] *id est, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores esse cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus est locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in descriptione Babyloniæ.* Palmo] *id est, tanto spatio quantum definiunt digiti quatuor, sive tres pollices.* Illius structuræ] *id est,*

muri ambientis, ſive clauſtri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hîc verò craſſitudo & altitudo unius calami, id eſt, cubitorum ſex regiorum : quod non de hac modo parte, ſed de omnibus in ambitum intelligendum eſt. 6 Venitque] deſcriptio portæ ad Orientem ſpectantis : quæ comprehenſis poſtibus dicitur fuiſſe cubitorum duodecim ; ut contrà poſtibus ſeorſim conſideratis oſtium ſive lumen & apertura portæ dicitur eſſe cubitorum decem, ver. 11. erant enim cubitales poſtes. Per gradus] nam templum in cacumine montis ſitum erat ; hic verò ambitus, & ſequentes domus partes in declivi erant : vide infrà ver. 19. & 26. & 34. Menſus eſt limen] id eſt, porta erat duplex ſive biſoris ; ac proinde duo habebat limina a poſte ſuo utrinque ad medianum ipſius antepagmentum concurrentia, ita ut porta totâ cum ſuis poſtibus duodecim cubitorum regiorum eſſet, aut (ſi poſtes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus. Limen portæ] videlicet inferum in utroque portæ oſtio : nam ſuperum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver. 11. Calamo] prout definita eſt menſura illius ſuprà ver. 5. 7 Et procœtonem] hi procœtones, qui intus iſtius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad uſum & commoditatem loci pertinebant : ut apud Græcos oſtiariis cellæ (quæ pyloria vocabant) itemq; adventantibus παστάδες attribuebantur, quæ poëtis veteribus dicta fuiſſe thalamos docet Euſtathius. Hoc autem ſpatium inter duas januas ſitum, id eſt, inter portam muri portamq; veſtibuli, & ad latera ſeptum procœtonibus, illud eſt quod Græcè θυρωρεῖον appellatur. Atque hoc quidem ſi in omnes partes ſpectaveris, ferè quadratum fuit ; ſex cubitorum in longitudinem ſecundum longitudinem procœtonum, ver. 8. decem vero in latitudinem ſecundum amplitudinem luminis quod erat in porta. Inter procœtonas] videlicet qui ulteriùs ſecundum murum erant, ut exponitur ver. 10. & in utramq; partem quaſi obſervabant portam ingreſſus. Cùm autem terni eſſent procœtones iſti, certum eſt duo tantùm ſpatia interveniſſe quibus cingebatur medianus procœton, & ea ſpatia fuiſſe tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hîc inter procœtonas quinque cubiti dicuntur intercurriſſe brevitatis ergò : ſic infrà ver. 9. & 41. 14. Limen quoque] id eſt, limen interius portæ ingreſſus, quo omnino fuit opus propter denſitatem muri : quod ita accipiendum eſſe monſtrat Propheta verbis ſequentibus, cùm ſe notet agere de eo limine quod ſpectat veſtibulum verſus, & quod eſt intrinſecus, ut ab extero limine diſtinguatur. Calami unius] nempe unumquodque limen : nam duo erant limina æquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente verſu. 8 Ita cum] nimirum pro amplitudine procœtonum circumſtantium : erant enim cubitorum ſex, ver. 7. Veſtibulum] id eſt, θυρωρεῖον, ut antè diximus, quod Hebræis quoque veſtibulum portæ appellatur. 9 Veſtibulum] videlicet interius, ut exponit finis verſus. Octo cubitor.] in longitudinem ejus. Cum liminibus] non comprehenſis liminum ſpatiis in octo cubitorum numero : quorum liminum alterum ad portam & θυρωρεῖον ſpectabat, alterum verò introrſum ſpectabat ingreſſum atrii : intercedente ſpatio hypæthro ſive ſubdiali, de cujus amplitudine dicetur ver. 15. Binûm cubitor.] id eſt, quorum quodque ſeorſim erat duûm cubitorum : conjunctim autem hîc numerus brevitatis cauſſa proponitur, ut ſuprà ver. 7. 10 Procœtones autem] quorum menſura & ſitus dictus eſt ver. 7. Hinc] id eſt, a dextera & a ſiniſtra ipſius portæ ſecundum murum, ut diximus ver. 7. Liminibus] nimirum externis & internis portæ & veſtibuli, quorum capacitas idcirco deſcribitur ſeq. verſu. 11 Oſtii] id eſt, luminis (ut Vitruvius vocat) ſive aperturæ quam circunſcribunt limina ; vide ſuprà in ver. 6. Longitudinem] id eſt, altitudinem : nihil enim eſt aliud altitudo, quàm ſtans & erecta longitudo portæ. Ita oſtendit Propheta portam hanc in ſummo contractam fuiſſe rotundatamq; tertia antepagmenti parte, quam ſymmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib. 4. de architectura, cap. 6. 12 Terminus] id eſt, procœtones ab omni parte loricati erant & armati ſuggrunda in cubitum quaquaverſum projecta : quæ ſuggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur ſequente verſu. Et quiſq; proc.] ut ſuprà ver. 7. 13 Itaque menſus] id eſt, deſcripſit ſpatium ab extremi procœtonis ſuggrunda uſque ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos viginti quinque. Nam ſuggrunda erat unius cubiti, ver. 12. tres procœtones cubitorum ſenûm capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, ſuprà ver. 7. ac poſtremò limen ſive antepagmentum portæ cubitale : quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos viginti quinque uſque ad lumen portæ. Alius] nimirum portæ utrinque procœtonibus tanquam alis circundatæ. Oſtium e regione] id eſt, ad amuſſim ſive parallelogrammis lineis : nempe ita inter ſe reſpondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertis foribus extremum alterum procœtonem intrinſecus potuiſſes pervidere, & conſimiliter extrinſecus ab extremitate una ad alteram. 14 Sexaginta] nimirum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò definivimus. Sic verſus limen] id eſt, eodem modo ſuggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli veſtibulum, quà ibatur ad limen atrii templum verſus. 15 A fronte] id eſt, ab ipſo ingreſſu hujus ambitus uſque ad ingreſſum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti : e quibus viginti quinque erant tecti, nimirum uſque ad finem veſtibuli ; viginti quinque verò ſubdiales, a veſtibulo ad murum uſque atrii ; a procœtonibus vero ſubdiales erant triginta octo ; ultra procœtones denique omnia in aperto erant. Veſtibuli] latè accepta ſignificatione : nam eſt quidem propriè veſtibulum quod trans portam ſitum eſt ; ſed Propheta hoc loco portam ipſam, θυρωρεῖον, veſtibulumq; propriè dictum accipit ſynecdochicè : quamobrem ſequentes duæ voces adduntur exegeticè. 16 Denique] expoſitis membris ſtructuræ quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis agitur, hoc verſu. Clauſæ] ut 1. Reg. 6. 4. Superliminaribus] id eſt, ſuprà ipſas portas etiam feneſtræ erant, ut ſingulæ partes eſſent luminoſæ. Intrinſecus] nam extrinſecus non comparebant feneſtræ, eratq; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ. Ac ipſis] i. ſingulis muris veſtibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota ſtructura ad portam uſq; ampliùs illuſtraretur iſtis veſtibuli interioris luminibus. Hos autem muros in pronais & veſtibulis Vitruvius appellat pteromata. In feneſt.] i. quacunq; portæ aut feneſtræ erant, ornata erant jugamenta & antepagmenta earû palmis, id eſt, encarpis, helicibus, & volutis ; ſynecd. Limine] i. in unoquoq; antepagmento portæ, ſive in poſte palmæ erat, quæ tum ornabantur poſtes ipſi, tum etiam hyperthyrum ſive ſuperliminare, quaſi ex coëuntibus palmis : vide infrà ver. 26. 17 Poſtea] tranſitio ad ſecundû membrum loci ſanctî, quod atrium extimum antè appellari diximus in ver. 5. i. atriû populi, quod in tẽplo Schelomonis, & ſecundo illo quod a captivitate extructû eſt dicebatur maximû propter amplitudinẽ : in hac verò ſtructura non amplius ſpatiû capit quã cætera.

Cellæ]*in quas ſe recipiebant quicunq; purificabantur ex lege, ut ſe & res ſuas componerent curarentq; commodè, cùm vota euchariſtica aut ſimilia erant facienda.* Triginta cellæ]*ſitæ in area pavimentata atrii quindenæ in utramque partem.* 18 Atque hoc pavim.]*id eſt, pavimentum convexum erat in ſpeciem, & in latera atrii declive; ut quæcunque fundebantur, commodiùs everri & ablui poſſent; atriúmque purum conſervari.* E regione]*id eſt, ſecundum longitudinem atrii, quà ibatur a porta extima ad portam atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera.* 19 Menſus etiam]*id eſt, hoc atrium populare in univerſum erat centum cubitorum longitudine.* Portæ infimæ]*id eſt, Orientalis quæ παραλληλογράμμως ſita erat inter portam clauſtri ſive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivis erat aſcenſus in domum Dei.* Orientem &]*id eſt, in longitudinem & latitudinem: ut ver. 23. ſynecdoche, ac potius ellipſis, ut ver. ſeq.* 20 Portæ]*id eſt, ſpatii a porta Aquilonali ad meridianam: eclipſis relati: ut Levit. 21. 4.* 21 Procœtones]*attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver. 17.) erant attributæ populo.* Quinquaginta]*excepto decem cubitorum ſpatio quod capiebat porta: ut ſuprà ver. 11.* Vigintiquinque]*nimirum a fronte portæ cujuſque ad finem ſuæ veſtibuli: nam in porta clauſtri Propheta ſtatuit ſex cubitos portæ, ſex θυρωρείας, octo veſtibuli, binos liminum illius, & unum ſuggrundæ ſive loricationis: quam menſuram æquè hîc fuiſſe ſervatam docet.* 22 Portæ]*id eſt, portæ clauſtri quam delineavit ſuprà ver. 6. & ſequentibus: vide ver. 16.* Septem]*erat enim ambitus depreſſior atrio: ſic in ſequentibus.* 23 Atrio interiori]*id eſt, mediano, quod velat armarium & repoſitorium erat, ut diximus ſuprà in ver. 5.* 25 Feneſtris illis]*de quibus ſuprà ver. 16. & 22.* 26 Gradus]*iter apertentes in atrium medianum, de quibus ver. 22.* Veſtibula]*id eſt, θυρεῖον ac veſtibulũ: ſynecdochicè.* 27 Ad portam]*id eſt, cùm me eduxiſſet ex atrio populari per meridianam portam, ſecundum murum proceſſit per clauſtrum ſive ambitus uſque ad portam meridianam ſecundi atrii, quod ſcriptura interius vocat, lineáq; rectâ menſus eſt a porta una ad alteram ſpatium cubitorum centum; in quorum medio intrinſecus erat murus atria duo inter ſe dividens. Eſt itaque hic verſus μεταβατικὸς ab explicatione primi atrii ad deſcriptionem ſecundi interioris ſive mediani.* 28 Tum]*deſcriptio hæc interioris ſive mediani atrii continet primùm delineationem illius, uſque ad ver. 38. deinde narrationem inſtrumentorum quæ continebantur eo, uſque ad ver. 44.* Illas]*quæ definitæ ſunt ſuprà in porta ambitus, & atrii populari.* 29 Circumquaque]*excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem verſus.* 30 Longitudine]*quod ſuprà latitudinem nominavit eam quæ hîc eadem longitudo dicitur, & contrà; non temerè factum eſt: ſed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hîc enim ingreditur per meridianam portam; itaque recta ab eadem porta tendens ad finem uſque veſtibuli ſpatium illud numerat in longitudine; ſtructuram verò quæ ad latera portæ utrinque erat, ponit in latitudine: vide ſup. ver. 21. & 25.* Quinque decadum]*ellipſis denarii numeri, qualem obſervavimus 2. Schem. 8. 4. & 10. 17. quam quidem ellipſin hîc ſtatuendam eſſe omnino evincunt iidem ver. 21. & 25. quos modò diximus.* 31 Secundum atrium]*id eſt, eadem planè ſymmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata eſt.* 35 Similiter]*ut de porta meridiana ver. 28. & de Orientali, ver. 32. dictum eſt.* 38 Cellæ]*id eſt, ad ſingulos ingreſſus areæ ſitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obverſus erat limini veſtibulorum ad eum uſum qui exponitur in fine verſus; atque hic finis eſt μεταβατικὸς ad ſecundam hujus loci partem, de quo ſup. in ver. 28.* Abluebant]*vide 2. Chron. 4. 6. In hac autem parte exponuntur inſtrumenta atrii hujus ad miniſterium pertinentia, uſque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28.* 39 Hujus portæ]*id eſt, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1. 11.* Peccatum]*id eſt, hoſtiam pro peccato aut reatu, metonymicè, ut Levit. 5. & ſeq.* 41 Quatuor menſæ]*videlicet binæ cuique lateri intra veſtibulum, & binæ extrà.* 43 Lapides focarii]*vide in Pſal. 68. 14.* Palmi unius]*videlicet denſitate, ut firmiores eſſent. Erant autem hi lapides diſpoſiti ad commoditatem miniſtrantium, qui multa curare & multa comedere in loco ſancto jubebantur lege.* Intus]*in atrio, ubi vacuus erat ambitus areæ.* In menſis]*id eſt, aderant menſæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ inſternebantur iis oblationibus aut oblationũ partibus quas populariboꝰ, Levitis, & ſacerdotibus attribuit lex: nam ſuperiores illæ de quib. ver. 40. & ſeq. ad miniſterium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum uſum.* 44 Poſtea]*hic verſus propter breviloquentiam Hhebræorum obſcurus quidem eſt; ſed tamen intelligi facilè poteſt ex præcedentium comparatione: nam cùm ex ipſis Prophetæ verbis conſtet evidentiſſimè Prophetam de atrio intimo ſacrificiorum agere, videndæ ſunt duo. unum, ut quæ communia ſunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc verſu propria hujus atrii exponuntur interpretationem ſuam habeant ex verſib. ſequentibus, ut minutatim oſtendemus.* Ab exteriore]*id eſt, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxiſſet, & per ſpatium ambitus ſive clauſtri maximi ſecundum atrii murum ab eadem porta uſque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexiſſet: deinde verò ingreſſum in portam illam perduxiſſet ad finem uſque veſtibuli: ſic accipiendum eſſe oſtendit analogia quæ eſt ſup. ver. 28. Namquemadmodum illic Propheta ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectà in portam meridianam ſecundi atrii; ſic etiam hoc loco intelligendus eſt Deus ſervum ſuum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθογράμμως deduxiſſe.* Exteriore loco]*id eſt, area iſtius atrii, cum circuitu portæ atque veſtibuli.* Intima]*id eſt, atrii intimi, proximè accedentis ad veſtibulum templi Dei.* Cantorum]*id eſt, ubi Levitæ muſici erant, de quibus 1. Chron. 25.* 45 Obſervantium]*id eſt janitorum, præfectorum atrius, & apothecis, & purgationi loci ſancti, 1. Chron. 23. 27. de quibus 1. Chron. 26. Hi autem dati erant a Deo & conſtituti ad manum ſacerdotum, ut adminiſtrarent ipſis: quapropter hic cellarum ordo ſacerdotum eſſe dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum adminiſtri: ſic ſeq. ver. vide Numer. 3.* 46 Obſervationem altaris]*attendentium ad omnem oblationem holocauſtorum Jehovæ ad manum ſacerdotum, & ipſis miniſtrantium: vide 1. Chronicorum 23. 30. & 24. 20. & ſequentibus.* Filiorum Tzadoki]*id eſt, legitimorum ſacerdotum ſunt adminiſtri: vide infrà 44. 10. & ſequentibus* 47 Cum altari]*videlicet holocauſti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40. 6. & 29. id eſt præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà 43. 13. & ſeq.* Ex hoc autem verſu & juſta ſtructurarum inter ſe analogia colligimus id quod

quod antè à nobis observatum est in ver. 44. nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum superioribus brevitatis ergô reticeri; ut de constitutione portæ θυρεφείου, vestibulo, procœtonumq; ubi janitores stabant, etsi quid aliud fuit hujusmodi.

IN CAPUT XII.

1 Deinde] *Ab hoc versu initium faciendum esse capitis quadragesimi primi declarat ipsius argumentum. Nam quantum atrium hinc demum incipit constat, in quo definiuntur ista, vestibulum templi, duobus versibus; templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsius, usque ad finem capitis; ac postremo sacerdotum cellæ, earumq; usus, usque ad ver. 15. capitis quadragesimi secundi.* Vestibulum domus] *id est, quà ingressus patebat in templum sacerdotibus, ut forma illius exponitur versibus duobus.* Limen] *id est, porta biforis duo habebat limina ab aula sua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum quinûm longitudinem: ut suprà 40. 6. similiter interpretati sumus.* Portæ] *id est, ostii sive aperturæ, ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem ostii sui superaret.* 2 Longitudo] *id est, interius spatium a porta muri ad portam usque templi: nam murus neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaq; vestibulum cum porta sua erat cubitorum viginti sex longitudine.* Undecim cubi.] *qua ratione interior area vestibuli utrinque excedebat semicubito lumina ipsius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte: ut commonstrat sequentium versuum comparatio.* Gradibus] *ut dictum est in portis atriorum antecedentium.* Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7. 21.* 3 Postea] *altera pars, descriptio templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius.* Pro latitudine] *id est, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum à Mosche: nam tentorio illi fuerunt in latitudinem asseres octo singuli lati sesquicubitum: ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse duodecim cubitorum prout fuerunt hæc limina: vide Exod. 26. 22. & sequentibus.* 4 Ostii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo ostium efficiebatur biforum, infrà ver. 25.* Latera ostii] *id est, partes muri intrinsecus quinûm cubitorum erant: ita assurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur; decem numirum ostii, decemq; muri adhærentis ostio: sic interius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta est, superiore versu.* 5 Intrinsecus] *id est, sanctuarium versus ut dicitur ver. sequente.* Duorum cubit.] *in densitatem sive crassitudinem: erat enim sepimentum illud tenuius reliquo ædificio.* Ostium] *id est, aperturam quæ ibatur in sanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 25. quarum utraq; ternûm cubitorum erat: atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex: quibus si antepagmentum mediarum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem; ut explicat propheta verbis sequentibus.* 6 Ejus] *sanctuarii quod quadratum erat.* Sanctum sanctor.] *i. sanctuarium, & locus sanctissimus: ut Exod. 26. 33. vide Gen. 9. 25.* 7 Domus] *id est, totius templi.* Substructionis] *vide 1. Reg. 6. 5. & 6. hæc autem substructio cubito fuit angustior quàm ea quæ a Schelomone extructa est secundum diversam proportionem templi: quæ continentem quidem habebat speciem pteromatis & coriun (ut Vitruvius appellat) muri in longitudinem templi & latitudinem; sed in triginta conclavia inter se distincta dividebatur, ad quæ suis triginta januis patebat aditus.* 8 Ternę erant] *id est, tria habebant sola sive contignationes, erantq; (ut Græci vocant) tristegæ.* Idq; triginta] *id est, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas suas habebant contignationes.* Ad parietem] *videlicet ab opis aut columbariis alæ ad parietem usque templi: medianæ quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos sex; ut sequentibus exponitur.* Vt hærerent] *videlicet muro alę, sive pteromatis, cujus mentio est ver. 10. Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem dimoveri possent.* Non hærebant] *videlicet templum versus: ut 1. Reg. 6. 6.* 9 Nam dilatabatur] *id est, in muro contracturæ inditæ erant domi circumquaque extrinsecus, quibus incumberet substructionum istarum trabeatio: ut 1. Reg. 6. 6.* Muri] *videlicet templi, qui per spatium primæ contignationis sex cubitorum erat: per spatium verò medianæ inde a solo quinque cubitorũ erat, ut sexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio: similiterq; per spatium suvmę contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum est, 1. Regum. 6.) ad capiendas substructionis sive supremæ contignationis trabes.* Pro substruct.] *id est, substructionum trabibus suscipiendis: synecdoche.* Latitudo domus] *id est, latius in muro domus exhibebatur spatium, ut latiores sursum versus substructiones essent: quod deinceps exponitur, hoc & sequente ver.* Pro mediana] *id est, ut mediane contignationis solum & spatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorso excederet.* 10 Fundamenta] *id est, solum summæ substructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.* Ad alam usq;] *id est, inde a muro domus usque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. 6. 5. & ver. sequente.* 11 Parietis] *id est, alę sive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quędam libera ab omni ædificio inter substructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus ver. sequente, & deinceps.* 12 Inter quas] *sive (ut idem apertè dicatur) a substructionibus ad murum atrii erant cubiti viginti quinque nam cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro.* Viginti cubitor.] *quorum decem in peristylia occupati erant, & decem in areas cubitorum quinûm ut postea videbimus.* 13 Substructionum] *videlicet cujusq; substructionis.* Ostia una] *ninarum earũ substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meridiem erant, & quæ ad occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas ἀναλόγως.* 14 Structura verò] *hic locus ut planiùs possit intelligi, ita habendum est, antehac ex universo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuisse dicitur infrà 42. 16. & sequentibus.) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id est, in primo ambitus spatio, & in tribus atrus occupati sunt; supersunt occupandi in templo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. His autem centum quinquaginta cubiti occupati sunt hoc modo: templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum structuris suis retrorsum præcisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta seorsum habuit versus partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius sęptum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum est Gizra, id est, dissepimentum sive segmentum, nos septum facilitatis causa reddidimus; posterius verò septum a propheta nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & sequentibus. Atque hic murus est interjectus, septum*

ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco structurâ vocat. Septum] *i. anterius segmentũ ut modò diximus sic propterea dictũ quòd velut particula esset resecta e suo atrio.* Septuaginta cu.] *i. sub medium templi dividebat illud spatium longum 150. cubitos per cubitorum septuaginta latitudinem. Nam protendebatur hæc structura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) usque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit septuaginta.* Lacitudine] *id est, spissus erat sive densus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenso muro quinũm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver. 17.* 15 Id est sept.] *exegesis præcedentis dicti: domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo spatium inde a porta ubi est vestibulum, templum, & appendices ejus sive substructiones cum area usque ad parietem ultimum quo area templi terminatur, Occidentem versus. Hujus autem parietis loco sita ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem versus.* 17 Structuræ] *id est atrii, quod structura disparabatur a septo, ut diximus in versũ. 14.* Peristylia] *id est, ambulationes columnatas ab aliis structuris sepositas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hhebræa vox sonat habitationes avulsas & sepositas ab aliis.* Templo ipso] *id est, eo spatio posterioris in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Vestibulis] *quæ erant huic atrio, ut dictum est in atriis præcedentibus: ac propterea satis habuit Propheta unico verbo perstringere.* 18 Clausæ] *ut 1. Reg. 6. 4.* Tribus istis] *id est, septo, templo, & atrio extimo, quæ singillatim persequitur Propheta sequente versu.* 21 Facies humana] *vide suprà 1. 10.* 24 Altare] *videlicet thymiaterium suffitus, quod Deus poni jusserat ante velum & arcam testimonii, Exod. 30. 6. Hîc autem mensura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circunscripta a Moscheo, ibidem.* Parietes] *id est, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κατάχρησις. Dixitq;] *spectans videlicet Aquilonem versus, & quasi digito commonstrans mensam quæ panibus faciei instructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25. 23. & sequentibus.* 25 Binæ] *vide suprà in ver. 4.* 27 Denso ligno] *ex quo scapi illius portæ, tympanaq; (ut vocant artifices) & cætera constabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod posteriorem templi partem complectebatur & septum illius terminabat (ut superiore capite diximus) usque ad ver. 13. deinde jus utriusque loci explicat, duobus versibus; ac postremo ambitus totus circunscribitur, ad finem usque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra septum erat Occidentem versus.* Structuræ] *id est, muri interjecti septum ab atrio exteriore dividentis, suprà 41. 14.* 2 In conspectum] *id est, quo ex cellarum loco patebat oculis meis aspectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipsius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens inter hoc atrium denos cubitos utriq; parti atrii relinquebat toto spatio suo.* 3 Viginti illor.] *de quibus suprà 41. 12.* Atrio inter.] *id est, septo. Periphrasis.* Pavimenti] *id est, areæ pavimentatæ.* Peristylium] *ut suprà 41. 17.* Tribus ord.] *nimirum infimo, mediano, & summo.* 4 Ambulacrum] *in peristylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius] *id est, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis angustis, ut singuli tantùm per eas intrare possent.* Eorum] *videlicet ambulacrorum quę erant ex adverso cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id est, quia hoc postulabat templi dignitas & decor, ut circunstantes atrii cellæ aut structuræ aliæ non haberent prospectum in templum aut membra ipsius; ideò effectum erat tum ut peristyliorum ambulatio superaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia contignatio inclinante tecto bona ex parte consumeretur.* Ædificium] *id est, commoda ædificiorum habitatio: nam tertia stega sive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnæ] *id est, trabes arectariæ sive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; sed incumbebat solo ipsi contignationis tertiæ.* Atriorum] *id est, ambulacrorum quæ in peristylio erant.* 7 Macerię] *quæ circuncludebat peristylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in septo sive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide suprà 41. 12.* 9 A loco] *hac verborum congerie transitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Istarum] *videlicet Aquilonalium.* Is qui] *Deus spiritus humana specie, suprà 40. 3.* Ab oriente] *id est, per tractum Orientalem atrii exterioris, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *in est, secundum maceriam illam transversam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Ante ista] *id est, septum & structuram, quæ modò nominavit.* Via] *id est, eadem erat omnino proportio viæ, ædificiorum, formæ, adituum, & si quæ sunt ejusmodi quæ antè dicta sunt de Aquilonali parte.* 12 Ostium] *quo terminabatur via atrii, & ad septum patebat aditus, quod ostium tam angustum erat quàm cujusq; cellæ.* Maceriam] *id est, structuram illam sive dissepimentum, cujus fit mentio suprà 41. 14.* 13 In fronte septi] *sed inclusæ septo, sive intra septum: ut docet versus sequens.* 14 Cùm ingressi] *ex analogia legis Exod. 28. 43.* 15 Cùm itaque] *postrema pars descriptionis: ut diximus suprà in ver. 1.* Via illius portę] *primæ, quæ prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum; ut ipse narravit suprà 40. 6.*

IN CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis visionibus de instauratione Ecclesiæ & perpetua ipsius præsentia in Ecclesia confirmans, promissionem gratiæ & sanctificationis populi effectum tri prædicat: ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocausti, formam expiandi & consecrandi ejus, usumq; quotidianum explicat: deinde proposita sacerdotis summi dignitate atque officio, sacerdotes indignos exauthorat, resipiscentes ab extero cultu capite minuit, & fidos confirmat: ita postremò omnibus leges officiorum præscribit.

1 'POSTEA cùm 'reduxiſſet me ad 'portam illam, ad portam quæ ſpectat verſus Orientem:
2 Ecce 'gloria Dei Iiſraëlis veniebat viâ Orientali; cujus ſonus ſimilis erat ſono 'aquarum multarum, & a cujus gloria 'relucebat terra.
3 Similiſque erat aſpectus hujus viſionis quam videbam prorſus 'viſioni illi quam videram veniens [a] ad *prænuntiandum* perdendam civitatem; 'viſioneſque ſimiles viſioni illi 'quam videram ad flumen Cebaris: quapropter 'procidi in faciem meam.
4 Gloria verò Jehovæ ingrediente domũ, via portæ quæ ſpectat verſus Orientem;
5 Tollens me ſpiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat 'gloriâ Jehovæ domus:
6 Et audivi ſermocinantem mecum e domo, 'viro *illo* aſtante mihi.
7 'Dicebat autem ad me, fili hominis, 'neq; 'locum ſolii mei & 'locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus ſum [b] inter filios Iiſraëlis in ſeculum; neque nomen ſanctitatis meæ contaminatur i ſunt amplius domus Iiſraëlis, ipſi, & reges ipſorum 'ſcortatione ſua, & 'cadaveribus regum ſuorũ, & excelſis ſuis;
8 'Apponendo limen ſuum limini meo, & poſtem ſuum ad poſtem meum, 'parietémque inter me & ipſos: cùm impurantes nomen ſanctitatis meæ abominationibus ſuis quas faciebant 'conſumpſero ipſos ira mea.
9 'Nunc longè amovebunt ſcortationem ſuam, & cadavera regum ſuorum a me: & habitabo inter eos in ſeculum.
10 Tu fili hominis, indica domui Iiſraëlis 'domũ iſtam, cùm pudore ſuffuſi fuerint propter iniquitates ſuas; 'ut metiantur [c] univerſè:
11 Cùm, inquam, pudore ſuffuſi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & conſtitutionem ejus, exitúſque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniáque ſtatuta ejus cum omnibus formis ejus omnibúſque legibus ejus notas fac eis, & deſcribe ante oculos eorum; ut obſervantes totã formam ejus & omnia ſtatuta ejus faciant ea.
12 'Hæc *eſt* lex ipſius domus: 'in vertice montis totus terminus ejus circumquaque 'ſanctus ſanctorum eſt, ecce hæc eſt lex iſtius domus.
13 'Hæ verò *ſunt* menſuræ altaris 'iiſdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primùm [d] 'baſis *altitudine* cubitali & cubitali 'latitudine, cujus [e] crepido verſus labrum ejus circumquaque 'ſpithamæ uniuſnã hujuſmodi eſt 'quæque [f] projectura altaris.
14 Tum a baſi [g] ſolo juncta uſque ad [h] 'diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore uſque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis eſt;
15 Ita ipſum 'Hareel quatuor cubitorũ eſt: ab ipſo denique Ariele ſurſum verſus cornua ſunt quatuor.
16 Eſt autem ipſum Ariel duodecim *cubitorum* longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus ſuis.
17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus ſuis, circa quod crepido *eſt* dimidii cubiti: & baſis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus ſpectantibus Orientem.
18 'Tum dixit ad me, fili hominis, ſic ait Dominus Jehova, hæc ſunt ſtatuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocauſtum, & ſpargatur in eo ſanguis.
19 'Dabis itaque ſacerdotibus Leviticis 'qui ſunt e ſemine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovæ, ut miniſtrent mihi; 'juvencum [k] ſubrumum pro peccato.
20 Et ſumens e ſanguine ejus, impones quatuor cornib. illius, & quatuor angulis 'diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipſum, & expiabis ipſum.
21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; ut comburat ipſum *ſacerdos* in loco deſtinato 'domus, extra locum ſanctum.
22 Die quoque ſecundo offeres 'hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.
23 Cùm abſolveris purgare; offerto juvencum ſubrumum integrum, & arietem e grege integrum:
24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; ſacerdotes injicient in eos 'ſalem, & offerent eos holocauſtum Jehovæ.
25 'Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum ſubrumum, & arietem e grege integros 'parare debent.
26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipſum; [l] conſecrabúnt que miniſterium *ſuiſque* ſuum.
27 'Cúmque abſolverint iſtos dies; eſto die octavo & deinceps, parent ſacerdotes illi in ipſo altari holocauſta veſtra, & euchariſtica veſtra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *ad pendendum nimirum verbum Jirm. 1.10.*
[b] Heb. *in medio filiorum: ſic deinceps.*
[c] Heb. *ſummam.*
[d] Heb. *ſinus.*
[e] Heb. *terminus: ſic deinceps.*
[f] Heb. *dorſum ſive gibbus.*
[g] Heb. *terræ.*
[h] Heb. *adjumentum: ſic deinceps, ab uſu diazomatum.*
[i] Heb. *quadraturis: ut ſuprà 1.8. & dein. 15.*
[k] Heb. *filium bovis: ſic deinceps.*
[l] He. *implebunt manus ipſius: ut Exodi 28.41. & 29.9. & ſequentib.*

CAPUT XLIIII.

1 'TUM reduxit me viâ portæ 'ſanctuarii exterioris quæ ſpectat Orientem, eráteque clauſa.
2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clauſa eſto, non aperitor, & 'quiſquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Iiſraëlis 'ingreſſus eſt ea: eſto igitur clauſa.
3 'Penes principẽ *eſt*, princeps ipſe 'aſſidebit ei ut comedat panẽ coràm Jehova: via veſtibuli hujus portæ ingredietur, & via ſua egredietur.
4 'Quapropter duxit me via 'portæ Aquilonaris 'in conſpectum domus, unde 'vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ; & 'procidi in faciem meam.
5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribúſque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus ſtatutis domus Jehovæ, & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad 'leges aditus domus, cum omnibus *legibus* exitum [b] e ſanctuario:
6 'Et indicito [c] rebelli, domui Iiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova; ſatis eſto vobis, diſcedite ab omnibus abominationibus veſtris, ô domus

[a] Heb *pone cor tuum: ſic deinceps. Sup. 40.4.*
[b] Heb. *ſanctuarii.*
[c] Heb. *rebellionis* domui

domus Iſraëlis;
7 Qui introduxiſtis [a]alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut eſſent in ſanctuario meo, ut prophanarent ipſam domum meam: qui obtuliſtis cibum meum, adipem & ſanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes veſtras:
8 Neque obſervaſtis obſervationem rerum ſanctarum mearum, ſed [d] ſubſtituiſtis obſervatores obſervationis meæ in ſanctuario meo [e] arbitratu veſtro.
9 Sic ait Dominus Jehova, [a]ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad ſanctuarium meum: ullus, inquam, alienigena qui ſit [f] inter filios Iſraëlis.
10 Sed Levitæ iſti, qui longè receſſerunt a me cùm errarent Iſraëlitæ, qui errarunt a me [g] ſequuti ſtercoreos deos illorum; etiam reportabunt iniquitatem ſuam.
11 [a]Nam erunt in ſanctuario meo miniſtri, præfecturarum ad portas domus, & miniſtrantes domui: ipſi jugulabunt holocauſtum & ſacrificium populo, & ipſi ſtabunt coram eis ad miniſtrandum eis:
12 Eò quòd miniſtrarunt eis coram ſtercoreis diis ipſorum, & fuerunt domui Iſraëlis offendiculo ad iniquitatem: idcirco ſublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipſos iniquitatem ſuam:
13 Et non acceſſuros ad me, ut ſacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res ſanctas meas, ad res ſanctas ſanctarum; ſed reportaturos ignominiam & abominationes ſuas quas fecerunt.
14 Itaque diſponam eos obſervantes obſervationem domus; in toto miniſterio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.
15 [a]Sacerdotes verò Levitici, [a]filii Tzadoki,[a] qui obſervarunt obſervationem ſanctuarii mei aberrantibus Iſraëlitis a me, ipſi [a]appropinquabunt ad me ut miniſtrent mihi; & ſtabunt coram me offerendo mihi [a]adipem & ſanguinem, dictum Domini Jehovæ.
16 [a]Ipſi accedunto ſanctuarium meum, & ipſi appropinquanto ad menſam meam miniſtrando mihi, ut obſervent obſervationem meam.
17 Eſto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut veſtes lineas induant; neque [h]impoſitum eſto ipſis *veſtimentum* laneum, cùm miniſtrabunt *in* portis atrii intimi & intus:
18 Tiaræ lineæ ſunto in capite eorum, & femoralia linea ſunto ad lumbos eorum; non cingunto ſe [i] [a]ulla re ſudatoria.
19 Exituri autem in atrium exterius, & in atrium extimum, ad populum, nudantes ſe veſtimentis ſuis quibus miniſtrant deponunto illa in celli ſanctitatis: ut induant veſtes alias, neque [a] ſanctificent populum veſtimentis ſuis.
20 [a]Caput quoque ſuum ne radunto, & cæſariem ne promiſſam habento: [k]omnino tondento capita ſua.
21 Item vinum ne bibunto ullus ſacerdos, cùm erunt ingreſſuri in atrium intimum:
22 Et viduam aut repudiatam non ducunto ſibi uxores, ſed virgines e ſemine domus Iſraëlis: viduam quidem quæ ſit vidua ex ſacerdote ducent:
23 Et populum meum docento diſcrimen inter ſanctum & prophanum; & inter immundum & mundum inſtituunto eos.
24 In lite autem ipſi inſiſtunto juri: ſecundum jura mea judicanto illam: leges que meas, & ſtatuta mea cum omnibus ſolennitatibus meis obſervanto, & ſabbatha mea ſanctificanto.
25 Et ad mortuum hominem non venito ſacerdos ad impurandum ſe: ſed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de ſorore que non nupſerit viro impurari poterunt.
26 Poſt tempus autem purificationis ipſius, (ſeptem dies [l] numerantor ei)
27 Quo, inquam, die venturus eſt in ſanctũ, in atrium intimum, ut miniſtret in ſancto: offerto [a] peccatum ſuum, dictum Domini Jehovæ:
28 [a]Quod eſto ipſis in poſſeſſionem, ego ſum poſſeſſio ipſorum: jus autem poſſeſſionis ne tradatis eis in Iſraële, ego ſum jus poſſeſſionis ipſorum.
29 Ipſum munus, peccatúmque, & reatũ ipſi comedent: & omne anathema in Iſraële ipſorum eſto.
30 Item præcipuum omnium primitiarum ex omnibus, & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus veſtris, ſacerdotum eſto: etiam principium conſperſionum veſtrarum dabitis ſacerdoti, ut ſtatuas benedictionem in domo tua.
31 Nullum morticinum aut diſcerptum, ex avibus aut jumentis comedũto ſacerdotes.

[a] Heb. *poſuiſtis.*
[e] Heb. *vobis.*
[f] Heb. *in medio filiorum.*
[g] Heb. *poſt ſtercor.*
Exod. 28.43
[h] Heb. *aſcendat ſuper ipſos lana.*
[i] Heb. *ad ſudorem.*
[k] Heb. *tondendo.*
[l] Heb. *numerent, perſonaliter.*
Exod. 28.40. *Sup.* 42.14. *Levit.* 10.9. *Levit.* 21.14 *Levit.* 10.10 & 11. *Deut.* 17.8. *Levit.* 21.1. & *ſeq.* *Levit.* 6.30. & 7.25. & *Num.* 18. *Num.* 15.20 *Levit.* 22.8.

ANNOTATIO IN CAPUT XLIII.

1 Poſtea] *Dico hæc capita eodem argumento eſſe de ſacro miniſterio & cultu oſtendimus ſuprà 40.1. quapropter ea conjungimus. Sunt autem in hac deſcriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus ſuis Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, ſex primis verſibus: poſterior verò, propoſitio ampliſſimarum promiſſionum Dei, cæremoniarúmq; ad eas pertinentium, ad finem uſque capitis ſequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per viſionem confirmat ſequutura documenta, tribus verſibus; alter, quo præfigurat reſtituendam populo ſuo præſentiam ſuam tum majeſtate ſua, tum etiam verbo, tribus alteris verſibus.* Reduxiſſet] *a plaga Occidentali, ad quam poſtremò diverterat, ſuprà 42.19.* Portam illam] *videlicet ambitus univerſi, de qua ſuprà 40.6.* 2 Gloria] *id eſt, viſio gloriæ, cujus exegeſis habetur ſeq. verſ.* Aquarum mult.] *vide ſuprà 1.24.* Relucebat] *ut ſplendor fuiſſe illi circumquaque dicitur, ſuprà 1.27.* 3 Viſioni illi] *de qua ſuprà 10. ſenſus eſt, eadem planè majeſtas ſe ſe repræſentavit cùm rediret in domum ſuam, que priùs ſe ſe mihi oſtenderat cùm abiret domo & domicilium ſuum abjiceret: quod me juſſerat Deus verbis ſuis prophetare.* Viſioneſque] *id eſt, ſingulæ viſionis partes.* Quam viderам] *ſuprà 1.* Procidi] *vide ſuprà 1.28.* 5 Gloria Jehovę] *id eſt, nube, quę ſignum erat aſpectabile præ-*

præſentis majeſtatis Dei; ſynecdoche,ut 1.Reg.8.10. 6 Viro illo] *de quo ſuprà 40.3.* 7 Dicebat] *ſecunda hæc pars,propoſitio documentorum Dei locus duobus concluditur; nimirum promiſſionibus Dei,uſque ad verſum 12.& umbris ac cæremoniis ad fœdus promiſſione ſq; pertinentibus. In promiſſionibus autem duo ſunt membra,ut obſervavimus Gen.17.1. unum eſt ſponſio promittentis Dei,tribus verſibus;alterum, reſtipulatio,ver.10.&.11.* Neque locum] *promiſſio remiſſionis peccatorum,juſtitiæ, & ſanctificationis in Chriſto adumbrata typis : eſt autem in his verbis ζευγματικὴ ellipſis, ut Pſal.9.19.* Locum ſolii] *id eſt,regiam, Jeruſchalaima,urbem regis magni,Pſal.48.3.& Jirmejæ.3.12.* Locum plant.] *i.ſcabellũ, περιφραστικῶς; ut nominatur 1.Chron.28.2.& Lament.2.1.* Scortatione] *ſpirituali; ut ſequentia verba indicant.* Cadaveribus] *id eſt,corporibus humanis,quæ idolis ſuis antea ſacrificarunt Iſraëlitæ; ut Jirm.16.18. idola autem regum appellatione nonunquam in ſcriptura deſignantur,ex Hhammonitarum uſu,de quo Levit.18.21.ſic Hhavvos 5.26.* 8 Apponendo] *id eſt,adhibendo traditiones ſuas ad præcepta mea, de quibus Jeſchahh.29.13.& ſequentibus.* Parietem ſq;] *elegans metaphora, pro eo quod eſt,iniquitatibus ſuis diſterminantes inter ſe & Deum ſuum,ut Jeſchahh.59.2.* Conſumpſero ipſos] *i.e eſt, poſtquam judicavero ipſos,& minas explevero prænuntiatas lege,Levit.26.& Deut.28.vide promiſſionem hanc Deut.32.36.* 9 Nunc] *id eſt,hoc ipſo tempore; quod præſens erat quodammodo Prophetæ per viſionem Dei.* 10 Domum iſtam] *id eſt, hanc viſionem domus,qua figuratur ventura tum demum Eccleſiæ inſtauratio cùm Judæi reſipiſcent.* Ut metiantur] *id eſt,ut ſingulas quaſque dimenſiones præceptas & informatas in animo habeant,& Eccleſiam certò agnoſcant a ſignis ipſius quæ Deus teſtificatur & inſtituit verbo; quod typicè hoc loco & generatim dictum, copioſiùs exponitur ſequente verſu.* 12 Hæc eſt lex] *ſecundus locus propoſitionis de umbris ac cæremoniis,ut diximus in verſ.7. tria in univerſum capita comprehendit: primum eſt de circumſcriptione loci ſancti,hoc verſu;ſecundum de altari holocauſti,reliquo capite;tertium de ſacerdotibus domui,loco ſancto, & altari miniſtrantibus,capite ſequente.* In vertice] *nam ad eam gradibus aſcendi Propheta oſtendit, ſupra 40.& 41.* Sanctus ſanctor.] *id eſt, ſanctiſſimus: vide Gen.9.25.ſenſus eſt, tanta erit illius ſanctitas, ut nemini extraneo liceat illùc appropinquare:ut Exod.19.21.& ſequentibus.* 13 Hæ verò] *ſecundum membrum umbratile ut diximus præcedente verſu: in quo exponuntur primùm forma altaris,uſque ad ver.18.deinde officia in eo altari exhibenda,ad finem uſque capitis.* Iiſdem cubitis] *qui definiti ſunt ſuprà 40.5.ut ſequentia docent ἐξηγητικῶς.* Baſis] *id eſt, infima pars altaris ſolo junctа,ut dicitur ſeq. verſu.* Latitudine] *id eſt, cujus projectura extuberabat juſto cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaq;,prout etiam dicitur de diazomatis ſequente verſu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio,quia ſolent Hhebræi relatorum ellipſin uſurpare in locis evidentibus,ut perſæpè monuimus. Nullum enim corpus niſi mathematicum, habet latitudinem quod non idem conſtet ſua altitudine: longitudo verò definitur ver.17.* Spithamæ] *id eſt, duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum,ac proinde ſexdecim in area pura ſive pede plano & conſtrato baſis,duodecim verò in crepidine ſive ora artificioſa conſumebantur.* Quæque projectura] *id eſt,eadem proportione erant inter ſe baſis & duo diazomata,de quibus ſequente verſu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma] *id eſt, projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris. quæ quidem inferior ſive minor hoc verſu dicitur per comparationem majoris ſive ſuperioris,in quo erant cornua altaris fixa, infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente verſu apparet altitudinem iſtius altaris eſſe cubitorum novem: quorum unus baſi,duo ſpatio,unus diazomati inferiori,quatuor ſpatio intercurrenti inter diazomata,& unus denique ſuperiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel] *id eſt, ἑσχάρα ſive focus altaris holocauſti & ſpatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocauſta impoſita crati ſive reticulo, ex analogia legis Exod.27.4. vide Jeſchahh.29.1.* 18 Tum dixit] *enarratio officiorum quæ ad altare holocauſti fuerunt præſtanda (ut diximus in ver.13.) officia duo explicat: unum extra ordinem,de expiatione & conſecratione altaris,uſq; ad ver.27.alterum ordinarium,de jugi & quotidiano cultu, ver.ultimo.* 19 Dabis] *confer hæc omnia cum Exod 29.& Levit.23.* Qui ſunt] *vide infrà.44.10. & ſequentibus.* Juvencum] *hircumq; & arietem: quæ duo ſynecdochicè intelligenda eſſe docent ſequentia.* 20 Diazomatis] *ſuperioris, in quo erant cornua.* 21 Domus] *id eſt,ſtructuræ maximæ ſive ambitus: erat autem in eo deſtinatus locus ex analogia legis,Levit.4.12.* 22 Hircum] *pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonſtrat Propheta ambulatorias eſſe legis cæremonias & deſtituras in Chriſto.* 24 Salem] *ad ſignificandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus,rerumq; omnium ſanctitatem,vide Levit.2.13.* 25 Septem diebus] *id eſt,æquè curabis offerri hircum ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege : ſic ineſt his verbis occupatio,ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare] *ſacerdotes ex lege conſecrationum, Exod.29.* 27 Cumq;] *jam agit Propheta de miniſterio ordinario,ut diximus in ver.18.vide Exod. 29.38.& ſequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit] *Hoc capite (ut diximus ſuprà 43.12.) deſcribitur miniſtrorum ratio & conſtitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, uſque ad ver.17.deinde verò leges feruntur illis; ad finem uſque. Ordines autem tres ponuntur ſacerdotum: primus eſt principis ſive ſacerdotis ſummi tribus primis verſibus;ſecundus poſterorum Ithamaris,qui propter peccata ſua capite minuti ſunt & tanquam mediaſtini effecti in miniſterio divino,uſque ad ver.15. tertius verò, poſterorum El-hhazaris & Tzadoki ſacerdotio honeſto fungentium,ver.15.& 16.* Via portæ] *id eſt,per veſtibulum quod nominatur verſu.3.* Sanctuarii] *id eſt,anterioris partis templi: nam templi duo erant ſanctuaria,ſanctum ubi erat menſa cum thymiaterio, & ſanctum ſanctorum ſive ſanctuarium interius.* 2 Quiſquam] *videlicet popularium, ac ne miniſtrorum quidem meorum, convenienter cum lege Exod.19.22.exceptis iis de quibus ſeq.verſu.* Ingreſſus eſt] *ac proinde intus reſidet; noëma.* 3 Penes principem] *i.princeps ſacerdotum ſive ſummus*

mus, sive secundarius vices illius gerens ipse ingreditor, & de aliis ex officio admittendis diligenter cognoscito. Allidebit] *id est, manebit ad eam portam in loco sancto, ubi panem faciei sive propositionum comedet ex lege, Levit. 24.9.* 4 Quapropter] *videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modò dictum est.* Portæ Aquil.] *atrii ultimi quod junctum erat septo templi, ut expositum est suprà 41.* In conspectum] *id est, intra septum quod ab atrio divisum erat peristylio.* Vidi] *id est, nubem quæ implebat templum percepi per fenestras templi: synecdoche.* Procidi] *ut suprà 1.28. hac autem narratione transitus comparatur ad alios sacerdotum ordines.* 5 Leges aditus] *id est, pertinentes ad personas accessuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem sacerdotis summi pertinent, ut modò dictum est; sed non obscurè in sequentibus præscribuntur.* 6 Et indicito] *hac denuntiatione instauraturus ordinem Ecclesiæ Deus primùm Israëlem totum increpat impietatis nomine, tribus versibus; deinde Ithamaru posteros capite minuit, quia se accommodaverant ad libidinem Israëlitarum, ver. 9. & quinque sequentibus; postremò Tzadoki posteros confirmat, ut meminimus in ver. 1.* 7 Alienigenas] *id est, constitutis ineptos sacerdotes; & alienos a me sive infidelitate cordis, sive præputio carnis infidelitatis signo. Nam hæc duo sunt enorum a Deo genera; quæ Israëlitæ quidem instituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobbami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joschijæ historia constat.* 9 Ullus alienigena] *hujus legis gradus elegantissimi sunt tres: primus, impios omnino arceri a sacris, hoc versu; secundus, ministros legitimos qui in firmitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos esse, & quamvis resipiscant capite minuendos, usque ad ver. 15. tertius integros & constantes in fide a Deo confirmari in suis officiis, ver. 15. & 16. vide 2. Reg. 23.8. & sequentibus.* 11 Nam erunt] *id est, accensebuntur infimis Levitarum ministeriis, ex sacerdotibus effecti Levitæ popularium, suorum administri.* 15 Sacerdotes] *tertius gradus, ut diximus in ver. 9.* Filii Tzadoki] *quibus sacerdotium perpetuum fuerat promissum inde a Pinchaso, Num. 25.12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2.30. ex parte præstitum, 1. Reg. 2.26. & amplius effectum, 2. Reg. 23.* Qui observarunt] *convenienter cum benedictione Moschis, Deut. 33.9. & sequent.* Appropinquabant] *ut suprà 40.46.* Adipem & sang.] *id est, sacrificia justa ex ritu legitimo, quo adeps & sanguis cedebant Deo, Levit. 3.16. & sequente.* 16 Ipsi accedunto] *transitio ad alteram partem de legibus sacerdotii, quæ omnes cum lege Moschis comparandæ sunt.* 18 Ulla re sudat.] *qualia sunt vestimenta lanea, quarum meminit præcedente versu.* 19 Sanctificent] *vide infrà 46.20.* 20 Caput quoque] *id est, neque radunto prorsus, neque studiosè alunto cæsariem; sed modestiam colunto, & mediocritatem præ se ferunto.* 26 Septem dies] *quibus habebitur impurus ex mortuo, secundum analogiam Nazaræorum, Num. 6.9.* 27 Peccatum] *id est, oblationem pro peccato.* 28 Quod esto] *videlicet sacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaq; sacrificia συνεκδοχικῶς, ut exegesis demonstrat sequentium versuum.*

CAPUT XLV

Deus constituto templo suo & cultu sacro, in eadem visione pergens novam Reipublicæ & Ecclesiæ totius formam per Christum instituendam figurat primùm generali distributione terræ, deinde publicis & privatis principum popularium; officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & certis prærogativis tum in Ecclesia tum in sortitione terræ attributis Principi, æquitatem ipsi imperat: ritum & locum sacrificiorum abluendorum instituit: præstantiam terræ adumbrat rivo benedictionum suarum secundante ipsam; terminos ipsius circumscribit; sortes tribubus assignat, & statum civitatis formam.

1 Cùm autem [a] sortiemini terrã [a] in possessionem, offertote oblationem Jehovæ [b] sanctam ex ipsa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine, decies mille: sancta esto in toto termino suo circumquaq;,

2 Esto ex hoc *spatio* [a] in locum sanctum. [a] quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum [a] suburbium esto eis circumquaque:

3 Ita ut de mensura hac *quam* mensus fueris, *id est*, longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *spatio* sit [a] sanctuarium & sanctum sanctorum.

4 Sanctum e terraillud est, sacerdotum administrorum sanctuarii esto qui appropinquant ad ministrandum Jehovæ: [a] ut sit eis locus pro domibus, & sanctus locus pro sanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo: [a] similiter esto Levitis in jus possessionis, [a] ipsis ministris domus [a] *ministrantibus in* [a] viginti [d] cellarum ordinibus.

6 In justam autem possessionem [a] civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverso [a] oblationis [e] sanctæ [a] pro tota domo Israëlis esto.

7 [a] Ipsi autem Principi [a] ab hac & ab illa *parte* [a] oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis [f] ante oblationem sanctam & ante justam possessionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem versus, & a latere Orientis *portio* Orientem versus; prout [a] longitudo ex adverso uniuscujusq; [a] istarum partium *porrigetur* a [a] termino Occidentis ad terminum Orientem versus;

8 Ipsi; *inquam, portio* hujus terræ esto in jus possessionis apud Israëlẽ; [a] ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, sed terram [a] reddant domui Israëlis per tribus ipsorum.

9 [a] Sic ait Dominus Jehova, [a] satis esto vobis principes Israëlis, violentiam & vastationem amovete, justq; & justitiam exercete; tollite [a] depulsiones vestras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [g] justæ; & Epha justum, & Bath justum esto vobis.

11 [a] Epha & Bath summæ unius esto, ut capiat decimam; Chomeris Bath: & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipsum Chomerem esto summa cujusq;.

12 [a] Similiter *ad* siclum viginti obolorum; vicenûm siclorum *numi*, vicenûm quinûm siclorum *numi*, quindenûm siclorum *numi*, [a] ipsius minæ

[a] Heb *facietis ut accidat terra.*
[b] *Id. sanctitatem: sic deinceps.*
[c] Heb. *longitudinem.*
[d] Heb. *cellis.*
[e] Heb. *sanctitatis.*
[f] Heb. *in conspectu.*
[g] Heb. *justitiæ: Levit. 19 36. & seq.*

minę *summa* esto vobis.
13 Hæc oblatio *esto* quam offeretis; sextam Ephæ e Chomere tritici, similiter sextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:
14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim est* mensura olei) decimam Bathi e [a] Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *est* Chomer:
15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, [a] ex irriguis *pascuis* Israëlitarum in munus & in holocaustum, & in eucharistica; ad expiationem faciendam pro ipsis, dictum Domini Jehovæ.
[b] Heb. *sunto.* 16 Totus populus terræ [b] censentor in [a] oblatione hac, [a] cum Principe in Israële.
[i] Heb. *super Principem erit.* 17 Nam [i] Principi incumbet *dare* holocausta cum munere & libamine diebus festis, noviluniisque, & sabbathis, in omnibus solennitatibus domus Israëlis: ipse parato peccatum cum munere, & holocaustum atque eucharistica, ad expiationem faciendam pro domo Israëlis.
[k] Heb. *accipiet ut Exo. 25. 2.* [l] Heb. *filium bovis.* 18 Sic ait Dominus Jehova, primo *mense*, primo *die* mensis [k] [a] accipiens offerto juvencum [l] subrumum integrum; quo purges sanctuarium:
19 Accipiensque sacerdos de sanguine [m] catharmatis hujus, indet posti domus & quatuor angulis [a] diazomatis, altari; atque posti, portæque atrii intimi.
[m] Heb. *peccati.* 20 Similiter quoque facito septimo die ejusdem mensis, nomine cujusvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.
21 Primo *mense*, quarto decimo *die* mensis esto vobis Pascha: festo septem dierum azymi [n] comeduntor.
Exod. 23. 15. [n] Heb. *comeditor: impersonaliter.* 22 [a] Et parato Princeps ipse die illo pro se & pro toto populo terræ; juvencum peccati.
23 Et septem diebus ipsius festi parato holocaustum Jehovæ septenûm juvencorum, & septenûm arietum integrorum in diem, septem diebus illis; hostiamque pro peccato hircum caprarum in diem:
24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato; ac olei hinem in Epham.
Numer. 29. 12. & sequentibus. 25 Septimo *mense*, decimo quinto *die* mensis in festo illius parato hujusmodi septem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocaustum, & æquè munus, ac æquè oleum.

Caput XLVI.

1 [a] SIC ait Dominus Jehova, porta [a] atrii interioris quæ spectat Orientem esto
[a] Heb. *aperta* clausa sex diebus [a] profestis; [a] die verò sabbathi aperitor, & die noviluniі aperitor:
2 Ut adveniens Princeps viâ vestibuli ipsius portæ foris consistat ad postem ipsius portæ, dum parabunt sacerdotes holocaustũ ipsius, & eucharistica ipsius, & postquam incurvaverit se in limine ipsius portæ abeat: porta verò non clauditor usque ad vesperam:
3 Ut incurvent se populus terrę *ad* ostium portæ illius, sabbathis & noviluniis coram Jehova.
4 [a] Holocaustum autem quod oblaturus est Princeps Jehovę: esto die sabbathi sex agnorum integrorum, & arietis integri:
5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [b] prout donatum fuerit manui ipsius; & oleum hinis in Epham.
[b] Heb. *donatio manus ipsius: ut Deu. 16. 17. & inf. ver. 11* [c] Heb. *filium bovis.* 6 [a] Die autem noviluniі, juvencum [c] subrumum quemque integrum: & sex agnos ac arietem, integri sunto:
7 Ephæ quoque in juvencum, & Ephę in arietem parato munus, & in agnos prout adequiuta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.
8 [a] Veniens autem Princeps, viâ vestibuli ejusdem portæ venito: & eadem viâ sua abito.
9 Sed cùm veniet populus terrę ante Jehovã in solennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum se, abito via portę meridianæ, & qui venerit via portę meridianæ, abito via portæ Aquilonem versus: non revertitor via portæ qua venerit: sed e regione illius abeunto.
[d] Heb. *abeũto, nempe* ipse & comites. 10 [a] At Princeps inter eos, cùm advenient, advenito: & cùm abibunt, [d] abeat ipse cum comitatu suo.
11 Denique in festis & in solennitatibus esto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem: in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.
12 Quòd si parabit Princeps [a] voluntarium, holocaustum aut eucharistica, voluntariè Jehovæ: tum aperiet ei *sacerdos* portam quæ spectat Orientem, ut faciat holocaustum suum, & eucharistica sua quemadmodum facit die sabbathi: postea abibit, & claudet sacerdos portam post abitum ejus.
[e] Heb. *filium anni sui.* 13 Præterea agnum [e] anniculum integrum parato holocaustum in diem, Jehovæ: [f] unoquoque manè parato illum:
[f] Heb. *manè mane: sic dicinceps.* 14 Et munus adhibeto ipsi unoquoq; mane sextam Ephæ, & olei tertiam Hinis ad conspergendum similam: munus Jehovæ statutis [g] perpetuis jugiter.
[g] Heb. *seculi* 15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque mane: holocaustum juge.
16 [a] Sic ait Dominus Jehova, si dederit Princeps donum alicui e filiis suis, possessio ejus est, filiorum ipsius esto: juris ipsorum est possessione.
17 Sin autem dederit donum de possessione sua ulli e servis suis, [a] erit quidem illius usque ad [a] annum libertatis, quamvis cesset *servire* ipsi Principi: veruntamen [a] possessio ipsius est, ipsorum filiorum ejus esto.
18 Ut non accipiat Princeps de possessione populi, oppressione deturbando eos de jure possessionis ipsorum: de jure suo possessionẽ tradet filiis suis, ut non dispergantur populus meus, ullus de jure possessionis suæ.
[h] Heb. *sanctuaria.* 19 [a] Postea duxit me per [a] aditum qui est in latere portæ, ad sacerdotes, in cellas [h] sanctas spectantes Aquilonem versus: ubi ecce [a] locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem versus:
20 Et dixit ad me, hic *est* locus ubi elixant sacer-

sacerdotes reatum & peccatum: ubi coquunt munus, ut non efferant in atrium exterius ad sanctificandum populum.

21 Tum educens me ad atrium exterius fecit ut transirem in quatuor angulos atrii: ecce autem atrium in unoquoque angulo ipsius atrii.

22 In quatuor angulis istius atrii atria erant caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine: mensura eadem ipsis quatuor angularibus.

23 In quibus quatuor popina erat circunquaque; quæ quidem focis instructa erat sub ipsis popinis circunquaque:

24 Et dixit ad me, in his est locus coquorum, ubi elixant ministri domus sacrificium populi.

CAPUT XLVII.

1 POSTEA reduxit me ad ostium domus, ubi ecce aquas exeuntes ex inferiore parte liminis domus Orientem versus; nam frons domus Orientalis erat: & aquæ descendebant infernè a latere domus dextero, ab Australi parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem versus, circumduxit me via extima ad portam extimam, via quæ spectat Orientem: ubi ecce aquæ manabant tanquam e phiala a latere dextro.

3 Cumque progressus vir ille ad Orientem cum linea in manu sua, mensus esset mille cubitos; traduxit me per aquas illas, aquas talares.

4 Postea mensus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas genua pertingentes: rursus mensus mille, traduxit me aquis lumbos pertingentibus.

5 Eo deniq; menso mille, torrens fuit quem non potui transire; quia altæ erant aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui transiri non posset.

6 Cùm itaque dixisset ad me, vidistine, fili hominis? deducens me collocavit me in ripa ipsius fluminis.

7 Me autem reverso, ecce in ripa fluminis arbores magnos valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ istæ procedunt in Galilæam primũ, & descendunt in campestria: tum veniunt ad mare, & in ipsum mare exoneratis eis curantur aquæ ipsius.

9 Ita sit *ut* omnis animans quæ repit; quocunq; pervenerint flumina, vivat, & sit multitudo piscium ampla valde: nam venientibus illuc aquis istis curantur & vivunt, quocunq; pervenit hoc flumen:

10 Fitque ut stent juxta illud piscatores a Hhengedi usque ad fontem Hheglajimorũ, locus sunt expandendis plagis: in speciem suam est multitudo piscium eorum par multitudini piscium maris magni, copiosa valde:

11 Cœnosorum ejus, *inquam*, & palustrium *locorum* ejus; quæ non curabantur, sali attributa erant.

12 Ad flumen autem assurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores esculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non consumuntur, mensibus suis præstantissimos fructus edunt, quia aquæ earum e sanctuario prodeunt, ideo sunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

13 Sic ait Dominus Jehova, hic terminus est quo possessores constituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Jisraëlis; Josepho funiculis *duobus attributis*:

14 Ut possideatis eam unus æquè ac alter, quam sublata manu mea *juravi* me daturum majoribus vestris; prout acciderit terra hæc vobis in possessionem.

15 Hic ergo terminus est terræ in latere Aquilonali, a mari magno via Chethlonis Tzedadum usque:

16 Chamath, Berotha, Sibrajima, quæ sunt inclusa termino Damasci, & inclusa termino Chamathæ; pagi mediani qui adjacent termino Chavranis.

17 Ita est terminus a mari Chatzar-hhenon terminus Damasci, & qui maximè Aquilonalis est, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

18 Latus autem Orientis a Chavrane & a Damasco, & a Gilhhade, & a terra Jisraëlis, terrâ Jardenis, a termino *hoc* ad mare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem versus.

19 Latus verò Australe meridiem versus a Tamare usque ad aquas contentionum Kadeschi *latus* possessionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Austrum versus.

20 Denique latus Occidentis, mare magnũ a termino *hoc* usque ex adverso aditus Chamathæ: hoc latus est Occidentis.

21 Partiemini autem terram hanc vobis per tribus Jisraëlis.

22 Esto autem ut sortiamini eam in possessionem vobis & peregrinis qui peregrinantur inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & sunto vobis ut indigena in filiis Jisraëlis, vobiscum accidant in possessionem inter tribus Jisraëlis.

23 Quamobrem esto in ea tribu quacum peregrinatur peregrinus: ut ibi tribuatis possessionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XLVIII.

1 HÆC autem *sunt* nomina tribuum: ab extremitate versus Aquilonem secundum viam Chethlonis, aditus Chamathę, Chatzar-hhenanis termini Damasci, Aquilonem versus, secundum Chamatham, (hæc enim sunt ei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribus* una:

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali usque ad latus Occidentis: Ascheris una:

3 Et juxta terminum Ascheris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis: Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orien-

Heb. *atriũ in angulo ipsius atrii, atrium in angulo ipsius atrii.*

Heb. *fumaria, sive vaporaria.*

Heb. *ordo.*

He. *elixãtibus facta.*

Heb. *elixãtium, id est, victimariorũ συνεδρίαι.*

Heb. *de sub limine.*

Heb. *phialabant, ut ita dicamus.*

Heb. *planarum.*

Heb. *aquas genuum.*

Heb. *lumborum.*

He. *primogenita proferunt: vide Iobi 18.13. & Jeschabb. 15.3.*

Heb. *ut ut frater suus.*

Heb. *ad ingressũ Tzedadi.*

Heb. *inter terminũ Damasci & inter terminũ.*

He. *Aquilonis ad Aquilonem.*

Heb. *de inter Chavranẽ, & de inter Damascum, & sic deinceps.*

Heb. *maris*

Heb. *anima vivens.*

Heb. *expãsio: ut suprà 26.5.*

Heb. *esculenti.*

Heb. *in medio vestri sic deinceps.*

Heb. *ad manum sive latus: sic deinde eodem verso.*

Heb. *ad mare: sic deinceps.*

Orientem versus usque ad latus Occidentis: Menaschis una:

5 Et juxta terminum Menaschis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudę, [a] a latere Orientis usque ad latus Occidentis; esto oblatio illa quam oblaturi estis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis, [a] longitudinis verò ut una [a] reliquarum portionum a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, in cujus medio sit [a] locus sanctus.

Suprà 45. 9 Oblatio illa quam oblaturi estis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*.

[c] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.* 10 Horum autem erit hæc oblatio [c] sancta, nempe sacerdotum, *ampla* [a] Aquilonem versus vicies quinquies mille, & Occidentem versus latitudine decies mille cubitorum; & Orientem versus latitudine decies mille, versus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit sanctuarium Jehovæ.

11 Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit e [a] filiis Tzadoki, qui observarunt observationem meam; qui non errarunt errantibus [d] Jisraëlitis, quemadmodum errarunt alii Levitæ:

[d] Heb. *filiis Jisraëlis.* 12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille: omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum*.

Levi. 25. 34 14 (Non autem vendent ex eo, neque permutabit *quisquam*, neque transferet primitias terræ; quia [c] sancta est Jehovæ)

[c] Heb. *sanctitas.* 15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* [f] commune est [a] civitati ad habitationem & ad suburbia; in cujus medio erit ipsa civitas:

[f] Heb. *prophanum: vide Deut.* 20. 6. 16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum*.

17 Sic erit [a] suburbium civitati, Aquilonem versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; & Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverso oblationis sanctæ, *idest*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille Occidentem versus, quod erit ex adverso oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum [a] ministris civitatis:

19 Ut ministet quisque civitatis, ex omnibus tribubus Jisraëlis, ministrent ei.

20 Totam hanc oblationem [a] vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationẽ sanctam cum justa possessione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis, [a] in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis usque ad terminum Orientem versus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille secundum terminum Occidentis ex adverso *harum* portionum, Principis esto; ita erit oblatio sancta & sanctuarium domus in medio illius.

22 [a] Et inde a justa possessione [a] Levitarum, justaque possessione civitatis, interjecta *possessioni* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis esto.

23 Residuum verò tribuum; a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Jissascharis una:

26 Et juxta terminum Jissascharis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Australe meridiem versus; ibi erit terminus [a] a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeschi, ad [a] torrentem, ad mare magnum.

29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a torrente, pro tribubus Jisraëlis; & istæ sunt distributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 [a] Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum mensura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuũ Jisraëlis *erunt*, portę tres Aquilonem versus; porta Rëubenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem versus *cubitorum* quater mille quingentorum, similiter portæ tres: nempe porta [a] Josephi una, porta Binjaminis una, porta Danis una:

33 Et lateris Austrum versus, quater mille quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ tres: porta Schimhhonis una, porta Jissascharis una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem versus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Ascheris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis [g] deinceps *futurum est*, ibi Jehova.

[g] Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO IN CAPUT XLV.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars visionis, adumbrans perfectissimam Ecclesiæ instaurationem & constitutionem per Christum, ut diximus suprà 40.1. in duas partes universè distribuenda est: quarum una est* ὑπόθεσις *sive propositio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers. 9 altera.* ἐξήγησις *sive explicatio singularis rerum comprehensarum propositione summa, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum singularum perstringit, sitatim in principio: deinde nominatim excipit certam agri portionem in partes quatuor dividendam: ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes pertineat, quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers. 5. pars ad populum totum communiter, vers. 6. pars ad Principem, vers. 7. & 8. quæ omnia deinde suis locis explicantur. Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moschen, partimq; per Jehoschuhham effecta fuerat: denique totus ordo & civilis & Ecclesiasticus novus instituitur: tum ut Propheta populares suos doceret veterem illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem spei melioris: tum verò ut ostendat omnia in Christo nova effecta esse, etsi propter ruditatem populi & communem hominum infirmitatem augusta illa instauratio typis Ecclesiæ priscæ adumbratur.* In possessionem] *singulis videlicet tribubus assignandam: ut fit infrà 48.* Offertote oblat.] *id est, consecrate, prout oblationes consecrabantur Domino:* κατ' ἐχὴν. 2 In locum] *id est, pro structura loci sancti, qui delineatus est suprà 40. & 41. & circunscriptus, suprà 42.15 & sequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingentos latitudinis: similem loquutionem vide infrà 48.20.* Suburbium] *id est, area circunjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: sic infrà 48.17.* 3 Sanctuarium] *id est, locus sanctus, qui definitus est præcedente versu.* 4 Ut sit eis] *id est, ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus.* 5 Similiter] *ut eadem mensura modò attributa est sacerdotibus.* Ipsis ministris] *emphatica distinctio Levitarum, qui instaurationis tempore judicio Ecclesiæ comprobati fuerint & in ministerium recepti, eos hac sorte usuros esse. Nam alii etiam posti reversionem Babylonicam recusati sunt, Hhezræ 2. & alii exautorati propter scelera sua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo ampliùs desyderari in Ecclesia Christi his verbis Propheta docet.* Ministrantibus] *id est, janitores, cantores, & administros sacrorum agentibus in domo Dei ad sacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus suprà 40. 44. & sequentibus.* Viginti cell.] *id est, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunq; legitimè præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut facile est cuivis hac ratione colligere: in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: sic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ musici, janitores, & administri consistebant ad sua officia comparati.* 6 Civitatis] *id est, urbis metropolitanæ, quæ describitur infrà 48.15. & quinque sequentibus, & in fine ejusdem capitis.* Oblationis] *ut suprà ver. 1.* Pro tota domo] *id est, quia hæc regia futura est, communis omnium tribuum esto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & singulæ portæ suæ tribui assignantur, infrà 48.31. & sequentibus.* 7 Ipsi autem] *descriptio portionis ad Principem pertinentis, ut diximus suprà in vers. 1.* Ab hac] *id est, utrimque ab Occasu & Ortu, ut sequentia verba explicant.* Oblationis] *id est, illorum vicies quinquies mille cubitorũ, qui sacerdotibus, Levitis, & communi suprà fuerunt assignati.* Longitudo] *videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi. quasi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem Propheta nominavit) sive duos illos tractus ab Ortu & Occasu sitos quàm longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita est vicies quinquies mille cubitorum, prout erat latitudo oblationis quam sacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjamius usque: longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrimque ab extremitate oblationis illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc est (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinquies mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ ad Occidentalem* ὀρθογράμμως *regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; quæ in media area rectum quadrum vicies quinquies mille cubitorum ad oblationem & possessionem civitatis exceptum est; latera verò utrimque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine.* Harum part.] *trium comprehensarum in oblatione.* Termino Occid.] *qui in latere quidem Occidentali portionis principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit a fine Orientali quadri usque ad extremum terræ.* 8 Ut non opprim.] *ætiologia novæ istius distributionis,* μετακατικὴ *ad sequentem locum de civilibus officiis.* Reddant] *id est, ademptam popularibus restituant, & restitutam servent, ut sequens versus explicat.* 9 Sic ait] *secunda hæc pars (ut antè in vers. 1. diximus) propositionem summam sigillatim explicat* ὕστερον πρότερον. *Primùm enim justum & legitimum usum tum civilem, tum Ecclesiasticum hujus distributionis exponit, usque ad caput 47. deinde verò præstantiam terræ demonstrans, minutatim explanat singularem omnium sortem, ad finem usque Prophetiæ. Ac injusto quidem legitimoq; usu ponuntur duo, civilis administratio, usque ad versum 13. & Ecclesiastica, ad finem usque sequentis capitis.* Satis esto] *id est, contenti estote hac portione dupla quæ attribuitur vobis.* Depulsiones] *quibus populum meum depulistis ex hæreditate ipsius & tyrannica violentia, & fraude, qua æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, versibus sequent.* 11 Epha] *id est, ne ullo pacto mensuras justas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37. de Batho verò 1. Reg. 7.26.* Chomeris] *tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16.* 12 Similiter] *id est, una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac mensurarum: ut omnia nomismata pendantur ad justam rationem sicli, quæ hîc præscribitur: ut Exod. 30.13. Hunc autem locum (utcunq; interpretentur Hhebræi) sic omnino accipiendum esse ut fecimus, res ipsa loquitur: maximè cùm illi minam constare dicant ex sexagenis siclis, abutentes hoc loco imperitissimè, & ignorantes ipsam scripturæ interpretationem quam demonstravimus 1. Reg. 10.17.* Ipsius minæ] *sive pondo, ut ibidem interpretati sumus ex secundo Chron. 9.16.*

13 Hęc

13 Hæc oblatio] *hac deſcriptione juris Eccleſiaſtici (ut diximus in verſ. 9.) exponuntur officia primùm ordinarium oblationum pro Eccleſia exhibendarum a populo & a Principe diebus profeſtis, feſtis, & ſolemnitatibus, uſque ad verſ. 16. capitis ſeq. deinde vero leges humanorum munerum, uſque ad verſ. 19. ac poſtremò ritus & locus parandis eis attributus, ad finem uſque capitis 46. ſenſus eſt, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge ſacrificium pertinebat, & ordinaria omnia; ſed quia rebus præcisè min. mè taxatis multa inordinatè ſolent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes ſingulis imperare, ut his verſib. definiatur: nempe ut rei triticeæ ſexageſima, olearia & vinaria centeſima, pecuaria ducenteſima offerretur Deo.* 14 Coro] *de quo 1. Reg. 4. 21.* 15 Ex irriguis] *id eſt, bene paſtam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22. 18. & ſequentibus. Hæc autem duo membra ἀνάλογα ad alia genera pertinere liquidorum & animantium aptarum ſacrificiis docet verſus decimus tertius comparatio.* 16 Oblatione hac] *muneris, holocauſti, & euchariſticorum, quæ dicta ſunt præcedente verſu.* Cum principe] *cujus oblatio definitur universè primùm, ſequente verſ. deinde ſpeciatim illuſtratur, ad finem uſque capitis: ac poſtremò offerendi ratio Principi populoque præſcribitur, uſque ad verſ. 16. capitis ſeq.* 18 Accipiens offer.] *apoſtrophe ad Principem.* 19 Catharmatis] *id eſt, ſacrificii oblati ad purgandum ſive purificandum.* Diazomatis] *vide ſuprà 43. 14. Hæc autem cæremonia tota ſingularis eſt, neque docetur lege: ut ſequentia multa.* 22 Et parato] *confer cum Num. 28. 19. & ſequentibus.*

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] *Jam exponit Deus rationes & ritus in offerendis ſuperioribus ſacrificiis a Principe populóque obſervandos, ut diximus ſuprà 45. 16.* Atrii interioris] *id eſt intimi, ubi erat altare holocauſti: vide ſuprà 40. 44.* Die verò] *id eſt, diebus feſtis, ſynecdochicè.* 4 Holocauſtum] *longè amplius quàm imperabatur lege, Num 28. 9.* 6 Die autem] *oblatio minor quàm imperabatur lege, Num. 28. 11.* 8 Veniens autem] *ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principi tantùm cum ſacerdotibus & Levitis conceditur; popularibus verò tribuuntur laterales portæ.* 10 At princeps] *id eſt, eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione ſacra conſumito.* 12 Voluntarium] *quod ſynecdochicè ſignificatum fuerat euchariſticorum nomine, ſup. 45. 17. & verſ. 2. hujus capitis.* 16 Sic ait] *leges in hunc locum obiter inſeruntur de donariis Principis tum erga liberos, tum erga eos qui nihil ipſum attinent neceſſitudine: ut notavimus ſuprà 45. 13.* 17 Erit quidem] *videlicet uſus fructus dominiumque utile ejus poſſeſſionis quam Princeps donaverit, ex communi jure poſſeſſionum quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25. 23.* Annum libert.] *id eſt, Jubilæi, quo libertas promulgabatur in terra, Levit. 25. 10.* Poſteſſio] *id eſt, jus poſſeſſionis proprietarium, quamvis uſum fructum percipiat donatarius.* 19 Poſteà] *jam venit Propheta ad explicationem locorum in quibus parabantur ſacrificia a ſacerdotibus & Levitis; utrimque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem uſque capitis.* Aditum] *tertiani illius atrii, quò Principi & populo ingredi nefas erat; ſed Levitis ſolùm patebat & ſacerdotibus: de quo ſuprà 40. 44. & ſequentibus.* Locus] *id eſt, atriola duo ſacerdotum a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum eſſe demonſtrat ſequentium verſuum comparatio.* 20 Atrium exterius] *populo attributum, & commune omnium. ut ſuprà 42. 14. & 44. 19. ſic verſ. ſequente.* Ad ſanctificandum] *id eſt, quod ſi facerent, populum (cujus nomine ſanctificati ſunt ad miniſterium Dei) eadem religione ſuis miniſteriis obſtringerent, ac proinde omnem ordinem perturbarent, ut ſuprà 44. 19. de veſtibus & inſtrumentis dicitur ea ſanctificari Deo, id eſt, a communi uſu miniſterio ipſius vindicari: ſic Exod. 29. 37. & 30. 29.* 21 Tum educens me] *ſequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipſis attributa ad miniſterium populi.* 23 Popina] *id eſt, ambitus effectus coquendis ſacrificiis: cujuſmodi loca veteribus popinæ dicebantur.*

IN CAPUT XLVII.

1 Poſtea] *Hic ſecundus ἐργασίας locus (ut diximus ſuprà 45. 9.) exponit primùm præſtantiam terræ profectam ex Dei benedictione in templo ſuo habitantis, uſque ad verſ. 13. ſecundo terminos totius terræ, uſque ad verſ. 21. tertiò rationem illius dividendæ, uſque ad verſ. 30. capitis ſeq. ac poſtremò formam civitatis ſanctæ, in fine prophetiæ. In præſtantiæ autem declaratione obſervanda ſunt hæc, primùm ortus & progreſſus benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, uſque ad verſ. 6. deinde verò effecta, uſque ad 13.* Domus] *id eſt, templi.* Aquas] *figurantes ſpiritum Dei & dona illius in Eccleſiam, quæ prima quidem ſpecie leniſſima ſunt & tenuiſſima; ſed paulo momento invaleſcunt maximè: ut de aquis gradatim oſtendit Propheta ſequentibus.* 2 Extimam] *id eſt, clauſtri ſive ambitus maximi.* 3 Aquas talares] *id eſt, breves, in quibus plantæ duntaxat pedum mergi poſſent.* 6 Cùm itaque] *μετάβασις ad explicationem effectorum ex benedictione Dei conſequentium, per interrogationem. Sunt autem effecta duo: unum, quòd bona omnia exoriuntur, augeſcunt, & perficiuntur in Eccleſia virtute Dei; alterum, quòd curantur mala: ut ſynecdochicè oſtenditur ab exemplo Aſphaltitis lacus.* 8 Procedunt] *id eſt, totam terram irrigant. Nam Galilæa ſumma eſt pars Judææ; campeſtria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Aſphaltite lacu.* Ad mare] *mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore teſtantur hiſtorici. Quamobrem ſcriptura mare ſalis & Sedomi vocat, hiſtorici Aſphaltitem lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.* Curatur] *id eſt, utiles & ſalubres fiunt, quod commonſtrat exegeſis ſequens duorum verſuum.* 9 Flumina] *id eſt, aquæ maximæ iſtius fluminis.* 10 Piſcatores] *qui priùs nunquam dederant operam Aſphaltitæ.* Hhengedi] *de quo vide Geneſ. 14. 7.* Hheglajimorum] *quis locus eſt in ipſo principio Aſphaltitis lacus, ubi Jarden in eum influit, teſte Hieronymo. Senſus eſt, piſcatores totum illum tractum Aſphaltitis lacus colunt ſtudioſiſſimè, & ampliſſima ex eo percipiunt commoda.* 11 Cœnoſorum] *id eſt, omnium locorum quæ neque fructuoſa erant, neque piſcoſa; neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus eſt*

amplissimus, & multitudo piscium copiosissima. 13 Sic ait] *secundum membrum de universo termino terræ sanctæ, ut diximus in vers.1.* Funiculis] *vide Deut. 32. 9. De Josephi autem jure vide Genes. 48.5.& 49.22.& 1.Chron 5.1.& sequentibus.* 15 Mari magno] *id est, mediterraneo: vide Num. 34.7 sic infrà 19.& 20.* Via Chethlonis] *id est, ab extremitate una regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versus, cujus mentio sit infrà 48.1. altera Tzedad, de quo Numer. 34.8. ab Orientali regni Damasceni parte.* 16 Chamath] *de qua Num.13. 21.& 34.8.& 1.Reg.8.65.* Berotha] *sive Berothai, 2.Schem.8.8. Barat hena Ptolemæo, quam in fine statuit Arabiæ desertæ.* Sibrajima] *alterum oppidum, a Geographis Arabiæ desertæ attributum, ut adjuncta docent.* Quæ sunt incl.] *id est, totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet.* Mediani] *id est, inter Chamatham & Chavranem interjectus: est enim Chavran Arabiæ desertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.* 17 Chatzar-hhenon] *oppidum regni Judææ, Damasci, & Chamathæ distinguens in parte Aquilonali maximè; quod etiam dicitur Chatzar-hhenam, Num.34.9.& 10.& infrà 48.1.* 18 Chavrane] *de quo vers.16.* Terra Jardenis] *id est, trans Jardenem sita,* ἐλληνιστικῶς, *ut Psal.42.7.* Mare Orientale] *id est mare mortuum, de quo sup. vers.8. ut Joël.2.20.& Zecarjæ 14.8.* 19 Tamare] *oppido ultimo Judææ sub En-gadda sive Hhen-gedi ad Asphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro.* Aquas] *de quib. Num.20 sic Num.27.14.* 20 Aditus Cham.] *id est, itineris quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur.* 21 Partiemini] *tertium membrum (ut diximus sup. in vers 1.) de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem universè, quomodo & quibus distribuenda sit, hoc capite reliquo; deinde verò sigillatim, quæ sedes quibus assignandæ, usque ad vers. 30. sequentis capitis.* 22 Sunto vobis] *id est, accensentor vobis, & habentor pro tribulibus vestris, ut sit unum ovile & unus pastor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio singularis partium tribubus assignatarum: ut diximus sup.47.21. qua sortes suæ singulis tribubus ex ordine assignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ sequentibus verbis per congeriem exponitur, quia copiosiùs fuerat explanata sup.47.15.& sequentibus.* Ei] *nimirum extremitati versus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per suos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ sequentes ex æquo habere dicuntur in sua sorte totam regionis longitudinem: est autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex constante Geographorum usu: sic infrà 8.& sequentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua sup.45.1.& sequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jehovæ & sacerdotum esse dicitur, usque ad vers.13. pars, Levitarum, vers.13.& 14. pars civium, usque ad vers.20. pars denique constans ex duabus alis sive extremitatibus ad Orientem & Occidentem spectantibus attribuitur Principi, usque ad vers.23.* Longitudinis] *vide sup. in vers.1.* Reliquarum portion.] *videlicet quæ singulis tribubus assignatæ sunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus sanctus] *id est, sanctificatus Jehovæ pro sanctuario ipsius & sacerdotum habitatione, ut sequentes versus ostendunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id est, in termino suo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occasum in longitudinem vicies quinquies mille cubitorum: sic sequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide sup.44.15.& sequentibus.* 14 Non autem] *lex per occasionem huic loco inserta, de jure possessionis sanctæ. quamobrem placuit eam parenthesi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus mensuræ vers.seq. constitutio verò vers.30.& sequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut sup.45.2.* 18 Ministris civit.] *id est, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibúsque suis ad conventus Ecclesiasticos aut civiles accedentibus ministrare tenebuntur, & illorum procuratores esse: quod apertè docet exegesis sequentis versus.* 19 Ei] *nempe Israëli: quamobrem, ut locus evidentior esset, Hhebræam verborum ὑστέρησιν mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide sup.45.2.* 21 In fronte] *id est, præcisè ex adverso totius latitudinis, quam tripertitus est Deus in sacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *id est, quicquid utrinque superierit in longitudine, subducta oblatione sancta, per integrum illud spatium vicies quinquies mille cubitorum quod intercurret inter duas tribus Jehudæ & Binjaminis, id totum erit Principis: sic comparatur transitus ad sortes reliquas.* Levitarum] *tam sacerdotum, quàm aliorum ex posteris Levi, ut vocati sunt sup.44.15.* 28 A Tamare] *vide sup.47.19.* Torrentem] *Schichorem, de quo Jehoschuhh.13.3.* 30 Hi autem] *quartum membrum, de constitutione urbis sanctæ, ut dictum est sup.47.1.* 32 Josephi] *id est, Ephrajimi & Menaschis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur vers.31. ut conventuum quoque Ecclesiasticorum & consilii ibidem esset commoditas.*

DANIIEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Danijelis ex parte rerum geſtarum hiſtorias continet uſque ad caput 7. ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem geſtis habentur ſingularia tum pietatis ipſius ſociorumq; documenta, tum verò fidei in Deum conſtantiſſimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq; mirabilium, ex quibus Danijel ſomnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obſcura explicavit, & ſcripta ignota legit atque interpretatus eſt. In prophetia verò illuſtria extant monimenta & certiſſimæ circumſcriptiones temporum, quibus Chriſtus Deus in carne patefactus eſt & conſummatum myſterium redemptionis noſtræ: in cujus boni expectatione Danijel, ne Eccleſia Dei malis obſeſſa fatiſceret, hiſtoriam ſingularem & accuratiſſimam prædicit rerum in Eccleſia gerendarum ad Chriſti adventum uſque: & perpeſſiones graviſſimas Eccleſiæ non tantùm prædictione, præmonitionibuſq; levat, ſed etiam conſolationibus ex certa fiducia promiſſionum Dei cùm ad temporariam, tum ad æternam liberationem in Chriſto pertinentium.

CAPUT I.

Danijel cum ſociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recuſat veſci, ne contra legem Dei & conſcientiam animi ſui impuretur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus a Deo benedicitur tum corporis elegantia, tum donis ſpiritualibus atque prophetia: quamobrem ipſe cum ſociis a Nebucad-nezare in miniſterium aulicum aſciſcitur.

1 [a] ANNO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; [a] venerat [a] Nebucad-nezar
2 Rex Babyloniæ Jeruſchalaima, & obſederat ea: Cumque tradidiſſet Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & [a] partem inſtrumentorũ domus Dei, exportaverat ea in terram [a] Schinhharis in domum [a] Dei ſui: nempe inſtrumenta illa exportaverat in theſaurum Dei ſui.

3 Edixerat etiam Rex Aſchpenazo præfecto aulicorum ſuorum; ut exportaret e filiis Iſraëlis tum ex ſemine regio, tum ex proceribus,
4 Pueros quibus nullum ineſſet vitium, & [a] elegantes aſpectu, & intelligentes [b] omnis ſapientiæ, præditoſque notitia, & valentes cognitione, [a] id eſt, quibus ineſſet facultas; [a] conſtituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;
5 Et prout conſtituerat Rex [c] demenſum diei cujuſque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [d] exactis illis conſiſterent coram Rege.

6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Miſchaël, & Hhazarja:
7 [a] Quibus impoſuit princeps aulicorũ nomina: impoſuit enim Danijeli *nomen* Beltes-chatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Miſchaëli Meſchaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis.
8 [a] Sed [e] ſtatuens Danijel cum animo ſuo, ut non [a] contaminaret ſe portione cibi regii & vino potionum ejus: [a] requiſivit a principe aulicorum ut non contaminaret ſe:
9 Et [f] [a] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & miſericordiam coram principe aulicorum.
10 Dixit enim princeps aulicorum Danijeli, [a] timeo Dominum meum regem, qui conſtituit cibum veſtrum & potiones veſtras: nam quare videret facies veſtras [a] mœſtiores quàm puerorũ [g] qui ſimiliter ut vos ad tempus alendi ſunt, & efficeretis me reum capitis apud Regẽ?
11 [a] Dicente itaq; Danijele ipſi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ,
12 Proba quæſo ſervos tuos diebus decem: [h] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquæ quas bibamus,
13 Deinde inſpiciantur coram te [i] vultus noſtri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii: & prout videris, age cum ſervis tuis:
14 Auſcultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.
15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum [a] elegans, ut pinguium carne: præ omnibus pueris qui comedebant portionem cibi regii.
16 Itaque [k] perrexit promus ipſe tollere portionem cibi ipſorum vinumque portionũ ipſorum, & dare ipſis legumina.

17 In-

[a] Heb. *bonos*
[b] Heb. *in omni intelligentia, & noſcentes notitiã, & intelligentes cognitionem.*
[c] Heb. *rem diei die ſuo: ut Exod. 5. 13.*
[d] Heb. *a fine illorum: ſic infrà verſ. 15 & 18.*
[e] Heb. *ponẽs Danijel in corde ſuo.*
[f] Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & miſericordiæ: hypallage, ut Pſal. 106. 46.*
[g] He. *qui ſecundum revolutionem veſtram ſunt, id eſt, pariter ut vos educandi ſunt triennio, & ea evoluto ſiſtendi coram Rege.*
[h] Heb. *dent: impersonaliter.*
[i] Heb. *aſpectus.*
[k] Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.*

17 Interea pueris istis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & sapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni [a] visione & somniis.

18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxisset eos Princeps aulicorum coram Nebucadnetzare,

19 Et alloqueretur eos Rex; non est inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ: [a] steteruntq; corã Rege:

20 Omnibusque *in* [l] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [m] decuplo superiores omnibus Magis & Astrologis qui in toto regno ipsius erant.

21 [a] Sic fuit Danijel usque ad annum primum Cyri regis.

[l] Heb. *rebus sapientiæ intelligentiæ.*

[m] Heb. *decẽ partibus: ut 2. Schem. 19. 44.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Desinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Firmejæ 25. 1.* Venerat] *id est, expeditionem in Babylonia instituens anno tertio desinente, anno demum quarto (prout Firmeja prophetaverat) obsederat Jeruschalaima.* Nebucad-netzar] *Magnus historicis dictus, prioris Nebucad-netzaris filius, qui a Parhhone Necone lacessitus, Firmejæ 46. 2. Syriam pervasit, & Judæam (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentiâ Dei conservata est in domo ipsius: quæ partim ad tempora usque Jeconjæ deportati, partim ad eversionem usque oppidi penes Judæos mansit: vide Firmejæ 27. 18. & sequentibus.* Schinhhàris] *v. de Genes. 10. 10.* Dei sui] *Beli (ut probabile est) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeschahh. 46. 1.* 4 Id est] *exegesis vocum præcedentium. q. d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos: sed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur: denique optima indole essent & valere putarentur industria.* Constituros] *i. ministraturos Regi, ut seq. versu, quod prædixerat Jeschahhja 39. 7.* 7 Quibus imposuit] *ex usu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuisse observatum legimus Genes. 41. 45. tum ut dissimularent nomina captivorum, extera, & exosarum gentium, tum ut abductos a Dei sui & populi recordatione diis suis & sibi, quantùm in ipsis erat, administros suos obstringerent: ut ostenditur infrà 4. 8.* 8 Sed statuens] *sensus est, sed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi sui abjicerent, & malorum consuetudine occallescentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: sed quantum in ipso fuit, sanctè & liberè professus est se ex animo abhorrere a rebus impuris & earum specie, ac proinde opere ab eis abstenturum esse.* Contaminaret se] *quod fuisset facturus si comedisset de cibario ipsis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit. 11. & Deut. 14. tum quia ne illa quidem quorum usus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a superstitione & idololatria: prout Babylonii ac reges maximè ante cibum sua habebant prothymata, & laudabant deos suos, infrà 5. 4. aut denique sine offensa infirmiorum gustari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Christianis exprobrans, præcerptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requisivit] *i. modestè & legitimâ ratione cum præfecto agens prospexit conscientiæ suæ.*

9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipse apertè concederet & præstaret illud quod a Danijele petebatur: flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quasi clàm & imprudente ipso gereretur. Ac propterea non negat quidè, sequente versu: sed periculum a se graviter metui, ostendit: proinde verò se iniquo animo minimè laturum esse, modò fiat sine suo periculo.* 10 Timeo] *q. d. annuerem, nisi me deterreret metus: quamobrem per me licebit, modò me ab hoc metu liberum præstetis.* Mœstiores] *i. deformiores, ut sunt hominum indignantium & mœstorum vultus: ut Genes. 40. 6.* 11 Dicente itaque] *cùm videlicet Danijel perciperet rem non esse curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipsi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus, sed ita constitutus planè ut si curati fuissent optimè, ex promissione Exod. 23. 25.* 17 Visione &] *i. omni prophetiarum genere: vide Numeror. 12. 6.* 19 Steteruntque] *i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipsius ministrarent; ut suprà ver. 4. quo in ministerio fuisse acceptissimos docetur versu seq.* 21 Sic fuit] *i. in existimatione & dignitate ministravit regibus Babyloniæ usque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.*

CAPUT II.

Nebucad-netzar oblitus somnii quod sibi Deus obtulerat, Chaldæorum consilium advocat, a quibus somnium suum cum interpretatione sibi proferri jubet: quod cùm illi non possent, & se humanæ infirmitatis comparatæ cum sorte divina rationibus excusarent, Rex eos trucidari jubet: Danijel verò cùm judicatum cœpisset fieri causam rei cognoscens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum sociis & Ecclesia orans somnium interpretationemq; cognoscit, Regem de consilio Dei certiorem facit, & ostendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura esse, a quibus populus Dei infestetur usquedum Christus advenerit Rex sempiternus, his cognitis, Rex divinis honoribus Danijelem prosequuturus ab ipso reprehenditur, & ipsum cum sociis ornat dignitatibus amplissimis.

1 ANNO autem [a] secundo, *nempe* in regno Nebucad-netzaris, somniavit Nebucad-netzar somnia; [a] quibus consternavit se spiritus ejus, [a] cùm adhuc somnum caperet.

[a] Heb. *cùm somnus ejus fieret in ipso.*

2 Quapropter edixit Rex, vocari [a] magos, [a] astrologos q;, & præstigiatores, [a] Chaldæos deniq; ad indicandum Regi somnia ipsius: qui venientes steterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, somnium somniavi; & consternavit se spiritus meus solicitus de cognoscendo somnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi [a] Syrè, ô Rex [a] in secula vive; dic somnium servis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Respondens verò Rex dixit Chaldæis, [a] verbum a me abiit: nisi notum feceritis mihi somnium & interpretationem ejus, [b] in mẽbra laniabimini, & domus vestræ [c] in sterquilinium redigentur:

[b] Chald. *membra efficiemini.*

[c] Chald. *sterquilinii disponentur.*

6 Sin

6 Sin autem somnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona 'cum honorario & gloriam multam recepturi estis [d] a me: itaque somniū & interpretationē ejus indicate mihi.

[d] Chald. *a coram me: sic deinceps.*

7 Respondentibus secundò ac dicentibus; rex somnium dicat servis suis, tum interpretationem indicabimus:

8 Respondit Rex dicens, [e] verè agnosco vos 'tempus redimere; quandoquidem videtis abiisse a me verbum.

[e] Chald. *ex firmo.*

9 'Quia si ipsum somnium notum non feceritis mihi, una hæc est sententia vestri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, usquedum tempus mutetur: itaque somnium dicite mihi, ut cognoscam vos interpretationem ejus indicaturos esse mihi.

10 Responderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes, 'non est quisquam in [g] terra qui verbum regis possit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujusmodi petiit ab ullo mago, astrologóve, aut Chaldæo.

[f] Chald. *coram Rege: sic deinceps.*
[g] Chald. *arida.*

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretiosum est; ut alius non sit qui indicare ipsum possit Regi, nisi dii 'quorum habitatio cum carne non est.

12 'Propter hoc Rex in ira & fervore magno, edixit [h] perdi omnes sapiētes Babyloniæ.

[h] Chald. *perdere.*

13 Cumque sententiâ profectâ sapientes interficerentur; quærebant etiam Danijelem & socios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel 'retulit consilium & causam Arjoco præfecto satellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum sapientes Babyloniæ:

15 'Respondénsque dixit Arjoco dominatori regio; 'quare sententia ista [i] acceleraret exequutionem a rege? tunc 'verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.

[i] Chald. *accelerat a coram rege.*

16 Itaque Danijel ingressus petiit a Rege, ut tempus daret sibi; & interpretationem se indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum suam profectus est; '& Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ sociis suis verbum notum fecit:

18 Et misericordiam petendam esse a Deo cœli super arcano isto; ut non perirent Danijel & socii ipsius cum reliquis sapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli visione [k] nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.

[k] Chald. *noctis.*

20 Respondens Danijel dixit, 'sit nomen Dei benedictum a seculo usque in seculum: 'nam sapientia & potentia ejus est:

21 Et ipse 'mutat tempora & tempestates, transfert reges & constituit Reges: dat sapientiam sapientibus, & scientiam [l] scitis & intelligentibus:

[l] Chald. *scientibus intelligentiæ.*

22 Ipse revelat profunda & abscondita: novit quod in tenebris est, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui sapientiam & 'potentiam dedisti mihi: jam enim notum fecisti mihi quod quærebamus a te, cùm 'verbum Regis notum fecisti 'nobis.

24 Propter hoc Danijel ingressus ad Arjocum, quem constituerat Rex ad perdendum sapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; sapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc [m] festinantissimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [n] invéni 'virum ex [o] deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus est.

[m] Chald. *in festinatione, sive conturbatione.*
[n] Chald. *quòd inveni: pleonasmus.*
[o] Chald. *filiis deportationis.*

26 Respondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Belteschatzar; ésne præditus facultate ut notum facias mihi somnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Respondens Danijel Regi dixit; 'arcanum quod Rex petit non sapientes, astrologi, magi, 'haruspices possunt indicare regi:

28 Sed est Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id quod futurum est [p] consequentibus temporibus: somnium tuum cum visionibus capitis tui incumbentis cubili tuo 'illud est.

[p] Chald. *in consequentia dierum.*

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti cubili tuo [q] obvenerant quid futurum sit posthac: & revelans arcana ostendit tibi id quod futurum est.

[q] Chald. *ascenderant.*

30 De me autem, 'non per sapientiam quæ sit in me præ omnibus viventibus arcanum istud revelatum est mihi; sed propter causam *eorum* qui interpretationem Regi notam facturi sunt, 'ut cogitationes cordis tui recognoscas.

31 'Tu, ô Rex, [r] vidisti, quòd ecce 'imago una magna, imago ista 'ampla, & splendore excellente stabat ex adverso tui; cujus [s] forma terribilis erat.

[r] Chald. *videns fuisti sic ver. 34.*
[s] Chald. *aspectus.*

32 Istius imaginis caput erat ex auro [t] præstante, pectus ejus & brachia ejus ex argento; venter ejus & latus ejus ex ære:

[t] Chald. *bono*

33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus [u] partim ex ferro & partim ex luto.

[u] Chald. *ex ipsis ferri, & ex ipsis luti: sic infrà 41.*

34 'Vidisti, usquedum 'excisus est lapis qui non est in *ullo* manibus, & percussit imaginem ad pedes ipsius ferreos & luteos; adeò ut comminueret eos.

35 Tunc comminuta sunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æstivis, ita abstulit ea ventus, & nullus locus inventus est eis: lapis autem qui percusserat imaginem effectus est mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 'Hoc *est* somnium illud, jam interpretationem ejus 'dicemus coram Rege.

37 'Tu, ô rex, 'Rex regum: cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémque & gloriam 'det tibi,

38 Et 'quibuscunque *locis* habitant filii hominum, bestiæ agri & aves cœli, *ea* det in manum tuam, & dominatorem constituat te in omnibus illis; 'tu *inquam* es 'caput illud 'aureum.

39 Postea autem exurget 'regnum alterum 'humilius tuo; & 'regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 'Denique regnum quartum erit 'durum ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia; 'etiam sicut ferrum quod confringit 'omnia ista, cōminuet & cōfringet.

41 'Quòd autem vidisti 'pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna [x] 'diversa erunt in quibus de firmitate ferri futurum est: quandoquidem vidisti ferrum mixtum cum luto cœnoso.

[x] Chald. *divisum.*

42 Et digiti pedum partim sunt ex ferro & partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum

est durum, & ex parte futurum est fragile.

43 Quòd verò vidisti ferrum mixtum luto cœnoso, commiscebuntur quidem inter se semine humano, sed non cohærebunt y aliud cum alio : perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

y Chald. *hic cum illo.*

44 Temporibus autem regum istorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in secula non destruetur, & regnum ipsum populo alieno non relinquetur; comminuturum & consumpturum omnia illa regna, ipsum autem staturum in secula.

45 Quandoquidem vidisti e monte excindi lapidem qui non *est* in *ullis* manibus, & comminuere ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum est posthac : ac verum *quidem* est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nebucad-netzar procidebat in faciem suam, ut Danijelem adoraret : & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde respondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *est* quod Deus vester *est* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona amplissima multa dedit ei; dominatoremque constituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antistitum super omnes sapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, constituit super negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem: Danijel verò præerat portæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus sit incipiendus, plurimùm ambigitur: nam alii principium numeri istius ducunt ab anno illo primo cujus facta est mentio capite præcedente, & statuunt somnium hoc contigisse, postquàm Nebucadnetzar superato Necone & Jehojakimo recepto in fidem suam reversus est in Babyloniam; atque ita sine distinctione has voces conjungendas putant,* anno secundo regni Nebucad-netzaris : *quod interpretationis genus tum Hhebræi contextus distinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris instituendis imperatum & consumptum fuisse dicitur suprà* 1.5. & 18. *alii secundum annum ex eo tempore numerari putant, quo Nebucad-netzar magnus merum imperium obtinuit: historiam verò prioris capitis gestam fuisse tradunt, cùm vivo Nebucadnetzare patre filius vices illius in regno sustineret. Ac Josephus quidem Berosi verbis ostendit libro primo contra Apionem, Nebucad netzarem patrem vita defunctum esse cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Ægyptum suscepisset, quam expeditionem fuisse omnium ultimam demonstravimus Jechezk.* 30.1. *& inde audito patris obitu & constituta Ægypto filium Babyloniam repetivisse, ut iniret regnum : quæ sententia etsi in speciem videtur discrepare, re ipsa tamen est eadem cum Josephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum* 10. *capite* 11. *scribit exacto biennio post Ægypti populationem hoc somnium Nebucad-netzari oblatum esse. Nam si ad rem penitiùs attendamus, constabit planè eundem fuisse annum quo Nebucad-netzar expeditiones terminavit & suscepit regnum : nos itaque posteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis est, & cum ratione temporum conveniens : sed tamen certa sunt capita quæ in hac interpretatione cogimur desyderare. Primùm enim negligitur distinctionum Hhebraicarum ratio ut in altera interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reversionem illam ultimam Nebucad-netzaris & gloriosam monarchiæ constitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem precum ejus, tum propter sapientiam admirabilem. Nam dignitatem sanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro salute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite* 14.14. *& sequentibus, quod caput ante eversa Jeruschalaima fuit prophetatum : gloriam vero apud omnes exteros sapientiæ nomine fuisse amplissimã ostendit idem Jechezkel* 28.3, *quam prophetiam Jechezkel conscripsit ante annos minimùm sexdecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus discedens in Babyloniam reverteret: hos verò locos de Danijele a Propheta dictos non fuisse per prædictionem, sed in exemplum rei jam antegestæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Propheticum & adjuncta exempla perpenderint. Quamobrem nos Hhebraicam distinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum secundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem steterunt coram eo, suprà* 1.18. & 19. *quia versus ultimus nihil est aliud quàm πρόληψις παράδοτος: & historiam hanc ad confirmationem versus* 20 *præcedentis capitis adhibitam fuisse judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danielis, præcipuè & gloriam demonstrat; sequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium sociorum ejusque omnia κατὰ πρόληψιν dicta suprà* 1.17. *& sequentibus singularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propositiones ab exemplo aliquo singulari in scriptura petitum frequentissimè observavimus.* Nempe] *hæc verba διαπρισμοῦ fuerunt adjecta ad præcavendam amphibolium, ut ostendat Propheta non esse hunc numerum secundarium jungendum cum primo proximè præcedentis versus (quem versum per prolepsin diximus esse παρεπεξεργαστικὸν capitum sequentium) sed cum aliis antecedentibus. q.d secundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus est, numerari volo; sed ab eo tempore quo pueri coram Rege ministrarunt, cùm Nebucad netzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum secundo defectione Jojakimi provocatis ad capessendum bellum.* Somnia] *id est, somnium unum multiplex, quod deinceps enarratur ver.* 31. *& sequentibus.* Quibus constet.] *vide Genes.* 40.6. Cùm adhuc] *id est. etiam tum incessit animum ejus cœlestium tãta, ut ne ipsius quidẽ somnus tranquillus esset.* 2 Magos] *doctores & peritos damnabilũ disciplinarũ, qui Chaldæi & Ægyptii denotãtur hac voce ex appellatione stylo ut Hhebræi doctores appellãt scribas.* Astrologos] *quos Hhebræi ex eo nominant quod cœlũ crepusculi tempore observarẽt: veteres corrupta voce Græci hãtas pro Fæiophantas, id est, exactos observatores nominarunt. sic enim legendum apud Plinium libro* 6. *natur. histor cap.* 26. Chaldæos] *id est, divinos omnes: nam disciplina Chaldæorũ vocatur divinatio, teste Cicerone in libris de divinat quamobrem postea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver.* 4. *& sequentibus.* 4 Syrè] *id est,*

sermone

sermone Babylonico : nam Babyloniam fuisse olim comprehensam Syria testantur Strabo & Plinius. In secula] *precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptãt Regi quod Deo unius est, & hac ratione captant benevolentiam ejus : sic infrà 3. 9. & 5. 10. aut certè longævam vitam precantur ipsi, ut fecit Danïel. 6. 22.* 5 Verbum] *id est, excidit mihi e memoria somnium.* 6 Cum honorario] *id est, sportula & præmio divinorum ordinario, quod ipsis tribuitur divinationis causâ. Hûc enim spectat Chaldaicæ vocis notatio.* 8 Tempus redim.] *id est, diem differe, ut consumatur tempus & vobis detur effugiendi occasio.* 9 Quia] *exegesis præcedentis versûs : videtis, inquit Rex, statam esse sententiam meam de vobis ; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore : sed agite, jam non est tergiversandi locus, dicite somnium, &c.* 10 Non est quisq.] *excusatio hæc tribus argumentis nititur : primum est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, non esse hoc penes hominem : secundum, ab exemplo, nunquam visum vel auditum esse exemplum Regis qui hoc à divinis postulaverit : tertiũ præcedentium duorũ ætiologicum, a natura Dei, quòd hoc ad divinam tantùm naturam fatentur pertinere.* 11 Quorum habitatio] *id est, qui sunt puri spiritus, ab omni carnis involucro & infirmitate liberi.* 12 Propter hoc] *quia Regis postulato non satisfaciebant & expectationi ipsorum, & quia regem non obscurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, quòd res inauditas & planè divinas ab ipsis exigeret.* 14 Retulit consilium] *id est, communicavit placidè consilium, causis expositis quibus differri erat necesse exequutionem sententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danïel cum sociis a conventu illo abfuisse, neque vocatus fuisse duabus de causis ; tum quia hic juvenis erat, & tanquam proleta aliorum comparatione, qui jam diu magisterium in schola Babylonica fecerant & pro exercitatissimis ac peritissimis doctoribus jam olim habebantur ; tum etiam quia non dubium est quin Chaldæi indigenæ hunc honorem accedendi Regis hominibus exteris invideriut.* 15 Respondens] *ad sermonem Arioci, indicantis sententiam a Rege latam de Magophonia.* Quare] *id est, nónne posset differri & rejici in aliquod tempus cruenta hæc exequutio, si spes fieret Regi exponendi somnium & interpretationem illius ? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum est quòd alii se neutrum posse confitentur : nos verò si Regi placuerit, intra certum tempus somnium & interpretationem prolaturos esse confidimus.* Verbum hoc] *id est, consilium de adeundo Rege, quod Danïel fecisse dicitur seq. versu.* 17 Et Chananję] *nam horum preces sanctè adhibuit Danïel, & fructum earum agnoscit, postea ver. 23. & 36.* 20 Sit nomen] *breve hoc canticum est eucharisticum, quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis causæ duæ, sapientia & potentia ejus, duobus versibus ; ac postremò concluso ponitur a singulari & præsente beneficio per apostrophen ad Deum, versu 23.* Num sapientia] *propositio causarum proleptica, quæ duobus versibus deinde exponitur ὕστερον πρότερον.* 21 Mutat tempora] *his verbis respicit Danïel ad argumentum somnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum somniorum visionúmque propheticum.* 23 Potentiam] *id est, facultatem & prærogativam cognoscendæ hujus admirabilis sapientiæ.* Verbum] *id est, negotium.* Nobis] *id est, meis, & sociorum meorum, ac Ecclesiæ precibus : vide suprà in versum 17.* 25 Virum] *id est Danïelem. Ex his autem Arioci verbis & sequentibus Nebucad-nezaris apparet Danïelem adhuc fuisse hominem novum, cui nondum magna conciliata esset authoritas : ac proinde his verbis nostram interpretationem confirmari quam in versum 1. adduximus.* 27 Arcanum] *hoc Danïelis responsum duo in universum continet, exordium, versibus quatuor ; & narrationem, a ver. 31. ad 46. Exordii autem partes duæ sunt : primùm enim universè affirmat Danïelem non humanas esse, sed divinas revelationes hujusmodi ; quas neque sapientes arte divinare, neque Rex ipse cogitationibus consequi potuerit, sed Deus solus gratiosè communicet, tribus versibus : deinde vero eodem argumento facultatem divinationis istius sibi abjudicans, & Deo gloriam eidem, finem revelationis istius ostendit, ver. 30.* Haruspices] *id est, agones & victimarii, qui ex harugis, id est aretibus & victimis sectis, futura prædicebant ; unde Chaldæi sectores appellantur : vide Jechezk. 21. 26.* 28 Illud est] *id est, eo argumento est, & illud ipsum significat quod futurum est consequentibus temporibus, prout tu ipse cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus suggessit tibi, versu sequente.* 30 Non per sapient.] *id est, non propter me aut ullam dignitatem quæ insit mihi, sed propter populum & Ecclesiam suam quam habes in imperio tuo.* Eorum] *i. Judæorum & totius Ecclesiæ Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio : qua etiã ratione Dominus suis in Ægypto consuluerat, Gen. 41.* Ut cogitat.] *id est, ut animadvertas solicitè quid cogitandum, statuendum, faciendúmque tibi sit in posterum erga Ecclesiam Dei.* 31 Tu ô Rex] *narratio bimembris exponens somnium, versibus quinque, & somnii interpretationem, usque ad versum 46.* Vidisti] *per somnium, ut apparet ex versu 1. & sequentib.* Imago una] *typus mundanæ administrationis, quæ perduravit, etsi per membra varians, usque ad adventum Christi.* Ampla] *omnia hæc imaginis istius epitheta pertinent ad ostendendam amplitudinem, gloriam, & majestatem tyrannicam regnorum quæ per membra illius adumbrata sunt.* 34 Vidisti] *nimirum stantem imaginem.* Excisus est] *e monte, infrà ver. 45.* 36 Hoc est somnium] *transitio ad interpretationem, ut diximus in versum 31.* Dicemus] *non ego solùm, sed socii mei & tota Ecclesia verbis meis : vide suprà 17 & 30.* 37 Tu ô Rex] *præterlibit quidem hoc loco Danïel interpretationem versus 31. quia satis visum est membra singularia explicari : sed tamen hoc & sequente versu paulo copiosiùs declarat amplitudinem, splendorem, & terribilem constitutionem regni Babylonici, ut idem de regnis sequentibus intelligatur ἀναλόγως ; Exponit igitur his duobus versibus primam partem somnii, quæ habetur in principio versus 32.* Rex regum] *vide Genes. 9. 25.* Det tibi] *hoc verbum & sequentia placuit præsente potiùs reddere quàm præterito, quia certum est in hac quoque parte demonstrasse Deum id quod futurum erat ; quasi dicat Danïel, jam his paucis annis Deus te secundavit plurimùm, qui Ægyptum cecidisti, Syriam occupasti, Judæam tributariam effecisti, & imperium permagnum obtines : sed tamen adhuc versatur Dominus in eadem cogitatione conservandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum est ; quemadmodum prædixerat Jirmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo authore cum aureo capite comparatur.* 38 Quibuscunque locis] *videlicet regionem istiarum & finitimarum : quo modo universales particulas in scriptura synecdochicòs accipi omnibus notum est ; ut Genes. 41. 54.* Tu] *cum tuis successoribus, per synecdochen : nam in singulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, sed continens Regum in uno regno series intelligenda est appellatione regni : sic quoque te*

versu. Caput] *id est, regnum primum temporum ordine, ut caput in statua primas obtinet.* Aureum] *id est, felix & tolerabile, si cum aliis comparetur.* 39 Regnum alterum] *figuratum pectore & brachiis argenteis, suprà* 32. *Est autem hoc Persarum regnum, cujus duo fuerunt summi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Persæ, prout nominantur Jeschahh.* 21. 2. Humilius] *id est durius, & deterius, ac minus tolerabile, quàm sit hoc totum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, sup. ver.* 32. Regnum tertium] *id est, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, æneum brasium ventre & latere ex ære.* 40 Denique] *quartum hoc genus imperii quàm variè interpretentur multi, nemo est qui nesciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad consummationem usque seculi locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, sed usque in priorem adventum Christi, & in earum numero Romanam rempublicã cum imperatoria majestate conjunxerunt. Ac priorem quidem sententiam patres ferè omnes sequuti sunt, adducti (ut probabile est) verbis Prophetæ suprà ver.* 28. *ubi non animadverterunt quid sibi vellent ea verba quæ nos interpretati sumus ex versu* 29. *quia vox Hhebræa non tantùm significat id quod postremum est, sed etiam posterius sive post venturum & consequuturum, quamvis non postremum illud sit. Posteriorem verò sententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt consilium Dei fuisse ut per Danielem obsignaretur prophetia usque ad priorem adventum Christi & declarationem Evangelii, de quo versu* 44. *& seq. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo universè statum totius orbis, sed tantùm de eo statu perstringere quantum ad populum Judæorum, id est Ecclesiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio nostro minimè probandum est quod regnum hoc quartum dicitur esse imperium Romanorum. Nam primùm ut hic versus accommodetur cum sequentibus, opertet illos popularem statum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum est neque a Republ. Rom. in Judæam quidquam tentatum esse, nisi iis ipsis authoribus qui Judææ dominatum sibi arrogabant usque ad Cleopatræ Herodisque tempora; a monarchia autem cœpta usque in adventum Christi nihil prorsus innovatum (quod enim Pompeius & Crassus fecerunt, ipsorum Judæorum nomine regúmque auspiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo factum est) postremò constituta monarchia sub Augusto nihilo fuit Judæa gravius pressa tyrannide antequam exhiberetur Christus quàm sub Antiochis: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad consilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè statuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Danieli a Deo explicatam esse clariùs magis ac magis, inde a capite* 7. *ac proinde hujus loci interpretationem genuinam petimus ex ipso Daniele infrà* 11. 4. *& sequentibus, ubi apertè ostendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram esse, & regna alia extitura quæ Judæam torqueant, divexent & affligãt omnium durissimè, prout etiam prophetavit Jechezkel* 38. *&* 39. *Neque obstat quòd regnum singulari numero appellatur, quod ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum est de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipso Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus & digitis fuisse partim ferreis, partim& luteis, ver.* 33. *regna diversa, versu seq. & reges varii fuisse intelligantur versu* 43. *nominenturq; ver.* 44. *Est igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem everso Alexandri magni monarchia Reges Asiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad singularum partium demonstrationem veniemus.* Durum] *id est, sævissimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite* 8. *&* 11. Etiam sicut] *auxesis, pro eo quod est, non quidem ut vulgare ferrum, sed ut chalybs induratissimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà* 11. *& tribus Macabæorum libris.* Omnia ista] *id est, res omnes istas aspectabiles.* 41 Quòd autem] *typum qui positus est suprà versu* 33. *quia maximè ad institutum pertinet ut confirmaretur Ecclesia adversus perpessiones eventuras, exponit Propheta accuratissimè, tribus versibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore stabilia regna, sed variaturos illorum regnorum successus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc versu: deinde ne semper quidem Judæis imperaturos, sed interdum ipsorum potentiam a Deo & Judæis ipsis refractum iri, versu sequente: postremò providentia Dei effectũ iri ut nulla conspiratione, nullis pactis, nulla sanguinis conjunctione, & affinitate inter se firmè coalescant, versu* 43. Pedes &] *prolepsis: nam pedum typus exponitur hoc versu; digitorum, sequente.* Diversa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriæq; adumbrarunt; digiti verò adjunctas illis provincias, & singulares toparchias.* 42 Durum] *ut suprà ver.* 40. *pro eo quod est, modò Judæam infestabit gravissimè modo a Judæis infestabitur: vide Jechezk.* 38. 21. *& seq.* 43 Commiscebuntur] *i. fœdera inibunt & sancient matrimonia: ut dicitur infrà* 11. *sed frustrà.* 44 Temporibus] *explicatio versuum* 34. *&* 35. Regum istorum] *id est, cùm adhuc ex isto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè sibi arrogabunt: sic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum simularet studiosissimè: quo regnante nascebatur Christus.* Regnum] *spirituale Christi, positum in scientia & virtute spiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id est, penes Christum in æternum erit.* Comminuturum] *id est, cujus regni infinita potentia futurum est ut singula regna (de quibus antè diximus) suo tempore perdantur: ut Jeschahh.* 60. 12. *Atque hûc spectabat Daniel suprà ver.* 20. *&* 21. *cùm divinæ majestatis potentia ostenderet regna constitui & dejici: quod opus Christo vero Deo & homini, Regi & servatori nostro hoc & seq. versu tribuitur.* 45 E monte] *id est, e cœlis, & loco Dei altissimi.* Excindi] *id est, repentè atque ex insperato mitti hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbráque mortis residentibus.* Lapidem] *angularem & summum totius ædificii, nempe Christum: qui etsi in speciem usus est adventu abjectissimo, tamen lapis est allisionis & rupes offensionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipsum, Jeschahh.* 8. 14. *&* 15. Qui non est] *hæc verba, ut suprà ver.* 34. *interpretes ad cæsuram sive resectionem lapidis referre solent, quæ nos potiùs ad causam efficientem & formam administrationis referimus. quasi dicat Propheta, nulla humana arte vel authoritate Christum impelli in administrationem regni sui, aut ratione humana agi; sed tantùm pro voluntate Dei Patris ac sua per operationem spiritus.* Ferrum] *id est, statuam antè oblatam Regi per visionem: nam Christus manu sua potentissima labefactavisse regna omnia quæ statua adumbraverat his verbis dicitur: ut sup. ver.* 35. *Sūs enim hæc omnia statuæ illius somniatę mẽbra, quæ statua his verbis denotatur a materia πυρροσικῶς.*

Posthac]

Posthac]*ut suprà ver.28.* 46 Procidebat]*i.gnarus veri & legitimi cultus Dei,& oblitus moniti quod diligenter inculcaverat Danijel sup.27.& sequentibus,denique raptus in admirationem & opinionē divinitatis alicujus in Danijele(prout fieri ab idololatris exempla docent Actor.14.11.& 28.6.) divinum honorem Danijelis impiè exhibebat,& exhiberi a suis mandabat,nisi Danijel pio & forti animo obstitisset.Obstitisse autem duobus argumentis facile est confirmare : primùm Danijelis pietate,qui multo minùs ferre potuit sacrilegam sui adorationem quàm contaminationem ex cibario Regis,sup.1.8.deinde verò responsione Nebucad-nezaris in versu sequente: quam responsionem nunquam fuisset Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, nisi Danijel sanctissimus monitis revocasset ipsum ad resipiscentiam, idq; repetitis eisdem argumentis quæ præmiserat statim a principio Danijel suprà 27. & sequentibus.* 47 Respondens]*Danijelis videlicet monenti,sanctęq; a tam gravi idololatria revocanti.* 49 Portæ Regis]*id est,erat summus præfectus prætorio, & admissionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæi & Persis ut certis tantùm satrapis pateret ad Regem aditus; neque id promiscuè,sed per aliquem eorum unum summa authoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucadnetzare statuæ amplissimæ quam curaverat,divinos honores jubente exhiberi, tres Danijelis socij qui convenit isti intererant recusant pollui idololatria:quamobrem apud Regem accusati & ab eo accepti minaciter fidem suam in Deum testantur, quem neque vitæ pretio abnegare volunt neq; metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, servantur a Deo incolumes, & a Rege coram suis omnibus revocantur: qui postremò hoc signo edoctus divinitus,Deo gloriam cedit, cavet ne ipsius nomen blasphemetur, & illos evehit.

1 'NEBUCAD-NETZAR Rex 'facta imagine aurea,altitudine cubitorum sexaginta,latitudine cubitorum sex: erexit eam in 'convalle Duræ in provincia Babylonica.

[a] Chald. *ad congregandū*

2 Deinde Nebucad-netzar Rex misit [a] qui congregarent satrapas,antistites, & duces,senatores,præfectos thesauris, legisperitos,exactores,omnesq; dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

3 Tunc congregati satrapæ, antistites, & duces,senatores,thesauris præfecti,legisperiti, exactores,omnesque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex; stabant coram imagine quam erexerat Nebucad-netzar:

[b] Chald *cum robore.*

4 Et præco proclamavit [b] strenuè; vobis [c] edicitur, ô populi nationes,& linguæ:

[c] Chald: *dicunt, impersonaliter.*

5 Quo rempore audietis sonum cornu, fistulæ,citharæ, sambucæ, psalteriorum, symphoniç,& omnium generum musices ; procidite, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad netzar Rex:

[d] Chald. *in medium fornacis ignis accensæ:sic deinceps.*

6 Nam is qui nõ prociderit & adoraverit,eadem hora projicietur [d] in mediam fornacem ignis accensam.

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ,psalteriorum,omniumque generum musices : procidentes omnes populi nationes , & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

[e] Chald. *proclamaverunt accusationes Judæorum, sive obtrectationes.*

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi,[e] 'accusarunt Judæos:

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netzari Regi,ô Rex,'in secula vive.

10 Tu Rex proposuisti edictum, ut quisquis audiret sonum cornu,fistulæ, citharæ,sambucæ,Psalteriorum,& symphoniæ, omniumque generum musices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accensam.

12 Sunt viri Judæi, quos præfeciſti negotio provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, viri isti [f] non habuerunt tui, ô Rex, rationem : deos tuos non colunt, & imaginem auream quam erexisti non adorant.

[f] Chald. *non posuerunt super te,ô Rex, rationem.*

13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æstum edicente [g] adduci Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; tunc inquam viros istos adduxerunt coram Rege,

[g] Chald. *adducere.*

14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar dixit,'an [h] certo consilio,Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego,deos meos non colitis, & imaginem auream quam erexi non adoratis?

[h] Chald. *an quæstio est.*

15 Nunc si parati estis ut quo tempore audieritis sonum cornu,fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum,& symphoniæ,omnium q; generum musices procidatis & adoretis imaginem quam feci,'*bene est*,sin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accensam : quis verò est Deus qui eripere possit vos e manibus meis?

16 Responderunt Schadrac,Meschac,& Hhabed-nego,ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, 'ut respondeamus tibi, non sumus soliciti de hoc negotio:.

17 'Sive futurum est *ut* Deus noster quem nos colimus,*qui* potens est ad eripiendum nos: a fornace ignis accensa & a manu tua,ô rex,eripiat *nos*,

18 Sive non;notum sit tibi,Rex,deos tuos nos non esse culturos, & imaginem auream quam erexisti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æstu,ut imago vultus ipsius immutaretur contra Schadracum, Meschacum,& Hhabed-negonem; respondensque edixit ut accenderent fornacem [i] septuplo magis quàm solebat accendi:

[i] Chald. *semel septies suprà quàm.*

20 Et viris valentibus robore qui erant 'in copiis ipsius edixit ut vincirent Schadracum, Meschacum,& Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accensam.

21 Tunc viros istos vinxerũt 'cum suis Chlamydibus,subligaculis suis , paludamentisque suis & vestimentis suis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accensam.

22 Propterea eò quòd verbũ Regis accelerabat,

rabat, & fornax accensa erat valde; viros istos qui intrudebant Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem interfecerunt scintellæ ignis.

23 Cùm autem viri illi tres, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, cecidissent in mediam fornacem ignis accensam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus surrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus suis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* respondentibus & dicentibus Regi, verum *est*, Rex;

25 Respondit & dixit, ecce video viros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, in quibus non est corruptio; forma autem quarti [a] similis est filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accensæ proloquutus est & dixit, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego servi Dei excelsi, egredimini & venite: tunc egressi sunt Schadrac, Meschac & Hhabed-nego e medio ignis.

27 Et congregati satrapæ, antistites, ducesq; & gubernatores regis cùm inspicerent viros istos, non esse dominatum ignem in corpus eorum, & pilum capitis eorum non esse adustum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervasisse eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit, benedictus sit Deus horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, qui mittens angelum suum eripuit servos suos qui confisi sunt in ipso; cùm verbum Regis mutantes exposuerũt corpus suum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum suum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur, & domus ejus [m] in sterquilinium redigatur; propterea quòd non est Deus alius qui possit eripere hoc modo.

30 Tunc Rex prosperari jussit Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

[a] Chald. *similis est filio Deorum.*

[k] Chald. *dixerit errorem.*

[l] Chald. *membra efficiatur.*

[m] Chald. *sterquilinio dissonatur: ut supra 2,5*

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus historiæ tempus etsi minimè definitur, non dubium est tamen ex ver. 12. quin historiam superioris capitis subsequuta sit: quàm longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propositionis quæ enuntiata fuerat* προληπτικῶς, *suprà 1. 17.* Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq; hujus statuæ occasio non satis ex verbis textus confirmari potest, tamen probabile videtur nobis ex comparatione sexti capitis Chaldæos invidia Judæorum summis honoribus a Rege affectorum abreptos occasionem quæsivisse ut eos miserè de fastigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipsorum. Quod quidem videtur historia duobus modis innuere: quorum unus est, quòd dicuntur Chaldei non hos tantùm, sed Judæos in universum accusasse, versu 8. & 12. alter, quòd Nebucad-netzar observata & explorata conservatione illorum omnes alios qui in authoritate erant apud ipsum, ad observandum idem miraculum convocavit de industria, vetuitq; ipsis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, versu 27. & 29.* Convalle Durę] *id est, in campo Deera sito inter Chalapitida & Cissiam in Susianæ agro, teste Ptolemæo libro Geographicorum sexto.* 8 Accusarunt Judæos] *id est, cupidè arrepta hac occasione tum gentem ipsam, hoc versu; tum præfectos illos tres, versu 12. calumniis & obtrectationibus inter accusandum obruerunt apud Regem.* 9 In secula vive] *ut suprà 2.4.* 14 An certo consilio] *id est, certùmne & deliberatum fuit cum animis vestris ita vos gerere? sic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exod. 21. 13.* 15 Bene est] *sermo* ἀναντιῤῥήτως *per* ἀλλήλων *contrarii, quod genus sermonis in omnibus ferè linguis receptum est.* 16 Ut respond.] *i. ut paucis habeas responsum tuum, sic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præsente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum est] *responsum dilemmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati sumus: nobis satis est sive vivere, sive mori nos oporteat, ut vivamus moriamurq; in Domino.* 20 In copiis] *id est, cohortibus prætorii & comitatu suo.* 21 Cum suis chlamyd.] *id est, non detractis neque positis vestibus ipsorum pretiosis, adeò festinabant satellites obsequi mandato Regis: ut ostenditur sequente versu.* 23 Cecidissent] *& soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei, versu 25.* 25 Similis est] *i. venustissima & quasi divina: ut Homerus* ἀντιθέους, θεοειδέας, *& similes nomina; vide versu 28.* 29 Non est Deus] *hunc sermonem statuit Nebucad-netzar ab experientia, quod Deus optimus maximus servos suos, in ignem injectos liberasset; satellites verò ipsius, non obsistente Belo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidisset: qua severitate judicii animus Nebucad-netzaris ad tempus aliquod refractus est.* 30 Prosperari] *i. restituit honoribus, & vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerẽt.*

CAPUT IIII.

Nebucad-netzar in amplissimum gloriæ fastigium evectus atque insolescens, somnio divinitus immisso percellitur: cujus interpretationem non a Chaldæis, sed a Danijele accipit, fore ut de summa gloria in sortem brutorum abjectissimam detrudatur, donec agnito Deo restituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præsignificatæ præmuntiatæ, & suo tempore perfectæ nomine Nebucad-netzar promulgat beneficium erga se, & gloriam Dei apud omnes gentes.

1 [a] NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax vestra multiplicetur.

2 Signa & mirácula quæ fecit erga me Deus excelsus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnũ [b] æternũ, & dominiũ ejus [c] in omnes generationes esse.

4 [a] Ego Nebucad-netzar [a] tranquillus eram domi meæ, & virens in [a] palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita

[a] Chald. *coram me.*

[b] Chald. *seculi: sic infrà ver. 34.*

[c] Chald. *cũ generatione & generatione: sic infrà ver. 34.*

ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edictū, [c] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt [a] magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cúmque somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar [a] secundum nomen Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorū, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum [a] non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo: videbam cùm ecce arbor in medio terræ esset altitudine magna,

11 Crevisse arborem, & roboratam esse; & altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspectuq; suo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub ea umbram captare bestias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli, denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in visionibus capitis mei super cubile meum; cùm ecce [a] vigil & sanctus e cœlo descenderet,

[d] Chald. *cū robore.*

14 Clamans [d] strenuè, & ita edicens; excindite istam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & spargite fructus ejus: vagétur bestiæ [e] ne subsint ei, & aves a ramis ejus.

[e] Chald. *de sub ea.*

15 Verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis sit portio ejus in herba terræ:

[f] Chald. *cor ejus ab hominibus mutent.*

16 [f] Animus ejus [a] ab humano mutetur, & cor bestiæ detur ei; septemque [a] tempora prætereant eum.

[g] Chald. *ad adductionē vsque.*

17 [a] Ex decreto [a] vigilum verbum hoc, & ex sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [g] [a] usque dum adducatur, [a] ut agnoscant viventes, dominari excelsum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum hominum constituat in illo.

18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucadnetzar, jam tu Belteschatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli sapientes regni mei possunt interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia spiritus [a] deorum sanctorum inest tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschatzar, cùm [a] obstupuisset quasi horam unam, & cogitationes ejus conturbassent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschatzar somnium & interpretatio ne perturbet te, respondens Belteschatzar dixit, [a] Domine mi, somnium hoc [a] *eveniat* osoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 [a] Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & roborata est; cujus altitudo pervenit ad cœlū & aspectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cui cibus pro omnibus insuit; sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis fidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es: nam amplitudo tua ità crevit [a] ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 [a] Quòd autem vidit Rex vigilem & sanctū descendentem de cœlo ac edicentem, excindite arborem istam ac perdite eam, verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus, usquedum septem tempora transeant super eum.

24 Hęc interpretatio est [a] Regis; & decretum excelsi est quod superventurum est Domino meo Regi.

[h] Chald. *ab hominibus: sic vers.* 32.

25 Nam te depellent [h] homines a se, & cum bestiis agri futura est habitatio tua, herbamque ut bobus tibi gustandam dabunt, & rore cœli te intingent, septemque tempora efficient ut prætereant te: usquedum noscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

26 [a] Quòd autem dicebant relinquendam stirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi stabile erit, ex quo agnoveris [a] cœlos dominari.

[i] Chald. *afflictorum.*

27 [a] Quapropter, ô Rex, consilium meum placeat tibi, & [a] peccata tua justitia abrumpe & iniquitates tuas gratia [i] erga afflictos: [a] si *forsè* erit prorogatio tranquillitati tuæ.

28 Totum hoc supervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis mensibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc *est* Babylon illa magna quam ego [a] ædificavi; ut esset regia & ornamentum decoris mei robore potentiæ meæ?

31 Adhuc sermone illo *versante* in ore Regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, [a] regnum hoc discedere a te:

32 Et homines te depulsuros a se, ut cum bestiis agri sit habitatio tua; herbam sic ut bobus gustandam tibi daturos esse, & facturos ut septem tempora prætereant te usquedum agnoscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

33 Eadem hora verbum illud completum est in Nebucad-netzare: nam ab hominibus depulsus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum est, usque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* crevissent, & ungues ejus ut avium.

[k] Chald. *seculi.*

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebubucad-netzar oculos meos ad cœlum sustuli, & mente mea ad me reversa Excelso benedixi, & viventem [k] in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *sit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes.

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate sua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque est qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reversa in me, & ad gloriā regni mei *capessendam* decore meo, & splendore meo reverso in me, tum me gubernatores

natores mei & proceres mei requisiverunt : & in regno meo ita confirmatus sum ut amplitudo major addita sit mihi.

37 'Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extollo que, & glorifico Regem cœli : cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus viæ *sunt viæ* judicii, qui deniq; ambulantes in superbia potest dejicere.

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad netzare emanavit summa est, Deum admirabiliter egisse cum Nebucad-netzare ut fastum ipsius intolerandum deprimeret, & ad officium revocaret : finis verò, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis versibus : narratio, usque ad versum 37. & conclusio, versu ultimo. Exordio continentur salutatio versu 1. & propositio summa, duobus sequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etsi dissertis verbis in scriptura minimè ponitur ; non dubium est tamen quin totum hoc argumentum & gestium & promulgatum fuerit postquam devictis aliis regnis, ex Ægypto (quam postremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reversionis hujus ad finem usque regni anni ad summum decem interceserint, ut ostendimus Jechezk. 30. 1. certum est hoc programma sub finem regni ipsius editum in lucem esse fermè antè biennium quàm de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in versum* 1. Tranquillus] *ab omni hoste, & hostium metu, quos debellaverat.* Palatio] *quod erat Babylone : ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide suprà 2. 27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum est a Babylonio suprà 1. 7. his verbis perstringitur. Est enim Beltescha tzar Babylonica vox, composita ex tribus dictionibus : quæ idem sonat ac si dicas, Beli abdita thesauri rans sive conservans ; erat enim Bel summus Babyloniorum Deus, Jeschahh. 46. 1.* 9 Non premere] *id est, non facessere negotium tibi ; sed promptam esse atque expositam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id est, angelus sanctus, & diligenter excubias agens ad cognoscendâ, prædicandam, & perficiendam voluntatē Dei : hoc nomine plures oculi ipsis tribuuntur Jechezk. 1. Atque hoc quidem elogium historiæ est convenientissimum, quia adhuc versante sermone in ore Regis vox angeli e cœlis accidisse dicitur infrà versu 31.* 16 Ab humano] *id est obbrutescat, nihil humanum sapiat is qui adumbratur arbore.* Tempora] *id est anni, synecdochicè, ut Propheta ipse interpretatur infrà 11. 13. sic deinceps.* 17 Ex decreto] *confirmatio præcedentis mandati a consensu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio suo, tum postulato apud homines comprobantium. q.d. quod vos jubeo operam consumere ut excindatis arborem, &c. stirpem radicum ejus relinquatis, &c. denique eum tempora septem sinatis cum brutis degere ; hæc non mea unius sententia putanda est, quam ego solus ad vos a Deo perferam ; sed totus cœlestium angelorum consessus unà id ipsum prædicat, & fieri a vobis postulat ; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipse potentiam Dei cogatur agnoscere, tum alii omnes promulgatam ab illo discere.* Vigilum] *vide suprà 13.* Usque dum adducatur] *hoc membrum sic reddendum esse ostendit Daniel infrà versu 25. & Angelus ver. 32.* Ut agnoscant] *prædicatione Nebucad-netzaris : ut ipse ait versu 2. & 37.* 18 Deorum sanct.] *ethnici hominis verba.* 19 Obstupuisset] *percussus gravitate somnii & novitate judicii in tantum Regem ; cujus pax cùm ipsi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29. 7.* Domine mi] *hoc responsum Danijelis tribus membris comprehenditur : primum est precatio, his verbis ; secundum, enarratio somnii, septem versibus seq. tertium, hortatio ad resipiscentiam, versu 27. Atque hæc causa est cur Danijel precatione in principio utitur, quia sentiebat Dei minis & promissionibus hærere conditiones suas : quamobrem primùm orat Deum ut melius Nebucad-netzari consulat, & tantum judicium avertat misericordia sua ; deinde viam misericordiæ hujus consequendæ Nebucad-netzari aperiat.* Eveniat] *id est, absit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis somnii, quæ habetur suprà 10. & 11.* 22 Ut perven.] *id est, omnia implevit : hyperbole accommodata ad verba somnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio secundæ partis somnii, quæ habetur suprà 13. & sequentibus.* 24 Regis] *i. spectans ad Regem, ut sequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars somnii posita ver. 15. & repetita ver. 23. de restitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deū cœlorum μετωνυμικῶς : ut Matth. 21. 25.* 27 Quapropter] *tertius locus responsi, ut diximus in versum 19.* Peccata tua] *id est, plus satis hactenus peccasti injustitia & inhumanitate, ut ostenditur infrà 5. 19. nūc verò cùm Deus te præmoneat gratiosissimè, anticipa judicium ejus vera resipiscentia, injustitiā & inhumanitatem abrumpe, & te ipsum confer ad colendam justitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui.* Si fortè] *ut Jehoschuhh. 14. 12 & 1. Schē. 14. 7.* 30 Ædificavi] *i. maximis operibus, ædificiisq; exornavi : vide Josephum lib. 10. antiquitatum Judaicarum cap. 11.* 31 Regnum] *id est, te mox desiturum regem esse : ut ostenditur versu 33.* 37 Nunc ego] *conclusio ἐπαναστικὴ, ut diximus suprà in versum 1.*

CAPUT V.

Belschatzar epulo magnificentissimo proceres excepturus vasa domus Dei in ostentationem traducit, ut Deum verum contumelia, falsos laudibus prosequatur : quamobrem Deus immissa manu impendens judicium describit ante oculos omnium ; quod judicium Chaldæis nescientibus legere, Danijel arcessitur, qui exemplo superbiæ & casus Nebucad-netzaris adducto Belschatzarem ejusdem criminis redarguit, & scripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte consequutum.

1 'BELSCHATZAR Rex facturus 'cōvivium magnum proceribus suis mille, & 'coram mille his vinum bibiturus,

2 Belschatzar edixit [a] 'ad gustandum vinū afferri vasa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar [b] avus suus ex templo quod fuerat Jeruschalaimis : ut biberent in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

[a] Chald. *p gustu vini afferre.*

[b] Chald. *pater*, 2. Reg. 24. & 25.

3 Tunc allatis vasis aureis quæ exportaverant

rant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruſchalaimis; bibebant in eis Rex ipſe, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum, etiam [a] laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos & lapideos.

5 Eadem hora egreſſi [a] digiti manus humanæ ſcripſerunt e regione [a] lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regii; Rege videnteque partem manus quæ ſcribebat.

6 Tunc [d] toto Regis ſplendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipſum; cùm [e] cingula lumborum ejus diſſoluta eſſent, genuaque ejus colliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] ſtrenuè, ut adducerentur aſtrologi, Chaldæi & haruſpices, & proloquens Rex dixit ſapientibus Babylonis; quiſquis legerit ſcripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipſius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

8 Tunc accedentes omnes ſapientes regis, cùm non poſſent ſcripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Bel-ſchatzare valde conturbato, adeò ut totus ſplendor ejus mutatus eſſet in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 [a] Regina propter verba Regis & procerũ ejus ad domum convivii acceſſit; proloquutaque Regina dixit, Rex [a] in ſecula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & ſplendores tui ne mutentur.

11 Eſt vir in regno tuo cui ſpiritus deorum ſanctorum ineſt, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentia quæ, ac ſapientia par ſapientiæ Deorum inventa eſt: quapropter Rex Nebucad-netzar avus tuus præfectum magorum, aſtrologorum, Chaldæorum haruſpicum conſtituit eum, avus tuus Rex.

12 Quandoquidem ſpiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio ſomniorũ & indicatio ænigmatum, ac ſolutio [f] rerum implexarum inventa eſt in ipſo Danijele, cui Rex impoſuerat nomen Belteſchatzar; nunc Danijel vocetur, & interpretationem indicabit.

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli, es tu ille Danijel [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

14 Et tu de quo audivi ſpiritum Deorum inesse tibi; & lucem, intelligentiam que & ſapientiam excellentem inveniri in te?

15 Nunc ergo adducti ſunt coram me ſapientes aſtrologi, ut ſcripturam iſtam legerent & interpretationem ejus notam facerẽt mihi: ſed non poſſunt interpretationem verbi iſtius indicare.

16 Ego autem audivi de te, poſſe te interpretationes [h] afferre, & res implexas ſolvere: nũc ſi poteris ſcripturam iſtam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura induẽris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

17 Tunc reſpondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi ſint, & [a] honoraria tua alii da: verùm ſcripturam iſtam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, ([a] Deus excelſus regnũ, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad-netzari avo tuo;

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguæ tremebant ac timebant a conſpectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quem volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus eſſet [i] animus ejus, & ſpiritus ipſius obduratus eſſet ad ſuperbè agendum; depoſitus eſt e ſolio regni ſui, & gloriam amoverunt ab eo.

21 Nam ab [k] hominibus depulſus animum ſuum [l] ad beſtias applicuit, & cum onagris habitationem ſuam; herbam ut bobus guſtandã dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt: donec agnovit dominari Deum excelſum in regno hominum, & quem vult conſtituere in eo)

22 [a] Tu igitur fili ejus Belſchatzar, non depreſſiſti animum tuum; quamvis totum hoc cognoſceres:

23 Imo contra Dominum cœli adeò extuliſti te, ut vaſa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceresque tui, uxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibatis; deosque argenteos, & aureos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoſcunt laudaviſti: Deum verò in cujus manu *eſt* anima tua, & penes quem totum iter tuum *eſt* non glorificaſti.

24 Tunc a conſpectu ejus miſſa eſt [a] pars illa manus, unde ſcriptura iſta exarata eſt.

25 Atque hæc ſcriptura illa quæ exarata eſt, Mene, mene, tekel, upharſin, *id eſt, numeravit, numeravit, appendit, dividuntq;*.

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; [a] numeravit Deus regnum tuum, & [m] perfectiſſimè numeravit illud.

27 APPENDIT; appenſus fuiſti lancibus, & inventus es [n] minore pondere.

28 DIVISIT: diviſum eſt regnum tuum, traditumque Medis ac Perſis.

29 Tunc edicente Belſchatzare induerunt Danijelem purpura cum torque aureo ad collũ ejus; & proclamaverunt de eo, ipſum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte [a] interfectus eſt Belſchatzar Rex Chaldæorum.

[a] Chald. *ſuper calcem, μὶ συμμιχθῶ c.*
[d] Chald. *Regis ſplendoribus immutatis ipſi: ſic ver. 9.*
[e] Chald: *cũ robore, adducere aſtrologos, &c.*
[f] Chald. *nodorum: ſic infrà, ver. 16*
[g] Chald. *qui e filiis deportationis.*
[h] Chald. *interpretari.*
[i] Chald. *cor: ſic deinceps.*
[k] Chald. *filiis hominũ.*
[l] Chald. *cũ beſtiis poſuit.*
[m] Chald. *perfecit numerare.*
[n] Chald. *deficiens.*

Suprà 4. 8. & 9.
ſuprà 2. 48.

ANNOTATIO.

1 Belſchatzar] *Nepos Nebucad-netzaris magni, filius Evil-merodaci, quem hiſtorici corruptè Labonidum ſive Labynitum vocant pro Nabonidocho, ut vocat Alphæus apud Euſebium lib. 9. de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmejæ 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet: nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex & pauciſſimis ad ipſum patebat aditus.* 2 Ad guſtandum] *id eſt, ad faciendum delicias tranſlatis contumelioſè vaſis Jehovæ ad inſolens iſtud & intempeſtivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.* 4 Laudabant] *tum tribuentes ipſis laudes victoriæ ſpoliorumq; domus Dei quibus abutebantur, tum etiam libantes ipſis epuli ſui prothymata, ut diximus ſuprà 1. 8.* 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in ſequentibus appellatur, hoc verſu, & 24.*

Lychnuchi]

Lychnuchi] *videlicet pensili, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuisse hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quòd Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus est: infrà ver. 29. quod factum diurnum, non autem nocturnum esse nemo est qui nesciat.* 6 Toto Regis splend.] *id est, tota illa festivitate & hilaritate quam præ se ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id est, solutæ essent ipsius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit λιποθυμία.* 10 Regina] *non uxor quidem Belschatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuisse suprà 2. & 3.) sed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile est) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In secula vive] *vide suprà 2.4* 12 Et interpretationem] *q. d. confirmo illum indicaturum esse: adeò explorata est illius certa & sapientia.* 17 Honoraria] *vide suprà 2.6. hujus autem responsi partes sunt hæ: exordium munera honestè recusantis & spondentis interpretationem, hoc ver. propositio sive narratio rerum gestarum a Nebucad-nezare & Belschatzare καὶ συγχύσιν, usque ad versum 24. & scripturæ explicatio, sequentibus.* 18 Deus excelsus] *hoc membrum ad priorem partem συγχύσεως pertinens quia hyperbaticum est, placuit parentheseos, nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars συγχύσεως, nimirum ὑποδοσις ad prius exemplum præsentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua suprà ver. 5.* 26 Numeravit] *id est, annos quibus duraturum fuit regnum Babylonicum, & Judaici populi captivitas, in numerato habet.* Perfectissimè] *sic redditur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *id est, abjiciendus, ut nummus reprobus, justoq; longe levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata satrapis Cyri, teste Xenophonte libro 7.*

Caput VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem amplissimam evectus amplius q; evehendus consilio Regis, a proceribus alijs observatur; qui frustra occasione captata illius obruendi, comminiscuntur novum edictum ut soli Regi ad tempus supplicetur: Huic edicto cùm non paruisset Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obtruditur, & servatur a Deo: quamobrem Darius edicto Danijele accusatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 Cùm Darius Medus accepisset regnum ipsum, fermè [a] natus annos sexaginta duos.

[a] Chald. *filius annorum.*

2 Placuit coram Dario præficere ipsi regno satrapas centum viginti, qui [b] præessent toti regno:

[b] Chald. *essent in toto regno.*

3 Supra istos autem Eparchos tres, quorum Danijel [c] primus esset; quibus essent satrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

[c] Chald. *existente præfecto.*

4 [c] Tunc Danijele isto pergente præesse Eparchis atque satrapis; & propterea quòd spiritus excellens ineesset ipsi, Rege cogitante præficere ipsum toti regno suo:

[d] Chald. *a latere regni.*

5 Tunc Eparchi & satrapæ quærebant ut occasionem invenirent [d] ab administratione regni; sed nullam occasionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus esset, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

6 Tunc viri illi dicentes, non sumus inventuri contra Danijelem istum ullam occasionem; nisi inveniamus contra eum *occasionem* de lege Dei ipsius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & satrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in secula vive:

8 [c] Consilium iniverunt omnes Eparchi regni, præsides, & satrapæ, gubernatores, ac duces, de statuendo statuto regio, & firmando interdicto: ut quisquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum,

9 Nunc, ô Rex, statue hoc interdictum, & exara scripturam; ut non mutetur, [c] secundum jus Medorum & Persarum quod non [e] intercidit.

[e] Chald. *transit sic ver. 13.*

10 Quamobrem rex Darius exaravit scriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domum suam, cui fenestræ apertæ erant in cœnaculo ejus [c] ex adverso Jerusalem aimorum: & [c] temporibus

[f] Chald. *ingeniculans.*

tribus de die ipse [f] procumbens in genua sua orabat & confitebatur, coram Deo suo, quemadmodum fecerat [g] antea.

[g] Chald. *ab ante hoc.*

12 Tunc viri illi convenientes: postquam invenissent Danijelem orantem & supplicantem coram Deo suo:

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerũt coram Rege de interdicto Regis, nonne interdictum exarasti ut quisquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta nisi a te Rege, projiciatur in foveam leonum? respondit rex dicens, verum est verbum hoc, secundum jus Medorum & Persarũ quod non intercidit.

14 Tunc responderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui est ex [i] deportatis Jehudæa [k] non habuit tui, ô Rex rationem, aut interdicti quod exarasti: nam temporibus tribus de die petit petitionem suam.

[h] Chald. *q. Danijele pleonasmus.*

[i] Chald. *filiis deportationis.*

[k] Chald. *non posuit super te, ô Rex, rationem.*

15 Tunc Rex simulac verbum hoc audivit, multùm tristatus est apud se, & pro Danijele adhibuit [c] cogitationem ut liberaret eum; & usq; ad occasum solis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; scias, ô Rex, jus Medis & Persis esse, ut nullum interdictum aut statutum quod Rex statuerit non mutetur.

17 Tunc Rege [c] dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntq; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis [c] jugiter, ipse liberet te.

18 Et allato [c] lapide uno ac imposito super os foveæ; obsignavit eum Rex [c] annulo suo & annulo procerum suorum, ne mutaretur [c] voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium suum & pernoctavit jejunus, & [c] exhilarantium nihil jussit afferri coram se; somnusq; ejus recessit ab eo.

20 Tunc Rex summa aurora surgens cum luce, [l] festinantissimè ad foveam leonum profectus est:

[l] Chald. *cum perturbatione.*

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem

lem voce triſti inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel ſerve Dei viventis Deus tuus quem tu colis jugiter, potueritne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in ſecula vive.

23 Deus meus miſit Angelum ſuum, qui occluſit os leonum ut non lęderent me: [p] propterea coram eo puritas inventa in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commiſiſſe me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem juſſit [n] educi e fovea illa: eductoq; Danijele e fovea illa, nulla læſió inventa eſt in eo, quia crediderat in Deum ſuum.

25 Deinde edicente Rege *ſatellites* adduxerunt viros illos qui [o] acculaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, [q] filios eorum, & uxores eorum: neque pervenerant ad P imum foveæ, cum dominium exercuerunt in ipſis leones, & omnia oſſa ipſorum comminuerunt.

[p] Chald. *ſolum.*

26 Tunc Darius Rex ſcripſit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra; pax veſtra multiplicetur.

27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant *omnes* a conſpectu Dei Danijelis: quia ipſe *eſt* Deus vivens & ſtabilis in ſecula & regnum ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem uſque.

[q] Chald. *a coram me.*

28 Liberat, & eripit, facitq; ſigna ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [r] leonibus.

[r] Chald. *manu leonum: ut Gen. 9. 5.*

29 Itaque Danijel iſte proſperè egit in regno Darii, & [s] in regno Cyri Perſæ.

[m] Chald. *Neſcionem non feciſſe.*
[n] Chald. *educere.*
[o] Chald. *proclamaverant accuſationes, ſive obtrectationes ipſius: ut ſuprà 3. 8.*

ANNOTATIO.

1 Darius] *Verſum hunc (qui ferè cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad ſequentia pertinet, viſum eſt huic capiti connectere. Eſt autem hic Darius Medus ſocer Cyri Regis, qui operam generi ſuo adhibuit ad occupandam Babylonem; ut obſervavimus 2. Chron. 36. 23.* 3 Primus] *id eſt ſummus, ut exponitur ſequente verſu.* 4 Tunc Danijele] *duæ hîc cauſæ explicantur quibus ſatrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti ſunt: una, quòd jam præſentem hominis exteri ſibi imperantis dignitatem ferrent indigniſſimè; altera, quòd conſilium Regis cognoſcerent de Danijele ampliùs evehendo in univerſam adminiſtrationem regni.* 5 Ab adminiſtratione] *id eſt, ſi fortè deprehenderetur peccaſſe in rationibus regni, quas ab ipſis ſatrapis ex authoritate Regis exigebat.* 8 Conſilium] *hujus conſilii finis quidem apertiſſimis verbis oſtenditur: verùm ſpecies qua Darius ad illud probandum adductus eſt & ferendam legem, paulò eſt obſcurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluiſſe novo ſuo regno gratiam & authoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, ſed quaſi divinam ſupplicantibus oſtendere.* 9 Secundum jus] *vide Eſter 2. 1. & 8. 8.* 11 Ex adverſo Jeruſch.] *ſecundum poſtulatum Schelomonis, 1. Reg. 8. 48.* Temporibus tribus] *id eſt, quoties commodum eſt ipſi verſari domi ſuæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Joſepho legimus Gen. 43. 16. & veſpertino, cùm ſe a negotiis recipit. quò non dubium eſt quin reſpexerit David Pſal. 55. 18.* 15 Cogitationem] *Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) viſum eſt ex affini ſermone Arabico ſic interpretari.* 17 Dicente] *id eſt, annuente & concedente illud quod honeſtè non putabat a ſe impediri poſſe.* Jugiter] *id eſt, conſtantiſſimè & infracto animo: ſic prædicat & admiratur Darius fidem conſtantiamq; Danijelis, qua admiratione adducitur ut commendet ſalutem ipſius Deo.* 18 Lapide] *ad obthurandum os fo[illegible]; ne fortè Danijel ipſe exeundi facultatem conſequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homi[illegible]s tum a Rege, tum ab amicitum ab adminiſtru, tum a gentilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & authoritatem ſanctiſſima adminiſtratione ſibi comparaverat. Atque hoc quidem ex loco & comparatione ver.* 25. *videntur illi animadverſiſſe, ut leones a Danijele in foveam injecto abſtinerent; propterea lapidem & ſignaculũ ad cautionem majorem adhibuiſſe.* Annulo ſuo &] *i. annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatu ex authoritate Regis & ſummi totius conſilii deſcriptis apponi ſolet.* Voluntas] *id eſt decretum communi voluntate & authoritate factum.* 19 Exhilarantium] *id eſt, abſtinuit ab omnibus rebus quæ ipſum a dolore ſuo avocare, aut triſtitiam lenire potuiſſent: adeò afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem ſic interpretandam eſſe confirmat diſtinctio. Senſus eſt, eò quòd viſum eſt Deo Angelum mittere ad ſalutem meam & me integrum a leonibus conſervare, planè comperta eſt mea integritas: cujus tum Deus ipſe hac miracula conſervationis teſtis eſt apud omnes, tum verò teſtem appello tuam ipſius conſcientiam* 25 Filios eorum] *tum propter deteſtationem ſceleris in Deum & in regem commiſſi, adeoq; in regnum totum quod a Danijele tranquillè adminiſtrabatur; tum propter exemplum: nam tanti ſceleris familiæ ipſæ tenebantur, & exemplo alios deterrebantur a ſimilibus maleficiis.* 29 In regno Cyri] *ut dictum eſt ſuprà 1. 21. nam hactenus hiſtorica illa prolepſis a propheta fuit explicata ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danijel viſione quatuor beſtiarum ex ordine ſuccedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem viſorum poſtulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de poſtremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit graviſſimè infeſtatus, cultus Dei everſus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnum, ac poſtremò deletum eſt, ut omne imperium Chriſto in Eccleſia traderetur.

1 [a] ANNO primo [b] Belſchatzaris Regis Babyloniæ, Danijel ſomnium vidit, & viſiones capitis ſui incumbens cubili ſuo: tunc ſomnium ſcripſit, [a] ſummam verborum exponens.

[a] Chald. *caput verborũ dicens.*

2 [b] Proloquutus Danijel dixit; videbam in viſione mea per noctem, quòd ecce [c] quatuor venti cœli irrumpebant [c] in mari magno:

3 Et [a] quatuor beſtiæ magnæ aſcendebant e mari, [b] diverſæ una ab altera.

[b] Chald. *hæc ab illa.*

4 [a] Prima ſimilis [a] leoni, [a] cui erant alæ aquilæ; *hanc* vidi, uſquedum [a] avulſis alis ejus quibus [a] efferebatur e terra, [a] in pedes velut homo ſtare coacta eſt, & [a] cor humanum inditum eſt ei.

5 Deinde ecce [a] beſtia altera ſecunda, [a] ſimilis urſo, [a] quæ dominatum unum erexit, [a] habens tres [a] coſtas in ore ſuo inter dentes ſuos: [a] cui ta[c] dicitur, ſurge, comede carnem multam.

[c] Chald. *dicunt.*

6 Poſtea vidente me, [a] ecce alia [a] ſimilis pardo, cui [a] alæ quatuor volucris erant in dorſo ipſius: & [a] quatuor capita beſtiæ iſti, cui poteſtas [a] data eſt.

7 [a] Poſtea videbam viſionibus nocturnis quòd ecce [a] beſtia quarta [a] timenda, terribiliſque, ac dura valde, cui erant [a] dentes ferrei magni, comedebat & comminuebat, ac [a] reliquum pedibus ſuis conculcabat: [a] eratque diverſa ab omnibus beſtiis antegreſſis, & erant [a] cornua decem ei.

8 [a] Animum advertebam ad cornua, cum ecce cornu [a] ultimum parvum ſuccreſceret [a] inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conſpectu ejus: [a] & ecce oculi ſimiles oculis [d] humanis erant in cornu iſto, ſed os loquebatur grandia.

[d] Chald. *hominis.*

9 [a] Videbam, donec [a] ſolia [e] abjecta ſunt, & [a] antiquus dierum ſedit: [a] cujus veſtimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, ſolium *ut* ſcintillæ ignis, rotę *ut* ignis ardens,

[e] Chald. *abjecerunt.*

10 A cujus conſpectu [a] fluvius ignis manabat prodiens, cui [a] millies mille miniſtrabant, & coram quo myrias myriadum ſtabant: *donec* judicio conſidente [a] libri aperti ſunt.

11 [a] Videbam, tunc [f] [a] ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, uſque dum [a] occiſa eſt beſtia illa, [a] perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

[f] Chald. *a voce verborum.*

12 Et [a] reſidui beſtiarum [g] ablatus eſt dominatus; [a] quia ſpatium in vita datum fuerat eis uſque ad tempus & [a] conſtitutũ tempus.

[g] Chald. *abſtulerunt dominatum: ſic verſu 26.*

13 Videbam viſionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cœli [a] ſimilis filio hominis [a] veniebat: [a] deinde uſque ad antiquum dierum pervenit, [a] ut [h] ſiſteretur ante eum:

[h] Chald. *ſiſterent cũ.*

14 Et huic datus eſt dominatus, gloriaq; ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei ſerviant: cujus dominatus dominatus eſt [i] perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

[i] Chald. *ſeculi.*

15 [a] Transfixus eſt ſpiritus meus mihi Danijeli intrà [k] corpus, & viſiones capitis mei conturbaverunt me.

[k] Chald. *Vagina: quam metaphoram ſervavit in Hermotimi Clazomenii hiſtoria Plinius lib. 7. natur. hiſt. cap. 52.*

16 Appropinquavi ad unum ex [a] aſtantibus, & veritatem quæ ſivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ beſtiæ magnæ quæ ſunt quatuor, quatuor ſunt [a] reges ſurrecturi e terra.

18 [a] Qui accipient regnum hoc, regnum ſanctorum excelſorum; [a] qui poſſeſſuri ſunt regnum ipſum uſque in ſeculum, & uſque in ſeculum ſeculorum.

19 [a] Tunc optavi veritatem cognoſcere de [a] beſtia illa quarta, quæ erat diverſa ob omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & [a] unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus ſuis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo [a] quod ſuccrevit cadentibus a conſpectu ejus tribus. de cornu, inquam ejuſmodi cui erant oculi & os loquens grandia, [a] cujus denique aſpectus major fuit quàm ſociorum ejus.

21 [a] Videram cornu ejuſmodi gerere bellum cum ſanctis, & prævalere eis:

22 Uſquedum veniret antiquus dierum, & judicium [a] daretur ſanctis excelſorum; & tempus perveniret quo regnum illud poſſiderent ſancti.

23 Ita dixit, beſtia illa quarta [a] regnum quartum erit in terra, quod [a] diverſum erit ab omnibus illis regnis; conſumet enim totam [a] terram, conteretq; eam, & comminuet eam:

24 Et cornua decem ex illo regno, [a] decem Reges exurgent [a] poſt quos exurget [a] poſtremus, qui erit [a] diverſus a prioribus, & [a] tres reges deprimet:

25 [a] Et verba adverſus excelſum loquetur, ac ſanctos excelſorum deteret, [a] adeò ut cogitet ſe mutaturum tempora & jus: [a] tradanturque per manum ejus, [a] uſque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 [a] Sed judicium conſidebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo uſque in finem.

27 Regnum autem, dominatuſque & amplitudo regnorum ſub toto cœlo dabitur populo ſanctorum excelſorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei ſervient, & auſcultabunt. *ſuprà ver. 14*

28 Hucuſq; finis *eſt* ſermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ conturbaviſſent me, & [l] totus ſplendor meus mutatus fuiſſet in me, verbum hoc apud [m] animum meum ſervavi.

[l] Chald. *ſplẽdores mei mutati fuiſſent.*

[m] Chald. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hactenus explicatis narrationibus hiſtoricis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deinceps exponit Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Eccleſiæ Dei eventurę erant uſque ad adventum Chriſti & promulgationem Evangelii. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis adminiſtrationibus quæ Eccleſiæ Judæorum erat perpeſſura: ut diverſa quidem viſione, ſed eodem argumento fuerat demonſtratum Nebucad nezari, & a Danijele expoſitum ſuprà 2. tantùm illud obſervandum eſt, quòd regna illa quatuor craſſius tum fuerant adumbrata: ſuccedente verò tempore ſingulares circunſtantiæ regnorum & adminiſtrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in ſequentibus juvante Deo oſtendemus.* Belſchatzaris] *de quo ſuprà 5.* 2 Proloquutus] *poſita inſcriptione verſu præcedente, jam narrationem ingreditur Danijel. primùm quidem viſionum, uſque ad ver. 15. deinde verò petitæ exoratæq; interpretationis, uſque ad verſum 28. quo verſu prophetia hæc concluditur.* Quatuor venti] *id eſt. adminiſtri procellarum ſequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo miſſi ad excitandas procellas & motus maximos, quibuscum beſtiæ, ſequente verſu, id eſt. regna illa quatuor excitata ſunt. Voluit enim hoc pacto Dominus oſtendere, non conſilio humano aut caſu omnia hæc fuiſſe orbi terrarum eventura,*

eventura, & Ecclesiæ suæ: sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia, In mari magno] *id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu* 17. *comparatio. Nam terrâ ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio.* 3 Quatuor bestiæ] *quarum interpretationem vide vers.* 17. *& supra* 2. 37. *& seq. bestiis autem comparantur regna, quia ex belluarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm frangũtur & tũduntur regna, ex contrario dicuntur tanquam homines restituti pedibus insistere, & cor humanum possidere, quia desinunt agere belluas, seq. versu.* 4 Prima] *typus regni Babylonici.* Leoni] *typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro supra* 2. 32. Cui erant alæ] *id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jerm.* 4. 13. *&* 48 40. *& Jechezk.* 17. 3. *& sequentib.* Avulsis alis] *id est, detractis regionibus facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrũ: ut factum esse narrant historici, & prædixit Jirmeja* 50. 21. *& sequent.* Efferebatur] *id est extollebat se supra communem hominum altorum sortem, & tanquam bestia sæviebat.* In pedes] *id est, deplumis effecta in communem sortem reducta est.* Cor humanum] *id est abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè efferebatur ut leo.* 5 Bestia] *typus regni Persici.* Similis urso] *typus barbaricæ crudelitatis & ferinæ, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum æstimatur, & comparatur cum argento supra* 2. 32. Quæ dominatum] *id est, quæ bestia alias secum dominantes ferre non potuit: sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quiescere donec illas imperio suo adunasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosq; hanc vocem aliter interpretari, quia litera Schin modo in dextera sui parte, modò in sinistra puncto afficitur, & Hhebraica exempla hoc loco variant: sed nos fidem librorum emendatissimorum sequuti maluimus hoc modo reddere, quem argumento & rei ipsius veritati convenientiorem esse putavimus.* Habens tres costas] *id est, amplius etiam exedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ distinctè nominantur infrà* 8. 4. *& suo loco exponentur.* Costas] *id est, reliquias exesarum gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum.* Cui ita dicitur] *id est, cui mandatur divinitus ut propaget imperium suum, & sub jugum mittat nationes quàmplurimas, easq; ut fera bestia devoret.* 6 Ecce alia] *typus regni Macedonici.* Similis pardo] *id est, fraudulentissima & rapidissima: nam his duobus nominibus in scriptura celebratur pardus: Jirmejæ* 5. 6. *& Chabakuk.* 1. 8. *Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper his locis non tam respici unicam personam Regis, quàm regnum consilium q; & administrationem ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebriosus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque aspirabat, temeritate potius quàm certo consilio judicioq; ferebatur: sed usus est consiliariis patris, qui assiduè versati in technis illius solebant antevertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. Quamobrem dolus & rapiditas velocitasq; proxima, administrationi Macedonicæ hoc typo adumbratur.* Alæ quatuor] *indices pernicitatis summæ, quocunque illa se verteret.* Quatuor capita] *id est. quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hæreditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per satrapas administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato commutati, postremò mutuis inter se conspirationibus reges effecti sunt, & domini hæreditatis alienæ, interfectis Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà* 11. 4. Data est] *judicio Dei, ut supra vers.* 5. 7 Postea] *typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter satrapas numeratus, tamen extincto in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium. prout monuimus supra* 2. *& sequentia omnia commonstrabunt evidentissimè.* Bestia quarta] *sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum certa animantis specie comparari.* Timenda] *populo Dei, ad quem Daniel propriè respicit: ut supra* 2. 40. Dentes ferrei] *id est, duces & copiæ, tanquam instrumenta commolendis & minuendis Judæis accommoda.* Reliquum] *id est, quos non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus malis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planiùs exponetur.* Eratque diversa] *præ tyrannidis gravitate, id est, non poterat aut cum superioribus ulla, aut cum alia specie comparari: ut antè diximus.* Cornua decem] *id est Reges: ut exponitur infrà versu* 20. 8 Animum advertebam] *expositio singularu rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà ver.* 20. *& sequentibus.* Ultimum] *videlicet illorum decem, ut ibidem demonstrabimus.* Inter illa] *id est, in eorum numero.* Et ecce] *id est, quamvis humani aliquid præ se ferret, tamen specie tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum & factis homines pios proscindebat, ut deinceps ostendemus.* 9 Videbam] *altera pars visionis de ratione quam observavit Deus in tollenda bestia, cujus duo sunt gradus: unus, quòd maxima patientia & longanimitate usus est antequam bestiam pessundaret, usque ad versum* 13. *alter, quòd filium suum æternum, hæredem constitutum rerum omnium, misit in possessionem regni sui, ver.* 13. *&* 14. *Videbam ergo, id est, observabam stantem hanc bestiam.* Solia] *id est, regnum & dominatus regum istorum, infrà versu* 26. Antiquus dier.] *id est, Deus sempiternus:* περίφρασις. Cujus vestimentum] *id est, qui justitia integerrima & potentia absolutissima instructus est ad perficiendum judicia sua: quò spectant typi omnes positi hoc & sequente versu.* 10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei constantissimorũ, perlustrantium, pervadentium q; omnia, & adversa quæque consumentium.* Millies] *id est, infiniti angeli.* Libri aperti sunt] *id est, acta rerum ab hac bestia & cornu gestarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum: ut Apocalyps.* 20. 12. 11 Videbam] *nempe Deum in judicio considentem, ut omne regnum traderet filio, ver.* 13. *&* 14. Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externis & internis motibus.* Occisa est] *i. regnum Seleucidarum ad Tigranem translatũ, teste Justino libro* 40. Perditum] *i. deleta regni species capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Residui bestiar.] *id est, reliquiæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis funditus sublatæ sunt.* Quia spatium] *id est, quia hæc omnia regna temporaria*

sunt, non autem æterna, quemadmodum illud est quod pater tradit filio, versibus duobus seq. Constitutum tempus] *id est, certum & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte transiliri potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id est, figura Christi Dei & hominis veri in persona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas verò nomine ipso confirmatur* Veniebat] *perfecturus in terris mysterium redemptionis nostræ.* Deinde] *id est, redemptione consummata ascendit in cœlos ad Patrem.* Ut sisteretur] *ideſt, ut sistens se ipsum Deo ac Patri sederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriámque ac regnum acciperet, sequente versu.* 15 Transfixus est] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. qua Propheta primùm petit, hoc & seq. versu, deinde accipit visi interpretationem, ad finem usque.* 16 Astantibus] *angelis, de quibus versu 10.* 17 Reges] *id est regna, de quib. suprà ver. 3. & seq.* 18 Qui accipient] *id est, quæ regna dominabuntur in Judæos qui ἁγιοπαστικῶς vocantur sancti excelsorum, hîc & infrà 21. & 22. quia penes illos fuit Ecclesia Dei usque in adventū Christi. Est autem hæc verissima Ecclesiæ definitio, ut dicatur esse cœtus sanctorum ad excelsa, hoc est, ad cœlestem vitam pertinentium.* Qui possessuri] *videlicet sancti excelsorum in Christo: sic perstringit Angelus totius visionis summam indignitatémque belluinæ hominum administrationis in Ecclesiam amplificat per comparationem futuræ sanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id est, cùm non satis mihi fuisset factum hoc breviore responso.* Bestia illa] *de qua suprà vers. 7. & 8.* Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniasse sanctos: prout legitur in Macabæorum libris.* 20 Quod succrevit] *etsi primùm minimum fuerat, suprà versu 8. nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuisse Regem demonstrabimus in versum 24. & hominem fuisse impurissimum ostendit ipsa nominis antiphrasis.* Cujus denique] *i. qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine superavit.* 21 Videram] *his duob. versibus causam exponit Danijel, cur tam sollicite verum de hac bestia, singularibus & illius partibus & factis voluerit cognoscere: nempe quòd ab eo tempore Judæorum populus erat infestandus atrocissimè, donec liberaretur Ecclesia ab inimicis suis adventu Christi.* 22 Daretur] *in Christo.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diversum] *crudeli administratione, quam exponunt sequentia.* Terram] *populi Dei sive Jehudæam, ut planè accipiendum est ex ver. 21.* 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno usque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter secundus, Antiochus Theos tertius, Selecucus Callinicus quartus, hoc expulso Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus sextus, Antiochus Magnus sive Hierax, id est. accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, septimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulso per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiso frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Postremus] *istorum decem quos numeravimus.* Diversus a prior.] *ut præcedente versu. Nam & in gentem suam, & in exteras fuit perfidiosissimus.* Tres Reges] *nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit: deinde Seleucum fratrem suum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipsum Epiphanem liberaret: ac postremò ipsum Demetrium obsidem, ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id est, blasphemus erit in Deum, & contumeliosissimus atrocissimúsque tyrannus in populum ejus: quod amplissimè enarrat Danijel infrà 11.* Adeò ut cogitet] *id est, tam blasphemus & importunus erit, ut ipsam Dei authoritatem sibi in populum ejus arroget, tempora sabbathorum, festorum & circumcisionis abolendo. & legem ipsam Dei juraq; omnia nefariè convellendo.* Tradanturq;] *id est, novæ leges & cæremoniæ ab ipso imperentur, & instituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Usque ad tempus] *id est, per spatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimaquinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum est, 1. Macab. 1. 57. deinde verò die vigesimo quinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo octavo legitimus Dei cultus instauratus est 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum significat corruptum sive constantē ex duobus diversorum annorum partibus: tempora biennium justum: particula temporis dies decem: vide suprà 4. 16.* 26 Sed judicium] *id est, sed Deus justus judex ex eo tempore non desinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus suprà in versum 9. & 12.*

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum visionibus figurat, tum verbis per Angelum suum explicat constitutionem futuram primùm regni Persici, deinde Macedonici, ac postremò Seleucidarum: & calamitates obventuras Ecclesiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circunscribit apertissimè ad piorum consolationē.

1 ANNO tertio regni Belschatzaris Regis visio apparuit mihi, mihi Danijeli, post illam quæ apparuerat mihi [a] principio,

2 Respiciens igitur ad visionem illam (erat autem cum viderem, ut essem [a] Schuschane in palatio quod *est* in [a] Hhelami provincia) respiciens inquam, ad illam visionem, cùm essem ad fluentum [a] Ulaii.

3 Sustuli oculos meos, & vidi quòd ecce [a] aries unus stabat ante fluentum illud, [a] bicornis duo autem illius cornua erant alta, sed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] assurrexit posterius.

4 Videbam istum arietem cornu petentem [d] Occidentem, Aquilonémque, & meridiem versus, cui nullæ bestiæ obsistebant, neque ullus eripiebat e manu ejus, sed faciebat pro voluntate sua [e] & quidem res magnificas.

5 Me autem considerante, ecce [f] hircus [g] e capris veniebat ab occasu in superficiem totius terræ, [g] quem nemo attingebat in terra & hirco isti cornu, [g] conspicuum erat inter oculos ipsius.

6 Veniens itaque ad illum usque arietem [h] bicornem, quem videram stantem ante ipsum fluentum, incurrit in eum [i] æstuantibus viribus suis.

7 Cùm autem vidissem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans se contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *secundo.*
[c] Heb. *ascendit: sic deinceps.*
[d] Heb. *mare:*
[e] Heb. *& magnificabat*
[f] Heb. *caprarum.*
[g] Heb *visionis: sic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: sic versu. 20.*
[i] Heb. *ast æ vivium suarum.*

nua illius, nec esset vis in ariete obsistendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipsius.

[k] Heb. *usque valde.*

8 Hircus verò e capris magnus evasit [k] admodum: sed cùm roboratus esset, [a] fractum est cornu illud magnum, & assurrexerunt conspicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:

9 Et [a] ab uno ex ipsis prodiit cornu unum [a] perparvum; quod magnificavit se excellenter [a] versus Meridiem & versus [a] Orientem, & versus [a] decus ipsum:

10 Ubi magnificavit se contra [a] exercitum cœli; adeò ut dejiciens in terrā de exercitu illo & [a] de stellis ipsis, conculcaret eas.

11 Etiam usque ad [a] Principem illius exercitus magnificavit se: nam [a] ab ipso sublatus est jugis *cultus*, & abjectum habitaculum sanctuarii illius,

12 [a] Exercitus q; expositus est defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta [a] veritate in terram faceret & prosperaretur.

13 Tunc audivi quendam [a] sanctum loquentem: dixit enim quidam sanctus [a] illi qui occulta in numerato habet loquenti, quousque ista visio erit de jugi *cultu*, de defectione desolantes *quousque* exponetur & sanctitas, & exercitus conculcationi?

[l] Heb. *usque ad vesperam mane.*

14 Dixit q; [a] ad me, [a] usque [l] ad [a] vespertina matutina q; tempora bis mille trecenta: [a] tum [m] justè restituetur sanctitas.

[m] Heb. *justificabitur.*

15 [a] Fuit autem cùm viderem ego Daniel istam visionem; ut requirente me intelligentiam, ecce staret coram me [a] quasi aspectus viri:

16 Et audirem vocem [a] humanam [a] inter Ulajum; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic visionem istam.

17 Itaque venit ad stationem meam: quo adveniente [a] conturbatus procidi in faciem meam: sed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc visio *futura est.*

[n] Heb. *finis.*

18 Cùm autem loquente eo mecum sopore obrutus jacerem pronus in terra, [a] tangens me fecit ut starem in statione mea.

19 Et dixit, [a] ecce ego notum facturus sum tibi id quod futurum est usque ad extremitatem istius indignationis: nam constituto tempore finis erit.

20 [a] Aries, quem vidisti, bicornis: est regum Mediæ & Persidis:

21 [a] Hircus autem ille [a] villosus, est [a] regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, est [a] rex primus.

22 Atque hoc [a] effracto quod consurgent quatuor pro illo: [a] quatuor regna [a] ex *sua* gente [o] assurrectura, sed non cum robore [a] illius.

[o] Heb. *stabunt: sic versu seq.*

23 [p] [a] Procedente autem regno [a] istorū, [a] cùm *defectionem* consummabunt defectores isti: exsurget [a] Rex [q] impudens & [r] cautus:

[p] Heb. *in cōsequētia autem regni istorum.*

[q] Heb. *durus facie, ut Deut.* 28. 50

24 Cujus robur ita invalescet, etsi [a] non robore ipsius, ut [s] mirificentissimè perdat, prosperetur que & efficiat, perdet enim [a] validos, populum que sanctorum:

[r] Heb. *intelligens ænigmata.*

25 Et incumbens intelligentiæ suæ prosperabit dolum [t] actionum suarum, & [u] cum animo suo magnificabit se, & [a] in tranquillitate perdet multos: denique [a] principi principum obsistet, & [a] absque manu frangetur.

[s] Heb. *mirabilibus.*

[t] Heb. *in manu sua.*

[u] Heb. *in corde suo.*

26 [a] Visio autem illius vespertini & matutini temporis quæ dicta fuit, [x] verissima est: quare tu [a] occlude hanc visionem, quia [a] dierum multorum est.

[x] Heb. *veritas.*

27 Tunc ego Daniel [y] affectus ægritudine *aliquot* dies, assurgens feci [a] officium Regis: [a] quamvis obstupescerem super visione hac, nemo tamen animadvertebat.

[y] Heb. *affectus fui & ægrotavi.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inscriptionem comprehensam versu* 1. *partes duæ sunt: visio, ad versum usque* 15. *& visionis interpretatio ex optato Danielis, inde ad versum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam descriptionem regnorum, de quibus suprà capite* 2. *&* 7. *hoc tantùm interest, quod in superioribus mentionem fecit regni Babylonici: hic verò trium duntaxat consequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem servavit Daniel in Prophetia sequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblatæ sunt ei visiones illę, & exaratæ prophetiæ.* Principio] *ideſt, anno primo, suprà* 7. 1. 2 Schuschane] *id est, Susis, ut Geographi vocant: quod oppidum circumluitur Eulæo fluvio, & nomen Susianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen.* 10. 22. *Nam Susiane olim pars fuit Hhelamuditos, Persiam interiùs ab Oriente habens discretam fluvio Oroatide.* Ulaii] *id est, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Persarumq; ut exponitur versu* 20. Posterius] *tempore: nam prius erat Medorum quàm Persarum regnum.* 4 Occidentem] *vide suprà* 7. 5. 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infrà* 21. Quem nemo] *id est, qui solo adventu victor erat: tantum abest ut quisquam obsisteret, donec venit ad arietem.* Conspicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infrà ver.* 8. *&* 21. 8 Fractum est] *typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver.* 22. 9 Ab uno] *id est, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] *ut suprà* 7. 8. *hæc autem de Antiocho Epiphane dicta sunt, ut suprà cap.* 7. Versus Meridiem] *id est Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes sive Illustris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus est.* Orientem] *nam pervasit etiam Persida, & regni fines Ptolemaida usque ampliavit.* Decus ipsum] *id est Judæam, terram populi Dei: nam his elogiis celebratur regio illa in scripturis, ut Psal.* 48. 3. *& Jechezk.* 20. 6. 10 Exercitum cœli] *id est, populum Dei, sive Ecclesiam in Judæa olim circumscriptam: cujus singula membra nominantur sancti excelsorum, suprà* 7. 18. *& sequentibus, quamobrem populus sanctorum communiter appellantur, infrà versu* 24. De stellis] *id est, viris principibus & illustribus inter cæteros, qui administratione sua cùm in Republica tum in Ecclesia alios præluxerint.* 11 Principem] *id est, Deum in populo suo singulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà* 25. Ab ipso] *Antiocho, quem figurat cornu.* 12 Exercitus q;] *id est, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus sollicitatus est, multiq; adducti ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus transfugerent.* Veritate] *id est lege, & doctrina veritatis.* 13 Sanctum] *Angelum videlicet: ut desyderant angeli introspicere in mysteria Dei,* 1. *Petri* 1. 12. Illi] *id est Christo, sapientiæ æternæ & sermoni Patris: nam hæc duo sunt propria personę Christi epitheta; unum, quod sapientia est Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud se habet, tanquam numerata & perfectissimè cognita; alterum, quod ser-*

mo est Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempestivum est angelis suis hominibusq; eloquitur in Ecclesia. Quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore consolatur. Novimus quidem Hebræam vocem a Judæis aliter accipi, compositionem durissimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: sed nos rationem habuimus tum ipsius veritatis, tum etiam punctorum in hac nostræ interpretatione. 14 Ad me] *non autem ad sciscitantem Angelum: quia Angelus non sua, sed Danijelis & Ecclesiæ causa roga verat: ut antè diximus ex* 1.Pet.1.12. Utique ad vespert.] *id est, futura est funesta hæc calamitas annos sex, tres menses & dies fermè octodecim, si in hoc septem annorum spatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando gestum sit, colligendum est ex* 1.Machab. 1.12. *nam evenit primùm desolans illa defectio anno centesimo quadragesimo primo Seleucidarum,* 1.Machab.1.12. *qua in defectione perseveratum est sequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio verò reversus Jeruschalaimæ devastavit, ibidem ver.* 21. *& suam impietatem produxit usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, cujus mense nono die vigesimo quinto repurgatum est templum & cultus instauratus,* 1.Machab.4.52. Vespertina matut.] *id est, dies bis mille trecentos, qui περιφραστικῶς a suis partibus nominantur: ut infrà* 26. Tum justè] *id est, præcisè hoc elapso tempore cultus Dei instaurabitur: ut ex* 1.Machab.4. *modo ostendimus.* 15 Fuit autem] *transitio ad secundam partem, nempe interpretationem visi: ut diximus in ver.* 1. Quasi aspectus viri] *id est, Angelus humana specie, qui propterea dicitur Gabriel, id est, vir Dei fortis, versu sequente & infrà* 9.21. 16 Humanam] *illius videlicet qui occultæ in numerato habet, id est, Christi, de quo versu* 13. *Nam idem Angelus imperat, & interpres est judiciorum Dei & promissionum in Ecclesia.* Inter Ulajum] *id est, inter duas ripas illius fluvii, de quo suprà* 2. 17 Conturbatus] *ut Jechezk.*1.28. 18 Tangens me] *id est, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut* 1. *Reg.*19.5. *&* 7. 19 Ecce ego] *exordium explicationis ad visum superius pertinentis habetur hoc versu; explicatio autem, septem sequentibus.* 20 Aries] *de quo ver.* 3. *&* 4. 21 Hircus] *de quo versu* 5.6. *&* 7. Villosus] *id est horribilis, a signo.* Regis Græc.] *id est regnorum, quæ posteà distribuit Propheta.* Rex primus] *Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit.* 22 Effracto] *ut suprà versu* 8. Quatuor regna] *Macedoniæ, Asiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum historici appellant, de quo deinceps propheta acturus est.* Ex sua gente] *i. non e gente Alexandri (nam totum illius genus duodecim annis intercidit) sed ex suis gentibus singula.* Illius] *Alexandri, quasi dicat viribus imparia.* 23 Procedente autem] *nimirum anno centesimo trigesimo septimo Seleucidarum, ut antè diximus ex* 1.Machab.1. Istorum] *ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iste ortus est.* Cùm defectionem] *de qua* 1.Machab.1.12. *ut versu* 14. *notavimus.* Rex impud.] *Antiochus Epiphanes, sive Illustris per antiphrasim dictus, quem propterea (Polybio teste) alii vocarunt petulantiæ nomine ἐπιμανῆ, quasi furiosum dicas.* 24 Non robore ipsius] *id est, non strenuè sed tantùm impurissima fraude, ut dicitur sequente versu.* Validos] *id est, summos cum infimis: vide* 1. *Machab.*1.25. *& sequentibus.* 25 In tranquillitate] *id est, neque lacessitus, neque lacessens armis; sed pacem simulans tyrannicas cædes exercebit.* Principi princip.] *vide suprà in ver.* 11. Absque manu] *id est, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum persequente,* 1.Macab.6. *&* 2 *Machab.*9. 26 Visio] *de qua suprà ver.* 14. Occlude] *id est, quasi obseratam & obsignatam recondè in animo tuo, & pris tantùm omnibus confirma: apud istos verò dissimula: ut ostenditur sequente versu, sic Jeschahh.*8.16. *& infrà* 12.4. Dierum multorum] *nempe ducentorum nonaginta duorum annorum, ab ineunte Persarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illustris exitium.* 27 Officium regis] *id est mihi a Rege imperatum atque impositum.* Quamvis obstupesc.] *id est, dissimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occlusam in animo meo visionem continebam, prout me facere Deus mandaverat præcedente versu.*

CAPUT IX

Danijelem anno liberationis promissæ cogitantem cum animo suo & precibus flagitantem a Deo remissionem peccatorum suorum & popularium, gratiam, misericordiam, liberationem, & restitutionem Ecclesiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam vestigio perducit ad spiritualem liberationem quam Christus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu suo: ac propterea tempora definiens accuratissimè, exponit salutem Ecclesiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

1 [a] ANNO primo [b] Darii filii Assueri ex semine Medorum, quo factus est Rex in regno Chaldæorum:

2 Anno primo regni ejus, ego Danijel consyderans [c] ex libris; numerum annorum quibus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam [d] completas fore vastitates Jeruschalaimorum, septuagesimum annum *adesse.*

3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum, quærendo oratione & deprecationibus; cum jejunio, cilicioq;, & cinere:

4 [e] Et orans Jehovam Deum meum, confessus sum; ac dixi, obsecro, Domine Deus fortissime, maxime, & summè reverende, [f] servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum & observantibus præcepta ipsius:

5 Peccavimus, & perversè egimus, improbeq; fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.

6 Non enim auscultavimus servis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges nostros, principes nostros; & patres nostros, ac totum populum terræ.

7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at penes nos pudor faciei, qualis est die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruschalaimorum, & penes omnes Jisraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depulisti eos, propter prævaricationem ipsorum qua prævaricati sunt in te.

8 Jehova, penes nos est pudor vultus, penes reges nostros, penes principes nostros, & penes patres nostros; quia peccavimus in te.

9 Penes

[a] Heb. *anno Darjaveschi filii Achasch Veroschi.*

[b] *Firm.*25.29

[c] Heb. *completurum va stitatibus.*

[d] *Deut.*7.9 *&* 21.

9 Penes Dominum Deum noſtrum ſunt miſerationes & condonationes, [a]quia rebellavimus contra ipſum,
10 Ac non auſcultavimus voci Jehovæ Dei noſtri; ut ambularemus in legibus ejus quas propoſuerat nobis per ſervos ſuos prophetas:
11 Sed omnes Jiſraëlitæ tranſgreſſi ſunt legem tuam, idque recedendo ut non auſcultarent voci tuæ: quapropter effuſa eſt ſuper nos illa execratio & illa adjuratio quę ſcripta eſt in lege Moſchis ſervi Dei, quia peccavimus in eum.
12 Itaq; præſtitit unumquodq; verborum ſuorum quæ loquutus fuerat contra nos & contra judices noſtros qui judicabant nos, inducendo ſuper nos malum [a]magnum: non enim factum fuit *malum* ſub toto cœlo quemadmodum factum eſt contra Jeruſchalaima.
13 Quemadmodum ſcriptum eſt in lege Moſchis, totum hoc malum ſupervenit nobis; nec tamen deprecati ſumus faciem iratam Jehovę Dei noſtri: revertendo ab iniquitatibus noſtris, & animum advertendo ad veritatem tuam.
14 Ideo ſedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit ſuper nos: nam juſtus eſt Jehova Deus noſter in omnibus factis ſuis quæ fecit, cùm non auſcultaverimus voci ipſius.
15 [a]Nunc ergo, Domine Deus noſter, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparaſti tibi nomen quale eſt hoc die: peccavimus, improbè egimus.
16 Domine ſecundum [c] totam juſtitiam tuam ſummam, avertat ſe jam ira tua & æſtus tuus a civitate tua Jeruſchalaimis, monte ſanctitatis tuę: nam propter peccata noſtra & propter iniquitates patrum noſtrorum Jeruſchalaima, populúſque tuus opprobrio *ſunt* omnibus circunſtantibus nos.
17 Nunc inquam auſculta, Deus noſter, orationi ſervi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua ſuper ſanctuarium tuum quod deſolatum eſt: [a]propter Dominum.
18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide deſolationes noſtras, & civitatis [d] quę vocata eſt de nomine tuo: non enim propter [e]ullam juſtitiam noſtram nos [f] procidentes deprecamur te, ſed propter miſerationes tuas ampliſſimas.
19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.
20 [a]Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jiſraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte [g] ſancto Dei mei,
21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, [a] vir ille Gabriel quem videram in illa viſione principio; juſſus advolare [h] contentiſſimè, [a]tetigit me [a] ſub tempus muneris veſpertini:
22 [a]Et [i] informans me loquutus eſt mecum; ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam te intelligentia.
23 [a] In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia [l] [a]deſyderatiſſimus es: quapropter animadverte ipſum verbum, & intellige viſionem iſtam.
24 [a]Septimanæ ſeptuaginta [m] deciſæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper civitatem [n] ſanctam tuam [a]ad cohibendū defectionem illam, & ad obſignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & [a] ad adducendum juſtitiam [o] perpetuam: [a]idque obſignando viſionem ac Prophetam, & ungendo ſanctum ſanctorum.
25 [a]Igitur cognoſcito & intelligito [a]ab [p] exitiatione verbi, [a]de reducendo *populo*, & [a]de ædificandis Jeruſchalaimis uſque ad Chriſtum [a]anteceſſorem *fore* [a]ſeptimanas ſeptem: deinde [a]ſeptimanas ſexaginta duas [q] rurſus [a]ædificata [a]platea & foſſa, quæ tempora *erunt* [a]in anguſtia.
26 [a]Poſt ſeptimanas autem illas ſexaginta duas [a]excidetur Chriſtus, ſed [a]nihil ad illum: nam civitatem ipſam & ipſum ſanctum perdet, [a]populum anteceſſoris [a]venturum, [a]adeò ut finis ei ſit cum inundatione, denique uſque ad finem belli [r] præcisè *bellum* erit deſolationis maximæ.
27 [a]Corroborabit verò fœdus multis ſeptimana [a]una: [a]in medio autem ſeptimanæ ipſius [a]abolebit ſacrificium & munus; deinde [a]per ſegiones deteſtationum deſolantes uſque ad conſummationem eamq; præciſam, per [a]deſolantes, *inquam*, effundetur deſolatio.

[a] Heb. *quia peccavimus contra eum.*
[a] Heb. *ad magnum.*
[a] Heb. *& nunc.*
[c] Heb. *totas juſtitias tuas.*
[a] Heb. *propter te.*
[d] Heb. *ſuper quam vocatur nomen tuum: ſic ver. 19.*
[e] He. *juſtitias noſtras.*
[f] Heb. *projicimus deprecationes noſtras coram te: ſic verſu 20.*
[a] Heb. *& adhuc.*
[g] Heb. *ſanctitatis.*
[a] Heb. *vir.*
[h] Heb. *cum laſſitudine: hyperbole.*
[a] Heb. *tetigit me.*
[i] Heb. *faciēs intelligere.*
[k] Heb. *faciā ut percipias intelligentiā.*
[l] Heb. *vir deſyderiorū: ut inf. 10. 11.*
[a] Heb. *ſub.*
[m] Heb. *deciſum eſt imperſonaliter.*
[n] Heb. *eductione.*
[o] Heb. *ſeculorum.*
[a] Heb. *ab.*
[p] Heb. *eductione.*
[a] Heb. *de.*
[q] Heb *revertetur & ædificabitur.*
[a] Heb. *de.*
[a] Heb. *in.*
[a] Heb. *& non.*
[a] Heb. *populus.*
[a] Heb. *& populus.*
[r] Heb. *præciſum deſolationum erit.*
[a] Heb. *unus.*
[a] Heb. *in.*
[a] Heb. *& in.*
[s] Heb. *alem deteſtationū: ala pro copiis, metaphorice ut Jeſchabh. 8. 8.*

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres ſunt in univerſum partes: prima eſt, narratio occaſionis qua adductus eſt Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus verſibus: ſecunda eſt oratio, uſque ad verſ. 20. tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Chriſti & effectis illius.* Darii] *de quo ſupra 6. 1.* 2 Ex libris] *tum prophetiarum Jirmejæ quibus annorum numerus fuerat præfinitus, tum hiſtoriis temporum quæ a deportationis initio effluxerant.* 4 Et orans] *hujus orationis quam Danijel adhibet coram Deo ſuo & popularium ſuorum nomine, duo ſunt præcipua in univerſum capita: prius eſt confeſſio peccatorum, & juſtitia Dei peccatores caſtigantis, uſque ad verſum 15. poſterius, petitio liberationis & gratiæ, uſque ad verſum 20. quæ duo præpoſtero ordine proponuntur hoc verſ.* Obſecro] *tota hæc confeſſio duobus argumentis nititur; natura Dei, qui gratioſe fœdus inire, miſericordiamq; & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate quam de ſe & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam Dei confuſione ipſorum illuſtrandam.* 9 Quia rebellav.] *docetur hoc oſtendit cur penes Dominum dicantur miſerationes & condonationes eſſe, & ab illo tantùm ſalus expectari: nempe quod homines quæcunq; ſanctiſſimi ſuæ rebellionis in Deum ſunt conſcii, ac proinde a ſe nihil niſi perditionem ſuam proficiſci agnoſcunt, ſalutem verò contrà ab unica Dei miſericordia; ut infrà verſ. 18.* 12 Magnum] *videlicet quantum non fuerat auditum uſquam, viſum, aut effectum antea: quod ſignificatur verbis ſeq. & confirmatur Lamentationibus Jirm.* 15 Nunc ergo] *tranſitio ad ſecundam orationis partem, per comparationem anteactæ Dei beneficentiæ, & præcedentis confeſſionis anacephalæoſin, hoc verſu.*

Levit 26. & Deut. 28.

17 Propter Dominum] *i. Christum mediatorem, qui hæres & Dominus constitutus est omnium.* 20 Me autem] *transitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, vers. 22. & sequentib.* 21 Vir ille Gabr.] *de quo suprà 8.16.* Tetigit me] *ut suprà 8.18.* Sub tempus] *vide 1.Reg. 18. 29.* 22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente vers. propositio, quatuor seq. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi hærendum esse in temporali hac restitutione: sed eam cognoscat potiùs typum fuisse & particulam quandam æternæ liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis prædicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.* 23 In principio] *i. cùm primùm cœpisti orare, mandatum accepi à Deo ut responderem tibi.* Desyderatiſſ.] *i. Deo acceptissimus.* 24 Septimanæ] *videlicet annorum, quæ universè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cùm postremæ hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit: ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet vers. ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partē demas hebdomadis ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè apertèq; hac ratione supputaveris: Hhezræ historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemiæ continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus sex, cujus mors incidit in annum primum centesimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teste & cæteris: Christi verò mors anno ultimo ducentesimæ secundæ Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, constabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse prætermissam non tantùm brevitatis ergò statuimus, verùm etiam ut eò melius per æqualitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerus quoque septuaginta septimanarum annorum animis piorum commendaretur.* Ad cohibendum] *i ad continendum & confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis ferè defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo suprà 8.13. & sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim prædicantur de Christo forensi quadam ratione: quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris.* Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Christi, qui non tantùm peccata admittit: sed æternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se.* Idq.] *id est, quæ quidem beneficia duo amplissima, abolitionis peccatorum, & justitiæ æternæ (Christus tunc duobus modis præstiturus est: nimirùm prophetia Evangelica, qua visio, prophetiáq;, & ministerium literæ, mortis & condemnationis aboletur, ut copiosè explicat Apostolus 2. Corinth. 3. & sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuarii minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium æternam redemptionem nobis comparavit, antiquata legali illa & aspectabili unctione Hebr. 8. & 9. & 10.* 25 Igitur cognoscito] *ἐμφασις & singularis explicatio dicti præcedentis, qua Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quæ fuit ultima.* Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezræ 1. quo eodem anno de his rebus omnibus præmonebatur Danijel.* De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modò meminimus.* De ædificandis] *ex mandato Artaxerxis, de quo Nechem. 2.* Antecessorem] *i. principem & caput Ecclesiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum.* Septimanas sept.] *i. annos quadraginta novem, in quibus Judæi reduces templum quidem ædificarunt & restituerunt cultum Dei sed urbem minimè: quapropter hæ septimanæ septem distinctè a sequentibus seponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia in libro Hhezræ.* Septimanas sexag.] *i. quadringentos triginta quatuor annos: qui incipiunt ex quo tempore mandatum Nechemiæ traditum est de ædificandis Jerusalaimis, & desinunt ineunte ultima hebdomade qua cœpit prædicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in præcedentem versum.* Ædificata] *de qua instauratione vide Nechem. 3. & sequentibus.* Platea & fossa] *i. urbs Jerusalaim ortum intus & foris: periphrasis.* In angustia] *quam prædixerunt Jechezkel 38. & 39. & Danijel præcedentibus ac sequentibus capitibus: & obtigisse narrant libri Hhezræ, Nechemiæ, & Macabæorum.* 26 Post septimanas] *id est, septimana septuagesima.* Excidetur Christus] *i. crucifigetur & tradetur morti: sed tempus magis circumscribitur seq. versu.* Nihil ad illum] *id est, mors ei propterea non dominabitur: sed perficiet judicia sua in populum rebellem & contradicentem, in civitatem, & templum: ut sequentia docent.* Populum antecessor.] *id est, populum Judæe, qui secundum electionem & secundum carnem populus erat Christi.* Venturum] *id est, qui tum futurus est, & Christum popularem suum in propria sua venientem minimè omnium recepturus.* Adeò ut finis] *id est, adeò ut exundet in eum populum severissimum diluvium judiciorum Dei usque ad internecionem ejus, quod sequentia verba declarant optimè.* 27 Corroborabit] *id est, multos in fœdere Dei prophetia sua, ac sacerdotio, regnoq; confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos redundet, Rom. 5. 15.* Una] *id est, septuagesima (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicari.* In medio autem septimanæ] *id est, ineunte quarto anno hebdomadis ultimæ.* Abolebit] *nimirum unica oblatione sui ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, Heb. 10. 14.* Per legiones] *id est, per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis serviebant, dicuntur legiones detestationum, hîc, & detestatio, infrà 12. 11. & quia populum Judæorum multoties ceciderunt ac postremò perdiderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21. 20. cum Matth. 24. 15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos dicit Christus fore ut videant Judæi abominationem desolationis quæ dicta est a Danijele Propheta stantem in loco sancto, ubi non oportet: sic interpretatur Lucas: cùm autem videritis circumdari ab exercitibus Jerusalaima, tunc scitote imminere desolationem ejus, &c.* Desolantes] *Romanorum copias: ut suprà.*

CAPUT

Caput X.

Danijel deflens populariũ ſuorũ in Judea verſantium calamitates & impeditum Dei cultum, viſione a Deo monetur atque confirmatur hũ, antequam futurus Judæorum ſtatus explicetur: deinde verò informatur de conditione Eccleſiæ Judæorum ſub Perſarum, Græcorumq́ regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata ſerie ad Antiochum uſque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem, tyrannidemq́ maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratiſſimè, oſtendens Chriſtum Eccleſiæ præfuturum in mediis calamitatibus, & tandem liberaturum potentia ſua: ac poſtremò Danijele & Angelo poſtulante tempora & momenta rerum prædictarum circumſcribit apertiſſimè.

1 'ANNO tertio Cyri Regis Perſarum verbum revelatum eſt Danijeli, qui vocabatur nomine ſuo 'Belteſchatzar: 'veritaſque ipſius verbi ac conſtituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipſi *obvenit* eadem viſione.

[a] Heb. *intelligere ipſum verbum*: *infinitivus pro nomine.*

2 'Diebus illis; ego Danijel 'fueram [b] in luctu trium ſeptimanarum diebus:

[b] Heb. *lugẽs.*

3 'Cibum rerum deſyderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium ſeptimanarum dies.

[c] Heb. *ungendo.*

4 Die autem vigeſimoquarto menſis primi; cùm eſſem ad [d] ripam fluminis magni, qui eſt 'Chiddekel:

[d] Heb. *latum, ſive latus.*

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce vir unus indutus 'veſtibus lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant 'inſigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus 'ſimile beryllo thalaſſio, & 'vultus ejus ſimilis aſpectui fulguris, oculique ejus ſimiles tædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus 'ſimiles colori æris terſi: ſonus autem verborum ejus ſimilis *erat* 'ſono multitudinis.

[e] Heb. *ignis.*

7 Videbam verò ego Danijel 'ſolus viſionem iſtam, homines autem qui erant mecum nũ videbant viſionem ipſam: ſed trepidatione magna accidẽte eis, fugerunt [f] ut abſconderẽt ſe.

[f] Heb. *pro abſcondi.*

8 Cùm itaque relictus eſſem ſolus, & viderem viſionem maximam iſtam, 'non fuerunt reliquæ in me vires: ſed 'decor meus [g] mutatione corruptus eſt in me, adeò ut non obtinerem vires.

[g] Heb. *mutavit ſe in me ad corruptionem.*

9 Tunc audivi ſonum verborum illius; & cùm audirem ſonum verborum illius, ego fui oppreſſus ſopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

[h] Heb. *ſuper faciem meã.*

10 Ecce autem 'manus tetigit me; & 'commovit me ſuper genua mea, & palmas manuum mearum.

11 'Edixitque mihi, Danijel, vir [i] deſyderatiſſime, conſydera verba quæ ego eloquuturus ſum tibi, & ſta [k] rectus, nam nunc miſſus ſum ad te: cùmque loquutus eſſet mecum verbum iſtud, conſtiti tremens.

[i] Heb. *deſyderiorum: ſic verſ. 19.*

[k] Heb. *in ſtatione tua.*

12 'Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuiſti animum tuum ad 'conſyderandum & ad affligendum te, coram Deo tuo exaudita ſunt verba tua: & ego veni propter verba tua.

13 'Sed 'Princeps regni Perſici 'ſtetit coram me 'uno & viginti diebus, cùm ecce 'Micaël [l] 'primus e principibus primariis veniſſet 'ad adjuvandum me: ego 'relictus ſum ibi apud 'Reges Perſiæ.

[l] Heb. *unus: ut ſup. 9. 1.*

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum eſt populo tuo [m] conſequentibus temporibus: nam adhuc viſio eſt de illis diebus.

[m] Heb. *in cõſequentia dierum.*

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujuſmodi, [n] 'demiſi faciem meam in terram obmutescens.

[n] Heb. *poſui.*

16 Sed ecce 'quaſi ſimilitudo [o] humana 'attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus ſum, dicẽs ad eum qui ſtabat e regione mei, 'Domine mi hac viſione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

[o] Heb. *filiorũ hominis.*

[p] Heb. *obverterunt ſe.*

17 Quomodo ergo poterit ſervus Domini mei 'hîc loqui cũ Domino meo illo; cùm in me 'ex hoc tempore, in me, inquam, non conſtiterint vires, & anima non reliqua ſit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quaſi aſpectus hominis '& confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir deſyderatiſſime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cùmque eo loquente mecum confirmatus eſſem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmaſti me.

20 Qui dixit, 'noſtine quamobrem venerim ad te? nunc enim 'revertor ad pugnandum contra Principem Perſiæ, donec 'me egreſſo ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 'Sed indicabo tibi id quod exaratum eſt in ſcripto [q] veriſſimo: quia 'ne unus quidem eſt qui ſe confirmet mecum ad iſta, niſi 'Micaël princeps 'veſter.

[q] Heb. *veritatis.*

Caput XI.

1 'EGO 'igitur 'anno primo Darii Medi, ſteti ut ei eſſẽ cõfirmationi & robori.

2 'Jam verò 'veritatem indicabo tibi: ecce 'adhuc tres reges ſtabunt Perſidi, deinde 'quartus 'ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit ſe in divitiis ſuis, excitabit 'omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed 'obſiſtet 'rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, ageteq́ pro voluntate ſua:

4 'Et cùm obſtiterit, 'frangetur regnum ejus, & dividetur 'in quatuor ventos cœli; 'ſed non poſteritati ejus, neque ſecundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam 'evelletur regnum ejus, ut aliis præter 'illos *cedat.*

5 Itaque confirmabit ſe 'Rex 'Auſtri, '& alter ex principibus ejus; qui 'confirmabit ſe ſupra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

6 Et [a] exactis aliquot annis 'conſociabunt ſe; nam 'filia Regis Auſtri 'veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: ſed 'non obtinebit illa vires brachii, 'neque ipſe conſiſtet cum brachio ſuo; 'ſed tradetur ipſa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

[a] Heb. *ſub finem annorũ.*

[b] Heb. *rectitudines: ſed nos perpraſi ad evidentiã utimur.*

7 'Poſtea exiſtet e ſurculo 'radicum ejus in ſtatu illius; qui veniens cum copiis ſuis ag-

gredietur munitiones [a]regis Aquilonis, agétque contra eas ita ut occupet.

8 [a]Atque etiam deos horum cum [a]toparchis ipſorum, cum inſtrumentis [c] deſideratiſſimis ipſorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipſe annis *multis* ſtabit [d] valentior Rege Aquilonis:

9 Ita veniet in regnum rex Auſtri, ac revertetur in terram ſuam.

10 Sed [a]filii illius [a]miſcebunt bellum, & poſtquam collegerint multitudinem, copias amplas, [a]veniet [e] ſubinde [a]exundabitque & [a]tranſibit: & [a]reverſus miſcebit bellum uſque ad [a]munitionem illius.

11 Unde exacerbatus [a]Rex Auſtri [a]prodibit, pugnabitque contra illum, contra [a]Regem Aquilonis; opponétque multitudinem magnam, adeò ut tradatur [a] multitudo illa in manum ipſius.

12 Itaque ſublata illa multitudine [a]extollet animum ſuum; & quamvis [a]dejiciat myriadas, non corroborabitur.

13 Nam reverſus [a]Rex Aquilonis conſtituet multitudinem majorem priore; deinde [f] [a]exactis illis temporibus, id eſt, annis, veniet ſubinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

14 Quibus temporibus [a]multi [a]obſiſtent Regi Auſtri; [a]filii verò effractores populi tui [a]tollentur ſtabiliendo viſionem, & corruent.

15 Etenim veniens Rex Aquilonis [a]diffundet [g] miſſilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & [a]brachia Auſtri non conſtabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad conſiſtendum.

16 Cumq; fecerit [a]qui aggredietur eum pro voluntate ſua, nullo obſiſtente ipſi; ſtabit etiam [a]in terra decoris, quam conſumet manu ſua:

17 [a]Deinde diſponet faciem ſuam ut ingrediatur cum robore totius regni ſui, [a]& rectis adjunctis [h] ſibi, [a]efficiétque: & [i] [a]virginem dabit ei [a]corrumpendo illam, ſed [a]non perſtabit illa, neque pro eo erit.

18 Poſtea convertet faciem ſuam [a] ad inſulas, capiétque multas; cujus reprimens [a]ductor [a]opprobrium, [a]vacuus opprobrio illius [a]regeret in illum.

19 Ita [a]convertet faciem ſuam ad munitiones terræ ſuæ; & [a]impingens corruet, ac non invenietur.

20 Et ſtabit in ſtatu hujus [a]traductor exactoris, *in* decore [k] regio; qui diebus [l] [a]paucis frangetur, quamvis [a]neque [m] ira, neque bello.

21 In hujus ſtatu ſtabit [a]deſpectus, [a]quamvis non impoſuerint ei decorem regium: ſed veniens [n] tranquillè uſurpabit regnum [a]blanditiis;

22 Et [a]brachiis [o] inundantibus inundabuntur a conſpectu ejus, & frangentur; etiamque [a]anteceſſor fœderis.

23 Nam [a]ex conſociatione ſua, cum illo faciet dolum; nam [a]aſcendens [a]roborabit ſe cum [a]parva gente.

24 [a]Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, [a]faciétq; quod non fecerant patres ejus & [p] majores ejus; prædã, ſpoliũq; & facultates illis diſperget, & contra munitiones [a]cogitabit cogitationes ſuas, eaſq; ad tẽpus uſq;.

25 [a]Poſtea excitabit vires ſuas [q] animumq; ſuum contra [a]Regem Auſtri, qui [a]miſcebit ſe bello copiis magnis & validis admodum; ſed [a]non conſiſtet, quia [a]cogitaverint contra eum cogitationes.

26 Nam [a]comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus [a]illius exundabit; & concident conſoſſi multi. *1 Machab.1. 19.*

27 [a]Tunc utrorúmque regum iſtorum animus erit malefaciendi, & in menſa eadem mẽdacium loquentur: ſed non proſperabitur [a]illud, quia adhuc *ſupererit* terminus [a]conſtituto tempori.

28 Itaq; [a]redibit in terrã ſuã cũ facultatibus magnis, & animo ſuo [a]contra fœdus [r] ſanctum; [a]quod cùm fecerit, revertetur in terram ſuam.

29 [a]Conſtituto tempore [s] rurſus invadet [a]Auſtrum: ſed [a]non erit ut prior *expeditio*, aut ut poſterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus [a]Cittæis dolore afficietur, [t] rurſuſque indignabitur contra fœdus ſanctum atque efficiet; reverſus enim [a]animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus ſanctum:

31 [a]Et brachia ab ipſo ſtabunt; prophanabúntque [a]ſanctuarium, [a]& munitionem, & amovebunt [a]jugem cultum, imponéntque [a]deteſtationem deſolantem.

32 [a]Ut improbè agentes in fœdus [a]contaminet blanditiis: & populum cognoſcentium Deum ſuum prehendant, ſicut facient.

33 Ita erudientes populum, inſtruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo [a]adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent ſe ipſis multi blãditiis.

35 [a]Ex ipſis autem erudientibus corruent, ad conflandũ eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, uſque ad tempus [u] determinatũ: [a]quia adhuc *ſupererit terminus* conſtituto tempori.

36 [a]Nam faciet pro voluntate ſua iſte Rex; & extollet ſe, ac magnificabit ſe ſupra omnem Deum fortem, etiam ſupra [x] Deum fortiſſimum omnium, loquens mirabilia: & proſperabitur, uſquedum [a] conſumet indignationem, dum id quod fuerat [a]præciſum efficiatur.

37 [a]Ne ad deos quidem majorum ſuorum attendet, neque ad deſyderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; ſed ſupra omnes magnificabit ſe:

38 Et quod ad [a]Deum [y] ſummi roboris, in ſede ejus honorabit; honorabit, inquã, [a]Deum quem non agnoverint majores ejus auro, & argento, & lapidibus pretioſis, ac rebus deſyderatiſſimis.

39 [z] Commiténſque [a]munitiones *Dei* ſummi roboris Deo alieno; [a]quos agnoverit, *hos* augebit gloria & dominatores faciet in multos, ac terram partietur pretii loco.

40 [a]Sub tempus autem finis, confliget contra eum [a]Rex Auſtri, [a]irruétque ut turbo in illũ [a]Rex Aquilonis curribus, equitibuſq;, & claſſibus ampliſ; & ingreſſus regiones [a]inundabit & tranſibit.

41 [a]Deinde regredietur in regionem decoris, cùm [a]multæ corruerint: hæ autem [a]eripient ſe e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac [a] præcipua Hhammonitarum.

42 [a]Cùm autem extendet manum ſuam in regiones, etiam terra Ægypti non [b] evadet:

43 Sed dominabitur in recondita auri, & argenti, & in omnia deſyderatiſſima Ægypti: [a]Libyéſq; & Æthiopes [c] comitabũtur greſſus ejus.

---

[a] Heb. *deſyderit ipſorum:*
[d] Heb. *præ Rege.*
[e] Heb. *veniendo: ſic ver. 13.*
[f] Heb. *ſub finem illorum temporum.*
[g] Heb. *catapultam: metonymia.*
[h] Heb. *ſecũ.*
[i] Heb. *filiam mulierum.*
[k] Heb. *regni.*
[l] Heb. *annis.*
[m] Heb. *iris.*
[n] Heb. *in trãquillitate: ſic verſ. 24.*
[o] Heb *inundationis.*
[p] Heb. *patres patrum.*
[q] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[r] Heb. *ſanctitatis: ſic deinceps.*
[s] Heb. *revertetur & invadet.*
[t] Heb. *& revertetur & indignabitur.*
[u] Heb *termini.*
[x] Heb. *Deũ fortem deorũ fortium.*
[y] Heb. *roborum: ſic ver. 39.*
[z] Heb. *faciens munitionib. roborũ cum Deo alieno.*
[a] Heb. *principium filiorum Hhammonis.*
[b] Heb. *erit evaſioni.*
[c] Heb. *ad greſſus ejus erunt.*

ſus ejus.
44 Sed rumores conturbabunt eum [a] ab Oriente, & [a] ab Aquilone: quamobrem [a] exibit cũ æſtu iræ magno, ad perdendum & ad internecioni devovendum multos.
45 [a] Et [d] figet tentoria palatii ſui inter [a] maria in monte decoris [e] ſancti: cumq; venerit [a] ad finem ſuum, nullus erit auxilio ei.

[d] Heb. *plantabit.*
[e] Heb. *ſanctitatis.*

CAPUT XII.

1 [a] TEMPORE autem illo, [a] ſtante Micaële principe illo maximo qui ſtat pro [a] populariſbus tuis, cùm fuerit tempus anguſtiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens uſque ad tempus iſtud; tempore *inquam* illo [a] eripietur populus tuus, [a] quiſquis invẽtus fuerit ſcriptus in libro illo.
2 Tandemque [a] multi ex dormientibus [b] in pulverulenta terra expergiſcentur; hi ad vitã [c] æternam, illi ad opprobria & cõtemptum æternum:
3 Et erudientes ſplendebunt quaſi ſplendore expanſi; & juſtificantes multos, ut ſtellæ in ſempiterna ſecula erunt.
4 [a] Tu verò Daniel occlude hæc verba, & obſigna hunc librum ad tempus [d] determinatũ uſq; [a] percurrẽt multi & augebitur cognitio.
5 [a] Tum videbam ego Daniel, quòd ecce duo [a] alii adſtabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter inde ad ripam ejuſdem rivi.
6 Quo dicente ad [a] virum indutum veſtibus lineis, qui erat ſupra aquas ipſius rivi: [a] quouſque terminus erit horum mirabilium?
7 Audivi virum indutum *veſtibus* lineis qui erat ſupra aquas ipſius rivi, qui extulerat dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam verſus cœlos, jurãtem per viventem in æternum; [a] poſt conſtitutum tempus, conſtituta tempora, partẽmque *temporis*, & cùm [a] abſolvet diſſipare [e] [a] vires populi [f] ſancti, fore ut abſolvantur omnia iſta.
8 Cumque ego audiens non intelligerem; dixi, Domine mi, quis finis futurus iſtorum?
9 Qui dixit, [a] abi Daniel; nam occluſæ ſunt & obſignatæ hæ res uſque ad tempus determinatum.
10 [a] Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabuntur [a] multi; [a] improbè quidem agent improbi, nec animadvertent ulli improbi: ſed erudientes animadverſuri ſunt.
11 A tempore autem quo ablatus fuerit [a] jugis *cultus*, & poſita [a] deteſtatio deſolans; [a] dies erunt mille ducenti nonaginta.
12 [a] Beatus qui præſtolabitur & perveniet ad dies mille trecentos triginta quinque.
13 Tu autem [a] abi ad terminum ipſum; id eſt, quieſce ac perſta in ſorte tua ad terminum uſque dierum.

[a] Heb. *filiis populi tui.*
[b] Heb. *terræ pulveris.*
[c] Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*
[d] Heb. *terminus ſic ver. 9.*
[e] Heb. *manuus Deut. 32. 36.*
[f] Heb. *ſanctitatis.*

ANNOTATIO IN CAP. X.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita ſint communi argumento, ut res ipſa docet evidentiſſimè, idcirco placuit ea ſimul conjungere. In hac igitur prophetia continentur iſta: primùm inſcriptio prolepticè omnes partes prophetiæ iſtius explicans, hoc verſu: deinde narratio qui ſe comparaverit Danjel, & Deus viſionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propoſitio verbi veriſſimi, & longi illius temporis ad probationem Eccleſiæ conſtituti, rerũmque ſingularium quæ per illud tempus fuerant eventuræ, capite 11. & quatuor primis verſibus capitis 12. quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporis conſtituti, inde ad finem uſque prophetiæ: quæ omnia (ut diximus) pauciſſimis verbis in hac inſcriptione ponuntur. Quod autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta eſt Danjeli, non temere factum eſt: cùm enim anno ſecundo ex quo venerant Judæi Jeruſchalaima ad domum Dei, ſecundo menſe cœpiſſent curare ædificationem templi Dei, Hhezræ 3. 8. non dubium eſt quin eodem anno adverſarii interceſſerint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ætatem illam, tum poſt venturas generationes adverſus illud malum præeuntibus viſionibus, revelationibus, ſignis, & monitis ſanctiſſimè confirmari, & adverſus alia quoque incommoda, periculaque Judæis eventura armari Eccleſiam per ſpiritum Dei & prædictiones hujuſmodi, velut certiſſimas futuras teſtes infinitæ illius & inelutabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Eccleſiam.* Belteſchatzar] *vide ſupra 1. 7. & 4. 8.* Veritaſque] *id eſt, verbum, & revelatio veriſſima factorum & temporum quibus Deus ſuum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut appareat ex verſu quarto. Hujus autem narrationis partes ſunt hæ: occaſio viſionis a Deo oblatæ, nempe ſolicitus Danjelis animus, verſu 2. & 3. viſionis genus, verſu quarto & duobus ſequentibus audientium, & videntis Danjelis conſternatio, verſis 7. & duobus ſequentibus; ac poſtremò confirmatio ſignis, verbis, & opere Danjeli facta atque repetita: reliquo capite.* Fueram in luctu] *propterea quòd ne Judæis quidem reducibus fauſta erant & ſecunda omnia; ſed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambyſen emiſſariòſque ipſius aulicos Judæis infenſos interrumpebatur, & jamque planè deſierat.* 3 Cibum] *id eſt, corpori non indulgebam; ſed macerabam ipſum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflictionibus cum fratribus meis, & animus eo liberior & promptior ad Deum accedendum eſſet.* 4 Chiddekel] *id eſt, Tigris: ut Gen. 2. 14.* 5 Vir unus] *id eſt, Chriſtus ſpecie viri, ut apparet ex Danjelis verbis infra 12. 6. & 7.* Veſtibus lineis] *id eſt ſplendidiſſimis; quales a regibus, potentioribus, ſacerdotibuſque ferebantur.* Inſigni auro] *id eſt, cingula ex auro præſtantiſſimo: metonymia: vide Firm. 10. 9.* 6 Simile beryllo] *id eſt, cæleſti colore atque cæruleo.* Vultus ejus] *rutilans & coruſcus, ut Jechezk. 1. 27.* Similes colori] *id eſt, ſcintillantes puriſſimè: ut Jechezk. 1. 7.* Sono mult.] *vide Jechezk. 1. 24.* 7 Solus] *ut cui ſoli Deus aperiret oculos ad viſum percipiendum, quemadmodũ Paulo Actor. 9.* 8 Non fuerunt reliquæ] *id eſt, penè exanimatus ſum præ viſionis amplitudine, & tenuitate mea,* Decor meus] *i. ita expallui & fomam hominis viventis amiſi, ut cadaver magis viderer eſſe quàm homo vivens.* 10 Magnus tetigit] *ut ſupra 8. 18.* Commovit me] *i. aliqua ex parte erexit me perculſum & proſtratũ metu. Atq; hic primus confirmationis gradus.* 11 Edixitq;] *ſecundus confirmationis gradus.* 12 Quamobrem] *tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur.* Conſyderandũ] *i. animadvertendũ mala præſentia, quibus populus Dei prægravatur.* Affligendũ] *vide Levi. 16. 29*

13 Sed

13 Sed princeps] *Cambyses qui Cyro in expeditionem exteram profecto tenebat regni gubernacula. Est autem hoc & sequente versu præcedentis explicatio per occupationem: miraberis fortasse, inquit Angelus, quid sibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum esse, & tamen responsum accipere post tantum dierum numerum: sed (inquit) duo sunt quæ ad tui exaudition em pertinent; unum, ut ex consilio Dei prospiciatur de impedimentis quæ ab hostibus Ecclesiæ offerentur; alterum, ut consilium Dei quo rebus Ecclesiæ adversantibus prospexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac consilium quidem Dei in Christo his diebus omnibus prospexit impedimentis quæ a Persarum Rege afferuntur, eúmque veluti in jus perduxit me administro, ut de consilio & factis ejus præsentibus ac futuris cognoscerem, hoc versu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus huc mittor ad consilium totum Dei tibi explicandum, prout sit desideratus.* Princeps] *id est, Cambyses filius Cyri.* Stetit coram] *id est, quasi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de consiliis & factis ipsius cognoscerem & statuerem authore Christo.* Uno & viginti] *id est, tribus illis hebdomadibus, de quibus suprà 2. & 3.* Micael] *Christus, sic appellatus voce composita. quasi dicas, qui par est aut æqualis ipsi Deo fortis, quemadmodum loquitur Apostolus scribens ad Philippenses.* Primus] *id est, princeps angelorum: qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac potestates in cœlis, Ephes. 3. 10.* Ad adjuvandum me] *id est, informandum, confirmandúmque ad perficiendam hanc administrationem meam.* Relictus sum] *videlicet illis uno & viginti diebus.* Reges Persiæ] *id est, Cambysem cum primoribus & consiliariis regni.* 15 Demissa facie] *vide suprà 8, & 9. Est autem inde ab hoc versu narratio occasionis ex qua Danijelem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem usque.* 16 Quasi similitudo] *id est, Angelus Gabriel, qui nominatus est suprà 9. 21.* Attigit] *ut suprà versu 10.* Domine mi] *excusatio est Prophetæ a minore: si sola hac, inquit, visione oblata tam graviter affectus sum, suprà ver. 8. & 9. quanto magis afficerer colloquio hoc quod instituis mecum.* 17 Hic] *emphasis. quasi dicat, qui tantulus sum & tam imbecillis; ut contrà Dominum vocat illum, id est, tantum, tam præstantem, & admirabilem.* Ex hoc tempore] *ex quo mecum cœpisti colloquium instituere.* 18 Et confirmavit] *adeò ut non starem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, suprà 11.* 20 Nostine] *prolepsis sive propositio summa totius prophetiæ, primùm universè de regnis hoc versu; deinde verò de singulari illorum administratione, seq ver. quæ omnia seq. capite (ut diximus) suo ordine exponuntur.* Revertor] *id est, discedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de constitutione regni Persidis & curavi eam, sic in posterum contra faciam, & oppugnem reges Persidis.* Me egresso] *ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur.* 21 Sed indicabo] *id est, jam verò transibo ad singularem aliquam explicationem eorum quæ modo dicta sunt, prout relata est in consilium Dei: quod cum scripto verissimo comparatur ex usu forensi.* Ne unus quid.] *id est, solus Christus stat ab Ecclesia sua; quam totus mundus infestat, sed ab eo ut justo principe adversus omnes etiam inferorum portas defenditur.* Micael] *ut suprà ver. 13.* Vester] *id est, Judæorum tuorum popularium: quo sensu dicitur alibi servator corporis sui & caput Ecclesiæ.*

In caput XI.

1 Ego igitur] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 10. 1. qua exponit Angelus primùm quid sibi faciendum & docendum fuerit mandatum de regno Persico, duobus versibus; secundo de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perpessionibus Ecclesiæ, usque ad caput duodecimum: ac postremò de confirmatione piorum in perpessionibus per prophetiam & promissiones Dei; quatuor primis versibus capitis duodecimi.* Igitur] *id est, ut intelligas quod modò perstrinxi paucis, ver. 20. & 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in posterum gerenda sunt, ita se habere planè ex voluntate consilióque Dei, & meo ac angelorum ejus ministerio.* Anno primo] *id est, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Persis occupata, versor in monarchia Persicæ administratione, ipsam protegens & regens ex decreto Dei, prout ex usu est Ecclesiæ.* 2 Jam verò] *nimirum cùm non modò administrationis curandæ munus accepi a Domino; sed etiam recèns ad verba tua explicanda & informandam Ecclesiam missus sum, suprà 10. 11. & sequentibus.* Veritatem] *eam videlicet quæ exarata est tanquam scripto in consilio Dei, suprà 10. 21.* Adhuc tres reges] *videlicet a Dario Medo qui nominatus est præcedente versu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyses Cyri filius, & Darius Hystaspis.* Quartus] *nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, postea verò ludibrium.* Ditabitur] *tum illis quas Darius pater congerebat ex tributis provincialibus, qui propterea caupo regni sui dicebatur, ut annotavimus Esther 10. 1. tum illis quas ipse Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cum in expeditione esset.* Omnes] *tum populos Orientis, tum verò posteros ipsius, qui hæredes fuerunt ejusdem belli, & ruinam sibi ex eo accersiverunt, ut explicant duo sequentes versus.* 3 Obsistet] *id est, hic stabit, & prosternet Persas.* Rex potens] *Alexander Macedo, cognominatus Magnus.* 4 Et cùm obstit.] *id est, fracto Persis, per septennium monarcha vixerit.* Frangetur] *ut prædictum fuerat, suprà 2. 44. & 7. 6.* In quatuor vent.] *id est, secundum quatuor plagas seu regiones cœli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab Oriente, Cassander Macedoniam ab Occidente, Antigonus Asiam minorem a Septentrione, & Ptolemæus Lagi filius Ægyptum a Meridie.* Sed non] *nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi tempore sine liberis extincti sunt: ut diximus suprà 7. 6.* Secundum domin.] *id est, longè impari ac minimè comparanda dominatione.* Evelletur] *id est, tolletur funditus, sive radicitus.* Illos] *videlicet posteros & necessarios Alexandri Magni.* 5 Rex Austri] *id est, Ptolemæus Lagi filius: nam tantùm eos reges perstringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus est; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jerusalaima dolo cepisse, & captivos quamplurimos abduxisse legitur apud Josephum lib. 12. Antiquitat. Judaic cap. 1.* Austri] *id est, Ægypti, quæ ratione Judææ ad Austrum sita est, ut diximus ver. 4.* Et alter] *id est, Ptolemæus Philadelphus, secundus Rex Ægypti ex serie hac.* Confirmabit se] *id est, amplius dominium obtinebit quàm pater.* 6 Consociabunt se] *id est fœdus ineunt sanctentq; matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo ductum est Seleucidarum regnum.*

Filia]

Filia Regis] *Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beronicen vocant) Ptolemæi Philadelphi filia.* Veniet ad regem] *id est, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & constituendam (ut sibi videbatur) pacem, justam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos sustulerat.* Non obtinebit] *id est, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio suo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide sup. 2. 43.* Neq; ipse conf.] *id est, neque Antiochus Theos (qui Bernicen duxerit quasi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) constabit sibi, & hoc velut brachium retinebit; sed Laodicen repudiatam recipiet. quam ob causam Antiocho Theo adhuc superstite Ptolemæus Evergetes filius Philadelphi bellum instauraturus est.* Sed tradetur] *Bernice videlicet in potestatem hostium; adeò ut a Seleuco Callinico privigno suo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum assectis omnibus ipsius.* 7 Postea] *id est, in statum Ptolemæi Philadelphi succedet Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e stirpe illius sobolescens.* Radicum ejus] *id est, ex quibus Bernice processerit: fuit enim Evergetes Bernices frater.* Regis Aquilon.] *id est, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ.* 8 Atque etiam] *id est, Syriam totam opibus spoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum est ei Evergetæ nomen.* Toparchis] *qui obsides dati sunt & accepti, ut caveretur de obsequio & fide totius Syriæ.* 10 Filii illius] *Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina sunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus.* Miscebunt bellum] *id est, instituent bellum contra Evergeten, ut debellent duces ab eo in Syria constitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occisus est. Hæc quia variè ab historicis tradita sunt, maluimus Polybium authorem sequi: apud quem libro secundo legimus per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos esse.* Veniet subinde] *videlicet Antiochus Magnus, postquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater.* Exundabitque] *id est, summo impetu, summáque vi, & frequentissimis incursionibus occupabit Syriam & Judæam.* Transibit] *videlicet Raphiam usque, in fines Ægypti.* Reversus] *in possessionem ademptam a Rege Ægypti.* Munitionem] *Raphiam, quam modò nominavimus.* 11 Rex Austri] *Ptolemæus Philopator filius Evergetæ, quem historici per antiphrasin amantem patris dictum fuisse docent, eò quòd parentes necaverit: etsi Polybius Evergeten hujus patrem morbo scribit consumptum esse.* Prodibit] *anno quarto Antiochi Magni.* Regem Aquil.] *videlicet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fusæ, & Syria recepta est.* Multitudo illa] *id est, exercitus Antiochi in manum Philopatoris.* 12 Extollet] *Ptolemæus Philopator secundis rebus diffluens.* Dejiciat] *id est, homines infinitos ex populo Dei cruentissima morte afficiat insolentissimè: vide librum tertium Macabæorum, & Josephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3.* 13 Rex Aquilon.] *idem Antiochus Magnus restitutus in possessionem Syriæ.* Exactis illis] *id est, mortuo Philopatore, cui successit puer Ptolemæus Epiphanes.* 14 Multi obs.] *id est, bona pars Judæorum, qui alioqui toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones scissi, teste Josepho libro 12. Antiq. Judaic. cap. 3.* Obsistent] *adjungentes se Antiocho contra Philopatorem.* Filii verò] *id est, præfracti contemptores Dei, qui ab obsequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide Macab. 3.* Tollentur] *a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo, ut dicitur seq. versu.* Stabiliendo vis.] *cùm Deus hanc visionem præstabit atque efficiet, quæ his versib. exponitur.* 15 Diffundet] *id est, obsidebit, expugnabit, occupabitque Ægyptum.* Brachia Austri] *id est, duces & copiæ Ægyptiorum: ut Jechezkel. 31. 2. & sequentib.* 16 Qui aggredietur] *Antiochus Magnus, ut antè dictum est.* In terra decoris] *vide sup. 8. 9. Hæc autem intelligenda sunt de calamitatibus quibus afflicta est Judæa propter ambitionem & avaritiam sacerdotum inter se concertantium.* 17 Deinde] *id est, postquam Judeá malè affectá consilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partimque fraudes.* Et rectis] *id est, maxima recti æqui & boni specie, qua circumveniret Ptolemæum Epiphanem. Fuit autem species illa consociatio matrimonii, de quo verbis sequentibus.* Efficiétque] *nempe militare aliquid, Ægyptum callidè tentans & aliquò usque occupans; sed re non ita feliciter succedente consilium inibit matrimonii.* Virginem] *Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non succedentibus technis Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit, ut circumveniret eum.* Corrumpendo illam] *id est, corruptissimis ac perditissimis consiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet.* Non perstabit] *videlicet in consilio primùm cum patre inito, id est, non stabit a partibus patris, sed adjunget se viro, ut sequentia verba explicant.* 18 Ad insulas] *id est, regiones longinquas & dissitas mari, tam insulas quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phocæam, Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam, &c.* Ductor] *id est, non Rex aliquis singularis, sed administer Romanæ Reipub. Marcus Acilius consul, Livius prætor, & Lucius Scipio.* Opprobrium] *id est, dedecus illatum Romanorum reipub. tum multarum urbium in Asia minore, mari Mediterraneo, Græciáque occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis.* Vacuus op.] *hoc est, cùm resarciverit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris.* Regeret] *id est, mulctabit illum probrosa amissione partis alicujus regni: nam ultra Taurum montem se recipere coactus est ignominiosè.* 19 Ita convertet] *id est, recipiet se in regnum suum, & tanquam imbellis munitionibus se se continebit.* Impingens] *tumultuariè a suis interfectus, ad defensionem templi concurrentibus, quod spoliaturus erat Antiochus.* 20 Tributor] *id est, Seleucus ille, qui Philopator & Soter dictus est: periphrasticè autem nominatur tributor exactoris, tum propter infamem illius avaritiam qua totum ditionis suæ agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter ablegationem Heliodori Jerusalaima, de qua 2. Macab. 3.* Paucis] *videlicet postquam contra Judæos a Simone exacerbatus Heliodorum transmiserit, prout apparet ex 2. Machab 4.* Neque ira] *id est, non apertis odiis, aut aperto marte; sed veneno per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi de quo seq. versu.* 21 Despectus] *id est, Antiochus Epiphanes, sive Illustris & nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hîc ex rei veritate despectus sive contemptus appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, id est, furiosum.* Quamvis non imp.] *id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento.* Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci fratris filium hæredem justum fallebat, & populi simplicitate abutebatur, tanquam si non Regem se ipsum, sed pro Rege haberi vellet administratione tutelæ.* 22 Brachiis inundantibus] *id est, repentinus illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, ii qui noluerint ipsi imponere decorem regium.*

gium. Anteceſſor] *id eſt, Seleucus Philopator frater ipſius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre inverat, cùm adhuc obſes Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obſidem miſit Demetrium filium ſuum ut Antiochum fratrem liberaret: quem ſibi novi fœderis neceſſitudine conjunxerat, ut in Ægyptum communi conſilio involarent, ſpecie adjuvandi Phyſconem contra Ptolemæum Philometora.* 23 Ex conſociatione] *id eſt, ſpecie illius neceſſitudinis quam modò diximus, dolos nectet contra fratrem Seleucum Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in Syriam veniat.* Aſcendens] *in Syriam.* Roborabit ſe] *id eſt, primùm confirmabit ſe conciliatis amicis, clientibus, & oppidis dolosè in regno Syriæ, quaſi tutorem ageret, & Demetrio fratris filio (qui obſes apud Romanos erat) conſuleret.* Parva gente] *id eſt, exiguo comitatu.* 24 Tranquillè] *exegeſis præcedentis verſus.* Faciétque] *id eſt, militem ſtationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obſtringet ſibi.* Cogitabit] *id eſt, jam tum conſilia inibit de occupanda firmandáque ſibi Syria; quæ conſilia per annum integrum cum animo ſuo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem juſtum regni hæreditate ſpoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit Antiochus, id eſt, 137. anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11.* 25 Poſtea] *quàm fuerit firmata Syria, id eſt, anno ſecundo regni ſui, ut modo diximus.* Regem auſtri] *Ptolemæum Philometora.* Miſcebit ſe bello] *authoribus & conſulentibus potiſſimùm Eulæo & Lenæo, qui ſtudebant partibus Philometoris.* Non conſiſtet] *id eſt, fundetur inter Peluſium & Caſium montem.* Cogitaverint] *id eſt, conſilia proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur ſeq. verſu.* 26 Comedentes port.] *id eſt intimi, qui ordinariè a conſiliis erunt Philometori.* Illius] *videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris.* 27 Tunc utror.] *videlicet cùm fuſo Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad inſtituendam pacem convenerint.* Illud] *videlicet, quod uterque illorum dolosè in ſocium ſuum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occaſionéſque ſingulas diſpenſanti arbitratu ſuo.* Conſtituto tempori] *de quo inf. verſ. 29.* 28 Redibit] *vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11.* Contra fœdus] *id eſt, exacerbato contra Deum, contra populum ipſius, contra fœdus tabuláſque fœderis, contra legem, & contra cultum univerſum Dei.* Quod cùm] *id eſt, quam animi ſui libidinem cùm perfecerit atrociſſimè in Eccleſia Dei, &c. vide 1. Macab. 1. 17.* 29 Conſtituto temp.] *id eſt, poſt biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum Phyſcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias poſtulaſſet.* Auſtrum] *id eſt, Ægyptum.* Non erit] *id eſt, non ita ſuccedet ut priore expeditione, de qua verſ. 25. aut ut poſteriore, de qua verſ. 40.* 30 Cittæis] *Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Ciliciæ portubus ferè ſervabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Geneſ. 10. 4.* Dolore affic.] *per Caium Popilium Lænatem, qui a Romanis in Ægyptum legatus miſſus eſt.* Animum adhib.] *id eſt, attendet ad conſilia Jaſonis, Menelai, & aliorum apoſtatarum, ut populum Dei infeſtet.* 31 Et brachia] *id eſt, copias maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumaniſſimè; ut exponitur novem verſib.* Sanctuarium] *ingrediendo, contrectando, exportando, & diſtribuendo res ſacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab. 5. 15.* Et munitionem] *id eſt, Jeruſchalaima cædib. funeſtando, ibidem.* Jugem cult.] *vide ſup. 8. 11.* Deteſtationem] *id eſt, militem deteſtandum, qui deſolet magis ac magis cultum Dei, in ſtativis collocabunt: vide ſup. 9. 27.* 32 Ut improbè] *id eſt, ſtationarium illum militem propterea Jeruſchalaimis & per Judæam collocabunt, ut malos apoſtatas foveant, & bonos crudeliſſimè perſequantur.* Contaminet] *id eſt, in hypocriſi ipſorum confirmet, obdurétque magis ac magis.* 34 Adjuvabuntur] *id eſt, perpaucos habebunt adjutores, & pleroſque ex iis hypocritas, qui lingua tenus ac non opere miſeros Dei ſervos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Macabæorum extant quamplurima.* 35 Ex ipſis] *occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandam Eccleſiam contra tam acerbas tentationes: quid cauſæ eſt (inquies) cur iſtos ſinat Deus corruere impiorum manibus? reſpondet ſpectari in hac Dei adminiſtratione duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones.* Quia adhuc] *vide ſup. verſ. 27.* 36 Nam faciet] *hunc verſum & ſequentes quàm variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & ſequentium comparatione, adeóque ex hiſtoriæ fide ſtatuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane eſſe intelligenda, cujus impietas primùm quidem κατὰ πρόληψιν, hoc verſu; deinde verò κατὰ μέρη & particulatim exponitur, tribus ſequentibus. Ac prolepſeos quidem partes duæ ſunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne ſummi quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; ſed illum ultrò adverſus Deum potentiſſimum magis ac magis exarſurum: quæ duæ res deinceps exponuntur.* Conſummet] *videlicet Deus, perficiens ſeveriſſimum judicium ſuum in ſceleratum Antiochum, & alios improbos.* Præciſum] *videlicet decreto Dei.* 37 Ne ad deos] *id eſt, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia (quæ eo altiùs animis inſigitur cùm a majoribus accepta eſt) tum omni naturali ſtudio & amore erga ſuos, qui amor in mulieribus ſolet eſſe tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita ſe habuiſſe res ipſius geſtæ oſtendunt, cùm nihil unquam feciſſe legatur niſi ſuo ipſius erga ſe ſtudio, nulla Dei, nulla naturæ & ſanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam ſuperioribus exemplis demonſtravimus.* 38 Deum ſummi] *id eſt, Deum Iſraëlis.* Deum quem non] *id eſt, Jovem Olympium, de quo vide 2. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur ſeq. verſ.* 39 Munitiones Dei] *id eſt, Judæam totam, ſynecdochicè.* Quos agnoverit] *id eſt, viros obſcuros, ignotos, terra natos evehet arbitratu ſuo: cujuſmodi exemplum eſt de illo veteratore 2. Macab. 6. His autem amplificatur tyrannidis indignitas, quòd Antiochus extraneos impuriſſimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine diſtributurus: quæ duo maximè cavebantur lege.* 40 Sub tempus] *id eſt, biennio poſt inſtitutam idololatriam, & quaſi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Phyſconis partibus ſemper ſtuduit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus.* Rex Auſtri] *Ptolemæus Philometor.* Irruétque] *id eſt, nomine Phyſconis Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum eſſe a Phyſcone minore fratre legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium ſecundo.* Rex Aquilon.] *Antiochus, agens Phyſconis partes.* Inundabit] *id eſt, ſummo impetu & celeritate percurret.* 41 Deinde regred.] *ut verſu ultimo.* Multæ] *de quib. 42. & 43.* Eripient ſe] *id eſt, expertes erunt cladis iſtius, quia ipſis optimè cõveniet cum Antiocho.*

Antiocho. 42 Cùm autem] *exegesis præcedentis versus : qua ostendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliásque regiones infestaturus sit, duobus versibus: deinde quàm trepidè celeritérque dimissurus, duobus alteris.* 43 Libyesque]*id est, populi Aphricæ Ægypto contermini, qui prius auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipsi ministrabunt & ipsum sequentur ducem.* 44 Ab Oriente] *id est, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut meminit Zonaras.* Ab Aquilone]*id est, a Romanis, quorum navalia erant in Cilicia & Cypro, ut antè diximus.* Exibit]*ex Ægypto.* 45 Et figet] *id est, hoc furore percitus duo sibi proponet consilia : unum, ut regiam suam in Judæa stabiliret ad Judæos edomandos ; quamobrem Antiochum filium commisit Lysiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Ægypti, 1. Machab. 3. 32. alterum, ut in Persarum regionem excurreret, & Parthos coërceret.* Maria]*Mediterraneum & Mortuum, qui fines sunt Judeæ.* Ad finem suum]*id est, in Elymaida admobile Persarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus ; ubi concitata multitudine fugatus est, & ab omnibus destitutus : vide 1. Macab. 6. & 2. Macab. 9.*

In caput XII.

1 Tempore autem]*nempe quo Antiochus rei summam Lysiæ commiserit, ut petat Elymaida: nam sub idem tempus recuperata sunt Jeruschalaima, & cultus Dei restitutus, 2. Macab. 10.* Astante Micaele]*id est, administrante & regente omnia Christo : vide suprà 10. 13.* Eripietur]*id est, incipiet eripi, & salus Dei demonstrari, per suos temporum gradus promovenda, tandemq; perficienda secundo adventu Christi.* Quisquis inventus] *id est, quemcunque visum fuerit Deo ex decreto suo irrevocabili conservare.* 2 Multi]*id est, omnes quidem resurgent ; sed multi resurgentium ad vitam, & multi ad mortem æternam per Christum, qui factus est primitiæ dormientium.* 4 Tu verò Dan.]*vide suprà 8. 26.* Percurrent] *id est, quamvis jam sint perpauci qui tecum laborent de futuro Ecclesiæ statu ; venient tamen illud tempus cùm plurimi ad Ecclesiam concurrentes operam dabunt hujus cognitioni sanctæ, & scientia augebuntur.* 5 Tum videbam]*ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens illius verbi & temporis constituti, cujus mentio plurimùm facta est, ut diximus suprà 10. 1. Fit autem explicatio hæc ex postulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Christum, versu 7. quæ postea ampliùs illustratur postulante Danijele, ad finem usque capitis.* Alii]*sancti angeli, qui in res istas desyderant introspicere 1. Petri 1. 12.* 6 Virum]*de quo suprà 10. 5.* Quousque terminus]*id est, ecquando tandem desinent ista, quæ summè nobis videntur & sunt admirabilia?* 7 Post constitutum tempus] *id est, post spatium illud annorum trium dierumq; decem. de quo sup. 7. 25.* Absolvet dissip.]*id est, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, dissipabit eorum vires potentia sua : ut diximus suprà 7. 26.* Vires pop.] *id est, vires populum sanctum infestantes, & a quibus populus sanctus maxima accipiet incommoda. Constructio enim passiva est, ut Gen. 16. 5.* 9 Abi Dan.] *id est, quiesce, tibi satis esto, ut exponitur ver. 13.* 10 Purgabuntur]*anacephalæosis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus suprà 11. 35.* Multi] *id est, omnes quidem Judæi ; sed multi boni, & multi improbi : similis loquutio, ut suprà ver. 2.* Improbè quid.]*reprobi ex Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque sibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea : sed quicunque tenebuntur studio erudiendi fratres suos, illi animadvertent & prædictiones colent ex animo.* 11 Jugis cultus]*de quo suprà 8. 11. & sequentibus, & 9. 27. & 11. 31.* Detestatio desol.]*vide suprà 9. 27. & 11. 31. Hoc autem & sequente ver. categoricè respondet Christus quæstioni Danijelis, & præter illud tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruschalaimis instauravit, inductum suprà ver. 7. duo alia tempora adjecit : unum, quo Antiochus coactus est Judæis permittere ut in legitimis suis ritibus ambularent, 2. Macab. 11. 33. alterum, quo Antiochus e vita sublatus est, 1. Machab. 6. 16.* Dies erunt] *id est, a tempore istius desolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres, menses septem & dies quasi tredecim, usque ad illud tempus quo cultum a Juda instauratum Antiochus permittet confirmabitq; diplomate : quod factum est die decimo quinto mensis Xanthici, id est, penultimi ; anno centesimo quadragesimo octavo Seleucidarum, 2. Machab. 11. 33.* 12 Beatus qui] *id est, sed multo adhuc melior conditio futura est post dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno isto liberabitur. Hoc autem factum est morte Antiochi Epiphanis, qui decessit de vita ineunte anno centesimo quadragesimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6. 16. Nameti si nominatim mensis diesque minimè in historia exprimitur, non dubium est tamen quin sub principium anni extinctus sit : ut evidentissimè constat ex iis rebus, quas gessit filius Antiochus Eupator eodem anno,* 13 Abi ad term.] *id est, vide ut pergas in curriculo quod superest vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea: sic interpretatur hæc verba Christus exegeticè in sequente membro.*

HOSCHE-

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoſchehhæ Prophetæ verſatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatámque Iiſraelitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, iudicium depravationis nomine ipſis ſuperventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipſorum reliquiis : deinde verò tria eadem capita apertis verbis copioſiùs explicat, de peccatis graviſſimè obiurgans populares ſuos, ſeveriſſima Dei iudicia fortiter præmuntians, & reſipiſcentibus reliquiis, quas Deus ex communi velut incendio conſervaverit in Chriſto filio ſuo, gratiam, pacem, & ſalutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Eccleſiæ Iiſraëlitarum, quo Iiſraël totus impietatis evincatur, & ſeveriſſima judicia perhorreſcat propediem in totum corpus eventura : itaque pios hortatur ut ſolicitè Eccleſiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat ; caſtigationibúſque tandem promittit effecturum ut ad ipſum revertantur, & reconciliati Deo per Chriſtum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter ſe in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulentur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Hoſchehham filium Beeri, [a] temporibus 'Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudæ ; & temporibus 'Jarobhhami filii Joaſchi regis Iiſraëlis.

2 'Cùm [b] primò alloquutus eſt Jehova Hoſchehham ; edixit Jehova Hoſchehhæ, abi, 'aſſume tibi uxorem [c] ſcortum '& natos ſcorti, cùm [d] omnino ſcortetur hæc terra [e] averſata Jehovam.

3 'Abiens itaque 'aſſumpſit 'Gomeram [f] Diblajimanam, quæ concepit & peperit ei 'filium.

4 Tunc edixit Jehova 'ei, voca nomen ejus 'Jizrehhelem ; nam 'adhuc pauliſper, & animadvertam [g] 'cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq́ ; ut ceſſet 'regnũ *in* domo Iiſraëlis.

5 [f] Eritque die illo, ut frangam 'arcum Iiſraëlis 'propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit 'filiam, edixitque *Jehova* ipſi *Hoſchehhæ*, voca nomen ejus 'Lo-ruchamam : nam non pergam ampliùs miſereri domus Iiſraëlis, ut [h] ullo pacto 'condonem iſtis.

7 'Domus autem Jehudæ miſerebor, ſervaboque eos 'per Jehovam Deum ipſorum : ac non ſervabo eos 'arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depuliſſet Lo-ruchamam, rurſus concepit peperitque 'filium :

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus 'Lohhammin : quia vos non eſtis populus meus, nec ego ſum futurus veſter.

10 'Quanquam futurus eſt numerus [i] Iiſraëlitarum par arenæ maris, quæ neque menſurari neque numerari poteſt : eritque [k] pro eo quod dicitur iſtis, non populus meus eſtis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *eſtis* :

11 Quando congregantes ſe [l] Jehudæi & Iiſraëlitæ unà, & præponentes ſibi caput unũ 'aſcendent e terra hac : 'ut ut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

[a] Heb. *dieb. ſic deinceps.*
[b] Heb. *principio.*
[c] Heb. *ſcortationum & ſic deinceps.*
[d] Heb *ſcortando.*
[e] Heb. *de poſt Jehovam.*
[f] Heb. *filiam Diblajimorum.*
[g] Heb. *ſanguines.*
[h] Heb. *condonando.*
[i] Heb. *filiorũ Iiſraëlis : ſic ver. ſequẽte.*
[k] Heb. *loco ejus.*
[l] Heb. *filii Jehudæ.*

CAPUT II.

1 'DICITE fratribus veſtris, 'ô populemi ; & ſororibus veſtris, ô miſericordiam conſequuta ;

2 'Contendite cum matre veſtra, contendite ipſam non eſſe uxorem meam, & me non eſſe virum ipſius : ut amoveat ſcortationes ſuas a conſpectu ſuo, & 'adulteria ſua e medio uberum ſuorum :

3 'Ne denudem eam [a] planè, & ſtatuam eam ut 'die *quo* genita fuit ; diſponenſque eam velut 'in deſerto, & redigens eam velut *in* terra ſiticuloſa [b] extinguam eam 'ſiti :

4 Et filiorum ejus non miſereat, eò quòd filii [c] ſcorti ſint.

5 'Nam 'ſcortatur mater ipſorum, ſcelus pudendum committit genitrix ipſorum ; nam dicit, [d] proſequar amatores meos dantes cibũ mẽum, & aquas meas, lanam meam, ac linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 'Idcirco ecce ego obſepiam viam tuam ſpinis ; & [e] obducam maceriam, 'ut ſemitas ſuas non inveniat :

7 Et ſectata amatores ſuos non aſſequatur eos, & quærens eos non inveniat : tandẽ dicat

[a] Heb. *nudã.*
[b] Heb. *morte afficiam.*
[c] Heb. *ſcortationum.*
[d] Heb. *ibo poſt : ſic inf. ver. 13.*
[e] Heb. *maceriabo : ut ita dicamus.*

[e] Heb. *eam & revertar.*

[e] age, revertar ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.
8 Etenim ipsa non agnoscit me dare sibi frumentum, mustumque, & oleum; etiam argentum copiosè suppeditare ipsi & aurum,
[f] Heb. quod *faciunt in Bahhalem.*
[f] quo conficiunt Bahhalem.
9 Idcirco reversus recipiam frumentum meum tempore suo, & mustum meum tempestate sua; eripiamque lanam meam & linum meum tecturum nuditatem ipsius:
10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.
11 Et abolebo omne gaudium ejus, festivitatem ejus, novilunium ejus, & sabbatum ejus; denique omnem solennitatem ejus:
12 Et desolabo vites ejus & ficus ejus, *de* quibus dicit, merces hæ sunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; redigamque eas in sylvam, ut comedant eas bestiæ agri.
[h] Heb. *visitabo super illam.*
13 Ita [h] animadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus suffitum facit eis, & ornatis se inaure sua & monili suo prosequitur amatores suos: mei verò oblivisci tur, dictum Jehovæ.
14 Idcirco ecce ego pellecturus sum eam, cùm deduxero eam *in* desertum; & eloquuturus sum
[i] Heb. *secundùm cor ejus: ut Gen.* 34. 3
[i] quæ sint ei cordi:
15 Et daturus ei vineas ipsius inde ab eo loco, & vallem Hhacoris pro foribus spei; ut canat illic sicut diebus pueritiæ suæ, id est, ut quo die ascendit e terra Ægypti.
16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut voces me, vir mi: ac non voces me ampliùs, mi Bahhal.
17 Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur ampliùs nomine suo:
18 Et pangã pro ipsis fœdus die illo cum bestiis agri, & cum avibus cœli, reptilibusque; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant securè: *Ijobi.* 5. 23. *Jeschahhi.* 2. 4.
19 Et desponsabo te mihi in seculum; desponsabo te, inquam, mihi justitia, judicioque, & benignitate, ac misericordia:
20 Et desponsabo te mihi fide, ut agnoscas Jehovam.
21 Erit etiam die illo, ut exaudiam, dictum Jehovæ; exaudiam cœlos, & ipsi exaudiant terram;
22 Et terra exaudiat frumentum, & mustum & oleum; & ista exaudiant Jizrehhelem.
23 Nam conseram eam mihi in terra, & miserebor Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipse dicet, Deus mi.

ANNOTATIO IN CAP. I.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hæc capita inter se conjungenda esse nemo dubitabit, qui typum cum sua anagoge statuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inscriptio καθολικὴ, sive universalis, versu* 1. *typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge sive accommodatio typi, capite* 2. Hhuzzijæ] *etsi ex istis regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoscheahh planè circunscribi non potest, si tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Hhuzzijæ regis trigesimus nonus) usque ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc nostrum minimùm annis tribus & quadraginta prophetasse; ut ex Chronica supputatione promptum est cognoscere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Israële regnarunt: nam ultimus Rex Israëlitarum anno sexto Jechizkijæ sublatus est, ad cujus tempora hic noster prophetasse dicitur: synecdoche. Videtur autem consulto Jarobhhami duabus de causis meminisse; una, ut demonstraret apertiùs, sub quæ tempora Hhuzzijæ cœperit prophetare; altera, ut majorem & fidem & authoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentissimo Israëlitarum regno, nec dum inclinante, funestam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùm primò] *typus hic a Deo imperatus non aliter a Prophetæ effectus est, quam prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modo prophetis imperantur, si contra naturam, bonas mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, sed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuisse, permultis scripturæ locis exemplisque confirmari potest. Cùm autem futura fuisset contra bonos mores lege Dei præscriptos istius typi exequutio, non est credibile rem quæ hîc scribitur fuisse a Prophetæ opere præstitam, sed typum Ecclesiæ pronuntiatum. Est autem hic typus primùm imperatus a Deo, versu* 2. *deinde verò pronuntiatus, reliquo capite: & duas partes in universum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Ecclesiæ Israëlitarũ, ver.* 3. *alteram de liberis, quibus figuravit Prophetæ certas partes & tempora regni Israëlitarũ, ut suis locis commonstrabimus.* Assume] *videlicet prophetia; id est, prophetato hunc typum, te similem esse homini, qui assumpserit sibi uxorem & liberos hujusmodi. Sic accipiendam esse vocem hanc infinitu scripturæ locis confirmari potest; vide Deut.* 13. 1. Et natos] *hæc verba evincunt manifestò rem non gestam, sed prædicatam esse; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & assumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur sequentibus.* Cùm omnino] *summa interpretatio typi, qua ostendit Deus se Israëlem totum tanquam uxorem & liberos impurissimos pertulisse.* 3 Abiens] *Propheta in Ecclesiam sive cœtum Israëlitarum.* Assumpsit] *id est, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proximè præcedente versu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, sed accommodata tribuuntur. Totum enim Israëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id est, integritas; ut doceat Deus a se totum Israëlem sine exceptione in conjugium sacrum ascitum fuisse. Ex Diblaijmis autem fuisse dicitur, id est, ex deserto immani & horrendo, de quo Jechezkel.* 6. 14. *ut demonstret Deus se gratiosè Israëlitas ad dignitatem illam evexisse sine ullo ipsorum merito, ut idem Jechezkel.* 16. *narrat copiosissimè.* Filium] *nunc demum transitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur sustulisse. Hi autem liberi tres ætates Israëlitarum designant: primus enim ætatem illam significat, quæ gravissimis & periculosissimis motibus exagitata est, quando Schallum posteros Jehu sustulit,* 2. *Reg.* 15. *secundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pilesere vastata, capta, & deportata est,* 1. *Chron.* 5. 26. *tertius denique ætatem illam, quæ tota eversa est per Schalmanasarem, cùm regnum Israëlis totum intercidit,* 2. *Reg.* 17. 4 Et] *Prophetæ, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Israëlitarum, ubi Joram rex Israëlis per Jehu interfectus est, & regnum ab ipso occupatum,* 2. *Reg.* 9. *&* 10. Adhuc pauliſper] *nam Zecarja filius Jarobhhami sex mensibus tantùm regnavit, & per Schallumum sublatus est, regnumq; posteris Jehu*

ademptum,2.Reg.15.10. Cædes] *id est, stragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam,2.Reg.9.& 10.* Regnum] *domus Jehu,quæ modo nominata est.* 5 Eritque] *id est, & ex eo tempore quo sublata fuerit domus Jehu, non desinam tum intestinis malis, tum etiam exteris quatere & labefactare vires Israëlitarum.* Arcum] *id est, robur,synecdochicè: ut interpretatur Charma 1.Schem.2.4.* Propter vallem] *id est,propter cædes in ea valle factas,ut dictum est præcedente versu.* 6 Filiam] *secundus hic partus (ut diximus in versum 3.) secundam ætatem denotat, qua Pekach filius Remaljæ a Tiglath-pilesere spoliatus est,& Gilhhaditæ deportati,1.Chron.5.26. Quamobrem etsi permagnum damnum Israëlitæ acceperunt multati regione trans Jardenem sita; cùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum remanserit,hæc ætas cum filia comparatur,sequens vero cum filio,versu 8.* Lo-ruchamam] *id est,non adeptam sive non consequutam misericordiam, vel (ut interpretatur Paulus Rom.9.25.) non dilectam ex misericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Assyrio pertulit.* Condonem illis] *Israëlitis, ac proindè istos semel deportatos gratiosè restituam.* 7 Domus autem] *id est,regni Jehudæ,quod vos Israëlitæ, consociatis vobiscum Syris,tentatis & conamini occupare,ut narrat Jeschahh.7.5.& sequentibus.* Per Lehovam] *id est,per Jesum Christum filium virginis,Deum æternum cum Patre & Spiritu sancto, & verum hominem nobiscum; qui signum æternum est,fundamentúmque fœderis & omnium promissionum Dei: vide Jeschahh.7.14.* Arcu] *id est,domesticis ipsorum, aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Israëlitæ reliqui fuerunt per Schalmanasarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur (ut diximus in versum 6.)quia adhuc potentior erat,quàm unquam tribus illæ trans Jardenem sitæ.* 9 Lohhammi] *id est,non populum meum, ut Propheta interpretatur sequente versu.* 10 Quanquam] *hi duo versus correctione quadam acerbitatem superiorus typi temperantes sunt parasceuastici ad sequentis capitis documenta. Docet enim Deus universum quidem Israëlitarum corpus a se profligatum iri; sed reliquias aliquas servandas esse secundum electionem gratiæ in adventu Christi, quando omnes in unum populum sub uno rege & pastore in unum ovile coalescent, ut ait Jirmeja 3.13.& Jechezkel 34.& 37.* 11 Ascendent] *videlicet Jeruschalaima, pro eo quod est,redeuntes ad Ecclesiam Dei instaurarunt cultum ejus. Sic enim Prophetæ typo Ecclesiæ veteris spiritualem Dei cultum adumbrarunt. Ut ut id est,quantumcunque gravis,acerba,& ampla fuerit vindicta mea,quam adhibiturus sum contra Israëlitas inde a primo impetu,qui Jizrehhelis nomine designatur: occupatio.*

In caput II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anagoge sive enarratio (ut diximus suprà 1.1.) est συμπορισμὸς, & tribus omnino partibus concluditur: prima est adhortatio piorum ut fratres suos Ecclesiamq; Israëlitarum revocent ad resipiscentiam,versibus quatuor; secunda est ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Israëlitæ tenebantur,& futuræ administrationis Dei,ver.5.& duobus seq.tertia est superiorum concionis partium exornatio,ad finem usque capitis.* O populi mi] *id est, vos qui non dum planè reprobati & rejecti estis decreto Dei; sed adhuc in spe estis retinendæ gratiæ Dei,si resipiscitis. Idem judicium de altero membro faciendum.* 2 Contendite] *id est,liberè indesinenterq; toti Ecclesiæ sua crimina ante oculos proponite,ut resipiscat iramq; venturam fugiat.* Adulteria] *id est, adulterinos fucos quibus ad inescandos amatores faciem exornant scorta: quamobrem etiam priscis Latinis schœnicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut copiosè exponit infrà versu 9.& sequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk.16.4.* In deserto] *cujus allegoriam posuerat suprà 1.3.& reponit infrà ver.14.* Siti] *id est, omni calamitosorum judiciorũ genere: synecdoche.* 5 Nam scort.] *ætiologia, ut diximus in versum 1. exponit causas superioris hortamenti ad resipiscentiam,tum a maleficiis præteritis præsentibúsque, & scelesta in futurum obfirmatione, tum ab administratione Dei consequuturæ,castigandis maleficiis, ver.6.& frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur resipiscentia,ver.7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illi dicuntur amatores,sequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio consequuturæ Dei administrationis allegorica,per apostrophen iratum indicem.* Ut semitas suas] *ut cum illis scortari amplius nequeat,prout amplificatur seq.versu.* 7 Ad virum meum] *id est Deum, justum conjugem a quo defeceram.* 8 Etenim] *transitio ad exornationem, per brevem anacephalæosin maleficiorum quæ Israëlitæ perpetrabant,hoc versu. Hujus exornationis partes sunt hæ; explicatio castigationum Dei quæ indictæ fuerant suprà ver. 3.& 4. & copiosiùs exponuntur usque ad versum 14. & revocatio per spiritum, verbum, beneficiaq; Dei, ad utenda fruendaq; mutua Dei & Ecclesiæ inter se officia, ad finem usque capitis.* 12 Merces] *id est,pretia meritoria.* Redigamque] *vide Jeschahh.5.5* 14 Idcirco] *altera pars exornationis,de administratione Dei revocantis suos a maleficiis: ut diximus in versum 8.* Cùm deduxero] *id est, ita afflixero ut fueram interminatus suprà ver.3. Ponuntur autem primùm in hoc versu & sequente, tria Dei erga electos officia; vis spiritus pelliciens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad spiritum & verbum accedentia spem & lætitiam animis piorum ingenerant; deindeverò reciprocum Ecclesiæ officium erga Deum,versu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id est,ab ipso deserto trans Jardenem,cujus meminit præcedente versu.* Vallem Hhacoris] *eis Jardenem,ad quam trajecto Jardene appulerunt Israëlitæ,cùm in possessionem terræ primùm mitterentur.* Pro foribus] *id est,pro accessu primo speratæ atque exoptatæ hereditatis & benedictionum Dei; quamobrem Israëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in suam possessionem ingressi sunt: allegoria ex veteris Ecclesiæ typo.* 16 Voces me] *id est,me pro justo conjuge habeas,colas,& profiteare.* Mi Bahhal] *id est,mi Domine. quasi dicat,hæc vox etsi per se justa atque honesta est, jam tamen mihi est odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum idolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exodi 23.13. Hoc autem versu & sequentibus exponit Deus sua & Ecclesiæ officia inter se mutua: quorum prius est liberatio ab omni malo,tum spirituali,hoc versu,tum corporali, sequente versu, ex fide & constantia fœderis mutui,versu 19.& 20. posterius verò, communicatio omnis boni, sive corporalis quoad opus futurum esse Deus cognoverit, versu 21.& 22.sive spiritualis,versu 23.* 19 Justitia] *id est, conferens in te dona justitiæ.&c.*

20 Fide]

20 Fide]*id est, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiscentia percipiæ fide augescente in omnem cognitionem mei.* 21 Erit etiam]*posterius officiorum genus, ut diximus in versum 17.* Exaudiam] *humanitus dictum; pro eo quod est, res omnes creatas in cœlo & in terra sludentes & cooperantes in Ecclesiæ bonum, ac suo modo procurantes coram me ut subministrare possint Ecclesiæ quicquid debent, res, inquam, creatas (tanquam si invocarent me) benedictionibus cumulabo ad usum Ecclesiæ meæ.* Exaudiam cœl.] *id est, ipsis velut exorantibus suppeditabo quæ fuerint opus, & ipsi vicissim terræ: sic deinceps.* 22 Jizrehhelem]*id est, partus Ecclesiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo supra 1.4. quas illa mihi pepererit in Christo, & quibus Ecclesiam conservo, sequente versu. Sic ostenditur etymon illius nominis quod prius ad significationem judicii spectabat, supra 1.4. hîc verò ad significationem gratiæ a Deo percipiendæ pertinet.* 23 Eam] *Ecclesiam, matrem Germani Jisraëlis.* Lo-ruchamæ] *cujus misericordiam se negaverat supra 1.6. hîc verò reliquias se excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum est de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Jisraëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Ecclesiæ & regni ipsorum: deinde verò restitutionem promittit gratia ipsius adventuram in Christo.

1 'DEINDE edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis est amor Jehovæ erga [b] Jisraëlitas, cùm ipsi [c] respiciant ad deos alienos, & [c] ament lagenas [c] vini.

2 Cùm itaq; [c] comparassem eam mihi quindecim *siclis* argenti, & [d] [c] sesquichomere hordei:

3 Edixi ei, [c] diebus multis desideto [e] [c] mea causa, ne scortator neque [f] nubito cuiquam viri, eissim etiam [c] ego [g] tua causa.

4 Nam [c] diebus multis desidebunt Jisraëlitæ, [c] nullo rege, nullo que principe, & nullo sacrificio, ac nulla statua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 [c] Postea reverti Jisraëlitæ [c] quærent Jehovam Deum suum, & Davidem regem suum; & [h] [c] pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus [c] ultimis temporibus.

[a] Heb. *amici.*
[b] Heb. *filios Jisraelis.*
[c] Heb. *uvarũ: metonymia.*
[d] Heb. *chomere hordei, & leteco hordei.*
[e] Heb. *mihi.*
[f] Heb. *esto viri.*
[g] Heb. *ad te.*
[h] Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc prophetia continet typum non admodum priori absimilem, tribus versibus, & explicationem illius, versu 4 & 5.* Respiciant] *id est, explorantes attenta observatione sequuntur animum suum & oculos ad scortandum, ut loquitur Mosche Num. 15.39.* Ament lagen.] *id est, perditè vivant: synecdoche.* 2 Comparassem] *sic ostendit propheta populum Jisraëlitarum (qui hac muliere adumbratus est) servitutem servivisse, donec Deus ipsum vindicavit sibi: nam mancipia tantùm & quidem extera erant venalia.* Sesquichomere] *de Chomere vide Levit. 27.16. & Jecheik. 45.11. Letec autem Hhebraicum non aliud est quàm semichomer. Quamobrem conjunctim pro Chomere & Leteco sesquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hîc propheta noster prosequitur ritum legis qui imperatus est Deut. 21.13.* Mea causa] *id est, ut te justo tempore confecto uxorem ducam.* Ego tua causa] *supple desidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Jisraëlitæ in Assyriam fuerunt deportati per Schalmanasarem, id est, ab anno sexto Chizkiæ usque ad redemptionem comparatam in Christo & restitutionem Jisraëlis fuerunt anni sexcenti octoginta.* Est autem hîc typi accommodatio, ut diximus ver. 1. Nullo re ge] *id est, sine ulla forma reipub. & Ecclesiæ, ac ne illius quidem depravatissimæ quæ tum apud Jisraëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Postea] *nimirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id est, cùm Christus Deus fiet manifestus in carne, qui idem est Jehova & David, ac proinde unica Jisraëlitarum salus.* Quærent Jehovam] *id est, dedent se Ecclesiæ, & regno Christi Jehovæ & Davidis nostri.* Pavidi] *ex documento Davidis Psal. 2.11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium suum compellat prædicatione Evangelii, Heb. 1.1.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlem totum vanitatis summæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præsente regni administratione confirmat reprehensionem suam: postremò verò Jehudam a participandis Jisraëlitarum factis dehortatur tum horrore injustitiæ, tum suppliciorum quæ Jisraëli comparata sunt metu.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, ô [a] Jisraëlitæ: nam contentio est Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd [c] nulla sit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 [c] Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furandoque, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* [c] cædes, ita ut aliæ aliis sint contiguæ:

3 Propterea [c] lugebit hæc terra & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum bestiæ agri, tum aves cœli: quin etiam pisces maris [d] interibunt.

4 [c] Veruntamen quisquam [c] ne contendito, & ne increpato quisquam: nam [c] populares tui [c] similes sunt contendentibus cum sacerdote.

5 Itaque [c] corrues interdiu, corruetq; etiam Propheta tecum noctu; & excindam [c] matrem tuam.

6 [c] Excindentur populus meus, [f] eò quòd vacet [c] scientia: [c] quia tu [c] scientiam sprevisti, spernam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, [c] obliviscar filiorum tuorum ego quoque.

7 [c] Prout aucti sunt, ita peccant in me; gloriã

[a] Heb. *filii Jisraëlis.*
[b] Heb. *erumpunt ita ut sanguines sãguinib. sint contigui.*
[c] Heb. *in bestia agri, & in ave.*
[d] Heb. *recipientur.*
[e] Heb. *popu-lus tuus.*
[f] Heb. *ex non scientia.*

eorum in ignominiam commutabo.
8 'Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum 'attollunt animum suum quisque.
9 'Quapropter erit ut populus, ita sacerdos; cùm g animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.
10 Nam comedentes 'nō saturabuntur, scortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam desierunt observare.
11 'Scortatio, vinum q̄; & mustum; intercipit h mentem.
12 'Populus meus 'lignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi; nā spiritus 'scortationum in errorem agit, ut scortentur aversi i a Deo suo.
13 'In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt sub quercu, populo q̄; & robore, eò quòd bona sit umbra ejus: idcirco scortantur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulterantur.
14 'Non animadverterem in filias vestras quòd scortentur? & in sponsas vestras quòd adulterentur? quòd isti cum scortis 'separant quæ cum meretricib' sacrificent? imo populus 'non intelligens conturbabitur.
15 'Si scortaris tu Jisraël, ne reatum obeat Jehuda: & 'ne ascendatis Gilgalem neque ascendatis 'Beth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.
16 'Nam ut juvenca refractaria, refractarius est Jisraël; 'nunc pasturus est eos Jehova tanquam agnum in loco spatioso.
17 'Conjunctus est 'terriculis Ephrajim: 'sine illum:
18 'Refractarium est merum eorum, k continenter scortantur; 'amant, date, 'ignominia ipsa sunt l protectores ejus.
19 'Ligabit ventus 'istam alis suis; & erubescent propter 'sacrificationes suas.

g He. *visitabo super eū: sic vers.* 14.
h Heb. *cor.*
i Heb. *de sub Deum suum.*
k Heb. *scortando.*
l Heb. *clypei.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in universum duæ sunt: una* ἐπιτιμητικὴ, *qua Jisraëlitæ increpantur, & gravissimis minis proteruntur judiciorū Dei impendentiū, usq; ad ver. 15. altera* διδασκαλικὴ, *qua Jehudæi ab Jisraëlitarum exemplo officii sui admonentur, ad finem usque. Increpationis autem prolepsis, sive propositio summa contentionis Dei cum Jisraëlitis & causarum ejus ponitur versu 1. deinde verò prolepseos exornatio ex causarum ordine, versibus sequentibus.* Nulla sit] *tres causæ litigandi his verbis exponuntur, quas deinceps Propheta illustrat tum rerum gestarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immissurus,* ἀνταγωνιστὰς *sive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus ostendit primùm nullam esse fidem, hoc versu: deinde propter perfidiam Jisraëlitarum judicium Dei exponit, sequente versu: non esse cur Jisraëlitæ confidant terræ suæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuosissimam calamitatem immissurus est.* Cædes] *ex his & sequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam post Jarobhami mortem & Zecaryæ filii, quam prædixerat supra 1.4. pronuntiatam esse.* 3 Lugebit] *id est, horrebunt, & vasta erunt omnia: prosopopœia hyperbolica.* 4 Veruntamen] *secundus exornationis locus, nullam esse benignitatem in terra; ac potiùs ferinatem & barbariem tantam, ut ne monentes quidem benignè ferre possint, nedum peccantes benignè admonere: cui secundæ contentionis causæ hoc versu posita comparatur judicium suum sequente versu: nolunt erigi, inquit, ac propterea singuli corruent.* Ne contendito] *id est, ne operam ludito quisquam in reprehendendis obfirmatis istorum animis: omnes reprehensiones in ventos abituræ sunt.* Similes sunt] *id est, voluntariè peccant & superbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei sunt quàm qui non auscultant sacerdoti Dei, Deut. 17.12. ut exemplum habetur Numer. 16.* 5 Corrues] *apostrophe ad populum, quem indesinenter prædicit esse deinceps ruiturum: ut gestum esse historiæ testantur.* Matrem tuam] *id est, regnum totum; vide supra 1.3.* 6 Excindentur] *tertius exornationis locus, nullam esse agnitionem Dei tum in populo, tum in sacerdotibus: quorum crimina supplicia q̄ universè posita hoc versu, sequentibus explicantur.* Scientia] *id est, agnitione Dei, cujus meminit versu 1.* Quia tu] *apostrophe ad sacerdotes.* Scientiam sprevisti] *quam colere & tueri debent ex officio sacerdotes, Deut. 33.9. & 10. & Maleaci 2.7.* Obliviscar fil.] *id est non modo te spernam, sed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id est, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & sequente versu exaggerat Propheta indignum sacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ speciatim contulerat in sacerdotum ordinem, tum ab arrogantissima ipsorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ suæ inservirent. deinde verò simul populi & sacerdotum pœnas prænuntiat versu 9.* 8 Peccatum pop.] *id est, oblationes & sacrificia pro peccatis, quasi dicat, peccare populum non indignè ferunt: sed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex sacrificiis habent unde vitæ suæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deut. 24. 15.* 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ, ut diximus in versum 7. qua primùm vitæ & voluptatis suæ consulentibus inopia vitiis voluptatumq̄ prædicitur. usque ad versum 12. deinde scortantibus cum dolo prænuntiantur domestica adulteria familiæ ipsorum impunè conturbatura, inde ad versum 14. ac postremò* κατάλογος *sententia a Deo fertur, ver. 14.* 10 Non saturabuntur] *id est, tantùm abest ut saturentur propagentur q̄, ut contrà fame & tabe conficiantur ipsi; ut in Schomronis obsidione factum est: μείωσις.*

11 Scortatio] γόμορ, *qua ostendit Propheta adeò obrutos & sepultos esse Jisraëlitas in adulteriis & ingurgitationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præsentes animū advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in versum 9.* Lignum] *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id est, idololatriæ, quæ scortatio spiritualis est.* 13 In verticibus] *vide Jesaiah. 57.9. & sequentibus.* 14 Non animadvert.] *conclusio sententiæ Dei in omnes Jisraëlitarum ordines & sexus, propter repudiatam cognitionem Dei. ut diximus in versum 9.* Separent] *id est, res optimas domūs suæ eligant, quas palàm Deo hominibus q̄ testantibus consumant cum scortis, religionis specie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si scortaris] *secunda pars concionis, ut diximus in versum 1, qua Propheta Judæos primùm dehortatur a communicandis operibus Jisraëlitarum, hoc versu, deinde causas dehortationis explicat, reliqua.* Ne accedatis] *apostrophe ad Jehudam, quasi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipsum Jisraëlitarum communicandæ idololatriæ causa attingatis:*

gatis : nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjiciuntur : unum, ne cum idolo Beth-elis communicent ; alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idololatriæ. Beth-avenem] *id est, Beth-elem, quo in oppido Jarobbham instituerat idololatriam.* 1. Reg. 12. 29. *Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hîc & infrà* 10. 5. *pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei fortis,* Gen. 28. 19. 16 Nam ut juvenca] *propositio summa causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ ; una Israëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeóque transfugii reos esse, quod exponitur versu* 17. & 18. *altera, impendere ipsis a Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo.* Nunc] *id est, jam jam incipit & porro hoc effecturus est, ut perinde expositus sit Israël prædæ, ut misellus agnus solitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id est, transfugit a Deo vero ad falsos.* Terriculis] *vide* 1. *Schem.* 31. 9. Sine illum] *id est, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune esto.* 18 Refractarium] *id est, merum quo se obstinatos efficit refractarios: quo nomine Ephraimi persæpè a Prophetis reprehenditur : ut Jeschahh.* 28. 1. *metonymia, cui planè similis habetur Proverb.* 20. 1. *Hanc autem interpretationem alius anteponimus ex versu* 16. Amant] *elegans ethopœia, qua exprimitur continens virorum principum desyderium & labor in coacervandis muneribus : cui similis est Proverb.* 30. 15. Ignominia] *id est, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid sibi re ipsa ignominiosum est id tanquam honorificum prosequuntur : ac proinde tam leves & contemnendi sunt quam ipsa ignominia.* 19 Ligabit] *altera causa, ut diximus in versum* 16. *levissimi, inquit, & ignominiosissimi principes isti, tanquam vento paleæ, abripientur judicio Dei, quamobrem meritò Jehuda ab istis abstinere debet : allegoria in scripturis frequens.* Istam] *ignominiosam Ephraimi gentem, regnumq; Israëlis totum.* Sacrificationes] *id est, impios cultus ab ipsis exercitos : synecdoche.*

Caput V.

Deus Israëlitas & Judæos scortationis aversionisq; obfirmatæ nomine reprehendens certissimam ruinam ipsis prænuntiat : ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obsequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiisq; certatim perpetratis, concludit sermonem gravissima denuntiatione futuri judicii, & hypocriseos exprobratione.

1 AUDITE istud, ' ô sacerdotes, & attendite ' domus Israëlis, & ' domus Regis aurem præbete, nam ad vos ' judicium hoc *pertinet:* qui *velut* laqueus estis ' in Mitzpa, & rete expansum super ' Tabore.

2 ' Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt, iis ego castigationi sum omnib[b].

3 ' Ego novi Ephraimum, & Israël non est celatus [b] mihi : nunc ' scortari te, Ephraim ; impurum esse, ô Israël.

4 ' Non [c] adhibent actiones suas ut revertantur ad Deum suum : nam spiritus ' scortationum [d] in ipsis est, & Jehovam non agnoscũt.

5 ' Etiam testificatur fastus Israëlis in faciem ipsius : quamobrem Israël Ephraim q; corruent iniquitate sua, corruet etiã Jehuda ' cum illis.

6 ' Ut cum ' gregibus suis, & cum armentis suis eant ad quærendum Jehovam, non invenient : ' eruit se ab eis.

7 In Jehovam ' perfidè egerunt ; nam ' filios extraneos peperierunt : nunc ' consument eos menses, partes eorum.

8 ' Clangite buccina ' Gibhhæ, tuba Ramæ ; vociferamini ' Beth-avene, [e] ' posterior te, ô Binjamin, *clangat.*

9 Ephrajim desolationi futurus est die correctionis ; *quo* in tribubus Israëlis notum fecero ' *illam* certam *esse.*

10 Sunt Principes Jehudæ ' similes iis qui movent terminum ; super eos effundam ' velut aquam, excandescentiam meam.

11 ' Opprimitur Ephrajim, conteritur ' judicio ; ' quia placet, [f] sequitur mandatum.

12 ' Quapropter ego ' tanquam tinea fui Ephrajimo, & quasi ' putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns ' Ephrajim ' morbum suum, & ' Jehuda ulcus suum, abiit Ephrajim ad Assyrium, misitque *Jehuda* ad Regem ' propugnaturum : sed ipse non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 ' Nam ego ut ferox leo sum Ephrajimo, & velut juvenis leo domui Jehudæ : ego, ego rapiam & abibo ; deportabo, & nemo eripiet.

15 [g] ' Abiens revertar in locum meum, donec reos peragant se & quærant faciem meam ; cùm angustia fuerit ipsis quærant me ' diluculo, *dicentes.*

[a] Heb. *profundant : ut ita dicamus.*
[b] Heb. *a me.*
[c] Heb. *dant.*
[d] Heb. *in medio ipsorum.*
[e] Heb. *post te.*
[f] Heb. *it post mand.*
[g] Heb. *abibo revertar.*

Caput VI.

1 AGITE, revertamur ad Jehovam : nam ipse rapuit & ' curaturus est nos ; percussit & ' obligaturus est nos :

2 Vitæ restituet nos ' post biduum ; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipso.

3 ' Ut agnoscere [a] pergamus, cognoscentes Jehovam, ' tanquam auroræ comparato ex ortu ejus : ' adveniet que ut pluvia nobis, tanquam serotina & tempestiva terræ.

4 ' Quid facerem tibi, Ephrajim ? quid facerem tibi, Jehuda ? cùm benignitas vestra tãquam nubes matutina, & velut ros [b] manè stillans ' abeat.

5 ' Propterea ' cecidi per Prophetas, interfeci istos sermonibus oris mei ; & ' judiciorum tuorum lux exorta est,

6 Me benignitate delectari, ' non autem sacrificio ; & cognitione Dei magis quàm holocaustis,

7 ' At isti ' tanquam hominis transgressi sunt fœdus, ' ibidem perfidè egerunt contra me.

8 ' *In* Gilhhade ' urbs *erat* operantium iniqui-

[a] Heb. *agnoscamus persequamur.*
[b] Heb. *matutinans : ut ita dicamus.*

quitatem *quæque*, [c] vestigiis sanguinolentis.
9 [d] Sodalitium verò sacerdotum est [d] simile
præstolantibus [d] aliquem turmis, [d] *qua* via ad
Schecemum *factum est* occidunt: nam [d] scelus
faciunt.
10 [d] In domo Jisraëlis vidi horrendam;
ibi scortatione [d] Ephrajimi pollui Jisraël:
11 [d] Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* [d] posuisse
messem in te; [d] cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[c] Heb. *vestigiata (ut ita dicamus) sanguine.*
[d] Heb. *viri.*

CAPUT VII.

1 [d] DUM curo Jisraëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia summa Schomronis; [d] nam operantur falsitatem: & fur ingreditur, irruit turma foras:
2 Neque dicunt [b] cum animo suo, me omnis malitiæ ipsorum recordari: nunc [d] circunstant eos actiones ipsorum, coram facie mea sunt.
3 Malitia sua exhilarant regem, & mendaciis suis principes.
4 Quotquot sunt adulterantur, [d] similes fornaci ardenti [d] a pistore; [d] qui desinit esse [d] vigil, ex quo subacta est massa usquedum fermentata sit.
5 [d] Die regis nostri, [d] morbo afficientibus Principibus [d] utre vini; [d] extendit manum suam cum [d] derisoribus.
6 [d] Nam ad insidias suas applicarunt [d] animum suum similem fornaci; quæ totam noctem dormiente [d] pistore ipsorum ardet, tanquam ignis [e] flammans.
7 Quotquot sunt incalescunt ut fornax illa, & consumunt [d] judices suos; omnes reges ipsorum cadunt, [d] nemine ex eis clamante ad me.
8 [d] Ephrajim cum populis ipse [d] confundit se: Ephrajim est [d] *ut* placenta non versa.
9 Comedunt extranei vim ipsius, nec tamen agnoscit ipse; etiam canities aspergit eum, nec tamen agnoscit ipse:
10 Et quamvis [d] testificetur fastus Jisraëlis in faciem ipsius; non revertuntur ad Jehovam Deum suum, nec quærunt eum omnibus his:
11 Sed est Ephrajim [d] similis columbæ fatuæ, [f] demens; [d] Ægyptium vocant, [d] Assyrium adeunt.
12 Cùm adibunt, [d] expandam super eos rete meum, quasi aves cœli deducam eos: castigabo eos, [g] prout [d] auditum est a cœtu ipsorum.
13 [d] Væ eis, quoniam vagantur a me; vastatio eis, quoniam deficiunt a me: [d] cùm ego redempturus sum eos, tum ipsi alloquuntur me mendaciis.
14 Neque inclamant me ex animo suo, [d] cùm ejulant in cubilibus suis; cùm propter frumentum & mustum congregantes se divertunt ad me.
15 Cùm autem ego castigavi, [d] confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:
16 [d] Revertuntur non ad excelsum: [d] sunt velut arcus [h] fallax, [d] concidunt gladio principes eorum [d] ab indignatione linguæ ipsorum; [d] hæc sanna ipsorum in terra Ægypti.

[a] Heb. *malitiæ.*
[b] Heb. *cordi suo.*
[c] Heb. *cor.*
[e] Heb. *flammæ.*
[f] Heb. *nullo corde.*
[g] Heb. *secundum auditionem cœtui ipsorum.*
[h] Heb. *fallaciæ.*

ANNOTATIO IN CAPUT V.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipsa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in universum quatuor: exordium, duobus versibus; propositio criminum supplicioríumque propter crimina impendentium, usque ad versum 11. confirmatio propositionis, inde ad versum 8. caput 7. & conclusio, ad finem illius usque. Exordium autem facit audientiam a persona Jisraëlitarum, versu 1. & a persona Dei, versu 2.* O sacerdotes] *tum illegitimi Jisraëlitarum, tum vero in Judææ regno legitimi: nam etsi propriè compellat Prophetæ regnum Jisraëlitarum; eadem tamen occasione cum regno Jehudæ agit, velut criminum eorundem conscio & obnoxio paribus judicijs; ut ipsa argumentationum series ostendet.* Domus Jisraël.] *id est, regnum Jisraëlitarum.* Domus regis] *id est, regnum Judæorum, quod domui Regis a Deo institutæ hæsit: vide 1. Reg. 12. 16. & sequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus sum.* In Mitzpa] *monte ad Libanum, ubi ferè agebant aucupes, sicut in Tabore; vide Jehoschuhh. 11. 3.* Tabore] *de quo Judic. 4. 6.* 2 Qui ad jug.] *periphrasis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundis latitare solent ad intercipiendas volucres; sic etiam vos, o latrones, ex abdito loco alienæ vitæ insidiamini. Hoc verò mearum est partium, ut eos castigem, primùm quidem verbis evincendo revocandóque; deinde etiam verberibus atque supplicijs: sic comparatur transitus ad propositionem sequentem.* 3 Ego novi] *secunda hæc pars, propositio, declarat primùm crimina Jisraëlitarum, ver. 3. & 4. deinde supplicia, tribus sequentibus; ac postremo exornatur, tribus alteris.* Scortari] *id est, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent] *id est, non student resipiscentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id est, impurissimus, ut spiritus perversitatum nominatur Jeschahh. 19. 14.* 5 Etiam] *quasi dicat, sed quid opus est diu multúmque de probanda Jisraëlis improbitate laborare? ipsius conditio fastuosissima plus satis testis est, & palam facit impuritatem omnium: sic loquitur Jeschahh. 3. 10.* Cum illis] *id est, censors maleficiorum & pœnarum quæ de Jisraële enuntiantur.* 6 Vt cum greg.] *id est, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt sibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modo dixi a Deo inmissam subeant.* Gregibus suis] *id est, amplissimis sacrificijs & oblationibus.* Eruit se ab eis] *i. deseruit eos, tanquam profectus aliò, ut dicitur infrà 15. & ostendit visum Jechezk. 10.* 7 Perfidè eger.] *ut adulteræ oblitæ sui coniugalis officij, suprà 3.* Filios extran.] *i. semen suum cum diis populis q. exteris perfidè commiscuerunt.* Consument eos] *i. tanquam mulieres effœtæ & fractæ assidua venere difflisent mensibus, atque contabescent singula ipsorum membra: sic Jirm. 2. 24.* 8 Clangite] *exornatio propositionis (ut diximus in versum 3.) per hypotyposin, quasi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ postea exponit, duobus versib.* Gibhhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jisraëlis, vide 1. Reg. 15, 21. & 22.* Beth-avene] *qui locus erat in solitudine utriusq; regni confinia, Jehoschuhh. 7. 2. & 18. 12. ad Beth-elem & regnum Jisraëliticum non pertinens.* Posterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas se ipsum comparet, qua post regionem tuam habitat:*

quam-

quamobrem de Israële agitur, ver. 9. & de Jehuda, ver. 10. simile vide Judic. 5. 14. 9 Illam] *videlicet correctionem a me prænuntiatam, quam isti ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad se perventuram putant.* 10 Similes iis] *id est, fines transgrediuntur sui officii, neque iis terminis quos posui se ipsos continent; sed ultrò malitioseq; transcendunt & movent eos. Magnum autem fuisse terminum moti criminis jura divina & humana testantur: vide Deut. 19. 14. & 27. 17. Jehudæos vero temporibus Achazi in hæc scelera prorupisse regis operâ & sacerdotis summi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chron. 28.* Velut aquam] *id est, abundantissimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars; ut diximus, confirmat propositionem præcedentem de maleficiis Israëlitarum, Judæorumq; & venturis a Deo judiciis, per enarrationem κλιμακοειδῆ certorum facinorum, quibus sigillatim sua judicia comparantur. Primum facinus est, quòd mandata hominum prætulerunt voluntati Dei, hoc versu: secundum, quod revocante illos Deo castigationibus, exteris se auxiliis confirmarunt, versu 12. & 13 tertium, quod verbo Dei moniti ut auxilia extera desererent, neque castigationibus neque verbo adducti sunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad vers. 5. capitis 6 quartum, quòd eò dementiæ insaniæq; prolapsi sunt ut Dei fœdus perfidia summa in Deũ & homines irritum fecerint neglectu Dei mandatis, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis postremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia usque ad versum 8. capitis 7.* Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipsos pertinere dixit suprà versu 1.* Quia placet] *id est, nec tamen judicium quibus frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; unam tantùm ob causam quia placent traditiones ipsi, & magis arridentquàm præcepta Dei.* 12 Quapropter] *transitio ad secundum facinus, ut diximus præcedente versu.* Tanquam tinea] *id est consumpsi eos ut tinea vestem. sic Ijobi 14. 1. Prover. 25. 20 & alibi.* Putredo] *eas res quibus adhæret exulcerans & putrefaciens, quemadmodum ostenditur sequente versu.* 13 Ephrajim] *id est, Menachem rex Israëlitarum, de quo, 2. Reg. 15. 19.* Morbum] *id est, infirmitatem suam: nam opus habuit Menachem adjumento ut se in regno quod occupaverat confirmaret.* Jehuda] *Achaz rex Jehudæ: vide 2. Reg. 16. 7.* Propugnaturum] *id est, qui servaret Achazum e manu regum oppugnantium ipsum ibidem & 2. Chron. 28.* 14 Nam ego] *transitio ad tertium facinus, ut diximus in versum 11. quæ demonstratur tum consilium Dei misericors de revocando Israële flagellis ad seriam resipiscentiam, usque ad versum 4. capitis sequentis; tum hypocrisis utriusque regni, versu 4.* 15 Abiens] *id est, subducam me ab illis quodammodo, ut me sibi non sentiant amplius præsentem esse: humanitus dictum.* Diluculo] *id est, tempestivè & studiosissimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite] *Forma veræ & sanctæ resipiscentiæ, qua alii alios hortantur primùm ad agnoscendam resipiscentiæ, & confitendam justitiam manus Dei antegressæ; deinde ad manum eandem fide adeundam pro restitutione sui; ac postremò ad fructus fidei & resipiscentiæ proferendos certâ fiduciâ benedictionis Dei.* Curaturus est] *id est, recepturus & instauraturus, utcunque direpti & dilacerati sumus.* Obligaturus] *id est, medicamento ad vulnera quæ inflixit nobis adhibito impositurus fasciam, ut chirurgi solent fascias obducere vulneribus & medicamentis.* 2 Post biduum] *id est, brevi redintegrabit nos, si seriò accedamus ipsum, & curabit nos efficacissimè: numerus certus pro incerto.* 3 Ut agnoscere] *finis restitutionis nostræ a Deo effectæ, nimirum constans agnitio Dei freta benedictionibus ejus.* Tanquam auroræ] *id est, ut quemadmodum ex quo aurora exorta est, res videntur, magis ac magis innotescunt, & procedente sole facillimè dignoscuntur; ita nos augescamus & continenter roboremur in cognitione Dei & professione ejus: vide Judic. 5. 31. & Proverb. 4. 18.* Advenietq;] *id est, indesinenter & opportunissimè benedictionis suus asperget atque perfundet nos.* 4 Quid facerem] *videlicet aliud quàm quod exposui suprà ver. 14. & 15. capitis præcedentis. Est autem hæc pathetica contestatio, qua verberat Deus gravissimè Israëlitarum & Judæorum conscientiam.* Abeat] *id est, quasi momento dispereat.* 5 Propterea] *transitio ad quartum facinus, ut diximus suprà. 5. 11. quod omnes, quamvis sollicitati verbo Dei, a fœdere tamen descivertunt, & in omnibus maleficiis sese occuparunt: propterea igitur (inquit) quòd benignitas vestra tanquam nubes & ros evanescit illicò, idcircò cecidi, &c.* Cecidi] *id est. feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea docerent populum, & perterrefacerent verberum meorum lethalium q, judiciorum sensu: vide Firm. 1. 10.* Judiciorum] *id est, prædicatione verbi jussi prophetas præliscere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq; cognosceres quæ explicantur sequente versu. Hic enim alter usus est prophetiæ, ut non tantùm deterreantur homines a malo, sed etiam ad bonum adducantur.* 6 Non autem] *vide 1. Schem. 15. 22. & Jeschahh. 1. 11. & sequent.* 7 At isti] *narratio prophetica ac vehementissima quarti facinoris, cujus singula verba singulas habent emphases ad amplificandam indignitatem rei.* Tanquam hominis] *id est, tanquàm si cum homine vanissimo sibi res esset.* Ibidem] *ubi eos cedebam per Prophetas, & præludebam ipsis: vide 2. Reg. 17. 7. & sequentibus.* 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentis accusationis, ab enumeratione partium singularum in quas populus Dei divisus erat, usque ad caput septimum. Est autem hæc prima pars, Gilhhadis, id est, regionis trans Jardenem sitæ, συνεκδοχικῶς ideò seorsim posita quòd jam eo tempore exemplo esset a Pule Assyriorum Rege & coloni deportati 1. Chro. 5. 26. Quamobrem verbum substantivum nolumus per præsens reddere, sed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Propheta causam antecepta cladis demonstrari.* Vrbs erat] *id est, urbani omnes erant nequissimi, & sanguinaris palàm passimq;.* 9 Sodalitium] *secunda pars enumerationis in qua propheta transgressionem perfidiamq; populi commonstrat: ac primùm quidem sacerdotum, hoc ver deinde vero popularium, cùm Israëlitarum, seq. ver. tum Jehudæorum, ver. 11.* Prestolantibus] *id est, latronibus & grassatoribus, quos ab explorandis & obsidendis itineribus veteres Latini, Græca voce dixerunt hodœdocos, ut narrat Festus.* Qua via] *i. via & ratione dolosa, qua Schimhhon & Levi Schecemitas oppresserunt, Gen. 34.* Scelus faciunt] *videlicet idem quod a Levi parente ipsorum factum est, proditione eos qui ipsis fidem habent tradentes morti.* 10 In domo Jisr.] *jam ad popularium facta Propheta venit, ut diximus præcedente versu.* Ephrajimi] *i. quæ ab Ephrajimo primùm profecta est. Erat enim Jarobhham Ephrataeus, 1. Reg. 11. 26. qui idololatriam instituit profligato cultu Dei, 1. Reg. 12. 26. & sequentib.* 11 Etiam ô Jehuda] *id est, animadverto Ephrajimum*

non tantùm suis Israëlitis authorè fuisse nefàdæ idololatriæ, verùm etiã Judæos in eãdem labẽ pertraxisse tum inde a temporibus Achabi, qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromisit idololatriam, tum verò ipsis Prophetæ nostri temporibus & Achazi regis, quo tempore Jehuda in manum regis Israëlitarũ traditus est, 2. Chron. 28. 5. Posuisse messem] *id est, sementem idololatriæ: quasi dicat, seviisse & disseminasse idololatriam in populo Jehudæ, cujus eventum ac veluti messem & fructum populus Jehudæ posteà percepturus sit: elegans metalepsis.* Cùm reducer.] *id est, cùm ego Hhodedi prophetæ prædicatione efficerem & potente meo spiritu, ut ex captivitate misera (in quam Israëlitæ vos rapiebant) redisceremini: quod factum etsi Israëlitæ arrogant beneficentiæ suæ, & vos tributis; tamen ego jure optimo vendico soli misericordiæ meæ: vide 2. Chron. 28. 8. & sequentibus.*

IN CAPUT VII.

1 Dum curo] *Quintus & postremus locus facinorum, quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus suprà 5. 11. & se in iis de industria obfirmant: quod genus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui eò amplius exardescunt in sua studia, ut ut capitalia sint, quò magis saluti ipsorum a perito & diligente medico consulitur.* Nam operantur] *id est, eò magis agantur feruntúrque ad maleficia omnibus rationibus, locis, temporibusq; perpetranda sine ulla reverentia Dei; aliorum, aut sui ipsorum ratione; quod sequentibus versibus ostenditur.* 2 Circumstant eos] *id est, abundant & circumfluunt maleficiis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur.* 4 Similes] *id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pistor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus 6.* A pistore] *id est, pistoris qui ignem accendit operâ.* Qui desinit] *id est, qui ferè non amplius temporis in capienda quiete solet consumere, quàm horam unam aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit.* Vigil] *hanc vocem ita interpretamur, ut Danijel. 4. 13. & 17.* 5 Dei regis] *id est, ne ipso quidem die quo rex Israëlitarum inslitutus est, cùm Deus fuisset castè invocandus & Rex populusq; admonendus sui officii, illo inquam die non abstinetur a maleficiis: sed omnes certatim principes quorum consilis stare oportet rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoq; Rex ipse consociat se impietati illorum.* Morbo afficientibus] *ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores suos, ut loquitur Jeschahh. 5. 11.* Utre vini] *id est, vino ex utribus immodico, cùm non cyathi, sed quadrantalia epotantur.* Extendit man.] *id est, æquè utrem vini epotandum suscipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem justitiam convellendam comparati: ut ostenditur Jeschahh. 5. 22.* Derisoribus] *id est, hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9. 7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eò impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines; vide Proverb. 1. 22.* 6 Nam ad insidias] *explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cùm omnia incendia publica, tum suorum principum ardores authoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, qui concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc versu, atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quòd reges multi in Israële tempore pauco ceciderint, sequente ver.* Pistore ipsor.] *quem modò diximus typum esse Regis.* 7 Judices suos] *id est Reges, necessarios, & assecias ipsorum, ut factum est, Zecarjæ, Schallumo, Pekachiæ, & Pekacho, de quibus vide 2 Reg. 15.* Nemine ex] *nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem.* 8 Ephrajim] *postrema hujus concionis pars, conclusio, res antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Israëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimámque extraneorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illis superventurum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocriseos ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis.* Confundit se] *quod dixerat suprà 5. 7.* Vt placenta] *hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus verbis a Propheta de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Israëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Israëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivis absumitur, & quicquid supereſt ipsum per se mucescit ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, seq. versu.* 10 Testificetur] *vide suprà 5. 5.* 11 Similis columbæ] *id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei.* Ægyptium vocant] *ut fecit Rex Hoscheahh. 2. Reg. 17. 4.* Assyrium] *ut dixit suprà 5. 13.* 12 Expandam] *tanquam aucepsuper columbam, cujus memmit præcedente versu.* Auditum est] *prædicantibus Prophetis & contestantibus. 2. Reg. 17. 13.* 13 Væ eis] *denuntiatio judicii superventuri, ut diximus in versum 8. cujus partibus suæ causæ adhibentur, nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocrisis.* Cùm ego redempt.] *id est, cùm opus habent ut ipsos redimam. Nam dilemmaticè Propheta hypocrisin Israëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me, his duobus versibus. sin autem per me difficultatibus eruditi & instructi liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, ver. 15. & 16.* 15 Confirmavi brach.] *i. infirmitates & difficultates eorum sublevavi, ut medicus ægrotum sublevat; ex allegoria versus 1.* 16 Revertuntur] *expositio mali quod a Israëlitis cogitari Propheta dixit, præcedente versu; nempe quòd aversi a Deo suis dolis fraudibúsque nituntur, & solam perfidiam pro telo habent* Sunt velut arcus] *ut Psalmo 78. 57.* Concidunt] *id est, Reges & principes eorum domesticis ipsorum inter se conspirationibus tolluntur; ut suprà demonstravimus ver. 7.* Ab indignatione] *id est, qui gladius conspirationum minister acuitur stringiturq; virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus.* Hæc fanna] *id est, hæc frequentia cædium & novarum rerum passim ludibrio & dicterio sunt omnibus hominibus, etiamq; fœderatis, ut sunt Ægyptii.*

CAPVT

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Israëlitis obventurum, & causas gravissimas illius explicat, quòd tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a temporali Davidis: & quod in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Israëlitas contestatus de præsidente ipsorum lætitia egestatem, deportationem, amissionem divini cultus, mortem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrilega ipsorum studia, factaq; hæreditaria ipsis esse adducti is majorum exemplis ostendens singulis maleficiis judicia sua accommodat: ac postremò concludit repetitione summa.

1 'ADHIBITA palato tuo buccina *dicito, involat* 'similis aquilæ in 'domum Jehovæ; eò quòd transgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt,

2 'Ad me clamantes Israëlitæ, Deus mi agnoscimus te:

3 *Eò quòd* deserit Israël bonum, inimicus persequetur eum:

4 'Ipsi 'constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo 'faciunt sibi 'terricula, 'ut excindatur *Israël*.

5 'Deseret vitulus tuus, ô Schomron, *eos*; exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterunt *colere* 'innocentiam?

6 'Nam a Israële 'ipse quoque est, artifex paravit illum, neque Deus est: nam *in* fragmenta erit vitulus Schomronis.

7 'Cùm vento seminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; si fortè fecerit, 'extranei absorbebunt ipsam.

8 Absorbebitur Israël: mox erunt in gentibus 'similes instrumento in quo nulla *est* delectatio.

9 'Quia isti 'ascenderunt ad Assyrium, 'onagrum [a]solummodo studentem sibi; Ephraimitæ mercede conduxerunt amores:

10 Etiam quia 'mercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox 'congregaturus sum eos ('cœperunt enim paululum) 'propter onus 'Regis principum.

11 'Quia 'multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; sunt ipsi altaria ad peccandū;

12 'Quæ præscribo ei [b] documentis amplissimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:

13 'Sacrificia ipsa 'donariorum meorum, sacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum 'ipsos in Ægyptum reverti.

14 'Denique oblitus est Israël opificis sui, extruxitque templa, & Jehuda 'multiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates 'hujus, ubi consumpserit palatia 'illius.

[a] Heb. *solitarium sibi*.

[b] He. *amplitudinibus*.

CAPUT IX.

1 'NE læteris, Israël, 'ad exultationem, ut populi, quòd 'scorteris a Deo tuo: diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.

2 Area ut lacus torcularis non pascet istos, & mustum 'mentietur isti.

3 Non habitabunt in terra Jehovæ; sed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Assyria 'pollutum comedent.

4 'Non libabunt Jehovæ vinum, neq; suavia erunt ipsi *libamina*; sacrificia eorum ut 'cibus lugentium *futura esse* eis, quicunque comederint ipsum polluerent se: 'nam cibus eorum pro [a] mortuo ipsorum non venit in domum Jehovæ.

5 Quid facturi essetis, die 'solennitatis & die festo Jehovæ.

6 Num ecce interituri sunt a vastatione, Ægyptus congregabit eos, 'Moph sepeliet eos; [b] 'desyderatissima *tentoria* ad argentum ipsorum 'chamæleon hæreditariò possidebit, spina in tentoriis ipsorum *erit*.

7 'Advenisse dies animadversionis, advenisse dies retributionis agnoscent Israëlitæ: 'stultos Prophetas istos, dementes, viros [c] ventosos esse, 'propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum intestinum odium.

8 'Speculatur Ephrajimum [d] conjunctum Deo meo; 'ut laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipsius *est* intestinum odium in domo Dei ipsius.

9 'In [e] profundissimam corruptionem 'conjiciunt, 'similem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;

10 'Tanquam uvas in deserto inveneram Israëlem; ut primum fructum in ficu principio ipsius, videram majores vestros: ipsi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & separarunt se 'pudendo, & 'fuerunt detestationes [f] prout amaverunt.

11 Ipsorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria, inde a partu, & ab utero, & a conceptu.

12 Quòd si educaverint filios suos, [g] ita orbabo eos ut non supersit ullus: quin etiam vę eis, cùm discessero ab ipsis.

13 'Ephrajim, quemadmodum video Tyrū, plantata est in habitaculo; sed Ephrajim 'producturus est ad interfectorem filios suos.

14 'Da eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.

15 'Totum malum istorum 'in Gilgale est, nam ibi odi istos: propter malitiam actionum istorum, e domo mea expellam istos, non pergam amare eos, omnes principes eorum sunt refractarii.

16 'Percutietur Ephrajim, radix ipsorum exarescet, fructum non sunt facturi, etiamsi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* desyderatissimos uteri ipsorum.

17 Spernet eos Deus meus; quia non auscultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

[a] Heb. *animam ut Levit. 21. 1.*

[b] Heb. *desyderii.*

[c] Heb. *venti.*

[d] Heb. *cum.*

[e] Heb. *profundant corrumpunt.*

[f] Heb. *secundum amare ipsorum.*

[g] Heb. *orbabo eos ab homine.*

Numer. 25.

Caput X.

1 'VITIS vacua est Jisraël, 'fructum reponit sibi; secundum multitudinem fructus sui multiplicat altaria, secundum bonum terræ suæ benefaciunt statuis.

[a] Heb. *cor.* [b] Heb. *decollabit.*

2 'Impertitur [a] animus eorum, jam rei sunt; 'ille [b] decutiet altaria istorum, vastabit statuas istorum.

3 'Nunc enim dicunt, 'nullus rex est nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipse quid facturus esset nobis?

[c] Heb. *vanitate.*

4 'Loquuntur verba execrando [c] falsò, pangendo fœdus; & 'floret simile cicutæ judiciū per porcas agrorum meorum.

5 'Propter 'vitulas Beth-avenis formidabunt *quisque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipsius, etiam 'arrati ejus *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.

[d] Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.*

6 Etiam 'ipse in Assyriam deportabitur, munus Regi 'propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubescet Jisraël a consilio suo.

7 Excindetur ipsius Schomronis Rex, similis spumæ in superficie aquarum:

8 Et succidentur excelsa 'Avenis, 'peccatum Jisraëlis; spina & tribulus [e] assurget super altaria eorum: & dicent ipsis montibus, tegite nos; & collibus, cadite super nos.

[e] Heb. *ascendet.*

9 'Inde a diebus Gibhhæ peccasti Jisraël, ibi 'steterunt; nō assequutum est eos Gibhhæ bellum contra [f] 'iniquos *gestum.*

[f] Heb. *filios iniquitatis.*

10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos: congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* 'in duabus habitationibus ipsorum.

11 'Nam Ephrajim vitula est 'edocta, amans tritutare, quamvis 'ego transivissem super præstantiam colli ejus: 'usurus ad equitandū fuissem Ephrajimo, araturus Jehuda, & occaturus Jahhakob.

[g] Heb. *occaturus sibi, pleonasmus. Firmej. 4.3*

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad justitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus est quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos justitiam.

13 Arastis improbitatem, iniquitatem metitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuæ, multitudini potentium tuorum.

14 Quapropter exurgit tumultus in populis tuis, & unaquęque munitionum tuarum vastabitur, ut vastavit 'Schalman [h] 'Arbelitida die belli: 'mater cum filiis collidetur.

[h] Heb. *domū Arbeli.* [i] Heb. *malitiam malitiæ vestræ.* [k] Heb *exscindendo.*

15 'Ita efficit vobis Beth-el propter [i] summam malitiam vestram; 'in ipsa aurora [k] planè excindetur Rex Jisraëlis.

Annotatio in caput VIII.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum superiore est, partes sunt quinque: propositio judicii a Deo venturi & causarum ejus, tribus primis versibus, enarratio propositionis, toto cap. 8. contestatio Jisraëlitarum ex propositionis argumento, septem primis versibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad versum 11. capitis 10. & conclusio, ad finem usque. Ac propositio quidem judicium venturum per hypotyposin militarem explicat, in priore membro versus 1. causas verò tres ex ordine recenset: defectionem, versu 1. hypocrisin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, versu 3.* Similis aquilæ] *id est, assiduus hostis, velocissimus, & potentissimus.* Domum Jehovæ] *populum Jisraëlis antè effectum domesticum Dei per gratiam ipsius, ut deinceps sæpius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *id est, simulatæ pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipsi] *enarratio hæc propositionis judicia Dei sigillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jisraëlitarum, usque ad versum 11. deinde in hypocrisin vers. 11 & duobus seq. ac postremò in abdicationem boni, versu ultimo. Defectionis autem duo ponuntur genera: unum, a temporali Davidis regno figurante regnum Christi: alterum, a spirituali cultu & sacro: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinceps per ὑστέρησιν explicantur.* Constituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhhami: nam Jarobhham & quicunque sequuti sunt non venerunt in regnum ex promissione Davidi facta: sed aut populi defectione, aut ipsorum occupatione Reges sunt creati.* Terricula] *vide 1. Schem. 31.9.* Ut excindatur] *id est, ut suo ipsius gladio juguletur, & suo facto pereat: ut dicitur infrà 10.15.* 5 Deseret] *expositio judicii divini contra defectionem a cultu sacro, usque ad versum 9. quam ingreditur Propheta per Apostrophen ad Samariam regiam & metropolim Jisraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ posita est in observatione conjugalis officii nostri erga Deum nostrum.* 6 Nam] *ætiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipsa origine naturaq; fictilium vitulorum, tum ab exitio ipsorum, hoc versu: quod suis quoq; cultoribus perditionem est importaturum, duobus seq.* Ipse quoque] *ut primus ille in deserto fusus. Exodi 32.* 7 Cum vento] *i. ut severint ita metent, adeoq; difficiliùs atque molestiùs: quod sequentibus verbis exponitur.* Extranei] *prout cœptum est fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & post obsidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17.5.* 8 Similes instrumento] *i. abjectissimi, & expositi indignissimis contumeliis, tanquam pelves & matulæ.* 9 Quia isti] *expositio judicii divini contra defectionem Jisraëlitarum a temporali Davidis regno ad extera. hoc & seq. versu: ut diximus in vers. 4.* Ascenderunt] *2. Reg. 15.19.* Onagrum] *i. cui non magis curæ sunt homines ut ipsos adjuvet, quàm onagro, de quo Ijobi 39.8. & seq. sed sibi tantùm prospicit.* 10 Mercede cond.] *i. conducto milite extero sese confirmaverunt, ut de Hoschehha Rege legimus 2. Reg. 15. 19.* Congregatur us] *id est, acervatum perditurus, ut infrà 9.6.* Eos] *videlicet Jisraëlitas in quorum regionem involabunt conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeschahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jisraëlitæ Pule & Tiglath-peleser ducibus cùm tribus quæ trans Jardenē erant partim cæsæ, partimq; deportatæ sunt, 1. Chr. 5.26 sic ab exemplo recente hę mine confirmantur.* Propter onus] *i. propter tributum quo Reges Jisraëlis populū suū onerarunt, ut reges Assyriæ sibi adjungerent. Hoc enim tributū pendebat Hoscheahh Rex Schalmaneser, 2. Reg. 17.3.* Regis prin.] *i. Regis Assyriorū potentissimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18.19. & seq. & Jeschahh. 10.8.11* Quia mult.] *accōmodatio judiciorū Dei in hypocrisin Jisraëlitarū, ut diximus in ver. 4.*

Mul-

Multiplicavit] *id est, non satis habuit legitimo altari meo.* 12 Quæ præscribo] *id est, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeschahh.1.& 66. sic exponimus ex versu seq.* 13 Sacrificia ipsa] *ut Proverb.15.8.& 21.27.* Donariorum] *id est, etiamsi donentur mihi.* Ipsos in Ægypt.] *id est, neque adhærere Deo ex fœdere, neque servire Assyrio secundum fidem datam; sed missis nuntiis cum Ægyptio conspirare, 2.Reg.17.4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra perversitatem Israëlitarum de industria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos sermone, exemplóque ad idem scelus provocantium: postremus locus, ut diximus in versum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbissimè Jeschahh.22.8.* Hujus] *videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi gravissimè infestatus est, & damna accepit quàmplurima: vide 2.Reg.18.& 19.* Illius] *Israëlis, qui antè eversus & deportatus est quàm oppugnaretur Jehuda: sic accipiendum esse locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Ne læteris] *Tertia pars, contestatio Israëlitarum de præsidente ipsorum lætitia & conquiescente in præsentibus bonis, versu 1. quam lætitiam retundit Propheta prædictionibus egestatis, versu 2. deportationis, versu 3. amissionis divini cultus, versu 4.& 5. mortisque & vastationis horrendæ, versu 6.& 7.* Ad exultationem] *id est, magnoperè adeò ut exultes; ut solent ii quos maxima lætitia afficit.* Scorteris] *id est, omisso vero Deo in dies & gentibus exteris conquiescis, & te prostituas eis: allegoria frequentissima.* 2 Mentietur] *id est, fallet spem istius, per prosopopœiam.* 3 Pollutum] *id est impurum, neque primitiis neque ulla ratione consecratum & acceptum Deo: vide Danijel.1.8.* 4 Non libabunt] *id est, nefas erit ipsis libare, nedum sacrificare Domino.* Cibus lugent.] *id est, si sacrificarent, illegitimè & impurè sacrificaturi essent, cùm sacrificantes lætari coram se Deus imperet Deut.12.7.& sequentibus: His verò in deportatione & servitute miserrima lætitiæ nihil futurum sit.* Nam cibus] *explicatio similitudinis. q.d. quemadmodum ex lege nefas est sacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia sacrificia Letè fuerunt celebranda ex lege Deut.12. ita etiam ἀναλόγως ingrata futura essent istorum hominum sacrificia: quo pertinent sequentes versus.* 5 Solennitatis] *cùm agitanda est lætitia, Numeror.10.10.* 6 Moph] *vide Jeschahh.19.13.* Desyderatissima] *id est, etiam intima ipsorum penetralia quibus desyderarent abscondere pecuniam suam, horrescent spinis & sentibus.* Chamæleon] *ut Proverb.24.31.* 7 Advenisse] *quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum asserit a sacrilegis studiis, & inhumanis odiis populi Israëlis & prophetarum ejus, versu 8.& 9. quæ mala per comparationem majorum Propheta deinde ostendit hæreditaria Israëlitis esse, judicióque pœna in ipsos accessere. Ac sacrilega quidem illorum studia posita in consociatione idolorum, & Dei fœderisque ipsius repudiatione cum suis judiciis persequitur Propheta, usque ad versum 9. capitis 10.& concludit, versu 9.& 10.* Stultos prophetas] *videlicet qui falsis prophetis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex seq versu.* Propter ampl.] *id est, quæ animadversio & retributio propter has duas causas superventura est, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiáque intestina & crudelissima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Israële extiterunt.* 8 Speculatur] *narratio improbitatis duplicis, qua Pseudoprophetæ apud Israëlitas tenebantur: una, quòd pios indesinenter observabant & prodebant sceleratissimè quasi prophetarent; altera, quòd intestinis illis & publicis odiis abutebantur ut Israëlitas inter se committerent, & illis tanquam laqueis ipsos impediebant & perdebãt improbissimè religionis specie.* Ut laqueus] *id est, Propheta passim tendiculas ponit ad intestina odia inflammanda.* 9 In profundiss.] ἔμφασις *confirmationis, ut diximus in versum 7. qua propheta docet adducta majorum comparatione studia sacrilega odiáque esse in Israëlitis hæreditaria, ac proinde ipsos judicijs iisdem puniendos: sacrilega autem studia hæreditaria confirmat tum consociatione idolorum, ut Baalhal-pehhori majores sese adjunxerant, versu 10. cui malo sua judicia substernuntur, usque ad versum 15. tum abdicatione Dei & fœderis ipsius, quod Gilgale fuerat instauratum cum incircumcisis majoribus, inde ad versum 9. capitis seq.* Conjiciunt] *videlicet alii alios.* Similem temporib.] *id est, non latentem aut singularem aliquam; sed apertissimam & communem omnium, ut fuit scelus Gibbhæ Judic.19.20.* 10 Tanquam] *narratio idololatriæ quæ Israëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati sunt: in qua Deus beneficium suum comparat cum ingratissimis illorum maleficiis; deinde judicia subjicit, ut diximus in versum 9. tanto amore (inquit Deus Israëlitas complexus sum quanto amari solent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipsi amorem suum idolis tradiderunt: sic Deut.32.10.& sequentibus.* Pudendo] *vide Jirmejæ.3.19.* Fuerunt detest.] *id est, assumptam semel idololatriam auxerunt arbitratu suo.* 13 Ephrajim] *amplificatio impietatis Israëlitarum ab infinita ipsorum præfidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in sua amplitudine sibi viderentur, quàm Tyrus in sua sede.* Productus] *id est, cruentis cædibus suos expositurus.* 14 Da eis] *Prophetæ verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es unum, gloriam ipsorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberis quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior sit eorum conditio quos judicio priore afficeris, quæso ut illud perficias; ut aut non nascantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis.* 15 Totum malum] *secundus locus sacrilegorum studiorum in quæ Israëlitæ exarserant, ut dictum est in versum 9. Fuerat, inquit Deus, majorum incircumcisorum scelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoschuhh.5. isti vero eum ipsum locum ubi majores sanctificaveram prophanis suis & impiis factis contaminant: ut infrà 12.12.& quamvis præputium carnis ipsorum fuerit in Gilgale excisum, tamen malitia ipsorum adhæsit eis, quam inde ab eo tempore odio prosequutus sum, & deinceps ulturus, ut sequentes versus explicant.* In Gilgale est] *id est, non amotum est ab ipsis; sed adhuc in ipsis hæret, odiumque meum conciliat.* 16 Percutietur] *narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & seq. versu.*

IN

IN CAPUT X.

1 Vitis] *ἐπ' ἀοίᾳ præcedentis ſententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Iſraëlitæ, verſibus 4. deinde judicierum quæ erant ſuperventura divinitus, alteris quatuor.* Fructum reponit] *id eſt, nemini eſt fructuoſa: ſi quid profert, eo toto in libidinem ſuam abutitur, ut ſequentia verba exponunt.* 2 Impertitur] *id eſt, iſti ex animo ſuo impertiuntur idolis quicquid habent.* Ille] *videlicet Deus meus, qui nominatus eſt ſuprà 9.17.* 3 Nunc enim] *propoſita ſummatim duobus verſib. prolepſi de malitia Iſraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam ſigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver. 3. & 4. judicia verò, ſequentibus.* Nullus Rex] *id eſt, non reges noſtri nobis; ſed nos ipſi regibus noſtris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuiſſe facta ſacræ hiſtoriæ teſtantur.* 4 Loquuntur] *id eſt, omnes perjuri & fœdifragi ſunt, ac novæ conſpirationes quotidie inter ipſos pullulant: quod indigniſſimum eſt inquilinis meis, quos ex meo ipſius agro mea ſuſtentat liberalitas.* Floret ſimile] *i. omnia ſunt depravatiſſima: ne judicium quidem ipſum (quod ſacrum eſt Jehovæ) integrum eſt, ſed conſtupratiſſimum & exitioſum omnibus.* 5 Propter vitulas] *narratio judicii, ut diximus in verſum 3.* Vitulas Beth.] *id eſt, idola Beth-elis & Danis, ſynecdochicè: vide ſuprà 4. 15.* Atrati] *vide 2. Reg. 23. 5.* 6 Ipſe] *habitator Schomronis, de quo præcedente verſu.* Propugnanti] *vide ſuprà 5. 13.* 7 Rex] *Hoſchealh filius Elæ, de quo 2. Reg. 17.* 8 Avenis] *i. Beth-avenis ſive Beth-elis, de quo ſuprà 5. per aphæreſin.* Peccatum] *id eſt, quibus in excelſis Iſraëlitæ peccatis graviſſimis ſe ſe obſtrinxerũt.* 9 Inde a diebus] *concluſio idipſum repetens quod dictum eſt ſuprà 9. 9. per apoſtrophen ad Iſraëlitas, quibus ſubnectitur judicium ſuum ſeq. verſu.* Steterunt] *id eſt, non fuerunt dejecti & perditi majores tui, prout peccatis ſuis merebantur.* Iniquos] *Binjaminitas.* 10 In duabus hab.] *i. in Jehuda & Iſraële; Hæc enim prolepſis concluſionis eſt, quæ in ſequentibus fuſiùs exponitur.* 11 Nam Ephrajim] *hæc concluſionis exornatio primùm comparat ſtudia Iſraëlitarum cum gratioſo Dei conſilio, verſu 11. deinde documenta ejus, verſu 12. cum fructu illorum, verſu 13. ac poſtremò judicium propinquum denuntiat, duobus verſib. ultimis.* Edocta] *id eſt, quæ informata quidem eſt in pietate erga Deum, cultu & officio ſuo; ſed omittens fugiénſque cultum & laborem juſtum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego tranſiviſſem] *id eſt domuiſſem, & aptaſſem ſerendo jugo & trahendo aratrum meum.* Uſurus ad equit.] *id eſt, Iſraëlem & Jehudam ſingulos denique occupaturus in cultu meo, aut proſopopœia ſequente oſtenditur: hæc omnia allegoricòs.* 14 Schalman] *ſive Schalmanaſer Rex Aſſyriæ, de quo 2. Reg. 17.* Arbelitida] *regionem Aſſyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perſtringitur 2. Reg. 18. 34. & 19. 13. Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud authores celebratum eſt.* Mater cum] *vide Geneſ. 32. 11.* 15 Ita efficit] *id eſt, horum in cauſa eſt impia ſceleratiſſimáque veſtra idololatria; quæ de nomine Beth-elis ſynecdochicè deſignatur.* In ipſa aurora] *id eſt, momento uno, & ex improviſo.*

CAPUT XI.

Deus paterni amoris ſui erga Iſraëlem fundamentum ſtatuens in Chriſto, oſtendit ſe (etſi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Iſraëlem adduxit ad reſipiſcentiam) tamen non poſſe illum perdere; ſed potius effecturum ut electi ad Chriſtum exhibitum converſi amplectantur ipſum fide, & fruantur promiſſionibus.

1 'QUIA puer Jiſraël eſt quem 'diligo; ideo ex Ægypto 'vocavi 'filium meum.
2 'Prout 'revocant eos; ita 'abeunt a conſpectu illorum, Bahhalimis ſacrificant, & ſculptilibus ſuffitum faciunt;
3 'Prout ego 'aſſuefacio Ephrajimum, accipit 'illa 'in brachiis ſuis; neque agnoſcunt me curare ipſos.
4 'Funiculis humanis traho eos, denſis funibus amoris; & ſum eis ut qui ſublevant jugum impoſitum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.
5 'Non erat ipſi revertendum 'in terram Ægypti, aut Aſſyria, 'qui eſt Rex ejus; ſed 'renuerunt converti.
6 'Denique cùm reſidet 'gladius in civitatibus ejus, & conſumit membra ejus, devoratque; propter conſilia eorum;
7 Populus meus [a] ſuſpenſi hærent averſioni a me: 'quamvis ad excelſum revocent eum, pariter 'non exaltat.
8 'Quomodo exponerem te, ô Ephrajim? dederem te, ô Jiſraël? quomodo diſponerem te ut 'Admam? ponerem te ut Tzebojima? 'ſe verſat in me [b] animus meus, ſimùl æſtuant [c] viſcera mea pœnitentia.
9 Non perficiam æſtum iræ meæ, [d] non perdam amplius Ephrajimum, 'quia Deus fortis ſum, ac non 'vir; in medio tui ſanctus, non autem 'invaſurus civitatem.
10 [e] 'Jehovam ſequentur tanquam leo 'rugientem; cùm ipſe rugiet, tum [f] trepidè accurrent 'filii inde 'a mari.
11 'Trepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Aſſyriæ; & collocabo eos in domibus ipſorum, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *appendent averſioni mei.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *pœnitentiæ meæ.*
[d] He. *non revertar ad perdendum.*
[e] Heb. *poſt Jehovã ibũt*
[f] Heb. *trepidabunt: ſic ſeq. verſu.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expoſitis hactenus Iſraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite 1. & 3. nunc demum tranſilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ typo, nimirum ad enarrationem gratioſarum promiſſionum de reconciliatione Iſraëlitarum cum Deo, id eſt, ſanctarum reliquiarum ſecundum electionem gratiæ in Chriſto. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum eſt, propoſitio cauſarum gratiæ & promiſſionum Dei, verſu 1. ſecundum, narratio ingratiſſimæ Iſraëlitarum adminiſtrationis pro infinitis a Deo beneficiis, uſque ad verſum 8. tertium, immutabilium Dei promiſſionum explicatio miſeros Iſraëlitas & ultro ruentes in perniciem ſuam miſericorditer conſervantis. Ac in propoſitione quidem non mediocris difficultas ex eo ineſſe viſa eſt, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt reſpicere, quo populus Iſraëlis Deo authore & duce Moſche ex*

Ægypto

Ægypto egressus est: sed cùm nos propiùs introspicimus consilium Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth.2.15. planè statuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam esse. Sensus igitur est, amorem Dei erga populum ipsius æternum esse: cumq; gratuiti illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum sit in Christo (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Israëlitæ agnoverant) etsi non fuisset futurum a justitia Dei alienum ut eo in æternum privarentur (quod subductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen sibi in amore suo erga populum suum constare, & propterea Christum (quem ad sua venientem minimè receperant) ex Ægypto, quo fuerat subductus, in terram Israëlis revocare. Diligo] *id est, amare pergo, ex æterna electione mea in Christo, & fide constantiaq; fœderis.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Christus, declinans sævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipsius propter ingratum animum & maleficia, nisi Deus ad veritatem suarum promissionum respiceret.* Vocavi] *i. statuo vocare decreto meo, & suo tempore certissimè revocaturus sum.* Filium meum] *unigenitum Christum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, est συγκριτικὴ beneficiorum Dei cum ingratissimos Israëlitarum maleficiis: qua ostendit Deus omnino necessarium esse ut Christum (in quo omnes ipsius promissiones sunt etiam & amen) ad Israëlem vocet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auscultarunt. sed ad idola transfugerunt, hoc versu: deinde cùm ipse Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola suffecerunt in locum mandatorum ejus, ver. 3. præterea ne beneficiis quidem devincuntur Deo, sed ad exteros confugiunt, versu 4. & 5. ac postremò ne verberibus quidem resipiscunt, ver. 6. & 7. Sic ostendit Deus nihil jam amplius superesse quàm ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Christo, ut justi ambulent in illa, & impii impingant in illam: ut idem ait infrà 14.9.* Revocant] *Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt] *id est, obvertunt eis cervicem, non autem faciem ut ait Jirmeja 2.27.* 3 Prout ego] *secundus gradus συγκρίσεως: ut diximus in versum 2.* Assuefacio] *i. informo & instituo, ut accipiat legem meam.* Illa] *Bahhalimos videlicet & sculptilia, quorum meminit præcedente versu.* In brachiis suis] *ut scortum impudens, & in libidinem omnem exardescens, passis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.] *tertius gradus συγκρίσεως, ut diximus in versum 2. per similitudinem optimi agricolæ & jumentis suis studiosissimè consulentis: qua similitudine usus erat suprà 10.11.* 5 Non erat ipsi] *i. nihil erat, cur a me averteretur in Ægyptii aut Assyrii fidem sese reciperet, cùm omnia affatim & indulgentissimè a me subministrata essent.* In terram Ægypti] *ut fecisse legitur Rex Hoscheahh. 2. Reg. 17.4.* Qui est rex] *id est, cui regnum Israëlis est tributarium inde a temporibus Menachemi, 2. Reg. 15.19.* Renuerunt] *quamvis tot modis qui antè dicti sunt, revocarentur.* 6 Denique] *quartus & postremus locus συγκρίσεως ut diximus in versum 2.* Gladius] *sive intestinus (ut mutuis Israëlitarum conspirationibus factum est) sive alienus ab hoste illatus, aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.] *i. quamvis hæc omnia, prophetia, inquam, lex, administratio paterna Dei, & verbera documento sint ipsis, ut missa omni disceptatione & hæsitatione se committant Deo, non possunt tamen gloriam Deo solidè tribuere.* Non exaltat] *videlicet excelsum Deum.* 8 Quomodo exponerem] *tertia hæc pars continet primùm pathos elegantissimum, hoc versu: deinde promissiones Evangelicas in Christo, tribus seq. Sensus autem est: τῶ πάθους: ὁ Israël, si ad tua ista ingratissima & indignissima facta respicerem, non secus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: sed ut ut in te sis perditus, & perdendus propter te: attamen in consilio meo servaris, & propter misericordiam meam in Christo servaberis.* Admam] *quam subvertit Jehova cum Trebojimus, & duabus aliis civitatibus, Genes. 19. quarum simul habentur nomina Deut. 29. 23.* Se versat] *i. in dubio est animus, incertus sim quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad supplicium sumendum provocat, inde paternus meus amor & misericordia ad sustinenda & inhibenda judicia compellat, gratiamq; meam in Christo explicandam: deniq; certat virtus misericordiæ meæ cum vitiositate tua, & me tanquam patrem optimum filios castigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.* 9. Quia Deus fortis] *αἴτιον promissionum Dei duplex: unum, a natura Dei, quod Deus fortis est, ac proinde irrevocabile & infractum est decretum ipsius de servandis electis: alterum, ab officio & fœdere, quòd sanctus est, sanctificationis author, & in populo suo habitans ad æternam sanctificationem ejus.* Vir] *qui cùm a se, tum ab alio mutabilis est: sic Numeror. 23.23. & 1. Schem. 15 29.* Invasurus civit.] *i. hostis & adversarius tuus, qui infensa acie irrumpam in te, & flamma ferroq; profanem omnia.* 10 Jehovam seq.] *i. Christum, quem vocavero ex Ægypto: ac non abibunt a conspectu ejus, ut fecisse dicuntur suprà ver. 2.* Rugientem] *i. maxima voce personantem, & potentissima Evangelia: vide Hebr. 12.26.* Filii] *in Christo effecti, Joan. 1.12.* A mari] *i. ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.] *i. advolabunt. amplificatio præcedentis promissionis altera similitudine.*

Caput XII.

Deus Israëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domesticis majorum exemplis, pertexit narrationem infidæ ipsorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi fastus: quæ peccata postquam exaggeravit majorum exemplis, & verbi sui promissorumq; suorum recordatione, narrat se profligatis impiis reliquias gratiosè conservaturum esse: ideoq; omnes ad recipiscentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi sententia decretoq; terminat.

1 'CIRCUNDEDERUNT me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Israëlis: 'quando Jehuda adhuc 'dominabatur cum Deo forti, & cum ' sanctis fidelis erat.

2 Ephrajim 'depascens ventum, & persequens Eurum, toto die mendacium & vastitatem multiplicat: nam ' fœdus cum Assyrio pangunt, & ' unguentum in Ægyptum deportatur.

3 'Etiam disceptatio est Jehovæ cum Jehuda; qui animadversurus in Jahhakobum secundum vias ejus, secundum actiones ejus reddet ei.

4 'In

Geneſ. 25. 26. *Geneſ.* 32. 24. *& ſequentib.*

4 'In ipſo utero calcaneum tenuit fratris ſui, deinde robore ſuo principem ſe geſſit cum Deo:
5 Principem, inquam, ſe geſſit cum angelo, & potentia valuit, 'flevit & ſupplex oravit eũ: Bethele 'invenit eum, & ibi loquutus eſt nobiſcum.
6 Atqui 'Jehova Deus exercituum, Jehova eſt memoriale ejus.
7 Tu ergo ad Deum tuum convertere; 'benignitatem & judicium obſerva, & expectationem habe in Deo tuo jugiter.
8 'Mercator eſt, in manu ejus ſunt lances
a Heb. *doli.* [a] doloſæ; opprimere amat:
9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus ſum, aſſequutus ſum opes mihi; omnes labores mei non ſufficiunt mihi, 'iniquitas *eſt* quæ *eſt* aberratio.
10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut ſedeas in iſtis tentoriis, 'ut diebus ſolennitatis?
11 Et loquens per ipſos Prophetas ego viſionem multiplicarem, & [b] per Prophetas ipſos proponerem 'ſimilitudines?
12 'An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves ſacrificant, etiam altaria 'iſtorum ſunt 'tanquam acervi per porcas agrorum meorum.
13 'Illuc fugerat Jahhakob *ex* agro Syriæ; cùm ſervivisſet Iſraël propter uxorem, & propter uxorem cuſtodivisſet *gregem.*
14 Hûc 'per Prophetam adduxit Jehova Iſraëlem ex Ægypto, cùm per 'Prophetam ſervatus eſſet.
15 'Provocavit Ephrajim *indignationem* [c] amariſſimam; ideo [d] cædes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus reddit ei Dominus ipſius.

b Heb. *per manum Prophetarum.*

c Heb. *amaritudinum.*
d Heb. *ſanguines.*

Caput XIII.

a Heb. *attollebat.*

1 'Cùm eloqueretur Ephrajim 'tremorẽ, 'eum [a] excitabat ipſe in Iſraële; ſed ſimulac reatum obiit cum Bahhale, 'mortuus eſt.
2 Nunc verò pergunt peccare, & parant ſibi fuſione ex argento ſuo pro intellectu ſuo terricula, opus artificum quodque: de quibus iſti
b Heb. *ſacrificantes hominum.* dicunt; [b] 'homines qui ſacrificant, vitulos 'oſculantor.
c Heb. *matutinans (ut ita dicamus.)* 3 Idcirco ſunt 'ut nubes matutinæ, & veluti ros [c] manè ſtillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex [d] camino ſummo.
d Heb. *cataracta ſive ſpecu.* 4 Atqui ego ſum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac ſervator nullus *eſt* præter me.
5 Ego agnovi te in ipſo deſerto, 'in terra
e Heb. *inflãmationum.* [e] torridiſſima.
Deut. 32. 15
f Heb. *cor.* 6 'Prout erant paſcua eorum, ſaturati ſunt; ſimulac ſaturati ſunt, elatus eſt [f] animus eorũ: idcirco obliti ſunt mei.
7 'Et fui eis tanquam vetus leo, velut 'pardus in via contemplatus ſum:
g Heb. *clauſuram cordis.* 8 Occurri eis 'ut urſus orbatus, & laceravi [g] præcordia eorum; exediq; eos ibi ut immanis leo, *ut* beſtia agreſtis diffindens eos.
9 'Id perdidit te ô Iſraël: ſed in me, 'in auxilio tuo *ſalus.*
10 'Sum Rex tuus, ubi nam eſt *alter*? 'is ſervet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regẽ & Principes?
11 'Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandeſcentia mea.
12 Servatur in faſciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum eſt peccatum ejus:
13 Dolores parturientis evenient' ei: 'ipſe filius eſt inſipiens, nam *tanto* tẽpore non maneret 'in [h] ore matricis.
14 'E i poteſtate ſepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero peſtes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, ſepulchrum, 'pœnitentiâ abſconſa ab oculis meis.
15 'Nam ipſe inter fratres fructificabit; *poſtquàm* veniente 'Euro, vento Jehovæ e deſerto aſcendente, exaruerit ſcaturigo ejus, & exſiccatus fuerit fons ejus, 'is diripuerit theſaurũ omnium inſtrumentorum [k] deſyderabilium,
16 *Poſtquam* deſolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum ſuum; gladio cecident, parvuli eorum colliſi fuerint, & prægnãtes eorum diffiſſæ.

1 *Schem.* 8. 5.

h Heb. *fractura filiorum.*
i Heb. *manu.*

k Heb. *deſyderii.*

Caput XIIII.

1 'Convertere Iſraël, uſque ad Jehovam Deum tuum; nam corruiſti propter iniquitatem tuam,
2 'Sumite vobiſcum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & [a] acceptum confer bonum, & rependemus 'juvencos labiis noſtris.
a Heb. *accipe bonum: ut Exod.* 25. 2. 3 'Aſſyrius non poteſt ſervare nos, equo non vehemur, neque dicemus amplius, ô Deus noſter, operi manuum noſtrarum: quia pèr te miſericordiam conſequitur 'pupillus.
4 'Curabo averſionem eorum, amabo eos,
b Heb. *volũtatis.* *populum* [b] voluntarium; cùm averſa fuerit ira mea ab eo.
5 'Ero velut ros Iſraëli, florebit ut lilium;
c He. *panget.* & [c] propagabit radices ſuas ut Libanicæ *arbores.*
6 [d] Diffundent ſe teneri rami ejus, eritq; 'quaſi oliva decus ejus; & 'odor ejus quaſi Libani.
7 Revertentur ſeſſuri in umbra ejus, 'in vitam producent *ut* frumentum, qui efflorescãt tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* 'ut vinum Libani.
8 'Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor 'eum, 'ego ſum tanquam abietvirens 'ex me fructus tuus [e] prẽſtò eſt.
9 'Qui eſt ſapiens intelligat iſta, intelligens etiam agnoſcat iſta: 'nam recta *ſunt* viæ Jehovæ, & juſti 'ambulabunt in eis; defectores autem 'impingant in eis.

d Heb. *ibunt*

e Heb. *invenitur.*

ANNO

ANNOTATIO IN CAPUT XII.

1 Circundederunt] *Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Israëlitarum, tum etiam revocationis ad respiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes sigillatim explicat; primùm quidem peccata Israëlitarum, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremò concludit voto & sententia elegantissima, versu ultimo. In hac verò prolepsi exponitur peccatorum summa, tribus versib. & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephraimo, id est Israëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipsi principes fuerunt & authores peccandi, cùm a regno Jehudæ & religione vera deficerent, hoc versu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris sese copulârunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & facto in eadem scelera provocarunt, quibus effectum est ut Deus ipsis infensus esset. Quòd autem Deus inquit,* circundederunt me, *perinde est ac si diceret, volunt quidem haberi in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & circum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumstruunt, quibus me putant circumventum & delusum iri.* Quando Jehuda] *id est, quo tempore adhuc regnum Jehudæ, legem, & cultum integrum servabat, adhærens Deo & promissionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id est, strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi.* Sanctis] *patribus, quibus fuerant promissiones factæ.* 2 Depascens vent.] *id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentissimè.* Fœdus cum Assyr.] *vide suprà 5.13. & 7.11.* Unguentum] *id est, munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2. Reg. 17.4. sic Jeschahh. 57.13.* 3 Etiam discept.] *tertius gradationis locus, ut diximus in versum 1. de quo suprà 4.15. & 6.11.* 4 In ipso utero] *alterum propositionis membrum de revocatione a peccato duo continet: argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Israëlitarum parentis, tribus versibus; & hortationem ex eo argumento sumptam, versu 7. Nihil non tentavit Jahhakob, (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret. de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam supplex a Deo consequutus est, & Deus sæpius deinceps confirmavit; cujus promissa non sunt mementania, sed tam certò æterna sunt, quàm ipse a natura sempiternus est: agite ergo, si Jahhakobi semen estis, ad Deum revertimini, &c.* 5 Flevit] *etsi hoc apud Moschen diserte non legitur, non dubium est tamen quin ex rebus adjunctis author spiritu Dei Propheta collegerit alterum antagonistarum flevisse: cujusmodi eclipses a scriptura frequentari sæpè monuimus. Uter autem fleverit, quæstio est apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti serie ipsa verborum, quibus eundem nominandi casum antecedere communis usus & ratio postulat; tum verò ex narratione Moschis, in qua res adjunctæ manifestò docent fletum a Jahhakobo factum esse. Nam cùm luxata fuisset vertebra femoris Jahhakobi, cùmque angelus nomen suum roganti Jahhakobo non revelâsset (quorum altero potentiam suam, altero majestatem Jahhakobo non obscurè innuebat) certum est Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a Deo cum fletu petisse, quam deinde Angelus testificatus est nova impositione nominis: quæ impositio primùm eodem loco facta, postea Beth-ele repetita est, & ipsi ac posteritati ejus confirmata, Genes. 35. 10. & sequentibus.* Invenit eum] *id est, apparuit & obvenit ei Deus, Genes. 35.9.* 6 Jehova Deus] *id est, Deus est æternus & potentissimus ad præstanda & asserenda in æternum promissa sua.* 7 Benignitate &] *vide Psal. 101.1.* 8 Mercator est] *secunda hæc concionis pars primùm peccata Israëlitarum, deinde revocationem exornat copiosissimè, ut diximus suprà in versum 1. & peccata singula amplificat per comparationem amplissimorum beneficiorum Dei contra perfidiam Israëlitarum misericorditer concertantis. Sunt autem peccata tria ordine posita; primum est vafra & dolosa avaritia, usque ad versum 12. secundum, idololatria, usque ad versum 6. capitis 13. tertium, præsidentia intolerabilis & fastus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad versum 9. quibus expositis transitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur duobus versibus, amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Israëlitas oportuerat confidere, versu 10. tum etiam promissorum per Prophetas ipsius, versu 11. quæ duo indignitatem peccati istius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hîc significat eum qui veteribus aginator, ærillator sive cocio dicebatur, nimirum qui ora contrahentium oblinens blandis verbis, fallit argutissimè, & perfidè ex rebus minimis sibi comparat lucrum.* 9 Iniquitas est] *id est, quisquis non init hanc vitam, iniquus habendus est, & omnis aberratio ab hac lucrandi via, mihi censetur improbitas.* 10 Et ego] *indignantis verba peccatum superius exaggerantia, ut modo diximus.* Ut diebus] *id est, festivè & tranquillè, ut fit in solennitatibus imperatis lege.* 11 Similitudines] *typicas & allegoricas, qualibus Propheta usus est suprà 1 & 3. & passim.* 12 An in Gilhh.] *expositio secundi peccati, id est idololatriæ, ut diximus suprà in versum 8. sensus est, putatisne Gilhhaditas qui deportati sunt per Tiglath-peleserum ipsos fuisse reos idololatriæ? vos autem minimè, qui ab Assyrio intacti remansistis? atqui ipse aditus regionis vestræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cognosci possit.* Istorum] *qui eis Jardenem habitant, neque fuerunt deportati.* Tanquam acervi] *id est, infinita sunt.* 13 Illuc fug.] *exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Israëlitæ obscurabant. q.d. impium sanè fuerat Gilhhadem ab illis sacrilega iniquitate & vanitate profanari, quem Deus velut asylum Jahhakobo patri vestro ex servitute misera redeunti & fugienti Labanem constituerat, Genes. 31. at quam impium est Gilgalem a vobis sacrificiis & altaribus profanari? quem Deus duce Jehoschuhha consecraverat ad purgationem majorum vestrorum, Jehoschuhh. 5. & quo primo accessu majores vestros miserat in possessionem terræ.* 14 Per Prophetam] *Jehoschuhh. ut.* Prophetam] *Moschem, qui populum eduxit ex Ægypto.* 15 Provocavit] *regressio ad explicationem peccati, quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus versib. comprehensam.*

IN

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] *Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta suprà 12.12. tum ab infelice successu qui Israëlitis obvenit ex quib idola coluerunt, tribus versibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, versu 4 & 5. Infelix autem successus est triplex: primus, quod qui prius terrori erant omnibus, jam contemptui sunt ut cadaver mortuum, versu 1. secundus, quod ne hac quidem insperata mutatione resipiscunt, sed stupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardescunt, versu 2. tertius, quod stulti effecti tandem evanescunt justo judicio Dei, versu 3.* Tremorem] *id est, minas quibus alios percellerat & tremefaceret.* Eum excit.] *id est, totum Israëlem commovebat gravissimè.* Mortuus est] *id est, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarúmque virium.* 2 Homines qui] *id est, quicunque Deum colere statuit, honorem illius & cultum vitulis exhibeto, ex præscripto Jarobbami & consilio populi,* 1.Reg. 12.28. Osculantor] *vide Genes.* 41.40. 3 Ut nubes] *vide suprà* 6.4. 5 In terra] *vide Deut.* 8.15. 6 Prout] *expositio tertii peccati, nimirum præfidentis fastus: ut diximus suprà* 12.8. *a quo jusserat caveri Deus Deut.* 8. 7 Et fui eis] *id est, invasi eos & tractavi duriter.* Pardus] *vide Jirme.* 5.6. 8 Ut ursus orb.] *id est, infensissimo animo: sic* 2.Schem.17.8. *& Proverb.* 17.12. 9 Id perdidit] *nempe avarissima perfidia, idololatria, & præfidentia tua, quæ suprà ex ordine Propheta enarravit. Hinc autem incepit revocatio, ut diximus suprà* 12.1. *cujus revocationis partes sunt duæ, eodem ordine quem demonstravimus suprà* 2.8. *una est explicatio sive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipsius, & bonorum ex promissione Dei eventurorum si resipuerit, ad finem usque capitis; altera est hortatio ad resipiscendum & recipiendum promissiones Dei, capite sequente. Narrationis verò propositio summa continetur hoc versu; cujus prius membrum de malis Israëlitarum exponitur versibus quatuor sequentibus; posterius de bonis divinitus obventuris, versu* 14. *& sequentibus.* In auxilio tuo] *id est, qui sim auxilium tuum: appositio. Eclipsin autem contrarii hoc loco statuimus, ut Genes.* 18.19. *ex comparatione sequentis versus, ubi ponitur servandi verbum.* 10 Sum Rex tuus] *contentio elegans, qua Deus concessionem adhibens Israelitas evincit juris sui improbitatisque ipsorũ, hoc ver. & sequente, & justitiæ quam servat Deus in judiciis suis exequendis, versu* 12. *&* 13. Is servet te] *concessio sarcastica: ut Deut.* 32.38. *& Judic.* 10.14. 11 Do tibi] *id est, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Israële,* 2.Reg. 15. *&* 17. 13 Ei] *nimirum toti Israëlis reipub. quæ cum matre comparatur, ut suprà* 1. *&* 3. Ipse] *videlicet Ephrajim: sensus est, si saperet, maturè erumperet ex utero, & se Dei manibus velut obstetricantis cõmitteret.* In ore matricis] *Hhebræam vocem hoc modo reddimus, ut* 2.Reg.19.3. *quæ hoc loco futura fuisset ambigua & pro fluctibus accipi potuisset, ut Psal.* 42.8. *nisi Propheta de industria genitivũ addidisset. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerperæ Hhebræis cõmuni fracturæ nomine significantur: sed hæc διαφορικῶς fractura est non fluctuum, sed filiorum a Propheta dicitur.* 14 E potestate] *alter explicationis locus, ut diximus in versum* 9. *si resipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipsos nõ solvam: etiam a morte & sepulchro absumptos vindicabo. Quamobrẽ evidentissimũ hîc habetur resurrectionis futuræ elogium, ut ostendit Paulus* 1.Cor.15.54. *& sequentib.* Pœnitentia abst.] *id est, & quidẽ in æternũ ero, conferens meis vitam ἀμεταμέλητον.* 15 Nam ipse] *cõfirmatio præcedentis promissionis allegorica, cõtinens elegantissimã occupationẽ. Atqui abreptus est tanquã vento Israël, dixerit quispiã, & ita exarefactus ut nulla amplius spes instaurationis ostẽdatur: Esto sanè, inquit Deus; ut Israëlẽ exarefecero, ut thesauros exhausero, ut desolavero, ut cruentissimis cædibus exposuero; efficiã tamẽ ut refloresçat promissione mea.* Euro] *quo adumbratur Assyrius.* Is] *nempe Assyrius, tanquam vento & turbine everrẽs omnia.*

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] *Secundus revocationis locus, hortatio ad resipiscendum, ut diximus suprà* 13.9. *cujus hortationis duo sunt argumẽta, declinatio & fuga mali, tribus versib. & prosequutio boni quod promissionibus Dei exponitur, versu* 4. *& sequentibus.* 2 Sumite] *declaratio resipiscentiæ quæ imperata est præcedente versu: cujus partes Ecclesia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni: fructum verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei.* Juvencos] *id est, gratias maximas, quæ ex ritu legitimo olim figurabantur sacrificiis: Levit.* 3. *& Psal.* 51.21. *synecdoche, pro eo quod est, omne sacrificium laudis, fructúmque labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apostolus Hebr.* 13.15. 3 Assyrius] *id est, nullis confidimus præter quàm tibi.* Pupillus] *id est, quemcunque vires deficiunt ab ipso & ab aliis, synecdochicè.* 4 Curabo] *alterum hortationis argumentum a promissionibus Dei, qui se quærentibus inveniendum exhibet, pulsantibus aperit, & petentibus daturum promittit.* Voluntarium] *ut Psal* 110.3. *verũ piorũ epitheton, quos propterea violentos appellat Christus, Matth.*11.12. 5 Ero] *allegorica explicatio promissionum Dei, tribus versibus; respondens ex adverso judicio illi gravissimo quod dictum est suprà* 13.15. 6 Quasi olivæ] *id est, perpetuò virens, ut Psal.* 52.10. Odor ejus] *ut Cantic.* 4.11. 7 In vitam prod.] *id est, progignent liberos copiosissimè.* Ut vinum Libani] *id est, erit odoratissima, quale vinum est secundum Libani tractum nascens in Chelbone, Ampeloëssa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur.* 8 Ephrajim] *anacephalæosis, sive repetitio summa præcedentis revocationis, qua Deus Israëlitas monet ut ab idolis abstineant, & adhæreant sibi ipsos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copiosè docuerat.* Eum] *a terriculis abstinentem, ut se recipiat ad me.* Ego sum] *id est, sum procerrimus & opacissimus.* Ex me] *id est, sum fructuosissimus bono tuo: sine me nihil potes facere, Joan.*15. 9 Qui est sap.] *conclusio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructúmque documentorum Dei provocat hortatione vehementissima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit. ut Apocalyps.*22.11. Nam rectæ] *causæ cur boni intelligant & agnoscant doctrinã propheticam ponuntur duæ: una est amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor salutis ipsorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta est.* Ambulabunt] *id est feliciter procedent: ut Judic.*5.31. *non autem corruent, ut improbi atque defectores.* Impingant] *id est, corruant in æternam perniciem; quandoquidem Deum, rectum, & viam salutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.*

IOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Ioelis Prophetæ totus versatur in prophetico documentorum genere: nam occasione sumpta ex immissis insectis gravissimæ famis præmuntiis, populum ad sensum præsentis mali, maleficiorum conscientiam, & seriam resipiscentiam publicè privatimque hortatur: atque ita resipiscentibus promissiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Christo, evangelicásque prædicat.

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus post sementem coortis, animalibúsque verno tempore germina, flores, fructúmque enascentem perdentibus, denique æstiva siccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiscentes in judicijs Dei admonet, ut tandem aliquando afficiantur illorum sensu: & sacerdotes hortatus sacrum cœtum jejuniumq; indici jubet, totiq; Ecclesiæ formulam præscribit querimoniæ & resipiscentiæ.

1 [a]VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Pethuelis.

2 [a]Audite hoc, ô [a]seniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit [a]hoc temporibus vestris, aut etiam [a] temporibus majorum vestrorum?

[a] Heb. *diebus.*

3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.

4 [a]Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 [a]Expergiscimini ebriosi ac flete, ac ejulate omnes vini potores, propter mustum, quòd [a]excisum sit ex ore vestro.

6 [a]Gens enim ascendit super terram meam, robusta & innumera; cujus dentes, dentes sunt leonis, cui molares immanis leonis sunt:

7 Disponens vites meas in vastitatem, & ficus meas in [a]clavum: [b]omnino [a]nudavit eas, ac dejecit, [a]albi evaserunt botri illarum.

[b] Heb. *nudando.*

8 Ejula, [a]ut virgo accincta cilicio propter maritum adolescentiæ suæ.

9 [a]Factum est ut succideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes ministri Jehovæ:

10 Vastatus est ager, luget terra: quia vastatur frumentum, exaresc it mustum, languet oleum.

11 Erubescunt agricolæ, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit messis agri,

12 Quia vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit [a]gaudium e filiis hominum.

13 [a]Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate ministri altaris, ingredimini, pernoctate in [a]cilicijs, ministri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei vestri munus & libamen.

14 [d]Indicite jejunium, proclamate [a]diem interdictis congregate seniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei vestri, & clamate ad Jehovam, *dicentes,*

[d] Heb. *sanctificate.*

15 Eheu diei isti, nam propinquus est [a]dies Jehovæ; qui similis vastationi ab omnipotente advenit.

16 Nonne coram oculis nostris cibus excinditur, e domo Dei nostri lætitia & exultatio?

17 [a]Mucida facta sunt sata sub glebis suis, desolata sunt horrea, destructa granaria; quoniam exaruit [a]frumentum.

18 Quàm ingemiscit jumentum? perplexa sunt armenta boum, eò quòd nullum sit pascuum eorum: etiam greges ovium desolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia [a]ignis consumpsit habitacula deserti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam bestiarum agri quæque [a]glocitat te versus; eò quòd [a]exaruerint alvei aquarum, & ignis absumpserit habitacula deserti.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etsi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata est, pro certo tamen statuimus eam temporibus iisdem prædicatam quibus Hoschéahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoschehhæ subjungitur sine ulla temporis diversi notatione, quod existimavit Hieronymus; sed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut suis locis demonstrabimus. Apud Judæos verò prophetasse res ipsa loquitur. Continentur autem hoc capite, inscriptio* καθολικὴ, *versu* 1. *exordium, versu* 2. & 3. *propositio, versu* 4. & *documentorum loci ex*

propositione antecedente profluentes reliquo capite. 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus est novitate, ut quæ nec antè visa fuerit, hoc ver. nec post tempus illud futura sit; sed tantùm memoria in omnem posteritatem recolenda, sequente versu.* Seniores] *id est magistratus, & populares, ut infrà versu.* 13. Hoc] *quod narratur versu* 4. *vide Exodi* 10.14. 4 Reliquum] *propositio sive narratio brevis famis ingentissimæ quam in Judæam immisit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuisse legitur primùm Jorami temporibus,* 2. *Reg.*8. *deinde verò Joschiæ, ut docetur Jirmejæ.*14. *sed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potiùs finem hanc tempore Hhuzziæ certo consilio immissam a Deo confirmamus ex Jeschahh.*5.14. *maximè cùm sequentis apud Hhamosum prophetiæ argumentum constet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiscimini] *hi documentorum loci (ut diximus in versum* 1.) *ex antegressa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii sensu omnes afficiantur, usque ad versum* 13. *alterum, ut ex eo sensu ad jejunium, conventus sacros, resipiscentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm sobrios compellat Propheta, sed ipsos ebrios, qui sua ingurgitatione tempus a se falli putant & levari acerbitatem malorum hoc versu; deinde causam communis luctus exornat, duobus versibus; ac postremò gravitatem luctus ostendit, quinque sequentibus.* Excisum] *id est, subitò imprudentibus ereptus vitu fructus, quem jamque ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël versu* 4. *sic Proverb.*30.25. 7 Clavum] *sic interpretamur Hhebræam vocem a candescente spuma derivatam: est enim clavus (quem etiam fungum sive patellam vocant) tuber illud adnascens imis arboribus, quæ aut vetustate aut alio vitio fructum afferre desinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem subsidit, & clavos, tubera, aliaque vitia tanquam despumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice, &c. quibus per mala illa adventantia consumptis emoriuntur ficus.* Albi evas.] *id est, omphacia vinearum (quæ natura virent) amisso succo expalluerunt, ut cùm antmantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id est tenerrimè, gravissimèque.* 9 Factum est] *ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adest quod in cultu Dei consumatur, neque quod ad præsentem hominum necessitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipsi agri, ipsa terra, segetes, vites, oleæ, &c. luere dicuntur per prosopopœiam.* 12 Gaudium] *ex messe & vindemia vide Psal.* 4.8. 13 Accingite] *secundus documentorum locus, ut diximus in versum* 5. *quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc versu; deinde alios jubentur provocare, versu* 14. *ac postremò communis omnium resipiscentia & oratio describitur.* Ciliciis] *plangentium vestibus. ut Genes.*37.34. 14 Diem interdicti] *vide Levit.*23. 36. 15 Eheu diei] *formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miserabiliter expostulat cùm de præsente malo, tum de alio gravissimo ex eo consequuturis, hoc versu; deinde præsens malum exponit per hypotyposin, tribus versibus; postremò rem Deo committit, ut populi sui, animantium, & terræ suæ misereatur, duobus versibus ultimis.* Dies Jehovæ] *id est, quo Jehova, ut judex, adventurus & vastationem immissuras est: nam sequentia sunt exegetica, ut Jeschahh.*13.6. 17 Mucida] *ex nimis imbribus sementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod supererat ex illa semente.* 19 Ignis] *id est, sol assus & torridissimus, siccitate summa infestans omnia.* 20 Glocitat] *id est, ad te spectat, & quodammodo implorat te: ut ducitur Psal.*104.27. Exaruerint] *vide Jeschahh.*5.13. *& Hhamos* 4.

CAPUT II.

Deus Judæos præsentium malorum occasione ad sacros cœtus aliaque pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, seriamque resipiscentiam, & per Prophetam spem facit misericordiæ resipiscentibus: cùmque misericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, sed etiam in perpetuum sit opus; ostendit se cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum esse, tum benedictionem æternam per Christum cum Ecclesia communicaturum, hostes illius perditurum, illam vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum esse.

1 'CLANGITE 'buccina Tzijone, & vociferamini in monte sanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam advenit 'dies Jehovæ, nam propinquus est:

2 'Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis, 'ut nubes auroræ quæ panditur super montes; 'populus 'amplus & robustus, cui par non fuit a seculo, & post quem non amplius erit usque ad annos [a] multarum generationum.

3 'Ante eum consumet ignis, & post eum inflammabit flamma: 'ut similis 'horto Hhedenis sit terra ante eum, post eum desertum erit [b] desolatissimum, adeóque [c] quod evadat non est futurum ei.

4 'Quasi aspectus equorum aspectus ejus; & ut equites, ita current:

5 Quasi strepitu curruum super cacumina montium salient; quasi strepitu flammæ ignis consumentis stipulam, quasi populus robustus instructus ad prælium.

6 A conspectu ejus dolebunt populi, omnes facies 'contrahent nigrorem.

7 'Sicut potentes current, ut [d] bellatores scandent murum; & quisque per vias suas procedentes 'non pervertent semitas suas:

8 Et unus alterum non premet, quisque per aggerem suum procedent; etiam in ensem ruentes non sauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum discurrent, in domos ascendent, per ipsas fenestras ingredientur tanquam fur.

10 'Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum.

11 'Jehova autem edente vocem suam ante copias suas; cùm ampla admodum sint castra ejus, cùm robustus sit qui efficit verbum ejus: (magnus enim est futurus dies Jehovæ & timendus valdè) ecquis sustinebit eum?

12 'Quapropter 'etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo vestro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 'Lacerate igitur corda vestra, 'ac non vestes

[a] Heb. *generationis & generationis.*
[b] Heb. *desolationis.*
[c] Heb. *evasio.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *corde.*

vestes vestras, & revertimini ad Jehovam Deũ vestrum; quia gratiosus & misericors est, longanimis, & amplus benignitate, ut 'pœniteat eum hujus mali:
14 'Quis scit an reversum pœniteat ipsum; & reliquam faciat post 'illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo vestro?
f Heb. *sanctificate.* 15 'Clangite buccina Tzijone: findicite jejunium, proclamate diem interdicti,
16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate senes, colligite parvulos & sugentes ubera; egrediatur sponsus e cubiculo suo, & sponsa e thalamo suo:
17 Inter ipsum vestibulum & altare fleant sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, 'parce Jehova populo tuo, & ne exponas possessionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *est* Deus istorum?
18 'Jam zelotypia affectus Jehova terræ suæ; clementia 'usus est erga populum suum:
19 Respondit que Jehova, dicens populo suo; 'ecce ego mittam vobis frumentum, & mustum, & oleum, ut saturemini eo, neque expositurus sum vos amplius opprobrio in gentibus.
20 Nam 'ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram 'siticulosam & desolatam, g primum agmen ejus in mare Orientale, & h postremum in 'mare posterum; adeò ut ascendat fœtor ejus & ascendat putor ejus, quamvis i magnificè agat.
g Heb. *faciè ejus.* h Heb. *finem ejus.* i Heb. *magnificet faciendo: sic versu seq.*
21 'Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentissimè Jehova aget.
22 Ne timetote bestiæ agrorum meorum, nam herbascent habitacula deserti: nam arbor proferet fructum suum, ficus & vitis edent vim suam.
23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo vestro; nam daturus est vobis ipsum imbrem tempestivum k justè, & demissurus vobis pluviam tempestivam & serotinam primo quoque *tempore*.
k Heb. *in justitia.*
24 Ita implebuntur horrea frumento, 'plateæque perfundent torcularium lacus musto & oleo.
25 Et rependam vobis annos illos quos absumpsit locusta, melolontha, bruchusque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immisi in vos.
26 'Comedentesque continenter ac saturati laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri quòd se l gesserit erga vos mirificè; neque erubescent populus meus in seculum:
l Heb. *fecerit vobiscum mirificando.*
27 Sed agnoscetis in medio Jisraëlis me esse, meque esse Jehovam Deum vestrum, & nullum esse amplius: neque erubescent populus meus in seculum,
28 'Eritque postea ut effundam 'spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: seniores vestri 'somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt,
29 'Quin etiam super servos & super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum,
30 Edam ostenta in cœlis & in terra; 'sanguinem, & ignem, & elationes fumi.
31 Sol ipse 'vertetur in tenebras, & luna in sanguinem; 'antequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus.
32 Eritque ut quisquis 'invocaverit nomen Jehovæ eripiat se; quia in monte Tzijonis & Jeruschalaimis erit liberatio, quemadmodum 'dixit Jehova, id est, in 'residuis quos Jehova vocaverit.

Caput III.

1 'SED ecce diebus illis & tempore illo, quo 'reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruschalaimorum,
2 'Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas 'in convallem Jehoschaphati; ut disceptem cum eis ibi pro populo meo & possessione mea Jisraële, quòd disperserint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint.
3 Et in populum meum 'projecerint sortem; exposuerintque puerum 'pro meretrice, & puellam vendiderint pro vino quod biberent.
a Heb. *vos mihi.* b Heb. *levis festinatione*
4 'Quin etiam quid avobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palæstinæ? 'an retributionem rependitis mihi? & an retribuitis mihi? b velocissimè reddam retributionem vestram in caput vestrum:
5 'Qui argentum meum & aurum meum capitis, & desyderabilia mea optima infertis in templa vestra:
6 Et filios Jehudæ, filiosque Jeruschalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino suo.
7 Ecce ego excitaturus sum eos e loco ipso quo *abducendos* vendidistis eos, ut reddam retributionem vestram in caput vestrum:
8 Vendam enim filios vestros & filias vestras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.
9 '*Cùm dixerit*, 'proclamate hoc in gentibus, c indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, ascendant omnes d bellatores;
c Heb. *sanctificate.* d Heb. *viri belli.*
10 'Tundite ligones vestros in gladios, & falces vestras in spicula; qui debilis est 'dicat, potens sim;
11 Coite & convenite omnes gentes undique, & congregati fuerint: 'illùc fac, Jehova, ut descendant 'potentes tui.
12 'Excitabuntur & ascendent gentes istæ 'in convallem Jehoschaphati: sed ibi sedebo ad judicandum omnes istas gentes undique,
13 '*Dicens*,' immittite falculam, nam maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla est malitia istorum.
14 'Multitudines e passim *erunt* in convalle 'concisionis: cùm 'propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle concisionis.
e Heb. *multitudines.*
15 Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum.
16 Cùm Jehova e Tzijone 'rugiet, & ex Jeruschalaimis edet vocet suam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *est* populo suo, & robur filiis Jisraëlis.
17 Ita agnoscetis me Jehovam Deum vestrum

strum esse, habitantem Tzijone monte sanctitatis meæ : eritque urbs Ieruschalaimorum [f] sancta, & [g] extranei non transibunt per eam amplius.

18 [h] Erit autem die illo, stillabunt montes ipsi mustum, & colles [i] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis : & [k] fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit [l] vallem cedrorum lectissimarum.

19 Ægyptus desolationi erit, Edomæáq; in desertum [m] desolatissimum erit propter violentiam [n] in filios Jehudæ; in quorum terra effuderunt sanguinem innocentum;

20 Jehuda autem in seculum permanebit, & Jeruschalaima in [o] quamque generationem.

21 Ubi mundabo [p] eos quorum sanguinem non mundabam : [q] eò quod Jehova habitat Tzijone.

[f] Heb. *sanctitas.*
[g] Heb. *ibunt: sic paulo post.*
[h] Heb. *desolationis.*
[i] Heb. *filiorum.*
[k] Heb. *generationem & generationi.*

ANNOTATIO IN CAPUT II.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter se conjuncta esse argumentationum series docet manifestissimè. Quòd autem a præcedente disjunximus, non eò factum est quod dissimili esse putemus argumento, sed quia iteratam esse putamus prophetiam, altero fortasse pronuntiatam sabbatho; ut olim fuisse in more positum aliquot Jechezkelis exempla ostendunt. Cùm itaque superiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expostulationis formulam proposuisset, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit usque ad versum 18. deinde exponit Dei miserentis responsum, ad finem usque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta solenni exordio adhibito, versu 1. quod etiam sub finem repetitur κυκλοδῶς, versu 15. primùm gravitatem mali explicat, usque ad versum 12. deinde si resipiscant Judæi, ad spem misericordiæ erigit, tribus versibus; ac postremo ordinem resipiscentiæ, & orationem Ecclesiæ resipiscentis præscribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus sacros, ut sacerdotes tubæ, quasi dicat, vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum esse.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut supra 1.15.* 2 Dies tenebr.] *id est, tristissimus & luctuosissimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Ester. 8.16.* Ut nubes auror.] *id est, tempus tam injucundum atque difficile, quàm solet ille dies esse quo exoriente nubes densissimæ in montes assurgunt, quæ solem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obscurant, & minantur imbres certissimos: vide Hhamos 4.13.* Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Assyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè possumus quod infirmiores sint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur, Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua superiore capite. Locustas autem & similia populum appellari non magis mirum videri debet, quam formicas & mures montanos, Proverb. 30.25. & 26. quemadmodum etiam his attributum est gentis nomen supra 1.6. & castra copiæq; Dei nominantur infra ver. 11. & 25.* Amplus & rob.] *ut novem sequentes versus comparationibus ostendunt, primùm quidem robur, usque ad versum 10. deinde innumerabilitatem, versu 10. & 11.* 3 Ante eum] *id est, ut ignis edax rerum, ita consumet omnia in omnes partes iste infestus exercitus.* Ut similis] *id est, quamvis solum esset uberrimum & abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui.* Horto Hhed.] *de quo Gen. 2.8. & sequentibus similitudo frequens; ut Gen. 13.10. & Jechezkel. 28.13.* 4 Quasi aspectus] *id est, horridus erit populus & velocissimus.* 6 Contrahent nigr.] *id est, atrabuntur præ horrore & luctu.* 7 Sicut potentes] *id est, infesto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipsa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus versibus.* Non pervertent] *id est, nemini cedent de via.* 10 Ante illum] *id est, tam numerosus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtegatur.* 11 Jehova] *id est, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia sua ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ejus sustinere possit: sic Jeschahh. 14.27.* 12 Quapropter] *secundus repetitionis locus, ut diximus in versum 1. doctrinam, resipiscentiæ proponens ex lege.* Etiam nunc] *videlicet ut vos jam antè sum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus est & locus resipiscentiæ.* 13 Lacerate] *Prophetæ verba dicitum Jehovæ explicantis, & ad seriam conversionem, ac non simulationem populares suos provocantis, tum a natura Dei, tum a spe remissionis consequendæ.* Ac non vestes] *videlicet solummodo: cujusmodi ellipsin frequentem esse demonstravimus Gen. 32.28.* Pœniteat] *id est, abstineat ab immittendo malo isto quod statuit, & quod verbis ipsius denuntio vobis: vide Gen. 6.6.* 14 Quis scit] *formula non dubitantis quidem; sed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promissionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoschuhh. 14.12. sic Jonæ 3.10.* Illum] *videlicet populum sive exercitum animalium quem statuit immittere ut saltem possitis in cultum ejus incumbere; qui sequentibus verbis denotatur synecdochicè.* 15 Clangite] *vertius repetitionis locus, ut diximus in versum 1. publicam resipiscentiam omnibus sine exceptione imperans, formamq; ejus & orationis apud Deum habendæ describens.* 17 Parce] *oratio pro peccatorum remissione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus asserendam: ut Exodi 32.12. Num. 14.13. & sequentibus: Psal. 115. & alibi passim.* 18 Jam zelotyp.] *videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad seriam hanc resipiscentiam adducta, cui Propheta nunc demum consilium Dei certissimum explicat, & ostendit utens præterito se promissiones sequentes a Deo accepisse. Hinc autem incipit secundus locus prophetiæ, nimirum Dei miserentis responsum, ut diximus versu 1. hujus responsi partes in universum tres sunt; enarratio promissionum Dei erga Ecclesiam, hoc capite: enarratio judiciorum contra adversarios pro Ecclesia, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earundem promissionum continens, ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: nam prior temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, usque ad versum 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio Christi, ad finem usque capitis.* Visus est] *id est, statuit uti & usurum esse narravit mihi.* 19 Ecce ego] *prolepsis sive propositio summa promissionum Dei temporariarum; quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur usque ad versum 26. posterior, de tollendo opprobrio & asserenda gloria sua & populi, ver. 26. & 27.* 20 Ex eo Aquil.] *id est, exercitus animalium istorum partem quam in Aquilone a regione vestra depulsurus sum: sensus est, planè vos animalibus istis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq; Occidentem versus.*

Siticu-

Siticulosam &] *id est Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deuter.8.* Mare posterum] *vide Deuter.11.24.* 21 Ne timeto] *exornatio præcedentis promissionis per gradationem, tribus versibus.* 24 Plateásque] *id est, tanta erit vini oleique copia, ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia. hyperbole; ut infrà 3.13.* 26 Comedétésque] *altera pars promissionũ tẽporariarũ, ut diximus in versum 19.* 28 Eritque] *secundum genus promissionum, videlicet spiritualium, ut diximus in versum 18. ad quas transitur ex temporalium promissionum argumento; prout solutus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare.* Spiritum meum] *id est, de spiritu meo, synecdochicè: ut interpretatur Petrus Act.2.17.* Somnia] *id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numer. 12.6.* 29 Quin etiam] *promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum 32. ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram esse exerto capite diem Jehovæ expectantes, versu ultimo.* 30 Sanguinem] *id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc versu; tum etiam in cœlo, versu seq. ὑστέρησις, pro eo quod est, miscebuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horribilissimis.* 31 Vertetur in ten.] *id est obscurabitur, ut exponitur infrà 3.15.* Antequam] *id est, manifestissima erit administratio hæc effectióque judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ. flammeo incendio inflicturus ultionem in qui non noverint Deum, & se gloreficaturus in sanctis suis: ut loquitur Apostolus 2.Thess.1.* 32 Invocaverit] *id est, fide coluerit, & ipsum in angustiis suis oratione fidei accesserit.* Dixit] *Deuter.30. ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim.* Residuis] *Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.*

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] *Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est suprà 2.18. qua primùm judicium in gentes adversarias generatim proponitur, tribus versib. deinde contestatio adhibetur, versib. quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu 9. ad 17. postremò finis judiciorum istorum ostenditur, versu 17.* Reducam] *id est, Ecclesiam liberabo, instaurabóque.* 2 Congregabo] *id est sistam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ.* In convallem] *id est, in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua 2.Chron.20. sita erat proximè Jeruschalaima in conspectu urbis ipsius; sic ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse, 1.Corinth.6.2. sumpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tzione & Jeruschalaimis: ut Propheta dixit suprà 2.32.* 3 Projecerint] *id est, sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeóque libidine; ut sequentia verba ostendunt.* Pro meretrice] *id est, ignominiosissimè, pretio vilissimo & sordidissimo addixerint meos.* 4 Quin etiam] *contestatio, ut diximus in versum 1. qua Propheta gentes aliquot propinquas nominatim perstringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum singularium quæ propediem erant gentibus illis superventura. Nam hæc eadem judicia sub idem tempus copiosius prophetavit Jeschahhja 15. & 23.* An retributionem] *id est, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offensam acceptam retalietis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia vestra.* 5 Qui argent.] *ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Philistæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyrii Tzidoniique venderent, 2.Chronic. 28.18. illi verò, ut mancipia miserrima, emptitios servos in regiones longinquas deportabant, ut servituti perpetuæ mancuparentur, præcisa spe reditus aut redemptionis.* 8 Sabæis] *posteris Schebæ emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Genes.10.7.* 9 Proclamate hoc] *hypotyposis (ut diximus in versum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeschahh. 8. 9. & 10. deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, versu 12. & sequentib.* 10 Tundite] *pro eo quod est, omnia in usus bellicos convertite, etiam quæ ad præsentem vitam inprimis sunt necessaria. ut contrà pax permutatione instrumentorum militarium in rustica denotatur, Jeschahh. 2. 4. & Micæ 4.3.* Dicat] *id est, ita confirmet animum suum, ut solent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi sint, tamen propositæ præda efficiuntur alacriores.* 11 Illuc fac.] *apostrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in sequentibus prædicitur.* Potentes tui] *sancti, Angeli, & homines, judiciorum Dei administri.* 12 Excitabuntur] *responsum Dei annuentis optatum positum superiore versu.* In convallem] *ut suprà versu 2.* 13 Dicens] *ad potentes suos, de quibus versu 11.* Immittite] *id est, demittite istas gentes, & calcate: allegoriæ, judicium Dei, operarúmque ministerium graphicè exprimentes: ut Matth.13.* 14 Multitudines pall.] *id est, strages tanta erit, ut passim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria significans infinitam fore reproborum multitudinem.* Concisionis] *anticipatio, qua Propheta convallem Jehoschaphati nominat convallem concisionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento historiæ antegressæ nominatam fuisse monuimus convallem Jehoschaphati, suprà in versum.2.* Propinquus fuerit] *id est appropinquaverit, advenerit:* 16 Rugiet] *vide Jirmejæ 25.30.* 17 Extranei] *id est, non intrabit in Ecclesiam Christi quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalyps.21.27.* 18 Erit autem] *conclusio summatim repetens promissiones antecedentes Dei, quæ per allegoriam hoc versu enuntiatæ sequentibus explicantur.* Fons] *ut Jechezk.47.1. & Apocalyps.22.1.* Vallem cedr.] *id est Ecclesiam, in qua justi plantati crescunt ut cedri lectissimæ: vide Psal.92.13.* 21 Eos quorum sang.] *id est, gentes in Ecclesiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offensis & peccatis suis absque Christo, alienæ a Republica Israëlis, extraneæ a pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo, Ephes.2.* Eò quòd Jehova] *ætiologia, cur Ecclesia semper duratura, & gentes in ea remissionem peccatorum consequuturæ sint.*

HHAMOS.

ARGUMENTUM.

LIBER Hhamosi Prophetæ versatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hostibus Ecclesiæ Dei judicia a Deo superventura prædicat: deinde Iudæos & Israelitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens severissimè ostendit eos propterea divinitus castigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod postquàm aliquot typis illustravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promissionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syriæ, Philistæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq; prædicit superventurum judiciorum suorum incendium propter injurias Ecclesiæ factas: deinde verò Judæis & Israëlitis propter gravissimum contemptum sui, legumq; & cultus corruptionem & abdicationem, ostendit se æquissimè ab iis graves pœnas repositurum esse bellicis cladibus & deportatione.

1 'VERBA Hhamosi, 'qui fuit inter pecuarios, 'a Tekohhani: quæ vidit de Israële temporibus Huzzijæ regis Jehudæ, & temporibus Jarobhhami filii Joaschi Regis Israëlis, biennio ante ipsum terræ motum.

a Heb *e Tekohha.*

2 'Dixit ergo, 'Jehova e Tzijone rugiet, & e Jeruschalaimis edet vocem suam; quandoquidem 'luxerunt habitacula pastorum, & aruit præstantissimum arvorum.

Jeschabb. 7.

3 'Sic ait Jehova, 'propter tres defectiones 'Damasci, etiam propter quatuor non avertam 'istud; eò quòd 'trituraverint tribulis ferreis 'Gilhhadem:

4 Sed immittam ignem in domum 'Chazaëlis, qui consumet palatia 'Ben-hadadi:

5 Et 'confringam vectem 'Damasci, excindámque habitatorem e 'convalle Avenis, & 'tenentem sceptrum e 'domo Hhedenis: migrabuntq; populus Syriæ in 'Kirum, ait Jehova.

Jeschabb. 15 Joel. 3. 4.

6 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'deportaverint hos 'deportatione perfecta tradendos 'Edomæis:

7 Sed 'immittam ignem in murum Hhazzæ, qui consumet palatia ejus:

8 Et excindam habitatorem ex Aschdodo, & tenentem sceptrum ex Aschkelone, convertamque manum meam contra Hhekronem; & peribunt 'reliquiæ Philistæorum, ait Dominus Jehova.

9 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiã propter quatuor, nõ avertã istud: eò quòd tradiderim hos deportatione perfecta Edomæis, neq; sint recordati fœderis 'fraterni:

Jeschabb. 23 Joel. 3. 4.

b Heb. *fratrum.*

10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui consumet palatia ejus.

11 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'persequatur gladio 'fratrem suum corrumpens miserationes suas, 'discerpatque in perpetuum ira ejus, & excandescentia ejus observet in æternum:

Jeschabb 34

12 Sed immittam ignem in 'Temanem, qui consumet palatia 'Botzræ.

13 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones 'Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'diffiderint gravidas Gilhhadis, 'ut dilatarent terminum suum:

Jirmejæ, 49.

c Heb *filiorum Hhammonis.*

14 Sed accendam ignem in murum 'Rabbæ; qui consumet palatia ejus cum clangore die belli, 'cum procella die turbinis:

15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipse cum principibus suis simul, ait Jehova.

16 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam istud; 'eò quòd combusserit ossa Regis Edomæorum, 'd ut calcem:

Jeschabb. 16.

d Heb. *ad calcem.*

17 Sed immittam ignem in Moabum; qui cõsumet palatia 'Kerijotharum; & morietur in strepitu Moab, in clangore, in sono buccinæ:

18 Excindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

CAPUT II.

1 'SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd spernunt legem Jehovæ, & statuta ejus non observant, seducúntque ipsos mendacia ipsorum, 'a quæ sequuti sunt majores ipsorum:

a Heb. *post quæ iverunt.*

2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui consumet palatia Jeruschalaimorum.

3 'Sic

3 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jisraëlis, etiam propter quatuor, non avertam 'istud; 'eò quòd 'vendunt pecunia justum, & egentem 'pro pari calceorum,

4 'Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam mansuetorum pervertūt, & vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen sanctitatis meæ:

5 'Et super vestes in pignus acceptas inclinant se juxta omne altare, vinumque damnatorum bibunt in domo deorum suorum:

6 'Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipsorum, cujus altitudo similis erat altitudini cedrorum, & robustus erat ut robora; 'perdiderimq; fructum ejus supernè, & radices ejus infernè:

7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per desertum quadraginta annos, ad hæreditariò possidendum terram ipsius Emoræi:

8 Et excitaverim e filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris 'Nazaræos: 'an verò [b] non *est* ita, ô filii Jisraëlis, dictum Jehovæ?

9 'At bibendum dedistis Nazaræis 'vinum; & Prophetis interdixistis dicendo, ne Prophetetis.

10 'Ecce ego pressurus sum locum vestrum, 'quemadmodum premit plaustrum quod [c] 'plenum est manipulum.

11 Itaque peribit effugium a levi; & robustus non fortificabit vires suas, ac potens non liberabit [d] se ipsum.

12 Et tenens arcum non consistet, levisque pedibus suis non liberabit; neque insidens equo liberabit se ipsum:

13 Sed fortis [e] animo inter potentissimos; 'nudus fugiet die illo, dictum Jehovæ.

Numer.13. 28. & sequentib.

[b] Heb. *non hoc.*

[c] Heb. *plenũ sibi.*

[d] Heb. *animam suam: sic versu seq.*

[e] Heb. *corde suo.*

ANNOTATIO IN CAP. I.

1 Verba Hhamosi] *Etsi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc versu circunscribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referunt in eum ipsum annum quo Rex Hhuzzija elephantiasi affectus est, minimè firmum esse cogitamus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeschahhjæ 7. 8. prout in eundem locum observavimus, tum verò quia illustriùs potuisset Propheta tempus illud plaga Hhuzzijæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in libro Regum & Chronicorum exponitur luculentissimè, alterum reticetur planè. Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hic noster est, vacare obscuritatis vitio minimè videretur. Quòd si divinare licet, nobis videtur esse verisimulus terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitisse, cùm inciperent omnia in regno Jisraëlitarum fervere conspirationibus & cruentis cædibus, quæ ab Hoschehhæ exprobrantur passim, quasi terra ipsa Deo authore tam atrocia confertáque scelera perhorresceret; ac proinde Hhamosum hunc nostrum putamus incepisse paulò ante mortem Jarobhhami anno quasi 37. Hhuzzijæ qui fuit Jarobhhami (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Jisraëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoschehhæ & Joële prædici antè ostendimus; si hoc excepero, quod Joël famem Judæorum narrat, hic verò etiam Jisraëlitarum, quæ dicitur versu 2. & immissa narratur infrà capite 4.7. Est autem in hoc versu generalis inscriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7.14. & sequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundi e Jehudæa, & inquilini in regno Jisraëlis: quò spectant verba Amatzjæ infrà 7.12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14.5.* 2 Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes universè continet: prima est, prædictio terræ motus, paulo pòst eventuri, ut esset tanquam tessera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædicturus erat Hhamos, hoc versu: secunda est prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite: tertia in Jehudam & Jisraëlem, capite seq.* Jehova] *id est, voce sua personabit & movebit terram: quæ verba speciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in universum Joël effectioni judiciorum Dei, Joël 3.16.* Luxerunt] *id est, pascua & arva torrefacta sunt, & adventi fames, de qua infrà 4. & Joël 1. & 2. metaphora prosopopœetica: hanc autem famem a Joële dictam præcessisse ostenditur infrà 4. evidentissimè. quasi dicat, quandoquidem hac proximè præcedente plaga non resipuistis, ut infrà 4.11.* 3 Sic ait Jehova] *secundus hic locus prophetiæ sex nationibus Judæa & Jisraëli conterminis sua judicia pronuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur: & judiciis singulis suas attribuit causas ad Ecclesiam Dei spectantes. Hæc autem judicia extera ideo præmittit domesticis, quod voluit Deus exterorum exemplo apud suos expergefactos authoritatem suam justitiamq; asserere, quam in alios demonstrari & in se ipsis dissimulari æquo animo pertulissent: tum etiam quod eadem ratione conciliata est prophetæ gratia atque authoritas, antequam domesticis ventura mala prædicaret.* Propter tres] *id est, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Sensus est, si tantùm aliquoties peccassent Damasceni & Syri in Ecclesiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam castigandis illis adhiberem: sed cùm tribus peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatumq; est judicia mea in ipsis perficere.* Damasci] *id est, regni Syriæ, cujus caput erat Damascus, Jeschahh. 7.8. synecdoche.* Istud] *quod mox dicturus sum versu 4. & 5. sic deinceps.* Trituraverint] *id est, gravissimis suppliciorum generibus affecerint, synecdochicè: nam tribulæ ferreæ adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces supplicio ultimo, ut 2. Schem. 12.31. Per quos autem gestum sit, exponit versu sequente.* Gilhhadem] *id est, Jisraëlem sibi conterminum.* 4 Chazaëlis] *qui plurimùm exagitavit & cruciavit Jisraëlem, 2. Reg. 10.32. & 12.18. ut prædixerat Elischahh. 2. Reg. 8.12.* Ben-hadadi] *filii Chazaëlis, qui imitatus patrem afflixit Jisraëlitas, 2. Reg. 13.3.* 5 Confringam] *id est, labefactabo munitiones, synecdochicè.* Damasci] *id est, Damasceni tractus sive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc versu Propheta dividit* Convalle Avenis] *id est, tractu Chamathæ, qua Syria conjuncta erat desertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum statuit Ptolemæus.* Tenentem scept.] *id est Principem, πηρηρασιχῶς.* Domo Hhed.] *id est, Cœle Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradisum.* Kirum] *vide 2. Reg. 16.9.* 6 Sic ait Jehova] *secunda prædictio extera in Philistæos, quorum satrapiæ quatuor hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta synecdochicè: vide Jehoschuhhæ 13.3.* Deportaverint] *ut exemplum habetur 2. Chronicorum 21. 16. & sequentibus, & exprobrat Joël 3.4.*

Deportatione] *id eſt, ea deportatione, cui ſpes reſtitutionis omnis adimitur: ut Joël. 3.6. ſic infrà ver. 9.* Edomæis] *qui inde a Jorami tempore defecerant, 2. Chron. 21.10. & infenſiſſimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant duriſſima ſervitute.* 7 Immittam ignem] *id eſt, perdam & proſtigabo Peliſchtæam totam: vide Jeſchahh. 15. & 20.* 8 Reliquiæ Peliſcht.] *videlicet quæcunque reliquæ factæ fuerint ex ſuperioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum adminiſtratis; vide Jirmej. 25.20. & 47.4.* 9 Sic ait] *tertia prædictio extera.* Fraterni] *quod iniverat cum Chiramo David, 2. Schem. 5.11. & Schelomo religiosè coluerat, 1. Reg. 5.1. cujus reſpectu alter alterum appellabat fratrem, 1. Reg. 9. 13.* 11 Sic ait] *quarta prædictio extera contra Edomæos.* Perſequatur gladio] *id eſt, animo infenſiſſimo necem Judæorum quærat (qui tamen ſunt ejus neceſſarii) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obſequio Judæorum diſcedentes, atque cum hoſtibus ſeſe conjungentes: ut exprobrat Hhobadja verſu 11.* Fratrem ſuum] *ex poſteritate Jahhakobi, qui fuit Hheſavi ſive Edomi frater: ſic Deuteron. 23.7.* Diſcerpatque] *id eſt, nunquam non moliatur laceracionem populi vi aperta; & ſi quando vi non poteſt, intus ſimultatem alat quæ jam olim animo Hheſavi parentis ſui inſederat; Geneſ. 27. 43.* 12 Temanem] *vide Jirmej. 49.7.* Botzræ] *vide Jeſchahh. 34.6.* 13 Sic ait] *quinta prædictio extera.* Diffiderint] *id eſt, omnes trucidaverint inhumaniſſimè; nemini, ac ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint.* Ut dilatarent] *vide Jirmej. 49.1. conteſtationem ad argumentum hoc pertinentem.* 14 Rabbæ] *vide 2. Schem. 11.1.* Cum procella] *allegoria, figuratè illuſtrans calamitatem bellicam quæ ſuperioribus verbis expreſſa eſt.* 16 Sic ait] *ſexta prophetia extera.* Eò quòd com.] *id eſt, eò quòd poſtquam a Iſraële defeciſſet, 2. Reg. 1. tam pertinaciter ſeſe in odio Iſraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Iſraëlitas ipſos: ſed in auxiliares quoque atrociſſimè ſævierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum oſtendit, quòd Rex Moabitarum Kir-chereſetæ a tribus regibus obſeſſus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, inſtitutáque obſidio ſolveretur: qua ſoluta non tamen deſivit Moabita in Iſraëlem, & auxiliares ſævire; ſed filium Edomæi captivum in holocauſtum obtulit: unde fervor magnus Edomæo, & ſemen defectionis paulò pòſt ſequutæ enatum eſt, 2. Reg. 3.25. & ſequentibus, quem locum antehac quidem partim rationibus, partimque authoritate bonorum adducti aliter accipiendum eſſe putavimus; ſed nunc judicamus & monemus mutandum eſſe, quia verior eſt hæc interpretatio.* Ut calcem] *id eſt, in holocauſtum, abſolutiſſimè.* 17 Kerijotharum] *ut Jirmej. 48.24.*

In caput II.

1 Sic ait] *Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuiſſe conjungendam omnes vident. Jam verò hoc capite (ut diximus ſuprà 1.2.) propheta ad domeſtica judicia tranſilit, ut oſtendat ſi Deus exteros in Eccleſiam peccantes ita judicaturus eſt, multo æquius fore ut ipſius domeſtici & in ipſum peccantes judicentur, niſi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiſcantur atque reſipiſcant. Diſtribuuntur autem domeſtici in familias duas, Jehudam, cui ſua prædictio fit duobus verſibus: & Iſraëlem, inde a verſu 3.* 3 Sic ait] *hæc prædictio contra Iſraëlem primùm prolepſin continet peccatorum judiciorumq́, principio verſus; deinde peccata narrat, uſque ad verſum 10. ac poſtremò judicia prædicit, ad finem uſque capitis.* Iſtud] *quod prædicturus ſum verſu 10. & ſequentibus.* Eò quòd] *tria peccatorum genera Iſraëlitis hoc loco exprobrantur; primum eſt inhumanitas & barbaries crudeliſſima, hoc verſu & ſequentis parte; ſecundum impuritas maxima & inceſtus libidinoſiſſimi, altera verſus ſeq. parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, verſu 5. quæ crimina exaggerantur ſequentibus.* Vendunt pecunia] *id eſt, jus omne pervertunt muneribus corrupti, contra legem Exodi 23.6. & ſequentibus.* Pro pari calc.] *id eſt, pretio viliſſimo: ut infrà 8.6.* 4 Qui anhelant] *has voces obſcuriorem paulo ἔμφασιν habentes in Hhebræo textu, evidentiæ cauſa tranſpoſuimus.* 5 Et ſuper veſtes] *id eſt, de injuriis in proximum illatis, tanquam de re bene geſta, idolis ſuis gratulantur: qua in re duplex crimen erat, detentio & abuſus veſtis pigneratitiæ, Exodi 22.26. & 27. & impia coram idolis gratulatio.* Vinumque] *id eſt, de ſpoliis eorum qui injuſtè damnati fuerint, epulum diis ſuis faciunt, palamq́, inter ſe convivantur.* 6 Quamvis] *exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum a Deo geſtarum, tribus verſibus cum Iſraëlitarum factis, verſu 9. Rerum autem geſtarum tres ſunt loci; exemplum judiciorum Dei in hoſtes quamvis potentiſſimos, hoc verſu; beneficium liberationis & poſſeſſionis datæ, verſu 7 ac poſtremò beneficium doctrinæ & cultus ſacri, verſu 8.* Perdiderimque] *id eſt funditus ſuſtulerim: allegoria.* 8 Nazaræos] *id eſt, homines voluntariè operam ſuam in cultu meo conſumentes ex legis præſcripto, Num. 6.* An verò] *conteſtatio vehementiſſima, ad verberandam gravius Iſraëlitarum conſcientiam.* 9 At bibendum] *alterum membrum συγκρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in verſum 6. quo Propheta per ὑποφοράν objectionibus reſpondet præcedentis verſus.* Vinum] *contra legem Num. 6.4. quaſi dicat, neque ipſi auſcultatis Domino, neque ſervos ipſius parêre ei ſinitis: ut poſtea ipſi Hhamoſo factum eſſe legimus capite 7.* 10 Ecce ego] *prædictio judiciorum Dei, ut diximus ſuprà in verſum 3. quæ primùm ſimilitudine figurantur, hoc verſu; deinde apertè enuntiantur, reliquis.* Quemadmodum] *id eſt, triturabo vos violentiſſimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici preſſus plauſtro onuſtiſſimo ſingula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus veſter; nec tantùm ejiciat, ſed in eo ipſo comminuamini.* 13 Nudus fugiet] *id eſt, ſi qui non comminuatur planè, ſaltem vitam ſuam ſolummodò ſpolii loco reportabit, ſimilis grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem; ſed ex gluma folliculóque ſuo decuſſum exilit.*

Caput III.

Deus per Prophetam Iſraëlitis beneficentiam ſuam paternam exprobrans, pœnas denuntiat ſeveriſſimas, eò quòd deficientes ab ipſo prædæ ſe expoſuerint, & judicia ipſius peccatis accerſiverint: itaque

Prophetæ

Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Eccleſiam (ſi reſipiſcat) perventura, & a neceſſitate ipſi impoſita; alios Prophetas hortatur, exteroſq; teſtes appellat iniquitatum populi, & clades a domeſticis exteriſq; ſuperventuras prædicit.

1 'AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Jiſraëlis; contra 'totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,

2 'Solummodo vos 'agnoveram ex omnibus familiis terræ: 'idcirco animadvertam in in vos omnes iniquitates veſtras.

3 'An ambulaturi eſſent duo unà niſi convenirent?

4 'An rugiturus eſſet leo in ſylva, ſi præda nulla adeſſet ei? an editurus eſſet juvenis leo vocem ſuam e luſtro ſuo, niſi ſi 'capturus eſſet.

a Heb. *terræ*. 5 'An caſura eſſet avis in laqueum a humilem, ſi tendicula non adeſſet ei? an elaturus eſſet *auceps* laqueum e terra, ſi b prorſus non capturus eſſet?

b Heb. *capiendo*. 6 'Cùm 'clangente buccina in civitate populus 'trepidè non accurrerint, an erit 'malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 'Non enim facit Dominus Jehova quicquam, niſi cùm revelaverit ſecretum ſuum ſervis ſuis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente 'quis non prophetet?

9 'Promulgate in palatiis Aſchdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppreſſos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui theſauros faciunt violentiç & vaſtationis in palatiis ſuis.

11 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, 'hoſtis, etiam ambitus hujus terræ; is dejiciet a te 'robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 'Sic ait Jehova, quemadmodum eripit paſtor ex ore leonis ambo crura aut particulam c auritam; 'ita eripientur Jiſraelitæ, 'qui deſident Schomrone in latere lecti & in cruſpōdæ. c Heb. *auris*.

13 'Audite & teſtificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 'Quo die animadvertam defectiones Jiſraëlis in ipſum, me animadverſurum quoq; in altaria Beth-eliſ; adeò ut excindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percuſſurum domum d hyemalem cum domo e æſtivali: denique perituras domos f eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ. d Heb. *hyemis*. e Heb. *æſtatis*. f Heb. *eboris*.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres ſunt omnino partes; exordium, hoc verſu; propoſitio prophetiæ, uſque ad verſum 9. & prophetiæ enaratio, ad finem uſque.* Totam fam.] *id eſt, totam gentem Jiſraëlitarum, in duo regna Jehudæ & Jiſraëlis laceratam.* 2 Solummodo vos] *brevis propoſitio argumenti quod prophetia hac continetur, per comparationem paternæ illius beneficentiæ anteactæ Dei cum ingratiſſima Judæorum iniquitatibus, in quas Deus ſe juſto judicio animadverſurum profitetur: cui ſubjicitur primùm exornatio per comparationes elegantiſſimas, tribus verſibus; deinde occupatio factum Prophetæ aſſerens, tribus alteris.* Agnoveram] *id eſt, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator veſter, Exod. 19. 5. & Deut 4. 20.* Idcirco] *videlicet quia vos gratioſè aſſumpti a me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi] *exornatio illuſtrans propoſitionem præcedentis verſus, videlicet Deum qui priùs ipſos curaverat, & cum ipſis ambulaverat cùm ſignis aſpectabilibus, tum re ipſa atque opere, non poſſe aſſentari & convenire amplius cum ipſis; ſed animadverſurum eſſe: quam propoſitionem Propheta illuſtrat gradatim tribus comparationibus: prima eſt, a viatoribus iter ſimul facientibus, quæ exponit Deus non amplius poſſe ſibi cum Jiſraëlitis convenire, hoc verſu: ſecunda, non modo non convenire, ſed jamq; Deum ut leonem infeſtum minari necem Jiſraëlitis, eò quòd ipſi non amplius agnoſcantur ab illo, ſed peccatis ſuis effecerint ut prædæ judiciſque acerbiſſimis exponantur, verſu ſeq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus eſſe, ut intercipiatur præda; ſed omnia jamque providentia Dei eſſe comparata, & ipſos ſibi laqueum induiſſe ex quo minimè ſe erepturi ſint, verſu 5.* 4 An rugiturus] *id eſt, an Deus minas intonaret contra vos, ſi animad verteret vos ea conditione eſſe qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis veſtris? ſic accommodandum eſſe rugiendi verbum oſtenditur verſu 8.* Capturus eſſet] *id eſt, haberet animum capiendi & rapiendi prædam viſam & rugitu conſternatam.* 5 An caſura eſſet] *id eſt, putaretiſne vos fortuito oppreſſum iri & irretitum calamitatibus? non autem providentia Dei efficit ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueis aviculæ? imò verò inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit effecturum, ut cognoſcatis omnia hæc agi ſapientiſſima adminiſtratione ejus. Nam quemadmodum a vis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi ſine Patre noſtro, Matth. 10. 29. ita etiam ac multò minus caſuri eſtis, aut ipſe laqueum elaturus ſine maxima providentia ſua, conſilioq; ſapentiſſimo.* 6 Cùm clang.] *ſecundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta ſuo, quam apud populum odioſi hujus argumenti nomine fuiſſet ſuſceptuus, duobus modis: primùm enim oſtendit ſe populo ſuo de vigilibus proſpexiſſe, qui voce veluti tuba Eccleſiam moneant afflictiones maximas a Deo ipſo, niſi auſcultet, ſubituram; quod argumentum eſt ab utilitate Eccleſiæ, hoc & ſeq. verſu: deinde oſtendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas tamen ad prophetandum Dei authoritate cogi: quod argumentum eſt a neceſſitate functionis, verſu 8.* Clangente buc.] *per miniſterium Prophetarum, qui ſunt ſpeculatores Eccleſiæ dati, Jechezk. 3.* Trepidè non ac.] *id eſt, non convolaverint ad ſignificationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori ſummo parendum eſt.* Malum] *id eſt, afflictio: ut Jeſchahh. 45. 7.* 7 Non enim] *ætiologia præcedentis verſus, Deum nolle populum ſuum inopinantem opprimere, ſed longo intervallo ſanctis præmonitionibus cavere ipſi per prophetas ſuos, ut promiſſis revocentur & contineantur in bono, minis a malo deducantur, Jirmejæ 18. 7. & ſequentibus.* 8 Quis non proph.] *quaſi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & miſellus pecuarius, poſſem a prophetia quam Deus mihi imperat abſtinere? ſic 1. Corinth. 9. 16.* 9 Promulgate] *apoſtro-*

phe ad prophetas,ut non ipsi tantùm judicent,sed vel exterorum & alienissimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jisraële cognoscant. Est autem hîc prior pars ἐργασίας sive exornationis pertinentis ad propositionem versus 2. amplificans iniquitatem Jisraëlitarum ab ipsarum gentium exterarum testificatione: tam crassa (inquit) sunt peccata vestra, ut vel ipsi Pelischtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare possint. Quamobrem illos Dei verbus appello testes & judices impuritatis vestræ, siquidem vos ultrò non afficimini malefactorum vestrorum conscientia. 11 Idcirco] *altera pars ἐργασίας judicium Dei peccatoribus superventurum explicans, duobus versibus; & ampliùs explicari jubens a prophetis versu 13. & sequentib.* Hostis] *id est, inimicus tuus, administer judiciorum Dei, neque tantùm extraneus, sed etiam domesticus qui intra tuos terminos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam Jisraëlitæ primùm intestinis bellis attriti, deinde exteris profligati sunt; vide 2. Reg. 15. & duobus sequentibus.* Robur tuum] *quo thesauros violentiæ & vastationis accumulas.* 12 Sic ait] ἐργασία *denuntiationis præcedentis per rusticam & pastoritiam similitudinem, quam ex arte sua petivit Hhamos, ut alias fèrè omnes.* Ita eripientur] *id est, perpaucæ reliquiæ conservabuntur ex plebe tenuissima.* Qui desident] *id est, qui nunc sunt tam molles & omni luxu diffluunt: ut ampliùs ostendit versu 15.* 13 Audite] *apostrophe ad Prophetas, ut diximus in versum 11.* 14 Quo die animad.] *me propter ipsorum idololatriam & luxum, tum religiosa ipsorum loca, hoc versu; tum opera omnia magnifica labefactaturum esse, versu sequente.*

CAPUT IIII

Deus Jisraëlitæ increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipsorum ludificatus, ostendit quamvis frequentibus gravibusq; malis ad resipiscentiam ipsos sollicitaverit, in obfirmatione tamen perduraße: ac propterea minis & promissionibus eos de integro revocat.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, 'vaccæ Baschanis, quę *estis* in [a] montanis 'Schōronis, quę opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; 'quæ dicitis' dominis illorum, affer ut 'bibamus.

2 'Jurat Dominus Jehova per sanctitatem suam, quòd ecce dies superventuri sunt vobis; cùm tollit vos 'acculeis, & posteritatem vestram hamis [b] piscatoriis.

3 Et 'per rupturas exibitis 'quæque e regione sui; ac abjicietis' quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 'Ite' Beth-elem & deficite, Gilgale augete [c] defectionem; & afferte unoquoque mane sacrificia vestra, [d] 'tertio quoque anno pleno decimas vestras;

5 Et 'adolendo e fermentato[e] eucharisticū, etiam indicite sacrificia 'voluntaria, [f] 'inclamate: siquidem ita amatis [g] Jisraëlitæ, dictum Domini Jehovæ:

6 'Atque ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus vestris, id est, penuriam cibi in omnibus locis vestris; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiamque ego cohibui a vobis imbrem, 'cùm adhuc tres menses *superessent* ad messem, & demisi pluviam super civitatem unam, super civitatem verò alteram non demisi pluviam: portio una compluta est, & portio ' quæ non fuit pluviam descendere super se exaruit:

8 Ita evagabantur duæ trēsve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas neque saturabantur; tamen non estis reversi ad me, dictū Jehovæ.

9 'Percussi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis vestris, & vineis vestris, ficubusque vestris, & oleis vestris *ea* consumpsit eruca, nec tamen reversi estis ad me, dictum Jehovæ.

10 Misi in vos pestem [h] pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes vestros [i] adjuncta 'captivitate equorum vestrorum, fecique ut ascenderet fœtor castrorum vestrorum etiam in nasum vestrum; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

11 'Subverti ex vobis [k] prout subvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis similes torri erepto ab incendio; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

12 'Idcirco 'sic facturus sum tibi, ô Jisraël: propterea quòd hoc facturus sum tibi, ' paratus adesdum obviam Deo tuo ô Jisraël.

13 'Nam ecce formator montium, & creator venti, & 'indicans homini quæ sit sua meditatio, 'efficiens auroram [l] obscuram, & 'proculcans excelsa terræ, Jehova Deus exercituum *est* nomine.

a He. *monte.*
b Heb. *piscationis.*
c Heb. *desinere.*
d Heb. *triade dierum, subaudi anni: vide Levit. 25. 29.*
e Heb. *gratiarum actionem.*
f Heb. *facite ut audiamini*
g Heb. *filii Jisraëlis.*
h Heb. *via: sic Jeschabb. 18.*
i Heb. *cū captivitate.*
k Heb. *secūdum subversionē Dei Sedomum. &c. nam actionem significantia nomina constructionem verborum conjugatorum obtinent, ut Jeschabb. 13 19.*
l Heb. *obscuritatum.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judicii, versu 2. & 3. confirmatio, inde ad versum 12. & conclusio ad tempestivam resipiscentiam Jisraëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baschan.] *id est, Jisraëlitæ refractaris, & similes juvencæ refractariæ, quæ opimo Baschanis pascuo saginatæ impatiens est jugi, petulca, & ferox: sic Hosc. 4. 16.* Schomronis] *id est, regni Jisraëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeschahh. 7. 9.* Quę dicitis] *i. vos qui non tantùm infirmiores opprimitis ipsi, sed etiam alii alios adhortamini ad omnem violentiam & oppressionem, ut de miserorum spoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id est, potentioribus, abutentibus contra infirmiores potentia sua, ut injustè dominentur ipsis:* Bibamus] *id est convivia de rapto agitemus, synecdochicè: vide Gen. 43. 34.* 2 Jurat Dom.] *propositio, ut diximus superiore versu.* Aculeis] *id est, hamis aculeatis, tanquam pisces: allegoria: ut 2. Reg. 19. 28.* 3 Per rupturas] *id est, rumpentur & labefactabuntur munitiones vestræ; atque ita singuli per labes quasque obvias diffugietis.* Quæque] *respicit ad allegoriam vaccarum positam versu 1.* Quæ erunt] *id est, dona, thesauros, & res omnes charissimas, quas firmo loco asservatis studiosissimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione sarcastica,*

versu

versu 4. & 5. quam diluit contraria planè conclusio versu 12. & narratione præcedentium castigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Israëlitæ se ipsos colligerent & converterentur ad Deum, vers. 6. sequentibus. Beth-elem] *vide Hosche. 4. 15. & 12. 12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legē Dei, Deuter. 14. 28. quam Israëlitæ in suo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta scelus illorum exaggerat, ut seq. versu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit. 7. 3. similes autem ironias vide Jeschahh. 29. 1. & Jirmejæ. 7. 21.* Voluntaria] *de quibus Levit. 7. 6.* Inclamate] *i. quàm maxima voce orate deos vestros: sic 1. Reg. 18. 27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis, ut diximus in versum 4. quòd neque fame, hoc versu; neque siccitate, duobus seq. neque vi majore (ut Jureconsulti vocant) & cœli injuria versu 9. neque peste & bello, versu 10. neque oppidorum & agrorum subversionibus, versu 11. ad Deum reversi sint. Famis autem exempla in Israëlitis habentur, Achabi tempore, 1. Reg. 17. & 18. & Forami, 2. Reg. 4.* 7 Imbrem] *ut 1. Reg. 17.* Cùm adhuc tres] *id est, pluviam (ut Prophetæ vocant) serotinam ulendis & maturandis frugibus necessariam.* Quæ non sivit] *i. quę atrocitate peccatorum suorum avertit a se hanc Dei benedictionem.* 9 Percussi vos] *vide Joël 1. & 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod. 9.* Captivitate] *ut 2. Reg. 5. 2.* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobhami secundi: vide 2. Reg. 13. 3. & seq. & 14. 26.* 12 Idcirco] *conclusio, ut diximus in versum 1. denuntians malum & ad resipiscentiam Israëlitas vocans, hoc versu, propter majestatem Dei quę adumbratur seq. versu.* Sic] *videlicet ut dictum est versu 2. & 3.* Paratus adesi.] *i. vide ut tui tædeat te, & resipiscendo ad Deum tuum (cùm nondum planè te abdicat) revertaris, ut antevertas faciem iratam ejus.* 13 Nam ecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut suprà 3. 7.* Efficiens Auror.] *vide Joël 2. 2. id est, cœlum & terram conturbans arbitratu suo.* Proculcans excelsa] *vide Deut. 32. 13. & 33. 29. quasi dicat, quem nullæ munitiones vestræ a perficiendo judicio suo averturæ sunt, sed vos ipsi amoliturī unica resipiscentia.*

Caput V.

Deus Judæis & Israelitis ruinam pronuntiat, ipsos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipsorum maximæ tum superbiæ, inhumanitatis, luxúsque perditissimi nomine: ac postremò juramento sententiam confirmans, ostendit fore gravissimam & ipsis omnibus ineluctabilem.

1 AVDITE verbū hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Israëlis.

[a] Heb. *lamentationis.*

2 Cadit, non perget stare virgo Israëlis, deserta erit in terra sua, nemo eriget eam.

3 Sic enim ait Dominus Jehova, civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Israëlis.

4 Nam sic ait Jehova domui Israëlis, quęrite me, ita vivite.

5 Et ne quæratis Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & Beer-schebahhum ne transeatis: quia Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.

[b] Heb. *migrando.*

[c] Heb. *in nihilum.*

6 Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat velut ignis domum Josephi, & consumat Beth-elitas, nemine extinguente.

7 Mutantes in absinthium jus, & justitiam humi collocantes.

8 *Quærite* opificem Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum [d] densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocantem aquas maris, effundentem eas in superficiem terræ, Jehovam nomine,

[d] Heb. *umbram mortis.*

9 Qui recreat vastationem contra fortem, ut vastatio munitioni obveniat.

10 Oderunt in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.

11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæso lapide ædificastis, sed non habitabitis in eis; vineas [e] desyderatissimas conseristis, sed non bibetis vinum earum.

[e] Heb. *desyderii.*

12 Quia novi multas defectiones vestras, & ingentia peccata vestra; affligentium justum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:

13 Idcirco intelligens tempore illo silebit, cùm tempus mali erit.

14 Quærite bonum, neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.

15 Odio habete malum, & amate bonum, ac constituite in porta jus, fortasse gratiam faciet Jehova Deus exercituum reliquiis Josephi.

16 Idcirco sic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.

17 Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm transibo in medio tui, ait Jehova.

18 Væ concupiscentibus diem Jehovæ: quorsum vobis diem Jehovæ? cùm sit tenebrarum, non autem lucis:

19 Tanquam si cui fugienti a conspectu leonis occurrat ursus; aut ingressum domum, & innitentem manu sua ad parietem mordeat serpens.

20 An non esset tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginosus, cui non inesset splendor?

21 Odi, sperno dies festos vestros; neque odoraturus sum diebus interdicti vestris. *Jeschahh. 1. 11. & sequentibus.*

22 Nam si obtuleritis mihi holocausta & munera vestra, non accepta habebo; & eucharisticum pinguium vestrorum non intuebor.

23 Amovendo a me strepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:

24 Sed fluet tanquam aqua jus, & justitia ut torrens validus.

25 An sacrificia & munus obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israëlis?

26 Imò portastis tabernaculum Meleci vestri, & *imagines* Cijunis, imagines vestras; sydus Dei vestri, quę feciistis vobis.

27 Quapropter deportabo vos ulterius [f] Damascenis, ait Jehova Deus exercituum nomine.

[f] Heb. *Damasco.*

CAPVT

Caput VI.

1 'Væ' tranquillis Tzijone, & fiduciam habentibus in monte Schomronis; 'qui *montes* expreſſè nominantur præcipuũ ſuarum gentium, ad quos conveniunt domus Jiſraëlis.

2 'Tranſite 'Calnen, & aſpicite; & ite illinc 'Chamatham maximam, tum deſcendite Gathum Peliſchtæorum: an ſunt præſtantiores 'regnis iſtis? an amplior eſt terminus earum termino veſtro?

3 *Væ* 'longè repellentibus diem mali, 'qui admovetis ſedem violentiæ:

a Heb. *eboris.*

4 'Accumbentibus in lectis [a] eburneis, & 'redundantibus ſuper ſpondas ſuas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio ſaginarii:

b Heb. *ſecũdum os.*

c Heb. *cantici*

5 Modulantibus [b] ad præſcriptum nablii, *qui* 'ſicut David excogitant ſibi inſtrumenta [c] muſica:

6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præſtantiſſimo unguentorum ungunt ſeſe; 'neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Joſephi.

7 'Mox migrabunt 'inter primos migraturos; tunc ceſſabit, amovebiturque 'deſignatio redundantium.

8 'Jurat Dominus Jehova [d] per ſe ipſum, dictum Domini Jehovæ exercituum, deteſtor ego faſtũ Jah hakobi, & palatia ejus odi; ideoque traditurus ſum civitatem, & [e] quæ implent eam.

d Heb. *per animam ſuã.*

e Heb. *plenitudinem ejus.*

9 Eritque ſi relicti fuerint decem homines in domo una ut moriantur:

10 Cumque tollet aliquem 'amicus ejus, aut uſtor ejus educturus oſſa e domo, ſi dicat 'ei qui erit in lateribus illius domꝰ, an *quis* præterea apud te eſt? is dicet, minimè; & dicet, 'tace, quia 'non *erant* comemoraturi nomen Jehovæ.

11 Nam ecce Jehova 'præcepturus eſt, & 'percuſſurus domum majorem *velut* aſperſionibus; & domum minorem rupturis.

12 'An curſuri eſſent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? 'nam mutaſtis in cicutam jus; & fructum juſtitiæ in abſinthium,

13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore noſtro aſſumpſimus nobis 'cornua?

14 Sed ecce ego excitaturus ſum contra vos, ô domus Jiſraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, 'gentem; qui prement vos 'ab aditu Chamathæ uſque ad torrentem campeſtrium.

Annotatio in caput V.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino ſunt quatuor: exordium, verſu 1. propoſitio judiciorum Dei in Jiſraëlitas, cauſarumq; ad ea pertinentium, uſque ad verſum 18. confirmatio, uſque ad verſum 8. capitis 6. & concluſio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Propheta odium Jiſraëlitarum, oſtendens ſe dolore flebili in hoc ipſo argumento affectum eſſe, ac non ullo carnali ſtudio invehi in Jiſraëlitas.* 2 Cadit] *propoſitio hæc ſummatim primùm judicium lamentabile Jiſraëli ſuperventurũ proponit, duobus verſibus; deinde verò enarrat, uſque ad verſum 14. ac tum demum brevi repetitione tranſitus ad confirmationem comparatur, verſibus quatuor.* Virgo Jiſraël.] *id eſt, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reipub. in ſcripturis nomine filiæ, aut virginis denotari ſolet.* Deſerta erit] *id eſt, ab omnibus deſtituta: ut verba ſequentia explicant, hoc & ſequente verſu.* 3 Sic enim] *exegeſis præcedentis verſus, rationem Jiſraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id eſt, vix decimus quiſque conſervabitur: ut infrà 6.9.* 4 Nam ſic ait] *enarratio propoſitionis duobus membris continetur; primùm documentis reſipiſcentiæ quæ Deus per Prophetas ſuos Jiſraëlitis expoſuerat, uſque ad verſum 10. deinde verò judiciis in refractarios, uſque ad 14. Ac documenta quidem reſipiſcentiæ per θέσιν καὶ ἀναίρεσιν proponuntur, hoc & ſequente verſu. aliis verò ſubſequentibus amplificantur tum a perſona Dei, tum etiam a perſona Jiſraëlitarum.* Vivite] *ut Geneſ. 20.7.* 5 Beth-elem] *vide ſuprà 4.4.* Beerſchebahhum] *oppidum hoc non Jiſraëlitarum, ſed regni Jehudæ fuiſſe tum ex ſitu conſtat, tum ex 1. Reg. 19.3. ubi Eliæ ad Beer-ſchebahhum quod eſt Jehudæ dicitur pervenisſe. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perſtrinxerit, prout ſe in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetaturum dixit ſuprà 3.1. quam eandem rationem ſequitur infrà 8. 14. Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etſi ex ſcripturis non ſatis apparet: pro certo tamen ſtatuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob conſederant, Deum coluerant, & præſentem viderant, in ſuperſtitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiiſſe.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis ſuis. Eſt autem in Hhebræis verbis alluſio venuſtiſſima ad ipſa locorum nomina.* 6 Quærite Jehovam] *amplificatio documentorum reſipiſcentiæ, ut diximus in verſum 4.* Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, ſuprà 2.* Domum Joſephi] *id eſt, regnum Jiſraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajimi ex poſteris Joſephi.* 7 Mutantes] *id eſt, jus & judicium (quod optimè Reipub. ſuave, utile, & ſalutare eſt) efficientes acerbiſſimum perverſitate ſua: ſic infrà 6.12.* Humi collocant.] *id eſt, abjicientes & proculcantes ſceleratiſſimè omne æquum & bonum.* 8 Opificem] *id eſt, creatorem cœli, & terræ, mariſque, & omnium quæ ſunt in eis: qui tum ordinariè res creatas ſuas adminiſtrat, hoc verſu; tum extra ordinem conſilio, judiciiſque ſingularibus, verſu ſequente: etſi hæc ferè omnia dicuntur ſynecdochicè.* Pleiadum &] *vide Ijob. 9.9. & 38.31.* Mutat in mat.] *id eſt, vices diei & noctis regit.* Advocantem] *id eſt, vapores ex aquis efferentem, ut pluvia fermentet terram.* 9 Qui recreat] *id eſt, qui vaſtatos confirmat, & operâ eorum quotieſcunque viſum eſt perdit potentiſſimos, hos deprimens, & illos extollens, ut Pſal. 75.8.* 10 Oderunt] *alter locus enarrationis, de judiciis comparatis a Deo in adverſarios: ut diximus ſuprà in verſum 4.* In porta cor.] *id eſt, eum qui juſtè judicat: vide Geneſ. 34.20. ſic verſu 12. & 15.* 13 Intelligens] *i. quiſquis tum ſupererit præditus prophetiarum noſtrarum intelligentia, & juſto ſenſu judiciorum Dei.* Silebit] *i. tacitus judiciis Dei acquieſcet: ut infrà 6.10.* 14 Quærite] *repetitio ſuperiorum documentorum comprehenſa verſibus quatuor, μετάβασις ad tertiam concionis partem.* 15 Fortaſſe] *vide Jehoſchuhh. 14.12.* Reliquiis] *i. illis Jiſraëlitis quos ex maxima illa quam prædixi clade, velut torres ex incendio, viſum fuerit eripere: ut ſup. 4.11.*

16 Id-

16 Idcirco] *videlicet quia odistis bonum, & malum diligitis, suprà versu 10. contrà quàm a Deo præceptum est.* In omnibus] *id est, summus, publicus, & generalis luctus futurus est, quo vel agricolæ & vinitores ipsi cogentur ab opere quamvis necessario desistere, ut totos se tradant luctui.* 17 Etiam in omn.] *quasi dicat: omnis vindemia & messis, quæ ferè hilaritatem habet, erit luctuosa.* Transibo in med.] *videlicet visitaturus te & effecturus ea quæ jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exod. 11.4. & 12.12.*

18 Væ concupiscent.] *tertia concionis pars, confirmatio (ut diximus suprà in versum 1.) ostendit non posse Deum non supplicium sumere de Israëlitis propter odium suum in peccata illorum gravissima: itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quæ ab idololatris solet adhiberi, ab hoc versu ad finem usque capitis: & vita illorum luxu & inhumanitate perdita, septem primis versibus capitis sequentis: quibus peccatis sua judicia ex adverso comparantur.* Concupiscentib.] *id est, ita loquentibus ut si seriò diem Jehovæ expeterent, sive præsidentia imbuti, ut sunt hypocritæ: sive contemptu atque ludibrio, ut Jeschahh. 5.19.* Tenebrarum] *ut Joël. 2.2.* Non autem] *id est, cùm nulla lux usquam sit affulsura: sed continentes tenebræ miseros persequuturæ, & fluctus alii alios excepturi, deniq; mala superventura malis: ut ostenditur seq. ver.* 19 Tanquam si] *exornatio rustica, eodē spectans quo illud Jir. 48.43. & 44.* Ingressum dom.] *leonis aut ursi metu.* 20 An non] *contestatio appellans Israëlitarum conscientiam, hoc versu: & justitiam judiciorum Dei asserens tum a præsentibus ipsorum peccatis ver. 21. & tribus seq. tum a peccatis majorum, versu 25. & 26. cui contestationi subjicitur sententiæ dictio, versu. 27.* 21 Odoraturus] *id est, odoramenta accepturus, ut Levit. 26.31.* 23 Amovendo] *id est, pluris facio obedientiam quàm sacrificium, 1. Schem. 15.22. quamobrem non tantùm ea non intuebor, sed etiam planè amovebo: sic ostendit inesse μείωσιν verbis præcedentibus.* 24 Sed fluet] *id est, faciam ut exundent in vos judicia mea, quibus vos ipsi cum omni fiducia vestra peribitis, & tanquam torrente in tractus longinquissimos deportabimini.* 25 An sacrificia] *amplificatio a peccatis majorum: ut diximus in ver. 20.* Mihi] *ac non dæmonibus: ut exprobrat Moschè Deut. 32.17. quod confirmat correctio sequentis versus.*

26 Portastis taber.] *id est, ministravistis specie quidem tabernaculo Dei vivi: re autem vera colus: istis Molecum Hhammonitarum Deum (quem vestrum impietate vestra effecistis) & alios gentium exterarum deos, synecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarū Propheta solummodo hoc loco nominat, quia Hhammonitæ in propinquo erant tut acriùs foderet ipsorum idololatriam.* Cijunis] *oppidi propinqui in finibus Hhammonitarū, quod Stephanus Act. 7.43. appellat Remphan: quæ nova fuit oppidi illius appellatio, aut etiam Rophon, sive Rephon, 1. Macab. 5.37. & apud Josephum libro 12. Antiquitatum Judaica. cap. 12.* Sydus Dei] *id est, imagines corporum cœlestium, quæ pro diis habuistis, & simulachris adornastis.* 27 Ulterius Dam.] *id est, ultra Babylonem, ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damasceni quidem in Syromediam deportati sunt Susianæ finitimam, 2. Reg. 16.9. Israëlitæ verò tum in Persida longè ulteriùs, tum in regionem Caspiorum: ut apparet ex Hhezræ 8.17.*

IN CAPUT VI.

1 Væ] *Alter confirmationis locus (ut diximus suprà 5.18.) a perdita Judæorum & Israëlitarum vita, quos æquè hoc loco perstringit simul, ut suprà 5.5. In hoc autem membro tria maximè peccata utrisq; vertuntur crimini: primum est præsidens fastus, hoc & sequente versu; secundum, injustitia & inhumanitas, versu 3. tertium, luxus immoderatissimus, tribus alteris, atque ita judicium superventurum describitur, versu 7.* Tranquillis Tzij.] *id est, incolis regni Jehudæ, quæ in Tzijonis munitione & cultu externo fiduciam ponunt.* Fiduciam hab.] *Israëlitæ.* Qui montes] *id est, quibus in locis est regnorum sedes, & maximi conventus habentur tum ad rem forensem, tum etiam ad Ecclesiasticam pertinentes.* 2 Transite] *exaggeratio indignissimi Israëlitarum & Judæorum fastus per comparationem aliorum regnorum quæ tum adhuc stabant, sed non longo pòst intervallo eversa sunt: ut apparet ex 2. Reg. 19.12. & sequent. Sensus est, beneficia a Deo accepistis amplissima, quanta in regno ullo finitimo, quamvis potente, nequeant inveniri: perlustrate ipsi, inquit Propheta, & comperietis rem ita se habere: & quàm iniquum est, obsecro, vos his ipsis bonis ornamentisq; abuti ad fastum & insolentiam?* Calnen] *de qua Gen. 10.10.* Chamath] *oppidum maximum, in scripturis nominatissimum, quod regno toti nomen dedit Israëlitis contermino, ad pedem Libani.* Regnis istis] *Jehudæ & Israëlis.* 3 Longè repellent.] *id est, per ludibrium traducentibus verbum Dei, quo ipsis dies malus obventurus pronuntiatur, eodemq; modo ludificantibus quo fecisse Judæi legantur Jechezk. 12.27. & infrà 9.10. quasi ne ad nepotes quidem ipsorum minæ Dei perventuræ essent.* Qui admovetis] *id est, freti hac inani confidentia, quasi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne scelus & inhumanitatem ruitis.* 4 Accumbentibus] *ad capiendum cibum, ut moris fuit veteribus.* Redundantibus] *id est, circumfluentibus per singula convivia sua omni deliciarum & luxus perditissimi genere: in cibo, hoc versu, in musica, versu sequente, in potu & unguentis, versu 6. ut omnem doloris sensum quamvis urgentem obliterent: quæ omnia una voce dicuntur redundantia, hic & ver. 7.* 5 Sicut David] *id est, studiosissimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta profusi, Davidis exemplo defendunt factum suum: tanquam si David illis ad luxuriæ irritamenta, non ad pietatis incitamenta fuisset usus.* 6 Neque afficiuntur] *id est, nullo sensu tanguntur nulla commiseratione fratrum indignissimè oppressorum & fractorum malis.* 7 Mox migrabunt] *propositio judicii, ut diximus in versum 1.* Inter primos] *videlicet Israëlitæ non diu post Syros, de quibus 2. Reg. 17.* Delignatio] *id est, descriptio illa quæ in conviviis accuratissimè solebat fieri a moderatoribus & magistris conviviorum: ordines convivantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *conclusio (ut diximus suprà 5.1.) adhibito juramento Dei, summatim tum odii sui, hoc versu; tum judiciorum gravitatem explicans, tribus seq. deinde per apostrophen ad Israëlitas ostendens judicium fore inevitabile, tribus versibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id est, quisquis necessitudine sanguinis aut familiaritatis adducetur, aut necessitate functionis cogetur ad hoc officium præstandum & facienda justa; quo in genere posteriore fuerunt ii quos*

Martialia ustores vocat, quibus demandata erat cura sive accendendi rogi, sive odoramentorum comburendorum: etsi hac appellatione reliquos omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores, vespillones, & cæteri id genus synecdochicè continentur, ut Jechezk. 39.14. Ei qui] *id est, superstiti ex denis, ἀναλόγως. cum interminatione posita suprà 5.3.* Tace] *id est, acquiesce judicio Dei: ut suprà 5.13.* Non erant] *id est, homines isti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei: quamobrem Deus fidem minarum suarum in illis demonstravit.* 11 Præcepturus] *id est, daturus mandata Assyrio & Babylonio.* Percussurus dom.] *id est, quasi densissimo letalium judiciorum imbre perfusurus: quemadmodum prunas, ignem, sulphur, &c. depluere dicitur Psalmo 11.6.* 12 An] *apostrophe ad Israëlitas (ut diximus in versum 8.) qua Deus primùm fieri non amplius posse docet ut stent peccatores, quam ut in rupe cursus aut aratio fiat, hoc versu: deinde ostendit lætitiam ipsorum & fastum certissimo judicio suo perturum.* Nam mutastis] *altera allegoria: ut suprà 5.7. quod dulce est (inquit) & salutare, id amarum & exitiale effecistis peccato vestro: & illud quod planum erat effecistis ut jam sit asperum: adeò ut cadendum sit vobis e præcipitio, & moriendum tanquam cicuta pota.* 13 Cornua] *id est, vires amplificavimus nobis: vide 1. Schem. 2.1.* 14 Gentem] *Assyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathę] *id est, ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur, Numer. 34.8. illa verò a Meridie Schichore fluvio, de quo Num. 34.5. & Jehoschuhh. 13.3. qui idem torrens campestrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per visionem ostendit futuram famem, clades bellicas, & deportationem totius Israëlis post sublatam Jarobhhami domum: quo argumento offensus Amatzja Hhamosum apud Regem accusat conspirationis, discessumq; ipsi consulit: quod ex vocatione Dei recusat propheta, & Amatzjæ eventura divinitus mala, totiq; familiæ pronuntiat.

1 SIC ostendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce formaret [a] prasocuridas, cum primùm [a] succrescit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum esset, post [b] fœnisecia Regis.

2 Fuit autem cùm absolveret comedere herbam terræ; ut dicente me, Domine Jehova, condona obsecro, quis staret Jahhakobo? nam parvus est.

3 Pœniteret Jehovam hujus rei; non est futurum, dixit Jehova.

4 Sic ostendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce proclamaret se contendere igne Dominus Jehova; qui postquam consumpsisset abyssum magnam, consumpsit portionem quandam.

5 Sed me dicente, Domine Jehova, desiste obsecro; quis staret Jahhakobo? nam parvus est.

6 Pœnituit Jehovam hujus rei, etiam hoc non est futurum, dixit Dominus Jehova.

7 Sic ostendit mihi, quòd ecce Dominus stabat super murum [c] ad libellam structum; habens in manu sua libellam.

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos? dixissem, libellam: dixit Dominus, ecce ego dispositurus sum libellam in medio populi mei Israëlis, non perrecturus sum amplius præterire ipsi.

9 Nam desolabuntur excelsa Jischaki, & sanctuaria Israëlis in solitudinem redigentur; cùm insurrexero contra domum Jarobhhami gladio.

10 Tum misit Amatzja sacerdos Beth-elis ad Jarobhhamum Regem Israëlis, dicendo; conjuravit contra te Hhamos in medio domus Israëlis, non posset hæc terra sustinere omnia verba ejus:

11 Nam sic ait Hhamos, gladio morietur Jarobhham, Israël autem [d] omnino migrabit e terra sua.

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoso, videns, abi, [e] aufuge in terram Jehudæ, & comede ibi panem, & illic prophetato:

13 Beth-ele verò ne pergito amplius prophetare; nam sanctuarium Regis est, & domus [f] regia est.

14 Respondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam, non Propheta eram; neque filius Prophetæ eram; sed bubulcus eram, & perquirens sycomora;

15 Cùm assumpsit me Jehova [g] a sequendo grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophetato apud populum meum Israëlem.

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edicis; ne prophetato apud Israëlem, neque facito ut stillet *prophetia* apud domum Jischaki.

17 Idcirco sic ait Jehova, uxor tua in ipsa civitate scortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent, & terra tua funiculo dividetur; tu verò in terra immunda morieris, cùm Israël omnino migrabit a terra sua.

[a] Heb. *ascendit.*
[b] Heb. *tonsiones.*
[c] Heb. *libella.*
[d] Heb. *migrâdo: sic versu. 17.*
[e] Heb. *fuge tibi: pleonasmus: vide Gen. 11. 33.*
[f] Heb. *regni.*
[g] Heb. *a post gregem.*

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ: una publica, de toto regno Israëlitarum, ad versum usque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius, inde ad finem usque. In publica autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur, prout ex ordine contra Israëlitas illa effecit Deus: primum est famis illius maximè, de qua jam antè egimus Joël. 1. & 2. & suprà 1. & 4. qui locus prophetiæ tribus primis versibus continetur: secundum est gladii tum domestici, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervasit Israëlem totum, tribus alterus versibus; tertium, extrema cladis qua Israëlitæ per Schalmanasarem affecti sunt, tribus aliis.* Prasocuridas] *vide in Jeschahh. 35.4.* 2 Absolveret] *Deus per prasocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id est, superstes mansurus esset, si in hac fame augenda pergeres.* Parvus est] *id est numero, viribusq; infirmus: ut antè ostendimus ex 2. Reg. 14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum: ut Gen. 6.6.* 4 Sic ostendit] *secundus locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Contendere igne] *id est, debellaturum esse Israëlitas gladio, qui cum igne comparatus est suprà cap. 1. & 2.* Postquam consum.] *id est, postquam per Tilgathpile-*

pileserem regnum Damasci totamq; Syriam exhausisset, quæ deportatis Syris vasta & similis abysso effecta est: ut narratur 2. Reg. 16. 9. Portionem quand.] *regni Israëlitarum, nimirum quicquid trans Jardenem erat: ut narratur 1. Chronic. 5. 26 & Jeschahh. 9. 1.* 7 Sic ostendit] *tertius locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Murum ad libel.] *typum Israëlis, quem tanquam structuram affabrefactam, ad amussim curaverat ornari eratq; Dominus.* 8 Dispositurus sum] *id est, quemadmodum ad libellam priùs exegi structuram populi mei Israëlu: ita ex contrario ad libellam exacturus sum destructionem ejus, ut totum hoc regnum simile reddatur ædificio quod æquatur solo.* Prætereribo] *id est, condonabo, & peccatorum ejus rationem prætermittere. quasi dicat, jam in universum statim propter ipsius peccata pessundare.* 9 Nam desolabunt] *ut per Tiglath-pileserem & Schalman-asarem effectum est 2. Reg. 16. & 17.* Contra domum] *id est, contra Zecarjam Jarobbhami filium, & familiam totam: vide 2. Reg. 15. 10.* 10 Tum misit] *altera pars capitis, ut diximus in versum 1. continens primùm narrationem occasionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus est, deinde vero prophetiam contra Amatziam istum. In narratione autem duplex Amatziæ fraus exponitur: una, quòd Prophetam perfidè accusat apud Regem, hoc & sequente versu; altera, quod Prophetæ veluti consulens jubet ipsum ex Israëlis regno excedere, versu 12. & 13. cui subjicitur responsum Prophetæ, ad finem usque.* Conjuravit] *atrox quidē sed mendax crimination.* In medio dom.] *id est publicè, apud populum istum, quod est indignissimum.* 12 Videns] *ut 1. Schem. 9. 9.* 13 Nam sanctuarium] *duas adducit causas cur non debeat Hhamos Beth-ele prophetare; unam religiosam (ut ipsi quidem videbatur) quod Beth-el sanctuarium esset idoli, quod Israëlitæ colebant pro Deo & rege summo: quemadmodum idolis ex usu Hhammonitarum nomen Regis indebant Israëlitæ, ut suprà 5. 26. alteram verò civilem, quòd regia esset, in qua non prophetiæ exterę, sed res forenses ex authoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox sanctuarii, quæ (utcunque aliter Hhebræi sentiant) nusquam nisi de rebus sacris & religiosis enuntiatur.* 14 Respondens] *hac responsione Hhamos primùm asserit vocationem suam, confirmans æquum esse ut potiùs Deo pareat quàm hominibus, duobus versibus: deinde in Amatziam verbis Dei fert sententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quasi dicat, non ex me, neque ex humana institutione factum est ut prophetem.* Sycomora] *ad victum: nam sycomori in Judæa sunt frequentes, & in Samaria: sensus est, non victus causa propheto; nam didici vitam sycomoris & agrestibus aliis rebus tolerare.* 16 Facito ut stil.] *vide Jechezk. 21. 2.* 17 Funiculo] *vide Deut. 32. 9.* Immunda] *id est, extera, quam sibi non sanctificavit Deus, ut hanc vestram fecerat: Assyriam putà intelligit.*

CAPUT VIII.

Deus demonstrato typo figurat subversionem Israëlitarum: & inhumanitatem, sceleraq; ipsorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum gravissimum ex gravissimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipsis omnem consolationis viam.

1 'SIC ostendit visionem mihi Dominus Jehova, quòd 'ecce fiscum æstivorum fructuum.

2 Cumque dicenti, quid vides Hhamos? dixissem, fiscum æstivorum fructuum: dixit Jehova ad me, 'advenit ipse finis populo meo Israëli, non pergam ampliùs prætierire ipsi.

a Heb. *cadaver.*

5 'Sed ejulabunt 'cantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ; plurimum erit [a] cadaverum, *quæ* in omnem locum projecerit 'tacitus.

b Heb. *facturi ut cessent.*

4 'Audite hoc 'qui anhelatis *dejecturi* egentem, & [b] 'deleturi pauperes terræ,

5 Dicendo, quando transiverit 'hoc novilunium, ut vendamus commeatum? & sabbathum, ut aperiamus frumenti *horrea?* minuendo 'Epham, & majus faciendo pondus, ac pervertendo lancibus [c] dolosis,

c Heb. *doli.*

d Heb. *propter par.*

e Heb. *cadivum sive caducum.*

6 'Comparando pecunia tenues, & egentē [d] 'pari calceorum; *ut* deniq; [e] 'quisquilias frumenti vendamus.

7 'Jurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam* si obliviscar in æternum omnium operum istorum.

8 'An propter hoc non commoveretur hæc terra, & lugeret quisquis habitat in ea? & ascenderet 'velut rivus *in* totam ipsā; quo expelleretur & submergeretur, ut rivo Ægypti?

9 'Imò erit die illo, dictum Domini Jehovę; efficiam 'ut sol occidat ipso meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucido:

f Heb. *lucis*

10 Et commutabo dies festos vestros in luctum, omniaque cantica vestra in lamentationem, inducens super omnes lumbos cilicium & super omne caput calvitium; disponamque illam quasi 'luctus unigeniti, ut finis illius sit tanquam dici amarissimi.

11 'Ecce dies venturi sunt, dictum Domini Jehovę, quibus immittam famem in hanc terram; non famem [g] habendi panis, neque sitim aquarum, sed 'audiendi verba Jehovæ.

g Heb. *pro pane, neque sitim pro aquis.*

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum, & ab Aquilone ad Orientem usque discurrentes ad pervestigandum verbum Jehovæ, non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipsi juvenes ea siti,

14 Qui jurant per 'reatum Schomronis, & dicunt 'ut vivit Deus tuus, ò Dan, & *ut* vivit 'Deus viæ Beerschebahhi; denique cadent, nec resurgent ampliùs.

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visi atque anagoges, tribus primis versibus: contestatio contra Israëlitas propter indignissima ipsorum scelera, usque ad ver. 9. & enarratio propositionis viso adumbratæ, inde ad finē capitis.* Ecce fisc.] *typica hæc visio populū Israëlis adūbrat, finis verò qui Israëli denūtiatur, adūbratus est allusione sive διὰ παρονομασίας, quā nos Latinè*

non

non poſſumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ ὑπωπιάν, id eſt fructus æſtivos ſignificat, proximè accedit ad vocem alteram qua ſignificatur finis: quamobrem venuſtatem quidem verbo non aſſequimur, ſed nobis videtur ſatis ut rem aperiamus legentibus. 2 Advenit ipſe] *anagoge ſive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur ſuprà 7.7. & ſeq.* 3 Sed ejulabunt] *i. luctuoſiſſima erunt omnia & tum res divinæ & ſacræ, tum etiam humanæ prophanæq; jacebunt perditiſſimè.* Cantica templi] *quaſi dicat, templum quod prius lætis & feſtivis cantionibus perſonabat, flebili ejulatu ac vociferatione complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens, ut dixit Propheta ſuprà 5.13. & 6.10.* 4 Audite hoc] *ſecunda pars, conteſtatio graviſſima, Iſraëlitis peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, uſque ad verſum 7. & Dei conſultationem exponens, verſu 7. & 8.* Qui anhelatis] *ut ſuprà 2.4.* Deleturi] *i. vos inhumani, per quos non ſtat quo minus perdatis bonos, niſi averteret Dei miſericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam novilunia ſacerdotes clangentes tubis habebant cœtus ſacros, Numeror. 10.10. & Pſal. 81.4. ſingularia ſacrificia offerebant Deo, Numeror. 28.11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4.23. & ſacrum epulum celebrantes, ſanctiſicationi ſuæ, non privatis negotiationibus incumbebant, ut apparet ex 1. Schem. 20.5. ac propterea in reſtitutione Eccleſiæ conjunguntur novilunia ſabbathis, Feſchah. 66.23.* Epham] *i. menſuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permiſſione legis Levit. 25.39. ut exempla habentur Jirmej. 34.8. & ſeq. & Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut ſuprà 2.3.* Quiſquilias] *i. acus, glumam, folliculos, omniaq; frumenti apharemata pro juſto frumento.* 7 Jurat Jehova] *conſultatio antecedens dictionem ſententiæ, ut diximus in verſum 4. qua Deus primùm judicium ſuum oſtendit hoc verſ. deinde probat omnium hominum conſcientiis, verſ. ſeq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens vehementiſſimè, a teſtificatione omnium hominum conſcientiæ quam appellat Deus.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare ſolet.* 9 Imò erit] *enarratio propoſitionis quam viſio ſuperior adumbraverat, ut diximus in verſum 1. de malis graviſſimis Iſraëli obventuris: quorum malorum effecta primùm, duobus verſibus: deinde cauſæ exponuntur, quatuor ultimis.* Ut ſol occidat] *i. ut nulla lux planè affulgeat, aut ſpes liberationis conſequendæ, & adipiſcendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium ſunt feſtiviſſimi: ut ſuprà 5.18. & ſequentibus: ſic verſus ſequens hujus eſt exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amariſſimi, & cui nullum adhiberi poteſt remedium aut conſolatio, ut ſequentia verba interpretantur: ſic Zecarjæ 12.10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctus illius amariſſimi a cauſa efficiente, hoc & ſequente verſu, & ab effectis, ver. 13. & 14. Cauſa luctus eſt deſtitutio ab omni conſolatione: quæ hoc verſu elegantiſſima allegoria figuratur, & explanatur ſequente.* Audiendi verba] *id eſt, ſaltem hoc beneficium a Deo conſequendi, ut in ſuis anguſtiis percipiant conſolationem ex verbo ipſius.* 14 Reatum Schom.] *id eſt, idola, quæ Reges Iſraëlis Schomronæ habitantes ſtatuerunt & continenter ſtatuunt, ut populum ſuum magis ac magis efficiant reum defectionis ſacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis ſuis ab extremitate una terræ ſanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Iſraëlitarum Septentrionem verſus, Beerſchebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id eſt, Deus ille, cui ritus ſui & cæremoniæ exhibentur ſecundum traditiones & placita hominum: vide ſuprà 5.5.*

CAPUT IX.

Deus typo diſceſſionis a templo ſuo figurans abdicationem Judæorum & Iſraëlitarum, certiſſima judicia eis denuntiat, confirmatq; tum a majeſtate ſua, tum ab illorum ſceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promiſſionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hereditatis, bonorumq; illius concionem terminat.

1 'VIDI Dominum ſtantem 'ſuper altari, ac dicentem, percute 'iſtud malogranatum, ut commoveantur poſtes ipſi, & 'divide ipſos in capite ipſorum omnium: [a] 'quod autem poſt ipſos eſt 'gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit ſe ex eis qui evaſerit.

[a] Heb. *poſterium autem ipſorum.*

2 'Si foderent *latitaturi* in ſepulchro, inde manus mea caperet eos; & ſi aſcenderent in cœlum, illinc deducerem eos:

Suprà 2.11.

3 Etſi abderent ſe in vertice Carmeli, inde ſcrutatus caperem eos: & ſi occultarent ſe a conſpectu oculorum meorum in [b] fundo maris, inde præciperem ſerpenti ut mordens *tolleret* eos:

[b] Heb. *ſolo.*

4 Quòd ſi abirent in captivitatem coram inimicis ſuis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: [c] adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

[c] Heb. *ponam ut Gene. 44. 21.*

5 'Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, diſſolvitur; & lugent quicunq; habitant in ea: 'conſcenditque quaſi rivus totam ipſam, quaſi rivus Ægypti, 'atque ſubmergitur:

6 'Qui extruxit in cœlis 'cœnacula ſua, & 'cuneum ſuum ſuper terram fundat: 'qui evocans aquas maris effundit eas in ſuperficiem terræ, Jehova nomine.

7 'An non pares filiis Æthiopum eſtis mihi, ô filii Iſraëlis? dictum Jehovæ: annon Iſraëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Peliſchtæos e Caphtore, & Syros e Kyro?

8 'Ecce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum 'peccans, ut perdam ipſum a ſuperficie terræ; niſi quòd non [d] omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:

[d] Heb. *perdendo.*

9 Sed ecce ego 'præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Iſraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut 'non decidat lapillus in terram.

10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; 'qui dicunt, non aſſequetur aut obveniet hoc malum.

11 'Tempore illo erigam 'tugurium Davidis quod decidit, & ſepiam rupturas 'earum ac demolitiones 'ejus reſtituam; & reædificabo illud, 'ſicut [e] olim:

[e] Heb. *dieb. ſeculi.*

12 'Ut hæredes ſint cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus [f] quæ vocantur de nomine meo;

[f] Heb. *ſuper quas vocatur nomen meum.*

meo; dictum Jehovę qui facit iſtud.
13 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus attinget arator meſſorem, & calcator uvarum ſatorem: & ſtillabunt montes muſtũ & omnes colles colliquescent:
14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Iſraëlis, qui ædificabũt civitates deſolatas, ut inhabitent, & conſerant vineas, ut bibant vinum earum; facientq; hortos, ut comedant fructum eorum:
15 Et plantabo eos in terra ipſorum, ita ut non evellantur amplius a terra ſua quam dedero ipſis: dicit Jehova Deus tuus.

Levit. 26. 5. *Heb. protrahentem ſemen.*

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ ſunt omnino partes, denuntiatio mali graviſſimi, uſque ad verſ. 11. & Evangelica promiſſio, ad finem uſque. Ac denuntiationis quidem membra habẽtur tria: primum eſt propoſitio typi cum ſua interpretatione junctis, hoc verſu & tribus ſequentibus; ſecundum confirmatio propoſitionis, verſu 5. & duobus ſequentibus; tertium exornatio, inde ad verſ. 11.* Super altari] *videlicet extra templum ſuum, qua ratione demonſtrabat Deus a ſe templum ſuum & populum abdicari; ut Jechezk. 10.* Illud malogranatum] *nimirum quod in ſummo templi faſtigio erat inter acroteria: quemadmodum ferè fit in ſtructuris & templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix poteſt certò definiri. Prophetam quidem audiviſſe certum eſt, ſed hoc mandatum accepiſſe quod exequeretur nobis non videtur veriſimile: nam etſi Propheta ſe audiſſe narrat, tamen cœleſte aliquod opus viſione oblatum eſſe res ipſa oſtendit, quod nos miniſterio angeli ſive fulgur ſive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuiſſe judicamus. quaſi dicat, malogranatum iſtud templo ſummo impoſitum deturbato, & templum ipſum uſque ad imos poſtes percellito atque diſrumpito, ut quicunque in eo ſunt hoc caſu frangantur, & ita communiantur ut nemo iſtorum effugiat.* Divide ipſos] *id eſt, non modo templum ſummum, ſed a ſummo ad imum deturba totum, & ipſos poſtes quoſque in capite ipſorum, id eſt, inde a ſumma parte diffringe.* Quod autem] *id eſt, Judæos & Iſraëlitas omnes, qui freti iſtius templi umbraculo poſt ipſius poſtes veluti deliteſcunt, & impietatem inhumanitatemq; colunt, a quibus in ſpeciem ſe abhorrere ſimulant; vide ſup. capite 6.* Gladio] *Aſſyriorum & Chaldæorum, aliiſque verberibus; ſynecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonſtrandum quam ſit inevitabile judicium Dei, tribus verſib. ut Pſalm. 139. 7. & ſequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propoſitionis præcedentis primùm a deſcriptione majeſtatis Dei, duobus verſibus; deinde a criminatione ingratiſſimi Iſraëlitarum animi, quos Deus ſupra omnes gentes proſequutus fuerat beneficiis, verſ. 7.* Concenditque] *id eſt, exundat in eam malum illud, cujus meminit ſup. verſ. 4. ſic ſuprà 8. 8.* Atque ſubmerg.] *ὑστέρωσις Hhebraicam ad perſpicuitatem ſuſtulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omnium quæ in eis ſunt creator ac dominus eſt omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Pſal. 104. 3. nam utramque vocem eadem accipimus ſignificatione.* Cuneum ſuum] *ut accipitur 2. Schem. 2. 25. pro eo quod eſt, qui ſtatuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia ſua.* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immiſit, Geneſ. 7. ac proinde eadem virtute armatus eſt ad perficiendum hoc judicium quod modo imperavit.* 7 An non pares] *conteſtatio vehementiſſima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis ampliſſimis proſequebar: jam verò quo in pretio eſſe vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm cùm olim Peliſcitæos e Caphtore eduxi. Deut. 2. 22. aut ſi adverſarios Dei & Eccleſiæ Syros, qui recèns in Kirum deportati ſunt (ut prophetatum fuerat ſuprà 1. 5.) reducerem a deportatione ſua, & in libertatem indigniſſimos homines vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propoſitionis, de judicio Dei contra Iſraëlitas peccatores: in qua Deus reliquias ſecundum electionem gratiæ ſervandas nominatim excipiens, tranſitum comparat ad promiſſiones Evangelicas.* Peccans] *id eſt, perſeverans in peccatis ſuis.* 9 Præcipiens] *Aſſyrius & Babylonius.* Non decidat] *id eſt, nemo planè Judæorum & Iſraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis ſit.* 10 Qui dicunt] *vide ſuprà 6. 3.* 11 Tempore illo] *ſecunda concionis pars de promiſſionibus Evangelicis, quæ ſummatim dictæ duobus verſibus & adumbratæ typo veteris Eccleſiæ & regni, poſtea exornantur adjunctis magnificis Dei promiſſionibus in revocatum populum, tribus verſibus ultimis.* Tugurium David.] *i. regnum Domini noſtri Jeſu Chriſti, quo (utut jam humile eſt) protegũtur pii.* Earum] *nempe maceriarum ſive ſepium. quaſi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Eccleſia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum eſt regnum Chriſti.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim ſtetit floruitq; Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè ampliùs floreat: quod ſequente verſu oſtenditur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis ſuæ donatorem invocent: ſic interpretamur ex Actor. 15. 17.* 13 Ecce] *Exornatio ſive amplificatio promiſſionis præcedentis a benedictionibus ſpiritualibus in Eccleſiam, cùm inſtaurata fuerit per Chriſtum, profundendis: quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël 3. 18.* Colliqueſcent] *id eſt, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipſi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & ſtabiliam eos, ut Exod. 15. 17. nam virtute Dei cuſtodimur per fidem ad ſalutem quæ parata eſt patefieri tempore ultimo, 1. Petri 1. 5.*

HHOBADIA.

Propheta Edomæis superventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipsorum fastum, fœdera, & sapientium ludificatur, & vim Ecclesiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipsi porrò sermone aut opere malefaciant: ac postremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Ecclesiam obventurum, liberationem hæreditatis, amplitudinem & salutem illius prædicat in regno Christi.

1 VISIO Hhobadję. [1]Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorē audivimus a Jehova, & legatum ad gentes missum *dicentem*; surgite, ut insurgamus adversus eam in prælium.

2 Ecce, parvum disposturus sum te inter gentes; contemptus eris valde.

3 [1]Superbia [b] animi tui decipitte, ô qui habitas in fissuris petrę, in [c] altissima habitatione tua; dicens cum animo suo, quis dejiceret me in terram?

4 [1]Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter stellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

5 [1]Quomodo excisa es? si fures advenirent tibi, si vastatores [d] nocturni, nónne furarentur quod satis esset ipsis? si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

6 Quomodo [1]perveſtigantur Hhesavi, perquiruntur abdita ejus?

7 [1]Usque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: [g] convivæ tui [1]imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

8 [1]Nónne die illa, dictum Jehovę, cùm perdidero sapientes ex Edomæa, & [h] intelligētes e monte Hhesavi,

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman, ut excindatur quisque e monte Hhesavi a strage?

10 [1]Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum, operiet te pudor, & excindēris in seculum:

11 *Propterea quòd* eo die [1]stas ex adverso, quo die captivas abducunt extranei copias ejus, cumque alienigenæ ingressi portas ejus super Jeruschalaima [1]projiciunt sortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 [1]Ne ergo aspicias [1] diem fratris tui, diem alienationis ejus, neque lætaris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque [1]magnifices os tuum die angustiæ.

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aspicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipsius: neque extendant se *manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque persistas [1] in diruptione ad excindendum qui exadunt ex eo: neque prodas superstites ejus die angustię.

15 [1]Nam propinquus est dies Jehovæ contra omnes istas gentes: quemadmodum feceris, fiet tibi, retributio tua revertetur in caput tuum.

16 [1]Nam [1]cùm biberitis in monte sanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & absorbebunt, [1]erúntque ac si non fuissent.

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet, eritque [m] sanctus & hæreditariò possidebunt domus Jahhakobi hæreditarias possessiones suas:

18 [1]Eritque domus Jahhakobi [1] *velut* ignis, & domus Josephi flamma, domus autem Hhesavi in [1]stipulam, ut accensi in hos consumant ipsos, neque erit superstes [1]domui Hhesavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò possidebunt [1] Australem regionem [1] cum monte Hhesavi, & locum humilem cum Pelischtæis; [1] hæreditariò inquam possidebunt cum agro Ephraimi & cum agro Schomronis, Binjaminisque cum Gilhhade:

20 [1]Et [n] deportatæ copiæ istæ Jisraëlitarum quod *fuit* Cenalihanæorum Tzarphathum usque, & [o] deportati Jeruschalaimæi [1] quod est in fine dominatus, *id* hęreditariò possidebunt cum civitatibus Australibus.

21 [1]Cumque ascenderint [1] servatores in mōte Tzijonis ad judicandum montem Hhesavi, erit [1] Jehovæ regnum.

a Heb. *auditionem. Jirm.* 49.14

b He. *cordis: sic deinceps.*

c Heb. *altitudine habitationis suæ: hypallage.*

d Heb. *noctis Jirm.* 49.9.

e Heb. *homines fœderis.*

f Heb. *homines pacis tuæ sic Psal.* 41.10.

g Heb. *cibi tui* homines

h Heb. *intelligentiæ viros.*

i Heb. *fratris tui Jahhakobi: ut Genes.* 36.5.

k Heb. *filiis Jehudæ.*

l Heb. *eversio.*

m Heb. *sanctitas.*

n Heb. *deportatio copiarū istarum.*

o Heb. *deportatio Jeruschalaimorū.*

ANNOTATIO.

1 Visio] *Hujus prophetiæ, qua Deus superventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus differè quidem non exprimitur; sed ex argumento facile est colligere tum pronuntiatū esse, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent. vide Jirm. 49. & Jechezk. 25. partes omnino sunt quat uor: prima est propositio judiciorum quæ Deus immisso milite in Edomæa exequuturus erat, duobus versibus: secunda est propositionis enarratio, tum causarum, tum judicii ad causas suas accommodati, usque ad vers. 21. tertia est dehortatio a maleficiis, usque ad vers. 16. quarta, conclusio a promissionibus Dei amplissimis ad salutem Ecclesiæ & adversariorū ejus exitium inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propositio hæc continet hypotyposin militarem, hoc versu: & effectum ejus, versu sequente.* 2 Parvum] *id est, prostratus te ita ut minimus tuorū numerus*

super-

superſit: ſic alludit ad deminutionẽ capitis Hheſavi, amiſſaq; primogenitura: ut habetur Ge.25.33. & 27.31.
3 Superbia] *enarratio hæc propoſitionis duas cauſas continet, quibus ex ordine ſua judicia connectuntur, ut Jechezk.25. prior eſt ſuperbia, hoc verſu, cui ſua ſupplicia eaque graviſſima & accuratiſſima ſubjiciuntur, uſque ad verſ.10. poſterior verò violentia atrociſſima contra Judæos fratres, verſu 10. & 11.*
4 Quamvis] *ampliſicatio per conceſſionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera ampliſicatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perfitiendo judicio ſuo. Eſt autem in Hhebræa contextu verborum ἐμφαλοκὴ, quam viſum eſt nobis perſpicuitatis cauſa invertere.* 6 Perveſtigantur] *mirum ab avaro milite, ut Firme.49.10.* 7 Uſque ad] *ampliſicationis locus tertius a perſona eorum qui Edomæos infeſtaturi ſunt: tui ipſius, inquit Deus, fœderati, &c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & ſedem tuam depopulabuntur.* Imponent vulnus] *id eſt, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipſam nequeat comprehendere, nedũ curare arte & intelligentia.* 8 Nónne die illa] *exornatio proximè præcedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipſe, ô Edomæe & Temanita, poteris capere & conſequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen ſapientiæ & intelligentiæ; vide Firmejæ 49.7.* 10 Propter violentiam] *ſecunda cauſa; ut diximus in verſ.3. quam optimè interpretatur Jechezkel 25. & oſtendit verſus ſequens.* 11 Stas ex adver.] *id eſt, obſervas & exploras diligentiſſimè quibus modis expilare poſſis fratres tuos, ut faciunt extranei.* Projiciunt ſort.] *ut Joël.3.3.* 12 Ne ergo] *tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & ſiccis oculis ſpectent, rideantq́, hoc verſu; ne in facultates eorum involent ſequente verſu; neque in homines profugos inhumani ſint, verſu 14. Cujus dehortationis cauſa ſubjicitur verſu 15.* Diem fratris] *id eſt, afflictionis illius: ut Pſal.116.2.* Magnifices os] *id eſt, protervè cachinneris: ſynecdochicè.* 14 In diruptione] *quæ Edomæi, poſtea quàm occupata ſunt a Babyloniis Jeruſchalaima, Judæos ipſos & regionem ipſorum totam infeſtarunt: ut apparet ex Pſal.137.7. quod malũ per ipſos fieri hic propheticè interdicit Deus.* 15 Nam propinq.] *τέλειον dehortationis a talione & pari judicio, quod effecturus eſt Deus, hoc verſu.* 16 Nam cùm] *apoſtrophe ad Judæos, tranſitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adverſariorum Eccleſiæ, hoc verſu; deinde ſalutem ſuorum, verſu ſequente; ac poſtremò utrumque exornat brevi enarratione, ad finem uſque capitis.* Cum biberitis] *prout judicium Dei oportet incipere a domo ipſius: ut Jeſchahh.10.12. & Jirmejæ 25.29.* Erúntque ac ſi] *id eſt, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur.* 18 Erítque] *exornatio præcedentis prolepſeos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc verſu, deinde Iſraëlis hæreditas & ſalus exponitur, duobus ſequentibus.* Velut ignis] *hoc eſt, Iſraëlitæ erunt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu importaturus ſum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè oſtendimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hhamoſo, verſ.11. & 12.* Stipulam] *quæ nullo negotio conſumitur, & a natura ſua fomes igni eſt.* Domui Hheſavi] *id eſt, impiis iſtis & inhumanis Edomæis: ex quibus tamen reliquiæ ſecundum electionem gratiæ conſervabuntur quidem, Hhamos 9.12. ſed cum Judæis & Iſraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei aſcitæ Evangelio Chriſti, ſequente verſu.* 19 Auſtralem] *id eſt, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ ſunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ ſolent deſignare.* Cum monte Hheſ.] *id eſt, cum Edomæa: vide Hhamos 9.12.* Hæreditariò inquam] *id eſt, nec Judæi tantùm, ſed etiam Iſraëlitæ omnes cis & trans Jardenem ſocietatem inibunt hæreditatis ſanctæ; vide Jechezk.37.16. & ſequentibus.* 20 Et deportatæ] *id eſt, Eccleſia hæc inſtaurata juſtos ſuos terminos omni ex parte obtinebit qui ab antiquis finibus deſcribuntur. Nam Iſraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo 1.Reg.17.9 Judæorum verò terminus fuit in civitatibus auſtralibus, de quibus Jehoſchuhh.15.21. & ſequentibus.* Quod eſt in fine] *id eſt, juſtos limites ſuos obtinebunt: nam quòd Judæi omnes ſequuti Chaldæum Paraphraſten Hhebræam vocem hoc loco poſitam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hiſpaniam; dignum eſt tam audacibus fabularum auctoribus: nos verò Hhebræam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus eſſe compoſitam; quæ conjunctæ ſignificant terminationem dominatus.* 21 Cúmque aſcend.] *id eſt, cùm prædicatione Evangelii, fideliúmque ſervorum opera adhibita Chriſtus Eccleſiam ſervaverit ex inimicis ipſius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Chriſtus ſuper Eccleſiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33.* Servatores] *id eſt, adminiſtros ſalutis per doctrinam Evangelii: ut 1.Timoth.4.16. & Jacob.5.20.* Jehovæ] *id eſt Chriſto: ut modo diximus ex Lucæ 1.33.*

IONA.

IONA.

ARGUMENTUM.

LIBER Ionæ Prophetæ totus est historicus: quo narratur vocatio Ionæ duplex: una, quam contumaciter tentavit subterfugere, donec persequutus ipsum Deus deduxit in mortem præsentissimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipsius animum edomaret, atq; ad obsequium sui adduceret, altera, cui auscultans Ionas apud Ninevitas prædicavit, eosq; adduxit ad resipiscentiam: quibuscum indignè misericordiam Dei communicatam ratus, typo & sermone a Deo informatus est cùm de iniquitate studii sui, tum de æquitate certissima Dei misericordiæ.

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei se committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturam faciunt, deos suos implorant, & sorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confessus sententiam mortis in seipsum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur: cujus sedato æstu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piscis receptus oravit Deum, miseriam suam exponens, & salutem expetens ad gloriam illius.

1 Factum fuisset verbum Jehovæ, ad [1]Jonam filium Amittai, edicendo,

2 Surge, adi [1]Nineven civitatem maximam, & clama contra eam; [1]ascendisse malitiam eorum in conspectum meum:

3 Surrexit Jonas ut fugeret [1]Tarsum a conspectu Jehovæ: quapropter descendens [1]Japhuntem, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit [a] naulum ejus, descenditque in eam, ut abiret cum [b] nautis Tarsum a conspectu Jehovæ.

4 Jehova autem [1]injecit ventum magnum in mare, fuitque procella magna in maris adeò ut [c] navem illam cogitarent fractum iri.

5 Quare timentes nautæ inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntque instrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somno sopitus.

6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei, quid tibi est [f] somnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.

7 Deinde dixerunt [g] alter alteri, agite, projiciamus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.

8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ *est* [h] ars tua? & unde venis? quæ *est* regio tua? denique ex quonam populo es?

9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.

10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eum, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipse)

11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare [i] ab infestandis nobis? nam mare [k] magis ac magis procellosum erat.

12 Qui dixit ad eos, [1]tollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnoscó propter me procellam maximam hanc [l] infestare vos.

13 Tunc [m] [1]remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent; quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;

14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis [1]sanguinem innoxium; nã tu, Jehova, quẽadmodum vis facis.

15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destitit que mare ab [n] æstu suo.

16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.

17 Paraverat autem Jehova piscem magnũ, qui absorberet Jonam; fuitq; Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

[a] Heb. *mercedem.*
[b] Heb *eis, videlicet qui in navi erãt.*
[c] Heb. *navis cogitaret fractum iri: metonymia.*
[d] Heb. *ad levandum a contra se.*
[e] Heb. *magister funis.*
[f] Heb. *somno sopite.*
[g] Heb. *vir ad amicum suũ, ite.*
[h] Heb. *opera tua.*
[i] Heb. *a contra nos: sic versu seq.*
[k] Heb. *ibat & procellosum erat: sic vers. 13.*
[l] Heb. *contra vos esse*
[m] Heb. *fodientes, videlicet remis; id est, fauleãtes, ut Latini dixerunt.*
[n] Heb. *indignatione sua.*

CAPUT II.

1 [1]Oravit autem Jonas Jehovã Deum suum, e visceribus illius piscis:

2 [1]Deinde dixit, inclamavi ex angustia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocem meam.

3 Nam projeceras me in profundum, in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:

4 Adeò ut [1]ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; veruntamen [1]perque gam intueri in templum sanctitatis tuæ.

5 Circumiverant me aquæ [1]usque ad animam; abyssus circundabat me, [1]alga alligata erat capiti meo.

6 [1]Ad [d] præcisas radices montium descenderam, terrã [1]vectibus suis obstitura mihi in seculum: attamen eduxisti [1]a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.

7 Cum obrueretur in me anima mea, Jehovæ recordatus sum; pervenitque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.

8 [1]Qui observant [1] vanitates [e] mendaces, [1]beni-

[a] Heb. *mihi.*
[b] Heb. *sepulchri.*
[c] Heb. *cor: ut Exod.* 15. 8.
[d] Heb. *præcisa montium.*
[e] Heb. *mendacii.*

f Heb. *suam.* benignitatem f erga se derelinquant:
9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: g omnimoda salus *est* Jehovæ.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Cùm fuisset] *His duobus capitibus continentem historiam esse apud omnes constat: qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem subterfugere conatus sit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntariũ obsequium comparaverit. Quo autem tempore hæc omnia gesta sint, etsi præcisè a nobis definiri nequit: tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobhami secundi tempora, aut sub ipsum principium regni illius gesta sint: ut apparet ex 2. Reg. 14. 25. Jonam] qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepheru, ut ibidem scriptum est.* 2 Nineven] *de qua Genes. 10. 11. & 12. & infrà 3. metropolin Assyriorum.* Ascendisse] *id est, tam magnam esse ut jam quasi terram & cœlum compleat: quo nomine Deus rationem cum illis subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap. 3.* 3 Tarsum] *vide Gen. 10. 4.* Japhuntem] *oppidum maritimum, postea appellatum Joppen, de quo Jehoschuhh. 19. 46. & 2. Chron. 2. 16.*
4 Injecit] *i. repentissimè excitavit ac vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judicium esse ipsi infideles nautæ cognoscerent.* 12 Tollite me] *consilium hoc Jonæ fide datum esse, & ex recipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.* 13 Remigantes] *id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum deventrent.*
14 Sanguinem innox.] *id est, hominis istius, qui nos minimè offendit: sed te authore per sortem, & ipso confitente huic pœnæ adjudicatus est.*

In Caput II.

1 Oravit autem] *Mirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamitatem suam exponens Deo, misericordiam implorans, & officium suum erga Deum (a quo imprudenter discesserat) profitens: quod totum sequente oratione ostendit: quam exaravit, ubi salutem & liberationem a Deo accepisset.* 2 Deinde] *postquam liberatus fuit, ut modò diximus: est enim canticum hoc eucharisticum ex propositione summa, hoc versu: narratione, usque ad vers. 8. & conclusione votiva ac eucharistica constant, duobus versibus ultimis.* 4 Ego dicerem] *summa argumenti quod oravit Jonas in ventre piscis: nimirum quòd miseriam suam a peccato profectam exposuit Deo, & quòd liberationem petiit ut gloriæ ipsius porrò in Ecclesia inserviret.* Pergam] *precantis verba: pro eo quod est, ne hîc obscurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis: sed quandoquidem me huc integrum & valentem intrusisti, fac ut te palàm colere, atque prædicare possim beneficium tuum.* 5 Usque ad] *vide in Psal. 69. 2.* Alga] *i. tam versabar in profundo, demersus profundissimè, quàm si alga (quæ in fundo maris solet succrescere) caput meum detinuisset obvolutum.* 6 Ad præcisas rad.] *quibus montibus asperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciaq; circumvallatum est.* Vectibus suis] *id est, in accessis rupibus, quibus terra importuosa efficitur.* A corruptione] *quæ mihi per mortem fuerat in ventre piscis eventura.* 8 Qui observant] *conclusio eucharistica, ut diximus in vers. 2. per antitheſin vehementissimam idololatrarum, hoc versu: cum gratissimo Prophetæ officio quod vovet Domino, sequente versu.* Vanitates mend.] *i. idola vanissima per se, vanitatem docentia, & mendacia suis cultoribus.* Benignitatem] *i. quandoquidem ita cæci sunt ut bona a Deo accepta minimè agnoscant, sed mendacibus suis idolis tribuant: non impedio quominus sordescant amplius, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipsi intercludant sibi, adeóque maledictionem horrendam accersant incervices suas.* 9 Omnimoda salus] *epiphonem agnomicon, ut Psal. 3. 9.*

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui postquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis seriam recipiscentiam coluerunt & testificati sunt, veniam a Deo impetravere: itaq; Jonas ægre ferens misericordiam de illis capi, tanquam si prophetia ipsius esset inutilis & ipsi dedecorosa, a Deo reprehenditur: deinde verò observans e suo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum esset, typo divinitus informatur quàm æqua sit Dei in res creatas suas misericordia.

1 g Cùm autem edicente Jehova pisci illi, evomuisset Jonam in aridam;
2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo,
3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationẽ illam quã ego edico tibi.
4 Surgens itaque Jona abivit Neneven secundum verbum Jehovæ; Nineve autem erat h civitas a perquàm maxima, i itinere tridui:
5 Ubi cùm k cœpisset Jonas ire per civitatem itinere diei unius; & proclamavisset dicens, l adhuc quadraginta dies, deinde Nineve subvertetur:
6 Crediderunt b Ninevitæ m Deo; & indicentes jejunium induerunt n cilicia a maximo ipsorum usque ad minimum ipsorum.
7 Cùm enim perveniisset hoc verbum ad Regem Nineves, surgens e solio suo deposuit paludamentum suum a se; & operiens se cilicio sedit o in cinere:
8 Et postquam convocasset *populum*, edixit Nineves ex sententia Regis & procerum ejus, dicendo: homines p & jumenta, armenta, & greges ne gustanto quidquam, ne pascuntor, & aquas ne bibunto:
9 Sed operiunto se ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum q fortiter: ac revertuntor quisq; a via sua pessima, & ab ipsa violentia quæ inest r manibus ipsorum.
10 s Quis scit an reversus sit, & t pœniteat Deũ ut reverso eo ab æstu iræ suæ non pereamus?
11 Quare cùm vidisset Deus opera eorum, eos reversos esse a via sua pessima: pœnituit Deum ejus mali quo se dixerat affecturũ eos, & non affecit.

g Heb. *magna Deo: ut Gen. 30. 8.*
h Heb. *hominum Niniven.*
i Heb. *in festitudine.*

CAPUT IIII.

1 'QUOD cùm [a] malè haberet Jonam, pessimè; & accensa esset *ira* ejus;

2 'Oravit Jehovam dicens, quæso Jehova, an non erat hoc verbum meũ, dum essem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarsum; 'sciebam enim te Deum fortem gratiosum, & misericordem, longanimem & amplum benignitate, ac pœnitentem mali esse.

3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæso animam meã a me: nam [b] præstat mori me quàm vivere.

4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accensa est *ira* tibi?

5 Nam egressus Jonas e civitate residebat ab Oriente civitatis: ubi fecerat sibi tuguriũ, ut resideret sub eo' in umbra, usque dum videret quid futurum esset in civitate.

6 'Paraverat enim Jehova Deus 'ricinum, qui ascenderet supra Jonam, ut esset umbra super caput ejus ereptura eum a 'malo ipsius; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia magna.

7 Deinde paravit Deus vermem ascendente aurora, postero mane; quo [c] lædente ricinum exaruit.

8 Fuit itaque oriente sole, cùm 'parasset Deus [d] Eurum 'silentem, ut percuteret sol caput Jonæ adeò ut deficeret animo; expeteretque [e] se ipsum mori, dicens, præstat mori me quàm vivere.

9 Dixit autem Deus ad Jonam, 'an factum benè *quòd* accensa est tibi *ira* propter istum ricinum? qui dixit, factum bene *quòd* accensa est mihi *ira* 'ad mortem usque.

10 Cui dixit Jehova, 'tu parcis isti ricino, pro quo non laborasti, & quem non educavisti? [f] qui 'una nocte extitit, & una nocte periit:

11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua sunt plures duodecim myriadibus hominum 'qui non norunt discrimen inter dexteram suam & sinistram suam, jumentaque multa?

[a] Heb. *malũ videretur apud Jonam, malum magnum.* Exod 34.6.

[b] Heb. *bona est mors mea præ vita mea: sic vers.* 8.

[c] Heb. *percutiente.*

[d] Heb. *ventũ Orientis.*

[e] Heb. *animã suam.*

[f] Heb. *filius noctis extitit, & filius noctis periit.*

'ANNOTATIO IN CAPUT III.

1 Cùm autem] *Versum hunc ad sequentia pertinere, ac non ad præcedentia res ipsa loquitur. Jam enim narrat historia quid secundo imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint.* 4 Civitas perquam] *nam erat in ambitu illius area quadringentorum stadiorum, quam circumstabat murus instructus mille quingentis turribus: ut testantur Herodotus & Diodorus.* Itinere triduì] *videlicet in ambitum, si quis pedibus voluisset totum civitatis ambitum murum turresq; promittentes extrinsecus perlustrare.* 5 Cœpisset] *i. nondum oppidum totum percurrisset: sic commendatur Ninevitarum fides.* Adhuc quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout sunt minæ & promissiones legis, & confirmant sequentia.* 6 Deo] *i. verbo Dei, & Jonæ servi ejus: ut Exod. 14.31.* Cilicia] *ad luctum, ut Genes. 37.34.* 7 In cinere] *ut Ijobi 2.8.* 8 Et jumenta] *quorum triste spectaculum fuit utile & ad docendũ, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorũ & iræ Dei contra peccata accensæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad seriam resipiscentiam: quæ omnia Deus spectavit lege in sacrificiorum ritibus.* 9 Manibus] *ut Psal. 7.4.* 10 Quis scit] *vide Joël. 2.14.*

In Caput IIII.

1 Quod] *Id est, cùm Jonas indignè ferret Deum Ninevitis resipiscentibus condonantẽ non efficere quod per ipsum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum sermonis sui anteponebat Jonas saluti illorum omnium, ad quam Deus arcano consilio suo respexerat.* 2 Oravit humana infirmitate traductus: *qua primùm superiorem suam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, sciebam te misericordẽ esse, & argumentum prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans statuebam fore ut aliud per me diceres, & aliud præstares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc versu: deindè mortem iterum expetit, non acquiescens voluntati Dei, versu seq.* 5 In umbra] *nimirum illius ricini, de quo seq. versu.* 6 Paraverat] *i. jam antè disposuerat in eam partem oppidi ricinum, quem nactus Jonas substruxit tuguriũm in quo resideret.* Ricinum] *Hhebræam vocem quam variè torserint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus quæ hoc loco dicuntur, judicamus esse crotona sive trixin, quam Latini ricinum a similitudine seminis appellavêre: quod semen Hhebræi in libris suis & Ægyptii (apud quos frutex est frequentissimus) appellant kiki: unde factum est ut oleum ex eo semine Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum lirinum extera voce appellatur susinum: mutuatis videlicet nominibus ex iis partibus unde usus eorum allatus est, aut ubi sunt frequentissima.* Malo ipsius] *quod fuisset accepturus Jonas a sole asso & æstu gravissimo.* 8 Paratìet] *i. duobus incommodis momento uno Jonam affecisset, nimirũ vento calente sed lenissimo (qui ferè sudorem excitat) & sole torridissimo.* Silentem] *i. tenuissimum, qui aërem a sole inflammatum non posset ita perspirare ut corrigeret, sed potius adjuvaret æstum: quamobrem silens aut surdus dicitur hic ventus διαπρτικῶς, ut distinguatur ab altero Orientis vento qui sonorus est violentusq;, ut Exod. 14.21.* 9 An factum bene] *a judicio singulari quod Jonas fecit de ricino, Deus tanquam typo adhibito evincit ipsum de jure & justitia sua in salute Ninevitarum procuranda, per comparationem minoris.* Ad mortem usque] *i. eò usque ut mortem expetiverim, fractus & confectus malis.* 10 Tu parcis] *i. conservatum cupis: argumentatio vehementissima, illustrata multis & gravissimis antithetis, hoc & seq. vers.* Una nocte] *i. qui momento nascitur & emoritur: proverbialis circumloquutio rei momentaneæ: etsi ricinum repentè nasci vestis est Plinius lib. 15. naturalis historiæ cap. 7.* 11 Qui non norunt] *id est, planè pueri; periphrasis.*

MICA.

ARGUMENTUM,

LIBER Micæ Prophetæ totus versatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatem Iudæorum Iisraelitarumq; a primoribus & prophetis totam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbissima eversione proximè futura pronuntiat: deinde verò sanctas reliquias secundum electionem Dei liberandas consolatur promissionibus de Christo, de Evangelio, de administratione Evangelica, & de fructibus ad Ecclesiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Iisraëlitis eversionem utriusque regni, oppidorumq; & regionis vastationem prædicit propter ipsorum maleficia: adeoq; ut Dei justitiam asserat, popularibus, magistratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in causa esse ostendit venturi severissimi illius judicii: ac postremò Ecclesiam piorum consolans, amplitudinem ejus, liberationem a malis venturis per adventum Christi, bonorumq; omnium plenitudinem ipsi prædicit affore in Evangelio.

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Micam [a]Morasthitem, diebus Jothami, Achazi, Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit [a]super Samaronem & Jerusalaimis.

2 [a]Audite populi [a]quotquot estis, attende terra & [b]qui eam implent: sitque Dominus Jehova [a]in vobis testis, Dominus [a]e templo sanctitatis suæ.

3 [a]Nam ecce Jehova proditurus est [a]e loco suo, & descendens calcabit [a]excelsa terræ:

4 Et [a]liquefient ipsi montes sub eo, & ipsæ convalles [c]diffilient; [a]tanquam cera a conspectu ignis, [a]ut aquæ profusæ in declivem locum:

5 Propter defectionem Jahhakobi totum istud, & propter peccata domus Jisraëlis. [a]cujus est defectio Jahhakobi? [a]an non Schomronis? & cujus excelsa Jehudæ? an non Jerusalaimorum?

6 [a]Itaque disponam Schomronem [a]in acervum [d]agrestem ad plantaria [e]vineatica; & [a]faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.

7 Et omnia sculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque [a]terricula ejus disponam in vastationem; quia [a]ex mercede meretricia collegit, [a]& dum mercès meretricia est averruntur.

8 [f][a]Præterea plangam & ejulabo, incedens [a]spoliatus & nudus: edam planctum [a]sicut dracones, & luctum ut [g]pulli ululæ:

9 Postquam ægra fuit *Schomron* [a]plagis suis; quòd [a]pervenerit usque ad Jehudam, pertigerit usque ad portam populi mei, Jerusalaimma usque.

10 [a]Gathine indicetis, [b]omnino ne fleatis: [a]in domo Hhophraæ [a]pulvere te volutа.

11 [i][a]Transi habitatrix elegantis *loci* [a]nudata pudenda: non exibit habitatrix *loci* pecorosi, planctus *erit* [k]in [a]locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis [a]constitutionem suam.

12 Nam dolebit [a]propter bonum habitatrix [l]asperarum *sedum*, cum descenderit malum a Jehova in portam Jerusalaimorum.

13 [a]Junge currum [a]angaris, habitatrix Lachis; [a]origo peccati ipsa est cum filia Tzijonis, quia in te invētæ sunt [a]defectiones Jisraëlis.

14 Idcirco [a]dato munera cum [a]Morescheth Gath: domus Achzibi [a]erunt [m]mendaces regibus Jisraëlis.

15 Adhuc [a]hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareschæ; [a]in adullamum usque perveniet, gloriam Jisraëlis.

16 [a]Glabra te & [a]tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, o [a]instar aquilæ, quia migrant a te.

[a] Heb. *omnes ipsi: ut Ijobi 17. 9.*
[b] Heb. *plenitudinem ejus.*
[c] Heb. *se diffindent.*
[d] Heb. *agri.*
[e] Heb. *vineæ.*
[f] Heb. *præter hoc.*
[g] Heb. *filiæ.*
[h] Heb. *flendo.*
[i] Heb. *transi vobis: pulchra nasamus.*
[k] Heb. *in loco illius lateris: sic accipitur 1. Sche. 20. 41.*
[l] Heb. *amararum.*
[m] Heb. *mendacio.*

CAPUT II.

1 [a]VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum [a]in cubilibus suis; quod illucescente manè faciant, cùm est in potestate manus ipsorum:

2 Qui concupiscunt agros & rapiunt, domosq; *concupiscunt* & auferunt: opprimētes virum cum domo ejus, quēq; cū possessione sua.

3 [a]Idcirco hæc ait Jehova, ecce ego cogito contra [a]familiam istam malum; unde non amovebitis colla vestra, neque ambulabitis [a]elatè, cùm tempus malum erit.

4 Tempore illo proferet de vobis parabolā

[a] Heb. *elatione.*

& lamentabitur lamentum [b] ſummum *lamentator* dicens, [c] prorſus vaſtati ſumus, portionē populi mei [a] commutat Deus: quomodo adimit mihi, & avertendo agros noſtros partitur?

5 [a] Idcirco, *inquam*; non erit tibi [a] projiciens funiculum ad ſortem; in congregatione Jehovæ.

6 [a] Ne ſtilletis, [a] ſtillent *iſti*: [a] non ſtillant ſecundū iſtos, [a] nō hæſurū eſſe *populū* ignominiis.

7 [a] O quæ diceris domus Jahhakobi, [a] an [a] anguſtatus eſſet ſpiritus Jehovæ? an [a] hæ eſſent actiones illius? [a] nónne verba mea profutura eſſent apud [d] eum qui rectè ambulat?

8 [a] Atqui [a] heri populus meus [e] [a] quaſi hoſtis inſurgebat, [f] [a] cùm adeſt veſtis, togam detrahitis; [a] a tranſeuntibus ſecurè, quietis [g] a bello.

9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo [a] delitiarum ſuarum; a parvulis ejus aufertis [a] decorem meum [a] in ſeculum.

10 Surgite & abite, quia non eſt [a] hæc requies; [a] propter impuritatem perditura eſt *vos*, & quidem perditione præciſa.

11 [a] Si vir [h] ventoſus, & falſus mentiatur *dicens*, ſtillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; [a] is ſtillator eſt populi hujus.

12 [i] [a] Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, [k] omnino congregabo reliquias Iſraëlis, [a] ſimul diſponam eum ut [a] oves Botzræ; ut grex in medio ovilis ſui, perſtrepent præ multitudine hominum.

13 [a] Aſcendit [a] effractor in conſpectu eorum, [a] perruperunt tranſeuntes portam qua egrediuntur: tranſitq; [a] Rex eorum ante ipſos, & Jehova [a] in principiis illorum.

[b] Heb. *lamentabile.*
[c] Heb. *vaſtando.*
[d] Heb. *rectū ambulantem*
[e] Heb. *in hoſtem.*
[f] Heb. *ere gione veſtis togam denudatus.*
[g] Heb. *belli. Deut. 17. 18 & ſequentibus.*
[h] He. *ambulator venti, & falſitatis.*
[i] Heb. *recipiendo.*
[k] Heb *congregando.*

Caput III.

1 [a] Quapropter dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Iſraëlis; an non veſtrum eſt ſcire ipſum jus?

2 Oſores *ſunt* boni, & amantes mali; [a] rapientes cutem iſtorum ab eis, & carnem eorum ab oſſibus ipſorum:

3 Et [a] quod comedunt caro eſt populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac oſſa eorum diffringunt: dividúntque ut quod eſt in olla, & velut carnem quæ eſt in lebete.

4 [a] Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; ſed abſcondet faciem ſuam ab eis tempore illo: quemadmodum malè inſtituerint actiones ſuas.

5 [a] Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui [a] mordentes ſuis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipſorum indicunt bellum.

6 Idcirco [a] nox erit vobis a viſione, quæ obſcuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet ſol ſuper iſtos Prophetas, atrabiturque ſuper eos dies:

7 Ita erubeſcent iſti videntes, & pudore ſuffundentur iſti divinatores, [a] obvelabúntque myſtacem ſuum quorquot erunt: quia [a] nulla erit exauditio Dei.

8 [a] Veruntamen ego repletus ſum [a] virtute a ſpiritu Jehovæ, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo [a] defectionem ipſius, & Iſraëli peccatum ipſius.

9 [a] Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Iſraëlis; qui abominantur jus, & quicquid eſt rectum pervertunt:

10 Quiſquis [a] ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruſchalaima iniquitate.

11 Quorum primores munere judicant, & quorum ſacerdotes pretio docent, & quorum Propheræ pecunia divinant; interea [a] Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio noſtri eſt? non ſuperveniet nobis malum.

12 Idcirco veſtra cauſa [a] Tzijon *ut* ager arabitur, & Jeruſchalaima acervi erunt; & mons ipſius domus in excelſa [a] ſylvoſa.

[a] Heb. *ſylvæ.*

CAPUT IIII.

1 [a] Sed erit [a] ultimis temporibus, *ubi* conſtitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus fuerit ſupra colles; ut confluant ad eum populi:

2 Eantq; gentes multæ dicentes, venite ut aſcendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis ſuis; & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruſchalaimis:

3 Qui judicem aget inter populos multos, & corripiet gentes validas [a] in longinquum uſque; ut tundant gladios ſuos in ligones, & haſtas ſuas in falces, non attollant [b] gens una in alteram gladium, neq; diſcāt ampliùs bellum;

4 Sed [a] conſideant quiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, nemine deterrente: quia os Jehovæ exercituum loquutum eſt.

5 [a] Nam omnes populi ambulant quiſque in nomine Dei ſui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei noſtri in ſeculum & in æternum.

6 [a] Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam [a] claudicantem; & [a] depulſam congregabo, [a] & quam malis affecero:

7 Et diſponam claudicantem in reliquias, & procul disjectam in gentem validam; regnabitque [a] Jehova ſuper eos in monte Tzijonis ex hoc tempore uſque in ſeculum.

8 Et tu [a] turris gregis, [a] clive filiæ Tzijonis, ad te uſq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum [a] filiæ Jeruſchalaimorum.

9 [a] Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus eſt in te? an cōſiliarius tuus periit, quòd deprehēderit te dolor ſimilis parturiētis

10 [a] Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egreſſa ex urbe habitaveris in agro, ac perveneris Babyloniam uſque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova e manu inimicorum tuorum.

11 Nam quamvis jam conveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, [a] contaminetur, [a] & videat in Tzijone oculus noſter:

12 Ipſi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt conſilium ejus; eum congregare ipſas [a] velut manipulum in aream.

13 [a] Surge & tritura filia Tzijonis; nam [a] cornu tuum reddam ferreum, & ungulas tuas reddam

[a] Heb. *in extremitate dierum. Jeſchaahh. 2.*
[b] Heb. *gens in gentem.*

reddam chalybeas, ut comminuas populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæſtum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

CAPUT V.

[a] Heb. *filia turmæ.*

1 NVNC turmatim coito, ô [a] turmaria, obſidionem diſponens contra nos: virga percutiant in maxilla judicem Iſraëlis.

2 At tu Beth-lechem Ephrathæ, minima [b] ut ſis in ducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit futurus dominator in Iſraële; cujus exortus inde a principio, a diebus ſeculi *ſunt.*

3 Idcirco exponet *quidem* eos uſque ad tempus *quo* parturiens pepererit: ſed reſiduum fratrum ejus revertentur cum [c] Iſraëlitis.

4 Et permanebit ac paſcet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei ſui: & habitabunt, quia jam magnus erit uſque ad fines terræ.

5 Eritque hujuſmodi pax; ut poſtquam venerit Aſſyrius in terram noſtram, & poſtquam calcaverit palatia noſtra, conſtituamus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo toparchas ex hominibus:

6 Qui paſcent terram Aſſyriorum gladio, & terram Nimrodi in oſtiis ejus: eripietq; ab Aſſyrio, cùm veniet in terram noſtram, & cùm calcabit terminum noſtrum.

[b] Heb. *exiſtiendo.*

[c] Heb. *filiis Iſraëlis.*

[d] Heb. *in medio populorũ: ſic verſ. ſeq.*

7 Itaque erunt reliquiæ Jahhakobi [d] inter populos multos, ſicut ros a Jehova, & ut tenues pluviæ ſuper herbam; quæ non expectabat virum, neque præſtolabatur filios hominis.

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter beſtias ſylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm tranſit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua ſupra hoſtes tuos, & omnes inimici tui excindentur.

10 Nam erit die illo, dictum Jehovæ; cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Excindenſque civitates terræ tuæ, deſtruxero omnes munitiones tuas.

12 Et excidero præſtigias e manu tua, adeò ut planetarii non ſint tibi,

13 Excideroq; ſculptilia tua & ſtatuas tuas e medio tui, ut non incurves te ampliùs operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; ut perdam adverſarios tuos,

15 Faciamque ira & æſtu vindictam contra gentes, quæ non auſcultaverint.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter ſe conjungenda eſſe & efficere juſtam concionem unam, facilè animadverſuri ſunt qui cum judicio & ratione Prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hic diſtinguenda, inſcriptio καθολικὴ ſive univerſalis, verſu 1. & prophetæ ipſa ejus argumenti quodammodò inſcriptione continetur. Inſcriptio autem (ut in cæteris Prophetis) exponit rem, perſonam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ ſingula ita ſunt plana ut non videantur egere ſingulari aliqua interpretatione.* Moraſchtitem] *id eſt, oriundum ex oppido Moreſcheth, cujus mentio eſt infrà ver. 14. Nam ut ad Mareſcham alteram Jehudæ oppidum referamus prohibet forma nominis.* Super Schomrone] *id eſt, ſuper regnis duobus, Iſraëlis & Jehudæ; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regnorum evertendorum cauſæ, verſu 5. ſynecdoche.* 2 Audite] *hujus prophetiæ (ſi exordium excipere hoc verſu comprehenſum) duæ ſunt omnino partes; una, propoſitio judiciorum Dei contra Judæos & Iſraëlitas, tribus capitibus; altera, conſolatio ſanctarum reliquiarum per promiſſiones Evangelicas, capite 4. & 5.* In vobis] *cùm improbis & defectoribus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minis; tum etiam bonis, ut in promiſſionum expectatione confirmentur: quæ duæ ſunt concionis partes.* Ætemplo ſanct.] *id eſt, e cœlo, ut Pſal. 114. periphraſis, quam duo ſequentes verſus confirmant hoc loco ſtatuendam eſſe.* 3 Nam ecce] *in narratione hac judiciorum Dei primùm obſervãda eſt prolepſis, ſive generalis propoſitio & judiciorum Dei, hoc & ſequente verſu: & cauſarum, ver. 5. deinde verò ſingularu enarratio duorum membrorum prolepſeos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam cauſarum, duobus ſequentibus: etſi utrique membro pro occaſione, id eſt, judiciorum enarrationi interdum cauſæ aſperguntur, & cauſarum enarrationi judicia.* E loco ſuo] *id eſt, e cœlo, ut modò diximus Pſal. 115.3.* Excelſa terræ] *ut Deut. 32.13. & 33.29.* 4 Liquefient] *ut Pſal. 97.5.* Tanquam cera] *illuſtrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus.* Vt aquæ prof.] *id eſt, ita abibunt convalles in glebas minutiſſimas & friatæ diſſilient judicio Dei, ut aqua deorſum dejecta ex præcipitio hùc illùc diſſilit in minutiſſimas guttulas.* 5 Cujus eſt def.] *ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Iſraële & Jehuda obtinebant. Non eſt, inquit Propheta, ſingularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis iſtorum regnorum defectio; ſed ab ipſis regibus, regiiſque civitatibus profecta eſt, ab illis augetur, & in illis confirmatur: deniq; metropoles iſtæ in reatum publicum omnes regni utriuſque cives adduxerunt, ipſóſque in eo obfirmant.* Jahhakobi] *id eſt, Iſraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19.44.* An non] *id eſt, nónne reus eſt Rex, principes, comites, & populares Scomrone habitantes? ſic ſequentia.* 6 Itaque] *prius hoc membrum prolepſeos, ut diximus in verſum 3. judicia Dei primùm enarrat in Iſraëlitas, duobus verſibus, & in Judæos duobus alteris: deinde verò figurat ratione caſtrenſi tanquam ſpeculator minutatim Judæus ſuis res futuras præſignificans, reliquo cap.* In acervum] *id eſt, ut nihil e Schomrone ſuperſit quam acervus lapidum ruderúmque: ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides ſolent coacervare ad itinera extra vinearum ſeptum.* Facium ut diffl.] *gradatio. q.d. ac ne acervos quidem ipſos lapidum relinquam: ſed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima uſque fundamenta everret, atque deportabit: ut per Aſſyrios effectum eſt.* 7 Terricula] *ut 1. Schem. 31.9.* Ex mercede] *id eſt, idololatriæ ſuæ & idolis accepta tulit bona ſua: ut Hoſche. 2.5. & 8. & 12.* Et dum merces] *id eſt, tantiſper dum ſua bona poſſident (quæ non mihi ſed ſuis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantiſper,*

inquam, avertuntur a me benignitate mea abutentes, Hoſche. 2. 5. & ſeq. 8 Præterea] *enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in verſum 6.* Spoliatus] *nimirum veſte mea prophetica; ut Jeſchahh. 20. 2.* Sicut dracones] *ſic Ijobi 30. 29.* 9 Plagis ſuis] *de quibus verſu 6. & 7.* Perveneritid *eſt, non conſtiterit plaga in Iſraëlis regno, ſed Jehudam quoque invaſerit.* 10 Gathi] *hypotypoſis caſtrenſi forma denuntians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1. 20.* In domo Hhophræ] *id eſt, in Binjamine, Jehoſchuhh. 18. 23. quaſi dicat, luctum procul azitato a Peliſchtæorum finibus.* Pulvere] *id eſt, eſto in luctu amariſſimo: ut Jirmejæ 6. 26. ſynecdoche. Alludit autem hic & ſequentibus verſibus ferè Propheta ad ipſa locorum nomina quæ hic adducuntur.* 11 Tranſi] *id eſt, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc verſu poſitas, quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam conſilium Prophetæ eſt inde ab hoc verſu, Jehudæ ſuas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum divdit in elegantem uberemq́, & in aſperum ac ſteriliorem: futurumq́, omnino prædicit ut totus ager acerbiſſimo luctu perfundatur: quod amplius exornat ſequentibus.* Nudata pudendis] *id eſt, non tantùm inelegans, ſed etiam affecta dedecore turpiſſimo: ut Jeſchahh. 47. 3.* Locis adjac.] *id eſt, incultioribus, quæ ſecundum agros uberes ſunt & de illorum copia fructum percipiunt.* Conſtitutionem] *id eſt, rationem & quaſi leges vitæ ſuæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò graviſſima ſentiunt incommoda; quod ſequentis verſus exegeſis commonſtrat.* 12 Propter bonum] *videlicet amiſſum clade publica: ut ſequentia docent.* 13 Junge currum] *id eſt, fuge quam poteris maximè & contentiſſimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non ſiveris effugere.* Angariis] *id eſt, equis celeribus curſum latum (ut Jureconſulti vocant) decurrentibus.* Origo peccati] *id eſt, Laciſchani cives conſcii, adeóque authores ſunt cum civibus Jeruſchalaimorum perfidæ illius conſpirationis contra Regem Amatzjam factæ, quem Jeruſchalaimani perſequuti ſunt, Laciſchani verò prodiderunt & morte affectum miſerunt Jeruſchalaima: vide 2. Reg. 14. 19.* Defectiones Jiſr.] *id eſt, rea es earundem defectionum quibus tenentur Iſraëlitæ, cùm hoc tuo facto perequè a domo Davidis defeceris.* 14 Dato munera] *id eſt, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: conceſſio ironica.* Moreſchetha] *id eſt, oppido a Binjaminitis occupato, quod priùs ad regnum Gathi pertinebat: ſic interpretamur ex 1. Chron. 8. 13.* Erunt mend.] *id eſt, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquiis Iſraëlis.* 15 Hæredem] *id eſt extraneum, qui per longum tempus hæreditariò obtineat poſſeſſionem tuam. De hoc autem & ſuperiore oppido vide Jehoſchuhh. 15. 44.* Hhadullamum] *de quo Jehoſchuhh. 15. 35.* Gloriam Iiſr.] *ideſt, Jeruſchalaimam etropolin, & Tzijonem Dei Regiſque ſedem, quam nominaverat ſuprà ver. 9.* 16 Glabra te] *apoſtrophe ad Tzijonem & Jeruſchalaima vide Jeſchahh. 22. 12.* Tonde] *ut Ijobi 1. 20.* Similis aquilæ] *id eſt, quæ omnium tibi videris excelſiſſima, prout aquila cæteras aves ſupervolat: ut Jirmejæ 49. 16. & Hhobadjæ 4.*

In caput II.

1 Væ cogitantibus] *Enarratio alterius membri prolepſeos, ut diximus ſuprà 1. 3. videlicet cauſarum propter quas Deus ad ſtatuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis cauſæ in univerſum duæ, quæ cum judicijs ſuis ſigillatim comparantur: una eſt, inhumanitas cogitationum factorumq́, duobus verſibus, accerſens ſeveriſſimum Dei judicium, quod tribus verſibus deinde exponitur; altera eſt impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, verſu 6. quæ duo mala primùm redarguuntur conteſtatione vehementiſſima popularium, inde ad finem capitis; deinde verò principum primorumq́, populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis authorum, capite 3.* In cubilibus ſuis] *id eſt, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, ſuperſedentibus a cogitando & informando malo.* 3 Idcirco] *applicatio judicii (ut diximus in ver. 1.) quo continentur ſervitus abjectiſſima, hoc verſu; dedecus luctuoſiſſimum, & depulſio ab Eccleſia & hæreditate Jehovæ, duobus verſibus.* Familiam iſtam] *Iſraëlis totius.* Elatè] *ut modò facitis, cùm aquilarum inſtar vobis videmini, ſuprà 1. 16.* 4 Prorſus vaſtati] *hoc lamento continentur duo; querimonia, & poſtulatio cauſæ, cui Deus ſubjicit reſponſum ſequente verſu.* Commutat] *ſuos in regionem exteram deportando, & regionem ſuam exteris partiendo.* 5 Idcirco] ἀναφορὰ *reſpiciens ad principium verſus tertii. Non erit (inquit Deus) quod lamentatores tui queritentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illis concedā: jam enim expoſita eſt cauſa, me idcirco effecturū eſſe quod cogitetis iniquitatem, &c.* Projiciens funiculum] *id eſt, qui poſſeſſionem ampliùs diſtribuat tibi: quod Deus primùm per Jehoſchuhham effecerat: vide Deut. 32. 8. & 9.* 6 Ne ſtilletis] *altera cauſa, ut diximus in verſum 1. quam Propheta ex abrupto affert ad teſtandum indignationem graviſſimā. Sunt enim hæc verba principum & popularium de prophetiis arbitratu ſuo judicantium. Nam hoc ſcelus eodem tempore in Jehudā factum eſſe oſtendit Mica & Jeſchahhja 30. 10. quo etiam in Iſraële factum eſt: ut vidimus Hhamos 7. 12. & 16.* Stillent iſti] *videlicet pſeudo prophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem ſtillandi verbo vide Jechezk. 21. 2.* Non ſtillant] *id eſt, non prophetant ut iſti prophetæ noſtri: ſic cauſam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticeſcere: ut 1. Reg. 22. 8. & ſequentibus.* Non hæſurum] *ſummæ pſeudoprophetiarum quæ arridebant populo tanquam fauſtæ, contrà quam Prophetæ Dei prædicabant ignominioſa omnia populo eventura: ut antè vidimus.* 7 O quæ diceris] *id eſt, qui eſtis populus & Eccleſia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in verſum 1.) incipit conteſtatio, qua Propheta vim ſpiritus Dei opponit populi inſtituto, hoc verſu, quod inſtitutum deinde explicat a populi inhumanitate a Deo punienda, uſq, ad ver. 10. & ab infidelitate, ver. 11.* An anguſt.] *conteſtationis fundamentum a perſona Dei & populi nititur dilemmate: ſi ita ut vultis (Propheta inquit) nos conveniret prophetare, alterutrū oporteret, aut Deū, aut vos reprehendendos eſſe novitatis iſtius nomine: nam aut ſpiritus Dei anguſtatus eſſet, ut non amplius poſſet, auderet aut vellet eandem rationē in dicendo & operando ſequi, aut vos cōtumaces. atqui Deus eſt conſtantiſſimus ſemperq́, ſui ſimilis in dicendo & benefaciendo rectus, hoc verſu. Supereſt igitur ut vos ipſos damnetis contumaciæ, cùm aſperiores vobis enūtiantur prophetiæ.* Anguſtatus eſt.] *ne poſſet vobis mala prædicere prædictaq́, efficere.* Hæ ſtent] *i. an ita ſe gereret vera Eccleſia Dei & germana Jahhakobi domus,*

mus, ut vos geritis? quod exponitur versibus sequentibus. Nónne verba mea] *i. nónne si recti essetis animo, & rectè vivendi studio duceremini, apud vos locus esset sermoni meo? & meliores efficeret vos institutio vitæ, augeretq; promissionibus?* 8 Atqui heri] *explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi; ut diximus præcedente versu* 1. Heri] *id est, his paucis annis, memoriaq; recentissima: synecdoche ut Jeschahh.* 30.33. Quasi hostis] *id est, non secus quam hostis, tum in reges suos conspirabat, & in regno utroque maximam portam aperiebat nequitiæ & latrocinio, tum regnum unum in alterum invehebatur hostilibus grassationibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joasch, & Amatzja suorum conspirationibus occisi sunt, in Jisraële verò Nadab conspiratione Bahhaschæ & Joram conspiratione Jehu: denique regnum unum ab altero est frequentissimè infestatum.* Cùm adest] *id est, cum nulla necessitate constringimini, sed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti sola libidine in res alienas involatis: nam species una latrociniorum pro genere accipitur.* A transeuntibus] *exaggeratio criminis a persona eorum quibus fit injuria.* 9 Deliciarum] *id est, charissima, ubi ipsis futuræ essent deliciæ in virorum liberorumq; complexu: sic gradatim auget maleficentiam populi, quòd nulla sexus aut ætatis ratione abducatur a malo.* Decorem meum] *id est, ornamenta juraq; omnia honoratissima quæ ipsis attribui lege. Nam Jisraëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Ecclesiæq; obtinebant; sed latrociniis & bellis inter duo regna intercedentibus ne pueros quidē pro fratribus & cohæredibus fœderis promissionumq; habebant, sed in miseram duramq; servitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla* 2. Chron. 28. In seculum.] *id est, ista indesinenter facitis.* 10 Hæc] *nimirum terra q.d. non ampliùs futura est vobis stabilis & tranquilla sedes.* Propter impur.] *qua impuras tis ipsam: confer cum Levit.* 18.25. *& sequentibus.* 11 Sic vir ventosus] *altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus versu* 7. Is stillator] *id est, Propheta acceptus populo: vide suprà versu* 6. 12 Omnino] παρεμβολὴ *sive interjectus minarum quas Deus in populum Jehudæ & Jisraëlis pronuntiavit antèdictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine prout causarum enarrationi monuimus judicia interseri suprà* 1.3. *Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur pseudoprophetarum verba, quasi promissiones amplissimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Jisraëlis adunatione: sed quo consilio faciat demonstrat apertissimè sequente versu.* Simul disponam] *ut simul quam maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur.* Oves Botzræ] *de qua Jirmej.* 48.24. *oppidi Moabitarum: qui pecuarii erant maximi,* 2. *Reg.* 3.4. 13 Ascendit] *hypotyposis, qua Propheta judicium populo superventurum quodammodo oculis exhibet, & res quasi præsentes narrat.* Effractor] *Assyrius, & Babylonius.* Perruperunt] *sic enim capta sunt Schomron, & Jeruschalaima.* Rex eorum] *Hoschealhh, & Tzidkija,* 2. *Reg.* 17. *&* 25. In principiis] *id est, dux primi agminis, totiusq; hostilis exercitus, ut perficiat quæ dixit præcedente versu.*

IN CAPUT III.

1 Quapropter] *Altera pars contestationis, qua propheta (postquam populum totum admonuit capite proximo) nominatim principes populi & prophetas velut inhumanitatis & impietatis authores compellat: quemadmodum exprobrat infrà ver.* 11. *principes quidem versibus quatuor: prophetas verò, quatuor alteris: ac postremò universalem denuntiationem adhibet ut finem contestandi faciat, quatuor ultimis.* 2 Rapientes] *id est, omnibus modis absumentes ferissimè.* 3 Quod comedunt] *ut Psal.* 14. 4. *hîc autem ferinam principum inhumanitatem Propheta persequitur lanionum & coquorum similitudine.* 4 Tunc] *videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit supra* 2.12. *&* 13. 5 Sic ait Jehova] *contestatio in pseudoprophetas: ut diximus versu* 1. Mordentes] *id est, cùm ipsis datur quod mordeant, & unde curent abdomen suum, ut suprà* 2.11. 6 Nox erit vobis] *id est, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebrisq; ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu somnia, interdiu visiones adducere, & divinationes vestras in locum eorum obtrudere.* 7 Obvelabuntq;] *ut Levit.* 13.45. *& Jechezk.* 24.17. *&* 22. Nulla erit exaud.] *ut suprà versu* 4. 8 Veruntamen] *oratio antithetos, qua Propheta ad ministrationem suam & prædicationem comparat cum pseudoprophetarum factis, & transitum facit ad sequentem conclusionem hujus contestationis.* Virtute] *non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illi dicuntur versu* 5. Defectionem] *conjunctam supplicio suo, non autem pacem quam illi prædicant suprà* 2.6. *&* 11. *& hujus capitis versu* 5. 9 Audite jam] *conclusio totius contestationis, ut diximus versu* 1 10 Ædificat Tzij.] *id est, domos extruit, & urbem excolit artibus nefariis.* 11 Jehova nituntur] *id est, eo niti se prædicant, ut Jirmejæ* 7. 12 Tzijon.] *id est, vestra illa urbs cui confiditis sta evertetur, ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in sylvam abeat.*

IN CAPUT IIII.

1 Sed erit] *Jam sequitur altera concionis pars, ut diximus suprà* 1.2. *nimirum consolatio sanctarum populi reliquiarum per promissiones evangelicas. Quæ in parte tria potissimùm habentur membra: primum est, prolepsis sive propositio summa Evangelicarum promissionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo, versibus quinque: secundum, enarratio promissionis* ὕστερον πρότερον, *de malis avertendis quibus potuisset abduci & labefactari piorum fides, usque ad finem capitis; tertium denique bonarum promissionum amplior enarratio, cap.* 5. *De hac autem prolepsi vide Jeschahh.* 2. *unde hæc ferè ad verbum exscripta sunt.* 3 In longinq.] *id est, usque ad fines terræ extimos, Psal.* 2.8. *&* 72.8. 4 Confideant quisque] *id est, securissimè fruantur suo: ut* 1. *Reg.* 4.24. *quam securitatem aliter figurat Jeschahh.* 11.6. *& sequentibus &* 35. 5 Nam omnes populi] *ætiologia antegressæ promissionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antithesi deorum quibus confidunt exteri: similem vide Psal.* 20.8. 6 Tempore illo] *secundum membrum (ut diximus versu* 1.) *per* ὑστέρησιν *ostendit pios non esse metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promissionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipsorum infirmitate, tum ab exterorum*

terorum injuriis importata ſublaturum eſſe adventu Chriſti, tribus verſibus; qui promiſſionis locus exornatur, reliquò capite. Claudicantem] *vide Jeſchahh. 35.* Depulſam] *ex promiſſione, Deuteron. 30.3. & ſequentibus.* Et quam malis] *brevis occupatio, ne pii malorum ſenſu fatiſcerent, quo oſtendit Deus non omnes quos malis affecerit perituros in malis: ſed bonorum eſſe ut mala ſuperent freti expectatione promiſſorum Dei.* 7 Jehova] *Chriſtus æternum Eccleſiæ caput.* 8 Turris gregis] *hoc nomen etſi alibi non meminimus in ſcriptura legere, tamen ex analogia ſtatuimus eam fuiſſe turrim quæ impoſita erat portæ gregis ad meridiem urbis, de qua Nechemj. 3.1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turri Chananeelis vocabatur: atque eandem ob cauſam fuiſſe turrim gregis appellatam, quia per portam huic turri ſubſtructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximum, & in piſcinam de qua Joan. 5.2. ſic confirmat Deus fore ut Chriſtus in poſſeſſionem juſtam Eccleſiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruſchalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruſchalaima.* Clive] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechemj. 3.* Filiæ Jeruſch.] *id eſt, Eccleſiæ regnaturæ in Chriſto.* 9 Nunc quare [illegible]] *exornatio præcedentis promiſſionis per occupationem: dixeris fortaſſe (inquit Deus) te graviſſimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promiſſis meis; ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut conſiliarium ſupereſſe, hoc verſu; ſed Jehova Rex æternus & conſiliarius eſt, verſu ſequente; qui conſilium hoſtium novit, ſuumq; aſſervat & ſuo tempore exequitur ad gloriam ſuam, Eccleſiæ ſalutem, & adverſariorum exitium, tribus verſibus ultimis.* 10 Parturi] *id eſt, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & ſciens triſtitiam tuam evaſuram in gaudium: ut Chriſtus loquitur Joan. 16. 20. & ſequentibus ſic infrà 5.3.* 11 Contaminetur] *id eſt, polluamus eam cædibus: ut Num. 35.33. & Pſal. 106. 38.* Et videat] *nimirum præſtitam contaminationem hanc: ſic explicat conſilium adverſariorum Eccleſiæ, ut Jeſchahh. 10.7. & ſequentibus.* 12 Velut manip.] *id eſt triturandas, ut mandatur Eccleſiæ ſequente verſu.* 13 Surge] *hortatio ad Eccleſiam piorum per hypotypoſin, quaſi jam in rem præſentem adducta eſſet Dei promiſſionibus: nam promiſſiones ponuntur duæ, Eccleſiam confirmatum iri ut hoſtes expugnet, & proſtratos conculcaturam eſſe; idq; ſola virtute Dei Eccleſiam fortificantis, & hoſtes cum rebus ipſorum omnibus devoventis anathemati perpetuo.* Cornu] *ut 1. Schem. 2.1.*

IN CAPUT V.

1 Nunc] *Altera pars narrationis, de bonis a Deo promiſſis Eccleſiæ; quo tranſitus comparatur ſarcaſmo in hoſtes amarulentiſſimo, quem Eccleſia freta præcedente Dei promiſſione adhibet, ut melius exponat gloriationem ſuæ fidei adverſus omnes injurias, hoc verſu. Continet itaque hic ſecundus enarrationis locus primùm promiſſionem perſonæ Chriſti, in quo totus ſermo Dei eſt etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite.* O turmarius] *gens Aſſyriorum & Babyloniorum.* Obſidionem diſp.] *id eſt, nos agens & crucians, circunſidensq; malis ab omni parte.* Virga percutiant] *id eſt, indigniſſimè & abjectiſſimè populum totum Iſraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Pſal. 3.8.* 2 At tu] *primus enarrationis bonorum promiſſorum locus, de perſona Chriſti, quæ una turmarius omnibus ab Eccleſia objicitur, ut Jeſchah 9.6.* Ephrathæ] *genetivus additus διακριτικῶς, quia alterum fuit Beth-lechem Zebulunis, Jehoſchuhh. 19. 5. Hoc autem eſt Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi cujus mentio eſt, 1. Chron. 2.19 & ſequentibus.* Minima ut ſis] *occupatio, qua oſtendit Propheta non deterreri Eccleſiam tenuitate loci ubi Chriſtus erat naſciturus, quin certa fide amplectatur promiſſiones Dei: quam occupationem Phariſæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter cõmutarunt, Matth. 2.6.* In ducibus] *ſic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6. 15.* Futurus domin.] *Chriſtus caput Eccleſiæ.* Cujus exortus] *id eſt, declarationes & demonſtrationes tanquam exorientis ſolis, quaſi dicat qui inde a principio ſe ipſum patefecit demonſtravitq; rebus creatis omnibus luce verbi ſui, & virtute operum; quemadmodum exoriens ſol luce & effectis ſuis inde ab exortu ſeipſum aperit. Nam in principio erat verbum, &c. omnia per ipſum facta ſunt, &c. Joan. 1.* 3 Idcirco] *ſecundus enarrationis bonorum promiſſorum locus duas partes continet: unam, ſimplicem propoſitionem propheticam, uſq; ad verſum 10. alteram, confirmationem verbis ipſius Chriſti jam tum Eccleſiæ ſuæ promiſſiones eaſdem prædicantis, ad finem uſque. Utrobique autem continentur duo: nimirum electorum ſalus, & in hoſtes imperium.* Quo partur.] *vide ſuprà 4.10.* Reſiduum fratr.] *id eſt, reliquæ gentium a Deo cooptatæ in Chriſto ſe adjungent Eccleſiæ: ut Heb. 2.11. & 12.* 5 Pax] *id eſt, proſperitas & amplitudo Eccleſiæ Dei.* Poſtquam ven.] *quod prædixit ſuprà 4.9. & ſequentibus de Aſſyrio & Babylonio: ſynecdoche.* Septem paſtor.] *id eſt, tot præſides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hoſtes ex authoritate Chriſti & Eccleſiæ: numerus finitus pro infinito.* Ex hominibus] *id eſt, & quidem tanta facilitate hoſtibus imperabit virtus Chriſti, ut vel ii qui minimi fiunt in Eccleſia, coërcere illos & regere poſſint dono & vocatione ejus: nam Iſraëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore Gentibus abjectiſſimi & ad ſervitutem nati dicebantur.* 6 Nimrodi] *id eſt Babyloniam, & terram Schinhharis, Gen. 10.10.* Eripietq;] *id eſt, ab omnibus hoſtibus vindicabit, Luc. 1.71.* 7 Itaque erunt] ἐργασία *duarum præcedentium promiſſionis partium per elegantiſſimas ſimilitudines: nam ſancta Eccleſiæ inter electos e gentibus adminiſtratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc verſu; terribilis verò adminiſtratio contra hoſtes cum leonis violentia comparatur duobus ſequentibus.* Sicut ros] *nam adminiſtris Evangelii ipſe effectus verbi tribuitur, tanquam ſi ipſi ros eſſent qui irrorant agrum Dei; ſimile vide 2. Corinth. 2.15.* Quæ non expect.] *i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta deſignat illud quod apertis verbis dicit Jeſcha. 65.1.* 10 Nam erit] *altera pars ſecundi enarratione loci, ut diximus verſu 3.* Jehovæ] *id eſt Chriſti dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut ſuprà verſu. 2. Hæc enim de Chriſto accipienda eſſe hoc ſaltem indicat, quod Jehova hic ſe facturum dicit ea quæ Propheta dixerat a Chriſto factum iri, nimirum abolitionem mali, de qua præcedente capite; & communicationem*

boni,

boni, hoc capite promissam. Cùm excidero] *id est, cùm te malis quamplurimis oneravero, duobus versibus, atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ instrumentis, tribus versibus.* 14 Ut perdam] *id est, ut tum demum severitatem judiciorum meorum in illo exeream.*

CAPUT VI.

Deus agrum Israëlitarum contestatus contendit cum toto populo suo, exponens beneficia in eum collata, documentaq; tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias vero piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac penè nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiamque ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine, Ecclesia consolationem accipiens celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AUDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum [a] istis montibus, & audiant isti colles vocem tuam.

2 Audite montes [a] contentionem Jehovæ, & robustissima [a] fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum Israële disceptaturus est.

3 [a] Populе mi, quid feci tibi? & quo [a] fatigavi te? testificare contra me.

4 [a] Cùm educens te e terra Ægypti, e domo servorum redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & [a] Mirjamum:

5 Populе mi, recordare jam [a] quid consilii iniverit Balak rex Moabitarum, & quid respõderit ei Bilhham filius Behhoris; [a] ut agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem usque, dicas,

6 [a] Quanam re *instructus* veniam ante Jehovam, incurvabo me Dec[b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis [c] anniculis?

7 An accepta haberet Jehova millia arietũ? [a] myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum *pro* defectione meæ? fructũ vẽtris mei *pro* peccato animæ meæ?

8 [a] Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?

9 Vox Jehovæ [a] ipsi civitati prædicat; ([a] nam quod res est videt [a] nomen tuum) audite [a] virgam, & quis [e] accersat illud.

10 [a] Adhuc? [a] sitne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & ephà [f] minutum detestabile?

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?

12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?

13 [a] Quin imò ego [a] ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & [a] amovebis, sed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu seres, sed non meto; tu calcabis olivas, sed non unges te oleo; & mustum, sed non bibes vinum.

16 Etenim assiduè observat statuta [a] Hhomri, & totum opus domus [a] Achabi, ambulatisq; in consiliis eorum: ut dedam te desolationi, & habitatores ipsius [a] sibilo; itaque [a] opprobriũ populi mei portabitis.

Numer. 23. & 24.
[a] Heb. *justitias.*
[b] Heb. *excelsitatis.*
[c] Heb. *filiis anni.*
Deut. 30. 15 Deut. 10. 12.
[d] Heb. *modestè facias ambulando.*
[e] Heb. *accersat.*
[f] Heb. *macies.*
[g] Heb. *lapidibus doli: ut Levit. 19. 36.*

CAPUT VII.

1 HEI mihi, [a] cùm sim tanquam [a] interceptis æstivis fructibus, tanquam *interceptis* racemis vindemię; [a] nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desyderat anima mea.

2 [a] Periit benignus e terra hac, & rectus in hominibus his nullus est: [b] quotquot sunt, ad cædes insidiantur, quisque fratrem suum venantur plagis.

3 Vt malefaciant ambæ manus [c] strenuè; princeps poscit, & judex [a] pro retributione: & qui magnus est, eloquitur [a] ærumnam [d] desyderatissimam sibi ipse, [a] quam contorquent.

4 Optimus istorum similis est [a] spinæ, rectissimus [a] præ spineto est: dies [a] speculatorum tuorum; animadversio tua advenit, [a] nunc erit perplexitas istorum.

5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: ab ea quæ cubat in sinu tuo observa fores oris tui.

6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia insurgit in matrem suam; nurus in socrum suam, inimici cujusque sunt [e] domestici ipsius.

7 [a] Quapropter ego Jehovam versus speculabor, præstolabor Deum salutis meæ; exaudiet me Deus meus.

8 [a] Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, surgam: cùm sedero in tenebris, Jehova illucescet mihi.

9 [a] Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; usquedum contendat [a] contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] fruar justitia ejus.

10 Et [a] respiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi est Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura est conculcationi ut lutum platearum.

11 [a] Quo die [a] ædificaturus est macerias tuas, eo die in longinquum abibit [a] decretum:

12 Die *inquã* illo, cùm [a] ad te venturus est inde ab Assyria usque ad civitates [g] munitas, & inde a civitatibus munitis usque ad flumen; & [h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:

13 [a] Postquam fuerit hæc terra desolationi propter habitatores ipsius, propter fructum actionum ipsorum;

14 [a] Pasce populum tuum cum [a] pedo tuo, gregem possessionis tuæ [a] habitantem solitarie *in* sylva, in media arvorum; depascant Baschanem & Gilhhadem, ut diebus [i] priscis:

15 Vt

Deut. 32. 15 Deut. 10. 12.
[a] Heb. *omnes ipsi ad sanguines.*
[b] Heb. *omnes ipsi ad sanguines.*
[c] Heb. *benefaciendo.*
[d] Heb. *animi, id est, desyderii sui.*
[e] Heb. *homines domus.*
[f] Heb. *videã: ut Psal. 34. 13.*
[g] Heb. *munitionis.*
[h] Heb. *ad mare amarum, & a mõte ad montem.*
[i] Heb. *seculi.*

15 Ut diebus quibus egressus es e terra Ægypti, faciam ut videant ilie mirabilia.
16 Videntes Gentes erubescent præ tota potentia illorum, imponent manum ori, aures illarum obsurdescent:
17 [h] Lingent pulverem ut [i] anguis, ut serpentes (terrestes) commovebũtur e claustris suis: ad Jehovam Deum nostrum [k] pavidi accurrent & timebunt a te.
18 [l] Quis est Deus fortis par tibi? condonãs iniquitatem, & præteriens defectionem reliquiis possessionis suæ; non retinens in æternum iram suam, eò quòd delectetur benignitate.
19 [m] Conversus miserebitur nostri; [n] subiget iniquitates nostras: imò projecturus es [o] in profundissimum maris omnia peccata illorum.
20 Præstabis fidẽ *datam* Jahhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus nostris a diebus [p] priscis.

[h] Heb. *terræ: ut Deut.* 32. 24.
[i] Heb. *serpentes: ut Hoschebh.* 3. 5. *Exod.* 34. 6. & 7.
[k] Heb. *pavebunt: ut Hoschebh.* 3. 5.
[l] Heb. *quis Deus fortis instar tui?*
[m] Heb. *convertetur miserebitur.*
[n] Heb. *subjugabit.*
[o] Heb. *projicies.*
[p] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO IN CAPUT VI.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in universum membra sunt tria: primum est exordium conjunctum inscriptione totius prophetiæ, duobus versibus; secundum contentio sive contestatio contra Judæos & Israëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & consolatio a promissionibus Dei, capite 7. Primæ autem partis emphasis est vehementissima per prosopopœiam, quòd Deus cum Israëlitis disceptaturus montes potius & cautes durissimas quam Israëlitas ipsos contestatur: ut Deuter.* 32. 1. Istis montibus] *id est, montosis regionibus istis Israëlis & Jehudæ; ut Exodi* 15. 17. 2 Contentionem] *quæ deinceps exponitur a versu* 3. Fundamenta ter.] *id est, montes ad imum usque: ut Deuter.* 32. 22. & *Psal.* 18. 8. 3 Populemi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima est propositio juridica per interrogationem, hoc versu; cujusmodi habetur Jeschahh.* 5. *secunda est narratio beneficiorum Dei & documentorum ad officium populi pertinentium usque ad versum* 10. *tertia est peccatorũ populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem usque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut fastidias cultum meum & officium tuum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei summatim, hoc & sequente versu; cui subjicitur narratio documentorum, quatuor reliquis.* Mirjamum] *sororem Moschi & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque spiritum habuerit, eáque duce mulieres ex Ægypto egressæ hymnum Deo cecinerint: vide Exodi* 15. 20. & *sequentibus, & Numer.* 12. 2. 5 Quid consilii] *id est, cogita apud te, cùm quibus artibus & quam variis eversionem tuam hostes tui procuraverint; tum quàm justè & gratiosè Deus malefacta tua partim castigaverit Schittimis, Numeror.* 25. *partim purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Jehoschuhh.* 5. Ut agnoscens] *Hhebræam verborum* ἐμπλοκὴν *perspicuitatis causa mutavimus.* 6 Quanam re] *propositio documentorum, primùm per* ἔφασιν *sive* ἀναίρεσιν, *duobus versibus: deinde per* θέσιν, *duobus alteris.* 7 Myriades tor.] *elegantissima hyperbole, ut Ijobi* 20. 17. 8 Indicavit] *hæc documentorum* θέσις *exponit duo: nam primùm ostendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc versu; deinde singularia prophetarum documenta, reprehensiones, & minas versu seq.* 9 Ipsi civitati] *Jeruschalaimorum, ac proinde Israëlitis omnibus, cùm in ea civitate fuissent omnia officia pietatis & humanitatis colenda longè religiosiùs quàm alibi, propter præsentem majestatem Dei: sic inest huic voci emphasis synecdochica.* Nam quod res est] *id est, pernovisti quicquid in civitate est, etiam occultissimum: apostrophe ad Deum: sic transitum parat Propheta ad tertium contentionis locum, perstringens peccata populi & judicia sua, hoc versu.* Nomen tuum] *id est, majestas tua nominatissima.* Virgam] *id est, & prædictionem de judicio quo flagellandi estis, & quis in causa sit cur hac in virga flagellandi sitis: quæ duo in sequente loco* ὕστερον πρότερον *explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in versum* 3. *quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accersatur, tribus versibus: deinde virga sive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; summatim conjungitur, versu ultimo.* Sitne cuiquam] *id est, an adhuc, postquam tot monitis solicitavi vos, perstare oportet familias in improbitate sua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum cæsurus erat Deus; ut diximus versu* 10. Ægritudine] *ex interminatione Levit.* 26. 16. *ut Jeschahh.* 1. 5. 14 Amovebis] *nimirum res tuas pretiosas a conspectu hostium.* 16 Hhomri] *de quo* 1. *Reg.* 16. 27. Achabi] *de cujus malitia ibidem versu* 32. Sibilo] *vide* 1. *Reg.* 9. 8. Opprobrium pop.] *id est, quo ego justè sum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

In Caput VII.

1 Hei mihi] *Tertia hæc concionis pars duo summatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quòd nusquam ne apud intimos quidem & summè necessarios inveniant pietatem & fidem, septem versibus; & consolationem, toto capite reliquo.* Cùm sim tanq.] *id est, cùm æquè destituar bonis & justis viris, atque destituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervasit vis aliqua major, & fructus speratos sustulit.* Nullus est botr.] *exegesis verborum præcedentium per* ὑστεροῦσιν. 2 Periit] *explicatio similitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc versu; principũ primoriũq; ver.* 3. & 4. *& necessariorum sive conjunctissimorum hominum perfidia inter se, ver.* 5. & 6. *gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficii sui accuratissimi.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem suum, prout exprobratum est suprà* 2. 1. Quam contorquent] *id est, quam injuriam communicatis inter se consiliis confirmant, & tanquam lorum aut restem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jechezk.* 2. 6. Præ spineto] *id est, tortuosior est & magis aculeatus quam spinetum ullum.* Speculatorũ tuor.] *id est, prophetarum tuorum casus communus tecum: hoc enim translatitium est prophetarum in scripturis epitheton, quo spectat Propheta versu* 7. Nunc erit perp.] *id est, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter se omnes gravissimis malis judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id est conjuge, periphrasis.* 7 Quapropter] *cùm nulla sit pietas, justitia & fides, ab hominibus istis planè abstinebo, ut me sistam*

& adhæream Deo meo; sic ex antithesi sermonis præcedentis transitur ad secundum locum de consolatione Ecclesiæ. 8 Ne lætator] *consolationis Ecclesiæ, quam postremo loco a Propheta poni diximus supra versu 1. argumenta duo per prolepsin ponuntur hoc versu. unum, instabilitas lætitiæ quam hostes percipiunt ex Ecclesiæ malis: alterum mirificentissima Ecclesiæ liberatio, & salus gloriosissima: quorum prius duobus versibus proximè sequentibus, posterius verò septem aliis proponitur. ac postremo horum beneficiorum causa fertur accepta soli gratiæ, misericordiæ, & fidei quam ex fœdere præstaturus est Deus, tribus ultimis versibus. Hæc autem prolepsis sit gravior, enuntiata per apostrophen ad inimicas gentes: cui respondentem alteram tronicè vide lament. 4. 21.* 9 Indignationem Jeh.] *id est, æquo animo perfero, quia justè flagellat Jehova injustitiam meam, sed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus sim donec justitiam suam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & sequente versu.* Contentionem meam] *id est, causam meam agat contra te, quæ justè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blasphemantes Deum, ac proinde quod ad vos, causam injustam agitis.* 10 Respiciens] *nimirum justitia Dei.* 11 Quo die] *secundus locus consolationis, quo propheta Ecclesiam informat de promissionibus Dei, ut Ecclesia hostes informaverat proximis versibus. Sunt autem promissionum ergo Ecclesiam instauratam partes duæ: una, de salute & pace Ecclesiæ, usque ad versum 16. altera de vocatione gentium, versu 16. & 17.* Ædificaturus] *id est, instauraturus tectum Ahazos 9. 11. & sequentibus.* Decretum] *quod exponitur versu 14. id est, eminabit, & ad gentes omnes e terræ sanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te venient.] *id est, in Ecclesiam concursuri Israëlitæ & Judæi undequaque libertate summa, & tanquam aggestis itineribus: ut propheta verat Jeschahh. 19. 23.* Civitates munitas] *Ægypti, ad cujus nomen alluditur.* 13 Postquam fuer.] *id est, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit versu 8.* 14 Pasce popul.] *decretum Dei, administris Christi & Ecclesiæ officium præscribentis, typo veteris Ecclesiæ.* Pedo tuo] *typo administrationis Evangelicæ.* Habitantem sol.] *id est, qui jam solitarius discurris; & huc illuc per arva silvasq; sparsus est.* 17 Lingent] *ut Psal. 72. 9. & Jeschahh. 49. 23.* 18 Quis est Deus] *conclusio consolationis per apostrophen ad Deum: qua primùm natura Dei describitur, hoc versu; deinde gratia & beneficentia in Ecclesiam prædicatur, tanquam unicus fons salutis justitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus sequentibus.* 19 Subiget] *id est, antea quidem a natura venditi eramus sub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeschahh. 50. 1. & Rom. 6. & 7. Jam verò Deus tyrannica peccati vincula dissolvens, & subigens iniquitates inimicas gloriæ suæ & saluti nostræ, redemit nos & asseruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imo projectur.] *gradatio per apostrophen: non tantùm, inquit, subiges: sed omne vestigium memoriam, peccati delebis, Psal. 103. 12. & Jeschahh. 43. 12. & immerges sepelies & oblivione sempiterna: metaphora.*

NACHUM

NACHUM.

CAPUT I.

Propheta naturã & administrationem Dei pro ſuis & contra hoſtes potentiſſimam aſſerens, urbi Ninevæ & Aſſyriorum regno propter peccata ipſorum prænuntiat excidium ad conſolationem Eccleſiæ: excidii illius rationem formamq; & effecta deſcribit; cauſas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinaciſſimam, & jus prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus, ſummis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cædes promiſcuas prædicit, æternamq; ignominiam.

1 ONUS ROPHETIA onerosa [1] Nineves, liber visionis Nachumi Elkoschæi.

2 [1] Deus fortis zelotes & ultor est Jehova, ultor est Jehova & [a] æstuans; ultor est Jehova in hostes suos, & asservat iram in inimicos suos.

3 Jehova longanimis est, & magnus virtute, sed [b] ullo pacto non absolvit; Jehovæ via [1] cum turbine & procella est, & cum nube [1] pulvis pedum ejus.

4 [1] Increpans mare arefacit ipsum, & omnia flumina exiccat; languescit Baschan & Carmel, etiam flos Libani languescit.

5 Montes commoventur ab eo, & colles fese dissolvunt; conflagratq; terra a conspectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.

6 Coram indignatione ejus quis subsistat? & quis consistat in æstu iræ ejus? cùm æstuans ira ejus funditur velut ignis, ipsę rupes [c] evertuntur ab eo.

7 Bonus est Jehova, robori est tempore angustiæ: & agnoscit recipientes se ad ipsum.

8 [1] Itaque [1] inundatione pervadente affecturus est consumptione locum [1] illius ut inimicos [1] ejus persequuntur tenebræ.

9 [1] Quid cogitaretis adversus Jehovam? cõsumptione affecturus est, [1] non surget bis angustia.

10 Namd [1] æquè ac spinæ perplexi, & tãquam si mero obruti essent, [e] inebriati; consumentur, velut stipula arida, [f] planè.

11 [1] Ex te prodiit [1] cogitans contra [1] Jehovam malum, consultor nequam.

12 [1] Sic ait Jehova, si [1] pacem coluissent, ita etiam ampli fuissent: [1] aut ita tonsi ut transivisset: [1] ut afflixeram te, non afflicturus fuissem te ampliùs.

13 Nunc verò fracturus sum jugum istius, [g] ne incumbat tibi; & vincula tua disrumpam.

14 Præcipit enim Jehova contra te, *ô Ninevita*, [1] non seretur de nomine tuo ampliùs; e domo Dei tui excindam sculptile & fusile: disponam sepulchrum tuum, [1] postquam vilueris.

15 [1] Ecce super his montibus [1] pedes evangelizantis, promulgantis pacem, *dicentis*: celebra Jehuda festa tua, rependе vota tua, nam non perget ampliùs transire in te nequam, totus excisus est.

Exod. 20. 5. & 34. 6.

a Heb. *dominus æstus.*

b Heb. *absolvendo: ut* Exod. 34. 7. *Jeschahh.* 50 2.

c Heb. *demoliuntur: si passivè dici posset.*

d Heb. *usque ad spinas.*

e Heb. *mero obruti.*

f Heb. *plenè.*

g Heb. *de super te.*

CAPUT II.

1 [1] ASCENDIT [1] dissipator contra faciem tuam, *Nineve* [1] custodi munitionem: speculare viam, confirma lumbos, fortifica vires valde.

2 Nam reversus est Jehova [1] cum excellentia Jahhakobi, [1] ut *qui sit* excellentia Jisraëlis: quia evacuarunt [1] eos [a] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.

3 [1] Clypeus potentium [1] ejus [1] rubricatus, [b] bellatores coccinati, [1] cum igne tædarũ erunt currus quo die instruet *prælium*; cùm [1] abietes agitabuntur horridè.

4 Per vicos insanient currus, allident sese per plateas; aspectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.

5 [c] [1] Recensebit magnificos suos, *sed* [1] corruent in ambulatione illorum, [1] festinabunt ad murum illius, quasi paratus fuisset protector.

6 [1] Portæ fluminum aperientur, & ipsum templum dissolvetur:

7 Et [1] statione posita deportabitur [d] Nineve, deducetur, cum ancillis suis [1] comitantibus voce simili columbarũ, quæ tympana pulsant [e] animo suo.

8 [1] Fuit quidem Nineve [1] velut piscina aquarum, [f] ex quo tempore est, sed ipsos fugientes, *dicens*, consistite, consistite nullus avertet.

9 [1] Diripite argentum, diripite aurum, & infinitum apparatum istum; gloriam ex omnibus instrumentis [g] desyderabilibus.

10 Vacuitas & quidẽ vacuissima & exinanita erit: & animus liquefactus, ac' collisio genuũ, ac dolor in omnibus lumbis, & [1] facies eorum omnium contrahent nigrorem, *dicentium*:

11 [1] Ubi est lustrum leonum, & quod pascuum erat juvenum leonum, quò ibat leo, quo leoniculus

a Heb. *evacuatores.*

b Heb. *homines copiarũ.*

c Heb. *commemorabit.*

d Heb. *deducentibus.*

e Heb. *corde: sic deinceps.*

f Heb. *a diebus* quibus est *ipsa.*

g Heb. *desyderii.*

culus catulus leonis, nemine deterrente?
12 Leo *inquam* rapiens quantum sufficiebat catulis suis, & strangulans leunculis suis; qui implebat rapina cavernas suas, & lustra sua rapto?
13 'Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos consumat gladius; ita excindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox 'nuntiorum tuorum.

CAPUT III.

[a] Heb. *sanguinum*.
1 'Væ civitati [a] sanguinariæ; *quę* tota est mendacio & lacerato plena, 'non amovet rapinam.
2 'Sonus flagelli, & sonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, curruſque ſalientis *audietur*.
[b] Heb. *flammã gladii & fulgorem haſtæ*. [c] Heb. *impingant*.
3 Eques educens & [b] flammantem gladium & coruſcam haſtam, & multitudo confoſſorũ, & ingens numerus cadaverum; denique infinita erunt corpora, adeò ut [c] 'impingatur in corpora illorum:
[d] Heb. *bonæ*.
4 'Propter amplitudinem 'ſcortationum ſcorti, [d] pollentis gratia magiſtræ præſtigiarum, 'quę venundabat gentes ſcortationibus ſuis, & familias præſtigiis ſuis.
5 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, & 'retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut oſtendam gentibus nuditatem tuam; & regnis ignominiam tuam:
6 Et 'projiciens in te res deteſtandas, turpitudine afficiam te: 'diſponamque te ut ſpeculum.
7 Eritq; ut quiſque videntium te 'aberret a te, ac dicat, vaſtata eſt Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem conſolatores tibi?
8 'An melius eſſet tibi quàm 'No nutriciæ, ſitæ inter rivos, aquis circundatæ; cui præmunitio eſt mare, a mari eſt murus ejus?
9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæq; *gentes*, Putæi, Libyes erant [e] 'auxilio tibi?
[e] Heb. *in auxilio tuo*.
10 'Etiam hęc deportationi fuit, abivit in captivitatem, etiam parvuli ejus illiſi ſunt in capite omnium vicorum: & ſuper honoratos ejus 'projecerunt ſortem, deniq; omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.
11 'Tu quoque 'inebriaberis, eris latitans; tu quoque [f] deſyderabis robur propter inimicum.
[f] Heb. *quæres*.
12 Omnes munitiones tuę '*ſimiles* ficubus cum primitivis fructibus; ſi moveantur, illico cadent in os comedentis.
13 Ecce populus tuus, *ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis, [g] 'omnino aperientur portæ terrę tuæ, abſumet ignis vectes tuos.
[g] Heb. *aperiendo*.
14 'Aquas obſidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: 'ingredere in lutum, & calca argillam, refice fornacem lateriam:
15 Ibi conſumet te ignis, excindet te gladius, comedet te 'ut melolontha: 'numeroſũ effice te ut melolõtha, 'numeroſam effice te ut locuſta.
16 Multiplicaſti negotiatores tuos præ ſtellis cœli; 'ut melolontha irruit & avolat, *avolabunt*:
17 Diademati tui ſimiles locuſtæ, & imperatores tui ut praſocuris foraminum: quæ caſtra metantur per ſepes 'tempore frigoris, ſed ſole exorto errant, ita ut non dignoſcatur locus ullius earum ubi fuerint.
18 'Dormitabunt 'paſtores tui, ô Rex Aſſyriæ, jacebunt magnifici tui: 'abundabunt populus tuus ſuper iſtos montes, nemine congregante.
[h] Heb. *auditionem*. [i] Heb. *ad quem non tranſivit*.
19 'Nulla eſt contractio fracturæ tuæ, ægra eſt plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tuum 'complodent manu ſuper te: nam 'quem non pervaſit afflictio tua jugiter?

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Prophetia] *Vide Jeſchahh.* 13.1. *Hujus libelli partes ſunt iſtæ: inſcriptio, verſu* 1. *exordium, verſibus* 6. *ſequentibus: propoſitio, reliquo capite* 1. *enarratio & propoſitionis exornatio, uſque ad verſum* 8. *capitis* 3. *& confirmatio, inde ad finem uſque. Inſcriptionis autem partes ſunt duæ: quarum una argumentum prophetiæ ſummatim explicat, altera authorem. Temporis nulla habetur mentio: ſed tamen ſi ad argumentum hujus prophetiæ & hiſtorias attendemus, conſtabit prophetiam hanc ſub finem regni Joſchijæ conſcriptam eſſe, quo eodem tempore Firmeja prophetabat in Judęa. Nam conſilium Dei in hac prophetia eſt, ut Judæos & pias Iſraëlitarum reliquias conſoletur denuntiatione judicii hujus contra Aſſyrios, qui Iſraëlem infeſtaverant atrociſſimè Pule, Tiglath-pilefere, Schalmanaſare, Sancheribo, & Eſar-chaddone regibus, per quem poſtremò Iſraël populus eſſe deſtitit regnante Menaſche: ut obſervavimus Jeſchahh.* 7. *Quapropter non dubitamus quin hæc poſt ea tempora, antequam Judes deportarentur, fuerint ad conſolationem bonorum pronuntiata contra Aſſyrios, quemadmodum Chabakkuk ſequens contra Babylonios prophetavit.* Nineves] *i. contra Nineven Aſſyriorum metropolin, & contra regnum ipſum: ſynecdochicè.*

2 Deus fortis] *exordium hoc totum ſumitur a natura Dei, in maleficos hoſtes potentiſſimi ac severiſſimi, verſibus quinque: & in bonos ac fideles gratioſi, verſu* 7. 3 Cum turbine] *id eſt tota ejus adminiſtratio potentiſſima eſt, & improbis omnibus ſummè formidabilis.* Pulvis pedum] *id eſt, veſtigia ejus, aut pedes pulverulenti: ſic, Propheta Deum contra improbos invehentem comparat cum viro pulverem excitante curſu, quamvis inſideat nubi velociſſimæ, Pſal.* 104.3. *& Jeſchahh.* 19.1. 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a teſtimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipſius, hoc & ſequente verſu.* 8 Itaque] *propoſitio hæc duo univerſè explicat: judicium Dei Aſſyriis ſuperventurum, tribus verſibus; & cauſas judicii, quinque ſequentibus.* Inundatione pervadente] *id eſt, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementiſſimis magis ac magis deſtruetur & tandem corruet Nineve, regnumq; Aſſyriorum intercidet. Nam primùm Phraortes rex Medorum Nineven diutiſſimè obſeſſam, & Cyaxares filius ejus poſt eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata eſt in ea expeditione cujus meminit Jirmeja* 49. 34. *tertiò a Cyaxare fuit debellatis Scythis capta: ac poſtremò tam diuturnis bellis & frequentibus attrita, (ne amplius Aſſyrii freti opportunitate ejus contra Medos rebellarent) ab Aſtyage everſa eſt. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantiſſimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Pſal.* 35.6.

9 Quid cogitar.] *id est, quid posteris cogitando consequi? apostrophe ad Ninevitas.* Non surget] *id est, continenter procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem poteritis judicium ipsius vestris cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac spinæ] *id est, foris quidem circumcluſi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupefacti ut nesciant omnino quid capiant consilii.* 11 Ex te prodiit] *secundus propositionis locus, duas causas judicii pronuntiati ostendens: unam, improbitatem consiliorum factorumq; in Assyriis, hoc versu, alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, optimo Dei consilio, sed pessimo Assyriorum antea satu afflictæ, versibus sequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasar, Sancherib, & Esarchaddon reges, eorumq; consiliarii.* Jehovam] *& populum ejus, synecdochicè.* 12 Sic ait Jehova] *altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modò diximus.* Pacem coluit.] *Israëlitæ videlicet mecum, & ipsi inter se: sic Jeschahh. 48.18.* Aut ita tonsi] *id est, aut certè si fuisset mihi aliquid de rebus ipsorum resecandum castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totondissent quidem aliquantum, sicut locustæ prata: sed illico se in regiones suas recepissent.* Ut affixeram] *prima vice q.d. non fuissem perrecturus amplius in calamitatibus importandis: satis fuisset futurum mihi quod Pul primus Israëlitas quodammodo totondisset 2. Reg. 15.19.* 14 Non seretur] *id est, intercides: allegoria, quam sequentia verba explicant.* Postquam viluer.] *id est, cùm regnum amiseris ereptum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assyriorum gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeschahh. 52.7.*

IN CAPUT II.

1 Ascendit] *Exornatio propositionis, ut diximus in versum 1. continet prolepsin, id est, repetitionem summam propositionis, duobus versibus. (nam judicium denuntiatur versu 1. & causa 2.) deinde ἐργασίαν singularem, primùm quidem Judicii, usque ad finem capitis hujus; deinde verò causarum, principio capitis sequentis.* Dissipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Custodi munit.] *concessio ironica. q. d. omnia fac & experire: tamen dissipator futurus est, ut Jeschahh. 8.9. & 10.* 2 Cum excellent.] *id est, ut stet in posterum cum populo suo: ac non amplius per te affligat ipsum sed propter ipsum perdat te.* Ut qui sit] *sic 2. Schem. 1.19.* Eos depopulat.] *nempe Israëlitas Assyrii: qui non illorum tantùm exhauserunt opes, sed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos, factaq; eorum, usque ad versum 8. deinde effecta, versu 8. & quatuor sequentibus: ac postremo attribuit totum authoritati Dei justum judicium suum exequentis, ver. 13.* Ejus] *dissipatoris, de quo versu 1.* Rubricatus] *nam eo colore in bellis usos esse Scythas, Medos, Persasq; narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.* Cum igne teq.] *id est, tanta rapiditate ferentur, ut ignis ex rotis versantibus emicet, qui tædas accensas æquare videatur & eas accendere posse: hyperbole, quæ exponitur sequente versu.* Abietes agit.] *id est, abiegna arma, metonymicè.* 5 Recensebit] *nempe Cyaxares Medus, Nineven primò obsidens: quæ obsidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos soluta est.* Corruent] *Medi videlicet in ea Scytharum expeditione: quæ ambulatio potius & velitaris cursus quàm dominatio & administratio dicenda est. Nam Scythæ Mediam, Assyriam, Asiamq; spatio annorum viginti octo percurrerunt, occuparunt, atque amiserunt.* Festinabunt] *id est, festinanter advolabunt in oppidum, quasi ipsum a Cyaxaris violentia liberaſſent & porrò protecturi essent: ut speraturi esse dicuntur infrà 3.11.* 6 Portæ flum.] *id est, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ secundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido: inter quas erat templum Jovis Beli, quem Nini regis patrem prædicabant.* 7 Statione posita] *a Scythis Assyriam obtinentibus ut modo diximus.* Cum ancillis] *id est, heri heræq; cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ psaltriæ, sambucistriæ, & symphoniacæ prosequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles.* 8 Fuit quidem] *jam transit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver. 3. quæ propheta primùm fugam hominum trepidissimam, hoc versu: deinde direptionem & vacuitatem loci luctuosissimam, quatuor sequentibus: postremò cædem & incendium peccatis antecedentibus respondens, versu ultimo prænuntiat.* Velut piscina] *id est, locus abundantissimus, & fructuosissimus, ut est piscina firmè aquam continens: sed (inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & dehiscet agger, ita ut aquæ omni ex parte diffugiant, & nemo possit obsistere.* 9 Diripite] *apostrophe ad Scythas & Medos: quibus mandatur Dei verbis Nineves direptio.* 10 Animus liquef.] *cujus tria signa sequentibus verbis proponuntur.* Collisio genuum] *ut Daniel. 5.6.* Facies] *ut Joel. 2.6.*

11 Ubi est lustr.] *Gentium verba, & Nineves casum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ, amplitudinis, frequentiæ, & vitæ licentiosissimæ cum abjectione & ruina præsente: quamobrem incolæ omnes leonum appellatione denotantur.* 13 Ecce me] *conclusio hujus partis, qua Deus sibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in versum 3.* Nuntiorum tuorum] *id est, nullum tibi amplius erit imperium, nulla authoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris: sed contrà audientes rumorem tuum complodent manus super te, infrà 3.19.*

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars ἐυγασίας, ut diximus suprà 2.1. qua Propheta causas exponit duas importatæ in Nineven calamitatis: unam inhumanissimæ administrationis per vim & fraudes, versu 1. alteram, scortationis, præstigiarum & nefariæ idololatriæ, versu 4. quibus singulis suæ pœnæ accommodantur.* Non amovet] *id est, quisquæ indesinenter rapit, neque ullo pacto resipiscit: quamvis Jonæ prædicatione ad tempus visi sint resipiscere.* 2 Sonus flagelli] *expositio illius væ, id est, judicii, quod sanguinariæ civitati indixit Deus, duobus versibus.* 3 Impingatur] *id est, nusquam iter fieri possit nisi per cadavera.* 4 Propter amplit.] *altera causa, ut diximus in versum 1. cui accommodantur judicia sua, tribus sequentib.* Scortationum] *id est, idololatriæ quam reges Assyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Israëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum ostendit 2. Reg. 16.10.* Quæ venundabat] *i. quæ tum sua religionis specie,*

tum

tum subdolis aliis artibus atque(ut Græci vocant)πραξικοπίαις populos ita mancipabat sibi, ut eos venderet,ageret,& ferret arbitratu suo. 5 Retegam]*ut Jeschahh.47.3.& Jecheźk.16.37.* 6 Projiciens]*in signum detestationis maximæ.* Disponamque te]*id est,faciam ut exemplo sis aliis omnibus in memoriam sempiternam.* 7 Aberret]*id est,deflectens ab itinere refugiat conspectum tuum, & te de industria negligat propter antegressa maleficia tua.* 8 An melius esset] *confirmatio prophetiæ, ut diximus supra 1.1.ab exemplo potentissimi & munitissimi oppidi,tribus versibus cujus exemplo Nineve quoque ruitura dicitur,tribus alteris; & ratio exponitur,ad finem capitis.* No]*id est,Alexandriæ in Ægypto. vide Jirmejæ 46.25.* 9 Auxilio tibi]*apostrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etsi hujus historiæ singularem aliquam descriptionem non meminimus alibi legere,tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur,sententiam nostram afferemus paucis. Ac primùm quidem ad futurum tempus hæc verba referri minimè putamus omnium,quia nullus esset confirmationis locus: ad præterita autem ut referamus tempora flagitat argumentum: sed alii hanc rem a Sancheribo gestam putant, qui tamen(ut testis est Berosus apud Josephum)nunquam Pelusium excessit;sed adventu Tir-hakæ regis Æthiopum referre pedem coactus est: alii ad Tyrios,qui multos annos ex quo classem Schalmanasaru fuderãt mari imperarunt,sed hæc nuda conjectura est,neque sententiâ nostrâ probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus Jeschahh.19.nullam planè fieri mentionem Alexandriæ,ubi celeberrimarum Ægypti civitatum adducit nomina,statuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuisse dirutam, cujus eo capite Jescahhjæ rationem habet,nimirum tempus Sethonis regis atque Psammetichi,quò spectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe,mortuo Asychi cùm regnaret cæcus quidam nomine Anysis, excurrisse in Ægyptum cum magna Æthyopum manu Regem Sabacon,& in Ægypto annos quinquaginta regnasse.Hunc verò, sive Alexandria obstiterit consilius ejus (quod magis probatur) sive ipse diruendam & deportandas colonias judicaverit militari stratagemate, ut infirmata Ægypto imperium suum confirmaret: putamus fuisse hujus eversionis authorem atque effectorem: deinde autem ex eo tempore redintegratam esse,ut Jirmeja & Jecheźkel in prophetiis suis meminerunt.* Projecerunt]*id est,sortitione mancipia inter se diviserunt inimici.* 11 Tu quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandriæ;tribus versibus.* Inebriaberis] *ut Jirmej.25.* 12 Similes ficubus]*i.nullo negotio concident ad votum obsidentium.* 13 Omnino aperient]*id est,omnia patebunt hostibus,eruntq; pervia,nullis copiis aut munitionibus obsistentibus.* 14 Aquas obsid.] *id est,compara & imple cisternas tuas,ac de commeatu & munimento tibi prospice, ironia: ut Jeschahh.8.9.& 10. Hîc autem & seq.ver.Propheta rationem ceu formam judicii exequendi explicat (ut diximus in versum 8.)nempe munitionum eversionem, hoc & seq.versu. omnium fugam,versu 16. & 17.vacuitatem consilii,versu 18.denique plagam immedicabilem,versu 19.* Ingredere in lut.] *i.facturus intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha]*i.inimicus numerosissimus, ut melolonthæ solent magno numero involare.* Numerosum effice] *altera concessio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius fœminas(quemadmodum dixerat ver.13.)ludificatur,monens ut numerosis cuneis quantas volent se ipsos confirment,nihil tamen effecturos esse.* 16 Ut melolontha] *i.tota illa negotiatorum tuorum frequentia,quæ cum melolonthis numero comparatur, re ipsa morem melolontharum servabit : nam ut illæ momento ex agro in quem irruerunt avolant,ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus est versus sequens.* 17 Tempore frigoris]*i.nocturno.* 18 Dormitabunt]*apostrophe ad Regem Assyriæ.* Pastores]*vide Jirmej.23.1.* Abundabunt]*i.abundantissimè diffugient.* 19 Nulla est contract.] *i.ne minimum quidem levari potest afflictio tua,nedum ut ab illo curari possit.* Complodent manu] *læti de eversione tua,& lætitiam complosione testantes,synecdoche: ut Psal.47.2.* Quem non pervasit]*id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide,ac propterea non poterit sibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKVK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in Prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Iudæorum vita prophetat eversionem per Chaldæos adventuram, deinde ægrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obsignat elegante oratione, cùm suo, tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Judæorum, respondet se Chaldæorum operâ retusurum Judæos & perditurum esse: quo audito Propheta amplius expostulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterũ respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tanquam prædatores, judicium ipsius effecturos esse: verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piis videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

1 [a] ONEROSA prophetia, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 [a] Quousque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te [a] violentiam, non servabis?

3 [a] Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear molestiam, vastitatemque ac violentiam e regione mei? & *quare* est [a] litem & jurgium *qui* efferat?

4 [a] Idcirco intermittitur lex, & non procedit [b] unquam jus: quia improbus [a] circunsidet justum, idcirco prodit jus perversum.

5 [a] Respicite in gentibus, & intuemini, & admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus vestris, *quod* non crediturí essetis si narraretur.

6 [a] Nam ecce ego excitaturus sum Chaldæos, gentem [c] acerbissimam, & [a] festinam; ambulaturam [a] per latitudines terræ ad hæreditariò possidendum habitacula non sua,

7 Formidabilem & terribilem illam, [a] abs qua judicium hujus, & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores [a] lupis [d] vespertinis, abundabuntq; equites ejus: & equites ejus e longinquo venient, involabunt, ut [a] aquila celer ad escã:

9 Illa tota ad violentiam veniet, [a] aspectu faciei ipsorum *aspectante* Orientem versus; ut colligat [a] tanquam arenam captivam turbam.

10 [a] Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores risui erunt ei; ipse omnem munitionem deridebit, & [a] coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc [a] remeante spiritu ubi regressus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam Dei sui esse.

12 [a] Nónne tu ab [e] æterno es? [a] Jehova Deus meus *est*, sanctus meus, non moriemur: Jehova [a] ad judicium disponis eum, & ô [a] rupes ad corripiendum fundas eum.

13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum, & intueri molestiam non potes: quare intuerêris [a] perfidos? furdum ageres, dum absorbet improbus justiorem se?

14 Et [a] faceres homines velut pisces maris? ut reptile cui non est dominator?

15 [a] Quotquot sunt hamo educit, congregat illos plagis suis, & recipit eos retijaculo suo; idcirco lętatur & exultat.

16 Idcirco [a] sacrificat plagis suis, & suffitum facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis est portio ejus, & cibus ejus opimus.

17 [a] An propter hoc educet plagas suas, & jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

CAPUT II.

1 [a] IN custodia mea stanti & consistenti in munitione; ac speculanti ad videndum quid [a] eloqueretur mihi, & quid [a] respondurus essem [a] post correptionem meam.

2 [a] Re-

[a] Heb. *onus quod, &c. ut Jescahh* 13. 1.

[b] Heb. *in æternum.*

[c] Heb. *amaram.*

[d] Heb. *vespera.*

[e] Heb. *antiquitate.*

Actor. 13. 41.

2 'Respondit mihi Jehova dicens, scribe visionem & quidem[a] perspicuè in istis tabulis, ut percurrat lecturus eam.
3 Nam adhuc visio ad constitutum tempus *rejecta* est, quam effabitur suo termino, neque fallet: si cunctabitur, expecta eam; nam [b] omnino eventura est,
4 'Ecce 'ebullat in quo non est rectus animus ipsius: justus autem ex fide sua vivet.
5 'Quapropter etiam cùm vino perfidiosus sit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo, cùm dilatet velut sepulchrum animum suum, sitque velut mors quæ non saturatur, & recipiat ad se omnes gentes, congregetque ad se omnes populos:
6 An non 'isti omnes de eo parabolam prolaturi essent' & interpretationem *eius* ænigmatis de eo? & 'dicturus *ille* ', væ multiplicanti non sua (quousque tandem?) & numerosè aggreganti penes se 'densissimum lutum.
7 'An non repentè' consurgent qui mordeant te, & expergiscentur divexaturi te; & eris [c] continenti conculcationi eis?
8 Quia tu spoliasti gentes multas, spoliaturæ sunt te omnes reliquiæ populorum; propter [d] cædes humanas & violentiam 'terræ, 'urbem & omnes habitantes in ea.
9 'Væ [e] dedito quæstui malo' pro domo sua, ut disponat in excelso nidum suum, quo eripiatur e [f] potestate mali.
10 'Consilium inivisti pudendum domui tuæ, scindendi populos multos; & peccasti [g] contra te ipsum:
11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus e ligno testificatur istud.
12 'Væ ædificanti civitatem [h] cædibus, & stabilienti urbem iniquitate.
13 'An non ecce a Jehova exercituum est; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?
14 Nam impletur terra cognoscendo gloriam Jehovæ, ut aquæ operiunt [i] alveum maris.
15 'Væ potum præbenti proximo suo, adhibenti utrem tuum, & etiam inebrianti; 'ut intuearis nuditatem eorum.
16 'Saturaris ignominia præ gloria, 'bibe tu quoque & retege præputium: 'divertet ad te poculum dexteræ Jehovæ, & vomitus ignominio sus ad gloriam tuam.
17 'Nam violentia Libani operiet te, '& vastitas bestiarum terrefaciens eas; propter cædes humanas & violentiam terræ, 'urbem & omnes habitantes in ea.
18 'Quid profuerit sculptile, quòd sculpserit illud formator illius, fusile aut doctor falsi; quòd confidat formator figmenti sui ipsi, faciendo idola muta?
19 Væ dicenti ligno, expergiscere; evigila, lapidi silenti: 'ipse docet, ecce ipsum, continetur *quidem* auro aut argento, sed omnino spiritus nullus *est* in medio ejus.
20 'Jehova verò 'in templo sanctitatis suæ est; sile a conspectu ejus, ô universa terra.

[a] Heb. *declarando: ut Deut.* 27. 8.
[b] Heb. *veniendo.*
[c] Heb. *conculcationib⁹*
[d] Heb. *sanguines hominis sic ver.* 17
[e] Heb. *quæstuoso quæstus mali.*
[f] Heb. *manu.*
[g] Heb. *animam tuam.*
[h] Heb. *sanguinibus. Firmejæ* 51. 58. *Feschabb.* 11. 9.
[i] Heb. *in mari.*

ANNOTATIO. IN CAP. I.

1 Oneros. proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & author ex inscriptione ipsa hoc versu cognoscitur: tempus verò quia nominatim hic in contextu aut alibi non ostenditur, variæ de eo habentur sententiæ. Nobis magis probatur nostrum hunc prophetam sub tempus regni desinentis Joschijæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conscripsisse: cùm propterea quod populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Firmeja eodem tempore; tum etiam propterea quòd Deus disertis verbis exponit se opus ius ipsis diebus operaturum esse, id est, propediem Chaldæos in Judæam immissurum. Est autem prophetia hæc διαλογισμὸς, comprehensa partibus in universum quatuor, si inscriptionem hoc versu excesperis: prima est, expostulatio & querimonia Prophetæ de licentiosa & perdita Judæorum vita, tribus versibus: secunda responsio Dei clades a Chaldæis eventuras in desperatum populum prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, usque ad versum* 12. *tertia, altera Prophetæ expostulatio de indignissima oppressione quam boni a Chaldæo Rege improbo blasphemoq; cum malis promiscuè erant perpessuri, ad finem usque capitis: quarta est responsio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confusionibus, & improborum impiorumq; Chaldæorum exitium, capite* 2. 2 Quousque] *expostulationis exordium patheticum ex abrupto, quo propheta exaggerat indignissimam Judæi populi administrationem, ab indesinentibus suis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *summum argumentum querimoniæ, quod deinde exponitur duobus versibus; vide Gen.* 6. 11. 3 Quare facis] *id est, sinis populares meos me præsente & vidente in sua impietate & inhumanitate pergere, & magis magisq; animos inter se accendere?* Litem & jurgium] *id est, qui nequeat patienter ferre admonitiones sanctas ex verbo tuo: ut Hosche.* 4. 4. 4 Idcirco] *videlicet quòd isti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem efferant contra servos Dei: ut Jirmejæ* 11. & 12. . Circumsidet] *id est, non tantùm non repugnat, sed obsessum tenet, & potitur rerum. sic Psal.* 12. 9. & 22. 13. 5 Respicite] *secunda hæc pars (ut diximus in versum* 1.) *continet responsum Dei ad præcedentem expostulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios conversa docet futurum ut violentiam ipsorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & administrationem ipsius: quod summatim positum versu* 5. *in sequentibus enarratur.* 6 Nam Ecce] ἐργασία *præcedentis versus: qua primùm totius gentis intolerantia, versibus quatuor: deinde verò Regis ipsius inhumana & impia arrogantia proponitur, versu* 10. & 11. Festinam] *vide Feschabb.* 5. 26. & *sequentibus.* Per latitudines] *id est, quam latè patet terra.* 7 Abs qua] *id est, quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate & violentia mecum expostulant boni, tum judicio meo castigabit & puniet in terra hac, tum etiam reliquos in terram suam deportabit. Hunc locum sic interpretamur ex sequentium comparatione: nam hic & præcedens versus duobus sequentibus ordine illustrantur: est q; octavus sexti, nonus verò septimi exegeticus.* 8 Lupis vesper.] *vide Jirmejæ* 5. 6. Aquila] *vide Jechezk.* 17. 3. 9 Aspectu faciei] *id est, cùm irruet in Judæam, nihil aliud spectabit quàm ut regionem totam spoliet atque exhauriat, spoliaq; deportet in regionem suam quæ sita est Orientem versus.* Tanquam aren.] *id est, innumerabilem: ut exponitur Gen.* 32. 12. 10 Et ipse] *ut prophetaverat Jirmeja* 25. Coacervato pulv.] *id est facilis aggeribus, ut prisca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucad-nezare debellatis vide Jirmejæ* 25. & *Jechezk.* 25. & *seq.* 11 Remeante spir.] *id est, quando cum animo suo ultrò statuerit cessare ab expeditionibus exteris, ac proinde re-*

versus in Babyloniam fuerit: tum eripiens gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus res complementū vide apud Danielem quinque primis capitibus. 12 Nónne tu] *tertia pars ut diximus in versum 1. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendam misericordiam: & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus, enarratio σχετλιαστικὴ, ternis versibus. causæ verò a natura Dei sumuntur omnes, eò quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres: una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3.2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu: altera, odii contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique εὐταξίας sive optimè ordinatæ & constitutæ administrationis, cui cum tanta tyrannide non potest convenire, versu 14.* Jehova Deus] *gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis.* Non moriemur] *id est, quantacunque sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei.* Ad judicium] *id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem.* Rupes] *ut Deut. 32.4.* 13 Perfidos] *Chaldæos: vide Jeschahh. 21.2.* 14 Faceres] *i. non magis curares salutem tuorum & prospiceres administratione tua quam pisciculorum? qui in mari prædæ sunt alis, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus ad sequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum.* 15 Quotquot sunt] *altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucad-netzarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu: & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, sequente versu: quamobrem expostulationem concludit per πάθος, versu ultimo: omnia allegoricè.* 16 Sacrificat] *id est, sibi ipsi honores divinos arrogat: & artibus, instrumentis, viribus, adjumentisq; eosdem honores tribuit neglecto Deo.* 17 An propter hoc] *id est, quandoquidem ita est in homines ferox, & in te blasphemus: an semper improbitatem istam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?*

IN CAPUT II.

1 In custodia mea] *Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam: quod responsum non sine attentione maxima vigilisq; a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu: deinde vero responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus: ut Jeschahh. 21.8. & sequentibus.* Eloqueretur] *Deus.* Responsurus essem] *populo verbis Dei.* Post corrept.] *nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, suprà 1.5. & sequentibus.* 2 Respondit] *hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico programmate ac evidentissimo jubet in oculis omnium confirmari, duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia eventaq; proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cùm omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contra Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis.* 4 Ecce] *secunda pars responsi, per antithesin injusti facti cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto verò exitium denuntians: thesis. secunda pars responsi.* Ebullat] *id est, injustus ex infidelitate & improbitate laborans, etsi in clypeum specie videtur assurgere & permagnus mons efficere, ebullat tamen, hoc est, non magis est quam bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio.* 5 Quapropter] *tertius responsi locus, hypothesis, de Babylonio statuens, usque ad versum ultimum: & de justis, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem malefacta ipsorum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimoniis & votis comprobatam pronuntiat sequentibus.* 6 Isti omnes] *populi quos cœpit & congregavit ad se.* Et interpret.] *id est, non tantùm obscurè, sed etiam nudis & apertis verbis maledicturi Babylonio, & prolaturi sententiam meam.* Dicturus ille] *videlicet justus ex fide sua vivens, versu 4.* Væ multiplicanti] *sententia hæc Dei contra Babylonium causas quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu: secunda, avaritia apud omnes populos testata bellis, versu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaq; proficiscens, versu 12. quarta luxus & infamis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19. quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim.* Densissimum lut.] *id est, frequentiam maximam spoliorum aliis gentibus ereptorum: quæ omnia non magis commodant avaris ambitiosisq; possidentibus, quam si densissimo luto sese immergerent.* 7 An non] *comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ. 50. & 51.* Consurgent] *Medi & Persæ.* 8 Terræ] *id est, quam violentiam toti terræ intulisti.* Urbem] *videlicet Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus, & habitatores illius spoliabunt: synchysis: hoc enim membrum adversus principium pertinet: sic ver. 17.* 9 Væ dedito] *secundus causarum locus, ut diximus in versum 6.* Pro domo] *id est, ad stabiliendum domum suam quæstu conscelerati ssimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11.* 10 Consilium] *exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per apostrophen ad Babylonium vehementius exprobrat malefacta, hoc versu: & auget hyperbole, sequente.* 12 Væ ædificanti] *tertia causa ut dictum est versu 6. cui judicium suum a Deo venturum subjicitur per ἔκφ elegantissimam, versibus sequentibus.* 13 An non ecce] *explicatio jud. cii in peccatum istud Babyloniorum per thesin. Convenit (ait Propheta) justitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operis sui jactura faciant, & malè ab ipsis parta malè dispereant, hoc versu: cui subjicitur antithesis: contra verò (Propheta inquit) æquum est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus non exhauriantur incolæ: sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari, seq. ver.* 15 Væ potum] *quarta causa (ut diximus in versum 6.) pari judicio comparata.* Ut intuearis] *i. ut cum eu facias & patiaris mulierbria: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat: denique hunc præ-*

prædicationi infestos fuisse Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii. 16 Saturaris ignom.] *id est, adeò circumfluus gloria & amplitudine ut abundaturus ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam consumatur.* Bibe tu quoque] *i. eadem perfer judicia, adeoq; omnium gravissima, Jirmejæ 25.26.* Divertet ad te] *i. eodem poculo inebriaberis, & ita perfundêris, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jirmej. 51.57.* 17 Nam violentia] *explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est, per alteram allegoriam. Similes, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus: quorũ cassibus & plagis intercipieris, & in vastitatem maximam redigeris. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ.* Urbem] *ut suprà versu 8.* 18 Quid profuerit] *transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum neque sibi, neque suis cultoribus commodantium, sed falsa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu.* 19 Ipse docet] *videlicet lapis se silentem esse, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova vero] *secundus locus hypotheseos de justis, ut diximus in versum 5. quo Propheta concionem terminat: ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam esse doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant Dei judiciis & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo sanct.] *id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem spiritus in Christo.*

CAPUT III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratuitarum promissionum ejus se ipsum confirmat: ac postremò gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 'ORATIO Chabakkuki Prophetæ; 'secundum [a] odas varias.

[a] Heb. *odas erraticas: ut Psal. 7.1.*

2 'O Jehova, audiens [b] pronuntiatum tuum timeo, Jehova opus tuum [c] interea temporis [d] conserva, interea temporis 'notũ fac: in commotione *iræ* misereri recordare.

[b] Heb. *auditionem tuam*
[c] Heb. *in medio annorũ, bis eodem versu.*
[d] Heb. *vivifica. Deut 33.2.*

3 'Deo a meridie veniente, & sancto e monte Paranis, 'Sela; 'operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et splendor tanquam 'lucis affuit, [e] cornuaque ad latus ipsius ei; 'quamvis ibi absconsio esset roboris ejus.

[e] Heb. *a latere.*

5 'Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax ad pedes ejus.

6 'Ubi autem constitit, mensus est 'terram: 'vidit, & disturbavit gentes: & dissipati sunt *'quorum erant* montes [f] æterni, incurvati sunt *quorum erant* colles [g] perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

[f] Heb. *æternitatis.*
[g] Heb. *seculi, bis hoc versu.*

7 'Locum vanitatis vidi *esse* 'tentoria Æthiopidæ, commota sunt aulæa terræ Midjanis.

8 'An contra flumina accensa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandescentia tua? cùm 'insideres equis tuis, curribus tuis [h] salutaribus?

[h] Heb. *salutis.*

9 [i] 'Nudus alveus factus est 'arcu tuo, 'juramentis tribuum, sermone, Sela: flumina diffidisti terræ.

[i] Heb. *nuditio nudata est arcus.*

10 'Te videntes contremuerunt montes, 'inundatio aquarum transivit: edens abyssus vocem suam, in altum 'latera sua exculit.

Jehoschubh. 10.12.

11 Sol, Luna stetit in habitatione: 'ad lucem 'sagittæ tuæ itarunt, ad splendorem [k] coruscans hasta tua.

[k] Heb. *fulgor hastæ tuæ.*

12 'Indignatione progressurus in terram, ira trituraturus gentes.

13 Processisti ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo; fregisti 'caput e domo improbi usque ad collum, 'nudando fundamentum. Sela.

14 'Perforasti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad dispergendum me, exultatio eorum esset ac si comesturi fuissent pauperem *latentem* in abscondito.

15 'Iter fecisti ad mare usque equis tuis, *ad* 'acervum aquarum multarum.

16 'Audivi, 'commoto ventre meo, 'ad vocẽ palpitantibus labiis meis, invasura putredine ossa mea, denique commoto me in loco meo: quiescendum esse mihi in die angustiæ, cùm ascendit contra populũ 'hostis turmatim populaturus eum.

17 'Quamvis ficus non effloresceret, [l] & nullus esset proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum: abscinderet *hostis* ab ovili gregem, & nullum esset armentum in bubilibus:

[l] Heb. *in pulsatilibus: ut Psal. 4.1.*

18 Ego autem in Jehova exultabo, gestiam in Deo salutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum est, qui 'disponit pedes meos tanquam cervarum, & super excelsa mea facit ut incedam: magistro symphoniæ 'in fidium mearum.

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hæc inscriptio satis apertè demonstrat quodnam sit capitis argumentum. Nam Propheta quũ Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras: cùm suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum coram Deo tanquam judice stitit, & orationem hanc fundens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides priorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fides sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis.* Secundum odas] *id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova] *brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe timorem quo se Propheta perculsum confitetur: & postulatum de salute & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei misericordiam.* Pronuntiatum tuum] *id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi,*

& audiendum jussisti populo tuo promulgari, suprà duobus capitibus. Opus tuum] *i. factum in populo tuo quem comparasti tibi: ut Jeschahh. 45. 11. quasi dicat, nisi populum tuum conservaveris, perierunt opera tua antecedentia.* Interea tempor.] *id est toto illo deportationis tempore quod constituisti.* Notum fac] *tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos salutari verbo: ita duo sunt petitionis capita, & eorum consequendorum via unica, nempe Dei miserecordia: quę omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re fuisse completa liber Danielis comprobat.* 3 Deo] *secunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo postulato: quorum prius est a divinis operibus, usque ad versum 16. posterius verò a verbo & promissionibus ipsius, versu 16. In operibus autem proponitur primùm demonstratio gloriæ & majestatis Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, versu 6. & 7. deinde exornatio.* Sela] *vide Psal. 3. 3.* Operuit] *Propositio summa gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante.* 4 Lucis] *id est Solis, κατ' ἐξοχὴν, ut Ijobi 31. 26. & 37. 20.* Cornuáque] *id est, omnipotentiæ signa: namrobur cornibus scriptura figurare solet, quò spectant sequentia.* Quamvis ibi] *i. quamvis ne ita quidem explicaret totam majestatem & potentiam suam: sed potiùs illis velut umbraculis obtegeret, ne infinita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsas laborantes sua infinitate absorberet.* 5 Anteivit ipsum] *i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia sua præstaret arbitratu suo, quocunq; pergeret.* 6 Ubi autem const.] *id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Mosche, Exodi 15.* Terram] *quam attribuit populo suo in hæreditatem.* Vidit & disturb.] *i. ad solum aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: quod amplificatur verbis sequentibus.* Quorum erant montes] *i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitā possederant.* 7 Locum vanit.] *id est, vidi Scenitas Arabas Cuschę Æthiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midjanitas consternatos, id est, finitimos omnes, synecdochicè: ut Exodi 15. 14. & sequentibus.* Tentoria] *id est, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes; hypallage; sic sequens locus de Midjanitis.* 8 An contra] *exornatio operis Dei a singulari narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus versibus; deinde in cœlo, versu 11. ac postremò in terra, seq. Primus autem locus de maris & Jardenis divisione tractatur dialogisticè: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenis culpam, hoc versu: sed propter promissionem & jusjurandum a Deo præstitum fissuram eorum effectam esse omnipotentia ejus, duobus seq.* Insideres equis] *id est, provehereris ante populum tuum, tanquam imperator strenuus ad salutem tuorum: humanitus dictum.* 9 Nudus alveus] *subjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo] *id est omnipotentia, quam suprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum] *id est, propter promissiones quas juramento tribubus confirmaveras.* 10 Te videntes] *vide Psal. 114. 4.* Inundatio] *i inundantes & æstuantes aquæ Jardenis & maris rubri, hypallage Rhetorum.* Latera sua] *diffissarum aquarum videlicet, per quarum intervallum transibat populus.* 11 Ad lucem] *id est, pergente lucere sole præter naturę ordinem.* Sagittæ tuæ] *id est, lapides grandinis, de quibus Jehoschu. 10. 11. qui etiam coruscantis hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetris immissi sunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis ex quo visum est Deo regnum in familia Davidis constituere, & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem. 5. & 8. & 10.* 13 Caput] *id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita sustulisti funditus, ut cùm caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.] *i. terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut suprà ver. 6. qui priùs eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati: nam fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.* 14 Perforasti] *i. principem quemque inimicorum, qui in pagis finitimisq; regionibus hìc illic erant reliqui, ita dejecisti, ut si montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudisses: idque nullo negotio, quia virgę unctì tui fuerant ad perforandum satis.* 15 Iter fecisti] *i. regionem totam inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & exposuisti uncto tuo possidendam, 2. Schem. 8. & 1. Chron. 18.* Acervum aquar.] *periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut. 1. 7. & alibi passim.* 16 Audivi] *secundum argumentum fidei, a verbo Dei & promissionibus (ut diximus versu 3.) pios ab omni hostium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus.* Commoto ventre] *i. me gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: quæ consternatio hìc exponitur signis compluribus.* Ad vocem] *visionum præcedentium, ut modò diximus.* Hostis] *id est Chaldæus, qui etiam turmatim invasisse Judeam dicitur, 2. Reg. 24. 4.* 17 Quamvis] *conclusio orationis, a gloriatione fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere confirmat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantissimè describuntur hoc versu: ut Psal. 46.* 19 Disponit pedes] *ut 2. Schem. 22. 34. & Psal. 18. 34.* Fidiù meam.] *id est, quam orationem ad fides sum etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interversus violentia Babylonii.*

TZE-

TZEPHANIA.

Caput I.

Deus per Prophetam populo ſuo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi reſipiſcant, hi augeſcant in ſeria reſipiſcentiæ, cùm deterriti judiciis Dei graviſſimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti ſingularibus contra ipſos interminationibus: poſtremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promiſſiones Evangelicas ſubjicit de vocatione gentium, Eccleſiæ inſtauratione, remiſſione peccatorum, ſanctificatione, & gloria æterna per Chriſtum.

1 [a] Verbum Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuſchi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a] temporibus Joſchijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

[a] Heb. *diebus.*

2 [b] [a] Omnino recepturus ſum omnia a ſuperficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[b] Heb. *recipiendo.*

3 Recepturus ſum homines & jumenta, [a] recepturus ſum aves cœli, & piſces maris, & [a] ruinas cum ipſis improbis: denique excindam homines a ſuperficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

4 [a] Extendens enim manum meam ſuper Jehudam, & ſuper omnes habitatores Jeruſchalaimorum; excindam e loco hoc [a] reſiduum Bahhalis, & nomen [a] atratorum cum ipſis [a] ſacerdotibus:

5 Et qui incurvant ſe [a] ſuper tecta exercitui cœlorum; etiam qui [a] incurvantes ſe jurant per Jehovam, ut qui jurant per [a] Melecum ſuum:

[c] Heb. *a poſt Jehovam.*

6 Tum qui retro aguntur [c] a ſequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipſum.

7 [a] Sile [a] a conſpectu Domini Jehovæ; [a] propinqua enim eſt dies Jehovæ, nam apparavit Jehova [d] [a] mactanda animalia, [e] præparavit [a] invitatos ſuos.

[d] Heb. *mactationem.*
[e] Heb. *ſanctificavit.*

8 [a] Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipſos principes, & in filios Regis, & in omnes [a] qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in [a] omnem qui inſilit in limen die illa, qui implent domum dominorum ſuorum violentia & dolo.

10 [a] Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piſcium; & ejulatus a parte ſecunda, & confractio magna ab ipſis collibus.

11 [a] Ejulate [a] habitatores [f] cavi: nam ſuccidetur totus populus [a] mercaturam faciens, excindentur omnes [g] argentarii.

[f] Heb. *mortarii: ut Judic. 15. 19.*
[g] Heb. *tollẽtes argentũ.*

12 Eritque tempore illo, [a] ſcrutante me Jeruſchalaima lucernis; ut animadvertam in iſtos homines qui [a] concreti ſunt cum fæcibus ſuis, dicentes cum [h] animo ſuo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

[h] Heb. *corde.*

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum deſolationi: ædificant quidem domos, ſed non inhabitabunt; plantantq; vineas, ſed non bibent vinum earum.

14 [a] Propinqua eſt dies Jehovæ maxima, propinqua & feſtina valde; ſonus diei Jehovæ, [a] amarè clamaturo ibi robuſto:

15 Dies excandeſcentiæ, dies illa, dies anguſtiæ & oppreſſionis, dies vaſtitatis [i] & quidem vaſtiſſimæ; dies tenebrarum & obſcuritatis, dies nubis & caliginis.

[i] Heb. *& vaſtationis.*

16 Dies buccinæ & clangoris; contra civitates munitas, & contra [a] angulos altiſſimos:

17 Qua anguſtiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur ſanguis eorum [a] velut pulvis, & caro eorum velut ſtercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandeſcentiæ Jehovæ, cum igne zeli ipſius conſumetur tota hæc terra: nam conſummationem utique acceleratam confecturus eſt cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

CAPUT II.

[a] Heb. *non affecta deſyderio.*
[b] Heb. *parit* Deus.

1 [a] Excutite vos, iterúmque excutite, ô gens, [a] vacuo deſyderio:

2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, [a] *cùm nondum* ut glumæ tranſit dies; cùm nondum invadit vos æſtus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

3 Quærite Jehovam omnes manſueti terræ, [a] qui jus ejus operantur: quærite juſtitiam, quærite manſuetudinem, [a] fortaſſe [a] abſcondemini die iræ Jehovæ.

4 [a] Nam Hhazza [a] derelicta erit, & Aſchkelon deſolationi: Aſchdodum [a] in ipſo meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

[c] Heb. *maris: ſic verſu ſeq.*

5 [a] Væ habitatoribus tractus [c] maritimi,

genti 'Cerethæorum: 'verbum Jehovæ contra vos est, 'Cenahhanæa terra Peliſchtæorum, me ita perditurum eſſe te, ut nullus ſit habitator.

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, 'foſſuris paſtorum; & ſeptis gregum.

7 'Et erit tractus pro reſiduo domus Jehudæ, ubi paſcant: in domibus Aſchkelonis veſpere accubabunt, cùm reviſerit eos Jehova Deus ipſorum, & reduxerit captivam turbam ipſorum.

8 'Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia [d] Hhammonitarum; quibus probris affecerint populum meum, 'ut ampliaverint *ſuum* per terminum illorum.

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ ſalis, ac deſolationis *locus* uſque in ſeculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ poſſidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro faſtu eorum; quia probris affecerunt, & ampliarunt *terminum* per populum Jehovæ exercituum.

11 'Terribilis erit Jehova in eis, nam 'emaciabit omnes deos terræ; & incurvabunt ſe ei quiſque e loco ſuo, omnes regiones gentium:

12 'Etiam vos Æthiopes, 'confoſſis gladio meo iſtis.

13 'Nam extendet manum ſuam verſus Aquilonem ut perdat Aſſyriam; diſponérque Nineven 'deſolationi, ſiccam ut deſertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes beſtiæ gentium, 'tum platea, tum anataria, in 'malogranatis ejus pernoctabunt: 'vox cantabit in feneſtra, deſolatio in poſte, cùm 'cedrum ejus nudaverit.

15 Hujuſmodi erit civitas illa exultabunda, quæ reſidet ſecurè, quæ dicit cum animo ſuo, 'ego *ſum*, & præter me nulla *eſt* ampliùs: quomodo eſt deſolationi? cubile beſtiis? *dices* quiſquis tranſibit per eam, 'ſibilabit, 'agitabit manum ſuam.

[d] Heb. *filiorum Hhammonis.*

Caput III.

1 'VÆ 'ingluviei, & contaminatæ; civitati huic opprimenti.

2 'Non auſcultat voci, non accipit diſciplinam; Jehovæ non confidit, ad Deum ſuum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus ſunt leones rugientes: judices ejus 'lupi veſpertini, 'qui non rodunt oſſa in matutinum uſque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidioſiſſimi; ſacerdotes ejus prophanant rem ſanctam, vim faciunt legi.

5 'Jehova juſtus in medio ejus non facit iniquitatem, [b] 'unoque mane jus ſuum edit in lucem, non deeſt; ſed neſcit iniquus erubeſcere.

6 Excidi gentes, [c] 'deſolatæ ſunt extremitates earum, deſtruxi vicos earum adeò ut nullus trãſiret: ita ſunt exinanitæ civitates earum, ut non ſit quiſquam, ut nullus ſit habitator.

7 'Dicebam, utique timebis me, accipies diſciplinam; 'ut non excinderetur habitaculum ejus, [d] utcunque animadverterem in eam: veruntamen '[e] inde a diluculo corruperunt omnes actiones ſuas.

8 'Idcirco 'præſtolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo ſurrecturus ſum ad prædam; nam jus meum eſt ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam ſuper illas indignationem meam, totum æſtum iræ meæ: cùm igne zeli mei abſumpta fuerit tota hæc terra.

9 'Tunc enim 'mutabo in populis labium *ut* purum *ſit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum 'humero uno.

10 'E transfluvialibus *partibus* Æthiopiæ 'ſupplices mei, filia diſperſorum meorum afferent munus meum.

11 'Tempore illo non erubeſces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam tunc amovero e medio tui exultantes de faſtu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in monte ſanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuémque, qui ſe recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquiæ Jiſraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur in ore earum lingua doloſa: ſed ipſi paſcentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 'Cane filia Tzijonis, clangite Jiſraëlitæ; lætare & exulta ex toto [f] animo, filia Jeruſchalaimorum,

15 Amoviſſe Jehovam judicia tua, expediviſſe inimicos tuos: regem Jiſraëlis Jehovam eſſe in medio tui, fore ut non timeas malum ampliùs.

16 Die illa dicetur urbi Jeruſchalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens ſervaturus eſt, gaviſurus de te lætitia; [g] conquieturus in amore ſuo, exultaturus de te cantu, *dicens*,

18 'Mœſtos propter conventum recipiam, 'ex te ſunt: *mœſtos propter* onus impoſitum 'ei, opprobrium.

19 Ecce me 'conficiente cum omnibus affligentibus te, tempore illo; ſimul ſervabo claudicantem, & depulſam congregabo, diſponámque [h] eis laudem & nomen in tota terra, 'pudoris eorum.

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam diſpoſiturus ſum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas veſtras in oculis veſtris, ait Jehova.

[a] Heb. *perfidiarum. Firmej. 23. 11. & ſequentib.*

[b] Heb. *manè mane ut Exod. 16. 22*

[c] Heb. *deſolati ſunt angeli: ut Judic. 20. 2.*

[d] Heb. *omni quo animadverterem.*

[e] Heb. *deluculavit corruperunt, ut ita loquamur.*

[f] Heb. *corde.*

[g] Heb. *taciturus.*

[h] Heb. *eas laudi: hypallage, ut ſequente verſu.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Verbum] *Unicam hujus prophetiæ concionem eſſe res ipſa declarat. Ac inſcriptio quidem hoc verſu continetur, concionu verò tres ſunt omnino partes: prima eſt propoſitio judicii ſeveriſſimi contra Jeruſchalaima & Judæam totam, capite 1. ſecunda eſt revocatio Judæorum ad bonam frugem, cùm alienæ calamitatis exemplis, tum interminationibus ex verbo Dei, uſque ad verſum 8. capitis tertii; tertia eſt cõcluſio a promiſſionibus evangelicis, ad finem uſque.* Temporibus] *poſt reformatam Eccleſiam, ut demonſtrat infrà ver. 4. & 7.* 2 Omnino recept.] *hujus propoſitionis ſumma duobus verſibus continetur; enarratio verò*

verò reliquis, ad finem usque capitis: summa autem est Deum omnia sublaturum esse, quasi ad se ipsum ea reciperet. 3 Recepturus sum]*id est, efficiam terram hanc desolatissimam: hyperbole; ut Hosche.4.3.* Ruinas]*id est, ne ipsa quidem rudera ab hac vindicta eximentur.* 4 Extendens]*enarratio propositionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de causis judicium illud subituri sint, & quomodo, usque ad versum 14. altera exornat, ad finem usque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offensarum ratione: primum est popularium idololatrarū, versibus quatuor; secundum familiæ regiæ & satraparum violenter sua authoritate abutentium, tribus versibus; tertium, mercatorum in quæstum suum securè incumbentium sine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris.* Residuum Bahh.] *minutum quod non potuerat pervestigare Joschija: ut sunt ingeniosi ad tegenda maleficia sua idololatræ; vide 2. Reg.23.* Atratorum]*de quibus 2.Reg.23.5.* Sacerdotibus] *legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum authoritate cooptatis in sacerdotium; ut ferè illi erant quos atratos vocant.* 5 Super tecta]*vide 2.Reg.23.12.* Incurvantes se] *Bahhalimis; id est, qui profitentur se incurvatione sua non idola quidem, sed Deum verum ex animo in statuis colere, hos æquè perdam atque illos.* Melecum]*sive Regem, prout idola summa ab idololatris dicebantur: vide Hhamos 5.26.& 7.13.* 7 Sile] *apostrophe ad idololatras: ne putes, o idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino causa tua: confecta atque evicta est; sed tantùm ad judicium subeundum te ipsum compara.* A conspectu] *cui omnis res creata manifesta est, Hebr.4.13.* Propinqua]*cœpit enim dies illa inde a morte Joschijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indesinenter pertulit, usque dum funditus eversum est: sic ver.14.* Mactanda anim.]*ut Jeschahh.34.6.& Firmejæ 46.10.& Jechezk.39.17.& sequentibus.* Invitatos suos]*Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2.Reg.23.& sequentibus.* 8 Erit quoque] *secundum enarrationis membrum, ut diximus in ver.4.* Qui induuntur]*id est, omnibus delicijs & vanitatibus tudent, palamq; ostendunt invectis exoticis moribus & vestimentis.* 9 Omnem qui]*id est, effractorem, administrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent.* 10 Eritque]*id est, tota Jeruschalaima tribus suis oppidis, luctuosa vociferatione personabunt. Nam porta piscium ad civitatem Davidis pertinebat, 2.Chronic.33.14. secunda pars denotat alterum oppidum Jeruschalaimorum, hîc & 2.Reg.22.14. colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam sterquiliniorum versus, ubi erat olivetum.* 11 Ejulate]*tertium enarrationis membrum, ut diximus in ver.4.* Habitatores cavi] *id est, negotiatores omnes in cavo oppidorum interstitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephrajimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem.3.8.& 32.* Mercaturam fac.] *vel Cenahhanæus. ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares suos docet, ipsos cum moribus Cenahhanæorum impurissimis idem quoque nomen sibi comparasse & accersivisse judicium Dei.* 12 Scrutante me] *i. cùm minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratissimè; ut solent qui adhibitis lucernis perlustrant omnia: humanitus dictum.* Concreti sunt] *id est, obstirmatè hærent in malo suo, ludificantes Deum & homines; metaphora, ut Firmejæ 48.11.* 14 Propinqua est] *altera pars enarrationis, scilicet exornatio; qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quòd universalis cædes futura est, versu 17. & quòd clades inevitabilis, versu 18.* Amarè clamaturo] *id est, qua die Judæi (qui nunc viribus suis confidunt, & se pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore.* 16 Angulos] *id est, turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent.* 17 Velut pulvis]*id est, copiosissimè & abjectissimè.*

IN CAPUT II.

1 Excutite vos]*Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus versibus: deinde argumenta adducit duo resipiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus minis & sermonibus Dei per Prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad resipiscentiam duo compellat Judæorum genera; hos torpentes & omni sanctimoniæ cogitatione & studio vacuos, versu 1. & 2. illos verò, in quibus aliquæ pietatis & humanitatis scintillæ adhuc emicabant, versu 3.* 2 Cùm nondum] *id est, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, præcedente versu: quam eandem allegoriam servavit Christus Matth.3.12.* 3 Fortasse]*vide Jehoschuhh.14.12.* Abscondemini] *id est, mitiùs beneficio Dei tractabimini, & sub fide illius latebitis.* 4 Nam Hhazza] *prius argumentum resipiscentiæ ab exemplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq; eo ordine quo res ante eversa Jeruschalaima successerunt. Primùm enim a Parhhone Necone Pelischtæa occupata est, ut annotavimus in Firmejæ 47. de qua hîc agitur ad ver.8. usque: deinde Moabitæ, Hhammonitæq;, ac Syri alii in Parhhonis potestatem devenerunt, usque ad ver.12. tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæsi sunt, Firmejæ 46.2. de quibus hîc agitur ver.12. ac postremò Ninevitæ & Assyrii omnes in Scytharum potestatem redacti sunt, ut observavimus Firmejæ 49.34.& in Propheta Nachum: quod postremum est hujus capitis exemplum, tribus versibus ultimis.* Derelicta] *alludit quidem Propheta in enuntiandis judicijs ad propria oppidorum nomina, aut notationem eorum: sed hoc linguæ proprium est, neque a nobis commodè potuit repræsentari.* In ipso meridie]*id est, ut aperta: fuerat enim Azotus antè infirmata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, cujus in Jumejam Prophetam meminimus.* 5 Væ habitatoribus] *ἐργασία præcedentis proximè exempli, tribus versib.* Cerethæorum]*de quibus 1.Schem.30.14.* Cenahhança]*i. terra quæ Cenahhanæa accensetur, Jehoschuhh.13.3. ac proinde a Pelischtæis injustè detinetur: ut apparet ex Gen.10.14.& 19.* 6 Fossuris] *quæ excavantur in locis aventibus, ad aquandam & abluendum greges.* 7 Et erit tractus] *i. veniet in potestatem Judæorum: pro eo quod est, adjungetur Ecclesiæ, & ad eam pertinebit. Quod typicè a Propheta dictū accipiendum est de regno spirituali Christi, & sequentibus etiam gentibus accommodandū ἀναλογίας.* 8 Audivi] *secundum exemplum exterum Moabitarum Hhammonitarumq;, ut diximus in ver.4.* Ut ampliaverint]*i. ut irruentes in terminum Israëlis occupaverint de possessione illius: vide Jer.48.& 49.*

11 Ter-

11 Terribilis] *propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est μεταβατικὴ ad sequentia duo exempla, ut finis versus ostendit.* Emaciabit] *id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, omniáque sacrificia quibus turgebant abolendo : humanitus dictum.* 12 Etiam vos] *tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptiorumq́, qui Parhhoni Neconi contra Nebucadnetzarem erant ministraturi ; etiam vos (inquit) æquè ac superiores populi desolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Christi.* Confossis glad.] *id est, postquàm ego per vos gentes istas quas modò dixi cecidero.* 13 Nam extendet] *hæc ætiologia respicit ad ver. 11. & ostendit adeò fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Ninive urbs potentissima immunes sint a judicio ipsius ; sed in exemplum Judæa statuantur. Est itaque hic exemplum quartum, ut diximus versu 4.* Desolationi] *quæ pluribus signis exprimitur seq. versu.* 14 Tum platea] *vide Jeschahh. 34. 11.* Malogranatis] *id est, ornamentis summarum ædium, quæ inter acroteria numerantur : ut Hhamos 9. 1.* Vox] *videlicet mauspicatarum avium : cujusmodi nominantur Jeschahh. 13. sub finem, & 34. 11. & sequentibus.* Cedrum ejus] *id est, cedrina ejus tabulata, intestinũq́ opus omne Deus per Scythas sustulerit.* 15 Ego sum] *ut Jeschahh. 47. 8.* Sibilabit] *ut 1. Reg. 9. 8.* Agitabit] *id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur : synecdoche.*

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] *Posterius argumentum revocandi Judæos ad respiscentiam, ut diximus suprà 2. 1. nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi tempestivè respiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu 1. sententiam Dei, deinde causas exponit, usque ad ver. 8.* Ingluviei] *hanc vocem ita accipimus, ut Levit. 1. 16. Est autem metaphorica Jeruschalaimorum descriptio : nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & sordes cum alimentis plurimas ; ita etiam innuit Propheta Jeruschalaima fuisse conceptaculum quò reges, principes, & sacerdotes omneis Judææ opes & omnes sordes congesserunt ; quarum illas ex officio debuerant popularibus distribuere, has verò e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quamobrem etiam urbem simpliciter ingluviem vocat : qua in appellatione auxesis est elegantissima. quasi dicat, eam non cum onocrotalo, sed cum onocrotali ingluvie esse comparandam.* 2 Non auscultat] *expositio causarum, ut diximus ver. 1. qua singulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc versu ; magistratuum, sequente ; Ecclesiasticorum, ver. 4. deindè verò contumaciam probat, sequentibus.* 3 Lupi vespert.] *vide Firmejæ 5. 6.* Qui non rod.] *id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt.* 5 Jehova justus] *probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis : unum est, quòd verbo Dei solicitè per Prophetas suos admonentis non resipuerint, hoc versu ; alterum, quòd ne ex severissimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a malefaciendo, versu 6. & 7.* Unoquoque mane] *vide 2. Chron. 36. 15.* 6 Desolatæ sunt] *id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id est, Judæos monebam exemplis, eáque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non excind.] *id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare ; saltem ab exitio monitis, exemplis, verberibusq́ meis revocata servari posset.* Inde a diluculo] *id est, indesinenter, ac studiosissimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus suprà 1. 1. qua Propheta primùm vocationem gentium ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ tribus versibus, deinde Ecclesiæ ipsius constitutionem exponit, tribus alteris ; postremò hortationem propheticam ad Ecclesiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præstolamini me] *apostrophe ad pios, ut germana Ecclesiæ membra : quandoquidem (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita ; vos saltem quorum animus adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & vestram expectationem in me collocetis ; qui gentes inimicas perditurus, hoc versu ; electásque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum asciturus sum, versu seq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, versu 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judiciis meis exercuero.* Mutabo] *id est, communicatione spiritus renovabo populos in spiritu mentis ipsorum, ut purificati per fidem, puritatem sermone & opere colant coram Deo.* Humero uno] *id est, unanimiter, ut apparet ex Firm. 32. 39. est enim synecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id est e locis remotissimis : vide Jeschahh. 18. 4.* Supplices mei] *tum ex populis, tum ex gente Judæorum dispersa.* 11 Tempore illo] *secundus locus de constitutione Ecclesiæ, illam fore vacuam improbis, & sanctam in Christo.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædicet, duobus versibus : cujus prædicationis causæ proponuntur duæ : una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, versu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.* 18 Mœstos propter] *id est pios, qui tanto studio conventus sacri constringuntur, ut tantisperdum a Deo absunt, sint in mœrore & luctu.* Ex te sunt] ἀίτιον· *hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ô Ecclesia, & germani partus.* Ei] *nimirum Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes persanctè miseret.* 19 Conficiente] *nimirum consummationem, ut dixerat suprà 1. 18.* Pudoris eorum] *id est, in qua onus & probra pudenda pertulerint ; de quibus præcedente versu.*

CHAG-

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structuris privatis ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteacto Dei judicio, hortatur ut resipiscentes serio in opus ipsius incumbant: incumbentes vero promissione præsentiæ suæ confirmatum promovente opere ostendit; utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum præcedentium omnia commoda promittit adventura: ac postremo omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 [a]ANNO [b]secundo [c]Darii Regis mense sexto, die primo mensis; fuit verbum Jehovæ [d]per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem [e]filium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum, dicendo;

2 [f]Sic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt [g]non adveniſſe tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 [h]An tempus *est* vobis, heus vos, [i]desidendi in domibus vestris contabulatis; cùm domus hæc vasta *est*?

5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercituum, [k]adhibete animum vestrum ad vias vestras.

6 [l]Seritis multum, & infertis parum; comeditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis, sed minimè [m]affatim; induimini, sed nemo ita ut sit calor ipsi: & qui mercedem reportat sibi, mercedem reportat [n]in loculum pertusum.

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animum ad vias vestras.

8 Ascendite in [o]istum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud [p]glorificem me, ait Jehova.

9 [q]Spectatis ad multa, sed ecce ad pauca *pervenitis*; & quod infertis [r]domum [s]efflo illud: quamobrem? dictum Jehovæ exercituũ; [t]propterea quòd domus mea est vasta, & vos excurritis quisque pro domo sua.

10 Idcirco contra vos [u]cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur frumento suo,

11 Me advocante siccitatem super hanc terram, & super hos montes, & super frumentum, & super mustum, & super oleum, & super id quod prolatura esset hæc terra: etiam super homines, & super jumenta, denique super omnem laborem manuum.

12 [x]Auscultavit autem Zerubbabel filius Schaltielis, & Jehoschuahh filius Jehotzadaki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovæ Dei sui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova Deus ipsorum: timuerúntque populus a facie Jehovæ.

13 [y]Tunc loquutus est Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo; [z]Ego vobiscum sum, dictum Jehovæ:

14 [aa]Concitavitque Jehova spiritum Zerubbabelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & spiritum Jehoschuhhæ filii Jehotzadaki sacerdotis maximi, & spiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei sui:

15 Die vigesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darii Regis.

[a] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[b] Heb. *per manũ Chaggaii.*
Hbeæ. 5. 1.
[c] Heb. *propter domum meam, quod est vasta, trajectio.*
[c] Heb. *ponite cor vestrum: sic deinceps.*
[d] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen.* 43. 34.

CAPUT II.

1 [a]MENSE septimo, vigesimo primo die mensis; fuit verbum Jehovæ [b] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

2 Alloquere jam Zerubbabelem filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum; & reliquias populi, dicendo,

3 [c]Quis inter vos *est* reliquus, qui viderit domum istam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc, nónne [d]ad illam tanquam nihil *est* in oculis vestris?

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, dictum Jehovæ, & confirmare Jehoschuahh fili Jehotzadaki sacerdos maxime, & confirmare universe populi hujus terræ, dictum Jehovæ, & perficite: sum enim vobiscum, dictum [e]Jehovæ exercituum,

5 [f]Cum [g]VERBO, [h]quo pepigeram vobiscum exeuntibus vobis ex Ægypto, & spiritu meo [i]stante in [k]vobis: ne timeatis.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, [l]adhuc semel, ([m]parum illud est) tum ego [n]commoturus sum

[a] Heb. *per manũ Chaggaii: sic vers.* 10.
[b] Heb. *sicut illa.*
[c] Heb. *medio vestri.*
Heb. 12. 26.

sum cœlos, & terram, & mare, & siccum :
7 Et commovebo omnes gentes, ut veniant [d] desyderati omnium gentium; & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.
8 Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum.
9 Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ, dicit Dominus exercituum: & locum istum dabo pacificum, dicit Dominus exercituum.
10 Vicesimo quarto die mensis noni, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicendo:
11 Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga sacerdotes legem, dicendo:
12 Si tulerit homo carnem [e] sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit ore suo panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem escam, numquid sanctificabitur? Responderunt sacerdotes, & dixerunt: Non.
13 Dixit Aggæus: Si tetigerit immundus [f] super mortuum quemlibet istorum, numquid polluetur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt: Polluetur.
14 Respondens autem Aggæus, dixit: Sic populus iste, & sic gens ista coram me, dicit Dominus: & sic omne opus manuum eorum: & quod obtulerunt ibi, polluetur.
15 Et nunc ponite corda vestra [g] a die hac & deorsum, antequam ponatur lapis super lapidem in templo Domini.
16 Priusquam fieret, veniebat ad tumulum viginti modiorum, & erant decem: veniebat ad torcular, ut exprimeret quinquaginta metretas, & erant viginti.
17 Percussi vos in frumentis vestris, & in rubigine, & in grandine, in cunctis operibus manuum vestrarum: & non fuit vobiscum sermo meus, dicit Dominus.
18 Ponite corda vestra [h] a die hac & deorsum, a die vicesimo quarto mensis noni, & usque ad diem qua fundatum est templum Domini, ponite corda vestra.
19 Numquid adhuc semen [i] in horreo est? & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum olivæ [k] non floruit? a die hac benedicam vobis.
20 Et factum est verbum Domini secundo ad Aggæum vicesima quarta mensis, dicens:
21 Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Quia ego commovebo cœlum & terram:
22 Et subvertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regnorum gentium: & subvertam currum, & ascendentes in eo: & descendent equus & ascensor ejus unusquisque in gladio fratris sui.
23 In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel, servus meus, dicit Dominus, & ponam te quasi signaculum: quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

[d] Heb. *desyderium.*
[e] Heb. *sanctitatis.*
[f] Heb. *animæ.*
[g] Heb. *& sursum: sic vers. 18.*
[h] Heb. *ad a die: pleonasmus.*
[i] Heb. *quod erat in granario.*
[k] Heb. *arbor olivæ.*
[l] He. *descendentibus.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Anno secundo] *Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorum ipsius, partes sunt quinque: prima est, propositio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipsorum evincendum pertinentis, usque ad versum 12. secunda, promissio promovendi & perficiendi opus Dei, postquàm sese Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promissio gloriæ quam Deus cum secunda domo erat communicaturus, novem primis versib. capitis 2. quarta, promissio singularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terræ ad usum populi obsequentis Deo, inde ad versum 20. postrema, promissio regni Christi, abs quo superiores omnes dependebant, inde ad finem usque.* Secundo] *de quo Hhexræ 4. 24.* Filium Schealt.] *id est, nepotem : vide 1. Chron. 3. 17. & sequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expositionem peccati Judæorum, hoc versu; redargutionem, usque ad versum 7. & mandatum, sequentibus.* Non est tempus] *excusatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum studio proficiscens, in speciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excusationem afferre. quasi dicerent; videmus jam sæpius repetitis interdictis ex authoritate Cambysis & Darii Hystaspis fuisse cautum ne institutum hoc opus perficeretur : ab hoc autem nova Rege nihil audivimus, quo sententiam mutatam esse & jus ædificandi restitutum nobis confirmemur : Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incusemur : nec videmus qui obtendi possit aliud tempus nobis jam oblatum esse. Ita non obscurè servos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darium prætexebant; quod Propheta redarguit optimè, sequentibus.* 4 An tempus] *redargutio hæc nititur duobus argumentis : prius est ab improba desidia & negligentia Judæorum; ipsos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque abjecta sit, dum ipsi deliciis suis perfruantur & sibi studeant, hoc versu; posterius, ab antegressis Dei castigationibus, quibus Deus palàm evidenterque testificatus sit quàm indignè ferat jacère templum & cultum suum diversis Judæorum studiis, vers. 5. & 6. Qua ex redargutione deinde nascitur hortatio, versu 7. & 8. eximiæ Prophetæ exornat promissionum Dei cum antegressis castigationibus comparatione, tribus sequentibus.* Desidendi] *id est, acquiescendi rebus privatis & commodis vestris, contrà quam virum pium decet; ut exemplum est Davidis Psal. 132. & 2. Schem. 7. 2.* 5 Adhibete anim.] *id est, attendite meliùs ad rationes vestras, & expendite institutum vitæ vestræ, neque vobis ipsi abblandimini; ut qui videatis Deum peccatis vestris infensum graves castigationes omnibus importasse, ut narratur sequente versu : nam si vos ipsos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1. Corinth. 11. 31.* 6 Seritis] *ex maledictione legis Deut. 28. 15. & sequentibus.* In loculum] *id est, non meliùs conservat res partas quàm si loculo pertuso inderet; dicto citius omnes dilabuntur : proverbiale dictum.* 8 Istum montem] *Tzijonem.* Glorificem me] *id est, gloriam meam vobis testatam faciam, prosperando res & facta vestra, cùm servietis mihi; ex promissione 1. Schem. 2. 30.* 9 Spectatis] ἐπιφασία *proximè præcedentis promissionis, fore ut Deus se glorificet profusis bene-*

benedictionibus, per antheſin maledictionum quas antè populus fuerat expertus dum cultum Dei negligeret, ſuiſque ſtudiis inſerviret. Domum] *quiſque ſuam videlicet.* Effo illud] *uduſt diſperdo, tanquam ventis impellentibus.* 10 Cohibentur] *ex lege Deut.28.23.* 12 Auſcultavit] *id eſt, auſcultantes & timore Dei adducti cœperunt ædificare: ita hæc narratio tranſitum facit ad ſecundum locum prophetiæ.* 13 Tunc loquutus eſt] *nimirum die vigeſimo quarto(ut habetur verſu ultimo)ad quem uſq; diem ædificaverant tribus hebdomadis: tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hhezyæ 5.3. Quamobrē mādatum Dei neceſſe fuit a Propheta repeti, & ſingularem promiſſionem adhiberi.* Ego vobiſcum ſum] *id eſt, adſum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me authore & duce, ac invitis omnibus.* 14 Concitavitque] *id eſt, Deus hac voce Prophetæ ſui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut in cœpto opere pergerent.*

IN CAPUT II.

1 Menſe ſept.] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1.1. qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat piorum animis inſidere propter anguſtiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, verſu 3. eos nihilominus jubet bono animo eſſe, fretos Dei promiſſionibus; primùm de præſentia ipſius in Chriſto per ſpiritum, verſu 4. & 5. ſecundò de gloria, ad cujus conſpectum cœli, terra, & res omnes creatæ commoveantur, verſis 6. & 7. denique de omni bono & proſperitate ex præſente ipſius gloria, verſu 8. & 9. quæ omnia typicè prædicata de ſecunda hac ſtructura templi, complementum habent in Eccleſia Chriſti, ut oſtendit Apoſtolus Hebr.12. 26.* 3 Quis inter vos] *occupatio, ut diximus in verſum 1. quam Propheta conſultò adhibet, quia jam ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaſerat. Hhezyæ 3.12.* Ad illam] *id eſt, comparata cum illa quam Schelomo ædificaverat, & quæ ante annos fermè nonaginta everſa fuerat.* 4 Jehovæ] *Dei Patris ſeſe explicantis in Chriſto verbo æterno ſuo, & per eum communicantis cum Eccleſia ſua.* 5 Cum verbo] *hunc locum quicunque aliter interpretantur, aut σύγχυσιν duriſſimam horum duorum verſuum coguntur invehere & a Prophetæ conſilio alienam, aut vim facere particulæ qua hîc Propheta utitur: nos verò cùm myſteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuiſſe prophetis & fuiſſe Eccleſiæ propoſita ex ipſo Dei verbo cognoſcamus; ſimplicitatem verborum ſequuti & argumenti genus, ſtatuimus Deum Patrem præſentiam ſui ipſius cum Chriſto ſervatore noſtro & cum Spiritu ſanctò promittere Eccleſiæ ſuæ, atque hoc vindice adverſus omnia mala confirmare. Eſt itaque hic locus de ſanctâ trinitate evidentiſſimus.* Verbo] *ut etiam vocatur 2. Schem.7.21.* Quo pepigeram] *id eſt, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem idem etiam appellatur angelus fœderis, Maleac.3.1.* Stante in vobis] *ut Rom. 8.9. & 11.* 6 Adhuc ſemel] *id eſt, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus eſt per Evangelium Chriſti.* Parum illud eſt] *nempe quod pepigeram vobiſcum excuntibus ex Ægypto. Nam lex præ impotentia nihil potuit efficere, ſed literam ſenescentem & occidentem habuit, Rom.8.3. & 2.Cor.3.6. Evangelium verò(quod ſucceſſit legi)miniſterium eſt ſpiritus vivificantis: vide Firmejæ 31.30. & ſequentibus & Fechezk.36.26. & ſequentibus.* Commoturus] *virtute ſpiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes, ſeq. verſu: vide Hebr.12.25. & ſequentibus.* 7 Deſyderati] *id eſt, quoſcunque ex gentibus elegero.* 8 Meum eſt] *id eſt, quod fuit prior domus auro & argento ornata, ne aſſiciat vos: nam illa tam mei juris ſunt quàm olim fuerint; ſed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternam & proſperitatem, ſeq. ver.* 10 Vigeſimo quarto] *quarta pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1.1. qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia & obſequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, uſque ad ver.14. deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver.20. Hoc autem tempore voluit Deus argumentum iſtud prophetiæ populo ſuo exponi, quaſi intermedio tempore inter ſemenes duas, autumnalem & vernam; ut promiſſio Dei hoc pacto fieret illuſtrior.* 11 Sacerdotes] *quorum fuit reſpondere de lege conſulentibus: Levit.10.10. & 11. & Deut.33.10.* 12 En tulerit] *typi duo gradatim a Propheta exponuntur. unus eſt, hominem ex contactu rei ſanctæ non contrahere ſibi ſanctitatem ullam, hoc verſu; alter eſt, ſi immundus erit, tantùm abſore ut ſanctitatem inde percipiat, ut contrà rem ſanctam impuraturus ſit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum cauſas quæ in Judæa hactenus exercuerat; nimirum quod nullam ſanctitatem ex altari ſancto, aut rebus ſanctificatis Deo percepiſſent, quia impuri animis ſuis fuerant, non ſecus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num.5.2. & Levit.21.1.* An ſanctificab.] *ipſe ex geſtatione, aut contactu ſuo.* 14 Ita popul.] *accommodatio typorum præcedentium: non fuit hic populus (inquit) rerum ſanctarum contrectatione ſanctificatus; ſed potius ipſi (ut impuri fuerunt hactenus) oblationes ſanctas impuraverunt, ac proinde accerſiverunt ſibi præcedentes caſtigationes: ſic tranſit Propheta ad enarrationem caſtigationum, tribus verſibus ſeq. & populum hortatus promiſſiones ſubjicit, uſque ad ver.20.* Ibi] *in altari Jehovæ, quod ante annos triginta fuerat extructum, Hhezyæ 3.2.* 15 Nunc enim] *confirmatio ab adminiſtratione judiciorum Dei, & eventu ipſo: ut ſuprà 1.5.* Ex quo] *id eſt, inde ab annis triginta: quibus intermiſſa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezyæ 4. nam fundamenta ſolùm fuerant jacta, ex eo tempore non fuerat lapis fundamentis impoſitus.* Impoſitus] *id eſt, continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo] *q. d. ſemper vos fefellit opinio veſtra, & maledictionem pro ſperata benedictione reportaſtis.* 18 A die vigeſi.] *repetitio exegetica emphaſin habens. quaſi dicat, ab hoc ipſo die qui dies eſt vigeſimus quartus, &c.* 20 Deinde] *poſtrema pars prophetiæ, de cœli & terræ reverentia exhibenda regno Chriſti, hoc verſu; hoſtibus perdendis, ſequente verſu: & Chriſto rege in ſempiternum præficiendo Eccleſiæ, verſu ultimo.* 22 Subverſurus ſum] *vi Evangelii, & ſpiritu oris Chriſti: vide 2.Corinth.10.5. & 2.Theſſal 2.8.* 23 Zerubbabel] *id eſt, Chriſte, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illi Chriſtum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis ſuis habuerunt: ut loquitur Apoſtolus de Abrahamo, Heb.7.9.* Ponamq; te] *id eſt curabo te, in te conqueſcam, te in oculis manibuſque feram: vide Canticor.7.10.* Te elegi] *ut Jeſchahh.42.1.*

ZECARIA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecariæ Prophetę eſt totus propheticus & didaſcalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad reſipiſcentiam, figurat typis majeſtatem Chriſti intercedentis apud Deum Patrem, miſericordiam Dei Eccleſiam reſtituentis, Gentes infeſtas Eccleſię, hujus inſtaurationem, illarum everſionem, Chriſti & Eccleſiæ bona, Eccleſiaſticam animadverſionem in Judęos improbos, bonorumq; in Babylonia adhuc hęrentium & ubivis terrarum apud gentes verſantium ſanctificationem in Chriſto: deinde verò conſulentibus de jejunio reſpondet minimè hoc a Deo imperari, ſed vitæ ſanctimoniam, & promiſſiones dari, de quibus exultandum ſit in Domino, ac non jejunandum. Poſtea autem a ſuis temporibus deſcendens ad tempora Chriſti, duabus prophetiis elegantiſſimis adventum ipſius præfinit ſignis evidentiſſimis, hoſtium Eccleſiæ internecionem, ſuorum liberationem & defenſionem glorioſam, & Judęę ſubverſionem ſublato Chriſto pronuntiat: ac poſtremò vim Eccleſiæ potentiſſimam ex Dei præſentia & beneficiis ipſius perceptam deſcribit in reliquiis permanſuram, quas Deus electas ex Judæis & Gentibus gratioſè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad reſipiſcentiam hortatus, viſiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam ſuam infinitam, & adminiſtrationem exitioſam hoſtibus, & ſuis ſalutarem figurat: deinde Babyloniorum ruina, & revocatione ſuorum propter Chriſtum expoſita, firmitatem ſacerdotii Chriſti, & Eccleſiæ ac cultus ſui ſtabilitatem in virtute ſua docet conſtituram: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibuſq; exteris ſalutem prænuntiavit, publicum in Eccleſia monimentum ſtatuit regni univerſalis Chriſti per Evangelium.

1 [1] MENSE octavo, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovę ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 [2] Efferbuit Jehova cõtra patres veſtros, [a] ferv. ente ira:

3 Quamobrem edicito iſtis, ſic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & [3] revertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 [4] Ne ſitis ſimiles majoribus veſtris quibus proclamaverant Prophetæ priores dicendo, ſic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis veſtris peſſimis, & ab actionibus veſtris peſſimis; non enim auſcultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.

5 [5] Majores veſtri ubinam ſunt? & Prophetæ ipſi? an in ſeculum vivunt?

6 Veruntamẽ verba mea & ſtatuta mea quæ præceperam ſervis meis Prophetis, nónne aſſequuta ſunt majores veſtros? adeò ut reverſi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras & ſecundum actiones noſtras, ita egit nobiſcum.

7 [6] Die vigeſimo quarto undecimi menſis, is eſt, menſis [7] Schebat, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 [8] Vidi [9] nocte, quòd ecce [10] vir inſidebat equo [11] rufo, & ſtabat inter [12] myrtos quæ *erant* [13] in profundo: poſtea verò [14] equos rufos, [15] balios, & albos.

9 Cumq; dicerem, quid *ſibi volunt* iſti, Domine mi? dixit ad me [16] Angelus ille qui alloquutus eſt me, ego oſtendam tibi quid *ſibi velint* iſti.

10 Tunc reſpondens vir ille qui ſtabat inter myrtos, dixit; [17] hi *ſunt* quos miſit [18] Jehova ad perambulandum terram.

11 Et reſpondentes Angelo Jehovæ ſtanti inter myrtos, dixerunt, [19] perambulavimus terram; & ecce tota terra [20] delidet, & trãquilla eſt.

12 Tunc loquutus [21] angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quouſque tu non miſerturus es Jeruſchalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es [22] jam ſeptuaginta annis?

13 Reſpondit autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; [23] verba bona, verba conſolatoria.

14 [24] Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; ſic ait Jehova exercituum, zelo proſequor Jeruſchalaima & Tzijonem, zelo maximo.

15 Fervore enim maximo ferveo contra gẽtes iſtas trãquillas: quia me efferveſcente paulum, ipſę [25] adjutrices fuerunt in malum.

16 Idcirco ſic ait Jehova, reverſus ſum ad urbem Jeruſchalaimorum miſericordia; domus mea [26] ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituũ, & [27] regula extendetur ſuper Jeruſchalaima.

17 [28] Am-

a Heb. *fervore iræ.* 2. *Chron.* 36. 16.

Jirm. 18. 11. & 25. & *ſequentib.* & 35. 15.

Lament. 1. 18. & 2. 17.

17 'Ampliùs proclama dicendo, ſic ait Jehova exercituum, 'adhuc diſpergẽtur civitates meæ præ bono; 'conſolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruſchalaima.

Caput II.

1 'Et ſublatis oculis meis vidi, ecce autem 'quatuor cornua.

2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *ſunt* iſta? dixit ad me, iſta *ſunt* illa cornua quæ ſparſerunt Jehudam, Jiſraëlem, & Jeruſchalaima.

3 Deinde oſtendit mihi Jehova 'quatuor fabros:

4 Et cùm dicerem, quid iſti veniunt facturi? eloquutus eſt dicendo, illa cornua quæ ſparſerant Jehudam, adeò ut quiſquam nõ extulerit caput ſuum; jam venerunt iſti ad deterrendum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quæ ſuſtulerant cornu in terram Jehudæ ad ſpargendum eam.

5 'Iterum ſublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] menſorium;

6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, 'ad menſurandum Jeruſchalaima; ut 'videant quanta *ſit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

7 'Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me 'procedente, 'angelus alter proceſſit obviam ipſi:

8 Cui edixit, 'curre, alloquere 'puerum iſtum, dicendo; 'per pagos habitabunt *cives urbis* Jeruſchalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *verſantium* [b] in ea:

9 Et ego ero ei, dictum Jehovæ, 'murus igneus circumquaque; & gloriæ ero in medio ejus.

10 'Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, 'cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Jehovæ.

11 Heus Tzijon, 'liberá te; quæ deſides apud filiam Babyloniæ.

12 'Nam ſic ait Jehova exercituum, 'qui poſt *indictam* gloriam, miſit me contra gentes iſtas quæ deprædatæ ſunt vos; quia qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ipſius:

13 Nam ecce ego 'agitaturus ſum manum meam contra illas, & erunt prædæ 'ſervis ſuis: ita agnoſcetis 'Jehovam exercituum miſiſſe me.

14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce venturus ſum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovæ:

15 Et adjungentes ſe gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in medio tui: ita agnoſces 'Jehovam exercituum mittere me ad te.

16 Tum poſſidebit Jehova 'Jehudam portionem ſuam in terra ſancta, & 'eliget rurſus Jeruſchalaima.

17 'Sile univerſa caro a facie Jehovæ, cũ 'excitatus fuerit ex habitaculo ſanctitatis ſuæ.

[a] Heb. *menſuræ.*

[b] Heb. *in medio ejus.*

[c] Heb. *ſecundũ quatuor ventos.*

Caput III.

1 'Postea oſtendit mihi 'Jehoſchuhham ſacerdotem maximum 'ſtantem coram angelo Jehovæ; & 'Satanam ſtantem ad dexteram ejus, ut adverſaretur ei.

2 Dicebat autem 'Jehova ad Satanam, 'increpet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, 'qui eligit Jeruſchalaima: 'nónne hic *eſt* titio ereptus ex igne?

3 Jehoſchuahh autem cùm eſſet indutus 'veſtibus ſordidis, & ſtaret coram ipſo angelo:

4 'Reſpondens *angelus* alloquutus eſt 'eos qui ſtabant coram ſe, edicendo, amovete veſtes iſtas ſordidas ab eo; & dixit ad eum, 'vide, tranſtuli a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] mutatis veſtibus;

5 Edixitque, 'imponunto cidarim mundam capiti ejus: impoſuerunt itaque illi cidarim mundam capiti ejus, & induerunt eum veſtibus, 'angelo Jehovæ adſtante.

6 'Tum conteſtatus eſt angelus Jehovæ Jehoſchuhham, dicendo,

7 Sic ait Jehova exercituum, ſi in viis meis ambulabis; & ſi obſervationem meam obſervabis, & tu cùm jus dicis domui meæ, tum etiam obſervabis atria mea; utique 'dabo tibi ambulationes inter 'aſtantes iſtos.

8 'Audi jam, Jehoſchuahh ſacerdos maxime, tu & 'amici tui qui ſedent coram te, quandoquidem [b] 'oſtento ſunt: [c] ecce ego adducturus ſum ſervum meum, 'Germen.

9 Nam ecce 'lapis ille *eſt* quem pono 'coram Jehoſchuhha, 'apponens lapidi unico ſeptem oculos: ecce ego 'ſculpturus ſum ſculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniquitatem terræ iſtius die uno.

10 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, 'vocabitis quiſque amicum ſuum ſub vitem, & ſub ficum.

[a] Heb. *mutationibus.*

[b] Heb. *viri oſtenti.*

[c] Heb. *quòd ecce: pleonaſmus.*

Caput IIII.

1 'Deinde 'reverſus angelus ille qui alloquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a ſomno ſuo:

2 Dixitque ad me, quid tu vides? cui dixi, video quòd ecce 'lychnuchus aureus totus, cujus lecythus ſupra ſummitatem ejus *eſt*; & ſeptem lucernæ ejus in eo, [a] ſeptemque infundibula ſeptem illis lucernis quę *ſunt* in ſummitate illius:

3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecythi, & altera ad ſiniſtram ejus.

4 'Cumque reſpondiſſem, loquutus ſum ad angelum qui alloquebatur me dicendo; quid iſta *ſibi volunt*, Domine mi?

5 Reſpondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an neſcis quid ſibi velint iſta? cui dixi, non, Domine mi.

6 'Reſpondens itaque alloquutus eſt me, dicendo, hoc *eſt* 'verbum Jehovæ 'ad Zerubbabelem, dicendo; 'non virtute, neque vi, ſed ſpiritu meo, ait Jehova exercituum.

7 'Cujus es, ô mons magne? coram Zerub-

[a] Heb. *ſeptem ſeptemque infundibula lucernis σὺν χυσις verborum, quâ tractatione verborũ fecimus evidentiorem.*

&&&&&. babele

babele ' in planitiem es : ' nam proferet lapidem ſummum; 'cum [b] fragoſis acclamationibus, gratia gratia *acclamatis* ei.

8 'Fuit enim verbum Jehovæ ad me, dicendo,

9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum iſtam ; & manus ejus perfecturæ ſunt, ut agnoſcas Jehovam exercituum 'miſiſſe me ad vos.

10 'Nam quis ſpreverit diem ' parvorum *operum*, cùm lætentur aſpicientes ' ad lapidem illum [c] perpendiculum in manu Zerubbabelis 'ſeptem iſti ? ' oculi *inquam* Jehovæ ipſi perambulantes terram ?

11 'Ampliùs reſpondens dixi ad illum ; quid *ſibi volunt* duæ oleæ iſtæ, ad dexteram lychnuchi, & ad ſiniſtram ipſius ?

12 Et reſpondens ' denuo dixi ad eum ; quid duæ vaccæ olivarum, quæ *ſunt* in ſpatio duorum tuborum auri effundentium ex ſe [d] aureũ liquorem ?

13 Qui cùm alloquutus eſſet me, dicendo, 'an neſcis quid ſibi velint iſta ? dixi, non Domine mi.

14 Itaque dixit, 'hæ *ſunt* duæ [e] oleoſæ; 'quæ permanent apud Dominum totius terræ.

[b] He. *frazoribus.*
[c] Heb. *ſtannũ : metonymia.*
[d] Heb. *aurũ.*
[e] Heb. *filii oleæ.*

CAPUT V.

1 DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' volumen ' volabat.

2 Cumque diceret ad me, quid tu vides ? dixi, video volumen volans, ' longitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum.

3 Tum dixit ad me, ' hanc execrationem proceſſuram in ſuperficiem totius terræ, quia ' quiſquis furatur, ex hoc *populo*, 'ut illa, ſe [b] innocentem aſſerit ; & quiſquis jurat, ex hoc *populo*, ut illa, ſe innocentem aſſerit :

4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum, ut invadat domum furis, & domum juramentis per nomen meum falsò : commoranſque in domo ejus conſumat eam, '& ligna ejus, ac lapides ejus.

5 'Poſtea progreſſus angelus qui alloquebatur me, dixit ad me ; attolle jam oculos tuos, & vide quid ſit hoc quod procedit.

6 Dicenti autem mihi, quid eſt ? dixit, eſt Epha quæ progreditur ; dixitque, ' hic eſt oculus ipſorum in tota hac terra :

7 Ecce autem 'maſſam plumbi allatam ; deinde iſtud, ' mulierem unam quæ ſuit in medio illius Ephæ.

8 Dixitque ille, ' hæc eſt ipſa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ ; projecitque [c] maſſam illam plumbi ' in os ipſius *Ephæ*.

9 'Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' duę mulieres prodibant 'habentes ventum in alis ſuis, quibus erant alæ ſimiles alis ciconiæ ; efferebantque Epham illam ' inter terram [d] & cœlum.

10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur me, quò iſtæ deferunt Epham hanc ?

11 Dixit ad me, ' ut ædificet ſibi domum in terra ' Schinhharis ; ubi ſtabiliatur & collocetur ' in baſi ſua.

[a] Heb. *reverſus extuli.*
[b] Heb. *innocentem agit.*
[c] Heb. *lapidem.*
[d] Heb. *& inter cœlum.*

CAPUT VI.

1 'DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' quatuor currus prodibant e medio duorum montium ; qui montes erant montes chalybei.

2 In curru primo equi ' ruſi erant, & in curru ſecundo equi nigri :

3 In curru autem tertio equi albi ; & in curru quarto equi grandine guttati, 'badii.

4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me ; quid *ſibi* hęc *volunt*, Domine mi ?

5 Et reſpondens angelus dixit ad me ; hi quatuor ſunt ' venti cœlorum procedentes [b] inde ubi conſtiterant, apud dominatorem totius terræ.

6 'Qui ſuntin illo *curru*, & equi illi nigri egrediuntur ' in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur poſt eos : grandine verò guttati egrediuntur in ' terram Meridianam.

7 'Badii enim egreſſi 'quærebant eundo ut obambularent terram hanc ; quapropter 'edixit, ite, obambulate terram hanc : ſic obambularunt ' *equæ* terram.

8 'Et accerſens me alloquutus eſt me, dicendo ; vide, hi qui egreſſi ſunt in terram Aquilonalem, ' tranquillarunt ſpiritum meum in terra Aquilonali.

9 ' Tum fuit verbũ Jehovæ, edicendo mihi.

10 Accipe e [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a Tobija, & a Jedahhja ; veniens tu die eodem, veniens inquam in domum [e] Joſchijæ filii Tzephanjæ, 'qui veniunt e Babylonia :

11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas ; ac impone capiti 'Jehoſchuhhæ filii Jehotzadaki, ſacerdotis maximi :

12 Quem alloquêris, dicendo, ſic ait Jehova exercituum dicendo, ' ecce virum, cujus nomen eſt ' GERMEN, qui e ' loco ſuo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.

13 Is enim 'ædificaturus eſt templum Jehovæ, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus ac dominaturus in ſolio ſuo ; eritque ſacerdos in ſolio ſuo, & 'conſilium pacis erit inter utroſq;.

14 Quamobrem illarum coronarum quæque eſto 'pro Chelemo, & pro Tobija, & pro Jedahhja, & pro Chene filio Tzephanjæ ' in memoriale ; in templo Jehovæ.

15 Nam longinqui advenient & ædificabunt in templo Jehovæ ; ita cognoſcetis Jehovam exercituum ' miſiſſe me ad vos : atque hoc quidem futurum eſt, 'cùm [f] omnino auſcultaveritis voci Jehovæ Dei veſtri.

[a] Heb. *reverſus ſuſtuli.*
[b] Heb. *a conſiſtendo.*
[c] Heb. *deportatione.*
[d] *qui etiam Chelem, infrà verſ.* 14.
[e] *qui etiam dicitur Chẽ, inf. verſ.* 14.
[f] Heb. *auſcultando.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Menſe oct.] *Ideſt altero poſt menſe quàm prophetare cœperat Chaggai : vide Hhexæ* 5. *Sex autem capita hæc placuit de induſtria conjungere, quia per Dei adminiſtrationem una ſuit continens eorum viſio, non autem ſeorſim exhibita ; & quia ſimiliter unicum eſt & continens argumentum, ſi primos ſex verſus excepueris : nam in eis quædam præfatio totius libri a Propheta præfixa eſt, quam nos brevitatis ergò non duximus eſſe*

esse a prophetia altera dividendam. Sunt itaque hîc prophetiæ duæ: una, hortatoria ad resipiscentiam, sex primis versibus: altera narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usquedum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio. 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes sunt, propositio, duobus versibus: & exornatio, tribus. Propositionis autem summa est hortatio ad resipiscentiam: argumenta verò illius duo, a minis majorum exemplo confirmatu, hoc versu; & a promissionibus Dei, versu sequente.* 3 Revertar ad vos] *id est, reconciliatus vobiscum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7.19.* 4 Ne sitis similes] *exornatio (ut diximus versu secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu; deinde per experimentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitissimis extortam, duobus sequentibus.* 5 Majores vestri] *sensus est, communem quidem istius vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei habuerunt: sed non propterea mortuis prophetis meis intermortua sunt verba mea: vixerunt planè, & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeo ut ipsi viventes videntesq; coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut suprà diximus) demonstrat alteram esse prophetiam a superiore: sequentia verò omnia usque ad caput 7. inter se continuanda esse. Est autem prophetia hæc ὡραιοτικὴ, id est, tota ex visionibus constans, quibus suæ interpretationes suis locis subnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in universum partibus: prima est prolepsis sive propositio summa visionum & prædictionum sequentium, toto hoc capite: secunda narratio modi quem Deus ad illud usque tempus tenuerat in administratione sua ut præstaret consilium & promissiones suas, secundo capite; tertia, consiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præstare cœpturus erat copiosa enarratio, usque ad caput 7. quæ partes singulæ suas visiones suis rebus conjunctas habent.* Schebat] *qui plurimùm respondet Januario.* 8 Vidi] *visio hæc proleptica (ut diximus præcedente versu) primùm figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosq;, & res creatas ministrantes ei, hoc versu: & tribus sequentibus. deinde verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium est habendis visionibus.* Vir] *Angelus Dei humana specie, nimirum Christus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patrem genusq; humanum intervenit tanquam verbum, sapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id est, coloris ignei, quo prodest Ecclesiæ suæ, & consumit adversarios.* Myrtos] *adumbrantes Ecclesiam ipsius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso.* In profundo] *id est, in loco fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum, gravissimas calamitates in Babylonia Judææq; perferens: & communis est sors Ecclesiæ Dei.* Equos rufos] *cum equitibus synecdochicè: pro eo quod est, omnis generis administros, qui ut Regi cursores, ita Christo Domino suo parent fidelissimè, sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrumque conjunctim: quod equis balæis figuratur.* Balios] *sive varios: sic enim Hhebræis appellantur a colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu est varius.* 9 Angelus] *vir idem insidens equo rufo, de quo præcedente versu: sic deinceps. Quapropter in sequentibus Propheta sic disertè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, discretionis causa.* 10 Hi sunt] *i. sunt nuntii & exploratores a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerũ agatur in terra: nã etsi Deo sunt omnia præsentissima expositaq; ante oculos ejus, Heb. 4.13. tamen & Angelos administros ac testes adhibet voluntatis suæ, & hac ratione in scripturis adumbrat majestatem suam: regum humanorum exemplo, quos frequens administrorum satellitumq; comitatus stipare solet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua perferunt: ut qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum responso demonstratur absolutissima cognitio rerum omnium, qua præditus est Christus: non tantùm earum quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hîc autem & duobus sequentibus narratur quo pacto Deus adductus sit ut misereretur Ecclesiæ Judæorum: deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum erat aliqua ex parte præstari, exponitur.* Desidet] *id est, delicias agit Babylonius, & quisque adversarius Ecclesiæ, dum Ecclesia tua maximis tempestatibus agitatur. Nam hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem.* Jam septuaginta] *id est, jam toto tempore quod præfinieras atque prædixeras, Jirmejæ 25. & 29. sic demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis promissionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Ecclesiam, ira in adversarios, & effectis earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus est administrationis Christi, cùm Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Propheta transit ad præsentem constitutionem rerum. quasi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermonem suum æternum: ideò nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu: & contra hostes, versu sequente, tum de officiis ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id est, afflictis aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babyloniis dicitur, Jeschahh. 47.6. de aliis verò gentibus, Jechez. 25.* 16 Ædificabitur] *i. perficietur in vitis hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1.13. prior promissionum locus.* Regula extendetur] *id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos fermè viginti Nechemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus.* 17 Ampliùs] *alter promissionum locus. quasi dicat, non tantùm promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed infinitas alias & inæstimabiles profusurus in Ecclesiam re ipsa & verbo, secundum electionem & consilium æternum meum in Christo.* Adhuc dispergentur] *id est, adeò Ecclesiam meam prosequar & cumulabo beneficiis, ut pr̃ præ sua bonorumq; suorum copia non capiantur angustiis Judææ finibus, sed in totum orbem terrarum diffusi propagent benedictiones suas: vide Jeschahh. 49.18. & sequentibus.* Consolante] *id est, promissas suas consolationes, & præfinitam electionem præstante. Nam semel ab æterno suos elegit Deus: sed electionis suæ consilium perficiendo eligere quoque in scriptura dicitur, per metalepsin: id est, in electione semel facta pergere.*

IN CAPUT II.

1 Et ſublatis] *Secunda hæc pars, narratio (ut diximus ſuprà 1.7.) exponit modum quo Deus uſus eſt in præſtandis promiſſionibus antecedentibus. Primùm enim adversariorum Eccleſiæ ruina exponitur, verſibus quatuor; deinde urbis ædificatio, verſu 5. & 6. ac poſtremò Eccleſiæ Chriſti ampliſicatio per Evangelium verſu 7. & ſequentibus: quæ tria ex ordine poſita fuerant, tribus verſibus proximè precedentibus.* Quatuor cornua] *quibus adumbrantur hoſtes qui populum Iſraëlis omnibus ex partibus infeſtaverant: videlicet Syri, Aſſyrii, & Babylonii a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptiíq; a meridie, & Peliſchtæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele conſtat.* 3 Quatuor fabr.] *id eſt, adminiſtros, artifices q; judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad deturbandos hoſtes Eccleſiæ ſuæ, qui ſtructuram templi & urbis impediebant.* 5 Iterum ſublatis] *ſecundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in verſum 1.* 6 Ad menſurandum] *id eſt dimetiendum & delineandum formam urbis quæ brevi inſtaurabitur: ut diximus ſuprà 1.16.* Videant] *ſtructores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Eccleſiæ.* 7 Ecce autem] *tertius narrationis locus, de promiſſionibus Evangelicis, quas perſtrinxerat Propheta ſuprà 1.17.* Procedente] *videlicet ut alloqueretur me propius, & promiſſiones ſequentes exponeret.* Angelus alter] *qui præſto erat ad obſervandum & accipiendum mandatum Chriſti: ſic figuratur voluntarium, ſtudioſum, & promptum miniſterium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Chriſto, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus.* 8 Curre] *hoc verbo demonſtratur quaſi procul ſtet ſſe Zecarjam; ac proinde Chriſtum voluiſſe ipſum accedere, ut quamprimùm notas faceret promiſſiones ſequentes, niſi Angelus tanquam curſor operam ſuam Chriſto obtuliſſet.* Puerum] *Zecarjam.* Per pagos] *id eſt, innumera erit civium Eccleſiæ multitudo. ut ſuprà 1.17. Tria autem hoc Chriſti ſermone continentur: primum, promiſſionum ſumma, duobus verſibus: ſecundum, hortatio ad Iſraëlitas, ut freti promiſſionibus ad Eccleſiam convolent, duobus alteris; tertium promiſſionum ἐργασία, ad finem uſque capitis. Promiſſionum autem loci ſunt hi, ampliatio Eccleſiæ, hoc verſu; protectio Dei, & ſanctificationis gloriæq; communicatio cum Eccleſia per præſentiam ipſius, ſequente verſu.* 9 Murus igneus] *id eſt, planè ſalutaris, ut Jeſchahh. 26.1. & 60.18. Nam ut ignis res objectas conſumit, ita Deus ſe tam terribilem & gravem ultorem fore adverſus Eccleſiæ hoſtes pollicetur.* 10 Heus heus] *hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut promiſſiones Dei amplectantur, & bonorum ejus conſcientia affecti accedant Eccleſiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus ſequentibus: maledictio verò iis denuntiatur qui gratioſè huic vocationi non obſecundaverint, capite 5.* Fugite] *id eſt, tanquam fuga ex malis præſentibus & venturis (quæ commorantibus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Eccleſiam advolate.* Cum expanderim] *id eſt, cùm vobis, qui priùs in ſervitute anguſtiſſima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illuſtrem fecerim utendi cœlo libero, & extra Babylonicum ergaſtulum ex animi veſtri ſententia evolandi.* 11 Libera te] *quaſi dicat, per te unam ſtabit, niſi feceris, tanta commoditate oblata.* 12 Nam ſic ait] *toto hoc verſu verba ſunt angeli illius qui obviam Chriſto proceſſiſſe dictus eſt, ſuprà verſu 7.* Qui poſt indict.] *id eſt, qui duo ſignificavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus eſt indicem; alterum, ut in hoſtes immittam ignem judiciorum ipſius: quæ duo Chriſtus dixerat ſuprà verſu 9. & hic Angelus repetit, ὑστερον πρότερον.* Tangit pupill.] *ut Deut. 32.10. & Pſal. 17.8.*

13 Agitaturus] *id eſt, percuſſurus ſum & cæſurus, ſynecdoche.* Servis ſuis] *id eſt Judæis, qui ſervitutem ipſis ſervierant. Eſt autem hoc & ſequente verſu ἐργασία verſus 9. ut contrà ſequentibus per ὑστεροπροτεραν ἐργασία eſt octavi verſus.* Jehovam exerc.] *id eſt, me filium & ſermonem Dei patris æternum, eum eſſe qui mittor ad vos, ut hæc jamq; prænuntiem, & præſtem ſuo tempore.* 15 Jehovam exerc.] *id eſt, me filium Dei a Patre miſſum eſſe ut habitem in medio veſtri, & vos cum gentibus adjuncti mihi, ſitis mihi populus. ſic demonſtrat Chriſtus ſe Jehovam eſſe. id eſt, verum & æternum Deum cum patre & ſpiritu ſancto.* 16 Jehudam] *id eſt, Eccleſiam ſuam, typicè.* Eliget] *ut ſuprà 1.17.* 17 Stile univerſa] *apoſtrophe ad hoſtes, gloriosè prædicans majeſtatem & amplitudinem regni Chriſti in Evangelio, cui nemo auſit obmurmurare, nedum obſiſtere.* Excitatus fuerit] *id eſt, proceſſerit tanquam e cubili ſuo in publicum, ad regendam Eccleſiam ſuam Evangelio.*

IN CAPUT III.

1 Poſtea] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1.7. nimirum enarratio conſiliorum Dei quæ ad gloriam ſuam erat præſiturus, duobus membris continetur: prius eſt de adminiſtratione Dei in Judæa, qua agitur de beneficiis Dei erga ſuos, hoc & ſequente capite; & de judiciis contra inimicos, capite 5. quæ duo perſtrinxerat Propheta præcedente capite: poſterius, de ſervandis electis e media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus agnoſcit pro ſuis in Eccleſia quam patres myſticam nominant, primas obtinet caput, nimirum Chriſtus ſacerdos ſummus, de quo hoc capite: ſecundas verò corpus Chriſti, id eſt, Eccleſiæ catholicæ ex electis Dei adunatæ, de qua ſequente capite. Caput autem Eccleſiæ, & ſacerdotis ſummi ratio duplex eſt una, typica in Jehoſchuhhe, uſque ad verſum 8. altera ſimplex quam typus ſignificabat, tribus verſibus ultimis. In typo tria obſervanda ſunt: defenſio quam Chriſtus ſuſcipit pro ſervis ſuis adverſus Satanam, duobus verſibus: remiſſio peccatorum & juſtificatio per fidem, tribus ſequentibus: & efficiendi veſtipulatio promiſſione comprehenſa. verſu 6. & 7.* Jehoſchuhham] *de quo Chaggai 1.1. & 12. & 2.2.* Stantem coram] *id eſt, miniſtrantem Chriſto, & agentem typum ipſius in Eccleſia.* Satanam] *id eſt, adverſarium: ut Iobi 1.6.* 2 Jehova] *Chriſtus, angelus Jehovæ, coram quo Jehoſchuahh ſtabat.* Increpet] *id eſt, Deus Pater verbo ſuo potenti depellat te a tribunali ſuo, & accuſandi facultatem adimat tibi juſtificans ſervum ſuum, & ſecundum eum pronuntians.* Qui eligit] *i. propter electionem ſuam ſeruat.* Nonne hic] *Brevis conteſtatio evidens, malitiam Satanæ q.d. quid? nonne audis hoc eſſe conſilium Dei? quin potius nonne vides ex liberatione mirifica jam antè præſtita, & cognoſcis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit, ſtatuiſſe efficere voluntatem ſuam? quid tu Jehovæ obſtaveris?* 3 Veſtibus ſord.] *inſix-*

infirmitatum ſuarum peccatorumq́ ſuorum ſymbolis. 4 Reſpondens] *Chriſtus, peccata remittens, & juſtificans impios.* Eos qui ſtab.] *id eſt, angelos, qui miniſterii cauſa mittuntur propter eos qui hæredes ſalutis futuri ſunt, Hhebr.1.14. Eſt autem hoc humanitus dictum: nam remiſſionem peccatorum & juſtificationem unius Chriſti eſt conferre per Spiritum.* Vide] *id eſt, ex hoc ſigno rei veritatem perſpicite: ut Jermejæ 1.10.* 5 Imponunto] *id eſt, induatur hic rebus omnibus tum ad ſacerdotum perfungendum pro Eccleſia, tum ad ſuam ipſius vitam ſanctè traducendam & Deo probandam neceſſarius. Nam omnis ſacerdos & miniſter Eccleſiæ Chriſti tum pro Eccleſia inſtruendus eſt a Chriſto donis ſuis publicis (quæ hic deſignantur cidari ſacerdotali ornamento) tum etiam pro ſe ipſo donis ſuis ſingularibus. Habent enim (ait Auguſtinus) duo quædam: unum, quòd Chriſtiani ſunt; alterum, quòd præpoſiti ſunt. Illud quòd Chriſtiani ſunt, propter ipſos eſt; quod autem præpoſiti ſunt, propter Eccleſiam eſt. In eo quod Chriſtiani ſunt, attenditur ipſorum utilitas; in eo quòd præpoſiti ſunt, non niſi Eccleſiæ.* Angelo Jehovæ] *id eſt illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum conteſtatus] *tertius locus typi, reſtipulatio cum promiſſione, ut diximus in verſum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.] *id eſt, conſtituam te in eadem dignitate qua ſunt angeli Dei in cœlo, & inter ipſorum myriadas in eadem Eccleſia converſaberis. Matth.22.30. & Hhebr.12.22.* Aſtantes] *id eſt, angelos, ut ſuprà verſu 4.* 8 Audi jam]] *altera pars capitis, ut diximus ſuprà verſu 1. qua Propheta inſtituto in Eccleſia typico Sacerdotio, tranſit ad complementum & veritatem illius in Chriſto, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Chriſto, qui promittitur hoc verſu, attribuit firmitatem adminiſtrationis & conſiliorum omnium ad defenſionem Eccleſiæ, deinde juſtitiam ad juſtificationem & ſanctificationem illius, ac poſtremò redemptionem ad promiſſiones æternæ pacis præſtandas: ut Chriſtus nobis a Deo Patre factus eſt ſapientia, juſtitia, ſanctificatio, & redemptio, 1.Corinth.1.30.* Amici tui] *id eſt, Sacerdotes omnes, quorum præpoſitus es adminiſtrationi, ut magiſter diſcipulis præeſt, & præſes aſſeſſoribus.* Oſtento ſunt] *vide Pſal.71.7.* Germen] *id eſt, Chriſtum Jehovam: ut Jeſchahh.4.1. Jirmejæ 23.5. & 33.15. de quo etiam copioſius infrà 6.12. & ſequentibus.* 9 Lapis ille eſt] *altera allegoria, ſignificans firmitatem Chriſti, & Eccleſiæ ſuperædificatæ Chriſto.* Coram Jehoſch.] *id eſt, in Eccleſia, ubi Jehoſchuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id eſt, perfectiſſimè adhibens ei abſolutiſſimam providentiam meam, ut infrà 4.10. & in eo collocans ipſam, ut perfungatur adminiſtratione ſua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei, oculis; perfectio ſeptenaria numero figuratur. De lapide autem vide Pſal.118.22. & Jeſchahh.28.16.* Sculpturus ſum] *id eſt, eâdem operâ, & ornamenta omnia in eo depoſiturus ſum, tradito ſine menſura ſpiritu juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ; & per eum remiſſionem peccatorum, ornamentáque omnia cum Eccleſia communicaturus: metaphora a ſtructoribus lapides politos ſculpentibus, rudes verò & impolitos cædentibus, ut apti ſint ædificio.* 10 Vocabitis] *id eſt, agetis in pace, ut 1.Reg.4.24.*

In caput IIII.

1 Deinde] *Tranſitio ad deſcriptionem ſecundæ materiæ beneficiorum Dei, id eſt, Eccleſiæ catholicæ; ut diximus ſuprà 3.1. ad cujus contemplationem Propheta ſe tranſlatum fuiſſe dicit excitatione, tanquam ſi ad amplitudinem ſuperioris viſi infirmitate carnis ſuæ obdormiviſſet, hoc verſu. Sunt autem in hac Eccleſiæ deſcriptione partes duæ: typus, verſu 2. & 3. & interpretatio typi, ſequentib. quæ duo toto hoc capite tractantur διαλογιστικῶς.* Reverſus] *i.a Jehoſchuahha converſus ad me, & mecum ſermonem habens.* 2 Lychnuchus] *typus Eccleſiæ pretioſiſſimæ coram Deo, cujus ſingula membra deinceps a Chriſto explicantur.* 4 Cumque reſponderem] *i. petenti angelo narraſem viſionem oblatam. Hic autem tranſitur ad interpretationem typi quam Propheta poſtulat, hoc verſu: & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat, ſequente ver. tum ad ſingularem interpretationem deſcendit.* 6 Reſpondens itaque] *quemadmodum typi duæ ſunt partes duobus verſibus diſtinctæ, ita etiam quæſtiones Prophetæ & reſponſiones Chriſti in duas partes diſtinctæ ſunt: prior reſpondet typo ſecundi verſus, uſque ad verſum 11. poſterior verò reſpondet typo verſus tertii, quatuor verſibus ultimis. In hoc autem priore reſponſo ponitur primùm interpretatio κατ' ἀναίρεσιν καὶ θέσιν, hoc & ſequente verſu, deinde confirmatio, tribus alteris.* Verbum] *adumbratum hujus viſionis typo.* Ad Zerubbabelem] *ducē populo Dei, ac proinde typum Chriſti Regis æterni noſtri.* Non virtute] *q.d. quemadmodum lychnucho illi & inſtrumentis illis ſive faciendis & conſtituendis, ſive curandis, nulla ars humana, nullæq́ vires adhibentur; ſed Deus ſpiritu ſecit, & ſupernè curat per eundem ſpiritum: ita etiam populus meus & Eccleſia mea nullo conſilio aut humanis viribus reſtitutus eſt; curabiturq́ porrò & conſervabitur ne ſua quidem & ducum ſuorum opera, ſed unica virtute ſpiritus mei.* 7 Cujus es] *apoſtrophe ad adverſarios, qui ſibi præ Zerubbabelis Judæorumq́ tenuitate montes magni eſſe videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hhezyæ 4. & 5. q.d. putatiſne vos veſtri juris eſſe & ſe aut populum meum eſſe in jure veſtro? imò verò quicquid agatis, mei juris eſtis, neque poteſtis manus meas effugere.* In planitiem es] *id eſt, planæ ſunt virtute ſpiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia.* Nam proferet] *id eſt, exædificabit invitis vobis & lapidem ſummum imponet ædificii.* Cum fragoſis] *id eſt, favente & acclamante cum ſumma lætitia populo; cujus clamoris ſumma effingitur a Propheta, cùm dicit, gratia gratia. quaſi dicat gratiâ Dei domus perfecta eſt, non merito aut virtute noſtra; & gratiâ Dei porro curabitur, quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoſcere & prædicare veritatem ſuperioris typi.* 8 Fuit enim] *confirmatio, ut diximus verſu 6. a teſtimonio Dei Patris conſilium ſuum exponentis Chriſto, quod ipſe Propheta narrat nudis & apertis verbis.* 9 Miſiſſe me] *ut ſuprà 2.13.* 10 Nam quis] *alterum argumentum, a providentia & ſtudio Dei Patris. Deus (inquit Chriſtus) non tantùm dixit, ſed etiā procurat infinita providentia ſua: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis ſpreverit?* Parvorum oper.] *id eſt, tenuium principiorum iſtorum, quæ ducta ſunt in extruenda domo.* Ad lapidem illum] *ſummum, de quo verſu 7.* Septem iſti] *de quibus ſuprà 3.9.* Oculi inquam] *id eſt, infinita Dei providentia.* 11 Ampliùs] *ſecunda pars anagoges, ut diximus in verſum 6. qua Propheta ſciſcitatur, duobus verſibus, & angelus reſpondet, duobus alteris.* 12 Denuo] *id eſt, accuratiùs & minutatim ſciſcitans: hic enim exprimuntur viſionis partes quas antè Propheta reticuerat, verſu 3. Nam utrinque adſtabant lychnu-*

cho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem spectabant: supra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius vero (quod spatii majoris erat) accipiebat ex olearum baccu, quæ memorantur hoc versu. 13 An nescis] *ut supra versu 5. excitantis ad attentionem verba.* 14 Hæ sunt duæ] *hoc responso Angelus satis habuit demonstrasse interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæstionem explicat. q. d. duæ istæ arbores figurant omnimoda spiritus dona a Deo in æternum ad Ecclesiam perventura per Christum. Hinc autem facilè eruitur secundæ quæstionis interpretatio, nempe duas baccas tubósque significare demensum spiritus abundans, & in Ecclesiam a plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens.* Quæ permanent] *i. quæ in Christo sunt, & per Christum Ecclesiam perfundunt benedictionibus æternis.*

In caput V.

1 Deinde] *Tertiam partem prophetiæ, diximus suprà 3.1. enarrare duo genera consiliorum Dei. Ac de beneficiis quidem illius in suos dictum est duobus capitibus: nunc posterius consiliorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè simul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur: primum est, execratio descripta & quasi relata in actis Ecclesiæ ex consilio Dei, quatuor versibus: secundum, improbitatis, scelerumq; gravissimorum quibus irritatus est Deus descriptio, & divini ordinis in eis observandi, quatuor alteris; tertium, sententiæ exequutio, tribus versibus ultimis.* Volumen] *ubi descripta erat sententia execrationis.* Volabat] *id est, celerrimè obibat terram.* 2 Longitudine] *id est, volumen amplissimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copiosissimè.* 3 Hanc exec.] *id est, quæ hoc volumine continetur. synecdoche.* Quisquis furatur] *id est, hujus voluminis scriptura sententiam fert in Judæos pervicaces qui hic in peccatis vivunt, & se nihilominus justitiæ alicujus specie innocentes planè confirmant esse; quamvis maximorum scelerum teneantur cùm in secundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo synecdochicè designantur furti & juramenti nominibus.* Ut illa] *id est, æquè ac reliqua terra impudentes sunt in defendendo & probando peccato suo; haud secus ac si nunquam novissent Deum amplius quam terra reliqua.* 4 Et ligna ejus] *id est, perdat eam funditus, ita ut ne vestigia quidem reserventur.* 5 Postea] *secunda pars capitis, nempe communis improbitatis descriptio, & divini ordinis, ut diximus in versum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæis providentia Dei in acervum unum & quasi modium comportatum, & gravissimo decreto ejus ac ineluctabili obsignatum iri.* 6 Hic est oculus] *id est, hæc est cognitio illa verissima quam Deus habet in Ecclesia sua de toto sceleratorum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo cernat, deinde specie illa appropinquante discernat tres illius partes quæ ponuntur sequente versu, & exponuntur versu 8.* 7 Massam plumbi] *typum firmitatis & immutabilitatis quæ futura erat in decreto Dei adversus Judæos, qui sanctum fœdus faciebant irritum, quasi pondus imponeretur, ne ligati judicio Dei & Ecclesiæ ipsius effugerent e suo carcere.* Mulierem] *figurantem corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Ecclesia.* 8 Hæc est ipsa improb.] *id est, hæc mulier typus est impiorum ex Judæis, qui in unum collecti asservantur & obsignantur, comparati ad illud judicium Dei subeundum quod sequentibus exponitur.* In os] *super fœminam videlicet, ut asservaretur inclusa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Christus videndum, sequentibus.* 9 Tum attollens] *tertia pars capitis, de executione sententiæ Dei, facta in Ecclesia post cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ & Nechemiæ docent. In qua exequutione duo sunt observanda; unum, evictos impietatu & improbitatis extra Ecclesiam deportari, hoc versu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod est, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod manebat Judæos, cæteros qui Babylonicam vitam piè & sanctè in Judæa vitæ prætulerant, versibus sequent.* Duæ mulieres] *quæ designant Ecclesiam duorum temporum: unum est cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam missus Ecclesiam constituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Ecclesia repurgavit, Hhezræ 9. & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum consilio similiter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Ecclesia, sive singularis aliqua sit, sive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad distinguenda duo illius tempora.* Habentes ventum] *id est, expeditissimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10.8. quo spectat etiam alarum amplitudo sequentibus verbis exposita.* Inter terram & cœlum] *id est palàm, publica sententia & exequutione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longissimè exponuntur.* 11 Ut ædificet] *id est, relegat foras extra Ecclesiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in scripturis dicitur, figuratur sæpè domus ædificatione: ut Jirmejæ 29.5. & 28.* Schinharis] *vide Gen. 10.10.* In basi sua] *id est, in sede illa, ubi jam antea fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserant, & ubi fratres ipsorum neglectis Dei beneficiis sedes suas fixerant; ut narratur 1. Chronic. 4.22. & 23.*

In caput VI.

1 Deinde] *Posterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus suprà 3.1.) ostendit quamvis perdita & deplorata esse videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde servatum iri per misericordiam ipsius: quamobrem primùm exponit ministerium quod Deus adhibet perficiendis suis consiliis, usque ad ver. 7. deinde narrat singulare symbolum quo Deus Ecclesiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa versantium de reconciliatione, gratia, & cura sua, promissionibúsque in Christo implendis confirmavit, ad finem usque capitis.* Quatuor currus] *hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias quatuor pertinere, & se ipsos plurimùm torserunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes: nos missis præjudicatis omnibus visionem ex verbo angeli interpretamur, & assensuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius: montes duo chalybes*

sunt

sunt signa potentissimæ & imperuestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant: itaque summa est, Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu latent providentiæ ejus) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè: quemadmodum etiam Christo æterno Dei Patris Filio in eandem sententiam equi attributi sunt, suprà 1.8. quia Christus est sapientia Dei & potentia Dei: sed in hoc singulari negotio Angelis uti tanquam salutis bonorum administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi, & adducendos ad cultum suum: ne forte omnes qui extra Judæam erant excidisse aliis a salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur. 2 Rufi] *vide suprà 1.8.* 3 Badii] *id est, quorum præcipuus quidem color erat badius, sed ita ut quasi grandineæ guttæ interspersæ essent.* 5 Venti cœlorum] *id est, angeli ex quatuor cœli partibus se sistentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius: ut Ijobi 1.6. & 1.Reg.22.19.* 6 Qui sunt in illo] *id est, equi illi rufi, nominati versu 2. quos digito indicabat Christus. Sensus est, istorum angelorum & administrorum Dei pars major in Babyloniam profecta est, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hostes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa versanti ministraret.* In terram Aquil.] *id est Babyloniam, quæ respectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id est Judæam, quæ respectu Babyloniæ (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana est.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus ministerio angelorum gerit tum in Judea, hoc versu, tum in Babylonia, versibus sequentibus.* Quærebant] *id est, deposcebant sibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Christus angelorum princeps.* Equæ] *hanc vocem in contextum visum est inserere, quia verbum genere fœmininum est. Constat autem equabus celeritatem inesse maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accersens] *secundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente versu) exposuit primùm efficacitatem Dei in suorum animis, hoc versu: deinde professionem publicam piorum erga Deum, & Dei vicissim erga ipsos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id est, & certos homines ad resipiscentiam pietatemq; adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ meâ: sic Deus opus suis Spiritus tribuit angelis administris honorificè.* 9 Tum fuit] *transitio ad narrationem publicæ illius professionis quâ Judæi pii, quotquot in Babylonia supererant, fecerunt per legatos suos: & vicissim testimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & seq. ver. promissionibus subjectis de regno Christi, ver. 12. & 13. & donario palàm in Ecclesia ad documentii publicii proposito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religiosè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoschuhhæ] *qui typus erat Christi: ac proinde coronis impositis regnum illius figurabat, de quo versis 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quasi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo suprà 3.8.* Loco suo] *id est, propria sua gente ac sede, quam veteres prophetæ designarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Consilium] *id est, evangelizabit pacem æquè iis qui procul sunt atque iis qui in Judæa sunt, utrosque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Ephes. 2.13. & sequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipsis & ipsorum exemplo Deum accessuri sunt: synecdoche.* In memoriale] *id est, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui se Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi: quo consilio Rëubenitæ, Gaditæ & Menaschitæ altare eis Jardenem olim extruxerant, Jehoschuhh. 22.* 15 Misisse me] *ut suprà 2.15.* Cùm omnino] *id est, post illud tempus quo ædificaverit us templum Dei, & Prophetias singulares suprà enuntiatas fecerit is: post illud, inquam, tempus regnum hoc Christi ad Ecclesiam venturum est.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de observatione jejunii propter eversum templum instituti consulentes ipsum, admonet de jejuniorum vanitate, nisi pietati justitiæq; studeatur, & majorum exemplo probat: itaq; eos ad præsentis misericordiæ sensum, beneficiorumq; amplius promissorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq; abolens lætitiam imperat propter præsentem gratiam, & futurorum in Ecclesia bonorum amplitudinem.

1 'POSTEA fuit anno quarto 'Darii regis: fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* mensis noni; 'Ciflevo mense:

2 'Cùm misisset *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, '& viros suos: ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 Et alloquendum sacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo: an fleturus sum 'mense quinto, 'separando me, quemadmodum feci jam 'aliquot annis?

4 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere 'totum populum hujus terræ, & sacerdotes, dicendo: 'cùm jejunatis & plangitis quinto & 'septimo *mense*, ut jam 'septuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi, mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis: nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nonne, *inquam, facturi fuistis* secundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm esset urbs Jerusalaimorum deses, & tranquilla, & civitates circunstantes eam: 'cùm Australem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 'Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo: jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & misericordiam exercete [c] alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote: & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo vestro:

11 Sed renuerunt attendere, & præbuerunt 'humerum refractarium: aureſque suas aggravarunt ne audirent:

12 Et cor suum disposuerunt 'ut lapidem per-

[a] Heb. *jejunando.*

[b] Heb. *judicate.*

[c] Heb. *vir cũ fratre suo.*

[d] Heb. *vir fratris sui.*

[e] Heb. *corde.*

diuturnum, ne audiret legem ipſam & verba quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo f per Prophetas illos priores: unde fuit fervor iræ magnus a Jehova exercituum.

f Heb. *per manum Prophetarum.*

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipſum non audiverant; ut ita clamantes ipſos non audirem, ait Jehova exercituum:

14 Sed turbine diſjicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc deſolaretur g poſt eos; deſtituta tranſeunte & redeunte: ita g diſpoſuerunt terram g deſyderabilem in deſolationem.

g Heb. *deſyderii.*

CAPUT VIII.

1 g DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno zelotypus fui ipſius.

3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem, & habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur urbs Jeruſchalaimorũ civitas g veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis.

4 Sic ait Jehova exercituum, g adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorum: habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua præ multitudine dierum:

5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.

6 g Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis g mirabile eſſet? dictum Jehovæ exercituum.

7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſervaturus ſum populum meum; g e terra Orientis, & e terra occaſus ſolis.

8 Et reducturus eos ut habitent a Jeruſchalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & juſtitia.

a Heb. *in medio Jeruſchalaimorum.*

9 g Sic ait Jehova exercituum, g confirmantor manus veſtræ, qui audiſtis diebus his verba iſta: g ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fundata eſt domus Jehovæ exercituum, g templum ædificandum fuiſſe.

10 Nam ante g dies hos g merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat: & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed committebam omnes homines, b unum cum altero.

b Heb. *virũ cum amico ſuo: ſic verſ. 16. & 17.*

11 g Nunc verò non ſum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ exercituum.

12 Nam ſementis g pacis eſt, vitis edit fructũ ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique edunt rorem ſuum: denique facio ut poſſideant reliquiæ populi hujus omnia iſta.

13 g Eritq; ut quemadmodum fuiſtis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Jiſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus veſtræ.

Chaggai 2. 19.

14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm fervefeciſſent me patres veſtri, ait Jehova exercituum, neque pœnituit me:

Sup. 7. 11. & ſequentib.

15 Ita converſus cogito diebus his bono afficere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne timetote.

16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini veritatem alter cum altero: c veritatis & pacis jus dicite in portis veſtris:

Suprà. 7. 9.

c Heb. *veritatis & jus pacis judicate: trajectio.*

17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum d animo veſtro, & juramentum e falſum ne ametis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Jehovæ.

d Heb. *corde.* e Heb. *falſitatis.*

18 g Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium g quarti *menſis*, & jejunium g quinti, & jejunium ſeptimi, jejunium quę g decimi futurum eſt domui Jehudę gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates f hilares; ſed veritatem & pacem amate.

f Heb. *bonas.*

20 g Sic ait Jehova exercituum: adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:

21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo, eamus g continentur ad deprecandum faciem Jehovæ, & ad g quærendum Jehovam exercituum: eam ego quoque,

g Heb. *eundo.*

22 Ita venient populi multi, & gentes numeroſæ: ad quærendum Jehovam exercituum Jeruſchalaimis, & ad deprecandũ faciẽ Jehovæ.

23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis g cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium: prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum, quia audivimus Deum eſſe vobiſcum.

ANNOTATIO IN CAPUT VII.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unius concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus: deinde verò reſponſum propheticum, utroque capite.* Danii] *de quo ſuprà 1. 1.* Ciſſevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur breviſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Melecho e Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melechum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt advenisse. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa vigente: ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quod templum eo tempore abſolutum eſſet: jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam, 2. Reg. 25. 11. Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæſtionem non minùm, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et viros ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

legationem suam: ut propter ordinem & honestatem convenit a cœtu magno certos homines consiliis capiendis, & rebus gerendis delegari. 3 Mense quinto] *id est, Quintili sive Julio, die decimo mensis, quo eversum est templum, Jirm.* 52.12. *quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt.* Separando me] *id est, abstinendo a personarum consortio, & rerum omnium usu quæ ad lætitiam facerent, ut quàm studiosissimè possim affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis observandæ exemplum vide Joël.* 2.15. *& sequentibus.* Aliquot annis] *nimirum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore eversi templi, & triginta tribus ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum gesta sunt.*

4 Fuit igitur] *responsum hoc propheticum duobus membris continetur: unum est thesis sive propositio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de industria adhibuit Deus, ut ostenderet populo regnum suum in cibo & potu minimè consistere, ut Jeschahh.* 58. *sed in pietate & justitia, usque ad versum* 18. *capitis sequentis, alterum est hypothesis sive responsum singulare ad quæstionem propositam, temperatum θέσεως antegressæ documentis, ad finem usque capitis. In thesi autem partes sunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus versibus sequent. confirmata per brevem majorum historiam, reliquo capite: deinde propositio gratiæ præsentis, & promissionum futurarum Dei, octo primis versibus capitis* 8. *postremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad versum* 18. *usque.* 5 Totum pop.] *id est, & consulentes, & consultos admone.* Cùm jejunatis] *redargutionis summa est, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: si jejunatis, nihil accedit: si comeditis & bibitis, nihil decedit ipsi: videndum fuit vobis, ut sive jejunaretis, sive comederetis, viveretis Domino ex præscripto legis formâ & documentorum quam prisci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita sensistis? an ita fecistis? hic ergo redargutionis locus.* Septimo] *propter interfectum Gedaljam jejunio constituto* 2. *Reg.* 25.28. *& Jirm.* 41. Septuaginta annis] *& ita amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonstravimus suprà in versum* 1. *synecdoche.* 7 Cùm australem loc.] *id est, cùm staret regnum Jehudæ & tribus integra: cujus possessio in his versabatur maximè, Jehoschahh.* 15. 8 Fuitque] *exornatio confirmans redargutionem præcedentem per enarrationem verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas suos majoribus, vers.* 9. *& 10. immorigeri majorum animi & obfirmati in Deum, ac posteriùs pœnarum quas Deus sumpsit de immorigeris, versibus binis a versu* 11. 11 Humerum refract.] *metaphora a bobus obstrictis jugo.* 12 Ut lapidem] *sic Jechezk.* 11.19. *& 36.26. de hoc autem lapide vide Jirm.* 17.1. 14 Post eos] *id est, iis deportatis.* Dispositi sunt] *id est, ipsi suis peccatis effecerunt: ut confirmatur Danijel* 9.16.

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] *Secundus locus θέσεως, ut diximus in versum* 4. *capitis* 7. *propositio causæ quæ Deus ad benefaciendum populo suo adducitur, (ex autem est sola ipsius zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans Ecclesiam suam) versu* 2. *& 3. & promissionum consequentium, ad versum usque* 9. 3 Veritatis] *id est, in qua veritatem suam Deus exhibet, & quam sæpè ostendit ex promissionibus.* 4 Adhuc sedebunt] *id est, longævi & tranquilli erunt. fœcundâ unâ quâ benedictione mea: nam temporarias promissiones ad bona spiritualia regni Christi referendas esse nemo est qui nesciat.* 6 Sic ait Jehova] *occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratiosè prospicit, ostendens non esse cur ex præsente sua tenuitate diffidant tam magnificis promissionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, sequentibus.* Mirabile esset] *ac proinde mihi factu impossibile.* 7 E terra Orientis] *id est, inde ab omnibus extremitatibus terræ. synecdochicè.* 9 Sic ait Jehova] *tertia pars θέσεως, hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus supra* 7.4. *quam Propheta προλεπτικῶς exponens hoc versu, explanat sequentibus. Nam hortationis primum documentum affert, deinde verò exemplum præsens: quæ duo per ὑπόφασιν sequentibus exponuntur; exemplum tribus versibus: & hortationis documentum, reliquis.* Confirmantur manus] *ut Jeschahh.* 35.3. Ex ore Propher.] *nempe Chaggai & Zecarjæ, Hhezræ* 5.1. *amplificatio hortationis a persona prophetarum, quorum fides jam spectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.* Templum æd.] *id est, fuisse pergendum in ædificatione.* 10 Dies hos] *quibus incubuistis in absolutionem templi.* Merces hom.] *id est, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promissam non præstabat Dominus: sed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoste vexabamini: vide Chaggai* 1.6. *&* 2.15. *& sequentibus.* 11 Nunc verò] *postquam incubuistis in ædificationem templi Dei.* 12 Pacis] *id est, tranquilla est ab hoste.* 14 Eritque] *transitio ad primum membrum, ut diximus in versum* 9. *per propositionem summam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur versu* 14. *& 15. tum officiorum populi, versu* 16. *& 17.* 18 Fuit igitur] *altera pars prophetiæ, ut diximus suprà* 7.4. *qua postquam Propheta θέσιν substruxit de jejuniorum inanitate, & veritatis justitiæ pietatisque colendæ necessitate; nunc demum ostendit expressis verbis non esse tantoperè de jejuniis laborandum: sed lætandum in Domino de præsente beneficio, pacem veritatemque colendam, hoc versu: & promissiones fide amplectendas, sequentibus. Quamobrem copulam Hhebraicam interpretati sumus igitur, ut ostenderemus hoc membrum esse propriè quæstionis propositæ suprà* 7.3. ἀναλυτικὸν. 19 Quarti mensis] *quo perrupta fuit civitas Jeruschalaimorum: ut Jirm.* 52.6. *&* 7. Quinti] *de hoc & sequente suprà* 7.3. *&* 5. Decimi] *quo mense instituta & cœpta est obsidio Jeruschalaimorum, Jirm.* 52.4. 20 Sic ait] *amplificatio lætitiæ quam Deus populo suo imperat, a promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis & gentibus adunando.* 21 Quærendum] *id est, consulendum: sic versu sequente: nam hæc duo sunt priorum officia coram Deo, orare & consulere.* 23 Cùm prehend.] *id est, pii ex gentibus acervatim se adjungent Ecclesiæ Dei studiosissimè: numerus finitus pro infinito: ut Jeschahh.* 3.28.

Caput IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq; exteris supplicia prædicit gravissima, donec Ecclesiæ adjungantur & se recipiant ad protectionem Dei: itaque Ecclesiæ piorum quasi digito commonstrans Christum, redemptionem, pacem, salutem, & bona omnia prænuntiat: Judæosq; omnes hortatur ut a Deo potius fortissimo quàm ab inanibus idolis pendeant, restitutionem Ecclesiæ magnificè præfigurans illis: ac postremo non resipiscentibus ruinam prænuntiat propter oppressos fratres & repudiatum Christum: qui gratiam Dei & pacem Ecclesiæ, quam Judæus obtulerat, sublaturus esse ab eis ostenditur, ut mali perdantur malè.

1 [a]PROPHETIA [a] onerosa *est* verbi Jehovę [a] in terram circumstantem te, [a] & Damascus requies erit illius: [a] quia Jehovæ est oculus *spectator* hominum, ut omniũ tribuum Jisraëlis.

2 [a]Quin etiam Chamatham [a] terminabit [a]illâ; Tyrum & Tzidonem, quamvis [a] sapiens sit valde,

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem sibi; coacervaveritque argentum quasi pulverem, & effossum aurum quasi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipsa igne absumetur.

5 [a]Videns Aschkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pude fecerit *ipsam* expectatio sua: peribitque Rex e Hhazza, & Aschkelon non [b] permanebit:

6 Et habitabit [a]nothus Aschdodi, denique excindam fastum Pelischtæorum.

7 Cúmque [a]amovero cædes cujusque ab ore ipsius, & detestationes ejus [c] e dentibus ejus, [a]relinquetur etiam ipse Deo nostro; [a] ut sit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut [a]Jebusæus:

8 Et [a]castra habebo ad domum meam [a]propter exercitum, propter transeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius [a]exactor; [a]quia jam [d] visum est mihi in oculis meis.

9 [a]Exulta valde filia Tzijonis, clange, filia Jeruschalaimorum, ecce Rex tuus adveniet tibi, justus & salute præditus est: pauper, & insidens asino, idque pullo nato [a]asinabus.

10 [a]Nam [a]excindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruschalaimis, excindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus [e] a mari uno ad alterum, & a flumine usque ad fines terrę *protendetur*.

11 [a]Tu autem [f] infecta sanguine fœderis tui, cùm emisi vinctos tuos e [a]cisterna, in qua nullæ *sunt* aquæ,

12 *Dicens*, revertimini [a]ad munitionem, [a]vincti [g] sperantes: tum [a]illo die, [a] *quod* indico duplum, restituam tibi:

13 [a]Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; disponens te tanquam gladium potentis.

14 [a]Nam Jehova contra hos conspicuus erit, prodeunte velut fulgure sagitta ejus: & Dominus Jehova [a]buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos [a] ut comedant, postquam subegerint [a]lapides fundę, & bibant [a]strepentes quasi vino; implebúntque tum cratera, tum angulos altaris.

16 Denique servabit eos Jehova Deus ipsorũ die illa, tanquã gregẽ populi sui; cùm [a]lapides [h] coronarii pro vexillis erunt in terra illi[a].

17 [a]Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustum facundas faciet virgines.

[a] Heb. *onus*: *ut Jeschahh* 13.1.

[b] Heb. *sedebit.*

[c] Heb. *ab interdentes.*

[d] Heb. *vidi*: *ut Deut.* 12. 13.

[e] Heb. *a mari ad mare.*

[f] Heb. *in sanguine.*

[g] Heb. *spei.*

[h] Heb. *coronamenti vexillabunt.*

CAPUT X.

1 [a]PETITE a Jehova pluviam tempore serotinę; [a]Jehova effecturus est nimbos, & pluviam [a] imbriferam editurus eis, cuíque herbam in suo agro.

2 [a]Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falsũ, & somnia vana loquuntur, vanitate cõsolantur: idcirco [a]proficiscẽtes velut grex, [a]testificati sunt nullum fuisse pastorẽ.

3 [a]Contra pastores istos accensa est ira mea, & in istos hircos animadverti: nam visitavit Jehova exercituum gregem suum, domũ Jehudæ, & [a]disposuit illos velut equum decoris sui in bello.

4 Ab ipso fuit [a]angulus, ab ipso [a] clavus, ab ipso arcus [b] bellicus; ab ipso processit omnis [a]exactor pariter:

5 Fuerúntque similes potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipsis erat, & pudefecerunt [a]eos qui insidebant equis.

6 [a]Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Josephi servabo, & tranquillè collocabo eos, quia misereor eorum, erúntque ac si non abjecissem eos: quia ego sum Jehova Deus eorum, & [a]exaudiam eos.

7 Erúntque similes potenti Ephrajimitæ, & lætabitur [c] animus eorum quasi vino; & filii eorum videntes lætabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur sicut multiplicati fuerant:

9 Et disseminabo eos in populos, ut in longinquis locis [a]recordentur mei: & viventes cum [a]filiis suis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Assyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libanique adducam eos: sed [a]non sufficiet eis.

11 [a]Quamobrem transiens per mare angustiâ [a]percutiet in mari fluctus, [a]arescentque omnia profunda rivi: & dejicietur fastus Assyriæ, sceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos [a]in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

CAP.

Caput XI.

1 APERI Libane 'januas tuas, ut consumat ignis 'cedros tuas.
2 Ejula 'abies, quia corruit cedrus, quia magnifici vastantur: ejulate 'robora Baschanis, quia concidit 'sylva vindemiæ.
3 Vox ejulatus 'pastorum, eò quòd vastetur 'magnificentia eorum; vox 'rugitus leonum, eò quòd vastetur 'fastus Jardenis.
4 'Sic ait Jehova Deus meus, pasce 'oves has interfectionis,
5 Quas possessores earum interficiunt, 'neque habentur rei, & eorum 'qui vendunt ipsas quisque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus sim; & pascentium eas nemo clementia utitur erga eas.
6 'Nam non utar clementia ampliùs erga 'habitatores hujus terræ, dictum Jehovæ: sed ecce ego 'faciam ut prælò sint homines [a] alter in manu alterius, & in manu Regis sui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.
7 'Itaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*, ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi 'devincientium, pavi oves illas.
8 'Et excidi 'tres pastores 'mense uno: 'imminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odisset me:
9 'Et dixi, non sum pasturus vos; 'quæ moritura est moriatur, & quæ excindenda est excindatur, & reliquæ comedant [b] altera carnem alterius.
10 'Itaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, succidi ipsum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibus 'populis istis:
11 Irritóque facto die illa; agnoverunt rectè 'pauperes illius gregis qui observabant me, verbum Jehovæ esse.
12 'Dixeram enim ad illos, si bonum *videtur* in oculis vestris, date mercedem meam; sin minus, desistite: qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos. *Matt. 26. 3. & sequentibus.*
13 Edixit autem Jehova mihi, 'projice eos *conferendos* in figulum, [c] 'magnificum pretium quo pretiosè æstimatus sum ab illis: ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ, *conferendos* in figulum. [c] Heb. *magnificentiam pretii.*
14 Postea succidi baculum meum secundum, *baculum* devincientium; 'irritam faciendo fraternitatem inter Jehudam [d] & Jisraelem. [d] Heb. *& inter Jisraelem.*
15 'Tandem edixit Jehova mihi, ampliùs 'sume tibi instrumentum pastoris stulti.
16 'Nam ecce ego suscitaturus sum pastorem in hac terra *qui* [e] erraticas non visitabit, [f] ætate teneram non requiret, & fractam non curabit, restitantem non portabit: sed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet. [e] Heb. *celatas.* [f] Heb. *puerum.*
17 Væ pastori nihili, derelinquenti gregem: gladius imminet brachio ejus, & oculo dextero ejus; brachium ejus [g] prorsus arescet, & oculus dexter ejus [h] omnino caligabit. [g] Heb. *arescendo.* [h] Heb. *caligando.*

[a] Heb. *vir in manu amici sui.*

[b] Heb. *mulier carnem amicæ suæ.*

ANNOTATIO IN CAPUT IX.

1 Prophetia oner.] *Hujus prophetiæ (quæ tribus capitibus comprehenditur) partes in universum sunt quatuor: prima est prophetia de hostibus Ecclesiæ frangendis & domandis, octo primis versibus; secunda, de Ecclesia per adventum Christi pace, salute, gloriaque decoranda ad gloriam ipsius, reliquo hoc capite; tertia, confirmatio est & exornatio utriusque loci per hortationem, capite 10. quarta denique prophetia est de judicio Dei horrendo adversus gentem Judæorum obfirmatè reluctantem administrationi Christi, capite 11. Hanc autem inscriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum est; sed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis distincta est, quæ hostibus Ecclesiæ universè exitium denuntiat una voce; tum verò Damascenos primùm, hoc versu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidoniósque, tribus sequentibus; ac postremò Pelischtæos nominat, tribus alteris; finémque judiciorum subjicit, octavo versu, qui versus est ad prophetiam secundam μεταβατικὸς.* In terram circunst.] *id est, Deus gravia illis regionibus mala prænuntiat quæ sunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per vicinitatem impia sæváque odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; perinde ac si Chadrac nomen esset proprium loci, regionis, aut Regis in Damasco regnantis: sed cùm nihil horum aut in scripturis, aut in historiis fide dignis extet, quod meminerimus; maluimus vocem hanc ex Syrica lingua interpretari, tum quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat, tum verò quia sic interdum Prophetæ ludificantur gentes ex ipsorum linguis venustatu ergò, ut Jeschahh. 14. 4. & Jirmejæ 25. 26. & 51. 41. Hunc autem sermonem Propheta habet ad Promissam terram, quæ temporaria fuit Ecclesiæ sedes.* Et Damascus] *id est, regno Damasceno insidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac si in eo conquiesceret.* Quia Jehovæ] *id est, quia Deus infinita majestate sua tam bene perlustrat homines reliquos, quàm populum suum Jisraëlem, & quemadmodum in populum suum animadvertit, ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadversurus est pro officio suo, Genes. 18. 25.* 2 Quinetiam] *secundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzidonem, ut diximus versu præcedente. De regno autem Chamathæ vide 2. Chron. 8. 15. & 16.* Terminabit] *terminos ejus deintegro disponet oculus sive providentia Dei arbitratu suo: pro eo quod est, edomabit & reget ad Ecclesiæ bonum.* Illâ] *videlicet requie onerosæ prophetiæ. hoc est, onerosa hac & gravi prophetia, quæ suo tempore incumbet ipsi: sic sequentibus.* Sapiens sit] *vide Jechezk. 28. 3. & sequentibus. In omnibus autem his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò prosequendas ad regnum usque Christi; ut priores cùm evenissent, populum de venturis posterioribus confirmarent: quod summopere fuit necesse in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppressi sunt, usque ad adventum Christi.* 5 Videns Aschkelon] *tertius locus in Pelischtæos, ut diximus in versum 1.* 6 Nothus] *id est, non suus ac legitimus hæres, sed infamis extraneus Pelischtæam obtinebit.* 7 Amovero cædes] *id est, remisero peccata præcedentia & expiavero: promissiones Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm inimicæ essent reconci-*

reconciliatæ sunt Deo per mortem filii ejus, Rom. 5. 10. Relinquetur] *id est, reliquiæ ex ipsis servabuntur per electionem gratiæ.* Ut sit tanquam] *id est, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac si una tribus Judæorum esset: quæ tribus ducis nomine designatur synecdochicè, ut Judic. 6. 15.* Jebusæus] *Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei, 2. Schem. 24. 16. & sequentibus.* 8 Castra habebo] *id est, protegam ab omnibus impressionibus & periculis hostium, allegoricè.* Propter exerc.] *hostium irrumpentium.* Exactor] *id est, ullus qui opprimat, ut infrà 10. 4.* Quia jam visum] *id est, hæc faciam adductus solo beneplacito meo.* 9 Exulta] *secunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Christi, hoc versu; & constitutionem Ecclesiæ futuram per adventum ejus, sequentibus. Hoc autem versu etsi in genere Propheta lætitiam imperat Ecclesiæ propter regnum adventans Christi; tamen non dubium est quin Propheta actus spiritu Dei illum diem quasi digito commonstraverit quo Christus (apud quem justitia & salus latebant in infirmitate carnis) ingressus est Jeruschalaima, paupercula & abjecta specie ac mansuetissima insidens asello: vide Matth. 21. 1. & sequentibus, & Joann. 12. 14.* Asinabus] *id est, ex asina subjugi, ut interpretatur Matth. 21. 5. quæ quia abjugari non solet, pullus natus asinarum, id est, paris unius subjugis dicitur.* 10 Nam excindam] *secunda exultationis causa, quod non tantùm Rex adventurus est, sed optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in Ecclesia ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit sequentibus, nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, versu 11. & 12. eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac protectionem piorum, versu 13. 14. & 15. salutémque & omnis boni gloriosam communicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis.* Excindam] *id est, faciam, ut omnis currium, equorum, instrumentorúmque militarium usus cesset in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per sanguinem Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor. 10. 34. & sequentibus, & Paulus Ephes. 2. 17.* 11 Tu autem infecta sang.] *id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ integrum in animis suis & intemeratum servarunt sanguinem inspersum fœdere in Christo, quod fœdus olim fuerat initum Exod. 24. His autem verbis confirmat Deus & amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, a recente illa liberatione quæ Judæis divinitus obtigerat.* Cisterna] *id est, carcere Babylonico: periphrasis.* 12 Ad munitionem] *id est, Jeruschalaima, quæ urbs munitionum Judæis fuerat.* Victi sper.] *id est, vos pii & fideles, qui acquievistis promissionibus Dei per Prophetas factis cùm ad vincula raperemini, & stetistis fide.* Illo die] *nimirum quo Rex tuus adveniet tibi, versu 9.* Quod indico dupl.] *id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, quod jam expono promissionibus, præstabo gloriosissimè.* 13 Cùm tetendero] *id est, cùm populum meum bellis aliquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regum Asiæ & Syriæ: quod gestum est Machabæorum temporibus. Est autem allegorica loquendi forma, quasi Jehuda arcus esset, & Ephrajim sagittarum pharetra.* 14 Nam Jehova] ἐργασία præcedentis promissi, *a magnifica eversione hostium, hoc versu; & defensione Ecclesiæ, versu sequente.* Buccina clang.] *id est, intonabit in illos, ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie spirat.* 15 Ut comedant] *id est, tranquillè fruantur rebus suis, hostibúsque spoliis.* Lapides fundæ] *id est hostes, in quibus olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis utebantur.* Strepentes] *id est, hilares & gratulabundi; animo ipsorum ita effervescente in laudem Dei, ut si ferverent vino.* Implebúntque] *id est, gratias agent Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè; ut olim solebat Ecclesia sacrificiis; quorum sanguis indebatur crateribus, & angulis altaris inspergebatur ex præscripto legis.* 16 Lapides coron.] *i. tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo.* 17 Nam quantum] *conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi, quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica facilius indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.*

IN CAPUT X.

1 Petite] *Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus suprà 9. 1. qua posita Propheta primùm confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versib. deinde exornat promissiones, reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impios & inobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idolatrarum vanitate, versu 2. deinde ab antecedente experimento deportationis, versu 3. 4. & 5.* Jehova effect.] *ex promissione Chaggai 1. 6. & 2. 15. cui eventus jam cœperat respondere, suprà 8. 9: & sequentibus.* 2 Nam imagines] *ætiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis* μεταβατικὴ *ad secundum hortationis argumentum.* Proficiscentes] *Judæi in deportationem Babylonicam: vide Firmejæ 23. 1. & Jechezk. 34.* Testificati sunt] *ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam.* 3 Contra pastor.] *id est, duces & principes populi in utroque ordine, de quibus Firmeja & Jechezkel ibidem.* Disposuit illos] *id est, hostes magnificavit, & quasi habenis duxit ad exequendum voluntatem suam.* 4 Angulus] *id est, turru oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur synecdochicè, ut Tzephan. 1. 16.* Clavus] *id est, tentoria militaria quæ panguntur clavis.* Exactor] *ut suprà 9. 8.* 5 Eos qui infideb.] *id est, nō tantùm vos, sed etiam Ægyptios auxiliares vestros: vide 2. Reg. 24. 9. & Jeschahh. 31. 1.* 6 Corroborabo autem] *exornatio priorum causæ in hortatione positæ, id est, promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi.* Exaudiam] *ut pollicitus est suprà versu 1.*

9 Recor-

Recordentur mei] *id est, annuntient Evangelium, & discipulos comparent Christo.* Filiis suis] *quos genuerint Evangelio, sive recordatione mei.* 10 Non sufficiet] *vide Jeschahh. 49. 20. & sequentibus.* 11 Quamobrem] *id est, eò quòd tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia, amplificabit populus Dei sedes suas, & quasi missis coloniis Assyrios, Ægyptios, & gentes omnes subdet imperio Christi.* Percutiet] *id est, superabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi.* Arescent q;] *id est, tam commodè prætervehent Nilum, quàm si arefactus esset, ut olim fuit mare rubrum & Jarden.* 12 In Jehova] *id est, in Christo capite Ecclesiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] *Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9. 1.) exponit judicium Dei horrendum Judæis superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè proponitur summatim, tribus versibus: deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni totæ: cujus summus, infimis, nobilibus, obscuris, potentibus tenuibusq; incolis ultimum judicii prædicitur.* Januas tuas] *id est, claustra tua & aditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis saltuarius, Nechem. 2. 8. & observati aditus. Ita demonstrat Propheta, nihil fore tam firmum, quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, veluti accenso igne consumatur.* Cedros] *id est proceres, magnificos, & potentes quosque: sic deinceps, ut exponitur sequente versu.* 2 Abies] *id est, populares quoque.* Robora Pasch.] *id est, potentes quique.* Sylva vindemiæ] *id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo. sic convertitur propositio, ut infimi de summis lugeant, summi de infimis, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum pertractanda.* 3 Pastorum] *id est eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est.* Magnificentia eor.] *id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14. 28. & ex cujus spoliis isti se ipsos magnificabant, non ut pastores studiosi; sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus.* Rugitus] *ex desolatione & fame.* Fastus Jard.] *id est, fastus Judææ, quam desinit Jardenqui fluvius propterea hîc nominatur, quod leones ferè versabantur in solitudinibus ejus.* 4 Sic ait] *Sursa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremo judicia, ad finem usque capitis. In vocatione duo statuuntur Judæorum genera, quorum unum pascendi committuntur Christo, altari verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur.* Oves has] *id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eumq; ab illis vindica. Christus enim revera post ea tempora quæsiturus oves Israëlis amissas venit, quibus temporibus fuerant ditis a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joannis Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos, & Sadducæos, ut veteres historiæ docent.* 5 Neque habentur] *id est, his scelestibus perpetratis impunè abeunt.* Qui vendunt] *id est, ita cum illis agunt, quasi justum in illos dominum obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit.* 6 Nam] *ætiologia, cur Deus Pater solas oves intersectionis commendet Christo, alias morti adjudicet.* Habitatores huj.] *id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modo dictæ sunt.* Faciam ut præstò] *id est, tradam alios alios perdendos intestinis motibus, ac postremo prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis consoderint. Primùm enim sorbuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit: ac postremo per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè consumpserunt.* 7 Itaque] *secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, numerum pastione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatis dicitur, figuravit gratiam & beneplacitum Dei conquiescens in populo ipsius per Christum prædicatione verbi; posterior verò, qui devincientium baculus appellatur, significat Ecclesiam ex Jehudæ & Israëlis reliquis adunatam; quod præcessurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5. & 6.* Devincientium] *supple inter se Judæorum & Israëlitarum, ut communi opera servant Dominos: alias interpretationes novimus quidem, sed quod magis probamus & confirmatur ipsa versu 14. aliud adduximus.* 8 Et excidi] *tertius locus, ut diximus supra in versum 4. duo judicia per Christum in Judæos effecta narrat: unum, quod omnem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem abjecit, usque ad versum 15. alterum, quod omnia malorum genera importavit donec consumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente versu: jam eadem bona ademptum Judæis iri ostendit Christus eodem ordine qui superiore versu positus est, & causæ istorum judiciorum attexuntur.* Tres pastores] *i. omnes doctores, qui Judæis supererant ut instituerentur in cognitione verbi Dei. Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera. Pharisæi, Sadducæi, & Essenæ: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem res exeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut legimus Matth. 23.* Mense uno] *id est, eodem tempore atque brevissimo.* Imminuto] *i. non tantùm alienato, sed etiam exacerbato & ad indignationem provocato animo.* 9 Et dixi] *nempe toti populo, ut videmus factum Matth. 23. 37.* Quæ moritura] *i. sublata virga & curatione mea (ut typus ponitur seq. versu) estote deinceps expositi malis omnibus exteris & domesticis ad internecionem.* 10 Itaque] *typus superioris abdicationis.* Populis] *i. tribubus Israëliticarum; ut Judic. 5. 14.* 11 Pauperes illius greg.] *ut vocavit supra versu 7. reliquias electas & commissas Christo, numerum Apostolos & discipulos illius.* 12 Dixeram enim] *ætiologia, cur Christus curam pascendi Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. Nam (inquit) jusseram illos mihi conferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos resipiscentia fueram hortatus: illa verò contrà insensissimo odio persequuti me appenderunt mercedem proditoris mei, ut me illo administro perderent.*

13 Pro-

13 Projice] *id est, prophetia tua ostende sic futurum esse: nempe proditorem Judam tactum indignatione sacerdotii sui mercedem istam reportaturum esse; quæ Sacerdotibus reddita collocabatur in agro figuli comparando, ut narratur Matth. 27.* Magnificum pretium] *ironicè dictum.* 14 Irritam fac.] *i. testificando a specie typi illos non ampliùs inter se adunatos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremum usque dissipandos judicio Dei, ut sequens typus demonstrat.* 15 Tandem] *alterius judicii typus, de quo diximus in versum 8. ostendens fore ut tota Judææ administratio sublato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo.* Sume tibi] *id est, hæc sumens demonstra typo, & verbo prænuntia.* 16 Nam ecce] *explicatio typi est binembris; fore ut Judæa per Reges, administratores, & procuratores sceleratos exhauriatur atque consumatur, hoc versu: deinde etiam futurum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur; quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrant planè Josephus libris de bello Judaico, atque Hegesippus.*

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suis verò protectionem a se & salutem prænuntiat, si respuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorũ in sanguine ullius, sanctificatione, & illustratione Evangelii promissa, prædicit Christum quidem percussum iri; sed non propterea minùs eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Judæorum partem, verùm reliquias adveniente majestate Dei luce, & gratia, bonisq; omnibus in regno Christi fruituras, & gentes quoque perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultui suo cum rebus ipsarum consecraverit.

a Heb. *onus: ut Jeschahh. 13. 1.*

1 [a]ONEROSA prophetia verbi Jehovæ pro 'Jisraële: 'dictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque spiritum hominis [b]in eo.

b Heb. *in medio ejus.*

2 'Ecce ego dispositurus sum 'Jeruschalaima ut 'pelvem [c]soporiferam omnibus populis circumquaque; 'nempe tum contra Jehudam futuro in obsidione, *tum* contra Jeruschalaima.

c Heb. *soporis.*

3 Quin futurum est die illo, ut disponam Jeruschalaima *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se [d]omnino cæduntur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

d Heb. *cædendo.*

4 Die illo, dictum Jehovę, 'percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & 'super domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiã cæcitate:

e Heb. *corde.*

5 Adeò ut dicant duces Jehudæ cum [e]animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Jeruschalaimorum, in Jehova exercituũ 'Deo ipsorum.

f Heb. *in ligni.* g Heb. *in manipulo.*

6 Die illo disponam duces Jehudæ tanquam 'foculum ignis [f]invadentis ligna, & ut tædam ignis [g]invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruschalaima adhuc loco suo, Jeruschalaimis.

7 'Ita servans Jehova 'tentoria Jehudæ 'primùm; ut non magnificet se 'ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruschalaimis supra Jehudam,

8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruschalaimis: eritque [h]abjectissimus ex eis, die illo 'similis Davidi; & domus Davidis ut 'dii, ut angelus Jehovæ coram illis.

h Heb. *collapsus.*

9 'Erit enim die illo, 'cùm quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Jeruschalaima,

10 Ut 'effundam super domum Davidis, & super habitatores Jeruschalaimorum 'spiritum gratiæ & deprecationum, 'respicientque ad me quem transfixerint: clangent que super hoc, tanquam planctu de unigenito; [i]amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

i Heb. *amaricãdo* plangere *de eo secundum amaricare* plangere *de primo, &c. ut ita loquamur.*

11 Die illo magnus erit planctus Jeruschalaimis, ut planctus 'Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

12 Planget enim terra, [k]quæque familię seorsim; familia 'domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia 'domus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

k Heb. *familiæ familia: sic ver. 14.*

13 Familia 'domus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia 'Schimhhitica seorsim, & fœminę eorum seorsim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

CAPUT XIII.

1 'DIE illo erit 'fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruschalaimorum; 'pro peccato, & pro separatione ex immũditia.

2 'Erit etiam die illo, dictum Jehovę exercituum, ut excindam nomina 'terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & 'spiritum impuritatis 'amoturus sum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quispiam ampliùs, ut dicant ad eum 'pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Jehovæ: & 'transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetæ quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant 'togam [a]villosam 'ut mentiantur:

a Heb. *pili sive villi.*

5 Sed dicat, 'non sum Propheta, vir agricola sum: nam instituit me [b]aliquis a pueritia mea.

b Heb. *homo.*

6 Quòd si dixerit ad eũ *quisquam*, 'quid plagæ istæ [c]in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.

c Heb. *inter manus tuas.*

7 'Gladie, evigila contra pastorẽ meum, & contra 'virum proximũ meum, dictũ Jehovæ exercituum, percute pastorẽ, & dispergentur oves

oves; at 'reducam manum meam ad parvulos.
8 'Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:
9 Et inducam tertiam istam 'in ignem, conflánsque eos ut conflatur argentum, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisque invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus.

CAPUT XIIII.

1 'ECCE dies ventura est Jehovæ, cùm dividetur 'spolium tuum in medio tui.
2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruschalaima ad bellum, & capietur civitas, diripientúrque domus, & fœminæ comprimentur; & exeunte parte civitatis in deportationem, 'residuum populi non excindetur 'a civitate.
3 'Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas; 'ut quo die pugnavit, die conflictus.
4 'Et 'stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarum, qui est in conspectu Jeruschalaimorum ab Oriente, scindetur mons olivarum [a] medius Orientem & Occidentem versus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.
5 Tum fugientes 'vallem montium, 'cùm pertinget vallem montium, 'ad *montem contendetis quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu 'terræ motus diebus Hhuzzijæ Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibúsque 'sanctis [b] adstituris tibi.
6 Et erit die illo, 'ut non sit lux [c] pretiosa & densa:
7 Sed erit dies unus 'qui agnoscetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore vespertino sit lux.
8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruschalaimis 'parte sui ad 'mare Orientale, & parte sui 'ad mare 'posterum (quod æstate & hyeme futurum est)
9 Erit, inquam, Jehova [d] Rex super totam terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.
10 [e] 'Redigetur tota hæc terra quasi campestria, 'a Gebahho ad Rimmonem in Australi parte Jeruschalaimorum; & exaltata *urbs* manebit 'in loco suo a 'porta Binjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & [a] *a* turri Chananeelis usque ad lacus torcularium Regis:
11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam residebit urbs Jeruschalaimorum securè.
12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruschalaima: tabefaciet carnem cujusque 'ipso stante super pedes suos, & oculi cujusque tabefient in foraminibus suis, & lingua cujusque tabefiet in ore ipsorum.
13 'Erit etiam die illo, ut sit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant [f] alter manum alterius, & ascendat manus unius in manum alterius.
14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruschalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, vestésque [g] multæ admodum.
15 Et similiter futura est plaga equorum, mulorum, camelorum, asinorúmque, & omnium jumentorum quæ erunt in castris illis; similis 'plagæ illi.
16 'Eritque ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruschalaima, ascendant de anno in annum 'ut incurvent se Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent festum tabernaculorum.
17 Et erit *si* qui non ascenderint ex familiis terræ Jeruschalaima ad incurvandum se Regi Jehovæ exercituum, 'ut non sit super eos imber:
18 Quòd si familia Ægypti non ascenderit, neque advenerit, 'super quos non est *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus est Jehova gentes quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.
19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.
20 'Die illo erit inscriptum 'tintinnabulis equorum, sanctitas Jehovæ; ut sint ollæ in domo Jehovæ 'quasi crateres coram altari:
21 Imò erit omnis olla Jeruschalaimis & in Jehuda sanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes sacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit 'Cenahhanæus amplius in domo Jehovæ exercituum die illo.

[a] Heb. *a medio ipsius.*

[b] Heb. *tecũ.*
[c] Heb. *pretiorum & densitatis.*

[d] Heb. *in regem.*

[e] Heb. *revertetur.*

[f] Heb. *vir manum amici sui, & ascendat manus ejus ad manum amici sui.*

[g] Heb. *in multitudinẽ.*

ANNOTATIO IN CAPUT XII.

1 Onerosa proph.] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Ecclesiam Evangelio per Christum collectam pertinet) partes omnes sunt allegoriæ, sumptæ ex typo Ecclesiæ veteris. Sunt autem partes præter inscriptionem his paucis verbis comprehensam, Exordium, hoc versu; prolepsis sive propositio summa cùm judiciorum Dei contra adversarios Ecclesiæ, tum beneficiorum in Ecclesiam ipsius, usque ad versum 9. & enarratio prolepseos, ad finem usque prophetiæ. Hac autem inscriptione non tantùm exponit Propheta de more quis quid denuntiet, verùm etiam quamobrem: nempe finem esse hujus prophetiæ bonum & salutem Ecclesiæ, propter quam omnes adversarii, sive exteri sive domestici, dicuntur fore infesti gravissimis Dei judiciis; quæ vocabulo onerosæ prophetiæ designari solent.* Israële] *id est, pro germana Ecclesia Christi ex Judæis & gentibus adunata, ut Galat. 6. 16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibúsque Dei.* 2 Ecce ego] *secunda hæc pars, prolepsis sive propositio duo summatim complectitur, judicium Dei contra adversarios Ecclesiæ ipsius, usque ad versum 7. & salutem Ecclesiæ conferendam, versu 7. & 8 quæ duo postea per ὑστεροπροτερον explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipse per se, tum per servos suos Ecclesiamque effecturus est, descriptio sit triplice allegoria: prima est, potionis soporiferæ, versu 2. quæ exornatur versu 4. & 5. secunda est lapidis gravissimi adversarios contrituri, versu 3. tertia denique ignis adver-*

adversarios pervasuri atque consumpturi, ver. 6. Jeruschalaima] *id est Ecclesiam: sic deinceps.* Pelvem] *id est vas ingens, quo populi omnes potu sitæ soporentur ut dicitur ver. 4.* Nempe] *epexegesis nominis Jeruschalaimorum quo antè usus est, non simpliciter eum locum, sed Ecclesiam totam quam adversarii pressuri sint hac voce intelligendam esse.* 4 Percutiam] *id est, consilium & mentem adimam, ut subjiciantur, & ipsi corruant in exitium gravissimum.* Super domum] *id est, Ecclesiæ misertus: humanitus dictum.* 5 Deo ipsorum] *id est, qui Deus est piorum omnium in Ecclesia habitantium.* 6 Foculum] *sive (ut Græci vocant)* ἐσχαρίδιον, *quod Hhebræi appellant a forma labri vasis, de quo Exod. 30. 18. sensus est, utcunque tenues sint in speciem Ecclesiæ vires, tamen eas esse obvia & adversa omnia consumpturas, ut ignis facit.* 7 Ita servans] *altera pars prolepseos, ut diximus in versum 2. de salute communi totius Ecclesiæ, hoc versu; & protectione Dei gloriaque ad Ecclesiam perventura, sequente versu.* Tentoria Jehudæ] *sensus est, salutem ex æquo omnibus Ecclesiæ membris daturus est, eaque ad defensionem sui armaturus, ne alter alterius salutem sibi vel tantillum arroget; sed gloriam salutis suæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primum] *nempe quia illos prius invadebant hostes quam pertingere possent Jeruschalaima: hæc enim pro ratione typi dicta sunt; ut ostendatur non potentia humana, sed per minimos etiam Deum salutem effecturum; quod illustratur sequente versu.* Ornatus domus] *id est, familia regis & civitas regia, quæ & ipsæ sunt ornatissimæ, & se toti regno ornamento esse putant, ac proinde ferè sibi arrogant protectionem & salutem illius.* 8 Similis Davidi] *id est robustissimus, & inprimis strenuus. ut 2. Schem. 17. 8. harum autem virtum causa redditur sequentibus.* Dii] *id est angeli: ut Psal. 8. 6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in versum 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepseos duo ejus membra exponit* ὑστερον πρότερον: *primùm enim salutem Ecclesiæ & rationem illius enarrat copiosissimè, usque ad versum 12. capitis 14. deinde verò exitium adversariorum, sequentibus. Ad salutem autem Ecclesiæ ex ordine ponuntur ista: primùm resipiscentia vera animis piorum a Deo indita per Spiritum, toto hoc capite; deinde remissio peccatorum resipiscentibus attributa in Christo per fidem, versu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni corruptione ut pura & syncera sit, inde ad versum 7. ac postremò reliquiarum ad electionem pertinentium separatio, in fine sequentis capitis: cujus demum separationis ratio explicatur undecim versib. capitis 14.* Cùm quæram perd.] *id est, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos.* 10 Effundam] *ut Joël. 2. 28.* Spiritum grat.] *id est, gratiosum spiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei est, ac proinde resipiscentes a peccato suo adducit ut deprecentur ipsum & implorent ipsius misericordiam: sic Actor. 2. 37.* Respicientque] *fide amplectentes Christum: ut Apocalyps. 1. 7.* 11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megiddontis siti, tribu Menaschis, ubi Rex Joschija occubuit: fuit enim luctus publicus omnibus pro statuto in Israële imperatus, 2. Chronic. 35. 24. & sequentibus, quo spectant sequentes versus.* 12 Domus David.] *id est, reliquæ familiæ e regia stirpe ortæ.* Domus Nathan.] *ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat: ac propterea hic seorsim a reliquis familiis numeratur.* 13 Domus Levi] *id est Sacerdotum,* κατ' ἐξοχήν. Schimhhitica] *una e posteris Gerschonis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1. hoc autem exempli causa ponitur, ut de cæteris idem judicium fiat ex sequente versu.*

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remissione peccatorum ad salutem in Christo pertinente, ut diximus suprà 12. 9.* Fons apertus] *id est, facilis erit & expositus omnibus accessus gratiæ Dei abluentis peccata & sordes nostras, velut in fonte purissimo, in sanguine Christi, cujus aspersio perennis pios sanctificat.* Pro peccato] *id est, quo abluantur peccata, sordésque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15.* 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc versu; & item a falsitate, versibus seq.* Tetriculorum] *vide 1. Schem. 31. 9.* Spiritum impuri.] *id est, doctrinam impuram ab impuro diaboli spiritu in animos suorum inspiratam, ut impurati impurent alios, & seducant seducti.* Amotum sum] *aut perdendo ipsos, ex lege Deut. 13. quod ostenditur sequente versu; aut ad abjurationem falsæ doctrinæ suæ compellendo, sive pudore sive supplicii, versibus tribus seq.* 3 Pater ejus] *auxesis. q. d. ne ipsi quidem parentes parcent; adeò studium naturale in liberos subjicient pietatis studio, ex lege Deut. 13. 8.* Transfigent] *perciti zelo, ut fuit Pinchas, Numer. 25.* 4 Togam villosam] *qui communis erat amictus prophetarum, ut de Elia legitur 2. Reg. 1. 8. & de Joanne Baptista, Matth. 3. 4. vide in Jeschahh. 20. 2.* Ut mentiantur] *id est, prophetias mendaces enuntient.* 5 Non sum Propheta] *videlicet amplius. q. d. discessi ab illo vivendi genere, & me ad justum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici antè docuerunt.* 6 Quid plagæ istæ] *sensus est, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur ostendere te adhuc pseudoprophetam esse: quæ objectio in responso unica voce diluitur, cùm eos qui ipsum a malo instituto ad bonum avocaverint agnoscit & prædicat esse amantes sui.* 7 Gladie] *postremus locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de separatione electarum reliquiarum per Christum. Ad hunc autem locum Propheta transit occupatione, hoc modo: videbitur fortasse manus esse tota superiorum bonorum promissio, cùm pastor meus Christus opprimendus vi & percutiendus sit tam graviter atque si pseudoprophetia esset: quo ex scandalo tam graviter ipsæ oves, hoc est, discipulorum grex afficietur, ut momento uno diffugiant, Math. 26. sed, inquit Deus, hoc saltem pii recordari debent a me ante tot secula illud ipsum scandalum prædici atque imperari, necùm evenit ipsorum animi conturbentur, ut ipse Christus admonuit, Matth. 26. 31. & Joan. 14. & 16. & 18. deinde verò hoc cogitandum est me nullis vinculis distineri posse, quo minus in electis meis efficiam promissiones meas; quæ ponuntur duabus versibus, & enarrantur principio sequentis capitis.* Virum proxim.] *hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Christum, quia Christus est alter idem, imago Dei invisibilis, character hypostaseos Patris, & splendor gloriæ illius tanquam ex adverso micans in conspectu rerum creatarum omnium. Nam Hhebræa vox proximum aut amicum sonat, qui stat e regione alterius, & præsto est ad omnia amici officia comparatus: quamobrem idem in sinu Patris esse, & ad dexteram illius sedere dicitur intercedens pro nobis.*

nobis. Reducam man.] *id est, recuperabo manu mea, & recuperatos conservabo meos in æternum: quæ parvuli ea de causa dicuntur quam exponit Christus Matth.18.* 8 Nam erit] *expositio promissionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura; qua prædixit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc versu; & perpetuam illorum curationem qui ad salutem pertinebunt, versu seq.* 9 In ignem] *afflictionum & crucis, in qua tanquam in catino tum conflantur & formatur, tum etiam reformati probantur pii.*

IN CAPUT XIIII.

1 Ecce dies] *Enarratio promissionis quæ modò summatim dictæ est: quæ Propheta ostendit, primùm quomodo futurum sit ut duæ Judæorum partes excindatur, duobus versib. quod dixerat versu 8. deinde quomodo sit servaturus tertiam partem, eámque rectaurus paterna administratione sua, sequentibus.* Spolium tuum] *apostrophe est ad Judæam & urbem Jerusalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpessa est.* 2 Residuum populi] *id est, minimam illam partem quæ nominata est tertia suprà 13. 8. & 9. sic transitur ad secundam promissionis partem.* A civitate] *id est, quo minus sit civitas, & constituatur Ecclesia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus servaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omisso urbis Jerusalaimorum typo agit de Ecclesia, quæ est civitas, domus, & templum spirituale Dei.* 3 Nam proced.] *secundus hic promissionum locus duas formas explicat quibus salutem suis Deus collaturus est; una est adversariorum profligatio, hoc versu; altera, rerum omnium ad salutem populi commodarum subministratio, versibus seq.* Ut quo die] *id est, omnibus modis quibus unquam usus est ad debellandum & perdendum hostes suos, sic inquam omnibus utetur armisque omnia expediet, ac copias exponet quibus illos funditus deleátque.* 4 Et stantibus] *formas quibus Deus suorum commoda subministraturus est exponit Propheta magnificis allegoriis. Est autem primum commodum, adventus Dei cum sanctis suis ut in æternum Ecclesiam inhabitet, duobus versibus; secundum, lux perpetua per illustrationem Evangelii gloriæ in spiritu, ver. 6. & 7. tertium, fluxus perennis aquarum salutarium in regno Christi, ver. 8. & 9. quartum, impedimentorum omnium sublatio ad Ecclesiæ Dei securitatem, versu 10. & 11.* Stantibus ped.] *q.d. cum primùm appropinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes ipsi, & ipsa quoque membra Ecclesiæ perculsa tanta Dei majestate trepidabunt, denique nihil non commovebitur: sic ostendit Propheta typis gloriosiorem fore Dei adventum ad Ecclesiam in regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda lege, Exod. 19. & 20.* 5 Vallem montium] *id est, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum dissiliente in partes.* Cùm pertinget] *Deus adveniens.* Ad montem] *id est, recipietus vos domum Dei versus attoniti, & obstupefacti novitate & majestate appropinquantis Dei.* Terræ motus] *de quo Hhamos 1.1.* Sanctis] *angelis, administris Dei & eorum qui hæredes salutis instituti sunt: ut Daniel. 8. 13.* 6 Ut non sit lux] *id est, dies non sit varius & instabilis modò serenus, modò nubilus.* 7 Qui agnoscetur] *id est, quem curabit & conservabit Deus.* Tempore vespertino] *id est, quo tempore advesperascere & nox esse solet q.d. dies semper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet; ut Jeschahh. 60. 20.* 8 Aquis vivis] *ut Jechezk. 47. 1. & Joël. 3. 18.* Vivis] *ut Genes. 26. 19.* Parte sui] *id est, Ecclesiam totam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circumclusæ, & Asphaltite lacu.* Mare Orient.] *de quo Jechezk. 47. 18.* Posterum] *de quo Deuteron. 11. 24. & 34. 2.* 9 Erit Jehova unus] *id est, unicus & solus in Ecclesia agnoscetur, prædicabitur, & invocabitur.* 10 Redigetur] *q.d. æquabuntur in Ecclesia & plana erunt omnia, eminente sola statione Dei, Jeschahh. 2. 2. & 40. 4.* A Gebahho] *id est, ab extremitate una Jehudæ ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehudæ, 1. Reg. 15. 27. Rimmon verò, Jehudæ & Schimhhonis Meridiem versus, Jehoschuhh. 15. 32. & 19. 7.* In loco suo] *ut suprà 12. 6.* Porta Binjam.] *qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jirmej. 37. 13. Erat autem porta illa ad Septentrionem sita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Nechem. 3. 6.) erat in parte occasus; altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum, de qua 2. Chron. 25. 23.* A turri Chan.] *id est, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeëlis Meridiem, torcularia Regis Septentrionem spectabant: vide Nechem. 3. 1.* 12 Hæc verò erit] *altera pars enarrationis, ut diximus suprà 12. 9. quam perstrinxerat Propheta, tertio versu hujus capitis, de judiciis Dei contra adversarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum ipsos divinitus & a Judæis mancipatum iri, omnésque opes & instrumenta ipsorum, usque ad versum 16. alterum, reliquias tum ex ipsis, tum ex rebus ipsorum conservatas Deo consecratum iri, ad finem usque capitis: quæ omnia typis Ecclesiæ veteris delineantur.* Ipso stante] *id est, momento uno, antequàm sedere aut recumbere ex infirmitate possit.* 13 Erit etiam] *id est, neque tantùm Deus perdet illos manu sua, præcedente versu; sed etiam per ipsos inter se, hoc versu; & per Ecclesiam quoque suam, versu seq. ut prophetat in Gogum Jechezk. 38. 21.* Prehendant] *id est, invadant alter alterum.* 15 Plagæ illi] *quam homines experturi dicuntur, tribus versibus antecedentibus.* 16 Eritque] *alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis gentium & offerendis Domino usque ad versum 20. (ut diximus in versum 12.) & rebus ipsarum consecrandis, versu 20. & 21.* Ut incurvent se] *id est colant legitimè, synecdoche.* 17 Ut non sit super eos] *id est, ut maledictæ sint; quod malum difficultate quadam ad vitam præsentem pertinente effingitur.* 18 Super quos] *videlicet Ægyptios. nam Ægyptum ferè non perplus historiæ docent, & testatur Mosche Deut. 11. 10.* Erit illa plaga] *id est, nihilominus eadem difficultates divinitus perferent quas aliis gentibus solet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo.* 20 Die illo] *secundum membrum, de rerum consecratione, ut diximus in versum 16.* Tintinnabulis] *quæ ferè in regionibus montosis appenduntur equis q.d. illa omnia metallica describentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in sacros usus occupentur: allegoria, ut sæpè diximus.* Quasi crateres] *id est, ut sint ollæ copiosissimæ, quemadmodum crateribus ad ministerium abundat altare Dei: pro eo quod est, ut sit maxima ministrorum omnium in Ecclesia commoditas, quod ostenditur sequente versu.* 21 Cenahhanæus] *id est, extraneus aut impurus illus, synecdochicè: quod prædictum fuerat Jeschahh. 35. 8. & Joël. 3. 17. ubi hic locus apertissimè exponitur.*

MALEACI.

CAPUT I.

Deus expoſito beneficio electionis ſuæ collato in poſteros Jahhakobi, & reprobatione Hheſavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit polluti cultus ſui; quem vocatis ad Evangelium gentibus ſe confirmat aſſerturum, & abjecto ſacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorumq́, licentiam, ludibria in Deum contumelioſa, ſacrilegia, & blaſphemam omnium contumaciam reprehendit, ſubjectis promiſſionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & fidem in venturum Chriſtum.

a Heb. *onus*: ut *Jeſchahh.* 13.1.

1 'PROPHETIA [a] oneroſa verbi Jehovæ 'ad Jiſraëlem [b] per 'Maleacin.

b Heb. *per manum Maleaci.*

2 'Diligo vos, ait Jehova; & 'dicitis, 'in quo diligis nos? 'nónne frater *fuit* Hheſav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 Hheſavum verò odio habui; 'ideo diſpoſui montes ejus deſolationi, & poſſeſſionem ejus draconibus deſerti.

4 'Quòd dicit Edomæa, depauperati ſumus *quidem*, at revertemur & ædificabimus vaſtata ſoca: ſic ait Jehova exercituum, ipſi ædificent, at ego deſtruam; & [c] vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, uſque in ſeculum:

c Heb. *vocabunt eos.*

5 Quod oculi veſtri viſuri ſunt 'ex termino Jiſraëlis; & vos dicturi, magnificat ſe Jehova.

6 'Filius honorat patrem, & ſervus [d] dominum ſuum: qnòd ſi pater ſum, ubi eſt honor meus? & ſi [e] dominus ſum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes contemptores nominis mei, qui dicitis, qua in re contemnimus nomen tuum?

d Heb. *dominos ſuos.*

e Heb. *domini.*

7 Qui afferentes ſuper altare meum cibum 'pollutum, dicitis, qua in re polluimus te? in eo 'quòd dicitis menſam Jehovæ contemptibilem eſſe.

8 'Nam cùm affertis *animal* cæcum ad ſacrificandum, nihilne eſt mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne eſt mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus ſit te, aut an ſuſcepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.

9 'Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; 'dum e manu veſtra eſt hoc, an ſuſcepturus eſt *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.

10 'Quis etiam inter vos eſt qui claudat fores gratis? aut num illuſtratis altare meum gratis? nulla eſt mihi delectatio 'in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu veſtra:

11 'Sed ab ortu Solis uſque ad occaſum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco 'ſuffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.

12 'Etenim vos profanatis illud; 'in eo quòd dicitis, menſam Jehovæ pollutam eſſe, & proventus ejus 'contemptibilem eſſe cibum:

13 Et dicitis, 'ecce quantum fatigationis, cùm 'exſufflare poſſetis illud, ait Jehova exercituum; affertis etiam 'raptum, & claudũ, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu veſtra? ait Jehova.

14 Imò maledictus eſt machinator, qui cùm ſit in grege ipſius maſculus, vovet & ſacrificat corruptum Domino: nam 'Rex magnus ſum, ait Jehova exercituum, & nomen meum eſt reverendum in gentibus.

CAPUT II.

1 'NUNC itaque ad vos *ſpectat* 'præceptum iſtud, ô Sacerdotes;

2 Niſi auſcultaveritis, & niſi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus veſtris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.

a Heb. *poueritis in corde ſic in fine verſus.*

3 Ecce ego corrupturus ſum vobis ſementem, & ſparſurus ſimum in facies veſtras, ſimum [b] ſacrificiorum veſtrorum: 'adeò ut [c] abripiat vos ad ſe.

b Heb. *feſtorũ: ut Exod.* 23.18.

c Heb. *tollat*

4 'Noſtis enim me miſiſſe ad vos præceptum iſtud; ut ſit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:

5 Fœdus meum fuiſſe cum illa vitæ & pacis, & 'dediſſe eas ipſi *propter* reverentiam qua reveri-

reveritus eſt me ; & propter nomen meum
*contritam fuiſſe:
6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non eſt inventa in labiis ejus : in pace & in æquitate ambulaviſſe mecum, & multos avertiſſe ab iniquitate:
7 Cùm labia Sacerdotis obſervarent ſcientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipſius : nam *angelus Jehovæ exercituum eſt.
8 At vos receſſiſtis ab illa via, feciſtis ut impingerent multi in legem : corrupiſtis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.
9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo : prout minimè vos obſervatis vias meas, ſed *attollitis faciem contra legem.
10 * Nónne pater unus omnibus nobis eſt ? nónne Deus fortis unicus creavit nos ? quare *perfidi eſſemus [c] alter in alterum, profanando fœdus majorum noſtrorum ?
11 * Perfidè agit Jehuda, & abominatio fit in Jiſraële & Jeruſchalaimis : profanat enim Jehuda ſanctitatem Jehovæ * quam amaturus fuerat, *ducens filiam Dei alieni.
12 Excindat Jehova * vigilantem & reſpondentem viro qui fecerit * illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.
13 *Atque hoc ſecundum facitis, *operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione : adeò ut minimè ampliùs reſpiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu veſtra.
14 Dicitis autem, propter quid ? propterea quòd Jehova teſtificatus eſt inter te [f] & uxorem adoleſcentiæ tuæ : contra quam tu perfidè agis, cùm ſit ſocia tua & uxor [g] fœderata tibi.
15 *Nam nónne unum effecit, cùm reliqui ſpiritus penes ipſum *eſſent* ? quid autem unum ? quæſiturum ſemen Dei : ideo cavete ſpiritui veſtro, & in uxorem adoleſcentiæ tuæ ne perfidè *ſpiritus tuus* agito.
16 * Sibi odio eſſe dimiſſionem ait Jehova Deus Jiſraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipſius ait Jehova exercituum: quare cavete ſpiritui veſtro, ut non perfidè agatis.
17 *Fatigatis Jehovam verbis veſtris, & dicitis, qua in re fatigamus ? in eo quòd dicitis, quiſquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & iſtis ipſe delectatur : aut, ubi eſt Deus judicii ?

d Heb. *legè requirerent : imperſonaliter.*
e Heb. *vir in fratrem ſuũ.*
f Heb. *& inter uxorem.*
g Heb. *fœderis tui.*

CAPUT III.

1 *ECCE ego miſſurus ſum * angelum meum, qui expediat viam ante me : & * repentè veniet in templum ſuum, * Dominus quem vos quæritis, & * angelus fœderis * quo vos delectamini ecce venturus eſt, ait Jehova exercituum.
2 Quis autem ſuſtineat diem adventus ejus ? aut quis conſiſtat cùm apparuerit ? nam ipſe *quaſi ignis conflatoris, & ut ſmegma fullonum eſt.
3 Ut ſedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum : ut ſint Jehovæ, * qui offerant munus [a] juſtè :
4 Et ſuave ſit Jehovæ munus Jehudæ & Jeruſchalaimorum ; ut diebus [b] priſcis, & ut annis antiquis.
5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero teſtis feſtinantiſſimus contra præſtigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falſò ; & contra [c] oppreſſione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehova exercituum.
6 Quia ego Jehova * non mutor ; ideo vos, filii Jahhakobi, * non conſumpti eſtis.
7 * Inde a diebus majorum veſtrorum receſſiſtis a ſtatutis meis, neque obſervaſtis : revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum ; ſed dicitis, * qua in re reverteremur ?
8 An ſpoliet homo Deum, quòd vos ſpoliatis me ? & dicitis, qua in re ſpoliamus te ? *decimis & oblatione.
9 Maledictione eſtis maledicti, eò quòd me ſpoliatis ; *gens ipſa tota.
10 Afferte omnes decimas in [d] theſaurum, ut ſit cibus in domo mea : & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, ſi non aperuero vobis * cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non ſufficiatis:
11 Et increpabo veſtri cauſa * exedentem ; ut non corrumpat vobis fructum terræ, neque orbet vos vitis in agro, ait Jehova exercituum.
12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis : ait Jehova exercituum.
13 *Invaluerunt contra me verba veſtra, ait Jehova ; ſed dicitis, quid obloquuti ſumus contra te ?
14 Dixiſtis, vanum eſt colere Deum ; & quod lucrum erit, cùm obſervaverimus obſervationem ejus, & cùm ambulaverimus *atratè metu Jehovæ exercituum ?
15 Imò nunc felices prædicamus ſuperbos, etiam *ædificantur qui faciunt improbitatem, & qui * probant Deum, *liberantur :
16 Tunc * timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [f] alter apud alterum, dicentes ; enimverò attendit Jehova & audit, atque conſcriptum eſt * in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovę, & cogitantibus de nomine ejus.
17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus ſum peculium : & clementia utar erga ipſos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium ſuum qui colit ipſum.
18 Tunc converſi videbitis inter juſtum & improbum quid interſit : inter colentem Deum, & eum qui non colit ipſum.
19 * Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax : quo erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes improbitatem ſtipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem autramum.
20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, * ſol juſtitiæ cum curatione *in alis ipſius : & procedetis, augeſcetiſque ut vituli ſaginarii :

a Heb. *in juſtitia.*
b Heb. *ſeculi*
c Heb. *opprimentes mercedem.*
d Heb. *locũ theſauri.*
e Heb. *evacuem.*
f Heb. *vir apud amicum ſuum.*

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri sunt cinis sub plantis pedum vestrorum, quo die ego effecturus sum, ait Jehova exercituum.

22 'Recordamini legis Moschis servi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jisraëlem statuta & jura.

Exod.20.& Deut.5.

23 'Ecce ego missurus sum vobis 'Elijam Propheram, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 'Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; 'ne veniens percutiam terram anathemate.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam esse toto hoc libello res ipsa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjunximus. Continentur autem hoc libello primùm inscriptio, hoc versu, deinde exordium à gratuita electione Dei & beneficiis in Jisraëlitas, versibus quatuor sequentibus; tum propositio rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes custodes legis contestatur Deus ex lege, usque ad versum 22. capitis 3. postremò, hortatio ad resipiscentiam propter adventum Christi & promissiones Evangelicas illius: quæ omnia διαλογιστικῶς ad majorem emphasin a Propheta exponuntur.* Ad Jisraël.] *id est, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Testamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggäi & Zecarja fecerunt; sed extructo jam templo & instituto cultu turpissimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemjæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipso primorum parentum Jahhakobi & Hoesavi exemplo confirmat, hoc versu; & in posteritatem continuata fuisse ostendit versu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem suum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tùm contemptu malitioso: ut exponitur postea inde a versu 6.* In quo diligis] *id est, qua in re demonstras nos tibi curæ esse? qui æquè ac aliæ gentes affligimur & nulla singularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nónne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex solo beneplacito voluntatis suæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuissent, & nihil fecissent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *secundum dilectionis documentum a præsente gentis utriusque statu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet desolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & sequentibus, & Jechezk. 25. 12. & seq. Vos autem in possessionem vestram me authore redistis: quod secundum membrum hoc loco subintelligendum est, quia oratio (ut ferè fit in contentionibus & contrariorum oppositionibus) est ἀναπεπλ ρωμένος.* 4 Quod dicit] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jisraëlem deinceps confirmaturus, terram defensurus, & se in omnibus magnificaturus est: contrà verò Edomæos quos reprobavit, quamvis obnitentibus, omnem revertendi & instaurandi res suas facultatem adempturus, hoc & sequente versu, vide Jeschahhjæ 9. 10.* 5 Ex termino] *q.d. inde a sedibus vestris: tam illustria & perspicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in versum 1. gravissimas contestationes continet adversus plurima Jisraëlitarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde gravius in ipsos Dominus invehitur, usque ad versum 10. capitis seq. secunda, contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia est adversus proterviam & certam malitiam qua plerique reducs ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum 7. capitis tertii: quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, usque ad versum 13. postrema denique adversus contumaciam ἀθεον & nequissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima.* 7 Pollutum] *id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici 22. 20. & sequentibus, & Deuteron. 15. 21.* Quod dicitis] *id est, existimatis cum animis vestris non esse tanti faciendum ministerium Jehovæ, ut magnopere sit de lectissimis oblationibus laborandum.* 8 Num cùm affer.] ἐργασία *contestationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei antè spectatam erga eos qui colunt ipsum, versu 10. postremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, versu 11. rejectis Judæis & eorum cultu.* 9 Nunc itaque] *concessio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectis animo & reprobato sacrificio instructis, agite, experiamini damno vestro: sacerdotium vestrum ingratum est Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam.* Dum e manu vestra] *id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis.* 10 Quis etiam] *secundum ἐργασίας argumentum ut diximus in versum 8. non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honoraverit, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut patrorum administros ullus non extiterit cui piè officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infrà 3. 10.* In vobis] *id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ.* 11 Sed ab ortu] *ex denuntiatione Deuter. 32. 21.* Suffimentum] *id est, cultus meus apud omnes populos institutus legitimè: qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus.* 12 Etenim] *ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis.* In eo quòd] *ut suprà versu 7.* Contemptibilem] *id est, nihil referre ut usque adeò accurata sint quæ offeruntur Domino.* 13 Ecce tanquam fatig.] *hypocritarum verba, qui cùm res levissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præmacie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defossos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumpsisse.* Exinsultore pollet] *id est, solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole.* Raptum] *id est, oblationem quamque illegitimam: ut ostendimus suprà in versum 7.* 14 Rex magnus] *ac proinde cuilibet duci & præfecto antetponendus, cujus meminerat versu 8. sic appellatur Psal. 47. 3.*

IN CAPUT

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] *Amplificatio præcedentis conteſtationis adverſus ſacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus verſibus; quæ interminationes poſtea confirmantur primùm documentis legis, ver. 4. exemplis & contrariis beneficiorum in Sacerdotes monstrosis, tribus verſibus: deinde præſente rerum conſtitutione, quòd jam Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiiſſent, verſu 8. & 9.* Præceptum] *de curando cultu Dei, & averſanda contaminatione.* 3 Adeò ut abripiat] *id eſt, tanta copia ſterco ra bo vos ſementis loco, ut ſimo inquinati planè obruamini.* 4 Noſtis enim] *primus confirmationis locus, a ſacerdotum ipſorum conſcientia in cognitione legis & vocationis ſuæ inſtructorum a Deo, tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in verſum 1.* 5 Dediſſe eas] *id eſt, præſtitiſſe vitam & pacem ex fœdere.* Contritam fuiſſe] *id eſt, vita & pace promiſſa fuiſſe diſtitutam, eo quod non ſanctificaſſet nomen Dei ex fœdere.* 7 Angelus] *ſive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic. 2. 1. & Chaggai. 1. 3.* 9 Attollitis faciem] *id eſt, protervè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonſtratur ſequentibus conteſtationum locis.* 10 Nónne pater] *ſecunda conteſtatio, ut diximus ſuprà 1. 6. illegitima Judæorum connubia damnat, tum propterea quòd contra fœdus Dei cum infidelibus inibantur, tribus verſibus; tum etiam quòd contra fidem juſtæ uxori datam, verſus 13. & ſequentibus. Eſt autem hoc verſu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illis utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adamum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis poſſumus juſtè dedignari? aut ſi cum illis connubia jungimus, an propterea juſtè poſſumus perfidiæ accuſari? nam accerſere alios ad fœdus & eos in communionem ejus cooptare eſt juſtiſſimum: tantum abeſt ut his connubiis nos perfidè agere, & profanare fœdus poſſimus.* Perfidi eſſem.] *id eſt, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres noſtros quibuſcum jungimus matrimonia, aut in Deum authorem fœderis: quæ duæ partes ὕστερον πρότερον in ſequentibus explicantur.* 11 Perfidè agit] ὑποφορὰ *ſive ſubjectio ad occupationem præcedentem: qua demonſtratur primùm injuriam fieri Deo, hoc verſu: ac proinde ulterius ipſum, ſequente verſu; deinde injuriam fieri uxori, verſu 13. & 14. ac poſtremò naturæ ipſi & naturali connubiorum legi, verſis 15. & 16.* Quam amatur.] *id eſt, quam ſanctitatem adeò debuerat amare quiſque, ut illius ſtudio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eis diligentiſſimè abſtineret: exaggeratio criminis.* Ducens filiam] *ut hiſtoria docet Hhezræ 9. & 10. & Nechem. 13.* 12 Vigilantem &] *id eſt, non tantùm ipſum perfidum, verùm etiam defenſorem omnem, adjutorem & patronum perfidiæ: etiam cùm muneribus oblatis Deum ſibi placare videbitur.* Illam] *abominationem de qua præcedente verſu.* 13 Atque hoc ſecund.] *alterum perfidiæ crimen, ut diximus in verſum 11. quòd juſta uxor altera uxore ſuperinducta non poſſit non angi, indignari & fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit. 18, 18.* Operiendo lachrym.] *id eſt, efficiendo ut juſta uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria ſibi facta conqueratur coram Deo.* 15 Nam nonne] *exegeſis proximè precedentis dicti, uxorem ſociam viri & fœderatam eſſe communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus inſtituens matrimonium fecit ut duo tantùm eſſent una caro; & quamvis eſſet reliquorum ſpirituum pater, tamen unum tantùm par conjugavit, quod ſemen Dei, id eſt, juſtos liberos progigneret: quicquid ſuprà eſt, perfidiæ veſtræ acceptum ferendum eſt: ſic Matth. 19. 4. & ſequentibus.* 16 Sibi odio eſſe] *occupatio defenſionis Judæorum: atqui dimittetur uxor ex lege, Deuteron. 24. ut adducitur Matth. 5. 31. Reſpondet Propheta, hoc verò odit Deus, neque paſſurus eſt ut legem ſuam adhibeatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritati ipſius facitis & veſtris ipſorum uxoribus: neque enim Deus dimiſſionem probavit, ſed odio habet: ut ipſa legis verba oſtendunt Deut. 24. 4.* 17 Fatigatis] *tertia conteſtatio, ut diximus ſuprà 1. 6. qua objicit Propheta indignissimas Judæorum blaſphemias, quaſi Deus aut juſtitia vacaret, aut judicio ad juſtitiam aſſerendam, hoc verſu; deinde verò tantus blaſphemiis reſpondet ſex primis verſibus ſequentis capitis. Eſt autem hoc humanitus dictum: ut Jeſchahh. 43. 10.*

IN CAPUT III.

1 Ecce ego] *Reſponſio ad præcedentes blaſphemias aſſerens judicium & juſtitiam Dei a prædicatione Joannis Baptiſtæ & Chriſti, hoc verſu: cujus potentia exponitur ver. 2. effecta vero primùm in pios ſalutaria, verſu 3. & 4. deinde in impios exitialia, verſu 5. & 6.* Angelum meum] *Joannem Baptiſtam prænuntium & præcurſorem Chriſti. Matth. 11. 10. & Marci 1. 2.* Repentè] *id eſt, eodem tempore ſubſequuturus eſt.* Dominus] *Jeſus Chriſtus.* Angelus fœd.] *nimirum idem Chriſtus, in quo Deus mundum conciliavit ſibi, 2. Cor. 5. 19.* Quid vos delect.] *id eſt, in cujus ludificatione delicias agitis, ut dictum eſt præcedente verſu: ſic Jeſchahh 5. 19. & Hhamos 5. 18.* 2 Quaſi ignis] *cujus effecta ſequentibus verſibus exponuntur.* 3 Qui offerant munus] *vide Rom. 12. 1.* 6 Non mutor] *ac proinde conſilium meum quod promiſeram præſtabo.* Non conſumpti] *tantis calamitatibus, ſed adhuc ſervati benignitate mea, Lament. 3. 22.* 7 Inde a diebus] *hortatio ad reſipiſcentiam, μετάβασιν ad conteſtationem quartam, de qua diximus ſuprà 1. 6.* Qua in re revert.] *quaſi dicant, quid commiſimus? aut quando averſi fuimus a te? quid nos reverti imperes.* 8 Decimis & oblat.] *vide Nechem. 13. 10. & ſequentib.* 9 Gens ipſa tota] *i. non tantùm vos, ô Sacerdotes; ſed etiam populares omnes,* 10 Cataractis] *ut Gen. 7. 11. & 2. Reg. 6. 35.* 11 Exedentem] *i. quicquid abſumit fructus veſtros.* 13 Invaluerunt] *ultimus conteſtationis locus adverſus ἀθεον Judæorum contumaciam, ut diximus ſuprà 1. 6. quoris impia & blaſphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò evincuntur contrariis Dei promiſſionibus erga bonos, & minis contra malos: quæ generatim enuntiatæ, uſque ad ver. 19. per ὑστεροσιν deinde exornantur, uſque ad verſum 22.* 14 Atrate] *id eſt in luctu, ſynecdochicè.* 15 Ædificantur] *i. aſſurgunt felicissimè, & augentur bonis atque honoribus: metaphora a ſtructuris.* Probantur] *ut Pſal. 95. 7.* Liberantur] *i. liberi ſunt ab omni malo: antitheſis.* 16 Timentes Jehovæ] *i. pii qui reverentia Dei continentur*

tinentur in cultu ejus per fidem, alter alterum consolantur, & expectant gloriosum adventum Christi patientia. In libro comment. *humanitus dictum, a reforensi: cujus exemplum est Ester 6.1.* 19 Nam ecce] *exornatio præcedentis dicti ὕστερον πρότερον, de discrimine piorum impiorumq; : ut diximus in versu 13. idq; comparationibus evidentissimis.* 20 Sol justitiæ] *Christus servator Ecclesiæ suæ, justitiam Dei contra improbos asserens, & electos justificans ab injustitia ipsorum.* In alis ipsius] *id est, tanquam radiis justitia sua perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum.* 22 Recordamini] *ultima pars Prophetiæ, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus præcursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Feschahh. 40. 3. & supra ver. 1.* 23 Ecce ego] *sensus est, utimini lege tanquam pædagogo, qui vos deducat ad Christum: & adventum ipsius hoc signo agnoscite, quòd Joannes præcursurus est, ut Dominum adventientem indicet.* Elijam Prophet.] *id est, Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Elijæ, ut exponit Angelus Lucæ 1.17. & Christus Matth. 11.14.* 24 Ut convertat] *id est, ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemq; revocet in vinculo pacis: quod Judæi sub adventum Christi ignorabant planè, ferventes schismatis & dissidiis infidelitatis: ut observavimus Zecariæ 11.8.* Ne veniens] *id est, ut saltem aliquos resipiscentes servem, qui antè ordinati fuerint ad vitam æternam.*

Quartæ partis Bibliorum finis.

παντοτε δόξα Θεῳ.

LIBRI APOCRYPHI,

sive

APPENDIX TESTAMENTI veteris ad canonem, priscæ Ecclesiæ adjecta, Latináq; recèns

E GRAECO SERMONE FACTA,

& NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA

per Franciscum Iunium.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D. LXXIX.

ORDO LIBRORVM APOCRYPHORVM.

HISTORICI, ex temporum serie dispositi.

Tobiti lib. I.
Oratio Menasschis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epistola Jirmeję.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezrę lib. III.
Hhezrę lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Esterę.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.
Macbęorum lib. I.
Macbęorum lib. II.

DIDASCALICI.

Liber Sapientię.
Ecclesiasticus.

TYPOGRAPHVS Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione sua, ut apparet infrà, Franciscus Iunius commendaverit, visũ est eum potiùs sequi, quàm illum a Wechelo in editione sua observatum. Te igitur, humanissime lector, de eo admonendum censui, ut illam in præfatione Iunij querelam de immutato a se instituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc edionem pertinere intelligeres.

ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, Dietz, et Vianden, Domino in Breda, &c. Domino suo clementissimo.

QVOTIESCVNQVE *mihi in mentem venit, Princeps Illustrissime, sententiæ illius quam olim canebat Lyricus,* ὁ μέγας δὲ κίνδυνος ἀνέλκειν κ' φόβος λαμβάνει, *equidem aut a scribendo planè deterreor conscius imbecillitatis meæ, aut totus perhorresco si quando me vela, quod aiunt, dare ventis necesse est, & publico scriptum aliquod committere. Nam quid est quod mea tenuitas ausit publico apertoq; cœlo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Ecclesiæ Christi tot tantorum hominum scriptis ornatæ & cultæ proponere, nisi me in spectatum hoc literarum stadium sententiæ bonorum pertraherent? quibus post emensos veteris Testamenti libros canonicos visus sum aliquid præstare debere & posse in hoc scriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros scribendum instituere: quorum authoritate constantissima ac fide certissima nititur Ecclesia Christi, ex quibus tanquam ex uberibus lac vitæ sugendum & tanquam ex penu cibum liberis præbet esurientibus, ægrotantibusq; medicinam; quorum nulla justa esse potest interpretatio sine studio pietatis maximo, sine cœlesti sancti Spiritus illustratione, sine scientia peritiaque multiplice, & sine instrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique sensa tam multis veterum, recentium probatissimorum, doctissimorumq; hominum libris pervestigata & enucleata sunt, ut quicunque memoria nostra animum ad scribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Ecclesiæ Christi satagere: & fuisset illud profectò futurum gravissimum, nisi secundum Deum fuisse fretus clarissimi viri ac mihi consuetissimi D. Immanuelis Tremellii consortio, cujus peritia jamdiu Ecclesiæ cognita, mihi verò jam est exploratissima, conspectus fuit jucundissimus, & suavissima studiorum inter nos communicatio, quæ memoriam absentis fecerunt acerbiorem. Sed in hoc opere etsi non ita deterret me librorum istorum authoritas fretii veteris Ecclesiæ canone (errare enim & labi in scriptis hominum adeò miserum non est ac periculosum quàm si in divinis offenderis) duæ res tamen extiterunt, quæ me ab hoc instituto multùm & sæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & sollicitaverunt provectum, ut me ad meum tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domestico meorum studiorum portu. Una est, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adfuit, nec alter ab illo, cujus succedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, sed solus necesse habui remos impellere Deo duce, pro Cynosura habens authenticos libros Scripturæ sacræ omni exceptione majores, & pro remigibus tenuè supellectilem librariam meã. Altera, quòd permulti ubique inveniuntur loci varii, distorti, depravati, depravati autem? imò profligati equè in contextu Græco atque in translationibus: quos quidem locos partim ex canonicorum scriptorum authoritate, partim ex ipsorum authorum secum aut aliorum cum ipsis comparatione, partimq; ex judicio necesse fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Macbæorum libris C. T. nullo negotio animadversura est. Sed quid ego de illis dicam qui hos libros tanta animi contentione pro canonicis venditant, ut actum esse de totius Scripturæ authoritate clamitent, si expungantur isti ex albo canonis? Equidem & consuetudinem istam, immanem istam (ut Augustinus appellat) belluam serumq; tyrannum expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerunt facti istius ostenderem qui rebus humanis divinum honorem tribuerunt, nisi plenè essent hoc argumento paginæ in libris veterum: quorum testimoniis ac potiùs authoritate Scripturæ canonicæ belluam istam expugnatam atque prostratam jacère putaremus. Quid enim si libri in hoc numero non pauci extant canoni sacro adversantes quibusdam locis, & diversum a veritate Dei*

te Dei constantissima prædicantes? quid si interdum sibi non constant ipsi? quid si in Ecclesiæ veteris sacrario judicio certo nunquã fuerint reposita, non tãtùm Jehudæis librariis Ecclesiæ nostræ, sed Irenæo ipso, Origene, Hieronymo, Augustino, Epiphanio, & Joanne Damasceno testibus? quid si post quadringentos demum annos a salute parta, non divina illa, sed Ecclesiastica authoritate donati sunt? Communis error in legem abiit quod ne in causis quidem civilibus Jurecons. ferendum esse putaverunt. Quę cùm ita sint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his scriptis grave sit agere, maluissem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphęum aliquem Scripturę sacræ peritissimum recipere in se laborem istum quàm a me expeti, ut illius opera tędium exhaustum, correctos locos, bestiamq; domitam atq; confectam videremus: sed quia res aliter desyderata est, ecce, partibus meis qua fide potui & diligentia maxima perfunctus sum. Verùm ut ad rem ipsam veniamus, habentur in hoc opere duo scriptorum genera: nam pleraque sunt historica, & duo didascalica. Atque hos quidem libros ego collocare seorsim statueram, omnibusq; libris historicis ex temporum serie dispositis didascalicos unà subnectere, nisi meum hoc consilium imprudente aliorum facto fuisset abreptum. Cùm autẽ res facta infecta esse nequeat, nos instituũ illum ordinem hac Epistola prosequentes, pauca de singulis istius operis libris præfabimur, judicium nostrum de authoribus illorum afferẽtes: de authoritate verò judicia sententiásq; Flavii Josephi & patrum quorundam submittemus, ne quis præjudicatum sibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius est: Chaldæus venit in manus Hieronymi, quid desyderatur memoria nostra: Hebręi extant duo, sed exercitationis gratia conficti, si quid in Hebræo sermone possim judicare: Græcus liber, si finem exceperis, authore Tobito inscribitur. Certè in Chaldæa Assyriáve scriptus est, idq; (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, sed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque scriptum offunditur. MENASCHIS oratiopia est, habetur Græcè, authore Menasche Rege an alio, incertũ. JUDITHÆ libri Hebræum fuisse putat Hieronymus, Chaldæum scribit habuisse: mirum est sanè historiam rei tam celebris in Jehudæa gestæ neq; in Ecclesia Hebraicè fuisse habitam, neque a Josepho prędone gentis suæ memoratam: hunc itaq; & Tobiti librũ poema sacrum potiùs quàm historiam dixeris; adeò vir pius meritò veritatem utrobique, honestatem verò prudentiámque in hac re, si quando gesta est, desyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epistolam non haberi inter Hebræos libros testis est Hieronymus: Græcè quidẽ habentur, sed novitatẽ sapiunt sermone suo. DANIJELIS auctarium sive adjectio Græca est, pium canticum: reliquas Danijelis & Esteræ accessiones planè adscribo poematis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neque Græcè vidi, aut fuisse visos memini legere, sed justissima coram Deo & bonis omnibus analogia rem ad veritatem, sermonem ad Latinitatem revocavi, verbis (quoad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm falsò emendicatum nomen, & injuriâ maximâ: Authorem enim quem puduit sui operis, longè amplius debuerat puduisse cùm suis somniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Ecclesiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque sunt canonis, neque eum canone admodum consentiunt: scripsit ea Græcanicus aliquis matęologus, qui sermonis sui elegantiam in postremo capite ostentavit. Tres postremos libros communi appellatione (ut apud Eusebium testis est Origenes) prisca Ecclesia apud Syros Scharbit sarbane el, id est, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumacium in Deum, Græci dixerunt τὰ μαχαιρικὰ per synecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbęorum tertius, liber ab eodem authore profectus est quo sapientia: nam ovum ovo non est magis simile quàm unius libri sermo sermoni, alterius: fluit utrobique, sed redundat oratio, & eadem ferè verba ac sententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuisse puto: adeò verba Philonium spirant, & Alexandrinum hominem arguit descriptio. Schimhhonem inscripsi de Sacerdotis qui tum erat nomine, sequutus exemplum Scripturæ canonicę, in qua virorum primariorum qui pars fuę historię fuerint in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon sacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori visum est in sacrarium involare. Atque hunc quidem librum sententia mea in Galeato prologo Hieronymus vocavit πάσορα, sive Pástorem Latino casu, non autem Pastôrem, ut plerique omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τῆς πασσάδος sive πασσάδος, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cũ fideli comitatu suo interceßit ne Rex veniret in sanctuarium, quo ex principio reliqua historia consequuta est. Sed nos inscriptionem evidentem, licèt novam, veteri obscurę & de qua controverti posßit anteposuimus. Quòd enim tertius Macbęorum liber nominatur, hoc fecit injuria temporũ ex illa synecdochica loquutione quam modò diximus, cùm post annos quinquaginta minimùm, Judæa Macbęorum nomen audiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbæorum librum Hebraicè a se visum narrat Hieronymus, eúmque temporibus Jochananis sive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Macbei, verisimile est fuisse scriptum: hunc Græcè habemus tantùm & corruptißimum, sed tamen haud quaquam argumento inutilem, neque scriptum incommodè. POSTERIOREM Græcum esse tantùm & author indicat cap. 2. & idem Hieronymus ostendit, & evincit phrasis. Author quisquis fuerit, plus Jasoni Cyrenęo cuidam, & sibi quàm veritati tri-

Histor. Eccles. lib. 6. cap. 25.

tribuit, inerticulus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege discedens historiæ, judicia sua intempestivè apponens passim, ac nonnunquam etiam præter fidei sanctæ analogiam. Jam ad didascalicos veniamus. SAPIENTIÆ liber (quem olim prisca Ecclesia, teste Epiphanio, vocabat παναρετον, id est, omnium virtutum librum) non pauca pietatis documenta & singulares e Scriptura sacra observationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus antè meminimus) opus esse putat; Augustinus primùm quidem putavit Siracidæ duobus locis, sed postea illud ipsum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipsius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis esse diceretur: utrumq; si dixeris, fortè a vero non aberraveris; nempe a Schelomone quidem fragmenta esse, prout capitis nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem composuisse illa atq; interpretatum esse Græca facundia. De ECCLESIASTICO, in suis prefationibus & quinquagesimo capitè sustulit author omnem dubitationis causam tum avi parentis, tum suum ipsius nomen exprimendo: quo in libro Ethica sancta plurimùm compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur Απόκρυφοι, Apocryphi Græca appellatione, id est occulti, propterea quòd Ecclesiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei testificatione, ut in arca Ecclesiæ conderentur ἀρχέτυπα, & palam ex authentico illorum canone Ecclesia doceretur; sed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietes, singularibus Ecclesiæ membris, volentibus legere permissi sunt, ut ex iis adjumenta fidei cum judicio expromantur, non autem pro fundamentis fidem obstringentibus censeantur. Hieronymus verò quibusdam locis hagiographa hæc scripta nuncupat, voce apud ipsum quoque Hieronymum ambigua. Sed de authoritate postea. Atque hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuisse conjunctos & Testamento veteri adaptatos communis veterum nostrorumq; hominum docet consensio: ut jungerentur, etiam a nobis fuit postulatum. Fecimus, utinam fructu tam magno quàm molestia. Etenim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus est; sive exempla historiarum spectes quibus nihil ad delectandum suavius, nihil ad docendum accommodatius exponi potest; sive didascalicorum librorum argumenta ad docendum æquè ac permovendum pertinetia: molestiæ verò nunquam pœnitebit me, si communeæ aliquæ in Ecclesia fructum enasci animadvertero, & T.C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illustrissime, hîc visum est appellare & tua ipsius causâ, & Illustrissimæ Principis ac conjugis tuæ, fœminæ lectissimæ. Quid ita? fortasse inquies. Certè quia utrique vestrum si cuiquam homini Principi memoria nostra, multa evenerunt ejusmodi, qualia in historiis istis explicatur: multa vidistis, sensistis, probastis, perpessi estis quæ legendis istis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquam in speculo contemplari coram. Deinde quid restet expenditis & novistis. Scio: iter lubricum, anceps, periculosum, præceps; ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, justitia, fortitudo, temperantiáque sunt opus, ut in nomine Domini consistatis: quarum omnium virtutum documenta hîc amplissima obversantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe necessaria. Quid eventurum sit porrò, didicistis jamdiu, & ex certissima Dei ὑψιμέδοντος (ut cum Poeta loquar) testificatione cognovistis promissiones Dei de vita præsente futuraq; fuisse pietati factas, ac proinde reverentibus Dominum, credentibus, quærentibus semper faciem ipsius, & intrepidè ac constanter adhærentibus ipsi, æternam in cœlis hæreditatem comparatam esse, quam traditurus est Dominus justus judex iis qui sanctè & syncerè confessi fuerint nomen suum. Quas ob res primùm supplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut T.C. infinitis pene molestiarum molibus oppressam procellosis q; fluctibus jactatam magis ac magis in omni sancto pietatis humanitatis q; cõfirmet officio, animum stabiliat gratia, & cunctis benedictionibus ex sancto verbo ac promissione sua ornet augeat q;: deinde verò a T.C, obnixe peto ut meam hanc operam quàm potui fidelissimè catholicæ Ecclesiæ prestitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T.C. studio officiis q;, si qua T.C. grata poterunt a mea tenuitate proficisci, amplius confirmeris.

Princeps Illustrissime, Deum iterum oro ut T.C. quàm diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatissimè.

οὐ λόγῳ ἀγνωστῶν. Lib 2. de doctr. Christ. Lib. 17, de civitate Dei cap. 20. Lib. 2. retract. ca. 4.

T. C. studiosissimus,
Franciscus Iunius,

Φλαβίε Ιωσήπε κατὰ Απίωνος α.

Εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τῆ ὑπογράφῃ αὐτεξουσίε πᾶσιν ὄντος, μήτε ζήνος ἐν ζοῖς γραφομένοις ἐνδόσης ζαφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφητῶν τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ἀπὸ τῆ θεῆ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτὸς ὡς ἐγένετο σαφῶς συγγραφόντων) ὃ μυριάδες βυβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βυβλία, τῆ παντὸς ἔχοντα χρόνε τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Απὸ δὲ Αρταξέρξε μέχρι τῆ καθ' ἡμᾶς χρόνε γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Επιφάνιος ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν βιβλίων οὐκ ἀναφέρονται. διὸ δὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, ὅτε ἐν τῇ τῆ διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apocryphorum, tertii & quarti Eſdræ libri *ſomniis delectetur* quiſquam: *quia & apud Hebræos Eſdræ Nehemiæque ſermones in unum volumen coarctantur, & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris ſunt canonicis, *ſenibus ſunt procul abiicienda.*

Auguſtinus libro 15. de civitate Dei, cap. 23.

In Apocryphis etſi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adversis ac secundis rebus in Deum pius, & in fratres officiosus, facultatum amissione, exilio, & cæcitate probatus, postea benedicitur a Deo, visum recipiens, videns filium cum nuru adventantem, & sobolem numerosam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina consulit.

CAPUT I.

1 [a] COMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e semine [a] Jachtzielis de tribu Naphtali:

2 "Qui captivus abductus est diebus [a] Schalmanasaris regis Assyriorũ [a] e Tischbe, quæ *regio* sita est [a] ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilęa, supra Ascheris *tribum*.

3 [a] Ego Tobit [b] fideliter ac justè ambulavi singulis diebus vitæ meæ, eleemosynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Assyriorum Nineven.

4 Nam cùm essem in regione mea in terra Jisraëlis [c] juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a [a] domo Jeruschalaimorum, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Jisraëlis,

5 Ut sacrificarent *illic* omnes tribus, ubi sanctificatum fuerat templum [d] pro tabernaculo Altissimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes [e] æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, sacrificantibus [f] Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

6 Ego tamen [a] solus ibam sæpe Jeruschalaima diebus festis, quemadmodum præscriptum est toti populo Jisraëlis præcepto æterno, primitias decimasq; fœtuum, & [g] prima vellera habens; & dabã ea sacerdotibus posteris Aharonis ad altare *ministrantibus*.

7 Primas [a] omnium fœtuum decimas dabam posteris Aharonis, qui ministrant Jeruschalaimis; secundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruschalaimis unoquoq; anno:

8 Tertias deniq; dabam iis quibus conveniebat *dari*, quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumq; [h] ad viri ætatem perveniissem, ducens Channam uxorem [i] e gente nostra, genui ex ea Tobijam.

10 Sed cùm captivus Nineven abductus essem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis vescentibus [k] cibis gentium;

12 Ego continui [l] me ipsum, ne comederem *eos:*

13 "Quia memor eram Dei ex toto animo meo.

14 [m] Conciliavit autem Altissimus gratiam [n] decoremq; *mihi* coram Schalmanasare, ut essem [a] opsonator ipsius.

15 "Itaq; profectus sum in Mediam:

16 "Depositui q; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ "Rageschi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Postquam verò mortuus est Schalmanasar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 "Cujus [o] rationes cùm incertæ essent, non potui ampliùs proficisci in Mediam.

19 Ac in diebus quidem Schalmanasaris eleemosynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam esurientibus, & vestimenta mea nudis; & si quem ex gente mea videram mortuum, projectumq; [a] ad murum [p] Nineves, eum sepeliveram.

21 Præterea si quem occidebat Sancherib rex, cùm venissem fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens sepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione sua) & requisita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me sepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoscens me quæri [q] ad mortem, ex metu me recepi aliò.

23 Tum raptæ sunt omnes facultates meæ; neq; relictum est mihi quicquam præter Chãnam uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non præteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipsius, fugeruntq; in montes [r] Armeniæ, & regnavit [a] Esarchaddon filius ejus pro eo, qui præfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris sui & toti procurationi.

25 Postulante itaq; Achikaro mea causa, reversus sum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, "procurator q̃que, & rationarius, constitueratq̃ue eum Esarchaddon [f] secũdum a se, [t] filium fratris mei).

26 Reversóque mihi domum restituta est Channa uxor, & Tobija filius meus.

[a] Græc. *liber sermonum, vel rerum: Hebraismus ut* 1. *Reg.* 11. 41.

[b] Græc. *viis veritatis & justitiæ: Hebraismus, cui similem vide* 1. *Reg.* 3. 6. *& infrà* 3. 5.

[c] Græc. *juvene existẽte me.*

[d] Græc. *Tabernaculi.*

[e] Græc. *seculi.*

[f] Græc. *potestati Bahhalis. Exod.* 22. *Num.* 18.

[g] Græc. *primas tõsuras.*

[h] Græ *factus essem vir.*

[i] Græc. *e semine familiæ nostræ.*

[k] Græc. *panibus: Hebraismus, ut vers.* 20.

[l] Græc. *animam meam.*

[m] Græc. *dedit, ut Exod.* 3. 21.

[n] Græc. *formam.*

[o] Græc. *viæ.*

[p] Græc. *in Nineven.*

[q] Græc. *moti.*

[r] Græc. *Ararati: vid. Genes.* 8. 4.

[s] Græc. *a secunda.*

[t] Græc. *erat autem filius fratris mei.*

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem sunt exemplaria: nam ex Chaldæo transtulit Hieronymus, memoriâ, nostra duo Hebræa in lucem prodierũt, quæ ab audaculis hominibus fuisse scripta spondeo, & malè cùm de Hebræa linguâ tum de Ecclesia merentibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatissimam judicamus. Quamobrem in hac translatione nostra plurimùm sequemur vestigia ejus, & mutationum (si quæ adhibebuntur) causas explicabimus. Scriptus est a Tobito liber, cujus inscriptio versus duos continet: in historia liber reliquus consumitur. Tempus ex hoc capite est evidentissimum.* Jachtzieliis] *sic restituendum ex* 1. *Chron.* 7. 13. 2 Qui capt.] *vide* 2. *Reg.* 17. *&* 18. Schalmanasaris] *vel Schalmaneseris ex* 2. *Reg.* 17. 3. *&* 18. 9. *nam quòd Græci Enemessarum legunt corrupta est appellatio, ut infrà vers.* 14. 17. *&* 19. Tiscbe] *non civitatis, sed regionis bello partæ nomine, cujus situm optimè describunt sequentia: vide* 1. *Reg.* 17. 1. *annot.* Ad dexteram] *id est, ad Orientem tribui Naphtali.* 3 Ego Tobit] *hic versus per prolepsin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de instituto vitæ quod Tobija in solo natalis suo secutus est; alteram, de ratione vitæ postquàm in Assyriam fuit deportatus, quarum partium enarratur prior usq; adversum* 10. *posterior reliquo capite. Hanc verò distributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione secimus evidentiorem.* 4 Domo] *id est, templo Dei, ut sequentia verba docent exegetice.* 6 Solus] *id est, aut sine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam essem solitarius, ut ipse ait infrà* 5. 19. 7 Omnium fœtuum] *hæc verba in contextu Græco imperitè conjunguntur præcedenti versui, ut res ipsa loquitur. De hoc autem triplice decimarum genere, quæ hoc loco distinguuntur evidentissimè, vide Num.* 18. *&* Deut. 14. 22. *& sequentibus.* 13 Quia memor.] *hoc est, nolebam sinere ut meus animus ullo pacto a recordatione reverentiaq; Dei abduceretur, inescatus allectamentis gentium: vide annotata Danielis* 1. 8. 14 Obsonator] *sic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonem vel Sitarchum vocant Jureconsulti, aut etiam Sitocomum, id est, annonæ curatorem.* 15 Itaque] *nempe quia regis aulam tenebat sequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim stationem æstivam habebant in Media, ut annotavimus Hhezr.* 6. 2. 16 Depositq;] *nempe pecuniam in loculis obsignatam, quam Tobit Gebahheli accepta cautione chirographi dederat asservandam, ut ostenditur infrà* 9. 6. *&* 7. Rageschi] *id est, in oppido, quod de nomine regionis ipsius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà* 6. 11. 18 Cujus rationes] *id est, cùm præpeditus occupationibus non posset vacare constituendis & disponendis officiis domesticorum. Nam primùm ex cæde patris conturbatis omnibus fuit regno adversus fratres consulendum: deinde verò expeditiones suscipiendæ, de quibus* 2. Reg. 18. *&* 19. 20 Ad murum] *ubi habebatur forum, ex usu veterum: quo modo apud Romanos pomœrium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba filii infrà* 2. 2. 24 Esar-chaddon] *Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; sed utrunq; corruptum est, ut alia in his libris quamplurima.* 25 Procuratorq;] *nempe qui regis negotia mandato ipsius administraret; quem Jureconsulti Græci* διοικητὴν *appellant, Dorotheus, Theophilus, Harmenopulus, & alii.*

CAPUT II.

1 DIE festo pentecostes, qui *dies* sanctus est [1] septimanarum septem, [a] comparatum est [1] prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa, edixi filio, abi, adduc quemcunq; inveneris fratrum nostrorum egentem, qui memor sit domini: Ecce autem [1] ium expectaturus te.

[a] Græc. *factũ est prãdium. bonum.*

2 Ille adveniens dixit, pater, [b] quidam e genere nostro projectus jacet [1] in foro strangulatus.

[b] Græc. *unus*

3 Tum ego antequam gustarem, exiliens sustuli eum, & *exportavi* in domum quandam, donec occidisset sol:

4 Deinde reversus [1] lavi, & comedi cibum meum [c] tristis,

[c] Græc. *in tristitia.*

5 Recordando prophetiæ Hhamosi, quemadmodum dixerit,

Amos. 8. 10

6 Convertentur feriæ vestræ in luctum, & omnia hilaria vestra in lamentum; ac flevi.

7 Cùm autem occidisset sol, abii, & effossa *fovea* sepelivi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iste interfici propter factum istud, quamvis antè aufugerit: Nã ecce mortuos iterum sepelit:

Suprà. 1. 22.

9 Eadémque nocte decubui [1] pollutus ad murum [1] hypęthri, facie mea non obtecta; neque animadverti passeres in eo muro esse.

10 [1] Itaq; oculis meis apertis excreverunt passeres calidum *stercus* in oculos meos, unde enatæ sunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos, tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me, donec [1] profectus esset in [1] Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in [1] gynęceis:

12 Cui, cùm remisisset *opus* suum [1] dominis, rependerunt quoque illi mercedem, & amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò venisset ad me, balare cœpit: Quamobrem dixi ei, unde hœdulus iste? nónne furto sublatus est? Redde eum [1] dominis, nam nefas est comedere furto ablatum *quicquam*: dicente verò illa, [d] dono datus est mihi, præter mercedem, tamen [1] non credidi illi, sed edixi reddi eum dominis.

[d] Græc. *donum.*

14 Me itaq; contra illam [e] [1] exardescente, respondens illa mihi dixit, [1] ubi sunt tuæ eleëmosynæ, & justè facta tua? Ecce spectata sunt omnia apud te.

[e] Græc. *rubente.*

ANNOTATIO.

1 Septimanarum septem] *Sic appellatur pentecoste Exod.* 34. 22. *Levit.* 23. 15. *Et Deut.* 16. 10. Prandium lautum] *ex lege Deut.* 16. 11. Sum exsp.] *quasi dicat, non ante gustabo cibum quàm fratres egentes ad-*

eis adduxeris. 2 In foro] *vide suprà* 1.20. 4 Lavi]*ex lege Levit.*21. 9 Pollutus]*ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat, Num.*9.6. Hypæthri]*vel subdialis ambulationis. Hoc enim sonat Græcum* ἀύλιος *vocabulum, teste Athenæo lib.*5.*dipnosophistarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus sui gravitate, a cubiculo, tecto, & cubili abstinens.* 10 Itaq;] *hęc verba viam sternunt ad eam fabulã, quæ traditur infrà cap.*6.*&* 11. Profectus esset]*sic restituimus ex conjectura, sublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum esse docet caput* 14. *Achikarum vero de sua dignitate dejectũ esse, ipse Tobit narrat infrà cap.*14.10. *De hoc autem Achikaro vide suprà* 1.24.*&* 25. Elymaida]*regionem Assyrię, de qua vide* 1.*Mac.*6.1. 11 Gynæceis]*id est, muliebribus officinis, quæ gynæcea sive gynæconitidas antiqui appellarunt. eorumq; præfectos Gynæciarios, qui pensa distribuebant singulis, & munerabantur operas. Hæc autem gynęcea cellas familiaricas Vitruvius nominat lib.*6.*de Architect.cap.*10. *atque in hac gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admissa sit.* 12 Dominis] *id est, Gynæciariis, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *his verbis Tobit non incusat uxorem furti, eóque nomine pertinaciter in eam contendit; sed potius admonet permulta in aulis principum furto injuriaq; dominis justis adimi, ac propterea se ab hœdulo quem Gynæciarii uxori dederant de industria abhorrere, ne ullo pacto cum injustitia illorum communicet, rem ullã accipiens ab injustis possessoribus. Nam justus (ait Ambrosius) non tantùm crimen metuit, sed contagionem peccati.* Dominis]*id est, Gynæciariis, ut superiore versu diximus: quasi dicat, illi sunto domini, si placet: ego rerum ab illis donatarum nolim esse dominus, quia de alieno magis, quàm de suo ferè largiuntur.* Non credidi]*nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardescente]*propterea quòd rem datam recusaret reddere ex mandato meo.* Ubi sunt eleemosynæ] *quasi dicat, quidẽ tẽne unum putas esse præditum bona fide & conscientia, qui tam malè de viris bonis, ac de nobis optimè meritis judicare audes? quin potiùs respice ad te, & fidem tuam explora: Nam si optima fide eleemosynas tuas & similia antè præstitisses, putarẽne futurum fuisse, ut tu his malis obrueris a Deo? Spectata verò sunt facta tua; & quo animo antehac usus sis, res præsentes omnes plùs satis clamitant: sic Ijobi* 4.6.*& alibi passim.*

CAPUT. III.

1 ITAQUE contristatus[a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Justus es Domine, omnia q; opera tua & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam [a] judicio vero, justo q; tu judicas in seculum.

3 Memento mei & respice ad me: ne ulciscaris me pro peccatis meis, atq; [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non [a] obedivimus præceptis tuis: quamobrem [c] exposuisti nos direptioni & captivitati morti q;, & dicterio [d] probroso omnibus apud quos dispersi sumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua sunt & vera, me facito propter peccata mea majorum q; meorum, quia non fecimus præcepta tua (non enim ambulavimus [e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle spiritũ meũ ut dissolutus rediga r in terrã: quoniã utilius est mihi mori quàm vivere, quãdoquidẽ exprobrationes falsas audivi, ac tristitia multa [h] incessit me; præcipe inquam me solutũ a [a] necessitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne averteas faciem tuam a me.

7 Eo ipso die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [a] in Ecbatanis Mediæ, ut ipsi quoq; objiceretur probrum ab ancillis patris ipsius,

8 Quia tradita fuerat viris septem; sed [a] Aschmadęus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequam congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipsi, [a] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam septem viros habuisti, neq; vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [a] illos, siquidem mortui sunt? abi cum illis: ne videamus ex te filium aut filiam in seculum.

12 Hæc cùm audisset, tristata est valde, adeò ut strangulatione premeretur; [a] sed dixit, equidem unica sum patri meo; [a] si fecero hoc, probrosum fuerit ipsi; & senium ejus deduxero cũ dolore in sepulchrum.

13 Postea oravit ad [a] fenestram quandam, dicens,

14 Benedictus es, Domine Deus mi, & benedictum nomen glorię tuæ, sanctum & pretiosum in secula; benedicant tibi omnia opera tua in seculum.

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam [i] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem.

17 Tu nosti, Domine, me puram esse ab omni [a] peccato viri,

18 Ac non coinquinasse nomen meum, neq; nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica sum patri meo, neq; est ipsi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neq; [k] agnatus propinquus, neq; filius ex eo [l] cui me conservem ut nubam ipsi.

21 Jamq; perierunt mihi septem: quorsum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quòd si non visum fuerit tibi occidere me:

23 Præcipere spiciens ad me, & misertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem.

24 Exaudita autem est oratio utriusq; coram gloria Dei maximi:

25 Et missus est [a] Rephael curaturus hos duos, Tobiti desquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobijæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aschmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobijæ *jus* acciderat, ut illam hæreditariò duceret: eodemq; momento reversus Tobit ingressus est domum suam, & Sara Rehhuelis filia descendit e cœnaculo suo.

[a] Græc. *judicium verum*

[b] Græc. *ignorationibus*

[c] Græc. *tradidisti nos in direptionem, &c.*

[d] Græc. *exprobrationis:*

[e] Græc. *in veritate.*

[f] Græc. *secundum placitum coram te, facito mecum.*

[g] Græc. *tollere præcipe: Hebraismus*

[h] Græc. *est in me.*

[i] Heb. *dedi.*

[k] Græc. *frater.*

[l] Græc. *ut eõ servem me ipsam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egreſſus ex ædibus in aliquam ſolitudinem, ut apparet infrà verſ. 25.* 4 Obedivimus] *eſt quidem plurale verbũ perſonæ tertiæ in contextu Græco: ſed facilis fuit mutationis lapſus, & quod Hieronymus prima perſona legit, judicamus eſſe adjunctis convenientius.* 6 Neceſſitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex neceſſitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *montoſa regione Mediæ, ubi fuit metropolis Rageſch quam vocant Geographi κατ' ἐξοχὴν Ecbatana: vide Hheyæ 6.2. & ſuprà 1.16.* 8 Aſchmadæus] *hoc nomen in ſcripturis Canonicis nuſquam legere memini; nec dubito ex portentoſis Judæorum fabulis profectum eſſe, qui Aſchmadai Syra voce appellant principem dæmoniorum; ſive a perditione & profligatione hominum, ſive ab apoſtaſia, quæ duo Syrorum verbo denotantur. Atque huc ſpectat quod nominatim additur impuri illius dæmonii epitheton, quæ phraſis illorum fabulas, non ſcripturæ veritatem ſapit. Quamobrem, ut nomen fabuloſum, ita etiam quæcunq; hîc ab eo dicuntur geſta fabuloſa eſſe confirmamus. Nam certè non eſt tantum otii a rebus ſuis dæmoniorum principi, ut neglecta hominum perditione ſtudeat amoribus, & rivalem agat.* 9 An nondũ intelligis] *id eſt, an ſemper amore cæco rapieris? an ſemper dolore de viris amiſſis excæcaberis? an ſemper tibi indulgebis; & in alios immerenteis fures? an ſemper in nos tam indignè ſævies, quàm ſi viris tuis intuliſſemus mortem? at ejus ſi qua culpa in ullo reſidet, ea profectò eſt in te quæ vivos enecas, mortuorum verò deſyderio conſumeris.* 11 Illos, ſiquid] *Græcas voces ita diſtinguimus, τί ἡμᾶς μαστιγοῖς περὶ αὐτῶν, εἰ ἀπέθανον, &c. id eſt, nulla profectò cauſa eſt cur tam indignè nos excipias plagis; niſi fortè dolorem tuum de amiſſis viris in nos deoneras impotentiſſimè; in quorum morte ſi qua culpa eſt, eam nos minimè, ſed tu ipſa præſtare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandem aliquando ſine quieſcere. Hæc ita accipienda eſſe, oſtendunt verba Saræ, verſ. 17.* 12 Sed dixit] *nempe animum reſumens, & ſe confirmans a ſtrangulationis periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *id eſt, ſi me animo abjecto contingat ſtrangulari.* 13 Feneſtram] *ſuperioris contignationis, ut finis capitis demonſtrat.* 17 Peccato viri] *id eſt, concupiſcentia illa, ex qua me ancillæ, velut æſtro percitam objiciunt furere.* 25 Rephael] *hoc nomen Hebræum nihil aliud ſonat quàm, curatorem Dei fortis, id eſt, a Deo forti miſſum: Quod nomen in canonicis ſcripturis extare non meminimus de Angelo dictum, in Judæorum verò commentariis plurimùm. Quamobrem hiſtoriam quæ de Rephaëlis curatione dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aſchmadæi.*

CAPUT IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit pecuniæ quã depoſuerat apud Gebahhelem Rageſchi *civitate* Mediç,

2 Dixit apud ſe ipſum, ego poſtulabam mortem: quid non advoco Tobijam filium meum, ut ipſi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

Exo.20.12. 3 Fili, cùm mortuus fuero, ſepeli me, ac ne deſpicias matrem tuam: honora eam omnibus

[a] Græc. *placitum ei.* diebus vitæ tuæ, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contriſtes eam.

[b] Græc. *vidiſſe.* 4 Memento, fili, ipſam multa pericula [b] expertam eſſe propter te *latentem* in utero.

5 Cùm mortua fuerit, ſepeli eam apud me in eodem ſepulchro.

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei noſtri

[c] Græc. *velis peccare & tranſgredi.* recordare neque [c] voluntariè pecces, & tranſ-

[d] Græc. *fac, ſic deinceps.* grediaris mandata ejus, ſed juſtitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules

[e] Græc. *iniquitatis.* viis [e] iniquis: nam te [f] colente veritatem proſperi ſucceſſus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus juſtitiam.

[f] Græc. *faciente.* 7 De facultatibus tuis fac eleemoſynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemoſynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo

Inf. verſ. 17. Deut. 15. paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

[g] Græc. *omni.* 8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemoſynam:

9 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemoſynam:

[h] Græc. *theſaurizas.* 10 Theſaurum enim bonum [h] comparas tibi ipſi [i] in diem neceſſitatis:

11 Nam eleemoſyna a morte [i] liberat, nec ſinit *authorem ſuum* ingredi in tenebras:

[i] Græc. *attẽde de tibi.* 12 Donum enim bonum eſt eleemoſyna omnibus facientibus eam, [i] coram Altiſſimo.

Exo.20.14. 13 [i] Attentè cavę tibi ipſi, fili, ab omni ſcortatione, & uxorem imprimis aſſume de ſemine majorum tuorum, ac ne aſſumas uxorem exteram quę non ſit de tribu patris tui, quia filii [i] prophetarum ſumus: Noachum, Abrahamũ, Jitzchakum & Jahhakobum majores noſtros

[k] Græc. *a ſeculo memento, fili, omnes iſtos ſumpſiſſe uxores e fratrib. ſuis* [k] olim memento, fili, omnes iſtos duxiſſe uxores e cognatis ſuis, & benedictos fuiſſe in filiis ſuis, ac ſemen [i] ipſorum terram hæreditariò poſſeſſurum eſſe.

[l] Græ. *ſuperbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabúſque populi tui.* 14 Nunc etiam, fili, dilige fratres tuos, ac ne [l] ſuperbè faſtidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam ſumere tibi ipſi uxorem: nam ſuperbiæ adeſt perditio multa, ac non ſtabilitas, & [m] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima: arrogantia enim mater eſt famis.

[m] Græc. *agreſti naturæ. Prov. 11.21. Levit. 19.13* 15 [i] Merces omnis hominis qui opĕram commodaverit tibi apud te ne pernoctato, ſed redde ei illico, [i] quòd ſi ſervieris Deo, reddetur tibi.

16 Attende tibi ipſi, fili, in omnibus operibus tuis, ut ſis eruditus in tota converſatione tua, Itaque quod odiſti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, [i] neque ambulet tecum [n] ebrius in via tua.

[n] Græ. *ebrietas, pro eo quod Hebræi dicerĕt vir ebrietatis.* 17 Deo cibo tuo da eſurienti, & nudis de veſtibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemoſynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemoſynam.

[o] Græc. *pane, ſic verſu ſequente.* 18 [i] Effunde cibos tuos in monumentũ juſtorum, neque des peccatoribus.

[p] Græc. *in omni.* 19 Conſilium ab omni prudente quære, neque contemnas [p] unquam conſilium utile.

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo poſtula ut viæ tuæ efficiantur rectę, & omnes calles tui conſiliaque tua proſperè ſucce-

succedant. Nam q gens ulla non habet consilium, sed ipse Dominus dat omnia quæ bona sunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex r animo tuo.

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti esse, quæ depositi apud Gebahhelem filiũ Gobrajæ Rageschi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quòd pauperes facti sumus; sunt tibi multa, si timeas Deum, & desistens ab omni peccato feceris quæ f placent ipsi.

q Græc. *omnis. Hebraismus, ut sup. vers. 7.*
r Græc. *corde.*
f Græc. *placitum coram ipso.*

ANNOTATIO.

1 Pecuniæ] *De qua sup. 1.16.* 10 In diem necessit.] *id est, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & angustiis opprimêris, reposita erit, tanquam thesaurus, beneficii tui compensatio, vide Eccles. 11.* 11 Liberat] *id est, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a suis benefactoribus propulsant mortis pericula, & a tenebris, id est calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adversitates, ut contrà res prosperæ nomine lucis designantur.* 12 Coram Altissimo] *id est, si pio & casto animo, qui Deo acceptus est, conferatur eleemosyna: sic Matth. 6.* 13 Prophetarum] *id est, ex eorum genere, quos Deus adoptavit gratuito fœdere in Christo, ut gloriam ipsius prædicemus. Nam prophetæ in scriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt, sed etiam quicunque spiritu Dei acti fœdus ipsius profitentur, & gloriam prædicant: ut Genes. 20.7. Et psal. 105.15.* Ipsorum] *nempe æquè mulierum ac virorum, proinde extraneis non esse promissiones factas.* 15 Merces] *contextus Græcus omnino ita distinguendus est.* Quòd si] *quasi dicat, penes Deum solum esto facultas retinendi mercedem, apud quem certissimè est reposita: quamobrem illi servito fide, &c.* 16 Neq; ambulet] *id est, ne consociator cum isto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id est, benefaciendum quidem est omnibus, sed imprimis domesticis fidei, Galat. 6.10. Neq; tantùm illis, sed etiam illorum posteris tanquam hæredibus ejusdem benedictionis, ut hac beneficentia ostendas virum bonum a te & viventem coli & mortuum, ut loquitur Ruth 1.8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ab usitata illis temporibus formæ humanitatis, qua amici singuli posteris qui parentibus orbati erant, convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jer. 16.7. Est ergo τάφος τῶν δικαίων, idem quod οἱ δίκαιοι ταφέντες: hypallage Rhetorum.*

CAPUT V.

1 TUM respondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandasti mihi:

2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam, cùm non cognoscam eum?

3 Itaq; dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,

4 Conquire tibi ipsi aliquem, qui dum vivo proficiscatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.

5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaëlem, qui

6 Erat Angelus, sed nesciebat Tobija:

7 Et dixit ei, an posses proficisci mecum in *civitatem* Medię Rageschum?

8 Et an peritus es locorum illorum?

9 Cui dixit Angelus, sum profecturus tecũ, & apud Gebahhelem[a] agnatum nostrum commoratus sum.

10 Dixt verò ei Tobija, expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi, ac ne tardes.

11 Ingressus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiscatur mecum: edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoscam, ex qua tribu sit, & an certus *homo* sit ad proficiscendum tecum, vocavit eum:

12 Cumq; venisset intrò, salutarunt alter alterum:

13 Et dixit ei Tobit, frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.

14 Quo dicente ei, túne tribum & familiam quęris, an mercenarium, qui proficiscatur cũ filio tuo? dixit illi Tobit,[b] cupio, frater, cognoscere genus & nomen tuum.

15 Dixit verò ille,[c] ego sum Hhazarja *nomine*, genere verò filius Chananję illius magni & fratris tui.

16 Tum dixit Tobit,[c] prosperè ad veneris, frater:

17 Sed ne irascaris mihi quòd quæsivi tribũ tuam, & familiam tuam cognoscere.

18 Tu verò agnatus meus es ex [d] optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhjæ illius magni:

19 Ut qui iverimus [e] unà Jerusalaima adoraturi, [e] afferentes primogenita *animalia* decimasq; fœtuum.

20 Et ipsos *novi* non seductos esse errore fratrum nostrorum.

21 Ex [f] stirpe magna es, mi frater; sed dic quam tibi mercedem daturus sim, drachmam in diem *spondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etsi amplius adjecturus sum tibi ad mercedem hanc, si incolumes reversi fueritis.

22 Atque hoc modo inter ipsos convenit.

23 Tum edixit Tobijæ, [g] compara te ad iter istud, & itinere prospero utimini.

24 Paravitque filius, quæ ad iter illud *pertinebant*, cui dixit pater illius, proficiscere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus, prosperet iter vestrum, & Angelus Dei proficiscatur vobiscum.

25 Itaq; egressi sũt ambo ut proficiscerentur & [e] canis filii comitatus est eos. Flevit autem Channa mater ejus, & dixit Tobito, quid emisisti filium nostrũ? nónne scipio manus nostræ est, [h] res nostras agens arbitratu nostro?

26 [e] Utinam argentum [e] huic argento non antecessisset, sed [e] ramenta nos circunstantia filii nostri essent.

27 Nam prout datum est nobis [i] unde vivamus a Domino, hoc sufficiens nobis est.

28 Dixit verò ei Tobit, ne curam habeas soror, incolumis veniet, & oculi tui videbunt eum:

29 Angelus enim bonus proficiscetur cum eo, & prosperabitur iter ejus, revertetúrque in columis; ita clamare destitit.

ANNO-

a Græc. *fratrem.*
b Græc. *volo*
c Græc. *salvus.*
d Græc. *pulchro & bono: Hellenismus: sic infrà. 7.7.*
e Græc. *commuiter ut infrà. 9.8.*
f Græc. *radice.*
g Græc. *paratus efficitor.*
h Græc. *in eo quod ingrediebatur ille ac egrediebatur coram nobis. Hebraismus, ut Num. 27.17.*
i Græc. *vivere.*

ANNOTATIO.

15 Ego sum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum esse, tum ipsa Tobiti quæstio, tum series historiæ evincit manifestissimè. Quamobrem ex verbis Hieronymi, & sequentium comparatione ita restituimus. Nam hic se Hhazarjam nominat, non Hhazarjæ filium Angelus; atque ita deinceps appellatur. Hoc autē mendacium est, quo neque Deus, neque veri ipsius angeli in Canonicis libris leguntur usi: quod mendacium ut excusemus, non magnopere putamus esse laborandum; quia (ut multæ rationes hinc inde comportentur) mendacium est mendacium, a Deo & ab electis ejus Angelis alienissimum.* 19 Afferentes] *vide sup. 1. 6.* 25 Canis] *cujus sit mentio propter historiam capitis 11.* 26 Utinam] *sensus est, quem non incommodè expressit Hieronymus, utinam nunquam fuisset pecunia ista pro qua missisti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuisset, quàm hæc quæ nobis præsens est: Nam etsi præsens hæc pecunia nostra vix digna est, quæ cum ramentis facultatum quas prius habebamus, compararetur: tamen filio nostro futura fuisset satis, quæ nobis satis est.* Huic argento] *id est, presenti pecuniæ nostræ, quam hic habemus.* Ramenta] *id est, tenues hæ facultates nostræ, quas tanquam ramenta tergendo radendoque ægrè corrasimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba effecerunt, tum versus sequentis ratio.*

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt vespere ad [a] Tigrim fluvium, ubi commorati sunt.

2 Cumq; filius loturus descendisset, exiluit piscis ex eo fluvio,

3 Qui volebat devorare filium.

4 Dixit verò Angelus illi, prehende piscem istum.

5 Itaq; firmè prehendens piscem illum filius projecit eum in terram:

6 Dixit q; ei Angelus, dissecа piscem istum & excipiens cor, heparq; & fel, repone ea tutò.

7 Fecit ergo filius ut dixerat ipsi Angelus; piscem verò assatum comederunt, perrexerūtque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.

8 Cumq; dixisset filius Angelo, Hhazaria frater, [a] quid sibi volunt cor istud, & hepar, ac fel istius piscis?

9 Dixit ei, [a] cor & hepar istud, si quem turbet dæmonium aut spiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.

10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis suis, ita curabitur.

11 Cùm autem ad [a] Rageschum appropinquassent,

12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie cō moraturi sumus apud Rehhuelem, qui idem est cognatus tuus: est autem ei filia unigenita, nomine Sara: loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.

13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu solus es ex genere illius: puella autem pulchra & prudens est.

14 Nunc ergo ausculta mihi, & compellabo patrem illius, cumq; revertemur Rageschо, [b] celebrabimus nuptias: Nam scio Rehhuelē minimè daturum esse illam viro alteri, secundum legem Moschis; neq; [c] sibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatem percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri*.

15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam septem viris fuisse traditam, & omnes in thalamo ipso periisse:

16 Nunc autem ego unicus sum patri, & metuo ne ingressus moriar, ut etiam priores illi; quia dæmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipsam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meę ex dolore [d] mea causa percepto in sepulchrum ipsorum: Filius autem alter non est ipsis, qui sepeliat ipsos.

17 Dixit verò ei Angelus, annon memini sti sermonum quos præcepit tibi pater, ut assumeres uxorem de gente tua?

18 Nunc ergo ausculta mihi frater, nam [e] tua erit uxor: illius verò dæmonii nullam rationem habe:

19 Nam hac ipsa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingressus fueris thalamum, si accipiens cinerem [a] thymiamatum imposueris de corde istius piscis & hepate, atq; adoleveris,

20 Cùm odoratum fuerit Dæmonium, fugiet; neq; ampliùs revertetur ut impetum faciat [f] in sempiternum.

21 Sed quando eris congressurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum misericordem, qui misertus conservabit vos.

22 Ne metuas; nam illa tibi [g] jam olim erat præparata, & tu illam [a] servabis, ac proficiscetur tecum: etiam prę cipio *animo* tibi fore ex ea liberos.

23 Cumq; Tobija audivisset ista, dilexit eam, & animus ipsius adhæsit ei pervalde: sic venerunt in Ecbatana.

[a] Græc. *quid est.*

[b] Græc. *faciemus.*

[c] Græc. *bitorem statutum mortis.*

[d] Græc. *de me.*

[e] Græc. *tibi erit in uxorem.*

[f] Græc. *in seculū seculi.*

[g] Græc. *a seculo.*

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim anfractuosus est, & ventrem facit amplissimum Adiabenen versus, quà faciendum est iter Ninive petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *consilium non divinum aut cœleste, sed planè magicum; ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimque impura Judæorum traditione possimus confirmare, qui harum rugarum doctores sunt aliis, & inter se quoque exercitores superstitiosissimi, ut ipsorum libri usuales (ut ita vocem) ostendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis aliis adducor, ut Judæum aliquem rhapsodam fuisse hujus libri consarcinatorem putem.* 11 Rageschum] *id est, regionē Rageschanam quæ una voce dicitur Ecbatana: Rehhuel enim habitabat in Ecba-*

Ecbatanis, sed in civitate Rageschi minimè: vide suprà 1.16.& 3.7.& infrà 9. 19 Thymiamatũ] *nempe eorum quibus tu ex legis analogia vespere uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut signa precũ conjuncta erant precibus, ut interpretatur David psalm.* 141.2. 22 Servabis] *ut Ephes.* 5.23.

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaque ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis salutavit illos, & illi *resalutarunt* eam.

2 Postea introduxit illos domum, dixitq; Rehhuel Hhednæ uxori suæ, quàm similis est adolescens iste Tobito cognato meo!

3 Rogavitque eos Rehhuel, unde estis, fratres?

4 Qui dixerunt ei, e filiis Naphtali, qui captivi sunt Nineves.

[a] Græc. *fratrem: sic deinceps.*

5 Dixitque illis, nostis Tobitum [a] cognatum meum? Qui dixerunt, novimus.

6 Dicente autem illo, valétne? dixerunt ipsi, & vivit & valet; dixitque Tobija, pater meus est.

[b] Græc. *pulchri mei & boni hominis: ut suprà* 5.18.

7 Tum exiliens Rehhuel, & osculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amisisse oculos suos, dolore affectus est, & flevit:

8 Hhedna quoque uxor ipsius & Sara filia ipsius fleverunt.

9 Postea excipientes eos studiosè mactarunt arietem [c] subrumum, appositoque; cibaria multa: dixit verò Tobija Rephaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.

[c] Græc. *oviũ Hebraismus*

[d] Græc *sermonem; Hebraismus.*

10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, & [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam ducere:

[e] Græc. *suaviter efficere.*

11 Veruntamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam septem viris, & quando congressuri erant cum ea, mortui sunt de nocte: sed in præsentia hilariter age.

12 Dixit verò Tobija, non gustabo quicquã hic donec [f] adstantes constitueritis mecum. Itaq; dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *vicissim* tua.

[f] Græc. *experta illam ex nunc, secundum judicium.*

13 Misericors autem Deus [g] prosperet vos rebus optimis.

[g] Græc. *prosperum successum det vobis optimorum.*

14 Cùm autem vocasset Saram filiam suam, venit ad patrem suum:

15 Qui prehendens manum illius [h] tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce secundum legem Moschis accipe illam, & abduc ad patrem tuum; & benedixit eis.

16 Deinde vocavit Hhednam uxorem suam, & accipiens libellum scripsit [h] instrumentum conventionis, atque obsignavit.

[h] Græc. *syngraphum.*

17 Tum cœperunt edere.

18 Postea vocavit Rehhuel Hhednam uxorẽ suam, & dixit ei, soror [i] præpara alterum cubiculum, & introduc eam:

19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuasq; lachrymas accepit filiæ suæ:

[i] Græc. *& recepit lachrymas: phrasis elegantissima.*

20 Dixitque ei, bono animo esto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lætitiam pro tristitia hac tua: Bono animo esto, ô filia.

ANNOTATIO.

12 Adstantes] *Nempe tu & uxor, & si qui sunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15 Tradidit] *ex prisco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *sponsæ enim priores in thalamo jugali a matribus familias honestè collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum est, ut falleretur Jabhakob Genes.* 29.23.

CAPUT VIII.

1 CÙM autem absolvissent cœnare, [a] introduxerunt Tobijam ad illam:

2 Qui adiens meminit [b] verborum Rephaelis, acceptóq; cinere thymiamatum impositum cor illius piscis, & hepar adolevit:

3 Quem odorem quando sensit dæmonium, abiit in [c] *partes* superiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.

4 Conclusis autem duobus illis simul ascendit Tobija in lectum, & dixit, surge soror, precemurque ut misericordiam faciat nobis Dominus.

5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum nostrorum, & benedictũ nomen tuum sanctum, gloriosumque in secula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.

6 Tu fecisti Adamum, & dedisti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxorem ipsius, e quibus factum est hominum [a] genus: tu dixisti non esse bonum ut sit homo solus, faciamus ipsi adjumentum simile ipsi.

[a] Græc. *semen.*

7 Nunc autem, Domine, non ad scortationem accipio sororem meam hanc, sed [d] ex veritate.

8 Præcipe misertus mei ut cum hac consenescam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.

9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditq; sepulchrum dicens, nonne hic etiam mortuus fuerit?

10 Et veniens Rehhuel domum suam, dixit Hhednæ uxori suę:

11 Mitte unam ancillarũ quę videat an vivit: sin minus, [e] *renuntiet*, ut sepeliam eum, & nemo noverit.

12 Tum veniens ancilla cùm aperuisset januam, invenit duos ipsos dormientes:

13 Egressaque renuntiavit eis illum vivere.

14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & sancta, & benedicant tibi omnes sancti tui, omnesq; res creatæ tuę, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia secula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, sed pro multa misericordia tua [b] te gesseris erga nos.

[b] Græc. *fecaris nobiscu.*

15 Benedictus es quòd duorum unigenitorũ

miser-

misertus sis: fac eis Domine misericordiam, [c] fac ut percurrant vitam suam incolumes cũ lætitia, & misericordia.

16 Jussitque famulis ut obruerent sepulchrum.

17 Postea exhibuit eis nuptiale convivium dierum quatuordecim; dixitq; ei Rehhuel antequàm absolverentur dies nuptiales adhibito juramento, eum non egressurum esse, donec completi essent illi quatuordecim dies nuptiales convivii:

18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumem ad patrem: reliqua verò, *inquit, accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

[c] Græc. *eorum vitam perfice.*

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhedna uxor, pro eo ritu quem superiore capite attigimus.* 2 Verborum] *de quibus vide suprà 6.9.* 3 Partes superiores] *id est Montana illa, quibus Ægyptus a Libya dirimitur: Fabulosum argumentum, ut in 6. cap. docuimus.* 7 Ex veritate] *id est, ex verbo tuo & lege, quæ lex veritatis est.* 11 Renuntiet] *ellipsis frequens quam ex vers. 16. simplevimus.* 17 Quatuordecim] *nempe septenum dierum in sponsum & sponsam unigenitos, ut dixerat suprà vers. 15. alioqui septendialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29.27. & Judic. 14.15. & sequentibus: & infrà 11.20.*

Caput IX.

1 TUM vocans Tobija Rephaëlem

2 Dixit ei, Ahazarja frater,

3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiscere Rageschum Mediæ ad Gebahhelem, & referens ad me pecuniam illam, ipsum adduc ad nuptias: quandoquidem juravit Rehhuel, me non egressurum esse:

4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd si tardavero multùm, dolebit admodum.

6 Ita profectus Rephaël commoratus est apud Gebahhelem, & exhibuit illi [a] chirographum ipsum:

7 Ille verò afferens loculos ipsos cum sigillis, vicissim tradidit ei.

8 Postea manè surgentes, [a] simul venerunt ad nuptias, [a] & benedixit *Gebahhel* Tobijæ & uxori ejus.

[a] Græc. *cõmuniter: ut sup. 5.19.*

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobito pecuniam deponenti depositarius caverat se aut ipsi Tobito, aut alteri mandatario ipsius redditurum qui exhibuerit chirographum: ut suprà 5.3.* 8 Et benedixit] *sic contextum Græcum visum est emendare, tum ex rei natura, tum ex Hieronymi ipsius testimonio.*

Caput X.

1 PATER autem illius Tobit supputabat unoquoque die: cúmque impleti essent dies profectionis, nec venissent illi, dicebat Tobit, an fortè [a] confusus est?

2 An fortè mortuus est Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam istam?

3 Et contristabatur valde: dicebat verò illi uxor, periit puer, quandoquidem tardavit.

4 Cœpitque ea lugere ipsum dicens:

5 [a] Eheu, pœnitet me fili, quòd dimiserim te, lucem oculorum meorum.

6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis est.

7 Sed dicebat illa ei, tace, ne fallas me, periit puer meus, & abibat quotidiè in viam foras, quà discesserant.

8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non desinebat lamentari Tobijam filium suum,

9 Tantisper dum absoluti essent dies quatuordecim nuptiarum, quos juraverat Rehhuel eum illic [b] consumpturum esse.

10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non amplius sperant visuros esse me.

11 Cui dixit ipsius socer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui significent ipsi [c] res tuas. Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. surgens itaque Rehhuel dedit ipsi Saram uxorem ipsius cum dimidio facultarum, [a] corporibus, jumentisque, & pecunia.

12 Et benedicens eis dimisit eos, dicendo, prosperum successum det vobis Deus, ô nati, Deus cœli, antequam moriar: dixit vero filiæ suæ, honora [a] soceros tuos: illi nunc parentes tui sunt: audiam de te [d] sermonem bonum; & osculatus est eam.

13 Hhedna autem dixit Tobijæ, frater chare, constituat te Dominus cœli; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depositum: ne ergo contristes eam, postea abiit etiam Tobija benedicens Deo, qui prosperaverat viam suam, cùm benedixisset Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

[a] Græc. *panẽ non comedebat, Hebraismus.*
[b] Græc. *facturum.*
[c] Græc. *ea quæ de te sunt.*
[d] Græc. *admonitionem.*

ANNOTATIO.

1 Confusus est] *Id est, luxit operam, & consumpsit frustra? nempe ea ratione quam exponit Tobit vers. seq. bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium est cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipsius argumento, quin verba Græca corrupta sint. Est enim οὶ pro οὐ legendum, qua mutatione facta totus locus est evidentissimus.* 11 Corporibus] *nempe humanis, id est, mancipiis κατ' ἐξοχήν.* 12 Soceros tuos] *id est, socerum & socrum, Hebraismus.*

CA-

Caput. XI.

1 Cùm autem profectus esset donec appropinquarent ipsi ad Nineven,
2 Dixit Rephaël Tobijæ, nosti frater, ut dimiseris patrem tuum:
3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:
4 Et accipe ad manum istud fel piscis.
5 Ita processerunt, & unà abiit canis *secutus eos.
6 Channa autem sedebat circunspiciens pro filio suo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:
7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Rephaël, scio ego, Tobija, aperturum oculos suos patrem tuum esse:
8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipsius, nam *mordicatus exteret, abjicietq; albugines, & videbit te.
9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii sui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntq; ambo.
10 Tobit quoque exibat ad januam; sed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem suum insperfit fel illud oculis patris sui, dicens, [b] bono animo esto pater; ut autem mordicati sunt, extrivit oculos suos, & *desquamatæ sunt de angulis oculorum ejus albugines.
11 Ita videns filium suum irruit in collum ejus & flevit:
12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,
13 Et benedictum nomen tuum in secula:
14 *Et benedicant tibi omnes sancti tui Angeli, quia flagellasti, & misericordia usus es:
15 Nam ecce video Tobijam filium meum.
16 Itaque ingressus est filius ejus gaudens,
17 Et renuntiavit patri suo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.
18 Tum egressus est Tobit [c] obviam nurui suæ gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipsum incedentem, eò quòd recepisset visum, Tobit profitebatur coram omnibus misertum ipsius fuisse Deum; cumq; appropinquasset Tobit ad Saram nurum suam, benedixit ei dicens, [d] prosperè adveneris filia; benedictus sit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitque lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.
19 Adfuit enim *Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,
20 Et agitatę sunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus *septem.

[a] Græc. *incidit, sic infrà versu.* 11.
[b] Græc. *audet*
[c] Græc *in occursum nurus.*
[d] Græc. *incolumis.*
[e] Græc. *fratribus.*
[f] Græc. *cum latitia.*

ANNOTATIO.

5 Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum est suprà* 5.25. *nam hoc præeunte signo intelligitur Channa e longinquo Tobijam filium agnovisse.* 8 Mordicatus] *illiti fellis acrimonia.* 10 Desquamatæ sunt] *id est, pelliculæ squamis similes ex oculis ipsius excidérunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum sic habetur, & benedicti omnes sancti Angeli tui. Sed quorsum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego sic legendum sentio ut reposuimus, aut certè intelligendum passivum verbum ex Atticorum usu.* 19 Achikar] *de quo suprà* 1.24. *Hunc autem locum sic legendum suspicor,* Αχίχαρος ὁ καὶ Νισδᾶς *sive (ut Græci legunt)* Νασδᾶς, *pro eo quod est, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quasi dicas præfectus, sive procurator, & gestor negotiorum regis, quod significatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide suprà* 8.17.

CAPUT XII.

1 POSTEA advocans Tobit Tobijam filium suum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus est tecum: etiam ampliùs ei oportet addere.
2 Cui dixit Tobija, pater [a] non esset mihi grave dare ipsi dimidium eorum quæ attuli,
3 Quia me reduxit ad te incolumem, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, denique te curavit consimiliter; dixitque senex, justè fiet si dabitur ei.
4 Et *accersens Angelum dixit ei:
5 Accipe dimidium eorum quæ attulisti,
6 Ita discede incolumis.
7 Tum *Angelus* vocans duos ipsos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum est benedicere Deo, & efferre nomen ejus, [c] res a Deo gestas honorificè ostendendo, ac ne pigremini celebrare ipsum.
8 Arcanum enim regis bonum est occultare, opera autem Dei revelare gloriosum, bonum facite, & malum non assequetur vos.
9 Bona res est oratio cum jejunio, misericordiáque, & justitia: melius est parum cum justitia, quàm multum cum injustitia: melius exercere misericordiam, quàm auri thesauros comportare: misericordia enim ex morte liberat, & ipsa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent misericordiam & justitiam omnimodam, implebuntur vita.
10 Qui autem peccant, hostes sunt suę ipsorum vitæ.
11 Minimè occulturus sum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanum regis occultare bonum esse, opera verò Dei revelare glorioſum.
12 Jam itaque quando orabas tu & sponsa tua Sara, *ego afferebam monimentum orationis vestræ coram sancto;
13 *Et quando sepeliebas mortuos, similiter aderam unà tibi; & quando non dubitabas surgere ac relinquere prandium tuum ut profectus circumtegeres mortuum, [f] non erat ignotum mihi benefactum tuum, sed tecum eram.
14 Nam

Suprà. 5.21
[a] Græc. *non lador dãs ei.*
[b] Græc. *date*
[c] Græc. *sermones Dei, Hebraismus.*
[d] Græc. *faciunt misericordias ac justitias.*
[e] Græc. *omne.*
[f] Græc. *non latebas me benefactum.*

14 Nunc ergo emisit me Deus ad curandum te, & sponsam tuam Saram.
15 Ego sum Rephaël, unus ' ex septem Angelis illis sanctis qui referunt preces sanctorum, & egrediuntur coram gloria sancti.
16 Ipsis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem, quia metuebant,
17 Dixit, ne metuite, pax enim vobis futura est:
18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipsius gratia, sed voluntate Dei nostri veni; quamobrem benedicite ei in secula.
19 § Quotidie spectabar a vobis, ac non comedebam, neque bibebam; sed visum vos contemplabamini. § Græc. omnibus diebus.
20 Nunc autem celebrate Deum, quia ascendo ad eum qui misérat me; & scribite omnia quæ confecta sunt in libro.
21 Tum ' surrexerunt; cúmq; ampliùs ' non viderent eum, celebraverunt opera magna a deoq; mirabilia Dei.

ANNOTATIO.

4 Accersens] *Nempe senex Tobit: quamobrem plurali utitur sequente versu dicens, dimidium eorum quæ attulistis.* 12 Ego afferebam] *possent quidem hæc verba de Christo accipi, qui Angelus est æterni nostri cum Deo fœderis, ut Justinus Martyr contra Tryphonem, & plerique patrum multos veteris Testamenti locos sanctè de Christo interpretati sunt. Sed cùm sequentia omnia circunspicimus, hæc omnia (ut pleraq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus, ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corrasit ex Judæorum fæce) amplius hoc loco quàm in aliis excusemus, alioqui nusquam scriptura istud officium Angelis tribuit, sed Christo soli vindicat.* 13 Et quando] *apostrophe ad Tobitum, ut ad Tobiæ sermonem convertit in fine sequentis versus.* 15 Ex septem] *si unus hic locus extaret ad revincendam libri istius impuritatem, mihi quidem satis futurus esset; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici potest, aut hoc ex principiis magiæ petitum est, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Judæis suum virus cõmunicaverunt: Nam statuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cæli regionibus attributos, principes, ministros, &c. ex quibus Zoroastres Bactrianus, Menastor Indus, & alii scelerum conciunatores suas magiæ observationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Judæos fuisse non medioriter inquinatos, ostendit Epiphanius tomo 1. sui Panarii, ubi de Pharisæis agit; & ipsorum quoque libri, diurnæq; observationes testantur, quibus diem solis Rephaëli, diem Lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Micaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi Kepharjeli tribuunt, eosq; dominos statuunt totius administrationis in diem illum necessarios. Quamobrẽ ita statuimus, qui ex hoc libro veritatem petunt, aut se confirmaturos putant, eos perinde facere, atque si molem gravissimam statuminare velint arundine.* 21 Surrexerunt] *e terra, in quam procideranr.* Non viderunt] *ut ascendendo ex oculis ipsorum disparuerat.*

CAPUT. XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuisset ipsis Angelus Domini, Tobit scripsit orationem ad exultationem, dicens,
2 Benedictus sit Deus vivus in secula, & regnum ipsius, quia ipse flagellat misereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; est qui effugiat manum ipsius.
3 Celebrate eum filii Jisraëlis coram gentibus quandoquidem ipse dissemináuit nos in eis; ibi ostendite amplitudinem ejus, & exaltate ipsum coram omni vivente, quandoquidem ipse Dominus noster est, & Deus ipse pater noster in omnia secula.
4 Si flagellabit nos propter injusta facta nostra, at rursum miserebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos dissemináverit: si quidem convertemini ad ipsum toto corde vestro, & toto animo vestro ad exercendã coram ipso veritatem, tunc convertetur ad vos, & minimè abscondet faciem suã a vobis, sed contemplabimini quæ facturus est erga vos.
5 Celebrate igitur eum toto ore vestro, & benedicite Domino [a] potentissimo, atque exaltate regem seculorum. [a] Græc. potentia.
6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum, & indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.
7 Quis novit utrum [b] benevolè sit accepturus nos, & facturus misericordiam nobis? [b] Græc. volet nos.
8 Deum meum exalto, & animus meus regem cœli, qui exultabit de amplitudine ejus.
9 Dicant omnes, & celebrent eum [c] justè. [c] Græc. in justitia.
10 Jeruschalaima civitas sancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; sed rursum misericordiam faciet filiis justorum:
11 Celebra Dominũ, quoniam bonus est, & benedic regi seculorum, ut rursum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia,
12 Et exhilaret in te captivos tuos, idq; diligendo in te miseros in omnes generationes seculi.
13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; [d] generationes omnes laudabunt te, & dabunt [e] exultationis munera. [d] Græc. generationes generationũ. [e] Græc exultationem: metonymia.
14 Maledicti omnes qui oderunt te, benedicti erunt omnes qui diligunt te in seculum.
15 Lætare & exulta [f] propterea quòd filii justorum congregabuntur, & benedicent Domino justorum *dicentes*: [f] Græc. propter filios justorum, quod congregabũtur: trajectio
16 O beatos qui diligunt te, lætabuntur de tua [g] prosperitate, beatos qui contristati sunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in seculum. [g] Græc. pace
17 Anima mea benedicat Deo regi magno:
18 Quia extruentur Jeruschalaim a sapphiro, & smaragdo, ac lapide pretioso;

19 Muri

19 Muri tui, turrésque, ac præmunitiones ipsæ auro puro;
20 Et plateæ Jerusalaimorum beryllo, & carbunculo, lapillísque [h] insitis ophirino tes-
[h] *ex ophirino.*
sellabuntur: dicentque omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja; & laudabũt dicentes:
21 Benedictus Deus, qui exaltavit *nos, in* omnia secula.

Caput XIIII.

1 POSTEA cessavit celebrare Tobit.
2 Erat autem annorum quinquaginta octo,
3 Quando amisit [a] oculos; post annos verò octo recepit visum,
[a] Græc. *misericordias.*
4 Et fecit [a] opera misericordiæ,
5 Perrexitque timere Dominum Deum, & celebrare ipsum.
6 Plurimùm autem cùm senuisset, vocavit filium suum cum sex [b] nepotibus suis, & dixit ei, fili accipe filios tuos (ecce consenui, & jam [c] propè est ut excurram ex hac vita) abi in Mediam, fili, quia persuasus sum de iis omnibus quæ dixit [a] Jona propheta de Nineve, ipsam eversum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres nostros qui [a] in ipsa terra sunt dispersum iri ex optima illa terra, & Jerusalaima fore desertam, domumque Dei illic exustum iri, desertamq; fore ad tempus usque:
[b] Græc. *filiis filii sui.*
[c] Græc. *ad excurrendũ ex hac vita sum.*
7 Sed iterum miserturum ipsorũ Deum, & reducturũ ipsos in terram illam, ubi ædificaturi sunt domum cum priore minimè [d] comparandam, donec [e] completæ sint tempestates seculi: postea verò reversuros ex [e] variis suæ captivitatis locis, & ædificaturos Jerusalaima honorificè, domumque ipsam Dei illic ædificatum iri, & in omnes generationes seculi ædificium gloriosum, quemadmodum locuti sunt de eo prophetæ:
[d] Græc. *non qualis prior.*
[e] Græc. *captivitatibus suis.*
8 Et omnes gentes conversum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, suffossúrásque idola sua, & benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum suum: ita lætabuntur omnes, qui diligunt Dominum Deum, in veritate & justitia, [g] exercentes misericordiam erga fratres nostros.
[f] Græc. *verè.*
9 Nunc ergo, fili, abite Nineve, quia omnino futura sunt, quæ dixit propheta Jona; tu verò observa legem & præcepta, estóque studiosus misericordiæ, & justus, ut tibi bene sit; & sepeli me honestè, matremque tuã mecum, neque ampliùs commoramini Nineves.
[g] Græc. *facientes misericordiam fratribus.*
10 Fili, observa quid fecerit [a] Haman Achikaro, qui educaverat ipsum; quemadmodum ex luce deduxerit eum [a] in tenebras, & quantis malis compensaverit eum.
11 Ac Achikar quidem servatus est, illi verò retributio est facta, cùm ille in tenebras descenderit: [a] Nitzba in misericordia [h] se occupaverat, & servatus est e laqueo mortis quem posuerant ipsi, Haman verò incidens in laqueum periit.
[h] Græ. *erat.*
12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.
13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè *filius.*
[i] Græc. *deliquit anima ipsius.*
14 Cumque mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rehhuelem socerum suum:
15 Ubi consenuit honoratè, mortuósque [a] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatémq; percepit facultatũ illorũ, & Tobiti patris sui.
16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:
17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [a] Nebucadnetzar & Assuerus: itaque ante mortem de Nineve lætatus est.

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; synecdoche: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de his Jonæ prophetiis nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal. 4. 4.* 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esteræ narratur: sed si ita est, toto cœlo errat.* In tenebras] *id est, in conditionem obscuram miserámque: sic deinceps.* 11 Nitzba] *hanc vocem in contexu Græco certissimis argumentis suspicor, neque his verbis a re presenti discedi puto: quamobrem pro Menaschus voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* ὁ Ναοβάζ, *ut suprà 11. 19. quo pacto evidentiam habet locus.* 15 Soceros] *ut suprà 10. 12.* 17 Nebucadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxares Phraortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Nineven cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS
Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & votum laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,
2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,
3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,
4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,
5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,
6 Cujus promissionũ immensa & impervestigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimùm misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,
7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:
8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,
9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:
10 Incurvatus sum gravirer vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum; sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.
11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine, peccavi, & iniquitates meas agnosco.
12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ;
13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.
14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna secula, Amen.

JUDITH.

IVDITH.

IVDITH Schimhhonitis, Nebucadnetzare Babyloniæ Rege per Holophernem potentissimarum copiarum ducem Judæam infestaturo, & Beth-choglam obsidente, ad Holophernem proficiscitur in castra; ubi freta formæ suæ elegantia paucos dies intacta ab Holoperne consumens eum mendacus decipit, & de nocte circunvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives suos reportans consilium dat eis, quo Assyrii fusi & profligati, Jehudæi liberati sunt, nomen ipsi comparatum, & gratiæ cantatæ Domino.

CAPUT I.

ANNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus [a] Arpacschadi regnũ tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; muros ex lapidibus cæsis in longitudinem cubitorum ternûm, in latitudinem cubitorum senûm, faciens [a] murum altum cubitos septuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus imposuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b] Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos sexaginta,

5 Fecitq; portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum septuaginta, quarum latitudo cubitorũ quadragenûm fuit, [d] ut procedere possent copiæ potentes ejus, & acies instrui peditatus ejus)

6 Gessit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpacschadum in planitie magna, quę planities est in finibus [e] Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaspen, & planitiem [e] Arjoci regis Elymæorũ, & convenerant gentes multę admodum [f] ex [g] Gelodęis in aciem.

7 Misit autem Nebucadnetzar rex Assyriorum ad omnes habitatores Persidis, & ad omnes habitantes occasum versus, id est, incolentes Ciliciam, & Damascum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesque [f] accolas maris,

8 Et [g] ad gentes Carmelum & Gilhhadem, superioremq; Galilæam, & magnam planitiem [g] Chatzar-allom *incolentes*,

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem usq; Jeruschalaima, & [g] Batanæam, & [g] Aulonas, & Kadeschum; & flumen Ægypti, & Daphnas, & Rameſſesum, & totam regionem Goschenis,

10 Usq; quà venitur ad vlteriora Taneos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptum usq; quà venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum istarum verbum Nebucadnetzaris regis Assyriorum, neq; convenerunt ad ipsum [h] bellaturi, quia non metuebant ipsum; sed [i] videbatur ipsis non majoris quàm alius quilibet, & remiserunt legatos ejus [k] re infecta ignominiosè a conspectu suo.

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones istas valde, juravit per thronum & regnum suum omnino se ulturum esse omnes fines Ciliciæ, & Damasci, Syriæq;, ac sublaturum gladio suo omnes habitantes in regione Moabi, & Hhammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, usq; quà venitur ad fines utriusq; maris.

13 Et aciem instruxit copiarum suarum cõtra Arpacschadum regem anno decimo septimo, ubi confirmatus ipse in bello suo cum omnibus curribus ipsius dominatus est civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana usq; occupavit turres, & devastavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [l] exposuit opprobrio:

15 Ipsum verò Arpacschadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipsius, atque profligavit eo ipso die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipse [m] cum tota turba miscella sua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi soluto animo convivatus est ipse cum copiis suis per dies centum viginti.

[a] Græc. *altitudinẽ muri.*
[b] Græc. *fundans latitudinem.*
[c] Græc. *excitata.*
[d] Græc. *ad processus copiarum, &c.*
[e] Græc. *filiorum Gelod.*
[f] Græ. *habitantes secũdum faciem maritimæ.*
[g] Græc. *eos qui sunt in gentibus.*
[h] Græc. *ad bellum.*
[i] Græc. *erat coram ipsis ut vir unus.*
[k] Græc. *vacuos in ignominia.*
[l] Græ. *dedit in probrum.*
[m] Græc. *post eum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Historiam hanc quàm variè interpretentur quicunq; eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres sententias in hunc locũ afferre statuimus paucis, & quid magis probemus ostendere. Ac veterum quidem sententia fuit, teste Augustino lib. 18. de civit. Dei, cap. 16. hæc ad hystoriam Cambysis filii Cyri Persarum regis pertinere; Arphaxadum verò esse Arbactum quendam, quo authore (cùm Cyri apud Massagetas clades audita est) Medi in regem Persarum rebellaverint: quam sententiam ex Hebræorum testimonijs confirmare volebat Beda, eò quod Cambysen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: sed neque tam diu regnavit Cambyses, ut hic dicitur, & infrà 2. 1. neque rex Assyriorum diceretur. Altera sententia est eorum qui Philonem secuti Dario Hystaspis filio ista tribuerunt; sed ne hoc quidem probatur nobis, quia illud hystoriæ sacræ planè repugnaret, & prætereà Nineven longo antea tempore ab Astyage eversam fuisse confitentur hystorici. Quamobrem nos sententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune sit regum Babyloniorum nomen: Nebucadnetzarem hic eum appellari, quem scriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magni Nebucadnetzaris pater, per quem Menasche rex Judæ captus in Babyloniam deportatus, ac postremò vinculis solutus est. Is enim rex Babyloniæ primùm, postea verò Assyriæ quoque effectus est, succedens in regnum Esar-chaddoni magno, cùm fratres illius patricidæ regno indigni haberentur, unde totæ Asiæ mutuis bellis exarsit diutissimè.* Arpacschadi] *id est, Artecarmis, qui Media divisa regnum suum*

Nineves confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tum Dejoci regi, tum irrŭpentibus aliis hostibus obsisteret.
6 Cragi] *Græcam vocem Ragau sic omnino intelligendam esse ostendit historiæ cum Geographicis comparatio, & legendum* ῥάγαυ. *Est autem Cragus pars Tauri montis, cui subest campus amplissimus in accessu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural. histor. cap. 27.* Arjoci] *id est, Dejocis, qui alterâ Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis] *id est, Scythis, & superioribus gentibus trans montem Taurum ad septentrionem habitantibus, Gelas vocat Geographi, Græci Caduſios.* 8 Ad gentes] *id est, ad novos terræ Israëlu incolas, per Schalmanasarem & Esarchaddonem missos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom] *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, sed tantùm hoc in libro hîc & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locis campum esse intelligimus inter montana duo, ex forma vestibuli protractum in magnam longitudinem, qua ex forma Chatzar, id est atrium, appellatur, Allom verò a montibus sylvosis campum illum definientibus: sunt autem hæc montana Taboris, de quibus Jehoschu. 16. & sequentibus. hæc enim a Galilæa superiore ad inferiorem, id est Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id est, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Alsadamorum sitas, ut appellat Ptolemæus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellos sic interpretamur, quia fit ex Hebræa Cholon sive Chillen, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini significatione cum Chatzar, de quo modò dicebamus. Duo autem fuerunt Aulones in terra Israëlis, ut ex sacris libris est manifestissimum: sed hîc Aulones ii sunt intelligendi qui secundum montes Arabiæ ad Ægyptum usque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & aliæ pertinent.*

Caput II.

1 Anno autem decimo octavo, die vigesimo secundo mensis primi factus est sermo in domo Nebucadnetzaris regis Assyriorum de ulciscendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat.

Suprà 1. 12.

2 Convocatis enim omnibus administris ejus, & omnibus magnatibus ejus, proposuit eis arcanum consilii sui, [a] colligens omne malum regionum istarum ore suo,

[a] Græc. *convocans.*

3 Illi autem judicarunt profligandam esse omnem carnem eorum qui non obsecuti essent verbo oris ipsius.

4 Fuit itaque cùm absolvisset consultationẽ suam, ut vocaret Nebucadnetzar rex assyriorũ [a] Holophernem primarium ducem copiarum suarum, qui secundus erat ab ipso ac ediceret ei,

5 Hęc dicit rex ille magnus Dominus totius terrę, ecce tu profectus a conspectu meo assumito tecum viros fretos robore suo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum sessoribus ad duodecim millia: & procedito [b] contra totam regionem illam quę ab occasu est, quia nõ paruerũt verbo meo; ac denuntiato ipsis, ut terram & aquam comparent mihi, quia indignatione mea superventurus sum ipsis & obtegens totam superficiem terræ pedibus copiarum mearum expositurus ipsos direptioni eis; quòd ut saucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur; denique acturus turbam [c] captivam illorum in extremitates totius terræ: tu ergo egressus prę-occupa mihi totum terminum illorum; cumq; dederint se ipsos tibi, conserva eos mihi ad diem illum [d] quo sum castigaturus eos:

[b] Græc. *in occursum eorũ regioni.*

[c] Græc. *captivitatem.*

[d] Græc. *castigationis illorum.*

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut [e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei constat, ita quæcunque locutus sum ea quoque efficiam manu mea. Tu igitur ne transgreditor [f] quicquam verborum Domini tui sed [g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior esto in efficiendis illis.

[e] Græc. *tradas.*
[f] Græc. *unũ aliquod.*
[g] Græc. *conficiens confiſito.*

7 Egressus itaque Holophernes a conspectu Domini sui, vocavit omnes dynastas, ducesq;, & præfectos copiarum Assyrię, numeravitque lectissimos viros in aciem, quemadmodũ præceperat ipsi Dominus ipsius ad myriadas duodecim, & equites sagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem instruxit, quemadmodum militaris multitudo disponi solet, & sumpsit camelos asinosque ad impedimenta ipsorum multitudine permagna, & oves bovesque & capras, [h] ut expeditiores essent, innumeras:

[h] Græc. *ad apparatum, ipsorum quarum non erat numerus.*

9 Item commeatum in virum quemque [i] numerosissimum,

10 Aurumque & argentum ex domo regis permultum.

[i] Græc. *in multitudinem.*

11 Ita processit ipse cum omnibus copiis suis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari, ut obtegeret totam superficiem terræ ad occasum *sitæ* curribus & equitibus, peditibusque lectissimis ipsorum: multi etiam miscelli conveniebant ad ipsos *numerosè* ut locustæ, aut ut arena terrę: innumerabiles denique erant præ multitudine.

12 Processerunt ergo Nineve itinere trium dierum [k] in campum [a] Betilath; castraque fecit supra Betilathum propè [a] montẽ illum qui a dextra est superioris Ciliciæ, ubi assumens omnes copias suas, pedites, & equites, atq; currus suos discessit indè in regionem montanam.

[k] Græc. *in faciem campi.*

13 Et condidit [a] Phudum, ac Ludum, vastavitque omnes [l] Tarsenses, & Jischmahhelitas, qui ad Austrum erant [a] in superficie deserti Aulonum, cùm trajecisset Euphratem & transiisset Mesopotamiam.

[l] Græc. *filios Tarsis. & filios Jischmahhelis.*

14 Nam subruit omnes civitates excelsas impositas torrenti [a] Arbonæo, donec veniatur ad [a] mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ concidit omnes qui obsistebant sibi, pervenitque ad terminos usque Japhonis meridiem versus & [m] prospectum Arabię.

[m] Græc. *faciem.*

16 Posteacircumveniens omnes Midjanitas incendit tabernacula eorum & vastavit caulas eorum.

17 Descenditque in campum Damasci [n] tempore messis triticeæ, vbi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque [o] exponens delenda civitates eorũ depręda tus est, & agros eorum excutiens cæcidit omnes adolescentes eorum [p] acie gladii.

[n] Græc. *diebus.*
[o] Græc. *dans ad deletionẽ.*
[p] Græc. *ore.*

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui

qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibúsque 'Suri, & 'Hhacone, omnibusque habitantibus 'Jemnane: etiamq; 'habitatores Aschdodi, & Aschkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *Id est, congerens ea omnia animo infensissimo, quæ malè facta ab illis fuisse confirmabat, ut eo pacto commune odium in consiliariorum suorum animis incenderet.* 4 Holopherne] *Chaldaicum esset Cholparneahh: sed usitatam vocem hîc visum est retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam esse res ipsa loquitur. Ego si quid conjectura possim, existimo regionem esse & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edessam sita est, ubi Bithias & Samosata in Geographicis a Ptolemæo collocantur: Est enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ferè sunt pascua montanis subjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodissimus.* Montem illum] *id est, Taurum.* 13 Phudum] *id est, Cappadociæ, & Armeniæ minoris incolas. Est autem hic versus prolepticus, summatim exponens ea quæ postea minutatim explicantur.* In superficie] *id est, in toto illo deserto, quod secundum montes a summa Syria ad Arabiam & Ægyptum usque protenditur.* 14 Arbonæo] *ex notatione vocis (Hebraicè enim dicitur Charbonas ex nigrore) & natura ipsius fluvii quam tradunt historiographi, fluvius est Melas Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *nempe Cilicium.* 18 Suri] *locus est maritimus inter Tyrum & Ptolemaida, quem a situ Geographi vocarunt Sandalium.* Hhacone] *id est, Ptolemaide, ut Plinius testis est: vide in Judic. 1. 31. Sed Græca vox est corruptissima.* Jemnane] *oppido sito sub Carmelo monte.* Habitatores] *id est, Pelischtæi, synecdochicè.*

CAPUT III.

1 QUAMOBREM miserunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem spectantibus dicerent,

a Græc. *pueri.*
b Græc. *adsumus coràm te, sicut Genes. 13. 9. sic deinceps.*
c Græc. *facies tua.*
d Græc. *occurre illis quod est bonum.*
e Græc. *secundum verba hæc.*

2 Ecce nos [a] servi Nebucadnetzaris regis magni [b] expositi sumus tibi:
3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.
4 Ecce prædia nostra, & omnia loca nostra, omnesque agri tritici, gregesque, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum nostrorum expositæ sunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi.
5 Ecce etiam civitates nostræ, & qui incolũt eas, servi tui sunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.
6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiavissent ipsi [e] in hanc sententiam,
7 Descendit in maritimam regionem ipse cum copiis suis.
8 Et custodia imposita civitatibus excelsis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.
9 Exceperunt autem eum ipsi cum tota circunjacente regione ipsorum coronis, choreisque, & tympanis.
10 Ipse verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:
11 Placebat enim ipsi profligare omnes Deos terræ.
12 Ut solùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipsorum, illum invocarent Deum.
13 Cùm autem venissent e regione 'Chatzarallomi prope 'Dothajima, qui locus est ex adverso 'Serræ magnæ, ut *vocant* Jehudæi,
14 Castra fecit inter Gebahhum & 'Scythopolin; ubi fuit mensem [f] integrum, ut omnia impedimenta copiarum suarum colligeret.

f Græc. *dierum.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo sup. 1. 8.* Dothajima] *de quo Genes. 37. 17.* Serræ magnæ] *sic vocant Jehudæi accessus angustos per fauces montium, cùm longiores sunt angustiæ: quia montes utrinque inter se adversantes figuram serræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuisse regionis illius constitutionem apparet ex 2. Reg. 6. Quamobrem eum ad commoditatem exercitus in omnes terræ partes transmittendi occupavit, ut fecit Jonathan, 1. Mach. 9. 73. Hæc autem serra, id est, serrata quedammodo angustia, magna dicitur discretionis ergò; quia minor fuit serra prope Micmaschum, cujus habetur mentio 1. Schem. 13. & 14. & 17. Et Jescha. 10. Has serras veteres Hebræi potius Mahhberoth, id est, transitus, nominarunt.* 14 Scythopolin] *quam Hebræi prius Beth-schean nem appellabant.*

CAPUT IIII.

a Græc. *filii Israëlis, sic deinceps.*
b Græc. *dedisset in deletionem.*
c Græc. *a facie ejus.*

1 AUDIENTES vero [a] Jisraëlitæ, qui habitabant in Judæa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Assyriorum, & quomodo spoliasset omnia loca sacra earum, eaque [b] delevisset:
2 Metuerunt valde [c] ab eo, & Jerusalaimorum causa ac templi Jehovæ Dei ipsorum conturbati sunt, 'quia recèns ascendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vasaque & altare ac domus ipsa a profanatione fuerant sanctificata.
3 Itaque miserunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & 'Bahhal-majima, & Jerichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem 'Schalami qui præoccuparent omnes vertices montiũ excelsorũ.
4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis 'deponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demessi,

5 Scripsit etiam [a] Joiakim sacerdos magnus, qui erat [d] tempore illo Jerusalem, ad habitatores [e] Beth-choglæ, & [f] Beth-haschittę, quæ sita est e regione Chatzar-allomi [g] adversus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent ascensus montanæ *regionis*,

6 Quia per ipsos ingressus patebat in Judæam, erátque facile prohibere illos aggredientes, cùm angustus esset transitus in viros [h] ad summum binos.

7 Feceruntque Jisraëlitæ prout constituerat ipsis Joiakim sacerdos magnus, & senatus totius populi Jisraëlis, qui considebant Jerusalem.

8 Et inclamaverunt [i] omnes Jisraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos suos contentione magna ipsi cum uxoribus suis,

9 [k] Et infantes ipsorum, ac jumenta ipsorum cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipsorum pecunia empto, imposuerunt cilicia lumbis suis.

10 Et unusquisque vir, muliérque, & pueri, atque habitatores Jerusalem orum procide-

[a] Græc. *die-bus illis.*
[e] Græc. *contra faciem agri.*
[h] Græc. *omnes,*
[i] Græc. *omnis vir Jisraëlis.*

runt [l] ante templum,

11 Et inspergentes cinere capita sua expanderunt cilicia sua coram Domino,

12 Et altare ipsum cilicio circundederunt:

13 Exclamaverúntque apud Deum Jisraëlis unanimiter [m] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipsorum, & uxores prædæ, & civitates [n] hæreditarias ipsorum deletioni, & res sanctas profanationi & probro, [o] unde lætaturæ essent gentes.

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipsorum ex tribulatione ipsorum servavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judęa & Jerusalem coram [p] loco sancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim sacerdos magnus omnésque qui astabant coram Domino sacerdotes, & qui ministrabant Domino, ciliciis accincti lumbos suos offerrent holocaustum [q] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et versante cinere super cidares ipsorum inclamarent Dominum omnibus viribus [r] ut benignè respiceret in totam domum Jisraëlis.

[h] Græc. *contra faciem templi: sic deinceps.*
[i] Græc. *contente.*
[k] Græc. *hæred. tatis.*
[l] Græc. *lætitię gentibus.*
[m] Græc. *sanctis.*
[n] Græc. *jugitatis.*
[o] Græc. *ad bonum ut visitaret.*

ANNOTATIO.

2 Quia recèns] *Hæc de Babylonica deportatione & reversione minimè intelligenda esse suprà in primum caput ostendimus; sed potius ad illud tempus referenda esse, quo Menasche solutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reversi sunt: sed cultus Dei, quem ipse contaminaverat, instauratus est Jerusalemis, quemadmodum legimus 2. Chronic. 33. 13. agnovisse Menaschen, quòd Jehova sit Deus, &c.* 3 Bahhalmajima] *has voces depravatissimas ita restituendas esse videbit facilè quisquis tum historiam sacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Jehosch. 16. & 17. & Judic. 7.* Schalemi] *de qua Gen. 14.* 4 Deponerent] *sic legendum esse in contextu Græco, ipso meridie clarius est.* 5 Jojakim] *hic verò is esse minimè putandus est, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem. 12. 10. & 26. sed ille potiùs cujus sit mentio in historia Chizkiæ, 2. Reg. 18. & 19. de quo insignis habetur prophetia Jesch. 22. Quam prophetiam si quis huic historiæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem est Jojakim & Eljakim. Nec obstat quòd eo tempore regnabat Menasche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentis regis fuit ab his negotiis in speciem abstinere, & Jehojakimo viro authoritate summa prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehudæ, tum in locis finitimis: quod si procuraßet Rex, speciem rebellionis habuisset.* Beth-choglæ] *cujus mentio est Jehosch. 18. 19. & 21. civitas fuit partim ad Benjaminem, partimque ad Ephrajimum pertinens.* Bethhaschittæ] *ut Judic. 7. 22.* 9 Et infantes] *vide in Jonæ. 3.*

CAPUT V.

1 SED cùm renuntiatum esset Holopherni primario duci copiarum Assyriæ Jisraëlitas se comparasse ad bellum, & accessus *regionis* montanæ occlusisse, muroque firmasse omnem verticem montis excelsi, & in agris disposuisse [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accersivit omnes principes Moabi omnésque duces Hhammonitarum, & omnes satrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhanæi, quis sit populus iste qui confidet in *regione* montana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipsorum, quâ in re *positum sit* robur ipsorum & potentia ipsorum, quis extiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipsorum,

4 Et quamobrem contrà statuerint quàm omnes habitantes ab occasu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore servi sui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo isto domicilia habente prope te, qui in habitabat montanam *regionem* istam: nō enim prodibit mendacium ex ore servi tui.

6 Populus iste a [g] Chaldæis oriundus est;

7 Fuerunt autem iniquilini primùm in Mesopotamia, eò quòd nollent obsequi Diis majorum suorum, qui erant in terra Chaldęorum;

8 Sed excedentes instituto gentis suæ adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quamobrem ejicientibus ipsos *patribus* a conspectu deorum suorum fugerunt in Mesopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cúmque edixisset Deus ipsorū, ut egressi ex incolatu suo proficiscerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati sunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Postea descenderunt in Ægyptum (obtexerat enim superficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerunt illic, donec reverterentur; ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum esset genus ipsorum.

10 Cùm autem insurrexisset in eos rex Ægypti, ut astutis consiliis opprimerent eos, & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos servos:

11 Inclamaverunt Deum suum, qui percussit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus,

[a] Græc. *offendicula.*
[b] *animo.*
[c] Græc. *filii Cenahhanis.*
[d] Græc. *in occursum mihi.*
[e] Græc. *filiorum Hhammonis.*
[f] Græc. *sermonem.*
[g] Græc. *sunt progenies Chaldęorū.*
[h] Græc. *facti sunt.*
[i] Græc. *latere.*
[k] Græc. *ponerent eos in servos.*

cabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conſpectu ſuo:
12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis.
13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeſchum Barnehhæ, ejecit omnes qui habitabant in deſerto.
14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,
15 Et omnes Cheſchbonis incolas profligarunt potentia ſua.
16 Et poſtquam trajecerunt Jardenem,
17 Hęreditariò poſſederunt montanam iſtã regionem totam,
18 Ejectiſque a conſpectu ſuo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebuſæoque, & Schecemita, & Girgaſchæis omnibus habitarunt ibidem [1] diu.
19 Denique tanti per dum non peccaverunt coram Deo ſuo, fuerunt pene ipſos bona, quia Deus oſor iniquitatis adeſt ipſis.
20 Quando verò diſceſſerunt a via quam diſpoſuerat ipſis, profligati ſunt multis bellis quàmplurimum.
21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipſorum [m] æquatum ſolo, & civitates ipſorum captæ ab adverſariis.
22 Nunc autem converſi ad Deum ſuũ aſcenderunt e diſperſionis locis in quæ diſperſi fuerant & obtinentes Jeruſchalaima (ubi ſanctuarium ipſorum eſt) habitatores effecti ſunt regionis illius montanæ quòd deſerta eſſet.
23 Nunc ergo, Domine imperator, ſi quis eſt error in populo iſto, & peccavit contra Deum ſuum, conſyderandum eſt: quia hoc ipſis offendiculo futurum eſt, & aſcendentes debellabimus eos.
24 Sin autem non eſt iniquitas in gente iſtorum, prętereat quæſo Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipſorum & Deus ipſorum ipſos, ſimuſque probro coram vniverſa terra.
25 Fuit autem cùm deſiviſſet Achior loqui ſermones iſtos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circunſtabat.
26 Dicerẽtq; magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimæ & Moabitidis, ipſũ diſcindendum eſſe; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Jiſraëlitis, Nam ecce populus eſt cui non adſunt vires, neque robur ad aciem validam *conſtituendam*.
27 Quamobrem jam aſcendemus, erũntque [o] tanquam eſca devoranda toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

[1] Græc. *dies multos.*
[m] Græc. *factum in ſolum.*
[n] Græc. *a facie filiorum Jiſraëlis.*
[o] Græc. *in devorationẽ.*

CAPUT VI.

1 POSTQUAM verò ceſſavit tumultus hominum qui conſeſſum circunſtabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Aſſyriæ Achiori [a] coram toto populo alienigenarum,
2 [a] At quis nam es ſi quòd tu Achior coram toto populo alienigenarum & apud omnes [a] Moabitas, [a] & quicunque ſunt mercenarii Ephrajimi, quòd tu prophetaviſti apud nos prout *audimus* hodie, & dixiſti gentem Jeruſchalaimorum non eſſe debellandam, quia Deus ipſorum ſit protecturus ipſos: at quis Deus eſt niſi Nebucadnetzar?
3 Hic miſſurus eſt potentiam ſuam, & profligaturus eos e ſuperficie terræ: neque liberabit eos Deus ipſorum, ſed nos ſervi illius, profligabimus eos tanquam virum unum; neque ſuſtinebunt potentiam equorum noſtrorum: nam iis proculcabimus illos.
4 Imò illorum montes inebriabuntur ſanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipſorum; neque obſiſtet veſtigium ullum pedum ipſorum ex adverſo noſtri, ſed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terræ: dixit enim, [c] non irrita fient verba [c] mea.
5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es ſermones iſtos [c] die injuſtitiæ tuę, non viſurus es ampliùs faciẽ meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem iſtorum [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex ſervorum meorum latera tua, & corrues inter vulneratos iſtorum, [d] quando revertar *ad te*.
6 Quamobrem conſtituent te ſervi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [e] ad quas aſcenſuri ſumus; neq; peribis donec profligeris cum illis. Quòd ſi ſperas animo tuo fore ut non prehendantur, [c] ne concidat vultus tuus; dixi, & núllum verborum meorum excidet.
7 Pręcepit itaque Holophernes ſervis ſuis, qui aderant tentorio ſuo, vt comprehendentes Achiorem ſtatuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Jiſraëlitarum:
8 Et comprehendentes eum ſervi illius abduxerunt eum extra caſtra in campum, & profecti e medio campeſtris regionis in montanã pervenerunt ad fontes qui ſubſunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinuerunt aſcenſum [g] quò contendebant illi, & lapides in eos immiſerunt.
9 Quamobrem illi ſubeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiſerunt abjectum ſub radice montis: poſtea ad Dominum ſuum reverterunt.
10 Deſcendentes verò Jiſraëlitæ e civitate ſua adſtiterunt ipſi, & ſolventes eum abduxerunt Beth-choglam,
11 Stiteruntque eum apud principes civitatis ſuæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micæ e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhotnielis, & Carmi Malcielis.
12 Hi poſtquam accerſiviſſent omnes ſeniores civitatis, concurrentibus omnibus adoleſcentibus eorum & mulieribus in congregationem, ſtiterunt Achiorem in medio totius populi ſui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidiſſet:
13 Qui reſpondens renuntiavit eis verba cõfeſſus Holophernis, & omnia verba quę prolocutus fuerat apud principes Aſſyriæ, & quęcunque magnificè jactaverat Holophernes cõtra domum Jiſraëlis.
14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,
15 Domine Deus cœli, reſpice ad [h] imanenſam ſuperbiam ipſorum, & miſerere abjectionis gentis noſtræ, ac intuere faciem eorum qui ſanctificati ſunt tibi hoc tempore.
16 Deinde conſolati Achiorem laudave-

[a] Græc. *filios Moabi.*
[b] Græc. *perditione.*
[c] Græc. *ſermonum meorum.*
[d] Græc. *Ægyptum, id eſt, Ægyptios iſtos.*
[e] Græc. *aſcenſuum.*
[f] Græc. *viri civitatis.*
[g] Græc. *illorum.*
[h] Græc. *ſuperbias.*

tunt eum valde.
17 Et assumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum suam, [i] exhibuit convivium senioribus:
Græc. fecit
18 Qui invocaverunt Deum Jisraëlis ad auxilium tota nocte illa.

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circunstantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm, sed exteris quoque & socius omnibus propter hunc contumeliosus fuerit: quod sequentis versus oratio indicat.* 2 At quis nam] *hi duo versus leguntur variè, sed nos illud sequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *sic perstringit Holophernes Achioris perfidiam, & aliorum in castris versantium, quos dicit a Judæis & Ephrajimitis redemptos esse, ut ita prophetent & frangant milstum animos: quomodo Achiorem mercenarum Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q.d. Rex dixit, & statuit potius movere omnia, quàm ferre ut verbum suum intercidat.* 5 Die injustitiæ tuæ] *id est, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexisti.* Quando revertar] *id est, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potentia mea: sic accipiendum esse docent sequentia.* 6 Ne concidat] *id est, si ita securus es de salute illorum, nihil de tua metuito: nam vestra sors communis futura est.*

CAPUT VII.

1 POSTRIDIE verò denuntiavit Holophernes toti exercitui suo & toti populo suo, iis qui advenerant ad auxilium ipsius, ut conjunctis copiis ascendentes contra Beth-choglam ascensus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jisraëlitis.
[a] Græc. *filiis Jisraëlis: sic deinceps.*
2 Ita conjunctis copiis eo ipso die procedentes quique viri potentes ipsorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum septuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedib[b] comitabantur ipsos multitudine quàm plurima)
[b] Græc. *virorum bellatorum. sic versu. 7.*
3 Castra posuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothajimis usq; Bahhalmajima, & in longitudinem à Beth-chogla usq; ad Fabarium agrum, qui est e regione Chatzar-allomi.
4 Jisraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati sunt valde, dixeruntq; [c] alter ad alterum: nunc occludent isti superficiem totius hujus terræ: & neque montes excelsi, neq; convalles, neq; colles sustinebunt [d] gravem hunc numerum istorum.
[c] Græc. *quisque ad proximum suũ.*
[d] Græc. *gravitatem.*
5 Et assumptis quisq; armis suis bellicis cùm accendissent pyram in turribus suis, manserunt excubantes totam noctem illam.
6 Die autem [e] postero eduxit Holophernes totum equitatum suum in os Jisraëlitarum qui erant Beth-choglæ, ut recognosceret ascensus civitatis ipsorum:
[e] Græc. *secundo.*
7 Et fontes aquarum ipsorum invadens occupavit eos, ac instituit in eis præsidia bellatorũ: ipse verò conjunctis copiis ad populum suum regressus est.
8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum ducesq; regionis maritimæ dixerant, audiat jam sermonem Dominus noster, ne fiat [g] labes in copiis tuis:
[f] Græc. *filiorum Hhesavi. sic versu. 12.*
[g] Græc. *fractura.*
9 Nam populus iste Jisraëlitarum non confidunt hastis suis, sed [h] istis prælatis montibus in quibus ipsi habitant: non enim fuerit facile ipsos antevertere per vertices montium ipsorum.
[h] Græc. *altitudinibus montium.*
10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito contra eos; ut sit bellum instructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel vnus: permane in castris tuis præservans unumquemque virum in
[i] Græc. *ut non unus.*
copiis tuis, & obtineant servi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice istius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglæ) ita tollet eos sitis, aut dedent civitatem suam: nos verò & populus noster conscendemus propinquos vertices montium, & in eis castrametabimur ad præsidium, ne exeat civitate ullus; & contabescent fame ipsi, uxoresq; ipsorum, & liberi ipsorum; denique antequam gladius superveniat eis; subvertentur in plateis habitationis suæ. Sic rependes ipsis [k] malum, eò quòd seditionem moverint, neque auscultaverint [l] tibi placidè.
[k] Græc. *retributionem malam.*
[l] Græc. *faciei tuæ in pace.*
11 Atque horum sermones placuerant [m] Holoherni, & omnibus ministris ejus, constituerat que facere prout locuti fuerant.
[m] Græc. *coram Holopherne & coram omnibus.*
12 Profecta igitur castra Hhammonitarum, & cum eis quinque Assyriorum millia, metata sunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jisraëlitarum. Ascendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati sunt in regione montana ex adverso Dothajimorum, ex quibus miserunt ad Notum & Subsolanum ex adverso [n] Beth-hharabæ, quæ est propinqua [o] Ketzitzo ad torrentem [p] Mochmur: reliquo Assyriorum exercitu castra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam superficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipsorum metata essent in multitudinem quàmplurimam.
13 Tunc Jisraëlitæ inclamarunt Dominum Deum suum minuto spiritu ipsorum eò quòd ipsos circundedissent omnes hostes ipsorum; adeò ut non esset effugiendi e medio illorum via. Cùm enim mansissent in circuitu ipsorum tota congregatio Assyriorum, pedites, currúsque, ac equites ipsorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vasa aquaria ipsorum ac cisternæ ita exhaustæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad satietatem die uno: quia ex demenso dabatur bibenda ipsis. Itaque abjicientes animum liberi ipsorum & mulieres ac adolescentes deficientes ex siti concidebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipsis. Et congregati sunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adolescentibus mulieribúsque & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus senioribus, judicet Deus inter nos & vos, quãdo-
qui-

quidem affeciſtis nos injuria magna, qui non locuti eſtis [a] de pace cum Aſſyriis.
14 Nunc autem non eſt adjutor noſter, ſed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut ſternamur coram eis ſiti & perditione magna.
15 Nunc igitur accerſite eos & tradite civitatem totam [o] diripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.
16 Præſtat enim nos ipſis rapinæ eſſe, quam ſiti emori. Erimus enim [p] ſervi; ſed vivet anima noſtra, neq; videbimus mortem infantium noſtrorum oculis noſtris, & mulieres liberóſque noſtros deficientes animis ipſorum.
17 Conteſtamur vobis cœlum & terram, Deumque noſtrum & Dominum majorum noſtrorum, qui ulciſcitur nos ſecundum peccata noſtra, & peccata majorum noſtrorum; [b] *videte* ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.
18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [q] in eccleſia, inclamantium dominum Deum voce magna.
19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo eſtote, fratres: toleremus adhuc dies quinque, quibus advertet dominus Deus noſter miſericordiam ſuam in nos; non enim derelicturus eſt nos [r] in ęternum:
20 Quòd ſi prętergabentur illi, nec ſupervenerit nobis auxilium, faciam ſecundum ſermonem veſtrum. Sic diſperſit populum in [s] ſtationes ipſius; qui ad muros, & turres civitatis ſuę abeuntes, in domos ſuas uxores liberóſque remiſerunt, fueruntque [t] plurimum abjecti in civitate illa.

[a] Græc. *pacifica cum filiis Aſſur.*
[o] Græc. *ad direptionem.*
[p] Græc. *in ſervos.*
[q] Græc. *in medio eccleſia.*
[r] Græc. *ad finem.*
[s] Græc. *caſtra.*
[t] Græc. *in abjectione magna.*

ANNOTATIO.

12 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehoſch. 18. 22. tranſpoſitis literis.* Ketzitzo] *ſic appellatur ibidem Binjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id eſt, atrum & paluſtrem; quamobrem etiam torrens kanæ, id eſt arundine abundans, appellatur Jehoſch. 16. 8. & ſequentibus.* 17 Videte] *ellipſis, ut Gen. 3. 22. Senſus eſt, videte ne per vos fiat, ut armis victi gravius ab hoſte ex victoria inſoleſcente cruciemur.*

CAPUT VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achſai, filii Joſephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkijæ, filii Chananjæ, filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammielis, filii [a] Schimhhonis, filii Jiſraëlis:
2 Cujus vir Menaſche ex tribu & familia eadem mortuus erat [a] tempore meſſis hordeaceæ.
3 (Inſtabat enim *meſſoribus* ligantibus manipulos in campo, & ſuperveniente æſtu capiti ejus decubuerat in cubili ſuo, ſepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dothajima, & Bahhalmajima ſito.
4 Fuerat autem Judith domi ſuæ [b] in viduitate annos tres & menſes quatuor,
5 Et fecerat ſibi tentorium in [a] cœnaculo domi ſuæ, impoſito lumbis ipſius cilicio, & indutis veſtibus viduitatis ſuæ.
6 Jejunabátq; omnibus diebus viduitatis ſuæ prętęrquam [a] pridie ſabbathorum, & ſabbathis, & pridie noviluniorum & feſtis, hilariisque domus Jiſraëlis.
7 Eratq; ſpecioſa forma, & venuſta aſpectu valdè, cui reliquerat Menaſche vir ipſius aurum, & argentum, famulosque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:
8 Nec erat qui [c] inſimularet eam rei ullius malæ, quia timebat Deum valde)
9 Audiens igitur verba populi iniqua adverſus magiſtratum, quia minutus erat ipſorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes ſermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipſos, ut juraſſet eis ſe traditurum civitatem poſt dies quinque Aſſyriis, miſſa puella honoraria ſua quę præerat omnibus facultatibus ipſius, vocavit Huzzijam & Chabrim, & Carmin ſeniores civitatis ſuæ:
10 Qui cùm veniſſent ad ipſam dixit eis, audite, quęſo, me principes habitatorum Bethchoglæ: nam non eſt rectus ſermo veſter, quem elocuti eſtis coram populo hodierno die; ſtatuentes jusjurandum illud quod locuti eſtis inter Deum atque nos; & dicentes vos tradituros civitatem hanc hoſtibus noſtris niſi intra dies illos converſus Dominus auxilietur nobis.
11 Nunc enim qui nam eſtis vos, qui tentetis Deum hodierno die, & [a] ſtetis loco Dei [d] inter filios hominum.
12 Nunc enim Dominum omnipotentem [a] diſquirite, & nihil pernoſcetis [e] unquam.
13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipſius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc ſcrutabimini, & mentem ejus pernoſcetis, & ratiocinationem ejus percipietis mente?
14 Nequaquam, fratres; ne provocate ad iram dominum Deum noſtrum. nam ſi nolit intra hos quinque dies adjuvare nos; ipſe habet poteſtatem, quibuſcunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis noſtris.
15 Vos autem [a] ne pignoremini conſilia domini Dei noſtri: non enim ſimilis Deus eſt homini [a] ad ſumendas ultiones, neque ſimilis filio hominis ad judicia ſtatuenda.
16 Quamobrem expectantes ſalutem quæ ab ipſo eſt, invocemus eum ad auxilium noſtrum; & exaudiet vocem noſtram, ſi placuerit ipſi:
17 Quandoquidem non extitit in generationibus noſtris, neque eſt hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,
18 Quemadmodum factum eſt antegreſſis tẽporibus, quorum cauſa traditi ſunt gladio & direptioni majores noſtri, concideruntq; caſu magno coram hoſtibus noſtris.
19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde ſperamus ipſum non deſpecturum nos neq; ullum e gente noſtra.
20 Neque verò [a] ſi deprehendamur ita, nominabitur Judæa *amplius*; ſed prędę erit [f] ſanctuarium noſtrum, & repoſcet profanationem ejus ex ore noſtro, & metum [g] qui [a] fratres noſtros invaſit & captivitatem *incolarum* terræ, & vaſtitatem

[a] Græcè *impius.*
[b] Græc. *viduam agens.*
[c] Græc. *inferret in eã verbum malum.*
[d] Græc. *in medio filiorum.*
[e] Græc. *uſque in ſeculum.*
[f] Græc *ſancta noſtra. ſic ſequente ver.*
[g] Græc. *fratrum noſtrorum.*

tatem hereditatis noſtræ adverſus nos profundet in capita noſtra apud gentes ubi ſervi fuimus, erimus que publico dicterio & probro coram poſſeſſoribus noſtris. Non enim [h] reddetur ſervitus noſtra gratioſa, ſed ignominioſam efficiet ipſe dominus Deus noſter.

21 Nunc itaque fratres demonſtremus fratribus noſtris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & ſanctiſſimum locum & domum & altare [i] firmè hærere nobis: præter omnia hæc agamus gratias domino Deo noſtro, qui tentat nos ut etiam majores noſtros.

22 Mementote quæ cunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum, & quæ acciderunt Jahhakobo in [k] Meſopotamienſi Syria, paſcenti pecudes Labanis fratris matris ſuæ.

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipſorum; ita etiam nos non planè ulciſcitur, ſed ad inſtitutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipſum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæ cunque dixiſti ex optimo corde eloquuta es, neque eſt quiſquam reſtiturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die ſapientia tua manifeſta eſt ſed [l] a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam eſſe cõmentationem cordis tui: ſed populus ſitim validam paſſus eſt; ita coëgerunt nos, prout locuti ſumus, facere ipſis, & [o] obſtringere nos jurejurando, quod minimè ſumus tranſgreſſuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia ſis, & immittet dominus pluviam [p] ad implendum ciſternas noſtras, ut non deficiamus ampliùs.

27 Dixit verò ad illos Judith, auſcultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [q] omnes ad poſteros gentis noſtræ.

28 Vos ſtabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atque intra dies illos quibus elapſis dixiſtis vos traditures eſſe hoſtibus noſtris civitatem hanc, [r] inviſet dominus Iſraëlem manu mea.

29 Vos verò ne perſcrutemini [r] quid factura ſim: non enim ſum indicatura vobis, donec perfecta ſint, quæ ego factura ſum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [s] feliciter, & dominus Deus præeat tibi adultionem hoſtium noſtrorum: tum reverſi ex tentorio ejus ad ſuos ordines abierunt.

[h] Græc. *dirigetur ſervitus noſtra in gratiam, ſed in ignominiam ponet.*
[i] Græc. *firmatum eſſe in nobis.*
[k] Græc. *Meſopotamia Syriæ.*
[l] Græc. *principio dierum tuorum.*
[m] Græc. *intelligentiã.*
[o] Græc. *adducere juſjurandum ſuper nos.*
[p] Græc. *ad impleinentum ciſternarum.*
[q] Græc *generationem.*
[r] Græc. *factum meum.*
[s] Græc. *ad pacem.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum eſt, ex Hieronymo, & verſu 2. capitis ſequentis.* 3 Inſtabat] *hos ſeptem verſus hyperbaticos eſſe, res ipſa loquitur. Quamobrem parentheſios ſigno incluſimus.* 5 Cœnaculo] *ſic accipitur his libris ὑπερῷα, ut rectè obſervat in epiſtolis Hieronymus.* 6 Pridiè ſabbathorum] *hic locus apertè oſtendit librum hunc fuiſſe a Judæo aliquo concinnatum ſuperſtitionum amatore. Nam ſancti quidem erant ſabbathorum dies, & neomeniæ ſolennitatéſque hilares ex lege, ſed proximè antecedentes dies cum illis ſanctificare Judaicum eſt: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus feſtis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam ſi Deus hoc nomine in ære ipſorum futurus eſſet.* 11 Stetis loco] *id eſt, locum Dei authoritatémque vobis aſſumatis.* 12 Diſquirite] *verba ſunt συγχωρητικά. q. d. experimini ſi fortè ſcrutari poteſtis Deum; nunquam profectò vel tantillum majeſtatis illius perveſtigando conſequemini: cujuſmodi argumentatio eſt Ijobi 37. & ſequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod eſt, ne putetis vos poſſe conſilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere; irritæ omnes ſponſiones veſtræ futuræ ſunt, ſi temerè agatis cum Deo.* Ad ſumendas ult.] *id eſt, vias illius non ſunt viæ humanæ, neque humanis motibus & inſtabilibus atque repentinis ad ulciſcendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id eſt, ſi rei erimus tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepiſtis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Iſraëlitas, qui in captivitatem abrepti ſunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, ſed nos ex lege maluimus interpretari πρόσκαιμμα* 28 Inviſet] *vide Gen. 21, 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem impoſuit cinerem capiti ſuo & cilicium, [a] poſita quam induerat veſte, [b] cùm adhuc offerretur Jeruſchalaimis in domo Domini ſuffitus veſperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, [c] cui tradidiſti gladium [b] ad ulciſcendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum eſſe) fecerantque res quarum nomine [c] expoſuiſti principes eorum cædi, quę cubile ipſorum fraude oppreſſum irrigavit ſanguine, & percuſſiſti ſervos cum potentioribus, ac potentiores in thronis ipſorum;

3 Qui expoſuiſti uxores eorum prędę, & filias eorũ captivitati, omniaq; ſpolia eorũ [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerũt zeli tui, & abominantes inquinamentum ſanguinis ſui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipſorum eſſes; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim feciſti res antegreſſas illis, & illas, & conſequentes, etiamq; præſentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerunt eæ quarum conſilium ceperas, & dixerunt ecce adſumus.

5 Etenim omnes viæ tuæ ſunt paratiſſimæ judiciáq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Aſſyrii multiplicati ſunt copiis ſuis, elati ſunt equo & ſeſſore, gloriantur brachio peditum, ſpem habent in clypeo ſagittaque & funda, neq; agnoſcunt te eſſe Dominum conte-

[a] Græc *nudata.*
[b] Græc. *ad ultionem alienigenarũ.*
[c] Græc. *tradidiſti in cædem ſic deinceps.*
[d] Heb. *ad diviſionem filiorum.*
[e] Græc. *in adjutorem.*

conterentem bella, Jehovam ẽsse nomen tuum,
7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:
f Græc. *sancta.* 8 Nam consilia inierunt profanandi f sanctuarium tuum,
g Græc. *gloriæ tuæ.* 9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis g glorioſi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.
10 Respice ad superbiam eorum:
11 Immitte iram tuam in capita eorum:
12 Inde manui meæ quæ vidua sum, vires quas præcepi mente,
13 Percute servum labiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum servo ipsius:
h Græc. *erectionem, ut infrà. 12. 8.* 14 Frange eorum h erectas cervices manu fœminæ.
15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque potentia tua in valentibus *sita est*, sed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defensor infirmorum, deploratorũ protector, desperatorum servator; næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jisraëlitarum.
16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarum, rex omnium rerum creatarum tuarum,
17 Tu exaudi orationem meam:
18 Et i præsta ut sermo meus sit fraudi, & vulneri, & cicatrici istis; qui contra testamentum tuum, & domum sanctificatam tuum, verticemque Tzijonis, & domicilium possessionis filiorum tuorum consilia dura iniverunt;
19 Denique k affer in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriúmque, non esse alium qui protegat gentem Jisraëlis præter te.

i Græc. *da sermonem meum esse & fraudem, & vulnus. &c.*
k Græc. *fac.*

ANNOTATIO.

1 Posita] *Græca verba unius literæ mutatione sic legenda esse ex scripturæ usu est manifestissimum.* Cùm adhuc] *id est, inter duas vesperas: sic enim ferè scriptura loquitur, & circunscribit tempus; ut* 1. *Reg.* 18. 29. 2 Cui tradidisti] *hujus orationis impuritatem duo loci evincunt manifestè; unus, quòd ea historia, quæ habetur Genes.* 34. *& a Spiritu sancto damnatur Gen.* 49. 5. *& sequentibus, hîc contrà laudibus amplissimis effertur: alter, quòd mendaciis a Deo benedici petit, & ad ea se comparat Judith; tanquam si mendacia (ut Augustinus vocat) officiosa accepta essent Domino.*

CAPUT X.

1 FUIT autem, cùm desiviſſet inclamare Deum Jisraëlis, & perfectis omnibus verbis suis surrexisset ex procubitu suo,
2 Ut vocaret ancillam honorariam suam, descendens in domum in qua versabatur diebus sabbathi & festis diebus suis, atque evolvens cilicium quo induta erat, exueret vestimenta viduitatis suæ.
3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento a optimo disposuit capillos capitis sui, & imposita sibi mitra induit vestimenta b festiva sua, quibus ornabatur c quo tempore vivebat vir ipsius Menasche.
a Græc. *pingui.* b Græc. *jucunditatis.* c Græc. *diebus viri ejus*
4 Cumq; sumens sandalia adhibuisset pedibus suis, & circumposuisset brachialia, & armillas, annulosq;, & inaures, ac totum mundum suum, denique venustè se composuisset valde d ad decipiendum oculos virorum, quicunque visuri essent ipsam,
d Græc. *ad deceptionem oculorum.*
5 Dedit ancillæ honorariæ suę ligneum utrem vini, & vas olei, peramq; implevit farina, & palathis, panibusque & e caseis, quæ circunvolvens omnia vasa sua imposuit ei.
6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ, inveneruntque adstantes ei Hhuzzijam & seniores civitatis Chabrin & Carmin:
e Græc. *ut erat alteratus aspectus ejus.* 7 Qui ubi viderunt eam e altera specie, & mutata veste, admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,
f Græc. *dei: te in gratiã.* 8 Dixerunt ei, Deus Deus majorum nostrorum f efficiat te gratiosam, & perficiat institutia tua ad gloriationem g Jisraëlitarum, & exaltationem Jeruschalaimorum, atque adoraverunt Deum.
g Græc. *filium Jisraëlis.*
9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum sermones, quos locuti estis mecum, præceperunt itaq; adolescentibus, ut aperirent ei quemadmodum dixerat: qui fecerunt ita.
10 Egressa igitur Judith ipsa & ancilla ipsius cum ea, prospectabant ad eam oppidani, donec descendisset mõtem, & transivisset vallem, neque ampliùs viderent eam.
11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipsi prima Assyriorum custodia prehenderunt eam, & interrogarunt eam, ex quibus es? & unde venis?
12 Quæ dixit, filia sum Hhebræorum; & fugio a conspectu eorum, quia futurum est ut tradantur vobis h devorandi.
h Græc. *in devorationẽ.*
13 Ego verò venio in conspectum Holophernis primarii ducis copiarum vestrarum, ut renuntiem i res veras: nam demonstrabo k ei viam per quam proficiscens dominium totius montanę *regionis* obtinebit, l nec disperibit virorum ipsius ullus, aut ullum animal.
i Græc. *verba veritatis.* k Græc. *ante faciem ejus.* l Græc. *nec dissonabit virorum ejus caro ulla, neque spiritus vitæ.*
14 Cùm autem audissent viri isti verba illius, & consyderantibus faciem ejus m videretur valde admirabilis pulchritudine,
m Græc. *esset coram ipsis.*
15 Dixerunt ei, servasti n te ipsam, quòd festinaveris descendere in conspectum domini nostri: nunc ergo accede ad tentorium ejus, & *quidam* ex nobis deducent te, donec te in manus ejus tradiderint.
n Græc. *animam tuam.*
16 Verùm, quando stabis coram ipso, ne metuas o animo tuo; sed renuntia p in hanc sententiam, & benefaciet tibi. ita delegerunt q ex suo numero viros centum quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus, deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concursus in totis castris, cum pervasisset clamor tentoria de adventu ejus: venientesque circundabant eam quando stabat extra tentorium Holophernis, donec renuntiassent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Jisraëlitas.
o Græc. *corde.* p Græc. *secũdum hæc verba tua.* q Græc. *ex se.*
17 Dicebat enim alter alteri, quis contemnat populum istum, qui habet apud se mulieres hujusmodi: non est bonum relinqui

ex

ex iis virum unum, qui dimissi possent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.
18 Postea egressi qui excubabant in tentorio Holophernis, omnesque administri ejus, introduxerunt eam in tentorium.
19 Quiescebat autem Holophernes super cubili suo in conopæo, quod erat ex purpura auroque & smaragdo, & lapidibus pretiosis contextum; sed cùm renuntiassent ipsi de ea, exiverat in proscenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipsi.
20 Cumque venisset Judith in conspectum ejus & administrorum ejus, admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus, procidens in faciem inclinavit se ei; sed servi illius erexerunt eam.

ANNOTATIO.

5 Caseis] *Græcè quidem legitur* καθαρῶν, *id est, puris panibus; sed non dubium est quin præferenda sit Hieronymi lectio* καὶ τυρῶν, *id est, & caseis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio, & sequente simulatione tota, quid judicii faciendum sit, suprà docuimus 9.2.*

CAPUT XI.

1 DIXIT verò Holophernes ei, bono animo esto, mulier, ne timeas apud [a] animum tuum. Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo consilio voluerit servire Nebucadnetzari regi totius terræ:
2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam *regionem* istam, nisi me fecissent nihili, non fuissem sublaturus hastam meam: sed ipsi sibi confecerunt ista.
3 Nunc itaque dic mihi cujus rei causa effugeris ab eis, & veneris ad nos: [c] venisse enim tibi salutare futurum est. Esto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim est qui faciat injuriam tibi, sed benefaciet *quisque* tibi, ut fit servis domini mei Nebucadnetzaris regis.
4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua [d] coram te: Non enim renuntiabo mendacium domino meo nocte hac: sed si sequaris sermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque decidet dominus meus institutis suis.
5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terræ, & vivit potentia illius, qui misit te ad correctionē omnis animę, non solùm homines per te serviunt ei; verumetiam bestiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ sunt sub Nebucadnetzare, & tota domo illius.
6 Audivimus enim sapientiam tuam & versutias animi tui, & renuntiatum est toti huic terræ, te unum [e] peritissimum esse in toto regno, & potentem scientia, & admirabilem administratione bellica.
7 Jam verò de sermone, quem locutus est Achior in cōsessu tuo, audivimus verba illius: quia asciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas sermonem ejus: sed repone eum in animo tuo, quia verus est:
8 Nam genus nostrum non fert ultionem, nam non prævalet gladius eis, nisi peccaverint in Deum suum.
9 Sed nunc (ut dominus meus [f] non dejiciatur spe, & re infecta abeat) [g] & accidit mors in conspectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum suum quandocunque fecerint [g] rem alienam:
10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipsorum & rara est omnis aqua, ideóque consilium iniverunt invadendi pecudes suas, & quæcunq; discrevit ipsis Deus in legibus suis ne comedant, decreverunt consumere:
11 Et primitias frumenti, decimasque vini & olei, quas sanctificatas custodiebant sacerdotibus qui adstant Jerusalaimis in conspectu Dei nostri, statuerunt absumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.
12 [h] Miserunt autem Jerusalaima: quòd si ii etiam qui illic habitant [h] assenserint eis qui reportarunt his remissionem à senatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipsis, sed *ita* facient: tradentur tibi [i] profligandi eo ipso die.
13 Itaque ego ancilla tua cognoscens omnia hæc, aufugi a conspectu illorum, & misit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obstupescent in tota terra quicunque eas audierint:
14 Nam ancilla tua pia est, & serviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneam apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallem istam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiserint peccata ipsorum: veniensque referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obsistat tibi:
15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jerusalaimorum:
16 Et ponam sedem tuam in medio *civitatis* illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non est pastor:
17 Ac ne canis quidem mutiet lingua sua adversum te: hæc enim mihi dicta sunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ missa sum ut renuntiem tibi.
18 Placuerunt autem sermones ejus [k] Holopherni, & omnibus administris ipsius, qui admirantes sapientiam ejus dixerunt,
19 Non est [l] ab extremitate una terrę ad alteram mulier ejusmodi, pulchritudine vultus, & peritia sermonum.
20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmisit te populo isti, ut adsit manibus nostris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. [m] Nunc autem ut tu venusta es specie, & grata sermonibus tuis,
21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris sedens eris nominatissima in tota terra.

[a] Græc. *cor. sic desinceps.*
[b] Græc. *hominem.*
[c] Græc. *venisti enim ad salutem.*
[d] Græc. *in faciem tuam.*
[e] Græc. *bonum.*
[f] Græc. *non sit dejectus, & sine facto*
[g] Græc. *absurditatem,*
[h] Græc. *fecerint eadē eis.*
[i] Græc. *in profligationem.*
[k] Græc. *corā Holoferne & corā omnibus.*
[l] Græc: *ab extremitate usque ad extremitatem terræ.*

ANNO-

ANNOTATIO.

9 Et accidit] *id est, jam rei mortis sunt Judæi ex peccato suo, quod sequentibus exponitur.* 12 Miserunt] *hic versus obscuritatem quidem habet non mediocrem: sed nos ex adjunctorum collatione in hanc sententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ rem esse liberam & in tantis angustiis concessam judicavit: verùm quia in rebus dubiis sententia fuit roganda Synedrii & Sacerdotis Hierosolymitani, Dcut. 17. placuit Reipub. homines mittere Jeruschalaima qui sententiam illius cognoscerent; ut si res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ concesserat, ita fiat: sin minus, ut abstineatur. Jam verò (inquit Judith) sive probent illi, sive improbent, Beth-choglani rei sunt peccati ex consilio suo: sed tamen si Jeruschalaimis (ut futurum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq; hoc pacto spondeo te potiturum Jeruschalaimis & Judææ tota.* 20 Nunc autem ut] *elegantissima perturbatio ex amore animi figuratio, cùm Holophernes ex aspectu solo mulieris istius percitus, amantium more per illam jurat, cujusmodi ναὶ μὰ apud Plautum & alios non pauca exstant.*

CAPUT XII.

1 TUM jussit [a] introduci eam in locum ubi deponebatur argentea supellex ipsius, & præcepit instrui mensam ei de obsoniis ejus, & de vino suo bibendum dari:

2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, [b] ne qua fiat offensa; sed de iis quæ [b] mecum allata sunt, victus ministrabitur.

3 Dicente verò Holopherne ei, at si defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri sumus similia eis, quæ demus tibi? Non enim est nobiscum [c] quisquam e gente tua:

4 Respondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non consumet ancilla tua hæc quæ sunt penes me, donec fecerit dominus manu mea, quæ statuit consilio suo.

5 Cùm itaq; abduxissent eam ministri Holophernis in [d] tentorium illud, somnum cepit ad mediam usq; noctem, deinde surrexit sub matutinam vigiliam.

6 Et misit ad Holophernem dicens, præcipiat quæso dominus meus, ut sinatur ancilla tua ad precandum egredi: præcepitq; Holophernes custodibus suis, ne prohiberent ipsam.

7 Ita permansit in castris triduo; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat se ad [e] fontem illum aquæ in castris:

8 Cumq; ascenderet orabat dominum Deum Jisraëlis, ut dirigeret viam ipsius [f] ad erigendum populares suos.

9 Et ingressa permanebat munda in tentorio, usque dum afferret ancilla alimentum ipsius sub vesperam.

10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio servis suis [g] solùm, neq; vocato ad [h] epulas ullo eorum qui [i] negotiis præerant, diceret Bigvaio eunucho, qui præerat omnibus rebus ipsius, profectus jam persuade mulieri isti Hebrææ, quæ est apud te, ut veniat ad nos, & [k] convivetur nobiscum:

11 Ecce enim turpe nobis est si mulierem ejusmodi omittamus, nec conversemur cum ea. Nam nisi eam pertraxerimus, derisura est nos.

12 Egressus itaq; Bigvai a conspectu Holophernis accessit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam consequatur in conspectu ejus, & bibere nobiscum [l] hilariter vinum, ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum [m] Assyriarum, quæ adstant in domo Nebucadnetzaris.

13 Cui respondit Judith, & quę sum ego, quæ contradicam domino meo?

14 Nam quicquid placiturum est in oculis ejus, studiosè factura sum: atque hoc mihi futurum est exultationi ad diem usque mortis meæ.

15 Ita exurgens ornavit se veste & toto mundo muliebri suo: cumq; accedens ancilla ejus [n] stravisset ei coram Holopherne humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum usum suum, ut comederet accumbens in eis, ingressa Judith accubuit.

16 Tum obstupescente corde Holophernis de ea, & commoto animo ejus, fuit illius cupientissimus admodum congrediendi cum ea: nam observabat occasionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.

17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & esto nobiscum [o] hilaris.

18 Cui Judith, jam bibam, inquit domine, quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die [p] ex quo nata sum.

19 Accipiens que comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipsius præparaverat.

20 Quamobrem lętatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum, quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

[a] Græc. *introducere.*
[b] Græc. *secuta sunt me*
[c] Græc. *ad erectionem filiorum populisui.*
[d] Græc. *solis*
[e] Græc. *vocationẽ vel invitationẽ.*
[f] Græc. *usibus.*
[g] Græc. *comedat & bibat.*
[h] Græc. *ad hilaritatem.*
[i] Græc. *filiorum Assur*
[k] Græc. *ad hilaritatem.*
[l] Græc. *nativitatis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat off] *nempe in Deum, quem a se coli antè professa est, 11. 14.* 3 Quisquam] *nempe qui cibaria curet ejusmodi, iis legibus & cautionibus, quas observat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii, infrà ver. 10. ubi argentum & res omnes preciosę custodiebantur, vers. 1.* 7 Fontem illum] *de quo suprà 7. 3.* 15 Stravisset] *ex prisca accumbendi forma.*

CAPUT XIII

1 UT autem [a] advesperavit, [b] festinantes servi ejus receperunt se; Bigvaius verò concluſit tentorium ejus foris, cùm dimisisset adstantes a conspectu domini sui, & discessissent ad cubilia sua,

2 Erant enim omnes defatigati, eò quòd plurimùm [c] usi essent potu: Judith verò sola in tentorio illo relicta est,

3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto suo, quia [d] perfusus erat vino.

4 Ju-

[a] Græc. *vesperа facta esset.*
[b] Græc. *festinaverunt recipere; sic vers. 14.*
[c] Græc. *fuissent potus.*
[d] Græc. *circumfusum erat ei vinũ.*

4 Judith autem edixerat ancillæ suæ, ut stans extra cubiculum ipsum observaret egressũ ipsius, prout quotidie *fecerat*; nam dicebat se egressuram esse ad precationem suam: & Bigvaium allocuta erat in eandem sententiam. Itaque abiverant omnes a conspectu ejus, & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo, [e] neque parvus, neque magnus.

5 Tum consistens Judith ad lectum illius dixit [f] apud animum suum,

6 Domine Deus omnis potentiæ, respice hora hac ad opera manuum mearum, [g] ut exaltentur Jerusalaima: quandoquidem jam tempus est defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi institura mea [h] ad confringendum hostes, qui insurrexerunt in nos.

7 Et accedens ad [i] regulam lecti quę erat ad caput Holophernis, de promptit ex eo [i] acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo,

8 Corrobora me, domine Deus, hodierno die.

9 Et incussit in collum ejus duos ictus robore suo, auferens sque caput ejus ab eo devolvit corpus ejus e strato,

10 Et abstulit a columnis [i] conopeum ipsum.

11 Egressa que paulo pòst tradidit ancillæ honorarię suę caput Holophernis, cùm indidisset illud in peram cibarii sui.

12 Ita egressæ sunt ambæ simul pro sua consuetudine ad precationem, & trajicientes castra circumiverunt [i] vallem illam, ascendentesq; montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius:

13 Dixit Judith e longinquo custodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc, nobiscũ Deus, Deus noster est ad faciendum adhuc [l] res potentes in Jisraële, & robustas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.

14 Fuit autem cùm audissent viri civitatis illius vocem ejus, ut festinantes descenderent ad portam civitatis suæ, & seniores civitatis illius convocarent:

15 Concurrantes que omnes æquè parvi ac magni, eò quòd pręter opinionem videbatur ipsis reverti illam, & aperientes portam susceperunt eas.

16 Cumque accendissent ignem [k] lucis causâ circunstabant eas.

17 Illa verò voce magna dicebat eis,

18 Laudate Deũ, laudate, Laudate Deũ: quia nõ abstitit misericordia ejus a domo Jisraëlis, sed diffregit inimicos nostros mea manu nocte hac:

19 Proferens que caput illud e pera sua ostendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Assyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat [l] ebriosus ubi percussit eum dominus per manum fœminæ.

20 Nam ut vivit Dominus qui conservavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipsius; nec tamen commisit peccatum mecum [m] impurum aut pudendum ullum.

21 Tum obstupuit totus populus admodum, & inclinantes se adoraverunt Deum.

22 Dixeruntq; uno animo benedictus es Deus noster, qui in nihilum redegisti hodierno die inimicos populi tui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altissimo supra omnes mulieres, quæ versantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad diffringendum caput principis inimicorum nostrorum.

25 Nam [n] non absistet spes tua a mente hominum recordantium robur Dei in seculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationẽ ęternam, ut [n] respiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non pepercisti [o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis nostræ: sed prævenisti casum nostrum rectà ambulans coram Deo nostro.

26 Dixitque totus populus, [p] Amen Amen.

[e] Græc. *a parvo usque ad magnum: sic vers.* 15.
[f] Græc. *in corde suo.*
[g] Græc. *ad exaltationẽ Jerusalaimorum.*
[h] Græc. *confractionem hostium, sic vers.* 24.
[i] Græc. *potentiam in Jisraële & robur.*
[k] Græc. *ad lucem.*
[l] Græc. *in ebrietatibus suis.*
[m] Græc. *ad pollutionem aut pudorẽ.*
[n] Græc. *ad respiciẽdum te in bonis.*
[o] Græc. *animæ.*
[p] Græc. *Fiat fiat.*

ANNOTATIO.

7 **Regulam lecti**] *id est, impagem illam transversam, cui cervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, qua in prælis, & trapetis apud Græcos & Latinos authores, trabes circunstãtes dicuntur regulæ. Visitatum est autem viatoribus militibusq;, ut gladium zonã pecuniámq; cervicali subdant.* **Acinacem**] *gladium Persicum, per quem fere jurabant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.*
10 **Conopeum**] *est quidem conopeum illud quod propter infesta animalcula adhiberi solet, quæ Græci appellant κώνωπας sed hîc potius accipiendum est infimum stratum, quo molliores viri utuntur in grabatis castrensibus: quod conopeum sine solo lineo, aut alio sustentaculo columnis lecti & spondæ appingitur. Quæ autem causa hoc fecerit vide infrà vers.* 19. 12 **Vallem illam**] *de qua suprà.* 12. 7. 25 **Non absistet**] *id est, pii omnes semper tuæ pietatis & fidei spei, quam in domino collocasti, mentionem facient.*

CAPUT XIIII.

1 DIXIT verò Judith illis, auscultate mihi jam fratres, & accipientes caput istud suspendite ipsum in projectura summa muri nostri.

2 Eritque illucescente matutino, & exoriente sole super terram, ut assumatis quisque arma bellica vestra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum imposueritis ducem eis, tanquam descensuri in campum ad primam custodiam Assyriorum, quamvis minimè descensuri estis.

3 Tum assumentes isti omnia arma sua ibunt in castra sua, excitabuntque duces copiarum Assyriæ.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipsum, irruente in eos metu fugient a conspectu nostro.

5 Tum verò insequentes vos & quicunque habitant totum terminum Jisraëlis, prosternite eos [a] ubicunque fuerint.

[a] Græc. *in viis ipsorum*

6 Verùm

6 Verùm antequam faciatis iſta, arceſſite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoſcat illum qui nihili faciebat domũ Iſraëlis, & qui ipſum [b] trádendum morti miſerat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cùm veniſſet, videns caput Holophernis ad manum cujuſdam viri in congregatione populi, procidit in faciẽ, tanquam ſoluto ſpiritu ſuo. Cùm autẽ reſumpſiſſent eum, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans ſe coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus iſtis; renuntiavitque Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat uſque dum erat allocuta ipſos; cumque deſiſſet loqui, voce magna jubilavit populus, ediderunt que vocem hilarem in civitate ſua.

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Iſraëlis, credidit Deo admodum, & circunciſus carne præputii ſui adjunctus eſt domui Iſraëlis uſque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm aſcendiſſet, ſuſpenderunt caput Holophernis de muro, aſſumens quiſq; vir arma ſua proceſſerunt [c] per acies in aſcenſus montis; quos cùm viderent Aſſyrii, tranſmiſerunt ad ductores ſuos.

9 Venerunt igitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipſorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt [d] præfecto prætorio ejus,

10 Excita jam dominum noſtrum; nam audent iſta mancipia deſcendere contra nos in [e] pugnam, ut profligentur prorſus.

11 Ingreſſus autem Bigvai pulſavit veſtibulum tentorii,

12 Suſpicabatur enim eum cum Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, aperiens ingreſſus eſt in cubiculum,

14 Ubi invenit eum jacentem ſuper ſtrato mortuum, cápite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, diſrumpens veſtimenta ſua:

15 Deinde ingreſſus tentorium ubi ſolebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem proſiliẽs ad populum clamavit, prævaricati ſunt ſervi, [f] attulit confuſionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzaris: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adeſt ei.

16 Hæc autem verba cùm audiſſent principes copiarum Aſſyriæ, diſruperunt ſtatim tunicas ſuas, & turbatus eſt animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè [g] in caſtris effecta eſt.

[b] Græc. *ad mortem.*
[c] Græc. *ſecundum cohortem.*
[d] Græc. *ei qui erat ſuper omnes res ejus.*
[e] Græc. *in finem.*
[f] Græc. *feci.*
[g] Græc. *in medio caſtrorum.*

CAPUT XV.

1 SED cùm audiſſent ii qui erant in tentoriis, obſtupuerunt de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quiſquam in conſpectu proximi ſui ampliùs; ſed effuſi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione montana circum Beth-choglam caſtra poſuerant, in fugam verterentur.

3 Tum verò filii Iſraëlis unuſquiſque, inquam, [a] bellator ex eis effuſi ſunt in eos:

4 Et miſit Hhuzzija [a] Eſchtemonẽ, & Bethbirein, Chobámque, & Cholonem, denique in omnem terminum Iſraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerẽntq; ut omnes impetu effunderentur contra hoſtes ad tollendum eos.

5 Quod cùm audiſſent Iſraëlitę, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam uſque, ſimiliterque ii qui Jeruſchalaimis advenerant, & ex tota regione mõtana, quia renuntiaverant ipſis ea quæ facta fuerant caſtris inimicorum ſuorum:

6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriiſſent Damaſcum & terminos ejus.

7 Ac habitatores quidem Beth-choglæ reliqui irruerunt in caſtra Aſſyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti ſunt:

8 Iſraëlitæ verò a cæde reverſi reliquiis potiti ſunt, vicíq; & civitates quæ in montana & campeſtri regione erant, obtinuerunt multa ſpolia: erat enim multitudo *eorũ* magna valde.

9 [a] Jojakim verò ſacerdos ille magnus, & ſenatus [b] Iſraëlitarum habitantes Jeruſchalaimis venerunt, ut [c] conſtituerent bona quæ fecerat Deus Iſraëli, & viſa Juditha [d] alloquerentur eam verbis pacis.

10 Ingreſſi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:

11 Tu exaltatio Jeruſchalaimorum, tu exaltatio magna Iſraëlis, tu gloriatio magna es gentis noſtræ; quòd feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Iſraëlem Deus proſecutus ſit eos benevolentia: benedicta ſis ab omnipotente domino in æternum tempus; dixitq; populus totus, Amen.

12 Spoliavit autem populus caſtra per dies triginta:

13 Dederuntq; Judithæ tẽtorium Holophernis inſtrumentaq; argenti omnia, & lectos, urnaſq;, & omnia ſupellectilia ejus; quę accipiens illa impoſuit alia mulæ ſuæ, aliaq; junctis plauſtris ſuis cumulans impoſuit.

14 Tum concurrens unaquęq; mulier Iſraëlitis ad videndum eam, benedixerunt ei, & exhibuerunt ei choream ex numero ſuo.

15 Cumque illa accipiens thyrſos in manus ſuas dediſſet quoque mulieribus, quę comitabantur ipſam, viciſſim coronam oleæ impoſuerunt ipſi, & [a] ipſius comiti. Ita proceſſit coram toto populo in chorea dux omnium mulierum, & ſecuti ſunt omnes Iſraëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipſorum *decantatis*.

[a] Græc. *vir bellator.*
[a] Græc. *filiorum Iſraëlis.*
[b] Græc. *fundarent.*
[c] Græc. *loquerentur cum ea pacem.*

ANNOTATIO.

4 Eſchtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura reſtituere hoc modo viſum eſt propter ſequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres hu quidem vocibus termini videntur deſignari, quibus Aſſyrii*

Assyrii poterant effugium sibi investigare: occidentis terminus hîc nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi spem fuisset adempturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem sita in tribu Jehudæ & Schimhonis: Choba verò ad septentrionem est, Gen. 14.15. Cholon denique orientem versus, ubi Aulona Græci quoque scriptores statuerunt. 9 Jojakim] *de quo suprà 4.5.* Constituerent] *id est, ut rebus sanctè & prudenter prospicerent, ordine rebus omnibus imposito, ne aut Dei offensa, aut administrationis imprudentia tantum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipsius comiti] *id est, ancillæ honorariæ, quæ ipsam fuerat prosecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAM incipiente Juditha professionem hanc apud totum Israëlem, totus populus post eam prolocutus est laudationem hanc.

2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *canere* tympanis, modulamini ei psalmos, laudemque exaltate & invocate nomen ejus:

3 Quia Deus conterens bella, quia in castra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu persequentium me.

4 Venerat Assyrius e montibus, a Borea,

5 Venerat cum myriadibus copiarum suarum, quarum multitudo obthuraverat torrentes, & quarum equitatus tegebat colles:

6 Dicebat se incensurum terminos meos, & adolescentes meos sublaturum gladio, lactentesque [a] abjecturum, & infantes meos [b] expositurum depopulationi, virginesq; meas prædaturum:

7 Sed dominus omnipotens [c] deturbavit eos manu fœminæ.

8 Non enim cecidit potens ille a juvenibus, neque posteri Titanum percusserunt eum, neque excelsi gigantes agressi sunt eum: sed Judith filia Merari pulchritudine vultus sui dissolvit eum.

9 Exuerat enim stolam viduitatis suæ ad [d] exaltandum Israëlitas laborantes:

10 Unxerat faciem suam unguento, & devinxerat crines suos insertos mitræ, ceperatque stolam lineam, ut deciperet eum.

11 Hujus sandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervasit acinaces collum illius.

12 Horruerunt Persæ audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati sunt.

13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cùm *illi* perterrefacti sunt; exaltarunt vocem suam, cùm retroversi sunt.

14 [e] Puelli cõfoderunt eos, & tanquã pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab instructa acie, domini Dei mei.

15 Cantabo domino hymnum novum.

16 Domine magnus es & gloriosus, admirabilis potentia, & inexuperabilis.

17 Tibi serviat omnis creatura tua; quia dixisti & facta sunt, misisti spiritum tuum qui ædificavit, neque est qui obsistere possit voci tuæ.

18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conspectu tuo, ut cera liquescerent.

19 Erga eos autem qui timentes sunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne sacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocaustum tuum, sed qui timet dominum, omnino magnus est.

20 Væ gentibus quæ insistunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciscetur eas die judicii,

21 Indendo ignem vermesque carnibus earum quorum sensu fleant in seculum.

22 Ingressi autem Jerusalaima adoraverunt dominum, & postquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocausta sua, & voluntarias oblationes, ac donaria sua.

23 Obtulit verò Judith omnia instrumenta Holophernis, quæ dederat ipsi populus, & conopeum ipsum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] sacravit domino.

24 Populus verò hilaria agens Jerusalaimis [h] coram sanctuario per tres menses, & Judith cum ipsis mansit.

25 Quibus diebus transactis [i] junctis *equis* reversus est quisque in hereditatem suam, & Judith profecta Bethchoglam, mansit apud facultates suas.

26 Fuitque tempore suo gloria illustris in regione tota.

27 Et quamvis multi concupiscentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quisquam omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menasche vir ejus, usque dum aggregata est ad populum suum.

28 Sed provecta est, ut *erat* magna valde, cõsenuitque in domo viri sui ad annos centum quinque, dimisitque ancillam honorariã suam [k] in libertatem. Ita mortua est Bethchoglæ, & sepelierunt eam *cives* in spelunca viri ipsius Menaschis, luxitque eam domus Israëlis diebus septem.

29 Distribuit autem facultates suas antequàm moreretur omnibus proximè Menaschem virum suum, & proximè genus suum attingentibus:

30 Nec fuit ampliùs qui metum [l] Israëlitis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] post mortem ipsius.

[a] Græc. *positurum.*
[b] Græc. *daturum.*
[c] Græc. *irritos fecit, vel deposuit.*
[d] Græc. *altitudinem laborantium Israëlitarũ*
[e] Græc. *filii puellarum.*
[f] Græ. *fugitivorum.*
[g] Græc. *dedit.*
[h] Græc. *in conspectu sanctorum: sic accipiuntur sancta suprà 4.15. & 8.20.*
[i] Græc. *junxit.*
[k] Græc. *liberam.*
[l] Græc. *filii Israëlis.*
[m] Græ *postquam mortua est ipsa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius ecclesiæ cum Juditha concinentis, ut dicitur vers. 1.* 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigãtum, planè ostendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conscriptum esse: nusquam enim sic loquitur in libris authenticis sanctus Dei Spiritus simplicissimus veritatis doctor.*

BARVC

BARVC deportata in Babyloniam Iehudæorum parte eòdem data occasione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Ieruschalaima pro cultu Dei, scribunt ad fratres qui erant in Iehudea reliqui literas de agnitione & confessione peccatorum, de resipiscentia, & Evangelicis in resipiscentes promissionibus. Ac postremò epistolam Irmejæ ad deportatos subjicit, qua illi adversus idola & idololatriam confirmantur

CAPUT I.

1 HÆC autem sunt verba libri quæ scripsit Baruc filius Nerijæ filii Machseiæ, filii Tzidkijæ, filii Chaschabjæ, filii Chilkijæ in Babylonia,

2 Anno quinto, septimo die mensis illius, eodem tempore quo ceperant Chaldæi Jeruschalaima eaque incenderant igne.

3 Hujus ergo libri verba legit Baruc [a] audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judæ,

4 Et audiente populo toto convenientibus [b] ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis [c] principum, & senioribus, deniq; audiente toto populo [d] æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia ad fluvium Sudi:

5 Quum flentes jejunarunt, & voverunt vota coram domino.

6 Cogerúntq; pecuniam prout uniuscujusq; potuit [e] facultas;

7 (Quam miserunt Jeruschalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi sacerdotem, & ad sacerdotes alios, & ad populares omnes, qui [f] præsentes erant cum eo Jeruschalaimis,

8 In terram Jehudæ die decimo Sivanis, ut accipiens ille restitueret vasa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vasa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joschijæ rex Jehudæ,

9 Postquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quosq; vinctos, & populum terræ Jeruschalaimis abduxisset in Babyloniam)

10 Et dixerunt, Ecce misimus ad vos pecuniã; ita comparate vobis pecunia hac holocausta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficientes munus offerte ad altare domini Dei nostri:

11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Beltschatzaris filii ejus, ut sint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:

12 Dabitq; dominus vires nobis, illuminans oculos nostros, ut viventes sub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & sub umbra Beltschatzaris filii ejus serviamus eis diebus multis, & [g] consequamur gratiam coram eis.

13 Item orate pro nobis Dominum Deum nostrum, quia peccavimus domino Deo nostro; nec dum aversa est indignatio & ira ejus a nobis in hunc usq; diem.

14 Et legite libellum hunc quem misimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus festis, & diebus solennibus,

15 Dicentes, domino Deo nostro justitia; nobis verò confusio vultus inest, prout est hodiernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruschalaimorum,

16 Et regibus nostris, ac principibus nostris, & sacerdotibus nostris, & prophetis nostris majoribusque nostris;

17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri,

18 Neque auscultavimus voci domini Dei nostri, ut ambularemus in præceptis ejus, quæ exposuerat in conspectu nostro.

19 Ex quo die eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, usq; ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominum Deum nostrum, eumq; parvi fecimus, ut non auscultaremus voci illius:

20 Et quamvis adhæserint nobis mala & maledictio illa, quam constituerat dominus Moschi servo suo, quo tẽpore eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle, ut hodierno die:

21 Non tamen auscultavimus voci domini Dei nostri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;

22 Sed ambulavimus unusquisq; in cogitatione cordis sui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei nostri.

[a] Græc. *in auribus: sic deinceps.*
[b] Græc. *ad librum.*
[c] Græ. *regũ, sed hoc nomine principes quoque regiæ stirpis appellantur.*
[d] Græc. *a parvo ad magnum.*
[e] Græc. *manus.*
[f] Græc. *inveniebãtur.*
[g] Græ. *inveniamus.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inscriptio tam multis verbis implicata est, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo explicata. Sũma est, Baruchũ anno a Jehojacimus deportatione quinto versantẽ in Babylonia, ut peritus erat scriba, fratribus deportatis communicato consilio tradidisse exemplum literarum, quod ipse exaraverat, ut ad fratres qui in Judæa adhuc manserant, mitteretur. Quarum literarum summa partibus duabus comprehenditur: una est confessio peccatorum & deprecatio, a versu 15. hujus capitis ad versum 9. cap. 3. Altera est officii ad omnes pertinentis explicatio, ad finem usque: quæ quidem epistola eò quòd longior est, libellus appellatur. Itaque continentur tria hoc capite: primum est inscriptio, novem versibus, secundum familiare consilium & communicatio deportatæ multitudinis, versibus quinque; postremum verò principum ejus libelli, quẽ Baruc captivorum nomine conscripserat.* In Babylonia] *Alibi quidem legi non meminimus, quando aut quomodo Baruc in Babyloniam profectus sit ante deportationem regis Tzidkijæ: sed tamen si qua conjectura*

huc afferri poteſt, probabile eſt, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum eſſe, Jirmejæ 51.59. 2 Anno quinto] *a deportatione Feconiæ, ut ex illo Jirmejæ loco colligimus.* Menſis illius] *qui menſis fuerit, præciſè ex ſcriptura ſtatui non poteſt, ſed ſequentibus verbis circunſcribitur. q.d. præciſè quinto poſt anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruſchalaima.* Incenderant] *hoc me uſquam legere non memini. Quamobrem ſi cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis ſubjectum fuiſſe, ſed eo reſtincto oppidum conſervatum: alioquin poſt annos ſeptem arſerunt Jeruſchalaima, 2. Reg. & 2 Chron. & Jir. ultimo capitib.* 4 Ad fluvium Sudi] *niſi me animus fallit, fluvius ille eſt qui ex Euphrate derivatus circunfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Sudi tanquã vaſtati & deſolati agri, appellatur.* 5 Vota coram] *nempe earum oblationũ, quæ ſequ. verbis exponuntur.* 8 In terram] *hic verſus ex moleſtiſſima ſynchyſi laborat in contextu Græco, quam nos evidentiæ cauſa correximus. Senſus eſt, deportatos collectam ſuam Jeruſchalaima tranſmiſiſſe, ut ſacerdos magnus ex oblatione illa curaret argentea vaſa fieri loco aureorum quæ per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24. 15. quod poſtea authoritate Regis Tzidkijæ curatum fuiſſe dicitur.* Si vanis] *qui Maio noſtro ex parte reſpõdet.* 10 Ad vos] *ſic alloquebantur deportati Barucum & legationem totam, quaſi cum fratribus qui in Jehudæa erant, egiſſent coram.* Munus] *illud videlicet, de quo agitur potiſſimùm Levit. 2.* 11 Filii] *id eſt, nepotis. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25. 30.* 20 Ut hodierno die] *nempe adhuc poſſidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in perſona eorum qui remanſerant Jeruſchalaimis.*

Caput II.

1 IDEO præſtitit dominus verbum ſuum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices noſtros, qui judicabant Jiſraëlem, & contra reges noſtros, & contra principes noſtros, denique contra [a] Jiſraëlitas & contra Jehudæos,

2 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint ſub toto cœlo, prout factum eſt Jeruſchalaimis ſecundum ea quæ ſcripta ſunt in lege Moſchis,

3 Veſcituros nos [b] quemque carnibus filii ſui, & quemque carnibus filiæ ſuæ:

4 Et reddidit eos ſubjectos omnibus regnis circunſtantibus nos probro: & *deſolationi* inviæ, omnibus populis circunſtantibus nos, ubi diſſeminavit eos Dominus,

5 Fueruntq; inferiores, ac non ſuperiores: quia peccavimus domino Deo noſtro, & non [c] auſcultavimus voci illius.

6 Domino Deo noſtro juſtitia; nobis verò & majoribus noſtris ineſt confuſio vultuum, prout eſt hodierno die:

7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa ſupervenerunt nobis.

8 Non enim precati ſumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis ſui nequam:

9 Idcirco invigilavit dominus malis iſtis, quæ adduxit dominus ſuper nos. Nam juſtus eſt dominus in omnibus operibus ſuis, quę mandavit nobis.

10 Nos verò non auſcultavimus voci ejus, ut ambularemus in præceptis domini, quæ [d] expoſuerat in conſpectu noſtro.

11 Nunc ergo, domine Deus Jiſraëlis, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu robuſta, ſignisq;, & portentis, ac potentia magna, & brachio excelſo, & [e] comparaſti tibi ipſi nomen, prout eſt hodie:

12 Peccavimus, impiè fecimus, injuſti fuimus domine Deus noſter, in omnibus ſtatutis tuis.

13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti ſumus pauci in gentibus, ubi diſſeminaviſti nos.

14 Exaudi, domine, orationem noſtram & deprecationem noſtram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conſpectu eorum qui deportaverunt nos:

15 Ut noſcat tota terra te eſſe dominum Deum noſtrum, & [f] de nomine tuo vocari Jiſraëlē, & genus illius.

16 Domine reſpice e domo ſancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.

17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Nõ enim qui mortui ſunt in ſepulchro, quorum receptus eſt ſpiritus ex viſceribus ipſorum, ii tributuri ſunt gloriam & [g] laudẽ juſtitię domino:

18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depreſſionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & juſtitiam Domine.

19 Non enim rectè factorum a majoribus noſtris regibuſque noſtris nomineeffundimus nos [i] miſeram deprecationem noſtram in conſpectu tuo Domine Deus noſter:

20 Nam immiſiſti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per ſervos tuos prophetas, dicens,

21 Sic ait Dominus, inclinate humerum veſtrum & ſervite regi Babylonię, & [l] conſidete in terra, quam dedi majoribus veſtris.

22 Quòd ſi non auſcultaveritis voci Domini ſerviendo regi Babyloniæ,

23 Faciam [l] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruſchalaima [l] vox lætitiæ & vox gaudii, vox ſponſi & vox ſponſę, ſitque tota terra invia, deſerta habitatoribus.

24 Cumque non auſcultaverimus voci tuę, ſerviendo regi Babyloniæ, præſtitiſti verba tua quę prolocutus fueras per ſervos tuos prophetas, fore ut efferrentur oſſa regum noſtrorum, & oſſa majorum noſtrorum e loco ſuo.

25 Nam ecce ſunt projecta ad æſtum diei & gelu noctis, & mortui ſunt in laboribus graviſſimis, fame, gladio, atque diſjectione.

26 Et expoſuiſti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout eſt hodie, propter improbitatem domus Jiſraëlis & domus Jehudæ.

27 Denique feciſti nobiſcum, Domine Deus noſter, ſecundum omnem æquitatem tuam, & ſecundum omnem tuam miſerationem magnam:

28 Quemadmodum elocutus fueras per ſervum tuum Moſchem, quo die mandaſti ei ut ſcriberet legem tuam coram [m] Jiſraëlitis dicens:

29 Niſi

[a] Græc. *virũ Jiſraëlis & Jehudæ.*

[b] Græc. *virum.*

[c] Græc. *ad non auſcultãdum: quæ corrupta eſt Hebraiſmi interpretatio.*

[d] Græc. *dederat.*

[e] Græc. *feciſti.*

[f] Græc. *nomen tuum invocari ſuper Jiſraëlem.*

[g] Græc. *juſtificationem.*

[h] Græc. *depreſſa & infirma.*

[i] Græc. *miſereor diam.*

[k] Græc. *manu ſervorũ, ſic verſ. 24. & 28.*

[l] Græc. *defectum*

[m] Græc. *filiis Jiſraël.*

29 Nisi auscultaveritis voci meæ, utique [a]examen illud magnum ac multum illud convertetur in *numerum* parvum, in gentibus, ubi dissipabo eos.
30 Novi non esse auscultaturos mihi, quia populus dura cervice est:
31 Sed si reversi ad [b]seipsos in terra deportationis suæ agnoverint me esse Dominum Deum ipsorum, me indente ipsis cor & aures audientes,
32 Et laudaverint me in terra deportationis suæ, recordantes nominis mei,
33 Et reversi fuerint ab *aversatione* humeri sui [c] obdurati, & ab improbitatibus actionum suarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum suorum qui peccaverunt coram Domino:
34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promisi majoribus ipsorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:
35 Denique constituam eis fœdus æternum, me fore ipsis Deum, ut ipsi mihi sint populus; neque amovebo ampliùs populum meum Israëlem a terra quam dedero eis.

[a] Græc. examen illud magnum ac multum illud convertetur in numerum parvum, in gentibus, ubi dissipabo eos.
[b] Græc. ad cor suum.
[c] Græc. duri

ANNOTATIO.

21 Considete] *id est, si non deficietis ab obsequio regis Babyloniæ, estote certi, vos minime deportatum iri: sed in hac terra cum bona regis venia permansuros esse. Sic Genes. 20.7.* 23 Vox lætitiæ] *vide Jirm. 7. 34.* 29 Examen] *metaphora ab apibus sumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Israëlis, anima in angustiis *versans* & spiritus anxius inclamavit te.
2 Exaudi, Domine, & miserere, quoniam Deus es misericors; miserere inquam, quia peccavimus coram te:
3 Tu enim sedes in seculum, nos verò *an* peribimus in seculum?
4 Domine omnipotens Deus Israëlis exaudi jam orationem [a]mortuorum Israëlitarum, id est, filiorum qui peccant coram te, qui non auscultaverunt voci Domini Dei sui, unde nobis adhærent hæc mala.
5 Ne recorderis iniquitates majorum nostrorum; sed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,
6 Te Dominum Deum nostrum esse; & laudabimus te, Domine.
7 (Nam propterea indidisti cordibus nostris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis nostræ, [b]quandoquidem revocavimus in animum nostrũ totam iniquitatem majorum nostrorum, qui peccaverunt coram te.
8 Ecce nos hodie in deportatione nostra ubi dissipasti nos, probro, & execratione, ac exactione infesti sumus [c]secundum omnes iniquitates majorum nostrorum, qui defecerunt a Domino Deo nostro.
9 [d]Audi, Israël, mandata vitę; auribus percipite, ut cognoscatis prudentiam.
10 Quid est Israël, cur verseris in terra inimicorum, consenueris in regione aliena,
11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui sunt in sepulchris?
12 Dereliquisti [e]fontem sapientiæ.
13 Si via Domini ambulasses, habitasses in pace [f] æterna.
14 [g]Disce ubi sit prudentia, ubi sit robur, ubi sit intelligentia, ut cognoscas pariter ubi sit longævitas ac vita, ubi sit lux oculorum & pax.
15 [h]Quis invenit locum illius? & quis ingressus est thesauros illius?
16 Ubi sunt principes gentium, & qui dominantur bestiis [i] terrestribus?
17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [k] innumera est possessio?
18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant solicitè, & quorum [l] opera non possunt pervestigari,
19 Deleti sunt, & in sepulchrum descenderunt, alii; exstiterunt pro eis.
20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra, sed viam scientiæ non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque susceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita est in Cenahhane, neque visa in Temane:
23 Neque [m] Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quæ in terra sunt, mercatores [n]Medanæi & Temanitæ, & [o]Rhetores, & scrutatores intelligentiæ habent eam; viam sapientiæ non agnoverunt, neque recordati sunt calles ejus.
24 O Israël, quàm magna est domus Dei, quàm amplus locus possessionis ejus?
25 [p]Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
26 [q]Illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neq; viam scientiæ tradidit eis;
28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem consilii, [r] ex qua laborabant.
29 Quis ascendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus est eam *pro* auro lectissimo?
31 Non est qui cognoscat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoscit eam, invenit eam intelligentia sua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obsequitur ei [s] tremens:
34 Quo vocante stellas splenduerunt ipsæ in stationibus suis lætantes, & dixerunt, adsumus:
35 Splenduerunt cum lætitia coram factore suo.
36 Is Deus noster est, nõ æstimatur alius cum ipso comparatus.

[a] Græc. mortuorum Israëlitarum, id est, filiorum qui peccant coram te, qui non auscultaverunt voci Domini Dei sui, unde nobis adhærent hæc mala.
[b] Græc. quandoquidem revocavimus in animum nostrũ totam iniquitatem majorum nostrorum, qui peccaverunt coram te.
[c] Græc. secundum
[d] Græc. Audi, Israël, mandata vitę; auribus percipite, ut cognoscatis prudentiam.
[e] Græc. fontem
[f] Græc. æterna.
[g] Græc. Disce ubi sit prudentia, ubi sit robur, ubi sit intelligentia, ut cognoscas pariter ubi sit longævitas ac vita, ubi sit lux oculorum & pax.
[h] Græc. Quis invenit locum illius? & quis ingressus est thesauros illius?
[i] Græc. quæ super terrã.
[k] Græc. non est finis possessionis.
[l] Græc. non est pervestigatio operũ.
[m] Græc. filii Hagaræ.
[n] Græc. Medanæi
[o] Græc. Rhetores,
[p] Græc. Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
[q] Græc. Illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
[r] Græc. ipsorum.
[s] Græc. tremore.

37 Invenit omnem viam scientiæ; quam dedit Jahhakobo filio suo, & Jisraëli dilecto suo: postea in terra visa est, & inter homines ea conversata est.

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apostolus Eph. 2.1. quod sequentium verborum exegesis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia respiciunt ad promissionem, quæ ex Deut. posita est suprà 2.29. & sequentibus.* 8 Secundum omnes] *id est, ut provenerit sumus nostris iniquitatibus, quæ geminæ sunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum nostrorum.* 9 Audi Jisr.] *altera pars literarum, ut diximus suprà 1.1. qua Jisraëlitis gratia a Deo oblata exponitur, hoc capite & principio sequentis, deinde ad obsequium & fidem revocantur, reliquo libello.* 12 Fontem sap.] *nempe legem Dei, ex qua sapientia in homines erat manatura: ut ipse enarrat toto capite reliquo, & concludit disertis verbis principio capitis quarti.* 14 Discę] ἐπαγωγὴ *præcedentis sermonis de præceptis vitæ, & prudentiæ ad vitam consequendam, quasi dicat, jam ex tuis calamitatibus cognosce, non esse vitam prudentiamq; in manu aut industriæ hominum, neque in corporum vastitate, sed a Deo accipiendam esse, ac non esse quidem in manu hominum industriaq; ostenditur usque ad vers. 24. non esse penes homines proceros, usque ad vers. 32. sed penes Deum esse docetur sequentibus Utrique autem, prudentiæ inquam & vitæ, adjunguntur attributa duo, hoc versu, ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum, qui aut potestate freti sunt, ver. 16. & tribus sequentibus, aut exemplo, versu 20. & 21. aut industria & arte, versu 22. & 23.* 23 Medanæi] *de quibus Genes. 37.* Rhetores] *sic interpretarur Græcam* μυθολόγων *vocem, ex antiqua significatione* μύθου. *Nam Temanæi ubique in scriptura sapientiæ nomine celebrantur, quæ ex Philosophorum omnium consensu in verbis & rebus sita est.* 25 Magna] *nempe dignitate & præstantia, quia in ea solùm sapientia & vita emicant, ut ostenditur Deut. 4.6. & sequentibus, & 30.15.* 26 Illic] *alter locus amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in versum 14. simile argumentum vide Ijob. 28.*

CAPUT IIII.

1 [a] Is est liber præceptorum Dei, & lex subsistens in seculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertinent*: qui autem relinquunt eam, morituri sunt.

2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad splendorem coram lumine illius:

3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.

4 Beati sumus, ô Jisraël, quòd ea quæ placent Deo sunt nobis cognita.

5 Bono animo esto, populе mi, [a] monimentum Jisraëlis.

6 Venundati estis gentibus, non tamen ad perditionem, sed quia ad iram provocastis Deum, traditi estis adversariis:

7 Nam exacerbastis eum qui fecit vos, sacrificantes dæmonibus, ac non Deo:

8 Obliti autem estis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affecistis urbē Jeruschalaimorum, quæ educavit vos.

9 [a] Videns enim superventuram vobis iram a Deo dixit, audite, ô vicinæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.

10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumque, quam super eos adduxit æternus:

11 Nam educavi illos cum lætitia, sed dimisi illos cum fletu & luctu.

12 Nemo lætetur de me, quòd vidua sim & derelicta a multis; desolata sum propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:

13 Non autem statuta ejus agnoverunt, neq; ambularunt viis mandatorum Dei, neque callibus institerunt disciplinæ [a] traditæ justitia ejus.

14 Accedant vicinę Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum, filiarumque, quam induxit eis æternus.

15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentē, & diversa utētem lingua,

16 Cujus homines non sunt reveriti semen, neque miserti pueri; sed abduxerunt dilectos viduæ, & solitariam filiabus ipsius desolaverunt.

17 Ego verò quid possem adjumenti afferre vobis?

18 Nam qui induxit vobis mala ista, is vos e manu inimicorum vestrorum exempturus est.

19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta sum, desolata.

20 Exui stolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura æternum diebus meis.

21 Bono animo estote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e potestate, e manu inimicorum.

22 Ego enim jam concepi spem in æterno salutis vestræ, advenitq; mihi lætitia a sancto propter misericordiam, quæ vobis eventura est [b] brevi ab æterno servatore nostro:

23 Nam emisi vos cum luctu & fletu; sed Deus vos redditurus est mihi cum gaudio & lętitia in seculum.

24 Quemadmodum enim modò viderunt vicinę Tzijonis captivitatem vestram; ita visuræ sunt brevi salutem vestram a Deo, quæ adventura est vobis cū gloria magna & splendore æterno.

25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo supervenit vobis: Nam persecutus est quidem te inimicus tuus, sed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus supergredieris.

26 [c] Deliciæ meæ ambulaverunt viis asperis, sublatę sunt tanquā grex diteptus ab inimicis.

27 Bono animo estote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio vestri ab eo qui induxit *ista*.

28 Quemadmodum enim fuit [d] vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* conversi [e] decies ampliùs requirite eum.

29 Nam qui induxit vobis mala ista; inducet vobis

[a] Græc. *in justitia ejus.*

[b] Græc. *in ea leritate. sic versu. 24. & 25.*

[c] Græc. *delicati mei.*

[d] Græc. *cogitatio vestra.*

[e] Græc. *decuplatè quæ rete.*

vobis æternum gaudium cum salute vestra.
30 Bono animo esto, urbs Jeruschalaimorum: nominatim vocans te consolabitur te.
31 Miseri, qui te affligunt, & qui lætantur de casu tuo:
32 Miseræ civitates, quibus serviverunt liberi tui: misera, quæ accepit filios tuos.
33 Nam quemadmodum lætata fuerit de ruina tua, & gavisa de casu tuo: ita dolore afficietur de sua ipsius desolatione.
34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia illius, & gloriatio ejus f vertetur in luctum.
35 Ignis enim superveniet ei ab æterno g diutissime, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.
36 Circunspice ad orientem, urbs Jeruschalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem a Deo:
37 Ecce veniunt filii tui, quos emiseras; veniunt congregati ab ortu ad occasum usq; verbo sancti, & lætantes de gloria Dei.

f Græc. *erit.*
g Græc. *in dies longos.*

ANNOTATIO.

1 Is est] *Hæc verba omninò cum superioribus conjungenda sunt, ut pessimè distributa sunt permultis locis capita.* 5 Monimentum Jis.] *id est, tenues reliquiæ Israëlitarum, quæ nunc tantùm quoddam veluti monimentum estis, vestigiumque populi. si cum priore populi frequentia comparemini.* 9 Videns] *similem Ecclesiæ prosopopœiam vide 4. Hbez. 2.* 36 Circunspice] *hypotyposis, tanquam si reliquiæ Jeruschalaimorum spectantes orientem versus observarent Jehudæos è Babylonia gloriosè revertentes: quo etiam totum sequens caput pertinere docent verba ipsa evidentissimè.*

Caput V.

1 EXUE, urbs Jeruschalaimorum, stolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collatæ* in seculum.
2 Amici diploidem justitiæ donatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.
3 Deus enim demonstrabit omni genti, quę sub cœlo est, splendorem tuum.
4 Nam a vocaberis nomine tuo a Deo in seculum, pax justitiæ & gloria pietatis.
5 Exurge urbs Jeruschalaimorum, & consistens in loco edito circunspice orientem versus, & vide liberos tuos congregatos a solis occasu ad ortum verbo sancti, & lętantes ad Dei recordationem.
6 Nam egressi sunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.
7 Constituit enim Deus deprimi omnem montem excelsum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad b æquandam terram, ut eat Jisraël securè ad gloriam Dei.
8 Exilierunt que etiam sylvę, & omne lignum odoratum coram Jisraële præcepto Dei.
9 Deducetur enim populus Jisraëlis c lætus, lumine glorioso ipsius, per misericordiam & justitiam quæ ab ipso est.

a Græc. *vocabitur nomen tuum.*
b Græc. *æquationem terræ*
c Græc. *cum lætitia.*

Caput VI.

EXEMPLUM Epistolę quam misit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodum mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccastis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum.
2 Cùm itaque venerîtis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum usq; in a generationes septem: postea verò educam vos inde cum pace.
3 Nunc autem visuri estis in Babylonia deos argenteos, aureos q; & ligneos sublatos humeris, qui metum ostentant gentibus.
4 Cavete igitur ne vos etiam a ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,
5 Cùm videbitis turbam ante & post eos adorantium eos; sed dicite cogitatione vestra, te oportet adorare, Domine.
6 Nam a Angelus meus vobiscum est, qui idem reposciturus est animas vestras.
7 Lingua enim illorum est expolita a fabro, ipsaq; idola deaurata & argentata: sed falsa sunt, cùm loqui non possint.
8 Etiam tanquam virgini amanti mundum, accipientes aurum.
9 Comparant coronas, imponunt q; capitibus deorum suorum: aliquando verò etiam subducentes sacerdotes a diis suis aurum & argentum, in b usus suos consumunt:
10 Donant q; ex illis etiam meretricibus quæ sub tecto ipsorum sunt, & ornant deos ipsos argenteos aureos q; & ligneos, tanquam homines, vestimentis.
11 Hi autem non servant eos constanter ab ærugine & tineis:
12 Quamvis circumamicti sint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus est in eis.
13 Ac habet quidem sceptrum, ut judex c alicuis regionis, qui tamen ullum peccantem in se non sublaturus est:
14 Habet quoque gladium in dextera, & securim; seipsum verò ex bello latronibusque non eximit; unde d perspectum est non esse Deos.
15 Ne igitur metuatis ab eis: nam æquè ac vas hominis confractum inutile est, ejusmodi sunt illorum dii:
16 Cùm illi constituti sunt in suis domibus, oculi ipsorum pleni sunt pulvere a pedibus ingredientium:
17 Et sicut alicui qui regem offenderit, circunsepta sunt atria; tanquam in virum qui ad mortem rapiendus est domos illorum muniunt sacerdotes, januis & claustris, & vectibus, ne a latronibus spolientur.
18 Lucernas accendunt, ac plures quàm sibi ipsis, quarum nullam videre possunt: est enim

a Græc. *conformati.*
b Græc. *seipsos.*
c Græc. *vir.*
d Græc. *perspecti sunt.*

profectò tanquam trabs aliqua eorum quæ in æde sunt.

19 Intima verò illorum ajunt a elingi terrestribus b insectis comedentibus ipsos, & indumentum suum ipsorum non sentiunt.

20 Atrantur facie sua ex fumo, qui ab æde est:

21 Super corpus ipsorum & super caput advolant noctuæ, hirundines, & aviculæ, similiterq; etiam feles;

22 Unde cognituri estis non esse Deos; ne igitur metuatis ipsos.

23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem nisi quis exterserit æruginem, minimè fulgebunt; neq; enim senserunt quando fundebantur.

24 Omni pretio empta sunt ea quibus non ineſt spiritus.

25 Carentes pedibus humeris feruntur, demonstrantes suam ipsorum ignominiam hominibus.

26 c Pudore verò etiam urgentur qui ministrant eis: quia si quando in terram ceciderit, non exurgit per se, neque si quis eum erectum statuerit, moverur per se: neq; si inclinatus fuerit, unquam erigitur: sed tanquam mortuis palmas eis adhibent.

27 Sacrificia verò illorum vendentes sacerdotes ipsis abutuntur; similiterq; etiam mulieres ex eis d salsamenta facientes, nihil mendico neq; impotenti impertiunt.

28 Sacrificia eorum, quæ ex mensibus laborat & puerpera contingunt. cognoscite igitur ex his non esse Deos; nec timeatis illos.

29 Unde enim vocarentur dii? *scilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis, aureisque, & ligneis.

30 In domibus ipsorum sacerdotes sedent, habentes tunicas discissas, & capita barbasque rasas, quorum capita retecta sunt,

31 Rugiunt que clamantes coram diis suis, ut quidam solent in e pulo ad mortuum facto.

32 Ex indumento illorum ablato, sacerdotes vestiunt uxores suas & liberos.

33 Neq; si malum perficiatur ab illo, neque si bonum, possunt reddere: neque constituere regem possunt, neq; tollere.

34 Similiter neq; divitias, neque æs ullo pacto possunt dare: si quis, ubi votum voverit eis, non præstiterit, minimè reposcituri sunt.

35 Ex morte f quenquam minimè liberant, neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.

36 Hominem cæcum ad visum minimè revocant, versantem in necessitate hominem minimè eximunt.

37 Viduæ non miserentur, neq; orphano benefaciunt.

38 Erutis e monte lapidibus dii similes sunt, idola lignea, & deaurata, & argentata: & qui ministrant eis, pudorem consequentur.

39 Quomodo igitur existimandum est, aut pronuntiandum illos esse Deos?

40 Quin etiam ipsi quoque Chaldæi ignominia afficiunt eas, qui quando viderunt mutum, non valentem loqui; ad g Belum adducentes,

41 Petunt ut loquatur tanquam posset illud esse, nec possunt ipsi percipientes, mente relinquere illa; nam sensu carent ipsi.

42 Mulieres verò cinctæ funiculis in viis ipsis sedent accendentes h acus eorum.

43 Sed quando aliqua illarum abstracta ab aliquo uno ex transeuntibus compressa fuisset, i alteram probro afficit quòd non fuerit appetita, sicut ipsa fuit, neque funiculus ipsius disruptus fuerit.

44 Omnia quæ fiunt in illis falsa sunt: quomodo igitur putandum est, aut prædicandum, deos illos esse?

45 A fabris & auri fusoribus comparata sunt, nihil aliud futura quàm quod esse voluerint ea artifices:

46 Et ipsi fabricatores eorum minimè longævi futuri sunt: & quomodo ergo quæ ab ipsis fabricata sunt, possent esse dii?

47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adsunt ad ipsa.

48 Nam cùm supervenerit eis bellum & mala ineunt consilium de eis sacerdotes, ubi simul abscondentur cum eis.

49 Quomodo igitur non potest ex sensu cognosci hos non esse Deos? qui neq; servent seipsos ex bello, neq; ex malis,

50 Quæ sunt lignea & deaurata atque argentata, hæc cognoscentur postea a gentibus omnibus esse falsa, regibus que manifestum erit non esse Deos; sed opera manuum humanarum, nec ullum Dei opus ineſſe eis.

51 Quæ igitur re cognoscendum est non esse deos?

52 Nam regem minimè instituunt regionis, neque pluviam dant hominibus,

53 Judiciúmq; minimè k faciunt illorum, neque liberant ab injuria, ut qui impotentes sunt: sunt enim quasi corniculæ inter cœlum & terram.

54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem sacerdotes illorum, & servantur, ipsi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hostibus que minimè resistunt; quomodo igitur existimandum, aut accipiendum istos esse Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conservari possunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipsis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circumstat eos, & habentes discedunt, cùm illi ne se ipsos quidem adjuverint.

58 Itaque præstat esse regem, qui ostendat suam ipsius fortitudinem, aut instrumentum domui utile quo utatur possessor, quàm deos falsos esse; aut etiam januam domi servantem quæ in ea sunt, quàm falsos deos; aut ligneam columnam esse in basilicis, quàm falsos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & astra, quæ splendida sunt, cùm mittuntur ad usum suum, optimè auscultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perspicuum est, & ipse ventus regionem totam perspirat:

61 Et cùm nubibus mandatum est a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum est:

62 Et ignis demissus superne ad desolandum montes & sylvas, facit quod imperatum est:

63 Ita

a Græc. *elingi*; *Hebraismus.*
b Græc. *reptilibus.*
c Græc. *pudefiunt.*
d Græc. *judicant, sic versu 63.*
e Græc. *propinquum.*
f Græc. *bominem.*
g Græc. *judicant, sic versu 63.*
h Græc. *judicant, sic versu 63.*
i Græc. *propinquum.*
k Græc. *judicant, sic versu 63.*

63 Ista autem ne formis quidem facultatibus suis conformata sunt? quamobrem neque putandum, nec prædicandum est istos esse Deos, cum non possint isti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.
64 Scientes igitur non esse deos, ne timeatis illos.
65 Nam neque regibus maledicturi sunt, neque benedicturi:
66 Signaque apud gentes in cœlo minimè ostensuri sunt, neque ut sol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.
67 Bestiæ ipsæ meliores sunt eis, quæ fugientes in specum possunt sibi ipsis prodesse.
68 Igitur manifestum est nobis, nullo pacto esse deos: quapropter ne timeatis eos.
69 Nam quemadmodum in cucumerario pudenda statua nihil observans; ita sunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis quælibet insidet:
70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum ligni, deauratique & argentati:
71 Quæ non esse deos cognituri estis à purpura & splendore, qui inerat illis, putrescentes & eò quòd ipsa postea exeduntur, itaque sunt probro regioni suæ.
72 Itaque melior est homo justus non habens idola. Nam procul a probro futurus est.

ANNOTATIO.

2 Generationes sep.] *id est, decadas annorum, sive bina lustra, quæ quidem significatione in vetere Testamento sponderæ positionis non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epistolam hanc, ut alia id genus, adulterinam esse confirmamus: estque res & argumentum ducimus non esse inutile.* 6 Angelus] *de quo Exodi 23. 20.* 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: est enim φιλόκοσμος qui mundum hunc creatum amat, & qui mundum muliebrem: quam posteriorem interpretationem magis probant sequentia.* 19 Elingi] *id est, ipsa idola testantur, se facillimè quasi suctu quodam à tenuissimis vermiculis longi & erodi in partes intimas usque.* 26 Palmas] *id est manus, synecdochicè, ad erigenda idola collapsa. Hanc enim propriam esse significationem δάφνης, fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius testantur.* 27 Sulfumenta] *nempe ea condita sibi asserventes, quæ in egentes fuissent eroganda.* 31 Epulo] *id est, sacerdos una voce: vide Jerm. 16.* 40 Belum] *id est, summum Deum, de quo Jeschahh. 46. 1. quasi dicat, cùm dii minorum gentium curare non possint, recurrunt ad eum qui in summa apud Assyrios & Babylonios existimatione est.* 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia duplicem usum præstabat meretricibus: alter est, quòd ex junco faciebant fucum & κολλωτήρια, unde Schœniculæ Latinis priscis dicebantur: alter verò, quòd illa præcinctione artem suam profitebantur, & facilitatem soluendæ zonæ suæ ac potius frangendæ ostendebant.* Acus eorum] *id est, glumam, paleas, & quisquilias nunitas junci, quas ad præcinctionem suam videbant ineptas esse, aut ex vitili junco inter conserendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nominabant. Hæc autem impura Babyloniorum prostibula ante Deorum templa fecisse meritoriam, testatur Herodotus.* 69 Pudenda statua] *Græca vox nihil aliud sonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam infimis illa statua præferebat pudenda amplissima, quæ Græci appellant βασκάνους: quamobrem nos rem infamem attigimus casta appellatione. Alioqui προβασκάνιον, si justam vocis notationem spectes, illud sonat quod Festus appellat præfiscine.*

ADIECTIONES IN Danijelem.

Ad tertium caput Danijelis.

24 AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.
25 Nam consistens Hhazarja oravit hoc modo, & aperiens os suum in medio ignis dixit,
26 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum; laudandum, & gloria afficiendum nomen tuum in sæcula.
27 Quia justus es in omnibus quibus affecisti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ, & omnia judicia tua vera.
28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxisti in nos, & in civitatem sanctam majorum nostrorum Jeruschalaima. Nam [a] verissimo judicio induxisti hæc omnia in nos propter peccata nostra.
29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes a te, & quidem supra modum peccavimus in omnibus,
30 Cùm mandatis tuis non auscultaverimus, neque observaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis, ut bene esset nobis.
31 Idcirco quæcunque induxisti in nos, & quæcunq; fecisti nobis, verace judicio fecisti:
32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimicissimorum; & regi injusto, ac improbissimo supra [b] omnes incolas terræ.
33 Nunc itaque non est nobis *facultas* aperi-

[a] Græc. *veritate & judicio; ἐν δίκῃ δυ'ο.*

[b] Græc. *totam terram.*

endi os, (confusioni & probro sucus expositi) nobis, iniquum servis tuis & colentibus te.

34 Ne irrites nos, quæsumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque dissipes fœdus tuum:

35 Et ne amoveas misericordiam tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Isaacko servo tuo, & Israëli sancto tuo,

36 Locutus es, dicens te multiplicaturum semen ipsorum, ut sunt astra cœli, & ut est arena quæ circumlitat [e] littus maris.

37 Nam, Domine, diminuti sumus supra omnes gentes, & sumus abjecti in tota terra hodie propter peccata nostra:

38 Neque est hoc tempore princeps, & propheta, & dux, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque suffitus:

39 Non locus offerendis fructibus coram te, & consequendæ misericordiæ tuæ: sed ut sumus animo contrito, & spiritu [f] abjectissimo, accepti simus:

40 Tanquam si essent holocausta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita fit sacrificium nostrum coram te hodie, ut litetur [a] prosequentibus te. Non enim confusio evenit fiduciam habentibus in te.

41 Nunc itaque prosequimur te ex toto animo, & timemus te, & faciem tuam quærimus:

42 Ne confusioni exponas nos, sed fac nobiscum secundum æquitatem tuam, & pro amplitudine misericordiæ tuæ,

43 Et exime nos secundum facta mirabilia tua, gloriamque compara nomini tuo, Domine:

44 Ita pudore afficiantur omnes, qui designant in servos tuos mala, & confusi decidant ab omni potestate, & vires eorum conterantur,

45 Ut cognoscant te esse Dominum Deum solum & glorioſum in toto terrarum orbe.

46 Cum autem non cessarent qui injecerant eos administri regis incendere fornacem [g] naphtha, & pice, stupaque, & malleolis;

47 Diffusa flamma supra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervasit,

48 Ut incenderet [g] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipsam,

49 Angelus verò Domini in fornacem illam descendit cum [h] Hhazarja:

50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium fornacis tanquam si aër fuisset perspersus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque molestia affecerit, neque turbaverit eos.

51 Tunc tres illi, quasi ore uno laudarũt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,

52 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum, & laudandus ac exaltandus supra omnia in secula, & benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum, supraque omnia laudandum & exaltandum in secula.

53 Benedictus es in templo sanctæ gloriæ tuæ, & supra omnia laudatus glorioſusque in secula.

54 Benedictus es in throno [i] glorioſi regni tui, & supra omnia laudatus summeque glorioſus in secula.

55 Benedictus es qui vides abyssos insidens Cherubinis, & supra omnia laudatus, summeque glorioſus in secula.

56 Benedictus es in firmamento cœli, & supra omnia laudatus, ac glorificatus in secula.

57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

59 Cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ supra cœlos estis, Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

61 Benedicite Domino omnes potestates Domini, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

62 Sol & Luna benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

63 Astra cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

66 Ignis & æstus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

67 Frigus & calor benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

68 Rores & pruinæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

69 Noctes & dies benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

70 Lux & tenebræ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

74 Benedicat terra ipsa Domino, laudet & supra omnia exaltet eum in secula.

75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

76 Quæcunque nascuntur in terra, benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

77 Fontes benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

79 Cete & quæcunque moventur in aquis benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

80 Omnes volucres cœli benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

81 Bestiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

83 Israëlitæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

85 Servi domini benedicite domino, laudate & su-

[c] Græc. sine.
[d] Græc. propter Abrahamũ, &c. quibus elocutus fueras, &c. trajecto frequens.
[e] Græc. labium.
[f] Græc. abjectionis vel humilitatis.
[g] Græc. Chaldæorum.
[h] Græc. iis qui circum Hhazarjam: bellentissimus.
[i] Græc. gloria.

& supra omnia exaltate eum in secula.
86 Spiritus & animæ justorum benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
88 Chananja, Hhazarja, & Mischaël benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula: quia exemit nos e sepulchro, & servavit nos a [k] morte, liberãs nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.
89 Celebrate Dominum, quoniam bonus est, quoniam in seculum misericordia ejus.
90 Omnes qui colitis dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia secula esse misericordiam ejus.

[k] Græc. *a manu mortis: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

24 Ambulabant] *Hæc additamenta Danielis non esse, multis argumentis confirmari potest. Ac primùm quidem sive ab ipsis qui periculum tantum subierunt, sive ab alio homine pio fuerit factum, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multæ causæ afferri possunt; a quibus hoc loco supersedebimus, singula suis locis, annuente domino, indicaturi.* 40 A prosequentibus] *id est, e nobis ut ostendit sequentis versus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumine Babylonico, de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,
2 Qui duxerat uxorem nomine Susannam filiam Chilkiję, pulchram valde & timentem Domini:
3 Nam parentes illius justi docuerant filiam suam ex lege Moschis.
4 Eratq; Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi suæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus esset in estimatione.
5 Fuerant autem designati duo seniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiisse iniquitatem Babylone à senioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.
6 Isti constanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.
7 Erat verò, cùm excurrisset populus meridie, ut ingressa Susanna ambularet in horto viri sui.
8 Videntes itaque eam duo seniores isti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapsi sunt in concupiscentiam ejus:
9 Et pervertentes suam ipsorum mentem declinaverunt oculos suos, ne respicerent in se, neq; recordarentur judiciorum justorũ e cælo.
10 Et quamvis essent uterque transfixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem suum:
11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiscẽtiam suam, se velle cum ea concumbere)
12 Sed observabant sollicitè quotidie, ut viderent eam.
13 Cumque dixissent alter alteri, eamus jam domum, quia hora est prandii,
14 Egressi quidem discesserunt alter ab altero; sed reflectentes venerunt eodem, & scisciantes alter ab altero causam, confessi sunt inter se concupiscentiam suam, atque tum communi consilio constituerunt occasionem, cùm eam possent invenire solam.
15 Fuitque observantibus illis diem appositum, ut veniens Susanna sicut [a] antea, cum duabus solùm puellis desyderaret lavari in horto, quia æstus erat.
16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo seniores abditi, & observantes eam:
17 Dixerat enim puellis suis, afferte mihi oleum & smegmata, & januas horti occludite ut laver.
18 Quæ facientes prout edixerat, occluserant januas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipsis; neque viderant seniores illos, eò quòd essent absconditi.
16 Fuit ergo, ut egressis puellis insurgerent duo seniores illi, & incurrentes in eam dicerẽt.
20 Ecce januæ horti istius clausæ sunt, & nemo contemplatur nos; sumus autem affecti concupiscentia tui: propterea assentire nobis, & concumbe nobiscum:
21 Sin minus, testabimur contra te fuisse tecum juvenem, ac propterea te emisisse puellas à te.
22 Tunc ingemiscens Susanna dixit, angustiæ sunt mihi undique: nam sive hoc fecero, mors mihi ad est; sive non fecero, non sum effugitura manus vestras.
23 [b] Malo tamen non commissa offensa incidere in manus vestras, quàm peccare coram Domino.
24 Itaque exclamavit voce magna Susanna, exclamaverunt que illi duo seniores quoque adversus eam,
25 Et accurrens unus aperuit januas illius horti.
26 Audientes verò clamorem in horto domestici, insilierunt per obliquam januam visuri quid accidisset ei:
27 Sed cùm dixissent seniores illi sermones suos, pudore affecti sunt servi valdè, quia nunq; fuerat habitus de Susanna sermo ejusmodi.
28 Fuitque postridiè ubi convenisset populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo seniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Susannam ad morte afficiendum eam,
29 Dicerent coram populo; mittite ad Susannam filiam Chilkijæ, quæ uxor est Jojakimi: & miserunt illi:
30 Venit igitur illa cum parentibus suis, & filiis suis, & omnibus cognatis suis.
31 Erat autem Susanna delicata valdè, & pulchra specie.
32 Isti verò injecit jusserunt retegi ipsam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipsius.
33 Flebant que qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.

[a] Græc. *heri mane die tertius ut Gen. 31. 2.*

[b] Græc. *eligendum mihi est.*

34 Surgentes autem seniores illi duo in medio populi [a] imposuerunt manus suas capiti illius.

35 Illa verò flens respiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.

36 Dixerant enim seniores illi, ambulantibus nobis in horto solis, ingressa ista cum duabus puellis occlusit januas horti, cùm dimisisset puellas:

37 Et veniens ad istam juvenis qui erat absditus, accubuit cum ea.

38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem istam incurrimus in eos nempe videntes congredi ipsos.

39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehensum retinere, quia valentior est nobis; sed aperiens januas exiliit.

40 Istam verò cùm prehendissemus, interrogabamus qui esset ille juvenis: sed noluit enuntiare nobis. hæc testamur.

41 Tum credente eis congregatione, tanquã senioribus populi judicibúsq; , condemnarant eam [c] ad mortem.

42 Exclamans verò magna voce Susanna dixit , ô Deus æterne abditorum cognitor, qui nosti omnia, [d] antequam sint,

43 Tu scis istos res falsas contra me testificatos esse: ecce autem morior, cùm nihil commiserim eorum quæ isti improbè commenti sunt contra me.

44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.

45 Cúmque abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus spiritum sanctum pueruli junioris nomine Danijelis, qui clamavit voce magna,

46 Purus sum ego a sanguine hujus.

47 Convertit autem se totus populus ad illum, dixerúntq;, quid sibi vult sermo iste, quem tu elocutus es?

48 Ille verò stans in medio eorum dixit, adeò stulti estis, ô Jisraëlitæ, ut non habita quæstione, neque re certa cognita condemnetis Jisraëlitidem?

49 Revertimini in judicium, nam isti res falsas contra eam testificati sunt.

50 Reverso itaque toto populo cum festinatione, illi dixerunt *puero* seniores, adesdum, jam sede in medio nostrum, & renuntia nobis; quandoquidem tibi dedit Deus seniorum munus.

51 Edixit verò Danijel illis, separate istos alterum ab altero procul, & exquiram illos.

52 Cùm autem separati essent [e] alter ab altero, accersens unum eorum, dixit ei, ô inveterate [f] in diebus malignis, nunc venerunt [g] supplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,

53 Judicans judicia injusta; innocentes quidem condẽnans, noxios verò dimittens; cùm dicat dominus, innocentem & justum non interficies.

54 Nunc igitur hanc siquidem vidisti; dic sub qua arbore videris eos congredientes inter se;

55 Qui dixit, sub lentisco. dixit verò Danijel, rectè, mentitus es in tuum ipsius caput; ecce enim [a] nuntius Dei accepta sententia a Deo medium discindet te.

56 Postea seponens eum jussit adduci alterum; cui dixit, ô semen Cenahhanis ac non Jehudæ, pulchritudo decepit te, & concupiscentia perverit animum tuum.

57 Sic faciebatis filiabus Jisraëlis, quæ timẽtes congrediebantur vobiscum; at non sustinuit filia Jehudę iniquitatem vestram.

58 Nunc ergo dic mihi sub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter se; qui dixit, sub ilice.

59 Tum dixit ei Danijel, rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipsius caput. Expectat enim nuntius Dei gladium habens ad secandum te medium, ut profliget vos:

60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo servanti eos, qui spem collocant in ipso:

61 Et insurrexerunt in duos seniores istos, eò quòd reos confecisset eos Danijel ex ore ipsorum falsi testimonii,

62 Et fecerunt ei secundum legem Moschis, quemadmodum improbè cogitaverant facere propinquo suo; & interfecerunt eos; ita servatus est sanguis innocens die illo. *Deut. 19.*

63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia sua Susanna cum Iojakimo viro ejus; & cognatis omnibus, quòd non esset deprehensum turpe factum in ipsa.

64 Danijel verò effectus est magnus coram populo a die illo in posterum.

65 [a] Rex autem Astyages cùm aggregatus esset majoribus suis, suscepit Cyrus Persa regnum illius.

[a] Græc. *imposuerunt manus.*
[c] Græc. *mori*
[d] Græc. *ante ortũ eorum.*
[e] Græc. *unus ab uno.*
[f] Græc *dierum malorum.*
[g] Græc. *peccata tua.*

ANNOTATIO.

1 Erat] *Historiam hanc argumento piam esse agnoscimus; sed ut gestam fuisse minimè credamus, permultis rebus adducimur; maximè verò, quòd neque magistratus, neque judicia ulla nedum capitalia Babylone fuisse Judæis attributa, credibile est; quibus tamen fundamentis duobus tota hæc historia nititur: deinde quòd Danijelis nomen alia ratione ducitur innotuisse, quàm quæ ab ipso Danijele conscripta est.* 34 Imposuerunt manus] *ad interficiendum eam, velut criminosam, ex lege Deut. 17. 7.* 55 Nuntius Dei] *id est, justus judex, sententiam laturus verbis illius. sic versu 59.* 65 Rex autem] *hic versus sequenti capiti planè conjungendus est. nihil enim ad præcedentem historiam facit; nisi fortè quispiam hoc argumento velit ampliùs falsitatem ejus revincere.*

Caput XIIII.

1 [a] CONVIXIT autem Danijel huic regi, & gloria superavit omnes amicos ejus.

2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quòd consumebant unoquoque die similæ [a] artabas duodecim, & oves quadraginta, vinique [a] metretas sex.

3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum suum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?

4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta; sed viventem Deum, qui creavit cœlum & ter-

[a] Græc. *erat convictor regis*

& terram, & habet dominiũ in omnem carnẽ.
5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel esse Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?
6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum est, æs verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.
7 Tum indignatus rex accersivit sacerdotes suos, & dixit eis, nisi dixeritis mihi quis comedat impensam istam, morituri estis:
8 Sin autem ostenderitis Belum comedere ista, morietur Danijel, eò quòd in Belum blasphemaverit: dixitq; Danijel regi, fiat secundum verbum tuum.
9 (Erant autem sacerdotes Beli septuaginta sine uxoribus, & liberis) venitque rex cum Danijele in ædem Beli.
10 Ubi dixerunt sacerdotes, ecce nos exeurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miscens propone, & occlusam portam anulo tuo obsigna.
11 Quòd si veniens manè non inveneris omnia comesta a Belo; moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus est contra nos.
12 Ipsi autem eo contemnebant quòd fecissent sub mensa occultum aditum, quo ingrediebantur semper, & tollebant ea.
13 Fuit autem, cùm egressis illis rex apposuisset edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris suis; qui afferentes cinerem constraverunt eo totam ædem coram rege: postea egressi clauserunt portas, & obsignarunt anulo regis, abiveruntque.
14 Sacerdotes verò ingressi nocte pro more suo, & uxores, liberique eorum comederunt omnia, atque abierunt.
15 Cùm itaque surrexisset rex manè, & Danijel adesset ei,
16 Dixit rex, integra sunt sigilla, Danijel; qui dixit, integra sunt, ô rex.
17 Sed fuit, simulac aperuisset portas, ut respiciens rex ad mensam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque est apud te dolus vel unicus.
18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur intrò, & dixit, aspice solum, & agnosce cujus hęc vestigia sint.
19 Tum rex, video, inquit vestigia virorum, mulierumque, & puerorum:
20 Et iratus rex comprehendit tum sacerdotes, uxoresque, & liberos eorum, qui demonstrarunt ipsi occulta ostiola, quibus ingrediebantur, ut consumerent quæ imponebantur menſę:
21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit eum cum æde ipsius.
22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.
23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc esse dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non esse viventem Deum: itaque adora eum.
24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus sum, quia is Deus vivens est.
25 Tu verò rex da mihi potestatem, & interficiam draconem istum sine gladio & fuste: cui dixit rex, do tibi.
26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemque, & pilos, quæ coxit unà fecit massas quas indidit in os draconis illius, & disruptus est draco. Tũ dixit Danijel, ecce [b] numina vestra.
27 Fuit autem, cùm audivissent Babylonii, ut indignarentur valdè, & conversi in regem dicerent, rex iste Jehudæus factus est, Belum destruxit, & draconem interfecit, ac sacerdotes ipsos jugulavit.
28 Postea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem; sin minus, interficiemus te, & domum tuam.
29 Cùm itaque videret rex se ab illis vrgeri vehementer, necessitate coactus, tradidit eis Danijelem.
30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies sex.
31 Erant verò in fovea illa leones septem quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: sed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.
32 Erat autem propheta [c] Chabbakuk in Jehudęa; qui cum coxisset pultem, & intrivisset panes in magide, abibat in campum ut ferret ea messoribus.
33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;
34 Cui Dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi sit nescio.
35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipsius deposuit eum delatum Babylonem supra foveam impetu spiritus [d] ejus.
36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.
37 Danijel verò dixit, Etenim meministi mei, Deus, qui non deserueris eos qui requirunt te.
38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei restituit Chabbakukum confestim in loco ipsius.
39 Rex autem venerat die septimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inspexerat, cùm ecce sederet Danijel.
40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque est alius præter te, & extraxit eum:
41 Eos verò qui in causa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati sunt statim in conspectu ejus.

[b] Græc. *cultura vestras vel veneraciones.*

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hac hyſtoria idẽ judicium ac de ſuperiore facimus.* 2 Artabas] *id eſt, 12. medimnos articos, & chœnices 36. nam artaba, teſte Herodoto, medimnum Atticum capit cum 3. chœnicibus.* Metreta:] *id eſt cados, qui denos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hæc Cyri temporibus dicantur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaru adventum prophetaverit, nemo eſt qui neſciat hæc aut falſa dicenda, aut Chabbakuko alteri tribuenda eſſe, cujus tamen nuſquam ſcriptura meminit.* 35 Ejus] *nempe Domini, cujus in principio verſus facta eſt mentio.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex historia Chronicorum, Hhezræ, & Nechemiæ consarcinatus est, & eodem est argumento si unam historiam excepèris de trium illorum judicio coram Dario Rege pronuntiato quid omnium esset fortissimum; unde præmium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Jehudæorum gente.

Caput I.

2. Chron. 35.

1 CELEBRANS Joschija Jeruschalaimis pascha Jehovæ, jugulavit Pascha, quarto decimo die mensis primi:

2 Postquàm instituisset Sacerdotes ' in custodiis suis vestibus indutos in domo Jehovç.

3 Edixissetq; Levitis sacrorum administris pro Jisraële, ut sanctificantes se Jehovæ proponerent *res sanctificatas* arcæ sanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex;

4 Non incumbit vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & curam habete populi ejus, Jisraëlis, ac præparate per familias vestras secundum distributiones vestras ex præscripto Davidis Regis Jisraëlis, & ex descriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omneśq; in templo secundum partitionẽ familiç paternæ suæ state coram Jisraëlitis fratribus vestris:

6 Ita jugulate Pascha, & sanctificati parate pro fratribus vestris, facientes secundum verbum Jehovç *indictum* per Moschen.

7 Donavitq; Joschija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille, & armentalium tria millia, ea que de facultatibus Regis ex promisso tradita sunt:

8 *Principesq;* Sacerdotibus in Pascha pecudes bis mille *sexcentas*, & armentalia *ter* centũ:

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netaneele fratribus, Chaschabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Pascha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, steterunt Sacerdotes ac Levitæ per trib' utentes azymis,

11 Et per distributiones familiarum paternarum suarum in conspectu populi obtulerunt Jehovæ secundum ea quç in libro Moschis præscripta sunt.

12 Nam assarunt Pascha igne pro ritu, hostias verò coxerũt in gabatis & in ollis pro arbitratu suo, cùm tranmisissẽt ad omnes populares:

13 Postea verò paraverunt sibi & sacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes usque dum finita esset ' hora: quamobrem Levitæ illi paraverunt sibi & suis fratribus posteris Aharonis,

15 Et sacris cantoribus posteris Asaphi agentibus in statione sua, secundum prçceptum Davidis *datum* Asapho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per singulas januas *observantibus*, quibus non erat recedendum a ministerio suo: his fratres ipsorum paraverunt.

17 Ita consummatus est totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando Pascha, & offerendo holocausta in altari Jehovç secundum præceptum regis Joschijæ.

19 Celebrarunt enim Jisraëlitæ qui aderant tempore illo Pascha diemque festum azymorum diebus septem:

20 Neque celebratum est Pascha simile huic in Jisraële a diebus Schemuelis Prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Jisraëlis celebraverunt tale Pascha quale celebravit Joschija, & Sacerdotes, Levitæq;, & Jehudæi, omneśq; Jisraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruschalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joschija celebratum est pascha istud.

23 ' At directa quidem sunt opera Joschijç coram Jehova Deo ipsius, corde integro reverentis eum:

24 Quæ autem illi acciderunt scripta sunt jam olim, *ea* propter ' illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt prç omni gente neque requisiverunt verbum Domini in

in Jisraëlem *acciderunt*.
25 His omnibus a Joschija gestis, ascendebat Parhho rex Ægypti veniens itinere Carcemischum versus ad Euphratem, cui processit obviam Joschija:
26 Sed misit rex Ægypti ad Joschijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?
27 Non sum missus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum spectat, festinans descende.
28 Non est autem aversus Joschija cum copiis; sed pugnare contra eum aggressus est, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.
29 Et constituto contra eum prælio in convalle Megidduntis descenderunt Principes ad regem Joschijam,
30 Edixitque Rex pueris suis, amovete me a prælio, nam infirmatus sum valde: & statim amoverunt eum pueri ipsius ab acie.
31 Tum ascendit currum secundarium suum, & perveniens Jeruschalaima vita functus est, ac sepultus in sepulchro majorum suorum:
32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joschijam, magistrique symphoniæ viri ac mulieres lamentati sunt de eo in hunc usque diem: mandatum enim est fieri semper in tota gente Jisraëlis.
33 Hæc autem scripta sunt in 'libro historiarum Regum Jehudæ: singulæ inquam res gestæ Joschijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque gesta sunt ab eo, etiam quæ non scripta sunt in 'libro Regum Jisraëlis & Jehudæ.
34 Itaque assumentes qui erant e *Jehudæorũ* gente Jochananem filium Joschiję, eum constituerunt regem pro Joschija patre ipsius, cùm esset annorum 'viginti trium.
35 Cúmque regnasset in Jisraële tres menses, amovit eum rex Ægypti ne regnaret Jeruschalaimis:
36 Et gentem mulctavit cententis talenis argenti & talento auri,
37 Constituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruschalaimorum,
38 'Obligans sibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus prehendens duxit in Ægyptum.
39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpisset in terra Jehudæ & Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.
40 Contra hunc autem ascendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo 'abducturus in Babyloniam,
41 Et sacra vasa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abstulit, consecravitque in templo suo Babylone.
42 De impuritate autem hujus & impietate scriptum est in Chronicis Regum.
43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex institueretur.
44 Regnavit autem menses tres & dies decem Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.
45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babylonem cum sacris vasis Domini,
46 Et constituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruschalaimorum, cùm esset annorũ viginti unius: qui regnavit annis undecim,
47 Et faciens malum in conspectu Domini non metuit sibi a verbis quæ dicta fuerant per Jirmejam Prophetam ex ore Domini; *Jirmejæ 25 & sequente*
48 Sed cùm jurejurando obstrictus fuisset Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice sua animóque suo transgressus est jura Jehovę Dei Jisraëlis.
49 Etiam principes populi Jehovæ multa iniquè gesserunt & impiè egerunt supra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod sanctum erat Jeruschalaimis:
50 Cúmque mitteret Deus majorum ipsorũ & per nuntium suum revocaret ipsos, eò quòd parcebat illis & habitaculo suo,
51 Ipsi subsannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuserunt Prophetis ejus:
52 Qui ad æstum iræ concitatus contra gentem suam propter impietatem ipsius, præcepit ascendere 'Reges Chaldæorum.
53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu sancti templi eorum, neque pepercerũt puero aut seni, virgini aut adolescenti, cùm omnes traditi essent in manum ipsorum:
54 Et omnia sacra instrumenta Domini, regaléque thesauros sumptos exportarunt in Babyloniam,
55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Ieruschalaimorum turres eorum incenderunt igne,
56 Absumentes omnia quę inerant desyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:
57 Ubi fuerunt servi Babylonio usquedum regnarent Persæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,
58 Donec exolvisset terra sabbatha sua, & omni tempore desolationis suæ quievisset, cõplendo annos 'septuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In his libris duo desyderamus, nempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audaciter immutata, multa imperitè ab his præter authoris mentem corrupta sunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hausta sunt, ea nos cum authentica historia conformavimus: quæ autem adducta aliunde, ea aut testimoniis, aut judicio probabilibúsque conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum est ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco censuræ hujus notæque in hunc sunt conferendæ.* 2 In custodiis] *Hebræam vocem Græci* ἐφημερίαν *interpretantur: atque hæc utriusque est significatio,* λειτουργία καὶ φυλακὴ καθημερινὴ, *id est, quotidiana custodia atque administratio. Hic autem scriptor vices diverum exponit, melius vicaria officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velim ut hæc quæ restituimus ipse cum libris canonicis dignetur comparare: nos enim deinceps ab harum notarum molestia supersedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi, quæ*

qua demum hora comedi jubetur Pascha, Exod.12.6.confer cum Exod.29.39. 23 Ac directa] *hi duo versus solummodo ad historiam libri Chronicorum adjecti sunt, quorum hæc sententia. Joschija vir summa Dei reverentia præditus omnibus in rebus pietatis ergo secundatus est per benedictionem Dei : mors autem ipsius & cædes exercitus (quæ per ἐυφημισμὸν reticentur hoc versu, ut quæ jam olim scriptum fuerit ipsi accidisse) ea non propter ipsius, sed propter populi peccata acciderunt ; quem tam gratiosè hujus optimi Regis operâ revocatum, minimè resipiscentem omnium, ac potius magis magisque a Deo & pietate desciscentem hac tanti Regis jactura oportuit meritas pœnas luere : ut nominatim Firmeja a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus deflet hunc primum fuisse aditum ad procellas calamitatum maximas, funestúmque exitium populi. Sunt autem hæc παρασκευαστικὰ ad sequentem narrationem de occiso Joschija & fuso exercitu.* 24 Jilos qui] *id est, Jehudæos impios, desertores, transfugas, & contemptores infestissimos verbi Dei.* 33 Libro hist.] *id est, in actis publicis, annalibus Regum, atque diariis : vide 1.Reg.11.41.* Libro Regum] *nempe Ecclesiastico, id est, 2.Reg.22.& 23.& 2.Chronic.34.& 35.* 34 Viginti trium] *ô hominem audacem! nodum secuit quem nescivit solvere. vide in 2.Reg.24.1.& Firme.23.* 38 Obligans] *id est. Jehojakimum obstringens jurejurando, ut regnum suum Ægyptio acceptum ferret, ac esset ipsius beneficiarius ; ut de Tzidkija dicitur infra vers.48.* 40 Abducturus] *censuræ causam vide in 2.Chronic.36.6.* 52 Reges Chald.] *id est, non solùm Regem regum Nebucad-netzarem, sed etiam Principes regni Babylonici ministrantes ei : sic 2.Reg.18.24.& Jescha.10.8.* 58 Septuaginta] *sic legendum ex fide historiæ authenticæ, & exemplarum veterum testimonio.*

Caput II.

2.Chron.36 22. 1 REGNANTE Cyro Rege Persarum, ad consumationem verbi Jehovæ *dicti* ore Jirmejæ,

Hhezræ.1.1 2 Suscitavit Jehova spiritum Cyri Regis Persarum, ut promulgaret per totum regnum suum etiam scripto,

3 Dicens, sic ait Cyrus Rex Persarum, me constituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jisraëlis Dominus excelsus,

4 Et commisit mihi ut ædificem domum sibi Jeruschalaimis quæ sunt in Jehudæa.

5 Quisquis est e gente vestra *ædificaturus*, assistente Domino ipsius ascendito Jeruschalaima :

6 Quotquot verò hîc illîc resederint, sublevanto eos homines ipsius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votivisque oblationibus in ædem domini qui est Jeruschalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarum ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq; & Levitarum, quos excitavit Deus ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovç qui est Jeruschalaimis :

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento suo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus est,

10 Etiam Rex ipse Cyrus protulit vasa sacra Domini, quç transtulerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruschalaimis & consecraverat idolo suo ;

11 Eaque prolata Cyrus Rex Persarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita sunt ' Scheschbatzari Præsidi Jehudææ.

13 ' Eorum autem hic numerus : pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei secundarii quadringenti decem, & alia vasa per millia :

14 Omnia vasa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc ' numerata sunt Scheschbatzari cum iis *proficiscenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruschalaima.

Hhezræ.4.7 16 ' Temporibus autem Artaxerxis Regis Persarum scripserunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum Bilscham, Mithredates, Tabeel, ' Rechum præses consilii & Schimschai legisperitus, cæteríque habitantes in Samaria & locis reliquis, epistolam sequentem Artaxerxi regi :

17 Quam Rechum prçses consilii & Schimschai legisperitus condiderunt nomine servorum Regis & reliquorum curiæ ipsius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum sit Domino Regi, Jehudæos qui ascendentes a vobis ad nos venerunt Jeruschalaima civitatem rebellem ac pessimam ædificare, muros ejus perficere, ejusque templum excitare :

19 Quòd si civitas ista & muri consummati fuerint, eos tributa non esse daturos, sed damnum Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo prospeximus, justum fore arbitrati sumus si non despiceremus istud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi ; ut si visum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum :

22 Et invenies in Commentariis de eis scriptum, cognoscesque civitatem istam fuisse rebellem, Regibúsque & civitatibus damnosam,

23 Et Jehudæos rebelles, conspirationemque in ea fecisse inde a seculo ; eamque ob causam civitatem istam fuisse devastatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, si ista civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut accessus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc rescripsit Rex Rechumo præsidi cõsilii, & Schimschaio legisperito, & reliquis collegis eorum, habitantibúsque in Syria & Phœnicia, ea quæ sequuntur :

26 Legi epistolam quam misistis mihi : itaque præcepi quæstionem haberi, & inventum est civitatem istam jam olim Regibus restitere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores esse versatos in ea ; etiam Reges potentissimos Jeruschalaimis dominatos esse, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros istos ne ædificent civitatem, & ne quid amplius faciant,

29 Ut non procedant graviora unde processerunt

ſerunt mala, damnumq; regibus importetur,
30 Tunc recitatis iis quę a rege Artaxerxe ſcripta fuerant, Rechũ & Schimſchaius legiſperitus & collegę eorum jungentes feſtinanter venerunt Jeruſchalaima cum equitatu turba & agmine,
31 Cœperuntq; ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jeruſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Totum hoc caput ex Hhezræ 1. & 4. deſumptum eſt: ſed quia multis in locis fraus facta eſt veritati, nos hoc caput meritò regulæ illius conformavimus.* 12 Scheſchbatzari] *ſic legendum planè: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatis erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimę veritatis immania congerit mendaciorum plauſtra.* 13 Eorum aut.] *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſcilicet videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quas adducit Hhezra, eúmque ut hominem ἀναριθμολόγητον putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt] *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima ait Hhezra: hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur infrà 4. 44. Hoc quidem certè inſcitiámne an impietatem appellem neſcio: ſed ad cætera.* 16 Temporibus] *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabis Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4. 6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hyſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxes Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communis regum Perſarum appellatio, quaſi primarium hominum bellatorum dicas) Aſſuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæreditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hæreditarium dicas: horum ergo Regum duorum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic noſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat, atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quod hiſtoriam Darii Artaxerxis Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus: atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanè accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, nequeo excuſare.* Rechum præſes conſ.] *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judicium: Rathimus Balthemus hoc verſu dicitur: ſequente ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Behhel-tehhem Chaldaicè dominum conſilii, cauſæ, judicii & ſignificat, aut etiam Dominum accentium, poſtremò verò ver. 25. dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animadverterem voluiſſe his occaſionibus Dominum pius conſulere, & impios illos revincere qui tantam his impuris & ineptis ſcriptis authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT III.

1 REX Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Mediæ & Perſidis.
2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præſidibus, & præfectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſque, centum viginti ſeptem provinciis:
3 Qui cum ediſſent, bibiſſentque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.
4 Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,
5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quando quidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientia, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:
6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,
7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.
8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,
9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur victoria ſicut ſcriptum eſt.
10 Unus ſcripſerat, forte eſt vinum:
11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:
12 Tertius ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.
13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;
14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorúmq;, clariſſimos, regulos, & præfectos,
15 Quibus conſidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.
16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,
17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prædicaverat fortitudinem vini, dicens,
18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,
19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,
20 Et omni menti ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive meminerit;
21 Omneſq; animos reddit munificos, faciens ut vir potus neq; Regem, neque magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:
22 Aut poſtquam biberint, neque amicitiæ neque germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;
23 Cùm autem e vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.
24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atque hoc dicto conticuit.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Rex Darius] *Quàm futilis & vana hæc historia sit omnes oculati cùm ex tempore videre possunt, tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperitè conturbari rationem illius antè ostendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullus tam bonus artifex conciliationum futurus est quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illũ teneri mendacii. Illum mendacẽ ut dicamus absit; qui Zerubbabelẽ præfectũ Jehudææ docet tanquam rem inauditam, eo demum tempore in opus Domini incumbendum esse; cui populus obnititur ut contemnenti Regum diplomata: qui & præfectos & populum ipsum partim mandatis Dei partimq́ promissionibus excitavit; quo prædicante Spiritus Dei animavit ipsos, ac non regis ullius authoritas: Superest hunc & Josephum & alios mendacium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verùm quid multis opus est? Jehudæi adversariis & quæsitoribus suis respondentes nullam hujus historiæ, nullam mandati a Dario mentionem faciunt, Hhezræ 5. 13. & 17. qua una profectò authoritate sublata fuisset omnis rixandi occasio: sed ne ipse quidem Darius adducit, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas istas Antihhezræ alicujus, non germana Hhezræ scripta cum libris Canonicis compactas & adæquatas volunt.* 4 Tunc] *cùm rex Darius (ut isti volunt) expergefactus suis lateronibus custodibusq́ corporis problema suum attulisset, quid omnium esset fortissimum.* 9 Victoria] *id est, (ut Josephus ait) γέρας νικητήριον, victoriæ præmium a Rege propositum: etsi huic scriptori cum Josepho non satis convenit.*

CAPUT IIII.

1 TUM cœpit secundus dicere, qui prædicaverat fortitudinem Regis,
2 O viri, nónne fortissimi sunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ sunt in eis.
3 Rex autem est illorum omnium fortissimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipsis faciant.
4 Nam si ipsos ad belligerandum miserit, abeunt; montes, muros, & turres subruunt;
5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non transgrediantur; quòd si vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prædati fuerint.
6 Similiterque alii omnes qui in militiam minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, sed colunt terram; hi cùm messuerint, afferunt tributa Regi.
7 Denique solus ipse si dixerit occidite, occidunt; si desinite, desinunt;
8 Si percutite, percutiunt; si exterminate, exterminant; si ædificate, ædificant;
9 Si excidite, excidunt; si plantate plantant;
10 Omnes tenues & potentes ipsi obediunt, eis instructus accumbit ac bibit dormitque eis custodientibus in circuitu ipsum:
11 Neque possunt abire ullus arbitratu suo ut curet res suas, sed dicto parent ipsius.
12 O viri, ecqui non esset Rex fortissimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.
13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is est Zerubbabel) cœpit dicere,
14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum est fortissimum: quis ergo est qui dominetur eis?
15 Nónne mulieres peperérunt regem, omnemq́; populum qui dominatur mari & terræ?
16 Nónne ab eis nati ac educati sunt qui plãtant vineas, e quibus fit vinum?
17 Hę conficiunt vestes omnium hominum, hę gloriam afferunt hominibus, ab his viri nequeunt retrahi.
18 Si congregrato auro & argento ac re qualibet pretiosa viderint aliquam mulierem habitam atque spetiosam,
19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quàm aurum & argentum & rem quamlibet pretiosam;
20 Vir patrem relinquit qui educavit ipsum, ac regionem suam; & adjungit se mulieri,
21 Et cum muliere seipsum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis suæ.
22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognosci istud, mulieres dominari vobis: nónne dolores subitis;
23 Et accipiens homo gladium suum adit itinera commissurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,
24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumq́; furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam suam?
25 Quinetiam diligi a viro uxorem ipsius magis quàm patrem aut matrem *evincit istud:*
26 Nam multi dementes facti sunt propter uxores suas, multi servi facti sunt propter illas;
27 Multi perierunt & jugulati sunt, cùm peccassent propter mulieres.
28 Jam verò, credite mihi, ut magnus sit Rex potentia sua, quem regionum omnium homines verentur contingere;
29 Vidi tamen 'Appajimam filiam Rab-schakis concubinam Regis magnificentissimi assidentem ad dexteram Regi,
30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat suo, & feriebat Regem sinistra manu.
31 Atque hæc cùm fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea si arriserit ipsi ridet; si indignata fuerit, abblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.
32 O viri, ecqui non essent mulieres fortissimæ? quis enim res faciat ejusmodi?
33 Tunc respicientibus Rege & clarissimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,
34 O viri, nónne fortes sunt mulieres? magna verò est terra, excelsumq́; cœlum, & velox cursus Solis, in orbem conversantis cœlum, & locum suum repetentis uno die.
35 An verò non esset magnificus qui hęc fecit? maxima igitur est veritas, fortissimaque omnium.
36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipsi, & omnia opera commoventur ac contremiscunt ab ea, neque est apud eam iniquum quicquam.

37 Vinum

37 Vinum iniquum, iniquus Rex, iniquæ mulieres, iniquæ omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq; est in ipsis veritas, sed peribunt in iniquitate sua:

38 At veritas manet, valensq́; in æternum vivit, & obtinet in omnia secula;

39 Apud quam neque est acceptio personarum, neque distinctio; sed jus reddit omnibus justis & injustis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non enim est in judicio ejus iniquitas, sed fortitudo, & regnum, potentiaque, & majestas in omnia secula. Benedictus sit Deus veritatis.

41 Hoc autem desinente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt, maxima est veritas atque fortissima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles suprà quàm scriptum est, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es sapientissimus, proximè assidebis mihi, & cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Regi, memor esto voti tui, 'vovisse te ædificationem 'Jeruschalaimorum quo die regnum accepturus esses,

44 Omniumq́; vasorum restitutionem exportatorum Jeruschalaimis, 'quæ separans Cyrus cùm potiretur Babylonis, voluerat illuc remittere;

45 Vovisse quoque ædificationem 'templi quod incenderunt 'Edomæi, quando Jehudæa vastata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud est quod postulo Domine ac peto, hoc illud est de quo rogo majestatem tuam, ut perficias votum quod vovisti Regi cœlesti ore tuo.

47 Tunc surgens Darius Rex osculatus est illum, & rescripsit omnibus quæstoribus, præfectis atque clarissimis ut deducerẽt eum ac comites ejus ascensuros ad ædificandum Jeruschalaima,

48 Omnibúsque procuratoribus qui erant in Syria Phœniciaque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruschalaima ad juvandum eos in civitatis instauratione;

49 Præterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudæam ascensuris 'libertatem pronuntians, ut nemini potentiori, magistratui, aut præfecto liceret invadere portas ipsorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mandavit* liberam ab eis esse, Edomęósque cedere castellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et in structuram templi dari quotannis talenta vicena donec exædificatum esset,

52 Ad holocausta verò comburenda quotidie in altari sacro, quemadmodum præceptum est, alia talenta dena offerri per annos singulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiscẽtibus ad instaurandum civitatem pronuntiavit libertatem, ipsis ipsorúmque posteris.

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antistitibus rescripsit vestimenta sacra numero certo dari quibus induti ministrarent;

55 Levitis quoque demensa dari usquedum cõsummata esset domus, & extructa Jeruschalaima,

56 Et omnibus custodibus civitatis dari sortes atque stipendia:

57 Amandánsque omnia vasa quæ separaverat Cyrus e Babylonia, quęcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruschalaima.

58 Egressus itaque adolescens ille, elata facie versus Jeruschalaima benedixit Regi cœlesti,

59 Dicens abs te est victoria, a te sapientia & lux; ego verò servus tuus sum:

60 Benedictus es, ô qui dedisti mihi sapientiam; celebrabo te Domine Deus majorum nostrorum.

61 Et acceptis literis profectus est 'Babylonem, veniensq́; nuntiavit fratribus suis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum suorum, quòd daret ipsis laxamentum & 'refrigerationem.

63 Ut ascendentes ædificarent Jeruschalaima & templum in quo invocatum est nomen ipsius; exultaveruntq́; cum symphonia & lętitia diebus septem.

ANNOTATIO.

1 Tum] *Eadem cum præcedente cap. historia, judicium idem.* 29 Appajimam fil.] *sic restituimus ex Flavii Josephi comparatione: nam ille vocat* Ἀσσάμου τὴν Ῥαζιζάκου τὲ Θιμασίου παῖδα. 43 Vovisse te] *id est, te cùm ambires regnum votum nuncupasse, & spopondisse Domino fore si per voluntatem ejus ad fastigium regni pervenires, ut adeptus regnum ea præstares quæ sequuntur. Sic duobus locis interpretatur Josephus* ἀρχαιολογίας ιέ. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus: nam quod ad ædificationem templi si probabuntur ista, quid Chaggaio Propheta fiet? quod ad instaurationem oppidi, quid fiet Nechemiæ historiæ? quod ad immunitatem, quid fiet Esteræ libro? nam duobus hisce capitibus eadem opera tres illæ historiæ convelluntur, earumq́; tempora confundantur impudentissimè. Cætera quæ falsò hùc illùc dispersa sunt, jam antè suis locis perstrinximus.* Jeruschalaimorum] *contra historiam Nechemiæ. 1. & 2.* 44 Quæ separ.] *vide suprà in 2.15.* 45 Templi] *vide suprà in 3.1.* Edomæi] *de quibus Psal. 79.12. & 137.7. & Jirmejæ. 49.7. & Jechezkel. 25.12.* 49 Libertatem] *sive immunitatem, contrà quam narratur Ester. 10.* 61 Babylonem] *erat enim Rex Echatanis, ut frigida conjectura divinat author ex Hhezræ 6.2.* 62 Refrigerationem] *ut 4. Hhezræ. 11.46.*

CAPUT V.

1 'POST hæc autem electi sunt qui ascenderent principes paternarum familiarum per tribus ipsorum cum uxoribus, filiis, filiabúsque ipsorum, servis, ancillisque, & pecoribus ipsorum:

2 Et misit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruschalaima cum pace Jehudæos utenteis instrumentis musicis, tympanísque, & tibiis,

3 (Omnes e nim fratres ludebant eis) jussitq́; illos

illos cum eis ascendere.

4 Hæc autem sunt nomina virorum, qui ascenderant per familas paternas suas in tribus suas in præfecturas suas:

5 Sacerdotum, e filiis Pinchasi filii Aharonis, princeps Jeschuahh filius Jehotzadaki cũ Jehojakimo filio, & Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus est apud Darium Regem sermones illos mirabiles secundo anno regni ejus, mense Nisane, *mense* primo.

Hhezræ.2. Nechem.7.

7 Atque hi sunt ex Jehudæa qui ascenderant e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reversi Jeruschalaima repetiverunt in partes Jehudææ unusquisque civitatem suam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Misperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, singulis principibus ipsorum: hic numerus popularium a principibus ipsorum.

9 Filii Pahhoschi, bis mille centum septuaginta duo; filii Schephatję trecenti septuaginta duo;

10 Posteri Arachi, sexcenti quinquaginta duo;

11 Posteri Pachath-moabi ex posteris Jeschuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Posteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; posteri Zaccai, septingenti sexaginta; posteri Binnui, sexcenti quadraginta octo;

13 Posteri Bebai, sexcenti viginti octo; posteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Posteri Adonikami, sexcenti sexaginta septem; posteri Bigvai, bis mille sexaginta septem; posteri Hhaddinis, sexcenti quinquaginta quinque;

15 Posteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; posteri Chaschumi, trecenti viginti octo; posteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Posteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehharimani, Cephirani, & Beerotani, septingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, sexcenti viginti unus;

20 Micmaschi, centum viginti duo; Beth-elitę & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; posteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Magbischi, centũ quinquaginta sex;

22 Posteri Charimi, trecenti viginti; Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodæi, Chadidæi, & Onuntini, septingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: posteri Jeschahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuaginta tres; posteri Immeri, mille quinquaginta duo;

25 Posteri Paschchuris mille ducenti quadraginta septem; posteri Charimi, mille septẽdecim.

26 Levitæ: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, septuaginta quatuor;

27 Posteri Asaphi qui psallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Ostiarii verò, posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitæ, posteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus ministrantes in templo, posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhoti, posteri Kerosi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,

30 Posteri Lebanæ, posteri Chagabę, posteri Schalmai, posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Gachadis, posteri Reajæ, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,

31 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi, posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,

32 Posteri Batzelithi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ, posteri Barkosi, posteri Siserę, posteri Temachi, posteri Netziachi, posteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ, posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli,

34 Posteri Schephatjæ, posteri Chatilis, posteri Pokereth-hatzebajimi, posteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & posteri servorũ Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi sunt illi qui ascenderunt e Telmelacho & Telcharsa, eorúmque principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates suas & progeniem suam, quemadmodum essent ex Jisraële, posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non sunt inventi esse posteri Chabajæ, posteri Kotzi, posteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus est de nomine ejus.

39 Horum quęsita est scriptura generis quod prædicabant, sed non inventa est; quapropter sunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res sanctas, donec Sacerdos existeret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Jisraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti sexaginta,

42 præter servos & ancillas eorum septies mille trecentos triginta septem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum septingenti triginta sex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, asini sexies mille septingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cùm pervenissent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domum Dei stacuendam in sede ipsius,

45 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri drachmas semel & sexagies mille, argentiq; pondo quinques mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruſchalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoreſq; , & oſtiarii & omnes Jiſraëlitæ in regionibus ſuis.

Hhezra. 3. 47 Cùm autem ſeptimus adveniſſet menſis, verſantibus Jiſraëlitis in civitatibus ſuis, convenerunt unanimes in atrium quod erat ante portam Orientalem:

48 Ubi ſtans Jehoſchuahh filius Jotzadaki cum fratribus ſuis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus ſuis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

50 Cumq; erexiſſent altare in ſede ſua, quãvis convenientibus contra ipſos populis aliarum gentium; obtulerunt in eo hoſtias & holocauſta Jehovæ mane & veſperi:

51 Et celebraverunt feſtum tabernaculorum ſicut præceptum eſt, ſacrificia in diem offerentes ſecundum ritum,

52 Itemq; holocauſtum juge, & hoſtias ſabbathorum ac neomeniarum & dierum ſolennium, omnes res ſacras.

53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſta Jehovæ, cùm templi Jehovæ non eſſet jactum fundamentum:

54 Dederuntq; pecuniam putatoribus & fabris, cibumq; & potum cum oleo,

55 Tzidoniis ac Tyriis, ut adveherent ipſis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis, ſecundum facultatem a Cyro Rege Perſarum ipſis datam.

56 Anno autem ſecundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruſchalaima, menſe ſecundo, cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoſchuahh filius Jotzadaki cum fratribus ſuis Sacerdotibus & Levitis, & quicunque venerant e captivitate Jeruſchalaima,

57 Fundare domum Dei primo die ſecundi menſis anno ſecundo, quicunque venerant in Jehudæam & Jeruſchalaima.

58 Cumq; ſtatuiſſent Levitas a nato viginti annos & deinceps ut præeſſent operi domus Jehovę,

59 Aſſiſtens Jeſchuahh, filii ejus, & cognati ejus, ac fratres eorum Levitę ſimul præfuerunt opificibus in domo Dei:

60 Steteruntq; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ poſteri Aſaphi cum cimbalis,

61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jiſraëlis:

62 Totus verò populus *vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam, cùm excitaretur domus Jehovæ.

63 Venientes autem ex Sacerdotibus, & Levitis, primoribusq; paternarum familiarum ſenes qui viderant domum priorem,

64 Ad hujus ædificationem flebant voce magna, & multi vociferabantur ex lætitia magna,

65 Adeò ut populus non internoſceret vociferationem ex lætitia a voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima, ita ut longè audiretur.

66 *Audientes verò inimici Jehudæ & Binjaminis, *Hhezræ 4.*

67 Et cognoſcentes deportatos iſtos ædificare templum Jehovæ Deo Jiſraëlis,

68 Acceſſerunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum familiarum, & dixerunt eis, ædificemus vobiſcum:

69 Nam ſicut vos auſcultamus Deo veſtro, & ipſi pariter adolemus inde a diebus Eſarchaddonis Regis Aſſyriæ qui deportavit nos huc.

70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeſchuahh cum primoribus paternarum familiarum Jiſraëlis, non eſt veſtrum nobiſcum ędificare domum Deo noſtro;

71 Sed nos ſoli ædificabimus Jehovæ Deo Jiſraëlis, ut præcepit nobis rex Cyrus rex Perſidis.

72 Populi autem illarum regionum inſtantes in populum Jehudæę conturbabant opus ædificationis, & inſidiis, & hominibus adductis ne ædificarent;

73 Et graſſationem exercentes impediebant ne conſummaretur ædificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq; ſtructuram *uſque ad annum ſecundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Poſt hæc] *Hi tres verſus primi ex ſcriptoris officina ſunt: reliquum caput ex Hhezra huc tranſlatũ eſt, & ex Nechemiæ 7. (hæc enim confudit authoris imperitia) ſed ita corruptum propriis nominibus, numeris, & ſenſu, ut nihil ſupra. Nos itaque ad ἀρχέτυπον revocavimus omnia, quæ partim ſcriptoris audaciæ accepta ferimus, partim q; librariorum oſcitantiæ.* 4 Hæc autem] *hyperbaton ad finem uſque ſab.* 5 Cum Jehojakimo] *ſic omnino legendum eſt: fuit enim Jehojakim non Zerubbabelis, ſed Jehoſchuahhæ filius, Nechem. 12. 10.* 45 Drachmas 61000] *id eſt, ut ſcriptor conjicit, minarum duodecim millia. At hunc ſcriptorem neque minarum pretia, neq; drachmarum oportuit didiciſſe, aut aliud egiſſe cùm iſta ſcriberet.* 62 Vociferabatur] *o imperitum Legis & ſermonis Hhebræi ſcriptorem, qui ex popularibus efficit tubicines: cùm Hhebræa vox frequentiùs ſonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *inſipida, etiam putida ſunt quæ in hunc verſum author commentatus eſt: quare nos illæ ut nothæ abdicavimus.* 73 Uſque ad an.] *Somnolentus hæc ſcripſit, qui ſtructuram putavit biennio ſolùm fuiſſe ab hoſtibus impeditam: quod ipſa revincit veritas, cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuiſſe impeditam narret. Hhezra 4. 6. & 7. & hujus loci verba planè aliter ſonent Hhezræ. 4. 24.*

CAPUT V.

Hhezra. 5. 1 ANNO autem ſecundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetę iis qui erant in Jehudæa & Jeruſchalaimis, nomine Dei Jiſraëlis.

2 Tunc ſurgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeſchuahh filius Jotzadaki redorſi ſunt ædificare domum Domini habitantis Je-

ruſchalaimis, cùm adeſſent eis Prophetæ Domini juvantes eos.

3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schetar-boznai cum collegio ſuo:

4 Ex dixerunt eis, quo authore ædificatis domum iſtam & tectum iſtud, aliáq; omnia perficitis? & quinam ſunt ſtructores qui iſta ædificant?

5 Sed gratiam hanc conſequuti ſunt reſpiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,

6 Ut non impedirentur ædificare, donec ſignificatis Dario omnibus rebus iſtis reſponſum haberetur.

7 Exemplum epiſtolæ quam miſerunt Dario Tatnai princeps trans flumen, & Schetar-boznai, ac collegæ ejus qui erant trans flumẽ: Dario Regi ſalutem.

8 Notum ſit Regi nos profectos in regionẽ Jehudæę & ingreſſos Jeruſchalaima invenisſe viros qui ædificant Domum Dei magnam,

9 Templum ex lapidibus politis & maximis, pretioſáq; materia ad parietes;

10 Et opus iſtud celeriter fieri, & proſperari in manibus eorum, magnificeq; & quàm diligentiſſimè perfici.

11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum iſtam, & opera hæc facitis?

12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpoſitos operi; & nomina eorum nobis de ſcripto dari poſtulavimus.

13 Qui reſponderunt nobis dicentes, nos ſumus ſervi Dei qui fecit cœlum & terram.

14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & conſummata a Rege Jiſraëlis magno & potentiſſimo:

15 Sed ex quo majores noſtri exacerbantes peccaverunt in Deũ Jiſraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldæorum,

16 Qui domum iſtam demolientes incenderunt, & populum captivum abduxerunt in Babyloniam.

17 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniç reſcripſit Cyrus rex domum hanc ædificari,

18 Et illa ſacra vaſa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruſchalaimis conſecraverat in templo ſuo, illa deprompſit Cyrus rex e templo Babyloniço, & tradita ſunt Zerubbabeli ac Scheſchbatzari Præſidi:

19 Quibus mandatum eſt ut afferentes hæc vaſa reponerent in templo quod futurum erat Jeruſchalaimis, & ipſum templum Dei curarent ædificari in loco ſuo.

20 Tunc Scheſchbatzar poſuit fundamenta domus Dei quæ eſt Jeruſchalaimis, atque ex eo tempore huc uſque ædificatur, necdum eſt abſoluta.

21 Nunc ergo ſi videbitur tibi ô Rex, perquiratur in tabulario Cyri Regis quod eſt in Babylonia,

22 An inveniatur ex authoritate Cyri regis cœptam eſſe ſtructuram domus Domini quæ eſt Jeruſchalaimis, & judicium domini noſtri Regis de his reſcribat nobis.

23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophylaciis: & invẽtus eſt in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo ſcripta erant iſta? *Hhezra.6.*

24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ eſt Jeruſchalaimis ædificari, ubi ignis jugis accendatur,

25 Cujus altitudo ſit cubitorum ſexaginta, & amplitudo cubitorum ſexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impenſas e domo regia tradi;

26 Et ſacra vaſa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucad-netzarem e domo Domini quæ erat Jeruſchalaimis, ibidem reponi ubi fuerant poſita.

27 Nunc itaque mando curæ vobis eſſe, ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai & collegæ veſtri Præſides qui eſtis trans flumen ut abſtineatis ab eo loco:

28 Mando quoque omnino ædificari, & proſpici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec conſummatum ſit templum Domini,

29 Et de canone transfluviali diligenter quãtitatem dari viris illis, & Zerubbabeli præfecto ad ſacrificia Domini in tauros arietéſque & agnos,

30 Similiter frumentum, ſal, vinumque & oleum indefinenter quotannis, prout Sacerdotes qui ſunt Jeruſchalaimis edixerint quotidie conſumendum eſſe; ac ſine mora:

31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus, orantes pro ipſorum vita.

32 Præterea denuntiator iſtud, quiſquis tranſgreſſus fuerit aliquid eorum quæ reſcripta ſunt, amotũ iri lignum a domo ipſius cui ſuſpendatur, & bona ipſius aſcribenda Regi.

33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum ſuam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ eſt Jeruſchalaimis.

34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentiſſimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hęc quidem rectè: niſi quòd ad Darium Hyſtaſpis filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœniciæ interpretatur author: ſed hoc pacto non ſatis exprimit: nam fuerunt etiam Arabarchæ, & alii.* 27 Nunc itaque] *ſic legendum vel authore invito.*

CAPUT VII.

Hhezra.6. 13.

1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai, & collegæ obſequentes mandatis Darii Regis,

2 Aſſiſtebant ſacris operibus diligentiſſimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:

3 Ita

3 Ita prosperabantur opera sacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta sunt omnia de sententia Domini Dei Jisraëlis, & ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Persarum.
5 Finita autem domo nostra ad diem tertium mensis Adaris sexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jisraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ, & reliqui reduces deportationis qui conscripti erant, secundum ea quę præscripta sunt in libro Moschis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini, juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,
8 Et hœdos pro peccatis totius Jisraëlis duodecim ex numero tribuum Jisraëlis:
9 Præfueruntq; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per distributiones suas omnibus operibus Domini Dei Jisraëlis secundum præscriptum libri Moschis, & ostiarii singulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha die quarto decimo mensis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etsi omnes reduces non simul purificati sunt, tamen omnes Levitæ purificati erant,
12 Immolaveruntq; Pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis Sacerdotibus, ac pro seipsis,
13 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque separaverant se ab omnibus execrationibus gentiũ terrę quærentes Dominum,
14 Et celebraverunt festum azymorum septem diebus coram Jehova epulantes,
15 Quoniam converterat animum Regis Assyriæ erga ipsos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Jisraëlis.

Caput VIII.

Hhzræ.7.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe Persarum Rege, accedens Hhezra filius Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi,
2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis, sacerdotis primarii,
3 Hhezra ergo ascendit e Babylonia (erat autem legisperitus promptus in lege Moschis quam dederat Jehova Deus Jisraëlis, docenda efficiendáque)
4 Cùm dedisset ei Rex gloriosè atque munificè omne desyderium ejus, tantam consequutus erat gratiam in conspectu ejus:
5 Et ascenderunt cum ipso ex Jisraëlitis, sacerdotibúsque, & Levitis sacris cantoribus templi, ostiariisque, & Netinæis Jerusalaima.
6 Anno septimo regni Artaxerxis mense quinto, egressi e Babylonia primo die mensis.
7 Pervenerunt Jerusalaima ipso authore, prout Dominus iter ipsorum prosperavit.
8 Nam Hhezra maximo studio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ sunt ex Lege Domini, præstando ea, & docendo Jisraëlem justitiam ac judicium omne.
9 Ascendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt scriptũ ab Artaxerxe Rege concessum Hhezræ Sacerdoti Legisperito, cujus exemplum subjectum est.
10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti peritolegis Domini, salutem.
11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui sponte voluerint ex gente Jehudęorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui sunt in regno meo comitari te Jerusalaima,
12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congressi proficiscantur ex placito meo & intimorum septem consiliariorum meorum;
13 Ut revisentes quæ aguntur in Jehudæa & Jerusalaimis observent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,
14 Deferantq; munera Domino Deo Jisraëlis, quæ vovimus ego & consiliarii, Jerusalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ esse Domini habitantis Jerusalaimis,
15 Ut aurum & argentũ quod donatum fuerit ab ipsa gente in templum Domini ipsorum quod est Jerusalaimis, collectum expędatur in juvencos, arietes, agnos, hœdósque & quæ his conjuncta sunt,
16 Ut offerantur hostiæ Domino super altare Domini ipsorum Jerusalaimis.
17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei vestri facitote:
18 Et sacrosancta vasa quę data sunt tibi ad ministerium domus Dei tui reddens Jerusalaimis,
19 Cætera quæ tibi obvenerint necessaria domui Dei tui dato de ærario Regis.
20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac secundum voluntatem Domini.
21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quęstoribus ærarii qui sunt trans flumen, ut quicquid rescripserit Hhezra Sacerdos peritus legis Dei, diligẽter detur ei usque ad argenti talenta centum,
22 Et ad frumenti coros centum, & vini bathos centum, totidemque olei, & salis quod abundet ei sine taxatione.
23 Omnia secundum legem Dei fiant Deo Altissimo, ne fortè effervescat ira in regnũ Regis, & filii, aut filiorum ejus.
24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus, & Levitis, & sacris cantoribus, Netinæisque, & administris templi hujus
25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec possit ullus imponere eis quicquam.
26 Tu autem Hhezra pro sapientia Dei constitue judices & arbitros trans flumen, & omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,
27 Ut quicunque transgressi fuerint legem, diligẽter plectantur, sive morte, sive cruciatu, sive pecuniæ mulctatione, sive exilio.
28 Et dixit Hhezra Legisperitus, Benedictus Deus majorum nostrorũ, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Je-

hovæ quę eſt Jeruſchalaimis,
29 Et me honore affecit coram Rege, conſiliariiſq; ejus, & principibus potentibus ejus.
30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus, congregavi ex Jiſraële viros qui aſcenderent mecum.
Hhezræ.8. 31 Hi autem ſunt primores paternarum familiarum, & gentis ſuæ, qui mecum aſcenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia.
32 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom; e poſteris Ithamaris, Danijel; e poſteris Davidis, Chattuſch;
33 E poſteris Schecanjæ, e natis Parhhoſchi, Zecarja; & cum eo reverſi ſunt viri centum quinquaginta:
34 E poſteris Pachath-moabi, Eljohhenai; & cum ipſo viri ducenti:
35 E poſteris Schecanjæ, filius Jachazielis; & cum ipſo trecenti viri:
36 E poſteris Hhadinis; Hhebed filius Jonathanis; & cum ipſo quinquaginta viri:
37 Et e poſteris Schephatję, Zebadja filius Micaëlis; & cum ipſo octoginta viri:
38 E poſteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis; & cum eo ducenti octodecim viri:
39 Ex poſteris Schelomithi filius Joſiphjæ; & cum eo centum ſexaginta viri:
40 Ex poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai; & cum ipſo viri viginti octo:
41 Ex poſteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis; & cum ipſo viri centum decem:
42 Ex poſteris Adonikami poſterioribus, quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja; & cum eis ſexaginta viri: denique e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud; & cum eis ſeptuaginta viri.
43 Cùm autem congregaſſem eos ad fluvium Ahavæ, metati ſumus illic triduo, & recognovi eos:
44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem inveni illic.
45 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanémque, & Zecarjam, ac Meſchullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;
46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Caſiphja loco,
47 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo, & Netinæis qui erant in Caſiphja loco, ut mitterent nobis qui miniſterio fungerentur in domo Jehovæ Dei noſtri,
48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei noſtri valida adfuit nobis, viros intelligentes e poſteris Machli filii Levi filii Jiſraëlis, Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;
49 Chaſchabjam & Jeſchahhjam e poſteris Merari, cognatos ejus & filios eorum viginti;
50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes miniſterio Levitarum, Netinæos ducentos viginti, quorum omnium nomina ſcripto expreſſa ſunt.
51 Tum proclamavi illic jejunium, ut affligentes nos in conſpectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus noſtris filiiſq; & pecoribus propter inſidias:
52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatū, ut tuerentur nos contra adverſarios noſtros:
53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipſum ex toto animo adfuturam.
54 Sic igitur deprecati Dominum Deum noſtrum, eum exoravimus, & compotes facti ſumus a Deo noſtro.
55 Et ſeparavi e principibus Sacerdotum viros duodecim; & Scherebjam Chaſchabjámque, & cum eis ex cognatis eorum viros decem;
56 Quibus appendi aurum & argentum & vaſa ſacerdotalia domus Dei noſtri, quæ donaverat Rex & conſiliarii ejus, principeſque, & omnes Jiſraëlitæ,
57 Appēſaq; tradidi talenta argenti ſexcenta quinquaginta, vaſa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,
58 Et crateres aureos viginti, & vaſa ex orichalco præſtante duo, pretioſa ut aurum.
59 Et dixi eis, & vos ſancti eſtis Jehovæ, & vaſa hæc ſancta, etiam aurum & argentum votivum eſt Domino Deo Patrum noſtrorum:
60 Seduló cuſtodite donec expendatis ea principibus Sacerdotū Levitarúmque, & principibus paternarum familiarum Jiſraëlis Jeruſchalaimis in cellis domus Dei noſtri.
61 Itaque ſuſceperunt Sacerdotes & Levitæ aurum illud, argentum, & vaſa inferenda Jeruſchalaima in templum Domini.
62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo menſis primi, venimuſq; Jeruſchalaima:
63 Ubi poſtquam conſediſſemus triduo, die quarto expenſum eſt aurū & argentum in domo Jehovæ Dei noſtri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,
64 Et collegæ ipſius Elhhazari filio Pinchaſi, quibuſcum erant Jozabad filius Jeſchuhhę, & Nohhadja filius Binnui Levitæ; ex numero & ex pondere univerſa.
65 Et ſcriptum eſt pondus ipſorum eadem hora.
66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocauſta Domino Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim pro toto Jiſraële arietes nonaginta ſex,
67 Agnos ſeptuaginta ſeptem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in ſacrificium Domino:
68 Et legenda tradidērunt edicta Regis Satrapis regis, & principibus trans flumen, qui honore affecerunt gentem & templum Domini. Hhezræ.9.
69 His autem conſummatis, acceſſerunt ad me principes dicendo, non ſeparaverunt ſe gens Jiſraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,
70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ; immunditias ſuas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebuſæis, Moabitis, Ægyptiis, & Edomæis habentes:
71 Conjugati enim ſunt filiabus eorum ipſi & filii ipſorum, & miſtum eſt ſemen ſanctum alienis gentibus: etiam participes ſunt principes & antiſtites iniquitatis iſtius a principio.
72 Ut audivi iſta, conſcidi veſtem & pallium meum; & vellens de capillis capitis mei & barbæ

barbæ ſedi dolens & mœſtus.
73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jiſraëlis lugentem propter iniquitatem iſtam, & ſedebã triſtis uſque ad tempus ſacrificii veſpertini.
74 Tunc conſurgens a jejunio conſciſſa veſte & pallio, & flectens genua extendi manus ad Dominum,
75 Dicens, Domine confuſus ſum, & pudet me comparere ante faciem tuam:
76 Nam peccata noſtra multiplicata ſunt ſupra capita noſtra, & iniquitates noſtræ altæ ſunt in cœlum uſque,
77 Quoniam a temporibus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſque in diem hunc.
78 Itaque propter peccata noſtra fuimus traditi, reges noſtri & Sacerdotes noſtri Regibus terræ gladio, captivitati, & prædæ, ac confuſioni uſque in hodiernum diem.
79 At nunc quando contingit nobis miſericordia abs te, Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco ſanctitatis tuæ;
80 Detegente lumen noſtrum in domo Domini Dei noſtri; dante nobis cibum omni tempore ſervitutis noſtræ;
81 Cùm ſerviremus, non derelinquente nos Domino Deo noſtro; ſed conſtituente nos in gratia, & diſponente ut nobis Reges Perſidis dent cibum,
82 Ut extollamus templum Domini Dei noſtri, & inſtauremus vaſtitates Tzijonis; deniq; dante nobis ſtabilitatem in Jehudæa & Jeruſchalaimis:
83 Nunc inquam, quid dicemus Domine habentes hæc? tranſgreſſi enim ſumus præcepta tua quæ dederas in manus ſervorũ tuorum Prophetarum, dicens,
84 Terra quam ingreſſuri eſtis ad poſſidendum hæreditatem ejus, terra polluta eſt coinquinationibus populorum ipſius, quorum immunditiis repleta eſt tota immunditia ſua.
85 Nunc ergo filias veſtras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis veſtris:
86 Nec quærite pacem habere cum illis unquam, ut invaleſcẽtes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem diſtribuatis filiis veſtris uſque in ſeculum.
87 Poſtquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera noſtra peſſima & maxima peccata noſtra; & dediſti nobis tale reſiduum;
88 An rurſus averſi tranſgrederemur jura tua, & commiſceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?
89 Nónne iratus nobis perderes nos, donec non relinqueretur radix & nomen noſtrum?
90 Jehova Deus Jiſraëlis juſtus eſſes: ſed derelicta eſt radix uſque in hodiernum diem.
91 Ecce, ſumus coram te in reatibus noſtris, quamvis non ſit ſtandum coram te in eis.
92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac proſtratus ante templum, congregati ſunt ad eum Jeruſchalaimis turba magna valde viri, & mulieres, juvenéſque, & juvenculæ: & fletus erat magnus in ipſa multitudine.
93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, nos in Dominum peccavimus, quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ,
94 Nunc verò ſpes eſt toti Jiſraëli: hîc ergo detur jusjurandum Domino nos expulſuros omnes uxores noſtras quę ſunt ex alienigenis cum natis earum.
95 Sicut tibi præceptum eſt a majoribus ex lege Domini, ſurgens explica:
96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò aderimus tibi: viriliter fac.
97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum, Levitas, & totum Jiſraëlem ut facerent ſecundum rem hanc: qui juraverunt.

CAPUT IX.

Hhezra. 10. 6.

1 POSTEA ſurgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaſchibi:
2 Ubi diverſatus non guſtavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.
3 Et promulgatum eſt in tota Jehudæa & Jeruſchalaimis, omnibus qui reverſi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruſchalaima:
4 Quicunque verò non venturus eſſet biduo vel triduo ex conſilio principum ac ſeniorum, ejus facultates omneis ſublatum iri; ipſum verò ſeparatum iri a congregatione deportata.
5 Ita congregati ſunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruſchalaima, menſe nono, die viceſimo menſis;
6 Et conſedit totus populus in area templi tremente propter præſentem hyemem.
7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè feciſtis quòd duxiſtis uxores alienigenas, ſuperaddentes reatui Jiſraëlis.
8 Nunc ergo cedite confeſſionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum noſtrorũ,
9 Et perficientes voluntatem ipſius diſcedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis,
10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna, ſicut dixiſti faciemus.
11 Sed quoniam multitudo magna eſt, & tempus hybernum, nec poſſumus ſub dio ſtare; hoc autem opus non eſt unius diei neque bidui, quia plurimi in hac re peccavimus:
12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud ſe alienigenas;
13 Siſtent ſe præfinito tempore cum ſenioribus & judicibus, uſque dum ſolverint iram Domini ex negotio hoc:
14 Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ ſuſceperũt iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos:

15 Fecerunt que secundũ omnia hæc reduces ex captivitate.
16 Nam electi viri Hhezra Sarcerdos,& primarii paternarũ familiarũ in familias paternas suas nominibus expressi sederunt a die primo mẽsis decimi, ut examinarent negotium istud.
17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas usque ad diẽ primum mensis primi.
18 Et inventi sunt ex Sacetdotibus permisti qui habebant uxores alienigenas;
19 E filiis Jeschuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer,& Jarib,& Gedalja;
20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores suas, litando ex grege arietem pro reatu suo.
21 Item e posteris Immeris,Chanani & Zebadja; & e posteris Charimi,Mahhaseja,Elija, & Schemahhja, & Jechiel,& Hhuzzija:
22 Et e posteris Paschchuris, Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel,Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.
23 Item ex Levitis,Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:
24 Et e musicis, Eljaschib;
25 Et ex ostiariis, Schallum, & Telem, & Uri.
26 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi,Ramja,& Jezija,& Malcija, & Mijamin,& Elhhazar, & Malcija, & Benaja:
27 Item e posteris Hhelami, Mattanja,Zecarja, & Jechiel,& Hhabdi,& Jeremoth, & Elija:
28 Item e posteris Zattu, Eljohhenai, Eljaschib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:
29 Et e posteris Bebai,Jochanan,Chananja, Zabbai, & Hhathlai:
30 Et e posteris Bani, Meschullam,Malluc,& Hhadaja, Jaschub,Scheal,& Ramoth:
31 Item e posteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celale,Benaja,Mahhaseja,Mattanja,Betzaleel, & Binnui,ac Menasche:
32 Item e posteris Charimi,Elihhezer, Jischija, Malcija, Schemahhja,Schimhhon, Binjamin,& Malluc, & Schemarja:
33 Et e posteris Chaschumi, Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche, & Schimhhi:
34 Item e posteris Bani, Mahhadai,Hhamram, & Uël,Benaja, Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth, Eljaschib, Mattanja, Mattenai, & Jahhasau, & Bani, & Binnui, & Schimhhi,& Schelemja, & Nathan,& Hhadaja, Mabnadbai, Schaschai,Scharai, Hhazareel,Schelemja, Schemarja, Schallum, Amarja, & Joseph:
35 Et e Nebuntinis, Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddan, Joël, & Benaja.
36 Omnes isti duxerunt uxores alienigenas, & dimiserunt eas cum filiis.
37 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ & Jisraëlitæ Jeruschalaimis atque in regione tota: novilunio autem mensis septimi dum erant Jisraëlitæ in commorationibus suis, *Nechem. 8.*
38 Congregata est tota multitudo simul in aream quæ est ab Oriente portæ sacrę:
39 Et dixerunt Hhezræ legisperito ut afferret legem Moschis traditam a Domino Deo Jisraëlis.
40 Tum afferens Hhezra sacerdos legem coram tota multitudine eorum tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere Legem novilunio mensis septimi;
41 Legit in area quæ est ante portam sacram templi a prima luce usque ad meridiem,coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad Legem.
42 Stabat autem Hhezra Legisperitus in suggestu ligneo qui fabricatus fuerat,
43 Adstantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja,Urija,Chilkija,& Mahhaseja ad dexteram;
44 Ad siniſtram verò Pedaja, & Mischaële, Malcija, Chaschuino, Chaschabaddana, Zecarja,& Meschullamo;
45 Cùm sumeret Hhezra librum coram tota multitudine, præsidens e superiore loco in conspectu omnium.
46 Deinde postquam absolvisset legem omnibus stantibus; benedixit Hhezra Jehovę Deo maximo,Deo exercituum omnipotenti,
47 Et respondit omnis populus, amen; elatisq; sursum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.
48 Jeschuahh quoque & Bani,& Scherebja, Jamin,Hhakkub,Schabbethai, Hodija, Mahhaseja,Kelita,Hhazarja,Jozabad,Chanan, Pelaja, & alii Levitæ
49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini, & proponebant singuli ei quibus lectio intelligeretur.
50 Deinde loquutus legatus Regis cum Hhezra sacerdote legisperito ac Levitis docẽtibus populum dixit, dies hic sanctus est Domino (flebant enim omnes cùm audivissent Legem.)
51 Et Dixit Hhezra, Digressi ergo comedite pinguissima quæque, & bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.
52 (Sanctus enim est hic dies Domino) & nolite mœsti esse: nã Dominus gaudio afficit vos.
53 Levitæ quoque denuntiarunt palàm omnibus dicentes,dies hic sanctus est, nolite mœsti esse:
54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque, & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur, & magnificè lętati sunt de verbis quæ edocti fuerant.
55 Et congregati omnes Jeruschalaimis celebrarunt lætitiam secundum dispositionem Domini Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Postea] *Tria hæc postrema capita ferè verbum de verbo transcripta sunt ex libro Hhezræ usque ad vers. 37. hujus capitis, reliqua ex Nechem. 8. quamobrem nos ea libris Canonicis, id est regulæ veritatis, (a qua non mediocriter aberrabant) jure conformavimus: ut diluta & abjecta falsitate, qua scatebat hic liber, sit soli æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in sempiterna sęcula.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis est prophetici, cõtinens objurgationes populi immorigeri, & promissiones Ecclesiæ gloriosæ per doctrinam Evangelii comparandæ Christo: deinde verò visiones mirificas subnectens ad concionis suæ illustrationem ostendit malorum quę Jehudæos opprimebant causas, venturorum signa, & formas usq; ad instaurationem Ecclesiæ per Christum authorem boni in suos & mali in adversarios: atq; ab expectatione illius pios & fideles animos consolatur.

CAPUT I.

1 LIBER 'Hhezræ prophetæ 'secundus, filii Seraję, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,

2 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, filii Merajothi, filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris,

3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit deportatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Persarum.

4 'Fuit igitur verbum 'Domini ad me, 'dicendo,

5 Abiens renuntia populo meo facinora ipsorum, & ipsorum filiis iniquitates quas admiserunt in me, ut renuntient posteris,

6 Peccata majorum aucta in ipsis esse: 'qui obliti mei sacrificaverunt diis alienis.

7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo servitutis? ipsi autem irritaverunt me, & consilia mea spreverunt.

8 'Tu itaq; excute comam capitis tui, & 'projice omnia mala super ipsos; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamq; populus iste disciplinam non accipit.

9 'Quousq; tandem tolerarem istos quibus tanta contuli beneficia?

10 Reges multos propter eos subverti; Parhhonem cum servis ejus & omnem exercitum ejus percussi:

11 'Omnes gentes a facie eorum perdidi 'in Oriente, provinciarum duarum; 'populos Tyrum & Tzidonem usque dissipavi, & omnes adversarios eorum interfeci.

12 'Tu ergo alloquere istos dicens, Hæc dicit Dominus.

13 Ego vos per mare traduxi; & 'plateas vobis jam olim munitas effeci; ducem vobis dedi Moschen, & Aharonem sacerdotem;

14 Lucem vobis columna ignis exhibui, & maxima miracula feci in vobis: vos autem mei obliti estis, ait Dominus.

15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis signo fuit, 'castris vestris ut præsidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis, *Exod.16.*

16 Ac non triumpharetis in nomine meo de perditione inimicorum vestrorum; sed nunc adhuc etiam murmuratis.

17 Et ubi sunt beneficia quæ præstiti vobis? nónne in deserto esurientes inclamavistis me,

18 Dicendo, quare in desertum istud adduxisti nos? ut morte afficeres nos? præstitisset nos servire Ægyptiis quã mori in deserto hoc:

19 Et condolens gemitibus vestris dedi vobis manna in escam, panẽ angelorum manducastis. *Psal.78.25.*

20 Nónne cùm sitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquæ ad saturitatem? propter æstus *ut* foliis arborum 'obtexi vos? *Exod.17. Num.20.*

21 Divisi vobis regiones opimas; Cenahanæos, & Perizzæos, ac Pelischtæos a facie vestra projeci: quid faciam vobis amplius? ait Dominus.

22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deserto cùm essetis 'ad fontes amaros, sitientes & blasphemantes nomen meum, *Exodus 15.*

23 Non ignem vobis immisi pro blasphemiis, sed mittens lignũ in aquam dulces feci fontes.

24 'Quid tibi faciã, Jahhakob? noluisti obedire, Jehuda: transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut custodiant statuta mea.

25 Quoniam me dereliquistis, ego quoque vos derelinquam: quando petetis a me misericordiam, non miserebor:

26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos: maculastis enim manus vestras sanguine, & pedes vestri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.

27 Non me planè dereliquistis, sed vos ipsos ait Dominus.

28 Hæc dicit Dominus omnipotens, nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos suos,

29 Ut essetis mihi populus, & ego vobis Deus; essetisq; mihi filii, & ego vobis pater?

Exod.14.

30 Ita vos collegi ut gallina pullos suos sub alas suas: modò autē quid facerē vobis? projiciam vos a facie mea.
31 Oblationem cùm attuleritis mihi, avertam faciem meam a vobis: dies enim festos vestros, & neomenias, & circuncisiones repudiavi.
32 Ego misi servos meos Prophetas ad vos; quos acceptos interfeciſtis, & laniaſtis corpora eorum: sanguinem eorum reposcam, ait Dominus.
33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus vestra deserta est; projiciam vos ut ventus stipulam,
34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.
35 Tradam domos vestras populo venturo, [a]qui cùm me non audiverint, credent; qui cùm signa non ostendero ipsis, facient præcepta mea;
36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates suas.
37 Testor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, sed spiritu credentes quæ dixi.
38 [a]Nunc verò frater aspice quę gloria, & vide populum advenientem [a]ab ortu;
39 (Quibus daturus sum principatum Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoschehhæ, & Hhamosi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,
40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) [a]& eum qui Angelus Domini vocatus est.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hi tres versus primi generalem totius libri inscriptionem continent: reliqua pars hujus capitis cum seq. cap. unam continet prophetiam: quamobrem duo hæc capita visum est conjungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo dici solet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quibusdam visū est distinguere, est inanissimum: quid enim aliud clamat generis recensio quàm hunc eundem sacerdotem esse? Verùm quisquis fuerit hic Pseudohhezras, profectò sui generis oblitus est cùm ista scriberet. Quid enim sibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio vers. 2. filii Achijæ, filii Pinchasi, filii Hhelsi? Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra* ατ ἀκριβὲς λος *cap. 7. Præterea quis nescit Hhelin, Pinchasum, & Achijam non esse de gente Elhhazaris, sed Ithamaris procreatos? Quis verò huic libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipsa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerilia (ne quid gravius dicam) animadverterit? Quisquis es qui hunc librum legis, sume authoritatem probandi atq; judicandi sermones ejus: non enim obstringit fidem tuam illius authoritas, si qua est in tam crassis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat, si mutationum singularum (multa enim hîc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) causas minutatim non attulerimus: quæ res infiniti laboris & temporis fuisset, neq; verò utilitatem permagnā effecisset: nam ipsæ mutationes pio lectori se probaturæ sunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ.* Secundus] *Priorem qui volet quærere, laterem laverit: nam primum illum, authenticum Hhezræ librum longè postea fuisse scriptū ostendit capitis 3.* ἐπιγραφὴ: *proximè præcedentem eadem ratio commonstrat non esse habendum in isto numero. Nisi forte secundum dicas posuisse interpretem pro Hhebræa voce quæ posteriorem sonat, ut hoc nomine intelligas res posteriores, hoc est post venturas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prius est de Synagogæ veteris abdicatione, usque ad vers. 38. posterius de Ecclesiæ Christianæ vocatione & constitutione gloriosa, ad finem usque cap 2. In priore membro ineſt consultatio quædam Christi cum Propheta* προλαπτικῶς, *usque ad vers. 12. deinde prædicationis forma, vers. reliquis.* Domini] *Jesu Christi, qui sermo & sapientia est Dei Patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà 2. 3. & Hhezram fratrem, vers. 38. hujus cap, & alibi sæpe.* Dicendo] *hæc consultatio, ac potius* προθεραπεία *sequentis prædicationis continet primùm sententiæ summam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione positam, versibus 4. deinde confirmationem, 3. reliquis.*
6 Qui obliti] *nempe majores multùm, hi verò plurimùm: quamobrem posteris suis renuntiantes debent testatam facere justitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primùm typica (cujusmodi habetur Jechezk. 5.) deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id est, projectum iri denuntia: vide Jirm. 1. 10.*
9 Quousque] *confirmatio, ut diximus in vers. 4.* 11 Omnes gentes] *hunc versum ita restituimus ex veritate historiæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baschanis obtinebant.* Populos] *id est Cenahhanæos, usque ad Tyri & Tzidonis terminos.* 12 Tu ergo] *hæc prædicatio primùm contestatur peccata, usque ad vers. 24. deinde sententiam fert verbis & authoritate Dei, reliquis versibus.* 13 Plateas] *nempe in mari discendente.* 15 Castris ve.] *hanc veram esse intelligentiam confido agnituros omneis qui ad historiam Moschis animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & sequentibus omnibus facilè, tacente me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam si trichilas umbráſve e foliis construxissem vobis* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum esse, Amoræo pro amaro. Consulatur Mosche.* 24 Quid tibi] *sententia reprobationis, ut diximus in vers. 12. quæ* ὑστερον πρότερον *exponit vocationem gentium, hoc vers. & rejectionem Jehudæorum 3. sequentibus: quamobrem postea utrumq; correcto ordine exornatur; rejectio usque ad vers. 35. vocatio verò gentium, vers. 35. & duobus sequen.* 35 Qui cum] *elegans descriptio populi fidelium voluntarii, ut appellatur Psal. 110. 3. & apud Jeschahhjam passim.* 38 Nunc verò] *transitio ad secundam partem Prophetiæ per visum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe solu, quasi dicat, qui populus inde a diluculo accurrit ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) sed ad tempus circunscribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id est, Joannem Baptistam, qui præit ante faciem Domini & prælucet Ecclesiæ ejus. Sic potest defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pius quisquc huic Hhezræ debet anteponere.*

CAP.

Caput II.

1 HÆC dicit Dominus, ego eduxeram populum istum de servitute, eisque mandata dederam per servos meos Prophetas: quos audire noluerunt, sed irrita fecerunt consilia mea.

2 Mater quæ istos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & derelicta sum.

3 Educaveram vos cum lætitia; sed amisi vos cum luctu & tristitia, quoniam peccastis coram Domino Deo vestro & fecistis quod malum videtur in oculis ejus.

4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua sum & derelicta: abite filii & petite a Domino misericordiam.

5 Ego verò te, pater, testem invoco in matrem filiorum istorum qui noluerunt testamentum meum servare,

6 Ut exponas eos confusioni, matremq; eorum direptioni, ne progenies sit eis,

7 Dispergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam spreverunt sacramentum jurisjurandi mei.

8 Væ tibi Aschur, qui abscondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,

9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggesto cinere: sic efficiam eos qui mihi non auscultarunt, inquit Dominus omnipotens.

10 Hæc edicit Dominus Hhezræ, Indica populo huic meo me daturum ipsis regnum Jeruschalaimorum quod daturus fueram Jisraëli,

11 Recepturum ad me gloriam illorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;

12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratissimum, hos neq; labori neq; fatigationi infestos fore.

13 Pergite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos morentur: jam paratum est regnum, vigilate.

14 Testare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.

15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia sicut columba, confirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

16 Et excitans mortuos de locis suis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Jisraël.

17 Ne timeas, ô filiorum istorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.

18 Mittam tibi adjutores servos meos Jeschahhjam & Jirmejam, & quorum consilium sanctificavi ac paravi tibi, *ut* arbores duodecim gravidas variis fructibus.

19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes septem abundantes rosa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.

20 Viduam absolve, pupilli causam age, egēti da, orphanum tuere, nudum vesti,

21 Confractum & debilem cura, claudum nederide, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,

22 Senem & puerum intra muros tuos serva,

23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda sepulchro: & dabo tibi primam sedem in resurrectione mea.

24 Contine te & quiesce populemi, nam requies tua adventura est.

25 Nutrix bona, nutri filios tuos, confirma pedes eorum,

26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego reposcam de manu tua.

27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppressionis & angustiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copiosa eris.

28 Invidebunt gentes, sed nihil adversus te poterunt, inquit Dominus.

29 Manus meæ protegent te, ne filii tui tormenta experiantur.

30 Hilaris esto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.

31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus sum e lateribus terræ, & misericordiam facturus eis, quia misericors sum, ait Dominus omnipotens.

32 Complectere natos tuos usque dū veniam, & faciā eis misericordiā: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.

33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino in monte Chorebi, ut adirem Jisraëlem: sed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & respuerunt mandatum Domini.

34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auscultatis & intelligitis, expectate Pastorem vestrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille est qui temporibus ultimis erat adventurus.

35 Parati estote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.

36 Fugite umbram istius seculi, percipite jucundissimam gloriam vestram: ego testor palam servatorem meum.

37 Commendatum donum percipientes hilares estote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœlestia advocavit.

38 Agedum consilite, & respicite numerum obsignatorum ad convivium Domini,

39 Qui umbram effugientes seculi istius splendidas tunicas a Domino acceperunt.

40 Accipe, Tzijon, numerum tuorum, & reclude tuos vestibus candidis indutos qui legi Domi plenè obsequuti sunt.

41 Filiorum tuorum quos optabas plenus est numerus: roga Dominum penes quem imperium est ut sanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus est.

42 Ego Hhezra vidi in monte Tzijonis turbam magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum:

43 In quorum medio erat juvenis statura celsus, eminens supra omneis alios, qui singulorū capitibus imponebat coronas, & eo magis exaltabatur: ego autem tenebar miraculo.

44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui sunt hi, Domine?

45 Qui respondens mihi dixit, hi sunt qui mor-

mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confessi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palmas.

46 Iterum dixi Angelo, Quis est juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?

47 Qui respondens dixit mihi, ille est Filius Dei quem in seculo suo confessi sunt.

48 Cùm itaque cœpissem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perstiterunt, edixit mihi Angelus, abi renuntia [a] populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam transitio facta est vers. 38. capitis præcedentis) similiter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Christo προθεραπευτικὴ, usque ad vers. 10. deinde prædicatio, ad finem usque cap. Narratione exponit Christus verba Dei patris expostulantis de Synagoga, vers. 1. verba Ecclesiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. versibus; ac postremò verba Christi cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipsam recepturi essent, vers. quinque.* Eduxeram] *id est, egeram ut pater cum filiis, &c. quæ dixit suprà 1. 28. & sequen. sed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Mater] *Ecclesia quæ istos genuerat semine incorrupto verbi, ut viverent Deo: expostulat autem cum illis, duobus vers. & eos admonet, vers. 4.* Derelicta] *a Deo, spirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Christi, qui ut sapientia æterna Patris statuit quid sit porrò, rebus ita constitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus vers. & quid illius defensoribus, vers. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc ed.] *prædicatio hæc tria in universum complectitur, promissionem Ecclesiæ Christianæ, tribus vers. propositionem documentorum ad Ecclesiam & liberos illius pertinentium, a vers. 13. ad vers. 38. & confirmationem, reliquis.* Populo huic] *advenienti, de quo suprà 1. 38. & sequen.* 11 Illorum] *Israëlitarum, & totius veteris Synagogæ* 13 Morentur] *bona illa promissa. quasi dicat, ut brevi illa consequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus vers. ad matrem verò hortationes vers. 15. cum promissione vers. 16. quæ duo posita προλαπτικῶς sequentibus exornantur: hortatio usque ad vers. 30. promissio verò sequentibus.* 18 Quorum cons.] *id est, Prophetas duodecim quorum posuit nomina suprà 1. 39 & 40. Hæc aut em sic restituimus, ut locum efficeremus simplicissimum.* 23 Primam sedem] *id est regnum, de quo suprà vers. 10.* 29 Tormenta] *quòd gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Testamento hac significatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moschen alterum simulet hic ἐγγαστρίμυθος: hoc verò nusquam in probata scriptura legitur, sed contrà Jehudæi sacerdoti Hhezræ paruisse, Hhezræ 10.* 34 Pastorem] *Christum, ut appellatur a Prophetis passim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in vers. 10. sit primùm hypotypposi & demonstratione quadam fidei, quatuor vers. deinde narratione visionis, vers. 42. & sequentibus.* 43 Eo magis] *id est, eò gloriosior erat, & ab Ecclesia cœlesti de salute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut suprà vers. 10.*

CAPUT. III.

1 [a] ANNO tricesimo ab urbe diruta, cùm essem in Babylonia, [a] conturbatus fui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam desolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque Spiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altissimum,

Gen. 1. 4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio statuisti terram solus, & in ea parasti [a] populum:

Gen. 2. 5 Tu dedisti Adamo corpus mortuũ (nam ipsum quoque figmentum manuum tuarũ est) cumq; insufflasses in illud spiritũ vitæ, factus est vivens coram te:

6 Tu inducens eum in Paradisum, quem dextera tua conseverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: sed transgressus est illam: ideoque sententiam tulisti in illum mortis, & in posteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubusque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu suo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis spreverunt præcepta tua.

9 Quapropter succedente tempore induxisti diluvium in habitatores seculi, quo perdidisti eos.

10 Evenitque singulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquisti, Noachum cum domo ipsius, unde justi omnes.

12 Fuit autem cùm cœpissent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ dispersæ sunt, quãdo cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conspectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonstrares ei soli voluntatem tuam.

15 Ac constitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam esse dereliturum semen ipsius:

16 Itaque dedisti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hhesavum: e quibus eligens Jahhakobum postquam Hhesavum separavisti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum semen ejus ex Ægypto adduxisses ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyssos, & conturbares seculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terræ motu, ventoque, & gelida

gelida nube, dares femini Jahhakobi legem, & generationi Jisraëlis quod diligenter obſervaret.

20 Sed non abſtuliſti cor malignum ab eis, ut ederet lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus geſtavit Adam ex quo tranſgreſſione victus eſt, atque etiam omnes qui nati ſunt ex eo:

22 Et facta eſt permanens infirmitas adeòque lex infirmitatis hærens cordi populi radice peſſima, in qua diſcedente bonitate remanſit malignitas.

23 Cùm autem procedentibus temporibus anni completi eſſent, quibus ſuſcitaſti tibi ſervum, nomine Davidem,

24 Indixiſti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuiſſet annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

26 Omnino facientes ut fecerat Adam omnéſq; generationes ejus; & ipſi quoq; uſi ſunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidiſti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut ſuſtines peccatores iſtos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conſervans inimicos tuos, quòd non ſignificaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur' via hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te præterquã Jisraël? aut ſi quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non compâret, neque labor attulit fructum ſuum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende ſtatera iniquitates noſtras, & aliorũ qui in hoc ſeculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio niſi in Jisraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conſpectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens ſic obſervavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies ſervaſſe mandata tua, gẽtes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continens viſio & revelatio eſt. Sed ut uno verbo dicam, deliria & commenta omnia. Nam falſam eſſe totam viſionis hujus narrationem tam multa oſtendunt, ut libro altero opus eſſet ſi quis ſingula delira (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur putidiſſimæ naturalis hiſtoriæ fabulæ ex impuriſſima Talmudiſtarum lacuna hauſtæ; quas nos ſuis locis Deo volente notabimus. Quod autẽ ad numerũ hunc attinet vide ſup. 1.1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miſeram captivitatem Babyloniæ hos cœtus colligere, & alia facere quæ vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc ſcriptore veritatem in narratione tota, pietatem in multis deſydero: & Chriſtianum lectorẽ moneo ut judicium ſanctè habeat impiis aut futilibus nugis diſcernendis, aut ab iſtius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus ſeptem, quibus ex animi perturbatione jejunabat: ut docetur inf.* 5.13. & 6.35. 4 Populum] *id eſt, genus quodq; animalium quibus tanquam incolis implevisti terram: ſic accipio hîc populum, ut Proverb.* 30.25. & *ſeq.* 31 Via hæc] *id eſt, agendi ratio, qua tuos perdis miſerè & inimicos ſervas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus miſſus ad me, cui nomen' Uriel,

2 Dixit mihi, Graviſſimè ergo defecit animus tuus, quòd in ſeculo hoc comprehendere cogitas viam Altiſſimi.

3 Cui dicente me, ita Domine mi, reſpondens ille mihi, tres' vias, inquit, miſſus ſum ut oſtendam tibi, & tres ſimilitudines ut proponam coram te:

4 E quibus unam ſi exposueris mihi, ego viciſſim demonſtrabo tibi viam quam deſyderas videre: & docebo te unde ſit cor malignum,

5 Cùm autem dixiſſem, eloquere Domine mi; dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.

6 Tum reſpondente me & dicente, quis mortalium ea facturus eſſet de quibus rogas me?

7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantę habitationes ſunt in profundo maris? aut aut quantæ venæ in abyſſo ima? aut quantæ venæ aquarum ſunt in expaſſo? aut qui ſunt exitus' paradiſi?

8 Diceres mihi fortaſſe, in abyſſum non deſcendi, ac ne in ſepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum aſcendi unquam:

9 Nunc autem non rogavi te niſi de igne, & vento, & die quem præteriiſti, a quibus tamen ſeparari non potes, & non reſpondes mihi de illis.

10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua ſunt tecum verſantia, non potes cognoſcere:

11 Et quomodo poſſet vas tuum capere viam Altiſſimi, etiam ex corrupto exterius ſeculo intelligere corruptionem' quę evidens eſt in conſpectu meo?

12 Me autem dicente illi, præſtiterat nos non eſſe quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligere:

13 Re-

13 Reſpondit mihi,dicendo, Profectus ſum aliquando ad ſylvam arborũ campeſtrẽ, quæ iniverant conſilium dicentes,

14 Agite,eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis ſylvas alias:

15 Similiterq; fluctus maris; hi quoq; iniverunt conſilium dicentes, Agite, aſcendamus & debellemus ſylvas campi,ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.

16 Sed irritum fuit conſilium ſylvæ; ignis enim veniens conſumpſit eam:

17 Et ſimiliter conſilium fluctuum maris;obſiſtens enim arena prohibuit eos.

18 Si ergo judex iſtorum eſſes, utrum priùs abſolveres? aut utrum condemnares?

19 Cui ego reſpondens, utique inquam, vanum conſilium iniverunt: terra enim data eſt ſylvæ; & maris locus,ut ferat fluctus ipſius.

20 Et ille mihi,Bene,inquit,judicaſti;& quare non aptas tibi ipſi hoc judicium tuum?

21 Quemadmodum enim ſylvę data eſt terra, & maris locus fluctibus ipſius; ſic habitatores terræ quæ ſunt ſuper terram ea ſolùm poſſunt intelligere, cœlites verò quæ ſunt in cœlorum altitudine.

22 Tunc reſpondens dixi,oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:

23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis ſuperioribus, ſed de iis quæ pervadunt nos quotidie:cur Iſraël expoſitus ſit gentibus opprobrio,& populus quem dilexiſti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum noſtrorum interierit,& conſtitutiones ſcriptæ nuſquam habeantur,

24 Pereuntibus nobis e ſeculo tanquam locuſtis,vitaq; noſtra ſtupori & pavori dedita, quaſi indigni eſſemus conſequi miſericordiam;

25 Quid item nomine ſuo de quo vocamur facturus ſit: de his interogavi.

26 Reſpondit autem ille mihi dicens.Quandoquidem ſcrutaris plurimùm & frequenter admiraris,quòd adeò feſtinè ſeculũ hoc pertranſeat;

27 Certè non eſt capax ut reportet ea quæ in futura tempora juſtis promiſſa ſunt, quoniam plenum injuſtitia eſt hoc ſeculum & infirmitatibus.

28 Ea autem de quibus rogas enarrabo:nam ſeminatum eſt malum,ſed nondum evenit deſtructio ipſius.

29 Si ergo non evertatur quod ſeminatum eſt,& non diſcedat e loco ubi ſeminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi ſeminatum fuerit.

30 Etenim granum mali ſeminis in corde Adami ſeminatum eſt ab initio: at quantum impietatis generavit uſque adhuc, & generaturum eſt uſque dum in aream deportetur?

31 Jam verò æſtima apud te granum mali ſeminis quantam impietatis ſegetem generaverit:

32 Quando ergo ſecatæ fuerint ſpicæ quæ ſunt innumeræ,quàm magnum areæ acervum tum primùm efficturæ ſunt?

33 Cùm autem reſponderem dicens,quomodo,& quando iſta?quare pauci ſunt & mali anni noſtri?

34 Reſpondens ille edixit mihi, Tune præfeſtinans contendas ut ſis ſuperior Altiſſimo (feſtinares enim fruſtrà ſuperior eſſe ipſo)nam exceſſus tuus eſt maximus.

35 Nónne de his quando interrogaverunt juſti ipſi in ſuis cellis dicendo, Quouſq; ſic ſperaturus ſum? ecquando adventurus eſt fructus areæ & mercedis noſtræ?

36 Reſpondens ad ea Jeremiel Archangelus dixit,quando completus fuerit numerus ſeminum veſtrorum:

37 Nam qui ſtatera ponderavit ſeculum, & dimenſus eſt menſura, numeravitque tempora accuratiſſimè,is non movet quicquam, nec præſtiturus eſt uſque dum præfixa menſura impleatur.

38 Tunc ego reſpondi dicens, ô Domine Jehova,at nos etiam omnes pleni ſumus iniquitate.

39 Vide quæſo ne fortè propter nos non impleantur juſtorum areæ, propter peccata habitatorum terræ.

40 Reſpondens autem ille,abi,inquit, interroga prægnantem an completis novem menſibus ipſius adhuc poſſit vulva ipſius partum in ſeipſa continere:

41 Et dicenti mihi,non poteſt Domine, dixit ille,in ſepulchro cellæ mortuorum ſunt cum vulva comparandæ,

42 Quemadmodum enim feſtinat puerpera effugere neceſſitatem partus, ſic etiam hæ ea quæ ſibi fuerint commendata feſtinabunt reddere.

43 Jam tibi demonſtrata ſunt ea quæ ab initio cupiebas cognoſcere.

44 Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, ſi fieri poteſt, ſi idoneus ſum,

45 Demonſtra mihi utrùm plura eventura ſint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura ſint.

46 Quid præteriverit ſcio, quid autem futurum ſit ignoro.

47 Tum ille edixit mihi, Conſiſte ad dexteram, & demonſtrabo tibi rem ſimilitudine.

48 Conſiſtens itaque vidi quòd ecce fornax ardens tranſivit ante me, fuit autem cùm tranſeuntem flammam vidiſſem, quòd ecce ſupereſſet fumus:

49 Poſtea tranſiens ante me nubes plena aquę imbrem demiſit impetu, cumque tranſiviſſet impetus pluviæ, ſuperfuerunt ex ea guttæ,

50 Et dixit ille mihi,Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita menſuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem inſuper ventura ſunt,cum guttis & fumo comparari.

51 Quamobrem ego orans dixi, putáſne me victurum uſque ad dies illos? & quid erit diebus illis?

52 Reſpondens autem ille mihi dixit,Signorum de quibus me interrogas partem poſſum tibi indicare: de vita autem tua non ſum miſſus ut dicam tibi,neſcio.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Uriel] *Hac voce significatur Christus, lux & sapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in sequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut suprà 1.4.* 3 Vias] *id est, rationes ordinariæ, & aspectabilis hujus administrationis; quas si non comprehendisse te animadverteris, non debebit videre mirum hanc a te minimè comprehendi posse.* 7 Paradisi] *id est, cœlestis habitationis; ut nominatur in Testamento Novo, in Vetere autem nusquam: sic exponendum ex vers. sequen.* 11 Quę evi[illegible]] *id est, spiritualem corruptionem & invisibilem, quam solus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Constitutiones] *hæc prima Jehudæorum fabula, quam deinde amplificat cap. 14. Statuit enim omnia Legis exempla intercidisse, ut hoc pacto confirmet se inspiratione Dei animatum (ut Moschen alterum) eam restituisse populo diebus quadraginta exscriptam: quasi verò aut Legem Monarchia illa, quam Danijel vocat auream, sustulerit, aut omnes servi Dei & Prophetæ tempore illo accuratè eam non conservaverint. O hominis impudentiam! sapientioris scilicet Danijele, infrà 12.11.& 36.* 35 Justi ipsi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hhebraismus ita fuit reddendus; animæ justorum, pro justis ipsis. Nam de piorum cùm viverent expostulatione hic agi evincit ipsa expostulationis forma, Cellas autem eorum sic dicit, ut conclavia dixerat Jescha. 27.1. quem locum hic non dubitamus respici: sic infrà 5.9.* 36 Jeremiel] *hoc nomen in totis Bibliis non exstat; sed apud phanaticos Judæos est cognitum, & a Magis decantatum Deli viderint.* 44 Ego verò] *ab hoc loco quæstiones sequuntur otiosorum hominum quamplurimæ, & responsa suis quæstionibus non indigna.*

CAPUT. V.

1 DE signis igitur, ecce dies venturi sunt quibus deprehendentur habitatores terræ *in censu multo; sed abscondita veritatis via sterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injustitia suprà quàm nunc vides, & quàm olim fuisse audiveris.

3 Eritq; *cùm primùm vestigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conspiciatur deserta.

4 Nam si vitam tibi dederit Altissimus, videbis post tertiam tubam, relucentem subitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno sanguinem stillante, & lapide edente vocem suam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non sperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sedomi pisces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et solitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immisso: etiam bestiq; agrestes emigrabunt, & mulieres ex mensibus laborantes parient monstra:

9 Tanquam si in dulcibus aquis inveniantur salsæ, ita amici omnes inter se pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens separatus manebit tanquam in cella sua conditus,

10 Et quæsitus a multis non invenietur; sed multiplicabitur injustus & incontinens super terram.

11 Adeò ut si rogent incolę regionis unius incolas alterius, dicentes, Nónne apud vos aliquis transiit justitiam colens, qui justè fecerit? hoc negent illi.

12 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis sperent homines, non consequantur; quamvis laborent, non dirigantur viæ ipsorum.

13 Hæc signa ut indicarem tibi permissum est mihi: sed si orans iterum & flens, ut modò feci sti, jejunaveris diebus septem, adhuc istis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitq; anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & alloquutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes statuit me.

16 Fuit autem secunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinam fuisti? & quare est vultus tuus tristis?

17 An nescis tibi creditum esse Jisraëlem in regione deportationis suæ?

18 Exurge ergo, & gusta cibum, ac ne derelinquas nos, ut pastor gregem suum lupis, in manu malignorum.

19 Cui dixi, discede a me, neque propriùs accedito me: auscultans itaque ut dixeram, discessit a me.

20 Ego verò jejunavi diebus septem, ejulans & plorans, sicut mandaverat mihi Uriel Angelus,

21 Fuitq; post dies septem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,

22 Ut reciperet anima mea spiritum intelligentiæ, iterumq; inciperem loqui sermones coram Altissimo, dicens,

23 *Domine Jehova, ex omni sylva terrę & omnibus arboribus ejus * vineam unicam elegisti;

24 Et ex omnibus terris orbis elegisti *foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi *lilium unum elegisti;

25 Et ex omnibus abyssis maris * plenum rivum unum tibi elegisti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipsi sanctificasti Tzijonem;

26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegisti tibi *columbam unam, & ex omnibus formatis pecoribus prospexisti tibi de *ove una:

27 Et ex omnibus multiplicatis populis unū tibi populum comparasti, & unam ex omnibus probatam legem donasti huic populo dilecto tuo.

28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidisti? quare statuisti super unā hanc * radicem arbores alias, & dispersisti unicum tuum in multos?

29 Et conculcant eum qui contradicunt promissis tuis, quique tuis fœderibus non credunt?

30 Etenim

30 Etenim ſi ullo pacto odiſti populum tuum, tuis manibus debuit caſtigari.
31 Fuit verò cùm eloquutus eſſem ſermones iſtos, ut miſſus ad me Angelus qui antè venerat ad me præterita illa nocte,
32 Diceret mihi, audi me & inſtituam te, attende ad me & plura exponam tibi.
33 Me autem dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te
Infrà. 8.47. rapitur cauſâ Iſraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?
34 Non Domine, inquam ego; ſed ex dolore ita loquutus ſum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altiſſimi, & inveſtigare partem judiciorum ejus.
35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine? quorſum igitur natus ſum? aut cur vulva matris meæ non effecta eſt mihi ſepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakobi, & defatigationem gentis Iſraëliticæ?
36 Qui dixit mihi, numera mihi quæ nondũ evenerunt, collige mihi diſperſas guttas, & viriditati reſtitue flores aridos,
37 Et aperiens mihi clauſas ſpecus produc ventos incluſos in eis, demonſtra mihi vocis imaginem; & tunc oſtendã tibi laboris iſtius cauſam quam rogas videre.
38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò eſt qui hęc ſcire poſſit, niſi qui cum hominibus habitationem non habet?
39 Ego autem inſipiens ecquî poſſem de his dicere de quibus interrogaſti me?
40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta ſunt, ita non potes perveſtigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promiſi me facturum populo in fine.
41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri ſunt: quid ergo facturi ſunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui ſunt ſequuturi nos?
42 Et ille, Coronæ, inquit ſimile effeci judicium meum: ut non eſt ulla poſtremorum tarditas, ſic nulla eſt primorum velocitas.
43 Tum ego reſpondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui ſunt, & qui futuri ſunt, ut celeriùs judicium tuum oſtẽderes?
44 Reſpondens autem ille mihi dixit, non poteſt res creata feſtinare præ creatore, neq; unà ſuſtinere ſeculum eos qui creandi ſunt in ipſo.
45 Cui ego, ſicut dixiſti, inquam, ſervo tuo te authorem vitę indidiſſe vitam creaturis unà creatis a te, & ſuſtinuiſſe creaturam; poſſet etiam nunc portare præſentes unà.
46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, ſi paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.
47 Me autem dicente, non utique poterit, ſed per tempora:
48 Et ego, inquit ille, ſtatui *quaſi* vulvam terræ iis qui ſeminati ſunt in terra per tempora pariendis:
49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni ſint, ſic ego diſpoſui a me creatũ ſeculum.
50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, nam ecce mater noſtra, quam dixiſti mihi adhuc juvenem eſſe, jam ſenectuti propinqua eſt.
51 Reſpondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,
52 Et dicito ei, quare ii quos nunc paris non ſunt pares prioribus, ſed minores ſtatura?
53 Illa enim dictura eſt tibi, alii ſunt qui in juventutis robore nati ſunt, & alii qui ſub tempus ſenectutis deficiente matrice ſunt nati.
54 Conſydera tu ipſe quoque minore ſtatura vos eſſe quàm ii qui anteceſſerunt vos,
55 Et qui poſt vos venturi ſunt minores fore vobis, quaſi jam ſeneſcentibus creaturis, & robur juventutis prętereuntibus.
56 Et ego, rogo te, inquam, Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, demonſtra ſervo tuo per quem viſites creaturas tuas.

ANNOTATIO.

1 In cenſu] *id eſt, divites quidem erunt auro, argento, & ære; ſide verò & bonis operibus minimè: ſic Lucæ 18.8. Cæterum omnia ſequentia ad hiſtorias accommodabit qui abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id eſt, in ipſo dierum iſtorum principio evertetur regnum Babyloniæ per Cyrum, de quo verſ. 6. hæc enim προκαταοκευὴ ſequentibus verſ. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum ſuperioribus quidem convenit argumento; ſed partim ludicris, partimq; falſis rationibus nititur.* Vineam] *& ubinam olea?*
24 Foveam] *illam puto Macpelæ quam emit Abraham, Gen. 23.* Lilium] *propoſitio ludicra.* 25 Plenum rivum] *Schiloachum, de quo Jeſcha. 8. & Pſal. 46.* 26 Columbam] *eſt enim turtur ex columbario genere: ſed de avicula Levit. 14. imperata ipſe viderit.* Ove] *ubinam ergo bovillum & caprinum genus?* 28 Radicem] *ut Pſal. 80.* 38 Qui cum] *id eſt Deus, periphraſticè, ut Danjel 2.11.*
40 In fine] *id eſt, tandem, ex uſu Hhebræorum: ſed vide hominis argutiam, qui ineptiis ſophiſmatis cum Deo voluit παρασυλλογιζεδαι ex ambiguo. Nam dicente Deo ποιεῖν τῷ λαῷ ἐν τέλ, hic ita interpretatur ut ſi dixiſſet Deus λαῷ τῷ ἐν τέλ: atque hinc ſequens objectio.*

CAPUT. VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequàm ſtarent proceſſus ſeculi, & antequàm ſpirarent ventorum cœtus,
2 Antequàm perſonarent voces tonitruum, antequàm ſplenderent nitores coruſcationum, antequàm ſtatuerentur fundamenta paradiſi,
3 Antequàm ſpectarentur decori flores, antequàm ſtatuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,
4 Antequàm extollerentur alta aëris ſpatia, & antequàm nominatim definirentur men-

menſuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Antequam inveſtigarentur præſentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & ſeorſim conſignati eſſent qui theſaurum fidei comparārunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta ſunt per me ſolum, ac non per alium; 'eorúmque finis per me, ac non per alium eſt diſpoſitus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quę erit ſeparatio temporum? aut quando erit prioris finis, & ſequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami uſque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hheſavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hheſavi:

9 Ut finis hujus ſeculi fuit Hheſavi calcaneum; & ut principium ſequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra,

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, ſi inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonſtres ſervo tuo finem ſignorum tuorum, quorum partem mihi demonſtraſti præcedente nocte.

13 Et reſpondens ille dixit mihi, ſurge in pedes tuos, & audies vocem ſonitus ampliſſimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo ſtas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expaveſcito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de ſermonibus iſtis tremiſcit & commovetur: ſcit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm ſurrexiſſem in pedes, ut audirem quòd ecce vox loquebatur, cujus ſonus par erat ſono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, erítque cùm appropinquare incipiam ut viſitem habitatores terræ iſtius,

19 Et cùm quæſtionem habere incipiam de iis qui injuſtè nocuerunt injuſtitia ſua, poſtquã ſuppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo ſeculum hoc reſerabitur quod tranſire incipit, hęc ſigna faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant ſimul:

21 Et infantes anniculi edent voces ſuas, prægnantéſque parient immaturos partus ternûm & quaternûm menſium, qui vivent & ſuſcitabuntur:

22 Apparebúntque repentè loca ſata ſemente vacua, & plena promptuaria ſubitò inveniẽtur inania:

23 Et tuba clangens perſonabit; qua audita omnes ſubitò expaveſcent.

24 Erítque illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expaveſcente ex his terra venæ fontium conſiſtant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quiſquis derelictus fuerit ex omnibus iſtis quæ prædixi tibi ſervetur ille, & videat ſalutem meam finemque veſtri ſeculi.

26 Videantque homines qui recepti fuerint, qui mortem non guſtaverint a nativitate ſua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & oſtendetur veritas quæ infructuoſa fuerat tamdiu.

29 Fuit autem cùm alloquutus eſſet me, ut ego pauliſper intuerer in eum ante quem ſtabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens oſtẽdam tibi tempore venturæ noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus ſeptem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora iſtis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita eſt vox tua ab Altiſſimo: vidit Deus fortis rectum conſilium tuum, & proſpexit caſtitatem quam a juventute tua habuiſti:

33 Propterea miſit me ut his omnibus demonſtratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfeſtinatione, ut 'prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfeſtinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit poſtea ut flerem iterum jejunarémq; diebus ſeptem, ſuppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altiſſimo,

37 (Inflammabatur enim ſpiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es ſolummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum eſt. *Gene.1.*

39 Cúmque eſſet Spiritus ubi tenebræ circunferebantur & ſilentium erat, ſonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:

40 Tunc edixiſti de theſauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.

41 Tu die ſecundo creaſti aërem expanſi, & imperaſti ei ut diſtingueret diviſionẽque ſtatueret inter aquas, ut pars earum ſurſum recederet, pars verò maneret deorſum.

42 Tu die tertio imperaſti aquis ut congregarentur in partem 'ſeptimam terræ; ſex verò partes illius ſiccas conſervaſti, ut exiſterent ex iis quæ adminiſtri tui ſeminata a Deo colerent.

43 Verbo enim procedente ex te ſtatim fiebat opus.

44 Proceſſit itaque ſubitò fructuum multitudo immenſa, deliciæ guſtus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore imperveſtigabili: hæc die tertio facta ſunt.

45 Tu quoq; die quarto imperaſti eſſe ſplendentem Solem, lucentem Lunam, ſtellas diſpoſitas,

46 Mandans eis ut ſervirent homini qui formandus erat.

47 Tu quinto die dixiſti parti ſeptimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & piſces: atque ita factum eſt.

48 Aqua muta & inanima, quæ Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.

49 'Tunc autem reſervaſti duo animantia, quorum unum vocaſti 'Bahamoth, alterum Livjathan;
50 Et ſeparaſti ea unum ab altero: non enim ſeptimapars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea ſimul.
51 Itaque dediſti Bahamothis unam partem quæ tertio die ſiccata fuerat ut habitaret in ea, ubi ſunt montes mille:
52 Livjathani verò dediſti ſeptimam partem humidam, & ſervaſti ipſum ut devoret quos & quando voles.
53 Sexto autem die imperaſti terræ ut procrearet coram te jumenta, beſtias, & reptilia:
54 Atque inſuper Adamum feciſti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti ſumus nos omnes & populus quem elegiſti.
55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creaſti ſeculum;
56 Reſiduas autem gentes ab Adamo ortas dixiſti nihil eſſe, aut ſalivæ ſimiles eſſe, & quaſi ſtillis vaſe decidentibus comparaſti abundantiam earum.
57 At nunc ecce, Domine, gentes iſtæ quæ nihilo deputatæ ſunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:
58 Et nos populus tuus quem vocaſti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi ſumus in manus eorum.
59 Quòd ſi propter nos creatum eſt ſeculum quare non poſſidemus hæreditatem noſtram cum ſeculo? quouſque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *Nempe deſinentium priorum temporum deſinens, & ineuntium incipiens: nam fines ſeu extremitates duæ ſunt temporum rerumque omnium quæ menſura conſtant: quo modo accipi oſtendit verſus ſequens. Reſponſum autem planiſſimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hîc ab hiſtoria Moſchis in traditiones Jehudæorum delabitur, unde circunſcriptio hæc profectæ eſt: ſic verſ.* 47. 49 Tunc autem] *En craſſiſſimas Jehudæorum fabulas, quas hic Propheta (ſi Deo placet) adducit ſerio. Non intellexerunt Jehudæi quid ſignificent verba Dei Ijobi* 40. *&* 41. *ignorantiæ autem ſuæ audaciam adhibuerunt ducem, & has fabulas commenti ſunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcus ſecutus cæcos.* Bahamoth] *ſic legendum, non autem Henoch: ut Ijobi locus oſtendit, & Jehudæorum fabulæ.*

CAPUT VII.

1 FUIT autem cùm finiſſem eloqui verba hæc, ut miſſus ad me Angelus qui miſſus fuerat ad me antecedêtibus noctib⁹,
2 Ediceret mihi, ſurge Hhezra, & audi ſermones quos veni eloquuturus ad te.
3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare poſitum eſt in ſpatioſo loco adeò ut ſit altum & immenſum:
4 Eſt autem ei acceſſus in anguſto portu, ubi ſimile eſt fluminibus.
5 Quis enim unquam velit ingreſſus mare experiri ipſum aut dominari ipſi, niſi tranſeat per anguſtum in latitudinem ipſius? quomodo alioqui venire poterit?
6 Item alterum exemplum: civitas ædificata eſt & ſita in campeſtri loco, quæ plena eſt bonorum omnium:
7 Introitus ejus anguſtus eſt & in præcipitio poſitus, verſante a dextera quidem igne, a ſiniſtra verò aqua alta,
8 Adeò ut ſemita unica ſit inter hæc poſita, putà inter ignem & aquam, quæ ſemita non capit niſi ſolummodo veſtigium hominis.
9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; ſi nunquam ille periculum quod antè poſitum eſt tranſeat, quomodo percipiet hæreditatem ſuam?
10 Cùm autem dixiſſem ad hæc, ita eſt Domine; dixit mihi, ſic etiam eſt pars Jiſraëlis:
11 Nam propter eos feci ſeculum: ſed quando tranſgreſſus eſt Adam conſtitutiones meas, tum adjudicatum eſt ei illud quod factum eſt.
12 Et facti ſunt introitus hujus ſeculi anguſti: dolore infeſti & laborioſi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoſo cincti:
13 Alterius enim ſeculi introitus ſpatioſi & ſecuri ſunt, & afferentes immortalitatis fructum.
14 Quamobrem ſi nunquam ingreſſi fuerint homines viventes anguſta hæc & vana loca, nõ poterunt ea recipere quæ repoſita ſunt.
15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortalis es?
16 Quare non præcipis animo tuo quod futurum eſt, ſed in præſente hæres?
17 Tunc ego reſpondens dixi, Domine Jehova, ecce diſpoſuiſti Lege tua ut juſti hæc poſſideant hęreditariò, impii autem pereant.
18 Juſti autem ferunt res anguſtas pro eo quòd ſperabant ſpatioſa: 'qui enim impiè geſſerunt? at hi anguſtias patiuntur, nec ſpatioſa viſuri ſunt.
19 Sed dixit mihi, non eſt judex ſuperior Deo, neque intelligentior Altiſſimo.
20 Pereunt multi in præſentia, quia negligitur Lex Dei quæ propoſita eſt.
21 Mandavit enim Deus omnino venientib⁹ quando venerunt, quid faciendum vitam habituris, & quid obſervandum ne pœnas luerent:
22 Hi autem non perſuaſi contradixerunt ei, & propoſuerunt ſibi cogitationes vanas,
23 Et circundantes ſibi cohortes delictorum dixerunt de altiſſimo non eſſe ipſum, & vias ejus non agnoverunt:
24 Et ſpernentes Legem ejus ſponſiones ei factas abnegarunt, & conſtitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minimè perfecerunt.
25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis.
26 Ecce tempus veniet, & erit cùm venerint ſigna quæ prædixi tibi ut appareat, 'ſponſa, & emergens ea demonſtrabitur quæ nunc obducitur terrâ,

27 Et

27 Et quisquis liberatus fuerit à prædictis malis videat facta mirabilia mea.
28 Revelabitur enim filius meus Jesus cum iis qui sequuntur ipsum, & recreabuntur qui relicti fuerint annis *quadringentis.
29 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Christus, & *viventes omnes.
30 Et seculum convertatur diebus septem in antiquum silentium, quale fuit judiciis antecedentibus, ita ut nemo superstes derelinquatur.
31 Sed erit elapsis diebus septem, ut moriente corrupto seculo illud seculum quod nondum vigilat excitetur,
32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipsa, & pulvere eos qui in illo silentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quæ sibi fuerint commendata.
33 Tunc apparebit Altissimus insidens judiciali throno, & præterlapsis miseriis recipientur illi qui patientia usi fuerint longanima.
34 Nam judicium solum remanebit, veritas stabit, & fides revalescet,
35 Unde operę prętium subsequetur, & merces ostendetur, & justitia erit pervigil, nec injustitia ampliùs dominabitur.
36 Dixi autem, pater Abraham pro Sedomitis oravit, & Mosche pro majoribus qui in deserto peccaverunt,
37 Et *Jehoschuahh* successor ejus pro Jisraële in diebus Hhacanis, & Schemuel,
38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad sanctum locum,
39 Et Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut reviviscceret,
40 Et Chizkija pro populo diebus Sancherib, multi denique pro multis.
41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injustitia multiplicata est, oraverint justi pro impiis; quare nunc etiam non sic futurum esset?
42 At ille mihi respondens dixit, præsens seculum non est finis, gloria in ea versantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.
43 Dies enim judicii futurus est finis temporis istius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.
44 Soluta fuerit intemperantia, abscissa incredulitas, excreverit justitia, exorta fuerit veritas.
45 Nam tunc nemo poterit eum qui perijt servare, nec eum qui vicit perdere.
46 Ego verò respondens, hic est, inquam, sermo meus quem semper habui, melius futurum fuisse non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipsum ut non peccaret.
47 Quid enim prodest hominibus hic in tristitia vivere, & post mortem supplicium exspectare?
48 O tu quid fecisti, Adam? quod enim tu peccasti non est factus tuus solius casus, sed & noster qui ex te provenimus.
49 Quid enim prodest quòd promissa est nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.
50 Quòd prædicta est nobis spes perennis? nos verò pessimè evanuimus.
51 Quòd reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis? nos verò malè conversati sumus.
52 Quòd proposita est gloria Altissimi protegens eos qui, consideratè incesserunt? nos autem pessimis viis ambulavimus.
53 Quòd ostenditur paradisus cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas atque curatio?
54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis conversati simus.
55 Quòd præ stellis fulgebunt facies eorum qui abstinuerint se? nostræ autem facies tenebris nigriores erunt,
56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos post mortem incepturos pati.
57 Tum ille respondens dixit, hæc cogitatio est certaminis quo certaturus est homo qui in terra nascitur,
58 Ut si victus fuerit patiatur quod dicis; sin autem vicerit, percipiat quod dico:
59 Hæc enim vita est quam Mosche cùm viveret indixit populo, dicens, eligę tibi vitam ut vivas.
60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis post eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus sum ipsos,
61 Non futuram fuisse tristitiam eis perditione ipsorum; sed futurum gaudium, sicut futurum est eis quibus persuasa est salus.
62 Hic ego respondens dixi, Scio Domine, Altissimũ vocari misericordem, eò quòd miseretur eorum qui nõdum venerunt in seculum.
63 Quodq; misereatur eorum qui convertunt se ad legem ipsius:
64 Et longanimem esse, eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quasi suis operibus:
65 Et munificum esse, eò quòd donare vult cuiq; prout res exigunt:
66 Et plurimùm misericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat misericordias iis qui præsentes sunt, qui præterierunt, & qui futuri sunt.
67 Multiplicat; si enim non multiplicaret misericordias suas, non servaretur hoc seculum cum iis qui obtinent ipsum hæreditariò:
68 Et condonat; si enim pro bonitate sua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur suis iniquitatibus, non posset decies millesima pars hominum conservari:
69 Et judex si non ignosceret iis qui curantur verbo ipsi⁹, & deleret multitudinẽ cõtentionũ,
70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, nisi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quasi dicat, utrum impietas populo tuo ineſt, ac non magis gentibus exteris? ut suprà 3,28.* 26 Sponsa] *id est, Ecclesia, quæ jam quasi sepulta atque obruta est, adeoq; putrefacta, ut Jechezkel. 37.* 28 Quadringentis] *hos annos rotundi to numero agnosco dici: sed in accommodatione est labor: nam cum ab anno primo Cyri ad persessionem Christi anni sint ex Danijele 487. ad nativitatem 453. hæc autẽ anno 30. dicta sint ab eversis Jeruschalaimis, hoc est 492. anno ante natum Christũ. videtur*

hoc tempus ab eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ liber desinit: quasi sub illud tempus ab Hhezra hic liber fuisset scriptus: ita subductis annis 49. usque ad nativitatem Christi anni erunt 404. rotundato numero. Vide quæ scripsimus in Actor. 13. 20 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

CAPUT VIII.

1 TUNC ille respondit mihi dicens, hoc seculum fecit Altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.
2 Proponam autem tibi, Hhezra, similitudinem Quemadmodum si rogares terram, dicturа esset tibi se plus daturam terræ vnde fiat fictile, minimum autem pulveris unde sit aurum; sic etiam habet se hoc præsens seculum.
3 Multi quidem creati sunt, sed servabuntur pauci.
4 Ego autem respondens dixi, absorbe ergo anima quod sentitur, & devora quod sapit.
5 Conveneras enim audiendi prophetandiq; consilio; sed non est tibi datum spatium nisi solummodò ad vivendum.
6 O Domine, si non permittas servo tuo ut oremus coram te, & des nobis semen cordi culturamq; sensui unde fructus efficiatur, qui vivere posset omnis corruptus qui inter homines locum habet?
7 Tu enim solus es, & nos unà figmentum sumus tuarum manuum prout locutus es.
8 Nunc autē quando in vulva fingitur corpus, tu præstas membra: conservatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem mensibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipso:
9 Ipsum inquam quod conservat & quæ conservatur in eo, utraq; servantur; & servata pleninq; iterum reddit vulva quę creverunt in ipsa.
10 Imperasti etiam ex ipsis membris, præberi fructui lac mamillarum,
11 Ut nutriatur id quod formatum est ad tēpus aliquod, & postea instituas eum in misericordia tua.
12 Enutris eum justitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;
13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.
14 Si ergo perdis eum solo jussu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum est servetur.
15 Nunc itaq; Domine eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu nosti optimè; verum de populo tuo propter quem doleo,
16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jsraële propter quem tristis sum, & de Jhhakobo propter quem dolore affectus sum,
17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapsus nostros qui inhabitavimus terram,
18 Et exaudivi celeritatē judicis adventuri.
19 Ideo audi vocem meam, & intellige sermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam assumatur,
20 Dicens, Domine qui permanes in æternum; cujus oculi elati in supremo sunt atque in aëre;
21 Cujus thronus æstimari non potest, nec comprehendi gloria; cui adstat exercitus Angelorum tremens,
22 Quorum obsequium vento & igni com-
mittitur; cujus verbum verum, & dicta perstantia; cujus fortia jussa, & dispositio terribilis;
23 Cujus aspectus arefacit abyssos, & indignatio tabefacit montes, ut testificatur veritas:
24 Exaudi orationem servi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:
25 Dum enim vivo, loquuturus sum; & dum sensum habeo, affaturus te.
26 Ne respicias ad delicta populi tui, sed ad eos qui tibi serviunt fideliter:
27 Ne attendas ad impia gentium studia, sed ad eos qui custodiverunt anxiè testimonia tua:
28 Neque reputes eos qui conversati sunt falsò in conspectu tuo, sed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:
29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, sed respice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:
30 Nec indigneris eis qui bestiis pejores judicati sunt, sed eos diligas qui semper in tua justitia & gloria fiduciam habuerunt.
31 Nos enim & majores nostri ex morbis talibus languemus: tu autem propter nos peccatores misericors appellaberis.
32 Tunc misericors appellaberis, si voles exhibere nobis misericordiam, nobis inquā non habentibus opera justitiæ:
33 Justi enim, si quibus essent opera multa reposita, ex propriis operibus mercedem reciperent.
34 Quid verò est homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipso?
35 Etenim verè nemo natus est qui non impiè gesserit, & viventium nemo qui non deliquerit,
36 Hāc autem in re annuntiabitur justitia tua & bonitas tua Domine, quòd eorum misertus fueris quibus nihil est bonorum operum.
37 Tunc respondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam; ut sermones habuisti, sic etiam fiet.
38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem;
39 Sed delectationem capiens ex justorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & salutis, & recipiendę mercedis.
40 Quomodo ergo locutus fueram, sic etiam est.
41 Sicut enim agricola serit quidem super terram semina multa, plantasq; plurimas plantat; sed non omnia quæ seminata sunt procedente tempore servantur, nec omnia quæ plantata sunt radicantur: sic etiam qui in seculo seminati sunt non omnes servabuntur.
42 Ego autem respondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.
43 Quemadmodum semen agricolæ cùm non assurgit, sive non acceperit pluviam tuam tempore suo, sive corruptum fuerit multitudine pluviæ:

44 Sic etiam perit similiter homo qui manibus tuis formatus est, qui tua imago nominatur eò quòd similis est tibi, propter quem omnia formasti ; quandoquidem comparasti eum cum semine agricolæ.

45 Ne irascaris nobis ; sed parce populo tuo, & miserere hæreditatis tuæ : tu enim creaturæ tuæ miserturus es.

46 Qui respondit mihi dicens, Quæ sunt præsentia, præsentibus ; & quæ futura, futuris sunto.

47 Multum enim abes ut possis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipsum frequenter accessi propiùs, sed injustos nunquam. *Suprà 5.33.*

48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altissimo,

49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter justos glorificeris plurimùm.

50 Quapropter miseriæ multæ ac miserabiles evenient habitatoribus seculi temporibus ultimis, quia in multa superbia ambulaverint:

51 Tu autem pro te intellige, & pro similibus tui inquire gloriam.

52 Vobis enim apertus est paradisus, plantata arbor vitæ, præparatum futurum tempus, comparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque sapientia.

53 Radix mali obsignata est ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis absconsa est, & in sepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum :

54 Præterierunt dolores, & ostenditur tandem adventurus immortalitatis thesaurus.

55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.

56 Etenim isti assumentes licentiam spreverunt Altissimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus :

57 Præterea etiam conculcaverunt justos ejus,

58 Et dixerunt cum animo suo non esse Deum, & quidem scientes se morituros esse.

59 Sicut enim vos susципient illa quę prædicta sunt, sic eos invadent sitis atque cruciatus qui comparati sunt.

60 Non enim voluit Deus hominem disperdi; sed ipsi qui creati sunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipsos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipsis vitam :

61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.

62 Atque hæc quidem non omnibus demonstravi, sed tibi & paucis tui similibus.

63 Tunc ego proloquens dixi, Ecce nunc Domine, demonstrasti quidem mihi multa signa quæ incipies facere ultimis temporibus ; sed quo tempore non demonstrasti mihi.

ANNOTATIO.

4 Absorbe] *Id est, in vitam præsentem incumbe : objectio ethopœetica, ut est 1. Cor. 15. 32.* 22 Quorum] *ut Psal. 104. 4. & Hebr. 1. 7.* 38 Ante mortem] *vide infrà 9. 9. & sequentibus.* 52 Vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ suo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu si quo modo poteris, metire tempus in ipso : erit enim cùm videris partem quandam signorum quę prædicta sunt transisse ;

2 Tũc intelliges illud esse tempus quo cœpturus est Altissimus visitare seculum quod ab ipso factum est :

3 Quando, inquam, videbitur in seculo terræ motus & populorum turbatio.

4 Tunc intellige Altissimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum esse.

5 Sicut enim quicquid est in seculo initium pariter & consummationem habet, ac consummationem manifestam :

6 Sic etiam Altissimi tempora initia habent manifesta prodigiis & potentibus factis, & cõsummationes manifestæ sunt & actu & signis :

7 Eritque ut quisquis servabitur, qui poterit effugere labore suo per fidem qua credidistis,

8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque salutare meum in terra mea & in terminis meis, ut sanctificavi me inde a seculo.

9 Tunc erunt in miseriis qui nunc abutuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint :

10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia consequerentur ;

11 Et qui fastidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc esset apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, sed spreverunt eam ;

12 Hos oportet post mortem in cruciatu agnoscere.

13 Tu ergo noli ampliùs curiosè inquirere quomodo cruciabuntur impii, sed inquire quo modo servabuntur justi, quorum & propter quos seculum est, & quando.

14 Ego verò respondens dixi,

15 Quod antè loquutus sum nunc etiam dico & dicam in posterum, plures esse qui pereunt quàm qui serventur ; sicut fluctus majores sunt guttis.

16 Ille autem respondit dicens,

17 Qualis ager, talia & semina, & quales flores, tales tincturæ ; & qualis operator, tale opus ; & qualis agricola, talis cultura : quoniam tempus est seculi.

18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc sunt seculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat :

19 Atque ut tunc quidem, quisque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & messe indesinẽte, & lege imperveſtigabili: sed corrupti sunt mores eorum.

20 Considerans itaque seculum quòd ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ adverserant in ipsum,

21 Respexi & peperci ei valde : tandem servavi mihi acinum e botro, & plantam e plan-

tatio multo.
22 Pereat ergo multitudo quæ immeritò nata est, serveturque acinus meus & planta mea, quæ multo cum labore perfeci.
23 Tu autem ſi adhuc alios ſeptem dies remiseris (ſed ne jejunato illis;
24 Ita in campum florum, ubi domus non est ædificata, & comedito ſolùm de floribus ipsius campi: ne carnem gustato, vinumque ne bibito, ſed flores ſolummodo)
25 Deprecans indeſinenter Altiſſimum, veniam denuo & alloquar te.
26 Itaque profectus ſum, ſicut dixerat mihi, in campum qui vocatur Ardatha; ubi ſedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum ſaturatus ſum.
27 Fuit autem poſt dies ſeptem diſcumbente me ſuper gramen, cùm animus meus turbaretur de integro ſicut antea,
28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui coram Altiſſimo, & dicerem;
29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuiſti majoribus noſtris in deſerto avio & infructuoſo cùm egrederentur ex Ægypto,
30 Et dixiſti planè, Tu Iſraël audi me, & ſemen Jahhakobi attende ad ſermones meos:
31 Ecce enim ego ſemino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo in ſeculum.
32 Verùm majores noſtri acceptam legem nō ſervaverunt, & ſtatuta tua non cuſtodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)
33 Nam qui acceperant, perierunt non cuſtodientes quod in ipſis ſeminatum fuerat.
34 Ecce autem conſuetudo eſt, cùm excepit terra ſemen, aut mare navem, aut vas aliquod eſcam vel potum; perdito eo in quo ſeminatum eſt, vel in quod immiſſum eſt,
35 Simul id quod ſeminatū immiſſum verit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non eſſe panes nos: nobis verò non ita accidit.
36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor noſtrum quod exceperat eam:
37 Lex verò non periit, ſed permanſit in ſuo robore.
38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, reſpiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quæ ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, veſtimentis ſuis diſciſſis & cinere inſperſo capiti ipſius.
39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus verſabar, converſus ſum ad eam,
40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?
41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, flere & in dolore pergere; nam valde amaro ſum animo, depreſſa ſum valde.
42 Me autem dicente ei, quid perpeſſa es? dic mihi; reſpondit illa mihi,
43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:
44 Ego verò per ſingulas horas & per ſingulos dies annoſque triginta illos deprecabar Altiſſimum nocte ac die.
45 Fuit tandem poſt triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & reſpiciens abjectionem meam attendenſque tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gaviſa ſum valde ego & vir meus & omnes cives mei, honoremque Deo fortiplurimùm tribuimus:
46 Et educavi eum labore multo.
47 Fuit autem quum creviſſet perveniſſetque ad eam ætatem qua uxorem ducturus erat, ut diem faceret epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap. 10.* 26 Ardatha] *campus eſt ſententia mea ſupra Babylonem a fungorum copia quaſi fungoſus appellatus, cujus in finibus eſt ille vicus quem Herodotus Ardericam voce compoſita nominat, quaſi fungoſum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1 HOC facto, introiens filius meus in thalamum ſuum, cecidit mortuus.
2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & ſurrexerunt omnes cives mei ad conſolandum me, & continui me ad noctem uſque diei alterius.
3 Fuitque ſuperſedentibus omnibus a conſolatione mei ut quieſcerem, fuit inquam ut ſurgens ea nocte fugerem, venirémque (ut vides) in hunc campum.
4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, ſed hic conſiſtere; neque comedere neque bibere, ſed ſine intermiſſione lugendo jejunare uſque dum moriar.
5 Omittens igitur ſermones in quibus verſabar, iratus reſpondi ei, dicens,
6 Tu mulierum omnium ſtultiſſima, nónne vides luctum noſtrum, & quæ nobis accidunt?
7 Tzijonem matrem noſtram omni triſtitia contriſtari, & depreſſione deprimi, & lugere validiſſimè,
8 Nos nunc lugere omnes, & triſtes eſſe? cùm autem nos omnes contriſtamur, tu an cōtriſtaberis de uno filio?
9 Interroga enim terram, & dicet tibi ſe eam eſſe quæ debeat tam multorum lugere caſus qui in ea pullulant,
10 Et omnium qui ex ipſa ab initio nati ſunt, & aliorum qui venturi ſunt: nam ecce penè omnes in perditionem ambulant, & exitio traditur plurima pars eorum.
11 Ultra igitur ampliùs lugere debet; hæc certè quæ tantam multitudinem perdidit magis quàm tu quæ pro uno doles.
12 Quòd ſi dixeris mihi, non eſt planctus meus ſimilis planctui terræ; quoniam fructum amiſi ventris mei, quem cum mœroribus geſtavi & cum doloribus peperi;
13 Terra autem pro modo terræ; ſic abit ex

ea

ea multitudo præsens ut evenit antè:
14 Ego quoque dicturus sum tibi, Sicut tu cum labore peperisti, sic etiam terra dat fructum suum homini ab initio,' ei qui infecit ipsam.
15 Nunc ergo contine apud te ipsam dolorem tuum, & fortiter fer qui tibi contigerunt casus.
16 Si etiam tanquam justis acquieveris rebus a Deo determinatis, & consilium ejus percipies suo tempore, & istis in rebus laudaberis.
17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.
18 Illa autem dicente mihi, non faciam, neque ingrediar civitatem; sed hìc moriar:
19 Perrexi adhuc loqui ad illam, dicens,
20 Noli facere rem istam: sed assentire suadenti. Quot enim sunt casus Tzijonis? accipe consolationem propter dolorem Jeruschalaimorum.
21 Vides enim sanctuarium nostrum desolatum esse, & altare nostrum dejectum templumque nostrum destructum,
22 Psalterium nostrum humi prostratum esse, hymnum conticuisse, exultationem nostram dissolutam esse, lumen lychnuchi nostri extinctum, 'arcam fœderis nostri direptam, loca sancta nostra contaminata, & nomen de quo vocati sumus penè profanatum; liberos item nostros esse contumeliam passos, Sacerdotes nostros succisos, Levitas nostros in captivitatem abductos, virgines nostras inquinatas, mulieres nostras vim passas, justos nostros direptos, parvulos nostros perditos, juvenes nostros in servitutem raptos, & fortes nostros infirmatos,
23 Et quod omnium est maximum, signaculum Tzijonis, 'resignatam esse gloriam ipsius: nam tradita etiam est in manus eorum qui oderunt nos.
24 Tu ergo excute tuam tristitiam multam, & depone a te dolorum multitudinem, ut tibi propitius Deus fortis requiem præstet tibi Altissimus, requiem a laboribus.
25 Fuit autem me alloquente eam, ut facies ejus repentè fulgeret, ac specie coruscus fieret, aspectus ejus adeò ut expavescens valde ab ea cogitarem quid illud esset.
26 Ecce autem subitò emisit sonum vocis magnũ & ita formidabilem ut moveretur terra ipsa a sono mulieris.
27 Cumq; respicerem, ecce mulier amplius non comparuit mihi; sed civitas ædificabatur & locus demonstrabatur a fundamentis magnus: & timens clamavi voce magna,
28 Et dixi, ubi est Uriel Angelus qui principio venit ad me? nam ipse fecit ut venirem in tantum hunc excessum mentis, quo finis meus quem spectabam evanescit, & oratio mea efficitur ridicula.
29 Me autem proloquente ista, ecce venit ad me;
30 Et respiciens me quòd ecce jacèrem ut mortuus, & intellectus meus abalienatus esset prehendens dexteram meam confirmavit me, & statuens me in pedes meos, dixit mihi,
31 Quid tibi est? quòd turbata est mens tua & sensus cordis tui; quid conturbaris?
32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquisti me, qui faciens secundum sermones tuos veni in hunc campum? ecce autem videre mihi visus sum quæ non possum enarrare.
33 Ille autem dixit mihi, Sta viriliter, & docebo te.
34 Ego verò dixi, loquere, Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut nõ frustratus moriar.
35 Nam vidi quę nesciebam, & audio quæ nescio:
39 Aut an falleretur sensus meus, & somniaret anima mea?
37 Nunc ergo oro te ut exponas servo tuo excessum istum. Qui respondens mihi dixit,
38 Audi me & docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altissimus revelavit tibi mysteria multa:
39 Vidit rectam viam tuam, te sine intermissione fuisse contristatum pro populo tuo, & valde luxisse propter Tzijonem.
40 Hæc ergo intelligentia visionis quæ tibi apparuit paulo antè:
41 Quòd vidisti lugentem quam cœpisti consolari,
42 Nunc autem speciem mulieris amplius non vides, sed visa est tibi civitas ædificari;
43 Et quòd illa narrabat tibi de casu filii sui; hæc solutio est:
44 Hæc mulier quam vidisti est Tzijon, quã etiam modò conspicis ut civitatem ædificatã.
45 Quòd dixit tibi se fuisse sterilem 'triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erant adhuc oblata in ea oblatio.
46 Sed fuit post annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit sterilis filium.
47 Quòd dixit tibi se educasse eum cum labore, hi fuerunt habitatores Jeruschalaimorum.
48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum suum mortuus est, & contigit ei casus; hæc est ruina Jeruschalaimorum quę facta est:
49 Ecce autem vidisti similitudinem illius, & cùm lugeret filium cœpisti consolari illam de iis quæ contigerant: hæc fuerunt tibi aperienda.
50 Nunc autem videns Altissimus te ex animo toto contristari, & ex toto corde condolere illi, ostendi tibi claritatem gloriæ illius, puchritudinem decoris illius:
51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non est ædificata.
52 Nam sciebam Altissimum cœpturum esse tibi ostendere hæc;
53 Propterea edixeram tibi ut venires in hunc agrũ ubi nullũ est fundamentũ ædificii:
54 Nec enim poterat opus ædificii humani sustineri in eo loco, ubi incipiebatur ostendi civitas Altissimi.
55 Tu ergo noli timere, neq; expaveſcat cor tuum; sed ingredere, & vide splendorem ac magnitudinem ædificii, quantum potest videre aspectus oculorum tuorum:
56 Postea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire potest.
57 Tu enim beatus es præ multis, & vocatus ab Altissimo quòd alii pauci.
58 Nocte autem quæ in crastinum ventura est maneto hìc,
59 Et ostẽdet tibi Altissimus eas visiones

rerum extremarum quas efficiet Altissimus habitatoribus terræ ultimis temporibus.

60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera, sicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Pessimè distinguuntur hæc a præcedente cap. sed parum, ac potiùs nihil in eo situm est.* 14 Ei qui] *amplificatio. q. d. homini cujus vis corruptissimis corrupta etiam est & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2. Mac. 2.* 23 Resignatam] *id est, Deo resignante & reserante libidini omnium expositam* 45 Triginta] *fabula tam stolida, quàm stolida est ea quæ sequitur typi accommodatio.*

CAPUT XI.

1 TUNC vidi somnium, quòd ecce ascēdebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,

2 Vidi autem, cùm ecce expanderet alas suas in omnem terrā omnibus ventis cœli efflātibus in eam atque collectis,

3 Vidi, inquam, e pennis ejus nasci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:

4 Et capita ejus quiescebant, quorum mediū erat majus aliis capitibus: ipsa itaque quiescebat cum illis.

5 Deinde vidi cùm ecce volasset aquila pēnis suis, ut regnaret super terram & super habitatores ejus,

6 Vidi ei subjici omnia quæ sunt sub cœlo, & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quę sunt super terram.

7 Tum vidi quòd ecce surgens aquila in ungues suos alloquuta est, pennas suas dicens,

8 Nolite omnes simul vigilare; dormite quæq; loco suo: & ad tempus vigilate:

9 Capita autem ultimo loco serventur.

10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, sed e medio corpore ejus:

11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quę ecce erant octo.

12 Postea vidi quòd ecce a dextera parte surgens una penna regnavit super omnem terram:

13 Fuit verò cùm regnasset, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & sequens exurgens regnavit, & multum obtinuit tempus:

14 Sed fuit cùm regnasset, ut adveniente fine ipsius hę c non apparerent sicut etiam priot.

15 Ecce autem vox emissa est ad eam, dicens,

16 Audi tu quę tandiu obtinuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias disparere:

17 Nemo post te obtinebit tempus tuū, ac ne dimidium quidem illius.

18 Tum exurgens tertia tenuit principatum sicut & priores, & disparuit ipsa quoque.

19 Et sic contigit omnibus aliis singillatim principatum gerere, ac deinde nusquam comparere.

20 Vidi enim cùm ecce per tempus sequentes pennę erigerentur a dextera parte, obtinere ipsas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:

21 Et aliquas ex eis erigere quidē se, at principatum non obtinere.

22 Sic vidi postea, cùm ecce non cōparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,

23 Nihil superesse in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex pennulas.

24 Vidi autem quòd ecce a sex pennulis divisæ duæ manserunt sub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manserunt in loco suo.

25 Et vidi quòd ecce hæ quæ aliis suberant cogitabant se erigere & obtinere principatus.

26 Nam vidi quòd ecce vna erecta est, sed statim non comparuit:

27 Et sequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:

28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ supererant, apud seipsas cogitabant etiam regnare:

29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium evigilavit (hoc autem erat duobus aliis capitibus majus)

30 Et vidi conjunctis duobus aliis capitibus secum,

31 Quòd ecce conversum est caput istud cum aliis prosequentibus ipsum, & comedit duas illas subjectas alis quæ cogitabant regnare.

32 Hoc autem caput perterruit omnem terram & dominatum est in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum supra omnes alas quæ fuerant.

33 Postmodum autem vidi quòd ecce medium caput subitò disparuit, idq; sicut alæ:

34 Supersuerunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super habitatores ejus.

35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dextęræ partis illud quod erat in læva.

36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Respice ex adverso tui, & consydera quod vides.

37 Et vidi quòd ecce quiddam simile leoni concitato e sylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem, dicendo,

38 Audi tū, & eloquar ad te quæ dicit Altissimus tibi:

39 Nónne tu es illa quę superes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in seculo meo, idq; ut polt eos veniret finis temporum istorum?

40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ præterierant, & dominatu obtinuit seculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore gravissimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.

41 Tu non judicasti terram ex veritate;

42 Sed afflixisti mansueros, & læsisti quietos, & dilexisti mendaces, & destruxisti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejecisti,

43 Adeò ut ascenderit contumelia tua usque ad Altissimū, & superbia tua ad Deum fortem.

44 Respexit itaque Altissimus superbiæ tempora, quæ ecce finita sunt, & scelera ejus completa.

45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles,& pennulæ tuæ peſſimæ, & capita tua maligna,& ungues tui peſſimi,& totum corpus tuum vanum,

46 Ut refrigeretur tota terra,& liberata a vi tua convertatur,& ſperet jus ac miſericordiam ab eo qui fecit ipſam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc ſomnium explicatur cap. ſequente, fabulaſq; non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3.Hhezræ 4.62.metaphora convenientiſſima ab anhelis & ex labore feſſis.*

Caput XII.

1 HOC facto,cùm alloquutus eſſet leo his verbis aquilam,vidi,

2 Quòd ecce ſupereſſet capur,non autem comparerent illæ quatuor alæ quę ad ipſum tranſierant: nam erectæ fuerant ut regnarent,ſed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.

3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ,totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde,& ego ex tumultuatione ac exceſſu mentis metuq; magno evigilavi, & dixi ſpiritui meo,

4 Ecce tu præſtas mihi hęc,eò quòd ſcrutaris vias Altiſſimi:

5 Ecce adhuc ſum defeſſus animo, & ſpiritu meo infirmus valde, ne modica quidem ineſt mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.

6 Nunc ergo orabo Altiſſimum,ut me ad finem uſque confirmet.

7 Tum dixi,Domine Jehova,ſi inveni gratiam in oculis tuis, ſi juſtus effectus ſum apud te præ multis, & ſi certè aſcendit oratio mea in conſpectum tuum;

8 Confirma me, & oſtende mihi ſervo tuo interpretationem diſtinctam viſi horribilis iſtius, ut pleniſſimè conſoleris animam meam:

9 Nam dignum me habuiſti cui tempora ultima oſtenderes.

10 Ille autem mihi, hæc eſt,inquit,interpretatio viſionis hujus:

11 Aquila quam vidiſti aſcendentem e mari, regnum illud eſt quod viſione viſum eſt Danijeli fratri tuo:

12 Sed non eſt illi data interpretatio,nunc autem ſum interpretaturus tibi.

13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum ſuper terram, a quo erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipſum.

14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus poſt alterum:

15 Qui verò ſecundus incipiet regnare,is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.

16 Hæc eſt interpretatio duodecim alarũ quas vidiſti.

17 Quòd autem vocem quæ loquuta eſt audiſti non e capitibus ejus exeuntem,ſed e medio corpore ejus,

18 Hæc eſt interpretatio; poſt tempus regni illius naſcentur contentiones non modicæ,periclitabiturq; ut cadat; non tamen cadet tunc, ſed iterum reſtituetur principio ſuo.

19 Quòd vidiſti pennulas octo ſubjectas alis cohærentes alis ejus,

20 Hæc interpretatio: exurgent in ipſo Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni: ac duo quidem ex ipſis peribunt ſtatim;

21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutius ſervabuntur medio tempore,cùm incipiet appropinquare tẽpus ejus ut finiatur; duo verò in finem ſervabuntur.

22 Et quòd vidiſti tria capita quieſcentia,

23 Hæc interpretatio: ultimis temporibus ejus ſuſcitabit Altiſſimus tria regna in quæ reducturus eſt multa alia,& dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,

24 Infeſtantia eos labore graviore quàm prę cedentia: propterea vocati ſunt Reges capita aquilæ.

25 Iſti enim ſunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius.

26 Quòd vidiſti caput maximum diſparuiſſe, hęc interpretatio; unus ex eis ſuper lecto ſuo morietur,ſed tamen cum tormentis.

27 Duos autem qui perſtiterint gladius conſumet:

28 Unius enim gladius conſumet alterum, ſed tamen ille quoque gladio tandem cadet.

29 Quòd vidiſti pennulas duas ſubjectas alis trajicere ſubter caput quod erat in parte dextera,

30 Hæc eſt interpretatio: hi ſunt quos ſervavit Altiſſimus in finem ſuum, hoc eſt regnum exile,& tumultu plenum.

31 Quòd etiam audiviſti leonem, quem videras evigilantem progreſſum de ſylva, rugientem,alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq; injuſta ejus omnibus ſermonibus ſuis, ſicut audiſti:

32 Hic eſt Spiritus quem ſervavit Altiſſimus in finem contra eos & impietates eorum,ut arguat eos,& eis objiciat in os dilaniationes eorum.

33 Siſtet enim eos in judicio vivos: eritque poſtquam arguerit eos, ut tunc demum corripiat eos.

34 Nam reſiduum populum meum liberaturus eſt a miſeria, qui ſervati fuerint in finibus meis, & exhilarabit eos uſque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus ſum tibi.

35 Hoc ſomnium quod vidiſti, & hæ interpretationes illius.

36 Tu verò ſolus fuiſti dignus qui hoc ſecretum ſcires Altiſſimi.

37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidiſti,& pone ea in loco abſcondito:

38 Et docebis ea ſapientes populi tui, quorum animos ſcis poſſe capere & ſervare ſecreta hæc.

39 Tu autem adhuc ſuſtine hic alios dies ſep-

tem, ut tibi oſtendatur quicquid viſum fuerit Altiſſimo oſtendere tibi. Ita profectus eſt a me.
40 Fuit autem cùm audiiſſet omnis populus præteritis ſeptem diebus me non fuiſſe reverſum in civitatem, ut congregati omnes ęquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,
41 Quid peccavimus in te? quid injuſtè egimus in te, quòd derelictis nobis ſediſti in loco hoc?
42 Tu enim nobis ſuperes ſolus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & ſicut lucerna in loco obſcuro, & ſicut in portu navis ſervata a tempeſtate.
43 An non ſufficiunt nobis mala quæ contigerunt?
44 Si ergo tu nos dereliqueris, quanto nobis fuiſſet melius ſuccenſos fuiſſe nos quoque cum Tzijonis incendio?
45 Nec enim ſumus meliores eis qui ibi mortui ſunt: & ploraverunt voce magna.
46 Reſpondens autem eis dixi, confide Jiſraël, & noli contriſtari tu domus Jahhakobi;
47 Eſt enim memoria veſtri coram Altiſſimo, & Deus fortis non obliviſcitur veſtri in tentatione:
48 Ego verò non dereliqui vos, neque diſceſſi a vobis; ſed veni in hunc locum ut deprecarer pro deſolatione Tzijonis, ut quærerem miſericordiam pro oppreſſione ſanctificationis veſtræ.
49 Nunc ergo abite unuſquiſque veſtrum in domum ſuam: ego autem veniam ad vos poſt dies iſtos.
50 Et profectus eſt populus, ſicut dixeram ei, in civitatem:
51 Ego autem ſedi in campo ſeptem diebus, ſicut mihi mandavit Deus, comedens ſolummodo de floribus agri: ex herbis fuit eſca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc eſt] *Si quis in ſummo otio volet negotioſus eſſe, poterit hanc interpretationem ad hiſtorias utcunque pertrahere: ſed quid opus eſt tantam operam in opere tam fabuloſo conſumere? Hic certè nimis prædicat laudes ſuas cùm Danijeli ſeipſum anteponit; & nefariè quoque mentitur cùm datam viſi interpretationem Danijelis negat. Ego verum & fructuoſum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & ſenticoſum malo colere.*
40 Congregati omnes] *vide ſuprà in 3.1.*

Caput XIII.

1 Fuit autem poſt dies ſeptem ut nocte ſomniarem ſomnium,
2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.
3 Vidi autem quòd ecce invaleſcebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum ſuum vertebat ut conſyderarer, tremebant omnia quæ ab eo reſpiciebantur:
4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exarde ſcebant omnes qui audiebant vocem ejus ſicut ardet terra quando ſentit ignem.
5 Et vidi poſtea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui aſcenderat e mari,
6 Uidi quòd ecce ſibi ipſi exculpſit montem magnum, & volavit ſuper eum.
7 Ego autem quæſivi regionem videre vel locũ unde mons exculptus eſſet, nec tamẽ potui.
8 Deinde vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valde, & tamen auſi ſunt pugnare.
9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum ſuam, neque frameam prehendit, neque aliquod inſtrumentum bellicum; ſed ſolummodo, ut vidi,
10 Emiſit ex ore ſuo ſicut flatum ignis, & e labiis ſuis ſpiritum flammæ, & e lingua ſua ſcintillantes procellas; quæ commiſta ſunt omnia ſimul, flatus ignis, ſpiritus flammæ, & multitudo procellarum,
11 Quę irruit impetu ſuper multitudinem paratam ad pugnandum, & ſuccendit omnes adeò ut repentè nihil videretur de innumera illa multitudine, niſi pulvis ſolùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.
12 Poſtea verò vidi hominem illum deſcendentem de monte, & vocantem ad ſe multitudinem alteram pacificam:
13 Acceſſitq; ad eum ſpecies hominum multorum quorundam gaudentium, & quorundã dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri ſolent: & infirmatus ſum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,
14 Tu ab initio demonſtraſti ſervo tuo res iſtas mirabiles, & dignum me habuiſti cujus precationem ſuſciperes:
15 Nunc ergo demonſtra mihi adhuc interpretationem ſomnii iſtius.
16 Nam ſicut exiſtimo ex ſenſu meo, væiis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo amplius vę illis qui non fuerint derelicti:
17 Qui enim non fuerint derelicti, triſtiores erunt.
18 Intelligo nunc quę ſint repoſita in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:
19 Propterea enim venerint in pericula magna & neceſſitates multas, ſicut oſtendunt ſomnia hęc.
20 Attamen facilius eſt periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertranſire ſicut nubem a ſeculo.
21 Ille autem mihi reſpondens dixit; & viſionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.
22 Quòd de iis dixiſti qui derelicti fuerint, hæc eſt interpretatio:
23 Qui perfert periculũ, in illud tempus hic ſe cuſtodivit; & qui in pericula inciderunt, hi ſunt qui habent opera & fidem apud Altiſſimum.
24 Scito ergo beatiores eſſe qui derelicti fuerint iis qui ſunt mortui.
25 Hæ interpretationes viſionis: quòd vidiſti virum aſcendentem e medio maris,

26 Is eſt quem conſervat Altiſſimus multis temporibus, qui per ſeipſum liberaturus eſt creaturas ſuas, & ipſe diſpoſiturus iis qui dereliĉti ſunt fœdus.
27 Quòd autem vidiſti de ore ejus exire ſicut flatum & ignem & procellam,
28 Et quòd non tenebat frameam, neque inſtrumentum bellicum; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc eſt interpretatio:
29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altiſſimus liberare eos qui ſunt ſuper terram,
30 Et veniens exceſſum mentis afferet iis qui inhabitant terram:
31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem, & locus locum: gens inſurget adverſus gentem, & regnum adverſus regnum.
32 Erit autem cùm fient hæc & contingent ſigna quæ antè oſtendi tibi, ut tunc reveletur Filius meus quem vidiſti ut virum aſcendentem.
33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus, ut derelinquat unuſquiſque bellum ſuum quod habuerint inter ſe,
34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, vt volentium venire & expugnare eum.
35 Ipſe autem ſtabit ſuper cacumen montis Tzijonis.
36 (Tzijon enim procedet oſtenderturque omnibus parata & ædificata, ut vidiſti montem ſculpi ſine manibus)
37 'Et ipſe Filius meus arguet impietates gentium quas adinvenerunt, malis quæ cum procella comparantur; & mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, aſſimilatis flammæ;
38 Et perdet eos ſine labore per Legem quæ igni aſſimilata eſt,
39 Quòd autem vidiſti eum colligentem ad ſe aliam multitudinem pacificam;
40 Hæ ſunt decem tribus captivæ abductę e terra ſua diebus Hoſchuhhæ Regis, quem captivum abduxit Schalmanaſar rex Aſſyriorum; quæ deportatæ cis flumen poſteà tranſlatæ ſunt in 'terram aliam.
41 Ipſi autem ſibi ceperunt hoc conſilium, ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,
42 Et ibi obſervarent legitima ſtatuta ſua quæ non obſervaverant in regione ſua.
43 Per introitus autem fluminis Euphratis anguſtos introierunt,
44 (Fecit enim eis tunc Altiſſimus ſigna, ſiſtens venas fluminis uſque dum tranſiviſſent)
45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna, iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur 'Hhar-ſchareth.
46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus uſque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,
47 Iterum Altiſſimus ſiſtet venas fluminis ut poſſint tranſire: propterea vidiſti multitudinem cum pace ambulantem.
48 Sed & qui dereliĉti fuerint e populo tuo, qui invenientur intra terminum meum,
49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo ſuperfuturi ſunt;
50 Et tunc oſtendat eis multo plura portenta.
51 Ego verò dixi, Domine Jehova, oſtende mihi cur viderim virum aſcendentem e medio maris.
52 Et ille mihi, Sicut non potes, inquit, vel ſcrutari vel ſcire quæ ſunt in profundo maris; ſic non poterit quiſquam ſuper terram videre Filium meum vel eos qui cum eo ſunt niſi tempore & die illo.
53 Hæc eſt interpretatio ſomnii quod vidiſti, & propter quod illuminatus hic fuiſti ſolus.
54 Nam dereliquiſti viam tuam, & in meam incumbens, legem quæſiviſti eam,
55 Vitamq; tuam diſponens ſapienter, 'illam ex animo tuo vocaſti matrem.
56 Ac propterea oſtenditur tibi merces apud Altiſſimum: erit enim poſt tres dies alios; ut apud te alia proloquar, exponamque tibi 'res graves & mirabiles.
57 Profectus itaq; perrexi in campum, glorificans multùm & laudans Altiſſimum de rebus mirabilibus quas ſuo tempore facit,
58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus; & reſedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id eſt, res terreſtres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis ſunt, ſed prophetantis verba: gravis quidem, inquit, eorum conditio futura eſt qui tum vivent; ſed eorum adhuc gravior qui antè ſublati fuerint: illi enim ut procellis agitentur, videbunt tamen regnum Dei; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipſe] *hunc & ſequentem verſum imperitia librariorum corruptiſſimum ſic reſtitui oportuit ex verſ. 10.* 40 Terram aliam] *id eſt, (inquiunt Judæorum fabulæ) trans montes Caſpios, ubi regnum eſt amplisſimum quod fluvio Schabbatjone diſterminatur a reliquis gentibus: ut tradunt ipſorum libri, & docet hiſtoria illius monſtri quod memoria noſtra per Cacolum v. Cæſarem pœnas Mantuæ in Italia dedit ſuæ impietatis & perfidiæ, nempe Schelomonis Regis. ut ſe agyrta ille præducabat. En impiam falſamq; hiſtoriam hoc prophetico (ſi credere fas eſt) libro confirmatam, & ab authore explicatam uſque ad verſ. 48. Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoſcant ex hoc ſaltem loco, a quo ſpiritu iſthæc ad nos allata ſint: hæc enim verba ementiuntur planè veritatem Dei aliis in libris authenticis ab ipſo Hhezra traditam.* 45 Har-ſchareth] *id eſt, mons miniſterii, ſeu montoſa regio, in qua cultus Dei inſtitutus & obſervatus eſt. Hhebræa appellatio.* 55 Illam] *nempe legem meam.* 56 Res graves] *ſcilicet ad imitationem Moſchis: ut iſte videri voluit.*

CAPUT XIIII.

FUIT autem die tertio cùm ſederem ſub quercu, ut ecce vox exiens ad me 'e rubo diceret, Hhezra Hhezra;
2 Cui dixi, Ecce me Domine, & ſurrexi in pedes meos.
3 Tum ille mihi, Planè revelatus ſum ſuper rubum,

rubum, & alloquutus ſum Moſchen, quando populus meus ſerviebat in Ægypto,
4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum ſuper montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,
5 Et enarrans ei res multas admirabiles, oſtendi ei temporum arcana & finem.
6 'Ac præcepi ei dicens, hæc palam facies verba, & hæc abſcondes.
7 Nunc quoque edico tibi,
8 Signa quæ demonſtravi, & ſomnia quæ vidiſti, & interpretationes quas audiſti in corde tuo repone.
9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, addacêris reliquus factus conſilio meo cum ſimilibus tuis uſque dum finiantur tempora:
10 Quoniam ſeculo periit juventus ſua, & tempora prope eſt ut ſeneſcant.
11 Nam in duodecim partes diviſum eſt ſeculum, cujus tranſierunt decem, & dimidium partis undecimæ.
12 Superſunt autem ei quæ ſubſequuntur medium partis undecimæ.
13 Nunc ergo diſpone domum tuam, & corripe populum tuum, ac conſolare humiles eorum,
14 Et renuntians jam corruptelæ dimitte abs te mortales cogitationes, abjicienſque a te pondera humana exue te jam infirma natura, ac reponens ſeorſim moleſtiſſimas tibi cogitationes, feſtina migrare ab his temporibus:
15 Quæ enim vidiſti nunc contigiſſe mala, iterum his deteriora facient.
16 Nam quo invalidius fiet ſeculum a ſenectute, eò multiplicabuntur ampliùs in habitatatores mala.
17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem feſtinat venire illa viſio quam vidiſti.
18 Ego verò reſpondens dixi, Placeant hæc coram te, Domine.
19 Ecce enim ego abiens, ſicut præcepiſti mihi, corripiam præſentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?
20 Poſitum eſt ergo ſeculum in tenebris, & habitatores ejus ſunt ſine lumine;
21 'Quoniam lex tua exuſta eſt: quamobrem nemo ſcit quæ a te facta ſunt, vel quæ incipient fieri opera.
22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum ſanctum ut ſcribam quicquid fuit factum in ſeculo ab initio, quæ fuerunt ſcripta in Lege tua, ut poſſint homines invenire ſemitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus, vivant.
23 Reſpondens itaque mihi dixit, Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.
24 Tu autem præpara tibi 'libros multos; & accipiens tecum Serajam, Debarjam, Schelemjam, Echanum, & Chatzielem, hos quinque viros paratiſſimos ad ſcribendum velociter, advenito huc;
25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quę non extinguetur donec finita ſint quę inceperis ſcribere.
26 Iiſque perfectis quædam palam facies, quædam ſapientibus occultè trades: in craſtinum autem hac hora incipies ſcribere.
27 Tunc ego profectus ſicut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,
28 Audi Jiſraël verba hęc,
29 Peregrinati ſunt majores noſtri olim in Ægypto, & liberati ſunt inde,
30 Et acceperunt Legem vitæ quam non cuſtodiverunt, & quam vos ſequentes eos tranſgreſſi eſtis.
31 Traditaq; vobis terra in ſortem & monte Tzijonis, & patres veſtri & vos iniquè feciſtis, ac non obſervaſtis vias quas præcepit vobis Altiſſimus:
32 Qui cùm juſtus ſit judex, abſtulit vobis ad tempus quod donaverat.
33 Et nunc vos hic eſtis, & fratres veſtri ſunt 'ulterius quàm vos.
34 Si ergo imperantes ſenſibus veſtris eruditeritis cor veſtrum, vivi conſervabimini, & poſt mortem miſericordiam conſequemini.
35 Judicium enim poſt mortem adveniet quando iterum reviviſcemus, atque tunc juſtorum nomina apparebunt, & impiorum facta oſtendentur.
36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requirat me in dies quadraginta.
37 Ita acceptis quinque viris ſicut mandaverat mihi, profecti in campũ manſimus illic.
38 Fuit autem poſtridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum, & bibe quod bibendum tibi dedero.
39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi, plenus rei liquidæ ſicut aqua, ſed colore igneo:
40 Quem accipiens bibi; cumq; bibiſſem ex eo, cor meum cruciabatur intellectu, & in pectore meo intumeſcebat ſapientia, quam ſpiritus meus voluit conſervare memoriæ.
41 Quapropter ubi apertum fuit os meum, non fuit clauſum ampliùs;
42 Sed vt Altiſſimus dederat intellectum quinque illis viris, ſcripſerunt ea quæ dicebantur exceſſu mentis, & quæ non intelligebant:
43 Ac nocte quidem ſumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.
44 Sic fuerunt ſcripti per quadraginta dies libri 'ducenti quatuor.
45 Fuit autem completis quadraginta diebus,
46 Ut loqueretur Altiſſimus dicens, Quæ priora ſcripſiſti propone palàm, ut legãt digni & indigni;
47 Poſteriores verò ſeptuaginta conſerva, ut tradas eos ſapientibus e populo tuo:
48 In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientiæ flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet e cœlo hic Moſes deſcenderat alter: nam in tota hac narratione ſua Moſen ſimulat, ut mendacio ſuo conciliet fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, ſed librum qui hæc doceat minimè. Hæc & ſequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, ſed lymphatus enuntiaturus eſt.* 21 Quoniam] *Jam ſequitur blaſphema & cõtumelioſa in Dei Eccleſiam fabula; amiſſa eſſe omnia exempla*

exempla Legis, hunc verò Moſchem alterum eam reſtituiſſe cùm 40. dierum ſpatio jejunaret: quaſi verò neque in totâ deportata multitudine, neque in Jehudæa fuiſſet pius aut Propheta quiſquam a quo unum Legis exemplum fuiſſet aſſervatum. Vide ſententiam noſtram ſuprà in 4.23. 24 Libros] *ſic lego ex ver.44 intelligit autem cortices ad ſcribendum pugillares, id eſt, pyctacia, unde vocem buxi in vulgatis libris corruptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caſpios & Imaum, ſi credere fas eſt: vide ſuprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 136. libri documentorum, quos ego quidem minimè deſideraverim, & 70. lib. myſteriorum, quibus fortè Elixir oſtendebatur Chymiſticus, & quintæ eſſentiæ perveſtigandæ ac conſequendæ ratio, ver.47. & 48.*

Caput XV.

1 Ecce eloquere in aures plebis meę ſermones Prophetiæ quos immiſero in os tuum, ait Dominus,

2 Et fac ut inſcribantur chartæ; nam fideles & veri ſunt.

3 Ne timeas a cogitationibus adverſum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:

4 Quoniam omnis incredulus in ſua incredulitate morietur.

5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,

6 Quia polluit vehementiſſimè omnem terram iniquitas, & completæ ſunt noxię illorum.

7 Propterea ſic ait Dominus,

8 Jam non ſilebo de impiis factis iſtorum quæ irreligiosè agunt, nec tolerabo in iis quę iniquè exercent: ecce ſanguis innoxius & juſtus inclamat me, & animæ juſtorum clamant indeſinenter.

9 Planè ſumam vindictam de iſtis, ait Dominus, & recipiam omnem ſanguinem innoxium ab iſtis ad me.

10 Ecce populus meus quaſi grex ad occiſionem ducitur: jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;

11 Sed educam eum manu forti & brachio excelſo, & percutiens plaga ſicut priùs corrumpam omnem terram ejus.

12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis ſuis, verberata plaga & caſtigatione quas inducet ei Deus.

13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniam deficient ſemina ipſorum ab uredine & grandine, & a ſyderatione terribili.

14 Væ huic ſeculo, & iis qui habitant in eo;

15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum: nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus ſuis.

16 Nec erit ſtabilitas interſe hominibus, nec curabunt alii invaleſcentes aliis Regem ſuum & Principes; ſed vias rerum gerendarum ſtatuent in potentia ſua,

17 Adeò ut deſyderans homo in civitate ſua ire, non poſſit.

18 Nam propter ſuperbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.

19 Non miſerebitur homo proximi ſui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & diripiendo facultates eorum.

20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui ſunt ab Occidente, ab Auſtro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes ſe reddant quę ademerunt illis:

21 Sicut faciunt adhuc electis meis, ſic faciens reddam in ſinum eorum, ait Dominus Jehova:

22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec ceſſabit gladius irruere in effundentes ſanguinem innoxium ſuper terram.

23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terrę, & peccatores, ut ſtramen accenſum.

24 Væ eis qui peccant & nō obſervant mandata mea, ait Dominus:

25 Non parcam illis: diſcedite filii a poteſtate illorum nolite contaminare ſanctuarium meum:

26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipſum, propterea tradidit illos Deus morti & occiſioni, dicens,

27 Jam ecce venerunt ſuper orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccaſtis in eum.

28 Ecce viſio horribilis, cujus aſpectus eſt ab Oriente.

29 Nam exibunt nationes deſerta colentium Arabum cum multis curribus; & ſicut ventus, eorum numeri ferentur ſuper terram, adeò ut etiam timeant trepidentq; omnes qui de illis audient:

30 Carmanii quoque inſanientes ira exibunt ut apri e ſylva, & advenientes cum copiis magnis conſiſtent in bello conjuncti illis, & vaſtabunt portionem terræ Aſſyriorum.

31 Poſtea verò ſupervaleſcent incolę deſerti memores ortus ſui, & converſi conſpirabunt ad perſequendum eos copiis magnis:

32 Ii autem turbati quieſcent a copiis horū, & convertent ſe in fugam.

33 Tunc a regione Aſſyriorum ſubſeſſor veniens oblidebit eos & conſumet unum ex eis, eritq; timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipſorum.

34 Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem uſque, quarum aſpectus horret valde, plenus iræ procellarumque:

35 Et collidentes inter ſe elident ſydus amplum quod ſuper terram eſt, ſydus iſtorum, eritq; ſanguis a gladio fuſus ad ventrem uſque.

36 Et ſimus hominis uſque ad avertam cameli: eritque timor & tremor multus ſuper terram.

37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.

38 Poſtmodùm enim movebuntur nimbi copioſi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invaleſcentq; inſuper venti ab Oriente; & nubes quas ſuſcitabit in ira Deus recludent eos, & ſydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæq; plenæ ira, & ſydus earum, exterituræ omnem terram & habitatores ejus, effuſuræque in omnem locum altum & eminentem ſyderationem terri-

terribilem,
41 Ignem, & grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnésque rivi pleniſſimè *ut* aquis multis.
42 Et demolientur civitates & muros, & mõtes, colléſque, & ligna ſylvarum, fœnumq; pratorum, & frumenta agrorum;
43 Et tranſibunt conſtanter Babylonem uſque ac eam exterent.
44 Convenient in eam, & circunſidentes eam effundent ſyderationem omnemq; iram ſuper eam, & ſubeunte pulvere ac fumo in cœlum uſque omnes in circuitu lugebunt eam:
45 Qui verò ſub ea manſerint ſervient iis qui extriverint ipſam.
46 Tu autem Aſia 'concors in ſpem Babylonis, & gloria perſonæ ejus.
37 Væ tibi miſera, propterea quòd imitata es eam, ornans filias tuas ad ſcortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum ſemper cupidè ſcortati ſunt.
48 Exoſam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus: propterea, inquit Deus,
49 Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, famem, gladium, & peſtem ad devaſtandum domos tuas violenta morte.
50 Gloria virtutis tuæ ſicut flos ſiccabitur, cùm exurget 'ardor emiſſus ſuper te,
51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & caſtigata a mulieribus, ut non poſſint te ampliùs ſuſcipere potentes amatores tui.
52 Numquid ego ſic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,
53 Niſi occidiſſes electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus.
54 Et 'dicens, in morte eorum cùm inebriata eſſes, exorna ſpeciem vultus tui?
55 Merces ſcortationis tuæ in ſinu tuo eſt, propterea accipies retributionem.
56 Sicut facis electis meis, dicit Dominus, ſic faciet tibi Deus & exponet te malo;
57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuæ atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio:
58 Et qui erunt in montibus, pereuntes fame manducabunt carnes ſuas, & ſanguinem bibent ex fame panis & ſiti aquæ.
59 Infelix per maria ibis, & rurſum accipies mala:
60 Nam tranſeuntes allident civitatis acciſæ incolas, & exterentes aliquam portionem terrę tuę partem gloriæ tuæ perdent, cùm revertentur rurſum ad Babylonem 'everſam.
61 Deſtructáq; illis eris pro ſtipula, & ipſi erunt tibi ignis:
62 Abſument enim te & civitates tuas, terrã tuam, & montes tuos, omnes ſylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne:
63 Filios tuos captivos ducent; & cenſum tuũ habentes in prædam, perdent gloriã faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Videntur hæc duo capita ea ſummatim exponere quæ 136. libris continebantur: nam ut in verſus diſtributa ſunt proximè ad numerum eundem accedunt, maximè ſi quatuor verſus primos qui ad rem illam propriè non pertinent exceperis.* 10 Jam] *hîc quàm bene conveniat cum Jirmejæ 44. pius lector, obſecro, judicet.* 29 Deſerta col.] *Dracones interpres reddidit non intellecta Hebræa voce quę habetur Jeſchahh. 13 21. ſic ver. 31. Qui hęc volet interpretari, ad Characenos referat: verùm faceſſant ſomnia.* 34 Ecce] *hæc de Cyro commodè poſſunt accipi.* 46 Concors] *nam Gygadibus Aſiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio, ut oſtendimus Jirmejæ. 50.* 54 Dicens] *id eſt, tibi ipſi ex maleficio gratulans.* 60 Everſam] *id eſt, quam dixi evertendam eſſe: nam alioqui prius Aſia fuit domita quàm obſideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 'VÆ tibi Babylon, & Aſia: væ tibi Ægypte & Syria.
2 Præcingite vos ſaccis & ciliciis, plangite filios veſtros & dolete, quoniam appropinquavit contritio veſtra.
3 Immiſſo vobis gladio, ecquis eſt qui avertat illum?
4 Immiſſo in vos igne, ecquis eſt qui extinguat illum?
5 Immiſſis in vos malis, ecquis eſt qui repellat ea?
6 Numquid repulſurus eſſet aliquis leonem eſurientem in ſylva? aut mox extincturus eſſet ignem in ſtipula cùm cœpit ardere?
7 Numquid repulſurus eſſet aliquis ſagittam immiſſam a forti ſagittario?
8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis eſt qui repellat ea?
9 Exit ignis ex ira ejus, ecquis eſt qui extinguat eum?
10 Coruſcat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?
11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipſius?
12 Terra tremit & fundamenta ejus, mare fluctuat e profũdo, & fluct' ejus diſturbãtur ac piſces ejus a facie Domini, & a gloria virtutis ej':
13 Quoniam fortis eſt dextera ejus quæ arcum tendit, ſagittæ ejus acutæ quæ ab ipſo mittuntur, non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.
14 Ecce mittuntur mala, & non avertẽtur donec ſupervenerint terrę:
15 Ignis ſuccenditur, & non extinguetur donec conſumat fundamenta terræ:
16 Quemadmodũ non redit ſagitta miſſa a valente ſagittario, ſic non revertentur mala quæ miſſa fuerint in terram.
17 Væ mihi, vę mihi: quis me liberabit diebus illis?
18 Initium dolorum, & multi erunt gemitus; initium famis, & multi interitus; initium bellorum, & formidabunt potentiſſimi; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.
19 Quid faciam, cùm evenerint mala iſta?
20 Ecce fames, & plaga, tribulatióque & anguſtia, miſſa ſunt flagella ad emendationem:
21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitati-

quitatibus ſuis, ſed erunt flagellorum ſemper immemores.
22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut ſibi putēt diſpoſitam eſſe pacem, tunc pullulabunt mala ſuper terram, gladius, fames,& magna confuſio:
23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ, & gladius perdet cæteros qui ſuperfuerint a fame;
24 Et mortui ſicut ſtercora projicientur, & non erit qui conſoletur eos: nam derelinquetur terra deſerta, & civitates ejus dejicientur.
25 Non derelinquetur qui colat terram, & qui ſeminet in ea:
26 Arbores dabunt fructus, ſed quis demeteret illos?
27 Uva maturesceret, ſed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna deſolatio.
28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire.
29 Nam relīqui fient e civitate deni, & bini ex agro, qui abſconderint ſe in denſis nemoribus & ſciſſuris petrarum:
30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto ſingulis arboribus ternæ aut quaternæ olivæ,
31 Aut ſicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter ſcrutantur vineam;
32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perſcrutantibus domos ipſorum gladio,
33 Et relinquetur terra deſerta, & agri ejus veteraſcent, & viæ ejus omneſq; ſemitæ germinabunt ſpinas,eò quòd non tranſibunt homines per eam.
34 Lugebunt virgines non habentes ſponſos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filiæ earum non habentes adjumentum,
35 Sponſis earum bello conſumptis, & viris earum attritis fame.
36 Audite verò iſta,& cognoſcite iſta,ô ſervi Domini.
37 Ecce verbum Domini, excipite illud: ne diis credatis, in quos dicit Dominus,
38 Ecce appropinquant mala,& non tardāt.
39 Quemadmodum prægnans cùm paritura eſt a nono menſe partum ſuum;appropinquante hora partus ejus,ante horas duas vel tres, dolores circumeunt uterum ejus,& prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:
40 Si non morabuntur mala proditura ſuper terram; ſed gemet ſeculum & dolores comprehendent illud.
41 Audite verbum plebs mea: parate vos ad pugnam, & in malis ſic eſtote ut advenæ terræ:
42 Qui vendit,quaſi qui fugiat; & qui emit, quaſi perditurus:
43 Qui mercatur,quaſi non capturus fructū: qui ædificat,quaſi non habitaturus:
44 Qui ſeminat, quaſi non meſſurus: & qui vineam putat,quaſi non vindemiaturus:
45 Qui nubunt,quaſi non genituri liberos: & qui non nubunt,quaſi vidui.
56 Propterea quòd qui laborant, laborant fruſtrà.
47 Fructus enim illorum metent alienigenę, & ſubſtantiam illorum rapient, domos evertent,& liberos eorum captivos ducent, quia in captivitatem & famem gignunt natos ſuos.
48 Nam qui negotiantur ex rapina,quo magis exornant civitates & domos ſuas,poſſeſſioneſque & ſeipſos,
49 Eo magis proſequar ipſos zelotypia pro peccatis ipſorum,ait Dominus.
50 'Quomodo invidet adulteræ mulier honeſta & proba valde;
51 Sic invidens juſtitia iniquitati quòd exornat ſe accuſabit eam in os, quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari ſuper terram.
52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius:
53 Nam adhuc puſillum,& ſublata iniquitate e terra juſtitia regnabit in vos.
54 Ne dicat peccator ſe non peccaſſe: quoniam carbones ignis accendet ſuper caput ſuum qui dicit,non peccavi coram Domino Deo & gloria ipſius.
55 Ecce Dominus cognoſcit omnia opera hominum,& inventiones, cogitationeſque, & corda illorum.
56 Dixit enim,fiat terra,& facta eſt; fiat cœlum,& factum eſt;
57 Et verbo illius ſtellæ conſtitutæ ſunt, & novit numerum ſtellarum.
58 Qui ſcrutatur abyſſum quamque & theſauros illarum,qui menſus eſt mare & conceptaculum ejus,
59 Qui concluſit mare inter aquas,& ſuſpendit terram ſuper aquas verbo ſuo,
60 Qui extendit cœlum ut cameram, ſuper aquas fundavit ipſum,
61 Qui fecit in deſerto fontes aquarum,& ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,
62 Qui finxit hominem,& poſito corde ejus in medio corporis indidit ei ſpiritum, vitam, & intellectum;
63 Et Spiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia,& ſcrutatur omnia abſconſa in abditis partibus terræ,
64 Hic novit inventionem veſtram, & quæ cogitatis in cordibus veſtris, peccantes & volentes occultare peccata veſtra.
65 Et propterea quòd Dominus planè ſcrutatus eſt omnia opera veſtra,ideo traducet vos omnes;
66 Et vos confuſi eritis cùm procedent peccata veſtra coram hominibus, & ipſę iniquitates veſtræ ut accuſatores ſiſtent ſe in die illo.
67 Quid facietis? aut quomodo abſcondetis peccata veſtra coram Deo & Angelis ejus?
68 Ecce judex Deus, timete eum, deſinite a peccatis veſtris, & jam obliviſcimini in æternum committere iniquitates veſtras:& Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.
69 Ecce enim incenditur ardor ſuper vos, 'ô turbæ ampliſſimæ, & rapient quoſdam ex vobis quos cibent idolothytis,
70 Et qui conſenſerint eis,erunt eis ludibrio, & probro,ac conculcationi:
71 Erit autem ſingulis in locis & in vicinis civitatibus inſurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt

72 Erunt quasi insani, nemini parcentes, diripiendo & devastando adhuc timentes Domini:
73 Nam devastabunt & diripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.
74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.
75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adsunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.
76 Ne timeatis, neque hæsitetis, quoniam Deus dux vester est.
77 Quin potius servate mandata & præcepta mea, ait Dominus Deus, ne gravia sint in vos peccata vestra, néve supra vos se efferant iniquitates vestræ.
78 Væ iis qui constringuntur peccatis suis, & obteguntur suis iniquitatibus:
79 'Quemadmodum ager qui a sylvescentibus vepribus occupatur, & cujus semita quâ transit homo spinis obtecta occluditur, is traditur consumendus igni; *sic illi futuri sunt.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Transitio ad alteram prophetiam. q.d. ut væ tibi, ô Babel & Asia, futurum est, sic etiam Aegypto & Syriæ* 50 Quomodo] *hunc locum sic legi ut reposuimus, omnino postulat comparatio.* 69 O turbæ] *apostrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *similis locus habetur 2. Schemu. 23. 6. & 7. unde hic sumptus est.*

ADIECTIONES AD librum Esteræ.

CAPUT X.

4 'ET dixit Mordecai, a Deo facta sunt ista:
5 Recordor enim illius somnii, quod videram de rebus istis; nam non præteriit earũ quicquã.
6 Parvus fons, qui fluvius effectus est exorta luce & sole, & aqua multa, hic inquam fluvius est Ester, quam duxit rex & reginam fecit.
7 Duo verò dracones sumus ego & Haman.
8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:
9 Gens autem mea ipsa est Jisraël, quicunque inclamant Deum & servantur. nam servavit Dominus populum suum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis istis, & præstitit Deus signa, & prodigia hæc maxima, quæ non sunt facta in gentibus.
10 Propterea effecit sortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.
11 Veneruntque hæ duæ sortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo constituti apud omnes gentes,
12 Cùm 'recordatus est Deus populi sui asseruitque justitiam hæreditatis suæ.
13 Quapropter agitabuntur his dies illi mense Adare, die decimo quarto illius mensis, cum cœtu & gaudio lætitiaque coram Deo per generationem quamque in seculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectiones omnes quàm fabulosæ sint, & quàm a sermone spiritus divini alienæ, res ipsa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis observandum est, facile fuit satanæ, cùm Ecclesia dissipata jaceret in captivitate, aut postliminio reversa gravissimis procellis quateretur, scripturam sanctam his nugis etiam hominum minimè malorum operâ infarcire. De his autem vide capite sequente.* 12 Recordatus] *vide Genes. 8. 1.*

CAPUT XI.

1 'ANNO quarto 'regnante Ptolemæo & Cleopatra attulit Dositheus qui se dicebat esse sacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epistolam 'Purim, quam dicebant esse ipsam, & interpretatum Lysimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruschalaimis.
2 Anno secundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Nisanis somnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kischi ex tribu Binjaminis, homo Jehudæus habitans in urbe Susis, vir magnus, qui erat administer in aula regis.
3 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruschalaimis cum Jeconja Jehudææ rege deportaverat: atque hoc illius somnium.
4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perturbatio super terram, & ecce Dracones duo magni parati processerunt ambo ad concertandum, quorum fuit sonus maximus,
5 Adeò ut sono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent justorum

justorum gentem.
6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & angustia, afflictio & conturbatio magna super venit terræ:
7 Qua conturbatum est totum genus justum, qui timentes sua ipsorum mala, comparaverunt se ad interitum.
8 Sed cùm inclamavissent Deum, ad clamorem ipsorum factus est quasi ex parvo fonte fluvius magnus, aqua multa:
9 Et lux atque sol exortus est, humilésque exaltati sunt, & absumpserunt gloriosos.
10 Postea expergefactus Mordecai qui viderat somnium hoc, & quid Deus consilii cœpisset facere, retinuit somnium hoc in animo suo, & omni ratione voluit cognoscere illud [a] ad noctem usque illam.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in statuenda bibliotheca amplissima operam consumpsit, & septuaginta interpretes in exponendo vetere testamento occuparit, ut Josephus narrat Antiquit. Judaic. lib.* 12. Purim] *id est, sortitionum, ut habetur interpretatio Esther.* 3.7. 10 Ad noctem usque] *cujus habetur mentio Esther.* 6.1.

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in vestibulo cum [a] Bigtane & Terescho duobus eunuchis regis, icustodibus vestibuli,
2 Audiit illorum cogitationes; & studia eorum perscrutatus cognovit eos se comparare, ut manus injicerent in Artaxerxem regem; & indicavit regi [a] consilia eorum.
3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos suos, confessi illi fuerunt strangulati.
4 Et scripsit rex negotia hæc in commentario: & Mordecai conscripsit de iisdem rebus.
5 Deinde præcepit Rex Mordecaium ministrare in aula, eique dedit donaria hujus rei causa.
6 Haman verò filius Hammedatę Agagæus cùm gloriosus esset apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos enunchos regis. Epistolæ autem illius exemplum est hujusmodi.

[a] Græc. *de eis.*

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Esther.* 2. 21. 6 Epistolæ] *quam flagitante & extorquente Hamane rex Artaxerxes scripserat, de qua Esther.* 3. 12. *& sequentibus.*

CAPUT XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magistratibus & toparchis subditis provinciarum centum viginti septem ab India Æthiopiam usque hæc scribit.
2 Multis imperans gentibus, & universum orbem terrarum obtinens, volui non fiducia hujus potestatis elatus, sed æquius semper & cum lenitate agens subditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum perviúmque ad terminos usque exhibens etiã renovare pacẽ omnibus hominibus exoptatã.
3 Me autem consulente consiliarios quomodo istud ad finem perduci posset, Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolenti a immutabili ac firma fide [a] spectatus, qui secundum regni honorem reportavit,
4 Indicavit nobis singulis tribubus per orbem terrarum permixtum esse exotum populum quendam, adversantem legibus quæ sunt apud omnes gentes, & continenter regum instituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.
5 Cum itaque percepissemus gentem istam unicam ex adverso semper cuivis homini objectam per adjectionem legum extraneam mutare & dissentire a rebus nostris, ac mala pessima consummare, idque ut regnum hoc convenientem statum minimè assequatur:
6 Mandavimus itaque ut quicunque significantur vobis literis scriptis ab Hamane præfecto negotiis & secundo a nobis, cum uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis, sine ulla miserecordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris mensis duodecimi, præsentis anni:
7 Ut isti olim & nunc exosi die uno violenter in sepulchrum descendentes, in posterũ tempus sinãt negotia nostra bene constituta & perturbationibus vacua cõtinẽter pcedere.
8 Ille autem oravit dominum, recordatus omniũ operũ domini, & dixit, domine domine, rex omnipotẽs, quia omnia sũt in potestate tua,
9 Et non est qui obsistere possit tibi volenti servare Jisraëlem,
10 (Quia tu fecisti cœlum & terram, & quicquid mirabile est in regione subjecta cœlo;
11 Et dominus es omnium, ac non est qui tibi Domino possit resistere)
12 Tu omnia nosti, tu scis, domine, me non contumelia, neque superbia, neque cupiditate gloriæ feciſſe istud, quòd non incurvaverim me isti superbo Hamani:
13 Nam grato animo vellem osculari vestigia pedum ejus ad salutem Jisraëlis;
14 Sed me feciſſe illud ne gloriam hominis supra gloriam Dei statuerem;
15 Non enim adoraturus sum quenquam præter te, domine, neque tamen superbię causa facio istud.
16 Nunc verò, domine Deus rex, parce populo tuo, quandoquidem intuentur nos ad perditionem *afferendam*, & cupiunt perdere hæreditatem, quæ tua est inde à principio:
17 Ne despicias partem tuam, quam tibi ipsi redemisti e terra Ægypti.
18 Exaudi orationem meam, estoq; propitius sorti tuæ, & converte luctũ nostrũ in gaudiũ, ut viventes laudemus nomẽ tuũ, Domine; neq; deleto os laudantium te, Domine.
19 Omnes quoque Jisraëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipsorum obversabatur oculis ipsorum.

[a] Græc. *demonstratus.*
[b] Græc. *parcitate.*
[c] Græc. *ex robore ipsorum.*

Caput XIIII.

1 ESTER regina similiter confugit ad dominum, cùm in agone mortis se deprehensam esse conspiceret:
2 Nam positis vestimentis gloriæ suę induit vestimenta angustiæ & luctus, & pro superbis deliciis cinere sordibúsque perfudit caput suum corpus suum abjiciens valde, omnemque locum exaltationis suæ replevit [a] contortis crinibus suis.
3 Et orans dominum Deum Jisraëlis dixit.
4 Domine mi, tu rex noster unus es, adjuva me solitariam, & quæ adjutorē non habeo nisi te, quia periculum meum ad est manui meæ.
5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, [a] recipientem Jisraëlem ex omnibus gentibus, & patres nostros ex omnibus majoribus ipsorum, ad hæreditatem æternam adoptasse, ac fecisse eis quæcunque dixeras.
6 Nunc autem peccavimus coram te, ideo tradidisti nos in manus inimicis nostris, eò quòd gloriam tribuimus diis istorum: justus es domine.
7 Nunc verò non satis habent acerbitate servitutis nostræ:
8 Sed [a] datis manibus suis in manus idolorum suorum spoponderunt,
9 Se sublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obstructuros ora laudantium te; extincturosque gloriam domus tuæ, & altaris tui:
10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in seculum.
11 Ne tradas, domine sceptrum tuum iis qui nihil sunt, neque rideant de casu nostro: sed converte consilium istorum in ipsos, & eum qui princeps hujus consilii est contra nos initi, in exemplum statue.
12 Memento, domine, innotescito tempore afflictionis nostrę, & mihi audaciam adde, rex gentium, & omnem dominatum obtinens.
13 Inde sermonem compositum ori meo coram [a] leone ipso, & traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos, ad interitum ipsius, & eorum qui consentiunt ipsi;
14 Nos autem libera manu tua, & adjuva me solitariam; ac non habentē alterum adjutorem nisi te. Domine, omnium cognitionem habes,
15 Et scis me odisse gloriam iniquorum, & abominari cubile incircuncisorum, & omnis extranei.
16 Tu scis necessitatem [b] mihi impositam, me detestari signum istud meū superbiæ, quod in capite meo gero: [c] quibus diebus me spectādam præbeo, me detestari istud ut pannunculum [d] ex mensibus, neque gestare istud [e] quibus diebus conquiesco:
17 Neque comedisse ancillam tuam [f] e mensa Hamanis, neque gloriam tribuisse convivio regis, neque bibisse vinum libaminum,
18 Neque lætatam esse ancillam tuam ex [g] quo die huc translata sum usque adhuc, nisi in te domine Deus Abrahami.
19 O Deus, qui robore supra omnes vales, exaudi vocem desperatorum, & libera nos e manu hominum consilia improba ineuntium: me denique libera at imore meo.

a Græc. *recepisse*,

b Græc. *meæ*
c Græc. *diebus spectationis meæ.*
d Græc. *mēstruatorum.*
e Græc. *diebus quietis meæ.*
f Græc. *mēsam, metonymice.*
g Græc. *die translationis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Contortis] *Torquendo laceratis.* 8 Datis manibus] *synecdoche elegantissima fœdus & consociationem significans, a signo, ut Firm. 50.15.* 13 Leone] *id est, principe, metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter belluas. Sic 1. Chronic. 11. 22. Etsi hic author humanum regem videtur potius crudelitatis arguere, ut ostendit vers. 7. capitis proximè sequentis.*

CAPUT XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm desiisset orare, ut exuens vestimenta illa luctus amiciret se [a] glorioso ornatu suo:
2 Ita cùm esset [b] insigniter ornata, invocans omnium spectatorem & servatorem, assumpsit duas ancillas honorarias suas:
3 Quarum uni quidem innitebatur quasi delicatam ageret:
4 Altera verò ponè sequabetur allevans indumentum ejus:
5 Illa autem rubore perfusa cum [c] elegantia pulchritudinis suæ, & vultu suo hilari, velut amabili, animo verò angustato a metu;
6 Ingressa omnes januas constitit coram rege, qui insidebat throno regni sui, indueratque omnes vestes insignes suas, totus ornatus auro & lapidibus pretiosis, eratque valde formidabilis.
7 [a] Tollens enim vultum suum [d] coruscantem gloria [e] vehemente ira intuitus est; quam-

a Græc. *gloria.*
b Græc. *insignis.*
c Græc. *vigore.*
d Græc. *ignitum.*
e Græc. *vigore iræ.*

obrem procidens regina mutavit colorem suum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorariæ suæ, quæ antegrediebatur.
8 Sed mutavit Deus spiritum regis in mansuetudinem, qui celeriter contendens exiliit e throno suo, & recepit eam in ulnas suas, donec restituta esset, cōsolans eam verbis pacificis, & dicens ei, quid est Ester? Ego sum frater tuus; bono animo esto, nequaquam morieris: nam [a] commune præceptum nostrum est.
9 Accede; & sublatam auream virgam suam imposuit collo illius,
10 Amplexatusque eam dixit, alloquere me.
11 Quæ dixit ei, [a] vidi te, domine, tanquam angelum Dei, & conturbatus est animus meus metu gloriæ tuæ.
12 Quia mirabilis es, domine, & vultus tuus [f] omni gratia plenus.

f Græc. *gratiis.*

13 Ea

13 Ea autem loquens recidit ex defectione sua.

14 Rex verò turbatus cum toto servitio suo consolabatur eam.

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quisquis hæc scripserit, putavit se honorem maximum accessione hac scriptis authenticis facturum esse: sed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc sint a veritate aliena.* 8 Commune] *hoc est, non spectat, neque attingit te, quod in gentem Judæorum a nobis fuit imperatum. Nam æquè lex tua est ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate soluta es.* 11 Vidi te] *vide ut mentiatur Ester, si huic authori credimus; aut verò mentiatur author suprà vers. 7.*

CAPUT XVI.

1 REX magnus Artaxerxes satrapis & principibus centum viginti septem regionum ab India Æthiopiam usque, & [a] nostris procurationibus salutem.

[a] Græc. *iis qui res nostras cogitât*

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo sapiunt;

3 Ac non solùm subditis nostris quærunt malefacere, sed quia [a] satietatem non possunt ferre, etiam in eos qui ipsis benefecerint aggrediuntur machinationes:

4 Et non tantùm gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventosis illis cogitationibus hominum virtutis expertium statuunt, se judicium effugituros Dei omnia spectantis, semper, quod improbis invisum est:

5 Sæpe etiam multos eorum qui in potestatibus constituti sunt, quibus commissa sunt tractanda amicorum negotia, hortatio ista efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt a ratione simplicem eorum qui ampliùs possunt benevolentiam.

7 Hoc autem consyderare licet tum ex antiquioribus (ut [a] traditæ sunt nobis) historiis, tum ex iis quæ si exquiramus, ante pedes sunt iniquè consummata, eorum qui indignè dominatum obtinent pestilentia.

8 Proinde attendere ad ea quæ deinceps futura sunt, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace,

9 Utentes mutationibus, & quę in conspectum venient semper discernentes, [b] obviam eundo equissimè.

[b] Græc. *cum æquiore occursu.*

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, [a] Macedo, revera alienus a Persarum sanguine, multumque distans a bonitate nostra, & hospitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua sumus in omnes gentes consecutus est eò usque, ut diceretur pater noster,

[c] Græc. *quâ habemus.*

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut secundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam præstantiam, instituit dominatu private nos, ipsoque spiritu:

13 Et servatorem nostrum modisque omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni consortem Esteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificiosis circunventionibus expetens ad interitum.

[d] Græc. *methodorum.*

14 (His enim modis putabat se postquam nos solitarios deprehendisset, Persarum dominationem ad Macedonas transfaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab isto [e] conscelera-tissimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non esse maleficos, sed justissimis administrari legibus,

[e] Græc. *ter exitiali.*

16 Et filios esse altissimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus nostris regnum in hac dispositione elegantissima.

17 Rectè igitur feceritis, si non utanimi ampliùs literis ab Hamane missis filio Hammedathæ,

18 Cùm iste qui confecerat hæc ad Susarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epistolæ proponentes in omni loco, liberè sinatis Jehudæos uti suis ipsorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut si qui tempore angustiæ invadant eos, ulciscantur die decimo tertio mensis Adaris duodecimi, eo ipso die.

21 Hunc enim Deus qui omnia potenter administrat, [f] lætum confecit ipsis loco excidii electo generi comparati.

[f] Græc. *lætitiam.*

22 Quamobrem vos quoque in celebribus vestris feriis, insignem illum diem cum omni lætitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps salutis nobis & benevolentibus Persis, iis verò qui insidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in universum regio, quæ secundum ista minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione consumetur; & non solùm invia hominibus, verùm etiam bestiis, & volucribus in omne tempus constituetur, ut inimicissima.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ sunt quidem elegantes verbis, & industria aliqua exaratæ; sed argumento plurimùm discedunt ab eo quod scriptum est Ester 8. 13. quia (ut credibile est) volebat author locupletare historiam, sed fidem suam eadem opera minuere.* 3 Satietatem] *id est, ut ipsi amplius expleantur bonis per eos qui student ipsis benefacere. Videtur quisquis author fuerit hunc locum sumpsisse ex Pindaro Olymp. a. ubi de Tantalo agens his verbis utitur elegantissimè,* ἀλλὰ γὰρ κατατέθαι μέγαν ὄλβον οὐκ ἐδυνάσθη κόρῳ δ' ἔλαν ἄτερ ὑπέροπλον, &c. 7 Traditæ] *vocem passivam pro activa legimus, sive placuerit insolenter verbum activum significatione passiva reddere: sive ex activo παραδώκαμεν*

passivum facere παρὰ δύναμιν. 10 Macedo] *hoc apertum est audacia argumentum, cùm Agagæus Hhamalekitam sonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communi Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danielem; in libris autẽ Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Citthim: ut in primum Mac. ostendemus. Atque hæc una ratio satis futura est ex omnium historiarum testimonia sumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix post annos octoginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Persis congredientium.*

SCHIMHHONIS SACERdotis summi liber unus, qui vulgo liber Macbæorum tertius appellatur.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis summi inscriptus est, insignem historiam exponit de gravissimis calamitatibus quas Ecclesia Iehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegyptiorum rege perpessa est, & mirificentissima liberatione a Deo præstita. Historia est paucì temporis, gesta sub annum quartum Antiochi magni Regis.

Caput I.

1 VT autem [a] Philopator didicit ab iis qui reversi erant [b] ea loca quæ obtinuerat, ab [a] Antiocho sibi adempta esse, denuntiavit omnibus suis pedestribus & equestribus copiis;

2 Et assumpta secum sorore Arsinoë contendit ad loca usque Raphiam adjacentia, ubi castra fecerant milites Antiochi.

3 Theodotus verò quidam se [b] perfecturum insidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè sibi fuerant commissa; & intulit se noctu in tentorium Ptolemæi solus, ut eum occideret atque hoc *pacto* bellum dissolveret.

4 Sed abducto eo Dositheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, postea verò mutaverat [c] cultum legitimum & se a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit supplicium ejus.

5 Deinde verò cùm prælium vehemens committeretur, & res valentiores essent ab Antiocho admodum, obambulans Arsinoë hortata est copias cum miseranda specie & lachrymis, [d] capillis passis, vt & seipsos & liberos suos uxoresque audacter adjuvarent, promittens se victoribus daturam cuique duas auri minas:

6 Itaque evenit ut adversarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

7 Cùm autem [a] insidias illas superasset, judicavit sibi in propinquas civitates eundum esse ut adhortaretur eas: quod postquam fecisset, donariaque delubris distribuisset, [f] effecit ut subditi sui bono essent animo.

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipsum ex Senatu & Senioribus qui salutarent ipsum, & munera apportantes de iis quę evenerant gratularentur ipsi, accidit ut eo esset paratiore animo ad eos quàm citissimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruschalaima sacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorum quæ ex ordine fieri solent in loco fecit;

10 Cùm jam venisset ad locum ipsum, accuratione & decore obstupefactus, optimũq; miratus ordinem loci sancti, in animum induxit consilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat istud, quia ne illis quidem qui ex gente sunt liceat ingredi, neque omnibus Sacerdotibus; sed soli Sacerdoti summo qui anteit omnes, idq; per annum semel, hic nequaquam fuit persuasus:

12 Sed quamvis lex apud ipsum legeretur, non destitit seipsum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd si illi *(inquit)* honore isto privati sunt, me non oportet; rogavitque quam ob causam ingredientem se in totum fanum nemo ex præsentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, [a] imprudenter *factum*, hoc ipsi malè portendere; si hoc, inquit, factum est, quam ob causam non essem omnino, velint nolint, ingressurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto vestitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut instanti necessitati succurreret, & impetum illius nefariè inpadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti statuentes fuisse factum:

15 Et inclusæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesque pulverem crinibus passis, gemitu lamentisque plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque [a] recèns emissæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant dispositi, tum convenientem *sibi* pudorem relinquentes, cursum confusum in civitate faciebant,

17 Prætereaque recèns genitos liberos tum matres, tum nutrices [h] hic illic relinquentes alię per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concursatione in templum supremum congregabantur.

18 Itaque

[a] Græc. *fallam locorum qui a se obtinebãtur ablationem.*

[b] Græc *expleturum insidias.*

[c] Græc. *legitima.*

[d] Græc. *capillos soluta.*

[e] Græc. *in manuum pugnis.*

[f] Græc. *bene audentes subditos cõstituit.*

[a] Græc. *obviam itionẽ.*

[h] Græc. *alibi & alibi, vel aliter aliterque.*

[i] Græc. *irrevocabiliter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.

19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè insistentem, & suum illud consilium explere cogitantem; sed exclamantes impetu capienda arma, & audacter pro lege patria moriendũ, magnã eo in loco exaſperationẽ [l] concitabant:

20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribúsq; aversi, ad [n] idem orationis officiũ accesserunt.

21 Itaque populares quidem, ut antè simul orantes conversabantur, Seniores verò qui circunstabant Regem multifariam tentabant superbam ejus mentem a concepto apud se consilio dimovere.

22 At ille audaciam assumens omnibus omissis jamque aditum comparabat, [o] se illud ad finem perducturum censens quod antè dixerat:

23 Quamobrem illi etiam qui circunstabant Regem videntes ista, se ad invocandum cum nostris eum qui omnem potentiam habet contulerunt, ut res præsentes defenderet, neque dissimularet illegitimũ istud superbumq; factũ.

24 Ex concurrente autem densissima & laboriosa turbarum exclamatione incomparabilis quidam [p] assurgebat clamor:

25 Videbantur enim non homines solùm, sed parietes quoque ipsi & solùm totum personare, tanquam si jam tum mortem *& ruinam* subiissent pro contaminatione loci.

k Græc. *in idem, ut ver.* 21.

l Græc. *faciebant.*

m Græc. *senibus. ex more Lacedæmonum: sic accipio ex ver.* 8.

n Græc. *eũdem orandi statum.*

o Græc. *suæ impostoriæ ei consens quod.*

p Græc. *erat*

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolemæi Evergetæ filius, quem occiso parente dictum fuisse Philopatora per antiphrasin falso tradiderunt multi: vide in Danielem* 11. 11. Antiocho] *magno, qui Seleuco Cerauno successerat in Seleucidarum regno.* 7 Insidias illas] *id est, prælium illud quod sublato ex insidiis Philopatore putabat Antiochus non posse a se non feliciter committi, ut in exemplo Judithæ legimus evenisse.* 13 Imprudenter] *sic distinguenda esse verba & accipiendum locum res ipsa arguit: statuit enim Ptolemæus sibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium sanctum; hoc autem cùm illi non prohibuerint (quod ex lege debuerant) non posse illud prohiberi. Hìc verò respondetur neque fuisse hoc ferendum, (per imprudentiam enim Sacerdotes lapsos esse) neque illud concedendum esse.* 16 Recèns emissæ] *id est, ea quæ & ornata & compta elegantissimè ordine processerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

Caput II.

1 ITAQVE Schimhhõ Sacerdos summus genibus contra sanctuarium flexis, & cõvenienter protentis manibus in cœlum orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:

2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter sanctos sanctissime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine ex, audacia viribusq; fremebundo opprimimur.

3 Tu enim qui creasti omnia & qui ea universa obtines dynasta justus es, ac propterea qui ex contumelia superbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:

4 Tu eos qui antehac injustitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidisti, inducta super eos aqua immensa:

5 Tu occupatos in operibus superbiæ Sedomitas [b] cum manifestò infinitæ malitiæ tenerentur concremasti, exemplum prębens pòst venturis *ætatibus*:

6 Tu audacem illum Parhhonem, qui sanctum populum tuum Jisraëlem servituti mancipaverat, variis ac multis suppliciis probans, notam feciſti majestatem tuam;

7 Postquę *supplicia* notam feciſti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui persequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundasti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturę imperium obtinenti incumbebant fide salvos transvexisti, qui etiam agnoscentes apud se opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:

8 Tu, ô Rex, qui creaveras infinitam illam & immensam terram, elegisti civitatem hanc, & sanctificasti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificavisti magnifica, faciens cõmẽdationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:

9 Et diligens domum Jisraëlis promisisti, siquando [e] nos aversos a te occuparet angustia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem nostram:

10 Jam verò fidelis es & verax, quãdoquidem sępe dum affligerentur majores nostri suc curristi ipsis in abjectione sua, & liberasti ipsos e malis maximis.

11 Ecce autem nunc, ô Rex sancte, propter multa & magna peccata nostra opprimimur subjecti inimicis nostris, & dimittimur in [f] imbecillitate summa.

12 Atque in hoc casu nostro audax & prophanus iste studet injuria afficere locum sanctũ: quẽ in terra hac designasti nomini glorioso tuo

13 Nam habitatio quidem tua, cœlum [g] sũmum, in accessa est hominibus: sed quandoquidem placuit tibi gloriam tuã in populo tuo Jisraële *statuere*, & locum hunc sanctificavisti,

14 Ne ulciscaris de nobis [h] per immundos istos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo suo, neque exultent [i] superba lingua sua dicentes, nos proculcavimus domum illam sanctificationis [k] sicut proculcantur domus abominationum.

15 Dele peccata nostra, & dissipa errores nostros, & misericordiam tuam ostende hoc tempore: citò præoccupent miserationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.

16 Hic ille inspector omnium & sanctus supra omnia Deus, in sancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaci-

a Græc. *fecerant Genes.* 7.

b Græc *manifestos malitiis factos Genes.* 19. *Exod.* 7. *& seq.*

Exod. 14.

c Græc. *turbarum multitudine inù dasti profũdit ite maris.*

d Græc. *tibi.*

e Græc. *fieret aversio nostrię & nos comprehenderet ang.*

f Græc. *imbecillitatibus.*

g Græc. *cœli*

h Græc. *immunditia istorum, neque punias nos prophanatione: by pallage.*

i Græc. *superbia linguæ.*

aq; elatum maximè [e] flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a vento; adeò ut proſtratus humi, non valens ampliùs agere quicquam, ſed ſolutus membris, ne vocem quidem poſſet edere juſto judicio implicatus.

17 Quamobrem cùm amici tum cuſtodes ejus [k] acram videntes caſtigationem quæ [l] invaſerat ipſum, metuenteſque ne vita etiam ipſũ deficeret, cito extraxerunt ipſum, perculſi metu [m] maximo.

18 [n] Poſtea verò cùm ſeipſum recollegiſſet, minimè ad reſipiſcentiam venit correptus: ſed amarulentis interminationibus uſus abiit.

19 Cùm autem delatus in Ægyptum augeſceret malitiâ *cùm ſua*, tum adjutorum atque ſociorum ab omni juſto [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non ſolùm innumeris ſe libidinibus explevit; ſed etiam eò proceſſit audaciæ, ut maledicta ſingulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propoſitum Regis attendentes ii quoque ſequerentur voluntatem ejus.

20 Propoſuerat enim *ſibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad [q] turrim aulæ junctam columna ſcripturam inſculpſerat, ne quis eorum qui non ſacrificant veniret in tẽpla, ipſoũ ſed ut [r] omnes Jchudæi in populi cenſum, aut ſervilem ſtatum cogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in cenſum referrentur, adhibito etiam igne obſignari inſigni Bacchi folio hederę in corpus impreſſo, ac deinde ſeparari ad utendam quæ priùs [s] contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, ſubjecit ſcripturæ; Quòd ſi qui ex illis voluerint certo conſilio inter illos verſari qui ſacris ſunt initiati eos æquo jure cives [t] cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio iſtos [q] gradus pietati [u] civitatis hujus imperatos, facilè ſeipſos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex converſatione futura cum Rege:

24 Veruntamen plurimi in generoſo animo confirmati non deſtiterunt a pietate; ſed pecunias pro vita commutantes intrepidè, conabantur ſeipſos a recenſionibus liberare, quippe freti bona ſpe ſe defenſionem conſequuturos eſſe:

25 Præterea qui diſcedebant a ſe eos abominabantur, & tanquam hoſtes gentis ſuæ judicabant, privabantque communi converſatione & commodo.

[k] Græc. *acutam.*
[l] Græc. *comprehẽderat.*
[m] Græc. *excedente.*
[n] Græc. *tempore vero poſt.*
[o] Græc. *ſeparatorum.*
[p] Græ. *cõtra gentem hãc vituperium diceret.*
[q] Græc. *gradus pietatis civitatis hujus.*

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic verſus quibuſdam in libris integer eſt, in pleriſque mutilus. Sed utrumque membrum optimè convenit: nam & Sacerdos ſummus omiſſo Rege ſuprà* 1. 23. *ad orationem converſus prævit verba Eccleſiæ, & Eccleſia conſpirantibus animis verba illius ſequuta eſt.* Schimhhon] *non ille Juſtus, de quo Eccleſiaſtici* 50. *ſed filius Oniæ illius cujus habetur hiſtoria apud Joſephum Antiquit. lib.* 12. *cap.* 4. *& pater alterius Oniæ qui fœdus cum Romanis & Spartanis fecit* 1. *Mac.*12.20. 8 Infinitam] *dictum* κατ' ἐξ, *nempe ſi cum Jehudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id eſt, conſtans factis, & verax promiſſionibus.* 14 Sicut pro.] *id eſt, ſicut Judæi iſti templa Deorum noſtrorum, quæ abominationes vocant, ſunt ſolti proculcare.* 16 Flagellavit] *ſic* 2. *Mac.* 3. 26. 20 Turrim] *Alexandriæ in palatio Regis.* Ut omnes] *id eſt, ut quicunque Jehudæi in civitate erant, aut probata religione & impreſſo in cutem ſigno libertati aſſerercntur, aut in ſervitutem traherentur.* 21 Contracta] *ſive comparata per veri Dei abnegationem & ſuperſtitionum Ægyptiarum comprobationem: etſi non pro civibus Alexandrinis, ſed pro accenſis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege ſacris utebantur verſu ſeq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruſchalaimorum, id eſt, cùm animadverterent prout germanis Jehudæis inerant pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam fuiſſe a Rege conſtitutos, a quibus gradibus infirma ipſorum caro metuebat; ad impios vitæ, libertatis, honorúmque gradus ſeſe contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆC autem impius ille percipiens adeò iratus eſt, ut non ſolùm Alexãdriæ manentibus iraſceretur, ſed etiam iis qui in regione erant adverſaretur graviùs, mandarérque feſtinanter omnes congregari [a] unà & peſſima nece e vita tolli.

2 Quæ dum adminiſtrabantur, evulgatus eſt dirus contra gentem ſermo conſpirantibus ad maleficium hominibus; quibus dabatur ad [b] inſtitutum iſtud occaſio, tanquam ſi *Jehudæi* ipſos a ſuis legibus prohibituri eſſent.

3 Ac Jehudæi quidem benevolentiam fidemque [c] conſtantem in reges obſervabant; ſed quia colebant Deum & lege ejus regebantur, [d] ſeparationem inſtituebant in quoſdã & converſiones (quam ob cauſam quibuſdam eſſe inimici videbantur) & bonis rerum juſtarum factis ornantes converſationem ſuam, omnibus hominibus [d] erant probatiſſimi.

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur iſti alienigenæ minimè enumerabant, ſed de adorationibus & cibis differentiã pervulgabant, dicentes neq; regi neq; poteſtatibus homines iſtos conſentire, ſed diros eſſe & magnopere negotiis adverſari: denique non vulgari perſtringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatẽ erant nulla affecti injuria, tumultum inopinatum contra hos homines ſpectantes & improviſas concurſationes fieri, ſuccurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat conſtitutio)

6 Sed ferentes graviter conſolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non ſtarent iſta: non enim [e] ab eo qui nihil ignorat, talem conſtitutionem rerum ita deſpectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipſis, clam excipientes quoſdam dabant fidem ſe defenſionem communem adhibituros, & [f] contentiſſimè ad auxilium adventuros.

8 Ille igitur prę ſẽte proſperitate elatus, ac in Dei

[a] Græc. *in idem.*
[b] Græc. *diſpoſitionem iſtam.*
[c] Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*
[d] Græc. *conſtituti erãt.*
[e] Græc. *attendentes.*
[f] Græc. *omnino cõtinẽ.*

Dei maximi potẽtiam non reſpiciens; ſed ſtatuens ſe perpetuò in eodem conſilio permanſurum, contra eos reſcripſit has literas:

9 Rex Ptolemęus Philopator ducibus militibuſque per Ægyptum & *quemque* locum *reſidentibus* [g] ſalutem & valetudinem: valeo ego ipſe quoque & negotia mea.

10 Poſtquam militaris noſtra in Aſiam expeditio (quam noviſtis ipſi quoq;) inoffenſo Deorum auxilio ad finem ex animo perducta eſt; non vi [h] armorum, ſed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas eſſe quæ Cœlen Syriam, Phœniciamq; habitant, & beneficiis ultrò proſequendas.

11 Cumque templis quæ per civitates ſunt reditus multos attribuiſſemus, advenimus etiam Jeruſchalaima, quòaſcenderamus ut templum iſtorum ſceleratorum & nunquam ab amentia ſua deſinentium honoraremus.

12 Et illi ſermone quidem adventum noſtrũ *gratè*, at re ipſa falsò accipientes, cùm eſſet nobis animus ingrediendi in templum ipſorum, & decentiſſimis atque pulcherrimis donariis honorandi, [i] antiquiſſima *ſua* acti ſuperbia ab ingreſſu nos prohibuerunt.

13 Ita non experti ſunt robur noſtrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; ſed ſuam contra nos diritatem effecerunt manifeſtam, ut qui omnino ſoli ex gentibus cervices in reges & [k] bene de ſe meritos attollentes nihil [l] æquum perferre volunt.

14 Ac nos quidem quòd iſtorum amentiæ [m] conceſſimus, & cum victoria reverſi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:

15 [n] Interea verò cùm apud tribules iſtorum omnibus ſignificavimus oblivionem *tanti* mali; atque tum ſocietate, tum mille rebus quas eis primùm ſimpliciſſimè volueramus concreditas eos auſi ad mutationem provocare, eos & conſortes perpetuorum Sacerdotum voluimus conſtituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;

16 Iſti contrà accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum eſt & perpetuò in malum [o] inclinantes non ſolùm averſati ſunt hoc jus civitatis inæſtimabile, verum etiam paucos e ſuis qui optimè erga nos affecti ſunt abominãtur ſermone atque ſilentio, maximè ſuſpicantes nos ob illud vivẽdi infame inſtitutũ citò ea quæ correximus everſuros.

17 Quapropter etiam optimè perſuaſi ſignis iſtos modis omnibus a nobis diſſentire, atque providentes ne ſi fortè repentinus in poſterũ [p] tumultus inſtaret, impios iſtos a tergo proditores & barbaros hoſtes haberemus,

18 Mandavimus ſimul ac hæ literæ ad vos [q] pervenerint, ut iſtos qui his literis indicãtur cum uxoribus liberiſque eãdem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis incluſos, [r] ut immedicabili & ignominioſa nece (quẽadmodum homines diros decet) auferantur.

19 His enim ſupplicio ſimul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè conveniente ſtatu optimaque diſpoſitione conſtitutum iri,

20 Quiſquis autem Jehudæorum aliquẽ [s] ſive ſenẽ, ſive puerũ, ſive lactentem etiam protexerit, turpiſſimis tormentis cruciabitur diſtenta familia tota:

21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd ſubſtantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam [t] libertate coronabitur.

22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, [u] inhabitabilis efficitor & cremator igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in ſempiternũ tempus. Atq; ſic quidem [x] habebat literarum forma.

[g] Græc. *ſalvere & valere.*
[h] Græc. *haſta.*
[i] Græc. *antiquiſ oribus. typhis, ut Arnobius loquitur.*
[k] Græc. *benefactores.*
[l] Græc. *germanum.*
[m] Græc. *unà delati ſumus.*
[n] Græc. *in iſtis.*
[o] Græc. *annuentes.*
[p] Græc. *acciderint.*
[q] Græc. *ad immedicabilem & ignominioſam necem.*
[r] Græc. *a ſene uſque ad infantem uſque ad eũ qui mammę ſubjicitur.*
[s] Græc. *inacceſſus.*
[t] Græc. *ſcripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Seperationem] *id eſt, excommunicatione ſive abſtentione utebantur in eos qui parebant tyranno deficientes a Deo, & reſipiſcentibus prædicabant gratiam Dei abſolutionemq; a peccatis ipſorum, ut de integro adunarentur Eccleſiæ. Sic accipimus vocem* κατασροφῆς: *namut in Comœdiis protaſin epitaſinq; turbulentas ſequitur cataſtrophe, qua res in ſuum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in miſera defectorum vita cùm ad officium revertuntur, & ſe reſtituunt Eccleſiæ Dei, poſtquam plus ſatis vitam ſuam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap.15.12. vide ſuprà 2.25.* 6 Ab eo] *id eſt, a Deo: periphraſis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà ſi ſervus fuerit.*

CAPUT IIII.

1 QUOCUNQUE autem mandatum illud [a] pervenit, populare conſtitutum eſt a gentibus [b] convivium cum acclamationibus & gaudio, velut audacter jam demonſtrante ſe inimicitia quæ ipſis olim cogitatione callum indurata contraxerat.

2 Jehudęis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibuſque, inflammato undique ipſorum corde, cùm improviſam perniciem repentè contra ſe decretam deplorarent.

3 Quę præfectura, aut civitas, aut quis in univerſum locus habitabilis, aut quæ viæ plãctu ejulatibuſque de illis non implebantur?

4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de inſolentibus ſuppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam miſericordiam & incertam hujus vitæ cõmutationem reputantes deplorarent [c] infeliciſſimam eorum dejectionem.

5 Nam præibat ſenum multitudo variorum canitie, quorum [d] incurvis pedibus tardiſque a ſenio ſine pudore ullo ad profectionem [e] celerem abutebantur violentæ [f] adverſionis impetu:

6 Quę verò ad communionem vitæ nuptialem modò thorum ſubierant adoleſcentulæ, pro delectatione ſuſcipientes ejulatus, & unguento delibutam comam conſperſæ pulvere, ac ſine velo abductæ, lamentationẽ pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus

[a] Græc. *accidit, ut ſuprà 3.18.*
[b] Græc. *ter infelicem.*
[c] Græc. *tardstatem pedum incurvorum ex ſenio.*
[d] Græc. *acutam, ut 2. Mac.9.7.*

alienigenis laceratæ; cùm vinctæ publicè vi-
[a] Græc, *immissionem in navem.* usque ad [a] locum ubi conscendebatur navis traherentur.

7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ætate adolescentiæ, pro convivio juvenilibusq; deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque sepulchrum ad pedes positum.

8 Agebantur autem bestiarum modo tracti vinculorum ferreorum [f] vi, alii collo suffixi clavis ad navium transtra, alii pedes firmis constricti pedicis; idque etiam tabulato quod supernè erat frequente impositò, ut undequaque obtenebratis oculis ductum infidiatorum in tota navigatione [g] paterentur.

9 His ergo in navigium illud quod diximus actis & finita navigatione prout sancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in suburbano hippodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quàm opportunissimus [h] ad traducendum *miseros* cùm apud eos qui in civitatem veniebant, tum apud eos qui inde in regionem proficiscebantur [i] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque universè [k] in muros reciperentur.

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentiùs exeuntes lugere ignominiosam fratrum miseriam, iratus mandavit ut his simul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a supplicio eorum immunes essent; & totam gentem nominatim describi;

[f] Græc: *necessitatibus.*

[g] Græc. *acciperent.*

[h] Græc. *ad paradigmatismum.*

[i] Græc. *in peregrinationem.*

[k] Græc. *dignarentur muris.*

[l] Græc. *non defectis supplicio.*

11 Non enim se laboriosum illud operum ministerium quod paulo antè [m] significaverat exacturum esse, sed cruciatos tormentis [n] quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum descriptio [o] vehemente studio ambitiosaque assiduitate ab ortu Solis ad occasum, etsi perfectum finem minimè consequuta diebus quadraginta:

[m] Græc. *amare, sive asserbo.*

13 Rex verò multùm ac perpetuo impletus gaudio, conviviaque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profano ore muta quidem & quæ non poterant ipsos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Post illud autem intervallum temporis quod modò dicebamus, retulerunt scribæ Regi se non ampliùs posse Jehudæorum descriptionem facere propter immensam eorum multitudinem; cùm essent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus consistentes, alii verò alio loco: tanquam si fieri non potuisset illud ab omnibus ducibus qui præerant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quasi fuissent corrupti donis ad machinationem fugæ, accidit ut de re illa manifestò persuaderetur, dicentibus illis ac demonstrantibus & chartam jamq; & scriptorios calamos quibus utebantur defecisse.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentiæ illius qui Jehudæis e cælo succurrebat.

ANNOTATIO.

1 Convivium] *nempe idolis eucharisticum epulum, ut infrà vers.* 13. 5 Adversionis] *qua duces Aegyptii a domestica & sedentaria quiete senum eos ad laboriosum cursum retrahebant.* 11 Significaverat] *suprà* 2.20. Quę denuntiaverat] *suprà* 3.18.

Caput v.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus ira, & ab indignatione omnino immotus jussit in diem posterum [a] largos thuris manipulos cum vino copioso mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti, & efferatos profusa potus illius submini-
[a] Græc. *immitti ad occursum necis Jehudæorum.* stratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

2 Ac ille quidem cùm mandasset ista, congregatis amicis summis & ducibus [b] qui infensi in Jehudęos erant, ad convivium se convertit: magister verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè consummavit.

[b] Græc. *inimicè in Jehudæos habentibus.*

3 Præterea etiam administri vespere exeuntes vinciebant miserorum manus, & reliquas contra eos [c] cautiones moliebantur totam noctem, existimantes gentem illam simul internecionis terminum percepturam.

[c] Græc. *securitatem.*

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deserti esse videbantur propter necessitatem qua cum vinculis undequaque circumcludebantur, omnipotentem Dominum ac omnis potestatis habentem imperium, Deum suum patremque misericordem omnes indesinente clamore cum lachrymis invocabant, orantes ut impium illud consilium contra se *captum* mutaret, magnificaque apparitione ipsos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè supplicatio in cœlum ascendebat: Chermon verò cùm immisericordes illos elephantes potu perfudisset, plenos multa illa vini submini-
stratione & saturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res istas nuntiaret Regi.

[d] Græc. *matutinus: sic infrà ver.* 15

6 Verùm *Deus* partem somni (quę res creata inde a [e] temporibus seculi bona est de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratiosè tribuit omnibus quibuscunque ipse voluerit immisit Regi:

[e] Græc. *secundo temporis: hypallage.*

7 Itaque detentus suavissima & profunda efficacitate Domini a nefario quidem proposito plurimùm excidit, sed ab immutabili [f] consilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cùm horam quæ antè significata fuerat effugissent, Deum suum laudaverunt sanctum, iterumque rogarunt ut optimè conciliatus cum ipsis potentissimę manus suæ robur superbis gentibus ostenderet.

[f] Græc. *qui ad vocationes erat instituus confertim vocatos videns.*

9 Media autem jam fermè decima [g] vocator frequentes invitatos videns, accessit, pepulit Regem, eumque vix excitans ostendit tempus convivii jam [g] præterfluere, sermonemque [h] de illis habuit: quę reputans Rex & ad cōvivium
[g] Græc. *prætercurrere.*

versus,

versus, jussit eos qui ad convivium venerant [a] ex adverso sui accumbere:

10 Eóque facto adhortatus est ut se in convivio occupántes [a] præsentem convivii partem eo plus honorarent *eam* in lætitia consumendo.

11 Cùm autem diutiùs processisset confabulatio, Chermonem accersitum Rex cum minis acerbis interrogavit quam ob causam sinerentur Jehudæi in diem præsentem supervivere.

12 Qui ubi ostendit se nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxisse & attestati sunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei somno.

13 Tu verò sine cunctatione in diem crastinum similiter elephantos comparato ad scelestorum Jehudæorum istorum deletionem.

14 Hæc ubi dixisset Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio simul collaudarunt, & in suam quisque domum reversus est: ubi non tam ad somnum tempore noctis abusi sunt, quàm ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miseri esse videbantur.

15 Simulac autem gallus manè cecinerat, bestias armatas in peristylio magno [a] commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant congregabantur ad spectaculum inprimis miserabile, diluculum studiosè expectantes.

[b] Græc. *per indivisum tempus, id est, perpetuum & continens: ut infrà 6.26.*

16 Jehudæi verò [b] continenter animam trahentes, supplicatione multis lachrymis conjuncta canticisque miserabilibus, manibus ad cœlum protensis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipsis succurreret.

[a] Græc. *ad exitum.*

17 Nondum radii Solis dispergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon accersivit [a] ut prodiret, indicans illud quod antea Rex in animo habuerat paratum esse.

18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obstupesceret, ignoratione planè occupatus quęsivit quamobrem illud studiosè ab eo effectum esset: erat autem istud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.

19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, bestiæ copiæque istæ, ô Rex, paratæ sunt ex proposito consilio vehemente tuo.

20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipsius cogitatio de his rebus providentia Dei dissipata esset, minaciter intuens dixit,

21 [a] Quotquot parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam escam bestiis feris paraverint, inculpatorum Jehudæorũ loco, qui mihi meisq; majoribus integram stabilemque fidem eximiè demonstrarunt: quanquam nisi animo erga te propenso essem propter communem educationem & ministerium tuum, pro illis privareris vita.

22 Sic Chermon inopinatam ac periculosam sustinens comminationem & aspectu & vultu [b] cohorruit: amicorum verò quisque paulatim diffluxit tristis, qui congregatos dimiserunt quemque ad occupationem suam.

[b] Græc. *contractus est.*

23 Jehudæi autem Regis sermonibus auditis illustrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt, ut qui ab ipso auxilium hoc consequuti essent.

24 Deindè cùm Rex constituto de-integro consilio hortaretur convivas ut se ad lætitiam conferrent, secundum leges illas Chermonem accersens cum interminatione dixit *ei*, quoties oportet tibi de iisdem rebus mandata dari, ô infeliciſſime? etiam nunc tandem elephantos arma in diem crastinum ad deletionem Jehudæorum.

25 Cognati autem simul accumbentes instabilem hanc mentem admirati protulerunt ista, ô Rex, quousque verò nos ut expertes rationis pertentaturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rursum in ipso facto dissolvens mutato consilio ea quæ placuerunt tibi?

26 Quorum gratiâ hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur sæpe.

27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus studio rationi adversante, & mutationes animæ quæ ad [1] procurationem Jehudæorum in ipso fuerant effectæ nihili faciens,

[1] Græc. *inspectionem seu visitationem.*

28 Postquam impuriſſimum juramentum firmè statuisset se cùm istos sine cunctatione genibus pedibusque bestiarum sauciatos ad inferos transmissurum, tum castris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatam solo flammæ & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis *(inquit)* inaccessum fuit, ubi consummant sacrificia, citò prostratum igne in omne tempus effecturum: *Suprà 1.10.*

29 Tunc lęti discesserunt amici & cognati cum fiducia, & disposuerunt copias ad custodiam per opportuniſſima civitatis loca.

30 Magister verò elephantorum ut bestias ad furiosam (ut ita dicam) ferè constitutionem odoratis poculis e vino condito thure, [m] formidabili ornatas apparatu adduxerat; sub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum versus repleta esset, ingressus aulam ad rem præsentem incitavit Regem.

[m] Græc. *formidabiliter.*

31 Qui ira gravi impiam mentem complens, [a] omni mole erupit cum bestiis, volens immiti animo & pupillis oculorum siccis molestum illum & miserabilem eorum de quibus antè diximus spectare exitum.

32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis simul prosequentibus, pergentisque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horrisonum tumultum audientes, cùm illud sibi ultimum vitę momentum esse arbitrarentur,

33 *Sub* finem miserrimæ illius expectationis ad commiserationem & ejulatus versi osculabantur alii alios complectentes cognati, & in colla ruentes filiorum patres & puellarum matres:

34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac sugerent ultimum.

35 Veruntamen cùm hi e-converso etiam consyderarent defensiones ipsorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, pronos unanimiter seipsos prosternentes, & infantes ab uberibus seponentes inclamaverunt voce magna universitatis [n] principem,

[n] Græc. *dynastam.*

36 Supplicantes ut apparitione illustri facta miseraretur ipsos jamque ad portas sepulchri constitutos.

ANNOTATIO.

1 Largos thuris] *Thus enim, teste Dioscoride lib.1.cap.70. potum largè maniam excitat, largius assere mortem: sic voluit Rex bestias ad feritatem & sevitiam accendi præbito thure ex vino; quod indicatur infrà vers.30.* 7 Consilio] *putà Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati aderant.* Ex adverso]*pro Ægyptiorum more, ut Gen.43.33.* 10 Præsentem conv.]*Sic modestè Rex loquitur, excusans quòd pars temporis in convivio agitando consumenda periisset, hortansq; ut festivitate & convictu liberiore jacturam temporis resarcirent.* 15 Commovebat]*præbito potu, & aliis rebus ad sevitiam eos accensuris, furoremq; provocans.* 21 Quotquot] *sensus est, si quisquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, quisquis tandem ille sit, cùm ipse tum necessarii ipsius pœnam perferto Jehudæus irrogatam.* 31 Omni mole]*id est, comitatu maximo, copiisque prosequentibus, de quibus vers. sequente.*

Caput VI.

1 ELHHAZAR autem quidam vir insignis de sacerdotibus *qui erant* e regione illa, in senum numero jam ætatem consequutus, & omni virtute ornatus quæ ad vitam hanc *pertinet*, senes qui circunstabant ipsum contrahens ad invocandum Deum sanctum, oravit [a] his verbis;

2 Rex [b] magnifice, altissime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem semper gubernas misericorditer, respice ad semen Abrahami, ad liberos sanctificati Jahhakobi, *ad* populum partis quæ sanctificata est tibi, exterum in terra extera injustè pereuntem, ô pater.

3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti istius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum superbo exercitu mari perfusos perdidisti, luce misericordiæ perlustrans genus Jisraëlis:

4 Tu Sancheribum gravem Assyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui [c] gladio terram totam subjectam sibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra sanctam civitatem tuam res graves fastu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregisti, manifestam gentibus multis potentiam tuam ostendens:

5 Tu socios tres versantes in Babylonia, qui animam suam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis servirent, ignitum caminum perfundens rore liberasti, [d] adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpessi sint, flammamq; omnibus adversariis immisisti:

6 Tu Danijelem, qui invidentiæ calumniis leonibus sub terram fuerat projectus *ut* esca bestiis *esset*, incolumem in lucem revocasti; & Jonam prolixè in ventre marini cete liquescentem, illæsum omnibus domesticis ostendisti, pater.

7 Nunc ergo, *ô Deus* osor injuriæ, plurimùm misericors, universitatis protector, citò appare istis qui de genere *sunt* Jisraëlis, & ab iniquis gentibus abominandisque injuriam patiuntur.

8 Quòd si impietatibus in peregrinatione hac constricta fuit vita nostra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.

9 Ne isti [e] qui nihil nisi vanitatem sapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventuræ nomine, dicentes, ne Deus quidem ipsorum liberavit istos:

10 Sed tu, ô æterne, qui omnes vires ac universam potestatem obtines, jam respice.

11 Misererе nostri, qui per iniquorum injuriam rationi adversam vita destituimur insidiatorum modo:

12 Gentes verò stupescentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô glorioſe *Deus* potentiáque prædite, de salute generis Jahhakobi.

13 Tibi supplicat tota infantium istorum multitudo, & hi parentes istorum cum lachrymis: demonstretur omnibus gentibus te nobiscum esse Domine, neque avertisse faciem tuam a nobis.

14 Sed quemadmodum dixisti te ne tum quidem cùm in terra inimicorũ suorum versantur despexisse eos, ita perfice Domine. *Levi.26.40 Deut.30.*

15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò desineret, Rex cum bestiis ac toto copiarum horrore secundum hippodromum prætervehebatur:

16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipsæ unà personantes castris totis [f] necessarium fletum excuterent.

17 Tunc glorioſissimus, omnipotens, & verax Deus ostendens sanctam faciem suam aperuit portas cœli, e quibus gloria instructi duo formidabiléque aspectu Angeli omnibus manifesti præterquam Jehudæis descenderunt,

18 Et resistentes impleverunt adversariorum copias perturbatione & metu, immotisque ligarunt pedicis, adeò ut ipsum Regis corpus horresceret, & oblivio audaciam ipsius quæ tam graviter inflammata fuerat occuparet:

19 Bestiæ verò conversæ in copias armatas quæ subsequebantur, proculcabant & profligabant [g] illas.

20 Tunc Regis ira in misericordiam & lachrymas conversa est, propter eas res quas antè fuerat machinatus.

21 Nam cùm audisset [a] clamorem illum; & consyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cùm ita lachrymans interminatus est amicis, dicens,

22 [a] Regno abutimini, qui tyrannos crudelitate superavistis, & me ipsum in vos beneficum jam aggredimini cùm a principatu, tum etiam a vita amovere, clàm machinantes ea quæ non essent regno profutura.

23 Quis [a] eos *homines* qui munitiones regionis nostræ [h] fideliter tenuerunt, e domiciliis suis exportatos singulos præter rationem huc coacervavit?

24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecellunt, & qui pessima persæpe ab hominibus peri-

[a] Græc. *hæc.*
[b] Græc. *magnipotens.*
[c] Græc. *hasta.*
[d] Græc. *usque ad capillũ impassos.*
[e] Græc. *vana sapientes.*
[f] Græc. *incoercibilẽ fletum facerent*
[g] Græc. *illos nempe copiarum viros.*
[h] Græc. *in fide.*

pericula ſuſceperunt, ita nefariis implicuit ſuppliciis?

25 Solvite, diſſolvite injuſta vincula, [i] in proprias ſedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt geſta deprecati. Abſolvite filios omnipotentis, cœleſtis Dei viventis, qui a noſtris [k] adhuc majoribus expeditam conſtitutionem cum gloria præbet noſtris negotiis.

26 Atq; hæc quidem dicebat iſte: illi verò [l] momento ſoluti, ſancto ſervatori Deo ſuo benedicebant quòd modò effugiſſent mortem.

27 Poſtea Rex in civitatem reverſus accerſito eo qui reditibus præerat juſſit vina craterâque ad convivium neceſſaria in ſeptiduum Jehudæis ſuppeditari, ſtatuens eos quo in loco ſe ſubituros exitium putaverant, ibidem [o] Soteria cum omni lætitia celebrare.

28 Tunc illi qui antè probroſi fuerant & ſepulchro proximi ac potius in illud jamq; deſcenderant, loco acerbæ necis & luctuoſiſſimæ [p] poculum ſalutare inter ſe ſtatuentes; eum locum qui ad ruinam ipſis & ſepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus diviſerunt.

29 Et finem flebili lamentationis cantui facientes, receperunt majorum cantica, Deum ſervatorem laudantes atq; mirificum; fletuq; omni & ejulatu abjecto choreas conſtituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ ſignum.

30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm ampliſſimum convivarum numerum congregaſſet, indeſinenter in cœlum *reſpiciens* viciſſim celebrabat Deum magnificè, propter ſalutem quæ ipſi præter opinionem acciderat.

31 Qui verò antè ſtatuerant illos in exitium *raptos* avium futuros eſcam, & cum gaudio deſcripſerant; hi contrà gemuerunt, quòd pudore apud animum ſuum amicti eſſent, & quòd audaciam ſuam, quæ ignem ſpiraverat merum, inglorièe extinctam cognoſcerent.

32 At Jehudæi conſtituta, ut antè diximus, choreâ [m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & Pſalmis tranſegerunt:

33 Et communem de his rebus ferentes legem in toto incolatu ſuo generationibus omnibus dies prædictos ſtatuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comeſſationis cauſâ, ſed propter ſalutem quam ipſis Deus effecerat.

34 Deinde acceſſerunt Regem, ſe ad ſuos dimitti poſtulantes.

35 Cæterum deſcripſerant illos *adminiſtri regis* a viceſimo quinto die [p] Pachonis ad quartum [p] Epiphi diebus quadraginta: conſtituerunt verò perditionem illorum a quinto Epiphi ad ſeptimũ diebus tribus, cùm etiam magnificè illuſtrans miſericordiam ſuam univerſitatis princeps incolumes eos liberavit.

36 Unanimiter autem convivati ſunt [n] omnibus ſuppeditatis a rege ad diem uſq; decimũ quartum:

37 Quo etiam die cùm [o] interpellaſſent Regem pro dimiſſione ſui, collaudans eos rex magno animo ſcripſit eorum gratiâ ſequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpoſitos, [q] in hanc ſententiam.

[i] Græc. *in propria: ſic inf. verſ. 33.*

[k] Græc. *uſque nunc.*

[l] Græc. *indiviſo tempore, ut ſuprà. 5.16.*

[m] Græc. *prædicta.*

Sup. 2. & 3 Suprà. 5.

[n] Græc. *omnia ſuppeditati.*

[o] Græc. *interpellationẽ feciſſent.*

[p] Græc. *per civitatem.*

[q] Græc. *bonæ tenorem habentes.*

ANNOTATIO.

21 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver. 16.* 22 Regno abut.] *id eſt authoritate Regia, ut exponitur cap. ſequente.* 23 Eos homines] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id eſt, ſalutares dies, feſtos dies ſalutis ſuæ.* 28 Poculum ſalut.] *ſic interpretantur cum Phavorino κύϑωνα, pro poculo ex quo milites victoria parta inter ſe propinabant: quæ propinandi ratio in conviviis & euchariſticis epulis fuit obſervata: vide Pſalm. 116. 13.* 35 Pachonis] *Ægyptia menſis appellatio Aprilis noſtro ex parte reſpondentis.* Epiphi] *menſis Junio noſtro ſimiliter ex parte reſpondentis, quo celebrabantur Apidis feſta ſive Epaphi, unde nomen habuit: vide Euſebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 REX Ptolemæus Philopator ducibus qui ſunt per Ægyptũ & omnibus qui præfecti ſunt rebus *gerendis* ſalutem & incolumitatem: valemus quoque ipſi & liberi noſtri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos inſiſtentes nobis perſuaſerunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui ſub regno ſunt *noſtro* afficeremus inſolentibus defectorum ſuppliciis:

3 Prætextum hunc afferentes nunquam fore ut bene conſtituãtur negotia noſtra propter diritatem [a] qua iſti ſunt in omnes gentes, donec iſtud fuerit conſummatum.

4 Qui etiam cùm eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam inſidiatores adduxiſſent, ſine ulla diſquiſitione & percunctatione ipſos ſunt aggreſſi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quam legis Scytharum ſit.

5 Nos autem propterea interminati duriſſimè, cùm pro ea æquitate quam hominib[y] omnibus exhibemus ęgrè vitã eſſemus iſtis gratificati; Deũ verò cœleſtẽ agnoviſſemus certò Jehudæos protegere velut patrem ſemper filios propugnantem, atque reputaviſſemus conſtantem illam quam habent erga nos & majores noſtros [d] amicam benevolentiam, *bos* juſtè ab omni crimine qualicunque ratione *intenſo* abſolvimus.

6 Et unicuiq; præcepimus ut ad res ſuas omnes quocunq; loco *ſint* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res iſtas quæ præter rationem confectæ ſunt *ipſis* exprobrare.

7 Scitote enim ſi quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto triſtitia affecerimus, nos non hominem ſed Deum altiſſimum qui poteſtati omni dominatur adverſarium nobis in omni re ad ultionẽ factorum iſtorum [e] inevitabilem ſemper habituros. Valete.

8 Jehudęi verò cùm has literas accepiſſent non dederunt operam ut ſtatim abſcederent, ſed prætereà a Rege poſtulaverunt, ut qui ex gente Jehudęotum voluntariè Deum ſanctum & Dei legem omiſiſſent ii ab ipſis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris cauſâ præceptiones divinas omiſerint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atq;

[a] Græc. *quã iſti habent.*

[b] Græc. *cum vexationibus.*

[c] Græc. *inſibulati.*

[d] Græc. *amicitia.*

[e] Græc. *inevitabiliter.*

10 Atque hic ut perceperit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; ut eos qui essent transgressi legem Dei liberè in omni loco regni sui sine ulla [a] regia potestate aut cognitione profligarent.

11 Tunc bene precantes ei, ut dicebat, illorum sacerdotes cum turba tota, & acclamates Hallelu-jah, cum gaudio discesserunt.

12 Itaque [g] pollutum ex gente sua quemque prout incidebat in itinere puniebant, [h] variisq; modis traductum *e medio* tollebant.

13 Sustulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitaruntque lætitiam cum gaudio, postquàm prophanos illos sustulissent.

14 Illi verò qui ad mortem usq; Deo adhæserant, integro salutis fructu accepto, jungentes e civitate abierunt, omnigenis floribus odoratissimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum suorum sancto servatori Jisraëlis.

15 Sed cùm pervenissent Ptolemaida quæ [a] Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ubi de communi sententia ipsorum classis dies septem ipsos præstolabatur;

16 Illic fecerunt convivium [a] salutare, suppeditante Rege alacriter ipsorum cuique omnia quæ erant opus ut se in suas domos singuli reciperent:

17 Atque ibidem statuerunt ut dilati *ad suos* cum pace dies eosdem hilares tempore incolatus sui [i] adhibitis justis celebrationibus agitarent.

18 Quos ubi consecraverunt, columnaq; in convivii loco *posita* confirmarunt voto; integri liberiq; summo cum gaudio discesserunt terra, & mari, fluvioq; in suas *domos*, conservati præcepto Regis, & majorem habentes quàm antè in inimicos potestatē gloria & metu conjunctam.

19 Denique nullius operâ a suis facultatibus concussi sunt; sed singuli res suas omnes ex descriptione receperunt, adeò ut qui habebant aliquid *de eis* maximo cum timore ipsis restituerent: ita Deus maximus res magnificentissimas perfectè faciebat ad salutem ipsorum.

20 Benedictus sit liberator Jisraëlis in sempiterna tempora. Amen.

[f] Græc. *omnium.*

[g] Græc. *incidentem pollutorum.*

[h] Græc. *& cū traductionibus.*

[i] Græc. *in justis.*

[a] Græc. *puros.*

[a] Græc. *duodecim.*

[a] Græc. *illustris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses; regnavitque anno centesimo trigesimo septimo regni Græcorum.* 2. *Mac.* 4. 7.

[b] Græc. *filii.*

[a] Græc. *homines iniqui, & persuaserunt multis, dicentes; eamus & disponamus fœdus cum gentibus circumstantibus nos: nam ex quo separati sumus*

ANNOTATIO.

10 Regia potest.] *id est, magistratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id est rosarum ferax: hæc Ptolemaïs est in Arsenone Nomo imposita Nilo, quam Ptolemæus in Geographicis ὄρμον, id est stationem, vocat; ut ab altera Ptolemaïde Mercurii distinguatur, quæ metropolis est in Thinite Nomo.* 16 Salutare] *id est, eucharisticum, ut suprà* 6. 28. *de salutari poculo diximus.*

MACBÆORUM

LIBER PRIMUS.

PRIOR Macbæorum liber singulares populi Dei clades, victoriasq;, mutationes varias, & mirificam Dei administrationem in Ecclesia vetere describit, prout a prophetis fuerant prænuntiatæ: inprimis verò ea quæ a Macbæorum sive Chaschmanæorum familia ad Dei gloriam & populi salutem gesta sunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexandro Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Estq; historia annorum fermè quadraginta.

CAPUT I.

EXIIT autem postquam cecidisset Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra [a] Cittæorum, cecidisset, *inquam*, Darium regem Persarum Medorumque; ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnasset.

2 Constituit enim prælia multa, expugnavitq; munitiones, & jugulavit reges terræ,

3 Pervadensq; ad extremas usque terras accepit spolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipso.

4 Ita exaltatus est ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdè imperaret regionibus, gentibus, & regnis, essentq; ea sibi tributaria.

6 Postea verò decidens in lectum, cùm agnosceret se in morte esse,

7 Accersivit [a] administros suos glorioso qui unà cum ipso fuerant educati a pueritia, & divisit illis [a] regnum suum cùm adhuc viveret.

8 Cùm itaque regnavisset Alexander annis [a] duodecim, & mortuus esset,

9 Obtinuerunt dominatum administri ejus quisque in loco suo:

10 Et imposuerūt omnes *sibi* diademata post mortem illius, & filii eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus [a] illustris, filius [a] Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses; regnavitque anno centesimo trigesimo septimo regni [a] Græcorum.

12 Temporibus illis prodierunt ex Jisraële [b] [a] homines iniqui, & persuaserunt multis, dicentes; eamus & disponamus fœdus cum gentibus circumstantibus nos: nam ex quo separati sumus

[e] Græc. *invenerunt nos.*

sumus ab illis, [e] obvenerunt nobis mala multa.
13 Qui sermo cùm bonus visus esset in oculis illorum,
14 Comparati animo quidam e populo profecti sunt ad regem, qui dedit illis potestatem faciendi [d] statuta gentium.
15 Ædificaverunt itaque [a] gymnasium Jeruschalaimis secundum leges gentium:
16 Et [a] facientes sibi ipsis præputia abscesserunt a fœdere sancto, & conjuncti gentibus venditi fuerunt ad faciendum malum.

[d] Græc. *justificationes.*

2.Mac.5.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, præcepit quoque animo regnum Ægypti, ut regnaret super duo regna:
18 Et ingressus Ægyptum cum turba numerosa, curribus, elephantisque, & equitibus, & magna classe,
19 Constituit prælium contra [a] Ptolemæum regem Ægypti, in quo aversus Ptolemæus a conspectu illius fugit, ceciderunt que confossi multi:
20 Postea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepitque Antiochus spolia Ægypti.
21 Inde revertens Antiochus, postquam percussisset Ægyptum, anno centesimo quadragesimo tertio:
22 Ascendit contra Jisraëlem & Jeruschalaima cum turba numerosa:

[a] Græc. *in superbia.*

23 Et ingressus sanctuarium [e] superbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus instrumentis ejus, & mensam propositionis, & crateras, phialasque, & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conspectu templi, [f] aurumque detraxit omnibus.

[f] Græc. *& desquămavit omnia.*

24 Similiter accepit argentum & aurum, & instrumenta desyderabilia; accepitque thesauros absconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram suam.
25 Et fecit cædem hominum, loquens superbia magna.
26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Jisraëlem in omni loco eorum.
27 Nam ingemuerunt principes, senioresque, virgines, & adolescentes infirmati sunt, & pulchritudo mulierum immutata est:
28 Omnis sponsus assumpsit lamentum, quæ sedebat in thalamo fuit in luctu:
29 Et mota est terra propter habitatores suos, totaque domus Jahhakobi induerunt [g] pudoris indumenta.

[g] Græc. *pudorem.*

[h] Græc. *dierum,*

30 Post duos annos [h] integros misit rex [a] præfectum tributo in civitates Jehudæ, qui venit Jeruschalaima cum numerosa turba:
31 Cui alloquenti ipsos sermonibus pacificis dolosè, crediderunt cives.
32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multũ ex Jisraële:
33 Et accipiens spolia civitatis incendit eam igne, diruitque domus ejus, & muros ejus in circuitu:
34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberosque, & jumenta possederunt.

[i] Græc. *civitatem Davidis muro magno.*

35 Postea ædificaverunt [i] in civitate Davidis murum magnum, munitumque turribus munitis, qui fuit ipsis pro arce:

2.Mac.6.

36 Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, qui confirmarunt se in ea:
37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congregantesq; spolia Jeruschalaimorum deposuerunt illic, fueruntq; loco laquei maximi.
38 Nam fuit pro insidiis in locum sanctum, & pro diabolo infesto in Jisraëlem semper:
39 Vnde effundebant sanguinem innocentem in circuitu sanctuarii, & contaminabant sanctuarium.
40 Itaque fugerunt habitatores Jeruschalaimorum propter istos, & fuit urbs habitatio exterorum, fuitque extera natis suis, liberis ipsius derelinquentibus ipsam.
41 Sanctuarium ejus desolatum est ut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium, honor ejus in nihilum.
42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus, celsitudine ejus conversa in luctum.
43 Cùm autem rescripsisset rex toti regno suo, ut [k] coalescerẽt omnes in populum unum, & derelinquerent unusquisque ritus suos:

[k] Græc. *essent.*

44 Acceperunt omnes gentes secundum sermonem regis.
45 Et multi quoque ex Jisraële consenserunt cultui ejus, & sacrificantes idolis coinquinaverunt sabbathum.

[l] Græc. *manu legatorũ.*

46 Misit enim rex libellos [l] per legatos Jeruschalaima, & ad civitates Jehudæ, denuntians sequendos esse ritus alienos terræ;
47 Et holocausta, sacrificium que, & libamen e sanctuario tollenda interdicto:
48 Et profananda sabbatha, diesque festos:
49 Et coinquinandum sanctuarium, & sanctos:

[m] Græc. *cõmunes: sic deinceps.*

50 Ædificandas aras, & lucos, idolorúmque delubra, & sacrificandas suillas, & [m] immundas pecudes.
51 Dimittendósque filios ipsorum incircũcisos, efficiendas animas ipsorum abominabiles re omni immunda, & inquinamento, ita ut oblivisc erentur legis, & immutarent omnia statuta Dei.
52 Qui autem non fecerit secundum verbum regis, hunc moriturum esse.

[n] Græc. *secũdum omnes sermones istos.*

53 [n] In sententiam hanc omnino rescripsit toti regno suo, & præfecit inspectores toti populo,
54 Civitatibúsque Jehudæ mandavit ut sacrificarent in [o] civitate quaque.

[o] Græc. *civitate & civitate.*

55 Congregati sunt itaque ex populo ad eos multi, quisquis dereliquit legem, & perfecerũt mala in terra,
56 Facientes ut Jisraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipsorum.
57 Die autem decimo quinto mensis [a] Cis levi, anno centesimo quadragesimo quinto, extruxerunt [a] abominationem desolationis super altare, & in civitatibus Jehudæ circumquaque extruxerunt aras;
58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt suffitum;
59 Et libros legis, quos invenerunt conscindentes usserunt igne:
60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis, aut si quis acquiescebat legi, edicto regis afficiebatur morte.
61 Freti robore suo faciebant ita Jisraëli, iis qui deprehendebantur [p] unoquoque mense in civitatibus.

[p] Græc. *omni mense & mense.*

62 Et vigesimo quinto mensis sacrificantes in ara quæ erat super altare,

63 Mu-

2. Mac. 6. 10.

63 Mulieres quæ circunciderant liberos suos, morte afficiebant ex præstituto:
64 Et suspendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Sed multi in Jisraële confirmati sunt, & roborati cũ animis suis, ne res impuras comederent:
66 Susceperũntque consilium moriendi, ut non polluerentur cibis illis neque sanctum fœdus inquinarent, ac mortui sunt.
67 Unde [a] effecta est ira magna contra Jisraëlem valde.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non potest æquè constare, ac de libri secundi scriptoribus; etsi ex historiarũ quæ in utroq; libro habentur, comparatione manifestissimum est, authores diversos esse, cùm non tantùm aliter scribant, sed etiam alia ab hoc atque ab illo conscribantur. Quamobrem ut diversos fuisse credamus, faciunt tum styli varietas, tum historiæ differentia. De authoritate quid patres senserint, omnibus perspectum est: apud nos verò qua authoritate sint, paucis explicabimus. Utrunque humanum scriptum est, & res non paucas præter historiarum veritatem, & justitiæ legem complectitur: sed hunc tamen omnibus numeris libro secundo anteponimus, quia scriptor aut concinnator illius, quisquis tandem fuerit, sibi non constat ipse, & res inter se pugnantes tradit. Dicti sunt autem Macbæorum libri, quia historiam principum quorundam Jehudæorum exponunt, qui populares suos a tyrannide vindicantes, insigne suum aut militare vexillum quatuor literis inscripserunt, M.C.B.I. (ut olim Romani facere sunt soliti). Quibus literis significatum est Hebraicè dictum illud Moschis Exodi 15.11. quis est par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inscriptione vexilli, & a popularibus, & ab exteris omnibus, Macbæi una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabæi.* Cittæorum] *id est, Cilicum, ut explicavimus Gen. 10.4. Veteres autem Macedonas ab Hebræis fuisse dictos Cittæos falsò crediderunt, quòd nõ satis assequerentur Bilhhami mentem in ea prophetia, quæ habetur Num. 24.24.* 7 Regnum] *i. administrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrum & Herculem ex Roxana & Arsine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea mensibus octo.* 11 Illustris] *sive appellatione Græca ἐπιφανὴς, ad quam alludens vulgus, Polybio teste, eum vocavit Epimanem, id est furiosum; qui propterea quòd despectus erat, neque ad ipsum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Daniel. 11.21.) voluit glorioso nomine maculam suam eluere.* Antiochi] *illius nempe qui Magnus dictus est.* Græcorum] *id est, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum suum stabilverunt in Syria.* 12 Homines ini.] *quorum principes nominat Josephus Antiq. Jud. lib. 12. cap. 6. & 2. Mac. 4.* 15 Gymnasium] *vide 2. Mac. 4.12.* 16 Facientes] *id est, non alentes circuncisionem, sed præputium reducentes arte, ut ibidem Josephus exponit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur 2. Mac. 5.24.* 57 Cislevi] *qui Novembri nostro ex parte respondet, infrà 4.52.* Abominationem] *id est, aram abominandam, qua cultus Dei jacebat desolatus. Sic enim appellatur infrà versu 62. & impositam fuisse altari Josephus ibidem docet cap. 7.* 67 Effecta est ira] *id est, ampliùs exarsit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

[a] Græc. *diebus.*

1 [a] TEMPORIBUS illis surrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, sacerdos e posteris [a] Jojaribi Jeruschalaimis, & consedit [a] Moddinis.
2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur [a] Gaddesch;
3 Schimhhon, qui vocabatur [a] Taschi;
4 Jehuda, qui vocabatur [a] Macbæus;
5 Elhhazar, qui vocabatur [a] Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur [a] Aphusch.
6 Videns autem blasphemias, quæ efficiebantur in Jehuda & Jeruschalaimis,
7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus sum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis sanctæ, & sedendum illic, quãdo tradita est in manus inimicorum?
8 Sanctuarium in manu extraneorum est, factus est [b] Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.
9 Instrumenta gloriæ in captivitatem exportata sunt, interfecti sunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.
10 Quæ gens non accepit sortem [c] ex regno, & non obtinuit spolia ejus?
11 Omnis mundus ejus ablatus est, pro libera facta est [d] ancilla.
12 Ecce enim [e] sanctuarium nostrum, & pulchritudo nostra, & gloria nostra desolata est, & coinquinarunt ea gentes.
13 Quorsum nobis ampliùs vivere?
14 Et discindens Mattitja filiique ipsius vestimenta sua induerunt cilicia, & luxerunt valde.
15 Cùm autem venerunt administri regis, qui impellebant in apostasiam, in civitatem Moddina, ut sacrificarent *incolæ*;
16 Multi quidem ex Jisraële ad ipsos accesserunt: Mattitja verò, & filii ejus simul [a] adducti sunt;
17 Quibus respondentes administri regis allocuti sunt Mattitjam dicentes, princeps & gloriosus & magnus es in civitate hac, firmatusque filiis & fratribus:
18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudæ, & qui relicti sunt Jeruschalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribusque multis.
19 Respondens verò Mattitja dixit voce magna, [a] si omnes gentes regni, & quæ in domo regis sunt, auscultent ipsi, deficientes quisque a cultu majorum suorum, & consenserint mandatis ejus;
20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum nostrorum.
21 Propitius nobis sit Deus, ne derelinquamus legem & statuta ejus.

22 Ser-

[b] Græc. *templum ejus: metonymia.*

[c] Græc. *regnum.*

[d] Græc. *in servam.*

[e] Græc. *sanctum.*

22 Sermoni regis non auſcultabimus, ut tranſgrediamur cultum noſtrum, ad dextram aut ſiniſtram *deflectentes.*

23 Cumq; deſiviſſet proloqui ſermones iſtos, acceſſit[f] quidam Jehudæus in oculis omnium ſacrificaturus in ara Moddinis ſecundũ præceptum regis.

[f] Græc. *vir.*

24 Quod videns Mattitja, zelo affectus eſt, & contremiſcentibus renibus ſuis, extulit animum ſuum ſecundum judicium *legis*, incurrenſque jugulavit illum ſuper aram ipſam:

25 Hominem quoque regis cogentem ſacrificare occidit momento illo, & aram deſtruxit.

Num.25.

26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schallu,

27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quiquis zelotypus eſt legis, & præſtat fœdus,[g] proſequatur me:

[g] Græc. *exito poſt me.*

28 Fugeruntque ipſe, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.

29 Tunc deſcenderunt multi, qui requirebant juſtitiam & jus, in[a] deſertum illud.

30 Ut illic conſiderent ipſi cum filiis ſuis, & uxoribus ſuis jumentiſq; ſuis, quia multiplicata erant ſuper ipſos mala.

31 Cùm autem renuntiatum eſſet viris a rege miſſis, & copiis quæ erant Jeruſchalaimis in civitate Davidis, deſcendiſſe homines qui diſſipaverant mandatum regis, in latebras quæ ſunt in deſerto illo, & fugiſſe multos poſt eos:

32 Statim occupantes eos caſtra fecerunt contra eos, & conſtituerunt in eos prælium die[h] ſabbathi, cùm edixiſſent eis,

[h] Græc. *ſabbathorum, ſic deinceps.*

33 [c] Quouſque tandem? nunc egreſſi facite ſecundum ſermonem regis & vivetis.

34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus ſermonem regis, polluendo diem ſabbathi.

35 Itaque acceleraruntin eos prælium.

36 Sed non reſponderunt eis, neque lapidem miſerunt in eos, neque obſepiverunt latebras ſuas, dicentes,

37 Moriamur omnes in ſimplicitate noſtra; teſtificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.

38 Ita inſurgentibus illis contra hos in prælium ſabbatho, mortui ſunt hi cum ſuis uxoribus & liberis ſuis, ac jumentis ſuis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoſcens Mattitja, & amici ejus, luxerunt ſuper eis admodum:

[i] Græc. *vir. propinquo ſuo.*

40 Et dixit[i] alter alteri, ſi omnes fecerimus ut fratres noſtri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes iſtas pro vita noſtra & ſtatutis noſtris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque conſilium iniverunt die illo dicentes, quiſquis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die ſabbathi, pugnabimus cõtra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui ſunt fratres noſtri in ſuis latebris.

[k] Græc. *congregatio Aſchidiorum.*

42 Tunc congregati ſunt ad eos[k] congregatione ſua [l] Aſchidæi valentes robore e Jiſraëlitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis eſſent illis confirmationi.

44 Tum conſtitutis copiis ceciderunt peccatores in ira ſua, viros iniquos in indnigatione ſua; & cæteri fugerunt ad nationes *alias* ut ſervarentur.

45 [l] Obiens enim Mattitja cum amicis ſuis regionem, deſtruxerunt aras illorum;

[l] Græc. *circundans.*

46 Et circunciderunt pueros incircunciſos, quoſcunque invenerunt in terminis Jiſraëlis,

[m] Græc. *in fortitudine.*

[m] fortiter:

47 Et perſecuti ſunt omnes illos[n] ſuperbiſſimos, proſperè ſuccedente hoc opere in manu illorum.

[n] Græc. *filios ſuperbiæ.*

48 Ita aſſeruerunt legem e manu gentium, & e manu ipſorum regum, ac ne[o] illi quidem peccatori[o] vires conceſſerunt.

[o] Græc. *dederunt cornua.*

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis ſuis; nunc firmata fuit ſuperbia, & caſtigatio, & tempus indignationis, & æſtus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi eſtote legis, & exponite animas veſtras pro fœdere majorum veſtrorum.

51 Mementote patrum noſtrorum, quæ opera fecerint ſuis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus eſt fidelis? & imputatum eſt ei ad juſtitiam.

53 Joſeph tempore anguſtiæ ſuæ obſervavit mandatum, & Dominus Ægypti factus eſt.

54 Pinchas pater noſter cum zelo afficeretur legis, accepit fœdus æterni ſacerdotii.

55 Jehoſchuahh complendo ſermonem, factus eſt in Jiſraële judex.

56 Caleb teſtimoniis confirmando in Eccleſia *ſermonem ſuum*, percepit hæreditatem terræ.

57 David in miſericordia ſua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis aſſumptus eſt in cœlum uſque.

59 Chananja, Hhazarja, & Miſchaël credentes ſervati ſunt e flamma.

60 Danijel in ſimplicitate ſua liberatus eſt ex ore leonum.

61 Sic igitur cogitate in[p] generationem quamque; quicunque ſpem habent in illo, eos non infirmatum iri:

[p] Græc. *generationem generationũ. Eccleſiaſtici 10.11.& 12.*

62 Et a ſermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in ſtercora & in vermes abitura eſt.

63 Ut hodie extollatur, cras minimè reperietur: nam reverſus fuerit in pulverem ſuum, & ratiocinatio ejus perierit.

64 Vos itaq; filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiſcemini.

65 Ecce autem Schimhhonẽ fratrem veſtrũ, ſcio virum conſilio valentem eſſe; ipſi auſcultate

[q] Græc. *omnibus diebus.*

[q] omni tempore, ipſe vobis futurus eſt pater.

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute ſua, is vobis futurus eſt dux exercitus, ut geratis bellum popularium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui obſervant legem, & *facietis* ultionem populi veſtri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appoſitus eſt ſuis majoribus.

70 Cumq; mortuus eſſet centeſimo quadrageſimo ſexto anno, ſepeliverunt eum filii ipſius in ſepulchris majorum ipſius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jiſraëlitæ luctu magno.

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recenſetur in ſacerdotum albo, 1.Chronic. 24. 7. ex familia (ut credibile eſt) Eſhbaʒaris, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia Mattitja Pinchaſum patrem vocat, infrà.* 54. Moddinis] *Hieronymus montem vocat, Joſephus vicum, Author civitatem, ver. 15. & ſequent. Sed hæc poſtrema duo facilè inter ſe convenire poſſunt. Montis autem vocabulũ è ò quòd in deſertis Jehudæ montaniſq; partibus ſitæ eſſet civitas, in Hieronymi contextum infarctum puto. Nos ex locorum comparatione appellamus Moddin, quia videtur dici a depulſoriũ bonorum perfugio, Hebræa appellatione.* 2 Gaddeſch] *hoc nomen, ut ſequentia ferè omnia, nomen eſt officii, ſion autem (ut putavit vulgus) cognomen Jochananis. Eſt autem Gaddes præfectus rebus coacervatis atque comparatis, ut ſi quæſtorem dicas ærarii: quod officium fuiſſe Jochananis, ut res comparatas curaret atque conſervaret, docet hiſtoria infrà 9. 36. quamobrem etiam idem appellatur Joſeph 2.Mac.8.22.& 10.19.* 3 Taſchi] *id eſt, (ut ita loquamur) ſecretarius, ſecretorum & fidelium conſiliorum author: quo nomine commendatur a parente infrà ver. 65.* 4 Macbęus] *vide ſuprà 1.1.* 5 Hhabaran] *id eſt, pervadens, a ſtrenuitate & fortitudine, cujus exemplum eſt infrà 6.43.* Aphuſch] *id eſt, auctarium, ſive vir amplus. Nam utroque modo non incommodè accipi poteſt, ut intelligatur hunc amplificantem potentiam Jehudæorum & nomen fuiſſe rebus geſtis ampliſſimum, quod hiſtoria confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur Zaccai 2.Mac.8.22.& 10.19.* 16 Adducti] *ut qui nollent ſacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *his vocibus non dubitamus ineſſe ſynchyſin potius librariorum culpa, quàm authoris ipſius. Senſus enim eſt, Mattitjan neq; exemplo ſervorum regis, neq; gentium omnium, a vero Dei cultu abductum iri.* 29 Deſertum] *de quo ſuprà in ver. 1.* 33 Quouſque] *huic item loco vitium non dubitamus fuiſſe factum, pro eo quod eſt, ἕως πότε; νῦν ἐξελθόντες, &c.* 42 Aſchidæi] *hoc nomen non eſt ullius gentis, ſed propriè eos denotat profugos, qui religionis ergò huc illuc fuerunt diffuſi, ne tyrannide regis ad ſcelus ullum cogerentur. Aſchid enim diffuſum ſonat: ſic infrà paſſim, & 2.Mac.14.6.* 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphani ſive Illuſtri, de quo ſuprà 1.11.*

CAPUT III

2.Mac. 8.1. 1 SURexit itaque Jehuda, qui vocatus eſt Macbai filius ejus pro eo:
2 Cui auxiliantes omnes fratres ipſius, & quicunque adhæſerant patri ipſius, geſſerunt bellum Jiſraëlis cum lætitia.
3 Et amplificavit gloriam populo ſuo: nam induens thoracem ut Gigas, & accingens arma bellica ſua, prælia conſtituit protegens caſtra ſua gladio:
4 Et ſimilis effectus leoni in operibus ſuis, & tanquam juvenis leo rugiens in venatione,
5 Perſecutus eſt iniquos perſcrutans eos, & turbantes populum ſuum incendit;
6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbarentur, proſperè ſuccedente ſalute [a] per adminiſtrationem ejus.
7 Sic exacerbans [a] reges multos lætificavit Jahhakobum operibus ſuis, ita ut in ſeculum uſque memoria ejus ſit benedictioni:
8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex ea, avertitq; iram a Jiſraële,
9 Factuſq; celebris ad extremitatem uſque terræ, congregavit pereuntes.
10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes, & ex Schomrone copias multas, ut bellaret contra Jiſraëlem:
11 Quod cognoſcẽs Jehuda proceſſit ei [b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confoſſis multis, & reliquis fugientibus:
12 Quorum ſpolia accipiens, gladium Apollonii aſſumpſit Jehuda, eoq; bellum geſſit diebus omnibus.
13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegiſſe Jehudam cœtum eccleſiamq; fidelium ſecum & procedentium in bellum, dixit,
14 Comparabo mihi nomen, & glorificabor in regno, debellans Jehudam & ſocios ejus, & iſtos nihili facientes ſermonem regis.
15 Et applicavit ſe ad illud, aſcenderuntq; cum eo caſtra impiorum fortia ad juvandum eum, & exequendum ultionẽ in filios Jiſraëlis.
16 Cùm autem appropinquaſſet ad aſcenſum Beth-choronis uſq;, egreſſus eſt Jehuda obviam ei paucis comitibus:
17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam ſibi dixerunt Jehudę, quid poterimus, qui pauci ſumus, efficere præliando contra tantam multitudinem *ac* fortem, cùm nos ſolutis viribus ſimus ex inedia hodierna?
18 Sed dixit Jehuda, facile eſt concludi multos in paucorum manibus, neque eſt differentia coram [c] Deo cœli ut ſervet, multiſnẽ an paucis:
19 Non enim multitudine copiarum eſt victoria belli, ſed e cœlo fortitudo eſt.
20 Ipſi veniunt contra nos cum [d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores noſtras, liberoſq; noſtros, ad ſpoliandum nos.
21 At nos pugnamus pro animis noſtris, & legibus noſtris.
22 Quamobrem ille conteret iſtos in conſpectu noſtro: [illos] itaq; ne metuatis ab illis.
23 Cumq; deſiiſſet loqui, invectus eſt in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & caſtra ipſius coram eo.
24 Et perſecuti ſunt eos in deſcenſu Beth-choronis ad campum uſq;, ceciderunt q; ex eis quaſi octingenti viri, reliqui verò fugerunt in terram Peliſchtæorum.
25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq; ipſius, & conſternatio irruere in gentes circunſtantes ipſos:
26 Et [e] perlatum eſt ad regem uſque nomen ipſius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.
27 Ut autem rex Antiochus audivit ſermones iſtos, [f] exarſit indignatione, & mittens cõgregavit copias omnes regni ſui, caſtra potentia valde:

28 Ape-

[a] Græc. *in manu ejus.*
[b] Græc. *in occurſum ejus, ut ver. 16. & 17.*
[c] Græc. *cœlo: ſynecdoche, ut infrà verſ. 60.*
[d] Græc. *cum multitudine injuriæ.*
[e] Græc. *appropinquavit.*
[f] Græc. *iratus eſt.*

28 Aperiensque ærarium ſuum dedit ſtipendia copiis ſuis in annum, & mandavit eis ut in annũ comparatæ eſſent ad omnẽ uſum.
29 Sed cùm videret deficere argentũ e theſauris,& collectores tributorũ regionis paucos eſſe propter [a]ſeditionem & plagam quam effecerat in terra,tollendo leges quæ fuerant a diebus primis;
30 Veritusque ut non haberet quod ſemel aut bis ſatis eſſet ad ſumptus & donaria,quę dederat antea liberali manu; ut abundaverat ſupra reges priores [g]liberalitate donorum:
31 Incertus cum animo ſuo valde,cepit conſilium proficiſcendi [a]in Perſida;& accipiendi tributa regionum illarum, ac congregandi pecuniam multam.
32 Itaque reliquit Lyſiam hominem glorioſum,& e regali genere, prę fectum negotiis regis a fluvio Euphrate uſque ad terminos Ægypti,
33 Qui educaret Antiochum filium ipſius, donec reverteretur ipſe:
34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos,addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat,& de habitatoribus Jehudææ,ac Jeruſchalaimorum,
35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jiſraëlis, & reliquias Jeruſchalaimorum,auferendumque e loco illo memoriam eorum;
36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum, & ſorte tradendum terram eorum.
37 Rex verò ipſe accipiens dimidium copiarum quod remanſerat, profectus eſt [a]Antiochia e civitate regni ſui,anno centeſimo quadrageſimo ſeptimo, & trajecto Euphrate fluvio,regiones ſuperiores peragravit.
38 Elegit autem Lyſias Ptolemæum filium Dorymenis,& Nicanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;
39 Et miſit cum eis quadraginta millia virorum,& ſepties mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devaſtarent eam ſecundum ſermonem regis.
40 Atque hi profecti cum omni exercitu ſuo venerunt, & caſtra poſuerunt prope Emmauntem in regione campeſtri:
41 Quorum [h] famam audientes mercatores regionis aſſumpſerunt argentum & aurũ multum valde,atque adminiſtros, & venerunt in caſtra,ad accipiendum Jiſraëlitas in ſervitiũ ſibi, quibus cum adjunxerunt ſe copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum.
42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata eſſe mala,& copias caſtra metari in terminis ſuis; ut cognoverunt ſermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem & conſummationẽ dixerunt [i]quiſque alter alteri:
43 Reſtituamus populum noſtrum ex dejectione hac,& pugnemus pro populo noſtro, ac ſanctuario.
44 Et congregatus eſt conventus, ut parati eſſent ad bellum,utque orantes peterent miſericordiam, & miſerationes *a Deo*.
45 (Nam Jeruſchalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut deſertum, non erat qui [a]ingrederetur,aut egrederetur inter natos ejus & ſanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diverſorium erat pro gentibus;denique ſublata erat delectatio ex Jahhakobo,tibiaque & cithara defecerat.)
46 Congregatique venerunt [a]Mitzpam e regione Jeruſchalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jiſraëli.
47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia,& cinerem imponentes capitibus ſuis, & diſruperunt veſtimenta ſua:
48 Expanderũntque libros legis, de quibus accuratè ſcrutabantur gentes,ut inſcriberent eis figuras idolorum ſuorum:
49 Et afferentes veſtimenta ſacerdotii, primitiasque,& decimas excitaverunt [a]Naziræos,qui expleverant dies ſuos.
50 Inclamaveruntque voce in cœlum ſublata dicentes,quid faciemus iſtis, & quonam iſtos abducemus?
51 Et ſanctuarium tuum conculcatum eſt atque inquinatum,& ſacerdotes tui verſantur in luctu & abjectione:
52 Et ecce gentes iſtæ congregatæ ſunt contra nos ad tollendum nos. Tu noſti quas rationes ineant contra nos.
53 Quomodo poterimus ſubſiſtere in faciem iſtorum, niſi tu adjuveris nos?
54 Clanxeruntque tubis,& clamaverunt voce magna.
55 Poſtea verò conſtituit Jehuda duces populi,chiliarchos,& centuriones,& præfectos quinquagenis,& decuriones:
56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & deſponſaverant uxores ſibi,& conſeverant vineas,timidisque,ut reverteretur quiſq; domum ſecundum legem.
57 Ita profecta ſunt caſtra,& metati ſunt ad Emmauntem [a]meridiem verſus.
58 Et dixit Jehuda, accingimini, & eſtote, *&* [k]ſtrenui,ac eſtote parati [l]manè ad pugnandũ contra gentes iſtas quæ congregatæ ſunt adverſũ nos,ad tollẽdũ nos & ſanctuariũ noſtrũ:
59 Nam melius eſt nos mori in bello, quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctuarii.
60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo,ita faciat.

[a] Græc. *liberalii manus.*
[b] Græc. *nomen.*
[c] *Mac.8.*
[i] Græc. *quiſque ad proximum ſuũ.*
Deut 20.
[k] Græc. *in viros potentes.*
[l] Græc. *in mane.*

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id eſt dynaſtas, principes & primores viros,qui reges quoq; in ſcriptura appellantur, ut Jeſcha.10.8.* 29 Seditionem] *id eſt, diviſiones & inteſtinos motus oborientes in ſingulis gentibus, propterea quòd offenderetur ipſarum ſuperſtitio inſolente edicto regis Antiochi, de quo ſuprà 1.43. nam ſemper vulgatum fuit in ſuperſtitioſis gentibus illud Heſiodi, νέμος ἀρχαῖος ἄριστος.* 31 In Perſ.] *vide infrà 6.1.* 37 Antiochia] *ea quæ fluvio Daphnæ adjacet,unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id eſt,populi adminiſtrationem in ſe publicè reciperet,ut Num.27.17.* 46 Mitzpam] *in finibus Binjaminitarum,de qua 1.Schem.7.5.& 15.* 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.6.nam vota ad exorandam a Deo miſericordiam pertinebant,ut Lament.4.7.* 57 Meridiem] *id eſt,qua parte ſpectat Jeruſchalaima,cùm hoſtes ab altera parte Emmauntis eſſent,ſuprà verſ.40.*

Caput IIII.

1 Assumpsit autem Gorgias [a] quinques mille viros,& mille equites electos;,& castra ista profecta sunt nocte,

2 Ut irruentes in castra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipsi incolæ montis duces itineris illi.

3 Quod audiens Jehuda profectus est ipse ac potentes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.

4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant dispersæ a castris,

5 Cùm veniens Gorgias in castra Jehudæ noctu,nemine invento, quæsivit eos in montibus; nam dicebat,fugiunt isti a nobis.

6 Simulac autem illuxit dies, visus est Jehuda in campo ipso cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladiosq; non habebant pro voluntate sua.

7 Cùm itaq; aspicerent castra gentium fortia loricatis hominibus,& equitatum circunstantem ea,qui quidem periti erant [b] rei militaris,

8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipso, ne timeatis multitudinem istorum, & impetum istorum ne formidetis:

9 Mementote ut servati sunt majores nostri in mari rubro,quando persequebatur eos Pharao instructus copiis.

10 Nunc ergo inclamemus [c] Deum cœli, si miserebitur nostri; & recordatus fœderis majorum conteret castra ista hodie in conspectu nostro:

11 Ut cognoscant omnes gentes,esse qui liberet & servet Jisraëlem.

12 Attollentes autem alienigenæ oculos suos cùm vidissent illos ex adverso venientes,

13 Exierunt e castris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.

14 Cumque fuissent congressi,gentes illæ contritæ sunt, diffugeruntque in campum.

15 Extremi verò omnes ceciderunt gladio; quos persecuti sunt ad [a] Schedemothas usque, & usq; ad campos Edomææ, Aschdodumque & Jamniam;ceciderunt q; ex eis quasi ter mille viri.

16 Reversus autem Jehuda & copiæ ejus a [d] persecutione illorum,

17 Edixit populo, ne concupiscatis spolia; [e] hostes enim sunt ex adverso nostri,

18 Gorgias,inquam, & copiæ ejus in monte isto sunt prope nos; sed state nunc contra inimicos nostros,& expugnate illos; postea verò liberè spolia illorum capite.

19 Absolvente adhuc Jehuda ista *eloqui*, apparuit pars quædam prospiciens e monte:

20 Quæ vidit in fugam versos fuisse *suos*, & *Jehudæos* succendere castra suamam fumus qui spectabatur demonstrabat factum.

21 Illi autem videntes ista timore perculsi sunt valde; & simul videntes Jehudæ castra in campo parata ad prælium,

22 Fugerunt omnes in regionem alienigenarum.

23 Itaq; Jehuda reverso ad spolia castrorum, acceperunt aurum multum & argentum, & [f] hyacinthinas vestes,& infectas purpura marina,& divitias magnas:

24 Deinde reversi laudarunt & benedixerunt Deo cœli,eò quòd bonus sit, quòd in seculum misericordia ejus:

25 Effectaque est salus magna Jisraëli die illo,

26 Quicunq; autem alienigenarum conservati sunt,advenientes renuntiarunt Lysiæ,omnia quæ acciderant:

27 Et ille audiens confusus est,& abjecit animum quòd ea non essent facta Jisraëli quę voluerat, neque eveniissent ea quæ rex ipsi mandaverat.

28 Sequente autem anno collegit virorum lectissimorum sexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum, ut expugnaret eos:

29 Venientesque in Edomęam castra fecerunt [a] Beth-tzuræ,quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,

30 Et videns castra illorum fortia,oravit dicens,benedictus es servator Jisraëlis,qui contrivisti impetum potentis per [g] servum tuum Davidem,& tradidisti castra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipsius.

31 Conclude castra ista in manu populi tui Jisraëlis,& confundantur in copiis & equitatu suo:

32 Inde illis metum,& liquefac [h] audax robur illorum, commoveanturque contritione ipsorum:

33 Dejice ipsos gladio amantium te;& laudent te omnes qui cognoscunt nomen tuum, hymnis,

34 Tum congressi sunt inter se,ceciderunt que ex castris Lysiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverso istorum.

35 Videns autem Lysias fugam quæ fuerat sui exercitus,& factum audax Jehudæ, atq; ut parati sunt vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus,cogitavit oportere ut instauratus rediret in Jehudæam.

36 [a] Dixit autem Jehuda & fratres ejus,ecce contriti sunt inimici nostri, ascendamus ad purificandum locum sanctum,& instaurandũ denuò:

37 Congregatisq; castris totis ascenderunt in montem Tzijonis:

38 Uoi cùm viderunt sanctuarium desolatũ, & altare contaminatum, portasq; exustas, & in vestibulis plantas enatas tanquam in arboreto,aut in aliquo montium,[i] cellas que dirutas:

39 Dissregerunt indumenta sua plangentes planctu magno,imposueruntq; cinerem capiti suo.

40 Et procidentes super faciem in terram clanxerunt [a] tubis,[k] hoc significantibus,& inclamaverunt Deum cœli.

41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant [a] in arce,donec purificaret

[a] Græc. *filii. summitatis, sive promontoris.*

[b] Græ. *belli.*

[c] Græc. *cœlum: synecdoche: sic deinceps.*

[d] Græc. *per-sequendo post eos.*

[e] Græc. *bellum, metosymia.*

[f] Græc. *hyacinthum, & purpuram marinam.*

[g] Græc. *manum servi.*

[h] Græc. *audaciam roboris.*

[a] Græc. *Schedemothas.*

[a] Græc. *Dixit.*

[i] Græc. *pastophoria.*

[k] Græ. *significationum.*

[a] Græc. *tubis.*

[a] Græc. *in arce.*

ret locum ſanctum:
42 Et elegit ſacerdotes inculpatos ſtudioſos legis,
43 Qui purificarunt locum ſanctum,& ſuſtulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.
44 Cùm autem conſilium inirent de altari holocauſti contaminato, quid eo facturi eſſent,
45 Accidit eis conſilium optimum deſtruendi illud ne fortè eſſet ipſis probro,quia gentes contaminaverant illud: & deſtruxerunt altare,
46 Repoſueruntq; lapides illos in monte domus ipſius commodo loco *ſervandos*, donec Propheta adveniret ad respondendum de illis:
Exod.20.25 47 Et acceptis lapidibus integris ſecundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.
48 Poſtea ædificatis locis ſanctis interioribusq; domus partibus, atria ipſa ſanctificaverunt,
49 Et factis novis inſtrumentis ſanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocauſtorum, ac thymiamatum, menſamque in templum.
50 Ita ſuffitum fecerunt in altari,& accenderunt lucernas impoſitas lychnucho,ut lucerēt in templo:
51 Impoſueruntq; menſæ panes,& extenderunt aulæa,perfecerunt que omnia opera quæ curaverant.
52 Tum ſurgentes manè vigeſimo quinto die menſis noniſis eſt menſis Cislev)anno cēteſimo quadrageſimo octavo,
53 Obtulerunt ſacrificium ſecundum legem in altari holocauſtorum novo quod fecerant.
54 Quo die contaminaverant illud gentes, eodem fuit denuo inſtauratum cum canticis & citharis cinyriſque & cymbalis:
55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixeruntq; Deo cœli,qui proſperum ſucceſſum tribuerat ipſis.
56 Celebraveruntq; hanc inſtaurationem altaris diebus octo,offerentes holocauſta cum lętitia,& ſacrificantes ſacrificium [a] ſalutis & laudis.
57 Nam ornarunt [l]partem anteriorem templi coronis aureis,& ſcutulis,renovaruntque portas, & cellas, cùm januas appoſuiſſent eis. [l] Græc. *quod eſt in facie templi.*
58 Cùm itaque fuiſſet lætitia magna in populo valde, & averſum opprobrium gentium:
59 Statuit Jehuda cum fratribus ſuis,& tota eccleſia Jiſraëlis, ut agerentur dies inſtaurationis altaris temporibus ſuis [m]quotannis,diebus octo,incipientibus a vigeſimo quinto mēſis Cislevi,cum lætitia & gaudio: [m] Græc. *annum ſecundum annuū.*
60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circūquaque muros altos,& turres præpotentes,nequando advenientes gentes proculcarent ea, ut fecerant priùs: [n] Græc. *mōtem.*
61 Mandaveruntque exercitum qui [a] illic erat cuſtodiis incumbere,poſtquam muniviſſet illud:& ſervare Beth-tzuram, ut haberet populus munitionem,ex adverſo Edomæa.

ANNOTATIO.

1 Aſſumpſit] *S. enſus eſt, Gorgias volens contra Jehudæos infeſto agmine procedere cum ſex hominum millibus,duces adhibuit itineris,quibus authoribus Jehudæos numero paucos,inermes,& inopinātes aggreſſus opprimeret,nihil neceſſe ratus,ut tota caſtra ad iſtud conſilium efficiendum moverentur, ut apparet ex verſu 6.* Caſtra iſta]*i.hi ſex mille viri duce Gorgia.* 3 Potentes illi]*qui ad Jehudam fuerant congregati ſup.3.44.* 15 Schedemothas]*i.fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuiſſe teſtatur Jeſcha.16 17. vox autem Hhebraica poſtea invaluit, & in nomen quaſi proprium abiit,ex quo etiam montes Alſadami apud Ptolemæum in Geographicis fuerunt appellati. Eſt autem hic orientis tractus: ut ex ſequentibus Edomæa terminus meridianus eſt, Aſchdodum verò, id eſt Azotus, &c. ab occidente ſunt.* 29 Beth-tzuræ]*termino Jehudæ,cujus mentio eſt Joſeph 15.58.& infrà verſ.61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm ſe vidit ab hoſtibus quieſcere.* 40 Tubis hoc ſig.]*i.aris inſtrumentis,eāq; forma,quæ imperatur lege Numer.10.* 41 In arce]*i. tertia parte oppidi quæ ἄκρα nomenq; deinde habuit Græcæ appellatone.* 46 Reſpondend.]*i.docendum quid illis fieri oporteret.Simile eſt Hhez 2.63.* 56 Salutis]*id eſt,gratiarum actionis,quod pacificorum ſacrificium vulgò appellarunt.Sic accipiendum eſſe evincit argumentum,ſtemq; Propheta Pſal.116.13.* 61 Illic]*nempe Beth-tzuræ Edomæam verſus,ut ſuprà,verſ.29.*

CAPUT V.

2.Mac.12. 1 FUIT autem, cùm audiſſent gentes in circuitu ædificatum eſſe altare, inſtauratumque denuò ſanctuarium,ut priùs, ut iraſcenretur valde:
2 Ineuntesque conſilium de tollendo genere Jahhakobi,eos qui erant in medio ſui,inciperent morte afficere,& tollere aliquos e populo.
[a] Græ. *filios.* 3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in [a] poſteros Hheſavi in Edomæa,regionem Hhakrabbarenam quia circunſedebant Jiſraëlitas,& percuſſit eos plaga magna,eosq; in arctum compellens cepit ſpolia eorum.
4 Deinde recordatus malitiæ [a] filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [b] laqueus & offendiculum,ſtruendo eis inſidias per itinera;
5 Poſtquam incluſi fuiſſent ab eo in turres caſtra metante contra illos, internecioni devovit illos,& incendit turres illius *regionis* igne,cum omnibus quæ erant in eis.
6 Inde tranſmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populúmque multum cum Timothēo duce ipſorum.
7 Eo autem cū illis congreſſo prælii s multis, [b] Græc. *in laqueum & offendiculū.*

contriti ſunt a conſpectu ejus, ita percuſſit eos.

8 Cumq; cepiſſet priùs [a] Jahhzerum & pagos illius, reverſus eſt in Jehudæam.

9 Congregatæ ſunt autem, gentes quæ erant in regione Gilhhadis cõtra [a] Jiſraëlitas, qui erant in finibus ipſorum, ad tollendum ipſos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem [a] Dathema, miſeruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ ſunt contra nos gentes quæ circunſtant nos ad tollendum nos, atque ſe comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux eſt exercitus ipſarum.

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipſarum: nam [e] ceciderunt e nobis multi:

[e] Græ. *cecidit e nobis multitudo.*

13 Et omnes fratres noſtri qui erant in partibus [a] Tobi, morte affecti ſunt, & captivas abduxerunt uxores ipſorum, liberosq; eorum & ipſam ſupellectilem, poſtquam peremiſſent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ iſtæ legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa diſruptis veſtibus renuntiantes in hanc ſententiam,

15 Dicentesq; conveniſſe contra ſe ex [a] Ptolemaide, Tyroq;, & Tzidone, & Galileam totam [a] repletam eſſe alienigenis, ut conſumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populusq; audiviſſet ſermones iſtos, congregata eſt eccleſia magna ad conſulendum quid facturi eſſent fratribus ſuis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

17 Dixitq; Jehuda Schimhhoni fratri ſuo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui ſunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiſcemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Joſephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudæa ad cuſtodiam:

19 Quibus mandavit dicens, præeſte huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reverſi fuerimus.

20 Cùm ergo diſtributi eſſent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiſcerentur in Galilæã; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galileam commiſit prælia; multa contra gentes, & contritis gentibus a conſpectu ſuo perſecutus eſt eos ad portas uſq; Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntq; ſpolia earum.

23 Et aſſumentes alios e Galileæ, etiam qui in [a] Hharbathis erant, cum uxoribus liberisq;, & quæcunque erant ipſis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lætitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajeciſſent Jardenem, profecti ſunt itinere trium dierum in deſerto.

25 Ubi occurrerunt Nabathæis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipſorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehenſos eſſe [a] Botzræ, & Betzeri, [a] Mallæ, Cheſchbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ ſunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis comprehenſos eſſe; ac poſtridie ſtatuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

28 Quamobrem convertit Jehuda cum caſtris ſuis viam ad deſertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem maſculum [d] acie gladii, & acceptis omnibus ſpoliis eorum incendit eam igne.

[d] Græ. *ore: ſic deinceps.*

29 Inde verò movens nocte profectus eſt tanquam in munitionem *iturus eſſet.*

30 Sed cùm illuxiſſet, ſublatis oculis ipſorũ, ecce populus multus atque innumerus attollebant ſcalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.

31 Videns autem Jehuda inceptum eſſe prælium clamore civitatis aſcendente in cœlum uſq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,

32 Pugnate hodie pro fratribus veſtris:

33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.

34 Agnoſcentia verò caſtra Timothei, Macbæum eſſe, fugerũt a conſpectu ejus, & percuſſit eos plaga magna, adeò ut ceciderint ex eis die illo ad octies mille viros.

35 Poſtea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptisque ſpoliis ejus incendit eam igne.

36 Inde movens occupavit Cheſchbonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.

37 [e] His autem rebus geſtis, congregavit Timotheus caſtra altera, & caſtra metatus eſt ex adverſo [a] Rephanis trans torrentem;

[e] Græc. *poſt hæc autem verba.*

38 Jehuda verò miſit qui explorarent caſtra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ ſunt ad eos omnes gentes quæ circunſtant nos, copiæ multæ admodum:

39 Arabas etiam conduxit ad auxilium ſuum, & caſtra habent trans torrentẽ, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus eſt itaque Jehuda obviam eis.

40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum ſuarum, cùm appropinquaret Jehuda & caſtra ejus ad torrentem aquæ, ſi trajecerit ad nos prior, non poterimus ſuſtinere eum; ſed [f] omnino potentior erit nobis:

[f] Græc. *potens, potentior.*

41 Sin autem formidaverit, & caſtra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimusque potentiores eo.

42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, ſtitit populi ſcribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne ſinatis [g] ullum hominem caſtra ponere; ſed veniant omnes in prælium.

[g] Græc. *omnem.*

43 Ita trajecit in illos prior, totûsque populus ipſius poſt ipſum, & contritæ ſunt in conſpectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma ſua fugerunt in [a] fanum, quod eſt Karnajimis.

44 Occupantes autem civitatem, fanum ipſum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic everſa eſt urbs Karnajimorum, cùm non potuiſſent amplius ſuſtinere in conſpectu Jehudæ.

45 Tunc

45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jisraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [h] tam parvũ quàm magnum, & uxores eorum, liberosque eorum & supellectilem, castra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.

[h] Græc. a parvo ad magnum.

46 Cùm autem veniſſent" Hhephronem uſque (quæ civitas eſt magna in ipſo ingreſſu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ſed per medium ejus eundum erat)

47 Excluſerunt eos cives,

48 Et obſtruxerunt portas lapidibus,

49 Miſit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,

50 Tranſibo per terram tuam, ut abeamus in terram noſtram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus tranſibimus: ſed noluerunt aperire ei.

51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in caſtris irrumpendum eſſe cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaveruntque civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita eſt civitas in manus ipſorum;

52 Et perdidit omnem maſculum acie gladii, funditusque everſa illa accepit ſpolia ejus, & pervalit per civitatem ſuper eos qui occiſi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverſo' Bethſcheanis eſt.

53 Jehuda verò [i] agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec veniſſet in terram Jehudæ.

[i] Græc. colligens extremos: Hebraiſmus, ut Nũ 10.25.

54 Tunc aſcenderunt in montem Tzijonis cum lętitia & gaudio, obtuleruntque holocauſta, eò quòd non cecidiſſet ex ipſis ullus, donec reverſi eſſent cum pace.

55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverſo Ptolemaidos;

56 Audiens Joſeph filius Zecarjæ & Hhazarja principes copiarum reliquarum ſtrenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,

57 [k] Comparemus nos quoq; nobis ipſis nomen, & proficiſcamur ad oppugnandum gentes, quæ circunſtant nos:

[k] Græc. faciamus.

58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cũ ipſis, profecti ſunt contra Jamniam.

59 Egreſſus verò Gorgias e civitate eſt, & viri ipſius obviam eis in prælium.

60 Ita verſus in fugam Joſephus & Hhazarja perſequentibus illis propulſati ſunt ad terminos uſque Jehudæ, ceciderunt que die illo e populo Jisraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jisraëlis;

61 Eò quòd non audiviſſent Jehudæ & fratribus ejus, exiſtimantes ſe facturos facinus.

62 Iſti autem non erant de ſemine virorum illorum, quorum operâ ſalus data eſt Jisraëli.

63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam conſecuti ſunt valde coram toto Jisraële, gentibus que omnibus, ubi audiebatur nomen ipſorum:

64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes fauſta.

65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant [l] in regione Meridiana, percuſſit Chebronem, & villas illius.

[l] Græc. filias

66 Et ſublata munitione illius, poſtquam turres illius incendit circumquaque, caſtra movit profecturus in terram alienigenarum, tranſivitq; "Schahharajima:

67 Quo tempore ceciderunt ſacerdotes civitatum, volente ipſo facinus ſtrenuum efficere cùm proceſſiſſet in prælium ſine conſilio.

68 Declinavitque Jehuda in Aſchdodum in terram alienigenarum, quorum altaria deſtruxit, & ſculptiles Deos combuſſit igne: cumque cepiſſet ſpolia civitatum, reverſus eſt in terram Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Hhakrabbatonam] *id eſt, regionem populorum qui Hhakrabbæi dicebantur Jehudæa conterminæ, ut conſtat ex Num. 34.4. Jehoſch. 15.3. Et Judic. 1.36.* 4 Filiorum Hhacanis] *hunc locum ita legendum eſſe, res ipſa loquitur: nam Beanis, ſive (ut apud Joſephum legitur) Bavanis: ſcriptura nuſquam meminit: ſed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benehhakan ſcripſerunt Bavan. Fuit autem Hhakan Etzeri filius, Gene. 36.27. qui idem Jahhakan 1.Chron. 1.42. Unde filii Jahhakanis dicti ſunt populi Edomææ Num. 33.31 & 32. Et Deuteron. 10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem ſecutus eſt Hieronymus; ſed Gezer ſive Gazer ab hoc tractu ſitum eſt longiſſimè, ut apparet ex Jehoſch. 16.3. & 10. & Judic. 1.29. & alibi paſſim. Quamobrem locum hunc ex Joſepho Græco confirmamus hoc modo legendum eſſe. De hoc autem oppido vide Numer. 21.32. & 32.1.* 10 Dathema] *id eſt, meo judicio, Rithma, cujus meminit Moſche. Num. 33. 18. & 19. Nam d in r apud Hhebræos commutari non eſt inſolens, ut Dodanim, Rodanim, Geneſ. 10. 4. & 1. Chronic. 1.7.* 13 Tobi] *ſic reſtituimus locum ex Judic. 11.5. & 7. & 1. Schem. 10. 6. & 8. Nam hæc regio dicitur Tob, & Syræ attribuitur in ſcriptura ſacra, atque inde Tobiani Jehudæi, 2. Mac. 12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hhebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic. 1. 31.* Repletam eſſe] *vocem hanc ex Hieronymo ſupplere non dubitavimus, ut omnino neceſſariam.* 23 Hharbathis] *propriè dicendum fuiſſet Hharabothis, id eſt, locis campeſtribus: campum magnum appellat infrà 12.49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, ſoliti ſunt deſignare.* 26 Botzrę] *hæc nomina cùm ex Joſepho, tum ex hiſtoriæ ſequentis comparatione, primus verò ſcripturæ ſacræ ſic reſtituimus. Eſt autem Botzra Edomæorum mętropolis, Jeſch. 63.1. Betzer verò vel Botzra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rũbenitas pertinens, Merarits aſſignatum. vide Jrm. 48.24.* Mallæ] *ſic legimus ex Joſepho. Eſt autem Malle propriè munitio quam Fureconſulti clauſuram vel cluſiram vocant, eademq; vocatur Mitzpa Moabitarum, 1. Schem. 22.3. ut confirmatur infrà verſ. 35.* Mahhacathæ] *id eſt, oppido Mahhacathæi, habitantis in finibus Gilhhadis, de quo populo Deut. 3.14. Jehoſch. 12.5. & alibi paſſim. Cheſchbonis verò nomen pervulgatum eſt. Karnajima Moſche nominavit Gen. 14. verſ. 5.*

37 Rephanis] *vel Raphonis, quam civitatem Remphanem vocat Stephanus Act.7.43. & Hhamos Cijunem cap.5.vers.26.vide quæ in Acta Apostolorum ex translatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Atergatium, ut appellatur 2.Mac.12.26.* 46 Hhephronem] *civitas est (ut docet ratio itineris) ad Madianitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Madianis filio, Gen.25.4. & 1.Chron.1.33.* 52 Bethcheamis] *civitatis ad Menaschem pertinentis, quæ postea a Scythis Asiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Jehosch.17.11. & Judic.1.27.* 65 In regione Mer.] *id est, in parte Jehudææ quæ Meridiem spectat ab Edomæis occupata.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: sed absurdum est planè Samariam constitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem reposuimus ex Jehosch.15.36.*

Caput VI.

2 *Mac.9.* 1 REX autem Antiochus pervadens [a] superiores regiones cùm audisset esse in Elymaide, quæ est in in Persida, civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et templum quod erat in ea, esse opulentum valde, ibique esse tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus

[a] Græc. *in Græcis.* Græcorum illic:

3 Venit quærens occupare civitatem, & deprædari eam; sed non potuit, quia innotuerat hic sermo civibus.

[b] Græc. *in prælium.* 4 Quamobrem insurgentes in eum [b] prælio infestarunt eum, & fugiens movit inde cum tristitia magna, reversurus Babylonem.

5 Venit autem quidam in Persida, qui nuntiavit ei, in fugam versa esse castra quæ profecta erant in terram Jehudæ;

6 Et profectum Lysiam cum copiis potentibus inprimis fuisse in fugam versum a conspectu eorum, eosque invaluisse armis & copiis, & spoliis multis, quæ ex illis castris ceperant cum Jehudei concidissent ea,

7 Et diruisse abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruschalaimis, & sanctuarium sicut illud quod antè fuerat circundedisse muris altis, & Beth-tzuram civitatem suam.

8 Fuit verò cùm audivisset rex sermones istos, ut consternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex tristitia, quòd factum non fuisset ipsi, sicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata esset in ipso tristitia magna.

10 Et arbitratus se jamjam moriturum, advocavit omnes amicos suos, & dixit eis, abscessit somnus ab oculis meis, & concidi animo ex solicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quousq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus sum!

[c] Græc. *potestate.* 12 Nam [a] utinam bonus & dilectus fuissem in [c] regno meo. Nunc autem recordor malorum quæ feci Jeruschalaimis, accipiens omnia instrumenta aurea & argentea quæ in eis sunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ sine causa.

13 Agnosco propter ista obvenire mihi mala hæc: nam ecce pereo tristitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis suis præfecit eum toti regno suo:

15 Et tradidit ei diadema, & stolam suam, & annulum, ut agens Antiochum filium ipsius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimo nono.

17 Et cognoscens Lysias mortuum esse regem, instituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem educavit juvenem, & imposuit ei nomen Eupatoris. 2.*Mac*,10. 11.

18 [a] Qui autem ex arce erant, concludebant Jisraëlitas circa sanctum locum, & procurantes *populo* huic mala semper, & firmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit universum populũ, ut circunsideret eos.

20 Qui congregati simul, obsidionem instituerunt in eos anno centesimo quinquagesimo, fecitque contra eos Jehuda [a] stationes pro balistariis & machinas.

21 Prodeuntes autem ex ipsis e clausura sua quidam impii ex Jisraële qui adhęserant ipsis, & profecti ad regem dixerunt,

22 Quousq; non exercebis judicium, aut ulciscéris fratres nostros?

23 Nobis placuit servire patri tuo, & ambulare in iis quæ indicebantur ab ipso, & obsequi prȩceptis ejus, quamvis ii qui ad istum populum pertinent hujus rei causa a nobis alienarentur:

24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur, & possessiones nostræ diripiebantur:

25 Neque in nos solùm injiciebant manum, sed etiam in omnes terminos suos.

26 Ecce autem castra fecerunt hodie contra arcem Jeruschalaimorum ut capiant illam; & locum sanctum, itemque Bethtzuram muniverunt.

27 Quòd si non anticipaveris eos celeriter, majora istis facient, neque poteris continere eos. 2.*Mac*.11.

28 Tunc iratus rex cùm audivisset, congregavit omnes amicos suos principes copiarum suarum, & [d] magistros equitum:

[d] Græc. *qui præsunt habenis.*

29 Et a regibus aliis atque ab insulis maris venerunt ad eum mercenariorum copiæ,

30 Adeò ut esset numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitũ, elephantorumque triginta duorum, peritorũ [e] rei bellicæ.

[e] Græc. *belli* 2.*Mac*, 13.

31 Tum venientes per Edomæam castra fecerunt contra Bethtzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis; sed égressi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.

32 Movens itaque Jehuda ab arce, posuit castra ad [a] Bethzecarjam e regione castrorum regis:

33 Rex verò manè surgens movit castra impetu contra viam Bethzecarjæ, ubi distributæ copiæ ad prȩlium clanxerunt tubis.

34 Cùm-

34 Cumque elephantibus oſtendiſſent ſanguinem uvæ & mororum, ut inſtituerent eos ad prælium;

35 Diviſerunt beſtias in phalangas, & conſtituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis, cum galeis æneis in capitibus ipſorum: & quingenti equites ordinati ſunt ad unamquamque beſtiam lectiſſimi.

36 Hi opportuniſſimè ubicunque erat beſtia aderant; & quocunque proficiſcebatur, proficiſcebantur ſimul; non diſcedebant ab ea.

37 Turres quoque ligneæ ſuper eas firmæ, & obtegentes unamquamque beſtiam erant accinctæ ſuper ea machinis; & in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis, cum Indo *magiſtro* beſtiæ.

38 Reliquum verò exercitum hinc & inde ſtatuerunt in duabus partibus duces [f] agentes *eum*, & circumſepti phalangibus;

[f] Græc. *commoventes.*

39 Adeò ut ſole ſuper aureos clypeos fulgente montes ab eis, & reſplenderent ut lampades ignis,

40 Fuit autem extenſa pars quædam caſtrorum regis ad excelſa montium, & quædam ad humilia loca; ita procedebant ſecurè atque ordinatè,

41 Commovebanturque omnes qui audiebant ſonum multitudinis eorum & inceſſum multitudinis, & colliſionem armorum; erant enim caſtra magna admodum atque valentia.

42 Appropinquante autem Jehuda & caſtris ejus in aciem, ceciderunt ex caſtris regis ſexcenti viri.

43 Videns verò Elhhazar Hhabaran unam ex beſtiis loricatam loricis regiis, quæ erat ſuperior omnibus aliis beſtiis; eò quòd videbatur ipſi in ea eſſe rex,

44 Expoſuit ſe ipſum ut ſervaret populum ſuum, & compararet ſibi nomen æternum;

45 Incurrensque in eam audacter per medium phalangis cùm morte affeciſſet a dextera ſiniſtraque, adeò ut diſcinderentur ab eo hinc & inde,

46 Subiit ſub elephantum illum, & ſupponens ſe ei occidit eum, cecidit que in terram ſuper ipſum & illic mortuus eſt.

47 Cúmque vidiſſent potentiam regis & impetum copiarum, declinaverunt ab eis.

48 Qui autem ad caſtra regis pertinebant, aſcenderunt adverſus eos Jeruſchalaima, ut caſtra poner & rex in Jehudæam & in montem Tzijonis;

49 Poſtquam facta pace cum Bethzuranis exiiſſent e civitate (nam non erat ibi commeatus ipſis ut concluſi manerent in ea, quia ſabbathum erat terræ)

50 Et accepiſſet rex Beth-tzuram, & inſtituiſſet illic præſidium ad ſervandum eam.

51 Poſuit ergo caſtra in locum ſanctum diebus multis, & ſtatuit illic ſtationes pro baliſtariiis machinaſque, & igni & lapidibus mittendis tormenta accommoda, & ſcorpiones ad injicienda tela, & fundas,

52 Fecerunt autem illi quoque machinas adverſus machinas eorum, & præliati ſunt diebus multis.

53 Cibaria verò non erant in vaſis, quia ſeptimus erat annus, & qui ſervati ſe receperant in Jehudæam a gentibus, comederant reſiduum [g] quod fuerat repoſitum.

[g] Græc. *reſtitiones.*

54 Ita reliqui erant in locis ſanctis viri pauci, quia prævalebat eis fames, & diſperſi erant quiſque in locum ſuum.

55 Sed cùm audiret Lyſias Philippum, quem conſtituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium ſuum;

56 Revertiſſe a Perſide & Media ut regnaret ipſe, & copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis *regnum* acciperet:

57 Feſtinaverunt & extimulati ſunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibuſque copiarum & viris, deficimus indies, & alimenta nobis ſunt pauca; locus verò quem obſidemus munitus eſt, & incumbunt nobis negotia regni:

58 Nunc itaque jungamus dexteras viris iſtis, & faciamus cum eis pacem, & cum tota gente ipſorum;

59 Et conſtituamus eis ut ambulent ex lege ſua ſicut antea. Nam propter legalia ſtatuta ſua quæ expulimus, irati ſunt, fecerúntq; hæc omnia.

60 Placúit hic ſermo coram rege & principibus; qui miſit ad eos faciendæ pacis nomine, & acceperunt illi:

61 Cúmque juramento confirmaſſet eos rex & principes de illis, abierunt a munitione.

62 Rex autem ingreſſus in montem Tzijonis cùm vidiſſet munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datóque mandato evertit murum circumquaque.

63 Deinde movens diligenter reverſus eſt ad Antiochiam, ubi invenit Phillippum dominantem civitati, & oppugnans eum, vi civitatem occupavit.

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex conſilio capto ſuprà 3.31.* Elymaide] *regio eſt, quam Eulæus amnis a Suſiane diſterminat, & Oroatis a reliqua Perſidis parte: quæ regio tota paluſtris, quia ab Hiſtoricis ferè extra Perſidem collocatur, cùm tamen ſit pars illius, propterea authori viſum eſt eam hoc pacto circunſcribere.* Civitatem] *Perſepolin, ut appellatur 2.Mac.9.* 2 Templum] *Dianæ, ut Joſepho placet, quæ Nanæa dicitur 2.Mac.1.13.* 12 Utinam] *id eſt, utinam me ita geſſiſſem in meos ſubditos, ut illis beneſaciens amorem omnium mihi conciliaviſſem.* 18 Qui autem] *id eſt, præſidiarii milites Antiochi, qui Acram tertiam Jeruſchalaimorum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Jehudæos faciebant, & deprehendebant multos a civitatem ſanctam venientes.* 20 Stationes] *id eſt, vineas ornatas carvis, plateis, aliiſq; veteribus inſtrumentis, quibus baliſtarii ab hoſtium telis defendebantur, ut infra verſ.51.* 32 Bethzecarjam] *nomen loci eſt, quod alibi non legitur, diſſitum ab hoſtibus ſtadiis ſeptuaginta, teſte Joſepho lib.*

12.cap.14.*Inter Bethzuram & Jeruſchalaima.* 37 Cum indo]*id eſt, magiſtro beſtiæ(ut Hieronymus vertit)qui ex India cum elephanto unoquoq; ad Antiochũ venerat,ut imperium exerceret in belluam: nam Indicos elephantos ſupra Æthiopicos plurimùm commendari teſtiũ eſt Livius: quorum magiſtri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran]*vide ſuprà 2.5.* 46 Mortuus eſt]*Elbhazar cum elephante proſtrato ſuper ipſum.* 47 Declinaverunt]*ſubducentes ſe Jeruſchalaima,ut colligitur ex verſu ſequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centeſimo quinquageſimo primo, egreſſus Demetrius Seleuci filius Roma,aſcendit cum viris paucis in civitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm veniſſet in domum regalem majorum ſuorum, comprehendentibus copiis ipſius Antiochũ & Lyſiam, quos ad ipſum adducerent,

3 Ut cognita re ab ipſo diceret, ne mihi oſtendatis facies eorum.

4 Ita cùm occidiſſent eos copiæ, inſedit Demetrius throno regni ſui.

5 Venientes autem ad ipſum viri omnes iniqui & impii ex Jiſraële,quorum dux erat Alcimus qui volebat ſacerdotio fungi:

6 Accuſaverunt populum apud regem dicentes, perdidit Jehuda cum fratribus ſuis omnes amicos tuos,& nos diſperſerunt e terra noſtra.

[a] Græc.*virũ* 7 Nunc itaque mitte [a] aliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniátq; eos,& omnes qui ad hanc rem ſunt adjumento ipſis.

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum ſuum dominantem in regione transfluviali, & magnum in regno, fidumq; regi, emiſit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui inſtituit ſacerdotium; mandavitq; illi ut efficeret vindictam in filios Jiſraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Jehudæ, miſit legatos ad Jehudam & fratres ejus doloſè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt ſermonibus eorum; noverant enim veniſſe illos cum multis copiis.

12 Congregati verò ſunt ad Alcimũ & Bacchidem [b] ſcribæ congregatione magna,requiſituri quæ juſta videbantur,

[b] Græc. *congregatio ſcribarum.*

13 (Hi enim Aſchidęi primi fuerant in filiis Jiſraëlis)& requiſiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim,quidam ſacerdos e ſemine Aharonis venit cum copiis iſtis,neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus eſt verbis pacis, juravitq; eis dicens, non procurabimus vobis mala,& amicis noſtris.

16 Sed poſtquam credidiſſent ipſi, comprehenderunt ex eis viros ſexaginta; & occidit eos die uno,ſecundum ſermones illos, quos ſcripſit *Pſaltes.*

Pſal.79. 17 Carnes ſanctorum tuorum & ſanguinem eorum effuderunt circum Jeruſchalaima, nec fuit eis qui ſepeliret ipſos.

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum;dicebant enim, non ineſt veritas & jus iſtis, tranſgreſſi ſunt enim pactum conſtitutum,& jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jeruſchalaimis caſtra poſuit Bethzethæ,& mittens comprehẽdit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipſo & populares quoſdam, quos mactavit projecitque in magnam [c] foveam.

[c] Græc.*puteum.*

20 Deinde committens regionem Alcimo dimiſit cum eo copias auxilio futuras ei & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu ſacerdotii:

22 Et congregati ad ipſum omnes qui turbabant populum ſuum, obtinuerunt terram Jehudæ,& plaga magna affecerunt Jeruſchalaima.

23 Quamobrem videns Jehuda omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jiſraëlis,ſuprà quàm gentes,

24 Egreſſus in omnes terminos Jehudææ circumquaque fecit ultionem de viris illis qui tranſfugerant,& contracti ſunt,ne in regionem amplius proficiſcerentur.

25 Ut autem videns Alcimus prævalere Jehudam & comites ejus agnovit ſe non poſſe ſuſtinere eos,reverſus ad regem accuſavit eos [d] peſſimè.

[d] Græc.*malorum.*

26 Quapropter miſit rex Nicanorem unum nobilium ſuorum principum, odio habentem & infeſtum Jiſraëli,dans in mandatis ei ut tolleret populum,

27 Et veniens Nicanor Jeruſchalaima *inſtructus* copiis multis,miſit ad Jehudam & fratres ipſius doloſè verbis pacis,dicens,

28 Ne eſto bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in faciem cum pace.

29 Ita venit ad Jehudam,& ſalutarunt alter alterum pacificè:ſed hoſtes erant parati ut abriperent Jehudam:

30 Quæ res cùm innotuiſſet Jehudæ,eum doloſè veniſſe ad ipſum; deterritus eſt [e] ne amplius congrederetur cum eo, nec voluit ampliùs videre faciem ejus.

[e] Græ.*ab eo.*

31 Agnoſcens itaque Nicanor retectum eſſe conſilium ſuum, proceſſit obviam Jehudæ juxta Cephar-ſalma.

32 Ceciderunt q; eorum qui erant a Nicanore quaſi quingenti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus geſtis,& aſcendente Nicanore ad montem Tzijonis; proceſſerunt e loco ſancto quidam e ſacerdotibus & e ſenioribus populi, ſalutaturi ipſum cum pace,& demonſtraturi ei holocauſtum quod offerebatur pro rege.

34 Verùm ſubſannans eos ludificatus eſt eos & polluit eos locutus ſuperbè,

35 Juravitq; cum furore dicens,niſi tradatur Jehuda cũ caſtris ipſius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace,ut incendam domum iſtam;exivitq; actus furore magno.

36 Ingreſſi verò ſacerdotes ſteterunt [f] ante altare & templum,fleveruntq; dicentes:

[f] Græc.*in conſpectu.*

37 Tu elegiſti domum hanc, ut vocetur de nomi-

nomine tuo, ut sit domus orationis & obsecrationis populo tuo.
38 Fac ultionem de homine isto, & de castris illius, corruantq; gladio; memento blasphemiarum istorum, ac [g] ne finito eos consistere.
39 Egressus autem Nicanor Jerusalaimis castra posuit in Beth-chorone, ubi occurrerũt ei copiæ Syriæ:
40 Jehuda verò castra fecit [a] Hadasis cum tribus virorum millibus, & orabat Jehuda dicens,
41 Cùm legati a rege missi blasphemarunt, procedens angelus tuus percussit ex eis centum octoginta quinque millia:
42 Ita contere castra ista coram nobis hodie & agnoscant reliqui istos malè oblocutos esse loco sancto tuo; & judica istum secundum malitiam ipsius.
43 Congressis itaque castris in prælium decimo tertio Adaris mensis, contrita sunt castra Nicanoris, & ipse primus in prælio concidit.
44 Cùm autem viderunt castra ejus mortuum esse Nicanorem, abjectis armis suis fugerunt:
45 Eosq; persecuti sunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadasis usque quò venitur [a] Gezerum, ubi clanxerunt tubis [h] adsignificantibus post ipsos.
46 Egressi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, [a] feriebant illos; adeò ut [a] revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.
47 Ita acceperunt spolia prædámque; caput vero Nicanoris amoventes & dexteram ejus quam extenderat superbè, detulerunt, & suspenderunt ad Jerusalaima.
48 Unde lætatus populus valde, agitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:
49 Instituerunt q; celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.
50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

[g] Græc. *ne dato eis mãsionem.* 2. Mac. 15.
2. Reg. 19.
[h] Græc. *significationũ, ut suprà* 4. 40.

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab historicis cognominatus Soter.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Josepho narratur, & 2. Mac. 14. sed illud caput est huic adversissimum.* 13 Aschidæi] *vide suprà 2. 42.* 15 Amicis] *id est, eis qui se nobis adjunxerint.* 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quam Hebræa, locum olearum sonans. Videtur autem hic locus prope Mitzpam fuisse situs, de qua suprà cap. 3. Nam ad eum locum erat fovea magna, cujus meminit Jirm. 41. 7. & 9. eaque ad custodiam primùm extructa instar turris, ut receptaculum a prædonibus esset ac hostibus involantibus: vide 2. Mac. 13. 4.* 31 Cepharsalma] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadasis] *hanc vocem ex locorum comparatione eandem esse cum Hhatroth Adaïs, conjicimus, qui locus situs est inter Jerusalaima & Gezerum in tribu extrema Ephrajimi, Jehosch. 16. 5. & 18. 13. quamobrem Hieronymus Adarsa legit, non autem Adasa, quæ vox appellatione Syrica respondet alteri Hhebraicæ: nam Hadasim Hhebræis sunt myrti: quibus videntur Hhatroth Adaris abundasse, & ex eo nomen habuisse quòd myrtuosi essent.* 45 Gezerum] *vide suprà in 5. 8.* 46 Feriebant] *metaphora simpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id est, cùm eos qui primi occurrebant fugerent Demetriani, & putarent sibi consulendum fuga, conferebant se in aliorum manus.*

CAPUT VIII.

1 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum, eos valere robore, & eos placido animo acquiescere iis omnibus quæ proponebantur ipsis, & quicunq; ad ipsos veniunt constituere cum eis amicitiam,
2 denique valentes esse robore: ([a] Narratũ enim fuerat ei de bellis ipsorũ & rebus strenuis quas gerebant apud Galatas,
3 Et quæcunque fecerant in regione Hispaniæ, ad obtinendum [c] fodinas metallicas auri & argenti, quę in ea sunt;
4 Ut superaverant locum illũ totũ consilio suo & tolerantia, (quamvis locus ille procul abesset ab ipsis valdè) & reges qui invaserant ipsos ab extremitate terræ, donec contrivissent eos, postquam percussissẽt eos plaga magna; utquè reliqui darent ipsis tributum quotannis;
5 Philippum quoque & Perseum Macedonũ regem, & qui extulerant se in ipsos ut eos contrivissent bello, & superavissent eos:
6 Itemq; Antiochum magnum, regem Asiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes, & equitatum, & currus, copiasq; multas valde, & attritus est ab ipsis)
7 Ut eum ceperint vivum, statuerintq; ut ipsis daret cùm ille, tum qui reges futuri erant post illum, tributum magnum, datis obsidibus & [a] divisione instituta,
8 Qua [a] regionem Iliacam, Mysiam, Lydiámque, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi:
9 Et quia Græci consilium inierant invadendi & tollendi ipsos, ut cognito sermone hoc ab ipsis;
10 Miserint in eos ducem unum, belloq; afflixerint eos, adeò ut ceciderint ex eis confossi multi, multos verò captivos abduxerint, uxores eorum, liberosq; eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, eversisquè munitionibus eorum, ac depręda tis illis, servos effecerint eos in diem hunc usque.
11 Item ut reliqua regna & insulas, quæcunque obstiterunt ipsis, perdiderunt, & in servitutem compulerunt.
12 Cum amicis autem suis, & iis qui acquiescunt ipsis, *cum* iis conservare amicitiam, & obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipsorum, metuere sibi ab ipsis; quoscunque autem volunt adjuvare & tenere regnum, eos regnare;
13 Contrà verò quos voluerint, destituere: deniq; exaltatos esse valde:
14 Atque propter hęc omnia, non imposu-

[a] Græc. *narraverant.*
[b] Græc. *subtributum.*
[c] Græc. *metalla.*

ísse quenquam eorum diadema sibi, neque induísse purpuram, ut ea se magnificè gerat;
15 Sed senatum feciísse sibi, & quotidie consilium esse trecentorum viginti, consilia ineuntium semper de [d] republica, ut exornent eam:
16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipsis in annum & imperium habeat totius terræ ipsorum, & omnes ita auscultare uni ut non sit invidia, neque æmulatio inter ipsos)
17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jasonem filium Elhhazaris, quos misit Romam ad constituendum cum ipsis amicitiam & societatem,
18 Et tollendum jugum suum a se; quia videbant regnum Græcorum opprimere Jisraëlem servitute.
19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingressi in senatum prolocuti sunt dicentes,
20 Jehuda Macbai & fratres ipsius, & respublica Jehudæorum nos miserunt ad vos, ut constituamus vobiscum societatem & pacem, & nos inscribamur sociis & amicis vestris:
21 Qui sermo placuit coram ipsis.
22 Atque hoc exemplum est illius epistolæ, quam rescripsit *Senatus* in tabulis æreis, & misit Jerusalaima, ut esset apud eos illic monimentum pacis & societatis.
23 Quod faustum felixq; sit Romanis, & genti Jehudæorũ mari terráq; in seculum, gladiúsque & hostis procul sit ab eis.
24 Quòd si extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum sociorum ipsorum in tota ditione ipsorum;
25 Auxilium latura est gens Jehudæorum, prout tempus [e] præbebit ipsis, animo optimo:
26 Neque dabunt, neque subministrabunt hostibus oppugnantibus ipsos commeatum, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; & custodient mandata eorum, nihil accipientes.
27 Similiter verò si genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipsis opportunitas præbebitur:
28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argẽtũ, naves, ut visum fuerit Romanis; sed custodient mandata hęc, idq; [f] bona fide:
29 In hanc sententiam statuerunt Romani cũ populo Jehudæorum fœdus.
30 Quòd si in posterũ consilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi, facient [g] prout placuerit ipsis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum est,
31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, scripsimus ei dicentes, Quamobrẽ [h] grave jugum imponis amicis nostris sociísque Jehudæis?
32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terraque oppugnabimus.

[d] Græc. *multitudine, ut ver. 20.*
[e] Græc. *circunscriptũ fuerit sic vers. 27.*
[f] Græc. *non cum dolo.*
[g] Græc. *ex placito ipsorum.*
[h] Græc. *gravas jugum tuum in amicos.*

ANNOTATIO.

2 Narratum] *Ab hoc versu ad 17. usque continuum est hyperbaton, quod nos propterea parentheseos notis includimus.* 7 Divisione] *divisionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut discederet Antiochus ab Europa omni, & Asia, quæ citra Taurum montem sunt, ut habent verba Publii & Romanorum rescriptum, quod apud Appianum legimus: & sequens versus exponit.* 8 Regionem Iliacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatissimas: sed confidimus ex veritate restituas esse. si ita legerit. Nam Attalus rex ab Antiocho infestatus populũ Rom. hæredem dixit: fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aspersit: ita res illius plurimæ ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipsius translatæ sunt.* 18 Græcorum] *id est, Seleucidarum, ut suprà 1.11.* 26 Nihil accip.] *id est optima fide, & ab omni munere & corruptione libera, ut membrum antitheton accipi hæc verba oportere docet, infrà vers. 28.*

Caput IX.

1 AUDIENS verò Demetrius [a] feciísse Nicanorem & copias ejus bellũ, perrexit Bacchidem & Alcimum secundò mittere in terram Jehudæ, & cornu dexterum cum eis.
2 Profecti itaque via Gilgalem versus castra metati sunt contra [b] Cesulothas quæ sunt in [c] Hharbathis: quam cum occupassent, perdiderunt animas humanas multas.
3 Mense autem primo anni centesimi quinquagesimi secundi, castra metati sunt contra Jerusalaima.
4 Movenres autem profecti sunt [d] Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;
5 Cùm Jehuda castra posuisset [e] Hadasis, habens ter mille viros electos secum:
6 Qui videntes multitudinem copiarum, hostes multos esse, metuerunt valde, & diffluxerunt multi e castris; non sunt facti ex eis reliqui, nisi octingenti viri.
7 Videns itaq; Jehuda diffluxisse castra sua cùm prælium istud affligeret ipsum, adeoq; animo attritus esset (quia non habebat tẽpus congregandi eos) ut dissolveretur,
8 Dixit iis qui erant reliqui, surgamus, & ascendamus in adversarios nostros, si fortè poterimus debellare eos.
9 Avertebant autem illũ dicentes, nequaquam poterimus: sed servemus nostras ipsorum animas modò; evertere; nam fratres nostri diffluxerunt, & nos debellaremus istos? qui sumus tam pauci.
10 Sed dixit Jehuda, absit a me ut faciã facinus istud, & fugiã ab istis: nam si propè est tẽpus nostrum, moriamur viriliter propter fratres nostros, ac ne relinquamus quicquam quod gloriæ nostræ crimini verti possit.
11 Tunc moverunt copiæ e suis castris, ut sisterent se obviam illis, divisoq; equitatu in duas partes, & funditoribus sagittariisque procedentibus ante copias, qui primi bellatores

res

res erant potentes omnes.
12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus est.
13 Clanxerunt quoq; milites Jehudæ ipsi tubis, & commota est terra a sonitu castrorum; fuitque prælium commissum a mane usque ad vesperam.
14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmamentum castrorum ad dexteram esse; quapropter convenerunt ad ipsum omnes animosi.
15 Ita contritum est dexterum cornu ab illis, & persecuti sunt a tergo eos usq; ad [a] Aznothas montem.
16 Qui autem erant in cornu sinistro, videntes cornu dexterum attritum esse, reversi sunt secundum vestigia Jehudæ & comitum ejus a posterioribus partibus;
17 Ita ingravescente prælio ceciderunt confossi multi ex his & ex illis:
18 Jehuda verò cecidit, & fugerunt reliqui.
19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Jehudam fratrem suum, sepeliverunt eum in monumento majorum suorum Moddinis:
20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes Jisraëlitæ planctu magno; lugentesq; diebus multis dixerunt,
21 Quomodo cecidit potens, qui servabat Jisraëlem?
22 Reliquæ verò res Jehudæ, & bella, & strenua facta quæ fecit, & magnitudo ejus non sunt descriptæ: nam multæ erant admodum.
23 Fuit autem post mortem Jehudæ, ut emergerent iniqui in omnibus terminis Jisraëlis, & exorirentur omnes operarii injustitiæ.
24 Diebus illis fuit fames magna valde: quapropter [a] descivit regio ipsa cum illis.
25 Eligens verò Bacchides impios istos viros, eos instituit dominos regionis.
26 Qui exquirentes perscrutantesq; amicos Jehudæ, adducebant eos ad Bacchidem, qui ultionem sumebat de eis, illudens eis.
27 Ita fuit afflictio magna in Jisraëlitis, cujusmodi non fuerat, ex quo die non est visus propheta ipsis.
28 Quamobrem congregati omnes amici Jehudæ dixerunt Jonathani,
29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus est, non fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos & Bacchidem, & invadendum adversarios gentis nostræ:
30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut sis loco illius [a] princeps noster, & dux ad gerendum bella nostra.
31 Accepitq; Jonathan, momento illo principatum, & surrexit in locum Jehudæ fratris sui:
32 Quod resciscens Bacchides quæsivit eum occidere:
33 Sed cognoscens Jonathan, & Schimhhon frater ipsius, ac omnes qui erant cum ipso, fugerunt in desertum [a] Tekohhe, & castra posuerunt ad aquas lacus [a] Aspharis.
34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabbathi venit ipse cum toto exercitu suo [a] secundum Jardenem.
35 Miserat autē [a] fratrem suum ducem multitudinis, ut rogaret Nabathæos amicos suos ut apud ipsos deponerent impedimenta sua, quæ multa erant.
36 Sed exeuntes [a] filii Amri [a] Medeba comprehenderunt Jochananem & quæcunque habebat; quæ habentes abierunt.
37 [b] Postea verò renuntiatum est Jonathani, & Schimmhhoni fratri ipsius filios Amri celebrare nuptias magnas, & deducere sponsam Medeba, filiam cujusdam e magnatibus summis Canahhanis, cum pompa maxima.
38 Recordati itaq; Jochananis fratris sui ascenderunt & abdiderunt se sub quadam montis unius specu.
39 Cumq; sublatis oculis suis vidissēt, quòd ecce turba & apparatus multus, procedente sponso cum amicis suis & fratribus suis obviam illis cum tympanis, instrumentisq; musicis, & armis multis;
40 Exurrexerunt in eos ex insidiis, & interfecerunt eos, adeò ut caderent confossi multi, & reliqui fugerent ad montana; ceperuntq; omnia spolia illorum.
41 Ita conversæ sunt nuptiæ in luctum, & vox musicorum instrumentorum ipsorum in lamentum.
42 Illi autem facta ultione sanguinis fratris sui reversi sunt ad terminum Jardenis.
43 [a] Audiens ergo Bacchides venit die sabbathi ad ripas usq; Jardenis cum copiis multis.
44 Dixit autem Jonathan suis, surgamus jam & pugnemus pro [c] nobis ipsis: non enim est hodierno die, ut [d] antehac:
45 Nam ecce bellum imminet ex adverso nostri, & a tergo nostro; aqua verò Jardenis hinc & inde, palúsque, & saltus; non est declinandi locus.
46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut servemini a manu inimicorum.
47 Tunc commissum est prælium, & extendit Jonathan manum suam ad percutiendum Bacchidem; sed declinavit ab eo retrorsum.
48 [a] Postea insiliit Jonathan & qui erant cum eo in Jardenem, & transnaverūt in ulteriorem ripam: illi verò non trajecerunt Jardenem insequentes eos.
49 Ceciderunt autem ex castris Bacchidis quasi viri mille, die illo.
50 Reversus autem Jeruschalaima ædificavit civitates munitas in Jehudæa, & munitionem quæ est Jerichunte, & Beth-elem, & [a] Thimnatam, & [a] Pirhhatonem, & [a] Tappuachū, instruentes muris altis, portisque & vectibus;
51 Et posuerunt præsidia in eis, ut inimicè agerent cum Jisraële.
52 Munivit quoq; civitatem Beth-tzuranam & [a] Gazara, & [a] Acram, ponens in eis copias & apothecas commeatuum:
53 Acceptisq; filiis eorum qui duces regionis erant obsidibus, posuit eos in arce Jeruschalaimis in custodia.
54 Anno autem centesimo quinquagesimo tertio, secundo mense, præcipiente Alcimo ut destrueretur murus atrii in loco sancto extimus, & evertente opera prophetarum, cùm jam cœpisset destruere;

55 Mo-

[a] Græc. *in principē & ducem.*

[b] Græc. *post sermones istos renuntiaverunt.*

[c] Græc. *animis nostris.*
[d] Græc. *heri & nudiustertius.*

55 Momento illo percussus est Alcimus, & impedita opera illius, obserato ore illius, & paralysi affecto corpore, adeò ut non posset amplius [e]quicquam eloqui aut præcepta dare de domo sua;
56 Et mortuus est Alcimus tempore illo cũ cruciatu magno.
57 Videns ergo Bacchides mortuum esse Alcimum, reversus est ad regem, & quievit terra Jehudæ duobus annis,
58 Quapropter consilium iniverunt omnes iniqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo sunt habitant in quiete confidenter: nunc igitur adducamus Bacchidem, qui comprehendat istos omnes una nocte:
59 Et profecti consilium communicarunt cum eo.
60 Qui movens ut veniret cum copiis multis misit epistolas clàm omnibus sociis suis qui erant in Jehudæa, ut comprehenderent Jonathanem & eos qui erant cum ipso; sed non potuerunt, quia innotuit illis consilium istorum.
61 Sed comprehenderunt ex hominibus regionis authoribus illius sceleris quinquaginta viros, & interfecerunt eos.
62 Postea secedens Jonathan & Schimbhon & qui erant cum eo, [f]Beth-Ketzitzum, quod est in [g]deserto, extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:
63 Quod Bacchides cognoscens congregavit totam suam multitudinem, & iis qui erant ex Jehudæa denuntiavit.
64 Cumque veniens castra posuisset contra Beth-ketzitzum, oppugnavit ipsum diebus multis, fecitque machinas:
65 Jonathan verò relinquens Schimhhonẽ fratrem suum in civitate processit in regionẽ, & venit [h]cum numeris.
66 Ita percussit [i]præfectum viarum insidiis cum [k]sociis ipsius, & [l]eos qui falas observabant in tentorio ipsorum.
67 Cúmque incepisset cædere, ascendens cũ suis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egressi e civitate, incenderunt machinas:
68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem, contritus est ab illis; & afflixerunt eum valde, eò quòd consilium ipsius & expeditio ipsius inanis esset.
69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos, qui consuluerant ipsi ut veniret in regionem, occiderunt ex eis multos; etiámque inibat consilium invadendi terram eorum.
70 Hoc autem postquam cognovit Jonathan, misit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem, & ut redderent ipsis [m]captivorum turbam:
71 Quod accipiens ille fecit secundum sermones ejus, & juramento spopondit ei se non procuraturum ei malum, ullo dierum vitæ suæ;
72 Redditísque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ, revertens abiit in terram suam, ac non perrexit amplius invadere terminos eorum.
73 Ita sublato ex Jisraële [n]bello habitavit Jonathan [o]Micmaschi, & cum cœpisset Jonathan judicare populum, delevit impios ex Jisraële.

[e] Græc. *sermonem.*
[f] Græc. *numerans.*
[g] Græc. *fratribus.*
[h] Græc. *captivitatem.*
[i] Græc. *gladio.*

ANNOTATIO.

1 Fecisse] *Ac non amplius facere sublatum morte. Noema, cujusmodi est apud Latinos, vixit, pro eo quod est, decessit de vita, non vivit amplius.* Cornu dexterum] *id est, eos milites qui in superiore prælio regi ministraverant, suprà 6.33 & sequentibus.* 2 Cesulothas] *oppidum in finibus Issascharis, de quo Jehosch.19.18.* Hharbathis] *vide suprà 5.23. Sic enim legendum esse, ratio ipsa docet.* 4 Bethzetham] *sic legimus ex Josepho, ut suprà 7.19.* 5 Hadasis] *vide suprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taborii, Jehosch.19.34.* 24 Descivit] *id est, tota se commisit Bacchidi, ut commodiùs a fame levari posset.* 33 Tekohhę] *in extremis finibus Jehudæ ad Asphaltitem lacum versus Moabitidem. vide Firm.6.1.* Aspharis] *id est, Asphaltitis cujus bitumen Syris Asphar sive Aspharta dicitur, eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum est: unde etiam Asphaltus corrupta voce appellatur Græcis, & Asphaltites lacus.* 34 Secundum] *sic interpretamur Græcum πέραν ex versu 43. infrà, ut accipitur in Scriptura passim.* 35 Fratrem] *Jochananem, ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri] *Moabitæ civis Medebani, ac fortasse ex nefario illo genere Amri, cujus est mentio 1.Reg.16.* Medeba] *oppido Moabitarum, cujus mentio est Num.21.30. Jehosch.13.9. Jes.16.2. & alibi.* 43 Audiens] *regressio ad sermonem, qui interruptus fuerat inde a versu 35. quibus hyperbatis hic author abundat.* 48 Postea] *nempe cùm violento impetu Bacchidem propulsasset.* 50 Thimnatam] *ex tribu Danis, Jehos.19 43.* Pnhhatonem] *Ephrajimitarum, Jud.12.15.* Tappuachum] *Jehudæ, Jehosch. 15.34.* 52 Gazara] *oppidum munitum in Pelischtæorum finibus Azotum versus, de quo infrà 13. & 14. & seq.* Acram] *id est, partem unam Jeruschalaimorum, ut antè vidimus, 4.41.* 62 Bethketzitzum] *id est, locum ubi fuerat Ketzitz Binjaminitarum oppidum, quod a situ quoque vallis Ketzitzi appellatur, Jehosch.18.21.* Deserto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam esse, nemo est qui nesciat, quam tamen ex Josepho non possis restituere, cùm nihil recenseat hujusmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria accepisse; etsi odares pro odure legitur. Est autem ὁδούρος apud Græcos viarum insidiator, cujusmodi sunt in castris primæ emissariorum custodiæ, quas a Bacchidei fuisse constitutas ex militari usu minimè dubitamus.* Eos qui falas] *Græca phrasi quam author adhibet, Syrica est propriè, quasi ducas filios Bitzaronis. Sunt autem illi apud Syros, qui φρυκτούς, turres speculatorias, & falas custodiebant, atque ex iis eminus explorabant quid circumstantibus in locis ageretur.* 73 Micmaschi] *in tribu Binjaminitarum: vide 1.Schem.13. & Jes.10.28.*

Caput X.

1 ANNO verò centesimo sexagesimo ascendit Alexander filius Antiochi [a]illustris, & occupata [b]Ptolemaide, cũ accepissent eum regnavit illic.
2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam

obviam ei in prælium:
3 Misitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis, adeò ut magnificaret eum.
4 (Dicebat enim,anticipemus pacem constituere cum istis, antequàm constituerit iste pacem cum Alexandro contra nos:
5 Nam recordaturus esset omnium malorum quæ commisimus in ipsum, & in fratres suos,atq; in gentem suam)
6 Deditq; ei potestatem congregandi copias & comparandi arma, ut esset ille socius ipsius; & obsides qui erant in arce reddi edixit ei.
7 Veniens itaq; Jonathan Jeruschalaima, cùm legissetepistolas [a] audiente toto populo, & iis qui erant in arce:
8 Timuerunt timore magno,quando audiverunt regem dedisse ei facultatem congregandi copias;
9 Tradideruntque qui erant in arce Jonathani obsides,quos reddidit parentibus ipsorum.
10 Tunc habitans Jonathan Jeruschalaimis cœpit ædificare & instaurare civitatem.
11 Edicens [b] operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundarẽt lapidibus quadratis ad munitionem;& ita fecerunt.
12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides:
13 Et relinquens quisq; locum suum abiit in terram suam.
14 Tantùm Bethzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & præcepta reliquerant: nam hoc erat ipsis perfugium.
15 Sed audiens Alexander rex promissa quæcunq; literis significaverat Demetrius Jonathani,cùm narravissent ipsi bella & strenua facta quæ fecerat ille,& fratres illius;ac labores quos sustulerant:
16 Dixit,an non possemus invenire unum aliquem virum ejusmodi? nunc ergo constituemus eum amicum sociúmq; nostrum.
17 Et scriptas literas misit ei,dicens [c] in hãc sententiam:
18 Rex Alexander fratri Jonathani salutem.
19 Audivimus de te virum potentem robore te esse,& commodum esse ut sis amicus nobis.
20 Nunc itaq; constituimus te hodie sacerdotem summum gentis tuæ, & amicum regis vocari,misit quoq; ei purpuram & coronam auream: *dicens*, ut & sentias nobiscum,& conserves amicitiam erga nos.
21 Sic induit Jonathan sanctam vestem septimo mense anni centesimi sexagesimi, festo tabernaculorum,& congregavit copias, comparavitq; arma multa.
22 Quos sermones audiẽs Demetrius dolore affectus est;
23 Et dixit,quid nam fecimus,quòd [d] prior nobis Alexander amicitiam constituit cum Judæis ad firmamentum sui?
24 Scribam eis ego quoq; verba cohortationis,& amplitudinem & dona *conferam*, ut sint mecum ad auxilium *meum*.
25 Et scripsit eis in hanc sententiam; Rex Demetrius genti Jehudæorum salutem.
26 Quod conservastis pacta nobiscum inita, & permansistis in amicitia nostra ac non accessistis inimicis nostris,audientes gavisi sumus.
27 Nunc itaq; permanete adhuc ad servandũ fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:
28 Dimittemúsq; vobis, [e] quæ dimittenda erunt multa,& dabimus vobis dona.
29 Nunc etiam absolvo vos remittens vobis omnes inquam Jehudæos, a tributis,& [f] a canone salinarum,& a coronis:
30 Et pro tertia parte seminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere,dimitto ex hodierno die & deinceps,ne accipiatur a terra Jehudæ,& a tribus præfecturis ex Samaritide, Galilæáq; adjectis eis; idque ab hodierno die in tempus æternum.
31 Urbs verò Jeruschalaimorum esto sancta,& libera cum terminis suis & a decimis,& a vectigalibus.
32 Dimitto etiam potestatem arcis quæ est Jeruschalaimis, quam trado sacerdoti summo,ut constituat in ea viros quoscunq; elegerit ipse ad custodiendam eam.
33 Omnem quoq; animam Jehudęorũ, quæ captiva abducta fuerit e terra Jehudæ in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.
34 Item omnes dimittunto tributa eorum,& jumentorum ad eos pertinentium; & omnes dies festi,sabbathaq;,& novilunia,diésque stati,& terni dies ante festum,terniq; dies post festum, sunto omnes dies isti dies immunitatis & remissionis omnibus Jehudæis qui sunt in regno meo;
35 Ut non habiturus sit potestatem quisquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.
36 Præterea inscribuntor Jehudæorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:
37 Et constituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magnis, & pars ex eis constituetur in curandis negotiis regni [g] fiduciariis; quorũ præfecti & magistratus sunto ex ipsis, & incedunto legibus ipsorum,quemadmodum etiam præcepit rex in terra Jehudæ.
38 Quod autem ad tres præfecturas illas adjectas Jehudææ e regione Samariæ; hoc adjicitor Jehudææ,ut recenseantur subjectæ uni; nec obediant alteri potestati, nisi sacerdotis summi.
39 Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do sanctuario quod est Jeruschalaimis,ad convenientem sumptum sactuarij.
40 Item ego in annum do quindena millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipsum pertinentibus;
41 Etiamque quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum administratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:
42 Quibus addita quinq; millia Siclorũ argenti, quos accipiebant de negotiis sanctuarii (ut annis præcedẽtibus)ex rationibus quotannis,ea quoq; remittuntur, quia pertinent ipsa ad sacerdotes qui fungũtur ministerio.
43 Et

[a] Græc. *in auribus totius populi.*
[b] Græc. *facientibus opera.*
[c] Græ. *secũdum sermones istos.*
[d] Græ. *prævenit nos Alexander cõstituere.*
[e] Græc. *dimissiones multas.*
[f] Græc. *pretio salis.*
[g] Græc. *quæ sunt in fidẽ.*

43 Et quicunque fugerent in templum quod eſt Jeruſchalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores ſunt legalium penſitationum, aut cujuſlibet operæ, abſolvuntor; etiam ab omnibus quæ erant ipſis in regno meo.

44 Tum ad ædificandum & inſtaurandum opera loci ſancti ſumptus dabitur e rationibus regis;

45 Tum ad ædificandum muros Jeruſchalaimorũ, & muniendum circumquaque, ſumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui ſunt in Jehudæa.

46 Cùm autem Jonathan populuśque audivit ſermones iſtos, non crediderunt eis, neque acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Jiſraëlem, ut afflixerat eos valde:

47 Sed acquieverunt Alexandro, eò quòd ille fuiſſet ipſis author ſermonum pacis; & ſocii præliorum fuerunt ei omnibus diebus.

48 Cùm itaque Alexander rex congregaviſſet copias magnas, & caſtra feciſſet ex adverſo Demetrii;

49 Commiſerunt prælium duo iſti reges, ſed fugerant caſtra Demetrii, & perſecutus eſt eũ Alexander, cùm prævaluiſſet eis.

50 Cuḿque obfirmaſſet prælium valde uſque dum occideret ſol, cecidit quoque Demetrius die illo.

51 Et miſit Alexander ad [a] Ptolemæum regem Ægypti legatos, in [b] hanc ſententiam dicens,

52 Quoniam reverſus in terram regni mei inſideo throno majorum meorum, obtineóque dominatum; & conterens Demetrium obtinui regionem noſtram:

53 (Nam commiſi in eum prælium, quo contritus eſt ipſe & caſtra ipſius a nobis, inſidemũſque throno regni ejus)

54 Nunc ergo ſtatuamus inter nos amicitiam, & jam da mihi filiam tuam, ut ſit mihi [i] uxor, & ego gener tibi; & dabo tibi dona illíque digna te.

55 Reſpondit verò Ptolemæus rex dicens, [k] felix dies, quo reverſus es in terram majorum tuorum, & inſediſti throno regni eorum.

56 Jam verò facturus ſum tibi quæ ſcripſiſti; ſed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & ſocer ero tibi quemadmodũ dixiſti.

57 Egreſſus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipſe & Cleopatra filia ipſius venerunt Ptolemaida, anno centeſimo ſexageſimo ſecundo.

58 Ubi cùm occurriſſet ei Alexander rex, tradita eſt ipſi Cleopatra filia ejus; celebravit́que nuptias ejus Ptolemaide, ut *faciunt* reges, cum gloria maxima.

59 Scripſerat autem rex Alexander Jonathani, ut veniret [l] obviam ipſi:

60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum, auruḿque, & amicis eorum, ac dona multa, & [m] adeptus eſt gratiam in oculis eorum.

61 Congregati ſunt autem adverſus eum viri peſtilentes ex Jiſraële, viri iniqui, ut accuſarent eum; quibus non attendit rex;

62 Sed mandavit rex, ut exueretur Jonathan veſtimentis ſuis, ac indueretur purpura; atque ita fecerunt.

63 Poſtea ſedere juſſit eum rex ſecum, edixit́que principibus ſuis, prodite cum eo in medium civitatis, & mandate ne quiſquam incuſet eum de ulla re, & nemo ipſum interturbet ulla de cauſa.

64 Fuit́que ubi viderunt accuſatores gloriam ejus ſicut promulgabatur, & amictum ipſum purpura, ut omnes fugerent.

65 Cuḿque gloria affeciſſet eum rex, & conſcribens eum inter primos amicos diſpoſuiſſet eum ducem, & participem principatus:

66 Reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima cum pace atque lætitia.

67 Anno autem centeſimo ſexageſimo quinto, venit [n] Demetrius filius Demetrii e Creta in terram majorum ſuorum:

68 Quod audiens Alexander rex, contriſtatus eſt valde, & reverſus eſt Antiochiam.

69 Conſtituit autem ducem Demetrius Apollonium, præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas caſtra poſuit Jamniæ, miſit́que ad Jonathanem ſacerdotem ſummũ, dicens,

70 Tu unicus efferris in nos, & ego factus ſum ludibrio probró́que propter te: quamobrem verò potentiam oſtentas contra nos in [o] montibus iſtis?

71 Nunc ergo ſi confidis copiis tuis, deſcende contra nos in campũ, ubi decertemus inter nos: nam penes me eſt potentia civitatum.

72 Interroga, & diſce quis ſim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non poſſe veſtra conſiſtere veſtigia in conſpectu noſtro, quia bis in fugam verſi ſunt majores tui in terra ſua.

73 Nunc itaque non poſſes ſuſtinere equitatum, & copias hujuſmodi in eo campo, ubi neque lapis, neque ſaxum, neque locus effugiendi eſt.

74 Cùm autem audivit Jonathan ſermones Apollonii, commotus [p] animo elegit decem millia hominum, & proceſſit Jeruſchalaimis, occurrente ipſi Schimhhone fratre ipſius ad auxilium ipſius;

75 Et caſtra poſuit contra Joppen, poſtquam excluſiſſent eum e civitate eò quòd præſidium Apollonii erat Joppes, & oppugnarunt eam.

76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus eſt Jonathan Joppæ.

77 Quod audiens Apollonius, caſtra inſtituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectuśque Aſchdodum [q] tanquam iter faceret, eadem quoque opera proceſſit in campum, quia habebat multitudinẽ equitatus, cui confidebat.

78 Perſequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum verſus, ut congrederentur caſtra a tergo ejus in prælium:

79 Reliquit Apollonius mille equites occultè poſt eos.

80 Cognoſcente autem Jonathane eſſe inſidias poſt ſe, [r] circuiverunt caſtra illius, unde [s] conjiciebant jacula in populum a matutino ad veſperam uſque.

81 Populus verò conſiſtebat, ut mandaverat Jona-

[a] Græc. *ſecũdum ſermones iſtos.*

[i] Græc. *in uxorem.*

[k] Græc. *bonus.*

[l] Græc. *in occurſum.*

[m] Græc. *invenit.*

[n] Græc. *cogitatione.*

Jonathan, cùm labore fatigati essent equites eorum.

82 Tunc trahens Schimhhon copias suas congressus est cum phalange, (nam equites defatigati erant) & contriti ab eo fugerunt.

83 Equitatu verò dissipato in campo fugerunt Aschdodum, & ingressi sunt ædem Dagonis, templum idoli sui ut servarentur.

84 Incendens verò Jonathan Aschdodum, & civitates circunstantes eam, accepit spolia eorum; & sacrum Dagonis, eosque qui confugerant in illud incendit igne.

85 Ita fuerunt qui cecidérunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.

86 Et inde movente Jonathane ut castra poneret contra Aschkelona, processérunt cives obviam ei cum gloria magna.

87 Postea reversus est Jonathan Jeruschalaima, & qui erant cum eo, habentes spolia multa.

88 Fuitque ut audivit Alexander rex sermones istos, ut ampliore gloria Jonathanem afficeret,

89 Mittens ei fibulam auream, ut mos est dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omnesque terminos ejus hæreditatis nomine.

o Græ. *ederet glorificare.*

p Græc. *in hæreditatis donum.*

ANNOTATIO.

1 Illustris] *Hanc vocem Græci libri constanter legunt in nominandi casu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hic quoque Illustris fuerit dictus exemplo patris, aut alia appellatione Belahh, teste Josepho lib. Antiquit. Jud.* 13. Ptolemaide] *de qua suprà* 5.15. 20 Ut & sent.] *ellipsis in scripturis frequens, ut Gen.* 4.25. & 20.11. *& alibi passim.* 29 A canone] *hanc vocem substituimus pro eo quod Græcè pretium salis nominatur: quia in Israëlitarum agro ad paludem Cenereth & aliis locis erant salinæ vectigales a Regibus factæ: de quibus salinis agitur Jehoschu.* 13.6. *& infrà* 11.35. *Est itaque pretium salis genus pensitationis in perpetuum regioni impositum, quod Græcis & Latinis canonem appellari testis est Asconius in Divinationem: similitérque coronarum voce alterum pensitationum genus quod sit extraordinem, atque imperatur: quamobrem pensitationem hanc singulari nomine Latini in dictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfect.] *quarum idem meminit infra vers.* 38. & 11.34. 33 Animam] *nempe quæ mei juris fuerit. nam hoc versu de mancipiis suis agit Demetrius; & de alienis, seq. versu.* 34 Omnes dimittuntur] *nempe qui extra lotmeo noluerunt manumittere Jehudæos servos.* 39 Ptolemaida] *quasi dicat, in faustam illam sedem, quam Alexander Illustris occupavit, decerno Jehudæorum esse, & ipsis addico.* 51 Ptolemæum] *Ptolometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta est suprà* 7.1. 70 Montibus istis] *id est, Jehudæa montosa tota, ut Exod.* 15.17. & *Deut.* 11.11. 77 Tanquam iter fac.] *id est, fingens se nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum suis castris contingeret, & dissimulans insidias quas disposuerat.* 80 Circuiverunt] *id est, castra sua ex adverso castrorum Apollonii, tanquam circumdaturi, in longùm protraxerunt: Hhebraismus* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eo quòd totum diem expectarent in armis, ut sibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanis astu castra posuerant, & equitatui iter interceperant, ne ad Apollonium reverti posset.* 82 Phalange] *id est equitatu, qui fuerat in insidiis.* 83 Fugerunt] *nempe castra.* Ædem Dagonis] *vide* 1. *Schem.* 5.2. *& sequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium necessariorum & conjunctissimorum regibus, ut exponunt sequentia: Romani vero milites insigni victoria parta fortissimos eo solebant muneribus donari, teste Livio libro* 7. *de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas ut est arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quærens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipsum regno suo.

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd socer ipsius esset.

3 Ita civitates ingrediens Ptolemæus, instituebat copias præsidiarias in unaquaque civitate.

4 Cùm autem venisset prope Azotum, demonstrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum suburbiáque ipsius destructa, corporáque projecta, & homines exustos, quos exusserat *Jonathan* in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipsius)

5 Enarraverunt regi quæ fecerat Jonathan ad criminandum eum; & conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria, postquam salutassent alter alterum & pernoctassent illic,

7 Profectus Jonathan cum rege ad fluvium usque qui dicitur Eleutherus, reversus est Jeruschalaima.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam usque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Misit legatos ad Demetrium regem, dicens, age, constituamus inter nos fœdus, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexander regnabisque in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæsivit interficere me.

11 Criminatus est autem eum, propterea quòd ipse concupiscebat regnum ejus:

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipsi Demetrio; & alienatus est ab Alexandro, ita ut manifestæ essent ipsorum inimicitiæ.

13 Et ingressus Ptolemæus Antiochiam, apposuit duo diademata capiti suo, Asiç, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorũ illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invasit eum bello, & producens Ptolemæus copias occurrit ei ma-

a Græc. *pacificis.*

b Græc. *præsidium.*

ei manu valida,atque in fugam vertit eum.
16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus est:
17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri misit Ptolemæo.
18 Postea rex Ptolemæus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus,perierunt [f] ab iis qui in iisdem munitionibus versabantur.
19 Ita regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.
20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudææ ad expugnandum arcem quæ erat Jeruschalaimis, fecit contra eam machinas multas.
21 Profecti autem quidam osores gentis suæ,viri iniqui ad Regem, cùm renuntiassēt ei Jonathanem obsidere arcem,
22 Audiens ille iratus est, & ubi audivisset, statim jungens venit Ptolemaida, & rescripsit Jonathani ne obsideret; sed veniret ipse obviam sibi celerrimè Ptolemaida,ut congrederentur.
23 Ut autem Jonathan audivit,obsidere jussit; & delectis senioribus Jisraëlis & sacerdotibus exposuit se ipsum periculo:
24 Nam accipiens argentum & aurum, vestemque & alia munera [e] plurima, profectus est ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:
25 Et quamvis accusarent eum quidam iniqui,ex eadem gente,
26 Fecit tamen ei rex,quemadmodum fecerant ei antecessores ipsius, & exaltavit eum coram omnibus amicis suis,
27 Stabiliens ei principatum sacerdotii, & quæcunque alia antè habuerat [d] ad honores pertinentia,fecitque ut ille dux primorum amicorum esset.
28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudeam faceret immunem tributorum & tres [g] toparchias atque Samaritida,promittendo ei talenta trecenta;
29 Acquiescens rex conscripsit Jonathani epistolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:
30 Rex Demetrius Jonathani fratri salutem, & genti Jehudæorum.
31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni cognato nostro de vobis, scripsimus etiam ad vos,ut videatis.
32 Rex Demetrius Lastheni patri salutem.
33 Genti Jehudæorum,amicis nostris,& conservantibus ea quæ ex jure sunt erga nos, judicavimus benefaciendum esse propter benevolentiam ipsorum erga nos.
34 Constituimus ipsis & terminos Jehudææ, & tres præfecturas, [g] Aphærema, Lyddam, & Ramatham,quæ adjectæ sunt Jehudææ ex Samaritide,& omnia quæ adhærent ipsis, omnibus sacrificantibus Jeruschalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;
35 Et alia ad nos pervenientia,deinceps decimas,inquam,tributaque ad nos pervenientia,& salis stagna, & pervenientes ad nos coronas,omnia concedimus eis:
36 Neque irritum fiet quicquam horū de inceps in omne tempus.
37 Nunc itaque curate confici istorum exemplum, quod datur Jonathani,& ponitor in monte sancto, conveniente loco, & [e] celebri.
38 Videns autem Demetrius rex quietam esse terram coram ipso, & nihil sibi obsistere, dimisit omnes copias suas unumquemque in locum suum,præter exteras copias quas collegerat ab insulis gentium: ita factæ sunt inimicæ ipsi omnes copiæ, quas a majoribus habuerat.
39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs,cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare,profectus est ad [g] Malcoëlem Arabem (qui alebat [g] Antiochum puerulum Alexandri)
40 Et insistens apud eum ut traderet eum sibi ut regnaret pro patre suo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus prosequuntur eum copiæ ejus; mansitque illic dies multos.
41 Scripsit autem Jonathan epistolas ad Demetrium regem,ut ejiceret eos qui in arce erant Jeruschalaimis, & qui erant in munitionibus;quia Jisraëlem oppugnabant.
42 Remisit verò Demetrius literas ad Jonathanem dicens,non solùm hæc facturus sum tibi,& genti tuæ;sed gloria [f] ornabo te & gētem tuam,si commoditatem habuero.
43 Nunc itaq; rectè feceris, si miseris ad me viros,qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copię meæ.
44 Tunc misit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipsum Antiochiam; quibus advenientibus ad regē,lætatus est rex adventu ipsorum.
45 Nam congregati fuerant cives [g] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.
46 Itaque fugiente rege in aulam, occuparant cives vias civitatis, & cœperant bello infestare.
47 Advocante autem rege ad auxilium Jehudæos, cùm fuissent congregati ad ipsum omnes simul,statim in civitate dispersi sunt;
48 Interfecerúntque in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatē, capientésque spolia multa die illo servaverunt regem.
49 Videntes verò cives obtineri a Jehudæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus suis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,
50 [g] Da nobis dexteras, cessentque Jehudæi nos & civitatem oppugnare.
51 Tum abjicientes armā fecerunt pacem, & gloriam consecuti sunt Jehudæi coram rege,& coram omnibus qui erant in regno ipsius; reversique sunt Jeruschalaima habentes spolia multa.
52 Et sedente Demetrio rege in throno regni sui,quievit terra coram ipso.
53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam abalienatus a Jonathane non reddidit ei secundum [h] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipsum,sed afflixit eum valde,
54 Postea autem reversus est Tryphon & Antiochus cum eo,puerulus [i] juvenis,qui regnavit impositō sibi diademate.
55 Et congregatæ sunt ad ipsum omnes copiæ

[e] Græc. *plura.*
[d] Græc. *honorata.*
[f] Græc. *glorificabo.*
[g] Græc. *in medium civitatis.*
[h] Græc. *benevolentias.*
[i] Græc. *junior.*

copiæ quas disperserat Demetrius, pugnaverunt́que in eum, ita ut fugatus fugeret.
56 Tum accepit Tryphon [a] bestias, & obtinuit Antiochiam.
57 Scripsit verò Antiochus junior Jonathani dicens, stabiliotibi principatum sacerdotii, & præficio te [a] quatuor præfecturis, & volo esse te ex amicis regis:
58 Et mittens ei instrumenta aurea ad ministerium, dedit ei potestatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi [a] fibulam auream.
59 Schimhhonem quoque fratrem ejus constituit ducem a tractu Tyri usque ad terminos Ægypti.
60 Profectus itaque Jonathan cùm peragrasset [a] trans fluvium, & in civitatibus singulis, & congregatæ essent ad ipsum omnes copiæ Syriæ [k] auxiliares, venit Aschkelonem, ubi obviam ipsi porcesserunt [l] cives honorificè:
61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumedit eam, & incendens suburbia ejus igne prædatus est ea.
62 Postea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obsides, emisit eos Jerusalaima, pervasitque regionem Damascum usque.
63 Audiens verò Jonathan advenisse principes Demetrii [a] Kadeschum quod est in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipsum regione illa,
64 Occurrit eis; fratrem verò suum Schimhhonem reliquit in regione sua.
65 Tum castra ponens Schimhhon contra Bethzuram, oppugnavit eam diebus multis, & conclusam observavit eam,
66 Adeò ut rogarent eum [m] sibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate posuit in ea præsidium.
67 Jonathan verò & castra ipsius metata ad [a] aquam Genezareth surrexerunt manè, venturi in campum [a] Chatzoris.
68 Ecce autem castra alienigenarum occurrerunt ei in ipso campo, emissis insidiis contra eum in montibus; Jehudæi verò obviam occurrerunt ex adverso castrorum.
69 Sed cùm insidiæ exurgentes e locis suis committerent prælium,
70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neq; ullus reliquus factus est ex eis, præter Mattitjam filium Abschalomi, & Jehudam filium Chalphai principes militiæ copiarum.
71 Dissumpens itaque Jonathan vestes suas, imposuit terram capiti suo, & oravit;
72 Reversusque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.
73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipso, reversi sunt ad eum, & persecuti sunt eum Kadeschum usque, in castra illorum usque, ubi posuerant castra:
74 Ceciderunt́que ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reversus est Jonathan Jerusalaima.

[k] Græc. *ad auxilium.*
[l] Græc. *qui ex civitate erant, sic deinceps.*
[m] Græc. *dexteras accipere.*

ANNOTATIO.

1 Ut est arena] *Hyperbole in scripturis frequens.* 3 Ptolemæus] *optimè sic legit Hieronymus, quem nos hoc loco secuti sumus. nam quod Græcè* Πτολεμαΐδος *legitur pro* Πτολεμαῖος, *corruptum est.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta est in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Arado in Syria.* 18 Ab iis] *id est, a militibus contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati sunt, & sodales suos occiderunt. simul ac audita fuit mors Ptolemæi Philometoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de seq. omnibus vide suprà 10.38. & infrà ver. 34.* 34 Aphærema] *Græcã vocem quam Hieronymus prætersilit, ex communi contextus Græci & Josephi Græci consensu in translatione servamus; etsi non minus foret commodum periphrasticè interpretari, sublatam agri partem, id est, agrum Beth-elis, qui regno Israëlis fuerat ademptus inde a temporibus Abijæ, ut annotavimus 2. Reg. 23. 4. Quamobrem etiam Russinus apud Josephum sic interpretatus est; quam interpretationem imperiti librarii pessimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ conterminæ. Ramathaim Jerichuntem versus, Lydda versus mare, Beth-el verò inter utrunque media regione.* 39 Malcoelem] *vel Amalcoëlem. Nam utrunque nomen est Arabum; Sumalcoe autem in contextu Græco vitiosum est, facto* ον *ex* α. Antiochum] *qui arrogante nomine dictus est Antiochus Theós.* 50 Da nobis dexteras] *id est, fac nobiscum pacem, ut antè ostendimus ex Psal. 50. sic deinceps.* 56 Bestias] *id est, elephantes Demetrii, qui* κατ' ἐξοχὴν *appellantur bestiæ.* 57 Quatuor præf.] *id est, tetrarchiis quatuor, quæ definiuntur Luc. 3.1. Nam ad eas omnes hæc verba referri oportere, sequentia ostendunt inde a versu 60.* 58 Fibulam] *ut suprà 10.89.* 60 Trans fluvium] *Jardenem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeschum] *Naphtalitarum. Jehosch. 19.37.* 67 Aquam Genez.] *id est, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiados.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Jehosch. 19.36.*

CAPUT XII.

1 [a] VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis sibi adjumento esse, elegit viros quos misit ad [k] Romanos ad constituendum & renovandum cum eis amicitiam;
2 Itemque ad Spartiatas & loca alia misit epistolas [b] in eam sententiam.
3 Profecti ergo Romam & ingressi senatum dixerunt, Jonathan summus sacerdos, & gens Jehudæorum misit nos, ut renovetis amicitiam secum & societatem, sicut antea.
4 Dederunt́que literas eis, scriptas ad eas pro ratione loci, ut [a] deducerent eos in terram Jehudæ cum pace.
5 Hoc autem exemplum literarum est, quas scripsit Jonathan Spartiatis:
6 [a] Jonathan summus sacerdos, & senatus gentis, & sacerdotes populúsque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus salutem.
7 Jam antea missæ sunt literæ ad Oniam sacerdotem summum ab [a] Areo regnante apud vos, docentes vos fratres nostros esse, ut ex-

[k] Græc. *Romam, metonymicè.*
[b] Græc. *secundum eadem.*

emplum earum ſubjectum eſt.
8 Et accepit Onias virum illum qui miſſus fuerat, honorificè; cùm recepiſſet literas, quibus declarabatur negotium ſocietatis & amicitiæ.
9 Quapropter nos etiam qui iſtorum non indigemus, conſolationem habentes ex libris ſanctis, qui verſantur in manibus noſtris;
10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiſcum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora tranſiverunt ex quo miſiſtis ad nos.
11 Nos itaque omni tempore indeſinenter, & feſtis, & reliquis convenientibus diebus recordamur veſtri, in ſacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;
12 Et lætamur de gloria veſtra.
13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circunſtant nos:
14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos ſocios atque amicos noſtros bellis iſtis.
15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati ſumus ab hoſtibus noſtris, & depreſſi ſunt hoſtes noſtri.
16 Elegimus igitur Numenium filium [a] Antimachi, & Antipatrum filium Jaſonis, quos miſimus ad Romanos, ut renovent amicitiam cũ eis & ſocietatem præcedentem.
17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti ſalutent vos, & reddant vobis epiſtolas a nobis de renovatione fraternitatis noſtrę
18 Nunc itaque rectè feceritis, ſi reſpondebitis ad iſta nobis.
19 Hoc autem eſt exemplum literarum, quas miſerant Oniæ:
20 [a] Areus rex Spartiatarum Oniæ ſacerdoti magno ſalutem.
21 Inventum eſt in ſcriptura de Spartiatis & Jehudæis ipſos fratres eſſe, & eſſe ex genere Abrahami.
22 Nunc autem ex quo novimus iſta, rectè feceritis ſi ſcribetis nobis de pace veſtra.
23 Enimverò nos reſcribimus vobis pecora noſtra, & facultates noſtras vobis, & quæ noſtra ſunt vobis expoſita eſſe: amandavimus igitur *viros* ut renuntient nobis [a] in eandem ſententiam.
24 Audiens verò Jonathã reverſos eſſe principes Demetrii cum copiis [e] pluribus quàm antea, ad debellandum ipſum,
25 Movens Jeruſchalaimis proceſſit obviam ipſis in regionem [a] Chamathæ, (neque enim dabat ipſis ſpatium invadendi regionem ipſius)
26 Et miſit ſpeculatores in caſtra illius, qui reverſi renuntiaverunt ipſi, illos conſtituiſſe irruere in eos nocte.
27 Cùm itaque occidiſſet ſol, præcepit Jonathan ſuis ut vigilarent, & eſſent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emiſitque [a] præcubitores circum caſtra ſua.
28 Quamobrem audientes adverſarii paratum eſſe Jonathanem cum ſuis ad prælium timuerunt, & perculſi animo ſuo, & pyris per caſtra ſua accenſis *abiverunt*.
29 Jonathan verò, & milites ejus neſciverũt ad matutinum uſque; videbant enim luminaria ardentia.
30 Tunc perſecutus eſt eos Jonathan a tergo; ſed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:
31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur [a] Nabathæi, percuſſit eos, & cepit ſpolia eorum.
32 Poſtea jungens venit in Damaſcum, & peragravit regionem totam.
33 Schimhhon verò profectus peragravit Aſchkelonẽ uſque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen verſus occupavit eam:
34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis) & poſuit ibi præſidium, ut cuſtodirent eam.
35 Reverſus autem Jonathan congregavit ſeniores populi, & conſilium inivit cum ipſis ædificandi munitiones in Jchudæa,
36 Et extollendi muros Jeruſchalaimorum, & [d] extruendi murum magnum, prçaltum, inter [a] arcem & civitatem, ad diſparandam eam a civitate, ut ea ſeorſim eſſet; ut [a] neque emerent neque venderent in ea *præſidiarii illius*.
37 Cùm itaque conveniſſent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipſe ad murum [a] torrentis qui verſus ſubſolanum eſt, ubi comparaverunt *illud* quod appellatur [a] Chaphunatha.
38 Schimhhon verò extruxit [a] Chadida in [a] humili loco, quæ munivit portis & vectibus.
39 Quærebat autem Tryphon regnum Aſiæ obtinere, & imponere ſibi diadema injecta manu in Antiochum regem.
40 Sed metuebat ne fortè Jonathan ipſum non ſineret, ac ne fortè oppugnaret ipſum; ideo quærebat rationem prehendendi ipſum ut perderet, movenſque venit [a] Beth-ſcheanem:
41 Et procedens Jonathan in occurſum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem, Beth-ſcheanem quoque venit.
42 Videns ergo Tryphon adeſſe ipſum cum copiis multis, & injicere manum in ipſum metuens,
43 Excepit eũ honorificè, commendans eum omnibus amicis ſuis, & dans ei dona; præcepitque amicis ſuis, ut obedirent ipſi quemadmodum ſibi:
44 Dixitque Jonathani, quorſum vexaſti totum populum iſtum, cùm bellum non ſit nobis?
45 Nunc ergo remitte eos in domos ſuas, & delige tibi viros paucos qui tecum ſint, & veni mecum Ptolemaida quam [a] traditurus ſum tibi, & reliquas munitiones copiáſque reliquas & omnes qui præſunt negotiis, ut revertens abeam: nam hujus rei gratia adſum.
46 Tunc Jonathan fidem habens ei, fecit quemadmodum dixerat: amandavit enim copias, ut abirent in terram Jehudę.
47 Reliquos verò detinuit ſecum, viros ter mille; quorum bis mille dimiſit in Galilæam, mille verò cum ipſo profecti ſunt.
48 Sed cùm ingreſſus eſſet Jonathan Ptolemaida; occluſerunt Ptolemaidenſes portas, & comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.
49 Tum miſit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ, & in [a] campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.
50 Sed ubi cognoverunt eum comprehenſum eſſe, & periiſſe qui erant cum ipſo, exhortati inter

[e] Græc. *multus ſuper primus.*
[d] Græc. *extollendi altitudinẽ magnã.*

interſe profecti ſunt,unà revertentes & comparati in prælium.
51 Videntes verò perſecutores eos de vita dimicaturos eſſe,reverſi ſunt.
52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ,& luxerunt Jonathanem ac comites ejus, timueruntq́; valde; luxerunt quoque omnes Jiſraëlitæ luctu magno.
53 Tum quærebant omnes gentes quæ circunſtabant eos, atterere eos:
54 Dicebant enim, non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id eſt,fide publicæ tanquam legatos ex jure gentium ſanctos,honorificè ad ſuos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epiſtolæ exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Joſephũ lib.13.Antiq.Jud.ca. 9.* 7 Areo]*quod Darius legitur vitioſum eſt.Nam Areus Lacedæmoniorum rex fuit: ut cùm a Joſepho in hac epiſtola,tum a Pauſania & Livio Decadu 4.lib.9. appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni ſecundo ſucceſſit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *ſic Joſephus legit,non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *ſic legendum ex verſu 7. Nam ex mutatione vitium contextui factum eſt (ut periti Græcæ linguæ facilè poſſunt animadvertere) & finis præcedentis verſus cum hujus principio confuſus, hoc modo,* ὧν ἀπέσταλκεν Ὀνία Ἀρεὺς βασιλεύς, *&c.* 23 In eandem ſent.] *id eſt,ut quemadmodum noſtrum erga vos animum exponimus, & omnia officia pollicemur;ſic a vobis eundem nuntium reportare poſſint.* 25 Chamathæ]*ſitæ in finibus Jiſraëlis ad Libanum;de qua Num.13.21.& alibi paſſim.* 27 Præcubitores]*ſive procubitores, & cuſtodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathęi] *ſic reponimus ex Joſepho;ut locorum ſitus & ratio poſtulat. Sunt autem hi populi ab oriente,dicti a Nabajotho, cujus mentio eſt Gen.25.13.* 36 Arcem] *ſive Acram,quam Demetrii milites obtinebant; de qua ſuprà 4.41.* Neque emerent] *id eſt, ut a civitate & omni cõmercio cum civibus excluſi eſſent Demetriani, adeoq́ proſpectus ipſe in civitatem commodus impeditus.* 37 Torrentis]*qui dicitur Gichon,ab ortu circumluens tota Jeruſchalaima.* Chaphunatha] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus eſſe, quem ædificare inſtituerat Jonathan,& qui poſtea a Schimhhone perfectus eſt, infrà 13.10. vocatur autem Chaphunatha a forma,quia murus erat introrſum reflexus,ut angulum Acræ circuncluderet;cui videntur fuiſſe utrinque propugnacula Acram verſus projecta; quæ propterea dicta ſunt Chaphunatha, quaſi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio eſt Hbezræ 2.23.& Nech.7.37.* Humili loco]*ſic interpretamur vocem Schephela Hhebræam,ut in ſcriptura paſſim accipitur ſic Jehoſch.11.2.* 40 Beth-ſcheanem]*id eſt,Scythopolim,ut antè vidimus 5.52.* 45 Traditurus ſum] *ex promiſſo Demetrii,ſuprà 10.39.* 49 Campum magnum] *id eſt, Hhazaboth,de quibus ſuprà.5.23.*

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendum terram Jehudæ, & atterendum eam,
2 Cùm videret populum eſſe trepidum & perculſum metu; aſcendit Jeruſchalaima, & congregavit populum,
3 Et adhortatus eſt eos, dicens eis, Ipſi noſtis quanta ego & fratres mei ac domus patris mei fecerimus pro legibus & [a] ſanctuario; & quæ prælia,auguſtiaſq́ [b] experti ſimus:
4 Propterea perierunt fratres mei omnes eausâ Jiſraëlis,& ego ſolus reliquus fact[a] ſum.
5 Nunc autem abſit a me,ut parcam animæ meæ omni tempore anguſtiæ: non enim melior ſum fratribus meis.
6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro ſanctuario, & pro uxoribus liberiſque noſtris; quandoquidem congregatæ ſunt omnes iſtæ gentes, ut atterant nos [c] infenſo animo.
7 Ita de integro accendit [d] animos populi, ſimul atque audivit ſermones iſtos; qui reſpõderunt voce magna dicentes:
8 Tu eſto noſter dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,
9 [e] Gere bellum noſtrum,& quæcunque edixeris nobis,faciemus.
10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus,acceleravit [f] perficere muros Jeruſchalaimorum;quibusea munivit ea circunquaq;.
11 Miſitq́; Jonathanem filium Abſchalomi,& copias cum eo idoneas; Joppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*,ibidem manſit in ea.
12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis,invaſurus terrã Jehudæ,habens Jonathanem ſecum in cuſtodia.
13 Schimhhon verò caſtra poſuit [g] Chadidis [h] e regione illius campi.
14 Cognoſcens verò Tryphon ſurrexiſſe Schimhhonem pro Jonathane fratre ipſius, & committendum ſibi fore bellum,miſit ad eum legatos,dicens,
15 Pro argento illo quod debet Jonathã frater tuus in ærarium regis,propter negotia quæ habuit,detinuimus ipſum:
16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obſides, ut dimiſſus non deficiat a nobis,ſed *ſecurè* dimittamus ipſum.
17 Ac noverat quidem Schimhhon,iſtos dolo loqui cum ipſo; miſit tamen argentum & duos pueros; idq́; ne quando inimicitiam ſuſciperet magnam apud populum,qui fuiſſent dicturi,
18 Quia non miſit ei argentum & pueros,idcirco periit.
19 Cùm autem miſiſſet pueros & talenta centum;mentitus eſt,ac non dimiſit Jonathanem.
20 Sed poſtea venit Tryphon ad invadendũ regionem, & atterendum ipſam, ambiens via [i] Dorum verſus.Schimhhon verò,& caſtra ejus ex adverſo procedebant ei,quemcunque in locum proficiſcebatur ille.
21 Qui autem ex arce erant,miſerunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipſos per deſertum, & mitteret ipſis

[a] Græc. *ſanctũ, ſic verſ. 6.*
[b] Græc. *vidimus.*
[c] Græ. *inimicitiæ gratia.*
[d] Græc. *ſpiritum.*
[e] Græc. *bella*

alimenta:
22 Quamobrem comparavit Tryphon totum equitatum ſuum, ut veniret; ſed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, ſic movens ille venit in regionem Gilhhadis.
23 Cumque veniſſet proximè [a] Botzekatham, interfecit Jonathanem, qui ſepultus eſt illic;
24 Et reverſus eſt Triphon caſtra movens in terram ſuam.
25 Itaque mittens Schimhhon accepit oſſa Jonathanis fratris ſui, quē ſepeliverunt [a] Moddinis in civitate majorum ſuorum,
26 Et plangentes eum omnes Jiſraëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.
27 Extruens verò Schimhhon monumentum ſuper ſepulchrum patris ſui, & fratrum ſuorū, extulit illud ſpetioſum lapide polito, antè & retrò;
28 Statuitq; ſuper ea ſeptem pyramidas; unam ex adverſo alterius; patri, & matri, fratribuſq; quatuor.
29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis impoſuit omnem armaturam ad nomen ęternum, & ad omnia armorum genera naves inſculptas, ut ſpectarentur ab omnibus navigantibus mari.
30 Hoc eſt ſepulchrum quod fecit Moddinis in diem uſque hunc.
31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,
32 Et regnavit loco ejus, imponens ſibi diadema Aſiæ; intulitq; plagam magnam terræ.
33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus altis & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & poſuit cibaria in munitionibus:
34 Deligensq; Schimhhon viros miſit ad Demetrium regem ut concederet [f] immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ:
35 Et mittens ei Demetrius rex in eam ſententiam, reſpondit ei, & ſcripſit ei epiſtolam ejuſmodi:
36 Rex Demetrius Schimhhoni ſacerdoti ſummo, & amico regum, ſenioribuſq; & genti Jehudæorum ſalutem.
37 Coronam auream, veſtemq; [a] ſpadicem, quas miſiſtis, accepimus, & parati ſumus [g] tribuere vobis pacem magnam, & ſcribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis [h] quæ dimittimus.
38 Nam quæcunque conſtituimus erga vos, ſtata ſunt; & munitiones veſtræ quas ædificaſtis, vobis ſunto.
39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum uſque diem commiſſa; & coronam quam debetis: præterea ſi quid aliud pendebatur Jeruſchalaimis tributi nomine, ne amplius penditor.
40 Quòd ſi qui veſtrum apti ſunt ut conſcribantur inter noſtros, conſcribuntor, & pax apud vos eſto.
41 Anno centeſimo ſeptuageſimo ſublatum eſt jugum gentium a Jiſraële:
42 Cœpitq; populus Jiſraëlis ſcribere in ſyngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe ſacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudęorum.
43 Diebus illis caſtra pōnens contra Hhazzam circundedit eam caſtris, & factam [a] Helepolin admovens civitati, ita concuſſit turrem unam, ut occupaverit:
44 Exilientibusque iis qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.
45 Quamobrem aſcenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & liberis in murum, diſrumpentes veſtimenta ſua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipſis daret,
46 Et dicentes ne utaris nobis ſecundū malefacta noſtra, ſed pro miſericordia tua.
47 Tunc [i] adductus in ipſos miſericordia Schimhhon non debellavit eos; ſed ejiciens eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingreſſus eſt in eam celebrans & benedicens *Deo*.
48 Cumq; ejeciſſet ex ea omnem immunditiam, incolas ſtatuit illic viros qui legem obſervarent; & ampliùs muniens eam ædificavit ſibi ipſi in ea habitationem.
49 Qui autem erant [a] in arce Jeruſchalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut eſurirent valde, perirentq; ex eis multi fame.
50 Sed cùm inclamaſſent Schimhhonem ut dexteras [k] jungerent, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoque arcem ab inquinamentis;
51 Et ingreſſus eſt eam die vigeſimo tertio ſecundi menſis, anno centeſimo ſeptuageſimo primo, cum laude & termitibus, citharis; & cymbalis, & nabliis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus eſſet hoſtis magnus, & ejectus ex Jiſraële:
52 Conſtituitq; quotannis agitari diem illum cum lętitia:
53 Et amplius munivit montem ſancti loci, qui erat ſecus arcem; ubi habitavit ipſe & comitatus ipſius.
54 Tum videns Schimhhon Jochananem filium ſuum virum eſſe, ſtatuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit [a] Gazaris.

[f] Græc. *dimiſſionem.*
[g] Græc. *facere.*
[h] Græc. *dimiſſiones.*
[i] Græc. *ſeluatos in ipſis.*
[k] Græc *acciperent.*

ANNOTATIO.

10 Perficere] *ut conſilium fuerat initum, & cœptum ſuprà 12. 35.* 13 Chadidis] *de quibus ſuprà 12. 38.* E regione campi] *hoc eſt, quod oppidum monti impoſitum proſpectat Jehudææ campeſtria, ut interpretatur Joſephus lib. 13. Antiq. c. 11.* 20 Dorum verſus] *oppidum Edomææ, quod ſic legimus ex Joſephi teſtimonio.* 23 Botzekatham] *id eſt, cùm terminos Jehudæ proximè attigiſſet: eſt enim Botzkatha oppidum Jehudę in finibus Edomęam verſus, Joſh. 15. 39.. Quòd enim Grecè βόσκαμα legitur, corruptè habetur μ pro θ.* 25 Moddinis] *vide ſup. 2. 1.* 37 Spadicem] *Græcam vocem βαΐνν neque Hieronymus, neque alii interpretati ſunt; etſi ſatis ex argumento oſtenditur quid ſibi author voluerit. Eſt enim βαΐνν, ſive βαΐον, ut legitur infrà verſu 51. ramus palmæ cum fructibus colorem pha-*

phœniceum, sive spadicem habentibus; quo ex colore Græci dicitur βάϊνος spadix, & vestis colore spadice βαΐνη; quemadmodum ab alia arbore color dicitur Balaustius. Vestis autem nomen in hac constructione plurimum desyderat apud Græcos, nemo est qui nesciat: ut Joan.20.12. 43 Helepolin] *obsidionalem machinam, de qua ex Ammiano Marcellino in Jechezkel.diximus.* 49 In arce] *id est, in Acra, ut historici quibusdam appellatur. vide suprà 4.41.& 12.36.* 54 Gazaris] *vide suprà 9.52.*

Caput XIIII.

1 ANNO autem centesimo septuagesimo secundo, congregavit Demetrius rex copias suas, & profectus est in Mediam ad contrahendum auxilium sibi, ut Tryphonem debellaret.

2 Sed audiens [a] Arsaces rex Persidis & Mediæ, venisse Demetrium in fines suos, misit unum principum suorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecidit castra Demetrii, & comprehendens eum adduxit eum ad Arsacē, qui in custodia posuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti suæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam suam Joppen [a] ut portus *Jehudæu* esset, & comparavit aditum ad insulas maris,

[a] Græc. *in portum.*

6 Et dilatatis terminis gentis suæ obtinuit regionem,

7 Congregavitque multam captivorum multitudinem consecutus dominatum [a] Gazarorum, Bethtzuræque, & Acræ, ex qua sustulit immunditias; neque fuit qui resisteret ipsi.

8 [a] Ita colebant terram suam cum pace, terraq; dabat fœtus suos, & arbores agrorum fructum suum:

9 Seniores in plateis sedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant gloriosas vestes, & [a] amictus bellicos.

10 Civitatibus subministrabat cibaria, & instruebat eas instrumentis [b] ad munitionem aptis, eò usque ut nominaretur nomen [c] gloriosum ejus, ad extremum usque terræ:

[b] Græc. *munitionis.*
[c] Græc. *gloriæ.*

11 [d] Comparabat pacem in terra, lætabaturque Jisraël lætitia magna,

[d] Græc. *faciebat.*

12 Et sedebat quisque sub vite sua & ficu sua, nec erat qui exterreret ipsos:

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipsi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi sui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vasa loci sancti.

16 Ut autem Romæ [e] auditum est, mortuum esse Jonathanem, & Spartam usque, contristati sunt valde.

[e] Græc. *audiverunt.*

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrem ejus factum esse sacerdotem summum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quæ in ea sunt:

18 Scripserunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac societatem, quā constituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ sunt coram ecclesia Jeruschalaimis.

20 Atque hoc exemplum est literarum quas scripserunt Spartiatæ: Spartiatarum princi-

pes, & civitas Schimhhoni sacerdoti magno, senioribusque, & sacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, salutem.

21 Legati missi ad populum nostrum renuntiaverunt nobis gloriam vestram & honorem, de quorum adventu lætati sumus.

22 Itaque rescripsimus, quæ ab ipsis dicta sunt in consiliis populi, hoc pacto: [a] Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes suam nobiscum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos gloriosē, & poni exemplum sermonum istorum in [a] libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum scripserunt istorum Schimhhoni sacerdoti summo.

24 Postea misit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum, magnum, [a] minarum mille pondere, ad statuendum cum eis societatem.

25 Cùm autem populus audivit res istas, dixerunt, quam gratiam reddemus Schimhhoni, & filiis ejus?

26 Confirmavit enim ille *suos*, & fratres illius paternaque domus illius, atque expugnando inimicos Jisraëlitarum propulsaverunt ab eis, ideo statuerunt ei [f] liberam administrationem, ut conscripserunt in tabulis æreis, quas apposuerunt [a] columnis in monte Tzijonis.

[f] Græ. *libertatem.*

27 [a] Atque hoc exemplum scripturæ: Die decimo octavo [a] Elulis, anno centesimo septuagesimo secundo, qui tertius est annus Schimhhone sacerdote summo,

28 [a] In atrio munitionis, congregatione magna sacerdotum, & populi, & principum gentis, seniorumque regionis. [a] Notum se fecit nobis, quandoquidem sæpe gerebantur bella in regione hac:

29 Et Schimhhon Mattitjæ filius e posteris Jojaribi, & fratres illius; qui exposuerunt se ipsos periculo, resistentes adversariis gentis suæ, ut staret locus sanctus ipsorum & lex; [g] gloriamque magnam pepererunt genti suæ.

[g] Græc. *gloria magna glorificaverunt.*

30 Nam congregans Jonathan gentem suam factus est eis sacerdos summus; postquam verò appositus est ad populares suos,

31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum sanctum eorum:

32 Tunc surgens Schimhhon propugnavit gentem suam, & consumens pecunias multas de suo arma dedit viris copiarum gentis suæ, & dedit eis stipendia,

33 Munivitque civitates Jehudææ, & Bethtzuram in finibus Jehudææ sitam, ubi erant arma hostium priùs, & posuit in ea [h] prælidiarios homines Jehudęos.

[h] Græc. *præsidium.*

34 Joppen quoque munivit mari impositam, & Gazara ad terminos Aschdodi, ubi priùs ho-

ſtes habitaverant, colloeans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum conſtitutionem, diſpoſuit in eis.

35 [a]Quare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam [1]certo conſilio comparaverat genti ſuæ, inſtituerunt eum ducem ſuum, & ſacerdotem ſummum, videns inquam juſtitiam & fidem quam conſervavit genti ſuæ, procurans omnibus modis exaltare populum ſuum:

[1] Græc. *conſuluerat facere.*

36 Adeò ut diebus ipſius res bene ſucceſſerint [k] adminiſtratione ipſius, ſublatis gentibus e regione ipſorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruſchalaimis, qui fecerant ſibi ipſis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu ſanctuarii, & infligebant plagam magnam ſanctitati;

[k] Græc *in manibus.*

37 Collocante ipſo in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad ſecuritatem regionis civitatiſque, ac efferente muros Jeruſchalaimorum.

38 Et rex quoque Demetrius ſtabilivit ei ſacerdotium ſummum,

39 [a]Secundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis ſuis, ac glorificavit eum gloria magna.

40 ([a]Nam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos ſociósq;, & eos obviam proceſſiſſe legatis Schimhhonis glorioſè,

41 Et viſum eſſe Jehudæis ſacerdotibuſque ut eſſet ipſorũ dux & ſacerdos ſummus Schimhhon in ſeculum, donec exurgeret propheta certus,

42 Eſſetque ſuper eos dux, tum ut cura ſit ipſi pro loco ſancto conſtituendi per ipſum præfectos operibus ipſorum, & regioni, armiſque, & munitionibus;

43 Tum ut cura ſit ipſi ſanctuarii, utque pareatur ipſi ab omnibus, & ut ſcribantur de nomine ejus omnes [a]ſyngraphæ in regione, & ut induatur [a]purpura, aurumque geſtet)

44 Ideo non licebit ulli ex populo & ſacerdotibus irritum facere quicquã iſtorum, & rebus quæ ab ipſo dicentur contradicere: aut conventum in regione cogere ſine ipſo, aut indui purpura, & ornari fibula aurea.

45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum, reus futurus eſt:

46 Nam placuit toti populo ſtatuere, ut Schimhhon faciat ſecundum res iſtas.

47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipſi ſummo ſacerdotio fungi, ac eſſe ducem ac principem gentis Jehudæorum, ſacerdotumq; & præeſſe omnibus:

48 Scripturam iſtam edixerunt poni in tabulis æreis,

49 [a]Eaſque ſtatui in ambitu loci ſancti, in loco [1] celebri: eorum verò exemplа poni in gazophylachio, ut haberet Schimhhon, ejuſque filii.

[1] Græc. *inſigni.*

ANNOTATIO.

2 Arſaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Perſis Mediáque tenebantur: atque hinc Parthi dicti ſunt Arſacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus ſuprà 9.52. & 13.54.* 8 Ita colebant] *fuſa deſcriptio ſummæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, uſque ad verſum 16. ut 1. Reg. 4.* 9 Amictus bellicos] *id eſt, in re militari honeſtè ſe ipſos exercebant, ne otio torpeſcerent: quod ex ſequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica ſpecies narrationis, quæ in actis publica Spartæ relata eſt.* 23 Libris] *id eſt, actis publicis.* 24 Minarum mille] *id eſt, librarum nummulariarum, ut accipiendum docet analogia. Eſt enim mina apud Hhebræos & Syros idem quod pondo, cujuſcunque materiæ fuerit: ut demonſtravimus 1. Regum 10.17.* 26 Columnis] *nempe atrii ſive ambitus, ut in decreto habetur infrà verſ. 49.* 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba, ad quorum hiſtoriam regreditur ſcriptor infrà 15.15. Jam verò occaſione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti ſubjicit.* Elulis] *qui menſis eſt ſextus Auguſto noſtro plurimùm reſpondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hhebræas ortu & ſignificatione, quibus author contextum Græcum infercivit: atque hîc quoque Græcam vocem, non dubitamus fuiſſe ſcriptam pro Chatzarham millo, id eſt, atrio munitionis. Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hhebræi omnes uno ore teſtantur habitos fuiſſe conventus ad Reipublicæ adminiſtrationem neceſſarios: eúmque ad eos habendos non templum, non regia; ſed atrium aliquod, ac potius baſilica (quam Hhebrai quoque appellant Chatzar) fuerit neceſſarium, eum locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hieronymus; cui in his tanquam ruderibus ſcrutandis aliquid tribuendum puto.* Notum ſe fecit] *huc uſque ſunt inſcriptionis verba, quæ ante decretum Jehudæorum in actis publicis fuerant poſita. Hujus autem decreti partes in univerſum duæ ſunt; narratio cauſarum quibus ad faciendum decretum iſtud adducti ſunt, uſque ad verſ. 35. & rerum decretarum Schimhhoni explicatio, ad finem uſque capitis. ſenſus eſt, infinitis beneficiis probavit fidem ſuam ſtudiúmque noſtræ Reipublicæ.* 35 Quare] *honorum qui Schimhhoni decernuntur conſtitutio eſt a populo Jehudæorum, hîc, & confirmatio a rege Demetrio, verſu 38. & ſequentibus.* 39 Secundum] *id eſt ſecutus decretum a Jehudæis factum.* 40 Nam audiebatur] *hos verſus per parentheſin inſertos ab authore fuiſſe credimus ut oſtenderet non voluntate adductum, ſed quadam neceſſitate fractum Demetrium fuiſſe, ut honores Schimhhoni decretos confirmaret, & ſpecie aliqua amplificaret.* 43 Syngraphæ] *ut ſuprà 13.42.* Purpura &c.] *hæc enim duo ſunt inſignia dominatus, ut ſuprà 10.20. & 11.58.*

CAPUT XV.

1 TUM miſit [a]Antiochus filius Demetrii regis literas ab inſulis maris Schimhhoni ſacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & univerſæ genti;

2 Quæ ſcriptæ erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni ſacerdoti magno, & gentis principi, gentique Jehudæorum ſalutem.

3 Quandoquidem viri peſtilentes obtinuerunt regnum majorum noſtrorum,

4 Quod

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud reſtituam ſicut erat prius, collegi multitudinem copiarum,& comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut conſequar eos qui corruperunt regionem noſtram,& qui deſolaverunt civitates multas in regno)

[a] Græc. *dimiſſiones.*

5 Nunc ergo ſtabilito tibi omnes [a] immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui anteceſſerunt me,& quæcunque alia dona remiſerunt tibi:

[b] Græ. *facere cuſtomem proprium numiſma.*

6 Item quod conceſſerunt tibi [b] cudere proprium numiſma regioni tuæ :

7 Et Jeruſchalaima ſanctum ſit; locum eſſe libera;omnia etiam arma, quæcunque comparaviſti,& munitiones, quas ædificaſti,quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi,& quæcunq; futura erant regis,ab hoc in omne tempus remiſſa ſunto tibi.

9 Cùm autem conſtituerimus regnum noſtrum,gloria afficiemus te,gentem q; tuam, & templum magna, adeò ut manifeſta futura ſit

[c] Græc. *glorificabimus te gloria magna.*

[c] gloria veſtra in univerſa terra.

10 Anno centeſimo ſeptuageſimo quarto cùm proceſſiſſet Antiochus in terram majorum ſuorum,convenerunt ad ipſum omnes copiæ adeò ut pauci cum Tryphone eſſent:

11 Qui perſequente Antiocho rege ipſum,venit [1] Dora *in locum* mari impoſitum fugiens:

12 Videbat enim ſimul adduci in ſe ipſum mala,cùm dimiſiſſent ipſum copiæ.

13 Itaq; caſtra poſuit Antiochus contra Dora, habens ſecum centum viginti millia bellatorum,& octo equitum millia:

14 Et circundans civitatem naves q; e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec ſivit egredi aut ingredi quenquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma,habentes literas ad reges atq; regiones, in quibus ſcripta erant iſta:

16 [2] Lucius conſul Romanorum Ptolemæo regi ſalutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos,amici noſtri ſociiq;,renovaturi amicitiam & ſocietatem quæ ab initio fuit,miſſi a Schimhhone ſacerdote ſummo, populoque Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis ſcribere regibus ac regionibus ne procurent eorum mala, neque oppugnent eos & civitates eorum,regionem q; eorum,& ne ſocietatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et viſum eſt nobis accipere clypeum illum ab ipſis.

21 Si qui ergo peſtilentes effugerunt e regione illorum ad vos : tradite eos Schimhhoni ſacerdoti,ut vlciſcatur eos ſecundum legem ipſorum.

22 Atque hæc quoque reſcripſit [3] Demetrio regi,& [4] Attalo, & [5] Ariarathi,

23 Et [6] Arſacæ, atq; in omnes regiones, & [7] Lampſaco,& Spartiatis, & Delo,& Myndo,& Sycioni,& Cariæ,& Samo,Pamphyliæ q;, & Lyciæ, & Halicarnaſo,& Coo, & Sidæ,& Arado, & Phaſelidi, & Gortynæ,& Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum reſcripſerunt Schimhhoni ſacerdoti ſummo.

25 Antiochus ergo rex caſtra fecit contra Dora,[8] ſecundo *die* adhibens contra illa manus machinas q; faciens; & concluſit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quiſquam.

26 Cùm autem miſiſſet ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipſi, & argentum aurum q;,& vaſa multa:

27 [9] Voluit quidem ea accipere; ſed poſtea irrita faciens quæcunque confecerat cum ipſo priùs,ut alienatus eſt ab ipſo,

28 Miſit ad ipſum quendam amicorum ſuorum Athenobium,qui communicaret cum ipſo dicens,vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acram quæ eſt Jeruſchalaimis, civitates regni mei:

[d] Græc. *freciſtis:ſic verſ.* 35.

29 Terminos earum deſolaſtis, & [d] inflixiſtis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupaviſtis,& tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam ſunt:

[e] Græc. *quæ perdidiſtis.*

31 Sin minus,date pro eis quingenta talenta argenti,& pro perditione [e] quam intuliſtis, & tributis locorum quingenta alia talenta: quod ſi non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

32 Veniens itaque Athenobius amicus regis Jeruſchalaima,vidit gloriam Schimhhonis & repoſitorium cum vaſis aureis & argenteis, apparatum q; tam multum ut obſtupeſceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui reſpondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; ſed hæreditatem majorum noſtrorum, quæ ab inimicis noſtris injuſtè aliqua occaſione occupata fuit :

34 Nos verò occaſionem habentes vindicamus hæreditatem majorum noſtrorum.

35 De Joppe autem Gazariſque, quæ petis (hæc infligebant populo plagam magnam, & regioni noſtræ) horum *cauſa* daturi ſumus talenta centum: ſed non reſpondit Athenobius ei verbum.

36 Reverſus verò cum ira ad regem renuntiavit ei ſermones iſtos,& gloriam Schimhhonis, & quæcunque viderat: quamobrem iratus eſt rex ira magna,

37 Tryphon verò ingreſſus navigium fugit [10] Orthoſiada.

38 Itaq; inſtituens rex [11] Cendebæum ducem in regione maritima, & copias pedeſtres, & equeſtres dans ei;

39 Mandavit ei ut caſtra metaretur adverſus Jehudęam, ædificaret [12] Gedorum , & munieret [13] Pylas, denique ut oppugnaret populum:Rex verò Tryphonem perſecutus eſt.

40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit laceſſere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ædificavit Gedorum,

41 Ubi ordinavit equites copias q;,ut procedentes percurrerent itinera Jehudæę , quemadmodum conſtituerat ipſi rex.

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *Dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora] *caſtellum maritimum ſitum inter*

Carmelum montem, & ostium fluvii Cherfei, cui adjuncta est civitas, ut apparet ex ver.14. 16 Lucius] *Quis hic Lucius fuerit, dubitant interpretes. nam sub illud tempus consul eo nomine vix legitur: sed hoc librorum vitio factum est. Fuerunt enim hoc eodem anno consules Romæ Lucius Furius Philus, & Sextus Attilius Serranus, quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto, & libro de officiis nominatur. Alii verò authores plerique non Lucium Furium, sed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio] *qui tum quidem vivebat cùm exararentur literæ: sed antè perierat quàm ad Jehudæos perferrentur.* Attalo] *regi Pergamorii & Phrygiæ.* Ariarathi] *regi minoris Armeniæ, qui corruptè in Græco* Ἀριάθης; *in latino Arabas appellatur. Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes; ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arsacæ] *vide supra 14.2.* Lampsaco] *id est, incolis Helle Sponti, synecdochicè a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura, & veterum librorum propinquitate scripturæ.* 25 Secundo die] *id est, non intermissa opera; sed simulac admovit castra, opus aggrediens animo infensissimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hic cùm in Latino, tum in Græco textu negatio est: sed duæ sunt causæ, ex quibus eam sustulimus, & tollendam planè judicamus. Primùm enim nisi hoc modo acceperis, desipuisse planè Antiochum oportuerit; qui dum in tanto certamine versabatur legationem sequentem ad Schimhhonem miserit, ut majorem sibi hostium numerum compararet, intempestivè & impudentissimè: deinde verò nihil verbis Josephi apertius, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Schimhhonis copias petisse, accepisse, & in obsidione occupasse, adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus summè necessarius esse putaretur.* 37 Orthosiada] *oppidum Phœniciæ, ut Ptolemæus testis est, lib. 5. inter Simyram & Tripolin.*
38 Cendebęum] *virum illustrem, abs quo intra montis Carmeli radices nominatur palus Cendebęa, sive Cendevia Plin. lib. 5. cap. 19. & lib. 36. c. 26.* 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: sed corruptam esse appellationem hoc loco dubitari non potest, cùm Cedron torrens sit ad Jerusalaima; Gedorum verò oppidum sit in finibus Jehudææ, Edomæis ac Philistæis conterminum. Josh. 15.58. Quam vocem hîc reponendam esse sequens evincit historia.* Pylas] *id est, portas; sed quia vox Græca apud Latinos authores ferè angustis montium faucibus tribuitur, visum est hic eam retinere. Intelliguntur enim anguſti omnes Jehudææ aditus, quæ montibus circuncluſa est.*

CAPUT XVI

1 QUAPROPTER ascendens [a] Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri suo quæ conficiebat Cendebæus.

2 Schimhhon verò accersens duos filios suos seniores Jehudam & Jochananem, dixit eis: Ego & fratres mei, paternaq; domus mea gessimus bella Jisraëlis a juventute ad hodiernum usq; diem, & prosperè successit [b] administratione nostra ut liberaretur persæpe Jisraël.

[a] Græc. *manibus nostris*

[b] Græc. *misericordiam.*

3 Nunc autem consenui; vos verò ad hoc [b] officium misericors his annis idonei estis: estote loco meo & fratris mei, & procedentes pugnate pro gente nostra; auxilium autem a cœlo adesto vobis.

4 Deinde cùm delegisset e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus, proficiscentes contra Cendebæum Moddinis pernoctarunt.

5 Unde exurgentes manè profecti sunt in campum: ecce autem copiæ multæ [c] obviam venientes eis, pedestres cum equitibus; sed torrens erat inter ipsos.

[c] Græc. *in occursum.*

6 Habens autem castra [d] ex adverso eorum ipse cum populo suo, ut vidit populum formidine dubitantem trajicere torrentem, trajecit primus: quem videntes viri trajecerunt post eum.

[d] Græc. *contra faciem.*

7 Tunc divisit populum, equites in medio peditum collocans (equitatus enim adversariorum multus erat valde)

8 Et [e] clanxit tubis; ita verso in fugam Cendebæo & castris illius, ceciderunt ex illi; confossi multi; reliqui verò confugerunt ad [f] munitionem.

9 Tunc vulneratus est Jehuda frater Jochanais; Jochanan verò eos persecutus est, donec venisset ad Gedorum quam ædificaverat Cendebæus.

10 [g] Itaq; fugerunt ad turres usque quæ sunt in agro Aschdodi, cùm eam succendisset igne; cecideruntq; ex eis ad viros bis mille: postea reversus est in terram Jehudæ cum pace.

11 Ptolemæus autem filius Abubi cōstitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:

12 Erat enim gener sacerdotis summi.

13 Hujus cùm elatus esset animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus, ut tolleret eos.

14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat [e] quæ in eis curanda erant: ita descendit Jerichuntem ipse, & Mattitja Jehudaq; filii ipsius, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo, hic est mensis Schebat.

[e] Græc. *enarationem earum.*

15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur [f] Dok, quam ædificaverat, dolo fecit eis convivium magnū, & abscondit illìc viros:

16 Cumq; [g] affatim bibisset Schimhhon cum filiis suis, exurgens Ptolemæus, & qui aderant ipsi, ceperunt arma illorum; invadentesque Schimhhonem in convivio, occiderunt eum & duos filios ejus, & quosdam ex pueris ejus:

[f] Græc. *inebriatus esset. vide Genes. 43. 34.*

17 Faciens scelus magnum, & reddens mala pro bonis.

18 Deinde scripsit hęc Ptolemęus, mittens ad [h] regem ut mitteret ipsi copias ad auxilium, & se traditurum regionem ac civitates ipsi.

19 Misit quoq; alios Gazara qui tollerent Jochananem, & chiliarchis misit epistolas ut venirent ad se, ut daret ipsis argentum & aurum, donativaque:

20 Alios verò misit qui occuparent Jeruschalaima & montem templi.

21 Sed præcurrens quidam renuntiavit Jochanani Gazara, periisse patrem ipsius & fratres ipsius, & misit etiam, *inquiens*, ad occidendum te,

22 Quod audiens [i] obstupefactus est admodum; & comprehendens viros qui venerant ad

ad perdendum ipsum, interfecit eos. Cognoverat enim eos quærere ut perderent ipsum.

g Græc. *reliqua autem sermonum Jochaanis, & bellorū, &c.*

23 g Reliqui autem sermones Jochananis & bella ejus & strenua facta ejus, quæ fortiter gessit; & ædificatio murorum quos ædificavit, & actiones ejus:

24 Ecce hæc scripta sunt in h Chronicis sūmi sacerdotii ejus, ex quo factus est sacerdos summus post patrem suum.

h Græ. *libris dierum.*

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazarù a parente fuerat præfectus, suprà 13. 54. historici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id est, signo dato per tubicines impressionem in hostes fecit: synecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit sequente versu.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obsidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen est Syrum ab investigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sedeten, de quo suprà 15.* 22 Obstupefactus est] *audito insperato generi in socerum suum & affines scelere.* 24 Chronicis] *id est in actis publicis: vide 1. Reg. 11. 41.*

MACBÆORUM

LIBER SECVNDVS.

Secundus liber Macbæorum historiam continet rerum in Ecclesia Dei gestarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora usque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Iehuda Macbæo fusus est: maximè verò memorabilia adducit piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate sibi tradita constanter & sanctè hanc vitam contempserunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis infractæ exemplum in se ipsis statuerunt. Historia est annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I

1 a FRATRIBUS qui sunt per a Ægyptum Jehudæis, fratres qui sunt Jerusalaimis Jehudæi & qui sunt in regione Jehudææ salutem & pacem optimam.

2 Et bonis afficiat vos Deus recordatus fœderis sui, quod constituit cum Abrahamo, & Jitzchako, & Jahhakobo servis suis fidelibus.

3 Et det vobis animum omnibus ad colendū ipsum, & faciendum ipsius voluntatem corde maximo, & animo voluntario:

4 Et aperiat mentem vestram in lege sua, & in præceptis suis, & pacem efficiat:

5 Et exaudiens vestras orationes reconcilietur vobis, neque vos deserat tempore b calamitoso,

6 Prout nunc hîc oramus pro vobis.

7 Regnante a Demetrio anno centesimo sexagesimo nono, nos Jehudæi rescripsimus vobis de afflictione & impetu, qui supervenerat nobis annis illis, ex quo defecerat a Jason & comites ejus a terra sancta & regno:

8 (Qui postquam incendissent vestibulum, & innocentem sanguinem effudissent, nos orātes dominum ita exauditi sumus, a ut obtulerimus sacrificia & similam, accenderimus lucernas, & panes proposuerimus)

9 Ut nunc etiam agatis a dies b tabernaculorum Cisslevo mense,

10 a Anno centesimo octogesimo octavo, qui Jerusalaimis & in Jehudæa sunt senatus a populusq; Jehudæ Aristobulo magistro a Ptolemæi regis (qui est de gente a unctorum sacerdotum & Jehudæis qui sunt in Ægypto salutem & incolumitatem,

11 E magnis periculis a Deo servati maximas gratias agimus ei, a ut qui in Regem fuissemus dimicaturi.

12 Is enim c eduxit a eos qui dimicaverant instructa acie contra civitatem sanctam.

13 Nam veniens dux in Persida, & copiæ comitantes eum quæ sustineri non posse videbantur, concisæ sunt in a loco sancto Nanææ, sacerdotibus qui Nanææ ministrant verbis dolosis utentibus.

14 Ut enim a congressurus cum ea advenit in locum Antiochus & a amici comitantes ipsum, accipiendarum pecuniarum causâ dotis nomine,

15 (Quas proponebant ipsi sacerdotes Nanææ ipso accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,

16 Postquam introivisset Antiochus, aperuerunt abditā a specus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumque in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant; projecerunt.

17 In ominibus benedictus sit Deus noster, qui tradidit eos qui fecerant impiè.

18 Acturi in a Cislevo, vigesimo quinto die, purificationem templi, opus esse diximus, us

a Græc. *malo.*

1. *Mac. 3. 36. & seq. & infrà 10. 1.*

b Græc. *scenopegiæ.*

c Græc. *fecit ut ebullirēt: sic Sapientiæ 10. 19.*

exponeremus vobis ut ipsi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorū: quādo Nechmeja qui extruxerat templū & altare obtulit sacrificium.

19 Etenim cùm in Persidem ageren tur majores nostri sacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, absconderunt in cavo putei fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt *eum* tutò, adeò ut omnibus ignotus esset locus.

20 Prætergressis autem annis multis, quando visum est Deo, missus Nechemja rege Persidis posteros sacerdotum qui absconderant misit ad ignem illum: cumque exposuissēt nobis se non invenisse ignem, sed aquam densam,

21 Jussit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata sunt quę ad sacrificia pertinebant, jussit sacerdotes Nechemja inspergere aqua & ligna ipsa, & quæ incumbebant illis.

22 Quod postquam factum est, & tempus advenit quo sol resplenduit, qui priùs erat nubilus, accensa est pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.

23 Tunc orationem habebant sacerdotes cùm absumeretur sacrificium, sacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemja,

24 Erat autem oratio illa hujusmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens justusque, & misericors,

25 Solus rex & bonus, solus [e] beneficentissimus, solus justus & omnipotens, ac æternus, qui conservas Jisraëlem ab omni malo, qui fecisti majores electos, & sanctificasti eos,

26 Accipe sacrificium hoc pro toto populo tuo Jisraële, & custodi partem tuam, atque sanctifica:

27 Ampliùs collige turbam dispersam nostram; in libertatem assere eos qui serviunt in gentibus; qui nihili fiunt, & abominationi sūt respice, & ignoscant gentes ipsæ te esse Deum nostrum.

28 Tormentis affice eos qui potentia abuntur, & contumelioſi sunt [f] superbè,

29 Planta populum tuum in loco sancto tuo sicut dixit Mosche.

30 Sacerdotes autem psallebant hymnis interea:

31 Postquam verò consumpta sunt ea quę erant sacrificii, tunc residuam aquam Nechēja jussit lapidibus maximis capi.

32 Quod ubi factum est, flamma accensa *in eis* per relucens ex adverso lumen ab altari ipso, *aqua* consumpta est.

33 Cumque manifestum fuisset hoc factum, & nuntiatum Persarum regi venientibus in locum ubi ignem absconderant sacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuisse, ex qua [g] Nechēja res purificasset ad sacrificia pertinentes.

34 Rex circumsepivit locum re probata, & sanctum effecit:

35 Et multa accipiens munera variaque donavit rex, quæ gratiosè largiri placuit.

36 Vocavit autem Nechemja locum illum Nephtar, quod si interpreteris, purificationem sonat: vocaturque [h] a vulgo Nephtar.

[d] Græc. *vacuum aquæ*

[e] Græc. *thorasus.*

[f] Græc. *in superbia.*

[g] Græc. *qui cirum Nechemjam, ut ver. 36. Hellenismus*

[h] Græc. *de multis.*

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis scriptis consarcinatum, (prout in ipso limine ostenditur) partimque epitomen, ut exponitur infrà 2.24. Nam primùm ponitur exemplum unius epistolæ ad Jehudæos in Ægypto versantes de observanda scenopegia, usque ad versum 10. deinde verò alterum exemplum epistolæ miraculosæ & fabulosæ ponitur usq; ad 2.20. cui narrationi subjicitur communis reliqui libri præfatio, usque ad caput tertium. Sed hæc prior nihil ad argumentum libri istius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Jurmeja, prout intelligendum falso videretur ex libro Hhezræ 4. sed partim deportati a Ptolemæo Lagi filio, partimque a Philadelpho benignè accepti, & accīti ut narrat Josephus lib. 12. Antiq. Judaic. 7* Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteris filio, de quo 1 Macb. 11. 19.* Jason] *de quo infrà cap. 4. & sequentibus.* 8 Ut obtul.] *id est, ut ordinarium Dei cultum instituerimus: synecdoche.* 9 Dies tab.] *id est ferias illas conceptivas in mensem Novembrem institutas 1. Mac. 4. 59. ut infrà. 18.* 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut his libris intelligendum est.* Populusque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, senatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit Ptolemæi Evergetis, quo regnante conscripta sunt hæc.* Unctorū sa.] *i. summorum: nam summus sacerdos unctius appellatur. diacriticōs vide quæ annotavimus Ex. 40.* 11 Ut qui] *id est, quibus fuisset prælium cum Antiocho rege committendum, nisi prospexisset Deus.* 12 Eos] *id est, Antiochum Illustrem cum copiis, quodam impetu animi & fervore impulsi ut nos missos faceret & ferretur alò.* 13 Loco sancto] *sic placet interpretari, ac non templum; quia teste Herodoto & Cicerone libro de legibus. 2. Persa autoribus Magis non ferunt parietibus includi deos, sed omnia statuunt ei patenti æ ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum est & domus. Est autem Nanæa, (si Josepho credimus) Diana dicta (ut observavimus suprà 1. Macb. 6. 2.) quasi puellam dixeris. Sed hanc historiam totam fabulosam esse nemo negaverit, qui Polybium, Josephum, aut præcedentu libri caput 6. & cap. 9. infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda historia consensum huic somnio ante ponimus.* 14 Congressurus] *fingit enim Antiochum Nanææ conjugium ambivisse ut dotem perciperet, id est, thesaurum abditum in sacrario Nanææ dotis specie occuparet; nempe promittentibus se sacerdotibus ea lege, si Antiochus sponsus illius esse. Cujusmodi commenta de Tiberio, Nerone, & Heliogabalo testantur historici.* Amici] *velut pronubi comitantes sponsum, sive* παράνυμφοι 16 Specus] *qui pro laquearibus accipiunt* φάτνωμα, *non animadvertunt quòd ex Herodoto & Cicerone modò dicebamus, Persas templis extructis caruisse. Quamobrem nos* φάτνωμα *potiùs accipimus pro Specu, & conceptaculo ærarii in terra effosso ad præsepis formam, quod Græci vocant* φάτνη. *Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur* φατνώματα *teste Athenæo, opæ, sive columbaria, foramináque in navium ambitu facta ad ejaculandum missilia, videlicet a specie præsepis, cujus formam habet accessus subterranearum specuum.* 18 Cisslevo] *ex instituto Jehudæ Macbæi sup. 1. Macb. 4. 52 & 59.* 19 Etenim] *hæc jam altera fabula, quam neq; sacrorū, neq; apochryphorū ullus præter hunc, neq; Jehudæorum neque gentilium libri (quod sciam) tradiderunt: etsi Jehudæos extollendæ gentis suæ adeò studiosos non*

est

eſt credibile, fuiſſe rem tantam præterituros ſilentio. Contrà enim vulgatum eſt in illorum commentariis inde a deportationis tempore gloriam Dei arcam (de qua cap.2.) & alia quinque deſyderata fuiſſe. Fundum] *ſic legendum βάσιν, non autem τάξιν.* 20 Nobis] *id eſt, genti noſtræ.* 23 Jonathane] *ſacerdote ſummo, de quo Nechem.12.11.* 31 Capi] *id eſt, in lapides cavos inferri, fortè ſervandi animo.* 32 Flamma] *id eſt, ita exarſit flamma ignis qui erat in altari, ut repercuſſu, ſive (ut loquimur) reverberatione ſua aquam illam lapidibus inditam accenderet, abſumeretq́.* 35 Donavit] *id eſt, erogavit in locum ſanctum.* 36 Nephtar] *Syra, non autem Hhebræa origine; quod rem eſſe fabuloſam docet: ſuiſſet enim procul dubio Nechemja Hhebræum nomen tam ſancto Dei operi impoſiturus.*

CAPUT II.

1 'INVENITUR autem in 'ſcriptis Jirmejam Prophetam juſſiſſe eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout 'ſignificatum eſt:

2 Et mandaviſſe prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipſis 'legem ut non obliviſcerentur præceptorum Dei, ac non aberrarent cogitationibus, videntes ſimulacra aurea, argentea q́; & mundum circunſtantem ea;

3 Et alia dicentem hujuſmodi, hortatum eſſe ne abſiſteret lex ab [a] animo ipſorum.

[a] Græc. *corde.*

4 Erat quoque in eadem ſcriptura, ut tabernaculum & arcam juſſerit idem propheta divino reſponſo facta 'una ſecum iter facere;

5 Cumq́ue proceſſiſſet ad 'montem, quem Moſche conſcendens ſpectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam inveniſſe domicilium in ſpelunca factum; & 'tentorium, & arcam, atque altare ſuffitus intuliſſe illuc, & januam obſtruxiſſe.

6 Advenientes autem quoſdam eorum qui unà comitabantur, ut annotarent viam, non potuiſſe invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixiſſe, incognitum fore locum illum, donec congreget Deus venturam congregationem populi, facta miſericordia;

8 Tunc autem Dominum demonſtraturum illa, & apparituram 'gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moſchis manifeſta fuerat, & Schelomone poſtulante ut locus ſanctificaretur, magnificè fuerat patefacta,

1 Reg.8.

9 Idq́; cùm præditus ſapientia obtulit ſacrificiũ dedicationis & cõſecrationis templi;

10 Quemadmodum etiam Moſche apud Dominum orante deſcendit ignis de cœlo, & ſacrificia conſumpſit: ac etiã Schelomone orante deſcendens ignis conſumpſit holocauſta.

Levit.9.24.

Levit.10.

11 Quum dixit Moſche propterea quòd non fuiſſet comeſtum ſacrificium pro peccato, fuiſſe conſumptum.

12 Similiterq́ue Schelomo dies octo celebravit.

13 Enarrabantur autem & in ſcriptis illis, & in commentariis Nechemjæ res eædem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit ſcripta de regibus, & prophetis, ſcripta q́ue Davidis, & de donariis regum epiſtolas.

14 Similiter autem 'Jehuda ea quæ interciderant propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia; ſuntq́ue ea apud nos.

15 Horum igitur ſi indigebitis, qui exportẽt ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, reſcripſimus vobis; rectè igitur feceritis dies eoſdem celebrantes.

17 Deus autem qui ſervavit totum populum ſuum, idem reddit hæreditatem omnibus, regnumq́; & ſacerdotium, & ſanctificationem;

18 Quemadmodum promiſit in lege: ſperamus enim in Deo, ipſum citò miſerturum noſtri, & congregaturum *nos* e terra, quæ ſubeſt cœlo, in locum ſanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Macbæo geſtas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem, & aræ dedicationem,

21 Etiamq́ue prælia in Antiochum Illuſtrẽ, & Eupatorem filium illius geſta,

22 Et illuſtria ſigna e cœlo edita viris pro Jehudaiſmo certatim agentibus ſtrenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci eſſent, depopulati ſint, & barbaras turbas perſecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum inſtauraverint, civitatemq́; liberavic, & leges (quæ mox diſſolvẽdæ erant) reſtituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipſos:

24 Hæc a Jaſone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus vno volumine cõtrahere.

25 Nam conſyderantes confuſionem 'numerorum, & difficultatem propoſitam iis qui volunt evolvere narrationes hujus hiſtoriæ propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus ut volentibus legere exhiberetur [b] delectatio, ſtudioſis rei memoria complectendę facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas.

[b] Græc. *de lectatione: ſic deinceps.*

27 Ac nobis quidem, qui moleſtiam ſuſcepimus conficiendæ Epitomes, non facile ſed *plenum* fuit ſudorum opus, ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis eſt. Veruntamen 'ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter moleſtiam hanc ſuſtinebimus,

[c] Græc. *non facilę.*

29 Accuratam quidem de ſingulis rebus tractationem authori concedentes; maximè verò laborantes, ut lineamentis epitomes inſiſtamus.

30 Quemadmodum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius ſtructuræ, qui autem encauſticem & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum propriàs exquirere; ſic etiam de nobis cenſeo:

31 Authori quidem hiſtoriæ convenire, ut penetret & ambulacra faciat verborum, multaq́ue rimetur in rebus ſingularibus;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum eſſe ut brevitatem dictionis ſectetur, & quę ad exornationem cauſarum pertinent, averſetur.

33 Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quę præfari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidum enim fuerit ante hiſtoriam multis circunfluẽre; hiſtoriã verò contrahere.

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertiæ fabulæ genus scriptionis arguit, quam ne impudentissimi quidem Iehudæi accepturi sunt; apud quos vulgo dictum est, nusquam arcam Dei, &c. extitisse, ut diximus suprà 1.19. Cæterum vide quàm bene huic conveniat cum quarto Hhebræ 10.22.* Scriptis] *quænam hæc scripta sint, neque divinare libet, neque possim: fuerunt certè alicuius commentorum artificis; qualia multa religionis species importat hierophylacius: ut solus Herodotus testis futurus est locupletissimus.* Significatum est] *suprà 1.19.* 2 Legem] *quam liber Hhebræ quartus amissam fuisse dicit.* 4 Una secum] *sic interpretamur Græcum verbum ex notatione ipsius, ut 1.Cor.10.4.* 5 Montem] *de quo vide Deut.32.49.* 8 Gloriam D.] *id est, igne & nubem: quæ duo signa deinde ὑστερον πρότερον sequentibus exponuntur.* 14 Iehuda] *de hac historia, ut etiam de præcedente nihil habetur, quæ Nechemiæ tribuitur. Omnes autem quo in pretio habendæ sint, & Iosephus contra Apionem, & alii multi docuerunt.* 25 Numerorum] *sic reprehendunt isti Iasonis historiam tum magnitudinis, tum varietatis nomine: falsitatis etiam debuerant, cùm neque secum ipsi neque cum aliis conveniat.* 28 Ad habend.] *id est, ut de multis bene mereamur; quam speciem loquendi observat Paulus, 2.Cor.9.12.*

CAPUT III.

1 DUM sancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conservarentur optimè, propter pietatem 'Oniæ sacerdotis summi, & improbitatis odium;

2 Accidit ut ipsi quoque reges honorarent locum, & templum missis muneribus optimis
a Græc. *glorificarent.* a decorarent;

3 Adeò ut Seleucus ipse rex Asiæ suppeditaret de suis reditibus omnes sumptus ad ministeria publica sacrificiorum pertinentes.

4 'Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo constitutus, cùm adversus sacerdotem summum de 'iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thrasæi filium, qui ea tēpestate dux erat Cœles Syriæ atq; Phœnicię:

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarum numerus dici non poterat, plenum esse gazophylacium Ieruschalaimis; adeò ut multitudo 'earum quæ ex tributis colligebantur esset innumerabilis, & minimè venirent eæ ad sacrificiorum rationem: fieri autem posse, ut illæ sub potestatem regis reciderent.

7 Congressus autem Apollonius 'cum rege, de indicatis ipsi pecuniis exposuit ei; qui ut antè elegerat Heliodorum præfectum ærario, misit eum, & mandata dedit ut prædictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque statim Heliodorus instituit profectionem; specie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus; sed facto propositum regis effecturus.

9 Cùm autem venisset Ieruschalaima, & benignè a summo sacerdote civitatis exceptus esset, exposuit de facto indicio illo, & cujus causa adesset demonstravit, rogavitq; an
b Græc. *veritatibus.* b ex veritate hæc ita se haberent.

10 Cui ut sacerdos summus ostendit 'deposita esse viduarum orphanorumque,

11 Quædam verò etiam Hyrcani esse 'filii Tobijæ, viri præstantis excellentia, non autem ejusmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon; eaque omnia esse quadringenta talenta argenti, & ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res suas crediderunt sanctimoniæ illius loci, & honorati in universo mundo templi majestati & inviolatæ religioni; illud omnino fieri non posse:

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea planè in ærarium regis esse inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum istarum ratione habita de iis ordinaret: itaq; fuit non parva in tota civitate angustia.

15 'Sacerdotes verò ante altare sacris vestibus induti, projiciebant se ipsos, & inclamabant cœlum versus eum qui leges tulit depositi, ut iis qui deposuerant pecunias illas integras conservaret.

16 Neque poterat quisquis videbat summi sacerdotis vultum, quin vulneraretur mente; nam aspectus, & mutatus color declarabat angustiam quæ urgebat animum ipsius:

17 Circunfusus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifestus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam supplicationem, eò quòd
c Græc. *venturus.* c abiturus esset in contemptum locus:

19 Et succinctæ sub mammas mulieres ciliciis vias implebant, inclusæque virgines aliæ quidem ad portas concurrebant, aliæ ad muros, alię verò per fenestras prospectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum
d Græc. *faciebant deprecationem* d deprecabantur.

21 Eratque miseranda promiscuæ multitudinis prostratio, & sacerdotis summi in angustia magna versantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum, ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni securitate conservaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipso ibidem cum satellitibus ad ærarium jamque præsente,

24 Ille spirituum & omnis potestatis princeps illustre signum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant ausi convenire, obstupefacti potentia Dei in
e Græc. *dissolutionem.* e deliquium animi formidinemq; converterentur.

25 Apparuit enim quidam equus ipsis terribilem habens sessorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit Heliodoro anteriores vngulas; qui autem insidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo 'ante ipsum apparuerunt adolescentes, robore decori elegātissimi gloria, & amictu speciosi, qui etiam ab utroque latere adstantes, indesinenter eum flagellabant, multas ei injicientes plagas.

27 Cùm

27 Cùm itaque subitò in terram cecidisset,& multis tenebris circunfusus esset, rapientes simul eum & imponentes lecticę *satellites*.
28 Eum qui modò cum multa concursatione & toto satellitio in prædictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum consequi potuerat extulerũt,
29 Manifestè agnoscentem potentem administrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus,&omni privatus spe ac salute jacebat.
30 Illi verò domino benedicebant,qui suprema gloria suum locum affecisset, & templũ illud quod paulò antè metu ac turbatione plenum fuerat, cùm omnipotens dominus apparuit,gaudio lætitiáque impletum est.
31 Quidam verò ex Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altissimum, ut vitam gratiosè donaret homini qui planè jacebat [f] animam acturus.
32 Tum veritus sacerdos summus ne fortè suspicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis consummatum esse, sacrificium obtulit pro salute illius viri.
33 Cumque sacerdos summus Deum exorasset, iidem adolescentes iterum apparuerunt Heliodoro, iisdẽ vestibus induti,& stantes dixerunt, multas habe gratias Oniæ sacerdoti sũmo, nam propter eum gratiosè vitam tibi donavit Deus.
34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis [g] disparuerunt.
35 Heliodorus autem, cùm sacrificium obtulisset domino,& vota maxima vovisset ei qui vitam ipsi reparaverat, Oniamque salutasset, castra movens ad regem reversus est;
36 Testificans omnibus, quæ aspectu viderat, opera Dei maximi.
37 Interrogante autem rege Heliodorum, quis nam aptus esset qui adhuc semel mitteretur Jeruschalaima, dixit,
38 Si quem habes hostem, aut rebus tuis insidiantem,hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipsum ,si tamen salvus evaserit:eò quòd in loco revera quædam est Dei potentia.
39 Nam ille qui habitationem cœlestem obtinet,inspector est & adjutor illius loci,qui venientes ad [h] malefaciendum verberat,& perdit:
40 Atque sic quidem cessérunt res Heliodori, & custodia gazophylacii.

[f] Græc. *in ultimo anhelitu.*
[g] Græc. *disparentes facti sunt.*
[h] Græc. *maleficium.*

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimhhonis, filii prioris Oniæ, ut narrat Josephus sub finem capitis 4. lib. 12. Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cœlo a Josepho dissidet; & (nisi me animus fallit) a veritate ipsa, ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret: nam propterea Binjaminitam templi custodem facit.* Iniquitate] *quod alii libri ἀγοραιομίαν legunt, hoc est adulitatem, nobis tam videtur ab hoc loco alienum, quã quod maximè* 6 Earum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confusam distinguimus sic φορεν: nam sensus est, injuriam Seleuco regi fieri maximam: infinitum enim thesaurum esse in gazophylacio templi & tamen sacerdotes pecuniam ad res sacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut ne hæc quidem tota, ad sacros usus expendatur.* 7 Cum rege] *nempe Seleuco Philopatore, sive (ut Josephus vocat) Sotere, de quo ver.* 3. 10 Depositа] *de hoc depositi religiosi genere lege Ambrosium lib. 2. Officiorum cap. 29* 11 Flii Tobijæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus suis a partibus Oniæ tertii, sive Menelai stetit contra Jasonẽ. ut Josephus scribit ibidẽ cap. 6.* 15 Sacerdotes] *similem penè narrationem & verbis similibus vide in Schimhhone, sive Historia Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperitè Macbæorum tertius.* 26 Ante ipsum] *putà Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 'ILLE autem Schimhhon de quo antè diximus, qui index fuerat pecuniarum & patriæ , malè loquebatur de Onia, tanquam si ipse & Heliodorum impulisset, & malorum artifex extitisset,
2 Virumque [a] bene de civitate meritum, & curatorem gentilium suorum, legumque studiosum, insidiatorem in negotia *Regis* audebat dicere.
3 Sed cùm inimicitia eò usque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur, cędes committerentur:
4 Considerans Onias difficultatem contentionis, & Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem se ipsum contulit,
5 'Non quòd civium accusator esset, sed spectans illud quod publicè privatimque toti multitudini conducebat.
6 Videbat enim sine regali providentia fieri non posse, ut res ampliùs sortirentur pacem, & Schimhhonem non cessaturum a dementia ista.
7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutasset,& regnum Antiochus qui Illustris cognominabatur accepisset, ambivit ' Jason frater Oniæ summum sacerdotium.
8 Pollicitus regi pro consecutione trecenta sexaginta talenta argenti,& alterius cujusdam reditus talenta octoginta:
9 Præterea etiam promittebat se alia centũ quinquaginta constituturum, si concederetur ipsi potentia sua gymnasium & Epheborum ludum sibi constituere, & cives Jeruschalaimorum 'cum Antiochenis conscribere.
10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, statim ad 'Græcum ritum tribules suos traduxit.
11 Et humana regum iudulta Jehudęis proposita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia& societate ad Romanos habuerat):exorata dejecit ,legalesque administrationis dissolvẽs illegitima novavit instituta.
12 Ultrò enim sub ipsam arcem gymnasium fundavit,& potentissimos Epheborum subigens 'sub petaurum duxit.
13 Atque hoc pacto invalescebat quidã Hel-

[a] Græc. *benefactorem civitatis.*

1 *Mac.* 1, 11.

leniſ-

leniſmus & progreſſus morum alienigenarum, propter ſupremam iſtam iſtius impii, ' ac non ſacerdotis ſummi Jaſonis impuritatem;

14 Adeò ut non ampliùs alacres ſacerdotes eſſent ad miniſteria altaris: ſed templum ipſum contemnentes, & ſacrificia negligentes, feſtinabant communicare cum iniquo palæſtræ ſpectaculo poſt diſci provocationem,

15 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducẽtes.

16 Quorum etiam cauſa pervaſit ipſos gravis calamitas, cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari, hos inimicos atque ultores habuerunt,

17 Nam impiè contra divinas leges venire non eſt facile; veruntamen hæc ſequens tempus declarabit.

18 Cùm autẽ celebraretur ' quinquennale certamen Tyri, cui rex aderat:

19 Miſit Jaſon iſte ſceleſtus ſpectatores ' tanquam Antiochenſes e Jeruſchalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad ſacrificium Herculis, quas etiam ipſi qui exportabant poſtulaverunt non [b] erogari ad ſacrificium:

[b] Græc. *uti.*

20 Sed propter ipſos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.

21 Miſſo autem in Ægyptum Apollonio filio Meneſthei, [c] propterea quòd ad obtinẽdas primas a Philometore rege accerſitus erat, percipiens poſtea Antiochus ' eũ a rebus ſuis alienum factum eſſe, euravit ut contra ipſum confirmaretur: quamobrem Joppen venit, ac inde profectus eſt Jeruſchalaima.

[c] Græc. *propter vocationes primas Philometoris.*

22 Ubi magnificè a Jaſone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus, introductus eſt poſtea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu conſtitit.

23 Poſt trieninum verò miſit Jaſon Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de negotiis neceſſariis monita facturum.

24 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuiſſet ei, ' coram poteſtate, ad ſe ipſum tranſtulit ſacerdotium ſummum, eò quòd Jaſonem talentis argenti trecentis ſuperaſſet.

25 ' Cùm itaque regalia mandata accepiſſet advenit, nihil quidem ſacerdotio ſummo dignum afferens, ſed animos crudelis tyranni beſtiæque barbaræ impetus habens.

26 Ac Jaſon quidem, qui ' proprium fratrem abdicaverat, abdicatus ab ' altero profugus in Hhammonitida regionem expulſus eſt:

27 Menelaus verò principatum obtinuit, ſed promiſſarum regi pecuniarũ nihil curavit exigebat verò eas Soſtratus præfectus arci:

28 Ad hunc enim pertinebat rerum quę ex vectigalibus colligebantur, exactio: quamobrem hi duo a rege accerſiti ſunt.

29 Ac Menelaus quidem reliquit ſacerdotii ſucceſſorem Lyſimachum fratrem ſuum: Soſtratus verò Cratetem præfectum Cypriis.

30 His autem hoc modo conſtitutis, accidit ut Tarſenſes & ' Mallotæ ſeditionem moverent: eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati eſſent.

31 Celerrimè itaque rex venit ad conſtituendum res illas, relicto qui vices fungeretur Andronico, ex viris [d] dignitate præſtantibus.

[d] Græc. *qui in dignitate ſiti erant.*

32 Ratus autem Menelaus ſe arripuiſſe occaſionem commodam, aurea quædam inſtrumẽta templi ſubtrahens, donavit Andronico, & alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata.*

33 Quod bene cognoſcens Onias redarguit, poſtquam ſeceſſiſſet in locum tutum, ' Daphnen quæ ad Antiochiam ſita eſt.

34 Quare Menelaus aſſumptum ſeorſim Andronicum hortatus eſt ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniã (cùm perſuaſus eſſet ad dolũ, dexteraque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram, quamvis ſuſpectus eſſet perſuaſit ut ex aſylo ' procederet: itaque eum repentèc ircũcluſit, nulla juſti reverentia ductus:

35 Quam ob cauſam non ſolùm Jehudæi, ſed etiam multi ex aliis gentibus indignati, tulerunt ægerrimè injuſtam hanc hujus viri cædem.

36 Cùm autem reverteretur rex e partibus Ciliciæ, cõpellaverũt eũ Jehudæi qui in civitate erant, ſuffragantibus etiã odio improbitatis Græcis, eò quòd præter rationẽ Onias interfectus eſſet.

37 Itaque Antiochus ex animo contriſtatus & verſus ad miſericordiã etiámq; lachrymans propter temperantiam defuncti, ſũmamque modeſtiam,

38 Et accenſus animo ſtatim Andronici purpuram abſtulit, veſtes diſrupit, circunduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipſi punitionem repẽdẽte.

39 Sed cùm ſacrilegia multa fierent per civitatem a Lyſimacho, [e] cõſcio Menelao, & fama foris pervulgata eſſet, congregavit ſe multitudo contra Lyſimachum, multis jam aureis inſtrumentis varias in partes ablatis.

[e] Græc. *cum ſcientia Menelai.*

40 Cũq; excitatæ turbæ ira plenæ eſſent, armãs cõtrà Lyſimachus ad ter mille viros, cœpit manus injuſtas inferre, duce imprimis ' Chavranẽſi quodã provecto ætate, nec verò minus amẽtia.

41 Illi verò cùm ſimul viderent quoque impreſſionem Lyſimachi arripientes alii ſaxa, alii fuſtes [f] denſos, alii verò ex adjacente cinere, quod depſebant pugillis prehendentes, projiciebanti nmillites Lyſimachi:

[f] Græc. *denſitates.*

42 Eamque ob cauſam multos quidem eorum [g] vulnerarunt, multos verò etiam proſtraverũt multos q; ad fugã cõpulerũt ipſũ, deniq; ſacrilegũ prope gazophylacium interfeceruut.

[g] Græc. *vulneratos fecerunt.*

43 De his autem conſtitutum eſt Judicium contra ' Menelaum:

44 Et adveniente rege Tyrum contra ipſum accuſationem fecerunt tres viri a ſenatu miſſi.

45 Menelaus verò jam deprehenſus promiſit pecunias multas Ptolemæo filio Dorymenis, ut perſuaderet regi.

46 Quamobrem accepta ea Ptolemæus adductum regem in quodam periſtylium, ut refrigeraturum ſe traduxit *a ſententia.*

47 Qui authorem quidẽ totius mali Menelaum abſolvit ab accuſationibus; miſeros autem illos, qui ſi etiam apud Scythas dixiſſent cauſam, liberi a condemnatione fuiſſent abſoluti, [h] illos adjudicavit morti.

[h] Græc. *illis mortem adjudicavit.*

48 Itaque celeriter pœnam injuſtam ſubierunt, eò quód antea pro civitate, populoque, & ſacris vaſis dixiſſent cauſam.

49 Eam-

49 Eamque ob cauſam Tyrii quoque odio improbitatis iſtius adducti, res ad ſepulturam eorum pertinentes ſuppeditaverunt magnificè.

50 Menelaus verò propter [i]ſummam potentiorum avaritiam magnus civium ſuorum inſidiator effectus, manſit in principatu inoleſcens malitia.

[i] Græc. *potentiorum avaritias.*

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo ſuprà 3.4.& ſequentibus.* 5 Non quod] *his verbis Joſephum mentitur, adeoq; veritatem ipſam evidentiſſimè: vide Joſephum antiquitatum Judaic.lib.12.* 7 Jaſon] *qui Jeſus dicebatur: ſed Antiochenũ nomen aut Græcum adoptavit,ne quid Judæum vel nomine tenus ſaperet.* 9 Cum Antiochenis] *id eſt,referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipſum Heruſchalaimorum.* 10 Græcum] *id eſt,apud gentes receptum: ſynecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic verſu 13. & 15* 12 Sub petaurum] *ſic interpretor Græcam vocem πέτασον ſecutus Phavorinum. Nam πέτασος & πέταυρον ex eadem origine dicta ſignificant machinã ligneam rotis verſatilem; ex qua petauriſtæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Feſtus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non ſacerdotis] *iterum impingit Joſepho colaphum,indignè ferens ut hæc catena maleficiorũ (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur e ſacerdotum genere.* 18 Quinquennale cert.] *quod erat Herculi, ut veteres hiſtoriæ docent,& indicatur ſequente verſu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenſes in certamen erogabant munera: cives autem Heruſchalaimorum pro Antiochenſibus habebantur ſuprà verſ.9.* 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora,cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram poteſtate] *id eſt,cùm regem in os alloqueretur,propterea quòd bellè & aulicè aſſentatus eſſet.* 26 Proprium frat.] *Oniam,ut ſuprà verſ.7.* Alterõ] *fratre videlicet Menelao, qui etiam Joſepho teſte Onias Junior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido,cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impoſitum,a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id eſt,veniret inde Antiochiam,ut ex ſequentibus conſtat.* 40 Chavranenſi] *id eſt, regione Chavranis, de qua Jechezk.47.16.& 18.* 43 Menel.] *quod ipſo conſcio & participe Lyſimachus ſacrilegia ſua perpetraſſet,ſuprà verſ. 39.*

CAPUT V.

1.Mac.1,17

1 SUB idem verò tempus [a]ſecundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

2 Accidit autem per totam civitatem fermè ad quadraginta dies,ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a]gladiiſque ſtrictis,

3 Et turmæ equitum diſpoſitæ,congreſſioneſque factæ, & incurſiones utrorumque, & clypeorum agitationes, & [b]ſpicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum ſplendores,& loricæ omnigenæ.

4 Quamobrem omnes expetebant ut oſtentum iſtud [c]bene cederet.

5 Sed cùm increbruiſſet falſus ſermo,tanquam ſi commutaſſet Antiochus vitam *morte*, aſſumens Jaſon mille viros minimùm,repentè in civitatem fecit impreſſionem: quibus jam ſuper murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem cõfugit.

6 Jaſon verò faciebat cædes civium ſuorum nemini parcens, non cogitans ſecum proſperitatem in cognatos infelicitatem eſſe maximam.

7 Cùm itaque videretur ſibi hoſtium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit, ſed pro fine inſidiarum percipiens pudorem,profugus iterum in regionẽ Hhammonitarum abiit:

8 Itaque terminum malæ converſationis ſortitus eſt, cùm incluſus apud Aretam regem Arabum, [d]in civitatem unam ex altera fugiens, perſecutione preſſus ab omnibus, exoſus ut deſertor legum, & execrabilis ut patriæ civiumque carnifex, in Ægyptum ejectus eſt.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit,delatus ad Lacedæmonios tanquam ſi ob cognationem fuiſſet *apud illos* protectionem conſecuturus:

10 Et qui multitudinem inſepultorum ejeceratnullo fuit comitatus luctu, neque ſepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium ſepulchrum habuit.

11 Sed cùm iſta [e]innotuiſſent regi,concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos eſſe: itaque jungẽs venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

12 Ubi mandavit militibus conſcindere, ac non parcere obviis quibuſque,& eos qui domos conſcenderent trucidare.

13 Itaque fiebant juvenum & ſenum occiſiones,virorumque & mulierum ac puerorum deletio,virginumque & infantium cædes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus conſumpti ſint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cæſis venditi.

15 Non cõtentus autem iſtis auſus eſt in ſanctiſſimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et ſceleratis manibus ſacra vaſa capiens & quæcunque ab aliis regibus ad augmentum gloriamque loci & honorem fuerant repoſita, profanis manibus contrectans,

17 Elatus eſt mente Antiochus,non cognoſcẽs propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuiſſe,ac propterea [f]deſpectum fuiſſe locum.

18 [g]Quod ſi non eveniſſet,neque in multa peccata fuiſſent delati, quemadmodum Heliodorus (qui miſſus fuerat a Seleuco rege ad inſpectionem gazophylacii) hic quoque in ipſo aditu repentè [g]flagellatus averſus fuiſſet ab audacia ſua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus,ſed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adverſorum caſuum,qui fuerunt in gen-

[a] Græc. *gladiorùmque eductionibus*, [b] Græc. *ſpiculorum multitudines,& telorum jactus.* [c] Græc. *ad bonum fieret*

[d] Græc. *in civitatem ex civitate.*

[e] Græc. *acciderant.*

[f] Græc. *fuiſſe circa locũ deſpectionẽ.*

in gente, postea communicavit beneficiis; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini conciliatione cum omni gloria fuit restitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiã secessit, existimans præ superbia se cùm terram navigabilem, tum mare ipsum pervium pedibus [g] effecturum propter elationem cordis,

22 Sed reliquit etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jerusalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus magis barbarum quàm qui constituerat ipsum:

23 'Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui pessimè *aliorum* omnium supra cives efferebatur, ut adversus cives Jehudæos animum habebat inimicissimum.

24 Et 'misit abominationum principem Apollonium cum exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui justa ætate erant jugularet; mulieres verò & juniores venderet.

25 Hic autem cùm venisset Jerusalaima simulans se pacificum, cohibuit se usque ad sanctum diem sabbathi, quo occupans feriantes Jehudæos, illos milites qui parebãt ipsi, mandavit armari.

26 Ita egressos omnes ad spectandum confodit, & per civitatem cum armis discurrẽs multam peremit multitudinem.

27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus secedens, in montibus ferarum more transigebat vitam cum suis comitibus; qui gramineo alimento vesci perseverabant, ne contaminationis illius essent participes.

[g] Græc. *positurum.*

[h] Græc. *decimus quodammodo existens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danielis* 11. 18 Quòd si non] *hîc discedit ab historia author, prout deinceps fecisse videbimus: nec tantopere laborat, ut historiam simpliciter narret, quàm ut gentem suam extollat, omnibus suis digressionibus.* Flagellatus] *suprà* 3.24. *& sequentibus.* 23 Garizimis] *id est, in Samaria, ubi fuerat ab impio Manasche institutum templum, ut infrà* 6.2. *& Ecclesiastici* 50.27. 24 Misit] *videlicet post biennium,* 1.Mac.1.30. *Græca autem vox μυσάρχης, quam vulgo interpretantur ab odio, aliud omninò significat. Nam aut singulari ratione μυσάρχης appellatur, quòd abominandorum istorum consiliorum princeps fuerit quæ executus est, ut duo sequentes versus ostendunt (est enim μῦσος abominatio) aut significat præpositum (ut Imperatores vocant) sacro ærario, id est, intimo thesauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Faviſsam appellabant: atque hæc interpretatio ex* 1.Mac.1.30. *confirmari videretur; sed prior est simplicissima.*

CAPUT VI.

[a] Græc. *post non multum tempus.*

1 [a] PAULO pòst tempore misit rex senem 'Antiochenum qui cogeret Jehudæos, ut transilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipsis Dei:

2 Et contaminans templum quod erat Jerusalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hospitalis nominaret.

3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus institutio:

4 Nam templum luxu & comessationibus implebatur a gentibus, molliter vitam consumentibus cum [b] meretricibus, & in [c] sacro ædis ambitu ad mulieres se adjungentibus, etiamque intrò ferentibus quæ non conveniebant;

5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur,

6 Neque verò celebrare licebat sabbatha, neque patrias solennitates observare, neque simpliciter se Jehudæum confiteri;

7 Sed ducebantur cum acerba necessitate die natali regis singulis mensibus ad 'viscerationem; & cùm erat Dionysiorum festum, cogebantur 'hederam ferentes pompam Baccho ducere.

8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, suggerente 'Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem prosecutio, & viscerario fieret:

9 Qui autem ad ritus Græcos transire nollent, ii jugularentur. itaque nihil nisi miseria instans videri poterat.

10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ sunt, ad quarum ubera suspensis natis, publicè per civitatem circunductas eas, deorsum a muro præcipitaverunt.

11 Alii verò inter se concurrentes ad speluncas, ut latenter septimum diem celebrarẽt, indicati 'Philippo, concremati sunt, quia religio fuerat ipsis ut sibi succurrerent, propter gloriam diei religiosissimi.

12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates istas contrahantur: sed cogitent supplicia hæc non ad interitum, sed ad eruditionem generis nostri spectare:

13 Etenim quòd non diu sinuntur qui agunt impiè, sed statim in supplicia incidunt, magnæ beneficentiæ signum est:

14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipsi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum esse, ut postea non ulciscatur nos, si tandem ad peccatorum summum perveniremus.

15 Quamobrem misericordiam quidem nũquam aufert a nobis; sed erudiens cum calamitate non derelinquit populum suum.

16 Verùm hæc ad commonitionem dicta a nobis sunto.

17 Nunc his paucis positis ad narrationem veniendum.

18 Elhhazar quidam ex primoribus scribis vir jam provectus ætate, & aspectu faciei pulcherrimus, cogebatur [d] hiare ut comederet suillam carnem.

19 Hic autem conjunctam gloria mortem potius

[b] Græc. *sociis.*

[c] Græ. *sacris ambitibus.*

[d] Græ, *exiit.*

[d] Græc. *hiãt*

potiùs quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad e tormentum adducebat;
20 Idque e se inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos quiſe audent ab eis defendere quæ propter vivendi ſtudium guſtare eſt nefarium.
21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viſcerationem illam conſtituti erant, propter notitiam quæ ab antiquis temporibus cum viro hoc *interceſſerat*, aſſumptum eum ſeorſim hortabantur, ut afferens carnes quæ ab ipſo comparatæ eſſent uteretur iis quibus conveniret ipſi; ſed ita ſimularet, quaſi comederet *ſecundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus ſacrificii;
22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & ꝓpter veterem cum ipſis amicitiam humanitatem cõſequeretur.
23 Hic autem honeſtam ſuſcipiens cogitationem, & dignam ætate ac ſenectutis excellentia & comparata ac ſpectata canicie optimaque a puero educatione, ac potius ſancta & divinitus indita legis inſtitutione, f continuò reſpondit, edicens ut citò ad ſepulchrũ prẽmitteretur.
24 Non enim hac ætate noſtra *(inquit)* dignum eſt ſimulare, ut multi juvenes ſtatuentes Elhhazarum nonagenarium tranſiviſſe ad alienigenarum ritus:
25 Illi quoque propter ſimulationem meam, & propter paululam iſtam & momentaneam vitam ſeducantur per me, & g abominandam maculam ſenectutis comparem.
26 Etenim ſi ad præſens extrahar e ſupplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus ſum.
27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam commutans *morte*, cùm hac ſenectute dignus videbor,
28 Tum juvenibus exemplum nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & ſanctis legibus honeſtam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confeſtim venit,
29 Cùm ii a quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipſi exhibuerant in malevolum convertiſſent, propter ſermones quos antè habuerat; prout ipſi dementiam eſſe cogitabant.
30 Cùm autem plagis moriturus eſſet, ingemiſcens dixit; Domino qui ſanctam cognitionem habet manifeſtum eſt me, cùm potuerim liberari a morte duros perferre corpore dolores flagellatum, animo verò libenter propter reverentiam ipſius hæc pati.
31 In hunc igitur modum emigravit ille, nõ tantùm juvenibus ſed etiam plurimis e gente mortem ſuam h pro exemplo animi generoſi & monimento virtutis relinquens.

e Græc. *tympanum: ſic verſ. 28.*
f Græc, *conſequenter.*
g Gr. æc. *abominat ionem & mac ulam.*
h Græc. *exemplũ, &c.*

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Athenienſem legunt Græci libri, quos quidem viderim: ſed meæ ſententia melior eſt lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochiæ tanquam in regia civitate habitaret, & cives incolaſque illius cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Viſcerationem] *genus ſacrificii, in quo adſtantibus fiebat creanomia, id eſt, idolothytorum diſtributio.* Hederam] *Baccho ſacratam, ex gentium ritu; ſimile vide in libro Schimbhonis, qui vulgò ducitur Machæorum 3. cap. 2. 21. 8* Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta eſt ſupra 4. 45. & ſequentibus.* 11 Philippo] *de quo ſuprà 5. 22.* 19 Tormentum] *id eſt, ipſe ultrò præiens dux erat tortoribus, ut ad mortem iret. Eſt autem tympanum inſtrumentum quo diſtendebantur ſontes cùm erant cædendi aut exanimandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus ſpectat Apoſtolus ad Heb. 11. 35.* 20 Se inflectens] *id eſt, ita contendens toto corpore ad tormenti locum, ut ſolent nautæ qui remulcum agunt: quod ſignificat verbum* ΕΠΕΤΑΣΕ, *a quo hic aoriſtus, non autem a πίπτω deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres ſeptẽ cum matre prehenſos cogi a rege ut illicitis carnibus ſuillis veſcerentur, flagellis cæſos & taureis.
2 Sed unus illorum qui primus cauſam dixit, ita locutus eſt, quid rogare vis, & diſcere a nobis; nam parati ſumus mori potiùs, quàm leges patrias tranſgredi.
3 Tum excitus furore mandavit rex, ut a ſartagines & lebetes ferveſierent:
4 Quibus repentè ferveſactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit præcidi linguã & cute circundetracta extremos artus reſecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:
5 Deinde eum omnino effectum inutilem juſſit ad pyram adduci ſpirantem, & frigi: cùm autem vapor e ſartagine admodum ſe a diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, ſic dicentes:
6 Dominus Deus inſpicit, & b revera de nobis conſolationem accepturus eſt, quemadmodũ per canticum, quo in c os conteſtabatur declaravit Moſche, dicens, & de ſuis ſervis conſolationem accipiet.
7 Poſtquam verò primus migravit hoc modo, ſecundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pelſem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priuſquam ſuppliciis membratim afficiatur corpus?
8 Atque hic reſpondens patria voce dixit, minimè.
9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cũq; d extremum ageret ſpiritum dixit, tu quidem ſceleſte ex hac præſente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro ſuis legibus mortuos ſuſcitabit in ęternam reſurrectionem vitæ.
10 Poſt hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipſo poſceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè,
11 Hęc a Deo cœli poſſedi, atque hæc deſpicio propter eum, leges ut qui hæc ab ipſo ſpero me de integro reportaturum eſſe.
12 Adeo ut rex ipſe & qui cum eo erant obſtupeſcentes admirerentur adoleſcentis animũ, ut dolores iſtos nihili faceret.

a Græc. *diceret.*
b Græ. *veritatit us.*
c Græ. *faciẽ. Deu. 32. 36.*
d Græc. *in ultimo ſpiritu exiſtens.*

13 Atque hoc quoque defuncto, quartum similiter cædentes cruciabant:
14 Qui cùm propè esset ut moreretur, sic dixit, optabile est mutari expectationes quæ sunt ab hominibus, & quæ a Deo sunt expectare, nos iterum resurrecturos per ipsum: etenim tibi resurrectio ad vitam non erit.
15 Consequenter etiam quintum adductum cædebant, qui respiciens in illum dixit:
16 Potestatem inter homines habens cùm sis corruptioni infestus, facis quod vis: verùm ne putes genus nostrum a Deo derelictum esse;
17 Sed tu expecta, & contemplare magnam ejus potentiam, ut te & semen tuum cruciaturus est.
18 Post hunc adduxerunt sextum, qui cùm moriturus esset, dixit, ne erres frustra; nos enim propter nos ipsos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum nostrum; atq; hæc digna admiratione facta sunt:
19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum aggressus es.
20 Sed mater supra modum admirabilis fuit dignaque memoriæ optimæ; quæ sub tempus unius diei simul videns perire septẽ filios, forti animo ferebat, propter spes quas in Domino posuerat.
21 Et unumquemque eorum hortabatur voce patria, generoso animo impleta: fœmineãque cogitationem masculo animo excitans, dicebat eis;
22 [a] Nescio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego spiritum vitamq; sum largita vobis, neque primariam cujusque informationem ego coaptavi.
23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & spiritũ & vitam vobis pro misericordia iterum redditurus est, quandoquidem nunc vos ipsos despicitis propter leges ipsius.
24 Antiochus autem putans se contemni & probrosam hanc esse suspicatus vocẽ cùm adhuc minimus natu supereſſet, non tantùm sermonibus adhortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat se ditaturum simul & beatissimum effecturũ illum si traduceretur ab *institutis* patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.
25 Et quia adolescens minimè attendebat, rex accersitam matrẽ hortabatur ut pueri consultrix pro salute esset;
26 Quæ cùm ille multis hortatus esset, recepit se suasuram filio.
27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua sic dixit,
28 Fili misereremei, quæ novem menses te in utero circuntuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavi te & perduxi ad ætatem hanc usque, & quæ molestias educationis pertuli. peto a te, fili, ut respiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis sunt, agnoscas Deum hæc fecisse ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum esse.
29 Ne timeas carnificem istum, sed esto dignus fratribus tuis, mortémque suscipe, ut eadẽ misericordia cum tuis fratribus excipiam te.
30 Hac autem solùm desinente dixit adolescens, quæ sunt res quas expectatis? non sum obediturus præcepto regis; sed præcepta legis audio, quæ majoribus nostris per Moschẽ data est.
31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:
32 Nos enim propter nostra ipsorum peccata patimur:
33 Quòd si increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos pauliſper iratus est, at iterum conciliabitur servis suis.
34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitiosissime, ne frustra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœlestes pueros attollens manum.
35 Nondum enim omnipotentis inspectoris Dei judicium effugisti,
36 Etenim jam hi fratres nostri, qui brevem laborem sustinuerunt, divino fœderi vitæ æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, justas pœnas istius superbiæ reportaturus es.
37 Ego autem sicut fratres illi, & corpus & animam trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi sit propitius huic genti, [a] utque tu per quæstiones & flagella ad confitendum abducaris ipsum solum Deum esse.
38 In me verò & fratribus meis sistatur omnipotentis ira, quę in universum genus nostrũ justè adducta est.
39 Tunc excitus rex furore, in hunc suprà alios pessimè invectus est, acerbè ferens quòd ita sannis exagitatus esset.
40 Hic igitur purè migravit *e vita*, omnino confidens in Domino.
41 Denique ultima [c] post filios vitam finivit mater.
42 De viscerationibus igitur, & [f] immanibus cruciatibus hactenus dictum esto.

[e] Græc. *filiorum.*
[f] Græc. *excedẽtibus.*

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria sunt, sed cortinas, & lebetes amplissimos, quales in baphiis sunt, ut in eas cortinas mutila corpora conjicerentur.* 6. De nobis] *id est, injuriam quæ nobis fit ulciscens, consolationem accipiet de inimicis suis.* 22 Nescio] *i. neq; rationẽ teneo, neq; facultate prædita sum aut fui unquam gignendi vos: sic interpretandum ostendunt sequentia, ut Ijobi 39. 4. accipitur sciendi verbum.* 37 Utque tu] *respicit ad historiam quæ habetur infrà 9. 11. & sequentibus.* [f] *De hac autem historia tota plura vide apud Josephum in oratione de Macbæo, quę dicitur περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.*

CAPUT. VIII.

1 *Mac. 3.*

1 JEHUDA autem Macbæus, & qui erant cum eo latenter proficiscentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permãserant in Judaismo assumentes congregaverunt sex virorum millia:
2 Et invocarunt Dominum, ut aspiceret populum ab omnibus afflictum, miseraretur tẽplum ab hominibus impiis profanatum,
3 Misertusque civitatis (quæ & perdita erat, & [a] xquanda solo) inclamantem sc [b] occisorum san-

[a] Græc. *futura erat æquum solũ.*
[b] Græc. *sanguinum: Hebraismus,*

sanguinem exaudiret?

4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blasphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipsius, odium impuritatis ostenderet.

c Græc. *factus in acie conjuncta.*

5 Machæus autem c cùm haberet aciem, jamque non poterat a gentibus sustineri, ira Domini in misericordiam versa,

6 Civitates que & vicos ex improviso veniens succendebat, & commoda loca occupans non paucos hostium in fugam vertebat.

d Græc. *noctes cooperantes capiebat.*

7 Maximè d noctium adjumento ad hujusmodi insidias utebatur, adeo ut sermo quidam de fortitudine ejus ubique personaret.

8 Videns verò 'Philippus brevi hominem ad incrementum pervenisse, & frequentius secundis rebus provehi, 'Ptolemæo Cœles Syriæ & Phœniciæ duci scripsit ut succurreret unà negotiis regis.

9 Ipse verò citò electum Nicanorem filium Patrocli e summis amicis misit, subjectis ei *militibus* e gentibus omnigenis non paucioribus vicies mille, ut universum Jehudæorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunxit ei.

10 Distulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudæorum turba expleret illud:

e Græ. *corporum.*

11 Et statim ad maritimas civitates miserat, provocans ad emptionem e mancipiorum Jehudæorum, & promittens se nonagena mancipia talento addicturum esse; *scilicet* non expectans consecuturam in ipsum ultionem ab omnipotente.

f Græc. *accidit.*

12 Jehudæ verò f innotuit res de Nicanoris invectione:

13 Qui ut communicavit cum suis comitibus adventum illius exercitus, formidolosi *homines* & qui justitiæ Dei diffidebant diffugerunt & se a loco subduxerunt:

14 Alii verò omnia 'vendebant quæ relicta erant, ac simul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequam congrederentur, fuerant venditi:

15 Quod si non propter ipsos facturus esset, at *certè* propter fœdera ipsius cum majoribus inita, & g propterea quòd de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur.

g Græc. *propter invocationem super ipsos venerandi, &c.*

16 Tunc convocatos eos qui aderant sibi ad sex mille numero Macbæus hortabatur ne propter hostes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injustè ipsos invadentium; sed generosè dimicarent assumentes ante oculos injuriam ab ipsis iniquè in locum sanctum consummatam,

17 Et verberationem civitatis ludibrio expositę, etiamque dissolutionem illius acceptæ a majoribus administrationis.

h Græ. *audaciùs.*

18 Illi etenim armis, inquit, pariter & h audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & istos procedentes in nos & mundum totum potest nutu uno dejicere, confidimus.

19 Cumque amplius collegisset coram eis & defensiones pro majoribus factas, & ultionem

3. Reg. 19. centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periissent,

20 Et prælium in Babylonia adversus Galatas commissum, 'quemadmodum ipsi universæ ad operam præstandam venissent octies mille cum quatuor millibus Macedonum, & Macedonibus hæsitantibus ipsi octies mille *numero* centum viginti millia perdidissent propter auxilium ipsis e cœlo collatum, & utilitatem magnam accepissent:

21 His rebus fecit ut bono animo essent, & parati ad mortem pro legibus patriaque obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, cõstituit etiam fratres suos, qui duces ordinis utriusq; essent, Schimhhonem, & 'Josephum, & Jonathanem, quorum cuique mille quingentos milites subjecit, itemque Elhhazarum:

23 Et postquam legisset apud illos e sacro libro, 'tesseramque dedisset, DEI AUXILIO, ipse primę aciei dux congressus est cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipsis omnipotente, trucidarunt ex hostibus supra novem millia, vulneraruntque & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coëgerunt fugere.

25 Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem suam acceperunt; cumque eos multum persecuti essent unà, receperunt se hora intercluſi:

26 Erat enim pridie sabbathi, quam ob causam non perstiterunt longiùs in eos incurrere.

27 Sed cum arma eorum collegissent, & spolia exuissent hostium, incubuerunt in sabbathum, plurimùm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conservaverat ad diem illum usque 'principium misericordiæ quæ denuo stillabat in ipsos.

28 Post sabbathum autẽ debilitatis, viduisq; & orphanis, cùm partem e spoliis erogassent, reliquas inter se & 'pueros partiti sunt.

29 Atque his perfectis, & communi supplicatione facta misericordem Dominum oraverunt ut ad finem usque servis suis conciliatus permaneret.

30 Postea eorum qui Timotheo & Bacchidi aderant supra viginti millia sustulerunt conjunctis viribus 'obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, spoliaque plura diviserunt, çquis partibus inter ipsos, & debilitatos, orphanosque, & viduas, senesque effectis.

31 Cúmq; arma eorum collegissent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò spolia tulerunt Jeruschalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat sustulerunt, hominem impurissimum, & qui multas molestias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Callisthenem (qui sacras portas succẽderat) in domunculum quandam sibi consulentem fuga, cremaverunt: itaq; dignam impietate sua mercedem reportavit.

i Græc. *perscelerat us.*

34 Ille autem i sceleratissimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionem Jehudæorum adduxerat,

k Græ. *secũdũ ipsum.*

35 Depressus ab iis qui k judicio ipsius minimi esse videbantur, auxilio Domini, gloriosa veste posita per Mediterraneum mare tãquam mancipium se solitarium subtrahẽs, venit Antiochiam, 'supra omnes secundis rebus usus in exercitus sui interitu.

36 Et qui receperat tributum Romanis persolvendum, ex captivitate eorum qui erant

g Græc. rectum.

Jeruschalaimis, g confectum iri, renuntiavit Jehudæos habere propugnatorem Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus esse Jehudæos, quia legibus ab eo mãdatis obsequãtur.

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit suprà 5.22.* Ptolemæo] *non filio Dorymenis, de quo suprà 4.45. sed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, infrà 10.12.* 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores essent, & commodiùs in militiam incumberent.* 20 Quemadmodum] *hujus Gallorum stragis, sive (ut Livius nominat) Gallogræcorum, tempus mihi quidem non planè constat; sed tamen eo tempore factam fuisse conjicimus, cùm Brenno duce trajecta Græcia invaserunt Asiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pausanias. qua in victoria res strenuæ a Jehudæis gestæ fuerunt amplissimæ; sed historicorum invidia suppressæ, & Macedonum virtuti attributæ.* 22 Josephum] *vide 1 Mac. 2. 5.* 23 Tesseram] *symbolum militare, quod postea literis majusculis posuimus, ut ostenderemus hanc fuisse, (ut Vegetius appellat) vocalem tesseram: sic infrà 13.15.* 27 Principium misericord.] *nam illa prioribus calamitatibus quasi rescissa videbatur: ut dictum est suprà 7.33. & 37.* 28 Pueros] *id est, milites, qui imperio ipsius paruerant, ut Genes. 14.24. hujus autem rei legem vide 1. Schem. 30.22. & sequentibus: sic infrà versu 30.* 30 Obnixi] *metaphora elegans ab ædibus, quarum structura statuminatur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *id est, hac una re felicior suo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT IX.

1 *Mac. 6. 1.*

1 'SUB tempus autem illud Antiochus se ignominiosè e regionibus Persicis receperat.

2 Nam ingressus vrbem Persepolim nomine tentavit sacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum subsidium in fugam versi sunt,

e Græ. *inhonestã reversionem faceret.*

unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus e turpiter referret gradum.

3 Cùm autem esset ad 'Ecbatana, b perlatæ sunt ad eum res Nicanori Timotheoq; factæ.

b Græc. *acciderunt.*

4 Itaque furore percitus arbitrabatur se etiam eorum a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retorsurum: ac propterea aurigam jussit indesinẽter pergẽtẽ profectionem persicere; ut judicium e cœlo jam instabat ipsi. sic enim superbè dicebat, cœmeterium Jehudæorum efficiam Jeruschalaima, cùm illuc venero:

5 Omnipotens autem Dominus Deus Jisraëlis incurabili, nec aspectabili plaga percussit eum: cumque solummodo finiret sermonẽ illum, occupavit eum immedicabilis viscerum dolor, & acerba interaneorum tormenta;

6 Omnino justè, qui per multas & insolentes calamitates aliorum viscera tormentis affecerat,

7 Hic verò nequaquam a jactantia desinebat; sed adhuc etiam implebatur superbia, ignem spirans animis contra Jehudæos, & profectionem

c Græc. *actui.*

c accelerari jubens; sed contigit etiam, ut ipse decideret de curru qui agebatur impetu, decidentique gravi casu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

8 Atque hic qui modò videbatur mãris fluctibus imperare, propter arrogantiam qua supra

d Græc. *hominem.*

d humanum modum agebatur, & arbitratus statera se montes altissimos appensurum esse dum in terra erat, gestatorio portabatur, manifestam Dei potentiam in se demonstrans:

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperent vermes vivi, & illius in doloribus angoribusque viventis carnes deciderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominem qui paulò antè videbatur cœli astra cõtingere, nemo exportare poterat propter intolerabilem illã odoris gravitatem.

11 Hic igitur cœpit vulneratus a multitudine superbię desinere, & divino flagello venire ad agnitionem sui, c momẽtis singulis gravius affectus angoribus.

c Græc. *per punctum temporis.*

12 Cumque ne suum quidem odorem posset perferre, hæc dixit, justũ est Deo subjici, eumque qui mortalis est res Deo pares minimè sapere.

13 Et orabat sceleſtus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs miserturus ipsius, sic dicens,

14 Se tum civitatem sanctam (ad quam venire festinabat ut æquaret solo & cœmeterium efficeret) liberam designaturum;

15 Tum Jehudæos omnes (quos decreverat ne sepultura quidem dignari, sed ejicere devorandos avibus cum feris parvulis) eos æquales 'Antiochenis effecturum;

16 Quòd autem priùs spoliaverat sanctum templum, elegantissimis donariis ornaturum, & sancta vasa omnia quàmplurimùm aucta redditurum, & cõvenientes ad sacrificia sumptus ex reditibus propriis suppeditaturum:

17 Præterea etiam se fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiantem robur Dei.

18 Sed cùm nequaquam laborioſi dolores desinerent (nam supervenerat ei justum judicium Dei) de rebus suis desperans scripsit ad Jehudæos sequentes literas, habentes formam deprecationis

f Græc. *continites verò sit.*

f hoc modo:

19 Bonis Jehudæis 'civibus salutem plurimam & valetudinem ac prosperitatem rex & dux Antiochus.

20 Si valetis cum liberis vestris & res vestræ sunt vobis ex sententia, 'in g Deo cœli spem habenti mihi honorem vestrum & benevolentiam pergratum fuerit recordari.

g Græc. *cæla.*

21 Rediens e regionibus Persidis, & in difficilem infirmitatem incidens necessarium duxi curare communem securitatem omnium.

22 Non desperans de me ipso, sed spem magnam habens fore ut infirmitatem hanc effugiam.

23 Consyderans autem 'patrem quoque meum, quibus temporibus in has superiores partes duxit exercitum, designasse eum qui sibi succederet:

24 Ut 'si quid præter opinionem eveniret, aut etiam aliquid grave pronuntiaretur, scientes

entes regionis incolæ, cui rerum summa relicta esset, non turbarentur de eo:

25 Præterea cogitans adjacentes magnates, & vicinos regno tempora observare, & expectare quid eventurum sit: designavimus filiũ [a] Antiochum regem, quem sæpius accurrens in has superiores Satrapias, apud plurimos vestrũm deponens commendabam, & scripsi ad eum quæ huic scripto subjecta sunt.

26 Hortor igitur vos & peto, ut memores beneficiorum publicè privatimque observetis quisque benevolentiam qua estis in me ac filium.

27 Nam persuasus sum ipsum æquè & humanè sequentem propositum consilium meum, vobis obsecundaturum.

28 Iste igitur homicida & blasphemus cùm res pessimas perpessus esset, prout alios exceperat, peregrinus in montanis miserrima morte vitam commutavit.

29 Exportavit verò corpus Philippus, qui fuerat cum ipso educatus; qui etiam metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometora in Ægyptum delatus est.

ANNOTATIO.

1 Sub tempus] *Confer hunc locum cum eo qui habetur suprà 1.13. & sequentibus: quæ ex comparatione nemo non viderus est aut sui oblitum authorem esse, aut certè impudentem aliquem rhapsodum primum caput & secundi partem, maximâ cum injuria in librum istum intulisse.* 3 Ecbatana] *vide Tobiæ 3.7.* 15 Antiochenis] *vulgò legitur Athenienſibus, eodem errore quem annotavimus suprà 6.1.* 19 Civibus] *nempe Antiochenus ex dono regis, ut vovisse dicitur vers. 15.* 20 In Deo cœli] *quasi dicat, is mihi qui in Deum credo, nuntius fuerit gratissimus, si cognovero cùm res vobis honorificè succedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatorem substituerat in expeditionem profecturus, ut moris erat regibus.* 28 Si quid] *id est, aut clades, aut mors: euphemismus apud bonos authores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus est, ut infrà 10.10.*

CAPUT X.

1 MACBÆUS autem & qui erant cũ ipso, Domino [a] duce & templum civitatemque receperunt,

2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiamque delubra demoliti sunt,

3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; cumque [b] lapidibus attritis ignem ex eis accepissent, obtulerunt sacrificium post tempus biennii, & suffitum, lucernásque, & panem propositionum curaverunt.

4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes [c] proni, ne ampliùs in ejusmodi mala inciderent, sed si quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipso erudirentur, ac non blasphemis barbarísque gentibus traderentur.

5 Quo autem die templum ab alienigenis fuerat pollutum, evenit eo ipso die purificationem fieri templi die vigesimo quinto mensis Cisslevi:

6 Quo cum lætitia agitaverunt diebus octo formam festi tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum festũ in montibus & in speluncis fuerant ferarum modo solitarii:

7 Quapropter thyrsos, & ramos speciosos, etiamque palmas habentes, hymnos efferebant ei qui prosperum successum tribuerat ad purificandum locum suum:

8 Decreverunt quoque communi mandato & decreto in tota Jehudæorum gente, ut hi dies quotannis celebrarentur.

9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita se habuit.

10 Nunc verò res ipsas quoque tempore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabimus contrahentes ea mala quę a bellis continua acciderunt.

11 [d] Hic enim suscepto regno designavit, qui negotiis præesset Lysiam quendam, & qui dux esset primarius Cœles Syriæ & Phœniciæ.

12 Ptolemæus enim qui vocabatur [e] Macron, pluris faciens ut erga Jehudæos jus conserva-

ret, propter injuriam quę ipsis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace transigere.

13 Unde apud Eupatorem ab amicis accusatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprum fidei suæ commissam habens a Philometore reliquisset, & ad Antiochum Epiphanem recessisset, neque nobilem potestatem usque adeò generosè administravisse thausto veneno decessit de vita.

14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.

15 Et huic conjuncti etiam Edomæi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudæos, profugósque Jerusalaimis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.

16 Quamobrem ii qui Macbæo aderant, cùm factis precibus postulassent a Deo ut sibi adjutor esset, in [f] Edomæorum munitiones fecerunt impetum.

17 In quas cùm fortiter incurrissẽt, compotes locorum facti sunt, & cùm omnes ulti sunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, sustulerúntq; e medio non minus viginti millibus.

18 Cùm enim confugissent novem millia minimum, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obsidionem *ferendam* necessaria:

19 Macbæus ipse ad urgentia loca seorsim abiit, relictis Schimhhone, & [g] Josepho, atque etiam Zaccęo, multisque cum ipso ad obsidionem illorum.

20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibusdam qui erant in turribus pecunia corrupti sunt; & septuaginta drachmarum millibus acceptis, siverunt quosdam diffluere.

21 Quod factum ut Macbęo renuntiatum est, cõgregavit ductores populi, & accusavit quòd pecunia vendidissent fratres, cum hostes adversus eos dimiserant.

22 Itaque hos proditores [h] evictos interfecit, & ce-

a 1.Mac. 3.36
a Græc. *anteducente ipsos.*
b Græc. *ignefactis.*
c Græc. *in ventrem.*
d Heb. *fusos*

& repentè turres illas duas occupavit.
23 Armisque quę in manibus ipsius erant utens ad omnia prosperè, perdidit in duabus illis munitionibus 'amplius vicies mille.
Suprà.8. 24 Timotheus autem, qui priùs fuerat a Jehudæis victus, congregatis exteris copiis quàplurimis, & equitibus non paucis ex Asia collectis adveniebat, tanquam armis Jehudæam recepturus:
25 Qui verò Macbęo aderant cùm ipse unà accederet ad supplicandum Deo,
26 Terra aspergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidentesque in solũ quod est e regione altaris, petiverunt ut propitius ipsis factus exerceret inimicitias contra inimicos ipsorum, & adversantibus adversaretur,
Levit.26. prout declarat lex:
27 Deinde oratione perfuncti, assumptis armis processerunt e civitate plurimùm; cumque
[a] Græc. *in se ipsis fecerũt.* ad hostes appropinquassent, [a] resederunt.
28 Simulac autem diffusus est ortus *solis*, utrique congressi sunt: hi quidem sponsorem habentes prosperitatis ac victoriæ virtute conjunctæ perfugium suum ad Dominum, illi verò ex adverso ducem certaminum constituentes animum.
29 Dum autem vehemens committebatur pugna, apparuerunt adversariis e cœlo, insidentes equis frenatis auro, viri quinque illustres, & duces Jehudæorum duo.
30 Qui Macbæum assumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ super ipsos erat, integrum a vulneribus conservabant: in adversarios verò tela fulguraque ejaculabantur. Quamobrem confusi cæcitate concidebãtur, & pleni perturbatione.
31 Itaque jugulati sunt vicies mille quingenti *pedites*, & sexcenti equites.
32 Ipse verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur, in munitum pervalde præsidium: ubi dux erat 'Chæreas:
33 Macbæi verò milites alacres præsidium illud obsederunt dies viginti quatuor.
34 Sed cùm ii qui intus erant, confisi munitione loci, pervalde blasphemarent, nefariosque sermones objicerent;
35 Illucescente die vigesimo quinto, adolescentes eorum qui Macbæo aderant, quidam inflammati animis propter blasphemias, accedentes murum, viriliter feroque animo obviũ quemque occiderunt.
36 Alii verò similiter conscendentes in ambitu adversus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accensis vivos blasphemos illos cremaverunt.
37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem, & Timotheum in quadam fovea abditum jugulaverunt, fratremque ejus Chæream, & Apollophanem.
38 Quæ cùm perfecissent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnifica beneficentia Jisraëlem prosequenti, & victoriã danti sibi.

ANNOTATIO.

11 Hic enim] *Confer hæc cum* 1 *Mac.*6.17. *Ex qua comparatione cùm hujus loci, tum aliorum mendacia sunt evidentissima.* 12 Macron] *distinctionis ergò, ne confundatur cum filio Dorymenu, de quo* 1. *Mac.*3. 38. *& alibi. Videtur autem hoc nomen Macron opprobrii causa ab aulicis fuisse impositum, quasi venditorem dicas, quod sequens versus innuit.* 19 Josepho] *vide* 1. *Mac.*2.2. *&* 5. 23 Amplius] *repetitio est ejus quod dictum fuerat vers.* 17. *ut intelligamus priore illo impetu occubuisse undecim millia; hoc autem posteriore ea novem millia, quæ in turres confugerant, suprà* 18. 32 Chæreas] *frater Timothei, infrà versu.* 37.

CAPUT XI.

[a] Græc. *post paucum omnino tempus.* 1 'POST [a] tempus autem pauciſſimum Lysias procurator regis & cognatus, præfectusque negotiis, valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,
1. Mac.6.28 2 Congregatis quasi octoginta millibus, & equitatu universo, adventabat contra Jehudæos; statuens se cùm civitatem effecturum [b] Græcorum habitaculum,
[b] Græc. *Græcis.* 3 Tum etiam templum ad quæstum pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium, & venale quotannis redditurũ sacerdotium summum:
4 Minimè ad hæc consyderans potentiam Dei, sed mente captus propter myriadas, peditũ, & millia equitum atq; elephantes octoginta
5 Cumque Jehudæam ingressus accessisset prope Beth-tzuram, quæ munito agro sita erat distans quasi stadiis quinque Jeruschalaimis, affligebat eam:
6 Sed ubi Macbæi comites perceperunt illũ obsidere munitiones suas, ejulatibus & lachrymis supplicaverunt ipsi ac turbæ Dominum, ut 'bonum angelum mitteret ad salutem *præstandam* Jisraëli.
7 Ipse autem Macbæus primus assumptis armis hortatus est alios, ut periculum secum perferentes, fratribus suis succurrerent:
8 Quamobrem etiam alacriter simul fecerunt impetum. Cùm autem ibidem essent ad Jeruschalaima, apparuit antecedens ipsos eques veste alba, armaturam auream commovens:
9 Et simul omnes benedixerunt Deo misericordi, animisque confirmati sunt, adeò ut
[c] Græc. *vulnerare.* non solum homines, sed bestias etiam ferissimas murosque ferreos parati [c] impetere,
[d] Græc. *in dispositione.* 10 Processerint [d] ordinibus suis adjutorem habentes e cœlo, miserente ipsorum domino.
11 Ita leonum more irruentes in hostes, prostraverunt illorum undecim millia, & mille sexcentos equites:
12 Omnes verò coëgerunt fugere, quorum plurimi

plurimi vulnerati conſervati ſunt, nudi: ipſe verò Lyſias turpiter fugiens ſervatus eſt:

13 Et prout non erat demens, reputans ſecum damnum quod acceperat, & cogitans invictos eſſe Hhebræos quibus omnipotens Deus auxilietur,

14 Mittens perſuaſit ſe conſentire in omnes *conditiones* juſtas; & quia etiam ipſius erat ut perſuaderet regi, ſe coacturum ut ipſis amicus eſſet.

15 Annuit itaque Macbæus omnia ad quæ Lyſias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Macbæus tradidit Lyſiæ de ſcripto pro Jehudæis, ea conceſſit rex.

16 Fuerunt enim ſcriptæ Jehudæis literæ a Lyſia quidem [e] hoc modo: Lyſias populo Jehudæorum ſalutem.

[e] Græc. *continẽtes modum hunc.*

17 Jochanan & Abſchalom miſſi a vobis cùm tradidiſſent ſubſcriptum reſponſum, rogaverunt pro rebus quæ ſignificantur illo.

18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri, declaravi; quæ verò fieri poſſe contigit, ille conceſſit.

19 Si igitur ſervaveritis illam in negotia hæc benevolentiam, etiam in reliquum tempus conabor in cauſa eſſe ut bonis afficiamini.

[f] Græc. *quæ ex parte.*

20 De rebus autem [f] ſingularibus præcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiſcum.

21 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Jovis Corinthii viceſimo quarto.

22 Regis verò literæ ſic habebant. Rex Antiochus Lyſiæ fratri ſalutem.

[g] Græc. *eſſe.*

23 Poſtquam pater noſter ad Deos migravit, volentes incolas regni noſtri turbis vacuos [g] incumbere in rerum ſuarum procurationem:

24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverunt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Græcos, ſed ſuam ipſorum inſtitutionem malunt, poſtulare ut concedantur ſibi ſui ritus legitimi:

25 Volentes igitur illam quoque gentem [h] vacare turba, judicavimus & templum ipſis reſtituendum, & adminiſtrationem relinquendam ſecundum mores qui fuerunt majorum ipſorum tempore.

[h] Græ. *extra turbam eſſe.*

26 Itaque benefeceris ſi mittens ad eos dexteras dederis, ut noſtrum conſilium cognoſcentes & bono animo ſint, & ſuaviter verſentur in rerum ſuarum occupatione.

27 Ad gentem verò, Regis literę erant hujuſmodi: Rex Antiochus ſenatui Jehudæorum, Jehudæiſque aliis ſalutem.

28 Si valetis, erit prout volumus; nos quoque valemus ipſi.

29 Manifeſtum fecit nobis Menelaus vos velle deſcendere, & rebus propriis incumbere.

30 Iis ergo qui deſcendunt ad vos uſque ad trigeſimum menſis Xanthici, futura eſt [i] fides cum ſecuritate:

[i] Græc. *dextera.*

31 Ut Jehudæi utantur ſuis ipſorum [k] cibis & legibus, quemadmodum etiam priùs; & nemo ipſorum ullo pacto afficiatur moleſtia rerum errore commiſſarum nomine.

[k] Græ. *ſumptibus.*

32 Miſi autem Menelaum quoque, ut conſoletur vos.

33 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, decimo quinto Xanthici.

34 Miſerunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum ſalutem.

35 Quibus in rebus Lyſias cognatus regis conceſſit vobis, nos etiam comprobamus:

36 Quę autem judicavit ad regem referenda eſſe, mittite confeſtim aliquem qui de iis proſpiciat, ut exponamus quemadmodum convenerit vobis; nos enim provehimur Antiochiam.

37 Ideoq; feſtinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoſcamus quæ ſitis ſententia.

38 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

ANNOTATIO.

1 Poſt tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis diſtet ab authore prioris Macbæorum & a Joſepho quoque, res ipſa loquitur. Quamobrem de hac narratione, quemadmodum etiam de aliis, judicium facimus.* 6 Bonum ang.] *hæc variè poſſumus interpretari: ſed, authorem puto ad Pythagoream doctrinam reſpexiſſe, de bonis & malis angelis ſinguios proſequentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc pacto videtur author innuere, hoc genus orationis per ſpiritum Dei fuiſſe factum, ut qui eventum poſtulato reſpondiſſe doceat verſu 8.* 12 Nudi] *id eſt, nudati armis ſuis ut in ſervitutem aut vinculà traherentur.* 21 Jovis Corinthii] *ſic vulgo quidem legitur: ſed cùm omnia hæc menſium nomina ſint Macedonica, utpote regno a Macedonibus conſtituto; ego Dioſcurum legendum puto, qui menſis fuit ſeptimus redintegrandæ arationi commodus: quemadmodum etiam poſtea nominatur Xanthicus, qui menſis fuit illorum quintus.* 29 Velle deſcendere] *id eſt, deſyderare, ut a militaribus incurſionibus liberi, non amplius cogamini intra muros Jeruſchalaimorum & munitionum aliquot vos continere; ſed ut per me vobis liceat habitationes veſtras ſingulis repetere, & agros colere. Sic accipiendum, oſtenditur infrà 12. 1.* 30 Iis ergo] *ſenſus eſt, cùm poſtulaveritis ut vobis liceat agros veſtros colere, nondum tamen bene conſtituta pace: placuit nobis, legatis veſtris, qui ad vos profecturi ſunt fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; ſed omnia vobis eſſe integra, donec intra illud tempus reverſi a vobis cum mandatis veſtris, conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo ſuprà 4. & 5. capitibus: nempe ut Jehudæorum animos ſollicitaret ſcelus.*

CAPUT XII.

1 FACTIS autem his conventionibus, Lysias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura versati sunt:

2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Gēnæi filius, itemq; Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non sinebant eos consistere, & negotia quiete conjuncta agere.

3 Joppenses quoque hoc tam impium facinus consummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui secum habitabant ut cum uxoribus liberisq; in scaphas a se comparatas conscenderent, quasi nulla adfuisset contra eos animorum diritas:

4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepissent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes suspicionem; submerserunt eos scaphis in altum provectos, qui ducentis non erant pauciores.

5 Itaque cùm accepisset Jehuda factam in gentiles suos crudelitatem, [a] denuntiavit iis viris qui erant secum,

6 Et invocato justo judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & scaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:

7 Cumque locus circunclusus esset, recessit ut venturus denuò, & universam Joppensium rempublicam eradicaturus.

8 Accipiens quoque Jamnienses etiam velle [a] idem perficere in Jehudæos inquilinos,

9 Invadens Jamnienses nocte succendit portum cum classe, adeò ut splendores flammæ apparerent Jeruschalaima usque, cùm distent stadiis ducentis quadraginta.

10 Atque inde provecti novem stadia, cùm instituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille *peditibus*, & quingentis equitibus.

11 Ubi commissa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei prosperantibus, superati Arabes Nomades postulaverunt Jehudam sibi dexteram dare, promittentes se & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipsis adjumento.

12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, concessit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria sua discesserunt.

13 Aggressus quoque est civitatem quandam ponte munitam, & muris circunseptam, & promiscuis gentibus habitatam, cui nomen erat [b] Caspin:

14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remissiùs agerent, milites Jehudæ petentes convitiis, præterea blasphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;

15 Milites Jehudę postquam invocassent magnum mundi principem, qui sine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoschuhhæ, irruerunt ferociter in murum,

16 Et occupata civitate per volūtatem Dei, ædes quę dici nō possent perfecerūt, adeò ut adjacēs [c] lacus, qui in latitudinē capiebat duo stadia, perfusus sanguine plenus videretur.

17 Inde verò profecti stadia septingenta quinquaginta, pervenerunt in [d] Characem ad eos qui [e] Tobiani Jehudæi dicebantur.

18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis discesserat; sed præsidium in quodam loco, ac valde firmum reliquerat.

19 Dositheus autem & Sosipater ex ducibus qui Macbęo aderant, progressi, perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.

20 Macbæus verò dispositio per cohortes exercitu prępfecit eos cohortibus, & in Timotheū irruit habentem secum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.

21 Sed cognoscens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiserat uxores liberosque & apparatum reliquum in locum qui dicebatur [f] Carnion: erat enim locus difficilis obsessu & aditu propter locorum omnium angustiam:

22 Cumq; apparuisset cohors Jehudæ prima, invadente hostes metu, & timore ex apparitione ejus qui omnia inspicit [b] pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut sæpè læderentur a suis, & gladiorum mucronibus configerentur.

23 Itaque [c] persecutioni instans maxima contentione Jehuda, confodiensque miseros perdidit ad triginta virorum millia:

24 Et ipse Timotheus in Dositheum Sosipatrumq; incidens, postulavit cum multis veteratoriis artibus, ut se vivum dimitterent, eò quòd multorum & parentes & fratres haberet, [g] quorum alioqui futurum esset ut nulla ratio haberetur:

25 Cumq; fidem dedisset ille multis se eos illæsos restituturum, dimiserunt eum propter salutem suorum fratrum.

26 Progressus verò Jehuda cōtra Carnion, & [h] Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.

27 Post quorum fugā perditionemq; castra etiam fecit contra [i] Hhephron civitatē munitam, in qua omnium nationū turbę habitabāt, & adolescentes robusti ad muros constituti robustè propugnabant; ubi denique machinarum telorúmque multi apparatus erant.

28 Sed invocato principe qui [d] potenter conterit vires hostium, civitatem occupantes sub jugum miserunt eam, prostraverunt q; eorum qui intus erant viginti quinque millia.

29 Postea moventes inde irruerunt contra Scythopolim, distantem Jeruschalaimis stadiis sexcentis:

30 Sed cùm Jehudæi qui consistebant illic de iis testarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos usi essent, & quàm benigna conversatione adversis temporibus,

31 Gratias agentes eis hortati sunt, ut in reliquum tempus ergagentem benigni essent; veneruntq; Jeruschalaima, cùm jam propinquus esset festus [k] septimanarum dies.

32 Post pētecostē verò, quēadmodū appellatur, impetū fecerūt in Gorgiā ducē Edomææ:

33 Processeruntq; cum peditum tēr mille, & quadringentorum equitum comitatu.

34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis ceciderint.

35 Dositheus verò quidam eques ex turma Bakenoris,

1. *Mac. 5.*

a Græc. *eodem modo.*

b Græc. *facto super eo.*

c Græ. *faciens persecutionem contentiùs.*

d Græc. *cum potentia.*

Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum chlamyde fortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; sic Gorgias effugit 'Mareſcham.

36 Ut autem ii qui obſidebant 'Eſdrin ampliùs pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux anteceſſor belli,

37 Et incipiens ſermone patrio clamorem hymnis conjunctũ, aggreſſus eſt ex improviſo milites Gorgiæ, eoſque in fugam vertit.

38 Tum Jehuda recipiens exercitum venit in civitatem Hhadullamum, ubi ſuperveniente die ſeptimo pro more purificati ſabbathum tranſegerunt:

39 Poſtridie verò venerunt milites Jehudæ ſecundum tempus illud 'quo miniſterium hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant efferrent, & cum cognatis in patriis ſepulchris reponerent.

40 Invenerunt autem ſub tunicis cujuſque eorum qui erant mortui res ſacratas idolis Jamnienſibus, 'a quibus lex Jehudæos avertebat; adeò ut omnibus fieret manifeſtum, iſtos propter hanc cauſam cecidiſſe.

41 Omnes itaque benedicentes operibus Domini juſti judicis, qui res occultas manifeſtas facit,

42 Ad ſupplicationem converſi ſunt, oraverunt que ut commiſſum iſtud peccatum perfectè 'deleretur: & generoſus Jehuda hortatus eſt multitudinem, ut conſervarent ſeipſos integros a peccatis, cùm [e] ante oculos ſuos viderint ea quæ facta ſunt propter iſtorum peccatum qui ceciderant.

43 Deinde cùm ex capitatione confeciſſet ad drachmas bis mille argenti, miſit Jeruſchalaima, ut offerretur ſacrificium pro peccato; 'valde bene & honeſtè faciens quòd de reſurrectione cogitaret:

44 (Nam ſi eorum qui antè ceciderant, reſurrectionem non expectaviſſet, ſuperfluum & delirum fuiſſet orare pro mortuis)

45 Deinde quòd proſpexit iis qui piè occumbunt optimam repoſitam eſſe gratiam.

46 Sancta & pia cogitatio, ex qua pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato ſoluti eſſent.

[e] Græc. *ſub aſpectum.*

ANNOTATIO.

5 Denuntiavit] *Id eſt, ad arma convolari juſſit.* 13 Caſpin] *hæc illa videtur eſſe, quæ apud filios Hhakanis fuiſſe dicitur, 1.Mac.5.4. & ſequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad ullam hiſtoriam pertinent; ſed ita ut narratione illa hanc ferè totam labefactari oporteat: tam malè huic cum illo, cum Joſepho, & cum hiſtoricis aliis convenit.* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco ſalientibus conficitur: unde etiam putei filiorum Hhakanis appellantur Deut.10.6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petræ, quod Ptolemæus Characmobam vocat, mea ſententia, pro Charace Tobiana, prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1.Mac.5.13. Hi autem Jehudæi propter hiſtoriam dicebantur, quæ eſt Judicum 11.* 21 Carnion] *legendum Karnajima ex 1.Mac.5.26. & 43. & 44. Sed hic tam benè locorum expreſſit nomina, quàm veritatem rerum.* 24 Quorum] *id eſt, qui omnes, niſi vitæ ſuæ conſulatur, periturí ſint nece miſerrima.* 26 Atergation] *nomen eſt fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1.Mac.5.43. Dicitur autem Atergation a portentoſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, ſive Darceto ſermone Syro; quam illi ita colebant ut Latini Opem ſive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus; unde Syra eſt appellatio.* 27 Hhephron] *vide 1.Mac.5.46.* 31 Septimanarum] *id eſt penteceſte, ut exponitur ſequente verſu. ſic Deut.16.10.* 35 Mareſcham] *de qua 1.Chronic.2.42. & 2.Chron.11.8. & 14.9.* 36 Eſdrin] *id eſt, Schahharajima; ſed hîc corrupta eſt appellatio. vide 1.Mac.5.66.* 39 Quo miniſt.] *id eſt, cùm primùm tranſacto ſabbatho licuit recognoſcendis mortuis incumbere, & juſta eorũ facere; quod nefas erat ſabbatho.* 40 A quibus] *id eſt, quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde ſuperſtitibus non eſſet damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium ſuum pro more interponit, adeò peritus legis ut ſacrificia pro piis oblata fuiſſe putaverit qui ſe polluerant anathemate: quod planè adverſatur legi.*

CAPUT XIII.

1 ANNO autem centeſimo quadrageſimo nono [a] perlatum eſt ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,

2 Et cum eo Lyſiam procuratorem, & unum quemque præfectum negotiis habentem copias 'Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephanteſque viginti duos, & falcatos currus trecentos:

3 Quibus ſe immiſcuerat etiam 'Menelaus hortatus 'cum ludibrio multo Antiochum, nõ de patriæ ſalute cogitans; ſed ut in principatu conſtitueretur.

4 Verùm Rex regum Antiochi animum adverſus iſtum ſceleratum excitavit; & cùm oſtendiſſet Lyſias hunc cauſam eſſe malorũ omnium, mandavit (ut moris eſt) *ſatellitibus*, ut abducentes eum 'Beream in eodẽ loco perderẽt.

5 Eſt autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ inſtrumentum habebat verſatile undequaque præceps in cinerem:

6 Ibi reum iſtum ſacrilegii, & qui etiam aliis quibuſdam malis perpetrandis excelluerat, omnes in exitium impulerunt.

7 Hac nece contigit iniquum iſtum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere:

8 Omnino juſtè; nam quandoquidem conſummaverat multa peccata circum altare, cujus ignis & cinis erat caſtus, in cinere mortem reportavit.

9 Rex cæterum cogitationibus efferatus veniebat, deſignaturus contra Jehudæos res peſſimas, quæ unquam fuiſſent factæ patris ſui tẽpore.

10 Sed cùm Jehuda percepiſſet iſta, denuntiavit multitudini, ut dies nocteſque invocaret Dominum, ſi quando aliàs, nunc etiam ſuccurreret iis, qui propè erant ut lege, & patria, & templo ſancto privarentur;

[a] Græc. *accepit.*

11 Et populũ qui jam paulisper respiraverat, non sineret infamibus gentibus subjici.
12 Cùm itaque omnes simul idem facerent, & orarent misericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indesinenter prostrati, hortatus eos Jehuda jussit venire *ad se*:
[b] Græc. *per se.*
13 Et [b] seorsim cũ senioribus existens consiliũ iniit, ut anteq̃ invaderet exercitus regis Jehudæam, compotésque fierent civitatis, ipsi procedentes, de summa rerum ope Domini decernerent *prælio.*
14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus est qui secum erant ut generosè ad mortem usque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas castra fecit.
15 Deinde data suis tessera, DEI VICTORIAE, cum juvenibus optimis delectis invadens noctu castra ad aulam regiam, sustulit quasi bis mille viros; & elephantũ qui primas tenebat, cum multitudine impositam ipsi domum habitante, [a] adjecit illis.
16 Denique postquam metu & perturbatione implevissent castra prosperè discesserunt.
17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illucesceret, propter protectionem Domini, quæ supernè defendebat ipsum.
18 Rex autem ut percepit gustum Jehudæorũ audaciæ, loca tentavit artibus.
19 [a] Cumque ad Beth-zuram munitum Jehudæorum præsidium accederet, in fugam vertebatur, offendebat, minuebatur:
20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res necessarias.
21 Quarum rerum arcana hostibus renuntiavit Rhodocus e Jehudæorum exercitu; sed quæstione habita prehensus atq; conclusus est.
22 Tum rex secundò cum Bethzuranis sermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congressus est cum Jehudæ copiis, inferior fuit.
23 Ut autem accepit desciviſſe Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confusus est, Jehudæósque hortatus submisit se ipsum, & juravit in omnes justas leges: reconciliatúsque sacrificium obtulit, templum honoravit, & locum [a] humaniter coluit.
24 Macbæum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide usque ad [a] Gerrenos [c] maximum.
[c] Græc. *ducalem.*
25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenses conventiones illas (nam indignabantur [a] eò quòd voluissent Jehudæi conditiones irritas facere)
26 Venit in tribunal Lysias, defendit rem commodè, persuasit, sedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reversus est: ita succesſit profectio & reversio regis.

ANNOTATIO.

2 Græcas] *id est, ex alienigenis, prout jam sæpe diximus.* 3 Menelaus] *de quo suprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo gentem suam nefariè traducebat.* 4 Beream] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim similem locum 1. Mac. 7. ex Josepho emendavimus, & quæcunque hîc de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuisse conjuncta statuimus. Est enim πύργος non tantùm elata turris, sed etiam omnis structura instar turris, ut est porta cum fastigiato tympano & acroteriis, ut infrà 14. 41. sive edita, sive in terram depressa; atque custodia omnis, ut Phavorinus explicat.* 15 Tessera] *vide suprà 8. 23.* Adjecit illis] *id est, prostravit æquè atque illos bis mille.* 19 Cúmque] *historiæ hujus vanitatem qui volet cognoscere, comparet cum 1. Mac. 6. 31. & sequentibus; & cum Josephi historia. Nam quis hæc scripsit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quáve injuria prædicaret. Quod itaque hîc præter morem σῶν τομεῦ, optimo jure facit, ut breviora sint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *scilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaque, 1. Mac. 6. 62.* 24 Gerrenos] *id est, a summis finibus Israëlitarum ad imos usque Ægypti & Peluschtæa, ubi est Gerrum mons ad Pelusium in finibus Ægypti situs, Ptolemæo teste.* 25 Eò quòd vol.] *paralepsis est in his verbis. q.d. eò quòd cùm Jehudæi tanta rebellione se gessissent in regem, rex tamen ipsorum conditionibus constituisset pacem: quod & rege indignum, & sibi incommodum esse cogitabant.*

CAPUT XIIII.

1. *Mac. 7.*
1 POST tempus autem triennii, perlatum est ad Jehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio advenisse cum multitudine valida & classe:
2 Et occupasse regionem, postquam Antiochum & procuratorem ejus Lysiam sustulisset.
3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat sacerdos summus, sed voluntariè inquinatus [a] confusionis temporibus) cùm reputaret nulla ratione sibi salutem esse, neque ampliùs accessum ad sanctum altare,
[a] Græ. *commixtionis.*
4 Venit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, afferens ei coronã auream, & palmã, ac præterea ramos, qui templi esse putabantur; & [a] quietè se continuit die illo.
[b] Græc. *propriæ dementiæ cooperans.*
5 Sed cùm tempus sumpsisset [b] dementiæ suæ commodum, arcessitus in concilium a Demetrio, & interrogatus, quo instituto consilioque Jehudæi constitissent, respondit ad hæc:
6 Qui ex Jehudæis dicuntur [a] Aschidæi, quorum dux est Jehuda Macbæus, bella & seditiones fovent, non sinentes ut regnum bonam constitutionem assequatur.
7 Quamobrem ego majorum gloria spoliatus, nẽpe sacerdotio summo, huc nunc adveni;
8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [c] optimè cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim istorum quos modò dixi pravitate rationem aversante, universum genus nostrum non mediocres calamitates accipit.
[c] Græc. *germanè.*
9 Cùm autẽ tu, ô rex, singula ista cognoveris; & regioni & obsesso generi nostro prospice pro ea [d] comi humanitate quã omnib. exhibes.
[d] Græc. *benè occursabilis.*
10 Tantisper enim dum Jehuda supereſt, fieri non potest ut pacem negotia hæc consequantur.

11 At-

11 Atque hæc poſtquam ab illo dicta ſunt, confeſtim amici reliqui in res [e] Jehudæ infenſiſſimi, demetrium ampliùs accenderunt:

e Græc. *dirè habentes contra Jehudam.*

12 Qui ſtatim accerſens Nicanorem, qui magiſter elephantorum erat, & ducem Jehudææ deſignans eum, miſit;

13 Datis literis ut & Jehudam tolleret, & comites ejus diſpergeret, & Alcimum ſacerdotem ſummum templi maximi conſtitueret.

14 [f] Gentes verò quæ ex Jehudæa fugerant Jehudam, miſcebant ſe gregatim Nicanori, miſerias & caſus Jehudæorum putantes fore [g] ſibi ipſis feliciſſimos.

f Græc. *propria felicitates.*

15 Sed cùm audiviſſent Jehudæi Nicanoris adventum & acceſſionem gentium, conſperſi terra ſupplicaverunt ei qui in æternum conſtituit populum ſuum, & ſemper cum illuſtri apparitione defendit partem ſuam.

16 [f] Poſtea præcipiente duce, ſtatim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Deſſau miſcuit *pugnam.*

17 Schimhhon verò Jehudæ frater cum Nicanore quidem congreſſus eſt, ſed de repentina adverſariorum diſparitione brevi tempore facta fuit [f] conſternatus.

18 Veruntamen audiens Nicanor ſtrenuitatem qua erat Jehuda, & felicitatem in certaminibus *ſuſceptis* pro patria metuebat [g] armis experiri:

g Græc. *judicium per ſanguines facere.*

19 Quamobrem miſit Poſidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [h] fidem atq; acciperent.

h Græc. *dextras, ſycec.*

20 Quibus de rebus cùm plurima fuiſſet deliberatio, & cum turbis dux communicaviſſet, viſa concorde ſententia annuerunt conventionibus:

21 Et præſtituto die quo privatim [i] unà venturi eſſent, advenienti utrique ſellæ poſitæ ſunt:

i Græc. *in idem.*

22 (Diſpoſuerat autem Jehuda armatos *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hoſtibus repentè maleficium exiſteret) & convenientem habuerunt ſermonum inter ſe communicationem.

23 Tum moratus Nicanor Jeruſchalaimis nihil fecit abſurdi, dimiſſis turbis gregariis quas antè coëgerat:

k Græc. *habebat in facie.*

24 Sed Jehudam ſemper ferebat [k] oculis, adeò ex animo in virum hunc [l] propendebat:

l Græc. *inclinabat.*

25 Eoq; hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quiete uſus, & communem vitam inſtituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, ſumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) inſidiatorem regni ipſius Jehudam ſucceſſorem deſignavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & ſceleratiſſimi iſtius calumniis inflammatus, ſcripſit Nicanori, cùm ſe dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubens ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

28 Quæ cùm ad Nicanorem [m] perlata eſſent, confuſus erat, & iniquè ferebat, quòd res compoſitas irritas facturus eſſet, maximè cùm nullam vir ille feciſſet injuriam.

m Græc. *ut audiſſent.*

29 Sed quandoquidem non erat unde reſiſteret regi, opportunum tempus obſervabat, ut ſtratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoſcens Nicanorem auſteriùs ſemper agere erga ſe, & ſolitam converſationem agreſtiorem exhibere, cogitavit auſteritatem iſtam ex optimo *animo* minimè proficiſci; & coacervatis non paucis ſuorum comitum ſe a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoſcens ſe generosè a viro ſtratagemate deluſum eſſe, adveniens ad maximum & ſanctum templū, cùm ſacerdotes convenientia offerrent ſacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento ſe neſcire ubi locorum is ſit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit iſta:

33 Niſi vinctum mihi tradatis Jehudam, iſtud Dei fanum complanabo, & altare ſuffodiam, & templum hic illuſtre [f] Libero patri inſtituam:

34 Atque his dictis abiit; ſacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui ſemper fuit propugnator gentis noſtræ, dicentes iſta:

35 Tu Domine univerſitatis, nullius rei indigens, voluiſti templum habitationis tuæ apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô ſancte omnis ſanctificationis Domine, conſerva impollutam in ſecula hanc domum, quæ nuper purificata eſt.

37 [f] Rezaja autem quidam e ſenioribus qui erant Jeruſchalaimis, vir amans civitatis, & perbene audiens, adeoq; propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus eſt.

38 Hic enim antegreſſis temporibus judicium continentiæ in Jehudaiſmo reportaverat & corpus animumq; pro Jehudaiſmo cum omni conſtantia expoſuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem [n] qua in Jehudæos vehebatur manifeſtò teſtatam facere, milites amplius quingentos miſit qui eum comprehenderent:

n Græc. *quā in Jehudæos habebat.*

40 Putabat enim comprehenſo illo, ſe Jehudæis cladem effecturum.

41 Cùm autem [f] turbæ occupaturæ turrim veſtibuli januam pulſarent vi, & ignem afferri juberent, januas q; incendi; denique cùm jam penè comprehenſus eſſet, ſibi ipſi ſubjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm ſceleratis iſtis ſubjici, & indignas generoſa conditione ſua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intuliſſet ictu certo, propter contentionis feſtinationem; turbæ autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, ſe ipſum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retuliſſent gradum, effecto ſpatio proceſſit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc ſpiraret [o] animoq; inflammatus eſſet, ſurgens (quamvis ferretur ſalientium more ſanguis, & gravia eſſent vulnera) curſu pervaſit turbas,

o Græc. *animis.*

46 Et ſuper quandam petram præruptam conſiſtens, planè jam exanguis effectus, protulit inteſtina, & capiens ambabus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & ſpiritus dominium obtinet, ut ea ſibi iterum redderet, hoc pacto migravit *e vita.*

ANNO-

ANNOTATIO.

4 Quiete se cont.] *id est, nihil primo congressu in gentem suam protulit.* 6 Aschidæi] *vide* 1. *Mac.* 2.42. 14 Gentes] *de quibus* 1 Mac.2.44. 16 Postea] *hæc & sequentia ferè omnia (ut in præcedens caput observavimus) aut* 1.*Mac. & Josephi authoritatem convellunt, aut illorum contrà authoritate (quod mihi certo videtur certius) convelluntur.* 17 Consternatus] *nesciens videlicet quò spectaret tam subita discessio, aut quid portenderet.* 33 Libero patri] *qui superstitione maxima colebatur a Syris, ut vidimus suprà 6.* 37 Rezaja] *historiam hanc ab authore quidem laudari non miror, tanquam si aliquid præclarum ab hoc homine gestum esset: sed si quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc factum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipsa hypothesi judicat Augustinus optimè in Epist.61. ad Dulcitium, & lib.2. contra secundam Gaudentii epistolam cap. 23. tum etiam universè de thesi lib. 1.de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe istorum quingentorum militum: quemadmodum reliquo capite de iisdem intelligenda est hæc appellatio.*

CAPUT XV

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam esse in partibus Schomronis, cōsilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cumq; Jehudæi qui [a]ex necessitate eum prosequebantur, dicerent, nequaquam ita horridè & barbarè perdas illos; sed gloriam tribue dieiilli, qui olim [a] sanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

[a] Græc. *cum sanctitate.*

3 Interrogavit ille sceleratissimus, an esset in cœlo princeps, qui præcepisset diem sabbathi celebrari.

4 Quibus respondentibus, Dominum viventem eum principem in cœlo esse qui jusserit diem septimum observari:

5 Ego verò, inquit, [a]alter sum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miserum consilium suum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iste cum omnij actatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de castris Jehudæ statuere:

7 Macbæus verò indesinenter confidebat cum omni expectatione, se defensionem consecuturum a Domino:

8 Itaq; hortabatur suos ne formidarent adventum gentium; sed habentes in mente ea auxilia quæ antè fuerant ipsis e cœlo facta, nunc etiam expectarent victoriam sibi ab omnipotente affuturam:

9 Et consolabatur eos ex lege & prophetis; & prę terea revocans in memoriam ipsis etiam certamina quę perfecerant, alacriores eos efficiebat animosque eorum excitabat.

10 Atq; hic denuntians ista simul ostendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumque transgressionem:

11 Deniq; eorum quemq; non tam clypeorum lancearumq; munitione armabat, quàm adhortatione sermonibus optimis; ad quos adjiciens somnium fide dignum omnes affecit lætitia summopere.

12 Fuit autem illius visio hujusmodi: Oniã, qui summus sacerdos fuerat, virum [b]optimum, reverendum quidem aspectu; sed moribus mitem, & sermones decenter efferentem, qui deniq; a puero laborem consumpserat in rebus omnibus quæ virtutis sunt propriæ; hunc protendentem manus vota fecisse pro toto Jehudæorum cœtu:

[b] Grę. *bellũ & bonum: Hellenismus.*

13 Deinde eodem modo apparuisse virum canitie & gloria præstantem, cujus admirabilis quędam & decentissima erat circunstans eum excellentia.

14 Tum respondentem Oniam dixisse, hic est humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate sancta.

15 Jirmejam verò protendisse dexteram, & gladium aureum dedisse Jehudæ; cumq; daret, pronuntiasse ista,

16 Accipe sanctum gladium donum a Deo, quo frangas adversarios.

17 Tum accipientes hortationem ex his Jehudæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutem incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non esse castra metandum, sed generosè irruendum, & congressu toto animo ac virili facto, de rerum summa decertandum, quandoquidem & civitas & locus sanctus & templum periclitabatur:

18 Nam de uxoribus liberisq;, itemq; fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: sed maximus & primus insidebat eis de templo sanctificato metus.

19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat solicitudo, sed congressus sub dio faciendi cogitatio eos conturbabat.

20 Ut autem omnes jam futurum certamen expectabant, & jam miscebant *prælium* hostes & acie disposita, & bestiis in opportuna parte constitutis, & equitatu ad [c] alas disposito,

[c] Græc. *cornua.*

21 Conspiciens Macbæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, bestiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & miricum Dominum invocavit, agnoscens non armis esse; sed pro ut apud se ipsum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriã.

22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine misisti Angelum tuum tempore Chizkijæ regis Jehudæ, qui sustulit e castris Sancheribi ad centum octoginta quinq; millia.

23 Nunc autem, ô princeps cœlorum, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;

24 Magnitudine brachii tui percellantur isti, qui cum blasphemia contra sanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis desiit.

25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:

26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prælium* cum hostibus miscuerunt:

27 Ita manibus quidem pugnantes, sed cordibus orationem fundentes apud Deum, prostraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illustri Dei præsentia.

28 Ut

28 Vt autem ab opere ceſſantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidiſſe Nicanorem cum tota armatura ſua.

d Græc.& turba : ψ διάδυο

29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi ſuo paterna lingua.

30 Præcepit autem [ψ] ille primus civium ſuorum propugnator, qui omninò corpus & animam ſuam abjecerat, & ætate ſua benevolentiam in ſuos gentiles cõſervaverat, ut reſciſſum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruſchalaima.

31 Quò cùm advenitſet, & convocatis gentilibus ſuis ac ſacerdotibus ante altare conſtitiſſet, advocavit eos qui erant in arce:

Sup.14.31. 32 Et oſtendens profani Nicanoris caput manumque blaſphemi qua extenta in ſanctam omnipotentis domum cervices extulerat,

33 Cùm linguam Nicanoris impii abſcidiſſet, dixit ſe eam minutatim daturum avibus; præmia verò dementiæ ex adverſo templi ſuſpenſurum.

34 Itaque omnes in cœlum aſpicientes, benedixerunt illuſtri Domino, dicentes, benedictus ſit qui cõſervavit locum ſuum impollutũ.

35 Tum ſuſpendit Nicanoris caput de arce, ut manifeſtum eſſet omnibus, & evidens ſignũ auxilii a Domino.

36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem ſinendum eſſe;

37 Sed haberi celebritatem die decimo tertio menſis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem feſti [ψ] Mordecaici.

38 Cùm igitur res Nicanoris ita ſucceſſerint, & ab illis temporibus civitatem Hhebræi obtinuerint; hic ego quoque finem ſermonis faciam.

e Græ.& bene contingenter compoſitum.

39 Ac ſi quidem bene & [e ψ] prout compoſitionem perſtringi convenit *præſtitero*, hoc etiam ipſe volui; ſin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen eſt quod potui aſſequi.

f Heb.e diverſo.

40 Nam ut vinum ſeorſim bibere, ſimiliterque etiam aquam, [ψ] utrunque [f] variè adverſum eſt; contrà verò ut vinum aqua commixtum ſuavem & delectabilem gratiam efficit: ita etiam ſermonis apparatus delectat aures legentium compoſitione ſua. atque hic finis futurus eſt.

ANNOTATIO.

2 Ex neceſſitate] *Id eſt, coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudæi refringere Nicanoris impetum conabantur, non ſpectant indignitatem facti in Jehudam, ſed tantùm violati ſabbathi; etſi conſilium erat Jehudæorum, ut religionis ſpecie afferrent moram: quaſi dicat, non decet nos tanquam feras religionis expertes, aut tanquam barbaros, diem ſabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe ſecundus a rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphraſis Jehudæ Macbæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Eſther 9.* 39 Prout] *id eſt, quemadmodum lex hiſtoriæ poſtulat narrationis variis ex rebus confectas atque compoſitas, convenienter temperari: ſic excuſat author ſuam infantiam.* 40 Vtrunque variè] *id eſt, adverſatur valetudini; generoſum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens conſtitutionem corporis quibus aptè inter ſe mixtis atque temperatis potus ſalubris & ſuavis efficitur. Atque hoc pacto hic graviſſimus Macbæorum encomiaſtes a convivio orſus eſt narrationem ſuam, & a potu terminavit.*

LIBER SAPIENTIÆ.

LIBER Sapientiæ ſermone elegans atque accuratus, argumento non inutilis eſt. Primùm enim documenta iuſtitiæ & pietatis affert ad ſanctè inſtituendam vitam neceſſaria: deinde verò oratione ad Deum converſa, pias meditationes ſubjicit de hominũ vanitate conſtantiſſimaq; Dei miſericordia: & admirabilitatem cùm judiciorum Dei in adverſarios, tum beneficiorum in ſuos ab exemplo Aegyptiorum ac Iſraelitarum percurrit artificioſiſſimè.

CAPUT I.

a Græc. judicantes terrã.

1 DILIGITE juſtitiam, ô [a] judices terræ; ſentite de Domino [ψ] bonitate, & ſimplicitate cordis quærite ipſum.

b Græc. invenitur: ut Pſal 111.2.

2 Nam [b] expoſitus eſt iis qui non tentant ipſum, & patefit iis qui non infidi ſunt ei.

3 Perverſæ enim ratiocinationes ſeparant a Deo, & [ψ] probata illius potentia arguit inſipientes,

4 Eò quòd in malitioſam animam non ingreditur ſapientia, neque habitat in corpore quod ſubjectum eſt peccato.

5 Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ fugit dolum, & abſiſtit a ratiocinationibus *hominum* vacuorum intelligentia; & [ψ] indicatur cùm advenit iniquitas.

6 [ψ] Nam humanus eſt ſpiritus ſapientiæ; ſed non liberat blaſphemum a *maledicto* labiorum ipſius, quia renum ipſius teſtis eſt Deus, & cordis ipſius obſervator verus, & auditor linguæ:

7 Cùm ſpiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injuſtam nullus occultus futurus eſt, neque præteritura ipſum juſtitia illa [ψ] arguens.

c Græc. ad argutionem iniquitatũ. d Græc. zelotypiæ.

9 Nam [ψ] conſiliis impii adeſt quæſtio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura eſt [c] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia [ψ] auris [d] zelotypa audit omnia hæc, etiam ſonus murmurationis non eſt abditus ei.

e Græc. parcite linguæ. f Græc. vacuus.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [e] continete linguam; quia ſermo occultus non eſt [f] impunè abiturus, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

12 Ne

12 Ne g studeatis morti errore vitæ vestræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum vestrarum:
13 Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:
14 Nam omnia creavit ut sint, & h salutares sunt ortus hujus mundi, in quibus non est pharmacum k exitiale, neque inferorum regnum super terram.
15 Justitia autem immortalis est:
16 Impii verò manibus & sermonibus accersiverunt mortem amicam arbitrati eam, contabuerunt ubi conventionem statuerunt cum ea; quia digni sunt i qui cedant in partem illius.

g Græ. æmulemini.
k Græc. exitii.
i Græc. illius partis esse.

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *Nempe cordis: nam hoc ἀπὸ κοινοῦ ex sequente membro repetimus.* 3 Probata] *id est, tentata ab improbis, ex præcedente versu.* 5 Indicatur] *id est, tum demum seipsum indicat & vires suas revincendis improbis exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominum: ut dictum est vers. 3.* 6 Nam hum.] *occupatio elegans, non est ita durus & asper spiritus Dei, inquit improbus: respondetur verò, humanus quidem est, fateor; sed tamen non propterea injustus est, qui hominis blasphemis maledicta impunè abire sinat.* Verus] *id est certissimus, coram quo nihil latere potest: quod significat dictionis Græcæ notatio.* 8 Arguens] *de qua suprà vers. 3. & 5.* 9 Consiliis imp.] *id est, eo ipso tempore quo de malis consultat impius, hoc ipsum quæritur a Deo atque cognoscitur: metaphora a reforensi.* 10 Auris zelo.] *id est Dei, qui zelotypus passim in Scripturis dicitur.* 14 Salutares] *id est, ad salutem spectabant omnia creationis lege; ut quæ carerent injustitia (quæ exitii pharmacum appellatur) & potestate tenebrarum ac peccati, quæ definitur inferorum regnum verbis sequentibus.*

Caput II.

1 DIXERUNT enim apud se ipsos ratiocinantes improbè, brevis & molesta est vita nostra, neque remedium est adversus mortem humanam, nec cognitus est ullus qui ab inferis reverterit:
2 Nam casu nati sumus, postea verò ita futuri sumus quasi non fuissemus: quia fumus est respiratio a narium nostrarum, & sermo prolatus motu cordis nostri scintilla est,
3 Qua extincta b in cinerem abiturum est corpus nostrum, & spiritus noster ut aër mollis diffundetur:
4 Quo tempore oblivioni erit nomen nostrum, & nemo recordabitur operum nostrorum: ita transitura est vita nostra ut vestigia nubis, & quasi nebula dispergetur c infestata a radiis solis & a calore ejus d gravius impulsa.
5 Nam ut umbræ transitus est tempus nostrum, neque est remeatio a morte nostra; quia obsignata est, & nemo revertitur.
6 Agite ergo, fruamur præsentibus bonis, & possessione hac tanquam in juventute utamur studiosè.
7 Vino pretioso & unguentis impleamur, ac e ne prætereat nos c jucundus aër:
8 Coronemur rosarum calyculis, antequam marcescant:
9 Nemo nostrûm expers sit nostræ f lasciviæ; ubiq; relinquamus symbola lætitiæ: nã hæc est portio nostra & sors hujusmodi.
10 Potentia opprimamus pauperem justum, ne parcamus viduæ, neque senis revereamur longævos canos:
11 Sed esto robur nostrum lex justitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.
12 Insidiemur autem justo, quia incommodus est nobis & adversans operibus nostris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum f vitę institutę nostræ:
13 Profitetur cognitionem se habere Dei, & g filium Domini se ipsum nominat:
14 Factus est nobis ad g redarguendum cogitationes nostras:
15 Gravis est nobis etiam h ad aspectum, quia dissimilis est aliorum vita illius, & aliò spectãtes semitæ ejus:
16 i g Argentum reprobum æstimamur ab ipso, & abstinet a viis nostris tanquam ab immundis rebus; beatos prędicat fines justorum, & Deum patrem jactitat.
17 Videamus sint ne sermones ejus veri, & experiamur quæ sint k eventura ei:
18 Nam si justus iste filius est Dei, suscipiet eũ & liberabit eum a manu adversantium.
19 Contumelia & tormento quæstionem habeamus de eo: ut cognoscamus g æquitatem illius, & probemus l quam habet iste malorum tolerantiam.
20 In mortem turpem condemnemus istum: nam g illius erit prospicere ex sermonibus istius.
21 Hæc ratiocinantes erraverunt: et enim excæcavit eos malitia ipsorum,
22 Et non agnoverunt arcana Dei, neq; mercedem speraverunt sanctitatis, neque judicaverunt præmium esse animis inculpatis.
23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem m ipsissimæ naturæ suæ fecerat eum:
24 Sed invidentia diaboli mors venit in mũdum, & tentant illum qui cedunt in partem istius.

a Græc. in naribus nostris.
b Græc. cinis.
c Græ. persequuta si passivè dici potest.
d Græc. gravata.
e Græc. flos æris: hypallage.
f Græc. lasciviæ.
g Græc. disciplinæ nostræ
g Græ. redargutionem cogitationũ.
h Græc. visus.
i Græc. in reprobum.
k Græc. in eventum ejus
g Græc. istius.
l Græc. istius.
m Græc. propriè proprietatis.

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id est, ne sinamus commodum tempus præterfluere, sed in sereno cælo expatiantes, voluptatibus nostris perfruamur.* 9 Lasciviæ] *id est, juvenilis petulantiæ, quam senectus persequi neque potest ex imbecillitate, Eccles. iasticæ 12. neque ex officio debet: unde vox Græca dicta est.* 13 Filium] *vel puerũ & servum: quod utrunque designat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jerm. 6. 29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui istum ex æquo & bono propugnabit si filium suum esse agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & sequente vers.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modò diximus.*

CAPUT III.

1 IUSTORUM verò animæ ſunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:
2 Videntur in oculos inſipientium mori, & æſtimatur malum eſſe exitus ipſorum,
3 Et diſceſſus a nobis contritio: hi verò verſantur in pace,
4 Etenim ad aſpectum hominum ſi puniuntur, horum *tamen* [a] ſpes immortalitatis plena eſt:
5 Et paulum caſtigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipſos, eoſque dignos ſe ipſo deprehenderit,
6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipſos, & tanquam holocauſtum ſacrificium acceperit ipſos.
7 Itaque tempore [a] viſitationis ipſorum relucebunt, & tanquam ſcintillæ accendentes ſtipulam [a] perficient curſum:
8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in ſecula.
9 Qui confidunt ipſi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipſum: nam gratia & miſericordia ineſt ſanctis ejus, & [a] viſitatio electis ejus.
10 Impii verò prout [a] ratiocinati ſunt [b] perferent ſupplicium, qui neglexerint juſtum & a Deo defecerint.
11 Nam qui nihili facit ſapientiam & diſciplinam miſer eſt; etiam inanis eſt ſpes illorum, & labores infructuoſi, inutiliaque opera illorum.
12 Uxores eorum inſipientes ſunt & improbi liberi illorum,
13 Maledicta quæ generatio illorum: nam beata eſt ſterilis quæ polluta non eſt, quæ non experta eſt cubile [c] flagitioſè, & perceptura fructū in viſitatione animarum.
14 Similiter Eunuchus qui non operatus eſt manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectiſſima & ſors in templo Domini animo [d] gratiſſima.
15 [a] Bonorum enim laborum fructus celebris eſt, & non excidit radix prudentiæ:
16 Liberi verò mœchorum [a] non conſequentur perfectionem, ſed ſemen ex illegitimo cubili natum delebitur.
17 Etenim ſive longævi ſint, nihili æſtimantur, & inhonora ad finem uſque eſt ſenectus iſtorum:
18 Sive celeriter moriantur, neque ſpem habent neq; conſolationem in die [a] cognitionis,
19 Nam generis iniqui dura ſunt exitia.

[a] Græc. *per-current.*
[b] Græc. *habebunt.*
[c] Græc. *in delicto.*
[d] Græc. *gratior: comparationis enallage.*

ANNOTATIO.

4 Spes] *id eſt, res ſperata, quam conſequuntur a morte; metonymicè, ut oſtendunt ſequentia.* 7 Viſitationis] *id eſt judicii, quo Deus luſtrans & recognoſcens ſuos ſeparabit, ut oves ab hœdis.* 9 Viſitatio] *id eſt, agnitio & cura paterna Dei indeſinenter reſpicientis ad ſuos & promiſſa præſtantis, ut Gen. 21. 1. & Pſal. 8. 5.* 10 Ratiocinati ſunt] *id eſt, in alios facere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia benefacientibus a Deo ſunt omni ex parte benedicta.* 16 Non conſequentur] *ſic viſum eſt Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infrà 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipſorum cognoſcetur, & quaſi viſitabuntur acta: ut viſitatio dicta eſt ſuprà ver. 9. & 13.*

CAPUT IIII.

1 [a] MELIUS eſt carere liberis ſervata virtute: nam immortalitas ineſt memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoſcitur,
2 Quam præſentem imitantur, & deſyderant abeuntem, [a] quæ in ſeculo hoc triumphat, coronam geſtatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura.
3 Plurimùm verò ſoboleſcens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis ſtolonibus radicem in profundum [b] aget, neque ſtabilem pedem ponet:
4 Etenim quamvis ramis ad momentum efflоruerit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipſa vi ventorum eradicabitur:
5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipſorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.
6 Nam ex illegitimis [c] congreſſibus geniti liberi teſtes ſunt improbitatis adverſus parentes, [d] cùm de ipſis habetur quæſtio:
7 Juſtus verò ſi [e] matura morte obierit, in quiete futurus eſt.
8 Non enim quæ longæva eſt ſenectus honorata eſt, neque numero annorum *multorum* menſurata;
9 Sed prudentia hominibus eſt canities, & vita immaculata eſt ſenilis ætas.
10 [a] Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter [a] peccatores, fuit tranſlatus; *Geneſ. 5.*
11 Ereptus eſt ne malitia mutaret intellectū ipſius, aut dolus deciperet animum ipſius:
12 Nam faſcinatio improbitatis [a] obſcurat quæ bona ſunt, & [a] circumagitatio concupiſcentiæ tranſvertit mentem carentem malitia.
13 [a] Sanctificatus, brevi implevit longa tempora:
14 Grata enim Domino erat anima ipſius, propterea feſtinavit eum *tollere* ex improbitatis medio.
15 Populi autem vident, & non conſyderant neq; [f] intelligentiam advertunt ad iſtud, gratiam & miſericordiam adeſſe ſanctis ejus, viſitationem q; electis ejus.
16 Condemnat juſtus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annoſum ſenium injuſti.
17 Vident enim mortem ſapientis; neque animadvertunt quid conſilii ceperint de eo, & quorſum in tuto ſtatuerit eum Dominus.
18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipſos.
19 Erunt

[a] Græc. *melior eſt carẽtia liberorũ cum virtute.*
[b] Græc. *dabit.*
[c] Græc. *ſomnia.*
[d] Græc. *in inquiſitione ipſorum.*
[e] Græc. *occupaverit mori.*
[f] Græc. *ponunt in intelligentia iſtud. Suprà. 3. 9.*

18 Erunt enim posteà ruinæ ignominiosæ & contumeliæ expositi apud mortuos in seculum; cùm franget ipsos prærepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atq; ad extremum usque desolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.
19 Inibunt rationes peccatorum suorum pavidi, & revincent eos ex adverso iniquitates ipsorum.

ANNOTATIO.

2 Quæ in seculo] *id est, quę sibi bene conscia, & jam in hac vita spem venturi boni præcipiens animo, triumphat in fide, ut victoriam certissimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Christiana victoria.* 4 Ipsa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terræ.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoschi cœperat Ecclesia Dei corrumpi & cultus perverti ex Kajinitarum conversatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obscurat] *id est, quasi nebulas fascini obducit, & præstringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *sive rotatio & circunductio in gyrum; qua ferè hominum hebetantur sensus, idq; eo vehementius quo velocior est agitatio: metaphora a rhombo.* 13 Sanctificatus] *sic interpretamur vocem hanc ex scripturæ usu, cujus exempla in Epistola ad Hhebræos extant quàmplurima.*

CAPUT V.

1 TUNC stabit confidentia magna justus in conspectu eorum qui afflixerint ipsum, & qui abjecerint labores ipsius:
2 Videntes turbabuntur timore gravi, & stupefient propter [a] salutem inopinatam eorum.
3 Dicentq; apud se ipsos [d] resipiscentes, dicent (inquam) gementes propter angustiam spiritus, hic erat quem habebamus quondam [b] ludibrio & communi probro.
4 Stulti vitam ejus æstimabamus furorem, & finem ejus ignominiosum,
5 Quomodo relatus est in filios Dei, & in sanctis est sors illius?
6 Planè erravimus a via veritatis, justitiæ luce non lucente nobis, & sole justitiæ non exorto nobis.
7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti sumus, & perambulavimus deserta avia; viam autem Domini non cognovimus.
8 Quid juvit nos superbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?
9 Prætierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,
10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm transivit, non potest inveniri vestigium neque via meatus ejus in fluctibus;
11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, sed turbans ictu verberatum levem [c] aëra & scissum [d] vi stridente motis alis permeat, posteaq; non invenitur signum progressus in eo:
12 Aut tanquam sagittâ in scopum missâ sectus aër statim in se ipsum resolvitur, adeò ut ignoretur transitus illius.
13 Ita etiam nos nati defecimus.
14 Ac virtutis quidem signum nullum [e] valuimus ostendere; sed in malitia nostra planè absumpti sumus.
15 Nam spes impii ut lanugo delata a vento, & tanquam spuma tenuis a procella [f] impulsa, & tanquam fumus a vento dissoluta est, aut etiam prætériit ut diversorii in diem unum recordatio.
16 Justi verò in seculum vivunt, quorum merces est in Domino, & quorum cura est apud Altissimum.
17 Propterea regnum decoris accepturi sunt, & diadema [g] pulcherrimum e manu Domini; nam dextera sua proteget eos & brachio defendet eos:
18 [h] Sumet *ad* totam armaturam zelum suum, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:
19 Induet pro thorace justitiam, & imponet pro galea judicium [i] minimè simulatum:
20 Sumet in scutum inexpugnabile sanctitatem:
21 Acuet verò [k] severam iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem usq; mundus ipse contra insipientes istos.
22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [l] bene in orbem adducto, insilient in scopum;
23 Et grandines [m] confertę, ab indignatione lapides jaculante projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluviiq; simul severè exundabunt:
24 Instabit in eos spiritus potentię, & tanquam procella ventilando ejiciet eos: desolat enim totâ terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

a Græ. *inopinatum salutis.*
b Græ. *in risum & in parabolam probri.*
c Græc. *spiritum.*
d Græ. *vi stridente.*
e Græc. *bebuimus.*
f Græc. *persequuta, si passivè dici potest.*
g Græc. *pulchritudinis.*
h Græc. *præcisam: sic ver 23.*
i Gr *ne*
k *s*
m *s*

ANNOTATIO.

3 Resipiscentes] *Non quidem secundum Deum, sed tantùm vi malorum pressi; ut sequens exegesis docet.* 18 Sumet] *elegans descriptio paternæ providentiæ Dei in piorum salutem incumbentis, cui ex adverso respondet illa Christiani militis descriptio Ephes. 6.* 19 Minimè simul.] *id est, versissimum & simplicissimum.*

CAPUT VI.

1 AUDITE igitur reges, & intelligite; discite, ô judices extremitatum terræ:
3 Auribus percipite dominatores multitudinis, & superbientes de turbis nationum.
4 Nam data est a Domino potentia vobis.

&

& potestas ab Altissimo; qui quæstionem habebit de operibus vestris, & consilia perscrutabitur.
5 Quandoquidem cùm ministri sitis regni ipsius non judicastis rectè, neq; observastis legem, neque ex consilio Dei ambulastis;
6 Horribiliter & celeriter instabit in vos: nam judicium [a] severum exercetur in eos qui præsunt.
7 Minimus enim quivis [b] condonationem habet misericordiæ; potentes verò potenter exquirentur.
8 Nam Dominus omnium non dissimulabit personam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipse fecerit, & pariter uta tur providentia in omnibus.
9 Sed potentibus vehemens instat inquisitio.
10 Ad vos itaq;, ô [c] reges, pertinent sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis:
11 Nam qui sanctè servant res sanctas sanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint [d] defensionē consequentur.
12 Expetite igitur sermones meos, & [e] cupido animo institumini.
13 Præclara est & nunquam marcescit sapientia; quæ facilè spectatur ab is qui diligunt ipsam, & invenitur ab eis qui quærunt ipsam:
14 Imò occurrit cupientibus, ut [f] antè noscatur.
15 Qui manè attendit ad ipsam, non laborabit; assidentē foribus suis inveniet eam:
16 Nam cogitare de illa [f] prudentia perfectissima est, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit cura:
17 Quoniam illa dignos se [g] circumeundo quærit, & in callibus quibusq; apparet eis benevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.
18 Nam verissimum principium illius est disciplinæ cupiditas;
19 Cura autem disciplinæ est charitas, & charitas observatio legum illius; attentio verò ad leges est incorruptæ vitæ firmamentum;
20 Vita autem incorrupta facit ut simus propinqui Deo:
21 Igitur cupiditas sapientiæ perducit ad regnum *ejus*.
22 Si ergo delectamini thronis & sceptris, reges populorum,
23 Honorate sapientiam, ut in seculum regnetis.
24 Quid autem sit sapientia, & quomodo extiterit, renuntiabo, nec celabo vos mysteria; sed a principio ortus per vestigans exponam [h] perspicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipsam:
25 Neq; etiam cum invidia tabifica ambulabo, quia enim non est communionem adepturus sapientiæ.
26 Multitudo autem sapientum est salus mundi, & rex prudens stabilimentum populi:
27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

[a] Græc. *præcisum*.
[b] Græc. *condonabilis est miser*.
[c] Græc. *tyrānis sic versu.* 22.
[d] Græc. *invenient*.
[e] Græc. *cupite & instituimini*: *Hebraismus*
[f] Græc. *prudentiæ perfectio*.
[g] Græc. *circumit quærens*.
[h] Græc. *in evidens*.

ANNOTATIO.

11 Defensionem] *id est, excusationem a vita antacta sua & peccatis præcedentibus.* 14 Antè noscatur] *nempe quam ingenerata sit justa in animis illorum cupiditas.* 18 Nam verissimum] *gradatio elegantissima per inductionem, quam mutatis interdum vocibus figuravit author, sed planè eodem sensu.* 25 Is] *nempe qui cum invidia ambulaverit.*

CAPUT VII.

1 SUm quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab [a] homine primo ex terra facto:
2 Et in utero matris figuratus sum caro tempore decem mensium; coagulatus cum sanguine ex semine viri idq; per voluptatem [b] conjunctam somno:
3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram [c] iisdem perpessionibus infestus decidi; primam vocem similem omnibus emisi flens:
4 In fasciis educatus sum & curis.
5 Nemo enim rex aliud habuit initium naturæ suæ;
6 Sed unus est omnium ingressus in hanc vitam, & par exitus.
7 Propterea oravi, & prudentia data est mihi; invocanti mihi advenit spiritus sapientiæ.
8 Prætuli eam sceptris & thronis, & divitias nullas duxi [e] cum ea comparandas esse:
9 Neq; æquavi ei lapidem pretiosum; quia omne aurum respectu ejus arena exigua, & tāquam lutum æstimatur argentum ad eam:
10 Præ sanitate & specie dilexi eam, & proposui consilium mihi habendi eam pro luce; quia non occumbit proficiscens ex ea lux.
11 Advenerunt autem mihi hæc bona simul cum ea omnia, & innumeræ divitiæ [d] per eam:
12 Et lætatus sum de omnibus, quòd eorum dux esset sapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem esse.
13 Hac & sine dolo didici, & sine invidia trado; divitias hujus non abscondo.
14 Thesaurus est hominibus qui nunquam deficit; duo qui utuntur, cum Deo contrahunt amicitiā, donis ex eruditione profectis commendari:
15 Mihi verò Deus dedit ut loquar ex sententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipse & [e] ad sapientiam dux est, & constans sapientum rector.
16 Et enim in manu ipsius sumus, & nos & sermones nostri, omnisq; prudentia, & opificiorum scientia.
17 Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem certam, ut cognoscam constitutionem mundi & vim elementorum,
18 Principium & finem mediúmque temporum,
19 Solstitiorum mutationes, & varietates tempestatum, anni [f] circuitus, & stellarum situs,
20 Naturas animantium, & animos bestiarum, spirituum vires, & cogitationes homi-

[a] Græc. *protoplasto*.
[b] Græc. *venientē cum somno*.
[c] Græc. *in comparatione ejus*.
[d] Græc. *manibus ejus*.
[e] Græc. *sapientiæ*.
[f] Græc. *circulos*.

num, differentias plantarum, & radicum facultates:
21 Deniq; quæcunq; sunt occulta & manifesta novi; ᵃ artifex enim omniū docuit me sapientia:
22 Nam ineſt ei ſpiritus intelligens, ſanctus,
ᵍ Græc. *unigenus.* ᵍ ſimplex, multiplex, ſubtilis, mobilis, ſplendidus, impollutus, perſpicuus, perpeſſionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,
23 Humanus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes ſpiritus intelligentes puros & ſummè ſubtiles:
24 Nam omni motu res mobilior eſt ſapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate ſua.
25 Nam vapor eſt potentiæ Dei, & ſyncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:
26 Nam ſplendor eſt a luce æterna, & ſpeculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:
27 Cumq; una ſit, omnia poteſt, & in ſe ipſa manens innovat omnia, & per ætates ſingulas in animas ſanctas tranſiens amicos Dei & prophetas comparat.
28 Nihil enim diligit Deus, niſi eum qui habitat cum ſapientia:
29 Nam ea eſt ſpecioſior ſole, & ſuperat omnem ſtellarum ſitum, cum luce comparata ᵃ prior eſſe deprehenditur:
30 Etenim illam excipit nox: ſapientiæ verò non eſt prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iiſdem perpeſſ.] *Græcam vocem legendam nominandi caſu ipſum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *hæc non ad ventos pertinere, ſed ad animi humani facultates ex adjunctis perſpicuè cognoſcitur.* 21 Artifex enim] *elegans Chriſti & ſpiritus æterni ex Deo Patre & Filio procedentis teſtificatio reliquo capite & ſequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præſtantia, ut exponitur verſu ſeq.*

Caput VIII.

ᵃ Græc. *fine ad finem.*
1 PERTINGIT autem ᵃ a fine uno ad alterū fortiter, & diſponit omnia utiliter.
2 Hanc amavi & exquiſivi a juventute mea & quærens ducere hanc ſponſam mihi ᵇ amore pulchritudinis hujus correptus ſum.
ᵇ Græc. *amator fui pulchritudinis.*
3 Nobilitatem ſuam hac gloria exornat, quòd convictum Dei habet, Dominuſque omnium amavit eam:
ᶜ Græc. *myſta enim eſt ſcientiæ Dei, & electrix operum.*
4 ᶜ Hæc enim eſt quæ docet ſcientiam Dei, & quæ eligit opera illius.
5 Quòd ſi divitiarum optabilis eſt poſſeſſio in vita, quid ſapientia ditius hęc omnia operante?
6 Et ſi prudentia operatur, quis eorum quæ in natura ſunt artifex potius eſt quàm ipſa?
ᵈ Græc. *labores ejus.*
7 Et juſtitiam ſi quis diligit, ᵈ elaboratæ ab ea res ſunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, juſtitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus:
8 Sin etiam multiplicem experientiam deſyderat aliquis, hęc novit vetera & futura cōjicit, ſcit verſutias ſermonum & ſolutiones ænigmatum, ſigna & portenta prænoſcit eventuſq; tempeſtatum ac temporum.
ᵉ Græc. *mihi.*
9 Judicavi itaq; hanc ducendam ad convictum ᵉ meum, ſciens, futuram eſſe mihi conſultricem bonorum, & conſolationem a curis & moleſtia.
10 Per hanc gloriam in turbis habiturus ſū, & honorem apud ſeniores juvenis:
11 Acutus inveniar judicio, & in conſpectu potentum admirationi ero:
12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquente ampliùs manum imponent ori ſuo.
13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriam æternam venturis poſt me derelinquam:
14 Adminiſtrabo populos, & gentes ſubjicientur mihi:
15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingreſſus domū meā acquieſcam ei:
16 Non enim acerbitatem habet converſatio ejus, neq; dolorem convictus ejus; ſed lætitiam & gaudium.
17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cū animo meo, immortalitatē eſſe in cognatione ſapientiæ,
18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indefinentes, & in communi colloquii cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione ſermonum ejus; circumivi quærens ut aſſumerem eam apud me:
19 Eram autem puer bona indole, animamq; bonam ſortitus eram;
20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:
21 Sed cùm agnoſcerem me non aliter fore compotem illius niſi Deus dederit; atq; hoc ipſum noviſſe cujus ſit gratia, eſſe prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo:

CAPUT IX.

1 ODEUS majorum & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,
2 Et ſapientia tua conſtituiſti hominem; ut dominetur creaturis quę a te factæ ſunt,
ᵃ Græc. *in rectitudine animæ judicium judicet.*
3 Et adminiſtrans mundum ſanctitate & juſtitia ᵃ recto animo judicia exerceat:

4 Da

4 Da mihi ſapientiam adſeſtricem [b] throni tui, ac ne reprobes me e numero filiorum tuorum:
5 Nam ego ſervus tuus ſum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & [a] tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.
6 Etenim ut perfectus ſit aliquis inter filios hominum, abſente ſapientia quæ a te eſt [c] nihili reputandus eſt.
7 Tu me antè elegiſti regem populi tui, & judicem filiorum filiarumq; tuarum:
8 Dixiſti ut ædificem tibi domum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altera, imaginem [a] tabernaculi ſancti quod ab initio præparaviſti.
9 Tecum autem eſt ſapientia, quæ novit opera tua, & quæ adfuit cùm faceres mundum, & quæ ſcit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.
10 Emitte illam e ſanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut [d] præſens verſetur mecum in labore, & cognoſcam quid gratum ſit apud te:
11 Illa enim novit omnia atque intelligit, eſtque ductura me in actionibus meis moderatè, & conſervatura me in gloria ſua;
12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum juſtè, & ero dignus throno patris mei.
13 Quis enim hominum cognoſcat conſilium Dei? aut quis cogitare poſſit quid velit Deus?
14 Nam ratiocinationes mortalium ſunt timidæ, & [a] inſtabiles cogitationes eorum.
15 Infeſtum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam:
16 Et vix conjicimus ea quæ in terra ſunt, & quæ ad manus ſunt laboriosè invenimus; quæ autem in cœlis ſunt quis perveſtigavit?
17 Et conſilium tuum quis noverit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſanctum ſpiritū tuum *e locis* altiſſimis?
18 Sic enim correctæ ſunt eorum qui in terra verſantur ſemitæ, & res quæ placent tibi homines edocti ſunt:
19 Itaque ſapientia fuerunt ſervati.

b Græ. *thronorum tuorum: enallage emphatica: ut verſ.* 12.
c Græc. *in nihilum.*
d Græc. *mecū præſens laboret.*

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem uſque libri oratio eſt & meditatio homine pio non indigna cujus exemplum videntur patres in ſuis meditationum, confeſſionum, & ſoliloquiorum libris imitati.* 5 Tenuior] *q.d. tenuis quidem corpore, ſed mente animoq; tenuiſſimus.* 8 Tabernaculi ſancti] *id eſt, illius cœleſtis & æterni quod Deus oſtendit Moſchi, Exod.* 25. 40. *ut interpretatur Apoſtolus Hebr.* 8. 5. *nam ſic accipiendum oſtendunt verba ſequentia.* 14 Inſtabiles] *id eſt proclives, ac potiùs præcipites ad lapſum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT X.

1 HÆC primum formatum parentem mundi qui ſolus creatus eſt conſervavit,
2 Et eximens eum a delicto [a] ipſius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.
3 Diſcedens autem ab hac injuſtus ira ſua, unà periit cum furoribus quibus occidit fratrem.
4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum ſervavit ſapientia, quæ exiguo ligno juſtum gubernabat.
5 Hæc etiam in conſenſu improbarū gentium confuſarum agnoſcens juſtum, ſervavit eum inculpatum Deo; & in [b] ſumma filii *ſui* miſeratione fortem cuſtodivit.
6 Hæc juſtum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque deſcendente:
7 Cujus adhuc teſtimonium nequitię conſtituta eſt ſolitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & ſtatua ſalis conſticuta animæ non credentis monimentum.
8 Nam qui ſapientiam præteriverunt non tantùm eo acceperunt damnum, quòd res bonas non [c] obtinent; ſed etiam reliquerunt ſuæ ipſorum inſipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapſi ſunt:
9 Sapientia verò cultores ſuos e laboribus liberavit.
10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris juſtum deduxit callibus rectis, demonſtravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem ſanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:
11 Cùm avaritiâ dominatus exerceretur in ipſum, hæc adfuit & ditavit ipſum:
12 Conſervavit ipſum ab inimicis, & ab inſidiantibus tutata eſt, certaminiſque validi præmium dedit ei, ut cognoſceret omni re potentiorem eſſe pietatem.
13 Hæc venditum juſtum non dereliquit; ſed ex peccato liberavit eum: unà cum ipſo deſcendit in foveam,
14 Neque in vinculis dimiſit eum; *ſed conſtanter adfuit* donec contulit ipſi ſceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendaceſq; demonſtrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriā æternā ei.
15 Hæc populum ſanctum & ſemen inculpatum liberavit a gente affligentium.
16 Ingreſſa eſt in animam adminiſtri domini, & formidabilibus regibus obſtitit portentis & ſignis.
17 Reddens ſanctis mercedem ſanctitatis laborum ſuorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis tegumentum interdiu, & lux [e] ſtellaris noctu.
18 Traduxit eos trans mare rubrum, & tranſvexit eos trans aquas multas;
19 Hoſtes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abyſſi [f] eduxiſſet eos.
20 Propterea juſti ſpoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen ſanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipſos.
21 Nam ſapientia os mutorum aperit, & linguas infantium diſertas [g] reddit.

Geneſ. 1.
a Græ. *proprio.*
Geneſ. 4.
Geneſ. 7.
Geneſ. 11.
b Græ. *viſceribus filii.*
Geneſ. 22.
Geneſ. 19.
c Græ. *cognoſcunt: hebraiſmus.*
d Græc. *profugum iræ: Geneſ.* 28. *Geneſ.* 31. *& 32.*
Geneſ. 37. *& 39.*
Geneſ. 41.
Exod. 12.
Exod. 5. *& ſequentibus.*
Exod. 14.
e Græc. *ſtellarum.*
f Græc. *feciſſet ut ebullirent ii: ſic* 2. *Mac.* 1. 12.
Exod. 15.
g Græc. *potui.*

Caput XI.

1 FECIT ut succederent opera eorũ [a] administratione [a] Prophetæ sancti.
2 Permearunt desertum inhabitabile,& in locis aviis impegerunt tentoria:
3 Restiterunt hostibus, & inimicos ulti sunt:
4 Sitientes invocaverunt te, & data est ipsis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium sitis.
5 Per quæ supplicio affecti sunt inimici ipsorum,
6 Per eadem ipsi in difficultatibus versantes sunt affecti beneficio.
7 Nam loco fontis perennis fluvii qui sanguine sanioso turbatus fuerat ad redarguti onem mandati [b] de cædendis infantibus,
8 Dedisti ipsis aquam ex insperato largam,
9 Cùm demonstravisses per sitim quæ tum fuerat quomodo adversarios puniviſſes.
10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis misericordia erudirentur,agnoverunt quomodo ira judicati impii sint tormenta passi.
11 Etenim hos tanquam pater admonens probavisti, illos verò tanquam rex [c] severus condemnans in quæstionem adduxisti,
12 Qui & absentes & præsentes pariter cruciati sunt.
13 Nam [d] duplex eos occupavit dolor & gemitus,[d] rerum præteritarum recordantes:
14 Cùm enim audivissent suis ipsorum suppliciis illos bono affectos esse, persenserunt Dominum.
15 Nam [e] quem [e] expositum olim abjectumque pro deplorato ludificantes habuerant, eũ [f] posterioribus eventis mirati sunt [g] quando siti fuerunt affecti a justorum siti dispare.
16 Pro insipientibus autem ratiocinationibus injustitiæ ipsorum, quibus errantes colebant reptilia rationis expertia & bestias viles misisti contra eos multitudinem animantiũ rationis expertium ad vindictam;
17 Ut cognoscerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipsum.
18 Non enim difficultatibus distinebatur omnipotens manus tua & quę creavit mundum ex informi materia,quin posset immittere ipsis multitudinem ursorum, audacésve leones,
19 Aut plenas [h] juvenis animi bestias incognitas,aut ignivomum efflantes halitũ strepitumve ventilati fumi, aut instar fulguris ejaculantes ab oculis scintillas graves;
20 Quarum non tantùm noxa eos poterat simul atterere, sed etiam aspectus perterrefaciens perdere.
21 Quinetiam sine his uno afflatu cadere poterant a justitia [i] persequente, & ventilati a spiritu potentiæ tuæ: verum omnia mensura, numeroque,& pondere disposuisti.
22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi semper adest, & robori brachii tui quis resistens esset?
23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus est totus mundus coram te, & tanquam gutta roris descendens [l] manè in terram;
24 Misereris autem omniũ quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum [m] ut resipiscant.
25 Nam diligis omnia quæ sunt,& nihil abominaris eorum quæ fecisti; nec enim comparasti quicquam quod haberes odio.
26 Ecquî autem mansurum fuisset aliquid nisi tu voluisses? aut conservatũ fuisset [n] quod non accersivisses?
27 Sed parcis omnibus eò quòd tua sunt, ô Domine, animarum amans.

[a] Græc. *manu. Deut.8.*
[b] Græc. *infanticidæ.*
[c] Græc. *præcisus.*
[d] Græc. *recordationibus præteritorum.*
[e] Græc. *in expositione.*
[f] Græc. *in fine eventorũ*
[g] Græc. *non similia justis sitientes.*
Exod.17.
[h] Græc. *recens creatæ.*
[i] Græc. *persequuti: ut passivè dicamus.*
[k] Græc. *multum posse.*
[l] Græc. *matutina.*
[m] Græc. *ad resipiscentiã.*
[n] Græc. *non vocatũ a te.*

ANNOTATIO.

1 Prophetæ sancti] *id est Moschis, quem servum Domini vocavit suprà 10.16.* 13 Duplex] *nempe quòd ipsi horrendam sitis gravitatem experirentur,& quod iis ipsis rebus juvari populum Iehudæorum cognoscerent.* 15 Quem expos.] *id est Moschen, periphrastice.* 19 Juvenis animi] *id est ferocissimi, ut solent juvenes feræ (quæ nondum adversa expertæ sunt) audaciores & ferociores esse.*

Caput XII.

1 NAM spiritus incorruptus tuus inest omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te,Domine.
3 Etenim [a] antiquos habitatores sanctæ terræ tuæ odio habens,
4 Eò quòd inimicissima facerent opera veneficiorum,& sacra impia,
5 (Qui & liberorum occisores erant immisericordes,& viscera comedebant humanatũ carnium)
6 [a] Et *facerent* epulum [a] sanguinarium [a] ex abominatione [a] mystæ cruenti sacrificii, & interfectores [a] animarum ope carentium parentes voluisti perdere manibus majorum nostrorum,
7 Ut [b] dignos incolas acciperet Dei filios hæc terra apud te omnium pretiosissima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti, & misisti præcursores tui exercitus vespas,ut illos paulatim profligarent ex eo:
9 Non [c] quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in potestatem justorum, aut bestiis gravibus aut verbo præciso ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam esse naturam illorum, nativamque malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in seculum;
11 (Nam semen erat maledictum inde a principio)

[a] Græc. *sanguinis.*
[b] Græc. *dignum incolatum filiorum Dei. Exod.23. Jehoschubh. 24.*
[c] Græc. *impotens.*

cipio) neque timens aliquem in peccatis ipsorum ſecuritatem dabas.

12 Quis enim dixerit, quid feciſti? aut quis reſtiturus ſit judicio tuo? & quis ſit accuſaturus te nomine gentium perditarum quas tu feciſti? aut quis [d] conſiſturus adverſum te veniat vindex pro injuſtis hominibus?

[d] Græc. *ad conſiſtentiam tibi.*

13 [a] Nam non eſt Deus præter te, [b] cui curæ ſunt omnia ut oſtendas te non injuſtè judicaſſe:

14 Neque rex aut tyrannus [c] oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pœna affeciſti;

15 Sed ut juſtus es, juſtè omnia diſponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:

16 Nam potentia tua juſtitiæ principiū eſt, & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.

17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonſtrare, etiam in iis qui agnoſcunt [d] audaciam iſtam redarguis.

18 Tu autem dominium habens roboris [e] ex æquitate judicas, & cum ſumma indulgentia adminiſtras nos: adeſt enim tibi quando vis potentia.

[e] Græc. *bonę ſpei feciſti filios tuos.*

19 Docuiſti autem populum operibus hujuſmodi oportere ut juſtus humanus ſit, & [e] bonam ſpem effeciſti in filiis tuis; quandoquidem tribuis in peccatis reſipiſcentiam.

20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione puniviſti, tribuens tempus & [f] modum quibus abalienarentur a malitia iſta:

[f] *vel locum: ſed hoc malumus.*

21 Quanta cum accuratione judicaſti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidiſti bonarum promiſſionum?

22 Nos itaque erudiens inimicos noſtros [g] infinitè caſtigas; ut tuam bonitatem curemus judicantes *de eis*, judicati verò expectemus miſericordiam.

[g] Græc. *decies millies.*

23 Unde etiam eos qui [h] imprudente vita injuſtè vixerunt propriis cruciaviſti abominationibus.

[h] Græc. *imprudentia vitę.*

24 Etenim per vias erroris erraverunt longiùs, deos exiſtimantes eſſe etiam [i] inhonora inimicorum ſuorum animalia; decepti tanquam infantes vacui prudentia.

25 Propterea tanquam pueris rationis expertibus judicium [k] ad ludificandum eos immiſiſti.

[i] Græc. *ad ludificationem.*

26 Qui autem ludibriis increpationis non commonefiunt, juſtum Dei judicium experturi ſunt,

27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, [l] cum indignatione erant ſoliciti, de iis inquam quos putabant deos, [m] cùm ſe iiſdē puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quē olim noviſſe [n] negaverant: ideoq; [o] extrema illa condemnatio ſupervenit illis.

[k] Græc. *indignabantur.*

[l] Græc. *terminus ille condemnationis.*

ANNOTATIO.

3 Antiquos hab.] *id eſt, Cenahhanæos de quorum maleficiis vide Levit. 18. & ſequentibus.* 6 Et facerent] *hîc ἀπὸ κοινῆ verbum repetimus quod habetur ver. 4. quo facto locus apertus eſt.* Ex abominat.] *id eſt, ex abominanda liberorum cæde.* Myſtæ cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obſcuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis eſt: nam alii legunt μύστας θύτας σῶ, quod quid ſibi velit nequeo divinare: alii μύστας θύσμῶ, quam vocem divinum furorem ſignificare hoc loco autumant, quia revera non divino, ſed diabolico furore abripiebantur cultores iſti. Ego ad veterem ſcripturam judico magis accedere ſi legas θυάσου, quam vocem Græci veteres pro cruentis ſacrificiis acceperunt: unde apud illos θυασῶται dicti, quibus ſacra erant communia ad fidem inter ſe obſtringendam.* Animarum] *id eſt, liberorum ſuorum, qui egentes ope fuiſſent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *id eſt, obtutu fixo intueri faciem tuam, ut vel uno verbo obſiſtat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non eſſe perfectâ potentiâ; aut ſi perfecta eſt, eam non demonſtrare.* 18 Ex æquitate] *non autem ſevero judicio audaciam iſtam redarguis.* 24 Inhonora] *id eſt, pecora ipſa Iſraëlitarum, quorum hoſtes erant Ægyptii: vide Exod. 8. 26.* 27 Cùm ſe iiſd.] *id eſt, cùm viderent animalia ſua (quæ ſententia ipſorum erant divinitate prædita) a Deo profligari, Exod. 9.* Negaverant] *Exod. 5. 2. & ſequentibus*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani ſunt omnes homines a natura, quibus ineſt Dei ignoratio; cum ex iis quæ vident bonis non potuerint eum noviſſe qui eſt, neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem, aut orbem ſtellarum, aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mūdi eſſe putaverint.

3 Quorum ſi delectati ſpecie iſta Deos eſſe ſtatuerunt, agnoſcant quanto iſtis melior eſt dominus: nam ille naturalis pulchritudinis author creavit illa.

4 Quòd ſi potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex iſtis quanto ſit potentior is qui comparavit iſta:

5 Nam ex magnitudine & ſpecie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex ſpectatus eſt.

6 Veruntamen in rebus iſtis criminatio [p] eſt parva: etenim ipſi fortaſſe errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius converſantes perſcrutantur, & perſuadentur viſu, quia res quæ videntur pulchræ ſunt.

8 Verùm e diverſo ne iſti quidem ſunt digni venia.

9 Nam ſi tantum valuerunt cognoſcere ut potuerint conjecturis aſſequi [q] ſeculum, iſtarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miſeri verò ſunt, & mortuis incumbunt [r] ſpes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurū & argentum [s] arte elaboratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem, opus antiquæ manus.

[s] Græc. *artis elaborationem.*

11 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem ſuccidens ferra circumraſerit ſcitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit

utile instrumentum ad ministerium vitę,
12 Et resegminibus operis ad comparationem alimenti consumptis sese expleverit;
13 Quod autem ex istis rejectum fuerit nullam ad rem utile, lignum tortuosum, & ramis
[b] Græc. *accuratione otii sui.* adnatis plenum sumens sculpserit [b] accurato otio suo, & perita intelligentia formaverit illud, assimilaverit illud imagini humanæ,
14 Aut animanti alicui vili illud fecerit simile, inunxerit rubica & fuco, rubefecerit colorem ejus, & omnem maculam quæ in eo est, obliverit,
15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro posuerit illud, & ferro confirmaverit:
16 Hic igitur providerit quidem illi ut non decidat, sciens illud non posse sibi ipsi adjumentum afferre: etenim imago est, & opus habet adjumento.
17 Sed cùm de possessionibus, & nuptiis suis, & liberis orat;
18 Non puder ipsum alloqui rem inanimam: sed de sanitate quidem invocat id quod nullis est viribus, pro vita verò quod mortuum est rogat, & pro auxilio [c] quod nullam planè sui experientiam exhibuit supplicat,
[c] Græc. *imperitissimũ: si hoc accipio activa significatione.*
19 Et de profectione ab eo quod ne gressu quidē uti potest, & de quęstu & opere ac manuum consequutione ab eo quod ignavissimum est manibus commodam effectionem petit.

ANNOTATIO.

6 Est] Hoc κατὰ τὶ accipiendum est q. d. isti homines duobus argumentis in sententiam hanc adducuntur, nempe specie & operatione eorum quæ habēt pro dijs; ac proinde digniores sunt excusatione quàm illi de quibus deinceps a ver. 10. nec tamen propterea plane sunt excusandi, ver. 8. 9 Seculum] id est, res naturales quæ in seculo sunt, indagare.

CAPUT XIIII.

1 EDIVERSO aliquis se ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipsum:
2 Hoc etenim cupiditas quæstuum excogitavit, & artifex peritia comparavit,
3 Tuaque, ô pater, gubernat providentia: nam [a] proposuisti etiam in mari viam, & in fluctibus securum callem,
[a] Græc. *dedisti.*
4 Demonstrans te posse ab omni re servare, ut etiam sine arte aliquis possit supergredi,
5 Neque vis otiosa esse opera sapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt
[b] Græc. *animas.* homines [b] se ipsos, & pervadentes fluctum rate conservantur.
6 Nam etiam principio pereuntibus superbis gigantibus, spes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit seculo semen naturæ *nostræ* gubernata manu tua.
Genes. 6.
7 Benedictum enim lignum fuit per quod est justitia:
8 Illud verò manu factum maledictum est, ipsum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem elaboravit, illud verò corruptum nominatur Deus.
9 Ex æquo sunt exosa Deo, & qui facit impiè & impietas ipsius:
10 Etenim quod factum est cum eo qui fecit punietur.
11 Propterea etiam in idola gentium animadversio futura est, quia inter creaturas Dei
[e] Græc. *& ad offendicula & ad laqueam.* ad rē abominandam facta sunt; ut [e] quæ sint offendicula animis hominum, & laqueus pedibus insipientium:
12 Principium enim scortationis est idolorum excogitatio, & illorum inventio corruptela vitæ:
13 Nam neque a principio erant, neq; in seculum futura sunt,
[d] Græ. *intempestivo: metaphora a fructibus immaturis.* 14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum, ac propterea præcisus illarum finis excogitatus sit.
15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò sublati imaginem fecisset; hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & subditis mysteria sacrificiaq; tradidit.
16 Deinde [e] procedente tempore invalescens hæc impia consuetudo tanquam lex custodita est & tyrannorum præceptis cultus sculptilibus attributus est:
[e] Græc. *in tempore.*
17 Quos cùm [f] in os non possent honoribus prosequi homines eò quòd longè habitarent; [f] Græc. *in aspectu.* longinquā eorū faciem effigurantes, conspicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut absenti [g] studiosè tanquam præsenti assentarentur. [g] Græc. *per studium.*
18 Ad [h] incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artificis. [h] Græc. *intentionem.*
19 Etenim hic fortasse dominatori volens placere detorserit arte similitudinem ad aliquid pulchrius:
20 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò ante honorabatur jam numen esse duxerint.
21 Atque [i] hæ fuerunt in vitam hanc insidię, [i] Græc. *hoc fuit vitæ ad insidias.* quòd aut calamitati, aut tyrannidi servientes homines [k] nomen illud lapidibus & lignis imposuerunt quod communicari cum illis non potest.
22 Deinde non satis fuit errare in Dei cognitione; sed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:
23 Nam aut sacrificia ex cæde liberorum, aut occulta mysteria, aut furiosas ex alienis legibus comessationes agentes,
24 Neque instituta vitæ, neque nuptias amplius puras custodiunt; sed alter alterum aut insidians tollit, aut adulterans dolore afficit:
25 Omnia denique se promiscuè habent, sāguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,
26 Gratiæ oblivio, animarū inquinatio, naturę immutatio, nuptiarum confusio, adulterium,

rium,& impudicitia.
27 Nam idolorum quæ ne nominanda quidem essent cultus principium omnis mali, [a]causaque,& finis est:
28 Aut enim lætantes furunt, aut prophetans res falsas,aut vivunt injustè,aut pejerant citò:
29 Nam qui inanimis idolis confidunt,quando jurarunt improbè, non expectant ut [k]injusti sint:Heb. raismus.

justitiæ arguantur.
30 De utrisque verò subsequentur ipsos ea quæ justa sunt, [a]eò quòd malè senserint de Deo attendentes idolis, & injustè juraverint dolo contemnentes sanctimoniam:
31 Non enim eorum per quos juratur potentia, sed [a]jus peccantium semper injustorũ hominum transgressioni supervenit.

k Græc. injusti sint: Hebraismus.

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Institutam comparationem inter lignum idoli & navis,ver.1.deinceps explicat; agens de ligno navis,usque ad versum 8.de idolis verò, sequentibus.* 4 Supergredi] *id est, super mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè facta, qualis est ea quam Festus candicariam vocat.* 7 Per quod est] *id est, quo Ecclesia, thesaurus justitiæ tuæ, fuit conservata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola invecta sunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam amplissima aperta est.* 14 Illarum] *nempe opinationum.q.d.falsi dolores sola opinione in stultorum mentibus ingenerati idola invexerunt,quibus superstitiosi excogitarunt se dolorem suum brevi emollituros & superaturos esse.* 21 Nomen illud] *id est,nomen Dei.* 27 Causaq;] *id est,efficiens ut inde a principio fuerit atque sit: nam cessante causa (ut aiunt illi) effectus cessat.sic ergo causæ nomen progressum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id est, propter impietatem atque injustitiam,ut Rom.1.* 31 Jus peccantium] *id est,in peccantes a Deo latum,non ab idolis importatum.*

Caput XV.

1 TU autem, ô Deus noster, bonus es, & verax,longanimis, & misericordia administrans omnia:
2 Etenim si [a]peccaverimus, tui sumus nos qui novimus potentiam tuam: non sumus autem peccaturi,scientes nos in tuis reputatos esse.
3 Nam cognoscere te absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam radix immortalitatis.
4 Neque enim seduxit nos improbæ artis humana cogitatio,neque umbra picturarum, qui labor infructuosus est, species maculata coloribus diversis,
5 Quarum aspectus insipientibus [a]appetentiã excitat,quę concupiscit mortuæ imaginis speciem carentem spiritu.
6 Rerum malarum amatores, digniq́ue talibus expectationibus sunt & qui faciunt, & qui concupiscunt,& qui colunt eas:
7 Etenim figulus teneram terram premens laboriosè quidem fingit ad ministerium nostrum unum quodque *vas*; sed ex eodem luto finxit cùm vasa operibus mundi servientia contrariaq́; omnia similiter, quorum utriusq́; quis sit cujusque usus judicat figulus:
8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* [a]qui paulò antè e terra natus paulò pòst proficiscetur in eam ex qua desumptus est, cùm repetitum fuerit debitum præsentis vitæ.
9 Enimvero [a]curæ est ei non quòd laboraturus sit,neque quòd brevem vitam habeat; sed concertat cum aurificibus,& argentariis, & fabros ærarios imitatur, & gloriæ ducit quòd res adulterinas fingit:
10 Cinis est cor illius,& terra vilior est spes illorum,& vita illius luto inhonoratior:
11 Qui ignoravit eum qui finxit se, & qui inspiravit ipsi animam efficacem, & sufflavit in ipsum vitalem spiritum.
12 Verùm ratiocinati sunt rem ludicram esse vitam nostram, & vitam hanc publicum mercatum esse quæstuosum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:
13 Hic enim supra omnes novit se peccare, qui materiæ terreæ fragilia vasa sculptaque fabricatur.
14 Omnes verò insipientissimi sunt, miseri inquam,insipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipsum abutuntur:
15 Quandoquidem omnia idola gentium deos esse reputant,quibus neque oculorum usus ad aspectum est,neque nares ad contractionem aëris,neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorũ pedes inanes sunt ad gressum.
16 Homo enim fecit illa,& spiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo similem illis potest Deum fingere:
17 Sed cùm sit mortalis,rem mortuam operatur manibus iniquis:melior enim est suis numinibus, quippe cum ipse quidem vivat, illa verò minimè.
18 Quin etiam animalia colunt inimicissima: nam etiamsi [a]dementiâ inter se comparentur,aliis deteriora sunt;
19 Neque ita pulchra sunt ad aspectum inter animantia,ut desyderemus ea; sed [a]fugerũt & Dei laudem & benedictionem ejus.

a Græc. ad appetentiam venit.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id est,si vixerimus in peccatis,conscii sumus potentiæ tuæ.sed a peccatis abstinemus conscii æternę misericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id est,hominis mortalis: periphrasis.* 9 Curæ est ei] *id est, neq; laboris sui gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitiosam gloriam suam ex opificio suo consequatur.* 18 Dementia] *id est,ab homine dementissimo,qui ipse (ut ut mente careat) neq; ea desyderanda neq; servanda judicabit; sed a natura sentit animalia esse laude & benedictione carentia, ac proinde minimè esse colendas illorum species: quod ostenditur sequente vers.* 19 Fugerunt] *id est,& illaudata sunt ipsa per se,ac potiùs turpia,& maledicta apud omnes: ut sunt serpentes,quos Ægyptii coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a similibus puniti sunt [a] meritò, & a multitudine bestiarum cruciati.

2 Cujus punitionis loco benefecisti populo tuo, quibus [b] concupiscente appetentia alimentum præparasti novi gustus coturnicem:

3 Ut illi quidem concupiscentes ab alimento averterentur [c] propter demonstratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam necessariam, hi verò paulisper indigentes effecti etiam novum participarent gustum.

4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam supervenire inevitabilem, his verò solùm ostendi quomodo hostes ipsorum cruciarentur.

5 Etenim quando illis sævus supervenit bestiarum furor, morsibusq; tortuosorum anguium corrupti sunt;

6 Non ad extremum usque mansit ira tua: sed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, symbolum habentes salutis ad recordationem mandati legis tuæ:

7 Nam qui advertebat ad illud non per illud servatus est quod videbatur ab ipso; sed per te servatorẽ omnium:

8 Atque hoc pacto persuasisti hostibus nostris te esse qui liberas ab omni malo.

9 Hos enim locustarum & muscarum occiderunt morsus, neque inventum est remedium animæ istorum; quia digni erant qui ab hujusmodi rebus punirentur:

10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum superarunt dentes, quoniam misericordia tua ex adverso veniens sanavit illos.

11 Nam ad recordationem sermonum tuorũ velociter conservati sunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes [e] abalienarentur a beneficio tuo.

12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; sed tuus, Domine, sermo qui sanat omnia:

13 Tu enim vitæ ac mortis potestatem habes, & deducis ad portas inferni reducísque.

14 Homo quidem occidit malitia sua; sed egressum spiritum non reducet, neque religaturus est animam desumptam:

15 Tuam verò manum nihil potest effugere:

16 Nam impii qui negabant te a se cognosci, flagellati sunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibusque, & imbribus [d] exagitati, quæ non poterant effugere, & igne consumpti.

17 Quod enim mirabile supra omnia est, in aqua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus justorum propugnator est:

18 Nam modò quidem mitescebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immissa erant, sed ipsi intuentes agnoscerent se exagitari judicio Dei:

19 Modò verò etiam inter aquam supra ignis facultatem ardebat, ut terræ injustæ fœtus corrumperet.

20 Quorum loco alimento Angelorum cibasti populum tuum, & [f] comparatum panem sine labore e cœlo misisti ipsis, qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem gustum poterat temperari.

21 [g] Substantia enim tua patefaciebat tuam erga liberos suavitatem, cùm occurrentis cujusque subserviens desyderio temperabatur secundum illud quod volebat quisque.

22 Nix autem & glacies sustinens ignem non tamen liquescebat, ut agnoscerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruscantem fructus hostium consumpsisse.

23 Hic verò e contrario ut alerentur justi, etiam propriæ facultatis oblitus est.

24 Nam creatura tibi qui fecisti omnia subserviens ad punitionem contra injustos intẽditur, & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.

25 Propterea etiam in omnia tunc transformata, gratiæ tuæ omnium altrici subserviebat ad voluntatem [h] egentium;

26 Ut discerent filii tui quos dilexisti, Domine, naturas fructuum non alere hominem; sed verbum tuum eos qui tibi credunt conservare.

27 Illud enim quod ab igne non consumebatur, simpliciter a radio solis calefactum brevi liquescebat:

28 Ut notum esset oportere ut antevertamus solem ad gratias agendas tibi, & ad exortum solis oremus te.

29 Nam spes ingrati tanquam hyberna glacies liquescet, diffluétque ut aqua inutilis.

[a] Græc. *digne.*
Exod.17.
[b] Græc. *ad concupiscentiam appetentia.*
Numer.21.
Exod.8.
[e] Græc. *immobiles fierent.*
[d] Græc. *persequuti inevitabiliter.*
Psal.78.25.
[e] *vel prætantium.*

ANNOTATIO.

3 Propter demonstr.] *Id est, propterea quòd Israëlitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videtes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ necessaria est miserti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphrasis man qua author consultò utitur ut propriam Hhebraæ vocis notationem indicet: vide Exodi 16.16.* 21 Substantia] *id est, substantia man a te creata & data populo tuo: sic malim accipere quàm referre ad naturam Dei.*

CAPUT XVII.

1 NAM magna sunt tua judicia & inenarrabilia; quapropter incruditæ animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui se dominatu abusuros in gentem sanctam præsumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti inclusi tectis

Exod.10.

noctis lõgissimę, perfugæ a providentia æterna jacuerunt.

3 Nam cùm statuerẽt se in occultis peccatis obscuro oblivionis velamento latituros esse, dispersi sunt expevescentes graviter & simulachris perturbati.

4 Neque

4 Neque enim [a] spelunca quę continebat ipsos vacuos metu conservavit; sed soni conturbantes ipsos circunstrepebant, & visa tristia [a] flebilibus formis apparebant.

[a] Græc. *non ridentibus faciebus.*

5 Ac ignis quidem nulla vis poterat illustrare, neque lucidæ astrorum flammæ sustinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipsis solùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a visione illa quæ non erat aspectabilis, ea quæ videbant ducebant [b] pessima:

[b] Græc. *pejora: Atticismus.*

7 Ita jacebant magicę artis ludibria, & [c] contumeliosum indicium arrogantium prudentiæ suæ incumbentium.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim si nihil ipsos turbulentum conterruerat;

10 Bestiarum transvectionibus, & reptilium sibilis abacti peribant tremebundi, & recusantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida est improbitas teste proprio condemnata, & semper res graves præsumit dum constringitur conscientiâ:

[c] Græc. *prodidit: sic versu seq. & 15*

12 Nihil enim est metus nisi [c] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione sunt.

13 Cùm autem intrinsecus minor est ista [c] abjectio, eo majorem ratiocinatur esse ignorantiam illius causæ quæ tormentum præbet.

14 Ii verò qui noctem illam revera [d] intolerabilem & ex inferni intolerabilis spelunces supervenientem eundem somnum dormiebant,

[d] Græc. *impossibilem.*

15 Modò portentis agitabantur fantasmatum, modò abjectione animi sui [e] deficiebant, cùm repentinus ipsis & non expectatus timor supervenisset:

[e] Græc. *dissolvebantur.*

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc inciderat, custodiebatur conclusus carcere carente ferro.

17 Nam sive agricola quis esset, sive pastor, sive laborum qui in desertis occupantur operarius, præoccupatus istam [f] inevitabilem necessitatem sustinebat:

[f] Græc. *indissolubilem.*

18 Una enim tenebrarum catena omnes constricti erant.

19 Sive sibilans ventus, sive [g] commoda vox avium inter densos ramos, sive numerus aquæ euntis violentiâ, sive fragor immanis dejectarum petrarum, sive lascivientium animalium cursus invisus, sive rugientium immanissimorum animalium vox, sive [g] reflexa e cavitate montium echo, hæc illos exterrentia dissolvebant.

[g] Græc. *refracta, sive repercussu infracta. ut loquitur Plinius.*

20 Totus enim mundus lucido perlustrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis supernè protensa erat nox gravis, imago tenebrarum quæ ipsos erant susceptura; sed ipsi sibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

1 Nam magna] *His verbis explicatur causa cur pios oporteat solem antevertere sanctis officiis, ut dictum est suprà 16.28. & cur e contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id est, vana illa præfidentia qua statuerant fore ut obscuro oblivionis velo, tanquam in spelunca latitarent, ut dixerat versu proximo.* 7 Contumeliosum indic.] *id est, contumeliosa illa in Deum & Moschen magia, qua se jactaverant effecturos ut signa a Mosche edita essent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur* προσδοκία, *id est, expectatio; sed vocem hanc pro altera consimili non dubito irrepsisse quam ex precedente versu & 15. reposuimus: sensus est quò minus urgetur conscientia, eò magis improbos confidere ignorari mala sua, quæ sunt ipsorum cruciatus causæ.* 19 Commoda vox] *sic vertimus* τὸ ἐμμελὲς *sequuti Vitruvium: est enim commodum quicquid partes habet inter se modulis convenientibus.*

Caput XVIII.

1 AT sanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, sed non videntes formam,

2 Prædicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipsi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti essent, & quòd discrepassent ab illis

[a] Græc. *gratiam.* *Exod.13.*

[a] veniam precabantur,

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux esset profectionis ignotæ & sol innocuus magnificæ peregrinationis, præbuisti.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & custodirentur in tenebris, qui inclusos custodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux seculo danda erat.

Exod.1. 5 Cumque consilia iniissent illi occidendi infantes sanctorum; & exposito & servato [a] uno filio ad redargutionem abstuliisti illis multitudinem filiorum, quos uno animo insequētes perdidisti in aqua vehementi.

Exod.2. *Exod.14.*

6 Illa nox [a] prius innotuerat majoribus nostris, ut securè cognoscentes quibus credidissent juramētis freti illis bono essent animo.

7 Sic accepta est a populo tuo tum salus justorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adversarios, sic etiam nos accersens glorificabas.

9 Nam occultè sacrificaverant sancti bonorum pueri, & [b] divinam legem concordia dispositi, eorundem pariter & bonorū & periculorum participes fore sanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinantes.

[b] Græc. *divinitatis.*

10 Resonabat verò absonus inimicorū clamor, & miserabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm servi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

[c] Græc. *in uno nomine mortis.*

12 Unoque animo omnes [c] [a] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad sepeliendū sufficiebant vivi, cùm momento uno [d] honoratissima ipsorum

[d] Græc. *honoratior.*

generatio corrupta esset.
13 Nam qui nihil crediderant propter 'veneficia, in primogenitorum interitu confessi sunt populum filium esse Dei:
14 Cùm enim quietum silentium contineret omnia, & nox in [e] suo veloce cursu media esset,
15 Omnipotens tuus sermo e cœlis e [f] throno regali præcisus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ desiliit,
16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non simulatum, qui consistens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, sed etiam in terra ambulans.
17 Tunc repentè & visa somniorum gravium exturbarunt eos, & insiliterunt timores inopinati:
18 Et alius alibi postratus semimortuus patefaciebat quam ob causam moreretur.
19 Nam somnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant, ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.
20 Contigit quidem aliquando justos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta est in deserto; sed non diu permansit ira:
21 Festinans enim vir inculpatus propugnavit, arma sui ministerii oratione & suffitus placationem afferens obstitit iræ & finem imposuit calamitati, ostendens se tuum servum esse.
22 Vicit enim vastatorem illum non robore corporis, non armorum efficacitate: sed verbo subjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.
23 Nam cùm jamque acervatim cecidissent alii super alios mortui, intermedius stans rescidit iram, & divisit viam quæ ad vivos *spectabat*:
24 'Quoniam talari vestimento impositus erat totus ornatus, & majorũ gloriæ inerant sculpturæ lapidum ordinibus quatuor dispositæ, & majestas tua super diadema capitis illius.
25 His cessit vastator, & hæc timuit: nam sola illa sufficiebat iræ tentatio.

[e] Græc. *propria velocitate.*
[f] Græc. *thronis regalibus, ut sup. 9.4.*
Num. 16.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Mosche.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus imperaverat, Exodi 11. & Mosche verbis illius denuntiaverat, Exod. 12.* 12 Mortem unam nominantes] *id est, eam nominatim accersentes ex animo præ doloris sui gravitate.* 13 Veneficia] *id est, artes magicas, de quibus supra 17.7.* 24 Quoniam] *i. quoniam sacerdotis summi officio defungebatur, qui in Lege typus erat Christi, ut Apostolus ad Hebræos docet.*

Caput XIX.

1 IMpiis verò ad finem usque 'animus instit immisericors:
2 Prænoverat enim res etiam futuras illorũ fore, ut cùm ipsi permisissent discedere & [a] studiosè deduxissent illos, pœnitentia ducti persequerentur.
3 Nam cùm adhuc haberent præ manibus luctus, ejularentque ad sepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ, & quos emiserant supplicantes eos ut fugitivos persequuti sunt:
4 Trahebat enim ipsos ad finem istum digna ipsis necessitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat, ut plenè perferrent punitionem 'tormentis illis deficientem,
5 Ac populus quidem tuus iter opinionẽ superans transiret; illi verò novam [b] consequerentur mortem.
6 Tota enim creatura in suo genere de integro supernè reformabatur, ut deserviret propriis mandatis, ut tui pueri custodirentur illæsi.
7 Castra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c] fundus aridæ terræ fuit conspicuus, ex rubro inquam mari via expedita, & viridans campus e fluctu violento,
8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua transiverunt, spectantes portenta admirabilia.
9 Nam velut equi pasti sunt, & velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem suum.
10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis suæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxisset muscas, & pro aquatilib' eructasset fluvius ranarum multitudinem.
11 Postea verò ipsi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiscentia peterent escas [d] delicatas.
12 Nam ad consolationem ipsorum ascenderunt e mari coturnices.
13 Atque hæ quidem pœnæ supervenerunt peccatoribus, non sine antegressis signis, vi fulgurum: justè enim patiebantur a suis ipsorum improbitatibus: etenim [e] 'gravissimum peregrinorum odium exercebant:
14 Cùm 'illi quidem [f] ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos servituti manciparent:
15 Neque solum istud, sed ('quæcunq; tandem sit horum consyderatio) cùm illi inimicè alienos exceperint, hi verò postquam [g] festivè acceperant homines jamque juris ejusdem participes laboribus gravibus afflixerint.
16 Itaque percussi sunt etiam cæcitate, sicut illi ad fores illius justi cùm vastis circumamicti tenebris quisque suarum forium viam perquireret.
17 Elementa enim per se commutata sunt, quemadmodum in Psalterio soni nomen numerosum mutant, etsi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quæ factæ sunt aspectu licet conjicere.
18 Nam terrestria in aquatica mutabantur, & natatilia transibant super terram.
19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus, & aqua naturã [h] extinguendi non recordabatur.
20 Flammæ e diverso carnes animantium corruptioni infestarum non tabefaciebant, cùm hic ambularent, 'neq; liquabile *man*, glaciali specie, genus ad liquescendum commodum alimenti [i] suprà quàm humani.
21 Nam

[a] Græ. *cum studio.*
Exod. 13.
[b] Græc. *invenirent.*
[c] Græc. *receptio vel revisitio: ut ita loquamur.*
Exod. 15.
Exod. 16.
[d] Græc. *deliciarum.*
[e] Græc. *gravius.*
[f] Græc. *non cognoscentes.*
[g] Græc. *cum festivitatibus.*
Genes. 19.
[h] Græc *extinctricem.*
[i] Græc. *ambrosiæ.*

21 Nam in omnibus, Domine, magnificasti populũ tuum, & affecisti gloria, neque despexisti quin omni tempore & loco adsisteres.

ANNOTATIO.

1 Animus] *i. spiritus Dei in illos infestus: nam hæc vox ἀπὸ κοινοῦ ad sequentem quoque versum transferenda est.* 4 Tormentis illis] *i. quæ sola punitio desyderabatur ad tormenta antecedentia.* 13 Gravissimum] *quam gravitatẽ sequentibus author amplificat per Sedomitarum comparationem.* 14 Illi] *puta Sedomitæ, quorum instituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. ut cunque istorum inter se comparatione placebit dispicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum est ζευματτικῶς tabefaciendi sive liquefaciendi verbum: sensus est, neq; flammæ ad quas coquebatur man hoc poterant efficere quod Solis radii præstabant: nam ad solem man liquescebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem dasperibat igne: cùm alioqui constitutione glaciali esset, & equè dissolveretur Sole ac exaresceret: vide Exod. 16.*

ECCLESIASTICUS,
sive Sapientia Jesu filii Sirachi.

Incerti authoris præfatio.

1 HIC Jesus Sirachi erat filius, nepos Jesu ejusdem nominis.

2 Hic ergo temporibus inferioribus vixit post captivitatem & revocationem *populi*, & post Prophetas omnes fermè.

3 Avus autem ipsius Jesus, quemadmodum hic quoq; testatur, vir fuit inter Hhebræos laboris studiosus ac prudentissimus:

4 Qui non solùm aliorum hominũ præditorum intelligentia qui ante ipsum fuerant sapienter dicta contulit, verùm etiam ipse sua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & sapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jesus ferè bona ex parte collectum relinquens e vivis excessisset, Sirach ille post eum iterum assumens in se proprio filio Jesu reliquit illum.

6 Atq; hic eundem capiens totum convenienter aptatum in unum[a] volumen comportavit, cùm sapientiam de suo, patrisq;, adeoq; de avi nomine appellatiet; ex ipso nomine sapientiæ alliciens, ut[b] ampliore studio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

7 Itaq; sermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cùm singulares quasdam veteres Deoq; gratas historias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus sit Deus populum suum *prosequi*, & quibus expleverit malis inimicos ipsorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jesus fuit, nihil minus quàm ille[c] incũbens probandæ sapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit scientia, & appellatus est.

[a] Græc. cõpositionem.

[b] Græc. amanter magis haberet ad meditationem.

ANNOTATIO.

1 Nepos] *Egente Elhhazari ut habent quidam libri infrà 50. 21.* 3 Inter Hhebræos] *sic interpretari malumus ex versu ultimo.* 8 Incumbens] *Græcam vocem sic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blasphemum fuerit hujus sapientiam cum Schelomonis æquare sapientia.*

Prologus authoris in sapientiam Iesu filii Sirachi.

1 MULTA & magna nobis per legem & Prophetas aliosque qui hos sequuti sũt tradita fuerint, quorum causa laudãdus est Israël eruditionis nomine & sapientiæ;

2 Atq; ita non solùm ipsos cùm legent sapientiores fieri opus sit, sed etiam oporteat ut qui discendi erunt studiosi exteris utiles esse possint cùm dicendo, tum etiam scribendo:

3 Avus meus Jesus, postquam se plurimùm in lectionem dedisset tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atq; in eis aptam facultatem consequutus esset;

4 Adductus est ipse quoq; ut aliquid scriberet earum rerum quæ ad eruditionem & sapientiam pertinent,

5 Ut disciplinæ studiosi & qui horum facti sunt participes amplius adhuc augescant legi-

[a] Græc. patriorum.

legitima institutione vitæ.

[b] Græc. *lectionem hanc faciatis.*

6 Itaq; moniti estote ut [b] lectioni huic cũ benevolentia & attentione incumbatis, nobisque detis, veniam si facultate vocum quarundam destituti videbimur quibusdam in locis, in quibus interpretandis studiosè laboravimus:

7 Non enim æquè valent eadem per se cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alterã transferuntur:

[c] Græc. *librorum.*

8 Neq; solùm ista; sed etiam alia, & lex ipsa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt sermone suo enuntiata.

9 Nam [d] trigesimo octavo anno Evergetæ regis, cùm venissem in Ægyptum & aliquod tempus ibi consumpsissem, inveni non mediocris disciplinæ viaticum.

10 Quapropter summè necessarium esse statui ut ipse aliquod studium laboremq; conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad scientiam hanc adhibitis [e] illo temporis intervallo:

11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in [f] peregrinatione voluerint studio disciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traducerent.

ANNOTATIO.

9 Trigesimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus est, aut ex eo corrigendum Eusebii Chronicon ubi Evergetes scribitur annos viginti sex tantùm regnum Ægypti tenuisse: quod posterus malim.* 10 Illo tẽporis interv.] *nempe quo a regione mea abfui conversans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *i. hac vita, in qua peregrinamur absentes a Domino, ut Psal. 39. 13. & 119. 19. & 2. Corinth. 5. 6.*

Caput I.

1 OMNIS sapientia a Domino, atq; apud ipsum est in seculum.

2 Arenam maris & guttas pluviæ, dies q; seculi quis enumeret?

3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyssum q;, & sapientiam quis perveștiget?

4 Prior omnibus creata est sapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.

5 Fons sapientiæ est sermo Dei *versantis* in altissimis, & viæ [a] ejus mandata æterna.

6 Radix sapientiæ cui retecta est, & callida ejus facta quis novit?

7 Unus est sapiens, reverendus valde, insidens throno suo,

8 Dominus is creavit eam, & novit ac recensuit eam,

9 Et effudit eam in omnia opera sua, adest omni carni pro donatione ejus & suppeditavit eam diligentibus ipsum.

10 Reverentia Domini est gloria, & prædicatio, lætitia q; & corona exultationis.

11 Reverentia Domini delectatura est cor, & inditura lætitiam, gaudium q;, & longævitatem.

12 Timenti Dominum bene futurum est ad finem usque: & die mortis ejus benedicetur illi.

13 Principium sapientiæ est revereri Dominum: hæc adest fidelibus, in utero cum ipsis creata est.

14 Cum hominibus [a] fundamentum æternitatis nidificavit, & cum semine eorum *quibus* credita est.

15 Plenitudo sapientiæ est revereri Dominum: nam inebriat eos suis fructibus,

[a] Græc. *desyderiis.*

16 Omnem domum eorum implet [a] desyderatis rebus suis, & cellas fœtibus suis.

17 Utraque autem sunt dona Dei ad [a] pacem.

18 Corona sapientiæ est revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem [b] salutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.

[b] Græ. *salutis, vel curationis.*

19 Scientiam & cognitionem [c] intelligentem velut imbrem profundit sapientia, & gloriam exaltat eorum qui obtinent ipsam.

[c] Grę. *intelligentiæ.*

20 Radix sapientiæ est revereri Dominum, & rami ejus sunt [d] longævitatis.

[d] Græc. *longævitas.*

21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.

22 Non potest iracundus [e] quisquam justificari; nam momentum iracundiæ ejus est ruinę ipsi.

[e] Grę. *vir.*

23 Ad tempus sustinet longanimus, & postea editura est se lætitia ipsi:

24 Ad tempus occultaturus est sermones suos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.

25 In thesauris sapientiæ sunt parabolę [f] scitæ; sed abominationi est peccatori pietas.

[f] Grę. *scientiæ.*

26 Si cupis sapientiam, observa mandata; & Dominus eam suppeditabit tibi:

27 Sapientia enim ac eruditio est reverentia Domini, & [g] perplacet ei fides ac mansuetudo.

[g] Græc. *placitum ejus.*

28 Ne diffidas reverentiæ Domini [h] cùm egebis, neque accedas eum duplice [i] animo.

29 Ne simulatus esto [k] ut si ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.

[h] Græc. *indigens existẽs.*
[i] Græc. *corde*
[k] Græc. *in oribus humanis.*

30 Ne exaltes te ipsum, ut cadens non inducas animæ tuę ignominiam:

31 Nam revelaturus esset Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;

32 Quoniam non accesseris ex veritate ad reverentiã Domini, sed animus tuus fuerit dolo plenus.

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta sapientiæ, id est, viæ quibus pervenitur ad sapientiam, sunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. instravit inde a conceptu viam fidelibus qua perventuri sunt ad vitam æternã.* 15 Plenitudo] *vel exundatio; quam significationem spectare videtur inebriandi verbum.* 17 Pacẽ] *i. prosperitatem afferentia: respicit enim ad reverentiam Dei & sapientiam.* 29 Ut si ora] *i. ut si duas aut plures personas ageres, aut duo pluráve ora haberes in capite tuo: hoc ita accipiendum adjuncta confirmant.*

Caput.

Caput II.

1 FILI, ſi ad ſerviendum Domino acceſſeris, compara[a] te ipſum ad tentationē.
2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præceſtines tempore [b] quo inducetur illa.
3 Agglutinator ei ac ne abſiſtito, ut augearis ad finem uſque tuum.
4 Quicquid inductum fuerit tibi, accipe libenter; & ad commutationem dejectionis tuæ *ſperandam* eſto longanimus:
5 Nam ut igne probatur aurum, ſic homines accepti camino dejectionis.
6 Crede ipſi, & ſuſcipiet te; & dirige vias tuas ſpemq; colloca in illo.
7 Qui reveremini Dominum, credite ipſi; ac non decidet merces veſtra.
8 Qui reveremini Dominum, ſpem habete de bonis, & de lætitia [c] æternitatis ac miſericordiæ:
9 Qui reveremini Dominum, expectate miſericordiam ejus; neque declinate ut non decidatis:
10 Aſpicite ad anti quas ætates, & videte,
11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus eſt?
12 Aut quis manens in reverentia ejus derelictus eſt? aut quis invocavit eum & [d] deſpectus eſt ab eo?
13 Quoniam pius & miſericors Dominus lōganimus, ac plurimus miſericordia, & remittit peccata, & ſervat afflictionis tempore.
14 Væ cordibus timidis, & manibus remiſſis, & peccatori ingredienti [e] calles duos.
15 Væ cordi remiſſo, quia non credit, propterea non protegetur.
16 Væ vobis qui perdidiſtis patientiam:
17 Ecquid facturi eſtis cùm [f] animadvertet Dominus?
18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conſervabunt vias ejus.
19 Qui reverentur Dominum, quærent [g] ut placeant ei:
20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.
21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda ſua, & coram eo abjicient ſe ipſos,
22 *Dicentes*, incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.
23 [h] Nam ut majeſtas ejus, ita etiam eſt ejus miſericordia.

[a] Græc. *animam tuam, ſic verſ.* 21.
[b] Græc. *inductionis.*
[c] Græc. *ſeculi.*
[d] Græc. *deſpexit eum: ſed paſſivè ad evidentiam reddidimus.*
[e] Græc. *invifet.*
[f] Græc. *beneplacitum apud eum.*

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *i. incerto homini qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq; impellitur, Jacob.* 1. 8. 23 Nam ut], *id eſt, æquè hæc atque illa apud Deum infinita eſt: elegans conſolationis locus.*

CAPUT III.

1 ME patrem audite filii, & ita facite ut ſalvi ſitis.
2 Nam Dominus gloriā attribuit patri [a] ut ſuperior ſit liberis, & judicium matris firmavit in filios.
3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:
4 Et qui gloriam tribuit matri ſuæ, ſimilis eſt ei qui theſaurum colligit.
5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis ſuę exaudietur.
6 Qui gloriam tribuit patri, longęvus erit:
7 Et qui auſcultat Domino, quietem afferet matri ſuæ.
8 Qui reveretur Dominum, honoraturus eſt patrem, & tanquam dominis ſerviturus iis qui genuerunt ipſum.
9 Opere & ſermone honora patrem tuum matremque, ut ſuperveniat tibi [a] ab hominibus benedictio:
10 Nam patris benedictio ſtatuminat domos liberorum, maledictio verò matris eradicat fūdamenta.
11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam non eſt tibi [b] gloriæ patris ignominia.
12 Gloria enim hominis *exiſtit* ex honore patris ipſius, & [c] probro eſt liberis mater ignominioſa.
13 Fili ſuſcipe in ſenectute patrem tuum, neque dolore afficias eum in vita tua,
14 Et ſi quando deficietur intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum, *ſed honorem habe* omnibus viribus tuis.
15 Miſericordia enim [d] erga patrem tuū non tradetur oblivioni, ſed contra peccata [e] ſtatumen domus erit adſtructum tibi:
16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut ſerenitate glaciei ſuperveniente ita diſſolventur pecca tua:
17 Tanquam blaſphemus eſt qui derelinquit patrem ſuum, & execratione perfuſus a Dōmino qui ad iram provocat matrem ſuam.
18 Fili, opera tua [e] manſuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligēris.
19 Quo major es, eò magis te ipſum abjice; & coram Domino [f] conſequēris gratiam.
20 Multi ſunt excelſi & glorioſi ſupra modum; ſed manſuetis revelantur arcana: nam magna eſt poteſtas Domini, ſed ab humilibus gloriam adipiſcitur.
21 Difficiliora [g] captu tuo ne quæras temerè, & valentiora [h] viribus tuis ne exquiras inſipienter; quæ mandata ſunt tibi hæc ſanctè cogita:
22 Non enim opus eſt tibi [i] ut occulta intuearis oculis.
23 [k] Ut redundantes ſint ſermones tui ne curioſè laborato:
24 [l] Nam plura quàm intellectus humanus capiat demonſtrata ſunt tibi.
25 Multos ſeduxit præſumptio ipſorum vana, & ſuſpicio prava labefactavit cogitationem eorum: [m] pupillas non habens indigebis luce; ſed ſi cognitionis es expers, ne annuntia to.

26 Cor

[a] Græc. *ſuper liberos.*
[b] Græc. *gloria.*
[c] Græc. *probrum.*
[d] Græc. *patris.*
[e] Græc. *in manſuetudine.*
[f] Græc. *invenies.*
[g] Græc. *te.*
[h] Græc. *te.*
[i] Græc. *occultis quæ intuearis.*
[k] Græc. *in redundantibus ſermonū*
[l] Græc. *intellectu hominum.*

26 Cor durum affligetur [m] tandem; & qui amat periculum, in illo periturus est.
27 Cor durum gravabitur rebus laboriosis, & peccator peccata addet peccato,
28 [n] Cum inducitur superbo *afflictio*, non est curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata est in eo.
29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris hujusmodi auditoris [o] a sapiente exoptatur.
30 Ignem flammantem extinguet aqua, & misericors beneficentia expiabitur a peccato:
31 Nam Dominus qui reddit gratiosè facta, in posterum recordaturus est; adeò ut [p] quo tempore ceciderit ille, statumen consequuturus sit.

[m] Græc. *in ultimis.*
[n] Græc. *in inductione superbiæ.*
[o] Græc. *concupiscētia est sapientiæ.*
[p] Græ. *tempore casus sui inveniat statumen.*

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id est, a parentibus quibus authoritatem & jus attribuit Dominus suæ benedictionis conferendæ, ut Exod. 20.12. sic interpretatur sequens vers.* 14 Sed honor] *ellipsis contrarii ut Genes. 18.19.* 15 Statumen] *sic interpretamur ex vers. 11.* 24 Nam plura] *elegans ætiologia a rerum sive materiæ quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q.d. ne acquiras fucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptisve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæcis quicunq; præsumptionibus animi & suspicionibus circumfluentes se putant esse lynceos.*

CAPUT IIII.

1 FILI, vitam pauperis ne destituito, neque [a] oculis indigentibus [b] protrahas *beneficentiam.*
2 Animam esurientem ne afficias molestia, neque protrahas viro [b] cùm in egestate est.
3 Cor [c] exacerbatum ne ampliùs turbes, neque protrahas donum ab indigente:
4 Supplicem afflictum ne abjicias, neque avertas faciem tuam a paupere:
5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:
6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi sui orationem exaudiet qui fecit ipsum.
7 Amicum te ipsum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.
8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & responde ei [f] mansuetè verbis pacis.
9 Exime eum cui fit injuria e manu injurii; neque sis minuto animo cùm judicas.
10 Esto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:
11 Ita futurus es tanquam filius Altissimi, & diliget te magis quàm mater tua.
12 Sapientia exaltat filios suos, & prehendit manu eos qui quærunt ipsam.
13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lętitia explebuntur.
14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.
15 Qui serviunt illi, sunt ministraturi [h] sancto: nam diligentes illam diligit Dominus.
16 Qui obedit illi, judicaturus est gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.
17 Si [h] crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in possessione erunt horum [h] posteri
18 Nam distortè *quidem* ambulatura est cum eo [i] primum,
19 Timorem & metum adductura super eũ, & cruciatura eum eruditione sua, donec crediderit anima ipsius & tentaverit ipsum in statutis suis:
20 Sed rursum redibit ad ipsum recta & lætificabit ipsum,
21 Detegens ipsi occultas res suas.
22 Si seductus fuerit; deseret ipsum, & tradet ipsum [k] potestati casus ipsius.
23 Conserva occasionem; & cave a malo:
24 Ac ne pudefias [l] pretio animę tuæ:
25 Nam est pudor adducens peccatum, & pudor est [m] gloriosus & gratus.
26 Ne suscipias personam [n] damno animæ tuæ, ac ne reverearis ad ruinam tuam.
27 Ne prohibeas sermonem tempore salutis,
28 Ac ne occultes sapientiam tuam [o] ut bellus videaris.
29 Nam sermone cognoscitur sapientia & eruditio ex verbis linguæ.
30 Ne contradicas veritati [p] ullo modo, sed verecundia cohibetor [q] ne mentiaris inopia eruditionis tuæ.
31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.
32 Ne substernas te ipsum [r] cuiquam stulto, ac ne suscipias personam potentis.
33 Ad mortem usque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.
34 Ne sis audax lingua tua, iners verò ac remissus in tuis operibus.
35 Ne sis tanquam leo domi tuæ & tanquã ex viso percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.
39 Ne esto manus tua extenta ad accipiendum, ad reddendum verò contracta.

[a] Græc. *oculos indigentes: sic seq. versu.*
[b] Græc. *in egestate ipsius.*
[c] Græc. *irritatum, nempe inopia.*
[d] Græc. *fac.*
[e] Græc. *magnati.*
[f] Græc. *in mansuetudine pacifica*
[g] Græc. *eorum.*
[h] Græc. *generationes.*
[i] Græc. *in primis.*
[k] Græc. *in manus casus, hebraismus.*
[l] Græc. *pro anima tua.*
[m] Græ. *gloria & gratia.*
[n] Græc. *cõtra animam tuam.*
[o] Græc. *ad bellsciem.*
[p] Græc. *ne quidem, secundum unum.*
[q] Græc. *de mendacio ineruditionis tuæ.*
[r] Græc. *homini.*

ANNOTATIO.

1 Protrahas] *Nempe suppeditare quod ad vitam est necessarium: quod nos exprimimus uno beneficentiæ nomine.* 15 Sancto] *id est, Deo, quemadmodum hoc epitheto Hebræi plurimùm Deum notare solent.* 17 Crediderit] *nempe sapientia se ipsam homini commiserit. q.d. nunquam extorquebitur a Deo quicum se illa communicabit: sic accipitur hoc verbum versu 19.*

CAPUT

Caput V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris sufficientes mihi sunt ad vitam.
2 [a]Ne persequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.
3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [a] omnino injuriam tuam ulturus esset.
4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit molestum? nam dominus est longanimus, nequaquam verò dimissurus te.
5 De expiatione ne securus esto [b] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;
6 Ac ne dixeris, miseratio illius multa est, multitudinem peccatorum meorum expiabit:
7 Nam misericordia & ira apud ipsum citò sunt; sed super peccatores incubabit ejus indignatio.
8 Ne differas te ad Dominum convertere; neq; rejicias [c] de die in diem:
9 Subitò enim prodibit ira domini, qua attenderis quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis disperderis.
10 Ne innitaris pecuniis [d] injustè partis: nam nihil adjuvaturæ sunt [e] quo die ultio adducetur.
11 Ne ventiles ad omnem ventum, neq; pergas in omnem viam: ita est peccator bilinguis:
12 Esto stabilis certa tua intelligentia, & unus esto sermo tuus.
13 Esto celer [f] ad bene audiendum, estoq; ex veritate vita tua & cum tolerantia responsionem rectam eloquere.
14 Si tibi est intelligentia, respondeto proximo; sin minus, manus tua super os tuum esto.
15 Gloria & ignominia in loquutione est, & lingua hominis est [g] ruinæ ipsi.
16 Ne voceris susurro, ac lingua tua ne insidiator:
17 Nam furi quidem inest laboriosa turpitudo, sed bilingui pessima condemnatio.
18 [h]In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

[a] Græc. *ulciscens.*
[b] Græ. *in abundantia.*
[c] Græ. *diem ex die.*
[d] Græc. *injustis.*
[e] Græc. *die inductionis.*
[f] Græc. *in auditione tua bona.*
[g] Græ. *ruina.*

Annotatio.

2 Ne persequaris] *i. ne similiter voluntati tuæ ad eam explendam, aut robori tuo ad demonstrandum illud innitaris.* 18 In re magna] *i. utrisque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de ea factus securo animo obsequaris.*

Caput VI.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ita peccator bilinguis ignominiam habiturus est.
2 Ne efferas te ipsum in consilio animæ tuæ, [b] ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.
3 [c]Folia tua comedes; sed perdes fructus tuos, ac te ipsum relinques ut lignum aridum.
4 Anima prava perdit possessorem suũ, qui ludibrium inimicorum ipsam effecturus est.
5 Guttur suave multiplicat amicos suos, & lingua bene loquẽs multiplicat qui bonis verbis compellent ipsam.
6 Qui pacem colant tecum, multi sunto; consiliarii verò tui unus e millenis.
7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum, neque citò credas te ipsum ei:
8 Nam est amicus tempore suo qui non permanet die afflictionis tuæ:
9 Est item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probrosum tibi revelaturus est:
10 Item amicus est mensarum particeps, qui non permanebit die afflictionis tuæ;
11 Sed rebus secundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:
12 Sin deprimetis, contra te stabit; & a facie tua occultabitur.
13 Ab inimicis tuis separator, & ab amicis tuis tibi attende.
14 Amicus fidus valida est protectio, quem qui [d] adeptus est, thesaurum adeptus est.
15 Amici fidi non est pretium quo permutetur, & nullum est pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.
17 Amicus fidus medicamentum est vitæ, quem qui timent Dominum, consequentur.
17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam suam, quia [f] prout ipse est, sic etiam propinqui ipsius futuri sunt.
18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos usque consequêris sapientiam.
19 Cujus bonos fructus expectato.
20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, sed citò comedes de fœtibus ejus.
21 Quàm aspera est valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.
22 [g]Tanquam lapis indicaturę fortis apud illum futura est, nec tardabit abjicere eam:
23 Nam sapientia [g] secundũ nomen suum est, neque est multis manifesta.
24 Audi, fili, & elige sententiam meam, neq; abjice consilium meum, sed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.
25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.
26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conserva vias ejus:
27 Investiga, & quære, & innotescet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito:
28 [h]Tandem enim consequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam:
29 Eruntq;

[a] Græc. *pro amico ne &c.*
[b] Græc. *trãsportatur.*
[c] Græc. *probri.*
[d] Græc. *invenit.*
[e] Græc. *pulchritudinis ejus.*
[f] Græ. *secũdum ipsum.*
[g] Græ. *in ultimis invenies.*

29 Erunt q; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro stola gloriæ:
30 Nam ornamentum aureum est ei, & vincula ejus sunt glomus hyacinthinum.
31 Ut stolam gloriæ indues eam, & coronã exultationis tibi ipsi circundabis.
32 Si cupiveris fili, erudieris; & si dedas animum tuum, eris solers:
33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.
34 In multitudine seniorum consiste, & qui sapiens est huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiant te.
35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.
36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare semper: ipse stabiliet cor tuum, & [g] concupita sapientia tradetur tibi.

[g] Græ. *concupiscentia sapientiæ.*

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Nempe mutabilitatis & inconstantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quasi dicat, ne si tuo ipsius consilio acquiescas, ac non aliorum consilia complectaris, labores ex consiliorum instabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris: quod malum alienis ferè consiliis corrigitur.* 3 Folia tua] *loquutio est συγχωρητικὴ, qua sapiens hominem consiliis suis præsidentem compellat allegoricè: tua (inquit) consilia sunt velut folia recèns enata, quibus si utaris, & fructus tuos & te ipsum ita perdideris, ut si quis tenera folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id est, non pluris faciet eam quam lydium lapidem quisquis aurum nescit, sed perinde abjicit ut gemmam gallus Æsopicus.* 23 Secundum nomen] *id est, sapientum est solùm, qui sunt paucissimi.*

Caput VII.

1 NE facias mala, & mala non deprehendent te.
2 Absiste ab injusto, & peccatum declinabit a te.
3 Fili, ne serito in sulcis injustitiæ, & minimè [a] septuplum eorum metes.
4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.
5 Ne justitiam tibi asseras coram Domino, neque coram rege sapientiam.
6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injustè facta tollere; ne quando metuas a facie potentis, & ponas offensionem in recto itinere tuo.
7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipsum in turbam.
8 Ne [b] alligeris bis peccato: nam uno non eris innocens.
9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum respiciet, & cùm obtulero Deo altissimo accipiet: [c] ne parvo animo sis in oratione tua, & ne despicias exercere misericordem beneficentiam.
10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate versatur: est enim qui deprimat & qui exaltet.
11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] similiter.
12 Ne velis mentiri ullo mendacio: nam assiduitas ejus non est futura [e] bono.
13 Ne verbosus sis in multitudine seniorũ, neque repetas sermonem in oratione tua.
14 Ne oderis laboriosum opus, & agricolationem creatam ab Altissimo.
15 [c] Ne referas te ipsum in multitudinẽ peccatorum:
16 Memento iram non tardaturam esse.
17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura sit.
18 Ne commutes amicum [c] ulla re quæ sit indifferens, neque fratrem germanum auro [c] ophirio.
19 Ne aberres ab uxore sapiente & bona; nam gratia ejus est superior auro.
20 Ne affligas famulum opus facientem [f] fideliter, neque mercenarium qui tradit [g] se ipsum.
21 Famulum intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.
22 Si pecora tibi sunt, inspice illa: quòd si utilia sunt tibi, permaneant tibi.
23 Si liberi sunt tibi, erudi eos; & flecte a juventute collum eorum.
24 Filiæ sunt tibi, attende ad corpus earum; neque hilarem præbeas erga illas vultum tuum.
25 Eloca filiam, & confeceris opus magnũ: sed viro intelligenti trade illam.
26 Uxor est tibi ex animo, ne ejicias eam; exosę verò te ipsum ne addicito.
27 Ex toto corde gloria affice patrem tuũ, & matris dolores ne obliviscaris:
28 Memento te per illos fuisse genitum: quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?
29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & sacerdotes ipsius admirare, ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas ministros ejus.
30 Time Dominum, gloriaque affice sacerdotem:
31 Et da ei partem prout mandatũ est tibi.
32 Primitias, & *sacrificium* [h] pro reatu,
33 Et donum [i] armorum, & sacrificium sanctificationis, primitiasque [c] sanctorum:
34 Et mendico porrige manum tuam, ut consecrata sit benedictio tua.
35 Gratia doni coram omni vivente *spectata est*; etiam [c] super mortuo gratiam ne avertito.
36 Ne recedas a flentibus; sed cum lugentibus luge.
37 Ne pigreris infirmum invisere: nam ex hujusmodi *rebus* amaberis.
38 In omnibus sermonibus tuis memento [k] finis tui, & in [l] æternum non peccaturus es.

[a] Græc. *ea septula.*
[b] Græc. *alliges bis peccatum.*
[c] Græc. *qui est in acerbitate animæ suæ.*
[d] Græc. *similè.*
[e] Græc. *ad bonum.*
[f] Græc. *in veritate.*
[g] Græc. *animam suam.*
[h] Græc. *prodelicto.*
[i] Græ. *brachiorum.*
[k] Græc. *ultimorum tuorum.*
[l] Græc. *seculum.*

ANNO-

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Sensus est, ne putes fore ut misericordiam donariis & oblationibus consequaris; sed omissa illa inani fiducia toto animo implora Dei misericordiam, qua una Deus tibi propitius est & tu acceptus illi: & eandem misericordiam quam a Deo expectis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præstat, & tu ut filius misericordis patris.* 15 Ne referas] *id est, ne facias peccatis tuis ut peccatoribus accensearis a Deo; sed judicii venturi metu in officio continetor.* 18 Ullare quæ] *sensus est, amicitiam tantisper contine dum potes bona in Deum fide & conscientia; neque propter ullam rem mediam sive indifferentem, quam sine fidei damno pius acquirere potest aut amittere, amicitiæ jacturam facito: sic infrà 27.1.* Ophirio] *Græca verba depravata sunt, pro quibus ita legendū spondeo,* μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιόν σου ἐν χρυσῷ ὠφείρ. 33 Sanctorum] *id est, quæ cum sanctis communicandæ sunt ex lege, & ad sanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id est, etiam mortuorum nomen in posteris ipsorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth 1.8. quod genus loquutionis explicant sequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatū obtinente, ne quando incidas in manus ipsius:
2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando [a] statuat adversum te libram:
3 Multos enim perdidit aurum, etiam regū animos inclinavit.
4 Ne contendas cum homine [a] verboso, neque aggeras ad ignem illius ligna.
5 Ne ludificeris cum rudi, [a] ut non afficiantur ignominia progenitores tui.
6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato; memento nos omnes esse [b] infestos increpationibus.
7 Ne ignominia afficias [c] ullum de senectute ipsius, etenim ex [d] numero nostro senescunt homines.
8 Ne læteris de mortuo tibi inimicissimo, memento nos omnes mori.
9 Ne despicias narrationem sapientum, sed in proverbiis illorum conversare:
10 Nam ab illis disces eruditionem, etiam ad ministrandum rectè magnatibus.
11 Ne aberres a narratione senum: etenim didicerunt ipsi a suis parentibus.
12 Quia ab ipsis disces intelligentiam etiam ad dandum tempore necessitatis responsum.
13 [a] Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igne [c] flammante illius.
14 Ne resilias a conspectu contumelioſi, ut nō insideat velut insidiæ ori tuo.
15 Ne mutuum des homini potentiori te; quòd si dederis mutuum, ita esto quasi perdideris.
16 Ne spondeas supra vires tuas: quòd si sponderis, ita curam habe quasi soluturus.
17 Ne judicio experiaris contra judicem, nā secundum opinionem illius [f] judicabitur.
18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non sit gravis in te: hic enim pro voluntate sua facturus est, & unà peribis hujus insipientia.
19 Cum iracundo ne [h] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter solitarium: ita enim videtur sanguis in oculis illius, quasi nihil esset; & ubi non est auxilium, ibi dejiciet te.
20 Cum stulto consilium ne ineas, nam non posset celare verbum.
21 Coram alieno rem occultandam ne facias: nescis enim quid pariturus sit.
22 Cuivis homini ne exponans [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falsam ullus.

[a] Græc. *linguace.*
[b] Græc. *in increpationibus.*
[c] Græc. *hominem.*
[d] Græc. *nobis.*
[c] Græc. *flammæ.*
[f] Græc. *judicabunt eum, Hebraismus*
[g] Græc. *ambulesan via.*
[h] Græc *facias.*
[i] Græc. *ambules cū eo solitudinem.*
[k] Græc. *cor: ut vers. 3.*

ANNOTATIO.

2 Statuat adversum] *Id est, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contra te, ut fit cùm lanci alteri plus ponderis imponitur: sic accipiendum commonstrat versus sequens, cum dicitur etiam libra aut pretio apposito inclinari animos regum, qui tamen pretio minus corrumpi possunt.* 5 Ut non affic.] *id est, ne sis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionysodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τίς πατὴρ αὐτοῖς εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί; 13 Ne incendas] *id est, ne provoces & irrites hominem sceleratum.*

CAPUT IX.

1 NE sis zelotypus uxoris [a] versantis in sinu tuo, neque doceas *eam* contra te disciplinam malam.
2 Ne dedas mulieri [b] te ipsum, ut [a] illa supra te ipsum ascendat.
3 Ne occurras mulieri meritoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.
4 Cum psaltria ne sis assiduus, ne quando capiaris institutis illius.
5 Virginē ne studeas habere notam, ne quādo offensionem subeas [a] increpationibus illius.
6 Ne des te ipsum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.
7 Ne circunspicias *eam* per vicos civitatis, etiam in solitariis illius viis ne erres.
8 Averte oculum a muliere formosa, neque
9 Nam pulchritudine mulieris multi seducti sunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur: ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.
10 Cum muliere nupta ne sedeas planè, neque [a] symbolam cum illa conferas ad vinum:
11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoq; spiritu in perditionem delabaris.
12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non est æqualis illi.
13 Vt vinum novum, amicus novus: si inveteratum fuerit, tum [c] suaviter comprehende ipsum.
14 Ne invideas gloriæ peccatoris; nescis enim quæ sit illius subversio.

[a] Græc. *sinus tui, id est, tibi charissimę ut Deut 28. 54.*
[b] Græc. *animam tuam: sic deinceps.*
[c] Græc. *cum lætitia.*

15 [d]Ne placeant tibi impiorum placita: memento eos [e] ad inferos usque minimè justos fore.
16 Longè absiste ab homine qui potestatem habet occidendi, ut minimè suspiceris timorem mortis:
17 Quòd si accesseris, ne delinquas; ut non eripiat statim vitam tuam.
18 Cognosce te [e] medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.
19 Pro viribus tuis conjecturam fac de [f] altero, & cum sapientibus ini consilia; cum intelligentibus esto cōfabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.
20 Viri justi sunto convictores tui, & in reverentia Domini esto gloriatio tua.
21 [g] Opera artificum laudatur opus, & dux populi sapiens sermone suo.
22 Formidabilis est in civitate sua vir [h] verbosus, & qui præceps est sermone suo odio futurus est.

[d] Græc. *ne placeas tibi placitis impiorum.*
[e] Græc. *in medio laqueorum.*
[f] Græc. *propinquo.*
[g] Græc. *manu.*
[h] Græc. *linguax ut suprà 8.4.*

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro subjecta est & tenetur lege illius, Rom. 7.2. & 1. Corrin. 7.39. quamobrem ὑπανδρος appellatur infrà ver. 12.* 5 Increpationibus illius] *id est, cùm illa increpabitur facti sui nomine.* 10 Symbolam] *aliud est symbolum, id est, hospitalis tessera, aliud verò symbola, id est, collatum pretium nomine hospitii; hîc verò planè de symbola verba accipienda sunt.* 15 Ne placeant] *hunc versum cum præcedente putamus conjungendum prout duo membra inter se respondent, pro eo quod est, neque illorum gloriam appetas neque studia & institutum vitæ.* Ad inferos usque] *id est, unquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX sapiens erudit populum suum, & principatus intelligentis ex ordine institutus est.
2 [a] Qualis est judex populi, tales etiam sunt ministri ejus; & qualis est dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.
3 Rex rudis perdit populum suum, civitas verò intelligentia potentum habitabitur.
4 In manu Domini est potestas hujus terræ, & eum qui utilis est in ea suscitabit suo tempore.
5 In manu Domini est prosper successus viri, qui faciei literati gloriam suam appositurus est.
6 De ulla injuria ne irascaris proximo, & ne agas quicquam [b] contumeliosis factis.
7 Odiosa est coram Domino & hominibus superbia, & [c] ab utrisque ejicitur delictum injustum.
8 Regnum a [d] gente una ad alteram traducitur propter injustè facta, & contumelias, pecuniasque dolo partas: quamobrem superbit terra & cinis?
9 Avaro etenim nihil est iniquius:
10 Nam hic etiam suam ipsius animam venalem efficit, quia [e] dum vivit [f] abjiciunt *eam* interaneam ipsius.
11 Longam infirmitatem resecat medicus; & [g] qui rex est hodie, cras etiam moriturus est:
12 Mortuo enim homine hæres serpentum & bestiarum ac vermium futurus est.
13 Principium superbiæ est cùm homo absistit a Domino, cùm ab opifice suo absistit [h] animus ipsius:
14 Nam principium peccati est superbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, sed subvertetur tandem.
15 Propterea [i] admirabiles inducit castigationes Dominus, & tandem subvertit eos:
16 Thronos magistratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum intus:
17 Radices gentium superbarum evellit Dominus, & plantat in gloria humiles earum loco:
18 Regiones gentium subvertit Dominus, perdens eas usque ad fundamenta terræ.
19 Sustulit ex eis, eosque perdidit;
20 Et amovit e terra memoriam eorum.
21 Non est a creatione indita hominibus superbia, neque ira animi natis mulierum.
22 Semen [k] securum est eorum qui reverentur Dominum, & pretiosa planta eorum qui diligunt ipsum; semen [l] ignominiosum est eorum qui non attendunt legi, semen [m] errabundū est eorum qui mandata transiliunt.
23 [n] Inter fratres qui dux ipsorum est honoratus est; sed qui reverentur Dominum in oculis illius *sunt honorati.*
24 [o] Ante sortem principatus est reverentia Domini, duritas verò superbiaque amissio est principatus.
25 Divitis & glorioſi, ac pauperis, horum gloriatio est reverentia Domini.
26 Non est justum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque convenit gloria affici [p] virum peccatorem.
27 Magnates quidem, judicésque, & potentes afficiuntur gloria; sed non est eorum quisquam major eo qui reveretur Dominum.
28 Famulo intelligenti ministrabunt liberi; & vir scientia præditus cùm eruditur, non obmurmurabit.
29 Ne sapientem age in opere tuo faciendo, neque glorioſum age tempore angustiæ tuæ.
30 Nam melius est ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui glorioſum agit & indiget pane.
31 Fili, mansuetudine gloriam compara animæ tuæ, & da honorem ei prout digna est.
32 Eum qui peccat in animam suam quis justum pronuntiet? & eum qui vitam suam afficit ignominia quis ornet gloria?
33 Pauper afficitur gloria propter scientiam suā, dives verò afficitur propter divitias suas:
34 Is autē qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

[a] Græc. *secūdum judicē populi, sic etiam, &c.*
[b] Græc. *contumeliæ.*
[c] Græc. *gente in gentem.*
[d] Græc. *in vita ejus.*
[e] Græc. *eor.*
[f] Græc. *mirificat (ut ita loquamur) Dominus inductiones.*
[g] Græc. *securitatis.*
[h] Græc. *ignominiæ.*
[i] Græc. *erroris.*
[k] Græc. *in medio fratrum.*

ANNOTATIO.

7 Et ab utrisque] *Hunc locum ex sermonis Hhebraici comparatione hoc modo reddimus, & sequentium verborum*

verborum ratione: docetur enim sequentibus primùm ut ab hominibus expelluntur potentes qui authoritate sua abutuntur; deinde verò ut deturbantur a Deo, sive morte, sive judicio extra ordinem effectio. 10 Abjiciunt eam] *id est, nihil minus quàm suam ipsius animam possidet, cùm eam perinde exponat ac si ultrò omnes hominis partes etiam intimæ conclamarent nullam animæ rationem haberi a se.* 11 Qui rex est] *id est, & longam tyrannidem pestemq; reipublicæ resecat mors.* 24 Ante sortem] *id est, antequam vir bonus obtineat principatum & honores sortiatur apud Deum, tamen tam est in pretio quam magistratus ullus; ut contrà qui dignitatem obtinet, si improbus est, nullius est pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hhebræorum usu accipe, pro eo qui divitiis aut alia re præstat: atque hoc pacto constabit antitheſis.*

CAPUT XI.

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipsius, & [a] inter magnates faciet ut consideat.

[a] Græc. *in medio magnatum.*

2 Ne laudes [b] quenquam de pulchritudine ipsius, neque abomineris [c] ullum ex aspectu ipsius.

[b] Græc. *virum.*

[c] Græc. *hominem: sic deinceps.*

3 Parva est inter volucres apis, sed principatus est condimentorum dulcium fructus illius.

4 De amictu vestimentorum ne glorieris, & [d] die honoris ne extollaris; nam admirabilia sunt opera Domini, occultaque opera ejus hominibus.

[d] Græc. *in pavimento,*

5 Tyranni multi resederunt [d] humi, & is de quo nulla fuerat suspicio gestavit diadema.

6 Multi potentes ignominia valde affecti sunt, & gloriosi traditi in aliorum manus.

7 Priusquam perquisieris, ne crimineris: cognosce primùm, atque tum increpa.

8 Priusquam audieris, ne respondeas; & in medium sermonum ne immittas verbum.

[e] Græc. *non est tibi.*

9 De re quæ [e] non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne [f] consideas.

10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam si multis incubueris, non eris innocens; & si persequaris *multas*, minimè consequeris; & si aufugeris; minimè effugies.

11 Est qui defatigatur laborans & festinans, atque eò magis deficitur.

12 Est ignavus indigens sublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini [f] beneficentissimè intuetur, & quem erigit ex abjectione ipsius,

[f] Græc. *ad bona:*

13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati sunt.

14 Bona & mala, vita & mors, paupertas divitiæq; sunt a Domino.

15 Sapientia, scientiaq; & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo sunt.

16 Error & tenebræ creatę sunt [g] cum peccatoribus; sed qui exultant in malis cum eis malum consenescit.

17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus successum bonum confert in seculum.

18 Est qui diteſcit attentione & parsimonia sua: atq; hæc portio ipsius est e mercede ipsius

19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indesinenter de bonis meis, nescit tamen quale tempus præteribit ipsum, ut ea relinquat aliis moriens.

20 Consiste in fœdere tuo, & versare in illo, atque in opere tuo veterasce.

21 Ne admireris opera peccatoris; sed crede Domino, & permane in labore tuo.

22 Nam leve est *factu* in oculis Domini, ut quàm citissimè ditet pauperem.

23 Benedictio Domini est in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipsius.

24 Ne dicas, quæ est utilitas mihi [g] ab officio? & quæ deinceps mihi futura sunt bona?

[g] Græc. *placiti.*

25 Ne dicas, sufficiunt mihi, & *satis* multa sunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?

26 [h] Tempore bonorum est malorum oblivio, & tempore malorum non est bonorum recordatio:

27 Nam facile est coram Domino ut die mortis reddat homini secundum opera ipsius.

28 [i] Afflictio horæ oblivionem deliciarum efficit, hominis verò consummationem revelatio operum ipsius.

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis suis vir agnoscitur.

30 Ne quemvis hominem inducas in domũ tuam: nam multæ sunt insidiæ diaboli.

31 Ut perdix venatrix in cavea, ita est cor superbi, & velut speculator invadens ad ruinã:

32 Nam bona in mala convertens insidiatur, etiam iis qui stant a suis partibus imponit maculam.

33 E parva scintilla multę conficiuntur prunæ, & homo peccator in sanguinem insidiatur *multum.*

34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in seculo *duraturam.*

35 [k] In domum recipe alienum, & te perturbans conturbatione abalienabitte a rebus quę tibi propriæ sunt.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id est, quemadmodum conſyderato homine indignum est ut se de suis vestibus efferat, ita etiam indignum est ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo subministrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id est, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores sunt, sed alii sapientiam a Deo obtinent præcedente ver. alii in naturali sua constitutione veterascunt.* 18 Atque hæc port.] *videlicet quæ exponitur sequente versu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo inivisti & accepta ab eo promissionum fide confirmasti te in functione tua permansurum ut exponitur sequente versu.* 26 Tempore bonorum] *hic versus ad verba quoque præcedentia pertinet illius hominis qui dicit se usurum rebus præsentibus, & quandoquidem sibi bona adsunt se mala oblivione sepulturum & de illis tum demum fore solicitum cùm superveneriut. quæ verba redarguuntur sequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio est a minore*

ex præcedente hypothesi: si ita est in dicis (inquit) tempore malorum non esse boni recordationem & unius horæ afflictionem afferre delitiarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio suo opera hominis revelabit Deus? 35 In domum] *ironicòs principium versus accipiendum est. Alludi tur autem ad proverbium qui canem alit externam, &c.*

CAPUT XII.

[a] Græc. *erit.*

1 QUANDO benefacies cognosce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.
2 Benefac pio, & retributionem consequeris; quòd si non ab ipso, at ab Altissimo.
3 Non erunt bona ei qui assiduè incumbit in mala & qui misericorde beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem suscipias.
4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne des ei ut non illis potestatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum afficeris.
5 Nam etiam Altissimus peccatores odit & piorum gratia redditurus est ultionem, sed custodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono, ac ne suscipias peccatorem.
6 [d] Non ejicitur secundis rebus amicus iste, sed non occultus erit in adversis inimicus.
7 Secundis rebus alicujus tristes sunt inimici ejus, adversis autem illius etiam amicus separatur.
8 Ne credas inimico tuo in seculum:
9 Nam sicut æs affert æruginem, sic etiam [e] pravitas illius.
10 Etiamsi abjiciat se & inflexus ambulet, insiste animæ tuę & custodi ab illo *ipsam:* sic eris erga ipsum tanquam qui abstergit speculum & cognosces [d] non intulisse æruginem ad extremum usq;.
11 Ne statuas eum apud te ipsum ne quando cùm subverterit te cõsistat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando sedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognoscas sermones meos & pungaris verbis meis.
12 Quis misereatur incantatoris a serpente morsi aut omnium accedentium bestiis? sic hominis peccatorem accedentis & se [c] admiscentis peccatis ejus *nemo miserturus est.*
13 Horam *unam* tecum permanebit in statione justa; sed si declinaveris nequaquam perdurabit:
14 Ac labiis quidem suis aget suavem inimicus, sed in animo suo versabit consilia te in foveam evertendi:
15 Oculis suis lachrymabitur, sed si occasionem invenerit non poterit impleri sanguine; mala si obveniant tibi, ibidem priorem quàm te invenies illum, & quasi velit succurrere supplantabit calcem tuum.
16 [d] Caput suum movebit, & applaudet manibus, & hic illic susurrabit multa, ac vultum suum commutabit.

[b] Græc. *in extremis.*

[c] Græc. *unà fermentasi.*

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic versus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene est, non agnoscuntur amici infidi, ac proinde ejici non possunt: sed rebus adversis non erit obscura illorum inimicitia: quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe vitium affert amicitię, ut æs rebus adjunctus æruginem.* 10 Non intulisse] *id est, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damnosam illius æruginem, quam alioqui ex diuturno contagio contracturus esses.* 16 Caput suum] *id est, te eversum ludificabitur, nec amplius dissimulabit odium: loquutiones sunt paræmiacæ, ut 2. Reg. 19. Psalm. 22. & alibi passim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea; & qui communicat cum superbo, similis fiet ei.
2 Pondus [a] superans vires tuas ne tollas in vita tua, & cum eo qui robustior est te aut ditior te ne communices.
3 Quid communicatura esset olla cum lebete? illa si allidet, eadem conteretur.
4 Dives cum injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur ampliùs.
5 [c] Si utilis fueris, [d] opera tua utitur; quòd si deficiaris, afflicturus est te.
6 Et si habueris, convictor erit tuus; cumq; exhauserit te, tum non laborabit ipse.
7 Si opus te habuerit, & seducet te arridens tibi, & faciet tibi spem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus est tibi?
8 Sed pudore afficiet te [e] cibis suis bis aut ter *oblatis* donec exhauserit te, & [f] tandem deridebit te; ac postea videns te derelinquet te, & caput suum movebit adversum te.
9 Attentè cave ne seducaris mente,
10 Et ne abjiciaris [g] hac lætitia cordis tui.
11 Accersente potentiore te, esto ut qui subducit se; & eò magis te perget accersere.
12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè absistas, ut non tradaris oblivioni.
13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus est te, & tanquam arridens perquisiturus res occultas tuas.
14 [h] Immisericors est qui non custodit sermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parciturus est.
15 Conserva & attende valde ut audias, nam cum casu tuo obambulas.
16 Audiens ista, [i] in somno tuo vigila.
17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad salutem tuam.
18 Omne animal diligit simile sibi, & omnis homo diligit [k] propinquum sibi.
19 Omnis caro congregatur cum suo genere, & ad similem sibi agglutinatur vir.
20 Quid communicaturus esset lupus cum agno?

[a] Græc. *superate.*

[b] Græc. *rogant ipsum: Hebraismus.*

[c] Græc. *operatur in te: Hebraismus.*

[d] Græc. *in ultimis.*

21 Quæ pax eſſet hyenę cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?
22 Vt venationes leonum ſunt onagri in deſerto, ita paſcua divitum ſunt pauperes.
23 Vt abhominationi eſt ſuperbis abjectio, ita eſt abominationi apud divitem pauper.
24 Dives [a] jactatus ſtatuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.
25 Divitis collapſi multi ſunt defenſores; cùm res tacendas eloquutus eſt, tamen juſtum ipſum pronuntiant:
26 Si humilis lapſus eſt, increpatur ipſe; ſi enuntiaverit [c] verbum intelligentię, non tamen tribuitur ipſi locus.
27 Divite loquente omnes ſilent, etiam ſermonem ejus exaltaverunt ad nubes uſque.
28 Pauper loquente dixerunt, quis iſte eſt? & ſi offenderit ampliùs, ſubvertere ſolent ipſum.
29 Bonæ ſunt divitiæ quibus non ineſt peccatum, & mala paupertas in ore impii.
30 Cor hominis mutat vultum ipſius, ſive ad bona ſpectet, ſive ad mala: nam animus in delectatione vireſcens bonum vultum efficit.
31 Veſtigium cordis [a] in bonis *verſantis* eſt vultus virens, inventio autem parabolarum eſt [f] laborioſa cogitatio.

[c] Græc. *intelligentiă.*
[f] Græc. *cum labore.*

ANNOTATIO.

5 Si vtilis] *Apoſtrophe ad pauperem.* 8 Cibis ſuis] *id eſt, uno aut altero convivio obſtringet te ita ut pudore futurum ſit tibi, niſi operam tuam univerſam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id eſt, hac inani honoris ſpecie, quæ te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immiſericors] *puta in ſe ipſum, quaſi ducat, qui verba non temperat & librat coram potentioribus, is vitæ ſuæ peſſimè conſulit.* 16 In ſomno tuo] *id eſt, quiſquis cum potentioribus verſaris, etiam tum cùm dormis iſtud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum ſibi] *id eſt, conditione non abſimilem.* 24 Jactatus] *vel ejectus procellis & rerum adverſarum fluctibus.* 31 In bonis verſantis] *ideſt, quòd jamque bona præſentia percipit & iis cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverſo opponitur parabolarum inventio, id eſt, cùm torquendus eſt animus in dictis excogitandis, aut rebus perveſtigandis quæ fugiunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATVS eſt vir qui non labitur ore ſuo, ac non pungitur peccatorum multitudine:
2 Beatus quem non condemnat anima ipſius, & qui non decidit de ſpe ſua in Dominum.
3 Viro [a] ſordido non ſunt bonæ divitiæ, & viro invido quorſum pecunię?
4 Qui colligit [b] ſubtrahendo animę ſuæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.
5 Qui ſibi ipſi malus eſt, cuinam erit bonus? non enim lætatur de pecuniis ſuis.
6 Non eſt pejor eo qui ſibi ipſi invidet, atque hæc retributio eſt malitiæ illius.
7 Nam ſi benefecerit *ſibi*, invitus facit, & [c] tandem declarabit malitiam ſuam.
8 Invidus ad aſpectum oculi malus eſt, avertens faciem deſpicit animas.
9 Avari oculus non impletur parte, & injuſtitia improbi exiccat animam ipſius.
10 Oculus malus invidet pani, & indigens eſt in menſa ſua.
11 Fili, prout habueris, tibi ipſi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.
12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum ſepulchro non fuiſſe demonſtratum tibi.
13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.
14 Ne defrauderis die bono, & pars cupiditatis bonę ne prętereat te.
15 Nónne alteri relicturus eſſes labores tuos, & defatigationes tuas [e] diviſuris hęreditatem?
16 Da & accipe, & [f] ſanctè regito animam tuam:
17 Nam non eſt in ſepulchro cur alimentum quæras.
18 Omnis caro tanquam veſtimentum veteraſcit: nam hæc conſtitutio eſt inde a ſeculo, & omnino moriturus es.
19 Quemadmodum folium virens in denſa arbore illud abjiciente & hoc producēte, ita etiā *ſe habet* generatio carnis & ſanguinis: illa moritur, hæc verò gignitur.
20 Omne opus putreſcens deficit, & cum eo abiturus eſt opifex illius.
21 Beatus vir qui cum ſapientia res honeſtas meditatur, & qui intelligentia ſua res ſanctas diſſerit;
22 Qui conſyderat vias ſuas cum corde ſuo, etiam res occultas [a] illius percipiet mente:
23 Qui flexus inſpicit per feneſtras illius, & ad januas illius auſcultat,
24 Qui verſatur proximè domum illius, & pangit ad muros illius palum, ſtatuens tentorium ſuum ad manum illius:
25 Hic diverſabitur in diverſorio [a] bonorum, ponet liberos ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis illius acquieſcet.
26 Protegetur ab illa adverſus æſtum, & in gloria illius diverſabitur.

[a] Græc. *parvi verbi.*
[b] Græc. *ab anima ſua.*
[c] Græc. *in ultimis.*
[d] Græc. *ſepulchri.*
[e] Græc. *in diviſiones hæreditatis.*
[f] Græc. *ſanctificato.*
[g] Græc. *morte.*
[h] Græc. *exi poſt illam.*
[i] Græc. *inſidiare viis illius.*

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta ſapientiæ, de qua ſequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantiſſimam, ut eſt Proverb.* 9. 25 Bonorum] *id eſt, quo in diverſorio omnia bona a Deo circunfluunt.*

Caput XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus est
'ista, & potitus cognitione legis adipiscetur illam,
2 Quæ tanquam mater occurret ipsi, & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipsum,
3 Cibabit ipsum pane intelligentiæ, & bibendam præbebit ipsi aquam sapientię.
4 Statuminabitur super illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi, ac minimè pudore afficietur.
5 Nam efferet eum supra proximos ipsius, & in medio Ecclesiæ aperiet os ejus.
6 Lætitiam & coronam exultationis adipiscetur, & nomen æternum erit hæreditariũ ei:
7 Nequaquam verò homines insipientes illam apprehensuri sunt, & viri peccatores neutiquam visuri illam,
8 Procul abest a superbia, & viri mendaces non faciunt mentionem illius.
9 Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non est immissa ei.
10 Nam per sapientiam prædicanda est laus, & Dominus prosperum ei successum daturus est.
11 Ne dicas, per Dominum factum est ut deficerem; nam quæ odio habet ea non faceres.
12 Ne dicas, ipse finxit me; nam non habet opus viro peccatore.
13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipsum.
14 Ipse a principio cùm fecit hominem permisit ipsum consilio ipsius, *dicens*; si voles, custodies mandata & fidem, faciendo quod placet.
15 Appositit tibi ignem & aquam, ad utrum volueris extende manum tuam.
16 'Coram hominibus est vita & mors:
17 Et utrumque placuerit dabitur ipsi.
18 Nam multa est sapientia Domini & validus est potentia & videns omnia,
19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipsum, & ipse cognoscit omne opus hominis.
20 Non præcepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

[a] Græc. *virginitatis.*

[b] Græc. *non est amata.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *Quæ antè dicta sunt inde a versu* 22. 16 Coram hominibus] *id est, humano genere in Adamo. hic autem frequentes anastrophæ sententiam illuminant.*

Caput XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem, neque lęteris de filiis impiis, si multi fuerint: ne læteris de ipsis, nisi adsit ipsis reverentia Domini.
2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum, neque innitaris illorum multitudine:
3 Præstat enim justus unus *alio* mille,
4 Et mori sine liberis quàm impios habere liberos.
5 Nam ab uno intelligente [a] instrui civitas habitatoribus potest, impiorum verò tribus citò desolabitur.
6 Multa hujusmodi vidit oculus meus, & potentiora his audivit auris mea.
7 In congregationem peccatorum accenditur ignis, & in gentem contumacem exardescit ira.
8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes, qui defecerant robore insipiente suo:
9 Non pepercit vicinitati Loti, quos abominatus est propter superbiam ipsorum:
10 Non misertus est gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis suis quæ [c] perpetraverant:
11 Atque ita sexcenta millia peditum quæ collecta fuerant, in duritia cordis ipsorum flagellans, miserans, verberans, curansque Dominus misericordia & eruditione conservavit; nam si quis fuerit dura cervice in populo, mirandum est istud si impunè tulerit:
12 Misericordia enim & ira sunt apud illum.
13 Celeriter princeps est [d] placidissimus aut effundens iram: prout est multa misericordia ejus, ita etiam reprehensio ejus; quemque secundum opera ipsius judicaturus est.
14 Non effugiet cum rapina peccator; ac minimè deficiet pii tolerantia.
15 Omni misericordi beneficentię da locum: nam quisque secundum opera sua inventurus est. Dominus induraverat Parhhonem ne cognosceret ipsum, ut agnoscerentur efficacitates ipsius rebus creatis sub cœlo: omni creaturæ misericordia ejus manifesta est, nam lucem suam ac tenebras 'adamante dispescuit. *Exod. 9. 16.*
16 Ne dicas, a Domino abscondar & apud excelsum quis mei memor futurus est?
17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ est anima mea 'interres creatas immensas?
18 Ecce cœlum & cœlum [g] summum, abyssus, & terra, & quæ in eis sunt, ad aspectum ejus commoventur; totus mundus qui factus fuit, & qui est, 'ad voluntatem ejus.
19 Vnà montes ipsi & fundamenta terræ, respiciente ad ea Domino, cõcutiuntur tremore.
20 Neque condignè corde istis cogitare potest: nam vias illius quis percipiat animo?
21 'Est procella quam nemo videre potest; verùm plurima ipsius opera sunt in abditis.
22 Opera justitię ejus quis annuntiare, aut quis sustinere possit? nam 'longè est fœdus ipsum & exquisitio *rerum* omnium in morte.
23 Qui submittit se, cogitat ista; sed vir insipiens res stultas seductus cogitat.
24 Audi me, fili, & disce scientiam, atque ad sermones meos attende [h] animo tuo.
25 Ostendam [i] pensitatè eruditionem, & accuratè enuntiabo scientiam ejus.
26 Nam ex judicio Domini sunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta sunt, disposuit partes eorum.
27 Ornavit

[a] Græc. *cohabitabitur civitas.*

Genes. 6.

Genes. 19. Exod 14.

[b] Græc. *perditionis.*

[c] Græc. *fecerant.*

[d] Græc. *placationem.*

[e] Græc. *plures.*

[f] Græc. *in immensa creatura.*

[g] Græc. *cœli.*

[h] Græc. *corde.*

[i] Græc. *in pondere eruditionem & in accuratione.*

[k] Græc. *a factura ipsorũ.*

27 Ornavit in seculum opera sua, prout in manu ejus sunt principia illius in [l] generationem quamque: neque esurierunt neq; fatigati sunt [a] in opificiis ejus, neque defecerunt ab operibus ejus.
28 Alterum non fuit alteri angustiæ,
29 Et in seculum usque non sunt immorrigera sermoni ejus:
30 Nam [a] postea in terram respiciens Dominus implevit eam bonis suis.
31 [m] Cadaver omnis animantis tegit superficies illius, & in illam [n] revertuntur ipsa.

[l] Græc. *generationes generationũ.*

[m] Græ. *animam: ut Levit. 21.1.*
[n] Græc. *reversio ipsorũ est.*

ANNOTATIO.

15 Adamante] *id est, firmissimè & validissimè: nam adamantinum ex natura gemmæ appellamus quicquid invictum est & robustissimum, ut Ismenias apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula esse adamantina ad rempubl. continendam.* 18 Ad voluntatem] *puta commovetur, quod διὸ κοινῆ oportet repeti.* 21 Est procella] *comparatio est a minore, & sensu integerrimo.* 22 Longè est] *id est, ne tum quidem cùm ad tempus mortis pervenit homo, aut fœdus Dei perfectè comprehendere quantumvis sit eruditus ac pius, aut opera perquirere & pervestigare potest, quemadmodum sapiens in Ecclesiaste docet.* 27 In opificiis] *id est, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; sed tantùm fuerunt præstò ad mandatum Dei.* 30 Postea] *nimirum quàm creata sunt a Deo.*

Caput XVII.

1 DOMINUS creavit e terra hominẽ.
2 Et rursus in eam convertit ipsum.
3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipsis, cùm daret ipsis potestatem in ea quæ super terram sunt:
4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipsorum, secundum imaginem suam fecit ipsos:
5 Imposuit timorem ejus cuilibet carni, ut in speciem bestiarum & volucrum dominaretur.
6 Sed partem tribuens, [c] [d] sexto loco dedit ipsis mentem, [d] septimoque sermonem ad interpretationem efficacitatem ejus.
7 Consilium, & linguam oculosque, aures, & cor dedit ad cogitandum illis; scientia intelligente implevit eos, bonaque & mala demonstravit eis:
8 Adhibuit oculum suum ad corda eorum, dedit ut per secula gloriari possint de factis mirabilibus ipsius; ut intelligenter enarrent opera ipsius,
9 Et [e] nominatissimam sanctificationem ipsius electi laudent:
10 Adjecit eis scientiam, & legem vitæ hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo se nunc mortales esse:
11 Fœdus [f] perpetuum statuit cum eis, & judicia sua demonstravit eis.
12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum, & [g] gloriosam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,
13 [h] Attentè cavete ab omni injustitia, & mandata eis singulis de propinquo daret.
14 Non sunt absconditæ ab oculis ejus viæ illorum, perpetuò sunt ei expositæ; sed omnis homo a juventute ad res malas *spectat*: itaque [a] non potuerunt corda sua pro lapideis facere carnea.
15 Nam [i] cùm dividerentur gentes totius terræ, unicuique genti constituit ducem; sed assumpsit Jisraëlem [k] pro parte sua; quem ut primogenitus est nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.
16 Quapropter omnia opera ipsorum sunt tanquam sol coram illo, & oculi illius assiduè intuentur vias ipsorum.
17 Non fuerunt occulta ab eo injusta ipsorum facta, sed omnia peccata ipsorum exposita fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus est & agnoscit figmentum suum, neque dimisit eos, neque reliquit [l] quin parceret ipsis.
18 Nam [a] misericordia [m] in virum est tanquam sigillum penes ipsum, & gratiam [n] erga hominem velut pupillam conservat, impertiens filiis suis filiabusque resipiscentiam; postea verò exurgens retribuet ipsis, retributionem inquam ipsorum retribuet in caput ipsorum.
19 Veruntamen resipiscentibus conversionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deserebant.
20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [o] in os, & minus offende.
21 Reduc *te ipsum* ad altissimum, & converte ab injustitia: nam ipse dux futurus est e tenebris ad illustrationem [p] salutarem:
22 Et valde odio habe rem abominandam.
23 Altissimum quis laudet in sepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?
24 A mortuo, tanquam si non esset, perit celebratio.
25 Vivens & incolumis corde laudat Dominum,
26 Magnam esse misericordiam Domini Dei nostri, & placationem revertentibus ad ipsum sanctè:
27 [a] Non enim posse omnia inesse hominibus, cùm non sit immortalis filius hominis.
28 Quid lucidius sole? at hic tamen deficit: [a] item vir qui cogitat carnem & sanguinem.
29 Porentiam [q] quidem altissimi cœli [a] ille consyderat, sed homines omnes sunt terra & cinis.

[a] Græc. *numeri.*
[b] Græc. *secũdũ ipsos.*
[c] Græc. *sextum.*
[d] Græc. *septimum.*
[e] Græc. *nomen sanctificationis.*
[f] Græc. *seculi.*
[g] Græc. *gloriam vocis.*
[h] Græc. *attendite.*
[i] Græc. *in divisione gentium. Deut. 32.8.*
[k] Græc. *sibi partem.*
[l] Græc. *parcens.*
[m] Græc. *viri.*
[n] Græc. *hominis.*
[o] Græ. *ante faciem, & minue offendiculum.*
[p] Græc. *salutis.*
[q] Græc. *altitudinis cœli.*

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe post quinque αἰσθητήρια, id est, sensus instrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini sunt communia.* 14 Non potuerunt] *seu hoc potest unus qui promisit Deus, Jechezk. 11. 19. & 36.26.* 18 Misericordia] *hanc germanam esse hujus versus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjuncta omnia. sensus est, Deum arcano suo consilio habere obsignatam misericordiam suam,*

qua suos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conservaturus est. 27 Non enim posse] *ac propterea illos Dei misericordia opus habuisse.* 28 Item vir] *q.d. cùm sol ipse quantacunque sit luce præditus amittat eam, non mirum esse si homo quoque deficit, qui nihil nisi humanum a natura sapit humano & carnali modo.* 29 Ille] *nempe qui vivit & incolumis est corde, ver. 25. hic quidem Deum agnoscit, ad quem omnis potestas in cœlo terraq; pertinet; sed hoc a gratia, non autem ex natura est: quî enim posset terra & cinis supremam cœli potestatem agnoscere?*

Caput XVIII.

1 QUI vivit in seculum, is creavit omnia [a] communi lege,
2 Dominus, solus justus, cùm non sit præter eum alter; qui fecit habitabilem mundum palmo manus suæ, cujus voluntati obediunt omnia: nam ipse rex omnium est, distinguens in eis potentia sua a prophanis res sanctas.
3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipsius? aut quis pervestigavit magna ipsius facta?
4 Robur majestatis ipsius quis enumeret? & quis propositurus sit [b] enarrationem miserationum ejus?
5 Non possunt minuere aut addere, neque pervestigare possunt *homines* mirabilia *opera* Domini.
6 Cùm absolverit homo, tum principium est, cumque desiverit, tum dubitaturus est *unde incipiat.*
7 Nam quid est homo? & quis usus illius? quodnam est bonum illius? & quod malum illius?
8 Numerus dierum hominis, ut sint plurimi, est annorum centum: sed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non potest computari: tanquam gutta aquæ e mari, & tanquam calculus arenæ, ita sunt mille anni inter dies seculi.
9 Propterea longanimus est Dominus erga illos, & diffundit misericordiam suam in illos.
10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum esse:
11 Propterea copiosam adhibuit placationem suam.
12 Misericordia hominis est erga proximum suum:
13 Misericordia verò Domini erga omnem carnem.
14 Arguens, erudiensque, docens, & convertens, ut pastor gregem suum,
15 Excipientium eruditionem misereatur, & festinantium ad judicia ejus.
16 [d] Fili, secundis rebus utens ne præbeas reprehensionis argumentum, neque in ulla oratione molestiam sermonis improbi.
17 Nónne æstum sedat ros? sic melior est sermo donatione.
18 Ecce nónne sermo superat donationem bonam? at utrunque est penes hominem gratia præditum.
19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.
20 Priusquam loquaris disce, & ante invaletudinem cura.
21 Ante judicium compara te ipsum ut benefacias, & hora animadversionis placationem [e] consequeris.
22 Antequam infirmeris, abjice te continentia, & tempore peccatorum demonstra conversionem,
23 Ne impedias quin reddatur tempestivè votum, neque differas ad mortem usque [f] ut justè facias.
24 Antequam voveas, compara te ipsum, ac ne esto similis viro tentanti Dominum:
25 Recordare indignationem [g] *venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* & cùm faciem avertet Deus.
26 Recordare tempus famis tempore abundantiæ, paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.
27 A matutino ad vespertinum usq; commutatur tempus, & omnia ista sunt cita coram Domino: homo sapiens in re qualibet religiosè metuet, & diebus peccatorum attentè cavebit a delicto; insipiens verò non observat tempus.
28 Omnis *vir* intelligens sapientiam & eruditionem agnovit,
29 Et ei qui [i] adeptus est illam celebrationem tribuit.
30 Qui intelligentes sunt, ii quoque sermonibus sapientiam testãtur, & distillant parœmias accuratas in vitam: [k] optima est fiducia in Dominum solum, [l] quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.
31 [l] Ne sequaris concupiscentias tuas, sed prohibe *te* a tuis appetitionibus.
32 Si suppeditaveris animo tuo rem quam concupiscit, quæ lubet ipsi; facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo, qui invident tibi.
33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras consilium illarum *adipiscendarum.*
34 Ne fias pauper cõvivia ex fœneratione frequenter exhibendo, cùm nihil est in marsupio tibi: nã famosus esses insidiator tuæ ipsius vitæ.

[a] Græc. *effecit.*
[b] Græc. *enarrare.*
[c] Græc. *non supputabili autem omnibus numero est cujusque dormitio*
[d] Græc. *in bonis ne des reprehensionem.*
[e] Græc. *invenies.*
[f] Græ. *justificari.*
[g] Græc. *in aversione faciei.*
[h] Græc. *in die divitiarum.*
[i] Græc. *invenis.*
[k] Græc. *melior.*
[l] Græc. *ne eas post.*
[m] Græc. *gaudium inimicorum tuorum.*

ANNOTATIO.

1 Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant: & penes ipsum solum in rebus omnibus constat perfectio, ut docent sequentia.* 16 Fili] *id est, vide ut secundis & adversis rebus, sive abundes sive indigeas, sive des, sive petas, ut sermonem tuum temperes, & omnem offensam avertas.* 25 Venturam] *nempe si temerè tentaveris Dominum, ut Ecclesiast. 5.* 30 Quandoquidem mort.] *ætiologiam hanc accipio hoc modo: Deus solus vivens, adeoq; vita ipsa est ac proinde quisquis alteri quàm Deo confidit, non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur, sed etiam ipse jam eò mortuus est quòd derelinquit vitam.*

CAPUT XIX

1 OPERARIUS ebriosus non solet ditescere, & qui nihili facit res parvas paulatim ruit.
2 Vinũ & mulieres seducunt intelligentes; & qui

qui agglutinantur scortis, est audax:
3 Tineæ & vermes hæreditariò possidebunt illum, & arefiat[a] traductus in exemplum infamiæ maximæ.
4 Qui citò credit *sè illis*, levis est animo, & qui peccat, in [b]seipsum delinquit.
5 Qui lætatur de constitutione prava condénabitur; qui verò oculum contra voluptates intentum habet, coronam parat vitæ suę.
6 Qui compos est linguæ suæ[c] cum altero sine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.
7 Nunquam repetas sermonem, & nihil tibi detrimento erit.
8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, & [e]nisi in te redundaturum esset crimen peccati, ne reveles:
9 Nam qui audiverit te, & observaverit te, is suo tempore odio habiturus est te.
10 Audivisti sermonem? moriatur apud te, & bono animo esto; non enim rumpet te.
11 [e] A sermone stultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.
12 Ut sagitta fixa in femore hominis, [e]ita est sermo in ventre stulti.
13 Argue amicum, ne quando fecerit; & si fecerit, ne quando pergat:
15 Argue proximum, ne quando dixerit, & si dixerit, ut non repetat.
15 Argue amicum; nam sæpe existit vana calumnia, & ne cuivis sermoni credito [f] animus tuus.
16 Est qui labitur sermone, sed non ex animo; ecquis autem est qui non sit lapsus lingua suaˀ
17 Argue proximum antequam minaris; & [e]concede locum legi Altissimi cùm ira vacas.
18 Reverentia Domini [g] principium est quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & sapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini est eruditio vitæ, & qui faciunt res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructũ: reverentia a Domino est tota sapientia & omni sapientiæ adest effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; [e]servus qui dicit Domino, ut placet *tibi* non faciam, & si postea faciet, irritat altorem suum.
19 Improbitatis scientia non est sapientia; neque est prudentia, ubi consilium peccatorum est.
20 [e] Est improbitas quæ eadem abominanda est, sed est insipiens qui parum valet sapientia.
21 Præstat timidus qui trepidat in intelligẽtia, eo qui abundat prudentia & transgreditur legem Altissimi.
22 Est astutia accurata quæ ipsa injusta est, & est qui pervertat gratiam in proferendo judicio: sed qui justè judicia pronuntiat hic sapiens est.
23 Est qui parvè agens flexus ambulat [i] pullatúsque; sed apud se plenus est ignito dolo.
24 Unà quidem deflectit vultum, & surdũ voluntariè agit, sed ubi non cognoscitur [k] priùs te afficiet malo.
25 Etiamsi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; si occasionem invenerit, afficiet malo.
26 Ex aspectu cognoscitur vir, & ex [l] obvia personæ specie cognoscitur qui valet mente.
27 Ornatus viri, & risus dentium, gressúsque hominis enuntiant constitutionem ejus,
28 Est redargutio quæ imtempestiva est, & qui tacet *eam*, is quoque prudens est.

[a] Græc. *in traductione majore.*
[b] Græc. *animam suam.*
[c] Græc. *non pugnanti convivet.*
[d] Græc. *vitas alienas.*
[e] Græc. *a facie sermonis.*
[f] Græc. *cor.*
[g] Græc. *principium acceptionis.*
[h] Græc. *arborem, metonymice: Hebraismus*
[i] Græc. *pullitiæ.*
[k] Græc. *præveniet tibi malefaciẽdo.*
[l] Græc. *occursione personæ.*

ANNOTATIO.

8 Nisi in te] *Id est, nisi tu ipse dissimulando onerares te crimine, aut suspicione criminis.* 12 Ita est] *id est, non magis a stulto contineri potest quàm fœtus a parturiente, aut sagitta a transfixo homine.* 17 Concede locum] *id est, ne priùs transversus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine putabas irascendum.* 18 Servus] *explicatio proximè præcedentis ducti ab exemplo domestico: ut servus qui reveretur herum suum, sapit & facit voluntatem ejus agnoscens imperium ejus, sic etiam pius hos officiorum gradus persequitur erga Deum & dominum suum.* 20 Est improbitas] *quasi dicat, scitè distinguendum est inter eos qui certa malitia improbè in peccatis se ipsos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera deinceps amplificantur.* 24 Prius] *nempe quàm percipiatur aut cognoscatur a te.*

CAPUT. XX.

1 [e] QVEMADMODVM melius est redarguere, quàm occultè indignari: sic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.
2 [e] Vt concupiscentia eunuchi de vitianda puella, ita est quisquis vi exercet judicia.
3 Est tacens qui sapiens deprehenditur, & est aliquis odiosus præ multa loquacitate sua.
4 Est tacens eò quòd non habet responsionem, & est tacens qui opportunitatem novit.
5 Vir sapiens taciturus est ad opportunitatem usque, procax verò & insipiens opportunitatem non attendit.
6 Qui abundat sermone, abominationi est; & qui potentiam sibi arrogat, odio est.
7 Quàm pulchrum est hominem reprehensũ declarare resipiscentiam; sic enim voluntarium peccatum fugiturus es.
8 Placent quidem mala viro peccatori, sed inventum est ad detrimentum ipsius.
9 Est donatio quæ tibi non profutura est, & donatio est cujus dupla futura est retributio.
10 Accidit diminutio propter gloriationem, sed est qui per humilitatem extulit caput.
11 Est qui parvo emit multa, sed illa persolvit septuplo.
12 Sapiens se ipsum reddit sermonibus amabilem, stultorum verò gratiæ effunduntur.
13 Donatio insipientis non est tibi si acceperis profutura, similiterq; etiam invidẽtis, propter necessitatem [a] ab eo impositam; nam oculi ejus *spectant* ut pro uno accipiant multa.
14 Pauca dabit; sed exprobrabit multa, & aperiet os suum tanquam præco.
15 Hodie mutuò dabit, & cras repetat odi-

[a] Græc. *ejus.*

osus Domino & hominibus *vir* hujusmodi.
16 Stultus dicet; non est amicus mihi, non est gratia [b] beneficiorum meorum:
17 Qui comedunt [c] cibum meum sunt vani lingua.
18 O quoties & quàm multi istum derisuri sunt, [d] nam neque illud quod habuit, [e] acceptum recto sensu dedit, neque similiter quod nō habet ipsi perinde est.
19 Lapsus a pavimento tolerabilior est quā lapsus a lingua: ita ruina malorum, [f] studiosè advenit.
20 Homo ingratus, [g] sermo intempestivus in ore rudium assiduè futurus est.
21 Ab ore stulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore suo.
22 Est qui vetatur peccare præ indigentia, ac ne in sua quidem quiete compungitur.
23 Est qui perdit se ipsum pudore, & quidē personæ observatione se ipsum perdit.
24 Est qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.
25 Labes mala est in homine mendacium, & in rudium ore assiduè versatur.
26 Optabilior est fur quàm [h] mendax assiduus, utrique verò perditionis hæreditatem consequentur.
27 Mores hominis mendacis sunt [i] ignominiosi, & pudor ejus comitatur ipsum assiduè.
28 Sapiens provecturus est se ipsum sermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.
29 Qui [k] colit agrum suum, altiorem faciet acervum suum, & qui magnatibus placet, veniā exorabit injustitiæ suæ.
30 Zenia & dona excæcant oculos sapientum, & velut pastomis ori indita avertunt reprehensiones.
31 [l] In sapientia occulta, & thesauro abdito, quæ nam est vtrobique utilitas?
32 Præstat homo occultans stultitiam suam homini occultanti sapientiam suam.
33 Præstat tollerantia [m] infracta in quærendo Domino, homini suam ipsius vitam sine Domino [n] agitanti.

[b] Græc *bonis meis.*
[c] Græc. *panē.*
[d] Græc. *accepit.*
[e] Græc. *mendacio.*
[f] Græc. *ignominia.*
[g] Græc. *operatur terrā.*
[h] Græ. *sapientia abdita & thesaurus non apparens, quæ utilitas in ambobus? pleonasmus Hebraicus.*
[i] Græc. *non aversabilis.*

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Sensus est: utrumque horum æquè salutare est, peccantem officiosè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrius libertas anteponenda sit, reprehendentis, an confitentis culpam.* 2 Ut concupiscentia] *id est, corrumpuntur quidem judices; sed judici a ipsa ac potius justitia minimè: nam justitia non est ab hominibus, qui circumveniri possunt; sed a Deo, cujus integritas in dicendo jure non magis ab homine consuluprari potest quā ab eunucho impotentissimo virgo: quod enim differtur non aufertur judicio ipsius ineluctabili.* 18 Nam neque] *id est, duobus nominibus in ludibrium iste traducitur: primùm enim donum ipsius non est donum cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratiosum decet; deinde verò tam dolet de re donata, quàm si ea carere minimè potuisset. hîc autem duo sunt Hebraismi sententiā meā: metalepsis in accipiendi verbo, quam bene Hieronymus observavit, ut Exod. 25. 2. deinde ellipsis negationis ἀπὸ κοινοῦ in posteriore membro.* 19 Sudiosè] *id est, ultrò sese offeret ac diligentissimè: metaphora.* 20 Sermo intempest.] *id est, hominis ingrati atque inepti sermones alieni sunt: sed appositio in verbo Hebræis gratiam habitura esset latino sermoni insolens.* 33 Agitanti] *id est, circumaucenti & quasi rotu huc illuc versanti instabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, *cùm* peccasti, ne pergas ampliùs sed priorum causa deprecare.
2 Tanquam a [a] serpente fuge a peccato: nam si accesseris ipsum, mordebit te.
3 Dentes leonis sunt dentes ejus, tollentes animas hominum:
4 Similis gladio ancipiti est omnis iniquitas, plagæ illius non est curatio.
5 Insultatio & contumelia desolant divitias: ita superborum domus desolabitur.
6 [b] Precatio pauperis ab ore *ipsius* ad aures *soluta* illius; sed judiciū illius studiosè advenit.
7 Qui odit reprehensionem, vestigio insistit peccatoris; sed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo suo.
8 Notus e longinquo est qui valet lingua; sed consyderatus novit, cum ille labitur.
9 Qui ædificat domum suam [c] pecuniis alienis, est ut qui colligit sibi ipsi lapides ad tumulum sepulturæ suæ:
10 Stuppa coacta est iniquorum congregatio, & [d] consumit eos flamma ignis ad perditionem.
11 Via peccatorum lapidibus quidem cōplanata est: sed in extremo ejus est mortis fovea
12 Qui custodit legem Domini, tenet intelligentiam eius.
13 Assumptio autem sapientiæ est consummatio reverentiæ Domini.
14 Non erudietur is qui non est [e] solers.
15 Solertia enim est quæ multiplicat *illi* [f] acerbitatem.
16 Cognitio sapientis velut inundatio mūltiplicari solet, & consilium ejus ut castus fons vitæ.
17 Intestina stulti similia sunt confracto vasi: ullam scientiam non tenent in vita sua.
18 Sermonem sapientem cùm audiverit scitus, laudat eum & [g] adhibet sibi: sin eū audivit qui caret intelligentia, & displicet ipsi, & avertit eum post tergum suum.
19 Narratio stulti est tanquam onus in via: in labiis verò intelligentis invenitur gratia.
20 Os prudentis in Ecclesia requiri solet.
21 Tanquam domus deleta, ita est stulto sapientia: cujus sermones si cum animo reputētur, cognitioni hominis vacantis intelligentia ser[illegible] insunt quos nequeas perquirere.
22 [h] Pro pe[illegible]is est in pedibus dementium manum dexteram eruditio, & velut manicæ [illegible]uam, vir autem solers vix placidè arrisurus est.
23 *Stultus in risu extollit vocem* [illegible]
24 Tanquam mundus aureus est prudenti eruditio, & tanquam armilla impositā brachio dexterō.

[a] Græc. *a facie serpētis.*
[b] Græc. *consummatio eorum est flāma.*
[c] Græc. *ama ritudinem.*
[d] Græc. *ad se apponit.*
[e] Græc. *prædica.*

f Græ. citus in domo.

25 Pes stulti f citò infertur in domum alterius, sed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit se.

26 Imprudens a foribus flexus in domum introspicit, sed vir eruditus consistit foris.

g Græc. auscultare.

27 Ruditas est hominis g cùm auscultat ad fores, prudens verò ignominiam istam gravabitur.

28 Multiloquorum labia res narrant quæ non attinent ipsos, prudentum verò sermones statera ponderantur.

29 In ore stultorum est cor ipsorum, in corde autem sapientum est os ipsorum.

30 Cùm execratur impius a satanam, is suam ipsius animam execratur.

31 Inquinat suam ipsius animam susurro; & ubicunque inquilinus fuerit, odio futurus est.

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id est, cùm pauper divitem contumeliosum deprecatur, aures quidem illius, sed animum minimè afficit; ac propterea judicium Dei contumeliosum hominem affecturum est duritiæ tantæ & inhumanitatis nomine.* 14 Solers] *nempe in custodienda lege Domini: nam hic versus & sequentes sunt duorum præcedentium exegetici.* 18 Adhibet sibi] *id est, sibi ipsi applicat; sic accipiendum docet antithesis.* 30 Satanam] *qui homicida est a principio, mendacium & impiorum pater.*

Caput XXII.

1 LAPIDI cōspurcato comparatur piger, & quisque exibilat ignominiam ejus.

2 Stercori bubulo e sterquiliniis comparatur piger, quem quisquis tollit, manum solet excutere.

3 Pudor patri est in genitura filii carentis eruditione, & filia *talis* ad detrimentum gignitur.

4 Filia prudens hæres viri sui futura est; quæ autem pudore afficit *eum*, ad tristitiam genitoris *afficit*.

5 Patrem virumq; pudore afficit audax, sed apud utrosque ignominiosa futura est.

6 Musicorum *sonorum* in luctu narratio intempestiva est, flagella verò & correctio tempore sapientiæ.

7 Liberi qui cum vita bona educantur, suorum genitorum abscondunt ignobilitatem, liberi qui in contemptu & ruditate exultant, inquinant nobilitatem cognationis suæ.

8 Conglutinat testam qui docet stultum, & excitat dormientes e profundo somno; narrat dormitanti qui narrat stulto: nam

a Græc. in consummatione.

a consummata narratione dicet, quid est?

9 Mortuum defle, quia defecit *eum* lux, & stultum defle, quia defecit eum intelligentia.

10 Suavius defle mortuum, quia requievit:

b Græc. supra mortem est.

11 Nam stulti vita b gravior est morte.

12 Luctus mortui septemdialis est, sed stulti ac impii *luctus perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.

13 Cum insipiente ne habeas sermonem multum, neq; ambules cum eo qui caret intelligentia: nam ut nullo sensu est, omnia tua nihili facturus est.

14 Cave ab illo ut molestiam non habeas, &

c Græc. excussione.

c a quisquiliis ejus minimè inquineris.

15 Declina ab illo & requiem

d Græc. invenies.

d consequêris, & nequaquam securus esto in dementia ejus:

16 a Plumbo futurum esset aliquid gravius, & si quod aliud nomen est rei alicui graviori plumbo.

17 Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem vacantem intelligentia.

18 Coaxatio lignea devincta ad ædificium concussione non dissolvitur: ita cor statuminatum super

c Græ. consilii.

c consulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur.

19 Cor fundatum super intelligente cogitatione est a velut ornatus

f Græc. arenatus.

f arenati in pariete xysti.

20 Valli in alto siti ex adverso venti nequaquam mansuri sunt;

21 Ita cor meticulosum in cogitatione stulti ex adverso cujusq; timoris minimè permansurum est.

22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat sensum.

23 Qui mittit lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, dissolvit amicitiam.

24 Si in amicum strinxeris gladium, ne desperes: est enim g reconciliationis via.

g Græc. regressio.

25 In amicū si aperueris os, ne verearis; est enim componendi ratio, præterquam ex probro, superbia q; & arcani revelatione, & doloso ictu: ex his enim omnis amicus aufugit.

26 h Fide utere erga propinquum in paupertate *illius*, ut læteris rebus secundis illius.

h Græc. fidē poßide.

27 Tempore afflictionis permane apud illū, ut cohæres sis hæreditatis illius: a neque enim semper

i Græc. circunscriptionem.

i circumhærentem constitutionem oportet contemnere, neque admirabilis est dives qui non habet mentem.

28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, sic ante

k Græc. sanguines.

k cædes convitia.

29 Amicum protegere non erubescam, & a conspectu ejus nequaquam abscondam me;

30 Quòd si mala mihi per ipsum evenerint, quisquis audiverit cavebit ab illo.

31 a O si quis inderet mihi ad os meum custodiam, & ad labia mea sigillum solers; ut non corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea.

ANNOTATIO.

13 Quisquiliis] *Id est, ne per ludibrium pedes excutiat contra te, & velut ramentis pedum in te conjectis te ipsum commaculet.* 16 Plumbo] *id est, si dissimulares securè dementiam stulti, tandem experientia cognosceres eam plumbo, & si qua alia res gravior plumbo nominari potest, longè graviorem esse, ut sequens versus explicat.* 19 Velut] *id est, convenientissimum est, quemadmodum in xysti sive hypæthris ambula-*

ambulationibus atque gymnasiis convenientissimum est parietes arenato aut marmorato æquabili & politissimo incrustari. 27 Neque enim] *id est, non decet virum bonum ex præsente specie temporibusque judicare.* 31 O si quis] *optantis verba ex Hhebræorum usu.*

Caput XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitæ, ne derelinquas me in consilio 'istorum, neq; sinas me inter istos cadere.

2 (Quis institueret in cogitationem meam flagella & in corde meo eruditionem sapientiæ?) 'utin peccatis errore commissis tu mihi parcas Domine, & non sinas eorum contumelias qui ex professo peccatores sunt:

3 Ut non multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionem; itaq; corruam coram adversariis, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorum spes procul est a misericordia tua.

4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationem oculorum ne tribuas mihi, & gigantеum animum semper amove a servis tuis.

5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & contine semper eum qui cupit servire tibi: ventris appetentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.

6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui servabit, minimè deprehendetur labiis ipsius.

7 In sua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator superbusq; offendent istis.

8 Juramento ne assuefacias os tuum, & nominare sanctum ne assuefias.

9 'Nam quemadmodum famulus [a] non paucis vibicibus afficitur, de quo assiduè habetur quæstio; ita qui jurat & Deum semper nominat, a peccato minimè mundus erit.

10 Vir qui multùm jurat plenus est iniquitate, & non abscedet a domo ejus flagellum.

11 Cùm abundabit peccatum ejus in ipso, etiamsi despexerit, peccat 'dupliciter.

12 Quòd si inaniter juravit, justus non habebitur: nam implebitur domus ejus [b] inductis flagellis.

13 'Est sermo circumvestitus morte, ne deprehendatur iste in hæreditate Jahhakobi.

14 Nam a piis omnia hæc abstitura sunt, qui in peccatis non involventur.

15 [c] Intemperanti juramento ne assuefacias os tuum: huic enim [d] culpa inest peccati.

16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates consides,

17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & consuetudine tua ipsius marcescas; velles enim te non natum esse, & diem execrareris partus tui.

18 Homo consuescens sermonibus [e] probrosis, omnibus diebus suis nequaquā erudietur.

19 'Duo genera [f] multùm peccant, & tertium adducit iram:

20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec consumptus sit:

21 Homo scortator peccans in suo ipsius corpore, qui non desinit donec ignem accenderit.

22 Scortatori homini quilibet cibus suavis est, nequaquam cessaturus est donec moriatur.

23 Homo digrediens e cubili suo, dicens cum animo suo, quis videt me?

24 Tenebræ circunstant me, & parietes tegunt me, & nemo videt me, quid vererer? peccata mea minimè recordabitur Altissimus:

25 Cui timori sunt oculi hominum, quasi non noverit oculos Domini altissimi millies sole lucidiores esse,

26 Qui inspiciunt omnes vias hominum, & consyderant in partes occultas usque,

27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, similiterq; postquam consummata sunt pervidet omnia.

28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non suspicatus fuerit deprehendetur.

29 Similiter etiam mulier relinquens virum suum, & [g] hæredes ex alio parans.

30 Etenim primùm non paruit legi Altissimi, ac secundò in virum suum deliquit, tertiò verò scortatione adulteravit, & ex alio viro præbuit liberos.

31 Hæc in Ecclesia producetur, & in liberos hujus animadversio erit.

32 Non mittent in diversum filii istorum radicem, & rami istius non ferent fructum:

33 Relinquet ad execrationem memoriam sui, & probrum istius non delebitur.

34 Ita cognoscent qui reliqui facti fuerint, nihil esse melius reverentia Domini, & nihil suavius eo qui attendit mandatis Dei.

35 Gloria magna est sequi Deum, & longitudo vitæ *in eo sita est*, [h] ut accipiaris ab illo.

[a] Græc. *non minuitur a vibice.*

[b] Græc. *inductione.*

[c] Græc. *intemperantiæ juramenti.*

[d] Græc. *sermo.*

[e] Græc. *probri.*

[f] Græc. *multiplicant peccata.*

[g] Græc. *hæreditatem.*

Sapientiæ 3. & 4.

[h] Græc. *te accipi.*

ANNOTATIO.

1 Istorum] *Qui ex professo peccatores sunt, prout sequente versu nominantur: relativum præiens antecedenti ex Hhebræorum usu.* 2 Ut in peccatis] *id est ut non sinas me per errorem peccata committere, tanquam si parceres flagellis & eruditioni meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permitteres: sic accipiendum docent sequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut justa sit comparationis hujus ἀπόδοσις, duo versus conjungendi sunt; quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laborarunt. Sensus est, servum de quo propter maleficia continua habetur quæstio, eodem loco habendum esse atque hominem juramentis deditum: virumque reum esse peccati, hoc versu; & indesinenter flagellatum ivi, vers. sequente.* 11 Dupliciter] *nempe quòd peccat, & quòd despiciens peccati gravitatem Deum ipsum despicit, & in peccatis magis ac magis involvitur.* 13 Est sermo] *nempe juramentum ejusmodi: nam in sermone de juramentis pergit usque ad versum 18.* 19 Duo genera] *hæc tria proponit deinceps ad finem usque capitis: hominem animo æstuantem, versu sequente; adulterum, usque ad versum 32. & adulteram, reliquo capite.*

CAPUT

Caput. XXIIII.

1 SAPIENTIA [a] laudat [a] se ipsam, & in medio populi sui gloriatur.
2 In Ecclesia Altissimi os suum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens*,
3 Ego ex ore Altissimi proveni, & tanquã nebula cooperui terram:
4 Ego in excelsis *locis* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:
5 Rotunditatem cæli circuivi sola, & in profunditate abyssorum ambulavi:
6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquisivi:
7 Et apud hæc omnia quæsivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.
8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requiesceret tentorium meum, dicens,
9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres esto Jeruschalaimis.
10 Ante seculum a principio creavit me, & in secula minimè defectura sum, in tentorio sancto coram illo ministravi.
11 Atque ita Tzijone stabilita sum, in civitate sanctificata similiter fecit ut quiescerem, & Jeruschalaimis est potestas mea.
12 Itaque radicata sum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipsius,
13 Tanquam cedrus in Libano exaltata sum, & tanquam cupressus in montibus Chermonis.
14 Tanquam palma [a] Hhengedi exaltata sum, & tanquam plantæ rosæ Jerichuntinæ:
15 Tanquam olea decora in speciosо campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata sum:
16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pila aromatica, & tanquam myrrha electa [b] emisi odorem bonum:
17 Tanquam galbanum, & onyx, stacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo.
18 Ego velut terebinthus extendi ramos, meos, sútque [c] glorioси & gratioси rami mei.
19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum: & flores mei [d] afferunt fructũ glorioсum & divitem.
20 Ego mater sum dilectionis optimæ, reverentiæque, & cognitionis, & spei sanctæ.
21 Quas communico cum liberis meis omnibus, semper futuras iis [a] qui indicuntur ab ipso.
22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini.
23 Nam memoria mei dulcior est melle, & hæreditas mea favo mellis.
24 Qui comedunt me, adhuc esurient; & qui bibunt me adhuc erunt sitientes mei.
25 Qui auscultat mihi, pudore non afficietur unquam, [e] & qui colunt me, [a] non aberrabunt:
26 Hæc omnia *dicit* liber fœderis Dei altissimi,
27 Lex quam mandavit nobis Mosche hæreditariam in congregationibus Jahhakobi: ne [f] deficiatis, quin robore valeatis in Domino; ut confirmet ipse vos, agglutinamini ipsi: Dominus omnipotens Deus solus est, neque est ampliùs præter ipsum servator:
28 Qui implet omnia tanquam [a] Pischon sapientia sua, & tanquam Tigris diebus novorum *fructuum*:
29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jarden diebus messis:
30 Qui demonstrat tanquam lucem eruditionem scitam, & tanquam Gichon diebus [a] flavescentis segetis.
31 Non [g] agnovit primus perfectè illam, similiterq; ultimus non pervestigavit illam:
32 Nam [a] ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius & consiliũ illius ex abyssо magna.
33 Ego sapientia tanquam fossa ducta e flumine,
34 Et tanquam aquæ ductus, processi in paradisum:
35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam justam meam:
36 Ecce autem factus est mihi ex fossa fluvius, & ex fluvio meo factum est mare:
37 Quia eruditionem tanquam matutinum tempus illustro, & demonstro eam in longinquum usque.
38 Quia doctrinam [a] ad prophetiam effundo, quam relicturus sum in generationes æternas.
39 Videtis me non mihi soli laborasse, sed omnibus qui exquirunt illam.

[a] Græc. *animam suam.*
[b] Græc. *dedi*
[c] Græc. *gloriæ & gratiæ.*
[d] Græc. *sunt fructus gloriæ & divitiarum.*
[e] Græc. *operantur in me metaphora a terra. Deut. 33.*
[f] Græc. *dissolvamini valere.*
[g] Græc. *consummavit agnoscere.*

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id est, se ipsam prædicat per spiritum dei iis laudibus quæ sequuntur inde a versu* 3. 14. Hhengedi] *de quo vide Genes. 14. sic autem legendum cùm libri veteres ostendunt, tum ipsa sententia.* 21 Qui indicuntur] *id est, quos mihi dedit pater, ut Christus loquitur Joan. 10.* 25 Non aberrabunt] *a vero scopo qui piorum animis objectus est: sic interpretamur Græcam vocem ex notatione illius, & præcedentis membri comparatione.* 28 Pischon] *de his nominibus quatuor vide Genes. 2. 11. & sequentibus: pertinet enim ad fluvios duos Euphratem & Tigrin, qui Babyloniam atque Seleuciam fœcundant restagnatione sua, ut testantur Herodotus, Diodorus. & Plinius. lib. 18. Naturalis hist. cap. 17. & 18. Hîc autem ellipsis est relati & sequentibus versibus, pro eo tanquam Pischon &c. replent adjacentem agrum.* 30 Flavescentis seg.] *nam sub illud tempus exundant Euphrates & Tigris, quod significatur voce Græca: etsi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circum Euphratem nulla est, dicitur enim* τρύγητος *nò* ἀπὸ τῆς τρυγὸς, *id est, a vino, sed ariditate quæ segetem maturat, ac proinde ei* τρύγης & τρυγήτου *nomen dedit; quamvis a verbo* τρύχω *deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id est, in fonte infinito, metaphoricè.*
38 Ad Prophetiam] *hoc est, ut eos qui accipiunt me efficiam prophetas, ex quorum ventre (ut loquitur Christus) profluunt rivi salientis aquæ Joan. 7. 38. atque huc spectavit author cùm exemplum suum adduceret sequente versu.*

CAPUT

Caput. XXV.

1 TRIBUS rebus [a] speciosus effectus sũ & surrexi speciosus coram Domino, coram Domino & hominibus:
2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui & viro ac muliere quibus inter ipsos convenit.
3 Tria verò genera odit anima mea, & infẽsus sum valde vitæ illorum:
4 Pauperem superbum, & divitem mendacem, senem q́ue mœchum [a] minima prędituм intelligentia.
5 In juventute tua si nihil coëgeris, quomodo poteris in senectute tua [b] consequi?
6 Quàm speciosum est canitiei judicium, & senioribus cognitio consilii.
7 Quàm speciosa est senum sapientia, & gloria prędituм *decora* cogitatio atque consilium.
8 Corona senum est experientia multiplex, eorum q́ue gloriatio reverentia Domini.
9 Novem cogitata prædicavi beata esse ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.
10 Homo de liberis lætans *beatus est*, & qui vivens videt ruinam inimicorum:
11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non servit homini indigno se.
12 Beatus qui [c] adeptus est prudentiam, & qui *eam* narrat ad aures audientium.
13 Quàm magnus est qui adeptus est sapientiam: sed nemo est qui superet reverentem Domini.
14 Dilectio autem Domini supra omnia excellit ad illustrationem.
15 Qui tenet eam, cui comparari posset?
16 Reverentia Domini principium est dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis [d] ad illum.
17 [e] Omnem plagam, modo ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [e] modò ne improbitatem mulieris;
18 Omnem [f] invasionem, modò ne invasionem [g] osorum; & omnem ultionem, modò ne ultionem inimicorum:
19 (Non est caput valentius capite serpentis, neque est animus valentior animo inimici)
20 Habitare cum leone & dracone malim, quàm habitare cùm improba muliere.
21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciem illius offundit tenebris *ut sit* [h] tanquã ursa.
22 Inter propinquos suos accumbens vir illius etiam [i] invitus propter illam ingemiscet.
23 Exigua est omnis improbitas ad improbitatem mulieris, [k] sorte peccator accidat illi.
24 Vt ascensus arenosus ad pedes senis, ita est mulier garrula quieto viro.
25 [l] Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiscas [m] deliciarum causa.
26 Ira, & impudentia, ac turpitudo magna [n] ineſt mulieri, si suppeditaverit quæ opus sunt viro suo.
27 Cor humile, faciem q́ue mœstam, & plagam cordis efficit mulier improba;
28 Manus remissas, & genua soluta quæ non consolatur virum suum in angustia.
29 A muliere principium est peccati, & per eam nos omnes morimur.
30 Ne des aquæ effluendi locum, neque mulieri improbę licentiam exeundi.
31 [o] Si non ambulat ad manum tuam,
32 A [p] carne tua reseca illam, da *libellum* & dimitte *illam*.

[a] Græc. *minutum intelligentia.*
[b] Græc. *invenire.*
[c] Græc. *invenit: sic deinceps.*
[d] Græc. *illius.*
[e] Græc. *ac non, & sic deinceps.*
[f] Græc. *inductionem.*
[g] Græc. *invitè.*
[h] Græc. *sors peccatoris.*
[i] Græc. *est mulier: sic versibus sequentibus duobus.*
[k] Græc. *carnibus tuis.*

ANNOTATIO.

1 Speciosus] *id est, deterso mœrore omni recreor tantopere ut vultu testatam faciam lætitiam meam.* 17 Omnem plagam] *hi versus propter ellipsin verbi obscuritatem per magnam habere visi sunt immeritò, cùm verbum habeatur vers. 20. quod cum his versibus conjungendum est. sensus est, se a Domino paratum esse omnes plagas perferre ab hominibus, omnes æstus, omnémque violentiam, modò Deus eas plagas, technas, violentiámque a vertat quæ hîc describuntur: quamobrem eas exornat author sequentibus & se ipsũ explicat.* 18 Osorum] *id est, quam osores & inimici voluerint. quasi dicat, modo ne tradatur anima mea desyderio inimicorum meorum, quemadmodum permultis locis orabat David.* 21 Tanquam ursa] *id est, ferocissima & nemini parcens: similitudo est in scripturis frequens, ut 2. Schem 17. 8.* 25 Ne accidas] *id est, ne abjicias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris raptus amore formæ.* Deliciarum causa] *id est, propter delicias illius te victurum sperans in deliciis.* 31 Si non ambulat] *id est, si in te, qui vir ipsius es minimè acquiescit, sed se nefariè adjungit alteri discedens a manu tua, cui se data conjugii fide obstrinxerat.*

CAPUT XXVI

Inf. vèr. 21.

1 MULIERIS bonæ beatus est vir, & numerus dierum ejus duplex.
2 Mulier fortis lætitiam affert viro suo, & annos vitæ illius implet [a] prosperitate.
3 Bona mulier bona portio est, in partem [b] reverentibus Dominum dabitur:
4 Divitis enim ac pauperis animus bonus est erga Dominum, omni tempore vultum habentes hilarem exultant.
5 A tribus formidat cor meum, & a quarto conspectu metuo.
6 Calumnia civitatis, & concio populi,
7 Et obtrectatio, *ista* omnia supra mortem laboriosa sunt.
8 Sed [c] onerosa cordi & luctifica est mulier æmulans zelotypiâ mulierem *alteram*:
9 Et flagellum est linguæ cum omnibus de re communicans.
10 [d] Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita est ut qui prehendit scorpium.

11 Iram

[a] Græc. *pace.*
[b] Græc. *reverentium.*
[c] Græ. *onus cordis, & luctus.*

11 Iram magnam *efficit* mulier ebrioſa, & vertiginoſa, quæ inhoneſtam conſtitutionem ſuam minimè contegit.
12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoſcitur.
d Græc. *non averſabilē : ſic verſ. 29.* 13 In filiam [d] inverecundam confirma cuſtodiam, ut cùm invenerit ſibi licentiam eſſe non utatur *ea*.
e Græc. *poſt impudentem oculum obſerva.* 14 [e] Impudentem oculum a tergo obſerva, ac ne mireris ſi delinquat in te.
15 Quemadmodum viator ſitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adverſum omnem palum ſeſſura eſſet, & adverſus telum apertura pharetram.
16 Gratia mulieris delectat virum ipſius, & ſſaque illius pinguefacit ſcientia illius.
17 Donatio Domini eſt mulier taciturna atque benevola, neque eſt
f Græc. *commutatio eruditæ animæ.* [f] quicquam quo erudita illius anima commutari poſſit.
g Græ. *ſuper gratiam.* 18 Gratia [g] ſuprema eſt pudica & fidelis mulier :
19 Neque eſt pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.
20 *Ut* ſol Domini oriens in altiſſimis, ita pulchritudo bonæ mulieris eſt in ornamento domus ipſius.
21 *Ut* lucerna elucens in lychnucho ſancto, ita eſt pulchritudo vultus *illius* in ætate ſtata.
22 *Ut* columnæ aureæ impoſitæ baſibus argenteis, ita ſunt pedes ſpecioſi in pectoribus firmis *illius*.
23 Fili, florem ætatis tuæ conſerva ſanum, ac ne des alienis robur tuum.
24 Cùm requiſiveris ex omni agro [a] fœcundam ſortem, ſere propria ſemina fretus bono genere tuo :
25 Ita fœtus tui ſuperſtites, & audenter generoſum animum obtinentes
h Græc. *magni evadent.* [h] augeſcent.
i Græc. *mercenaria.* 26 Mulier [i] meretrix æqualis ſui reputabitur; quæ autem ſubeſt viro, turris
k Græ. *mortis.* [k] defendens a morte reputabitur utentibus.
l Græc. *contrà teret.* 27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.
28 Mulier inhoneſta ignominiam [l] *in virum* excitabit, filia verò honeſta etiam virum verebitur.
29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.
30 Mulier honorans virum ſuum omnibus apparebit ſapiens, quæ autem non honorat eum
m Græc. *in ſuperbia.* [m] ſuperbè impia ab omnibus agnoſcetur.
31 Bonæ mulieris vir beatus eſt, numerus enim annorum ejus futurus eſt duplex.
32 Mulier clamoſa & loquax ſpectata eſt, ad arcendos inimicos *apta* :
n Græc. *animam ſuam tranſfigit.* 33 Et hominis cujuſque anima [a] quæ ſimiliter arcetur iſtis, in bellicis ſeditionibus
[n] ſibi ipſi degendum cogitat.
34 Duobus *nominibus* afficitur triſtitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio :
35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes ſi
o Græc. *ſtercorentur, ut ita dicamus.* [o] flocci fiunt,
P Græc. *ad gladium.* 36 Et ſi quis revertitur a juſtitia ad peccatum : hunc comparabit Dominus
[P] ut cædatur gladio.
37 Vix eximitur mercator e delicto, neque juſtus eſt a peccato caupo.

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorem habet.* 10 Iugum] *id eſt, conjuges inter ſe ſunt veluti conjugati boves, quòd ſi mulier improba eſt, nihil jugo illo miſerius.* 24 Fœcundam ſortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *id eſt, porcæ altili : ſic enim Græci appellant σι᾽αλον, ut a ſyagro diſtinguatur.* 33 Quæ ſimiliter] *Græcam vocem aliud ferè ſignificare novimus : ſed ſi quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine προσωπος (ut vulgus fecit interpretum) componendam eſſe, ſed potius ex προσω᾽, quæ poſita eſt præcedente verſu. atque hoc pacto hic locus habet evidentiam.*

CAPUT XXVII.

1 [a] REI indifferentis gratia peccaverunt multi; & qui quærit abundare, oculum ſuum [a] avertit.
2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum
a Græc. *conteritur.* [a] ultrò citroq; teritur.
b Græc. *per ſtudium in reverentia.* 3 Qui non obtinet [b] ſtudioſè reverentiam Domini, hujus citò ſubvertetur domus.
4 Dum excutitur cribrum, remanent ſordes; ſimiliterq; [a] exuviæ hominis in eloquutione ejus.
5 Vaſa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipſius *probatur*.
6 Culturam arboris demonſtrat fructus illius, ſic eloquutio cogitationis quæ ineſt cordi hominis.
7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim eſt tentatio hominum.
8 Si ſequaris jus, comprehendes ipſum; & indues ipſum velut talarem *veſtem* gloriæ.
c Græc. *operantur.* 9 Volucres ad ſimiles ſibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui
[c] colunt *ipſam*.
10 Leo inſidiatur venationi, ſimiliterq; peccatum iis qui operantur malum.
11 Narratio pii ſemper eſt cum ſapientia, imprudens verò mutatur ut luna.
12 Inter eos qui carent intelligentia [a] obſerva tempus; inter conſyderatos verò aſſiduè verſare.
d Græc. *offenſio.* 13 Narratio ſtultorum
[d] offenſioni eſt, & riſus eorum hæret deliciis peccati.
e Græc. *ſepimentum aurium eſt.* 14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen iſtorum
[e] facit ut obſtruamus aures.
f Græc. *effuſio ſanguinis eſt ſuperb.* 15 [f] Effuſionem ſanguinis facit ſuperborum pugna, & convitiatio illorum gravis auditu eſt.
16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquâ amicum inventurus eſt ex animo ſuo.
17 Benevolentia proſequere amicum, & fidus eſto cum eo :
g Græc. *poſt eum.* 18 Quòd ſi revelaveris arcana ejus, nequaquam perſequaris
[g] eum.
19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum ſuum, ita [a] perdit propinquum ſuum.
20 Et quemadmodum ſi volucrem e manu tua dimiſeris, ita propinquum dimiſiſti; & minimè
h Græc *venaberis.* [b] venando conſequeris ipſum.

21 Ne

21 Ne prosequaris ipsum: nam abstitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:
22 Nam vulnus obligari potest, & de convitio est reconciliatio:
23 Sed qui revelavit arcana amisit fidem.
24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, absistet ab eo.
25 E regione quidem oculorum tuorum suave efficiet os suum, & sermones tuos mirabitur; sed postea pervertet os suum, & tuis sermonibus offensiones addet.
[i] Græc. *multa.*
26 [i] Permultùm [a]odi, neque est quem ei cõparem, & Dominus odio habiturus est.
27 Qui lapidem in altum mittit, super caput suum mittit; ita plaga dolosa diducit vulnus.
28 Qui fodit foveam, in ipsam incidet:
29 Et qui statuit laqueum, capietur ipso.
30 Malefico mala supervenientia morabuntur apud ipsum, quamvis minimè cognoscat unde adveniant ipsi.
31 Illusio & probrum superborum est, vindicta quæ ut leo insidiatur illis.
32 Laqueo capientur qui lætantur de ruina piorum, & dolor consumet eos ante mortem ipsorum, simultas, & ira, & quæcunque sunt res abominandæ: hujusmodi vir inquam peccator [k] possidetur istis.
[k] Græc. *possessus est istorum. namvocem Græcã passivè sumit Siracides.*

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *id est, ejus rei quæ homines bona fide & conscientia carere possent, ut mercatores & caupones lucro: sic suprà 7.18.* Avertit] *nempe a justo oculum suum adjicit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *id est, tanquam spolia adempta isti, cùm inter loquendum excutitur & perturbatione animi ad sermonem fundendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt sequentes versus.* 12 Observa tempus] *nempe quo subterfugias eorum consortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *id est, æquè perdit amicum suum retegendis arcanis ac si inimicus esset.* 26 Odi] *nempe istum qui retegit arcana amici sui.*

CAPUT XXVIII.

[a] Græc. *ulciscens a Domino invenies ultionem.*
1 [a] ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] constanter servaturus est.
2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi solventur peccata tua.
[b] Græc. *servans.*
3 Homo in hominem conservat iram, & a Domino curationem petat?
4 Et in hominem similem sibi non adhibens misericordiam pro peccatis suis deprecetur?
5 Cùm ipse qui caro est conservet simultatem, ecquis expiet peccata illius?
[c] Græc. *ultimorum.*
6 Memento [c] finis, & desine inimicitias gerere:
7 Ac ne simultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; sed in mandatis permane.
8 Memento mandatorum, neque simultatem exerceas in proximum:
9 Et *memento* fœderis altissimi, ac [d] despice [d] rem ignoratione commissam.
[d] Græc. *ignorationem.*
10 Abstine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.
11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.
[e] Græc. *secundum materiam: sic sequentia.*
12 [e] Prout est materia ignis, ita accenditur: prout est confirmatio pugnę, *ita* agetur ignis: prout est robur hominis, *ita* furor est illius: & prout sunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.
13 Contentio accelerata accendit ignem, sed pugna accelerans effundit sanguinem.
14 Si flaveris in scintillam, accenditur, sin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.
15 Susurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacem perdiderunt.
16 Lingua duplex multos divexavit, & dissipavit eos ab [f] una gente ad alteram:
[f] Græc. *gente ad genem.*
17 Et civitates munitas sustulit, domosque magnatum subvertit.
18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipsarum.
19 Qui attendit ei, nequaquam requiem consequetur, neque habitabit cum tranquillitate.
20 Plaga flagelli efficit vibicem, sed plaga linguæ confringit ossa.
21 Multi ceciderunt acie gladii, sed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.
22 Beatus est qui protegitur [g] adversus illam, qui non [h] expertus est furorem illius;
[g] Græ. *a facie ejus.*
[h] Græc. *pertransivit in furore illius.*
23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus est.
24 Nam jugum illius jugum est ferreum, & vincula ejus vincula ærea.
25 Mors pessima est [i] quę affertur ab illa, & sepulchrum utilius est illa.
[i] Græc. *mors illius.*
26 *Illa* piis minimè dominatura est, & flamma illius minimè comburentur.
27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam: atque in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipsos tanquam leo, & tanquam [l] pardalis perimet ipsos.
28 [l] Ecce circunsepi possessionem tuam spinis, at ori tuo fac januas & vectes.
29 Argentum tuum & aurum tuum colliga, sed sermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:
30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram [k] insidiatore.
[k] Græc. *insidiante.*

ANNOTATIO.

9 Despice] *id est, injuriam ab homine acceptam ita dissimula, quasi ab imprudente fuisset facta.* 27 Pardalis] *sive pardus fœmina, quam mare longè atrociorem esse ac fraudulentiorem testantur omnes.* 28 Ecce] *similitudines* συγκριτικαὶ, *quibus demonstratur studium ad sermones nostros adhibendum.*

CAPUT

Caput XXIX.

1 Qui [a] exerce misericordiam, fœnerat- [a] Græc. *facit.*
tur propinquo; & qui se pro illo confirmat [b] facultate sua, servat mã- [b] Græc. *manus*
data.
2 Mutuum da propinquo tempore [c] quo opus habet, iterumq; redde propinquo tẽpore suo. [c] Græc. *necessitatis ejus.*
3 [d] Firmum exhibe sermonem tuum, & fidus esto erga illum: ita omni tempore [e] quod opus erit tibi consequeris. [d] Græc. *firma.* [e] Græc. *necessitatem tuã invenies.*
4 Multi tanquam rem inventam existimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipsos adjuverant.
5 Vsque dum acceperit, osculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui submittit vocẽ:
6 Tempore autẽ restitutionis protrahit tempus, & [f] affert excusationem socordiç, ac causatur tempus. [f] Græc. *reddit sermonem socordiæ*
7 Quòd si potuerit dare, vix reportabit dimidium, & [g] reputabit illud tanquam rem inventã.
8 Sin minus, *cùm* privaverit eum pecuniis suis & [g] immeritò inimicum eum comparaverit, [g] Græc. *gratis.*
9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei,
10 Multi itaq; propter improbitatem *istam* aversantur hominem & privari metuunt.
11 Veruntamen [h] afflicto propinquo longanimus esto, & in *conferenda* misericordi beneficentia ne protrahas eum. [h] Græc. *in afflictione.*
12 Propter mandatum susçipe pauperem, & in egestate ipsius ne averseris eum.
13 Perde argentũ propter amicum & fratrem, ac ne abscondas illud subter lapidem [i] ut pereas. [i] Græ. *ad perditionem.*
14 Colloca thesaurum tuum secundum mandata Altissimi, quod utilius erit tibi quàm aurum ipsum.
15 [k] Concludito misericordem beneficentiam in penuriis tuis, eáque te ex omni afflictione eximet:
16 Supra scutum robustissimum & supra hastã validam contra hostem propugnabit te.
17 Vir bonus spondebit pro altero; sed qui amisit pudorem derelinquit illum.
18 Beneficiorum sponsoris ne obliviscaris; exposuit enim animam suam pro te.
19 Sponsionem bonam evertit peccator.
20 Sponsore usus fugit peccator, atq; inutilis *vir* animo suo relinquit eum qui liberavit ipsum.
21 Sponsio multos [k] commodè agentes perdidit & agitavit eos ut fluctus maris: [k] Græc. *diligentes.*
22 Viros potentes ejecit domibus, qui erraverunt per alienas gentes.
23 Peccator transgrediens mandata Domini in sponsionem incidet, & [l] qui persequitur operarum conductiones incidet in judicia.
24 Suscipe propinquum pro facultate tua, & attentè cave tibi ipsi ne incidas.
25 [l] Præcipua vitæ humanę sunt aqua & panis vestisq; & domus tegens imbecillam conditionem. [l] Græc. *principatus.*
26 Melior est vita pauperis sub tegmine trabium, quàm epulæ splendidæ ex alienis rebus.
27 Æquè parvis ac magnis rebus acquiesce, ac ne audias probrum domus tuæ:
28 Mala est vita migrantis de domo in domũ: nam ubi inquilinus es, [m] non audes aperire os. [m] Græc. *non es aperturus*
29 Hospites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea [n] res acerbas audies: [n] Græc. *in manu tua.*
30 Adveni, inquiline, instrue mensam, & si quid est [n] penes te pasce me,
31 Abi, inquiline, a conspectu [o] gloriæ; opus est domo, hic frater mihi in hospitium advenit. [o] Græc. *habenti prudentiam.*
32 [p] Gravia sunt ista [o] prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum,

Annotatio.

7 Reputabit illud] *id est, videbitur sibi in eum esse beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *i. pro eo quòd thesaurum colligis argenti & auri, thesaurum compara misericordiæ.* 19 Sponsionem]. *i. virum bonum qui pro ipso fidejusserit: sic accipimus ex sequentium interpretatione.* 23 Qui persequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè sponsores & fidejussores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id est, naturam infirmam nostram, quæ sub dio, (ut sit in aliis animantibus) non posset perdurare. hîc autem transitur ad secundam locum capitis* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν duobus versibus proximè seq. exponitur.* 31 Gloriæ] *i. hominis gloriosi, quem plurus facio quam te.* 32 Gravia] *conclusio duas summas capitis partes repetens* ὑστερον πρότερον.

Caput XXX.

1 Qui [a] amat filium suum, assiduè flagella ei adhibiturus est, ut lætetur de eo [a] tandem. [a] Græc. *de ultimis ejus*
2 Qui erudit filium suum, lætabitur de eo, & inter spectatos de eo gloriabitur.
3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimici & coram amicis de eo exultaturus est.
4 Defuncto illius patre ita est tamen quasi nõ esset mortuus; nam similem sibi reliquit post se:
5 *Quem* in vita sua videns lætatus est de eo, neque in obitu suo afficitur tristitia:
6 *Quia* contra hostes reliquit vindicem, & qui amicis [b] referat gratiam. [b] Græc. *reddat.*
7 Qui [c] strigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, [d] quamvis ad omnem clamorem turbentur viscera ipsius. [c] Græc. *circumradit.* [d] Græc. *durus.*
8 Equus indomitus evadit [d] molestus, & filius sibi permissus evadit præceps.
9 [e] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipsi, & tristitia afficiet te. [e] Græ. *lacta.*
10 Ne rideas cum ipso, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.
11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne despicias errata ejus.
12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum est infans; ne fortè induratus sit tibi inobsequens, & dolori sit animę [f] tuæ. [f] Græc. *tibi.*
13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, [h] ut non offendas turpi conditione ejus. [g] Græ. *operare in eo.* [h] Græc. *habitu.*
14 Præstat pauper sanus & [h] constitutione sua valens diviti [i] flagellis affecto in corpore suo.
15 Sanitas & bona constitutio quolibet auro melior est, & corpus validũ immẽsis opibus.
16 Non sunt divitiæ quę meliores sint sanitate corporis, neque est lętitia superans gaudium cordis.
17 Potior est mors quàm vita [i] acerba, aut invaletudo permanens. [i] Græc. *amara.*
18 Res bonæ inclusæ [k] ad os clausum sunt *vetut* fercula ciborum ad sepulchrum sita.

19 Quid prodest [f] holocaustum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita est is [k] quem persequitur Dominus:
20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiscēs.
21 Ne tradas [l] tristitiæ animum tuum, neq; angas te ipsum consilio tuo.
22 Lætitia cordis est vita ipsa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.
33 Dilige animum tuum, & consolare cor tuum, tristitiamque procul a te siste.
24 Multos enim perdidit occiditq; tristitia.
25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectutem adducit sollicitudo.
26 Cor splendidum & [o] bene affectum [p] in epulis ciborum suorum curam habet.

[k] Græc. *qui persequitur a Domino, ut passive dicamus.*
[l] Græc. *in tristitiam.*
[m] Græc. *producitio dierum.*
[n] Græc. *zelus.*
[o] Græc. *bonum.*

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti strigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem similitudine Schelomo in Proverbiis usus est.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offensionem provocet rursus fractius impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerunque appellantur in Testamento novo & interpretantur sequentia.* 18 Ad os clausum] *i. ante os illius qui eu non audet uti, impeditus adversa valetudine.* 19 Holocaustum] *Græcam vocem sic interpretamur ex usu veterum, ut confirmant sequentia, non edit res appositas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibum suum onerat varia solicitudine, quæ maximè inter edendum infesta est valetudini: est ergo hic ellipsis particulæ solùm q.d. in epulis curam habet solùm ciborum suorum, ac non res alterius quæ ipsum torqueat.*

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *causa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent somnum.
2 Sollicitudo [a] per vigil postulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit somnus.
3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis suis.
4 Defatigatur pauper penuria victus, sed in quiete sua efficitur egentior.
5 Qui amat aurum, non erit justus; & qui persequitur corruptionem, hic implebitur *ea*.
6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.
7 Lignum offensionis est iis [d] qui sacrificant ipsi, & omnis imprudens capietur eo.
8 Beatus est dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] sectatur aurum.
9 Quis est ille, ut beatum prædicemus eum? fecerit enim in populo suo res admirabiles.
10 Quis probatus eo perfectè versatus est ut [e] extollatur gloria? quis cùm posset transgredi non transgressus est? & cùm *posset* malum facere non fecit?
11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia misericordiæ ejus enarrabit Ecclesia.
12 Ad mensam magnificam assidens ne aperias fauces tuas in ea:
13 Neq; dicas, multa certè sunt imposita ei.
14 Memento malam rem esse oculū nequam.
15 Quid [f] oculo nequius creatum est? propterea de omni aspectu lachrymatur.
16 Quocunque inspexeris, ne extendas manū tuam:
17 [f] Ac ne cum eo in patina collidas.
18 Intellige res propinqui ex te ipso, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę appositа sunt tibi; neq; devora, ne odio habearis.
19 Cessa primùm eruditionis gratia; neq; esto insatiabilis, ne fortè offendas:
20 Quòd si inter plures consederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.
21 Quàm sufficit homini erudito res modica? nam in cubili suo non anhelat; somnus [g] sanus cum intestino [h] mediocri surgit manè, compos animæ suæ:
22 [i] Laboriosæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adsunt viro insaturabili:
23 [f] Quòd si coactus fueris in epulis, exurge, deambulans vome; & quiesces.
24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies sermones meos.
25 In omnibus operibus tuis esto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.
26 Splendido in cibis benedicunt labia, testimonium est fidele bonitatis illius:
27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum est testimonium improbitatis illius.
28 In vino ne agas virum, nam vinum multos perdidit.
29 Fornax probat id quo duratur acies ex immersione; ita vinum in corde superborum ex ebrietate *facit*.
30 Tanquam vita est vinum hominibus, si [l] moderatè illud biberis.
31 Quænam vita est *homini* qui destituitur vino? hoc enim creatū est ad lætitiā hominibus.
32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempestivè, quod satis est.
33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverso casu.
34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offensionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.
35 In convivio vinoso ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lętitia ejus:
36 Sermonem [n] probrosum ne dixeris ei, neq; angas eum [o] obversantem tibi.

[a] Græc. *vigiliæ.*
[b] Græ. *coactione pecuniarum.*
[c] Græc. *fuit in conspectu eorum.*
[d] Græc. *post aurum.*
[e] Græc. *sit in gloriatione.*
Infrà. 37. 32
[f] Græc. *prior.*
[g] Græc. *sanitatis.*
[h] Græ. *& anima ejus est cum eo.*
[i] Græc. *labor vigilię.*
[k] Græc. *in ultimis.*
[l] Græc. *in mensura ejus.*
[m] Græc. *acerbitas animæ est.*
[n] Græc. *exprobrationis*
[o] Græc. *in occursu ejus.*

ANNOTATIO.

7 Qui sacrificant] *i. qui requirunt aurum studiosè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe isto qui nequam est, ut dicitur præcedente versu: nam eo nequam est quòd ad cujuslibet rei aspectum lachrymatur, quasi jam animo eam devoraßet: quod significant verba sequentia.* 17 Acne] *i. ne committas ut æquè manus tua in patinam involans aliis offensioni sit, prout est oculus tuus, sed ex te ipso de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut bestia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter pasto ac non farcto q.d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd si] *præceptum ἐκτρπικὸν.* 26 Splendido] *i. homini in ratione victus minimè sordido benedicunt omnes & testantur pietatem ejus: sordido verò contrà, seq. versu.*

CAPUT

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM si te constituerunt *homines*, ne extollitor; esto eis tanquam unus ex ipsis:
2 Curam eorum habe, atque ita sede.
3 Et omnem tui copiam facito; cumque probaveris te, requiescito: ut per illos afficiaris lætitia, & ornamenti causa coronam adipiscaris.
4 Alloquere seniorem: hoc enim decet te.
5 Sed [a] cùm accurata scientia agitur, musicos etiam modulos impedi.
6 Ubi est [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempestivè agas sapientem.
7 Sigillum carbunculi impositum ornamẽto aureo est concentus musicorum in [c] vinoso convivio.
8 Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.
9 Loquere adolescens vix, si opus erit tibi, si bis interrogatus fueris:
10 [d] Summatim sermonem contrahe: paucis multa.
11 Esto tanquam is qui novit, & silet tamen.
12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi senes sunt ne multa effutias.
13 Ante tonitru celer præit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.
14 Tempestivè expergiscere, ac ne aciem extremam agito; excurre domum, ac ne desideto:
15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; sed sine peccatis, & sermone superbo:
16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis suis.
17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiscentur benevolentiam.
18 Qui quærit legem, explebitur ea; simulator verò offendet in eam.
19 Qui reverentur Dominum, consequentur judicium, & [e] jura accendent & lucem.
20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate sua invenit [f] judicia sibi convenientia.
21 Vir [g] consultus minimè cogitationem negligit: [h] inconsultus verò & superbus non pertimescit metum:
22 Sed postquam fecit, apud se sine consilio est.
23 Sine consilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.
24 Viâ in qua adversus casus est ne ambules, & ne offendas in lapidosis *locis*.
25 Ne credas viæ [i] quæ sine offendiculo est, sed a filiis tuis cave:
26 In omni bono opere crede [k] tibi ipsi: hæc enim est mandatorum observatio.
27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

[a] Græc. *in accuratione scientiæ.*
[b] Græc. *a croama.*
[c] Græc. *vini.*
[d] Græc. *capitula. ut ita loquamur.*
[e] Græc. *consilii.*
[f] Græc. *alienus a consilio.*
[g] Græc. *animæ tuæ.*

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. postquam eorum curam habueris, tum vacato tibi solutus curis.* 4 Seniorem] *i. convivio bonis, & gravitate prædito conversare.* 9 Loquere] *i. esto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut vers. 11. quod postea exponitur κατὰ τι q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps sis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in studio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quærit homines qui adblandiantur nequitiæ suæ.* 25 Quæ sine offendic.] *i. quæ alioqui tibi videtur esse tutissima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: seq. versu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: sed in tentatione etiam iterum eripiet ipsum *Deus*.
2 Vir sapiens non odit legem, [a] hypocrita verò in ea versatur ut in procella multorum *fluctuum*.
3 Homo intelligentia præditus se credit legi, & lex ei fidelis futura est.
4 Utcunque interrogatio manifesta *sit*, præpara sermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc respondeto.
5 Rota plaustri sunt viscera stulti, & cogitatio ipsius est velut axis qui vertitur.
6 Equus [b] admissarius est tanquam amicus irrisor: sub omni sessore hinnit.
7 Quamobrem dies superat diem, & omnis lux diei per annum a sole data?
8 Cognitione Domini disparata sunt,
9 Qui mutavit tempora & ferias:
10 Nam ex illis alios exaltavit & sanctificavit, alios ex illis reposuit in dierum numero.
11 Homines quoque omnes *qui* e solo sunt prout e terra creatus est Adam.
12 [c] Plurima scientia Dominus disparavit ipsos, & mutavit vias ipsorum.
13 Ex ipsis aliis benedixit, exaltansq; ex ipsis sanctificavit & admovit sibi; ex ipsis *verò alios* execratus est, & abjecit, evertitq; eos e sedibus ipsorum.
14 Velut figuli lutum in manu ejus sunt.
15 Omnes viæ ejus ex placito ipsius sunt, ita est homo in manu illius qui fecit ipsum, redditurus ipsis secundum judicium suum.
16 Ex adverso mali bonum est, & ex adverso mortis vita; similiter ex adverso peccatoris pius est, similiterq; ex adverso viri pii peccator: deniq; similiter (intuêre in omnia opera Altissimi) [d] bina *sunt omnia*, unum ex adverso alterius.
17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui spicas legit post messores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.
18 Consyderate me mihi non soli laborasse, sed omnibus quærentibus eruditionem.
19 Audite magnates, & ductores Ecclesiæ auribus accipite.
20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des potestatem in te ipsum, [e] dum vivis; neque des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.
21 Dum adhuc vivis & spiritus est in te, ne alienaveris te *mancipans* [f] ulli carni:
22 Melius enim est ut liberi precentur te, quàm ut tu respicias ad manus filiorũ tuorum.
23 In omnibus tuis operibus [g] superiorẽ administrationẽ obtine, neq; afficias labe gloriã tuam.
24 [h] Quo die consummabuntur dies vitæ tuç, & tempore mortis, divide hereditatem.
25 Pabula, virgaque, & onera sunt opus asino; cibus, & castigatio, operaque famulo.
26 Utere operâ ejus cum castigatione, & quæret requiem: sine remissas illi manus, &

[a] Græc. *simulans.*
[b] Græc. *in admissuram.*
[c] Græc. *multitudine scientiæ.*
[d] Græc. *duo duo.*
[e] Græc. *in vita tua.*
[f] Græc. *omni*
[g] Græc. *esto superagens, & ne des labem in gloria tua.*
[h] Græc. *die consummationis dierũ.*

quærit libertatem.
27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò maleficò tormenta & cruciatus.
28 Immitte eum ad opus, ut non ocietur: nam multum malum docuit otium.
29 Ad opera constitue eum, quemadmodum decet eum:
30 Quòd si non obsequatur, fac compedes habeat graviores; sed ne esto nimius in ullam carnem, & sine judicio ne facias quidquam.
31 [i]Si est tibi famulus, esto tibi tanquam tu ipse, quia sanguine parasti ipsum: si est tibi famulus, age eum ut fratrem, quia est tanquam tu ipse.
32 Indigebis eo si afflixeris eum injustè & movens aufugerit, qua via requireres ipsum?

[i] Græc. *anima tua, bis eodem vers.*

ANNOTATIO.

5 Rota plaust.] *i. planè instabiles volubilòsque sunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *putà professorum: ellipsis contrarii.* 17 Meliores] *sic accipiendam esse vocem hanc docet præcedens spicilegium, ut etiam ostendimus suprà 24.30.* 31 Si est tibi fam.] *i. si ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia est tanq.] *hæc altera est ratio ab humanitatis jure; prior verò sunt ab utili; sed hanc posteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter distinctiones depravatas: quæ tamen & natura & lege Dei confirmatur.*

CAPUT XXXIIII.

1 VANÆ sunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; somniaq; [a]addunt alas insipientibus.
2 Ut qui captat umbram & persequitur ventos, ita est qui se adhibet somniis.
3 [a]Rem hanc secundum illam *exhibet* somniorum visio, *ut* ex adverso faciei [a]*exhibetur* similitudo facici.
4 De re immunda quid mundari potest? & de mendace quid verum esse?
5 Divinatio, auguriaq; & somnia vana sunt, & [a]tanquam puerperæ visa habet cor tuum.
6 Nisi ab Altissimo demittantur [b]qui invisat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:
7 Multos enim seduxerunt somnia, & exciderunt qui spem in eis habuerant.
8 [a]Sine mendacio perficitur lex, & sapientiæ in ore fideli est consummatio.
9 Vir [a]qui erravit, novit multa; & qui multa expertus est, enarrat sermones intelligêtes:
10 Qui non est tentatus, novit pauca;
11 Qui verò erravit, multam calliditatem habet.
12 Multa vidi in errore meo: itaque intelligentiæ meæ sunt [c]quæ sermonibus meis informantur.
13 Sæpe ad mortem usq; periclitatus sum, & conservatus sum:
14 Propterea spiritus vivet reverentium Dominum,
15 Cùm spes eorum incumbat ei qui servat ipsos.
16 Qui reveretur Dominum, nihil extimescit, neque expavescit; quia ille spes ipsius est.
17 Reverentis Dominum anima beata est.
18 Cui adhibet se, & quod est statumè illius?
19 Oculi Domini intenti amantibus ipsum, [d]protectio potentissima, & statumen valentissimum, tegmen ab æstu, tegmen inquam a meridiano, custodia ab offensione, & adjumentum in casum,
20 Exaltans animam, & illustrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.
21 Sacrificantis ex injusto oblatio ridicula est, neque [e]placitura sunt iniquorum dona.
22 Non placent Altissimo oblationes impiorum, neque multitudine sacrificiorum placatur peccati nomine.
23 Mactat filium coram patre ipsius qui offert sacrificium de pecuniis pauperum.
24 Panis vita est pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [f]sanguinarius est.
25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,
26 Effunditque sanguinem qui fraudat mercede mercenarium.
27 [a]Uno ædificante & altero destruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque*?
28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus est Dominus?
29 Qui lavatur ex mortuo *tactio* & iterum tãgit eũ, *huic* quæ utilitas est ex lotione ipsius?
30 Sic homo est qui jejunat de peccatis suis, rursumque abiens eadem facit: quis exauditurus esset orationem ipsius? & quid profecerit humiliter abjiciendo se?

[a] Græc. *hoc secundum illud est somnior.*

[b] Græc. *in visitatione tua.*

[c] Græc. *figmenta sermonũ meorũ, sive formationes.*

[d] Græ. *protectio potentiæ & statumen roboris.*

[e] Græc. *ad placitum.*

[f] Græc. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cœlo.* 3 Exhibetur] *nempe in speculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita pertelluntur sensus, ut visa infinita se illi offerant nisi quietè continebitur.* 8 Sine mendacio] *i. studio verum verarum; ac non fallacium, ut sunt somnia: sic etiam os fidele accipiendum est.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo instabili in somniis versatus est.* 27 Uno ædific.] *hærum omnium similitudinum ἀνασκολούθως contingitur in versu ultimo.*

CAPUT XXXV.

1 QUI observat legem, [a]abundè oblationum facit:
2 Sacrificat hostiam salutarem, qui attendit mandatis:
3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quasi offerat similam; & qui exercet misericordiam, quasi [b]offerat *sacrificium* laudis.
4 Quod placet Domino est ut desistatur ab improbitate, & litatio est desistere ab iniquitate.
5 Ne appareas coram Domino vacuus:
6 Nã hęc omnia propter mãdatũ *faciẽda sunt.*
7 Oblatio justi cùm pinguefacit altare, gratus odor illius est coram Domino.
8 Sacrificium viri justi acceptum est, & memoria ejus non excidet oblivione.
9 Oculo

[a] Græc. *abundat oblationibus.*

[b] Græc. *sacrificet.*

9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.
10 In donatione qualibet [c] hilarem præbe vultum tuum, & cum lætitia decimas sanctas confer.
11 Da Altissimo [d] prout dedit ipse, & bono oculo, [e] prout adest manui tuæ:
12 Nam Dominus est qui reddit, & redditurus septuplum: ne resecato de donis,
13 Non enim accepturus esset: ne ergo attendas injusto sacrificio.
14 Nam judex est Dominus, apud quem non est personæ *ullius* gloria.
15 Non est accepturus Dominus personam quæ invadat pauperem, sed orationem ejus injuria affecti exauditurus.
16 Nequaquam despecturus est supplicationem orphani; & viduam cum [f] effuderit eloquutionem *suam*.
17 Nónne lachryma viduę in maxillam descendit? etiam illius exclamatio in eum qui eduxit illam.
18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes usque continget.
19 Oratio humilis *viri* transit nubes, & minimè [g] consolationem accepturus est donec appropinquaverit; minimèque destiturus: donec inspexerit Altissimus, *qui* jus dicet justis, judiciúmque [g] exequetur.
20 Nam Dominus nequaquã tardaturus est, neq; longanimus [h] in eorum causa futurus ille fortis, donec cõtriverit lũbos immisericordiũ:
21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec sustulerit multitudinem contumeliosorum, & injustorum sceptra contriverit,
22 Donec reddiderit homini secundum actiones ejus, [i] mercedes inquam hominum secundum cogitationes ejus,
23 Donec confecerit judicium populi sui, lętitámque illis attulerit misericordia ejus.
24 Quàm tempestiva misericordia est tempore afflictionis! quasi nubes est pluviæ siccitatis tempore,

[c] Græc. *exhilara.*
[d] Græ. *secundum donum ipsius.*
[e] Græ. *secundum inventum manus: hebraismus.*
[f] Græc. *in pauperem.*
[g] Græc. *faciet.*
[h] Græ. *in eis.*
[i] Græ, *opera: hebraismus.*

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrimas eloquutione conjunctas, ut sequens versus ostendit: syllepsis Hhebræorum.*
19 Consolationem accept.] *i. ab oratione sua destituras. q. d. cùm ipse apud dominum importunus erit, tum Deus ut pater misericors ad eum statim exaudiendum paterno animo adducetur.*

CAPUT XXXVI.

1 [a] MISERERE nostri, Domine Deus omnium & respice:
2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.
3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant potestatem tuam.
4 Quemadmodum coram ipsis sanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipsis:
5 Et agnoscant te, prout etiam nos te agnovimus, non esse Deum præter te, Domine.
6 [a] Ede nova signa, & fac res alias mirabiles.
7 Gloriam compara manui & brachio dextero, ut enarrent mirabilia tua:
8 Excita furorem, & effunde iram:
9 Tolle adversarium, & inimicum extere.
10 Accelera tempus recordatus iræ & enarrent te mirabilia tua.
11 Ira [b] ignita devoretur [c] qui servatus est, & qui malis afficiunt populum tuum perditionẽ [c] consequantur.
12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo est præter nos *princeps*,
13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hęreditatem ipsis, sicut principio.
14 Miserere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine: & Jisraëlis quem primogenitum nominavisti.
15 Miserare civitatem sanctificationis tuæ, Jeruschalajma, locum quietis tuæ.
16 Comple Tzijonem extollendo sermones tuos, & gloria tua populum tuum.
17 Da testimonium rebus quas creavisti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.
18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetæ tui [d] fideles demonstrentur.
19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo secundum benedictionem Aharonis, ut agnoscant omnes qui in terra sunt te Dominum seculorum esse.
20 Omnem cibum comedit venter, sed cibus cibo melior est.
21 Fauces gustant cibos venaticos, ita cor intelligentia præditum sermones mendaces.
22 Cor distortum tristitiam [e] affert, vir autẽ multorum peritus rependit illi.
23 [f] Quẽlibet marẽ accipit mulier: sed est puella una elegantior altera, *& magis accepta viro.*
24 Species mulieris exhilarat faciem, & superatam omnem concupiscentiã hominis abducit
25 Si inest linguæ *illius* misericordia, & mansuetudo, atque curatio [f] non est vir illius [f] quales sunt homines alii.
26 Qui comparat mulierem adjumentum simile sibi & columnam requietis, incipit possessionem *constituere.*
27 Possessio cui non est sepes disrumpitur, & cui non est uxor, is ingemiscit errans.
28 Quis enim fidem habiturus est [g] expedito latroni gliscenti de civitate in civitatem? ita *etiam* viro qui non habet nidum, sed diversatur ubicunque adveſperaverit.

[a] Græc. *in nova signa, & muta mirabilia.*
[b] Græc. *ignis*
[c] Græ. *invenian.*
[d] Græc. *fideles fiant.*
[e] Græc. *dat.*
[f] Græc. *secundum filios hominũ.*
[g] Græc. *benè cincto.*

ANNOTATIO.

1 Miserere] *Documentis superiorũ capitis de precibus oblationibúsq; piorũ, optimè hîc sancta oratio subjicitur, usque ad versũ 20. cujus plana est sententia.* 11 Qui servatus est] *puæ superstes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. promiscuè observatur virorum forma, non autem mulierum: ac propterea mas quilibet non habita ratione formæ a mulere accipitur: sed vir in muliere ampliùs habet rationem formæ. Est ergo Quilibet accipiendum pro eo qui specie valet, aut qui non valet promiscuè. Hîc verò membrum quod per ellipsin contrarii desyderabatur sive ἀντιστρόφου ad evidentiam supplevimus, ut confirmant faciendum esse versus seq.* 25 Non est vir] *i. hic planè aliis beatior putandus est, non ac habendus in cõmuni aliorum sorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *qui lem* amicus dicit, ego quoque amicitiã colui; sed est amicus solùm amicus nomine.
2 Nónne tristitia manet ad mortem usque, *cùm* socius & amicus ad inimicitiã cõvertitur?
3 O improba cogitatio, unde es devoluta,

quæ tegeres[a] aridam fraudulentia?
4 Socius cum amico victitat [a] lætè, & tempore afflictionis [b] adverſarius eſt.
5 Socius cum amico laborat ventris cauſa, & adverſans *ei* accipit ſcutum hoſtile.
6 Ne obliviſcaris amici cũ animo tuo; ſed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus eſt.
7 Ne conſilium ineas cum eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidẽtib[b] tibi conſiliũ abſcõde.
8 Conſiliarius quiſque extollit conſilium, ſed eſt qui conſilium det [c] pro ſe ipſo.
9 A conſiliario[d] tibi ipſi cave, & prius noſce quæ ſit ipſius neceſſitas (etenim ipſe ſibi ipſi conſulturus eſt)
10 Ne fortè detrudat[e] aleam in te; & dicens tibi bona eſt via tua, ipſe ſtet ex adverſo viſurus quid eveniat tibi.
11 Ne ineas conſiliũ cum eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidentibus tibi conſilium abſconde:
12 *Neque* cum uxore de æmula ipſius, & cum meticuloſo de bello, cũ mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immiſericordi de benignis moribus,
13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto[e] de conſummatione *operũ*, ſervo otioſo de omni labore.
14 Ne attende ad iſtos de ulla conſultatione:
15 Sed cum viro pio aſſiduus eſto, quem agnoveris obſervare mandata Domini,
16 Qui [e] animo ſuo conveniat cum tuo, & qui cum ecciderit indoleſcat tecum.
17 Itaq; conſilium cordis *tui* ſtabilito, nemo enim tibi fidelior eſt illo.
18 Nam amicus viri interdum renuntiare ſolet *meliùs* quàm [e] ſeptem ſpeculatores ſedentes in ſublimi ſpecula.
19 Sed ſupra hæc omnia ora Altiſſimum, ut dirigat veritas ipſius viam tuam.
20 [f] Principium omnis operis eſt oratio, & conſilium omnem actionem anteit, veſtigiumque [f] lętitiæ mutatæ eſt vultus.
21 Quatuor[e] partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors, ſed quæ horum dominatum aſſiduè obtinet eſt lingua.
22 Eſt vir callidus eruditor multorum, qui ſuæ ipſius animę eſt inutilis.
23 Qui ſapientem agit verbis, eſt odioſus, hic omni ſapientia deſtituitur:
24 Non enim data eſt ipſi a Domino gratia, cùm careat omni ſapientia.
25 Eſt ſapiens [g] ſibi ipſi, cujus intelligentiæ fructus in lingua verſantes ſunt laudabiles.
26 Vir ſapiens populum ſuum erudit, & fructus intelligentiæ ipſius ſunt [h] ſtabiles.
27 Vir ſapiens impletur benedictione, eumque beatum prædicant videntes omnes.
28 Vita cujuſque continetur numero dierũ; ſed dies Iſraëlis ſunt innumerabiles.
29 Sapiens in populo ſuo hæreditariã percipiet gloriã, & nomen illius [i] ſtabit in ſeculum.
30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animi tui; & vide quid ſit malum illi, ac ne des illi.
31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re exiſtimationem adipiſcitur.
32 Ne eſto inſaturabilis omnibus delitiis, neque [l] projectus eſto ad eſcas:
33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & inſatiabilis voracitas [e] proximè accedit cholerã.
34 Voracitate inſatiabili multi ſunt mortui: ſed qui attendit ſibi, vitam prorogaturus eſt.

[a] Græ. *in lętitia.*
[b] Græc. *adverſum: ſic verſu ſeq.*
Infrà 11.
[c] Græc. *ad ſe ipſum.*
[d] Græc. *animam tuam cuſtodi.*
Supra. 7.
[e] Græc. *in anima ſua ſit ſecundum animam tuam.*
[f] Græc. *mutationis lætitiæ.*
[g] Græc. *propriæ animę.*
[h] Græc *fideles.*
[i] Græ. *erit.*
[k] Græ. *in vita tua.*
ſuprà. 31. 19
[l] Græc. *effuſus.*
[m] Græ. *ineſt.*

ANNOTATIO.

3 Aridam] *id eſt terram, quæ eſt hominum fraudulentorum ſedes: ſic appellatur Geneſ. 1.* 10 Aleam] *vel ſortem: ſed hoc eſt evidentius.* 13 De conſũmatione] *puta operis accelerandi & perficiendi, ut plurà curentur conductionis anno.* 18 Septem] *id eſt, multi: numerus finitus pro infinito, Hebręorum more* 20 Principium] *ſenſus eſt, quæcunque accidunt hominibus, ea certis ex cauſis accidunt & ſignis agnoſcuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex ſe efficiunt, alia verò tanquam actiones quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua poſita eſt, ut exponitur ſequente verſu, actionum verò in conſiliis præcedentibus, ut antè dictum eſt: utriuſque autem index eſt vultus in homine, hæc diſtributio cum philoſophica doctrina re quidem convenit, ſed philoſophorum verba author non planè ſequutus eſt. Diſtribuuntur enim a philoſophis res omnes in theoreticas, practicas, & poeticas, de quibus Baſilius in primam Homiliam de creatione elegantiſſimè.* 21 Partes] *nempe operis, ut appellavit præcedente verſu.* 33 Proximè] acced. *id eſt, hominem ita naufiabundum facit ut bilis vehementiſſima.*

CAPUT XXXVIII.

1 [a] AFFICE medicũ ſuis honoribus convenientibus uſui ipſius, etenim ipſum creavit Dominus:
2 Nam ab Altiſſimo curatio eſt, *cujus nomine* etiam a rege percepturus eſt gloriam.
3 Scientia medici exaltat caput ipſius, adeò ut coram magnatibus ſit admirationi.
4 Dominus creavit e terra pharmaca, quapropter vir prudens non gravabitur illis.
5 Nónne a ligno aqua dulcis facta eſt, ut robur illius ab homine cognoſceretur?
6 Etiam ipſe dedit hominibus ſcientiam, qua glorioſi efficerentur rebus admirabilibus ipſius.
7 Illis curat hominem, & tollit laborẽ ejus.
8 Unguentarius illis facit miſtionem, & nunquam conſummata ſunt opera [a] illius, eſtque [a] pax ab illo in ſuperficie terræ.
9 Fili, in tua invaletudine ne diſpicias, ſed ora Dominum ut ipſe curet te.
10 Abſiſte a delicto, & manum [b] in recto occupa, atque ab omni peccato cor munda.
11 Exhibe odorem bonum, & [c] ſuffitum conjunctum ſimila, & [d] pinguem oblationem offer, [a] ut qui non cœperis.
12 Deinde medico da locum, etenim ipſum creavit Dominus, neque abſiſtito ab eo, etenim opus eſt eo.
13 Eſt interdum tempus, cùm manibus eorũ proſper ſucceſſus *advenit*:
14 Etenim ipſi Dominum oraturi ſunt ut det eis quietem ſanitatemq; ad vitam.
15 Qui peccat adverſus opificem ſuum, incidat in manus medici,
16 Fili,

[a] Græc, bonora.
Exod. 15. 25.
[b] Græc. *dirige.*
[c] Græc. *monimentum ſimilæ: eſt autem monimentũ. idem quod ſuffitus, Hebręorum more.*
[d] Græc. *pingue fac oblationem.*

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tãquam res graves passus ordire lamenta; sed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque despicias sepulturam ejus.
17 [c] Fletu acerbo utere, & calente planctu:
18 Et fac luctum pro dignitate ejus diem unum aut duos, [d] propter calumniam; & consolationem accipe tristitiæ causa:
19 Nam a tristitia evenit mors, & tristitia robur cordis reflectit.
20 [f] Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam tristitia: sed vita pauperis est maledictio cordis.
21 Ne dedas tristitiæ cor tuum, absiste ab ea recordatus [g] finem.
22 Ne [e] obliviscaris: non enim est reversio, & illum non juvaturus es, & te ipsum affecturus malo.
23 Memento juris tui, hoc quoq; jus tuum esse: mihi heri, & tibi hodie.
24 [h] Requiescente mortuo fac ut quiescat memoria ejus, & consolationem de eo percipe [i] egresso spiritu ejus.
25 [k] Sapientia [k] juriſperiti opportuno otio comparatur; sed qui parum attendit actioni suæ, non efficietur sapiens.
26 Qua in re efficeretur sapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de hastili stimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio est de taurorum [l] fœtibus,
27 Hic animum suum adjcit ad edendos sulcos, & vigiliæ ejus *occupantur* in pabulis juvencarum.
28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem transigit, qui scalpunt [m] sigilla sculpturis, & cujus assiduitas *versatur* in varietate commutanda, animum suum adhibet ad effingendam picturam, & cujus vigiliæ in opere consummando.
29 Ita faber ærarius assidens incudi & addiscens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & quiæstu camini oppugnatur,
30 Cujus aurem [n] novè personat mallei & incudis sonus, & [o] cujus oculi spectant ex adverso instrumenti similitudinem,
31 Animum suum adhibet ad operum consummationem, & vigiliæ ejus *versantur* in ornando ad consummationem *operis*.
32 Similiter figulus assidens operi suo, & convertens pedibus suis rotam, qui [o] solicitus incumbit semper operi suo, ut numerosa sit tota elaboratio sua,
33 Brachio suo figurat lutum, & eo quod ante pedes est [p] flectit robur suum,
34 Cor adhibet ad [p] oblinendum perfectè, & vigiliæ sunt ejus in mundando camino:
35 Omnes isti manibus suis fidem habent, & quisque procurat ut sapiat in opere suo:
36 Sine istis non ædificatur civitas, neque *cives* incolunt neque ambulant in ea; in consilio verò populi non desyderantur, neque in concione [q] transcendunt,
37 [q] In sede judicum non sedent, & dispositionem judicii non discernunt, neque eruditionem judiciumque exponunt,
38 Neque instructi sententiis gravibus inveniuntur; sed possessionem seculi confirmãt, & optatum eorum est de elaboratione artis.
39 Nisi qui adjecerit animum suum & cogitet de lege Altissimi, *non efficietur sapiens*.

[a] Græc. *exacerba fletum, & calefac planctum.*
[b] Græc. *inductione: ut suprà 22.*
[g] Græc. *ultima.*
[h] Græc. *in quiete mortui.*
[i] Græc. *in exitu spiritus.*
[k] Græc. *scribæ in opportunitate otii: sed qui minutus est actione.*
[l] Græc. *filiis.*
[m] Græc. *sculpturas sigillorum.*
[n] Græc. *innovat.*
[o] Græc. *in sollicitudine.*
[p] Græc. *consummandũ linitionem.*
[q] Græc. *in parabolis.*

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id est, honestè munerare.* 8 Illius] *puta medici. quasi dicat, semper est ubi occupetur.* Pax] *id est, prosperitas & incolumitas corporibus opera illius.* 11 Ut qui non cœp.] *id est, ut qui non anteverteris Dominum benedictionibus; sed ille beneficentia inde a principio prævenit te: sic accipitur verbum ἐπάρχειν ab Homero in Odyssea, pro eo quod posteriores Græci καταάρχειν dixerunt.* 18 Propter calum.] *id est, ut calumniam vites: quo sensu etiam subjicitur tristitiæ causa, id est, ad levandam atque delendam tristitiam.* 20 Cùm inducitur] *id est, nũquam advenit tentatio aut malum, quin eadem opera dolor tristitiáque incessat animum: sed nihil est miserius & nulla (ut ita dicam) pauperies humanæ vitæ potest tanta accidere, quàm si quis præ tristitia suo ipsius animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentissimi.* 22 Obliviscaris] *nempe finiu, qui proximè nominatus est.* 25 Sapientia] *postquã de morbis & morte actum est: jam venitur ad consilia publica, quorum authores ex Hebræorum usu appellantur scribæ: ac quæstio quidem proximè sequente versu, solvitur versu 39. exornatur verò 39. cap.* 30 Cujus oculi] *id est, qui intendit oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur suum.* 33 Flectit] *id est, refringit illud incumbens in laborem usque ad lassitudinem.* 36 Transcendunt] *id est, ad superiores sellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC sapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:
2 Narrationem virorum nominatorum conservat, & [a] instructus variis parabolis cum eis ambulat:
3 Occulta *sensa* proverbiorum exquirit; & instructus [b] ænigmaticis parabolis cõversatur:
4 Inter magnates ministrat, & coram ducibus spectatur:
5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines expertus est:
6 Cor suum adhibet ad Dominum manè accedẽs suũ opificẽ, & precatur corã Altissimo,
7 Et aperiens os suum in oratione de peccatis suis deprecatur.
8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur spiritu prudentiæ.
9 Is profundens verba sapientiæ suæ etiam in oratione celebrat Dominum:
10 Is dirigit consilium suum atque scientiam, & de occultis suis rebus cogitat:
11 Is exponit eruditionem disciplinæ suæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.
12 Laudant intelligentiam ejus multi, quæ in seculum minimè delebitur:
13 *Nec* desistet memoria ejus, sed nomen ejus vivet in [c] omnes generationes.
14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem ejus enuntiabit Ecclesia.
15 [d] Sive maneat, nomen relinquit amplius quàm mille; sive requiescat, comparat sibi.
16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio mense est luna plenus sum.
17 Audite me sancti, & germinate tanquam rosa plantata ad flumen humidum,

[a] Græc. *in variationib⁹ parabolarũ: sic versu seq*
[b] Græc. *ænigmatis parabolarum.*
[c] Græc. *generationem generationẽ.*

18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.
19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.
20 Opera Domini omnia sunt bona valde, & omne præceptum suo tempore est: non est unde dicas, cur istud est? nam omnia ista suo tempore [f] sunt expósita.
21 Sermone ipsius aqua stetit tāquā acervus frugū, & verbo oris ejus aquarū cōceptacula.
22 Præcepto ejus *existit* quicquid placet, neque est qui possit minuere quod servaturus est,
23 Opera cujusque carnis sunt [g] expósita ei, neque est unde abscondantur ab oculis ejus.
24 [h] Ex quo seculum est, in seculum inspicit; & nihil est coram ipso [i] mirabile.
25 Non est unde dicas, quid istud est? omnia enim ad ministerium suum creata sunt.
26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.
27 Ita iram ejus gentes hæreditatis nomine percepturæ sunt, ut convertit aquas in salsuginem.
28 Viæ ejus sunt rectæ sanctis, similitérque iniquis sunt [j] offendiculo.
29 Bona bonis creata sunt ab initio, similiter peccatoribus mala.
30 Præcipuum omnis usus ad vitam hominis est aqua, & ignis, ferrúmq; & sal, & similago tritici, & lac, & mel, sanguis uvæ, oleúmque, & vestimentum:
31 Omnia hæc piis bona sunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.
32 Sunt spiritus qui ad ultionem creati sunt, & [k] quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore consummationis effundunt robur, & [k] furorem ejus qui fecit illum sedant:
33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia ista ad ultionem creata sunt.
34 Bestiarum dentes, & scorpii, viperæque, & gladius ulciscens ad internecionem impios,
35 Lætantur cùm oritur ipse.
36 Et in terra [l] ad ministeria comparata sunt, suisq; temporibus sermonem non sunt transgressura.
37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commisi scripto.
38 Opera Domini omnia bona sunt, & omne ministerium suppeditat suo tempore.
39 Nec est unde dicas, hoc illo pejus est; nam omna tempore *suo* probata erunt.
40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

[d] Græc. *labiorum.*
[e] Græc. *in celebratione.*
[f] Græc. *requiruntur: Hhebraismus, ut Psa. 111.2. Exod. 14.*
[g] Græc. *coram ipso.*
[h] Græc *a seculo.*
Genes. 19.
[i] Græc. *offendicula.*

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id est, si superstes proficiscatur aliò, sive morte ad quietem concedat, semper nomen optimum sibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hhebræa cujus loco θαυμάσιον posuit author, potius occultum quàm mirabilem sonat: sed hoc per metalepsin, illud verò propria significatione: quamobrē utramque significationem in hoc loco conjungendam statuo.* 32 Quorum furore] *id est, quæ præterea irritat & accendit Deus, ut flagellis quibus a natura fuerunt armata in homines sæviant atrociùs.* Furorem ejus] *id est, consummato judicio Dei opificis faciunt ut ira ejus conquiescat.* 36 Ad ministeria] *legitur quidem ad manus in cōtextu Græco; sed melius opinor legit Hieronymus* εἰς χρείας, *quàm* εἰς χεῖρας *illud enim videtur simplicius, & cum Hhebræo sermone convenientius.*

Caput XL.

1 Occupatio magna homini cuique creata est, & jugum grave filiis Adami impositum [a] ex quo die egressi sunt ex utero matris suæ, ad diem usque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:
2 Cogitationibus eorū & timori cordis [c] sollicita expectatio, *nempe* dies mortis *impositus*,
3 [d] Æquè sedenti in throno gloriæ, atque humiliter abjecto in terra & cinere,
4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.
5 Indignatio, invidiaque, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & [e] effingendi studium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte somnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.
6 Perparum, quasi nihil [e] quietem capit; & ex eo in somno versatur tanquam in diebus speculationis,
7 Conturbatus viso mentis suæ ut qui effugit [f] a bello tempore salutis suæ,
8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [g] communem omni carni & homini & pecudi; sed peccatores septuplo graviora supra hæc invadunt *mala:*
9 Mors, & cōtentio, gladiúsque, & sanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagelli; contra iniquos ista omnia creata sunt, etiam propter eos diluvium factum est.
10 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.
11 Omne donum injustitiaq; delebitur:
12 Fides verò consistet in seculum.
13 Pecuniæ injustorum tāquam [f] fluvius exarescent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eas* intonabit *Deus.*
14 Cùm aperit ille manus, [g] afficitur lætitia: ita qui trāsgrediuntur ad consummationem usque deficient.
15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ sunt in præcipite rupe.
16 *Sunt velut* [h] spuma imposita cuivis aquæ & [h] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.
17 Gratia est velut viridarium [i] benedictionibus confertissimum, & in seculum permanet misericos beneficentia.
18 Vita hominis sua sorte contenti & operarii suavis est; sed superat utraque qui thesaurum [k] illum adipiscitur.
19 Liberi & edificatio civitatis stabiliūt nomē
20 Vinum & musica lætitiam afferunt cordis; sed supra utraque amor sapientiæ.
21 Tibia & psalterium suaves efficiunt modulos, sed supra utraque suavis lingua.
22 Gratiam & pulchritudinem concupiscit oculus; sed supra utraque [k] herbam [k] satam.
23 Amicus & socius [l] tempestivè occurrunt, sed supra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxiliū in tempore afflictionis, sed supra utraq; misericors beneficētia liberat
25 Aurum & argentum [g] constabiliunt pedem, sed supra utraque cōsilium probatum est.
26 Pecunię & robur exaltant animum, sed supra utraque Domini reverentia.
27 Non est in [m] reverente Dominum diminutio, neque est cur sibi ipsi quærat auxilium.
28 Reverētia Domini est tāquā viridariū [n] benedictū, quā supra omnem gloriā obtegit *Deus.*
29 Fili,

[a] Græc. *a die exitus.*
[b] Græc. *reversionis ad matrem.*
[c] Græc. *sollicitudo expectationis.*
[d] Græc. *a sedente in throno gloriæ & usque ad abjectū: sic deinceps. Hebraismus.*
[e] Græc. *in quiete est.*
[f] Græc. *a facie belli.*
[g] Græc. *cum omni carne.*
[h] Græc. *labio*
[i] Græc. *cum benedictionibus.*
[k] Græc. *sementis.*
[l] Græc. *ad tempus.*
[m] Græc. *reverentia Domini: hypallage.*
[n] Græc. *benedictionus.*

29 Fili, vitam [o] men dicam ne vivas: præstat mori quàm mendicare.
30 Vir respiciens ad alienam mensam non habet vitam [p] quæ reputanda sit vita; inquinat animam suam escis alienis:
31 Vir autem scitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis suavis est mendicitas, sed [q] ignis ardet in ventre ejus.

[o] Græc. *meditatis.*
[p] Græc. *in ratiocinio vitæ.*

ANNOTATIO.

5 Effingendi stud.] *Id est, ludificandi & exagitandi adversarios, eorúmque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obscurandi hypocriseos nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem describit Iob 6.15. & sequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe justus: ellipsis contrarii.* 16 Spuma] *eandem similitudinem etiam adhibet Hosche. 10.7. est autem Græca vox rara quidem, sed tamen propriè græca; cujus loco per epenthesin Græci ἀχθον vel ἄχνην dixerunt, ut τέχνη pro τεχνὴ, μισάχνη & similia.* 18 Illum] *de quo dictum est præcedente versu.* 22 Herbam saram] *id est, utilitatem conjunctam pulchritudine: unde est Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.* 25 Constabiliunt pedem] *id est, hominem a lapsu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *puta judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

1 O Mors, quàm [a] acerba est tui memoria homini utenti pace in facultatibus suis,
2 Viro minimè distracto *curis*, sed successu prospero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, *quàm* bonum est judicium tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremam senectam egenti, & distracto ad omnia, atque diffidenti, & qui amisit patientiam!
5 Ne timeas [b] jus mortis: recordare [c] eorum qui præcesserunt te, & qui sequuntur; hoc enim jus est *indictum* carni a Domino.
6 Ecquid recuses quod placet Altissimo? sive decem, sive centum, sive mille annos *natus.*
7 Non est in sepulchro [d] incusatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui conversantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum semine eorum assiduum est probrum.
10 Patri impio succensunt liberi, eò quòd per ipsum probro sint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquistis legem Altissimi: nam sive multi sitis, ad perditionem *estis*;
12 Et sive nascamini, ad maledictionem nascimini: sive moriamini, [d] maledictioni in partem adjudicamini.
13 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; sic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipsorum est: sed nomen hominum [e] qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curam habe de nomine: hoc enim tibi permanet magis quàm mille thesauri ingentes auri.
16 Vitæ bonæ [f] numerantur quidem dies, sed bonum nomen in secula permanet.
17 Eruditionem in pace conservate, liberi.
18 Sapientiæ absconditæ thesauro non manifesto, quæ est utrique utilitas?
19 Præstat homo abscondens stultitiam suam homini absconditi sapientiam suam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum est omnem pudorem conservare, neque omnia omnibus probantur *fuisse facta* [g] fideliter.
21 [h] In patrem & matrem, pudeat vos scortationis; & in ducem potentiorémque, mendacii;
22 Et in judicem magistratúmque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis,
23 In socium & amicum, injustitiæ; & in loco ubi incola es, furti;
24 In veritatem Dei, *fracti* fœderis; & [i] in eum qui impingit cubitum, ciborum; [k] in exagitatione, nundinationis;
25 Et apud salutantem, silentii; *pudeat* aspectus in mulierem meretricem, & aversationis [l] ab homine nobili,
26 [m] Ablatæ portionis & doni, & adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
27 Curiositatis, & ancillæ; nam ne insistito in cubile ejus.
28 *Pudeat* apud amicum sermonum probri, & postquam dederis ne exprobra:
29 Pudeat etiam [n] repetitionis, & sermonis ex auditu, & retectionis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter pudens, & gratiam coram omni homine [o] consequêris.

[a] Græc. *amara.*
[b] Græc. *judicium.*
[c] Græc. *priorum te & ultimorum.*
[d] Græc. *in maledictionem dispertimini.*
[e] Græc. *numerus dierũ est.*
[f] Græc. *in fide.*
[g] Græc. *a patre: sic deinceps.*
[h] Græc. *ab impactione cubiti, de panibus.*
[i] Græc. *acceptionis & donationis: Hebraismus*
[k] Græ. *faciei hominis nobilis.*
[l] Græc. *ab ablatione port.*
[m] Græ. *consyderationis mulieris quæ subest viro.*
[n] Græ. *invenies.*

ANNOTATIO.

7 Incusatio vitæ] *i. post mortem initur non tecum ratio quantum vixeris, neque tibi vertetur crimini parum aut multum vixisse, sed malè vixisse te, & malè acta vitæ ratio subducetur.* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem ἀγαθὸν singulari numero legitur; sed per τὼ malim sequutus Hieronymum: nam hoc pacto locus est evidentior.* 24 In eum] *hic locus variè quidem accipitur, sed unicam sententiam eámque judicio meo verissimam afferam: vult ergo author ut quemadmodum furti: sic etiam violentiæ pudeat nos. Is autem violentus est qui alteri nolenti rem suam eripit, & contrà nitenti; quod hîc una specie declaratur hominis habentis panem sive alimentum suum & cubitum appingentis atque circundantis ne eripiatur sibi. Huic homini quisquis rem suam admit, violentus est; ac propterea admonet sapiens ut nos cùm istius pudeat, tum omnis violentiæ.* In exagitationem] *id est, pudeat te si quis te contumeliis probrosis infamibúsque exagitet cum eo colludere, & conventionem pacisci ad malum.* 29 Repetitionis] *id est, relati sermonis quem alter pronuntaverit: nam delatione jam sæpiùs interdixit, quia omnibus bonis semper odiosa, persæpe damnosa est.*

Caput XLII.

1 Ne de rebus istis pudeat te, [a] neque suscipias personam ad peccandum;
2 De lege Altissimi, & fœdere, & de judicio ut impium justifices,
3 De [a] re sociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis sodalium,
4 Et accuratione trutinæ ponderumq́; , de acquisitione multarum & paucarum rerum,
5 De varia mercatorum venditione,
6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] cruentando latere famulo nequam.
7 In mulierem improbam [c] bona est obsignatio; & ubi manus multæ sunt, conclude *res tuas.*
8 Cùm tradideris numero & pondere , & datum & acceptum omnia de scripto *habe.*
9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & stulti,& decrepiti cum juvenibus litigantis: erisq́; eruditus [d] certò, & coram omni vivente probaberis.
10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & solicitudo de ea abducit somnum ; tum in juventute ejus, ne fortè ætatis flos prætereat; tum [f] elocata,ne fortè odio sit:
11 In virginitate,ne fortè polluatur,& in paternis *ædibus* suis gravida fiat; cum viro autem versata, ne fortè transgrediatur, & elocata ne fortè sit sterilis.
12 In filiam [g] inverecundam firma utere custodia,ne fortè efficiat [h] ut tu sis gaudio inimicis, sermone in civitate, & famosus in populo, deniq; pudore illa afficiat te in turba multorũ.
13 In ullum hominem ne intuêre ob pulchritudinem,& inter mulieres ne conside :
14 Nam ex vestimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.
15 Melior est improbitas viri, quàm mulier benefica , [a] mulier pudore afficiens ad probrũ.
16 Memorabo jam opera Domini,& quæ vidi enarrabo verbis Domini,opera ipsius.
17 Et sol perlustrans in omnia inspicit , & gloria Domini plenum est opus ipsius.
18 [a] Non indidit sanctis Domini ut enarrent omnia mirabilia ipsius, quæ firmavit Dominus omnipotens statuminando gloria sua universitatem.
19 Abyssum & cor pervestigat, & de callidi-tatibus [a] illorum cogitat:
20 Novit enim Altissimus notitiam omnem, & introspicit in signa [i] æterna,nuntiãs res præteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens.
21 Non præterit ipsum ulla cogitatio , non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.
22 Res magnificas ornavit sapientia sua,qui ante seculum & in seculum est :
23 Neque augetur, neque minuitur, neque indigetullo consiliario.
24 Quàm desyderabilia sint omnia opera ipsius,etiã [a] ad scintillam usq; facile est spectare.
25 Hæc omnia vivunt manentq́; in seculum omnibus in ministeriis,omniaq́; obediunt.
26 Omnia duplicia, unum e regione alterius ; neque fecit quicquam deficiens.
27 [k] Alterum alterius confirmat bona ; denique quis expleatur videndo gloriam Dei ?

[a] Græc..*verbo socii.*
[b] Græc .*sanguinando.*
[c] Græc.*bonum sigillũ.*
[d] Græc. *verax.*
[e] Græ.*occulta vigilia est & sollicitudo ejus .*
[f] Græ . *postquam cohabitavit*: *sic versus seq.*
[g] Græc . *non aversabilem firma custodiam.*
[h] Græc.*re gaudium inimicis,locutionem in civitate, & appellatum populi .*
[i] Græc.*seculi.*
[k] Græc . *unum unius.*

Annotatio.

1 Neque suscipias] *Id est,neque authoritate cujusquam aut gratia abducaris ut committas peccatum: sed magis te pudeat peccati coram Deo,quàm offensæ hominis gratiæ.* 15 Mulier pudore] *hæc verba qui a præcedentibus disparant,indignè faciunt : sunt enim superiorum exegetica : quibus ostendit antecedens dictum non esse καθόλου de omni muliere,sed ἐν μέρει accipiendum de improba.* 18 Non indidit] *id est, tantam facultatem aut tantum flumen eloquii cum suis non communicavit, ut pro merito opera ipsius enarrare possint.* 19 Illorum] *puta singulorum cordium.* 24 Ad scintillam] *id est,rem quamlibet minimam : proverbiale dictum.*

Caput XLIII.

1 [a] Superba altitudo expansum purum est, species cœli cum aspectu glorioso ejus.
2 Sol ad aspectum nuntiat [a] de glorioso Deo quod instrumentum est admirabile, opus Altissimi.
3 [b] Cùm in meridiano est arefacit regionẽ, & ex adverso æstus illius quis subsistat ? *quasi* in caminum sufflet operibus æstus *sui.*
4 [a] Tripliciter sol exurit montes, vapores igneos efflat, & refulgens radiis hebetat oculos.
5 Magnus est Dominus qui fecit illum, & sermonibus suis,sedavit iter *illius.*
6 Idem lunam fecit ad constitutionem tempore suo *faciendam,* demonstrationem temporum,& signum seculi.
7 Etiam a luna signum *habetur* diei festi.
8 Luminare *ubi* minutum est ad consummationem , mensis est de nomine illius ; auctum verò res mirabiles facit mutatione:
9 [a] Instrumentum [c] castra habens in alto,in expanso cœli relucens.
10 Pulchritudo cœli est gloria astrorum , ornat[b] lucem præbens in *cœlo* Domini Altissimi.
11 Ad sermones sancti [d] exhibent condemnationem, neq; exardescunt in custodia sua.
12 Vide [a] arcum, & benedic ei qui fecit ipsum,valde speciosum splendore suo.
13 Curvavit cœlum in circulum gloriosum, manus Altissimi extenderunt illum.
14 Præcepto suo sistit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii sui.
15 Propterea apertis thesauris evolant nubes ut volucres.
16 Magnificentia sua confirmat nubes,& diffringuntur lapides grandinis,
17 [e] Sonus tonitru ipsius facit ut indoleścat terra, & aspectu ipsius commoventur montes.
18 Voluntate ipsius spirat Notus, & [f] procellosus Boreas,& Circius.
19 Tanquam volucres deorsum volantes spargit nivem , cujꝰ descensus est tanquam locustę divertentis.
20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus,& ad imbrem illius extra se rapitur cor.
21 Et pruinã tanq̃ sal in terrã profundit, quæ congelata [g] efficit palorum summitatem.
22 Frigido

[a] Græc.*superbia altitudinis firmamentum munditiei.*
[b] Græ.*in meridie ei : Hebraismus.*
Jehoschabh, 9.& Jeschabh . 38.
[c] Græc.*castrorum.*
[d] Græ.*sistũt.*
[e] Græ . *vox.*
[f] Græc.*procella Boreæ & conversio venti.*
[g] Græc . *est palorum summitas.*

22 Frigido vento Borea efflante compingitur ex aqua gelu, in omni congregatione aquarum diversatur, & aquam velut lorica induit.
23 'Exedit montes, & desertum exurit, herbamq; extinguit tanquam ignis.
24 [h] Quæ omnia curans festinanter nebula, ros occurrens 'ab æstu exhilarat.
25 Sermocinatione ejus quiescit abyssus, & in ea insulas plantavit.
26 Qui navigant mare, narrant periculũ ejus: [i] quod audientes auribus nostris admiramur.
27 Ibidẽ sunt incredibilia & mirifica opera, varietas omnium animantiũ, discrimen cetorũ.
28 Deniq; per ipsũ prospera via utitur, Angelus ipsius, & sermone ipsius cosistunt omnia.
29 Ut dicamus multa, haudquaquam tamen assequemur; & [k] ut summatim dicam, is est universum ipsum.
30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipse est magnus præter omnia opera sua.
31 Terribilis Dominus, & magnus valde, & admirabilis potentia ejus.
32 Glorificantes Dominum exaltate quantum potestis; nam adhuc etiam superabit *exaltationem vestram:*
33 Et exaltantes eum [l] plurimas vires cõferte:
34 Ne defatigemini: non enim unquam assequemini. quis vidit ipsum ut enarret, & quis magnificet ipsum prout est?
35 Multa abscondita sunt majora 'istis, pauca vidimus ex operibus illius:
36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit sapientiam,

[h] Græc. *curatio omnium per diligentiam.*
[i] Græc. *& auditionibus aurium nostrarum.*
[k] Græc. *ad [c] consummationem sermonum, ut inf. 50. 51.*
[l] Græc. *multiplicate in viribus.*

ANNOTATIO.

2 De glorioso] *i. d: Deo gloriæ: quod argumentum explicatur Psalmo 19.* 4 Tripliciter] *i. quamplurimũ: nam ternarius numerus intendit significationem.* 9 Instrumentum] *i. luna est velut instrumentum Dei stellarum castris circundatum, & exercitibus, ut appellantur Gen. 2. 1. sic transitur ad locum de stellis.* 11 Exhibent] *i. ita obscurantur quasi tenebris perpetuis damnatæ essent: ut Jeschahh. 24. 23. Joëlis 2. 30 & alibi passim.* 12 Arcum] *i. irin, ut a poetis appellatur, de quo Gen. 9. 12. & sequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes fœtus terræ.* 24 Ab æstu] *puta adveniente, cùm vernare incipiunt omnia.* 35 Istis] *nempe quæ ad notitiam nostram perveniunt, ut interpretantur sequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 IAM laudemus viros gloriosos, & majores nostros genere.
2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majestati suæ inde a seculo.
3 Dominantes in regnis suis, & viri [b] celebres potentia, consilia ineuntes cum intelligentia sua, qui renuntiaverunt de prophetiis,
4 Ducentes populum constantibus consiliis, & intelligentia [c] juris popularis,
5 Quorum eruditioni sapientes sermones inerant, 'qui exquirebant modulationes musicorum, & carmina scripta enarrabant,
6 Viri divites, [d] instructi robore, colentes pacem in suis habitationibus:
7 Hi omnes per generationes adepti sunt gloriam, [e] qua gloriati sunt in diebus suis.
8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen cujus enarrentur laudes:
9 Sunt etiã quorum non est recordatio, qui perierunt quasi non extitissent, & fuerunt quasi non fuissent, liberiq; ipsorum post ipsos.
10 Verùm quàm fuerunt [f] misericorditer accepti viri illi quorum justè facta non sunt oblivioni tradita.
11 Cum semine illorum permanet bona hæreditas, posteri illorum in fœderibus sunt.
12 In fœderibus est semen eorum, & liberi eorum post eos.
13 In seculum manet eorum semen, neq; deletur eorum gloria.
14 Sunt quidem eorum corpora sepulta in pace; sed nomen eorum vivit in [g] generationem quamque.
15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudem eorum enuntiat Ecclesia.
16 Chanoc placuit Domino Deo, & translatus est, exemplum resipiscentiæ his generationibus *propositum.*
17 Noach deprehensus est integer, justus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore irascebatur *Deus.*
18 Propterea cùm diluvium fieret,
19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo constituta sunt, ut non deleretur diluvio omnis caro
20 Abraham magnus pater multarum gentium *fuit,* cui non est inventus par in gloria illius, qui conservavit legẽ Altissimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.
21 In carne illius instituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus est:
22 Propterea juramento constituit ei se benedicturum gentibus in semine ejus,
23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem possessuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio usque ad extremitatem terræ.
24 Similiterq; in Jitzchako statuit propter Abrahamum patrem ipsius,
25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.
26 Agnovit eum in benedictionibus 'illius, cumq; dedisset ei hæreditatem, divisit partem ejus in tribus duodecim quas dispertitus est:
27 Eduxitq; ex eo [a] virum misericordiæ, qui consecutus est gratiam coram omni carne.

[a] Græc. *creavit.*
[b] Græc. *nominati.*
[c] Græc. *scripturæ, populi*
[d] Græc. *subministrati.*
[e] Græc. *& gloriatio fuerunt.*
[f] Græc. *misericordiæ: ut vers. 27.*
[g] Græc. *generationem & generationem.*
[h] Græc. *tempore iræ.*
[i] Græc. *seculi.*
Genes. 17.
[k] Græc. *in fœdere cum illo.*
Genes. 22.
[l] Græc. *a mari ad mare. Genes. 25.*
[m] Græc. *requievit super caput. Genes. 27.*

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant authore spiritu Dei exquisita illa & sacra cantica quæ de scripto fuerunt Ecclesiæ tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki. q. d. fallebatur quidem Jitzchak cum verbis Dei benedictionem pronuntiaret; sed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoscebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum misericord.] *i. Moschen misericorditer a Deo servatum & acceptum, ut exponitur sequente versu, qui imperitè ab hoc divulsus est: vide suprà in versum 10.*

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moschen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta est:
2 Parem effecit eum gloriæ 'sanctorum, &

[a] Græc. *in benedictionibus est. Exod. 4. & sequentib.*

& magnificavit eum hoſtium timoribus, ſermonibus ejus ſigna compeſcuit, & gloria affecit eum in conſpectu regum,

3 Dedit ei mandata ad populum ſuum, & *Exod. 19.* demonſtravit ei gloriam ſuam:

4 In fide & manſuetudine ejus ſanctificavit eum, cùm elegiſſet eum ex omni carne:

5 Fecit ut exaudiret vocem ſuam, & introduxit eum in caliginem:

[b] Græ. *in faciem.* 6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitæ atq; ſcientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura ſua Iſraëlem.

7 Aharonem extulit ſanctum, ſimilem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

[c] Græ. *ſeculi: ſic deinceps.* 8 Inſtituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei ſacerdotium populi, & ornatu apto beavit eũ.

Exod. 28. & 29. 9 Nam circumcinxit eum amictu glorioſo, induens eum conſummatione [d] glorioſa, & cõfirmavit eum inſtrumentis roboris,

[d] Græ. *gloriationis.* 10 Feminalibus, talari veſte, atq; humerali.

11 Et circundedit eum parvulis malogranatis, aureiſq; tintinnabulis plurimis in circuitum, ut ſonaret vox ad greſſus ejus, ut ſonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale eſſet [e] populariibus ejus:

[e] Græc. *filiis populi.* 12 Stola ſancta ex auro & hyacintho purpuraq; opere plumario, [f] rationali judicii manifeſtis veritatis *ſignis*,

13 *Ex* retorto coccineo opere artificioſo, lapidibus pretioſis ſculpturis ſigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum ſcriptura cælata de numero filiorũ Iſraëlis.

14 Coronam auream impoſuit cidari, [f] cum ectypo ſigno ſanctificationis *opere* ſigilli *inſtrumentum* [g] gloriationis honoratæ, opera ſtrenuè fabrefacta, quæ adornata ſpecioſè ab oculis concupiſcerentur.

[f] Græc. *ectypum opus.* [g] Græc. *gloriationẽ honoris, opera roboris, cõcupiſcentias oculorũ, adornata ſpecioſa: appoſitiones Hebraicæ.*

15 Ante eum res non fuerunt ejuſmodi, neq; in ſeculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus ſolùm, & poſteros ejus perpetuò:

17 Quorum ſacrificia in holocauſtum offeruntur aſſiduè bis in diem.

18 [a] Implevit Moſche manus ejus, eumq; oleo ſancto unxit;

19 *Quod* fuit ei in fœdus perpetuum & ſemini ejus, [h] tantiſper dum futurum eſt cœlum; ut miniſtrantes eis ſimul fungantur ſacerdotio, & benedicant populo in nomine ipſius.

[h] Græc. *die cœli.*

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocauſtũ Domino ſuffitũ, odoremq; gratum ad monimentũ, litando pro populo:

21 Dedit ei mandata ſua poteſtatemq; judiciorũ de fœderibus *ſuis*; ut doceret Jahhakobũ teſtimonia, & in lege ipſius illuſtraret Iſraëlẽ.

22 Cùm ſimul inſtitiſſent in eum alieni, invidentes ei in deſerto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

[i] Græc. *viri.* [k] Græc. *animo & ira.*

23 Videns Dominus improbavit, ſed conſummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta conſummendo eos igne [l] flammante:

[l] Græc. *flammę.*

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, dedit illi hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim ſacrificia Domini comedunt, quę dedit ei & ſemini ejus.

[m] Græc. *panem.* [n] Græc. *in plenitudine.*

27 Verùm in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum eſt portio ei; nam ipſe pars eſt hæreditatis ejus.

28 Pinchas verò filius Elhhazaris tertius eſt gloria, eò quòd zelo ductus ipſe cum reverentia Domini, *Num. 25.*

29 Steterit in averſione populi [o] optimo prõptoq; animo ſuo, & pro Iſraële *Deũ* placaverit.

[o] Græc. *bonitate promptitudinis animę ſuæ.*

30 Propterea inſtituit ei fœdus pacis & [p] populo ipſius, ut antiſtes rerum ſanctarum eſſet, ut magnificentia ſacerdotii eſſet ipſi ac ſemini ipſius in ſeculum.

31 Ac *ex* fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis [p] a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis *debetur* etiam ſemini ipſius.

[p] Græ. *filii ex filio ſolius eſt.*

32 [q] Indat vobis ſapientiam, cordi *iuquam* veſtro ad judicandum populum ſuum [q] juſtè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus *conſtet*, per generationes illorum.

[q] Græc. *in juſtitia.*

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] *id eſt, angelorum ut apud Danijelem appellantur.* 12 Rationali] *id eſt, eo ornatu quod pectorale dixerunt alii, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cognoſcebatur; de quo vide Exod. 28. 15. & ſeq. & Hhezræ 2. 63.* 28 Implevit] *id eſt, conſecravit miniſterum ſacerdotale ejus: vide Exod. 28. 41.* 30 Populo] *id eſt, poſterus e gente ipſius, ut ſæpe vox iſta a Moſche accipitur.* 32 Indat vobis] *concluſio capitis de ſacerdotibus a voto ſive oblatione ad Deum.*

CAPUT XLVI.

Num. 27. 1 FORTIS in bello Jehoſchuahh filius Nunis & ſucceſſor fuit Moſchis in prophetiis:

Exod. 17. 2 Qui fuit magnus ſecundum nomen ſuum ad ſalutem electorũ ejus, vindicando inimicos qui inſurgebãt, ut hæreditatẽ traderet Iſraëli

Jehoſchubh. 10. 3 Quàm glorioſus factus eſt, cùm extolleret manus ſuas, extenderetq; in civitates gladiũ.

4 Quis ante eum ſic ſtetit? nam bella Domini ipſe induxit *illis.*

5 Nónne ad manum illius retrogreſſus eſt ſol, & unus dies fuit [a] ut biduum?

[a] Græc. *ad duos.* 6 Invocavit altiſſimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immiſſis lapidibus grandinis potentia vehemente.

7 Erupit in gentes bello, & [b] deſcendens perdidit eos qui reſiſtebant:

[b] Græc. *in deſcenſu.*

8 Ut agnoſcerent gentes armaturam ipſorum, [c] Domino *eſſe curæ* bellum ipſius: etenim perſequebatur eos [d] præeunte [e] principe.

[c] Græc. *corã. Domino eſſe bellum.* [d] Græc. *poſt principem.* [e] Græc. *die.*

9 Etiam [e] tempore Moſchis fecit [f] miſericorditer ipſe & Caleb filius Jephunnæ reſiſtendo coram Eccleſia, prohibendo populum a peccato & murmurationem [g] improbam ſedando.

[f] Græc. *miſericordiam. Num. 14.* [g] Græc. *improbitatis.*

10 Atq; hi cùm duo fuerint e ſexcentis millibus peditum conſervati ſunt, ut adduceret ipſos *Deus* in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle.

11 De-

Jehoſchuhh. 14.
[b] Græc. *altitudinem*.

11 Deditque Dominus Calebo robur quod ad ſenectutem uſque permanſit ei, adeò ut aſcenderit ipſe ſupra [b] celſas civitates terræ, & ſemen ipſius hæreditatem obtinuerit:
12 Ut viderent omnes filii Jiſraëlis bonum eſſe obſequi Domino.
13 Similiter judices ſinguli de nomine ſuo.
14 Omnes quorum cor non eſt ſcortatione averſum a Deo, & quicunq; non fuerunt averſi a Domino, horum etiam memoria eſt [l] benedictionibus conjuncta.
15 Oſſa eorum revireſcant in loco ſuo; & nomen eorum quaſi permutatione renovetur in filiis eorum qui gloriam adepti ſunt.
1 Schem. 10. & 16.
16 Dilectus a Domino ſuo Schemuel Prophetа Domini conſtituit regna, & unxit principes præficiens populo ipſius;
1 Schem. 6.
17 Ex lege Domini judicavit congregationem, & inviſit Jahhakobum Dominus.
18 In ſua fide accuratus Propheta compertus eſt, & agnitus in verbo ſuo:
19 Nam invocavit Dominum principem affligentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum oblatione lactentis [k] maris:
20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut ſono magno tonitru faceret ut exaudiretur vox ſua;
21 Attrivitque duces Tyriorum & omnes principes Peliſchtæorum.
22 Deinde antequam indormiſceret a ſeculo, conteſtatus eſt coram Domino & [m] uncto ipſius *dicens*; pecunias, ac [l] ne calceamenta quidem ab ullo homine accepi, nec incuſavit eum [m] quiſquam.
23 [n] Poſteaquam verò obdormiviſſet, prophetavit demonſtrans regi mortem ipſius, & extulit e terra vocem ſuam; prophetia *indicans* deletum iri iniquitatem populum.

[l] Græc. *in benedictionibus.*
[k] Græc. *virik κατάχρηστος.*
1 Schem. 12.
[l] Græc. *uſque ad calceamenta ab omni carne.*
[m] Græc. *homo.*

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarũ Domini, id eſt Chriſto, qui apparuerat ipſi Jehoſch.* 6. 22 Vncto ipſius] *i. Schaule rege quem unxerat* 1. *Schem.* 10. 23 Poſteaquam] *habetur quidem hiſtoria* 1. *Schem.* 28. *de hoc argumẽto: ſed alienum iſtud eſſe a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria muliere provocatus Schauli reſpondiſſe, cùm patres ipſi permultis locis & argumentis plurimis oſtenderunt, tum evincit ſcriptura manifeſtiſſimè: ſed hoc ſcriptum humanum eſt; & quatenus cum verbo Dei conformatur, piè accipiendum; reliqua caſto & ſancto judicio diſcernenda: tenuit enim hic noſter author illud dogma de reverſione non modò ſpirituum, ſed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Eliæ Propheta narrat infrà* 48. 10.

CAPUT XLVII.

2 Schem. 7.
1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta, Davidis temporibus.
2 Tanquam adeps ſeparatus ab hoſtia ſalutari, ita eſt David *eximius* e [a] Jiſraëlitis.
[a] Græc. *filiis Jiſraëlis.*
1 Schem. 17 34.
3 Inter leones peregrinus converſatus eſt ſicut inter hœdos, & inter urſos ſicut inter lactentes agnos.
4 In juventute ſua occidit gigantem, & ſuſtulit probrum e populo,
5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ dejecturus [b] gloriabundum Goljathum.
[b] Græc. *gloriationem Goljathi: hypallage.*
6 Nam invocavit Dominum altiſſimum, qui dedit dexteræ ipſius robur tollendi hominem potẽtem bello ad exaltandũ cornu populi ſui.
7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & laudavit eum benedictionibus Domini.
8 Cùm allatum fuiſſet ipſi diadema gloriæ, attrivit inimicos circumquaque, & redegit in nihilum Peliſchtæos adverſarios, in diem hodiernum uſque attrivit illorum cornu.
9 In omni opere ſuo tribuit celebrationem ſancto Altiſſimo verbis [c] glorioſis.
[c] Græc. *gloriæ.*
10 Ex toto corde ſuo decantavit & amavit opificem ſuum:
1. Chro. 23. & *ſequentibus.*
11 Inſtituitque cantores ante altare, ut voce ſuaves canerentur moduli ipſius, & in dies laudarent *Deum* odis ſuis.
12 Tradidit ad dies feſtos res decoras, & tẽpeſtates ornavit [d] abſolutiſſimè, laudantibus illis ſanctum nomen ejus, & inde a matutino perſonante ſanctuario ejus.
[d] Græc. *uſq; ad conſummationem.*
2. Schem. 7.
13 Dominus abſtulit peccata ipſius, & cornu ipſius in ſecula exaltavit, tradens ei fœdus regni & thronum gloriæ in Jiſraële.
14 Poſt eum extitit filius ſapiens, per quem in [e] lato habitabit *Deus.*
[e] Græc. *latitudine.*
1. Reg. 1.
15 Schelomo regnavit temporibus pacis, & gloriam adeptus eſt, cùm Deus ſedaviſſet *regiones* circunſtantes eum, ut ſtatueret domum ad nomen ejus, & pararet ſanctuarium in ſeculum:
16 Qui ſapiens factus eſt in juventute ſua, & impletus ut *aqua* fluvius, intelligentiâ.
1. Reg. 3.
17 Terram obtexit anima tua totam, & implevit parabolis [f] ænigmaticis:
[f] Græc. *ænigmatum.*
18 Ad inſulas procul pervenit nomen tuum, & dilectus es in [g] proſperitate tua.
[g] Græ. *pace.*
19 De odis, & parœmiis, paraboliſque, & interpretationibus admiratę ſunt regiones,
20 In nomine Domini Dei totius terræ [h] qui vocatus eſt Deus Jiſraëlis.
21 Congregaſti quaſi ſtannum aurum, & quaſi plumbum collegiſti multum argenti.
22 Inclinaſti viſcera tua ad mulieres, & in poteſtate aliena fuiſti corpore tuo.
1. Reg. 11.
23 Indidiſti maculam glorię tuæ, & prophanũ effeciſti ſemen tuũ ad inducendũ iram in filios tuos, & ut compungerentur de impudentia tua; cùm [h] diſcinderetur regnum, & ex Ephrajimo regnum inobſequens inciperet.
[h] Græc. *fieret in duo.*
24 Dominus verò nequaquam fuit derelicturus miſericordiam ſuam, neque [i] facturus ut abrumperetur curſus operum ipſius;
[i] Græc. *neq, futurus erat corruptus ab operibus ſuis.*
25 Ac minimè deleturus poſteros electi ſui, & ſemen ejus qui dilexit eum minimè ſublaturus:
26 Sed Jahhakobo diſpoſuit reliquias, & Davidi radicem ex ipſo.
27 Nam cùm requieſceret Schelomo cum ſuis majoribus,
28 Reliquit poſt ipſum de ſemine ipſius [k] inſipientiſſimum e populo, minimaque intelligentiâ, Rechabhhamum; qui [l] avertit populũ conſilio ſuo,
2. Reg. 12.
[k] Græc. *inſipientiam populi & minutum intelligentia.*
29 Et Jarobhham filius Nebati, qui ad peccandum induxit Jiſraëlem: cumque prodidiſſet Ephrajimo viam peccati, multiplicata ſunt peccata illorum valde,
30 Vt amoveret ipſos e tera *Deus*;
31 Donec ira & vindicta ſuperveniſſet ipſis.

ANNO-

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus est] *Ex variis lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut simplicissimam amplectimur, & sententia nostra vetustissimam.* 28 Avertit] *id est, induxit ad defectionem facto insipiente suo, eámque arreptam constabilivit Jarobbham.*

CAPUT XLVIII.

1. Reg. 17. 1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis, cujus sermo tanquam fax ardebat:

2 Qui induxit in eos famem validam, & zelo suo [a] paucos effecit eos:

2. Reg. 1. 3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.

4 Quàm glorioſus effectus es, Elija, mirabilibus *factis* tuis? & quis par tibi est unde glorietur?

1. Reg. 17. 5 Qui mortuum excitasti e morte, & e sepulchro animam sermone Altissimi:

6 Qui deduxisti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipsorum:

1. Reg. 19. 7 Qui audivisti in Sinai redargutionem Domini, & in Chorebo judicia ultionis:

8 Qui unxisti reges ut retribuerent, & Prophetas successores post te.

2. Reg. 2. [a] Græc. *equorum igneorum.* 9 Qui assumptus es ignis turbine, curru [a] equis igneis vecto.

[b] Græc. *redargutio.* [c] Græc. *irâ judicii cum furore.* 10 [a] Qui conscriptus es [b] fore redargutioni in *sua* tempora, ut sedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum, ut converteres cor patris ad filium, & constitueres tribus Jahhakobi.

[d] Græc. *vita.* 11 Beati qui viderunt te, & qui obdormiverũt cum dilectione *tui*:

12 [a] Etenim nos [d] planè victuri sumus.

13 Elija ut te [a] fuit turbine, similiter Elischahh impletus fuit spiritu sancto, adeò ut diebus suis non fuerit commotus a principibus, neque dominio abusus sit in eum quisquam:

[e] Græc. *in dormitione.* 14 Vlla res non superavit illum; sed [e] cùm obdormivisset, prophetavit corpus illius.

2. Reg. 2. & 13. 15 Et in vita sua fecit portenta, & in morte sua mirabilia opera sua.

16 Ad ista omnia non resipuit populus, neq; absliterunt a peccatis suis, donec cum depopulatione abducti sunt e terra sua, & dispersi in tota terra.

17 Ita relictus est populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:

18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f] peccaverunt plurimùm.

[f] Græc. *multiplicaverũt peccata.* 2. Chro. 32.

19 Chizkija munivit civitatem suam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*, & fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.

[g] Græc. *ad aquas.* 1. Reg. 18. & 19.

20 Tẽporibus ejus ascendens Sancherib, misit Rabschakem a Lacischo, & movens manum suam contra Tzijonem cervices extulit superbia sua:

21 Tum commota sunt corda, & manus illorum, indoluerunt que ut parturientes:

22 Et invocaverunt Dominum misericordẽ extendentes manus suas ad ipsum:

[h] Græc. *manu Jeschabbja.* 23 Et sanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeschahhjam.

24 Cæcidit castra Assyriorum, & contrivit eos angelus ipsius.

25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat se in viis Davidis patris sui, prout mandaverat Jeschahhja Propheta ille magnus & fidelis in visione sua.

[i] Græc. *diebus.* 2. Reg. 20. 26 [a] Temporibus [i] ejus retrogressus est sol, & addidit vitam regi:

27 Spiritu magno vidit res ultimas, & consolatus est lugentes Tzijone:

28 Res in seculum usque futuras ostendit, & res absconditas antequam advenirent illæ.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe exorata fame a Deo, qua enecti sunt multi.* 10 Qui] *hic locus inscientiam authoris redarguit cæcutientis in promissionibus de regno Christi: existimavit enim ipsum Elijam iterum venturum esse, prout in speciem ipsi videbatur dicere Maleaci sub finem prophetiæ, unde hæc omnia desumpta sunt. Nos verò melius ex Testamento novo didicimus Johannem Baptistam alterum fuisse Elijam, qui in spiritu ac virtute Elijæ veniret ad præstanda hæc omnia: vide supra in 46. 23. hîc autem ἱλασμὸς legimus, atque ita legendum esse confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui diligimus te, & ministerium tuum accepturi sumus: sic ostendit author amplius se fretum esse ejusdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeschahhjæ, de quo jam sermo instituitur reliquo capite.*

CAPUT XLIX.

1 MEMORIA Joschijæ *similis* comparato ad compositionem suffitus operi unguentarii,

[a] Græc. *vini.* [b] Græc. *in conversione populi.* 2. Reg. 23. [c] Græc. *iniquitatis.* 2 In omni ore tanquam mel suavis est, & tanquam *instrumenta* musica in convivio [a] lauto:

3 Is ad rectum adductus [b] quando conversus est populus, sustulit res abominandas [c] & iniquissimas:

4 Direxit ad Dominum cor suum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.

5 Præter Davidem, & Chizkijam, ac Joschijam omnes delictum commiserunt:

6 Relinquentes enim legem Altissimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.

7 Dedit [a] cornu illorum aliis, & gloriam illorum genti alienæ:

[d] Græc. *in manu Jirmejæ.* Jirmejæ. 1. 8 Incendit electam civitatem sanctificationis, & desolavit vias illius [d] ad manũ Jirmejæ:

9 Nam afflixit ipsum, quamvis in utero ipse sanctificatus esset Propheta ad eradicandum, affligendum que, & perdendum, similiter ædificandum, & plantandum.

Jechezk. 1. 10 Jechezkelis, qui vidit visionem gloriæ quam ostendit ipsi insidentem currui Cerubinorum.

[e] Græc. *in imbre.* 11 (Etenim meminit inimicorum [a] [e] perfusorũ imbre, & correxit eos qui spectabant vias rectas)

12 Et duodecim Prophetarum sit memoria

[f] con-

f Græc. *in benedictionibus.*

f conjuncta benedictionibus.
12 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem, qui quidem eſt tanquam ſigillum ad manum dexteram:
13 Similiterq; Jehoſchuahh filius Jehotzadaki, qui temporibus ſuis ædificaverunt ædem & extulerunt templum ſanctum Domino paratum ad gloriam g perpetuam.
14 Inter electos quoque fuit Nechemja, cujus plurimùm *extat* memoria: qui excitavit nobis muros collapſos, reſtituitq; portas & vectes, & inſtauravit areas ædium noſtrarum.
15 Nemo creatus eſt ejuſmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim aſſumptus eſt e terra.
16 Neq; par Joſepho fuit vir dux fratrũ *ſuorũ*,
17 Statumen populi, cujus oſſa h curata ſunt a Domino.
18 Schem & Scheth inter homines gloriam adepti ſunt, & ſupra univerſum in creatione Adam.

Chaggai 2. 23.

g Græc. *ſeculi.*

Geneſ. 5.

Geneſ. 49.

h Græc. *viſitata.*

ANNOTATIO.

7 Cornu] *Id eſt robur, ut in ſcriptura paſſim.* 8 Ad manum] *i. eo vivente & vigente, adeò ut particeps quoq; afflictionũ fuerit, ver. ſeq.* 11 Perfuſorum] *i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementiſſimo aut diluvio quodam: ſic duabus partibus concludit Jechezkelis prophetiam.*

CAPUT L.

1 'SCHIMHHON filius Chonjæ ſacerdos magnus, qui in vita ſua ſartam tectam ædem præſtitit, etiam diebus ſuis populum confirmavit:
2 Et ipſo authore fundata eſt altitudo a duplicis loricationis, alta lorica templi.
3 b' Temporibus ejus minora fuerunt cõceptacula aquæ, c æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum eſt.*
4 Qui curavit populum ſuum a caſu:
5 Qui corroborans civitatem & 'circummuniens gloriam adeptus es in converſatione populi:
6 d Exeundo 'ex e de cui velum obductum eſt tanquam aſtrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus ſuis extitiſti:
7 Et tanquam arcus perluſtrans nebulas gloriç:
8 Tanquam ſol refulgens in templo 'Altiſſimi, tanquam flos roſarum e quo tempore exiſtunt novi, tanquam lilia ad f ripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æſtivis,
9 Tanquam ignis & thus in acerra:
10 Tanquam inſtrumentum ex auro ſolidè malleatum, quovis lapide pretioſo ornatum;
11 Tanquam olia decora progerminans fructus, & tanquam cupreſſus exaltata ad nubes;
cùm aſſumeret ipſe ſtolam gloriæ, indueretq;
g conſummatæ gloriationis ornamenta;
12 In aſcenſu altaris ſancti 'glorificavit amictum ſanctificationis.
13 Cùm autem acciperet 'membra e manu ſacerdotum, ipſe quoque ſtans ad focũ altaris,
14 (Circa eum corona fratrum *verſante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circũdabant eum tanquam ſtipites palmarũ omnibus inquã filiis Aharonis h indutis gloria ſua.
15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Eccleſia Jiſraëlis) i deniq; miniſtrans ſuper altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altiſſimi,
16 Extendit ad k craterem manum ſuam, & libavit de ſanguine uvæ:
17 Effudit ſupra fundamenta altaris odorem l ſuavem Altiſſimo regi omnium.
18 Tunc exclamantes filii Aharonis inſonuerunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altiſſimo.
19 Tunc univerſus populus promiſcuè feſtinans prociderunt ſuper faciem in terram, ut adorarent Dominum ſuum omnipotentem Deum Altiſſimum;
20 Laudaveruntq; cantores vocibus ſuis, cum ſono plurimo ſuave effectum eſt melos:
21 Et oravit populus Domini Altiſſimi oratione coram *Deo* miſericorde, donec conſummatus eſſet ornatus Domini, & miniſterium illius abſolviſſent.
22 Tunc deſcendens extulit manus ſuas ſuper totam Eccleſiam m Jiſraëlitarum, ut daret benedictionem Domini labiis ſuis, & in nomine illius gloriaretur.
23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altiſſimo.
24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas ſolus ubique facit, qui altè evehit dies noſtros inde ab utero, & agit nobiſcum pro miſericordia ſua:
25 *Et orate* ut ſit pax temporibus noſtris in Jiſraële, n quandiu futuri ſunt dies ſeculi, ut fidem apud nos confirmet miſericordiæ ſuæ, & diebus noſtris liberet nos.
26 'Duabus gentibus offenditur anima mea, etiam tertia non eſt gens:
27 Qui reſident in monte Schomronis, & viri habitantes Peliſchteam, & 'populus ſtultus Schecemi habitans.
28 Eruditionem intelligentiæ & ſcientiæ exaravit in libro hoc Jeſus filius Siraci Hieroſolymitanus, qui profudit imbrem ſapientiç ex animo.
29 Beatus qui verſatur in iſtis; & qui indit iſta cordi ſuo, efficietur ſapiens.
30 Si enim fecerit iſta, valens erit ad omnia, quia lux Domini *ederit* veſtigio ejus qui piis tradit ſapientiam.
31 Benedictus Dominus in ſeculum: o amen, Amen.

a Græc. *duplex receptio, ſive analemma.*

b Græc. *diebus: ſic deinceps.*

c Græc. *æs tanquam maris.*

d Græc. *in exitu ædis veli.*

e Græc. *diebus novorũ florum.*

f Græc. *exitum.*

g Græc. *conſummationẽ gloriationis.*

h Græc. *in gloria.*

i Græc. *ad conſummationem, ut ſupra 43. 29.*

k Græc. *libatorium.*

l Græc. *boni odoris.*

m Græc. *filiorum Jiſraëlis.*

n Græc. *ſecundum dies ſeculi.*

o Græc. *fiat, fiat: ſic enim ſeptuaginta reddiderunt.*

ANNOTATIO

1 Schimhhon] *Is videlicet qui hiſtoricorum omnium conſenſu Juſtus appellatus eſt, itemq; Priſcus, filius Chonjæ, neposillius Jaddhuhhæ qui obviam legitur proceſſiſſe Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus] *id eſt, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra priſtina non fuerint ſatis ad lotiones ſacras; quamobrem lacum ex ære ingentem & capaciorem multò curavit fieri.* 5 Circummuniens] *Græca vox non tantùm obſidere eſt, ſive munire ad oppugnandum; ſed etiam ad propugnandũ. Eſt enim* πολιορκεῖν τὴν πό-λιν ἔρημος περιβάλλειν, ἡ δὲ πολιορκία, πόλεως φυλακή, *ut interpretatur Phavorinus.* 6 Ex ædc] *i. e ſactuario peri-*

periphrasis. 12 Glorificavit] *id est, non turpificavit impietate aut impuritate, ut alii; sed sanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra] *nempe sacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus] *i. duobus gentium generibus, quarum alia corruptam & comixtam ex Iehudaismo & paganismo religionem habent, alia verò purè paganicam.* 27 Populus stultus] *nam præter Samaritis simum (ut vocat Epiphanius) huic populo accesserunt alia per sceleratum illum transfugam Menaschem, cujus in Nechemjam meminimus; sed hoc genus indignum esse dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Iesu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex & laudabo te Deum servatorem meum:
2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuisti mihi, & liberavisti corpus meum e perditione,
[a] Græc. *calumniæ.* 3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adversus eos qui obstiterunt mihi fuisti adjutor:
4 Liberavisti inquam me pro multitudine misericordiæ nominis tui e rictibus paratis ad devorationem,
5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,
[b] Græc. *suffocatione ignis.* 6 E [b] suffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fuerim exustus,
7 Et e [c] profundi ventre, atque e lingua immunda, & a sermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injustam.
8 Appropinquaverat ad mortem usque anima mea,
9 Et vita mea erat propinqua sepulchro infimo:
10 Circundederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aspexeram ad defensionem hominum; sed non erat.
11 Itaque recordatus sum misericordiæ tuæ, Domine, & operationis hujus a seculo,
12 Te eximere eos qui patienter sustinent, & servare eos e manu inimicorum.
13 Et extuli ab ira altè supplicationem meã, & a morte liberationem rogavi,
14 Orans Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore superborum, quo deficiebar auxilio.
15 Laudabo nomen tuum assiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea
16 Nam servasti nos e perditione, & exemisti me e tempore mali.
17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & benedicam nomini tuo Domine.
18 Cùm adhuc junior essem, antequam oberrarẽ, quæsivi sapientiã manifestò oratione mea:
19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum usque requisiturus sum illam.
20 Tanquam de flore dematurescente uva, lætatum est cor meum de illa: ingressus est pes meus [c] rectà, a juventute mea investigavi illã.
[c] Græc. *in rectitudine.* 21 Inclinavi aurem meã parumper, & accepi,
22 Multamq; adeptus sum mihi eruditionem: progressio a me facta est in illa.
23 Ei qui tribuit mihi sapientiam, potentiam tribuam.
24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haud quaquam pudore afficiar.
25 Decertavit anima mea de illa, & [d] effecta fame accuratè incubui,
26 Manus meas extendi in sublime, cùm ignorationes de illa animadverti:
[d] Græc *in purificatione* 27 Animam meam direxi ad illam, & [d] purificatus inveni illam:
28 Cor possedi conjunctum illi inde a principio:
29 Propterea nequaquam derelinquar.
30 Et cor meum turbatum est in quærenda illa, propterea comparavi possessionem bonã.
[e] Græ. *mercedem meam* 31 Dedit Dominus linguam [e] ut sit merces a me; itaq; ea laudabo ipsum.
32 Appropinquate ad me, ô ineruditi, & commoramini in eruditionis domo.
[f] Græc. *in his.* 33 Quare cunctamini? aut quid dicitis [f] intereà? cùm vestræ animæ siciant valde.
34 Aperto ore meo loquutus sum, comparate vobis sine argento *sapientiam,*
35 Collum vestrum supponite jugo, & suscipito anima vestra eruditionem: propè est ut inveniatis eam.
36 Aspicite oculis vestris me laboravisse, & mihi ipsi requiem multam invenisse.
37 Participes estote eruditionis [g] cum magno numero pecuniæ, & multum auri possidete cum ea.
38 Lætetur anima vestra de misericordia [g] illius, & ne pudeat vos laudationis illius.
39 Operamini opus vestrum [g] ante tempus illud, & dabit mercedem vestram suo tempore.

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id est, ex imis inferis; ut ipse loquitur infrà versu* 9. 14 Dominum] *manifesta distinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis mysterium, quemadmodum observavimus* 1. *Schem.* 7. *Danijel* 9. *& Chaggi* 2. *& alius locus.* 25 Effecta fame] *id est, cùm ea gustata amplius esurirem & sitirem illarum: metaphora elegans.* 31 Ut sit merc.] *id est, ut ea demum compensatione agnoscam beneficentiam ipsius erga me, & laudationem pro mercede retribuam ei.* 37 Cum magno num.] *id est, quæ eruditio est maximarum divitiarum loco, & veras confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, ut Græcè vocis apertè distinguit genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox subjicit) singulis mercedem suam decursa hac vita daturus est, justus judex, & solus sapiens, atque benedictus in sempiterna secula.*

FINIS.

πάντα λόγα θεῷ.

IESV CHRISTI
D. N. NOVVM TESTAMENTVM E LINGVA Syriaca latino sermone redditum.

INTERPRETE
IMMANVELE TREMELLIO
Theologiæ Doctore & professore.

LONDINI,
Excudebat T. V. Typographus.
impensis *ſ.H.*
M. D. LXXX.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

PPORTVNVM *mihi visum est (studiose Lector) pauca quædam hoc loco commemorare, quæ nec a re tua, nec ab instituto meo aliena videantur. Illud enim (quod satis commodè prætermitti non potuit) monendum esse duxi, Syrorum illum sermonem, quem in hoc novo Testamento interpretando, summa fide nobis repræsentavit vir longè doctissimus Immanuel Tremellius, fuisse Christi & Apostolorum temporibus, propter diuturnam illam in Babylone captivitatem, & Assyriorum contrà in Iudæam translationem, genti Hebraicæ popularem & vernaculum: adeò ut Iudæi nulli tunc scirent Hebraicè, nisi qui singulari studio ex Hebræorum libris didicissent: quemadmodum etiam & ante deportationem, nulli Syriacam linguam calluerunt, nisi in eadem instituti & exercitati fuissent. Quamobrem Christum & Apostolos eodem sermone apud populares suos vsos fuisse, cùm ipsa ratio (siquidem reliquis suas aures obstruentibus, populo potissimùm seruiebant) tum Syriacæ voces in Græco codice relictæ satis evincunt. Quòd autem Euangelista Iohannes eas alicubi vocat Hebræas, & quòd Lucas in Actis scribit Paulum apud populum Hebraicè disseruisse, id certè faciunt hac ipsa de causa, quòd lingua Syriaca Iudæis esset eo tempore popularis. Neq; dubitandum videtur, quin Spiritus sanctus eodem sermone solo in sacris noui Testamenti voluminibus describendis vti voluisset, siquidem ad solam Iudæorum nationem ea pertinuissent, vel si lingua Syriaca per vniversum orbem fuisset dissipata. Sed quia thesaurus ille totius Ecclesiæ ex omnibus mundi partibus contrahendæ communis erat, istaq; lingua suis quasi littoribus & cancellis circundabatur, Græca autem (vt hodie Latina) latissimè vagabatur, infinitæ fuit diuini spiritus sapientiæ, voluisse res noui Testamenti linguis istis, propter earum celebritatem consignari. Quemadmodum igitur ab Apostolorum temporibus, & alii textus in aliis linguis nati sunt: sic etiam & idem de antiquitate Syriaci huius abundè constat: sed quo, vel quibus authoribus, quo item tempore, cùm id nusquam hactenus inquirentibus occurrat, non magis*

hodie definiri potest, quàm cui vel Græcus veteris Testamenti, vel priscus ille Latinus integrorum bibliorum tribuendus sit. Illud tamen veritati consentaneum est, statim ab ortu & origine Ecclesiæ Christianæ, vel ab Apostolis ipsis, vel eorum discipulis Syriacum istum fuisse profectum: nisi forte existimare velimus, illos majorem rationem gentium, & externorum hominum, quàm Iudæorum, suorumq; Gentilium habere voluisse. Sed venerandam eius antiquitatem satis confirmare potest cùm incorrupta sermonis elegantia, tum defectus Epistolæ Petri 2. Ioannis 2. & 3. beati Iudæ, Apocalypseos, & accusationis adulteræ apud Iohannem cap. 8. quæ tametsi eundem cum reliquis spiritum redolent, tamen (quia hæc apud Syros non extant) inter scriptores Ecclesiasticos semper de ijs disceptatum fuisse, & illa reliquis habita esse posteriora, non est obscurum. Ex his igitur (amice Lector) quæ a nobis hactenus disputata sunt, facile statuere possis (cùm tanta sit exemplaris Syriaci vetustas) quanta tibi debeat esse Tremellianæ huius versionis authoritas. ego autem, cùm illam primùm typis mandare seorsim decrevissem, & epistolas illas superius commemoratas cum Apocalypsi in eadem desyderari perspexissem: ne fœtum quorundam opinione mancum & imperfectum edidisse, atque ita aliquam officij mei partem neglexisse viderer: è purissima Theodori Bezæ versione, hæc omnia quæ defuere mutuatus, bona fide huc contuli, suisq; locis singula accommodavi, certò ratus, hanc meam industriam non ingratam esse futuram, præsertim ijs, quibus ad suos usus aliorum interpretum libri non suppeterent. Vale.

EVANGE-

EVANGELIVM MATTHÆI.

CAPVT I.

1 כתבא *cetha ba, ad verbũ, Scriptũ generationis sic enim est* βίβλος *i.* כפר *sepher, liber. quod generale est: ex loci tamẽ circunstantia ad descriptionẽ, siue recẽsionẽ genealogiæ restringitur.*

2 דויד *Dauid, cũ a breui, quum Hebraicè scribatur cũ a lõgo. Solẽt enim Syri, in nominibus propriis hominũ & locorum, modò vocales, modò etiã consonantes mutare, aut contrahere, aut multiplicare quemadmodũ suo locis demonstrabitur.*

3 ארם *pro* רם *Aram, ex Græcis Nam Hebræi & Chaldæi legũt Ram absq; a, vide Ruth 4. 19. & 1. Paralip. 2. 3.*

4 *Omittit Iehoiakim Iosiæ filium & patrẽ Iechonia, quem nonnulli codices annumerant ex primo Paralip. 3. & 16.*

5 *Id est, sub exilium Babylonicum.* כ *enim pro* ל, *siue* על *al positum est. Constat enim Iosiam nunquam demigrasse in Babyloniam, 2. Reg. 23. Nisi dicamus hac loquutione notari simpliciter eorum exilium qui ex Iosia geniti sunt.*

1 LIber generationis Ieschua Christi, filii 2 Dauid, filii Abraham.

2 Abraham genuit Ischac. Ischac genuit Iaakob. Iaakob genuit Iihuda, & fratres eius.

3 Iihuda genuit Paretz & Zarah è Tamar. Paretz genuit Hetzron. Hetzron genuit 3 Aram.

4 Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Nachschum. Nachschum genuit Salmun.

5 Salmun genuit Baaz è Rachab. Baaz genuit Vbid è Reuth. Vbid genuit Ischai.

6 Ischai genuit Dauid regem. Dauid genuit Schelemun ex vxore Vriæ.

7 Schelemun genuit Rechebam. Rechebam genuit Abia. Abia genuit Assa.

8 Assa genuit Iahuschaphat. Iahuschaphat genuit Iuram. Iuram genuit Vzia.

9 Vzia genuit Iuthan. Iuthan genuit Achaz. Achaz genuit Chezakia.

10 Chezakia genuit Menasche. Menasche genuit Amun. Amun genuit Iuschia.

11 Iuschia genuit 4 Iuchania & fratres eius in 5 exilio Babylonico.

12 Post exilium autem Babylonicum Iuchania genuit Schelateil. Schelateil genuit Zurbbabel.

13 Zurbbabel genuit Abiud. Abiud genuit Eliakim. Eliakim genuit Azur.

14 Azur genuit Zaduk. Zaduk genuit Achin. Achin genuit Eliud.

15 Eliud genuit Eliazar. Eliazar genuit Mattan. Mattan genuit Iaakub.

16 Iaakub genuit Iausèph virum Mariam, ex qua natus est Ieschua, qui vocatur Christus.

17 Omnes igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad exilium Babylonicum, progenies quatuordecim: & ab exilio Babylonico vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 Natiuitas autem Ieschua Christi ita fuit. Quum despõsata esset Mariam mater eius, Iausèph, 6 antequam consociarentur inuenta est in 7 vtero habere è Spiritu sancto.

19 Iausèph autem maritus eius, iustus erat, & non volebat 8 publicare eam: meditabaturq; vt occultè dimitteret eam.

20 Quum autem hęc meditaretur, apparuit ei Angelus Domini per somnium, & dixit ei, Iausèph fili Dauid, ne metuas assumere Mariã vxorem tuam: id enim quod genitum est in ea, è Spiritu est sancto.

21 Pariet autem filium, & vocabis nomen eius IESCHVA. ipse enim seruabit populum suum à 9 peccatis eorum.

22 Hoc autem totum quod fuit *fuit*, vt impleretur quod dictum fuerat à Domino per 10 Prophetam.

23 Nempe, Ecce virgo in 11 vtero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Ammanuel: quod exponitur nobiscum *est* Deus noster.

24 Quum surrexisset autẽ Iausèph ex somno suo, fecit sicut mandauerat ei Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

25 Et non 12 cognouit eam 13 donec peperisset filium suum primogenitum: & vocauit 14 *illa* nomen eius IESCHVA.

6 Id est, antequã nuptiæ illorũ fierent, & eam Ioseph domum suam duceret.

7 Syrè כמנא, *deducto verbo à nomine* כמן *venter, respõdetq; hellenismo* ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

8 Hoc est, propalam traducere.

9 Relatiuum plurale nomini collectiuo attribuit ex Hebraismo.

10 Ad verbum, per manum Prophetæ. Nam Hebræi, Chaldæi & Syri hoc idiotismo vtuntur ad significandũ cuius opera & ministerio, quóve instrumento quis vtatur ad aliquid agendum: idq; ideo quòd manus actionum instrumenta esse soleant. Estque in hac loquutione synecdoche & metonymia. *11 Sequitur Hellenismum paulo antè obseruatum.* *12 Cognoscere pro rem habere, tritus Hebraismus.*

13 Syra particula עד מא *vt etiam Hebræa* עד *ei respondens, non ita est accipienda vt intelligatur quòd postquam peperisset, cum ea Ioseph cõcubuerit. ita enim præteritum negat vt non ponat futurum, sicut in Genesi 28. 15, & 2. Sam. 6. ver. vlt. & Psal. 110. 1, & Matth. 2. in fine.* *14 Ad exprimendum enim fœminini verbum, pronomen, illa, addendum fuit.*

CAP. II.

1 QVum autem natus esset Ieschua' in Beth-lechem 1 Iihuda, in diebus Hiraudis regis, venerunt 2 magi ab Oriente ad Vrischelem,

2 Et dixerunt, Vbi est rex Iudæorum qui natus est? Vidimus enim stellam eius in Orien-

1 Hoc addidit ad differẽtiam alterius Beth-lechem, quæ erat tribus Zebulun, cuius meminit Iosua 19. 14. *2 Syrè* מגושא *megusscha: qua quidem vox in Talmudicis libris malè sonat, notatque deditos artibus magicis: in Syriaco autem testamento, sicut apud Persas. vocabulum est honestum, ac significat homines tum sapientia, tum religione claros.*

te,& venimus ad adorandum eum.

3 Audiuit autem Hiraudis rex, & conturbatus eſt,& tota Vriſchelem cum eo.

4 Et congregauit omnes principes ſacerdotum, & 3 legiſperitos populi, ac percontabatur eos vbinam naſciturus eſſet Chriſtus.

5 Illi autem dixerunt in Beth-lechē Iihuda. ita enim ſcriptum eſt in Propheta,

6 Etiam tu Beth-lechem Iihuda non fuiſti minima inter reges Iihuda. ex te enim prodibit rex qui paſcet populum meum Iiſraiel.

7 Tunc Hiraudis clàm vocauit magos, & didicit ab eis quónam tempore apparuiſſet eis ſtella illa.

8 Et miſit eos in Beth-lechem,dixitq; eis, Ite,inquirite de puero diligenter: & poſtquam inueneritis eum, venientes renuntiate mihi, vt etiam ego profectus adorem eum.

9 Illi autem quum audiuiſſent à rege,profecti ſunt. & ecce, ſtella illa quam viderant in Oriente, proficiſcebatur ante eos, vſque dum progreſſa ſtaret ſupra *illum locum* vbi erat puer.

10 Quum autem vidiſſent ipſam ſtellam, gauiſi ſunt gaudio magno valde.

11 Et ingreſſi ſunt in eam domum, & viderunt puerum cum Mariam matre eius:& procidentes adorauerunt eum: & aperuerunt theſauros ſuos,obtuleruntq; ei oblationes,aurum, & myrrham,& thus.

12 Et oſtenſum eſt eis per ſomnium ne reuerterentur ad Herodem: ac per viam aliam profecti ſiint in regionem ſuam.

13 Poſtquam autē abiuiſſent, apparuit Angelus Domini per ſomnium Iauſepho, & dixit ei, Surge, accipe puerum & matrem eius, & fuge in AEgyptum: & illic eſto vſquedum dicam tibi. Futurum enim eſt *vt* Hiraudis quærat ipſum puerum vt perdat eum.

14 Iauſeph verò ſurgens accepit puerum & matrem eius nocte,& fugit in AEgyptum.

15 Manſitq; illic 4 donec moreretur Hiraudis: vt impleretur id quod dictum eſt à Domino in Propheta,qui dixit, Ex AEgypto vocaui filium meum.

16 Tunc Hiraudis quum vidiſſet quòd 5 illuſus eſſet à magis, iratus eſt valde: & mittens interfecit pueros omnes 6 Beth-lechemitas, & omnium finium eius, ā nato 7 duos annos, & infrà,iuxta tēpus quod perquiſiuerat à magis.

17 Tunc impletum eſt id quod dictum erat per Irmeiam 8 prophetam,qui dixit,

18 Vox audita eſt in Rametha, fletus & eiulatus magnus, Rachel flens propter filios ſuos, & noluit admittere conſolationem, propterea quòd non ſunt.

19 Poſtquam autem mortuus eſſet Hiraudis rex, apparuit Angelus Domini per ſomniū Iauſeph in AEgypto.

20 Et dixit ei,Surgens accipe puerū & matrem eius, & proficiſcere in terrā Iiſraiel.mortui enim ſunt illi qui,quærebant 9 animā pueri.

21 10 Et Iauſeph ſurgens accepit puerum & matrem eius,& venit in terram Iiſraiel.

22 Quum verò audiuiſſet quòd Archelauas eſſet rex in Iudæa loco Hiraudis patris ſui, timuit proficiſci illuc: & oſtenſum eſt ei per ſomnium, vt proficiſceretur in regionem Galilææ.

23 Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocabatur Natzrath: vt impleretur id quod dictum fuit per Prophetam, quòd 11 Nazarenus vocaretur.

Natzareth vrbe Galilææ, qua נצרת *cum* ץ *Tzadi, effertur.*

3 Latini ſcribæ interpretes interpretantur, quod Græcè vocabulum γραμματεὺς *ſonat:ſed vim Syriaci & Hebrai nominis exprimere malui, quod declarat enarratorem ſiue doctorem legis. Accerſit ergo Hiraudis legiſperitos, ſiue doctores vnà cum ſacerdotibus,quò certius cognoſcat quid Lex & Prophetæ traderent de loco vbi naſcitur esſet Meſſias. Hāc verò eſſe nominis* סופר *ſignificationē, cōſtat ex perpetuo eius vſu in libris Regū & Paralipomenō,Iſaia & Ieremia, Ezra,Nachemia.*

4 Ad verb. Vſq; ad mortem Hiraudis.

5 Verbum אתעות, *quo hic vtitur paraphraſtes, peculiare eſt Syræ linguæ: nec ab Hebræo* בוז, *quod ei in ſignificatione reſpondet, longius diſcedit, quā quòd tertiam literā thematis, quæ erat* ז *mutat in* ת, *eiuſdem organi prolationis. Ac vbicunq; eo vtitur, ſemper eſt* ת *mutata in* ז. *vide Mat.27.29,& 31. Mar.10.34,& 15.20. Luc.14.29.& 18.32,& alibi ſæpe.*

6 Ad verb. Beth-lechem, &c.

7 Ad verb. A filio duorum annorū. Hebræa, Chaldæa & Syra phraſis admodum trita.

8 Ad verb. Per manum Irmeiæ prophetæ, vt antè obſeruatum eſt in fine primi cap.

9 Id eſt, vitam. Hebraiſmus.

10 Copula pro aduerſatiua particula, Et Ioſeph, pro, At Ioſeph. Quod in tribus linguis eſt frequentiſſimum.

11 Syriaca vox eſt נצורא, *vnde manifeſtius apparet ita denominatum fuiſſe, nō à Nazaræorū ritu (ſi enim per* ז *Zain ſcriberetur) ſedà*

CAP. III.

1 IN illis autem diebus venit Iuchannan Baptiſta, & prædicabat in deſerto Iudææ.

2 Ac dicebat, Conuertimini: 2 appropinquat regnum cælorum.

3 Hic enim *ille* eſt de quo dictum fuit 3 per manum Iſchaiæ prophetæ, Vox clamantis in deſerto. Parate viam Domini, et complanate ſemitas eius.

4 Ipſius verò Iuchannan veſtimentum fuit pilorum camelorum, et cingulum pelliceum ſuper lumbos eius: cibus autem eius locuſta, & mel ſylueſtre.

5 Tunc egrediebatur ad eum Vriſchelem, & vniuerſa Iudæa, et omnis locus 4 circumiacens Iurdan.

6 Et baptizabantur ab eo in Iurdan fluuio, quum confiterentur peccata ſua.

7 Quum vidiſſet autē multos ex Phariſæis & ex Seducæis qui veniebant vt baptizarentur, dixit illis,progenies viperarum,quis commonſtrauit vobis fugere ab ira adueniente?

8 Facite igitur fructus dignos conuerſione.

9 Et ne cogitetis 5 ac dicatis, 6 apud vos ipſos, Quòd pater eſt nobis Abraham. dico enim ego vobis quòd poteſt Deus ex iſtis lapidibus ſuſcitare filios Abrahamo.

10 Ecce enim,ſecuris poſita eſt ad radicem arboris: omnis arbor igitur quæ fructum bonum non facit,excinditur & cadit in ignem.

11 Ego baptizo vos aqua ad conuerſionem: ille autem qui poſt me venit, validior eſt me, cuius non ſum dignus ego vt calceamenta portem:ipſe baptizat vos Spiritu ſancto & igni.

12 Cuius ventilabrum in manu eſt, & purgat areas ſuas: triticúmque congregat in horrea ſua,paleam vero comburit igni qui non extinguitur.

13 Tunc venit Ieſchua ex Galilæa ad Iurdan ad Iuchannan, vt baptizaretur ab eo.

14 Ipſe autem Iuchannan prohibebat eum, & dicebat, ego opus habeo vt abs te baptizer. & tu ad me veniſti?

15 Ieſchua autem ipſe reſpōdit,& dixit ei, Omitte nūc: ſic enim decet nos vt impleamus omnem iuſtitiam.Et tunc omiſit eum.

16 Quum ergo baptizatus eſſet Ieſchua, protinus aſcendit ab aquis: & aperti ſunt ei cæli, & vidit ſpiritum Dei qui deſcendit tanquam columba & venit ſuper ipſum.

17 Et ecce vox de cælis quæ dicebat, Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt.

1 Ad verbū, In illis autem diebus. Syra phraſis, & Chaldæa.

2 Ad verbū, Appropinquat ſibi regnū: eſtq; Hebraiſmus. Gallicè pronomen illud exprimitur, Le royaume des cieux s'approche.

3 Id eſt, miniſterio. vt antè obſeruauimus.

4 Ad verb. Qui circa Iordanem, ſubaudi, erat.

5 Pro, Neq; dicatis.

6 Ad verb. In anima veſtra Hebraiſmus frequentiſſimus.

CAP.

CAP. IIII.

1 TVnc Ieschua ductus est à Spiritu sancto in desertum, vt tentaretnr ab [1] aduersario.

2 Et ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea vero esurijt.

3 Et accedebat ad eum [2] tentator, ac dicebatnei, Si filius es Dei, dic vt isti lapides fiant panes.

4 Ipse verò respondit, & dixit, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit filius hominis, sed omni verbo procedente ex ore Dei.

5 Tunc assumpsit eum [4] aduersarius in ciuitatem sanctam, & statuit eum super pinnaculum templi.

6 Et ait illi, Si filius es Dei præcipita [5] teipsum deorsum. scriptum est enim quòd Angelis suis mandauit de te, & super manus suas tollent te vt non impingas in lapidem pedem tuũ.

7 Dixit illi Ieschua, Rursum scriptum est Non tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum assumpsit eum [6] aduersarius in montem, qui valde *erat* excelsus, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam illorum:

9 Et dixit illi, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

10 Tunc dixit illi Ieschua, Apage Satana scriptum est enim quòd Dominum Deum tuũ adorabis, & eum solum coles.

11 Tunc omisit eum [7] aduersarius, et ecce, Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

12 Quum audisset autem Ieschua quòd Iuchannan traditus esset, migrauit in Galileam.

13 Et reliquit Natzrath, venitq; et habitauit in Kepher-Nachum, ad littus maris, in finibus Zabulun & Naphtali.

14 Vt impleretur quod dictum est per [8] manum Isaiæ prophetæ, qui ait,

15 Terra Zabulun tetra Nephtali, via maris, transitus Iurdan, Galilæa gentium:

16 Populus qui sedebat in tenebris, lucem magnam vidit & illis qui sedebant in regione & vmbra mortis, lux orta est ipsis.

17 Et tunc cœpit Ieschua prædicare, & dicere, Conuertimini. [9] appropinquat enim regnum cælorum.

18 Quumque ambularet iuxta littus maris Galilææ, videt duos fratres Schemeum qui vocatur Cipha, & Andrauas fratrem eius, qui iaciebant retia in mare (erant enim piscatores.)

19 Et dixit illis Ieschua, [10] Venite post me, & faciam vos vt sitis piscatores [11] filiorum hominis.

20 Illi autem confestim reliquerunt retia sua [12] & sequuti sunt eum.

21 Et quum progressus esset inde, vidit alios fratres duos, Iaakub filium Zabdai, & Iuchannan fratrem eius in nauicula cum Zabdai patre eorum sarcientes retia sua: & vocauit eos Ieschua.

22 Illi autem protinus reliquerunt nauiculam & patrem suum, & sequuti sunt eum.

23 Et circumibat Ieschua vniuersam Galilæam, docebátque in sinagogis illorum, & prædicabat Euangelium regni: sanabatque omnem languorem & morbum in populo.

24 Et audita est fama illius in vniuersa Syria. Et offerebant ei omnes eos qui [13] pessime afficiebantur morbis diuersis, & eos qui premebãtur angustiis, & dæmoniacos: & [14] lunaticos: & [15] paralyticos: & sanauit eos.

25 Et [16] sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa, & à [17] Decem ciuitatibus, & ab Vrischelem, & à Iudæa, & à transitu Iurdan

1 Ad verbũ, A perulgãte obtrectatione. Nã אבר *vel* כרא *(ea enim eius radix esse videtur) idem est quod* קרא *kara, i. diuulgauit, promulgauit, palàm fecit prædicauit: &* קרצא *Kartza est obtrectatio quam Hebræi vocãt* מרשינות *malchinuch, vt exponit author libri* ערוך *Aruk, & David Kimchi Hebræorũ doctiss. Quæ loquutio etiam Chaldæis scriptoribus est vsitata, & sæpe in nouo Testamento Syro recurrit.*

2 Ad verb. Qui tentat, id est, assuetus vt homines tẽtet. Participium pro verbali, vt sæpe fit.

3 Id est, Homo Heb. Chal. & Syra phrasi.

4 Ad verb. Promulgans obtrectationẽ vt paulo antè obseruauit.

5 Ad verb. Animã tuã. Hebraismus antè obseruatus.

6 Ad verbũ, Promulgator obtrectationis. Chald. phrasis & Syra.

7 Antè obseruatus loquendi modus. Syris & Chaldæis communis.

8 Id est, ministerio. Hebraismus antè obseruatus.

9 Ad verbum, Apropinquat enim sibi. Gallicè, Car il s'approche.

Pleonasmus Heb. Chald. & Syrũ frequens.

10 Id est, Sequimini me. Hebraismus.

11 Id est, hominum. Hebraismus.

12 Ad verbũ, Et inerunt post eum. Hebraismus: & eodem modo paulo pòst.

13 Ad verb. Malè malè. Nominis geminatio ex positiuo efficit superlatiuum. Hebraismus.

14 Syrè ורבר אגרא *Vade-bar azare, quod sonat, Et filium agrorũ, i. hominem agrestem, qui à reliquorum consuetudine abhorreat: sicut legitur de Nabuchad-netsar in Daniele.*

15 Syrè משריא *Mescharia, à dissolutione deducto nomine, sicut & in Græco textu, quod præclarè paraphrastes expressit.*

16 Ad verb. Iuerunt post eum.

17 Vel Decem ciuitatum, subaudi regione. Regiuncula est, Galilææ Gentium proxima, qua nomen accepit à decem oppidis in ea sitis quorum nomina exprimuntur in Plin. lib. 5. cap. 18.

CAP. V.

1 QVum autem vidisset Ieschua turbas, ascendit in montem: & quum sedisset accesserunt ad illum discipuli eius.

2 Et [1] aperuit os suum, & docebat illos ac dicebat.

3 [2] Beati pauperes spiritu: quouiam illorum est regnum cælorum.

4 Beati lugentes: quoniam [3] consolationem accipient.

5 Beati mites quoniam ipsi [4] hæreditatem capient terræ.

6 Beati illi qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7 Beati misericordes: quoniam ipsis [5] exercebitur misericordia.

8 Beati illi qui mundi sunt in cordibus suis: quoniam ipsi videbunt Deum.

9 Beati [6] pacifici: quoniam [7] vocabuntur filij Dei.

10 Beati illi qui patiuntur persequutionem propter iustitiam: quoniam illorum est regnum cælorum.

11 Beati estis quum probra iecerint in vos, & persequuti fuerint vos, & dixerunt aduersus vos omne verbum malum propter me [8] in falsitate.

12 Tunc gaudete & exultate quoniam merces vestra multa est in cælis sic enim persequuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

13 Vos estis sal terræ: si autem eueniat vt sal [9] infatuetur, quánam re salietur? ad nullam rem valet nisi vt proijciatur foras & conculcetur ab hominibus.

14 Vos estis lux mundi. Non potest abscondi ciuitas quæ supra montem extructa est.

15 Neque lucere faciunt lucernam, & ponunt eam subter modium: sed supra candelabrum vt lucescat omnibus qui in domo sunt.

1 Periphrasis est dicere exordientis, in Hebræo textu veteris Testamenti obuia.

2 Ad verbũ, Beatitudines pauperibus: & subaudi, sunt vel cõtingũt: Est enim nomen semper plurale, Hebræo אשרי *per omnia respondens.*

3 Hac vnica voce יתבאיין *Iethbauun, exprimit paraphrastes: nonnulli sicut paulo pòst, Hæreditatem capient, vnico verbo* יארתון *Iirethun exprimet.*

4 ירתון *Irethun, idem quod* ירשין *Ireschun, mutato* ש *in* ת.

5 Ad verb. Erga eos erũt misericordiæ.

6 Duabus vocibus, Cultores pacis.

7 Id est, A Deo pro filijs agnoscentur: ideo non vano titulo filii dicentur, sed reipsa erunt quod vocabuntur. Et ita intelligendum paulo infra vers. 19. Minimus vocabitur: & paulo pòst, Magnus vocabitur.

8 Hebraismus. i. falsò. Substantiuum enim nomen præfixo ב *Beth, sæpe aduerbii significationem assumit.*

9 Syrum verbũ תפכחי *thepchahi, à themate* פכה *pecha, sensu respondet Hebræo* חפך *haphac, i. mutauit: vt studio paraphrastes illud retinuisse videatur, ordine tãtùm litterarũ inuerso. Verti itaq; potest, Si autẽ eueniat vt sal immutetur.*

brum,& lucet omnibus qui in domo ſunt.

16 Sic luceat lux veſtra coram [10] filijs hominis,vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt.

17 Ne exiſtimetis quòd venerim, vt deſtruam Legem aut Prophetas: nequaquam vt deſtruam, ſed vt compleam.

18 [11] Amin enim dico ego vobis, quòd donec [12] tranſeant cæli & terra, Iud vnũ aut vnus apex non tranſibit ex Lege donec omnia fiant.

19 Quiſquis ſoluerit igitur vnum ex mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic filios hominum, [13] minimus vocabitur in regno cælorum: quiſquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

20 Ego enim dico vobis, quòd niſi abundauerit iuſtitia veſtra amplius quàm legiſperitorum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum.

21 Audiſtis quòd dictum ſit veteribus,Non occides: qui autem occiderit,reus eſt iudicii.

22 Ego autem dico vobis quòd quiſquis iraſcetur contra fratrem ſuum [14] temere, reus eſt iudicii. Et quiſquis dixerit fratri ſuo, [15] raka,obnoxius eſt conſilio: & omnis qui dixerit, [16] fatue, obnoxius eſt [17] Gihannæ [18] ignis.

23 Si cueniet igitur vt offeras oblationem tuam ad altare, & illic recorderis quòd frater tuus retinet aduerſus te inimicitiam aliquam,

24 Relinque illic oblationem tuam iuxta altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo, & tunc redi,offer oblationem tuam.

25 Eſto beneuolus ergà [19] aduerſarium tuũ citò dum cum illo es in via: ne [20] aduerſarius tuus tradat te iudici, & iudex tradat te exactori,& incidas in domum vinctorum.

26 Et amen dico ego tibi quòd non exibis illinc donec reddideris [21] octauum *numulum* vltimum.

27 Audiſtis quòd dictum fuerit vt nõ committas adulterium:

28 Ego autem dico vobis,quòd quicunque aſpexerit mulierem, vt adulterium committat cum ea, illico adulterium commiſit cum ea in corde ſuo.

29 Si autem oculus tuus dexter obſtaculo ſit tibi, erue ipſum, & abijce abs te.expedit enim tibi vt pereat vnũ ex membris tuis [22], & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

30 Et ſi manus tua dextra obſtaculo eſt tibi, amputa eam & proiice eam abs te. expedit enim tibi vt pereat vnũ ex membris tuis, [22] & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

31 Dictum eſt quod qui dimittit vxorem ſuam,det illi ſcriptum repudij.

32 Ego autem dico vobis quòd quiſquis repudiauerit vxorem ſuam, excepta cauſa fornicationis, efficit ei vt committat adulterium: & qui accipit derelictã, adulterium committit.

33 Rurſum audiſtis quòd dictum fuerit antiquis,Non [23] mentieris in iuramẽto tuõ, per ſolues autem Domino iuramentum tuum:

34 Ego autẽ dico vobis, Ne iuretis [24] omnino: non per cælos,quia ſolium eſt Dei.

35 Neque per terram, quòd ſcabellum ſit quod eſt ſub pedibus eius. nec etiam per Vrſchelem,quia [25] ciuitas eſt regis magni.

36 Neque etiam per caput tuum iurabis: quia nõ potes facere in eo capillum vnum cæſariei,aut nigrum,aut album.

37 Sed ſit ſermo veſter,Eſt eſt,& Non,non. quicquid eſt præter hæc, à malo eſt.

38 Audiſtis quòd dictum fuerit, Oculum pro oculo,& dentem pro dente:

39 Ego autem dico vobis vt non ſurgatis contra malum: ſed ei qui percutit te ſuper maxillam tuam dextram,obuerte illi etiam alterã.

40 Et ei qui vult cõtẽdere tecũ vt accipiat tunicam tuam, relinque illi etiam pallium tuũ.

41 Qui adigit te ad miliarium vnum, abito cum illo duo.

42 Qui petit abs te, da illi: & qui mutuum petit abs te,ne prohibeas eum.

43 Audiſtis quòd dictum ſit,Diligas proximum tuum,& odio habeas inimicum tuum:

44 Ego autem dico vobis, Diligite inimicos veſtros,& bene precemini ei qui maledicit vobis, & facite quod [26] decet ei qui odit vos, & orate pro illis qui ducunt vos in vincula, & perſequuntur vos.

45 Vt ſitis filij Patris veſtri qui eſt in cælis: qui oriri facit ſolem ſuum ſuper bonos & ſuper malos, & demittit pluuiam ſuam ſuper iuſtos & ſuper iniuſtos.

46 Si enim diligatis eos qui diligunt vos, quod præmium eſt vobis? nónne etiam publicani idipſum faciunt?

47 Et ſi [27] ſalutetis fratres veſtros tantùm, quid eximii facitis? nónne etiam publicani idipſum faciunt?

48 Eſtote igitur vos perfecti,ſicut pater veſter qui eſt in cælis perfectus eſt.

CAP. VI.

1 ATendite autem in eleemoſyna veſtra, vt non faciatis eam coram filijs hominum, quò ſpectemini ab illis: [1] alioqui præmium non eſt vobis apud Patrem veſtrum qui eſt in cælis.

2 Quando igitur facis [2] eleemoſinam [3] ne excites clamorem ante te,ſicut faciunt [4]hypo-

10 Id eſt, Hominibus. Hebraiſmus.

11 Id eſt, Certè, Verè.

12 Id eſt, Mutentur.

13 Id eſt, Erit. Hebraiſmus admodũ tritus.

14 Syrè איקא *ika Vocem* ἀιτίαν *Græcam paraphraſtes ſuæ lingua accommodauit.*

15 Hanc vocem obiurgãtis, in Talmudicis libris præſertim autẽ in libro כרכות *berachoth, & in lib.* כנהדרין *ſanhedrin, capit.* חלק *chelek, legi ſemper ita ſcriptã* ריקא *rika, vel* ריקא *reka: & ſonat vacuum, ſubaudi iudicio, ratione, & cerebro: venitq; à* ריק *raiak, quod etiam Hebraicè ſignificat enacuare.*

16 Syrè, לליא *Lele, videtur ab Hebræo* אליל *a lil, deductũ,* א *Aleph à capite ſublata.*

17 Syrè גחנא *Gihanna, ab Hebræo compoſito* גיהנם *Gehinnam, vallis Hinnam. Vallis erat prope Hieruſalem de nomine poſſeſſoris ſui ita vocata. Quæ etiam interdum, vocatur in ſcripturis Vallis filii Hinnon, Ioſ.15.18,& 2.Reg.23.11. & 2.Par.28.3. & 33.6. & Ierem.7.33. & 34. Item cap.19.6. & 19.2. & 32.35. In hac erat locus vocatus Topheth, in quo Iſraelitæ, vicinorũ populorum horrendam ſuperſtitionem ſequuti, filios ſuos idolo Moloch comburebant. Unde factum eſt vt poſtea à Chaldæis, Syris & Hebræis antiquis ſcriptoribus nomen ipſum Gihanna vel Gehinnam vſurparetur ad ſignificandũ locum reprobis in æternũ cruciandis deſtinatũ. Ita vſurpatur in lib. Pirkeaboth admodũ antiquo, cap.1. & 5.*

18 Id eſt, Ignitæ, Hebraiſmus.

19 Ad verb. Dominus litis tuæ: commune nomẽ eſt vtriq; parti litigãti.

20 Ad verb. Dominus litis tuæ. Hebraiſmus, vt paulò antè.

21 Id eſt, Octaua pars Aßis, quæ fuit minima, nec potuit vltra diuidi: quemadmodum fuſius explicabitur, Mar.12.

22 Id eſt, Potius quam, Hebraiſmus. ſicut paulo inferius.

23 Periphraſis periurii.

24 Sic Maimoni in tractatu. De iuramentis, cap. 12. ait ושובה גרולה הוא לאדם שלא ישבע כלל *Et optimum eſt homini vt non iuret omnino. Gallicè, en ſomme, vel, ſomme toute.*

25 Deſumpta ſunt verba ex pſal.48. 3, vbi ita legitur קריית מלך רב, *Ciuitas regis magni.*

26 Ad verb. Quod pulchrum eſt.

27 Ad verb. Interrogetis de pace fratrũ veſtrorum, i. humaniter & efficioſe ſalutetis eos.

1 Ad verbũ, Et ſi non. Hebraiſmus.

2 Obſeruatione dignũ, quòd Hebræi, Chaldæi & Syri צדקה *id eſt, iuſtitia, dicatur eleemoſyna: quo docẽt munificentiã erga inopes, eſſe iuſtitiæ non poſtremam partem: quæ etiã lege ſtrictè præcipitur, Deut.15. Remanſit autem eiuſdem nominis vſus in nouo quoq; Teſtamẽto 2.Cor.9, & in Euãgelijs aliquibus in locis occurrit.*

3 Ad verb Ne clames clamore. Hebraiſmus, i. Ne illud prædices ac diuulges.

4 Hypocritæ hoc loco & ſimilibus facies aſſumere, hoc eſt, laruas induere, vt ſe transforment, quò alij appareant quàm ſint: Alias hæc loquutio proſopolepſiam declarat, qua nõ pro cauſa, ſed pro perſona iudicatur quod qui faciunt, ipſi quoq; hypocritæ ſunt, vt qui iuſtitiæ ſimulent ſtudium, à quo tamen abhorrẽt.

critæ

critæ in concilijs & in vicis, vt laudentur à filijs hominum. Amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

3 Tu autem quum facis eleemosynam, ne sciat sinistra tua id quod facit dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto 1 ipse rependet tibi in propatulo.

5 Et quum oras, non eris sicut 5 hypocritæ, qui amant stare in concilijs & in angulis platearum ad orandum, vt conspicui fiant filijs hominum. amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

6 Tu autem quum oras, ascende in penetrale tuum, & claude ostium tuum, & ora Patrem tuum qui est in occulto. & Pater tuus qui videt in occulto, rependit tibi in propatulo.

7 Et quum oratis, ne sitis 6 multiloqui sicut prophani. putant enim quòd in loquacitate multa exaudiantur.

8 Ne igitur similes sitis illorum. Pater enim vester nouit qua re opus sit vobis priusquã petatis ipsum.

9 Sic orate vos, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælis, etiam in terra.

11 Da nobis panem 7 necessitatis nostræ hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut etiam nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne inducas nos in tentationem, sed eripe nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in seculum seculorum.

14 Si enim remiseritis filijs hominũ 8 errata sua, remittet etiam vobis Pater vester qui est in cælis.

15 Si autẽ non remiseritis filijs hominũ, nec etiam Pater vester remittit vobis errata vestra.

16 Quum autem ieiunatis vos, ne sitis 9 atrati, sicut qui accipiunt vultum. corrumpunt enim faciem suam, vt conspiciantur à filijs hominum quòd ieiunent. & amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

17 Tu verò quum ieiunas, laua faciem tuã, & ,unge caput tuum:

18 Vt non conspiciaris à filijs hominum quòd ieiunes, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, ipse rependit tibi.

19 Ne reponatis vobis thesauros in terra, loco vbi tinea & ærugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt perfodiunt, ac furantur.

20 Sed reponite vobis thesauros in cælis, vbi neque tinea neque ærugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt, non perfodiunt, neque furantur.

21 Vbi enim est thesaurus vester, illic est quoque cor vestrum.

22 Lucerna corporis est oculus. si oculus tuus igitur fuerit simplex, etiam totum corpus tuum lucidum erit:

23 Si autem oculus tuus fuerit malus, totum corpus tuum, tenebrosum erit. Si ergo lumen quod est in te, tenebræ sunt, tenebræ tuæ 10 quanto magis erunt?

24 Nemo potest duobus Dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: vel vnum honore afficiet, & alterum negliget. Non potestis vos Deo seruire & Mãmunæ.

25 Propterea ego dico vobis, ne soliciti sitis 11 animæ vestræ, quid comedetis & quid bibetis: neque corpori vestro, quid induetis. Nónne est anima præstantior quàm 12 esca? & corpus *præstantius* quàm vestimentum?

26 Intuemini volatilia cælorum, quia non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester qui est in cælis, alit ea: nonne vos præstantiores estis illis?

27 Quis autem ex vobis, qui solicitus fuerit, potest addere ad staturam suam cubitum vnum.

28 Et de vestimento quid soliciti estis vos. 13 considerate lilia agrestia, quomodo crescunt, quæ non laborant, neque 14 nent.

29 Dico autem ego vobis, quòd ne Schelamann quidem, in vniuersa gloria suã, amictus fuit, sicut vnum ex illis.

30 Si autem gramen agri, quod hodie est & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, nónne multo magis vos, pusilli fide?

31 Ne igitur sitis soliciti, aut dicatis, Quid comedemus? aut, Quid bibemus? aut, Quo cooperimur?

32 Omnia enim hæc gentes quidẽ 15 mundanæ quærunt sibi: Pater autem vester qui est in cælis, nouit quòd etiam vobis 16 necessaria sunt hæc omnia.

33 Querite itaque primum regnum Dei & iustitiam eius, & omnia hæc adiicientur vobis.

34 Ne igitur soliciti sitis in crastinum. ipsum enim crastinum curam habebit sui ipsius. sufficit ipsi diei malum eius.

CAP. VII.

1 NE iudicaueritis, & non iudicabimini.

2 Iudicio enim quo vos iudicatis, iudicabimini: & mensura qua vos metimini, metietur vobis.

3 Quid autem vides tu festucam quæ est in oculo fratris tui, & trabem quæ est in oculo tuo, tu non perspicis?

4 Aut quomodo dicis tu fratri tuo, Sine extraham festucam ex oculo tuo, & ecce, trabes est in oculo tuo?

5 2 Hypocrita, 3 extrahe prius trabem ex oculo tuo, & tunc 4 perspicacitas erit tibi ad extrahendum festucam ex oculo fratris tui.

6 Ne 5 detis sanctum canibus: neq; proiicias 6 margaritas vestras ante porcos, vt non conculcent eas pedibus suis, & conuersi 7 lacerent vos.

1 Ad verb. Assumentes facies: sicut paulo antè & paulo infra.

2 Syrè מפקקין *mepekekin, voce (vt mihi videtur) à* פק *vel* נפק *deducta, quæ significat idẽ quod Hebraicum* יצא *exiit, & significat eos qui deflentur multos sermones proferre, è quorum ore multa prodeunt verba, Gallicè* babillards.

3 Id enim propriè significat Syra vox דסנקנן *desunkanan, à verbo* סנק, *vt constat ex cap. 3. 14. & multis alijs noui Testamẽti locis in quibus hoc verbum occurrit. Quare miror eos qui introductionẽ puerilem Syriacam scripsit, hãc precationis dominicæ partem transferre voluerit, Panẽ sufficientia nostra &c.*

4 ככל והחזן *kecluthun, Quod propriè significat stultè & insipienter facta ab illis: à primitiuo* ככל *quod etiã Hebraicè significat Stultè egere.*

5 כבורא, *Significat nigris vestibus indutos, vt qui in luctu sunt indui solent: inde etiam sacerdotes idolorum dicti sunt* כומרים *quod nigris vestibus vterentur.*

6 Syrè & Talmudicè, כמא *ide valet quod apud Rabbinos valent verba* על אחת כמא וכמא *i. Quanto magis.*

7 Hebraicè חקנו *chekenu, Significat necessitatis, vt Psal. 139. 16. Gallicè* Ce qui m'est de besoin.

8 Ad verb. Errata sua, id est, Vitia vestra Hebraismus.

9 סיכרתא, *fortè venit ab Hebræo* שבר *mutato* ש *in* ס, *& ita vocatur esca, quòd famem frangat: vide Kimhi in Radicibus.*

10 Syrè אתכנו *Hebraice* התבוננו. *eiusdem est radicis* בקיא *quod significat consideratum, circumspectum, peritum: visitatum in Rabbinis vocabulum.*

11 Ide st, Vita vestra Hebraismus.

12 סיכרתא, *fortè venit ab Hebræo* שבר *mutato* ש *in* ס, *& ita vocatur esca, quòd famem frangat: vide Kimhi in Radicibus.*

13 Syrè אתכנו *Hebraice* התבוננו. *eiusdem est radicis* בקיא *quod significat consideratum, circumspectum, peritum: visitatum in Rabbinis vocabulum.*

14 Syrè, עולין, *vnde filium coli vocant* עולא.

15 Ad verb. Mundi. Hebraismus.

16 Ad verb. Requisita. Syra phrasis, cui Gallica respõdet, Quæ ces choses vous sont requises.

1 Proverbialis sententia, prorsus hunc respondens, legitur in Talmud in tractatu de suspecta vxore, cap. המקנא *hamekanne, & in* סנהדרין *sanhedrin. id est, tractatu De iudicibus cap.* חלק *chelek: cuius sententiæ hæc sunt verba:* במה שאדם מודד בה מודדין לו:

2 Ad verbum, Assumens vultum: quod antè obseruatum est. legitur in tractatu סנהדרין *cap. 2. his verbis,* קשוט עצמך ואחר בך קשוט אחרים *Ornate ipsum, & postmodum orna alios.*

3 Simile id est, Perspicere poteris.

4 Multa vocabula Syri ab Hebræis mutuantur, mutatis quibusdam literis in alias, quæ eodem organo pronuntiationis efferuntur: quorum duo exempla habes in hoc versu ponit enim תהלין *pro* תחנין. *&* סרגיתכן *pro* סרגליתכם. ל lamed *& in* נ nun *&* ל lamed *in* נ nun *conuerso.*

5 Multa vocabula Syri ab Hebræis mutuantur, mutatis quibusdam literis in alias, quæ eodem organo pronuntiationis efferuntur: quorum duo exempla habes in hoc versu ponit enim תהלין *pro* תחנין. *&* סרגיתכן *pro* סרגליתכם. ל lamed *& in* נ nun *&* ל lamed *in* נ nun *conuerso.*

6 Hebraicè יבוען *fortassis respondet* יפצעו *commutatis eiusdem organi literis, vt paulo antè ostendimus.*

7 Hebraicè יבוען *fortassis respondet* יפצעו *commutatis eiusdem organi literis, vt paulo antè ostendimus.*

7 Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

8 Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & illi qui pulsat aperietur.

9 Aut quisnam ex vobis *est* homo, à quo petat filius suus panem, num lapidem porrigit ei?

10 Et si piscem petierit ab eo, num serpentem porrigit ei?

11 Quòd si igitur vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto excellentius Pater vester qui est in cælis, dabit bona illis qui postulant ab ipso?

12 Quicquid vultis vt faciant vobis filii hominum, sic etiam vos facite illis. hæc enim est Lex & Prophetæ.

13 Introite per portam angustam. Lata enim est porta & spatiosa via quæ ducit ad exitium, & multi sunt ii qui ambulant per [8] medium eius.

8 Id est, Per spatium quod est inter duos postes eius. quo sensu etiã Hebraa vox יד iad, *(cui hæc Syra respõdet (legitur Zach. 4. 12. Sicut exprimitur à Dauid Kimchi Hebraorum doctissimo.*

14 Quàm exigua est porta & angusta via illa quæ ducit ad vitam, & pauci sunt illi qui inueniunt eam!

15 Cauete à prophetis mẽdacibus, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

16 A fructibus verò eorum agnoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuas? aut de carduis ficus?

17 Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala verò arbor fructus malos facit.

18 Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.

19 Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excinditur, & in ignem ruit.

20 Quapropter ex fructibus illorum agnoscetis eos.

21 Nequaquam omnis qui dicit mihi, Domine mi, Domine mi, intraturus est in regnum cælorum, sed quisquis facit voluntatem Patris mei qui est in cælis.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine mi, Domine mi, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

9 מכחוש לא, *ad verb. Aliquando nõ. id est, A nullo tempore noui vos: hoc est, Nunquam noui.*

23 Et tunc confitebor illis, [9] Nunquam noui vos: longè discedite à me operarii iniquitatis.

24 Omnis igitur qui audit sermones hos meos, & facit eos, assimilabitur viro sapienti, qui quidem ædificauit domum suam super petram:

25 Et descendit pluuia, & venerunt flumina, ac flauerunt venti, & irruerunt in illam ipsam domum, & non corruit: fundamenta enim eius super petram posita erant.

26 Et omnis qui audit sermones hos meos, & non facit eos, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam:

27 Et descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina eius magna.

28 Et factum est, quum finiuisset Ieschua sermones hos, obstupefactæ sunt turbæ super doctrina eius.

29 Docebat enim eos tanquam potestatem habens, & non sicut legisperiti eorum, & Pharisæi.

CAP. VIII.

1 QVum autem descendisset de monte, cinxerunt eum turbæ multæ.

2 Et ecce, leprosus [1] vnus veniens, adorauit eum, & dixit, Domine mi, si tu vis, potes mundare me.

3 Et extendens manum suam Ieschua, admouit ei, & dixit, Ego volo: mundus esto [2] Et eadem hora mundata fuit lepra eius.

4 Et ait illi Ieschua, Vide ne vlli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdotibus, & offer oblationem tuam, sicut iussit Musche, in testimonium ipsorum.

5 Quum ingressus igitur fuisset Ieschua in Kephar-Nachum, accessit ad eum centurio [3] quidam, & orabat eum:

6 Et dicebat, Domine mi, puer meus decumbit domi, & est paralyticus, ac pessimè affligitur.

7 Dixit illi Ieschua, Ego venio, & sanabo eum.

8 Respondit cẽturio ille, & dixit, Domine mi, non sum dignus ego vt ingrediaris sub tectum meum: sed tantùm dic verbum, & sanabitur puer meus.

9 Etiam ego enim vir sum qui subsum potestati, & sunt sub manibus meis milites, & dico huic, Vade, & vadit: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 Quum audiuisset autẽ Ieschua, admiratus est, & ait ijs qui ibant cum eo, Ammin dico vobis quòd ne in Israel quidem inueni [4] sicut est hæc fides.

11 Dico autem vobis quòd multi venient ab oriente & occidente, & accumbent cum Abraham, & Ischak, & Iaakub, in regno cælorũ.

12 Filij autem regni extrudentur in tenebras externas. Illic erit fletus & stridor dentiũ.

13 Et dixit Ieschua centurioni illi, Abi: sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer eius eadem hora.

14 Et venit Ieschua in domum Schemeum: & vidit socrum illius quòd decumbebat, & corripuerat eam [5] febris.

15 Tetigitque manum illius, & reliquit illam [6] febris: & surrexit, & ministrabat illis.

16 Quum autem esset vespera, adduxerunt ante eum dæmoniacos multos, & eiecit dæmonia eorum verbo, & omnes illos qui malè affecti erant, sanauit.

17 Vt compleretur quod dictum fuerat per [7] manum Isaiæ prophetæ, qui dixit, Quòd hic susciepiet dolores nostros, & infirmitates nostras portabit.

18 Quum vidisset autem Ieschua turbas multas quæ [8] circundabant se, iussit vt abirent [9] in vlteriorem ripam.

19 Et accessit legisperitus [10] quidam, ac dixit ei, Præceptor mi, [11] sequar te in locum quo tu ibis.

20 Dixit illi Ieschua, Vulpibus foueæ sunt, & volucribus cælorum [12] nidi: Filio autem hominis non est vbi fulciat caput suum.

21 Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine mi, [13] permitte mihi vt prius abiens sepeliam patrem meum.

1 Id est, Quidam. Hebraismus.

2 Ad verb. In ea hora. Chald. & Syra phrasis apud Euangelistas frequẽs.

3 Ad verb. Vnus: vt paulo antè.

4 Id est, Fidem huic similem.

5 Ad verb. Ignis. i. ardor febrium.

6 Ad verb. Ignis, vt paulo antè.

7 Id est, Ministerio Isaiæ: quod ante obseruatũ fuit.

8 Respondet Hebræo verbo חזר chazar, *mutato* ז zain, *in* ד daleth, *ex more Chaldaorũ & Syrorum.*

9 Ad verbũ, In transitum. Heb. admodũ tritus. significat ripam, vel littus quod est ex altera parte.

10 Ad verb. Vnus. Hebraismus antè obseruatus.

11 Ad verb. Ibo post te Hebraïs.

12 Syra vox, est, מטלא matlala, *qua si dicas vmbracula. venit n. à* טלל talal, *& Hebræo* צלל tsalal, *mutato* צ tsadi, *in* ט teth *ex Chaldæa & Syra proprietate: ac ita nidi vocãtur quòd in vmbrosis, dumis, vel arboribus aues nidificant.*

13 אפטרני, הנח לי, *Permitte mihi: mutuatum à Græcis* ἄφες. *aquinalet Heb.*

22 Ieschua autem dixit illi, [14] Veni post me, & sine mortuos sepelientes mortuos suos.

23 Et quum ascenderet Ieschua in nauim, ascenderunt cum eo discipuli eius.

24 Et ecce, motus magnus factus est in mari, ita vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò Ieschua dormiebat.

25 Et accesserunt dicipuli eius vt excitarent eum: dixeruntq; illi, Domine noster serua nos, perimus.

26 Dixit illis Ieschua, Cur timidi estis, pusilli fide? Tunc surrexit & repressit ventos & mare. & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò admirabantur, & dicebant, Quis est hic? quia venti & mare obediunt illi.

28 Et quum venisset Ieschua [15] ad vlteriorem ripam in locum [16] Gadaræorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci, qui prodibant è sepulcris, sæui valde. adeo, vt non posset quisquam transire per illam viam.

29 Et vociferabantur ac dicebant, Quid nobis & tibi Ieschua Fili Dei? venisti huc ante tempus vt affligeres nos?

30 Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum qui pascebat:

31 Illi ergo dæmones petebant ab eo, & dicebant, Si eijcis nos, [17] permitte nobis vt abeamus ad gregem porcorum.

32 Et ait illis Ieschua Abite. Et confestim egressi sunt, & ingressi in porcos: & totus grex ille [18] direxit se in rupem, & deciderunt in mare, ac mortui sunt in aquis.

33 Illi verò qui pascebant, fugerunt: & ingressi sunt in vrbem, ac renunciarunt quicquid factum esset, & de illis dæmoniacis.

34 Et egressa est vniuersa ciuitas (in occursum ipsius Ieschua: & quum vidissent illum, rogabant illum vt decederet à finibus ipsorum.

14 Id est, Sequere me. Hebraismus.

15 Ad verb. Ad transitū. Hebraismo paulo antè obseruatus.

16 Græcus textus Matth. habet τῶν Γεργεσηνῶν, Gergesenorū, nec vlla exēplaria in eo variant: quanquam in 5. Marci, & 8. Lucæ, Gadarenorum mētio fiat. Oppida erant diuersa, Gadara (à quo Gadareni) & Gergessa siue Gerassa (à quo Gerasseni, vel Gergeseni:) sed ambo vicina erant ad lacum Genezareth sita, & eorum fines erant cōmixti: vt quum in horum regionem Christus venisse legitur, in illorum quoque regionem venisse intelligendus sit. *17 A Græco ἄφες: vt antè obseruauimus.* *18* לשקיפה חדרת לערֿ, *Direxit se superrupem, ad verb. Sensus autem est, Recto impetu contendit in rupem, & inde præcipitarunt se in mare.*

CAP. IX.

1 ET ascendit in nauim, & traiecit ac venit in ciuitatem suam.

2 Et obtulerūt ei paralyticum decumbētem in lecto: vidítq; Ieschua fidem illorum, & dixit paralytico illi, [1] Bono sis animo fili mi, remittuntur tibi peccata tua.

3 Quidam autem ex legisperitis [2] dixerunt intra seipsos, Hic blasphemat.

4 Ieschua autem cognouit cogitationes illorum, & dixit illis, Quid cogitatis vos mali in corde vestro?

5 Quid enim facilius est dicere? Remittūtur tibi peccata tua: aut dicere, Surgens ambula?

6 Vt cognoscatis autem quòd potestas sit Filij hominis in terra remittendi peccata: (ait illi paralytico) Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.

7 Et surgens abijt in domum suam:

8 Quum vidissent autem turba hæc, timuerunt, & glorificauerunt Deum quòd dedisset potestatem huiusmodi filijs hominum.

9 Et quum transiret Ieschua illinc, vidit hominem desidentem [3] in loco telonij cuius nomē Mattai, dixitque ei, [4] Sequere me. Et surrexit, abijt post eum.

10 Quumq; accumberent in domo, venerunt publicani & peccatores multi, & accubuerunt cum Ieschua & cum discipulis eius.

11 Et quum vidissent Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis, & peccatoribus cibum sumit magister vester.

12 Ieschua autem quum audisset, ait illis, Non opus habent sani medico, sed ij qui malè sunt affecti.

13 Ite, discite quid sit, Miserationem requiro ego, & non sacrificium. non enim veni vt vocarem iustos, sed peccatores.

14 Tunc accesserunt ad eum discipuli Iuchannan, & dixerunt, Cur nos & Pharisæi ieiunamus multum, & discipuli tui non ieiunant?

15 Dixit illis Ieschua, Nunquid possunt filij [5] thalami ieiunare quandiu sponsus est cum illis. Veniunt autem dies quum tollētur ab illis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nemo immittit assumentum *panni* noui in vestem veterem, vt non auferat [6] plenitudo eius de illo vestimento, & fit ruptura maior.

17 Neq; immittunt vinum nouum in vtres veteres, & non rumpantur, vtres, & vinum effundatur, ac vtres pereant: sed mittunt vinum nouum in vtres nouos, & vtraq; conseruantur.

18 Quum autem hæc loqueretur cum illis, venit primas [7] quidam, & accedens adorauit eum, & ait, Filia mea iam mortua est: sed veni, pone manum tuam super eam, & viuet.

19 Et surrexit Ieschua & discipuli eius, & [8] sequuti sunt eum.

20 (Et ecce, mulier cuius sanguis profluxerat annis duodecim, venit à tergo illius, & tetigit extremitatem vestimenti eius.

21 Dixit enim [9] intra sese, Etiamsi tantummodo vestimentum eius tetigero, sanabor.

22 Ieschua autem conuersus vidit eam & dixit ei, [10] Bono sis animo filia mea: fides tua seruauit te. Et sanata est mulier illa hora.)

23 Et venit Ieschua in domum illius primatis, viditque [11] tibicines, & turbas quæ tumultuabantur.

24 Et dixit illis, [12] Secedite: puella enim non est mortua, sed dormit. Et deridebāt illum.

25 Et quum eiecisset turbam, ingressus apprehendit illam manu eius, & surrexit puella.

26 Et emanauit rumor hic in totam terram illam.

27 Et quum discederet Ieschua illinc, adhæserunt ei cæci duo, qui clamabant, ac dicebant, Miserere nostri fili Dauid.

1 Ad verb. Cordatus sis. אתלבב *venit a* לבב *quod est cor. Sensus, Recipe cor, i. animū.*

2 Ad verbū, בבפשהון, *In anima sua, tritus Hebraismus.*

3 Præpositio In, qua notatur litera ב beth *dictioni præfixa, omittitur, vt frequēter in Hebraīs quoque scriptum sit, præsertim autem quum dictioni præfigenda erat, à litera* ב beth *incipit.*

4 Ad verb. Veni post me. Hebraismus sæpe obseruatus.

5 Id est, Spōsi amici, quos in suum vsque thalamū admittit: qui alio nomine vocantur שושבינין schuchebinin.

6 Id est, Frustū illud panni quod ad implēdum foramen adhibebatur. Plenitudo, pro re qua implet. Hebraismus.

7 Ad verba Vnus. Hebraismus.

8 Ad verb. Iuerunt post eum: antè obseruatum ex Hebraismo.

9 Ad verb. In anima sua. Hebraismus.

10 Ad verb. data sis: vt antè annotauimus in hoc capite.

11 Tibicines, Syrè זמרא זמך zemare, *a* זמך zamar, *Tibia cecinit. quo vtitur hic Euangelista, & infrà 11. 17. Porro mos fuit valde antiquus apud Iudæos, tibicines adhibere ad luctum mortuorum, quos Talmudistæ vocant* חלילין chalilin; *i. aulœdos, à* חלול chalil, *tibia. De hac consuetudine multa sparsim leguntur in Talmudicis libris, & in scriptis Rabbinorum: præsertim autem in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap 3 & in tractatu De sabbato, cap. 23. & in Baba Metzia, cap. 6. item in Rabbi Schelomonis comment. in Ezechielem, cap. 25. vbi dicit,* יש דברים שעשין אותם לאב ולשמחה אכל אין עניהם שין לכלח ולמת *Id est, Sunt quæ adhiberi consueuerunt ad luctum, & ad lætitiam: sed non est in eis par ratio, cuiusmodi sunt aulœdi pro sponsa & pro mortuo.* *12 Ad verb. Secedite vobis. Heb. quem exprimunt Galli,* Retirez-vous.

28 Quumque veniſſet in domum, acceſſerunt ad eum illi cæci. dixit illis Ieſchua, Creditis quòd ego poſſim hoc facere? Dicunt ei, Etiam Domine noſter.

29 Tunc tetigit oculos illorũ, & ait, Quemadmodum credidiſtis fiat vobis.

30 Et confeſtim aperti ſunt oculi illorum: atque inhibuit eis Ieſchua, & ait, Videte ne quis ſciat.

31 Illi verò exiuerunt, & diuulgauerunt famam eius in tota terra illa.

32 Quumq; egreſſus eſſet Ieſchua obtulerunt ei mutum in quo erat dæmonium.

33 Et poſtquam exiuiſſet dæmonium, loquebatur mutus: & admiratæ ſunt turbæ. & dicebant, Quòd [13] nunquam fuit viſum huiuſmodi in Iſraiel.

13 Ad verb. Ab aliquãdo non. Vide quæ de eo annotauimus cap. 7. 23.

34 Phariſæi autem dicebant, Per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

35 Et circuibat Ieſchua ciuitates omnes & vicos, ac docebat in ſynagogis eorum, & prædicabatque euangelium regni, & ſanabat omnes morbos & omnes dolores.

36 Quum vidiſſet autẽ Ieſchua turbas, miſericordia affectus eſt erga illas, quòd laſſi eſſent & diſſipati, ſicut oues quibus non eſt paſtor.

37 Et ait diſcipulis, Meſſis copioſa *eſt*, & operarii pauci.

38 Rogate igitur dominum meſſis vt extrudat operarios in meſſem ſuam.

CAP. X.

1 ET vocauit duodecem diſcipulos ſuos, & dedit illis poteſtatem aduerſus ſpiritus immundos, vt eijcerent eos, & vt ſanarent omnem dolorem & morbum.

1 Secharuta. De hoc cognomine conſiderandum num cõmodè poſſit compoſitum eſſe à שכר, id eſt mercede, & כזת, id eſt defecit, declinauit vt יוסא, altera pars cognominis ſit verbum futurum paſſiuum coniugationis tertiæ: & ita totum cognomen ſignificet Mercede inducetur ad defectionem.

2 Illorum autem duodecim Apoſtolorum nomina ſunt hæc: Primus illorum Schemeun, qui vocatur Cipha, & Andrauas frater eius: & Iaakub filius Zabdai, & Iuchannan frater eius.

3 Et Philippus & Bar-Tulmai, & Thauma, & Martai publicanus & Iaakub filius Chalphai & Labbi qui cognominatus eſt Taddi:

4 Et Schemeum Zelotes, & Iehuda [1] Secharuta, is qui prodidit illum.

5 Hos duodecim miſit Ieſchua, & præcepit eis, ac dixit, In viam profanorum ne abieritis, & in ciuitates Samariæ ne ingrediamini.

6 Ite autem potius ad oues quæ perierunt de domo Iſraiel.

7 Et dum proficiſcimini vos, prædicate, & dicite, Quòd apropinquauerit regnum cælorum.

8 Morbidos ſanate, & leproſos mundate, & mortuos ſuſcitate, & dæmonia eijcite: gratis accepiſtis, gratis date.

9 Ne comparetis aurum neque argentum, neque æs in [2] crumenis veſtris.

2 Scriptum erat, בכיסיכן, antiquariorũ vel typographorum vitio, pro בכיסיכין, he pro vau, quæ duæ literæ apud Syros magnã inter ſe habẽt ſimilitudinẽ. Vt facilè fierit errare. In manuſcripto erat vt nos reſtituimus.

10 Neque viatorium ſaccum ad iter, neq; binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. diguus eſt operarius cibo ſuo.

11 In quamcunq; autem vrbem aut ciuitatem vos intratis, interrogate quiſnam dignus ſit in ea atque illic eſtote donec exeatis.

12 Et quum ingredimini in domum, [3] ſalutate domeſticos.

13 Et ſi *ita* ſit quòd digna ſit domus, pax veſtra veniet ſuper eam: & ſi non ſit digna, pax veſtra ad vos ſeſe conuertet.

14 Qui autem non excipit vos, neque audit ſermones veſtros, quum exitis ex ædibus aut ex ciuitate illa, [4] excutite puluerem ex pedibus veſtris.

15 Et ammin dico vobis, Quòd terræ Sedõ & Amora erit tollerabilius in die iudicij quàm ciuitati illi.

16 Ecce ego mitto vos velut oues inter lupos: eſtote igitur prudentes veluti ſerpentes, & ſynceri ſicut columbæ.

17 Cauete autem à filijs hominum. tradent enim vos [5] in concilia & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos,

18 Et ante præſides & reges adducent vos propter me, in teſtimonium ipſorum & Gentium.

19 Quum autem tradiderint vos, neſitis ſoliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20 Non enim eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri loquetur in vobis.

21 Tradet autem frater fratrem ſuum ad mortem, & pater filium ſuum, & inſurgent filij aduerſus parentes ſuos, & morte afficient eos.

22 Et eritis exoſi ab omni homine propter nomen meum. Is autem qui perſeuerauerit vſque in finem, ipſe [6] viuet.

23 Quum perſequuntur vos in vrbe [7] hac, fugite in aliam. Ammin enim dico vobis quòd non [8] abſolueritis omnes ipſas vrbes domus Iſrael, donec veniat filius hominis.

24 Non eſt diſcipulus qui ſit præſtantior magiſtro ſuo, neque ſeruus domino ſuo.

25 Sufficit ipſi diſcipulo vt ſit ſicut magiſter ſuus, & [9] ſeruo, ſicut dominus ſuus. ſi dominum domus vocarunt [10] Beal-Zebub, quanto magis domeſticos eius.

26 Ne igitur metuatis ab eis: non enim eſt quicquam quod latet, quod non ſit reuelandum: & quod occultatur, quod non ſit cognoſcendum.

27 Quicquid dico vobis in tenebris, id vos dicite in luce. & quicquid in aures veſtras audi-

3 Scriptum erat, בבוסיכון, antiquariorũ vel typographorum vitio, pro בבוסיכין, he pro vau, quæ duæ literæ apud Syros magnã inter ſe habẽt ſimilitudinẽ. Vt facilè fierit errare. In manuſcripto erat vt nos reſtituimus.

3 Ad verb. Regate [pro] pace domus: id eſt Vetacõcipite pro felicitate eius domus. Hebraiſmus eſt in Hebraea lingua & in ſacris ſcripturis frequens.

4 Hoc in oculos incurrente ſymbolo anathematis, voluit vt teſtarentur quã eſſent exercãdi qui oblatã ſalutem reſpuerent. Vſitatum enim erat in ea gente verbis huiuſmodi externa ſymbola adiungere ad magis percellendũ. Non abſimile eſt quod Nehemiæ cap. 5. 13. legitur: videlicet Nehemiã excuſſiſſe oram veſtimenti ſui in teſtimonium contra eos qui fidem datam violarant.

5 Ad verb. In domum iudiciorum. id eſt, In locum vbi exercẽtur iudicia. 6 Heb. pro ſaluus erit. 7 Puto erratum fuiſſe à typographo, & poſitum חדא hac, pro חרא vna ſed tamen quia ſenſus non variatur, nihil mutare volui, præſertim quum eodem modo legatur in manuſcripto. 8 Ad verb. vertit. Porro abſoluere ciuitates, eſt perficere minus ad quod exequendum in eas miſſi fuerant. Gallica phraſis propè ad hanc accedit. Vous n'aures point fait en toutes les villes de la maiſon d'Iſrael. 9 In Talmud, tractatu De benedictionibus, cap. 9, ſimilis ſententia legitur, דיו לעבד שיהא כרבו, Sufficit ſeruo vt ſi. ſicut dominus ſuus. 10 Execrandi Akarenitarum idoli nomine, Chriſti miracula infimãt, quòd doctrina autoritatem, cuius illa ſigilla erant minimè dubia, euertarent. Vide 1. Samuel. 5. 10. 2. Reg. 1. 3.

Quod cognomen ſi à Chriſto accepit, vt Petrus & filii Zebedæi, declaratur & ipſum Iudam & quod facturus erat, optimè Chriſto fuiſſe cognitum: ſi verò ab aliis ei inditum eſt, diuina prouidentia commendatur, ſine qua illud cognomen non accepit, quod eius proditionem adeo clarè præmonſtraret. Quod autem quidam ſcribunt compoſitum eſſe ex איש & proprio loci nomine, & ſignificare virum Kirioth, literæ quibus ſcribitur in Syra paraphraſi non admittunt. Nam præterquam quòd א non eſt præpoſitum, ע quoque non eſt ſcriptum, ſed ם: neque eſt קריותא in reliqua dictionis parte per ק & ת, ſed per כ & ט, hoc modo כריסא.

diſtis,

stis, [11] prædicate in tectis.

28 Et ne metuatis ab ijs qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere metuite autem potius ab eo qui potens est vt animam & corpus perdat in [12] Gihanna.

29 Non duo passeres venduntur [13] Assar? & vnus ex illis sine Patre vestro non cadit super terram.

30 Vestri autem etiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt.

31 Ne igitur metuatis: passeribus enim multis præstantiores estis.

32 Quisquis ergo confitebitur me coram filijs hominum, confitebor eum ego quoq; coram Patre meo qui est in cælis.

33 Qui vero negauerit me coram filijs hominum, negabo eum ego quoque coram Patre meo qui est in cælis.

34 Ne arbitremini quòd venerim vt mittam [14] tranquillitatem in terram: non veni vt immitterem tranquillitatem, sed gladium.

35 Veni enim vt dissidere faciam virum aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam.

36 Et inimici viri, domestici eius.

37 Qui diligit patrem aut matrem amplius quàm me nō est dignus me: & qui diligit filium aut filiam amplius quàm me, nō est dignus me.

38 Et omnis qui non accipit crucem suam, & [15] sequitur me, non est dignus me.

39 Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

40 Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, eum qui me misit recipit.

41 Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipit: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipit.

42 Et quisquis ad bibendum præbet vni ex his pusillis poculum frigidarum *aquarum* tantùm nomine discipuli, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.

CAP. XI.

1 ET factum est quum finem fecisset Ieschua præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc ad docendum & prædicandum in ciuitatibus illorum.

2 Iuchannan autem quum audiuisset [1] in domo vinctorum, opera Christi misit [2] per manum discipulorum suorum.

3 Et dixit illi, Túne es ille qui venit, aut alios ne expectemus?

4 Respondit Ieschua, & dixit illis, Ite, renūtiate Iuchannan ea quæ auditis & videtis.

5 Ceci vident, & claudi ambulant, & leprosi mundantur, & surdi audiunt, & mortui resurgunt, & pauperes accipiunt euangelii nuntium.

6 Et beatus is qui nō fuerit offensus in me.

7 Quum autem abiissent, cœpit Ieschua dicere turbis de Iuchannan, Quid existis in desertum ad videndum? arundinem quæ à vento agitatur?

8 [3] Alioqui, quid existis ad videndum? hominem qui vestibus mollibus vestitur? Ecce qui mollibus vestiuntur, [4] in domo regum sunt.

9 Alioqui, quid existis ad videndum? Prophetam? Etiam, dico ego vobis, & excellentiorem quàm Prophetam.

10 Ipse enim est de quo scriptum est, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui diriget viam ante te.

11 Ammin dico vobis quòd non surrexit inter natos hominum, qui maior sit Iuchanan Baptista: minor autem in regno cælorum, maior est eo.

12 A diebus autem Iuchannan Baptistæ, & vsque nunc, regnum cælorum cum violentia accipitur, & violenti rapiunt illud.

13 Omnes nanque Prophetæ & Lex vsque ad Iuchannan prophetauerunt.

14 Et, si vultis vos, recipite quòd is est AElias qui venturus erat.

15 Cui sunt aures vt audiat, audiat.

16 [5] Cui autem assimilabo generationem hanc? Similis est pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis: vlulauimus vobis, & non [6] planxistis.

18 Venit enim Iuchannan, qui non comedit neque bibit & dixerunt, Dæmonium est illi:

19 Venit filius hominis comedens & bibens, & dicunt, Ecce, homo edax & potor vini, & amicus publicanorum & peccatorum. [7] Et iustificata est sapientia à cultoribus suis.

20 Tunc cœpit Ieschua exprobrare ciuitatibus illis in quibus editæ fuerant virtutes eius plurimæ, neque conuersæ fuerant.

21 Et dicebat, Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-zaida: quoniam si in Tzor & in Tzaidan editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in vobis, iam olim in [8] sacco & in cinere conuersæ fuissent.

22 Attamen dico vobis quòd Tzor & Tzaidan erit tolerabilius in die iudicij quàm vobis.

23 Et tu Kephar-Nachum, ea es quæ vsque ad cælos exaltata fuisti: vsque ad foueam deprimēris. quia si in Sedom editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in te, mansisset vsque in hunc diem.

24 Veruntamen dico tibi quòd terræ Sedom erit tolerabilius in die iudicii quàm tibi.

25 In illo tempore [9] respondit Ieschua, & dixit, Confiteor tibi, Pater mi, Domine cælorum & terræ, quod absconderis hæc à sapientibus & prudētibus, & reuelaueris ea paruulis.

26 Certè Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.

27 Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam nouit nisi Filius, & cui beneplacitum erit Filio vt *id* reuelet.

28 Venite ad me omnes vos laborantes & sustinentes onera, & ego refocillabo vos.

29 Tollite [10] iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim, & sim humilis in corde meo: & inuenietis requiē animabus vestris.

30 Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue est.

11 Veterum & ædificiorū & præconum morē attingit nam vt præcones longe latéq; vocē spargerēt consecendebāt tecta plana. Vide Deut. 22. 8: & Esaia 15.3.

12 De hac voce, quod sātis erat annotauimus supra: cap. 5.22.

13 De valore Assar, vide in finem cap. 12. Marci.

14 Syra vox שיבא, respondēt radici Hebræa שאן: mutatumq; est א in י iod, vt sæpe fit, nō modo in diuersis linguis, sed etiam in eadem.

15 Ad verb. Venit post me. Hebraiss. iam sæpe obseruatus.

1 Præpositio nō est expressa, vt sæpe nō exprimitur, sicut annotauimus in cap. 5.9.

2 Hebraismus sæpe obseruatus.

3 Ad verb. Et si non. Hebraismus frequens sunt in sequēti versu.

4 Præpositio reticetur, sicut in principio, cap. ex Hebraismo.

5 Familiarissimum est Hebræis, Chaldæis & Syris scriptoribus, vt parabolæ incipiant ab interrogationibus, vt videre licet in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 2, & in commentariis Bibliorum sæpe.

6 Pulchra est in Syra lingua allusio in vocibus Saltastis & Planxistis: sunt enim ambæ eiusdem radicis, nec differunt nisi coniugatione tātum.

7 Id est, Quocunque modo, & a quouis proponatur huius ætatis hominibus sapientia & doctrina salutis, id fit absque profectu. habet tamē Deus suos electos quibus ea, peculiariter destinata est: vnde etiam filij sapientiæ dicuntur qui eā iustificāt, approbant, colūt & religiose obseruant.

8 Cinere aspergi & sacco operiri antiquos consuesse in grauiori luctu, adeo frequēter in sacris literis occurrit vt opus nō sit pluribus probare.

9 Id est, Loquutus est, Hebraiss. frequens. 10 Tam doctrina quàm castigationes quæ ab ea dependent, in veteri etiam Testamēto Iugū vocātur: vnde sumpta est hæc metaphora, Thren. 3.9. Rabbinis etiā vsitatissima, vt in פרקי אבות *Pirke aboth, cap. 3. ad quā fortasse respexit Psalmista, Psal. 1.3. Diss ūpamus vincula eorū, &c.*

CAP. XII.

1 IN illo tempore ibat Ieſchua in ſabbatho [1] *in* loco ſeminum, & diſcipuli eius eſuriebant, & cœperunt [2] vellere ſpicas, & comedebant.

2 Phariſæi autem, quum vidiſſent illos, dixerunt ei, Ecce, diſcipuli tui faciunt id quod nõ licet facere in ſabbatho.

3 Ipſe autem dixit illis, Non legiſtis quid fecerit Dauid, quum eſuriret, & illi qui erant cum eo?

4 Quomodo ingreſſus eſt in domum Dei, & panem menſæ Domini comedit ipſe cui non licebat comedere, neque illis qui cum eo erãt, niſi ſacerdotibus tantùm?

5 Aut non legiſtis in Lege, quòd ſacerdotes in templo prophanant ipſum ſabbathum, & quòd irreprehenſibiles ſunt?

6 Dico autem vobis quòd maior templo eſt hîc.

7 Si autem ſciretis quidnam ſit, Beneficiẽtiam volo, & non victimam, non condemnaretis eos qui irreprehenſibiles ſunt:

8 [3] Dominus enim ſabbathi eſt filius hominis.

9 Et progreſſus eſt illinc Ieſchua, & venit in ſynagogam illorum.

10 Et vir [4] quidam erat ibi cuius arida erat manus. Et interrogabant illum, ac dicebant, Nunquid licet in ſabbatho ſanare? [5] vt accuſarent eum.

11 Ipſe autem dixit illis, Quiſnam ex vobis eſt vir cui ſit [6] ouis vna, & ſi inciderit in [7] foueam in die ſabbathi non apprehendat & erigat ipſam?

12 Quanto autem excellẽtior eſt filius hominis quam ouis? Quapropter licitum eſt in ſabbatho facere quod bonum eſt.

13 Tunc dixit illi homini, Extende manum tuam. Et extendit manum ſuam, & reſtituta eſt [8] ſocia ſua.

14 Et egreſſi ſunt Phariſæi, & conſilium ceperunt aduerſus eũ quomodo perderẽt ipſum.

15 Ieſchua autem cognouit, & ſeceſſit illinc. Et [9] ſequutæ ſunt eum turbæ multæ, & ſanauit eos omnes.

16 Prohibuitque eis ne ſe manifeſtum facerent.

17 Vt compleretur id quod dictum fuerat [10] per manum Iſaiæ Prophetæ, qui dixit,

18 Ecce ſeruus meus, in quo mihi complacitum eſt: dilectus meus, in quo delectatur anima mea. Spiritum meum ponam ſuper illum, & iudicium populis predicabit.

19 Non contendet, & non clamabit, neque quiſquam audiet vocem eius in plateis.

20 Arundinem quaſſatam non confringet, [11] & lucernam crepitantem non extinguet: donec proferat iudicium ad victoriam.

21 Et in nomine eius Gentes ſperabunt.

22 Tunc obtulerunt ei dæmoniacũ [12] quẽdam, qui erat mutus & cæcus: & ſanauit illum, ita vt mutus & cæcus loqueretur & videret.

23 Et admirabantur [13] vniuerſæ turbæ, ac dicebant, Numquid hic eſt filius Dauid?

24 Phariſæi autem, quum audiuiſſent, dixerunt, Hic non eijcit dæmonia niſi per [14] Beal-Zebub principem dæmoniorum.

25 Ieſchua autem cognouit cogitationes eorum, & dixit illis, Omne regnum quod diuiditur aduerſus ſeipſum, deſtruetur: & omnis domus ſaut ciuitas quæ diuiditur aduerſus ſeipſam, non ſtabit.

26 Et ſi Satanas Satanam eijcit, [15] aduerſus ſeipſum diuiſus eſt: quomodo igitur ſtaret regnum eius?

27 Et ſi ego per Beal-Zebub eijcio dæmonia, filij veſtri per quem eijciunt illa? propter hoc, illi erunt veſtri iudices.

28 Et ſi per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, appropinquauit vobis regnum Dei.

29 Alioqui, quomodo poteſt quis intrare in domum potentis, & vaſa eius diripere, niſi prius vinxerit ipſum potentem? & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non congregat mecum, [17] ſpargendo ſpargit.

31 Propterea dico vobis quòd omnia peccata & conuitia remittentur filijs hominum: conuitium autem quod eſt contra Spiritum, non remittetur filijs hominum.

32 Et quicunque dixerit verbum aduerſus filium hominis, remittetur illi: quicunque autem aduerſus Spiritum ſanctum dixerit, non remittetur illi neque in ſæculo hoc, neque in ſæculo futuro.

33 Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut facite arborem vitioſam & fructus eius vitioſos. à fructibus enim ſuis cognoſcitur arbor.

34 Progenies viperarum, quomodo poteſtis vos bona loqui, qui eſtis mali? Ex his enim quæ abundant in corde, loquitur os.

35 Homo bonus ex theſauris bonis profert bona: & homo malus ex theſauris malis profert mala.

36 Dico enim vobis quòd de omni verbo otioſo quod dixerint filii hominum, reddituri ſunt rationem in die iudicii.

37 Ex dictis enim tuis iuſtificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.

38 Tunc reſponderunt quidam ex legiſperitis, & ex Phariſæis, & dixerunt illi, Præceptor, volumus videre ex te ſignum.

39 Ille autem reſpondit, & dixit eis, Generatio mala & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Iaunan prophetæ.

40 Sicut enim fuit Iaunan in ventre piſcis tribus diebus ac tribus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

41 Homines Niniuitæ ſurgent in iudicio cũ generatione hac, & condemnabunt eam: quòd ipſi conuerſi ſint per prædicationem Iaunan: & ecce, qui maior eſt Iaunan, hîc *eſt*.

42 Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à limitibus terræ vt audiret ſapientiam Scheleiemum, & ecce, excellẽtior quam Scheleiemum *eſt* hic.

43 Quum

1 *Id eſt, In agro ſato.*
2 *Ad verb. Et cœperunt vellentes: eſt Participium pro Infinitiuo, Hebraorũ more.*
3 *Hac Chriſti doctrina ve tuſtis etiã patrũ traditionibus explicatur & confirmatur. quamuis enim aliquin rigidiores ſint in ſabbathi obſeruatione, tamen diſertis verbis traduũt,* כבכת כפשות דיחה אח השרח *Itẽ &* פיקרח דיחה אח נפש השבח, *hoc eſt, Periculũ animarum [diſcrimen mortis] pellit ſabbathum. Vide Talmud volumine de ſabbatho & de circunciſione.*
4 *Ad verb. Vnus. Hebraiſmus iam ſæpè obſeruatus.*
5 *Ad verb. Peruulgarẽt obtrectationẽ eius: ſicut obſeruauimus ſuprà, cap. 4. 8.*
6 *Syra vox* ער בא *alys in quis inuſitata. legitur autem eodem ſenſu Luc. quoque 15. 3. & Iohã. 2. 3. & 2. 14. & 10. 3. atque hic in verſu ſequenti, & alibi in nouo Teſtamento ſæpius.* 7 בחברא *pro* בחפרא *voce vſitatiſſima Hebræis, ſed Syri* פ *mutant in* ב, *ſimilis organi literam.*
8 *Id eſt, Altera manus. Hebraiſmus.* 9 *Ad verb. Iuerunt poſt eum. Hebraiſmus antè ſæpe obſeruatus.* 10 *Id eſt, Miniſterio. Hebraiſmus antè ſæpè obſeruatus.* 11 *Pro lino poſuit lucernam, cui ex lino ellychnium parari ſolet. Ex diuerſa autem nota moribundam deſcribit lucernam qua crepitet: ſenſu autem eodem.*
12 *Ad verb. Vnum, Hebraiſmus.*
13 *Erat* בר חחון: *ſed alterũ è duobus* ח *he redundat: quapropter* בר חון *poſuimus, & ita habet manuſcriptus codex.*
14 *Vide de Beal Zebub, Matt 10. 25.*
15 *Ad verb. Aduerſus animam ſuã, Hebraiſmus.*
17 *Pro Proreſus ſpargit. Hebraiſmus.*

דסקיא חכים ומצבת *Id est, Ab habitatore vacuam: nitidam & adornatã. Vox quã vertimus [versam] peculiaris est linguæ Syræ, nec facilè inuenitur in aliis scriptoribus. in nouo verò Testamento recurrit in eodem sensu, Luc. 11. 25. atq; eiusdem est derivationis ac significationis vox* חמא *Luc. 15. 8.*

19 Ad verb. Homo. Hebraismus.

43 Quum autem spiritus immundus egreditur à filio hominis, circumambulat loca in quibus non sunt aquæ: & quærit quietem, & non inuenit.

44 Tunc dicit, Reuertar in domum meam ex qua egressus sum. Et venit, reperit esse [18] vacantem, & versam, & præparatam.

45 Tunc abit, accipit secum septem spiritus alios qui se deteriores sunt: & ingrediuntur, & habitant in ea, & fit finis hominis illius peior quàm principium eius. sic erit generationi huic prauæ.

46 Quum autem ipse loqueretur turbis, venerũt mater eius & fratres eius, stantes foris, & quærentes vt loquerentur cum eo.

47 Dixit autem ei [19] quidam, Ecce, mater tua & fratres tui stant foris, & quærunt vt loquantur tecum.

48 Ipse autem respondit, & dixit ei qui renuntiauerat sibi, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 Et extendit manum suam in discipulos suos, & dixit, Ecce mater mea, & ecce fratres mei.

50 Quisquis enim facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse est frater meus, & soror mea, & mater mea.

CAP. XIII.

1 IN illo autem die egressus est Ieschua è domo, & sedit iuxta littus maris.

2 Et congregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeò vt ingrederetur, & sederet in naui, & vniuersa turba staret iuxta littus maris.

3 Et multum loquebatur cum illis in parabolis, & dicebat, Ecce, egressus est seminator ad seminandum.

4 Et quum seminaret, fuit quod caderet [1] iuxta viam: & venerunt aues, & comederunt ipsum.

5 Et aliud cecidit super petram ita vt non esset terræ multum: & eadem hora [2] exortũ est, propterea quòd nulla esset profunditas terræ.

6 Quum autem ortus est sol, [3] calorem sensitet, quia non erat ei radix, exaruit.

7 Et aliud cecidit [4] *in* locum spinarum: & ascenderunt spinæ & suffocauerunt ipsum.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructus: [5] est quod *dedit* centum, & est quod sexaginta, & est quod triginta.

9 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

10 Et accesserunt discipuli eius, & dixerunt ei, Quare in parabolis loqueris cum illis?

11 Ipse autem respondit, & dixit eis, Quia vobis est datum nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum.

12 Ille enim cui est, dabitur & reddetur abundantior: & cui non est, [6] etiam id quod est ei auferetur ab eo.

13 Propterea in parabolis loquor cum illis, quia vident & non vident: & audiunt ac non audiunt, neque intelligunt.

14 Et completur in illis vaticinium Isaiæ, qui ait, Quòd audiendo audietis, & non intelligetis: & videndo videbitis, & non cognoscetis.

15 Incrassatum enim est cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos [7] clauserunt: vt non viderent oculis suis, & audirent auribus suis, & intelligerent corde suo, & conuerterentur, & sanarem eos.

16 Vestri autem beati sunt oculi qui vident. & aures vestræ quæ audiunt.

17 Ammin enim dico vobis, quòd multi prophetæ & iusti concupiuerunt vt viderent id quod videtis vos, & non viderunt: & audire id quod auditis vos, & non audiuerunt

18 Vos autem audite parabolam seminis,

19 Omnis qui audit sermonem regni, & non intelligit ipsum, venit Malus & rapit sermonem seminatum in corde eius: hoc est quod seminatum erat [8] iuxta viam.

20 Id autem, quod supra petram seminatum fuit, est is, qui audit sermonem, & eadem hora cum gaudio excipit illum.

21 Non est autem illi radix in eo, sed temporarius est: & quum fuerit afflictio aut persequutio propter sermonẽ, continuò offenditur.

22 Quod autem [9] *in* loco spinarum seminatum fuit, is est qui audiuit sermonem: & cura sæculi huius, & deceptiones diuitiarum suffocant ipsum sermonem, & infrugifer redditur.

23 Cæterum illud quod in bonam terram seminatum fuit, is est qui audit sermonem meum, & intelligit: & reddit fructus, & facit, [10] est qui centum, & est qui sexaginta, & est qui triginta.

24 Aliam parabolã proposuit illis, & dixit, Simile est regnum cælorum viro qui seminauit semen bonum in agro suo.

25 Et quum dormirent homines, venit inimicus illius, & seminauit [11] zizania inter triticum, & abiit.

26 Quum autem protulisset herbam, & fecisset fructus, tũc cõspecta sunt etiam zizania.

27 Et accesserunt serui domini domus, & dixerunt illi, Domine noster, nónne bonum semen seminasti in agro tuo? vndénam sunt in eo zizania?

28 Ille autem dixit eis, Homo inimicus fecit hoc. Dicunt ei serui eius, Vis tu *vt* euntes [12] colligamus ea?

29 Ille autem dixit eis, Ne, dum colligetis zizania, eradicetis cum illis etiam triticum,

30 Sinite *vt* crescant ambo pariter vsque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite prius zizania, & ligate ea *in* fasciculos vt comburantur: triticum verò colligite in horrea mea.

31 Aliam parabolam proposuit eis, & dixit, Simile est regnum cælorũ grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo.

32 Et illud est minimum omnium seminum: postquam autem excreuit, maximũ est omnium olerum, & [13] fit arbor: adeo vt venientes aues

1 Ad verb. Iuxta manũ, vel locũ viæ. Hebraismus frequens.

2 Syrũ verbum, שוח *propriè conuenit è terra nascẽtibus: & significat, E terra prodire. quod ideo annotare libuit, quia à nostris lexicis prætermittitur quãquam Rabi Nathã, autor* ערוך *Talmudici, ipsum adducit in radice* שח*, atq; exemplis aliquot hanc eius esse significationẽ confirmat.*

3 Ad verb. Calefactũ est.

4 Reticetur præpositio ex Hebraismis, vt ante obseruauimus cap. 9.

5 Quanquam positit בית*, positum esse loco* בין *inter: quod sæpe fit in Syra & Chaldæa lingua, tuncq; vertendum est, Et aliud cecidit, inter spinas &c.*

6 Id est, Quod putat sibi esse, vt declarat Lucas cap. 8. 18.

7 Syre, עמצר *ab Hebræo* עצמר*, per literarum trãsp ositionem. Significat autem Claudere. occludere. Quo verbo, ita literis trãspositis, etiam Chaldæi scriptores frequenter vtuntur.*

8 Ad verb. Iuxta manum vel locũ viæ: vt antè obseruauimus Hebraismus.

9 Cum præpositionis reticentia, vel בית *pro* בין *interponitur: vt paulo ante obseruauimus vt vertẽdum sit, Inter spinas.*

10 Pro, Aliud cẽtum: vt passim antè.

11 Græcam vocẽ retinet, sicut etiam infrà.

12 גבב *à* גבא*, quod respondet Hebræo* קטש*, Collegit. est autem tertiæ thematis, quæ erat* כ*, mutata in* א*, quod etiam in Hebræa lingua in geminatis aliquando fit, vt concursus similium literarũ vitetur.*

13 In Talmud Ierosolymitano, in tractatu De angulo agri. cap. 2. legitur quẽdã Simonem filiũ Halaphta, retulisse se habere in prædio suo plantam sinapis tanta magnitudinis vt ipse in summitatem ramorum eius posset conscendere, veluti in ficum. Item alius ibidẽ refert de alia planta sinapis cuius tres essent rami, quorum vnus incuruatus fuit ad vmbraculum faciendum figulis qui sub eo in æstate operabantur. ex quo ramo tandẽ tres cabi seminis fuerunt collecti, id est dimidius modius. Quanuis autem eximia fuerit terra sancta vbertas, nolim tamen pro compertis obtrudere: tantùm protuli vt locum aliqua ex parte illustrarem.

cælorum nidulentur in [14] ramis illius.

33 Aliam parabolam dixit illis, Simile eſt regnum cælorum fermento illi quod accipiens mulier, recondidit in tribus ſatis farinæ donec totum fermentaretur.

34 Hæc omnia loquutus eſt Ieſchua per parabolas ad turbas, & ſine parabolis non loquebatur cum illis.

35 Vt compleretur id quod dictum fuerat [15] per Prophetam, qui dixit, Aperiam os meũ in parabolis, & eructabo abſcondita, quæ fuerunt antè fundationem mundi.

36 Tunc dimiſit Ieſchua turbas, & venit in domum. Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & dixerunt ei, Explica nobis parabolam illam zizaniorum & agri.

37 Ille autem reſpondit, & dixit illis, Is qui ſeminauit bonũ ſemen, eſt Filius hominis.

38 Et ager eſt mundus: ſemen autem bonum, filij ſunt regni: zizania autem, ſunt filij illius Mali.

39 Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt Satanas: meſſis verò eſt conſummatio mundi: meſſores autem, Angeli.

40 Sicut igitur colliguntur zizania & comburuntur igni, ſic erit in conſummatione ſeculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos ſuos, & colligent è regno illius omnia ſcandala, & omnes facientes iniquitatem.

42 Et coniicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & ſtridor dentium.

43 Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris ſui. Is cui ſunt aures vt audiat, audiat.

44 Rurſum ſimile eſt regnum cælorum theſauro qui eſt abſconditus in agro, quem quum inuenit homo, abſcondit quoque, & præ gaudio, abiens vendit quicquid eſt ei, & emit agrum illum.

45 Rurſum ſimile eſt regnum cælorum homini mercatori qui quærebat margaritas optimas.

46 Quum autem inuenit margaritam vnam [16] pretioſam, abiens vendit quicquid eſt ei, & emit eam.

47 Rurſum ſimile eſt regnum cælorũ verriculo quod proiectum eſt in mare, & ex omni genere congregat.

48 Et quum impletum eſt, ſubduxerunt ipſum ad littus maris, & ſedentes, collegerunt: & bonos iniecerunt in vaſa, malos autem proiecerunt foras:

49 Sic erit in conſummatione ſeculi: exibunt Angeli, & ſeparabunt malos è medio iuſtorum.

50 Et proiicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & ſtridor dentium.

51 Ait illis Ieſchua, Intellexiſtis omnia hęc? Dicunt illi, Etiam Domine noſter.

52 Dixit illis, Propterea omnis legiſperitus qui edoctus eſt ad regnum cælorum, ſimilis eſt homini domino domus, qui depromit è theſauro ſuo noua & vetera.

53 Et factum eſt vt poſtquam finiſſet Ieſchua ſermones hos, digrederetur illinc,

54 Et veniret in ciuitatem ſuam. Et docebat illos in ſynagogis illorum, ita vt mirarentur, & dicerent, Vnde huic ſapientia hæc & virtutes?

55 Nónne hic eſt filius fabri? nónne mater eius vocatur Mariam, & fratres eius, Iaakub, & Iuſſi, & Schemeun, & Iihuda?

56 Et ſorores eius omnes nónne apud nos ſunt? vnde huic hæc omnia?

57 Et offendebantur ſuper eo. Ipſe autem Ieſchua dixit illis, Non eſt propheta qui ſit [17] expers honoris, niſi in ciuitate ſua & in domo ſua.

58 Et non edidit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

CAP. XIIII.

1 IN illo autem tempore audiuit Hiraudis tetrarcha famam Ieſchua.

2 Et dixit [1] ſeruis ſuis, Ipſe eſt Iuchannan Baptiſta. Ipſe ſurrexit [1] à mortuis: propterea virtutes [2] fiunt in eo.

3 Ipſe nanque Hiraudis ceperat Iuchannan, & vinxerat ac coniecerat [3] *in* carcerem, propter Hiraudiadem vxorem Philippi fratris ſui.

4 Dicebat enim illi Iuchannan, Non licet vt ea [3] ſit tibi vxor.

5 Et voluiſſet occidere eum: [4] & metuebat à populo, quia tanquam prophetam tenebant eum.

6 Quum autem eſſet [5] inter natalia Hiraudis, ſaltabat filia Hiraudiadis coram accumbentibus, & placebat Hiraudi.

7 Propter hoc iuramento pollicitus eſt illi quod daturus eſſet ei quicquid peteret.

8 Illa autem, quia edocta fuerat à matre ſua, dixit, Da mihi hic [6] in patina caput Iuchannan Baptiſtæ.

9 Et indoluit rex: propter iuſiurandum autem & accumbentes, iuſſit vt daretur ei.

10 Et mittens amputauit caput Iuchannan [7] *in* carcere.

11 Et allatum eſt caput eius in patina, & datum eſt puellæ, & attulit ipſum ad matrem ſuam.

12 Et accedentes diſcipuli eius, ſuſtulerunt corpus eius, & ſepelierunt: ac venientes, renuntiauerunt ipſi Ieſchua.

13 Ieſchua autem quum audiuiſſet, receſſit illinc in naui ad locum deſertum ſeorſum. Et quum audiſſent turbæ, [8] ſequutæ ſunt eum pararidam, ab vrbibus.

14 Et egreſſus Ieſchua vidit turbas multas, & miſericordia motus eſt erga illos, & ſanauit morbidos illorum.

15 Quum eſſet autem veſpera, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & dixerunt ei, Locus deſertus eſt, & tempus præteriit, dimitte turbas hominum, vt abeant in vicos, & emant ſibi cibum.

16 Ille autem dixit eis, Non eſt neceſſe illis abire. date illis vos ad comedendum.

17 Illi autem dixerunt ei, Nihil eſt nobis hic niſi quinque placentæ & duo piſces.

18 Dixit illis Ieſchua, Adferte illos mihi huc.

19 Et præcepit turbis diſcumbere ſuper [9] terram. Et accipit illos quinque panes, & duos piſces: & reſpexit verſus cælos, & benedixit, & fregit, & dedit diſcipulis ſuis: ipſi verò

14 בסוכיה. *Eſt ſicut Hebraicũ* כענפיהן: *& eſt frequẽter in vſu apud ſcriptores Hebraos & Talmidicos, imò etiam in Bibliis repertur, ſed ſcriptum eſt cum* ש *quod litera* ס *aquiualet, Iud. 9. 48. & 49.*

15 *Ad verb. Per manum propheta.*

16 יקידת רסיא, *Ad verb. Charam pretiu. i. Chari pretii. Hebraiſmus.*

17 *Ad verb. Qui parus ſit. hoc eſt, Abiectus & infim gradu.*

1 *Ad verb. Ab inter mortuos Gallice,* D'entre les morts.

2 *Ad verb. Domum vinctorũ, ſubaudita præpoſitione In, quã denotat* ב *dictioni præfixa de cuius reticentia antea admonuimus.*

3 Erat דתחתא *in curia typographorũ, vt opinor, pro* דתהוא, *quæ reſtitui e manuſcripto.*

4 *Copula, pro aduerſatiua particula Sed metuebat, &c*

5 *Ad verb. Inter natiuitatem Herodis. Natiuitatem ponit pro conuiuio quod exhibebat Herodes die natali ſuo.*

6 *Vocem retinuit Græca* πίνακι.

7 *Ad verb. In domo vinctorum.*

8 *Ad verb. Venerunt poſt eum.*

9 *Ita enim erat* על ארעא *ſuper terram: licet Græcus textus habeat Super herbas. & fortaſſis ſcriptorũ incuria poſitum fuit* ארעא *terra, pro* עבבא *herba: ſed quia eadem legitur in manuſcripto, non auſus ſum mutare.*

diſcipuli

discipuli apposuerunt turbis.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim [10] cophinos plenos.

21 Illi autem homines qui comederant, fuerant quinque millia, præter mulieres & pueros.

22 Et statim compulit [11] discipulos suos vt conscenderent nauim, & abirent ante se ad [12] vlteriorē ripam, dum ipse dimitteret turbas.

23 Et quum dimisisset turbas, ascendit in montem solus ad orandum. Quumque [13] tenebræ iam essent, solus erat illic.

24 Nauis autē longè aberat à terra [14] stadiis multis, quum afflictaretur multùm ab vndis: ventus enim contrarius illi erat.

25 Custodia autem quarta noctis venit ad illos Ieschua ambulans super aquas.

26 Et viderunt eum discipuli eius quòd ambularet super aquas, & commoti sunt, & dicebant quòd [15] spectrum esset: atque præ metu exclamauerunt.

27 Ipse autem Ieschua eadem hora loquutus est cum illis, & dixit, [16] Bono animo sitis: ego sum, ne timeatis.

28 Et respondit Cipha, & dixit illi, Domine mi, si tu es, iube me venire ad te super aquas.

29 Ieschua autem dixit illi, Veni. Et descēdit Cipha è naui, & ambulauit super aquas, vt veniret ad Ieschua.

30 Quumq; vidisset ventum [17] vehementem, timuit. Et cœpit demergi, & sustulit vocem suam, & dixit, Domine mi serua me.

31 Et eadem hora extendit manum suam Dominus noster, & apprehendit eum, & dixit ei, Pusille fide, quare hæsitasti?

32 Quumque conscendissent nauim conquieuit ventus.

33 Et venientes qui erant in naui, adorauerunt eum, & dixerunt, Verè filius es Dei.

34 Et nauigarunt, & venerunt ad terram [18] Genesar.

35 Et agnouerunt eum viri loci illius, & miserunt ad omnes vicos qui erant circa illos: & accesserunt ad eum omnes illi qui [19] pessimè afficiebantur.

36 Et petebant ab eo vt tangerent saltem extremitatem vestimenti ipsius. Et qui tetigerunt, sanati sunt.

10 Græcum κοφίνους retinuit.

11 Erat תלמידיו, *pro* תלמידיותיו *omissa syllaba* יו: *nos autē, quia manifestus erat error, correximus, atq; deinde inuenimus rectè scriptum in manu scripto codice Heydelbergensi.*

12 Adverbiū, Transitū Hebraismus.

13 Ad verbū, Quum obscurata esset, subaudi, nox. Hebraismus.

14 Hic quoq; Græcam vocem retinet: sed obseruandum quòd dictionibus peregrinis à duabus consonantibus incipiētibus Syri, vt etiam Chaldæi, & cum pathach præponere solent, quia non ferunt hā linguā in vlla dictione vt duæ consonantes legantur in principio dictionis non interiecta vocali.

15 Ad verbum, Quod visum esset, falsum periphrasis spectri.

16 Ad verbum, Estote cordati.

17 Ad verb. Quod durus esset.

18 In veteri testamento vsitatum est vbique nomen כנרת: *in paraphrasi verò Chaldæa, & apud antiquiores Hebræos perpetuò vocatur,* גנוסר: *hic noster paraphrastes variatis tantum vocalibus,* גנסר *vocat. Quod autem prophanis scriptorib. vt Ptolemæo, Straboni, & reliquis Græcis, dicitur Genesareth, videtur ex duobus corruptis conflatum vocabulum. De etymo doctores Heb. in libro* ילמדנו *(vbi describunt iter exploratorum quos misit Mose, Num. 13. & præstantiam fructuum quos inde attulerunt) tradunt regionem Cinereth denominatam fuisse,* גנוסר, *quasi* גנות שר, *eo quòd amœnissima & cultissima esset. Quam autem adferunt Græci nominis Hebraī rationem ex sua lingua, peregrina est & aliena.*

19 Ad verb. Qui malè malé. Superlatiuum enim vt alias obseruauimus positiui geminatione formant.

CAP. XV.

1 TVnc accesserunt ad Ieschua Pharisæi, & legisperiti, qui erant ex Vrischelem, & dixerunt,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum, & non lauant manus suas quum comedunt [1] panem?

3 Respondit Ieschua, & dixit illis, Quare etiam vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras?

4 Deus enim dixit, Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et, qui male dixerit patri suo vel matri suæ, [2] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, [3] Oblatio mea *est* id, vnde vtilitatem capias à me, & non honorabit patrem suum aut matrem suam.

6 Atque irritum feciſtis verbum Dei propter traditionem vestram.

7 [4] Hypocritæ, bene vaticinatus fuit de vobis Isaias propheta, & dixit,

8 Populus hic labiis suis honorat me, cor autem eorum admodum remotum est à me.

9 Et frustra timent me, quum docent doctrinas mandatorum filiorum hominis.

10 Et aduocauit turbas, & dixit illis, Audite, & intelligite.

11 Nequaquam quod ingreditur in os contaminat filium hominis: sed quod egreditur ex ore, illud ipsum contaminat filium hominis.

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & dixerunt ei, Nosti tu quòd Pharisæi qui audierunt sermonem istum offensi sunt.

13 Ille autem respondit & dixit illis, Omnis plantatio illa quam non plantauit Pater meus qui est in cælis, eradicabitur.

14 Omittite illos: cæci sunt, [5] duces cæcorum. Cæcus autem cæcum si ducat, ambo in foueam cadunt.

15 Et respondit Schemeum Cipha, & dixit illi, Domine mi, expone nobis parabolam istā.

16 Ille autem dixit eis, Vsque nunc etiam vos non intelligitis?

17 Nescitis vos quòd quicquid ingreditur in os, in ventrem abit, & inde expulsione eiicitur foras?

18 Id verò quod ex ore prodit, ex corde egreditur, & illud contaminat filium hominis.

19 Ex corde enim ipso exeunt cogitationes malæ, adulteria, cædes, stupra, furta, testimoniū falsum, conuitia.

20 Hæc sunt quæ contaminant filium hominis. Siquis autem comedat quum non lotæ sint manus eius, non contaminatur.

21 Et egressus est inde Ieschua, & venit in confinium Tzur & Tzaidan.

22 Et ecce, mulier Chananæa ex finibus illis prodiit clamans & dicēs, Miserere mei Domine mi, fili Dauid. filia mea pessimè agitur à dæmonio.

23 Ipse verò non [6] respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius petierunt ab eo, & dixerunt, Dimitte illam: quia clamat post nos.

24 Ille autem respondit & dixit illis, Non sum missus nisi ad oues quę errauerunt è domo Israiel.

25 Illa autem venit, [&] adorauit eum, & dixit, Domine mi, succurre mihi.

26 Ait illi Ieschua, Non est bonum accipere panem filiorum, & proiicere canibus.

27 Illa verò dixit, Certe Domine mi: etiam canes comedunt de micis quæ cadunt è mensis dominorum suorum: [7] & viuunt.

28 Tunc dixit illi Ieschua, O mulier, ma-

1 Hebraismus pro cibo quouis.

2 Id est, Omnino moriatur, Nullo modo parcatur ei. Hebraismus.

3 Significat hac excusatione externo Dei cultu satisfieri abunde patrio honori: vt qui Deo aliquid obtulerit, nihil amplius parentibus debeat sic enim à cupidis sacrificis edocebantur.

4 Ad verb. Assumentes. vultum Vide Annotat. in cap. 6. suprà.

4 נגודא *significat eos qui tanquam duces alys in doctrina præeunt, quos Hebrai* חכמים *vocant. Hoc modo vocem* נגד *autor libri* ערוך *explicat quum dicit* נגד בר נגד *significare* חכם כן חכם *sapientem filium sapientis.*

6 פניה *Perinde est ac* עניה, *id est Respondit ei.*

7 Paraphrastes ad magis illustrandum textū hoc verbum addidit, מתן.

gna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

29 Et digressus est illinc Ieschua, & venit iuxta mare Galilææ, & ascendit in montem, & sedit illic.

30 Et accesserunt ad eum turbæ multæ, cum quibus erant claudi, & cæci, & muti, & [8] mutili, & alij multi: & abiecerunt eos ad pedes Ieschua: & sanauit eos.

31 Adeo vt mirarentur turbæ illæ quòd viderent quòd muti loquerentur, & quòd mutili reddereutur sani, & quòd claudi ambularent, & quòd cæci viderent: & glorificauerunt Deum Israiel.

32 Ieschua autem ipse vocauit discipulos suos, & dixit illis, Miseret me huius turbæ, quia ecce tres dies perseuerarunt apud me, & non est illis quòd edant: & vt dimittam eos ieiunos nolo, ne fatigatione deficiant in via.

33 Dicunt ei discipuli eius, Vnde essent nobis in deserto panes vt saturemus turbam hanc vniuersam?

34 Dixit illis Ieschua, Quot panes sunt vobis? Dicunt ei, Septem, & parum piscium minutorum.

35 Et præcepit turbis vt discumberent super terram.

36 Et accepit illos septem panes & pisces, & gratias egit ac fregit: & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt turbis.

37 Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sustulerunt reliquias fragmentorum, plenas septem sportas.

38 Illi verò qui comederant, fuerant quatuor millia virorum, exceptis mulieribus & pueris.

39 Et quum dimisisset turbas, ascendit in nauim, & venit in fines Magedu.

CAP. XVI.

1 ET accesserunt Pharisæi & Zadukæi tentantes eum: & petebant ab eo vt signũ è cælis ostenderet sibi.

2 Ipse autem respondit & dixit illis, Quũ fuerit vespera, dicitis, Serenitas futura est: rubet enim cælum.

3 Et manè dicitis, Hodie [1] hyemalis tempestas futura est: rubet enim cælũ triste. [2] Hypocritæ, faciem cæli nostis vt iudicetis, signa huius temporis non nostis vt discernatis?

4 Generatio praua & adultera signũ quærit: & signum non datur illi, nisi signum Iaunam prophetæ. Et reliquit illos, & abijt.

5 Quúmque venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti sunt vt acciperẽt secum panem.

6 Ipse autem dixit illis, Videte, diligenter cauete à fermento Pharisæorum & Zaddukæorum.

7 Illi verò reputabant intra sese, & dicebant quia panem non accepissent.

8 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos, pusilli fide, eo quòd panem non accepistis?

9 Non intellexistis hucusque? Non memores istis vos illorum quinque panum, quinque millium, & quot cophinos sustulistis?

10 Neque illorum septem panum quatuor millium & quot sportas sustuleritis?

11 Quomodo non intellexistis quòd nequaquam de pane loquutus sum vobis? Sed vt caueretis diligenter à fermento Pharisæorum & Zaddukæorum.

12 Tunc intellexerunt quòd non dixisset vt diligenter cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Zaddukæorum.

13 Quum autem venisset Ieschua in locum Cesareę Philippi, interrogauit discipulos suos, & dixit, Quid dicunt de me homines, qui sum Filius hominis?

14 Illi verò dixerũt, Sunt qui dicant, quòd *sis* Iuchannan Baptista, Alii autem Iliia, & alii, Ieremia, aut vnus ex prophetis.

15 Dixit illis, Vos autem, quem dicitis quòd ego sim?

16 Respondit Schemeum Cipha, & dixit, Tu es Christus filius Dei viuentis.

17 Respondit Ieschua, & dixit illi, Beatus es Schemeũ filius Iauna, quia caro & sanguisnõ reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cælis.

18 Etiam ego dico tibi quòd tu es Cipha, & super hanc [3] petram ædificabo ecclesiam meam. & portæ inferni non præualebunt aduersum eam.

19 Tibi dabo claues regni cælorũ. Et quicquid ligaueris in terra, erit ligatũ in cælis: quicquid verò solueris in terra, erat solutũ in cælis.

20 Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent quod ipse esset Christus.

21 Et + ex eo tempore cœpit Ieschua indicare discipulis suis quòd futurum esset vt iret in Vrischelem, & multum pateretur à senioribus & principibus sacerdotum & legisperitis, & occideretur, & die tertio resurgeret.

22 Et abduxit eum Cipha, & cœpit increpare eum, & dixit, Propitius esto tibi, Domine mi, quominus fiat tibi hoc.

23 Ipse autẽ conuersus est, & dixit Cipha, Abi post me Satana: offendiculum es mihi: quia non cogitas quod Dei est, sed quod est filiorum hominis.

24 Tunc dixit Ieschua discipulis suis, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & veniat post me.

25 Qui enim voluerit seruare animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

26 Quam enim vtilitatem consequetur filius hominis, si mundum vniuersum acquirat, animæ verò suæ patiatur defectũ? Aut quid dabit filius hominis in permutationẽ animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat in gloriam Patris sui cum Angelis suis sanctis: & tunc rependet [5] vnicuique secundum opera eius.

28 Ammin dico vobis quod sunt quidam qui stant hic, qui non gustabunt mortem donec viderint Filium hominis venientem in regnum suum.

CAP. XVII.

1 ET post sex dies assumpsit Ieschua Cipha & Iaakub & Iuchannan fratrem eius, & subduxit eos in mõtem excelsum seorsu n.

2 Et transformatus est Ieschua ante illos: & resplenduit facies eius tanquam sol, vestimenta autem eius candida facta sunt sicut lux.

[8] *Id enim Syrum verbum* משיגא *significat, & eodem sensu legitur infrà cap.18.8.*

[1] *signi ficat idem quod* חורף *Heb. id est, hyemem. Intelligit autem hoc locó, pluuium, ventosum, & solito frigidius cælum. Idem legitur Actorũ 27.2.*

[2] *Ad verbum, Assumentes vultum: vt antè sæpe annotatum est.*

[3] *Petram* כיפא *significat. Est ergo alluſio ad cognomen Simonis.*

[4] *Ad verbũ, Ex tunc. Modus loquendi Hebræu, Chaldæis & Syris admodum familiaris.*

[5] *Ad verbum, Viro viro. Hebraismus tritus.*

3 Et visi sunt illis Musche & Iliia loquentes cum illo.

4 Respõdit autem Cipha, & dixit ipsi Ieschua, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus: &, si vis, faciemus hic tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Musche, & vnum Iliia.

5 Et quum adhuc ipse loqueretur, ecce, nubes lucida obumbrauit illos: & vox facta est è nube, quæ dicebat, Hic est Filius meus dilectus, in quo complacitum est mihi: ipsum audite.

6 Et quum audiuissent discipuli, procciderunt in faciem suam, & metuerunt valde.

7 Et accessit ad illos Ieschua, & tetigit illos, & dixit, Surgite, ne timeatis.

8 Et sustulerunt oculos suos, & [1] quemquam non viderunt nisi Ieschua solum.

9 Quúmque descenderent de monte, præcepit illis Ieschua & dixit illis, [2] In conspectu cuiusquam ne dicatis visionem hanc, vsq; dum resurrexerit Filius hominis à mortuis.

10 Et interrogauerunt eum discipuli eius, & dixerunt ei, Quid igitur legisperiti dicunt, quòd Iliia oportet vt veniat prius.

11 Respõdit Ieschua, & dixit illis, Iliia venit prius vt omnia compleat.

12 Dico antem ego vobis quòd ecce Iliia venit, & non agnouerunt eum, & fecerunt in eum quicquid voluerunt: sic etiam Filius hominis futurum est vt patiatur ab illis.

13 Tunc intellexerunt discipuli quòd de Iuchanan Baptista dixisset ipsis.

14 Et quum venissent ad turbam, accessit ad eum [3] quidam, & incuruauit se super genua sua.

15 Et dixit ei, Domine mi, miserere mei. filius est mihi cui est [4] lunaticus *morbus*, & malè afficitur. multis enim [5] vicibus in ignem cadit, & multis vicibus in aquas.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt sanare eum.

17 Respondit Ieschua, & dixit, O generatio incredula & distorta, quousque tandem ero apud vos? & quousque tandem sustinebo vos? adducite eum ad me huc.

18 Et increpauit illud Ieschua, & exiuit ab eo dæmonium: & sanatus est puer ex illa hora.

19 Tunc accesserunt discipuli ad Ieschua seorsum, & dixerunt ei, Quare nos non potuimus sanare illum?

20 Dixit illis Ieschua, Propter incredulitatem vestram. Ammin enim dico vobis quòd si esset in vobis fides sicut granum sinapis, diceretis monti huic, Discede hinc, & discederet: & nihil potentius vobis esset.

21 Hoc autem genus non egreditur nisi per ieiunium & per precationem.

22 Quum autem versarentur in Galilæa, dixit illis Ieschua, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus filiorum hominis:

23 Et occident eum, & die tertio resurget. Et contristati sunt valde.

24 Quúmq; venissent in Cephar-Nachum, accesserũt illi qui accipere solẽt [7] binas drachmas argenti capitationis, ad Cipha, & dixerunt illi, Dominus vester non dat duas drachmas suas?

25 Dixit illis, Etiam. Quúmque ingressus fuisset Cipha in domũ, præuenit eum Ieschua, & dixit ei, Quid videtur tibi Schemeun? Reges terræ à quo accipiunt tributum & argẽtum capitationis, à filiis suis, an ab alienis?

26 Dixit ei Schemeum, Ab alienis. Dixit illi Ieschua, Ergo [8] libertate sunt præditi filij.

27 Ne autem offendamus istos, abi ad mare, & proiice hamum, & pisci primo qui ascenderit, aperi os, & inuenies [9] staterem. Ipsum accipe & offer pro me & pro te.

CAP. XVIII.

1 IN illa hora accesserunt discipuli ad Ieschua, & dixerunt, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 Et vocauit Ieschua puerum, & statuit eum in medio illorum.

3 Et ait, Ammin dico vobis, quòd nisi cõuersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum.

4 Qui igitur demittit seipsum, sicut hic puer hic erit maximus in regno cælorum.

5 Et qui recipiet [1] similem puero huic in nomine meo, is me recipit.

6 Et omnis qui offenderit vnum de pusillis istis qui credunt in me, tolerabilius fuerit ei vt sit suspensa mola asinaria ad collum eius, & demergatur in profunda maris.

7 Væ mundo ab offendiculis. Necesse enim est vt veniant offendicula: væ autem homini [2] per cuius manum veniunt offendicula.

8 Si autem manus tua aut pes tuus offendit te, abscinde eum, & proiice eum à te. [3] bonum enim est tibi vt ingrediaris ad vitã [4] claudus aut [5] mutilus, & non, quum sunt tibi ambæ manus aut ambo pedes, ruas in ignem æternũ.

9 Et si ita sit vt oculus tuus offendat te, erue eum & proiice eum abs te: bonum est tibi vt vno oculo ingrediaris ad vitam, & non, quum sint tibi duo oculi, ruas in Gihãna ignis.

10 Videte ne [6] contemnatis vnum ex istis pusillis. Dico enim ego vobis quòd angeli eorum omni tempore vident faciem Patris mei qui est in cælis.

11 Venit enim Filius hominis vt viuificet id quod perierat.

12 Quid videtur vobis? Si fuerint [7] alicui centum oues, & aberrauerit vna ex eis, nónne relinquit nonaginta & nouem in monte, & abiens quærit eam quæ aberrauerat?

13 Et, si inueniat eam, Ammin dico vobis quòd gaudeat super ea magis, quàm *super* nonaginta & nouem quæ non aberrauerunt.

14 Sic non est voluntas coram Patre vestro qui est in cælis vt pereat vnus de pusillis istis.

15 Si autem [8] peccauerit in te frater tuus, vade, [9] argue eum inter te & ipsum solum: si audierit te, lucratus es fratrem tuum.

16 Et si non audierit te, accipe tecum vnum aut duos: vt per os duorum aut trium testium consistat omne verbum.

17 Si autem etiam hos non audierit, dic Ecclesiæ, Si verò etiam Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut publicanus & sicut ethnicus.

18 Et Ammin ego dico vobis quòd quicquid ligaueritis in terra, erit ligatum in cælis: & id quod solueritis in terra, erit solutum in cælis.

---

1 Ad verbũ, Hominem. Heb. איש *2 Ante oculum hominis id est, spectante quoquam, aut præsente, ne loquamini de hac visione.*

3 Ad verbum, Homo Hebraïs.

4 Syrè אגרא כר, *cuius explicationem habes suprà, Matth. 4. in fine.*

5 Ad verbũ, Temporibus. Hebraïsmus.

6 Ad verbũ, Et aliquid nõ esset potentius vobis. Hebraïsmus.

7 ad verbũ, Duas, duas drachmas, Hebraïsmus. Porro drachmam aiunt in Thalmud diuersis in locis idem esse numisma quod propria gentis appellatione dicebatur מעה meha, *quod sexta pars denarij est, & tantum argẽti continet quãtũ est pondus sexdecim granorũ hordei, ita vt dua drachma, quæ cuique soluẽda erant, continerent argẽti pondus 32. granorum hordei. Stater autem propriè gentis nomine vocabatur* אסתירא *Astira, & memoratum pondus argẽti duplicabat: id est, quatuor continebat drachmas.*

8 Ad verbũ, Filij libertatis sunt filij, id est, filij sunt ij quibus cõuenit esse liberos.

9 De valore staterũ vide paulò antè annot.

1 Ad verbũ, Sicut puer hic.

2 Hebraïsmus pro Cuius opera.

3 חגים *Idem quod* חגור *claudus: sic Marc 9.*

4 פשיח *mutilum. Vide suprà, cap. 15. Hebraice diceretur* כרות: *& idem legitur Marci 9.*

5 Hebraïsmus est vsitatissimus: pro Melius enim est tibi vt &c. quam quum sunt tibi ambæ manus &c Carent enim Heb. Chaldæi, & Syri comparatiuis & superlatiuis gradibus, & pro ijs positiuis vtuntur.

6 תבטן *sicut Hebraicum* תכוי *mutato zain in samech. Sunt enim litera ad idem pronuntiationis organum, (id est ad dentes) pertinentes*

7 Ad verbũ, Homini.

8 אסכל *Id est. Stultè & insipienter egerit. Vide quæ annotata sunt in Cap. 6 14.*

9 אכסיתי *In arguendi significatione verbum hoc legitur in Psalmis. Prouerb. & Iob. & alibi apud paraphrastes Chaldæos sæpe.*

19 Rursum ego dico vobis quòd si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quam petierint, fiet illis à Patre meo qui est in cælis.

20 Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.

21 Tunc accessit ad eum Cipha, & dixit ei, Domine mi, [10] quoties, si peccauerit in me frater meus, remittam ei? [11] vsque ad septimam vicem?

22 Dixit illi Ieschua, Non dico tibi, vsque ad septimam, sed vsque ad [12] septuaginta vices septies & septies.

23 Propterea assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit vt acciperet rationem à seruis suis:

24 Et quum cœpisset accipere, obtulerunt ei vnum qui debitor erat vnius myriadis [13] talentorum:

25 Et quum non esset illi soluendo, iussit dominus illius vt venderetur ipse, & vxor eius & filij eius, & quicquid erat ei, & solueret.

26 Et procidit ille seruus, adorauit eum, & dixit, Domine mi, [14] patiens esto erga me, & omnia soluam ego tibi.

27 Et misericordia motus dominus serui illius, & absoluit eum & debitum eius remisit ei.

28 Egressus verò est seruus ille, & inuenit vnum de [15] conseruis suis, qui debitor ei erat [16] denariorum centum. Et apprehendit illum, & strangulabat illum, & dicebat illi, Redde mihi id quod debes mihi.

29 Et procidit ille conseruus ad pedes eius, rogauit eum, & dixit, [17] Patiens esto erga me, & omnia ego soluam ibi.

30 Is autem noluit: sed abiens coniecit illum in carcerem, donec daret sibi id quod debebat sibi.

31 Quum vidissent autem conserui eorum id quod fiebat, indoluerunt valde: & euntes manifestauerunt domino suo quicquid factum fuerat.

32 Tunc accersiuit eum dominus suus, & dixit illi, Serue nequam, illud totum debitum remiseram tibi, quòd rogasses me:

33 Nónne oportuisset vt tu gratiosus esses conseruo tuo, quemadmodum ego gratiosus fui tibi?

34 Et iratus est dominus eius, & tradidit eũ [18] tortoribus, vsquedum redderet quicquid debebat sibi.

35 Sic faciet vobis Pater meus qui est in cælis, si non remiseritis [19] quisque fratri suo ex corde vestro peccata illius.

10 Ad verbum, Quot temporibus Syra phrasis.
11 Ad verbum, Vsque ad septem tẽpora.
12 לשבעין זבכין שבעש כן Hebraicè ad verbũ esset לשבעים תעמים שבעה שבעה. Loquutio Syra: & significat quatuordecim vicibus septuagies: estq; numerus finitus pro infinito.
13 Talentum Hebrai vocabant כבר cicar, Chaldai verò & Syri ככרא caecra. Et vt refert D. Kimchi in suo lib. Radicum, continebat libras sex agintа argenti vel auri, aut alterius generis metalli.
14 Ad verb. Contine erga me spiritum, id est, iram.
15 Ad verb. De cognominatione sua, hoc est Qui de nomine eiusdẽ heri vel conditionis vocabatur. Periphrasis est cõserui. Fortassis refertur ad Hebraicã vocem כנה, quã Chaldaei interpretantur שמוש, id est ministerium: qua significatio magis esset apta, & propinqua.
16 Denarius, numisma erat Hebraeu, vocatũ זוז propria appellatione: de quo legitur Luca, cap. 15.8. licet etiam Denara barbaro vocabulo quod à Romanis acceperant, vocarent. Continebat autem argenti pondus, 96. granorum hordei. id est, aquivalebat sex drachmis.
17 Ad verb. Contine erga me spiritum, id est iram, vt paulo antè.
18 למנגד נא iis qui torquent, & flagellant. Sic infra cap. 20.19. ומנגדוהי & flagellabunt eum.
19 Ad verb. Homo fratri suo. Hebraismus.

CAP. XIX.

1 ET factum est, vt quum compleuisset Ieschua verba hæc, [1] migrauit à Galilæa, & venit in confinium Iudææ trans-Iurdenan.

2 Et conuenerunt post eum turbæ multæ, & sanauit illos ibi.

3 Et accesserunt ad eum Pharisæi, & tentabant eum, & dixerunt, An licet homini vt dimittat vxorem suam [2] qualibet occasione?

4 Ille autem respõdit, & dixit illis, Annon legistis quòd is qui fecit ab initio, marẽ & fœminam fecit eos?

5 Et dixit, Propterea derelinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt ambo illi vna caro.

6 Qua propter non sunt duo, sed vnũ corpus. Illud igitur quod Deus coniũxit, filius hominis non separet.

7 Dicunt illi, Quare igitur Musche præcepit vt daremus scriptum desertionis, & dimitteremus eam?

8 Ait illis, Musche, contra duritiem cordis vestri, permisit vobis vt dimitteretis vxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

9 Dico autem vobis quòd qui deserit vxorem suam quę adulterium non commisit, & accipit aliam, adulterium committit: & qui accipit desertam, committit adulterium.

10 Dicunt ei discipuli eius, Si ita sit negotium inter virum & vxorem, non expedit ducere vxorem.

11 Ille autem dixit eis, [3] Vnusquisque non est capax sermonis huius, sed is cui datum est.

12 Sunt enim [4] eunuchi qui de vtero matris suæ nati sunt ita: & sunt eunuchi qui ab hominibus facti sunt eunuchi: & sunt eunuchi qui seipsos fecerunt eunuchos propter regnum cælorum. Qui potens est vt capiat, capiat.

13 Tunc obtulerunt ei pueros, vt poneret manum suam super eos, ac oraret. Et prohibuerunt eos discipuli eius.

14 Ipse verò Ieschua dixit illis, Sinite pueros venientes ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut isti, est regnum cælorum.

15 Et imposuit manum suam super illos, & abiit illinc.

16 Et veniens quidam accessit, & dixit illi, Magister bone, quid boni faciam vt sit mihi vita æterna?

17 Ille autẽ dixit ei, Quid vocas tu me bonum? Nullus est bonus nisi vnus Deus. Si autem vis ingredi ad vitam serua mandata:

18 Dixit illi, Quæ? Ieschua autem ait illi, Ne occidas, & Ne perpetres adulterium, &, Ne fureris, &, Ne [5] testimonium proferas mendax:

19 Et, Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

20 Dixit ei ille adolescens, Hęc omnia seruaui à pueritia mea: qua re indigeo?

21 Ait illi Ieschua, Si vis perfectus fieri, vade, vende possessionem tuam, & da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cælis: & [6] veni post me.

22 Audiuit autem ille adolescens sermonem hunc, & abiit mœstitia affectus: erat enim ei possessio multa.

23 Ieschua autem dixit discipulis suis, Amin dico vobis quòd difficile est diuiti vt ingrediatur in regnum cælorum.

24 Iterum autem dico vobis quòd [7] facilius est camelo intrare in foramen acus, quam diuiti

1 Syrũ verb. est שקל, quod propriè significat attollere & leuare, vt vertendum propriè sit Leuauit vel Sustulit (subaudi pedes suos) à Galilaa, &c. Similis loquutio habetur Genes. 29.1. וישא יעקב רגליו וילך ארצה בנו קדם id est, Leuauit Iaakob pedes suos, & abiit in terram filiorum Orientis.
2 Ad verb. In omni occasione.
3 Ad verb. Non omnis homo. Hebraismus.
4 סהיטנא Idẽ quod Heb. נאמן Id est fidelis: quòd eunuchorũ fides deligeretur asseruandis thoris.
5 Ad verb. Testeris testimonium mendax.
6 Id est, Sequere me. Hebraismus.
7 Vocem דלית, qua hic vtitur Paraphrastes, in aliis autoribus Chaldais aut Thalmudicis non legi: collatione autem locorum Noui Testamenti, in quibus reperitur, eius hanc esse significationẽ facilè potest intelligi. Reperitur antè, Luca. 18.25. & 1. ad Timoth. 6.18.

diuiti vt intret in regnum Dei.

25 Discipuli verò quum audiuissent, perculsi sunt valde, & dixerunt, Quisnam potest [8] viuere?

26 Intuitus est illos Ieschua, & ait illis, Apud filios hominum hoc non potest: apud Deũ autem omnia sunt possibilia.

27 Tunc respondit Cipha, & dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & [9] venimus post te: quid ergo erit nobis?

28 Dixit illis Ieschua, Ammin dico vobis quòd vos [10] qui venistis post me, in seculo nouo, quum sedebit Filius hominis super thronum gloriæ suę, sedebitis etiam vos super duodecim solia, & iudicabitis duodecim tribus Israiel.

29 Et, quisquis relinquit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, [11] vnum in centum accipiet, & vitæ æternæ hæres siet.

30 Multi autem sunt primi, qui futuri sunt postremi: & postremi, primi.

8 Id est, Seruari. Hebraismus.

9 Id est, Sequuti sumus te.

10 Id est, Sequuti estis me.

11 Id est, Vnum auctũ in centum, vt pro illo vno quod reliquit, centum recipiat. Eadem phrasis Marc. 9.30, & Luc. 8.8, Et fecit fructus vnum in centum. Id est, Auctum in centum.

CAP. XX.

1 SImile est regnum cælorum homini [1] domino domus, qui exiit diluculovt mercede conduceret operarios in vineã suã.

2 Constituit autem cum operariis de denario per diem, & misit eos ad vineam suam.

3 Et exiuit tertia hora, & vidit alios stantes in foro & otiosos.

4 Et ait illis, Ite vos quoque ad vineam, & id [2] quod æquum est, ego daturus sum vobis.

5 Illi autem abierũt. Et exiuit rursum sexta & nona hora, & fecit similiter.

6 Et circiter vndecimam horam exiuit, & inuenit alios qui stabant & otiabantur: & dixit illis, Quid statis vos die hoc toto, & otiamini?

7 Dicunt ei, Quia nemo mercede nos cõduxit. Ait illis, Ite vos quoque in vineam, & id quod æquum est, accepturi estis.

8 Quum esset autem vespera, dixit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, & da illis mercedem suam, & incipe à postremis vsque ad primos.

9 Et venientes illi vndecimæ horæ, acceperunt [3] singuli denarium.

10 Quumque venirent primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi: & acceperunt singuli denarium, etiam ipsi.

11 Et quum acciperent, murmurabant contra dominum domus:

12 Et dicebant, Hi postremi vna hora operati sunt, & pares fecisti eos nobis qui portauimus pondus diei & æstum eius.

13 Ille autem respondit, & dixit vni eorũ, Mi amice, ego non ago iniquè cõtra te: nónne factum est *vt* denario conueneris mecum?

14 Accipe quod tuum est, & abi: volo autẽ vt huic postremo dem sicut tibi.

15 An non licet mihi vt quicquid volo, faciam de meo? An oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

16 Sic postremi, erunt primi: & primi, postremi. Multi sunt vocati, & pauci electi.

17 Futurum autem erat vt Ieschua ascenderet in Vrischelem: & assumpsit duodecim discipulos suos [4] inter se & illos in via, & ait illis,

18 Ecce, ascẽdimus in Vrischelem, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Legisperitis, & condemnabunt eum ad mortẽ.

19 Et tradunt eum Gentibus, & illudent eum, & flagellabunt eum, & in crucem agent eum, & die tertia resurget.

20 Tunc accessit ad eum mater filiorum Zabedai, ipsa & filii sui, & adorauit eum, & petitura erat ab eo aliquid.

21 Ipse autem dixit illi, Quid vis tu? Dixit ei, Dic vt sedeant hi duo filii mei, vnus à dextra tua, & vnus à sinistra tua, in regno tuo.

22 Respondit Ieschua, & dixit, Vos nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculum quod ego bibiturus sum? aut baptismate quo ego baptizor, baptizabimini? dicunt ei Possumus.

23 Ait illis, Poculum meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini: vt sedeatis autem à dextra mea & à sinistra mea, non est meum vt dem nisi illis quibus paratum fuit à Patre meo.

24 Quum autem audiuissent decem, irati sunt contra hos duos fratres.

25 Et vocauit eos Ieschua & dixit eis, Scitis quòd principes gentium domini illarum sunt, & magnates illorum potestatem exercent in eas.

26 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult inter vos vt sit magnus, sit vobis minister

27 Et qui vult inter vos vt sit primus, sit vobis seruus.

28 Sicut filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & vt daret animam suam redemptionem pro multis.

29 Et quum egrederetur Ieschua ab Aierichu, [6] veniebat post eum turba multa.

30 Et ecce, cæci duo sedebant iuxta viam: &, quum audissent quòd Ieschua transiret, ediderunt vocem, & dixerunt, Miserere nostri mi Domine, fili Dauid.

31 Turbæ autem increpabant eos vt tacerent. At illi magis eleuarunt vocem suam, & dixerunt, Domine noster miserere nostri, fili Dauid.

32 Et substitit Ieschua, & vocauit eos, & dixit, Quid vultis *vt* faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine noster, vt aperiantur oculi nostri.

34 Et misertus est illorum, & tetigit oculos eorum, & confestim aperti sunt oculi illorum, & [7] venerunt post eum.

1 Hebraicè, pro patrefamilias frequẽter enim domus pro familia in Scripturis accipitur.

2 Syrũ enim verbum וראֿ idem est quod חנן, aut שוא Conuenit, vt docet author ערוך Aruch.

3 Ad verb. Denariũ, denarium. vt suprà De denario vide suprà cap. 18. 28.

4 ביניהו ולחון Id est, Seorsim.

6 Id est, Sequebatur eũ.

7 Id est, Sequuti sunt eũ.

CAP. XXI.

1 ET quum appropinquasset Vrischelem, & venisset in [1] Beth-page iuxta montem Oliuarum, misit Ieschua duos è discipulis suis,

2 Et ait illis, Ite in villam istam quæ contra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, adducite ad me.

3 Et, si [2] quis dixerit vobis aliquid, dicite illi, Pro domino nostro petuntur. & confestim dimittet eos huc.

1 Huius loci memmerunt Talmudistæ, vt commemorat autor libri ערוך. Et fortasse à fonte qui ibi erat, nomen accepit. Vt enim Graeci fontem πηγὴν, ita Syri, Chaldai & Talmudistæ eum vocant פגא: vnde conflatum nomen est בית-פגא, quod fonte locum fonat.

2 Ad verb. Vir.

4 Hoc totum autem quod factum fuit *contigit* vt adimpleretur id quod dictum fuerat
3 per Prophetam, qui dixit,

5 Dicite filiæ Tzehiun, Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam & super pullum filium asinæ.

6 Et abierunt discipuli, & fecerunt sicut præceperat illi Ieschua.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & posuerunt vestimenta sua super pullum, & insedit illi Ieschua.

8 Et multitudo turbarum ponebant vestimenta sua in via. alii autem cædebant ramos ex arboribus, & proiiciebant in via.

9 Turbæ autem illæ quæ 4 ibant ante eum & 5 veniebant post eum, clamabant & dicebant, 6 Hoschaanah filio Dauid: benedictus sit qui venit in nomine Domini, Hoschaanah in excelsis.

10 Et quum intrasset Vrischelem, commota est vniuersa ciuitas, & dicebant, Quis est hic?

11 Turbæ autem dicebant, Hic est Ieschua propheta, qui est à Natzerath Galilææ.

12 Et ingressus est Ieschua in templum Dei, & eiecit omnes illos 7 qui vendebant & emebant in templo, & euertit 8 mensas numulariorum, & cathedras illorum qui vendebant columbas.

13 Et ait illis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum.

14 Et accesserunt ad eum in templum cæci & claudi: & sanauit eos.

15 Quum vidissent autem principes Sacerdotum & Pharisæi mirabilia quæ fecerat, & pueros qui clamabant in templo, & dicebant, Hoschaanah filio Dauid, indignati sunt.

16 Et dixerunt illi, Audis tu quid dicunt isti? Dixit eis Ieschua, Etiam: Nunquam legistis, Quòd ex ore puerorum & infantium dispositi laudem?

17 Et dereliquit eos, & exiuit è ciuitate in Beth-ania: & diuersatus est illic.

18 Mane autem facto, quum rediret ad ciuitatem, esuriit.

19 Et vidit ficum vnam in via, venitque ad eam, & non inuenit in ea quicquam, nisi folia tantùm: & ait illi, Ne sint in te iterum fructus in æternum. Et continuò arefacta est ficus illa.

20 Et viderunt discipuli, & mirati sunt, & dixerunt, Quomodo continuò arefacta est ficus?

21 Respondit Ieschua, & dixit illis, Ammin dico vobis quòd si fuerit in vobis fides & non hæsitaueritis, non tantùm hoc de ficu facietis: sed etiam, si monti huic dixeritis, Tollere, & proiice te in mare, fiet.

22 Et quidquid petieritis in precatione, & credideritis, accipietis.

23 Quumque venisset Ieschua in templum, accessetunt ad eum principes sacerdotum & seniores populi dum doceret, & dixerunt ei, In qua potestate hæc facis tu? Et quis dedit tibi potestatem hanc?

24 Respondit Ieschua & dixit illis, Interrogabo vos ego quoque verbum vnum, &, si dixeritis mihi, ego quoque dicam vobis in qua potestate hæc facio.

25 Baptismus Iuchannan vndénam erat? è cælis, an ex filiis hominum? Illi autem cogitabant apud seipsos & dicebant, Si dixerimus, E cælis, dicet nobis, Propter quid non credidistis illi?

26 Et vt dicamus, Ab filiis hominum, metuimus à turba. Omnes enim tanquam prophetam habebant ipsum Iuchannan.

27 Et responderunt & dixerunt ei, Nescimus. Dixit illis Ieschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

28 Quid autem videtur vobis? Homini cuidam erant filii duo, & accessit ad priorem, & dixit illi, Fili mi, abi, hodie operare in vinea.

29 Ille autem respondit, & dixit, Ego nolo: postea autem resipuit, & abiit.

30 Et accessit ad alterum, & dixit illi similiter. Ille autem respondit & dixit, 9 Ego, domine mi. & non abiit.

31 Vter ex his duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Prior. Dixit illi Ieschua, Ammin dico vobis quòd publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iuchannan per 10 viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem, etiã quum vidissetis, non resipuistis postea vt crederitis ei.

33 Audite aliam parabolam. Homo quidam erat dominus domus, & plantauit vineam, & cinxit eam sepe, & fodit in ea torcular, & ædificauit in ea turrim, & 11 locauit eam cultoribus, & 12 peregre profectus est.

34 Quum autem appropinquaret tempus fructuum, misit seruos suos ad agricolas vt mitterent sibi ex fructibus vineæ suæ.

35 Et apprehenderũt agricolæ seruos eius, & 13 fuit quem cæciderunt, & fuit quem lapidarunt, & fuit quem occiderunt.

36 Et iterum misit seruos alios, & plures quàm priores: & similiter fecerunt illis.

37 Nouissimè autem misit ad eos filium suum, dicẽs, Iam pudebit eos ob filium meum.

38 Cultores autem quum vidissent ipsum filium, dixerunt intra se, Hic est hæres. venite, occidamus eũ, & retinebimus hæreditatẽ eius.

39 Et apprehensum eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt eum.

40 Quum venerit igitur dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt

3 Ad verb. Per manum prophetæ, Id est, Ministerio prophetæ Hebraismus est frequens.

4 Id est, Præcedebant eum.

5 Id est. Sequebantur eum.

6 Contracta vox est ex simplicibus הושיעה נא *propter vulgatum eius vsum. Vtebantur autem ea, præsertim in festo tabernaculorum, quo gaudium suũ & fiduciam ex præteriti beneficii recordatione plenius excitarent, & in posterum sibi confirmarent, atque in spe Messiæ conquiescerẽt. Vnde etiam factũ vt & dies illi festi, & rami quos gestarent in illis, à fausta illa & solenni acclamatione vocati sint* הושיענא, *sicut explicatur fusius in Talmud, lib. de festo tabernaculorum. Probabile ergo est, ramos quos honoris causa præferebant ac substernebant vero Messiæ & Christo nostro, tanquam symbola illu in mentem induxisse recantatam illam acclamationẽ, qua gratulationem & profusam animi lætitiam ex conspecta Dei in Messia exhibito salute & protectione, sanctius & solennius testatã facerent.*

7 De prava hac emendi in templo & vendendi consuetudine scribitur in Talmud Ierosolymitano in primo capite שקלים.

8 Consueuerant enim durante adhuc templo ex antiquissima patrum traditione (vt legitur in Talmud, tractatu De siclis, cap. 1.) vigesima quinta die mensis duodecimi mensas collocare in templo, & numularios mensis præficere, vt quibus dimidius siclus esset ex lege Domini, Exod. 30. in promptu inuenirent tibi pecuniam apud numularios, siue permutatione alterius generis monetæ, siue dato pignore: & ita nulla esset in census pensione mora quin totus, Israel à commemorato die vsque ad paschа, impositum sibi à Domino censum penderet. Ex illa autem pecunia (vt ibidem dicitur) comparabantur animalia ad ordinarias & publicas victimas & earum libamina, item necessaria ad panes propositionum, & ligna pro sacrificiis, & pro continuo igne alendo.

9 Concisa oratio, in qua verbum Faciam intelligitur.

10 Subaudi. Incedens. Hebraismus Id est, viuebat secundum iustitiam.

11 ואחרה *respondet Hebræo* אחו *Posedit: vnde fit* והאחו, *hoc est Possidendum tradidit. Est autem mutatũ ו, in daleth consueto more.*

12 ויתן *id est, Peregre profectus est, vt & in Marco cap. 12. 8. in eadem parabola, & cap. 13. 34. Peculiare est verb. Syris, quo nec Hebræi nec Chaldæi vtuntur.*

13 Hebraismus, pro Aliquem ceciderunt, &c.

41 Dicunt ei quòd [14] pessimè perdet illos, & vineam [15] locabit aliis cultoribus, qui dent ei fructus tempore suo.

42 Dixit illis Ieschua, Nunquámne legistis in Scripturis, Quòd lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis quòd auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur populo qui facit fructus.

44 Et, qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur, & omnis super quem ipse ceciderit, *conterendo* disperget eum.

45 Et quum audiuissent principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, intellexerũt quòd de se dixisset.

46 Et quærebant capere eum, & timuerunt à turba, eo quòd tanquam prophetam [17] habebant eum.

14 Ad verbum, Malè, malè. Superlatiuus enim gradus sæpe repetitus positiuo suppletur

15 Ad verbum, Possidere faciet, siue possidendam tradet.

16 הנדיוחי *respondet verbo Hebræo* זרה, *mutato* ז *in* ד *ex more. notatur verò dispersio ex attritione, vt quum vasis fictilia alliſi ad silicem partes huc & illuc desiliunt.*

17 Ad verbum, Tenebant eum: quæ phrasis in Gallica quoque lingua, & in Germanica ac Italica in vsu est frequenti. Dicimus enim: On le tenoit pour vn prophete. *Italicè* Era tenuto per vn propheta. *Germanicè,* Er vuart gehalien fur ein propheten.

CAP. XXII.

1 ET respondit iterum Ieschua per parabolas, & dixit,

2 Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit conuiuium filio suo:

3 Et misit seruos suos vt vocarent inuitatos ad conuiuium: & non voluerunt venire.

4 Et iterum misit seruos alios, & ait, Dicite inuitatis, Ecce, prandium meum paratum est, & tauri mei & saginata mea mactata sunt, & omnia sunt parata: venite ad conuiuium.

5 Illi autem [1] spreuerunt, & abiuerunt, [2] est qui in villam suam, & est qui ad negotiationem suam.

6 Reliqui verò apprehenderunt seruos illius, & dolore affecerunt & interfecerunt.

7 Quum audiuisset autem rex, iratus est, & misit exercitus suos, & perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit.

8 Tunc dixit seruis suis, Conuiuium paratum est, & illi qui inuitati erant, indigni fuerũt.

9 Ite igitur ad exitus viarum, & quemcũque inueneritis, vocate ad conuiuium.

10 Et egressi sunt serui illi in vias, & congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos. Et impletus est locus conuiuii discumbentibus.

11 Et ingressus est rex vt videret discumbentes, & vidit illic hominem qui non erat indutus vestibus conuiuii.

12 Et ait illi, Socie mi, quomodo ingressus es huc, quum vestes conuiuii non sint tibi? Ille autem conticuit.

13 Tunc dixit rex ministris, Ligate manus eius & pedes eius, & eiicite eum in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.

14 Multi enim sunt vocati & pauci electi.

15 Tunc abeuntes Pharisæi ceperunt consilium quomodo illaquearent eum in sermone.

16 Et miserunt ad eum discipulos suos cum domesticis Hiraudis, & dixerunt ei, Magister noster, nouimus quòd verax es, & viam Dei in veritate doces, neque accipis curam propter hominem: (non enim accipis personam *cuiusquam* hominis.)

17 Dic nobis ergo, Quomodo videtur tibi?

18 Ieschua autem cognouit malitiam illorum, & ait, Quid tentatis me hypocritæ?

19 Ostendite mihi denarium argenti capitationis. Illi autem obtulerunt ei denarium.

20 Et ait illis Ieschua, Cuius est imago hæc, & inscriptio?

21 Dicunt, Cæsaris. Ait illis, Date igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei *sunt*, Deo.

22 Quumque audiuissent, mirati sunt: & dimiserunt eum, ac abierunt.

23 In illo die accesserunt ad eum [3] Zadukæi, & dixerunt ei, [4] Non est resurrectio mortuorum. & interrogauerunt eum,

24 Et dixerunt ei, Magister noster Musche dixit nobis quòd, Siquis moriatur dum non sunt ei filii, accipiat frater eius vxorem eius, & exuscitet semen fratri suo.

25 Erant autem apud nos fratres septem: primus accepit vxorem, & mortuus est: & quia non erant ei filii, reliquit vxorem eius fratri suo.

26 Similiter etiam ille secundus, ipse quoque tertius, & vsque ad septimum eorum.

27 Nouissimè autem omnium mortua est etiam mulier.

28 In resurrectione igitur, cui ex istis septẽ erit vxor? omnes enim ipsi acceperunt eam.

29 Respondit Ieschua, & dixit illis, Erratis vos, quod non nouistis Scripturas neque virtutem Dei.

30 In resurrectione enim mortuorum non accipient vxores, neque vxores fient maritis, sed sicut angeli Dei in cælis erunt.

31 De resurrectione verò mortuorum non legistis id quod dictum est vobis à Deo, qui dixit.

32 Ego sum Deus Abraham, Deus Ischak, Deus Iaakub? Et Deus nequaquam mortuorum sed viuentium.

33 Et quum audiuissent turbæ, stupebãt super doctrina eius.

34 Pharisæi autem quum audiuissent quòd silẽtium imposuisset Zadukæis, congregati sunt pariter.

35 Et interrogauit eum vnus ex eis, qui erat Legisperitus, tentans eum.

36 Præceptor noster, quod præceptum maximum est in Lege?

37 Ieschua autem dixit illi, Vt diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omni virtute tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Hoc est præceptum maximum, & primum.

1 idem quod בץ *spreuerunt mutato* zain *in* Samech, *quia eodem organo pronũtiatur, vt suprà notauimus*

2 Id est, Quidã. Hebraismus capite superiore notatus 35.

3 De Zadukaorum secta scribit quidã Rabbi Nathan in commentario libelli quem vocãt פרקי אבית *(id est, Sententias patrum) quòd nomen traxerint à quodam* צדוק Tsaddok *discipulo Antigoni, inter antiquos Hebræos doctores celeberrimi, qui tempora Esræ proximè sequuti est. Solebat autẽ hic Antigonus sua schola sæpius inculcare illud dictũ quod in commemorato libello cap. 1. habetur,* אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב צל מנת ל קבל פרס, *&c. Nolite sicut serui qui ministrant domino ob conditionẽ quòd accepturi sint præmium. Quod dictum postea Tsaddok ille eius discipulus, aut ignorantia aut improbitate depranauit hinc perperam colligens, quum neque beneficii præmia neque malefacti pœna reposita essent, nihil hominis post mortẽ reliquum manere, sed animam in auras diffluere, corpus autem absq; vlla instaurationis spe interire. Nomen ergo suum* Tsaddok צדוק *cum hæresi ad suos sequaces transfundit. Nihil verò verius aut purius doceri potuit directo obseruantia legis sine & cultus Dei, quam quod Antigonus suus inculcabat, Deum propter se esse diligendũ, & amplectendam propter ipsum, quam præscribit institutam.* 4 *Sic enim est in textu* ואסרין דלית חית מיתא: *quod nisi similiter legeretur in manuscripto Syro codice dicerẽ errore pro* דאסרין דלית חית מיתא *positũ, Qui dicũt quòd nõ est resurrectio mortuorũ, quia tamẽ textus aliter habebat, & inter errata, nulla huius loci fiebat mentio, textũ vt est reliqui in versione, & admonuisse lectorem satis habui.*

39 Secundum autem quod ſimile eſt illi, eſt Vt diligas proximum tuum ſicut teipſum.

40 In his duobus præceptis pendet Lex & Prophetæ.

41 Quum congregati autem eſſent Phariſæi, interrogauit illos Ieſchua,

42 Et dixit, Quid dicitis vos de Chriſto? cuius filius eſt? Dicunt ei, Filius Dauid.

43 Ait illis, Et quomodo Dauid per Spiritum vocat eum Dominum? Dicit enim,

44 Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea, vſquedum poſuero inimicos tuos ſub pedibus tuis.

45 Si igitur Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius eſt?

5 אמרה Idē, & eodem ſenſu legitur Marc. 12.34.

46 Et non potuit quiſquam dare ei reſponſum: neque quiſquam [5] auſus eſt rurſum ex eo die interrogare eum.

CAP. XXIII.

1 TVnc Ieſchua loquutus eſt cum turbis & cum diſcipulis ſuis,

2 Et dixit illis, Super cathedram Muſche ſederunt Legiſperiti & Phariſæi.

3 Quicquid igitur dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate & facite: ſecundum opera verò eorum ne faciatis. Dicunt enim, & non faciunt.

4 Et colligant ſarcinas graues, & imponunt in humeros filiorum hominis, ipſi autem digito ſuo nolunt attingere ea.

5 Et omnia opera ſua faciunt vt conſpiciantur à filiis hominum. Dilatant enim phylacteria ſua, & producunt fimbrias veſtimentorum ſuorum.

6 Et amant primum accubitum in cœnis, & primum conſeſſum in ſynagogis:

7 Et [1] pacem in plateis, & vt vocentur ab hominibus Rabbi.

8 Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus eſt enim magiſter veſter, vos autem omnes, fratres eſtis.

9 Et patrem ne vocetis vobis in terra: vnus eſt enim Pater veſter qui eſt in cælis.

10 Neque vocemini [2] duces: quoniam vnus eſt dux veſter Chriſtus.

11 Is autem qui maximus eſt inter vos, erit vobis miniſter.

12 Qui enim exaltauerit ſeipſum, demittetur, & qui demiſerit ſeipſum, exaltabitur.

13 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [3] hypocritæ, quia comeditis domos viduarum prætextu quòd longas preces funditis, propterea accipietis [6] iudicium maius.

14 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [5] hypocritæ, quia vos clauditis regnum cælorum ante filios hominum: vos enim non intraſtis, & illos qui intrant, non ſinitis intrare.

15 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [6] hypocritæ, quia circumitis mare & aridam, vt faciatis vnum proſelytum: & quum fuerit factus, facitis eum [7] filium Gihanna [8] duplo magis quàm vos.

16 Væ vobis ductores cæci, quia dicitis quòd qui iurauerit per templum, nihil eſt: qui autem iurauerit per aurum quod eſt in templo, reus eſt.

17 Stulti & cæci: quid enim maius eſt, aurum, an templum quod ſanctificat aurum?

18 Et, Qui iurauerit per altare, nihil eſt: qui autem iurauerit per oblationem quæ eſt ſuper illud, reus eſt.

19 Stulti & cæci: quid enim maius eſt, oblatio, an altare quod ſanctificat oblationem?

20 Qui iurauerit igitur per altare, iurabit per ipſum & per omnia quæ ſunt ſuper ipſum.

21 Et qui iurauerit per templum, iurabit per ipſum, & per eum qui habitat in eo.

22 Et qui iurauerit per cælum, iurabit per ſolium Dei, & per eum qui ſedet ſuper ipſum.

23 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [9] hypocritæ, quia decimatis [10] mètham & anethũ, & cuminum, & omiſiſtis grauia Legis, iudiciũ, miſericordiam, & fidem. hæc autem oportebat vt faceretis, & illa non omitteretis.

24 Ductores cæci, qui excolatis culicem, & deglutitis camelum.

25 Væ vobis Legiſperiti, & Phariſæi [11] hypocritæ, quia mundatis id quod exterius eſt poculi [12] quæ ſunt anſæ: intrinſecus autem plena ſunt rapina & iniquitate.

26 Phariſæi cæci, mundate prius interius ipſius poculi & patinæ, vt ſit etiam exterius earum mundum.

27 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [13] hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris [14] dealbatis, quę foris videtur ſpecioſa, intus verò plena ſunt oſſibus mortuorũ & omni impuritate.

28 Sic etiam vos foris videmini filius hominum tanquam iuſti, & intus pleni eſtis iniquitate & [15] fictione.

29 Væ vobis Legiſperiti & Phariſæi [15] hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis locum ſepulturæ iuſtorum.

30 Et dicitis, Quòd ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus eis ſocii in [16] ſanguine prophetarum.

31 Itaque teſtes eſtis contra vos ipſos quod filii eſtis illorum qui occiderunt prophetas.

32 Et etiam vos implete menſuram patrum veſtrorum.

33 Serpentes progenies viperarum, quomodo effugietis à iudicio Gihanna?

34 Propter hoc, ecce ego mitto ad vos prophetas, & ſapientes, & Legiſperitos: ex illis vos occiditis, & in crucem agitis, & ex illis flagellatis in ſynagogis veſtris, & perſequimini de ciuitate in ciuitatem.

35 Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtorũ, qui effuſus eſt ſuper terrã à ſanguine Habel iuſti, vſque ad ſanguinem Zechariah filii Barecheiah, quem occiſiſtis inter templũ & altare.

36 Ammin dico vobis quòd venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.

37 [17] Vriſchelem, Vriſchelem, occidens prophetas, & lapidans eos qui mittuntur ad ſe. quot vicibus volui vt congregarem filios tuos ſicut congregat gallina pullos ſuos ſub alas ſuas, & non voluiſtis?

38 Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta.

39 Dico enim vobis quòd nõ videbitis me [18] deinceps, donec dicatis. Benedictus ſit qui venit in nomine Domini.

1 Id eſt, Salutationem in foris, quam nomine שלום id eſt pacis Hebræi, Chaldæi, & Syri, concipiunt.

2 דכר א מרם כא quod eſt duxit.

3 Ad verb. Aſſumentes vultum: vt antè ſæpè notauimus.

4 Iudicium pro condemnatione, genus pro ſpecie acſi diceretur Accipietis cõdẽnationem, & ſupplicio afficiemini duriore.

5 Ad verb. Aſſumentes vultum. vt paulò antè.

6 Ad verb. Aſſumentes vultum.

7 Hebraiſmus. pro Diuũ Gehenna. Id eſt, æterno ſupplicio.

8 Syra vox eſt, אעפא ſed mutato כ in y ex linguæ proprietate, venit ab בפר quod ſignificat duplũ, & א principio eſt additũ uxta linguæ tum Chaldææ tum Syriacæ uſum

9 Ad verb. Aſſumentes vultum.

10 ענא. Mẽta: alias legitur ענא vt commemorat ערוך.

11 Ad verb. Aſſumentes vultum. Hebraiſmus.

12 זרבורא Id eſt, Quæ ad anſam vaſis pertinent.

13 Ad verb. Aſſumentes vultum.

14 סבר לשא legitur in ערוך per ס, in textu autem eſt ſcriptũ per ב, סבר לשא. quòd fortaſſe librarius facilior ſint lapſus in Syriacis characteribus ob eorum ſimilitudinem. Sic enim pingitur Caph vt non abſimili ad modum figura à Koph delineetur. Quanquã non ita nouum ſit literas eiuſdẽ pronuntiationis inter ſecũmutari. Si quid cõiectura valeat, malim priorem lectionem ſequi. Quãquã manuſcriptus quoque Syrus codex legat Caph.

15 Ad verb. Aſſumptione vultus.

16 Id eſt, effecit congregat gallina pullos ſuos ſub alas ſuas, & non voluiſtis? Hebraiſmus.

17 Ita in textu Syriaco perſonæ mutãtur, vt principium verſus ſit in ſecunda perſona, O Vriſchelem, Vriſchelem: & deinde ſequatur tertia perſona, Lapidãs eos qui mittuntur ad ſe. poſtea redit ad ſecundam perſonã. Niſi quis malit dicere erratum typographi eſſe, & לה, Ad ſe poſitum eſſe pro לכ, Ad te: nihil tamen mutare volui, quum idem manuſcriptus codex haberet.

18 Ad verbum, Ex nunc. Hebraiſmus.

CAP. XXIIII.

1 ET egressus est Ieschua è templo vt abiret, & accesserunt discipuli eius, ostendentes ei structuram ipsius templi.

2 Is autem dixit, An non videtis hæc omnia? Ammin dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.

3 Et quum Ieschua sederet super montem Oliuarum, accesserunt discipuli eius, & dixerunt inter se & illum, Dic nobis quando hæc erunt & quódnam est signum aduentus tui & consummationis seculi.

4 Respondit Ieschua, & dixit illis, Cauete ne quis seducat vos.

5 Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus, & multos seducent.

6 Audituri enim estis [1] bella & rumorem bellorum. Videte ne turbemini. Oportet enim vt hæc omnia fiant: sed nondum finis.

7 Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt fames, & mortes, & *terræ* motus [2] in singulis locis.

8 Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.

9 Tunc tradent vos in afflictionem & occident vos, & eritis exosi ab omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Tunc offendiculum patientur multi, & odio habebunt [3] alter alterum, & tradent alter alterum.

11 Et multi prophetæ mendaces surgent, & seducent multos.

12 Et propter abundantiam iniquitatis, recedet dilectio multorum.

13 Qui perseuerauerit autem vsque ad finem, is [4] saluus erit.

14 Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso mundo, in testimonium gentium, & tunc veniet consummatio.

15 Quum autem videritis signum abominationis desolationis, quod dictum fuit in Daniele propheta quòd stet in loco sancto, is qui legit, consideret.

16 Tunc illi qui in Iudæa sunt, fugiant in montem:

17 [5] Et qui in tecto est, non descendat ad accipiendum quod est in domo sua:

18 Et is qui in agro est, non reuertatur post se ad accipiendum vestem suam.

19 Væ autem in vtero habentibus, & illis qui lactant, in illis diebus.

20 Orate ne sit fuga vestra in hyeme, neque in sabbatho.

21 Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi, & vsque nunc, neque futura est.

22 Et nisi decurtati essent dies illi, non salua esset omnis caro: propter electos autem decurtabuntur dies illi.

23 Tunc, siquis dixerit vobis, Ecce hîc est Christus, aut hic: ne credatis.

24 Surgent enim Christi mendaces, & prophetæ falsi: & dabunt signa magna, vt decepturi sint (si fieri posset) etiam electos.

25 Ecce, prius dixi vobis.

26 Si igitur dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne exeatis. vel, Ecce, in penetralibus est: ne credatis.

27 Sicut fulgur exit ab oriente, & conspicitur vsque ad occidentem, sic erit aduentus Filii hominis.

28 [6] Vbi autem fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.

29 Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non ostendet splendorem suum, & steilæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.

30 Et tunc conspicietur [7] signum Filii hominis in cælo. Et tunc plangent omnes generationes terræ, & videbunt Filiũ hominis veniẽtẽ super nubes cæli cũ virtute & gloria magna.

31 Et mittet Angelos suos cum tuba magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summitate cælorum vsque ad summitatem illorum.

32 A ficu autem discite parabolam, quia confestim vbi rami eius teneri sunt, & [8] apparent folia eius, cognoscitis quòd appropinquet æstas.

33 Ita etiam vos, quum videritis hæc omnia, scitote [9] quòd appropinquet ad portam.

34 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc donec ista omnia fiant.

35 Cælum & terra præteribunt, sed verba mea non præteribunt.

36 De die autem & hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorum, nisi Pater tantúm.

37 Sicut autem dies Nuach, sic erit aduentus Filii hominis.

38 Sicut enim erant ante diluuium comedentes & bibentes, & accipientes vxores & tradentes viris, vsque ad diem quo ingressus est Nuach [10] in arcam.

39 Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & auferret vniuersos ipsos: sic erit aduentus Filii hominis.

40 Tunc duo erunt in agro: vnus abducetur, & alter relinquetur.

41 Et duæ erunt molentes in mola, vna abducetur. & altera relinquetur.

42 Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus vester.

43 Hoc autem scitote, quòd si sciret dominus qua vigilia venturus esset fur, vigilaret, & non sineret vt penetraretur domus sua.

44 Ideo etiam vos estote parati: quia ea hora qua non putatis, venturus est Filius hominis.

45 Quisnam est seruus fidelis & prudens, quem constituit dominus super suos domesticos, vt det illis cibum in tempore suo?

46 Beatus seruus ille: quia quum venerit dominus eius, inueniet eum quòd fecit sic.

47 Ammin dico vobis, constituet eum super omnia quæ sunt ei.

48 Si autẽ dixerit seruus ille malus in corde suo, Dominus meus tardat venire:

49 Et cœperit percutere conseruos suos, & fuerit comedens & bibens cum ebriis:

50 Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, & in hora quam non nouit:

51 Et diuidet eum, & ponet partem eius cum [11] hypocritis. illic erit ploratus & stridor dentium.

CAP. XXV.

1 TVnc assimilabitur regnum cælorũ decem virginibus, quæ acceperunt lampades suas, & exierunt in occursum

1 קראכא. *Et sic in altero loco Marci 13. 7. pro* קרבא, *id est Prælio, ponit. Cæterũ quũ hu duobus tãtùm locis in Nouo testamento hoc nomen occurrat, suspicio subiiciri potest depraua ti nominis* קרבא *in* קראכא *posito* ם *pro* ב, *& interposito* א. *Sed manuscriptus quoq; codex Heydelbergensis idem habet.*

2 *Ad verbũ, In loco, loco. Hebraismus.*

3 *Ad verb. Vnum vnum. & sic paulo post.*

4 *Ad verb. Viuet. Hebraismus.*

5 *Mutilatus erat hic locus in Syro testamento impresso, ita vt deesset vltima vox decimiseptimi versiculi, & totus 18, excepta voce postrema, quæ in fine 17 versiculo loco omissæ dictionis sufficiebatur: ita vt finis 18 versiculi, decimũseptimum finiret: nos verò ex manuscripto Syro codice, quem illustriss. elector Palatinus ex bibliotheca sua exhibuit, restituimus locum.*

6 *Sententia proverbialis sumpta ex Iobo, 39. in fine cap.* ובאשר חללים שמה הוא.

7 נישה *pro* ניסה *Signum. nam* ש *cum puncto in sinistro latere, sæpe venit loco* ס.

8 *Quæ quũ apparent, id est, Quum reviviscunt ac repullulant. quo sensu etiã in Luca, 21. 30. habetur.*

9 *Id est, Præforibus est.*

10 כילא. *Pro arca tantùm hic legitur, & Luca. 17. 27.*

11 *Ad verb. Assumẽtibus vultum.*

sponso & sponsæ.

2 Quinque autem ex eis prudentes erant, & quinque fatuæ.

3 Et, quæ fatuæ erant, acceperunt lampades suas,& non acceperunt secum oleum.

4 Illæ verò prudentes assumpserũt oleum in vasis cum lampadibus suis.

5 Quum differret autem sponsus, dormitauerunt omnes,& dormierunt.

6 Et media nocte factus est clamor, Ecce sponsus venit: exite ad occurrendum ei.

7 Tunc surrexerunt omnes virgines, & apparauerunt omnes virgines, & apparauerũt lampades suas.

8 Dixerunt autem fatuæ illæ prudentibus, Date nobis de oleo vestro, quia ecce extinguuntur lampades nostræ.

9 Responderunt prudentes illæ, & dixerunt, [1] Ne non sufficiat nobis & vobis. Sed ite ad vendentes,& emite vobis.

10 Et quum irent ad emendum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo in domum nuptiarum,& clausa est ianua.

11 [2] Tandem autem etiam venerunt aliæ illæ virgines, & dixerunt, Domine noster, domine noster,aperi nobis.

12 Ille autem respondit & dixit illis, Ammin dico vobis quòd non noui vos.

13 Vigilate itaque,quia nescitis diem illum neque horam.

14 Sicut enim homo qui peregre profectus est, vocauit seruos suos, & tradidit illis possessionem suam.

15 [3] Est cui quinque [4] talenta, & est cui duo,& est cui vnum, [5] vnicuique iuxta facultatem suam: & peregre profectus est statim.

16 Abiit autem ille qui acceperat quinque talenta,& negotiatus est per ea, & lucratus est quinque alia.

17 Et similiter ille qui duo, negotiatione acquisiuit alia duo.

18 Is verò qui acceperat vnum, abiens fodit in terram,& abscondit argẽtum domini sui.

19 Post tempus verò multum venit dominus illorum seruorum, & accepit ab illis rationem.

20 Accessitq́ue is qui acceperat quinque talenta, & obtulit quinque alia, & dixit, Domine mi, quinque talenta dederas mihi: ecce quinque alia lucratus sum præterea.

21 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone & fidelis,in modico fidelis fuisti,super multum te cõstituam: intra in gaudium domini tui.

22 Et accessit ille cui duo erant talenta, & ait, Domine mi, duo talenta dederas mihi, ecce,duo alia lucratus sum præter ea.

23 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone & fidelis,in modico fidelis fuisti,super multum cõstituam te:intra in gaudium domini tui.

24 Accessit autem etiam is qui acceperat vnum talentum, & ait, Domine mi, noueram te quòd homo sis durus, & metas vbi non seminaueris,& colligas inde vbi non sparseris.

25 Et territus sum, & abiens abscondi ipsum talentum tuum in terra. [6] Ecce, habes quod tuum est.

26 Respondit dominus eius, & dixit ei, Serue male & piger, nouerasme quod metam vbi non seminauerim,& colligam inde vbi non sparserim;

27 [7] Oportuisset te vt [8] proiecisses argentum meum super mensam: & venissem, & exegissem quod meum est cum vsura eius.

28 Auferte igitur ab eo talentum, & date illud ei cui sunt decem talenta.

29 Illi enim cui est, dabitur, & augebitur ei: cui verò non est, etiam id quod non est auferetur ab eo.

30 Seruum autem otiosum eiicite in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.

31 Quum venerit autem Filius hominis in gloria sua, & omnes Angeli sancti eius cum eo,tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et congregabuntur ante eum omnes gentes,& separabit eos [9] vnum ab altero, sicut pastor qui separat oues ab hœdis.

33 Et statuet oues à dextra sua, & hædos à sinistra sua.

34 Tunc dicet rex iis qui *erunt* à dextra sua, Venite benedicti Patris mei,possidete regnum quod paratũ fuerat vobis à cõstitutione mũdi.

35 Esuriui enim, & dedistis mihi ad edendum: & sitiui, & dedistis mihi potum: hospes fui, & collegistis me.

36 Nudus fui, & operuistis me:ægrotus fui, & visitastis me: & in domo vinctorum fui, & venistis ad me.

37 Tunc dicent ei illi iusti,Domine noster, quando vidimus te quòd esurires, & pauimus te? aut quòd sitires,& potum dedimus tibi?

38 Et quando vidimus te quòd hospes esses, & collegimus te? aut quòd nudus esses, & cooperuimus te?

39 Et quando vidimus te ægrotum aut in domo vinctorum,& venimus ad te?

40 Et [10] respondebit rex,& dicet eis, Ammin dico vobis quòd ficut fecistis vni ex istis fratribus meis pusillis,mihi fecistis.

41 Tunc dicet etiam iis qui erunt à sinistra eius, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est illi [11] delatori & angelis eius.

42 Esuriui enim, & nõ dedistis mihi ad comedendum & sitiui, & non dedistis mihi potũ:

43 Et hospes fui, & non collegistis me: & nudus fui, & non operuistis me:& ægrotus fui, atq; in domo vinctorum fui,& nõ visitastis me.

44 Tunc respondebunt etiam illi, & dicẽt, Domine noster, quando vidimus te esuriẽtem, aut sitientem, aut hospitem,aut nudum, aut ægrotum, aut in domo vinctorum, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit & dicet illis, Ammin dico vobis quòd ficut non fecistis vni ex his pusillis,etiam mihi non fecistis.

46 Et abibunt hi in supplicium æternum, & iusti in vitam æternam.

CAP. XXVI.

1 ET factum est vt quum consummasset Ieschua omnes sermones hos, diceret discipulis suis,

2 Scitis quòd post biduum Petscha fit,& Filius hominis traditur vt in crucem agatur.

3 Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Legisperiti, & seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui vocabatur Caiapha.

4 Et

1 Concisa oratio: subauditur enim: Nolumus dare,ne nõ, &c.

2 Ad verb. In fine. Hebraismus.

3 Id est, Alicui duo, alicui quinque. vt antè obseruatum est.

4 De valore talenti vide annotata supra, cap.18. 24.

5 Ad verb. Viro viro. Hebraismus.

6 Ad verb. Est tibi quod tuum est.

7 Ad verb. Opus fuisset tibi, id est, Debuisses.

8 Pro Exposuisses. Exprimit more eorum qui nummularij locũ pecuniæ suæ.

9 Ad verb. Vnum ab vno. Hebraismus.

10 Ad verb Respondit, & dixit, &c. Sed conuenctio copulatiua præterito præfixa Hebraorum more ipsum mutat in futurũ, quod alioqui rarò in lingua Syra fit.

11 דאבר מקט. *Vide quæ notata sunt in cap.4. Sumitur pro diabolo.*

4 Et consilium inierunt de Ieschua, vt dolo caperent eum, & occiderent eum.

5 Et dicebant, Non in die festo, ne sit tumultus in populo.

6 Quumque esset Ieschua in Bethaniah in domo Schemeum leprosi,

7 Accessit ad eum mulier, super quam erat [1] alabastrum vnguenti aromatici, magni pretij: & effudit illud super caput Ieschua recũbentis.

8 Viderunt autem discipuli eius, & [2] indignati sunt, & dixerunt, Ad quid perditio hæc?

9 Poterat enim vendi illud *vnguentum* magno: & daretur pauperibus.

10 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid molesti estis mulieri isti? opus bonum operata est erga me.

11 Omni enim tẽpore pauperes vobis sunt vobiscum, [3] ego autem non omni tempore sum vobis.

12 Hoc autem, quòd misit aromaticũ hoc in corpus meum, tanquam ad sepeliendum me fecit.

13 Et ammin dico vobis quòd vbi prædicabitur Euangelium hoc meum in toto mundo, dicetur etiam id quod fecit hæc, in memoriam eius.

14 Tunc abiit vnus è duodecim, qui vocabatur Iihuda Sechareiuta, ad principes sacerdotum.

15 Et dixit illis, Quid vultis dare mihi, & ego eum trado vobis? Illi autem constituerunt ei triginta [4] argenteos.

16 [5] Et ex eo tempore quærebat [6] sibi opportunitatem vt traderet eum.

17 In die autem primo azymorum accesserunt discipuli ad Ieschua, & dixerunt ei, Vbi vis vt paremus tibi vt comedas Petscha?

18 Ipse autem dixit illis, Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Præceptor noster dicit, Tempus meum appropinquat, apud te facio Petscha cum discipulis meis.

19 Et discipuli eius fecerunt sicut præceperat illis Ieschua, & parauerunt Petscha.

20 Et quum esset vesper, [7] discumbebat cũ discipulis suis.

21 Et quum comederent dixit, Amnin dico vobis quòd vnus ex vobis prodit me.

22 [8] Et contristati sunt valde, & cœperunt dicere [9] vnusquisque ex eis, Nunquid ego domine mi?

23 At ipse respondit, & dixit, Qui intingit manum suam mecum in catino, hic prodet me.

24 Et Filius hominis vadit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi cuius manu Filius hominis proditur. tolerabilius fuisset homini illi si non esset natus.

25 Respondit Iihuda proditor, & dixit, Nunquid ego sum domine mi? Dixit illi Ieschua, Tu dixisti.

26 Quum autem ederent, accepit Ieschua panem, & benedixit, ac fregit, & dedit discipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

27 Et accepit poculum, & gratias egit, & dedit illis, & dixit, Accipite, bibite ex eo omnes.

28 Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui propter multos effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis quòd nõ bibam [10] ex hoc tempore de hoc producto vitis, vsque in diem in quo bibam illud vobiscum nouum in regno Dei.

30 Et laudes dixerunt, & exierunt in montem Oliuarum.

31 Tunc dixit illis Ieschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues gregis.

32 Postquam autem surrexero præcedam vos in Galilæam.

33 Respondit Cipha, & dixit illi, Etiamsi omnis homo offensus fuerit in te, ego nũquam offendar in te.

34 Ait illi Ieschua, Ammin dico tibi quòd hac nocte, antequam canet gallus, tribus vicibus abnegabis me.

35 Dixit ei Cipha, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te. Et similiter etiam omnes discipuli dixerunt.

36 Tunc venit cum illis Ieschua in locum qui vocatur Ged-Siman, & dixit discipulis suis, Sedete hic donec abiens orem.

37 Et accepit Cipha, & duos filios Zabedai, & cœpit mœstus esse, & tristitia affici.

38 Et ait, [11] Tristis est anima mea vsque ad mortem. expectate me hic, & vigilate mecum.

39 Et abiit paululum, & procidit in faciem suam & orabat, ac dicebat, Pater mi, si possibile est, transeat à me poculum hoc verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40 Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & ait Cipha, Sic non potuistis vt vna hora vigilaretis mecum?

41 Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. spiritus promptus est, corpus autem est infirmum.

42 Rursum abiens secunda vice orauit, & dixit, Pater mi, si non potest *fieri* vt hoc poculum transeat nisi bibam illud, fiat voluntas tua.

43 Et veniens, iterum inuenit illos dormiẽtes: oculi enim eorum grauati erant.

44 Et reliquit eos, & abiens iterum, orauit tertia vice, & eundem sermonem dixit.

45 Tũc venit ad discipulos suos, & ait illis,

1 שמיפתא *Sic in Marci, cap. 14*

2 *Ad verb. Indignatio fuit eu. Hebraismus.*

3 *Syra verba ita sonant. Me autem apud vos esse non omni tempore est. id est, Non est futurum perpetuũ vt apud vos sim.*

4 *Obseruant Hebræi, vbicunq; in Scripturis argenteorum fit mẽtio, non expressa numismatis argentei specie, intelligi siclum sanctuarij æquiualentem quatuor denarijs, de quorũ valore supra cap. 18. 28. scripsimus. Atque hinc Hebræorum sententiæ patrocinantur Chaldei paraphrastæ Onkelos & Ionathan, qui in suis paraphrasibus addunt explicationis causa nomen, סלע, id est, Sicli sanctuarij. Vide passim in ipsorum paraphrasibus: præsertim verò Onkelon in Gen cap. 20. 16. & Ionathan 1. Reg. 6. 25.*

5 *Ad verbum, Ex tunc. Hebraismus.*

6 עת, *Opportunitas, & in Marc. 14. & in Luc. 22.*

7 *Christum discubuisse memorãt Euangelistæ. in cœna qua pascha comedit. quod prima fronte videtur cum diuino instituto pugnare: præcipitur enim Exod. 12. 3. vt edentes pascha, lumbos accinctos, pedes calceatos, ac baculum teneant manu, & vt citò comedant. quæ fieri nequeunt à discumbentibus. Sed sciendum est ibi præcipi qua ratione exituri ex Ægypto, prima illa vice comedant pascha, paulò antè quàm exeant ex Ægypto, & iter ingrediantur: quia ita exigebat illius temporis necessitas. Sed in Lege deinde, vbi præcipitur vt cerimonia illa agni paschalis quotannis renouetur, ea non adduntur. Quapropter omnes Hebr. doctores, tum antiqui, tum recentes summo consẽsu dicunt mandatum illud de aspergendis sanguine postibus, de induendis calceis, ac cingendis lumbis atque sumendis baculis, & cũ festinatione comedendo agno, non sẽ extendisse ad generationes sequuturas, sed tantùm fuisse illius noctu qua egressuri erant ex Ægypto. Imò antiquissima fuit apud eos traditio (quod in Talmud, tractatu De paschate commemoratur) vt manducaturi pascha, in signum libertatis adeptæ discumberent. Nihil igitur contra diuinũ institutum in cœna Christi factum est: quia sequutus est Christus illam paschatis institutionem quam Deus voluit in suo populo tunc seruari.*

8 *Ad verbũ, Et tristitia fuit eis.*

9 *Ad verbũ, Vnus, vnus ex eis.*

10 *Ad verbum. Ex nũc. Hebraismus.*

11 *Ad verbum Tristitia est anima mea*

Dormite quod supereſt, & requieſcite. ecce, appropinquat hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 Surgite, eamus. ecce, appropinquat is qui prodit me.

47 Et dum ipſe loqueretur, ecce, Iihuda proditor, vnus è duodecim, venit, & turba cum eo multa, cum gladiis & fuſtibus, à principibus Sacerdotum & ſenioribus populi.

48 Et dedit illi ſignum Iihuda proditor, & dixit, Ille quem oſculatus fuero, ipſe eſt: eum apprehendite.

49 Et confeſtim acceſſit ad Ieſchua, & ait, [12] Pax domine mi. Et oſculatus eſt eum.

12 Id eſt, Salutus ſis domine mi. Hebraica & Syriaca ſalutatio.

50 Ipſe autem Ieſchua dixit illi, [13] Ob ídne eſt quòd veniſti, ſocie mi? Tunc acceſſerunt, & iniecerunt manus ſuas in Ieſchua, & ceperunt eum.

13 Sic enim ſonant verba עַל הִי דְאַתִית חִבְרִי *: quaſi dicat, Hocne illud eſt propter quod veniſti?*

51 Et ecce, vnus ex iis, qui erant cum Ieſchua, extendit manum ſuam, & exemit gladium, & percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis, & abſtulit auriculam eius.

52 Tunc dixit ei Ieſchua, Conuerte gladiũ in locum ſuum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.

53 An putas tu quòd non ſum potens vt petam à Patre meo, & conſtituat mihi nunc pluſquam duodecim legiones Angelorum?

54 Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quòd ſic oportet vt fiat?

55 In illa hora dixit Ieſchua turbis, Tanquam contra graſſatorem exiuiſtis in gladiis & fuſtibus, vt apprehenderetis me: quotidie apud vos in templo ſedens fui & docens, & non apprehendiſtis me.

56 Hoc autem quod factum eſt, vt implerentur ſcripta Prophetarum. Tunc diſcipuli omnes deſeruerunt eum, & fugerunt.

57 Et illi qui ceperunt Ieſchua, duxerunt eum ad Caipha principem ſacerdotum, vbi legiſperiti & ſeniores congregati erant.

14 Id eſt, Sequebatur eũ. Hebraiſmus.

58 Schemeun autẽ Cipha [14] ibat poſt eum à longè vſque ad atrium ſummi Sacerdotis, & ingreſſus ſedit intus cum miniſtris, vt videret finem.

59 Princeps autem ſacerdotum, & ſeniores, & congregatio tota quærebant contra Ieſchua teſtes, vt traderent eum morti.

60 Et non inuenerunt. Et venerunt teſtes mendaces. poſtremò autem acceſſerunt duo,

15 Id eſt, Loquutus eſt. Hebraiſmus.

61 Et dicebant, [15] Hic dixit, Potens ſum ego vt diſſoluam templum Dei, & in tribus diebus ædificem illud.

62 Et ſurrexit princeps ſacerdotum, & dixit ei, Nullum reſpondes tu reſponſum? Quid teſtantur iſti contra te?

63 Ieſchua autem tacebat. Et reſpondit princeps ſacerdotum, & ait illi, Adiuro ego te per Deum viuum vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus Filius Dei.

64 Ait illi Ieſchua, Tu dixiſti. Dico autem vobis quòd [16] ex hoc tempore videbitis Filium hominis ſedentem à dextra virtutis, & venientem in nubibus cæli.

16 Ad verb. Ex nunc.

65 Tunc princeps ſacerdotũ lacerauit veſtimenta ſua, & ait, Ecce, blaſphemauit. Quid deinceps nobis neceſſarij teſtes? Ecce, iam audiſtis blaſphemiam eius.

66 Quid vultis vos? Reſponderunt, & dixerunt, Reus eſt mortis.

67 Tunc expuerunt in faciem eius, & percutiebant eum. Alii autem cædebant eum.

68 Et dicebant, Vaticinare nobis Chriſte, Quis eſt qui percuſſit te?

69 Cipha autem ſedebat foris in atrio: & acceſſit ad eum ancilla [17] quædam, & dixit ei, Etiam tu cum Ieſchua eras Natſeraia.

17 Ad verbum, Una.

70 Ille verò negauit coram omnibus eis, & dixit, Non noui ego quod tu dicas.

71 Quúmque exiuiſſet in veſtibulum, vidit eum alia, & dixit [18] illis, Ibi fuit etiam hic cum Ieſchua Natſeraia.

18 Id eſt, miniſtris ad ignem cum Petro ſe calefacientibus.

72 Et iterum negauit cum iureiurãdo, Non noui ego ipſum hominem.

73 Poſt paululum autem acceſſerunt illi qui ſtabant, & dixerunt Cipha, Verè etiam tu ex illis es. nam etiam ſermo tuus notum facit te.

74 Tunc cœpit execrari & iurare, Non noui iſtum hominem. Et in illa hora cantauit gallus.

75 Et recordatus eſt Cipha ſermonis Ieſchua quem dixerat ei, Antequam cantet gallus, tribus vicibus negabis me. Et egreſſus foras fleuit amarè.

CAP. XXVII.

1 QVVM autem manè eſſet, conſilium ceperũt contra Ieſchua principes ſacerdotum & ſeniores populi, quomodo morti traderent eum.

2 Et vinxerunt eum, & duxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præſidi.

3 Tunc Iihuda proditor quũ vidiſſet quòd dãnatus eſſet Ieſchua, pœnituit eum & abiens reddidit ipſos triginta argẽteos principibus ſacerdotum & ſenioribus.

4 Et dixit, Peccaui quòd tradidi ſanguinẽ innoxium. Illi autem dixerũt ei, [1] Quid ad nos? tu noueris.

1 Ad verb. Nos quid ad nos.

5 Et proiecit argentum illud in templo, & receſſit, & abiens ſtrangulauit ſeipſum.

6 Principes autem ſacerdotum acceperũt ipſum argentum, & dixerunt. Non licet nobis vt mittamus ipſum in locum oblationum, quia pretium ſanguinis eſt.

7 Et ceperunt conſilium, & emerunt illo agrum figuli pro loco ſepulturę peregrinorum.

8 Propter hoc vocatus ager fuit ille Villa ſanguinis, vſque in præſentem diem.

9 Tunc impletum fuit id quod dictum fuerat [2] per Prophetam qui dixit, Triginta argenteos pretium pretioſi, quem [3] ſpreuerunt ij qui ſunt è filiis Iſrael.

2 Ad verb. Per manum Prophetæ.

3 Videtur Syrus interpres in Græco textu, ἐτιμήσαντο pro ἐτιμήσαντο *legiſſe & fortaſſe in exemplaribus quibus vſus eſt, ita ſcriptum erat.*

10 Et dedi ipſos in agrum figuli, ſicut præcepit mihi Dominus.

11 Ipſe autem Ieſchua ſtabat coram præſide: & interrogauit eum præſes, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum? Dixit ei Ieſchua, Tu dixiſti.

12 Et quum accuſarent eum principes ſacerdotum & ſeniores, nullum reſponſum ille reſpondit.

13 Tũc dixit ei Pilatus, Non audis tu quàm multa teſtificentur contra te?

14 Et nõ dedit ei reſponſum, ne uno quidẽ verbo: & propterea admiratus eſt *Pilatus* valde.

15 Quolibet autem feſto ſolitus erat preſes vt ſolueret vinctum vnum populo, illum quem ipſi vellent.

16 Vinctus

16 Vinctus autem erat illis vinctus *quidam* insignis, qui vocaretur Bar-Abba.

17 Quúmque essent congregati, dixit illis Pilatus, Quem vultis vos vt soluam vobis? Bar-Abbam, an Ieschua qui vocatur Christus?

18 Sciebat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum.

19 Quum sederet autem præses super solium suum, misit ad eum vxor eius, & dixit ei, 4 Nihil sit tibi & illi iusto: multum enim passa sum in somnio meo hodie propter eum.

20 Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt turbis *petere* vt solueret eis Bar-Abbam, 5 Ieschua autem perderent.

21 6 Et respondit præses, & ait illis, Quem vultis vos vt soluam vobis è duobus illis? Ipsi verò dixerunt, Bar-Abba.

22 Dixit eis Pilatus, At Ieschua qui vocatur Christus quid faciam? Dixerunt omnes, Crucifigatur.

23 Ait illis Pilatus, Quid autem quod malum sit, fecit? Illi verò amplius clamauerunt, & dixerunt, Crucifigatur.

24 Pilatus autem quum videret quòd quicquam non proficeret, sed magis vociferatio fieret, accepit aquas, abluit manus suas in conspectu congregationis, & dixit, Innoxius sum à sanguine huius iusti: vos cognoscetis.

25 Et respondentes vniuersus populus, & dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.

26 Tunc soluit illis Bar-Abba. Et verberauit flagellis Ieschua, & tradidit illis eum vt crucifigeretur.

27 Tunc milites præsidis duxerunt Ieschua in prætorium, & congregauerunt apud eum vniuersam cohortem.

28 Et exuerũt eum, ac induerunt eum chlamyde coccinea.

29 Et intorserunt coronam spinarum, & imposuerunt capiti eius, & arundinem in dextra eius. Et incuruabant se super genua sua ante eum: & illudebant eum, & dicebant, Pax sit ô rex Iudæorum.

30 Et conspuebant in faciem eius, accipiebántque arundinem, & percutiebant eum in capite eius.

31 Quúmq; illusissent, spoliarunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigeretur.

32 Et quum exirent inuenerunt virum Kurinæum, cuius nomen erat Schemeun: hunc adegerunt vt ferret crucem eius.

33 Et venerunt in locum qui dicitur Gaultha, quod interpretatur cránium.

34 Dederúntq; ei vt biberet acetum quod mixtum erat cum 7 absinthio: Et gustauit, & noluit bibere.

35 Et 8 quum crucifixissent eum, dispertierunt vestimenta eius sorte.

36 Et sedebant & seruabant eum illic.

37 Et posuerunt supra capur eius causam mortis ipsius in scripto, HIC EST IESCHVA REX IVDAEORVM.

38 Et crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus à dextra eius, & vnus à sinistra eius.

39 Illi autem qui transibant, conuitiabantur ei, & mouebant capita sua,

40 Et dicebant, Qui destruis templum, & ædificas ipsum tribus diebus, libera 9 animam tuam, si filius es Dei, & descende de cruce.

41 Similiter etiam principes sacerdotum illudebãt cum Legisperitis & senioribus & Pharisæis, ac dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Si Rex Israelis est, descendat nunc à cruce, vt videamus, & credamus in eum.

43 Spem habet in Deo, liberet eum nunc, 10 si vult eum. dixit enim Filius sum Dei.

44 Similiter & iam grassatores illi qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

45 A sexta autem hora factæ sunt tenebræ super vniuersam terram vsque ad horam nonam.

46 Et circa horam nonam clamauit Ieschua voce alta, & ait, Deus, Deus, ad quid dereliquisti me?

47 Quidam autem ex iis qui stabant illic, quum audiuissent, dicebant, Iste Iliah vocat.

48 Et in illa hora accurrit vnus ex eis, & accepit spongiam, ac impleuit eam aceto, & posuit eam in arundinem, & potum præbebat ei.

49 Reliqui autem dicebant illi, 11 Sinite videamus, num veniat Iliah ad liberandum eum.

50 Ipse autem Ieschua iterum clamauit voce elata, & emisit spiritum suum.

51 Et illico 12 facies portæ templi fissa est 13 in duo, à summo ipso vsque ad imum: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et sepulchra aperta sunt, & corpora multa sanctorum qui obdormierant, surrexerunt.

53 Et egressi sunt, & post resurrectionem eius ingressi sunt in vrbem sanctam, & conspecti sunt multis.

54 Centurio autem & qui cum eo erant, qui seruabant Ieschua, quum vidissent motionem *terræ* & illa quæ fiebant, metuerunt valde, & dixerunt, Verè iste erat Filius Dei.

55 Erant autem mulieres multæ quæ spectabant è longinquo, quæ 14 venerant post Ieschua à Galilæo, & ministrabant ei.

56 Quarum vna erat Mariam Magdalitha, & Mariam mater Iaakub & Iause, & mater filiorum Zabbedai.

57 Quum esset autem vespera, venit vir dives à Ramatha, cuius nomen erat Iausęph, qui etiam ipse discipulus fuerat factus Ieschua.

58 Iste accessit ad Pilatum, & petiit corpus Ieschua, & præcepit Pilatus vt daretur ei corpus,

59 Et accepit Iausęph corpus ipsum, & inuoluit ipsum in 15 sindone linea munda.

60 Posuítque ipsum in sepulchro nouo quod erat ei, quod effossum erat in petra: ac deuoluto lapide magno obiecerunt ostio sepulchri, & abierunt.

61 Erant autem ibi Mariam Magdalitha, & Mariam altera, quæ sedebant è regione sepulchri.

62 Die verò crastina qnæ est post parasceuen, congregarunt se principes sacerdotum & pharisæi ad Pilatum.

63 Et dicunt ei, Domine noster, memores sumus quod ille impostor dicebat quum viueret, Post tres dies ego resurgam.

4 Ad verb. Non tibi & illi iusto. Hebraismus, quẽ sequuntur & Chaldæus & Syrus frequẽter. Vult dicere, Abstine ab eo: quia innoxius est. Noli condemnare iustum, nec quicquam rei tibi sit cum eo 5 Id est, Petierunt vt perderetur. 6 Id est, Loquutus est. Hebraismus admodum frequens. 7 Vel, Cum felle. Nam eadem vox vtrunq; significat, propter insignem in vtroq; amaritudinem. Cõmemorat autem Rabbi Dauid Kimchi in lib. R. ad morte plectendũ morem solitum fuisse potionem præberi ex succo absinthii acceleranda mortis causa. 8 Quod reliquum est versiculi trigesimiquinti in Græco textu, Syri ne in manuscriptis quidẽ exemplaribus habent: quæ ita scriberentur

ריתבלא טרם
דאתאמו ביד
נביא דבלנו
נחתי ביניתהון
ועל לבושי
ארמיופסא.

Vt impleretur id quod dictũ est per manũ prophetæ, Partiti sunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerũt sortem. 9 Id est, Teipsum. 10 Id est, Si delectatur eo Hebraicè אם חפץ כי *11 Syrus paraphrastes habebat* נהוא שכוקי: *quasi prius verbum esset plurale sed existimarim literam* Vau, *quæ secundo verbo* נהוא *præfigi debuit, priori verbo* שבוק *fuisse affixã, atq; ita perperam ex singulari verbo plurale factũ esse, nisi manuscriptus codex Helderbergensis idẽ haberet. 12 Quod in Græco textu dicitur* καταπέτασμα *& exponitur à quibusdam velum, ab aliis verò aulæum, Syriacus textus pluribus circumscribit, & vocat Faciem portæ templi, idq; constanter, vbicunq; habetur in Nouo testamento. Appellatur autẽ facies portæ templi, quia ingredientibus frontis instar in oculos incurreret, atque partem portæ anteriorem contegeret. Hoc modo per synecdochen ĩplum designabit partem eius sacratiorem, id est, Sanctum sanctorum. Facies portæ templi, id est Sacrarii. 13 Id est, In duas partes. 14 Id est, Sequuta fuerant. 15 Eandem vocem* חיצא *in eadem significatione leges infrà, Luc. 23. 53.*

64 Præcipe igitur diligẽtes *esse* circa ſepulchrum vſque ad diem tertium, ne veniant diſcipuli eius & furentur eum nocte, & dicant populo quòd [16] ex mortuis reſurrexit: & ſit error poſterior peior quàm prior.

65 Dixit illis Pilatus, Sunt vobis cuſtodes: abite, diligentes ſitis ſicut vos noſtis.

66 Ipſi autem profecti, diligentes fuerunt circa ſepulchrum, [17] & obſignarunt lapidem ipſum cum [18] cuſtodibus.

16 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè bene exprimitur Syra phraſis, D'entre les morts.

17 Ideſt, Duplici ratione muniuerunt ſepulchrum, apponendo ſcilicet ſigillum ad oſtium eius, & collocando militum cuſtodiam.

18 קסטורא *quaſi cuſtodia, voce à Latinis mutuata, ſicut & in Græco contextu.*

CAP. XXVIII.

1 Vespere autem [2] in ſabbatho, cuius *veſperæ* lux prima eſt in ſeptimana, venit Mariam Magdalitha & Mariam altera, vt ſpectarent ſepulchrum

2 Et ecce, magnus motus factus eſt. Angelus enim Domini deſcendit de cælo, & quum acceſſiſſet, deuoluit petram ab oſtio, & ſedebat ſuper illud.

3 Erat autem aſpectus eius tãquam fulgur, & indumentum eius album erat ſicut nix.

4 Et præ timore eius concuſſi ſunt illi qui cuſtodiebant, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondit autem Angelus, & dixit mulieribus, Vos ne timeatis: ſcio enim ego quòd Ieſchua qui crucifixus fuit, vos quæritis.

6 Non eſt hic: ſurrexit enim ſicut dixit. Venite, ſpectate locum in quo poſitus erat Dominus noſter.

7 Et abite [3] celeriter, dicite diſcipulis eius, quòd ſurrexit â [4] mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic videbitis eum. Ecce, ego dixi vobis.

8 Et abierunt celeriter à ſepulchro cum timore & gaudio magno, & cucurrerunt vt renuntiarent diſcipulis eius.

9 Et ecce, Ieſchua occurrit eis, & dixit eis, Pax vobis. Illæ autem acceſſerunt *ac* apprehẽderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc dixit eis Ieſchua, Ne timeatis: ſed abite, renuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic viſuri ſunt me.

11 Quum autem abirent, venerunt quidam è cuſtodibus illis in vrbem, ac renuntiarunt principibus ſacerdotum quicquid factum fuerat.

12 Et congregati ſunt cum ſenioribus, & ceperunt conſilium: dederúntque argenti non modicum cuſtodibus,

13 Et dixerunt eis, Dicite, Diſcipuli eius venientes furati ſunt eum nocte quum dormiremus,

14 Et, ſi auditum fuerit hoc apud præſidem, nos perſuadebimus ei: vos autem ſine ſolicitudine eſſe [5] iubemus.

15 Illi autem quum accepiſſent argentum, fecerunt ſicut docuerant eos: & diuulgatus eſt ſermo iſte inter Iudæos vſque in hodiernũ diẽ.

16 Diſcipuli autem vndecim profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat eis Ieſchua.

17 Et quum vidiſſent eum adorauerunt eum: *quidam* autem ex eis dubitauerant.

18 Accedens Ieſchua loquutus eſt cum eis, & dixit eis, Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. [6] Et ſicut me miſit Pater meus, etiam ego mitto vos.

19 Ite ergo, docete omnes populos, & baptizate eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti:

20 Et docete eos vt cuſtodiant quicquid mandaui vobis. Et ecce, ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſumationem ſeculi. Amen.

1 Veſpera ſæpe totũ noctu tempus deſignat: licet proprie ſignificet principiũ noctis. Atq; hoc loco ſignificat noctu partem auroræ proximam, ſicut in Marc. cap. vltimo expreſſius ſumitur.

2 Ad verb. In ſabbatho. Sed lingua Syra & Talmudica ac etiam Hebraica, ſeptimana dicitur ſabbathum, & dies ſinguli in ea denominantur ab ordine, prima ſabbathi, ſecunda ſabbathi &c. A ſabbatho enim tota ſeptimana ob eximiam dignitatem denominatur. Hoc ſenſu phariſeus ille apud Luc. 18, iactabat inter reliqua ſua benefacta, quòd bis in ſabbatho ieiunaret, id eſt, Bis in ſeptimana.

3 Ad verb. In celeritate. Hebr.

4 Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè D'entre les morts.

5 Ideſt, Faciemus. Id eſt, Securos reddimus, & ſolicitudine liberamus.

6 Hæc in Syriaco habentur: quæ in Matthæo non leguntur in Græco & Latino exemplaribus.

Finis Euangelii ſancti prædicationis Mattai, quod prædicauit Hebraicè in regione Paleſtinæ.

EVANGELIVM SANCTVM ANNVNTIATIONIS MARCI Euangeliſtæ.

CAP. I.

1 PRINCIPIVM Euangelij Ieſchua Chriſti, Filij Dei.

2 Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta, *nempe*, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciẽ tuam, qui prępparabit viã tuam.

3 Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, & exæquate ſemitas eius.

4 Erat Iuchannan in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.

5 Et exibat ad eum vniuerſa regio Iudææ, & omnes [1] filii Vriſchelem, & baptizabat eos in Iordane flumine, quum confiterentur peccata ſua.

6 Ipſe autem Iuchannan indutus erat veſtimento pili camelorum, & cinctus erat zona pellicea in lumbis ſuis: & cibus eius erat locuſtæ & mellis ſylueſtris.

7 Et prædicabat, ac dicebat, [2] Ecce, poſt me venit qui validior eſt me, is cui non ſum dignus vt me incuruans ſoluam corrigias calceamentorum

1 Ideſt, Ciues Vriſchelẽ. Hebraiſmus.

2 Ideſt, Sequitur me. Hebraiſmus.

mentorum eius.

8 Ego baptizaui vos aqua, ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

9 Et factũ est in diebus illis: venit Ieschua à Natserath Galilææ, & baptizatus est in Iurdanan à Iuchannan.

10 Et statim quum ascendisset ex aqua, vidit quòd diuisi sunt cæli, & Spiritum tanquam columbam, qui descendit super eum.

11 Et vox facta est de cælo, Tu es Filius meus dilectus, in te complacitum est mihi.

12 Et statim deduxit eum Spiritus in desertum.

13 Et fuit ibi in deserto diebus quadraginta, tentatus Satanah: erátque cum feris, & ministrabant ei Angeli.

14 Postquam autem traditus esset Iuchannan, venit Ieschua in Galilæam, & prædicabat Euangelium regni Dei,

15 Et dicebat, Impletum est tempus, & appropinquat regnum Dei. Conuertimini, & credite Euangelio.

16 Quumque ambularet circum vicina loca maris Galilææ, vidit Schemeun & Andream fratrem eius, qui iaciebant retia in mare, (erant enim piscatores)

3 Id est, Sequimini me. Hebraismus.

17 Et dixit eis Ieschua, 3 Venite post me, & faciam vos piscatores filiorum hominum.

4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

18 Et illico reliquerunt retia sua, & 4 iuerunt post eum.

19 Et quum progressus esset paululum, vidit Iaakub filium Zabedai & Iuchannan fratrẽ eius, ipsos quoque in nauigia, qui reficiebant retia sua.

5 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

20 Et vocauit eos: & illico reliquerunt Zabedai patrem suum, cum mercenariis, 5 & venerunt post eum.

21 Et, quum ingrederetur Cephar Nachum, statim docebat in sabbathis in synagogis illorum.

22 Et mirabantur in doctrina eius. docebat enim eos tanquam potestatem habens, & non sicut Legisperiti eorum.

23 Et erat in synagoga eorum vir in quo erat spiritus immundus: & exclamauit,

24 Et dixit, Quid nobis & tibi Ieschua Nazareno? Veniſti ad perdendum nos? Noui ego te qui sis: *nempe* sanctus ille Dei.

25 Et cohibuit eum Ieschua, & dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo.

26 Et deiecit eum spiritus impurus, & clamauit voce alta, ac exiit ab eo.

6 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

27 Et admirati sunt omnes: & quærebant 6 vnus cum altero, & dicebant, Quid est hoc? Quæ est hæc doctrina noua, quòd per potestatem etiam spiritibus impuris præcipit, & obediunt ei?

28 Et statim egressa est fama eius in omnem locum Galilææ.

29 Et egressi sunt è synagoga, & venerunt in domum Schemeun & Andreæ, cum Iaakub & Iuchannan.

9 Ad verb. Ignigne, id est, Ignita febre.

30 Et socrus Schemeun decumbebat in 7 ardore febris, & loquuti sunt ei de illa.

8 Ad verb. Ignis.

31 Et accedens apprehendit eam manu eius, & erexit eam: & statim reliquit eam 8 ardor febris, & ministrabat eis.

32 Vespere autem in occasu solis adduxerunt ad eum omnes illos qui malè afficiebantur, & dæmoniacos.

33 Et ciuitas vniuersa congregata erat ad ostium.

34 Et sanauit multos qui malè afficiebantur morbis diuersis, & dæmonia multa eiecit: & non sinebat ipsa dæmonia vt loquerentur eo quòd nouissent eum.

35 Et in aurora anteuertens surgere 9 valde manè, abiit in locum desertum, & orabat ibi.

36 Et quærebant eum Schemeun & qui cũ eo erant.

37 Quúmque inuenissent eum, dixerunt ei, Omnes homines quærunt te.

38 Dixit eis, Ite in oppida, & in vrbes propinquas: quia etiam illic prædicabo. ad hoc enim veni.

39 Et prædicabat in omnibus synagogis eorum In tota Galilæa, & eiiciebat dæmonia.

40 Et venit ad eum leprosus, & procidit ad pedes eius. & petebat ab eo, dixítque illi, Si tu vis, tu potes me mundare.

41 Ipse autem Ieschua ipsius misertus est, & extendens manum suam, tetigit eum, & dixit, Ego volo: esto mundus.

42 Et in illa hora abiit ab illo illius lepra, & mundatus est.

43 Et prohibuit ei, & subduxit eum:

10 Ad verb. Ne homini hoc dicas. Hebraismus.

44 Ac dixit ei, Vide 10 ne cuiquam *hoc* dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdotibus: & offer sacrificium pro purgatione tui, sicut præcepit Musche, in testimonium illorum.

45 Ille autem quum egressus esset, incipiebat prædicare multum: & diuulgauit sermonem illum, ita vt non posset Ieschua manifestè ingredi in ciuitatem. Sed foris erat in loco deserto, & veniebant ad eum ex omni loco.

CAP. II.

1 ET ingressus est rursus Ieschua Kephar-Nachum post *aliquot* dies: & quum audiuissent quod domi esset,

2 Congregati sunt multi, adeò vt nõ posset capere eos 1 ne *locus* quidem ante portam: & loquebatur cum eis sermonem.

1 Id est, Ne vestibulum quidem domus.

3 Et venerunt ad eum, & adduxerunt ad eum paralyticum 2 latum inter quatuor.

2 Id est, Qui à quatuor ferebatur.

4 Et quia non potuerunt accedere ad eum propter turbam, ascenderunt ad tectum, & abstulerunt operimentum loci vbi erat Ieschua & dimiserũt lectum in quo iacebat paralyticus.

5 Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum, ait paralytico illi, Fili mi, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Erant autem ibi *quidam* ex Legisperitis & Pharisæis qui sedebant & ratiocinabantur in corde suo,

7 Quídnam iste loquitur blasphemiam? Quisnam potest remittere peccata, nisi vnus Deus?

8 Ieschua autem cognouit spiritu suo quid illi ratiocinarentur apud seipsos, & dixit eis, Quid vos ratiocinamini hæc in corde vestro?

9 Quódnam facilius est dicere paralytico? Remittuntur tibi peccata, tua an dicere, Surge, accipe grabattum tuum, & ambula?

10 Vt sciatis autem quòd potens est Filius hominis in terra remittere peccata,) ait paralytico)

11 Tibi dico ego, Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.

12 Et surrexit eadem hora, & accepit lectũ suum, & egressus est in conspectu omnium eorum: adeo vt mirarentur omnes & laudarent Deum, dicentes, Nũquam vidimus huiusmodi.

13 Et egressus est rursus ad mare, & tota illa turba veniebant ad eum, & docebat eos.

14 Et quum transiret, vidit Leui filium Calephai, qui sedebat 3 ad teloniũ, dixitq; ei, 4 Veni post me. Et surgẽs 5 profectus est post eum.

15 Et factum est vt quum 6 accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores accumberent cum Ieschua & cum discipulis eius. Erant enim multi qui 7 venerant post eum.

16 Et Legisperiti ac Pharisæi, quum viderent eum quòd comederet cum publicanis & cum peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid ille cum publicanis & peccatoribus comedit & bibit?

17 Quum audiuisset autem Ieschua dixit eis, Non opus habent sani medico, sed isti qui 7 pessimè affecti sunt. Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores.

18 Discipuli autem Iuchannan & Pharisæorum ieiunabant, & venerunt ac dixerunt ei, Quare discipuli Iuchannan & Pharisæorũ ieiunãt, discipuli verò tui 8 quos habes, nõ ieiunãt.

19 Ait illis Ieschua, Nunquid possunt 9 filii thalami, dum sponsus cum eis est, ieiunare? Nequaquam.

20 Venient autem dies quum postquam ablatus fuerit sponsus ab eis, tunc ieiunabunt in illo die.

21 Nemo immittit assumentũ panni nouũ, & insuit in vestimentum vetus, ne plenitudo illa eius de veteri detrahat, & fiat scissura maior.

22 Neque quisquam immittit vinum nouũ in vtres veteres: ne vinum disrumpat vtres, & vtres pereant, ac vinum effundatur, sed immittunt vinum nouum in vtres nouos.

23 Et factum est vt quum ambularet Ieschua in sabbatho 10 in loco seminum, discipuli eius ibant, & vellebant spicas.

24 Et dixerunt ei Pharisæi, Vide quid faciunt in sabbatho, aliquid quod non liceat.

25 Dixit eis Ieschua, Nunquámne legistis quid fecerit Dauid quum in necessitate esset, & esuriret ipse & qui cum eo erant?

26 Quomodo ingressus est in domum Dei, quum Abiathar esset princeps sacerdotum, & panem mensæ Domini comedit ipse, quem nõ licebat comedere nisi sacerdotibus, & dedit etiam iis qui secum erant?

27 Et dixit eis, Sabbathum 11 propter filium hominis creatum est, non autem filius hominis propter sabbathum.

28 Igitur dominus est, vel etiam sabbathi filius hominis.

ככנת נפשות דוחה את השבת: & פקיח נפש דוחה את השבת
Id est, Periculum animarum vellit sabbathum &, Periculum animæ [id est vitæ] pellit sabbathum. Idem pluribus verbis affirmat etiam Maimoni, post Talmudicos, summæ auctoritatis scriptor apud Hebræos, in tractatu De sabbatho, præsertim cap. 1. & 2. & tractatu De circuncisione, cap. 1. Ac plurima subiungit diuersa exempla ad hanc doctrinam illustrandam.

CAP. III.

3 ET ingressus est rursus Ieschua in synagogam: & erat illic vir quidam cuius manus arida erat.

2 Et obseruabant eum vt si sanaret eum in sabbatho, accusarent eum.

3 Et dixit illi viro cuius manus erat arida, Surge in medium.

4 Dixit autem illis, Licet in sabbatho facere quod bonum est, an quod malum est? Animam 1 seruare an perdere? Ipsi autem silebant.

5 Et intuitus est eos cum ita quum doleret ei propter duritiem cordis eorum, & dixit illi viro, Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius.

6 Et egressi sunt Pharisæi ea ipsa hora cũ domesticis Hiraudis, & consilium ceperunt cõtra eum quomodo perderent eum.

7 Et Ieschua cum discipulis suis profectus est ad mare. Et populus multus ex Galilęa premebat eum, & ex Iudæa,

8 Et ex Vrischelem, & ex Edom, & 2 ex altera ripa Iurdanam, & è Tzur, & è Tzaidan turbæ multæ quæ audiuerant quicquid fecisset, venerunt ad eum.

9 Et dixit discipulis suis vt admouerent ad se nauigium, propter turbas, ne se opprimerẽt.

10 Multos enim sanauerat, ita vt irruerent in eum quò tangerent eum.

11 Et ij quibus erant 3 plagæ spirituum immundorum, ex quo vidissent eum, procidebãt, & clamabant, ac dicebant, Tu es Filius Dei.

12 Et multum cohibebat eos ne se manifestum facerent.

13 Et ascendit in montem, & aduocauit eos quos voluit: & venerunt ad eum.

14 Et elegit duodecim ut essent secum, & vt mitteret eos vt prædicarent.

15 Atque vt essent potestatem habentes vt sanarent morbo affectos, & eiicerent dæmonia.

16 Et indidit Schemeun nomen Kipha:

17 Et Iaakub filio Zebedai, & Iuchannan fratri Iaakub indidit nomen Benai-Regeschi, quod est filij fragoris.

18 Andream quoque *elegit*, & Philippum & Bar-Thulemai, & Mattai, & Thauma, & Iaakub filiũ Chalephai, & Taddi, & Schemeun Zelotẽ.

19 Et Iihuda 4 Sechariutha, illum qui prodidit eum. & venerunt in domum.

20 Et congregatæ sunt turbæ rursum adeo vt non possent 5 panem comedere.

21 Et audierunt 6 propinqui eius, & egressi sunt ad apprehendendum eum. Dicebant enim 7 quòd à sese discessisset.

22 Et Legisperiti illi qui ex Vrischelem descenderant, dicebant, 8 Baal-Zebubest in eo, & per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

23 Et vocauit eos Ieschua, & per parabolas dixit eis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?

24 Si enim regnum contra seipsum diuidatur, non potest stare regnum illud:

25 Et, si domus contra seipsam diuidatur, non potest domus illa stare.

26 Et, si id est quòd Satanas surgit contra seipsum & diuisus est, non potest stare, sed diuisus est.

27 Nemo potest intrare in domũ potentis & diripere 9 vasa eius, nisi prius potentem ipsum vinciat: & tunc domum eius diripiet.

28 Ammin dico ego vobis quòd omnia peccata & blasphemiæ quibus blasphemabunt filij hominum, remittentur eis:

29 Qui

3 Ad verb. In loco vetigalis.
4 Id est, Sequere me.
5 Id est, Sequutus est eũ.
6 Id est, Sequuti erant.
7 Ad verb. Malè malè. Vocis ingeminatio valet ad auxesin.
8 Ad verbũ. Qui tibi sunt.
9 Vide in Matth. cap. 9. 15.
10 Id est, In agro sato.
11 Sanctorum quoq; Hebræorum sententia hac in parte Christi doctrinæ consentit. Nam licet externam sabbathi obseruationem superstitiosè exigant, vbi tamen periculũ mortis interuenit, etiamsi non sit vsque adeò euidens, sabbathum violari posse aiunt: & eum maiori laude dignum putant qui alios in eo violando anteuerterit. Hæc passim in Talmud leguntur tractatu De sabbatho: & aliqua repetuntur ea de re quoq; in tractatu De circuncisione, vbi hæc verba sæpe repetuntur videlicet

1 Ad verb. Viuificare.
2 Ad verb. Et ex transitu Iordanis Hebraismus.
3 Id est, Qui correpti erant spiritibus immundis.
4 De hoc cognomine annotatum est Matth. 10. 4.
5 Id est, Cibum. Hebraicè.
6 Id est, Sanguine ei consũcti.
7 Ad verb. Egressus esset extra se, Insaniret, & apud se non esset.
8 Vide de Baal-zebub Matth. 10. 25.
9 Id est, Arma & vtensilia domus.

29 Qui autem blasphemauerit contra Spiritum sanctum,non est ei remissio in æternum, sed reus est iudicij quod est in æternum.

30 Eo qnòd dicerent quòd Spiritus impurus esset in eo.

31 Et venerunt mater eius & fratres eius, stantes foris:& miserunt vt vocarent eum ad se.

32 Sedebat autem circa eum turba, & dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Et respondit & dixit eis, Quæ est mater mea,& qui sunt fratres mei?

34 Et intuitus est eos qui sedebant iuxta se, & ait,Ecce mater mea,& ecce fratres mei.

35 Qui enim fecerit voluntatem Dei, ipse est frater meus,& soror mea,& mater mea.

CAP. IIII.

1 RVrsus autem [1] inceperat docere iuxta maris littus, & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ: adeò vt conscendens sederet in nauigio in mari: & vniuersa turba stabat in terrà iuxta maris littus.

2 Et docebat eos per parabolas multùm: dicebátque in doctrina sua,

3 Audite, Ecce egressus est seminator ad seminandum:

4 Et,quum seminaret, [2] fuit quod caderet iuxta viam,& venit auis, & comedit ipsum.

5 Aliud autem cecidit super petram, ita vt non esset terra multa: & statim [3] exortum est, quòd non esset profunditas terræ.

6 Quum autem oriretur sol, exustum est, & propterea quòd non esset ei radix,exaruit.

7 Et aliud cecidit [4] in locum spinarum: & ascenderũt spinæ,ac suffocauerunt illud,& fructum non edidit.

8 Aliud autem cecidit super terram bonã & ascendit,& creuit,& edidit fructus [5] aliquod triginta,& aliquod sexaginta,& aliquod centũ.

9 Et dicebat,Is cui sunt aures vt audiat,audiat.

10 Quum essent autem ipsi soli, interrogauerunt eum ij qui cum eo erant, cum suis duodecim,de parabola ista.

11 Et dixit eis Ieschua, Vobis datũ est nosse secretum regni Dei, extraneis verò omnia in parabolis fiunt:

12 Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: ne conuertantur,& remittantur peccata eis.

13 Et dixit eis, Ignoratis vos parabolam hanc? Et quomodo parabolas omnes cognoscetis?

14 Seminator qui seminauit, sermonem seminauit.

15 Ii autem qui sunt iuxta viam, illi sunt in quibus seminatus est sermo, & ex quo audiuerunt, illico venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in corde eorum.

16 Et ij qui super petram seminati sunt, illi sunt qui ex quo audiuerunt sermonem, statim cum gaudio accipiant eum.

17 Et non est eis radix in seipsis,sed [6] temporarij sunt, & ex quo facta est tribulatio aut persequutio propter sermonem, statim offenduntur.

18 Ii autem qui inter spinas seminantur,illi sunt ij qui audiuerunt sermonem:

19 Et curæ seculi huius, & seductio diuitiarum,& reliquiæ cupiditatum aliarum ingredientes suffocant ipsum sermonem,& infructuosus fit.

20 Et ij qui in terra bona seminati sunt, illi sunt qui audiunt sermonem,& accipiunt, & edunt fructus [7] cum triginta, & cum sexaginta, & cum centum.

21 Et dixit eis, [8] Num venit lucerna vtsubter modium ponatur,aut subter lectum? Nónne fit vt super candelabrum ponatur?

22 Non enim est quicquam quod occultum sit,quod non sit reuelandum: neque fit *quicquã* in abscondito,& non reueletur.

23 Sicui sunt aures quibus audiat,audiat.

24 Et dixit eis, Videte quid audiatis. In ea mensura qua vos metimini, remetietur vobis, & adiicietur vobis ipsis qui auditis.

25 Ei enim cui est,eidem dabitur: & ei cui non est,etiam id quod est sibi, auferetur ab eo.

26 Et dicebat, Ita est regnum Dei vt [9] homo qui iaciat semen in terram:

27 [10] Et dormiat, [11] & surgat nocte & die, & semen crescet & longum fiet,quum ipse nesciat.

28 Terra enim producit ei fructum, & primùm fit herba,[12] & deinde spica,postremò autem triticum impletur in spica.

29 Postquam autem impinguatus fuerit fructus,[13] statim venit falx,quia adest messis.

30 Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? Et quánam comparatione comparabimus illud?

31 Velut granum est [14] sinapi, quod quum seminatum est in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt super terram:

32 Et,ex quo seminatum est, assurgit & fit maius omnibus oleribus: & facit ramos magnos,ita vt possit in vmbra eius habitare auis.

33 Parabolis [15] quæ sunt sicut hæ,loquebatur eis Ieschua, parabolis *inquam* prout poterant audire.

34 Et absque parabolis non loquebatur cũ eis: discipulis verò suis, inter se & illos,interpretabatur omnia.

35 Et ait eis in illo die vespere,Transeamus [16] in littus oppositum.

36 Et dimiserunt turbas,& deduxerunt eum quum in nauigio esset, & nauigia alia erant cũ eis.

37 Et factus est turbo magnus,& ventus ac fluctus irruebant in nauigium, [17] & proximum erat vt impleretur.

38 Ipse autem Ieschua super ceruical dormiebat [18] in posteriore parte nauigij: & venientes excitauerunt eum,& dixerunt ei, Domine noster,non est cura tibi quòd perimus?

39 Et surrexit, & repressit ventum, & ait mari,Desine,obmutesce tu. Et desiit ventus, & facta est tranquillitas magna.

40 Et dixit eis,Quare timidi fuistis? & quare non est in vobis fides?

41 Et timuerunt timore magno: ac dicebant [19] alius ad alium,Quisnam iste est,cui venti & mare auscultant?

CAP. V.

1 ET venerunt [1] in oppositum littus maris in locum Gadarænorum.

1 Ad verb. Incipiebat docens.Hebr.

2 Id est,Quod dam.

3 Vox Syriaca est בדע, quam puto respondere Chaldaicæ בדא (id est, Creuit,eminuit,ortus est)permutatione literæ ט in ע.

4 Præpositionem hanc quæ litera ב notatur,omittere sæpe solent Hebræi,Chaldæi, Syri,præsertim autem quum dictio cui præfigenda esset incipiat à ב ne concursu literarum κακοφωνία nascatur.

5 Ad verb. Est quod triginta,& est quod centum.

6 Ad verb. Temporis.Hebraismus quo substantiuum vel tum in ad rectum locum succedit.

7 Id est,Trigecuplum,sexagecuplum.

8 Hebraica phrasis & Syriaca,pro Nũ solet ponι lucernã &c? quæ in Græco textu seruatur.

9 Ad verb. Vir.Hebraismus.

10 Et pro Quod, ex vsu etiam Hebræorum.

11 Hæc & sequentia verba,futura sunt in Syro textu:quia futuro tempore consuetudo exprimitur apud eos, vt etiam apud Hebræos: nos autem in versione, Latinorũ morem sequuti sumus,qui id faciunt per præsens.

12 Ad verb. Post illud.

13 Subaudi, à messore immissa.Hebraismus.

14 Vide de sinapi annotata in Matt.cap. 13.32.

15 Id est,His similibus.Hebraice במלה

16 Ad verb. In transitum illum, quasi digito ostendat aduersum maris eius littus Hebraismus.

17 Id est,Parum aberat quin impleretur.

18 Id est,In puppi.

19 Ad verb. Vnus vni Hebraismus.

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.

2 Et quum egressus esset è nauigio, occurrit ei è loco sepulchrorum vir in quo erat spiritus impurus.

3 Et habitabat *in* loco sepulchrorum, & catenis nemo poterat vincire eum.

2 *Ad verb. Omni quando subaudi, tempore.*

4 Quia 2 quoties compedibus & catenis vinciebatur, catenas frangebat & compedes rumpebat, & nemo poterat domare eum.

5 Et omni tempore, nocte & die in loco sepulchrorum & in montibus erat, & vociferabatur, & collidebat seipsum in lapides.

6 Quum vidisset autem Ieschua eminus, currens adorauit eum:

7 Et exclamauit voce elata, ac dixit, Quid mihi & tibi Ieschua Fili Dei excelsi? Adiuro ego te per Deum vt non torqueas me.

8 (Dicebat enim ei, Exi à filio hominis spiritus impure)

3 *Id est, Quódnam est tibi nomen? quomodo vocaris?*

9 Et interrogauit eum, 3 Quomodo est nomen tuum? Dixit ei, Legio est nomen nostrũ, eo quòd multi sumus.

10 Et petebat ab eo valde ne emitteret se extra illum locum.

11 Erat autem illic ad montem grex magnus porcorum qui pascebat.

12 Et petebant ab eo dæmones illi, & dicebant, Mitte nos in hos porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis, & egressi sunt spiritus illi impuri, & introiuerunt in porcos. Et cucurrit grex ille in rupem, & corruit in mare, & suffocati sunt *porci* in aquis.

4 *Vel, In pagos.*

14 Et, qui pascebant eos, fugerunt, & renũtiauerunt in ciuitatem, & etiam 4 in agros. Et egressi sunt ad videndum id quod factũ fuerat.

5 *Id est, Qui obsessus fuerat à dæmonibus.*

15 Veneruntque ad Ieschua, & viderunt illum 5 cuius fuerãt dæmonia, vestitum & modestum, & sedentem, illum *inquam* in quo fuerat legio, & timuerunt.

16 Et narrauerunt eis ii qui viderant, quomodo factum esset ei cuius erant dæmonia, & etiam de illis porcis.

17 Et cœperunt petere ab eo vt abiret à limitibus ipsorum.

18 Et quum ascendisset in nauigium, petebat ab eo is cuius fuerant dæmonia, vt cum ipso esset.

19 Et non permisit ei, sed dixit ei, Abi in domum tuam ad viros tuos, & renuntia eis id quod fecit tibi Dominus, & quod misertus est tui.

20 Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli id quod fecisset sibi Deus. Et omnes mirabantur.

21 Quúmque transiuisset Ieschua nauigio in ipsum 6 littus oppositum, congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, quum esset iuxta mare.

6 *Ad verb. Transitum. Heb. antè notatus.*

22 Et venit quidam cuius nomen *erat* Iuraſch, ex principibus synagogæ: quúmque vidisset eum, procidit ad pedes eius:

23 Et petebat ab eo valde, & dicebat, Filia mea malè affecta est. veni, pone manum tuam super eam, & sanabitur: ac viuet.

24 Et abiit cum eo Ieschua. Et adhærebat ei turba multa, premebántque eum.

25 (Mulier autem quædam, quæ fuerat in fluxu sanguinis annis duodecim:

26 Quæ multum perpessa fuerat à medicis multis, & insumpserat quicquid erat sibi, & nihil fuerat adiuta, sed etiam magis affligebatur:

27 Quum audisset de Ieschua, venit in densitate turbæ à tergo eius, & tetigit vestimentũ eius.

28 Dicebat enim, Si modò vestimentum eius tangam, 7 salua sum.

7 *Ad verb. Viua sum. Hebraismus.*

29 Et ilico aruit fons sanguinis eius, & sensit in corpore suo quòd sanata esset à flagello suo.

30 Ieschua autem statim cognouit in seipso quòd à se vis exiuisset: & conuersus est ad turbam, & ait, Quis tetigit vestimenta mea?

31 Dicunt ei discipuli eius, Vides turbas quæ opprimunt te, & dicis, Quis tetigit me?

32 Et circunspiciebat vt videret quisnam hoc fecisset.

33 Mulier autem ipsa timens & tremens, quæ sciebat id quod factum esset sibi, veniens procidit ante faciem eius, & dixit ei omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia mea, fides tua 8 seruauit te. Abi in pace, & esto sanata à flagello tuo.

8 *Ad verb. Viuificauit te. Heb.*

35 Et, adhuc eo loquente, venerunt ex domesticis principis synagogæ & dixerunt, Filia tua mortua est: ad quid igitur fatigas magistrum?

36 Ieschua autem audiuit sermonem quem dixerunt: & dixit illi principi synagogæ, Ne metuas: solummodo crede.

37 Neque permisit cuiquam vt abiret secum, nisi Schemeun Cipha, & Iaakub, ac Iuchannan, fratri Iaakub.

38 Et venerunt in domum illius principis synagogæ, & vidit quòd tumultuarentur, & flerent, & eiularent.

39 Ingressúsque est, & dixit eis, Cur tumultuamini & fletis? puella non est mortua, sed dormit.

40 Et deridebant eum. Ipse autem Ieschua exire fecit omnes eos, & accepit patrem puellæ & matrem eius & eos qui secum erant, & intrauit illuc vbi iacebat puella.

41 Et apprehendit manum puellæ, & dixit ei, Puella surge.

42 Et in illa hora surrexit puella, & ambulabat. Erat enim filia annorum duodecim, & admirabantur admiratione magna.

9 *Id est, Nata duodecim annos. Hebraismus.*

43 Et præcepit eis multum nequis cognosceret illud, dixitque vt darent ei ad comedendum.

CAP. VI.

1 ET egressus est illinc Ieschua, ac venit in ciuitatem suam: & adhærebant ei discipuli eius.

2 Quúmque esset sabbathum, cœpit docere in synagoga: & multi qui audierunt, mirati sunt, & dicebant, Vnde huic ista? Et quæ est sapientia quæ data est ei, vt virtutes huiusmodi per manus eius fiant?

3 Nonne erat iste faber, filius Mariam, & frater Iaakub, & Iusi, & Iihuda, & Schemeun? Et nónne sorores eius hic sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

4 Dixítque eis Ieschua, Non est propheta 1 qui sit paruus, nisi in regione sua & loco fratrum suorum, & in domo sua.

1 *Id est, Qui parui fiat, & despectui habeatur.*

5 Neque poterat facere illic ne vnam quidem virtutem, nisi quòd ægrotis paucis imposuit

posuit manum suam, & sanauit *eos*.

6 Et mirabatur ob defectum fidei eorum. Et circuibat [2] per agros docens.

7 Et vocauit suos duodecim, cœpitq; mittere eos [3] duos duos: & dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos.

8 Et præcepit eis vt non acciperent quicquam ad iter, nisi virgam tantùm: non viatorium saccum, neque panem, neque æs in crumenis suis.

9 Sed calcearent soleas, neque induerent duas tunicas.

10 Et dixit eis, In quam domum ingressi fueritis, illic estote vsquedum exieritis illinc.

11 Et quicunque non receperint vos, & non audierint vos, quum egrediemini inde, excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illorum. Et ammin dico vobis quòd erit tolerabilius Sedum & Amurra in die iudicij quàm vrbi illi.

12 Et egressi sunt, & prædicauerunt vt conuerterentur.

13 Et dæmonia multa eiiciebant: ac vngebant oleo ægrotos multos, & sanabant.

14 Et audiuit Hiraudis rex de Ieschua (innotuerat enim ei nomen eius) & dicebat, Iuchannan Baptista surrexit [4] à mortuis: propter hoc virtutes fiunt [5] per eum.

15 Alii dicebant, Iliah est: & alii, Propheta est sicut vnus ex prophetis.

16 Quúmque audiuisset Hiraudis, dicit, Iuchannan est, cuius ego amputaui caput: ipse surrexit [6] à mortuis.

17 Ipse enim Hiraudis miserat *ac* apprehẽderat Iuchannan, ac coniecerat in locum vinctorum, propter Hiraudiah vxorem fratris sui Philippi quam acceperat.

18 Et dicebat enim Iuchãnan Hiraudi, Non licet tibi vt accipias vxorem fratris tui.

19 Ipsa autẽ Hiraudiah [7] impugnabat eum, & volebat interficere eum: nec poterat.

20 Hiraudis enim metuebat à Iuchannan, eo quòd sciebat quòd vir esset iustus & sanctus & obseruabat eum, & [8] multa audiebat ab eo, & faciebat, & libenter audiebat eum.

21 Et factum est certo quodam die, quum Hiraudis [9] in domo natiuitatis suæ cœnam fecisset proceribus suis & chiliarchis, & primoribus Galilææ.

22 Et ingressa esset filia Hiraudiah saltaret placerétque ipsi Hiraudi & iis qui discumbebant cum eo: & dixit rex puellæ, Pete à me id quod volueris, & dabo tibi.

23 Et iurauit ei, Quicquid petieris à me, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 Tunc egressa est, & dixit matri suæ, Quid petam ab eo? Dixit ei, Caput Iuchannan Baptistæ.

25 Et illico ingressa est cum solicitudine ad regem, & dixit ei, Volo hac hora vt des mihi in patina caput Iuchannan Baptistæ.

26 Et tristitia fuit multa regi propter autem iuramentum & propter accumbentes noluit fraudare eam.

27 Sed illico misit rex speculatorem, & præcepit vt adferret caput Iuchannan. Et abiit, & amputauit caput Iuchannan in loco vinctorum.

28 Et adduxit in patina, ac dedit puellæ: & ipsa puella dedit matri suæ.

29 Et audiuerunt discipuli eius, & veniẽtes acceperunt cadauer eius, & posuerunt in loco sepulchri.

30 Et cõgregati sunt Apostoli ad Ieschua, & retulerunt ei quicquid fecissent, & quicquid docuissent.

31 Et ait eis, Venite, abeamus in desertum seorsim, & quiescite paululum. Erãt enim multi qui abibant & veniebant: nec erat eis opportunitas ne ad comedendum quidem.

32 Et abierunt in locum desertum nauigio seorsim.

33 Et viderunt eos multi abeuntes, & agnouerunt eos, & in arida occurrerunt ex omnibus ciuitatibus, & anteuerterunt eum illuc.

34 Et egressus est Ieschua vidit turbas multas, & misertus est super eis, quòd similes essent ouibus quibus non est pastor. Et incipiebat docere eos multa.

35 [10] Quúmque esset tempus multum, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Hic locus desertus est, & tempus multum est *progressum*.

36 Dimitte eos vt abeant in agros qui circumiacent eis, & in pagos, & emant sibi panem. Non enim est eis aliquid ad comedendum.

37 Ille autem dixit eis, Date ipsos vos ad edendum. Dicunt ei, Ibimus ememus ducentorum denariorum panem, & dabimus eius *vt* edant?

38 Ille autem dixit eis, Abite, videte quot panes sunt vobis hic. Et quum vidissent, dicunt ei, Quinque panes, & duo pisces *sunt nobu*.

39 Et præcepit eis vt discumbere facerent vnumquenq;, discumbentes discumbentes super herbam.

40 Et discubuerunt [11] *per* discubitus discubitus, qui *erant* centeni centeni, & quinquageni quinquageni.

41 Et accepit quinque illos panes, & duos pisces, & suspexit in cælum, & benedixit ac fregit panem: deditque discipulis suis vt apponerent illis. Illos quoque duos pisces partiti sunt illis omnibus.

42 Et comederunt omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44 Erant autem qui comederant panem, quinque millia virorum.

45 Et statim coegit discipulos suos vt ascẽderent in nauigium, & abirent ante se [12] in aduersum littus Beth-Tzaida, dum dimitteret ille turbas.

46 Et quum dimisisset eas, abiit in montem ad orandum.

47 Quum autem esset vespera, nauigium erat in medio mari, & ipse solus super terram.

48 Et vidit eos quòd seipsos [13] vexarent remigantes: (ventus enim eis contrarius erat) & in custodia quarta noctis venit ad eos Ieschua ambulans super aquas, & volebat præterire eos.

49 Illi autem viderunt eum quòd ambularet super aquas, & putauerunt [14] quod visio esset falsa, & clamauerunt.

50 Omnes enim viderunt eũ, & timuerunt. Et eadem hora loquutus est cum eis, & dixit eis, [15] Bono animo estote: ego sum: ne timeatis.

2 Vel, per pagos.

3 Id est, Binos, Gallicè deux à deux. Hebraismus.

4 תרמלא propriè significat saccũ quo vtuntur qui ster faciũt ad imponendum cibum necessariũ ad iter, vt apparet in paraphrasi Chald. in Ruth, cap. 2. 17.

5 Ad verb. Ab inter mortuos: cui respõdet Gallica phrasis. D'ẽtre les morts: vt antè obseruatum.

6 Ad verb. Ad inter mortuos, vt paulo antè.

7 Subaudi Verbũ: hoc est, Acriter minitabatur ei. Hoc enim sensu idẽ verbum sæpe legitur, Act. 4. & epist. pet. ca. 2.

8 Id est, Eius hortatu & cõsilio multa faciebat.

9 Id est, In domo vbi celebrat epulum natalitiorum suorum.

10 Id est, Eius sermones protracti fuissent in multũ tempus & serum esset.

11 Id est, Diuersos ordines, quæ interordinũ aliquod esset inter discumbentũ series, ad apponendos & colligẽdos panes.

12 Ad verbũ, In transitum. Hebraismus antè notatus.

13 Vox Syriaca est דרין, quæ propriè significat arãtes: sed per metaphoram ab agricolis adnautas transfertur, vt etiã apud Latinos poetas, qui dicunt Sulcare aquor.

14 Spectari periphrasis est & inanis visionis.

15 Id est, Cordati estote.

51 Et ascendit ad eos in nauigium, & desiit ventus: & valde admirabantur, & stupescebant apud seipsos.

52 Non enim intellexerunt de pane illo, propterea quòd cor eorum [16] crassum erat.

53 Et quum transiuissent [17] oppositum littus, venerunt in terram [18] Genesar.

54 Et quum egressi essent è nauigio, eadem hora conspicati sunt eum homines eius loci.

55 Et cucurrerunt per totam illam regionem, & cœperunt adducere eos [19] qui pessimè affecti erant, ferentes eos in grabatis eò vbi audiebant quòd ille esset.

56 Et quocunque introiuisset in pagos & in ciuitates, in foris ponebant infirmos, & petebant ab eo vt saltem fimbriam vestimenti eius tangerent. Et omnes qui tangebant eum, sanabantur.

16 Id est, Stupidum.
17 Ad verbum, Transitum Heb.
18 De Genesar vide Matth. 14.34
19 Ad verb. Malè malè. Vox geminata loco superlatiui, vt antè notatum.

CAP. VII.

1 ET congregati sunt ad eum Pharisæi & Legisperiti, qui venerant ex Vrischelem.

2 Et viderunt quosdam ex discipulis eius qui comedebant panem non lauantes manus suas, & conquesti sunt.

3 (Omnes enim Iudæi & Pharisæi, nisi diligenter lauerint manus suas, non edunt,[1] quia retinent traditiones seniorum.

4 Et è foro *venientes* nisi abluant se, non edunt. Et multa alia sunt quæ acceperunt vt obseruent, *nempe* lotiones poculorum, & lagenarum, & vasorum æris, & lectorum)

5 Et interrogauerunt eum Legisperiti & Pharisæi, Quare discipuli tui [2] non ambulant secundum traditiones seniorum, sed quum non lauent manus suas, comedunt [3] panem?

6 Ille autem dixit eis, Bene de vobis vaticinatus est Isaiah propheta, [4] hypocritæ, sicut scriptum est, Populus iste labiis suis honorat me, cor autem eorum valde remotum est à me.

7 Et frustra reuerentiam exhibent mihi, docentes doctrinas mandatorum filiorum hominis.

8 Dereliquistis enim mandata Dei, & retinetis traditiones filiorum hominis, *nempe* lotiones poculorum & lagenarum, & multa quæ his similia sunt.

9 Dixit *etiam* eis, Egregie reiicitis mandata Dei, vt stabilitatis traditiones vestras.

10 Musche enim dixit, Honora patrē tuum & matrem tuam, &, Qui maledicit patrem aut matrem, [5] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri suo aut matri suæ, [6] Oblatione mea quæ est à me iuuaberis.

12 Et non finitis eum vt faciat aliquid patri suo aut matri suæ.

13 Et reiicitis sermonem Dei propter traditionem quam tradidistis: & similia his multa facitis.

14 Et vocauit Ieschua turbam vniuersam, & ait eis, Audite me vos omnes, & intelligite.

15 Non est quicquam quòd extra filium hominis est, & ingreditur in eum, quod possit polluere eum: sed id quod egreditur ab eo, id est quod polluit filium hominis.

16 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

17 Quum autem introisset Ieschua in domum à turba, interrogauerunt eum discipuli eius de parabola ista.

18 Dixit eis, Sic etiam vos hebetes estis? Ignoratis vos quòd quicquid extrinsecus ingreditur in filium hominis, non potest polluere eum?

19 Quia in cor eius non introit, sed in ventrem eius: & eiicitur in secessum, qui purgat omnem escam.

20 Id autem quod egteditur à filio hominis, illud polluit filium hominis.

21 E medio enim, *hoc est* è corde filiorum hominis, exeūt cogitationes malæ, adulterium, scortatio, furtum, cædes,

22 Auaritia, malitia, fraus, [7] fœtor, oculus malus, maledicentia, superbia, amentia.

23 Hæc omnia mala ab interno exeunt, & polluunt filium hominis.

24 Inde surrexit Ieschua, & venit in confinium Tzur & Tzaidan, & ingressus est in domum quandam: nec volebat vt quisquam hoc sciret: & non potuit latere.

25 Illico enim audiuit mulier quædam de eo, cuius filiæ spiritus erat impurus, & veniens procidit ante pedes eius,

26 (Illa autē mulier profana erat ex Phœnice Syriæ) & petebat ab eo vt eiiceret dæmonium ex filia sua.

27 Et dixit ei Ieschua, Sine *vt* prius saturentur filii. Non enim bonum est vt accipiamus panem filiorum, proiiciamus canibus.

28 Ipsa autem respondit, & dixit ei, Etiam Domine mi, etiam canes sub mensa comedunt micas filiorum.

29 Et dixit ei Ieschua, Abi: propter istum sermonem exiit dæmon à filia tua.

30 Et abiit domum suam, & inuenit filiam suam iacentem in lecto: & exiuerat ab ea dæmonium eius.

31 Rursus egressus est Ieschua è confinio Tzur & Tzaidan, & venit ad mare Galilææ in confinium Decapolis.

32 Et adduxetunt ad eum surdum quendam balbutientem, & petebant ab eo vt poneret super eum manum.

33 Et extraxit eum à turba seorsim, & iniecit digitos suos in aures eius, & spuit, ac tetigit linguam eius.

34 Et suspexit in cælum, & ingemuit, dixitque ei, Adaperitor.

35 Et eadem hora adapertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquutus est planè.

36 Et admonuit eos vt hoc nemini dicerent: & quo ipse admonebat eos, illi magis prædicabant.

37 Et vehementer mirabantur, & dicebant, Omnia bene facit, surdos facit vt audiāt, & qui non loquuntur vt loquantur.

7 Ab effectu designat ebrietatē, qua hominem fœtidum reddit. Eodem sensu accipitur Tet. 4.3.

CAP. VIII.

1 IN illis autem diebus, quum turba multa esset, nec esset aliquid quod comederent, aduocauit discipulos suos, & dixit eis,

2 Miseret me turbæ huius, quia ecce tribus diebus manserunt apud me, nec est eis quod comedant.

3 Et

1 Videntur hoc etiam nomen obtinuisse פרישים, *id est Pharisæorum, a* פרש, *quod est Explicauit, Exposuit: quod, non vt Tsadikai τὸ ὄντι insisterēt, sed qua in cōmentariis doctores tradidissent, amplecterentur.*
2 Id est, Non viuunt. Hebraismus admodum frequens.
3 Id est, Cibum.
4 Ad verb. Assumentes vultum, vt sæpe notatum est.
5 Id est, Omnino moriatur. Hebr.
6 Oratio est cō. ista: & supplenda aliqua sunt, hoc modo videlicet, Persuadetis filiis quòd satisfaciant parētibus, siquid ex suis facultatibus Deo spōteofferant, eo quòd oblatione illa fauorē Dei concilient parētibus: præposita vestra doctrina filios auertitis à pietate erga parentes.

3 Et si [1] eueniat vt dimittam eos ieiunos in domos suas, lassi *fient* in via. Aliqui enim ex eis è longinquo venerunt.

4 Dicũt ei discipuli eius, Vndénam potest quis hic in solitudine saturare pane hos omnes?

5 Et interrogauit eos ipse, Quot panes sunt vobis? Dicunt ei, Septem.

6 Et præcepit turbis vt discumberent super terram: & accepit septem illos panes, & benedixit, & fregit, ac dedit discipulis vt apponerent: & apposuerunt turbis.

7 Et erant pisces pauci, & etiam super eis benedixit: & iussit vt apponerent eos.

8 Et comederunt, & saturati sunt, & sustulerunt reliquias fragmentorũ sportas septem.

9 Erant autem homines qui comederant, quasi quatuor millia.

10 Et dimisit eos, & ascendit statim in nauigium cum discipulis suis, & venit in locum Dalmanutha.

11 Et egressi sunt Pharisæi, & cœperunt disputare cum eo, & petebant ab eo signum è cælo, tentantes eum.

12 Et ingemuit spiritu suo, & dixit, Quid quærit signum generatio hæc? ammin dico vobis quòd non dabitur signum generationi huic.

13 Et reliquit eos: & ascendit in nauigium, & abierunt [2] in illud littus.

14 [3] Et obliti fuerant vt acciperent secum panem: & nisi vna placenta erat cum eis in nauigio.

15 Et præcepit eis, dixítque eis, Videte, cauete à fermento Pharisæorum & à fermento Hiraudis.

16 Et [4] disceptabant vnus cum altero, ac dicebant, Quia panis non est nobis.

17 Ieschua autem *id* cognouit, & dixit eis, Quid disceptatis vos quòd panis non sit vobis? [5] Non vsque nunc intelligitis vos, & non consideratis vos? Quousque cor durum erit vobis?

18 Et oculi sunt vobis, & non videtis? & aures sunt vobis, & non auditis? neque memores estis?

19 [6] Quum illos quinque panes frangerem quinque millibus, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Dixit eis, Et quum septem quatuor millibus, quot sportas fragmentorum plenas sustulistis? Dicunt ei Septem.

21 Dixit eis, Quomodo [7] non vsque nunc consideratis?

22 Et venit Beth-Tsaida, & adduxerunt ad eum cæcum, petebántque ab eo vt eum tangeret.

23 Et apprehendit manum cæci, & eduxit eum extra pagum, & spuit in oculos eius, ac imposuit manum suam, & interrogauit eum quidnam videret.

24 Et aspexit, & ait, [8] Videó filios hominis sicut arbores, qui ambulant.

25 Iterum posuit manum suam super oculos eius: & restitutus est, & videbat omnia dilucidè.

26 Et dimisit eum domum suam, & dixit, Neque in pagum istum ingredieris, neq; dices cuiquam in pago.

27 Et egressus est Ieschua & discipuli eius in pagos Cæsareæ Philippi: & interrogabat discipulos suos in via, ac dicebat eis, Quid dicũt homines de me quòd sim?

28 Illi autem dixerunt, Quòd *es* Iuchannan Baptista: & alii, quòd *es* Iliah: & alii, vnus ex Prophetis.

29 Dixit eis Ieschua, Vos autẽ quid dicitis de me quòd sim? Respondit Schemeun Cipha, & dixit ei, Tu es Christus filius Dei viuentis.

30 Et interdixit eis necui *hoc* dicerent de se.

31 Et incipiebat docere eos quòd futurum esset vt Filius hominis pateretur multùm, & vt reprobaretur à senior.bus & à principibus sacerdotum & à Legisperitis, & occideretur, & tertio die resurgeret.

32 Et apertè eum sermonem loquebatur. Et accepit eum Cipha, & cœpit increpare eum.

33 Ille verò conuersus est, & intuitus est discipulos suos, ac reprehendit Schemeun, & ait, Abi post me Satana: quia non cogitas quod diuinum *est*, sed quod *est* filiorum hominis.

34 Et vocauit Ieschua turbas cum discipulis suis, & dixit eis, Qui vult [9] venire post me, abneget seipsum, & tollat crucẽ suam, & [10] veniat post me.

35 Quicunque enim voluerit [11] seruare animam suam, perdet eam: & quicunque perdiderit animam suam propter me & Euangelium meum, [12] seruabit eam.

36 Quo enim iuuatur filius hominis si mũdum vniuersum lucretur, & animæ suæ iacturã faciat.

37 Aut quam dabit filius hominis compensationem animæ suæ?

38 Quisquis enim erubuerit me, & sermones meos in generatione hac peccatrice & adultera, Filius quoque hominis erubescet eum quum venerit in gloriam patris sui cum Angelis eius sanctis.

CAP. IX.

1 ET dicebat eis, Ammin dico vobis quòd sunt quidam qui hic stant, qui non gustabunt mortem donec viderint regnum Dei venisse cum potestate.

2 Et post sex dies accepit Ieschua Ciphã & Iaakub & Iuchannan, & subduxit eos in montem excelsum seorsim, & transformatus est ante oculos eorum.

3 Et resplendebat vestimentum eius, candidúmque erat valde, sicut nix: sicut filii hominis candidum facere in terram non possunt.

4 Et conspecti sunt illis Musche & Iliah loquentes cum Ieschua.

5 Et dixit ei Cipha, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus, & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Mnsche vnum, & Iliah vnum.

6 Non autem sciebat quid diceret: erant enim in pauore.

7 Et facta est nubes, & obumbrabat eos. & vox facta est è nube, quæ dixit, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè, quum aspicerent discipuli, neminem viderunt nisi Ieschua solum secum.

9 Et quum descenderent de monte, præcipiebat eis vt nemini dicerent id quod viderãt, nisi postquam resurrexisset Filius hominis [13] à mortuis.

10 Et continuerunt sermonem istum apud sese, & quærebàt quisnam esset hic sermo *nempe* postquam resurrexisset à [14] mortuis.

1 Syrè Fiat. Vel, Fit.

2 Ad verbũ, Ad illũ trans-situm, Id est, Oppositũ littus illi vnde soluerant.

3 Syrè, Erra-uerãt. Sensus autẽ est, Per errorem obli-tionitradide-rant. Idẽ ver-bũ legitur eo-dem sẽnsu ad Hebr. 7.

4. Id est, Col-latis cogita-tionibus di-sputabant.

5 Id est, Nõ-dũ, Hebraïs-mus.

6 Aliter di-stinguitur in Græco.

7 Id est, Nõ-dũ, Hebraïs-mus.

8 Videó ho-mines esse, quia ambulãt: & similes esse arboribus, quia erecta sunt statura.

9 Id est, Me sequi. He-braïsmus: vt paulò pòst.

10 Id est, Sequatur.

11 Ad ver-bum, Viuifi-care.

12 Ad ver-bum, Viuifi-cabit eum.

13 Ad verb. Ab inter mor tuos. Gallicè. D'entre les morts.

14 Ad verb. Ab inter mor tuos, vt su-prà.

11 Et interrogabant eum, & dicebant, Quid igitur dicunt Legisperiti quòd Iliah oportet vt veniat prius?

12 Dixit eis, Iliah venturus est prius vt omnia restituat: & sicut scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multùm patiatur & contemnatur.

13 Sed dico vobis quòd etiam Iliah venit, & fecerunt aduersus eum quicquid voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 Et quum venisset ad discipulos suos, vidit apud eos turbam multam, & Legisperitos disputantes cum eis.

15 Et eadem hora vniuersa turba viderunt eum, & stupuerunt, & accurrentes [15] salutauerunt eum.

15 Ad verb. Roganerunt de pace eius. Hebraismus.

16 Et interrogauit Legisperitos, Quid altercamini cum eis?

17 Et respondit vnus è turba, & dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, cui est spiritus qui non loquitur.

18 Et quum apprehendit eum, prosternit eum & lacerat, & stridet dentibus suis, & arescit. dixique discipulis tuis vt eiicerent illum, & non potuerunt.

16 Ad verb. Quæ non est fidelis.

19 Respondit Ieschua, & dixit ei, O generatio incredula: vsquequo ero vobiscum? & vsquequo tolerabo vos? Adducite illum ad me.

20 Et adduxerunt illum ad eum. Quúmque vidisset eum spiritus, eadem hora prostrauit eum, & cecidit super terram, & voluebat se, & lacerabat.

21 Et interrogauit Ieschua patrem eius, [17] quantum ei tempus esset ex quo sic maneret. Dixit ei, Ecce, ab infantia sua.

17 Id est, Quantum tẽporis elapsum esset ex quo cœpisset sic affligi.

22 Et temporibus multis abiicit eum in ignem & aquas, vt perdat eum: sed, quod possis, iuua me, & miserere mei.

23 Dixit ei Ieschua, Si potes tu credere, omnis res potest fieri ei qui credit.

24 Et eadem hora exclamauit pater pueri flens, & dixit, Ego credo: succurre defectui fidei meæ.

25 Quum vidisset autem Ieschua quòd accurreret populus qui congregaretur ad se, obiurgauit illum spiritũ impurum, & dixit ei, Spiritus surde, qui non loqueris, ego præcipio tibi, egredere ab eo, & rursus ne ingrediaris in eum.

26 Et clamauit dæmoniũ illud multum, & contriuit eum, & exiuit: factúsque est tanquam mortuus, adeo vt multi dicerent, Mortuus est.

18 Vno verbo exprimit, quod duobus Græcus contextus exponit. נָקַם significat prius iacentem erigere & erectum stabilire.

27 Ipse verò Ieschua [18] apprehendit eum manu eius, & erexit eum.

28 Quum ingressus autẽ esset Ieschua domum, interrogauerunt eum discipuli eius seorsim, Quare nos non potuimus eiicere illum?

29 Et dixit eis, hoc genus vlla re exire non potest, nisi ieiunio & oratione.

30 Et quũ egressus esset inde, trãsibant per Galilæã & nolebat vt quisquã hoc sciret de se.

31 Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus filiorum hominis, & interficient eum, & quum interfectus fuerit, die tertio resurget.

32 Illi autem nesciebant eum sermonem, & timebant vt interrogarent eum.

33 Et venerunt in Kephar-Nachum: & quũ intrassent in domum, interrogabat eos, Quidnam disputabatis in via inter vos?

34 Ipsi verò silebant: contenderant enim in via [19] vnus cum altero, quis [20] maximus esset inter eos.

19 Ad verb. Vnus cũ vno.
20 Ad verb. Magnus. Positiuus pro superlatiuo ex Hebræorum idiotismo, Chaldæis quoque & Syris communi.

35 Et sedit Ieschua, vocauítque duodecim, & dixit eis, Is qui vult esse primus, vt sit postremus [21] cuiusque, & minister cuiusque.

21 Ad verb. Omnis hominis. Hebraismus, vt statim pòst.

36 Et accepit puerum vnum, & statuit eum in medio, tulitque eum in vlnas suas, & dixit eis,

37 Quisquis excipit *aliquem qui sit* sicut hic puer, in nomine meo, me excipit: & is qui me excipit, nequaquam me excipit, sed eum qui me misit.

38 Dixit ei Iuchannan, Domine mi, vidimus quendam qui eiicit dæmonia per nomen tuum, & prohibuimus eum propterea quòd nõ adhæreat nobis.

39 Dixit eis Ieschua, Ne prohibeatis eum. Non est enim quisquam qui faciat virtutes per nomen meum, & possit citò dicere aduersum me id quod malum est.

40 Qui non est igitur contra vos, pro vobis est.

41 Quisquis enim bibendum præbuerit vobis poculum aquæ duntaxat eo nomine quod Christi estis, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.

42 Et quisquis offenderit vnum ex istis paruulis qui credunt in me, tolerabilius esset ei si iniecta esset mola asinaria ad collum eius, & proiiceretur in mare.

43 Si autem offendiculo est tibi manus tua, abscinde eam tolerabilius est tibi mutilo, vt ingrediaris in vitam, quàm dum tibi ambæ manus, abeas in Gihennah:

44 Vbi vermis eorum non moritur, ignis eorum non extinguitur.

22 Hortatur ad vitam incorruptam, sumpta à sacrificiis similitudine, qua partim sale, partim igne à corruptione purgabantur. Est autẽ impropria loquutio. Igni saliri, sed quia cõmodè, quid ignis & sal commune habeãt, explicat, nempè quòd à putredine conseruent.

45 Et, si pes tuus offendiculo est tibi, abscinde eum: tolerabilius est tibi vt ingrediaris ad vitam claudus, quàm, dum sunt tibi ambo pedes, ruas in gihannah.

46 Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.

47 Et, si oculus offendiculo est tibi, erue eum: tolerabilius est tibi vt vno oculo ingrediaris in regnum Dei, quàm, dum sunt tibi duo oculi, ruas in gihannah ignis.

48 [22] Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.

49 Omnis enim *res* igne salitur, & omnis victima sale salietur.

50 Bonum est sal: si autem sal infatuatus fuerit, quónam salietur? Sit in vobis sal, & in tranquillitate sitis vnus cum altero.

CAP. X.

1 ET surrexit inde, & venit in confinium Iudææ [1] in aduersam ripam Iurdanan. Et venerunt illuc ad eum turbæ multæ: docebátque eos rursum sicut consuetus erat.

1 Ad verbum. In transitũ Hebraismus.

2 Et accesserunt Pharisæi tentantes eum, & interrogauerunt, Num licet viro vt dimittat vxorem suam?

3 Dixit eis, Quid præcepit vobis Musche?

4 Ipsi autem dixerunt, Musche permisit nobis vt scribamus [2] scriptum dimissionis, & dimittamus.

2 Id est, Libellum repudii.

5 Respondit Ieschua, & dixit eis, Contra duritiem cordis vestri scripsit vobis mandatum istud.

6 A principio autem masculum & fœminam fecit eos Deus.

7 Propter hoc deseret vir patrem suum & matrem suam,& adhærebit vxori suæ.

8 Eruntq; ambo vna caro. Igitur non sunt duo,sed vna caro.

9 Quod itaque Deus coniunxit, filius hominis ne separet.

10 Et interrogauerunt eum rursus discipuli eius in domo super hoc.

11 Et dixit eis, Quisquis reliquerit vxorem suam, & acceperit aliam, adulterium commisit.

12 Et si mulier reliquerit maritum suum,& facta fuerit alterius,committit adulterium.

13 Et offerebant ei infantulos vt tangeret eos: discipuli autem eius reprimebant eos qui offerebant illos.

14 Ieschua autem quum vidisset, indignatus est,& dixit eis, Sinite paruulos vt veniant ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sicut isti sunt,est regnum Dei.

15 Ammin dico vobis quòd quisquis non acceperit regnum Dei sicut paruulus, non ingredietur in illud.

16 Et sustulit eos in vlnas suas, & posuit manum suam super eos,& benedixit eis.

17 Et quum descendisset in viam, accurrit quidam: procidit super genua sua, & petebat ab eo,& dixit,Præceptor bone, quid faciam vt hæres sim vitæ æternæ?

18 Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? non est bonus nisi vnus Deus.

19 Mandata nosti, Non adulterium committas,Ne fureris, Ne occidas, Et ne proferas testimonium falsum, Ne iniquè agas, Honora patrem tuum & matrem tuam.

20 Ille autem respondit,& dixit ei, Præceptor,hæc omnia custodiui à pueritia mea.

21 Ieschua autem intuitus est eum, & dilexit eum,& dixit ei,Vnum deest tibi: abi,vende quicquid est tibi,& da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo,& accipe crucem tuam, 3 & veni post me.

22 Ille verò mœstus factus est in hoc sermone,& abiit 4 afflictus: erant enim ei diuitiæ multæ.

23 Intuitus est autem Ieschua discipulos suos, & ait eis, Quàm difficile est illis quibus sunt diuitiæ, vt ingrediantur in regnum Dei!

24 Discipuli autem mirabantur ad sermones ipsius. Et respondit rursus Ieschua, & dixit eis, Filij mei, quàm difficile est eis qui confidunt in diuitiis suis, vt ingrediantur in regnum Dei!

25 Facilius est camelo vt ingrediatur in foramen acus, quàm diuitem ingredi in regnum Dei.

26 Illi verò amplius admirabantur, & dicebant inter se,Quis potest saluus esse?

27 Intuitus est autem eos Ieschua,& ait eis, Apud filios hominis hoc non est possibile, sed apud Deum. cuncta enim possibilia sunt apud Deum.

28 Et cœpit Cipha dicere, Ecce, nos reliquimus omnia,& adhæsimus tibi.

29 Respondit Ieschua,& dixit, Ammin dico vobis, nemo est qui reliquerit domos, aut fratres,aut sorores,aut patrem,aut matrem,aut vxorem,aut liberos, aut agros, propter me, & propter Euangelium meum,

30 Quin accipiat 5 vnum in centum nunc in tempore hoc,domos,& fratres & sorores,& matres,& liberos, & agros, cum persequutionibus,& in seculo venturo vitam quæ est in æternum.

31 Multi autem primi, erunt postremi: & postremi,primi.

32 Quum ascenderent autem in via versus Vrischelem, Ieschua ipse antecedebat eos. & mirabantur,& 6 ibant post eum timentes. Et accepit duodecim suos, & cœpit dicere eis id quod futurum erat vt eueniret sibi.

33 Nempe, Ecce ascendimus Vrischelem, & Filius hominis traditur principibus sacerdotum & Legisperitis: & condemnabunt eum ad mortem,& tradent eum Gentibus.

34 Et illudent eum,& flagellabunt eum, & conspuent in faciem eius, & occident eum: & in die tertio resurget.

35 Et accesserunt ad eum Iaakub & Iuchãnan filij Zabedai,& dixerunt ei,Præceptor,volumus vt quicquid petierimus facias nobis.

36 Dixit eis,Quid cupitis *vt* faciam vobis?

37 Dicunt ei, Da nobis vt vnus sedeat à dextra tua,7 & alter à sinistra tua in gloria tua.

38 Ipse autem dixit eis,Nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculum quod ego bibo,& baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Dicunt ei,Possumus.Dixit eis Ieschua, Poculum quod ego bibo, bibetis: & baptismo quo ego baptizor,baptizabimini.

40 Vt autem sedeatis à dextra mea & à sinistra me,non est meum dare, nisi illis quibus paratum est.

41 Et quum audiuissent decem 8 cœperunt murmurare aduersus Iaakub & Iuchannan.

42 Et vocauit eos Ieschua,& dixit eis,Scitis quòd ij qui reputantur capita Gentium,domini earum sint, & magnates earum dominentur super eas.

43 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult in vobis 9 fieri magnus, erit vobis minister.

44 Et qui ex vobis vult esse primus,erit seruus omnis hominis.

45 Etenim Filius quoque hominis non venit vt ministraretur sibi, sed vt ministraret, & daret animam suam redẽptionem pro multis.

46 Et venerunt Irichu. Et quum egressus esset Ieschua ab Irichu, ipse & discipuli eius & turba multa,Timai filius Timai, cæcus,sedebat iuxta viam,& mendicabat.

47 Et audiuit quòd Iesus esset Nazarenus, & cœpit clamare,& dicere, Fili Dauid,miserere mei.

48 Et reprimebant eum multi vt sileret. Ille autem magis clamabat, & dicebat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum. Et vocarunt cæcum, & dicunt ei, 10 Bono sis animo: vocat te.

50 Ipse autem cæcus abiecit vestimenta sua: & surgens venit ad Ieschua.

51 Et dixit ei Ieschua, Quid vis vt faciam tibi? Ipse autem cæcus dixit, Domine mi, vt videam.

52 Et Ieschua dixit ei, Videto: fides tua 11 seruauit te. Et statim visus restitutus est ei: & abibat per viam.

3 Id est, Sequere me. Hebraismus.

4 Ad verb. Quum esset afflictio ei.

5 Id est, Vnum auctum in centum. Hebraismus. Vide annot. in Matth. 19. 29.

6 Id est, Sequebantur.

7 Ad verb. Vnus.

8 Ad verb. Cæperunt murmurãtes. Syra phrasis.

9 Pro Maximus, positus pro superlatiuo, vt antè notatus.

10 Ad verb. Cordatus esto

11 Ad verb. Viuificauit te. Hebr.

CAP. XI.

1 ET quum appropinquaret Vrischelem ixuta Beth-Page& Beth-Aniah ad mõtem Oliuarum, misit duos ex discipulis suis.

2 Et dixit eis,Ite in pagum illum qui contra nos est: & statim eadem hora qua ingrediemini in eum, inuenietis pullum qui alligatus est,cui nemo ex filiis hominis insedit, soluite,adducite eum.

3 Et siquis dixerit vobis, Cur facitis hoc? Dicite ei, Quia pro Domino nostro petitur. & statim mittet eum huc.

4 Et abeuntes,inuenerunt pullum qui vinctus erat ad ianuam foris in platea. Et quũ soluerent,

5 Quidam ex eis qui adstabant, dixerunt eis,Quid facitis quòd soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerunt ei sicut mandauerat eis Ieschua: & illi dimiserunt eos.

7 Et adduxerunt pullum ad Ieschua & iniecerunt super eum vestimenta sua, & sedit super eum Ieschua.

8 Multi autem ponebant vestimenta sua in via: & alij cædebant ramos ex arboribus, & ponebant in via.

9 Et qui ante eum & qui post eum erant clamabant,& dicebant, [1] Huschaanah,benedictus est qui venit in nomine Domini.

1 Vide Mat. Cap.21.9.

10 Et benedictum sit regnum quod venit patris nostri Dauid: Huschaanah.

11 Et ingressus est Ieschua in Vrischelem in templum,& considerauit omnia. Quum esset autem tempus vespertinum, ingressus est in Beth-Aniah cum duodecim.

12 Et die postero quũ egrederetur ex Beth-Aniah,esuriit.

13 Et vidit ficum vnam è longinquo,in qua erant folia,& venit ad eam vt *videret* si inueniret in ea aliquid: & quum venisset, non inuenit in ea nisi folia. Tempus enim non erat ficuum.

14 Et dixit illi, Deinceps & in perpetuum nemo ex te fructus comedat.Et audiuerunt discipuli eius,& venerunt in Vrischelem.

15 Ac ingressus est Ieschua in templũ Dei, & cœpit eiicere eos qui emebant & vendebant in templo: [2] & euertit mensas numulariorum, & cathedras eorum qui vendebant columbas.

2 Vide de hoc,annot.in Matth.cap.21.

16 Neque finebat vt quisquam deportaret vasa per templum Dei.

17 Et docebat,& dicebat eis, Nónne scriptum est,Domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum.

18 Et audiuerunt principes sacerdotum & Legisperiti,& quærebant quomodo perderent eum.Timebant enim ab eo, quia vniuersus populus mirabantur in doctrina eius.

19 Et quum serum esset, egressi sunt extra vrbem.

20 Et manè quum transirent, viderunt ficum illam aridam à radice sua.

21 Et recordatus est Schemeum,& dixit ei, Domine mi,Ecce,ficus illa quam execratus es, aruit.

22 Et respondit Ieschua,& dixit eis, Sit in vobis fides Dei.

23 Ammin dico vobis quòd is qui dixerit monti huic,Tolle te,& cade in mare,nec hæsitauerit in corde suo,sed crediderit quòd fiet id quod dixit,fiet ei quod dixerit.

24 Propter hoc dico vobis quòd quicquid oratis & petitis, credite quòd accipitis: & fiet vobis.

25 Et quum statis ad orandum,remittite id quod est vobis aduersus aliquem: vt etiam Pater vester qui est in cælo,remittet vobis delicta vestra.

26 Si verò vos non remittitis, nec etiam Pater vester qui est in cælo,remittet vobis delicta vestra.

27 Et venerunt rursus Vrischelem.& quum ambularet in templo, venerunt ad eum principes sacerdotum,Legisperiti,& seniores.

28 Et dicunt ei,In qua potestate hæc facis? & quisnam dedit tibi potestatem hanc vt hæc facias?

29 Ipse autem Ieschua dixit eis,Interrogabo ego vos quoque sermonem vnum vt dicatis mihi, & ego dicam vobis in qua potestate hæc facio.

30 Baptismus Iuchannan vndénam est? E cælo,an ex filiis hominis? dicite mihi.

31 Et ratiocinabantur in seipsis,& dicebãt, Si dixerimus ei quòd est è cælo, dicet nobis,Et quare non credidistis ei?

32 Et si dixerimus quòd est è filiis hominis,metus est à populo.Omnes enim [3] tenebãt ipsum Iuchannan quòd verè propheta esset.

33 Et respondent, & dixerunt Ieschua, Nescimus.Dixit eis,Ego quoque non dico vobis in qua potestate hæc facio.

*3 Id est,Habebant.Galli Syram phrasin apte exprimunt,*Ils tenoient Iehan pour vn vrai prophete.*Etiam Germani* Sie hieltenn Iohannem fur ein propheten.

CAP. XII.

1 ET cœpit loqui cum eis per parabolas. Vir quidam plantauit vineam,& circundedit eam sæpe,& fodit in ea torcular,& extruxit in ea turrim,& possidendam eam tradidit agricolis,& peregrè profectus est.

2 Et misit ad agricolas seruum suum in tẽpore,vt de fructibus vineæ acciperet.

3 Illi autem percusserunt eum, & dimiserunt eum vacuum.

4 Et misit rursum ad eos seruum alium: & etiam illum lapidauerunt & contuderunt,& remiserunt cum ignominia.

5 Et misit rursum alium,& etiam illum occiderunt:& multos seruos alios misit,& *aliquos* ex eis percusserunt, *aliquos* autem ex eis occiderunt.

6 In fine autem vnus filius dilectus erat ei,& misit eum ad illos tandem. dicebat enim, Iam [1] erubescent à filio meo.

1 Id est,Filium meum verecundè reuerebuntur.

7 Illi verò agricolæ dixerunt apud seipsos, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & erit nostra hæreditas.

8 Et accipientes occiderunt eum, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid igitur faciet dominus vineæ? Veniens perdet illos agricolas, & dabit ipsam vineam aliis.

10 Atque ne Scripturam quidem hanc legistis? Lapis quem reprobauerunt ædificantes,factus est in caput anguli:

11 A Domino actum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 Et quærebant prehẽdere eũ,ac timebãt à populo.

populo. norant enim quòd aduersus ipsos dixisset parabolam hanc. & reliquerunt eum, & abierunt.

13 Et miserunt ad eum [2] quosdam ex Legisperitis, & ex domesticis Haraudis, [3] vt illaquearent eum in sermone.

14 Illi autem venerunt: & interrogauerunt eum, Magister, scimus quòd verax es, neque suscipis curam cuiusquam. non enim respicis vultus filiorum hominis, sed in veritate viam Dei doces. Licet dare argentum capitationis Cæsari, an non? demus, an non demus?

15 Ipse autem nouit dolum eorum, & dixit eis, Quid tentatis me? Adferte mihi denarium: videam.

16 Et attulerũt ei, Dixit eis, Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

17 Dixit eis Ieschua, Quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari date, & *quæ* Dei, Deo. Et admirati sũt de eo

18 Et venerunt [4] Zaddukæi ad eum, qui dicunt quòd resurrectio mortuorum non est. Et interrogauerunt eum, & dixerunt,

19 Præceptor, Musche scripsit nobis, Quòd si moriatur frater alicuius, & relinquat vxorẽ, & filios non relinquat, accipiat frater eius vxorem eius, & exsuscitet semen fratri suo.

20 Septem fratres erant: primus accepit vxorem, & mortuus est, & non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam & mortuus est, neque ipse relinquẽs semen & tertius similiter.

22 [5] Et septem illi acceperunt eam, neque reliquerunt semen. vltima omnium mortua est etiam ipsa mulier.

23 In resurrectione ergo cuius ex eis erit vxor? Ipsi enim septem acceperunt eam.

24 Dixit eis Ieschua, Nónne propterea erratis vos qui non cognoscitis Scripturas, neque virtutem Dei?

25 Quum enim surrexerint à mortuis, non accipient vxores, [6] neque vxores etiam erunt viris, sed sicut Angeli qui sunt in cælo, ipsi sunt.

26 De mortuis verò quòd resurgant, nónne legistis in libro Musche quomodo de rubo dixerit ei Deus, Ego sum Deus Abrahami, & Deus Ischak & Deus Iaakub.

27 Neque est Deus mortuorum, sed viuentium. vos igitur multum erratis.

28 Et accessit quidam ex Legisperitis, & audiuit eos quòd disputarent, & vidit quòd bene reddidisset eis respõsum. Et interrogauit eum, Quódnam est mandatum primum omnium?

29 Dixit ei Ieschua, Primum ex omnibus mandatis *est*, Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est.

30 Et, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex tota virtute tua: hoc est mandatum primum.

31 Et secundum quod simile est ei, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Mandatum aliud quod maius sit istis non est.

32 Dixit ei ille Legisperitus, Pulchrè Domine mi, & veritatem dixisti quòd [7] vnus est, & non alius præter eum.

33 Et quòd diliget eum homo ex toto corde, & ex tota cogitatione, & ex tota anima, & ex tota virtute: & *quòd* vt diligat proximum suum sicut seipsum, maius sit quàm omnia holocausta & victimæ.

34 Ieschua autem vidit eum quòd sapienter redderet responsum: & respondit, & dixit ei, Non es procul à regno Dei. Et nemo ausus est vt rursus interrogaret eum.

35 Et respondit Ieschua, & dixit docens in templo, Quomodo dicunt Legisperiti quòd Christus filius est Dauidis?

36 Ipse enim Dauid dixit per Spiritum sanctum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea vsquedum posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis.

37 Ipse igitur Dauid vocat eum Dominum meum: & quomodo filius eius est? Et vniuersa turba audiebat eum libenter.

38 Et in doctrina sua dicebat eis, Cauete à Legisperitis, qui affectant [8] in stolis ambulare, [9] & amant pacem in plateis:

39 Et primos consessus in synagogis.

40 Qui comeduntdomos viduarum propterea quòd prolixas faciunt precationes suas: qui accipiunt [10] iudicium maius.

41 Et quum sederet Ieschua è regione [11] gazophylacij, spectabat quomodo turbæ iniicerent nummos in gazophylacium. Et multi diuites iniiciebant multum.

42 Et venit vidua quædam pauper: iniecit duo [12] manin *astires*. quæ sunt octauæ.

43 Et vocauit Ieschua discipulos suos, & dixit eis, Ammin dico vobis quòd hęc vidua pauper plus quàm omnes homines qui iniiciunt, iniecit in gazophylacium.

44 Omnes enim ex eo quod supereſt eis iniecerunt: hæc verò ex penuria sua quicquid erat ei, iniecit totam substantiam suam.

CAP. XIII.

1 ET quũ egrederetur Ieschua è tẽplo, dixit eis vnus ex discipulis suis, Præceptor ecce, vide hos lapides, & [8] hæc ædificia.

2 Ieschua autem dixit ei, Vides tu hæc ædificia magna? non relinquetur hic lapis super lapidem qui non diruatur.

3 Et quũ sederet Ieschua in monte Oliuarum è regione templi, interrogauerũt eum Cipha & Iaakub & Iuchãnan & Andreas seorsim.

4 Dic nobis quando hæc fient, & quod est signum quum appropinquauerint hæc omnia vt consummentur.

5 Ipse autem Ieschua cœpit dicere eis, Videte nequis fallat vos.

6 Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum: & multos fallent.

7 Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne timeatis: futurum enim est vt id fiat. sed nondum finis.

8 Surget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt *terræ* motus [1] in singulis locis, & erunt fames & tumultus. Hæc sunt principia dolorum.

[2] *Ad verb. Viros. Hebraismus.*

[3] *Verbum Syriacum Venari significat. Vult ergo dicere, Venatorum more insidiabantur ei vt ipsum in sermone caperent. Vide Matth. 22. 15. in textu.*

[4] *Vide de Zaddukæis Matth. 22. 23.*

[5] *Id est, Omnes singuli ex septem fratribus.*

[6] *Id est, Nõ nubent. Hebraismus.*

[7] *Subaudi Deus.*

[8] *Id est, Longis vestibus, gravitatu & modestiæ opinionem apud vulgus aucupantur, vt in honore habeantur.*

[9] *Id est, Ambitiosè captãt salutationes. Vide Matth. cap. 23. 7.*

[10] *Id est, Cõdemnationem maiorem. Hebraismus.*

[11] *Id est, Domus thesauri, vt paulo infrà*

[12] *Dum percurro omniũ numismatum Hebræorum nomina, & singulorum valorem expendo, nullum inuenio quòd præcise 8 minora numismata contineat præter astir, (cuius Lucas meminit 12. & Matth 10) & valet quartam partem drachmæ, id est, tantum argenti quantum est pondus quatuor granorum hordei. Distributum autem in 8. partes, constituit minutulos numos quos vocant peristoth: quorum quisque si ex argento esset, non plus ponderis habet quam dimidium granum hordei. sed propter eius paruitatem solebat fieri ex ære. Quum ergo tantum astir inter antiqua illa Iudæorum numismata octo numulos, qui dicuntur peruth, (id est minimi & individui) contineret, videtur Euangelista, quum dicit mulierem duo manin iniecisse, (quæ sunt octaua numismatis cuius nomen reticet) necessariò intelligere astir, quod nomen expressi perspicuitatis gratia.*

[1] *Ad verb. In loco, loco. Hebr.*

9 Respicite autem vos [2] animam vestram: tradent enim vos in iudiciis, & in synagogis eorum flagellabimini, & ante reges & præsides stabitis propter me in testimonium illorum.

10 Antè autem futurum est vt promulgetur Euangelium in omnibus Gentibus.

11 Quum adduxerint autem vos vt tradant vos, ne præuenientes soliciti sitis quid loquuturi sitis, neque meditemini: sed id quod datum fuerit vobis in illa hora, ipsum loquimini. non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem suum in mortem, & pater filium suum: & insurgent filij aduersus parentes suos, & morte afficient eos.

13 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum: qui autem perseuerauerit vsq; in finem, ipse [3] saluus erit.

14 Quum autem videritis aduenientem abominationem desolationis, eam quæ dicta est in Daniil propheta, stantem vbi non oportet, (qui legit animaduertat) tunc qui in Iudæa erunt, fugiant in montem.

15 Et qui in tecto est, non descendat nec ingrediatur ad tollendum aliquid è domo sua.

16 Et is qui in agro est, non conuertat se post tergum suum vt tollat vestem suam.

17 Væ autem in vtero habẽtibus, & eis quæ lactant in illis diebus.

18 Orate autem ne sit fuga vestra in hyeme.

19 Erit enim in diebus illis afflictio qualis non fuit à principio creationis *rerum* quas creauit, Deus & vsque nunc, neque erit.

20 Et nisi Dominus esset qui decurtauit dies illos, [4] non viueret vlla caro: sed propter electos quos elegit, decurtauit dies illos.

21 Tunc si quis dixerit vobis, Ecce, istic est Christus, & ecce illic: ne credatis.

22 Surgent enim christi falsi & prophetæ mendaces: ac dabunt signa & prodigia, & in errorem inducent (si possibile esset) etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, antea dixi vobis omnia.

24 In illis autem diebus post afflictionem illam sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum.

25 Et stellæ cadent de cælo, & virtutes cæli commouebuntur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna & gloria.

27 Et tunc mittet Angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à [5] capite terræ, & vsque ad caput cæli.

28 A ficu autem discite ænigmata. quia quũ tener est ramis suis, & manifestantur folia eius, cognoscitis quòd appropinquat æstas.

29 Sic etiam vos quum videritis hæc quòd fiant, scitote [6] quòd propè est ad portam.

30 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc vsquequo omnia fiant.

31 Cælum & terra præteribunt, & verba mea non præteribunt.

32 De die autem illo & de hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorum, neque Filius: nisi Pater.

33 Videte, vigilate, & orate: non enim nostis quando sit tempus.

34 Est enim sicut vir [7] qui peregrè profectus, & reliquit domum suam, deditque potestatem seruis, [8] & vnicuique opus suum, & ianitori præcepit vt esset vigilans.

35 Vigilate igitur, quia ignoratis quando venit Dominus domus, serò an medio noctis, an in gallicinio, an manè.

36 Ne veniat repentè, & inueniat vos dormientes.

37 Id autem quod vobis dico, omnibus vobis dico, Estote vigilantes.

2 Id est, Vos ipsos, Anima enim alicuius pro seipso, non tantum Hebraicè, sed etiam Chaldaicè & Syrè dicitur, quod perpetuò in Nouo Testamento obseruare licet: nec opus est vbicunque recurrit id repetere.

3 Id est, Viuet, Hebraismus.

4 Id est, Salua fieret. Hebraismus.

5 Caput vtrobique pro extremitate accipit.

6 Id est, In foribus.

7 Vide Matt. 21. 33.

8 Ad verb. Viro, viro. Hebraismus.

CAP. XIIII.

1 POst duos autem dies futurum erat Pascha azymorum: & quærebant principes Sacerdotum & Legisperiti quomodo dolo prehenderent eum, & occiderent eum.

2 Ac dicebant, Non in festo die, ne tumultus sit in populo.

3 Et quum ipse esset in Beth-Ania, in domo Schemeun Leprosi, quum accumberet, venit ad eum mulier super quam erat alabastrum vnguenti nardi præstantis, magni pretij, & illa aperuit ipsum, & effudit ipsum super caput Ieschua.

4 Erant autem quidam ex discipulis eius, quibus displicuit apud sese: ac dixerunt, Ad quid facta est perditio huius vnguenti?

5 Poterat enim vendi plus quàm trecentis [1] denariis, & dari pauperibus. Et irascebantur aduersus eam.

6 Ipse autem Ieschua dixit, Sinite eam: cur molesti estis ei? Opus bonum operata est erga me.

7 Omni tempore enim pauperes sunt vobis vobiscum, & quando vultis, potestis benefacere eis: ego autem non omni tempore sum vobiscum.

8 [2] Id quod erat huic, operata est. Et anteuertit, adeò [3] vt ad sepulturam aromate condiret corpus meum.

9 Et ammin dico vobis, quòd vbicunque prædicabitur Euangelium meum hoc in vniuerso mundo, id quoque quod operata est hæc, dicetur in memoriam ipsius.

10 Iihuda autem Scariuta, vnus ex duodecim, venit ad principes sacerdotum vt proderet eis Ieschua.

1 De denario Vide Matth. 18. 28.

2 Id est, Quod erat in eius facultate vt faceret, id ipsum fecit.

3 Quum hic & in plerisq; alijs locis veri usque Testamenti mentio fiat vnctionis mortuorum, lotionis sudarij vestium quibus mortui inuoluebantur, & quorundam aliorum sepeliendi rituum qui a nostris diuersi sunt, non erit inutile eos hic, vt describuntur a Rabbi Mosche, filio Maimon, volumine secundo suæ operis, cuius titulus est Maimoniin tractatu de luctu cap. 4. adscribere. Hæc verborum eius est sententia: Mos est in Israele circa mortuos & eorum sepultura, vt quum quis mortuus est, eius oculos occludant, & si os habuerit apertum, claudatur: fascia maxillis circumligata, ne iterum aperiatur. Obturatur etiam locus per quem excrementa eiiciuntur. sed hoc postquam corpus fuerit lotum. Vnguentis deinde ex diuersis aromatum generibus confectis vngitur, & detonso capite, conuoluitur corpus aliis vestibus lineis ad hoc ipsum paratis, & quæ non sint magni pretij, vt possit æqualitas seruari inter diuites & pauperes. Tegitur quoque facies mortui priusquam imponatur pheretro. sudario lo, cuius pretium ō excedat, quartam partem sicli. Pheretro deinde impositum, humeris hominum gestatur vsque ad sepulturam: & ibi antequam corpus tradatur sepulturæ, quædam recitantur à maioribus eorum ad hoc conscripta, quibus diuina iustitia comme datur, & hominum peccata exaggerantur quibus mortem commeriti sunt, ac oratur Deus vt ita iustitiam suam exerceat, vt se misericordem quoque esse oblitisci nolit. Postea cadauer simul cum pheretro, in quo supinum iacet, in fouea positum tegitur. Denique ad lugentes itur, & quædam apud eos recitantur ad eos consolandum. Quibus peractis abeunt quisque ad sua negotia: nec vllum discrimen apparet inter diuites & pauperes, inter nobiles & ignobiles, nec in sepultura mortuorum, nec in consolatione viuentium.

11 Illi verò quum audiuissent gauisi sunt, & polliciti sunt argentum quod daturi essent ei & quærebat sibi opportunitatem vt proderet eum.

12 Et die primo azymorum, in quo immolant Iudæi petscha, dicunt ei discipuli eius, Vbi vis vt abeuntes præparemus tibi ad comedendum petscha?

13 Et misit duos è discipulis suis, & dixit eis, Abite in ciuitatem: & ecce, occurret vobis homo qui baiulat vas aquæ. + Abite post eum.

4 Id est, Seauammi eum. Hebr.

14 Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Vbi est domus conuiuii vbi comedam cum discipulis meis petscha?

15 Et ecce, indicabit vobis cœnaculum magnum quod stratum est, & paratum: ibi præparate nobis.

16 Et egressi sunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat eis, & parauerunt petscha.

17 Et quum esset se.um, venit cum duodecim suis.

18 Quumque accumberent, & ederent, ait Ieschua, Ammin dico vobis, quòd vnus qui comedit mecum, ipse proditurus est me.

19 Ipsi verò cæperunt tristitia affici, & dixerunt ei 5 quisque sigillatim, Nunquid ego?

5 Ad verb. Vnus vnus Hebraismus Gallicè diceretur Vnà vn id est, Vnus post alium.

20 Ipse autem dixit eis, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catino.

21 Et Filius hominis abit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per cuius manũ proditur Filius hominis. tolerabilius fuisset illi homini si non fuisset natus.

22 Et quum ipsi ederent, accepit Ieschua panem, & benedixit ac fregit, ac dedit eis, dixitque eis, Accipite: hoc est corpus meum.

23 Et accepit poculum, & gratias egit, ac benedixit, ac dedit eis. Et biberunt ex eo omnes.

24 Et ait eis, Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui pro multis effunditur.

25 Ammin dico vobis quòd rursus non bibam 6 ex ptoducto à vite vsque ad diem illum in quo bibam ipsum de nouo in regno Dei.

6 Ad verb. Ex partu, siue fœtu, vitis. vel à genito vitis.

26 Et laudes dixerunt, ac egressi sunt in montem Oliuarum.

27 Et ait eis Ieschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oues eius.

28 Sed quum surrexero, præcedam vos in Galilæam.

29 Dixit ei Cipha, Si omnes offensi fuerint, at non ego.

30 Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd tu hodie in nocte hac, antequam cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me.

31 Ille autem amplius dicebat, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te, Domine mi. Et sicut ipse, etiam omnes discipuli dixerunt.

32 Et venerunt in locum qui vocatur Gad-Siman, & dixit discipulis suis, Sedete hic donec ego orem.

33 Et accepit secum Cipha & Iaakub & Iuchannan, & cæpit mœstus esse & affici tristitia.

34 Et dixit eis, Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Expectate me hic, & vigilate.

35 7 Et accessit paululum, & procidit in terram, & orabat vt, si posset, transiret à se hora illa.

7 In Matthæo est, Et abiit paululũ, subaudi, à discipulis suis. Hic vero dicitur accessisse, subaudi ad locum quem nominauit nempe ad Gad-Siman.

36 Et dixit, 8 Pater, mi Pater, omnia potes tu, transfer hoc à me poculum hoc. non voluntas mea *fiat*, sed tua.

8 Hac amabilis Dei appellatio pluribus locis recurret, Rom. 8. 15. Gala. 4. 6. Porrò ingeminatio non solum in Hebraa lingua, sed in quibusvis etiam linguis vehementiam notat. sicut etiã quòd ea simplex nõ est, sed aliquid additur, vt hic, Pater, Pater mi, [vel noster] quo melius fiducia declaretur.

37 Et veniens inuenit eos dormientes: & ait Ciphæ, Schemeun dormis? Non potuisti vna hora vigilare?

38 Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. spiritus voluntarius & promptus est, sed corpus infirmum.

39 Et abiens rursus, orauit, & eundem sermonem dixit.

40 Et reuersus est rursum: veniens inuenit eos dormientes, quia oculi eorum grauati erant, neque sciebant quid dicerent ei.

41 Et venit tertia vice, & dixit eis, Dormite quod superest, & requiescite. appropinquat finis, & venit hora. ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite abeamus: ecce, appropinquat is qui prodit me.

43 Et dum ipse loqueretur, venit Iihuda Sechariuta, vnus ex duodecim, & populus multus cum gladiis & fustibus à principibus sacerdotum & Legisperitis & senioribus.

44 Et dedit eis signum proditor ille qui prodebat, ac dixit, Ille quem osculor: is est: apprehendite eum circumspectè, & abducite eum.

45 Et eadem hora accessit, & dixit ei, Domine mi, Domine mi, & osculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & apprehenderunt eum.

47 Vnus autem ex illis qui adstabant, exemit gladium, & percussit seruum principis sacerdotis, & abstulit auriculam eius.

48 Ipse autem Ieschua respondit, & dixit illis, Sicut contra grassatorem egressi estis contra me cum gladiis & fustibus vt apprehenderetis me.

49 Quotidie apud vos fui quum docerem in templo, & non apprehendistis me. Sed vt complerentur Scripturæ, factum est hoc.

50 Tunc deseruerunt eum discipuli eius: & fugerunt.

51 Et adolescens quidam veniebat post eum, & amictus erat 9 sindone nudus. Et apprehenderunt eum.

9 Id est, Nudus erat, nullaque alias habuit vestes prater sindonem qua amictus erat.

52 Ipse verò reliquit sindonem, & effugit nudus.

53 Et adduxerunt eum ad Kaiapha principem sacerdotum: & congregati sunt ad eum omnes principes sacerdotum, & Legisperiti, & seniores.

54 Schemeun autem è longinquo 10 veniebat post eum, vsque in medium atrii principis sacerdotum, & sedebat cum ministris, & calefaciebat se e regione ignis.

10 Id est, Sequebatur eũ.

55 Principes autem sacerdotum, & tota congregatio eorum, querebant contra Ieschua testimonium vt morti traderent eum: & non inuenerunt.

56 Quum enim multi testarentur contra eum, non erant paria testimonia eorum.

57 Quidam autem surrexerunt contra eum testes mendaces, & dixerunt,

58 Nos audiuimus eum quòd dixerit, Ego dissoluturus sum templum hoc quod est factũ

manibus, & in tribus diebus ædificaturus sum aliud quod non erit factum manibus.

59 Neque etiam sic par erat testimonium eorum.

60 Et surrexit princeps sacerdotum in medium, & interrogauit Ieschua, ac dixit, Non reddis tu responsum? Quid testantur contra te isti?

61 Ipse verò Ieschua tacebat, & nihil respondebat ei. Et rursus interrogauit eum princeps sacerdotum, ac dixit, Es tu Christus filius illius [11] Benedicti?

62 Ipse autem Ieschua dixit ei, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem à dextra virtutis *Dei*, & venientem in nubibus cæli.

63 Princeps verò sacerdotum lacerauit tunicam suam, & dixit, Quid deinceps nobis necessarii sunt testes?

64 Ecce, ex ore eius audiuistis blasphemiam. Quid videtur vobis? Illi verò omnes iudicauerunt quòd reus esset mortis.

65 Et cœperunt quidam [12] expuere in faciem eius: & obtegebant vultum eius, & percutiebant eum, dicebantque, Vaticinare. Et ministri cædebant eum super maxillas eius.

66 Et quum Schemeun *esset* inferius in atrio, venit vna puella Principis sacerdotum:

67 Vidit eum quòd calefaceret se, & intuita est eum, & dixit ei, Tu quoque cum Ieschua eras Natzaraia.

68 Ipse verò negauit, & dixit, Non noui quid tu dicas. Et exiuit foras ad vestibulum: & cantauit gallus.

69 Et vidit eum rursus puella illa, & cœpit dicere illis qui adstabant quòd etiam iste ex ipsis esset.

70 Ipse verò rursum negauit. Et post paulum ii qui adstabant dixerunt Ciphæ, Verè ex ipsis es: es enim quoque Galilæus, & sermo tuus est similis.

71 Ipse autem incipiebat execrari & iurare, Non noui ego hominem hunc quem vos dicitis.

72 Et eadem hora cantauit gallus secunda vice. & recordatus est Schemeun sermonis Ieschua quem dixerat ei: nempe, Antequam cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me. [13] Et incepit vt fleret.

11 Filius Benedicti, id est Dei. Sic enim in communi sermone, & in scribendo, Iudæi epitheton pro nomine Dei proprio יהוה *vsurpant, nesi hoc familiarius vtantur, prophanent. Quæ etiam ratio est vt* השם, *id est nomen illud, loco ipsius, vsurpent ac scribant* יהוד, אלדום, pro, אדחים, יהוה *& in notandis numeris (quod sanè superstitioni affine est) ponunt* ט, *pro* ה *quò omni ex parte ab ineffabili nomine abstineant.*

12 Ad verb. Expuentes. Hebraïce sæpe obseruatus.

13 Id est, Et incepit flere.

CAP. XV.

1 ET statim manè inierunt consilium principes sacerdotum, cum senioribus ac Legisperitis, & cum tota congregatione: & vinxerunt Ieschua, & adduxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præsidi.

2 Et interrogauit eum Pilatus, Túne es rex Iudæorum? Ipse verò respondit ac dixit ei, Tu dixisti.

3 Et accusabant eum principes sacerdotum in multis.

4 Ipse autem Pilatus rursus interrogauit eum, & dixit ei, Non reddis tu responsum? Vide quàm multa testificentur contra te.

5 Ipse verò Ieschua [1] aliquod responsum non dedit, ita vt miraretur Pilatus.

6 Solitus erat autem omni festo soluere illis vinctum vnum quem postularent.

7 Et erat quidam qui vocabatur Bar Abba, qui vinctus erat cum seditiosis illis qui cædem in seditione perpetrauerant.

8 Et clamauerunt populus, & cœperunt petere sicut solitus erat facere eis.

9 Ipse verò Pilatus respondit, & dixit eis, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

10 Nouerat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum principes sacerdotum.

11 Principes verò sacerdotum amplius solicitauerunt turbas *petere* Bar-Abbam solueret eis.

12 Ipse autem Pilatus dixit eis, Quid igitur vultis vt faciam ei quem vocatis regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursus clamauerunt, Crucifige eum.

14 Ipse verò Pilatus dixit eis, Quid enim quod malum fit, fecit? Et illi amplius clamabant, Crucifige eum.

15 Pilatus verò voluit facere voluntatem turbarum, & soluit eis Bar-Abbam. Et tradidit eis Ieschua flagellatum vt crucifigeretur.

16 Milites autem abduxerunt eum intra atrium quod erat prætorium, Et vocauerunt vniuersam cohortem.

17 Et induerunt eum purpura, & intortam imposuerunt ei coronam spinarum.

18 Et cœpernnt [2] salutare eum, Pax *sit* ô rex Iudæorum.

19 Et percutiebant eum in capite eius arundine, & expuebant in faciẽ eius, & incuruabant se super genua sua. & adorabant eum.

20 Et quum illusissent ei, spoliarunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigerent eum.

21 Et adegerunt quendam qui transibat, Schemeun Kurinaiensem, qui veniebat ex agro, patrem Alechsandri & Ruffi, vt ferret crucem eius.

22 Et adduxerũt eum in Gagultha locum, qui interpretatur Cranium.

23 Et dederunt ei ad bibendum vinum in quo erat mixta myrrha: ipse verò non accepit.

24 Et quum crucifigerent eum, dispertiuerunt vestimenta eius, & proiecerunt super ea sortem, quis quid acciperet.

25 Erat autem hora tertia quum crucifigerent eum.

26 Et scripta erat causa mortis eius in scripto, HIC EST REX IVDAEORVM.

27 Et crucifixerunt duos latrones, vnum à dextera eius, & vnum à sinistra eius.

28 Ac impleta est scriptura quæ dicit, Cum iniquis reputatus est.

29 Sed & illi qui transibant, conuitiabantur ei: & mouebant capita sua, ac dicebant, Vah qui soluis templum, & ædificas illud in tribus diebus.

30 Libera teipsum, & descende de cruce.

31 Et sic etiam principes sacerdotum ridebant [3] vnus cum alio, & Legisperiti, ac dicebãt, Alios [4] seruauit: seipsum non potest seruare.

32 Christus rex Israiel descendat nunc de cruce, & videbimus, ac credemus in eum. Quin & illi qui crucifixi erãt cum eo, exprobrabãt ei.

33 Quumque esset hora sexta, factæ sunt tenebræ super vniuersam terram, vsque ad horam nonam.

34 Et hora nona clamauit Ieschua voce elata, & ait, Il, Il, Lemana Schebactani? quod est, Deus meus, Deus meus, ad quid dereliquisti me?

35 Et

1 Id est. Nullum responsum dedit. Hebraismus.

2 Ad verb. Rogare de pace eius. Hebraismus iam sæpius annotatus.

3 Ad verb. Vnus cũ vno.

4 Ad verb. Viuificauit.

vt paulò post Viuificare.

35 Et quidam qui audierunt ex iis qui adstabant, dicebant, Iliah vocauit.

36 Cucurrit autẽ quidam,& impleuit spongiam aceto, & alligauit arũdini,vt potum præberet ei. Et dixerunt, Sinite, videamus an veniat Iliah depositurus eum.

37 Ipse verò Ieschua clamauit voce elata, & reddidit *spiritum*.

5 Vide annotata in Matth.17.51.

38 5 Et facies portæ templi fissa est in duo à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio ille qui stabat iuxta eum, quòd sic clamasset; & reddidisset *spiritum*, dixit, Verè iste homo Filius erat Dei.

40 Erant autem mulieres procul quæ spectabant, Mariam Magdelaitha, & Mariam mater Iaakub parui ac Iusse, & Schalum.

41 Quæ quũ essent in Galilæa, adhærebant ei, & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ ascenderant cum eo in Vrischelem.

42 Quúmque esset serum Parasceues quæ est ante sabbathum,

43 Venit Iausephille qui erat à Rametha, honorabilis senator, qui etiam ipse expectabat regnum Dei: & confidentiam sumpsit,ac ingressus est ad Pilatum, petiitque corpus Ieschua.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset: & vocauit centurionem illum,ac interrogauit eum num ante aliquod tẽpus mortuus esset.

45 Et quum didicisset, dedit corpus illius Iausepho.

46 Et emit Iausephlineum pannum:& deposuit illum ac inuoluit illum in eo, posuitque illum in sepulchro quod erat effossum in rupe, & deuoluit lapidem super ostium sepulchri.

47 Mariam verò Magdelaitha & Mariam illa quæ erat Iusse viderunt vbi positus esset.

CAP. XVI.

1 Præteritũ perfectum pro plusquã perfectum cõuerti, quò clarius appareret cõsensus inter hunc Euangelistam & Lucam, qui diserte narrat aromata coempta fuisse pridie quam ad vngendum Christum mulieres exirent. Quòd si reddidissem, Et quum transisset sabbathum, emerunt &c. videretur Marcus dicere mulieres exacto sabbatho & aromata emisse, & ad sepulchrum profectas esse: quod minimè conuenit cum verbis Lucæ. Sciunt autem omnes qui Hebraam linguam attigerunt, omnes præteritorum species sub vna contineri.

2 Sabbathum pro septimana sumitur, vt initio Matth.28. annotauimus.

1 ET quum trãsiuisset sabbathum, Mariam Magdelaitha, & Mariam Iaakub, & Schalum,1 emerant aromata,& venientes vngerent eum.

2 In aurora autem in prima *die* 2 in sabbatho, venerunt ad locum sepulchri, quum oriretur sol.

3 Et dicebant apud seipsas, Quis verò deuoluit nobis lapidem ab ostio loci sepulchri?

4 Et intuitæ viderũt quòd deuolutus esset ille lapis: magnus. n. erat valde.

5 Et ingressæ sunt in locum sepulchri, ac viderunt adolescentem qui sedebat à dextera, & amictus erat stola candida: & absterritæ fuerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne timeatis:Ieschua Natzrai quæritis qui crucifixus est: surrexit, non est hic. ecce locus vbi positus erat.

7 Sed abite,dicite discipulis eius & Ciphæ quòd ecce præcedit vos in Galilæam: illic videbitis eum sicut dixit vobis.

8 Et quum audiuissent, fugerunt, & egressæ sunt à sepulchro. apprehenderat enim eas stupor & tremor. & nemini quicquã dicebant: timebant enim.

9 In aurora autem,in primo *die* in sabbatho, surrexit, & cõspectus est primùm Mariam Magdelaitha illi ex qua septem dæmonia eiecerat.

3 Id est, Inseptimana.

10 Et illa profecta nuntiauit iis qui cũ ipsa fuerant qui lugebant & flebant.

11 Et illi quum audirent quod dicerent *mulieres* quòd viueret & conspectus esset sibi, non crediderunt eis.

12 Post hæc conspectus est duobus ex ipsis in similitudine alia, quum ambularent, & irent in pagum.

4 Certum est Iudam proditorẽ non amplius fuisse me illorum cõsortio, atq; ideo vndecim tantùm erant: sed tamen in Syriaco textu dicũtur duodecim, non quòd plenus tũc esset numerus, sed ex vsu scripturæ maxima pars totius nomen retinet. Subtilius etiam dici posset respici dei ordinationẽ quæ integra adhuc manebat.

13 Et illi abeuntes dixerunt reliquis:neque illis crediderunt.

14 Postremo autem conspectus est 4 duodecim accumbentibus, & exprobrauit paruitatem fidei eorum, & duritatẽ cordis eorũ, quòd illis qui vidissent ipsum quòd surrexisset, non credidissent.

15 Et ait eis, Abite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium inter omnes creaturas.

16 Is qui credidit,& baptizatur,5 seruatur: & is qui non credidit, condemnatur.

5 Ad verb. Viuit.

17 Signa autem eos qui credunt, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient: & linguis nouis loquentur:

18 Et serpentes tollent:&,si venenum mortis biberint, non molestum erit eis: & manus suas imponent super infirmos, ac sanabuntur.

19 Ieschua autem Dominus noster, postquam loquutus est cum eis, in cælum ascendit, & sedet à dextra Dei.

20 Illi verò egressi sunt, & prædicauerunt in omni loco: Dominúsque auxilio erat eis,& confirmabat sermonem eorum per signa quæ faciebant.

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Marci, qui loquutus est ac prædicauit Latinè Roma.

EVANGELIVM SANCTVM PRAEDICATIONIS LVCÆ EVANgeliſtæ, qui loquutus eſt & prædicauit Græcè in Alechſandria magna.

CAP. I.

1 QVONIAM multi voluerunt ſcribere narrationes rerum geſtarum illarũ de quibus nos perſuaſi ſumus,

2 Prout tradiderũt nobis ij qui à principio fuerunt ſpectatores & miniſtri ipſius ſermonis:

3 Viſum eſt etiam mihi, propterea quòd proximus ſui accurate omnibus, vt omnia ordine ſuo ſcribam tibi excellens Theauphile:

4 Vt agnoſcas veritatẽ ſermonum eorum in quibus edoctus fuiſti.

5 FVit in diebus Hiraudis Regis Iihuda ſacerdos [1] quidam, cui nomen erat Zachariah, ex miniſterio familiæ Abia: & vxor eius ex filiabus Aharun, cuius nomen erat Eliſcheuah.

6 Ambo autem iuſti erant coram Deo, & incedentes in omnibus mandatis eius, & in rectitudine Domini, ſine reprehenſione.

7 Filius autẽ non erat eis, propterea quòd Eliſcheuah ſterilis eſſet, & ambo prouecti in diebus ſuis eſſent.

8 Factum eſt autem quum ſacerdotio fungeretur in ordine miniſterii ſui coram Deo,

9 Secundum conſuetudinem ſacerdotii, euenit ei vt [2] poneret aromata. Et ingreſſus eſt in templum Domini.

10 Omnis autem congregatio populi orans erat foris tempore [3] aromatum.

11 Et conſpectus eſt Zachariah Angelus Domini ſtans à dextra [4] altaris aromatum.

12 Et conturbatus eſt Zachariah quum videret eum, & timor incidit ſuper eum.

13 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Zachariah, quia exaudita eſt oratio tua, & vxor tua Eliſcheuah pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iuchannan.

14 Eritque tibi gaudium & exultatio: & multi gaudebunt de eius natiuitate.

15 Erit enim magnus coram Domino, & vinum & ſiceram non bibet: & Spiritu ſancto implebitur adhuc exiſtens in ventre matris ſuæ.

16 Et multos ex filiis Iiſraiel conuertet ad Dominum Deum ipſorum.

17 Et ipſe [5] præcedet eum in Spiritu, & in virtute Iliæ prophetæ: vt conuertat cor patrum ſuper filios, & eos qui ſunt [6] contumaces, ad cognitionem rectorum: & præparabit Domino populum perfectum.

18 Et dixit Zachariah ad Angelum, Quomodo noſcam iſtud? Ego enim ſum ſenex, & vxor mea prouecta in diebus ſuis eſt.

19 Et reſpondit Angelus, & dixit ei, Ego ſum 7 Gabriil, qui aſto corem Deo, & miſſus ſum vt loquar tecum, & nuntiem tibi hæc.

20 Deinceps eris tacitus, neque poteris loqui vſque in diem quo hæc fient, eo quòd non credidiſti ſermonibus meis, qui implebuntur tempore ſuo.

21 Populus autem ſtabat, & expectabat Zachariah, & mirabantur de mora eius [8] quæ *fieret* in templo.

22 Quum egreſſus autem eſſet Zachariah, non poterat loqui cum eis: & intellexerũt quòd viſionem vidiſſet in templo. & ipſe innuebat nutu eis, & manſit quaſi mutus.

23 Et quum impleti eſſent dies miniſterii eius, iuit in domum ſuam.

24 Et factum eſt poſt dies eos in vtero concepit Eliſcheua vxor eius: & occultabat ſe ipſam menſibus quinque, ac dicebat,

25 Nempe hæc fecit mihi Dominus in diebus quibus reſpexit me, ad auferendum [9] opprobium meum quod eſt inter filios hominis.

26 In menſe autem ſexto miſſus eſt Gabriil Angelus à Deo in Galilæam in ciuitatem cuius nomen Natzrath,

27 Ad virginem quæ deſponſata erat viro cuius nomen erat Iauſeph, de domo Dauid: & nomen virgini erat Mariam.

28 Et ingreſſus eſt ad eam Angelus, & dixit ei, Pax tibi, plena gratia: Dominus noſter tecum: benedicta inter mulieres.

29 Illa verò quum vidiſſet, conturbata eſt in ſermone eius, & cogitabat cuiũnam eſſet [10] pax iſta.

30 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Mariam: inueniſti enim gratiam apud Deum.

31 Ecce enim, [11] concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Ieſchua.

32 Hic erit magnus, & filius Excelſi vocabitur: & dabit ei Dominus Deus ſolium Dauid patris ipſius.

33 Et regnabit ſuper domum Iaakub in æternum, & regno eius finis non erit.

34 Dixit Mariam ad Angelum, Quomodo fiet iſtud, quia vir non eſt cognitus mihi?

35 Reſpondit Angelus, & dixit ei, Spiritus ſanctus veniet, & virtus Excelſi obteget te. Propter hoc is qui naſcitur ex te, ſanctus eſt, & Filius Dei vocabitur.

36 Et ecce, Eliſcheua cognata tua, etiam ipſa in vtero concepit filiũ in ſenectute ſua, & hic menſis ſextus eſt ipſi quæ vocatur ſterilis.

37 Quia non eſt difficile Deo quicquam.

38 Dixit Mariam, Ecce ego ſum ancilla Domini: fiat mihi iuxta ſermonem tuum. Et abiit Angelus ab ea.

39 Surrexit autem Mariam in diebus illis,

1 *Ad verb. Vnus.*

2 *Hebraiſmus eſt, Vt ſuffitum faceret. hoc eſt, Vt offerret ſuffitum.*

3 *Id eſt Suffitus.*

4 *Id eſt, Altaris quod dicebatur thymiamatis.*

5 *Ad verb. Ibit ante eum*

6 *Ad verb. Qui non perſuadẽtur, vel Qui non acquieſcũt: ſibandi veritati.*

7 *Nuſquam in veteri Teſtamento in libris ante captiuitatem Babylonicam ſcriptis, propria Angelorum nomina exprimuntur: imò interrogati de ſuo nomine leguntur recuſaſſe id indicare. At poſt tranſmigrationem in Babylonem, & in veteri & in nouo Teſtamento eorum nomina expreſſa ponuntur. Vnde illud R. Simonis filii Lakiſch in Talmud Ieroſolymitano in volumine De principio anni, cap. 1. Patres noſtri nomina Angelorum ſecum addaxerunt ex Babylone.*

8 *Id eſt, Quòd tamdiu maneret in templo, hoc eſt, in ſacratiori parte templi.*

9 *Id eſt, Quo afficior ab hominibus obſterilitatem meam.*

10 *Id eſt Salutatio. Nam quæ hactenus Angelus protulit, in Syriaco verba ſunt ſalutantis, & bene precantis.*

11 *Ad verb. Accipies vterum. Syraphraſis.*

& profecta est sedulò in montem, in ciuitatem Iudææ.

40 Et ingressa est in domum Zachariah, [12] & salutauit Elischeuar

41 Et factum est quum audiret Elischeua [13] salutationem Mariam, exultauit infans in ventre eius,& impleta est Spiritu sancto.

42 Et clamauit voce elata,ac dixit ipsi Mariam, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus est fructus ventris tui.

43 Vnde mihi hoc vt mater Domini mei veniat ad me?

44 Ecce enim, quum incidit vox [14] salutationis tuæ in aures meas, cum gaudio magno exultauit infans in ventre meo.

45 Et beata ea quæ credidit, quia complementum fit illis quæ dicta sunt illi à Domino.

46 Et ait Mariam, Magnificat anima mea Dominum.

47 Et lætatur spiritus meus in Deo [15] seruatore meo.

48 Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. Ecce enim deinceps beatitudinem tribuent mihi generationes omnes.

49 Quia fecit mihi magna is qui potens est, & sanctum nomen eius.

50 Et gratia eius in progenies & generationes erga eos qui timent ipsum.

51 Fecit victoriam brachio suo, & dispersit superbos in cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit potentes è thronis,& exaltauit humiles.

53 Esurientes saturauit bonis, & diuites dimisit vacuè.

54 Audiuit Israiel seruum suum, & recordatus est gratiæ suæ.

55 Sicut loquutus est cum patribus, cum Abraham,& cum semine eius in æternum.

56 Mansit autem Mariam apud Elischeua quasi menses tres,& reuersa est in domũ suam.

57 Erat autem ipsi Elischeua tempus vt pareret,& peperit filium.

58 Et audiuerunt vicini eius, & [16] filij cognationis eius, quòd magnificasset Deus gratiam suam erga eam: & gaudebant cum ea.

59 Et factum est in die octaua, & venerunt ad circuncidendum puerum: & vocabant eum nomine patris sui Zachariah.

60 Et respondit mater illius, & dixit eis, Non sic,sed vocabitur Iuchannan.

61 Et dixerunt ad eam, Non est quisquam qui vocetur in genere tuo nomine hoc.

62 Et innuerunt patri eius quomodo vellet vt nominarent eum.

63 Et petiit tabellas, & scripsit, ac dixit, Iuchanuan est nomen eius. Et miratus est quisque.

64 Et illico apertum est os eius, & lingua eius:& loquutus est,ac benedixit Deo.

65 Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & in vniuerso monte Iudææ ista dicebantur.

66 Et omnes qui audiuerunt cogitabant in cordibus suis, & dicebant, Quidnam erit puer iste? Et manus Domini erat cum eo.

67 Et impletus est Zachariah pater eius Spiritu sancto, prophetauitque,ac dixit,

68 Benedictus sit Dominus Deus Israiel, qui visitauit populum suum, & fecit ei salutem.

69 Et erexit nobis cornu salutis in domo Dauid serui sui.

70 Sicut loquutus est per os prophetarum suorum sanctorum, qui *fuerunt* à seculo:

71 Quòd redempturus esset nos ab inimicis nostris, & de manu omnium inimicorum nostrorum.

72 Et exercuit gratiam suam cum patribus nostris, & recordatus est pactorum suorum sanctorum,

73 Et iuramenti quod iurauit Abrahæ patri nostro,quòd daturus esset nobis,

74 Vt seruaremur de manu hostium nostrorum, & quòd sine timore seruiremus coram eo,

75 Omnibus diebus nostris in rectitudine.

76 Et tu puer, Propheta excelsi vocaberis: ibis enim ante faciem Domini, vt præpares vias eius.

77 Vt det scientiam vitæ populo suo, in remissionem peccatorum suorum:

78 Per viscera gratiæ Dei nostri,quibus visitauit nos oriens ex alto:

79 Ad lucendum iis qui in tenebris & in vmbris mortis sedent, vt dirigeret pedes nostros in viam pacis.

80 Puer autem crescebat & corroborabatur Spiritu: & in deserto erat vsque in diem ostensionis eius apud Israiel.

CAP. II.

1 FActum est autem in diebus illis, & exiit edictum ab Augusto Cæsare, vt describeretur vniuersus populus [1] possessionis eius.

2 (Hæc descriptio prima fuit in præfectura Kyrini in Syria)

3 Et ibat quisque vt describeretur, in vrbem suam.

4 Ascenderat autem Iausеph quoque à Natzrath Galilææ, in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Beth-lechem (quia erat ex domo & ex genere Dauid)

5 Cum Mariam sponsa sua, quum in ventre haberet: vt ibi describeretur.

6 Et factum est vt quum essent illic, complerentur dies eius vt pareret.

7 Et peperit filium suum primogenitum: ac inuoluit eum linteolis, & posuit eum in præsepi: quia non erat eis locus vbi habitabant.

8 Pastores autem erant in eo loco,qui habitabant ibi, & custodiebant custodias noctis pro gregibus suis.

9 Et ecce, Angelus Dei venit ad eos, & gloria Domini resplenduit super eos,& timuerunt timore magno.

10 Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod erit vniuerso mundo.

11 Natus est enim vobis hodie Seruator, qui est Dominus Christus, in ciuitate Dauid.

12 Et hoc vobis signum: Inuenietis puerum inuolutum linteolis, & positum in præsepi.

13 Et repentè consp ecti sunt cum Angelo exercitus multi cælorum laudantes Deum, & dicentes,

14 Gloria Deo in excelsis, & super terram

12 Ad verb. Interrogauit de pace. Hebraismus paulò antè obseruatus & qui frequentissimè recurrit.

13 Ad verb. Pacem vt prius.

14 Ad verb. Pacis.

15 Ad verb. Viuificante me.

16 Id est, Cõsanguinei, nati ex eodem genere. sanguine, & conuncti. Hebraismus.

1 Id est, Ditionis, siue dominij quod ipse obtinebat.

pax,& [2] nuntium bonum erga filios hominis.

15 Et factum est vt quum abiuissent ab eis Angeli in cælum, loquerentur pastores [3] vnus cum alio, & dicerent, Descendamus vsque in Beth-lechem, & videamus verbum hoc quod factũ est,quemadmodũ Dominus ostẽdit nobis.

16 Et venerunt festinanter, & inuenerunt Mariam & Iausepb,& puerum qui positus erat in præsepi.

17 Et quum vidissent,manifestauerunt sermonem qui dictus fuerat eis de illo puero.

18 Et omnes qui audiuerunt mirati sunt de his quæ dicebantur sibi à pastoribus.

19 Mariam verò conseruabat omnia verba hæc,& conferebat in corde suo.

20 Et reuersi sunt pastores illi glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ viderant & audierant,sicut dictum fuerat eis.

21 Et [4] quum implerentur octo dies vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Ieschua, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam conciperetur in ventre.

22 Et quum impleti essent dies [5] purificationis eorum secundum legem Musche,adduxerunt eum in Vrischelem, vt sisterẽt eum coram Domino.

23 Sicut scriptum est in lege Domini quòd omnis masculus adaperiens vuluam sanctus Domini vocabitur.

24 Et vt darent victimam,secundũ id quod dictum est in lege Domini, [6] par turturum, aut duos pullos columbæ.

25 Vir autem quidam erat in Vrischelem cuius nomen erat Schemeun,& vir iste erat rectus & iustus,& expectabat consolationem Israiel,& Spiritus sanctus erat super eum.

26 Et dictum fuerat ei à Spiritu sancto quòd non visurus esset mortem vsquedum videret Christum illum Domini.

27 Hic ipse veniebat per Spiritum in templum: & quum adducerent parentes ipsum Ieschua puerum vt facerent pro eo sicut mandatum est in Lege,

28 Accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo,ac dixit,

29 Deinceps dimitte seruum tuum, Domine mi,iuxta sermonem tuum,in pace.

30 Quia ecce viderunt oculi mei gratiosum tuum,

31 Quem parasti ante faciem omniũ gẽtiũ.

32 Lumen ad reuelationem populorum,& gloriam populo Iisraiel.

33 Iausepb autem & mater eius mirabantur super iis quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Schemeun, ac dixit Mariam matri eius, Ecce, hic positus est in casum & erectionem multorum in Iisraiel, & in signum contradictionis.

35 In ánimam autem tuam pertransibit lancea, vt reuelentur cogitationes cordium multorum.

36 Hanna autem prophetissa, filia Penuil, ex tribu Aschir, ipsa quoque senior in diebus suis erat, & septem annis cum viro suo vixerat à virginitate sua.

37 Et erat vidua quasi annorum octoginta & quatuor. Et non abscedebat à templo: & in ieiunio & in oratione seruiebat die & nocte.

38 Et ipsa quoque astitit eadem hora, & gratias egit Domino: & loquebatur de illo cũ omni homine qui expectabat liberationem Vrischelem.

39 Et quum perfecissent omnia prout est in lege Domini, reuersi sunt in Galilæam, in Natzrath ciuitatem suam.

40 Puer autem crescebat,& corroborabatur spiritu, ac implebatur sapientia, & gratia Dei erat super eum.

41 Et homines [7] illius quolibet anno ibant in Vrischelem in festo Pentcha.

42 Quumque esset [8] filius annorum duodecim,ascenderunt sicut soliti erant ad festum.

43 Et quum completi essent dies, reuersi sunt. Ieschua autem puer remansit in Vrischelem.& Iausepb & mater eius nescicbant.

44 Existimabant enim quòd cum [9] comitibus eorum esset: & quum iuissent itinere diei vnius, quærebant eum apud homines suos, & apud quemcunque qui notus esset eis.

45 Et non inuenerunt eum: & reuersi sunt iterum in Vrischelem, & quærebant eum.

46 Et Post tres dies inuenerũt eum in templo sedẽtem in medio doctorum,& audientem ab eis, & interrogantem eos.

47 Et mirabantur omnes qui audiebant eum, super sapientia eius, & super responsis ipsius.

48 Quúmque vidissent eum,mirati sunt: & dixit ei mater eius, Fili mi, quare fecisti nobis sic? nam ecce, ego & pater tuus cum anxietate multa quærebamus te.

49 Dixit eis, Quid quærebatis me? nescicbatis vos quòd in domo Patris mei oportet me esse?

50 Ipsi autem non intellexerunt sermonem quem dixerat eis.

51 Et descendit cum eis, ac venit in Natzrath: & erat subiectus eis. Mater autem conseruabat omnes sermones in corde suo.

52 Ieschua autem crescebat statura sua & sapientia sua,ac gratia apud Deum & filios hominis.

CAP. III.

1 ANno autem quintodecimo imperii Tiberij Cæsaris, in præfectura Pontii Pilati in Iudæa,quum [1] tetrarcha esset Hiraudis in Galilæa, & Philippus frater eius tetrarcha in Ituria, & in regione Trachauna, ac Lusania tetrarcha Abilenes,

2 In principatu sacerdotii Chãnan,& Caiaphæ, factus est sermo Dei ad Iuchannan filium Zachariah in deserto.

3 Et venit in vniuersam regionem quæ est circa Iurdanan, prædicans baptismum conuersionis in remissionem peccatorum.

4 Sicut scriptũ est in libro sermonũ Isaiah prophetæ,

---

2 Græcum nomen εὐδοκία duobus verbis declarat paraphrastes, atque exprimit quomodo benenolentia Dei quæ in nato Messia patefacta est, fructus & efficacia hominibus possit applicari, nempe prædicatione. Aut certè distinguit interpretando, Dei benenolentiã quæ res à sẽ conditas, & in primis humanum genus complectitur, à particulari illa & eximia quam erga electos in Euangelio manifestauit. Siquis tamen malit vocem absque metathesi simpliciter accipere pro interno animi sensu & cogitatione, idem prorsus declarabit quod vox Græca εὐδοκία, Voluntas bona.

3 Ad verb. Vnus cum vno. Hebr.

4 Id est, Quũ octauus dies iam aduenisset, quo ex Lege pueri circunciderẽtur, Impleri enim non significat prorsus explesi & eximi, vt iam præterierit dies octauus, sed impletur quum incipit. Circunciso enim octauo die fieri debuit præcisè. Atque ita frequenter verbum implendi in Scriptura sumitur, vt Gen. 25.24.

5 Aut est synecdoche Hebraïs familiaris (vt Iudicum 11.7. & Zacharia 9.9.) aut innuit & matrem præteritis quadraginta diebus ritu purificationis defunctam, & simul masculum filium primogenitum iam mẽsẽ natum, ex Legis præscripto in sanctuario repræsentasse, & constitutã redemptionẽ persoluisse. De vtroq; habes Leuit. 12. Num. 18.

6 Hæc sunt pauperum oblatio, Leuit. 12. vers. vltimo Nulla verò sit mentio pretii redemptionis, quia vnum idemq; constitutum erat omnibus sine discrimine tam pauperibus quàm diuitibus.

7 Nempe loci Natzareth. Hebraismus, hoc est, Ciues Natzareth.

8 Id est, Natus duodecim annos. Hebraismus.

9 Ad verb. Cum filiis comitatus eorũ. Hebr.

1 Duabus vocibus Syrus Græcum nomen exprimit, quũ pro tetrarcha ponit רישא דרבעיא, Id est, principem quartæ partis.

prophetæ, qui dixit, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, & dirigite [2] in planitie semitas Deo nostro.

5 Omnes valles implebuntur, & omnes montes & colles deprimentur: & erit tumulus in humilem *locum*, & locus asper in planitiem.

6 Et videbit omnis caro [3] salutem Dei.

7 Et dicebat ad turbas eorum qui veniebant ad se vt baptizarentur, Progenies viperarum quis ostendit vobis fugere ab ira futura?

8 Facite igitur fructus qui digni sint conuersione. Et ne cœperitis dicere apud vosipsos, Pater est nobis Abraham. Dico enim vobis quòd ex istis lapidibus potest Deus suscitare filios Abrahamo.

9 Ecce autem, securis posita est super radices arborum. Omnis igitur arbor quæ fructus bonos non facit, excinditur, & in ignem ruit.

10 Et interrogabant eum turbæ, ac dicebant, Quid igitur faciemus?

11 Respondit ac dixit eis, Is cui sunt duæ tunicæ, det illi cui non est: & is cui est cibus, similiter faciat.

12 Et venerunt etiam publicani vt baptizarentur, & dicunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Ne quæratis aliquid amplius quàm illud quod mandatum est vobis quærere.

14 Et interrogabant eum exercentes militiam, & dicebant, Quid faciemus etiam nos? Dixit eis, Ne contra quenquam insolescatis, & ne quenquam opprimatis, & sufficiant vobis [4] stipendia vestra.

15 Quum autem spem collocaret populus in Iuchannan, & omnes cogitarent in cordibus suis quòd fortè ipse esset Christus.

16 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ecce, ego baptizo vos aquis: venit autem post me is qui validior est me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum: ipse baptizabit vos Spiritu sancto & igni.

17 Qui tenet ventilabrum in manu sua, & purgat areas suas: & triticum congregat in horrea sua, & paleam comburet igni qui non extinguitur.

18 Multa autem etiam docebat alia & euangelizabat populo.

19 Hiraudis autem tetrarcha, quia arguebatur à Iuchannan propter Hiraudiah vxorem Philippi, fratris sui, & propter omnia mala quæ faciebat,

20 Adiecit etiam hoc super omnia illa, & conclusit Iuchannan in domo vinctorum.

21 Factum est autem quum baptizaretur vniuersus populus, vt Ieschua quoque baptizaretur. Et quum oraret apertum est cælum.

22 Et descendit Spiritus sanctus super eum in similitudine corporea columbæ: & vox facta est de cælo quæ dixit, Tu es filius meus dilectus, in te complacitum est mihi.

23 Ipse autem Ieschua erat quasi natus annos triginta: & putabatur filius Iausephi, filii Heli,

24 Filii Mattath, filii Leui, filii Malki, filii Iani, filii Iausephi,

25 Filii Matthetha, filii Ammutz, filii Nachum, filii Chesli, filii Naggi,

26 Filii Math, filii Mattath, filii Schamei, filii Iausephi, filii Iihuda,

27 Filii Iuchannan, filii Rasa, filii Zurbabel, filii Schelattheil, filii Niri,

28 Filii Malchi, filii Adai, filii Cusam, filii Elmudad, filii Ir,

29 Filii Iusi, filii Eliazar, filii Iuram, filii Matthitha, filii Leui,

30 Filii Schemeũ, filii Iihuda, filii Iausephi, filii Iunam, filii Eliiakim,

31 Filii Malia, filii Mani, filii Mathetha, filii Nathan, filii Dauid,

32 Filii Ischai, filii Vbid, filii Baaz, filii Schalmun, filii Nacheschun,

33 Filii Amminadab, filii Aram, filii Chetzrun, filii Paretz, filii Iihuda,

34 Filii Iaakub, filii Ischak, filii Abraham, filii Tarach, filii Nachur,

35 Filii Sarug, filii Aru, filii Palag, filii Abar, filii Schalach,

36 Filii Kainan, filii Arpachschad, filii Schin, filii Nuach, filii Lamech,

37 Filii Mattuschelach, filii Chanuch, filii Iared, filii Mahelaleil, filii Kainan,

38 Filii Anusch, filii Schith, filii Adam qui *fuit* à Deo.

CAP. IIII.

1 IEschua autem plenus Spiritu sancto reuersus est à Iurdanan: & duxit eum Spiritus in desertum,

2 Diebus quadraginta, vt tentaretur ab [1] accusatore. Et non edit quicquam per illos dies. & quum compleuissent eos, postea esuriit.

3 Et dixit ei accusator, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt fiat panis.

4 Respondit Ieschua, & dixit ei, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit filius hominis, sed omni verbo Dei.

5 Et subduxit eum Satanah in montem sublimem, & ostendit ei omnia regna terræ in tempore exiguo.

6 Et dixit ei accusator, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam eius: nam mihi tradita *est*, & cui voluero do eam.

7 Si igitur adoraueris coram me, tua erit vniuersa.

8 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Scriptum est, Dominum Deum adorabis, & illi soli seruies.

9 Et adduxit eum in Vrischelem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit ei, Si filius es Dei, projice teipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te vt custodiant te:

11 Et in brachiis suis tollant te: ne impingat pes tuus in lapidem.

12 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et quum compleuisset accusator omnes tentationes suas, recessit ab eo vsq; ad tempus.

14 Et reuersus est Ieschua in virtute Spiritus in Galilæam. Et egressa est de eo fama in omnem locum qui circa eos *erat*.

15 Et ipse docebat in synagogis eorum: & glorificabatur ab vnoquoque.

16 Et venit in Natzerath, vbi educatus fuerat: & ingressus est sicut solitus erat, in synagogam die sabbathi; & surrexit ad legendum.

2 In planitie, additum est in Syriaco textu, quod non est in Græco aut in Latinis versionibus: quia non verba Prophetæ singula, sed sententiã eius referũt paraphrastes austẽ nostер prophetam verbum è verbo exprimit.

3 Ad verb. Viam. Hebraismus.

4 Syrum nomen à Græco ὀψώνιον deflexũ est, quod declarat militum quæuis stipendia, præsertim verò quæ in annona posita erãt.

1 Vide quæ de hac voce notauimus Matth. 4. 3.

17 Et aperuit Ieschua librum,& inuenit locum vbi scriptum erat,

18 Spiritus Domini super me,& propterea vnxit me ad euangelizandum pauperibus: & misit me ad sanandum contritos corde, & ad prædicandum captiuis dimissionem, & cæcis
2 *Ad verb. Ad visum.* 2 visus recuperationem,& ad dimittendum cõfractos in libertatem.

19 Et ad prædicandum annum acceptum Domino.

20 Et conuoluit librum,deditque eum ministro:& abiens sedit. Omnes autem qui in synagoga erant,oculis suis intuebantur eum.

21 Et cœpit dicere ad eos, Hodie comple-
3 *Id est, Quã audistis. Hebraismus.* ta est scriptura hæc 3 quæ est in auribus vestris.

22 Et testimonium dabant ei omnes:& mirabantur propter sermones gratiæ qui procedebant ex ore eius, ac dicebant, Nónne fuit hic filius Iauseph?

23 Dixit eis Ieschua,Iam dicetis mihi prouerbium hoc, Medice sana te ipsum: & omnia quæ audiuimus quæ fecisti in Kephar-Nachũ, fac etiam hic in ciuitate tua.

24 Ipse autem dixit, Ammin dico vobis, quòd non est propheta qui acceptus sit in ciuitate sua.

25 Veritatem enim dico vobis, quòd multæ viduæ erant in domo Iisraiel in diebus Iliah prophetæ, quando clausi sunt cæli annos tres & menses sex, & facta est fames magna in vniuersa terra:

26 Et ad nullam earum missus est Iliah nisi ad Tzarephath Tzaidan[1], ad mulierem viduam.

27 Et multi leprosi erant in domo Iisraiel in diebus Elischah prophetæ: & nullus eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.

28 Quumq; audirent hæc ii qui in synagoga erant,rẽpleti sunt ira omnes.

29 Et surgentes eiecerunt eum extra ciuitatem,& duxerunt eum vsq; ad cacumen montis eius super quem ciuitas eorum ædificata erat,vt eiicerent eum de petra.

30 Ipse verò transiuit per medium eorum, & abiit.

31 Et descendit in Kephar-Nachum ciuitatem Galilææ,& docebat eos in sabbathis.

32 Et mirabantur in doctrina eius,quia potestate præditus erat sermo eius.

33 Et erat in synagoga quidam in quo erat spiritus dæmoniacus impurus, & clamauit voce elata,

34 Ac dixit, Sine me. Quid nobis & tibi Ieschua Natzarene? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te quis sis,Sanctus Dei.

35 Et obiurgauit eum Ieschua, ac dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo. Et deiecit eum dæmon in medium, & exiuit ab eo, quum non nocuisset ei quicquam.

36 Et admiratio apprehendit vnumquenque, & loquebantur secum inuicem, ac dicebant, Quisnam est sermo iste qui cum virtute & potestate præcipit spiritibus impuris, & exeunt?

37 Et egressa est de eo fama in omni loco qui erat circa eos.

4 *Ad verb. Igni magno, id est, Ardẽti febre. Hebraiſ.* 38 Et quum egressus esset Ieschua è synagoga,intrauit in domum Schemeun, & socrus Schemeun affligebatur 4 febre magna,& rogauerunt eum pro illa.

39 Et stetit super eam,'& obiurgauit febrem: & reliquit illam.& illico surrexit,& ministrabat eis.

40 In occasu autem solis, omnes quibus essent ægroti qui ægrotarent ægritudinibus variis, adduxerunt eos ad ipsum. Ille verò super
5 *Ad verb. vnum, vnum, Hebraismus.* 5 vnumquenque ex ipsis manum suam ponebat, & sanabat eos.

41 Et exibant etiam dæmonia à multis clamantia, & dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpabat ea, & non permittebat eis vt loquerentur,quòd scirent quòd esset Christus.

42 Et in aurora diei egressus abiit in locum desertum: & turbæ quærebant eum, venerúntque vsque ad ipsum: & apprehendebant eum ne discederet ab eis.

43 Ipse autem Ieschua dixit eis, Etiam ciuitatibus aliis oportet me euangelizare regnũ Dei: quia propter hoc ipsum missus sum.

44 Et ipse prædicabat in synagogis Galilææ.

CAP. V.

1 FActum est autem quum congregaretur ad eum turba, ad audiendum sermonem Dei, & ipse stabat iuxta littus maris
1 Gineſar. *1 Vide de eo annot. in fine Matth. 4.*

2 Et vidit nauigia duo stantia iuxta ipsum mare: & piscatores qui ascenderant ex eis, & lauabant retia sua.

3 Et vnum ex illis 2 Schemeun erat Ciphæ. Et ingressus Ieschua sedit in eo, dixitque vt ducerent ipsum paululum ab arida in aquas: & sedebat ac docebat è nauigio turbam.
2 Id est, Erat Schemeun Cipha.

4 Et quum 3 siluisset à sermone suo, dixit Schemeun,Ducite in profundum, & proiicite rete vestrum ad capturam.
3 Id est, Quũ finem dicendi, fecisset. Hebraismus.

5 Respondit Schemeun ac dixit ei, Domine mi,nocte tota laborauimus, & nihil cepimus: in sermone autem tuo iacio rete.

6 Et quum hoc fecissent, incluserunt pisces multos admodum: & disrumpebatur rete eorum.

7 Et innuerunt sociis suis qui erant in nauigio altero,vt veniẽtes adiuuarẽt eos. Quúmque venissent, impleuerunt illa nauigia ambo, ita vt in proximo essent vt mergerentur.

8 Quum vidisset Schemeun Cipha, procidit ante pedes Ieschua, & dixit ei, Peto abs te Domine mi, discede à me, quoniam homo sum peccator.

9 Terror enim apprehenderat eum & omnes qui cum eo erant, propter capturam illam piscium quos ceperant.

10 Similiter autem etiam Iaakub & Iuchannan,filios Zabbedai,qui erant participes Schemeun. Dixit autem Ieschua, Ne timeas: deinceps filios hominis capies ad vitam.

11 Et subduxerunt illa nauigia in terram, & reliquerunt omnia, & 4 iuerunt post eum.
4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

12 Et quum esset Ieschua 5 in vna ex ciuitatibus, venit vir quidam qui plenus erat rotus lepra: vidit Ieschua, & procidit super faciem suam: & petebat ab eo,& dicebat ei, Domine mi,si velis,potes mundare me.
5 Id est, In quadam ciuitate. Hebraismus.

13 Et extendens manum suam Ieschua tetigit eum,& dixit ei, Volo,mundus esto.Et eadem hora abiit ab eo lepra eius.

14 Et præcepit ei,Nemini dixeris:sed vade, ostende

ostende teipsum sacerdotibus,& offer oblationem pro mundatione tua, sicut præcepit Musche in testimonium eorum.

15 Et prodiit de eo fama eo magis: & congregabatur populus multus ad audiendum ab eo,& vt sanarentur ab infirmitatibus suis.

16 Ipse autem secedebat in desertum,& orabat.

17 Et factum est [6] in vna ex diebus quum doceret Ieschua,sedebant Pharisei & doctores Legis qui venerant ex omnibus pagis Galilææ & Iudææ & Vrischelem. Et virtus Domini erat ad sanandum eos.

18 Et quidam adduxerunt in lecto hominem quendam [7] paralyticum, & quærebant vt ingredientes ponerent ipsum ante eum.

19 Et quum non possent ita inferre eum propter multitudinem populi, ascenderunt in tectum,& demiserunt eum cum lecto suo è tecto in medium ante Ieschua.

20 Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum,ait illi paralytico, Homo remissa sunt tibi peccata tua.

21 Et cœperunt Pharisæi [8] & Legisperiti cogitare, & dicere, Quis hic est qui loquitur blasphemiam? Quis potest remittere peccata nisi Deus solus?

22 Ieschua autem cognouit cogitationes eorum,& dixit eis, Quid cogitatis in cordibus vestris?

23 Quid facilius est dicere? Remittuntur tibi peccata tua: an dicere,Surge & ambula?

24 Vt cognoscatis autem quòd potens est Filius hominis in terra vt remittat peccata(dixit paralytico) Tibi dico,Surge,accipe lectum tuum,& abi in domum tuam.

25 Et illico surrexit in conspectu eorum,& accepit lectum suum, & abiit in domum suam glorificans Deum.

26 Et admiratio apprehendit vnumquemque: ac laudabant Deum: & impleti sunt timore,ac dixerunt,Vidimus hodie prodigia.

27 Post hæc egressus est Ieschua, & vidit publicanum,cuius nomen Leui,qui sedebat ad [9] telonium,& dixit ei,[10] Veni post me.

28 Et reliquit omnia,& surgẽs abiit post eũ.

29 Et fecit ei Leui in domo sua [11] conuiuium magnum. & erat turba multa publicanorum & aliorum qui accumbebant cum eis.

30 Et murmurabant Legisperiti & Pharisæi,ac dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus comeditis & bibitis?

31 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Non requiritur medicus sanis,sed iis qui [12] pessimè afficiuntur.

32 Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad conuersionem.

33 Illi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iuchannan ieiunát sedulò & orant,etiam Pharisæorum:tui autem comedunt & bibunt?

34 Ipse autem dixit eis,Non potestis apud [13] filios thalami quum sponsus est cum eis, facere vt ieiunent.

35 Venient autem dies quum auferetur sponsus ab eis,tunc ieiunabunt in illis diebus.

36 Et dixit eis paraboIam,Nemo abscindit assumentum ex vestimento nouo, & immittit in vestimentum vetus, ne nouum scindat, & vetus nõ impleat assumentũ quod est ex nouo.

37 Et nemo immittit vinum nouum in vtres veteres: sin autem minus, rumpit vinum nouum vtres, & vinum effunditur, ac vtres pereunt.

38 Sed vinum nouum in vtres nouos immittunt,& vtraque conseruantur.

39 Neque quisquam bibit vinum vetus, & statim quærit nouum. Dicit enim, Vetus [14] suaue est.

6 Id est,Quodam die.Hebraismus.

7 Vnde dicatur paralyticus,vide finem Matth. cap.4.

8 Hi sunt quos versu 17.vocauit doctores Legis.Vide quæ de eis scripta sunt Matth. 2.4.

9 Ad verb. In loco vectigalis.Hebraismus.

10 Id est,Sequere,Hebraismus vt pauló post etiam.

11 קובר, qua voce vtitur infrà quoque cap.14.13. Quod ideò notare libuit, quia alijs in locis ad significandum aliis vtitur vocibus quæ hac sunt vsitatiores.

12 Ad verbũ, Malè malè. Positivus geminatus pro superlativo, ex Hebraismo. quod etiam antè obseruauimus.

13 Id est,Familiares sponsi, quos etiam in thalamum suum admittit. Eandem phrasin vide Matth.9.15. Marci 2.19.

14 Pro Suauius est. Positivus pro cõparativo. Hebraismus.

CAP. VI.

1 FActum est autem in sabbatho,quum ambularet Ieschua [1] in loco seminum, & discipuli eius vellebant spicas,& confricabant manibus suis,ac edebant.

2 Quidam autem ex Pharisæis dixerunt eis, Cur facitis id quod non licet in sabbatho facere?

3 Respondit Ieschua, & dixit eis, Neque hoc legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

4 Quòd ingressus est in domum Dei, & panem mensæ Domini accipiens comedit, & dedit iis qui secum erat, quem non licebat edere nisi sacerdotibus tantùm?

5 Et dixit eis, [2] Dominus est sabbathi Filius hominis.

6 Factum est autem in sabbatho alio, ingressus est in synagogam,& docebat. Erat autem ibi quidã cuius manus dextera erat arida.

7 Et Legisperiti & Pharisæi obseruabant eum num id *foret* vt sanaret in sabbatho, quò inuenirent *vt* accusarent eum.

8 Ipse verò qui sciebat cogitationes eorum, dixit illi homini cuius arida erat manus, Surge,veni in medium turbæ.Et quum venisset, & staret,

9 Dixit eis Ieschua,Interrogabo vos,Quid licet in sabbatho facere? quod bonum est, an quod malum est animam [3] seruare,an perdere?

10 Et intuitus est in eos omnes, dixítque illi,Extende manum tuam. Et extendit,restituta est manus eius [4] sicut socia eius.

11 Ipsi autem impleti sunt æmulatione: & loquebatur [5] vnus cum alio, quidnam facerent Ieschua.

12 Factum est etiam in diebus illis,egressus est Ieschua in montem ad orandum: & illic pernoctabat in oratione Dei.

13 Et quum illuxisceret,vocauit discipulos suos, & elegit ex eis duodecim, quos Apostolos nominauit,

14 (Schemeun, quem nominauit Cipha, & Andream fratrem eius, & Iaakub & Iuchãnan, & Philippum & Bar-Tulemai:

15 Et Mattai & Thauma, & Iaakub filium Chalphai, & Schemeun qui vocatur Zelotes:

16 Et Iihuda filium Iaakub, & Iihuda Sechariuta qui fuit proditor.)

17 Et descendit cum eis Ieschua, & stetit in planitie: & turba multa discipulorum eius, & multitudo turbæ populi ex omni Iudæa & ex Vrischelẽ, & ex tractu maris Tzur & Tzaidan, qui venerant vt audirent sermonem eius, & vt sanarentur ab infirmitatibus suis:

18 Et ii qui affligebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

19 Et vniuersa turba quærebant vt tangerent eum: virtus enim exibat ab eo, & omnes eos sanabat.

1 Id est, In agro sato.Hebraismus.

2 Vide quæ Marci 2. annotauimus in fine.

3 Ad verb. Viuificare.Hebraïs.

4 Id est, Sicut altera manus. Hebraismus.

5 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

20 Et ſuſtulit oculos ſuos in diſcipulos ſuos, & dixit, Beati eſtis pauperes: quia veſtrum eſt regnum Dei.

21 Beati eſtis qui eſuritis nunc: quia ſaturabimini. Beati eſtis qui fletis nunc, quia ridebitis.

22 Beati eſtis quum odio proſequuntur vos filij hominis, & ſeparant vos & conuitiantur vobis, [6] & exire faciunt nomen veſtrum tanquã malorum, propter Filium hominis.

23 Gaudete in illo die & exultate: quia merces veſtra multa eſt in cælo. Sic enim faciebant patres eorum prophetis.

24 Veruntamen væ vobis diuitibus: quia accepiſtis conſolationem veſtram.

25 Væ vobis ſaturis: quia eſurietis. Væ vobis ridentibus nunc: quia flebitis & lugebitis.

26 Væ vobis quum dixerint de vobis filij hominis quod bonum eſt. Sic enim faciebant prophetis mendacibus patres eorum.

27 Vobis autem dico qui auditis, Diligite inimicos veſtros, & facite quod bonum eſt, iis qui odio habent vos.

28 Et benedicite, iis qui maledicunt vobis, & orate pro iis qui ducunt vos in vincula.

29 Et ei qui percutit te ſuper maxillam tuam, præbe ei alteram. Et ab eo qui tollit palliũ tuum, ne prohibeas etiam tunicam tuam.

30 Omni petenti abs te, da: & ab eo qui aufert quod tuum eſt, ne petas.

31 Et ſicut vultis vt faciant vobis filij hominis, ſimiliter facite eis etiam vos.

32 Si enim diligitis eos qui diligunt vos, quæ eſt gratia veſtra? Etenim etiam peccatores, diligentes ſe diligunt.

33 Et, ſi facitis quod bonum eſt iis qui benefaciunt vobis, quæ eſt gratia veſtra? etenim etiam peccatores ſic faciunt.

34 Et, ſi commodatò datis ei à quo ſperatis quòd reddetur vobis, quæ eſt gratia veſtra? Etenim etiam peccatores peccatoribus mutuò dant vt ſimiliter retribuatur eis.

35 Veruntamen diligite inimicos veſtros, & benefacite eis: & mutuò date, [7] & ne præſcindatis ſpem hominis. Et erit multa merces veſtra, eritiſque filij Excelſi, qui bonus eſt erga malos & erga [8] ingratos.

36 [9] Eſtote ergo miſericordes, ſicut etiam Pater veſter miſericors eſt.

37 Ne iudicetis, & non iudicabimini: ne cõdemnetis, & non condemnabimini: abſoluite, & abſoluemini.

38 Date, & dabitur vobis: menſura bona & ſpatioſa & redundante proiicient in ſinum veſtrum. Qua enim menſura metimini, menſuratur vobis.

39 Et dicebat eis parabolam, Nunquid poteſt cæcus cæcum ducere? nunquid ambo in foueam cadunt?

40 Non eſt diſcipulus qui ſit maior quàm dominus eius, quiſquis autem eſt perfectus, erit ſicut dominus ſuus.

41 Quid enim aſpicis feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui, trabs autem quæ eſt in oculo tuo, non conſpicitur tibi?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater mi, ſine eiiciam feſtucam ab oculo tuo, quum ecce, trabs quæ eſt in oculo tuo, non conſpicitur tibi? [10] Accipiens vultum, eiice prius trabem ab oculo tuo, & tunc conſpicietur à te ad eiiciendum feſtucam ab oculo fratris tui.

43 Non eſt arbor bona quæ faciat fructus malos, neque arbor mala quæ faciat fructus bonos.

44 Omnis enim arbor à fructibus ſuis cognoſcitur. Nunquid enim colligunt ex ſpinis ficus? Neque etiam ex rubo vindemiant vuas.

45 Homo bonus ex theſauris bonis qui ſunt in corde ſuo, profert bona: & homo malus ex theſauris malis qui ſunt in corde ſuo, profert mala. ex abundantiis enim cordis loquuntur labia.

46 Quid vocatis me Domine mi, Domine mi: & id quod dico, non facitis?

47 Omnis homo qui venit ad me, & audit ſermonẽs meos, & facit eos, oſtendam vobis cui ſimilis ſit.

48 Similis eſt homini qui ædificauit domum, & fodit, & profundè excauauit, & poſuit fundamenta ſuper rupem: quum autem facta eſt [11] plenitudo *aquarum*, illiſa eſt plenitudo *aquarum* domui illi, & non potuit commouere eam: poſitum enim erat fundamentum eius ſuper rupem.

49 Et is qui audit, & non facit, ſimilis eſt homini qui ædificauit domum ſuam ſuper puluerem abſque fundamento: & quum illideretur ei flumen, eadem hora cecidit, & facta eſt ruina eius domus magna.

CAP. VII.

1 ET quum compleuiſſet ſermones omnes ad auditũ populi, ingreſſus eſt Ieſchua in Kephar-Nachum.

2 Seruus autem Centurionis cuiuſdam afficiebatur malè, qui charus erat ei, & [1] propinquus erat ad moriendum.

3 Et audiunt de Ieſchua: miſitque ad eum ſeniores Iudæorum, & petebat ab eo vt veniẽs [2] ſeruaret ſeruum ſuum.

4 Illi autem quum veniſſent ad Ieſchua, petebant ab eo ſolicitè, & dicebant, Dignus eſt vt facias ei hoc.

5 Diligit enim populum noſtrum, & etiam domum ſynagogæ ipſe ædificauit nobis.

6 Ieſchua autem ibat cum eis. Quum verò non multùm longinquus eſſet à domo eius, miſit ad eum Centurio amicos ſuos, & dixit ei, Domine mi, ne fatigeris: non enim dignus ſum vt ingrediaris ſub tectum meum.

7 Propterea [3] non dignus fui vt ad te venirem: ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus.

8 Etenim ego quoq; homo ſum qui ſubiectus ſum ſub poteſtate: ſunt q; ſub manibus meis milites, & dico huic Proficiſcere: & proficiſcitur. & alteri, Veni: & venit. & ſeruo meo, Fac hoc: & facit.

9 Quum audiuiſſet autẽ Ieſchua hæc, miratus eſt eum: & conuerſus eſt, & dixit turbæ quæ [4] veniebat poſt ſe, Dico vobis quòd ne in domo Iſrael quidem inueni fidem ſicut hæc.

10 Et reuerſi ſunt ii qui miſſi fuerant in domum, & inuenerunt ſeruum illum qui ægrotus fuerat, ſanum.

11 Et factum eſt [5] die qui eſt poſt eum, proficiſcebatur in ciuitatem cuius nomẽ eſt Nain: & diſcipuli eius cum eo, ac turba multa.

12 Et quum appropinquaſſet ad portam ciuitatis,

---

6 Id eſt, Infamant nomẽ veſtrum tanquam ſceleratum.

7 Tam actiuè quam paſſiuè exponi poteſt: Vel, Ne, de remuneratione deſperantes, benefaciendi ſtudium abiiciatis. Vel, Ne miſeros veſtra crudelitate in deſperationem abiiciatis.

8 Ad verb. Negantes qua ratione ingratos vocant Galli meſcognoiſſans. Caterùm ſolent Hebræi hoc nomine notare impios & ἀθέους.

9 Videtur hæc γνώμη ſumpta ex Talmud Ieroſolymitano in ברכות *id eſt, Tractatu De benedictionibus, cap. 5. vbi ſic ſcribitur,* כמה דאנא רחמן בשמיא כן דהוון רחמנין בארעא *Id eſt, Sicut miſericors ſum in cælis, ſic miſericordes eſtote in terra.*

10 Id eſt, Hypocrita. Vide de hac voce annotationes in Matt. 6. 2.

11 Id eſt, Inundatio. Hebraiſmus.

1 Hebraicè קרוב למות, *id eſt, Proximus morti.*

2 Viuificaret. Hebraiſmus.

3 Id eſt, Non ſum arbitratus me dignũ eſſe.

4 Id eſt, Sequebatur eũ. Hebraiſmus.

5 Syriacè ליומא ד בתרה *Sic & Chaldæi Pro poſtero die.*

ciuitatis, vidit deducentes mortuum qui vnicus erat matri suæ · & ipsa mater eius, vidua erat.& turba multa [6] filiorum ciuitatis cum ea.

6 Id est, Ciuium. Hebraismus.

13 Vidit autem eam Ieschua, & misertus est eius,ac dixit ei,Ne fleas.

14 Et accedens tetigit lectum: (& ii qui ferebant eum, steterunt) & dixit, Adolescens tibi dico surge.

15 Et sedit ille mortuus,ac cœpit loqui:deditque eum matri eius.

16 Et apprehendit timor homines illos omnes: ac glorificabant Deum,ac dicebãt,Propheta magnus surrexit inter nos, [7] & visitauit Deus populum suum.

7 Hebraica phrasis admodum frequens. Id est, Deus præstitit populo suo quod pollicitus ei fuerat.

17 Et egressus est de eo sermo iste in vniuersam Iudæam, & in omnem locum qui erat circa eos.

18 Et narrauerunt Iuchannan discipuli eius hæc omnia.

19 Et vocauit Iuchannan duos è discipulis suis, misitque eos ad Ieschua,& dixit,Es tu ille qui venit,an alium expectemus?

20 Et venerunt ad Ieschua,& dicunt ei,Iuchannan Baptista misit nos ad te,& dicit, Es tu ille qui venit,an alium expectemus?

21 In ea autem ipsa hora multos sanauit ab infirmitatibus, & à flagellis, & à spiritibus malis: & multis cæcis dabat vt viderent.

22 Et respondit Ieschua,& dixit eis,Ite,dicite Iuchannan quicquid vidistis & audiuistis: quòd cæci vident, & claudi ambulant, & leprosi mũdantur,& surdi audiunt,& mortui surgunt,& pauperes euangelizantur.

23 Et beatus ille qui non scandalizabitur in me.

24 Quum autem abiuissent discipuli Iuchannan, cœpit Ieschua dicere turbis de Iuchannan, Quid exiuistis in desertum ad videndum? Arundinem quæ à vento agitatur?

25 Et si non, quid exiuistis ad videndum? hominem qui mollibus vestibus vestitur? ecce, qui in vestibus laudabilibus & in deliciis sunt, in domo regum sunt.

26 Et si non, quid exiuistis ad videndum? Prophetam? etiam dico vobis, excellentiorem quoque quàm Prophetam.

27 Ipse est de quo scriptum est, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui diriget viam ante te.

28 Dico vobis quòd non est Propheta inter natos mulierum, qui maior sit quàm Iuchannan Baptista: minor autem in regno Dei, maior est eo.

29 Et vniuersus populus qui audiuerunt, etiam publicani, iustificauerunt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iuchannan.

30 Pharisæi autem & Legisperiti reiecerunt contra seipsos voluntatem Dei, qui non baptizati sunt ab eo.

31 Cui assimilabo igitur homines huius generationis? Et cui similes sunt?

32 Similes sunt pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,ac dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis: vlulauimus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iuchannan Baptista nõ comedens panem neque bibens vinum,& dicitis, Dæmonium est in eo.

34 Venit Filius hominis comedens & bibens,& dicitis, Ecce homo edax & potor vini, & amicus publicanorum & peccatorum.

35 [8] Et iustificata est sapientia à filiis suis.

8 Id est, A suis cultoribus, vt in Syriaco Testamẽto exprimitur Matth 11.19: vbi vide quæ annotata sunt.

36 Veniens autem rogauit eum quidam ex Pharisæis vt vesceretur cum ipso. Et ingressus in domum Pharisæi illius accubuit.

37 Et mulier peccatrix erat in ciuitate illa, & quum nouisset quòd in domo Pharisæi accumberet, accepit alabastrum vnguenti.

38 Et stetit post eum ad pedes eius, & flebat: & cœpit lachrimis suis lauare pedes eius, & crinibus capitis sui extergebat eos: & osculabatur pedes eius,& vngebat vnguento.

39 Quum vidisset autem Pharisæus ille qui inuitauerat eum, cogitauit apud se, & dixit, Hic, si propheta esset, nosset quæ sit hæc, & quæ fama eius: nam peccatrix est mulier hæc quæ tangit eum.

40 Respondit autem Ieschua, & dixit ei, Schemeun, aliquid est mihi quod dicam tibi. At illi,Dic Domine mi.Dixit ei Ieschua,

41 Duo debitores erant [9] cuidam domino debiti: vnus debebat ei [10] denarios quingentos, & alter denarios quinquaginta:

9 Id est, Creditori, cuius est debitum.

10 De valore denarii vide annota in Matth.18.28.

42 Et quia non erat eis ad restituendum, vtrisque remisit. Quis igitur ex eis plus diliget eum?

43 Respondit Schemeun, & dixit, Existimo quòd is cui remissum est multum. Dixit ei Ieschua,Rectè iudicasti.

44 Et conuersus est ad illam mulierem: & dixit Schemeun, Vides mulierem hanc? in domum tuam ingressus sum: aquas pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrimis suis pedes meos lauit,& capillis suis detersit eos.

45 Tu non osculatus es me: hæc autem,ecce, ex quo ingressa est, non desiit pedes meos osculari.

46 Tu oleo caput meum non vnxisti: hæc autem oleo aromatico pedes meos vnxit.

47 Propter hoc dico tibi, Remissa sunt ei peccata eius multa: quia dilexit multum. Is autem cui paululum remissum est, paululum dilexit.

48 Et dixit illi mulieri, Remissa sunt tibi peccata tua.

49 Cœperunt autem ii qui accumbebant, dicere apud se, Quis hic est qui etiam peccata remittit?

50 Ieschua autem dixit illi mulieri, Fides tua [11] seruauit te: abi in pace.

11 Ad verb. Vitificauit te. Hebraismus.

CAP. VIII.

1 ET factum est post hæc: circuibat Ieschua per ciuitates & pagos, & prædicabat ac euangelizabat regnum Dei: & duodecim eius cum eo:

2 Et mulieres illæ quæ sanatæ fuerant ab infirmitatibus & à spiritibus malis,Mariã Magdalitha,ea à qua septem dæmonia exierant:

3 Et Iuchan vxor Kuzæ curatoris familiæ Hiraudis, & Schuschan, & aliæ multæ quæ ministrabant eis de facultatibus suis.

4 Et quum multa turba congregata esset, & ex omnibus ciuitatibus venirent ad eum, dixit per parabolas,

5 Egressus est seminator ad seminandum semen suum: & quum seminaret, fuit quod caderet iuxta viam, & conculcatum est,& comederunt ipsum aues.

6 Et aliud cecidit ſuper petram, & protinus creuit: & quia non erat ei humor, exaruit.

7 Et aliud cecidit in locum ſpinarũ: & creuerunt eum eo ſpinæ, & ſuffocauerunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam & fœcundam: & creuit, & fecit fructum [1] vnum in centum. Hæc quum diceret, clamabat vt is cui eſſent aures ad audiendum, audiret.

1 Id eſt, Vnũ auctum in cẽtum. vide in fine Matth. 19.

9 Et interrogauerunt eum diſcipuli eius quænam eſſet parabola hæc.

10 Ipſe verò dixit eis, Vobis enim datum eſt noſſe myſterium regni Dei: his autem qui reliqui ſunt, per ænigmata dicitur, vt videntes non videant, & audientes non intelligant.

11 Hæc autem eſt parabola: Semen eſt ſermo Dei.

12 Ii autem qui iuxta viam, ſunt ii qui audiunt ſermonem: & veniens inimicus, aufert ſermonem è corde eorum, vt non credant, [2] & ſeruentur.

2 Ad verb. Et viuant. Hebraiſmus.

13 Qui autem ſuper petram, ii ſunt qui quum audierunt, cum gaudio excipiunt ipſum ſermonem, & radix non eſt eis, ſed temporaria eſt fides eorum, & in tempore tentationis ſcandalizantur.

14 Illud verò quod cecidit in loco ſpinarum, ii ſunt qui audiunt ſermonem: & per ſolicitudinem, & per diuitias, & concupiſcentias huius ſeculi, ſuffocantur, & fructus non reddũt.

15 Id autem quod in terram bonam, ii ſunt qui corde demiſſo & bono audiunt ſermonem, & retinent: & dant fructus per patientiam.

16 Nemo lucere facit lucernam, & operit eam vaſe, aut ponit eam ſubter lectum: ſed ponit eam ſuper candelabrum, vt omnis qui ingreditur, videat lumen eius.

17 Non eſt enim quicquam quod occultum eſt, quod non ſit manifeſtandum: neque *quicquam eſt* quod ſit in abſcondito, quod non cognoſcendum ſit, & venturum in manifeſtum.

18 Videte quid audiatis. ei enim cui eſt, dabitur: & ab eo cui non eſt, etiam id quod putat quod eſt ſibi, auferetur.

19 Venerunt autem ad eum mater eius & fratres eius, neq; poterant loqui cum eo propter turbam.

20 Et dixerunt ei, Mater tua & fratres tui ſtant foris, & cupiunt videre te.

21 Ipſe verò reſpondit, & dixit eis, Hi ſunt mater & fratres mei, qui audiunt ſermonem Dei, & faciunt eum.

22 Factum eſt autem [3] in vno ex diebus, aſcendens Ieſchua ſedit in nauigio ipſe & diſcipuli eius, & dixit eis, Tranſeamus [4] in illud littus oppoſitum maris.

3 Id eſt, Quodam die. Hebraiſmus.

4 Ad verb. Ad illũ tranſitum. Hebraiſmus.

23 Et quum remigarent, obdormiuit Ieſchua: & facta eſt procella venti in mare, & proximum erat nauigium vt mergeretur.

24 Et accedentes excitauerunt eum, & dixerũt ei, Domine noſter, Domine noſter, perimus. Ipſe verò ſurrexit, & repreſſit ventos & tempeſtates aquarum, & quieuerunt, & facta eſt tranquillitas.

25 Et ait eis, Vbi eſt fides veſtra? Ipſi autem timentes mirabantur, & dicebant [5] vnus alteri, Quiſnam eſt iſte qui etiam ventis imperat & tempeſtatibus & mari, & obediunt ei?

5 Ad verb. Vnus ad vnũ. Hebraiſmus.

26 Et remigauerunt, & venerunt in locum Gadarænorum, qui eſt in oppoſito littore è regione Galilææ.

27 Et quum eſſet egreſſus in terram, occurrit ei homo quidam ex vrbe, in quo erat dæmonium à tempore multo: & veſtimentis non erat indutus, & in domo non habitabat, ſed in loco ſepulchrorum.

28 Quum vidiſſet autem Ieſchua, exclamauit, & procidit ante eum, & voce elata dixit, Quid nobis & tibi Ieſchua fili Dei excelſi? peto ego abs te ne torqueas me.

29 Præcipiebat enim illi ſpiritui impuro Ieſchua vt exiret à filio hominis. multum enim fuerat illi tempus inde ex quo captiuum habebat eum: & vinciebatur catenis, ac compedibus cuſtodiebatur: rumpebatque vincula ſua, & ducebatur à dæmone in deſertum.

30 Interrogauit autẽ illum Ieſchua, Quod eſt nomen tuum? Dixit ei, Legio. quia dæmonia multa ingreſſa fuerant in eum.

31 Et petebant ab eo ne imperaret eis abire in abyſſum.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorũ qui paſcebant in monte: & petebant ab eo vt permitteret ipſis vt in porcos ingrederentur. Et permiſit eis.

33 Et egreſſa ſunt dæmonia ab homine, ingreſſaque ſunt in porcos. Et direxit ſe grex ille vniuerſus ad rupem, & corruerunt in mare, & ſuffocati ſunt.

34 Quum vidiſſent autem paſtores id quod factum erat, fugerunt: & renuntiauerunt in ciuitates & in agros.

35 Et exiuerunt homines vt viderent quid factum fuerat: & venerunt ad Ieſchua, & inuenerunt hominem illum cuius dæmonia exierant, veſtitum & mœſtum, ac ſedentem ad pedes Ieſchua: & timuerunt.

36 Et renuntiauerunt ipſis ii qui viderant, quomodo ſanatus eſſet homo ille dæmoniacus.

37 Et petebat ab eo vniuerſa turba Gadaræorum vt abiret ab ipſis: quia timor magnus apprehenderat eos. Ipſe autem Ieſchua aſcendit in nauigium, & diuertit ab eis.

38 Ille autem homo à quo egreſſa fuerant dæmonia, petebat ab eo vt apud eum eſſet: & dimiſit eum Ieſchua, & dixit ei.

39 Reuertere in domum tuam, & renuntia id quod fecit tibi Deus. Et abiit: ac prædicabat per totam ciuitatem id quod feciſſet ſibi Ieſchua.

40 Quum reuerſus autem eſſet Ieſchua, excepit eum turba multa. Omnes enim [6] in eũ intenti fuerant.

41 Et homo quidam, cuius nomen erat Iuaraſch, princeps ſynagogæ, procidit ante pedes Ieſchua: & petebat ab eo vt ingrederetur domum ſuam:

42 Filia enim vnica erat ei quaſi annos nata duodecim, & proxima erat vt moreretur. (Et quum abiret cum eo ipſe Ieſchua, turba multa premebat eum.

43 Mulier autem quædam [7] cuius eruperat ſanguis annos duodecim, quæ [8] in medicos vniuerſam ſubſtantiam ſuam impenderat, [9] neque potuit à quoquam ſanari:

44 Acceſſit à tergo eius, & tetigit fimbriam veſtimenti eius: & confeſtim conſtitit fluxus ſanguinis eius.

45 Et dixit Ieſchua, Quis tetigit me? Et quum omnes negarẽt, dixit ei Schemeũ Cipha, &

6 Id eſt, Summo deſiderio expectauerant eum.

7 Nam דרוץ, quo hic vtiturparaphraſtes, ſolet ab Onkelo & Ionathan in ſuis paraphraſibus in vetus Tementum, poni loco פרץ verbi Hebrai ſignificantis Erupit. Unde etiam portam תרעא vocant à ruptura. Quod ideo notaui, quia facit ad amplificationẽ morbi, atque adeo etiam miraculi.

8 Ad verb. In domo medicorum: committendo ſcilicet ſe ipſorũ curationi. Vel Frequentando domos medicorum. vt cõſilijs vteretur.

9 Ad verb. Non potuit vt à quoquam ſanaretur. Syra phraſis, cuius ſimiles alii quot ſunt antè obſeruata.

& qui cum eo erant, Domine noſter turbæ coarctãt te, & premũt, & dicis tu, Quis tetigit me.

46 Ipſe verò dixit, Aliquis tetigit me, ego enim cognoui quòd virtus exiuit à me.

47 Illa autem mulier quum vidiſſet quòd non fefelliſſet eum, venit tremens: & procidens adorauit eum, ac dixit in conſpectu populi totius propter quam cauſam tetigiſſet, & quomodo illico ſanata eſſet.

10 Ad verb. Cordata eſto: vel, Cor recipe.

48 Ipſe verò Ieſchua dixit ei,[10] Bono ſis animo, filia mea, fides tua [11] ſeruauit te: abi in pace.

11 Ad verb. Viuificauit te. Hebraiſmus aliquoties notatus.

49 Et adhuc ipſo loquente, venit quidam [12] ex domeſticis principis ſynagogæ, & dixit ei, Mortua eſt filia tua: ne fatiges præceptorem.

12 Ad verb. Ex iis qui ſunt domus principis &c. Subſtãtiuum rectũ pro adiectiuo. Tritus Hebraiſmus.

50 Ieſchua autẽ audiuit, & dixit patri puellæ, Ne metuas: tantùm crede, [13] & ſalua eſt.

13 Ad verb. Et viuit. Hebraiſmus.

51 Venit autem Ieſchua in domum, neque permiſit cuiquam vt ingrederetur ſecum, niſi Schemeun & Iaakub & Iuchannan, & patri puellæ ac matri eius.

52 Omnes verò flebant & plangebant propter eam. Ieſchua autem dixit, Ne fleatis: non enim mortua eſt, ſed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd ſcirent quòd mortua eſſet.

14 Ad verb. Omnem hominem. Hebraiſmus.

54 Ipſe autem eiecit [14] vnumquenque foras: & apprehendit manũ eius, & vocauit eam, ac dixit, Puella ſurge.

55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, & illico ſurrexit: & præcepit vt darent ei ad comedendum.

56 Et mirati ſunt parentes eius: ipſe verò admonuit eos ne cuiquam dicerent id quod factum fuerat.

CAP. IX.

1 ET vocauit Ieſchua duodecim ſuos, & dedit eis virtutẽ & poteſtatem aduerſus omnia dæmonia, & infirmitates ſanandi.

2 Et miſit eos ad prædicandum regnum Dei, & ad ſanandum infirmos.

3 Et ait eis, Nihil tuleritis ad iter, non virgam, [1] neque viatorium ſaccum, neque panem, neque argentum: nec duæ tunicæ ſint vobis.

4 Et in quam domum ingreſſi fueritis, illic eſtote, & illinc exite.

5 Et aduerſus eos qui non exceperint vos, quum egrediemini ex ciuitate illa, etiam pulverem à pedibus veſtris excutite aduerſus eos in teſtimonium.

6 Et egreſſi ſunt diſcipuli, & circuibant per pagos & per ciuitates, ac euangelizabant & ſanabant in omni loco.

7 Audiuit autem Hiraudis tetrarcha omnia quæ fiebant per manum eius, & mirabatur: quia dicebant quidam quòd Iuchannan ſurrexiſſet [2] à mortuis:

2 Ad verb. Ab inter mortuos Hebraiſmus quẽ Gallicè exprimũt, D'entre les morts quod ſæpe antè obſeruatum eſt.

8 Alii verò dicebant quòd Iliah apparuiſſet: & alii, quòd Propheta ex Prophetis antiquis ſurrexiſſet.

9 Et Dixit Hiraudis, Caput Iuchannan ego amputaui: quis eſt autem iſte de quo hæc audio? Et cupiebat videre eum.

10 Et quum reuerſi eſſent Apoſtoli, narrauerunt Ieſchua quæcunque fecerant. Et duxit eos in locum ſeorſim deſertum Beth-Tſaida.

3 Id eſt, Sequuti ſunt. Hebraiſmus vſitatiſſimus.

11 Turbæ autem quum cognouiſſent, [3] iuerunt poſt eum: & excepit eas, ac loquebatur cũ eis de regno Dei: & eos qui opus habebant ſanatione, ſanabat.

12 Quum autem cœpiſſet dies inclinare, acceſſerunt diſcipuli eius, & dicunt ei, Dimitte turbas, vt abeant in agros qui circa nos ſunt & in pagos vt deuertant in eis, & inueniant ſibi eſcam: quia in loco deſerto ſumus

13 Dixit eis Ieſchua date illis vos ad manducandum. Ipſi verò dicũt, Non eſt nobis plus quàm quinque panes & duo piſces: niſi abeamus, & emamus eſcam huic toti populo.

14 Erant enim quaſi quinque millia hominum. Dixit ei Ieſchua, [4] Diſcumbere facite eos *per* diſcubitus, quinquaginta viros in *vno* diſcubitu.

4 Vide annotata de diſcubitu, Mar. 6.40.

15 Et fecerunt ita diſcipuli, ac diſcumbere fecerunt omnes.

16 Et accepit Ieſchua illos quinque panes & duos piſces. Et intuitus eſt in cælum, & benedixit, ac fregit, & dedit diſcipulis ſuis vt apponerent turbis.

17 Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt: & ſuſtulerũt fragmenta quæ ſuperfuerant duodecim cophinos.

18 Et quum oraret ſolus & diſcipuli eius cum eo, interrogauit eos, & dixit, Quidnam dicunt turbæ de me quòd ſim?

19 Reſponderũt, & dixerunt ei, Iuchannan Baptiſta: & alii, quòd Iliah: alii autem, quòd Propheta vnus ex Prophetis antiquis ſurrexit.

20 Dixit eis, Vos autem quid dicitis quòd ſim? Reſpondit Schemeun, & dixit, Chriſtus Dei.

21 Ipſe autem repreſſit eos, & interdixit eis vt nemini hoc dicerent.

22 Et dixit eis, Futurum eſt vt Filius hominis multa patiatur, & reprobetur à ſenioribus & principibus ſacerdotum & Legiſperitis, & occidant eum: & die tertia reſurget.

23 Et dicebat [5] coram omni homine, Qui vult [6] venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & veniat poſt me.

5 Id eſt, Omnibus præſentibus & palam. Hebraiſ.

6 Id eſt, Sequi me. Hebraiſmus. vt paulò pòſt etiam.

24 Qui enim [7] vult animam ſuam ſeruare, perdit eam: qui autem perdiderit animam ſuã [8] propter me, hic ſeruat eam.

7 Ad verb. Viuificare. Hebraiſmus.

8 Ad verb. Viuificat eã. Hebraiſmus.

25 Quo enim iuuatur filius hominis quum lucratus fuerit mundum vniuerſum, animam autẽ ſuam perdiderit, aut *eius* iacturam fecerit?

26 Qui autem erubuerit me & ſermones meos, erubeſcet eũ Filius hominis quũ venerit in gloriam Patris ſui, cum Angelis ſuis ſanctis.

27 Verè dico vobis quòd ſunt quidam qui ſtant hic qui non guſtabũt mortem donec venerit regnum Dei.

28 Factum eſt autem poſt ſermones hos, quaſi octo diebus, accepit Ieſchua Schemeun & Iaakub & Iuchannan, & aſcendit in montem ad orandum.

29 Et quum oraret, transformatus eſt aſpectus vultus eius, & veſtimenta eius candida facta ſunt, & refulgebant.

30 Et ecce, duo viri loquebantur cum eo qui erant Muſche & Iliah.

31 Qui conſpecti ſunt in gloria. Loquebãtur autem de exitu ipſius qui futurum erat vt compleretur in Vriſchelem.

32 Et grauati erant ſomno Schemeun & ii qui cum ipſo erant: & vix excitati ſunt, & viderunt gloriam eius, & illos duos viros qui ſtabant iuxta eum.

33 Et quũ cœpiſſent diſcedere ab eo, dixit Schemeũ Ieſchua, Domine mi, bonũ eſt nobis

vt hic ſimus, & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Muſche vnum, & Iliah vnum. Et neſciebat quid diceret.

34 Et quum diceret hæc, facta eſt nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt quum viderent Muſche & Iliah quòd ingrederentur in nubem.

35 Et vox facta eſt ex nube quæ dixit, Hic eſt Filius meus dilectus, ipſum audite.

36 Et quum fuiſſet illa vox, inuentus eſt Ieſchua ſolus, & ipſi ſiluerunt, & nemini dixerũt in illis diebus id quod viderant.

37 Et factum eſt [9] die poſtero quum deſcẽderent de monte, occurrerunt eis turba multa.

38 Et homo quidam è turba illa clamabat, & dicebat, Præceptor, peto abs te, [10] cõuertere ad me: filius meus *hic eſt* qui vnicus eſt mihi:

39 Et ſpiritus tranſit ſuper eum, & repentè clamat, & ſtridet dentibus ſuis, & [11] lacerat, & vix diſcedit ab eo poſtquam contriuit eum.

40 Et petii à diſcipulis tuis vt eiicerent eum, & non potuerunt.

41 Reſpondit autem Ieſchua & dixit, [12] O generatio incredula & peruerſa vſque quo ero apud vos, & tolerabo vos? Adducito huc filium tuum.

42 Et quum adduceret eum, deiecit eum dæmonium illud, & frendere fecit eum: & repreſſit Ieſchua ſpiritum illum impurum, ac ſanauit puerum, ac dedit eum patri eius.

43 Et mirati ſunt omnes propter magnificentiam Dei. Et quum omnis homo miraretur ſuper omnibus quæ fecerat Ieſchua, dixit diſcipulis ſuis,

44 Ponite vos ſermones iſtos in auribus veſtris. Filius enim hominis futurum eſt vt tradatur in manus filiorum hominis.

45 Ipſi verò non intellexerunt ſermonem hunc, quia occultus erat ab ipſis, vt non cognoſcerent ipſum: & timebant interrogare eum de ſermone hoc.

46 Et intrauit in eos cogitatio, quiſnam [13] magnus eſſet inter eos.

47 Ieſchua autem cognouit cogitationem cordis eorum, & accepit puerum, & ſtatuit eum iuxta ſe.

48 Et dixit eis, Quicunque recipit puerum ſicut iſte *eſt* in nomine meo, me recipit: & qui me recipit, recipit eũ qui miſit me. [14] Qui enim paruus eſt inter vos omnes, hic erit magnus.

49 Et reſpondit Iuchannan, & dixit, Domine noſter vidimus [15] quendam qui eiecit dæmonia in nomine tuo, & prohibuimus eum, eo quòd non [16] venit nobiſcum poſt te.

50 Dixit eis Ieſchua, Ne prohibeatis: qui enim non eſt aduerſus vos, pro vobis eſt.

51 Et factum eſt quum [17] implerentur dies aſſumptionis eius, direxit faciem ſuam vt proficiſceretur Vriſchelem.

52 Et miſit nũtios ante faciem ſuam: & profecti ingreſſi ſunt in pagum Samaritanorum vt pararent ei *hoſpitium*.

53 Et non receperunt eum, quia faciem ſuã verſus Vriſchelem ponebat vt proficiſceretur.

54 Et quum vidiſſent Iaakub & Iuchannan diſcipuli eius, dicunt ei, Domine noſter, vis tu vt dicamus vt deſcendat ignis de cælo, & conſumat eos, ſicut etiam Iliah fecit?

55 Et conuerſus eſt, & increpauit eos, ac dixit, Neſcitis vos cuius eſtis ſpiritus.

56 Filius enim hominis non venit ad perdendum [18] animas, ſed [19] ad ſeruandum. Et abierunt in pagum alium.

57 Quumque proficiſcerentur in via, dixit ei quidam, [20] Ibo poſt te in locum quo proficiſceris Domine mi.

58 Dixit ei Ieſchua, Vulpibus foueæ ſunt, & volucribus cæli, [21] nidi, Filio autem hominis non eſt vbi fulciat caput ſuum.

59 Et dixit ad alium, Veni poſt me. Ille autem reſpondit ei, Domine mi, permitte mihi *vt* prius abiens ſepeliam patrem meum.

60 Dixit ei Ieſchua, Sine mortuos ſepelientes mortuos ſuos: & tu abi, euangeliza regnum Dei.

61 Dixit ei alius, [22] Ibo poſt te, Domine mi. Prius autem permitte mihi *vt* abiens ſalutem dicam domeſticis meis, & veniam.

62 Dixit ei Ieſchua, Nemo admouet manũ ſuam ad aratrum paris boum, & reſpicit retro ſe, & vtilis eſt ad regnum Dei.

CAP. X.

1 POſt hæc ſeparauit Ieſchua ex diſcipulis ſuis alios ſeptuaginta, & miſit [1] eos binos ante faciem ſuam in omnem locum & ciuitatem [2] quò iturus erat.

2 Et dixit eis, Meſſis multa, & operarii pauci: petite igitur à domino meſſis vt emittat operarios ad meſſem ſuam.

3 Abite: ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos.

4 Ne portaueritis crumenas, neque ſaccos viatorios, neque calceamenta: & neminem in via [3] ſalutaueritis.

5 Et in quam domum intratis, prius dicite, Pax huic domui.

6 Et [4] ſi ſit ibi filius pacis, collocabitur ſuper eum pax veſtra: ſin minus autem, [5] pax veſtra ad vos reuertetur.

7 In ea autem domo eſtote edentes & bibentes ex eo quod eſt illorum. dignus eſt enim operarius mercede ſua: Neque ſecedatis à domo in domum.

8 Et in quam ciuitatem ingredimini, & ſuſcipiunt vos, edite id quod apponitur vobis.

9 Et ſanate illos qui infimi ſunt in ea, ac dicite illis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 In quam verò ciuitatem ingreſſi fueritis, & non ſuſceperint vos, egredimini in plateam, & dicite,

11 Puluerem quoque qui adhæret nobis pedibus noſtris ex ciuitate veſtra, ſpargimus in vos: veruntamen hoc ſcitote quòd appropinquauit regnum Dei.

12 Dico vobis quòd Sedum erit tolerabilius in die illo quàm ciuitati illi.

13 Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-Tzaida. nam ſi in Tzur & Tzaidan factæ fuiſſent virtutes quæ factæ fuerunt in vobis, iam olim in ſaccis & in cinere conuerſi fuiſſent.

14 Veruntamen Tzur & Tzaidan erit tolerabilius in die iudicii quàm vobis.

15 Et tu Kephar-Nachum illa quæ vſque ad cælum eleuata fuiſti, vſque ad infernum deprimeris.

16 Qui vos audit, me audit, & qui vos reiicit, is me reiicit: & qui me reiicit, reiicit eum qui miſit me.

17 Et

9 Ad verbũ, Die qui eſt poſt eum. Syra phraſis, vt prius annotatum eſt.

10 Vel, Reſpice in me.

11 Rarũ admodum verbum: ſed tamen quo vtitur etiam in Marc. 9. 18. eodem ſenſu. Intelligit ſpiritum illũ impurum lacerare filiũ ſuũ, quum eum inuadit.

12 Ad verb. Quæ non eſt fidelis.

13 Poſitiuus pro ſuperlatiuo. Hebraiſmus.

14 Poſitiua pro ſuperlatiuis, vt paulo antè notatum eſt: pro, Qui minimus eſt &c. hic erit maximus.

15 Adverbũ, Hominem. Hebraiſmus.

16 Id eſt, Sequitur te nobiſcum. Hebraiſmus.

17 Id eſt, Quũ tempus aſſumptionis eius inſtaret. Nam impleri dicitur aliquid (ex Hebræa linguæ proprietate & Sacrarum literarum more loquendi) non tantùm quum prorſus expletum eſt, ſed etiam quum impleri incipit aut quum implendũ iam eſt. Vide quæ de eo annotauimus Luc. 2. 21.

18 Id eſt, Homines. Synecdochevſitatiſſima in Bibliis.

19 Adverbũ, Ad viuificãdum. Hebraiſmus.

20 Id eſt, Sequar te. Hebraiſmus, vt paulo poſt, ſemel atque iterum.

21 Vide de hac voce, annotata in Matth. 8.

22 Id eſt, Sequar te. Hebr.

1 Ad verbũ, Duos duos. Hebraiſmus.

2 Ad verb. Quò futurus erat venire, modus loquẽdi quo vtuntur etiã Græci. Eſt igitur phraſis Syra ex Helleniſmo petita.

3 Ad verb. De pace cuiuſdam in via ne rogaueritis.

4 Id eſt, Dignus à me factus vt particeps fiat illius veræ pacis quã ei optabitis & prædicabitis. Eſt ergo filius pacis, dignus pace, ſicut filius mortis dicitur in veteri Teſtamento, dignus morte, & filius perditionis in Euangelio, dignus perditione.

5 Id eſt, Nullum fructum percipient ex veſtra ſalutatione & prædicatione, qui totus in vos conferetur.

17 Et reuersi sunt septuaginta quos miserat, cum gaudio magno, & dicunt ei, Domine noster, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.

18 Ipse autem dixit eis, Videbam ipsum Satanah quòd caderet tanquam fulgur de cælo.

19 Ecce do vobis potestatem vt situs calcantes serpentes, & scorpiones, & vniuersum robur inimici. & nihil molestum erit vobis.

20 Veruntamen in hoc ne gaudeatis quòd dæmonia subiiciuntur vobis: sed gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cælo.

21 In illa hora exultauit Ieschua in Spiritu sancto, & dixit, Gratias ago tibi Pater mi, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & reuelaueris ea infantibus. Etiam Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.

22 Et conuersus est ad discipulos suos, & dixit eis, Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & is cui si voluerit Filius reuelare, *reuelabit.*

23 Et conuersus est ad discipulos suos seorsim, & dixit, Beati oculi qui vident id quod vos videtis.

24 Dico enim vobis quòd Prophetæ multi & reges voluerunt videre id quod videtis, & non viderunt: & audire id quod auditis, & non audiuerunt.

25 Et ecce, Legisperitus quidam surrexit vt tentaret eum, & dixit, Præceptor, quid faciam vt possideam vitam quæ est in perpetuum.

26 Ipse autem Ieschua dixit ei, In Lege quomodo scriptum est? quomodo legis tu?

27 Respondit, & dixit ei, Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, & ex tota cogitatione tua, & proximum tuum sicut teipsum.

28 Dixit ei Ieschua, Rectè dixisti: hoc fac, & viues.

29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ei, Et quis est proximus meus?

30 Dixit ei Ieschua, Homo quidam descendebat ab Vrischelem in Irichu, & irruerunt in eum latrones, & spoliauerunt eum ac percusserunt eum, reliqueruntque eum quum vix viueret in eo anima eius, & abierunt.

31 Et contigit vt sacerdos quidam descẽderet per viam illam: & vidit eum, & transiuit.

32 Et similiter Leuita veniẽs appropinquauit ad illum locum: & vidit eum, & transiuit.

33 Quidam autem Samaritanus, quum iter faceret, venit eò vbi erat, & vidit eum, & misertus est eius.

34 Et accessit, & obligauit plagas eius, & instillauit in eas vinum, & oleum: & imposuit eum super asinum suum, & adduxit eum in hospitium, & curam habuit eius.

35 Mane autem diei *sequentis* depromptos duos denarios dedit hospiti: & dixit ei, Solicitudinem habe eius, & siquid amplius impenderis, quum reuertar dabo tibi.

36 Quis igitur ex his tribus videtur tibi quòd fuerit proximus ei, qui incidit in manus grassatorum?

37 Ille autem dixit ei, Is qui misertus est eius. Dixit ei Ieschua, Abi, etiã tu ita esto faciẽs.

38 Et factum est quum ipsi iter facerent, in via ingressus est in pagum quendam, & mulier cuius nomen Martha, excepit eum in domum suam.

39 Et erat ei soror cuius nomen Mariam, & veniens sedit ad pedes Domini nostri, ac audiebat sermones eius.

40 Martha autem [9] afflicta erat in ministerio multo. Et venit, & dixit ei, Domine mi non est curæ tibi quòd soror mea reliquit me solam ad ministrandum? dic ei *vt* adiuuet me.

41 Respondit Ieschua, ac dixit ei, Martha, Martha, solicita es, & conturbaris circa multa.

42 Vnum est autem quod requiritur. Mariam verò partem bonam elegit sibi, quæ non auferetur ab ea.

[9] *Id est, Admodum anxia erat, & laborabat in apparando conuiuio.*

CAP. XI.

1 ET factũ est vt quum oraret in loco quodam, quum absoluisset, dixerit ei vnus ex discipulis eius, Domine noster, doce nos orare, sicut etiam Iuchannan docuit discipulos suos.

2 Dixit eis Ieschua, Quum oratis vos, sic estote dicentes, PATER noster qui es in cælis, sanctificetur nomẽ tuum, veniat regnũ tuũ, fiat voluntas tua, vt in cælis etiam in terra.

3 Da nobis panem [1] quo opus habemus quotidie.

4 Et remitte nobis peccata nostra: nam etiam nos remittimus omnibus debentibus nobis. Et ne inducas nos in tentationem, sed serua nos à malo.

[1] *Rationem cur ita vertimus vide Matth. 6. 12.*

5 Et dixit eis, Quis est ex vobis cui sit amicus, & proficiscatur ad eũ in medio noctis, & dicat ei, Amice mi, accõmoda mihi tres placẽtas:

6 Quia amicus venit ad me de via, & non est mihi aliquid quod apponam ei.

7 Et ille amicus intus respondeat, & dicat ei, Ne molestus sis mihi: quia ecce, ostium clausum est, & filij mei mecum sunt in lecto: non possum surgere, & dare tibi.

8 Dico vobis quòd si propter amicitiam non dederit ei, propter instantiam surget, & dabit quantum opus est ei.

9 Etiam dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & qui pulsat, aperitur ei.

11 Quis enim ex vobis *est* pater, à quo petit filius panem, nunquid lapidem porrigit ei? & si piscem petierit ab eo, nunquid pro pisce serpentem porrigit ei?

12 Et, si ouum petierit ab eo, nunquid ipse scorpionem porriget ei?

13 Et, si vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester è cælis dabit Spiritum sanctum iis qui petũt à se?

14 Et quum eiiceret dæmonium quod erat mutum, factum est vt quum egressum esset illud dæmonium, loqueretur ipse mutus: & miratæ sunt turbæ.

15 Quidam autem ex iis dixerunt, Per Beel-Zebub principem dæmoniorũ eiicit dæmonia.

16 Alii verò tentantes eum, signum è cælo petebant ab eo.

17 Ieschua autem, qui sciebat cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum quod diuidetur contra seipsum, desertum reddetur: & domus quæ contra seipsam diuiditur, cadit.

18 Et si Satanah contra seipsum diuisus est,

quomodo ſtabit regnũ eius? quia dicitis quòd per Beel-Zebub eiicio dæmonia.

19 Et,ſi ego per Beel-Zebub eiicio dæmonia,filij veſtri per quem eiiciunt? propter hoc erunt vobis iudices.

20 Si autem per digitum Dei eiicio dæmonia,appropinquauit ad vos regnum Dei.

21 Quum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum,in tranquillitate eſt poſſeſſio eius:

22 Si verò veniens is qui fortior eſt eo, vicerit eum, vniuerſam armaturam eius tollit in qua confidebat,& prædam eius diuidit.

23 Qui non eſt mecum,contra me eſt:& qui non colligit mecum,[2] diſpergendo diſpergit.

2 *Hebraica anadiploſis plena emphaſi,pro Omnino diſperget.*

24 Spiritus impurus quum egreſſus eſt à filio hominis, abiens circumit loca in quibus aquæ non ſunt, vt quærat ſibi requiem: & quum non inuenit,dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.

25 Et ſi veniat,inuenit eam quòd eſt decẽs & parata.

26 Tunc abiens ducit ſeptem ſpiritus alios qui peiores ſunt quàm ipſe, & ingrediuntur,& habitant illic: & fit finis filij hominis illius peior quàm principium eius.

27 Et quum hæc loqueretur,ſuſtulit mulier quædam vocem ſuam è turba,& dixit ei, [3] Beatus venter qui portauit te & vbera quæ lactauerunt te.

3 *Sic quidã Rabbi Iuchãnan filius Zaccai, quum vellet vnum ex diſcipulis ſuis laudare, his verbis vſus,dixit,* אשרי יולדתו *Felicem illam quæ te genuit vide in tracta tu Talmudico* פדקי אבות

28 Dixit ei ipſe,Beati illi qui audierunt ſermonem Dei,& cuſtodierunt eum.

29 Et quum congregatæ eſſent turbæ, cœpit dicere,Generatio hæc mala ſignum quærit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Iaunan Prophetæ.

30 Sicut enim fuit Iaunan ſignum Niniuitis, ſic erit etiam Filius hominis generationi huic.

31 Regina Auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à limitibus terræ vt audiret ſapientiam Schelimun, & ecce excellentior quàm Schelimun,hic.

32 Homines Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam, qui conuerſi ſunt per prædicationem Iaunan: & ecce,excellentior quàm Iaunan hic.

33 Nemo lucere facit lucernam,& ponit eam in abſcondito aut ſubter modium,ſed ſupra candelabrum: vt ij qui ingrediuntur, videant lumen eius.

34 Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Quum igitur oculus tuus ſimplex *fuerit*, etiam totum corpus tuum erit lucidum: ſi autem fuerit malus,corpus quoq; tuũ erit tenebroſum.

35 Cauete igitur ne lumen quod in te eſt, tenebræ ſint.

36 Si autem totum corpus tuum lucidum ſit,& non ſit in eo pars aliqua tenebroſa, erit lucidum totum,quemadmodum lucerna,quum ardet,illuminat te.

37 Quum autem loqueretur, petiit ab eo Phariſæus quidam vt conuiuaretur apud ſe: & ingreſſus accubuit.

38 Ille autem Phariſæus quum vidiſſet eũ, miratus eſt quòd non prius lauiſſet ante refectionem ſuam.

39 Dixit autem ei Ieſchua, Nunc vos Phariſæi quod externum eſt poculi & patinæ mundatis internum autem veſtrum plenum eſt rapina & malitia.

40 Carentes mente,nõne qui fecit id quod eſt foris, etiam id quod intus eſt fecit?

41 Veruntamen id quod adeſt, date in eleemoſynam: & ecce,omnia munda ſunt vobis.

42 Sed væ vobis Phariſæis qui decimatis mentham & rutam & omne olus, & pertranſitis iudicium & amorem Dei. Hæc autem oportebat vt facereris,& illa non omitteretis.

43 Væ vobis Phariſæis qui amaris præcipuum conſeſſum in ſynagogis [4] & ſalutationem in plateis.

4 *Ad verbũ, Pacem: vt etiam notatũ. Hebraiſmus.*

44 Væ vobis Legiſperitis & Phariſæis hypocritæ,qui eſtis ſicut ſepulchra quæ non ſunt nota, & filij hominis ambulant ſuper ea,& ignorant.

45 Et reſpondit vnus ex Legiſperitis,& dixit ei,Præceptor,quum hęc dicis,etiam nos ignominia afficis.

46 Ipſe autem dixit,Etiam vobis Legiſperitis væ, qui oneratis filios hominis ſarcinis grauibus, & vno ex digitis veſtris non attingitis illas ſarcinas.

47 Væ vobis qui ædificatis ſepulchra prophetarum quos patres veſtri occiderunt.

48 Teſtamini igitur [5] quòd eligitis opera patrum veſtrorum: quoniam illi interfecerunt eos,& vos ædificatis ſepulchra eorum.

5 *Id eſt, Approbatis opera patrum veſtrorum.*

49 Propter hoc etiam ſapientia dixit,Ecce, ego mittam ad eos prophetas & legatos: ex ipſis perſequentur & interficient:

50 Vt requiratur ſanguis omnium prophetarum qui effuſus fuit ex quo creatus eſt mundus,à generatione iſta:

51 A ſanguine Habil vſque ad ſanguinem Zecharia illius qui interfectus fuit inter tẽplũ & altare: etiam dico vobis quòd requiretur à generatione iſta.

6 *Syra vox eſt* תכם *deducta: quod vocabulum Rabbi Salomo, Hebraus interpres, exponit pro voce* שפשף *Viſco aucibus inſidiari.*

52 Væ vobis Legiſperitis,qui ſuſtuliſtis claues ſcientiæ: ipſi non ingreſſi eſtis, & eos qui ingrediebantur prohibuiſtis.

53 Et quum hæc diceret eis, cœperunt Legiſperiti & Phariſæi indignari & iraſcebantur, & [6] aucupabantur ſermones eius:

54 Et inſidioſè agebant eum eo in multis, quærentes carpere aliquid ex ore eius,vt poſſent accuſare eum.

CAP. XII.

1 ET quum congregatæ eſſent multitudines turbarum magnæ, adeò vt conculcarent [1] alius alium, cœpit Ieſchua dicere diſcipulis ſuis, Primum cauete vobis ipſis à fermento Phariſæorum,quod eſt [2] hypocriſis.

1 *Ad verb. Vnus vnum. Hebraiſmus.*

2 *Ad verb. Acceptio vultus. Hebraiſmus.*

2 Non eſt autem quicquam quod latet, quod non ſit reuelandum: neque occultum, quod non ſit cognoſcendum.

3 Quicquid enim in tenebris dixiſtis, in luce audietur, & quod in cubiculis in aurem muſſitaſtis,ſuper tecta prædicabitur.

4 Dicò autem vobis amicis meis, Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus: & poſtea nõ eſt eis aliquid amplius ad faciendum.

3 *De valore aßir, vide annotationem quæ eſt in fine Marci, 12.*

5 Oſtendam autem vobis à quo timeatis, ab eo qui poſtquam interfecerit, poteſtatem habet iniiciendi in gihannah: etiam dico vobis vt ab hoc timeatis.

4 *Id eſt, Deum latere non poteſt.*

6 Nónne quinq; paſſeres emuntur duobus [3] aſſir,& vnus ex illis [4] non fallit cõſpectũ Dei?

7 Veſtrum

7 Vestrûm autem etiam capilli cæsariei capitis vestri omnes numerati sunt. Ne igitur timueritis: nam multitudine passerum prę-stantiores estis vos.

8 Dico autem vobis quòd omnis qui confessus fuerit me coram filiis hominis, etiam Filius hominis cõfitebitur eũ corã Angelis Dei:

9 Qui autem negauerit me coram filiis hominis, negabitur coram Angelis Dei.

10 Et omnis qui dixerit sermonem contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem contra Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur ei.

11 Quum autem obtulerint vos in synagogis coram principibus & potestatem habentibus, ne soliciti sitis 5 quomodo proferatis defensionem, aut quid dicturi sitis.

12 Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora id quod oportet vt dicatis.

13 Dixit autem ei quidam ex ea turba, Præceptor, dic fratri meo *vt* diuidat mecum hæreditatem.

14 Ieschua autem dixit ei, Homo, quis cõstituit me super vos iudicem & diuisorem?

15 Et dixit discipulis suis, Cauete ab omni auaritia. quia nequaquam in abundantia facultatum est vita.

16 Et dixit parabolam ad eos, Homini cuidam diuiti produxerat eius solum prouentus multos.

17 Et cogitabat apud se, & dicebat, Quid faciam, quum non sit mihi vbi coaceruem prouentum meum?

18 Et dicebat, Hoc faciam, destruam 6 repositoria mea, & ædificabo ac faciam maiora ea, & coaceruabo illic omne frumentum & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ, Anima mea sunt tibi bona multa, quæ reposita sunt in annos multos: requiesce, comede, bibe, exulta.

20 Dixit autem ei Deus, O carens mente, hac nocte animam tuam quærent abs te: & hæc quæ parasti cui erunt?

21 Sic estis qui thesaurizat sibi thesauros, & in Deo non est diues.

22 Et dixit discipulis suis, Propter hoc vobis dico, ne soliciti sitis animæ vestræ quid comedetis, neque corpori vestro quid induetis.

23 Anima enim præstantior est quàm esca, & corpus *præstantius* quàm vestimentum.

24 Considerate coruos, qui non serunt neque metunt, neque sunt eis cubicula & repositoria, & Deus nutrit eos. Quãto igitur vos præstantiores estis volucribus?

25 Quis autem ex vobis, quum solicitus est, potest addere ad staturam suam cubitũ vnum?

26 Si verò etiam minimum non potestis, quid pro reliquo soliciti estis?

27 Considerate lilia quomodo crescunt: & non laborant, neque nent: dico autem vobis quòd ne Schelimun quidem in omni sua gloria amictus fuit sicut vnum ex illis.

28 Si autem gramẽ quod hodie est in agro, & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, quanto, magis vos pusilli fide?

29 Et vos ne quæratis quidnam comedetis, & quid bibetis: neque distrahatur cogitatio vestra in istis.

30 Hæc enim omnia populi eius mundi quærunt: vobis autem quoq; Pater vester nouit quòd necessaria sunt hæc.

31 ¶Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.

32 Ne timeas 7 grex pusille, quia vult Pater vobis dare regnum.

33 Vendite possessionem vestram, & date 8 eleemosynam. Facite vobis crumenas quæ nõ veterascunt, & thesaurum qui 9 non transit, in cælo quò fur nõ accedit, & tinea nõ corrumpit.

34 Vbi enim est thesaurus vester, ibi etiam erit cor vestrum.

35 Sint accincti lumbi vestri, & lucentes lucernæ vestræ.

36 Et estote similes hominibus qui expectant dominum suum, quando reuertetur à domo conuiuii, vt quum venerit & pulsauerit, illico aperiant ei.

37 Beati sunt serui illi quos quum venerit dominus eorum, inuenerit quoque vigilantes. Amnin dico vobis quòd accinget lumbos suos & accũbere faciet eos, & trãsiẽs ministrabit eis.

38 Et si in custodia secunda aut tertia venerit, & inuenerit ita, Beati sunt serui illi.

39 Hoc autem scitote, quòd si sciuisset dominus domus in qua custodia xenturus erat fur vigilasset, neq; siuisset vt aperiretur domus sua.

40 Etiam vos igitur estote parati, quia ea hora qua non putatis veniet Filius hominis.

41 Dixit ei Schemeun Cipha, Domine noster, ad nos dicis tu parabolam hanc, an etiam ad omnem hominem?

42 Dixit ei Ieschua, Quisnam est 10 dispensator fidelis & prudens, quem constituit dominus eius super famulitium suum, vt det portionem *cibi* in tempore suo?

43 Beatus est seruus ille quem veniens dominus eius inuenerit quòd faciat ita.

44 Verè dico vobis quòd constituet eum super vniuersam possessionem suam.

45 Si verò dixerit seruus ille in corde suo, Dominus meus tardat venire: & inceperit percutere seruos & ancillas domini sui, & inceperit edere & bibere, & inebriari:

46 Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, & in hora qua non nouit: & 11 diuidet eum, & 12 ponet partem eius cum eis qui non sunt fideles.

47 Seruus autem qui nouit voluntatem domini sui, neque parat se secundum voluntatem eius, 13 patietur multa.

48 Qui verò non nouit, & fecit id quod dignum est plagis, patietur plagas paucas. Cuicunque enim datum est multum, multum quæretur ab eo: & apud quem depositum est multum, amplius quærent in manu eius.

49 Ignem veni vt mittam in terram, & cupio vtinam iam accensus sit.

50 Et baptismus est mihi vt *eo* baptizer, & multum premor vsque dum perficiatur.

51 Putatis vos quòd venerim vt tranquillitatem immittam in terram?
Dico vobis quòd 14 non, sed diuisionem.

52 15 Deinceps enim erunt quinque in domo vna qui diuisi erunt, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.

53 Diuidetur enim pater aduersus filium suum, & filius aduersus patrem suum: & matet aduersus filiam suam & filia aduersus matrem suam: socrus aduersus nurum suã, & nurus aduersus socrum suam.

5 Ad verb. Quomodo proferatis dilatationem, siue respirationẽ, hoc est rationes quibus vos ab oppressione calumniatorũ subleuetis.

6 Ad verbũ, Locum capsarum mearum. Vox ספך *propriè significat arcam in qua recondantur vestes vel aliæ res pretiosæ: & alludit ad capsam, Latinam vocem, a qua fortassis desumpta est: sed dilatatur eius significatio, vt latius hic pateat quàm apud Latinos, quã etiam ad prouentuum repositoria accommodetur.*

7 Legitur quoque זערי *pro pusillo grege, in paraphraste Chaldæo 1. Reg. 20.27.*

8 Obseruatione dignum quòd Hebræi, Chaldæis & Syris צדקתא צדקה *& id est Iustitia dicatur eleemosyna, quo docẽt munificẽtiam erga inopes, esse iustitiæ nõ postremã partem: quæ etiã Lege districte præcipitur Deut. 15, Remansit autem eiusdẽ nominis vsus in Nouo quoque testamẽto 2. Cor. 9. & in Euangelio plurimis locis occurrit.*

9 Nam יתר *significat quod* עבר.

10 Ad verbum, Qui nutrit familiam, vel nutritius familiæ. Elegãs periphrasis dispensatoris, ab eius munere.

11 Id est, Remouebit, & auellet eum à familiæ administratione.

12 Id est, Mercedem rependet quam merentur serui in fidi.

13 Ad verbum, Deuorabit: vt paulo pòst etiam.

14 Id est, Minimè.

15 Ad verbum, Ex nũc. Hebraismus.

54 Et dicebat turbis, Quum videritis nubē quæ oriatur ab occidente, ſtatim dicitis, Pluuia venit: & eſt ira.

55 Et quum flat auſter, dicitis quòd æſtus fiet: & fit.

56 [16] Hypocritæ faciem cæli & terræ noſtis diſcernere, tempus autem hoc quomodo non diſcernitis?

57 Cur autem à vobis ipſis non iudicatis veritatem?

58 Quum enim abis cum aduerſario tuo ad principem, dum in via es da [17] mercedem, & liberaberis ab eo: ne ducat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor coniiciat te in domum vinctorum.

59 Et ammin dico tibi quòd non exibis inde donec dederis [18] octauum vltimum.

CAP. XIII.

1 EOdem autem tempore venientes quidā dixerunt ei de Galileis iſtis quorum Pilatus miſcuit ſanguinē ſacrificiis ipſorū.

2 Et reſpondit Ieſchua, ac dixit eis, Putatisvos quòd illi Galilei peccatores fuerint plus quàm omnes *alii* Galilæi, quia ſic factū eſt eis?

3 Non: dico autem vobis quòd etiā omnes vos, ſi non conuerſi fueritis, ſimiliter peribitis.

4 Aut illi octodecim ſuper quos cecidit turris in Schilucha, & interfecit eos, putatis vos quòd peccatores erant magis quàm omnes filii hominis qui habitant in Vriſchelem?

5 Nequaquam: dico autem vobis, quòd ſi non conuerſi fueritis, omnes vos ſicut illi peribitis.

6 Et dixit parabolam hanc, Ficus erat cuidam quæ plantata erat in vinea eius: & veniens quæſiuit in ea fructus, & non inuenit.

7 Et dixit cultori, Ecce, tribus annis veniens quæro fructus in ficu hac, & non inuenio. abſcinde eam: quare otioſam reddit terram?

8 Ei dixit ei cultor, Dimitte eam etiā hoc anno, donec coluero eam, & ſtercorauero eam.

9 Et ſi fecerit fructus *relinques*: & ſi non, cur viueret? abſcindes eam.

10 Quum autem doceret Ieſchua in ſabbatho in vna ex ſynagogis,

11 Erat ibi mulier cui fuerat ſpiritus infirmitatis annis duodecim, & curua erat, nec poterat ſeſe extendere prorſus.

12 Vidit autē eam Ieſchua, & vocauit eam, ac dixit ei, Mulier, ſoluta ſis ab infirmitate tua.

13 Et poſuit manum ſuam ſuper eam: & cōfeſtim extendit ſeſe, & glorificauit Deum.

14 Reſpondit autem princeps ſynagogæ, quum iraſceretur eo quòd ſanaret in ſabbatho Ieſchua: & dixit turbis, Sex dies in quibus oportet operari: in eis venientes ſanemini, non autem in die ſabbathi.

15 Ieſchua autem reſpōdit, & dixit ei, [1] Aſſumens vultum, [2] vnuſquiſque veſtrum in ſabbatho nónne ſoluit bouem ſuum, aut aſinum ſuum à præſepi, & abiens præbet potum *ei*?

16 Hāc autē quæ filia eſt Abrahami. & ligauerat eā [3] accuſator, ecce, octodecim annos, nō oportebat ſolui ab hoc vinculo in die ſabbathi?

17 Et quum hæc diceret, erubeſcebāt omnes qui ſtabant contra eum. Et totus populus lætabatur in omnibus mirabilibus quæ fiebant per [4] manum eius.

18 Dicebat autem Ieſchua, Cui ſimile eſt regnum Dei, & cui aſſimilabo illud?

19 Simile eſt [5] grano ſinapis quod quū acciſſet homo iecit, ipſum in hortum ſuum: & creuit, & factum eſt arbor magna, & volucres cæli nidificatæ ſunt in ramis eius.

20 Rurſus dixit Ieſchua, Cui aſſimilabo regnum Dei?

21 Simile eſt fermento, quod quum acciſſet mulier recondidit in farina trium ſatorum, donec totum fermentaretur.

22 Et iter faciebat per pagos & per ciuitates docens: & abiit Vriſchelem.

23 Interrogauit autem eum quidam, num pauci ſint [6] qui ſeruentur.

24 Ieſchua autem dixit eis, Contendite intrare per anguſtam portam. Dico enim vobis quòd multi quærent intrare, & non inuenient.

25 Et ex ea hora qua ſurget dominus domus, & claudet portam, & eritis ſtantes foris, & pulſantes ad portam, & incipietis dicere, Domine noſter, Domine noſter, aperi nobis: & reſpondebit ipſe, & dicet, Dico vobis quòd non noui vos vnde ſitis.

26 Et incipietis dicere, Coram te comedimus & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.

27 Et dicet vobis, Non noui vos vnde ſitis: diſcedite à me operarii meudacii.

28 Ibi erit fletus & ſtridor dentium, quum videritis Abraham, Iſchack & Iaakub, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem eritis eiecti foras.

29 Et venient ab oriente & ab occidente, & ab auſtro, & [7] ab aquilone & diſcumbent in regno Dei.

30 Et ecce ſunt vltimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt vltimi.

31 In eo ipſo die acceſſerunt quidā ex Phariſeis, & dixerunt ei, Exi, abi hinc, quoniam Hiraudis vult interficere te.

32 Dixit ei Ieſchua, Abite, dicite vulpi illi, Ecce, eiicio dæmonia, & ſanationes facio hodie & cras, & die tertio compleor.

33 Veruntamen oportet me hodie & cras operari, & die alio ibo: quia non poteſt fieri vt Propheta pereat extra Vriſchelem.

34 Vriſchelem, Vriſchelē, interfectrix Prophetarum, & lapidatrix eorum qui miſſi ſunt ad ſe, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina quæ congregat pullos ſuos ſub alas ſuas, & noluiſtis?

35 Ecce, relinquitur vobis domus veſtra deſerta. Dico enim vobis quòd non videbitis me, donec dicatis, Benedictus eſt qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

1 ET factum eſt quum ingrederetur in domum cuiuſdam ex principibus Phariſæorum in die ſabbathi: & ipſi obſeruabant eum,

2 Et ecce, homo quidā [1] hydropicus erat ante eum.

3 Et [2] reſpondit Ieſchua, & dixit Legiſperitis ac Phariſæis, Nū licet in ſabbatho ſanare?

16 Adverbū, Aſſumentes vultum. vide Matth. 6. qua de hac voce annotauimus.

17 Paraphraſtes vocē Græcā ἐργασίαν (id eſt operā) pro operis mercede accepit: quo ſenſu etiā apud Latinos interdum accipitur.

18 Vide annotata Marc. 12. 42.

1 Vide Matth 6, in principio.

2 Ad verb. Vnus vnus. Hebraiſ.

3 Vide Matth. 4. in principio.

4 Pro, per eum. Hebraiſ.

5 Vide de magnitudine ſinapis quod creſcebat in Iudæa, Matth. 13. 32.

6 Ad verbū, Qui viuant.

7 גרביא rara vox, ſed quæ tamē reperiatur in Prou. 25. 23. paulo mutata nominis forma pro aquilone. In paraphraſte Chaldæo רוחא גרביא ventus aquilonis &c.

1 Ad verbum, Qui cōgregauerat aquas. Ita deſcribitur qui hydrope laborat. Nam ſōlet eo morbo laboranti aqua inter cutem naſci, qua turget eius corpus: vnde morbus iſte a Latinis dicitur intercus. 2 Reſpondere, pro Loqui accipitur: vt ſæpiſſimè in Veteri teſtamento.

4 Ipsi verò tacuerunt. Et apprehendit eum ipse, & sanauit eum: ac dimisit eum.

5 Et dixit eis, Quis ex vobis, cuius cecidit filius aut bos in puteum in die sabbathi, & non statim hauriens extrahit eum?

6 Et non potuerunt ei dare responsum ad hoc.

7 Et dicebant parabolam ad eos qui inuitati erant illic, eo quòd videbat eos quòd deligerent loca primi accubitus.

8 Quum inuitaris ab aliquo in domo conuiui, ne abiens accumbas in primo accubitu. ne sit inuitatus ibi aliquis qui honoratior sit quàm tu:

9 Et veniat is qui te & illum vocauit, ac dicat tibi, Da locum huic: & erubescas dum surgis, & capis locum alium.

10 Sed quum inuitatus es, vade, & accumbe in vltimo, vt quum venerit is qui vocauit te, dicat tibi, Amice mi, ascende superius, & accumbe. Et erit tibi gloria coram omnibus qui accumbunt tecum.

11 3 Quia omnis qui extulerit seipsum, deprimetur: & omnis qui depresserit seipsum extolletur.

12 Dixit verò ei qui vocauerat se, Quum facis cõuiuium aut cœnam, ne vocaueris amicos, nec etiam fratres tuos, aut cognatos tuos, neq; vicinos tuos diuites: ne etiam ipsi vocent te, & sit tibi retributio hæc.

13 Sed quum facis 4 conuiuium, voca pauperes, afflictos, claudos, cæcos.

14 Et beatus eris: quia non est eis quod retribuant tibi: erit enim retributio tua in resurrectione iustorum.

15 Quum audiuisset autem hæc quidam ex eis qui accumbebant, dixit ei, Beatus is qui comederit panem in regno Dei.

16 Dixit ei Ieschua, Homo quidã fecit cœnam magnam, & vocauit multos:

17 Et misit seruum In tempore cœnæ, vt diceret iis qui vocati erant, Ecce, omnia parata sunt vobis, venite.

18 Et cœperunt 5 ab vno omnes excusare, Dixit ei primus, Agrumemi, & cogor vt exiens videam eum: peto abs te, permitte mihi vt sim excusatus.

19 Alius dixit, Quinque iuga boum emi, & ab eo vt probem ea: peto abs te, permitte mihi vt excusatus sim.

20 Alius dixit, Vxorem duxi, & propter hoc non possum venire.

21 Et venit ille seruus, & dixit domino suo hæc. Tũc iratus est dominus, & dixit seruo suo, Exi cum festinatione in plateas, & in pagos ciuitatis, & introducito huc pauperes & dolore affectos, claudos & cæcos.

22 Et dixit seruus, Domine mi, factum est sicut præcepisti, & adhuc est locus.

23 Et dixit dominus seruo suo, Egredere in vias, & in locum sepium, & coge vt ingrediantur, quò impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis quòd 6 vnus ex illis hominibus qui vocati fuerant, non gustabũt de cœna mea.

25 Et quum irent cum eo turbæ multæ cõuersus est, & dixit eis,

26 Qui venit ad me, & non odit patrem suum & matrem suam, & fratres suos & sorores suas, & vxorem suam & filios suos, & etiam animam suam, discipulus non potest esse mihi.

27 Et is qui non tollit crucem suam, & 7 venit post me, discipulus non potest esse mihi.

28 Quis enim ex vobis qui vellit ædificare turrim, & non prius sedens computet sumptum suum, num sit ei ad perficiendum ipsam?

29 Ne, quum posuerit fundamenta, & non poterit perficere, omnes qui viderint, illudãt ei,

30 Et dicat, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit perficere.

31 Aut quis rex qui proficiscatur in bellum ad pugnandum cum 8 rege socio suo, & non prius cogitat num possit cum decem millibus occurrere ei qui venit contra se cum viginti millibus?

32 Sin autem minus, dum adhuc est procul à se, mittit nuntios, & petit pro pace.

33 Sic vnusquisque vestrũm qui non relinquit vniuersam possessionem suam, non potest esse mihi discipulus.

34 Bonus est sal: si autem sal etiam infatuatus fuerit, qua re salietur?

35 Neq; in terram, neque in sterquilinium abit foras abiiciunt ipsum. Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

3 *Moralis est sententia sæpe ab antiquis Hebræis doctoribus repetita. In Talmudin volumine* סוטא, *id est De suspecta vxore cap.* המקנא *(id est Zelotypus) his verbis legitur,* כל אדם שיש בו גסות רוח ל'סוף מתמעט. *Id est, Omnis homo in quo est tumor spiritus, in fine diminuitur.*

4 קובלא *quo vsus est quoq; supra cap 5. 29. quod ideo notare volui, quia vox rara est.*

5 *Pro A primo. Hebr. frequens Vnus pro Primo.*

6 *Id est, Ne quidem eorũ gustabit. Hebraïs.*

7 *Id est, Sequitur me. Hebraïs.*

8 *Id est, Aduersus regem socium suum. Rex autẽ aduersarius, vocatur socius quòd sit eiusdem conditionis & dignitatis.*

CAP. XV.

1 ACcedebant autem ad eum publicani & peccatores vt audirent eum.

2 Et Legisperiti ac Pharisæi murmnrarabant, ac dicebant, Hic peccatores recipit, & comedit cum eis.

3 Et dixit illis Ieschua parabolam hanc,

4 Quis ex vobis homo cui sunt cẽtũ oues, & si perdiderit vnum ex illis, non relinquit nonaginta & nouem in deserto, & profectus quærit eam quæ periit, vsque dum inueniat eam?

5 Et quum inuenerit eam gaudet, & tollit eam super humeros suos:

6 Et venit in domum suam, & vocat amicos suos & vicinos suos, ac dicit eis, Gaudete mecum, quia inueni ouem meam quæ perierat:

7 Dico vobis quòd sic erit gaudium in cælo super vno peccatore qui conuersus est, *magu* quàm super nonaginta nouem iustis, quibus necessaria non est conuersio.

8 Aut quæ est mulier cui sunt decem [1] zuz, & perdiderit vnum ex illis, & non accendat lucernam, & mũdet domum, & quærat ipsum accuratè donec inuenerit ipsum:

9 Et quum inuenerit id, vocat amicas suas & vicinas suas? & dicit eis, Gaudete mecum, quia inueni zuz meum, quod perierat.

10 Dico vobis quòd sic erit gaudium corã Angelis Dei super vno peccatore qui conuersus est.

11 Et dicebat eis rursum Ieschua, Homini cuidam erant filii duo:

12 Et dixit ei filius eius minor, Pater mi, da mihi portionem quæ redit ad me ex domo tua. Et diuisit eis possessionem suam.

13 Et post dies paucos congregauit ille filius eius minor quicquid redierat ad se, & abiit in locum longinquum: & ibi dispersit possessionem suam viuens prodigè.

14 Et quum consumpsisset quicquid erat ei, facta est fames magna in loco illo, & cœpit penuria esse ei.

15 Et abiẽs adhæsit [2] cuidã ex filiis ciuitatis

1 *Id est, Denarii vt annotauimus Matth. 17. 24*

2 *Id est, Cuidam ex ciuibus. Hebraïsmus.*

loci illius,& ille misit eum in agrum ad pascendum porcos.

16 Et desiderabat implere vẽtrem suum ex siliquis illis quas comedebant porci: & nemo dabat ei.

3 Id est, Quũ rediisset ad mentem, & cœpisset de se seriò cogitare.

17 Et 3 quũ venisset ad seipsum, dixit, Quot iam mercenarii sunt in domo patris mei, quibus abundat panis, & ego hic propter famem meam pereo!

18 Surgam, proficiscar ad patrem meum,& dicam ei, Pater mi, peccaui in cælum & coram te.

19 Neque deinceps dignus sum vt filius tuus vocer: fac me sicut vnum ex mercenariis tuis.

20 Et surgens venit ad patrem suũ. Et dum esset procul, vidit eum pater suus, & misertus est eius & accurrens incidit super collum eius, & osculatus est eum.

21 Et dixit ei filius eius, Pater mi, peccaui in cælum & coram te, neque dignus sum vt filius tuus vocer.

22 Dixit verò pater eius seruis suis, Proferte stolam præcipuam, induite eum, & ponite annulum in manũ eius, & calceate eum calceamentis.

23 Et adducentes interficite bouem saginatum: & comedemus, & exultabimus.

24 Quia hic filius meus mortuus erat,& reuixit: & perierat, & inuentus est. Et cœperunt exultare.

25 Ipse autem filius eius senior in agro erat, & quum venit & appropinquauit domui, audiuit vocem concentus multorum.

26 Et vocauit vnum ex pueris, & interrogauit quidnam istud *esset*.

27 Dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus bouem saginatum, quia sanum receperit illum.

28 Et iratus est,& nolebat ingredi. Et egressus pater eius, 4 petiit ab eo.

4 Id est, Rogauit & precibus contendit vt intraret:

29 Ipse verò dixit patri suo, Ecce, tot annis seruio tibi seruitutem,& nunquam transgressus sum mandatum tuum, nec vnquam hœdum dedisti mihi vt exultarem cum amicis meis:

30 Huic autem filio tuo, postquàm prodegerit possessionem tuam cum meretricibus, & venit, iugulasti ei bouem saginatum.

31 Dixit ei pater eius, Fili mi, tu omni tempore mecum es, & quicquid mecum est, tuum est:

32 Exultare autem nos oportebat & lætari, quòd hic frater tuus mortuus erat,& reuixit: ac perierat, & inuentus est.

CAP. XVI.

1 ET dixit parabolam ad discipulos suos, Homo quidam erat diues,& erat ei 1 dispensator: & accusatus fuit apud eum quòd possessionem eius 2 prodigeret.

1 Vide supra, 12.42.

2 Hinc est illud aduerbiũ פרחצית *deriuatum, quod legitur 15, 13.*

2 Et vocauit eum dominus eius, ac dixit ei, Quid hoc est quod audio de te? redde mihi rationem dispensationis tuæ. non enim potes deinceps dispensator esse mihi.

3 Dixit ille dispẽsator apud seipsum, Quid faciam quòd dominus meus aufert à me dispẽsationem? vt fodiam non possum, & mendicare pudet me.

4 Noui quid faciam, vt quum egressus fuero ex dispensatione, recipiant me in domos suas.

5 Et vocauit 5 vnumquenque ex debitoribus domini sui: & dixit priori, Quantum tu debes domino meo?

5 Ad verbũ Vnum vnum, Hebraismus.

6 Dixit ei, Centum 4 mẽsuras olei. Dixit ei, accipe scriptum tuum, & sede cum festinatione, scribe quinquaginta mensuras.

4 Vocem כתרין *fortassis Syrus interpres (vt multas alias) à Græco est mutuatus, atque suæ linguæ accõmodauit vt sit pro Græca* μετρηταί. *quod mensuræ genus Hebræo hato qui in Græco codice exprimitur, omnino æquale est.*

7 Et dixit alii, Tu quantum debes domino meo? Dixit ei, Centum 5 coros tritici. Dixit ei, Accipe scriptum tuum,& sede, scribe octoginta coros.

5 Eadem est mensura cum חומר: *chomer continet igitur decies epha.*

8 Et laudauit Dominus noster dispensatorem qui iniquus erat, quòd prudenter egisset. filii enim seculi huius prudentiores sunt quàm filii lucis in sua hac generatione.

9 Et etiam dico vobis, Facite vobis amicos ex mamuna hoc iniquitatis, vt quum defecerit, recipiant vos in tabernacula sua quæ sunt in æternum.

10 Qui in modico fidelis est, etiam in multo fidelis est: & qui in modico iniquus est, etiã in multo iniquus est.

11 Si igitur in mamuna inquitatis fideles non fueritis, verum *mamuna* vobis quis credet?

12 Et si in eo quod vestrum non est, non estis fideles inuenti, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 Non est seruus qui possit duobus dominis seruire: vel enim vnum odio habebit, & alrum diliget: vel vnum in honore habebit,& alterum despectui habebit. Non potestis Deo seruire & mamuna.

14 Pharisæi autem quum audiuissent hæc omnia, quia amabant argentum, deridebant eum.

15 Ieschua autem dixit eis, Vos estis illi qui iustificatis vosipsos coram filiis hominis: Deus autẽ nouit corda vestra. quia quod est sublime apud filios hominis, coram Deo abominabile est.

16 Lex & Prophetæ vsque ad Iuchannan, deinde regnũ Dei annuntiatur, & quisq; ipsum premit vt ingrediatur.

17 Facilius est autem vt cælum & terra prætereant quam vt litera vna ex Lege prætereat.

18 Quisquis dimittit vxorem suam,& ducit alteram, adulterium committit: & quisquis ducit dimissam, adulterium committit.

19 Homo autem quidam diues erat, & induebatur byssо & purpura, & quotidie deliciis indulgebat 6 superbè.

6 Id est, Splendide & magnificè.

20 Et pauper quidã erat cui⁹ nomen Laazar, & proiectus erat ad portam illius diuitis perculsus vlceribus.

21 Et cupiebat implere ventrem suum ex micis qui cadebant à mensa illius diuitis: sed etiam canes venientes lingebant vlcera eius.

22 Et factũ est autẽ vt mortuus sit ille pauper,& portauerũt eum Angeli in sinũ Abrahã: mortuus est verò etiã ille diues,& sepultus est.

23 Et quum torqueretur in inferno, sustulit oculos suos è longinquo, & vidit Abraham & Laazar in sinu eius:

24 Et clamauit voce elata, ac dixit, Pater mi Abraham, miserere mei, & mitte Laazar, vt intingat summitatem digiti sui in aquas, & humectet mihi linguam meam: quia ecce torqueor in flamma hac.

25 Dixit

25 Dixit ei Abraham, Fili mi recordare quòd recepisti bona tua in vita tua, & Laazar mala sua: & nunc ecce quiescit hic, & tu torqueris.

26 Et cum his omnibus, 7 hiatus magnus positus est inter vos & nos, vt ij qui volunt trãsire ad vos, non possint: neque etiam isthinc, transire ad nos

27 Dixit ei, Igitur peto abs te pater mi, vt mittas eum ad domum patris mei.

28 Quinque enim fratres sunt mihi: abeat, testificetur eis: ne etiam ipsi veniant in locum hunc tormenti.

29 Dixit ei Abraham, Est illis Musche & Prophetæ, audiant eos.

30 Ille verò dixit ei, Non, pater mi Abraham: sed siquis ex mortuis abeat ad eos, conuertentur.

31 Dixit ei Abraham, Si Musche & Prophetas non audiunt, nec etiam, si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei.

7 *Vocẽ* חיתא *in hoc versu alias non legi non modò in Nouo Testamento Syro, sed neque in Chaldæis paraphrasibus veteris Testamenti, neque antiquis Hebræorum scriptis: & ita accedit ad Latinam vocem Hiatus, vt eadem esse, & Syræ linguæ accommodata videatur.*

CAP. XVII.

1 ET dicebat Ieschua discipulis suis Fieri non potest vt non veniant offendicula, væ autem illi per cuius manum venient.

2 Tolerabilius esset ei si mola asinaria suspensa esset ad collum eius, & proiiceretur in mare, quàm vt offendat vnum ex istis paruis.

3 Cauete vobis ipsis. Si peccauerit frater tuus, increpa eum, &, si conuertatur, remitte ei.

4 Quòd si [1] septem vicibus in die [2] peccauerit in te, & septem vicibus in die conuersus fuerit ad te, & dixerit, Resipisco: remitte ei.

5 Et dixerunt Apostoli Domino nostro, Adauge nobis fidem.

6 Dixit eis, Si esset vobis fides sicut granũ sinapis, diceretis ficui isti, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

7 Quis est ex vobis cui sit seruus qui [3] ducit iugum, aut pascit oues, & si venerit ex agro, dicat ei, Statim transi, accumbe?

8 Sed dicit ei, Ptæpara mihi aliquid vt cenem: & accinctus lumbis tuis, ministra mihi vsquedum edidero, & bibero: & postmodum etiam tu edes & bibes.

9 [4] Num gratiam accipit illius serui, quia fecit id quod præceptũ fuerat ei? Nõ puto ego.

10 Sic etiam vos quum feceritis omnia illa quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui sumus inutiles: quia quod debebamus facere, fecimus.

11 Et factum est vt quum proficisceretur Ieschua Vrischelem, transiret per Samaritanos in Galilæam:

12 Et quum appropinquaret vt ingrederetur in pagum quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, & steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem suam, & dixerunt, Domine noster Ieschua miserere nostri.

14 Et quum vidisset eos, dixit eis, Proficiscimini, ostendite vosipsos sacerdotibus. Et quũ proficiscerentur, mundati sunt.

15 Vnus autem ex ipsis, quum videret quòd mundatus esset, reuertit se, & voce magna glorificabat Deum.

16 Et procidit super faciem suam ante pedes Ieschua, gratias agens ei: & ipse erat Samaritanus.

17 Respondit autem Ieschua, & dixit, Nónne decem fuerunt illi qui mundati sunt? vbi sunt nouem?

18 Nunquid discesserunt quo minus venientes darent gloriam Deo, præter hunc qui est ex populo alieno?

19 Et dixit ei, Surge, vade: fides tua [5] seruauit te.

20 Et quum interrogassent Ieschua *quidam* ex Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit, & dixit eis, Non est venturum regnum Dei cum [6] obseruationibus.

21 Neque dicent, Ecce hic est, & ecce illic est. ecce enim regnum Dei [7] intra vos est.

22 Et dixit discipulis suis, Veniẽt dies quibus desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis, & non videbitis.

23 Et si dixerint vobis, Ecce hic est, & ecce illic est, ne abeatis.

24 Sicut enim fulgor corruscat de cælo, & quicquid est sub cælo illuminat: sic erit Filius hominis in die suo.

25 Prius autẽ futurum est vt patiatur multa, & reprobetur à generatione hac.

26 Et sicut factum est in diebus Nuach, sic erit in diebus Filii hominis.

27 Comedebant & bibebant, & ducebant vxores & dabant maritis, vsque in diem quo ingressus est Nuach [8] in arcam, & venit diluuiũ, & perdidit omnem hominem.

28 Et sicut rursus factum est in diebus Lut: comedebant & bibebant, & emebant ac vendebant, & plantabant ac ædificabant:

29 In die autem quo egressus est Lut è Sedum, pluere fecit Dominus ignem & [9] sulphur è cælo, & perdidit omnes illos.

30 Sic erit in die quo reuelabitur Filius hominis.

31 In illo die qui in tecto fuerit, & vasa eius in domo, non descendat vt tollat ea: & qui in agro fuerit, nõ reuertatur ad *ea quæ sunt* post se.

32 Memores estote vxoris Lut.

33 Qui vult [10] seruare animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam, seruabit eam.

34 Dico vobis quòd in illa nocte duo erunt in vno lecto, vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Et duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 Responderunt, & dixerunt ei, Vbi Domine noster? Dixit ei, [11] Vbi corpus, illuc cõgregabuntur aquilæ.

1 *Ad verbũ, Septem temporibus. Hebraismus.*
2 *Syriacè est* יסכל *vide annotata in sextum Mat. 14.*
3 *Descriptio est arantis, cuius aratrũ iuga boũ trahere solet.*
4 *Id est, Num gratuiti beneficii loco obsequium serui sui ducit?*
5 *Ad verbũ, Viuificauit te. Hebraismus.*
6 *Id est, Cum splendore & apparatu, qualis conspicitur in iis qui regnum terrenũ capescunt.*
7 *Ad verbũ, In medio vestrũ est. Syra phrasis. cui Gallica respõdet, Il est au milieu de nous.*
8 *Tantùm hic legitur hac vox, & Matt. 24. 28.*
9 *Syra vox* כבריתא *respondet Hebræa* גפרית *mutatis literis* ג *in* ב, *&* ם *in* ב, *quod ad idem prolationis organum pertinent: illiæ quidẽ ad palatum, hæ verò ad labia.*
10 *Ad verb. Viuificare. Hebraismus, vt paulo post etiam.*
11 *Vide Matth. 24. 28.*

CAP. XVIII.

1 DIxit eis etiam parabolam vt omni tempore orarent, & non esset anxietas eis.

2 Iudex quidam erat in ciuitate quadam [1] qui à Deo non timebat, & à filiis hominis non se abscondebat.

3 Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & venit ad eum, & dixit, Vindica me ab aduersario meo.

4 Et [2] non volebat tempore multo postea verò dixit apud se, Si à Deo non timeo, & à

1 *Id est, Qui palam iniquus erat, vt nec Dei nec hominum iudicium metueret.*
2 *Id est, Diu eam a se repulit & recusauit facere quòd petebat.*

filiis hominis non me abscondo.

5 Saltem quia molestiam exhibet mihi hæc vidua, vindicabo eam, ne omni tempore veniens molesta sit mihi.

6 Et dixit Dominus noster, Audite quid dixerit iudex iniquitatis,:

7 Deus autem non potius faciet vindictam pro electis suis qui clamant ad se die ac nocte, & [3] protrahet spiritum suum contra illos?

3 Id est, Iram suam differet contra opprimentes eos.

8 Dico vobis quòd faciet vindictam eorum citò: veruntamen veniet Filius hominis, & inuenturúsne est fidem super terram?

9 Et dicebat parabolam hanc contra quosdam qui confidebant in se quòd essent iusti, & contemnebant omnem hominem.

10 Duo homines ascenderunt in templum ad orandum, vnus Pharisæus, & alter publicanus.

4 Ad verbum Inter se & animam suam. Hebraismus.

11 Et ipse Pharisæus stabat [4] solus, & hæc orabat, Deus, gratias ago tibi quòd non sum sicut reliqui homines, raptores, iniurii, & adulteri, neque sicut hic publicanus.

5 Vide Mat. 28.1.

12 Sed ieiuno bis in [5] sabbatho, & decimo quicquid possideo.

13 Ipse verò publicanus stabat procul, & non volebat ne oculos quidem suos attollere in cælum, sed percutiebat super pectus suum, & dicebat, Deus, gratiosus esto mihi peccatori.

14 Dico vobis quòd descendit iste iustificatus in domum suam potius quàm ille Pharisæus. Quisquis enim extulerit seipsum, deprimetur: & quisquis depresserit seipsum, extolletur.

15 Offerebant autem ei infantes, vt tangeret eos: & viderunt illos discipuli eius, & obiurgauerunt illos.

16 Ipse verò Ieschua vocauit eos, & dixit eis. Sinite paruulos venientes ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut ii illorum *inquam* est regnum cælorum.

17 Ammin dico vobis quòd qui non acceperit regnum Dei tanquam paruulus, non intrabit in illud.

18 Et interrogauit eum quidam ex primoribus, & dixit ei, Præceptor bone, quid faciam vt hæreditatem consequar vitæ quæ est in perpetuum?

19 Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? & non est bonus nisi vnus Deus?

20 Mandata nosti, Nõ occides, & Non cõmittes adulterium, & Non furaberis, & Non testaberis testimonium mendatii: Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Dixit ei, Hæc omnia seruaui à pueritia mea.

22 Quum audiuisset autem Ieschua, dixit ei. Vnum deest tibi. abi, vende quicquid est tibi & da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo: & [6] veni post me.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

23 Ille autem quum hæc audiuisset, mœstitia affectus est: dives enim erat valde.

24 Et quum vidisset Ieschua quòd mœstitia affectus esset, ait, Quàm difficile est eis quibus sunt opes vt ingrediantur in regnum Dei.

7 Vide quæ de hac Syra voce scripsimus Matth 19.24

25 [7] Facilius est camelo vt in foramen acus ingrediatur, quàm dives in regnum Dei.

26 Dicunt ei qui audierunt, Et quis potest seruari?

27 Ieschua autem dixit, Ea quæ apud filios hominis non possunt, apud Deum fieri possunt.

28 Dixit ei Schemeun Cipha, Ecce, nos reliquimus omnia, [8] & iuimus post te.

8 Id est, Secuti sumus. Hebraismus.

29 Dixit ei Ieschua, Ammin dico vobis quòd nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios, propter regnum Dei,

9 Id est, Duplum eius quod amiserit innumeris vicibus multiplicatum.

30 Et non recepturus sit [9] cum duplicationibus multis hoc tempore, & in seculo futuro vitam quæ est in æternum.

31 Et accepit Ieschua duodecim suos, & dixit eis, Ecce, ascendimus Vrischelem, & perficientur omnia quæ scripta sunt in Prophetis de Filio hominis.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudent ei, & spuent in faciem eius:

33 Et flagellabunt eum, & ignominia afficient eum, & occident eum: & die tertia resurget.

10 Id est, Nullum horũ verborum intellexerunt. Hebraismus iam sæpius obseruatus.

34 Ipsi verò [10] vnum ex his non intellexerunt, sed absconditum erat ab eis verbum hoc, nec cognoscebant ea quæ dicebantur eis.

35 Et quum appropinquaret Irichu, cæcus quidam sedebat iuxta viam, & mendicabat.

36 Et audiuit vocem turbæ transeuntis, & interrogabat quisnam hic esset.

37 Dicunt ei, Ieschua Natzeraia transit.

38 Et clamauit, & dixit, Ieschua fili Dauid, miserere mei.

39 Et ii qui proficiscebantur ante Ieschua obiurgabant eum vt taceret: ipse verò amplius clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum ad se. & quum accessisset ad se, interrogauit eum,

11 Ad verbum, Viuificauit te. Hebraismus.

41 Et dixit ei, Quid vis tu *vt* faciam tibi? Ille verò dixit, Domine mi, vt videam.

42 Et Ieschua dixit ei, Videto. fides tua [11] seruauit te.

12 Id est, Sequebatur eũ. Hebr.

43 Et eadem hora vidit, [12] & veniebat post eum, & glorificabat Deum, & vniuersus populus qui viderat dabat gloriam Deo.

CAP. XIX.

1 Syra vox ܐܣܝܬܐ *significat degenerem & insipidam: vnde dicitur etiam de sale infatuato, & qui à pristina sua præstantia degenerauit. nec q̃ alibi quam in hac paraphrasi facilè reperiatur.*

1 ET quum ingressus esset Ieschua, ac transiret per Irichu,

2 Homo quidam cuius nomen erat Zaccai, dives erat, & maximus publicanorum:

3 Et volebat videre Ieschua quisnam esset: neque poterat præ turba, quia statura sua pusillus esset Zaccai.

4 Et accurrit ante Ieschua, & ascendit in ficum [1] sylvestrem, vt videret eam: quia similiter futurum erat vt transiret.

5 Quumque venisset ad illum locum Ieschua, vidit eum, & dixit ei, Festina, descende Zaccai: hodie enim oportet vt in domo tua sim.

6 Et festinans descendit, & accepit eum gaudens.

2 Ad verbũ, Cum quatuor id est, Quadruplum vltra id quod abstulerim. Respicit ad pœnam in fures constitutã Exod. 21. in fine.

7 Quum viderent autem omnes murmurabant, & dicebant, Ad hominem peccatorem ingressus diuertit.

8 Stetit autem Zaccai, & dixit Ieschua, Ecce, domine mi, dimidium facultatum mearum do pauperibus, & cuique id quod iniuria abstuli, [2] quadruplo restituo.

9 Dixit ei Ieschua, Hodie facta est salus domui huic, eo quòd etiam hic filius est Abrahami.

10 Venit

10 Venit enim Filius hominis vt quærat & ſeruet id quod perierat.

11 Et quum audiuiſſent hæc, adiecit dicere 3 parabolam eo quòd propinquus eſſet Vriſchelem, & putarent quòd eadem hora futurum eſſet vt manifeſtaretur regnum Dei.

12 Et dixit, Homo quidam 4 cognationis amplæ, profectus eſt in regionem longinquam, vt acciperet ſibi regnum, & reuerteretur.

13 Et vocauit decem ſeruos ſuos, ac dedit eis decem 5 minas, ac dixit eis, Negotiemini donec veniam.

14 6 Filij autem ciuitatis eius oderant eũ, & miſerunt nuntios poſt eum, ac dixerunt, Nolumus vt regnet ſuper nos iſte.

15 Et quum accepiſſet regnum, & reuerſus eſſet, dixit vt vocarent ad ſe illos ſeruos ſuos quibus dederat argentum, vt cognoſceret quid quiſque illorum negotiatus eſſet.

16 Et venit primus, ac dixit, Domine mi, mina tua decem minas lucrifecit.

17 Dixit ei, Euge ſerue bone: quia in modico inuentus es fidelis, eris poteſtatem habẽs ſuper decem oppida.

18 Et venit ſecundus, ac dixit, Domine mi, Mina tua quinque minas fecit.

19 Dixit etiam huic, Etiam tu eris poteſtatem habens ſuper quinque oppida.

20 Et venit alius, ac dixit, Domine mi, ecce, mina tua illa quæ erat apud me, poſita eſt in linteo.

21 Timui enim abs te, quòd homo ſis durus, & tollas id quod non poſuiſti, ac metas id quod non ſeminaſti.

22 Dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, ſerue male. noueras me quòd homo ſim durus, & tollam id quod non poſui, & metam id quod non ſeminaui.

23 Quare non dediſti argentum meum ad menſam? & ego veniſſem, & exegiſſem eam cum vſuris ſuis.

24 Et illis qui ſtabant ante ſe, dixit, Accipite ab eo minam, & date ei apud quem ſunt decem minæ.

25 Dicunt ei, Domine noſter ſunt penes eum decem minæ.

26 Dixit illis, Dico vobis quòd omni cui eſt, dabitur: ab eo autẽ cui non eſt etiam quod eſt ei, auferetur.

27 Veruntamen illos inimicos meos qui noluerunt vt regnarem ſuper eos, adducite, & interficite eos coram me.

28 Et quum dixiſſet hæc Ieſchua, progreſſus eſt vt proficiſceretur Vriſchelem.

29 Et quum appropinquaſſet Beth-Phageh, & Beth-Aniah iuxta montem qui vocatur *mons* loci Oliuarum, miſit duos ex diſcipulis ſuis:

30 Ac dixit eis, Ite in pagum illum qui contra nos eſt; & quum intrabitis, ecce, inuenietis pullum qui alligatus eſt, ſuper quem nunquam homo equitauit: ſoluentes adducite eum.

31 Et ſi quis interroget vos, Quare ſoluitis illum, ſic dicite ei, Domino noſtro neceſſarius eſt.

32 Et abiierunt ij qui miſſi ſunt: & inuenerunt ſicut dixerat eis.

33 Quumque ſoluerent pullum, dixerunt eis domini eius, Quid ſoluitis pullum iſtum?

34 Et dixerunt eis Quia Domino noſtro neceſſarius eſt.

35 Et adduxerunt eum ad Ieſchua, & iniecerunt ſuper pullum veſtimenta ſua, & equitare fecerunt Ieſchua ſuper eum.

36 Dum autem proficiſceretur, expandebant veſtimenta ſua in via.

37 Et quum appropinquauit ad deſcenſum montis loci Oliuarum, cœperunt vniuerſa turba diſcipulorum lætari, & glorificare Deum voce elata ſuper omnibus virtutibus quas viderant.

38 Et dicebant, Benedictus eſt rex qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in excelſis.

39 Quidam autem ex Phariſæis è medio turbarum dixerunt ei, Domine mi obiurga diſcipulos tuos.

40 Dixit eis, Dico vobis quòd ſi ij tacuerint, lapides clamabunt.

41 Et quum appropinquaret, & videret ipſam vrbem, fleuit ſuper eam,

42 Ac dixit, O ſi cognoſceres hæc quæ ſunt pacis tuæ, ſaltem in hoc die tuo: nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.

43 Venient autem tibi dies quibus circundabunt te inimici tui, & coarctabunt te vndiq;

44 Et ſubuertent te & filios tuos in medio tui, neque relinquent in te lapidem ſuper lapidem, propterea quòd non noueris tempus viſitationis tuæ.

45 Et quum ingreſſus eſſet in templum, cœpit eiicere eos qui vendebant in illo, & qui emebant.

46 Et dixit eis, Scriptum eſt, Domus mea, domus orationis eſt: vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum.

47 Et ipſe docebat quotidie in templo: ſummi autem ſacerdotes, & Legiſperiti, & ſeniores populi quærebant perdere eum.

48 Et non inueniebant quid facerent ei: vniuerſus enim populus appenſus erat ei vt audiret eum.

CAP. XX.

1 FActumque eſt [1] in vno ex diebus, quum docereat in templo, & euangelizaret, ſurrexerunt aduerſus eum ſummi ſacerdotes & Legiſperiti cum ſenioribus:

2 Et dixerunt ei, Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, & quis eſt qui dedit tibi poteſtatem hanc?

3 Reſpondit Ieſchua, & dixit eis, Interrogabo vos ego quoq; ſermonem & dicite mihi,

4 Baptiſmus Iuchannan è cœlo erat, an ex filiis hominis?

5 Illi autem ratiocinabantur in ſeipſis, & dicebant, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Et quare non credidiſtis ei?

6 Si verò dixerimus, Ex filiis hominis, lapidabit nos populus vniuerſus: perſuaſi enim ſunt quòd Iuchannan Propheta ſit.

7 Et dixerunt ei, Non nouimus vnde ſit.

8 Dixit eis Ieſchua, Neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.

9 Et cœpit dicere populo parabolam hãc, Homo quidam *erat* qui plantauit vineam, & poſſidendam tradidit eam agriçolis, & [2] peregrinatus eſt tempore multo.

10 Et in tempore miſit ſeruum ſuum ad a-

3 *In textu erat* מרתא *id eſt Verbum. ſed librarij in curia literæ tranſpoſita fuerant: quem errorem, licet inter animaduerſos non cõmemoretur, reſtituere non dubitaui, ac ſcripſi* מרתא.

4 *Id eſt, Ortus genere claro, Pranobilis.*

5 *Minam Hebraicam docet Ezech. 45, 12. continere ſexaginta ſiclos. Atque vt ſicli duo erant diuerſi valoris, communis continens duos denarios, & ſanctuarij duplo maior, ſic etiam mina duplex fuit, communis & ſanctuarij. Mina ergo communis 60. communes ſiclos, hoc eſt 120. denarios continebat: mina verò maior 60. ſiclos ſanctuarij, hoc eſt 240. denarios. De valore autem denarij vide quæ annotauimus Matth. 18.*

6 *Id eſt, Ciues eius. Hebraiſmus.*

1 *Id eſt, Quodam die. Hebraiſmus.*

2 *Hoc Syrum verbum alibi me legiſſe non memini.*

gricolas, vt darent ei de fructibus vineæ. Agricolæ autem percusserunt eum, & remiserunt eum inanem.

11 Et adiecit, & misit seruum suum alium: illi autem etiam ipsum percusserunt & ignominia affecerunt, & remiserunt eum vacuum.

12 Et adiecit, & misit tertium: illi autem etiam ipsum contuderunt, & eiecerunt eum.

13 Dixit dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: iam videbunt eum, & abscondent se.

14 Quum autem vidissent eum agricolæ, ratiocinabantur apud semetipsos, & dicebant, Iste est hæres: venite, occidamus eum: & erit hæreditas nostra.

15 Et eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt eum. Quid igitur illis faciet dominus vineæ?

16 Veniet, & perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. Quum autem audiuissent, dixerunt, Ne sit hoc.

3 Id est, Absit.

17 Ipse autem intuitus est eos, & dixit, Et quid est quod scriptum est? Lapis quem reprobauerunt ædificantes, is factus est [4] præcipuum cornu anguli.

4 Id est, Tãquam summus & præcipuus, qui eminet inter angulares lapides, vt cornu in capite animalis.

18 Et omnis qui ceciderit super ipsum lapidem, conteretur: & omnis super quem ille cadet, disperget eum.

19 Quærebant autem summi sacerdotes & Legisperiti vt iniicerent in eum manus eadem hora, & timuerunt à populo. cognouerunt enim quòd de eis loquutus esset parabolam hãc.

20 Et miserunt ad eum exploratores simulantes se tanquam iustos, vt carperent eum in sermone, & traderent eum iudicio & potestati Præsidis.

21 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Præceptor, nouimus quòd rectè loqueris & doces, & non [5] assumis vultum, sed in veritate viam Dei doces:

5 Id est, Nõ fingis aut dissimulas Vide annotata in vocem hypocritæ, Matth. 6.

22 Licet nobis vt demus argentum capitationis Cæsari, an non?

23 Ipse autem intellexit astutiam eorum: & dixit, Quid vos tentatis me?

24 Ostendite mihi [6] denariũm, Cuius est in ea imago & descriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

6 De valore denarij vide Matth. 18. 28.

25 Dixit eis Ieschua, Date igitur *quæ sunt* Cæsaris, Cæsari, & *quæ* Dei, Deo.

26 Et non potuerunt carpere ex eo verbũ coram populo: & mirati sunt super responso eius, & tacuerunt.

27 Accesserunt autem quidam ex Zaddukæis, qui dicunt quòd resurrectio non est: & interrogauerunt eum,

28 Ac dixerunt ei, Præceptor, Musche scripsit nobis quòd si alicuius moriatur frater, cui sit vxor absque filiis, accipiat frater eius vxorẽ eius, & exsuscitet semen fratri suo.

29 Septem autem fratres erant, & primus accepit vxorem, & mortuus est absque filiis.

30 Et accepit eam secundus in vxorem suam, & ipse mortuus est absque filiis.

31 Et tertius rursus accepit eam, & similiter quoque illi septem, & mortui sunt, neque reliquerunt filios.

32 Et mortua est nouissimè etiam mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius ex eis erit vxor? ipsi enim septem acceperunt eam.

34 Dixit eis Ieschua, Filij seculi huius accipiunt vxores, & vxores fiunt viris:

35 Illi verò qui illo seculo digni sunt, & resurrectione quæ est [7] à mortuis non accipiunt vxores, neque etiam [8] vxores fiunt maritis.

7 Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè D'entre les morts.

36 Neque enim rursus mori possunt. nam sicut Angeli sunt: & filii sunt Dei, quia fuerunt filij resurrectionis.

8 Id est, Non sunt Hebraismus.

37 Quòd verò resurgant mortui, etiam Musche declarauit. Commemorauit enim in rubo, quum diceret, Dominus Deus Abraham, & Deus Ischak, & Deus Iaakub.

38 Deus autem non est mortuorum, sed viuentium: omnes enim viuent ei.

39 Et responderunt quidam ex Legisperitis, & dixerunt ei, Præceptor, bene dixisti.

40 Neque rursus ausi sunt interrogare eum de re aliqua.

41 Et dicebat eis, Quomodo dicunt Legisperiti de Christo quòd filius est Dauidis?

42 Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea,

43 Vsque dum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis?

44 Si igitur Dauid vocauit eum Dominum meum, quomodo filius eius est?

45 Et quum vniuersus populus audiret, dixit discipulis suis,

46 Cauete à Legisperitis, qui volunt ambulare in stolis, & amant [9] pacem in plateis, & primos consessuum in synagogis, & primos accubituum in cœnis.

9 Id est salutationem. Hebraismus.

47 Qui comedunt domos viduarum, prætextu quòd prolixas faciunt precationes suas. ipsi accipient [10] iudicium maius.

10 Id est, Cõdemnationem Hebraismus.

CAP. XXI.

1 INtuitus est autẽ Ieschua diuites illos qui iniiciebaat in [1] gazophylacium oblationes suas.

1 Ad verb. In domum vel locum gaza.

2 Et vidit etiam viduam vnam pauperem quæ iniecit [2] octauas *partes* duas:

2 Vide quæ de hoc genere numismatis annotauimus in finem Marci 12.

3 Et dixit, Verè dico vobis quòd hæc vidua pauper iniecit amplius quàm vllus.

4 Omnes enim hi ex eo quod superat eis, iniecerunt in locum oblationis Dei: hæc verò ex penuria sua omne quod possidebat iniecit.

5 Et quum dicerent quidam de templo quòd lapidibus pulchris & oblationibus ornatum esset, dixit eis Ieschua,

3 Id est, Ne sequamini eos Hebraismus.

6 Hæc sunt quæ spectatis vos? venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur.

4 Ad verb. In loco, loco. Hebraiſ.

7 Et interrogabant, ac dicebant, Præceptor, quando hæc fient? & quod est signum quòd appropinquant hæc vt fiant?

5 Hoc versu Syrus interpres quæ paucioribus verbis in Græco codice scripta erant pluribus paraphrastico reddidit, vel Græco codice vsus est copiosiore nostro.

8 Ipse verò dixit eis, Videte ne erretis. multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus: & tempus appropinquat. ne autem iueritis post eos.

9 Et quum audiueritis bella & tumultus, ne timeatis: futurum est enim vt hæc prius fiant, sed non dum appropinquauit finis.

10 Surget enim gens contra gentem & regnum contra regnum:

11 Et *terra* motus magni erunt [4] in singulis locis, & fames, & mortes: & erunt terrores [5] & propulsationes, & signa magna conspici-

entur de cælo, & [6] tempestates magnæ erunt.

12 Ante omnia autem hæc iniicient vobis manus, & persequentur vos, & tradent vos in synagogas, & in domum vinctorum, & præsentabunt vos ante reges & præsides propter nomen meum.

13 Est autem vobis in testimonium.

14 Ponite verò in corde vestro vt non sitis instructi ad proferendum defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam contra quam non poterunt consistere omnes inimici vestri.

16 Tradēt autem vos parentes vestri & fratres vestri & cognati vestri, & amici vestri, & morte afficient *aliquos* ex vobis.

17 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum.

18 Et capillus ex capite vestro non peribit.

19 Per patientiam autem vestram possidebitis animam vestram.

20 Quum autem videritis Vrischelem quòd cingat eam exercitus, tunc scitote quòd appropinquat ei ruina eius

21 Tunc ii qui in Iudæa erunt, fugient in montem: & qui in medio eius erunt, aufugient: & qui in agris, non ingredientur in eam.

22 Et dies ii dies sunt vltionis, vt quicquid scriptum est.

23 Væ autem iis quæ in vtero habent, et iis quæ lactant in illis diebus. erit enim angustia magna in terra, & ira super populum hunc.

24 Et cadent [7] in ore gladii, & captiui ducentur in omnem locum. Et Vrischelem calcabitur à Gentibus, donec inpleantur tempora Gentium.

25 Et erūt signa in sole & in luna, & in stellis, & in terra angnstia Gentium, & complosio manuum præ stupore sonitus maris.

26 Et tremor [8] extrudens animas filiorum hominis, præ metu eius quod venturum est super terram: & cōmouebuntur virtutes cælorū.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa & gloria magna.

28 Quum autem incipient hæc fieri, bono animo estote, & attollite capita vestra: quia appropinquat liberatio vestra.

29 Et dicebat eis parabolam, Videte ficum & omnes arbores.

30 Quæ quum se [9] produnt, statim ex eis intelligitis quòd appropinquat æstas.

31 Ita etiam vos quum videritis hæc fieri: scitote quòd propè sit regnum Dei.

32 Ammin dico vobis quòd non preteribit generatio hæc donec omnia ista fiant.

33 Cælum & terra preteribunt, & verba mea non præteribunt.

34 Cauete autem vobisipsis, ne vnquam grauentur corda vestra crapula & ebrietate & solicitudine seculi: & repentè veniat super vos dies ille.

35 Nam sicut laqueus venatoris illaqueabit omnes qui sedent super faciem vniuersæ terræ.

36 Estote ergo vigilantes omni tempore, & orantes vt digni sitis vt fugiatis ab istis quæ futura sunt, & consistatis coram Filio hominis.

37 Interdiu autem docebat in templo, & noctu egrediebatur pernoctans in monte qui vocatur *mons* loci Oliuarum.

38 Et vniuersus populus præueniebat eum in templum ad audiendum sermonem eius.

[6] *Vox* סחוי *propriè significat hyemem, transfertur deinde ad diras tempestates, quales sunt hyeme sæpe*

[7] *Id est, In acie gladii Hebraismus.*

[8] *Id est, Examinans homines.*

[9] *Elegans metaphora. Id est, Ineunte vere reuiescunt. Eodem verbo vtitur Matth. 24. 32.*

CAP. XXII.

1 PRopè autem erat festū azymorum quod vocatur Petscha.

2 Et quærebant summi sacerdotes & Legisperiti quomodo interficerent eum: timebant enim à populo.

3 Intrauerat autem Satanah in Iihuda qui vocatur Sechariuta, qui erat è numero duodecim:

4 Et abiens loquutus est cum summis sacerdotibus & Legisperitis & principibus [1] exercitus templi quomodo traderet eum ipsis.

5 Et gauisi sunt, & pacti sunt quòd daturi essent ei argentum.

6 Et pollicitus est eis & quærebat sibi opportunitatem vt traderet eum ipsis sine turba.

7 Et aduenit dies azymorum in quo erat consuetudo vt mactaretur Petscha.

8 Et misit Ieschua Cipha & Iuchannan: & dixit eis, Ite parate nobis Petscha vt vescamur.

9 Illi verò dixerunt ei, Vbi vis tu vt paremus?

10 Dixit eis, Ecce, quum ingressi fueritis in ciuitatem, occurret vobis homo qui baiulat lagenam aquarum, [2] ite post eum.

11 Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Quæ est domus conuiuij vbi comedam Petscha cum discipulis meis?

12 Et ecce, ipse indicabit vobis cœnaculum magnum quod stratum est: ibi parate.

13 Et abeuntes inuenerunt sicut dixerat eis: & parauerunt petscha.

14 Et quum esset tempus, veniens Ieschua accubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

15 Et ait eis, Desiderio desideraui vt hoc petscha comederem vobiscum antequam paterer.

16 Dico enim vobis, quod deinceps non comedam illud quousque compleatur in regno Dei.

17 [3] Et accepit poculum, & gratias egit, ac dixit, Accipite hoc, & diuidite inter vos.

[1] *Videtur esse seniorum in eo populo descriptio, qui eo anno magistratum in populo gerebant: à quibus postquam sub imperium Romanum redacti sunt, magna ex parte politica gubernatio adempta est, & tantum illis relicta sunt indicia circa cerimonias & obseruationes legis: at & permissum vt ad cogendos ciues ad officiū, numerum aliquem satellitū haberent. ac ij sunt quos vocant Exercitum templi, quia se non extendebat eorum potestas nisi ad res (vt ita dicam) ecclesiasticas.*

[2] *Ius relinquebatur eis hominem comprehendēdi, in carcerem conijciendi, examinandi, excommunicandi, atque (quod summum erat eis supplicium permissum) virgis cædendi 40. ictibus, iuxta Legis præscriptum, Deut. 25. Si autem reum inuenisset grauius supplicium meritum, ad magistratum supremum quem imperium Romanum eis præfecerat, res tota deuoluebatur. Ideò in Iohanne, quum Pilatus Christum relinqueret Iudæis iudicandum, recusarunt illi, & tanquam grauiore supplicio (videlicet morte) dignum, qua ipsi eum afficere non poterant, reliquerunt Pilato: respondentes, Non licet nobis interficere quemquam. Flagellationis autem pœnam tulit ab eis Paulus 2. Cor. 11. Quod verò de Stephano legitur, lapidatum ab eis fuisse, hoc non est factum nisi per tumultum, non autem ordinariè & iuxta potestatem Iudæis relictam.*

[2] *Id est, Sequimini eum Hebr.*

[3] *Obseruabit lector in Syriaco textu omitti quicquid de priori poculo legitur in Græco textu, ab his verbis, Et accepit poculum, vsque ad illa verba, Dum venerit regnum Dei. Probabile autem est omissionis causam dedisse eadem verba in quæ desinit vers. 16. & 18. Nam proclive fuit vt antiquarius similitudine illorum verborum deceptus, à fine vers. 16. ad initium 18. transiuerit. Similem errorem prius in Matthæo animaduertimus. Itaque non dubitaui ex annotationibus, quod hoc loco deerat, in contextum transfere: licet etiam in manuscripto Heydelbergensi codice antiquissimo omittatur.*

18 Dico enim vobis quòd non bibam ex producto vitis vsquedum venerit regnum Dei.

19 Et accepit panem, & gratias egit: & fregit, & dedit eis, ac dixit, Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur: hoc estote facientes in memoriam mei.

20 Et similiter etiam de poculo, postquam cœnati sunt, dixit, Hoc poculum *est* Testamentum nouum per sanguinem meum qui pro vobis effunditur.

21 Veruntamen, ecce, manus prodentis me, est in mensa.

22 Et Filius hominis abit sicut destinatum est: veruntamen væ illi homini 4 per cuius manum proditur.

4 Id est, Per quem: per cuius ministerium. Hebraismus.

23 Et cœperunt inuestigare inter se quisnã ex eis esset qui hoc esset facturus.

24 Fuit autem etiam contentio inter eos quis esset inter eos 5 maximus.

5 Ad verbũ, Magnus. Enallage graduum quibus Hebræi destituuntur.

25 Ipse autem Ieschua dixit eis, Reges Gẽtium domini earum sunt, & qui potestatem habent in eas, benefici vocantur:

26 Vos autem, non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut minimus: & is qui præcipuus est, sicut minister.

27 Quis enim maximus? is qui accumbit, an is qui ministrat? nónne est is qui accumbit? Ego autem sum inter vos tanquam is qui ministrat.

28 Vos estis qui mansistis apud me in tentationibus meis.

29 Et ego polliceor vobis sicut pollicitus est mihi Pater meus regnum.

30 Vt comedatis & bibatis super mensam regni mei, & sedeatis super thronos, & iudicetis duodecim tribus Israiel.

31 Et dixit Ieschua Schemeun, Schemenn, ecce, Satanah petiit vt 6 ventilaret vos tanquam frumentum.

6 Ad verb. Vt commiscereret vos. Nã grana, dum cribrantur, commiscentur.

32 Et ego orani pro te vt non deficeret fides tua. Et etiam tu in tempore conuertere, & confirma fratres tuos.

33 Schemeun autem dixit ei, Domine mi, Tecum paratus sum ego & ad locum vinctorũ & ad mortem.

34 Dixit ei Ieschua, Dico tibi Schemeun quòd non cantabit gallus hodie vsquedum tribus vicibus negaueris, quòd non noscas me.

35 Et dixit eis, Quum misi vos absque crumenis & absque sacculis viatoriis & calceis, nũ defuit vobis aliquid? Dicunt ei, Nihil quicquam.

36 Dixit eis, Ex hoc tempore is cui est crumena, accipiat & similiter sacculum viatorium: & is cui non est gladius, vendat vestimentum suum, & emat sibi gladium.

37 Dico enim vobis quòd etiam hoc quod scriptum est, oportet vt impleatur in me, nempe, Cum iniquis numeratus est. Omnia enim quæ sunt de me, complementum accipient.

38 Et illi dixerunt ei, Domine noster, ecce, hîc sunt duo gladij. Dixit eis, Sufficiunt.

39 Et egressus est, ac abiit sicut solitus erat, in montem loci Oliuarum. Et 7 abierunt post eum etiam discipuli eius.

7 Id est, Secuti sunt eum.

40 Et quum peruenisset ad locum, dixit eis, Orate ne intretis in tentationem.

41 Et ipse secessit ab eis quasi *ad* iactum lapidis. Et posuit genua, & orabat.

42 Ac dicebat, Pater, si vis pertranseat me poculum istud: veruntamen non voluntas mea sed tua fiat.

43 Et conspectus est ei Angelus de cælo corroborans eum.

44 Et quum esset in timore, instanter orabat. Et factus est sudor eius tanquam demissiones sanguinis, & cecidit super terram.

45 Et surrexit ab oratione sua, & venit ad discipulos suos, ac inuenit eos dormientes præ angustia.

46 Et ait eis, Quid dormitis? surgite, & orate vt non intretis in tentationem.

47 Et adhuc eo loquente, ecce turba, & is qui vocabatur Iihuda, vnus ex duodecim venit ante eos: & accessit ad Ieschua, & osculatus est eum.

(8 Hoc enim signum dederat eis, nempe, Quem osculatus fuero, ipse est.)

8 Græcus codex hæc tantum legit in Matth. & Marc. vnde repetuntur et amhoc loco à paraphraste

48 Dixit ei Ieschua, Iihuda, osculo prodis tu Filium hominis?

49 Quum viderent autem qui cum ipso erant id quod fiebat, dicunt ei, Domine noster, percutiemus eos gladio?

50 Et percussit quidam ex eis seruum summi Sacerdotis, & abstulit ei auriculam eius dexteram.

51 Respondit Ieschua, & dixit, Satis est vsq; huc. Et tetigit auriculam eius qui passus fuerat, & sanauit eam.

52 Et dixit Ieschua eis qui venerant contra se summis sacerdotibus, & senioribus, & 9 principibus exercitus templi, Tanquam contra latronem exiuistis contra me cum gladiis, & cũ fustibus, vt apprehenderetis me.

9 Vide supra quæ annotauimus initio capitis huius.

53 Quotidie vobiscum fui in templo, neq; extendistis super me manus: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.

54 Et apprehensum adduxerunt eum in domum summi Sacerdotis. Et Schemeun 10 veniebat post eum è longinquo.

10 Id est, Sequebatur eũ. Hebr.

55 Accenderunt autem ignem in medio atrii, & sedebant circa eum: & sedebat etiam ipse Schemeun inter eos.

56 Et vidit eum puella quædam quòd sederet ad ignem, & intuita est eum, ac dixit, Etiam iste cum illo erat.

57 Ipse autem negauit, & dixit, Mulier, non noui eum.

58 Et post paululum vidit eum alius, & dixit ei, Etiam tu ex ipsis es. Cipha autem dixit, Non sum.

59 Et post horam vnam alius contendebat, & dicebat: Verè etiam hic cum illo erat: nam etiam Galilæus est.

60 Ait Cipha, O homo, non noui quid dicas. Et confestim, eo loquente, cantauit gallus.

61 Et Ieschua conuersus est, & intuitus est Cipha: & recordatus est Schemeun sermonis Domini quem dixerat ei, Priusquam cantet gallus, negabis me tribus 11 vicibus.

11 Ad verb. Temporibus. Syra loquutus

62 Et egressus foras Schemeun, fleuit amarè.

63 Et homines qui apprehenderãt Ieschua, illudebant ei, & tegebant eum.

64 Ac percutiebant eum super faciem eius, & dicebant, Vaticinare quis percussit te.

65 Et alia multa blasphemabant ac dicebant contra eum.

66 Et quum illuxisset, congregati sunt seniores & summi sacerdotes & Legisperiti, & ascen-

ascendere fecerunt eum in locum congregationis eorum:

67 Et dixerunt ei, Num tu es Christus? dic nobis. Dixit eis, Si dicam vobis, non credetis mihi:

68 Et si interrogauero vos, non reddetis mihi responsum, aut dimittetis me.

12 *Ad verb. Ex nunc. Hebraismus.*

69 [12] Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextera virtutis Dei.

70 Dicunt ei omnes, Tu es ergo filius Dei? Dixit eis Ieschua, Vos dixistis quòd ego *u* sum.

71 Dicunt ei, Quid rursus necessarij sunt nobis testes? Nos enim audiuimus ex ore ipsius

CAP. XXIII.

1 ET surrexerunt vniuersa congregatio eorum, & adduxerunt eum ad Pilatum.

1 *Ad verb. Proclamantes accusationem eius quæ phrasis exposita est Matt. 4.*

2 Et [1] cœperunt accusare eum, & dicebant, Hunc inuenimus errare facientem gentem nostram, & prohibentem ne argentum capitationis Cæsari demus: & dixit de se quòd rex sit Messias.

3 Pilatus autem interrogauit eum, ac dixit ei, Es tu Rex Iudæorum? Dixit ei, Tu dixisti.

4 Et dixit Pilatus summis sacerdotibus & senioribus, Ego aliquam causam non inuenio contra hominem hunc.

5 Illi autem clamabant, & dicebant, Conturbat populum nostrum, docens in vniuersa Iudæa, & incepit à Galilæa vsque huc.

6 Pilatus autem quum audiret nomen Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.

7 Et quum cognouisset quòd de subiectis potestati Hiraudis esset, misit eum ad Hiraudem: quia in Vrischelem erat in illis diebus.

8 Hiraudes autem quum vidisset Ieschua, gauisus est valdè: cupidus enim erat videndi eum à tempore multo, quia audiuisset de eo multa, & sperabat quòd aliquod signum visurus esset ab eo.

9 Et sermonibus multis interrogabat eum: Ieschua autem aliquod responsum non reddidit ei.

10 Stabant autem summi Sacerdotes & Legisperiti, & constanter accusabant eum.

11 Hiraudis verò contemptui habuit eum ipse & ministri eius. Et quum illusisset, induit eum vestibus coccineis, & remisit eum ad Pilatum.

12 Et in illo die facti sunt amici Pilatus & Hiraudis inter sese: inimicitiæ enim antea fuerant inter eos.

13 Vocauit verò Pilatus summos sacerdotes & magistratus populi:

14 Et dixit eis, Obtulistis mihi hominem hunc tanquam subuertentem gentem vestram: & ecce, ego examinaui eum ante oculos vestros, & causam aliquam non inueni in homine isto, ex omnibus de quibus vos accusatis eum.

15 Sed neque Hiraudis: miseram enim eum ad illum. & ecce, nihil quod dignũ sit morte actum est ei.

16 Castigabo igitur eum, & dimittam eum.

17 (Necesse enim erat vt dimitteret eis vnum in festo.)

18 Clamauerunt autem vniuersa turba, & dixerunt, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam.

19 Is erat qui propter seditionem & cædẽ quæ facta fuerat in ciuitate, coniectus fuerat in domum vinctorum.

20 Rursus verò loquutus est cum eis Pilatus cupiens dimittere Ieschua.

21 Illi autem clamabant, ac dicebant, Crucifige eum, crucifige eum.

22 Ille autem tertia vice dixit eis, Quid enim quod malum fit, hic fecit? Nullam causam quæ digna sit morte inueni in eo. Castigabo eum igitur, & dimittam eum.

23 Ipsi autem instabant voce elata, & petebant ab eo vt crucifigerent eum: & ingens fiebat vox eorum, & summorum sacerdotum.

24 Pilatus verò præcepit vt fieret petitio eorum.

25 Et dimisit illis eum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in domum vinctorum, quem petierant: Ieschua verò tradidit arbitrio eorum.

26 Et quum deduxerunt eum, apprehenderunt Schemeun Cyrinæum venientem ex agro, & imposuerunt ei crucem quam ferret post Ieschua.

27 Et [2] veniebat post eum multitudo populi, & mulieres, quæ flebant & lamentabantur super eo.

2 *Id est, Sequebatur eũ.*

28 Et conuersus est Ieschua ad eas, ac dixit, Filiæ Vrischelem, ne fleatis super me: quin potius super vobismetipsis flete, & super filiis vestris.

29 Quia ecce, veniunt dies in quibus dicẽt, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipietis dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

31 Nam si in ligno humido ista faciunt quid in arido fiet?

32 Et veniebant cum eo duo alij [3] malefici, vt occiderentur.

3 *Ad verb. Factores malorum.*

33 Quum autem venissent ad locum quendam qui vocabatur Cranium, crucifixerunt eum ibi, & illos maleficos, vnum à dextra eius, & alterum à sinistra eius.

34 Ipse autem Ieschua dicebat, Pater remitte eis: non enim sciunt quid faciunt. Et diuiserunt vestimenta eius, & miserunt super ea sortem.

35 Stabat autem populus, & spectabat: & deridebant eum etiam magistratus, & dicebát, Alios seruauit: seruet seipsum si hic est Christus electus Dei.

36 Et illudebant ei etiam milites, accedentes ad eum, & offerentes ad eum acetum.

37 Et dicebant ei, Si tu es Rex Iudæorum, serua teipsum.

38 Erat autem etiam inscriptio quæ scripta erat super eum, Græcè, Romanè, & Hebraicè, HIC EST REX IVDAEORVM.

39 Vnus autem ex illis maleficis qui suspẽsi erant cum eo, blasphemabat contra eum, ac dicebat, Si tu es Christus libera teipsum, & libera etiam nos.

40 Et obiurgauit eum socius eius, & dixit ei, Nec etiam à Deo times tu, qui etiam 4 in ipso es iudicio?

4 *Id est, In eadem es condemnatione. Hebraismus.*

41 Et nos iustè: nam sicut digni fuimus & sicut fecimus, retributionem accepimus: hic verò quod sit detestabile non fecit.

42 Et dixit Ieschua, Memento mei Domine mi, quum veneris in regnum tuum.

43 Dixit ei Ieschua, Amnin dico tibi quòd hodie mecum eris in paradiso.

44 Erat autem quasi hora sexta: & factæ sunt tenebræ super totam terram vsque ad horam nonam.

45 Et sol obscuratus est, & fissa est 5 facies portæ templi à media parte sui.

46 Et clamauit Ieschua voce elata, ac dixit, Pater mi, in manus tuas depono spiritum meum. Hoc dixit, & reddidit *spiritum*.

47 Quum videret autem Centurio id quod factum fuerat, glorificauit Deum, ac dixit, Verè hic homo iustus erat.

48 Et vniuersæ turbæ quæ congregatæ fuerant ad spectaculum hoc, quũ viderent id quod factum fuerat, reuersi sunt percutientes super pectora sua.

49 Et stabant in longinquo omnes noti Ieschua, & mulieres quæ venerũt cum eo ex Galilæa, & spectabant ista.

50 Homo autem quidam cuius nomen Iauseph, senator ex Ramatha ciuitate Iudææ, homo erat bonus & iustus:

51 Qui non consenserat voluntati eorum & facto eorum: & expectabat regnum Dei.

52 Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Ieschua.

53 Et deposuit ipsum, ac diuoluit in 6 sindone linea, ac posuit ipsum in loco sepulchri effossi, in quo nemo adhuc positus fuerat.

54 Et dies Parasceues erat, 7 & sabbathum illucescebat.

55 Accesserunt autem mulieres quæ venerant cum eo ex Galilæa, & inspexerunt sepulchrum, & vbi positum esset corpus eius.

56 Et reuersæ parauerunt vnguenta & aromata, & in sabbatho quieuerunt quemadmodũ præceptum erat.

5 Id est, Velum vide Matth. 17. 51.

6 Syra vox סדינ, *quam vertimus sindonem, rara admodum est: legitur tamen etiam Matth. 27. 59. in eodẽ sensu.*

7 Sabbathum à vespera diei Veneris incipit, vt omnia reliqua Iudæorum festa. Quia autem orto sidere quod lucifer dicitur, eius obseruatio incipit, volens Euangelista ostendere, non longè abfuisse tempus quo ex Lege sabbathum incipiebat, dicit, Sabbathum illucescebat. hoc est, parum supererat tẽporis ad ortũ luciferi, quo illucente incipiendum erat sabbathum.

CAP. XXIIII.

1 IN primo autem *die* in septimana in aurora, dum adhuc essent tenebræ, venerunt ad locum sepulchri, & attulerunt illa aromata quæ parauerant: erántque cum eis mulieres aliæ.

2 Et inuenerunt lapidem quòd deuolutus esset à loco sepulchri.

3 Et ingressæ sunt, & non inuenerunt corpus Ieschua.

4 Factúmque est quum essent 2 attonitæ propter hoc, ecce, duo homines steterunt iuxta eas, & fulgebat vestimentum eorum.

5 Et fuerunt in metu, & declinauerunt facies suas in terram: & *illi* dixerunt eis, Quid quæritis vos viuentem cum mortuis?

6 Non est hic, surrexit. memineritis quòd loquutus sit vobiscum quum esset in Galilæa.

7 Et dixerit quòd futurum esset *vt* Filius hominis traderetur in manus virorum peccatorum, & suspenderetur, & tertio die resurgeret.

8 Et illæ recordatæ sunt sermonum eius.

9 Et reuersæ sunt à sepulchro. Et dixerunt hæc omnia vndecim & reliquis.

10 Erant autem, Mariam Magdalaitha, & Iuchan, & Mariam mater Iaakub, & reliquæ quæ cum eis erant, quæ *hæc* dixerunt Apostolis.

11 Et visi sunt sermones hi in oculis eorum quasi deliramenta, neque crediderunt eis.

12 Schemeun autem surrexit, & cucurrit ad sepulchrum, & prospiciens vidit lintea quæ posita erant seorsim, & abiit admirans apud semetipsum super eo quod factum erat.

13 Et ecce, duo ex eis eo ipso die ibant in pagum cuius nomen Emaus: & distabat ab Vrischelem stadiis sexaginta.

14 Et ipsi loquebantur vnus cum altero de iis omnibus quæ contigerant.

15 Et quum hæc loquerentur ac disputarẽt vnus cum altero, venit ipse Ieschua, & accessit ad eos, ac ibat cum eis.

16 Et oculi eorum clausi erant, vt non agnoscerent eum.

17 Et dixit eis, Qui sunt sermones hi quos loquimini vnus cum altero euntes, & tristes estis?

18 Et respondit vnus ex illis cui nomen erat Kleiupha, ac dixit ei, Túne es solus extraneus ab Vrischelem qui nescias id quod factum est in ea in his diebus?

19 Dixit eis, Quid? Dicunt ei, De Ieschua illo qui *erat* ex Natzerath, homine qui erat Propheta, & potens erat in sermone & in opere coram Deo & coram toto populo.

20 Et tradiderunt eum summi sacerdotes & seniores in 3 iudicium mortis, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem sperabamus quòd ille ipse liberaturus esset Iisrael. Et ecce, tres dies *sunt* ex quo hæc omnia facta sunt.

22 Sed etiam mulieres ex nobis attonitos nos reddiderunt: diluculo surrexerunt, fuerunt apud locum sepulchri:

23 Et quum non inuenirent corpus eius, venientes dixerunt nobis, Angelos vidimus illic, & dicunt de eo quòd viuus sit.

24 Et etiam quidam ex nobis inerunt ad locum sepulchri, & inuenerunt ita vt dixerant mulieres: ipsum verò non viderunt.

25 Tunc dixit eis Ieschua, + O carentes mente, & graues corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,

26 Nónne hæc futurum erat vt sustineret Christus, & vt ingrederetur in gloriam suam?

27 Et incipiebat à Musche & ab omnibus Prophetis, & interpretabatur eis de seipso ex omnibus Scripturis.

28 Et appropinquabat pago illi ad quem proficiscebantur: & ipse faciebat eos putare quòd quasi ad locum longinquum proficisceretur.

29 Et coegerunt eum, ac dixerunt ei, Quiesce apud nos, quia dies nunc inclinat se vt tenebrescat. Et ingressus est vt maneret cum eis.

30 Factúmq; est vt quum accumberet cum eis, acceperit panem, & benedixerit ac fregerit, dederitque eis.

31 Et illico aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum: & ipse sublatus est ab eis.

32 Et dicebant vnus ad alterum, Nónne cor nostrum accensum erat in medio nostri quum loqueretur nobiscum in via, & interpretaretur nobis Scripturas?

33 Et surrexerunt eadem hora, & reuersi sunt

1 Ad verbũ, In prima autem in sabbatho Sed sabbathum pro septimana accipitur. de quo vide in vltimo cap. Matthæi.

2 Id est, Expauefacta sunt, & metu perculsa.

3 Id est, Cõdemnationem mortis. Hebraismus.

4 Id est, Dementes & socordes: vt supra, 11. 46.

sunt in Vrischelem, ac inuenerunt duodecim congregatos, & eos qui cum eis erant:

34 Dicentes, Verè surrexit Dominus noster, & conspectus est Schemeun.

35 Et ipsi quoque narrarunt ea quæ facta fuerant in via, & quomodo agnitus fuisset ipsis quum frangeret panem.

36 Et quum hæc loquerentur, Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum: 5 Ego sum, ne timeatis.

37 6 Et illi conturbati sunt & fuerunt in metu: putabant enim quòd spiritum viderent.

38 Dixit eis Ieschua, Quid contremiscitis vos, & cur ascendunt cogitationes vestræ super cor vestrum?

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego sum. Palpate me & agnoscite: nam spiritui caro & ossa nō sunt, sicut videtis quòd sunt mihi.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus suas & pedes suos.

41 Quumque hactenus non crederent præ gaudio suo, & attoniti essent, dixit eis, Estne vobis aliquid hic ad comedendum?

42 Illi autem dederunt ei partem ex pisce assato, & ex fauo mellis.

43 Et accipiens comedit ante oculos eorū.

44 Et dixit eis, Hi sunt sermones quos loquutus sum vobiscum quum apud vos essem, quòd oportebat vt compleretur quicquid scriptum est in Lege Musche, & in Prophetis & in Psalmis, de me.

45 Tum aperuit mentem eorum ad intelligendum Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita 7 iussum fuit vt pateretur Christus, & vt resurgeret 8 à mortuis tertio die.

47 Et vt prædicaretur in nomine eius conuersio in remissionem peccatorum, in nationibus: & principium fieret ab Vrischelem.

48 Et vos estis testes horum.

49 Et ego mittam super vos promissum Patris mei. vos autem manete in Vrischelem vrbe, donec induatis virtutem ex alto.

50 Et eduxit eos vsque ad Beth-Aniah: & sustulit manus suas, & benedixit eis.

51 Et factum est vt quum benediceret eis, separaretur ab eis, & ascenderet ad cælum.

52 Ipsi autem adorauerunt eum, & reuersi sunt in Vrischelem cum gaudio magno.

53 Et in omni tempore erant in templo glorificantes & benedicentes Deum. Amen.

5 Hæc addita leguntur in Syro codice: in Græco non sunt.

6 Id est, Metu perculsi sunt. Vide supra in eodem cap.

7 Vel, Conuenit.

8 Ad verbū, Ab inter mortuos: vt aliquoties annotatum.

Finitum est Euangelium sanctum Lucæ Euangelistæ.

EVANGELIVM SANCTVM PRÆDICATIONIS IVCHANnan quod protulit ac prædicauit Græcè in Epheso.

CAP. I.

1 IN principio erat sermo, & ipse sermo erat
2 apud Deum, & Deus erat ipse sermo.
3 Hic erat in principio apud Deum.
Omnia per manum eius facta sunt, & sine eo ne vna quidem *res* fuit, quæ facta fuit.

4 In eo vita erat, & vita erat Lux filiorum hominis.

5 Et ipsa Lux in tenebris lucet, & tenebræ non comprehenderunt eam.

6 Fuit filius hominis qui missus est à Deo, cuius nomen Iuchannan.

7 Hic venit in testimonium vt testaretur de Luce, [1] vt vnusquisque crederet [2] per manū eius.

8 Non ille erat Lux, sed vt testaretur de Luce.

9 Erat enim *sermo* Lux vera quæ illuminat omnem hominem qui venit in mundum.

10 In mundo erat, & mundus per manum eius factus est, & mundus non nouit eum.

11 Ad suos venit, & sui non receperunt eū.

12 Iis autem qui acceperunt eum dedit potestatem vt filij Dei fierent, iis qui credunt in nomen eius.

13 Qui non sunt ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt.

14 Et sermo caro factus est: & [3] habitauit inter nos, (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti qui *venit* à Patre) qui plenus est gratiæ & veritatis.

15 Iuchannan testatus est de eo, & clamauit, & dixit, Hic ipse est quem dixi, Qui post me venit, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.

16 Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

17 Propterea quòd Lex per manum Musche data est: veritas autem & gratia per manū Ieschua Christi facta est.

18 Deum non vidit homo vnquam: vnigenitus Dei, is qui est in sinu Patris sui, ipse enarrauit.

19 Et hoc est testimonium Iuchannan quū misissent ad eum Iudæi ex Vrischelem sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?

20 Et confessus est, & non negauit: & confessus est, nempe, Non sum ego Christus.

21 Et interrogauerunt eum rursum, Quid igitur? Iliah es? Et dixit, Non sum. Propheta es? Et dixit, Non.

22 Et dixerunt ei, Et quidnam es? vt demus responsum iis qui miserunt nos: quid dicis

1 Ad verb. Omnis homo. Hebraismus.

2 Id est, Eius opera & ministerio. Hebraismus.

3 Verbum Syriacum est ואגנה quòd à nomine גנונה significante thalamum, deductum est: vt possit exponi, Et thalamum habuit inter nos.

de te ipso?

23 Ait, Vox ego clamantis in deserto, Sternite viam Domini, sicut dixit Ischaaiah Propheta.

24 Illi autem qui missi fuerant, ex Phariseis erant:

25 Et interrogauerunt, & dixerunt ei, Quid ergo baptizas tu, si tu non es Christus, neque Iliah, neque Propheta?

26 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ego baptizo vos aquis: inter vos autem stat is quem vos nescitis.

27 Ipse est qui post me venit, & fuit ante me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum.

28 Hæc in Beth-Aniah facta sunt in transitu Iurdanan vbi baptizabat Iuchannan.

4 Ad verb. Qui erat post eum. Syra phrasis.

29 Et die 4 postero vidit Iuchannan Ieschua qui veniebat ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ille qui tollit peccatum mundi.

30 Ipse est de quo ego dixi quòd post me venit vir, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.

31 Et ego non noueram eum, sed vt innotesceret Israiel, propter hoc veni ego vt aquis baptizarem.

32 Et testatus est Iuchannan, & dixit, Vidi Spiritum descendentem de cælo tanquam columbam, & mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum, sed is qui misit me vt baptizarem aqua, ipse dixit mihi, Ille super quem vides quòd descendit Spiritus, & manet, ipse baptizat Spiritu sancto.

34 Et ego vidi, & testatus sum quòd hic est Filius Dei.

35 Et die alio stabat Iuchannan, & duo ex discipulis eius.

36 Et intuitus est Ieschua ambulantem, ac dixit, Ecce agnus Dei.

37 Et audiuerunt ambo discipuli eius quum *hoc* diceret, 5 & abierunt post Ieschua.

5 Id est, Sequuti sunt. Hebraismus.

38 Et conuersus est Ieschua, & vidit eos venientes post se, & dixit eis,

6 Ad verbũ, Vbi tu es? Hebr.

39 Quid quæritis vos? Dicunt ei, Domine noster, 6 vbi manes tu?

7 Ad verb. Vbi esset. Hebraismus.

40 Dixit eis, Venite, & videbitis. Illi autem venerunt, & viderunt 7 vbi maneret: & apud eum 8 manserunt die illo: erátque ferè hora decima.

8 Ad verb. Fuerunt. Hebraismus.

41 Vnus autem ex illis qui audierant à Iuchannan, & abierant post Ieschua, erat Andreas frater Schemeun.

42 Hic vidit prius Schemeun fratrem suũ, & dixit ei, Inuenimus Messiam.

43 Et adduxerunt eum ad Ieschua. Et intuitus est eum Ieschua, ac dixit, Tu es Schemeun filius Iauna, tu vocaberis Cipha.

44 Et die alio voluit Ieschua exire in Galilæam, & inuenit Philippum, ac dixit ei, 9 Veni post me.

9 Id est, Sequere me. Hebraismus.

45 Ipse autem Philippus erat ex Beth-Tzaidah, ex ciuitate Andreæ & Schemeun.

46 Et Philippus inuenit Nethanail, & dixit ei, Eum de quo scribit Musche in Lege & in Prophetis, inuenimus, qui est Ieschua filius Iausephi qui est ex Natzerah.

47 Dixit ei Nathanail, A Natzerath potest aliquid quod bonum sit, esse? Dixit ei Philippus, Veni, & videbis.

48 Et vidit Ieschua Nathanail quum veniret ad se, & dixit de eo, Ecce vere filius Iisraiel in quo dolus non est.

49 Dixit ei Nathanail, Vnde nosti tu me? Dixit ei Ieschua, Quum nondum vocasset te Philippus, quando sub ficu eras, vidi te.

10 De hoc loquendi modo, qui sapissime in nouo Testamento recurrit, quid sentiam dicã.

50 Respondit Nathanail, & dixit ei, Domine mi, Tu es Filius Dei, Tu es rex Iisraiel.

51 Dixit ei Ieschua, Quia dixi tibi quòd vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis.

52 Dixit ei, 10 Ammin ammin dico vobis, quòd ab hoc tempore videbitis cælos apertos, & Angelos Dei ascendentes & descendentes ad Filium hominis.

Vox Syra אמן, sicut Hebraa אמן à verbo אמן derinatur, quod confirmandæ ac stabiliendi significationem habet: vnde eius derivata, firmitatis & stabilimenti significationem continent. Nam אמונה fides dicitur à firmitate sua, quòd non sit fluxa & euanida res, sed constans & immutabilis: ita quoque נאמן Firmum ac stabile significare vel illud Isaiæ probat cap. 22. 23. vbi dicit se infixurum seruum suum Eliakim instar clavi in loco נאמן, hoc est firmo: & in versu vltimo eadem vox repetitur. Dictio quoque אמת veritatem significans, à firmitate significationem suam accepit, quòd nihil sit firmius veritate. Sic אמן quod in fine gratiarum actionum, precationum promissionum &c. adeò frequenter legitur, nihil aliud denotat quàm promissiones certas esse, & certa fide amplecti, precantes constanti fide expectare quæ petunt & ita in reliquis. Inde quoque Syri aduerbium suum אמנאית id est Seriò, Sedulò, Cõstanter, traxerunt. Et vocem אמן, qua sæpe vtitur Christus nunc simplici, nunc geminata, ad eorum, quæ dicit, maiorem assseverationem quæ perinde significat ac si diceret, Certè siue Constanter dico vobis: & vbi geminatur idem aduerbium, intelligendum est, sed in superlatiuo, quasi dicatur, Certissimè, siue Constantiss mè dico vobis. Vocum enim ingeminatio Hebræis, Chaldæis & Syris superlatiuum supplet.

CAP. II.

1 ET die tertio factum est conuiuium in Catne ciuitate Galilææ. Et mater Ieschua erat ibi.

2 Et etiam Ieschua & discipuli eius vocatus fuit ad illud conuiuium.

3 Et deficiebat vinum, & dixit ei mater Ieschua, Vinum non est eis.

4 Dixit illi Ieschua, Quid mihi & tibi mulier? nondum venit hora mea.

5 Dixit mater eius ministris, Id quod dixerit vobis, facite.

1 Ad verbũ, Duo duo. Hebraismus Quadrantalia autem posui potius quã amphoras, aut μετρητας non quòd diuersa sint capacitatis sed quia expressius Syram vocem ארבע declarare studui quæ ab ארבע, vt quadrantal à quatuor derivatur: cõtinet ẽ, quadrantal octauam partem cadi, siue modij.

6 Erant autem ibi hydriæ lapideæ sex positæ ad purificationem Iudæorum, quæ continebant 1 bina quadrantalia aut terna.

7 Dixit eis Ieschua, Implete aqua has hydrias. Et impleuerunt eas vsque ad summum.

8 Dixit eis, Haurite deinceps, & adducite ad architriclinum: & adduxerunt.

9 Et quum gustasset ipse architriclinus aquas quæ factæ fuerant vinum & ignoraret vnde esset, (ministri verò sciebant qui ipsi impleuerant aquis) vocauit architriclinus sponsum.

10 Et dixit ei, Omnis homo prius vinum bonum adducit, & postquam inebriati sunt, tunc id quod est tenue: tu verò seruasti vinum bonum vsque nunc.

11 Hoc est signum primum quod fecit Ieschua in Catne Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 Post hoc descendit in Cephar-Nachum ipse & mater eius, & frater eius & discipuli eius, & illic fuerunt paucis diebus.

13 Et prope erat Petscha Iudæorum, ac ascendit

cendit in Vrischelem.

14 Et inuenit eos qui vendebant boues & oues & columbas, & numularios sedentes:

15 Et fecit sibi flagellum è funiculis, & omnes eiecit è templo, & oues & boues, & numularios: & effudit numulos eorum, & mensas eorum euertit.

16 Et illis qui vendebant columbas dixit, Tollite ista hinc; & ne feceritis domus Patris mei domum negotiationis.

17 Et recordati sunt discipuli eius quòd scriptum esset, Zelus domus tuæ comedit me.

18 Responderunt autem Iudæi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, qui ista facis?

19 Respondit Ieschua, & dixit eis, Destruite templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud.

20 Dicunt ei Iudæi, Quadraginta & sex annis extructum fuit templum istud, & tu tribus diebus erecturus es illud?

21 Ille autem dicebat de templo corporis sui.

2 *Ad verb. De inter mortuos vt Gal.* D'entre les morts.

22 Quum verò surrexisset [2] à mortuis recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixerat Ieschua.

23 Quum esset Ieschua in Vrischelem in petscha in festo, multi crediderunt in eum, qui videbant signa quæ faceret.

24 Ipse autem Ieschua non credebat eis seipsum: quia ipse nouerat omnem hominem:

25 Neque opus habebat vt quisquam testaretur ei de vllo filio hominis: ipse enim sciebat quid esset in filio hominis.

CAP. III.

1 ERat autem ibi quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Nicadimus, princeps Iudæorum:

2 Hic venit ad Ieschua nocte, & dixit ei, Domine mi, nouimus quòd à Deo missus fuisti præceptor. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi is cum quo est Deus.

3 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd siquis non sit natus denuo, non potest videre regnum Dei.

4 Dixit ei Nicadimus, Quomodo potest homo nasci senex? Nunquid potest iterum in ventrem matris suæ secunda vice ingredi, & nasci?

5 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd siquis non nascatur ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

6 Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris quòd dixerim tibi quòd oportet vos nasci denuo.

8 Spiritus quo loco vult spirat: & vocem eius audis, sed non nosti vnde veniat, & quò vadat. sic est quisquis natus est ex Spiritu.

9 Respondit Nicadimus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Ieschua, & dixit ei, Tu es magister Iisraiel, & hæc non nosti?

11 Ammin ammin dico tibi quòd id quòd nouimus loquimur, & id quod videmus testamur: & testimonium nostrum non recipitis vos.

12 [1] Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia credetis?

13 Et nemo ascendit in cælum, nisi is qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.

14 Et sicut exaltauit Musche serpentem in deserto, sic futurum est vt exaltetur Filius hominis.

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternum.

16 Sic enim dilexit Deus mundum vt Filiũ suum vnicum dederit, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternũ.

17 Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt iudicet ipsum mundum, sed vt [2] viuat mundus [3] per manum eius.

18 Qui credit in eum, non iudicatur: & qui non credit, iam [4] iudicatus est: quia non credidit in nomen vnici Filij Dei.

19 Hoc autem est iudicium, quòd Lux venit in mundum, & dilexerunt filij hominis tenebras potius quàm Lucem: erant enim opera eorum mala.

20 Omnis enim qui detestabilia agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.

21 Is verò qui facit rectum, venit ad lucem, vt cognoscantur opera eius, quòd in Deo facta sunt.

22 Post hæc venit Ieschua & discipuli eius in terram Iudææ: & illic versabatur cum eis, & baptizabat.

23 Atque Iuchannan quoque baptizabat in In-Iaun, quod est iuxta Schalim, quia aquæ erant ibi multæ: & veniebant ac baptizabantur.

24 Non enim adhuc coniectus fuerat Iuchannan in domum vinctorum.

25 [5] Facta est autem quæstio cuidam ex discipulis Iuchannan cum quodam Iudæo de purificatione.

26 Et venerunt ad Iuchannan, & dixerunt ei, Domine noster, ille qui tecum erat in transitu Iurdanan, de quo tu testatus es, ecce, ipse quoque baptizat, & multi veniunt ad eum.

27 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Non potest filius hominis accipere ex voluntate sui ipsius quicquam, nisi datum fuerit ei è cælo.

28 Vos testes estis mihi quòd dixerim quòd ego non essem Christus, sed [6] legatus sum qui præcedo eum.

29 Is cui est sponsa, sponsus est: amicus autem sponsi est qui stat & attendit ei: gaudio magno gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum ecce impletur.

30 Ipsum oportebat crescere, & me minui.

31 Ipse enim qui è supernis venit, supra omnes est: & is qui è terra, è terra est, & è terra loquitur: is qui è cælo venit, supra omnes est.

32 Et id quod vidit & audiuit, testatur: & testimonium eius nemo accipit.

33 Qui autem accipit testimonium eius, obsignauit quòd Deus verax est.

34 Is enim quem Deus misit, sermones Dei loquitur: non enim in mensura dedit Deus spiritum.

35 Pater diligit Filium, & omnia dedit in manus eius.

36 Qui credit in Filium, est ei vita quæ est in æternum: & is qui non acquiescit Filio, non

1 *Ad verb. Qua in terra: & in opposito membro, Qua in cælo. hoc est Qua ex terreno & communi sensu sumpta sunt (quale est illud de vento flante) Si non creditis, quomodo credetis si qua è cæleſti Spiritu proficiscantur, & humanum captum superent?*

2 *Id est, Seruetur. Hebraismus.*

3 *Id est, Per eum. Hebraismus plusquã tritus.*

4 *Id est Condemnatus est. Hebraismus.*

5 *Ad verb. Fuit quæstio vnius: id est Orta est. Incidit cuidam quæstio.*

6 *Ad verb. Nuntius, vel Legatus sum coram ipso: id est, Qui coram ipso appaream.*

videbit vitam,sed ira Dei manebit super eum.

CAP. IIII.

1 COgnouit autem Ieschua quòd audiuerunt Pharisæi quòd discipulos multos faceret, & baptizaret plus quàm Iuchannan.

2 Quum nequaquam ipse Ieschua baptizaret,sed discipuli eius.

3 Et reliquit Iudæam,& venit rursus in Galilæam.

4 Opus autem erat ei vt veniens transiret per locum Samaritanorum.

5 Et venit in ciuitatem Samaritanorum quæ vocabatur Schachar, iuxta agrum quem dederat Iaakub Iausephfilio suo.

6 Et erat ibi fons aquarum Iaakub. Ipse autem Ieschua fessus erat ex labore itineris, & sedebat super fontem: & erat hora sexta.

7 Et venit mulier ex Samaria vt impleret *vas* aquis,& dixit ei Ieschua, Da mihi aquas *vt* bibam.

8 Discipuli autem eius ingressi erant ciuitatem vt emerent sibi cibum.

9 Dixit ei illa mulier Samaritana,Quomodo tu Iudæus es, & à me petis adhibendum, quæ sum mulier Samaritana? non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis.

10 Respondit Ieschua & dixit ei, Si scires donum Dei,& quis sit hic qui dicit tibi, Da mihi *vt* bibam, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquas viuas.

11 Dixit ei mulier illa, Domine mi, Situla non est tibi,& puteus est profandus: vnde tibi aquæ viuæ?

12 Num tu maior es quàm pater noster Iaakub qui dedit nobis puteum hunc, & ipse ex eo bibit,& filij eius & greges eius?

13 Respondit Ieschua, & dixit ei, Omnis qui biberit ex istis aquis,rursus sitiet.

14 Omnis autem qui biberit ex aquis quas ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aquæ illæ quas dabo ei,fient in eo fons aquarum scaturientium in vitam æternam.

15 Dixit ei mulier illa,Domine mi, da mihi ex his aquis vt rursus non sitiam, neque veniens hauriam ex hoc loco.

16 Dixit ei Ieschua, Vade, voca maritum tuum,& veni huc.

17 Dixit ei,Non est mihi maritus. Dixit ei Ieschua,Bene dixisti,non est mihi maritus.

18 Quinque enim mariti fuerunt tibi, & hic qui est tibi iam, non est maritus tuus. hoc verè dixisti.

19 Dixit ei illa mulier, Domine mi, video quòd Propheta es tu.

20 Patres nostri in hoc monte adorauerũt, & vos dicitis quòd in Vrischelem est locus vbi oportebat adorare.

21 Dixit ei Ieschua, Mulier, crede mihi quòd venit hora qua nec in hoc monte, nec etiam in Vrischelem adorabitis Patrem.

22 Vos adoratis id quod nescitis: nos autẽ adoramus quod scimus: quia [1] vita ex Iudæis est.

23 Sed venit hora,& nunc est,quando adoratores veri adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam etiam Pater qui sunt huiusmodi adoratores requirit.

24 Spiritus est enim Deus · & eos qui adorant eum,oportet in spiritu & veritate adorẽt.

25 Dixit ei mulier illa, Noui quòd Messias venturus est: & quum venerit, docebit nos omnia.

26 Dixit ei Ieschua,Ego sum qui loquor tecum.

27 Et dum loqueretur, venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loqueretur.Nemo autem dixit, Quid quæris tu? aut, Quid loqueris tu cum ea?

28 Et reliquit hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem,ac dixit,

29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quicquid feci: nunquid ipse est Messias?

30 Et egressi sunt viri ex vrbe,& veniebant ad eum.

31 Et interea petebant ab eo discipuli eius: & dicebant ei,Domine noster ede.

32 Ipse autem dixit eis, Est mihi cibus quẽ comedam, quem vos nescitis.

33 Dicunt discipuli eius inter sese, Num quispiam attulit ei ad comedendum?

34 Dixit eis Ieschua,Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius.

35 Nónne vos dicitis quòd post quatuor menses ventura sit messis? Ecce, dico vobis, Attollite oculos vestros, & spectate regiones, quòd albæ sunt,& iam appropinquant ad messem.

36 Et is qui metit,mercedem accipit,& colligit fructus in vitam quæ est in æternum· & seminator & messor pariter gaudebunt.

37 In hoc enim est sermo veritatis, quòd alius est seminator,& alius messor.

38 Ego misi vos ad metendum id in quo vos non laborastis: alij enim laborauerunt, & vos ingressi estis in laborem illorum.

39 Ex illa autem ciuitate multi credidere rũt in eum Samaritani,propter sermonem mulieris illius quę testabatur,Dixit mihi quicquid feci.

40 Et quum venissent ad eum illi Samaritani,petierunt ab eo vt maneret apud se: & mansit apud eos duobus diebus.

41 Et multi crediderunt in eum propter sermonem eius.

42 Et dicebant mulieri illi, Deinceps nequaquam propter sermonem tuum credimus in eum: nos enim audiuimus, & scimus quòd hic est verè Messias seruator mundi.

43 Et post duos dies egressus est Ieschua inde,& abiit in [2] Galilæam.

44 Ipse enim Ieschua testabatur quòd Propheta in ciuitate sua non afficitur honore.

45 Quum autem venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, qui viderunt signa omnia quæ fecit in Vrischelem in festo: venerant enim & ipsi ad festum.

46 Venit autem rursus Ieschua in Catne Galilęę,vbi fecerat aquas vinum.Et erat in Cephar-Nachum,quidam [3] gerens vices regis cuius filius infirmus erat.

47 Hic audiuit quòd venisset Ieschua ex Iudæa in Galilæam,& abiit ad eum, & petebat ab eo vt descenderet & sanaret filium suum: propinquus enim erat ad moriendum.

48 Dixit ei Ieschua, Si signa & prodigia nõ videritis,non credetis.

49 Dixit

1 Id est Salus. Hebraismus.

2 Id est, In reliqua loca Galilææ, declinata Nazareth vrbe sua, in qua contemptui habebatur.

3 Syriacè, עבד מלכא, qui vices regis gerebat, & regius erat minister.

49 Dixit ei ille gerens vices regis, Domine mi, descende priusquam moriatur puer meus.

50 Dixit ei Ieschua, Vade, filius tuus viuus est. Et credidit homo ille sermoni quem dixerat ei Ieschua: & abiit.

51 Quum autem descenderet, occurrerunt ei serui eius, & nuntiauerunt ei, ac dixerunt ei, Filius tuus 4 reuixit.

52 Et interrogauit eos quónam tempore sanus factus esset. Dicunt ei, Heri septima hora reliquit eum febris.

53 Et cognouit pater eius quòd in illa hora *id euenisset* in qua dixit ei Ieschua, Filius tuus viuit. Et credidit ipse & domus eius tota.

54 Hoc rursus secundum signum fecit Ieschua quum veniisset ex Iudæa in Galilæam.

4 Verbũ est, חוה Vixit: sed sæpe Syri (vt etiam Hebræi) simplici verbo vtuntur pro composito.

CAP. V.

1 POst hęc erat festum Iudęorum, & ascendit Ieschua in Vrischelem.

2 Erat autem ibi in Vrischelem locus quidam ablutionis qui vocabatur Hebraicè [1] Beth-Chesda: & erant in eo quinque porticus.

3 Et in his iacebat populus multus infirmorum & cæcorum & claudorum & aridorũ, & expectabant motum aquarum.

4 Angelus enim [2] per interualla temporis descendebat in lauacrum, & mouebat illas aquas: & is qui primus descendebat post motionem aquarum, sanabatur, quicunque morbus fuisset ei.

5 Erat autem ibi homo quidam qui triginta & octo annos fuerat in infirmitate sua:

6 Hunc vidit Ieschua iacentem: & nouit quòd tempore multo fuisset ei *infirmitas eius*, & dixit ei, Vis tu sanus fieri?

7 Respondit ille infirmus, & dixit, Etiam Domine mi. Nemo autem mihi est qui, quum motæ fuerint aquæ, mittat me in lauacrum, sed priusquam veniam, alius ante me descendit.

8 Dixit ei Ieschua, Surge, & tolle lectum tuum, & ambula:

9 Et eadem hora sanatus est homo ille. Et surgens tulit lectum suum, & ambulauit. Et ille ipse dies Sabbathi erat.

10 Et dixerunt Iudæi illi qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi vt tollas lectum tuum.

11 Ille autem respondit, & dixit eis, Is qui fecit me sanum, is dixit mihi, Tolle lectum tuum, & ambula.

12 Et interrogauerunt eum, Quis est homo iste qui dixit tibi, Tolle lectum tuum, & ambula?

13 Qui autem sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Ieschua enim occultauerat se in turba multa, quæ erat in loco illo:

14 Post tẽpus *aliquod* inuenit eum Ieschua in templo, & dixit ei, Ecce, sanatus es: rursus ne peccaueris, ne fiat tibi aliquid quod peius est quàm prius.

15 Et abiit ille homo, & dixit Iudæis quòd Ieschua esset qui sanasset eum.

16 Et propterea persequebantur Iudæi Ieschua, & quærebant interficere eum, quòd ista fecisset in Sabbatho.

17 Ipse autem Ieschua dixit eis, Pater meus [3] vsque ad hoc tempus operatur, etiam ego operor.

1 Fatigant se alij in exuenda nominis huius ratione secundum literas quibus Græcè scribitur. In Syro contextu declarat locum benignitatis, quòd in eo Deus benignè potentiam suam exereret in curandis quibusuis morbis populi sui.

2 Ad verb. In tempore tenoris. i. Statis & certis temporibus. Hebraïs.

3 Ad verb. Vsq; ad nunc. Hebraïsmus.

18 Et propter hoc amplius quærebant Iudæi interficere eum, non solùm quòd soluisset Sabbathum, sed etiam quòd de Deo, [4] *quod* Pater suus esset, dixisset: & æquasset seipsum cum Deo.

19 Respõdit verò Ieschua, & dixit eis, Ammin ammin dico vobis quòd non potest facere Filius aliquid ex voluntate animæ suæ, sed id quod facientem Patrem videt. ea enim quę Pater facit, ea etiam similiter Filius facit.

20 Pater enim diligit Filium suum: & quicquid facit ostendit eis, [5] & quæ sunt maiora his opera ostendit ei vt vos miremini.

21 Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat eos, ita etiam Filius quos vult viuificat.

22 Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.

23 Vt vnusquisq; honoret Filium sicut honorat Patrem. Is qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

24 Ammin ammin dico vobis quòd qui audit sermones meos, & credit in eum qui misit me, est ei vita quæ est in æternum, & in [5] iudicium non venit, sed transit à morte in vitam.

25 Ammin ammin dico vobis quòd venit hora, etiam nunc ea est, quando mortui audiẽt vocem Filij Dei, & ij qui audient, viuent.

26 Sicut enim Patri est vita [6] in semetipso, ita dedit Filio vt esset ei vita in semetipso.

27 Et potestatem dedit ei vt esset etiam faciens iudicium.

28 [7] Quòd autem is *sit* Filius hominis, ne miremini propter hoc: nam venit hora quum omnes qui sunt in sepulchris, audient vocem eius.

29 Et ingredientur qui fecerunt bona in resurrectionem vitæ, & ij qui fecerunt mala, in resurrectionem [8] iudicij.

30 Non possum ex voluntate animę meæ aliquid facere, sed sicut audio, ego iudico, & iudicium meum iustum est: non enim quæro voluntatẽ meam, sed voluntatẽ eius qui misit me.

31 Si ego testarer de meipso, testimonium meum non est verum.

32 Alius est qui testatur de me: & scio quòd verum est testimonium eius quod testatur de me.

33 Vos misistis Ad Iuchannan, & testatus est de veritate.

34 Ego verò nequaquam à filio hominis accipio testimoniũ, sed hæc dico vt vos viuatis.

35 Ille lucerna erat ardens & lucens, & vos voluistis gloriari [9] ad horam in luce eius.

36 Mihi verò est testimonium quod maius est quàm Iuchannan; opera enim quæ dedit mihi Pater meus vt perficiam ea, ipsa *inquam* opera quæ facio testantur de me quòd Pater misit me.

37 Et Pater qui misit me, ipse testatur de me: nec vocem eius vnquam audistis, neque visionem eius vidistis.

38 Et sermo eius non manet in vobis: propterea quòd in eum quem ipse misit, vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos quòd vita quæ est in æternum, sit vobis: & illæ testantur de me.

40 Et non vultis venire ad me vt vita quæ est in æternum sit vobis.

41 Gloriam à filiis hominis non accipio.

4 Non est in Syro contextu coniunctio hæc expressa, nec in impresso, nec in manuscripto, quia tamen sequentia verba eam necessariò subaudiri ostendunt, nos in versione illam supplemus.

5 In exemplari impresso deerant, Et quæ sunt maiora his opera ostendit ei: sed nos addidimus ex manuscripto antiquo codice bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini.

5 Id est, Cõdemnationẽ. Hebraïsmus.

6 בעצמה, *In essentia sua.*

7 Licet in Græco codice hæc verba, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ, præcedentibus cohæreant, ac in calce versiculi 27. collocentur, tamen quia Syrus ea accepit, tanquam sequentibus connexa (vt particula דין clarè ostendit) nos ea in principio versus 28 collocauimus.

8 Id est, Cõdemnationis. Hebraïsmus.

9 Id est. Ad exignum tempus.

42 Sed noui vos quòd charitas Dei non sit in vobis.

43 Ego veni in nomine Patris mei, & non susciptis me: si alius venerit in nomine suiipsius, illum susciptietis.

44 Quomodo potestis vos credere, qui gloriam vnus ab alio accipitis, & gloriam quæ est ab vno Deo non quæritis?

45 An putatis quòd ego accusaturus sim vos coram Patre? est qui accuset vos: Musche ipse, in quo speraſtis.

46 Si enim in Musche credidissetis, etiam in me credieretis: Musche enim de me scripsit.

47 Et si scriptis ipsius non creditis, quomodo sermonibus meis credetis?

CAP. VI.

1 Post hæc abiit Ieschua [1] in oppositum littus maris Galilææ Tiberiadis.

2 Et [2] iuerunt post eum turbæ multæ, eo quòd videbant signa quæ faciebat in infirmis.

3 Et ascendit Ieschua in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis.

4 Prope autem erat festum petscha Iudæorum.

5 Et sustulit Ieschua oculos suos, & vidit turbam magnam quæ veniebat ad se, ac dixit Philippo, Vnde ememus panem vt comedant isti?

6 (Hoc autem dixit tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esset.)

7 Dixit ei Philippus, Ducentorum [3] denariorum panis non sufficeret eis vt [4] minimum quid vnusquisque ex eis acciperet.

8 Dixit ei vnus ex discipulis eius Andræas frater Schemeun Cipha,

9 Est hic puer quidam super quem sunt quinque placentæ hordei & duo pisces: sed hęc quid sunt his omnibus?

10 Dixit eis Ieschua, Facite vt homines omnes discumbant. Herba autem multa erat in loco illo: & discubuerunt homines in numero quinque millia.

11 Et tulit Ieschua panem, & benedixit, & diuisit illis qui discumbebant: & similiter etiam de piscibus quantum voluerunt.

12 Et quum satiati essent, dixit discipulis suis, Colligite fragmenta quæ superfuerunt, ne pereat aliquid.

13 Et collegerunt, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum quæ superfuerunt iis qui comederant ex quinque panibus hordei.

14 Illi verò homines qui viderunt signum quod fecit Ieschua, dicebant, Verè hic est Propheta qui venit in mundum.

15 Ieschua autem cognouit quòd venturi raptum essent eum, & facturi ipsum regem: & recessit in montem ipsum solus.

16 Et quum esset serum, descenderunt discipuli eius ad mare:

17 Et sederunt in nauigio, & veniebant [5] ad oppositum littus in Cephar-Nachum. Et tenebræ erant, neque venerat ad eos Ieschua.

18 Mare autem intumescebat aduersus eos, quia ventus magnus flabat.

19 Et duxerunt *nauim* quasi stadia viginti quinque aut triginta. Et viderunt Ieschua ambulantem super mare ipsum, & quum appropinquasset ad nauigium eorum, timuerunt.

20 Ipse verò Ieschua dixit eis, Ego sum, ne timeatis.

21 Et cupidi erant vt exciperent eum in nauigium, & in ea hora ipsum nauigium adfuit ad regionem ad quam proficiscebantur.

22 [6] Et postridie eius diei, turba quæ stabat [7] in oppositio littore maris, viderunt quòd nauigium aliud non esset ibi nisi illud in quod ascenderant discipuli, & quod non ingressus esset Ieschua cum discipulis suis in nauigium:

23 Venerant verò nauigia alia à Tiberiade prope locum illum in quo comederant panem, quum benedixisset Ieschua:

24 Et quum vidisset ipsa turba quòd non esset ibi Ieschua, nec etiam discipuli eius, ascenderunt in hæc nauigia, & venerunt in Cephar-Nachum, & quærebant ipsum Ieschua.

25 Quúmque inuenissent eum [8] in oppositio littore maris, dicunt ei, Domine noster, quãdo venisti huc?

26 Respondit Ieschua, & dixit eis, Ammin ammin dico vobis, quòd quæritis me, non fit propterea quòd vidistis signa, sed quia comedistis panem, & saturati estis.

27 [9] Ne operemini cibum qui perit, sed cibum qui permanet in vitam quæ est in æternũ, quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater [10] obsignauit Deus.

28 Dicunt ei, Quid faciemus, vt operemur opera Dei?

29 Respondit Ieschua, & dixit eis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem ipse misit.

30 Dicunt ei, Quod signum facis tu vt videamus & credamus in te? Quid operaris tu?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cælo dedit eis comedendum.

32 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd nequaquam Musche dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis verum panem de cælo.

33 Panis enim Dei est is qui descendit de cælo, & dat vitam mundo.

34 Dicunt ei, Domine noster, omni tempore da nobis panem hunc.

35 Dixit eis Ieschua, Ego sum panis vitæ. is qui venit ad me, non esuriet: & is qui credit in me, non sitiet in æternum.

36 Sed dixi vobis quòd vidistis me, & non creditis.

37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui ad me veniet, non eiiciam foras.

38 Quia descendi de cælo nequaquam vt facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, [11] vt quicquid dedit mihi, non perdam ex eo, sed suscitem illud in die vltima.

40 Hæc enim est voluntas Patris mei, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, sit ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltima.

41 Iudæi autem murmurabant de eo quòd dixisset, Ego sum panis qui descendi de cælo.

42 Et dicebant, Nónne hic est Ieschua filius Iausęph, is cuius nos nouimus patrem & matrem? & quomodo dicit hic, De cælo descendi?

43 Respondit

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.

2 Id est, Sequebantur, Hebraismus.

3 De denario vide Mat. 18.

4 Ad verb. Parum parũ, Vnus vnus: sed geminatio diminutionẽ adauget ex vsu Hebræa lingua. Itali Vn pochettino.

5 Ad verbum, Ad transitum. Hebraismus.

6 Ad verbum, In die quæ erat post illum. Syra phrasis.

7 Ad verb. In transitu. Hebraismus.

8 Ad verbum, In transitu. Hebraismus.

9 Id est, Ne laboretis de cibo qui perit.

10 Id est, Approbatum reddidit. Metaphora sumpta ab iis qui quos mittunt, eorũ autoritatem obsignato diplomate sanciunt, & omnibus testatã faciunt.

11 Initium versiculi 39. Syrus textus non habebat, videlicet, Hæc est autẽ voluntas eius qui misit me. Quod ex manuscripto antiquissimo codice quem illustrissimus princeps elector Palatinus exhibuit (vt alia multa) restituimus.

43 Respondit Ieschua & dixit eis, Ne murmuretis vnus cum altero.

44 Nemo potest venire ad me nisi traxerit eum Pater qui misit me. & ego suscitabo eum in die vltimo.

45 Scriptum est enim in Prophetis, Erunt omnes [12] edocti diuinitus. Quisquis igitur audiuit à Patre & didicit ab eo, venit ad me.

12 Ad verb. Docti Dei. vt in Isaia לימודי יהוה.

46 Nequaquam quòd videat quis Patrem, nisi is qui à Deo est, is videt Patrem.

47 Ammin ammin dico vobis quòd ei qui credit in me, est ei vita quæ est in æternum.

48 Ego sum panis vitæ.

49 Patres vestri comederũt Mannah in deserto, & mortui sunt.

50 Hic est autem panis qui descẽdit de cælo, vt comedat homo ex eo, & non moriatur.

51 Ego sum panis viuus qui de cælo descẽdi: & siquis comederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, corpus meũ est quod pro vita mundi do.

13 Adverbũ, Vnus cũ vno.

52 Contẽdebãt autem Iudæi [13] vnus cum alio, & dicebant, Quomodo potest hic corpus suum nobis dare ad manducandum?

53 Et dixit eis Ieschua, Amen amen dico vobis, Quòd si non comederitis corpus Filii hominis, & biberitis sanguinem eius, non est vobis vita in [14] vobisipsis.

14 Adverbũ, In substantia, vestra.

54 Qui verò comedit ex corpore meo & bibit ex sanguine meo, est ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltimo.

55 Corpus enim meum verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

56 Qui comedit corpus meum & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in ipso.

57 Sicut misit me Pater viuens, & ego viuo propter Patrem: & qui comederit me, etiam ipse viuet in æternum.

58 Hic est panis qui descendit de cælo: nequaquam sicut illud quod comederunt patres vestri Mannah, & mortui sunt: qui comedit ex hoc pane, viuet [15] in æternum.

15 Ita est in Syro textu, quum in Græco sit ζήσεται. Sed fortè hic quoque erratum est à scriptore Syro, quòd sine sequentis versus pro fine huius versiculi acceperit. Nihil tamẽ mutare volui: quia in manuscripto codice ita etiam legitur.

59 Hæc dixit in synagoga, docens in Cephar-Nachum.

60 Et multi qui audiuerunt ex discipulis eius, dicebant, Durus est sermo hic: quis potest audire eum?

61 Ieschua autem cognouit in seipso quòd murmurarent de hoc discipuli eius, & dixit eis, Hoc offendit vos?

62 *Quid* si spectaueritis igitur Filium hominis ascendentem in locum vbi erat ab initio?

63 Spiritus est qui viuificat: corpus nõ prodest quicquam. Sermones quos ego loquutus sum vobiscum, spiritus sunt, & vita sunt.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim Ieschua ab initio qui essent ii qui non credebant, & quis esset qui proderet eum.

65 Et dicebat eis, Propter hoc dixi vobis quòd nemo potest venire ad me, nisi datum sit ei à Patre meo.

66 Propter hunc sermonem multi ex discipulis eius [16] retrocesserunt, neque ambulabant cum eo.

16 Adverbũ, Abierunt ad tergum sc. Id est, Terga Christo obuerterũt, & defecerunt ab eo.

67 Et dixit Ieschua duodecim suis, Nunquid etiam vos vultis abire?

68 Respondit Schemeun Cipha, & dixit, Domine, ad quem ibimus? Sermones vitæ quæ est in æternum, sunt tibi.

69 Et nos credimus & nouimus quòd tu es Christus filius Dei viuentis.

70 Dixit eis Ieschua, Nónne ego elegi vos duodecim, & ex vobis vnus Satanah est?

71 Dicebat de Iihuda filio Schemeun Schariuta: ipse enim proditurus erat eum, vnus ex duodecim.

CAP. VII.

1 POst hæc ambulabat Ieschua in Galilæa. Non enim volebat ambulare in Iudæa, quia Iudæi quærebant interficere eum.

2 Et propè erat festum tabernaculorum Iudæorum.

3 Et dixerunt fratres Ieschua ei, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt videant discipuli tui opera quæ facis.

4 Nemo enim est qui facit aliquid in occulto, & ipse cupit vt in manifesto sit: si hæc facis, ostende teipsum mundo.

5 Nam ne fratres quidem eius credebant in ipsum Ieschua.

6 Dixit eis Ieschua, Tempus meum vsque nunc non aduenit: tempus autem vestrum omni tempore paratum est.

7 Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testor de eo quòd opera eius mala sunt.

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego non ascendam nunc ad festum hoc, quia tempus meum nondum impletum.

9 Hæc dixit, & remansit in Galilæa.

10 Quum autem ascendissent fratres eius ad festum, tunc etiam ipse ascendit non in manifesto, sed velut in occulto.

11 Iudæi autem quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

12 Et murmur multum propter eum erat in turba. Erant enim qui dicerent quòd bonus esset: & alii dicebant, Non: sed decipit populum.

13 Nemo autem manifestè loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

14 Quum autem [1] medij essent dies festi ascendit Ieschua in festum: & docebat.

1 Id est, Quũ dies illius festi dimidia ex parte præterissent.

15 Et mirabantur Iudæi, ac dicebant, Quomodo nouit hic librum, quum non didicerit?

16 Respondit Ieschua, & dixit, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me.

17 Qui vult facere voluntatem eius, intelligit doctrinam meam, num ex Deo sit, an ego ex voluntate meipsius loquar.

18 Is qui ex voluntate mẽtis suæ loquitur, gloriam sibiipsi quærit: is autem qui gloriam eius qui misit ipsum quærit, verax est, & iniquitas in corde eius non est.

19 Nonne Musche dedit vobis Legem, & nemo ex vobis seruat Legem? Quid quæritis interficere me?

20 Respondit turba, & dixerunt, Dæmonium est tibi: quis quærit interficere te?

21 Respondit Ieschua & dixit eis, Vnum opus operatus sum, & omnes vos miramini.

22 Propter hoc Musche dedit vobis circũcisionem (non quòd ex ipso Musche sit, sed ex Patribus est) & [2] Sabbatho circunciditis filium hominis.

2 A circunciſione quæ die festo peragebatur, docet non quoduis opus in Sabbatho esse prohibitum: sed tantùm quod cũ sacra quæte aperte pugnaret.

23 Et, si filius hominis circunciditur in die Sabbathi vt nõ soluatur Lex Musche, cõtra me

murmuratis, qui totum filium hominis sanauerim in die Sabbathi?

24 3 Ne iudicetis cum acceptione vultus: sed iudicium iustum iudicate.

25 Et dicebant quidam ex Vrischelem, Nónne hic est ille quem quærunt interficere?

26 Et ecce, manifestè loquitur, & nihil dicunt ei. Nunquid nouerũt seniores nostri quòd hic est verè Christus?

27 Sed hunc nouimus vnde sit: Christũ autem, quum venerit, nemo cognoscet vnde sit.

28 Et sustulit Ieschua vocem suam, docens in templo, & dixit, Et me nostis, & unde sim nostis: & ex voluntate meiipsius non veni, sed verax est qui misit me, is quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ipse misit me.

30 Et quærebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus, quia nondum venerat hora eius.

31 Multi autem è turba crediderunt in eũ: & dicebant, Christus, quum venerit, num plura quàm hæc signa quæ facit hic, facturus est?

32 Et audiuerunt Pharisæi turbas loquentes de eo hæc, & miserunt ipsi & summi sacerdotes ministros vt apprehenderent eum.

33 Et dixit Ieschua, Modicũ adhuc tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.

34 Et quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, non potestis vos venire.

35 Dicunt Iudæi inter sese, Quò abiturus est hic vt non inueniamus eum? Num ad loca Gentium abiturus est vt doceat 4 profanos?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, vos non potestis venire?

37 5 Die autẽ magno qui erat vltimus festi, stabat Ieschua & clamabat: & dicebat, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 Omnis qui credit in me, sicut dixerunt scripturæ, flumina aquarum descendent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum: nondum enim datus erat Spiritus, quia nondum glorificatus erat Ieschua)

40 Multi autem ex turbis qui audierunt sermones eius, dicebãt, Hic verè est Propheta.

41 Alii dicebant, Hic est Christus: alii dicebant, Nunquid ex Galilæa venturus est Christus?

42 Nónne Scriptura dicit quòd ex semine Dauid & ex Beth-lechem oppido ipsius Dauid, venturus est Christus?

43 Et factum est dissidium propter eum in turbis.

44 Et erant quidam ex eis qui volebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus.

45 Et venerunt ministri illi ad summos sacerdotes & Pharisæos, & dixerunt eis Sacerdotes, Quare non adduxistis eum?

46 Dicunt eis ministri, Nunquam sic loquutus est filius hominis sicut loquitur hic homo.

47 Dicunt eis Pharisæi, Nũquid etiam vos errastis?

48 Num vlli ex principibus aut ex Pharisæis crediderunt in eum?

49 Sed populus hic qui non nouit Legem, maledicti sunt.

50 Dixit eis Nicadimus, vnus ex eis, is qui venerat ad Ieschua nocte:

51 Nunquid Lex nostra condemnat filium hominis, nisi audierit ab eo prius, & cognouerit quid fecerit?

52 Respondentes & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex Galilæa es? Scrutare, & vide quòd Propheta ex Galilea non surrecturus sit.

3 Quasi diceret, Factum per se expeditè & iudicate, nullo habito personæ respectu.

4 Id est, Gẽtiles qui non pertinent ad populum sanctum.

5 Licet hoc loco referre quæ in Talmud, tractatu De festo tabernaculorũ, cap. חלילו Chalil, sparsim scribũtur, ex quibus non solum intelligatur cur dies postremus illius festi, magnus dicatur, sed etiam qua ratione, ritus illius occasionẽ Christo dederit sub aquarum perennium symbolo, populum ẽ clamore inuitandi ad hauriẽdam ex se, tãquam ex vero fonte, cœlestem sapientiam, & alia Spiritus sancti dona quæ ad generationem spectant. Hac igitur sunt quæ illic traduntur. Licet omnes festi dies à Deo præcepti, magni fuerint, præsertim verò illi in quibus conuocatio sancta erat, vt primus & vltimus Paschatis dies Pentecostes, buccinarum, expiationum, ac primus & vltimus tabernaculorum: tamen tabernaculorum vltimus singulari quadam ratione magnus dicitur, & in eo præ reliquis diebus populus Dei lætari iubetur. Quum enim Deus expressè Leuit. 23. 40, præcepisset vt in festo tabernaculorum lætarentur Israelitæ quandiu illud duraret, eorum deinde antiquissimi doctores, imò ipsi Dei prophetæ Haggæus & Zacharias, Dei iussu, rationem præscribentes qua dies illi in lætitia traducendi essent, quadam constituerunt vt vltimo die agerentur quæ summam lætitiam populi declararẽt. Lustrationem enim quandam cum supplicatione indixerũt, in qua quotidie semel durãte illo festo altare circuibant, palmas & ramos manu gestantes ac agitantes, subindeq; clamantes, Hoschan-na, id est Serua quæso. Vnde etiam factum est vt dies illi singuli vocati sunt Hoschan-na (sicut Matth. 21. 21. notauimus) Vltimo verò die illius festi pro lætitiæ cumulo statuerunt Propheta illi ex ore Dei (vt in Talmud dicitur) vt septies lustrando circuiretur altare, (sicut olim sub Iosua, quum per sex dies circumlustrassent mœnia Iericho quotidie semel, septimo die septies ea circumlustrare iussi sunt) & toties ingeminarent conceptas quasdam preces in quibus subinde voces illæ Hoschan-na & Hatzlicha-na, id est Salua quæso, Prosperari fac quæso, occurrebant. Vnde factum est vt dies hic vocaretur Hoschanna rabba, id est Hoschanna magnus. Quam appellationem Euangelista hic, vt in populo suo vsitatam retinuit. Scribitur præterea eodẽ tractatu, ex institutione horum Prophetarum solitum fuisse populũ eo die summa cum lætitia & pompa aquã haurire è fonte Schiloach ad radicem montis Tsion scaturiente, & eam in templum afferre ad sacerdotes, quam super altare cum vino libaminis effundebant. Et dum hauriretur, & afferretur ab haurientibus & astantibus, illud Isaiæ Isaiæ 12. 3, decantabatur, Haurietis aquã cum gaudio è fonte salutis. Quin etiam persuasi erant Spiritũ sanctum illo eorum gaudio, & vociferatione adeo delectari vt prouocaretur hac ratione ad ipsos gaudentes affluendum vt prophetarent, sicut Iona prophetæ contigisse affirmant, dum cum reliquis in festo tabernaculorum aquam illã exultans hauriret. Ex his quis non videt Iudæos spirituale gaudium, quod Lex iubebat in sõlenni tabernaculorum festo agitare, in magicam circulationem cõuertisse? atque, ad non minus ineptam quàm profanam superstitionem stabiliendam, & autoritate & testimoniis prophetarũ impiè abusos fuisse? vt insanam ipsorum vociferationem magno clamore a Christo Domino oportuerit coerceri, illosq; à terrestribus aquis ad cælestes & verè viuificas aquas reuocari, finemq; & vsum illius festi, sicut & reliquarum omnium ceremoniarum, ad ipsum Christum, tanquam vnicum scopum, referri?

CAP. VIII.

Deest hoc in loco in exemplari Syriaco historia Adulteræ vndecim versiculis comprehensa.

12 RVrsus autem loquutus est cum eis Ieschua, & dixit, Ego sum lux mundi: 1 qui post me venit, non ambulabit in tenebris, sed inueniet sibi lumen vitæ.

13 Dixerunt ei Pharisæi, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum.

14 Respondit Ieschua, & dixit eis, Etiamsi ego testor de meipso, verum est, testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò proficiscar: vos autem non nouistis vnde venerim, neque quò proficiscar.

15 Vos corporaliter iudicatis: ego quemquam non iudico.

16 Etsi autem iudicem, iudicium meum verum

1 Ad verbũ, Qui sequitur me. Hebraismus.

rum est: quia non sum solus, sed ego & Pater meus qui misit me.

17 Sed etiam in Lege vestra scriptum est quòd testimonium duorum hominum verũ est.

18 Ego sum qui testor de meipso: & Pater meus qui misit me, testatur de me.

19 Dicunt ei, Vbi est Pater tuus? Respondit Ieschua, & dixit eis, Neque me nouistis neque Patrem meum. si me nossetis, etiam Patrẽ meum nossetis.

20 Hos sermones loquutus est in [2] gazophylacio, docens in templo. & nemo apprehẽdit eum: nondum enim venerat hora eius.

21 Dixit eis rursus Ieschua, Ego vado, & quæritis me: & moriemini in peccatis vestris. & quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicunt Iudæi, Nunquid seipsum interfecturus est, quia dixit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Et dixit eis, Vos [3] ex infernis estis, & ego ex supernis sum: vos ex hoc estis mundo, ego non sum ex hoc mundo.

24 Dixi vobis quòd moriemini in peccatis vestris. nisi enim credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.

25 Dicunt Iudæi, Tu quis es? Dixit eis Ieschua, [4] Etiam quẽ incepi vt loquerer vobiscũ.

26 Multum est mihi de vobis dicendum & iudicandum: sed is qui misit me, verax est: & ego ea quæ audiui ab eo, hæc ipse loquor in mundo.

27 Et non cognouerunt quòd de Patre loqueretur eis.

28 Dixit eis rursus Ieschua, Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quòd ego sum, & aliquid voluntate propria non facio, sed sicut docuit me Pater meus, sic loquor.

29 Et qui misit me, mecum est: nec reliquit me solum Pater meus, quia id quod placet ei, facio omni tempore.

30 Et quum hæc loqueretur, multi crediderunt in eum.

31 Et dixit Ieschua illis Iudæis qui crediderunt in eum, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.

32 Et cognoscetis veritatem, & ipsa veritas liberos faciet vos.

33 Dicunt ei, Semen sumus Abrahami, & nunquam seruitutem seruiuimus: quo modo dicis tu, Eritis [5] filii libertatis?

34 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd quisquis facit peccatum, seruus est peccati.

35 Et seruus non manet in æternum in domo: filius autem in æternum manet.

36 Si fiat igitur vt Filius liberos vos faciat, verè eritis [6] filii libertatis.

37 Scio quòd semen estis Abrahami: sed quæritis interficere me, quia sermoni meo non acquiescitis.

38 Ego id quod vidi apud Patrem, loquor: & vos id quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.

39 Respondérunt, ac dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dixt eis Ieschua, Si filij essetis Abraham, opera Abrahami faceretis.

40 Nunc autem, ecce, quæritis interficere me, hominem qui veritatem loquutus sum vobiscum, eam quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit.

41 Vos autem facitis opera patris vestri. Dicunt ei, Nos ex scortatione non sumus. vnus Pater est nobis, Deus.

42 Dixit eis Ieschua, Si Deus esset Pater vester, amantes essetis mei: ego enim à Deo exiui & veni: & nequaquam ex voluntate propria veni, sed ipse misit me.

43 Propter quid sermonem meum non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

44 Vos ex patre [7] accusatore illo estis, & desideriũ patris vestri vultis facere, qui à principio homicida est, & in veritate nõ stetit, quia veritas non est in eo: & quando loquitur mendacium, de suo loquitur: quia mendax est, etiã pater ipsius *mendacij*.

45 Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi?

46 Quis ex vobis arguit me de peccato? Et si veritatem dico, vos quare non creditis mihi?

47 Qui ex Deo est, sermones Dei audit: propter hoc vos nõ auditis quia non estis ex Deo.

48 Responderunt Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus nos quòd Samaritanus es, & dæmonium est tibi?

49 Dixit eis Ieschua, Mihi dæmonium non est, sed Patrem meum honoro, & vos ignominia afficitis me.

50 Ego autem non quæro gloriam meam: est ille qui quærit & iudicat.

51 Ammin ammin dico vobis quòd siquis sermones meos seruat, mortem [8] non videbit in æternum.

52 Dicunt ei Iudæi, Nunc nouimus quòd dæmonium sit tibi. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Qui sermones meos seruat, mortem non gustabit in æternum.

53 Nunquid tu maior es quàm pater noster Abraham, qui mortuus est? & quam Prophetæ, qui mortui sunt? Quem facis tu teipsum?

54 Dixit eis Ieschua, Si ego glorifico meipsum, gloria mea non est quicquam: est Pater meus qui glorificat me, ille de quo dicitis vos, Deus noster est.

55 Et non nouistis eum: ego autem noui eum: &, si dicerem quòd non noui eum, essem mendax, similis vobis: sed noui enm, & sermones eius seruo.

56 Abraham pater vester cupiebat videre diem meum: & vidit, & gauisus est.

57 Dicunt ei Iudæi, Hactenus [9] natus quinquaginta annos non es, & Abraham vidisti?

58 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd antequã fieret Abraham, ego sum.

59 Et tulerunt lapides vt lapidarent eum. & Ieschua occultauit se, & egressus est è templo, & transiuit inter eos: & abiit.

CAP. IX.

1 ET quum trãsiret, vidit hominem cæcum à ventre matris suæ.

2 Et interrogauerunt discipuli eius, & dixerunt, Domine noster, quisnam peccauit, hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 Dixit eis Ieschua, Nec ipse peccauit, nec parẽtes ei: sed vt cõspicerẽtur in eo opera Dei.

4 Me oportet operari opera eius qui misit me, dum dies est. ventura est nox qua quis non potest operari.

2 Ad verb. In domo vel loco gazæ. Id est thesauri. vt in Luc. 21. 1.

3 Ad verbũ, Ex eo quod infrà (subaudi Est) estis.

4 Id est, Etiamnum me eum esse disco quem ab initio apud vos me esse professus sum.

5 Id est, Libertate præditi, vt paulo ante.

7 Diabolum intelligit, quẽ sæpe Paraphrastes hoc epitheto notat. Vide Matth. 4. 1.

8 Id est, Non experietur. Hebraismus. idem significat quod paulo post sequitur. Mortem nõ gustabit in æternum.

9 Ad verbũ, Filius quinquaginta annorũ. Hebraismus tritus.

5 Quandiu in mundo sum, lux sum mundi.
6 Et quando dixisset hæc, spuit super terram, & subegit lutum *factum* ex sputo suo, & illeuit super oculos illius cæci.
7 Et dixit ei, Abi, & ablue in lauacra Schiloah. Et abiens lauit, & venit videns.
8 Vicini autem eius & ii quibus visus fuerat prius quòd mendicus esset, dicebant, Nónne hic est ille qui sedebat, & mendicabat?
9 Erant qui dicebant, Is est. Et erant qui dicebant, Non: sed [1] prorsus similis est ei. Ipse autem dicebat, Ego is sum.
10 Dicunt ei, Quomodo aperti sunt oculi tui?
11 Respondit, & dixit eis, Quidam cuius nomen est Ieschua, fecit lutum, & illeuit super oculos meos, & dixit mihi, Abi, ablue in aquis Schilucha. Et abiens ablui: & visus restitutus est mihi.
12 Dicũt ei, Vbi est ille? Dixit eis, Nõ noui.
13 Et adduxerunt illum qui ab initio cæcus fuerat ad Pharisæos.
14 Erat autem Sabbathum quum faceret lutum Ieschua, & aperiret ei oculos eius.
15 Et rursus interrogauerunt eum Pharisæi, Quomodo visus restitutus est tibi? Ille autem dixit eis, Lutum posuit super oculos meos, & ablui: & visus restitutus est mihi.
16 Et dixerunt aliqui ex Pharisæis, Iste homo nequaquam ex Deo est, qui Sabbathum non seruat. Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter eos.
17 Dicunt rursus illi cæco, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit tibi oculos tuos? Dixit eis, Dico quòd Propheta est.
18 Non autem credebãt de eo Iudæi quòd cæcus fuisset, & videret, vsquequo vocarũt parentes eius qui videbat:
19 Et interrogauerunt eos, Num hic est filius vester quem vos dicitis quòd cæcus natus est? Quomodo iam videt?
20 Responderunt autem parentes eius, & dixerunt, Nouimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:
21 Quomodo autem iam videat, aut quísnam aperuerit ei oculos eius, non nouimus. etiam ipse progressus est in annis suis, ipsum interrogate, ipse pro seipso loquetur.
22 Hæc dixerunt parentes eius, quia timebant à Iudæis. Statuerant enim Iudæi quòd si quis confiteretur eum quòd Christus esset, ejicerent eum ex synagoga.
23 Propter hoc dixerũt parentes eius, Progressus est in annis suis, ipsum interrogate.
24 Et vocauerunt illum hominem secunda vice, illum *inquam* qui fuerat cæcus: & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos enim nouimus quòd hic homo peccator est.
25 Respondit ille, & dixit eis, An peccator sit nescio: vnum autem scio, quòd cæcus eram, & iam ecce, video.
26 Dicunt ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos tuos?
27 Dixit eis, Dixi vobis, & non audiuistis: quid vultis vos audire? Nunquid etiam vos discipuli vultis fieri ei?
28 Illi autem maledicta coniecerunt in eũ, & dixerunt ei, Tu es discipulus illius: nos enim discipuli sumus Mosche.
29 Et nouimus quòd cũ Mosche Deus loquutus est: hunc autem non nouimus vnde sit.
30 Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc est ergo mirandum, quòd vos non nostis vnde sit, & oculos meos aperuit.
31 Nouimus autem quòd Deus vocẽ peccatoris non exaudit: sed eum qui [2] reueretur se, & facit voluntatem eius, illum ipse exaudit.
32 A seculo nõ fuit auditum quòd aperuerit quis oculos cæci nati.
33 Si ex Deo non esset hic, non potuisset facere hæc.
34 Responderunt & dixerunt ei, Tu totus in peccatis natus es, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
35 Et audiuit Ieschua quòd eiecissent eum foras: & inuenit eum, ac dixit ei, Tu credis in Filium Dei?
36 Respondit ille qui sanatus est, & dixit, Quis est ille, Domine mi, vt credam in eum?
37 Dixit ei Ieschua, Vidisti eum: & is qui loquitur tecum, ipse est.
38 Ille autem dixit, Credo Domine mi. Et procidens adorauit eum.
39 Et dixit Ieschua, Ad iudicium mundi huius veni, vt ij qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.
40 Et audiuerunt *quidam* ex Pharisæis illis illis qui cum eo erant, ista: & dixerunt ei, Nunquid etiam nos cæci sumus?
41 Dixit eis Ieschua, Si cæci essetis, nõ esset vobis peccatũ: nunc verò vos dicitis, Videmus propter hoc peccatum vestrum firmum est.

[1] *Ad verb. Assimilando assimilatur ei geminatio. emphatica ex Hebræo idiotismo.*

[2] *Ad verb. Qui timet ab eo. Hebraïs.*

CAP. X.

1 AMmin ammin dico vobis quòd qui nõ ingreditur per ostiũ in caulam ouium, sed ascendit ex loco alio, ille fur est & latro.
2 Ille autem qui ingreditur per ostium, pastor est ouium.
3 Et huic custos ostij aperit ostium: & oues audiunt vocem eius, & oues suas vocat nominibus suis, & exire facit eas.
4 Et quum exire fecerit gregem suum, ante eum vadit: & oues eius [1] abeunt post eum, quia norunt vocem eius.
5 Post alienum autẽ non abeunt oues sed, fugiunt ab eo: quia non norunt vocem alieni.
6 Hanc parabolam dixit eis Ieschua. Ipsi autẽ non cognouerãt quid loqueretur cũ ipsis.
7 Dixit autem eis rursus Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd ego sum ostiũ ouium.
8 Et [2] omnes qui venerunt, fures sunt & latrones: sed non audit eos grex.
9 Ego sum ostium: & per me siquis ingrediatur, viuet, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur & occidat: & perdat: ego veni vt vita sit eis, & id quod amplius est, hat eis.
11 Ego sum pastor bonus: & pastor bonus [3] animam suam ponit pro ouibus suis.
12 Mercenarius autem, quia nõ est pastor, neque eius sunt oues, quum videt lupum venientem, relinquit oues, & fugit: & veniens lupus rapit & dispergit gregem
13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, neque cura est ei de ouibus.

[1] *Id est, Sequuntur eum. Hebraismus.*
[2] *Hic, sicut in plerisque etiam Græcis codicibus, deest particula, Ante me. Cæterum ex contextu satis liquet Christũ non excludere à legitima vocatione: nisi quos sibi opponit, tanquã fures & latrones, qui per ipsum in gregẽ nõ sunt ingressi, sed à Satana & propria ambitione impulsi, sese ingessérũt.*
[3] *Id est, Vitam suam. Hebraismus.*

14 Ego

14 Ego ſum paſtor bonus, & cognoſco meas, & cognoſcor à meis.
15 Sicut nouit me Pater meus, & ego noui Patrẽ meum: & animam meã pono pro ouibus.
16 Sunt autem mihi etiam oues aliæ quæ non fuerunt ex cauſa hac: atq; etiam eas oportet me adducere & audient vocem meam: fiétque totus grex vnus, & vnus paſtor.
17 Propter hoc Pater meus diligit me, quia ego pono 4 animam meã vt rurſus ſumam eam.
18 Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eã ex voluntate mea. Poteſtatem enim habeo vt ponam eam, & poteſtatẽ habeo vt rurſus ſumã eam: quia hoc mandatum accepi à Patre meo.
19 Et factum eſt rurſus diſſidium inter Iudæos propter ſermones hos.
20 Et dicebant multi ex eis, Dæmonium eſt ei, & 5 omnino inſanit: quid auditis eum?
21 Alii autem dicebant, Hi ſermones non ſunt dæmoniaci: num dæmonium poteſt oculos cæci aperire?
22 ⁶Fiebat autem feſtum dedicationis in Vriſchelem, & hyems erat.
23 Et ambulabat Ieſchua in tẽplo in 7 porticu Schelimun.
24 Et circundederunt eum Iudæi, & dicũt ei, Vſquequo tollis tu animam noſtram? Si tu es Chriſtus, dic nobis manifeſtè.
25 Reſpondit Ieſchua, & dixit eis, Dixi vobis, & non creditis: & opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtantur de me.
26 Sed vos non creditis: quia non eſtis ex ouibus meis, ſicut dixi vobis.
27 Oues meę vocem meam audiunt, & ego noui eas: & ipſæ 8 veniunt poſt me:
28 Ac ego do eis vitam quæ eſt in æternũ: neque peribunt in æternum, neque quiſquam rapiet eas è manibus meis.
29 Pater enim meus qui dedit *eas* mihi, omnibus maior eſt, neque quiſquam poteſt *aliquid* è manibus Patris mei rapere.
30 Ego & Pater vnum ſumus.
31 Et tulerunt rurſus Iudæi lapides vt lapidarent eum.
32 Dixit eis Ieſchua, Multa opera bona ex Patre meo oſtendi vobis: propter quod opus ex illis lapidatis me?
33 Dicunt ei Iudæi, Nequaquam propter opera bona lapidamus te: ſed propterea quòd blaſphemas: & quum ſis filius hominis, facis teipſum Deum.
34 Dixit eis Ieſchua, Nõme ita ſcriptum eſt in Lege veſtra, Ego dixi quod dij eſtis?
35 Si eos dixit deos, quia ad eos factus eſt ſermo Dei, neque poteſt Scriptura ſolui:
36 Ei quem Pater ſanctificauit, & miſit in mũdum, vos dicitis, Tu blaſphemas, propterea quòd dixi vobis, Filius ſum Dei.
37 Et, ſi non facio opera Patris mei, non credatis mihi:
38 Si verò facio, etiamſi mihi non credatis, ipſis operibus credite: vt ſciatis, & credatis quód Pater meus eſt in me, & ego in Patre meo.
39 Et quærebant rurſus vt apprehenderent eum: & exiuit 10 è medio manuum illorum.
40 Et abiit in appoſitam ripam Iurdanis, in locum vbi fuerat Iuchannan ab initio, quum baptizaret: & manſit ibi.
41 Et venerunt homines multi ad eum, & dicebant, Iuchannan ne vnum quidem ſignum fecit: quicquid autem dixit Iuchannan de homine hoc, verum eſt.
42 Et multi crediderunt in eum.

4 Id eſt, Vitam meã. Hebraiſmus, quẽ obſeruans antè.

5 Ad verbũ, Inſaniẽdo inſanit. Auxeſis Hebraica paſſim obſeruata.

6 Id eſt, Renouabatur memoria dedicationis templi quæ contigit ſub Iuda Maccabæo, & cõmemoratur in 1. Macc. cap. 4. quod tum circunſtantia temporis, tum etiam ipſa dedicationis inſtitutio oſtendit. Nam licet Scriptura aliarum dedicationum mentionem faciant (videlicet dedicationis tabernaculi in deſerto, Num. 7, & dedicationis templi Salomonis, 2. Paralip. 7.) de neutra tamen legitur fuiſſe inſtitutum vt eius memoria quotannis renouaretur, & præterea, neutra hyeme contigit: ſed tabernaculi quidem ineunte vere, eo menſe quo Paſcha celebratur: templi verò, ſub Salomone, ante hyemem, menſe ſeptimo, ante feſtum tabernaculorum. At Maccabæorum dedicatio & contigit die 25. menſis noni reſpondentis partim Nouembri partim Decembri, & vt eodem tempore recurrentibus annis in perpetuum ab ipſo Iuda Maccabæo & ſuæ ætatis ſapientibus per octiduum celebraretur, inſtitutum fuiſſe ſcribitur in Talmud, tractatu מגלה וחנכה *id eſt, De ritibus ſeruandis circa lectionem libelli Eſther in die ſortium, & De ritibus feſti dedicationis: vbi etiam cauſa quoque inſtituti feſti adſcribitur, his verbis,* בכית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישר אל וכטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטימאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול צר שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים יהרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים והזרה המלכות לישר אל יותר על מאתים שנים עד החרבן השני וכשנפרצו ישראל על אויביהם ואבדום בכה" בחודש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור כמקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד כלבד והדליקו ממנו נרות המער כהשמונה ימים עד שכתשו זית ים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתם חמשה ועשרים בכסליו ימי טמחה והלל ומדליקין בהם הנרות כעוב על פתחי הכתים בכל לילה ולילה משמונת הללות להראות הנס וימים אלו הם חנוכאין חנכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת חנרות כהם מצוה מדברי סופרים כקריאת המגלה: quorum verborum ſenſum, vt lingua Hebraea ignaris cõſulerem, ſubiungere libuit. In domo ſecunda, quum Graci regnarent, ſtatuerunt decreta contra Iſraelitas, & aboleuerunt legem eorum, nec permiſerunt eos exerceri in Lege & in præceptis. Extenderunt quoque manum ſuam in facultates eorum & in filias eorum: & ingreſſi ſunt in templum, & multas in eo fecerunt ruinas, ac polluerunt quæ munda erant. angustiaq; maxima affecti ſunt Iſraelitæ ab illis: & oppreſſerunt eos oppreſſione maxima: donec miſereretur illorum Deus patrum ipſorũ, & ſeruaret eos è manu illorũ, ac eriperet eos: vt præualuerint Maccabæi ſacerdotes magni, ac interfecerint illos, ſeruauerintq; Iſraelitas è manu eorum, ac conſtituerint regem ex ſacerdotibus illis, & reſtitutum ſit regnum Iſraeli per ſpatium amplius quàm ducentorum annorum, vſque ad ruinam domus ſecundæ. Verò quum præualerent Iſraelitæ aduerſus inimicos ſuos, & perderent eos, vigeſima quinta dies erat menſis Kiſlew, qua ingreſſi ſunt in templum, & non inuenerunt oleum mundũ in ſanctuario, excepta lenticula quadam, in qua non plus erat olei quã quod ſufficeret ad lucernas templi accendendas vno tantum die: ex quo oleo accẽderunt ordine diſpoſitas lucernas, quæ duraruntocto dies, donec cõtudiſſent olivas, & mundum oleũ expreſſiſſent. Et hanc ob cauſam ſtatuerũt ſapientes illius ſeculi vt recurrẽtibus annis, octo illi dies, quorum principiũ eſt à 25. Kiſlew, eſſent dies lætitiæ & laudũ: accenderentq; in eis lucernas veſpere in portis domorum ſinguli ſinguli noctibus duorante illo octiduo, ad huius miraculi declarationem. Et hi ſunt dies qui vocantur dedicationis: prohibitumq; eſt in eis lamẽtari & ieiunare, vt die ſortium [quo ſcilicet renouatur memoria irriti conſilii Hamã, & liberationis Iſraelitarum ſub Aſſuero.] Et lucernarum accenſio in illo octiduo, res eſt præcepta diſertis Legis peritorum verbis, ſicut lectio voluminis Eſther præcepta eſt. Hæc fuſius ſcripſi, non vt tadio afficerem lectorem, ſed tantùm vt oſtenderem de quo feſto Euangeliſta intelligat, & cuius cauſa illud inſtitutum fuerit.*

7 Id eſt, Ædificata ad eius inſtar quam olim Salomon ædificauerat 1. Reg. 8. 3. & 2. Paralip 3. 3.

8 Id eſt, Sequuntur me. Hebraiſmus.

10 Ad verb. De inter manus illorum, vt Galli D'entre leurs mains.

11 Ad verb. In tranſitu Iordanis. Hebraiſmus.

CAP. XI.

1 ERat autem quidam qui infirmus erat, Laazar ex Beth-Ania pago, frater Mariam & Marthæ.
2 (Mariam autẽ, eſt illa quæ vnxit vnguẽto pedes Ieſchua, & exterſit capillis ſuis, frater inquam erat huius Laazar qui infirmabatur.)

3 Et miserunt ambæ sorores eius ad Ie-
schua, & dicunt, Domine noster, ecce, is quem
diligis, infirmatur.

4 Ieschua autem dixit, Hæc infirmitas nō
est mortis, sed pro gloria Dei, vt glorificetur
Filius Dei propter eam.

5 Diligebat autem ipse Ieschua Martham
& Mariam & Laazar.

6 Et quum audiuisset quod infirmaretur,
mansit in loco vbi erat, duobus diebus.

7 Et postea dixit discipulis suis, Venite,
eamus rursus in Iudæam.

8 Dicunt ei discipuli eius, Domine noster,
nunc Iudæi quærebant lapidare te, & rursus
abis tu illuc?

9 Dixit eis Ieschua, Nónne duodecim hō-
ræ sunt in die? Et siquis ambulat in die, non im-
pingit: quia videt lucem mundi huius.

10 Siquis autem in nocte ambulauerit, im-
pinget, eo quòd lux non est in eo.

11 Hæc dixit Ieschua: & postea dixit eis,
Laazar amicus noster dormit: sed ibo vt ex-
pergefaciam eum.

12 Dicunt ei discipuli eius, Domine noster,
si dormit, sanus fit.

13 Ipse autem Ieschua dixerat de morte
eius: & illi putauerunt quòd de dormitione
ipsa somni loqueretur.

14 Tunc dixit eis Ieschua expressè, Laazar
mortuus est.

15 Et gaudeo quòd non fui illic, propter
vos, vt credatis. sed ambulate illuc.

16 Dixit Tauma qui dicitur Gemellus, di-
scipulis sociis suis, Eamus etiam nos, moria-
mur cum eo.

17 Et venit Ieschua in Beth-Aniam: & in-
uenit quòd quartus erat ei dies quo erat in lo-
co sepulchri.

18 (Erat autem Beth-Ania iuxta Vrische-
lem, dissita ab ea quasi stadijs quindecim)

19 Et multi ex Iudæis venerant ad Mar-
tham & Mariam vt [1] loquerentur cum corde
earum, propter fratrem earum.

20 Martha autem quum audiuisset quòd
Ieschua veniret, exiuit in occursum eius: Ma-
riam verò domi sedebat.

21 Et dixit Martha Ieschua, Domine mi, si
hic fuisses, non fuisset mortuus frater meus.

22 Sed etiam nunc scio quòd quantum pe-
tieris à Deo, dabit tibi.

23 Dixit ei Ieschua, Surrecturus est fra-
ter tuus.

24 Dixit ei Martha, Scio quòd surrecturus
est in [2] consolatione, in die vltimo.

25 Dixit ei Ieschua, Ego sum consolatio &
vita: & is qui credit in me, etiam si mortuus
fuerit, viuet:

26 Et omnis qui viuit, & credit in me in æ-
ternum non morietur. Credis tu hoc?

27 Dixit ei, Etiam Domine mi, ego credo
quòd tu es Christus, Filius Dei, qui venturus
erat in mundum.

28 Et quum dixisset hæc, abiens vocauit
Mariam sororem suam clàm: dixit ei, Domi-
nus noster venit, & vocat te.

29 Et Mariam, quum audiuit, surrexit citò,
& veniebat ad eum.

30 Ipse autem Ieschua nondum venerat
ad pagum, sed in eo ipso loco erat vbi occur-
rerat ei Martha.

31 Porro illi etiam Iudæi qui erant cum ea
in domo, qui consolabātur eam, quum viderūt
Mariā quòd citò surgens egressa esset, [3] abiue-
runt post eam. putabant enim quòd ad sepul-
chrum iret ad flendum.

32 Ipsa verò Mariam, quum venisset eò vbi
erat Ieschua, & videret eum, procidit ad pedes
eius, & dixit ei, Si hic fuisses Domine mi, non
mortuus fuisset frater meus.

33 Ieschua autem quum vidisset quòd fle-
ret, & Iudæos illos qui venerunt cum ea, quòd
flerent, [4] vehementer commotus est in spiritu
suo, & turbauit seipsum.

34 Ac dixit, Vbi posuistis eum? Et dicunt
ei, Domine noster veni, vide.

35 Et veniebant lacrymæ Ieschua.

36 Et dicebant Iudæi, Videte quantum di-
ligebat eum.

37 Quidam autem ex eis dixerūt, Non po-
terat hic qui aperuit oculos illius cæci, facere
vt etiam hic non moreretur?

38 Ieschua autem, quum vehementer com-
motus esset intra seipsum, venit ad locum se-
pulchri. Et ille locus sepulchri erat spelunca:
& lapis positus erat ad ostium eius.

39 Et dixit Ieschua, Tollite lapidem hunc.
Dixit ei Martha soror illius mortui, Domine
mi, iam fœtet: quatuor enim ei sunt dies.

40 Dixit ei Ieschua, Nónne dixi tibi quòd
si credideris, visura sis gloriam Dei?

41 Et tulerunt lapidem illum. Et ipse Ie-
schua sustulit oculos suos sursum, ac dixit, Pa-
ter, gratias ago tibi quòd exaudisti me:

42 Et ego noui quòd omni tempore exau-
dis me: sed propter turbam hanc quæ adstat,
dixi hæc, vt credant quòd tu miseris me.

43 Et quum dixisset hæc, clamauit voce ela-
ta, Laazar, veni foras.

44 Et egressus est ille mortuus, quum es-
sent ligatæ manus eius & pedes eius fascijs, &
facies eius sudario. Dixit eis Ieschua, Soluite
eum, & sinite abeat.

45 Et multi ex Iudæis qui venerant ad Ma-
riam, quū vidissent id quod fecit Ieschua, cre-
diderunt in eum.

46 Et quidam ex eis abierūt ad Pharisæos,
& dixerunt eis quicquid fecisset Ieschua.

47 Et congregati sunt summi sacerdotes &
Pharisæi, ac dicebant, Quid faciemus? quia hic
homo signa multa facit.

48 Et si sinamus eum ita, omnes homines
credituri sunt in eum, & venturi sunt Romani
ablaturi locum nostrum & gentem nostram.

49 Vnus autem ex eis cuius nomen Kaia-
pha, princeps sacerdotum erat illius anni, &
dixit eis, Vos nescitis quicquam:

50 Neque cogitatis quòd expedit nobis vt
vnus homo moriatur pro populo, & non vni-
uersus populus pereat.

51 Hoc autem ex voluntate suiipsius non
dicebat, sed quia princeps sacerdotum erat il-
lius anni, prophetauit quòd futurum esset vt
Ieschua moreretur pro populo:

52 Et non tantùm pro populo, sed vt etiam
filios Dei dispersos congregaret in vnum.

53 Et ab eo die cogitabāt vt interficerēt eū.

54 Ipse autem Ieschua non ambulabat ma-
nifestè inter Iudæos: sed abijt inde in locū qui
est propinquus deserto, in oppidū quod voca-
tur Ephrim: & illic versabatur cū discipulis suis.

55 Pro-

*1 Id est, Cō-
solarentur eas
de morte fra-
tris, & acer-
bitatem animi
earum delini-
rent. Phrasis
est Hebraa,
quam habes
Hos. 2. 14. &
Isaia 40. 2.*

*2 Die resum-
ptionis corpo-
rum & gene-
ralis resurre-
ctionis, diem
consolationis
vocat: quia
complemētum
afferet gaudii
electorū. Vide
Luc. 21. 28. &
Rom. 21. 22.*

*3 Id est, Se-
quuti sint eā.*

*4 אתרגש Eo-
dem sensu le-
gitur infra 13.
21.*

55 Propinquum autem erat pascha Iudæorum. Et ascenderunt multi ex pagis ad Vrischelem ante festum, vt purificarent seipsos:

56 Et quærebant Ieschua, ac dicebant vnus cum alio in templo, Quid putatis vos? quòd non sit venturus ad festum?

57 Summi autem sacerdotes & Pharisæi præceperant vt siquis sciret vbi esset, declararet eis, vt apprehenderent eum.

CAP. XII.

1 IEschua autem [1] sex dies Petschatis venit in Beth-Aniam, vbi erat Laazar ille quem excitauerat [2] à mortuis ipse Ieschua.

2 Et fecerunt ei illic cœnam: & Martha ministrabat, & Laazar vnus ex accumbentibus erat qui erant eum eo.

3 Mariam autem tulit alabastrum vnguenti nardi præstantis multi pretij, & vnxit pedes Ieschua, & exterst crinibus suis pedes eius: & impleta est domus ex odore vnguenti illius.

4 Et dixit Iihuda Secariuta vnus ex discipulis eius, is qui proditurus erat eum,

5 Quare non est venditum vnguẽtum hoc trecentis [3] denarijs, & datum pauperibus?

6 Hoc autem dixit, nequaquam propterea quòd propter pauperes solicitudo erat ei, sed eo quòd fur erat, & marsupium penes eum erat, & id quod [4] incidebat in ipsum, ipse portabat.

7 Dixit autẽ Ieschua, Sinite eam: in diem sepulturæ meæ seruauit illud.

8 Omni enim tempore pauperes vobis erunt vobiscum: ego autem non omni tempore ero vobis.

9 Et audiuerunt turbæ multæ ex Iudæis quòd ibi esset Ieschua: & venerunt non propter Ieschua tãtùm, sed etiam vt viderent Laazaar illum quem excitauerat à mortuis.

10 Et consultarunt summi sacerdotes vt etiam Laazar interficerent:

11 Eo quòd multi ex Iudæis propter eum abibant, & credebant in Ieschua.

12 Et die alio turba multa quæ venerat ad festum, quum audiuissent quòd Ieschua ueniret ad Vrischelem,

13 Tulerunt ramos palmarum: & egressi sunt obuiam ei, & clamabant ac dicebant, [6] Auschan-na, Benedictus sit qui venit in nomine Domini, rex Israiel.

14 Inuenit autem Ieschua asinum, & sedit super eum: sicut scriptum est,

15 Ne timeas filia Tzehiium: ecce, rex tuus venit tibi, & insidet super pullum filium asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius eo tempore: sed, quum glorificatus esset Ieschua, meminerunt discipuli eius quòd hæc scripta essent de eo, & hæc fecissent ei.

17 Et testabatur turba illa quæ cũ eo erat, quòd vocasset Laazar è sepulchro, & excitasset eum [7] à mortuis.

18 Propter hoc egressæ sunt in occursum eius turbæ multæ, quòd audiuerunt quòd signum hoc fecisset.

19 Pharisæi autem dicebant [8] vnus ad aliũ, Videtis vos quòd non proficitis quicquam? nã ecce, mundus vniuersus [9] abijt post eum.

20 Erant autem etiam ex Gẽtibus quidam qui ascenderunt ad adorandum in festo.

21 Hi venerunt, accesserunt ad Philippum qui erat ex Beth-tzaiada Galilææ, & rogauerunt eum, & dixerunt ei, Domine mi, desideriũ nostrum est vt videamus Ieschua.

22 Et venit ipse Philippus, & dixit ipsi Andreæ: & Andreas & Philippus dixerunt Ieschua.

23 Ieschua autem respõdit, & dixit eis, Venit hora qua glorificetur Filius hominis.

24 Ammin Ammin dico vobis quòd granum frumenti, nisi ceciderit, & mortuum fuerit in terra, ipsum solum remanet: si verò mortuum fuerit, fructus multos affert.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in mundo hoc, seruabit eam in vitam quæ est in æternum.

26 Si mihi quis ministrat, veniat post me, & vbi ego sum, illic erit etiam minister meus qui mihi ministrat: honorabit eum Pater. [10]

27 Nunc anima mea, ecce, turbata est: & quid dicam? Pater mi libera me ab hac hora: sed propterea veni in hanc horam.

28 Pater glorifica nomen tuum. Et vox audita est è cœlo, Glorificaui, & rursus glorifico.

29 Et turba quæ astabat, audiuerunt, & dixerunt, Tonitruum factum est. Alij autem dicebant, Angelus loquutus est cum eo.

30 Respondit Ieschua, & dixit eis, Nõ propter me facta est vox hæc, sed propter vos.

31 Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicitur foras.

32 Et ego quum sublatus fuero à terra, attraham omnem hominem ad me.

33 Hoc autem dixit vt ostẽderet qua morte moriturus esset.

34 Dicunt ei turbæ, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternum manet: quomodo dicis tu futurũ esse vt sustollatur Filius hominis? Quis est iste Filius hominis?

35 Dixit eis Ieschua, Paruum adhuc tempus lux vobiscum est: ambulate dum est vobis lux, vt non tenebræ apprehendant vos. Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.

36 Dum est vobis lux, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Hæc loquutus est Ieschua: & abiens occultauit se ab eis.

37 Et, quum hæc omnia signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum.

38 Vt impleretur sermo Isaię prophetæ, qui dixit, Domine mi, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?

39 Propter hoc non poterant credere, quia rursus dixit Isaias,

40 [11] Excæcauerunt oculos eorum, & obscurarunt cor eorum, vt non videant oculis suis, & intelligant corde suo: & conuertantur, ac sanem eos.

41 Hæc dixit Isaias quum vidit gloriã eius, & loquutus est de eo.

42 Multi autem ex principibus quoq; crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, [12] ne essent extra synagogam.

43 Dilexerunt enim gloriam filiorum hominis potius quàm gloriam Dei.

44 Ieschua autem clamauit, ac dixit, Qui credit in me, nequaquam in me credit, sed in eum qui misit me.

45 Et qui me videt, videt eum qui misit me.

1 *Id est, Sex diebus ante pascha. Syra phrasis.*
2 *Ad verb. De inter mortuos Gallicè* D'entre les morts.
3 *Vide quæ de denario annotata sunt Matth. 18. 28.*
4 *Id est, Quod mittebatur.*
6 *Vide de Hoschan-na Matth. 21. 9.*
7 *Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè* D'entre les morts.
8 *Ad verbũ, Vnus ad vnũ. Hebraismus.*
9 *Id est, Sequutus est eũ. Hebraismus.*
10 *Id est, Sequatur me. Hebraismus.*
11 *Verba personalia absolutè: qui tamen ex vsu Hebræorũ in ipsis verbis cõtinẽtur: vt sit plena oratio, Excæcarunt excæcantes, Obscurarunt obscurantes. Aut impersonaliter exponenda sunt & indefinitè. Gallicè,* On leur a aueuglé les yeulx, *&c. vide Luc. 12.*
12 *Id est Ne subirent iudicium excommunicationis, & eiicerentur è synagoga.*

46 Ego lux veni in mundum, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris.

47 Et is qui audierit sermones meos, & nō seruauerit eos, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundū, sed vt seruem mūdum.

48 Qui reijcit me, & non accipit sermones meos, est qui iudicat eum: sermo quem loquutus sum, ipse iudicaturus est eum in die vltimo.

49 Nam ego ex meipso non sum loquutus: sed Pater qui misit me, ipse dedit mihi mandatum quid dicam & quid loquar.

50 Et noui quòd mandatum eius, est vita quæ est in æternum. Hæc igitur quæ loquor, sicut dixit mihi Pater meus, ita loquor.

CAP. XIII.

1 ANte festum autem Petschatis, sciebat Ieschua quòd aduenisset hora quā transiret ex hoc mūdo ad Patrem suū: & dilexit suos qui erant in hoc mundo, ac vsq; in finem dilexit eos.

1 Videri posset Christus sacrum otium Paschatis violasse, quū post initium festi, pedes discipulu lauit & abstersit. Hæc enim seruilia opera videntur, atq; ideo prohibitum. Sed sciendum est lotionē pedum, vt etiam manuū & faciei, atque corporu quoque vnctionē, inter seruilia opera nō fuisse commemorata, sicut docetur in Talmud, tractatu. De quiete diei festi: quia hæc faciunt ad corporis quietem & voluptatem, cuius causa ex parte festos dies præceptos esse aiunt.

2 Et, quum peracta esset cœna, iniecerat se Satanas in cor Iihuda, filii Schemeun, Sechar-iuta, vt proderet eum.

3 Ipse autem Ieschua, quia sciebat quòd omnia dedisset Pater in manus eius, & quòd à Deo exiuisset, & ad Deum abiret:

4 Surrexit à cœna, & posuit vestimenta sua, & sublata syndone, cinxit ad lumbos suos.

5 Et [1] immisit aquam in pelluuium, & cœpit lauare pedes discipulorum suorum: & tergebat syndone quam cinxerat ad lumbos suos.

6 Quum autem peruenit ad Schemeū Cipha, dixit ei Schemeun, Tu Domine mi, pedes meos lauas mihi?

7 Respondit Ieschua, & dixit ei, Id quod facio ego, tu nescis nunc: postea autem scies.

8 Dixit ei Schemeun Kipha, In æternum non loturus es mihi pedes meos. Dixit ei Ieschua, Si non lauem tibi, non est tibi mecum pars.

9 Dixit ei Schemeun Kipha, Ergo Domine mi, non tantùm pedes meos lauabis mihi, sed etiam manus meas, etiam caput meum.

10 Dixit ei Ieschua, Is qui lotus est nō habet opus nisi vt pedes suos tantùm lauet: totus enim mundus est. etiam vos toti mundi estis, sed non omnes vos.

11 Sciebat enim Ieschua illum qui proditurus erat eum, propter hoc dixit, Nequaquam vos omnes mundi estis:

12 Quum autem lauisset pedes eorum, sustulit vestimenta sua, & accubuit, ac dixit eis, Nostis quid fecerim vobis?

13 Vos vocatis me [2] dominatorem nostrū & dominum nostrū: ac benè dicitis: sum enim.

14 Si ergo dominus vester & dominator vester lauit vobis pedes vestros, quanto magis vos debitores estis vt lauetis pedes vnus alterius?

15 Hoc enim exemplum dedi vobis vt quemadmodum ego feci, etiam vos faciatis.

16 Ammin ammin dico vobis quòd non est seruus maior quàm dominus eius, neque legatus, qui maior sit quàm is qui misit eum.

17 Si hæc noueritis, beati estis si feceritis ea.

18 Nequaquam de vobis omnibus loquor: noui enim eos quos elegerim; sed vt scriptura impleatur, Qui comedit mecum panem, sustulit contra me calcaneum suum.

2 Duæ hæ voces מרן & רבן eiusdem sunt significationis: sed vna erat vsitatior Hebræis Hebraicè loquētibus, nempè רבן, alia verò Chaldaicè vel Syrè loquentibus.

19 Ex hoc tempore dico vobis antequam fiat, vt quum factum fuerit, credatis quòd ego sim.

20 Ammin ammin dico vobis quòd qui recipit eum quem mitto: me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

21 Hæc dixit Ieschua: & [3] vehementer commotus est in spiritu suo: & testatus est, ac dixit, Ammin ammin dico vobis quòd vnus ex vobis prodet me.

3 Eodē sensu verbis hoc habetur supra, 11.33.

22 Intuebantur autem discipuli eius vnus in alium, propterea quòd ignorabant de quo dixisset.

23 Erat autem ex discipulis eius vnus qui recumbebat in sinu ipsius, is quem diligebat Ieschua.

24 Huic innuit Schemeun Kipha vt interrogaret eum quisnam esset de quo dixisset.

25 Et cecidit ille discipulus super pectus Ieschua, & dixit ei, Domine mi, quis est iste?

4 Id est, Inclinauit caput in sinum Domini, vt quē vellet familiarius, & occultius interrogare.

26 Respondit Ieschua, & dixit, Ille est cui intinctum panem ego do. Et intinxit Ieschua panem, & dedit Iihudæ, filio Schemeun, Secariuta.

27 Et post *sumptum* panem, tunc ingressus est in eum Satanas: & dixit ei Ieschua, Id quod facturus es, fac citò.

28 Hoc autem nemo nouerat ex illis discūbentibus propter quid dixisset ei.

29 Quidam enim ex eis putabant, quia marsupium penes ipsum erat Iihuda, quòd præciperet ei vt emeret aliquid necessarium ad festum: aut vt daret aliquid pauperibus.

30 Ipse autem Iihuda accepit panem eadem hora, & egressus est foras. nox autem facta est quum egressus est.

5 Ad verbū, Fuit vel Erat quū egressus est.

31 Et dixit Ieschua, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in ipso.

32 Et si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificaturus est eum in seipso, & statim glorificaturus est eum.

33 Filij mei, exiguum aliud *tempus* vobiscum sum: & quæretis me: & sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire, etiam vobis dico nunc.

34 Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vnus alium: sicut ego dilexi vos, etiam vos diligatis vnus alium.

35 In hoc cognoscet vnusquisque quòd discipuli mei estis, si dilectio fuerit in vobis vnius erga alium.

36 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine noster, quò vadis tu? Respondit Ieschua, & dixit ei, Quò vado ego, non potes iam [6] venire post me: in fine autem [7] venies.

6 Id est, Sequi me. Hebr.

7 Id est, Sequeris.

37 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine mi, quare non possum venire post te? nunc [8] animam meam pro te positurus sum.

8 Id est, Vitam meā. Hebraismus.

38 Dixit ei Ieschua, Animam tuam pro me positurus es? Ammin ammin dico tibi, quòd non cantabit gallus donec abnegaueris me [9] tribus vicibus.

9 Ad verb. Tribus temporibus.

CAP. XIIII.

1 NE prematur cor vestrum: credite in Deum, & in me credite.

2 Multæ

2 Multæ sunt mansiones in domo Patris mei: [1] & si non, dixissem vobis, Nam vado vt parem vobis locum.

3 Rursus venturus sum, & assumam vos ad me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.

4 Et quò ego abeam, scitis, & viam scitis.

5 Dixit ei Thauma, Domine noster, nescimus quò abeas, & quomodo possumus viam scire?

6 Dixit ei Ieschua, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem meum nisi per me.

7 Si me nosseti, etiam Patrem meum nosseti: & ex hoc tempore cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dixit ei Philippus, Domine noster, ostende nobis Patrem, & sat est nobis.

9 Dixit ei Ieschua, Hoc toto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me Philippe? Is qui me videt, videt Patrem: & quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?

10 Non credis tu quòd ego in Patre meo *sum*, & Pater meus in me? Et sermones quos ego loquor, ex meipso non loquor: Pater autem meus qui in me manet, ipse facit opera hęc.

11 Credite quòd ego sum in Patre meo, & Pater meus in me: sin minus, saltem propter opera credite.

12 Ammin ammin dico vobis quòd qui credit in me, opera ea quæ ego facio, etiam ipse faciet, & quæ sunt maiora quàm hæc, faciet: quia ego ad Patrem meum abeo.

13 Et id quod petieritis in nomine meo, faciam vobis: vt glorificetur Pater in Filio suo.

14 Et, si petieritis à me in nomine meo, ego faciam.

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Et ego petam à Patre meo, & alium Paracletum dabit vobis, vt sit vobiscum in æternum.

17 *Nempe* Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, propterea quòd non videt eum, neque nouit eum: vos autem nostis eum, quia apud vos manet, & in vobis est.

18 Non relicturus sum vos orphanos: venturus enim sum ad vos paulo pòst.

19 Et mundus non visurus est me: vos autem videbitis me: quia ego viuo, vos quoque viuetis.

20 In illo die cognoscetis quòd ego in Patre meo, & vos in me estis, atque ego in vobis sum.

21 Ille apud quem sunt mandata mea, & seruat ea, ipse est amans mei. Ille autem qui amat me, amabitur à Patre meo: & ego amabo eum, & ostendam ei meipsum.

22 Dixit ei Iihuda, nequaquam Secariutha, Domine mi, quid est, nobis te ostensurum esse teipsum, & nequaquam mundo?

23 Respondit Ieschua, & dixit ei, Is qui diligit me, sermonem meum seruat: & Pater meus diliget eum, & ad eum venturi sumus, & mansionem apud eum facturi sumus.

24 Ille autem qui non diligit me, sermonem meum non seruat: & sermo hic quem auditis, nequaquam est meus, sed Patris qui misit me.

25 Hæc loquutus sum vobiscum, quum apud vos sum.

26 Ille autem paracletus Spiritus sanctus quem missurus est Pater meus in nomine meo ille docebit vos omnia, & commonefaciet vos omnium quæ dico vobis.

27 Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis nequaquam ficut dat mundus, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 Audiuistis quòd ego dixi vobis, Abeo, & rediturus sum ad vos. Si diligeretis me, gaudentes essetis quòd abiturus sum ad Patrem meum: quia Pater meus maior est quàm ego.

29 Et nunc ecce dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 Deinceps non loquar vobiscum multa: venit enim princeps mundi, & in me non est ei quicquam.

31 Sed vt cognoscat mundus quòd ego diligo Patrem meum, & sicut mandauit mihi Pater meus, ita facio. Surgite, abeamus hinc.

CAP. XV.

1 EGo sum vitis vera, & Pater meus est agricola.

2 Omnem palmitem qui in me fructus nō reddit, tollit: & eum qui reddit fructus, purgat, vt fructus plurimos afferat.

3 Vos iam mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobiscum.

4 Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest dare fructus à semetipso, nisi maneat in vite: ita nec vos, nisi manseritis in me.

5 Ego sum vitis, & vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic affert fructus plurimos: quia nisi ego sim, non potestis facere quicquam.

6 Nisi autem quis maneat in me, eiicitur foras [1] sicut palmes qui aridus est, & colligentes iniiciunt eum in ignem, vt succendatur.

7 Si verò manseritis in me, & sermones mei manserint in vobis, quicquid volueritis petere, fiet vobis.

8 In hoc glorificatur Pater vt fructus multos afferatis: & eritis discipuli mei.

9 Sicut dilexit me Pater meus, ego quoque dilexi vos. manete in dilectione mea.

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut ego seruaui mãdata Patris mei, & maneo in dilectione eius.

11 Hæc loquutus sum vobiscum, vt gaudium meum maneat in vobis, & impleatur gaudium vestrum.

12 Hoc est mandatum meum vt diligatis vnus alium, sicut ego dilexi vos.

13 Dilectio quæ maior sit quàm hæc, non est, vt quis [2] animam suam ponat pro amicis.

14 Vos amici mei estis, si feceritis omnia quæ præcipio vobis.

15 Non amplius voco vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus suus. amicos autem meos vocaui vos: quia quicquid audiui à Patre meo, notum feci vobis.

16 Nequaquã vos elegistis me, sed ego ipse elegi vos, & posui vos vt etiã vos abeũtes afferretis fructus, & fructus vestri maneẽt: vt omnia quę petieritis à Patre meo in nomine meo,

1 *Subaudi, Ita res haberet.*

1 *Syriaca verborum collocatio diuersum sensum postulare videtur à Graco contexu, in quo dicitur palmes arefactus, quia à radice sit separatus: quũ hic è diuerso, exectus dicatur quòd prius esset aridus. Verum ita exponitur Graca veritas ne quis putet palmitem amputari nisi sterilem.*

2 *Id est, Vitam suam.*

daret vobis.

17 Hæc præcipio vobis, vt diligatis vnus alium.

18 Et si mundus odit vos, scitote quòd priusquam vos, me odit.

19 Et si de mundo fuissetis, mundus quod suum est, diligeret. sed non fuistis de mundo: ego enim elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, quòd non est seruus qui maior sit quàm dominus suus. Si me persequuti sunt, etiam vos persequentur: & si sermonem meum seruauerunt, etiam vestrum seruabunt.

21 Sed hæc omnia facient in vos propter nomen meum: quia non nouerunt eum qui misit me.

22 Si ego non venissem, nec loquutus fuissem cum eis, non essent eis peccatum: nunc autem non est excusatio de peccatis suis.

23 Qui me odit, etiam Patrem meum odit.

24 Et si opera non fecissem ante oculos eorum quæ nemo alius fecit, non essent peccatũ: nunc autem & viderunt, & oderunt tum me, tum etiam Patrem meum.

25 Vt impleretur sermo qui scriptus est in Lege eorum: nempe, Oderunt me immeritò.

26 Quum autem venerit Paracletus ille quem ego missurus sum vobis à Patre meo, Spiritus veritatis ille qui à Patre meo procedit, ille testabitur de me.

27 Etiam vos testes estis, quia à principio mecum estis.

CAP. XVI.

1 HAec loquutus sum vobiscum, ne offenderemini.

2 Eiicient enim vos ex synagogis suis: & veniet hora vt quisquis interfecerit vos, arbitretur quòd oblationem offerat Deo.

3 Et hæc facient quia non nouerunt nec Patrem nec me.

4 Hæc loquutus sum vobiscum, vt quum venerit tempus eorum, memores sitis eorum, quòd ego dixi vobis. Hæc autem ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?

6 Dixi enim vobis hæc: & venit tristitia ac impleuit corda vestra.

7 Sed ego veritatem dico vobis, quòd expedit vobis vt ego abeam. Si enim ego non abeam, Paracletus non est venturus ad vos: si autem abeam, mittam eum ad vos.

8 Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

9 De peccato, quia non credunt in me.

10 De iustitia autem, quia ad Patrem meũ abeo, & non rursus visuri estis me.

11 De iudicio verò, quia princeps mundi huius iudicatus est.

12 Rursus multum est mihi dicendum vobis: sed non potestis comprehendere modò.

13 Quum venerit autem Spiritus veritatis, ille inducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur ex mente suiipsius, sed quicquid audierit ipse loquetur, & futura nota faciet vobis.

14 Ille glorificabit me, quia de meo accipiet.

15 Quicquid est Patri meo, meum est: propterea dixi vobis quòd de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

16 Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me: quia abeo ad Patrem.

17 Et dicebant discipuli eius vnus ad alium, Quid est hoc quod dixit nobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me: & Quia abeo ad Patrem meum?

18 Et dicebant, Quid est hoc Paululum quod dixit? Nescimus quid loquatur.

19 Ieschua autem cognouit quòd quærebant vt interrogarent eum, & dixit eis, De hoc quæritis [1] mutuò inter vos, quòd dixi vobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me?

20 Ammin ammin dico vobis quòd flebitis vos & lugebitis, & mundus gaudebit: ac vobis tristitia erit, sed tristitia vestra in gaudium [2] erit.

21 Mulieri, quum parit, tristitia est ei, quia venit dies partus eius: quum autem peperit filium, non recordatur afflictionis suæ propter gaudiũ quod natus sit filius hominis in mũdo.

22 Etiam vos, nunc tristitia est vobis: rursus autem videbo vos, & gaudebit cor vestrũ, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 Et in illo die me nõ interrogabitis quicquam. Ammin ammin dico vobis quòd quicquid rogaueritis Patrem meum in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque nunc non petiistis quicquam in nomine meo, [3] neque quicquam. Petite, & accipietis, vt sit gaudium vestrum plenum.

25 Hæc per parabolas loquutus sum vobiscum. Ventura est autem hora quando non loquar vobiscum per parabolas, sed apertè declarabo vobis de Patre,

26 In illo die quo petetis in nomine meo. Et non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater diligit vos, quia vos dilexistis me, & credidistis quòd ego à Patre exiuerim.

28 Egressus sum á Patre, & veni in mundum: & iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29 Dicunt ei discipuli eius, Ecce iam manifestè loqueris, & parabolam ne vnam quidem dicis.

30 Nunc scimus quòd omnia scias, nec opus habes vt quis interroget te. in hoc credimus quòd à Deo exieris.

31 Dixit eis Ieschua, Credite

32 Quòd ecce, ventura est hora, & iam venit, quòd dispergemini quisq; in locum suum, & relinquetis me solum: & non sum solus, quia Pater mecum est.

33 Hæc dixi vobis vt in me sit vobis pax. in mundo tutura est vobis afflictio: [4] sed bono animo sitis, ego vici mundum.

CAP. XVII.

1 HAec loquutus est Ieschua, & sustulit oculos suos in cælum, ac dixit, Pater mi, venit hora: glorifica Filium tuum, vt Filius

[1] *Ad verbũ, Cum vno vnus. Hebraismus, id est Vnus cum altero.*

[2] *Id est, Conuertetur, Cedet.*

[3] *Ita habet ad verbum: sed videtur esse repetitio ad maiorem confirmationem, quasi dicat, Ita est vt dixi, nihil vos petiisse in nomine meo.*

[4] *Ad verbũ, Recipite cor. Gallicè, Prenez courage*

Filius tuus glorificet te.

2 Sicut dedisti ei potestatẽ super omnem carnem, vt omni quod dedisti ei, det vitam quę est in æternum.

3 Hæc est autem vita quæ est in æternum, vt agnoscãt te qui es Deus verus solus, & eum quem misisti, Ieschua Christum.

4 Ego glorificaui te in terra: opus illud quod dedisti mihi vt facerem, perfeci.

5 Et nunc glorifica me tu Pater mi apud te, ea gloria quæ erat mihi apud te antequam esset mundus.

6 Notum feci nomen tuum filiis hominis, illis quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi dedisti eos, & seruauerunt sermonem tuum.

7 Nunc noui quòd omne quod dedisti mihi, abs te est.

8 Quia sermones quos dedisti, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quòd à te exiui, & crediderunt quòd tu misisti me.

9 Et ego pro eis oro. nequaquam pro mundo oro, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et quicquid meum est, tuum est, & quod tuum *est*, meum est: & glorificor in eis.

11 Deinceps amplius non sum in mundo, & hi in mundo sunt, ac ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum illud quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut nos.

12 Quando cum eis eram in mundo, ego seruabam eos per nomen tuum. eos quos dedisti mihi seruaui, & nemo ex eis periit nisi [1] filius perditionis, vt impleretur Scriptura.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt sit gaudium meum impletum in eis.

14 Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus odit eos: quia non sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

15 Nequaquam vt tollas eos è mundo peto: sed vt serues eos ex malo.

16 Non enim sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

17 Pater, sanctifica eos in veritate tua, quia sermo tuus veritas est.

18 Sicut me misisti in mundum, etiam ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint etiam ipsi sanctificati in veritate.

20 Et nequaquam pro iis rogo tantùm, sed etiam pro illis qui credũt in me per sermonem eorum.

21 Vt omnes sint vnum, sicut tu (Pater mi) in me, & ego in te: vt etiam ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quòd tu miseris me.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me: vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus quòd tu misisti me, & quòd dilexisti eos, sicut etiam me dilexisti.

24 Pater, eos quos dedisti mihi, volo vt in loco vbi sum, etiam ipsi sint mecum, vt sint spectantes gloriã meam illam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante fundationem mundi.

25 Mi Pater iuste, & mundus non nouit te, ego autem noui te: & hi nouerunt quòd tu misisti me.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum facturus sum: vt dilectio ipsa qua dilexisti me, sit in eis, & ego sim in eis.

1 Id est, Additus exitio. Hebraismus iam sæpius indicatus.

CAP. XVIII.

1 HAEc dixit Ieschua, & egressus est cum discipulis suis [1] ad vadum [2] Kedrun, vbi erat hortus, in quem ingressus est ipse & discipuli eius.

2 Nouerat autem etiam Iihuda proditor locum illum: quia [3] frequenter congregatus erat ibi Ieschua cum discipulis suis.

3 Ipse igitur Iihuda accepit cohortem, & à summis Sacerdotibus & Pharisæis accepit ministros, & venit illuc cum laternis & lampadibus & armis.

4 Ieschua autem qui sciebat omnia quæ ventura etant super se, egressus est, & dixit eis, Quem quæritis?

5 Dicunt ei, Ieschua Natzraia. Dixit eis Ieschua, Ego sum. Stabat autem etiam Iihuda proditor cum illis.

6 Et quum dixisset eis Ieschua, Ego sum abierunt retrorsum, & ceciderunt super terram.

7 Et rursum interrogauit eos Ieschua, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Ieschua Natzraia.

8 Dixit eis Ieschua, Dixi vobis quòd ego sum. & si me quæritis, sinite hos vt abeant.

9 Vt compleretur sermo qui dicit, Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis ne vnum quidem.

10 [4] Super Schemeun autem Cipham erat gladius: & eduxit eum, & percussit seruum principis Sacerdotum, & abstulit ei aurem dexteram. nomen autem serui *erat* Malech.

11 Et dixit Ieschua Ciphæ, Pone gladium tuum in vaginam eius. Poculum quod dedit mihi Pater meus, non bibam?

12 Tum cohors & tribunus & ministri Iudæorum apprehenderunt Ieschua & vinciẽrũt eum:

13 Ac adduxerunt eum ad Hannan primùm: propterea quòd socer erat Kaiaphæ, eius qui erat princeps Sacerdotum anni illius.

14 Erat autem Kaiapha, is qui consilium dederat Iudæis quòd expediret vt vnus homo moreretur pro populo.

15 Schemeun autem Kipha & vnus ex discipulis aliis, [5] veniebant post Ieschua. Hunc autem ipsum discipulum nouerat princeps Sacerdotũ: & ingressus est cum Ieschua in atriũ.

16 Schemeun autem stabat foris ad ostium. & egressus est ille discipulus alius quem nouerat princeps Sacerdotum, & dixit *puella* custodienti ostium: & introduxit ipsum Schemeun.

17 Dixit autem puella custodiens ostium, Schemeun, Nónne etiam tu ex discipulis es huius hominis? Dixit ei, Non.

18 Et stabant serui, ac ponebant ignem vt calefacerent se, quia gelauerat. Stabat autem etiam Schemeun cum eis, & calefaciebat se.

19 Princeps autem Sacerdotum interrogauit Ieschua de discipulis suis, & de doctrina sua.

20 Et dixit ei Ieschua, Ego apertè loquutus sum cum populo, & omni tempore docui in.

1 Ad verbũ, Ad transitum pedũ. Periphrasis est vadi, id est loci torrentũ minus profundi, vbi torrẽs pedestri pertransiri potest.

2 Nomen est tã vallis quàm torrentis qui per eam fluit inter Ierusalem & montẽ oliuarum, sicut ex 2. Sam. 15. apparet.

3 Ad verbũ, Multo tempore.

4 Hebraismus. hoc est, Schemeun Kipha gladio accinctus erat. Galli imitantur.

Simon Pierre auoit vne espee sur soy.

5 Id est, Sequebantur Ieschua. Hebraismus.

in ſynagoga & in templo, quò omnes Iudæi congregantur: & nihil in occulto loquutus ſum.

21 Quid interrogas tu me? interroga eos qui audiuerunt quid loquutus ſum cum ipſis: ecce, hi ſciunt quicquid dixi.

22 Et quum hæc dixiſſet, vnus ex miniſtris qui aſtabat, percuſſit ipſum Ieſchua ſuper maxillam eius: & dixit ei, Sic reddis tu reſponſum principi Sacerdotum?

23 Reſpondit Ieſchua, & dixit ei, Si malè loquutus ſum, teſtare de malo: ſin autem bene, quare percutis me?

24 (Hannan autem miſerat Ieſchua vinctũ ad Kaiapha principem Sacerdotum.)

25 Et Schemeun Kipha ſtabat, & calefaciebat ſe: & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex diſcipulis eius es? Et ille negauit, ac dixit, Non ſum.

26 Dixit ei vnus ex ſeruis principis Sacerdotum, cognatus eius cui amputauerat Schemeun auriculam, Non ego vidi te cum eo in horto?

27 Et rurſus negauit Schemeun, & eadem hora cantauit gallus.

28 Deduxerunt autem Ieſchua à Kaiapha ad prætorium: & erat manè. & ipſi non introierunt in prætorium, ne polluerentur, donec comederent Petſcha.

29 Egreſſus autem eſt Pilatus foras, & dixit eis, Quæ accuſatio eſt vobis contra hominem hunc?

30 Reſponderunt, & dixerunt ei, Si non malefactor eſſet, neque tibi tradidiſſemus eum.

31 Dixit eis Pilatus, Accipite eum vos, & iudicate eum ſecundum legem veſtram. Dicunt ei Iudæi, Non licet nobis interficere quẽquam.

32 Vt impleretur ſermo quẽ dixit Ieſchua, notum faciens qua morte futurum erat vt moreretur.

33 Ingreſſus autem eſt Pilatus in prætoriũ, & vocauit Ieſchua, ac dixit ei, Tú*ne* es rex Iudæorum?

34 Dixit ei Ieſchua, A teipſo dixiſti hoc, an alii dixerunt tibi de me?

35 Dixit ei Pilatus, Nunquid ego Iudæus ſum? Filij [6] populi tui & ſummi Sacerdotes tradiderunt te mihi: quid feciſti?

6 Id eſt, Populares. Hebraiſmus.

36 Dixit ei Ieſchua, Regnum meum non eſt de hoc mundo: ſi de mundo eſſet hoc regnum meum, cõtendiſſent miniſtri mei vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non eſt hinc.

37 Dixit ei Pilatus, Ergo rex es tu? Dixit ei Ieſchua, Tu dixiſti quòd rex ſum. ad hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum vt teſtarer de veritate. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam.

38 Dixit ei Pilatus, Quid eſt veritas? Et quum dixiſſet hoc, egreſſus eſt rurſus ad Iudæos, & dixit eis, Ego ne vnam quidem cauſam inuenio in eo.

39 Conſuetudo autem eſt vobis vt vnum ſoluam vobis in Paſchate: vultis igitur *vt* ſoluam vobis hunc regem Iudæorum?

40 Et clamauerunt omnes, ac dixerunt, Non hunc, ſed Bar-Abbam. Erat autem hic Bar-Abba latro.

CAP. XIX.

1 TVnc Pilatus flagellauit ipſum Ieſchua.

2 Et milites intorſerunt coronam ex ſpinis, & impoſuerunt ei in capite eius: & operuerunt eum veſtibus purpureis.

3 Ac dicebant, Pax tibi rex Iudæorum. & percutiebant eum ſuper maxillas eius.

4 Et egreſſus eſt Pilatus rurſus foras, & dixit eis, Ecce, educo enm ad vos foras, vt ſciatis quòd non inuenio [1] in eo ne vnam quidẽ cauſam.

1 Ad verbũ, Poſt eũ: quaſi dicat, Nullum haret in anteacta vita eius crimen, aut culpa damnatione digna.

5 Et exiuit Ieſchua foras, quum eſſet ſuper eum corona ſpinarum & veſtimenta purpurea: & dixit eis Pilatus, Ecce homo.

6 Quum autem vidiſſent eum ſummi Sacerdotes & miniſtri, clamauerunt, & dixerunt, Suſpende eum, ſuſpende eum. Dixit eis Pilatus, Accipite vos, & crucifigite eum. ego enim non inuenio in eo cauſam.

7 Dicunt ei Iudæi, Nobis Lex eſt, & ſicut eſt in Lege noſtra, reus eſt mortis: quia fecit ſeipſum Filium Dei.

8 Quum audiuiſſet autem Pilatus hunc ſermonem, magis timuit.

9 Et ingreſſus eſt rurſus in prætorium, & dixit Ieſchua, Vnde es tu? Ieſchua autem reſponſum non dedit ei.

10 Dixit ei Pilatus. Mecum non loqueris tu? Neſcis tu quòd poteſtatem habeo vt ſoluam te, & poteſtatem habeo vt crucifigam te?

11 Dixit ei Ieſchua, Non eſſet tibi in me poteſtas vlla, niſi datum eſſet tibi è ſupernis. Propter hoc, eius qui tradidit me tibi, maius eſt peccatum quàm tuum.

12 Et propter hoc volebat Pilatus ſoluere eum. Iudei autem clamabant, Si hunc ſoluas, non es amicus Cæſaris: quiſquis enim ſeipſum regem facit, contrarius eſt Cæſari.

13 Quum autem audiuiſſet Pilatus hunc ſermonem, eduxit Ieſchua foras, & ſedit pro tribunali in loco qui vocatur pauimentum lapidum: Hebraicè autẽ dicitur [2] Gaphiphatha.

2 Græci ex Hebræo גבפתא, quòd pauimento eleuatus eſſet locus: ſed paraphraſtes vocat בשיפתא *quòd ſeptus eſſet & clauſus, Gallicè* Parquet.

14 Et paraſceue erat Paſchatis, ac erat qua ſi hora ſexta: & dixit Iudæis, Ecce rex veſter.

15 Illi autem clamabant, Tolle eum, tolle eum: ſuſpende eum, ſuſpende eum. Dixit eis Pilatus, Regem veſtrum crucifigam? Dicunt ei ſummi Sacerdotes, Non eſt nobis rex niſi Cæſar.

16 Tum tradidit eum illis vt crucifigerent eum. Et acceperunt Ieſchua, & eduxerunt eum,

17 Ferẽtem crucem ſuam in locum qui vocatur Cranium, Hebræis autem dicitur Gagultha.

18 In quo loco crucifixerunt eum, & cum eo duos alios, vnum hinc & alium hinc, & Ieſchua in medio.

19 Et ſcripſit etiam tabellam Pilatus, ac poſuit ſuper crucem eius, Scriptum autem erat ita, HIC *eſt* IESCHVA NATZRAIA REX IVDAEORVM.

20 Et hunc titulum Iudæi multi legerunt: quia prope vrbem erat locus in quo crucifixus eſt Ieſchua: & ſcriptus erat Hebraicè, & Græcè, & [3] Romanè.

3 Id eſt, Latinè.

21 Et dixerunt ſummi Sacerdotes Pilato,

Ne

Ne scribas quòd rex sit Iudæorum, sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.

22 Dixit Pilatus, Id quod scripsi, scripsi.

23 Milites autem, quùm crucifixissent Ieschua, tulerunt vestimenta eius, & fecerunt in quatuor partes, partem vnicuiq; ex militibus. tunica autem erat absque sutura, à summo cõtexta tota.

24 Et dixerunt vnus ad alium, Ne scindamus eam, sed sortiamur sorte de ea, cuiusnam futura sit. Et impleta est Scriptura quæ dixit, Diuiserunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerunt sortem. Hæc fecerunt milites.

25 Stabant autem iuxta crucem Ieschua, mater eius & soror matris eius, & Mariam illa quæ erat Cleiuphæ, & Mariam Magdalaitha.

26 Ieschua autem vidit matrem suam & discipulum illum quem diligebat, qui adstabat: & dixit matri suæ; Mulier, ecce filius tuus.

27 Et dixit discipulo illi, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus ille apud se.

28 Post hæc sciebat Ieschua quòd omnia completa essent: & vt impleretur Scriptura dixit, Sitio.

29 Et vas positum erat quod plenum erat aceto. Illi autem impleuerunt spongiam aceto, & posuerunt supra hyssopum & admouerunt ori eius.

30 Quum verò accepisset illud acetum Ieschua, dixit, Ecce, consummatum est. & inclinauit caput, & reddidit spiritum suum.

31 Iudæi autem, quia parasceue erat, dixerunt, Ne maneant corpora hæc in cruce: quia 4 Sabbathum illucescebat. Dies enim erat magnus dies Sabbathi illius. Et petierunt à Pilato vt frangerentur crura illorum cruci affixorum, & deponerent eos.

4 *Vide quæ de hac loquutione in fine cap 23. Mat. annotauimus.*

32 Et venerunt milites, & fregerunt crura prioris, & illius alterius qui crucifixus erat cũ eo.

33 Quumq; venissent ad Ieschua, viderũt quòd iam mortuus esset: & non fregerunt crura eius.

34 Sed vnus ex militibus percussit eum in latere eius lancea: & confestim exiuit sanguis & aqua.

35 Et is qui vidit, testatus est: & verum est testimonium eius: & ipse nouit quòd verum dixit, vt etiam vos credatis.

36 Hæc enim facta sunt vt impleretur Scriptura quæ dicit, Os non frangetur in eo. Et rursus Scriptura alia quæ dicit, Intuebuntur in eũ quem confoderunt.

37 Post hæc Iausephille qui erat ex Ramatha, petiit à Pilato (quia discipulus erat Ieschua, & occultus erat præ metu Iudæorum) vt tolleret corpus Ieschua. & permisit Pilatus: & venit ac sustulit corpus Ieschua.

38 Et venit etiam Nicadimus ille qui venerat prius ad Ieschua nocte, & attulit secum condimenti myrrhæ & aloes quasi centum libras.

39 Et sustulerunt corpus Ieschua, & inuoluerunt illud linteis & aromatibus, sicut est mos Iudæis vt sepeliant.

40 Erat autem in eo loco in quo crucifixus fuerat Ieschua, hortus, & in ipso horto locus sepulturę nouus, in quo nondum quisquam positus fuerat.

41 Et posuerunt ibi Ieschua, eo quòd Sabbathum intraret, & eo quòd propinquum esset sepulchrum.

CAP. XX.

1 PRima verò *die* 1 in septimana venit Mariam Magdalaitha mane, dum adhuc tenebræ essent, ad locum sepulchri: & vidit lapidem, quòd sublatus esset à sepulchro.

2 Et cucurrit, & venit ad Schemeun Kiphã & ad illum discipulum alium quem diligebat Ieschua, & dixit eis, Sustulerũt Dominum nostrum ex illo loco sepulchri, & nescio vbi posuerint eum.

3 Et exiuit Schemeun & ille discipulus alius, & veniebant ad locum sepulchri.

4 Accurrebant ambo simul: ille verò discipulus cucurrit ante Schemeun, & venit prior ad locum sepulchri.

5 Et prospiciens vidit lintea posita: 2 ingrediendo autem non est ingressus.

6 Venit autem Schemeun post eum, & ingressus est in locum sepulchri, ac vidit lintea posita,

7 Et sudarium quod alligatum fuerat capiti eius, non cum linteis, sed inuolutũ, & positum seorsim in vnum locum.

8 Tunc ingressus est etiam ille discipulus qui venerat prior ad locum sepulchri: & vidit, ac credidit.

9 Non enim adhuc nouerant ex Scripturis, quòd futurum erat vt surgeret à mortuis.

10 Et abierunt illi discipuli rursum ad locum suum.

11 Mariam autem stabat ad sepulchrum, ac flebat: & quum fleret, prospexit in sepulchrum.

12 Et vidit duos angelos in albis *vestibus*, qui sedebant, vnum 3 à ceruicalibus eius, & vnum à pedibus eius, vbi positum fuerat corpus Ieschua.

13 Et dicunt ei, Mulier, quid fles tu? Dixit eis, Quia sustulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerint eum.

14 Hoc dixit: & vertit se retrorsum, ac vidit Ieschua stantem. & nesciebat quòd Ieschua esset.

15 Dixit ei Ieschua, Mulier, quid fles tu? & quem quæris tu? Illa autem putauit quòd hortulanus esset: & dixit ei, Domine mi, si tu sustulisti eum, dic mihi vbi posueris eum: abiens tollam eum.

16 Dixit ei Ieschua, Mariam. Et conuersa est, & dixit ei Hebraicè, 4 Rabbuli, quod dicitur Præceptor.

17 Dixit ei Ieschua, Ne tangas me: nondũ enim ascendi ad Patrem meum. Abi autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: & Deum meum, & Deum vestrum.

18 Tunc venit Mariam Magdalaitha, & nũtiauit discipulis quòd vidisset Dominum nostrum, & quòd hæc dixisset sibi.

1 *Ad verbum, In sabbatho. Vide annotata in principium capitis 8 Mat.*

2 Ἀναβλέψας ait Hebræa. *hoc est, Minimè ingressus est.*

3 *Id est, Ab eo loco vbi poni solent cerucalia: id est, A capite. Hebraice diceretur* מראשותיו *sicut legitur Gen. 28. 18. & 1. Sam. 26. 6. quam vocem Chaldæus vtrobique reddit eodem nomine quo hic vtitur Syrus interpres.*

4 *In hac voce, vel litera* ל *lamed, posita est pro* נ *nun: vt dicendum sit Rabboni: vbi est compositio nominis cũ pronomine Rabbuli, pro Rabbonli: nec est proprie Hebraicum vocabulum sed Chaldaicum ac Syriacum. Hebraum autem dicitur quòd tunc tẽporis Syriaca lingua Hebræis esset vulgaris: nam sua lingua vsum iam in ipsa captiuitate amiserant, ac vicinorum idioma vicinarumq; regionum, (quod vel Chaldæum erat vel Syrum) didicerant. Quod non tantum hic obseruari debet, sed inplerisque aliis locis Noui testamenti, vbi quæ propriè sunt Chaldæa vel Syra, ferũtur Hebraica.*

19 Quum autem esset vespera diei illius primi in septimana, & portæ clausæ essent loci vbi erant discipuli propter metum Iudæorum: veniens Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum.

20 Hæc dixit, & ostendit eis manus suas, & latus suum. Et gauisi sunt discipuli quòd vidissent Dominum nostrum.

21 Dixit autem eis Ieschua, Pax vobiscum. Sicut misit me Pater meus, etiã ego mitto vos.

22 Et quum dixisset hæc, flauit in eos, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 Si remiseritis peccata alicui, remittentur ei: & si retinueritis *peccata* alicuius, retenta sunt.

24 Thauma autem, vnus ex duodecim, is qui dicitur Gemellus, nequaquam ibi erat cum eis, quum venit Ieschua.

25 Et dicunt ei discipuli, Vidimus Dominum nostrum: Ipse autem dixit eis, Nisi videam in manibus eius loca clauorum, & immittam in ea digitos meos, & extendam manum meam in latus eius, non credo.

26 Et post octo dies rursus intus erant discipuli, & Thauma cum eis, & veniens Ieschua quum clausæ essent portæ, stetit in medio, & dixit eis, Pax vobiscum.

27 Ac dixit Thaumæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & infer manũ tuam, ac extende in latus meum: & ne sis incredulus, sed credens.

28 Et respondit Thauma, ac dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.

29 Dixit ei Ieschua, Nunc quia vidisti me, credidisti. beati sunt ij qui non viderunt me, & crediderunt.

30 Multa autem signa alia fecit Ieschua coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in 5 scripto hoc.

5 *Vel Libro. Vide principium Matth.*

31 Quinetiam hæc quæ scripta sunt, *scripta sunt* vt credatis quòd Ieschua est Christus filius Dei: & quum credideritis, sit vobis per nomen eius vita quæ est in æternum.

CAP. XXI.

1 POst hæc ostendit rursus seipsum Ieschua discipulis suis iuxta mare Tiberiadis. Ostendit autem sic:

2 Erant simul Schemeun Kipha & Thauma qui dicitur Gemellus, & Nathanail ille qui erat à Katna Galilææ, & filij Zabdai, ac duo alij ex discipulis.

3 Dixit eis Schemeun Kipha, Abeo ad capiendum pisces. Dicunt ei, Nos quoque imus tecum. Et egressi sunt, & ascenderunt in nauigium, & in illa nocte nihil ceperunt.

4 Quum autem esset mane, stetit Ieschua iuxta littus maris: & non cognouerunt discipuli quòd Ieschua esset.

5 Et dixit eis Ieschua, Pueri, num est vobis aliquid ad edendum? Dicunt ei, Non.

6 Dixit eis, Iacite rete vestrum à latere dextro nauigij, & inuenturi estis. Et iecerunt: & non potuerunt trahere rete præ multitudine piscium quos *rete* ceperat.

7 Et ait discipulus ille quem diligebat Ieschua, Kiphæ, Hic, Dominus noster est. Schemeun autem quum audiuisset quòd Dominus noster esset, accipiens vestem suam, cinxit circa lumbos suos, (quia nudus erat) & iniecit seipsum in mare, vt veniret ad Ieschua.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt: (non enim remoti erant multum à terra, sed quasi ducentis cubitis) & trahebant rete illud piscium.

9 Quum autem ascendissent in terram, viderunt prunas positas, & piscem impositum eis, ac panem.

10 Et dixit eis Ieschua, Afferte ex piscibus quos cepistis nunc.

11 Et ascendit Schemeun Kipha, & traxit rete in terram plenum piscibus magnis centũ quinquaginta & tribus: & in hoc toto pondere non est scissum rete illud.

12 Et dixit ei Ieschua, Venite, vescimini. Nemo autem ex discipulis audebat interrogare eum quis esset, quia sciebant quòd Dominus noster esset.

13 Accessit autem Ieschua, & sustulit panem & pisces, ac dedit eis.

14 Hac tertia vice conspectus est Ieschua discipulis suis, quum resurrexisset [1] à mortuis.

15 Quum autẽ edissent, dixit Ieschua Schemeun Kiphæ, Schemeun fili Iuna, amas tu me plus quàm hi? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi agnos meos.

16 Dixit ei rursus [2] secunda vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te? Dixit ei Ieschua, Pasce mihi greges meos.

17 Dixit ei Ieschua rursum tertia vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Et tristitia fuit Kiphæ quòd dixisset ei [3] tribus vicibus, Amas tu me? Et dixit ei, Domine mi, omnia tu intelligis, tu nosti quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi oues [4] meas.

18 Ammin ammin dico tibi quòd quum puer esses, tu tibi ipsi cingebas lumbos tuos, & ambulabas quò volebas: quum autem senueris extendes manus tuas, & alius accinget tibi lumbos tuos, & ducet te quò non cupis.

19 Hoc autem dixit, vt ostẽderet qua morte futurum erat vt glorificaret Deum. Et quum dixisset hæc, dixit ei, [5] Veni post me.

20 Et conuersus est Schemeun, & vidit discipulum illum quem diligebat Ieschua, [6] venientem post se, illum *inquam* qui ceciderat in cœna super pectus Ieschua & dixerat, Domine mi quisnam prodit te?

21 Hunc quũ vidisset Kipha, dixit Ieschua, Domine mi, & hic quid?

22 Dixit ei Ieschua, Si volo vt maneat hic donec veniam, [7] quid ad te? Tu veni post me.

23 Et exiuit hic sermo inter fratres, quòd ille discipulus non moriturus sit, Ieschua autẽ nequaquã quòd non moriturus esset, dixit sed Si volo vt maneat hic donec veniã, quid ad te?

24 Hic est discipulus qui testatur de his omnibus, & etiam scripsit hæc: & scimus nos quòd verum sit testimonium eius.

25 Sunt autem etiam alia multa quæ fecit Ieschua, quæ si [8] sigillatim scripta essent, etiam ipse mundus, (vt opinor ego) non sufficeret libris qui scriberentur.

1 *Ad verbũ, De intermortuos: Gallicè, D'entre les morts.*

2 *Ad verbũ, Secundo tempore.*

3 *Ad verbũ, Tribus temporibus.*

4 *Vocabulũ est* רעי *quod respondet Hebraeo* דהלי. *Atque eo quo vtitur noster paraphrastes Act. 8. 3. significatũ, oues fœminas.*

5 *Id est, Sequere me. Hebraismus.*

7 *Ad verbũ, Ad te quid ad te! Emphasis ôs, quasi diceret, Nihil quicquam ad te pertinet.*

8 *Ad verbũ, Vnum vnum. Respondet Gallica loquutio,* Vn à vn.

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Iuchannan Euangelistæ, quod loquutus est Græcè Ephesi.

SCRIPTVM

SCRIPTVM ACTORVM A POSTOLICORVM.

CAP. I.

1 Vel, Libru priorem. Iam antè annotatum est in principio Euangelij Mat.

1 SCriptum prius scripsi ô Theophile, de omnibus quę cœpit Dominus noster Ieschua Christus facere & docere,

2 Vsque in diem illum in quo assumptus est, postquam mandata dedisset ipsis Apostolis quos elegit in Spiritu sancto:

3 Quibus etiam ostendit seipsum viuentem, postquam passus est, signis multis per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4 Et quum comederet cũ eis panem, præcepit eis vt ab Vrischelem non discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam *inquit* audiuistis à me.

5 Nam Iuchannan baptizauit aquis: & vos baptizabimini Spiritu sancto, non post dies multos.

6 Illi autem quum essent congregati, interrogauerunt eum, & dixerũt ei, Domine noster, num restituturus es regnum Israeli?

7 Dixit eis ipse, Non est vestrum hoc, *nempe* scire tempus aut tempora quę Pater posuit in potestate sui ipsius.

8 Sed quũ venerit super vos Spiritus sanctus, accipietis virtutem, & eritis mihi testes in Vrischelem, & in vniuersa Iudæa, & etiam inter Samaritanos, & vsque ad extrema terræ.

9 Et hæc dicens, quum viderent eum, assumptus est: & nubes accepit eum, & occultatus est ab oculis eorum.

10 Quúmque intuerentur in cælum dum ipse abiret, inuenti sunt duo homines stantes iuxta eos in vestibus albis:

11 Et dicũt eis, Homines Galilæi, quid statis vos, & intuemini in cælum? Hic Ieschua qui assumptus est è vobis in cælum ita veniet quẽadmodum vidistis eum quum ascẽderet in cælum.

12 Et postea reuersi sunt in Vrischelem, à monte qui vocatur *mons* loci oliuarum, qui est iuxta Vrischelem, & distat ab ea [2] ferè septem stadiis.

13 Et quum ingressi essent, ascenderunt in cœnaculum illud in quo manserunt Petrus & Iuchannan, & Iaakub & Andreas, & Philippus & Thauma, & Natthai & Bar-tulmai, & Iaakub filius Chalphai, & Schemeun Zelotes, & Iihudah filius Iaakub.

14 Hi omnes pariter seduli erant in oratione vna anima, cum mulieribus & cum Mariã matre Ieschua, & cum fratribus ipsius *Ieschua*.

15 Et in illis ipsis diebus surrexit Schemeũ Kipha in medio discipulorum, (erat autem ibi turba hominũ quasi centum & viginti) ac dixit:

16 Viri fratres, iustum erat vt impleretur Scriptura ea quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauidis, de Iihudah illo qui fuit dux illis qui apprehenderunt Ieschua.

17 Quia connumerabatur nobiscum, & erat ei portio in ministerio hoc.

18 Hic est qui acquisiuit sibi agrũ ex mercede peccati: & cecidit super faciem suam super terram, & [3] diuisus est à medietate sui: & effusum est vniuersum corpus eius.

3 Hoc est, Dissiptus est medius & effusum proiectumq; iacuit eius corpus.

19 Et hoc ipsum notum factum est omnibus iis qui habitant iu Vrischelem: & ita vocatus est ager ille lingua regionis Chakel demah, cuius interpretatio est, Ager sanguinis.

20 Scriptum enim est in libro Psalmorum, Habitatio eius sit deserta, & inhabitans non sit in ea. Et, Ministerium eius accipiat alter.

21 Opus est igitur aliquo ex his viris qui fuerunt nobiscum in illo tempore toto in quo [4] ingressus est & egressus est inter nos Dominus noster Ieschua.

4 Quasi dicat, Vitam egit, & assiduè conuersatus est. Hebraismus frequens vt primo Samuelis decimooctauo, versu decimo sexto: & vigesimonono, versu sexto.

22 Qui incepit à Baptismo Iuchannan vsque in diem quo assumptus est à nobis, vt ipse sit nobiscum testis resurrectionis eius.

23 Et statuerunt duos, Iausephi qui vocatur Bar-Schabbah, qui cognominatus est Iustus: & Mattiah.

24 Et quum orarent, dixerunt, Tu Domine: nosti quod est in cordibus omnium, ostẽde vnum quem eligis ex his duobus,

25 Vt ipse accipiat portionem ministerii, & apostolatum à quo separauit se Iihudah, vt abiret in locum suum.

26 Et iecerunt sortes, & ascendit *sors* ad Mattiah: & connumeratus est cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

1 ET quum implerentur dies Pentecostes: quum essent congregati omnes simul.

2 Factus est repentè è cælo sonus tanquã venti vehementis, & impleta est ea tota domus illa in qua sedentes erant.

1 Ad verbũ, Lingua, lingua Hebraismus.

3 Et visæ sunt eis linguæ quæ dispertitæ erant tanquam ignis, & sederunt super vnum quemque ex eis.

2 Id est, Erant religiosi & timentes Deum.

4 Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & incipiebant loqui [1] diuersis linguis, prout Spiritus dabat eis eloqui.

3 Ad verbũ, Virum virũ. Hebraismus.

5 Erant autem homines qui habitabant in Vrischelem, [2] qui timebant à Deo, Iudæi ab omnibus populis qui sunt sub cælo.

6 Et quando factus est sonus ille, congregatus est totus populus: & conturbatus, eo quòd audiret [3] vnumquenque ex illis, quòd loquerentur linguis ipsorum.

4 Ad verbũ, Vnus ad vnũ, Hebraismus.

7 Stupefacti autem erant omnes, & mirabantur, dicentes [4] vnus ad alium, Hi omnes qui loquuntur, nónne ecce Galilęi sunt?

5 Ad verbũ, Homo homo. Hebraismus paulò ante obseruatus.

8 Quomodo nos audiuimus [5] vnusquisque

cap. 34. vbi magno consensu tradunt spatium quod emetiri licebat die sabbathi, fuisse bis mille cubitorum. Cubitum autem metiuntur palmis minoribus, quos Græci vocant παλαιστας, quorum quilibet continet quatuor pollices: sex autem simul, cubitum vnum efficiunt: cubitus passum minorẽ constituit, qui geometrici pars est media. Vnde necessariò colligitur sabbathi iter duobus quidem mille passibus desinisi, sed minoribus, qui milliare vnum duntaxat conficiat, non duo, vt perperam Latini fere interpretes putarunt, qui non obseruarunt discrimen inter minores passus, qui totidem sunt cubiti, & maiores siue geometricos, qui illis duplo sunt longiores.

linguam suam in qua nati sumus?

9 Parthi & Medi & Elamei, & qui habitant [6] inter flumina, Iudæi & Cappadoces, & qui sunt regionis Ponti & Asiæ,

10 Et qui sunt regionis Phrygiæ, & Pamphyliæ, & Aegypti, & regionum Libyæ, qui sunt vicini Cyrenæ, & qui venerunt è Roma, Iudæi & Proselyti,

11 Et qui sunt ex Creta & Arabia: ecce, audimus quòd loquuntur linguis nostris mirabilia Dei.

12 Mirabantur autem omnes, & hæsitabāt, dicentes vnus ad alium, [7] Quæ est hæc voluntas?

13 Alij autem deridebant eos, dicentes, Hi merum biberunt, & inebriati sunt.

14 Et post hæc surrexit Schemeun Kipha cum vndecim Apostolis, & extulit vocem suam, ac dixit eis, Homines Iudæi, & omnes qui habitatis in Vrischelem, hoc notum sit vobis, & attendite sermones meos:

15 Non enim, sicut vos putatis, hi ebrij sunt: nam ecce, vsque nunc tertia est hora.

16 Sed hoc est quod dictum est in Iuil Prophetā,

17 Erit in diebus postremis, (dicit Deus) effundam Spiritum meum super omnem carnē: & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et super seruos meos & super ancillas meas effundam Spiritum meum in diebus illis, & prophetabunt.

19 Et dabo signa in cælo, & prodigia super terram, sanguinem & ignem, & vaporem fumi.

20 Sol mutabitur in caliginem, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & formidabilis.

21 Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini, [8] seruabitur.

22 Homines, filij Israiel, audite sermones hos: Ieschua Natzarenum, hominem [9] qui à Deo conspectus est apud vos virtutibus & prodigiis quæ Deus fecit in medio vestri [10] per manum eius, sicut vos nostis:

23 Hunc *inquam*, qui segregatus erat ad hoc per prouidentiam & voluntatem Dei, tradidistis in manus improborum, & crucifixistis ac interfecistis.

24 Deus autem excitauit eum, & soluit [11] dolores sepulchri: quia impossibile erat vt detineretur in ipso sepulchro.

25 Dauid enim dixit de eo, Ab initio sui spectans Dominum meum in omni tempore: quoniam ad dexteram meam est vt non commouear.

26 Propterea lætatum est cor meum & exultauit [12] gloria mea, & etiam corpus meum habitabit in spe.

27 Quoniam non relicturus es animam meam in sepulchro, nec traditurus es benignum tuum vt [13] videat corruptionem.

28 Manifestasti mihi viam vitæ: replebis me iucunditate cum vultu tuo.

29 Homines fratres, permittitur dicere apertè apud vos de patriarcha Dauid, quòd mortuus est, & etiam sepultus est, & locus sepulturæ eius est apud nos vsque in hunc diem.

30 Propheta enim erat, & sciebat quòd iuramentum iurasset sibi Deus, De fructibus vētris sui sedere faciam super thronum tuum.

31 Et [14] antè vidit, & loquutus est de resurrectione Christi, quòd non sit derelictus in sepulchro, vt etiam corpus eius [15] viderit corruptionem.

32 Hunc Ieschua suscitauit Deus, & nos omnes testes eius sumus.

33 Et ipse est qui per dexteram Dei exaltatus est, & accepit à Patre promissionem quæ *fuerat* de Spiritu sancto, & effudit donum hoc quod, ecce, vos videtis & auditis.

34 Nequaquam enim Dauid ascendit in cælum: nam ipse dicit, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea,

35 Donec posuero inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

36 Verè igitur sciat tota domus Israiel, quòd Dominum & Christum fecerit eum Deus, hūc inquam Ieschua quem vos crucifixistis.

37 Et quum audiuissent hæc, compuncti sunt in corde suo: & dixerunt Schemeun & reliquis Apostolis, Quid faciemus fratres?

38 Dixit eis Schemeun, Conuertimini, & baptizemini [16] vnusquisque vestrum in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Vobis enim facta est promissio & filiis vestris, ac omnibus iis qui longè sunt, quos ipse Deus vocauerit.

40 Et sermonibus aliis pluribus [17] testabatur eis, & petebat ab eis, quum diceret, Seruate vos à generatione hac praua.

41 Et quidam ex eis promptè acceperunt sermonem eius, ac crediderunt, baptizatique sunt: & additi sunt in illo die quasi tria millia animarum.

42 Et perseuerantes erant in doctrina Apostolorum, & communicabant in precatione, & in fractione eucharistiæ.

43 Et factus est timor in omni anima. Et signa multa & prodigia fiebant per manum Apostolorum in Vrischelem.

44 Et omnes qui crediderant, simul erant: & quicquid erat eis, communitatis erat.

45 Et illi quibus erat possessio *aliqua*, vendebant eam, & diuidebant [18] vnicuique prout necessarium erat.

46 Et quotidie perseuerabant in templo vna anima: & domi frangebant portionem, & capiebant cibum exultantes, & in puritate cordis sui.

47 Laudantes Deum, traditi [19] in fauorem coram vniuerso populo. Et Dominus noster addebat quotidie illis eos [20] qui salui fiebant in cœtu.

CAP. III.

1 ET factum est vt quum ascenderēt Schemeum Kipha & Iuchannan simul in tēplum in tēpore precationis nonæ horę,

2 Et ecce, homo quidam claudus ex vtero matris suæ, quem ferebant viri illi qui soliti erant afferentes & ponentes eum in porta templi quæ vocatur Speciosa, vt esset petens [1] eleemosynam ab iis qui ingrediebantur templum.

3 Is quum vidisset Schemeun & Iuchannan,

---

6 Id est, In Mesopotamia quæ sita est inter duo flumina, Euphratem & Tigrim. Hebraei addere solent ארם, ac vocant Syriam duorum fluminum.

7 Id est, Quid hoc sibi vult? Syra phrasis.

7 Ad verbum, Viuet. Hebraismus.

8 Id est, Quē vos experientia didicistis virum esse à Deo vobis datum.

10 Id est, Opera eius. Tritus Hebraismus.

11 Puncta vocalia huius nominis in Syro textu hanc interpretationem postulat: quia paraphrastes bona fide Lucam reddidit. Cæterum Graci, quos Lucas sequitur, diuersa puncta quæ in Hebræo leguntur, non obseruarunt. Tunc enim vocem quæ 1. Sam. 22. & Psal. 18. 6. legitur, & ad quam Euangelista alludit, verterunt Vincula.

12 תשבחתי Qua vox respondet Hebraeæ כבודי, pro qua Græcus habet ἡ γλῶσσά μου, id est Lingua mea: quia trāslationem nominis Hebraici כבוד explicat ex Hebræorum etiam interpretum sensu. Vide Psa. 16. 7.

13 Id est, Obnoxius sit corruptioni. Hebraismus.

14 Id est, Præcognouit.

15 Id est, Obnoxius corruptioni fuerit. Hebraismus vt suprà.

16 Ad verbum, Homo homo ex vobis. Hebraismus.

17 Hortabatur eos, exponens quid ab eis requireretur vt facerent.

18 Ad verbum, Homini homini. Hebraismus.

19 Ad verbum, In intimos & viscerales, vt ita dicam, fauores Hebraismus. Vide 1. Reg. 8. 36. Genes. 1. 30. Nehem. 1. 2. quasi dicat, Deum laudabant qui eis gratiam conciliasset apud vniuersum populum.

20 Ad verbum Qui viuificabantur. Hebraismus sæpe obseruatus.

1 Cur eleemosyna dicatur iustitia declaratum est Luc. 11.

ban, quòd ingrederentur in templum, petebat ab eis vt darent sibi eleemosynam.

4 Et intuiti sunt eum Schemeun & Iuchannan: ac dixerunt ei, Intuere in nos.

5 Ille autem intuitus est in eos, quum speraret accipere ab eis aliquid.

6 Dixit ei Schemeun, Aurum & argentum non est mihi: sed id quod est mihi, do tibi. In nomine Domini nostri Ieschua Christi Natzaræi surge, ambula.

7 Et apprehendit eum manu sua dextera, & erexit eum: & eadem hora confirmati sunt pedes eius & calcanei eius.

8 Et exiliens surrexit, & ambulauit: ac ingressus est cum eis in templum, ambulans & exiliens, & laudans Deum.

9 Et vidit eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt quòd is esset ille mendicus qui sedebat quotidie, & petebat eleemosynam ad portam quæ vocatur Speciosa, & repleti sunt admiratione, & stupore super eo quod factum fuerat.

11 Et quum teneret Schemeun & Iuchannan, accurrit totus populus stupefactus, ad eos ad porticum quæ vocatur Schelimun.

12 Quúmque videret Schemeun, respondit, & dixit eis, Homines, filij Israiel, quid miramini super hoc? Aut in nos quid intuemini, quasi quòd ipsum virtute nostra aut potestate nostra fecerimus vt ambularet hic?

13 Deus ipse Abraham & Ischak & Iaakub, Deus patrum nostrorum, glorificauit Filium suum Ieschua, quem vos prodidistis, & abnegastis eum ante faciem Pilati, quum ille [1] iustificasset vt soluerent eum.

[1] *Id est, iustũ pronuntiasset.*

14 Vos autem sanctum & iustum negastis, & petiistis hominem homicidam vt daretur vobis:

15 Illum autem principem vitæ interfecistis, quem excitauit Deus [3] à mortuis: & nos omnes testes eius sumus.

[3] *Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè* D'ẽtre les morts.

16 Et per fidem nominis sui, hunc quem videtis & agnoscitis, ipse confirmauit & sanauit: & fides quæ est in eum, dedit illi hanc sanitatem coram omnibus vobis.

17 Sed nunc fratres mei, noui quòd per errorem feciſtis hoc, sicut fecerunt principes vestri.

18 Et Deus, secundum quod prius promulgauit per os omnium prophetarum, quòd passurus esset Christus eius, impleuit ita.

19 Resipiscite igitur, & conuertimini, vt [4] deleantur peccata vestra:

[4] *Sumptum verbum à rationariis qui dissoluta nomina inducto calamo expungunt.*

20 Et eueniant vobis tempora tranquillitatis à conspectu faciei Domini, ac mittat vobis illum qui præparatus erat vobis, Ieschua, Christum.

21 Quem oportet cælos excipere vsque ad complementum temporum omnium eorum quæ loquutus est Deus per os prophetarũ sanctorum suorum qui à seculo *fuerunt*.

22 Musche enim dixit, Prophetam excitabit vobis Dominus ex fratribus vestris sicut me: eum audite in omnibus quæ loquetur vobiscum.

23 Et erit, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, perdetur anima illa de populo suo.

24 Et Prophetæ omnes qui à tẽpore Schemuil, & ij qui post eum fuerunt, loquuti sunt, & annuntiauerunt de diebus his.

25 Vos estis filij Prophetarũ & pacti quod posuit Deus Patribus nostris, quum diceret Abrahamo, In semine tuo benedictionem consequentur omnes generationes terræ.

26 Vobis prius suscitauit, & misit Deus Filium suum benedicentem vobis, si conuertamini [5] & resipiscatis à prauitatibus vestris.

[5] *Syrus textum impressus habebat* ורתוכון *sed certum est per errorem literam Daleth positam fuisse pro litera Tau. Errori occasionẽ dedit vtriusque literæ admodũ affinis pronũtiatio. Nos igitur locum restituimus ex manuscripto codice Heydebergensi.*

CAP. IIII.

1 ET quum hos sermones loquerentur ad populum, surrexerunt contra eos Sacerdotes & Tzadukæi & magistratus templi:

2 Quum irati essent aduersus eos quòd docerent populum, & prædicarent in Christo de resurrectione [1] à mortuis.

[1] *Ad verbũ De inter mortuos. Gallicè,* D'entre les morts, *vt in superiore capite annotauimus.*

3 Et iniecerunt in eos manus, & seruarunt eos in diem posterũ, quia propè erat vespera.

4 Et multi qui audiuerunt sermonem, crediderunt: & erant numero quasi quinque millia virorum.

5 Et die postero cõgregati sunt magistratus, & seniores & Legisperiti:

6 Et etiam Channan princeps sacerdotũ, & Kaiapha & Iuchannan & Alexander, & ii qui erant ex genere summorum sacerdotum.

7 Et quum statuissent eos in medio, interrogabant eos, Qua virtute aut quo nomine feciſtis hoc?

8 Schemeun Kipha repletus est Spiritu sancto, & dixit eis, Magistratus populi & seniores domus Israiel, audite.

9 Si nos hodie iudicamur à vobis pro bono quod factum filio hominis infirmo, nempe per quid hic sanatus sit,

10 Hoc notum sit vobis & toti populo Israiel, quòd in nomine Ieschua Christi Natzaræi, quem vos crucifixistis, quẽ suscitauit Deus [2] à mortuis, per hoc ipsum, ecce, stat coram vobis sanus.

[2] *Ad verbũ De inter mortuos vt Gallicè,* D'entre les morts.

11 Hic est lapis quem reprobastis vos ædificantes, & ipse factus est in caput anguli.

12 Nec est in homine alio salus. non enim est nomen aliud sub cælo quod datum sit filiis hominis per quod oporteat seruari.

13 Et quum audiuissent sermonem Schemeun & Iuchannan, quòd liberè dixissent illũ, considerauerunt quòd non nossent libros, & idiotæ essent: & mirabantur propter eos, ac agnoscebant eos quòd cum Ieschua versati fuerant.

14 Et videbant quòd staret cum eis clandus ille qui sanatus fuerat: nec poterant quicquam dicere contra eos.

15 Tunc præceperunt vt secedere facerent eos à conuentu eorum. Et dicebant [3] vnus ad alium,

[3] *Ad verbũ Vnus ad vnũ.*

16 Quid faciemus hominibus istis? Ecce enim, signum manifestum quod factum est per manus eorum, omnibus habitantibus in Vrischelem innotuit neque possumus negare.

17 Sed ne amplius exeat fama hæc, minemur illis ne rursus loquantur de nomine hoc vlli ex filiis hominum:

18 Et vocauerunt eos, & præceperunt eis vt omnino non loquerentur neque docerent in nomine Ieschua.

19 Responderunt Schemeun Kipha & Iuchannan. ac dixerunt eis, An iustum sit coram Deo vt vos audiamus potius quàm Deum, iudicate.

20 Non enim possumus id quod vidimus & audiuimus, ipsum non loqui.

21 Et minati sunt eis. & dimiserunt eos. non enim inueneruut illis causam quam ponerent in accusatione illorum, propter populum. Quisque enim glorificabat Deum propter id quod factum fuerat.

22 Natus enim amplius quàm quadraginta annos erat homo ille in quo factum fuerat signum sanationis.

23 Et quum dimissi essent, venerunt ad fratres suos, & narrauerunt eis quicquid dixerant acerdotes & seniores.

24 Et illi quum audiuissent, simul sustulerunt vocem suam ad Deum, & dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti cælum & terram & maria, & quicquid est in eis.

25 Et tu es qui loquutus es per Spiritum sanctum per os Dauidis serui tui, Quare tumultuati sunt populi, & gentes meditatæ sunt inane?

26 Adstiterunt reges terræ & potestatem habentes, ac consilium inierunt simul aduersus Dominum & aduersus Christum eius.

27 Congregati enim verè sunt in vrbe hac aduersus sanctum Filium tuum Ieschua, quem vnxeras, Hiraudis & Pilatus cum gentibus & cœtu Israiel.

28 Ad faciendum quicquid manus tua & voluntas prius definiuit vt fieret.

29 Et etiam nunc Domine intuere & vide minas eorum, & da seruis tuis vt liberè prædicent sermonem tuum.

30 Te manum tuam extendẽte ad sanitates & ad prodigia quæ fient in nomine filij tui sancti Ieschua.

31 Et quum orassent & obsecrassent, commotus est locus in quo congregati erant: & repleti sunt omnes Spiritu sancti, & loquebantur liberè sermonem Dei.

32 Erat autem congregationi hominum eorum qui crediderant vna anima & vna mens: & nemo ex eis dicebat de opibus quas possidebat, quòd suæ essent: sed quicquid erat eis, communitatis erat.

33 Et virtute magna testabantur ipsi Apostoli de resurrectione Ieschua Christi: & gratia magna erat cum omnibus ipsis.

34 Et nemo erat inter eos qui egenus esset. illi enim qui possidebant agros & domos, vendebant, & afferebant pretia rei quæ vendebatur:

35 Ac ponebant ad pedes Apostolorum: & dabatur † vnicuique secundum id quod opus habebat.

† *Ad verbũ, Hominihomini.*

36 Iausepho autem illi qui cognominatus est Bar-nabba ab Apostolis (quod exponitur Filius cõsolationis) Leuitæ ex regione Cypro.

37 Erat ager: & vẽdidit eum, & attulit pretium eius, ac posuit ante pedes Apostolorum.

CAP. V.

1 ET vir quidã, cuius nomẽ erat Channania, cũ vxore sua cuius nomen erat Schaphira, vẽdidit agrum suum.

2 Et tulit de pretio eius, & abscondit consentiente vxore sua, & attulit ex illo argento, & posuit ante pedes Apostolorum.

3 Et dixit ei Schemeun, Channania, quid est quòd sic impleuit Satannah cor tuum, vt mentireris in spiritum sanctum, & absconderes de argento pretii agri?

4 Nónne erat tuus antequam venderetur? & quum venditus est, rursus tu potestatem habebas super pretium eius? Quare posuisti in corde tuo † vt faceres voluntatem hanc? Non es mentitus in filios hominum, sed in Deum.

† *Nempe, quod in animo constitutum habebas.*

5 Et quum audiret Channania hos sermones, cecidit, & mortuus est. Et factus est timor magnus in omnibus qui audiuerunt.

6 Et surrexerunt illi qui iuuenes erant inter eos, & collegerunt eum, & eductum sepelierunt eum.

7 Et posteaquam † essent tres horæ, etiam vxor eius ingressa est nesciens quid factum esset..

† *Id est, Quũ præteriissent tres horæ à morte Channania.*

8 Dixit ei Schemeun, Dic mihi, num hoc pretio vẽdidistis agrum? Illa autem dixit, Etiã, hoc pretio.

9 Dixit ei Schemeun, Quid pares facti estis in tentando Spiritum Domini? Ecce pedes sepelientium maritum tuum ad ostium, & illi efferent te.

10 Et eadem hõra cecidit ante pedes eorum, & mortua est. & ingressi sunt iuuenes illi ac inuenerunt eam mortuam: & impositam in capulum deferentes, sepelierũt eam iuxta maritum suum.

11 Et factus est timor magnus in toto cœtu, & in omnibus illis qui audierunt.

12 Et fiebant per manum Apostolorum signa & prodigia multa in populo: omnésq; congregabantur simul in porticu Schelimun.

13 Et ex aliis nemo audebat vt appropinquaret ad eos, sed magnificabat eos populus.

14 Et magis adiiciebantur illi qui credebant in Domino, turba virorum ac mulierum.

15 Ita vt in plateas efferrent infirmos iacentes in lectis: vt quum veniret Schemeun, saltem vmbra eius tegeret illos.

16 Veniebant autem multi ad eos ex ciuitatibus aliis quæ sunt circa Vrischelem, afferentes infirmos & eos quibus erant spiritus impuri: & sanabantur omnes.

17 Et repletus erat inuidia princeps Sacerdotum, & omnes qui erant cum eo, qui erant ex doctrina Tzadukæorum.

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, & apprehensos incluserunt eos in carcere.

19 Tunc nocte Angelus Domini aperuit ianuam carceris, & eduxit eos: ac dixit eis,

20 Abite, state in templo, & loquimini populo omnes sermones hos vitæ.

21 Et egressi sunt tempore auroræ, ingressique sunt in templum, ac docebant. Princeps autem Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt collegas suos & seniores Israiel, & miserunt ad carcerem qui adducerent ipsos Apostolos.

22 Et quum eo iuissent, ij qui missi fuerant ab eis, non inuenerunt illos † in carcere: & reuersi venerunt,

† *Ad verbũ, In domo inclusorum. Hebraica periphrasis.*

23 Ac

23 Ac dixerunt. Inuenimus carcerem clausum diligenter, & etiam custodes stantes ad ianuam: & aperuimus, & neminem inuenimus ibi.

24 Et quum audirent hos sermones summi Sacerdotes & magistratus templi, hæsitabant de illis, & cogitabant quidnam esset hoc.

25 Et veniens quidam notum fecit eis, Illi viri quos inclusistis in carcere, ecce stant in tẽplo, & docent populum.

26 Tunc profecti sunt magistratus cum ministris vt adduceret eos non coactè. (timebant enim ne lapidaret ipsos populus)

27 Et quum adduxissent eos, statuerunt eos coram tota congregatione: & incipiebat princeps Sacerdotum dicere eis,

28 Nonne 4 præcipiendo præcepimus vobis vt neminem doceretis in nomine hoc? Vos autem, ecce, repleuistis ipsam Vrischelem doctrina vestra, & vultis vos inducere super nos sanguinem hominis huius.

29 Respondit Schemeun cum Apostolis & dixit eis, Deo oportet obedire potius quàm filiis hominis.

30 Deus Patrum nostrorum suscitauit Ieschua, quem vos interfecistis, suspendentes eum in ligno.

31 Hunc ipsum statuit Deus principem & 5 seruatorem: & exaltauit eum dextera sua, vt daret conuersionem & remissionem peccatorum Israiel.

32 Et nos testes sumus sermonum horum: ac Spiritus sanctus ipse quem dedit Deus ijs qui credunt in se.

33 Et quum audiuissent hos sermones, dissecabantur ira, & cogitabant interficere eos.

34 Et surrexit quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Gammaliel, doctor Legis, & honoratus ab vniuerso populo, & iussit vt educerent Apostolos foras ad tempus exiguum.

35 Ac dixit illis, Homines filij Israiel attendite vobis ipsis, & videte quid oporteat vos facere de istis viris.

36 Nam ante hoc tempus surrexit Tauda, & dixit de seipso quòd aliquid esset magni, & abierunt 6 post eum quasi quadringenti homines: & ipse interfectus est, & illi qui abibant post eum, dispersi sunt & facti sunt 7 tanquam nihil.

37 Et surrexit post eum Iihuda Galilæus in diebus quibus describebantur homines argento capitationis, & auertit populum multum post se: & ille mortuus est, & omnes 8 qui abierant post eum, dispersi sunt.

38 Et nũc dico vobis, Abstinete ab istis hominibus, & sinite eos. nam si *ita* sit quòd à filiis hominis sit hæc cogitatio & hoc opus, dissoluentur & dissipabuntur:

39 Sin autem ex Deo est, non est facultas in manibus vestris vt dissipetis ipsum: ne reperiamini quòd aduersus Deum insurgatis. Et paruerunt ei:

40 Et vocauerunt Apostolos, & verberauerunt eos: & præceperunt eis ne loquerentur in nomine Ieschua. ac dimiserunt eos.

41 Et egressi sunt è conspectu eorum, gaudentes quòd digni facti essent vt 9 propter nomen ignominia afficerentur.

42 Nec cessabant quotidie docere in templo & domi, & euangelizare, de Domino nostro Ieschua Christo.

4 Ita est, Seuerè præcipimus Ita enim legitur capit. 4, quòd additum minus vetuerint ne amplius de Christo loquerentur. & illa vocum geminatio apud Hebræos, Chaldæos, & Syros ad auxesin facere solet.

5 Ad verbũ, Viuificatorẽ.

6 Id est, Sequuti sunt eũ

7 Id est, Redacti sunt in nihilũ. Hebraismus.

8 Qui sequebantur eum.

9 Sic erat tũ in textu Syro impressũ tũ in manuscripto codice Heydelbergensi. quòd si non sit per errorẽ positũ loco שמה hoc est Nomẽ eius, exponetur. Propter Deum. nam חשם Hebraicè & Syrè שמא, id est Nomen apud Hebræos & Syros linguæ scriptores pro Deo frequenter ponitur.

CAP. VI.

1 ET in illis diebus, quum multiplicati essent discipuli, murmurabant. Græci discipuli aduersus Hebræos, quòd contemnerentur viduæ eorum in ministerio quotidiano.

2 Et vocauerunt duodecim Apostoli totam congregationem discipulorum, & dixerunt eis, Non est bonum vt relinquamus sermonẽ Dei, & ministremus mensis.

3 Dispicite igitur fratres mei, & eligite septem viros ex vobis de quibus sit testimonium, & plenos Spiritu Domini ac sapientia: & constituemus eos super hoc munere.

4 Et nos erimus seduli in oratione & ministerio sermonis.

5 Et placuit hic sermo coram toto populo: & elegerunt Stephanum, virum qui plenus erat fide & Spiritu sancto, & Philippũ, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochæum.

6 Hi steterunt coram Apostolis: & quum orassent, posuerunt super eos manum.

7 Et sermo Dei crescebat, & augebatur numerus discipulorum in Vrischelem valde. & populus multus ex Iudæis obediebat fidei.

8 Stephanus autem plenus erat gratia & virtute, & faciebat signa & prodigia in populo.

9 Et surrexerunt quidam è synagoga quæ vocatur Libertinu, Cyrenæi & Alexandrini, & ii *qui erant* ex Cilicia, & ex Asia, & disputabant cum Stephano.

10 Et non poterant consistere contra sapientiam & Spiritum qui loquebatur in eo.

11 Tunc miserunt homines, & instruxerunt eos vt dicerent, Nos audiuimus eum quòd dixerit sermones blasphemiæ contra Musche & contra Deum.

12 Et commouerunt populum & seniores & Legisperitos: ac venerunt & insurrexerunt in eum, & raptum adduxerunt eum in medio congregationis.

13 Et statuerunt testes falsos, qui dicerent, Iste homo non cessat loqui sermones contra Legem & contra locum hunc sanctum.

14 Nos enim audiuimus eum quòd dixerit, quòd Ieschua hic Natzaræus soluturus sit locum hunc, & mutaturus consuetudines quas tradidit vobis Musche.

15 Et intuiti sunt in eum omnes illi qui sedebant in cõgregatione, & viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.

CAP. VII.

1 ET interrogauit eum princeps Sacerdotum, Nunquid hæc ita sunt?

2 Ipse verò dixit, Homines frarres & patres nostri, audite, Deus gloriæ visus est patri nostro Abraham, quum esset 1 in Mesopotania, priusquam veniens habitaret in Charran.

3 Et dixit ei, Egredere de terra tua &

1 Ad verbũ, Inter flumina. Videte annotata cap. 2, 9.

2 Id est, A loco, vbi degũt & qui tibi sanguine coniuncti sunt.

ad filiis cogitationis tuæ, & veni in terram illam quam ostendam tibi.

4 Et egressus est tunc Abraham è terra Chaldæorum, & veniens habitauit in Charan. Et inde quum mortuus esset pater eius, transtulit eum Deus in terram hanc, in qua vos habitatis hodie.

5 Et non dedit ei hæreditatem in ea, ne longitudinis quidem pedis: & pollicitus erat quòd daturus esset eam sibi, vt hæreditario possideret eam, & semini eius, quum non esset ei filius.

6 Et locutus est cum eo Deus, quum diceret ei, Erit semen tuum inquilinum in terra aliena, & seruituti subiicient ipsum, ac malè afficient ipsum quadringentis annis.

7 Et populum cui seruient seruitutem, 3 iudicabo ipsum ego, dicit Deus. & post hæc exibunt, & seruient mihi in loco isto.

3 Id est, Puniam, Condemnabo, Hebraismus.

8 Et dedit ei pactum circuncisionis. & tũc genuit Ischak, & circuncidit eum die octauo: & Ischak genuit Iaakub, & Iaakub genuit duodecim patres nostros.

9 Et ipsi patres nostri inuiderunt Iausepho, & vendiderunt eum Aegypto: & Deus cum eo erat:

10 Et liberabat eum ab omnibus angustiis suis, ac dedit ei gratiam & sapientiam coram Pareun rege Aegypti: & constituit eum principem super Aegyptum, & super totam domum suam.

11 Et facta est fames & angustia magna in vniuersa Aegypto, & in terra Chanaan: & non erat patribus nostris quo saturarentur.

4 Omittit quod in Græco adscribitur τῦ συχεμ: quòd eam iectionem tam quam absurdam repudiet, quia constat ex historia, Chamur patrem fuisse Sechem, & non è cõuerso. Sed quod in Græco legitur, cõmodè potest exponi ex Hebraismo, vi subaudiatur nomen Principis, hoc modo, a filiis Chamur principis Sechem. Sic enim Hebræi nonnunquam duo propria nomina construunt vt posterius à priore regatur.

12 Quúmque audiuisset Iaakub quòd esset frumentum in Aegypto, misit patres nostros primùm:

13 Et quum profecti essent secunda vice, notum fecit Iausepho seipsum fratribus suis: & innotuit Pareun cognatio Iausepho.

14 Et misit Iausepho, & venire fecit patrem suum Iaakub omnémque cognationem suam: erántque numero septuaginta & quinque animæ.

15 Et descendit Iaakub in Aegyptum: ac mortuus est illic ipse & patres nostri.

16 Et translatus est in Sechem, ac positus est in sepulchro quod emerat Abraham argento 4 à filiis Chamur.

17 Et quum aduenisset tempus eius rei quã pollicitus fuerat iuramento Deus Abrahamo, creuit populus, & corroboratus est in Aegypto.

18 Donec surgeret rex alius super Aegyptum, qui non nouerat Iausepho.

19 Et composuit sese aduersus cognationem nostram, & malè affecit patres nostros, præcepítque vt abiicerentur nati eorum, ne viuerent

20 Eodem tempore natus est Musche. & dilectus fuit Deo: & educatus est mensibus tribus in domo patris sui.

21 Et quum abiectus esset à populo suo, inuenit eum filia Pareun, & educauit eum sibi in filium.

22 Et eruditus est Musche in omni sapientia Aegyptiorum: erátque dines in sermonibus suis, etiam in factis suis.

23 Quúmque natus 5 esset quadraginta annos, subiit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israiel.

5 Ad verbum Filius 40. annorum. Hebraismus trinus.

24 Et vidit quendam ex filiis generis sui, qui ducebatur coactè: & vltus est eum, 6 & reddidit ei ius, ac interfecit Aegyptium illum qui iniuriam intulerat ei.

6 Ad verbũ, Et fecit ei iudicium. Hebraismus.

25 Et putabat quòd intelligerent filii Israiel, quòd Deus per manum ipsius daret liberationem, & non intellexerunt.

26 Die autem alia visus est ipsis quum contenderent 7 vnus cum alio, & suadebat eis vt pacarentur, dicens, Homines, fratres estis, propter quid iniuriam infertis 8 vnus alii?

7 Ad verbũ, Vnus cum vno. Hebraismus.

27 Ille autem qui inferebat iniuriam socio suo, repulit eum à se, ac dixit ei, Quis constituit te super nos principem & iudicem?

8 Ad verbũ, Vnus vni. Hebraismus.

28 Num interficere nos quæris, sicut interfeciſti heri Aegyptium?

29 Et effugit Musche ad sermonem istum, & factus est aduena in terra Median: & fuerunt ei duo filii.

30 Et quum impleti essent ei illic quadraginta anni visus est ei in deserto montis Sinai Angelus Domini in igne qui ardebat in rubo.

31 Quúmque vidisset Musche, admiratus est visionem: & quum accederet ad eum vt uideret, dixit ei Dominus in voce,

32 Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Ischak & Iaakub. & tremefactus Musche, non audebat intueri in visionem.

33 Et dixit ei Dominus, Solue calceamenta tua ex pedibus tuis: terra enim in qua tu stas, sancta est.

34 9 Videndo vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto, & gemitus eius audiui, ac descendi vt liberem eos: & nunc veni, mittam te in Aegyptum.

9 Id est, Probè vidi, vel Dudum vidi vel perspexi.

35 Hunc Musche quem negauerunt, dicentes, Quis constituit te super nos principem & iudicem? hunc ipsum Deus principem & liberatorem misit eis per manus Angeli illius qui visus fuerat ei in rubo.

36 Hic est qui eduxit illos faciens signa & mirabilia ac prodigia in terra Aegypti, & in mari 10 Suph, & in deserto, annis quadraginta.

10 Quasi dicat, Iuncoũ. Alii post Græcos vocant Rubrum.

37 Hic Musche est qui dixit filiis Israiel, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris sicut me: ipsum audietis.

38 Hic est qui fuit in cõgregatione in deserto cum Angelo illo qui loquebatur cum eo, & cum patribus nostris in monte Sinai: & idem est qui accepit sermones vitæ vt nobis daret.

39 Et noluerunt eum sufferre patres nostri sed deseruerunt eum, & cordibus suis reuersi sunt in Aegyptum.

40 Quum dicerent Aharoni, Fac nobis deos qui eant ante nos: quia huic Musche qui eduxit nos è terra Aegypti, nescimus quid factum sit.

41 Et fecit eis vitulum in diebus illis: & mactauerunt victimas idolis, & exultabant in opere manuum suarum.

42 Et conuertit se Deus, & tradidit eos vt colerent exercitus cæli: sicut scriptum est 11 in scripto prophetarum, Num quid quadraginta annis in deserto oblationem aut victimam obtuliſtis mihi filii Israiel?

11 Id est, In libro. vt iam pluribus locis obseruatũ est.

43 Sed sustuliſtis tabernaculum Malcum, & sidus dei Rephan, imagines quas feciſtis vt adoraretis eas: transferam vos vltra Babylonẽ.

44 Ecce, tabernaculum testimonii Patrum

nostro-

nostrorum in deserto erat, sicut mandauerat is qui loquutus est cum Musche, vt faceret illud secundum similitudinem quam ostendit ei.

12 *Id est, Omnino induxerunt.*

45 Et illud ipsum tabernaculũ etiam [12] inducendo induxerũt Patres nostri cum Ieschua in terram quam dedit eis Deus hæreditate ex Gentibus illis quas expulit ex conspectu eorum, & deportatum est vsque ad dies Dauidis.

13 *Id est, Consequutus est misericordiã à Deo. Hebraismus.*

46 [13] Qui inuenit misericordiam in conspectu Dei, & petiit vt inueniret tabernaculũ Deo Iaakub.

47 Schelimun autem ædificauit domum

14 *Id est, in templu manu factũ.*

48 Et excelsus non habitat [14] in opere manuum: sicut dicit Propheta,

49 Cælum mihi thronus meus est, & terra scabellum sub pedibus meis: quámnam ædem ædificabitis mihi? ait Dominus. aut quisnam est locus requietis meæ?

50 Nónne, ecce, manus mea fecit hæc omnia?

51 O duri ceruice, & incircuncisi in cordibus suis & in auditu suo. vos omni tempore

15 *Spiritui sancto obstitistis.*

[15] contra Spiritum sanctum stetistis, sicut patres vestri, etiam vos.

52 Quem enim ex Prophetis nõ sunt persequuti ac interfecerunt patres vestri? Eos qui prius declarauerunt de aduentu Iusti illius, quem vos prodidistis, & interfecistis eum.

16 *Ad verbũ, Per manum mandati Angeli. Hebraismus, Mediante mandato Angeli.*

53 Et accepistis Legem [16] per mandatum Angeli, & non seruastis eam.

54 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira in semetipsis, & stridebant dentibus suis contra eum.

55 Et ipse quum plenus esset fide & Spiritu sancto, intuitus est in cælum, & vidit gloriam Dei, & Ieschua stantem à dextera Dei.

56 Ac dixit, Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à dextera Dei.

57 Et clamauerũt voce elata, ac obturauerunt aures suas, & irruerunt omnes in eum.

58 Et apprehensum eiecerunt eum extra vrbem, ac lapidauerunt eum. & ij qui testati sunt in eum, [17] posuerunt vestimenta sua ad pedes adolescẽtis cuiusdã qui vocabatur Schaul.

17 *Vt scilicet ad lapidationẽ se primos expediret ex Legis præscripto. Deut. 17. 7. Ita furor se in pium zelũ transformat, & pratextum captat ex Legis iussione.*

59 Et lapidabant ipsum Stephanum orantem & dicentem, Domine noster Ieschua accipe spiritum meum.

60 Et quum posuisset genua, clamauit voce elata, & dixit, Domine noster, ne statuas eis hoc peccatũ. Et quũ hoc dixisset, obdormiuit.

CAP. VIII.

1 SChaul autem cupidus erat ac particeps mortis eius: & facta est in illo die persequutio magna aduersus ecclesiam quæ est in Vrischelem: & dispersi sunt omnes per agros Iudææ, & etiam inter Samaritanos, præter Apostolos tantum.

2 Et positum in capulum sepelierunt Stephanum homines fideles: & luxerunt propter eum maximé.

3 Schaul autem persequebatur Ecclesiam Dei, quum intraret in domos, & trahebat homines & mulieres, & tradebat in domum vinctorum.

4 Et illi qui dispersi fuerant, circuibant, & prædicabant sermonem Dei.

5 Philippus verò descendit in vrbem Samaritanorum, & prædicabat de Christo.

6 Et quum audirent sermonem eius filij hominis qui illic erant, attendebant ei, & acquiescebant omnibus quæ dicebat, quia videbant signa quæ faciebat.

7 Multi enim quos possidebant spiritus impuri, clamabant voce elata, & egrediebantur ab eis: & alij paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum factum est in ea ciuitate.

9 Erat autem illic homo quidã, cuius nomen erat Simun, qui habitauerat in ea ciuitate tempore multo: & suis magicis præstigiis seducebat populum Samaritanorum, quum magnificaret seipsum, & diceret, Ego sum maximus.

10 Et dediti erant ei omnes magni & tenues, & dicebant, Hic est virtus magna Dei.

11 Et acquiescebant ei, quia tempore multo magicis præstigiis suis dementauerat eos.

12 Quum verò credidissent Philippo qui euangelizabat regnum Dei in nomine Domini nostri Ieschua Christi, baptizabantur viri & mulieres.

1 *Ad verbũ, Non enim mã serat super vnum, &c. Hebraismus Nec vel in vnum quidem eorũ Spiritus illapsus fuerat. Exempla huius phrasis habes Num. 24. 2, Iudic. 3. 10, & plerisque alijs in locis.*

13 Et etiam ipse Simun credidit, ac baptizatus est, & adhærebat ipsi Philippo. Quúmq; videret signa & virtutes maximas quæ fiebant per manũ eius, attonitus fiebat & mirabatur.

14 Et quum audiuissent Apostoli qui erant in Vrischelem quòd recepisset populus Samaritanorum sermonẽ Dei, miserunt ad eos Schemeun Kipha & Iuchannan.

15 Et descenderunt, ac orauerunt pro eis vt acciperent Spiritum sanctum.

16 [1] Non fuerat enim super vnum ex eis adhuc: sed tantùm baptizabantur in nomine Domini nostri Ieschua.

17 Tunc imponebant super illos manum, & accipiebant spiritum sanctum.

18 Et quum videret Simun quòd per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis argentum.

19 Dicens, Date mihi quoque potestatem hanc, vt ille super quem posuero manum, accipiat Spiritum sanctum.

20 Dixit eis Schemeun Kipha, Argentum tuum tecum abeat in perditionem, quia putasti quòd donum Dei [2] acquisitione mundi acquiratur.

21 Non est tibi pars neque sors iu fide hac: quia cor tuum non fuit rectum coram Deo.

22 Veruntamen couuertere à malitia tua hac, & deprecare Deum, si fortè remittatur tibi dolus cordis tui.

23 [3] In felle enim amaro, & in vinculis iniquitatis video te esse.

24 Respondit Simun, ac dixit. Deprecamini vos pro me Deum, ne veniat super me aliquid ex his quæ dixistis.

25 Schemeun autem & Iuchannan, quum testificati essent eis, & docuissẽt sermones Dei, reuersi sunt Vrischelem, & in pagis multis Samaritanorum euangelizauerunt.

26 Et loquutus est Angelus Domini cum Philippo, ac dixit ei, Surge abi ad meridiem. per viam desertam quæ descendit ab Vrischelem in Gaza.

27 Et surgens abijt, & occurrit ei [4] eunuchus quidam qui veniebat ex Aethiopia, præfectus Candacis reginæ Aethiopum, & ipse præfectus erat super vniuersum thesaurum

2 *Id est, Pretio quo res huius mundi corruptibiles acquiruntur.*

3 *Hebraismus. Vult dicere totum immersum & defixum esse in felle, siue veneno amarissimo. Quo metaphoricè significatur desperata impietas, lethale animi venenũ.*

4 *Vox est* מהימנא *quæ sonat Fidelẽ. Hoc nomine à Syris vocantur eunuchi, vide in Matt. 19. 12. Illud tamen addam, hac ratione illos declarare non tam nomine eunuchi vitium notari quàm designari officium.*

eius: & venerat vt adoraret in Vrischelem.

28 Quúmque reuerteretur vt abiret, sedebat in curru, & legebat Isaiah prophetam.

29 Et dixit Spiritus sanctus Philippo, Accede, & adiunge te currui.

30 Quúmque accessisset, audiuit quòd legeret in Isaiah propheta, & dixit ei, Num intelligis tu quod legis?

31 Et ille ait, Quomodo possum intelligere, nisi quis direxerit me? Et petiit ab ipso Philippo vt ascenderet & sederet secum.

32 Versiculus autem Scripturæ in quo legebat, est hic, Tanquam agnus ad mactationẽ ductus est, & sicut ouis coram tondente siluit, & ita non aperuit os suum sin depressione sua.

33 Ex angustia & ex iudicio sublatus est. & ætatem eius quis enarrabit? quoniam tollitur vita eius à terra.

34 Et dicebat eunuchus ille Philippo, Oro te de quónam dixit hoc Propheta? de seipso, an de quopiam alio?

35 Tum Philippus aperuit os suum, & incepit ab hac ipsa Scriptura, euangelizans ei de Domino nostro Ieschua.

36 Et quum pergerent in via, peruenerunt ad locum quendam in quo erant aquæ. Et ait eunuchus ille, Ecce aquæ: quod est obstaculũ quominus baptizer?

6

38 Et præcepit vt consisteret currus: & descenderunt ambo ad aquas, & baptizauit Philippus eunuchum illum.

39 Quúmque ascenderent ab aquis, Spiritus Domini rapuit Philippum, & rursus non vidit eum eunuchus ille, sed abibat per viam suã gaudens.

40 Philippus autem inuentus est in Azoto: & inde circuibat, & euangelizabat in ciuitatibus omnibus, vsquedũ veniret Cæsaream,

CAP. IX.

1 SChaul autem adhuc plenus erat iniuriarum & [1] iræ cruentæ aduersus discipulos Domini nostri.

2 Et petijt sibi literas à principe Sacerdotum, quas redderet in Damasco congregationi, vt si ita esset vt inueniret [2] qui iter facerent per hanc viam, viros aut mulieres, vinciens adduceret eos in Vrischelem.

3 Et quum proficisceretur, ac inciperet peruenire Damaschum, repentinò [3] defluxit super eum lux de cælo.

4 Et cecidit in terram: & audiuit vocem quæ dicebat sibi, Schaul, Schaul, quid persequeris me? [4] durum est tibi calcitrare contra stimulos.

5 Respondit ille, & dixit, Quis es Domine mi? Et Dominus noster dixit, Sum Ieschua Nãtzaræus, quem tu persequeris.

6 Sed surge, ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi de eo quod oporteat te facere.

7 Et viri qui proficiscebantur cum eo in via stabant attoniti: quia vocem tantùm audiebant, nemo autem conspiciebatur eis.

8 Et surrexit Schaul è terra, neque conspiciebatur quicquam, quum oculi eius aperti essent. Et apprehendentes manus eius, introduxerunt eum Damascum.

9 Et non conspiciebatur ei *quicquam* tribus diebus: neque comedit neque bibit.

10 Erat autẽ Damasci discipulus quidam, cuius nomen erat Channania: & Dominus dixit ei per visionem, Channania. Et dixit, Ecce ego, Domine mi.

11 Et Dominus dixit ei, Surge, proficiscere in vicum qui vocatur rectus, & quære in domo Iihuda Schaulem qui est ex Tarso ciuitate.

12 [4] Ecce enim quum ipse oraret, vidit per visionem virum, cuius nomen est Channania, qui ingrederetur, & poneret ei manum, vt aperirentur oculi eius.

13 Et dixit Channania, Domine mi audiui ex multis de homine isto, quot mala intulerit sanctis tuis in Vrischelem.

14 Et ecce, etiam hic est potestas ei à summis Sacerdotibus vt vinciat omnes eos qui inuocant nomen tuum.

15 Dixit ei Dominus, Surge, proficiscere. quia vas est mihi electũ vt proferat nomẽ meũ ad Gentes, & ad regna, & inter filios Israiel.

16 Ego enim ostendam ei quanta passurus sit propter nomen tuum.

17 Tunc Channania profectus est in domum ad illum, & imposuit ei manum, ac dixit ei, Schaul frater mi, Dominus noster Ieschua misit me (is qui conspectus est tibi in via quũ venires) vt aperiantur oculi tui, & implearis Spiritu sancto.

18 Et eadem hora cecidit ab oculis eius aliquid quod simile erat squamæ, & aperti sunt oculi eius: & surgens baptizatus est.

19 Et accepit cibum, & corroboratus est: fuitque aliquot diebus apud discipulos illos qui erant Damasci.

20 Et eadem hora prædicabat in synagoga Iudæorum de Ieschua, quòd esset filius Dei.

21 Et stupebant omnes illi qui audiebant eum, ac dicebant, Nónne hic est qui persequebatur omnes eos qui inuocabant nomen istud in Vrischelem? & ecce etiam huc propter hoc ipsum mittebatur vt vinciens adduceret eos ad summos sacerdotes.

22 Schaul autem supra modum corroborabatur, & cõturbabat illos Iudæos qui habitabãt Damasci, quũ ostẽderet quòd is esset Christus,

23 Et [5] quum multiplicati ei ibi essent dies, fecerunt contra eum insidias Iudæi, vt interficerent eum.

24 Innotuerunt autem ipsi Schaul insidiæ quas quærebant facere ei: & custodiebant portas ciuitatis die ac nocte, vt interficerent eum.

25 Tunc posuerunt eum discipuli in sportam, & dimiserunt eum è muro nocte.

26 Et profectus est in Vrischelem, & volebat adiungere se discipulis: & omnes timebãt ab eo, neq; credebãt ei quòd discipulus esset.

27 Barnabba autem accepit eum, & adduxit eum ad Apostolos: & narrauit eis quomodo in via vidisset Dominum, & quòd ita loquutus esset in nomine Ieschua.

28 [6] Et ingrediebatur cum eis atque egrediebatur in Vrischelem: ac loquebatur in nomine Ieschua liberè, disputabátque cum Iudæis illis qui nouerant Græcè: illi verò volebant interficere eum.

29 Quúmque *id* agnouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cæsaream, & inde miserunt eum Tarsum.

30 Cæterùm

3 In Syro textu, hac, In depressione sua, cohærent præcedentibus. ideo ea posui in calce versiculi 32.

6 Totus 37. versus, in Syro textu omittitur, nec vlla eius fit inter errata mẽtio. Quamobrẽ illum è meo sensu textui inscrere non sum ausus, præsertim quum in aliquibus Græcis codicibus vetustis similiter omittatur. Spatium tamen vacuũ reliqui, numero tãtùm versiculi adscripto, vt perturbatio vitaretur, & versiculi Syri textus Græcis in numero respõderent.

1 Excandescẽtia cædu.

2 Id est, Qui sectarẽtur hãc doctrinam & hoc religionis institutũ. Nota sunt Ambulãdi & Via metaphora vsitatissima apud Hebræos, vt nõ opus habeãt explicatione.

3 Translatum verbũ id est, Affulsit.

4 In Syro codice hic translatus legitur finis versus subsequentis.

4 In Syro textu hanc tanquã Dei verba ad Channaniam legũtur, nec separãtur: & ideo in eodem versu omnia collocani, licet in Græco eorum parscollocetur in calce vndecimi, & ex reliquis duodecimus versus constituatur.

5 Id est, Quũ pluribus illic diebus egisset. Vide Genes. 38 12. vbi simile est phrasis.

6 Hebraismus antè explicatus, Act. 1.

30 Cæterùm in ecclesia quæ erat in tota Iudæa & in Galilæa & Samaria, erat pax, quum ædificaretur 7 & incederet in timore Dei, & consolatione Spiritus sancti multiplicabatur.

31 Et factum est, vt quum circuiret Schemeun per ciuitates, descenderet etiam ad sanctos qui habitabant in 8 Lod ciuitate.

32 Et inuenit hominem quẽdam cuius nomen Anias, qui decumbebat in lecto, & paralyticus erat annis octo.

33 Et dixit ei Schemeun, Ania, sanat te Ieschua Christus: surge, & sterne lectum tuum. Et eadem hora surrexit.

34 Et viderunt eum vniuersi qui habitabant in Lod, & in Saarona, & cõuersi sunt ad Deum.

35 Erat autem discipula quædam in Iuppi ciuitate, cuius nomen Tebitha. hæc diues erat in operibus bonis, 9 & eleemosynis quas faciebat.

36 Infirmitate autem correpta fuerat in illis diebus, & mortua est: 10 & lauerunt eam, ac posuerunt eam in cœnaculo.

37 Et audiuerunt discipuli quòd Schemeun in Lod esset, ciuitate quæ est iuxta Iuppin, ac miserunt ad eum viros duos qui peterent ab eo ne cunctaretur vt veniret ad se.

38 Et surrexit Schemeun, & abiit cum eis. Quumque venisset, ascendere fecerunt eum in cœnaculum, & congregatæ adstabant illi circa eum omnes viduæ flentes: & ostendebant ei tunicas & vestes quas dederat eis Tebitha quũ viueret.

39 Schemeun autem eiecit omnes homines foras, & procidit super genua sua, & orauit: & conuersus est ad cadauer, ac dixit, Tebitha, surge. Ipsa autem aperuit oculos suos, & quum vidisset Schemeun, resedit.

40 Et porrexit ei manum suam, & erexit eam: & vocauit sanctos & viduas, ac dedit illam eis viuentem.

41 Et innotuit hoc in tota ciuitate, & multi credidetunt in Dominum nostrum.

42 Mansit autem in ipsa *ciuitate* Iuppi diebus non paucis, habitans in domo Schemeun coriarii.

CAP. X.

1 IN Cæsarea verò erat homo quidam Centurio, cuius nomen erat Curnilius, ex cohorte quæ vocatur Italica.

2 Et iustus erat, ac timebat à Deo, ipse & domus eius tota: faciebat eleemosynas multas in populo, 1 & omni tempore deprecabatur Deum.

3 Hic vidit Angelum Dei per visionẽ manifestè circa horam nonam in die, qui ingressus est ad eum, & dixit ei, Curnili.

4 Et ipse intuitus est in eum, ac timuit, & dixit, Quid est Domine mi? Et dixit ei Angelus, Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

5 Et nunc mitte aliquos in Iuppi ciuitatem, & accerse Schemeun qui vocatur Kipha.

6 Ecce, habitat in domo Schemeun coriarij, qui est iuxta mare: 2 ille dicet tibi quid oporteat te facere.

7 Et quum abiisset Angelus qui loquebatur cum eo, vocauit duos ex 3 domesticis suis & militem vnum qui timebant Deum, eum quem in pretio habebat.

8 Et narrauit eis quicquid vidit, ac misit eos Iuppi.

9 Et die postero, quum ipsi iter facerent per viam, & appropinquarent ciuitati, ascendit chemeun ad tectum vt oraret, sexta hora.

10 Et esuriebat ac cupiebat edere: quumq; pararent ei *cibum* cecidit super eum mentis excessus:

11 Et vidit cælos apertos, & vas quoddam deuinctam quatuor angulis: & simile erat linteo magno, ac demittebatur è cælo super terram.

12 Et erant in eo omnia viuentia, quadrupedia & reptilia terræ, & volucres cæli.

13 Et vox venit ad eum, & dixit, Schemeũ, surge, macta, & manduca.

14 Et Schemeun dixit, Absit Domine mi: nunquam comedi quicquam contaminatum & pollutum.

15 Et rursus secunda vice vox facta est ad eum, Quæ Deus purificauit, tu ne contamines.

16 Hoc autem factum est tribus vicibus: & sublatum est vas in cælum.

17 Et quum miraretur Schemeun apud seipsum quidnam esset visum quod vidisset, adsuenerunt homines illi qui missi fuerant à Curnilio: & interrogabant de domo in qua habitaret Schemeun, & venerunt ac steterunt iuxta portam vestibuli.

18 Et vocabant ibi ac interrogabat, Nunquid Schemeun qui vocatur Kipha, hic habitat?

19 Et quum Schemeun cogitaret de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, viri tres quærunt te:

20 Surge, descende, & proficiscere cum eis, non hæsitante mente tua quia ego ipse misi eos.

21 Tunc descendit Schemeun ad viros illos, & dixit eis, Ego sum quem quæritis. quæ est causa propter quam venistis?

22 Dicunt ei; Viro cuidam cuius nomen est Curnilius, Centurioni, qui timet à Deo, & testatur de eo vniuersus populus Iudæorum, dictum est in visione ab Angelo sancto vt mittens introduceret te in domum suam. & audiret sermonem abs te.

23 Et introduxit eos Schemeun, & excepit eos vbi habitabat: & surrexit postridie eius diei, & egressus est, ac abiit cum eis. abierunt quoque cum eis 4 aliquot viri ex fratribus Iuppensibus.

24 Et die postero ingressi sunt Cæsaream: Curnilius autem expectabat eos, congregatis ad se omnibus 5 filiis cognationis suæ, & amicis & necessariis qui erant ei.

25 Quumque ingrederetur Schemeun, occurrit ei Curnilius, & procidens adorauit ad pedes eius.

26 Et Schemeun erexit eum, ac dixit ei, Surge: 6 ego quoque filius hominis sum.

27 Et quum loqueretur eum eo, ingressus est, & inuenit multos qui venerant illuc:

28 Dixitq; eis, Vos scitis quòd non sit permissum homini Iudæo vt se adiungat homini alienigenæ qui non sit filius generis sui: at mihi Deus ostendit ne dicerem de vllo quòd pollutus sit aut contaminatus.

29 Propter hoc promptè veni quum 7 missetis post me. Sed interrogo vos propter quod misistis post me.

7 Metaphora Hebræa. Id est, Versaretur ac progrederetur.

8 Hebraicè sic dicitur 1. Paralip. 8. 12. vbi narratur à quodã Schemeun exstructa in tribu Beniamin.

9 Ad verbũ Iustitiis. Sic perpetuò à paraphraste exponitur.

10 Ritus Iudæorum circa mortuos habes suprà, Marc. 14. 8.

1 Quia in Syro textu hæc verba præcedẽtibus cohærent, inclusimus ea in versu secundo, ne sensu coniũcto distellerentur.

2 Licet hæc verba in Syro textu non inuenerim, nec inter errata hic locus commemoretur, tamẽ quia mihi visa sunt scriptorũ incuria omissa fuisse, restituere ea placuit.

3 Ad verb. Ex filiis domꝰ suæ. Hebraisf.

4 Ad verbũ, Vir vir. Heb.

5 Hebraismus Pro cognatis suis.

6 Id est, Ex eodem genere natus.

7 Id est, Accersissetis me. Sic Galli & Germani loquũtur, Vous auez enuoyé apres moy, &, hr habt noch mihr geschickt.

30 Et dixit ei Cornilius, Quatuor dies sunt vsque ad hoc tempus, ecce, quum ieiuno: & hora nona dum oro domi meæ adstitit vir quidam coram me indutus albis.

31 Et dixit mihi, Cornili exaudita est oratio tua, & eleemosynarum tuarum mentio facta est coram Deo.

32 Sed mitte in Iuppin ciuitatem, & accersse Schemeun qui vocatur Kipha: ecce, habitat in domo Schemeun coriarii iuxta mare: & ipse veniens loquetur tecum.

33 Et eadem hora misi ad te: túque bene feciſti quòd aduéneris: & ecce, nos omnes coram te cupimus audire quicquid mandatum est tibi à Deo.

34 Aperuit autem Schemeun os suum, & ait, Verè expertus sum quòd Deus non sit [8] accipiens vultum.

35 Sed in omnibus populis, ïs qui timet ab eo & operatur iustitiam, acceptus est ei.

36 Sermo enim *est* quem [9] misit filiis Israiel, & euangelizauit eis pacem & tranquillitatem per Ieschua Christum qui est Dominus omnium.

37 Et etiam vos nostis sermonem qui factus est in vniuersa Iudæa, & qui incepit à Galilæa, post baptismum quē prædicauit Iuchannan.

38 De Ieschua qui fuit à Natzareth, quem Deus vnxit Spiritu sancto, & virtute. & is est qui circumbat, & sanabat eos qui percussi erant à malo: quia Deus erat cum eo.

39 Et nos testes eius sumus de omnibus quæ fecit in vniuersa regione Iudææ & Vrischelem.

40 [10] Hunc ipsum suspenderunt Iudæi in ligno, & interfecerunt: & eum suscitauit Deus tertio die, & dedit eum vt cõspiceretur apertè.

41 Non autem toti populo, sed nobis qui à Deo electi sumus vt simus ei testes, qui comedimus cum eo, & bibimus post resurrectionem eius [11] à mortuis.

42 Et præcepit nobis vt prædicaremus, & testaremur populo quòd ipse sit qui destinatus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.

43 Et de eo testati sunt omnes Prophetæ, quòd quisquis credit, per nomen eius acceptu-rus sit remissionem peccatorum.

44 Et quum ipse Schemeun loqueretur hos sermones, obtexit Spirirus sanctus omnes eos qui audiebant sermonem.

45 Et attoniti facti sunt ac obstupuerunt fratres circuncisi, qui venerant cum eo, quòd etiam super gentes donum Spiritus sancti effusum esset.

46 Audiebant enim eos loquentes variis linguis, & magnificabant Deum.

47 Et dixit Schemeun, Nunquid aquas quis potest prohibere, vt non baptizentur hi qui (ecce) acceperunt Spirsum sanctum, sicut nos?

48 Tunc præcepit eis vt baptizarentur in nomine Domini nostri Ieschua Christi: & petierũt ab eo vt maneret apud eos aliquot dies.

CAP. XI.

1 ET auditum fuit ab Apostolis & à fratribus qui erant in Iudæa quòd etiã Gentes accepissent sermonem Dei.

2 Et quum ascendisset Schemeun Vrischelem, disceptabant cum eo illi qui erant ex circuncisione:

3 Dicentes quòd ad homines præputium habentes egressus esset, & edisset eum eis.

4 Et cœpit Schemeun [1] ordine dicere eis,

5 Quum orarem in Iuppi, vidi in visione quòd descenderet vas quoddam quod simile erat linteo, & deinctum erat quatuor angulis suis, demittebaturq; è cælo, & venit vsq; ad me.

6 Et intuitus sum in illud, & videbã quòd essent in eo animalia quadrupedia, & reptilia terræ, & etiam volucres cæli.

7 Et audiebam vocem quæ dicebat mihi, Schemeun, surge: macta ac manduca.

8 Et dixi, Absit Domine mi. Nam nũquam ingressum est os meum quod pollutum & quod contaminatum est.

9 Et rursus vox dixit mihi è cælo, Id quod Deus purificauit, tu ne contamines.

10 Hoc factum est [2] tribus vicibus: & sublata sunt omnia in cælum.

11 Et eadem hora tres viri qui missi fuerant ad me è Curnilio è Cæsarea, venerunt, & steterunt iuxta portam vestibuli *domus* in qua habitabam.

12 Et dixit mihi Spiritus, Abi cum eis absque hæsitatione. Et venerunt mecum isti quoque sex fratres: & ingressi sumus in domum eius viri.

13 Et narrauit nobis quomodo vidisset domi suæ Angelum qui adstitisset, & dixisset sibi, Mitte in Iuppin ciuitatem, & accerse Schemeũ qui vocatur Kipha.

14 Et ipse loquetur sermones tecum per quos [3] seruaberis tu & tota domus tua.

15 Et quum cepissem illic loqui, obtexit Spiritus sanctus eos, quemadmodum nos ab initio.

16 Et recordatus sum sermonis Domini nostri, qui dicebat, Iuchannã baptizauit aquis, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.

17 Si igitur Deus æqualiter dedit donum gentibus quæ crediderunt in Dominum nostrũ Ieschua Christum, sicut nobis, ego quis eram ad cohibendum Deum?

18 Et quum hos sermones audiuissent, desierunt: & glorificauerunt Deum, & dicebant, Quod iam etiam gentibus Deus dedisset conuersionem ad [4] vitam.

19 Illi autem qui dispersi fuerant afflictione quæ fuerat propter Stephanum, peruenerũt vsque Phœniciam, etiam ad regionem Cypri, & Antiochiam, quum nemini loquerentur sermonem nisi Iudæis tantùm.

20 Erant autem quidam ex eis è Cypro & ex Cyrinia, qui ingressi fuerant Antiochiam, & loquebantur cum Græcis, ac euangelizabant de Domino nostro Ieschua.

21 Fratque cum eis manus Domini: & multi crediderunt, & conuersi sunt ad Deum.

22 Et auditum est hoc ipsum in auribus [5] filiorum congregationis quæ erat in Vrischelem. Et miserunt Bar-nabbam Antiochiam.

23 Quumque venisset illuc, & vidisset gratiam Dei, gauisus est: & deprecabatur eos vt toto corde suo adhærerent Domino nostro.

24 Nam vir erat bonus, & repletus erat Spiritu sancto & fide, & adiectus est populus multus ad Dominum nostrum.

25 Et ipse egressus est in Tarsum ad quærendum Schaulem.

26 Quumq;

8 Ad verbũ, pro Acceptor personæ. Trius Hebraismus.

9 Mittere verbum, pro Significare, siue Mandare interposito nũtio, accipitur, vt Isaiæ 9. 8. Hebraismus.

10 Licet hæc verba Græco textu in versu præcedenti collocẽtur, nos coacti fuimus cum sequentibus in versu 40 collocare, quia Syrus textus ea sensu connexit.

11 Ad verbũ, De inter mortuos or Gallicè, D'entre les morts.

1 Ad verbũ, Post post. Syra phrasis significans ordine & serio singula vt gesta erat exponere.

2 Ad verbũ, Tribus temporibus. Hebr.

3 Ad verbũ, Vines. Hebr.

4 Id est, Ad salutem. Hebr.

5 Hebraismus, Id est fidelium qui ad Ecclesiam Vrischelem pertinebant.

26 Quumq; inuenisset eum, adduxit eum secum Antiochiam. Et annum totum pariter [6] congregati erant in cœtu *illo*. & docuerũt populum multum. Ab eo tempore primùm vocati sunt Antiochiæ discipuli, Christiani.

6 Id est, Cõuenti viuebãt in illa Ecclesia.

27 Et in diebus illis venerunt ex Vrischelem illuc Prophetæ.

28 Et surrexit quidam ex eis, cuius nomen erat Agabus, & notum fecit eis per Spiritum, quòd fames magna futura esset in tota terra: & facta est fames ista in diebus Claudii Cæsaris.

29 Cæterùm discipuli, sicut erat [7] vnicuiq; ex ipsis, decreuerunt quod mitterent in ministerium fratrum eorum qui habitant in Iudæa.

7 Ad verbũ, Vno viro. Hebraismus.

30 Et miserunt per manum Bar-nabbæ & Schauli ad seniores qui ibi erant.

CAP. XII.

1 EOdem autem tempore iniecerat manus in quosdam qui erant in ecclesia, vt malè afficeret eos, Hiraudis rex, is qui cognominatus est Agrippa.

2 Et interfecit gladio Iaakub fratrem Iuchannan.

3 Quumq; videret quòd placeret hoc Iudæis, adiecit vt apprehenderet Schemeun Kipha: & erant dies azymorum.

4 Et apprehendit eum, & coniecit eum in carcerem, ac tradit ei sexdecim milites, qui seruarent eum, vt post pentscha traderet eum populo Iudæorum.

5 Et quum Schemeun seruaretur in domo vinctorum, oratio assidua offerebatur à cœtu pro ipso, Deo.

6 Et ea ipsa nocte in cuius diluculo futurũ erat vt traderet eum, quum dormiret Schemeũ inter duos milites, & vinctus esset duabus catenis, & alii seruarent ostium carceris.

7 Angelus Domini stetit supra eum, & lux effulsit in tota ea domo: & pupugit eum in latere eius, ac excitauit eum, & dixit ei, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ è manibus eius.

8 Et dixit ei Angelus, Accinge lumbos tuos, & calcea [1] calceamenta tua. Et fecit ita. Et iterum dixit ei, Inuolue te operimento tuo, & [2] veni post me.

1 Vox Syra est מרדיך, quæ sonat Talaria tua: sic dicta à talis quibus alligabantur.

2 Seauere me, Hebraïs.

9 Et egressus, [3] ac abibat post eum, quum ignoraret quod verũ esset quod fiebat per manũ Angeli. putabat enim quòd visionẽ videret.

3 Id est, Sequebatur eũ. Hebraismus, vt suprà.

10 Et quum præterita fuisset custodia prima & secunda, venerunt vsque ad portam ferream, & aperta fuit eis [4] sponte, Quúmque egressi fuissent ac transiuissent vicum vnum, discessit ab eo Angelus.

4 Ad verbũ, Ex voluntate sua id est, A seipsa, Absq; vllius opera.

11 Tunc agnouit Schemeun, ac dixit, Nunc noui in veritate quòd Dominus misit Angelum suum, & eripuit me è manu Hiraudis regis, & ab eo quod cogitabant aduersus me Iudæi.

12 Et quum considerasset, venit in domum Mariam matris Iuchannan qui cognominatus est Marcus: quia fratres multi illic congregati erant, & orabant.

13 Et pulsauit ostiũ vestibuli: & egressa est, vt respõderet ei puella cuius nomẽ erat Rauda.

14 Et agnouit vocem Schemeun: ac præ gaudio non aperuit ei ostium: sed reuersa est cursu, & dixit eis, Schemeun, ecce stat ad ostiũ vestibuli.

5 Ad verbũ, Turbãdo perturbata es tibi. Emphatica tedii locutio.

15 Dicunt ei, Omnino [5] turbata es tibi. Et illa contendebat quòd hoc ita esset. Dicunt ei, Potius Angelus eius est.

16 Et Schemeun pulsabat ad ostium: & egressi viderunt enm, & attoniti facti sunt.

6 Ad verbũ, Mouebat ad eos manum suam, vt solẽt qui audientiã sibi parant.

17 [6] Et annuebat eis manu sua vt tacerent. & ingressus est, ac narrauit eis quomodo Dominus eduxisset eum è domo vinctorum dixitque eis, Narrate hæc Iaakub & fratribus. Et egressus abiit in locum alium.

18 Et quum esset diluculum, facta est contentio magna inter milites de Schemeũ, [7] quid nam factum esset ei.

7 Ad verbũ, Quid esset ei, הוא pro ערך vsitatum Hebraïs, Chaldaïs & Syris. vt Exo. 32. 1.

19 Hiraudis verò quum quæsiuisset eum, & non inuenisset eum, condemnauit ipsos custodes, & præcepit vt [8] morerentur. Et egressus est è Iudæa, ac morabatur in Cæsarea.

8 Id est, More plectierentur.

20 Et quia iratus erat contra Tyros & Tzidonios, congregati sunt & venerunt ad eum simul, & persuaserunt Blistao cubiculario regis, & petierunt ab eo vt esset sibi pax quia alimonia regionis suæ ex regno erat Hiraudis.

9 Frequenter inuenias in antiquis Hebræorum scriptis (vt in Talmud & in aliis) Filiã vocis pro Voce calitus demissa qua mortales de voluntate Dei admonerentur.

21 Die autem certo indutus erat Hiraudis veste regia, & sedebat super thronum, & loquebatur cum congregatione:

22 Populus verò totus clamabat ac dicebat, Hæ [9] filiæ vocum Dei sunt, & non sunt filiorum hominis.

23 Et pro eo quòd non dedisset gloriam Deo, percussit eũ Angelus Domini, [10] & ictus est vermibus, ac mortuus est.

10 Syra vox רמת, verbũ est prateriti temporis, vt puncta vocalia indicant: nec alibi in Syris, Chaldaïs, aut Talmudicis scriptoribus, quos videre licuit, reperitur. Sed nomen רמת inueniturinterdũ significare Panem, interdum verò Animalium stabulum. Si igitur ab his nominibus sit formatũ verbũ (vt plura in memoratis linguis à nominibus formantur) vel significabit Stabulũ factus est cũ vermibus, siue per vermes (hoc est, Stabuli instar sordibus & corruptione plenus) vel Factus est panis cũ vermibus id est, Vermibus oppletus factus est eorum cibus. Quod propius accedit ad Græca vocis significationem. Tritum enim est scriptura phrasi Panem pro omni cibo accipi.

24 Et euangelium Dei [prædicabatur, & incrementum accipiebat.

25 Bar-nabba autem & Schaul reuersi sunt ab Vrischelem Antiochiã, postquam complesissent ministerium suũ, & assumpserunt secum Iuchannan illũ qui cognominatus est Marcus.

vide in tractatu De benedictionibus cap. 1, & in volumine De magistratibus cap. De pecuniariis iudiciis, & alibi. Vocatur autẽ huiusmodi vox Filia vocis, distincta & articulata, qua Dei voluntatẽ disertè & perspicuè declaret, vt verba ipsa sint velut partus à voce efformati. Perinde ergo est ac si Tyrii & Sidonii verba Herodis prædicarent esse Dei oracula, & numen quoddã cæleste loquutũ fuisse.

CAP. XIII.

1 ERant autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ, prophetæ & doctores, Bar-nabba, & Schemeun qui vocabatur Niger, & [1] Lucius qui erat ex Curini ciuitate, & [2] Manail filius educationum Hiraudis tetrarchæ, & Schaul.

1 Mαναὴν primitia, id est Hebræa lingua, מנחם, Syrè Manail, quod ad Immanuel accedit, atque hoc vsu, compertũ est, quod qui vocantur hoc nomine מנחם inter Iudæos, ab exteris quibuscum commercia habent, vocantur Manuel Quanquam difficile est prater vsum certam asserre rationem.

2 Et quum hi ieiunassent, & obsecrassent Deum, dixit eis Spiritus sanctus, Separate mihi Schaulum & Bar-nabba ad opus illud ad quod vocaui eos.

3 Et postquam ieiunassent, & orassent, imposuerunt eis manum, & dimiserunt eos.

2 Phrasis Syra eum propriè significat qui à teneris cum alioquo enutritus & educatus est.

4 Et ipsi quum emissi essent à Spiritu sancto, descenderunt Seleuciam: & inde iter fecerunt per mare vsque in Cyprum.

5 Et quũ ingressi essent Salamina ciuitatẽ, euangelizabãt sermonẽ Domini nostri in synagogis Iudęorum. & Iuchannan ministrabat eis.

6 Et quum circumlustrassent totam insulam vsque ad Paphum ciuitatem, inuenerunt hominem quendam magicam artem excercentem, Iudæum, qui erat propheta mendax, & eius nomen erat Bar-Schuma.

7 Hic adhærebat viro sapiẽti, qui erat proconsul, & vocabatur Sergius Paulus. & vocauit Proconsul Schaulum & Barnabba. & quærebat vt audiret ab eis sermonem Dei.

8 3 Resistebat autem eis iste magicam artem exercens 4 Bar-Schuma, cuius nomen exponitur Elimaus, quia cupiebat auertere proconsulem à fide.

9 Schaul autem qui vocatus est Paulus, repletus est Spiritu sancto, & intuitus est in eum.

10 Ac dixit ei, O plene omnibus dolis & omnibus malis, fili 5 accusatoris, & hostis omnis iustitiæ, nõ cessas peruertere vias rectas Domini.

11 Et nunc manus Domini super te: & eris cæcus, & non videbis solem vsque ad tempus. Et eadem hora cecidit super eũ caligo & tenebræ & circuibat ac quærebat qnisnam apprehenderet manum suam.

12 Et quum vidisset proconsul quod factũ fuerat, miratus est: & credidit doctrinę Domini.

13 Paulus autem & Bar-nabba iter fecerũt per mare Papho ciuitate: & venerunt Pergen ciuitatem Pamphyliç: & abscessit ab eis Iuchãnan, ac profectus est Vrischelem.

14 Ipsi verò egressi sunt Perga, & venerũt Antiochiam ciuitatem Pisidiæ, ac ingressi sunt synagogam, ac sederunt in die Sabbathi.

15 5 Et postquam lecta esset Lex & Prophetæ, miserunt ad eos seniores synagogæ, & dixerunt, Viri fratres, si ita est quòd vobis sit sermo exhortationis, loquimini cum populo.

16 Et surrexit Paul[9], & annuit manu sua, ac dixit, Viri, filii Israel[1], & qui timetis à Deo, audite.

17 Deus populi huius elegit patres nostros, & extulit ac auxit eos quũ essent incolæ in terra Aegypti: & brachio elato eduxit eos ex ea.

18 6 Et nutriuit eos in deserto quadraginta annis.

19 Et perdidit septem populos in terra Kenaan, & dedit eis terram eorum hæreditate.

20 Et quadringentis & quinquaginta annis dedit eis iudices, vsq; ad Schemuil Prophetam.

21 Et tunc petierunt sibi regem, & dedit eis Deus Schaulem filium Kisch, hominem ex genere Beniamin annis quadraginta.

22 Et sustulit eum, & suscitauit eis Dauidem regem: & testatus est de eo, & dixit, Inueni Dauidem filium Iischai, hominem secundũ cor meũ: ipse faciet omnes voluntates meas.

23 E semine huius excitauit Deus Israieli, iuxta id q̃ pollicitus fuerat, Ieschua liberatorẽ.

24 Et misit Iuchannan vt prædicaret ante aduentum eius, baptismum conuersionis toti populo Israiel.

25 Et quum expleret Iuchannan ministeriũ suum, dicebat, Quem putatis vos me esse? non sum ego. Sed ecce, venit post me is cui non sum dignus vt soluam corrigias calceamẽtorũ eius.

26 Viri fratres, filij generis Abraham, & qui vobiscum sunt timentes Deum, vobis hic missus est sermo salutis.

27 Qui enim habitant in Vrischelem, & primores eorum, non 7 senserunt illum *sermonem*, nec etiam scripta Prophetarum quæ legũtur per omne sabbathũ: sed condumnauerũt eum, & compleuerunt omnia quæ scripta sunt.

28 Et quũ nullam inuenissent causam mortis, petierunt à Pilato vt interficerent eum.

29 Quumq; perfecissent quicquid scriptum esset de eo, demiserunt eum de cruce, & posuerunt eum in loco sepulchri.

30 Deus autem excitauit eum 8 à mortuis.

31 Et visus est diebus multis iis qui ascenderunt eum eo ex Galilæa in Vrischelem: & illi sunt nunc testes eius apud populum.

32 Et etiam nos, ecce, euangelizamus vobis quòd promissionẽ illam quæ facta fuit patribus nostris, compleuit Deus nobis filijs illorum, qui excitauit Ieschua:

33 Sicut scriptum est in secundo Psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te.

34 Et sic excitauit eum Deus 9 à mortuis vt rursus non sit reuersurus visurus corruptionem quemadmodum dicit, Dabo vobis beneficentiam Dauid fidelem.

35 Et rursus dixit in loco alio, Non dedisti benignum tuum [10] vt videret corruptionem.

36 Dauid enim in ætate sua ministrauit voluntati Dei, & obdormiuit: adiunctusq; est patribus suis, ac vidit corruptionem:

37 Hic verò quem excitauit Deus, non vidit corruptionem.

38 Scitote igitur, fratres, quòd per hũc ipsum prædicatur vobis remissio peccatorum:

39 Et ab omnibus à quibus non potuistis per Legem Musche [11] iustificari, per hũc, quisquis credit, iustificatur.

40 Cauete igitur ne veniat super vos id quod scriptum est in Prophetis:

41 Videte contemptores, & admiremini, ac deuastemini. quia opus operor in diebus vestris, quod nõ crederetis siquis narraret vobis.

42 Et quum egrederentur [12] ab eis, petierunt ab ipsis vt sabbatho alio loquerentur sermones istos secum.

43 Et postquam dimissa esset congregatio, multi

3 Ad verbũ, Stabat autem ex aduerso eis. Hebraismus.

4 Bar-Schuma, Latinè sonat Filiũ nominis, ac Hebraismus est pro homine celebri, sicut Genes. 6, dicuntur אנשי השם hoc est, Celebres, & sicut בן Hebraicè, ita בר Syriacè sæpe significat Praditum, vt Deut. 3.18. & Iud. 21.10. 1. Sam. 24.52. בן חיל id est Filius roboris accipitur pro Pradito robore, & Iob. 41.25. בני שחץ Filii superbiæ, pro Praditis superbia: Ita hoc loco, Filius nominis Praditum nomine significabit, id est Hominem celebrẽ. Quæ verò in re celebre fuerit eius nomen videtur ostendere tum Hebraica eius appellatio בר ישוע, quã Graci retinuerunt, tum eius interpretatio Elimas. Nam כר ישוע sonat Praditũ salute, & Elimas, quod Hebraicè scribetur אלי מעץ sonat Diuinum consilium. Salutem enim ei ascribebant qui eius arte dementati erant, eo quòd putarent eum diuinorum consiliorum participem esse. Sic solet Satan suas artes amplis titulis adornare & tegere: & ita apud Mosen & Danielem huic mago similes malefici splendido nomine, nempe חכמים, id est Sapientes, vocati fuerunt.

5 Id est Diaboli. vt annotatum est in 4 Matth. 5 Morem recitando Legem in synagogis diebus sabbathi introductum ab ipso Mose tradũt, & deinde post reditum à captiuitate, ab Ezra in vsum reuocatum, & amplificatum, adiũcta Prophetarum lectione. Legem diuidunt in sectiones totidem (quas vocant פרשיות) quot sunt in anno sabbatha, quo ita singulis annis tota Lex perlegatur, finiaturq; in festo Tabernaculorum, rursumq; sequenti sabbatho ab initio repetatur. Ex Prophetis autem capita quadã quæ appellant הפטרות lectionibus Legis tum numero tum doctrina cõsensu, quatenus fieri potest, correspondentia, selecta constituta q; sunt, quæ simul legantur eo ordine quo descripta sunt at finem Bibliorũ Venetiis excusorum. Peracta Legis & Prophetarũ lectione, demum assurgebant, accepta prius venia a primario synagogæ, qui de scripturis apud populum volebant disserere. Hac fusius explicantur à Maimoni, primo volumine, in tractatu De benedictione sacerdotum, cap. 12, & sequentibus.

6 Ac si Græcè pro ἐτροποφόρησεν scriptum esset ἐθρεψεν, Nutriuit: sed latum est inter vtrunq; verbum discrimẽ. vt potius existimẽ sensum respexisse. Nã ea clara certaq; fuit tolerantia Dei erga immorigerum populũ, quòd non desierit eos paternè alere & sua cura prosequi. quod innuit noster paraphrastes.

7 Sic apud Hebræos Intelligendi, & Sẽtiẽdi verba cõfunduntur vt Psal. 58.10.

8.9 Ad verb. De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

10 Id est, Vt obnoxius esset corruptioni vt infra semel atque iterum sequitur. Hebraismus.

11 Iustificari pro Absolui in iudicio Exod. 27.7. & Deut. 25.1. & passim alibi in vtroque Testamento.

12 Ad verbũ, A latere eorum. Hebr.

multi Iudæi [13] iuerunt post eos, & etiam proselyti, qui timebant à Deo: & ipsi loquebantur & suadebant eis [14] vt adhærerent gratiæ Dei.

44 Et sabbatho alio cõgregata est tota ciuitas ad audiendum sermonem Dei.

45 Et quũ vidissent Iudæi turbam mgnã, repleti sunt inuidia, [15] & obsistebãt cõtra sermones quos loquebatur Paulus ac blasphemabãt.

46 Dixit autẽ Paulus & Bar-nabba liberè, vobis oportebat primũ prędicari sermonẽ Dei, sed quia repellitis ipsum à vobis, & statuistis contra vos ipsos quòd non digni sitis vita quæ est in æternũ, ecce, cõuertimus nos ad Gentes.

47 Sic enim præcepit nobis Dominus noster, sicut scriptum est, Posui te lucem Gentibus, vt sis in salutem vsque ad fines terræ.

48 Quúmque audirent Gentes, gaudebant & glorificabant Duum crediderũntque illi qui positi erant ad vitam quæ est in æternum.

49 Et sermo Domini prædicabatur in tota illa regione.

50 Iudæi veró suscitauerunt principes ciuitatis, & mulieres diuites, quæ cum illis timebant Deum: & excitauerunt persecutionem contra Paulum & contra Barnabbam, & eiecerunt eos è limitibus suis.

51 Et quum egrederentur, excusserunt cõtra eos puluerem pedum suorum: & venerunt in Iconium ciuitatem.

52 Et discipuli replebantur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

1 ET venerunt & ingressi sunt in synagogã Iudæorum, & ita loquuti sunt cum eis vt crederent multi ex Iudæis & ex Græcis.

2 Iudæi *vero* ex illis qui non obediebant, excitauerunt Gentes vt malè afficerent fratres.

3 Et ij tempus multum manserunt ibi, & liberè loquebantur de Domino: & ipse testabatur de sermone gratiæ suæ per signa & prodigia quæ faciebat per manus eorum.

4 Et tota turba ciuitatis diuisa erat: ex illis erãt cũ Iudæis, & ex illis adhærebãt Apostolis.

5 Factus est autẽ in hos impetus à Gentibus, & à Iudæis ac primoribus eorũ, vt cõtumelijs afficerent eos & obruerent eos lapidibus.

6 Quúmque *hoc* cognoscerent, discesserũt, & confugerunt in ciuitates Lycaoniæ & Lystrę & Derbæ & pagos qui sunt circa eas:

7 Et ibi euangelizabant.

8 Et homo quidẽ habitabat in Lystra ciuitate, qui affligebatur in pedibus suis, claudus à ventre matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: & quũ vidisset eum Paulus, & agnosceret quòd esset in eo fides quòd saluus futurus esset,

10 Dixit ei voce elata, Tibi dico, in nomine Domini nostri Ieschua Christi surge in pedes tuos. Et exiliens surrexit, ac ambulauit.

11 Et congregatio populi, quũ vidissent id quod fecerat Paulus, extulerunt vocẽ suam lingua regionis, & dicebant, Dij assimilati sunt filiis hominis, & descenderunt ad nos.

12 Et nominabant Bar-nabbam [1] dominum deorum, & Paulum, Mercurium, quia ipse principarum habebat in sermone.

13 Et sacerdos domini deorũ, qui erat extra ciuitatem, adduxit tauros & coronas ad portam vestibuli eius loci vbi habitabant, & volebat mactare illis.

14 Bar-nabba autem & Paulus, quum audiuissent, sciderunt vestimenta sua, & exilierũt & egressi sunt ad cœtum, & clamabant.

15 Ac dicebant, Viri, quid facitis? Etiam nos filij hominis sumus, passionibus obnoxij sicut vos: & annuntiamus vobis vt ab istis inutilibus conuertamini ad Deum viuentem, qui fecit cælum & terrã & maria, & omnia quæ sunt in eis.

16 Qui in ætatibus prisci fuit omnes gentes vt ambularent per vias [2] proprias:

17 Non relinquens seipsum sine testimonio, quũ faceret eis bona è cælo, & demitteret pluuiam, & crescere faceret fructus tẽporibus suis, ac impleret saturitate & lętitia corda eorũ

28 Et quum hæc dicerent, vix cohibuerunt populum nequis mactaret ipsos.

19 Venerunt autem Iudæi ex Iconia & Antiochia: & cõmouerunt cõtra eos populũ: & lapidauerunt Paulum, & traxerunt eum extra ciuitatem, quia putabant quòd mortuus esset.

20 Et congregati sunt iuxta eum discipuli & surgens ingressus est in ciuitatem: & die postero egressus est inde cum Barnabba, ac venerunt in Derben ciuitatem.

21 Et quũ euãgelizassent [3] filiis ciuitatis illius discipulos fecerũt multos: & cõuersi venerunt ad Lystrã ciuitatẽ, & ad Iconiũ & ad Antiochiã

22 Quum confirmarent animos discipulorum, & [4] hortarentur eos vt perseuerarent in fide, ac dicebant eis quòd per oppressiones multas oporteat ingredi in regnum Dei.

23 Et constituerunt eis in omni cœtu seniores, quum ieiunarent vnà cum eis, ac orarent, commendaréntque eos Domino nostro in quẽ crediderant.

24 Et quum circuissent loca Pisidiæ, venerunt ad Pamphyliam.

25 Et quum loquuti essent in Perga ciuitate sermonẽ Domini, descenderũt [5] ad Attaliam.

26 Et inde iter fecerunt per mare, & venerunt Antiochiã: qui inde commendati fuerant gratiæ Domini ad opus illud quod expleuerũt.

27 Et quum congregassent totum cœtum, narrabant quicquid fecisset Deus, [6] cum eis, & quòd aperuisset ostium fidei gentibus.

28 Et tempore multo manserunt ibi apud discipulos.

CAP. XV.

1 DEscenderant autem quidam ex Iudæa, & docebant fratres, Si non circuncisi fitis iuxta consuetudinem Legis, non potestis seruari.

2 Et facta est commotio magna & disputatio Paulo & Barnabæ contra eos, [1] & factum est vt ascenderent Paulus & Bar-nabba, & alij cum eis, ad Apostolos & seniores qui erant in Vrischelem, propter hanc quæstionem.

3 Et deducens dimisit eos ecclesia, & iter fecerunt per totam Phœnicen, & etiam inter Samaritanos, narrantes de conuersione gentiũ, [2] & fecerunt gaudiũ magnũ omnibus fratribus.

4 Quúmq; venissent in Vrischelẽ, excepti sunt ab ecclesia & ab Apostolis & à senioribus: & narrauerũt eis quicquid fecisset [3] cũ eis Deus.

5 Surrexerunt autem homines qui crediderunt ex doctrina Phariseorum, & dicebant, Necesse erat vobis circumcidere eos, & præcipere eis vt seruent Legem Musche.

6 Congregati verò sunt Apostoli & seniores vt disputarent de sermone hoc.

7 Et quum fuisset disceptatio multa, surrexit Schemeun, & dixit eis, Viri fratres, vos

13 Id est, Sequuti sunt eũ. Hebraismus.

14 Quasi affixi & conglutinati permanerent in gratia Dei. Hæc est vis verbi Syrieci.

15 Id est, Opponebãt sẽ, & repugnabant sermonibus Pauli.

1 Periphrasis est Iouis quem prophani poeta appellant deorum regẽ

2 Ad verbũ, Anima sua, id est Propria voluntate. Hebraismus.

3 Id est, Ciuibus natis in ea ciuitate. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Peterent ab eis.

5 Scriptum erat לאשר אתא, Ad Italiam. sed perperam quare non est dubitandi litera Iod; sublata, restituere lectionẽ & scribere לאשר יאתא, Ad Attaliã.

6 Hebraismus pro erga eos. Simile legitur Tsal 86. 17. & psal. 119. 124.

1 Pro Contigit vt ascenderent. subaudi, Ex sententia fratrum. Hebraismus.

2 Id est, Ea narrando affecerunt magno gaudio fratres Hebraismus.

3 Id est, Erga eos vt supra.

scitis quòd à diebus prioribus ex ore meo elegit Deus vt audirent gentes sermonem euangelij,& crederent.

8 Et Deus qui nouit id quod est in cordibus, testatus est de eis, ac dedit eis Spiritum sanctum,sicut nobis.

9 Et nihil discreuit inter nos & eos, quia purgauit fide corda eorum.

10 Et nunc vos quid tentatis Deum vt ponatis iugum super colla discipulorum, quod neque Patres nostri, neq; nos potuimus ferre?

11 Sed per gratiam Domini nostri Ieschua Christi,credimus quòd 4 seruabimur sicut ipsi.

4 Ad verbũ, Viuemus Hebraismus.

12 Et tacuerunt vniuersus cœtus:ac audiebant Paulum & Barnabbam, qui narrabant de eo quod fecisset Deus per manus eorum,signa & prodigia in gentibus.

13 Et postquam conticuissent,surrexit Iaakub,ac dixit,Viri fratres,audite me.

14 Schemeun narrauit vobis quomodo cœperit Deus eligere ex Gentibus populum nomini suo.

15 Et huic rei consentiunt sermones Prophetarum:sicut scriptum est,

16 Post hæc reuertar & erigam tabernaculum Dauid quod collapsum fuerat, & ædificabo quod corruerat ex eo,& erigam illud.

17 Vt requirant reliquię filiorũ hominũ Dominũ,& omnes Gẽtes super quas inuocatũ est nomen meũ:ait Dominus qui fecit hæc omnia.

18 Nota sunt à seculo opera Dei.

5 Vel conseruarent. Id est, Nequis immẽsum Legis Mosaica onus cõscientiis earũ imponat,cuius mole & grauitate obteranturr & commiuantur.

19 Propter hoc dico, 5 ne obtundant eos qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum:

20 Sed mittatur ad eos, vt discedant à pollutione victimarum, & à scortatione, & ab eo quod suffocatum est,& à sanguine.

21 Ipsi enim Musche ab ætatibus priscis in omni ciuitate fuerunt prædicatores in synagogis quæ omnibus sabbathis legunt eum.

22 Tunc Apostoli & seniores cum tota ecclesia elegerunt viros ex sese, & miserunt Antiochiam cum Paulo & Bar-nabba, Iihudã qui vocatur Bar-Schabba,& Schilam,viros qui primarij erant inter fratres:

6 Id est, Mittentes eos. Hebraismus.

23 Et scripserunt epistolam 6 per manus eorum, ita, Apostoli & seniores & fratres, ijs qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fratribus,qui sunt ex Gentibus,7 salutem.

7 Ad verbũ, Pacem Hebraismus sæpe obseruatus.

24 Auditum est à nobis quòd quidã è nobis egressi sunt,& turbauerunt vos sermonibus & subuertũt animas vestras, dicentes vt circuncidamini,& seruetis Legem.quæ nos non mandauimus eis.

25 Propter hoc cogitauimus omnes nos simul cõgregati,& elegimus viros,missimúsq; eos ad vos cũ Paulo & Bar-nabba dilectis nostris:

26 Hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.

27 Et misimus cum eis Iihudam & Schilã, qui sermonem exponent vobis hæc eadem.

8 Ad verbũ, Fuit voluntas Hebraismus.

28 8 Placuit enim Spiritui sancto, & etiam nobis, vt non imponatur vobis onus amplius præter hæc quæ necessaria sunt.

29 *Videlicet* vt abstineatis ab ijs quę immolata sunt *simulachris*,& à sanguine,& à suffocato,& à scorttatione.& quum seruaueritis vosipsos ab illis, 9 benè eritis. Estote firmi in Domino nostro.

9 Id est, prædicè vobiscũ agetur. Sic Galli, Vous ferez bien.

30 Illi autem qui missi fuerant, venerunt Antiochiam, & congregauerunt totum populum,ac reddiderunt epistolam.

31 Et quum *illi* legissent,gauisi sunt,& consolationem acceperunt.

32 Sermone quoq; copioso corroborarunt fratres,& confirmauerunt 99 domesticos,Iihuda & Schilas:nam etiam ipsi prophetæ erant.

99 Domesticos appellat fideles ipsos qui in Ecclesiam Dei tanquam in eius familiã cooptati fuerant.

33 Quumq; mansissent ibi aliquod tempus, dimiserunt eos fratres in pace ad Apostolos.

34 10 Sed fuit volũtas Schilæ vt maneret ibi.

10 Sed fuit voluntas. Hic versiculus in Syro textu non legitur,ac puto omissum fuisse per incuriã: qua propter eum restitui.

35 Paulus autem & Bar-nabba manserunt Antiochiæ.& docebant, ac euangelizabãt cum aliis multis Sermonem Dei.

36 Et post *aliquot* dies dixit Paulus Barnabbæ, Reuertamur, & visitemus fratres qui sunt in omni ciuitate in qua prædicauimus sermonem Dei:& videamus quid faciant.

37 Barnabba autem volebat assumere Iuchannan,illum qui cognominatus est Marcus.

38 Paulus verò nolebat assumere eum secum,eo quòd reliquisset ipsos quum essent in Pamphylia, & non abiisset cum eis.

39 Propter hanc contentionẽ separati sunt 11 vnus ab alio.Et Bernabba assumpsit Marcũ, & iter fecerunt per mare, & profecti sunt in Cyprum.

11 Ad verbũ, Vnus ab vno. Hebraismus frequens.

40 Paulus autem elegit sibi Schilam. & egressus est,commẽdatus à fratribus gratię Dei.

41 Et iter faciebat per Syriam & per Ciliciam,& confirmabat ecclesias.

CAP. XVI.

1 AC peruenit in Derben ciuitatem & Lystram.Erat autem ibi discipulus quidã cuius nomen Timotheus, filius Iudææ cuiusdam fidelis,& pater eius Gentilis *erat*.

2 Et omnes discipuli qvi erant ex Lystra & ex Iconio,testabantur de eo.

3 Hunc volebat Paulus assumere secum. & acceptum eum circuncidit,propter Iudęos qui erant in eo loco.nouerant enim omnes patrem eius quòd Gentilis esset.

4 Et quũ proficiscerentur in ciuitates. prædicabant,ac docebant eos, vt seruarent manda ta quæ scripserant Apostoli & seniores qui erant in Vrischelem.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur in fide, & augebantur numero quotidie.

6 Ambulauerunt autẽ per Phrygiã & per Galatiã,regiones,& prohibuit eos Spiritus sanctus ne loquerentur sermones Dei in Asia.

7 Et quum venissent in Mysiam regionẽ, volebant proficisci inde in Bithyniam, & nõ permisit eis Spiritus Ieschua.

8 Et quum exiuissent ex Mysia,venerunt in Troadem regionem.

9 Et per visionẽ noctis visus est Paulo quasi vir quidam Macedo stans, & 1 deprecans, dicens,Veni in Macedoniam,& adiuua me.

1 Ad verbũ, petens ab eo.

10 Quum autem vidisset Paulus hanc visionem,statim voluimus exire in Macedoniam: quia intellexeramus quòd Dominus noster vocaret nos vt euangelizaremus eis.

11 Et iter fecimus à Troade:ac recta tetendimus in Samothraciam: inde die postero venimus Neapolin ciuitatem.

12 Et illinc Philippos, quæ est primaria Macedoniæ:& erat colonia. Mansimus autem in hac ciuitate certis diebus.

13 Et egressi sumus die sabbathi extra portã vrbis iuxta ripã fluminis,quia ibi conspiciebatur domus orationis. Quumque sederemus, loqnebamur cum mulieribus quæ congregatæ erant ibi.

14 Et

14 Et mulier quædem *erat* vendens purpuram, quæ timebat à Deo, cuius nomen erat Lydia, ex Theutira ciuitate: huic aperuit cor Dominus noster, & audiebat id quod dicebat Paulus.

15 Ac baptizata est ipsa, & [2] filii domus eius. & [3] rogabat nos, ac dicebat, Si id est quòd verè confiditis quòd crediderim in Dominum nostrum, venite, habitate in domo mea. Et multùm coegit nos.

16 Et factum est quum proficiscèremur in domum orationis, vt occurreret nobis puella quædam cui erat spiritus [4] diuinationis: & faciebat dominis suis quæstum magnum diuinatione qua diuinabat.

17 Et veniebat post Paulum & post nos, & clamabat ac dicebat, Hi homines serui sunt Dei excelsi, & euangelizant vobis viā [5] salutis.

18 Et ita faciebat diebus multis. & irritatus est Paulus, ac dixit spiritui illi, Ego præcipio tibi in nomine Ieschua Christi vt abeas ab ea. Et eadem hora exiuit.

19 Et quum vidissent domini eius quòd exiuisset ab ea spes quæstus ipsorum, apprehēderunt Paulum & Schilam, & trahentes adduxerunt eos in forum:

20 Et obtulerunt eos ducibus ac principibus ciuitatis, ac dicebant, Isti homines conturbant vrbem nostram, quia Iudæi sunt:

21 Et prædicant nobis ritus eos quos non permissum est nobis suscipere & exercere, quia Romani sumus.

22 Et turba multa congregata est contra eos. Tunc duces sciderunt vestimenta [6] sua, & præceperunt vt flagellarent eos.

23 Quumq; flagellassent eos multùm, coniecerunt eos in domum vinctorum, & præceperunt custodi domus vinctorum vt custodiret eos diligenter.

24 Ille autē quum accepisset hoc mandatū, introducens inclusit eos in locum interiorē d> mus vinctorū, & vinxit pedes eorum numella.

25 Et [7] in medietate noctis Paulus & Schila orabant, ac glorificabant Deum. & audiebāt eos *reliqui* vincti.

26 Et repentè *terræ* motus magnus factus est, & commota sunt fundamenta domus vinctorum, & apertæ sunt statim portæ omnes, & vincula eorum omnium soluta sunt.

27 Et quum expergefactus esset custos domus vinctorum, & vidisset quòd apertæ essent portæ domus vinctorum, accepit gladium, & quæsiuit vt interficeret seipsum, eo quòd putabat quòd aufugissent vincti.

28 Et vocauit eum Paulus voce elata, ac dixit ei, Ne facias tibiipsi aliquid mali, quia omnes nos hîc sumus.

29 Et iussit sibi accendere lucernam & exiliit, ac ingressus est tremens. & procidit ad pedes Pauli & Schilæ.

30 Et deduxit eos foras, ac dicebat eis, Domini mei, quid oportet me facere [8] vt seruer?

31 Et dixerunt ei, Crede in Dominū nostrū Ieschua Christū [9] & seruaberis tu & domus tua.

32 Et loquuti sunt cum eo sermonem Domini, & cum omnibus [10] filiis domus suæ.

33 Et eadem hora in ipsa nocte accipiens lauit eos à plagis suis: & eadem hora baptizatus est ipse [11] & filii domus eius omnes.

34 Et accipiens ascendere fecit eos in domum suam, & apposuit eis mēsam. exultabatq; ipse, [12] & domestici eius omnes in fide Dei.

35 Et quum esset diluculum, miserunt duces [13] gestantes virgas, qui dicerent præfecto domus vinctorum, Dimitte hos homines.

36 Et quum audiuisset præfectus domus vinctorum, ingressus dixit hunc ipsum sermonem Paulo: nempe, Miserunt duces vt dimittamini: & nunc exeuntes abite in pace.

37 Dixit ei Paulus, Insontes flagellarunt [14] coram mundo toto, homines Romanos, & coniecerunt eos in domum vinctorum, & nunc clàm eiiciunt nos? Non profecto: sed ipsi venientes educant nos.

38 Et abierunt qui gestabant virgas, ac dixerunt ducibus sermones illos qui dicti fuerāt sibi. Quúmque audiuissent quòd Romani essent, timuerunt.

39 Et venerunt ad eos, ac rogauerunt eos vt exirent ac discederent ab vrbe.

40 Quúmque egressi essent è domo vinctorum, introiuerunt ad Lydiam, ac viderunt ibi fratres, ac consolati sunt eos, & egressi sunt.

CAP. XVII.

1 AC transiuerunt per Amphipolin & Apolloniam ciuitatem: veneruntq; Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudęorū.

2 Et ingressus est Paulus, sicut solitus erat, ad eos: & sabbathis tribus loquutus est cum eis de Scripturis,

3 Explicans & ostendens quòd oportuit vt Christus patereturr, & resurgeret [1] à mortuis. & hic est Ieschua Christus quē euangelizo vobis.

4 Et quidā ex eis crediderūt, & adhæsērūt Paulo & Schilæ, & multi ex Grecis qui timebāt à Deo, ac etiam mulieres celebres non paucæ.

5 Et inuidia moti sunt Iudæi, & adiunxerunt se illis viri mali è foro ciuitatis, feceruntq; turbam magnam, & commouerunt ciuitatem: & venerunt, ac steterunt contra domum Iasonis, quærebantq; vt educerent eos inde, & traderent eos turbæ.

6 Quúmque non inuenissent eos ibi, traxerunt Iasonem, & fratres qui erant ibi, & adduxerunt eos ad principes ciuitatis, clamantes, Hi sunt qui totam terram turbarunt: & ecce, rursus huc venerunt.

7 Et qui excipit eos hic Iason, & omnes hi [2] contra mandata Cæsaris stant, dicentes quòd est rex alius, Ieschua.

8 Turbati autem sunt principes ciuitatis & vniuersus populus, quum audiuissent hæc.

9 Et acceperunt fideiussores à Iasone & etiam à fratribus: & tunc dimiserunt eos.

10 Fratres verò eadem hora ac nocte dimiserunt Paulum & Schilam in Berœam ciuitatem. Quúmque veniissent illuc, ingressi sunt in synagogam Iudæorum.

11 Nobiliores enim erāt illi Iudæi qui illic erant quàm Iudæi illi qui erāt Thessalonicæ, & audiebāt ab eis sermonē quotidie alacriter: quū discernerent ex Scripturis num hæc ita essent.

12 Et multi ex eis crediderunt, & ita etiam ex Græcis viri multi & mulieres celebres.

13 Et quum cognouissent illi Iudæi qui erāt ex Thessalonica, quòd sermo Dei prædicaretur à Paulo in Berœa ciuitate, venerūt etiam illuc, neq; desierunt commouere & turbare plebem.

14 Et Paulum emiserunt fratres, vt descenderet ad mare: & mansit in ea ciuitate Schilas & Timotheus.

2 Domestici, Hebraismus.
3 Ad verbū, Petebat à nobis.
4 Vox enim Syra מצפה *respondet Hebrææ* פוֹם, *mutata litera* ס *in* צ *eiusdē organi literā.*
5 Ad verbū, Vitæ. Hebraism.
6 Pronomen Syriacum ferre etiā potest Eorum. quæ lectio propius accedit ad verba & sensum Lucæ.
7 Id est, Media nocte. Hebraismus.
8 Ad verbū, Vt viuam. Hebraismus.
9 Ad verbū, Et vines. vt paulo antè.
10 Id est, Domesticis suis. Hebraismus.
11 Id est, Domestici. vt paulo antè.
12 Ad verbū, Filis domus vt paulo antè.
13 Periphrasis est apparitorū, qui virgas pro insigni gerunt.
14 Id est, Coram omnibus hominibus, & palam. Sic Galli dicunt, Deuant tout le monde.
1 Ad verbū, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.
2 Id est, Opponunt sese, vel obsistunt. Hebraismus.

15 Et illi qui comites se præbuerunt Paulo, venerunt quoque cum eo vsque Athenas ciuitatem. Et quum 3 discederent ab eo, acceperunt ab eo epistolam ad Schilam & Timotheũ, vt citò proficiscerentur ad ipsum.

16 Ipse autem Paulus quum expectaret Athenis 4 irritabatur in spiritu suo. Videbat *enim* ciuitatem plenam simulachris.

17 Et loquebatur in synagoga cum Iudæis, & cum iis qui timebant à Deo quotidie, & in foro cum iis qui 5 aduersi occurrebant quotidie.

18 Philosophi etiam qui ex doctrina erant Epicuri, & alii qui vocabantur Stoici, disputabant cum eo, & 6 multi ex eis dicebant, Quid sibi vult hic collector sermonum? Et alii dicebant, Deos peregrinos prædicat. quia Ieschua & resurrectionem eius prædicabat eis.

19 Et apprehenderunt eum, ac deduxerunt eum in curiam quæ vocatur Ariaus-pagus, dicentes ei, Possumúsne cognoscere quæ sit hæc doctrina noua quam tu prædicas?

20 Sermones enim peregrinos seminas in auditu nostro: & cupimus cognoscere quinam, hi sint.

21 Athenienses autem omnes, & illi qui veniebant illuc peregrini, de nulla alia re soliciti erant, nisi ad dicendum & audiendum aliquid noui.

22 Et quum staret Paulus in Ariaupago, dixit, Viri Athenienses, video ego vos quòd in omnibus excellitis in religione dæmonum.

23 Quum circuirem & viderem domum vestrarum religionum, inueni aram quandam cui inscriptum erat, Dei abditi. Eum igitur quem ignorantes vos colitis, hunc ipsum ego prædico vobis.

24 Deus enim qui fecit mundum & quicquid est in eo, & est Dominus cæli & terræ, in templis 7 manufactis non habitat:

25 Neque colitur à manibus filiorum hominis, neque vllius rei necessitatem habet, quia ipse dat 8 vnicuique uitam & animam.

26 Et 9 ex vno sanguine fecit 10 mundum totum filiorum hominis, vt habitarẽt super faciem terræ vniuersæ: & definiuit tempora mandato suo, posuitque limites habitationis filiorum hominis.

27 Vt quærerent Deum, & peruestigarent, & ex creaturis eius inuenirent ipsum, eo quòd etiam non abest longè ab vno quoq; ex nobis.

28 In eo enim ipso viuimus & mouemur & sumus: sicut etiam quidam ex sapientibus vestris dixit, Quòd ex eo est cognatio nostra.

29 *Nos* igitur homines, quorum progenies ex Deo est, non debemus existimare quòd auro aut argento aut lapidi sculpto per artem & per scientiam filij hominis assimiletur diuinitas.

30 Tempora enim erroris præterire fecit Deus: & tempore hoc præcipit filiis hominis vt vnusquisque in omni loco resipiscat.

31 Quia statuit diem in quo iudicaturus est vniuersam terram in *iustitia*, [11] per virum quem definiuit: & conuerti fecit omnem hominem ad fidem eius, quum excitauit eum à mortuis.

32 Quumq; audiuissent resurrectionẽ quæ est à mortuis, quidam ex eis deridebant, & quidam ex eis dicebant, Tempore alio audiemus te de hoc.

33 Et ita egressus est Paulus è medio eorũ.

34 Et quidam ex eis adhæserunt ei, ac crediderunt. Vnus autem erat Dianausius, ex iudicibus Ariau-pagi, & mulier quædam cuius nomen Damaris, & alij cum eis.

3 Ad verbũ, Quum exirẽt à lateribus eorum. Hebraïs.
4 Id est, Animo exacerbabatur.
5 Vel Obuii.
6 Ad verbũ, Homo ex eis. Hebraïsmus.
7 Ad verbũ, Operis vel factura manuũ.
8 Ad verbũ, Omni homini. Hebraïs.
9 Pro, Ex vno homine. Hebraïsmus.
10 Id est, Humanũ genus, quod per totũ mundum diffusum est.
11 Ad verbũ, Per manum viri, id est, Opera & ministerio. Hebr.

CAP. XVIII.

1 ET quum egressus esset Paulus Athenis, venit Corinthum:

2 Et inuenit ibi hominem quẽdam Iudæum, cuius nomen erat Aquilas, qui erat ex Ponto regione. Et eo ipso tempore venerat è regione Italiæ, ipse & Priscilla vxor eius, (eo quòd præcepisset Claudius Cæsar vt exirent omnes Iudæi Roma) & accessit ad eos.

3 Eo quòd [1] artificii eorum esset, mansit apud eos, ac operabatur cum eis. Artificio autem suo conficientes tabernacula erant.

4 Et loquebatur in synagoga omni sabbatho, & suadebat Iudæis & prophanis.

5 Quumq; venissent ex Macedonia Schilas & Timotheus, coarctabatur in [2] sermone ipse Paulus, eo quòd starent contra se Iudæi, & blasphemarẽt, quum testificaretur quòd Ieschua esset Christus.

6 [3] Et excussit vestimenta sua, ac dixit eis, Ab hoc tempore ego purus sum: proficiscor ad gentes.

7 Et egressus est inde, ac introiuit in domum cuiusdã viri cuius nomen Titus, qui timebat à Deo: & domus eius adhærebat synagogæ.

8 Et Crispus præfectus synagogæ credidit in Dominum nostrum, ipse & [4] domestici eius omnes: ac multi Corinthii audiebant, & credebant in Deum, ac baptizabantur.

9 Et dixit Dominus in visione Paulo, Ne timeas, sed loquere, & ne taceas:

10 Quia ego tecũ sum, & nemo potest molestiam inferre tibi: & populus multus est mihi in vrbe hac.

11 Mansit autem annum & menses sex Corinthi: & docebat eos sermonem Dei.

12 Et quum esset Galliun proconsul Achaiæ, congregati sunt *Iudæi* pariter cõtra Paulum, & adduxerunt eum ante tribunal,

13 Dicentes, Iste [5] contra legem suadet filiis hominis vt colant Deum.

14 Et quũ peteret Paulus vt aperiret os suũ vt loqueretur, dixit Galliun Iudæis, Si de aliqua re mala aut fraudulenta aut re detestabili accusaretis, ô Iudæi, cõuenienter susciperem vos:

15 Sin autẽ quæstiones sunt de sermone & de nominibus & de lege vestra, ipsi nostis inter vos: ego enim nolo esse iudex harũ [6] voluntatũ.

16 Et repulit eos à tribunali suo.

17 Et apprehenderũt omnes prophani Sustenem seniorem synagogæ, & percutiebant eũ ante tribunal: & Galliun negligebat ista.

18 Et quum mãsisset Paulus illic dies multos, [7] dedit pacẽ fratribus, & iter fecit per mare vt proficisceretur in Syriam. Et iuerunt cum eo Priscilla & Aquilas, quum totondisset caput suum Cenchreis: quia votum vouerat.

19 Et peruenerunt Ephesum. Et ingressus est Paulus in synagogam, & loquebatur cum Iudæis.

20 Et rogabant eum vt habitaret apad eos: & non acquieuit,

21 Dicens, Oportet me sedulò festum venturum

1 Ad verbũ, Filius artificii eorum. Syra phrasis. Pro, Peritus in artificio eorum.
2 Paraphrastes spiritũ figurate exponit Sermonẽ, quo animi angustias amplificet: ac si dictũ esset, animi dolore ita fuisse constrictum Paulũ, vt ne loqui quidẽ posset.
3 In Syro cõtextus initium huius versus cum præcedẽtis fine permixtum est. Sed illa prorsus deliderãtur. Sãguinẽ vester super caput vestrum quæ hu verbu exprimerentur, דמכון על ראשכון.
4 Ad verbũ, Filii domus eius. Hebraïs.
5 Id est, Aliter quam Lex præscribat.
6 Id est, Opinionum quas quisque sibi proprio arbitrio confingit.
7 Id est, Valedixit fratribus. Hebraïs.

turum in Vrischelem facere: & si Deus voluerit, veniam rursus ad vos.

22 Et Aquilam ac Priscillã reliquit Ephesi: & ipse iter fecit per mare, ac venit Cæsareã, & ascendit Vrischelem: & [8]interrogauit de pace filiorum ecclesiæ, & abiit Antiochiam.

23 Et quum mansisset ibi diebus certis, exiuit, & circuiuit [9] iuxta ordinem regionẽ Phrygiæ & Galatiæ, confirmans omnes discipulos.

24 Et vir quidam cuius nomen erat Apollo, Iudæus, cuius cognatio erat ex Alexandria, & eruditus erat in sermone, & argutus erat in scripturis, venit Ephesum.

25 Hic doctus erat in via Domini, & feruens erat spiritu: ac loquebatur, ac docebat plenè de Ieschua, quum nihil sciret nisi baptismũ Iuchannan.

26 Et cœpit manifestè loqui in synagoga: quúmque audiuissent eum Aquilas & Priscilla, adduxerunt eum domum suam, & plenè ostenderunt ei viam Domini.

27 Quúmque vellet proficisci in Achaiam, anteuerterunt eum fratres, & scripserunt discipulis vt exciperent eum. Et quum profectus esset, iuuit multùm [10] per gratiã omnes fideles.

28 Fortiter enim disputabat contra Iudæos coram turbis, ostendens ex Scripturis de Ieschua, quòd Christus esset.

8 Id est, Pacificu verbis salutauit eos qui de Ecclesia erant. Hebraismus.

9 Id est Post, post. vide supra, Act. 11.

10 Ad verbũ, Per manum gratiæ. Hebraismus.

CAP. XIX.

1 ET quum esset Apollo Corinthi circuiuit Paulus regiones superiores *vsque* ad Ephesum: & interrogauit discipulos quos inuenit ibi,

2 Num accepistis Spiritum sanctum ex quo credidistis? Responderunt, & dixerunt ei, Neque etiam si sit Spiritus auditũ est à nobis.

3 Dixit eis, Et in quid baptizati fuistis? Dicunt, In baptisma Iuchannan.

4 Dixit eis Paulus, Iuchannan baptizauit baptismo resipiscentiæ populos, quum diceret vt crederent in eum qui venturus erat post ipsum, qui est Ieschua Christus.

5 Et quum hæc audiuissent, baptizati sunt in nomen Domini nostri Ieschua Christi.

6 Et imposuit illis manum Paulus, ac venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur [1] variis linguis, ac prophetabant.

7 Erant autem omnes illi viri duodecim.

8 Et ingrediebatur Paulus in synagogam, ac loquebatur liberè menses tres, suadebatque de regno Dei.

9 Et quidam ex eis indurabantur & contendebant, ac maledicebant de via Dei coram turba populorum. Tunc submouit Paulus, ac seperauit ab eis discipulos: & quotidie loquebatur cum eis in schola cuiusdam cuius nomẽ erat Tyrannus.

10 Et hoc factũ est per annos duos, donec audiuissent sermonem Domini omnes qui habitant in Asia, Iudæi & Gentiles.

11 Et virtutes magnas edebat Deus per manum Pauli.

12 Ita vt etiam à vestimentis quæ erant super corpus eius, sudaria aut frusta *panni* deferrent, & ponerent super infirmos: & discedebãt ab eis infirmitates, & etiã dæmonia exibãt.

13 Volebant autem etiam homines Iudæi qui circumuagabantur, & adiurabant dæmones, adiurare in nomine Domini nostri Ieschua, eos quibus erant spiritus impuri, dicentes, Adiuramus vos per nomen Ieschua quem prædicat Paulus.

14 (Erant autem septem filii viri cuiusdam Iudæi, principis Sacerdotum, cuius nomẽ erat Skeua, qui faciebat hoc)

15 Et respondit dæmonium illud malum, ac dixit eis, Ieschua agnosco, & Paulum scio: vos autem qui estis?

16 Et insiliit in eos homo ille in quo erat spiritus malus, & inualuit cõtra eos, & deiecit eos, & nudati ac vulnerati effugerunt ex domo illa.

17 Et hoc innotuit omnibus Iudæis & Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes eos: & exaltabatur nomen Domini nostri Ieschua Christi.

18 Et multi ex iis qui crediderunt, veniebãt, & anuntiabant delicta sua, ac confitebantur id quod fecerant.

19 Multi verò etiam magicam artem exercentes congregauerunt scripta sua: & adferentes exusserunt ea coram [2] omni homine, & supputauerunt pretia eorum, & [3] ascendit argentum myriadum quinque.

20 Et in virtute magna corroborabatur & crescebat fides Dei.

21 Quum autem expleta essent hæc, proposuit Paulus [4] in mente sua vt circuiret totã Macedoniam & Achaiam, & proficisceretur ad Vrischelem ac dicebat, Postquam profectus fuero illuc, necesse est mihi vt etiam Romam videam.

22 Et misit duos viros ex iis qui ministrabãt ei, in Macedoniam, Timotheum & Aristũ. ipse verò mansit ad tempus in Asia.

23 Factus est autem in illo tẽpore tumultus magnus ob viam Dei.

24 Erat autem ibi faber argentarius quidam, cuius nomẽ erat Demetrius, qui faciebat templa argentea Dianæ, & [5] præbebat hominibus artis suæ lucrum magnum.

25 Hic congregauit [6] homines artificij sui omnes, & eos qui operabantur cum eis, ac dixit illis, Viri, nostis, quòd negotiatio nostra tota est ex hoc opificio.

26 Et etiam vos auditis, & videtis quòd non tantùm [7] ciuibus Ephesi, sed etiam multitudini totius Asiæ persuasit hic Paulus, & peruertit *eam*, dicens quòd nõ dij sunt illi qui manibus filiorum hominis fiunt.

27 Et nõ hæc res tãtùm innotescit, & irrita fit, sed etiã ipsum tẽplũ Dianæ deæ magnæ, reputatur tanquã nihil: & etiã ipsa dea totius Asiç, quã omnes gẽtes adorãt, despectui habetur

28 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira, & clamabant ac dicebant, Magna est Diana Ephesiorum.

29 Et tumultuata est vniuersa ciuitas, & accurrerũt pariter, & profecti sunt in theatrũ. Et corripientes adduxerunt secum Gaium & Aristarchum, viros Macedonios, [8] comites Pauli.

30 Et Paulus volebat intrare in theatrum, & prohibuerunt eum discipuli.

31 Et etiam primores Asiæ, quia amici eius erant, mittentes rogauerunt eum ne exponeret seipsum vt ingrederetur in theatrum.

32 Turbæ autem quæ erant in theatro, valde commotæ erant, & alij alia clamabãt: multũ

1 Ad verbũ, Lingua lingua. Hebraismus.

2 Singulare pro plurali: quia nomẽ generis est Heb.

3 Id est, Summa pecuniæ ascẽdit ad myriades quinque.

4 Hebrai dicunt In corde suo. hoc est, Apud se constituit. Non quòd ex proprio sensu hoc consilium inierit, sed Spiritus sancti impulsu, vt constat ex sequenti cap.

5 Ad verbũ, Lucrari faciebat filios artis sua. lucrũ magnum. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Filios artis sua. vt paulo ante. Hebraismus.

7 Ad verbũ, Filiis Ephesi. Hebraismus tritus.

8 Ad verbũ, Filii comitatus Pauli. Hebraismus.

autem ex eis nesciebant propter quod congregati essent.

33 Populus verò Iudæorum qui erat ibi, constituerunt ex se virum Iudæum, cuius nomẽ erat Alexãder: & quũ staret, [9] annuit manu sua, & volebat [10] defensionẽ habere apud populũ.

34 Et quum cognouissent quòd Iudæus esset, clamauerunt omnes vna voce quasi horas duas, Magna est Diana Ephesiorum.

35 Et sedauit eos primarius ciuitatis, dicens. Homines Ephesij, quis enim est ex filiis hominum qui ignoret ciuitatem Ephesiorum, quòd cultrix sit Dianæ magnæ: & imaginem eius quæ de cælo descendit?

36 Quia igitur contra hoc nemo potest dicere, oportet vos esse sedatos, & non facere aliquid præcipitanter.

37 [11] Adduxistis enim homines istos, quũ neque templa denudarint, neque maledixerint deæ nostræ.

38 Si autem huic Demitrio & hominibus artificij eius, sit disceptatio cum aliquo, ecce, proconsul est in ciuitate, [12] & fasti *dies* sunt, accedant, & disceptent vnus contra alium.

39 Et si ita sit quòd aliquid aliud requiratis, in loco qui datus est ex lege ad congregationem absoluendum est.

40 Eo quòd etiam in periculo [13] versamur quòd accusabimur tanquam seditiosi, quia non possumus defensionem habere pro congregatione diei huius qua congregati sumus frustra, & tumultuati sumus sine causa. Et quum hæc dixisset, dimisit turbam.

9 Ad verbũ, Mouit manũ suã, Vide supra ca. 12. 17.

10 Ad verbũ, Proferre subleuationem. vide Luc. 12. 11.

11 Ad verbũ, Filiis artificij eius, vt paulo anté. Hebraismus.

12 Syra vox videtur sonare Artificia sunt. id est, Exercentur artes. id est, Nõ sunt festi dies, quibus artes exercere & eius dicere prohibitum est. Cõuenit cum Germanismo, werlz tage.

13 Ad verbũ, Stamus.

CAP. XX.

1 ET postquam sedatus est tumultus vocauit Paulus discipulos, & consolatus est eos: ac osculatus est eos, & egressus abiit in Macedoniam.

2 Et quum circuisset regiones illas, & consolatus esset eos sermonibus multis venit in Græciæ regionem.

3 Et mansit illic tribus mensibus. Fecerũt autem contra eum insidias Iudæi, quum futurũ esset vt proficisceretur in Syriam. & cogitauit vt reuerteretur in Macedoniam.

4 Et egressi sunt cum eo vsque in Asiam, Supater qui erat ex Berrhœa ciuitate, & Aristarchus & Secundus, qui erant ex Thessalonica, & Gaius qui erat ex Derbe ciuitate, & Timotheus qui erat ex Lystra: & ex Asia, Tychicus & Trophimus.

5 Hi profecti sunt ante nos, & expectauerunt nos Troade.

6 Nos verò egressi sumus Philippis ciuitate Macedoniæ post dies azymorum, & iter fecimus per mare, ac venimus Troadẽ diebus quinque, ac mansimus ibi dies septem.

7 Et in die primo septimanæ quũ congregati essemus vt frangeremus eucharistiam, loquebatur eum eis Paulus, eo quòd die postero futurum erat vt discederet protrahebátque *sermonem* loquendo vsque ad medium noctis.

8 Et erant ibi lampades ignis multæ in cœnaculo illo in quo congregati erant.

9 Et sedebat adolescens quidam cuius nomen erat Eutychus, in fenestra, ac audiebat: & mersus est somno graui, quum protraheret sermonem ipse Paulus: & in somno suo decidit è tertia contignatione, & sublatus est mortuus.

10 Et quum descendisset Paulus ruit super eum, & [1] amplexatus est eum, ac dixit. Ne commoueamini: quia anima eius in eo est.

11 Quum verò ascendisset, fregit panem & gustauit, loquutúsque est vsque dum ascendisset aurora: & tunc egressus est vt proficisceretur per aridam.

12 Et adduxerunt adolescentem viuentem, gauisíque sunt de eo plurimum,

13 Nos autem descendimus in nauigium, & iter fecimus ad cœtum Thesus: quia illinc recepturi eramus Paulum. ita enim mandauerat, quum proficisceretur ipse per aridam.

14 Quum autẽ recepissemus eum ex Theso, sustulimus eum in nauigium, ac venimus Mitylenen.

15 Et inde die postero iter fecimus contra Chium insulam, & rursus die postero venimus Samum: & mansimus in Trogyllio, & die poste ro venimus Miletum.

16 Statutum enim erat ipsi Paulo vt pertrãsiret Ephesum, ne retardaretur ibi, eò quòd acceleraret vt (si fieri posset) diem Pentecostes in Vrischelem celebraret.

17 Et ab ipso Mileto mittens accersiuit seniores ecclesiæ Ephesi.

18 Quúmque venissent ad eum, dixit eis, Vos nostis, à die primo quo ingressus sum Asiam, quomodo fui vobiscum omni tempore,

19 Colens Deum in depressione magna & in lacrymis, & in tentationibus quæ [2] transiuerunt super me in insidiis Iudæorum.

20 Neque aspernatus sum id quod expediens erat animabus vestris, vt prædicarem vobis: & docui in vicis & in domibus.

21 Testificans Iudæis & Gentilibus de conuersione quæ fit ad Deũ, & fide quæ est in Dominum nostrum Ieschua Christum.

22 Et nunc ego vinctus sum in spiritu, & proficiscor ad Vrischelem, & ignoro quid euenturum sit mihi in ea.

23 Veruntamen Spiritus sanctus in omni ciuitate testatur mihi, ac dicit, Vincula & afflictiones paratæ sunt tibi.

24 Sed mihi nihili æstimatur [3] anima mea, vt compleam cursum meum & ministerium meum quod accepi à Domino nostro Ieschua, vt testificer de euangelio gratiæ Dei.

25 Et nunc ego noui quòd rursus vultum meum non estis visuri vos omnes quibus circumiens prædicaui regnum Dei.

26 Testor ego vobis hodierno die quòd purus sum à sanguine omnium vestrum.

27 Non enim subterfugi quominus ostenderem vobis totam voluntatem Dei.

28 Attendite igitur vobisipsis & toti gregi, in quo constituit vos Spiritus sanctus episcopos, vt pascatis ecclesiam Christi quam acquisiuit sanguine suo.

29 Ego enim noui quòd postquam abiero, ingredientur vobiscum lupi robusti, qui non parcent gregi.

30 Et etiam ex vobisipsis exurgent homines loquentes peruersa, vt subuertant discipulos, vt [4] abeant post eos.

31 Propter hoc estote vigilantes, & memores quòd annos tres nõ cessauerim nocte & die quũ lacrymis corrigerẽ vnũquenque ex vobis.

32 Et

1 Literarum qua ad idem organum pronuntiationis pertinent frequens est in Syra lingua permutatio: per quam etiam fit vt multas voces alioquin Hebraicas, Syri proprias faciant: quemadmodum etiam interdum facere solẽt, permutato literarum ordine. de vtroq; exempla multa habemus in hoc libro, Hic verò vocem Hebraam חבק, Amplexatus est propriam facium mutato ח in ע & ב in פ id est gutturalem, in gutturalẽ: aliam: & labialem, in aliam labialẽ. עפק pro חבק quod annotare libuit vt intelligerent linguarum studiosi qua ratione vnius linguæ vocabula ad aliam trãseant.

2 Id est, Quæ euenerunt mihi. Qui modus loquendi frequenter occurrit, vt Iob 13. 13. & Num. 3. 4. Paralip. 29. 30. Psal. 88. 17. Isa. 45. 14. & Zach. 9. 8.

3 Id est, Vita mea Hebraismus.

4 Id est, Sequantur eos. Hebraismus.

32 Et nunc commendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius, qui potest ædificare vos, & dare vobis hæreditatem cum omnibus sanctis.

33 Argentum aut aurum aut vestimenta non cupiui.

34 Et vos nostis, in necessitate mea & eorum qui mecum sunt ministri mei, *fuerunt* hæ manus meæ.

35 Et omnia ostendi vobis. ita oportet laborare & solicitum esse de illis qui infirmi sũt: & meminisse sermonẽ Domini nostri Ieschua, quia ipse dixit beatum esse eum qui dat: magis quàm *sit* is qui accipit,

36 Et quum hæc dixisset, procidit super genua sua, & orauit, & omnes *illi* homines cum eo.

37 Et factus est fletus magnus in omnibus illis: & amplexati sunt eum, & osculabantur eum.

38 Maximè autem torquebantur propter illum sermonem quem dixerat, Rursus non estis visuri faciem meam. Et comitati sunt eum vsque ad nauigium.

CAP. XXI.

1 ET discessimus ab eis, & iter fecimus recta Coam insulam: & die postero venimus Rhodum, ac inde Pataram.

2 Et inuenimus illic nauim quæ proficiscebatur in Phœnicen, & conscendimus eam, ac iter fecimus.

3 Atque peruenimus vsque ad Cyprum insulam, reliquimusque eam ad siniſtram, ac peruenimus in Syriam, & inde peruenimus Tyrum. Illic enim erat naui exponendũ onus suũ.

4 Quumque inuenissemus ibi discipulos, mansimus apud eos dies septem. & hi dicebãt quotidie Paulo per Spiritum, ne proficisceretur ad Vrischelem.

5 Et post illos dies egressi sumus vt pergeremus in itinere *nostro*: comitabanturque nos omnes ipsi & vxores eorum vsque extra ciuitatem: & prociderunt super genua sua iuxta mare, ac orarunt.

6 Et osculati sumus inuicem, & ascendimus in nauim reuersiq; sunt illi in domos suas.

7 Nos verò iter fecimus ex Tyro, & venimus ad [1] Ngachum ciuitatem: & [2] dedimus pacem fratribus qui illic erant, ac mansimus apud eos diem vnum.

8 Et die postero egressi sumus, ac venimus Cæsaream: & ingressi mansimus in domo Philippi Euangelistæ [3] qui erat ex septem:

9 Cui erant filiæ virgines quatuor, quę vaticinabantur.

10 Et quum essemus ibi diebus multis, descenderat ex Iudæa Propheta quidam cuius nomen erat Agabus.

11 Et ingressus est ad nos, sumpsitque zonã lumborum Pauli, & vinciuit pedes suiipsius & manus suas: ac dixit, Sic dicit Spiritus sanctus, Virum dominum zonæ huius ita vincient Iudæi in Vrischelem, & tradent eum in manus Gentium.

12 Et quum hos sermones audiuissemus, rogauimus eum nos [4] & filij loci *illius*, ne proficisceretur ad Vrischelem.

13 Tunc respondit, & dixit Paulus, Quid facitis flentes, & comminuentes ipsum cor meũ? egò enim non vt vinciar tantùm paratus sum, sed etiam vt moriar in Vrischelem pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.

14 Et quum non acquieuisset nobis, desistimus, ac diximus, Voluntas Domini fiat.

15 Et post dies istos præparauimus nos, & ascendimus ad Vrischelem.

16 Et venerunt nobiscum quidam discipuli ex Cæsarea, adducentes secum fratrem quendam ex discipulis antiquis (cuius nomen erat Mnason, eratque ex Cypro) vt exciperet nos domi suæ.

17 Quumque venissemus ad Vrischelem, exceperunt nos fratres alacriter.

18 Et die postero ingressi sumus cum Paulo ad Iaakub, quum essent apud eum omnes seniores.

19 Et [5] dedimus eis pacem. Et narrabat eis Paulus [6] iuxta ordinem quicquid fecisset Deus inter Gentes per ministerium ipsius.

20 Quumque audiuissent, glorificauerunt Deum, & dixerunt ei, Tu vides frater noster, quot myriades sint in Iudæa qui crediderunt, & omnes hi æmulatores sunt Legis.

21 Dictum autem est de te quòd doceas vt discedant à Musche omnes Iudæi qui sunt inter Gentes: dum dicis ne circuncidant filios suos, neque in ritibus Legis ambulent.

22 Quia igitur auditum est ab eis quòd veneris huc,

23 Fac id quod dicimus tibi: Sunt nobis viri quatuor quibus votum est vt purificentur:

24 Assume eos, & vade, purificare cum eis, & expone pro eis impensas: vt radant capita sua: & innotescat vnicuique quòd id quod dictum fuit de te, mendacium est, tuq; Legem perficias & serues.

25 De iis qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus vt seruarent seipsos ab iis quæ immolata sunt, & à scortatione, & à suffocato & à sanguine.

26 Tunc Paulus assumpsit viros illos die postero, & purificatus est cum eis, & ingressus profectus est in templum, notam faciens eis expletionem dierum purificationis, vsquedum oblata esset oblatio vniuscuiusque ex eis.

27 Quumque peruenisset dies septimus, Iudæi qui erant ex Asia, viderunt eum in templo, & incitauerunt contra eum populum totum: & iniecerunt in eum manus,

28 Clamantes, ac dicentes, Viri, filij Israel, succurrite. hic est ille homo qui contra populum nostrum docet in omni loco, & contra locum hunc: & etiam Gentiles introduxit in templum, & polluit locum hunc sanctum.

29 Antè enim viderant cum eo Trophimum Ephesium in vrbe, & putabant quòd cum Paulo ingressus esset in templum.

30 Et commota est vniuersa vrbs, & congregati sunt omnis populus: & apprehenderunt Paulum, atque extraxerunt eum foras è templo. & eadem hora clausæ sunt ianuæ.

31 Et quum quæreret turba occidere eum, auditum est à tribuno cohortis quòd tota vrbs commota esset.

32 Et eadem hora assumpto centurione & duces militum multos, & accurrerunt ad eos. quumque vidissent tribunum & milites: [8] desistierunt percutere Paulum.

33 Et appropinquauit ad eum tribunus, &

---

1 עכו *Ciuitas est qua tribui Ascher in hæreditatem cõtigit. Et Stephanus scribit ἄκκην fuisse ab Hercule vocatam postquam ibi remedium sensisset ex vulnere quod à serpente acceperat. Postea verò* Πτολεμαὶς, *vt cõmemorat Eusebius, vocata fuit. Retinet ergo Syriacus contextus antiquum nomẽ. Græca verò & Latinæ versiones illud habent quod est recentius.*

2 *Id est, Vale diximus fratribus. Hebraismus.*

3 *Sensus est, Vnus erat ex illis septem diaconis, de quibus act. 6.*

4 *Id est, Habitatores & ciues loci illius. Hebraismus.*

5 *Id est, Salutauimus eos Hebraismus.*

6 *Ad verbũ, Post post, Syra phrasis antè obseruata. & significat vnum post aliud narrare, quo ordine singula gesta sunt.*

7 *Ad exprimendum tribunum, centurionem, milites, vtitur vocabulis.*

8 *Ad verbũ, Desiterunt ab eo quòd percutiebant Paulum.*

cepit eum, præcepitque vt vincirent eum duabus catenis: & interrogabat de eo quisnam esset, & quid fecisset.

34 Et clamabant aduersus eum homines è turba 9 quisque aliud. & propter clamorem eorum non poterat cognoscere quæ esset veritas, præcepitque vt ducerent eum in castra.

35 Et quum peruenisset Paulus ad gradus, portabant eum milites, propter violentiam populi.

36 10 Veniebat enim post eum populus multus, & clamabant, & dicebant, Tolle eum.

37 Et quum appropinquaret vt introiret in castra ipse Paulus, dixit tribuno, Si permittis tu mihi, loquar tecum: Ipse autem dixit ei, Græcè nosti?

38 Non es tu ille Aegyptius qui ante dies hos turbam excitasti, & abduxisti in desertum quatuor millia 11 hominum facinorosorum?

39 Dixit ei Paulus, Ego homo sum Iudæus ex Tarso Ciliciæ ciuitate celebri, in qua natus sum: oro te, permitte mihi loqui ad populum.

40 Et quum permisisset ei, stetit Paulus super gradus, & 12 agitabat eis manum suam: & quum desiissent, loquutus est cum eis Hebraicè, ac dixit eis,

CAP. XXII.

1 FRatres ac patres, audite defensionem quæ est apud vos.

2 (Et quum audirent quòd Hebraicè loqueretur cum eis, magis desierunt, & dixit eis)

3 Ego homo sum Iudæus, & natus sum in Tarso Ciliciæ, 1 nutritus verò sum in hac vrbe iuxta pedes Gamalielis: & eruditus fui perfectè in Lege patrum nostrorum, & fui zelator Dei, ita vt etiam vos omnes estis.

4 Et hanc viam persequutus sum vsque ad mortem, quum vincirem & traderem in domum vinctorum viros & mulieres.

5 Sicut testis est pro me princeps Sacerdotum & omnes seniores, à quibus acceperam literas vt proficiscerer ad fratres qui erant Damasci, vt etiam eos qui erant illic adducerem ad Vrischelem vinctos, & acciperent 2 constitutum in caput.

6 Et quum profectus essem, ac inciperem appropinquare Damasco, in meridie repentè è cælo effulsit super me lux magna.

7 Et cecidi super terram, audiuique vocē quæ dicebat mihi. Schaule, Schaule, quid persequeris tu me?

8 Ego autem respondi, ac dixi, Quis es Domine mi? Et ipse dixit mihi, Ego sum Ieschua Natzareus, quem tu persequeris.

9 Et viri qui erant mecum, viderunt lumē, vocem autem non audiuerunt eius qui loquebatur mecum.

10 Et dixi, Quid faciam Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Surge, proficiscere Damascum: & illic tibi dicetur de omni eo quod mandatur tibi vt facias.

11 Et quum nihil conspiceretur mihi propter gloriam lucis illius, 3 apprehenderunt me manibus meis ij qui mecum erant: & ingressus sum Damascum.

12 Et homo quidam Channaniah, iustus in Lege, sicut testantur de eo omnes Iudæi qui illic *sunt*, venit ad me.

13 Dixitque mihi, Schaule frater mi, aperi oculos tuos. Et eadem hora aperti sunt oculi mei, & intuitus sum eum.

14 Et dixit mihi, Deus patrum nostrorum constituit te ad cognoscendam voluntatem eius, & *vt* videres iustum illum, ac audires vocē ex ore eius.

15 Essesque ei testis apud omnes filios hominis de omnibus quæ vidisti & audiuisti.

16 Et nunc quid cunctaris tu? Surge, baptizare, & mundare à peccatis tuis, inuocans nomen eius.

17 Et reuersus veni huc ad Vrischelem, & oraui in templo.

18 Vidique eum in visione dicentem mihi, Festina, & exi ab Vrischelem, quia non sunt accepturi tuum testimonium de me.

19 Et ego dixi, Domine mi, etiam ipsi sciunt quòd ego tradebam in domum vinctorum, & percutiebam in omnibus synagogis eos qui credebant in te.

20 Et quum effunderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque eram cum eis: stabam & complebam voluntatem eorum qui interfecerunt eum: & seruabam vestimenta eorum qui lapidabant eum.

21 Et dixit mihi, Abi: nam ego mitto te procul ad prædicandum gentibus.

22 Et quum audiuissent Paulum vsque ad hunc sermonem, sustulerunt vocem suam, & clamauerunt, Tollatur de terra is qui talis est: non enim conuenit ei vt viuat.

23 Et quum clamarent, & abiicerent pallia sua, ac 4 excitarent puluerem in cælum,

24 Præcepit tribunus vt introducerent eum in castra: & mandauit vt verberibus interrogaretur, vt cognosceret propter quam causam clamarent contra eum.

25 Et quum extendissent eum loris, dixit ipse Paulus centurioni qui stabat iuxta se, Permittitur vobis vt hominem Romanum qui nō sit condemnatus, flagelletis?

26 Et quum audiuisset centurio, accessit ad tribunum, dixitque ei, Quid facis tu? hic enim homo Romanus est.

27 Et accessit ad eum tribunus, ac dixit ei, Dic mihi, Romanus es tu? Dixit ei, Etiam.

28 Et respondit tribunus, ac dixit ei, Ego argento multo acquisiui 5 ius ciuitatis Romanæ. Dixit ei Paulus, Ego verò etiam in ea natus sum.

29 6 Et statim abscesserunt ab eo illi qui quærebant vt flagellarent eum. & metuit tribunus, quum didicisset quòd Romanus esset: eo quòd is qui eum vinciret, fuisset.

30 Et die postero volebat cognoscere verè quæ esset accusatio quam afferrent aduersus eum Iudæi: & soluit eum, iussitque vt venirent summi sacerdotes & tota congregatio principum eorum: & assumpsit Paulum, & deducens statuit in medio eorum.

CAP. XXIII.

1 ET quum intuitus esset Paulus congregationem eorum, dixit, Viri fratres mei, ego in omni conscientia bona versatus sum.

9 Ad verbū, Aliquid aliquid hoc est, Quisque diuersum quid vociferabatur aduersus Paulum, vt sit in tumultu.

10 Id est, Sequebatur eū. Hebraismus.

11 Ad verbum, Facientium mala.

12 Gestus petentis audientiam.

1 Id est, Assiduus fui eius auditor. Mos est enim vt in inferiore loco sedentes discipuli magistros è suggestu docentes audiant. quod expressit Moses Deut. 33.

2 Hinc illa cohortatio ad studium sapientiæ, in פרקי אבות cap. vt iuuenes se volutent in puluere pedum sapientum. Ita enim ibi scribunt.

יהיו בהך בית ועד דחוכאים
והוי מתאבק
בעפר רגלי חם
והוי שותה
בצמא את
דבריהם

Sit domus tua, domus conuentus sapientum, & esto volutans in puluere pedum eorū, esto, libens cum siti verba eorum.

3 Deerant in impresso Syro testamento, אחדוני באידי תגן דעמו הוו Id est, Apprehenderunt me manibus meis ij qui mecum erant: quæ nos ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus.

4 Ad verbū, Ascendere facerent. Hebraismus.

5 Vnicum est in Syro textu nomen substantiuum à Roma formatum, & sonās Romanitatē.

6 In Syra voce omissum est Tam cum sua vocali in fine, ac scriptum פרקו pro פרק

sum coram Deo vsque in diem hunc.

2 Et Cannaniah sacerdos præcepit iis qui stabant iuxta eum vt percuterent Paulum super os eius.

3 Et Paulus dixit ei, Futurum est vt Deus percutiat te, paries dealbate. & tu sedes: iudicas me secundum id quod est in Lege, transgrediens Legem, ac præcipis vt percutiant me.

4 Et illi qui stabant ibi, dixerunt ei, Sacerdoti Dei maledicis tu?

5 Dixit eis Paulus, Nesciebã, fratres mei, quòd Sacerdos esset. scriptum est enim, Principi populi tui ne maledixeris.

6 Et quum nosset Paulus quòd pars populi esset Tzaducæorũ, & pars eius Pharisæorum, clamauit in congregatione, Viri fratres mei, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi, & de spe resurrectionis mortuorum iudicor.

7 Et quum hoc dixisset, ruit vhus in alium, Pharisæi & Tzadukæi, & diuisus est populus.

8 Tzadukæi enim dicunt quòd non est resurrectio, neque Angelus, neque spiritus: Pharisæi verò confitentur omnia hæc.

9 Et facta est vox magna: & surrexerunt quidam legisperiti ex lectissimis Pharisæorũ, & cõtendebant cum illis, ac dicebant, Non inuenimus quicquam mali in hoc homine: si autem spiritus aut Angelus loquutus est cum eo, quid *mali* est in hoc?

10 Et quum esset tumultus magnus inter eos timebat tribunus ne discerperent Paulum: & misit ad Romanos vt venientes raperent eum è medio eorum, & introducerent eum in castra.

11 Quúmque facta esset nox, visus est Dominus noster Paulo: & dicit ei, Corroborare: quia quemadmodũ testificatus es de me in Vrischelem, ita futurum est vt etiam Romæ testificeris.

12 Et quum factum esset diluculũ, congregati sunt quidam ex Iudæis, & anathemate obstrinxerunt se, quòd non essent esuri neque bibituri donec interfecissent Paulum.

13 Erant autem illi qui pacti fuerant cum iuramentis hoc pactum plures quàm quadraginta viri.

14 Et accesserunt ad Sacerdotes & ad seniores, ac dixerunt,[1] Omnino anathemate deuouimus nos quòd nihil gustabimus donec interfecerimus Paulum.

15 Et nunc petite vos & principes congregationis à tribuno vt adducat eum ad vos, tanquam quærẽtes vt inquiratis verè factum eius: & nos paramus nos vt interficiamus eũ priusquam perueniet ad vos.

16 Et audiebat filius sororis Pauli insidias has: & ingressus est in castra, ac declarauit Paulo.

17 Ac mittens Paulus vocauit vnum ex cẽturionibus, & dixit ei, Adduc adolescentem hunc ad tribunũ: est enim ei aliquid quod dicat illi.

18 Et accepit cẽturio adolescentem, introduxítque eum ad tribunum, ac dixit, Paulus vinctus vocauit me, & petiit à me vt adducerem hunc adolescentem ad te, quia sit ei aliquid quod dicat tibi.

19 Et apprehẽdit manu sua tribunus adolescentem, & subduxit eum[2] ad vnum latus: & interrogauit eum, Quid est tibi quod dicas mihi?

20 Et dixit ei adolescens, Iudæi consultauerunt vt peterent abs te vt deduceres Paulum cras ad congregationem eorum, quasi cupientes vt aliquid amplius discant ab eo.

21 Tu igitur ne acquiescas eis: ecce enim, plures quàm quadraginta viri ex eis obseruant eum in insidiis, & anathemate obstrinxerunt animas suas, quòd non comedent neque bibent donec interficiãt eum. & ecce parati sunt, & expectant promissionem tuam.

22 Et dimisit tribunus adolescẽtem, quum præcepisset ei, Nequis cognoscat quòd hæc declaraueris mihi.

23 Et vocauit duos centuriones, & dixit eis, Ite, parate Romanos ducentos, qui proficiscantur Cæsaream, & equites septuaginta, & mittentes qui iaculantur dextera, ducentos, qui exeant à tertia hora in nocte.

24 Parate autem etiam iumenta, vt inequitare faciant Paulum, & euadere faciant ad Felicem præsidem.

25 Et scripsit epistolam, ac dedit eis, in qua erat ita:

26 Claudius Lysias Felici præsidi præstanti pacem.

27 Virum hunc ceperunt Iudæi vt interficerent eum, & surrexi ego cũ Romanis, & seruaui eum, quũ didicissem quòd Romanus esset.

28 Quúmque inquirerem vt cognoscerem causam propter quam accusabant eum, deduxi eum in congregationem eorum.

29 Et inueni quòd de quæstionibus Legis eorum accusarent eum: & causa quæ digna sit vinculis aut morte, non erat apud eum.

30 Quúmque declaratus esset mihi dolus circa insidias quas fecerunt contra eum Iudæi, statim misi eum ad te, & præcepi accusatoribus eius vt venirent, & dicerent contra eum coram te. Esto sanus.

31 Tunc Romani, sicut præceptum fuerat eis, acceperunt Paulum nocte, & adduxerunt eum in Antipatrida ciuitatem.

32 Et die postero equites dimiserunt pedites, socios suos, vt reuerterentur in castra.

33 Et adduxerunt eum Cæsaream, tradiderúntque epistolam præsidi, ac stiterunt coram eo Paulum.

34 Et quum legisset epistolam, interrogauit eum ex qua prouincia esset: quúmque didicisset quòd esset ex Cilicia,

35 Dixit ei, Auditurus sum te quum venerint accusatores tui. Et præcepit vt custodirent eum in prætorio Hiraudis.

CAP. XXIIII.

1 ET post dies quinque descendit Chananiah princeps Sacerdotum cum senioribus, & cum Tertullo oratore. & ostendit *se* præsidi contra Paulum.

2 Quúmque citatus esset, incepit Tertullus accusans eum, ac dixit,

3 [1] In magnitudine tranquillitatis habitamus propter te, & [2] emendationes multæ fiunt

1 Ad verbũ, Anathematizando anathematizauimus nos. Et verbi repetitione est auxesis, sicut alibi annotauimus.

2 Id est, Seorsim.

1 Id est, Tua causa ô præses in summa tranquillitate agimus.

2 Ad verbum, Directiones multæ fiunt. hoc est, Multa quæ deprauata erant, per te corriguntur, & ad regulam rectitudinis reformantur.

3 moderamine iudicij in populo hoc, & 4 omnes nos in omni loco accipimus gratiã tuam, præstantissime Felix.

4 Ne autem fatigemus te multis, oro te vt audias demissionem nostram cum breuitate.

5 Iuuenimus enim virum hunc quòd sit 5 scarius, & excitet tumultum contra omnes Iudæos qui sunt in vniuersa terra: princeps enim est doctrinæ Natzaræorum.

6 Et templum nostrum voluit contaminare: & quum apprehendissemus eum, quæsiuimus vt iudicaremus eum 6 sicut est *præscriptum* in Lege nostra.

7 Venit autem Lysias tribunus, & violentia magna è manibus nostris abstulit eum, & ad te misit.

8 Ac præcepit accusatoribus eius vt venirent ad te: & inuenturus es, interrogans vt discas ab eo de omnibus his de quibus nos accusamus eum.

9 7 Acclamauerũt autem ei etiam ipsi Iudæi, dicentes quòd hæc ita haberent.

10 Et innuit præses Paulo vt loqueretur. & respondit Paulus, ac dixit, Ab annis multis noui te esse iudicem populi huius: & propter hoc lubentius defensione vtor pro meipso.

11 Quum possis tu nosse quòd non plures sint mihi quàm duodecim dies ex quo ascenderim Vrischelem ad adorandum.

12 Neque inuenerunt me quòd loquerer cum quoquam in templo, neque etiam quòd congregationem congregauerim, nec in synagoga eorum, neque in vrbe.

13 Neque facultas est in manibus eorum vt probent coram te id de quo nunc accusant me.

14 Cæterùm hoc fateor, quòd in ea ipsa doctrina de qua loquuntur, in ea colo Deum Patrum meorum: credens omnibus quæ scripta sunt in Lege & in Prophetis.

15 Et est mihi spes in Deo, quam etiam ipsi sperant, futuram esse resurrectionem quæ erit 8 à mortuis, *resurrectionem inquam* iustorum & iniquorum.

16 Propter hoc quoque laboro vt conscientia pura sit mihi coram Deo & coram filiis hominis constanter.

17 Post annos autem plures veni ad 9 filios populi mei, vt darem eleemosynam, & offerrem oblationem.

18 Et inuenerũt me isti in templo purgantem me, non cum turba, neque in tumultu. Nisi quòd tumultuati sunt illi Iudæi qui venerunt ex Asia.

19 Quos oportebat vt starent mecum coram te, & accusando proferrent id quod esset eis.

20 Aut hi ipsi dicant quid inueuerunt in me delicti, quum starem coram congregatione eorum.

21 Nisi *sit* hoc vnum verbum quod clamaui, stans in medio eorum, De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie coram vobis.

22 Felix autem, quia nouerat viam hanc plenè, distulit eos: dicens, Quum venerit tribunus audiam 10 inter vos.

23 Et præcepit centurio vt seruarent Paulum 11 cum quiete, & vt nemo ex notis eius prohiberetur, quominus ministraret ei.

24 Et post paucos dies misit Felix, & Drusilla vxor eius quæ erat Iudæa: & vocauerunt Paulum, & audiuerunt ab eo de fide Christi.

25 Et quum loqueretur cum eis de iustitia & sanctitate, & de iudicio quod futurum est, repletus est pauore Felix, ac dixit, Nunc abi, & quum fuerit mihi opportunitas, 12 mittam post te.

26 Sperabat enim quòd munus daretur sibi à Paulo: propter hoc sedulò mittens venire faciebat eum, ac loquebatur cum eo.

27 Et quum impleti essent ei duo anni, alius præses venit in locum eius, qui vocabatur Porcius Festus. Felix autem 13 vt faceret beneficentiam erga Iudæos, reliquit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

1 ET quum venisset Festus Cæsaream, post tres dies ascendit ad Vrischelem.

2 Et indicauerunt ei summi sacerdotes & primores Iudæorum de Paulo, & petierunt ab eo.

3 (Rogantes eum) hanc gratiam, vt mittens accersèret eum ad Vrischelem: facientes insidias in via vt interficerent eum.

4 Et Festus reddidit responsum, Paulus seruatur Cæsareæ, & ego 1 festino vt proficiscar.

5 Qui igitur sunt inter vos in quorum manibus sit facultas, descendant nobiscum: & de omni delicto quod est in eo homine, accusent.

6 Et quum mansisset ibi diebus octo aut decem, descendit Cæsareã: & die postero sedit pro tribunali, & præcepit vt adducerent Paulũ.

7 Et quum venisset, circundederunt eum Iudæi qui descenderant ab Vrischelem, & accusationes multas ac duras afferebant contra eum, quas non poterant demonstrare.

8 Quúmque Paulus defensionem diceret, quòd non deliquisset quicquam neque in Legem Iudæorum, neq; in templum, neq; in Cæsarem:

9 Festus autem (quia volebat fœnerari beneficium Iudæis) diceret Paulo, Vis ascendere ad Vrischelem? & illic de his iudicaberis coram me:

10 Respondit Paulus, ac dixit, Ad tribunal Cæsaris sto: hìc iustum est mihi iudicari. Nihil peccaui in Iudæos, sicut etiam tu nosti.

11 Quòd si delictum commissum est à me, aut aliquid quod dignum sit morte, non me subduco à morte: si autem non est apud me aliquid ex his quorum accusant me, nemo daturus est me eis dono. 2 Protectiones Cæsaris appello.

12 Tunc Festus loquutus est 3 cum consiliariis suis, ac dixit, Protectionem Cæsaris appellasti? ad Cæsarem iturus es.

13 Et 4 quum fuissent aliquot dies, descẽdit Agrippa rex & Bernice Cæsaream 5 vt salutarent Festum,

14 Et quum manerent apud eum aliquot diebus narrauit Festus regi causam Pauli, dicens, Homo quidam vinctus relictus est à manibus Felicis:

15 Et quum essem in Vrischelem, indicauerunt mihi de eo summi Sacerdotes & seniores Iudæorum, & petierunt vt 6 facerem eis iudicium de eo.

16 Et dixi eis quòd non est mos Romanis, vt

3 Ad verbũ, Per libramentionis tuæ. Pulchra est prudentiæ, aquitatis & & moderati iudicii periphrasis.
4 Id est, Tua in nos merita omnes omni loco pro singulari gratia agnoscimus & prædicamus, atque in nos gratitudinis obligationem recepimus.
5 Ad verbũ, Iugulator siue mactator. hoc est, Nefandissimus.
6 Id est, Vt Lex nostra iubet.
7 Intelligit illos Iudæos quorum orator erat Tertullus.
8 Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.
9 Id est, Gentiles meos. Hebraismus.
10 Id est, De controuersia quæ est inter vos, &c. Vtrãque partẽ audiã. Hebraismus, Deut. 1, 16.
11 Id est, Ita vt Paulus quietè ageret, nequa ei vim aut iniuria à Iudæis afferretur. Gallicè, En asseurance.
12 Id est, Accersam te Syraphrasis prius explicata. Sic Gallicè dicitur. I'enuoyray apres toy.
13 Id est, Vt rem gratam præstaret Iudæis.
1 Id est, Citò redibo.
2 Syra phrasis, Id est, Imploro opẽ Cæsariũ.
3 Ad verbũ, Cum filiis cõsiliũ sui. Hebraismus.
4 Id est, Quũ intercessissent
5 Ad verbũ, Vt pacem peterent Festi, Id est, Vt salutarent Festum, pacem & tranquillitatem ei optantes.
6 Id est, Vt condemnarem eum.

vt

vt dent filium hominis donum ad necem, priusquam venerit 7 litigator eius, & arguat eum in facie eius,& detur ei locus ad dicendam defensionem super eo de quo accusatur,

7 Ad verbũ, Dominus litis eius. Id est, qui litem mouit contra eum. Hebraismus.

17 Et quum venissent huc absque dilatione, die postero sedi pro tribunali, & præcepi vt adducerent mihi hominem illum:

18 Et steterunt cum eo accusatores eius, nec potuerunt vllam accusationem malam demonstrare contra eum, sicut suspicatus eram:

8 Ad verbũ, Aliquæ aliquæ Syra phrasis.

19 Quæstiones autem 8 quædam de religione eorum erant eis contra eum,& de Ieschua quodam qui mortuus est,quem dicebat Paulus quòd viuus sit.

20 Et quia non eram firmus circa quæstionem rerum harum,dicebam Paulo, Petisne tu vt proficiscaris ad Vrischelem,& illic iudiceris super istis?

21 Ipse autem petiit vt seruaretur ad iudicium Cæsaris. Et præcepi vt seruaretur donec mitterem eum ad Cæsarem.

22 Dixitque Agrippa, Cupiuissem audire hominem hunc. Et Festus ait, Cras auditurus es eum.

23 Et die postero venit Agrippa & Bernice 9 cum fastu multo, & ingressus est 10 in domum iudicij cum tribunis & primoribus ciuitatis.& præcepit Festus:& venit Paulus.

9 Id est, Magno apparatu regio.

10 Id est, In auditorium in quod ad cognoscẽdum de causis conueniunt iudices.

24 Et dixit Festus, Agrippa rex, & omnes viri qui estis nobiscum, de hoc homine quem videtis, vniuersus populus Iudæorum interpellauit me in Vrischelem & hic,clamantes quòd non amplius conueniret huic vt viueret.

25 Ego autem comperi quòd nihil quod dignum sit morte actum sit ab eo : & quia ipse petiit vt seruaretur ad iudicium Cæsaris, præcepi vt mitteretur.

26 Et non noui quid scribam de eo Cæsari.propter hoc volui adducere eum coram vobis,& maximè coram te,rex Agrippa,vt quum inquisita fuerit causa eius, inuenia quid scribã.

27 Non enim conuenit vt quum mittimus hominem vinctum, nõ scribamus delictũ eius.

CAP. XXVI.

1 ET dixit Agrippa Paulo,Permittitur tibi loqui pro teipso. Tunc Paulus extendit manum suam, & defendit se, ac dixit,

2 Super omnibus de quibus accusor à Iudæis, rex Agrippa, arbitror ego de meipso, quòd beatus sim, qui coram te hodie me defendo.

3 Maximè quia scio quòd edoctus sis in omnibus quæstionibus & legibus Iudæorum: idcirco peto abs te vt cum patientia audias me.

4 Norunt enim ipsi Iudæi (si volunt testari) conuersationes meas quæ à pueritia mea fuerunt mihi à principio in populo meo & in Vrischelem.

5 Quia à longo tempore edocti sunt de me,& norunt quòd in doctrina principali Pharisæorum vixerim.

6 Et nunc ob spem promissionis quę facta fuit Patribus nostris à Deo, sto & iudicor.

7 Ad quam spem duodecim tribus nostræ sperant quòd peruenięt, precibus assiduis diei & noctis: & propter hanc eandem spem accusor à Iudæis, rex Agrippa.

8 Quid iudicatis vos ? nónne oportet vt credamus quòd excitabit Deus mortuos ?

9 Ego enim à principio posueram in mẽte mea, vt contraria multa facerem aduersus nomen Ieschua Natzaræi.

10 Id quod feci etiam in Vrischelem: & sanctos multos conieci in domum vinctorum, per potestatem quam acceperam à summis sacerdotibus: & quum interficerentur ab eis,adiunxi me eis qui damnauerant eos.

11 Et in omni synagoga agitabã eos, quum cogerem vt blasphemarent nomen Ieschua,& in ira magna qua repletus eram contra eos, etiam ad ciuitates alias egressus sum ad persequendum eos.

12 Et quũ proficiscerer propter hoc Damascum cum potestate & permissione summorum Sacerdotum,

13 In medio diei in via vidi è cælo , ô rex, quòd effulgeret super me & super omnes qui mecũ erant,lux quę excellẽtior erat quàm sol.

14 Et cecidimus omnes super terram, ac audiui vocem dicẽtem mihi Hebraicè,Schaul, Schaul,quid persequeris tu me? Durum est tibi calcitrare contra stimulos.

15 Et ego dixi, Quis es Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Ego sum Ieschua Natzaræus, quem tu persequeris.

16 Dixitque mihi,Surge super pedes tuos: propter hoc ipsum enim apparui tibi vt constituerem te ministrum & testem eius quod vidisti à me,& quod futurum est vt videas à me.

17 Et eripiam te à Gente Iudæorum, & à Gentibus aliis ad quas ego mitto te,

18 Vt aperias oculos eorũ,quò conuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt accipiãt remissionem peccatorũ, & sortem cum sanctis per fidem quæ est in me.

19 Quapropter, rex Agrippa, non restiti contumaciter contra visionem cælestem:

20 Sed prædicaui primùm iis qui erãt,Damasci,& iis qui erãt in Vrischelem,& qui in omnibus agris Iudææ:& etiã Gentibus prædicaui vt resipiscerent & conuerterẽtur ad Deum, & facerẽt opera quæ digna essent resipiscẽtia.

21 Et propter hæc comprehenderunt me Iudæi in templo,& volebant interficere me.

22 Adiuuit autem me Deus vsque in diem hunc, & ecce sto, & testificor 2 paruis & magnis, nihil extra Musche & Prophetas dicens, sed ea quæ ipsi dixerunt quòd futura essent:

23 *Nempe* quòd passurus esset Christus,& quòd futurus esset principium resurrectionis 3 à mortuis, & quòd prædicaturus esset lucem populo huic & Gentibus.

24 Et quum ita se defenderet Paulus, clamauit Festus voce elata,Insaniisti Paule multa doctrina adegit te ad insaniam.

25 Dixit ei Paulus, Non insaniui præstantissime Feste: sed sermones veritatis rectitudinis loquor.

26 Et etiam rex Agrippa valde nouit de his ipsis quòd ita habeant:& idcirco liberè loquor coram eo,quia ne vnum quidem ex his sermonibus arbitror ego quòd lateat eum. nequaquam enim in occulto *hæ* gesta sunt.

27 Credis tu rex Agrippa Prophetis? scio quòd credis.

28 Dixit ei rex Agrippa , 4 Propemodum persuades mihi vt sim Christianus.

2 Nomen Syriacum in impresso perperam erat cum Lamed loco Ain, quod nõ dubito typographi incuria commissum fuisse, qui non satis obseruauit discrimen inter harum literarum characteres, qui apud Syros nõ figura sed magnitudine sola differunt. certè manuscriptus habet ע.

3 Ad verbũ, De inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.

4 Ad verbũ, Paraphrastes vertit, In modico aliquo persuades, &c. & mox, Optarim à Deo in modico, & in multo. Hebraicè במעט ובהרבה

29 Et Paulus dixit, Optarem à Deo propemodum & admodum, nequaquã tibi tantùm, sed etiam omnibus qui audiunt me hodie, vt essent sicut ego, exceptis vinculis istis.

30 Et surrexit rex & præses, & Bernice, & qui sederant cum eis.

31 Et quum secessissent inde, loquebantur vnus cum alio, ac dicebant, Nihil quod dignum sit morte & vinculis, fecit homo iste.

32 Et dixit Agrippa Festo, Potuisset homo iste dimitti, nisi protectionem Cæsaris appellasset.

CAP. XXVII.

1 ET præcepit de eo Festus, vt mitteretur ad Cæsarem in Italiam: ac tradidit Paulum & vinctos alios cum eo, viro cuidam centurioni ex cohorte Augusta, cuius nomen erat Iulius.

2 Et quum factum est vt iter faceremus, descendimus in nauim quæ erat ex Adramanto ciuitate, & proficiscebatur in regionem Asiæ: ingressusque est nobiscum in nauẽ Aristarchus Macedo, qui erat ex Thessalonica ciuitate.

3 Et die postero peruenimus Tzaidum: & vsus est centurio beneuolentia erga Paulum, & permisit ei vt proficisceretur ad amicos suos, ac refocillaretur.

4 Et illinc iter fecimus, atque (quia venti contrarii erant) circuiuimus iuxta Cyprum.

5 Et trãsiuimus mare Ciliciæ & Pamphyliæ, ac peruenimus in Myram ciuitatem Lyciæ.

6 Et inuenit ibi centurio nauim ex Alexandria, quæ proficiscebatur in Italiam & collocauit nos in ea.

7 Et [1] quia grauiter iter faciebat diebus multis, vix peruenimus è regione [2] Kindi insulæ. Et quia non sinebat ventus vt proficisceremur rectà, circuiuimus iuxta Cretam, contra Salamaunam ciuitatem.

8 Et vix iter facientes circa eam, peruenimus ad locum qui vocatur Portus pulchri: & propinqua erat ei ciuitas cuius nomen Lasia.

9 Et mansimus ibi tempore multo vsque ad diem quo præterierat etiam [3] dies ieiunij Iudæorum. & erat in eo [4] vitandum vnicuique quominus iter faceret mari & consulebat eis Paulus,

10 Ac dicebat, Viri video quòd cum molestia & cum iactura multa fuit nostra nauigatio, non tantùm oneris nauis nostræ, sed etiam [5] animarum nostrarum.

11 Centurio autem gubernatori & [6] domino nauis auscultabat potius quàm sermonibus Pauli.

12 Et quia non aptus erat ille portus ad hyemandum in eo hyeme, multi ex nobis cupiebãt vt nauigaremus inde: &, si quidem possent, venire & hyemare in portu aliquo qui erat in Creta, & vocabatur Phœnix, & spectabat ad Austrum.

13 Quúmque flaret ventus Austri, & putarent quòd peruenturi essent iuxta voluntatem suam, nauigabamus circa Cretam.

14 Et post paululum egressus est cõtra nos ventus tempestatis, qui vocatur [7] Typhonicus Euroclydon.

15 Et arrepta est nauis, neque potuit resistere contra ventum, & [8] dedimus in manum illius.

16 Et quum transiuissemus insulam quæ vocabatur [9] Kaura, vix potuimus apprehendere scapham.

17 Quúmque sustulissemus eam extrinsecus, succingebamus remedia, & muniebamus ipsam nauim. & quia metuebamus ne incideret in syrtin maris, submisimus antẽnam, & ita nauigabamus.

18 Quúmque staret contra nos tempestas dura, die postero abiecimus [10] vasa nostra in mare.

19 Et die tertia [11] vasa ipsius nauis manibus nostris abiecimus.

20 Quúmq; [12] duraret tempestas dies plurimos, neq; sol conspiceretur, nequeluna, neque stellæ, spes vitæ nostræ [13] prorsus abscissa erat.

21 Et quum nullus quicquam cibi sumpsisset, tũc stetit Paulus in medio eorũ, ac dixit, Si acquieuissetis mihi, ô viri, non nauigassemus à Creta, & vitassemus damnum & angustiam hanc.

22 Et nunc consulo ego vobis vt sitis sine molestia. [14] anima enim vnius ex vobis non est peritura, præter nauem.

23 Conspectus est enim nocte hac *mihi* Angelus Dei illius cuius sum, & quem colo.

24 Ac dixit mihi, Ne timeas Paule. futurũ est enim tibi vt stes coram Cæsare: & ecce, dedit tibi Deus dono omnes qui nauigant tecum.

25 Propter hoc [17] resumite cor, ô viri. Credo enim in Deum quòd ita futurum est sicut dictum est mihi.

26 Cæterùm in insulam quandam [18] proiiciendi sumus.

27 Et post quatuordecim dies quibus errabamus, & abrepti fueramus in Adriaticum mare, in medietate noctis, suspicati sunt nautæ quòd ad terram appropinquarent.

28 Et dimiserunt bolidem, ac inuenerunt vlnas viginti: & rursus paululum nauigauerũt, & inuenerunt vlnas quindecim.

29 Quúmque metueremus ne nos inueniremus *esse* in loco in quo essent saxa, iecerunt à posteriori parte nauis anchoras quatuor: & orabant vt fieret dies.

30 Nautæ autem tentauerunt fugere è naui, & demiserunt ex ea scapham in mare, per occasionem, quòd ituri essent in ea, & ligaturi nauem in terra.

31 Quúmque *id* vidisset Paulus, ait centurioni & militibus, Si isti in naui non maneant vos non potestis [19] seruari.

32 Tunc abscideruntmilites funes scaphæ à naui, & fiuerunt eam deerrantem.

33 Ipse verò Paulus vsquedum esset aurora suadebat omnibus vt caperent cibum, dicẽs eis, Hodie, ecce, decimus quartus est dies, [20] à concitatione nihil gustatum est à vobis.

34 Idcirco peto à vobis vt capiatis cibum

1 Id est, Quia onusta erat nauis, nõ multũ promouebat Græcum contextum exponit.

2 Ita vocat Paraphrastes locum quem Græci dicunt Κνίδον, trãspositu literis.

3 Intelligit diem expiationum, qui incidit, in decimum mensis septimi, respondentis bonæ ex parte nostro Septembri. Tunc enim ex lege, ieiunium mãdatum erat, Leuit. 23. 27.

vltra illum diem dicit Lucas nauem mansisse ad Lasiam.

4 Id est, Res erat periculosa, quæ merito vitanda est.

5 Id est, Vitæ nostræ.

6 Id est, Nauclero.

7 Paraphrastes Græca vocabula retinet. Nam & Hebræi & Syri huiusmodi rerum vocabulis carent, & coguntur ea à peregrinis linguis mutuari.

8 Id est, Permisimus nauem potestati venti. Per manum enim significat potestatem, vsitato scripturæ more.

9 Sic in Græcis quibusdam exemplaribus Καῦδα dicitur: & Suidas videtur Καυδὼ vocare. Vnde Syri mutato ω in α ex more, vocant Kauda. Neque enim mihi dubium est, errore siue librarij siue typographi scriptũ esse Kaura, cum Resh loco Kauda, cum Daleth: nam figura harum literarum apud Syros punctulo situ solo diuersis differunt, vt procliuis fuerit lapsus. In manuscripto codice vtraque lectio ponitur, fortasse quod vtroque nomine vocaretur. Similia propria nomina etiam in textu Hebræo Bibliorum reperiuntur si quis conferat 10. cap. Gen. cum principio 1. lib. Paralip.

10 Id est, Nauis armamenta.

11 Id est, Sarcinas & res priuatas singulorum qui

in naui erant. 12 Ad verbum, Teneret se hyems. 13 Ad verbum, Tota tota ipsa. Syra phrasis. 14 Id est, Vita 15 Id est, Bono estote animo. 16 Ad verbum, Est nobis vt eiiciamur. Id est, Futurum est vt eiiciamur. 17 Ad verbum, Viuere. 18 Intelligit, Ex quo mare cæpit concitari. Id est commoueri.

ad

ad sustentationem vitæ vestræ: capillus enim è capite vllius ex vobis non est periturus.

35 Et quum hæc dixisset, accepit panem, & glorificauit Deum coram omnibus illis: & fregit, ac cœpit comedere.

36 Et consolationem acceperunt omnes, & ceperunt alimentum.

37 Eramus autem in naui ducentæ & septuagintasex animæ.

38 Quumque saturati essent cibo, [21] exonerabant nauim, & sustulerũt triticum, ac proiecerunt in mare.

39 Et quum factus esset dies, nautæ, quæ esset illa regio non agnouerunt: sed intuiti sunt iuxta aridam sinum quendam maris, quò meditabantur vt, si possibile esset, impellerent ipsam nauim.

40 Et abscciderunt anchoras à naui, & laxauerunt illas in mare. Et soluerunt iuncturas gubernaculorum, & sustenderunt [22] artemonem ad ventum qui flabat, & nauigabant versus aridam.

41 Et peruenit nauis ad locum qui situs est inter duas profunditates maris: & infixit se in eum *locum*, & consistebat super eum [23] prora ipsius, & non mouebatur: [24] puppis verò eius soluebatur à violentia fluctuum.

42 Et volebant milites interficere ipsos vinctos, ne iniicerent se natatu, & fugerent ab eis.

43 Et centurio prohibuit eos ab hac re, quia volebat seruare Paulum: & iis qui poterant iniicere se natatu, precepit vt primi natarent, & transirent ad terram.

44 Et reliquos super tabulas & super ligna alia nauis fecit transire: & ita omnes liberati sunt in terram.

21 *Id est, Auferebant ab ea quæ grauem reddebãt Id est, Onus nauis.*

22 *Hic quoq; Gracum nomen, sed mutilatum, retinet Paraphrastes: ac ponit* ארמנון, *Armenon pro Artemon.*

23 *Ad verbum, Latus eius anterius. Latus pro parte & regione.*

24 *Ad verbum, Latus eius posterius. Latus pro parte & regione. Vtrobique periphrasis est, hic pupi pu, illic prora.*

CAP. XXVIII.

1 ET post hæc [1] didicimus quòd Meliti vocaretur illa insula.

2 Et barbari qui habitabant in ea, [2] beneuolentias multas ostendebant erga nos: & accenderunt ignem, vocaueruntque nos omnes vt nos calefaceremus propter pluuiam magnã & gelu quod erat.

3 Et Paulus sustulit multitudinem ramorum, & posuit super ignem, & egressa est ex eis vipera è calore ignis, & momordit manum eius.

4 Quumque vidissent eam barbari, quòd penderet in manu eius, dicebant, Omnino hic vir homicida est, quem ereptum è mari iustitia non siuit viuere.

5 Ipse verò Paulus extulit manum suam, & iniecit viperam in ignem: & nihil mali factum est ei.

6 Existimabant autem barbari quòd eadem hora consumeretur, & caderet mortuus super terram. Et quum tempus multum expectassent, & viderent quòd nihil mali factum esse ei, mutauerunt verba sua, & dixerunt quòd Deus esset.

7 Erant autem agri in eo loco viro cuidã euius nomẽ erat Publius, qui quidem erat primarius ipsius insulæ, & excepit nos domi suæ tribus diebus libenter.

8 Pater autem Publij febri & [3] dolore viscerum infirmus erat: & ingressus est ad eum Paulus, ac orauit, & imposuit ei manum suam, ac sanauit eum.

9 Et quum factum esset hoc, reliqui quoque qui erant in ea insula infirmi, accedebant ad eum, & sanabantur.

10 Et honoribus magnis honorarunt nos: & quum egrederemur inde, viatico nos instruxerunt.

11 Egressi autem sumus post menses tres: & iter fecimus in naui Alexandrina, quæ hyemauerat in ea insula, & erat super eam signum [4] Gemellorum.

12 Et venimus in Syracusam vrbem, mansimusque ibi dies tres.

13 Et inde circuiuimus, & peruenimus ad Rhegium ciuitatem. Et post diem vnum flabat nobis ventus Australis, ac duobus diebus venimus Puteolos ciuitatem Italiæ.

14 Et inuenimus ibi fratres, & rogauerunt nos, ac mansimus apud eos dies septem. & tũc profecti sumus Romam.

15 Et quum audiuerunt fratres qui illinc erant, egressi sunt in occursum nobis vsque in plateam quæ vocatur Appij forum, & vsque ad Tres tabernas. Et quum vidisset eos Paulus, gratias egit Deo, & seipsum corroborauit.

16 Et ingressi sumus Romam: & permisit centurio Paulo vt habitaret vbi vellet cum milite illo qui custodiebat eum.

17 Et post tres dies mittens Paulus, vocauit primores Iudæorum: & quum congregati essent, dixit eis, Viri fratres, ego quum in nulla re steterim contra populum & legem patrũ meorum, in vinculis traditus sum ab Vrischelem in manum Romanorum.

18 Et hi quum interrogassent me, voluerunt dimittere me, eo quòd non inuenirent [5] in me accusationẽ vllam quæ digna esset morte.

19 Et quum starent contra me Iudæi, coactus sum implorare protectionem Cæsaris: nõ quasi sit mihi vt accusem in aliqua re [6] filios populi mei.

20 Propter hoc rogaui vos vt veniretis, & viderem vos, & narrarem vobis ista. nam propter spem Israelis vinctus sum catena hac.

21 Dicunt ei illi, Nos epistolam de te non accepimus è Iudæa, neque vlli ex fratribus qui venerunt ab Vrischelem, dixerũt aliquid quod malum sit de te.

22 Cupidi autem sumus vt audiamus ex te [7] id quod cogitas. propterea quòd doctrinam hanc scimus, quòd à nemine recipiatur.

23 Et constituerunt ei diem, ac congregati sunt, veneruntque ad eum multi *eo* vbi habitabat. & exposuit eis de regno Dei, testificans & persuadens eis de Ieschua, ex lege Musche, & ex prophetis, à mane vsque ad vesperam.

24 Et quidam ex eis acquiescebant sermonibus eius, & alij non acquiescebant.

25 Et discesserunt ab eo, quum non essent consentientes inuicem. Et dixit eis Paulus hũc sermonem, Bene loquutus est Spiritus sanctus per os Isaiæ contra patres vestros,

26 Dicens, Vade ad populum hunc, & dic eis, Auditu audietis, & non intelligetis: & videbitis, & non cernetis.

27 Incrassatum enim est cor populi huius, & auditum suum grauem reddiderunt, & oculos suos clauserunt: ne viderent oculis suis, & audirent auribus suis, & intelligerẽt corde suo,

1 *Id est, Cognouimus & intellexiimus.*

2 *Id est, Beneuolentia sua varia testimonia ostẽdebant erga nos.*

3 *Id est, Laborabat dolore viscerum.*

4 *Ita vocat Castorem & Pollucem, quòd essent gemelli fratres.*

5 *Ad verbũ, Post me. Syraphrasis alibi obseruata.*

6 *Id est, Iudæos gentiles meos.*

7 *Id est, Sententiam tuã. Siue id quod sentis.*

& conuerterentur ad me, & remitterem eis.

28 Notum sit igitur vobis hoc, quòd ad Gentes est missa hæc redẽptio 7 Dei: ipsæ enim quoque auscultant ei.

29 8

30 Et mercede 'conduxit sibi Paulus de suo domum: mansitque in ea duobus annis, & excipiebat ibi omnes qui veniebant ad se.

31 Ac prædicabat de regno Dei, docebatque liberè de Domino nostro Ieschua Christo 9 absque prohibentibus.

7 In veteri manuscripto codice bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini erat דאדחא, *quod omittebatur in codice impresso. 8 Totus 29. versiculus in contextu Syro non legitur. de quo quia dubito num incuria sit omissus, an verò potius in vetustis manuscriptis codicibus defuerit in contextu, adycere non sum ausus. Si esset Syris verbis mihi versus exprimendus, ita dicerem,* ובד הלין אמר נפקו ויהודיא וכני דרשין הוו בינתהון: *Id est, Et quũ hæc dixisset, egressi sunt Iudæi & disceptabant multum inter se.*

9 Id est, nullo prohibente.

Finita sunt gesta Apostolorum beatorum: hoc est, Historiæ eorum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAP. I.

1 PAVLVS seruus Ieschua Christi, vocatus & missus, qui segregatus est ad Euangelium Dei,

2 (Quod ante promiserat [1] per manum Prophetarum suorum in Scripturis sanctis)

3 De Filio suo (qui genitus est [2] in carne ex semine domus Dauid:

4 Et [3] cognitus est Filius Dei 4 per virtutem & per Spiritum sanctum, 5 qui resurrexit [6] à mortuis) *nempe* Ieschua Christus Dominus noster.

5 (Per quem accepimus gratiam & apostolatum inter omnes Gentes, vt 7 obediant fidei nominis eius.

6 Ex quibus *Gentibus* etiam vos vocati estis 8 in Ieschua Christo)

7 Omnibus qui Romæ sunt dilecti Dei, vocati 9 & sancti, 10 pax & gratia vobiscum à Deo Patre nostro & à Domino nostro Ieschua Christo.

8 Primùm gratias ago Deo meo per Ieschua Christum 11 super omnibus vobis, quòd fides vestra 12 audita est in vniuerso mundo.

9 Testis enim est mihi Deus cui seruio 13 in Spiritu in Euangelio Filij ipsius, quòd 14 sine intermissione omni tempore memor sum vestri in precibus meis.

10 Et 15 precor (si tandem aperiatur mihi via per volutatem Dei) vt veniam ad vos.

11 Quia 16 valdè desidero 17 vt videam vos, vt 18 impertiar vobis donum Spiritus, 19 per quod confirmemini.

12 Et pariter consolationem capiamus per fidem vestram & meam.

13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd 20 temporibus multis volui venire ad vos, & prohibitus sum vsque 21 ad hoc tempus, vt etiam in vobis esset mihi fructus, sicut in reliquis populis,

14 Græcis & 22 barbaris, sapientibus & stultis: 23 omni homini debitor sum vt prædicẽ.

15 Et ideò solicitus sum vt etiam vobis qui Romæ estis, euangelizem.

16 Non enim 24 pudet me Euangelij, eo quòd virtus est Dei 25 in salutem omnium credentiũ in ipsum, siue ex Iudæis primùm, 26 siue deinde ex gentilibus.

17 27 Iustitia enim ipsius Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: sicut scriptum est, 28 Iustus ex fide viuet.

18 Reuelatur enim ipsa ira Dei de cælo aduersus omnem iniquitatem & impietatem 29 filiorum hominis, qui veritatem in iniquitate detinent.

19 Propterea quòd notitia Dei manifesta est in illis: Deus enim manifestauit eã in illis.

20 Occulta enim Dei à fundamentis mundi, in creaturis suis 30 per intellectum conspi-

1 Id est, Ministerio. Hebraismus frequens.

2 Hebraismus, Id est, In corpore. Synecdochicos: vt nomine Carnis siue corporis, totus homo intelligatur.

3 Hoc est, Claris & perspicuis testimonijs demõstratus. vt, Notus in Iudæa Deus, Psal 76.2. & alibi passim.

4 Id est, Præpotenti Spiritus virtute & efficacia. 5 Vel, Quia. Relatiuum causa redditiuum. 6 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, D'entre les morts. *Similiter Hebræi,* מבן המתים. *Obseruandum verò, Syros plerunque vsurpare* בית *pro* בן, *intermutato Nun in Tau. 7 Ad verbum, Auscultent. Fidem nominis Christi appellat veram tam de ipso quàm de ipsius officio persuasionem: aut certè μετωνυμικῶς designat doctrinam quæ vtrunque tradit, nempe Euangelium.* Εμφατικῶς *ergo dixit ex Hebraismo, Nominis eius, non simpliciter Eius: ne Christum à sua virtute separemus. 8 Paraphrastes addit præpositionem* ם: *cuius ea vis est, vt valeat, Autore Iesu Christo nisi dicamus positum* ב *pro* ל. *In Iesum Christum. 9 Inseritur copula, sed quæ vim habeat exegeticæ particulæ: ac si dictum esset, Vocati, nimirum vt sancti sitis. 10 Verborum ordo mutatus, qui sanctuarij est. Paraphrasti Hoc verò loco quæsitus videtur ex communi salutandi more apud Hebræos. 11 Ad verbum, Propter facies omnium vestrum. Redundat nomen* אפי. *sicut plerunq; apud Hebræos,* פני, *id est, Facies. 12 Id est, Celebrata.*

13 Hebraismus, Id est, Cum animi sincera promptitudine & alacritate. 14 Ad verbũ. Sine quiete. 15 Verbum Hebræum & Syrum significat Deum misericordiam implorare. 16 Ad verbum, Bene. Quomodo etiam loquuntur Latini & ferè alia lingua. 17 Id est, Videre vos. 18 Syrè, Dẽ. tanquam scilicet administer Christi. 19 Vel, Per quem Spiritũ. Est enim anceps relatiuũ apud Hebræos & Syros. 20 Chaldæa & Syra phrasis, pro פעמים רבות, *id est, Viribus multis. 21 Ad verbum, Vsque ad nunc. Hebraismus* עד עתה. *22 Vocem Latinam vsurpat paraphrastes, sicut Rabbini. 23 Distinctionem Græcam mutat, sensum tamen præclarè explicat. 24 Ad verbum, Non enim erubesco propter Euangelium. 25 Syrè, In vitam & sic passim nomen Salutis exposuit Vitam. 26 Copula pro particula ordinis, & sic apud Hebræos vsurpatur pro* אחרי, *Post. 27 In impresso Syro Test. non legitur particula rationalis* גיר, *Enim, quæ fortasse propter exiguitatem omissa est: nos verò ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus. 28 Ad verbum, Quòd Iustus ex fide viuit. Sic solet Syrus literam* ד *(id est Quod) præfigere testimonijs quæ alunde citantur. 29 Hebraismus, id est hominum. 30 Vel, Intellectu.* ב *est præpositio instrumenti.*

ciuntur,

ciuntur, & virtus eius & diuinitas eius quæ *est* in æternum, vt sint [31] sine effugio.

21 Propterea quòd nouerunt Deum, & nõ tanquam Deum [32] glorificauerunt eum, [33] nec gratias egerunt ei: sed [34] inanes facti sunt in cogitationibns suis, & obscuratum est cor eorum [35] insipiens.

22 Et quum putarent in seipsis quòd sapientes essent, stulti facti sunt [36] sibi.

23 Et mutauerunt gloriam Dei qui [37] nõ corrũpitur, [38] in similitudinem imaginis [39] filij hominis qui corrũpitur, & in similitudinẽ volatilium & [40] quadrupedum & reptiliũ [41] terræ.

24 Propter hoc tradidit eos Deus in concupiscentias immundas cordis eorum, vt afficiant ignominia corpora sua inter se.

25 Et mutauerunt veritatem Dei in mendacium, & reuerriti sunt & coluerunt creaturas multo magis quàm eum qui creauit illas, [42] cui sunt laudes & benedictiones in [43] seculum seculorum. [44] Ammin.

26 Propter hoc tradidit illos Deus in [45] libidines [46] ignominiosas. fœminæ enim eorũ mutauerunt vsum naturæ suæ, & re [47] quæ non est ex natura vsæ sunt:

27 Et è conuerso etiam masculi eorum similiter reliquerunt vsum naturæ fœminarum, & exarserunt in concupiscentiã, vnus erga alium, & masculus in masculum pudendũ fecerunt: & vltionem quæ iusta erat, pro errore suo, in seipsis acceperunt.

28 Et sicut [48] non iudicauerũt in seipsis, vt cognoscerent Deum, tradidit illos Deus in mẽtem, [49] inanẽ, vt facerent id quod non oportet.

29 Oppleti omni iniquitate & scortatione, & [50] amaritudine & malitia, & auaritia, & inuidia, & cæde, & contentione, & dolo, & cogitationibus malis.

30 Et murmuratione & obtrectatione: & odio habentes Deum, contumelioſi, inflati, superbi, inuentores malorum, destituti mente, qui parentibus suis non obtemperant.

31 [51] Quibusq; nullum est pactum, neq; dilectio, neq; pax, neq; misericordia est in illis.

32 Qui cognoscentes iudicium Dei, quòd eos qui talia faciunt, ad mortem condemnat, non tantùm faciunt illa, verumetiam associant se iis qui ea faciunt.

31 *Ad verbum, Absque exitu in latitudinem hoc est, Vt constrictí conuicti, teneantur pro pria damnationis. Elegans periphrasis, & metaphora illustris.*
32 *Id est, Laudauerunt. Celebrauerunt.*
33 *Syre, Et gratias egerũt absq; repetitione negandi particulæ: quod Hebræis familiare est, vt negatio, initio versus posita, totum versum neget. Exemplum habes Psal. 9. 19 34 Id est, Vacui lumine cælesti & vera Dei notitia, ac omni pietate*
35 *Syre, Quod non est intelligens.*
36 *Pronomen redundat, ex Hebraismo.*
37 *Id est, Nõ est obnoxius corruptioni.*
38 ב *Beth pro* ל *Lamed, sicut Psal. 106. 20. vnde hic locus desumptus est*
39 *Hebraismus ante obseruatus.* 40 *Paraphrastes separatis nominibus vtitur, Quatuor pedum subaudit*ą, חיות *siue* בהמות, *id est, Bestiarum siue animalium.* 41 *Pro terrestrium, Hebraismus* זוחלי, עפר *Deut. 32 24.* 42 *Hebraismus, Id est, Cui soli debentur laudes & benedictiones.* 43 *Hebraismus, Id est, In perpetuum.*
44 *Id est, Veritas, Stabilitas. Clausula precum apud Hebræos. Plura de hac voce annotauimus in cap. 1. Euangelij Iohannis.*
45 *Ad verbum esset. Dolores siue morbos & ægritudines. Itaque generale nomen synecdochicõs pro specie* κατ' ἐξοχήν *ponitur.* 46 *Ad verbum, Ignominia Substantiuum pro epitheto, Hebraïs quoq; in frequenti vsu.* 47 *Ratione qua aliena est a natura ipsarum.* 48 *Id est, Non cogitarunt vt cognoscerent Deum: Sensus autem est, Dei cognitionem spreuerunt.* 49 *Syre, Inanitatis. Genitiuus vice epitheti.* 50 *Ea intelligit quæ recto iudicio non minus respuenda sunt quàm palatum respuit amara.*
51 *Id est, Qui pacta non seruant.*

1 *Syre, Exitus in latitudinẽ.* 1
2 *Syre, Suum, Mutatio personæ Hebræs.*

CAP. II.

PRopter hoc non est tibi [1] effugium, ô fili hominis, qui iudicas proximum [2] tuũ, teipsum condemnas. nam tu quoque qui iudicas, in iisdem versaris.

2 Et scimus quòd est iudicium Dei [3] secũdum veritatẽ, aduersus illos qui in his versãtur.

3 Quid autem cogitas tu, ô fili hominis, qui iudicas eos qui in his versantur, quum etiam tu in ijsdem verseris, quòd fugies a iudicio Dei?

4 Aut aduersus diuitias benignitatis eius, aut aduersus longanimitatem eius & [4] spatium quod dat tibi, audes? & non nosti quòd benignitas Dei ad resipiscentiam inducit te?

5 Sed propter malitiam cordis tui [5] impœnitentis, reponis tibi thesaurum iræ in diem iræ & reuelationis iudicij iusti Dei,

6 Qui rependit vnicuique secundum opera ipsius:

7 Illis qui in perseuerantia operum bonorum, gloriam & honorem & incorruptibilitatem quærunt, dat [6] eis vitam quæ est in æternũ.

8 Iis verò qui contentioſi sunt, & non acquiescunt veritati, sed iniquitati acquiescunt, rependet iram & indignationem.

9 Et afflictio & coturbatio *erit* omni [7] homini qui operatur mala, Iudæis primùm, [8] deinde Gentilibus.

10 Gloria verò & honor & pax omni operanti bona, Iudæis primùm, [9] deinde Gẽtilibus.

11 Nõ enim est [10] acceptio facierũ apud Deũ.

12 Qui enim sine Lege peccauerunt, etiam sine Lege peribunt: & qui [11] in Lege peccauerunt, ex Lege iudicabuntur,

13 (Nequaquam enim auditores Legis iusti *sunt* coram Deo, sed factores Legis iustificantur.

14 Si enim Gentes quibus Lex non est, ex natura sua fecerint Legem, ipsæ, quæ, quum non esset eis Lex, sibiipsis factæ sunt lex:

15 Et ipsæ ostendunt opus Legis tanquam scriptum super cor suum, & testatur de ipsis conscientia ipsarum, cogitationibus earum reprehendentibus, aut [12] excusantibus [13] inuicẽ)

16 In die quo iudicabit Deus occulta filiorum hominis secundum Euangelium meum [14] per manum Ieschua Christi.

17 Si autem tu qui Iudæus vocaris, & acquiescis in Lege, & gloriaris [15] de Deo,

18 Quòd scias voluntatem eius, & discernas vtilia, quibus instructus es ex Lege.

19 Et confidis de teipso, quòd ductor sis cæcorum, & lumen eorum qui sunt in tenebris.

20 Et eruditor destitutorum mente, & præceptor infantium: & est tibi forma cognitionis & veritatis in Lege.

21 [16] Tu (inquam) qui doces alios, teipsum non doces: & qui prædicas vt non furentur, tu ipse furaris:

22 Et qui dicis ne adulterium committant, tu ipse adulterium committis: & tu qui contemptui habes simulachra, spolias ipse [17] domum sanctam.

23 Et tu qui gloriaris in Lege, in eo quòd transgrederis Legem, Deum ipsum ignominia afficis.

24 Nomen enim Dei propter vos blasphematur [18] inter Gentes, sicut scriptum est.

25 Circuncisio enim prodest si Legem perficias: si autem [19] resilias à Lege, circuncisio tua facta est præputium.

Transgressus fueris tibi à Lege.

3 *Ad verbũ, In veritate.*
4 *Ad verbũ, Locum, id est Opportunitatem (subaudi respiscendi) quam dat tibi audes tu?*
5 *Ad verbũ, Quod non resipiscit*
6 *Pleonasmus relationorum in Syra lingua frequentissimus.*
7 *Ad verbũ, Filio hominis. Syra & Hebræa phrasis.*
8 *Ad verbũ, Et Gentilibus. Sed est Vau ordinis, vt alibi obseruatum est.*
9 *Ad verbũ, Et Est*ą *ordinis Vau. vt modò dictum est.*
10 *Vide quæ sunt annotata Matth. 6. 2.*
11 *Id est, Sub Lege, vt infrà cap. 3. 19.*
12 *Ad verbũ, Excusantibus*
13 *Syra phrasis.*
13 *Ad verbũ In vnum vnum. Syra phrasis.*
14 *Id est, Opera Iesu Christi. Hebraismus tritus.*
15 *Pro. Hebraismus frequens.*
16 *Syre ad verbum, vt Græci Tu igitur.*
17 *Syrus, Domum sanctuarij. Hebraismus Periphrasis sacrilegij.*
18 בית *pro* בן, *ante obseruatum.*
19 *Syre ad verbum,*

26 Si autem ita est quòd præputium observet mandatum Legis, [20] nonne præputium reputatur circuncisio?

27 Et iudicabit præputium quod ex [21] natura sua perfecit Legem, te qui in scriptura & in circuncisione transgrederis Legem?

28 Non enim is qui in manifesto Iudæus est, nec etiam ea quæ conspicitur in carne, circuncisio *est*:

29 Sed is est Iudæus, qui in occulto est & circuncisio, quæ cordis est, in spiritu, & non in [22] scripto: cuius laus non est à filiis hominis, sed à Deo.

20 הא precedente לא idē valet quod הלוא. Nonne: atque fortius affirmat.

21 Videtur has voces opponere eis quas subiungit In scriptura & in circuncisione, vt Ex natura sua, idem sit quòd Sine lege & circuncisione.

22 Id est, Litera.

CAP. III.

1 QVAe est igitur excellentia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

2 Multa [1] omnibus modis. Primùm quòd fideles redditi sunt sermones Dei.

3 Si enim ex illis *quidam* non crediderunt, nunquid in eo quòd non crediderunt, fidem Dei irritam reddiderunt?

4 [2] Absit. Est enim Deus verax, & omnis filius hominis mendax, sicut scriptum est, Vt sis iustus in sermonibus tuis, & purus sis quum iudicauerint te.

5 Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei stabilit, quid dicemus? nunquid iniquus est Deus, qui [3] immittit iram suam? (tanquam filius hominis loquor.)

6 [4] Absit. [5] Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?

7 Si enim veritas Dei abundauit per mendacium meum, ad gloriam ipsius, cur [6] amplius tanquam [7] peccator iudicor?

8 Aut nunquid *ita est* quemadmodum blasphemant de nobis quidam, & dicunt quòd dicimus, Faciamus mala, vt eueniant bona. Quorum damnatio reseruatur iustitiæ.

9 Quid igitur obtinemus excellentiæ? Antè enim pronuntiauimus de Iudæis & de Gentibus, quòd sub peccato sunt omnes.

10 Sicut scriptum est, Non est rectus, ne vnus quidem:

11 Neque qui intelligit, neque qui quærat Deum.

12 Omnes declinauerunt pariter, & reprobi facti sunt: & non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.

13 Sepulchra patentia, guttura eorum, & linguæ eorum dolosæ, & venenum aspidis sub labiis eorum.

14 Os eorum plenum est maledictione & amarulentia:

15 Et pedes eorum veloces ad effundendū sanguinem.

16 Contritio & dolor in viis eorum.

17 Et viam pacis non cognouerunt.

18 Et timor Dei non est ante oculos eorū.

19 Scimus autem quòd quicquid dicit Lex, iis qui sunt in lege dicit, vt omne os obturetur, & mundus vniuersus obnoxius reddatur Deo.

20 Quia ex operibus Legis non iustificatur vlla caro coram illo. ex Lege enim cognitum est peccatum.

21 Nunc verò sine Lege iustitia Dei manifestata est, & testatur de ea lex & Prophetę.

22 Iustitia autem Dei, [8] per manum fidei est Ieschua Christi, omni homini, etiam super omnem hominem qui credit in ipsum. non enim est discrimen.

23 Quia omnes peccauerunt, & destituuntur gloria Dei.

24 Iustificantur autē per gratiam gratis, & per redemptionem quæ est in Ieschua Christo.

25 Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem sanguinis sui, propter peccata quæ ab initio [9] peccauimus.

26 Per spatium quod dedit nobis Deus prolonganimitate sua, ad ostensionem iustitiæ iuæ quæ *est* in tempore hoc, vt ipse sit rectus, & iustificet per rectitudinem illum qui est in fide Domini nostri Ieschua Christi.

27 Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quā legem? operum? non: sed per legem fidei.

28 Arbitramur igitur quòd per fidem iustificatur filius hominis. & non per opera Legis.

29 Nunquid enim Deus Iudæorum est tātùm, & Gentium minimè? Imò etiam Gentiū.

30 Quia vnus est Deus qui iustificat circūcisionem per fidem, etiam præputium per eam ipsam fidem.

31 Nunquid igitur Legem ipsam irritam facimus per fidem? [10] Absit: sed Legem ipsam stabilimus.

9 Peccare peccatum. Hebraismus, pro Committere peccatum, vel Peccare.

10 Syrè. Parce vt antea in eodem capite bis obseruatū est.

CAP. IIII.

1 QVid igitur dicimus de Abraham [1] patriarcha, quòd inuenit in carne.

2 Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, erat ei gloriatio: sed nō apud Deū.

3 Quid enim dicit Scriptura? nempe, Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.

4 Ei autem qui operatur, non imputatur merces tanquam quod sit per gratiam, sed tanquam id quod debetur ei.

5 Illi verò qui non operatus est, sed credidit modò in eum qui iustificat peccatores, imputatur illi fides sua ad iustitiam.

6 Quemadmodum etiā Dauid dicit de beatitudine hominis cui Deus imputauit iustitiam sine operibus. quum dicit:

7 Beati illi quibus remissa est iniquitas eorum, & tecta sunt peccata eorum.

8 Et beatus vir cui non imputabit Deus peccatum suum.

9 Hæc igitur beatitudo, de circuncisione, an de præputio. dicimus enim quòd imputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam.

10 Quomodo ergo imputata est ei? in circuncisione, an in præputio? Non fuit in circuncisione, sed in præputio.

11 Signum enim accepit ipsam circuncisionem, [2] & sigillū iustitiæ fidei suæ quæ fuerat in præputio, vt esset pater omnium illorum qui credunt ex præputio, quò imputaretur etiam eis ad iustitiam.

12 Et pater circuncisionis, nequaquam illorum qui ex circuncisione sunt tantùm, sed etiam illorum qui incedunt per vestigia fidei præputij patris nostri Abraham.

13 Nequaquam enim per Legem facta fuit promissio Abrahę, & semini eius, quòd futurus esset hęres mundi, sed per iustitiam fidei ipsius.

14 Si enim ij qui ex Lege sunt, fuerunt hæredes, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio.

15 Lex enim operatrix est iræ. Quum enim non

1 Syrè, In omni re.

2 Syrè, Propitius sis, Parce. Subaudi Deus. Germanicè, Behut uns Gott.

3 Syre, Venire facit.

4 Parce. vt modò dictum est.

5 Syre, Et si non. Sic Itali quoque loquuntur.

6 Perperam scribitur חביל, cum litera He, pro מביל cum litera Mem.

7 In Syriaco textu legitur מלא, quod nunquam significat peccatorem, sed puerum vel infantem. quæ significatio nulla ratione huic loco accommodari potest. Puto igitur erratū esse typographi, & positum esse pro חטיא, id est peccatore. licet inter errata non commemoretur in indice, nec corrigatur. certè manuscriptus codex ita habet vt nos restituimus.

8 Id est, Per fidem, Hebræa, Syra & Chaldæa phrasis.

1 Syrè, Principe patrum. Hebraismus.

2 Copula pro Hoc est.

non est lex, non est transgressio legis.

16 Quapropter per fidem *est hæreditas*, vt per gratiam iustificemur: quò sit firma promissio vniuerso semini eius, non illi quod ex Lege est tantùm, sed etiam illi quod ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrùm.

17 Sicut scriptum est, Constitui te patrem multitudinis Gentiũ coram Deo, in quem credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat illa quæ non sunt, tanquam sint.

18 Et absque spe in spem credidit quòd futurus esset pater multitudini Gentium: sicut scriptum est, Ita erit semen tuum.

19 Et non infirmatus est in fide sua, quum consideraret corpus suum emortuũ (quia erat 3 natus centũ annos) & vuluam emortuã Saræ.

3 Syre, Filius centum annorum.

20 Et contra promissionem Dei non hæsitauit tanquam destitutus fide, sed corroboratus est in fide, & dedit gloriam Deo:

21 Et firmiter credidit quòd quicquid promisit ei Deus, potens esset perficere.

22 Propter hoc imputatũ est illi ad iustitiã.

23 Et nequaquam propter ipsum tantùm scriptum est hoc, quòd imputata sit fides eius ad iustitiam:

4 Id est, Futurus est vt imputet.

24 Sed etiam propter nos: quia etiam nobis 4 futurum est vt imputet, qui credidimus in eum qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum 5 à mortuis.

5 Ad verbũ, De inter mortuos Gallice, D'euntre les mors.

25 Qui traditus fuit propter peccata nostra, & resurrexit vt iustificaret nos.

CAP. V.

1 QVia igitur iustificati sumus per fidem, sit nobis pax erga Deum per Dominum nostrum Ieschua Christum.

1 Syre, Facti sumus appropinquare.

2 Per quem 1 admissi sumus in fide ad gratiam hanc in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.

3 Et non ita tantùm, sed etiam in affectionibus gloriamur, quia scimus quòd afflictio patientiam perficit in nobis:

4 Et patientia probationem, & probatio spem.

5 Spes autem non pudefacit: quia dilectio Dei effusa est super corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 Si autẽ Christus propter infirmitatẽ nostrã, in tẽpore hoc pro improbis mortuus est,

7 (Vix enim quis pro improbis moritur: pro bonis enim fortassis quis audeat mori)

8 Hic ostendit Deus charitatem suã quæ est erga nos, quia si quum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est,

2 Id est, Seruabimur. Hebraismus frequens.

9 Quanto igitur magis iustificabimur nũc per sanguinem ipsius, & per ipsum eripiemur ab ira?

3 Id est, Per Dominũ nostrum, &c. Hebraismus. sæpe obseruatus.

10 Si enim quum essemus inimici, reconciliatus est nobiscum Deus per mortem Filij sui, quanto igitur magis in reconciliatione eius 2 viuẽmus per vitam ipsius?

4 Id est, Opera, vt paulo antè obseruauimus.

11 Et non ita tantùm, sed etiam gloriabimur in Deo 3 per manum Domini nostri Ieschua Christi, per quem nunc accepimus recõciliationem.

6 Id est, Per peccatum

12 Sicut 4 per manum vnius filij hominis intrauit peccatum in mundum, & 5 per manum peccati mors: & ita in omnes filios hominis transiit mors in eo quòd omnes peccauerunt.

13 Vsque enim ad Legem, peccatum quum esset in mundo, non reputabatur peccatum, propterea quòd non erat Lex.

14 Sed regnauit mors ab Adam, & vsque ad Muschẽ, etiam super eos qui non peccauerunt in similitudine qua transgressus est Legem Adam, qui est similitudo eius qui futurus erat.

15 Sed nequaquam sicut 6 excessus, ita donũ. Si enim propter excessum vnius multi mortui sunt, quanto igitur magis gratia Dei & donum eius, propter vnum Filium hominis Ieschua Christum in multos abundabit?

16 7 At non sicut delictum vnius, ita donũ. Iudicium enim quod fuit ex vno, in cõdemnationem fuit: donum autem ex peccatis multis, fuit ad iustitiam.

17 Si enim propter delictum vnius regnauit mors, *multo* magis qui acceperunt magnitudinem gratiæ & doni iustificationis, in vita regnabunt per manum vnius Ieschua Christi.

18 8 Sicut igitur per delictum fuit condemnatio omnibus filiis hominis, ita per iustitiam vnius erit iustificatio ad vitam omnibus filiis hominis.

19 Quemadmodum enim propter inobedientiam vnius filij hominis peccatores multi fuerunt, ita etiam propter obedientiam vnius multi iusti fiunt.

20 Introitus autem qui fuit Legi, *fuit* vt augeret peccatum: & 9 vbi auctum est peccatum, ibi exuberauit gratia.

21 Vt quemadmodum regnauit peccatum 10 in morte, ita regnaret gratia in iustitia, ad vitam quæ est in æternum, per 11 manum Domini nostri Ieschua Christi.

CAP. VI.

1 QVid igitur dicemus? manebimus in peccato vt gratia abundet?

2 1 Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo rursus?

3 An quòd ignoratis qui baptizati sumus in Ieschua Christo, in mortem eius baptizati sumus?

4 Sepulti enim sumus cum eo in baptismo in mortem, vt quẽadmodum surrexit Ieschua Christus 2 à mortuis in gloriam Patris sui, ita etiam nos in vita noua ambulemus.

5 Si enim vnà plantati sumus cum 4 in similitudine mortis ipsius, ita etiam 4 in resurrectione eius erimus.

6 Scimus enim quòd filius hominis noster vetus crucifixus est cum eo, vt aboleretur corpus peccati, vt rursus non seruiremus peccato.

7 Qui enim mortuus est, liberatus est à peccato.

8 Si igitur mortui sumus cũ Christo, credamus quòd cum ipso Christo viuemus.

9 Nouimus enim quòd Christus surrexit à 5 mortuis, & iterum non moritur, & mors non dominatur ei.

10 Quod enim mortuus est à peccato ipse mortuus est 6 semel: & quod viuit, vivit ipse Deo.

11 Ita etiam vos reputate vosipsos quòd mortui sitis peccato, & viuatis Deo per Dominum nostrum Ieschua Christum.

12 Ne igitur regnet peccatum in corpore vestro mortali, vt obediatis concupiscentiis eius.

6 Id est, Trãsgressio, qua scilicet Lex violatur, dũ non manetur intra limites quos ipsa præscribit.

7 Copula pro aduersatiua particula, ex Hebraismo.

8 Mutauimus quod perperã scriptum erat כאשר *(quod nihil significat) in* באשר, *id est, Sicut. Admissus autem est error mutatione Iod in Zain, & transpositione quarundã eodem modo legatur in manuscripto.*

9 Sic vertendũ est בר *sequente* ך.

10 Pro In mõtẽ & sic mox, In iustitia, pro In iustitiam.

11 Id est, per Dominũ, &c. vt antè obseruauimus in eodem capite.

1 Parce. vt sæpius dictũ est

2 Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè, D'entre les morts. Syra phrasis vbique obuia.

3 Pro, Insimilitudinem. vt obseruauimus in fine præcedentis capitis.

4 Concilia loquutio. Id est, In similitudinem resurrectionis eius.

5 Vt suprà versu. 4.

6 Syrè, Vno tempore, pro Vna vice Hebraismus.

13 Et etiam ne accommodetis membra vestra arma iniquitatis ad peccatum: sed accommodate vosipsos Deo, tanquam homines qui ex mortuis reuixistis: & mẽbra vestra arma sint iustitiæ 7 Dei.

14 Et peccatum non regnet super vos. non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

15 Quid igitur? peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia? 8 absit.

16 Ignoratis vos quòd cui accommodatis vosipsos, vt obediatis ei ad seruitutem, eius ipsius estis serui cui obeditis, siue peccato, siue 9 auditui auris iustitiæ?

17 Gratia autem Deo, quòd serui fuistis peccati, & obediuistis ex corde formæ doctrinæ cui traditi estis.

18 Et quum liberi facti sitis á peccato, subiecistis vos iustitiæ.

19 Tãquam 10 inter filios hominis loquor, propter infirmitatem carnis vestræ: vt quemadmodum accommodastis membra vestra seruituti impuritatis & iniquitatis, ita etiam nunc accommodetis membra vestra seruituti iust.tiæ & sanctificationis.

20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

21 Et quis fructus erat vobis tunc, 11 in quo hodie erubescitis? finis enim eius est mors.

22 Et nunc, quum liberi facti sitis á peccato, & facti sitis serui Deo, sunt vobis fructus sancti, quorum finis est vita quæ est in æternum

23 Stipendium enim peccati, mors est: & donum Dei, vita quæ est in æternum, per Dominum nostrum Ieschua Christum.

CAP. VII.

1 AN ignoratis fratres mei (scientibus enim Legem loquor) quòd lex dominãs est super hominem quandiu viuit?

2 Sicut mulier quæ alligata est marito suo quandiu ille viuit, per legem. si autem mortuus fuerit maritus eius, libera facta est à lege mariti sui.

3 Si verò dum viuit maritus eius 1 copulata fuerit viro alij, facta est adultera: quòd si moriatur maritus eius, libera facta est a lege, & non est adultera si sit 2 viro alteri.

4 Et 3 nunc fratres mei, etiam vos mortui estis Legi in corpore Christi, vt sitis alteri, *videlicet* ei qui surrexit à mortuis, vt reddatis fructus Deo.

5 Quum enim in carne essemus, infirmitates peccatorum quæ sunt per Legem, efficaces erant in membris nostris, vt fructum redderemus morti:

6 Nunc autem 4 soluti sumus à Lege, & mortui sumus ei quæ detinebat nos, vt seruiamus posthac in nouitate Spiritus, & non in vetustate 5 scripturæ.

7 Quid ergo dicimus? Lex peccatum est? absit. 6 Sed peccatum non didici nisi per manum Legis. non enim cõcupiscentiam sciebam nisi fuisset Lex quæ dicit, Ne concupiscas.

8 Et per hoc mandatum inuenit sibi peccatum occasionem, & perfecit in me omnem concupiscentiam. Absq; Lege enim peccatum mortuum erat.

9 Ego autem viuebam sine Lege ab initio: quum autem venit mandatũ peccatum reuixit,

10 Et ego mortuus sum, & repertum est mihi mandatum ipsum vitæ ad mortem.

11 Peccatum enim peroccasionem quam inuenit sibi 7 per manum mandati, decepit me, & per illud occidit me.

12 Lex ergo, sancta est. & mandatum, sanctum est, & iustum & bonum.

13 Bonum ergo ipsum mihi ad mortem factum est? 8 Absit. 9 sed peccatum, vt conspiceretur quòd peccatum esset, *ipsum fuit* 10 quod per bonum perfecerit in me mortem, quo magis condemnaretur peccatum per mandatum.

14 Scimus enim quòd Lex 11 spiritualis est: ego autem carnalis sum, & venditus sum peccato.

15 Quod enim ago 12 non agnosco: & nequaquam id quod volo, facio, sed id quod odi, illud ipsum facio.

16 13 Et si id quod nolo, facio, testor ego de Lege quòd 14 bona sit.

17 Nunc autem nequaquam ego operor illud, sed peccatum quod habitat in me.

18 Noui enim illud, *videlicet* quòd non habitat in me (15 hoc verò est in carne mea) bonum. Vt velim enim bonũ, in promptu est mihi: vt operer ipsum, non possum.

19 Nequaquam enim bonum quod volo facere, facio: sed malum quod nolo facere, illud ipsum facio.

20 Et, si illud quod nolo facio, nequaquam ego facio, sed peccatum quod habitat in me.

21 Inuenio igitur legem quæ consentit mẽti meæ, illi *quidem* quæ vult facere bonum, *repugnare carni meæ*: propterea 16 quòd malum proximum est mihi.

22 Gaudeo enim in Lege ipsa Dei in filio 17 hominis interno:

23 Video verò legem aliam in membris meis, quæ bellum gerit contra legem mentis meæ, & captiuum me reddit legi peccati, quæ est in membris meis.

24 Miser ego filius hominis: quis liberabit me ex hoc corpore mortis?

25 Gratias ago Deo meo 18 per Dominum nostrum Ieschua Christum. Nunc igitur ego mente mea seruus sum legis Dei: carne autem mea seruus sum legis peccati.

CAP. VIII.

1 PRoinde non est cõdemnatio iis qui non ambulant 1 iuxta carnẽ in Ieschua Christo 2.

2 Lex enim Spiritus vitę qui est in Christo Ieschua, liberauit 3 te à lege peccati & mortis.

3 Eo quòd enim viribus destituta erat Lex 4 per manum infirmitatis carnis, misit Deus Filium suum in similitudinem carnis pecati, propter ipsum peccatum, vt condemnaret peccatum in carne eius.

4 Quò iustificatio Legis in nobis impleretur, qui nequaquam in carne ambulamus, sed in spiritu.

---

7 Qua scilicet Deo probatur.

8 Syrè, Parce. vt antea obseruatum est.

9 Vel, Obedientiæ auris iustitiæ, pro, Adiustitiam.

10 Antè quoque obseruauimus בית pro כ sæpè usurpari Syrè.

11 Idest, Cuius causa.

1 Vel, Adhæserit.

2 Hebraismus Si alteri nupserit.

3 Pro, Itaq;, Scut etiã Hebraicè ועתה pro eodem accipitur.

4 Syrè, Aboliti.

5 Pro Literæ.

6 Vel. Imo. vt 2. Corinth. 3. 7. secundum quosdam.

7 Id est, Per mandatum.

8 Syrè, Parce.

9 Vel, Imo. vt suprà.

11 Aut redũdat ד Daleth in principio.

10 Ad verbum, Spiritus est, in genitiuo casus. Sed ex duobus substãtiuis simul cõstructu, alterũ (quod scilicet à priori regitur) tum in Hebræa, tũ in Syriaca lingua, in adiectiui locũ subit. vt paulo pòst, Ego antẽ carnis, pro Carnalis sum.

12 Hoc est, Probo. vel Nõ est id quod scio agẽdum.

13 Pro, Quòd si.

14 Syrè, Pulchra.

15 Redundans particula, sicut & Græcum, cui respondet.

16 Concisa oratio. nam in contrario mẽbro oppositum comprehẽdit. Sic ergo implenda, Repugnantem carni meæ &c.

17 Ad verbum, Qui est intus. hoc est, Secundum hominem renatum & spiritualem.

18 Ad verbum, Per manum Domini. Hebraismus.

1 Syrè, In carne. Hic enim ב pro כ siue על passim usurpat Paraphrastes.

2 Deest oppositum, Sed iuxta spiritum. Sicut etiam in quibusdam Græcis codicibus.

3 Mutatio personæ. In Græco codice seruatur prima persona Me.

4 Id est, Ob infirmitatem carnis. Hebraismus.

5 Illi enim qui in carne sunt, quod carnis est cogitant: & illi qui 5 spirituales sunt, quod est spiritus cogitant.

6 Intellectus enim carnis, mors est: 6 & intellectus spiritus, vita & pax.

7 Propterea quòd intellectus carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei se non submittit: quia non potest.

8 Et ij qui in carne sunt, 7 placere Deo nō possunt.

9 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si verè Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem non sit in aliquo Spiritus Christi, hic nequaquam est eius.

10 Quòd 8 si autem Christus est in vobis, corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem viuens est propter iustitiam.

11 Et si Spiritus eius qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum 9 à mortuis, habitat in vobis, ipse qui excitauit Dominum nostrū Ieschua Christum à mortuis, etiam corpora vestra mortalia viuificabit propter Spiritum ipsius qui habitat in vobis.

12 10 Nunc, fratres mei, debitores sumus, non carni, vt in carne ambulemus.

13 Si enim in carne viuatis, futurum est vt moriamini: & si in spiritu conuersationes corporis mortificetis, viuetis.

14 Illi enim qui Spiritu Dei ducuntur, hi filij sunt Dei.

15 Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum 11 adoptionis filiorum, per quem clamamus, 12 Pater, Pater noster.

16 Et ipse Spiritus testatur spiritui nostro, quòd sumus filij Dei.

17 13 Et si filij, etiā hæredes: hæredes Dei, & 14 consortes hæreditatis Ieschua Christi: vt si patiamur cum eo, etiam cū eo glorificemur.

18 Arbitror enim ego quòd non sint pares passiones temporis huius, gloriæ illi 15 quæ futurum est vt reueletur in nobis.

19 Vniuersa enim creatura expectat, & 16 oculos intendit in reuelationem filiorum Dei.

20 Creatura enim subiacet vanitati, 17 non pro voluntate sua, sed propter eum qui subiecit eam.

21 In spe quòd etiam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim quòd omnes creaturæ cōgemiscnnt, & parturiunt vsque in diem hunc:

23 Et non solùm ipsæ, sed etiā nos, in quibus sunt primitiæ Spiritus, congemiscimus in nobisipsis, 18 & intentis oculis expectamus, 19 adoptionem filiorum, in redēptionem corporum nostrorum.

24 Eo quòd in spe est 20 salus nostra. Spes autem quæ conspicitur, nequaquam est spes. Si enim conspiceremus ipsam, 21 cur intentis oculis expectaremus eam?

25 Si verò id quod non conspicitur, speramus, per patientiam expectamus.

26 Similiter etiam ipse Spiritus auxiliatur infirmitati nostræ. quid enim oremus quemadmodum oportet, ignoramus: sed ipse Spiritus orat pro nobis gemitibus 22 qui verbis non exprimuntur.

27 Qui scrutatur autem corda, ipse nouit quis sit intellectus Spiritus. quia secundum voluntatem Dei orat pro sanctis.

28 Scimus antem quòd iis qui diligūt Deū, in omni re auxiliatur *Deus* eis ad bonum, iis *in quam* quos 23 prædestinauit vt essent vocati:

29 Et 24 præsciuit eos, & obsignauit eos in similitudine figuræ fi ij sui, vt ipse sit primogenitus fratrum multorum.

30 Eos autē quos prius obsignauit, eosdem vocauit: & eos quos vocauit, eosdē iustificauit: & eos quos iustificauit, eosdem glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis est contra nos?

32 Et si Filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit eum, quomodo nō 25 omnia cum eo dabit nobis?

33 Quis se opponet electis Dei? Deus iustificat.

34 Quis condēnet? Christus mortuus est, & resurrexit, & est addextrā Dei, & orat p nobis.

35 Quis separabit 26 me à dilectione Christi? Afflictio? aut angustia? aut persequutio? aut fames? aut nuditas? aut 27 periculū? aut gladius?

36 Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & reputati sumus tanquam oues 28 ad mactationem.

37 Sed 29 in his omnibus vincimus per manum eius qui dilexit nos.

38 Persuasus enim sum quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque quæ sunt præsentia, neque quæ sunt futura,

39 Neque altitudo, neque profunditas, neque etiam creatura alia poterit separare me à charitate Dei, quæ est in Domino nostro Ieschua Christo.

CAP. IX.

1 VEritatem dico in Christo, & non mentior: & mens mea testatur in me per Spiritum sanctum:

2 Quòd tristitia est mihi magna, & dolor qui ex corde meo non cessat.

3 1 Orabam enim vt ego ipse 2 anathema essem à Christo pro fratribus meis & cognatis meis qui sunt 3 secundum carnem:

4 Qui sunt filij Israiel: quorum erat 4 adoptio filiorum, & gloria, & fœdera, & Lex, & 5 ministerium, & promissiones,

5 Et Patres ex quibus apparuit Christus in carne, qui est Deus, qui est super omnia. 6 cuius sunt laudes & benedictiones in seculum seculorum. Ammin.

6 Nequaquam 7 enim prorsus excidit sermo Dei. Nā neque omnes qui sunt ex Israel, sunt Israiel.

7 Nec etiam propterea quòd ex semine sunt Abrahæ, omnes sunt 8 filij: quia dictum est In Ischak vocabitur tibi semen.

8 Hoc verò est, Nequaquam filij carnis, sunt filij Dei, sed filij promissionis reputantur 9 pro semine.

9 Promissionis nanque est sermo hic, nempe, In tempore hoc veniam, & erit filius Saræ.

10 Neque hoc tantùm, sed etiam Raphka, quum 10 fuisset illis consociatio cum vno patre nostro Ischak,

11 Quum nondum nati essent filij eius, ne-

---

5 *Ad verbum, Et spiritus, in genitiuo singulari, loco epitheti. Ponitur autē copula aduersatiuè. At qui spiritus sunt.*

6 *Et pro At.*

7 *Syrè, Pulchri esse & grati.*

8 *Expletiua particula, sicut apud Græcos, vnde sumpta est.*

9 *Syrè, De inermortuos. Hebraismus.*

10 *Pro, igitur. Hebraismus.*

11 *Syrè constitutionis filiorum. siue Statuti.*

12 *Vide quæ de hac re scripsimus Marci 14. in Pater, pater mi.*

13 *Pro, Quòd si. Varius est particulæ Vau vsus apud Hebræos.*

14 *Ad verbum, Filij hæreditatis, id est Hæredes Hebraismus.*

15 *Hellenismus, quem Chaldæi familiariter vsurpant.*

16 *Syrè, Quasi in specula expectat.*

17 *Id est, Nō spōte sua, aut pro voto suo. Gallicè, Non pas de sa volonté.*

18 *Syrè, Quasi in specula expectamus.*

19 *Syrè, Cōstitutionem filiorum. Syrè, Vita. quod alibi notarum est.*

20 *Syrè, Qui non dicuntur. id est Dici non possunt.*

21 *Syrè, Quasi in specula expectaremus.*

22 *Syrè, Qui non dicuntur. id est Dici non possunt.*

23 *Ad verbum, Antè constituit.*

24 *Syrè, Et ab initio nouit eos.*

25 *Syrè, Omnem. vē id est Quidam.*

26 *Mutatio numeri. Græcus retinet pluralem. Nos.*

27 *Græcum nomen retinet Paraphrastes.*

28 *Id est, Destinata mactationi, Hebraismus.*

1 *Vel, Orarim.*

2 *Syrè, Excisio.*

3 *Syrè, In carne, Hebraismus.*

4 *Syrè, Constitutio.*

5 *Id est, Cultus, subaudi diuinus.*

6 *Hebraismus antè explicatus.*

7 *Antè admonuimus ingeminationes ab Hebraismo fluere, & esse emphaticas.*

8 *Subaudi, Abraha.*

9 *Vel, In semen.*

10 *Id est, Habuisset. Syra phrasis.*

que fecissent bonum aut malum, [11] prænota fuit [12] voluntas Dei, vt firma maneret non per opera, sed [13] per manum eius qui vocauit.

12 Dictum est enim quòd senior erit seruus minori.

13 Sicut scriptum est, Iaakub dilexi, & Esau odio habui.

14 Quid igitur dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? [14] absit.

15 Ecce etiam Musche dicit, Miserebor eius cuius misertus fuero, & gratiam præstabo illi cui gratiosus futurus sum.

16 Non igitur [15] per manus eius qui vult, neq; per manus eius qui currit, sed per manus Dei miserecordis.

17 Dicit enim in Scriptura [16] Phareuni, Ad hoc ipsum excitaui te vt ostenderem in te virtutem meam, & vt prædicetur nomen meũ in terra vniuersa.

18 Itaq; cuius vult, ipse miseretur, & quem vult indurat.

19 [17] Et iam dices, De quo conqueritur? Quis enim est qui [18] resistat voluntati eius?

20 Tu igitur quis es, ô fili hominis, vt respondeas Deo? Nunquid dicit massa ei qui fingit ipsam, Propter quid ita finxisti me?

21 Aut non habet potestatem figulus in lutum suum, vt ex eadem massa faciat vasa, vnum ad decus, & vnum ad dedecus?

22 Si verò volens ostẽdere Deus irã suam, & notam facere potentiam suam, [19] induxit pro magna longanimitate sua iram super vasa iræ, quæ perfecta fuerunt ad interitum:

23 [20] Et effudit misericordias suas super vasa misericordiæ quæ parata fuerant Deo ad gloriam,

24 Qui sumus nos vocati [21] non tantùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.

25 Quemadmodum etiam in Hosea dicit, Vocabo eos qui non fuerunt populus meus, populum meum: & non dilectam, dilectam,

26 Etit enim in loco vbi vocabantur non populus meus, ibi vocabuntur filij Dei viuẽtis.

27 Isaiah autem prædicat de filiis Israiel, Quòd si fuerit numerus filiorum Israiel tanquã arena quæ est in mari, residuũ quod erit ex eis, [22] seruabitur.

28 Sermonem decidit & pronuntiauit, & faciet eum Dominus super terram.

29 Et secundum id quod prius dixit ipse Isaiah, Nisi Dominus Tzebauth reliquisset nobis residuum, tanquam Sedum facti fuissemus, & Amuræ similes essemus.

30 Quid igitur dicemus? Quòd gẽtes [23] quę non sectabantur iustitiam, assequutæ sunt iustitiam, iustitiam quidem eam quæ ex fide est:

31 Israiel autem [24] sectabatur legem iustitiæ, legem iustitiæ non est assequutus.

32 Propter quid? Quia nequaquam erat ex fide, sed ex operibus Legis. Impegerunt enim in lapidem offensionis.

33 Sicut scriptum est, Ecce, pono in Tzehion lapidem offensionis & petram scandali, & is qui in eum crediderit non pudefiet.

CAP. X.

1 FRatres mei, voluntas cordis mei & obsecratio mea ad Deum pro illis est vt [1] seruentur.

2 Testor enim de ipsis quòd zelus Dei est in eis, sed non [2] in scientia.

3 Iustitiam enim Dei [3] ignorant, sed quærunt vt iustitiam suam ipsorum stabiliant: & ideo iustitiæ Dei non subiecerunt se.

4 Finis enim ipse Legis Christus est, ad iustitiam omni credenti in eum.

5 Musche enim ita describit iustitiam quæ est in Lege, nempe qui fecerit hæc viuet in eis.

6 Iustitia autem *quæ est* per fidem, ita loquitur, Ne dixeris in corde tuo, + Quisnam ascendit in cælum, & deducet Christum?

7 Et quis descendet in abyssum sepulchri, & ascendere faciet Christum à mortuis.

8 Sed quid dicit? Propè est tibi verbum ori tuo & cordi tuo. Hic est sermo fidei quem prædicamus.

9 Et si confessus fueris ore tuo Dominum nostrum Ieschua, & credideris corde tuo quod Deus excitauit eum à mortuis, [5] saluus eris.

10 Cor enim credens in cum iustificatur, & os quod confitetur eum, [6] seruatur.

11 Dicit nanque Scriptura, Omnis qui credit in eum, non pudefiet

12 Et in hoc [7] non facit discrimen, nec Iudæorum nec Gentiliũ: vnus est enim Dominus omnium illorum, qui est diues in quemque qui inuocat eum.

13 Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

14 Quomodo igitur inuocabunt eum quẽ non crediderunt? aut quomodo credent ei quẽ non audiuerunt? aut quomodo audient sine prædicante?

15 Aut quomodo prædicabunt si non mittantur? sicut scriptum est, Quàm specioſi sunt pedes euangelizantium pacem; & euangelizantium bonum.

16 Sed nequaquam omnes illi obediuerũt prædicationi Euangelij. Isaiah enim dicit, Domine mi, quisnam credidit [8] voci nostræ?

17 Proinde fides ex auditu auris est, & auditus auris ex sermone Dei.

18 Sed dico, Nunquid non audierunt? [9] Et ecce, in vniuersam terram exiuit [10] vox eorum, & in fines [11] orbis terræ sermones eorum.

19 Sed dico, Nunquid non nouit Israiel? primus Musche sic dicit, Ad æmulationẽ prouocabo vos per populum qui non est populus, & per populum [12] contumacem, ad iram commouebo vos.

20 Isaiah autem audet, & dicit, Conspectus sum iis qui non quæsierunt me, & inuentus sum iis qui de me non interrogauerunt.

21 [13] Ad Israiel autem dicit, Expandi manus meas toto die ad populum contentiosum & contumacem.

CAP. XI.

1 SEd dico, Nunquid repulit Deus populũ suũ? [1] Absit. nã etiã ego ex Israiele sum, ex semine Abrahæ, ex genere Biniamin.

2 Non repulit Deus populum suum quem [2] ab initio cognouerat. Aut ignoratis vos in Scriptura, Eliæ quidnam dicat? quum clamaret ad Deum aduersus Israiel, & diceret,

3 Domine mi, prophetas tuos occiderũt, & altaria tua subuerterunt: & ego solus relictus sum, & quærunt animam meam.

4 Et

---

11 Syrè, Anite cognita fuit.
12 Ad verbum, Electio eius.
13 Id est, Per eum. Hebraismus frequens.
14 Syrè, Parce.
15 Syrè, Hoc est per eum. Hebraismus.
16 Syrè, De Pharaone. ר pro ע.
17 Et pro At.
18 Ad verbum, Stet ex aduerso voluntati eius. Hebraismus.
19 Hoc est, Postquam diu toleraſſet ea.
20 Hic recedit à Græco textu: ita tamen vt nõ obscurè seruetur sensus.
21 Ad verbum, Non est tantùm.
22 Syrè, Viuet, Hebraismus.
23 Ad verbum, Quæ nõ currebãt post iustitiam. Hebraismus.
24 Ad verbum, Currebat post. Hebraismus.
1 Syrè, Viuãt. Hebraismus.
1 Vel, Cum scientia.
3 Syre, Ignorarunt, sed quæsierunt.
4 Syra verba possunt & aliã ferre trãslationẽ, quisnam ascendit in cælum, & deduxit Christum? Et quis descendit in abyssum sepulchri, & ascendere fecit Christum à mortuis?
5 Syre, Viues Hebraismus.
6 Syrè Viuit. Vt paulo post iterum Viuet.
7 Syre, Non distinguit.
8 Ad verbũ, Fama vocis nostræ, id est, Oraculũ, quæ diuinitus accepta promulgamus.
9 Pro, Quã ecce.
10 Ad verbum, Filia vocis eorum, id est Oracula. Oracularis prædicatio eorum.
11 Syrè vna voce חבר, Orbis habitabilis, vt in Psal. 19.
12 Syrè, Qui nõ acquieſcit. id est, Incredulum.
13 Pro, Aduersus Israelẽ. Est enim prapositorũ enallage frequẽtissima in Hebræa Syra & Chaldæa lingua.
1 Syrè, Parce.
2 Id est, Aterno seruare constituerat.

4 Et dictum est ei 3 in reuelatione, Ecce, reliqui mihi ipsi septem millia virorum qui in genua non prociderunt, neque adorauerunt Baala.

5 Sic etiam in tempore hoc, residuum relictum est secundum electionem gratiæ.

6 Si autem secundum gratiam, nequaquã ex operibus: 4 alioquin gratia non est gratia. si verò secundum opera, nequaquam ex gratia alioquin opus non est opus.

7 Quid igitur? Id quod quærebat Israiel, non inuenit: electio autem inuenit, reliquiæ verò eorum excæcatæ sunt in cordibus suis,

8 (Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum commotionis, & oculos 5 quibus non discernant, & aures quæ non audiant) vsque 6 in diem hodiernum.

9 Et Dauid rursus dicit, Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum, & retributio eorum in offendiculum.

10 Obscurentur oculi eorum, vt non videant, & femur eorum omni tempore sit curuum.

11 Dico autem, nunquid impegerunt ita vt corruerent? 7 Absit. sed per lapsus eorum 8 salus fuit Gentibus, 9 ad prouocandum eos ad æmulationem.

12 Et si lapsus eorum fuit diuitiæ mundo, & condemnatio eorum diuitiæ Gentibus, quãto igitur magis plenitudo eorum?

13 Vobis autem dico Gẽtibus: ego qui sum Apostolus Gentium, ministerium meum glorificio.

14 Si fortè ad æmulationẽ prouocẽ 10 filios carnis meæ, & 11 saluos faciam aliquos exeis.

15 Si enim reiectio illorum, reconciliatio mundo fuit, quid igitur conuersio eorum, nisi vita quæ est 12 à mortuis?

16 Si autem 13 primitiæ sanctæ, etiam massa: & si radix sancta est, etiam rami.

17 Et si ex ramis 14 amputati sũt, & tu qui oliua es syluestris, insitus es in loca eorũ, & facta es particeps radicis & pinguedinis ipsius oleæ.

18 Ne glorieris aduersus ramos quòd si glorieris, nequaquam tu portas ipsam radicem sed ipsa radix portat te.

19 Iam autem dices, Quòd rami amputati sunt vt ego in locum eorum inserar.

20 15 Bene. Hi quia non crediderunt amputati sunt: tu autem fide constitisti. Ne extollaris in mente tua, sed time.

21 Si enim Deus ramis illis qui erant naturales, non pepercit, fortassis etiam tibi non parcet.

22 Vide igitur benignitatem & seueritatem Dei: contra eos qui ceciderunt, seueritatem, erga te autem benignitatem, si permanseris in ipsa benignitate: 16 alioquin etiã tu amputaberis.

23 Et illi, si non permanserint in defectu fidei suæ, etiam 17 ipsi inserentur. potens est enim Deus vt iterum inserat eos.

24 Si enim tu qui ex oliua syluestri, (quæ est secundum naturam tuam) amputatus fuisti, & præter naturam tuam insertus es in oleam bonam, quanto igitur magis hi, si inseruntur in oleam 18 naturæ suæ?

25 Volo autem vt sciatis, fratres mei, mysterium hoc (vt non sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ) quòd cæcitas cordis ex 19 parte aliqua facta fuit Israeli, donec ingrediatur plenitudo Gentium.

25 Et tunc vniuersus Israiel 20 seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Tzehion liberator, & auertet iniquitatem à Iaakub.

27 Et tunc erit illis testamẽtum illud quod est ex me, quum remisero eis peccata ipsorum

28 Secundum Euangelium autem inimici sunt propter vos, & 21 secundum electionem dilecti sunt propter Patres.

29 Non enim mutatur Deus in dono suo & in vocatione sua.

30 Quemadmodum enim vos quoq; contumaces fuistis Deo ab initio, nunc autem gratiam consequuti estis propter contumaciam illorum:

31 Sic etiam illi contumaces sunt facti iam propter misericordiam quæ est erga vos, vt etiam ipsis fiat misericordia.

32 Conclusit enim Deus omnem hominem in contumacia, vt omnis hominis misereretur.

33 O profunditas diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei, cuius iudicia nemo scrutatur, & cuius semitæ sunt imperuestigabiles.

34 Quis enim nouit mentem Domini? aut quis fuit ei 22 consiliarius?

35 Aut quis prius dedit ei, & ita recipiat ab eo?

36 Propterea quòd omnia ab eo, & omnia in eo, & omnia per 23 manum eius, 24 cui sunt laudes & benedictiones in secula seculorum. Ammin.

CAP. XII.

1 PEto igitur à vobis, fratres mei, per misericordias Dei, vt sistatis corpora vestra victimam viuam & sanctam, & acceptã Deo per ministerium 1 rationale.

2 Et ne conformetis vos seculo huic, sed mutemini per renouationem mentium vestrarum, & discernite quæ sit voluntas Dei, bona & accepta & perfecta.

3 Dico autem per gratiam quæ data est mihi, omnibus vobis, ne 2 cogitetis præterquam quod conuenit vt cogitetis, sed cogitate 3 in sobrietate, vnusquisque sicut partitus est ei Deus fidem in mensura.

4 Sicut enim in vno corpore mẽbra multa sunt nobis, & omnibus membris nequaquã vna actio est:

5 Sic etiam nos qui multi sumus, vnum sumus corpus in Christo: 4 singuli autem ex nobis membra sumus 5 inuicem.

6 Sed sunt nobis dona diuersa iuxta gratiam quæ data est nobis. Est cui prophetia iuxta mensuram fidei suæ:

7 Et est cui ministerium est in ministerio suo: & est 6 qui doctor est in doctrina sua.

8 Et est qui exhortator est, in exhortatione sua: & qui largitur, in simplicitate, & 7 qui præest, in diligentia: & qui miseretur, in hilaritate.

9 8 Et non sit fraudulenta dilectio vestra, sed sitis odio habentes mala, & adhærentes bonis.

10 Diligite fratres vestros 9 & diligite vnus alium. 10 Præuenientes honore afficite alius alium.

3 *Vel, Per reuelationem*

4 *Syrè, Et si non, & sic paulò post.*

5 *Syre, In quibus, cum præpositione instrumentali.*

6 *Syre, In diem diei huius.*

7 *Syre, Parce.*

8 *Syre, Vita.*

9 *Id est, Vt ad æmulationem prouocarentur.*

10 *Id est, Gẽtiles meos Israelitas. Hebraismus.*

11 *Syre. Viuificem, Hebraismus.*

12 *Syre, De inter mortuos Hebraismus.*

13 *Alludit ad primitias nouæ conspersionis quæ singulis annis offerendæ erant, vt in totum annum sancta essent. Vide Num. 15. 20.*

14 *Syre, Amputatum est. Impersonale.*

15 *Vel, Proba.*

16 *Syre, Si non.*

17 *Pleonasmus Hebræus relatiuorum.*

18 *Subeundi, Coalescent.*

19 *Ad verbum, Ex loco exiguo.*

20 *Syre, Viuet Hebraismus.*

21 *Et, pro At*

22 *Syre, Dominus consilij, vel author. Hebraismus.*

23 *Id est, Per eum. Hebraismus.*

24 *Id est Cui debentur laudes, &c. Hebraismus frequens.*

1 *Vel Verbale. Videtur vocari verbale ministerium, quia non, vt in veteri cultu, bruta sermonis expertia offerebantur, sed homo ipse ratione & sermone præditus seipsum Deo offert. Aut voluit Paraphrastes Græca ad verbũ exprimere Italaque ex Græcis petenda interpretationis ratio est.*

2 *Cogitandi verbum Syrus & Hebræus idẽ valet quod Græcis διαλογίζεσθαι.*

3 *Vel, Cum modestia.*

4 *Syre, Vnus.*

5 *Id est, Vnius. vnius Hebraismus.*

6 *Id est, Qui singularem habet aptitudinem & dexteritatem in his muneribus exequendis.*

7 *Syre, Qui stat in capite.*

8 *Vel, Pervero.*

9 *Exegetice accipitur, pro Id est.*

10 *Syre, Præuenientes Anteuertentes honore afficientes.*

lus alium.

11 Estote solliciti,& non pigri. Estote feruẽtes Spiritu.Estote seruiẽtes Domino vestro.

12 Estote gaudentes in spe vestra. Estote tolerantes afflictiones vestras.Estote perseuerantes in precatione.

13 Estote communicantes necessitati sanctorum. estote amantes hospites.

14 Benedicite persequentibus vos, benedicite,& ne maledixeritis.

15 Gaudete cum iis qui gaudent, & flete cum iis qui flent.

16 Et id quod cogitatis vos de vobisipsis, etiam de fratribus vestris *cogitate*: neque cogitetis cogitationes sublimes, sed adhærete iis qui sunt depressi, neque sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ.

17 Neque rependatis vlli malum pro malo: sed cura sit vobis vt faciatis bonum coram filiis vniuersis.

18 Et,si possibile sit, [11] quod ad vos spectat,cum omni filio hominis pacem [12] colite.

19 Neque sitis vlciscentes vosipsos dilecti mei: sed date locum iræ. Scriptum est enim, Iudicando ne iudicium facias tibiipsi: ego faciam iudicium tuum,ait Deus.

20 Et,si esurierit inimicus tuus, ciba eum: & si sitierit, da potum ei. & si hæc feceris ei, carbones ignis congeres super verticem eius.

21 Ne vincat vos malum, sed vincite malum bono.

11 Ad verbum,Secundum quod est ex vobis. Accedit ad hanc phrasin Gallica loquutio, Quant est de vostre coste. *12 Ad verbum,Facite.*

CAP. XIII.

1 OMnis anima [1] potestatibus dominatus subdita sit. Non enim est potestas quæ non à Deo sit: & quæ potestates sunt,à Deo sunt constitutæ.

2 [2] Qui insurgit igitur aduersus potestatem,[3] aduersus constitutionem Dei insurgit,& [4] hi qui insurgunt aduersus eas, [5] iudicium accipient.

3 Iudices enim non sunt terrori, operibus bonis,sed malis. Vis igitur non timere à potestate? fac bonum,& laus erit tibi ab ea.

4 Minister enim est Dei: sed tibi ad bona. [6] & si malum facias, time. Nequaquam enim frustra accinctus est gladio: minister enim est Dei,& [7] vindex iræ illis qui faciunt mala.

5 Et propter hoc [8] necesse est nobis vt subiecti simus, non propter iram tantùm, sed etiam propter conscientiam nostram.

6 Propter hoc etiam [9] argentum capitationis datis vos: ministri enim sunt Dei, [10] in hæc ipsa incumbentes.

7 Reddite igitur vnicuique prout debetur ei: cui argentum capitationis, argentum capitationis: & cui tributum,tributum: & cui timor,timorem,& cui honor,honorem.

8 Et nemini quicquam debeatis [11] quàm vt alter alterum diligat. Qui enim diligit socium suum,Legem impleuit.

9 Nam etiam illud quod dicit, Non occides,&, Nõ mœchaberis,&, Nõ furaberis,[12]&, Non concupsces, & si sit mandatum aliud in hoc sermone completur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Dilectio erga proximum suum, malam non operatur: quia dilectio expletio est Legis.

11 Et etiam hoc scitote quòd tempus est, & hora est deinceps vt excitemur à somno nostro.Nunc enim magis appropinquauit nobis [13] salus nostra quàm quum credidimus.

12 Nox de cætero præteriit, & dies appropinquauit.Missa faciamus igitur à nobis opera tenebrarum,& induamus arma lucis.

13 Et tanquam in die, [14] modestè ambulemus,[15] non in musica,neque in ebrietate, neq; [16] in cubili immundo,neque in inuidia & contentione:

14 Sed induite ipsum Dominum nostrum Ieschua Christum: & ne curam habeatis carnis vestræ ad concupiscentiam:

2 Hebraismus Id est Potestatibus dominantibus.Vtitur plurali, vt sit doctrina generalis. *3 Id est Qui igitur resistit potestati.* *4 Id est Resistunt ei.* *5 Hebraismus Id est Pœnam* *6 Et pro At.* *7 Exequutor iræ,id est Vindicta.Hebraismus.* *8 Syre,Constrictio est nobis.* *9 Syre,Argentum* id est Tributum capitu. *10 Ad verbum,Super hæc ipsa stantes.id est,Qui præfecti sunt custodes legum & publici status, totiq; in hoc incumbunt: vt iure inde victum petant & quæcunque necessaria sunt ad tam difficilis muneris administrationem.* *11 Syre,Nisi quòd alter &c.* *12 Dum Syrus interpres hac ad Mosis ordinem exigit, nonum Decalogi præceptum, quod in Paulo est, prætermittit.*

13 Ad verbum,Vita. Hebraismus, iam sæpe obseruatus. *14 Syrè,Cum modestia.* *15 Videtur intelligere illa profusa conuiuia,de quibus legitur Amos 6.& Isaiæ 5.qua præter exquisitos cibos cõiunctam etiã habebant musicam & omne delectarum genus.* *Synecdochicẽ itaq; totum conuiuiorum luxum sub una parte comprehendit.* *16 Syre,In dormitorio immundo.*

CAP. XIIII.

1 EI autem qui infirmatur in fide,porrigite manum,& ne sitis diuisi in cogitationibus vestris.

2 Est enim [1] qui credit quòd omnia comedamus,[2] & qui infirmus est *fide*, olus comedit.

3 Qui autẽ comedit,eum qui non comedit ne dispicat: & is qui non comedit, eum qui comedit,non iudicet. Deus enim assumpsit eũ.

4 Tu quis es qui iudicas seruum qui non est tuus? Quòd si stat, Domino suo stat: & si cadit, Domino suo cadit. [3] Vtique autem ille stat: [4] facultas enim est in manibus Domini eius vt stabilirt eum.

5 Est qui diiudicat diem præ die,& est qui diiudicat omnes dies. Vnusquisque autem in cognitione animæ suæ [5] certus esto.

6 [6] Qui cogitat de die, Domino suo cogitat: & quisquis non cogitat de die,Domino suo non cogitat: & qui comedit, Domino suo comedit,& Deo gratias agit: & qui nò comedit, Domino suo non comedit,& gratias agit Deo.

7 Nemo enim est ex nobis qui sibiipsi viuat: & nemo est qui sibiipsi moriatur.

8 Nam siue viuamus, Domino ipsi nostro viuimus: siue moriamur, Domino ipsi nostro morimur.Siue viuamus,siue moriamur,Domini nostri sumus.

9 Propter hoc etiam Christus mortuus est,& reuixit,ac resurrexit vt ipse esset Dominus mortuis & viuentibus.

10 Tu verò cur iudicas fratrem tuum? aut etiam tu ad quid despicis fratrem tuum? Omnes enim nos futurum est vt stemus ante tribunal Christi.

11 Sicut scriptum est,Viuo ego,dicit Dominus: mihi incuruabit se omne genu,& mihi confitebitur omnis lingua.

12 Ergo quisque nostrûm rationem [7] pro seipso reddet Deo.

13 Ne deinceps iudicemus alter alterum: sed hoc iudicate potius,vt offendiculum [8] fratri tuo non ponas.

1 Id est,Nobis vesci liceat quibusuis vt Gen.3.3. De fructu arboru horti comedemus,id est Comedere licet.Ea enim est futuri verbi vsu,apud Hebræos, Chaldæos & Syros,vt modi potentialis vim habeat. *2 Et pro At.* *3 Ad verbũ, Stando autem stat.Geminatur verbum ad maiorem certitudinem. Est autem præsens pro futuro Stabit.* *4 Syre,Prope adest in manibus eius.* *5 Vel,Confirmetur.* *6 Ad verbũ, Qui cogitat diei vt subaudiri oporteat Circunstantias.Cogitare autem circunstantias diei, idem est quod antea dixit, Diem præ die* *7 Mutatio numeri.Sic resoluito,nequis vestrûm fratri suo &c. diiudicare.* *8 Pro Anima sua,Hebraismus.*

14 Noui enim,& persuasus sum per Dominum Ieschua, quòd nihil quicquam contaminatum ex se est,nisi ei qui cogitat de re aliqua, quòd poluta sit,ei *res* illa tantùm poluta est.

15 Si autem propter cibum contristas fratrem tuum,nequaquam in charitate ambulas. Ne perdas per cibum tuum, illum cuius causa mortuus est Christus.

16 Et ne blasphemetur bonum nostrum.

17 Regnum enim Dei non est cibus & potus, sed iustitia, & pax,& gaudium in Spiritu sancto.

18 Qui enim in his seruit Christo, placet Deo,& coram filijs hominis est probatus.

19 [10] Iam [11] sectemur pacem & ædificationem vniuscuiusque.

20 Et ne ptopter cibum dissoluamus opera Dei. vnaquæque enim res pura est, sed malum est homini qui cum offendiculo comedit.

21 Bonum est vt non comedamus carnem, neq; bibamus vinum, nec quicquam per quod offenditur frater noster.

22 Tu in quo est fides,apud teipsum retine eam coram Deo. Beatus is qui [12] non iudicat seipsum in eo quod discernit.

23 Qui enim [13] diuisus est,& comedit,condemnat sese:quia non *comedit* in fide.Quicquid enim non est ex fide,peccatum est.

10 Id est Itaque. vt paulo antè annotauimus frequenter fieri in Hebraa, Chaldæa & Syra lingua.

11 Ad verbũ, Post pacẽ curamus,& post ædificationem vnius, vnius id est, Cuiusq; Hebraismus.

12 Id est Non condemnat.

13 Id est Qui anceps & dubius est.

CAP. XV.

1 Debitores igitur sumus nos robusti vt infirmitatem imbecillum sustineamus,& non nobisipsis placeamus:

2 Sed quisque ex nobis proximo suo placeat in bonis *rebus* [1] vt ad ædificationem.

3 Quoniam etiam Christus nequaquam sibi ipsi placuit, sed sicut scriptum est, Opprobrium opprobrantium tibi cecidit super me,

4 Quicquid enim ab inicio scriptum est, ad doctrinam nostram scriptum est, vt per patientiam & per consolationem Scripturarũ spes sit nobis.

5 Deus autem patientiæ & consolationis det vobis [2] vt pariter cogitetis vnus de alio in Ieschua Christo.

6 Vt vna mente & vno ore laudetis Deum Patrem Domini nostri Ieschua Christi.

7 Propter hoc assumite,& ferte [3] inuicem, sicut etiam Christus assumpsit vos ad gloriam ipsius Dei.

8 Dico autem quòd Ieschua Christus fuit minister circuncisionis pro veritate Dei,vt confirmaret promissionem Patrum.

9 [4] Et Gentes glorificent Deum pro misericordia quæ fuit super eas: sicut scriptum est, Cõfitebor tibi inGẽtibus,& nomini tuo psallã.

10 Et rursus dicit, Exultate Gentes cum populo eius.

11 Et rursus dicit,Laudate Dominũ omnes vos Gentes & glorificate eum omnes populi.

12 Et rursus Isaiah dicit,Erit radix Iessæ,& is qui exurget,erit princeps Gẽtibus, & in ipso sperabunt Gentes.

13 Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace,in fide,vt exuberetis in spe eius per virtutem Spiritus sancti.

14 Persuasum autem habeo ego quoque de vobis,fratres mei,quòd & ipsi pleni estis bonitate,& impleti estis omni cognitione, & potestis etiam alios erudire.

15 Paulo enim audacius scripsi vobis,fratres mei, vt commone facer vos propter graiam quæ data est mihi à Deo,

16 Vt sim minister Ieschua Christi inter Gentes, & subseruiam Euangelio Dei, vt fiat oblatio Gentiũ acceptabilis & sanctificata per Spiritum sanctum.

17 Est igitur gloriatio mihi per Ieschua Christum erga Deum.

18 Non enim ausim loqui quicquam quod non faciat [5] per manus meas Christus, ad obedientiam Gentium,in verbo & in operibus.

19 Per virtutem signorum & mitaculorum, & per virtutem Spiritus Dei, ita vt ab Vrischelem circuiuerim vsque ad Illyricum,& impleuerim [6] prædicationem Christi.

20 [7] Solicitè curans vt prædicarem nõ [8] vbi inuocatum esset nomen Christi, ne ædificarem super fundamentum alienum:

21 Sed sicut scriptum est. Quòd illi quibus nihil fuerat dictum de eo,videbunt eum:& qui non audierunt,[9] acquiescent.

22 Propter hoc impeditus sum temporibus multis quominus venirem ad vos:

23 Nunc autem quia locus non est mihi in his regionibus, & cupidus fui iam ante annos multos vt venirem ad vos:

24 Quum proficiscar in Hispaniam, spero quòd veniam & videbo vos: & vos deducetis me illuc,postquam [10] aliqua ex parte [11] suauitate perfusus fuero [12] in videndo vos.

25 Nunc autem proficiscor ad Vrischelem vt ministrem sanctis.

26 Voluerunt enim hi qui sunt in Macedonia & in Achaia, vt communicatio esset sibi cũ pauperibus & sanctis qui sunt in Vrischelem.

27 Voluerunt *inquam*:quin etiam debitores sunt illis.Si enim [13] in Spiritu communicauerũt cum illis Gentes,debitores sunt vt etiam in iis quæ sunt carnis ministrent eis.

28 Hoc igitur quum perfecero,& consigna uero eis fructum hunc, transiturus sum per vos in Hispaniam.

29 Noui enim quòd quum venero ad vos, cum plenitudine benedictionis Euangelij Christi veniam.

30 Peto autẽ à vobis, fratres mei,per Dominum nostrum Ieschua Christum,& per dilectionem Spiritus, vt laboretis mecum in precatione quæ sit pro me erga Deum.

31 Vt liberer ab illis qui sunt [14] cõtumaces. qui sunt in Iudæa, & ministerium quod defero ad sãctos qui sũt in Vrischelẽ,accipiatur bene:

32 Et veniam ad vos cum gaudio, per voluntatem Dei,& refociller vobiscum.

33 Deus pacis sit cum omnibus vobis.Ammin.

1 In Syro impresso textu est דלכני נשא, *Filij hominis, sed apparet fuisse erratum à typographo propter affinitatem vocum* דלכנא & דלכני נשא. *et in manuscripto Heidelbergensi erat* דלכנא *sicut nos restituimus. Sensus est, Vt par est ad ædificationem.*

2 Syrè, Paritatẽ, Æqualitatem.

3 Syrè ad inuicem.

4 Pro Gentes autem.

5 Id est, Per me. Hebraismus.

6 Vel, præconium.

7 Quum solicitè curarem.

8 Scribebatur corruptè כר *pro* כך *mutato punctulo, quo discernitur apud Syros Daleth à Resch.*

9 Id est persuasa debuntur.

10 Ad verbũ, parũ ex multo.

11 Syre, Tanquã odore aromatum perfusus fuero.

12 Ad verbũ, propter vidisse meves Hebraismus.

13 Fortassis excidit librarijs aut typographo ד *Daleth in voce* כרוח *quũ dicendum fuerit* כדרוח *in ijs quæ sunt Spiritus, sicut habent Græca, quanquam ne in manuscripto quidẽ codice aliter legatur.*

14 Qui non acquiescunt, Increduli.

1 Ad verbũ, Petite propace Priscilla & id est Salutate. & sic in sequentibus Hebraismus.

2 Syrè, Operãtes qui mecũ sunt Hebraismus.

3 *Ad verbũ, Date pacem Ecclesiæ. Hebraismus.*
4 *Ad verbũ, Petite pro pace Epæneti. Hebraismus.*
5 *Ad verbũ, Petite pro pace Mariã. Hebraismus.*
6 *Ad verbũ, Operatorẽ qui fuit nobiscum.*
7 *Syrè, Filius domus. Hebraismus, vt paulo pòst iterum.*

5 Et 3 salutate Ecclesiam quæ est domi eorum. 4 Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo.

6 5 Salutate Mariam quæ multum laborauit erga vos.

7 Salutate Andronicũ & Iuniam, cognatos meos qui fuerũt cõcaptiui mei, & noti sunt inter Apostolos, & in Chtisto ante me fuerunt.

8 Salutate Ampliam dilectum meum in Domino nostro.

9 Salutate Vrbanum 6 cooperatorem nostrum in Christo, & Stachaum dilectũ meum.

10 Salutate Appellen electum in Domino nostro. Salutate 7 domesticos Aristobuli.

11 Salutate Hiraudionem cognatum meũ. Salutate domesticos Narcissi, qui sunt in Domino nostro.

12 Salutate Tryphænã & Tryphosam quæ laborant in Domino nostro. Salutate Persidem dilectam meam, quæ multum laborauit in Domino nostro.

13 Salutate Rufum electum in Domino nostro, & matrem eius & meam.

14 Salutate Asyncritum & Phlegontem & Hermam, & Patrobam, & Mercurium, & fratres qui sunt cum eis.

15 Salutate Philologum & Iuliam, & Nereum & sororem eius, & Lympam, & omnes sanctos qui sunt cum illis.

16 Salutate alter alterum in osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 Peto autem à vobis, fratres mei, vt caueatis ab illis qui dissidia & scandala faciunt præter doctrinam quam edocti estis, vt longè discedatis ab eis.

18 Qui enim tales sunt, non seruiunt Domino nostro Ieschua Christo, sed vẽtri suo: & per sermones dulces, & per benedictiones seducunt corda simplicium.

19 Obedientia autem vestra 8 omni filio hominis innotuit. Gaudeo igitur in vobis: & volo vt sitis sapientes ad bona, & sinceri ad mala.

20 Deus autem pacis conterat breui Satanam sub pedibus vestris. Gratia Domini nostri Ieschua Christi sit vobiscum,

21 Salutant vos Timotheus 9 cooperator meus, & Lucius & Iason & Susi-patraus, cognati mei.

22 Saluto vos ego Tertius qui descripsi epistolam *hanc*, in Domino nostro.

23 Salutat vos Gaius 10 susceptor meus, & totius Ecclesiæ. Salutat vos Erastus qui est procurator ciuitatis, & Quartus frater.

24 11

25 Deo autem ipsi, qui potest vos cõfirmare secundum Euangelium meum quod prædicatum est de Ieschua Christo, iuxta reuelationem mysterij quòd temporibus seculorum absconditum fuerat.

26 Manifestatũ autem est in tempore hoc per scripturas Prophetarum, & per mandatum Dei qui est in æternum, innotuit omnibus Gentibus ad obedientiam fidei,

27 Qui est sapiens solus gloria 13 per Ieschua Christum in seculũ seculorum Ammin.

28 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

8 *Nomen generis, in voce singulari, vim habet pluralis.*
9 *Ad verbũ, Operator qui mecum est. Hebraismus.*
10 *Id est, Qui me domi suæ excepit. id est Hospes meus.*
11 *Versus 24 in Syro textu tam manuscripto quàm impresso non habetur hoc loco, sed in calce epistolæ additur.*
13 *Ad verbũ, per manum Ieschua Christi.*

Finitur epistola Pauli ad Romanos quæ scripta fuit è Corintho, & missa fuit per manus Phœbæ ministræ fidelis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

CAP. I.

1 PAVLVS vocatus & legatus Ieschua Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater,

2 Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, *nimirum* vocatis & sanctis qui in Ieschua Christo sunt sanctificati, & omnibus iis qui inuocant nomen Domini nostri Ieschua Christi, in omni loco ipsorum, & nostri.

2 *Id est Erga vos Hebraismus.*

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

4 Gratias ago Deo meo omni tempore pro vobis ob gratiam Dei quæ data est vobis per Ieschua Christum.

5 Quod in omnire diuites facti estis per ipsum, *nempe* in omni sermone & in omni cognitione.

6 Secundum testimonium Christi quod confirmatum est in vobis.

7 Quòd non destituti estis vllo ex donis eius, sed 2 expectatis reuelationem Domini nostri Ieschuæ Christi.

2 *Tanquam è specula expectatis.*

8 Qui confirmat vos vsque in finem, vt 3 irreprehensibiles sitis in die Domini nostri Ieschua Christi.

3 *Syrè, sine accusationibus.*

9 Fidelis est Deus 4 per quem vocati estis in communionem filij sui Ieschua Christi Domini nostri.

4 *Syrè, Per cuius manum.*

10 Peto autem à vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt sit vnus sermo omnibus vobis, & non sint inter vos dissentiones: sed vt sitis perfecti in vna mente & vna cogitatione.

11 5 Retulerunt enim mihi de vobis, fratres mei, *qui sunt* de domo Chloæ, quòd contentiones sunt inter vos.

5 *Ad verbũ, Miserunt, id est, Missis literis vel nunciis significauerũt Hebraismus.*

12 Hoc autem dico, quòd est ex vobis qui dicat, Ego Pauli sum & est qui dicat, Ego Apollo sum. & est qui dicat, Ego Ciphæ sum: & est qui dicat, Ego Christi sum.

13 Nunquid diuisus est Christus? aut nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizatis estis?

14 Gratias ago Deo meo, quòd neminẽ ex vobis baptizauerim nisi Crispum & Gaium.

15 Nequis

15 Nequis dicat quod 6 in nomine meo baptizauerim.

16 Baptizaui autem familiam Stephanæ: rursus autem haud scio num quenquam alium baptizauerim.

17 Non enim misit me Christus ad baptizandum, sed ad euangelizandum, non per sapientiam sermonum, ne inanis reddatur crux Christi.

18 Sermo enim crucis pereuntibus stultitia est: nobis verò qui 7 seruamur, virtus est Dei.

19 Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum & vanam reddam intelligentiam intelligentium.

20 Vbi est sapiens? aut vbi est legisperitus? aut vbi est disputator seculi huius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

21 Quia enim per sapientiam Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, voluit Deus vt per stultitiam prædicationis 9 saluos faceret eos qui credunt.

22 Nam Iudæi signa quærunt, & Gentiles sapientiam petunt:

23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, *qui* scandalum Iudæis, & Gentilibus stultitia est:

24 Eis autem qui vocati sunt tum Iudæis tum Gentilibus, Christus virtus est Dei & sapientia Dei.

25 Quia stultitia ipsa Dei, sapientior est quàm filiorum hominis: & infirmitas Dei robustior est quàm 10 filiorum hominis.

26 Videte enim etiam vocationem vestram fratres mei, quòd non multi inter vos sunt sapientes secundum carnem, neque multi inter vos potentes, neque multi inter 11 vos nati genere illustri.

27 Sed elegit Deus stultos mundi, vt pudefaceret sapientes, & elegit infirmos mundi, vt pudefaceret potentes.

28 Et elegit eos 12 quorum genus est tenue in mundo, & despectos, & eos qui non sunt, vt aboleret eos qui sunt.

29 Vt non glorietur vlla caro coram eo.

30 Vos autem quoque ex ipso estis in Iesehua Christo, qui factus fuit nobis sapientia à Deo & iustitia, & sanctificatio & redemptio.

31 Sicut scriptum est, Quòd is qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAP. II.

1 ET ego, fratres mei, quum venirem ad vos, non per 1 magniloquentiam, neq; sapientiam prædicaui vobis mysterium Dei.

2 Neque iudicaui meipsum inter vos, quasi aliquid scirem, nisi Iesehua Christum, *ac* etiã hunc crucifixum.

3 Et ego in timore magno & tremore fui apud vos.

4 Et sermo meus & prædicatio mea non erat in persuasione 2 sermonum sapientiæ, sed in demonstratione Spiritus & virtutis:

5 Ne esset fides vestra per sapientiam filiorum hominis, sed per virtutem Dei.

6 Sapientiam verò loquimur inter perfectos. Sapientiam *inquam* non mundi huius, neque dominatorum mundi huius qui abolentur:

7 Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita fuerat, & 3 prius segregauerat eam Deus ante secula ad glotiam nostrã.

8 Quàm ne vnus quidem ex dominatoribus huius mundi cognouit. Si enim cognouissent eam, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9 Sed *prædicamus* sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, & super cor filij hominis non ascẽdit, quod *scilicet* præparauit Deus iis qui diligunt ipsum.

10 Nobis autem illud reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda ipsius Dei.

11 Quis est enim filius hominis qui sciat ea quæ sunt in filio hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic etiam quæ sunt in Deo nemo nouit nisi Spiritus Dei.

12 Nos autem nequaquam spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus 4 quòd dona à Deo data sunt nobis.

13 Quæ etiam loquimur, nequaquam per doctrinam sermonum sapiẽtiæ filiorum hominis, sed per doctrinam Spiritus: & spiritualibus 5 spiritualia comparamus.

14 Filius enim hominis 5 qui in anima est, non percipit spiritualia. stultitia enim sunt ei, & non potest cognoscere quòd per Spiritum diiudicatur.

15 Spiritualis autem omnia diiudicat, & ipse à nemine diiudicatur.

16 Quis enim nouit mẽtem Domini vt instruat eum? Nobis autem mens est Christi.

CAP. III.

1 ET ego, fratres mei, non potui loqui vobiscum tanquam cum spiritualibus, sed tanquam cum 1 corporeis: & tanquam infantibus in Christo.

2 Lac præbui bibendum vobis, & non dedi vobis 2 cibum: non enim adhuc poteratis, sed nec etiam nunc 3 potestis.

3 Adhuc enim in carne estis. Quum enim sit in vobis æmulatio, & contentiones & dissidia, 4 ánnon corporei estis, & secundum carnem ambulatis?

4 Quum enim dicat vnusquisque ex vobis, Ego Pauli sum: & alius dicat, Ego Apollo sum, 5 nónne corporei estis?

5 Quis enim est Paulus, aut quis est Apollo nisi ministri 6 per quorum manus credidistis? & vnusquisque prout ei dedit Dominus.

6 Ego plãtaui, & Apollo rigauit, sed Deus crescere fecit.

7 Non igitur is qui plantat est aliquid, neque is qui rigat, sed Deus qui crescere facit.

8 Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt: quisque secundum laborem suum mercedem suam accipit.

9 Cum Deo enim operamur: & opus Dei & ædificium Dei vos estis.

10 Et iuxta gratiam Dei quæ data est mihi, posui fundamentum tanquam architectus 7 sapiens: alius autem super ipsum ædificat. Quisq; autem videat quomodo ædificet super illud.

11 Fundamentum enim aliud præter hoc quod positum est, nemo potest ponere, quod est Iesehua Christus.

12 Siquis autem ædificat super hoc fundamentum aurum, 8 aut argentum, aut lapides

---

6 *Vel, In nomen meũ hoc est, Abusus fuerim baptismo vt mihi discipulos adducerem, tãquã doctrina & baptismi autor: & schisma stus duerim in ecclesiam inducere, cuius vnum est caput, Christus.*

7 *Syrè, Viuimus.*

8 *Nónne ecce. Nota interrogãdi, vt* הלוא *inte explicata.*

9 *Syrè, Viuificaret.*

10 *Subaudi Sapientia.*

11 *Ad verbũ, Filii cognationis magnæ. Hebraismus.*

12 *Adverbũ, Quorum cognatio est parua.*

11 *Hoc est Ita despectos vt nullius sint nominis aut numeri, ac si non essent.*

1 *Syrè, Sermonem magnificum.*

2 *Hebraismus. Id est Quibus humana sapiẽtia sese ostentat ac venditat.*

3 *Hoc est, Apud se tanquã pretiosum thesaurum seposuerat ab æterno, suo demum tempore patefaciendam.*

4 *Coniunctio Quòd pro relatiuo Quæ.*

5 *Id est Animalis, qui tãtum ex proprio sensu & ingenio sapit.*

1 *Id est Carnalibus. Nam caro & corpus apud Hebræos confundãtur.*

2 *Ex oppositione lactis restringitur ad cibum solidiorem.*

3 *Hebraismus, cuius exempla habes Iesa. 1. 13, & alibi locus. Subauditur* לשאת, *Ferre.*

4 *Syrè, Nonne ecce. Hebraismus.*

5 *Syrè, Nonne ecce? Hebraismus.*

6 *Id est, Quorum ministerio & cura. Hebraismus tritur.*

7 *Heb. propensus.*

8 *Aptè implet contextũ Græcũ addita distinguenda particula.*

Pretiosos,aut ligna,aut fœnum,aut stipulam,
13 Opus vniuscuiusque manifestum fit:dies enim ipse manifestat illud: quia per ignem manifestatur.Et opus vniuscuiusque,sicut est,ignis discernet.
14 Et is cuius permanserit opus, ipse qui ædificat,mercedem suam accipiet:
9 Et pro At. 15 9Et cuius opus exustum fuerit, deficiet: ipse autem seruabitur. ita tamen vt qui ab igne *seruatur.*
16 Ignoratis vos quòd templum estis Dei, & Spiritus Dei habitat in vobis.
17 Qui destruit templum Dei, destructurus est eum Deus. Templum enim Dei sanctũ est, quod estis vos.
18 Nemo decipiat seipsum.qui putat inter vos quòd sapiens sit in mundo hoc,fiat stultus, vt sit sapiens.
19 Sapientia enim mundi huius,stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Quòd comprehendit sapientes in astutia ipsorum.
20 Et rursus, Dominus nouit cogitationes sapientum,quòd vanæ sunt.
21 Propter hoc nequis glorietur in filiis hominis: cuncta enim vestra sunt,
22 Siue Paulus,siue Apollo,siue Cipha, siue mundus, siue vita,siue mors, siue præsentia, siue futura,omnia *inquam* vestra sunt.
23 Et vos,Christi: & Christus,Dei.

CAP. IIII.

1 SIc simus reputati vobis vt ministri Christi & dispensatores mysteriorum Dei.
2 Cæterùm iam requiritur in dispensatoribus vt quisque fidelis inueniatur.
1 Pleonasmus relatiui. Heb. 3 Mihi autem hoc minimum est 1 mihi vt à vobis iudicer, aut ab vllo filio hominis. sed neque ego meipsum iudico.
4 Nulla enim re in anima mea compungor.sed nõ per hoc iustificatus sum:iudex enim meus,Dominus est.
5 Propter hoc ne ante tempus fitis iudices, vsque dum venerit Dominus ipse, qui illuminat occulta tenebrarum, & reuelat cogitationes cordium: tunc erit laus vnicuiq; à Deo.
6 Hæc autẽ,fratres mei, propter vos proposui sub exemplo meo, & Apollo, vt in nobis discereris ne 2 cogitaretis plusquam quod scriptum est: & nequis aduersus socium suum extollatur propter *vnum* hominem.
2 Subaudi de vobisipsis.
7 Quis enim discernit te? Aut quid est tibi quod nõ accepisti? 3 &, si accepisti,cur gloriaris tanquam is qui non acceperis?
3 Vel, Quòd si.
8 Iam saturati estis, & ditati estis, & absque nobis regnum adepti estis. vtinam autem regnum adepti fitis, vt etiam nos regnemus vobiscum.
9 Arbitror autẽ quòd nos Apostolos nouissimos posuit ipse Deus velut ad mortem: quia sumus spectaculum mundo, Angelis & filiis hominis.
10 Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo: nos infirmi, 4 & vos robusti: vos gloria afficimini,& nos ignominia afficimur.
4 Et pro At.
11 Vsque ad hanc horam esurimus & sitimus,& nudi sumus,& colaphis cædimur,& habitatio firma non est nobis.
12 Et laboramus operantes manibus nostris: ignominia afficiunt nos, & benedicimus: persequuntur nos,& sustinemus.
13 Conuitiantur nobis, & 5 supplices sumus eis. tanquam ieiectamenta huius mundi sumus,& piaculum omnis hominis vsq; nunc.
5 Syrè, Petimus ab eis. Subaudi Veniam.
14 Nequaquam vt pudefaciam vos, scribo hæc,sed tanquam filios dilectos erudio.
15 Quãuis enim myrias monitorum sit vobis in Christo,tamen non sunt multi patres: in Ieschua Christo enim ego genui vos per prædicationem.
16 Peto igitur à vobis vt mei similes fiatis.
17 Propter hoc misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, vt ipse in memoriam reducat vobis vias meas quæ sunt in Christo, iuxta id quod doceo in omnibus ecclesiis.
18 Quasi autem non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam ex vobis.
19 Sed si Dominus voluerit, citò venturus sum ad vos, & 6 cognoscam nõ sermonem eorum qui extollunt seipsos,sed virtutem eorum.
6 Pro,Experiar.
20 Regnum enim Dei non est in sermone sed in virtute.
21 Quomodo vultis? cum virga veniam ad vos,an cum charitate & cum spiritu lenitatis?

CAP. V.

1 IN summa auditur inter vos scortatio, & quæ est scortatio qualis etiam non inter profanos nominatur, adeo vt 1 acceperit filius vxorem patris sui.
1 Vt scilicet ea tanquam vxore vteretur.
2 Et vos inflati estis,non autem potius sedistis in luctu, vt tolleretur de medio vestri is qui hoc opus operatus est?
3 Ego enim longè dissitus à vobis corpore,& propinquus vobis spiritu, iam iudicaui, tanquam propinquus, illum qui hoc operatur:
4 Vt in nomine Domini nostri Ieschua Christi cõgregemini vos omnes, & ego vobiscum spiritu, cum potestate Domini nostri Ieschua Christi,
5 Et tradatis istum Satanæ, ad interitum corporis eius,vt in spiritu saluus fiat in die Domini nostri Ieschua Christi:
2 Syrè, Viuat.Hebraïs.
6 Non est, 3 bona gloriatio vestra,fratres mei. Ignoratis vos quòd fermẽti modicum totam massam fermentat?
3 Syrè, Pulchra.
7 Expurgate à vobis fermentum vetus, vt sitis massa noua,sicut estis azymi.Pascha enim nostrum Christus est, qui immolatus est, pro nobis.
8 Propter hoc celebremus festum, non in fermento veteri,neque in fermento malitiæ & amaritudinis: sed 4 in azymis puritatis & sanctitatis.
4 In cõtexta Syriaco perperam scriptum erat כחמירא, *In fermento, pro* כפטירא, *In azymo. quod ex contextu plusquã liquidum est.*
9 Scripsi vobis per epistolam vt ne commisceamini cum scortatoribus.
10 Non autem dico,cum scortatoribus qui sunt in mundo isto,aut cum auaris,aut cum rapacibus,aut cum cultoribus simulachrorum: alioquin debuissetis etiam è mundo exire.
11 Hoc autem quod scripsi vobis, *eiusmodi est*, vt non commisceremini.5 & siquis est qui vocetur frater, & est scortator, aut auarus, aut cultor simulachrorum, aut cõuitiator aut ebriosus,aut rapax, cum eo qui 6 sic est, ne cibus quidem comedendus.
5 Addit copulam, quæ exegetica est. Id est Siquis.
6 Hebraïsmus. Id est talis.
12 Quid enim ad me attinet iudicare extraneos?

traneos? Vos autē eos qui intus ſunt iudicate.

13 Extraneos autem Deus iudicat. 7 & auferte malum è medio veſtri.

7 *Pro inferendi particula. Auferte igitur.*

CAP. VI.

1 AVdet aliquis ex vobis quum eſt ipſi lis cum fratre ſuo, litigare coram iniquis, & non coram ſanctis?

2 An ignoratis vos quòd ſancti mundum iudicabunt? Et, ſi mundus per vos iudicatur, non digni eſtis ad iudicandum lites [4] minutulas?

3 Ignoratis vos quòd Angelos iudicaturi ſumus? quanto magis ea quæ ſunt mundi huius?

4 Sed ſi ſit vobis lis de rebus muudi, eos qui ſunt contemptibiles in eccleſia, [2] collocate vobis in iudicio.

5 Ad verecundiam autem *veſtram* hoc dico vobis. Ita non eſt in vobis ne vnus quidem ſapiens, qui poſſit [3] ex æquo iudicare [4] inter fratrem & fratrem ſuum?

6 Sed frater cum fratre ſuo litigat: & rurſus coram eis qui ſunt [5] infideles.

7 Iam igitur vos ipſi peccaſtis inter vos, quòd lis [6] vnius cum altero eſt inter vos. Propter quid enim non iniuriam patimini? & propter quid non ſuſtinetis damnum?

8 Sed vos iniuria afficitis, & damnum infertis, etiam fratribus veſtris.

9 An ignoratis quòd iniqui regnum Dei non hæreditariò conſequuntur? Ne erretis: nec ſcortatores, nec cultores ſimulachrorum, nec adulteri, nec molles, nec concubantes cum maſculis.

10 Nec auari, nec fures, nec ebrioſi, nec maledici, nec rapaces: hi, *inquam*, regni Dei hæreditatem non conſequuntur.

11 Et hæc fuerunt in vnoquoque ex vobis ſedabluti eſtis, & ſanctificatis eſtis, & iuſtificati eſtis per nomen Domini noſtri Ieſchua Chriſti, & per Spiritum Dei noſtri.

12 Omnium poteſtas eſt mihi, ſed non omnia expediunt mihi: omnium poteſtas eſt mi, at ſuper me nemo poteſtatem habebit.

13 Cibus eſt ventris, & vēter eſt cibi: Deus autem eos ambos aboliturus eſt, corpus verò non ſcortationi, ſed Domino noſtro. & Dominus noſter corpori.

14 Deus autem & Dominum noſtrum ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam.

15 Ignoratis vos quòd corpora veſtra mēbra ſunt Chriſti? tollentes membra Chriſti, faciemus ea membra ſcorti? 7 Abſit.

16 An ignoratis vos, quòd is qui adhæret ſcorto, vnum eſt corpus *cum ſcorto?* Dictum eſt enim, Quòd erunt vtrique vnum corpus.

17 Qui verò adhæret Domino noſtro, fit cum eo vnus Spiritus.

18 Fugite à ſcortatione. Omne enim peccatum quod fecerit filius hominis, intra corpus ſuum eſt, qui autem ſcortatur, in corpus ſuum peccat,

19 An ignoratis vos quòd corpus veſtrum templum eſt Spiritus ſancti qui habitat in vobis, quem accepiſtis à Deo, & non eſtis veſtri ipſorum?

20 Empti enim eſtis pretio. Sitis igitur glorificantes Deum in corpore veſtro & in ſpiritu veſtro, quæ ſunt Dei,

1 *Eadem vox* דקדקא *legitur eodem ſenſu Matth 13.34 deriuata autē a* דקק, *Minuit Attenuauit. Vnde verbale* דקדוק, *Grammatica, venit ita vocata, quòd quæ ſunt in lingua minutula, (id eſt rudimenta) doceat.*

2 *Facite ſedere. Hebraiſmus.*

3 *Vel ius æquū reddere.*

4 בין *pro* בית, *Inter, cū Nū.*

5 *Syrè, Qui non credunt.*

6 *Syrè, Vnius cum vno Hebraiſmus.*

7 *Syrè, parce.*

CAP. VII.

1 DE iis autem quæ ſcripſiſtis mihi, bonum eſt viro vt ad mulierem non appropinquet.

2 Sed propter fornicationē quiſque vxorem ſuam habeat & mulier virū ſuum habeat.

3 Et vir vxori ſuæ dilectionem quam debet, reddat: ſimiliter etiam ipſa vxor marito ſuo.

4 Vxor non habet poteſtatem in corpus ſuum, ſed maritus eius: ita etiam vir non habet poteſtatem in corpus ſuum, ſed vxor eius.

5 Ne igitur damno afficiatis alter alterum, niſi quum vos ambo conſenſeritis de tempore quo affligatis vos ieiunio & ad precationem: & rurſus ad eandem, voluntatem conuertamini, ut non tentet vos Satanas propter cōcupiſcentiam corporis veſtri.

6 Hoc autem dico ego, tanquam infirmis, non autem ex mandato.

7 Ego enim vellem vt omnes filij hominis ſimiles mei eſſent in puritate. ſed omni homini donum datum eſt à Deo: [2] eſt qui ita, & eſt qui ita.

8 Dico autem iis quibus non ſunt vxores, & viduis, quod expedit eis ſi manſerint vt ego.

9 Quòd ſi non continent, [3] iungantur matrimonio. expeditius enim longè eſt ducere vxorem quàm vri concupiſcentia.

10 Iis autem quibus ſunt vxores, præcipio, non ego ſed Dominus meus, vt vxor à marito ſuo non ſeparetur.

11 Et ſi ſeparata fuerit, maneat abſque viro, aut marito ſuo reconcilietur. & vir vxorem ſuam non dimittat.

12 Reliquis autem dico ego, ego *inquam* non Dominus meus: ſi ſit frater cui ſit vxor infidelis, & ipſa velit habitare cum eo, ne deſerat eam.

13 Et vxor cui eſt maritus infidelis, & ipſe vult habitare cum ea, ne deſerat maritum ſuum.

14 Sanctificatus eſt enim vir qui eſt infidelis, [4] in vxore fideli: & ſanctificata eſt mulier quæ eſt infidelis [5] in viro fideli. [6] alioquin filij eorum polluti eſſent: nunc autem puri ſunt.

15 Si verò is qui infidelis eſt, ſeparat ſe, [7] ſeparet ſe: nō eſt ſeruituti addictus frater aut ſoror iſtis. ad pacem ipſam vocauit nos Deus.

16 Quid enim noſti tu mulier an maritum tuum ſis [8] ſeruatura? aut tu vir noſti tu num vxorem tuam ſeruaturus ſis?

17 Sed vnuſquiſque, vt partitus eſt ipſi Dominus, & vnuſquiſque ſicut vocauit eum Deus, ita ambulet: & etiam omnibus Eccleſiis ita præcipio.

18 Si circunciſus aliquis vocatus ſit, non reuertatur ad præputium, & ſi in præputio vocatus ſit, ne circuncidatur.

19 Circunciſio enim non eſt quicquam, nec etiam præputium, ſed obſeruationes mandatorum Dei.

20 Vnuſquiſque in vocatione in qua vocatus eſt, maneat.

21 Si ſeruus vocatus fuiſti, ne curæ ſit tibi ſed etiam ſi potes liber fieri, elige tibi [9] potius quàm ſeruias.

22 Qui enim ſeruus vocatus eſt in Domi-

1 *Ad idem libitum. Hoc eſt Ad mutuam tori conſuetudinem ſiue officium.*

2 *Hebraiſmus. Eſt qui hoc dono pollet, eſt qui alio.*

3 *Syrè, Coniungentur.*

4 *Per vxorē. Hebraiſmus.*

5 *Per virum. Hebraiſmus.*

6 *Syrè, Et ſi non.*

7 *Hebraiſmus. hoc eſt, Suo damno ſeparet ſe, non fidelis: cuius culpa nulla eſt.*

8 *Syre, Vtrnſi catura. Hebraiſmus.*

9 *In Syriaco contextu non legitur particula* מן *præpotiuſquam. Sed cōtextus arguit, correctori, quū exē plar relegeret excidiſſe. Neq; enim vllus eſt ſenſus poteſt niſi reſtituatur.*

no nostro,[10] libertus est Dei: ita[a]is qui liber vocatus est, seruus est Christi.

23 Pretio empti estis: ne fiatis serui filiorum hominis.

24 Vnusquisque in eo in quo vocatus fuit, fratres mei, in eodem maneat apud Deum.

25 De virginitate autē præceptum à Deo, non [11] habeo, consilium autem do, tāquam vir qui gratiā cōsequutus sum à Deo, vt sim fidelis

26 Et arbitror quòd hoc sit bonum propter [12] necessitatem huius temporis: arbitror inquam quòd expediat filio hominis vt ita [13] sit.

27 Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionem. solutus es ab vxore? ne quæras vxorem

28 [14] Et, si acceperis vxorem, non peccauit: &, si virgo [15] facta fuerit viro, non peccat. afflictio verò in corpore erit illis qui ita [16] sunt. Ego autem vobis parco

29 Et hoc dico, fratres mei, quòd tempus deinceps abbreuiatum est: vt illi quibus sunt vxores, sint tanquam quibus non sunt.

30 Et illi qui flent, tanquam non flentes: & illi qui gaudent, tanquam non gaudentes & illi qui emunt, tanquam non possidentes:

31 Et illi qui vtuntur mūdo hoc, non [17] præter iustum vsum. præterit enim figura mundi huius.

32 Propterea volo vt sine solicitudine sitis. Is enim cui non est vxor, curat quæ sunt Domini sui, quomodo placeat Domino suo:

33 [18] Et is cui est vxor, solicitudine tenetur mundi quomodo placeat vxori suæ.

34 Discrimen autem est inter mulierem & virginem: [19] quæ viro facta non est, cogitat de Domino suo, vt sit sancta in corpore suo & in spiritu suo: [20] & illa cui est maritus, cogitat [21] de mundo, quomodo placeat marito suo.

35 Hoc autem in vestrum ipsorum [22] commodum dico, nequaquam laqueum iniicio vobis, sed vt sitis sedulī erga Dominum vestrum cum honestate decora: no cogitātes de mūdo.

36 Si quis autem putat quòd despectus sit propter virginem suam, quod præterierit tempus eius, & non tradiderit eam viro conueniens vero sit vt tradat eam: quemadmodum vult faciat: non peccat. coniungetur illa.

37 Qui verò firmiter statuit in mente sua, & non cogit eum vlla res, ac potis est voluntatis suæ, & ita iudicat in corde suo, vt seruet virginem suam bene facit.

38 [23] Ergo etiam qui tradit virginem suam, bene facit.

39 Mulier, quandiu viuit maritus eius, alligata est per legem: si autem obdormierit maritus eius, libera facta est, [24] vt sit cui vult dummodo in Domino nostro.

40 Beata autem est si ita maneat, secundū sentētiam meam. Puto autem etiam ego quòd Spiritus Dei sit in me.

CAP. VIII.

DE victimis autem [1] simulachrorum, scimus quòd in omnibus nobis est sciētia & scientia inflat, charitas autē ædificat.

2 Si quis autem putat quòd sciat aliquid, nondum aliquid nouit, quemadmodum oportet eum nosse.

3 Siquis autem diliget Deum, hic [3] cognitus est ab eo.

4 De esu igitur eorum [4] quæ immolata sunt simulachris, nouimus quòd nequaquam aliquid est simulachrum in mundo, & quod nō est Deus alius nisi vnus.

5 Nam etiamsi sunt qui vocantur dij siue in cælo siue in terra · (quemadmodum sunt dij multi & domini multi)

6 Nobis tamen noster vnus est Deus Pater, à quo omnia, & nos per ipsum: & vnus Dominus Ieschua Christus, [5] per cuius manum omnia, etiam nos [5] per manum ipsius.

7 Sed nequaquam in quolibet homine est scientia: sunt enim quidam [6] qui sunt in conscientia sua vsque nunc tanquam pro [7] simulachris immolata comedunt: & quia infirma est conscientia eorum, polluitur.

8 Cibus autem non facit appropinquare nos Deo. non enim si comedamus, abundantiores simus: neque si non edamus, *aliquare* destituimur.

9 Videte autem ne potestas vestra hæc sit offendiculum infirmis.

10 Siquis enim videat te in quo est sciētia, quod accumbas in æde simulachrorum, nónne conscientia eius, quia infirma est, confirmatur ad edendum id quod immolatum est?

11 [8] Et perit sibi per scientiam tuam is qui infirmus est, propter quē mortuus est Christus

12 Et si sic delinquentes estis in fratres vestros, & percutitis conscientias eorum infirmas, in Christum ipsum delinquitis.

13 Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, in æternum carnem non comedam, ne offendiculo sim fratri meo.

CAP. IX.

1 AN non sum [1] liber? ánnon sum Apostolus? nunquid Ieschua Christum Dominum non vidi? aut non facti estis opus meum in Domino meo?

2 Et si aliis non fuerim Apostolus, attamen vobis sum: & sigillum Apostolatus mei vos estis.

3 Et [2] defensio erga eos qui iudicant me, hæc est.

4 Nunquid non est potestas nobis edendi & bibendi?

5 Aut nunquid non est potestas nobis sororem vxorem circunducendi nobiscum, sicut reliqui Apostoli, & sicut fratres Domini nostri, & sicut Cipha?

6 Aut mihi tantùm & Barnabæ non est potestas [3] vt non operemur?

7 Quisnam militat militiam impensis suis ipsius? aut quisnam est qui plantat vineam, & de fructibus eius non edit? aut quisnam est qui pascit oues, & de lacte gregis sui non edit?

8 Nunquid tanquam filius hominis hęc dico? Ecce etiam Lex hæc dicit.

9 Scriptum est enim in ipsa Lege Musche, Non obturabis *os* bouis qui triturat. Nunquid de boue cura est Deo?

10 Sed notum est cuius causa id dicat. Etenim propter nos scriptum est, eo quòd in spe oporteat vt arator aret, & qui triturat, [4] in spe prouentus.

11 An nos qui spiritum seminauimus in vobis, magnum est si à vobis quæ sunt corporis metamus?

12 Et,

10 Ad verbū, Filius libertatis, qui scilicet seruitutem nō est expertus,

11 Syre, Teneo.

12 Græcū vocabulum retinet à versio.

13 Hebraismus. Id est Maneat.

14 Hebraismo pro, Quòd si.

15 Hebræa phrasis, id est, Nupserit, vt Ruth. 1. 12 & 13. & alijs locis.

16 Hebraismus. Id est Manent.

17 Ad verbū, Præter iustitiam vsus, subaudi Vtantur. Hoc est, Non abutantur. periphrasis.

18 pro At is

19 Id est, Nupta nō est Hebraismus modo loquendi

20 pro, At illa

21 ב pro ל.

22 Ad verbū, Aduimentū.

23 Alterā conclusionis partē præterit, quia satis in præcedenti proxima sententia expressa est.

24 Id est, Vt nubat. vt antea nauimus

1 Id est, Oblatis simulachris

2 Copula pro aduersatiua At.

3 Ad verbū, Factus cognoscere sibi ab eo (redundat prius pronomen) Vel, Cognitione donatus est ab eo.

4 Ad verbū, Immolatorū simulachrorū.

5 Id est, per quem. per ipsum. Hebraismus.

6 Ordo verborum inuersus apud paraphrasten, Qui per idolu tanquam quæ immolata sunt comedunt.

7 Scilicet idolorum.

8 Hebraismus Hoc est quod Galli dicerent En ainsi il se pert.

1 Ad verbū, Filius libertatis, vt annotatum est supra cap. 7.

2 Syrè, Eductio in latitudinem Hebraismus.

3 Id est, Vt aliunde vinamus quàm ex labore manuū nostrarum.

4 In spe, pro Sub spe. ב pro ח, ante obseruatum.

12 Et, si aliis est potestas super vos, nónne nobis 5 conuenit potius? Sed non vsi sumus potestate hac: verùm omnia sustinemus, vt nulla re remoremur Euangelium Christi.

13 Ignoratis vos quòd ii qui in domo sancta ministrant, ex domo sancta alantur? & ii qui altari seruiunt, cum altari partem capiant?

14 Ita enim Dominus noster mandauit vt ii qui Euangelium ipsius prædicant, ex Euangelio eius viuant.

15 Ego autem non vsus sum vllo ex eis, neque propter hoc scripsi vt ita fiat mihi: 7 esset enim expeditius mihi vt 6 omnino morerer, & non vt quis gloriam meam inanem reddat.

16 Quanuis enim euangelizem, non est mihi gloriatio: necessitas enim imposita est mihi. væ autem mihi 8 nisi euangelizauero.

17 Si enim 9 in voluntate mea hoc facio, merces est mihi: si autem præter voluntatem meam, 10 dispensatio fidei meæ commissa est.

18 Quæ est igitur merces mea? vt quum euangelizo, 11 sine sumptibus efficiam prædicationem Christi, & non vtar potestate quæ tradita est mihi in Euangelio.

19 Quum enim liber sim ab omnibus, omni homini subieci meipsum, vt plures lucrifaciam:

20 Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem: & cum iis qui sunt sub Lege, factus sum tanquam qui est sub lege, vt eos qui sub Lege sunt lucrifacerem:

21 Et illis quibus Lex non est, factus sum tãquam exlex, (quum non sim Deo exlex, sed 12 in Lege ipsius Christi) vt etiam illos qui ex leges sunt lucrifacerem.

22 Factus sum 13 cum infirmis tanquam infirmus, vt infirmos lucrifacerem. omni homini factus sum 14 omnia, vt omnem hominem 15 seruarem.

23 Hoc autem facio 16 vt sim particeps in Euangelio.

24 Ignoratis vos quòd ii qui in 17 stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit sibi victoriam? ita currite vt comprehendatis.

25 Vnusquisq; enim qui 18 certamen exercet, ab omni re 19 continet mentem suam. & ii qui currũt, vt accipiant coronam quæ corrumpitur, *currunt*: nos autem quæ non corrumpitur.

26 Ego igitur ita curro, non vt propter aliquid quod ignotum sit: & ita contendo, nequaquam vt contra aërem contendam:

27 Sed corpus meum subiicio & in seruitutem redigo, ne fortè ego, postquam aliis prædicauerim, ipsemet reprobus sim.

5 Repete, Habere potestatẽ.

6 Ad verbũ, Moriẽdo morerer. Emphatica reduplicatio. Luc. 11.

7 Id est, Potius quàm vt aliquis, &c. Sic passim Syri ex Hebraismo.

8 אלא Syriacè compositũ ex אן & לא, pro אם לא.

9 Hebraismus. Id est Voluntariè.

10 Ad verbũ, Nutritio domus. Phrasis Syra.

11 Hoc est, Gratia prædicem Christũ.

12 Pro sub Lege.

13 Vel, Erga infirmos.

14 In Syriaco contextu desideratur כל, id est Omnia: quod expressi vt clarior esset sententia, aut potius aliquis sensus colligi posit. & ita habuit manuscriptus codex Heidelbergensis.

15 Ad verbũ, Vnificarem. Hebraismus.

16 Id est, Vt fructus Euangelii sim consors cum iis quibus Euangelium prædicauerim.

17 Vocem Latinam & Græcam retinet, sed deflexam. Nam additur א ex more, nominibus quæ incipiunt à duabus consonantibus.

18 אגונא ex Græcis mutuatur.

19 Id est Abstinet.

CAP. X.

1 VOlo autem vt sciatis, fratres mei, quòd Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.

2 Et omnes 1 per Musche baptizati sunt in nube & in mari.

3 Et omnes vnum 2 cibum spiritus comederunt.

4 Et omnes vnum potum spiritus biberũt. Bibebãt enim de petra 3 Spiritus quæ ibat cum eis. Petra autem illa, ipse erat Christus.

5 Sed nequaquam in multitudine eorum complacitum est Deo. ceciderunt enim in deserto.

6 Hæc autem, figura nobis erant, ne simus cupidi malorum, sicut illi concupiuerunt.

7 Neque simus cultores simulachrorum, sicuti etiam ex illis *quidam* coluerunt: quemadmodum scriptum est, Sedit populus ad edendũ & ad bibendum, & surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, sicut *quidam* ex eis scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus Christum, sicut etiam ex eis *quidam* tentauerunt, & perdiderunt ii os serpentes.

10 Neque murmuretis, sicut *quidam* ex eis murmurauerunt, & perierunt 4 per manus exterminatoris.

11 Hæc omnia quæ contigerunt illis, in figuram nostri fuerunt, & scripta sunt propter correptionem nostram, ad quos finis sæculorum peruenit.

12 De cætero, qui putat quòd stet, caueat ne cadat.

13 Tentatio non pertingit vos, nisi filiorum hominis. Fidelis autem est Deus, qui non sinet 5 vos vt tentemini 6 plusquam id quod possitis, sed faciet tentationi vestræ exitum, vt possitis sustinere.

14 Propter hoc, dilecti mei, fugite à cultu simulachrorum.

15 Tanquam sapientibus loquor: iudicate vos id quod dico.

16 Poculum gratiarum actionis quod benedicimus, nónne est communio sanguinis Christi? & panis quem frangimus, nónne communio est corporis Christi?

17 Vt igitur vnus est panis ille, ita omnes nos vnum sumus corpus. omnes enim ex illo eodem pane accipimus.

18 Videte Israiel qui est secundum carnem. nónne illi qui edunt victimas, sunt consortes altaris?

19 Quid igitur dico? Quòd simulachrum aliquid sit? aut 7 victima simulachri aliquid sit? Non.

20 Sed id quod immolant prophani, dæmoniis immolant, & non Deo. non autem volo vt sitis consortes dæmoniorum.

21 Non potestis bibere poculum Domini nostri, & poculum dæmoniorum: neque potestis fieri participes in mẽsa Domini, & in mensa dæmoniorum.

22 Aut nunquid 8 prouocando ad zelotypiam prouocamus Dominum nostrum ad zelotypiam? nunquid potentiores sumus eo?

23 Cuiusque rei potestas est mihi, sed non quælibet res expedit: cuiusque rei potestas est mihi, sed non quælibet res ædificat.

24 Nemo quod proprium est quærat, sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.

25 Quicquid venditur in 9 macello, edite absque disquisitione propter conscientiam.

26 Domini enim est terra cum plenitudine eius.

26 Siquis autem ex profanis 10 vocat vos, & vultis ire, quicquid ponitur ante vos, edite

3 Spirituali. Iam dictum.

4 Id est, Ab exterminatore. Hebraïs.

5 Hoc est. Vos tentari.

6 Id est Supra vires.

7 Quasi dicat, Oblata simulachro.

8 Hoc est, Incendimus totũ Zelotypia. Ingeminatio emphatica.

9 Romanam vocem retinet.

10 Hebraismus Vocat & inuitat ad epulas.

1 Ad verbũ, Per manum Musche.

2 Hebraismus. id est Spiritualem. & sic mox, Potum Spiritus, pro Spirituali.

absque disquisitione propter conscientiam.

28 Siquis autem dixerit vobis quòd hoc [11] victimæ sit, ne edatis, propter eum qui dixit vobis, & propter conscientiam.

29 Conscientiam autem dico, nequaquam vestram, sed eius qui *id* dixit. Cur enim libertas mea [12] iudicatur à conscientia aliorum?

30 Si ego per gratiam vtor, cur conuitiis afficior pro eo quòd gratias ago?

31 Siue igitur edatis, siue bibatis, siue aliquid faciatis, omnia ad gloriam Dei facite.

32 Estote sine offendiculo Iudæis & Græcis, [13] & Ecclesiæ Dei.

33 Quemadmodum etiam ego in omni re omni homini placeo, nec quæro id quod mihi expedit, sed quod pluribus expedit, [14] vt salui fiant.

11 Id est, Pertineat ad idolothytum.

12 Vel, Damnatur. Hebr.

13 Et pro Id est exegeticũs.

14 Syrè, Vt viuant. Hebr.

CAP. XI.

1 IMitatores mei estote, sicut etiam ego Christi.

2 Laudo autem vos, fratres mei, quòd in omni re memores estis mei & sicut tradidi vobis mandata, retinetis.

3 Volo autem vt sciatis quòd omnis viri caput est Christus: & caput mulieris vir est: & caput Christi Deus est.

4 Omnis vir qui orat aut prophetizat tecto capite suo, pudefacit caput suum:

5 Et omnis mulier quæ orat aut prophetizat discooperto capite suo, pudefacit caput suum. æquiparatur enim cum ea cuius rasum est caput.

6 Si enim non tegitur mulier, etiam radatur: si autem turpe est mulieri radi aut tonderi, tegatur.

7 Vir enim non debet tegere caput suum, quia imago est & gloria Dei: mulier verò gloria est viri.

8 Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

9 Neque enim vir creatus est propter mulierem, sed mulier propter virum.

10 Propter hoc debitrix est mulier vt [1] potestas sit super caput eius, propter Angelos.

11 Veruntamen non est vir absque muliere, neque mulier absque viro, in Domino nostro.

12 Quemadmodum enim mulier est ex viro, ita vir [2] per mulierem: omnis verò res ex Deo est.

13 Iudicate [3] inter vosipsos, *An* decet mulierem vt nudato capite suo oret Deum?

14 Nónne etiam ipsa natura docet vos, quòd viro ex quo creuit coma eius, ignominia est ipsi?

15 Et mulieri, ex quo [4] creuit coma eius, gloria est ipsi? quia coma eius pro velamine data est ei.

16 Siquis autem contendit de his, nobis non est consuetudo huiusmodi, neque Ecclesiæ Dei.

17 Hoc autem quod præcepturus sum, non *dico* tanquam laudans vos, quia [5] non progressi estis, sed ad id quod minus est, descendistis.

18 Primùm enim quum congregamini in Ecclesia, dissidia audio quòd sint inter vos: & [6] aliqua ex parte credo.

19 Oportet vt etiam contẽtiones sint inter vos, vt qui probati sunt inter vos, innotescant.

1 Id est, Velamẽ. quod eius subiectionis, & alterius in eam potestatis est signum: ac ideo ipsum hic vocat potestatem, tribuens signo nomen rei signatæ, metonymicõs.

2 Ad verbũ, Per mulierem Heb.

3 Ad verbũ, Inter vos & animam vestram. Hebr.

4 Ad verbũ, Crescit.

5 Ad verbũ, Non ad id quod est ante vos, iustis.

6 Syrè, Aliquid, aliquid.

20 Quum igitur congregamini, non sicut iustum est [7] in die Domini nostri, comeditis & bibitis.

21 Sed vnusquisque cœnam suam prius edit sibi, & fit *vt* vnus esuriat, & alius ebrius sit.

22 Nunquid domus non sunt vobis, vt comedatis & bibatis? An ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos [8] quibus nihil est? Quid dicam vobis? laudabo vos? In hoc non laudo.

23 Ego enim accepi à Domino nostro id quod tradidi vobis, quòd Dominus noster Ieschua ea nocte qua traditus fuit, accepit panẽ:

24 Et benedixit ac fregit, & dixit, Accipite, manducate: hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur. ita facite ad memoriam mei.

25 Similiter postquam cœnati sunt, etiam poculum dedit, & dixit, Hoc poculũ est Testamentũ nouum in sanguine meo. ita facite quotiescunque bibitis, ad memoriam mei.

26 Quotiescunque enim comeditis panem hunc, & bibitis poculum hoc, mortem Domini nostri commemoratis, vsq; ad aduentum eius.

27 Qui igitur edit de pane Domini, & bibit de poculo eius, & non est dignus eo, reus est sanguinis Domini & corporis eius.

28 Propter hoc probet homo seipsum, & tunc comedat de pane hoc, & bibat de poculo hoc.

29 Qui enim edit & bibit ex eo [9] indignus, condemnationem [10] sibijpsi edit & bibit, quia non discernit corpus Domini.

30 Propter hoc multi inter vos ægroti & infirmi sunt, & multi qui obdormiunt.

31 Si enim nos ipsos diiudicaremus, non iudicaremur.

32 Quum autem à Domino nostro iudicamur, [11] castigando castigamur, ne cum mundo condemnemur.

33 Itaque, fratres mei, quum congregamini ad edendum, expectate alter alterum.

34 Qui autem esurit, domi suæ cibum sumat, ne ad condemnationem congregemini. De reliquis autem, quũ venero, mãdabo vobis.

7 Id est, Die quo celebratur cœna à Domino nostro instituta.

8 Id est Indicam opes.

9 Syrè, Quũ nõ est dignus.

10 Syrè, Anima sua. Hebr.

11 Id est, Seuerius erudimur.

CAP XII.

1 DE spiritualibus autem, fratres mei, volo vt sciatis,

2 Quòd prophani fuistis, & ad simulachra & ad ea quibus non est vox, sine discrimine ducebamini.

3 Idcirco notum facio vobis, quòd nemo est qui per Spiritũ Dei loquatur, & dicat quòd anathema est Ieschua: neque quisquam potest dicere quòd Dominus sit Ieschua, nisi per Spiritum sanctum.

4 Discrimina autem donorum sunt, sed vnus est Spiritus:

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed vnus est Dominus:

6 Et discrimina virtutum sunt, sed vnus est Deus qui operatur omnia in omni homine.

7 [1] Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus, sicut prodest ei.

8 Et cui datur per Spiritum sermo sapientiæ: alij autem sermo scientiæ, per eundem Spiritum:

9 Alij fides per eundem Spiritum: alij dona sanationis, per eundem Spiritum:

10 Alij autem virtutes: alij autem prophe-

tia:

1 Ad verbũ, Viro, viro. Hebraismus.

tia: alii autem discretio spirituum: alii autem genera linguarum alii autem interpretatio linguarum.

11 Omnia autem hæc vnus Spiritus facit, & diuidit [2] vnicuique prout ipse *Spiritus* vult.

12 [3] Sicut enim corpus vnum est, & sunt in eo membra multa· omnia autem membra corporis, quanuis plura sint, vnum sunt corpus: ita etiam Christus.

13 Etenim nos quoque omnes per vnum Spiritum in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue [4] liberi: & omnes nos vnum Spiritum imbibimus.

14 Nam etiam corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 Si etiam dicat pes, Propterea quòd non sum manus, 'non sum de corpore, num propter hoc non est de corpore?

16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?

17 Si enim totum corpus oculi essent, vbi esset auditus? & si totum ipsum auditus esset, quomodo olfaceret?

18 Nunc autem Deus posuit [5] vnumquodque ex membris in corpore sicut ipse voluit.

19 Si autem omnia vnum essent membrũ, vbi esset corpus?

20 Nunc autem membra sunt plura, vnum est autem corpus.

21 Non potest oculus dicere manui, Non necessaria es mihi: neque caput potest dicere pedibus, Non estis necessarii mihi.

22 Sed potius illa membra quæ existimantur esse infirma, [6] illa ipsa sunt necessaria.

23 Et quæ existimamus ignominiosa esse in corpore, honorem illis ampliorem adijcimus: & quæ [7] honestatis sunt, honestatem ampliorem exercemus circa ea.

24 Quæ autem membra sunt in nobis quæ sunt decora, non est opus eis *extraneo* honore: Deus enim contemperat corpus, & dat honorem maiorem membro illi quod minutius est.

25 Ne sit dissidium in corpore, sed omnia membra æquabiliter, vnum pro alio curam habeant:

26 Et quando vnum membrum fuerit dolens, omnia compatiuntur: &, si glorificetur vnum membrum, omnia membra glorificentur.

27 Vos autem corpus estis Christi, & membra [8] in locis vestris.

28 Posuit enim Deus in Ecclesia sua primùm Apostolos: post hos, prophetas post hos, doctores: post hos, patrãtes virtutes: post eos, dona sanitatis, & opitulatores, & gubernationes, & genera linguarum.

29 Num omnes hi, prophetæ? num omnes hi, doctores? num omnes hi, patrantes virtutes?

30 Num omnibus his sunt dona sanitatis? num omnes hi linguis loquuntur? aut num omnes hi interpretantur?

31 Si autem [9] cum æmulatione affectetis dona ampliora, ego rursus indicabo vobis viam excellentiorem.

CAP. XIII.

1 SI quauis lingua filiorum hominis loquar, & [1] ea quæ est Angelorum, & charitas non sit in me, factus sum tanquam æs sonans, aut cymbalum edens sonum.

2 Et si fuerit in me prophetia, & cognouero mysteria omnia, & omnem scientiam: & si fuerit in me omnis fides, ita vt [2] montem trãs feram, & charitas non fuerit in me, nihil quicquam ero.

3 Et si [3] comedẽdum distribuam quicquid est mihi pauperibus, & si tradam corpus meum vt ardeat, & charitas non sit in me, nihil proficio.

4 Charitas [4] longanimis est & benigna: charitas non inuidet, charitas non [5] tumultuatur, neque inflatur,

5 Neque agit quod pudendum est, neque quærit quæ sunt sua: non irritatur, neque cogitat quod malum est:

6 Non gaudet de iniquitate, sed gaudet de veritate:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, & omnia sustinet.

8 Charitas nunquam excidet. prophetiæ enim abolebuntur & linguæ tacebũt, & scientia abolebitur.

9 [6] Parum enim ex multo cognoscimus, & parum ex multo prophetamus.

10 Quum autem venerit perfectio, tunc abolebitur id quod parum fuerat.

11 Quum puer essem, tanquam puer loquebar, & tanquam puer intelligebam, & tanquam puer cogitabam: quum autem factus sum vir, aboleui ea quæ erant pueritiæ.

12 Nunc quidem tanquam per speculum cernimus in ænigmate, tunc vero [7] facie contra faciem: nunc [8] cognosco parum ex multo, tunc autem cognoscam quemadmodum [9] cognitus sum.

13 Hæc enim sunt tria quæ manent, fides & spes & charitas: ex eis autem quæ maxima est, charitas est.

CAP. XIIII.

1 SEctamini charitatem, & [1] cum æmulatione apppetite dona spiritus: magis autem vt prophetetis.

2 Qui enim loquitur lingua, nequaquam filiis hominis loquitur, sed Deo. Nemo enim [3] audit id quod loquitur, sed spiritu [4] mysterium loquitur.

3 Qui autem prophetat, filiis hominis loquitur ædificationem & [5] exhortationem & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: & qui prophetat, Ecclesiam ædificat.

5 Velim autem vt vos omnes loquamini linguis, magis verò vt prophetetis. [6] Maior enim est is qui prophetat quàm is qui loquitur lingua, nisi interpretetur. si autem interpretetur, Ecclesiam ædificat.

6 Et nunc, fratres mei, si veniam ad vos, & loquar vobis cum linguis, quid prosim vobis, nisi loquar vobiscum aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

7 Etenim etiam res in quibus non est anima, & edunt sonum, siue tibia, siue cithara, & si distinctionem non faciant inter fistulam & sociam eius, quomodo cognoscitur id [7] quo canitur, aut id quo pulsatur?

---

2 Ad verbũ, Cuiuis homini. Hebraïs.

3 Idem error qui antè notatus est, אוכנא דגברא vide Rom. 5. 17.

4 Ad verbũ, Filii libertatum. Hebraïs.

5 Syrè, Vnum vnum. Hebr.

6 Ad verbũ, Super eis est necessitas. Hebraïsmus.

7 Geminatũ continuò Daleth coarguit typographi error qui prætermisit posteà secũdum Daleth negationẽ לא Nisi quia vertat voces דדנוכפא אנן Quæ honestatiu sunt. vt sit sensus, Quæ singularem honestatẽ requirunt. quã versionẽ ideo præ alia sequutus sum, quia etiã in manuscripto codice Heidelbergensi ita scriptum reperi.

8 Id est, Pro vt quisque diuersum in corpore locũ obtinet & functionẽ, vt symmetria seruetur.

9 Vno verbo vtitur Paraphrastes, quod Latinè nõ satis commodè redditur à quibusdã Æmulemini.

1 Hyperbolica amplificatio.

2 Singulare pro plurali. quia est nomẽ generis.

3 Syrè, Comedere faciã. Hebraïsmus.

4 Ad verbum, Differẽs spiritum, id est iram. Hebraïsmus.

5 Vel, Turbas & motus ciet.

6 Id est, Ex parte minima. Syra phrasis antè obseruata.

7 Respondet huic phrasi Gallica, Face à face, aut Vis a vis. Et Hebraice dicitur פנים אל פנים aut פנים כפנים.

8 Id est, Cognosco ex parte minima, vt modò dictum est.

9 Vel, Factus fuero. cognoscere. nempe à Deo, qui inchoatam modò notitiam perficiet aperta visione.

1 Ad verbũ, Currite post charitatem. Hebraïsmus.

2 Vide suprà in fine cap. 12.

3 Id est. Intelligit. Hebraïsmus.

4 Singulare pro plurali.

5 Ad verbũ diceretur, Cor dificationem. Gallicè Encouragemẽt. Elegans nomẽ à לבב deductum.

6 Vel, Potior, Præstantior.

7 Alterum relatiuum cũ præpositione instrumẽtali, subauditur more Hebraico plenum esset רכח Cum quo.

8 Et si buccina ediderit sonum indistinctũ, quis præparabitur ad prælium?

9 Ita etiam vos, si dixeritis sermonem [8] in lingua, & non fuerit interpretatione expositus, quomodo cognoscetur id quod dicitis? eritis tanquam [9] in aërem loquentes.

10 [10] Ecce enim, genera linguarum multa sunt in mundo, & non est vnum ex eis sine voce:

11 Et, si non intelligã vim vocis, sum [11] barbarus ei qui loquitur: & etiam is qui loquitur, est mihi barbarus.

12 Similiter etiam vos, quoniam cum æmulatione affectatores estis donorum spiritus, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.

13 Et is qui loquitur lingua, oret [12] vt interpretetur.

14 Si enim orem lingua, spiritus meus orat: [13] intellectus autem meus sine fructibus est.

15 Quid igitur faciam? orabo spiritu meo, & orabo intellectu meo: & [14] canam spiritu meo, & canam etiam intellectu meo.

16 [15] Alioquin si benedicas spiritu *tantùm*, is qui implet locum [16] idiotæ, quomodo dicet Ammin ad gratiarũ actionem tuam? propterea quòd [17] quid dicas nesciat.

17 Tu enim [8] pulchrè dicis, sed socius tuus non ædificatur.

18 Gratias ago Deo quòd magis quàm vos omnes loquar linguis.

19 Sed in Ecclesia volo quinque verba intellectu meo loqui, vt etiam alios doceam, potius quàm [19] myriadem verborum lingua *non intellecta*.

20 Fratres mei, ne sitis pueri in mentibus vestris, sed in rebus malis estote infantes, & in mentibus vestris estote perfecti.

21 In [20] Lege scriptum est, Quoniam sermone peregrino & lingua aliena loquar cum populo isto: etiam minimè ita [21] audient me, dicit Dominus.

22 Itaque linguæ in signum positæ sunt, nõ credentibus, sed iis qui non credunt: prophetiæ verò, nequaquam iis qui sunt increduli, sed iis qui credunt.

23 Si ergo congregetur tota Ecclesia, & omnes linguis loquantur, & ingrediantur idiotæ, aut ii qui non credunt, nónne dicent quòd hi insaniunt.

24 Et si omnes vos prophetetis, & ingrediatur ad vos idiota, aut is qui non credit, arguitur ab omnibus vobis, & corrigitur ab omnibus vobis.

25 Et occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc procidet super faciem suam, & adorabit Deum, & dicet, Verè Deus est in [22] vobis.

26 Dico itaque, fratres mei, quòd quum congregamini, cuicunq; ex vobis est psalmus, [23] loquatur: & ille cui est doctrina, & ille cui est reuelatio, & ille cui est lingua, & ille cui est interpretatio. omnia ad ædificationem fiant.

27 Et si lingua quis loquatur, duo loquantur, & [24] ad summum tres, & [25] sigillatim loquantur, & vnus interpretetur.

28 Et si non sit qui interpretetur, taceat in Ecclesia is qui loquitur lingua, & inter seipsum & Deum loquatur.

29 Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & cæteri discernant.

30 Et si *aliquid* alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31 Potestis enim omnes sigillatim prophetare, vt omnis homo discat, & omnis homo cõsolationem capiat.

32 Spiritus enim prophetarum prophetis subiicitur.

33 Quia Deus non est tumultus sed pacis, vt in omnibus [26] ecclesiis sanctorum.

34 Mulieres vestræ in ecclesia taceant non enim permittitur eis vt loquantur, sed vt subiiciantur, sicut etiam Lex dicit.

35 Quòd si quid volunt discere, in domibus suis interrogent maritos suos: [27] pudor enim est vt mulieres in ecclesia loquantur.

36 Nunquid à vobis profectus est sermo Dei, aut ad vos tantùm peruenit?

37 Siquis autem ex vobis putat quòd propheta sit, aut spiritualis sit, agnoscat hæc quæ scribo vobis, quòd mãdata sunt Domini nostri.

38 Siquis autem ignorat, ignoret.

39 Ergo cum æmulatione appetite, fratres mei, vt prophetetis: & loqui linguis ne vetueritis:

40 Omnia autem cum modestia & cum ordine fiant.

CAP. XV.

1 NOtum autem facio vobis, fratres mei, euangelium quod prædicaui vobis, & accepistis illud, & stetistis in eo,

2 Et in ea [1] salui estis. Quibúsnam verbis prædicauerim vobis memores estis, nisi frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis à principio quemadmodum acceperam, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, sicut scriptum est:

4 Et quòd sepultus est, & resurrexit tertio die, quemadmodum scriptum est.

5 Et visus est Cephæ, & post eũ [2] duodecim.

6 Et postea visus est pluribus quàm quingentis fratribus vnà, ex quibus plures superstites sunt vsque nunc, [3] & ex eis *quidam* obdormierunt.

7 Et posthæc visus est Iaakubo, & post eũ omnibus Apostolis.

8 Postremo autem omnium, tãquam abortiuo, visus est etiam mihi.

9 Ego sum minimus Apostolorum: neque dignus sum vt vocer Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Per gratiam autẽ Dei sum id quod sum: & gratia eius [4] quæ in me est, non fuit inanis, sed amplius quàm omnes illi laboraui, non ego sed gratia eius [5] quæ est mecum.

11 Siue ego igitur, siue illi, ita prædicamus, & ita credidistis.

12 Si autẽ Christus prædicatur quòd surrexit [6] à mortuis, quomodo sunt inter vos quidã qui dicunt quòd non est resurrectio mortuorũ?

13 [7] Et si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.

14 Et, si

---

8 *Hoc est, Donо linguarum præditi.*
9 *Ad verbũ, Cum aëre Formam nominis Græci seruat.*
10 *Id est, Ex tanta gẽtium varietate, nulla est quæ mentis conceptum aliqua vocis distinctione nõ exprimat.*
11 *Græcum nomen.*
12 *Id est, Vt addatur à Deo donum interpretãdi, à quo pendet doni linguarũ præstantia & vsus.*
13 *Id est, Sententia precationis meæ, Ecclesiæ est infructuosa, quæ eũ non intelligit.*
14 *Id est, Ita canam vt non audiar modò, sed etiam intelligar.*
15 *Ad verbũ, Si non. Hebraismus.*
16 *Id est, Qui partes idiotæ [id est priuati hominis] sustinet in sacro cœtu, neque gradu vllo eminet.*
17 *In contextu prætermissum erat, quod nos adscripsimus.*
18 *Id est, Rectè.*
19 *Myriadem posuit pro numero infinito, ex Hebraismo.*
20 *Id est, In libris sacris, qui omnes interdum sub Legis nomine comprehenduntur.* 21 *Id est, intelligent. vt suprà dictum est. Particula Etiam auget, sicut apud Hebræos. Sensus est, Hac ratione minus quàm prius intellecturos ac percepturos esse quæ dicturus sum illis?* 22 *Vel Inter vos. Videtur tamen magis emphaticum, In vobis, id est, Loquitur per vos.* 23 *Implet addito verbo cõtextum Græcum, quod in singulis membris sequentibus est repetendum.*

24 *Gallicè exprimas, Et tout au plus, trois.*
25 *Syrè, Vnus, vnus, sicut & Hebraicè.*
26 *Subaudi, Fieri docet. aut Fieri solitum est.*
27 *Hebræi nominibus substantiuis pro epitheto vtũtur ad auxesin, vt Abominatio Domini, pro re prorsus abominanda.*

1 *Syrè, Vi uitu. Hebraïs.*
2 *Id est Apostolis. quãuis enim Iudas sublatus esset, à maiore tamen parte numerus, quasi integer, dicitur, vt initio Actorum dictum est.*
3 *Copula pro Quamuis, ex Hebraismo.*
4 *Aptè Græca exponit.*
5 *Id est, Erga me. prius dixerat, In me.*
6 *Syrè, De inter mortuos.*
7 *Vel, Quòd si. & sic mox.*

14 Et, si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis quoque fides vestra.

15 Reperimur[8] autem nos quoque falsi testes Dei quia testamur de Deo quòd excitauit Christum, quum non excitauerit.

16 Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.

17 Et si Christvs non resurrexit, superuacanea est fides vestra, & hactenus in peccatis vestris estis.

18 Et iam etiam ii qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 Et, si in hac vita tantùm speramus in Christum miserabiliores sumus omnibus filijs hominis.

20 Nũc autẽ Christus surrexit[9] à mortuis, & factus est primitiæ obdormientium.

21 Et quemadmodum [10] per manum filij hominis extitit mors, ita etiam per manum filij hominis est resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim per Adamum omnes filij hominis moriuntur, ita etiam per Christum omnes viuificantur.

23 Vnusquisque ordine suo principium est Christus, deinde illi qui Christi sunt, in aduentu ipsius.

24 Et tunc erit finis, quum tradiderit regnũ Deo Patri: quum aboleuerit omnem principẽ & omnem dominatorem & omnes potentes.

25 Futurum enim est vt regnet quousque posuerit inimicos suos omnes sub pedes suos.

26 Et vltimus hostis [11] abolebitur mors.

27 Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Quum autem dicit quòd omnia subiecta sunt illi, notum est [12] quòd is excipitur qui subiecit ei omnia.

28 Et quum subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

29 Alioquin quid facient ij qui baptizantur pro mortuis? si mortui non resurgunt, cur baptizantur pro mortuis?

30 Et propter quid nos quoque qualibet hora in [13] periculo manemus?

31 Iuro per gloriationem vestram, fratres mei, quæ est mihi in Domino nostro Ieschua Christo, quòd quotidie morior.

32 Si [14] quemadmodum inter filios hominis proiectus sum ad feras, Ephesi, quę est vtilitas si mortui non resurgunt? Comedamus & bibamus: cras enim morituri sumus.

33 Ne erretis. Corrumpunt enim [15] mentes suaues [16] narrationes malæ.

34 Excitate corda vestra [17] iustè, & ne peccetis: sunt enim aliqui in quibus cognitio Dei non est. Ad pudorem vestrum id dico.

35 Dicet aliquis ex vobis. Quomodo [18] resurgunt mortui? & quali corpore veniunt?

36 Stulte semen quod tu seminas, si non moriatur, non reuiuiscit.

37 Et id quod seminas, nequaquam ipsum corpus quod futurũ est seminas, sed grana nuda [19] tritici aut hordei aut reliquorum seminũ.

38 Deus autem dat ei corpus quemadmodum vult: & vnicuique ex seminibus corpus [20] naturæ suæ.

39 Nequaquã enim omne corpus *est* æquale: aliud enim est corpus [21] filij hominis, aliud verò [22] bestiarum, & aliud volatilium, & aliud piscium.

40 Et sunt [23] corpora cælestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia est gloria cælestium, & alia terrestrium.

41 Et alia est gloria solis, & alia est gloria lunæ. & alia gloria stellarum: & stella excellentior est stella in gloria.

42 Ita etiam [24] resurrectio mortuorum. seminantur in corruptione, surgunt incorrupta.

43 Seminantur in ignominia, resurgunt in gloria: seminantur in infirmitate, resurgunt in robore.

44 Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale. est enim [25] corpus animale, & est corpus spirituale.

45 Ita etiam scriptum est, Factus est Adam filius hominis primus in animam viuentem: & Adam posterior, in spiritum viuificantem.

46 At nequaquam prius spirituale *fuit*, sed animale, & deinde spirituale.

47 Filius hominis primus [26] terrenus, quia è terra. filius hominis secundus, Dominus [27] è cælo.

48 Qualis est ipse terrenus, tales etiam terreni: & qualis est ille qui est è cælo. tales etiam cælestes.

49 Et quemadmodum induimus imaginẽ illius qui erat è terra, ita induimus imaginem illius qui est è cælo.

50 Hoc autem dico, fratres mei, quòd caro & sanguis regnum cælorum consequi non possunt: neque corruptio consequetur hæreditate incorruptionem.

51 Ecce dico vobis mysterium, Non omnes nos obdormiemus, omnes autem nos immutabimur.

52 Celerrimè, quasi [28] iactu oculi, [29] in buccina vltima quum clanget. & resurgẽt mortui incorrupti, & nos immutabimur.

53 Oportet enim vt hoc quod obnoxiũ est corruptioni, induat incorruptionem: & similiter, vt mortale induat immortalitatem.

54 Quum autẽ induerit hoc quod corrumpitur, incorruptionẽ, & hoc quod moritur, immortalitatem, tunc fiet sermo ille qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam.

55 Vbi est stimulus tuus, ô mors? & vbi est victoria tua, ô sepulchrum?

56 Stimulus autem mortis, peccatum est: & vis peccati. Lex est.

57 Gratia autem *sit* Deo, qui dedit nobis victoriam [30] per Dominum nostrum Ieschua Christum.

58 De cætero, fratres mei & dilecti mei, estote firmi, & ne sitis vacillantes: sed estote abundantes omni tempore in opere Domini: quum sciatis quòd labor vester non sit inanis in Domino.

CAP. XVI.

1 DE eo autem quod colligitur sanctis, quemadmodum præcepi ecclesijs Galatiæ, ita etiam vos facite.

2 [1] Primo quoque *die* septimanæ quisque vestrum domi suæ seponat, & seruet [2] id quod venit in manus suas, ne quum venero, tunc fiat collectæ.

3 Et quum venero, eos quos elegeritis vos ipsos mittam cum epistola vt perferant beneficentiam vestram in Vrischelem.

4 ¶ Si autem [3] par fuerit opus vt ego quoq; eam, etiam mecum proficiscentur,

8 דכי, vt apud Græcos expletiua est particula.

9 Syrè, De inter mortuos.

10 Id est Per hominem. Hebraismus.

11 Abolitus. Subaudi Erit. Syrè

12 Ad verbũ, Quòd præter eum qui subiecit, &c. id est Eum excipi (siue eximi) qui subiecit illi omnia.

13 Verbũ Græcum vsurpat.

14 Aliquid subaudiendũ: quemadmodũ etiam distinctio ostendit. Sensus est, Sicut mos est, & fieri solet inter homines More inter homines recepto.

15 Id est, Ingenuas & probandas indoles.

16 Siue Colloquia.

17 Id est, Ad iustitiæ & veritatis studiũ.

18 Participia præsentis temporis pro futuro, Resurrecturi, Venturi.

19 Ad verbũ, Triticorum, Hordeorũ, vt in Hebræo,

20 Id est Quod naturæ suæ conuenit Hebraismus.

21 Id est Hominis Hebraismus.

22 In hoc nomine erratum fuerat, atque Daleth pro Resch positũ.

23 Subaudi Alia &c. & sic in sequenti membro.

24 Collectiue, sicut apud Hebræos pro coribus quæ resurgunt.

25 Ad verbũ, Corpus animæ. Corpus spiritus, ex Hebraismo.

26 E terra. Hebraismus.

27 Id est Cælestis. Hebraismus.

28 Vel, Quasi inclinatione oculi.

29 Ad clangorem buccinæ.

30 Syrè, Per manum Domini nostri. Hebraismus.

1 Syrè, in omni vno [id est primo] die in sabbatho [id est, Septimana] Hebraismo quatio.

1 Hoc est, Ea quod ad manũ habet.

3 Syra phrasis, Si ita res meretur. Si ita par fuerit & æquum.

5 Venturus autem ad vos sum, quum pertransiero Macedoniam, (transiturus enim sum in Macedoniam)

6 Et tunc etiam apud vos manebo, vel hyemabo apud vos, vt vos deducatis me in locum quo sum profecturus.

7 Nolo nunc quasi trãsiens per viam videre vos: spero enim quod manebo tẽpus aliquod apud vos, si Dominus meus permiserit mihi.

8 Permanebo enim Ephesi vsque ad [4]Pentecosten.

9 Ostium enim magnum apertum est mihi [5] plenum operibus: & aduersarij *sunt* multi.

10 Si autem venerit ad vos Timotheus, videte vt sine [6] timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut ego.

11 Nequis igitur eum despectui habeat sed deducite eum [7] cum pace, vt veniat ad me. expecto enim eum cum fratribus.

12 De Apollo autem, fratres mei, [8] multùm petij ab eo vt proficisceretur ad vos cum fratribus: [9] & omnino non erat *ei* voluntas vt veniret ad vos: quum autem erit ei [10] oportunitas, venturus est ad vos.

13 Vigilate, & state in fide, viriliter agite, & estote fortes.

14 Et omnes [11] res vestræ in charitate fiãt.

15 Peto autẽ à vobis fratres mei, pro [12] familia Stephanæ (quia nostis quòd sunt primitiæ Achaiæ, & exposuerunt animas suas in ministerium sanctorum)

16 Vt etiam vos sitis obtemperantes iis qui tales sunt, & omni homini qui laborat nobiscũ, & adiuuat *nos*.

17 Gaudeo autem de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia [13] quod officio vestro deerat erga me, illi impleuerunt.

18 Refocillarunt enim spiritum meum & vestrum. Estote igitur agnoscentes eos qui tales sunt.

19 [14] Salutant vos ecclesiæ omnes quæ sunt in Asia. Salutant vos multùm in Domino nostro Aquila & Priscilla cum ecclesia quæ est domi eorum.

20 Salutant vos fratres omnes. Salutate alter alterum in osculo sancto.

21 Salutatio per scripturam manus meæ Pauli.

22 Qui non diligit Dominum nostrum Ieschua Christum, sit anathema. [15] Maran-atha.

23 Gratia Domini nostri Ieschua Christi vobiscum.

24 Et dilectio eius cum omnibus vobis per Christum Ieschua Ammin.

4 *Gracum nomen vsurpat.*
5 *Id est Opera sum, quod magnos labores requirat.*
6 *Timor pro formidabili periculo & discrimine, siue afflictione & persequutione*
7 *Id est Tuto. Hebraismus.*
8 *Quasi dicat Multũ verbu, Prolixè.*
9 *Et pro At aduersatiua.*
10 *Ad verbũ, Locus Hebraismus.*
11 *Ad verbũ, Volũtates. Hebraismus.*
12 *Ad verbũ, Domo. Hebraismus.*
13 *Ad verbũ, In quo imminuti eratis.*
14 *Ad verbũ, Petũt pro pace vestra. Et sic in sequentibus.*
15 *Ita diuisim in codice Syro scribitur: neque video cur fides librariorum quibusdã hac in parte suspecta sit. Nihil enim mihi occurrit hactenus magis cõsentaneũ aut aptum, quam vt his verbis extremi anathematis formula attingatur: quia extrema Christi mundi iudicis condemnationi, absque spe venia, addicebatur peccator. Huc verò accommodari vtcunque posset ratio nominis, quo huiusmodi anathema vocant Thalmudistæ, שמתא, quod ex duobus, propter frequentem eius vsum, videtur coaluisse, nempe ex תא & השם, quod idem est quod Domine veni. Quanquam non ignoro ab expositoribus Thalmud tribus modis aliter exponi.*

Finitur epistola ad Corinthios prior, quæ fuit scripta ex Ephesо.

EPISTOLA PAVLI AD CORINTHIOS II.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatẽ Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, & omnibus sanctis qui sunt in Achaia tota.

2 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

3 Benedictus sit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, Pater misericordiarũ, & Deus omnis consolationis.

4 Qui consolatur nos in omnibus tribulationibus nostris, vt etiam nos possimus consolari eos qui omnibus tribulationibus sunt per eam consolationẽ quam ipsi experimur à Deo.

5 Sicut enim abundant in nobis passiones Christi, ita per Christum etiam abundat consolatio nostra.

6 Siue autem affligimur, pro consolatione vestra & pro salute vestra affigimur: siue cõsolationem accipimus, vt vos consolationem accipiatis, & sit in vobis efficatia qua toleretis illas passiones, ealdẽ quas etiam nos patimur: & spes nostra quæde vobis est, firma est.

7 Scimus enim quòd si socij sitis in passionibus, socij futuri estis etiam in consolatione.

8 Volumus autẽ vt sciatis, fratres mei, de afflictione quę [1] fuit nobis in Asia, quòd plurimũ afflicti fuimus [2] pluſquã nostræ vires *sint*, [3] adeo vt propinqua esset vita nostra vt proiiceretur.

9 Et de his [4] sententiam protulimus mortis, ne esset nobis confidentia in nobisipsis, sed in Deo: qui excitat mortuos:

10 Qui ex [5] mortibus duris eripuit nos, & iterum speramus quòd erepturus sit nos,

11 Per auxilium precum vestrarũ quæ *fiunt* pro nobis, vt sit donum eius [6] quod est erga nos, [7] gratia facta pro multis, & multi gratias agant ei pro nobis.

12 Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium mentis nostræ, quòd cum simplicitate & cum puritate, & cum gratia Dei conuersati sumus in mundo, & non sapientia corporis, & potissimum erga vos.

13 Nequaquam alia scribimus vobis, sed ea quæ agnoscitis, etiam persuasa habetis: confido autẽ quòd vsq; in finẽ persuasa habebitis.

14 Quemadmodum etiam persuasum habuistis [8] ex parte, quòd gloriatio vestra sumus, sicut etiam vos nostra, in diem Domini nostri Ieschua Christi.

15 Et in hac fiducia volebam prius venire ad vos, vt dupliciter reciperetis gratiam:

16 Et transirem per vos in Macedoniam, & rursus à Macedonia ad vos venirem, & vos deduceretis me in Iudæam.

17 Hoc igitur quod cogitaui, nunquid tanquam leuis cogitaui? aut nunquid carnis sunt hæc quæ cogito, eo quòd oportuerit vt esset in eis Etiam Etiam, & NonNon?

1 *Id est, Euenit.*
2 *Id est, Supra vires nostras.*
3 *Id est, Spe vitæ præsentis amissa, propè abiceremus omne consilũ de quærendo effugio.*
4 *Id est, Ipsi indicauimus fore vt moreremur.*
5 *Mortes duras vocat summa pericula mortis.*
6 *Id est, Nobis collatum.*
7 *Id est, Collata in gratiam multorum.*
8 *Ad verbũ, Partim ex multo, vt 1. Cor. 1.*

8 Fidelis

18 Fidelis est Deus quòd non fuit sermo noster erga vos, Etiam & Non.

19 Filius enim Dei Ieschua Christus, qui 9 per nos prædicatus est vobis *nempe* per me & per Syluanum & per Timotheum, non fuit Etiã & Non, sed fuit Etiam in ipso *Deo*.

20 Omnes enim promissiones Dei in ipso Christo Etiam fuerunt. propter hoc 10 per ipsum 11 damus Ammin ad gloriam ipsius Dei.

21 Deus autem est confirmans nos vobiscum in Chtistum, idem qui vnxit nos.

22 Et obsignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus sui in cordibus nostris.

23 12 Ego autem Deum testem inuoco in animam meam, quòd, quia parco vobis, non venerim Corinthum.

24 Nequaquam quòd dominatores fidei vestræ simus: sed adiutores sumus gaudij vestri fide enim statis.

9 Ad verbũ, Per manus nostras. Id est Opera nostra. Hebraismus.

10 Ad verbũ, Per manum ipsius. Hebr.

11 Id est Restõdem⁹. Subauditur enim vox מתנמא, *significãs Responsum, quæ expressa legitur ad Rom. 9*

12 Hinc videtur auspicandum esse secũdum caput: & textus Syriacus hinc sectionis initium fecit.

CAP. II.

1 IVdicaui autem hoc apud meipsum, vt non rursus cum mœstitia venirem ad vos.

2 Si enim ego mœstitia afficiam vos, quisnam exhilarabit me, nisi is quem ego mœstitia affeci?

3 Et quod scripsi vobis, idipsum est, vt nõ, quum venirem, mœstitia afficerent me illi ipsi quos oportebat vt ipsi me gaudio afficerent. Confido autem de vobis quòd gaudium meum vestrũm omnium sit.

4 Et ex afflictione multa, & ex anxietate cordis scripseràm vobis illa cum lacrymis multis: non vt mesticia esset vobis, sed vt cognosceretis charitatẽ eximiã quæ est mihi erga vos.

5 Siquis autẽ mœstitia affecit me, nequaquam me affecit mœstitia, sed paululum vos omnes, ne grauis esset sermo contra vos.

6 Sufficit autem isti increpatio quæ fuit à pluribus.

7 Et deinceps è diuerso oportet vt cõdonetis ei, & consolemini eum: ne tristitia abundanti absorbeatur is qui huiusmodi est.

8 Quapropter peto à vobis vt confirmetis in eum charitatem vestram.

9 Ideo enim scripsi vt etiam cognoscerem per experientiam num omni in re sitis obedientes mihi.

10 Cui autem ignoscitis vos, ego quoque. Nam etiam ego quod condonaui, propter vos condonaui in conspectu Christi, ne occuparet nos Satanas.

11 Nouimus enim cogitationes eius.

12 Quum venissem autẽ Troadem propter Euãgelium Christi, & apertum mihi esset ostiũ per Dominum, non fuit mihi quies in spiritu meo, quòd nõ inuenissem Titum fratrẽ meum.

13 Sed dimisi eos, & abii in Macedoniam.

14 Gratia autem Deo, qui omni tempore triumphũ facit nobis in Christo, & manifestat per nos odorem cognitionis sui in omni loco.

15 Odor enim suauis sumus Deo per Christum in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt:

16 His odor mortis ad mortem, & illis odor vitæ ad vitam, & ad hæc quis par erit?

17 Non enim sumus sicut reliqui qui mixtura adulterant sermones Dei, sed tãquam qui in veritate, & tãquam qui ex Deo coram Deo de Christo loquimur.

CAP. III.

1 INcipimus rursus à principio indicare vobis qui simus? aut nunquid opus habemus, sicut alii, vt literæ commendatitiæ scribantur vobis de nobis, aut vt vos scribatis, ac commendetis nos?

2 Epistola autẽ nostra vos estis, quæ scripta est in cordibus nostris, quæ intelligitur ac legitur à quolibet homine.

3 Agnoscimini enim quòd epistola sitis Christi, 1 quæ subministrata est à nobis, quæ scripta est non atramento, sed per Spiritũ Dei viuentis: non in tabulis lapidis, sed in tabulis cordis carnis.

4 Fiducia autem huiusmodi est nobis in Christo erga Deum.

5 Non quòd nos sufficientes simus vt cogitemus aliquid tanquam ex nobisipsis, sed facultas nostra ex Deo est.

6 Qui idoneos fecit nos, vt simus ministri Testamenti noui, non 2 in scriptura, 3 sed in Spiritu. Scriptura enim occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Si autem ministerium mortis in Scriptura 4 designatum fuit in lapidibus, fuitque 5 in gloria, ita vt non possent filij Israel contemplari faciem Musche, propter gloriam faciei eius quæ abolita est:

8 Quomodo igitur ministerium Spiritus non magis erit in gloria?

9 Si enim ministerio condemnationis fuit gloria, quanto magis excellet ministerium iustitiæ in gloria?

10 Quandoquidem etiam g'orificandum nõ fuit quod glorificatũ est, in comparatione huius gloriæ excellentis.

11 Si enim quod aboletur, in gloria fuit, excellentius, id quod manet in gloria, erit.

12 Itaque, quia est nobis hæc spes, 6 magis reuelato oculo nos gerimus:

13 Et non sicut Musche, super cuius faciem positum erat velamen, ne intuerẽtur filii Israel 7 in finem eius quod aboletur.

14 Sed excæcati sunt in mentibus suis nam vsque in hodiernum diem, quando Testamentũ vetus legitur, illud ipsum velamen manet super eos, neque discooperitur, quoniam per Christum aboletur.

15 Et vsque in hodiernum diem, quum legitur Musche, velamen super cor eorum positum est.

16 Et quum aliquis ex eis conuersus fuerit ad Dominum, auferetur ab eo velamen.

17 Dominus autem, ipse est Spiritus: & vbi est Spiritus Domini, libertas est.

18 Nos autem omnes facie reuelata gloriã Domini, tãquam in speculo videmus, & in eam imaginem transmutati sumus à gloria in gloriam, tanquam à dominatore spiritu.

1 Id est, Ad quam scribendam ministerium nostrum adhibuimus.

2 Id est, In Lege Mosis, seclusò Euangelio.

3 Id est, Sed in Euangelio coniuncto cum Spiritu Christi.

4 Id est, Insculptum & impressum.

5 Id est, Gloriosum.

6 Id est, Maiori cũ libertate. Syriacæ enim phrasis est, in nouo Testamento frequẽs עין כגלא, *pro Libere & apertè: vt Marci 8, Ioh. 16, Act. 2. & 4.*

7 Id est, In imas vsque partes ministerii Mosis. siue, In scopũ doctrina quæ proponebat.

CAP. IIII.

1 PRopter hoc non est nobis molestia in ministerio hoc quod habemus iuxta misericordiam quæ facta est erga nos:

2 Sed reiecimus occultamenta ipsa dedecoris, neque ambulamus per astutiam, neque dolosè tractamus sermonem Dei, sed in manifestatione veritatis ostendimus nosipsos apud omnes mentes filiorum hominis coram Deo.

3 Quòd si autem opertum est Euangelium nostrum, iis qui pereunt opertum est:

4 Illis, inquam, quorum Deus sæculi huius excæcauit mentes, ne quòd non credant, nec oriatur illis splendor Euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.

5 Nequaquam enim nosipsos prædicamus, sed Christum Ieschua Dominum nostrum: nosipsos autem, quòd serui vestri simus propter Ieschua.

6 Quia Deus ille qui dixit vt è tenebris lux oriretur, ipse ortus est in cordibus nostris, vt resplenderemus per cognitionẽ gloriæ Dei, in facie Ieschua Christi.

7 Est autem nobis hîc thesaurus in vasis testaceis, vt magnitudo virtutis ex Deo sit, & non ex nobis.

8 In omnibus autẽ affligimur, sed nõ strãgulamur: conquassamur, sed non damnamur:

9 Persequutionem patimur, sed non derelinquimur: repellimur, sed non perimus.

10 Omni enim tempore mortificationẽ Ieschua in corpore nostro portamus, vt etiam vita ipsius Ieschua in corpore nostro hoc manifestetur.

11 Si enim nos viuentes ad mortem tradimur propter Ieschua, similiter etiam vita ipsius Ieschua manifestabitur in corpore nostro hoc quod moritur.

12 Itaque mors in nobis est efficax, & vita in vobis.

13 Igitur etiam nos, quia vnus spiritus fidei est nobis, sicut scriptum est, Credidi, propter quod etiam loquutus sum, credimus, propter hoc etiam loquimur.

14 Et scimus quòd is qui excitauit Dominum nostrum Ieschua, etiam nos per manum Ieschua excitabit, & assumet nos vobiscũ ad se.

15 Omnia enim propter vos sunt, vt abundante gratia per manum multorum augeatur gratiarum actio in gloriam ipsius Dei.

16 Hanc ob causam non est molestum nobis. qnanuis enim filius hominis noster externus corrumpitur, attamen internus renouatur de die in diem.

17 Afflictio enim ipsa temporis huius, admodum *existens* parua & exigua, gloriam quæ nõ finitur in secula seculorum præparat nobis:

18 [1] Qui non spectamus ea quæ conspiciũtur. Quæ conspiciuntur enim, temporanea sunt: quæ autem non conspiciuntur, æterna sunt.

1 Quãuis inter errores à typographo animaduersos & correctos, hic non numeretur, certum tamen est errorem esse, in quo Daleth littera, quæ Syriacè punctum subiectum habeat, scribitur pro litera Resch, quæ prorsus ei similis est, sed punctum habet in capite. Relicto autem Daleth, vt est in textu, vertẽdum esset, Qui non gaudemus in iis quæ conspiciuntur: quod Græco non responderet.

CAP. V.

1 SCimus enim quòd si domicilium nostrũ quod est in terra hac corporis dissoluatur, nihilominus est nobis ædificatio quę à Deo est, domicilium *videlicet* quod non est factum manibus in cælo perpetuum.

2 Nam etiam propter hoc ingemiscimus, & concupiscimus vt induamus domicilium nostrum quod est è cælo:

3 Nisi etiam postquam induti fuerimus, inueniamur nudi.

4 Quum enim sumus iam in hoc domicilio, ingemiscimus à pondere eius, nec volumus abiicere ipsum, sed [1] indui supra ipsum, vt absorbeatur mortalitas eius à vita.

5 Et qui parat nos ad hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis arrhabonem Spiritus sui.

1 Id est, Superindui.

6 Quandoquidem igitur scimus, & persuasum habemus quòd quandiu in corpore manemus, peregrinamur à Domino nostro,

7 (Per fidem enim ambulamus, & non per visionem)

8 Idcirco confidimus & concupiscimus quòd peregrinaturi simus à corpore, & futuri simus apud Dominum nostrum:

9 Diligentiam adhibemus vt siue peregrinantes simus, siue inhabitantes, ei placeamus.

10 Omnes enim nos futurum est vt stemus ante tribunal Christi, vt rependatur vnicuique in corpore suo id quod factum est in ipso, siue quod bonum est, siue quod malum est.

11 Quia igitur nouimus terrorem illũ Domini nostri, filiis hominum suademus, Deo autem manifesti sumus: confido verò ego quòd etiam manifesti simus mentibus vestris.

12 Nequaquaquam rursus laudamus nosipsos vobis, sed occasionẽ damus vobis vt gloriemini in nobis erga illos qui in facie gloriantur, & non in corde.

13 Siue enim insanimus, *insanimus* Deo: & siue recti sumus, *recti sumus* vobis.

14 Charitas enim Christi compellit nos.

15 Qui cogitamus istud, quòd vnus pro omni homine mortuus sit. ergo omnis homo mortuus est: & pro omni homine ipse mortuus est, vt ii qui viuunt, non sibi viuant, sed ei qui pro illis mortuus est, & resurrexit.

16 Itaque nos neminem secundum corpus nouimus: & si nouimus secundum corpus Christum, attamen deinceps non cognoscimus.

17 Quisquis igitur in Christo est, creatura est noua. vetera præterierunt:

18 Et omnia facta sunt noua à Deo qui reconciliauit nos sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis.

19 Deus enim est in Christo, qui reconciliat mundum maiestati suæ, neque imputauit illis peccata eorum: & posuit in nobis sermonem reconciliationis.

20 Legati igitur sumus pro Christo, &, acsi ipse Deus peteret à vobis [2] per manum nostrã: pro Christo igitur oramus, recõciliemini Deo.

21 Eum enim qui non nouerat peccatum, propter vos [3] peccatum fecit, vt nos essemus in eo iustitia Dei.

2 Id est Per nos. Hebraismus.

3 Id est, Victimam pro peccato, quæ in Bibliis passim vocatur חטאות, quo etiam nomine peccatum appellatur.

CAP. VI.

1 ET tanquam adiutores petimus à vobis vt nõ infructuosa sit in vobis gratia Dei quam accepistis.

2 Dicit enim, In tempore accepto exaudiui te, & in die [1] salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptum, & ecce nunc dies salutis.

3 Ne vlla in re detis cuiquã occasionẽ offensionis, vt nõ sit macula in ministerio nostro.

4 Sed in omni re ostendamus nosipsos, quòd ministri simus Dei in tolerantia multa, in afflictione, in necessitate, in angustiis,

5 In plagis, in vinculis, in seditionibus, in labore, in vigilia, in ieiunio,

6 In puritate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non dolosa,

7 In sermone veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ, quæ sunt ad dexteram & ad siniſtram.

1 Ad verbũ, Vitæ. Hebraiſ.

8 Per gloriam & per ignominiam: per laudem & per vituperationem: quasi in errorem inducentes, & *tamen* veraces.

9 Quasi incogniti, & *tamen* cogniti: quasi mortui, & ecce viuimus: quasi castigati, & non mortificati.

10 Et quasi dolore affecti, & omni tempore gaudemus: & quasi mendici, & *tamen* multos ditamus: quasi vt quibus nihil sit, & *tamen* omnia possidemus.

11 Os nostrum apertum est erga vos Corinthij, & cor nostrum dilatatum est.

12 Non estis angustia affecti in nobis angustia autem affecti fuistis in visceribus vestris.

13 Tanquam filiis autem loquor: rependite mihi [2] fœnora mea erga vos, & dilatate charitatem vestram erga me.

14 Neque sitis [3] sub vno iugo cum iis qui non credunt. Quod enim consortium est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ commixtio est luci cum tenebris?

15 Aut quæ concordia est Christo cum Satana? aut quæ pars est fideli cum eo qui non credit.

16 Aut quæ consensio est templo Dei cum dæmoniorum? vos enim templum estis Dei viuentis, sicut dictum est, Inhabitabo in eis, & inambulabo inter eos: & ero Deus illorum, & ipsi erunt mihi populus.

17 Quapropter exite in medio illorum, & separate vos ab eis, ait Dominus, & immunda ne tetigeritis: & ego suscipiam vos.

18 Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, ait Dominus qui omnia possidet.

2 Id est Compensationem. hanc autē Syrus paraphrastes describit metaphora sumpta à fœneratoribus.

3 Ad verbū, Filij vnius iugi. Hebraismus.

1 Verbum est בליעל *propriè significans aquaritiæ impulsu, quæ sunt alterius, ad se trahere & eo est vsus supra quoq; ca. 2, quanquam nonnihil à propria significatione deflexo.*

2 Ad verbū, Non expauescit mihi animus meus. Periphrasis est pœnitētiæ quæ oritur ex metu futuri mali: qualem quidā putant fuisse in Isaaco, quū, postquā benedixisset Iacobo, putans esse alterum filiū, aduenientē Esaū se deceptū esse intellexisset, atque ideo expauisset pauore magno, timēs videlicet ne, quod fecerat, inimicum esset irreconciliabile odiū inter fratres. Genes. 27. 33.

3 Ad verbū, Et iamsi expauisset.

CAP. VII.

1 QVia igitur sunt nobis hę promissiones, dilecti mei, quum mundauerimus nosipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus, operemur quoque sanctificationem cum timore Dei.

2 Sustinete nos, fratres mei: contra neminem iniquè egimus, neminem corrupimus, neminem [1] occupauimus.

3 Nequaquam in cōdemnationem vestram loquor. antea enim dixi quòd in corde nostro positi estis ad moriendum simul & ad viuendū.

4 Securitas multa est mihi apud vos, & multa est mihi in vobis gloriatio: & plenus sum cōsolatione, & magnum abundat in me gaudium in omnibus afflictionibus meis.

5 Etenim ex quo venimus in Macedoniam nulla quies fuit corpori nostro, sed in omni re afflicti fuimus: extrinsecus bellum, & extrinsecus terror.

6 Sed Deus qui consolatur humiles, consolatus est nos per aduentum Titi.

7 Et non solùm per aduentum eius sed etiam per refocillationem eius qua refocillatus fuit in vobis. Nuntiauit enim nobis de charitate vestra erga nos, & de luctu vestro, & zelo vestro qui est pro nobis: & quū audiuissem, gaudium magnum fuit mihi.

8 Nam etiamsi contristaui vos per epistolam, [2] non pœnitet me, [3] etiamsi pœnituerit. Video enim quòd illa epistola, etiamsi horæ *momento* contristauit vos,

9 Attamen gaudium conciliauit mihi: non quòd contristauerim vos, sed quia contristatio vestra ad conuersionem adduxit vos, Tristitia enim fuit vobis in Deo, ita vt in nulla re detrimentum acceperitis à nobis.

10 Tristitia enim quæ est propter Deum, [4] animi conuersionem operatur immutabilem & dirigentem ad salutem: dolor autem huius seculi mortem operatur.

11 Ecce enim ipsum quòd contristati fuistis propter Deum, quantum operatum est in vobis studium, & defensionem, & indignationem, & timorem, & charitatem, & zelum, & vindictam? & in omni re ostendistis vosipsos, quòd puri sitis in eo negotio.

12 Esto autem vt hoc quod scripsi vobis, non fuerit propter iniuriam inferentem. neque propter eum cui iniuriam intulit, sed vt cognoscatur coram Deo sedulitas vestra quæ est nostri causa.

13 Propter hoc consolationem accepimus, & cum consolatione nostra abundanter gauisi sumus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius cum omnibus vobis.

14 Quia in eo quòd gloriatus eram apud eum de vobis, non puduerit me, sed vt in omni re veritatem loquuti sumus vobiscum, ita etiam gloriatio nostra quę fuit apud Titum, in veritate reperta sit.

15 Et etiam [5] viscera eius abundanter creuerunt erga vos, quum recordatur obedientiæ omnium vestrum, quòd cum timore & tremore acceperitis eum.

16 Gaudeo quòd in omni re confidam de vobis.

4 Ad verbū, Pauorem animi.

5 Id est, Amor eius erga vos auctus admodum est.

CAP. VIII.

1 NOtam autē vobis facimus, fratres mei, gratiam Dei quæ data fuit in ecclesiis Macedoniæ.

2 Quòd in probatione multa afflictionum eorum, abundantia fuit gaudio eorum, & profunditas paupertatis eorum redundauit in diuitias simplicitatis ipsorum.

3 Testor enim quòd secundum vires ipsorum, & plusquam *sit* facultas eorum,

4 Cum voluntate animæ ipsorum petierūt à nobis cum obtestatione multa, vt consortes fierent [1] in beneficentia ministerii sanctorum.

5 Et non sicut sperauimus, sed seipsos tradiderunt, primùm Domino nostro, deinde etiā nobis per voluntatem Dei.

6 Vt nos peteremus à Tito, vt quemadmodum cœpisset, ita perficeret in vobis etiam beneficentiam hanc.

7 Sed quemadmodum in omni re abundantes estis, in fide, & in sermone, & in cognitione, & in omni diligentia, & in charitate nostra erga vos, ita etiā in hac beneficentia abundabitis.

8 Nequaquam [2] præcipiendo præcipio vobis, sed per studium sociorum vestrorum veritatem dilectionis vestræ exploro.

9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri Ieschua Christi, quòd propter vos pauper factus sit, quum esset diues, vt vos per eius paupertatem diteſceretis.

10 [3] Consulendo autem consulo vobis hoc quod conducit vobis. Nam à præterito anno cœpistis non velle tantùm, sed etiam facere.

1 Id est, Inconferenda pecunia ad subleuandos sanctos.

2 Id est Imperiosè præcipio.

3 Id est, Omnino autē consulo.

11 Nunc autem complete opere illud quod voluistis: vt sicut fuit vobis animi promptitudo ad volendum, ita opere compleatis ex eo quod est vobis.

12 Si enim voluntas adsit, prout est ei, ita accepta est, nequaquam secundum id quod non est ei.

13 Nequaquam enim vt aliis sit relaxatio, & vobis angustia sed in æquabilitate estote tempore hoc, vt abundantia vestra sit pro penuria illorum:

14 Vt etiam abundantia illorum sit pro penuria vestra, quò fit æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, Qui multum accepit, non super fuit illi: & qui parum accepit, non defuit illi.

16 Gratia autem Deo, qui dedit studium hoc pro vobis in corde Titi.

4 Id est, Prouinciam illam suscepit Titus quam vt susciperet orabamus eum.

17 4 Precationem enim nostram susceptit: & quia valde solicitus est, ex voluntate propria profectus est ad vos.

18 Misimus autem cum eo fratrem nostrũ, cuius laus est in Euangelio in omnibus ecclesijs.

5 Suffragijs delectus est.

19 Quemadmodum etiam 5 deligendo delectus est ab ecclesijs, vt proficiscatur nobiscũ cum beneficentia hac quæ administratur à nobis, ad gloriam ipsius Dei, & ad animi nostri promptitudinem.)

20 Euitauimus enim hoc, ne quis imponeret nobis maculam in hac abundantia quæ administratur à nobis.

21 Procuramus enim quæ bona sunt, non coram Deo tantùm, sed etiam coram filiis hominis.

22 Misimus autem cum eis etiam fratrem nostrum, qui nobis est probatus omni tempore in multis, quòd diligens sit: nunc autem magis diligens propter fiduciam magnam quæ est de vobis.

23 Siue igitur Titus, socius meus est & adiutor erga vos: siue fratres alij, legati sunt ecclesiarum gloriæ Christi.

24 Proinde iudiciũ charitatis vestrę & gloriationis nostræ de vobis, in eos ostendite, in conspectu ecclesiarum omnium.

CAP. IX.

1 DE ministerio autem sanctorum, superfluum facio si scribo vobis.

2 Noui enim promptitudinem animi vestri, & propterea gloriatus sum de vobis apud Macedones, quòd Achaia parata sit à pręterito anno, & æmulatio vestra multos prouocauit.

3 Misi autem fratres, ne inanis fieret gloriatio qua gloriati sumus de vobis in hoc negotio, vt quemadmodum dixi illis, parati sitis.

4 Ne fortè veniant mecum Macedones, & inueniant vos imparatos, & erubescamus nos (vt non dicamus quòd vos erubescetis) in gloriatione ista qua gloriati sumus.

2 Vel, Expilatio.

2 Vel, Cum parcitate. id est Parcè. Hebraismus.

3 Id est Liberaliter & copiosè, Hebraismus.

5 Idcirco solicitudo mihi fuit vt peterem à fratribus meis his vt venirent ante me ad vos, & præpararent benedictionem illam de qua iampridem commonefacti estis, vt esset parata ita vt beneficentia, nequaquam vt 1 auaritia.

6 Hoc autem *dico*, qui seminat 2 in defectu, etiam in defectu metet: & qui seminat 3 in benedictione, etiam in benedictione metet.

7 Vnusquisque secundum id quod est in mente sua, nequaquam tanquam ex tristitia aut tanquam ex necessitate. Datorem enim hilarẽ diligit Dominus.

8 Facultas enim est in manibus Dei, vt omnem gratiam abundare faciat in vobis, vt omni tempore in omni re id quod sufficit vobis, sit vobis, & abundetis in omne opus bonum:

9 Sicut scriptum est, Dispersit & dedit pauperibus, & iustitia eius manet in seculum.

10 Is autem qui dat semen seminanti, & panem in cibum, ipse det & multiplicet semẽtem vestram, & augeat fructus iustitiæ vestræ:

11 Vt in qualibet re locupletemini in omnẽ simplicitatem quæ perficit 4 per nos gratiarum actionem Deo.

4 Ad verbũ, Per manum nostram. Hebraismus.

12 Quoniam functio ministerij huius nequaquam tãtùm penuriam sanctorum supplet, sed etiam exuberat per gratiarũ actiones multas Deo.

13 Nam propter probationẽ ministerij huius Deum glorificamus, quòd obedientes præstitistis vos in confessione Euangelij Christi, & associatis vos in simplicitate vestra cum illis & cum omni homine.

14 Et orationem offerũt pro vobis in charitate magna, propter magnitudinem gratiæ Dei quæ est super vos.

15 Gratia autem Deo super dono suo ineffabili.

CAP. X.

1 EGo autem Paulus peto à vobis per lenitatem & demissionem Christi, qui etiam si 1 in facie demissus sum apud vos, attamen absens confido de vobis.

1 Id est Externa specie, vel Quũ præsens sum. Hebraismus.

2 Peto autem à vobis ne quum venero, cogar per confidentiã quæ est mihi 2 vt audeã (5 sicut cogito) in homines qui arbitrantur nos quòd tanquam qui in carne simus, ambulemus.

2 Id est Vtiandacia.

3 4 Etsi enim in carne ambulamus, atqui nequaquam carnis bellum gerimus.

3 Id est Sicuti statuo.

4 Arma enim militis nostræ, nequaquam sunt carnis, sed potentiæ Dei: & per eam subsubiugamus munitiones rebelles.

4 In versiculo tertio deerat primũ hemistichium in impresso Syro: quod restituimus ex manuscripto codice Syro bibliotheca illustrissimi principis electoris Palatini.

5 Et demolimur cogitationes & omnem altitudinem quæ sese extollit aduersus cognitionem Dei, & captiuas reddimus omnes ratiocinationes ad obedientiam Christi.

6 Et paratum habemus sumere vindictam de ijs qui non obediunt, quum inpleta fuerit obedientia vestra.

7 Faciem intuemini vos? Si quis confidit de seipso quòd Christi sit, hic sciat de seipso quòd quemadmodum Christi est, ita etiam nos.

8 Si enim etiam aliquid amplius gloriẽ de potestate quam dedit mihi Dominus noster, non pudet me: quia ad ædificationem vestram dedit nobis, & ad repulsionem vestri.

5 Hac verba licet in Graciis exemplaribus non legantur, in Syriaco exẽplari sunt.

9 5 Dubito autem ne existimer tanquam is qui 6 perterrefaciendo perterrefaciam vos per epistolas.

6 Id est, Vanum timorem vobis incutiã.

10 Quia sunt quidam qui dicunt quod epistolæ graues sunt & robustæ, aduentus autem corporis infirmus, & sermo eius contẽptibilis.

11 Sed hoc cogitet qui eiusmodi dicit, quod quales sumus per sermonem epistolæ nostræ quum absentes sumus, tales sumus etiam quũ propinqui sumus 7 facto.

7 Id est Reipsa

12 Non

12 Non enim audemus cogitare, aut comparare nosipsos cum illis qui seipsos gloria extollunt, sed quia ipsi intra seipsos comparant, non intelligunt.

13 Nos non gloriamur [8] vltra mensuram nostram, sed iuxta mẽsuram termini quam partitus est nobis Deus, vt pertingeremus etiam vsque ad vos.

14 Nequaquam enim tanquam qui non pertingamus ad vos, extendimus nosipsos: vsque ad vos enim pertigimus in Euangelio Christi.

15 Neque gloriamur extra mensuram nostram in laboreb aliorum, sed est nobis spes vt crescente fide vestra in vobis, crescamus iuxta mensuram nostram.

16 Et redundemus etiam vltra vos ad euãgelizãdum, non in mensura aliorum, in iis quæ parata sunt, gloriemur.

17 Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.

18 Nequaquam enim qui seipsum laudat, ille probatus est, sed is quem Deus laudauerit.

8 Ad verbũ, Plusquam sit mensura nostra.

CAP. XI.

1 VTinam autem tolerassetis me paulisper, vt loquerer insipienter: sed etiam toleratis me.

2 Zelotypus sum enim erga vos zelotypia Dei: despondi enim vos viro vni virginẽ puram vt exhiberem Christo.

3 Metuo autem ne, quemadmodum serpens seduxit Euam versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate quæ *erat* erga Christum.

4 Si enim is qui venit ad vos, aliũ Ieschua prædicarit vobis quem non prædicauimus, aut spiritum alium acceperitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, pulchrè acquiescereris.

5 Puto enim quòd nihilo minor sum quàm Apostoli qui admodum excellunt,

6 Licet enim imperitus sim sermone meo, attamen non scientia mea: sed in omni re manifesti fuimus apud vos.

7 Nunquid [1] delinquendo deliqui quòd humiliauerim meipsum vt vos exaltaremini, & gratis prædicauerim vobis Euangelium Dei?

8 Et ecclesias cæteras expoliauerim, & acceperim sumptus pro ministerio erga vos? & quum venissem ad vos, non grauauerim quenquam ex vobis?

9 Necessitatem enim meam suppleuerunt fratres qui venerunt ex Macedonia & in omni re [2] seruaui meipsum, & seruo, vt non onerem vos.

10 Est in me veritas Christi, quòd hæc gloriatio non abolebitur in me in regionibus Achaiæ.

11 Quamobrem? Quòd non diligam vos? Deus ipse nouit.

12 Sed hoc quod facio, & iam faciam, vt amputem occasionem illorum qui quærunt occasionem, vt in ea re qua gloriantur, inueniantur sicut nos.

13 Sunt enim istiusmodi, pseudoapostoli & operarij dolosi, & assimilant seipsos Apostolis Christi.

14 Neque est mirandum in hoc. Etenim si Satanas ipse transfigurat se in Angelum lucis.

15 Nequaquam magnum est negotium si etiam ministri eius transfigurant se in ministros iustitiæ: quorum finis erit secundum opera eorum,

16 Rursus autem dico nequis reputet de me tãquam insipiens sim: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt etiam ego modicum glorier.

17 Quod loquor, secundum Dominum nostrum non loquor, sed tanquam per insipientiã in hoc loco gloriationis.

18 Quãdo quidem multi gloriantur in carne, etiam ego gloriabor.

19 Faciles enim estis ad audiendum destitutos mente, quum vos sapientes sitis:

20 Et [3] extollitis eum qui in seruitutẽ vos adigit, & eum qui deuorat vos, & eum qui accipit à vobis, & eum qui extollit se supra vos, & eum qui percutit vos in faciem vestram.

21 Tanquam in ignominia loquor: quasi *ita* sit quòd infirmi fuerimus. (per defectum mentis loquor) quòd in quacunque re audet aliquis etiam ego audeo.

22 Si Hebræi sunt, etiam ego: & si Israelitæ sunt, etiam ego: si semen sunt Abrahæ, etiam ego.

23 Si ministri sunt Christi, per defectum mentis loquor quod excellentior illis sum ego in laboribus copiosior quàm illi in vulneribus copiosior quàm illi, in vinculis copiosior quàm illi, in mortibus, [4] sæpius.

24 A Iudæis [5] quinquies quadragenas *plagas*, minus vna, [6] deuoraui,

25 [7] Ter virgis [8] cæsus fui: [9] semel lapidatus fui: ter fui in naufragio die ac nocte, sine naui *inquam* in mari fui.

26 In itineribus multis, in [10] periculo fluminum, in periculo latronum, in periculo à genere meo, in periculo à Gentibus: in periculo fui in ciuitatibus, in periculo fui in solitudine, in periculo in mari, in periculo quod est à falsis fratribus.

27 In labore & fatigatione, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiunio multo, in denudatione & nuditate.

28 Præter reliqua plurima, & congregationem quæ est quotidiana contra me, & curam meam quæ est pro omnibus ecclesiis.

29 Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis offenditur, & ego non vror?

30 Si gloriari oporteat, in infirmitatibus meis gloriabor.

31 Nouit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, benedictus qui est in seculum seculorum, quòd non mentior.

32 In Damasco princeps exercitus Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, ad comprehendendum me.

33 Et ex fenestra in sporta demiserunt me ex muro, & ereptus sum è manibus eius.

1 Grauiter deliqui.

2 Id est, Abstinui, & abstineo.

3 Non significat simpliciter Ferre aut Tolerare, sed Efferre & euehere: quemadmodum cõstat ex altero loco Actorum 10.7.

4 Ad verbũ, Temporibus multis. Hebraismus.

5 Ad verbũ, Quinq; temporibus quadraginta, quadraginta.

6 Hoc est, Magno cum dolore tuli.

7 Ad verbũ, Tribus temporibus. Hebraismus.

8 Ab alijs quàm a Iudæis.

9 Ad verbũ, Vna vice. Hebraismus.

10 Gracam vocem seruat.

CAP. XII.

1 GLoriari oportet: sed non expedit. veniio enim ad visiones & ad reuelationes Domini nostri.

2 Noui hominem in Christo ante quatuordecim annos, (num autem in corpore, an verò absque corpore, non noui: Deus nouit) qui quidem raptus est vsque ad tertium cælorum.

3 Et scio hunc ipsum filium hominis (siue autem in corpore, siue absque corpore, non noui: Deus nouit)

4 Et raptus est in paradisum, & audiuit ermones ineffabiles, quos non licet filio hominis eloqui.

5 Pro hoc gloriabor. de me autem ipso non gloriabor, nisi in infirmitatibus.

6 Si enim voluero gloriari, nequaquam ero insipiens: veritatem enim dico. parco autem, nequis cogitet de me plusquam quod videt in me, & quod audiuit ex me.

7 Et ne extollerer propter excellentiam reuelationum, traditus est mihi stimulus carni meæ, angelus Satanæ, vt colaphis cæderet me, ne extollerer.

8 Super hoc [1] ter petij à Domino vt remoueret à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitatibus perficitur. Libēter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt [2] protegat me virtus Christi.

10 Hanc ob causam delector in infirmitatibus, in contumelijs, in afflictionibus, in persequutionibus, in angustiis quę sunt pro Christo. quum enim infirmus sum, tunc potens sum.

11 Ecce, factus sum carens mente in gloriatione mea: quia vos coegistis me. Debitores enim eratis vt vos testaremini de me, propterea quòd nihilo fui inferior Apostolis illis qui admodum excellunt, tametsi non sim quicquam.

12 Indicia Apostolorum edidi inter vos, cum omni patientia, & cum potentijs, & cum prodigijs, & cum virtutibus.

13 Nam qua in re inferiores fuistis ecclesiis aliis, nisi in hoc quòd ego non grauaui vos? Condonate mihi hoc delictum.

14 Ecce [3] iam tertiò paratus sum vt veniam ad vos. neq; grauabo vos: quia non quæro vestra, sed vos. Non enim debitores sunt filij recondere thesauros parentibus, sed parentes filiis suis.

15 Ego verò libenter & sumptus proferam, & etiam meipsum dabo pro animabus vestris: etiamsi, quum abundè diligam vos, vos parcè diligatis me.

16 Sed esto, ego non grauaui vos, sed tanquam vir astutus per dolum furatus sum vos.

17 Nunquid [4] per virum alium quem misi ad vos, expilaui vos?

18 A Tito petij, & misi cum eo fratres, nunquid aliqua in re expilauit vos Titus? Nónne vno Spiritu ambulauimus, & eisdem vestigiis?

19 Nunquid rursum arbitramini quòd apud vos nos excusemus? Coram Deo per Christum loquimur & omnia, dilecti mei, propter ædificationem vestram.

20 Metuo enim ne veniam ad vos, & non inueniam vos sicut vellem: & inueniar vobis ego quoque qualem non velletis: ne contentio, & inuidia, & ira, & calumnia, & obtrectatio, & murmuratio, & elatio, & tumultus *sit in vobis*.

21 Ne, quum venero ad vos, humiliet me Deus meus, & lugeam propter multos qui peccauerunt, & non resipuerunt ab impuritate, & à scortatione, & à lasciuia quam patrauerunt.

CAP. XIII.

1 [1] IAm tertiò paratus sum vt veniam ad vos, vt per os duorum triúmue testium stabile sit omne verbum.

2 Antè dixeram vobis, & rursum prædico vobis, sicut etiam [2] secundò quum essem apud vos, dixi vobis, etiam nunc procul existēs scribo illis qui peccauerunt, & reliquo reliquorum, quòd si venero, denuo non parcam.

3 Propterea quòd experimentum quæritis Christi qui loquitur in me, qui nequaquam infirmus in vobis, sed potens est in vobis.

4 Quanuis enim crucifixus sit in infirmitate, attamen viuit in virtute Dei, etiam nos infirmi sumus cum eo, attamen viuimus cum eodem in virtute Dei quæ est in vobis.

5 Vosipsos probate num in fide firmi sitis: vosipsos tentate, annon agnoscitis vosipsos, *videlicet* quòd Ieschua Christus in vobis est? alioqui reprobi estis.

6 Spero autem quòd cognoscetis quòd nos non fuimus reprobi.

7 Opto autem à Deo ne sit in vobis aliquid mali, [3] vt experientia nostri cernatur: sed vt vos faciatis bona, & nos simus tanquam reprobi.

8 Non enim possumus facere quicquam contra veritatem, sed pro veritate.

9 Gaudemus autem quum nos infirmi, & vos validi *estis*. hoc autem oramus quoque vt vos perfecti reddamini.

10 Idcirco, quum longè absim, hæc scribo, ne, quum venero, duriter agam iuxta potestatem quam dedit mihi Dominus meus ad ædificationem, & non repulsionem vestri.

11 Proinde, fratres mei, gaudete, & perfecti estote, & consolationem capite, & animi consensus & pax sit in vobis: & Deus charitatis ac pacis erit vobiscum.

12 Salutate alius alium in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.

13 Pax Domini nostri Ieschua Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti, sit cum omnibus vobis. Ammin.

Finitur epistola ad Corinthios secunda, quæ scripta fuit à Philippis Macedoniæ.

EPISTOLA

1 Ad verbū, Tribus vicibus. Hebraismus.

2 In verbo Graco ἐπισκηνώσῃ videtur autor huius paraphraseos vsum tabernaculorum vespexisse, videlicet vt protegant à pluuia, sole, vento, & alijs huiusmodi incommodis: quæ deinde per metaphoram accommodat virtuti Christi protegenti Paulum contra stimulos Satanæ.

1 Ad verbū, Iam tertium tempus est quo me paro, &c.

4 Ad verbū, Per manum veri alterius. Hebraismus.

1 Ad verbū, Hoc tertium est tempus quod paro, &c.

2 Ad verbū, Secundo tempore, id est, Secunda vice

3 Syrus textus tam in impresso quàm in manuscripto codice Heydelbergensi non legit ad verbium negatiuū, quod in Graco textu, secundo loco in hoc versu ponitur: & distinctiones huiusmodi sunt vt sensum efficiant quem nos in versione nostra expressimus.

EPISTOLA AD GALATAS.

CAP. I.

1 PAVLVS Apoſtolus(nō à filiis hominis, [1] neque per filium hominis, ſed per Ieſchua Chriſtum,& Deum patrem eius qui ſuſcitauit eum [2] à mortuis)

2 Et omnes fratres qui me cum ſunt, eccleſiis quæ ſunt Galatiæ.

3 Gratia vobiſcum & pax à Deo Patre,& à Domino noſtro Ieſchua Chriſto:

4 Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos à ſeculo iſto malo, ſecundum voluntatem Dei Patris noſtri:

5 Cui gloria in ſeculum ſeculorum. Ammin.

6 Miror quomodo celeriter auerſi eſtis à Chriſto, qui vocauit vos per gratiam ſuam ad Euangelium aliud.

7 Quod nequaquam eſt,ſed ſecundum illos homines eſt qui conturbant vos, & volunt peruertere Euangelium Chriſti.

8 Etiamſi autem nos aut Angelus è cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euãgelizauimus vobis, ſit anathema.

9 Quemadmodum antè dixi, & nunc rurſus dico, quòd ſiquis euãgelizet vobis præterquam quod accepiſtis, ſit anathema.

10 Nunc enim filiiſne hominis ſuadeo, an Deo? aut filiis hominis quæro vt placeam? Si enim hactenus filiis hominis placuiſſem, ſeruus Chriſti nequaquam fuiſſem.

11 Notum autem vobis facio, fratres mei, quòd prædicatio quæ prædicata fuit à me,non fuit à filio hominis.

12 Neque enim à filio hominis accepi illam & didici illam, ſed per reuelationem Ieſchua Chriſti.

13 Audiſtis enim conuerſationes meas quę fuerunt antè in Iudaiſmo, quòd ſummè perſequebar eccleſiam Dei, & deſtruebam eam.

14 Et excellentior eram multò in Iudaiſmo quàm plurimi [3] coætanei mei qui erant in genere meo, & excellentius æmulator eram doctrinæ patrum meorum.

15 Quum autem voluit is qui ſegregauit me ab vtero matris meæ, & vocauit me per gratiam ſuam,

16 Vt reuelaret Filium ſuum per me, quem prædicarem in Gentibus, eadem hora non reuelaui [4] carni & ſanguini.

17 Neque profectus ſum ad Vriſchelem ad Apoſtolos qui erãt ante me, ſed profectus ſum in Arabiam, & rurſus reuerſus ſum Damaſcum.

18 Et poſt tres annos profectus ſum ad Vriſchelem vt viderem Kipham: & manſi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apoſtolis non vidi, niſi Iaakub fratrem Domini noſtri.

20 Hæc autem quæ ſcribo vobis, ecce, coram Deo quòd non mentior.

21 Et poſthæc veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Neque agnoſcebant me iuxta faciem Eccleſiæ quæ erat in Iudæa, quæ erant in Chriſto.

23 Sed hoc tantùm audiuerant, quòd is qui antè perſequebatur nos, nunc ecce, prædicat fidē illam quam priore tempore ſubuertebat.

24 Et glorificabant in me Deum.

CAP. II.

1 RVrſus autem poſt quatuordecim annos aſcendi ad Vriſchelem cum Bar Nabba,& aſſumpſi mecum Titum.

2 Aſcendi autem per reuelationem,& expoſui eis Euangelium quod prædico in Gentibus: & oſtendi ipſum illis qui reputabantur aliquid eſſe [1] inter me & eos, [2] ne fruſtra cucurriſſem aut currerem.

3 Etiam Titus qui mecum erat, qui Centilis erat, non fuit coactus vt circumcideretur.

4 Propter fratres autem falſos qui ingreſſi ſunt ad nos, vt explorarent libertatem quæ eſt nobis in Ieſchua Chriſto, quo in ſeruitutem adigerent me,

5 Ne minuto quidem horæ abiecimus nos vt ſeruituti eorum ſubijceremus, vt veritas Euangelij maneret apud vos,

6 illi autem qui reputabantur quòd eſſent aliquid (quid verò fuerint [3] mea non refert. Deus enim faciem filiorum hominis non accipit) illi inquam ipſi nihil quicquam addiderũt mihi.

7 Sed è contrario: viderunt enim quòd cõcreditum eſſet mihi Euangelium præputij, ſicut concreditum erat Kiphæ in circunciſione.

8 (Ille enim qui efficax fuit erga Kipham in apoſtolatu circunciſionis efficax fuit etiam erga me in apoſtolatu Gentium.

9 Et quum cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi Iaakub & Kipha & Iuchannan, ipſe qui reputabantur quòd eſſent columnæ, dextram ſocietatis dederunt mihi & Bar-Nabbæ vt nos in Gentibus, & ipſi in circunciſione *Apoſtolatu fungerentur.*

10 Tantummodo vt pauperum eſſemus memores: & ſolicitudo incubuit mihi vt illud ipſũ facerem.

11 Quum veniſſet autem Kipha Antiochiam, in faciem eius redargui eum, propterea quod offenderentur in eo.

12 Nam priuſquam venirent quidam [4] à Iaakub, cum Gentibus comedebat: quum autem veniſſent, ſubducebat ſeipſum, & ſeparabat, quia timebat ab illis qui erant ex circũciſione.

13 Et ſeſe proiecerant cum eo hac in re etiam cæteri Iudæi: adeo vt etiam Bar-Nabba adduceretur [5] ad accipiendum faciem eorum.

14 Quúmque vidiſſem quod non ambularent rectè in veritate Euangelij, dixi Kiphæ [6] coram omnibus illis, Si tu Iudæus exiſtens gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo cogis Gentes vt Iudaicè viuant?

1 Ad verbũ, Neque per manũ filij hominis, ſed per manum Ieſchua Chriſti.
2 Ad verbũ, De inter mortuos Hebraiſmus.
3 Ad verbũ, Filij annorum meorum. Hebraiſmus.
4 Id eſt, Vlli hominum. Hebraiſmus.
1 Id eſt Priuatim.
2 Particula דם apud Syros idẽ ſignificat quod דלא id eſt Ne.
3 Ad verbũ, Cura non eſt mihi.
4 Ad verbũ, A iuxta Iaalzubum. A Ieruſalem, vbi Iacobus manebat. Hebraicè diceretur מאת, vel מעם, vel מאצל עקב.
5 Id eſt, Ad excuſandum & defendendum eos.
6 Ad verbũ, Omnium illorum.

15 Si enim nos qui natura nostra Iudæi sumus, & non ex Gentibus 7 peccatores,

16 (Propterea quòd nouimus quòd non iustificatur filius hominis ex operibus Legis, sed per fidem Ieschua Christi) etiam nos in ipsum Ieschua Christum credimus quòd ex fide Christi iustificabimur, & non ex operibus Legis: quia ex operibus Legis non iustificatur vlla 8 caro.

17 Et si autem dum quærimus vt iustificemur per Christum, reperimur etiam nos peccatores, ergo Ieschua Christus minister est peccati? Absit.

18 Si enim quæ destruxi, eadem rursus ædifico, ostende de me ipso, quòd transgressor mandati sim.

19 Ego enim per Legē, Legi mortuus sum, vt Deo viuam:

20 Et cū Christo crucifixus sum. & deinceps nequaquam ego viuo, sed viuit in me Christus: & hoc quod iam viuo in carne, per fidem filij Dei viuo, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 Non reiicio gratiam Dei: 9 si enim per Legē est iustitia, Christus frustra mortuus est.

CAP. III.

1 O Destituti mente Galatæ, quis fascinauit vos? Nam ecce quasi 1 figurando figuratus erat ante oculos vestros Ieschua Christus crucifixus.

2 Hoc solùm cupio vt cognoscā à vobis, Ex operibus Legis accepistis Spiritum, an ex auditu fidei?

3 Ita stulti estis, qui incepistis spiritu, & nunc carne perficitis?

4 Et hæc omnia frustra sustinuistis? vtinā autem frustra.

5 Is igitur qui dedit vobis Spiritum, & operatus est in vobis virtutes, ex operibus Legis, an ex auditu fidei *id egit?*

6 Quemadmodū credidit Abraham Deo, & imputata est ei ad iustitiam.

7 Cognoscite igitur quòd illi qui ex fide sunt, illi sunt filij Abrahæ.

8 Nam quia præcognouit Deus quòd per fidem iustificantur Gentes, prius euangelizauit Abrahæ: sicut dicit Scriptura sancta, In te benedicentur omnes Gentes.

9 Itaque fideles benedicuntur in Abrahamo fideli.

10 Nam illi qui ex operibus sunt Legis, sub maledictione sunt. scriptum nanque est, Maledictus est quisquis non fecerit omnia quæ scripta sunt in Lege hac.

11 Quòd autem non iustificetur quisquam per Legē apud Deum, hoc palàm est, eo quòd scriptum est, Iustus per fidem viuet.

12 Lex autem nequaquam est ex fide: sed is qui fecerit ea quæ scripta sunt in illa viuet in ipsis.

13 Nos autem Christus redemit à maledictione Legis: & ipse est factus pro nobis maledictio. scriptum est enim, Maledictus est quisquis suspenditur in ligno.

14 Vt in Gentibus esset benedictio Abrahæ per Ieschua Christū: vt nos acciperemus promissionem Spiritus per fidem.

15 Fratres mei, vt qui inter filios hominis *loquuntur*, loquor. Pactio filij hominis, quòd confirmata est nullus reiicit, aut mutat in eo quicquam.

16 Abrahæ autem 2 promissa est promissio & semini eius. Neque dicit ei, Seminibus tuis, tanquam multis: sed semini tuo, tanquam vni, qui est Christus.

17 Hoc autem dico quòd pactio quæ antè confirmata fuit à Deo in Christo, Lex quæ fuit post quadringentos & triginta annos, non potest reiicere & irritam facere promissionem.

18 Si verò ex Lege esset hæreditas, igitur nō esset ex promissione: Abrahæ verò per promissionem eam tradidit Deus.

19 Quid igitur Lex? Propter trangressionem addita fuit, donec veniret semen illud cui facta est promissio, & data est Lex per manum Angelorum, per manum mediatoris.

20 Mediator autem non est vnius: Deus verò vnus est.

21 Lex igitur cōtraria est promissioni Dei? Absit. si enim data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege fuisset iustitia.

22 Sed comprehendit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio per fidē Ieschua Christi, daretur illis qui credunt.

23 Priusquam autem venisset fides, Lex custodiebat nos comprehensos ad illam fidem quæ erat reuelanda.

24 Lex igitur pædagogus fuit nobis ad Christum vt ex fide iustificaremur.

25 Quum venit autem fides, non sumus sub pædagogo.

26 3 Omnes enim vos filij estis Dei per fidem Ieschua Christi.

27 Qui enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.

28 Non est Iudæus, neque Gentilis: non est seruus, + neque præditus libertate: non est masculus, neque fœmina: omnes enim vos vnum estis in Ieschua Christo.

29 Et si Christi estis, ergo semen estis Abrahæ, & hæredes per promissionem.

CAP. IIII.

1 D Ico autem quòd quanto tempore hæres puer est, non differt à seruis, quum dominus sit omnium:

2 Sed sub tutoribus est & curatoribus vsque ad tempus quod constituit pater eius.

3 Ita etiam nos, quū paruuli essemus, sub elemētis mundi in seruitutem redacti eramus.

4 Quum autem aduenit complementum temporis, misit Deus Filium suum, & factus est ex muliere, & factus est sub Lege:

5 Vt eos qui sub Lege erant redimeret, & reciperemus adoprionem filiorum.

6 Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritū Filij sui in corda vestra, qui vocat 1 Abba Patrem nostrum.

7 Itaque non estis serui, sed filij: & si filij, etiam hæredes Dei 2 per Ieschua Christum.

8 Tūc enim quum ignoraretis Deum, seruiebatis illis qui natura non erant dij:

9 Nunc autem quum cognoscatis Deum, & potius quum 3 cogniti fitis à Deo, denuo conuersi estis ad hæc elementa infirma & egena, 4 & ab integro vultis subiici illis.

10 Dies & menses & tempora & annos obseruatis.

11 Metuo

---

7 *Id est, Prophani & à Deo ab alienati, vt Gentiles erant.*

8 *Videtur in Pauli ratione iuxtamentem paraphrastu, subintelligèda esse alia pars argumēti, videlicet, Quāto magis Gentibus quæ natura alienæ sunt à Deo, conuenit vt sola fide in Christum iustificentur, & non per opera Legis, quæ ne nos quidē Iudæos iustificare possunt?*

9 *Ad verbū, Per manum Legu. id est Opera & ministerio Legis.*

1 *Id est Expresè repræsentatus. Hebraismus.*

2 *Id est Edita. Hebraismus.*

3 *In Syriaco voce hac significante Omnes vos, prima litera typographi in turia omissa fuit. posuit enim* ולכון *pro* כולכון.

4 *Ad verbū, Filius libertatum Hebraismus.*

1 *Vide quæ Marci 14 annotauimus in Pater, Patermi.*

2 *Ad verbū, Per manū Ieschua Christi. Hebraismus.*

3 *Vel, Cognitione donati sitis.*

4 *Ad verbū, Et ab eo quod est caput. proximè ad hanc phrasin accedit Gallica,* Derechef.

11 Metuo ne frustra laborauerim erga vos.

12 Estote sicut ego, propterea quòd ego quoque sicut vos factus sum: fratres mei, peto à vobis nihil deliquistis in me.

13 Nostis autem quòd per infirmitatē carnis meę euāgelizator vester fuerim à principio.

14 Et tentationem carnis meæ non spreuistis neq; repulistis: sed tanquam angelum Dei susscepistis me, & sicut Ieschua Christum.

15 Vbi igitur beatitas vestra? Testor enim de vobis, quòd si possibile fuisset, oculos vestros effodissetis, & dedissetis mihi.

16 Nūquid inimicus factus sum vobis quòd prædicaui vobis veritatem?

17 Zelotypia laborant erga vos, non in re bona, sed includere vos volunt vt vos sitis zelotypia laborantes erga eos.

18 Bonum est autē vt zelotypia corripiamini in rebus bonis omni tempore, non autem quum sum apud vos solummodo.

5 Ad verbū, Filiam vocis meæ. id est Orationem & verba mea nutriciū more ad vestrum captum acōmodarem. De filia vocis vide quæ scripsimus Act. 12.

19 Filij mei, quos ab integro parturio donec formetur in vobis Christus.

20 Vellem autem esse apud vos iam & mutarem [5] vocem meam: propterea quòd obstupesco propter vos.

21 Dicite mihi vos [6] qui cupiunt vt sint sub Lege, Legem ipsam non auditis?

22 Scriptum est enim quòd Abrahæ duo filij erant, vnus ex ancilla & vnus ex libera.

23 Sed is qui ex ancilla, secundum carnem natus est: is verò qui ex libera per promissionem fuit.

6 A secunda ad tertiā personam transit: & exponi potest, Dicite (inquam) vos qui ex eorum numero estis qui delectātur Legi subiici.

24 Hæc autem sunt allegoriæ duarum pactionum, vna est quæ ex monte Sinai generat in seruitutem, quæ est Hagar.

25 Hagar enim mons [7] est Sinai qui est in Arabia, & consentit cum ista Vrischelem, & seruit seruitutem ipsa & filij ipsius.

7 Id est, Per allegoriam designat mōtem Sinai.

26 Ipsa verò Vrischelem superior, libera est, quæ est mater nostra.

27 Scriptum est enim, Exulta sterilis quæ non paris, & erumpe & clama quæ non parturis: propterea quòd multiplicati sunt filij deuastatæ magis quàm filij habentis virum.

28 Nos autem, fratres mei, secundum Isaacum filij promissionis sumus.

29 Et sicut tunc is qui natus erat secundum carnem, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita etiam nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura, Eiice ancillam & filium eius: eo quòd non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [8] Nos igitur, fratres mei, non sumus filij ancillæ, sed filij liberæ.

8 Vltimus versus in impresso Syro codice omittebatur, sed nos ex manuscripto Heydelbergēsi restituimm.

CAP. V.

1 STate igitur in libertate ea qua Christus liberauit nos: neque subiiciatis vos iugo seruitutis.

2 Ecce ego Paulus dico vobis quòd si circuncidamini, Christus nihil prodest vobis.

3 Contestor autem rursus omnem filium hominis qui circunciditur, quòd debitor est vt vniuersam Legem impleat.

4 Exclusi estis à Christo qui in Lege iustificamini, & à gratia excidistis.

5 Nos enim per spiritum qui est ex fide, spem iustitiæ expectamus.

6 In Christo enim Ieschua circācisio non est quicquam, neque præputium, sed fides quæ perficitur dilectione.

7 Pulchrè currebatis: quis est qui turbauit vos vt veritati non acquiescerētis?

8 Persuasio vestra non fuit ex eo qui vocauit vos.

9 Fermenti modicum totam massam fermentat.

10 Ego fiduciam habeo de vobis in Domino nostro, quòd nihil aliud cogitatis: & is qui turbauit vos, ipse feret iudicium, quisquis ille sit.

11 Ego autem, fratres mei, si adhuc circuncisionem prædicarem, cur persequutionem paterer? Nunquid irritum factum est offendiculum crucis?

12 Vtinam autem etiam [1] abscindendo abscindantur illi qui conturbant vos.

1 Id est, Prorsus abscindātur. Hebraismus.

13 Vos autem in libertatem vocati fuistis, fratres mei: tantummodo ne sit libertas vestra ad occasionem carnis, sed per dilectionem estote subiecti alius alij.

14 Tota enim [2] Lex in vno verbo completur, in eo *videlicet*, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

2 Snbaudi, Secunda tabula.

15 Si autem vnus alium [3] mordeatis & deuoretis, videte ne vnus ab alio consumamini.

3 Syrum verbum ab Hebræo videtur mutuatus esse paraphrastes, transpositu literu, & ש mutato in ת: qua mutatio ordinaria est in hac lingua vt in Chaldæa.

16 Dico autem vt spiritu ambuletis, & [4] cōcupiscentiam carnis nunquam perficiatis.

17 Nam caro concupiscit id quod oppositum est spiritui, & spiritus concupiscit id quod oppositum est carni: & ambo contraria sunt [5] inuicem, vt non id quod volueritis faciatis.

4 Ne persiciatis opere quod caro cōcupiscit: neq; exequamini quod illa meditatur.

18 Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 Nota sunt enim ipsa opera carnis: quæ sunt, scortatio, impuritas, [6] luxus.

20 Cultus simulachrorum, veneficium, inimicitiæ, contentio, æmulatio, ira, calumniæ, dissidia, schismata,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietas, comessatio, & omnia his similia. Et illi qui hæc agunt, sicut antè dixi vobis, etiam nunc dico, quòd regni Dei non erunt hæredes.

5 Ad verbū, Vnum alteri.

22 Fructus autem Spiritus sunt, dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.

6 Ad verbū, Fœtor.

23 [7] Aduersus hos lex non est posita.

7 Aduersus eos qui huiusmodi fructus edunt.

24 Illi autē qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum omnibus morbis eius & cōcupiscentiis eius.

25 Viuamus igitur spiritu, & spiritui consentiamus.

26 Et ne simus vacui gloria, vt ignominia afficiamus vnus alium, & inuideamus vnus alij.

CAP. VI.

1 FRatres mei, siquis ex vobis præoccupetur in *aliquo* delicto, vos qui in spiritu estis, instaurate eum per spiritum lenitatis: & estote cauti ne etiam vos tentemini.

2 Et gestate onus alter alterius, vt ita impleatis legem Christi.

1 Ad verbū, Inter ipsum & animam suam erit gloria eius. Hebraismus.

3 Siquis enim existimat se esse aliquid, quum non sit, seipsum fallit.

4 Sed quisque opus suum probet, & tunc in [1] seipso habebit gloriam suam, & non in aliis.

5 Vnusquisque enim sarcinam suiipsius portabit.

6 Communicet autem is qui audiuit verbum, ei qui audire facit eũ, in omnibus bonis.

7 Non erretis. Deus non illuditur. id enim quod seminauerit filius hominis, illud ipsum messurus est.

8 Qui in carne seminauit, de carne corruptionem messurus est: qui in spiritu seminauit, de spiritu vitam quæ est in æternum metet.

9 Et quum facimus quod bonum est, ne sit molestum nobis: erit enim tempus quãdo metemus, & non erit molestum nobis.

10 Nunc igitur, dum tempus est nobis, operemur bona erga omnem hominem, & maximè erga domesticos fidei.

11 Videte has literas: scripsi vobis manibus meis.

12 Qui volunt gloriari in carne, illi cogunt vos vt circuncidamini, tantùm vt propter crucem Christi non patiantur persequutionem.

13 Etenim ne ipsi quidem qui circuncidũt, obseruant Legẽ: sed volunt vt circuncidamini, vt in carne vestra glorientur.

14 Mihi autem non eueniat vt glorier nisi in cruce Domini nostri Ieschua Christi, per quem mundus crucifixus est mihi, & ego crucifixus sum mundo.

15 Non enim circumcisio est aliquid, neq; præputium, sed creatura noua.

16 Et qui iuxta hanc semitam incedũt, pax erit super eos, & misericordia, & super Israiel Dei.

17 Deinceps mihi nequis [2] molestiam, exhibebat: ego enim stigmata Domini nostri Ieschua Christi in corpore meo porto.

18 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro *sit*, fratres mei. Ammin.

2 *Ad verbũ, Laborem inijciat.*

Finitur Epistola ad Galatas, quæ scripta fuit Roma.

EPISTOLA PAVLI AD EPHESIOS.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatem Dei illis qui sunt Ephesi, Sanctis & fidelibus in Ieschua Christo.

2 Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

2 *In Syriaco textu Per dilectionem, non cohæret membro superiori, vt in Græco, sed incipit mẽbrum proximum, præposita conũctione.*

3 Benedictus sit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui benedixit nos in omnibus benedictionibus Spiritus in cælo in Christo.

4 Quemadmodum prius elegit nos in ipso antè fundationes mundi, vt essemus sancti & sine macula coram eo,

5 Et [2] per dilectionem prædestinauit nos sibi, & posuit nos in filios per Ieschua Christum, prout placuit voluntati eius.

6 Vt laudetur gloria gratiæ eius quam effudit super nos [3] per dilectum suum.

2 *Verbũ Syriacũ propriè significat, Signauit & notam inussit. Estque metaphora sumpta ab ijs qui ex rerum magna multitudine, certas quasdã deligũt, quas vt à reliquis dignoscãt, nota aliqua insigniunt.*

3 *Ad verbũ, Per manum dilecti sui.*

7 Per quem est nobis redemptio, & per sanguinem ipsius remissio peccatorum, iuxta opulentiam gratiæ suæ.

8 Quæ exuberauit in nos in omni sapientia & omni intelligentia spiritus:

9 Et manifestauit nobis arcanum voluntatis suæ, quod antea proposuerat se facturum esse in se.

10 In dispensatione plenitudinis temporũ, vt cuncta de integro renouarentur in Christo, quæ sunt in cælis & in terra:

11 Et in ipso nos electi sumus, quemadmodum prædestinauit nos, & vult ipse qui omnia efficit iuxta consilium voluntatis suæ.

12 Vt simus nos qui priores sperauimus in Christo, ad honorem gloriæ ipsius.

13 In quo vos quoque audiuistis sermonẽ veritatis, qui est Euangelium salutis vestræ: & in eundem credidistis, & obsignati estis Spiritu sancto qui promissus erat.

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ in redemptionem eorum qui seruantur, & in laudem gloriæ ipsius.

15 Quapropter etiam ego, ecce, ex quo audiui fidem vestram quæ in Dominum nostrum Ieschua Christum, & charitatem vestram quæ est erga omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, & memor esse vestri in precibus meis.

17 Vt Deus Domini nostri Ieschua Christi, Pater gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis per agnitionem ipsius:

18 Et illuminentur oculi cordium vestrorũ, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ sit opulẽtia gloriæ hæreditatis eius in sanctis.

19 Et quæ sit excellentia magnitudinis virtutis eius in nobis qui credidimus, secundum efficacitatem roboris virtutis eius.

20 Quam operatus est in Christo, & suscitauit eum à mortuis, & sedere fecit eum à dextera sua in cælis.

21 Supra omnes principatus & potestates & virtutes, & dominationes, & supra omne nomen quod nominatur, non solùm in seculo hoc, sed etiam in futuro,

22 Subiecitque cuncta sub pedibus eius, & eum qui est supra omnia, dedit caput Ecclesiæ.

23 Quæ est corpus & complementum eius qui omnia in omnibus adimplet.

CAP. II.

1 VOs quoque qui mortui eratis in peccatis vestris & in delictis vestris,

2 In quibus antea ambulabatis iuxta mũdanitatẽ mundi huius & iuxta voluntatem

1 *Vocabulũ enim Syriacũ* עלמיתא, *denominatiuum est ab* עלם, *quod significat mundum: estq; substantiuum fœmininũ, vt ita vertendum fuerit filia Latina voce. Ac videtur per mundanitatem intelligere vanitatem.*

principis

præcipuæ potestatis aeri: 2 spiritus qui sese præbet efficacem in filiis contumaciæ,

3 In illis operibus in quibus etiam nos versabamur antea in concupiscentiis carnis nostræ, & faciebamus voluntatem carnis nostræ & cogitationis nostræ, ac filij eramus iræ plenè, vt rel. qui.

4 Deus autem qui dives est in misericordia sua, propter charitatem suam magnam qua dilexit nos,

5 Quum mortui essemus per peccata, viuificauit nos cum Christo, & per gratiam suam redemit nos,

6 Et resuscitauit cum eo, sedereque nos fecit cum eo in cælis per Ieschua Christum:

7 Vt ostenderet seculis futuris magnitudinem opulentiæ gratiæ suæ, & benignitatem suam quæ fuit erga nos per Ieschua Christum.

8 Gratia enim eius redempti sumus per fidem: & hoc nequaquam fuit ex vobis, sed donum est Dei.

9 Non ex operibus: nequis glorietur.

10 Creatura enim eius sumus, qui creati fuimus in Ieschua Christo ad opera bona quæ ab initio parauit Deus, vt in eis ambularemus.

11 Quapropter estote memores quòd vos Gentes antea 3 carnales fuistis, & vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circuncisio: & est opus manuum in carne.

12 Et eratis in illo tempore sine Christo, & alieni eratis à conuersatione Israiel, & extranei eratis pactis 5 promissionis, & sine spe eratis, & sine Deo in mundo.

13 Nunc autem per Ieschua Christum, vos qui antè longinqui fuistis, propinqui facti estis per sanguinem Christi.

14 Ipse enim est pax nostra, qui fecit ambos vnum, & dissoluit maceriem quæ erecta stabat in medio.

15 Et inimicitias per carnem suam, & legē mandatorum 6 cum mandatis eius aboleuit, vt vtrosq; conderet in semetipso in vnum filium hominis nouum: & fecit pacem,

16 Et reconciliauit vtrosque in vno corpore cum Deo: & per crucem suam interemit inimicitias:

17 Et veniens euangelizauit pacem vobis longinquis & propinquis.

18 Quoniam per ipsum facta est accessio nobis vtrisque in vno Spiritu ad Patrem.

19 Igitur nequaquam estis hospites, neq; incolæ, sed 7 conciues sanctorum & 8 domestici Dei.

20 Et ædificati estis super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, & ipse factus est caput anguli ædificij: *nempe* Ieschua Christus.

21 Et per eum coniungitur totum ædificium, & crescit in templum sanctum in Domino.

22 Dum etiam vos in eo ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum.

CAP. III.

1 HVius rei gratia ego Paulus vinctus sum Ieschua Christi pro vobis Gentibus:

2 Si audiuistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos.

3 Quoniam per reuelationem notum factum est mihi mysterium (quemadmodum scripsi vobis paucis:

4 Prout potestis, dum legitis, intelligere notitiam meam quæ est in mysterio Christi)

5 Quod ætatibus aliis non innotuit filiis hominis, quemadmodum nunc reuelatum est Apostolis eius sanctis & Prophetis eius per Spiritum:

6 Vt sint Gentes 1 cohæredes eius, & participes corporis eius, ac in promissione quæ exhibita est in eo 2 per Euangelium.

7 Cuius ego factus sum minister, secundū donum gratiæ Dei quæ data est mihi ab efficacitate virtutis eius.

8 Mihi *inquam* qui minimus sum omnium sanctorum, data est gratia hæc vt euangelizem in Gentibus opulentiam Christi imperuestigabilem:

9 Et elucere faciam omni homini quæ sit dispensatio mysterij quod absconditum erat à seculis in Deo qui omnia condidit.

10 Vt per Ecclesiam innotescat sapientia 3 multiformis principatibus & potestatibus quæ sunt in cælis.

11 Id quod præparatum fuerat à seculis: & fecit illud in Ieschua Domino nostro.

12 Per quem est nobis audacia & accessus cum fiducia 4 fidei ipsius.

13 Quapropter peto vt non anxius sit mihi *spiritus* ob afflictiones meas quæ sunt pro vobis: nam hæc est gloria vestra.

14 Et flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Ieschua Christi.

15 A quo nominatur tota cognatio quæ est in cælis & in terra.

16 Vt det vobis iuxta opulentiam gloriæ suæ, vt in virtute corroboremini per Spiritum suum.

17 Quò in filio hominis vestro 5 interno inhabitet Christus per fidem & in cordibus vestris,

18 Per charitatem, existente firma radice vestra & fundamento vestro, vt possitis assequi cum omnibus sanctis quæ sit altitudo & profunditas, & longitudo & latitudo

19 Et cognoscatis magnitudinem charitatis Christi, ac impleamini omni plenitudine Dei.

20 Ei autem qui potest virtute omni re excellentiore *id* facere nobis, & plus quàm petimus aut cogitamus, secūdum virtutem suam quæ agit in nobis:

21 Ei *inquam* sit gloria in Ecclesia eius per Ieschua Christum, in omnes ætates 6 multorū seculorum. Ammin.

CAP. IIII.

1 PEto igitur à vobis ego vinctus in Domino nostro, vt ambuletis quemadmodum conuenit vocationi qua vocati estis.

2 Cum omni demissione mentis, & mansuetudine, & longanimitate: & sitis tolerantes alius alium in charitate.

3 Sitisque soliciti vt seruetis consensionem spiritus in vinculo pacis.

4 Vt sitis in vnum corpus & in vnum spiritum, quemadmodum vocati estis in vnam spem vocationis vestræ.

---

2 *Periphrasis est diaboli, cuius impulsu mundus contra Christum haud secus agitatur quam aere commoto naues agitantur in mari.*

3 *Ad verbū, Carnis. Hebraismus.*

4 *Vel Gubernatione. Id est quod ad spiritualia attinet, nihil vobis cum Israele commune erat: quia in promissionibus Dei non erat is comprehensi.*

5 *Id est quod ad pacta & fœdera attinet, quibus Deus se Israelitarum Deū futurum promittebat.*

6 *Intelligit multitudinē illam ceremoniarum, quibus Israel à reliquis Gentibus discernebatur.*

7 8 *Ad verbum, Filij ciuitatis. Hebraismus. vt statim Filij domus.*

1 *Ad verbū, Filij hæreditatis eius. id est, Participes hæreditatis eius.*

2 *Ad verbū, Per manum Euangelij. Hebraismus usitatissimus. vt paulo post Per manum Ecclesiæ. id est Opera Ecclesiæ.*

3 *Ad verbū, Plena varietatibus.*

4 *Id est, Per fidem in ipsū.*

5 *Qui alias nouus homo dicitur: cui opponitur exterior homo & vetus: interdum etiam spiritus, quemadmodum vetus homo carnis & membrorum appellatione intelligitur. Cōferatur versiculus 22. cap. 7. ad Rom. & 9. ac 10. cap. 7. ad Colossenses cum hoc loco.*

6 *Ad verbū, Seculorum seculorum. Hebraismus.*

5 Vnus enim est Dominus, & vna fides, & vnum baptisma:

6 Et vnus Deus Pater omnium, & super omnes, & [1] per manum omnium & in omnibus nobis.

7 Vnicuique autem ex nobis data est gratia iuxta mensuram donationis Christi.

8 Propter hoc dictum est quòd Ascendit in altum, & captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona filiis hominis.

9 Quòd autem ascendit, quidnam est nisi quòd etiam descendit prius in inferiora terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit supra omnes cælos, vt impleret omnia.

11 Et ipse [2] dedit, sunt [3] quos *dedit* Apostolos, & sunt quos *dedit* Prophetas, & sunt quos *dedit* Euangelistas, & sunt quos *dedit* pastores, & sunt quos *dedit* doctores:

12 Ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerij, ad ædificium Christi.

13 Donec fiamus omnes nos vna res per fidem, & per agnitionem filij Dei, & *fiamus* vnus homo perfectus in mensura staturæ plenitudinis illius:

14 Et non simus pueri qui commouentur & variantur ad omnem ventum doctrinarum versutarum filiorum hominis, qui per astutiam suam sese componunt vt fallant:

15 Sed simus firmi in charitate nostra, vt quicquid est nobis, crescat in Christum qui est caput.

16 Et ab eo totum corpus componitur, & colligatur per omnes commissuras, secundum donum quod datum est in mensura vnicuique membro ad incrementum ipsius corporis, vt per charitatem perficiatur ædificium eius.

17 Hoc autem dico, & testor per Dominum, vt deinceps non ambuletis sicut reliqui Gentium quæ ambulant in vanitate cognitionis suæ:

18 Et tenebrosæ sunt in intellectibus suis, suntque alienæ à vita Dei. propterea quòd non est in eis notitia, & propter cæcitatem cordis sui.

19 Quæ absciderunt spem suam, & tradiderunt seipsas lasciuiæ, & ad perpetrationem omnis impuritatis in cupiditate sua.

20 Vos autem nequaquam ita didicistis Christum:

21 (Si verè audiuistis eum & didicistis, sicut est veritas in Ieschua)

22 Sed didicistis vt deponatis à vobis conuersationes vestras priores, filium hominis illum veterem qui corrumpitur concupiscentiis erroris:

23 Et renouemini in spiritu intellectuum vestrorum.

24 Et induatis filium hominis nouum illum qui secundum Deum creatus est in iustitia & [4] in sanctitate veritatis.

25 Propterea deponite à vobis mendacium, & loquimini veritatem [5] vir cum proximo suo: membra enim sumus vnus alterius.

26 Irascimini, & ne peccetis: & sol super iracundiam vestram non occidat.

27 Et ne detis locum calumniatori.

28 Et qui furabatur, posthac non furetur, sed laboret manibus suis, & [6] peretur bona, vt sit illi ad dandum ei qui necessitatem habet.

29 Omnis sermo detestabilis ex ore vestro non prodeat, sed is qui bonus est & vtilis ad ædificationem, vt conferat gratiam iis qui audiunt.

30 Et ne contristetis Spiritum sanctũ Dei, per quem obsignati estis in diem redẽptionis.

31 Omnis amarulentia, & furor, & ira, & vociferatio, & conuitium, tollantur ex vobis, vnà cum omni malitia.

32 Et estote benigni vnus erga alium, ac misericordes: condonateque alius alij, sicut Deus condonauit vobis in Christo.

CAP. V.

1 Estote igitur imitatores Dei, tanquam filij dilecti:

2 Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorẽ fragrantem.

3 Scortatio autem & omnis impuritas & auaritia [1] ne etiam omnino nominetur inter vos, sicut decet sanctos.

4 Neque obscœnitas, neq; sermones stultitiæ, aut lusus, aut fabulæ, quæ non sunt necessaria, sed pro his gratiarum actio.

5 Hoc enim scitote, quòd quisquis est scortator, aut impurus, aut auarus, aut cultor simulachrorum, non est ei hæreditas in regno Christi & Dei.

6 Ne quisquam decipiat vos in sermonibus inanibus. propter hæc enim venit ira Dei super [2] filios contumaciæ.

7 Ne igitur fitis illorum consortes.

8 Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux estis in Domino nostro: [3] vt filij lucis igitur ita ambulate.

9 (Fructus enim lucis in omni sunt bonitate & iustitia & veritate.)

10 Et discernite quid sit bonum coram Domino nostro.

11 Neque fitis commercium habentes in operibus tenebrarum, in quibus fructus non sunt: sed corrigite illa.

12 Quod enim secretò faciunt, abominabile est etiam dicere illud.

13 Omnis enim res corrigitur à luce, & manifesta fit: & omnis res quæ manifestat, lux est.

14 Propter hoc dictum est, Expergiscere qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

15 Videte igitur quomodo ambuletis [4] circumspectè, non tanquam insipientes, sed tanquam sapientes,

16 Qui redimunt occasionem suam: quia dies mali sunt.

17 Propterea ne sitis destituti mente, sed considerate quæ sit voluntas Dei.

18 Et ne sitis ebrii vino in quo est temulentia: sed replemini Spiritu.

19 Et loquiminĩ apud vosipsos in psalmis

1 *Id est, Per omnes. Hebraismus.*

2 *Id est, Constituit.*

3 *Id est, Alios Prophetas, alios Apostolos. Partitio Hebraorum more.*

4 *Vox Syriaca est* בחסיותא *quæ nusquam legitur alibi hoc sensu qua propter legendum puto* בכחסידותא, *vt sit nomen (quod vocãt) abstractum, significans sanctitatem, cuius concretum* חסיד *significat sanctum. & admodum typog. aphe fuit facile errorem committere in vocibus inter quas tanta est similitudo: nihil tamen mutare volui, quia idem habebatur in manuscripto codice Heydelbergensi.*

5 *Id est Vnusquisque cũ altero. Hebraismus.*

1 *Ad verbũ, Ne nominando nominetur inter vos. Et infinitum verbum eidẽ verbo in praterito vel futuro gerundij loco prapositum, a quinalet adverbio augenti verbi significationẽ. Idq; non tantum in Syriaco Testamento, sed etiam in vniuersis bibliis. Ita quum in principio Geneseos dicitur, Morte morieris. est sensus, Omnino morieris, & infine Visitando visitabit vos Dominus, id est, Haud dubiè visitabit.*

2 *Id est Homines contumaces. Hebraismus.*

3 *Id est Luce pradite. Simulu Hebraismus.*

4 *Quia vox Syra* דחסיותא *alibi non legitur, nec in hoc nec in alio sensu, & tantum differta* דחיראית, *quòd literam* ך *non habet, puto eandem esse vocem cum syncope literæ* ך, *quodq; me mouet vt id existimem, est quòd frequenter occurrit* דחיראית *in eodem sensu. Et errorem esse dicere non ausim, quum non modò impressum, sed etiam manuscriptum Heidelbergense Testamentum idem habeat. Quinetiam Syri in dictionibus vnius literæ aut syllabæ syncope sæpius vtuntur, vt & infrà cap. 6.* שר שר תא. *pro* שרשרתא.

& hymnis, & cantionibus spiritus canite in cordibus vestris Domino.

20 Et estote gratias agentes omni tempore pro omni homine in nomine Domini nostri Ieschua Christi, Deo Patri:

21 Et estote subiecti vnus alij in charitate Christi.

22 Vxores, estote subiectæ maritis vestris tanquam Domino nostro.

23 Quoniam vir caput est mulieris, sicut etiam Christus caput est Ecclesiæ, & est seruator corporis.

24 Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita etiam vxores maritis suis in omni re:

25 Viri diligite vxores vestras, sicut etiam Christus dilexit Ecclesiam suam, & seipsum tradidit pro ea,

26 Vt sanctificaret eam & mundaret eam lauacro aquarum & verbo.

27 Vt constitueret eam Ecclesiam sibi ipsi gloriosam, & in qua non esset labes neque ruga, neque quicquam quod illis simile esset: sed esset sancta absque macula.

28 Ita conuenit viris vt diligãt vxores suas tanquam corpora sua. Qui enim vxorem suam diligit, seipsum diligit.

29 Nullus enim vnquam corpus suum odit, sed nutrit ipsum, & curat quæ sunt eius: sicut etiam Christus *curat* quæ sunt Ecclesiæ,

30 Quoniam membra sumus corporis eius, & ex carne eius sumus, & ossibus eius.

31 Propter hoc relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt ambo vna caro.

32 Hoc mysterium magnum est: ego autem dico de Christo & de Ecclesia eius.

33 Veruntamen etiam vos vnusquisque ex vobis ita amet vxorem suam sicut seipsum: vxor autem 5 reuereatur maritum suum.

5 Ad verbũ, Sit timens à marito suo.

CAP. VI.

1 Liberi obedite parentibus vestris in Domino nostro id enim iustum est.

2 Et est mandatum primum quod promittit, Honora patrem tuum & matrem tuam.

3 1 Vt sit tibi quod bonum est, & prolongent vitam tuam super terram.

4 Parentes, ne irritetis filios vestros, sed educate eos in disciplina & in doctrina Domini nostri.

5 Serui obedite dominis vestris qui sunt 2 secundum carnem, cum timore & cum tremore, & cum simplicitate cordis, tanquam Christo:

6 Non ad aspectum oculorum, quasi vt filiis hominis placeatis: sed tanquam serui Christi qui faciunt voluntatem Dei.

7 Et seruite eis ex toto animo vestro in charitate, tanquam Domino nostro, & non tãquam filiis hominis:

8 Scientes quòd illud quod facit homo quod bonum est, illud ipsum rependitur à Domino nostro, siue seruus sit ille, siue 3 liber.

9 Etiam vos domini ita facite seruis: remittite illis delicta: quia nostis quòd Dominus quoque vester est in cælis, & 4 acceptio personarum non est apud eum.

10 Quod superest, fratres mei, coroboramini in Domino nostro, & in potentia roboris eius:

11 Et induite totam armaturam Dei, vt possitis consistere contra insultus calũniatoris

12 Quia colluctatio vestra non est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, & aduersus potestates, & aduersus possessores mundi huius tenebrosi, & aduersus spiritus malos qui sunt sub cælis.

13 Quapropter induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis occurrere malo, & præparati existentes in omni re consistatis.

14 State igitur, & cingite lumbos vestros per veritatem, & induite loricam iustitiæ:

15 Et 5 calceate in pedibus vestris præparationem Euangelij pacis.

16 Et ad hæc sumite vobis scutum fidei, per quam inueniamini validi ad extinguendũ omnia iacula ignita illius Mali.

17 Et imponite galeam salutis, & apprehendite gladium spiritus, qui est sermo Dei.

18 Et in omnibus precationibus & in omnibus orationibus precamini omni tempore in spiritu: & in ipsa precatione estote vigilantes omni tempore, precantes sedulò & obsecrantes pro omnibus sanctis:

19 Etiam pro me, vt detur mihi in aperitione oris mei, quo liberè prædicem mysterium Euangelij:

20 Cuius ego sum nuntius in catenis: vt cum audacia eloquar illud, sicut conuenit mihi vt eloquar illud.

21 Vt autem sciatis etiam vos id quod apud me *geritur*, & id quod ago, ecce, notum facturus est vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis in Domino nostro:

22 Quem misi ad vos propter hoc ipsum, vt cognosceretis quod apud me *geritur* & consolaretur corda vestra.

23 Pax cum fratribus nostris, & charitas cum fide, à Deo Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo.

24 Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Ieschua Christum, quæ non corrumpitur. Ammin.

1 Retinet eadem verba quibus promissio facta est in Lege, atque prolongationem vitæ filiorum parentibus attribuit, quia ab ijs dependet: videlicet, si honore afficiantur sicut Lex præscribit.

2 Id est, Illis qui dominantur vobis, quod ad corpus & res externas attinet.

3 Ad verbũ Filius libertatum, Hebraismus.

4 Ad verbũ, Acceptio vultus. Vide annotata Mat. 6.

5 Id est, Tãquam calceis militaribus, pedes vestros munite præparatione pacis Euangelij, quasi dicat, Muniti & parati sitis ad hanc spiritualem pugnam cognitione Euangelij pacis.

Finitur epistola ad Ephesios quæ scripta fuit à Roma, & missa per manum Tychici.

EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

1 PAVLVS & Timotheus serui Ieschua Christi omnibus sanctis in Ieschua Christo qui sunt Philippis, cum senioribus & ministris.

2 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

3 Gratias ago Deo meo in mentione vestri sedula,

4 Quæ fit in omnibus precationibus meis pro vobis: & gaudens obsecro.

5 Propter communionem vestram quę est in Euangelio, à primo die vsque ad præsens tempus.

6 Quia confido in hoc, quòd is qui cœpit in vobis opera bona, ipse perficiet vsque ad diem Domini nostri Ieschua Christi.

7 Ita enim iustum est mihi sentire de omnibus vobis, eo quòd in corde meo positi sitis, & in vinculis meis, & in defensione quæ est de veritate Euangelij: quia consortes mei sitis in gratia.

8 Testis enim est mihi Deus quomodo diligam vos in visceribus Ieschua Christi.

9 Et hoc precor vt adhuc crescat & augeatur charitas vestra in agnitione & in omni intelligentia Spiritus.

10 Vt discernatis ea qua sunt præstantia, & sitis mundi sine offendiculo in die Christi.

11 Et pleni fructibus iustitiæ qui sunt per Ieschua Christum, ad laudem & gloriam Dei.

12 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd negotium meum excellenter progressum fecit in Euangelio.

13 Ita vt etiam vincula mea manifestata sint in Christo, in prætorio toto, & [1] in reliquis omnibus hominibus.

14 Et multitudo fratrum qui sunt in Domino nostro, [2] freti sint propter vincula mea, & ausi sunt magis sine timore loqui sermonem Dei.

15 Et aliqui ex inuidia & contentione, aliqui autem voluntate bona, & charitate Christum prædicant.

16 Quia norunt *quòd* in defensionem Euangelij positus sum.

17 Qui verò per contentionem Christum prædicant, nequaquam *id faciunt* sincerè, sed quia existimant quòd addunt afflictionem vinculis meis.

18 Et in hoc gauisus sum, & gaudeo, quòd quocunque modo, siue [3] obtentu siue in veritate, Christus prædicatur.

19 Noui enim quòd hæc [4] ad salutem inueniuntur mihi per precationes vestras, & donationem Spiritus Ieschua Christi.

20 Quemadmodum spero & confido quòd nulla in re pudefiam, sed [5] reuelata facie, sicut omni tempore, etiam nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.

21 Vita enim mea Christus est: &, si moriar, lucrum est mihi,

22 Si autem etiam in istis vita sit carnis, fructus sunt mihi in operibus meis. ignoro quod optem mihi.

23 Coarctant enim me hæc ambo: liberari concupisco vt cum Christo sim, & hoc valde vtile esset mihi.

24 Sed etiam vt maneam in corpore meo, coarctat me desiderium propter vos.

25 Et hoc indubitatò noui, quòd mansurus sum & permansurus ad gaudium vestrum, & ad incrementum fidei vestræ.

26 Et quum venero rursus ad vos, exuberet in me gloriatio vestra quæ est in Ieschua Christo.

27 [6] Tantùm, quemadmodum decet, in Euangelio Christi vos gerite, vt siue veniam, videam vos, & siue absens sim, audiam de vobis quòd persistatis in vno spiritu & vna anima, & decertetis simul per fidem Euangelij:

28 Et in nulla re terreamini ab iis qui stant contra nos in iudicium perditionis illorum & salutis vestræ: & hoc à Deo ipso.

29 [7] Datum est vobis vt non tantùm [8] credendo credatis in Christum verumetiam vt pro eo patiamini.

30 Et sustineatis certamen, sicut vidistis in me, & nunc auditis de me.

CAP. II.

1 SI vobis igitur est consolatio in Christo, & si est loquutio [1] super cor in dilectione, & si *est* communio Spiritus, & si *sunt* viscera, & si miserationes,

2 Complete gaudium meum, & vna cogitatio sit vobis, & vna dilectio, & vna anima, & vna mens.

3 Et nihil per contentionem aut per gloriam inanem faciatis, sed per lenitatem animi, vnusquisque proximum suum tanquam præstantiorem se, reputet.

4 Neque quisquam quæ sunt suiipsius curet, sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.

5 Et hoc sentite in vobisipsis quod etiam Ieschua Christus.

6 Qui quum esset in similitudine Dei, nequaquam *per* rapinam æstimasset illud ipsum quod esset æqualitas Dei:

7 Nihilominus seipsum exinaniuit, & formam serui accepit, factusque est in forma filiorum hominis:

8 Et similitudine inuentus vt filius hominis: atque demisit semetipsum, & obedientem se præstitit vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 Propter hoc etiam Deus [2] multum exaltauit eum, & dedit ei nomen quod excellentius est omnibus nominibus.

10 Vt in nomine Ieschua omne genu flectatur eorum quæ sunt in cælo & in terra, & eorum quæ sunt sub terra.

11 Et

1 Ad verbũ, Et apud residuum omniũ hominum. Cui respondet Gallica loquutio, Et audemeurant de tous les hommes.

2 Vel, Fiduciam sumpserunt.

3 Vel, Prætextu.

4 Id est, Euentiunt mihi vt mihi sint salutaria.

5 Ad verbũ, Cum reuelatione faciei. Syraphrasis.

6 Tantùm, in Syro textu cohæret cum præcedentibus

7 Datum est vobis, cohæret cum præcedentibus.

8 Id est, Firmiter credatis.

1 Periphrasis est consolationis etiam Hebræis vsitata, vt Genes. 34. & Hosch. 2. & alibi quòd qui aliquem consoletur, potissimum verbis vtatur quæ eius cor & animum afficere ac recreare queant Est autem syncope in voce מנחמא de qua vide locum 1. Thes. 2. 11.

2 Ad verbũ, Multiplicauit exaltationem eius. Id est Summè extulit eum.

11 Et omnis lingua confitebitur quòd Dominus sit Ieschua Christus, ad gloriã Dei Patris eius.

12 Itaque, dilecti mei, sicut omni tempore obedientes vos præstitistis, non quum propinquus essem vobis tantùm, sed nunc quum longè absim à vobis, magis in timore & in tremore operamini opus salutis vestræ.

13 Deus enim efficit in vobis tũ velle tum agere [3] id quod vultis.

14 Omnia facite absque murmurationibus, & absque disceptatione.

15 Vt sitis integri & sine macula, tanquam filij sinceri Dei, qui habitant in generatione praua & peruersa: & conspiciamini inter eos tanquam luminaria in mundo,

16 [4] Vt sitis illis loco salutis ad gloriam meam in die Christi, ne frustra cucurrerim, néue in vanum laborauerim.

17 Qu netiam si [5] libam nis instar offerar super victimam & ministeriũ fidei vestræ, gaudeo & exulto cum omnibus vobis,

18 Sicut etiam vos gaudete & exultate mecum,

19 Spero autẽ in Domino nostro Ieschua, quòd mittam ad vos Timotheum breui, vt etiam mihi sit quies [6] quum certior factus fuero de vobis.

20 Nullus enim mihi alius est hic qui sit vt anima mea, qui diligenter curet quæ vestra sunt.

21 Omnes enim quæ sua ipsorũ sunt, quærunt, & non quæ Ieschua Christi.

22 Probationem autem eius nouistis, quòd tanquam filius cum patre suo, ita seruiuit mecum [7] in Euangelio.

23 Hunc spero quòd mittam ad vos breui, postquam videro quæ apud me *geruntur*.

24 Et confido in Domino meo quòd ego quoque breui veniam ad vos.

25 Nunc autem coegit me res ipsa vt mitterem ad vos Epaphroditum fratrem, qui est adiutor & cooperator meus, vester autem legatus, & minister necessitatis meæ.

26 Qui cupidus erat videndi vos omnes, & anxius erat, quia cognouerat quòd audiuissetis quod infirmatus fuisset.

27 Etiam infirmus fuit vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius: nequaquam autem eius tantùm, sed etiam mei, ne esset mihi afflictio super afflictionem.

28 Solicitè igitur misi eum ad vos, vt quum videritis eum, rursus gaudeatis, & mihi aliquantula sit respiratio.

29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio, & eos qui tales sunt, in honore habete eos.

30 Propter opus enim Christi, vsque ad mortem appropinquauit, & sprevit [8] animam suam vt impleret id [9] quod defuerat vobis in ministerio quod est erga me.

3 Autor huius paraphrasis ἐνέργειαν (cuius meminit Græcus textus, eam referẽs ad Deũ) Philippensibus attribuit, dum vertit. Id supple bonũ *quod vultis.*

4 Id est, Vt id præstetis mentibus illorũ quod præstant cælestia luminaria corporibus mortalium, nempe salutẽ. Quem sensum commodissimè habere possunt verba quoque Græci textus, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, id est Verbum vitæ continentes. id est, Causam vitæ & salutis.

5 Alludit ad ritum qui obseruabatur in oblationibus legalibus. victimis enim ad iecta erãt libamina, vt describuntur passim in Leuitico. Comparat autem Philippenses regenitos fide, victimis, & sanguinis, sui effusionem, libaminibus quo similiter vini & olei effusio requirebatur.

6 Ad verbũ, Quam didicero de vobis. id est, Quũ intellexero quo in statu res vestræ sint.

7 Id est, In prædicatione Euangelij.

8 Id est, Vitam suam. Hebraismus.

9 Id est, Defuit ergà me officij vestri.

CAP. III.

1 Ad verbũ, Hæc sicut hæc. id est. Quæ antè.

1 PRoinde fratres mei, gaudete in Domino nostro. [1] Eadem vt scribam vobis non est molestum mihi propterea quòd vos admonent.

2 Cauete à canibus, cauete ab operariis malis, cauete à concisione carnis.

3 Circuncisio enim no sumus qui seruimus Deo in Spiritu, & gloriamur in Ieschua Christo, & non confidimus in carne.

4 Quamquam mihi fuerit confidentia etiã in carne. Si enim quisquam putat confidentiam suam esse in carne, ego magis quàm ipse.

5 Circuncisus natus octo dies, ex genere Israelis, ex tribu Beniamin, Hebræus filius Hebræorum, iuxta Legem Pharisæus,

6 Iuxta æmulationem persequutor Ecclesiæ, & in iustitia Legis sine accusatione fui.

7 Sed quæ lucro erant mihi, damnum reputaui ea propter Christum:

8 Et etiam reputo illa omnia damnum propter dignitatem cognitionis Ieschua Christi Domini mei: propter quem omnis rei damnum sustinui, & tanquam fimum reputaui, vt Christum lucrifaciam.

9 Et reperiar in eo non habens iustitiam mei ipsius, quæ est ex Lege: sed illam quæ est ex fide Christi, quæ iustitia est à Deo.

10 Vt in ea cognoscam Ieschua & vim resurrectionis eius, & fiam particeps passionum eius, & similis fiam in morte eius:

11 Siquo modo possim peruenire ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

12 Non quòd iam acceperim, aut quòd iam perfectus sim, sed curro, *experiens* siquo modo apprehendam id cuius causa apprehendit me Ieschua Christus.

13 Fratres mei, ego de meipso non iudico quod apprehenderim.

14 Vnum autem noui, quòd eorum quæ sunt mihi ad latus, obliuiscor, & ad ea quæ ante me sunt, extendor: & curro contra metam, vt accipiam [2] victoriam vocationis supernæ Dei, per Ieschua Christum.

15 Qui igitur [3] perfecti sunt hoc sentiant: & siquid aliter sentitis, etiam hoc Deus reuelabit vobis.

16 Attamen ad id quod peruenimus, vna semita procedamus, & vno consensu:

17 Similes estote mei, fratres mei, & considerate eos qui ita ambulant secundum exemplum quod in nobis videtis.

18 Sunt enim multi qui aliter ambulant, de quibus [4] sæpius dixi vobis, nunc autem flens dico, qui inimici sunt crucis Christi.

19 Quorum finis perditio est: quorum deus venter eorum est, & gloria eorum confusio ipsorum: [5] quorum cogitatio in terra est.

20 Nostrum autem opus in cælis est, & inde expectamus Seruatorem nostrum, *videlicet* Dominum nostrum Ieschua Christum:

21 Qui transmutabit [6] corpus humilitatis nostræ, vt sit in similitudine corporis gloriæ suæ, secundum virtutem suam magnam, per quam omnia subiecit sibi:

2 Id est, Præmium victoriæ:

3 Id est, Hoc animo sint affecti.

4 Ad verbũ, Temporibus multis. Hebraismus.

5 Id est, Quorum cogitatio circa res terrenas versatur.

6 Id est, Corpus nostrum humile. vt postea Glorioſum. Hebraismus.

CAP. IIII.

1 PRoinde, fratres mei dilecti & charissimi, gaudium meum & corona mea, ita state in Domino nostro, dilecti mei.

2 Ab Euodia peto & à Suntycha vt vnam mens sit eis in Domino nostro.

3 Etiam abs te peto [1] collega mi vere, vt sis adiutor eis quæ sunt laborantes mecum in Euangelio, cum Clemente, & cum reliquis coadiutoribus meis, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ.

4 Gaudete in Domino nostro omni tempore: & rursum dico, gaudete.

5 Et lenitas vestra nota fiat apud omnem hominem. Dominus noster propè est.

6 De nulla re solliciti sitis, sed omni tempore per precationem & per obsecrationem petitiones vestræ innotescant coram Deo.

7 Et pax Dei quæ maior est omni intellectu, custodiet corda vestra & intellectus vestros in Ieschua Christo.

8 Proinde, fratres mei, ea quæ sunt vera, & quæ sunt honesta, & quæ sunt iusta, & quæ sunt pura, & quæ sunt amabilia, & quæ sunt laudabilia, [2] & quæ sunt opera laudis & laudationis, hæc cogitate.

9 Quæ didicistis & accepistis, & audiuistis & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum.

10 Magnopere autem gauisus sum in Domino nostro, quòd denuo cœpistis curam habere mei, sicut etiam curam habueratis: [3] verũ non sufficientes eratis

11 Nequaquam autem propterea quòd defuerit mihi, dico: nam ego didici vt sufficiat mihi id quod est mihi.

12 [4] Ego noui vt deprimam me, noui quoque vt abundem. in omni *loco & tempore*, & in omni re exercitatus sum tum in saturitate, tum in fame, in abundantia & in penuria.

13 Ad omnem rem inuenio robur per Christum qui corroborat me.

14 Attamen benefecistis quòd communicastis afflictionibus meis.

15 Nostis autem etiam vos Philippenses, quòd in principio Euangelij quum proficiscerer à Macedonia, ne vna quidem ex ecclesiis communicauerit mecum [5] in ratione accipiendi & dandi, nisi vos tantùm.

16 Quia etiam Thessalonicam [6] semel & iterum necessarium mihi misistis.

17 Non quòd donum requiram, sed quæro vt fructus abundent in vobis.

18 Omnia accepi, & abundo: & plenus sum, accepitq; omnia quæ misistis mihi per manum Epaphroditi, odorem fragrantem, & victimam acceptabilem quæ placet Deo.

19 Et Deus meus impleat necessitatem omnem vestram iuxta opulentiam suam, cum gloria Ieschua Christi.

20 Deo autem Patri nostro laus & gloria in seculum seculorum. Ammin.

21 Salutate omnes sanctos qui sunt in Ieschua Christo. Salutant vos fratres qui mecum sunt.

22 Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui sunt familiæ Cæsaris.

23 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

1 *Ad verbũ, Filii iugi mei. id est, Particeps eiusdem iugi mecum: qui mihi adiutor in eodẽ ministerio es. Sumpta metaphora à iumentis, quibus eidẽ iugo subiectis homo vtitur ad vnũ & idem ministerium. Dicitur etiam interdum de cõiugibus, ita vt maritus dicatur esse vxori suæ* בן וגבת, *& vxor marito* בת וגבי: *sicut frequenter in commentarijs Rabbinorum legitur. Nec tantùm de hominibus dicitur, sed etiam de cæterũ animalibus, in quibus coniugij quædam vmbra conspicitur, dum vni fœmina mas adhæret, & contrà. Quanquam vt ita hoc loco accipiatur non sinit vox* בר, *quæ masculini generis est. Nam si de coniuge Pauli intelligeretur, scribendum fuisset* ברת, *in fœminino genere. Præterea virum esse quem Paulus ita vocat, ostendunt adiectiuum* שרירא, *id est, Verus: & verbum* תהוא, *id est Sis, quod similiter masculinum est. Idem demonstrat participium* מצרר, *quod pro adiectiuo sumptum significat adiutorem, in genere masculino.* 2 *Periphrasis est virtutum quarum tantùm opera laude & honore sunt digna.*

3 *Id est, Non erat vobis facultas faciendi id quod voluisseris.*

4 *Id est, Noui me deprimere & abũdare.*

5 *Id est, In rebus pecuniarijs, in quibus habetur dati & accepti ratio. Quæ phrasis etiam apud Rabbinos est frequens, exprimiturque vocibus* משא ומתן, *quæ significant acceptionem, & expositionem siue exhibitionem.*

6 *Ad verbũ, Vno tempore & duobus.*

Finitur epistola ad Philippenses, quæ scripta est à Roma.

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 PAVLVS legatus Ieschua Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,
2 Iis qui sunt Colossis fratribus sanctis & fidelibus in Ieschua Christo. Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro.

3 Gratias agimus Deo patri Domini nostri Ieschua Christi omni tempore, & oramus pro vobis.

4 [1] Ex quo audiuimus fidem vestram quæ est in Ieschua Christo, & dilectionem vestram quæ est erga omnes sanctos:

5 Propter spem quæ reseruatur vobis in cælis: de qua antea audiuistis per sermonẽ veritatis Euangelij,

6 Quod prædicatum fuit vobis, sicut etiam vniuerso mundo, & crescit, redditque fructus sicut etiam in vobis à die quo audiuistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.

7 Quemadmodum didicistis ab Epaphra conseruo nostro dilecto, qui est pro vobis minister fidelis Christi.

8 Et idem exposuit nobis dilectionem vestram quæ est in Spiritu.

9 Propterea & nos ex eo die quo audiuimus, non desiimus orare pro vobis, & petere vt impleamini cognitione voluntatis Dei, in omni sapientia & in omni prudentia Spiritus.

10 Vt ambuletis quemadmodum iustũ est, & placeatis Deo in omnibus operibus bonis, reddatisque fructus & crescatis in agnitione Dei:

11 Ac corroboremini omni virtute iuxta magnitudinem gloriæ illius, in omni tolerantia & longanimitate: & cum gaudio.

12 Gratias agatis Deo Patri, qui idoneos nos fecit ad portionem hæreditatis sanctorum in luce:

13 Et redemit nos à potestate tenebrarũ, & venire nos fecit in regnum filij sui dilecti.

13 Per

1 *Ad verbũ, Ecce ex quo.*

14 Per quem eſt nobis redemptio, & remiſſio peccatorum.

15 Qui *quidem* eſt imago Dei inuiſibilis, & primogenitus omnium creaturarum.

16 Et per eum creatum eſt quicquid eſt in cælo & in terra, quicquid conſpicitur & quicquid non conſpicitur: ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per eum, & in eum creata ſunt:

17 Et is eſt qui fuit ante omnia, & omnia per eum conſiſtunt.

18 Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, qui eſt principium & primogenitus ex mortui, vt ſit primarius in omnibus.

19 Quia in eo ille *Pater* voluit omnem plenitudinem habitare.

2 *Ad verbũ, Per manum eius.*

20 Et [2] per eum reconciliare ſibi omnia & pacificauit in ſanguine crucis eius, per eum, tũ quæ ſunt in terrra, tum quæ ſunt in cælis.

21 Etiam vos qui antea alieni fuiſtis & hoſtes in mentibus veſtris, propter opera veſtra mala, vos *inquam* pacificauit nunc,

22 In corpore carnis ſuæ, & per mortem ſuam: vt conſtitueret vos coram ſe ſanctos, ſine macula, & irreprehenſibiles.

23 Si permãſeritis in fide veſtra, firmo exiſtente fundamento veſtro, & non dimoueamini à ſpe Euangelij, quod audiuiſtis, quod prædicatum fuit in vniuerſa creatura quæ eſt ſub cælo: cuius ego Paulus factus ſum miniſter.

24 Et gaudeo in afflictionibus quæ ſunt pro vobis, & adimpleo defectum afflictionũ Chriſti in carne mea, pro corpore ipſius, quod eſt Eccleſia.

25 Cuius *Eccleſiæ* ego factus ſum miniſter iuxta diſpenſationem Dei quæ data eſt mihi in vos, vt impleam ſermonem Dei.

26 *Nempe* myſterium illud quod abſconditum fuerat à ſeculis, & ab ætatibus: nunc autem reuelatum eſt ſanctis eius,

27 Quibus vult Deus notum facere quæ ſit opulentia gloriæ myſterij huius inter Gentes: quod *myſterium* eſt Chriſtus, qui in vobis eſt ſpes gloriæ noſtræ.

28 Quem nos prædicamus & docemus, ac intelligere facimus apud omnem filium hominis in omni ſapientia, vt ſtatuamus omnem filium hominis perfectum in Ieſchua Chriſto.

29 Ad hoc enim ipſum etiam laboro, & enitor auxilio virtutis quæ data eſt mihi.

CAP. II.

1 VOlo autem vt ſciatis quale certamen ſit mihi pro vobis, & pro iis qui ſunt Laodiceæ, & pro reliquis qui faciẽ meam non viderunt in carne.

2 Vt conſolationem accipiant corda eorum & appropinquent per dilectionem ad omnem opulentiam perſuaſionis, & ad intelligentiam cognitionis myſterij Dei Patris & Chriſti:

3 In quo reconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ.

4 Hoc autem dico, nequis decipiat vos ſuaſione ſermonum.

5 Etiamſi enim carne abſens ſim à vobis, tamen ſpiritu vobiſcum ſum, & gaudeo quòd videam ordinem veſtrum & firmitatem fidei veſtræ quæ eſt in Chriſto.

6 Quemadmodũ igitur accepiſtis Ieſchua Chriſtum Dominum noſtrum, in eo ambulate.

7 Stabilitis radicibus veſtris, & vobis extructis in eo, confirmatiſq; in fide quam didiciſtis, in qua exuberetis cũ gratiarum actione.

8 Cauete nequis denudet vos per philoſophiam & per deceptionem vanam, ſecũdum doctrinas filiorum hominis, & iuxta elementa mundi, & non iuxta Chriſtum,

9 In quo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

10 In quo vos quoque eſtis impleti, qui eſt caput omnium principatuum & poteſtatum.

11 Et per quem circunciſi eſtis circunciſione quæ non *facta eſt* manibus, *ſed* per expoliationem carnis peccatorum, per circũciſionem Chriſti.

12 Et ſepulti eſtis cum eo per baptiſmum, & per eum ſurrexiſtis cum eo, qui credidiſtis in virtutem Dei qui excitauit eum [1] à mortuis.

13 Et vos qui mortui eratis per peccata veſtra, & *eratis* in præputio carnis veſtræ, viuificauit cum eo, & condonauit nobis omnia peccata noſtra:

14 Et deleuit in decretis ſuis contractum debitorum qui erat contra nos: & ſuſtulit ipſum è medio ac affixit ipſum cruci ſuæ:

15 Et per expoliationem corporis ſui [2] oſtentauit principatus & poteſtates, & pudefecit eos palàm in ſemetipſo.

16 Ne igitur quis [3] iudicet vos in cibo & potu, aut in diſtinctionibus feſtorum & principiorum menſium, & ſabbathorum.

17 Quæ ſunt vmbræ earum rerum quæ futuræ *erant*: corpus autem Chriſtus eſt.

18 Et nequis velit per demiſſionem mentis culpabiles vos reddere, vt ſubiiciamini cultui Angelorum, nixus re quam non vidit, & inuanum ſuperbiens in cogitatione carnis ſuæ.

19 Et non tenens ipſum caput, ex quo totum corpus componitur, & conſtituitur per commiſſuras & per mẽbra, & creſcit augmento Dei.

20 Si igitur mortui fuiſtis cum Chriſto ab elementis mundi, cur, acſi viueretis in mundo, iudicamini?

21 [4] Ne appropinquaueris, neque guſtaueris, neque contrectaueris?

22 Quæ ſunt vſus qui corrumpitur & mandata ſunt & doctrinæ filiorum hominis.

23 Et videntur quòd ſit in illis ratio ſapiẽtiæ per aſpectum ſummiſſionis & reuerentiæ Dei, & quòd non indulgent corpori: non ob rem quæ ſit pretioſa, ſed propter ea quæ vſus ſunt carnis.

CAP. III.

1 SI igitur reſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſunt ſuperna quærite, vbi Chriſtus ſedet ad dexteram Dei.

2 Quæ ſunt ſuperna cogitate, & non quæ ſunt in terra.

3 Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.

4 Et quum Chriſtus manifeſtabitur, qui eſt vita noſtra, tunc etiam vos manifeſtabimini cum eo in gloria.

5 Mortificate igitur membra veſtra quæ ſunt in terra, ſcortationem, [illegible]

1 *Ad verbũ, De inter mortuos.*

2 *Id eſt Victoriæ inſtar in triumphum ignominiæ cauſa produxit.*

3 *Syrus textus etiam in manuſcripto exemplari habet* ירודכן: *quòd ſi per errorem ſcriptũ non ſit loco* דיגבן, *poſitũ ſaltem erit* ד *loco* ג, *quod ad idem pertineat inſtrumentum profationis.*

4 *Syriacus textus poſt particulam* לא, (*id eſt Ne*) *dehortãdi, ſubiungit aliam particulam,* לם, *quæ denotat ſententiam in cuius capite ponitur, non dici niſi μεταφορικῶς in alterius perſona: ſicut hic Paulus hæc pronunciat in perſona pſeudapoſtolorum. Eadem particula legitur in 2. Theſſ. 2, eodẽ ſenſu: ſicut ibi explicabitur.*

libidines præposteras, & concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est cultus idolorum.

6 Propter hæc enim venit ira Dei super [1] filios contumaciæ.

5 Vel Inobedientiæ Id est Super contumaces & inobedientes. Hebraismus.

7 In quibus etiam vos ambulastis antè, quum versaremini in eis.

8 Nunc autem deponite à vobis omnia hæc, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, turpiloquium.

9 Et ne sitis mendaces vnus in alium: sed exuite filium hominis veterem cum omnibus conuersationibus suis.

10 Et induite nouum qui renouatur in agnitionem iuxta imaginem eius qui creauit ipsum.

11 Vbi non est Iudæus aut Gentilis, neque Circuncisio & Præputium, neque Græcus & barbarus, neque seruus & [2] liber: sed omnia & in omni homine Christus est.

2 Ad verbũ, Filius libertatum. Hebraismus.

12 Induite igitur *vos*, tanquam electi Dei, sancti & dilecti, affectus & viscera, & benignitatem, & [3] demissionem mentis, & leniratem, & longanimitatem:

3 Id est modestiam.

13 Et estote tolerantes [4] vnus alium, & ignoscẽtes vnus alij: &, si sit alicui aduersus socium suum querela, sicut Christus condonauit vobis, ita etiam vos condonate.

4 Ad verbũ, Vnus vnum. Hebraismus.

14 Et cum istis omnibus *induite vos* charitatequæ est vinculum perfectionis.

15 Et pax Christi regat corda vestra, ad quã vocati fuistis in vnum corpus: & gratias agite Christo.

16 Cuius sermo habitet in vobis opulenter in omni sapientia. Et estote docentes & erudientes vosipsos in psalmis, & in hymnis, & in cantionibus spiritualibus, & cum gratia canite in cordibus vestris Deo.

17 Et quicquid agitis in sermone & in opere, in nomine Domini nostri Ieschua Christi facite, & gratias agite [5] per eum Deo Patri.

5 Ad verbũ, Per manum eius Hebraismus.

18 Vxores subditæ estote maritis vestris, sicut iustum est, in Christo.

19 Viri diligite vxores vestras, & ne sitis amarulenti aduersus eas.

20 Filij auscultate parentibus vestris in omni re: ita enim placet coram Domino nostro.

21 Parentes ne prouocetis liberos vestros: vt non mœrore afficiantur.

22 Serui, auscultate in omni re dominis vestris [6] corporalibus, non ad aspectum oculi, sicut qui placent filiis hominis, sed corde simplici & cum timore Domini.

6 Ad verbũ, Corporis. Hebraismus.

23 Et quicquid facitis, ex tota anima vestra facite, tanquam Domino nostro, & non tanquam filiis hominis.

24 Et scitote quòd à Domino nostro accepturi sitis retributionem in hæreditate: Domino enim Christo seruitis.

25 Qui autem delinquit, retributionem accepit, quemadmodum delinquit: & non est [7] acceptio vultus.

7 Vide quod Matth. 6 de hac loquutione est annotatum.

CAP. IIII.

1 Domini, facite æquitatem & iustitiam erga seruos vestros, & scitote quòd etiã vobis est Dominus in cælo.

2 In oratione seduli sitis, & estote vigilantes in ea, & gratias agentes,

3 [1] Et orantes etiam pro nobis vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi, cuius causa vinctus sum.

1 Syrus codex impressus habebat וצלין אף עלין דאלהא יפתח לן תרעא דמלתא דאונגליון *Et orantes etiam pro nobis, vt Deus aperiat dobis ostium sermonis Euangelij. Reliqua huius versus cum initio quarti desiderabantur, quæ ex codice manuscripto Heydelbergensi restituimus.*

4 Vt patefaciam illud, & loquar illud sicut conuenit mihi.

5 In sapientia ambulate erga extraneos, & redimite occasionem vestram.

6 Et sermo vester omni tempore sit cum gratia, acsi sale esset cõditus: & scitote vnicuiq; quomodo oporteat vos reddere responsum.

7 Id autem quod apud me *geritur* notum faciet vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis & conseruus noster in Domino.

8 Quem misi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quod *geritur* apud vos, & cõsoletur corda vestra.

9 Cum Onesimo fratre fideli & dilecto, qui est ex vobis. Illi notũ faciẽt vobis id quod *geritur* apud nos.

10 Salutátq; vos Aristarchus captiuus qui est mecum, & Marcus [2] filius auunculi Barnabbæ (de quo mandata accepistis, vt si veniat ad vos, recipiatis eum)

2 Id est Consobrinus.

11 Et Ieschua qui vocatur Iustus: qui sunt ex circuncisione, & qui soli iuuerunt me in regno Dei, & qui fuerunt mihi consolationi.

12 [3] Salutat vos Epaphras qui est ex vobis seruus Christi, omni tempore laborans pro vobis in precatione vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

3 Id est, Petit pro salute vestra. Hebræa & Syra phrasis aliquoties annotata.

13 Testimoniũ enim perhibeo ei quòd magnus zelus est ei pro vobis, & *proys* qui sunt Laodiceæ & qui sunt Hieropoli.

14 Salutat vos Lucas medicus, dilectus noster, & Demas.

15 Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nymphan, & ecclesiam quæ est domi eius.

16 Et quum lecta fuerit epistola hæc apud vos, facite vt etiam in ecclesia Laodicensium legatur: & illa quæ scripta est ex Laodicensibus, legite ipsam.

17 Et dicite Archippo, Diligens esto in ministerio quod accepisti in Domino nostro, vt impleas illud.

18 Salutatio hæc, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Ammin.

Finitur epistola ad Colossenses, quæ scripta est à Roma.

EPISTOLA

EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS & Syluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium quæ eſt in Deo Patre, & in Domino noſtro Ieſchua Chriſto. Gratia vobiſcũ & pax.

2 Gratias agimus Deo omni tempore pro vobis, & mentionem facimus veſtri in precibus noſtris:

3 Sedulò & memores ſumus coram Deo Patre operum fidei veſtræ, & laboris charitatis veſtræ, & tolerantiæ ſpei veſtræ quæ eſt in Domino noſtro Ieſchua Chriſto.

4 Nouimus enim electionem veſtram, fratres mei, dilecti Dei.

5 Eo quòd prædicatio noſtra nequaquam in ſermonibus tantùm fuit apud vos, ſed etiam in virtute & in Spiritu ſancto, & in perſuaſione certa: etiam vos noſtis quomodo fuimus inter vos veſtri cauſa.

6 Et vos noſtri ſimiles facti eſtis in Domino noſtro, & recepiſtis ſermonem cum afflictione multa & cum gaudio Spiritus ſancti.

7 Et fuiſtis exemplar omnibus fidelibus qui ſunt in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim perſonuit ſermo Domini noſtri non tantùm in Macedonia & in Achaia, ſed in omni loco fides veſtra quæ eſt in Deum perſonuit, ita vt non opus habeamus vt dicamus de vobis quicquam.

9 Ipſi enim renuntiant qualis ingreſſus fuit nobis ad vos, & quomodo conuerſi eſtis ad Deum à cultu ſimulachrorum, vt ſeruiatis Deo viuenti & vero.

10 Expectantes Filiũ eius è cælis, Ieſchua, quem excitauit à mortuis, qui eſt liberator noſter ab ira ventura.

CAP. II.

1 IPſi quoque noſtis, fratres mei, quòd ingreſſus noſter ad vos nequaquam in vanum fuerit.

2 Sed primùm paſſi ſumus, & ignominia affecti ſumus (quemadmodum ſcitis) Philippis, & tunc in certamine magno loquuti ſumus vobiſcum cum fiducia Dei noſtri Euangelium Chriſti.

3 Exhortatio enim noſtra non fuit [1] ex errore, neque ex impuritate, neque cum dolo:

4 Sed ſicut fueramus probati Deo, vt concrederetur nobis Euangelium eius, ita loquimur, non tanquam vt filiis hominis placeamus, ſed Deo qui probat corda noſtra.

5 Neque enim vnquam vſi ſumus ſermone adulatorio, quemadmodum noſtis, nec per occaſionem auaritiæ: Deus teſtis eſt.

6 Neque quærimus gloriam à filiis hominis, nec à vobis, nec ab aliis, quum poſſimus [2] honorabiles eſſe tanquam Apoſtoli Chriſti.

7 Sed fuimus inter vos demiſſi, & tanquam nutrix quæ diligit filios ſuos:

8 Ita etiam nos diligebamus & cupidi eramus tradere vobis non tantùm Euangelium Dei, ſed etiam animam noſtram, quia dilecti eratis.

9 Memores eſtis enim, fratres, quòd laborabamus & fatigabamur in opere manuũ nocte acdie, ne vllum veſtrũm grauaremus.

10 Vos teſtes eſtis & Deus, quo modo prædicauimus vobis Euangelium Dei purè & iuſtè: & irreprehenſibiles fuimus apud omnes fideles:

11 Quemadmodum noſtis quòd ab vnoquoque ex vobis, ſicut pater à filijs ſuis, expetebamus, & [2] loquebamur ſuper cor veſtrum.

12 Et teſtabamur vobis vt ambularetis ſicut conuenit Deo, qui vocauit vos ad regnum ſuũ & ad gloriam ſuam.

13 Propter hoc etiam nos gratias agimus indeſinenter Deo, quòd ſermonem Dei quem accepiſtis à nobis, nequaquam ſicut ſermonem filiorum hominis accepiſtis, ſed ſicut eſt verè, *tanquam* ſermonem Dei: & ipſe [3] opere agitur in vobis, & in ijs qui credunt.

14 Vos enim, fratres mei [1] imitatores facti eſtis eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa, illorum qui ſunt in Ieſchua Chriſto, quòd eadem ſuſtinuiſtis vos quoque à [4] contribulibus veſtris, quemadmodum etiam illi à Iudæis:

15 Qui Dominum noſtrum Ieſchua Chriſtum occiderunt, & prophetas qui erant ex ipſis, nóſque perſequuti ſunt: ac Deo non placẽt, & fiunt [5] contrarij ommnibus filijs hominis.

16 Qui prohibent nobis ne loquamur cum Gentibus vt ſeruentur ad complendum peccata ſua omni tempore. Peruenit autẽ ſuper eos ira vſque in finem.

17 Nos verò, fratres mei, [5] facti ſumus pupilli à vobis *ad* tempus horæ, quoad faciẽ noſtram, non autem quoad cor noſtrum, & magis ſtuduimus videre faciem veſtram cum dilectione magna.

18 Et voluimus venire ad vos, (ego Paulus) [6] ſemel & iterum, & [7] impediuit me Satanas.

19 Quæ enim eſt ſpes noſtra, & gaudium noſtrum, & corona gloriæ noſtræ, niſi ſitis vos, coram Domino noſtro Ieſchua in aduẽtu eius?

20 Vos enim eſtis laus noſtra & gaudium noſtrum.

CAP. III.

1 ET quia non [1] ſuſtinebamus, voluimus reſidere Athenis ſoli:

2 Et mittere ad vos Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei ac adiutorem noſtrum in Euangelio Chriſti, vt confirmaret vos, [2] & peteret à vobis de fide veſtra:

3 Necui ex vobis *fides* ſuccideretur in afflictionibus iſtis. vos enim noſtis quòd ad hoc ipſum poſiti ſumus.

1 *Quaſi propoſuerimus vobis ea quibus in errorem vos inducere-mus, vt impoſtores facere ſolent. Nam in Syriaca lingua* מעיותא *aquè ſignificat impoſturam qua quis aliũ decipit, atque deceptionem qua quis ab alio deceptus eſt*

2 *Vel Graues. Vox enim Syra* יקרא *vtrumq; ſignificat, videlicet Nobiles & graues.*

2 *Id eſt, Conſolabamur vos. ſic & in Hoſæa 2. reperitur & in multis alijs locis veteris Teſtamenti Eſt autem in textu Syriaco vox* וכרין *deriuata a* מרל *pro* ומרלין *Eſt enim ſyncope, ſicut aphareſis & apocope in hac lingua frequentiſſima,*

3 *Id eſt, Exprimitur opere.*

4 *Ad verbũ, A filijs gentis veſtri Hebraiſmus.*

5 *Id eſt, Orbari vobis exiguo tempore.*

6 *Ad verbũ, Vno tempore & duobus.*

7 *In textu Syriaco eſt* עיבני *pro* עבבני, *a verbo* עבב, *quod eſt, Remorari & retardare, & impedire. At fortaſſis iuxta linguæ idiotiſmum,* ב *abſque puncto dagues mutata eſt in* ו *conſonantem eiuſdem ſoni,*

& facta eſt literarum tranſpoſitio.

1 *Subaudi, Carere literis aut nunijs veſtris.*

2 *Id eſt, Exhortationibus ſuis rogans, à vobis vt permaneretis in fide veſtra.*

4 Nam etiam quum apud vos essemus prædixeramus vobis futurum esse vt affligeremur: quemadmodum nostis quòd factum sit.

5 Propter hoc etiam non sustinui donec mitterem vt cognoscerem fidem vestram, ne forte tentasset vos tentator, & esset labor noster inanis.

6 Nunc autem ex quo venit ad nos Timotheus *3* à vobis,& annuntiauit nobis de fide vestra & de charitate vestra, & quòd sit apud vos nostri memoria bona omni tempore, & cupidi sitis videre nos, sicut nos quoque vos:

3 Ad verbũ, A iuxta vos. Hebraismus.

7 Propter hoc consolationem accepimus in vobis, fratres, in omnibus angustiis nostris & afflictionibus nostris, propter fidem vestram.

8 Et nunc viuimus, si vos confirmemini in Domino nostro.

9 Quam enim gratiarum actionem possumus rependere pro vobis Deo super omni gaudio quo gaudemus vestri causa,

10 Nisi vt coram Deo amplius obsecremus nocte & die,vt videamus faciem vestram, & compleamus id quo caret fides vestra?

11 Ipse autem Deus Pater noster, & Dominus noster Ieschua Christus,dirigat iter nostrum ad vos,

12 Et augeat & abundare faciat charitatem vestram,quæ est vnius erga alium, & erga omnem hominem, quemadmodum nos diligimus vos.

13 Et confirmet corda vestra irreprehensibilia per sanctitatem,coram Deo Patre nostro, in aduentu Domini nostri Ieschua Christi qui erit cum omnibus sanctis eius.

CAP. IIII.

1 PRoinde,fratres mei,petimus à vobis, & obsecramus vos per Dominum nostrum Ieschua, vt quemadmodum accepistis à nobis quomodo conueniat vobis vt ambuletis & placeatis Deo,vt amplius adiiciatis.

2 Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum nostrum Ieschua Christum.

3 Hæc enim est voluntas Dei & sanctificatio vestra,& *1* vt absitis ab omni scortatione.

1 Ad verbũ, Vt sitis disiuncti.

4 Et sciat vnusquisque ex vobis possidere vas suum in sanctificatione & in honore:

5 Et non in affectibus concupiscentiæ, sicut reliquæ Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 Et ne audeatis irritare & iniuria afficere *2* vir fratrem suum in aliquo negotio. quia Dominus noster est vltor aduersus hæc omnia, quemadmodum etiam ante hoc tempus diximus vobis,& testati sumus.

2 Id est, Alter alterum. Hebraismus vsitatissimus.

7 Non enim vocauit vos Deus ad impuritatem,sed ad sanctificationem.

8 Itaque qui reiicit *hæc*, non filium hominis reiicit: sed Deum qui dedit in vobis Spiritum suum sanctum.

9 De charitate autem fratrum non opus habetis vt scribam vobis: vos enim ipsi docti estis à Deo vt diligatis vnus alium:

3 Ad verbũ, Negotiantes opera vestra, id est Exercentes negotia vestra.

10 Etiam facitis ita omnibus fratribus qui sunt in tota Macedonia. Peto autem à vobis, fratres mei,vt excellatis.

11 Vt diligentiam adhibeatis vt sitis quieti, & *3* agentes negotia vestra, & operemini manibus vestris,sicut mandauimus vobis,

12 Vt ambuletis cum honestate erga exteraneos,& nullo homine opus habeatis.

13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, vt de iis qui dormiunt non sit contristatio vobis, sicut reliquis hominibus quibus non est spes.

14 Nam si credimus quòd Ieschua mortuus est & resurrexit,ita etiam Deus eos qui dormierunt in Ieschua,adducet cum eo.

15 Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini nostri,qui differimur in aduẽtum Domini nostri,qui viuemus,non præueniemus eos qui dormierunt.

16 Eo quòd ipse Dominus noster cum mãdato & cum vocè Archangeli, & cum buccina Dei descendet de cælo, & mortui qui sunt in Christo,resurgent primùm.

17 Et tunc nos qui differimur,qui viuimus, rapiemur cum eis simul in nubes in occursum Domini nostri,in aera, & ita omni tempore cũ Domino nostro erimus.

18 Igitur consolemini *4* alius alium in sermonibus istis.

4 Ad verbũ, Vnus vnum Hebraismus.

CAP. V.

1 DE temporibus autem & temporum articulis,fratres mei, non opus habemus scribere vobis.

2 Vos enim certò scitis quòd dies Domini nostri,vt fur in nocte ita veniet.

3 Quum dixerint quòd est pax & tranquillitas, tunc derepentè surget contra eos interitus,sicut partus dolor in ea quæ vterum gestat,[1] neque effugient.

1 Obseruet studiosus lector loco ב esse positum in voce יבֹרן pro יבֹרן. Nam errorem esse dicere non ansim,quum manuscriptus codex etiam ita habeat. Ni si quis dicere malit Nun mutatum esse in Mem, ex linguæ idiotismo.

4 Vos autem, fratres mei, non estis in tenebris, vt dies ille tanquam fur præueniat vos.

5 Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei,non autem estis filij noctis, neque filii tenebrarum.

6 Proinde non dormiamus, sicut reliqui, sed simus vigilantes & sobrij.

7 Qui enim dormiunt,in nocte dormiunt: & qui inebriantur,in nocte inebriantur.

8 Nos autem qui filij diei sumus,simus vigilantes in mente nostra, & induti loricam fidei & charitatis: & ponamus galeam spei salutis.

9 Quoniam non posuit nos Deus ad iram, sed ad acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Ieschua Christum:

10 Qui mortuus est pro nobis,vt siue vigilemus,siue dormiamus,simul cum eo viuamus.

2 Id est, Sunt vobis ministri. quæ ministrorum periphrasis in veteri Testamento frequens est, vt Deut. 1. 38 & 10. 8.

11 Propterea consolamini vnus alium, & ædificate vnus alium,sicut etiam facitis.

12 Petimus autem à vobis,fratres mei, vt agnoscatis eos qui laborant inter vos,& [2] stant ante faciem vestram,& docent vos:

13 Vt sint in pretio vobis per charitatem abundantem, & propter opus eorum, pacem habete cum eis.

14 Petimus autem à vobis, fratres mei, monete delinquentes, & *3* addite animum pusillanimis,& sustinete onus debilium,& longanimes sitis erga omnem hominem:

3 Ad verbũ, Addite cor paruis animo. Hebraismus.

15 Et cauete nequis ex vobis malum pro malo rependat, sed omni tempore *4* sectamini bona inuicem,& erga omnem hominem:

4 Ad verbũ, Currite post bona, Hebraismus.

16 Et gaudete omni tempore:

17 Et

17 Et orate indefinenter:
18 Et in omni re gratias agite. Hæc enim eſt voluntas Dei per Ieſchua Chriſtum erga vos.
19 Spiritum ne extinguatis.
20 Prophetiam ne ſpernatis:
21 Omnia probate, & quod bonum eſt tenete:
22 Et ab omni 5 voluntate mala fugite.
23 Deus autem pacis ſanctificet vos perfectè totos, & totum ſpiritum veſtrum, & animā veſtram, & corpus veſtrum conſeruet ſine reprehenſione in aduentum Domini noſtri Ieſchua Chriſti,
24 Fidelis eſt qui vocauit vos, qui idem efficiet.
25 Fratres mei orate pro nobis.
26 Salutate fratres omnes in oſculo ſancto.
27 Adiuro vos per Dominum noſtrum vt legatur epiſtola hæc omnibus fratribus ſanctis.
28 Gratia Domini noſtri Ieſchua Chriſti vobiſcum. Ammin.

5 Vel Negotio malo, ſiue Re mala. Nāכוֹאתא ſi. ut אכוֹאתא Voluntatē, rē, & negotium ſignificat. & in hu ſignificationibus ſæpe in Nouo teſtamēto legitur: præſertim autem in 1. Cor. 7. 5 & 37. Itē cap. 14. 7. & cap. 16. 13. & alibi ſæpe.

Finitur epiſtola ad Theſſalonicenſes prior.

EPISTOLA AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium, quæ eſt in Deo Patre noſtro & in Domino noſtro Ieſchua Chriſto.
2 Gratia vobiſcū & pax à Deo Patre noſtro, & à Domino noſtro Ieſchua Chriſto.
3 Gratias agere debemus Deo omni tempore pro vobis, fratres mei, vt par eſt, quòd val de creſcat fides veſtra, & augeatur charitas omnium veſtrū, cuiuſque erga proximū ſuum.
4 Adeo vt etiam nos in vobis gloriemur apud eccleſias dei, propter fidē veſtrā, & propter tolerantiam veſtram quæ eſt in omni perſequutione veſtra, & afflictionibus veſtris quas toleratis.
5 Ad oſtenſionem iudicij iuſti Dei, vt digni habeamini eo regno pro quo paſſi eſtis.
6 Et ſi iuſtum eſt coram Deo vt rependat afflictionem affligentibus vos:
7 Et vobis qui affligimini, quietem nobiſcū in reuelatione Domini noſtri Ieſchua Chriſti, quę erit de cęlo cum virtute Angelorū eius.
8 Quum [1] ſumet vltionem in vehementia ignis ab iis qui nō nouerunt Deum, & ab iis qui nō agnouerunt Euangelium Domini noſtri Ieſchua Chriſti:
9 Qui iudicio punientur perditionis quæ eſt in æternum, à facie Domini noſtri, & à gloria virtutis eius:
10 Quum venerit vt glorificetur in ſanctis ſuis, & oſtendat mirabilia ſua in fidelibus ſuis. quia fides adhibebitur teſtimonio noſtro quod eſt de vobis in illo die.
11 Propter hoc omni tempore oramus pro vobis, vt [2] dignos habeat vos Deus vocatione veſtra, & impleat vos omni volū tate rerum bonarum, & operibus fidei in virtute:
12 Vt laudetur in vobis nomen Domini noſtri Ieſchua Chriſti: etiam vos in eo, ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini noſtri Ieſchua Chriſti.

1 Ad verbū, Faciet vindictam.

2 Vel, Idoneos reddat. Quo ſenſu idē verbū legitur ad Coloſſ. 1. 12. Et tunc pro vocatione veſtra, vertendū erit in tertio caſu, Vocationi veſtræ.

CAP. II.

1 PEtimus autem à vobis, fratres mei, per aduentum Domini noſtri Ieſchua Chriſti, & per [1] congregationem noſtri quæ eſt ad eum.
2 Ne citò commoueamini in mentibus veſtris, neque conturbemini, nec à ſermone, nec à ſpiritu, nec ab epiſtola quæ ſit quaſi à nobis, quòd [2] ecce inſtet dies Domini noſtri.
3 Nequis decipiat vos [3] vllo modo. nam niſi venerit prius defectio, & reueletur filius hominis peccati, [4] filius perditionis:
4 Qui eſt contrarius, & extollit ſe ſuper omne quod vocatur Deus & numen, ita vt etiā in templo Dei ſedeat, & oſtentet ſeipſum acſi Deus eſſet.
5 Nónne meminiſtis quòd quum apud vos eſſem, hæc dicebam vobis?
6 Et nunc ſcitis quid detineat, vt reueletur ſuo tempore.
7 Myſterium enim iniqui iam incipit efficax eſſe tantūmodo ſi quod nunc detinet, tolleretur è medio:
8 Et nunc patefieret iniquus ille, quē Dominus noſter Ieſchua confodiet ſpiritu oris ſui, & interficiet eum reuelatione aduētus ſui.
9 Aduentus euim illius *iniqui* efficacitas eſt Satanæ, in omni virtute & ſignis & prodigiis falſis:
10 Et in omni deceptione iniquitatis quæ fit in pereuntibus: propterea quòd non receperūt dilectionem veritatis, per quam ſeruarentur.
11 Propter hoc immittet eis Deus efficacitatem deceptionis, vt credant mendacio:
12 Et iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed cōplacitū eſt eis in iniquiate.
13 Nos autem debemus gratias agere Deo omni tempore pro vobis, fratres dilecti Domini noſtri, quòd elegerit vos Deus ab initio ad ſalutem per ſanctificationem Spiritus, & per fidem veritatis.
14 Ad hæc enim vocauit vos Deus per prædicationem noſtrā, vt ſitis gloria Domino Ieſchua Chriſto.
15 Itaque, fratres mei, confirmamini, & fortiter retinete mandata quæ didiciſtis, ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtram.
16 Ipſe autem Dominus noſter Ieſchua Chriſtus, & Deus Pater noſter qui dilexit nos, & dedit nobis conſolationem quæ eſt in æternum, & ſpem bonam per gratiam ſuam,

1 Id eſt, Qua ad eum aggregati ſumus.

2 Hic quoque ſicut ad Coloſſ. 2, particula הֵם adſcribitur, vt oſtendatur non ex mente Apoſtoli eſſe accipienda verba ſequentia, ſed μεμιμημένως prolata eſſe in eorum perſona qui ſtudebant fideles eccleſias à veritate diſcedere.

3 Ad verbū. Vllo exmodis

4 Id eſt, Homo natus & deſtinatus ad perditionē. Hebraiſmus.

17 Consoletur corda vestra, & confirmet in omni sermone & in omni opere bono.

CAP. III.

1 DEinceps, fratres, orate pro nobis vt sermo Domini nostri currat, & glorificetur in omni loco, sicut apud vos:

2 Et vt eripiamur à filiis hominis malis & peruersis. Non enim omnis hominis est fides.

3 Fidelis autem est Dominus qui seruabit vos, & eripiet vos à malo.

4 Confidimus autem de vobis per Dominum nostrũ, quòd id quod præcepimus vobis, fecistis atque facitis.

5 Et Dominus noster dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, & ad expectationem Christi.

6 Præcipimus autem vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui [1] pessimè ambulat, & non iuxta mandata quæ accepit à nobis.

1 Ad verbũ, Malè, male. id est Admodũ malè se gerit. Hebraismus.

7 Vos enim scitis quomodo oporteat imitari nos, qui non ambulauimus pessimè inter vos.

8 Neque panem gratuitum ab vllo ex vobis *acceptum* comedimus, sed in labore & fatigatione nocte & die operati sumus, ne vllum ex vobis grauaremus.

9 Nequaquam propterea quòd non esset potestas nobis, sed vt in nobisipsis daremus vobis exemplum vt nos imitaremini.

10 Etenim quum apud vos essemus, hoc præcipiebamus vobis, vt quisquis nolit laborare, etiam non comedat.

11 Audiuimus enim quòd sint inter vos ali qui qui pessimè ambulant, & nihil quicquam operantur nisi vana.

12 Istis autem præcipimus, & petimus ab eis per Dominum nostrum Ieschua Christum, vt cum quiete operentur, & comedant panem suum.

13 Vos autem, fratres mei, ne molestum sit vobis operari quod bonum est.

14 Et siquis non auscultat sermonibus istis qui sunt in epistola, discernatur vobis ille, & ne commercium habeatis cum eo, vt pudefiat,

15 Neque velut inimicum habete eum: sed corrigite eum tanquam fratrem.

16 Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem omni tempore, in omni re.

17 Dominus noster *sit* cum omnibus vobis

18 Pax per scripturam manus meæ. Ego Paulus scripsi quod est signum in omnibus epistolis meis: ita scribo.

19 Gratia Ieschua Christi sit cum omnibus vobis, fratres mei. Ammin.

Finitur Epistola ad Thessalonicenses secunda, quæ scripta fuit è Laodicea Pisidiæ.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per mandatum Dei seruatoris & Ieschua Christi spei nostræ,

2 Timotheo filio vero in fide gratia, misericordia, & pax, à Deo Patre nostro & Christo Ieschua Domino nostro.

3 Petieram abs te quũ proficiscerer in Macedoniam, vt remaneres Ephesi, & præciperes nonnullis ne docerent doctrinam diuersam.

4 Neque sese profiicerent in fabulas & [1] genealogias, quibus finis non est, quæ controuersias pariunt potius, & non ædificationem in fide Dei.

1 Ad verbũ, Narrationes generationum

5 Finis autem præcepti est charitas quæ prouenit à corde puro, & à conscientia bona, & à fide vera.

6 Et ab iis aberrarunt homines, & declinarunt ad verba vana.

7 In eo quòd quæsierint esse doctores Legis, quum non intelligerent id quod loquebantur, neque id de quo contendebant.

8 Scimus autem quòd Lex bona sit, si quis secundum ipsam Legem versetur in ea.

9 Sciens quòd iustis Lex posita non sit, sed iniquis & rebellibus, & improbis & peccatoribus & peruersis & iis qui non sunt puri, & iis qui percutiunt patres suos, & iis qui percutiũt matres suas, & homicidis,

10 Et scortatoribus, & cubantibus cum masculis, & iis qui furantur [2] ingenuos, & mendacibus, & [3] periuris, & omni rei quæ est contraria doctrinæ sanæ Euangelij gloriæ Dei benedicti.

2 Ad verbũ, Filios libertatum. Hebraismus.

3 Ad verbũ, Et transgredientibus iuramentũ Hebraismus.

11 Quod concreditum est mihi.

12 Et gratias ago ei qui corroborauerit me, *nempe* Domino nostro Ieschua Christo, qui reputauit me fidelem, & posuit me ad ministerium suum.

13 Me *inquam* qui antè blasphemus eram, & persequutor & contumeliosus, sed gratiam consequutus sum, propterea quòd quum ignorans essem, fecerim id quod est infidelitatis.

14 Exuberauit autem in me gratia Domini nostri, & fides & dilectio quæ est in Ieschua Christo.

15 Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur, quòd Ieschua Christus venit in mundum ad seruandum peccatores, quorum primus ego sum.

16 Sed propter hoc misertus est mihi, vt in me primo ostenderet Ieschua Christus omnem longanimitatem suam ad instructionem eorum qui crediturí essent in ipsum, in vitam æternam.

17 Regi autem seculorum, ei qui non corrumpitur,

rumpitur,& non cõspicitur, qui est vnus Deus, honor & gloria in seculum seculorum. Ammin.

18 Hoc mandatum commendo tibi, fili mi Timothee, iuxta prophetias pristinas quæ fuerunt de te, vt milites in eis militiam hanc bonã.

19 In fide & in conscientia bona. Isti enim qui hanc longè abiecerunt à se, fide vacui redditi sunt.

20 Sicut Hymenæus, & Alexander, quos ttadidi Satanæ, ne sint blasphemi.

CAP. II.

1 PEto igitur abs te vt ante omnia precationem offeras Deo, & orationem, & obsecrationem, & gratiarum actionem pro omnibus filiis hominis:

2 Pro regibus & principibus, vt habitationem tranquillam & quietam inhabitemus in omni timore Dei, & puritate.

3 Hoc enim bonum est & acceptum coram Deo seruatore nostro,

4 Qui vult vt omnes filii hominis seruentur, & sese conuertãt ad cognitionem veritatis:

5 Vnus est enim Deus, & vnus est mediator Dei & filiorum hominis, filius hominis Ieschua Christus:

6 Qui dedit semetipsum redemptionem pro omni homine, testimonium quod euenit tempore suo.

7 Cuius ego positus sum prædicator & Apostolus: (veritatem dico, & non mentior) quia factus sum doctor Gentium in fide veritatis.

8 Volo igitur vt orent viri in omni loco, attollentes manus suas purè, sine ira & sine disceptationibus.

9 Ita etiam mulieres cum habitu casto vestitus cum verecundia & cum castitate sit ornatus earum, non in intorsionibus *crinium*, aut in auro, aut margaritis, aut vestibus pulchris.

10 Sed in operibus bonis, quemadmodum decet mulieres quæ [1] spondent timorem Dei.

11 Mulier in quiete sit discens, cum omni subiectione.

12 Mulieri enim docere nõ permitto, neq; autoritatẽ vsurpare in virum, sed sit in quiete.

13 Adam enim formatus est primùm, deinde Euah.

14 Et Adam non errauit: mulier autem errauit, & trangressa est mandatum.

15 Salua autem fit per liberos suos, [2] si permanserint in fide, & in charitate, & in sanctificatione, & in castitate.

1 Vel, Profitentur. Est enim deductũ à themate ΝΤ, quod inter catera significat confiteri & profiteri.

2 Id est, Si ipsæ mulieres permanserint. De quibus antè collectiuè in singulari numeroloquutus est.

CAP. III.

1 FIdelis est sermo, quòd siquis concupiscit presbyterium, opus bonum concupiscit.

2 Oportet autem vt sit presbyter talis vt [1] vitium non reperiatur in eo, & fuerit maritus vnius vxoris: cuius mens sit vigilans, & qui sit sobrius, & ordinatus, & amans hospites, & didacticus:

3 Non autem [2] sectator vini: cuius manus non sit præceps ad percutiendum: sed sit lenis, & non litigiosus, neque amans argentum:

4 Et qui gubernet domum suam bene', & qui contineat filios suos in subiectione & in omni puritate.

1 Ad verbũ, Macula.

2 Ad verbũ, Transiens ad vinum. Id est, Qui poculu. non desint esse infestus, & ab eu non facilè se diuelli patitur. Eadẽ phrasis legitur ad Titũ 1.6.

5 Si enim domum suiipsius nesciat bene gubernare, quomodo potest Ecclesiam Dei gubernare?

6 Neque sit [3] puer doctrina sua ne sese extollat, & incidat in iudicium Satanæ.

7 Oportet autem vt testimonium bonum sit ei ab extraneis, ne incidat in probrum & in laqueum Satanæ.

8 Et etiam ministri similiter sint pudici, neque [4] loquantur duo, neque sint dediti vino multo, neque ament lucra turpia:

9 Sed teneant mysterium fidei, cum conscientia pura.

10 Atque illi ipsi probentur prius, & tunc ministrent, existentes sine reprehensione.

11 Similiter etiam vxores sint honestæ: & sit vigilans mens earum, sintque fideles in omni re, & non sint calumniosæ.

12 Diaconi sint is cui vna fuit vxor, & regat filios suos, & domum suam bene.

13 Nam qui ministrauerint bene, gradum bonum acquirunt sibiipsis, & fiduciam multam in fide Ieschua Christi.

14 Hæc scribo tibi, sperans quòd citò veniam ad te:

15 Etsi autem fiat vt differam, vt cognoscas quomodo oporteat conuersari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viuentis, columna & fundamentum veritatis.

16 Et verè magnum est mysterium hoc iustitiæ, Quòd Deus reuelatus est in carne, & iustificatus est in spiritu, & visus est Angelus, & prædicatus est inter Gentes, & fides habita est illi in mundo, & sublatus est in gloriam.

3 Qui recens institutus est in doctrina fidei.

4 Id est, Ne sint bilingues, qui modò vnum, modò aliud dicãt: vel diuersum ab eo quod habẽt in animo.

CAP. IIII.

1 SPiritus autem planè dicit quòd temporibus posterioribus discedent nonnulli à fide, & [1] sectabuntur spiritus deceptores, & doctrinam dæmoniorum:

2 Qui per similitudinem decipiunt, & loquuntur mendacium, & sunt [2] adusti in conscientia sua.

3 Et prohibent matrimonio coniungi, & faciunt abstinere à cibis quos Deus creauit ad vsum, & ad gratiam actionem, iis qui credunt & norunt veritatem.

4 Quia quicquid creatum est à Deo, bonum est: & nihil est abominandum, si cum gratiarum actione sumatur.

5 Sanctificatur enim per sermonem Dei, & per orationem.

6 Hæc si docueris fratres tuos, minister bonus eris Ieschua Christi, educatus in sermonibus fidei, & in doctrina bona quã edoctus es.

7 A narrationibus autem insulsis vetularum te subducito, & exerce teipsum in iustitia.

8 Exercitatio enim corporis tempore modico prodest: iustitia autem in omni re prodest, & est illi promissio vitæ huius temporis & futuri.

9 Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur:

10 Propter hoc enim laboramus & probris afficimur, quòd fiduciam habemus in Deo viuente, qui est conseruator filiorum hominis omnium, maximè fidelium.

11 Hæc doce, & præcipe.

12 Et ne quisquam contemnat adolesce-

1 Ad verbũ, Et ibunt post spiritus deceptores, & post doctrinã, &c.

2 Metaphora sumpta est ab iis quibus putridũ aliquod membrũ amputatum est adhibito cauterio. Et sensus est, Nulla religione tenẽtur.

3 *In Syro textu vox est composita a verbo* סים, *quod significat Imponere, & nomine* אידא, *quod significat Manum.*

tiam tuam, sed esto exemplar fidelibus in sermone,& in conuersatione,& in charitate,& in fide,& in puritate.

13 Donec ego venero, sedulus esto in lectione, & in oratione,& in doctrina.

14 Neque negligas donum quod est in te, quod datum fuit tibi per prophetiam, & 3 per impositionem manuum presbyterii.

15 Hæc meditare,& in eis insiste: vt notum fiat omni homini 4 quòd proficias.

4 *Ad verbũ, Quòd ante te progrediatur. Hebraismus.*

16 Et attende tibiipsi & doctrinæ tuæ, & constanter persiste in his. Hæc enim quum feceris,teipsum seruabis,& eos qui te audiunt.

CAP. V.

1 SEniorem ne increpaueris, sed adhortare eum tanquam patrem,& eos qui sunt iuuenes,tanquam fratres tuos:

2 Et anus tanquam matres, & eas quæ sunt iuuenes, tanquam sorores tuas, in omni puritate.

3 Viduas honora, quæ viduæ sunt in veritate.

1 *Ad verbũ, Aut filii filiorum. Hebr.* 2 *Id quod nati progenitoribus debẽt, fœnus vocat: quasi illi sumptus & labores quos in eis educandis sustinuerũt, fœnori ipsis dederint.*

4 Et siqua est vidua cui sunt filij aut 1 nepotes, discant prius vt in domesticos suos iustitiam exerceant, & rependant 2 fœnus progenitoribus suis. hoc enim acceptum coram Deo.

5 Quæ autem verè vidua est & solitaria, huius spes est in Deo, & perseuerat in orationibus,& in obsecrationibus nocte diéque:

6 Quæ verò seruit voluptati, mortua est dum viuit.

7 Hæc præcipe illis vt irreprehensibiles sint.

8 Siquis enim eorum qui sui sunt, & præsertim eorum qui sunt domestici fidei, non habet curam, hic abnegauit fidem, & est peior quàm ij qui non credunt.

9 Eligeitaque viduam quæ non sit minor quàm sexaginta annorum,quæ vni fuerit viro.

10 Et si ei testimonium operum bonorum: si educauit liberos, si excepit hospites, si lauit pedes sanctorum, si refrigerio fuit afflictis, si ambulauit in omni opere bono.

11 A viduis autem quæ iuuenes sunt, abstine:lasciuiunt enim aduersus Christum, & quærunt vt sint viro·

12 Et earum iudicium firmum est quòd abiecerunt fidem suam primam.

13 Discunt autem etiam pigritiam, circumeuntes domatim:nec solùm pigritiam *discunt* verum etiam vt multiplicent sermones, & sectẽtur vana,& loquãtur id quod non oporteat.

14 Volo igitur vt illæ quæ iuuenes sunt,nubant, & pariant liberos, & regant domos suas & non præbeant aduersario occasionem maledicentiæ.

15 Quia enim iam ceperunt plures auertere sese post Satanam.

16 Siquis fidelis, aut *siqua* fidelis sit cui sint viduæ,nutriant illas, & non oncrent Ecclesiam vt ijs quæ sunt viduæ veræ,sufficiat.

17 Seniores, qui bene sese gerunt, honore duplici digni sint:maximè ij qui laborãt in sermone & in doctrina.

18 Dicit nanque Scriptura, Ne occludas *os* bouis in tritura: &, Dignus est operarius mercede sua.

19 Aduersus seniorem accusationem ne recipias,nisi per os duorum triúmue testium.

20 Eos qui peccant, coram omni homine corrige:vt etiam reliqui homines timeant.

21 Obtestor te coram Deo,& Domino nostro Ieschua Christo,& Angelis eius electis,vt hæc serues:neque præoccupetur mens tua vlla re, neque facias quicquam per 3 acceptionem vultus.

3 *Vide Matth.6.*

22 Manum citò nemini imponas, neque communicaueris peccatis aliorum.teipsum serua in puritate.

23 Et posthac aquas ne bibas:sed vini modicum bibe, propter stomachum tuum,& propter morbos tuos assiduos:

24 Sunt filii hominis quorum peccata nota sunt, & præcedunt eos ad locum iudicij:& sunt quæ sequuntur illos.

25 Sic etiam bona facta manifesta sunt: & ea quæ aliter habent,occultari non possunt.

CAP. VI.

1 ILli qui sunt sub iugo seruitutis, dominos suos in omni honore habeant, ne nomen Dei & doctrina eius blasphemetur.

1 *Syriacæ voces sunt* דמתתניחן בתשמשתהן, *quæ id præcise significant quod vertimus. Eorum autem sensus est,eam ob causam fideles seruos fidelibus dominis eo diligẽtius in seruire debere, quòd ministerium ipsorum dominis suis gratum sit.*

2 Illi autem quibus sunt Domini fideles, ne contemnant eos, eo quòd fratres sui sunt: sed magis inseruiant eis, propterea quòd fideles sunt & dilecti, 1 qui contenti sunt ministerio eorum.Hæc doce,& pete ab eis.

3 Siquis autem sit qui doceat doctrinam aliam, & non accedat ad sermones sanos Domini nostri Ieschua Christi, & ad doctrinam timoris Dei,

4 Is est qui se extollit, quum nihil sciat: sed infirmus est circa disputationem & quæstionem verborum: ex quibus fit inuidia,& cõtentio,& maledicentia,& 2 suspicio mala,

5 Et attritio filiorum hominis, quorũ corrupta mens est, & destituuntur veritate,& putant quòd quæstus sit reuerentia Dei. tu autem elongate ab istis.

6 Quæstus enim noster magnus est, qui est reuerentia Dei,cum vsu sufficientiæ nostræ.

7 Nihil enim intulimus in mundum: & notum est quòd neque efferre ab eo *quicquam* possumus.

8 Propter hoc sufficit nobis alimentum & operimentum.

9 Qui autem volunt ditari,incidunt in tentationes,& in laqueos, & in cupiditates multas stultas, & affligentes & demergentes filios hominis in ruinam & perditionem.

10 Radix enim omnium malorum est amor argenti, quod sunt quidam qui concupiuerunt, & a fide aberrauerunt, atque seipsos 4 immiserunt in dolores multos.

11 Tu autem,ô fili hominis Dei,ab istis fuge, & 5 sectare iustitiam,& rectitudinem, & fidem,& charitatem, & patientiam, & mansuetudinem.

12 Et contende in certamine bono fidei, & apprehẽde vitam quæ est in æternum, ad quam vocatus es, & confessus es cõfessionem bonam coram testibus multis.

13 Contestor te coram Deo qui viuificat omnia, & Ieschua Christo, qui testatus est coram Pontio Pilato testimonium bonum:

14 Vt serues ipsum mandatum sine labe & fine

2 *Ad verbũ, Positio in mente mali & est periphrasis suspicionis qua quis aliquid mali assumit in mente sua, quod de alio suspicatur.*

4 *In impresso erat* אערל, *sed perperam,pro* אערו, *quod nos ex manuscripto codice restituimus.*

5 *Ad verbũ, Curre post eũ. Hebraismus.*

& ſine maculâ, vſque ad reuelationem Domini noſtri Ieſchúa Chriſti.

15 Quem tempore ſuo oſtẽſurus eſt Deus, benedictus & potens, ſolus rex regum, & dominus dominorum.

16 Qui ſolus eſt incorruptibilis, & inhabitat lucem ad quam nemo accedere poteſt: nec vllus filiorum hominis vidit eum, neque poteſt videre eum: cui gloria & imperium in ſeculum ſeculorum, Ammin.

17 Diuitibus ſeculi huius præcipe ne eleuentur in mentibus ſuis, neque ſecuri ſint in diuitiis in quibus non eſt ſecuritas: ſed in Deo viuente, qui dat nobis omnia opulẽter ad recreationem noſtram.

18 Et faciant opera bona, & diuites fiant in actionibus bonis, ſintque faciles ad dandum & ad communicandum.

19 Et ponant ſibiipſis fundamentum bonũ in id quod futurum eſt vt apprehendant vitam veram.

20 O Timothee, ſis ſolicitus in eo quod commendatum eſt tibi, & fuge à [6] vocibus inanibus, & ab oppoſitionibus ſcientiæ falſæ.

21 Qui enim profitẽtur eam, aberrarunt à fide. Gratia tecum. Ammin.

6 Ad verbũ, A filiabus vocũ. Vide quæ Act. 13. annotauimus.

Finitur epiſtola ad Timotheum prior, quæ ſcripta fuit à Laodicea.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS Apoſtolus Ieſchua Chriſti, per voluntatem Dei, & ſecundum promiſſionem vitæ quę eſt in Ieſchua Chriſto:

2 Timotheo filio dilecto gratia & miſericordia, & pax à Deo Patre & à Domino noſtro Ieſchua Chriſto.

3 Gratias ago Deo, cui ſeruio à primogenitoribus meis in conſcientia pura, quòd conſtanter memor ſim tui in precationibus meis [1] nocturnis & diurnis:

4 Et deſiderem videre te, & memor ſim lacrymarum tuarum, vt implear gaudio:

5 Per recordationem quæ eſt erga te, propter fidem tuam veram, quæ habitauit primùm in [2] auia tua Loide, & in matre tua Eunica: perſuaſum autem habeo quòd etiam *habitet* in te.

6 Propter hoc commonefacio te vt excites illud donum quod eſt in te per impoſitionem manus meæ.

7 Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed virtutis & charitatis & tranquillitatis *animi*.

8 Ne pudeat te teſtimonii Domini noſtri, neque etiam mei vincti ipſius: ſed fer mala cum Euangelio per virtutem Dei:

9 Qui ſeruauit, & vocauit nos vocatione, ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum voluntatem ſuam, & gratiam eius quæ data eſt nobis in Ieſchua Chriſto ante tempus ſeculorum.

10 Et manifeſta eſt nunc per manifeſtationem ſeruatoris noſtri Ieſchua Chriſti, qui aboleuit mortem, & oſtendit vitam & incorruptionem per Euangelium:

11 In quo ego conſtitutus ſum præco & apoſtolus ac doctor Gentium.

12 Propter hoc ſuſtineo iſta, & non etubeſco. Noui cui credidi: & perſuaſus ſum quòd facultas eſt in manibus eius, depoſitum meum ſeruare mihi in diem illum.

13 Sint tibi [3] formulæ ſermonum ſanorum, quos audiuiſti à me cum fide & cum charitate quæ eſt in Ieſchua Chriſto.

14 Depoſitum bonum ſerua per ſpiritum ſanctum qui habitat in nobis.

15 Noſti hoc, quòd auerſati ſint à me omnes qui ſunt in Aſia, ex quibus ſunt Phygellus & Hermogenes.

16 Det Dominus noſter miſericordiam familiæ Oneſiphori, quæ temporibus multis refocillauit me, & in catenis vinculorum meorũ non erubuit.

17 Sed etiam quum veniſſet Romam, diligenter quæſiuit me, & inuenit me.

18 Det ei Dominus noſter vt inueniat miſericordiam apud Dominum noſtrum in die illo: & quàm miniſtrauerit mihi Epheſi, abundè noſti.

CAP. II.

1 TV igitur, fili mi, corroborare in gratia quæ eſt per Ieſchua Chriſtum.

2 Et quæ audiuiſti à me [1] per multos teſtes, hæc depone apud homines fideles, in quorum manibus facultas ſit etiam alios docere.

3 Et tolera mala tanquam miles bonus Ieſchua Chriſti.

4 Nemo militat, & implicat ſe negotiis ſeculi, vt placeat ei qui elegit ipſum.

5 Et, ſi certauerit aliquis, non coronatur, niſi ſecundum legem ſuam certet.

6 Agricolæ qui laborat, conuenit vt primùm de fructibus ſuis cibetur.

7 Conſidera id quod dico: [2] dabit tibi Dominus noſter ſapientiam in omni re.

8 Memor eſto Ieſchua Chriſti, quòd reſurrexit à mortuis, qui eſt ex ſemine Dauid, ſecundum Euangelium meum:

9 In quo ſuſtineo mala vſque ad vincula, tanquam patrator malorum: ſed ſermo Dei nõ eſt vinctus.

10 Propter hoc omnia ſuffero, propter electos, vt etiam inueniant ſalutẽ in Ieſchua Chriſto cum gloria, quæ eſt in æternum.

11 Fidelis eſt ſermo: ſi enim mortui ſumus cum eo, etiam cum eo viuemus:

12 Et ſi tolerauerimus, etiam regnabimus cum eo: ſi autem negauerimus eum, etiam ille negabit nos.

13 Et ſi non crediderimus in eum, ipſe in fide ſua permanet: vt enim neget ſeipſum *ſiri* non poteſt.

1 Ad verbũ, Noctu & diei

2 Ad verbũ, In matre matris tuæ Hebraiſmus.

3 Syra vox חורא *vix alibi reperitur, vt ex collatione quid propriè ſignificet intelligi non poſſit: puto tamẽ propriè ſignificare foramina, cuius ſingulare eſt* חור *vſitatum: ac formulas dicit Foramina, metaphora ſumpta à nummulariis, qui in diuerſis capſulis (quæ ſpecium habẽt foraminum) diuerſa moneta rũ genera, ordine certo, & ſibi conſtituto diſponunt, vt in prõptu ſingula habeant quum opus fuerit.*

1 Ad verbũ, Per manum multorum teſtium Hebraiſmus.

2 Vel det.

14 Hæc cõmemora eis, & testate corã Domino nostro, ne contendant sermonibus inutilibus, ad subuersionem eorum qui audiunt eos.

15 Et cura sit tibi vt sistas teipsum perfectè coram Deo, operarium sine erubescentia, & prædicantem rectè sermonem veritatis:

16 A sermonibus vanis, in quibus non est vtilitas, te subducito: multùm enim adiiciunt ad improbitatem illorum qui occupãtur in eis

17 Et sermo eorum tanquam cancer pastionem apprehendet in multis. est autem vnus ex illis Hymenæus, & alter Philetus:

18 Qui aberrarũt à veritate, dicentes quòd resurrectio mortuorum facta sit: & fidem quorundam subuertunt.

19 Fundamentum autem firmum Dei manet, & est ei signaculum hoc, Quòd nouit Dominus eos qui sunt sui, & Discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini.

20 In domo autem magna non sunt vasa aurea tantùm, aut argentea *tantùm* sunt in ea, sed etiam lignea & testacea: ex eis *quædam* in honorem, & ex eis *quædam* in contumeliam.

21 Si quis igitur expurgauerit seipsum ab istis, erit vas mundum in honorem, aptum ad vsum Domini sui, & præparatum ad omne opus bonum.

22 Ab omnibus concupiscentiis iuuenilibus fuge, & sectare iustitiam & fidem & charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominũ nostrum corde puro.

23 Altercationes stultas, quæ ineruditæ sunt, fuge: nosti enim quòd certamina gignant.

24 Seruus autem Domini nostri non debet certare, sed placidus esse erga omnem hominem, & didacticus, & longanimis·

25 Vt erudiat eos qui cõtendunt aduersus se, cũ mansuetudine: si fortè det illis Deus conuersionem, & agnoscant veritatem.

26 Et memores sint suiipsorum, & eripiantur ex laqueo Satanæ, quo capti sunt ad voluntatem ipsius.

CAP. III.

1 HOc autem scias, quòd in diebus extremis venient tempora dura.

2 Et erunt filij hominis amantes sui ipsorum, & amantes argentum, glorioſi, elati, maledici, qui iis [1] qui præsunt sibi non obtemperant, negantes beneficium, improbi,

3 [2] Calumniatores subiecti affectui, feri, odio habentes bona,

4 Proditores, præcipites, inflati, amantes voluptates potius quàm charitatem Dei.

5 Quibus est species reuerentiæ Dei, & à virtute Dei longè discedunt. Qui tales sunt, longè remoue abs te.

6 Ex iis enim sunt qui irrepunt in domos, & captiuas ducũt mulierculas quæ custodiuntur in peccatis, & ducuntur in concupiscentias varias:

7 Quæ omni tempore discunt, & nunquã ad cognitionem veritatis venire possunt.

8 Quemadmodum autem [3] Iannes & Iambres insurrexerunt contra Musche, ita & hi insurgunt contra veritatem: homines quorum mens corrupta est, & reprobati sunt à fide.

9 Sed non progredientur: amentia enim eorum cognita est omni homini, sicut etiam illorum cognita fuit.

10 Tu verò assequutus es doctrinam meã, & assequutus [4] meas vitæ rationes, & assequutus voluntatem meam, & assequutus fidem meam, & assequutus longanimitatem meam, & assequutus charitatem meam, & assequutus patientiam meam.

11 Et assequutus persequutionem meam, & assequutus passiones meas: & nosti quæ sustinui Antiochiæ & Iconij & Lystris: quam persequutionem sustinuerim: & ex omnibus eripuit me Dominus meus.

12 Sed & omnes illi qui volunt in timore Dei viuere, in Christo Ieschua, persequutionẽ patiuntur.

13 filij hominis autem mali & seductores, adijcient malitiæ suæ, errantes & in errorem inducentes.

14 Tu verò persiste in ijs quæ didicisti, & in *quibus* cõfirmat⁹ es, nosti enim à quo didiceris,

15 Et quod à pueritia tua libros sacros didiceris, qui possunt sapientẽ te reddere ad salutem, per fidem quæ est in Ieschua Christo.

16 [5] In Scriptura enim quæ per Spiritum scripta est, vtilitas est ad doctrinam, & ad redargutionem, & ad correctionem & ad eruditionem quæ est in iustitia

17 Vt sit perfectus filius hominis Dei ad omne opus bonum & absolutus.

1 *Ad verbũ, Hominib⁹ suis tam in manuscripto quàm in impresso codice: sed contextus docet quomodo locus intelligendus sit. Homines intelligit illos quibus meritò parendum sit. Est igitur synecdoche generis pro specie.*

2 *Principium versus tertij desideratur in Syro Testamento, tum impresso, tum manuscripto videlicet, Charitatu expertes, nescij fœderu: quod his verbis restituerentur* דלא חוכא דלא קימא

3 *Iannes & Iambres, quos Syrus vocat Iannis & Iãbarin, in Talmud in tract. tu de Oblationibus. cap. Omnes oblationes publicè (vbi eorum fit mẽtio) vocantur* יותני וטמרה *Iochanne & Mamre: & dicuntur ibi fuisse principes magorũ Pharaonis, multúmque restitisse Mosi, & studuisse Mosis autoritatẽ & miraculorum eius fidẽ infirmare, dũ suis artibus eadem fingerent quæ Moses diuina virtute faciebat: sed tandẽ eorum impotentia & diuina virtus enituit quum Aaronis virga in serpentẽ conuersa, eorũ virgas quas serpẽtes videbãtur, deglutiret: & ipsi in miraculo pediculorũ, quum idẽ præstare nõ possent, fatererentur digitum Dei cum esse qui id præstitisset.*

4 *Id est, Rationẽ qua me gero. Id enim significat* דוכר אתדכר *a verbo quod significat Se gessit. Potest etiam verti, Conuersationẽ meam.*

5 *Sic enim sonant Syra verba* עלכתב *&c. Dicere enim non ausim* על *esse positum pro* כל *(licet ita melius responderet Græco textui) quia non modo impressus, sed etiam manuscriptus codex Heydelbergensis (quem antiquissimum esse apparet) legit* על.

CAP. IIII

1 OBtestor te corã Deo & Domino nostro Ieschua Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in apparitiõe regni sui.

2 Prædica sermonem, & persta in diligentia, [1] tempestiuè & intempestiuè: argue, & redargue cum omni longanimitate & doctrina.

3 Erit enim tempus quum doctrinæ sanæ non auscultabunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi ipsis doctores, in pruritu auditus ipsorum.

4 Et à veritate auertent aures suas, ad fabulas verò inclinabunt.

5 Tu autem esto vigilans in omni re, & tolera mala, & fac opus Euangelistæ, & ministerium tuum adimple.

6 Ego autem [2] libor, & tempus quo resoluar, appropinquat.

7 Certamen bonum certaui, & cursum meum absolui, & fidem meam seruaui.

8 Et deinceps seruatur mihi corona iustitiæ, quam repẽdet mihi Dominus meus in die illo, qui est iudex iustus: non autẽ tantùm mihi, sed etiam illis qui dilexerunt reuelationem eius.

1 *Ad verbũ, In tempore & sine tempore. Hebraismus.*

2 *Id est, Libaminis instar offeror. quod verbũ ad Philipp 2. eodem sensu legitur.*

4 Solicitu-

9 Solicitudo tibi incumbat vt venias ad me citò.

10 Demas enim deseruit me, & dilexit mũdum hunc, & profectus est Thessalonicam, Crispus in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 Lucas solus est mecum. Marcum assume, & adducito eum tecum: aptus enim est mihi ad ministerium.

12 Tychium autem misi Ephesum.

13 [3] Domum scriptorum autem quam reliqui Troade apud Carpum, quum veneris adfero, & libros, & maximè [4] fasciculum voluminum.

14 Alexander faber ærarius mala multa ostendit mihi. redditurus est illi Dominus noster secundum opera ipsius.

15 Caue autem tu quoque ab eo: valde enim

3 Id est, Repositoriũ scriptorum. Parua erat arca in qua scripta conseruabantur.

4 Quum in Graco textu legatur τὰς μεμβράνας, ita vertit Syrus paraphrastes, sensum potius quàm voces respiciẽs: membranu enim vtebantur, vt iam nos papyro, ad scribendum: atque vt iam libros paramus, illi non parabant, sed consutas membranas in volumen complicabant, vt facilius ferrentur & conseruarentur melius.

5 sese eleuauit contra sermones nostros.

16 In defensione prima nemo fuit mecum, sed omnes deseruerunt me: ne imputetur illis hoc.

17 Dominus autem meus astitit mihi, & roborauit me, vt per me prædicatio expleretur, & audirent Gentes omnes: & ereptus sum ex ore leonis.

18 Ac eripiet me Dominus meus ab omni opere malo, & seruabit me in regnum suum quod est in cælis: cui est gloria in secula seculorum. Ammin.

19 [6] Saluta Priscillam & Aquilam, & familiam Onesiphori.

20 Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui ægrotum in Mileto vrbe.

21 Solicitudo incumbat tibi vt ante hyemem aduenias. Salutat te Ebulus, & Pudus, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus noster Ieschua Christus sit cum spiritu tuo. Gratia sit tecum. Ammin.

5 Id est, Restitit sermonibus nostris. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Da pacem. Priscillæ. Hebraismus.

Finitur epistola ad Timotheum secunda, quæ fuit scripta è Roma.

EPISTOLA AD TITVM.

CAP. I.

1 PAVLVS seruus Dei & Apostolus Ieschua Christi, iuxta fidem electorum Dei, & agnitionis veritatis quæ est in reuerentia Dei,

2 De spe vitæ quæ est in æternum, quam promisit Deus verax ante tempora seculi, & patefacit sermonẽ suum in tempore suo.

3 Per prædicationem nostram quæ cõcredita fuit mihi per mandatum Dei Seruatoris nostri, Tito filio vero, iuxta fidem [1] communẽ.

4 Gratia & pax à Deo Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo Seruatore nostro.

5 Propter hoc reliqueram te in Creta, vt ea quæ deessent corrigeres, & constitueres seniores in qualibet ciuitate, sicut præceperã tibi.

6 Eum qui est irreprehensibilis, & fuit maritus vxoris vnius, & sunt illi filii fideles qui non sunt dediti luxuriæ, neque [2] sunt immorigeri præ crapula.

7 Debet enim senior esse irreprehensibilis, tanquam dispensator Dei: neque ducatur per cogitationem suiipsius, neque sit iracundus, neque sit [3] sectator vini, cuius manus non sit præceps ad percutiendum, neque sit amans lucrum turpe:

8 Sed sit amans hospites, & sit amans bona, & sit sobrius, & sit iustus, & sit benignus, & continens seipsum à concupiscentiis:

9 Et solicitus sit super doctrina sermonis fidei, vt possit etiam consolari per suam doctrinam sanam, & arguere eos qui sunt contẽtiosi.

10 Sunt enim multi qui sese non submittunt, & vani sunt sermones eorum, & in errorem inducunt mentes filiorum hominis, maximè ii qui sunt ex circuncisione:

11 (Quorũ oportebat obturare os) domos multas destruunt, & docent id quod non oportet, propter lucrum turpe.

12 Dixit quidam ex ipsis propheta ipsorũ, Quòd [4] Cretenses omni tempore mendaces sunt, bestiæ malæ, & ventres otiosi.

13 Et verum est testimonium hoc: propter hoc durè increpa illos vt sint sani in fide.

14 Et ne coniiciant se ad fabulas Iudæorum, & ad mandata filiorum hominis odio habentium veritatem.

15 Omnis enim res pura puris, iis autem qui sunt inquinati, & non credentes, aliquid quod purum sit, non est: sed est inquinata mens eorũ, & conscientia eorum.

16 Et confitentur quòd cognoscãt Deum, factis autem suis negant eum: & sunt odiosi, & [6] inobediẽtes, ac reprobãtes omne opus bonũ.

1 Vide quæ de hac voce scripsimus Act. 2.

2 Metaphora est sumpta à iumentis, quæ quò magis saginantur, eò magis reddũtur indomita.

3 Ad verbũ, Transiens ad vinum. Vide 1. Tim. 3.

4 Ad verbũ, Filii Creta. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Sine obedientia. Hebraismus.

CAP. II.

1 TV verò loquere id quod decet doctrinam sanam.

2 Et doce vt sint seniores vigilantes mẽtibus suis, & sint honesti, & sint puri, & sint sani in fide, & in charitate, & in tolerantia.

3 Et anus quoque similiter, vt sint [1] in modestia quæ conueniat reuerentiæ Dei: at ne sint calumniatrices, neque sint obnoxiæ vino multo: & doceant decora,

4 Et honestas reddant eas quæ sunt iuuenculæ, vt ament viros suos & filios suos:

5 Et sint honestæ, & sanctæ, & curam habeant decoris familiarũ suarum, & subiectæ *sint* viris suis: nequis obloquatur de sermone Dei.

6 Et ab illis qui sunt iuuenes, similiter pete vt sint honesti.

7 In qualibet autem re exemplar in te ipso præbe in omnibus operibus bonis: & in doctrina tua sit tibi sermo sanus.

8 Qui sit honestus & incorruptus, neque quisquam spernat ipsum: vt is qui insurgit aduersus nos, erubescat, non inueniens vt dicat aduersus nos quicquam odiosi.

9 Serui dominis suis subiiciant sese in quauis re, & præbeant se placentes, nec sint contentiosi:

1 Id est, In habitu modesto.

10 Neque sint fures, sed ostendant fidelitatem suam bonam in qualibet re: & ornent doctrinam Dei Seruatoris nostri.

11 Apparuit enim benignitas Dei seruatrix omnium:

12 Et erudit nos vt abnegemus improbitatem & concupiscentias mundi, & viuamus in hoc mundo in sobrietate, & in iustitia, & in timore Dei.

13 Expectantes spem benedictam, & reuelationem gloriæ Dei magni & Seruatoris nostri Ieschua Christi:

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret nos sibiipsi populum nouum, qui studiosè bona opera sectaretur.

15 Hæc loquere, & require, & corrige cum omni imperio: & nemo contemnat te.

CAP. III.

1 COmmonefacito quoque illos vt principibus & potestate præditis auscultent, & subditi sint, vt sint parati ad omne opus bonum:

2 Et ne de quoquam obloquantur, neque sint contentiosi, sed sint placidi, & in qualibet re ostendant benignitatem suam erga omnes filios hominis.

3 Nam nos quoque antè amentes fuimus, & inobedientes, & errantes fuimus, atque subiecti fuimus concupiscentiis variis, & in malitia, & in inuidia versabamur, & odiosi eramus, etiam vnus alium odio prosequebamur.

4 Quum autem reuelata est benignitas & misericordia Dei seruatoris nostri,

5 Non propter opera iustitiæ quæ fecerimus, sed per misericordiam suam saluos nos fecit, per lauacrum [1] regenerationis, per renouationem Spiritus sancti:

6 Quem effudit super nos copiosè per Ieschua Christum Seruatorem nostrum.

7 Vt per eius gratiam iustificemur, & simus hæredes in spe vitæ quæ est æternum.

8 Fidelis est sermo, & in his volo vt ita quoq; cõfirmes eos, vt soliciti sint ad faciendũ opera bona ii qui crediderunt in Deum: hæc sunt quæ bona sunt & vtilia filiis hominis.

9 A quæstionibus autem stultis, & à genealogiis, & à contentionibus, & à certaminibus librorum te subducito, vtilitas enim non est in eis, & vana sunt.

10 A viro hæretico, [2] post vnum tempus & alterum quo correxeris eum, te subducito:

11 Et scias quòd qui huiusmodi, est peruersus est & peccator, & ipse condemnat seipsum.

12 Quum misero ad te Arteman aut Tychicum, cura vt venias ad me Nicopolin: illic enim [3] constitui hyemare.

13 Zenam autem legisperitum & Apollo da operam vt deducas eos bene, nequid desit eis.

14 Et discant etiam ii qui nostri sunt vt faciant bona opera in rebus quæ necessariæ sunt, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta omnes qui diligũt nos in fide. Gratia cum omnibus vobis. Ammin.

1 Ad verbũ, Generationis quæ fit denuo. Hebraismus.

2 Id est, Postquam semel atque iterum correxeris eũ. Hebraismus.

3 Ad verbũ, Posui in mente mea. Hebr.

Finitur epistola ad Titum, quæ scripta fuit è Nicopoli.

EPISTOLA AD PHILEMONEM.

CAP. I.

1 PAVLVS vinctus Ieschua Christi, & Timotheus frater, Philemoni dilecto cooperatori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ nostræ, & Archippo cooperatori nostro, & Ecclesiæ quæ est domi tuæ,

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

4 Gratias ago Deo meo omni tempore, & memor sum tui in precibus meis,

5 [1] Inde ex quo audiui fidem tuam & charitatem quæ est tibi erga Dominum nostrum Ieschua & erga omnes sanctos.

6 Vt sit communicatio fidei tuæ reddens fructus in operibus, & in cognitione omnium bonorum quæ sunt vobis in Ieschua Christo.

7 Gaudium enim magnũ est nobis & consolatio, quòd [2] per charitatem tuam refocillata sunt viscera sanctorum.

8 Propter hoc fiducia multa est mihi in Christo, vt præcipiam ea tibi quæ sunt iusta:

9 Propter charitatem autem [3] petẽdo peto abs te ego Paulus qui sum senex, sicuti nosti, nunc autem etiam vinctus Ieschua Christi,

10 Peto *inquam* abs te, pro filio meo quem in vinculis genui, Onesimo:

11 In quo [4] quondam tibi non erat vtilitas, nunc autem & tibi & mihi valde est vtilis: & misi eum ad te.

12 Tu autem tanquam filium meum, ita excipe eum.

13 Volebam enim apud me retinere eum vt esset ministrans mihi pro te in vinculis Euangelii:

14 Absque consilio autem tuo nolui quicquam facere, ne tanquam per coactionem esset beneficium tuum, sed per voluntatem tuam.

15 Iam autẽ etiam propter hoc secessit ad tempus, vt in perpetuum eum retineas.

16 Non posthac tanquam seruum, sed excellentiorem seruo, fratrem *videlicet* dilectum meum: quanto magis tibi, & in carne & in Domino nostro?

17 Si igitur es mihi consors, recipe eum tanquam meum.

18 Quòd siquid detrimenti intulit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.

19 Ego Paulus scripsi manibus meis, ego rependam: vt non dicam tibi quòd etiam teipsum mihi debeas.

20 Etiam,

1 Ad verbũ, Ecce.

2 Ad verbũ, Per manum charitatis tuæ. Hebraismus.

3 Id est, Magnopere peto.

4 Ad verbũ, In [aliquo] tẽpore.

20 Etiã, frater mi, ego refocillabor per te in Domino nostro: refocilla viscera mea in christo.
21 Quia confido quòd auscultaturus sis mihi, scripsi tibi: & scio quòd plus quàm dico tibi, facturus sis.
22 Simul autem etiam mihi præpara diuersorium: spero enim quòd per precationes vestras donabor vobis.
23 Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Iesehua Christo:
24 Et Marcus, & Aristarchus, & Demas, & Lucas adiutores mihi.
25 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro, fratres mei. Ammin.

Finitur epistola ad Philemonem, quæ scripta fuit è Roma.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

CAP. I.

1 MVLTIfariam & omnibus formis loquutus est Deus cum Patribus per Prophetas ab initio, [2] & hisce diebus vltimis loquutus est nobiscum per Filium suũ.
2 Quem [3] posuit hæredem omnium, & per eum fecit secula.
3 Qui *Filius* est [4] splendor gloriæ eius, & imago essentiæ eius: & sustinet omnia virtute verbi sui, ipseque per seipsum fecit purgationem peccatorum, & sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.
4 Et [5] tanto potior factus est Angelis, quãto excellentius est nomẽ quòd hæreditariò obtinuit, quàm illorum.
5 Cui enim ex Angelis vnquã dixit Deus, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium?
6 Rursum autem quum inducit primogenitum in mundum, dicit, Eum adorent omnes Angeli Dei.
7 De Angelis autem ita loquitur, Qui facit Angelos suos spiritum, & ministros suos ignem ardentem:
8 De Filio verò dicit, Solium tuum, Deus, in seculum seculorũ: virga recta, virga regni tui.
9 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: idcirco vnxit te Deus, Deus *inquam* tuus, oleo lætitiæ, plusquam consortes tuos.
10 Et iterum, Tu à principio posuisti fundamẽta terræ, & cæli opus manuum tuarũ sunt:
11 Ipsi transituri sunt, & tu stabilis es, & omnes tanquam vestimenta veterascent:
12 Et sicut operimentum complicabis eos. Ipsi autem mutabuntur: tu autem sicut es, *eris*, & anni tui non deficient.
13 Ad quem autem ex Angelis vnquam dixit, Sede à dextera mea, donec posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis?
14 Nónne omnes sunt spiritus ministerii, qui mittuntur in ministerium, propter eos qui hæreditatem consequuturi sunt [6] salutis?

1 Ad verbũ, Omnibus partibus & omnibus formis. Ex altero autem membro comparationis satis intelligitur quid sibi velit paraphrastes: nempe variis ac diuersis, penéque innumeris modis ab initio loquutum fuisse Deũ cũ Patribus, nouissimè autem per Filium, vt nulla aut certior aut clarior obsignatio, aut perfectior amplius requiri aut optari possit. Porrò sciunt omnes qui Hebræa attigerunt, particulam vniuersalem non semper præcisè sumi, vt Genes. 16. 12: & 41, versu vltimo. & Exod. 8. 15. & 1. Corinth. 6. 12, &c.
2 Pro At aduersatiua Hebraismus tritus
3 Id est, Constituit.
4 צחא *Syrũ declarat propriè splendorem exortus solis. Videtur autem à paraphraste exquisitum, vt innuat hunc Filium qui splendor dicitur, simul cum Deo fuisse, & coæternum esse cum Patre. In summa, æternam æterni Filii generationem hac metaphora voluit illustrare.* 5 *Ad verbum, Hoc toto potior factus est Angelis, secundum quod, &c.* 6 *Syrè, Vitæ.*

CAP. II.

1 PRopterea debitores sumus vt abundantius simus cauti in eo quod audiuimus, ne decidamus.
2 Si enim sermo qui dictus fuit [1] per Angelõs firmatus est: & omnis qui audiuit eũ, & transgressus est eũ, recipit retributionẽ in iustitia,
3 Quomodo nos effugiemus, si contempserimus hæc que sunt ipsa [2] salus nostra? quæ cœperunt à Domino nostro dici, & ab illis qui ab eo audiuerunt, in nos confirmata sunt?
4 Quũ testimonium redderet de illis Deus per signa & per prodigia, & per virtutes varias, & per [3] diuisiones Spiritus sancti, quæ collata sunt secundum voluntatem eius.
5 Nequaquam enim Angelis subiecit seculum futurum, de quo loquimur.
6 Sed sicut testatur Scriptura, & dicit, Quid est homo quòd memor es eius & filius hominis, quòd visitas eum?
7 Depressisti eum paululum præ Angelis: gloriam & honorem posuisti in capite eius, & potestatem tribuisti ei in opus manuum tuarũ.
8 Et omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo autem quòd omnia subiecit ei, non omisit quicquam quod non sit subiectum. Nunc auẽ nequaquã hactenus videmus quòd omnia subiecta sint illi.
9 Eum autem quem paululum depressit præ Angelis, videmus (qui est Ieschua) propter passionem mortis suæ, *quòd* & gloria & honor positus est in capite eius. Ipse enim, excepto Deo, [5] per beneficentiam suam pro quouis homine gustauit mortem.
10 Decebat enim eum [6] per quem omnia, & propter quẽ omnia & *qui* filios multos adduxit in gloriam suam, vt principem salutis illorum per passiones perficeret.
11 Qui enim sanctificauit, & qui sanctificati sunt, ex vno sunt omnes. Propterea [7] non erubescit vt vocet ipsos fratres suos,
12 Quum dicit, Annũtiabo nomen tuũ fratribus meis, & in medio Ecclesiæ celebrabo te.
13 Et rursum, Ego verò confidens in eum. Et rursum, Ecce ego & filii quos dedisti mihi, Deus.

1 Ad verbũ, Per manum Angelorum. id est, Ministerio Angelorum.
2 Syrè, Vita nostra.
3 Hebraismus. Id est, Diuisa & diuersa inter se dona Spiritus.
4 Deerat in impresso Syro Testamento סמרמן *id est, Excepto. quod ex codice manuscripto antiquissimo illustrissimi principis electoris Palatini restituit: ita vt sit sensus, Ipse enim, excepto Deo, (hoc est Deitate sua excepta) pro omni homine gustauit mortem. Notũ autẽ est, Gustare mortem, ex Hebraismo dici pro Mori.*
Eodem sensu 11. ad Hebræos illud in hoc ipso paraphraste dicitur de Chanoch, quòd non gustauerit mortem. quod intelligẽdum est ea ratione qua communiter homines eam gustare solẽt. Fuit enim singularis quædam immutatio potius quam mors, de qua Paulus 1. Corinth. 15. 5 *In voce Syra* כשיכותה *affixum pronomen ambiguum est, vt posit verti Per beneficentiam eius, videlicet Patris, vel, Per beneficentiam suam: vt ipsum Christum referat.* 6 *Ad verbum, Per manum cuius omnia. Hebraismus.* 7 *Syriacè, Pro Non erubescet.*

14 Quia enim filii communicant in carne & sanguine, etiam ipse eodem modo [8] communicauit in iisdem, vt per mortem suam aboleret eum qui tenebat mortis imperium, qui est Satanah:

15 Et solueret eos qui metu mortis per omnem vitam suam obnoxii erant seruituti.

16 Nequaquam enim ex Angelis assumpsit, sed ex semine Abraham assumpsit.

17 Propter hoc, iustum erat vt in omni re similis fieret fratribus suis, vt esset misericors, & [9] princeps Pontificum, fidelis in iis quæ sunt Dei: & esset expians peccata populi.

18 In eo enim quòd ipse passus est & tentatus est, potest auxiliari iis qui tentantur.

8 Syrus textus verbũ habuit plurale אשתיתהון, *Sed adeo certũ est librariorũ errore pro singulari* אשתותך *factum esse positum, vt veritus non sim ipsum restituere atque ita habebat manuscriptus codex Heidelbergensis.*

9 Nomen Hebraum כמר, *vsurpat in bonam partem in tota hac epistola, quanuis male soleat passim in Scriptura.*

CAP. III.

1 PRoinde, fratres mei sancti, qui vocati fuistis vocatione quæ est è cælo, considerate hunc legatum & principem Pontificum [1] professionis nostræ, Ieschua Christũ:

2 Quòd fidelis sit ei qui [2] fecit ipsum, sicut Musche in tota domo illius *fidelis fuit*.

3 *At verò* amplior est gloria huius multo quàm Musche, sicut amplior est honor ædificatis domũ multo quàm ædificii ipsius *domus*.

4 Omnis enim domus ab homine ædificatur is autem qui ædificat omnia, Deus est.

5 Et Musche, tanquam seruus, fideliter se gessit in domo tota, in testimonium illorũ quæ dicenda erant [3] per ipsum.

6 Christus verò *præest* tanquam filius super domum suam: [4] & domus eius nos sumus, si vsque in finem retinuerimus [5] fiduciam & gloriationem spei eius.

7 Quia dixit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis.

8 Ne obduretis [7] corda vestra ad exacerbandum ipsum [8] tanquam exacerbatores, & sicut in die tentationis quæ fuit in deserto.

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, & probauerunt *ac* viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Propter hoc molestè tuli generationem illam: & dixi quòd populus est quorum cor erratum, & ipsi non nouerunt vias meas.

11 Adeo vt iurauerim in ira mea, quòd non essent ingressuri in requiem meam.

12 Cauete igitur, fratres mei, ne sit in aliquo ex vobis cor malum, quod non sit fidele, & deficiatis à Deo viuente:

13 Sed [9] examinate vosipsos omnibus diebus vsque ad diem qui vocatur hodiernus neque induretur vllus ex vobis per deceptionem peccati.

14 [10] Participes enim facti sumus cũ Christo, si à principio, [11] & vsque ad finem in ipso stabilimento hoc firmo perseuerauerimus.

15 Sicut dicitur, Hodie si [12] vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra ad exacerbandum eum.

16 Qui sunt enim illi qui audiuerunt, & exacerbauerũt eum? nónne omnes illi qui egressi sunt ex AEgypto [13] per manum Musche?

17 Et quos molestè tulit quadraginta annis, nisi eos qui peccauerunt, & ossa eorum ceciderunt in deserto?

18 Et de quibus iurauit quòd non essent ingressuri in requiem suam, nisi de illis qui non acquieuerunt?

19 Et videmus quòd non potuerunt ingredi, quia non crediderunt.

1 Vel Confessionis.

2 Facere, pro Ordinare & euehere. 1. Samuel 12. 6.

3 Ad verbũ, Per manum ipsius. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Et est domus eius nos. Id est, Quæ domus eius nos sumus.

5 Ad verbũ, Reuelationem facierum. Periphrasis confidentiæ.

6 Passiuè, Quam par est nos in eo desixam habere.

7 Deerat Caph primæ affixi pronominis litera, quam nos restituimus ex manuscripto Syro codice.

8 In Syriaco textu erat ממרמרנא *pro* כמרמרנא, *posito per librariorum inim riã* מ *Mem loco* כ *Caph.*

9 Ad verbũ, Postulate à vobis ipsis. Est enim exhortatio, qua iubetur, ea declarat quid requirat in eo quem hortatur.

10 Ad verbum, Commixti.

11 Redundat copula ex Hebraismo.

12 Ad verbum, Filiam vocis eius. Vide annotata in finem duodecimi Actorum.

13 Id est, Ministro & duce Mose. Hebr.

CAP. IIII.

1 METuamus igitur ne, quũ firma sit promissio ingressus in requiem eius, inueniatur aliquis in vobis qui cesset ab ingrediendo.

2 Nam nobis etiam euangelizatũ est sicut etiam illis, sed nõ profuit illis sermo quem audiuerunt, quia non contemperatus fuit cum fide apud illos qui audiuerunt ipsum.

3 Ingredimur autem in requiem nos qui credidimus. sic enim dicit, Sicut iuraui in ira mea, quòd nõ intrabunt in requiem meam: nam ecce, opera Dei ab initio ipso mundi fuerunt.

4 Sicut dixit de Sabbatho, Requieuit Deus die Septimo ab operibus suis omnibus.

5 Et hic rursum dicit, Quòd non intrabunt in requiem meam.

6 Quoniam igitur erat locus [2] in quem vnusquisque ingrederetur, & illi quibus prioribus prædicatum fuerat, non ingressi fuerunt eò quòd non [3] acquieuerunt.

7 Rursum diem alium ponit post tempus multum, sicut suprà scriptum est quòd dixerit Dauid, Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra.

8 Si enim Ieschua filius Nun requiem præstitisset illis, non fuisset [4] loquutus postmodum de die alio.

9 Itaque firmum *id* est, Sabbatizandum esse populo Dei.

10 Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit etiam ipse ab operibus suis, sicut Deus à suis.

11 Studeamus igitur vt ingrediamur in illam requiem, ne concidamus ad instar eorum [5] qui non acquieuerunt.

12 Viuus est enim sermo Dei, & omniũ effector, & acutior multo quàm [6] gladius anceps, & ingreditur vsq; ad diuisionem animæ & spiritus, & commissurarum, & medullæ & ossium, & diiudicat cogitationes & consilia cordis.

13 Nec est creatura quæ occulta sit à conspectu eius, sed omnia nuda & manifesta sunt ante oculos eius cui reddunt rationem.

14 Quia igitur est nobis princeps Pontificũ maximus, Ieschua Christus, Filius Dei qui ascẽdit in cælum, perseueremus in professione eius.

15 Non enim est nobis princeps Pontificum qui nõ possit [7] compati infirmitatibus nostris, sed qui tentatus fuit in omni re sicut nos, excepto peccato.

16 Accedamus igitur [8] retecto oculo ad thronum gratiæ eius, vt consequamur misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium *impetrandum* in tempore afflictionis.

1 In codice Syriaco scriptum erat דעל הכיל, *atque conuertebatur cum superiore capite: nos autẽ veram lectionem restituimus, atq; perperam capitis sectionem emendauimus. Nemini enim dubium esse potest locum corruptũ esse, ex quo nullus sensus colligi possit. Ex Græcis autem facilè intelligitur legẽdum est* נחל הכיל *Timeamus igitur. Porro errori causam dedisse videtur similitudo vocis & literarum.*

2 Ad verbũ, Ad quem homo homo ingressurus esset. Syrè, דאנש אנש יעול לה.

3 Vel, Persuasi fuerunt.

4 Subaudi, Deus per os Dauid.

5 Vel, Persuasi fuerunt.

6 Syrè, Duorũ oriũ id est Acierũ. Heb. חרב פיפיות.

7 Ad verbũ, Pati cum infirmitate nostra.

8 Periphrasis est confidentiæ, sicut & illa quæ prius declarata est de retectione facierum: cui opponitur cooperitio oculorum pra pudore aut mœrore, vel conscientia offensionis: quæ vetat ne possimus eius conspectum ferre quem sumus nobis esse infensum, Esther 7. 8.

CA

CAP. V.

1 OMnis enim princeps Pontificum qui ex filiis hominis est, pro filiis hominis assistit, in iis quę Dei sunt, vt offerat oblationes & victimas pro peccatis.

2 Et qui possit deprimere seipsum, & compati iis qui ignorãtes sunt & errantes: propterea quòd etiam ipse infirmitate indutus est.

3 Et propter eam debitor est, vt sicut pro populo, ita pro seipso offerat pro peccatis suis.

4 Et nequaquam sibiipsi quisquam assumit honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut Aharon.

5 Ita etiam Christus nequaquam semetipsum glorificauit, vt esset princeps Pontificũ, [1] sed is qui dixit ei, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut etiam in loco alio dicit, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.

7 Etiam quum carne indutus esset, precationem & supplicationem cum clamore valido & cum lacrymis offerebat ei qui potens erat vt à morte excitaret eum, & exauditus est:

8 Et [2] quãuis Filius esset, ex metu & passionibus quas sustinuit, didicit ipsam obedientiã.

9 Atque ita perfectus est, & factus est omnibus qui auscultant ei, causa vitæ æternæ.

10 Et nominatus est à Deo princeps Pontificum secundum similitudinem Melchisedek.

11 De ipso autem Melchisedek multus nobis sermo est quem eloquamur, & occupatio ad exponendum illud quia estis infirmi in auditu vestro.

12 Debuissetis enim doctores esse, [4] quia tempus vobis, ad institutionem *fuit*. Nunc autẽ rursum opus habetis vt discatis hæc ipsa [5] scripta prima principij sermonum Dei: & [6] opus habetis lacte, & non cibo firmo.

13 Omnis autem homo cuius cibus lac est, non est edoctus in sermonem iustitiæ, quia imperitus est:

14 Perfectorum autem est cibus firmus, qui quia disquirunt, expediti [7] sunt sensus eorũ ad discernendum bonum & malum.

CAP. VI.

1 PRopterea relinquemus [1] prima principia sermonis Christi, & veniemus ad perfectionem, alioquin nunquid rursum aliud fundamentum iacitis de conuersione ab operibus mortuis, & de fide quæ est in Deum,

2 Et de doctrina baptismatis, & impositionis manus, & de resurrectione quæ [2] est ex mortuis, & de iudicio quod est in æternum?

3 Si Dominus permiserit, faciemus hoc.

4 Atqui non possunt illi qui semel ad [3] baptismum descenderunt, & gustauerunt donum quod est è cælo, & acceperunt Spiritum sanctum.

5 Et gustauerunt sermonem bonum Dei, & virtutem seculi futuri:

6 [4] Qui rursum peccaueruntꝰ *non possunt inquam* deintegro renouari ad conuersionem: quippe qui deintegro crucifigunt Filium Dei, & subiiciunt ignominiæ.

7 Terra enim quæ imbiberit pluuiam quæ venit super eam [5] vicibus multis, & produxerit herbam quę vtilis est eis propter quos colitur, recipit benedictionem à Deo:

8 Si eueniat autem vt producat carduos & tribulos, sit reproba, & non longè distat à maledictione, sed finis eius est combustio.

9 Persuasi autem sumus de vobis, fratres mei, ea quæ sunt bona & affinia saluti, etiamsi ita loquamur.

10 Nequaquam enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operum vestrorum, & charitatis vestræ quam ostendistis in nomine eius, qui ministrastis sanctis & ministratis.

11 Cupimus autem vt vnusquisque ex vobis hoc ipsum studium ostendat ad complementum spei vestræ vsque in finem.

12 Et vt nõ abscindatur vobis, sed sitis imitatores illorum qui per fidem & longanimitatem facti sunt hæredes promissionis.

13 Abrahæ enim quum promitteret Deus, quia non erat ipsi qui maior esset se vt per eũ iuraret, iurauit per semetipsum:

14 Et dixit [6] Benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.

15 Et ita [7] patienter expectauit, & consequutus est promissionem.

16 Filij enim hominis per maiorem se iurant, & omni controuersiæ quæ est inter illos, finis firmus per iuramentum [8] imponitur.

17 Quapropter abundè voluit Deus ostendere hæredibus promissionis, quòd pollicitatio sua non mutaretur, & [9] obstrinxit eam iuramento:

18 Vt per duas res quæ non mutantur, in quibus non potest Deus mentiri, cõsolatio magna sit nobis qui confugimus ad eum, & retineamus spem quæ promissa est nobis.

19 Quæ est nobis velut anchora quæ retinet animam nostram, vt non commoueatur, & ingreditur intra [10] velum:

20 Vbi prius ingressus est pro nobis Ieschua, & factus est Pontifex in æternum, secũdum similitudinem Melchisedek.

CAP. VII.

1 HIc autem Melchisedek est rex Salem, Pontifex Dei excelsi: & ipse occurrit Abrahæ quum reuerteretur à deuastatione regum, & benedixit ei.

2 Et ipsi separauit Abraham decimas ex omni re quæ erat apud se. Exponitur autem nomen eius, Rex iustitiæ: & rursus, Rex *erat* Salem, quod est Rex pacis.

3 Cuius nec pater nec mater scripti sunt in genealogiis, neque principium dierũ eius, neque finis vitæ eius: sed in similitudinem filij Dei manet pontificatus eius in æternum.

4 Considerate verò quàm magnus *fuerit* hic cui Abraham patriarcha dederit decimas & primitias.

5 Illis enim ex filiis Leui qui accipiebant pontificatum, [1] mandatum erat Legis vt acciperent decimas à populo: *vt* ipsi *inquam decimas acciperent* à fratribus suis, quum *tamen* etiã ipsi ex femore Abrahæ egressi essent.

6 Hic verò, qui non est scriptus in genealogiis illorum, decimas accepit ab Abraham, & benedixit ei [2] qui accepit promissionem.

7 Sine controuersia autem is qui minor

1 Subaudi Glorificauit eum.
2 Syrè, כד טב, cui prorsus respõdet Gallicè Cõbienque: *& Germanicè* Wie woll.
3 Videtur paraphrastes intelligere horrorem illũ quo affectus fuit Christus & mortis metum cum quo, imminente passionis suæ tẽpore, luctatus est.
4 Id est, Diu in Christi schola versati estis atq; ideo hæc iam scire deberetis.
5 Id est, prima elementa doctrinæ Dei.
6 Ad verbũ, Et fuistis vobis opus habentes super lac.

1 Ad verbũ, Inchoationem
2 Syrè, De inter mortuos.
3 Nã immergebãtur aquis
4 In impresso erat יתוב, *Et rursum sed manuscriptum codicem sequutus scripsi* ויתוב, *Qui rursum: quod etiam cũ Græco magis consentit.*
5 Ad verbũ, Temporibus. id est, Quæ saepius irrigat tã

6 Id est, prolixè benedicam tibi, & multiplicabo te. Hebraismus.
7 Ad verbũ, Continuit spiritum suum. Loquutio Syra & Chaldæa iam sæpius indicata.
8 Syrè, Fit ei. pleonasmus vt latini, Hebræorum more.
9 Ad verbũ, Lizauit quasi fascia.
10 Ad verbũ, Faciem porta Vide quæ annotata sunt in 27. Matth.

1 Hoc est, Mãdato legis impositum erat.
2 Id est, Abrahæ promissionis hæredi.

est, benedicitur ab eo qui maior est ipso.

8 Et 3 hic filij hominis qui moriuntur accipiunt decimas: illic autem is de quo testata est Scriptura quòd viuat.

9 Et (4 instar hominis loquamur) per manum Abrahæ etiam Leui, is *nimirum* qui decimas accipiebat, ipse quoque decimatus est.

10 Adhuc enim in femore erat patris sui quum occurreret illi Melchisedek.

11 Si igitur consummatio per manum pontificatus Leuitarum erat, (in quo posita fuit Lex populo) ad quid requirebatur Pontifex alius qui exurgeret secundum similitudinem Melchisedek? Dixisset enim, In similitudinem Aharon erit.

12 Sed sicut facta est mutatio in pontificatu, ita facta est etiam mutatio in Lege.

13 Is enim de quo dicuntur hæc, ex tribu alia natus est, de qua nemo vnquam ministrauit in altari.

14 Manifestum est enim quòd à Iuda exortus est Dominus noster, è tribu; de qua non est loquutus, Musche quicquam circa pontificatum.

15 Et amplius adhuc notũ est per id quod dictum est, *videlicet* quòd secundum similitudinem Melchisedek exurgeret Pontifex alius:

16 Qui nequaquam secundum legem mandatorum corporalium fuit, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis.

17 Testificatur enim *Deus* de eo, Tu es Põtifex in æternum secũdum similitudinem Melchisedek.

18 5 Mutatio enim quæ facta fuit, in mandato priore *facta fuit*, propter impotentiã eius, & quia vtilitas non esset 7 in eo.

19 Nihil enim perficit Lex: ingtessa verò est 7 pro ea spes, quæ est præstantior ea. per quam *spem* appropinquamus Deo.

20 Et confirmauit illum *pontificatum* iureiurando nobis.

21 Illi enim absque iureiurando fuerant Pontifices, hic verò inreiurando. quemadmodum dicit ei 8 per Dauidem, Iurauit Dominus, & non mentietur, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.

22 Hoc toto præstãtius est fœdus hoc, 9 in quo factus est sponsor Ieschua.

23 Et illi erant pontifices multi, quia moriebantur, neque relinquebantur vt permanerent.

24 Hic verò *Pontifex* quia in æternũ permanet, 10 non transit pontificatus eius.

25 Et potest in æternum 11 seruare eos qui accedunt per manum ipsius ad Deũ: viuit enim omni tempore, & offert preces pro eis.

26 Etenim talis Pontifex 12 conueniebat nobis, purus, & absque malitia & absque labe, qui segregatus esset à peccatis, & exaltatus supra cælos.

27 Nec est ei necesse quotidie, sicut Principi pontificum *legalium* vt prius pro peccatis suis offerat victimas, & deinde pro populo: hoc enim fecit semel per seipsum, quem obtulit

28 Lex enim filios hominis infirmos constituit pontifices, sermo verò iusiurandi qui factus fuit post Legem, *constituit* Filium perfectum in æternum.

3 *In ordine Leuitico & legalis sacerdotio.*
4 *Hoc est, Hominum more loquendo.*
5 *Id est, Abrogatio.*
6 *Mandato scilicet.*
7 *Id est, in eius locum.*
8 *Ad verbũ, Per manum Dauidu. Hebraismus.*
9 *Vel, Sub quo.*
10 *Id est, Nõ interit. Non mutatur.*
11 *Ad verbũ, Viuificare. Hebraismus.*
12 *Syrè, Iustus erat nobis id est Idoneus Hebraismus.*

CAP. VIII.

1 CAput autem omnium eorũ, *est quòd* sit nobis Princeps pontificum, 1 is qui sedet à dextra throni maiestatis in cælo.

2 Et factus est minister domus sanctæ & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non filius hominis.

3 Omnis enim summus Pontifex qui astat *altari*, *adstat* vt offerat oblationes & victimas: propterea conueniens etiam erat huic vt esset ei aliquid quod offerret.

4 Et, si in terra esset, non etiam Pontifex esset: quia erant pontifices qui offerrent oblationes 3 secundum quod est in Lege.

5 Illi *scilicet* qui ministrabant in similitudinem & vmbram eorum quæ sunt in cælo iuxta *sermonem* qui dictus fuit Musche, quum faceret tabernaculum, Vide, & fac omnia secundum similitudinem illam quæ ostensa est tibi in monte.

6 Nunc verò ministerium quod excellentius est illo, accepit Ieschua Christus quemadmodum excellentius quoque est fœdus illud in quo factus est mediator, & promissionibus quæ sunt excellentiores quàm *fuerit* 4 illius, sanctum est.

7 Si enim 5 fuisset prius 6 sine accusationibus, non fuisset locus huic secundo.

8 Accusat enim eos, & dicit, Ecce, dies veniunt, ait Dominus, & complebo super domũ quæ est domus Israiel, & super domum quę est domus Iuda fœdus nouum:

9 Non secundum illud fœdus 7 quod sanciui cum patribus ipsorum in die quo apprehẽdi manum ipsorum, & eduxi eos è terra AEgipti: quoniam ipsi non perstiterũt in fœdere meo etiam ego spreui eos: ait Dominus.

10 Hoc autem est fœdus quod sanciam cum domo quæ est domus Israiel, post dies illos, ait Dominus: *nempe* dabo ipsam Legem meam in mentibus eorum, & super corda eorum scribam eam: & ero eis ego Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Et non docebit quisque 8 conciuem suũ, neque etiam fratrem suum, & non dicet, Cognosce Dominum: quia omnes cognoscũt me, à minimo eorum vsque ad decrepitum eorum.

12 Et ero 9 propitius eis ab iniquitatibus eorum, & peccatorum ipsorum amplius non recordabor.

13 In eo quod dixit Nouum, prius antiquauit: & id quod antiquatur & senescit, propinquum est corruptioni.

1 *Id est, Talis.*
2 *Hoc est, Nõ esset cælestis.*
3 *Id est, Iuxta rationem quæ præcipitur in Lege.*
4 *Quod videlicet in monte Sina per Mosen mediatorẽ sancitum fuit*
5 *Ad verbũ, Datum est.*
6 *Id est, Omni ex parte absolutum, & in quo nihil requiri posset.*
7 *Ad verbũ, Quod dedi patribus illorum Hebraismus.*
8 *Ad verbũ, Filium ciuitatis suæ Hebraismus.*
9 *Latinè, Et propitius ero eis, condonatis ipsorum iniquitatibus.*

CAP. IX.

1 IN priori porro erant præcepta ministerij, & domus sancta mundana.

2 In Tabernaculo enim priore quod fabricatum fuit, erat candelabrum, & mensa, & panis 1 facierum, & vocabatur domus sancta:

3 Tabernaculum verò interius quod erat intra velum 2 secundum, vocabatur Sanctum sanctorum:

1 *Id est, Præsentarium. Sacer scilicet ille panis, de quo præcipitur Exodi 25. 29. Facierum autem panis ideo dicebatur, quòd semper mensæ Domini impositus esse debuit ante conspectum arcæ, unde etiã Num. 4. 7. vocatur Ingis panis.*
2 *Secundum velum dicitur interius quod oppansum erat Arcæ, & dividebat sanctum sacrarium à sancto, respectu anterioris veli quod separabat sanctum ab atrio, vtrumque describitur Exodi 36. 35. & 37.*

4 Et

4 Et erat in eo [3] thuribulum aureum, & [4] Arca Fœderis, quæ obducta erat tota auro, & erat in ea vrna aurea, in qua *vrna* erat manna & virga Aharon, illa quæ germinauit, & Tabulæ Fœderis,

5 Et supra hanc [5] Cherubim gloriæ, qui vmbram faciebant supra propiciatorium. Nequaquam autem tempus est vt loquamur de vnoquoque ex istis [6] quæ ita adornata erant.

6 Atque in tabernaculum exterius omni tempore ingrediebantur pontifices, & explebant munus suum:

7 In Tabernaculum verò quod interius illo erat, semel in anno solus ingrediebatur Princeps pontificum, cum sanguine illo quem afferebat pro seipso & pro delictis populi.

8 Per hoc verò notum faciebat Spiritus sanctus, quòd non manifestata esset adhuc via sanctorum, quanto tempore [7] durabat Tabernaculum prius.

9 Et erat exemplar hoc pro tempore illo in quo oblationes & victimæ offerebantur, quæ non poterant perficere conscientiam eius qui offerebat ipsos,

10 Sed in cibo & in potu tantùm, & in ablutione [8] diuersarum specierum quæ sunt mandata carnis, & posita fuerunt vsque ad tempus [9] correctionis.

11 Christus autem qui venit, factus est Princeps pontificum rerum bonarum [10] quas effecit, & ingressus est Tabernaculum magnum & perfectum, quod non fuit factum manibus, neque fuit ex his rebus creatis:

12 Neque ingressus est cum sanguine hircorum & vitulorum, sed cum sanguine sui ipsius ingressus est semel in domum sanctuarij, & inuenit redemptionem quæ est in æternum.

13 Nam si sanguis hircorum & vitulorum, & cinis iuuencæ aspergebatur in eos qui inquinati erant, & sanctificabat eos ad purificationem carnis eorum,

14 Quanto igitur magis sanguis Christi, qui per Spiritum qui est in æternum, seipsum obtulit sine macula Deo, purificabit conscientiam [11] nostram ab operibus mortuis, vt seruiamus Deo viuenti?

15 Idcirco ipse factus mediator Fœderis noui qui per mortem suam idem factus est redemptor illis qui transgressi fuerant Fœdus prius, vt accipiant promissionem hi qui vocati sunt ad hæreditatem quæ est in æternum.

16 Vbi enim est [12] Testamentum, mortem ostendit eius qui facit illud:

17 In mortuo enim illud duntaxat confirmatur quia quum viuit is qui fecit illud, [13] non est in eo vtilitas.

18 Propterea neque prius illud absque sanguine confirmatum fuit.

19 Quum enim [14] præceptū fuit omne præceptum à Musche populo vniuerso secundum Legem, accepit Musche sanguinem vituli, [15] & aquas cum lana coccinea & hyssopo, & aspersit librum & populum totum:

20 Ac dixit eis, Hic est sanguis Testamenti illius quod mandatum est à Deo.

21 Etiam Tabernaculum & omnia vasa ministerii illo ipso sanguine aspersit.

22 Quia quælibet res sanguine purificatur in Lege, & absque effusione sanguinis non est remissio.

23 [16] Necesse enim est vt hæc quæ exemplar sunt cælestium, istis purificentur: ipsa verò cælestia, victimis quæ potiores sunt istis.

24 Nequaquam enim in domum sanctam, quæ facta fuit manibus, ingressus est Christus, quæ est exemplar illius veræ, sed in ipsum cælum ingressus est, vt conspiceretur ante faciem Dei pro nobis.

25 Neque vt offerret semetipsum [17] vicibus multis, sicut faciebat Princeps pontificum, qui ingrediebatur quolibet anno in domū sanctam cum sanguine qui non erat suus.

26 Alioqui oportuisset vt temporibus multis pateretur à principio mundi: nunc autem in nouissimo *tempore* mundi semel obtulit semetipsum per immolationem sui, vt aboleret peccatum.

27 Et sicut constitutum est filiis hominis vt [18] semel moriantur, & post mortem eorum iudicium:

28 Ita etiam Christus semel oblatus est, & in seipso mactauit peccata multorum: [19] secunda autem vice absque peccatis conspiciendus est ad salutem eorum qui expectant ipsum.

CAP. X.

1 IN ipsa enim Lege vmbra erat bonorum futurorum, neque substantia ipsarum rerum. Idcirco quum quolibet anno [1] eædē victimæ offerrentur, nunquam potuerunt perficere illos qui offerebant eas.

2 Si enim perfecissent, iam olim quieuissent ab oblationibus suis, eo quòd non amplius sauciasset eos conscientia ipsorum ob peccata, ipsorum *inquam* qui semel purificati fuissent.

3 Atqui in istis victimis commemorabant peccata sua quolibet anno.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum emundare peccata.

5 Quapropter quum ingrederetur in mundum, ait, Victimas & oblationes noluisti, corpore autem induisti me.

6 Et [2] holocautomata quæ sunt pro peccatis non petiisti.

7 Tunc dixi, Ecce ego venio (quia in capite [3] libri scriptum est de me) vt faciam voluntatem tuam Deus.

8 Superius dixit, Victimas & oblationes, & holocautomata, & quæ sunt pro peccatis, noluisti: (quæ offerebantur in Lege)

9 Et postea dicit, Ecce venio vt faciam voluntatem tuam, Deus. In hoc abolet primum vt stabiliat secundum.

10 Hac enim voluntate eius sanctificati sumus, per oblationem corporis Ieschua Christi quæ fuit [4] vnius vicis.

11 Omnis enim princeps pōtificum qui adstabat, & ministrabat quotidie [7] easdem victimas offerebat quæ nunquam potuerunt emundare peccata.

12 Hic verò vnam victimā obtulit pro peccatis, & sedet ad dexteram Dei in æternum:

13 Et expectat deinceps donec ponātur inimici

3 Syrè, Domus aromatis. Non scribitur disertè in Lege aliquod fuisse thuribulum peculiariter destinatū sacrario quod tamē hic declarat Apostolus.

4 Vocabulum Græcū usurpat Paraphrastes.

5 Id est, Glorioſi. Hebraismus.

6 Distinctionem Græcam mutat.

7 Ad verbū, Erat duratio priori tabernaculo.

8 Ad verbū, Specierū specierum.

9 Quo omnia in meliorē statū constituenda erant.

10 Videtur Paraphrastes collato Christi pontificatu cū Legali, discrimen in eo ponere, quòd Legalis inefficax esset, & non præstaret id quod adumbraret: Christi verò efficax, quia ipsa bona cælestia in legali pontificatu adumbrata, reipsa præstitit.

11 Mutatur persona ex illa similitudine ἡμᾶς & ὑμᾶς de qua prius.

12 Chaldæi atque adeo Syri vocē διαθήκης a Græcis mutuati frequenter vsurpant pro instrumento siue literis cautionis mandati & extremæ voluntatis. Idem enim esse dicuntur atque שטר צואה, quod sonat instructionem, cautionem, instrumētum mandati. Ac eodem sensu Ieroſolymitana paraphrasis Geneſ 24. 10. eam accepit, vt author Aruk & Elias testantur.

13 Nullius est vigoris.

14 Hoc est, Promulgatū & recitatum.

15 Lo Exo. 24. v. 6. 7. 8. sit tāsum mētio sanguinis.

16 Græcum nomen seruat.

17 Syrè, Tēporibus. id est, Sæpe.

18 Ad verb. Vno tempore.

19 Id est, Iterum. Hebraiſ.

1 Syriacè, חנון כר חנין Ilia sicut illa.

2 Ad verbū, Combusta integra. Nam in illo genere sacrificiorū nihil accipiebant sacerdotes, sed omnia igni imposita comburebātur Deo. Vnde Hebraicè hoc sacrificium dictum fuit כליל, quod sonat Purum, Omnino.

3 Syrè, Scriptorum.

4 Id est, Quæ semel tantùm facta fuit: vt antè vidimus.

5 Syriacè חנון כר חנין vt in principio capitis.

mici sui scabellum sub pedibus suis.

14 [6] Vna enim oblatione perfecit eos qui sanctificantur per ipsum in æternum.

15 Testificatur autem nobis Spiritus sanctus qui dixit,

16 Hoc est fœdus quod [7] sanciam eis post dies illos, ait Dominus, Dabo Legem meam in mentibus eorum, & super corda eorum scribam eam:

17 Et iniquitates eorum ac peccata eorum non [8] commemorabo eis.

18 Vbi autem est remissio peccatorum, nõ requiritur oblatio quæ *fiat* pro peccatis.

19 Est nobis igitur, fratres mei, [9] fiducia ad ingressum domus sanctæ, per sanguinem Ieschua.

20 Et via vitæ quam innouauit vobis nunc per velum, quod est caro ipsius.

21 Et est nobis Pontifex summus [10] super domum Dei.

22 Accedamus itaque corde firmo & expectatione fidei, aspersis cordibus nostris [11] & purificatis a conscientia mala.

23 Et abluto corpore nostro aquis puris, & perseueremus in confessione spei nostræ, & non declinemus: Fidelis est enim qui promisit nobis.

24 Et intenti simus alius in alium in prouocatione charitatis & operum bonorum:

25 Et ne deseramus [12] congregationẽ nostram, sicut est mos, [13] quibusdam, sed flagitate vnus ab alio, quanto magis videtis quòd appropinquet dies ille.

26 Si enim [14] volũtate sua peccauerit quispiam postquam accepit cognitionem veritatis, non est amplius victima quæ offeratur pro peccatis:

27 Sed futurum est iudicium formidabile, & [15] zelus ignis deuorantis [16] inimicos.

28 Si enim is qui transgressus est Legem Musche, per os duorum [17] & trium testium absque miserationibus moritur,

29 Quanto magis putatis *quòd* [18] condemnationem accipiet is qui conculcauerit Filium Dei, & [19] duxerit sanguinem Fœderis eius tanquã cuiusuis hominis, (per quem *sanguinẽ Christi* [20] sanctificatus fuerat) & ignominia affecerit Spiritum gratiæ?

30 Nouimus eum qui dixit, Mea est vltio, & ego rependam. Et rursum, Iudicabit Dominus populum suum.

31 Pauor est maximus incidere in manus Dei viuentis.

32 Memores estote igitur dierum priorum in quibus accepistis oblutionem, & [21] certamẽ magnum sustinuistis passionum,

33 Cum probris & cum afflictione: & quòd facti fuistis spectacula, & etiam consortes facti fuistis hominum qui hæc sustinuerunt:

34 Et doluit vobis propter eos [22] qui vincti erant: & direptionem facultatum vestrarum cũ gaudio sustinuistis quoniam scitis quòd est vobis possessio in cælis quæ potior est, [23] & non transit.

35 Ne itaque amittatis [24] fiduciam quæ est vobis, cui futurum est præmium magnum.

36 Patientia enim necessaria est vobis vt faciatis voluntatem Dei, & accipiatis promissum.

37 Propterea quòd modicum est tempus & admodum pusillum, & veniet ille qui venturus est, & non tardabit.

38 Iustus autem ex fide sua viuet: & si illa excidatur illi, non delectatur eo anima mea.

39 Nos autem non sumus excisionis quæ ducit ad perditionem, sed fidei quæ acquirit nobis animam nostram.

CAP. XI.

1 Est autem fides persuasio de *rebus* illis quæ sunt in spe [1] ac si essent [2] illis in effectu, & *est* [3] euidentia eorum quæ non conspiciuntur.

2 Et ob hãc extat testimoniũ de antiquis.

3 Per fidem enim intelligimus quòd constructa fuerint secula sermone Dei, & ea quæ cõspiciuntur, extiterint, ex iis que non conspiciuntur.

4 Per fidem obtulit Habel sacrificiũ, quod melius fuit multo quàm Kain, Deo, & propter eam editum est de illo testimonium quòd iustus esset, & [5] testatur de oblatione eius Deus: atque propter eam, etiam mortuus loquitur.

5 Per fidem translatus fuit Chanuch, & [6] mortem non gustauit, nec fuit inuentus, eo quòd transtulisset eum Deus. Etenim antequã transferret eum, editum est de eo testimonium, quòd placuisset Deo.

6 Sine fide autem non potest quisquam placere Deo: debitor enim est is qui accedit ad Deum, vt credat quòd *Deus* sit, & iis qui quærunt se, futurus sit remunerator.

7 Per fidem Nuach, [7] quum dictum esset ei de iis quæ non videbantur, [8] reueritus est, & fecit sibi [9] arcam [10] in salutem familiæ suæ per quam *arcam* condemnauit mundum, & factus est hæres iustitiæ quæ est per fidem:

8 Per fidem Abraham, quum vocaretur, auscultauit vt exiret ad locum illum quem acceptarus erat in hæreditatem: & exiuit quum ignoraret quò proficisceretur,

9 Per fidem factus est incola in terra quæ promissa fuerat ei, tanquam in aliena: & in tabernaculis habitauit cum Isaac & Iaakub filiis [11] hæreditatis eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim vrbem illã [12] cui sunt fundamenta, cuius artifex & conditor Deus est

11 Per fidem Sara, quæ sterilis erat, accepit vim vt conciperet semen: & [13] quæ non erat in tempore annorum suorũ peperit, eo quòd firmiter credidit quòd fidelis esset ille qui promisit sibi.

12 Propterea ab vno qui [14] exoleuerat per senectutem, geniti sunt multi, tanquam stellæ

---

6 Id est, Vnica.
7 Ad verbũ, Dabo.
8 Subaudi, In commemorationem eorum.
9 Ad verbũ, Retectio faciei. Phrasis Syra multis tam locis exposita.
10 Id est, Præfectus domui Dei.
11 Vel, & purificati. Tam cordibus quã nobis potest ac commodari.
12 Hoc est, Officium, & in tuenda sacra communione fidem & constantiam.
13 Adverbũ, Homini homini.
14 Id est, Vltrò.
15 Id est, Vehementissima ira Dei, quæ per metaphorã comparatur igni. Periphrasis est qua vtuntur etiã Ezechiel cap. 36. 5, & Zephon. cap. 1. 3.
16 Chaldæa & Syra phrasis, Præditos inimicitia. Ad verbum, Dominos inimicitiæ, בעל דבבא.
17 Copula Et loco disiunctiua Aut.
18 Adverbũ, Impositionem in caput. Alludit autẽ ad morem in Lege præscriptũ, vt testes manus capiti damnati imponerent, Leuit. 24. 15.
19 Id est, Non pluris fecerit sanguinem Christi, quo sacratum est Fœdus Dei, quam cuiusuis hominis sanguinem etiam polluti.
20 Externa professione.
21 Paraphrastes ex Graco ἀγῶνα.
22 Latius Græca extendit.
23 Id est, Et non perit.

14 Adverbũ, Retectionem faciei: quod prius declaratum est.

1 Id est, Quæ ita certos reddit homines de eo quod sperant, ac si iam illud completum esset & effectu præsitum.
2 Illis. Relatiuũ sine antecedente expresso. Refert autem eos qui fide sunt persuasi de iis quæ adhuc sperant.
3 Syrè, Manifestatio.
4 Id est, Ex nihilo.
5 Id est, Testimonio suo approbat oblationẽ eius.
6 Hebraismus. tam prius notat in 2. Act. & ad Hebræos 2. Nec hinc sequitur eum prorsus mortis expertem fuisse. significat enim, communi ratione, qua reliqui mortales solent, mortuum nõ fuisse. Fuit enim subita quædam immutatio, per quam trãslatus est ab hac misera in felicem illam vitam, de qua Paulus 1. Corinth. 15.
7 Id est, Quum oraculo diuino admonitus esset de futuro diluuio, & de Dei erga se & suos fauore.
8 Subaudi, Iudicium Dei, vt iram eius anteuerteret.
9 Imitatur vocem Græcã κιβωτὸν.
10 Ad vitam filiorum domus suæ, ad verbum.
11 Id est, Hæredibus eiusdem promissionis.
12 Id est, Firmam & perpetuam.
13 Id est, Quum iam excessisset annos quibus mulieres parere solent.
14 Id est, Exhaustus viribus, &c.

quæ

quæ sunt in cælo,& tanquam arena quæ est ad littus maris,cui non est numerus.

13 In fide mortui sunt isti omnes,& [15] non adepti sunt promissum suum, sed è longinquo conspicati sunt illud,& gauisi sunt in eo.ac confessi sunt,quod hospites essent & incolę in tera

14 Hi autem qui hæc dicunt, ostendunt quòd ciuitatem suam quærant.

15 [16] Quòd si ciuitatem illam ex qua egressi fuerant quæsiuissent, erat eis oportunitas vt rursus reuersi proficiscerentur ad eam.

16 Nunc autem manifestum est quòd eam quæ melior est illa,desiderabant:illam *videlicet* quæ est in cælo. Quapropter non [17] abstinuit Deus quo minus Deum eorum se vocet:parauerat enim eis ciuitatem.

17 Per fidem obtulit Abrahamus Isaacum [18] in tentatione sua,& vnigenitum suum obtulit super altare,illum quem acceperat per promissionem.

18 Dictum enim fuerat ei, In Isaac vocabitur tibi semen.

19 Et cogitauit apud seipsum, quòd [19] facultas esset in manibus Dei etiam à morte excitare.quapropter in typo datus est ei.

20 Per fidem,eius rei quæ futura erat, benedixit Ischak Iaakub & Isau.

21 Per fidem,moriens Iaakub benedixit vnicuique ex filiis Iauseph, [20] & adorauit super summitate baculi sui.

22 Per fidem, Iauseph moriens meminit eductionis filiorum Israiel, & mandauit de ossibus suis.

23 Per fidem,parentes Musche occultauerunt eum quum natus esset, menses tres,quòd viderent quòd esset pulcher puellus, & non metuerunt à mandato regis.

24 Per fidem, Musche quũ esset vir factus, [21] renuit vocari filius filiæ Pharaonis:

25 Et [22] elegit sibi vt in afflictione cum populo Dei esset, [23] & non vt tempore modico delectaretur suauiter in peccato:

26 Et cogitauit quòd maior esset opulentia probri Christi multo quàm thesaurus Aegypti. Intentus enim erat in retributionem præmij.

27 Per fidem reliquit Aegyptum, neque timuit ab ira regis: & sustinuit tanquam is qui videret Deum qui est inuisibilis.

28 [23] Per fidem peregit Petzcha, & aspersit sanguinem, vt non appropinquaret ad eos ille qui perimebat primogenita.

29 Per fidem transierunt mare [24] Suph:vt qui *transeunt* super terram siccam, & in eo absorpti sunt Aegyptij, quum ausi essent ingredi ipsum.

30 Per fidem mœnia Irichu ciderunt, quum circundata fuissent septem dies.

31 Per fidem Rachab [25] meretrix non periit cum iis qui non auscultarũt,quum excepissent exploratores in pace.

32 Quid præterea dicam? exiguum enim est mihi tempus vt referam de Gedeone, & de Baraco,& de Schemschune, & de Iephthaco, & de Dauide, & de Schemuele, & de reliquis prophetis.

33 Qui per fidem vicerunt regna,& operati sunt iustitiam, & acceperunt promissa,& occluserunt ora leonum.

34 Et extinxerunt vires ignis,& erepti sunt ab acie gladij,& validi facti sunt ex infirmitatibus,& facti sunt robusti in bello.& subuerterũt [26] castra inimicorum.

35 Et reddiderunt mulieribus filios earum ex resurrectione mortuorum: & alij [27] in cruciatibus mortui sunt, neque intenti expectarũt vt eriperentur,vt resurrectio excellentior [28] esset ipsis.

36 Alij autem [29] ludibria & flagella subierunt:alij in vincula & in carceres traditi sunt.

37 Alij lapidati sunt,alij secti sunt,alij acie gladij mortui sunt,alij circuierunt induti pellibus ouillis & caprinis,& inopes, & afflicti,& conturbati.

38 Homines quibus dignus non erat mundus:& fuerunt tanquam errantes in solitudine, & in montibus, & in speluncis & in cauernis terræ.

39 Et hi omnes de quibus *editum* est testimonium ob fidem eorum, non acceperunt promissum.

40 Quia Deus prouiderat commodum nostrum,vt non absque nobis perficerentur.

CAP. XII.

1 PRopterea etiam nos quibus sunt illi omnes testes,qui veluti nubes circumpositi sunt nobis, soluamus à nobis omnia pondera,etiam peccatum quod omni tempore [1] paratum est nobis: & cum tolerantia [2] stadiũ hoc percurramus quod propositum est nobis.

2 Et intueamur Ieschua:quia ipse factus est princeps & perfector fidei nostræ,qui pro gaudio quod erat ei, pertulit crucem, & [3] confusioni se exposuit: ac ad dextram throni Dei consedit.

3 Videte igitur quantum sustinuit à peccatoribus qui erant aduersarij 4 sibiipsis: & non sit anxius nec remissus animus vester.

4 Nondum peruenistis vsque ad sanguinem in certamine hoc quod est contra peccatum.

5 Et obliti estis doctrinæ illius quam tanquam filiis eloquuti sumus vobis, Fili mi, ne negligas castigationem Domini,& ne remissus reddatur animus tuus quum ab eo corrigeris?

6 Eum enim quem diligit Dominus, castigat, & flagellat filios illos erga quos bene est affectus.

7 Sustinete igitur castigationem:quia tanquã erga filios,agit circa vos Deus. Quis enim est filius quem non castiget pater eius?

8 Et si absque castigatione estis,qua castigatur vnusquisque, facti estis alieni & non filij.

9 Et,si patres carnis castigantes fuerunt nos, & verecundabamur [5] ab illis, quanto igi-

15 *Id est, Id quod promissum ipsis a Deo fuerat nõ acceperunt.*

16 *Deerat in Syro Testamẽto impresso initiũ huius versus:ex ea: וְאִיל לְמִדְּינְתָא הִי דְנַפְקִי מִנַּה בְּעֵין חִוו. Et si ciuitatem illã ex qua exiuerant quæsiuissent. quod nos ex Syro manuscripto Heydelbergensi restituimus.*

17 *Anthropopathia asperitatẽ lenit, quæ in verbo Erubescendi apparebat in Græco contextu.*

18 *Id est, Quũ Deus fidẽ eius explorans, præciperet vt vnicum filiũ immolaret.*

19 *Syrè, Ad manum haberet Deus.*

20 *Sequitur Paraphrastes Græcorũ interpretationẽ. Hebræa veritas habet, Et adorauit super caput lecti*

21 *Ad verbũ, Negauit vt nõ vocaretur. &c. Id est, se eius filiumesse negauit, & etiam nomẽ filij filiæ regis recusauit.*

22 *Hoc est, Potius duxit Hebræismus.*

23 *Id est, Quã vt. Hebraismus.*

23 *In codice impresso verba sonant Per fidem peregerunt Petzcha & aspersionem sanguinis.* 24 *Ita vocatur Hebraice mare rubrũ. Sonat autem Suph Alga Et est verisimile vocatum fuisse sic à multitudine iuncorum qui in eo essent. Vide Act. 7.* 25 *Vel, Caupona. Vide quæ de hac voce plenius, dicta sunt Iacobi 2.*

26 *Vel, Exercitus.*

27 *Græcũ verbum dilucidè explicat, quod Distẽdi declarat.*

28 *Id est, Obtingeret.*

29 *Id est, Se vltrà ludibrijs & flagellis obtecerunt.*

1 *Id est, Semper est in prõptu vt cursum nostrum ad vitam beatam impediat.*

2 *Agõna ex Græco.*

3 *Vox Syriaca est אתסר quæ מסרה derivata est:nec vnquã me legere memini in hac significatione, sed בסר hoc significare frequenter inuenitur in hoc nouo Testamẽto Quare vel erratũ esse à librarijs puto, vel ex lingua proprietate Mem esse positum pro Beth, quod amba sint literæ labiales. Sed tamen minimè alienus erit sensus, aut remotus. si vertamus. Ad confessionem se tradidit, vel exposuit. Nam ita significatur vltrò ignominiam subiisse, vnde apparet eam magis animo contempsisse.* 4 *Vel, In animam suam. id est, In perniciem animæ suæ, vel, Aduersarij salutis suæ diuerso à Græcis sensu. Ac fortasse hoc modo voluit Paraphrastes insaniam eorum exaggerare, atque explicare Græca.*

5 *Id est, Coram eis.*

tur magis debitores sumus vt subiiciamus nos 6 Patri ipsorum spirituum, & viuemus?

10 Illi enim ad tempus quidem modicum, prout volebant, castigabant nos: Deus autem in commodum nostrum, vt participes fiamus sanctimoniæ ipsius.

11 Omnis autem castigatio in tempore suo non æstimatur quòd gaudij sit, sed doloris: in fine autem fructus pacis & iustitiæ reddit illis qui ea exercitati fuerint.

12 Propterea manus vestras dissolutas & genua vestra labantia confirmate:

13 Et orbitas rectas facite pedibus vestris, vt membrum quod est claudum, non aberret, sed sanetur.

14 7 Sectamini pacem cum omni homine, & sanctimoniam: quia sine ea nemo Dominum nostrum visurus est.

15 Et estote cauti, nequis reperiatur in vobis 8 inops gratiæ Dei, aut nequa radix amaritudinum producat florem, & vexet vos, & per eam multi inquinentur.

16 Aut nequis reperiatur in vobis qui sit scortator & solutus, veluti Isau, qui vno edulio vendidit suum ius primogeniti.

17 Scitis enim quòd etiam postea cuperet hæres fieri benedictionis, 9 & reprobatus fuerit. Locũ enim pœnitentiæ non inuenit quamuis cum lacrymis quæsiisset *benedictionem* illam.

18 Non enim accessistis ad ignem ardẽtem & contrectabilem, neque ad tenebras 10 & ad caliginem, & ad procellam.

19 Neque ad sonitum buccinæ, & ad vocem verborum, quam qui audierant, 11 detrectarũt 12 ne amplius sermo fieret sibi:

20 (Nam nõ poterant sustinere quod præcipiebatur, *nempe* vt si vel etiam bestia appropinquaret ad montem, lapidaretur.

21 Et adeo formidabile erat visum, vt Mosche diceret, Expauesco & contremisco)

22 Vos autẽ accessistis ad montẽ Tzehiũ, & ad ciuitatem Dei viuentis, ad Vrischelem quæ *est* in cælis. & ad cœtum myriadum Angelorum:

23 Et ad conuentum primogenitorum, qui conscripti sunt in cælis, & ad Deum iudicem omnium, & ad spiritus iustorum qui perfecti sunt.

24 Et ad Ieschua mediatorem Testamenti noui, & ad aspersionem sanguinis eius qui loquitur melius quàm *sanguis* Habelis.

25 Cauete igitur ne 13 detrectetis *audire* eum qui loquitur vobiscum. Si enim illi non euaserunt qui detrectarũt *audire* eum qui loquebatur cum eis in terra, multo minus nos, si subterfugerimus eum qui loquitur nobiscum de cælis.

26 Cuius vox terram commouit: nunc autem promisit, & dixit Adhuc semel, ego commouebo non solùm terram, sed etiam cælum.

27 Hoc autem quod dixit Semel, ostendit mutationem eorum qui commouentur, quoniam factitia sunt vt maneant ea quæ non commouentur.

28 Quoniam igitur accepimus regnum nõ mobile, teneamus gratiam per quam seruiamus & placeamus Deo cum verecundia & cum timore.

29 Deus enim noster, ignis est consumens.

6 Obseruandũ, Syram vocem לאכחין *per syncopẽ positam esse pro* לאכחחין, *vitanda κακοφωνίας causa: atque ideo vertendam esse Patri ipsorũ, vt nos vertimus. quũ & nomen ipsum singulare sit (licet plurale affigatur ei pronomen) nõ debuit in capite duo illa puncta habere in Syro textu, quæ solent in signũ pluralis numeri, plura libus tantum vocibus insidere. Quod propterea dico quia videtur propter duo illa puncta hãc versionem requirere. Quã to igitur magis debitores sumus vt subiiciamus nos patribus spirituum? Ac si cõparatio instituta esset inter patres terrenos, qui corpus generant, & spirituales patres qui animos informãt. Atqui manifestum est ex ipso contextu, comparationẽ esse inter terrenos patres, & caelestẽ Patrem spirituũ Deum.*

7 Ad verbũ, Currite post pacem cum homine. Hebraismus.

8 Id est, Destitutus gratia Dei.

9 Et copulatiua pro Sed aduersatiua. 10 *Et pro Aut disiuncti ua.* 11 *Vel deprecati sunt.* 12 *Ad verbum, Adderetur [vt] fieret sermo cum ipsis Id est, Ne amplius secum loquentem Deum ipsum audirent.* 13 *Vel, Deprecamini.*

CAP. XIII

1 CHaritas [1] fratrum maneat in vobis.

2 Et dilectionis hospitum ne obliuiscamini. per hanc enim digni habiti sunt quidam vt quum *id* non sentirent, exciperent Angelos.

3 Memores estote vinctorum, ac si cum eis vincti essetis. Recordemini eorum qui affliguntur, vt homines qui carne induti estis.

4 Honorabile est coniugium inter omnes, & [2] cubile eorum mundum est: scortatores autem & adulteros iudicaturus est Deus.

5 Ne sit amans argentum mens vestra, sed sufficiat vobis id quod est vobis. Ipse enim Dominus dixit. Non deseram te, & [3] non remissas habebo erga te manus.

6 Et est nobis dicendum confidenter, Dominus *est* auxiliator meus, non timebo: quid facturus est mihi filius hominis?

7 Estote memores gubernatorum vestrorum qui loquuti sunt vobiscum sermones Dei: considerate finem conuersationum ipsorum, & imitamini fidem eorum.

8 Ieschua christus heri & hodie, & idem est, & in æternum *erit*.

9 Ad doctrinas peregrinas, & varias ne abducamini. 4 Bonum est enim vt gratia confirmemus corda nostra, & non cibis: quia non adiuti fuerunt illi 5 qui versati sunt in ipsis.

10 Habemus autem altare, ex quo non est ius edendi iis qui in Tabernaculo ministrant.

11 Animalium enim illorum quorum sanguinem inferebat Princeps pontificum in domum sanctam pro peccatis, caro comburebatur extra castra.

12 Propter hoc Ieschua, vt sanctificaret populum suum per sanguinem suum, extra vrbem passus est.

13 Igitur nos quoque egrediamur ad eum extra castra, induti opprobio eius:

14 (Non enim est nobis ciuitas quæ permaneat hic, sed ad illam quæ futura est, spectamus.

15 Et per manũ eius offeramus victimas laudis omni tempore Deo: quæ *laus* est fructus labiorum quæ gratias agunt nomini eius.

16 Et ne obliuiscamini beneficentiæ & cõmunicationis pauperum: his *enim* victimis placet homo Deo.

17 Et obedite gubernatoribus vestris & auscultate eis: ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam homines qui reddituri sunt rationem vestri, vt cum gaudio faciant hoc, & non cum gemitibus. nam non est vtile vobis.

18 Orate pro nobis. Confidimus enim quòd conscientia bona sit nobis: quia in omni re cupimus vt bene nos geramus.

19 Amplius peto à vobis vt faciatis hoc, vt citò reuertar ad vos.

20 Deus autem pacis qui ascendere [6] fecit à mortuis pastorem illũ magnum gregis per sanguinem fœderis quod est in æternum, 7 qui *quidem* est Ieschua Christus Dominus noster,

21 Ipse perficiat vos in omni opere bono,

1 Id est, fraterna.

2 Nempe Coniugatorum.

3 Hoc est, Nõ retrahaam manus abs te.

4 Hebraismus Nam subiectum. Et non, idẽ valet quod Quàm vt satis appareat positiuum esse loco comparatiui, ac si dictũ esset, Melius est enim vt gratia confirmemus corda nostra quã cibis.

5 Ambulauerunt Hebraismus. Hoc est, Assueti sunt discrimini ciborum.

6 Ad verbũ, De inter mortuos.

7 Cohærent cũ prioribus Pastorem gregũ &c.

vt faciatis voluntatem ipſius, & ipſe efficiat in
8 *Ad verbũ, Vt contineatis ſpiritum veſtrum.* vobis id quod bonũ eſt coram eo, per Ieſchua Chriſtum: cui *ſit* gloria in ſeculum ſeculorum. Ammin.

22 Peto autem à vobis, fratres mei, 8 vt patientes ſitis per ſermones 9 conſolationis. nam paucis ſcripſi vobis.

9 *Vel, Exhortationis.*

23 Scitote autem quòd frater noſter Timotheus ſolutus eſt: &, ſi citò venerit, cum eo viſam vos.

24 Salutate omnes 10 gubernatores veſtros & omnes ſanctos. Salutant vos omnes qui ſunt ex Italia.

10 *Vel, Duces.*

25 Gratia *ſit* cum omnibus vobis. Ammin.

Tres epiſtolæ trium Apoſtolorum, ante quorum oculos Dominus noſter ſe transfigurauit. id eſt, Iacobi & Petri & Iohannis,

EPISTOLA IAAKVB APOSTOLI.

CAP. I.

1 IAAKVB ſeruus Dei & Domini noſtri Ieſchua Chriſti, duodecim tribubus diſſeminatis in ter Gentes, pacem.

2 Omne gaudium ſit vobis, fratres mei, quum intraueritis in tentationes multas & varias.

3 Scitis enim quòd probatio fidei acquirit vobis patientiam.

4 Ipſi autem patientiæ erit opus perfectum, vt ſitis completi & perfecti, & in nulla re ſitis deſtituti.

5 Siquis autem ex vobis ſit deſtitutus ſapientia, petat à Deo, qui dat omnibus ſimpliciter, & non improperat: & datur ei.

6 Petat autem in fide, non hæſitans. Is qui hæſitat, ſimilis eſt fluctibus maris quos commouet ventus.

7 Neq; exiſtimet ille filius hominis quòd accipiet quicquam à Domino:

8 Qui *inquam* hæſitat in animo ſuo, & cõmouetur in omnibus viis ſuis.

9 Glorietur autem frater humilis in ſublimitate ſua,

10 Et diues in humilitate ſua: quoniam ſicut flos herbæ ſic tranſit.

11 Oritur enim ſol in calore ſuo, & arefacit ipſam herbam, & flos eius decidit, & decor aſpectus eius perit: ita etiam diues marceſcit in conuerſationibus ſuis.

12 Beatus vir ille qui tolerat tentationes: quia poſtquam probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Deus iis qui diligunt ſe.

13 Ne dicat quis quum tentatur, A Deo ego tentor: Deus enim non tentatur in malis, & ipſe hominem non tentat.

14 Sed quiſque à concupiſcentia ſua tentatur & allicitur & attrahitur;

15 Et hæc concupiſcentia concipit & parit peccatum. Peccatum autem quum conſummatum fuerit, generat mortem.

16 Ne erretis, fratres mei dilecti.

17 Omnis donatio bona & completa, è ſupernis deſcendit à Patre luminum, apud quem non eſt immutatio vlla, nec etiam vmbra receſſus.

18 Ipſe voluit, & genuit nos per ſermonẽ veritatis, vt eſſemus 1 principium creaturarum eius.

19 Et vos fratres mei dilecti, quiſque ex vobis ſit velox ad audiendum, & tardus ad loquendum, & tardus ad iraſcendum.

20 Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur.

21 Propter hoc longè remouete à vobis omnem impuritatem & 2 fæcem malitiæ, & cum manſuetudine recipite ſermonem inſitum 3 in vobis ipſis, qui poteſt ſeruare ipſas animas veſtras.

22 Eſtote autem effectores ſermonis, & non auditores tantùm: neque decipiatis animas veſtras.

23 Siquis enim fuerit auditor ſermonis, & non effector illius, hic ſimilis eſt ei qui contẽplatur faciem ſuam in ſpeculo.

24 Contemplatus enim eſt ſeipſum, & trãſiuit, & oblitus eſt qualis fuerit.

25 Omnis autem qui proſpexerit in Legem perfectam libertatis, & perſtiterit in ea, nequaquam eſt auditor auditionis quæ obliuioni traditur, ſed effector operum: & hic beatus erit in opere ſuo.

26 Et ſiquis exiſtimet quòd & ſeruiat Deo, & nõ cohibet linguam ſuam, ſed decipit ipſum

1 *Id eſt, Primitiæ. Sicut apud Hebræos* ראשית *quod principium ſignificat, ſæpe pro primitys vſurpatur, vt Leuit. 2. 12. Num. 15. 20. & Deut. 18. & paſſim.*

2 *Id ſignificat* גועאא *vocabulum deductum à* גא, *cui reſpondet Hebraicum* סג, *id eſt Scoria. Si verò deducta ſit vox à* גא, *(cui reſpondet Hebraicum* שגא*) ſignificat multitudinem, vertendumq; erit, Et multitudinem malitiæ.*

3 *Ad verbum, In naturam noſtram Sed tamen dum inſitum dicit, ſatis docet non innatum eſſe in noſtra natura, ſed alienа opera, videlicet prædicatione, Spiritus ſancti virtute implantatum eſſe.*

cor suum,huius vanus est cultus.

27 Cultus enim qui purus est & sanctus coram Deo Patre,hic est,vt visitet pupillos & viduas in afflictionibus suis, & vt custodiat quisq; animam suam à mundo immaculatam.

CAP. II.

1 Vide annotata in cap.6. Matth.2.

1 FRatres mei,ne cum [1] acceptione vultus retineatis fidem gloriæ Domini nostri Ieschua Christi.

2 Nam si ingrediatur in cœtum vestrum quispiam cuius annulus sit aureus, aut cuius vestes sint splendidæ, & ingrediatur pauper in vestibus sordidis:

3 Et respexeritis in eum qui indutus est vestibus splendidis,& dixeritis ei, Tu hic sede bene: & pauperi dixeritis, Tu sta illic,aut sede hic ante scabellum pedum nostrorum:

4 Annon discrimen feciſtis apud vosipsos,& facti estis interpretes cogitationum malarum?

5 Audite fratres mei dilecti, nónne pauperes mundi, diuites aurem in fide elegit Deus,vt essent hæredes regni quod promisit Deus iis qui diligunt ipsum?

6 Vos autem despectui habuistis ipsum pauperem. Nónne diuites extollunt se super vos,& trahunt vos ad domum iudicij?

7 Nónne ipsi obloquuntur contra famam bonam quæ promulgata erat de vobis?

8 Et,si Legem Dei in hoc perficitis, sicut scriptum est,Diliges proximum tuum sicut teipsum,bene facitis:

2 Quid sit accipere vultum, ostenditur Matth. 6.2.

9 Si autem [2] vultum accipitis, peccatum facitis,& redarguimini à Lege tãquam transgressores Legis.

10 Qui enim totam Legem seruat, & in vno transgreditur, toti Legi obnoxium se reddidit.

11 Is enim qui dixit, Ne adulterium committas,idem dixit, Ne occidas.Si autem non committas adulterium,sed occidas, factus es transgressor Legis.

12 Ita loquimini,& ita agite, tanquam homines qui per legem libertatis iudicandi estis.

13 Iudicium enim *futurum est* sine misericordia contra eum qui non fecit misericordiam. extollimini per misericordiam supra iudicium.

14 Quæ est vtilitas, fratres mei, siquis dicat,Est mihi fides, & opera non sint ei? Nunquid potest fides eius seruare eum?

15 Et,si frater aut soror fuerint nudi & carentes cibo quotidiano,

16 Et dixerit illis aliquis ex vobis,Abite in pace,calefacite vos, & saturamini, & non dederitis eis necessitatem corporis, quænam vtilitas?

17 Ita etiam fides absque operibus,mortua est sola.

18 Dicet enim aliquis,Tibi est fides,& mihi sunt opera. ostende mihi fidem tuam sine operibus,& ego ostendam tibi fidem meam ex operibus meis.

19 Credis quòd vnus est Deus? Bene facis: etiam dæmonia credunt, & [3] contremiscunt.

3 Vel horrescunt.

20 Vis tu scire,ô fili hominis debilis,quòd fides sine operibus mortua sit?

21 Pater noster Abraham nònne ex operibus [4] iustificatus est quum obtulit Isaac filium suum super altare?

22 Vides quòd fides eius [5] auxilio fuerit operibus eius,& ex operibus fides eius [6] perfecta sit?

23 Et inpleta est Scriptura quæ dicit quòd credidit Abraham Deo,& imputata est ei *fides illa* ad iustitiam,& amicus Dei vocatus est.

24 Vides tu quòd ex operibus [7] iustificatur filius hominis,& nequaquam [8] ex fide tantùm?

25 Similiter etiam Rahab [9] meretrix nónne ex operibus iustificata est, quæ excepit exploratores,& per viam aliam emisit eos?

26 Quemadmodum corpus absque spiritu mortuum est, sic fides absque operibus mortua est.

4 *Id est,* Cõpertus est iustificatus fuisse.

5 *Vel,* Cooperata fuerit operibus eius.

6 *Id est,* Perfectius cognita.

7 *Id est,* iustus esse comprobatur.

8 *Nempe ex illa mortua & sterili fide, quam tu te habere iactas sine operibus.*

9 *Vel Caupona. Vtrunque enim significat Hebraica vox* זונה, *tum etiam Syra* זוניתא *Sed plures ac maioris autoritatis reperiuntur interpretes Hebræi, qui Hospitam interpretantur seu Cauponam, quàm qui Meretricem. Nam Ionathas, paraphrastes Chaldæus, omnium scriptorum qui nunc extant antiquissimus, (quippe qui ante aduentum Christi claruerit) in historia Rachab vocem* זונה *Chaldaicè vertit* פונדקיתא, *quod sonat tantùm Hospitam, vocabulo deducto à* פונדק *quod significat Hospitium, vt testatur autor libri* ערוך פונדק, *qui dicit: significare id quod Hebraicè dicitur* חנות, *Constat autem* חנות *esse Hospitium, à verbo* חנה, *quod est Manere & Diuersari. Hunc Ionathan deinde sequũtur R. Schelomo, R. Iona, R. Leui filius Gersõnis. & etiam R. D. Kimhi quanquam hic vtranque interpretationem afferat, & lectori relinquat delectum.*

CAP. III.

1 NE multi [1] doctores sint inter vos, fratres mei,sed scitote quòd iudicij maioris rei sumus.

1 *Id est, Censores importuni, aliorum vitia nimis acutè cernentes, in suis verò prorsus cæci.*

2 Multas enim transgressiones admittimus omnes nos. Quicunque in sermone non transgreditur,hic est vir perfectus, qui potest in seruitute continere totum corpus suum.

3 Ecce enim [3] frænamus in ore equorum immittimus vt obsequantur nobis, & totum corpus eorum circumagimus.

4 Etiam naues ingentes, quum agunt eas venti sæui,à ligno exiguo circumaguntur in locum ad quem intenta est voluntas eius qui gubernat.

5 Ita etiam lingua,membrum est exiguum, & extollit sese: etiã ignis exiguus ramos multos incendit.

6 Et lingua, ignis est, & mundus peccati veluti ramus est:& ipsa lingua existẽs in membris nostris maculat totum corpus nostrum, & inflammat prouentus generationum nostrarũ, quæ currunt veluti rotæ, ac ardebit etiam ipsa in igne.

7 Omnes enim naturæ bestiarum,& volucrum,& reptilium maris & aridæ, [3] donantur à natura humana:

8 Linguam autẽ non potuit quisquam subiugare.Malum est hoc quod non [4] impeditur: plena est veneno mortis.

9 Per ipsam enim benedicimus Domino

2 *Diceres, per errorem in* פגודא *literam* ד *positam esse pro* ת, *ac legẽdum* פגותא, *quod frequenter occurrit in significatione franorum: contrà verò* פגודא *nusquam: sed quia Syri libri omnes & impressi & manuscripti* ד *habent, & non* ת, *dicendum potius est, vel aliam esse vocem Syra linguæ peculiarem, vel eandem cum* פגותא, *in qua tamen ex Syræ linguæ proprietate* ת *mutatum est in* ד *eiusdem organi literam.*

3 *Ad verbum, Subijciuntur, vel Obnoxia sunt naturæ, &c.*

4 *Vel, Celatur.*

& patri.

& Patri,& per ipſam maledicimus filiis hominis qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt.

10 Et ex eodem ore procedunt maledictiones & benedictiones. Non conuenit, fratres mei, vt hæc ita fiant.

11 Nunquid poſſunt ex eadem ſcaturigine emanare aquæ dulces & amaræ?

12 Aut nunquid poteſt ficus,ô fratres mei, oleas edere, aut vitis ficus? ſimiliter neque aquæ ſalſæ poſſunt fieri dulces.

13 Quis ex vobis eſt qui ſit ſapiens & eruditus? oſtendat opera ſua per conuerſationes bonas, in ſapientia manſueta.

14 Si autem æmulatio amara ſit in vobis, aut contentio in cordibus veſtris, ne inflemini aduerſus veritatem, & mentiamini.

15 Nam hæc ſapientia è ſupernis non deſcendit, ſed eſt terrena, à tenebris animæ, & à dæmonibus.

16 Vbi enim eſt æmulatio & contentio,ibi etiam conturbatio, & quicquid eſt mali.

17 Sapientia autem quæ è ſupernis eſt, pura eſt, & plena pacis, & manſueta, & obtemperans, & plena miſericordiæ & fructuum bonorum,& ſine diſſidio eſt, & 5 vultum non accipit.

5 Quid ſit accipere vultũ,oſtendimus Matth.6.2.

18 Fructus autem iuſtitiæ in tranquillitate ſeminantur illis 6 qui faciunt pacem.

6 Id eſt, Qui colunt pacem. Hebraiſmus.

CAP. IIII.

1 VNde *ſit* quòd ſunt in vobis bella 1 & pugnæ? nónne ex concupiſcentiis quæ militant in membris veſtris?

1 Vel contẽtiones.

2 Concupiſcitis, & non eſt vobis: & occiditis, & æmulamini, neque peruenit ad manus veſtras: & 2 pugnatis, & bella geritis, neque eſt vobis: propterea quòd non poſtuletis.

2 Vel contenditis.

3 Petitis, & non accipitis: eo quòd malè petatis, vt 3 ſaturetis concupiſcentias veſtras.

3 Vel, Nutriatis.

4 Adulteri,ignoratis quòd amicitia mundi huius, inimicitia eſt apud Deum? Is igitur qui vult eſſe amicus mundi huius, inimicus eſt Deo.

5 Aut nũquid inaniter putatis dixiſſe Scripturã quòd In inuidia concupiſcit ſpiritus qui habitat in nobis?

6 Gratiam autem ampliorem dedit nobis Dominus noſter.Propter hoc dicit quòd Deus humiliat elatos, & demiſſis dat gratiam.

7 Subdite igitur vos Deo,& reſiſtite contra Satanam: & fugiet à vobis:

8 Atque appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus veſtras, ô peccatores: ſanctificate corda veſtra, 4 duplices animo.

4 Vel, Diſſidentes.

9 Demittite vos, & lugete: & riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium veſtrum in mœrorem.

10 Demittite vos corã Domino, & exaltabit vos.

11 Ne loquamini vnus contra alium, fratres mei. Is enim qui loquitur contra fratrem ſuum, aut qui iudicat fratrem ſuum, loquitur contrra Legem, & iudicat legem. Et, ſi Legem iudicas,non es affector Legis, ſed iudex eius.

5 Ad verbũ, Ponens, vel conſtituens Legem.

12 Vnus eſt enim 5 conſtituens Legem & iudicium, qui poteſt ſeruare & perdere. tu autem quis es qui iudicas proximum tuum?

13 Quid autem dicemus de iis qui dicunt, Hodie aut cras profecturi ſumus in ciuitatem *aliquam* quæcunque ſit,& 6 tranſigemns ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur?

6 Ad verbũ, Agemus ibi annum vnũ.

14 Et non cognoſcimus quid futurum ſit cras. Quid enim eſt vita noſtra, niſi vapor qui modico tempore conſpicitur, & euaneſcit ac diſtrahitur?

15 Pro eo quòd dicere deberent, ſi Dominus voluerit, & vixerimus, facturi ſumus hoc vel illud.

16 Gloriantur in ſuperbia ſuã. Omnis gloriatio quæ eſt eiuſmodi, à malo eſt.

17 Et is qui nouit bonum, & non facit illud, peccatum eſt ei.

CAP. V.

1 ODiuites, eiulate & flete propter dolores qui veniunt ſuper vos.

2 Diuitiæ enim veſtræ corruptæ ſunt, & fœtuerunt, & veſtimenta veſtra corroſa ſunt à tinea:

3 Et aurum veſtrum & argentum veſtrum corruptum eſt: & corruptio eorum fuit in teſtimonium contra vos, & ipſa futurum eſt vt exedat carnem veſtrã. Ignem congeſſiſtis vobis in dies vltimos.

1 Id eſt, In die contuꝛij. pro eo enim interdum accipit נכמא Chaldaicum & Syriacum: ſicut & וכח Hebraicum, Iſaiæ 34.6. in Paraphr. Chaldaica & Prouerb.7.14 & 17.1, in textu Hebræo.

4 Ecce, merces operariorum qui meſſuerunt regiones veſtras, quam pecuerſe retinuiſtis, clamat: & vociferatio meſſorum in aures Domini Sabaoth introiuit.

5 Delitiis enim indulſiſtis ſuper terram,& ſubſannaſtis & enutriſtis corpora veſtra ſicut in 1 die victimæ.

6 Condemnaſtis, & occidiſtis iuſtum: & non ſurrexit aduerſus vos.

7 Vos autem, fratres mei, 2 continete ſpiritum veſtrum vſque in aduentum Domini, ſicut agricola, qui expectat fructus pretioſos terræ ſuæ,& continet ſpiritum ſuum propter eos, donec accipiat pluuiam 3 primogeniam & ſerotinam:

2 Id eſt, Patienter expectate ſine murmuratione, aut praua cogitatione propter longam: dilationem.

8 Ita etiam vos continete ſpiritum veſtrũ, & corda veſtra corroborate, appropinquat enim aduentus Domini noſtri.

3 Id eſt, Quæ paulo poſt ſictam ſementẽ deſcendit.

9 Ne ingemiſcatis vnus aduerſus alium, fratres mei, vt non iudicemini. ecce enim iudicium ante ianuam aſtiſtit

10 Exemplum ipſos Prophetas accipite vobis,fratres mei, ad patientiam in afflictionibus veſtris qui loquuti ſunt in nomine Domini

11 Ecce enim attribuimus beatitatem iis qui ſuſtinuerunt. Audiuiſtis tollerantiã Iob,& 5 finem quẽ fecit ei Dominus vidiſtis,eo quòd miſericors eſt Dominus & miſerator.

4 Id eſt, Quæ paulo ante meſſem deſcendit.

12 Ante omnia autem,fratres mei ne iuretis neque per cælum,neque per terram, nec etiam iuramentis aliis: ſed ſit ſermo veſter, Eſt eſt: & Non, non: 6 vt non condemnemini ſub iudicium.

5 Id eſt, Quẽ dederit ei Deus exitum, ex lectione ſacrorum librorum vidiſtis.

13 Et, ſiquis ex vobis fuerit in afflictione, oret &,ſi lætetur,pſallat:

6 Id eſt, Vt non ſubeat iudicium condemnationis.

14 Etſi infirmetur, accerſat ſeniores Eccleſiæ,& orent 7 ſuper eum,& vngant eum vnctione in nomine Domini noſtri.

7 Vel, Pro eo.

15 Et oratio fidei ſanat eum qui ægrotus eſt & erigit eum Dominus noſter: & ſi peccata perpetrata ſint ab eo,remittuntur ei.

16 Confitemini autem delicta veſtra alius

alij, & orate vnus pro alio, vt sanemini: Magna enim est vis orationis qua iustus orat.

17 Etiam Eliah, filius hominis fuit, obnoxius passioni sicut nos, & orauit vt non descenderet pluuia super terram, & non descēdit tres annos & sex menses.

18 Et rursus orauit, & cæli dederunt pluuiam, & terra dedit fructus suos.

19 Fratres mei, siquis ex vobis errauerit à via veritatis, & conuerterit eum quispiam ab errore suo.

20 Sciat quòd is qui auertit peccatorem ab errore viæ suæ, saluam facit animam suam à morte, & opperit multitudinem peccatorum suorum.

Finitur epistola Iaakub Apostoli.

EPISTOLA PETRI APOstoli Simonis Kiphæ.

CAP. I.

1 PETRVS Apostolus Ieschua Christi electis, & incolis dissēminatis in Pontum & in Galatiam, & in Cappadociam, & in Asiam, & in Bithyniam:

2 Qui electi fuerūt in præscientia Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, vt sint inobedientia, & stillatione sanguinis Ieschua Christi: Gratia & pax multiplicetur vobis.

3 Benedictus Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui per gratiam suam magnam [1] regenuit nos, per resurrectionem Domini nostri Ieschua Christi, in spem vitæ:

4 Et in hæreditatem quæ non corrumpitur, & non contaminatur, & non marcescit, quę præparata est vobis in cælis,

5 Qui custodimini per virtutē Dei, & per fidem in salutem quæ præparata est vt reuelet ur in temporibus extremis.

6 In quibus gaudebitis in perpetuū, etiāsi hoc tempore modicum affligimini tentationibus variis,

7 Quæ transeunt super vos: vt exploratio fidei vestræ conspiciatur (quæ pretiosior est quàm aurum depuratum, quod probatum est per ignem) ad gloriam & ad honorem & ad laudem, in reuelatione Ieschua Christi.

8 Quem non vidistis, & diligitis eum, & in fide eius exultatis, lætitia laudabili, quæ verbis non exprimitur:

9 Vt recipiatis præmium fidei vestræ, salutem animarum vestrarum.

10 Eam *inquam* salutē de qua inquisiuerunt Prophetæ, quum vaticinarentur de gratia quæ futurum erat vt daretur vobis.

11 Et scrutati sunt quòdnam tempus indicaret & testaretur Spiritus Christi habitans in eis, quo *tempore* futuræ essent passiones Christi, & gloria eius quæ *sequutura erat* postea.

12 Et reuelatum est illis quicquid scrutati fuerant, propterea quòd non sibiipsis inquirebant, sed nobis quæ ad nos *spectabant* vaticinabantur illa *nimirum* quæ nunc manifestata sunt vobis [2] per eos qui euangelizant vobis per Spiritum sanctum qui missus est è cælo, in quæ concupiscunt etiam Angeli perspicere.

13 Quapropter succingite lumbos mentium vestrarum, & excitamini perfectè, & sperate in gaudium quod eueniet vobis in reuelatione Domini nostri Ieschua Christi.

14 Tanquam filij obedientes: neque associetis vos rursus cōcupiscentiis pristinis, quas concupiscebatis sine scientia, sed estote sancti in omnibus conuersationibus vestris.

15 Sicut sanctus est is qui vocauit vos.

16 Quia scriptum est, Estote sancti, sicut etiam ego sanctus sum.

17 Etsi ita est quòd Patrem vocatis eum in cuius conspectu non est [3] acceptio vultus, & iudicat omnem hominem secundum opera eius, cum timore vos gerite in tempore hoc incolatus vestri.

18 Scientes quòd non argento quod vetustate atteritur, neque auro redempti estis ex operibus vestris vanis, quæ accepistis à patribus vestris:

19 Sed sanguine pretioso agni in quo macula & labes non est, qui est Christus.

20 Qui ab initio fuit destinatus ad hoc ipsum ante constitutionem mundi, & manifestatus est in extremitate temporum propter vos:

21 Qui per eum credidistis in eum qui excitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes vestra esset in Deum.

22 Sanctificatis animabus vestris per obedientiam veritatis, & impletis dilectione quæ non accipit vultum, quæ est ex corde puro & perfecto. Diligite alter alterum.

23 Tanquam ii qui regeniti fuistis non ex semine quod vetustate perit, sed ex eo quod non perit vetustate per sermonem viuum Dei qui manet in æternum.

24 Quia omnis caro fœnum & omnis elegātia eius tanquam flos agri. Exarescit fœnum, & marcescit flos.

25 Et verbum Dei nostri manet in secula. Et hoc est verbum illud quod prædicatum est vobis.

CAP. II.

1 SEponite igitur à vobis omnem malitiam & omnem dolum, & simulationem, & inuidiam & obtrectationem.

2 Et estote tanquam infantes simplices, & concupiscite ipsum sermonem tanquam lac mundum & spirituale, per quod crescetis ad salutem.

3 Si gustastis & vidistis quòd bonus sit Dominus,

4 Ad

1. *Ad verbū, Genuit nos ab integro.*

2. *Ad verbū, Per manum eorum, &c. id est, Opera & ministerio eorum qui, &c. Hebraismus.*

3. *Vide annotata in cap. 6. Matth 2.*

4 Ad quem appropinquaſtis, qui eſt lapis viuus, quem reprobauerunt filij hominis,& electus & pretioſus apud Deum.

5 Et etiam vos,tanquam lapides viui ædificemini, & eſtote templum ſpirituale, & ſacerdotes ſancti,ad offerendũ victimas quæ ſint acceptabiles corã Deo per Ieſchua Chriſtum.

6 Dicitur enim in Scriptura, Ecce, pono in Tzehiiun lapidem electum & pretioſum, in capite anguli : qui credit in eum non pudefiet.

7 Vobis igitur data eſt hæc res pretioſa qui creditis: illis autem qui non acquieſcunt, lapis eſt offenſionis & petra ſcandali:

8 Et qui offendunt in ipſum, non acquieſcentes ſermoni, quia ad hoc poſiti ſunt.

9 Vos autem genus eſtis electum, quod ſacerdotio fungitur ad regnum populi ſanctus, cœtus redemptus, vt prædicetis laudes illius qui vocauit vos e tenebris ad lucem ſuam eximiam.

10 Qui antea non reputabamini populus, nunc autem populus Dei: etiam non erat erga vos miſericordia, nunc autem effuſa eſt ſuper vos miſericordia.

11 Dilecti mei,peto à vobis, tanquam aduenis & tanquam incolis, voſipſos ſeparate ab omnibus concupiſcentiis corporis quæ gerunt bellum aduerſus animam.

12 Et ſint bonæ conuerſationes veſtræ coram omnibus filiis hominis:& ij qui loquuntur cõtra vos ſermones malos,videbũt veſtra opera bona,& laudabũt Deum in die probationis.

13 Et eſtote ſubiecti omnibus filiis hominis,propter Deum:regibus,propter dominium eorum:

14 Et iudicibus, quia ab eò mittuntur ad vindictam delinquentium, & ad laudem operantium bona.

15 Quoniam ſic eſt voluntas Dei operibus veſtris bonis obturetis ora ſtultorum qui non norunt Deum.

16 Tanquam [1] prædíti libertate, & non tanquã homines quibus facta eſt libertas eorũ operimentum malitiæ ipſorum, ſed tanquam ſerui Dei.

17 Omnem hominem in honore habete : Fratres veſtros diligite : & à Deo timete,& reges honorate.

18 Et illos ſeruos qui ſunt inter vos, *nunc alloquor*: ſubiecti eſtote dominis veſtris in timore: non tantùm bonis & humanis, ſed etiam duris & prauis.

19 Illis enim eſt gratia coram Deo illis *iniquum* qui propter conſcientiam bonam tolerãt afflictiones quæ veniunt ſuper eos per iniquitatem.

20 Qui autem propter peccata ſua ſuſtinent afflictiones, quænam laus eſt eis?Sed quũ facitis quod bonum eſt, affligunt vos, ac toleratis, tunc multiplicabitur laus veſtra apud Deum.

21 Ad hoc enim vocati eſtis. Quia etiam Chriſtus mortuus eſt pro nobis,& reliquit nobis hoc exemplum, [2] vt vos in veſtigiis ipſius iretis.

22 Qui non fecit peccatum, neque dolus eſt inuentus in ore eius:

23 Qui male [1]icebatur, & non maledicebat:& patiebatur,& non minabatur,ſed tradebat [3] cauſam ſuam iudici iuſtitiæ.

24 Et [4] portauit peccata omnia, & aſcendere fecit illa cum corpore ſuo ad crucem, vt mortui peccatis per iuſtitiam eius viueremus. [5] maculis enim eius ſanati eſtis.

25 Quia fuiſtis errantes velut oues:& conuerſi eſtis nunc ad paſtorem & curatorem animarum veſtrarum.

CAP. III.

1 SImiliter etiam vos vxores, ſubditæ ſitis maritis veſtris, vt eos qui non obtemperant Sermoni, per cõuerſationes veſtras bonas ſine labore acquiratis:

2 Videntes quòd in reuerentia & caſtitate vos geritis.

3 Neque ornemini ornatibus externis intorſionis capillorum veſtrorum, aut excogitatione auri, aut veſtimentorum ſumptuoſorum:

4 Sed ornate vos in [1] filio hominis occulto cordis,in ſpiritu lenitatis, qui non corrumpitur,*hic eſt* ornatus qui eſt ſumptuoſus coram Deo.

5 Ita enim etiam olim mulieres ſanctæ quæ ſperabant in Deo, ornabant ſeipſas,& ſubditæ erant maritis ſuis.

6 Quemadmodum Sara ſubdita erat Abrahę,& vocabat eum Dominum meum:Cuius eſtis vos filiæ in operibus bonis [2] non perterrefactæ vllo pauore.

7 Vóſque viri, ſimliter habitate cum vxoribus veſtris ſecundum ſcientiam, & tanquam vaſa debilia in precio habete eas, eo quòd etiam ipſæ vobiſcum hæredes erunt doni vitæ quæ eſt in æternum: & ne ſitis impingentes in precibus veſtris.

8 Tandem autem vt ſitis omnes vos in concordia, & ſitis dolentes cum iis qui dolent, & amantes vnus alium, & eſtote miſericordes & manſueti.

9 Et nemini malum pro malo rependatis: neque etiam conuitium pro conuitio , ſed quod contrarium eſt illis,benedicite.ad hoc enim vocati eſtis vt benedictionem hæreditate conſequamini.

10 Qui vult igitur vitam, & diligit dies bonos videre, cuſtodiat ſuam linguam à malo,& ſua labia,vt non loquantur dolum.

11 Recedat à malo & faciat bonum,& quærat pacem & [3] ſectetur eam.

12 Quia oculi Domini ſuper iuſtos,& aures eius vt audiant eos:& facies Domini ſuper malos.

13 Et quiſnam eſt qui faciat vobis malum, ſi fueritis æmulatores bonorum?

14 Et ſi *contingat* vt patiamini propter iuſtitiam, beati eſtis : & ne timeatis ab illis qui territant vos,neque conturbemini.

15 Sed ſanctificate in cordibus veſtris Dominum Chriſtum, & ſitis parati ad defenſionẽ apud omnẽ qui quærit vobis ſermonem de ſpe fidei,cum manſuetudine & cum reuerentia.

16 Exiſtente vobis conſcientia bona : vt ij qui loqũntur de vobis tanquam de hominibus malis erubeſcant,tanquam viri qui calumniantur conuerſationes veſtras bonas quæ ſunt in Chriſto.

17 Iuuat enim vos, quum facientes opera bona,ſuſtinetis mala, (ſi modo ita voluntas eſt Dei)& non quum facitis ipſi mala.

4 Vel, Sustalit.

5 Intelligit aſperſionem ſanguinis eius quo totum eius corpus fuit commaculatum.

1 Filium hominis occultũ cordis vocat internum hominẽ, qui ſecundum Deũ eſt creatus. quem aliàs Paulus vocat nouum & ſpiritualem, cui opponitur externus, vetus & carnalis.

2 Id eſt,Non vi aut metu adacta, ſed ſponte & liberè bonis operibus incũbentes.

3 Ad verbum, Curvat poſt eam. Hebraiſmus.

1 Ad verbũ Filij libertatum. de quo genere dicendi vide Iohan.6, & 1.Cor.7.in annotatione.

3 Id eſt, Vt veſtigia eius teneretis, & patientiã eius imitaremini.

3 Ad verbũ, Iudiciũ ſuum.

18 Nam etiam Christus 4 semel mortuus est pro peccatis, iustus pro peccatoribus, vt vos offerret Deo, & mortuus est in corpore, & vixit in spiritu.

6 Ad verbũ, Vno tempore. Hebraismus.

19 Et prædicauit animabus illis quæ inclusæ fuerunt in sepulchro:

20 Quæ antea non obedientes fuerant in diebns Nuach, quum longanimitas Dei præciperet vt fieret arca, propter expectationẽ conuersionis eorum, & octo animæ tãtùm ingressæ sunt in eam, & saluæ factæ sunt per aquas.

21 Secundum quem typum vos quoq; salui facti estis per baptismum (nõ corpore abluti à sordibus sed confitentes Deum in conscientia pura) & resurrectionem Ieschua Christi:

22 Qui sublatus est in cælum, & est ad dexteram Dei, & subiiciuntur ei Angeli & principatus & potestates.

CAP. IIII.

1 SI Christus igitur passus est pro vobis in carne, vos quoque iuxta eandem cogitationem armemini. Quisquis enim moritur in corpore suo, desinit ab omnibus peccatis

2 Vt non deinceps concupiscentiis filiorũ hominis viuat, quanto tempore est in corpore, sed voluntati Dei.

3 Sufficit enim tempus illud quod præteriit, in quo [1] operati estis voluntatem profanorum in crapula & in ebrietate, in fœtore, & in comessatione, & in cultu dæmoniorum.

1 Id est, Ea fecistis qua solent placere iis qui sunt alieni à Deo,

4 Et ecce, nunc obstupescunt, & blasphemant vos in eo quòd non stulteſcitis cum ipsis in eadem crapula pristina.

5 Qui reddent rationem Deo, qui iudicaturus est mortuos & viuos.

6 Propter hoc enim euangelizatum est etiam mortuis, vt iudicarentur secundum filios hominis in carne, & viuerent secundum Deum in spiritu.

7 Appropinquat autem finis vniuersi: propter hoc sobrij estote, & vigilate ad orationẽ:

8 Et ante omnia charitas prompta vnius erga alium sit vobis. charitas enim operit multitudinem peccatorum.

9 Et estote amantes hospites sine murmuratione.

10 Et vnusquisq; ex vobis donũ quod accepit à Deo, subministret proximis suis, tanquam dispensatores boni gratiæ diuersæ Dei.

11 Quisquis loquitur, tanquam sermonem Dei loquatur: & quisquis ministrat, tanquam qui *ministret* ex virtute quam Deus dedit ei: vt in omnibus quæ facitis, laudetur Deus [2] per Ieschua Christum, cuius est gloria & honor in seculum seculorum. Ammin.

2 Ad verbũ, Per manũ Ieschua Christi. Hebraismus.

12 Dilecti mei, ne obstupescatis propter tentationes quæ contingunt vobis tanquam alienum quiddam eueniat vobis, quia ad probationem vestram fiunt.

13 Sed gaudete quòd consortes fiatis passionibus Christi, vt ita etiã in reuelatione gloriæ eius gaudeatis & exultetis.

14 Et si probris afficiamini pro nomine Christi, beati estis: quia Spiritus glorioſus Dei requiescit super vos.

15 Tantummodo, nequis ex vobis tanquã homicida, aut tanquam fur, aut tanquam patrator malorum patiatur.

16 Si autem patiatur tanquam Christianus, non erubescat, sed glorificet Deum eo ipso nomine.

17 Quia tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei: si autem à nobis incipit, quisnam erit finis eorum qui non obediunt Euangelio Dei?

18 Et si iustus vix seruatur, improbus & peccator vbi inuenitur?

19 Propter hoc, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, commendent ei animas suas in operibus bonis, tanquam creatori fideli.

CAP. V.

1 PEto autem à senioribus qui sunt in vobis, ego senior, socius vester & testis passionum Christi, atq; consors gloriæ eius quæ reuelabitur:

2 Pascite gregem Dei traditum vobis, & curam habete *illius* spiritualiter, nõ coactè, sed voluntariè, non in lucro turpi, sed ex toto corde vestro.

3 Non tanquam domini gregis, sed sic vt sitis eis exemplar bonum.

4 Vt quũ reuelabitur princeps pastorum, recipiatis ab eo coronam glorię quæ non marcescit.

5 Et vos iuniores subdite vos senioribus vestris, & amicite vos intrinsecus demissione mentis vnus erga alium: Quia Deus contrarius est iis qui sese exaltãt, & demissis dat gratiam.

6 Demittite igitur vos sub manu potenti Dei, vt ipsa exaltet vos in tẽpore conuenienti.

7 Et curam vestram omnem coniicite super Deum: nam illi cura est de vobis.

8 Vigilate, & memores estote. Nam aduersarius vester Satan *est* tanquam leo rugiens & obambulans, & quærens quem deuoret.

9 State igitur contra eũ confirmati in fide: & scitote quòd etiã contra fratres vestros qui sunt in mundo, hæ eadem passiones eueniunt.

10 Deus autem gratiæ est qui vocauit nos ad gloriam suam quæ est in æternum, [1] per Ieschua Christum, qui dedit nobis vt quum sustinuerimus has afflictiones modicas, corroboraremur, & confirmaremur, & stabiliremur in eo in perpetuum.

1 Ad verbũ, Per manũ Ieschua Christi. Hebraismus.

11 Cui est laus, & possessio, & gloria, in seculum seculorum. Ammin.

12 Hæc pauca, quemadmodum arbitror, scripsi vobis per Syluanum fratrem fidelem: & suadeo, ac testor quòd hæc est gratia vera Dei, in qua statis.

13 Salutat vos congregatio electa quæ est in Babylonia, & Marcus filius meus.

14 Salutate vnus aliũ in osculo sancto. Pax cum omnibus vobis: eis *inquam* qui sunt in Christo. Ammim.

Finitur epistola Petri Apostoli.

EPISTOLA

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

1 SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi:

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2] per agnitionem Dei & Iesu Domini nostri:

3 [3] Vt pote quum diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ ad vitam & pietatem *pertinent*, per agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam, ac virtutem:

4 [4] Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint, vt per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per cupiditatem.

5 [5] Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

6 [6] Scientiæ verò temperantiam, temperãtiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatẽ,

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatẽ.

8 [7] Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiunt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 [8] Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere. hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

12 [9] Quapropter non negligam vos de istis

1 Salutatio in qua significat se vt Christi legatum cũ eis agere, quibuscum alioqui vnam & eandem fidem communem habeat in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis felicitas in nos promanat.

3 Christus se se nobis in Euangelio patefaciens, idq; sua vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitã æternam requiruntur (in qua videlicet nos glorificare constituit) tũ etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instituit.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona inquam longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circumferimus cupiditatibus) quodam modo efficiamur ipsius Dei similes.

5 Substrato fundamento (i. explicatis nostræ salutis ac præsertim sanctificationis causis) iam nos exhortari incipit vt toto animo in istius gratia verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisq; moribus) cumulemus, sed coniuncta cum ea diuina voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.

6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum alia ad priorem, alia ad posteriorem Legis tabulam pertinent.

7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio: adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus.

8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

9 Amplificatio conclusionis, addita modestia excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens.

semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quum sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionem facere.

16 [10] || Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum, sed vt qui oculis nostris aspexerimus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, || Hic est ille Filius meus dilectus in quo acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quum essemus vnà cum in eo monte sancto.

19 [11] Et habemus firmissimum sermonem Propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 [13] || Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam Scripturæ, esse propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines.

Ioh. 21. 19.

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tũ dignitate vtpote cuius sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus. 1. Cor. 11. 17. & 2. cor. 1. 13. Matth. 17. 5.

11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat.

12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum se se mutuis testimonijs stabiliant. Fuerunt autem Propheta velut lucerna cæco prælucentes tantisper dum Euangelij fulgor splenderet.

13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum: vt idem sit Prophetic orum scriptorum autor & interpres. 1. Tim. 3. 1.

CAP. II.

1 [1] VErunt autem & pseudoprophetæ in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducẽt hæreses exitiales: etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibiipsis velox exitiũ

2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur.

3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur. 4 quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si || Deus Angelis qui peccauerãt non pepercit, sed in tartarum detrusos, catenis caliginis tradidit, damnationi seruatos:

1 Vt olim duo fuerunt Prophetarum genera, vnum verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia: adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illorum redemptorem vocabunt.

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores.

3 Auaritia plerang; hæreseos comes, instituta ipsarum etiam animarum mercatura.

4 Consolatio piorum, Deũ, qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tandẽ iudicandos, qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istius erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum.

5 Et prisco mundo non pepercit, sed octauum || Noe iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhę in cinerem redactas || subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris:

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit:

8 (Iustus enim ille, quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & videndo & audiendo excruciabat.)

9 Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij seruare, ipsos puniendo.

10 5 Maximè verò eos qui carnem sequẽtes, in impura cupiditate incedunt, & dominatum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* audaces & sibi placentes, non horrent dignitates conuitiis incessere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, non ferant aduersus eas apud Dominum iudicium maledicum.

12 At isti, veluti animantia rationis expertia, quæ naturali impetu feruntur, facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, sua ipsorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias · labes ac maculæ, qui fraudibus suis sese oblectant, vobiscum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, execrandi homines:

15 Qui relicta recta via aberrarunt, sequuti viam || Balaam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem suæ transgressionis sustinuit: *nam* subiugis asina muta, humana voce loquuta, prohibuit prophetæ dementiam.

17 ||8 Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

18 Nam prætumidam vanitatem loquendo, per carnis cupiditates lasciuas eos inescãt qui verè effugerãt eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui sint corruptionis. siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

20 9 || Itaque si postquam inquinamenta mundi, per agnitionem Domini & seruatoris Iesu Christi, effugerint, his rursum implicati superentur, facta eit vltima eorum cõditio deterior priore.

21 Satius enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa* regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, || Canis reuersus est ad suum ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni. Prou.26.12.

Gen.7.2. Gen.19.9.

3 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesia tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuũ autoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrãtes vituperant) conuitijs incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocãt) descriptio.

6 Graphica eorundem pictura, in qua bestijs comparantur, idcirco natis vt dũ ventri studẽt, sese in laqueos induant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quantis quæ ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarum exemplo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum cõtaminant, extium sibyllis accersant.

7 Eosdem damnat vt ipso etiam gestu & vultu, inexhausta libidinis, vt leuiculorum hominum animas negotiantes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendum filijs Dei vanales: exemplo Balaami, quem mutum etiam pecus redarguit. Num.22.23. iud.11. Iud.22. *8 Alia eorundem nota, ex qua possint quales sint optimè deprehendi, quod intus nihil habeant nisi vel prorsus vanum, vel magno pere noxium: quantis magni cuiusdam boni speciem præ se ferant. Quod quidem ei nequaquam non cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, hominem in miserrimam peccati seruitutem pertrahant.* Iohan.8.34. rom. 6.20. *9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viã quàm ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominum genus canibus & porcis comparatur.* Matth.12.41. hebr.6.4.

CAP. III.

1 Remedium aduersus perditos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes, ex iugi meditatione Prophetic orũ & Apostolicorum scriptorum petendum est.

1 HIAsce iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestram per cõmonefactionem excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis prophetis, & doctrinę nostrę, qui sumus Apostoli Domini nostri & Seruatoris:

2 Nominatim aduersus Epicureos asseritur alterum Christi aduentum. 1.Tim.4.1. 2.tim.2.1. iudæ 18.

3 2 || Illud primùm sciẽtes, venturos extremis diebus irrisores, vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 3 Et dicant, Vbi est pollicitatio aduentus eius nam ex quo *die* Patres obdormierunt omnia ita permanent ab initio creationis.

5 4 Illud enim sponte ipsos latet, cælos iam olim extitisse per Dei sermonem, & terrã ex aqua & in aqua consistentem.

6 5 Quamobrem is qui tum erat mundus, aqua inundatus perijt.

7 6 Qui verò nunc sunt cæli ac terra eodẽ sermone repositi, seruantur igni in diem damnationis & exitij impiorum hominum.

3 Ratio quã prætexunt irrisores, quoniam continuus est natura cursus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuum fuisse & futurũ mundum.

8 7 Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, || Vnum diem apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos, vt diem vnum.

9 8 Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) 9 sed patiens est erga nos, || nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

5 Secundò opponit diluuio vniuersale quod fiet quasi totius mundi interitus.

10 ||10 Veniet autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cæli cum stridore præteribũt, elementa verò æstuantia soluentur, terràque & quæ in ea sunt opera exurentur.

6 Tertiò pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cælũ & terram die illo destructionis impiorum destinato (quod etiam faciet) quam olim cum ea creare solo verbo, & postea aquis obruere.

11 11 Quum igitur hæc omnia soluantur, quales oporteat esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs?

12 Expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cæli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?

13 || Sed cælos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in quibus iustitia inhabitat.

14 Quapropter dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini cum pace.

15 || Dominique nostri patientiam, salutẽ arbitramini, 12 sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis.

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur cum ea de hac re, in quibus quædam sunt difficiles intellectu, quas indocti & instabiles detorquent, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

17 Vos igitur dilecti, quum hæc præcognoscatis, cauete ne abrepti errore impiorum excidatis à firmitate vestra.

18 Crescite autem in gratia & cognitione Domini nostri & seruatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

7 Occupatio, Quòd dies videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus. Psal.90.4. *8 Venturus omnino est Dominus, quia promisit, idq; nec tardius nec citius quàm promisit.*

9 Ratio cur non protinus adueniat vltimus ille dies: quia Deus patienter expectat dum electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat. Ezech.18.32.&33.11. 1.tim.2.4.

10 Descriptio supremi interitus mundi, brevis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit. Matth.24.44. 1.thess.5.2. 2.poc.3.3.& 16.15. *11 Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo franari nostram lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modo vigilantes & ad iudicij occursũ parati ab ipso inueniamur.* Esa.65.17.& 66.22.apoc.21.1 Rõ.2.4. *12 Pauli epistola expresso Petri testimonio approbata.*

13 Quadam sunt in his re-
69 obscura, vn de indocti arri
piunt occasionẽ quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturæ testimonijs in suum ipsorum exitium. Remedium autem hoc est aduersus istiusmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitione.

tur de istis: 13 inter quæ sunt nonnulla difficilia iutellectu, quæ indocti parùmque stabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

17 Vos igitur dilecti, qui hæc præscitis, cauete de illorum nefariorum errore abduci, excidatis à propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

PRIMA EPISTOLA IVCHANNAN APOSTOLI.

CAP. I.

1 ANnuntiamus vobis id quod erat à principio, quod audiuimus, & vidimus oculis nostris, perspeximus, & palpauimus manibus nostris, illud quod est Verbum vitæ.

2 (Et vita manifestata est, & vidimus, & testamur, ac prædicamus vobis vitam quæ est in æternum, quæ erat apud Patrem, & reuelata est nobis)

3 Et id quod vidimus & audiuimus, annuntiauimus etiam vobis, vt sit vobis societas nobiscum: societas autem nostra est cum Patre & cum Filio eius Ieschua Christo.

4 Et hæc scribimus vobis, vt gaudium nostrum quod est in vobis, sit completum:

5 Et hæc est annuntiatio quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis quòd Deus lux est, & tenebræ prorsus nullæ sunt in eo.

6 Et si dicamus quòd societas sit nobis cum eo, & ambulamus in tenebris, mendaces sumus, & non per veritatem incedimus:

7 Si autem in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societas est nobis inuicem: & sanguis Ieschua Filij eius purificat nos ab omnibus peccatis.

8 Et si dixerimus quòd non est nobis peccatum, nosipsos seducimus, & veritas non est in nobis:

9 Si verò confitemur peccata, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata, & purificet nos ab omni iniquitate nostra.

10 Et si dixerimus quòd non peccauimus, facimus eum mendacem, & sermo eius non est apud nos.

CAP. II.

1 FIlij mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. & si quis peccauerit, est nobis aduocatus apud Patrem, Ieschua Christus, iustus.

2 Ipse enim est propitiatio pro peccatis: & non pro nostris tantùm, sed etiam pro peccatis totius mundi.

3 Et in hoc sentimus quòd cognoscimus eum, si obseruamus mandata eius.

4 Is enim qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & veritas non est in eo.

5 Qui verò seruat sermonem eius, in eo adimpletur vera charitas Dei. in hoc enim cognoscimus quòd in eo simus.

6 Is qui dicit, In eo sum, [1] conuenit ei vt iuxta ambulationes eius ambulet.

1 *Id est, Quod ad fieri potest vita & operum Christi imitator esse debet.*

7 Dilecti mei non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod erat vobis à principio. mandatum autem vetus, est sermo quem audiuistis.

8 Rursum mandatum nouũ scribo vobis, quod est verũ in ipso & in vobis: quòd tenebræ transierũt, & lumẽ verũ incipit esse conspicuũ.

9 Qui dicit igitur quòd est in luce, & odit fratrem suum, in tenebris est vsque adhuc.

10 Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum non est in eo.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ excæcarunt ipsos oculos eius.

12 Scribo vobis, filij, quòd remissa sunt vobis peccata vestra propter nomen eius.

13 Scribo vobis, patres, quia nouistis eum qui fuit à principio. Scribo vobis, adolescẽtes, quòd vicistis ipsum Malum. Scripsi vobis, infantes, quòd nouistis Patrem.

14 Scripsi vobis, patres, quòd nouistis eum qui est à principio. Scripsi vobis, adolescentes, quòd fortes estis, & sermo Dei habitat in vobis, & vicistis ipsum Malum.

15 Ne diligatis mundum, neque quicquam quod est in eo. qui enim diligit mundum, charitas Patris non est in eo.

16 Quicquid enim est in ipso mundo, concupiscentia est corporis: & concupiscentia est oculorum, & superbia mundi: quæ non sunt à Patre, sed sunt ab ipso mundo.

17 Et transit mundus, & concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18 Filij mei, tempus est vltimum: & quemadmodum audiuistis quòd venturus est pseudochristus, & nunc multi facti sunt pseudochristi: & hinc cognoscimus quòd tempus est vltimum.

19 E nobis egressi sunt, sed non ex nobis fuerunt: sed egressi sunt à nobis vt notum fieret quòd non ex nobis erant.

20 At vobis vnctio est ex sancto, & discernitis omnem hominem.

2 *Syra paraphrasis, vt hoc versu sententiam eandem affirmãdo ingeminat, sequuta videtur veterem interpretem Latinum.*

21 Non scripsi vobis quòd nesciatis ipsam veritatem: sed nouistis eam, & quòd omne mendacium non sit ab ipsa veritate.

22 Quis est mendax, nisi is qui negando pronuntiat quòd Ieschua non sit Christus? & hic est pseudochristus. Qui negat Patrem, negat etiam Filium:

23 Qui negat Filium, neque in Patrem credit, [1] qui confitetur Filium, Patrem quoq; confi-

tetur.

24 Et vos quicquid audiuistis ab initio, maneat in vobis. Si enim maneat in vobis quicquid audiuistis ab initio, etiam vos manetis in Patre & in Filio,

25 Et hæc est promissio quæ promissa est nobis, *nempe* vita quæ est in æternum.

26 Hæc autē scripsi vobis, propter eos qui seducunt vos.

27 Et etiam vos, si manserit in vobis vnctio quam accepistis ab illo, non opus habetis vt quisquam doceat vos, sed tanquam vnctio quæ est à Deo, ipsa docet vos de omni re: & vera est, nec est in ea mendacium. & sicut docuit vos manete in eo.

28 Et nunc filij mei manete in eo: vt quum manifestabitur, non pudeſiamus ab eo sed sit vobis[2] reuelatio faciei in aduentus eius.

29 Si nouistis quòd iustus est, scitote quòd quisquis facit iustitiam, ex ipso est

2 *Periphrasis est fiducia, sicut contrà diffidentia symbolum est faciei occultatio. Gen 3.1.*

CAP. III.

1 ET videte quàm magna est charitas Patris erga nos, qui filios vocauit nos, etiā fecit nos. propter hoc mundus non nouit nos, quia etiam ipsum non nouit.

2 Dilecti mei, nunc filii sumus Dei, & non apparuit vsque adhuc id quod est futurum vt simus. Scimus autem quòd quum manifestatus fuerit, in similitudine eius erimus, & videbimus eum sicuti est.

3 Et omnis cui est de eo hæc spes, purificat seipsum, sicut ille purus est.

4 Qui autem facit peccatum iniquitatem agit peccatum enim omne iniquitas est.

5 Et scitis quòd ille qui manifestatus est, *manifestatus est* vt tolleret peccata nostra, & peccatum in eo non est.

6 Et omnis qui in eo manet, non peccat & omnis qui peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 Filij mei, nequis seducat vos. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut etiam ipse Christus, iustus est.

8 Et is qui agit peccatum, ex Satana est: quia à principio ipse Satanas peccator est, & propter hoc manifestatus est Filius Dei, vt dissolueret opera Satanæ.

9 Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo est: neque potest peccare, quia ex Deo natus est.

10 In hoc discernuntur filij Dei à filiis Satanæ. omnis qui non facit iustitiam, & non diligit fratrem suum, non est ex Deo.

11 Nam illud mandatum quod audiuistis ab initio est, vt diligatis vnus alium.

12 Non sicut Cain qui fuit à malo, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum, nisi quia mala erant opera sua, & fratris eius iusta?

13 Et ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 Nos nouimus quòd transimus de morte ad vitam, in hoc quod diligimus fratres. Is qui non diligit fratrem suum, in morte manet.

15 Quisquis enim odit fratrem suum, homicida est: & scitis quòd in nullo homicida potest manere vita quæ est in æternum.

16 In hoc cognoscimus charitatem illius quæ fuit erga nos, quòd ille dedit animam suam pro nobis: & etiam iustum est nobis, vt nos pro fratribus nostris demus animas nostras.

17 Et is cui est possessio huius mundi, & videt fratrem suum quòd necessitatem habet, & claudit viscera sua ab eo, quomodo est charitas Dei in eo?

18 Filij mei, ne diligamus alius alium sermonibus & lingua, sed operibus & veritate.

19 Et per hoc cognoscimur quòd ex veritate sumus, & antequam veniat ille, quietum reddimus cor nostrum.

20 Et si ita est quòd cor nostrum [1] reiiciat nos, quanto magis Deus, qui maior est corde nostro?

21 Dilecti mei, si cor nostrum non reiiciat nos,[2] reuelata sumus facie coram Deo.

22 Et quicquid petimus, accipimus ab eo: quoniam obseruamus præcepta eius, & bona agimus coram eo.

23 Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filij eius Ieschua Christi. & diligamus alius alium, sicut mandauit nobis.

24 Et is qui seruat mandata eius, in eo seruatur, & ipse manet in eo. & in hoc intelligimus quòd habitat in nobis, de spiritu eius quē dedit nobis.

1 *Reiicere accipitur pro Reprobare, accusare, & condemnare? sicut & paulo infrà.*

2 *Id est, Fiduciam habemus, vt in fine præcedentis capitis annotauimus.*

CAP. IIII.

1 DIlecti mei, ne omnibus spiritibus credatis, sed discernite spiritus num ex Deo sint: quia multi pseudoprophetæ exiuerunt in mundum.

2 Per hoc cognoscitur Spiritus Dei. omnis spiritus qui confitetur quòd Ieschua Christus venit in carnem, ex Deo est:

3 Et omnis spiritus qui non confitetur quòd Ieschua venit in carnem, nō est ex Deo: sed hic ex pseudochristo est, de quo audiuistis quòd venit, & nunc in mundo est iam.

4 Vos autem ex Deo estis, filij, & vicistis eos: qvoniam maior est is qui in vobis est quàm qui in mundo.

5 Et ipsi ex mundo sunt: idcireo ex mundo loquuntur, & mundus eos audit.

6 Nos autem ex Deo sumus: & is qui nouit Deum, audit nos. & is qui non est ex Deo, non audit nos. per hoc ipsum intelligimus spiritum verum & spiritum deceptionis.

7 Dilecti mei, diligamus alius alium: quia charitas ex Deo est. & quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Quia Deus charitas est: & quisquis non diligit, non nouit Deum.

9 In hoc enim innotuit charitas Dei quæ est erga nos, quòd Filium suum vnicum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas: nequaquam quòd dilexerimus Deum, sed quòd ipse Deus dilexerit nos, & miserit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11 Dilecti mei, si ita dilexit nos Deus, etiam nos debitores sumus vt vnus alium diligamus.

12 Deum vnquam nemo vidit: si autem diligamus vnus alium, Deus in nobis manet, & charitas eius adimpletur in nobis.

13 Et

13 Et in hoc cognoſcimus quòd in eo manemus,& ipſe manet in nobis, quòd de Spiritu ſuo dedit nobis.

14 Et nos vidimus,& teſtamur quòd Pater miſit Filium ſuum ſeruatorem mundi.

15 Omnis qui confitetur Ieſchua quòd ſit Filius Dei,Deus in eo manet, & ipſe manet in Deo.

16 Et nos credimus & ſcimus charitatem quæ eſt ipſi Deo erga nos. Deus enim charitas eſt,& quiſquis manet in charitate, in Deo manet.

17 Et in hoc adimpletur charitas e⁊ us nobiſcum, vt reuelata facies ſit vobis in die iudicij . quia ſicut ille fuit, ita etiam nos ſumus in hoc mundo.

18 Metus in charitate non eſt: ſed charitas adimplèta foras eiicit ipſum metum: quia metus in irritatione eſt: is autem qui metuit,non eſt perfectus in charitate.

19 Nos igitur diligimus Deum: quia ipſe prius dilexit nos.

20 Si autem quis dixerit,Ego diligo Deum & fratrem ſuum odio habeat, mendax eſt. ille enim qui fratrem ſuum qui videtur,non diligit, Deum ipſum qui non videtur,quomodo poteſt diligere?

21 Et hoc mandatum accipimus ab eo, vt omnis qui diligit Denm, diligat etiam fratrem ſuum.

CAP. V.

1 OMnis qui credit quòd Ieſchua eſt Chriſtus,ex Deo natus eſt· & omnis qui diligit Genitorem, diligit eum qui genitus eſt ex eo.

2 Et in hoc cognoſcimns quòd diligimus filios Dei, quum diligimus Deum & facimus mandata eius.

3 Hæc enim eſt dilectio Dei, vt ſeruemus mandata eius: & mandata eius non ſunt grauia.

4 Quia quicquid natum eſt ex Deo, vincit mundum· & hæc eſt victoria quæ vincit ipſum mundum,fides noſtra.

5 Quis enim eſt qui vincit ipſum mundum, niſi is qui credit quòd Ieſchua Filius eſt Dei.

6 Hic eſt qui venit [1] per aquas & ſanguinem, *nempe* Ieſchua Chriſtus: nequaquam per aquas tantùm, ſed per aquas & ſanguinem & ſpiritus teſtatur quòd ille ſpiritus eſt veritas.

[1] *Ad verbũ, Per marum aquarum & ſanguinis. Hebr.*

7

8 Et ſunt tres teſtes, Spiritus,& aquæ, & ſanguis: & tres ipſi in vnum ſunt.

9 Si teſtimonium filiorum hominis accipimus, quanto magis teſtimonium Dei quod maximum eſt?& hoc eſt teſtimoniũ Dei quod teſtificatus eſt de Filio ſuo.

10 Quiſquis credit in Filium Dei,eſt ei hoc teſtimonium in ſeipſo . omnis qui non credit Deo,mendacem facit eum,in eo quod nõ crediderit teſtimonium quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

11 Et hoc eſt teſtimonium,quòd vitam quæ eſt in æternum,dedit nobis Deus: & illa vita in Filio eius eſt.

12 Omnis qui habet Filium, habet etiam vitam:& omnis qui non habet filium Dei, non eſt ei vita.

13 Hæc ſcripſi vobis,vt ſciretis quòd vita æterna eſt vobis qui credidiſtis in nomẽ Filij Dei

14 Et hæc confidentia eſt nobis apud eum, quòd quicquid petimus ab eo ſecundum voluntatem eius,audit nos.

15 Et ſi perſuaſum habemus quòd audit nos, in eo quod petimus ab illo, confidimus quòd accipimus iam petitiones noſtras quas petimus ab eo.

16 Siquis viderit fratrem ſuum quòd peccauerit peccatum quod non condẽnat ad mortem, petat, & dabitur ei vita: eis *inquam* qui nequaquam peccauerunt tanquam [3] ad mortẽ. Eſt enim peccatum mortis: nequaquã pro hoc dico vt oret quiſquam.

17 Omnis enim iniquitas, peccatum eſt.& [4] eſt peccatum quod nequaquam mortis eſt.

18 Et nouimus quòd omnis qui natus ex Deo, non peccat. Qui enim natus eſt ex Deo, cõſeruat ſeipſũ, & malus nõ appropinquat ei.

19 Nouimus quòd ex Deo ſumus, & mundus vniuerſus in malo eſt poſitus.

20 Et ſcimus quòd Filius Dei venit, & dedit nobis notitiam vt cognoſceremus veracem & eſſemus in ipſo verace,in Filio eius Ieſchua Chriſto . Hic eſt Deus verax,& vita quæ eſt in æternum.

21 Filii mei cuſtodite voſipſos à reuerentia ſimulachrorum.

2 Totum ſeptimum verſiculum Syrũ Teſtamẽtum omittit, ſicut etiam multi Græcicodices: qui ita reſtitui poſſet,

דתל֯תא אנון
דסהדין
בשמיא אבא
מל֯תא ורוחא
קרישא
והל֯תהון חד

אנון: Id eſt, Nã tres ſunt qui teſtificãtur in cælo, Pater,& Sermo, & Spiritus ſanctus: & hi tres vnum ſunt. Sed quia non modò in impreſſo, ſed etiam in manuſcripto codice Heydelbergẽſi omittebatur, nec in omnibus vetuſtis Græcis codicibus legebatur, textui inſerere nõ ſum auſus. ne tamẽ verſiculorũ fieret perturbatio, vtq; eorũ numeri reſpõderent numeris verſiculorum Græci textus, à ſexto trãſitij ad octauũ.

3 Id eſt, Extra omnẽ ſpem veniæ: quod æterna mors neceſſariò conſequitur. quod alibi vocatur peccatũ in Spiritũ ſanctum, in hoc & in futuro ſæculo irremiſſibile. Et eſt quũ quis illuminatus fuit à Spiritu Dei, deſtinata malitia, ſciens & prudens Deo ipſi, cuius cognitione donatus fuit, bellum indicit, Satana ſequutus exemplum.

4 Peccant quidẽ & grauiter, etiã regenerati. ſed de eo peccato hic intelligit, pro quo orandum non eſt. & dicit huiuſmodi peccatũ non cadere in regeneratum, proinde non orandum eſſe pro eo.

Finitur epiſtola Iuchannan Apoſtoli.

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Christiana coniunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio.
2 Vera hæc professio posita est tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulare morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia. Ioh. 15. 12.

1 PRESBYTER electæ dominæ, & liberis eius, [1]quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem:
2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.
3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris, cum veritate & charitate.
4 [2] Gauisus sum valde quòd inuenerim ex filiis tuis qui integrè incedant, sicut mandatum accepimus à Patre.
5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, || vt diligamus alij alios.
6 Hæc autem est charitas vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt ficut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.
7 [3] Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.
8 [4] Attendite vobisipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.
9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.
10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, || ne recipite eum domum, nec Aue ei dicite.
11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.
12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturum ad vos, & præsentē præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.
13 Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amē.

3 Antichristi personam & officiū Christi oppugnantes, iā in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.
4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam.
5 Cū peruersa doctrina defensoribus commercium nobis esse non debet.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Exemplum Christianæ gratulationis.

1 SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.
2 Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.
3 Gauisus sum enim valde quum venissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, provt tu integrè incedis.
4 Maius istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.
5 Dilecte, fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,
6 Qui testimonio suo commendarūt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ. quos rectè facies si prosequutus fueris vt Deo dignum est.
7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.
8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, vt administri simus veritati.
9 [2] Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.
10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neq; ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eiicit.
11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui autem malè facit, non vidit Deum.
12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.
13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere.
14 Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.
15 Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

2 Ambitio & auaritia, duæ pessima pestes (præsertim in iis qui Ecclesiasticū aliquod munus sustinent) in Diotrephis personā damnātur.

EPISTOLA

EPISTOLA CATHOLICA
IVDÆ APOSTOLI.

1 IVDAS Iesu Christi seruus, frater autē Iacobi vocatis, á Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

3 [1] Dilecti, quū omne studium adhibeam vt scribam ad vos de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt decertetis pro fide quæ semel tradita est sanctis.

4 [2] Nam scripserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hāc damnationem, [3] impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

5 [4] Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis, Dominum, quū populum ex AEgypto liberasset, rursus ‖ eos qui non credebant perdidisse:

6 [5] ‖ Et Angelos qui seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 ‖ Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, simili modo atque illæ scortatæ, & carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti sopiti, carnem quidem polluunt, [6] dominatum verò reiiciunt, & dignitates conuitiis incessunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti: sed dixit, Increpet te Dominus.

10 [8] At isti, quæ non nouerunt, ea conuitiis incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt, in iis corrumpuntur.

11 [9] Væ ipsis: nam viam ‖ Caincit ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effusi sunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi sunt macularum instar in agapis vestris dum vobiscum conuiuantur, absque vllus metu seipsos pascentes: ‖ nubes aqua carētes, ventis circumactæ, arbores emarcidæ, infructiferæ, bis emortuæ, eradicatæ.

13 Vndæ maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora, stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

14 Prophetauit etiam de istis septimus ab Adam Enoch, dicens, Ecce, venit Dominus cū sanctis millibus suis,

15 Vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat quicunque ex ipsis sunt impii, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsū peccatores impij.

16 Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ‖ in extremo tempore futuros irrisores, qui in impiis suis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vosipsos, per Spiritum sanctum orantes.

21 Alij alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu cōmiseramini:

23 Alios verò terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 [14] Cæterùm ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione,

25 *Id est* soli sapiēti Deo, seruatori nostro, gloria & magnificentia, & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

---

1 *Scopus huius Epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdā, & in sana doctrina & in rectis moribus confirmat.*

2 *Non temere sed ex Dei prouidentia fit vt nōnulli perditi in Ecclesiam irrepant.*

3 *Hoc primū in istis damnat quòd ex Dei gratia captarent lasciuiendi prætextum, quod fieri non potest quisquis Christo summum imperium abrogetur, quū eiusmodi homines Satanæ se addicant: vt hodie facit Anabaptistarū secta, quos Libertinos vocant.*

4 *Proponit horrēda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur.* Num. 14. 37.

5 *Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?* 2. Pet. 2. 4. Gen. 19. 24.

6 *Alterum istorum dogma perniciosissimum, quòd magistratuum autoritatem etiam cum cōuitiis tollebant, vt hodie Anabaptistæ.*

7 *Argumentum à cōparatis: Michael ex præcipuis Angelis vnus, Satanam, quamuis execrabilem, contentus fuit iudicio Dei coercendum tradere: & istos hominculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas conuitiis incessere?*

8 *Conclusio, Istos duplici scelere teneri nempe audaciss. imæ insciti. æ in quibusdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis quam quum essent adepti, non aliter tamen quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirum seruientes.*

9 *Praedicit eorū exitium, quoniam Caīnū impudenti malitia, Balaam mercenariū impiū auaritia, Core denique factioso & ambitioso ingenio referant.* Gen 4 8. Num. 22. 21 2 pet. 2 15. Num 16. 1.

10 *Aliis multis epithetis, tum sordes & petulantiam eorundem, tū verò maximè inanem eorum grandiloquentiā & vanissimum fastū grauissimè insectatur, grauissima commination e ad iuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.* 1. Pet. 2 17. Psal. 17. 10.

11 *Praedictus est istiusmodi monstrorum exortus, ne rei nouitate percellamur.*

12 *Antichristorum est sese à pijs segregare, vt qui Spiritu Dei non regantur: cōtrà verò, Christianorum est mutuò tum in fide tū in charitate sese sanctis precibus adiuuare, tantisper dum Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutem.*

13 *Inter eos qui aberrant, hic delectus pius seruādus est, vt alios leuius tractent, alios tam in ipsa flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamē vt sic abhorreant à malis & tuspibus, vt vel leuissimā eorū cōtagionē fugiant.*

14 *Cōmendat eos Dei gratia, satis declarās Dei solius esse eam ipsam quā à nobis requirit cōstantiā, nobis præstare.*

IN APOCALYPSIN PRÆFATIO, in qua de huius libri autoritate agitur.

QVIA de huius libri autoritate iampridem nonnulli dubitarunt, paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent, deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeo varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudicium fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare possis: nisi quòd eò tandem videtur inclinare vt existimes aliquam esse quidem huius libri autoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur (inquit) diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in Compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangelium suum scripsisse, huius autem libri non meminit. Athanasius Græcus in suo Catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus (cuius verba citat Eusebius libro 7. Ecclesiasticæ historiæ) librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis vt Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 3, qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo, Si spectetur quibus rationibus permoti sint nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apparituru quàm immerito hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeo quidem vt Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopum, martyrem vtrunque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentariis illustrasse. De Dorotheo quod adfertur nihil habet momenti, qui suo tantùm silentio hunc librum videatur reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox viderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysij verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus. Scribit (inquit) Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis conuitiis fuisse infectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tandem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quòd conuitiis ausi sint eum librum exagitare qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimis ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent, argumenta verò satis indicant quàm meritò eruditissimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt eum complecti vulgatam rerum historiam. Id verò quî potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas non narrat, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic (inquit) sollicitè suum nomen inculcat, proinde quasi syngraphan scriberet, non librum: idque non solùm præter morem Apostolorum, verùm multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quem diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cum angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionisium Alexandrinum impulit vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur.

At

At Deus bone quàm hæc sunt infirma & imbecilla? Non animaduerterunt boni viri aliud esse historiam, aliud prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis autoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis, vt vnde tandem illarum prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit, intelligamus? Ideò videmus non modò in prophetiarum initijs, sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimùm centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omnino faciendum erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò? apud Danielem à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam Filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non consueuit in Euangelio. Fateor: nam historiam scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs discipulis, vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiam asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulum illum esse dicit non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiam amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud Ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempe cap. 1. a. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ suspicionem satis superq; sufficit. Item 21. b. 2. & 22. a. 8. quibus locis simpliciter tantùm commemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumentum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiam imperitiam arguit, atque adeò plena est calumniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla maleuolentia à me dici, Deus testis est) nimium inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum illud Ego Iohannes, inculcare, ac si syngrapham non librum scriberet. Accedo ad quartum argumentum. In Græcis (inquit) quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangelistæ vendicat, quem nemo ignorat κατ' ἐξοχὴν fuisse Theologum à veteribus appellatum: quòd de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quem ego sanè suppositititium esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed Presbyter dicebatur. Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Eccleſiast. historiæ lib. 6, cap. 23. Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint communia, hic liber ne syllabam quidem vllam habeat cum eis communem. Postremò, quòd quum sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Euangelij historia & in epistolis, quanuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hîc audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hîc de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis. & miramur eum non iisdem vti sententijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam scriptori præscripsit? Quid quòd pleraque ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorum) verbis illi dictantur, ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quòd non tam culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserunt, ne verbis quidem, nedum charactere, discedere voluerit. quo minus sanè suspicari par est quicquam hîc commentitium Ecclesiæ obtrudi. Superest vltimum argumentum, quòd videatur Chiliastarum hæresi fauere: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editum sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliastas nonnullis ex hoc libro testimonijs esse abusos, idcirco tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendum, absit vt concedam, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quispiam ostenderit. Alioquin quem tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt. vt huic libro idem planè acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quam nonnulli pertinacissimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius suam ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia præterea fuerint Cerinthi deliria, vt qui De

um esse mundi conditorem negarit, Christum ex Maria ac Ioseph o cæterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest vt hoc faciat, vt contrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci non potuisse, vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quòd vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quum ita se habeant, quanuis non censuerim quidem ego pertinacius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quàm cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetustissimum esse constat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quiq; Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maiestatis plenæ prophetiæ, tamq; augustum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quòd planè Apostolicæ sit dignitatis non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quòd quæ de insula Patmo commemorat, cum ijs prorsus conueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si tamen liceret ex stylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeo non in verbis tantùm, sed etiam in formulis dicendi plerisque similis ac penè idem est Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipsum autem librum quod attinet, quanuis eum esse me agnoscam cui hæc mysteria valdè adhuc obscura videantur, tamen quum vbiq; videam Spiritus prophetici numen eminere, & veterum prophetarum non tantum vestigia sed sententias, ipsaq; adeo verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima vbique tum diuinitatis Christi, tum nostræ redemptionis testimonia in eo extare videam: quum denique ex ijs quæ prædicta sunt, nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidijs, & scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit. venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant, ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non considerabamus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat, ideoq; prophetiarum lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur potius quàm (nonnullorum more) vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

APOCA-

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 APOCALYPSIS IESV Christi, quã dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *&* verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit.

2 Qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt. tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax ‖ à Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est: & à septem Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt.

Exod.3.14.

5 Et à Iesu Christo, ‖ *qui est* fidus ille testis ‖ primogenitus ille ex mortuis ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris ‖ per sanguinem suum:

Psal.89.38. 1.Cor.15.21. col.1.18. Hebr.9.14. 1.pet.1.19. 1.ioh.1.9. 1 Pet.2.5. Esa.3.4. matth.24.30. iud.1.4.

6 Et fecit nos ‖ reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum. Amen.

7 ‖ Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, etiam qui eum transfixerunt: & plangent coram eo omnes tribus terræ. Etiam, amen.

8 ‖ Ego sum A & Ω *id est* principium & finis, dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est, ille, *inquam* omnipotens.

Infrà, 21.9. & 13.

9 Ego Iohannes *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictione & regno & tolerãtia Christi Iesu, erã in insula quæ vocatur Patmos, propter sermonẽ Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* Spiritu correptus die Dominico, & audiui à tergo vocem tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ. & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt viderem vocẽ quę loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

13 Et in medio septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, & indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt flãma ignis.

15 Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquã vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat: & facies eius qualis sol in suo vigore lucet,

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram suam dicens mihi, Ne metue: ‖ ego sum primus & vltimus.

Esa.41.4. & 44.6.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum. amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthæc sunt futura.

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextra mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea.

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meum laborasti, & non es defatigatus.

4 Sed habeo *aliquid* aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaq; vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniã aduersum te citò, & mouebo candelabrum tuũ è loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio paradisi Dei.

8 Angelo verò Smyrnæorũ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus, & viuit:

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es, & blasphemiam eorũ qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nihil metue eorum quæ passurus es: ecce, futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victor non lædetur à morte secunda.

12 Angelo verò Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæam illam vtrinque acutam.

13 Noui opera tua, & vbi habites, *nempe* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, etiam iis diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinam ‖ Balaam, qui docebat Balac obiicere offendiculum coram filiis Israel, vt ederẽt ex ijs quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

Num.24.14. & 25.1.

15 Ita habes etiam qui teneant doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Reſipiſce: ſin minus, veniam aduerſum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis, Victori dabo edere ex Manna illo abſcondito, & dabo illi calculum album, & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo nouit niſi qui accipit.

18 Angelo verò Thyatirenſis Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *ſunt* ſimiles chalcolibano:

19 Noui opera tua & charitatem, & ſubminiſtrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

20 Sed habeo aduerſus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit prophetiſſam, docere & ſeducere ſeruos meos, vt ſcortentur & edant ex ijs quæ ſimulachris immolantur.

21 Et dedi illi tempus vt reſipiſceret, à ſcortatione ſua, & non reſipuit.

22 Ecce ego abiiciam in lectum. & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximam, niſi reſipuerint ab operibus ſuis.

23 Et filios eius interficiam morte: ſciéntq; omnes Eccleſiæ me eſſe || ſcrutatorem renum *1.Sam.16.7, pſal.7.10, ier.11.20, & 17.10.* & cordium: & dabo vnicuique veſtrûm ſecundùm opera ſua.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirenſibus, quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt profunditates Satanæ, vt aiunt: non imponam vobis aliud onus.

25 Tamen id quod habetis, tenete quouſque veniam.

26 Nam ſiquis vicerit, & cuſtodierit ad finem vſque opera mea, dabo ei poteſtatem in Gentes.

Pſal.2.9. 27 || Et reget eas virga ferrea, & tanquam vaſa fictilia conterentur, ſicut & ego accepi à Patre meo:

28 Et dabo ei ſtellam matutinam.

29 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

CAP. III.

1 ANgelo autem Eccleſiæ quæ eſt Sardibus, ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptem Spiritus Dei & ſeptem ſtellas, Noui opera tua, *nempe* quod dicaris viuere, ſed mortuus ſis.

2 Eſto vigilans, & confirma reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: atque ſerua & reſipiſce. Quòd ſi non vigilaueris, veniam ad te || tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te. *Infrà, 16.15, 1.theſſ 5.2, 2.pet.3.10.*

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt veſtimenta ſua, ideoque incedent mecum albati. digni enim ſunt.

5 Qui vicerit, amicietur veſtimentis albis: neque delebo nomen eius ex || libro vitæ, ſed confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius. *Infrà.20.12, & 21.27, phil.4.4.*

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

7 Angelo verò Philadelphienſis Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit.

8 Noui opera tua: ecce propoſui tibi oſtium apertum, nec quiſquam poteſt claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & ſeruaſti ſermonem meum, neque abnegaſti nomen meum.

9 Ecce, præbebo eos qui ſunt ex ſynagoga Satanæ, *id eſt* eorum qui dicunt ſe Iudæos eſſe, nec ſunt, ſed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, & ſciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam ſeruaſti ſermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum eſt in orbem vniuerſum ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citô. tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt ſit columna in templo Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inſcribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id eſt* nouæ Hieruſalem, quæ deſcendit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

14 Angelo verò Laodicenſium Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Amen, teſtis ille fidelis & verax, principium opificii Dei.

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum eſſe neque feruidum. vtinam frigidus eſſes aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum eſt vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues ſum, & ditatus ſum, & nullius egeo. Neque noſti te eſſe ærumnoſum, & miſerabilem, & pauperem, & cæcum, & nudum.

18 Conſulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & veſtimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 || Ego quoſcunque amo, arguo & caſtigo: æmulare igitur ac reſipiſce. *Prou.3.12, hebr.12.5.*

20 Ecce, ſto ad oſtium, & pulſo: ſiquis audierit vocem meam, & aperuerit oſtium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipſe quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & ſedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

CAP. IIII.

1 POſt hæc vidi, & ecce oſtium apertum in cælo: & vox prima quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oporteat fieri poſtea.

2 Statim igitur fui correptus à ſpiritu: & ecce, thronus poſitus erat in cælo: & *quidam* throno inſidebat.

3 Porro qui ſedebat, aſpectu ſimilis lapidi iaſpidi & ſardio: & in circuitu throni erat iris aſpectu ſimilis ſmaragdo.

4 Et

4 Et in circuitu sedis, sedilia viginti quatuor: & super sedilia vidi viginti quatuor senes sedentes, amictos vestibus albis, & habētes super capita sua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronum, quæ sunt septem Spiritus Dei:

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile crystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8 Et quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erāt oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

9 Et quum tribuebant illa animalia gloriā & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum.

10 Procidebant viginti quatuor Seues ante illum insidentem, throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abiiciebant coronas suas ante thronum dicentes,

Infrà, 5. 12. 11 ‖ Dignus es Domine qui accipias gloriā & honorem & virtutem quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptum intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cælo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librū ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librum, quatuor illa animalia & viginti quatuor illi senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt preces sanctorum.

9 Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione:

Suprà, 1. 6, 1. Pet. 2. 9. 10 ‖ Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, ‖ numero millies centies mille, & decies centies mille: *Dan. 7. 10.*

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem:

13 Sed & omnem creaturam quæ in cælo est, & quæ super terram & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt, omnia audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia, dicebant, Amen: & viginti quatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcum, & data est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

3 Quúmque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.

4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datúsque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens. Veni & vide. Aspexi igitur, & ecce equus niger *aderat*, & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium, dicentem, Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

7 Quumque aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem, Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius qui insidebat ei, nomen erat Mors: & Infernus sequebatur eam: datáque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio & fame & morte, perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintū, tum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes, Vsquequo domine, qui sanctus es & verax, non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?

11 Tum singulis stolæ albæ, & dictum est eis vt requiescerēt adhuc paululum temporis, vsquequo compleantur etiam conserui eorum & fratres eorum, qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

12 Deinde aspexi quum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræ motus magnus factus est, & sol factus est niger vt saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis.

13 Et stellæ è cælo ceciderūt in terram, si-

cut ficus abiicit grossos suos, quum vento magno concutitur.

14 Et cælum abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt.

15 Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnésque tum serui tum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium:

16 Et dixerunt montibus & petris: ‖ Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni. *Esa 2.19. Ose.10.2. Luc.23.30.*

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, ueque super mare, neque in vllam arborē.

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israiel.

5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

6 Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephthali, duo decies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ex tribu Leui duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata

8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obsignata: ex tribu Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin duodecies mille obsignata.

9 Postea aspexi, & ecce *aderat* turba multa, quam numerare nemo possit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: stabántque ante thronum & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorū.

10 Et clamabant voce magna, dicentes, Salus à Deo nostro *est* sedente super thronum, & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor animalium: & procubuerunt in cōspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

12 Dicentes, Amen· benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

13 Tunc me compellauit vnus ex senibus, dicēs mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quinam sunt, & vnde venerunt?

14 Et dixit ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni

15 Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiūt ei die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, habitabit cum eis.

16 ‖ non esurient amplius, neque sitient amplius, nec in eos incidet sol neque vllus æstus. *Esa.49.10.*

17 Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos. & reducet ad viuos frontes aquarum. ‖ & absterget Deus omnem lacrymā, ob oculis eorum. *Esa.25.8. Infrà,21.4.*

CAP. VIII.

1 POrro quum aperuisset sigillum septimū factum est silentium in cælo, media fermè hora.

2 Et vidi septem illos Angelos qui adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus multi, vt offerret *cum* precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

4 Ascendit autem fumus suffituū *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli, ad conspectū Dei.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecítque in terrā: & facta sunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus.

6 Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt clangerent,

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectáq; sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne fœnum viride exustum.

8 Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factaq; est tertia pars maris, sanguis.

9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *duo*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cælo stella magna, ardens velut fax, cecidítque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum,

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthiū: versa est igitur tertia pars aquarō in absinthiū: & multi homines mortui sunt ex aquis, quòd amaræ factæ essent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cæli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cælo cecidisse in terrā cui data est clauis putei abyssi

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locustæ in ter-

ram: datáque est illis potestas qualem habent potestatem terrestres scorpij.

4 Et ipsis est dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: sed tantùm homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Datum autẽ est eis non vt occidant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sit que* cruciatus eorum vt cruciatus scorpij quum percusserit hominem.

Supra 6.16. 6 ‖Itaque per eos dies homines quærent
Esa.2.19, mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt
Ose.10.8. mori, sed fugiet mors ab eis.

Sapient.16.9. 7 ‖Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium: *erántque* super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruum equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebãt caudas similes scorpionum, erántque aculei in caudis earum: & earam potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

11 Habent autem sibi impositum regem, Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est Perdens.*

12 Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mẽsem & annum, vt occidant tertiam partem hominum,

16 Erátque numerus equestris exercitus, bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itémque vidi equos per visionẽ & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos. erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis, & fumus, & sulphur.

18 Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempe* ab igne & fumo & sulphure, quę prodibant ex ore ipsorum,

19 Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes sunt serpẽtibus, habẽtes capita per quę nocent

20 Porro reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia ‖ &
Psal.113.4. & 134.15. simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

21 Neque resipuerunt ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à scortatione sua neque à furtis suis.

CAP. X.

1 TVm vidi alium Angelum fortem descendentem de cælo amictum nube, in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebátque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram,

3 Clamauítque voce magna, sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septẽ tonitrua voces suas, ego scripturus eram: sed audiui vocem de cælo dicentem mihi, Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare & super terram, sustulit manum suam ad cælum.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula culorum, qui creauit cælũ & ea quæ sunt in eo, & terrã & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo sunt, tempus non fore amplius:

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quũ cœperit clangere, consummandum esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis prophetis.

8 Et vox quam audieram è cælo, rursum loquuta est mecũ, & dixit, Abi & accipe libellum illum apertum *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe & deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum erátque in ore meo dulcis tanquam mel, sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis gentibus, linguis, & regibus multis.

CA. XI.

1 DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstititque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed atrium quod extra templum est exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & Vrbem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.

3 Sed dabo illam duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorũ: nam si quis velit ei nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cælũ, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem: & percutiendi terrã omni plaga quotiescunque voluerint:

7 Porro quũ finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellum, & vincet eos, & occidet eos.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & gentibus cadauera eorum

per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alii alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierunt vocem magnam de cælo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderúntque in cælum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factúsque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille: & reliqui territi sunt, & dederunt gloriam Deo cæli.

14 Væ secundum abiit, & ecce væ tertium venit citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes, Facta sunt regna mundi, *regna* Domini nostri, & Christi eius, qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum viginti quatuor illi Senes qui in cõspectu Dei sedent in sedilibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum:

17 Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es potestatem tuam magnam, & regnum inuenisti:

18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium seruis tuis prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cælo, & visa est arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

1 VIsum est autem signum magnum in cælo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna, & in capite corona stellarum duodecim:

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

3 Visum est autem aliud signum in cælo, & ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stellarum cæli, quas abiecit in terram. stetit autem is draco ante mulierem pariturami, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes Gentes virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cælo: Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius.

8 Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuentus est in cælo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpẽs ille antiquus qui vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem: proiectus, *inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nunc factas est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui & animæ: suæ prodigi fuerunt vsque ad mortẽ.

11 Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descẽdit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui scit se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectũ esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpẽtis in desertum, in locum suum, vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Eiecit autẽ serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine.

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuítque terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abiit vt gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium IESV Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendentem, quæ habebat capita septem & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Erátque hæc bestia quam vidi, similis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnũ ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est & admirans vniuersa terra sequuta est bestiã.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatẽ bestiæ: & adorarunt bestiã, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datúmque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agẽdi menses quadraginta duos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuitiis afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguam & gentem.

8 Itaque adorarunt eam omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Si quis habet aurem, audiat.

10 Si quis in captiuitatem ducit, in captiuitatẽ abibit. || Si quis gladio occiderit, oportet eum *Gen. 9.6. matth. 26.52.*

cum gladio occidi: hic est patientia & fides Sanctorum.

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ omnem exercet in conspectu eius, & facit vt terra & ipsius incolę adorent bestiam illam primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editq; signa magna, adeo vt etiam ignē faciat è cælo descendere in terram in conspectu hominum.

14 Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in conspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginem bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

15 Datumque est ei vt animaret imaginem bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem bestiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui accipiant characterem in manu sua dextra, aut in frontibus suis:

17 Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hic sapientia est. Qui intelligentia præditus est, computet numerum bestiæ. numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcenta sexagintasex.

CAP. XIIII.

1 TVm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam sonum tonitrui magni. & vocem audiui citharœdorum pulsantium citharas suas:

3 Et canentium quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquam poterat discere canticum illud, nisi illa cētum quadragintaquatuor millia, ii *videlicet* qui empti sunt è terra.

4 Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnū quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & agno *sacræ*.

5 Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti & tribui, & linguæ, & populo:

Psal.145.6. 7 Dicentem magna voce, || Timete Deū, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicii

Act.14.15. eius: & adorate eum || qui fecit cælum & terram & mare & fontes aquarum.

Esa.21.9, ierem.51.8, infra,18.2. 8 Et alius Angelus sequutus est, dicens, || Cecidit, cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum iræ scortationis suæ potandū præbuit omnibus gentibus.

9 Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua,

10 Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculum iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum ascendet in secula seculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant bestiam & imaginē eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hic tolerantia sanctorum est: hic qui obseruant mandata Dei, & fidem Iesu.

13 Tunc audiui vocem è cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ii *inquam* qui Domini causa moriuntur. Et iam dicit Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus suis, & opera eorum sequuntur eos.

14 Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes cādida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habēs in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodiit è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, || Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi *Ioelis 3.13.* hora vt metas: nam aruit || messis terræ. *Matth 3.39.*

16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcem suam in terram: & demessa est terra.

17 Tum alius Angelus prodiit è templo quod est in cęlo, habens & ipse falcem acutam.

18 Et alius Angelus prodiit ab altari, habēs potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicēs, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ sunt eius vuæ.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in magnum illum lacum iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitq; sanguis è lacu vsque ad frœnos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 DEinde vidi aliud signum in cælo magnū & admirabile, Angelos septem, habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex bestia & imagine eius, & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Mosis serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iustæ & veræ sunt viæ tuæ, rex sanctorum. *Psal.146.6.*

4 || Quis non timebit te, Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus *es* nam omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt. *Ierem.10.7.*

5 Et post hæc aspexi, & ecce apertum est templum Tabernaculi testimonii in cælo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habētes septem plagas, induti lino puro & cādido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum, donec explerentur septem plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

1 TVnc audiui vocem magnam è templo, dicentem ſeptem Angelis, Ite, effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram.

2 Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam ſuam in terram: factumque eſt vulnus malum ac noxium aduerſus homines qui habebant characterem beſtiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.

3 Deinde ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, factumque eſt quaſi ſanguis cadaueris: & quodcunq; animal viuebat in mari mortuum eſt.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam ſuam in flumina & in fontes aquarum: & factæ ſunt ſanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iuſtus es Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicaſti:

6 Quia, *inquam*, ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti ad bibendum. digni enim ſunt.

7 Et audiui alium è ſanctuario dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.

8 Poſtea quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt ei æſtu affligere homines per ignem.

9 Et æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemarunt nomen Dei habentis poteſtatem in has plagas: neque reſipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tum quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper thronum beſtiæ: & factum eſt regnum eius tenebroſum: & mandebant linguas ſuas præ dolore:

11 Et blaſphemarunt Deum cæli præ doloribus ſuis & vlceribus ſuis: nec reſipuerunt ab operibus ſuis.

12 Tum ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum, *nempe* Euphratē: & ſiccata eſt aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu ſolis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudoprophetæ illius tres impuros ſpiritus ſimiles ranis *prodeuntes*.

14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum edentes ſigna, quí*que* abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

Suprà, 3, 3, matth. 24. 44. ins. 12. 39.

15 Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videantur verenda ipſius.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tum ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aërem: & prodiit vox magna è templo cæli, à throno, dicens, Factum eſt.

18 Factique ſunt ſonitus, & fulgura, & tonitrua · & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram, terræmotus *inquam* adeo magnus.

19 Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

20 Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti.

21 Et grando magna, quaſi talentaria, deſcendit è cælo in homines: & blaſphemarunt Deum homines propter plagam grādinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

CAP. XVII.

1 TVm venit vnus ex ſeptem Angelis qui habebant ſeptem phialas, & loquutus eſt mecum, dicens mihi, Heus tu, oſtē dam tibi damnationem meretricis magnæ, ſedentis ſuper aquas multas:

2 Cum qua ſcortati ſunt reges terræ, & cuius ſcortationis vino inebriati ſunt incolæ terræ.

3 Quúmque me per ſpiritum in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulierem inſidentem beſtiæ coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habenti capita ſeptem, & cornua decem.

4 Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominationibus & immunditia ſcortationis ſuæ:

5 Et in fronte ſua nomen ſcriptum, Myſterium, Babylon magna, mater ſcortationum & abominationum terræ.

6 Et vidi mulierem illam ebriam ſanguine ſanctorum & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderem illam, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicam tibi myſteriū mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem & cornua decem.

8 Beſtia quā vidiſti fuit, & non eſt: & aſcēſura eſt ex abyſſo, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ, (quorum nomina ſcripta non ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes beſtiam quæ erat, & non eſt, & tamen eſt.

9 Hic eſt mens quæ habet ſapientiam. Septem capita, ſeptem montes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

10 Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue tempus manere.

11 Beſtia autem quæ erat, & non eſt, is octauus eſt, & è ſeptem eſt, & in exitium abit.

12 Decem autem cornua quæ vidiſti, decē reges ſunt, qui regnum non dum acceperunt, ſed poteſtatem tanquam reges vna hora accipient cum beſtia.

13 Hi vnum conſilium habent, & vires ac poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14 Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniam Dominus dominorum eſt, & Rex regum · & qui cum eo ſunt, vocati & electi & fideles. *Infrà, 9. 16, 2. tim. 6. 15.*

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & turbæ, & gētes, & linguæ.

16 Et decem cornua quę vidiſti in beſtia, hi odio proſequentur meretricem, & ſolam reddent illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipſam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt ei, & vt conſentiant, dēntque regnum ſuum beſtiæ, donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidiſti, eſt vrbs illa magna quæ habet regnum ſuper reges terræ.

CAP.

CAP. XVIII.

1 ET post hæc vidi alium Angelum descendentem è cælo, habentem potestatē magnam: adeo vt terra resplenduerit gloria eius.

2 Exclamauit autē vehementer voce magna, dicens, Cecidit, cecidit Babylon illa magna: & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ. *Supra 14.8. Esa.21.9, ierem.51.8,*

3 Quia ex vno iræ scortationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

4 Et audiui aliam vocem è cælo dicentem, Exite ex ea populo mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

5 Nam acumulata peccata eius pertigerunt vsque in cælum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplum secundum opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum extulit seipsa & luxuriata est, tantum date ei cruciatū & luctum. quia in corde suo dicit, Sedeo regina, nec sum vidua, nec luctum videbo.

8 Ideo vna die venient plagæ eius, mors & luctus & fames & igne exuretur, quia validus est Dominus Deus, qui damnabit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, cùm viderint fumum incendii eius.

10 Procul stantes propter timorem cruciatus eius, & dicētes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon vrbs, illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri & argenti & lapidis pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore:

13 Et cinamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oues: & equorū *merces* & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et fructus desiderij animæ tuæ abierunt à te: & omnia pingua & præclara abierunt à te, nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquam* rerum mercatores diuites facti, procul ab ea stabunt, propter timorē cruciatus eius, flentes ac lugentes:

16 Et dicentes, Vah vah, ciuitas illa magna quæ amicta erat byssō & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretiosis & margaritis: quinam vno hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ.

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus versantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæstum faciunt, longè stabunt,

18 Et clamabunt, videntes fumum incendij eius: & dicent, Quæ similis *erat* vrbi isti magnæ.

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabūt, flentes ac lugentes: & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari, pretiis eius, quæ vna hora desolata est.

20 Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam sumpsit pœnas Deus vestræ vltionis causa de illa.

21 Tum sustulit quidam Angelus fortis lapidem instar molæ magnæ, & proiecit in mare: dicens, Ita cum impetu proiicietur Babylon, vrbs illa magna, nec amplius inuenietur.

22 Et vox citharœdorum, & musicorum & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuscunque artis inuenietur in te amplius: & sonitus molę non audietur in te amplius:

23 Et lux lucernę non lucebit in te amplius & vox sponsi & sponsæ nō audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ, & cuius veneficijs seductæ sunt omnes gentes.

24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuētus est & omnium qui mactati sunt in terra.

CAP. XIX.

1 POst hæc audiui vocem magnam turbæ multæ in cælo dicentis Halleluia: salus, & honor & gloria, & virtus Domino Deo nostro *est*

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnam, quæ corrupit terram scortatione sua damnauit, & vindicauit sanguinem seruorum suorum ex manu eius.

3 Deinde secundò dixerunt, Halleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum.

4 Et procciderunt viginti quatuor Senes, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen: Halleluia.

5 Tum vox è throno prodiit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum, parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerūt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur byssō pura & splendida. byssus enim iustificationes sunt Sanctorum.

9 Tum dixit mihi, Scribe, Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt. *Matth.22.2.*

10 Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum, sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, & *vnus* ex fratribus tuis qui habent testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim Iesu est Spiritus prophetiæ.

11 Deinde vidi cælum apertū: & ecce *affuit* equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* iustè iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa: habebatque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

13 Et amictus erat veste tincta sanguine:

vocatúrque nomen eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cælo, sequebantur eum equis albis, vestiti byſſo alba & pura.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, *Psal.2.9.* vt eo percutiat gentes. ||ipse enim reget eas virga ferrea.ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

16 Habebátque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, ||Rex regum,& Domi *Supra 17.14. 1.Tim. 6.15.* nus dominantium.

17 Tunc vidi quendam Angelum stantem in sole,qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cæli, Adeste,& congregamini ad cœnã magni Dei.

18 Vt edatis carnes regum,& carnes tribunorum,& carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident: & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi bestiam illam, & reges terræ,& exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ,& qui adorarunt imaginem eius. viui conjecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure.

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeunte ex ore ipsius:& omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cælo, qui habebat clauem abyssi,& catenam magnam in manu sua:

2 Et apprehendit draconem, serpentem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas:& vinxit eum *ad* annos mille.

3 Conjecítque eum in abyssum, & clausit eum,& obsignauit super eum, vt non seducat amplius gẽtes,donec compleantur anni mille, nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi sedes,& sederunt super eas: & iudicium datum est eis.& animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quíque non adorarunt bestiam neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuéntque & regnabunt cum Christo mille annis.

5 Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscẽt donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima.in hos *enim* secunda mors nõ habet potestatem:sed erunt sacerdotes Dei & Christi,& regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo.

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in quatuor angulis terræ, ||Gog & Magog,vt con *Ezech.39.2.* greget eos in prælium:quorum numerus est sicut arena maris.

9 Ascenderunt igitur super latitudinem terræ,& circumierunt castra sanctorum, & vrbem dilectam: sed descendit ignis à Deo è cælo,qui deuorauit eos,

10 Et diabolus qui seducebat eos, conjectus est in stagnum ignis & sulphuris.vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in seculaſeculorum.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem,à cuius cõspectu fugit terra & cælum, quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in cõspectu Dei & libri aperti sunt:& alius ||liber apertus est, qui est *liber* vitæ: iudicatiq; *Supra,3.5. infra, 21.27. Phil.4.3.* sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat:Mors quoque & infernus reddiderunt mortuos quos habebant:& iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autem ac Mors conjecti sunt in stagnum ignis:quæ est mors secunda.

15 Et qui non inuẽtus est in libro vitæ,scriptus,conjectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

1 DEinde vidi cælum nouum & terram nouam primum enim cælum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat. *Esa.65,17. & 66,22. 2.Pet. 3.13.*

2 Et ego Iohannes vidi sanctam vrbem Hierusalem nouam,descendentem à Deo è cælo,paratam,vt sponsam ornatam viro suo.

3 Et audiui vocem magnam è cælo,dicentem, Ecce, tabernaculum Dei *est* cum hominibus,& habitabit cum eis: & ipsi, populi eius erunt,& ipse Deus cum eis erit,Deus ipsorum.

4 || Et absterſurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius non *Supra 7.17. Esa.25.8.* extabit,neque luctus,neque clamor,neque dolor extabit amplius: quia prima abierunt.

5 Et dixit is qui insidebat throno, || Ecce, *Esa.43.19. 2.cor.5.17.* noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera.

6 Et dixit mihi,Actum est: || ego sum A & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte *Supra.1.8. infra 22.1.3.* aquæ viuæ gratis.

7 Qui vicerit,possidebit omnia: & erò eis Deus,& ipse erit mihi filius.

8 Timidis autem & incredulis, & execrabilibus,& homicidis, & scortatoribus,& veneficis,& idololatris,& omnibus mẽdacibus, pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda.

9 Tum venit ad me vnus ex septẽ illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Et sustulit me per Spiritum in montem magnum & sublimem, & ostendit mihi vrbem magnam, sanctam *inquam* illam Hierusalem, descendentem è cælo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Habebat autem aurum magnum & sublimem,habentem portas duodecim,& in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorũ Israel.

13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius, & murum eius.

16 Vrbs ipsa verò quadrangularis est, cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensúsque est vrbem calamo, ad stadiorum duodecim millia: suntque longitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.

18 Erat autem structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro.

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso ornata. fundamentum primum *erat* iaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum smaragdus:

20 Quintum, sardonix: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autẽ portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt: & forum vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

22 Nec templum vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

Isa.60.19. 23 || Neque vrbs ista eget sole, vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

Esa.60.3. 24 || Et gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabũt ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam & honorem ad eam adferent.

Esa.60.11. 25 || Nec portæ eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

Suprà,1.5,& 20.11, psal.4.3. 27 Non intrabit in eam quicquam quod inquinat, aut abominandum quippiam patrat, vel mendacium *loquitur*: sed qui scripti sunt in || libro vitæ Agni.

CAP XXII.

1 DEinde ostendit mihi purum fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis *erat* arbor vitæ, adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit, & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus ipsorum *erit*.

5 || Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula seculorum. *Esa 6.19.*

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit Angelum suum vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citò.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hæc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, || cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat. *Suprà,19.10.*

9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi. Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12 Ecce, venio citò & merces mea mecum est, || vt reddam vnicuiq; prout opus ipsius erit. *Rom.2.6.*

13 || Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus. *Suprà,1.8,& 21.6,*

14 Beati qui seruant mandata: vt sit eis ius in arborem vitæ, & per portas ingrediantur in vrbem. *esa. 41.6,& 44.6.*

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mendatium.

16 Ego Iesus misi Angelum meum vt hæc vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. *Esa.55.1.*

18 Enimuero contestor cuiuis audienti verba prophetiæ libri huius, siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto.

19 Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex iis quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista, Etiam venio citò. Amen, Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.